

ORDU ÜNİVERSİTESİ
ORDU UNIVERSITY

ODU SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ODU Journal of Social Sciences

Mart/March 2023

Cilt/Volume 13

Sayı/Issue 1

ODÜSOBİAD

ODU
SOSYAL BİLİMLER
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

Mart/March 2023

Cilt/Volume 13

Sayı/Issue 1

ISSN: 1309-9302

ODÜSOBiAD yılda 3 kez (Mart-Temmuz-Kasım)
yayımlanan uluslararası hakemli dergidir.
ODUSOBİAD is a international peer-reviewed journal
published three times a year.
(March-July-November).

ODÜSOBiAD; UKALBİM TR Dizin, Index
Copernicus, OAJI, Sindex, Türk Eğitim İndeksi,
SOBiAD, Journal Factor, Acarindex, CiteFactor,
ResearchBib, GoogleScholar, ISAM, ROAD,
TÜBİTAK Aperta, OJOP, tarafından taranıp
indexlenmektedir.

ODU Journal of Social Sciences Research currently
indexed by ULAKBİM TR Dizin, Index Copernicus,
OAJI, Sindex, Türk Eğitim İndeksi, SOBiAD, Journal
Factor, Acarindex, CiteFactor, ResearchBib,
CiteFactor and GoogleScholar, ISAM, ROAD,
TÜBİTAK Aperta, OJOP.

**Dergimize gelen makaleler iThenticate intihal
incelemesinden geçirilerek araştırma ve yayın etiğine
uygun hazırlanmıştır.*

SAHİBİ

Ordu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Prof. Dr. Mehmet Kenan ŞAHİN
(SBE Müdür V.)

EDİTÖR

Doç. Dr. Fevziye EKER

EDİTÖR YARDIMCISI

Dr. Arş. Gör. Gülhanım Bihter YETKİN

YABANCI DİL EDİTÖRÜ

Doç. Dr. Turgay HAN

MİZANPAJ EDİTÖRÜ

Sezer AYDIN

SEKRETER

Muhammed Emin AYDIN
Fatmanur GÜNGÖR

ISSN: 1309-9302

ODÜSOBİAD 13 (1) ALAN EDITÖRLERİ

Prof. Dr. Cavit YAVUZ	İletişim Çalışmaları, Turizm, Halkla İlişkiler
Prof. Dr. Volkan ÖNGEL	Makro İktisat, Gelişme Ekonomisi - Makro, Hastane İşletmeciliği, Yönetim ve Strateji
Prof. Dr. Serap İNCAZ	Uluslararası Ticaret ve Lojistik
Doç. Dr. Derya ÖZTÜRK	Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler, Pazarlama, Üretim ve Operasyon Yönetimi, Tarım İşletmeciliği, Tarımsal Pazarlama, Tedarik Zinciri Yönetimi, Teknoloji Yönetimi ve İş Modelleri, Tüketici Davranışları, Yeni Ürün Geliştirme, İnovasyon Yönetimi
Doç. Dr. Fevziye EKER	Arkeoloji, Hellenistik Dönem, Klasik Dönem, Yunan ve Roma Dönemi
Doç. Dr. Süleyman UYGUN	Avrupa Tarihi, Siyasal Coğrafya
Doç. Dr. Turgay HAN	Dilbilimi, İngilizce
Doç. Dr. Ufuk UĞUR	Sinema, Belgesel Film, Film Eleştirisi, Sinema Kuramları, Sinema Tarihi, Sinema ve Estetik
Doç. Dr. Mehmet Fatih YELMEN	Güzel Sanatlar, Plastik Sanatlar, Fotoğraf
Doç. Dr. Merve YILDIRIM	Dijital Oyun / Dijital İletişim / Dijital Yayıncılık, Disiplinler Arası Sanat, Grafik Tasarımı, Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat, Etkileşim Tasarımı
Doç. Dr. Mehmet GEDİZLİ	Türkçe Eğitimi, Türk Dili, Yeni Türk Dili (Eski Anadolu, Osmanlı, Türkiye Türkçesi)
Doç. Dr. İsmail ÖZER	Cumhuriyet Tarihi
Doç. DR. Elif GÜRSOY	Sanat Tarihi
Doç. Dr. İsmail KABAN	Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler, Denetim, Finansal Muhasebe, İç Kontrol, İçdenetim
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet FİDAN	Sosyoloji, İletişim Çalışmaları, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Genel Kamu Hukuku, Yerel Yönetimler, Kent ve Çevre Politikaları
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet MUMCU	Etik ve Uygulamalı Etik, Örgütsel Davranış, Yönetim ve Strateji
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan KAYIR	Eğitim Bilimleri ve Öğretmen Yetiştirme
Dr. Öğr. Üyesi Figen T. ÖZGÜLŞEN	Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler, Siyaset Bilimi, Osmanlı Tarihi
Dr. Öğr. Üyesi Gonca G. KILIÇ	Güzel Sanatlar
Dr. Öğr. Üyesi Erol BULUT	Sosyoloji
Dr. Öğr. Üyesi Zehra BULUT	Turizm
Dr. Öğr. Üyesi Emel B. ÖZMUTLU	Eğitim Bilimleri ve Öğretmen Yetiştirme
Dr. Öğr. Üyesi Fatih SOBACI	Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler, İnsan Kaynakları Yönetimi, Örgütsel Davranış
Dr. Öğr. Üyesi Şenel ÇITAK	Eğitim Psikolojisi, Çok Engellilerin Eğitimi, Madde Bağımlılığı Danışmanlığı, Okul Psikolojik Danışmanlığı, Okul Öncesi Eğitimi, Gelişim Psikolojisi, Psikolojide Ölçme Teknikleri
Dr. Öğr. Üyesi Zafer ÖZKAN	Sosyal Psikoloji
Dr. Öğr. Üyesi Elif ÖZHANCI	Sahne Tasarımı, Tiyatro Kuramı
Dr. Hatice BOZKURT	Makro İktisat, Enflasyon, Para Politikası, Para-Banka
Dr. Yunus YAZICI	İlahiyat

ODÜSOBİAD 13 (1) SAYISI HAKEM LİSTESİ

Prof. Dr. Abdulhamit Tüfekçioğlu	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Ali Bayhan	Ordu Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Talimciler	İzmir Bakırçay Üniversitesi
Prof. Dr. Alev Parsa	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Ayten	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Boran	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Göçer	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Kuzudişli	Gümüşhane Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Muhammet Bayraktaroğlu	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe Günsel	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Güldem Dönel Akgül	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Prof. Dr. Hakkı Mümin Ay	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Harun Öztürkler	Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. İrfan Görkaş	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. İrfan Karaduman	Ordu Üniversitesi
Prof. Dr. İsmet Türkmen	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Kamuran Elbeyoğlu	Toros Üniversitesi
Prof. Dr. Mefail Hızlı	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Salih Arı	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Murat Batı	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Fayda	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Ökmen
Prof. Dr. Nejdet Keleş	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Nimet Keser	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Erden	Ordu Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan Pars Şahbaz	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Şengül Öymen Gür	Beykent Üniversitesi
Prof. Dr. Şükrü Mollavelioğlu	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Taşkın Kılıç	Ordu Üniversitesi
Prof. Dr. Yunus Alyaz	Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Zekeriya Karadavut	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Abdulkadir Karakuş	Siirt Üniversitesi
Doç. Dr. Adem Yücel	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Aydın Efe	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Ayhan Dever	Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Aysun Yemen Öcal	Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe Günsel	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Bilal Genç	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Bilal Yorulmaz	Marmara University
Doç. Dr. Cemal Öztürk	Bitlis Eren Üniversitesi
Doç. Dr. Cihan Çakmak	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Didem Paşaoğlu	Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Doğan Demirci	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Elif Gürsoy	Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Emine Saka Akın	Bozok Üniversitesi
Doç. Dr. Emrah Özsoy	Sakarya University
Doç. Dr. Eray Eğmir	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Erkan Taşkıran	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Erkan Yeşiltaş	Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Esra Hacımüftüoğlu	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Gökhan Kerse	Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Gül Aktaş	Pamukkale Üniversitesi

ODÜSOBİAD 13 (1) SAYISI HAKEM LİSTESİ

Doç. Dr. Gülnaz Kurt	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan Güngör	Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan Kiracı	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Hamid Derviş	Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin Çetin	Bursa Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin Çiçek	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Tuncel	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. İsmail Özer	Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Kaan Yılmaz	Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr. Koray Çelenk	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Mesut Atasever	Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Bakırcı	Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Kara	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Kırca	Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Necati Barış	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Nalan Büker	Işık Üniversitesi
Doç. Dr. Nergiz Karadaş	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Oktay Özkan	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Osman Kürşat Acar	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Ozan Büyükyılmaz	Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Özgür Yılmaz	Samsun Üniversitesi
Doç. Dr. Salih Yıldız	Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Salim Razi	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Sema Yiğit	Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Sena Sengir	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Serdar Kocaekşi	Eskişehir Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Serenat İstanbullu	İzmir Demokrasi Üniversitesi
Doç. Dr. Sezai Engin	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Suat Donuk	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Süleyman Erkam Sulak	Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Süleyman Uygun	Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Sümeyra Akkaya	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Şadiye Deniz	Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Şenay Sayın Alsan	İstanbul Ayvansaray Üniversitesi
Doç. Dr. Şule Baştemur	Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Taner Çiğçi	Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Ümit Naldöken	Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Ümit Sormaz	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Üzeyir Süğümlü	Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Yaşar Barut	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Yusuf Bahri Gündoğdu	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Ayşe Özlem Akdeniz	Anadolu Üniversitesi
Doç. Erdal Ünsal	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abidin Karasu	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Genç	İstanbul Aydın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ali Derya Atık	Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Alptekin Develi	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aygün Kalınbayrak Ercan	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayla Akbaş	Kocaeli Sağlık Ve Teknoloji Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bahadır Çokamay	Çanakkale 18 Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bilal Elbir	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bilal Süslü	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

ODÜSOBİAD 13 (1) SAYISI HAKEM LİSTESİ

Dr. Öğr. Üyesi Bilgen Aydın Sevim	Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bülent Akkoyun	Malatya Turgut Özal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Canan Dağdır Çakan	Marmara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cihan Canbolat	Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emel Bayrak Özmutlu	Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emine Uzun	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Eyüp Kurt	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Yapıcı	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Baynal	Yalova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ferhat Karakaya	Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gonca Görsev Kılıç	Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Demirel	Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hakan Saraç	Anadolu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hamza Sadan	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Özkut	Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Alici	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Leyla İçerli	Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Makbule Kalı Soyer	Marmara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Oktay Gökaslan	Mardin Artuklu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mevlüde Doğan	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Cem Babadoğan	Ankara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Orhan Özer	Anadolu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Özgür	Amasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Neslihan Er	Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Neva Doğan	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nisa Ekşili	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Pelin Karaçar	İstanbul Medipol Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Petek Durgeç	Ege Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Pınar Beşevli	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Rabia Zahide Temiz	Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Recep Çakar	Hitit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Seda Yurtcanlı Duymaz	İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şenel Gerçek	Kocaeli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tahsin Kula	Dicle Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tuba Bıyıkbeyi	Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Vecihe Özge Zeren	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Birol Büyükdöğün	Kto Karatay Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Şerife Seher Erol Çalışkan	Bartın Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Tuğba Aydeniz	Karabük Üniversitesi
Dr. Hanifi Şekerci	Dicle Üniversitesi
Dr. Osman Sirkeci
Dr. Pelin Elcik Yorgancıoğlu	Bursa Uludağ Üniversitesi
Dr. Pınar Özdemir	Piri Reis Üniversitesi
Dr. Sagip Atlı	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Serkan Acuner	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr. Arş. Gör. Yunus Bor	Ordu Üniversitesi
Arş. Gör. Enis Harun Başer	Dumlupınar Üniversitesi
Arş. Gör. Şerife Bilgiç	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Öğretim Görevlisi Anıl Kaan Uçar	Ordu Üniversitesi
Dr. Öğretim Görevlisi İhsan Oğuz Bakkalbaş	Marmara Üniversitesi
Dr. Öğretim Görevlisi Salih Aytemur	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Öğr. Gör. Faruk Caner Yam	Gaziosmanpaşa Üniversitesi

EDİTÖRDEN

2023 yılı ilk sayımızla siz sevgili okurlarımıza bilim kokan, dolu dolu ancak ülkemizin yaşadığı felaketlerden ötürü buruk bir şekilde merhaba diyorum.

Dergimiz siz değerli yazarlarımızın yazıları, editöryal ekibimizin desteği ve hakemlik yapan değerli bilim insanlarımızın katkıları ile her geçen yılda daha da ileriye giderek kalitesini arttırmaktadır. Geçtiğimiz yıl içerisinde SOBİAD atf dizininde Sosyal ve beşerî bilimler kategorisinde Q1 listesinde yer almanın da ayrıca mutluluğunu yaşıyoruz. 2023 yılında bir adım daha ileriye gitmeyi düşünerek Web of Science başvurularımız için dergimizi hazırlamanın da heyecanını paylaşmak istiyoruz. Bu yolda da başta editörlerimiz olmak üzere, hakem ve yazarlarımızdan daha fazla dikkat ve daha fazla özgün çalışmalar üretmelerini bekliyoruz. Bu aşamada yeni sayılarımızda daha fazla yabancı dilde eserlerin olması bizim için bir artı olacaktır.

Dergimizde 2023 Mart sayımızda yayımlanan yazıların dışında yaklaşık 200 yazı değerlendirilmeyi ve gelecek sayılarda yayımlanmayı beklemektedir. Dergimize göstermiş olduğunuz ilgiden dolayı teşekkür ediyor ve bu ilgiye layık olmaya çalışacağımızın da sözünü veriyoruz.

ODÜSOBİAD 13 (1) sayımızda çok değerli yazarlarımıza ait 59 adet Araştırma Makalesi, 3 adet İnceleme Makalesi, 2 adet Derleme ve 1 adet Konferans Bildirisi ile toplamda 65 adet birbirinden değerli yazı yayımlanmıştır. Her çalışma alan editörlerimizin ön değerlendirmesi ve kıymetli hakemlerimizin titizlikle yaptıkları incelemeleri sonucunda yayımlanmaya hak kazanmıştır. Dergimizin sürekliliğini sağlayan kıymetli yazarlarımıza, değerli hakemlerimize ve yayım aşamasında emeği geçen tüm ekip arkadaşlarımıza sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

“Bilginin ışığında aydınlanmak dileği ile” diyerek bu yeni sayımızı ülkemizde yaşadığımız deprem ve sel felaketinde hayatını kaybeden canlarımıza, yaşam mücadelesi veren depremezelerimize ithafen yayımlamak istiyorum. Hep birlikte el ele vererek yaralarımızı saracağımıza inandığım bu zor dönemde;

“Birlikten dirlik doğar” diyerek güzel günlerin bizi beklediği umudu ve duası ile bir sonraki sayının çalışmalarına başlamanın heyecanı ile siz değerli okurlarımızı saygı ile selamlıyorum.

Doç. Dr. Fevziye EKER

ARAŞTIRMA MAKALESİ

- 001 | **Pandemi (COVID-19) Sürecinde Sosyal Hizmette Uzaktan Eğitimin Sosyal Çalışmacı Adaylarının Alan ve Program Yeterliklerine Etkisi¹**
024 | *The Effect of Distance Education in Social Work on Field and Program Competencies of Social Worker Candidates during the Pandemic (COVID-19)*
Erol KARACA
- 025 | **Robotik ile Matematik ve Fen Entegrasyonu**
052 | *Mathematics and Science Integration with Robotics*
Betül TEKEREK - Hamza AYDEMİR - Mehmet TEKEREK
- 054 | **Mardin’de Geleneksel Kadınlar Arası Eğlenceler**
068 | *Traditional Women’s Entertainments in Mardin*
Yektanurşin DUYAN
- 069 | **Lisansüstü Öğrencilerinin Kendini Yönetme Becerilerine Yönelik Nitel Bir Araştırma**
088 | *A Qualitative Study on Self-Management Skills of Graduate Students*
Yusuf ESMER Ayşe Nihan ARIBAŞ
- 089 | **Matematik Öğretmeni Adaylarının Dijital Oyun Tasarlama Deneyimleri, Görüş ve Değerlendirmeleri: Draw Your Game Örneği**
114 | *Digital Game Design Experiences, Opinions and Evaluations of Pre-Service Mathematics Teachers: An Example of Draw Your Game*
Ruhşen ALDEMİR ENGİN
- 115 | **Kul Nesîmî’nin ‘Kime Ne’ Redifli Meşhur Nefesi: Haydar Haydar’ın Tekkelerden Sahnelere Uzanan Asırlık Yolculuğu**
158 | *Kul Nesîmî’s Famous Nefes with ‘Kime Ne’ Rhyme: Haydar Haydar’s Centennial Journey from Lodges to Scenes*
Eray CÖMERT
- 159 | **Anadolu İrfanının Sembol İsmi Yunus Emre’ye Atfedilen Mezar Anıtları ve Makamların Sanat Tarihi Açısından Değerlendirilmesi**
186 | *The Evaluation Of The Graves And Maqams Attributed To Yunus Emre The Symbol Name Of The Anatolian Learning In Terms Of Art History*
Ahmet Ali BAYHAN
- 187 | **Amerikan Sinemasında Farklı Yönelimler: Yeni Hollywood Sineması ve Easy Rider Film Örneği**
210 | *Different Trends in American Cinema: The New Hollywood Cinema and Easy Rider Movie Example*
Akil Fikret TOSUN
- 211 | **Mânilerde Duygunun Estetik Ve Ontolojik Kodu Olarak Doğa**
230 | *Nature as the Aesthetic and Ontological Code of Emotion in Mâni*
Gülnaz ÇETİNKAYA
- 231 | **Türkiye’de Bütçe Açığının Sürdürülebilirliğinin Çoklu Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Yöntemi ile Sınanması**
252 | *The Sustainability of Budget Deficits in Turkey: Cointegration with Multiple Structural Breaks*
Almila BURGAÇ ÇİL
- 253 | **Sosyal Bilgiler Eğitiminde Okuryazarlık: Lisansüstü Eğitimde Gerçekleştirilen Okuryazarlık Araştırmaları**
276 | *Literacy in Social Studies Education: Literacy Studies in Graduate Education*
Ahmet SAĞLAMGÖNCÜ
- 277 | **7. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki ‘Erdemler’ Temasında Yer Alan Etkinliklerin Metindilbilimsel Çözümleme Bağlamında Değerlendirilmesi**
300 | *Evaluation of the Activities on the Theme of ‘Erdemler’ in the 7th Grade Turkish Textbook in the Context of Textlinguistic Analysis*
Yunus Emre UYAR - İlker AYDIN
- 301 | **MIKTA Ülkelerinde Çevresel Phillips Eğrisi Hipotezinin Test Edilmesi: CS-ARDL Testi Yaklaşımı**
316 | *Testing the Environmental Phillips Curve Hypothesis in MIKTA Countries: CSARDL Test Approach*
Tunahan HACİİMAMOĞLU
- 317 | **Did Covid-19 Affect The US Economic Uncertainty**
332 | *Covid-19 ABD Ekonomi Belirsizliğini Etkiledi Mi*
Tuncer GÖVDELİ - Tuba ÖZKAN - Esra KARAKUŞ UMAR

- 333 | **Geleneksel Konut Mimarisinde İklim ve Topoğrafyaya Bağlı Farklılıkların Erzurum İli Kuzey İlçeleri Üzerinden**
352 | **Değerlendirilmesi**
Evaluation of Climate- and Topography-Related Differences in Traditional Housing Architecture in the Northern Districts of Erzurum Province
Raziye Çiğdem ÖNAL
- 353 | **Mecâz ve Kinâye Üslûbunun Kur'ân'daki İzdüşümleri: Hicr Sûresi Özelinde Bir İnceleme**
378 | **The Reflections of the Metaphor and the Allusion Style in the Holy Qur'an: An Examination in Particular of the Surah of Hijr**
Mustafa HATİPOĞLU
- 379 | **Örgütsel Demokrasinin Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Eğitim Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma**
410 | **The Effect of Organizational Democracy on Organizational Commitment: A Research on Education Workers**
Mustafa ALTINTAŞ - Musa ÖZATA
- 411 | **Özbekistan'da Din Eğitimi ve Kadîm Bir Eğitim Merkezi: Kökeldaş Medresesi**
428 | **Religious Education in Uzbekistan and an Ancient Education Center: Kokeldash Madrasah**
Yılmaz CANKALOĞLU
- 429 | **1909 Adana Olayları Sırasında Bir Kriz Yönetimi Örneği: Lazkiye'ye Ermeni Göçü ve Mutasarrıf Mehmed Ali Bey**
454 | **An Example of Crisis Management During the Adana Events of 1909: Armenian Migration to Latakia and Mutasarrıf Mehmed Ali Bey**
Uğur AKBULUT
- 455 | **Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Kurum İmajı ve Ağızdan Ağıza İletişim: Bir Deniz İşletmesi Müşteri Perspektifi**
470 | **Corporate Social Responsibility, Corporate Image, and Word of Mouth Communication: A Maritime Organization Customer Perspective**
Ali TEHCI - Nihan ŞENBURSA
- 471 | **Câhiliye'den İslâm'a Hakemlik Geleneği**
490 | **Arbitration Tradition from Jahiliyya to Islam**
Feridun TEKİN
- 491 | **Pina Bausch'un Rite of Spring Performansının René Girard'ın Şiddet ve Kurban Kavramları Üzerinden İncelenmesi**
504 | **An Analysis of Pina Bausch's Rite of Spring Performance Through Rene Girard's Concepts of Violence and Victim**
Alev BEYAZOĞLU
- 505 | **Ben Olabilme Üzerine Genel Bir Bakış**
526 | **An Overview of Being Me**
Fatma SAĞLAM DEMİRKAN
- 527 | **Tüketici Etnosentrizminin Marka Aşkısı Bağlamında Değerlendirilmesi: Kahve Markaları Örneği**
558 | **Evaluation Of Consumer Ethnocentrism in the Context Of Brand Love: The Case Of Coffee Brands**
Filiz KODCİ - Mine YENİÇERİ ALEMDAR
- 559 | **Übey B. Ka'b'ın Kıraat İlmindeki Yeri Ve Ona Atfedilen Kıraatlerin İncelenmesi**
572 | **The Place of Ubay. Qa'b in Recitation and the Examination of the Kıraat Attributed to Him**
Nesrişah SAYLAN
- 573 | **İngilizceyi Yabancı Dil Olarak Öğrenenler İçin Yardımlı Okumaya Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirilmesi**
594 | **Developing an Attitude Scale of Assisted Reading for Students Learning English as a Foreign Language**
Mustafa Kerem KOBUL - Mustafa Naci KAYAOĞLU
- 595 | **Mekan Ve Bellek Bağlamında Igor Stravinsky'nin Bahar Ayini Eserinin Galasında Yaşananların İncelenmesi**
608 | **Examination f The Experiences At The Premier Of Igor Stravinsky's The Rite Of Spring In The Context Of Place And Memory**
Hüseyin Onur ÜZÜLMEZ
- 609 | **Meslek Dili: İşletmelerde Yabancı Dil Kullanımı ve Yabancı Dil İhtiyacın Tespit Edilmesi**
620 | **Occupational Language: Use of Foreign Languages in Businesses and Determination of Foreign Language Needs**
Gülnaz KURT
- 621 | **Mütevazı Liderlik ile Beyana Dayalı Kişisel İnisyatif İlişkisinde Psikolojik Güvenliğin Aracı Rolü**
638 | **The Mediating Role of Psychological Safety on The Relationship Between Humble Leadership and Self – Reported Personal Initiative**
Emre GÜL - Muhammed Kürşat TİMURÖĞLU
- 639 | **Japon Sürrealizmi Bağlamında Tetsuya Ishida'nın Resimlerinde Distopik Sürrealizm**
662 | **Dystopic Surrealism in Tetsuya Ishida's Paintings in the Context of Japanese Surrealism**
Ferhat KAVAS

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

- 663 | **Sinemada Son Dönem Yenileşme Söylemi "Postmodern Sinema"**
676 | *The Discourse of Recent Innovation in Cinema "Postmodern Cinema"*
Ali ŞAHİN
- 677 | **Hastanelerin Misyon ve Vizyon İfadelerinin İncelenmesi: Samsun İli Örneği**
706 | *The Examination of Mission and Vision Statements of Hospitals: Instance of the Samsun City*
Fatma YILDIRIM
- 707 | **Sosyal Medyada Z Kuşağına Yönelik Nefret Söylemi: Ekşi Sözlük Örneği**
728 | *Hate Speech Against Generation Z in Social Media: The Example of Ekşi Sözlük*
Hilal Özlem ABUŞOĞLU - Bahar BALCI AYDOĞAN
- 729 | **İsraf ve Tüketime Bir Tepki: Çöpteki Hazine "Freegan Food"**
742 | *A response to Waste and Consumption: Treasure in the Waste "Freegan Food"*
İrfan YURT
- 743 | **Türkiye Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri Ordularına Ait Askeri Gazeteler Işığında Kore Savaşı'nda Türk Askeri**
762 | *Turkish Soldiers in the Korean War in the light of the Military Newspapers of Republic of Turkey and The United States Armies*
Orkun CANBEK
- 763 | **A General Assessment of Life Quality in Turkey and Several East European Countries During the COVID-19 Pandemic**
784 | *COVID-19 Pandemisi Sırasında Türkiye ve Bazı Doğu Avrupa Ülkelerinde Yaşam Kalitesinin Genel Bir Değerlendirmesi*
Yasemin ASLAN - Orhan ZENGİN
- 785 | **Fransa'ya Mülteci Akını, Victor Hugo Kampı'nda Rus Mülteciler ve Fransızların Mülteci Ruslara Bakışı**
806 | *Refugee Influx to France, Russian Refugees in Victor Hugo Camp and French Views on Refugee Russians*
Özer ÖZOCAK
- 807 | **Güçlendirici Liderlik ve Bilgi Paylaşma Davranışı İlişkisi: Tokat İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nde Bir İnceleme**
824 | *The Relationship of Empowering Leadership and Knowledge Sharing Behavior: A Review in Tokat Provincial Directorate For National Education*
Mehtap ARAS
- 825 | **Yönetici ve Öğretmen Algılarına Göre Geleceğin Öğrenci ve Velileri: Bir Metafor Analizi Çalışması**
848 | *Future Students and Parents According to the Perceptions of the School Managers and Teachers: A Metaphor Analysis Study*
Merve YALÇINKAYA - Neslin İHTİYAROĞLU
- 849 | **Davranışsal Bulaşma Kavramına İlişkin Bibliyometrik Analiz ve Yönetim Alanına Yönelik Çıkarımlar**
872 | *Bibliometric Analysis of the Concept of Behavioral Contagion and Implications for Management*
Mehmet Selman KOBANOĞLU - Selen UYGUNGİL ERDOĞAN
- 873 | **Ulusal Haber Ajansları Üzerinden Orman Yangını Haberlerinin Risk İletişimi Bağlamında Değerlendirilmesi**
896 | *Evaluation of Forest Fire News in the Context of Risk Communications Through National News Agencies*
Simga Deniz DEMİREL
- 897 | **Yehova'nın Şahitleri'nin Cemaat Yapıları ile İbadet Biçimlerinin Sosyolojik Boyutları**
914 | *Sociological Dimensions of Jehovah's Witnesses Congregation Structures and Forms of Worship*
Barış BAŞARAN
- 915 | **Misak-ı İktisadi ve Sonuçlarına İlişkin Ekonomik ve Mali Göstergelerin Analizi**
940 | *Economic Pact and Analysis of Economic and Financial Indicators Related to Its Results*
Yalçın ARSLANTÜRK
- 941 | **Yetişkinlere Yönelik Bir Özel Kişisel Gelişim Kursunun Kurumsal Öğretim Faaliyetlerine İlişkin Kalite Göstergelerinin Belirlenmesi**
968 | *Determining the Quality Indicators for Institutional Teaching Activities of a Private Personal Development Course for Adults*
Hilal ÖZTOPRAK - Betül BALKAR
- 969 | **Enflasyon, Döviz Kuru, Faiz Oranı ve Para Arzı Arasındaki İlişki: Türkiye'den Kanıtlar**
994 | *The Relationship between Inflation, Exchange Rate, Interest Rate and Money Supply: Evidence from Turkey*
Mehmet DİNÇ
- 995 | **Sınıf Öğretmenlerinin Çeşitli Öğretim Yöntem ve Tekniklerini Kullanma Durumları**
1030 | *Using Conditions Of Various Teaching Methods And Techniques Of Primary School Teachers*
Yasin ŞAHİN - Perihan ULUCAN

- 1031 | **Çevre Sorunlarında Politik Desteğin Ana Unsuru Olarak "Siyasal Güven"**
1054 | *"Political Trust" As The Main Factor of Policy Support on Environmental Problems*
Korkmaz YILDIRIM
- 1055 | **Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısının İşveren Marka Çekiciliğine Etkisi: Z Kuşağı Bireylerin Kişilik Özellikleri**
1078 | *Bağlamında Bir Araştırma*
The Effect of Corporate Social Responsibility Perception on Employer Brand Attractiveness: A Study in The Context of Personality Traits of Generation Z Individuals
Yavuz Selim DÜGER - Tamer BAYRAM
- 1079 | **Mekânda Devinim: Mobil Mikro Konutlar**
1104 | *Motion In Space: Mobile Micro Houses*
Betül İrem TARAKÇI - Şengül YALÇINKAYA
- 1105 | **Aşk Mesnevilerinde (15 ve 16. Yüzyıl) Sırdaş Tipi**
1126 | *Confidant Type in Love Masnavis (15th and 16th Centuries)*
Hayriye DURKAYA
- 1127 | **Ötüken Uyghur Kağanlığı Dönemi Yazıtlarından Tariat, Şine Us ve Karabalgasun Yazıtlarındaki Aktarım Cümleleri**
1146 | *Transposition Sentences in Tariat, Şine Us and Karabalgasun Inscriptions from Ötüken Uyghur Khaganate Inscriptions*
Muammer ŞEHİTOĞLU
- 1147 | **Maarif Yıllıklarına Göre Balıkesir'de Eğitim (1950-1960)**
1176 | *Education in Balıkesir According to the School Yearbooks (1950-1960)*
Ferruh KAYALAN
- 1177 | **Kadın Aşçıların Cam Tavan Sendromuna Yönelik Metaforik Algıları Üzerine Bir Değerlendirme**
1194 | *An Evaluation on Metaphoric Perceptions of Female Chefs towards Glass Ceiling Syndrome*
İbrahim ÇEKİÇ - Yener OĞAN
- 1195 | **Atanmış Mirasçıların ve Muayyen Mal Vasiyeti Lehtarının Murisin Vergisel Borçlarından Sorumluluğu**
1214 | *Responsibility of The Appointed Heirs and Bequest Creditors for Tax Debts of The Deceased*
Erdem ATEŞAĞAOĞLU - Ali SAKLAN
- 1215 | **Düşük Sosyo-Ekonomik Duruma Sahip Ailelerin İçinde Buldukları Duruma İlişkin Değerlendirmeleri**
1242 | *Evaluations of Families in Low Socio-Economic Status Regarding Their Situation*
Ali Osman ÖZPOLAT
- 1243 | **Kadın Futbolcuların Psikolojik Becerileri İle Tutumlarına Göre Zihinsel Enerjileri**
1262 | *Tüm-Birlikten Özgür Teokrazi İdealine Vladimir Solovyov*
From Al-Unity To The Ideal Of A Free Theocracy: Vladimir Soloviev
Ahmet İSLAM
- 1263 | **От Всеединства К Идеалу Свободной Теократии: Владимир Соловьев**
1278 | *Sharenting: Ebeveynler Çocuklarının Fotoğraflarını Sosyal Medyada Neden Paylaşıyor?*
Nazan COŞKUN
- 1279 | **Toplumsal Hareketlerin Katalizörü Olarak Futbol: Çarşı ve Ahlavi Örneği**
1300 | *Football as a Catalyzator of Social Movements: The Case of the Çarşı and Ahlawy*
Hasan YENİÇİRAK
- 1031 | **Psikolojik Sözleşme İhlali Algısının İşe Adanmışlık ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi**
1324 | *The Effect of Psychological Contract Breach on Work Engagement and Intention to Leave*
Gaye ONAN - Miñhat TURHAN

İNCELEME MAKALESİ

- 1325 | **Sağlık Çalışanlarında Duygusal Emek: Demografik Özellikler Açısından Bir İnceleme**
1342 | *Emotional Labor in Healthcare Professionals: A Demographic Analysis*
Gökten ÖNGEL
- 1343 | **Tiflis Bildirgesi ve BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının Çevre Eğitimi ve İklim Değişikliği Dersi Öğretim Programına Yansımaları**
1366 | *Reflections of the Tbilisi Declaration and the UN 2030 Sustainable Development Goals on the Environmental Education and Climate Change Course Curriculum*
İlker DERE - Ceren ÇİNİKAYA

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

- 1367 | Duygu Odaklı Terapinin Türk Kültüründe Uygulanabilirliğinin Değerlendirilmesi
1392 | *Evaluation of Applicability of Emotion-Focused Therapy in Turkish Culture*
Mehmet Rüştü KALAFATOĞLU - Seher BALCI ÇELİK

DERLEME

- 1393 | Müzisyenlerin Ses Sistemleri Açısından Entonasyon Eğilimleri Üzerine Bir İnceleme
1418 | *An Investigation on Intonation Tendencies of Musicians in Terms of Tuning Systems*
Caner KALENDER
- 1419 | İnsan Kaynakları Yönetiminde Yeni Bir Yaklaşım: Bumerang Çalışan Örneği
1432 | *A New Approach in Human Resources Management: Boomerang Employee Example*
Serhan KARADENİZ - Burcu ŞENTÜRK
- 1433 | Hammond's Evaluation Model
1448 | *Hammond Değerlendirme Modeli*
İbrahim KARAGÖL - Oktay Cem ADIGÜZEL

KONFERANS BİLDİRİSİ

- 1449 | 18. ve 19. Yüzyıllarda Ünye Limanı: Bir İskelenin Yükselişi ve Gerileyişi
1472 | *Port of Ünye in the 18th and the 19th Centuries: Ascent and Decline of a Dock*
Abdullah BAY

DÜZELTME

- 1473 | Rus Edebiyatında Bir Türk Kültürü Klasiği: Aflatunî'nin Kilden Harfler, Yüzen Elmalar Eserinde "Dervişlik"
1488 | *A Turkish classic in Russian Literature: "Fakirism" and "Dervish" in Clay Letters, Floating Apples by Suhbat Aflatunî*
Gülhanım Bihter YETKİN

Geliş Tarihi / Received Date
05.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
23.02.2023

Pandemi (COVID-19) Sürecinde Sosyal Hizmette Uzaktan Eğitimin Sosyal Çalışmacı Adaylarının Alan ve Program Yeterliklerine Etkisi¹

The Effect of Distance Education in Social Work on Field and Program Competencies of Social Worker Candidates during the Pandemic (COVID-19) Process

Erol KARACA²

Öz

Bu çalışmanın temel amacı, sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin pandemi sürecinde deneyimledikleri uzaktan eğitimin sosyal hizmet mesleğinin gerektirdiği alan ve program yeterliklerini nasıl etkilediğini saptamaktır. Bu temel amaç doğrultusunda sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin pandemi sürecinde alan ve program yeterlik algı düzeylerinin nasıl olduğu ve bu algı düzeylerini etkileyen değişkenlerin neler olduğu araştırılmıştır. Karşılaştırmalı türden ilişkisel tarama modelinde olan bu araştırmanın katılımcılarını; 2021-2022 öğretim yılında Sosyal Hizmet Lisans Programlarında öğrenim gören 414 öğrenci oluşturmaktadır. Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde araştırma evrenini oluşturan sayıya göre %95 güven düzeyi ve %5 kabul edilebilir hata payına karşılık gelen sayı ile ölçekteki madde sayısının 5 katına karşılık gelen sayı esas alınmıştır. Veriler, araştırmacı tarafından geliştirilen ve iki bölümden oluşan “Sosyal Hizmet Bölümü Alan ve Program Yeterlikleri Algı Ölçeği” (SHBAPYAÖ) ile toplanmıştır. Ölçeğin birinci bölümünde öğrencilerin kişisel ve demografik bilgileri ile uzaktan eğitime ve uzaktan sosyal hizmet eğitimine ilişkin tutumlarını saptamaya yönelik 15 soru, ikinci bölümünde ise sosyal hizmet bölümünün alan ve program yeterliklerine ilişkin Kesinlikle Katılıyorum=1’den Kesinlikle Katılmıyorum=5’e kadar beş seçenek içeren 5’li Likert tipi 17 madde yer almaktadır. Verilerin analizinde SPSS 21.00 istatistik paket programı kullanılmıştır. SHBAPYAÖ’nün aynı niteliği ölçen maddelerden oluşup oluşmadığını anlamak için açımlayıcı faktör analizi ve varimax rotasyon tekniğinden yararlanılmıştır. SHBAPYAÖ’nün güvenilirlik katsayısı Cronbach α formülüyle, ölçekteki her bir maddeye verilen tepki ile ölçekten alınan toplam puan arasındaki ilişki ise Madde-Toplam Korelasyonu tekniğiyle hesaplanmıştır. Türkiye’de sosyal hizmet eğitimi alan öğrencilerin alan ve program yeterlik algıları tüm ölçek bazında ortalanca, mod ve aritmetik ortalama kullanılarak değerlendirilmiştir. Araştırma bulguları araştırmada verilerin toplanmasında kullanılan ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğunu, uzaktan eğitim sürecinin

¹ Bu araştırma için Anadolu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’nun 02.03.2022 tarih ve 252473 protokol sayılı olumlu kararı ile etik izin alınmıştır.

²Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, Eskişehir/TÜRKİYE, E-mail: erolkaraca@anadolu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3620-7148

sosyal çalışmacı adaylarının alan ve program yeterlik algılarını etkilediğini ve yaş, sosyal çalışma eğitimini uzaktan almaktan duyulan memnuniyet, uzaktan eğitim sürecinde kullanılan yöntem ve araçların yararı ve etkinliği konusundaki görüşlerin sosyal çalışma öğrencilerinin alan ve program yeterlik algılarını etkileyen önemli değişkenler olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Uzaktan eğitim, Uzaktan sosyal hizmet eğitimi, Yeterlik, Yeterlik algısı, Yeterlik algısı ölçeği*

Abstract

The main purpose of this study is to determine how the distance social work education experienced by the students of the social work department during the pandemic process affect the field and program competencies required by the social work profession, through a scale developed. For this main purpose, it has been investigated how the social work students' perception levels of field and program competency during the pandemic process and what the variables affecting these perception levels are. In this research, which is in the comparative type relational survey model, the participants are 414 students studying in Social Work Undergraduate Programs in the 2021-2022 academic year. In determining the sample size, the number corresponding to 95% confidence level and 5% acceptable margin of error according to the number constituting the research population and the number that is 5 times the number of items in the scale were taken as basis. The data were collected through the "Social Work Department Field and Program Competencies Perception Scale" (SWDFPCPS) developed by the researcher. SWDFPCPS consists of two parts. In the first part of the scale, there are 15 questions to determine the personal and demographic information of the students and their attitudes towards distance education and distance social work education, and in the second part, there are 17 items related to the field and program competencies of social work department on a 5-point Likert-type scale consisting of 5 choices, from 1=Strongly Disagree to 5=Strongly Agree. SPSS 21.00 statistical package program was used in the analysis of the data. Exploratory factor analysis and varimax rotation technique were used to understand whether the SWDFPCPS consists of items measuring the same quality. The reliability coefficient of SWDFPCPS was calculated with the Cronbach a formula, and the relationship between the response given to each item in the scale and the total score obtained from the scale was calculated using the Item-Total Correlation technique. The field and program competency perceptions of the students receiving social work education in Turkey were evaluated using the median, mode and arithmetic mean on the basis of all scales. The results revealed that the scale used in the collection of data in the research is valid and reliable, the distance education process affects the field and program competence perceptions of social worker candidates. At the same time, the findings from this study show that age, satisfaction with receiving social work education remotely, the benefits and effectiveness of the methods and tools used in the distance education process are important variables that affect competence perceptions of social work students.

Keywords: *Distance education, Distance social work education, Competence, Perception of competence, Perception of competence Scale*

Giriş

Türkiye’de sosyal hizmet alanında uzaktan öğretim veren programlar olmakla birlikte örgün bölümlerin uzaktan öğretimle tanışması 2020 yılında ortaya çıkan Covid-19 salgını ile gerçekleşmiştir. Salgının başlangıç dönemlerinde bir tedbir olarak tüm eğitim-öğretim kurumları gibi sosyal hizmet eğitimine de 3 hafta süreyle ara verilmiştir. Sonrasında ise salgının olumsuz etkileri dikkate alınarak zorunlu bir şekilde eğitim-öğretim süreçlerinde uzun bir süreyle uzaktan öğretime geçilmesi nedeniyle örgün sosyal hizmet eğitiminin de uzaktan öğretim uygulaması sürdürülmüştür. Hali hazırda da örgün öğretime geçilmekle birlikte sosyal hizmet öğretiminde salgının etkilerine bağlı olarak örgün ve uzaktan öğretimin bir arada uygulandığı karma ya da hibrit eğitim modeli kalıcı hale gelmiştir.

Literatürde uzaktan eğitimin çok farklı tanımlarına rastlamak mümkündür. Nitekim Eğitim İstatistikleri Ulusal Merkezi (2008) uzaktan eğitimi en genel ve basit bir şekilde “öğrenci ve öğretmenlerin fiziksel olarak aynı yerde olmadığı resmi eğitim süreci” olarak tanımlarken, Valentine (2002) uzaktan eğitimi en genel anlamda, “eğitmenler ve öğrencilerin farklı zaman ve mekânlarda bulunmalarından dolayı, derslerin işlenmesi ve öğrenmenin kolaylaştırılması için bilgi teknolojilerini aktif bir şekilde kullanmalarına dayalı olarak işlenen bir öğretim yöntemi” olarak tanımlamaktadır. Uşun (2006) tarafından yapılan bir tanımlamada ise uzaktan eğitimin “öğretme ve öğrenme sürecinin büyük bir kısmında öğrenen ve öğretmenin birbirlerinden ayrı ve uzak olduğu, derse içeriğine uygun materyal ve dokümanların sıklıkla kullanıldığı ve daha bağımsız olarak yürütülen bir eğitim şekli” olarak ifade edildiği görülmektedir. Simonson, Smaldino, Albright ve Zvacek (2012)’ye göre uzaktan eğitim “öğrenciler ve öğretmenlerin fiziksel olarak ayrı ortamlarda, öğretim kaynaklarıyla ve birbirleriyle etkileşimli iletişim teknolojileriyle bağlantı kurdukları eğitim sürecidir”. Demiray (1999) ise uzaktan eğitimi “yaş, hastalık, coğrafi uzaklık, ailevi durumlar, zaman ve para sıkıntısı gibi çeşitli nedenlerle örgün öğretim kurumlarında eğitimöğretim imkânının bulunamadığı ya da bu imkânın yok olduğu zamanlarda öğrenenlere basılı, görsel-işitsel ve elektronik materyaller kullanılarak eğitim-öğretim imkânı sunan bir eğitim yöntemi” olarak tanımlamaktadır. Yapılan tüm tanımlarda da görülebileceği gibi uzaktan öğretim ya da eğitim “mekansal uzaklıklarına rağmen eğitimin tüm bileşenlerini iletişim teknolojileri ile bir araya getiren çağdaş bir eğitim modelidir”(Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, 2022).

Uzaktan eğitim pandemi dönemiyle birlikte ortaya çıkmış bir eğitim modeli değildir. Uzaktan eğitimin gelişen bilgi teknolojileri sayesinde özellikle son yirmi yıldır tüm dünyada kavramsal olarak yeni eğitim imkânları yaratmak, iş ile öğretimi bütünleştirmek, eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak, yaşam boyu öğrenmeyi sağlamak, sürece eğitim teknolojisini entegre etmek, bireysel ve kitlesel eğitim imkânı sunmak, eğitimi etkili, verimli ve uygun maliyetli kılmak gibi amaçlarla etkin bir şekilde uygulandığı görülmektedir. Günümüzün salgın koşullarında tüm alanlarda olduğu gibi sosyal hizmet alanında da eğitimin sürdürülebilirliği eğitim içeriğinin dijital ortamda taşınmasına ve aktarılmasına yardımcı olan Zoom, Microsoft Teams, Skype, Google Hangouts Meet, GoToMeeting vb. birçok teknolojik uygulama sayesinde mümkün olabilmektedir (Selçuk & Gencer & Karataş, 2021; Balaman & Hanbay Tiryaki, 2021). Bu uygulamalar sayesinde tüm eğitim alanlarında olduğu gibi sosyal hizmet eğitiminde de

dersler uzaktan eğitim kapsamında eş zamanlı ve eş zamansız şeklinde yürütülebilmektedir (Balaman & Hanbay ve Tiryaki, 2021). Eş zamanlı uzaktan eğitim öğrenciler ve öğretmenlerin önceden belirlenmiş bir zamanda genellikle çevrimiçi buluştukları ve dersleri canlı olarak işledikleri bir uzaktan eğitim türü iken eş zamansız eğitim ise öğrenciler ve öğretmenlerin eş zamanlı olarak çalışma olanağına sahip olmadıkları ve öğrencilerin istedikleri ve ihtiyaç duydukları zamanlarda internet üzerinden sunu, video, ses kaydı, pdf dosyası, kitap vb. ders içeriklerine erişebildikleri eğitim türüdür. Eş zamanlı eğitim süreci yüz yüze eğitime benzer bir şekilde çevrimiçi olarak öğrenci ve öğretmenlerin aynı anda ses ve görüntü paylaşımı yaparak aktif olarak derse katıldıkları bir ortam sunarken eş zamansız eğitim sürecinde öğrenci ve öğretmenlerin eş zamanlı olarak çalışma olanağı bulamadıkları öğrenci ve öğretmenler arasındaki iletişimin esas olarak e-posta ve çevrimiçi forumlar aracılığıyla gerçekleştiği ve genellikle eğitimler tarafından yönetilen bir ortam sunmaktadır (Özdoğan & Berkant, 2020; Duman, 2020).

Her öğretim yöntemi gibi uzaktan eğitimin de bir çok avantajı ve dezavantajı vardır. Özellikle yüzyüze eğitim ile karşılaştırıldığında uzaktan eğitimin avantajları kategorik olarak şu şekilde sıralanabilir (Elitaş, 2017; Balaman & Hanbay Tiryaki, 2021; Özdoğan & Berkant, 2020; Duman, 2020):

- Zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın geniş kitlelere bilgiye erişim imkânı sunması
- Bilgi ve iletişim teknolojileri ile bilgiye anında ve daha kolay ulaşılmasına imkân tanınması
- Uzaktan iletişim yollarının kullanılması ile birlikte bilginin artması ve çoğalmasında etkili olması
- Eğitim süreçlerine zenginlik ve esneklik de katarak öğrenenlerin sürekli ve bağımsız bir şekilde kendi öğrenme hızında öğrenmelerine olanak vermesi
- İnsanların kaygı düzeylerini düşürmede etkili olması
- Yer ve zaman tasarrufu sağlayarak eğitim maliyetlerini düşürmesi
- Esnek ve objektif bir ölçme değerlendirme sunması.

Uzaktan eğitimin yine yüzyüze eğitim ile karşılaştırıldığında dezavantajları ise şu şekilde sıralamak mümkündür (Balaman & Hanbay Tiryaki, 2021; Özdoğan & Berkant, 2020; Duman, 2020):

- Grupla çalışma disiplininin yoksun olma durumu ile etkileşim eksikliğinden dolayı motivasyon kaybına sebep olması
- Derslerdeki başarısızlık oranlarının geleneksel olarak yüzyüze yapılan derslere göre yüksek olması
- Anında geribildirim almada zorluklar yaşanması
- Yüzyüze etkileşim eksikliğine bağlı olarak öğrenenin sosyal izolasyonuna ya da asosyalleşmesine sebep olması
- Sürekliliğinin sağlanmasının teknolojiye bağlı olması
- Teknoloji bağımlılığı riski yaratması

- Ölçme ve değerlendirme açısından güvenilirlik sorunu yaratması
- Akreditasyonla ilgili sorunlar ortaya çıkarması
- Uygulama gerektiren derslerin veya konuların öğretiminde yetersiz kalması.

Bilindiği üzere sosyal hizmet mesleği ve eğitimi uygulama temellidir. Bu nedenle sosyal hizmet eğitiminde teorik dersler kadar uygulamalı dersler de hayati öneme sahiptir. Uygulamalı dersler, bizzat öğrencilerin edindikleri teorik kazanımları eğitim gördükleri alana aktarmalarını ve kendileri ile birlikte mesleki bilgi, beceri ve değerlerine ilişkin farkındalık kazanmalarını sağlayan bir ortam gerektirir. Uygulamalı bir öğrenme sürecine dayandığı için yüz yüze eğitimi gerektiren sosyal hizmet eğitiminde ivedilikle ve kaçınılmaz olarak uzaktan eğitime geçilmesi, öğrencilerin uygulamalı derslerin etkin bir şekilde yürütümünü zorlaştırmıştır (Buz ve Afyonoğlu, 2021). Özellikle geleneksel olarak yüz yüze etkileşime dayalı olarak yürütülen uygulama dersleri bağlamında öğrencilerin mesleğin gerektirdiği yeterlikleri edinip edinmedikleri noktasında endişeler ve eleştiriler gündeme gelmiştir. Bu durum hiç kuşkusuz sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin salgın süreci boyunca bizzat yaşayarak deneyimledikleri uzaktan eğitimi nasıl algıladıklarının ve bu eğitimin, “sosyal hizmet mesleğinin gerektirdiği sosyal çalışmacı adaylarında aranan sosyal hizmet mesleğinin gerektirdiği bilgi, beceri, tutum, davranış ve mesleki yetkinlikler” (Gökçek Karaca & Demirci, 2020: 26-27; Anadolu Üniversitesi Anadolu Bilgi Paketi, 2022a; Anadolu Üniversitesi Anadolu Bilgi Paketi, 2022b) olarak ifade edilen alan ve program yeterliklerini nasıl etkilediğinin araştırılması gerekmektedir.

Literatür incelendiğinde, pandemi sürecinde uzaktan eğitime yönelik algı, tutum ve değerlendirmelerin yapıldığı birçok çalışmaya rastlanmakla birlikte, sosyal hizmet öğrencilerinin uzaktan sosyal hizmet eğitimine yönelik algı, tutum ve değerlendirmelerini inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Selçuk, Gencer ve Karataş (2012), Alptekin vd. (2020) ve Buz ve Afyonoğlu (2021) tarafından yapılan bu çalışmalarda uzaktan sosyal hizmet eğitiminin sosyal hizmet mesleğinin gerektirdiği alan ve program yeterliklerine etkisine kısmen yer verilmekle birlikte doğrudan sosyal hizmet öğrencilerinin görüşlerine dayalı olarak pandemi sürecinde uzaktan sosyal hizmet eğitiminin sosyal hizmet mesleğinin gerektirdiği alan ve program yeterliklerini nasıl etkilediğini saptamaya yönelik bir çalışmanın hiç yapılmadığı görülmektedir. Bu sınırlılık dikkate alınarak yapılan bu çalışmanın temel amacı, geliştirilen bir ölçek yoluyla sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin pandemi sürecinde deneyimledikleri uzaktan eğitimin ve uzaktan sosyal hizmet eğitiminin sosyal hizmet mesleğinin gerektirdiği alan ve program yeterliklerini nasıl etkilediğini saptamaktır. Bu temel amaç doğrultusunda araştırmanın cevap aranan alt sorularını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Uzaktan eğitim sürecinde sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin alan ve program yeterlik algı düzeyleri nasıldır?
- Uzaktan eğitim sürecinde sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin alan ve program yeterlik algı düzeyleri yaş, cinsiyet, öğretim yöntemi, uzaktan eğitimden duyulan memnuniyet, uzaktan eğitimin yöntem ve araçlarını yararlı bulup bulmama, uzaktan eğitimin yöntem ve araçlarını tüm derslerin verimliliği açısından etkin bulup bulmama, derslerin olduğu günlerde internet

ortamında bulunma süresi ve derslere erişimde yararlanılan araç ya da internete bağlanma araçlarına göre değişmekte midir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin pandemi sürecinde deneyimledikleri uzaktan eğitimin ve uzaktan sosyal hizmet eğitiminin sosyal hizmet mesleğinin gerektirdiği alan ve program yeterliklerini nasıl etkilediğini saptamak amacıyla yapılan bu araştırma, karşılaştırmalı türden ilişkisel tarama modelindedir (Karasar, 2000).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2021-2022 öğretim yılında Türkiye’de sosyal hizmet lisans programlarında eğitim gören öğrenciler oluşturmaktadır. 2022 yılı verilerine göre Türkiye’de 13 vakıf, 40 devlet üniversitesinde tahminen yaklaşık olarak 15.000 civarında öğrenci sosyal hizmet lisans programlarında öğrenim görmektedir (Yükseköğretim Kurulu, 2022). Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde iki ölçüt esas alınmıştır. Bu ölçütlerden birincisi araştırma evrenini oluşturan sayıya göre %95 güven düzeyi ve %5 kabul edilebilir hata payına karşılık gelen sayıdır (Rea & Parker, 2014). Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde esas alınan diğer ölçüt ise ölçekteki madde sayısının 5 katına karşılık gelen sayıdır. Bu ölçütlerden birincisine göre araştırma evrenini oluşturan öğrenci sayısı 15.000’dir. Evreni oluşturan bu sayıya göre %95 güven düzeyi ve %5 kabul edilebilir hata payına karşılık gelen öğrenci sayısı 375’dir. Dolayısıyla araştırma örnekleminin en az 375 olması gerekmektedir. İkinci ölçüte göre ölçeklerdeki madde sayısı 35’dir. Buna göre araştırma örnekleminin en az 175 öğrenciden oluşması gerekmektedir.

Etik açıdan uygunluğu ve uygulanabilirliği için etik kurul iznine başvuru yapılarak veri toplama aracı Anadolu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 02.03.2022 tarih ve 252473 protokol sayılı olumlu kararı alınarak araştırma kapsamındaki öğrencilere uygulanmıştır. Pandemi sürecinin yüz yüze etkileşim açısından ortaya çıkardığı olumsuzluklar dikkate alınarak veri toplama aracı online olarak hazırlanmış ve google drive internet web sayfasında (<https://docs.google.com/forms/d/1nDUDWIBnIZ13DihOv742tffpWhDmYI73p3eQSCuJ-W4/edit>) 21.02.2022-28.05.2022 tarihleri arasında 2 ay 13 gün süre ile yayımlanmıştır. Uygulamada erişim kolaylığı ve öğrencilere gerekli duyuruların yapılabilmesi için veri toplama aracı ve bu araca ilişkin etik kurul izni belgesi Türkiye’deki üniversitelerin sosyal hizmet lisans programlarının bölüm başkanlıklarına e-posta yoluyla gönderilmiştir. Evren içerisinden tesadüfi olarak 414 sosyal hizmet bölümü öğrencisinden gönüllük esasına dayalı olarak geri dönüş alınmıştır.

Araştırmaya katılan ve büyük çoğunluğunu (%99.30) yaşları 18-27 yaş arasında değişen gençlerin oluşturduğu 414 sosyal hizmet öğrencisinin 370’ini kadınlar (% 89,40), geriye kalan 44’ünü (%10.60) ise erkekler oluşturmaktadır. Katılımcıların 82’si (%19.80) 1. Sınıf, 156’sı (%37.70) 2. Sınıf, 106’sı (%25.60) 3. Sınıf ve 70’i (%16.90) 4. Sınıfa devam etmektedir.

Verilerin Toplanması

Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin alan ve program yeterliklerini edinmeleri sosyal hizmet mesleğinin etkin bir biçimde yürütülmesi bakımından son derece önemlidir. Geleceğin başarılı ve yetkin sosyal çalışmacıları olacak olan sosyal hizmet öğrencilerinin mesleğin gerektirdiği yeterliklere sahip olabilmelerinin en önemli belirleyicilerinden biri ise hiç kuşkusuz eğitim sürecinde izlenen öğretim yöntem ve araçlardır. Sosyal çalışmacıların mesleki başarılarında önemli bir etken olmasına rağmen literatür incelendiğinde, Türkiye’de sosyal çalışmacı adaylarının alan ve program yeterlikleri ile bu yeterliklerin kazandırılması amacıyla eğitim sürecinde izlenen öğretim yöntem ve araçları arasındaki ilişkinin saptanmasına yönelik ölçek yoluyla yapılmış bir çalışma hiç yapılmamıştır. Pandemi sürecinde de uzaktan sosyal hizmet eğitiminde uygulanan öğretim yöntem ve araçlarının sosyal çalışmacı adaylarının alan ve program yeterliklerine etkisini araştıran çalışmalarda dikkat çekici bir biçimde sınırlı bir düzeyde kalmıştır. Bu sınırlılığın giderilmesi amacıyla bu çalışma kapsamında sosyal çalışmacı adaylarının alan ve program yeterliklerinin saptanması amacıyla Anadolu Üniversitesi sosyal hizmet lisans programı alan ve program yeterlikleri esas alınarak nicel bir veri toplama yöntem ve aracı olarak (Balaban Salı, 2018: 136) “Sosyal Hizmet Bölümü Alan ve Program Yeterlikleri Algı Ölçeği” SHBAPYAÖ geliştirilmiştir.

Bu çalışmada verilerin toplanmasında kullanılan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. “Kişisel Bilgiler ve Uzaktan Eğitime İlişkin Görüş ve Tutumlar” başlığını taşıyan birinci bölümde katılımcıların; yaşı, cinsiyeti ve sınıfına ilişkin kişisel ve eğitim durumuna ilişkin bilgiler ile derslerin olduğu günlerde internet ortamında bulunma süreleri, dersleri takip etme biçimleri ya da derslere erişimde yararlandıkları araçlar, uzaktan eğitim ile eğitim almaktan duydukları memnuniyet, sosyal hizmet eğitiminin ve sosyal hizmet uygulamalarının uzaktan yürütülmesi, uzaktan sosyal hizmet eğitiminde kullanılan öğretim yöntem ve araçlarının türü ya da niteliği, uzaktan sosyal hizmet eğitiminde kullanılan öğretim yöntem ve araçlarının yararları ve derslerin verimliliği açısından etkinliği gibi konularda görüşlerini saptamaya yönelik 10 soru, ikinci bölümde ise katılımcıların alan ve program yeterliklerini saptamaya yönelik 23 maddelik SHBAPYAÖ yer almaktadır. Araştırmada, yeterlik algısı maddelerine verilecek tepkiler için en olumlu kategorisi “kesinlikle katılıyorum”, en olumsuz kategorisi ise “kesinlikle katılmıyorum” olan 5’li dereceleme tercih edilmiştir.

Hazırlanan veri toplama aracı, geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları için ön deneme grubu olarak Anadolu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü’nde öğrenim gören 27 katılımcıya uygulanmıştır. Katılımcılardan elde edilen veriler üzerinde ölçekte bulunan maddelerin ayırt ediciliğini değerlendirerek ölçeği oluşturan maddeleri belirlemek amacıyla madde analizine tabi tutulmuştur. Bu amaçla ölçekteki her bir maddenin madde-toplam korelasyonu ve tüm ölçeğin güvenilirlik katsayısı hesaplanmıştır. Yapılan analiz sonucunda, ölçekteki tüm maddelerin madde-toplam korelasyonunun .20’nin üzerinde ve tüm ölçeğin güvenilirlik katsayısının Cronbach α =.91 olduğu saptanmıştır. Bu sonuçlar ölçekteki 23 maddenin tamamının ayırt edici özelliğe sahip ve tüm ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir (Karaca, 2020: 95 ve Seçer, 2015: 60).

Ön deneme grubuna uygulanıp gayet iyi anlaşıldığı sonucuna varılarak son şekli verilen SHBAFYAÖ, araştırmaya dâhil edilen 414 sosyal hizmet öğrencisine uygulanmıştır. Uygulama sonrası, ön deneme grubundan elde edilen veriler üzerinde gerçekleştirilen geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları araştırmaya dahil edilen sosyal hizmet öğrencilerinden elde edilen veriler üzerinde de tekrarlanmıştır. Aynı ölçütler esas alınarak yapılan madde analizi sonuçları, ölçekteki 23 maddenin madde-toplam korelasyonunun .52-.82 arasında değişen değer aldığı ve tüm ölçeğin güvenilirlik katsayısı Cronbach α =.96 olduğunu ortaya koymuştur. Bu değerler, ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğunu göstermektedir.

Geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları kapsamında 414 katılımcıdan elde edilen verilerin normal ya da normale yakın dağılım gösterip göstermediğine bakılmıştır. Grup büyüklüğü 414 olduğu için puanların normalliğe uygunluğunu saptamada Kolmogorov-Smirnov testi (K-S) kullanılmıştır. K-S sonuçlarına göre p değeri .05 den küçük olduğu için SHBAFYAÖ [D (414) = .084; p= .000<.05] normal dağılım sağlamamaktadır (Büyüköztürk, 2011: 42). Bu durumda normallik istatistiklerinin kullanılabilmesi için Skewness (Çarpıklık) ve Kurtosis (Basıklık) değerleri ile aritmetik ortalama ve medyan değerlerinin incelenmesi gerekir (Karaca, 2020: 112). Analize dâhil edilen 414 sosyal hizmet öğrencisinden elde edilen verilere ilişkin tanımlayıcı istatistikler, Skewness ve Kurtosis değerlerinin (.235 ve .423) -1.5 ile +1.5 arasında değer aldığı ve aritmetik ortalama (76.90) ile medyan değerinin (74.00) birbirine yakın olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuca göre araştırma verilerinin normal dağılıma yakın olduğu söylenebilir.

Verilerin normal dağılım gösterdiği saptandıktan sonra ölçeğin yapısını belirlemek, ölçeğin yapı geçerliliğine dair ipuçları bulabilmek, başka bir deyişle araştırma konusu yapılan yeterlik algısının alt boyutlarını saptamak ve sayıları hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla 414 katılımcıdan elde edilen veriye faktör analizi uygulanmıştır (Baykul, 2000: 389). Faktör analizi uygulamasına geçmeden önce verilerin ve değişkenlerin faktör analizi için uygunluğu test edilmiştir. Bu amaçla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett testi'nden yararlanılmıştır (Akbulut, 2010). KMO değeri .968, Barlett testi sonucu 7035.332 (p<.05) olarak saptanmıştır. Bu değerler, örneklem büyüklüğünün "yeterli" ve verilerin faktör analizi için "mükemmel" olduğunu ortaya koymuştur (MacCallum, 2013: 294; Field, 2009: 647; Karaca, 2020: 75).

Veri setinin faktör analizi için uygun olduğu saptandıktan sonra, değişkenler arasındaki ilişkiyi en az faktör sayısı ile en iyi şekilde yansıtabilmek amacıyla en sık başvurulan faktör belirleme yöntemi olarak temel bileşenler analizi (TBA) uygulamasına geçilmiştir. TBA'da aynı yapıyı ölçmeyen maddelerin ayıklanmasında; örneklem büyüklüğünü göre maddelerin faktör yükünün en az .30 olması ölçütü esas alınarak tek bir faktörde yüksek, diğer faktörlerde ise düşük yük değerine sahip olmasına dikkat edilmiştir (Hair & Blac & Babin & Anderson & Tatham, 2005; Büyüköztürk, 2002: 118- 119). TBA sonuçlarına göre 23 maddenin faktör yüklerinin .55-.84 arasında değer aldığı ve birinci faktörün açıkladığı varyansın %56.68 olduğu saptanmıştır. Bu sonuç SHBAFYAÖ'nün genel bir faktöre sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

TBA sonuçlarına göre ölçekteki 23 madde öz değeri 1.00'dan büyük olan iki faktör altında toplanmaktadır. Bu sonuç SHBAFYAÖ'nün en çok iki faktörlü kabul edilebileceğini ortaya koymaktadır.

Yine TBA sonuçlarına göre iki faktör tarafından açıklanan toplam varyans %61.40'tır. Ayrıca maddelerle ilgili olarak tanımlanan iki faktörün ortak varyansları ise, .42 ile .74 arasında değişmektedir. Bu sonuçlar, TBA ile belirlenen iki faktörün birlikte maddelerdeki toplam varyansın ve ölçeği ilişkin varyansın önemli bir kısmını açıkladığını ve ölçeğin faktör yapısının güçlü olduğunu ortaya koymaktadır (Gorsuch, 1974; Lee & Comrey, 1979. Akt. Tavşancıl ve Keser, 2002: 87). Zira sosyal bilimlerde %40 ile %60 arasında değişen varyans oranları yeterli kabul edilmektedir (Scherer & Wiebe Luther & Adams, 1988. Akt. Tavşancıl & Keser, 2002: 87).

SHBAFYAÖ iki faktörlü olduğu için, faktörlerin kendileriyle yüksek ilişki veren maddeleri bulmaları ve daha kolay yorumlanabilmeleri amacıyla Kaiser (1958) tarafından geliştirilen en sık kullanılan dik döndürme metodu varimax tekniği uygulanarak rotasyon işlemi yapılmıştır (Karaca, 2020: 78). Rotasyon işleminde de TBA'da esas alınan ölçütler dikkate alınmıştır. Bu ölçütlere göre, iki ayrı faktör altında yüksek faktör yük değeri alan 12. madde ölçekten çıkartılmış ve geriye kalan 22 maddenin tek faktör altında toplandığı görülerek rotasyon işlemi durdurulmuştur. Tek faktörlü olduğu saptanan SHBAFYAÖ'deki 22 maddenin madde analizi ve faktör analizi sonuçları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. SHBAFYAÖ'nün Madde Analizi ve Faktör Analizi Sonuçları

Sıra No	Madde No	Madde-Toplam Korelasyonu	Faktör Ortak Varyansı	Faktör-1 Yük Değeri
1	1	.74	.58	.76
2	2	.78	.64	.80
3	3	.79	.66	.81
4	4	.81	.70	.84
5	5	.76	.61	.78
6	6	.77	.63	.79
7	7	.80	.68	.83
8	8	.69	.51	.72
9	9	.77	.63	.79
10	10	.79	.67	.82
11	11	.79	.66	.81
12	13	.66	.47	.69
13	14	.77	.64	.80
14	15	.72	.56	.75

15	16	.61	.41	.64
16	17	.70	.53	.73
17	18	.65	.46	.68
18	19	.67	.49	.70
19	20	.78	.64	.80
20	21	.75	.60	.77
21	22	.72	.56	.75
22	23	.63	.43	.66
Açıklanan Varyans				
Toplam = % 57.96				
Cronbach α = .97				

Tüm ölçeğin iç tutarlılık katsayısı Cronbach α = .97 bulunmuştur. Bu bulgular, ölçeğin birbiriyle yüksek düzeyde ilişkili olan maddelerden oluştuğunu, sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin alan ve program yeterlikleri algısı olarak tanımlanan yapıyı ölçtüğünü ve ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir.

Daha önce değinildiği üzere, pandemi sürecinin yüz yüze etkileşim açısından ortaya çıkardığı olumsuzluklar dikkate alınarak veri toplama aracı online olarak hazırlanmış ve google drive internet web sayfasında (<https://docs.google.com/forms/d/1nDUDWIBnIZ13DihOv742tffpWhDmYI73p3eQSCuJ-W4/edit>) 21.02.2022-28.05.2022 tarihleri arasında yayımlanmıştır. Araştırma verileri veri toplama aracının Google drive internet web sayfasında yayımlandığı 2 ay 13 günlük süre içerisinde toplanmıştır.

Verilerin Çözümlemesi

Bu çalışmada, verilerin çözümlemesinde SPSS 21.00 istatistik paket programı kullanılarak araştırmanın amacına uygun olarak SHBAPYAÖ'nün aynı niteliği ölçen maddelerden oluşup oluşmadığını anlamak için faktör analizi yapılmış ve rotasyon tekniklerinden varimax uygulanmıştır. SHBAPYAÖ'nün tümü ve varimax rotasyon sonucu tek faktörlü olarak belirlenen ölçeğin güvenilirlik katsayısı Cronbach α formülüyle hesaplanmıştır. Ölçekte yer alan algı ifadelerinin olumlu algıya sahip olanla olmayanı ayırt etme gücünü ve bu kapsamda güvenilirliğini incelemek için ölçekteki her bir maddeye verilen tepki ile ölçekten alınan toplam puan arasındaki ilişki, Madde-Toplam Korelasyonu tekniğiyle hesaplanmıştır. Türkiye'de sosyal hizmet eğitimi alan öğrencilerin alan ve program yeterlik algıları tüm ölçek bazında ortanca, mod ve aritmetik ortalama kullanılarak değerlendirilmiştir. Türkiye'de sosyal hizmet eğitimi alan öğrencilerin alan ve program yeterlik algılarının yaş, cinsiyet, öğretim yöntemi, uzaktan eğitiminden duyulan memnuniyet, uzaktan eğitimin yöntem ve araçlarını yararlı bulup bulmama, uzaktan eğitimin yöntem ve araçlarını tüm derslerin verimliliği açısından etkin

bulup bulmama değişkenlerine göre değişip değişmediğini test etmek için ilişkisiz t-testinden yararlanılmıştır. Yine sosyal hizmet eğitimi alan öğrencilerin alan ve program yeterlik algılarının derslerin olduğu günlerde internet ortamında bulunma süresi ve derslere erişimde kullanılan araç ya da internete bağlanma araçları değişkenlerine göre değişip değişmediğini test etmek için ise bir boyutlu varyans analizinden yararlanılmıştır. Belirtilen değişkenlere göre sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin alan ve program yeterlik algıları arasındaki farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu test etmek için Scheffe Post-Hoc Çoklu Karşılaştırma Testinden yararlanılmıştır. Araştırmada yapılan tüm analizlerde manidarlık düzeyi, .05 kabul edilmiş, daha yüksek düzeyde manidar olanlar da ilgili tablolarda belirtilmiştir.

Bulgular

Bu kısımda, araştırmanın amacı doğrultusunda sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin alan ve program yeterlik algıları ile bu algıların çeşitli değişkenler açısından değişip değişmediğine ilişkin elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Alan ve Program Yeterlik Algıları

Katılımcıların tüm ölçek bazında alan ve program yeterlik algı düzeylerine ait betimsel istatistikler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Alan ve Program Yeterlik Algı Düzeyleri

Alan ve Program Yeterlik Algı Düzeyleri	Genel		
	Ort.	Mod	\bar{X}
Madde 1	3.00	3.00	3.36
Madde 2	3.00	3.00	3.36
Madde 3	3.00	3.00	3.00
Madde 4	3.00	3.00	3.22
Madde 5	3.00	3.00	3.21
Madde 6	3.00	3.00	3.42
Madde 7	3.00	3.00	3.23
Madde 8	4.00	4.00	3.71
Madde 9	3.00	3.00	3.41

Madde 10	3.00	3.00	3.30
Madde 11	3.00	3.00	3.27
Madde 12	3.00	3.00	3.34
Madde 13	3.00	3.00	3.50
Madde 14	4.00	4.00	3.51
Madde 15	3.00	3.00	3.40
Madde 16	3.00	3.00	3.16
Madde 17	3.00	3.00	3.49
Madde 18	3.00	3.00	3.34
Madde 19	3.00	3.00	3.38
Madde 20	3.00	3.00	3.41
Madde 21	4.00	4.00	3.57
Madde 22	3.00	3.00	3.48

Tablo 2’de görülebileceği üzere, katılımcıların SHBAPYAÖ’deki ifadelerle katılma düzeylerinin orta düzeyde olduğu görülmektedir. Bu bulgu, katılımcıların uzaktan eğitim sürecinde sosyal hizmet alan ve program yeterlikleri konusunda kendilerini ne iyi ne de kötü algıladıklarını ortaya koymaktadır.

Tablo 2’ye göre katılımcıların sosyal hizmet alan ve program yeterliklerine ilişkin ifadelerden görece olarak en çok katıldıkları üç ifade “Yaşam boyu öğrenmeye ilişkin olumlu tutum geliştirme”, “Sosyal hizmet alanında toplumun gündemindeki gelişmeleri ve olayları izleme ve değerlendirme” ve “Sosyal hakların evrenselliği, sosyal adalet, kalite kültürü, kültürel değerlerin korunması ile çevre koruma, iş sağlığı ve güvenliği konularında yeterince bilince sahip olma” iken, alan ve program yeterliklerine ilişkin ifadelerden görece olarak en az katıldıkları üç ifade ise, “Alanı ile ilgili ileri düzeydeki bir çalışmayı bağımsız olarak yürütme”, “Sosyal hizmet alanında edindiği ileri düzeydeki bilgiyi paylaşma ve ekip çalışması yapabilme” ve “Sorumluluğu altında çalışanların bir proje çerçevesinde gelişmelerine yönelik etkinlikleri planlama ve yönetme”dir.

Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Alan ve Program Yeterlik Algularının Çeşitli Değişkenler Bakımından Analizi

Katılımcıların sosyal hizmet alan ve program yeterlik algularının yaş, cinsiyet, öğretim yöntemi, uzaktan eğitimden duyulan memnuniyet, uzaktan eğitimin yöntem ve araçlarını yararlı bulup bulmama, uzaktan

eğitimin yöntem ve araçlarını tüm derslerin verimliliği açısından etkin bulup bulmama değişkenlerine göre analizine ilişkin İlişkisiz Grup t-Testi sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Sosyal Hizmet Alan ve Program Yeterlik Algılarının Yaş, Cinsiyet, Öğretim Yöntemi, Uzaktan Eğitimden Duyulan Memnuniyet, Uzaktan Eğitimin Yöntem ve Araçlarını Yararlı Bulup Bulmama, Uzaktan Eğitimin Yöntem ve Araçlarını Tüm Derslerin Verimliliği Açısından Etkin Bulup Bulmama Değişkenleri Bakımından Analizi

Yaş	N	\bar{X}	S	sd	t	p
1) 18-24 Yaş	400	74.00	14.86	412	-2.210	.028*
2) 25 yaş ve üzeri	14	82.93	14.69			
Varyansların homojenliği için Levene Testi F=.093, p=.760					p<.05*	
Cinsiyet	N	\bar{X}	S	sd	t	p
1) Kadın	370	73.98	14.63	412	-1.279	.202
2) Erkek	44	77.03	17.16			
Varyansların homojenliği için Levene Testi F=.555, p=.457					p>.05	
Öğretim Yöntemi	N	\bar{X}	S	sd	t	p
1) Anlatım	231	73.14	13.59	412	-1.791	.074
2) Karma Yöntem	183	75.78	16.37			
Varyansların homojenliği için Levene Testi F=10.779, p=.001					p>.05	
Uzaktan Eğitimden Duyulan Memnuniyet	N	\bar{X}	S	sd	t	p
1) Memnun	151	77.42	15.91	412	3.261	.001**

2) Memnun değil	263	72.51	14.05			
Varyansların homojenliği için Levene Testi F=5.558, p=.019						p<.01**
Uzaktan Eğitimin Yöntem ve Araçlarını Yararlı Bulup Bulmama						
	N	\bar{X}	S	sd	t	p
1) Yararlı	174	76.53	15.42	412	2.601	.010*
2) Yararlı değil	240	72.69	14.37			
Varyansların homojenliği için Levene Testi F=1.651, p=.200						p<.01**
Uzaktan Eğitimin Yöntem ve Araçlarını Tüm Derslerin Verimliliği Açısından Etkin Bulup Bulmama						
	N	\bar{X}	S	sd	t	p
1) Etkin	87	78.29	16.70	412	2.825	.005**
2) Etkin değil	327	73.24	14.25			
Varyansların homojenliği için Levene Testi F=5.472, p=.020						p<.01**

Tablo 3'te görüldüğü gibi, yaşa göre katılımcıların sosyal hizmet alan ve program yeterlik algı puanları arasında anlamlı bir fark vardır ($t(412) = -2.287, p < .05$). Bu sonuç, 25 yaş ve üzeri yaştaki öğrencilerin sosyal hizmet alan ve program yeterlik algı düzeylerinin 18-24 yaş grubunda yer alan öğrencilerden daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu öğrenimin doğası gereği yaş ilerledikçe sınıfın ilerlemesine bağlı olarak alınan derslerin sayısındaki artış, öğrencilerin sahip oldukları yeterliklerin gelişmesine neden olması ile açıklanabilir.

Tablo 3'te de görülebileceği üzere, cinsiyete göre katılımcıların sosyal hizmet alan ve program yeterlik algı puanları arasında anlamlı bir fark yoktur ($t(412) = -1.400, p > .05$). Cinsiyete benzer şekilde öğretim

yönteminin de sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin alan ve program yeterlik algıları bakımından önemli bir değişken olmadığı görülmektedir ($t(412) = -1.791, p > .05$).

Uzaktan öğretim sürecinde de yaygın olarak örgün eğitime benzer şekilde power point sunuma dayalı anlatım yönteminin kullanıldığı, bireysel ya da grup çalışması şeklinde rapor hazırlama ve sunma, tartışma, soru-yanıt, uygulama-alıştırma ve örnek olay gibi öğretim yöntemlerinin ise anlatım yöntemini destekleyici nitelikte yardımcı yöntemler olarak başvurulduğu görülmektedir. Nitekim araştırmaya dahil edilen sosyal hizmet bölümü öğrencilerine uzaktan eğitim sürecinde kullanılan öğretim yöntemlerinin saptanması amacıyla sorulan sorudan elde edilen sonuçlara göre sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin uzaktan eğitim sürecinde derslerin yürütümünde ağırlıklı olarak “anlatım” yönteminin (%55.60) kullanıldığı buna karşın %44.40’lık bir kısmı oluşturan sosyal hizmet öğrencisinin ise derslerinde anlatım yöntemi ile birlikte bireysel ya da grup çalışması şeklinde rapor hazırlama/sunma, tartışma, soru-yanıt, uygulama-alıştırma, örnek olay gibi diğer öğretim yöntemlere de başvurulduğunu beyan ettikleri (%44.40) görülmektedir. Bu sonuç, örgün sosyal hizmet eğitiminde olduğu gibi uzaktan sosyal hizmet eğitiminde de geleneksel öğretim yönteminin diğer öğretim yöntemlerine kıyasla yaygın olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin alan ve program yeterlik algıları puanları arasında öğretim yöntemi değişkenine göre bir farklılık olmaması, uzaktan eğitim sürecinde kullanılan öğretim yöntemlerinin örgün öğretim sürecinde kullanılan öğretim yöntemlerinden farklı olmaması ile açıklanabilir.

Tablo 3’e göre katılımcıların sosyal hizmet alan ve program yeterlik algı puanları arasında farkın olduğu bir diğer değişken uzaktan eğitim ile eğitim almaktan duyulan memnuniyettir. Çalışma kapsamındaki sosyal hizmet öğrencilerinin uzaktan eğitim ile eğitim almaktan duydukları memnuniyeti göre dağılımları incelendiğinde önemli bir kısmının %63’ünün (N=263) uzaktan eğitim ile eğitim almaktan memnun olmadıkları sadece %36.5’lik (N=151) bir kısmın uzaktan eğitim ile eğitim almaktan memnun oldukları görülmektedir. Bu iki grup arasında sosyal hizmet alan ve program yeterlik algı puanları bakımından bir fark olup olmadığını test etmek için uygulanan ilişkisiz grup t-test sonuçları, uzaktan eğitim ile eğitim almaktan memnun olanların sosyal hizmet alan ve program yeterlik algı düzeylerinin uzaktan eğitim ile eğitim almaktan memnun olmayanlara göre daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır ($t(412) = 3.261, p < .05$).

Tablo 3’e göre katılımcıların sosyal hizmet alan ve program yeterlik algı puanları arasında farkın olduğu bir diğer değişken ise uzaktan eğitim sürecinde kullanılan yöntem ve araçları yararlı bulup bulmama durumudur. Genel olarak katılımcıların önemli bir çoğunluğunun (%57.70) uzaktan eğitim sürecinde kullanılan öğretim yöntem ve araçlarını uzaktan eğitim yararlı bulmadıkları buna karşın %42.30’luk (N=175) bir öğrenci grubunun ise uzaktan eğitim sürecinde kullanılan yöntem ve araçları daha kolay bilgi edinme, hocalarla daha kolay iletişime geçme, daha etkin öğrenme, daha hızlı ve kolay öğrenme, derse daha aktif katılma, erişim kolaylığı, dersin daha etkileşimli olmasını sağlaması, daha endişesiz bir ortam sunarak öğrenme sürecini kolaylaştırması, kullanımının kolay ve rahat olması bakımından yararlı buldukları görülmektedir. Bu iki grup arasında sosyal hizmet alan ve program yeterlik algı puanları bakımından bir fark olup olmadığını test etmek için uygulanan ilişkisiz grup t-test sonuçları, uzaktan eğitim almaktan memnun olanlar gibi uzaktan eğitim sürecinde kullanılan yöntem ve araçları

yararlı bulanların da sosyal hizmet alan ve program yeterlik algı düzeylerinin uzaktan eğitim sürecinde kullanılan yöntem ve araçları yararlı bulmayanlara göre daha yüksek düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır ($t(412) = 2.825, p < .05$).

Tablo 3'e göre katılımcıların sosyal hizmet alan ve program yeterlik algı puanları arasında farkın olduğu bir diğer değişken uzaktan eğitim sürecinde kullanılan yöntem ve araçları nitelik bakımından bir ayrım yapmaksızın genel olarak derslerin verimliliği açısından etkin bulup bulmama durumudur. Katılımcıların %79.40'ı (N=328) uzaktan eğitim sürecinde kullanılan yöntem ve araçları nitelik bakımından bir ayrım yapmaksızın genel olarak derslerin verimliliği açısından etkin bulmamakta iken, %21.10'u (N=87) ise uzaktan eğitim sürecinde kullanılan yöntem ve araçları nitelik bakımından bir ayrım yapmaksızın genel olarak derslerin verimliliği açısından etkin bulmaktadır. Bu iki grup arasında sosyal hizmet alan ve program yeterlik algı puanları bakımından bir fark olup olmadığını test etmek için uygulanan ilişkisiz grup t-test sonuçları, uzaktan eğitim sürecinde kullanılan yöntem ve araçları nitelik bakımından bir ayrım yapmaksızın genel olarak derslerin verimliliği açısından etkin bulanların sosyal hizmet alan ve program yeterlik algılarının uzaktan eğitim sürecinde kullanılan yöntem ve araçları nitelik bakımından bir ayrım yapmaksızın genel olarak derslerin verimliliği açısından etkin bulmayanlara göre daha yüksek düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır ($t(412) = 3.261, p < .05$). Bu bulgu, sosyal hizmet öğrencilerinin mesleğin kazanımları açısından sosyal hizmet eğitiminin uzaktan eğitim yoluyla verilmemesi gerektiğini ifade ettikleri Buz ve Afyonoğlu (2021) tarafından yapılan araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir.

Nitelik bakımından bir ayrım yapmaksızın genel olarak derslerin verimliliği açısından uzaktan eğitim sürecinde kullanılan yöntem ve araçları etkin bulanlarla bulmayanlar arasında sosyal hizmet alan ve program yeterlik algı puan ortalamaları bakımından bir farklılık söz konusu olmakla birlikte derslerin niteliği bakımından bir ayrım yapıldığında her iki grubunda özellikle uygulamalı dersler bakımından eğitim sürecinde kullanılan yöntem ve araçları etkin bulmadıkları saptanmıştır. Nitekim katılımcıların sosyal hizmet bölümündeki derslerin niteliğine bağlı olarak uzaktan eğitim sürecinde kullanılan yöntem ve araçları uygun bulmama durumlarına göre dağılımları incelendiğinde, katılımcıların %82.80'inin uzaktan eğitim sürecinde kullanılan yöntem ve araçları; uygulamalı derslerin niteliğine, %17.20'sinin ise kuramsal derslerin niteliğine uygun bulmadıkları görülmektedir.

Tüm bu sonuçlar, uzaktan eğitim sürecine yönelik olumlu tutum geliştirenlerin sosyal hizmet alan ve program yeterlik algılarının uzaktan eğitim sürecine yönelik olumsuz tutuma sahip olanlara göre daha yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, eğitim sürecinde edinilmesi gereken yeterlikler bakımından sürece yönelik olumlu tutum geliştirmenin önemini ortaya koymaktadır.

Katılımcıların sosyal hizmet alan ve program yeterlik algılarının derslerin olduğu günlerde internet ortamında bulunma süresi ve ağırlıklı olarak internet bağlantısı sağlanan araç değişkenine göre analizine ilişkin Bir Boyutlu Varyans Analizi Sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4 . Katılımcıların Alan ve Program Yeterlik Algılarının Derslerin Olduğu Günlerde İnternet Ortamında Bulunma Süresi ve Ağırlıklı Olarak İnternet Bağlantısı Sağlanan Araç Değişkenleri Bakımından Analizi

İnternet Ortamında Bulunma Süresi		N	\bar{X}	S		
1) 2 saatten az		64	75.36	13.43		
2) 2-4 saat		172	74.93	16.38		
3) 4-6 saat		134	73.08	13.06		
4) 6-8 saat		29	75.79	15.94		
5) 8 saatten fazla		15	70.67	17.53		
Toplam		414	74.30	14.92		
Varyansın Kaynağı						
Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Manidalar Fark	
Gruplararası	601.566	4	150.392	.673	.611	-
Gruplarıçi	91352.086	409	223.355			
Toplam	91953.652	413				
Varyansların homojenliği için Levene Testi F= 2.075; sd=4, 409; p=.083						
P>.05*						
Ağırlıklı Olarak İnternet Bağlantısı Sağlanan Araç						
N	\bar{X}	S				
1) Masaüstü bilgisayar	273	73.77	14.22			
2) Cep telefonu	116	74.05	16.40			
3) Tablet	25	81.32	13.93			

Toplam		414	74.30	14.92		
Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Manid r Fark
Gruplararası	1316.061	2	658.030	2.984	.052	-
Gruplarıçi	90637.591	411	220.529			
Toplam	91953.652	413				
Varyansların homojenliği için Levene Testi F= 1.730; sd=2, 411; p=.179 P<.05*						

Katılımcıların derslerin olduğu günlerde internet ortamında bulunma sürelerine bakıldığında, önemli bir kısmının (%84,50) 2 saatten daha uzun bir süreyle internet ortamında kaldığı, buna karşın %15,50'lik bir kısmın (64 öğrenci) derslerin olduğu günlerde sadece 2 saate kadar internet ortamında kaldığı görülmektedir. Söz konusu gruplar arasında sosyal hizmet alan ve program yeterlik algı düzeylerine ilişkin puan ortalamaları bakımından bir fark olup olmadığını test etmek için uygulanan bir boyutlu varyans analizi sonuçları, Tablo 4'te görüldüğü gibi, derslerin olduğu günlerde internet ortamında bulunma süresine göre katılımcıların sosyal hizmet alan ve program yeterlik algı puanları arasında anlamlı bir fark olmadığını ortaya koymaktadır ($F(4-409)=.673$, $p>.05$). Bu sonuca göre katılımcıların sosyal hizmet alan ve program yeterlik algı düzeyleri derslerin olduğu günlerde internet ortamında bulunma sürelerine göre değişmemektedir.

Öğrencilerin derslere erişimde yararlandıkları araçlara ya da internete bağlanma araçlarına bakıldığında ise önemli bir kısmının (%65,90) derslere masaüstü bilgisayar ile erişim sağladıkları geriye kalan 141 öğrencinin 103'ünün dizüstü bilgisayar, 26'sının cep telefonu ve 12'sinin ise tablet ile erişim sağladığı saptanmıştır. Söz konusu gruplar arasında katılımcıların sosyal hizmet alan ve program yeterlik algı düzeylerine ilişkin puan ortalamaları bakımından bir fark olup olmadığını test etmek için uygulanan bir boyutlu varyans analizi sonuçları, Tablo 4'te görüldüğü gibi, derslere erişimde yararlanılan araca göre katılımcıların sosyal hizmet alan ve program yeterlik algı puanları arasında anlamlı bir fark olmadığını ortaya koymaktadır ($F(2-411)=2.984$, $p>.05$). Bu sonuca göre katılımcıların alan ve program yeterlik algı düzeyleri derslere erişimde yararlanılan araca göre değişmemektedir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma bulguları sosyal hizmet lisans programlarında eğitim alan öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde Sosyal Hizmet Bölümü Alan ve Program Yeterlik Algısı Ölçeği ile ölçülen alan ve program

yeterlik algılarının orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, sosyal hizmet lisans eğitiminin alan ve program yeterliklerini uzaktan eğitim sürecinde sosyal hizmet lisans eğitimi alan öğrencilerin kazanımı noktasında kendilerini ne iyi ne kötü algıladıklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca araştırma sonuçları katılımcıların bu algılarının yaşa ilaveten sosyal hizmet eğitimi uzaktan almaktan duyulan memnuniyete ve uzaktan eğitim sürecinde kullanılan yöntem ve araçların yararlı ve etkin bulup bulmamaya göre farklılaştığını göstermektedir.

Yine araştırma sonuçları, uzaktan eğitim sürecine yönelik olumlu tutum geliştirenlerin alan ve program yeterlik algılarının uzaktan eğitim sürecine yönelik olumsuz tutuma sahip olanlara göre daha yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, uzaktan eğitim sürecine yönelik olumlu tutuma sahip olanların alan ve program yeterliklerini edinme konusunda daha istekli olmaları, buna karşın uzaktan eğitim sürecine yönelik olumsuz tutum geliştirenlerin ise alan ve program yeterliklerini edinme konusunda daha isteksiz olmaları gibi gelecekte nasıl davranacakları ile ilgili bir kestirimde bulunmamızı sağlar. Zira bireylerin herhangi bir durum karşısında nasıl tepkide bulunacağını büyük ölçüde tutumları belirlemektedir (Tavşancıl, 2014). Dolayısıyla bir bireyin herhangi bir düşünce, olgu, olay ya da bir objeye yönelik tutumunun bilinmesi, gelecekte nasıl davranacağı ile ilgili bir kestirimde bulunmayı sağlar (Bilgin, 1985). Tüm bu bulgular, eğitim sürecinde edinilmesi gereken yeterlikler bakımından sürece yönelik olumlu tutum geliştirmenin önemini ortaya koymaktadır.

Yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere uzaktan öğretimden beklenen sonuçların elde edilebilmesi için sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin uzaktan öğretime yönelik tutumlarını geliştirmeye dönük eğitim politikalarının ve uygulamalarının hayata geçirilmesi önemlidir. Bu bağlamda öğrencilerin uzaktan öğretime yönelik tutumlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesine ve özellikle uzaktan öğretime yönelik olumsuz tutumların nedenlerinin araştırılmasına dönük çalışmaların yapılmasına ihtiyaç vardır. Bu nedenle olumsuz tutumların dönüştürülmesine dönük çalışmalar son derece önemlidir. Özellikle dijital eğitim sürecinin yaygınlaştığı günümüz koşullarında teorik ya da uygulamalı disiplin ayrımı yapmaksızın sosyal hizmet eğitimi de kapsayacak nitelikte tüm disiplinlerde eğitimden beklenen yararın, etkinliğin, verimliliğin ve çıktının elde edilebilmesi eğitimin en önemli bileşenlerinden biri olan öğrencilerin dijital eğitime ve uzaktan eğitime dönük önyargılarının yok edilmesine ve uzaktan eğitime yönelik olumlu tutum geliştirmelerine bağlıdır. Bunun için öğrencilerin alan ve program yeterlikleri doğrultusunda iyi bir eğitim aldıklarına inanmaları gerekir. Bu bağlamda öncelikle uzaktan eğitimde etkinliği artırmaya yönelik politikaların ve uygulamaların hayata geçirilmesi son derece önemlidir.

Uzaktan eğitimde özellikle öğrencilerin yaşadıkları sorun ve sıkıntıların giderilerek uzaktan eğitimin etkinliğinin artırılması bakımından hayata geçirilmesi gereken uzaktan eğitimde etkinliği artırmaya yönelik politikaların ve uygulamaların başında uzaktan eğitimde teknoloji okuryazarlığının geliştirilmesi ve kullanımının yaygınlaştırılması yer almaktadır. Nitekim Bates de 1995 yılında literatür taramasına dayalı olarak uzaktan eğitimde teknoloji kullanımı üzerine yaptığı araştırmada, uzaktan eğitimde teknoloji kullanımı için dikkate alınması gereken hususları saptamıştır. Bu bağlamda uzaktan öğretimde profesyonel tasarım ile etkileşimin önemine vurgu yaparak, teknolojinin bir sorun değil araç olduğunu ve asıl sorunun öğrenenlere neyin nasıl öğretilceğinin olduğunu ifade etmiştir.

Wegmann & McCauley ise 2007 yılında yaptıkları çalışmalarında öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde karşılaştıkları sorun ve sıkıntıların bertaraf edilmesi noktasında etkin bir öğrenme ortamının oluşturulması gerektiğine ve bunun için uzaktan öğrenme ortamlarında etkileşimin geliştirilmesi amacıyla bir dizi strateji geliştirilmesi gerektiğine vurgu yaparak eğitimin tüm bileşenleri açısından yapılması gerekenleri tek tek belirtmişlerdir.

Bates ile Wegmann ve McCauley tarafından yapılan çalışmaları destekler nitelikte 2013 yılında Eby tarafından yapılan çalışmada da uzaktan eğitimde özellikle öğrenciler açısından karşılaşılan değinilen sorun ve sıkıntıların giderilerek uzaktan eğitimde etkinliğin artırılması bakımından eğitim tasarlanırken uzaktan eğitimin herkese açık demokratik bir sistem olması, geleneksel eğitime göre ucuz olması, öğrenme içeriklerinin sürekli olarak ve anında güncellenmesi, öğrenmenin yaşam boyu süren bir etkinlik olması, öğrenenlerin kendi öğrenme sorumluluğunu alması, bireyin kendi beklenti, istek, gereksinme ve yetenekleri doğrultusunda öğrenme ve iletişim etkinliklerini tasarlaması, bireyin öğrenmek için işini bırakmaması ya da günlük işlerden vazgeçmemesi, bireyin sadece içerik ve fiziksel çevresindeki diğer öğrenenlerle değil, farklı ülke ve bölgelerden uzman öğrenenlerle etkileşim kurabilmesi, öğrenenlerin tüm etkinliklerin merkezinde olması, öğrenme içeriklerinin sürekli olarak ve anında güncellenmesi, yaş, mekân, zaman gibi kısıtların olmaması hususlarına dikkat edilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır (Eby, 2013).

Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin alan ve program yeterlik algularını etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla yapılan bu çalışmadan sosyal hizmet bölümü dışındaki diğer lisans programlarında öğrenim gören öğrencilerin alan ve program yeterlik algularının saptanması amacıyla da yararlanılabilir. Ayrıca araştırma sonuçlarının sosyal hizmet eğitiminde uzaktan öğretimin yeniden gündeme taşındığı günümüz koşullarında yol gösterici olacağı umulmaktadır. Yine bu araştırmanın sonuçlarının özellikle sosyal hizmet eğitimi kalitesinin artırılmasına dönük çalışmalar açısından yol gösterici olacağı ve alan yazına ciddi bir katkı sağlaması beklenmektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Pandemi (COVID-19) Sürecinde Sosyal Hizmette Uzaktan Eğitimin Sosyal Çalışmacı Adaylarının Alan ve Program Yeterliklerine Etkisi" başlıklı makale ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

Akbulut, Y. (2010). Sosyal bilimlerde spss uygulamaları: sık kullanılan istatistiksel analizler ve açıklamalı spss çözümleri. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi (2022, Haziran 26). Açıköğretim fakültesi lisans programları (4 yıllık). <https://www.anadolu.edu.tr/acikogretim/turkiye-programlari/acikogretim-sistemindeki-programlar>

Anadolu Üniversitesi Anadolu Bilgi Paketi (2022, Haziran 26). Sosyal hizmet bölümü program çıktıları. <https://www.anadolu.edu.tr/abp/program/programCiktilari/11>

- Anadolu Üniversitesi Anadolu Bilgi Paketi (2022b). Sosyal Hizmet Bölümü Alan Yeterlilikleri. <https://www.anadolu.edu.tr/abp/program/alanYeterlilikleri/12>
- Balaman, F. & Hanbay Tiryaki, S. (2021). Corona Virüs (Covid-19) nedeniyle mecburi yürütülen uzaktan eğitim hakkında öğretmen görüşleri. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 10 (1): 52-84.
- Balaban Salı, J. (2018). Veri toplama araçlarında bulunması gereken nitelikler. In A. Şimşek (Editör) Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri (134-161). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 2653, AÖF Yayınları No: 1619.
- Bates A. W. (1995). Technology, open learning and distance education. London: Routledge.
- Baykul, Y. (2000). Eğitimde ve psikolojide ölçme: klasik test teorisi ve uygulaması. Ankara: ÖSYM Yayınları.
- Buz, S. ve Afyonoğlu, M. F. (2021). Sosyal hizmet öğrencilerinin covid-19 pandemi sürecinde uzaktan eğitime yönelik değerlendirmeleri: Türkiye'nin yedi bölgesinde yedi il örnelemi. Toplum ve Sosyal Hizmet, 1 (Covid-19 Özel Sayı): 247-269.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Veri analizi el kitabı (1. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı, istatistik, araştırma deseni, spss uygulamaları ve yorum (15. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Demiray, U. (1999). Bir çağdaş eğitim modeli olarak uzaktan eğitim uygulaması. Jandarma Dergisi, 85, 46-52.
- Duman, S. N. (2020). Salgın döneminde gerçekleştirilen uzaktan eğitim sürecinin değerlendirilmesi, Milli Eğitim, 49 (Özel Sayı 1): 95-112.
- Eby, G. (2013). Uzaktan eğitim (uze) ortamlarının tasarımı: yazılım mühendisliği yaşam döngüsü yaklaşımı. Ankara: Kültür.
- Elitaş, T. (2017). Uzaktan eğitim lisans sürecinde yeni iletişim teknolojileri: Atatürk Üniversitesi uzaktan eğitim merkezi (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Field, A. (2009). Discovering statistics using SPSS:(and sex, drugs and rock'n'roll). NewYork: Sage.
- Gorsuch, R. L. (1974). Factor analysis. Philadelphia: Saunders.
- Gökçek Karaca, N. & Demirci, E. (2013). Sosyal hizmet yönetimine giriş. In N. Gökçek Karaca & E. Demirci (Editör) Sosyal hizmet yönetimi (2-33). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 2876, AÖF Yayınları.
- Hair, J. F. & Black, W. & Babin, B. & Anderson, R.E., & Tatham, R.L. (2005). Multivariate data analysis. (5th Edition). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

- Institute of Education Sciences National Center for Education Statistics (2008). Distance education at degree granting postsecondary institutions: 2006-07. <https://nces.ed.gov/pubs2009/2009044.pdf>
- Karaca, E. (2020). Sosyal hizmet araştırmalarında ölçek geliştirme ve bu süreçte spss kullanımı. Eskişehir: Nisan Kitabevi.
- Karasar, N. (2000). Araştırmalarda rapor hazırlama (10. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Lee, H. B. & Comrey, A. L. (1979). Distortions in a commonly used factor analytic procedure. *Multivariate Behavioral Research*, 14 (3): 301-321. https://doi.org/10.1207/s15327906mbr1403_2
- Özdoğan, A. . & Berkant, H. G. (2020). COVID-19 pandemi dönemindeki uzaktan eğitime ilişkin paydaş görüşlerinin incelenmesi, *Milli Eğitim*, 49 (Özel Sayı 1): 13-43.
- Rea, L. M., & Parker, R. A. (2014). *Designing and conducting survey research: a comprehensive guide*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Scherer, R. F. & Wiebe F. A.& Luther, D. C. & Adams J. S. (1988). dimensionality of coping: factor stability using the ways of coping questionnaire. *Psychological Reports*. 62, 763-770.
- Seçer, İ. (2015). SPSS ve LISREL ile pratik veri analizi (2. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Selçuk, O. & Gencer, T. E. & Karataş, Z. (2021). Sosyal hizmet öğrencilerinin covid-19 salgını ve uzaktan eğitim sürecine ilişkin tutumları ile psikolojik sağamlıklarının incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32: 967-994.
- Simonson, M., Smaldino, S. E., Albright, M. ve Zvacek, S. (2012). *Teaching and learning at adistance: Foundations of distance education*. Boston: Pearson Education, Inc.
- Tavşancıl, E. (2014). Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Tavşancıl, E. & Keser, H. (2002). İnternet kullanımına yönelik likert tipi bir tutum ölçeğinin geliştirilmesi. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1, 1, 79-100.
- Uşun, S. (2006). *Uzaktan eğitim*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Valentine, D. (2002). Distance learning: promises, problems, and possibilities. *Online Journal of Distance Learning Administration*, 5 (3): 1-11.
- Yükseköğretim Kurulu (2022). Sosyal hizmet (fakülte) programı bulunan tüm üniversiteler. YÖK Lisans Atlası. <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10193>
- Wegmann S. J., & McCauley J. K. (2007). Can you hear us now? stances towards interaction and rapport. In Y. Inoue (Editör) *Online education for lifelong learning* (29-50). Information Science Publishing.

Extended Abstract

Introduction

Although there are programs that provide distance education in the field of social work in Turkey, the meeting of formal departments with distance education took place with the Covid-19 epidemic that emerged in 2020. Distance education or education is a contemporary practice that includes education models that combine students, instructors and educational tools in different places with communication technologies and enables students to learn by using communication technologies.

The social work profession and education is practice-based. For this reason, applied courses have a special place and importance besides theoretical courses in social work education. Practical courses create an environment that allows students to transfer and integrate the knowledge, skills and values they have acquired during their education. In this environment where face-to-face interaction is important, what is expected from the student is to transfer the knowledge, skills and values he has learned in social work education to the field he practices, and to gain experience by gaining awareness of himself and his professional knowledge, skills and values. In social work education, which is expressed as an applied learning process in which face-to-face interaction is important, the immediate and inevitable transition to distance education has made it difficult for students to conduct applied courses effectively. Especially in the context of practice courses traditionally conducted on the basis of face-to-face interaction, concerns and criticisms have come to the fore whether the students have acquired the competencies required by the profession. Undoubtedly, it is necessary to investigate how the students of the social work department perceive the distance education they have experienced personally during the pandemic process and how this education affects their field and program competencies.

The main purpose of this study is to determine how the distance social work education experienced by the students of the social work department during the pandemic process affect the field and program competencies required by the social work profession, through a scale developed. For this main purpose, answers to the following questions were sought in the study:

At what level do social work students agree with the expressions of field and program competency?

Do social work students' perception of field and program competency levels differ according to their age, gender, teaching method, satisfaction with distance education, whether they find the methods and tools of distance education useful, whether they find the methods and tools of distance education effective in terms of the efficiency of all courses, the duration of being on the internet on the days of the classes and the tools used to access the lessons?

Methodology

In this research, which is in the comparative type relational survey model, the participants are 414 students studying in Social Work Undergraduate Programs in the 2021-2022 academic year. In determining the sample size, the number corresponding to 95% confidence level and 5% acceptable margin of error according to the number constituting the research population and the number that is 5 times the number of items in the scale were taken as basis. The data were collected through the "Social Work Department Field and Program Competencies Perception Scale" (SWDFPCPS) developed by the researcher. SWDFPCPS consists of two parts. In the first part of the scale, there are 15 questions to determine the personal and demographic information of the students and their attitudes towards distance education and distance social work education, and in the second part, there are 17 items related to the field and program competencies of social work department on a 5-point Likert-type scale consisting of 5 choices, from 1=Strongly Disagree to 5=Strongly Agree. SPSS 21.00 statistical package program was used in the analysis of the data. Exploratory factor analysis and varimax rotation technique were used to understand whether the SWDFPCPS consists of items measuring the same quality. The reliability coefficient of

SWDFPCPS was calculated with the Cronbach α formula, and the relationship between the response given to each item in the scale and the total score obtained from the scale was calculated using the Item-Total Correlation technique. The field and program competency perceptions of the students receiving social work education in Turkey were evaluated using the median, mode and arithmetic mean on the basis of all scales.

Conclusion

The findings of the research show that the field and program efficacy perceptions of the students studying in social work undergraduate programs, as measured by the Social Work Department Field and Program Efficiency Perception Scale, are at a moderate level during the distance education process. This result reveals that students who receive social work undergraduate education in the distance education process perceive themselves as neither good nor bad in terms of gaining social work undergraduate education and program competencies. Whether these perceptions of the students included in the research are age, gender, the teaching method predominantly used in the distance education process, whether they are satisfied with distance education, whether they find the methods and tools used in the distance education process useful, the methods and tools used in the distance education process are effective in terms of the efficiency of all courses. When it is tested whether it differs according to whether the students find it, the duration of being on the internet on the days when the classes are held, and the variables of the tools provided with the internet connection, the satisfaction of receiving social work training from a distance in addition to age, the benefit and effectiveness of the methods and tools used in the distance education process, the field and program proficiency. It has been determined that there are important variables that affect their perceptions.

This study, which was conducted to determine the factors affecting the field and program proficiency perceptions of social work students, can also be used to determine the field and program proficiency perceptions of the students studying in other undergraduate programs other than the social work department. In addition, it is hoped that the results of the research will be guiding in today's conditions in which distance education is brought to the agenda again in social work education. It is expected that the results of this research will make a serious contribution to the academicians who work to increase the quality of social work education and to the national and international literature.

Consequently, the findings from this study revealed that the scale is valid and reliable, the participants perceive themselves neither good nor bad in terms of field and program competencies in the distance education process. In addition, according to the results of the research, the age of the students, their satisfaction with receiving distance social work education, the benefits and effectiveness of the methods and tools used in the distance education process are important variables that affect their perceptions of program competency.

Geliş Tarihi / Received Date
13.11.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
25.02.2023

Robotik ile Matematik ve Fen Entegrasyonu ¹

Mathematics and Science Integration with Robotics

Betül TEKEREK ²

Hamza AYDEMİR³

Mehmet TEKEREK⁴

Öz

Günümüzde bilim ve teknolojiye yaşanan hızlı değişimin eğitim alanlarında da etkisini görmek mümkündür. Bu değişime ayak uyduran bireyler yetiştirmek için öncelikle eğitim sisteminde ve öğretme-öğrenme anlayışımızda değişiklikler yapmamız gerekmektedir. Bu doğrultuda hareket eden ülkelerde STEM eğitimi ve kodlama eğitimi hızla popülerlik kazanmıştır. Bu araştırmada fen bilgisi öğretmen adaylarının fen ve matematiği entegre ederek robotik etkinliği hazırlama süreçleri ve bu süreçle ilgili düşüncelerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma, 2020-2021 bahar döneminde üç (3) fen bilgisi öğretmen adayının katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni benimsenmiştir. Verilerin toplanmasında araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu ve gözlem notları kullanılmıştır. Robotik etkinliklerin hazırlanmasında “Robotis Dream II” setinden yararlanılmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Sonuç olarak; öğretmen adaylarının etkinlik hazırlama sürecinden sonra, ders kazanımlarına hâkim olma, disiplinlerarası birleştirme yapma ve robot seti kullanımına hâkim olma kazanımlarını elde ettikleri ortaya çıkmıştır. Öğretmen adayları ayrıca fen ve matematikten seçecekleri ve entegre edecekleri kazanımları robota aktarma noktasında endişe yaşamışlar ve robotun montaj aşamasında zorluk yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Matematik ve Fen Entegrasyonu, Robotik Eğitimi, Öğretmen adayları.

¹Bu çalışma Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Etik Kurulunun 19.08.2020 tarih ve 2020/5 sayılı kararı ile uygun görülmüştür.

² Sorumlu Yazar, Dr.Öğr.Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, e-mail: btekerek@ksu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7066-6885

³ Öğr. Gör., Yozgat Bozok Üniversitesi, Boğazlıyan Meslek Yüksekokulu, Bilgisayar Teknolojileri Bölümü e-mail: hamza.aydemir@bozok.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-2657-3195

⁴ Prof.Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Öğretim Teknolojileri Ana Bilim Dalı, e-mail: tekerek@ksu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-6112-3651

Abstract

Nowadays, the rapid change in science and technology shows its effect in the field of education as in every field. To raise individuals who can keep up with this change, we first need to make changes in the education system and our teaching-learning approach. STEM education and coding education have rapidly gained popularity in countries moving in this direction. In this study, it was aimed to examine the prospective science teachers' processes of preparing the robotics activity by integrating science and mathematics and their thoughts about this process. The research was carried out with the participation of three (3) prospective science teachers in the spring term of 2020-2021. In the research, the case study design, one of the qualitative research methods, was used. A semi-structured interview form prepared by the researchers and observation notes were used to collect the data. "Robotis Dream II" set was used in the preparation of robotics activities. The obtained data were analyzed by content analysis method. As a result, after they prepared the activity, they stated that they were able to master the disciplines' objectives well, to make connection between the disciplines and to use the robotics education kit. They also stated that they had difficulties to transfer the integrated objectives from science and mathematics disciplines and to assemble the robot.

Keywords: Mathematics and Science Integration, Robotics Education, Preservice Teachers.

Giriş

Çağın gereksinimlerine göre değişen 21. yüzyıl becerileri (Sayın ve Seferoğlu, 2016); eleştirel düşünme, problem çözme, iş birliği, yaratıcılık ve bilgi, medya ve teknoloji okuryazarlığı gibi çeşitli becerileri kapsamaktadır (Partnership for 21st Century Skills, 2009). Sadece okuma, yazma ve aritmetiğe dayanan bir eğitim sisteminin, geleceğin yetişkinlerini yarımın rekabetçi ve teknolojik dünyasında başarıya hazırlayamayacağı bir gerçektir (Dugger, 2010). Çünkü öğrencilerin karşılaşacağı 21. yüzyıl problemleri birden fazla disiplini içeren karmaşık bir yapıya sahiptir (Moore, Stohlmann, Wang, Tank, Glancy ve Roehrig, 2014). Bu nedenle öğrencileri geleceğe 21. yüzyıl becerilerini kullanarak karşılaştıkları problemlere çözüm üretebilmeleri hazırlayacaktır (Tekerek ve Karakaya, 2018). Ancak disiplinlerarasındaki ilişkinin izole edildiği ya da dikkate alınmadığı eğitim anlayışında öğrenciler bilgiyi farklı durumlara aktarmada güçlük yaşarlar (Kıray ve Kaptan, 2012; Temel, Dünder ve Şenol, 2015). Bu güçlüklerin ortadan kaldırılması için STEM eğitiminin önemi büyüktür. Alanyazında STEM eğitiminin görüş birliği ile kabul edilen tek bir tanımı yoktur (English, 2016; Gencer, Doğan, Bilen ve Can, 2019). Ancak bu alanda çalışmalar yürüten araştırmacıların STEM eğitimi benzer ifadeleri kullanarak tanımladıkları görülmektedir. Yıldırım ve Altun (2015, s. 31) STEM eğitimi öğrencilerin anlamlı öğrenmelerini sağlayan ve farklı disiplinlerin bir araya geldiği bir yaklaşım olarak tanımlamıştır. Çorlu, Capraro ve Capraro (2014) STEM eğitiminin fen ve matematiğin birbirinden ayrı öğretimine karşı çıkarak, disiplinlerin bütünleşmesiyle ortaya çıkan bilgi, beceri ve inançları içerdiğine vurgu yapmıştır. Dugger (2010); fen, teknoloji, mühendislik ve matematik disiplinlerinin yeni bir disiplinlerarası konuya entegrasyonunu STEM eğitimi olarak tanımlarken STEM eğitiminin verilmesinin birden fazla yolu olduğuna değinmiştir. Bu yollardan en kapsamlı olanı dört disiplini de iç içe geçirerek entegre tek bir konu biçiminde öğretmek olan ve alanyazında bütünleşik STEM eğitimi (B-STEM) olarak adlandırılan yoldur (Dugger, 2010).

B-STEM, gerçek yaşam problemlerine çözüm üretme, üretilen çözümü uygulama ve sonucu değerlendirme becerilerini kazandırmayı; fen, teknoloji, mühendislik ve matematik alanlarının bütünleşmesiyle sağlamayı hedefleyen tasarıma dayalı eğitim olarak tanımlanabilir (Sanders, 2012). B-STEM; fen-teknoloji-mühendislik ve matematik alanlarının birbiriyle entegrasyonunu, öğrencilere 21.yüzyıl becerilerinin kazandırılmasını ve derslerin amaç-hedeflerine ulaşmasını sağlar (Akgündüz ve Akpınar, 2018; Blackley ve Howell, 2019; Yıldırım ve Altun, 2015). Moore, Tank, Glancy ve Kersten (2015) B-STEM'nin gerçek yaşam problemlerine odaklandığını vurgulamıştır. Bozkurt Altan, Yamak ve Buluş Kırıkkaya (2016) ise, gerçek yaşam problemleri ile dersin ilişkilendirilmesi boyutuna vurgu yapmışlardır. Özbilen (2018) B-STEM'nin, soyut konuları somutlaştırılması ve uygulamaya imkân tanınması yönlerine dikkat çekmiştir. B-STEM ile öğrenciler, olayları bir bütün olarak görme ve değerlendirme fırsatı elde ederek anlamlı öğrenmeler gerçekleştirebilir (Karakuş ve Aslan, 2016; Sanders, 2012; Yıldırım ve Altun, 2015). Eroğlu ve Bektaş (2016) bu fırsatın kalıcı öğrenmeler meydana getirme potansiyeline vurgu yapmıştır. Ayrıca B-STEM, öğrencilerin başarı düzeyini artırmada ve fene yönelik olumlu tutum geliştirmelerinde etkili bir yaklaşımdır (Koca, 2018). Kazanımları dikkate alındığında B-STEM bireylerin geleceğe hazırlanmasında amaca uygun ve anlamlı bir yaklaşımdır (Dugger, 2010).

Alanyazında yapılan çalışmalar incelendiğinde, STEM etkinliklerinin öğrenciler tarafından ilgi çekici ve eğlenceli olduğu bulgusunu ortaya koyan çalışmalara rastlamak mümkündür (Aydın ve Karşlı Baydere, 2019; Göksoy ve Yılmaz, 2018; Koca, 2018). Ancak B-STEM etkinliklerinin geliştirilmesi ve uygulanması zordur (English, 2016; Yıldırım ve Selvi, 2017). Bu açıdan öğrenme ortamının tasarlayıcıları ve STEM eğitiminin uygulayıcıları olan öğretmenlerin rolleri kritiktir (Akaygun ve Aslan Tutak, 2016). STEM eğitimini uygulayacak öğretmenlerin iş birliği içinde çalışabilmeleri ve uzmanlık bilgisine sahip olmaları gerekir (Stohlmann, Moore ve Roehrig, 2012).

Disiplinlerarası müfredat, disiplinleri birbirine bağlayarak anlamlı öğrenmelerin meydana gelmesini sağlayan bütünsel bir yaklaşımdır (Badley, 2009; Smith ve Karr-Kidwell, 2000). Böyle bir yaklaşım benimsenerek verilen eğitimde; fen, matematik ve teknolojinin teori ve uygulaması o kadar iç içe geçer ki, içlerinden birine odaklanmak istenildiğinde eğitimin diğerlerinden nasıl izole edildiği anlaşılabilir (American Association for the Advancement of Science, 1994). Bu bağlamda fen ve matematik entegrasyonu ile ilgili yapılan çalışmalar B-STEM için temel oluşturur (Stohlmann, Moore ve Roehrig, 2012). Bütünleşik bir müfredat kullanmak öğrencilerin dersler arasındaki bağlantıları görmelerini sağlar (Badley, 2009). Ayrıca bu durum öğrencilere anlamlı öğrenmeler meydana getirme fırsatı sunar (Furner ve Kumar, 2007, s. 189). Fen ve matematik entegrasyonu ile öğrenme bağlamı zenginleştirilerek öğrencilerin, anlamlı öğrenmeler gerçekleştirmeleri ve öğrendiklerini farklı disiplinlere transfer edebilme becerisi kazanmaları sağlanır (Berlin ve White, 2001; Furner ve Kumar, 2007). Fen ve matematiğin bütünleştirilmesi öğrencilerin bu disiplinlere yönelik tutumlarına ve okula yönelik ilgilerine de olumlu etki etmekte (Bragaw, Bragaw ve Simith, 1995) ve öğretim programlarının amaçlarına ulaşmasında önemli görülmektedir (Yaman ve diğerleri, 2018).

STEM Eğitimi, Programlama ve Robotik İlişkisi

Günümüzde sadece bilişim sektöründe değil tüm sektörlerde programlama becerisinin önemli olduğu fark edilmekte ve gelecekte bu önemin daha da artması beklenmektedir (Sayın ve Seferoğlu, 2016). Bu doğrultuda özellikle gelişmiş ülkelerde programlama eğitimine erken yaşlarda başlanılmasına önem verildiği görülmüştür (Saygıner ve Tüzün, 2017a). Okulöncesi yaş grubu ile yapılan bir çalışmada programlama bilgisinin problem çözme becerisi üzerinde olumlu etkisinin olduğu ortaya konmuştur (Fessakis, Gouli ve Mavroudi, 2018). Ancak özellikle somut işlemler döneminde olan; okulöncesi, ilkökul ve ortaokul öğrencileri soyut olan programlama mantığını ve kavramlarını anlamakta zorlanmaktadır (Sırakaya, 2018). Bu güçlüğü aşmak için komutların sürükle bırak yöntemi ile eklendiği blok tabanlı görsel programlama ortamları kullanılmaktadır (Numanoğlu ve Keser, 2017). Bu ortamlar programlama mantığını somut olarak ele alır ve programlamada kullanılan kavramları hazır biçimde sunarak komutların unutulmasının önüne geçer (Saygıner ve Tüzün, 2017b). Sadece somut işlemler dönemindekiler için değil özellikle ilk defa programlama eğitimi alacak bireyler için öğrenme sürecini kolaylaştıran bu ortamların programlama eğitiminde kullanımı yaygınlaşmaktadır (Atman Uslu, Mumcu ve Eğin, 2018).

Programlama öğretiminde blok tabanlı görsel programlama ortamları gibi eğitsel robot setlerin kullanımı da soyut programlama kavramlarının somutlaştırılmasını sağlayabilir (Ersoy, Madran ve Gülbahar, 2011). Buna ek olarak eğitsel robot setlerin kullanımı ile öğrenciler oluşturdukları programın etkisini robot üzerinde somut olarak gözlemleyerek anında geri bildirim almaktadır (Atmatzidou, Demetriadis ve Nika, 2018; Numanoğlu ve Keser, 2017). Ayrıca öğrencilerin robot tasarlama süreci problem çözme ve yaratıcılık becerilerinin geliştirilmesi için uygun bir imkân sağlayabilir (Jiea, Hussin, Chuan ve Ahmad, 2019). STEM eğitimi ve programlama eğitimi için eğitsel robot setlerin kullanımı ile öğrenciler bilişsel, duyuşsal ve psikomotor olarak eğitim sürecine katılırlar (Blackley ve Howell, 2019). Öğrencilere yaparak yaşayarak öğrenme fırsatı sunulur ve bu sayede kalıcı öğrenmelerin meydana gelmesi sağlanabilir (Chang, Lee, Chao, Wang ve Chen, 2010). Öğrencilere ürün tasarlama fırsatı tanınarak fen ve matematiği otantik yöntemler ile öğretme imkânı elde edilebilir (Stohlmann, Moore ve Roehrig, 2012; Taylor, 2019). Bu bağlamda STEM eğitimi ile robotik etkinliklerin birleştirilmesiyle öğrenilen kavramsal bilgiler öğrenciler tarafından ürüne dönüştürülerek verimli ve fayda sağlayan bir eğitim ortamı tasarlanmıştır (Gülhan ve Şahin, 2016).

Öğrencilerin robot tasarlaması, fen ve matematik alanlarından bilgilerin kullanılmasını, teknolojinin sürece dahil edilmesini ve mühendislik becerilerinin kullanılmasını içerir (Wong, Jeffery, Turner, Sleep ve Chalup, 2018). Fen ve matematik alanlarından bilgileri içeren robotların tasarlaması, öğrencilerin 21. yüzyıl becerilerinin gelişmesine katkı sağlayabilir (Jiea, Hussin, Chuan ve Ahmad, 2019). Aynı zamanda robotik eğitiminin B-STEM eğitiminde kullanılmasıyla öğrenciler anlamlı ve kalıcı öğrenme deneyimi yaşar ve STEM alanlarına karşı olumlu bir tutum geliştirir (Mosley, Ardito ve Scollins, 2016). STEM etkinliklerinde eğitsel robot setlerin kullanımının, disiplinlerin bütünleştirilmesi gerektiğini savunan gelişmiş ülkelerde yaygın olduğu görülmektedir (Yolcu ve Demirel, 2017).

Alanyazın incelemesinde B-STEM eğitime yönelik çeşitli çalışmalara rastlanılmıştır. Bu çalışmaların daha çok matematik ve fen bilgisi öğretmen adaylarına (örn; Çınar, Pırasa ve Paliç Şadoğlu, 2016; Yıldırım, 2017; Delen ve Uzun, 2018) uygulandığı ve öğretmen adaylarının STEM entegrasyonu ile ilgili olumlu düşüncelere sahip oldukları ancak daha çok deneyim kazanmaya gerek duydukları görülmektedir. Programlama eğitiminde robotik etkinliklerin kullanımına yönelik çalışmalar incelendiğinde ise, öğretmen ve öğrencilerin robotik ve kodlama ders ve etkinlikleri ile ilgili görüşlerini ve bu etkinliklerin motivasyon ve bilimsel süreç becerilerine etkilerinin (örn; Koç Şenol ve Büyük, 2015; Çömek ve Avcı, 2016; Göksoy ve Yılmaz, 2018) incelendiği çalışmalara rastlanmıştır. Bu çalışmaların sonuçları robotik uygulamalarının problem çözme, motivasyon, yaratıcı düşünme gibi birçok önemli konu üzerinde olumlu etkileri olduğunu belirtmektedir.

Alanyazın incelendiğinde, yakın zamanda göreve başlayacak eğitim fakültelerinde öğrenim gören öğretmen adayları ile B-STEM eğitime yönelik akademik çalışmalar yapılmasına ihtiyaç olduğu vurgulanmaktadır (Akgündüz ve diğerleri, 2015; Alan, 2017; Yıldırım ve Türk, 2018). Bu doğrultuda, STEM alanlarından öğretmen ve öğretmen adaylarının B-STEM etkinliklerini özellikle fen ve matematiğe nasıl entegre edeceklerinin incelendiği çalışmalar yapılması gerektiği söylenmektedir (Delen ve Uzun, 2018). Yapılacak çalışmalarda B-STEM eğitiminin derslere entegre edilebilmesi için kazanımlarla ilişkilendirilmiş etkinlikler geliştirilmesi alanyazınına katkı sağlayacaktır (Aydın ve Karşı Baydere, 2019). Ayrıca farklı robotik setlerin eğitimde kullanımının incelendiği araştırmaların programlama öğretimine de katkı yapacağı belirtilmektedir (Numanoğlu ve Keser, 2017). Yapılan araştırmalar incelendiğinde, genellikle STEM eğitimi ve programlama ya da robotik etkinlikleriyle ilgili görüşlerin incelendiği çalışmaların yoğunlukta olduğu söylenebilir. Ancak bu uygulamaların gerçekleştirildiği süreci derinlemesine inceleyen ve özellikle öğretmen adaylarının fen ve matematik kazanımlarını ilişkilendirerek robotik etkinliği hazırlama sürecine odaklanan çalışmalara rastlanılmamıştır. Çalışmanın bu bağlamda alanyazına katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Bu araştırmada fen bilgisi öğretmen adaylarının matematik ve feni entegre ederek robotik etkinliği hazırlama sürecinde dikkat ettikleri noktalar, yaşadıkları zorluklar ve süreçle ilgili genel düşüncelerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıda belirtilen sorulara cevap aranmıştır:

1. Fen bilgisi öğretmen adaylarının matematik ve feni entegre ederek robotik etkinliği hazırlama sürecinde dikkat ettikleri noktalar nelerdir?
2. Fen bilgisi öğretmen adaylarının matematik ve feni entegre ederek robotik etkinliği hazırlama sürecinde zorlandığı noktalar nelerdir?
3. Fen bilgisi öğretmen adaylarının matematik ve feni entegre ederek robotik etkinliği hazırlama sürecini nasıl değerlendirmektedirler?

Yöntem

Nitel araştırmada katılımcıların algı ve tecrübeleri ortaya konulmak istenir ve katılımcılar bilgi kaynağı olarak görülür (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Nitel araştırmada, “Neden?” ve “Nasıl?” sorularına yanıt aranarak araştırılan durum hakkında derin bir anlayışa sahip olmak istenir (Berg ve Lune, 2019). Bu araştırmada, nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Eğitim alanında nitel

çalışmalarda yaygın olarak tercih edilen durum çalışmasında, kişi veya olay derinlemesine ve boylamsal olarak incelenir (Seggie ve Bayyurt, 2017). Seggie ve Bayyurt (2017) durum çalışmasının; sorularla, gözlemlerle, sesli veya görsel kayıtlarla ve varsa yazılı kaynaklar kullanılarak detaylı betimlemeler yapmayı ve tematik olarak yorumlar getirmeyi amaçladığını vurgulamıştır. Bu çalışmada fen bilgisi öğretmen adaylarının fen ve matematiği entegre ederek robotik etkinliği hazırlama sürecine odaklanılmıştır. Çalışmada "Araştırma ve Yayın Etiğine" uyulmuştur. Bu doğrultuda Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Etik Kurulunun 19.08.2020 tarih ve 2020/5 sayılı kararı ile etik izni alınmış ve katılımcılar gönüllü katılımcı formu doldurarak çalışmaya katılmışlardır.

Çalışma Grubu

Araştırma; bir devlet üniversitesinin fen bilgisi öğretmenliği bölümü son sınıfta öğrenim görmekte olan 3 fen bilgisi öğretmen adayının katılımıyla, 2020-2021 eğitim-öğretim yılının bahar döneminde gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan 3 öğretmen adayı ölçüt örneklem yöntemine göre belirlenmiştir. Ölçüt örneklem yönteminde amaç araştırmacıların önceden belirlediği ölçütleri karşılayan katılımcılarla çalışmasını sağlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Katılımcıları belirlemede kullanılan ölçütler aşağıda yer almaktadır.

- Öğretmenlik uygulaması dersini almış olmak ya da alıyor olmak.
- Robotik setler ve eğitimde kullanımı ile ilgili eğitim almamış olmak.
- Robotik kodlama eğitimi almamış olmak.
- Araştırmaya katılmaya gönüllü olmak.

Yukarıda verilen ölçütleri karşılayan 3 öğretmen adayı belirlenmiştir. Öğretmen adayları, robotik setlerin eğitimde kullanımı ve robotik kodlama ile ilgili daha önce herhangi bir eğitime ya da etkinliğe katılmadıklarını, STEM etkinliklerine ilgi duyduklarını ve robotik setleri ilgi çekici bulduklarını dile getirmişlerdir. Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının demografik özellikleri Tablo 1'de paylaşılmıştır.

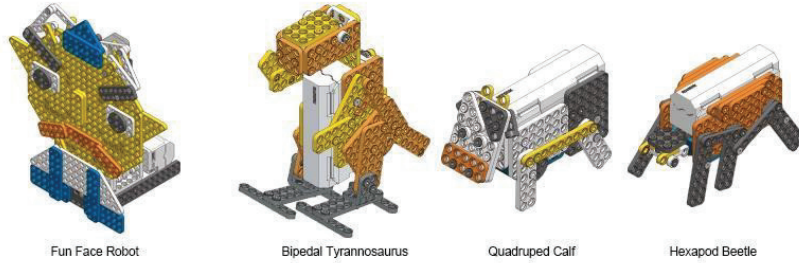
Tablo 1. Öğretmen Adaylarının Demografik Özellikleri

Öğretmen Adayı	Yaş	Cinsiyet	Sınıf	STEM/Robotik Tecrübesi
K1	22	Kadın	4	Yok
K2	23	Kadın	4	Yok
K3	23	Erkek	4	Yok

Uygulamada Kullanılan Robot Seti

Araştırmada ROBOTIS firması tarafından 8+ olarak etiketlenen “ROBOTIS Dream II” seti kullanılmıştır. Bu set toplamda 5 ayrı seviyeden oluşmaktadır. Her seviye için gerekli donanım ayrı kutulandırılmıştır. Seviyeler arasında basitten karmaşığa ve kolaydan zora aşamalandırma bulunmaktadır. Bu araştırmada katılımcıların ön bilgileri göz önüne alınarak “ROBOTIS Dream II” setinin; Seviye I, Seviye II ve Seviye III olarak etiketlenen donanım ve kitapları kullanılmıştır.

Sette yer alan kitapların her birinde 12 farklı robot ve bu robotların adım adım montajını gösteren aşamalar yer almaktadır. Buna ek olarak montajı yapılan robotla ilgili kısa bir konu anlatımı ve robotun kullanımını gösteren talimatlar da yer almaktadır. Kitaplarda fen ve matematik konularına ait kazanım ifadeleri yer almamaktadır. ROBOTIS Dream II setinin kitapları takip edilerek yapılabilecek 4 robot örneği Görsel 1’de verilmiştir.

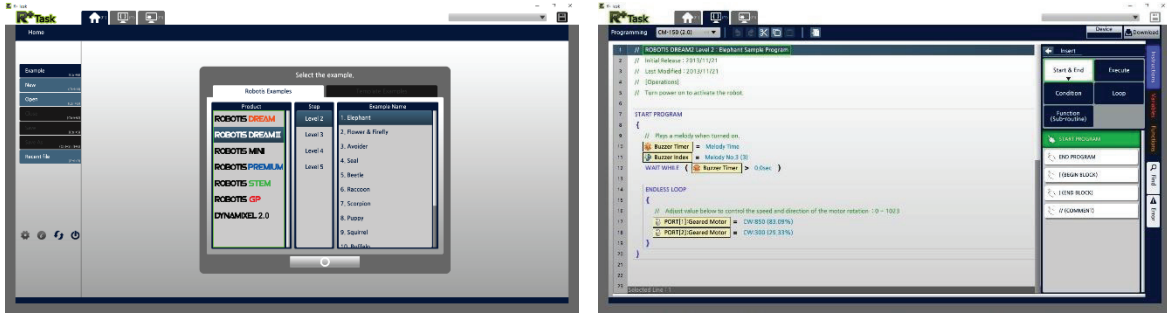

Görsel 1. ROBOTIS Dream II Seti ile Yapılabilecek 4 Robot Örneği

Seviye I’de yer alan robotlar tek bir motor ve sadece mekanik sistemden oluşmaktadır. Seviye II ve Seviye III’te yer alan robotlar; en fazla 4 motor, mekanik sistem, çeşitli algılayıcılar ve 1 denetleyiciden oluşmaktadır. Buna ek olarak Seviye III’te robotun uzaktan kontrol edilmesini sağlayan uzaktan kumanda yer almaktadır. Robotlarda motor, hareket kaynağı olarak kullanılmaktadır. Mekanik sistem, hareketin gerçekleştiği kısımdır. Algılayıcılar, ortamdan gelen verileri toplayıp denetleyiciye aktarır. Denetleyici, kendisine yüklenen komutları çalıştırır ve algılayıcılardan gelen sinyalleri komutlar doğrultusunda işler. Denetleyicide 3 adet kızılötesi algılayıcı, 1 adet ses algılayıcı, 1 adet hoparlör ve çeşitli algılayıcıların bağlanmasına yarayan 1’den 4’e kadar numaralandırılmış 4 adet bağlantı noktası bulunmaktadır. Robotta yer alan motor ve algılayıcılar, denetleyiciye bu bağlantı noktalarından takılır. Bağlantı noktaları sayesinde denetleyiciye yüklenen komutlar ile motor ve algılayıcılar kontrol edilebilir. Örneğin; 1 numaralı bağlantı noktasına takılan motorun saat yönünde %50 güç ile çalışması, 2 numaralı bağlantı noktasına takılan motorun saat yönünün tersine %25 güç ile çalışması sağlanabilir.

Uygulamada Kullanılan Kodlama Ortamı

Araştırmada ROBOTIS firması tarafından geliştirilen robotların kodlanmasını sağlayan blok tabanlı R+Task yazılımı kullanılmıştır. Bu yazılım aracılığıyla araştırmada kullanılan robot setindeki denetleyici üzerinde yer alan algılayıcılar, denetleyiciye bağlantı noktaları aracılığıyla takılan motor ve algılayıcılar kontrol edilebilir. Görsel 2’de R+Task yazılımının başlangıç arayüzü ve hazır program örneği üzerinden kodlamanın yapıldığı arayüz paylaşılmıştır.

Görsel 2. R+Task Yazılımının Arayüzü

Bu yazılım katılımcıların robotların montajını yaptıkları robotik laboratuvarında yer alan bir bilgisayara yüklenmiştir. Süreç boyunca bu bilgisayara katılımcılar erişebilmiş ve yazılımı kullanabilmiştir.

Katılımcılara Verilen Eğitim

Eğitimler, 2020-2021 eğitim-öğretim yılının bahar döneminde gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara toplamda 15 saatlik teorik ve uygulamalı eğitim verilmiştir. Eğitim süreci, katılımcılara araştırma kapsamında kullanacakları robot seti tanıtılarak başlamıştır. Daha sonra katılımcılara B-STEM eğitimi ve önemi, programlama eğitimi ve eğitsel robot setleri ve eğitimde kullanımı konusunda teorik eğitim verilmiştir. Daha sonra katılımcılara süreç boyunca kullanacakları robot seti ile ilgili bir sunum yapılmıştır. Sunum; öğrenci düzeyine göre set seçimi, sette yer alan temel donanım, parçalar ve robotların programlanmasını sağlayan blok tabanlı görsel programlama ortamı olan R+Task hakkında bilgileri içermektedir. Eğitimden sonra katılımcılardan Seviye I'de yer alan üç robotun montajını yapmaları istenmiştir. Bu aşamadan sonra programlama eğitimine başlanmıştır. Bu eğitimde; veri türleri, sabit-değişken, algoritma, akış şeması, problem çözüme kullanılan mantık yapıları gibi konulara yer verilmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarına fen ve matematik entegrasyonu ile ilgili eğitim verilmiş ve fen bilgisi ve matematik dersi öğretim programları ve ders kitaplarını tarayarak robotik etkinliği için uygun gördükleri kazanımları belirlemeleri istenmiştir. Verilen eğitimde; disiplinlerarası eğitim, fen ve matematik entegrasyonunun tanımı ve önemi, fen ve matematik entegrasyonu modelleri ve fen ve matematik entegrasyonu örnekleri gibi başlıklar yer almaktadır. Eğitim ve uygulama sürecinde katılımcılarla sürekli iletişim içerisinde olunarak anında geri bildirim imkânı sağlanmıştır.

Araştırma Süreci

Araştırma süreci, her hafta 3+2 saat olmak üzere toplamda 16 hafta olarak planlanmıştır. Buna göre süreç robotik etkinliği hazırlık süreci ve robotik etkinliği tasarlama süreci olmak üzere iki temel başlık ile kategorize edilmiştir. Tüm süreç Tablo 2'de haftalık olarak paylaşılmıştır. Robotik etkinliği hazırlık sürecinde katılımcılara, temel robotik ve programlama eğitimi verilmiştir. Robotik etkinliği tasarlama sürecinde ise katılımcılar, ortak belirledikleri fen ve matematik kazanımı doğrultusunda özgün robot tasarlamış ve robotik etkinliği hazırlamıştır. Tablo 2'de bu süreç detaylarıyla verilmektedir.

Tablo 2. Robotik Etkinliği Hazırlık ve Robotik Etkinliği Tasarlama Süreci**Robotik Etkinliği Hazırlık Süreci**

Haftalar	İçerik
1. Hafta	Tanışma ve katılımcıların süreçle ilgili bilgilendirilmesi. (Sunum) Bütünleşik STEM eğitimi ve önemi, programlama eğitimi ve önemi ve eğitsel robot setleri ve eğitimde kullanımı. (Sunum) Araştırma için belirlenen robot seti ve kullanımı. (Sunum + Uygulama)
2. Hafta	Katılımcıların Seviye I'deki üç robotun montajını yapması. (Uygulama)
3. Hafta	Programlama ve robotik eğitimi. (Sunum) R+Task blok tabanlı görsel programlama ortamı eğitimi. (Sunum + Uygulama)
4. Hafta	Katılımcıların Seviye II'deki robotların montajını yapması ve programlaması. (Uygulama)
5. Hafta	Katılımcıların Seviye II'deki robotların montajını yapması ve programlaması. (Uygulama)
6. Hafta	Katılımcıların Seviye II'deki robotların montajını yapması ve programlaması. (Uygulama) Fen ve matematik entegrasyonu eğitimi. (Sunum + Tartışma) Katılımcıların ilk ve ortaöğretim fen bilgisi dersi öğretim programı ve ders kitaplarını taraması. (Uygulama + Tartışma)
7. Hafta	Katılımcıların Seviye III'deki robotların montajını yapması ve programlaması. (Uygulama)
8. Hafta	Katılımcıların Seviye III'deki robotların montajını yapması ve programlaması. (Uygulama)
9. Hafta	Katılımcıların Seviye III'deki robotların montajını yapması ve programlaması. (Uygulama)
10. Hafta	Katılımcıların Seviye III'deki robotların montajını yapması ve programlaması. (Uygulama) Katılımcıların ilk ve ortaöğretim matematik dersi öğretim programı ve ders kitaplarını taraması. (Uygulama + Tartışma)

Robotik Etkinliği Tasarlama Süreci

Haftalar	İçerik
11. Hafta	Katılımcıların fen ve matematiğin ilişkili olduğu kazanımları belirlemesi ve belirledikleri kazanımlar içerisinde bir tanesini uygulamak üzere seçmesi. (Uygulama)

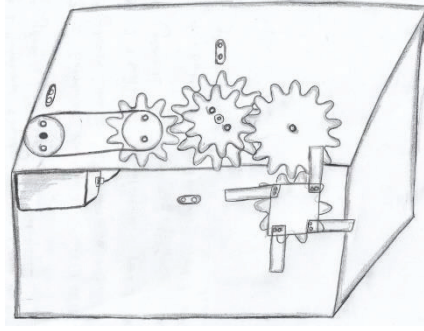

12. Hafta Seçilen kazanımın nasıl uygulanacağını açıklayan Kazanımlar ve Etkinlik Planı adlı dokümanın hazırlanması. (Uygulama)
13. Hafta Robotun taslak çiziminin yapılması, algoritmasının yazılması, akış şemasının çizilmesi ve kodlanması. (Uygulama)
14. Hafta Robotun montajının yapılması ve test edilerek gerekli düzeltmelerin yapılması. (Uygulama)
15. Hafta Robotik Etkinlik Dokümanı'nın hazırlanması. (Uygulama)
16. Hafta Uygulama sonrasında görüşmelerin yapılması. (Görüşme)

Robotik etkinliği hazırlık sürecinde katılımcılara eğitimler verilmiş, katılımcıların robot setine hâkim olmaları için uygulama yapma fırsatı sağlanmış ve hazırlayacakları etkinlik için fen ve matematik öğretim programları ve ders kitaplarını taramaları istenmiştir. Bu süreçten üst düzey verim alabilmek için katılımcılar istekleri doğrultusunda inceleyecekleri sınıf düzeylerini belirlemişlerdir. Daha sonra üç katılımcı bir araya gelerek robotik etkinliğine uygun olduğunu düşündükleri kazanımları sunmuştur. Bu noktada katılımcılar tarafından 42 fen ve 14 matematik kazanımı belirlenmiştir. Bu kazanımlar için 26 ayrı robot önerisinde bulunulmuştur. Bunlar içerisinde 4 robot fikri, katılımcılar tarafından birleştirilerek farklı sınıf düzeylerini kapsayan tek bir robota düşürülmüştür. Son durumda robot önerisi sayısı 23 olmuştur.

Robotik etkinliği tasarlama sürecinde ilk olarak katılımcılardan 23 robot arasından 1 tanesini uygulamak ve etkinlik dokümanını hazırlamak üzere seçmeleri istenmiştir. Buna göre katılımcılar 8. sınıf fen bilimleri dersi öğretim programından basit makineler konusunu seçmiştir. Bu konu altında yer alan F.8.5.1.1. numaralı "*Basit makinelerin sağladığı avantajları örnekler üzerinden açıklar.*" ve F.8.5.1.2. numaralı "*Basit makinelerden yararlanarak günlük yaşamda iş kolaylığı sağlayacak bir düzenek tasarlar.*" kazanımlarını belirlemişlerdir. Katılımcılar 7. sınıf matematik dersi öğretim programından ise oran ve orantı konusunu seçmiştir. Bu konu altında yer alan M.7.1.4.4. numaralı "*Doğru orantılı iki çokluk arasındaki ilişkiyi ifade eder.*" ve M.7.1.4.6. numaralı "*Gerçek hayat durumlarını inceleyerek iki çokluğun ters orantılı olup olmadığına karar verir.*" kazanımlarını belirlemişlerdir. Daha sonra katılımcılardan seçtikleri kazanımların ve tasarladıkları robotla ilgili açıklamaların yer aldığı doküman Ek 1'de verilmiştir.

Katılımcılardan robotun taslak çizimini yapmaları (Görsel 3), algoritmasını yazmaları ve akış şemasını çizmeleri istenmiştir. Katılımcılar tarafından hazırlanan robotun algoritma ve akış şeması Ek 2'de verilmiştir.

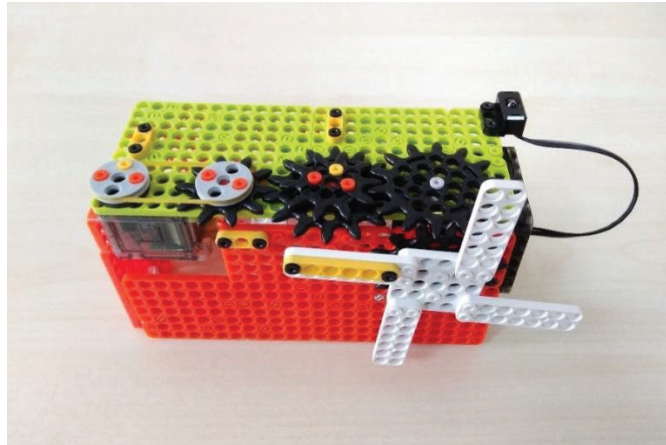
Görsel 3. Robotun Taslak Çizimi

Daha sonra katılımcılar yazdıkları algoritma ve çizdikleri akış şemasını dikkate alarak R+Task programında robotun kodunu hazırlamışlar ve montajını yapmışlardır. Görsel 4'te robotun montajını yaparken alınan bir kesitten fotoğraf verilmiştir.

Görsel 4. Katılımcılar Robotun Montajını Yaparken

Montaj sonrasında robotun görünümü Görsel 5'te paylaşılmıştır. Montajdan sonra katılımcılar oluşturdukları programı robota yükleyip çalıştırmışlardır.

Görsel 5. Araştırma Kapsamında Tasarlanan Robot

Robotu çalışırken gözlemledikten sonra gerekli düzeltmeleri yapmışlardır. Son olarak robotik etkinliği dokümanına son hali verilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu ve gözlem notları kullanılmıştır. Öğretmen adaylarının fen ve matematiği entegre ederek bir robotik etkinliği hazırlama sürecinde yaşadıkları durumları ve düşüncelerini anlayabilmek için 10 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Araştırma sorularına bir fen bilgisi eğitimi alan uzmanı, bir matematik eğitimi alan uzmanı ve bir bilgisayar ve öğretim teknolojileri eğitimi alan uzmanın görüşüne başvurularak son hali verilmiştir. Katılımcıların robotik etkinliği hazırlama süreci araştırmacılar tarafından gözlemlenmiş ve gözlem notları halinde organize edilmiştir. Gözlemlerde, öğretmen adaylarının grup çalışması yaparak etkinliği hazırlama sürecinde dikkate aldıkları noktaları ve zorlandıkları hususları belirlemek amaçlanmıştır. Uygulama bitince öğretmen adaylarıyla birebir görüşmeler yapılmış ve ses kaydına alınmıştır. Daha sonra 9.31, 15.02 ve 8.54 dakika süren görüşmelerin analizine geçilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada toplanan veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. İçerik analizinin önemli görülen iki özelliği sistematik ve tarafsız bilgi sunmayı hedeflemesidir (Koçak ve Arun, 2006). Bu doğrultuda katılımcılar ile yapılan görüşmelerde alınan ses kayıtları araştırmacı tarafından görüşmenin yapıldığı gün ve bir sonraki gün katılımcıların söyledikleri ile birebir uyumlu olarak bilgisayar ortamına metin formatında aktarılmıştır. İçerik analizi yapılırken araştırma soruları doğrultusunda kategoriler belirlenerek görüşme verileri incelenmeye çalışılmıştır. Bu veriler araştırmacılar tarafından önce kodlanmış daha sonra kodlar arasındaki ilişkiler belirlenmiştir. İlişkili kodlar bir araya getirilerek temalar oluşturulmuştur. Ayrıca uygulamanın gözlemlenmesi sonucu elde edilen notlar görüşmelerden elde edilen verileri destekleyecek şekilde içerik analizine dahil edilmiştir. STEM alanlarında çalışmalarını bulunan iki uzman tarafından veriler ayrı ayrı analiz edilmiştir. Kodlayıcılar arasındaki tutarlılık hesaplanmış %90 oranında aynı kodların ortaya çıktığı görülmüş ve farklı kodlar tartışılarak kodlayıcılar arasında tutarlılık sağlanmıştır.

Bulgular

Bu bölümde araştırma kapsamında elde edilen bulgular araştırma sorularından hareketle öğretmen adaylarının dikkat ettikleri noktalar, zorlandıkları noktalar ve süreci değerlendirmeleri başlıkları altında sunulmuştur. Araştırma sonucunda elde edilen veriler temalar ve ilgili temaya ait kodlar tablo biçiminde sunulmuştur. Tablonun altında katılımcılarla yapılan görüşmeden alıntılara yer verilerek bulgular açıklanmıştır.

Katılımcıların Süreçte Dikkat Ettikleri Noktalar

Bu başlıkta katılımcıların kazanım belirlerken ve öğrenci açısından dikkat ettikleri noktalar verilmiştir.

Kazanım Belirlerken Dikkat Edilen Noktalar. Öğretmen adaylarının etkinliği hazırlamak için ilk olarak fen ve matematikten ilişkili kazanımları belirlemeye odaklandıkları

gözlenmiştir. Bu durumu uygulama sonrasında yapılan görüşmede de ifade etmişlerdir. Tablo 3 kazanım belirlemede odaklandıkları durumları göstermektedir.

Tablo 3. Robotik Etkinliği İçin Kazanım Belirlerken Dikkat Edilen Noktalar

Kodlar	
K1, K2, K3	Fen ve matematiğin ilişkili olması.
K1	Kazanımın kolay ve robotik etkinliği olarak kullanılabilmesi.
K2	Öğrencilerin anlamakta güçlük çektiği konu ve kazanımlar olması.
K2	Matematik ve fen kazanımlarının sınıf düzeyinde birbiriyle uyumlu olması.

Katılımcıların üçü de kazanım belirlerken fen ve matematiğin ilişkili olmasına dikkat ettiklerini ifade etmiştir. K2 bu durumu “*Fen ve matematiğin bir arada kullanılabileceği konulara öncelik verdik.*” şeklinde ifade ederken, K3 “*Fende en çok hangi konuda sayısal işlemler kullanılıyorsa aslında biz onu almaya çalıştık.*” şeklinde görüşünü belirtmiştir.

K1 kazanım belirlerken dikkat ettiği noktaları ifade ederken “*Kazanımları belirlerken yapabileceğimiz kazanımları seçtik.*” şeklinde kendini ifade etmiştir, K2 “*Staj hocamızla konuştuktan sonra öğrencilerin karnak sisteminde özellikle de iç içe geçmiş veya yan yana duran sistemlerde zorlandıklarını öğrendik. Bu yüzden bu kazanımı seçtik.*” şeklinde görüş belirtmiştir.

Öğrenci Açısından Dikkat Edilen Noktalar. Öğretmen adayları ilişkili kazanımları belirledikten sonra, etkinliğin uygulanması için özellikle öğrenci açısından belli durumlara odaklanmışlardır. Bu gözlem sonuçlarını yine görüşmelerde de ifade etmişlerdir. Tablo 4 öğretmen adaylarının öğrenci açısından nelere odaklandıkları göstermektedir.

Tablo 4. Robotik Etkinliğinde Öğrenci Açısından Dikkat Edilen Noktalar

Kodlar	
K2, K1	Öğrenci düzeyine uygun olması.
K3	Dikkat çekici olması.
K1	Kavram yanlışlığına sebep olmaması.

Katılımcıların üçü de robotik etkinliğin dokümanını hazırlarken dokümanın öğrencinin düzeyine uygun olmasına dikkat ettiklerini belirtmiştir. K2 bunun için “*Öğrenci kullanabilir mi? Gözlemleyebilir mi?*” sorularına cevap aradığını ifade etmiştir.

Katılımcıların ikisi robotik etkinliğin dokümanını hazırlarken dokümanın dersin konusu ve kavramlarıyla uyumlu olmasına dikkat ettiklerini belirtmiştir. K1 bunu “*Dokümanı hazırlarken; yaptığımız robotun dersin amacına, konuya, kavramlara ve öğrenci düzeyine uygun olmasına,*

kavram yanlıgısı olmasın diye dikkat ettik." şeklinde dile getirmiştir. K3, dokümanın dikkat çekici olması gerektiğini *"Eğitim bilimleri derslerinde öğrencinin dikkatini çekmemiz gerektiği anlatıldı. İlk başta görsel ya da örnek olay vermemiz gerektiği söylendi. Biz hep bunun üstüne yoğunlaştık. Bu nedenle etkinlik dokümanının ilk sayfasında robotun resmini kullandık."* şeklinde ifade etmiştir.

Fen ve Matematiği Entegre Ederek Robotik Etkinliği Hazırlamada Zorlanılan Noktalar

Bu başlıkta katılımcıların kazanım belirlerken ve robotun montajını yaparken zorlandıkları noktalar verilmiştir. Buna göre; katılımcılardan ikisi kazanım seçerken zorlandıkları bir nokta olmadığını ifade etmiştir. Katılımcılardan biri ise kazanımı verebilecek bir robotu tasarlama noktasında zorlandığını dile getirmiştir. Montaj aşamasında ise zihinde oluşan robotu grup arkadaşlarına açıklamada zorlandıklarını ifade etmişlerdir.

Kazanım Belirlerken Zorlanılan Noktalar. Katılımcılar kazanımı belirlerken biraz düşünmüşler fakat çok zorlanmadıkları gözlemlenmiştir. Yapılan görüşmelerde ise sadece K2'nin kazanım belirlerken yaşadığı sıkıntıyı dile getirdiği görülmüştür. Tablo 5'te kazanım belirlemede yaşanan zorluklar verilmiştir.

Tablo 5. Fen ve Matematiğin Entegre Edilmesiyle Oluşturulacak Robotik Etkinliğinde Kazanım Belirlerken Zorlanılan Noktalar

Kodlar	
K1, K3	Zorlandığım bir nokta olmadı.
K2	Kazanımın robot ile uygulanabilirliğini kestiremememe.

Katılımcıların ikisi kazanım belirlerken zorlanmadıklarını ifade etmiştir. Örneğin K3 bu durumu *"Kazanıma karar verme sürecinde aslında zorlanmadık."* şeklinde ifade etmiştir. Zorlanmama sebebini de *"Herkes kendi konusunu yazdı. Uygulamaya geçtiğimizde hangisini yapamayacaksak ya da yapabileceksek orada çıkartır ya da koyarız diye düşündük. Yani bir sonraki aşamaya aktarmak oldu çözüm yolumuz ashnda."* şeklinde ifade etmiştir.

K2 kazanım belirlerken zorlandığı noktayı *"Kafamda tasarladığım şeyler çok ama bunu robot yapabilir mi diye vazgeçtiğim bir sürü kazanım oldu."* şeklinde ifade etmiştir.

Robotun Montajı Aşamasında Zorlanılan Noktalar. Öğretmen adayları zihinlerinde oluşturdukları robotu grup arkadaşlarına anlatırken güçlük yaşamışlardır (gözlem notları). Ayrıca robotun parçalarını birleştirirken bazı parçaların yerini bulmakta zorlandıkları gözlenmiştir. Tablo 6'da bu süreçte yaşanan zorluklarla ilgili öğretmen adaylarının görüşlerine verilmiştir.

Tablo 6. Katılımcıların Robotun Montajı Aşamasında Zorlandığı Noktalar

Kodlar	
K2, K3	Zihinde oluşan robotu grup arkadaşlarına açıklamada.
K3	Montajda kullanılacak parçaların nereye takılacağını karar vermede.
K1	Zorlandığım bir nokta olmadı.

Katılımcıların ikisi, robotun montajını yapma aşamasında zihinlerinde oluşan robotu grup arkadaşlarına açıklamada zorlandıklarını ifade etmiştir. K2 bu durumu “*Hani soyut olarak kafamda var ama onu somut hale aktaramadığım için çok fazla zorluk çektik.*” şeklinde, K3 ise “*Diğer yaşadığımız zorluk ise kendi kafamızda oluşturduğumuz sistemi arkadaşımıza anlatmada zorlandık. Bir de birleştirmek zor oldu bazen.*” şeklinde ifade etmiştir.

K1 ise montaj aşamasında zorlanmadığını “*Ben kendi açımdan hiç zorlanmadım. Söküp takma işlemlerinde iyiyim.*” şeklinde ifade etmiştir.

Öğretmen adaylarının Süreçle İlgili Görüşleri

Robotun Taslak Çiziminin Yapılması, Algoritmasının Yazılması, Akış Şemasının Çizilmesi ve Kodlama Aşamasının Değerlendirilmesi. Katılımcıların ikisi; taslak çiziminin yapılması, algoritmanın yazılması, akış şemasının çizilmesi ve kodlama aşamasında kendini yeterli gördüklerini dile getirmişlerdir. Örneğin K3 bu durumu “*Algoritmanın zor bir şey olduğunu düşünmüyorum. İyiydim bence. Çizim de zaten gayet iyiydi.*” şeklinde açıklamıştır.

K1 ise, kendini “*Ben bu aşamada kendimi çok iyi değerlendirmiyorum. Robotu yapabildim, çizimi de yaparım ama algoritma, akış şeması ve kodlama konusunda iyi değilim.*” şeklinde ifade etmiştir. Bunun sebebini “*Robotik kodlamayı tam öğrendim diyemem çünkü İngilizce kelime bilgim yok. Türkçe olsaydı daha iyi olurdu.*” şeklinde açıklamıştır.

Robotik Etkinliği İçin Hazırlanan Dokümanın Değerlendirilmesi. Katılımcıların ikisi (K1 ve K2) robotik etkinliği dokümanın yeterli olduğunu ve eklemeyi ya da çıkarmayı düşündükleri bir nokta olmadığını belirtmiştir.

K3 ise, hazırladıkları robotik etkinliği dokümanında ekleme yapmak istediği iki unsurun olduğunu “*Bence en büyük eksik dokümanda görsel unsurdu. Sadece iki tane fotoğraf var. Robotun montajı aşaması kısmına görsel unsurlar eklenebilir. Robotun her türlü yani alttan, üstten, sağdan ve soldan bütün görsellerinin yer alması gerekiyordu. Montaj aşamasında öğrenciyi yönlendirebiliriz. Yani mesela öğrenci beyni yerleştirirken kodu yüklemesi gereken kısmı içeride bırakırsa robotu tekrardan sökmek zorunda kalacak. Orada mesela küçük bir uyarı olabilir: Beynin port girişleri dışarı baksın.*” şeklinde açıklamıştır.

Robotik Etkinliğinin Öğrencilere Muhtemel Etkisinin Değerlendirilmesi. Öğretmen adayları aldıkları eğitim doğrultusunda matematik ve feni entegre ederek hazırlanan robotik

etkinliğinin öğrencilerin öğrenmelerine yapacağı etkiler hakkında değerlendirmeler yapmışlardır. Bu konudaki görüşleri Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Etkinliğin Öğrencilerin Öğrenmelerine Etkisi ile ilgili Görüşleri

Kodlar	
K1, K2, K3	Yaparak yaşayarak öğrenme fırsatı.
K1, K2, K3	Öğrenmeyi eğlenceli hale getirme.
K1, K3	Ortaya özgün bir ürün koyma fırsatı.
K2	Kahçı öğrenme.
K3	Uzamsal düşünme becerisinin geliştirilmesi.
K2	El becerisinin gelişmesi.

Katılımcıların üçü de robotik etkinliğin dokümanının öğrencilere yaparak yaşayarak öğrenme fırsatı vereceğini ve öğrenmeyi eğlenceli hale getireceğini belirtmiştir. K2 düşüncelerini “*Öğrenci robotu kendisi oluşturacak, kendisi çalıştıracak, kendisi yönlendirecek ve kendisi gözlemleyecek. Yani her şeyi az önce dediğim gibi yaşayarak öğrenme fırsatı kazanacak. Normale oranla daha kahçı bir öğrenme sağlamış olacak.*” şeklinde ifade etmiştir.

K1 düşüncelerini “*Öğrenci bir şeyler düşünecek, yeni bir şeyler ortaya koymaya çalışacak.*” şeklinde dile getirmiştir. K3 ise “*Yani biz sadece burada robotun bitmiş halini veriyoruz. Öğrenci bunu kafasına yerleştiriyor. Ve düşünüyor. Aşamalarını düşünüyor. Öğrenci bunu kendi kafasında canlandırarak. Bir ürünü koymaya çalışacak. O üründen bence uzamsal düşünmeyi geliştirecek.*” şeklinde öğrencinin uzamsal düşünme becerisinin gelişeceğini düşündüğünü ifade etmiştir.

Robotik Etkinliğin Dezavantaj Olarak Görülen Noktaları. Öğretmen adayları hazırladıkları etkinliğin bazı dezavantajlara sahip olduğunu belirtmişlerdir. Bu dezavantajlar Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Etkinliğin Dezavantaj Olarak Görülen Noktaları

Kodlar	
K1, K2, K3	Zaman açısından ekonomik olmaması.
K1, K2, K3	Maliyetinin yüksek olması.
K1, K2, K3	Öğretmenlerin teknik anlamda yetersiz olması.

K3 Araç iken amaç haline dönüşmesi.

Katılımcıların üçü de bu tür etkinliklerin en büyük dezavantajını zaman açısından ekonomik olmaması ve maliyetinin yüksek olması olarak belirtmiştir. K1 bu durumu “*Zaman açısından ekonomik değil. Çok zaman alıyor. Hele ki 30 kişilik bir sınıfta yaparsak ve her öğrencinin yaptığını düşünürsek zaman hiç yetmeyecek.*” şeklinde ifade etmiştir. K2 ise bu durumu “*Ders için yani bu etkinlik için ayrı bir ders MEB’de verilmezse eğer zaman kaybı yaşanabilir.*” şeklinde ifade etmiştir. K3 ise “*İmkân olarak her öğrenciye ulaşabileceğini düşünmüyorum ben. Her öğrenciye uygulayabileceği bir tane set düşemeyecek.*” şeklinde düşüncelerini dile getirmiştir.

K3 bu tür etkinliklerin bir diğer dezavantajının ise araç iken amaç haline dönüşmesi olabileceği düşüncesini “*Bu sadece robotik uygulama hani fende bir araç ama öğretmenler tarafından bence araçtan çıkıp amaç haline dönüşebilir. Yani sadece robotu yapmaya odaklanabilirler.*” şeklinde açıklamıştır. Ayrıca tüm öğretmen adayları, öğretmenlerin bu tür etkinlikleri hazırlamak için teknik anlamda yeterli olamayacağını düşündüklerini ifade etmişlerdir.

Robotik Etkinliği Hazırlama Sürecinin Genel Değerlendirilmesi. Katılımcılardan üçü de öğretmen olduklarında bu tür etkinlikleri kullanmak istediklerini belirtmiştir. K1 bu düşüncesini “*Bu tür etkinlikleri kullanmak isterim. Çünkü fen konuları soyut, havada kalıyor. Öğrenciye anlatıyoruz ama öğrencinin aklından uçup gidiyor sonra.*” şeklinde, K2 “*Eğer ki elime seti temin etme fırsatı geçerse tabii ki öğrencilerimi bundan mahrum edemem. Derslerimi buna ona göre ayarlarım. Onlara bu fırsatı sunarım.*” şeklinde ve K3 “*Bu tür etkinlikleri kullanırım. Çünkü ben bu etkinliğe materyal gözüyle bakıyorum. Ben ders anlatımında filan zaten stajda materyal kullanıyorum. Ama bunlar iki boyutlu oluyor öğrenci burada tam olarak anlamıyor. Kendi robotunu yaptığında el becerisi gelişecek sonra kendisi yaptığı için bunu 3 boyutlu görme imkânı olacak. Bir de mühendislikle ilgili bence bu zaten direk. O yüzden kullanırım.*” şeklinde açıklamıştır.

Ayrıca öğretmen adayları sürecin kendilerine olumlu katkıları olduğunu belirtmişlerdir. Örneğin bu süreç sayesinde K1 kendisinin robot yapabilecek duruma geldiğini, K2 matematik ve fenle ilgili tüm kazanımları detaylı inceleme fırsatı yakaladığını ve K3 ise disiplinleri nasıl entegre edeceği ile ilgili deneyim kazandığını aşağıdaki ifadelerle açıklamaktadırlar.

K1: “Daha önce elime bir robot verselerdi. Kitaptaki hazır robotları da yapamazdım. Kendim kazanım seçip o kazanım doğrultusunda bir robot da yapamazdım. Şu an bunları yapacak seviyedeyim.”

K2: “4 yıllık üniversite eğitiminde hiçbir zaman kazanımları bu kadar ayrıntılı incelememiştim. İlk defa bu kadar bütün sınıfları ayrıntılı inceleme fırsatım oldu. Hani daha öncede geçen dönemde staj yaptık ama sadece hocayı gözlemledik ama hiçbir zaman hangi sınıfta hangi kavrama yer verilir? Hangi kavrama yer verilmez? Hangi cümleyi kullanmamam gerek? Bunlara ilk defa bu kadar dikkat ettim.”

K3: “Bir de şey biz sürekli şeyden bahsediyoruz ya disiplinlerarası birleştirme aslında buraya gelene kadar sanırım bunu tam bilmiyorduk diyebilirim. Ama buraya geldiğimizde ilk başta zaten bilgisayarla haşır neşir olduk. Bir kere fen ve bilgisayar birleşmiş oldu. İkincisinde de matematik

kazanımlarını ekledik ya yine matematiği ekledik o da farklı bir disiplin zaten. Yani farklı disiplinleri birleştirmeyi öğrendik aslında."

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada fen bilgisi öğretmen adaylarının fen ve matematiği entegre ederek robotik etkinliği hazırlama süreçlerinin ve bu süreçle ilgili düşüncelerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmaya katılan fen bilgisi öğretmen adaylarından kazanım belirlerken fen ve matematiğin ilişkili olmasına dikkat ettikleri hem gözlem notlarıyla hem de görüşleriyle belirlenmiştir. Ayrıca iki öğretmen adayı bu aşamada zorlanmadıklarını dile getirmiştir. Bu aşamada zorlandığını dile getiren öğretmen adayı ise fen ve matematiğin entegrasyonu sırasında değil belirlediği kazanımın robot üzerinden verilmesini planlarken zorlandığını ifade etmiştir. Alanyazında bu bulguyu destekleyen çalışmalar mevcuttur. Yıldırım (2017) 12 fen bilgisi öğretmen adayıyla yaptığı çalışmada, öğretmen adaylarının fen ve matematiği ilişkilendirirken zorlanmadıkları, teknoloji ve mühendisliği sürece dahil ederken zorlandıkları bulgusunu elde etmiştir. Delen ve Uzun (2018) matematik öğretmen adaylarının bütünlük STEM etkinlikleri hazırlarken matematik ve fenin entegrasyonunda zorlanmadıkları, teknoloji ve mühendisliğin entegre edilmesinde zorlandıkları görülmüştür. Aynı çalışmada elde edilen bir diğer bulgu ise öğretmen adaylarının fenedeki konuları matematikten en çok oran-orantı konusu ile entegre edebileceklerini dile getirmeleri olmuştur. Araştırma bulgularına göre, fen bilgisi öğretmen adaylarının etkinlik hazırlarken basit makineler ile oran-orantı konusunu ilişkilendirdikleri söylenebilir. Aynı zamanda öğretmen adaylarının fen ve matematik kazanımlarını ilişkilendirmeyi tartışırken, belirledikleri fen kazanımlarına sıklıkla oran-orantı konusunu entegre etme üzerinde durdukları gözlemlenmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının fen ve matematik arasında ilişki kurarken zorlanmama nedenlerinin bu iki disiplin arasındaki doğal ilişkiden kaynaklandığı söylenebilir. Deringöl ve Gülten'in (2016) 53 fen bilgisi öğretmen adayıyla yaptıkları metafor analizi çalışmasında öğretmen adaylarının fen ve matematiği iç içe gördükleri bulgusu elde edilmiştir.

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarından taslak çiziminin yapılması, algoritmanın yazılması, akış şemasının çizilmesi ve kodlama aşamasında kendini yeterli gören adaylar montaj aşamasında kendini yeterli görmemektedir. Montaj aşamasında iyi olduğunu düşünen aday ise taslak çiziminin yapılması, algoritmanın yazılması, akış şemasının çizilmesi ve kodlama aşamasında kendini yeterli görmemektedir.

Araştırmaya katılan fen bilgisi öğretmen adaylarının üçü de robotik etkinliğin öğrencilere yaparak yaşayarak öğrenme fırsatı vereceğini ve öğrenmeyi eğlenceli hale getireceğini düşündüklerini belirtmiştir. Öğretmen adaylarının bu ortak görüşü, Koç Şenol ve Büyük (2015) tarafından 7. sınıf öğrencileriyle yapılan robolab uygulamasının sonucunda elde edilen bulgular ile uyumludur. Çömek ve Avcı (2016) 10 fen bilgisi öğretmeniyle yaptıkları çalışmada öğretmenler, robotik uygulamaların öğrencilerin yaratıcılık, çok yönlü düşünme, ürün oluşturabilme, analitik düşünme, bilimsel süreç becerileri, hayal gücü, psikomotor becerileri, bütüncül düşünme, bireysel öğrenme, eleştirel düşünme gibi yeteneklerini geliştirebileceği bir ortam yaratacağını ifade etmişlerdir. Çınar, Pırasa ve Paliç Şadoğlu (2016) 57 eğitim fakültesi son sınıf fen ve matematik öğretmenliği bölümü öğrencisi ile

yaptıkları STEM etkinliktli atölye çalışmasından sonra öğretmen adaylarının STEM eğitime yönelik görüşlerini almışlardır. Öğretmen adayları; bütünleşik STEM etkinliklerinin eğlenceli olduğunu, öğrencilerin psikomotor ve uzamsal düşünme becerilerini geliştireceğini, derslere karşı olumlu tutum geliştirilmesini sağlayacağını ve yaparak yaşayarak öğrenme ortamı sunduğunu ifade etmiştir. Göksoy ve Yılmaz (2018) 15 ortaokul öğrencisi ve 10 bilgisayar öğretmeni ile yaptıkları çalışmada, öğrencilerin tamamının robotik ve kodlama dersini eğlenceli ve yaratıcılıklarını geliştiren önemli bir ders olarak gördüklerini ifade etmişlerdir.

Araştırmaya öğretmen adaylarının üçü de robotik etkinliklerin dezavantajı olarak zaman açısından ekonomik olmaması ve maliyetinin yüksek olmasını göstermiştir. Buna rağmen öğretmen adayları, robotik etkinlikleri öğretmen olduklarında kullanmak istediklerini ifade etmiştir. Bu durumun nedeninin, öğretmen adaylarının öğrencilerin öğrenme yaşantılarını zenginleştirmeye öncelik vermeleri olduğu söylenebilir. Alanyazında STEM ve robotik etkinliklerin derslerde kullanımı ile ilgili öğretmen ve öğretmen adaylarının görüşlerinin alındığı çok sayıda çalışmada da STEM etkinlikleri için katılımcıların zaman ve maliyet konusunda endişelerinin olduğu görülmektedir (Eroğlu ve Bektaş, 2016; Hacıoğlu, Yamak ve Kavak, 2016; Karademir, Cesur, Büyükgene, Kaba ve Kesici, 2018; Özcan ve Koştur, 2018; Shernoff, Sinha, Bressler ve Ginsburg, 2017). Shernoff, Sinha, Bressler ve Ginsburg (2017) 22 öğretmen ve 4 yönetici ile yaptıkları çalışmada katılımcılar, STEM eğitimini planlamasında ve uygulamasında verilen zamanın yetersizliğini, bu konuda eğitime ihtiyaç duyduklarını ve etkinlikler için ayrılan kaynağın yetersizliğini dile getirmiştir. Eroğlu ve Bektaş (2016) 5 fen bilgisi öğretmeniyle yaptıkları çalışmada, öğretmenlerin STEM etkinliklerine yönelik zaman ve maliyete ek olarak, etkinliğin araç iken amaç haline gelmesi ve konuya hâkim olmanın zorluğunu da dile getirmiştir. Çınar, Pırasa ve Paliç Şadoğlu (2016), fen ve matematik öğretmenliği bölümü öğrencileri ile yaptıkları STEM etkinliktli atölye çalışmasından sonra öğretmen adayları; etkinlik planlama, hazırlama ve uygulama süreçlerinde zamanın yetersiz olmasına çözüm olarak, bütünleşik STEM etkinlikleri için ders dışı bir zaman dilimi ayarlayabileceklerini ifade etmişlerdir. Alanyazında STEM etkinlikleri ile ilgili olarak öğretmen ve öğretmen adaylarının görüşlerinin incelendiği çalışmaların büyük bir kısmında katılımcıların bu tarz etkinlikleri derslerinde kullanmak istedikleri bulgusuna ulaşılmıştır (Çınar, Pırasa ve Paliç Şadoğlu, 2016; Hacıoğlu, Yamak ve Kavak, 2016; Yıldırım ve Türk, 2018).

Araştırmaya katılan fen bilgisi öğretmen adaylarının sürecin kendilerine en büyük katkısının ne olduğuna ilişkin görüşleri incelendiğinde robotik etkinliği hazırlama sürecine öğretmen adaylarının farklı açılardan yaklaştıkları görülmektedir. Fen bilgisi dersi kazanımlarına hâkim olma, disiplinlerarası birleştirme yapma ve robot seti kullanımına hâkim olma şeklinde üç öğretmen adayının üç farklı kazanımı vurgulaması bu sürecin öğretmen adayları açısından zengin bir öğrenme ortamı olduğunun bir göstergesi olabilir. Araştırma kapsamında aşağıdaki öneriler verilmiştir.

- Matematik ve fen entegrasyonunun önceden belirlenmiş farklı kazanımlara odaklanılarak kullanılmasıyla farklı robotik etkinliklerinin geliştirilmesi için, fen ve matematik öğretmen ve öğretmen adaylarının birlikte çalışacağı ortamlar ve dersler tasarlanabilir.
- Programlama ve montaj becerisi arasındaki ilişkinin incelenebileceği nicel ve nitel çalışmalar yapılabilir.

- Disiplinlerarası eğitim anlayışından hareketle robotik eğitimi farklı derslerin kazanımları ile birleştirilebilir.
- Tüm öğretmenlerin kullanımına açık olarak robotik ve K12'de yer alan derslerin kazanımlarının eşleştirildiği ortak bir müfredat geliştirilebilir.

Eğitsel robot setleri üreten ve bu setler için robotların montajına ve kullanımına yer verilen kitaplarda ülkenin öğretim müfredatı baz alınarak kazanım temeli bir yaklaşım belirlenebilir.

Yazar Katkıları

Çalışmaya 1. Yazar: %35, 2.Yazar: %35, 3. Yazar: %30 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Robotik ile Matematik ve Fen Entegrasyonu" başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Teşekkür

Bu çalışma Gilbo Elektronik tarafından finanse edilmiş ve KSÜ Robotik Laboratuvarı'nda yürütülmüştür.

Kaynakça

- Akaygun, S., & Aslan Tutak, F. (2016). STEM Images Revealing STEM Conceptions of Pre-Service Chemistry and mathematics teachers. *International Journal of Education in Mathematics, Science and Technology*, 4(1), 56-71.
- Akgündüz, D., & Akpınar, B. C. (2018). Okul öncesi eğitiminde fen eğitimi temelinde gerçekleştirilen STEM uygulamalarının öğrenci, öğretmen ve veli açısından değerlendirilmesi. *Yaşadıkça Eğitim Dergisi*, 32(1), 1-26.
- Akgündüz, D., Aydeniz, M., Çakmakçı, G., Çavaş, B., Çorlu, S. M., Öner, T., & Özdemir, S. (2015). *STEM Eğitimi Türkiye Raporu "Günün Modası mı Yoksa Gereksinim mi?".* İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi. <http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.1.1980.0801>
- Alan, B. (2017). *Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Bütünleşik Öğretmenlik Bilgilerinin Desteklenmesi: STEM Uygulamalarına Hazırlama Eğitimi* (Yöktez No. 488901) [Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi].
- American Association for the Advancement of Science. (1994). *Benchmarks for Science Literacy*. Washington DC: Oxford University Press.

- Atman Uslu, N., Mumcu, F., & Eğin, F. (2018). Görsel Programlama Etkinliklerinin Ortaokul Öğrencilerinin Bilgi-İşlemsel Düşünme Becerilerine Etkisi. *Ege Eğitim Teknolojileri Dergisi*, 2(1), 19-31.
- Atmatzidou, S., Demetriadis, S., & Nika, P. (2018). How Does the Degree of Guidance Support Students' Metacognitive and Problem Solving Skills in Educational Robotics?. *Journal of Science Education and Technology*, 27(1), 70-85. <https://doi.org/10.1007/s10956-017-9709-x>
- Aydın, E., & Karşı Baydere, F. (2019). Yedinci Sınıf Öğrencilerinin STEM Etkinlikleri Hakkındaki Görüşleri: Karışımların Ayrıştırılması Örneği. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38(1), 35-52.
- Badley, K. (2009). Resisting curriculum integration: do good fences make good neighbors?. *Issues in Integrative Studies*, 27(8), 113-137.
- Berg, B. L., & Lune, H. (2019). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Berlin, D. F., & White, A. L. (2001). Science and Mathematics Together: Implementing a Theoretical Model. *Science Educator*, 10(1), 50-57.
- Blackley, S., & Howell, J. (2019). The next chapter in the STEM education narrative: Using robotics to support programming and coding. *Australian Journal of Teacher Education*, 44(4), 51-64. <http://dx.doi.org/10.14221/ajte.2018v44n4.4>
- Bragaw, D., Bragaw, K. A., & Simith, E. (1995). Back to the Future: Toward Curriculum Integration. *Middle School Journal*, 27(2), 39-46. <https://doi.org/10.1080/00940771.1995.11496152>
- Chang, C.-W., Lee, J.-H., Chao, P.-Y., Wang, C.-Y., & Chen, G.-D. (2010). Exploring the possibility of using humanoid robots as instructional tools for teaching a second language in primary school. *Educational Technology & Society*, 13(2), 13-24.
- Çınar, S., Pırasa, N., & Paliç Şadoğlu, G. (2016). Views of Science and Mathematics Pre-service Teachers Regarding STEM. *Universal Journal of Educational Research*, 4(6), 1479-1487. <https://doi.org/doi:10.13189/ujer.2016.040628>
- Çömek, A., & Avcı, B. (2016). Fen eğitiminde robotik uygulamaları hakkında öğretmen görüşleri. *Yükseköğrenim Üzerine* (s. 104-115). İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları.
- Çorlu, S. M., Capraro, R. M., & Capraro, M. M. (2014). Introducing STEM Education: Implications for Educating Our Teachers For the Age of Innovation. *Eğitim ve Bilim*, 39(171), 74-85.
- Delen, İ., & Uzun, S. (2018). Matematik Öğretmen Adaylarının FeTeMM Temelli Tasarladıkları Öğrenme Ortamlarının Değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(3), 617-630. <https://doi.org/doi:10.16986/HUJE.2018037019>

- Deringöl, Y., & Gülten, D. Ç. (2016). Öğretmen Adaylarının Fen Eğitiminde Matematiğin Kullanılması ile İlgili Görüşleri: Bir Metafor Analizi Çalışması. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 43-50.
- Dugger, W. E. (2010). Evolution of STEM in the United States. *6th Biennial International Conference on Technology Education Research*, (s. 1-8). Queensland.
- English, L. D. (2016). STEM education K-12: perspectives on integration. *International Journal of STEM Education*, 3(3), 1-8. <https://doi.org/doi:10.1186/s40594-016-0036-1>
- Eroğlu, S., & Bektaş, O. (2016). STEM Eğitimi Almış Fen Bilimleri Öğretmenlerinin STEM Temelli Ders Etkinlikleri Hakkındaki Görüşleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi - ENAD*, 4(3), 43-67. <https://doi.org/doi:10.14689/issn.2148-2624.1.4c3s3m>
- Ersoy, H., Madran, R. O., & Gülbahar, Y. (2011). Programlama dilleri öğretimine bir model önerisi: robot programlama. *Akademik Bilişim 11*. Malatya.
- Fessakis, G., Gouli, E., & Mavroudi, E. (2018). Problem solving by 5–6 years old kindergarten children in a computer programming environment: A case study. *Computers & Education*, 63, 87-97. <https://doi.org/doi:10.1016/j.compedu.2012.11.016>
- Furner, J. M., & Kumar, D. D. (2007). The Mathematics and Science Integration Argument: A Stand for Teacher Education. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 3(3), 185-189. <https://doi.org/doi:10.12973/ejmste/75397>
- Gencer, A. S., Doğan, H., Bilen, K., & Can, B. (2019). Bütünleşik STEM Eğitimi Modelleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 45(45), 38-55.
- Göksoy, S., & Yılmaz, İ. (2018). Bilişim Teknolojileri Öğretmenleri ve Öğrencilerinin Robotik ve Kodlama Dersine İlişkin Görüşleri. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 178-196.
- Gülhan, F., & Şahin, F. (2016). Fen-teknoloji-mühendislik-matematik entegrasyonunun (STEM) 5. sınıf öğrencilerinin bu alanlarla ilgili algı ve tutumlarına etkisi. *International Journal of Human Sciences*, 13(1), 602-620. doi:10.14687/ijhs.v13i1.3447
- Hacıoğlu, Y., Yamak, H., & Kavak, N. (2016). Mühendislik Tasarım Temelli Fen Eğitimi ile İlgili Öğretmen Görüşleri. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(3), 807-830. <https://doi.org/doi:10.14686/buefad.v5i3.5000195411>
- Jiea, P. Y., Hussin, H., Chuan, T. C., & Ahmad, S. S. (2019). Robotics Competition-based Learning for 21st Century STEM Education. *Journal of Human Capital Development*, 12(1), 66-80.
- Karademir, T., Cesur, A., Büyükerene, G., Kaba, Ö. S., & Kesici, Y. (2018). Teknolojik Ritimler: Müzik Eğitiminde Robotik Uygulamaların Kullanımı. *İlköğretim Online*, 17(2), 717-737. <https://doi.org/doi:10.17051/ilkonline.2018.419045>

- Karakuş, M., & Aslan, S. (2016). İlkokulda Disiplinlerarası Öğretime Yönelik Mevcut Durumun İncelenmesi. *İlköğretim Online*, 15(4), 1325-1344.
- Kıray, S. A., & Kaptan, F. (2012). The effectiveness of an integrated science and mathematics programme: Science-centered mathematics-assisted integration. *Energy Education Science and Technology Part B: Social and Educational Studies*, 4(2), 943-956.
- Koç Şenol, A., & Büyük, U. (2015). Robotik Destekli Fen ve Teknoloji Laboratuvar Uygulamaları: Robolab. *Electronic Turkish Studies*, 10(3), 213-236.
<https://doi.org/doi:10.7827/TurkishStudies.7953>
- Koca, E. (2018). *STEM yaklaşımı ile basınç konusunda bir öğretim modülünün geliştirilmesi ve uygulanabilirliğinin incelenmesi* (Yöktez No. 527261) [Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi].
- Koçak, A., & Arun, Ö. (2006). İçerik Analizi Çalışmalarında Örneklem Sorunu. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 4(3), 21-28.
- Moore, T. J., Stohlmann, M. S., Wang, H. H., Tank, K. M., Glancy, A. W., & Roehrig, G. H. (2014). Implementation and integration of engineering in K-12 STEM education. *Engineering in Pre-College Settings: Synthesizing Research, Policy, and Practices* (s. 35-60). Indiana: Purdue University Press. <https://doi.org/doi:10.2307/j.ctt6wq7bh.7>
- Moore, T. J., Tank, K. M., Glancy, A. W., & Kersten, J. A. (2015). NGSS and the landscape of engineering in K-12 state science standards. *Journal of Research in Science Teaching*, 52(3), 296-318.
<https://doi.org/doi:10.1002/tea.21199>
- Mosley, P., Ardito, G., & Scollins, L. (2016). Robotic Cooperative Learning Promotes Student STEM Interest. *American Journal of Engineering Education*, 7(2), 117-128.
<https://doi.org/doi:10.1007/s00122-005-1924-9>
- Numanoğlu, M., & Keser, H. (2017). Programlama Öğretiminde Robot Kullanımı - Mbot Örneği. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 497-515.
<https://doi.org/doi:10.14686/buefad.306198>
- Özbilen, A. G. (2018). STEM Eğitime Yönelik Öğretmen Görüşleri ve Farkındalıkları. *Bilimsel Eğitim Araştırmaları*, 2(1), 1-21.
- Özcan, H., & Koştur, H. İ. (2018). Fen Bilimleri Dersi Öğretmenlerinin STEM Eğitime Yönelik Görüşleri. *Sakarya University Journal of Education*, 8(4), 364-373.
<https://doi.org/doi:10.19126/suje.466841>
- Partnership for 21st Century Skills. (2009). *Curriculum and Instruction: A 21st Century Skills Implementation Guide*. Washington DC: Partnership for 21st Century Skills.
- Sanders, M. (2012). Integrative STEM education as “best practice”. *Explorations of best practice in technology, design and engineering education : proceedings of the 7th Biennial Technology*

Education Research Conference on technology education. 2, s. 103-117. Queensland: Griffith Institute for Educational Research.

- Saygıner, Ş., & Tüzün, H. (2017a). İlköğretim Düzeyinde Programlama Eğitimi: Yurt Dışı Ve Yurt İçi Perspektifinden Bir Bakış. *19. Akademik Bilişim Konferansı*. Aksaray: Aksaray Üniversitesi.
- Saygıner, Ş., & Tüzün, H. (2017b). Programlama eğitiminde yaşanan zorluklar ve çözüm önerileri. *11. Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumu* (s. 73-85). Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Sayın, Z., & Seferoğlu, S. S. (2016). Yeni Bir 21. Yüzyıl Becerisi Olarak Kodlama Eğitimi ve Kodlamanın Eğitim Politikalarına Etkisi. *18. Akademik Bilişim Konferansı*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.
- Seggie, F. N., & Bayyurt, Y. (2017). *Nitel Araştırma Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımları*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Shernoff, D. J., Sinha, S., Bressler, D. M., & Ginsburg, L. (2017). Assessing teacher education and professional development needs for the implementation of integrated approaches to STEM education. *International Journal of STEM Education*, 4(13), 1-16. <https://doi.org/doi:10.1186/s40594-017-0068-1>
- Sırakaya, M. (2018). Kodlama Eğitimine Yönelik Öğrenci Görüşleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Ondokuz*, 37(2), 79-90.
- Smith, J., & Karr-Kidwell, P. (2000). *The Interdisciplinary Curriculum: A Literary Review and a Manual for Administrators and Teachers*. Washington DC: ERIC Clearinghouse.
- Stohlmann, M., Moore, T. J., & Roehrig, G. H. (2012). Considerations for Teaching Integrated STEM Education. *Journal of Pre-College Engineering Education Research (J-PEER)*, 2(1), 28-34. <https://doi.org/doi:10.5703/1288284314653>
- Taylor, R. Y. (2019). Book Review: Robotics in STEM Education: Redesigning the Learning Experience. *Journal of STEM Education: Innovations and Research*, 19(5), 65-66. <https://doi.org/doi:10.21061/jte.v30i2.a.7>
- Tekerek, B., & Karakaya, F. (2018). STEM education awareness of pre-service science teachers. *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET)*, 5(2), 348-359.
- Wong, A. S., Jeffery, R., Turner, P., Sleaf, S., & Chalup, S. K. (2018). RoboCup Junior in the Hunter Region: Driving the Future of Robotic STEM Education. 362-373. https://doi.org/doi:10.1007/978-3-030-27544-0_30
- Yaman, H., Bahar, M., Durmuş, S., Yılmaz, M., Özyurt, Y., & Somuncu Demir, N. (2018). Fen ve Matematik Öğretmen Adaylarının Fen ve Matematik Entegrasyonuna Yönelik Algılarının ve

Uygulama Yeterliklerinin Belirlenmesi. *Turkish Studies*, 13(4), 1305-1340.
<https://doi.org/doi:10.7827/TurkishStudies.12730>

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11 b.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, B., & Altun, Y. (2015). STEM eğitim ve mühendislik uygulamalarının fen bilgisi laboratuvar dersindeki etkilerinin incelenmesi. *El-Cezerî Fen ve Mühendislik Dergisi*, 2(2), 28-40.

Yıldırım, B., & Selvi, M. (2017). STEM Uygulamaları ve Tam Öğrenmenin Etkileri Üzerine Deneysel Bir Çalışma. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 13(2), 183-210.
<https://doi.org/doi:10.17244/eku.310143>

Yıldırım, B., & Türk, C. (2018). Sınıf Öğretmeni Adaylarının STEM Eğitime Yönelik Görüşleri: Uygulamalı Bir Çalışma. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 195-213.
<https://doi.org/doi:10.24315/trkefd.310112>

Yıldırım, P. (2017). Fen, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik (STEM) Entegrasyonuna İlişkin Nitel Bir Çalışma. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*(35), 31-55.

Yolcu, V., & Demirer, V. (2017). Eğitimde Robotik Kullanımı İle İlgili Yapılan Çalışmalara Sistematik Bir Bakış. *SDU International Journal of Educational Studies*, 4(2), 127-139.

Extended Abstract

Introduction

Integrated STEM education enables the integration of science-technology-engineering and mathematics fields with each other, enabling students to gain 21st-century skills and achieve the aims and objectives of the courses (Akgündüz & Akpınar, 2018; Blackley & Howell, 2019; Yıldırım & Altun, 2015). The use of educational robot sets, such as block-based visual programming environments in programming teaching, can provide the concretization of abstract programming concepts (Ersoy, Madran, & Gülbahar, 2011). When the literature is examined, it has been seen that there is a need for research on integrated STEM education with prospective teachers studying at education faculties (Akgündüz et al., 2015). However, there are a few studies that examine the process in which these applications are carried out in-depth and focus on pre-service teachers' process of preparing the robotics activity by connecting science and mathematics. The study can contribute to the literature in this context and will shed light on the studies to be done and the curriculum to be prepared by providing detailed information about the process. It was aimed to examine the process of preparing the robotics activity by integrating science and mathematics. For this purpose, answers to the following questions were sought:

1. *What do pre-service science teachers consider while preparing the robotics activity by integrating science and mathematics?*
2. *Which difficulties do pre-service science teachers encounter while preparing the robotics activity by integrating science and mathematics?*
3. *How do pre-service science teachers evaluate the preparation process of the robotics activity by integrating science and mathematics?*

Method

In this study, a case study which is one of the qualitative research designs was used. The study was carried out in the spring semester of the 2020-2021 academic year with the participation of three preservice science teachers, selected by the criterion sampling method, at a state university in Turkey. They did not participate in any training related to use robotics sets in education.

The "ROBOTIS Dream II" set, labeled as 8+ by the company was used. The block-based R+Task software, which enables the coding of robots developed by ROBOTIS company was used. A total of 15 hours theoretical and practical training were given to the participants. The training started by introducing the robot set to be used within the scope of the research to the participants. The participants were given theoretical training on integrated STEM education, programming education, and educational robot sets in education. Then the participants assembled three robots in Level I and programming education started. Topics such as data types, constant-variable, algorithms, flowcharts, and logic structures used in problem-solving are included in this education. In addition, they were given training on the integration of science and mathematics, and asked to scan the science and mathematics curricula and textbooks. During the preparation process for the robotics event, basic robotics and programming training were given to the participants. In the process of designing the robotics activity, the participants designed a unique robot and prepared the robotics activity in line with the science and mathematics objectives which were determined before together. The participants chose the objectives F.8.5.1.1 "Explains the advantages of simple machines through examples." and F.8.5.1.2. "Designs a mechanism that will provide ease of work in daily life by making use of simple machines." from simple machines topic in science and M.7.1.4.4 "Expresses the relationship between two directly proportional multiplicities." and M.7.1.4.6 "Decides whether two multiplicities are inversely proportional by examining real-life situations." from ratio and proportion in mathematics. Then, the participants were asked to prepare a document called "Objectives and Activity Plan" which includes the objectives they have chosen and the explanations about the robot that will be designed. They were asked to sketch the robot, write its algorithm and draw the flowchart. Then, they prepared the robot's code in the R+Task program and assembled it, taking into account the algorithm they wrote and the flowchart they drew. After the assembly, they loaded the program they created on the robot and ran it.

Semi-structured interview forms and observation notes were used as data collection tools. The data collected were analyzed by the content analysis method.

Findings

All three of the participants stated that they paid attention to the relationship between science and mathematics while determining the learning objective, and two of them stated that they did not have any difficulties at this stage. The participant who had difficulties at this stage, stated that she had difficulties not during the integration of science and mathematics, but when planning how to reflect the determined learning objective to the robot.

Two of the participants stated that they considered themselves competent at the stage of drafting, writing the algorithm, drawing the flowchart, and coding, while one stated that he did not find himself sufficient at this stage.

Discussion and Conclusion

All the participants stated that they thought that the robotic activity would give the students the opportunity to learn by doing and make learning fun. This common view of the participants is compatible with the findings obtained as a result of the robotlab application conducted with 7th-grade students by Koç-Şenol and Büyük (2015). They stated that robotic activities were not economical in terms of time and their cost is high. However, they

stated that they want to use robotic activities when they become teachers. It can be said that they want to use these activities since they give priority to enriching the learning experiences of students.

When the views of the participants on the contribution of the process they participated were examined, it is seen that they approach to the process from different perspectives. They emphasized three different issues including mastery of science course objectives, making connections among the disciplines, mastery of the use of robot kits. Revealing these different gains show that such activities could give prospective teachers the idea of preparing rich learning environments for students.

Ekler

Ek 1: Kazanımlar ve Etkinlik Planı

Robot Tasarım No: 01 Robot Adı: Çark Kutusu

F.8.5.1. Basit Makineler

Konu / Kavramlar:
Sabit makara, hareketli makara, palanga, kaldıraç, eğik düzlem, çıkırcık, basit makinelerin kullanım alanları

F.8.5.1.1. Basit makinelerin sağladığı avantajları örnekler üzerinden açıklar.

- Basit makinelerden, sabit makara, hareketli makara, palanga, kaldıraç, eğik düzlem ve çıkırcık üzerinde durulur.*
- Dişli çarklar, vida ve kasnakların da birer basit makine olduğu görsellerle belirtilir, ayrıntıya girilmez.*

F.8.5.1.2. Basit makinelerden yararlanarak günlük yaşamda iş kolaylığı sağlayacak bir düzenek tasarlar.

- Öncelikle tasarımı çizimle ifade etmesi istenir.*
- Şartlar uygunsa üç boyutlu modele dönüştür.*

M.7.1.4. Oran ve Orantı

Terimler veya kavramlar:

Orantı, doğru orantı, ters orantı.

Semboller:

$a:b, \frac{a}{b}, a/b, \frac{a}{b} = \frac{c}{d}$

M.7.1.4.4. Doğru orantılı iki çokluk arasındaki ilişkiyi ifade eder.

- Doğru orantılı çokluklar arasında çarpmaya dayalı bir ilişki olduğu dikkate alınır.*
- Doğru orantılı çokluklar arasında çarpmaya dayalı bir ilişki olduğu dikkate alınır.*

M.7.1.4.6. Gerçek hayat durumlarını inceleyerek iki çokluğun ters orantılı olup olmadığına karar verir.

- Ters orantılı çoklukların çarpımının sabit olduğunu keşfetmeye yönelik çalışmalara yer verilir.*
- Ters orantı grafiklerine girilmez.*

Amaç:

Robotlardan basit makina örnekleri yapılacak. Dişli çarklar içinse bir robot üzerine dişli çark sistemi yapılacak. Bu çarkların boyutları farklı olacak. Öğrenci tur sayısı ve dönme yönünü bu robot sayesinde öğrenecek.

Açıklama:

Dişli çarklar, çevrelerinde dişleri olan tekerleklerle benzeyen düzeneklerdir. Çarkların dişleri birbirinin arasına girerek biri döndüğünde diğeri de döndüren düzeneklerdir. Dişli çarklar hareketin yönünü ve hızını değiştirerek hareketi birbirine aktarmada kullanılır.

Bu robotta iki tane küçük dişli (10 dişe sahip) iki tane büyük dişli (14 dişe sahip) dişliler kullanılacaktır. Bu dişliler bir kasa biçiminde içinde portların yer aldığı düzenek üzerine bir büyük bir de küçük dişlinin içi içe perçinlenmiş şekilde, diğer iki dişli ise yan yana perçinlenmiş şekilde olacaktır. Böylelikle öğrenciye bir dişlinin dönüş yönü diğer dişlinin yönünü nasıl etkilediğini, büyük dişlinin attığı tur sayısı ile küçük dişlinin attığı tur sayısı arasındaki oranın nasıl olduğunu, dişlilerdeki yarıçap ilişkisini ve dişlilerin dönme hızı gösterilebilecektir. Aynı zamanda bu robot kumanda yardımı ile çalışacaktır. Öğrenci kendisi hangi dişliyi ne kadar çalıştırmak istiyorsa bunu kumanda yardımı ile ayarlayacaktır. Kumanda kullanılmasının en büyük nedeni; öğrencinin her aşamada düşünmesini sağlayarak öğrenciye her aşama ardından anında dönüt sağlamaktır.

Ek 2: Robotun Algoritması ve Akış Şeması

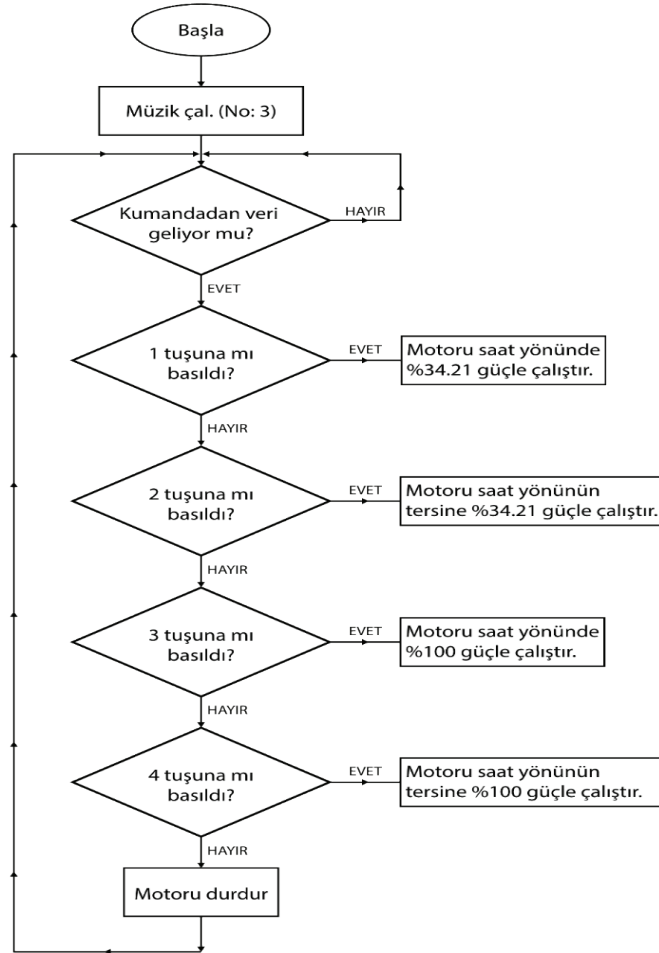
Algoritma

- Başla
- Başlangıç müziğini çal. (Müzik no: 3)

3. Kumanda üzerinde yer alan 1 tuşuna basıldığında port-1'e bağlı olan motor saat yönünde (1 yönünde) %34,21 güçle çalışır.
4. Kumanda üzerinde yer alan 2 tuşuna basıldığında port-1'e bağlı olan motor saat yönünün tersine (2 yönünde) %34,21 güçle çalışır.
5. Kumanda üzerinde yer alan 3 tuşuna basıldığında port-1' e bağlı olan motor saat yönünde (1 yönünde) %100 güçle çalışır.

Akış Şeması

Geliş Tarihi / Received Date
15.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
27.10.2022

Mardin’de Geleneksel Kadınlar Arası Eğlenceler

Traditional Women’s Entertainments in Mardin

Yektanurşin DUYAN¹

Öz

Tarıhten günümüze kadar Mardin birçok kültüre ev sahipliği yapar. Bu ev sahipliği, şehrin yaşayan kültürünü etkilemektedir. Çok kültürlü yapısı olan şehirde kültürlerin birbirlerinden etkilenmesi eğlence hayatına ve ritüellerine de yansır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Mardin’de geleneksel kadınlar arası eğlenceler ve bu eğlencelerin ritüellerini araştırıp, ritüeller arasında kültürel farklılıklarının olup olmadığını ortaya çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda Mardin’de yaşayan farklı din, dil ve etnik kökenden olan 29 kadın ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda Mardinli kadınların belleklerinde geleneksel eğlence denildiğinde Sabahiye, Hamam, Şehriye, Hasıt Marane, Derder Baba’nın yer edindiği görülmüştür. Mardin’de kadınlar arası geleneksel eğlencelere baktığımızda kültürleşmenin izlerine rastlanılmıştır. Bu eğlencelerde farklı etnik, dil, din ve inançtaki toplumların birbirinden etkilendikleri ritüellerdeki ufak nüans farkları dışında birbirlerine benzedikleri görülür. Görüşmeler sonucunda Mardin’de hamam dışında artık kadınlar arası geleneksel eğlencelerden hiçbirinin düzenlenmediği saptanmıştır. Katılımcılara göre bunun nedeni, toplum yapısının, sosyo-kültürel değerlerin, toplumu oluşturan üyelerin arzu ve beklentilerinin değişmesi ve tüm bu değişimlerin konut kültürüne yansımalarıdır.

Anahtar Kelimeler: Mardin, Eğlence İncelemeleri, Geleneksel Eğlenceler, Kadın Eğlenceleri, Sabahiye

Abstract

Mardin has historically hosted many cultures. This hosting affects the living culture of the city. The effect of the cultures on each other in the city with a multicultural nature is also reflected in entertainment life and rituals. Within this context, the purpose of the study here is to search the traditional entertainments among women in Mardin and the rituals of these entertainments, and to find out whether there are cultural differences between the rituals. For this purpose, in-depth interviews were conducted with 29 women who from different religions, languages and ethnic backgrounds living in Mardin. As a result of the research conducted, it was seen that upon mentioning the traditional entertainment, the memories of women from Mardin retrieve Sabahiye, Turkish Bath, Traditional Noodle, Hasıt Marane, Derder Baba. When we look at the traditional women’s entertainments in Mardin, it is possible to see the traces of acculturation. In those entertainments seen that societies of different

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Radyo Televizyon Sinema Bölümü, Mardin/TÜRKİYE, E-mail: yektaduyan@artuklu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0937-3041

ethnicities, languages, religions and beliefs are similar to each other, except for minor nuances in the rituals in which they are influenced by each other. As a result of the interviews, it was seen that none of the traditional entertainments between women are held in Mardin, apart from the Turkish bath. According to the participants, the reason for this is the change in the social structure, socio-cultural values, the desires and expectations of the members of the society, and the reflections of all these changes on the housing culture.

Keywords: Mardin, Studies in Entertainment, Traditional Entertainments, Women's Entertainments, Sabahiye.

Giriş

Mardin'in kent olarak karakterini belirleyen ana öge ve kentin kimliğini tarif ederken sıkça vurgulanan özellik çok kültürlülüktür (Kaya, 20007: 44). Şehrin tarihine baktığımızda farklı mezhepleri ile Müslümanlara, Yahudilere, Yezidilere, Şemsilere, Ortodoks, Katolik, Keldani, Protestan Süryanilere, Ermenilere, Araplara, Kürtlere ve Kafkas göçmeni Çeçenlere ev sahipliği yaptığı görülür. Günümüzde bu çok kültürlülük Mardin'de olgusal olarak görülmemekle birlikte bu çeşitliliğin, kültür söyleminde dolaşımı, kültürlerarası etkileşimlerde, kültürel kimlik ve anlamlar üzerindeki mücadelelerde izlerine rastlanılır (Sarı, 2009: 234).

Geniş anlamıyla insanı ve insan davranışlarını niteleyen, onu diğerlerinden ayıran özelliklerin ve donanımların tümünü ifade eden kültür (Katarı, 2014:11), bir toplumun asırlar boyunca oluşturduğu yaşam tarzlarının kodlarını içine alan hafıza gibidir. Kültür, yeme, içme, giyim-kuşam, eğlence, iletişim biçimi, sevgi, saygı, inanç gibi hayatın her aşamasında insanı kuşatan duygu ve düşüncenin yaşama yansıyan halidir (Göçer, 2012: 50). Geertz göre insan kendi ördüğü anlamlar ağında oturan bir hayvandır. Kültür bu ağların kendisidir, bu nedenle kültür analizi yasa arayan deneysel değil, anlam arayan yorumsal bir bilimdir (Geertz, 2010: 19). Bir başka ifadeyle insanın ördüğü ağların incelenmesi için anlam arayışında olan bir yorumlama çabası gerekir. Yorumlayıcı kültür kuramı bu ağları inceleyip, ortaya konulmasına yardımcı olur. Tomlinson kültürü, "insanların sembolik temsil pratikleri yoluyla anlam inşa etmeye çalıştıkları bir yaşam düzeni" olarak tanımlar (Tomlinson, 1999: 18). Kültürü anlam inşası olarak kavrayarak bu anlam inşasının durağan değil, dinamik olduğu esas alınır. Başka ifadeyle anlamlar, kültürler arasındaki akışlarda ve bağlamlarda üretildiğini söyleyebiliriz. İnsanlar dünyaya anlam verirken ve bu anlamları paylaşırken aynı sembol ve simgeleri kullanabilirler (Sarı, 2009: 234).

Her kentin kendine ait bir toplumsal ve kültürel kimliği vardır. Eğlenceler de bu toplumsal kent kimliğini ve kültürel sembollerini oluşturan önemli unsurlardan biridir. Bir başka ifadeyle eğlenceler, ait oldukları bölgenin önemli kültürel sembolleri olup, o coğrafyanın ev sahipliği yaptığı kimliklerden, inançlardan ve dillerden izler taşır. Bu izler zaman içinde kültürleşme yoluyla kime ait olduğuna yönelik bilgiler belirsizleşirken aynı zamanda o coğrafyanın belleği haline dönüşür. Çünkü eğlenceler, bireyleri bir araya getirip, bireyler arasındaki sosyal bağları güçlendirip, ortaklığı pekiştirirken aynı zamanda bir aidiyet duygusu da oluşturur (Özdemir, 2005: 328-337). Mardin'in çok kültürlü yapısının izleri, kadınlar arası eğlencelerde de görülür. Her topluluk etkileşimde olduğu kültürü ve o kültürün bir ögesi olan gelenek, görenek ve eğlencesini kendine göre özümseyerek benimsemiştir. Bu özümseme, belli bir süre sonra kaynağın ne olduğu, nereden geldiği sorusunun cevabını muğlaklaştırmıştır. Çalışmanın

amacı, çok kültürlü yapısı olan Mardin’de, kadınlar arası geleneksel eğlenceler ve bu eğlencelerin ritüellerini araştırıp; bunların şehrin çok kültürlü yapısındaki izlerini bulmaktır.

Yöntem

Nitel araştırmalarda sıkça başvurulan veri toplama tekniklerden birisi de görüşmedir. Görüşme, görüşülen kişilere kendilerini birinci elden ifade edebilme fırsatı verirken, araştırmacıya da görüşme yaptığı kişilerin anlam dünyalarını, bakış açılarını, içinde buldukları özel durumlara ait duygu, düşünce ve tecrübelerini anlama imkânı sunar (McCracken 1988: 9). Derinlemesine görüşmelerde katılımcılar, yaşadıkları günlük olay, mekân, olgu ve durumları bütün yönleriyle anlatır (Johnson 2002: 106). Araştırmacı derinlemesine görüşme tekniğini, araştırdığı konu hakkında bilgi alma ve/veya daha önce kendisiyle paylaşılan konuların doğruluğunu kontrol etmek için kullanır (Tekin, 2006: 102). Araştırma için Mardin’de yaşayan yaşları 35-90 arası değişen yedisi Süryani, beşi Kürt, on altısı Arap toplamda 29 kadın² ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Mardin tarihindeki dinsel, dilsel ve etnik çeşitliliğine rağmen çalışmada sadece Süryani, Kürt ve Araplarla görüşülmesinin nedeni diğer gruplara ulaşılmamasıdır.

Veri toplama

Araştırmaya katılan kişilerin hepsi Mardin merkezde yaşamış, birbirini takip eden kuşaklardan gelmektedirler. İlk kuşaktaki kadınlar 1930-1975 yılları arasında doğmuşken, ikinci kuşaktakilerin doğum tarihleri 1975 sonrasına tekabül etmektedir. Örnekleme bu şekilde oluşturma, sahada şekillenmiştir. Birinci kuşak ile görüşme yapılırken ortama ikinci kuşağın dahil olmasıyla ortaya çıkan farklı ve benzer anlatılar örneklemin yaş aralığının genişletilmesine neden olup, ikinci kuşağı da içine alan yeni bir örneklem çıkarılmıştır. İki farklı kuşak ile çalışma yapma, bir yandan konuyla ilgili nesiller boyu aktarılan anlatının devamlılık ve farklılığın izlerini sürmeye imkân verirken, diğer yandan Mardin’deki kadınlar arası eğlencelerin dönüşümünü kadınların deneyimleri aracılığıyla inceleme fırsatı sunar. Mardin’de kadınlar arası geleneksel eğlenceleri farklı kuşaktan kadınlarla görüşmeler yaparak ortaya çıkarma çalışmanın ana odağında olmamasına rağmen, ikinci kuşağın çalışmaya dahil edilmesi eğlencelere yönelik anlatılar arasındaki farklılık ve benzerlikleri görme açısından yararlı olmuştur. Birinci kuşak katılımcılar, eğlencelerin hem özneleri hem de seyircisi olurken ikinci kuşak sadece seyircileridir. Bir başka ifadeyle birinci kuşak hem sabahiyede gelin olmuş hem de yapılan sabahiyelere katılmışlardan oluşurken, ikinci kuşak sabahiye ve diğer eğlencelerin sadece seyircileridir.

Görüşmeler 12 Eylül 2017 – 27 Ocak 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler ortalama 60 dakika sürmüş, 40.000 kelimelik serbest bir metin ortaya çıkmıştır. Katılımcılara Mardin’de kadınlar arası geleneksel eğlenceler ve bu eğlencelerin ritüellerine yönelik yarı yapılandırılmış sorular sorulmuştur. Elde edilen bulgular, betimsel analiz yöntemiyle her bir görüşmede ön plana çıkan unsurlar çerçevesinde belli temalara ayrılıp, yorumlanmıştır. Görüşmeler sonucundan beş tema belirlenmiştir: Sabahiye, Hamam, Şehriye, Hasıt Marane, ve Derder Baba.

² Katılımcıların büyük çoğunluğu isimlerinin yazılmasını istemedikleri için çalışmada kendilerine birer rakam verilmiştir.

Düğün sonrası eğlencesi: Sabahiye³

Evlilik, birbirini takip eden birtakım inanışlar ve uygulamalar çerçevesinde gerçekleşir. Evlilik ritüellerinde kadına atfedilen rollerin ortak özellikleri itaat, sadakat, bereket ve bekarettir. Aile kavramının ilk basamağını oluşturan evlilik töreninin öncesi ve sonrasındaki ritüeller, kültürden kültüre değişse de aynı coğrafyadaki kültürler kültürleşmeyle kendi içerisinde de benzerlikler gösterir.

Evlilik töreni içindeki eş seçimi ve sayısı, kız isteme, kına gecesi, düğün, düğün sonrası eğlencesi gibi uygulamalar, kültürler içinde kuralları ve sınırları belirlenerek insanların kültür mirasına aktarılmıştır (Uysal, 2019: 179). Tören, yöreden yöreye farklılık gösteren, içerisinde barındırdığı ritüelleriyle eğlencenin ötesinde birçok anlam ve işlev barındıran farklı uygulamalarla icra edilir. Bu ritüel ve uygulamalardan birisi de düğün sonrası eğlencesidir.

Düğün sonrası eğlencesi, farklı isimlerle Türkiye'de birçok bölgede görülmektedir. İstanbul'da paça günü, Toroslar bölgesinde çarşaf, Mudurnu ve Çivril'de duvak, Hatay'da suphe, Isparta'da gelin ertesi, Maraş ve Kütahya'da gerdek ertesi, Kastamonu ve Sinop'ta samet, samat, semet, Kayseri'de güvey başı, Yörüklerde kâkül günü, Sakarya'da duvak silkme, yüz açma, yüz açımı, duvak açma, duvak indirme, cuma günü, cumalık, cuma sabahı, gelin ertesi, süpha günü, kahve içmesi, gelin sabahı, baş düzme, gelin yanı, gelin sofrası, Manisa ve Kocaeli'nde duvak töreni, İçel'de gelin sabahı; Nevşehir'de kâkül kesme, gelek kesme, zülüf kesme, duvak açma, gâle, Elazığ'da subaha günü (Orucov, 2018: 184; Eroğlu ve Özkanat, 2014: 273; Bayram, 2013: 32; Altun, 2004: 305; Köse, 2003:100; Şahin, 1996: 249), Mardin'de de sabahiye olarak isimlendirilmektedir. Kısaca sabahiye, Türkiye'de birçok bölgenin gelenek, görenek ve inanışlarında yer aldığı, farklı isimler ve ritüellerle uygulandığı görülür.⁴

Köse'ye (2003: 93) göre şekli ve söyleyişi ne olursa olsun, düğünün son uygulamalarından biri olan bu gelenek çiftlerin karı-koca olması, gelinin bakireliğini ispat etmesi halinde tertip edilen bir törendir. Gerdek sabahı kadınların gelinin yatağını toplayıp çarşafta gördüğü değişikliklere bakarak verdikleri kararlar düzenlenen bu törende cinsel birlikliğin gerçekleşip gerçekleşmemesinden ziyade "genç kızın namusunu, şeref ve haysiyetini koruyarak gelin olması" fikri daha çok ön planda yer alır (Köse, 2003: 93). Düğün sonrası eğlencesi, geçmişe oranla icra edilişi azalmışsa da kadınlığa geçiş ve ona atfedilen bekaret gibi konular halen güncelliğini korumaktadır.

Bu, düğün gecesine yönelik bir kutlamadır. Yani gecenin başarıyla geçtiğini sembolize ediyor. Amaç zaten o. Artık bekar hayatı yok yani evlendi.⁵ O artık genç kız değil, bir kadın. Onun üzerine bu kutlama yapılıyor (13. Katılımcı, 1964, Arap).⁶

"Sabahiye işte 'evlendi' bitti demek için. Oğlum evlendi onun sevincini kutluyorum. Evlendi, birleşti bunun için. Birleşmenin sevinci. (18. Katılımcı, 1950, Arap). "Sabahiyenin yapılması için gelinin bakire olması gerekiyor, daha önce evlilik yapmamış olması gerekiyor. İşte zaten sabahiyenin amacı gelinimiz

³ Sabahiye, Arapçada sabahladı anlamına gelmektedir.

⁴ Türkiye dışındaki diğer bölge ve ülkelere baktığımızda benzer ritüellerin olduğu görülür. Konuyla ilgili ayrıntı bilgi için bkz. Çetin, 2008, s.121-122; Langer, 1995.

⁵ Katılımcılar, "evlendi" kelimesini nikah akdinin dışında cinselliğin gerçekleştiği anlamında da kullanmışlardır.

⁶ Katılımcıların anadilleri, Türkçe değildir. Katılımcıların görüşlerinin aktarıldığı bölümler, ses kayıtlarından olduğu gibi aktarılmış, dilbilgisel düzeltmeler yapılmamıştır.

bakireydi, bekaretini kaybetti. Buna çok önem veriliyordu ve zaten o (çarşaf) da gösteriliyordu. Kutlanan bekaretti” (10. Katılımcı, 1955, Kürt).

Katılımcılar, sabahiyeyi ilk evliliğini yapan kadınlar için yapıldığını belirtmişlerdir. İkinci evliliğini yapan başka ifadeyle bakire olmayan kadının sabahiyesi yapılmaz. Katılımcılardan bazıları düğün gecesi birleşmenin olmaması durumunda sabahiyenin iptal edildiğini söylerken bazıları da birleşme olmasa da dedikoduların çıkmasını engellemek için eğlencenin yapıldığını ifade etmişlerdir. Fakat aile büyüklerinin asık suratlarından gelen misafirler birleşmenin olmadığını anlayabildiklerini de eklemişlerdir. “Düğün gecesi eğer birleşme olmasa da sabahiye yapılıyor bizde... O kutlamayı ertelersen veya yapmazsan gelin hakkında kötü şey düşünülecek acaba bakire değil miydi diye çok ters olurdu” (14. Katılımcı, 1960, Arap).

“Düğün sonrası damat tarafı eğleniyor gelinimizi aldık ‘evlendi’. Oğlum ve gelinimiz yüz akıyla bundan çıktı. Aslında burada kutlanan “yüz akı”⁷ (23. Katılımcı, 1970, Arap). Mardin’de düğün sabahı, aile büyüklerinin gelin-damadın yatağını toplamasıyla başlayıp, gelini yıkayıp kayınpederinin karşısına çıkarılmasıyla devam eder. Aile büyüklerinin gelip gelini yıkaması sadece altmış yaş üzerindeki Süryani ve Arap katılımcıların anlatılarında yer almıştır. Bu yaş grubu dışındaki diğer tüm kadınlara düğünün ertesi sabahı erkenden uyanıp, kimseye görünmeden, gizlilik içinde duşunu alması tembihlenmiştir.

Yıkanan gelin, kayınpederinin elini öper, kayınpeder de geline çoğunlukla para verir veya altın takar. Katılımcıların hepsi aile büyüklerinin sabahiyede kendilerine para veya hediye verdiklerini ifade etmişlerdi. Bu merasimden sonra gelin-damat kahvaltı yapar, sonrasında sabahiye başlar. Arap ve Süryanilerde sadece aile büyüklerinin bu merasime katıldığını ifade ederken Kürtlerde sabahiyeye gelen herkes geline ya para takar ya da hediye verir.

Yaptığımız görüşmelerde sabahiyenin düzenleme nedeninin gelinin bekaretinin kutlanması dışında iki ailenin başka ifadeyle erkeklerin güç ve iktidarının gösterisi olduğu da tespit edilmiştir. Bu gösterinin ilk ayağı cinselliğin “başarıyla geçtiğini” duyurma diğeri de damat ve ailesinin geline aldıkları eşyaların sergilenmesidir. Sabahiyede gelin, düğün için ona alınan tüm altınları takar, kıyafet, ayakkabı, terlikleri tek tek giyer. “Kutlanan şey erkeğin iktidarı, kızın da bekareti. Bir de ailenin gövde gösterisi, yaptığı alışveriş, harcadığı parayı göstermek” (19. Katılımcı, 1972, Arap). “Gelin sabahiye günü kayınpederleri ona kaç tane elbise aldıysa hepsini giyip, gelenlere gösteriyordu. Kayınpederi tarafı ona neler almış, aldıkları kaliteli mi değil mi o yüzden gelin en az 4-5 kez üzerini değiştiriyordu; ayakkabıdan terliğine kadar her şeyi gösteriyordu” (26. Katılımcı, 1965, Arap). Katılımcılardan bazıları alınan her şeyin gösterilmesini genç kadınları motive etmek için olduğunu ifade etmişlerdir: “eğer bekâretinizi korursanız size bu eşya ve takılar alınır ve bu eğlence yapılır”.

Yapılan görüşmelerde Mardin’de düğünlerin genellikle üç gün sürdüğü tespit edilmiştir: kına gecesi, düğün ve sabahiye. Görüşmecilerden Araplar ikişer tane kına ve sabahiyenin yapıldığını söylemişlerdir. Büyük kına ve sabahiyeye herkes çağrılır. Küçük kına ve sabahiyeye ise sadece çekirdek aile ve birinci derece akrabalar davet edilir. Süryani ve Kürtlerde ise tek bir tane sabahiye yapılır. Ayrıca Süryanilerde

⁷ Katılımcılar yüzakını, cinsel birliktelik ve bekaret olarak açıklamıştır.

sabahiyenin yapıldığı günün akşamına erkekler de katılır hep beraber yemekler yenilir. Müslümanlarda genellikle çarşamba günü kına, perşembe düğün, cuma sabahiye yapılır. Süryani cematinde ise cumartesi kına, pazar gelin alma ve dini nikah, pazartesi de sabahiye yapılır. Gelinin annesinin gelmesi ayıp sayılacağı için anne dışında ailenin tüm kadınları sabahiyeye katılır. Farklı din ve etnik kimlikteki tüm katılımcılar birbirlerinin düğün ve sabahiyelerine gittiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar, düğünlerin, avlulardan düğün salonlarına geçmesiyle değiştiğini, artık cumartesi kına gecesi, pazar da düğünün yapıldığını ifade etmişlerdir. Ayrıca gelenek ve göreneğin bir parçası olarak gördükleri sabahiyenin artık yapılmamasının nedenini düğünlerin salonlarda yapılmasına, şehirleşme ile birlikte avlulu evlerin artık kullanılmamasına bağlarlar.

Süryani ve Arap katılımcılar damadın sadece bir veya iki kez çağrılıp gelin ile karşılıklı oynadıktan sonra sabahiyeden gittiğini anlatmışlardır. Süryani, Arap ve Kürtler arasındaki sabahiye ritüeline yönelik en büyük fark bazı Kürtlerde sabahiyede müzik ve eğlenenin olmayışıdır. Müzik ve eğlenenin olduğu sabahiyelerde sanatçı ve orkestrası ile kadınlar arasına bir çarşaf gerilerek birbirlerini görmeleri engelledikten sonra eğlence başlar. Öğlen ezanıyla başlayan eğlence akşam ezanından önce sonlanır. Katılımcılardan büyük çoğunluğu sabahiyede yapılan bu eğlenenin amacının düğünde yorulan kadınlara yapılan bir jest olarak yorumlamışlardır. "Düğünde kadınlar çok yoruluyor. Yemektir, mezeydi derken hiç durup eğlenemiyorlar. Bu yüzden sabahiyede kadınlar kurtlarını döküyor" (8. Katılımcı, 1968, Süryani).

Sabahiyede gelin, süslenmiş bir koltuk veya sandalyeye iki eli dizlerinde baş ve işaret parmağından geçirilen mendil ile saatlerce hiç kıpırdamadan oturur. Düğün alışverişinde ona alınanları giymek için ayağa kaldırılır, görünce, elti ve evli kız kardeş eşliğinde yeni alınan tüm kıyafetler tek tek giydirilir. Gelin, kendi isteğiyle ayağa kalkamaz, hareket edemez. Bu bir sabahiye kuralıdır.

Arap ve Süryanilerde sabahiyede ev sahibinin çerez ikram ettiğini, ev sahibinin alım gücü yeterli değilse de gelen misafirler beraberinde çerezlerini getirdiklerini ifade etmişlerdir. "Bizde (Süryaniler) de kuru yemiş dağıtılıyor, gelen herkese. Büyük leğenler de karıştırılıyordu çerezler. Güzel kaliteli çerezler, sıradan çerezler değil. Herkese bir tabak veya bardak doldurup veriyordu. Herkesin mendili vardı. Sabahiyeye gelenler mutlaka mendil getirirlerdi. Mendilin içine kuruyemişlerini koyarlardı" (4. Katılımcı, 1930, Süryani).

Süryani ve Arap katılımcılar, sabahiyeye giden kayınvalide namzedinin gelin adayı için çerez getirip, herkesin içinde ona bir hediye taktığını anlatmışlardır. Hediye takılırken gelen herkesin duyacağı şekilde anons ettirilir. Bu hediye, altın bir ziynet olacağı gibi çeyiz eşyası da olabilmektedir. Kürtlerde çoğunlukla sabahiyede gelin, annesinin sabahiyeye gelenlere ikram etmesi için çeyizine koyduğu şeker, çikolata veya lokumu, kayınvalide de gelenlere meşrubat ikram eder. Bazı Kürtlerde gelen misafirlere yemek ikram de edilir.

Süryani ve Arap tüm katılımcılar, sabahiye ritüelleri arasında gelinin parmakları arasında duran mendili vurgulamışlardır. Sabahiye ilk başladığında kıyafetin rengi ne olursa olsun gelin beyaz mendil ile oturur. Daha sonra değiştirilen kıyafetin rengine uygun mendil ile gelin oturmaya devam eder. Mendilin bir anlamı olup olmadığı sorulduğunda cevap olarak, ter ve gözyaşını silme gibi işlevsel

özellikleri söylenirken, aksesuar olarak da kullanıldığını ifade etmişlerdir. Görüşme ilerledikçe mendilin çarşafın simgesi olduğuna yönelik yorumlar da yapılmıştır. Kürt katılımcılar ise sabahiyede gelin mendiline yönelik bir vurguda bulunmamışlardır.

Bir diğer sabahiye ritüeli de gelinin oturuş pozisyonudur. Şık kıyafetleri, gösterişli aksesuarlarıyla saatlerce dimdik, mimiksiz oturan gelin, gelen misafirlerin seyrine sunulur.

Ya şimdi gelinin güzelliğine bakırdı, en önemli şey buydu. Gelin kalktığında yürüdüğünde fiziği nasıl, biri diğerine söylerdi: Ooo çok güzel gelin almış diye, endamı güzel, işte kalkıp oturmasını biliyor... veya gelip oturacağı zaman işte nasıl duruyor tavrı nasıl? Uzun süre dik bir şekilde oturabiliyor mu en önemli şey buydu. Uzun süre dik bir şekilde pozisyonunu bozmadan oturabiliyor muydu bakılan şeyin temellerinden biri de buydu. Çünkü bu çok önemsenen bir şeydi: Güçlü mü? Dayanıklı mı? (10. Katılımcı, 1950, Arap).

Sabahiyesi yapılmayan ikinci kuşak, bu eğlencenin büyüleyici bir tarafı olduğunu aktarırlar. Bu, konuşmadan, gülümsemeden süslenmiş, altınlı, şık, makyajlı bir kadını hayran hayran seyretmenin vermiş olduğu bir büyüdür. Bu nedenle ikinci kuşak katılımcılar, sabahiyenin tekrar yapılıp, o büyü anı yeniden deneyimlemek istediklerini ifade etmişlerdir.

Hayran hayran izliyorduk ama vallahi şimdi olsa yine gider izlerim. Şu anda hatırlıyorum gelin zaten hep böyle mahcup olurdu, kafası böyle hafif eğik kimseyle sohbet katılamazdı köşede kenarda kendine ait herhangi bir şeyi olamazdı sadece öyle otururdu. Ve herkes onu izlerdi ama çok izlerdi tepeden tırnağa kadar onu süzerdik. Altınlarına bakardık, kıyafetlerine bakar, makyajına, süsünü izlerdik. Çok da güzel izlerdik vallahi şimdi olsa yine gider izlerim (13. Katılımcı, 1975, Arap).

Sabahiyesi yapılan birinci kuşak katılımcılar, tanıyıp, tanımadıkları birçok kadın tarafından kuruyemiş yenilerek seyredilmeyi bugünden yorumladıklarında rahatsız edici olduğunu ifade etseler de o gün için böyle bir rahatsızlık hissetmediklerini çünkü onlardan önceki tüm kuşağa yapıldığı için bunun bir gelenek, örf ve âdet olarak gördüklerini anlatmışlardır.

Hamam

Eskiden, Mardin'in su sorunu ve evlerin mimari yapısından dolayı banyo yapmak için hamama gidildiği ifade edilir. Bu zorunlu durum daha sonraları önemli bir eğlence haline gelir. Vücut temizliğinin sağlandığı kültürel bir sembol olan hamamlar aynı zamanda bireylerin sosyalleştiği ve kültürel etkileşimde bulunduğu kültürel mekanlardır. Hamam sözcüğü insanların yıkanma ihtiyaçlarını ve temizlik eylemlerini karşılayan, arınılan ve şifa bulunan mekânların genel ismi olarak kullanılır (Deniz ve Kocakaya, 2020: 4-5). Suyla arınma mekânı olarak kullanılan hamamlar, doğum (kırk hamamı, lohusa hamamı), düğün (gelin-güvey hamamı) ve ölüm (yas hamamı⁸) gibi geçiş dönemlerine eşlik eden kültürel pratiklere ev sahipliği yapan en önemli mekânlardan biridir (Kasapoğlu-Akyol, 2020: 697). Mardin'de kadınların eğlence olarak tertipleedikleri hamamlar, gelin ve kırk hamamıdır. Yapılan araştırmada hamam eğlenceleri sadece Arap ve Süryanilerde görülmüştür.

⁸ Yas hamamı, ölen kişinin yakınları tarafından gerçekleştirilir. Bu âdet suyun arındırıcı ve temizleyici niteliğiyle sıkı sıkıya ilişkilidir (Kasapoğlu-Akyol, 2020: 697). Yası kaldırmak için yas sahibi ve yakınları hamama gidip yıkanır.

Mardin'de düğün önce ve sonrası gelin, hamama götürülür. Düğün dışında da lohusalığı biten kadın ve bebeğinin kırkının çıkarılması için de hamam eğlencesi düzenlenir. Düğün öncesi hamamı, gelinin akrabaları ve arkadaşları tarafından düzenlenir. Hamama meyve ve yemek götürülerek müzik ve zılgıtlar eşliğinden eğlenilir.

Kasapoğlu Akyol'a göre evlilik öncesi gerçekleştirilen gelin hamamında evlilik aşamasındaki eşikteki kişinin görünür pisliklerden temizlenmesinin ötesinde, geçiş anında bu kişinin her türlü kötülüklerden arınması ve onları uzaklaştırması için suyun gücünden törensel bir uygulama ile yararlanılmaktadır (Kasapoğlu-Akyol, 2020: 697). "Gelin gelince böyle göbek taşının üzerindeki yere oturur önce bir yıkanırlandı. Sonra helheleler çekilir alkışlanır, oynanırdı... Meyve çerez yerlerdi" (27. Katılımcı, Arap, 1960). Gelin adayına mercimek unundan özel maskeler yapılır. "... şu anki gibi hazır mercimek yoktu mercimeği çekerlerdi, onun unu atılmazdı. Hamama gidildiğinde yüzlere sürülüyordu ama cidden yüze çok iyi geliyordu... yüzüm pamuk gibi oluyordu" (25. Katılımcı, 1950, Arap).

Mardin'de düğün sonrası ve lohusalık bitimi için düzenlenen hamam eğlencelerinde birtakım ritüellerin uygulandığı görülür. Gelin, zılgıtlar eşliğinde hamama girerken tüm altınlarını takmış bir şekilde üzerinde beyaz bir içlik ile hamama girer. Daha sonra çeyizinde sırf hamam için hazırlanmış döşek ve bakır tabureye oturur. Yıkanan gelin, zılgıtlar eşliğinde ona refakat eden kadınlar tarafından soyundurulup, giydirilir. Gelin hamamında gelenlere yemekler, meyveler ve içecekler ikram edilir. Mardin'de düzenlenen gelin hamamının temelinde -tıpkı Anadolu'nun diğer bölgelerinde düzenlenenler gibi⁹- arınma, temizlenme, yeni başlangıç olduğu düşünülmektedir.

Hamam için özel böyle tabure gibi bir şey yapılıyor ve gelin onun üzerinde oturtuluyordu hatta benimki hala duruyor gösterebilirim böyle bakırdan bir kazana benzer bir sandalye vardı gelini üzerine oturtuyorlar. Yemek yenildikten sonra zılgıt ve darbukayla birlikte hamamda da gelin için özel bir eğlence yapılıyordu (3. Katılımcı, 1973, Arap).

Mardin'de lohusalığı biten kadın yine beyaz bir elbise ile kucağında bebeğiyle hamama girer. Pekmez ve zeytinyağı ile beraber kaynatılmış güzel avrat otu annenin tüm vücuduna sürülerek göbek taşına yatırılır. Pekmez ve ot vücudundan ter ile aktığında annenin tüm toksinlerden kurtulduğuna inanılır. Gerek düğün sonrası gerekse de lohusa hamamının temelinde suyun arındırıcı ve temizleyici özelliğinden dolayı gelin, bebek ve annenin üzerinde oluşan/oluşmuş negatifliklerden kurtulma, oluşacak kötülüklerden korunma düşüncesi yatar. Süryanilerde lohusa hamamına anne elinde tuttuğu mum ile hamamın sıcak bölümüne girmesiyle başlar. Mumun anlamı çocuğun hayat yolunun aydınlık olmasıdır.

Diğer Eğlenceler

Şehriye

Türkiye'de kent kültüründe mahalle aidiyetin mekânı, kadınlar için kamusallaştıkları dayanışma alanıdır. Sık sık ziyaretler yapma sorumluluğu, topluluk üyeliğini ifade etmek için önemlidir. Diğer

⁹ Diğer bölgelerdeki gelin hamamı için bkz. Deniz ve Kocakaya, 2002:13; Köktan, 2020: 369.

kadınlarla yapılan ziyaret şekilleri (konuşma, fal bakma, çay içme, yemek, yemek hazırlama veya çocuk bakımına yardım veya bir evin günlük işlerine yardımcı olma) mahalle hayatının önemli etkinlikleridir (Demirbaş, 2012: 49). Yaptığımız görüşmelerde katılımcılar bir ziyaret şekli olan şehriyeyi Mardin’de kadınlar arası geleneksel eğlencelerden biri olarak göstermişlerdir. Bir mahalle kültürü de olan şehriye kesmede kadınlar, kışın tüketilecek şehriyeleri kesmek için bir araya gelirler.

Sonbaharda her ev belli günlerde şehriye keser ve şehriyesi kesilen kadına tüm diğer kadınlar yardım eder. Bu yardımlaşmada din, dil ve etnik ayrım yapılmadan herkes birbirinin şehriyesini kesmeye gider. Şehriye kesme, kadınlar arası dayanışmanın en önemli göstergelerinden biridir. Şehriye hamuru bitmeden kimse evden ayrılmaz, yarıda bırakmaz. Bu, yazılı olmayan bir kuraldır. Şehriye kesme etkinliğini eğlenceye çeviren özelliği, şarkılar söylenmesi, taklitlerin yapılması, dertleşmesidir. “Şehriye kesme toplantılarında işte kim ölmüş, kim gelin istemiş, kim ev almış gibi bütün o mahalle ile ilgili bütün konular konuşulur ve haberdar edilirdi (17. Katılımcı, 1977, Kürt). “Şehriye kesme vardı, şehriye toplantıları deniliyordu. Şehriye kesileceği zaman mahalledeki kadınlar tarihleri belirliyordu. Herkese bir hafta veya birkaç gün veriliyordu ve kadınlar bir araya gelip o gün kimin şehriyesi kesilecekse ona gidip şehriyesini kesiyordu. İmece usulüydü, keyifliydi” (6. Katılımcı, 1973, Kürt).

Şehriye kesilirken ikram olarak Arap ve Süryanilerde toz kahve¹⁰, Kürtlerde ise çay verilir. Pişirilmeden ikram edilen bu kahvede, toz kahve, çekilmiş ceviz, badem, fındık, bisküvi ve şeker olur. Katılımcılardan bazıları gelenlere öğlen yemeği yaptıklarını bazıları da meşrubat ve bisküvi ikram ettiklerini de söylemişlerdir. Katılımcılar, şehriye keserken aynı zamanda kadınların birbirlerine terapi yaptıklarını dile getirmişlerdir.

Hem sohbet edilir hem de iş yapılırdı. Hepsi bir aradaydı. Şehriye kesme kadınlar için bir terapiydi. Hem hamur yoğururken hem keserken bir terapi gibiydi. Şakalaşmalar oluyordu, dertleşme oluyordu, tiyatro gösterisi yapardı. Bazı kadınlar kalkar hazırlanır farklı giysiler giyip tiyatro gösterisi yaparlardı. Bazıları şarkı söylerdi, farklı oyunlar oynanırdı. O ortamı neşelendirmek için birçok etkinlik yapılırdı. Çünkü o gün kadınların hepsi bir arada toplanıyordu (7. Katılımcı, , 1976, Arap).

Teyzem şehriye kesildiği zamanda hikaye anlatıcısı oydu. Dizi gibi, çok güzel hikayeler, masallar anlatıyordu. Teyzem hikayeyi tam ortada kesiyordu, arkası yarın diyordu ve sırf bir çok insan o masalın, hikayenin kalan yarısını dinlemek için ertesi gün tekrar şehriye kesmeye geliyordu (23. Katılımcı, 1975, Arap).

Katılımcıların şehriye kesmeyi bir eğlence olarak değerlendirme nedenleri kesim işlemi sırasında yapılan taklitler, oynanan oyunlar, söylenen şarkılar, anlatılan masal ve hikayeler, kısaca beraber geçirilen hoş vakittir.

¹⁰ Hamama giderken de kadınlar bu kahveden beraberlerinde götürürler.

Hasıt Marane (Yılan Cuma'sı/Kutsal Cuma)

Arap katılımcılar Mardin'de kadınlar arası geleneksel bir eğlence olarak *Hasıt Marane*'yi (Yılan Cuma'sı) anlatmışlardır. Yapılan araştırma sonucunda Süryanilerin Akitu Bayramı'nı (Uyanış Bayramı) Mardin merkezdeki Arapların *Hasıt Marane* ismiyle kutladıkları tespit edilmiştir. *Hasıt Marane*'de o hafta ev işi yapılmaz, yeşil alanlara çıkılıp piknikler yapılır. İnanışa göre bahar ayının ilk cumasında evde kalan yılan sokar. Bu nedenle herkes dışarıya, yeşil alanlara çıkar. Süryanilerde bu etkinliğe kadın-erkek herkes katılır. "Pikniklere gidiliyordu. Hasıt Marane'de eğleniyorlardı. Süryanilerin bir haftası bu ama Mardinliler hep bunu yapıyordu... Genelde Süryaniler yapıyordu ama herkes katılıyordu, Arap ve Süryaniler ama Kürtleri bilmiyorum" (11. Katılımcı, , 1950, Arap).

Görüşmelerde *Hasıt Mare* ile ilgili iki farklı görüş ortaya çıkmıştır: İlki bu etkinliğin sadece kadınlar arası olduğu diğeri de kadın-erkek, genç-yaşlı herkesin beraber piknik yaptığıdır. Sadece kadınlar arası bir eğlence olduğunu savunanlara göre o hafta hiçbir ev işinin yapılmadığı, evlerde yeşil alanlara çıkıldığı bir etkinliktir. *Hasıt Mare*'nin kadın-erkeklerin beraber piknik yaptığı bir etkinlik olduğunu savunanlar ise bunun bir Süryani bayramı olduğu Müslümanlar da bayramın olduğu haftanın bir gününü piknik yaparak geçirdiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca bu eğlencede kadın ve erkeklerin birbirini gördüğü beraber sosyalleştiğini de belirtmişlerdir. "Uyanış Bayramı'nda kadınlar ev işi yapmıyorlar. Piknik sepeti hazırlıyorlar süsleniyorlardı, en güzel kıyafetlerini giyiyorlardı. Bekar kızların oğlanları, oğlanların da kızları beğendiği bir görücü ortamı olurdu" (28 Katılımcı, 1960, Arap).

Mardin'deki Müslüman Arapların, Süryanilerden aldıkları bir diğer eğlence de *Kızlar Pazarı*'dır. Süryaniler, Paskalya Bayramı'ndan sonraki pazara "yeni Pazar" demektedirler ve o gün evin annesi kızları ve damatlarını eve davet edip, davet sofrası kurup ikinci kez bayramı kutlarlar. Müslüman Araplar da bunu kadınlar arası eğlenceye dönüştürüp, kızlarını evlendirmiş anneler, kızlarını eve davet edip beraber yemek yedikleri bir etkinliğe dönüştürmüşlerdir.

Derder Baba

Derder Baba¹¹'da dileği kabul olmuş kadın evde mercimekli pilav pişirip, eğlence düzenler. Derder Baba'nın bir yatır olup olmadığı sorulduğunda yatır olmadığı, eğlenceyi seven biri olduğu için dileği kabul olan kadının onun adına eğlence düzenlemesine verilen bir isim olduğu aktarılır. "Çok eskiden beri var bu Derder Baba. Adak adıyor, dilek diliyorlar; dilek kabul olursa Derder Baba yapacağım diyor. Yani Derder Baba için eğlence düzenliyorlar, onun adına bir eğlence tertip ediyorlar" (27. Katılımcı, 1978, Arap). "Muradım olursa eğer Derder Babayı eğlendiricem diye niyet ediyorlardı. Derder baba eğlenmeyi seven biriymiş. Mardin'e özgü bir şey mi bu bilmiyorum herhalde öyledir anneannelerimiz falan öyle diyorlardı" (1. Katılımcı, 1952, Arap).

¹¹ Dardar Dede, Bursa Osmangazi ilçesindeki Pınarbaşı mezarlığında yattığı ileri sürülmektedir. Darda kalanlar, mezarlığa gidip dua ettikten sonra dileğini diler, dileği yerine gelenler evde yeşil mercimekli bulgur pilavı yapıp, hane halkı arasında yenir, dışarıya çıkarılmaz. Fakat bazen komşuların da davet edildiği, pilav yenilirken bitinceye kadar kesinlikle kimsenin konuşmadığı ve aynı adağın helva ile de yapıldığı söylenir (Alkaya, 2006:17).

Sonuç

Her toplum kendine özgü kültürünü oluştururken bu oluşumun referans noktası, gelenek görenek, örf, adet, din, inanış ve eğlencelerdir ve tüm bunlar nesilden nesile aktarılır. Nesilden nesile bir miras gibi aktarılan kültür, aynı coğrafyada farklı dil, din, gelenek ve görenekteki toplumlarla kültürleşme yoluyla etkilenir. Bu etkileşim, o coğrafyadaki çok kültürlülüğün önemli dinamiği haline gelir. Mardin gibi birçok kültüre ev sahipliği yapmış bir kentte kültürleşme çok açık bir şekilde görülür. Çalışmada farklı dil, din ve etnik kökündeki kadınlarla görüşmeler yaparak Mardin’de kadınlar arası geleneksel eğlencelerin neler olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Geleneksel toplumlarda kadınlar arası eğlenceler dar, kısıtlı ve iç mekânlarda gerçekleşir. Bu eğlencelerin büyük çoğunluğunun geçiş dönemlerindeki törenler ve dini inançların özel günlerinde olduğu görülür. Değişen siyasi, ekonomik ve sosyal yapıdaki değişimler kültürü, kültürdeki değişimler de eğlenceleri etkiler. Mardin’deki kadınlar arası geleneksel eğlencelerde bu değişimlerin izlerine rastlanılır. Mardin’de kadınlar arası eğlencelerin çoğu özel alanda yapılan; geçiş dönemindeki törenler, dini inançların özel günleri ve dayanışmaya dayalı üretimlerin olduğu etkinliklerden oluştuğu görülür. Bu da eğlencelerin belli olay ve durumlara ve özel alana hapsedildiğini gösterir.

Mardin’de kadınlar arası geleneksel eğlencelere baktığımızda kültürleşmenin izlerini görmek mümkündür. Özellikle geçiş dönemindeki yapılan eğlencelerde farklı etnik, dil, din ve inançtaki toplumların birbirinden etkilendikleri ritüellerdeki ufak nüans farkları dışında birbirlerine benzedikleri görülür. Katılımcılar, belleklerdeki geleneksel eğlenceleri anlatırken tıpkı eski filmlere duydukları özlem ve bir daha bu eğlenceleri yaşayamayacaklarını bildikleri için nostaljik bir şekilde anlatmışlardır.

Görüşmeler sonucunda Mardin’de hamam dışında artık kadınlar arası geleneksel eğlencelerden hiçbirinin düzenlenmediği görülmüştür. Katılımcılara göre bunun nedeni, toplum yapısının, sosyo-kültürel değerlerin, toplumu oluşturan üyelerin arzu ve beklentilerinin değişmesi ve tüm bu değişimlerin konut kültürüne yansımalarıdır. Mardin’de geniş ailenin tek bir mekânı paylaştığı büyük avlulu evlerden, apartman dairelerine geçiş, düğün ve düğün ritüellerini değiştirmiştir. Mardin’de kadınlar arası eğlencelerden sadece hamam yapılmaktadır. O da son yıllardaki düğün etkinlikleri içinde değişime uğrayarak, arınma, temizlenmeden ziyade bekarlığa veda partisi şeklinde düzenlenmektedir. Şehriye kesme, gıda sektöründeki fabrikasyon ile unutulmaya yüz tutmuş bir mahalle etkinliğine haline gelirken, Hasıt Marane, Derder Baba ise sadece birinci kuşağın belleklerinde kalan nostaljik hatıralardır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Mardin’de Geleneksel Kadınlar Arası Eğlenceler” başlıklı makale ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Alkaya, H. B. (2006). [Bursa ve çevresindeki ziyaret yerleri ve bunların etrafında oluşan dinî inançlar]. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Uludağ Üniversitesi.
- Altun, I. (2004). *Kandıra Türkmenlerinde doğum, evlenme ve ölüm*. Yayıncı.
- Bayram, P. (2013). Nevşehir'in Avanos ilçesi, Uçhisar ve Göreme beldelerinde evlilik merasimleri. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 2(2), 17-37.
- Çetin, C. (2008). Türk düğün gelenekleri ve kutsal evlilik ritüeli. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 48(2), 111-126.
- Demirbaş, G. (2012). *Kadınların mekan algısı ve mekan kullanma biçimleri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Deniz, T. ve Kocakaya, E. (2020). Kültürel miras kapsamında Safranbolu'da geleneksel hamam kültürü. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5(2), 3-24.
- Eroğlu, E. ve Özkanat, Z. (2014). Unutulmaya yüz tutmuş bir gelenek duvak töreni. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 272-278.
- Geertz, C. (2010). *Kültürlerin yorumlanması* (H. Gür, Çev.). Dost. (1973).
- Göçer, A. (2012). Dil-kültür ilişkisi ve etkileşimi üzerine. *Türk Dili*, 729(1), 50-57.
- Johson, J. M. (2002). In-depth interviewing, *Handbook of Interview research context & method*, (Edit: Jaber F. Gubrium, James A. Holstein, Sage Publications. London.
- Kasapoğlu Akyol, P. (2020). Suyla arınmadan modern zamanların gelin hamamına: tarihi Karacabey Hamamı'nda gelin hamamı. *Folklor/Edebiyat*, 26(103), 691-705.
- Kartarı, A. (2014). *Kültür, farklılık ve iletişim: kültürlerarası iletişimin kavramsal dayanakları. İletişim*.
- Kaya, İ. (2007). Azınlıklar, çokkültürlülük ve Mardin. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (9), 44-55.
- Köktan, D. (2020). Antakya hamam kültürü. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 23, 363-372.
- Köse, N. (2003). Türk düğünlerinde gerdek sonrası duvak geleneği. *Milli Folklor*, 8(60), 92-109.
- Langer, R. (1995). The birkat betulim: a study of the jewish celebration of bridal virginity. *In Proceedings of the American Academy for Jewish Research*, 61, 53-94.
- Orucov, A. (2018). Evlenme gelenekleri: Palu ve Nahçıvan yöresi üzerine bir araştırma. *Uluslararası Palu Sempozyumu*, 179-185. Elâzığ.

Özdemir, N. (2005). *Cumhuriyet dönemi Türk eğlence kültürü*. Akçağ.

Parvana B. (2013) Nevşehir'in Avanos ilçesi, Uçhisar ve Göreme beldelerinde evlilik merasimleri, *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 17-37.

Sarı, E. (2009). Mardin'de kültürlerarası iletişim ve kültürel kimliğin/farkın inşası. *Alternatif Politika*, 1(2), 227-259.

Şahin, Ö. S. (1996). Kuskan Beldesi evlenme adetleri, I. *Türk Halk Kültürü Araştırma*

Tekin, H. H. (2006). Nitel araştırma yönteminin bir veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme. *İstanbul University Journal of Sociology*, 3(13), 101-116.

Tomlinson, J. (1999). *Globalization and culture*. Polity press.

Uysal, Y. (2019). Adıyaman halk kültüründe evlilik ve evlenme törenleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (46), 179-193.

Katılımcılar

1. Katılımcı (1952 -Arap), 12 Eylül 2017 tarihli kişisel görüşme kayıtları
2. Katılımcı (1942- Arap), 21 Eylül 2017 tarihli kişisel görüşme kayıtları
3. Katılımcı (1973- Arap), 23 Eylül 2017 tarihli kişisel görüşme kayıtları
4. Katılımcı (1930-Süryani), 28 Eylül 2017 tarihli kişisel görüşme kayıtları
5. Katılımcı (1960-Süryani), 28 Eylül 2017 tarihli kişisel görüşme kayıtları
6. Katılımcı (1973-Kürt) 18 Ekim 2018 tarihli kişisel görüşme kayıtları
7. Katılımcı (1976-Arap) 28 Ekim 2018 tarihli kişisel görüşme kayıtları
8. Katılımcı (1968-Süryani), 30 Mart 2018 tarihli kişisel görüşme kayıtları
9. Katılımcı (1989-Süryani), 30 Mart 2018 tarihli kişisel görüşme kayıtları
10. Katılımcı (1950-Arap), 23 Haziran 2018 tarihli kişisel görüşme kayıtları
11. Katılımcı (1950-Arap), 18 Ocak 2019 tarihli kişisel görüşme kayıtları
12. Katılımcı (1940, Süryani), 12 Şubat 2019 tarihli kişisel görüşme kayıtları
13. Katılımcı (1964-Arap), 24 Nisan 2019 tarihli kişisel görüşme kayıtları
14. Katılımcı (1960-Arap), 26 Nisan 2019 tarihli kişisel görüşme kayıtları
15. Katılımcı (1952-Süryani), 30 Mayıs 2019 tarihli kişisel görüşme kayıtları
16. Katılımcı (1976-Kürt), 11 Haziran 2019 tarihli kişisel görüşme kayıtları
17. Katılımcı (1977-Kürt), 18 Haziran 2019 tarihli kişisel görüşme kayıtları
18. Katılımcı (1950-Arap), 09 Temmuz 2019 tarihli kişisel görüşme kayıtları
19. Katılımcı (1972-Arap), 10 Ağustos 2019 tarihli kişisel görüşme kayıtları

20. Katılımcı (1967-Süryani), 11 Eylül 2019 tarihli kişisel görüşme kayıtları
21. Katılımcı (1950-Kürt), 16 Ekim 2019 tarihli kişisel görüşme kayıtları
22. Katılımcı (1963-Kürt), 09 Kasım 2019 tarihli kişisel görüşme kayıtları
23. Katılımcı (1975-Arap), 10 Aralık 2019 tarihli kişisel görüşme kayıtları
24. Katılımcı (1985, Arap), 10 Aralık 2019 tarihli kişisel görüşme kayıtları
25. Katılımcı (1950-Arap), 20 Aralık, 2019 tarihli kişisel görüşme kayıtları
26. Katılımcı (1965-Arap), 05 Ocak 2020 tarihli kişisel görüşme kayıtları
27. Katılımcı (1960-Arap), 27 Ocak 2020 tarihli kişisel görüşme kayıtları
28. Katılımcı (1960-Arap), 27 Ocak 2020 tarihli kişisel görüşme kayıtları

Extended Abstract

Multiculturalism is the main element that determines the feature of Mardin as a city. When we look at the history of the city, it is seen that it had been home to Muslims, Jews, Yezidis, Shamsi, Orthodox, Catholic, Chaldean, Protestant Assyrians, Armenians, Arabs, Kurds and Caucasian immigrant Chechens. Today, although this multiculturalism is not seen as factual in Mardin, traces of this diversity can be found in the circulation of cultural discourse, intercultural interactions, and struggles over cultural identity and meanings.

Each city has its own authentic social and cultural identity. Entertainments are one of the important elements that make up this social urban identity and cultural symbols. In other words, entertainments are important cultural symbols of the region to which they belong and bear traces of the identities, beliefs and languages of that hosting geography. While the knowledge about where these traces extend becomes unclear over time through acculturation, they become the memory of that geography as well.

Traces of the multicultural nature of Mardin are also seen in the traditional entertainments of women. Each community has adopted the interacted culture and the traditions, customs and entertainment that are an element of that culture by internalizing it in its own way. After a while, this adoption obscured the answer to the question of what the source was and where it came from. The purpose of the study is to search the traditional entertainments among women and the rituals of these entertainments in Mardin bearing a multicultural nature. And it also aims to find the traces of these entertainments and rituals in the multicultural nature of the city.

For the research, in-depth interviews were conducted with a total of 29 women living in Mardin, aged between 35-90, seven of them Assyrian, five Kurds, and sixteen Arabs. Semi-structured questions were asked to the participants about the traditional women's entertainments among in Mardin and the rituals of these entertainments. With the descriptive analysis method, the obtained findings were divided into certain themes and interpreted within the framework of the elements that came to the fore in each interview. Five themes were determined as a result of the interviews: Sabahiye, Turkish Bath, Traditional Noodle, Hasit Marane and Derder Baba.

The marriage ceremony is performed with different practices that differ from region to region and contain many meanings and functions beyond entertainment with the rituals it contains. One of these rituals and practices is post-wedding entertainment/party. Post-wedding entertainment/party is seen in many regions of Turkey with different names. In Mardin, this entertainment is called Sabahiye.

Turkish baths, which are a cultural symbol where body cleaning is ensured, are also cultural places where people socialize and interact culturally. Turkish bath events organized by women as an entertainment in Mardin are

called *Gelin Hamamı* (The Bride Bath Party) and *Kırk Hamamı* (Postpartum Bath Party). Before and after the wedding in Mardin, the bride is taken to the bath. In addition to the wedding, a bath event is also organized for the woman and her baby who have ended the puerperium after forty days. The pre-wedding bath is organized by the bride's relatives and friends. Fruits and food are taken to the bath event and entertained with music and bells. Both after the bride bath and the postpartum bath, the idea is to get rid of the negativity formed on the bride, baby and mother owing to the purifying and cleansing feature of the water and to protect from the evils that will occur.

In autumn, traditional noodle is cut on certain days in all houses and all other women help the landlady. In this cooperation, everyone goes to cut each other's noodles without discrimination of religion, language and ethnicity. Cutting noodle is one of the most important indicators of solidarity among women. The reasons for the participants to see the noodle cutting event as an entertainment are the imitations made during the cutting, the games played, the songs sung, the fairy tales and stories told, in short, the pleasant time spent together.

Arab participants described *Hasit Marane* (Snake Friday) as a traditional entertainment among women in Mardin. As a result of the research carried out, it was seen that the Assyrians celebrate the *Akitu Feast*, the tradition of Arabs in the center of Mardin, under the name of *Hasit Marane*. In *Hasit Marane*, no housework is done throughout that week and picnics are held in green recreation areas. In *Derder Baba*, the woman, whose wish is granted, cooks rice with lentils at home and organizes party.

In traditional societies, entertainment among women takes place in closed, restricted and indoor spaces. It was observed that the majority of these entertainments are held on ceremonies of transitions periods and special days of religious beliefs. Changes in the evolving political, economic and social structure affect culture, and thus the changes in culture affect the entertainment. When we look at the traditional women's entertainments in Mardin, it is possible to see the traces of acculturation. Especially in the entertainments in the transition period, it is seen that societies of different ethnicities, languages, religions and beliefs are similar to each other, except for minor nuances in the rituals in which they are influenced by each other.

As a result of the interviews, it was seen that none of the traditional entertainments among women are held in Mardin anymore, apart from the Turkish bath event. According to the participants, the reason for this is the change in the social structure, socio-cultural values, the desires and expectations of the members of the society, and the reflections of all these changes on the housing culture. In Mardin, the transformation of the culture of housing with large courtyards, where the extended family shares a single space, into the apartments has changed the weddings and wedding rituals. In Mardin, only Turkish bath events have been held as an entertainment among women. In recent years, the wedding events have also experienced certain changes and this event has been organized in the form of a bachelorette party instead of a purification and cleansing event. While the traditional noodle cutting has become a neighborhood event that has been about to be forgotten with the fabrication in the food sector, *Hasit Marane* and *Derder Baba* are nostalgic memories that remain in the memories of older generation only.

Geliş Tarihi / Received Date

23.08.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date

22.02.2023

Lisansüstü Öğrencilerinin Kendini Yönetme Becerilerine Yönelik Nitel Bir Araştırma ¹

A Qualitative Study on Self-Management Skills of Graduate Students

Yusuf ESMER ²Ayşe Nihan ARIBAŞ³

Öz

Bireylerin hem özel yaşamlarında hem de iş yaşamlarında başarılı olabilmeleri için kendini yönetme becerisine sahip olmaları gerekmektedir. Kendini yönetme becerisi, eğitim hayatı ile başlamakta ve çalışma hayatı ile devam etmektedir. Öğrencilik yaşamında kendini yönetebilme becerisi kazanan bireylerin, eğitim hayatından sonraki aşamalarda da karşılaşılması muhtemel sorunlarla mücadele etme noktasında daha başarılı olabilecekleri söylenebilmektedir. Bu çalışmanın amacı iş dünyası için önemli bir insan kaynağı olan lisansüstü öğrencilerinin kendini yönetme becerilerinin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada nitel araştırma yöntemi kapsamında görüşme tekniği tercih edilmiştir. Araştırmada öğrencilerin amaçları, hedefleri, misyonları, vizyonları, sahip oldukları değerler, sorumluluklar, hayatlarının dönüm noktası, stratejileri, güçlü ve zayıf yönleri ile tehdit ve fırsat algılarına yönelik 12 sorudan oluşan bir soru formu kullanılmıştır. Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Organik Tarım İşletmeciliği Anabilim Dalı'nda yüksek lisans ve doktora öğrenimi gören 25 öğrenciden veri toplanmıştır. Elde edilen veriler, içerik analizine tabi tutularak öğrencilerin kendini yönetmeye yönelik algıları belirlenmiştir. Kendini yönetme konusunda genel olarak öne çıkan kavramların; kendini geliştirme, uzmanlaşma, dürüstlük, azim, kararlılık, üniversite, aile, sürekli öğrenme ve akademik derece olduğu görülmüştür. Sonuç olarak, öğrencilerin kendini yönetme algılarından hareketle lisansüstü öğrencilerinin kendini yönetme becerisine sahip oldukları söylenebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kendini Yönetme, SWOT Analizi, Lisansüstü Öğrenciler, Nitel Araştırma, İçerik Analizi

¹ Bu araştırma, Aksaray Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'nun 22/02/2022 tarih ve 2022/01-62 sayılı kararı ile etik yönden uygun bulunmuştur.

² Sorumlu yazar; Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Bayburt/TÜRKİYE, E-mail: yesmer@bayburt.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3691-1730

³ Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik Programı, Aksaray/TÜRKİYE, E-mail: nihan_dinc85@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5142-874X

Abstract

Individuals need to have self-management skills in order to be successful both in their private and business lives. Self-management skills start with education life and continue with working life. It can be said that individuals who gain self-management skills in their student life will be more successful in dealing with possible problems in the next stages of education life. The aim of this study is to determine the self-management skills of graduate students, who are an important human resource for the business world. For this purpose, the interview technique was preferred within the scope of the qualitative research method in the study. In the research, a questionnaire consisting of 12 questions was used on students' goals, objectives, missions, visions, values, responsibilities, turning points in their lives, strategies, strengths and weaknesses, and perceptions of threat and opportunity. Data were collected from 25 students studying for master's and doctorate education at Bayburt University Graduate Education Institute, Department of Organic Agricultural Management. The data obtained were subjected to content analysis and students' perceptions of self-management were determined. The concepts that stand out in general about self-management; self-improvement, specialization, integrity, perseverance, determination, university, family, continuing learning, and academic degrees. As a result, it can be said that postgraduate students have self-management skills based on students' self-management perceptions.

Keywords: *Self-Management, SWOT Analysis, Graduate Students, Qualitative Research, Content Analysis*

Giriş

Yönetim alanındaki araştırmacıların, bilgi işçilerine yönelik yaptıkları öneriler incelendiğinde özerklik, kendini yönetme becerisi, sürekli öğrenme, öğretme kabiliyeti, kendine güven ve kendini yenileme (Esmer ve Dayı, 2017: 115) gibi kavramların çalışanlara fayda sağlama noktasında örgütlerdeki ilerlemelere karşılık gelmekten daha çok bilgi işçilerinin daha yoğun bir şekilde kontrolünü sağlamaya neden olduğu görülmektedir. Bilgi işçileri, insani sermayelerini en yüksek seviyeye getirecek şekilde davranmaya ve örgütlerin hizmetine sunmaya yönlendirilmektedir. Bilgi işçileri, bunu yaparken kendi kendileriyle olan ilişkilerinde kendilerini örgüt olarak kabul etmektedirler. Bilgi işçilerinin, benliklerine “yönetmeleri gereken örgütler” olarak yaklaşmaları ve bu noktada davranışlarını ve zihinlerini, kendi üretkenliklerini artıracak şekilde düzenlemeleri gerekmektedir. Çünkü onların bireysel üretkenliği, içinde buldukları örgütün üretkenliğini de etkilemektedir. Burada bireylerden beklenen, beyinlerini ve kafa yapılarını, üretkenliği olumsuz etkileyecek duygulardan kurtulabilme noktasında yeniden yapılandırılmalarıdır. Söz konusu bu duygulara sahip olmak özünde insan olmanın bir özelliğidir. Ancak bireylerin performanslarının artması için insana ait bu duygulardan kurtulmaları beklenmektedir (Yılmaz Şener, 2016: 215).

21. yüzyıl becerileri, kişilerin bilgiye daha kolay erişmelerini ve eriştikleri bilgileri günlük yaşamda problem çözümünde kullanmalarını, karmaşık olan görevleri yerine getirmelerini, üst düzey düşünme becerilerini kullanmalarını, başka kişilerle uyum içinde çalışmalarını, teknolojiyi etkili ve verimli bir şekilde kullanmalarını, kendi yeterliliklerinin ve toplumda meydana gelen ekonomik ve sosyal olayların farkına varmalarını sağlamaktadır (Kılıç ve Gültekin, 2015: 263). Bu bağlamda geleceğe ışık tutan öğrencilerin 21. yüzyılda önemli görülen becerilerden birisi olan kendini yönetme becerisine sahip olmaları beklenmektedir. Çünkü kendini yönetme becerisi, bireye birçok yönden çeşitli avantajlar sağlamaktadır. Bu avantajlar eğitim hayatı ile başlamakta ve eğitim hayatının devamı ve çıktısı olan

çalışma hayatı ile devam etmektedir. Öğrencilik yaşamında kendini yönetebilme becerisi kazanan kişilerin, sonraki zamanlarda çalışma yaşamında ya da yaşamlarının diğer alanlarında karşılaşılması muhtemel sorunlarla baş etme noktasında daha başarılı olabilecekleri söylenebilmektedir. Kendini yönetme becerisi olan öğrenciler kendilerinin farkında oldukları ve kendilerini tanıdıkları için gerek şimdi gerekse gelecekte başarıya ulaşabileceklerinin farkında olmaktadır. Bu nedenle kendini yönetebilme günümüzde eğitim hayatı ve çalışma hayatı için oldukça önemli bir olgu olarak görülmektedir. Bu çalışma, temel olarak, iş dünyası için önemli bir insan kaynağı olan lisansüstü öğrencilerinin kendini yönetme becerilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda organik tarım lisansüstü öğrencileri üzerinde SWOT analizi tekniğinden yararlanılarak nitel bir araştırma gerçekleştirilmiş olup, ulaşılan bulgulardan hareketle lisansüstü öğrencilerine yönelik değerlendirmelerde bulunulmuştur. Literatürde kendini yönetme becerisi konusunda sınırlı düzeyde çalışmaya ulaşıldığından, bu kapsamda çalışmanın ilgili alan yazına katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Bu kısımda öncelikle kendini yönetme kavramı, sonrasında ise araştırmada kullanılan SWOT analizi tekniği açıklanarak çalışmanın kavramsal çerçevesi oluşturulmaya çalışılmıştır.

Kendini Yönetme

Kendini yönetme kavramı, yeni bir kavram olmamakla birlikte kendine özen göstermenin usta- çırak ilişkisinde yaygın olduğu Greko-Romen zamanlarında ortaya çıkmıştır. Tarihte, kendini yönetme ile ilgili girişimlerin organize bir şekilde gerçekleştiği birçok örnek bulunmaktadır. Örneğin, dostane toplumlar 1500'li yıllarında başından beri, marjinalleştirilmiş kişi ya da grupların haklarının savunulması için oluşturulmuş kendi kendini örgütleyen savunuculuk grupları biçimini almıştır. Bu gruplara mensup olan bireyler, ortak sosyal kaygıların üstesinden gelebilmek için birbirleriyle yardımlaşmışlardır. Kendi kendini yöneten bu gruplar, egemen seçkinlere, yöneticilere ya da statükoya tepki göstermek için örgütlenmişlerdir. Kendini yönetme kavramının ilk ciddi kullanımı ise 19. yüzyılda sendikalar hareketi, Libertarian (özgürlükçü) Sosyalizm, işçilerin üretim ve kaynakların kontrolünü üstlenme haklarını destekleme amacı güden siyasi felsefelerde görülmektedir (Kendall vd., 2011: 88). Kendini yönetme, iş- eğitim hayatında ve psikoloji gibi alanlarda kullanılan ve bireylerin hedeflerine ulaşabilmelerinde faaliyetlerini etkin bir şekilde yönlendirebilecekleri yöntemler, beceriler ve stratejiler anlamına gelmektedir. Kendini yönetme bunun yanı sıra yöneticinin çalışanlarına neyi, nasıl yapmaları gerektiğini söylemesi yerine, çalışanların seçimler üzerinde söz sahibi oldukları bir işyerinde karar verme biçimine de atıfta bulunmaktadır (Omisakin ve Ncama, 2011: 1734).

Peter F. Drucker (1999: 64-74) 'a göre bireyin mükemmel bir yaşam inşa edebilmesi için kendini yönetebilmesi gerekmektedir. Kendini yönetme ise şu soruların cevabıdır:

- Güçlü yönlerim nelerdir?
- Nasıl çalışırım? /Nasıl gerçekleştiririm?
- Değerlerim nelerdir?
- Nereye aitim?

- Neye katkıda bulunmalıyım?
- Sorumluluklarım nelerdir?
- Hayatımın ikinci yarısında mıyım?

Kendini yönetme bireyin kendisine, *ilk olarak*, güçlü yönlerinin neler olduğunu sormasıyla başlayan bir süreçtir. Bireyin güçlü yönlerinin neler olduğunu bulabilmesi için; bireyin kendini nasıl geliştirebileceği, okuyucu mu yoksa dinleyici mi olduğu, yeni durum ya da konuları nasıl öğrenebileceği, değerlerinin neler olduğu ve değer çatışması meydana geldiğinde ne yapılacağı ile ilgili birtakım sorulara cevap bulması beklenmektedir. *İkinci olarak*, bireyin sorgulaması gereken durum, nereye ait olduğudur. Bireyin nereye ait olduğunu keşfedebilmesi için güçlü yönlerinin neler olduğu, güçlü yönlerini nasıl geliştirebileceği ve değerlerinin neler olduğu sorularına cevap bulması gerekmektedir. *Üçüncü olarak*, bireyin sorgulaması gereken durum kendi katkısının ne olduğudur. Bireyin kendi katkı düzeyini görebilmesi için bilgiden eyleme geçmesi gerekmektedir. Bireyin burada kendisine nasıl bir katkı yapılmasının söylenmesini beklememesi ve ben ne katkı yapmalıyım sorusunun cevabını kendi bulması gerekmektedir. *Dördüncü olarak*, bireyin ilişki sorumluluğunu üstlenmesi ve iletişim için sorumluluk alması gerekmektedir. Bireyin kendini yönetebilmesi ve etkin olabilmesi için diğerleriyle bir arada çalışabilmesi gerekmektedir. *Beşinci olarak* ise hayatın ikinci yarısının planlanmasıdır. Kendini yönetme yaşamın ikinci yarısına hazırlanmayı gerektirmektedir. Bu aşamada bireyin kendimi nasıl yönetebilirim sorusuna üç cevabı bulunmaktadır. Birincisi; ikinci ve farklı bir kariyere başlamak olup çalışılan kurumdan başka bir kuruma geçmektir. İkincisi, paralel kariyer yapmak olup, üçüncü cevap ise sosyal girişimcilerdir. Sosyal girişimciler işlerinde başarılı olan ve işlerini seven bireylerdir. Ancak sosyal girişimcilerin işleri uzun dönemde onları motive etmemekte ve çoğu durumda, zamanlarının giderek daha azını harcamalarına rağmen uzun süredir yaptıkları şeyi yapmaya devam etmekte ve genellikle kâr amacı gütmeyen bir faaliyette bulunmaktadır (Drucker, 1999: 64-74).

Kendini yönetme, bireylerin duygularını, düşüncelerini ve eylemlerini kontrol etmelerini sağlayan bir beceridir. Güçlü kendini yönetme becerisine sahip bireyler, bağımsız olarak hedefler belirleyebilmekte ve bu hedeflere ulaşmak için inisiyatif kullanabilmektedirler. Birçok kendini yönetme becerisi tanımlanmaktadır. Bunlar; kendini motive etme, stres yönetimi becerisi, zaman yönetimi becerisi, organizasyon becerisi, problem çözme becerisi, karar verme becerisi, özgüven becerisi ve hesap verebilirlik becerisidir. *Kendini motive etme becerisi*, inisiyatif alma ve görevleri tamamlanması gerektiği gibi bitirme yeteneğidir. Kendini motive etme, önemli görevleri başarmak veya devam eden sorunları çözmek için ihtiyaç duyulan potansiyel görevleri öngörebilmeyi ve planlayabilmeyi sağlamaktadır. *Stres yönetimi becerisi*, işyerinde sakin kalmaya yardımcı olabilmekte, hedeflere odaklanmaya ve işyerinde profesyonel bir davranış sürdürmeye olanak tanımaktadır. *Zaman yönetimi becerisi*, bireyin kendisini verimli olmaya yönelik eğitmesine yardımcı olmaktadır. Organizasyon becerisi, düzenliliği, işlevselliği geliştirmek için zamanı, fiziksel alanı, enerjiyi ve zihinsel yetenekleri yönetmeyi sağlamaktadır. *Problem çözme becerisi*, kişisel yaşamda ve profesyonel yaşamda ortak bir beceridir. Yaşam boyunca sorunlarla karşı karşıya kalındığından, problem çözme yeteneği, kendini

yönetmenin kritik başarı faktörüdür. *Karar verme becerisi*, en önemli kendini yönetme becerisidir. Çünkü kesin ve doğru kararlar almak bireyin sorumluluğundadır. *Özgüven becerisi*, amaç ve hedeflere destek olabilmektedir. *Hesap verebilirlik becerisi* ise düşünceleri ve eylemleri kişisel olarak sahiplenme eylemidir (Sajeevanie, 2020: 4125). Kendini yönetme, bireyin güçlü ve zayıf yönleri ile onu bekleyen fırsat ve tehditlerinin farkında olmasıdır. Dolayısıyla kendini yönetme, bireyin kendi bireysel SWOT analizini yapmasıdır (Pabuçcu ve Esmer, 2019: 719).

Literatür incelendiğinde kendini yönetme ilgili sınırlı düzeyde araştırmanın olduğu görülmektedir. Kate R. Lorig ve Halsted R. Holman (2003) sağlık eğitiminde kendini yönetme kavramının kısa bir tarihçesini sunmuşlardır. Tıbbi yönetim, rol yönetimi ve duygusal yönetim olmak üzere üç kendini yönetme görevi ile problem çözme, karar verme, kaynak kullanımı, hasta-sağlayıcı ortaklığının oluşturulması, eylem planlama ve kendini uyarılma olmak üzere altı kendini yönetme becerisinden söz etmişlerdir. Yücesoy Özkan ve Sönmez (2011) yetersizliği olan bireylerde kendini yönetme stratejileri üzerine yapılan araştırmaları incelemişlerdir. Araştırmalarda en fazla kendini izleme stratejisinin kullanıldığı bulgusuna ulaşmışlardır. Ayrıca kendini yönetme stratejilerinin artırılmak istenen davranışlarda etkiye sahip olduğunu ancak azaltılmak istenen davranışlarda ise kararsız/şüpheli olduğunu belirlemişlerdir. Omisakin ve Ncama (2011) 'ya göre kendini yönetme eğitimi, kişinin varlığı, yaşam amacı ve yaşamdaki konumu hakkında daha fazla içgörü sağlamaktadır. Kendini yönetme eğitimi, çevresel kaosun ve kişisel zihinsel çatışmaların ortasında bile kişinin kendini bulmasına yardımcı olmaktadır. Aykut (2013) bir kendini yönetme stratejisi olan kendini izleme stratejisinin öğrencilere nasıl uygulanacağını açıklamıştır. Bunun için hedef davranışının tanımlanması ile başlayan ve kendini izleme stratejisinin kullanılması ile biten 10 basamaklı bir model sunmuştur. Pinto ve Taveira (2013) kendini yönetme ile ilgili kariyer eğitimlerinin, bireyin kendisini ve çevresini keşfetmesinde ayrıca mevcut profesyonel rollerin yavaşlaması ve azalmasına ilişkin kaygıların ve ihtiyaçların azaltılmasında etkili olduğunu belirtmişlerdir. Aslan ve Arkar (2016) üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları araştırmada öfke kontrolü ile kendini yönetme, ödül bağımlılığı ve işbirliği yapma davranışları arasında pozitif bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Dolayısıyla öfke kontrolü sağlandıkça kendini yönetme davranışında artış görülmektedir. Al-Smadi ve Bani-Abduh (2017) kendini kontrol ve kendini yönetme konusunda öğrenciler üzerinde yaptıkları araştırmalarında, kendini izleme, kendini değerlendirme ve pekiştirme olmak üzere iki faktörden söz etmişlerdir. Kendini izleme, dikkat, odaklanma, farkında olma gibi durumlarla ilgili iken, kendini değerlendirme ve pekiştirme ise hedefler koyma, planlar yapma, standartlar belirleme, ilerleme kaydetme, kendini ödüllendirme, kendiyle gurur duyma gibi durumlarla ilgilidir. Ghali vd. (2018) kendini yönetme ile örgütsel mükemmellik arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Çalışanların kendilerini yönetmelerinin onları daha adanmış, dinç ve işlerine daha ilgili hale getirdiğini böylece kendini yönetmenin örgütsel başarıya olumlu yönde katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Pabuçcu ve Esmer (2019) SWOT analizi tekniğinden hareketle yönetim bilişim sistemleri bölümü lisans öğrencilerine yönelik 4 kendini yönetme stratejisi geliştirmişlerdir. Bunlar; (1) içsel motivasyonu sağlamak, (2) duygusal hâkimiyet ve kontrolü sağlamak, (3) teknolojik yenilikleri takip etmek, (4) psikolojik sağlamlığını güçlendirmektir. Munro (2021) 'ya göre örgütsel bir bakış açısından, ekip üyelerinin kendi kendini yönetme yeteneği, bir örgütün etkin işleyişi için kritik öneme sahiptir. Çalışanların çoğunluğunun

göreve, stratejiye ve programa bağlı kalamadığı bir çalışma ortamında projeleri tamamlamak çok zor olmaktadır. Ayrıca örgüt genelinde çalışanları daha yenilikçi ve becerikli olmaları konusunda güçlendirmek için kendini yönetme olgusuna önem vermek gerekmektedir. Her örgüt üyesi sorumluluklarını, hedeflerini ve bunlara ulaşmak için ne gerektiğini anladığında, daha iyi kararlar alabilmekte ve örgütsel hedeflere ulaşmak için üzerlerine düşeni yapabilmektedirler.

SWOT Analizi

Ölçek ekonomisi döneminin sona ererek, arz ve talep dengesinin müşterilerin lehine değişmeye başladığı 1960'ların ikinci yarısı itibarıyla yeni pazarlara girmeye çalışan ve dolayısıyla daha yoğun bir rekabetin yaşandığı ortamlarda faaliyet gösteren örgütler; ürün yaşam döngülerinin kısaltmaya başlaması ve ölçeklerin büyümesi ile beraber kaynakların da giderek kıtlaşması sonucu verimliliğin önemini daha iyi anlamaya başlamışlardır. Bu farkındalık örgütlerin kendi kendilerini analiz ederek daha verimli bir şekilde çalışmaya yönelmelerine yol açmıştır. Bu dönemden itibaren özellikle akademide birçok strateji geliştirilmiş, bu stratejilerin bir kısmı zamanla güncelliğini veya geçerliliğini kaybetmiş, bir kısmı ise günümüze ulaşmış olup kullanılmaya devam etmektedir. Günümüze ulaşan ve birçok alanda kullanılmakta olan analiz tekniklerinden biri de SWOT analizidir (Özköse vd., 2013: 44). *Strenghts (Güçlü Yanlar), Weaknesses (Zayıf Yanlar), Opportunities (Fırsatlar) ve Threats (Tehditler)* sözcüklerinin baş harflerinden oluşan SWOT analizi, örgütlerin güçlü ve zayıf yönlerini belirlemek, çevreden gelen potansiyel fırsat ve tehditleri algılamak için kullanılan stratejik yönetimin temel tekniklerinden biridir. Örgütler, SWOT analiziyle mevcut durumlarını görüp, geleceğe dair hedeflerini belirlemektedir. SWOT analizi, örgütlere güçlü yönleri elde tutmak ve tehditleri minimize ederek fırsatları değerlendirebilmek açısından fayda sağlamaktadır (Özan vd., 2015: 4,6). SWOT analizi, uygulayıcılar ve pazarlama araştırmacıları tarafından sıklıkla kullanılan ve aynı zamanda bireyler (öğrenciler vb.) için de oldukça popüler olan bir araçtır. Sade olması, akılda kalıcı şekilde durumu özetlemesi, karmaşık kararların değerlendirilmesinde kullanılması, hızlı bir şekilde oluşturulması ve bir beyin fırtınası çalışması olarak çoklu bakış açılarından faydalanabilme olanağı tanınması, SWOT analizinin avantajlarını oluşturmaktadır. Ayrıca SWOT analizi, çevreyle kurulan ilişkilerin belirlenmesine ve ülkeler, örgütler veya rakiplerinin takip etmesi gereken uygun yolların geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır (Proctor, 1992: 13-18). SWOT analizi, yalnızca ülkeler, sektörler ve örgütlerde işlerin kolaylaştırılmasında kullanılan bir teknik değil, aynı zamanda bireylerin kendi hayatlarını şekillendirmek için de kullanabilecekleri bir analizdir. SWOT analizinin bileşenleri, bireylere de uyarlanabildiğinden "kendini yönetme" sürecinde bu teknikten yararlanılabilmektedir. Bu bağlamda SWOT analizi, özellikle bireylerin kariyer planlama sürecinde yetenek ve yetkinliklerinin ortaya konulması için kullanılabilir. SWOT analizi ile güçlü ve zayıf yönlerini tespit ederek kendini daha iyi tanıma fırsatı bulan, ayrıca dışarıdan gelecek fırsatları ve tehditleri kollayarak fırsatları değerlendirmek için harekete geçen ve tehditler için gerekli önlemleri alan kişi hem kendisini analiz etmekte hem de kendisi için önemli ve öncelikli olan konuları belirlemektedir. Bireyin başarılı olabilmesi için öncelikle kendini değerlendirerek rekabetçi üstünlüklerini ve zayıf yönlerini belirlemesi

sonrasında ise amaç ve hedeflerinden faydalanarak misyonunu (asıl amaç) ve vizyonunu (gelecekteki konum) şekillendirmesi gerekmektedir (Mücevher, 2021: 860; Görener, 2016: 160).

Yöntem

Bu çalışmanın temel amacı, lisansüstü öğrencilerinin kendini yönetme becerilerinin tespit edilmesidir. Bu bağlamda organik tarım alanında lisansüstü eğitimi alan öğrencilerin kendini yönetme algılarının belirlenerek mevcut durumun ortaya konulması ve ilgili literatüre katkı sağlanması çalışmanın ikincil amacı olarak kabul edilmiştir. Araştırmada tanımlayıcı araştırma modeli benimsenmiştir. Araştırmanın amacı ve modeli doğrultusunda “Lisansüstü öğrencilerinin kendini yönetme becerileri var mıdır?” araştırmanın sorusu olarak belirlenmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiş olup, araştırmanın veri toplama aşamasında görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme tekniği kapsamında öğrencilere yöneltilecek soru formunun geliştirilmesinde Drucker (1999) ın “*Managing Oneself*” başlıklı eseriyle birlikte SWOT analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Soru formunda öğrencilerin kendileri, çevreleri, çalışmayı düşündükleri/çalıştıkları sektör ve öğrenim gördükleri program kapsamında amaçları, hedefleri, misyonları, vizyonları, sahip oldukları değerler, sorumluluklar, hayatlarının dönüm noktası, stratejileri, güçlü ve zayıf yönleri ile tehdit ve fırsat algılarına yönelik 12 soru bulunmaktadır. Bu sorular Tablo 1`de verilmiştir.

Tablo 1. Görüşme Formu Soruları

Sıra No	Sorular
1	Amacınız? (Programda öğrenim görme amacınız nedir?)
2	Hedefiniz? (Programda öğrenim görme hedefiniz nedir?)
3	Misyonunuz? (Programda öğrenim görmenizin asıl amacı nedir? Bu programda neden öğrenim görüyorsunuz? Neden bu programdasınız?)
4	Vizonunuz?(Gelecekte kendinizi görmek istediğiniz konum, pozisyon, statü, yer neresidir?)
5	Sahip olduğunuz değerler nelerdir?
6	Sorumluluklarınız nelerdir?
7	Hayatınızda bir dönüm noktası oldu mu? Olduysa nedir?
8	(S) Güçlü yönleriniz nelerdir? (Hangi konularda iyisiniz? Başkaları sizin hangi yönlerinizi güçlü buluyor? Başkalarına göre ne avantajınız var? Sahip olduğunuz kaynaklar nelerdir? Sizi üstün kılan özellikler nelerdir?)

- 9 (W) Zayıf yönleriniz nelerdir? (Hangi konularda başarısızsınız? Nelerden sakınmalısınız? Neyi iyileştirmelisiniz? Başkaları sizin hangi yönlerinizi zayıf buluyor?)
- 10 (O) Sizi bekleyen fırsatlar nelerdir? (Hangi trendler sizin işinize yarayabilir? Rakiplerinizin boş bıraktığı konular nelerdir? Sosyal değişimler size hangi imkanları sunuyor? Önünüzde hangi fırsatlar bulunuyor?)
- 11 (T) Sizi bekleyen tehditler nelerdir? (Sizi neler engelliyor? Rakipleriniz sizi nasıl zorluyor? Teknolojik değişimler sizin için problem oluşturuyor mu? Finansal, ekonomik, parasal problemleriniz var mı? Sosyal ve siyasi değişimler sizin için risk oluşturuyor mu?)
- 12 Stratejiniz? (Sizi amacınıza ve hedefinize ulaştırmada izleyeceğiniz yol nedir?) (Bireysel SWOT analizinizden hareketle bir strateji geliştiriniz. Bu stratejiniz misyon ve vizyonunuza uygun olmalıdır.)

Araştırmanın evrenini Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Organik Tarım İşletmeciliği Anabilim Dalı'nda 2021-2022 bahar yarıyılında lisansüstü eğitimi alan tüm öğrenciler oluşturmaktadır. Programda ilgili dönemde yüksek lisans ve doktora eğitimi alan 65 öğrenci bulunmaktadır. Araştırmaya katılmayı kabul eden öğrenciler çalışmanın örnekleme olarak belirlenmiştir. Araştırma Mart-Nisan 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş olup 25 öğrenciden veri toplanabilmiştir. Nastasi'ye göre ulaşılan bu örneklem büyüklüğünün görüşme tekniğinin kullanıldığı nitel araştırmalar için yeterli olduğu ve evreni temsil ettiği söylenebilmektedir (Başkale, 2016: 27). Araştırmanın gerçekleştirilebilmesi için *Aksaray Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu*'nden etik kurul onayı alınmıştır (Tarih: 22/02/2022 ve Karar No: 2022/01-62). Verilerin analizi aşamasında içerik analizi tekniğinden yararlanılmıştır. İçerik analizi, "bir metne ilişkin tarafsız ve sistematik bilgi sunmayı hedefleyen bir araştırma tekniğidir" (Koçak ve Arun, 2006: 22). Bu bağlamda katılımcılardan elde edilen veriler, araştırmanın amacı doğrultusunda içerik analizine tabi tutularak verilerdeki önemli temalar istatistiksel bir şekilde belirlenmeye çalışılarak yorumlanmıştır (Aytaç ve Soylu, 2017: 125).

Bulgular

Araştırmanın amacı doğrultusunda belirlenen açık uçlu sorulara verilen yanıtlar değerlendirildiğinde amaçlar, hedefler, misyonlar, vizyonlar, değerler, sorumluklar, hayatın dönüm noktası, güçlü yönler, zayıf yönler, fırsatlar, tehditler ve stratejiler kod başlıkları/grupları (değişkenler) açısından ulaşılan temalar Tablo 2`de verilmiştir.

Tablo 2. Kendini Yönetme Algısına Yönelik Ulaşılan Temaların Frekans Bilgileri

Kod Başlığı	Tema	N	%
Amaçlar	Kişisel gelişim/Kendini geliştirme/Kendini gerçekleştirme	13	52
	Akademik kariyer yapma	5	20
	Bilime katkı sunma	3	12
	Mesleğe/İşe katkı sağlama	2	8
	Geleceğe yatırım yapma	1	4
	Merak etme	1	4
Hedefler	Organik tarım alanında uzmanlaşma	9	36
	Akademisyen olma	5	20
	Mezun olma	5	20
	Bilimsel çalışmalar yapma	4	16
	Yeni ürünler geliştirme	1	4
	Bölgeye katkı sağlama	1	4
Misyonlar	Sürekli öğrenme/Bilgi edinme/Öğrendiğini aktarma ve uygulama	10	40
	Organik tarıma ilgi duyma/sevme	4	16
	Organik tarım alanında ilerleme	6	24
	Organik tarıma katkı/fayda sağlama	3	12
	Başarılı olma/Strateji belirleme	2	8
Vizyonlar	Organik tarım alanında akademik bir dereceye ulaşma	15	68
	Organik tarım alanında eğitilmiş, faydalı ve yol gösterici bir kişi olma	6	27
	Tarım ve hayvancılık politikalarına yön verecek ve politika belirleyebilecek bir konumda olma	1	5

Değerler	Dürüstlük	5	20
	Sevgi ve saygı	3	12
	Güzel ahlak	3	12
	Azim	2	8
	İyilik	2	8
	Milli ve manevi değerler	2	8
	Güven	2	8
	Adalet ve hakkaniyet	1	4
	Barış	1	4
	Sorumluluk	1	4
	Akıl	1	4
	Cesaret	1	4
	Başarı	1	4
Sorumluluklar	Ailesel	17	36
	İş/Meslek	10	21
	Öğrencilik/Akademik	8	17
	Vatandaşlık	6	13
	Bireysel (Kendiyle ilgili)	4	9
	Sosyal/Toplumsal	2	4
Hayatın dönüm noktası	Üniversiteye başlama	8	44
	İşe başlama	3	17
	Evlilik	2	11

	Anne ya da babanın vefatı	2	11
	Liseye başlama	1	6
	Çocuk sahibi olma	1	6
	Yanlış kişilere güvenme	1	6
	Azimli ve kararlı olma	10	18
	Sorumluluk sahibi olma	5	9
	Çözüm odaklı ve problem çözme yeteneğine sahip olma	5	9
	İletişim ve ikna kabiliyetine sahip olma	4	7
	Doğru ve dürüst davranma	4	7
	Yetenekli ve becerikli olma	4	7
	Teknolojiye/Sektöre hâkim olma	4	7
	Çalışkan olma	3	5
	Adil ve güçlü irade sahibi olma	3	5
	Meraklı ve araştırmacı olma	2	4
	Disiplinli olma	2	4
	Güvenilir olma	2	4
	Sabırlı olma	2	4
	Liderlik ve yöneticilik	2	4
	Takım çalışmasına yatkın olma/Uyum sağlayabilme	2	4
	Faydalı olma	2	4
	Eğitimli olma	1	2
Zayıf yönler	Duygusal olma	8	29

	Stres ve kaygı	4	14
	Bilgi ve kapasite sınırlılığı	3	11
	Yabancı dil yetersizliği	2	7
	Aşırı iyi niyetli olma	2	7
	İnsanlara fazla güvenme	2	7
	Aceleci ve hırslı olma	2	7
	Alınganlık ve çabuk sinirlenme	2	7
	Zamanı doğru kullanamama	1	4
	Öngörü eksikliği	1	4
	Hayır diyememe	1	4
	Lisansüstü eğitim olanakları	5	26
	Teknolojik gelişmeler ve güncel değişimler	4	21
	Organik tarım işletmeciliğinin yeni ve gelişen bir alan olması	3	16
	Türkiye`nin gıda-tarım potansiyeli ve olanakları	2	11
Fırsatlar	Yabancı dil sınavı	1	5
	Çevresel faktörler	1	5
	Rakiplerin kariyer basamaklarını ciddiye almamaları	1	5
	Öğrenilen bilgilere yönelik uygulama olanağının bulunması	1	5
	Görevde yükselme sınavları	1	5
	Türkiye ekonomisindeki istikrarsızlıkla birlikte ortaya çıkan maddi sıkıntılar	7	28
Tehditler	Rakiplerin birçok konuda daha iyi olmaları	4	16

	Kayırmacılığın olması	4	16
	Zaman, mekân ve kaynak kısıtları	3	12
	Yaşam standartları/Hızlı yaşam	3	12
	Siyasal riskler ve belirsizlikler	2	8
	Gelecek kaygısı	1	4
	Teknolojik maliyetler	1	4
	Belirlenen amaç ve hedeflere yönelik sabırla çalışarak akademik kariyeri daha ileri düzeye taşıma	8	30
Stratejiler	Kendini geliştirmeye yönelik akademik çalışmalar yaparak faydalı olma	6	22
	Lisansüstü eğitimini başarıyla tamamlama	5	19
	Yabancı dili geliştirme	3	11
	Geliştirilen planları eksiksiz bir şekilde tamamlama	2	7
	Kaynakları etkin kullanma /Tasarruf yapma	1	4
	Daha sosyal olma	1	4
	Azmi artırma ve ümit etme	1	4

Amaç ifadeleri analiz edildiğinde, organik tarım lisansüstü öğrencilerinin en fazla “kişisel gelişim/kendini geliştirme/kendini gerçekleştirme” temasına yoğunlaştıkları, bu temanın amaç kod başlığı içindeki ağırlığının %52 olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte öğrencilerin amaç ifadelerinde akademik kariyer yapma, bilime katkı sunma, mesleğe/işe katkı sunma, geleceğe yatırım yapma ve merak etme temalarına da atıf yaptıkları belirlenmiştir.

Hedef ifadeleri analiz edildiğinde, en fazla “organik tarım alanında uzmanlaşma” temasına odaklanıldığı, bu temanın hedef kod başlığı içindeki oranının %36 olduğu belirlenmiştir. Diğer yandan öğrencilerin akademisyen olma, mezun olma, bilimsel çalışmalar yapma, yeni ürünler geliştirme ve bölgeye katkı sağlama temalarına atıf yaptıkları tespit edilmiştir. Bu bulgu, öğrencilerin amaç ve hedef ifadelerinin kısmen birbirleriyle uyumlu olduklarını göstermektedir.

Misyon ifadeleri analiz edildiğinde, öğrencilerin en çok “sürekli öğrenme/bilgi edinme/öğrendiğini aktarma ve uygulama” temasına yoğunlaştıkları ve bu temanın misyon kod başlığı içerisindeki ağırlığının %40 düzeyinde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte öğrencilerin misyon ifadelerinde

organik tarıma ilgi duyma/sevme, organik tarım alanında ilerleme, organik tarıma katkı/fayda sağlama ve başarılı olma/strateji belirleme temalarına da atıfta buldukları belirlenmiştir.

Vizyon ifadeleri analiz edildiğinde, öğrencilerin en çok "organik tarım alanında akademik bir dereceye ulaşma" temasına odaklandıkları, bu temanın vizyon kod başlığı içindeki oranının %68 olduğu belirlenmiştir. Diğer yandan öğrencilerin organik tarım alanında eğitilmiş, faydalı ve yol gösterici bir kişi olma, tarım ve hayvancılık politikalarına yön verecek ve politika belirleyebilecek bir konumda olma temalarını da vurguladıkları anlaşılmaktadır. Bu bulgu, öğrencilerin misyon ve vizyon ifadeleri arasında kısmi bir uyumun olduğunu göstermektedir.

Değerlere yönelik ifadeler incelendiğinde, en fazla "dürüstlük" temasının vurgulandığı, bu temanın değer kod başlığı içerisindeki oranının %20 olduğu görülmektedir. Ayrıca öğrencilerin sevgi ve saygı, güzel ahlak, azim, iyilik, milli ve manevi değerler, güven, adalet ve hakkaniyet, barış, sorumluluk, akıl, cesaret ve başarı temalarına da atıfta buldukları tespit edilmiştir.

Sorumluluk ifadeleri incelendiğinde, en fazla "ailesel" sorumluluklara vurgu yapıldığı, ailesel sorumlulukların ağırlığının %36 düzeyinde olduğu görülmektedir. Diğer yandan öğrencilerin iş/meslek, öğrencilik/akademik, vatandaşlık, bireysel ve sosyal/toplumsal anlamda sorumluluklara da sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Hayatın dönüm noktasına yönelik ifadeler incelendiğinde, en fazla "üniversiteye başlama" olgusunun öğrenciler için hayatta bir dönüm noktası olarak ifade edildiği, bu olgunun dönüm noktası kod başlığı içindeki ağırlığı %44 olarak hesaplanmıştır. Bununla birlikte öğrenciler için işe başlama, evlilik, anne ya da babanın vefatı, liseye başlama, çocuk sahibi olma ve yanlış kişilere güvenme gibi olguların da hayatta bir dönüm noktası olduğu belirlenmiştir.

Güçlü yönler yönelik ifadeler analiz edildiğinde, en çok "azimli ve kararlı olma" temasına atıf yapıldığı, bu temanın güçlü yönler içerisindeki ağırlığının %18 düzeyinde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte sorumluluk sahibi olma, çözüm odaklı ve problem çözme yeteneğine sahip olma, iletişim ve ikna kabiliyetine sahip olma, doğru ve dürüst davranma, yetenekli ve becerikli olma, teknolojiye/sectöre hâkim olma, çalışkan olma, adil ve güçlü irade sahibi olma, meraklı ve araştırmacı olma, disiplinli olma, güvenilir olma, sabırlı olma, liderlik ve yöneticilik, takım çalışmasına yatkın olma/uyum sağlayabilme, faydalı olma ve eğitilmiş olma temalarına da atıf yapıldığı görülebilmektedir.

Zayıf yönler ilişkin ifadeler analiz edildiğinde, en çok "duygusal olma" temasının vurgulandığı, bu temanın zayıf yönler içerisindeki ağırlığının %29 olduğu belirlenmiştir. Ayrıca stres ve kaygı, bilgi ve kapasite sınırlılığı, yabancı dil yetersizliği, aşırı iyi niyetli olma, insanlara fazla güvenme, aceleci ve hırslı olma, alınganlık ve çabuk sinirlenme, zamanı doğru kullanamama, öngörü eksikliği ve hayır diyememe temalarının da vurgulandığı tespit edilmiştir.

Fırsatlarla ilgili ifadeler değerlendirildiğinde, öğrencilerin en fazla "lisansüstü eğitim olanakları" olgusunu fırsat olarak gördükleri ve bu olgunun fırsatlar başlığı içindeki oranının %26 olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca öğrencilerin, teknolojik gelişmeler ve güncel değişimler, organik tarım işletmeciliğinin yeni ve gelişen bir alan olması, Türkiye'nin gıda-tarım potansiyeli ve olanakları, yabancı dil sınavı, çevresel faktörler, rakiplerin kariyer basamaklarını ciddiye almamaları, öğrenilen

bilgilere yönelik uygulama olanağının bulunması ve görevde yükselme sınavları da fırsat olarak algılandıkları belirlenmiştir.

Tehditlerle ilgili ifadeler değerlendirildiğinde, en fazla “Türkiye ekonomisindeki istikrarsızlıkla birlikte ortaya çıkan maddi sıkıntılar” olgusunun tehdit olarak görüldüğü, bu olgunun tehditler başlığı içindeki oranının %28 olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan öğrencilerin, rakiplerin birçok konuda daha iyi olmaları, kayırmacılık, zaman, mekân ve kaynak kısıtları, yaşam standartları/hızlı yaşam siyasal riskler ve belirsizlikler, gelecek kaygısı ve teknolojik maliyetleri de tehdit olarak algılandıkları tespit edilmiştir.

Stratejiler ile ilgili ifadeler incelediğinde, “belirlenen amaç ve hedeflere yönelik sabırla çalışarak akademik kariyeri daha ileri düzeye taşıma” stratejisinin ilk sırada yer aldığı ve bu stratejinin ağırlığının %30 düzeyinde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte öğrencilerin, kendini geliştirmeye yönelik akademik çalışmalar yapma ve faydalı olma, lisansüstü eğitimini başarıyla tamamlama, yabancı dili geliştirme, planları eksiksiz bir şekilde tamamlama, kaynakları etkin kullanma /tasarruf yapma, daha sosyal olma, azmi artırma ve ümit etme gibi başka stratejilerde geliştirdikleri anlaşılmaktadır.

Lisansüstü öğrencilerinin kendini yönetme konusunda yoğunlaştıkları kavramlar Görsel 1’de gösterilmiştir.

Görsel 1. Kendini Yönetme Algısı Kelime Bulutu

Kendini yönetme konusunda genel olarak öne çıkan kavramların; kendini geliştirme, uzmanlaşma, dürüstlük, azim, kararlılık, üniversite, aile, sürekli öğrenme ve akademik derece olduğu görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bireylerin gerek özel yaşamlarında gerekse iş yaşamlarında başarılı olabilmeleri kendilerini yönetebilmeleri ile yakından ilişkilidir. Kendini yönetebilen bireylerin ailelerini, işlerini ve yöneticisi oldukları örgütleri rahatlıkla yönetebildikleri söylenebilmektedir. Geçmişteki başarılı kişilerin ortak özelliklerinin “kendini yönetebilme becerisi” olduğu görülmektedir. Platon, “Kendini yönet dünyayı yönetecek gücü bulursun” sözüyle bu durumu çok iyi bir şekilde ifade etmiştir. Bu nedenle başarılı olabilmek için her bireyin kendini nasıl yönetebileceğini bilmesi önemli olmaktadır (Özbey, 2012, akt. Pabuççu ve Esmer, 2019: 718; Özer, 2005: 1). Kendini yönetme becerisi, bireyin amaç, hedef, misyon ve

vizyon gibi stratejik unsurların yanı sıra sahip olduğu güçlü ve zayıf yönler ile onu bekleyen muhtemel fırsat ve tehditleri belirlemesi olarak tanımlanabilmektedir. Bu doğrultuda çalışmada organik tarım alanında lisansüstü eğitimi gören öğrencilerin kendilerini nasıl yönettiklerine yönelik algıları araştırılmış olup bazı sonuçlara ulaşılmıştır:

Öğrencilerin amaç ifadelerinde en fazla "kişisel gelişim/kendini geliştirme/kendini gerçekleştirme" temasına yoğunlaştıkları, hedef ifadelerinde ise en fazla "organik tarım alanında uzmanlaşma" temasına odaklandıkları belirlenmiştir. Bu bulgu, öğrencilerin kendilerini geliştirmek amacıyla organik tarım alanında lisansüstü eğitim görmeyi tercih ettikleri ve bu doğrultuda uzmanlaşmayı hedeflediklerini göstermektedir.

Öğrencilerin misyon ifadelerinde en çok "sürekli öğrenme/bilgi edinme/öğrendiğini aktarma ve uygulama" temasına yoğunlaştıkları, vizyon ifadelerinde ise en çok "organik tarım alanında akademik bir dereceye ulaşma" temasına odaklandıkları tespit edilmiştir. Bu bulgu, öğrencilerin organik tarım alanında lisansüstü eğitim almalarının asıl nedeninin ilgili alanda bilgi edinmek-edinilen bilgiyi aktarmak ve bu doğrultuda akademik bir statüye (Prof., Doç., Dr. vb.) sahip olmak olduğunu göstermektedir.

Öğrencilerin değer ifadelerinde en fazla "dürüstlük" temasını vurguladıkları, sorumluluk ifadelerinde en fazla "ailesel" sorumluluklara vurgu yaptıkları, hayatın dönüm noktasına yönelik ifadelerinde ise en fazla "üniversiteye başlama" olgusuna atıf yaptıkları belirlenmiştir. Bu bulgu öğrenciler için en önemli değerlerin dürüstlük olduğunu, annelik, babalık, evlilik gibi aile ile ilgili sorumlulukların ön planda olduğunu ve üniversiteye (lisansüstü, lisans, ön lisans vb.) başlamanın onların özel yaşamlarında kendilerini yönetebilmeleri adına önemli bir başlangıç noktası olduğunu göstermektedir.

Öğrencilerin güçlü yönlerle ilgili ifadelerinde en çok "azimli ve kararlı olma" temasına atıf yaptıkları, zayıf yönlerle ilişkin ifadelerinde ise en çok "duygusal olma" temasını vurguladıkları belirlenmiştir. Buna göre öğrencilerin çalışmalarında azimli ve kararlı olmalarının önemli bir avantaj olduğu, duygusal olmalarının ise önemli bir dezavantaj olduğu söylenebilmektedir. Pabuçcu ve Esmer (2019: 721) benzer bir şekilde lisans öğrencileri için duygusallığın önemli bir zayıf yön olduğu ve bu bağlamda duygusal kontrolün sağlanması gerektiği sonucuna ulaşmışlardır. Bu sonucu destekleyen bir şekilde Aslan ve Arkar (2016: 125) öfke kontrolü sağlayabilen öğrencilerde kendini yönetme davranışında artış olduğunu tespit etmişlerdir.

Öğrencilerin en fazla "lisansüstü eğitim olanakları" olgusunu fırsat olarak gördükleri, buna karşın en fazla "Türkiye ekonomisindeki istikrarsızlıkla birlikte ortaya çıkan maddi sıkıntılar" olgusunu tehdit olarak gördükleri tespit edilmiştir. Bu bulgu, Esmer ve Pabuçcu (2019: 119) 'nun ulaştıkları lisansüstü öğrenciler için finansal sorunlar, maddi yetersizlik ve ekonomik belirsizliklerin önemli bir tehdit olarak görüldüğü bulgusuyla örtüşmektedir. Buna göre öğrencilerin lisansüstü eğitim olanaklarını değerlendirmek istedikleri ancak ekonomideki istikrarsızlıkla birlikte ortaya çıkan maddi sıkıntılarının bunu engellediği söylenebilmektedir.

Öğrencilerin strateji konusunda en çok "belirlenen amaç ve hedeflere yönelik sabırla çalışarak akademik kariyeri daha ileri düzeye taşıma" stratejisini benimsedikleri belirlenmiştir. Bu stratejinin, öğrencilerin amaç, hedef, misyon, vizyon ve SWOT ifadeleri ile genel olarak uyduğu söylenebilmektedir. Bununla

birlikte öğrencilerin kendilerini yönetebilmek adına farklı stratejiler de geliştirdikleri tespit edilmiştir. Bunlar; kendini geliştirmeye yönelik akademik çalışmalar yaparak faydalı olma, lisansüstü eğitimini başarıyla tamamlama, yabancı dili geliştirme, geliştirilen planları eksiksiz bir şekilde tamamlama, kaynakları etkin kullanma ya da tasarruf yapma, daha sosyal olma, azmi artırma ve ümit etme olarak sıralanabilmektedir.

Genel olarak, lisansüstü öğrencilerinin kendini yönetme konusunda, kendini geliştirme, uzmanlaşma, dürüstlük, azim, kararlılık, üniversite, aile, sürekli öğrenme ve akademik derece kavramlarına yoğunlaştıkları belirlenmiştir. Bu bulgunun Yılmaz Şener (2019: 211) `in bilgi işçilerine yönelik yapmış olduğu sürekli öğrenme önerisiyle uyduğu söylenebilmektedir.

Sonuç olarak, organik tarım lisansüstü öğrencilerinin kendini yönetme algılarından hareketle öğrencilerin kendini yönetme becerisine sahip olduklarını söylemek mümkündür. Bu bağlamda, bireylerin kendi davranış ve tutumlarını yönetebilmeleri eğitim sürecinin önemli çıktılarında biri olduğundan (Aykut, 2013: 55), genel olarak kendini yönetme becerisine sahip organik tarım lisansüstü öğrencilerinin hem iş yaşamlarında hem de özel yaşamlarında daha başarılı olabilecekleri öngörülmektedir. Bu doğrultuda öğrencilerin kendini yönetme konusunda bilinçlenmelerini sağlamak, kendilerini ve çevrelerini keşfetmelerini teşvik etmek, geleceğe yönelik kaygılarını azaltmak (Pinto ve Taveira, 2013: 28), kaos ortamında kendilerini örgütlemelerini sağlamak (Yüksel ve Esmer, 2019: 944) ve kendilerini yönetme becerilerini geliştirmek için tüm eğitim kurumlarında ilgili konuda eğitimlerin verilmesinin öğrencilerin kariyer gelişimlerine önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu araştırma organik tarım bölümü lisansüstü öğrencileri ile sınırlandırılmıştır. Bu nedenle bundan sonraki çalışmalarda farklı bölümlerdeki lisansüstü öğrencileri de kapsayan bir araştırmanın yapılması önerilmektedir.

Yazar Katkıları

Çalışmaya 1. Yazar: %50, 2. Yazar: %50, oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Lisansüstü Öğrencilerinin Kendini Yönetme Becerilerine Yönelik Nitel Bir Araştırma” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Al-Smadi, M. S. ve Bani-Abduh, Y. M. (2017). Standardization of the self control and self-management skills scale scms on the student of university of Najran. *Universal Journal of Educational Research*, 5(3), 453 - 460. doi: 10.13189/ujer.2017.050317
- Aslan, N. ve Arkar, H. (2016). Üniversite öğrencilerinde öfke ifade tarzları ile mizaç ve karakter özellikleri arasındaki ilişki. *Düşünen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 29(2), 120-128.
- Aykut, Ç. (2013). Kendini izleme stratejisi: Uygulama için 10 adım. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 14(2), 55-62.

- Aytar, O. ve Soylu, Ş. (2017). Türk bankacılık sektörünün misyon ve vizyon ifadelerine yönelik bir içerik analizi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(3), 117-131.
- Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenilirlik ve örneklem büyüklüğü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(1), 23-28.
- Drucker, P. F. (1999). Managing oneself. *Harvard Business Review*, 77(2), 64-74.
- Esmer, Y. ve Pabuçcu, H. (2019). Stratejik kariyer planlama: Bulanık mantık yaklaşımı. *İzmir İktisat Dergisi*, 34(1), 111-124. doi: 10.24988/ije.2019341835
- Esmer, Y. ve Dayı, F. (2017). Entrepreneurial leadership: A theoretical framework . *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 112-124. doi: 10.30798/makuiibf.332570
- Ghali, B.A.A., Habeeb, L. M. ve Hamzah, K. D. (2018). Self-management and its relation to organizational excellence. *International Journal of Engineering and Technology*, 7(4.7), 47-50. doi: 10.14419/IJET.V7I4.7.20378
- Görener, A. (2016). A SWOT-AHP Approach for assessment of medical tourism sector in Turkey. *Alphanumeric Journal*, 4(2), 159-170. doi: 10.17093/alphanumeric.277740
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Kate R. Lorig, D.P.H. ve Halsted R. Holman, M.D. (2003). Self-management education: History, definition, outcomes, and mechanisms. *Annals of Behavioral Medicine*, 26(1), 1-7. doi: 10.1207/S15324796ABM2601_01
- Kendall, E., Ehrlich, C., Sunderland, N., Muenchberger, H. ve Rushton, C. (2011). Self-managing versus self-management: Reinvigorating the socio-political dimensions of self-management. *Chronic Illness*, 7(1), 87-98. doi: 10.1177/1742395310380281
- Kılıç, Z. ve Gültekin, M. (2015). Hayat bilgisi dersinde öğrencilerin yaşam becerilerinin geliştirilmesinde etkin öğrenme uygulamaları. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 261-281.
- Koçak, A. ve Arun, Ö. (2006). İçerik analizi çalışmalarında örneklem sorunu. *Selçuk İletişim*, 4(3), 21-28.
- Mücevher, M. H. (2021). Bireysel kariyer planlamada öz tanıma aracı olarak SWOT analizi: Z kuşağı üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12(31), 856-869. doi: 10.21076/vizyoner.884417
- Munro, L. (2021). *Why self-management is key to success and how to improve yours?* 4 Şubat 2022 tarihinde BetterUp: <https://www.betterup.com/blog/what-is-self-management-and-how-can-you-improve-it/> adresinden alındı.

- Omisakin, F. ve Ncama, B. P. (2011). Self, self-care and self-management concepts: Implications. *Educational Research*, 2(12), 1733-1737.
- Özan, M. B., Polat, H., Gündüzalp, S. ve Yaraş, Z. (2015). Eğitim kurumlarında SWOT analizi. *Turkish Journal of Educational Studies (TURK-JESS)*, 2(1), 1-28.
- Özer, Y. (2005). *Kendini yönet, dünyayı yönetecek gücü bulursun*. 4 Nisan 2022 tarihinde Hayatın İçeriği: <https://www.yaprakozer.com/kendini-yonet-dunyayi-yonetecek-gucu-bulursun/> adresinden alındı.
- Özköse, H., Arı, S. ve Çakır, Ö. (2013). Uzaktan eğitim süreci için SWOT analizi. *Middle Eastern & African Journal of Educational Research*, (5), 41-55.
- Pabuçcu, H. ve Esmer, Y. (2019). Kendini yönetme stratejisi: SWOT-AHS yaklaşımı. *II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi (USBK)*, 717-723, Gümüşhane.
- Pinto, J.C. ve Taveira, M. D. C. (2013). Developing career self-management skills: A study in higher education. *The International Journal of Management Science and Information Technology (IJMSIT)*, (8), 28-53.
- Proctor, R. A. (1992). Structured and creative approaches to strategy formulation. *Management Research News*, 15(1), 13-18. doi: 10.1108/ebo28190
- Sajeevanie, T. L. (2020). Importance of selfmanagement and future research thoughts: A critical review perspective. *International Journal of Creative Research Thoughts (IJCRTR)*, 8(7), 4122-4127.
- Yılmaz Şener, M. (2016). "Kendinizin CEO'su olun!": Kendi kendini yöneten bilgi işçileri. L. Sunar içinde, *Türkiye'de Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik* (Cilt 1., s. 195-220). İstanbul: Matbu Kitap Yayınevi.
- Yücesoy Özkan, Ş., ve Sönmez, M. (2011). Yetersizliği olan bireylerle yapılmış ve kendini yönetme stratejilerinin kullanıldığı tek denekli araştırmaların incelenmesi: Bir meta-analiz çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(2), 795-821.
- Yüksel, M. ve Esmer, Y. (2019). İşletme yönetiminde kaos yaklaşımı: Teorik bir bakış. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 12(18. UİK Özel Sayısı), 937-952. doi: 10.26466/opus.584117

Extended Abstract

Aim: The main purpose of this study is to determine the self-management skills of graduate students. In this context, determining the self-management perceptions of postgraduate students in the field of organic agriculture, revealing the current situation and contributing to the relevant literature have been accepted as the secondary aim of the study. In line with the purpose of the research, "Do graduate students have self-management skills?" identified as a research question.

Method(s): In the study, the qualitative research method was preferred and the interview technique was used in the data collection phase of the research. In the development of the questionnaire to be directed to the students within the scope of the interview technique, the SWOT analysis technique was used together with the work of Drucker (1999) titled "Managing Oneself". In the questionnaire, there are 12 questions about the students

themselves, their environment, the sector they intend to work in/the sector they work in, and their aims, goals, missions, visions, values, responsibilities, turning points in their lives, strategies, strengths and weaknesses, and threat and opportunity perceptions within the scope of the program they are studying. The universe of the research consists of all students who are studying for a master's degree and doctorate in the spring semester of 2021-2022 in the Department of Organic Agriculture Management of the Graduate Education Institute of Bayburt University. The students who accepted to participate in the research were determined as the sample of the study. The research was carried out between March-April 2022 and data were collected from 25 students. Content analysis technique was used in the analysis of the data. In this context, the data obtained from the participants were subjected to content analysis in line with the purpose of the research and interpreted by trying to determine the important themes in the data in a statistical way.

Findings: In the study, the perceptions of postgraduate students in the field of organic agriculture about how they manage themselves were investigated and some findings were reached. It was determined that the students mostly focused on the theme of "personal development/self-development/self-realization" in their purpose statements, and they mostly focused on the theme of "specialization in organic agriculture" in their goal statements. It was determined that the students mostly focused on the theme of "continuous learning / acquiring knowledge / transferring and applying what has been learned" in their mission statements, and they mostly focused on the theme of "reaching an academic degree in organic agriculture" in their vision statements. It was determined that the students emphasized the "honesty" theme the most in their value statements, they emphasized "familial" responsibilities the most in their responsibility statements, and they mostly referred to "starting university" in their statements about the turning point of life. It was determined that the students mostly referred to the theme of "be persistent and determined" in their statements about strengths, and they emphasized the theme of "being emotional" most in their statements about weaknesses. It has been determined that the students mostly see the phenomenon of "postgraduate education opportunities" as an opportunity, whereas they mostly see the phenomenon of "financial difficulties that arise with the instability in the Turkish economy" as a threat. It was determined that the students mostly adopted the strategy of "taking the academic career to a higher level by working patiently towards the determined goals and targets". In general, it has been determined that postgraduate students focus on the concepts of self-improvement, specialization, honesty, perseverance, determination, university, family, continuous learning and academic degrees in self-management.

Conclusion: As a result, it is possible to say that organic agriculture graduate students have self-management skills based on their self-management perceptions. In this context, since individuals' ability to manage their own behaviors and attitudes is one of the important outputs of the education process, it is predicted that organic agriculture graduate students with self-management skills will be more successful both in their business and private lives. In this direction, it is recommended to provide training on the relevant subject in all educational institutions in order to raise students' awareness of self-management and to improve their self-management skills.

Geliş Tarihi / Received Date
14.04.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
14.10.2022

Matematik Öğretmeni Adaylarının Dijital Oyun Tasarlama Deneyimleri, Görüş ve Değerlendirmeleri: Draw Your Game Örneği ¹

*Digital Game Design Experiences, Opinions and Evaluations of Pre-Service
Mathematics Teachers: An Example of Draw Your Game*

Ruhşen ALDEMİR ENGİN ²

Öz

Bu araştırmanın amacı ortaokul matematik öğretmeni adaylarına dijital oyun tasarlama deneyimi yaşatarak görüşlerini incelemek ve oluşturdukları oyunları değerlendirmektir. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Katılımcılar bir devlet üniversitesinde ikinci sınıfta öğrenim gören 39 ortaokul matematik öğretmeni adaydır. Veriler yedi sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu ve katılımcıların tasarladıkları dijital oyunlardan elde edilmiştir. Veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının oyuna ilişkin en fazla kendi oyunlarını çizme, tasarlama ve oynamayı beğendikleri tespit edilmiştir. Oyunda renklerin doğru algılanamamasından dolayı ise sorun yaşadıkları belirlenmiştir. Dokunmatik ekran kullanımının kolaylığını avantaj, ekrana yanlışlıkla dokunulduğunda istenmeyen sonuca yol açması dezavantaj olarak ifade edilmiştir. Oyun hazırlanırken katılımcılar daha çok eğlenerek öğrenme, akılda kalıcılık ve konuyu basitleştirmeyi hedeflemiştir. Matematik eğitiminde kullanılmasında eğlenceli olması ve akılda kalıcılık sağlamasını avantaj, oyun bağımlılığı ve oyunun amacı dışına çıkmayı dezavantaj olarak ifade etmişlerdir. Tasarlanan oyunların daha çok ortaokul düzeyi ile ilişkili olduğu, yoğun olarak kırmızı ve siyah öğelerin kullanıldığı, genellikle yok etme oyunlarının tasarlandığı görülmüştür. Ayrıca oyunları tamamlayabilmek için gereken süre ve oyunların amaçlarına da yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Dijital oyun, matematik eğitimi, öğretmen adayı, görüş, oyun değerlendirme

¹ Bu araştırma kapsamında gerçekleştirilen veri toplama süreçleri, Kafkas Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 27.05.2021 tarihli ve 20 sayılı belgesi ile onaylanmıştır.

² Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, Kars/TÜRKİYE, E-mail: ruhsen.aldemir@kafkas.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4383-1296

Abstract

The aim of this research is to examine the opinions of secondary pre-service mathematics teachers by giving them an experience of designing digital games and to evaluate the games they create. Case study, which is one of the qualitative research designs, was used in the research. Participants were 39 sophomore pre-service teachers who were studying at a state university. The data were obtained from semi-structured interview form consisting of seven questions and digital games designed by the participants. The data were analyzed by content analysis. As a result of the research, it was determined that pre-service teachers liked drawing, designing and playing their own games the most. It was determined that they had problems due to the fact that the colors were not perceived correctly in the game. The ease of use of the touch screen was expressed as an advantage, and the undesirable result when accidentally touching the screen was expressed as a disadvantage. While preparing the game, the participants aimed to learn by having more fun, to keep the subject in mind and to simplify the subject. They stated that the game is fun and memorable when used in mathematics education as advantages, game addiction and going out of the game's purpose as disadvantages. It has been observed that the designed games were mostly associated with the secondary school level, the red and black elements were used extensively in the games, and the destruction games were designed more. In addition, the time to complete the games and the aims of the games are presented.

Keywords: Digital game; mathematics education; pre-service teacher, view, evaluation game

Giriş

İnsanoğlunun en temel ihtiyaçlarından biri iletişim kurmaktır. Kişi çevresiyle iletişim hâlinde olduğu müddetçe daha sağlıklı bir şekilde hayatını sürdürebilir ve ihtiyaçlarını ifade ederek bunların giderilmesini sağlayabilir. İletişim için birçok yöntem bulunmaktadır. Bunlardan biri de oyundur. Oyunlar yardımıyla kişinin çevresiyle iletişim kurması desteklenirken aynı zamanda iç dünyasından dış dünyaya bir kapı açılır.

Oyun, bebeklikle birlikte insan yaşamına giren ve zamanla biçim değiştirirse de hayat boyu varlığını devam ettiren bir etkinliktir (İnan-Kaya, 2018). Oyun; özgün kuralları olan, belirlenen bu kurallar ekseninde çözüme ulaşılmaya çalışılan bir yaratıcılık eylemi olarak ifade edilmiştir (Aytaş ve Uysal, 2017). Koçyiğit, Tuğluk ve Kök (2007) ise oyunu bireyin tüm gelişim alanlarını destekleyen, kendi isteğiyle ve hoşlanarak katıldığı, amaçlı veya amaçsız, kurallı veya kuralsız, belirli bir araç kullanılarak veya araç olmaksızın gerçekleştirilen doğal bir öğrenme aracı olarak tanımlamışlardır.

Öğretimde genellikle ders kitapları, ansiklopediler, kütüphane ve öğretmenden faydalanılması bazı öğrenciler için yeterli bulunurken çoğu için yetersiz kalmıştır (Prensky, 2008). Eğitsel oyunların kullanıldığı ortamlarda gerçekleşen oyun tabanlı öğrenme, gelişmekte olan bir araştırma konusu hâline gelmiş ve kullanıcıların motivasyonlarını ve ilgilerini artırabileceği kanıtlanmıştır (Lu, Chang, Huang ve Chen, 2011). Teknolojik yenilikler bilhassa internetin hayatımızda oluşu eğitimde kullanılan yöntem ve teknikleri de güncellemiştir. Z kuşağını temsil eden günümüz öğrencilerinin yaşamlarında etkin ve aktif şekilde teknolojiden faydalanmaları bunun gerekçelerinden biri olarak düşünülebilir. Günümüzde eğitimde geleneksel oyunların yanı sıra teknolojik cihazlar ve / veya internet ortamında kullanıma

olanak sağlayan yeni oyun ortamları oluşmuştur. Bu oyunlar dijital oyun olarak nitelendirilmektedir. Dijital oyunların faydalarından bazıları kazanma durumlarıyla ego tatmini sağlaması, yaratıcılığı desteklemesi, sonuç ve geri bildirimle öğrenmeyi desteklemesi olarak ifade edilmiştir (Prensky, 2001). Ayrıca oyunlar öğrencilerin akademik başarılarını (Kaynar, 2020; Su ve Cheng, 2013) ve problem çözme becerilerini geliştirmektedir (Cömert, 2020; Hwang, Hung ve Chen, 2014). Bunun yanı sıra motivasyonlarını (Aşıksoy, 2018), eleştirel düşünme algılarını (Hwang ve Chen, 2017), tutumlarını (Alabi ve Aniah, 2014) ve bilişsel etkinlikleri gerçekleştirme durumlarını (Gocheva, Somova, Angelova ve Kasakiev, 2020) artırmaktadır. Dijital oyunların bilimsel yaratıcılığı geliştirdiği (Aksoy ve Küçük-Demir, 2019; Sarıçam, 2019), yabancı dil öğrenimine katkı sağladığı (Alyaz ve Akyıldız, 2018) ve kavramsal anlama düzeyini geliştirdiği (Bağ, 2020) bilinmektedir.

Dijital oyunlar; PC oyunları, konsol oyunları, devasa çevrimiçi oyunlar, mobil oyunlar ve sosyal oyunlar olarak sınıflandırılmaktadır. Bunlardan mobil oyunlar tablet veya telefon gibi taşınabilir mobil cihazlar için tasarlanan oyunlardır (İlgaz-Büyükbaykal ve Abay-Cansabuncu, 2020). Bireylerin akıllı telefon ve tablet kullanımındaki artışa paralel olarak mobil oyun sektörü son yıllarda hızla büyümüştür. Mobil oyun yüklemelerinin yapıldığı sanal marketlerde oyun geliştiren firmaların farklı türlerde oyunları piyasaya sürdükleri görülmektedir (Altuntaş ve Karaarslan, 2017). Bu oyunlardan bazıları eğitimde kullanılabilir. Eğitici mobil oyunlar dil gelişimini, eleştirel düşünmeyi, duygusal gelişimi, zekâyı ve hayal gücünü desteklemektedir (Ni ve Yu, 2015). Ayrıca öğrencilerde öğrenme arzusunu da artırmaktadır (Kuo ve Hsu, 2020). Mobil oyun desteği ile öğrenciler ezberden uzak şekilde bilgiyi içselleştirebilmektedir (Chu, Wang ve Wang, 2019).

Matematik Eğitiminde Dijital Oyun

Eğitimin birçok alanında olduğu gibi matematik eğitiminde de dijital oyunlardan faydalanılmaktadır. Matematik eğitiminde yapılan çalışmalara bakıldığında; Çankaya ve Karamete (2008) araştırmalarında ilköğretim öğrencilerine yönelik oran-orantı konusuyla ilgili Orantılı Tetris ve Orantılı Palyaço oyunları geliştirmişlerdir. Bu oyunların öğrencilerin matematik dersi ve eğitsel bilgisayar oyunlarına ilişkin tutumlarına etkisi araştırılmıştır. Fakat anlamlı bir değişim olmadığı görülmüştür. Matematik eğitiminde dijital oyunların öğrencilerin ilgilerini artırıp kaygılarını azalttıkları belirlenmiştir (Huang vd., 2014) Ayrıca meslek yüksekokulu öğrencilerinin motivasyon ve başarısını geliştirmek için matematik öğretiminde eğitsel bilgisayar oyunundan faydalanılmıştır (Durgut, 2016). Taşdemir ve Şüyun (2016), matematik işlemlerini öğretmek için Tetris oyun özelliklerinden faydalanarak mobil bir oyun geliştirmişlerdir. Aktaş vd. (2018) doğal sayılarda dört işlem konusu için geliştirilen mobil oyunun, tahmin etme ve zihinden işlem yapma becerilerine etkisi olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca erkek öğrencilerde bu etkinin daha fazla olduğu belirlenmiştir. Baş ve Ulum (2019) ise dördüncü sınıfta öğrenim gören bir kaynaştırma öğrencisinin mobil oyun yardımıyla temel matematik becerilerinin geliştiğini belirtmişlerdir. Mobil oyunların dördüncü (Turan, 2019) ve beşinci sınıf öğrencilerinin (Yavuzkan, 2019) akademik başarısını artırdığı tespit edilmiştir. İncekara ve Taşdemir (2019) matematikte dört işlem konusunu yılan oyunu ile birleştirilerek eğitimin eğlenceli bir şekilde gerçekleştirilmesini amaçlamış ve konuyu anlamada ve bildiklerini geliştirmede oyunun etkili olduğunu belirlemişlerdir. Gök vd. (2020) ise sınıf öğretmeni adaylarıyla çalışarak Öklid Bölmesini anlatmada

mobil oyundan faydalanmışlardır. Araştırmanın sonucunda mobil oyunun ilgili kavramı tanıtımda kullanılabileceği belirlenmiştir. Ming (2020), araştırmasında beşinci sınıf öğrencilerinin olasılık konusunu öğrenmede Minecraft oyununun anlayış ve becerilerini geliştirdiğini belirtmiştir. Gök (2020), sınıf öğretmeni adaylarıyla çalışarak bir mobil oyun kullanılarak Aritmetiğin Temel Teoremini Didaktik Durumlar Teorisi (DDT) çerçevesinde keşfetme sürecini incelemiştir. Araştırma sonucunda DDT parametrelerine ulaşıldığı belirlenmiştir. Altınışik (2021) okul öncesi dijital matematik oyunlarının matematiksel kavram gelişimi ve öğretimsel açıdan niteliklerini incelemiş ve erken matematik becerileri ve sayı kavramı içeren oyunların daha çok olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bazı uygulamaların öğretim ilkelerine uygun hazırlanmada eksikliklerinin olduğunu tespit etmiştir.

Dijital oyunların matematik eğitimindeki faydaları düşünülerek bu çalışmada bir lisans dersi kapsamında ortaokul matematik öğretmen adaylarına çevrim içi bir oyun olan aynı zamanda kullanıcılara oyun tasarlama ve oyununu paylaşma yetkisi veren Draw Your Game oyununu tanıtmak, oyun tasarımlarını sağlamak ve deneyimlerini öğrenmek amaçlanmıştır. Dijital oyunların hem eğitimdeki avantajları hem de eğlenceli olması göz önünde bulundurularak bu çalışmada kullanılması planlanmıştır. Bu sayede öğretmen adaylarının matematiği daha zevkli ve ilginç kılan bir deneyim yaşamaları hedeflenmiştir. Bu amaçla aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- 1- Katılımcıların Draw Your Game oyununa ilişkin görüşleri nasıldır?
 - ✓ Draw Your Game hakkında olumlu görüşler nelerdir?
 - ✓ Draw Your Game oyununu hazırlarken karşılaşılan güçlükler nelerdir?
 - ✓ Draw Your Game’de dokunmatik ekran kullanılmasının avantaj ve dezavantajları nelerdir?
 - ✓ Draw Your Game’de oyun tasarlanırken katılımcıların hedefler nelerdir?
 - ✓ Draw Your Game oyununun matematik eğitiminde kullanılmasının avantaj ve dezavantajları nelerdir?
- 2- Draw Your Game kullanılarak tasarlanan oyunların değerlendirmesi nasıldır?
 - ✓ Tasarlanan oyunların konusu ve düzeyi nedir?
 - ✓ Oyunda kullanılan öğelerin dağılımı ve oyun türü nasıldır?
 - ✓ Oyunu tamamlamak için gereken minimum süre nedir?
 - ✓ Oyunda amaç nedir?

Yöntem

Araştırma nitel durum çalışması olarak tasarlanmıştır. Durum çalışması belirli bir olaya ilişkin derinlemesine araştırma yapmayı gerektirmektedir (Yin, 2013). Bu çalışmada içerik üretme temalı

bir oyun ile (Draw Your Game) öğretmen adaylarının matematiğe ilişkin bir oyun tasarlayarak sürece ait görüşleri aynı zamanda da ürünleri inceleneceğinden durum çalışması tercih edilmiştir.

Araştırma Süreci

Araştırmanın teorik kısmı dört hafta sürmüştür. İlk hafta oyun tanıtımı yapılmıştır. Oyun hakkında bilgi verilmiş ve oyunla yapılabileceklerle ilgili tartışma ortamı düzenlenerek sınıfın dikkati çekilmiştir. İkinci hafta için katılımcılardan telefonlarına oyun yükleyerek derse gelmeleri istenmiştir. İkinci hafta yarat seçeneği olmaksızın mevcut oyunların oynatılarak katılımcıların oyuna aşına olmaları sağlanmıştır. Bu aşamada oyun tasarlamadan ziyade oyunun kurallarının ve oyun türlerinin öğretmen adaylarına benimsetilmesi amaçlanmıştır. Üçüncü hafta oyunun matematikte kullanımına ilişkin tartışma ortamı sağlanmıştır. Ayrıca bu derse oyun çizimi yapılabilmesi için gerekli malzemeler gelmeleri istenmiştir. İsteğe bağlı olarak bireysel veya grup hâlinde serbest oyun tasarımları yapılmıştır. Dördüncü hafta ise sınıfın ortak kararıyla çeşitli matematik konularında uygulamalar yapılmıştır. Teorik kısmın tamamlanmasının ardından katılımcılara iki hafta süre verilerek tasarım yapmaları istenmiştir. Katılımcılar bu aşamada kendileri oyun tasarlamışlardır. İhtiyaç hâlinde eğitmenen tasarlama kısmında yaşadıkları sorunların çözümüne yönelik veya oyunu matematikleştirme konusunda destek almışlardır. Altı haftanın sonunda yarı yapılandırılmış görüşme formu (Ek-1) uygulanmış, tasarlanan oyun bölümlerinin ekran görüntüleri toplanmış ve süreç sona ermiştir.

Katılımcılar

Araştırmanın katılımcıları Öğretim Teknolojileri Materyal Tasarımı dersini alan 39 ilköğretim matematik öğretmenliği ikinci sınıf öğrencisidir. Örneklem seçiminde kolay ulaşılabilir örneklem tercih edilmiş ve dersi alan tüm öğrenciler gönüllülük esasına bağlı olarak araştırmaya katılmıştır. Katılımcıların 19' u kadın ve 20' si erkektir. Katılımcıların 30' u mobil oyun oynamaktadır. Üçü daha önce oyun geliştirmiş diğerleri ise geliştirmemiştir. Katılımcılardan ikisi lisans döneminde aldıkları bir ders için eğitsel dijital oyun tasarladıklarını belirtmişlerdir. Tasarladıkları oyunda matematik ders içeriğine yönelik olan ve tasarım aşamasında fazla bilgi gerektirmeyen hazır bir formatta çalıştıklarını belirtmişlerdir. Diğer katılımcı ise lise yıllarında tasarladığını belirtmiştir. Tasarladığı oyunun matematiğe yönelik olmadığını ve kısa bir oyun seviyesi olduğunu ifade etmiştir. Katılımcılar Ö1, Ö2, ...Ö39 şeklinde kodlanmıştır. Ayrıca katılımcıların hazırladığı oyunlar da 1,2...39 şeklinde kodlanmıştır. Burada 1 numaralı oyun Ö1'e aittir. Öğretmen adaylarından oyunlara kendilerine has isimler verebilecekleri söylenmiş olsa da ancak bir kısmı buna uygun davranmıştır. Oyuna girişte birçok öğrenci oyununa kendi ismini verdiği için oyunlar ancak numaralarla kodlanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri iki şekilde toplanmıştır. Bunlardan biri yarı yapılandırılmış görüşme formudur (Ek-1). Form dijital oyun tasarlama üzerine literatür taraması yapılarak ve iki uzman görüşü alınarak oluşturulmuştur. Uzmanların uzmanlık alanları teknoloji destekli matematik eğitimi üzerinedir.

Formda sekiz adet soru yer almaktadır. Diğer veri toplama aracı ise katılımcıların oluşturdukları oyunlardır. Süreç sonunda oyunlar ve görüşme formları dijital ortamda araştırmacıya teslim edilmiştir.

Veri Analizi

Veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir. İçerik analizi Sosyal Bilimlerde sıklıkla kullanılmaktadır. Süreç içinde keşif ve niyette çıkarımsal tahminler yapmaya olanak sağlamaktadır. Ayrıca geleneksel sembol, içerik ve niyet kavramlarının ötesinde anlamlandırmaya olanak sağlar (Krippendorff, 2018). Araştırmada veriler kod ve kategorileştirilerek sunulmuştur. Kategori sistemi ile çalışmak, bulguların karşılaştırılabilirliğine ve analiz güvenilirliğinin değerlendirilmesine önemli bir katkı sunmaktadır (Mayring, 2014). Araştırmada literatürden faydalanılarak kod ve kategoriler oluşturulmuştur. Araştırmanın ham verileri (yarı yapılandırılmış görüşme formu ve katılımcıların hazırladıkları ürünler) dijital ortamda muhafaza edilmiştir. Araştırmanın geçerliği için görüşme soruları ve ürünler olmak üzere değişik kaynaklardan veri toplanmıştır. Araştırmanın güvenilirliği için kodlayıcı güvenilirliği kullanılmış ve %92 bulunmuştur (Miles ve Huberman, 1994).

Bir Tasarım Oyunu: Draw Your Game

Dijital tasarım oyunları ile oyunu oynarken aynı zamanda tasarım yapmak da mümkündür (Çatak, 2011). Dijital oyun tasarımı, gençlere ve çocuklara bir takım beceriler kazandırarak yaşamlarının her alanında öğrenme imkânı tanımaktadır (Yıldırım, 2016). Araştırmaya konu olan Draw Your Game oyunu ile hem hazır oyun seviyeleri oynanabilmekte, hem de kullanıcılara kendi oyunlarını tasarlama imkânı vermektedir. Oyun Playstore veya Appstore'dan ücretsiz olarak indirilebilmektedir. Kendi oyununu tasarlamak isteyen kullanıcıların yarat seçeneğini kullanmaları gerekmektedir. Bu seçenek seçildikten sonra oyunu oluşturmada iki farklı süreç söz konusu olmaktadır. İlkinde çizimin kâğıda yapılarak kameraya sahip mobil cihaz ile fotoğrafının çekilerek yüklenmesi gerekmektedir. İkinci olarak oyun mobil cihazdan çizim yapabilme seçeneği sunmaktadır. Her iki durumda da temel olarak dört renk kullanılmaktadır. Oyunun parkuru siyah renkle çizilmektedir. Yeşil renk ile karakterin zıplayacağı alanlar çizilmektedir. Kırmızı renk oyunda karaktere değdiğinde oyunu başarısızlıkla sonuçlandırmaktadır. Aynı zamanda mavi renkli nesnelere kırmızıya değdirerek bölümü geçmek mümkündür. Kâğıtla oyun tasarımının yapılması durumunda bu dört renk kullanılarak çizim yapıldıktan sonra kâğıdın fotoğrafı çekilerek oyuna yüklenmektedir. Yükleme işlemi tamamlandıktan sonra karakter belirlemek ve istenen yere taşınarak oyun başlamaktadır. Benzer şekilde kâğıt kullanılmaksızın akıllı cihazda oyun tasarımı ve renklendirme yapıldıktan sonra oyuna başlanmaktadır. Oyunda iki tür seçenek mevcuttur, biri kaçma diğeri ise yok etmedir. Kaçma türünde karakterin belirlenen kısma ulaşması gerekmektedir. Yok etme türü oyunda ise mavi nesnelere kırmızı nesnelere çarparak yok olması söz konusudur (Draw Your Game, 2022). Draw Your Game oyunu matematik konuları da dâhil olmak üzere birçok alanda tasarım yapabilme ve oyun oynama olanağı sunmaktadır.

Etik Kurul Onayı

Bu araştırma kapsamında gerçekleştirilen veri toplama süreçleri, Kafkas Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 27.05.2021 tarihli ve 20 sayılı belgesi ile onaylanmıştır.

Bulgular

Katılımcıların Draw Your Game Oyununa İlişkin Görüşleri Bulguları

Katılımcıların Draw Your Game oyununa ilişkin görüşleri analiz edilerek beş başlıkta sunulmuştur:

Draw Your Game Hakkında Olumlu Görüşlere İlişkin Bulgular. Katılımcıların Draw Your Game hakkında olumlu görüşleri analiz edilerek iki kategoriye ulaşılarak Tablo 1'de sunulmuştur:

Tablo 1. Draw Your Game hakkında olumlu görüşlere ilişkin kod ve kategoriler

Kategori	Kod	f
Oyun hazırlamaya ilişkin	Kendi oyununu çizip, tasarlayıp oynayabilme	12
	Hayal gücünü artırma	5
	Yaratıcılığa teşvik	5
	Fazla bilgi olmadan oyun tasarlayabilme	2
	Kâğıda çizilen şeyin oyuna dönüşmesi	2
	Tasarım yapabilme	1
	Seçilen konu hakkında yeni fikir üretme/ fikir sahibi olma	1
Oyuna ilişkin	Düşünceyi oyuna dönebilme	1
	İlgi çekici	3
	Düşünmeye teşvik edici	3
	Teknolojik çağa uygun	2
	Hırslandırıcı	2
	Başkalarına oyununu oynatabilme	2
	Başkalarının oyununu oynayabilme	2
	Sosyal aktivite	1
	Kendini geliştirmeye olanak sağlaması	1
	Stres atmaya yardımcı	1
	Bölümlerin kolaydan zora ilerlemesi	1
	Akılcı olması	1
	Görsel olması	1
	Matematikte kullanılabilmesi	1

Tablo 1'den görüldüğü üzere oyun hazırlamaya ilişkin olumlu görüşler kategorisinde en çok tekrarlanan kodlar kendi oyununu çizip, tasarlayıp oynayabilme, hayal gücünü artırma ve yaratıcılığa teşvik olmuştur. Oyuna ilişkin olumlu görüşlerde ise en fazla oyunun ilgi çekici ve düşünmeye teşvik edici olması kodlarına rastlanmıştır.

“Oyun insanın düşünmesini sağlıyor. Yaratıcılığı artırıyor. “Şurada burada bu yapılmış ise burada da bu yapılabilir” dedirtiyor. Kendi oyununu tasarlayıp oynayabilmek ayrıca çok daha güzel” (Ö1/ Düşünmeye teşvik edici/ Kendi oyununu çizip, tasarlayıp oynayabilme).

“Draw Your Game uygulamasını ilk defa hocamızdan duydum. Kullanmaya başlayınca şaşırdım ve bu kadar ilgimi çekeceğini düşünmemiştim” (Ö8/ İlgi çekici)

“Her level atlayışında daha da hırslandırıyor... Hayal gücünü arttırıyor” (Ö9/ Hırslandırıcı/ Hayal gücünü artırma).

"Bu oyun hakkında olumlu görüşlerim bireyde yaratıcılığı ortaya çıkartıyor, diğer oyun tasarlayan programcılar gibi yazılım, grafik, modelleme vb. gibi şeyleri bilmeden kendi oyununuzu tasarlamaya imkân sunuyor. Aynı zamanda başkasının yaptığı oyunları da görme imkânı sunuyor" (Ö15/Yaratıcılığa teşvik/ Fazla bilgi olmadan oyun tasarlayabilme/ Başkalarının oyununu oynayabilme).

"Öncelikle kendi oyun dünyamızı yaratmaya teşvik eden bir oyun kişinin hayal dünyasındaki görüntüyü kâğıda geçirip oradan da sanal dünyada üç boyutlu olarak görmemizi sağlıyor..." (Ö20/ Yaratıcılığa teşvik/ Kâğıda çizilen şeyin oyuna dönüşmesi/).

"Draw Your Game hakkındaki olumlu görüşlerim, oyunun normal yani bizim geçmemiz gereken bölümleri oynaması oldukça zevkli ve bölümlerin kolaydan zora doğru ilerlemesi oldukça mantıklı bir şey olmuş. Bir başka beğendiğim özelliği ise kendi oyunumuzu tasarlama şansımızın olması. Bu özelliği kullanmamız için gereken tek şey keçeli kalemler ve kâğıt. Kâğıda çizdiğimiz tasarımıımızın oyun alanına aktarılması beni çok sevindirdi. Draw Your Game oyunun en önemli özelliği bu oyun yaratma kısmı ve bu sayede kişi kendi hayal dünyasının sınırlarına çıkabiliyor" (Ö30/ Bölümlerin kolaydan zora ilerlemesi/ Yaratıcılığa teşvik/ Hayal gücünü artırma / Kendi oyununu çizip, tasarlayıp oynayabilme).

Draw Your Game Oyununu Hazırlarken Karşılaşılan Güçlüklere İlişkin Bulgular.

Katılımcıların Draw Your Game oyununu hazırlarken karşılaştıkları güçlüklere ilişkin görüşleri analiz edilerek Tablo 2'de sunulmuştur:

Tablo 2. Draw Your Game oyununu hazırlarken karşılaşılan güçlüklere ilişkin kod ve kategoriler

Kategoriler	Kodlar	f
Tasarlamaya ilişkin güçlükler	Çok sayıda çizim yapma	9
	Fikir ve konu bulma	6
	Uygun oyun oluşturma	3
	Oyun düzenini tasarlama-unsurları yerleştirme	3
	Konuyu oyuna dökme	2
	Oyun seviyesini ayarlama	1
	Zaman alıcı olması	1
	Boyut ve mesafelerin ayarlanması	1
Oyunu dijitale aktarmaya ilişkin güçlükler	Renklerin algılanmaması	13
	Sayıların ve yazıların belirgin gözükmemesi	5
	Telefonun fotoğrafı algılanmaması	3
	Şekillerin algılanmaması	3
	Fotoyu yükleyememe	1
	Mesafelerin algılanmaması	1
	Dokunmatik ekran kullanımı	1

Tablo 2'den görüldüğü üzere tasarlama ile ilgili çok sayıda çizim yapma, fikir ve konu bulma konusunda en fazla güçlük yaşandığı görülmüştür. Oyunu dijitale aktarıırken ise renklerin algılanmaması katılımcıların en çok yaşadığı güçlük olarak belirlenmiştir.

"Oyunu çizip yüklediğim zaman renklerinin tam algılanmamasından tekrar çizmek zorunda kaldım. Bazı aşamalarında çok zorlandığımı fark ettim o yüzden oyunu basitleştirmek için tekrar çizdim. Kenar, köşe, köşegen diye adlandırdığım yazılar görünmediği için tekrar yazmak zorunda kaldım" (Ö2/Renklerin algılanmaması/ Çok sayıda çizim yapma/ Sayı ve yazıların gözükmemesi).

“Konuları oyuna dökmekten ve oyunda neleri ne şekilde kullanmak ve bu unsurları doğru bir şekilde yerleştirmek baya güç oldu.”(Ö3/ Konuyu oyuna dökme/ Oyun düzenini tasarlama-unsurları yerleştirme).

“Çizimi yapıp oyunu çektikten sonra olmadığını fark edip tekrar tekrar çizdim ve revize ettim. Konuyu bulmakta zorluk çektim” (Ö9/ Çok sayıda çizim yapma/ Fikir- konu bulma).

“... Bir başka güçlük ise boyutlarla alakalı idi, mavi topların ve araçların boşluktan düşeceği yerin genişliğini ayarlamakta zorlandım” (Ö20/ Boyut ve mesafelerin ayarlanması).

Draw Your Game’de Dokunmatik Ekran Kullanılmasının Avantaj ve Dezavantajları Bulguları. Veriler analiz edilerek Tablo 3’te sunulmuştur:

Tablo 3. Draw Your Game’de dokunmatik ekran avantaj ve dezavantajlarına ilişkin kod ve kategoriler

Kategoriler	Kodlar	f
Avantaj	Kullanım kolaylığı	21
	Hızlı kullanım	6
	Zaman tasarrufu	2
	Ekranı büyütme	2
	Tuş kullanımının olmaması	2
	Oyunu telefonda çizebilme	1
	Daha çok oynama isteği	1
	Ekranı düzenleme yapılabilmesi	1
	Kendini daha çok oyun içinde hissetme	1
	Daha gerçekçi gelmesi	1
Dezavantaj	Yanlışlıkla dokunulduğunda istenmeyen sonuca yol açması	9
	Hassas olması / kolay bozulma	4
	Uygulamanın donması	3
	Bağımlılık yapması	2
	Anlık dokunmayınca yanma	1
	Telefonla çok zaman geçirme	1
	Asosyalleştirme	1
	Hareketsizliğe teşvik	1

Katılımcıların en fazla kullanım kolaylığı ve hızlı kullanım konusunda dokunmatik ekranı avantajlı buldukları, yanlışlıkla dokunulduğunda istenmeyen sonuca yol açmasını ise dezavantaj olarak gördükleri belirlenmiştir.

“Avantaj olarak oyunu oynarken dokunmatik ekran üzerinde olması beni oyun oynamaya daha çok teşvik etti ve daha çok oyun oynamaya başladım. Kendimi daha çok oyunun içinde hissettim... Dezavantaj olarak oyun heyecanı ile fazla dokunmaktan bazen uygulama donuyordu bu sebeple oyunum yarıda kalıyordu” (Ö8/ Daha çok oynama isteği/ Kendini daha çok oyun içinde hissetme/ Fazla dokununca uygulamanın donması).

“Avantaj olarak tuş kullanma zahmetine girmiyorum ayrıca daha gerçekçi geliyor. Dezavantaj olarak bazen uygulama donabiliyor” (Ö10/ Tuş kullanımının olmaması/ Daha gerçekçi gelmesi/ Uygulamanın donması).

"Avantajına bakacak olursak kısa manevralar ile işlem hızını kısaltarak kısa sürede seri manevralar yapabildik. Dezavantajı olduğunu düşünmüyorum çünkü işlem hızı manuel kontrol mekanizması olduğunda daha fazla uzuyor "(Ö20/ Hızlı kullanım/ zaman tasarrufu).

Draw Your Game'de Oyun Tasarlanırken Katılımcıların Hedeflere İlişkin Bulgular.

Veriler analiz edilerek üç kategoriye ulaşılmış ve Tablo 4 'te sunulmuştur:

Tablo 4. Draw Your Game'de oyun tasarlanırken katılımcıların hedeflere ilişkin kod ve kategoriler

Kategoriler	Kodlar	f
Öğrenmeye ilişkin	Eğlenerek öğrenme	10
	Akılda kalıcılık	5
	İyi öğrenme	2
	Kolay öğrenme-anlama	1
	Yaratıcılığı geliştirme	1
	Anlaşılabilirlik	1
	Pekiştirerek öğrenme	1
Öğretmeye ilişkin	Basitleştirme	4
	Kavratma	3
	Dikkat çekme	2
	Görselleştirme	2
	Hatırlatma	1
	Ayırt etmeyi kolaylaştırmak	1
	İyi anlatma	1
Diğer	Antrenman yaptırmak	1
	Ön yargıyı yıkmak	1
	Dersi sevdirmek	1

Tablo 4'ten katılımcıların öğrenmeye ilişkin eğlenerek öğrenme ve akılda kalıcılığı, öğretmeye ilişkin basitleştirmeyi hedefledikleri görülmüştür.

"Öğrencilere ezberle dayatılan bir şeyi oyun sayesinde akılda kalıcı bir hâle getirmeyi amaçladım. Bu yüzden ilk zamanlar gördüğümde 4 ün karekökü 2 şeklinde ezber yaptırılan bir konuyu seçerek bu amacımı gerçekleştirmek istedim" (Ö5/ Akılda kalıcılık).

"Öğrencilerin konuyu rahatça öğrenebileceği ve tamamen kavrayıp herhangi bir sıkıntıya uğramamalarını sağlamak. Yaratıcı ve ilgi çekici bir görsel kullanarak oyun üzerinden öğrencilerin dikkatini çekmekti" (Ö8/ Kolay öğrenme- anlama/ Görselleştirme/ Dikkat çekme).

"Öğrencinin kenarortayı, açıortayı ve yüksekliği üçgende farklı çizilmiş hâlde görmesini sağlamak ve bunu oyunla pekiştirerek öğrenmesini sağlamak" (Ö18/Görselleştirme/ Pekiştirerek öğrenme).

"Eğlenceli bir şekilde oyun oynayarak kümelerde kesişimi öğrenmesi" (Ö24/ Eğlenerek öğrenme).

"Öğrencilerin geometrik cisimlerin kaç köşesi, kaç kenarı olduğunu ve nasıl bir şekle sahip olduğunu daha kolay bir şekilde anlaması" (Ö25/ Kolay öğrenme- anlama).

"Seçtiğim konuyla ilgili önyargıyı yıkmak" (Ö38/ Önyargıyı yıkmak).

Draw Your Game Oyununun Matematik Eğitiminde Kullanılmasının Avantaj ve Dezavantajları Bulguları. Veriler analiz edilerek Tablo 5'te sunulmuştur:

Tablo 5. Draw Your Game oyununun matematik eğitiminde kullanılmasının avantaj ve dezavantajlarına ilişkin kod ve kategoriler

Kategoriler	Kodlar	f	
Avantaj	Eğlenceli olması	17	
	Akılda kalıcılık sağlaması	10	
	Öğrenmeyi ve öğretimi kolaylaştırma	8	
	Dersi ilgi çekici-zevkli yapma	6	
	Pekiştirme	3	
	Anlaşılabilir ve kolay olması	3	
	Görsellik	2	
	Yaratıcılığı geliştirme	2	
	Matematiği somutlaştırma	2	
	Dersi sevdirmeye	2	
	Öğrencilerin istediği konuyu oyunlaştırabilmesi	1	
	Yanlış anlamaları azaltma	1	
	Severek öğrenme	1	
	Hızlı öğrenme	1	
	Oyuna kolay erişim	1	
	Matematiği oyunla öğretme	1	
	Keşfetmeye olanak vermesi	1	
	Dezavantaj	Oyun bağımlılığı	12
		Oyunun amacı dışına çıkma	5
Telefonda başka şeylerle uğraşma		3	
Oyunu geçmenin zaman alıcı olması		3	
Tasarlamak zaman alıcı		3	
Tüm öğrencilere oynatmanın zaman alıcı olması		2	
Tüm konularda oyun beklentisi oluşması		2	
Bazı öğrenciler bu oyunu sevmeyebilir		2	
Telefonu olmayan öğrenciler için erişim zorluğu		2	
Dersten kopma		2	
Sınırlı şekiller sebebiyle öğrencinin her şeyi öğrenememesi		1	
Eğitim dışında da kullanılması		1	
Ezbere yönlendirmesi		1	
Dikkat dağıtma	1		
Kişinin normal öğrenme metotlarına olan ilgisini azaltabilir	1		

Tablo 5'ten görüldüğü gibi katılımcılar en fazla oyunun eğlenceli olması ve akılda kalıcılığı sağlaması açısından avantaj sağladığını belirtmişlerdir. Dezavantaj olarak ise en fazla oyun bağımlılığı üzerinde durmuşlardır.

“Konuyu kalıcı ve zevkli kılarken öğrencinin bundan sonraki süreçte her konudan sonra bir oyun beklentisi oluşur. Ayrıca öğrencilerin bazıları bu oyunu oynamak istemeyebilir. Öğrenciyi öğrenme ortamında çokta zorlamak bence iyi değil bu sebepten dolayı belki ters bir tepki oluşabilir” (Ö3/ Akılda kalıcılık sağlaması/ Tüm konularda oyun beklentisi oluşması/ Bazı öğrenciler bu oyunu sevmeyebilir).

“Eğlenerek öğrenme açısından çok avantajlı bir oyun. Ki günümüz çağında 7den 70 e herkesin büyük bir zamanını teknolojik aletler, oyunlara harcadığını düşünürsek bir kazanımı oyuna uyarlamak fazlasıyla mantıklı. Fakat öğrenciler geçemedikleri zaman geçene kadar oynayacaklar ve bu açıdan oyun tüm avantajını ve özelliğini yitirecek. Zaman kaybı olmaya başlayacak ve öğrenci oyunu geçme odaklı

olduğu için kazanımı hiçbir anlamı olmayacak" (Ö5/ Eğlenceli olması/ Oyunun amacı dışına çıkma/ Oyunu geçmenin zaman alıcı olması)

"Avantajı öğrenci konuyu hızlı ve kolay bir şekilde kavrayacak fakat bu demek değil ki öğrenci telefonda başka şeylerle uğraşmayacak dezavantajı budur" (Ö9/ Öğrenmeyi ve öğretimi kolaylaştırma / Telefonda başka şeylerle uğraşma).

"Avantaj olarak telefonda oyun oynamayı seven öğrenciler için akılda kalıcılığı ve eğlenerek öğrenmesini sağlar. Dezavantaj olarak ise imkânı olmayan öğrenciler için kötü bir seçim olabilir" (Ö21/ Eğlenceli olması/ Akılda kalıcılık sağlaması / Telefonu olmayan öğrenciler için erişim zorluğu).

"Eğitim öğretimde kullanılmasının avantajı yaratıcı bir oyun olması. Öğrencilerin hayal dünyası ortaya çıkabiliyor bu oyun sayesinde ve öğretmenleri belki de bu oyun sayesinde öğrencisini keşfedebilir. Başka bir avantajı ise öğrenciler sürekli ders sisteminden sıkılabiliyor en azından bu oyun ile eğlenerek bir şey öğrenebilirler. Dezavantajı ise öğrenciler sürekli bu oyunu oynamak isteyebilir ve ders kısmını atlayabilir. Yani ders ve bu oyun kısmını dengeli bir şekilde yürütmemiz lazım" (Ö30/ Yaratıcılığı geliştirme/ Eğlenceli olması/ Oyun bağımlılığı /Oyunun amacı dışına çıkma).

Draw Your Game Kullanılarak Tasarlanan Oyunların Değerlendirilmesi Bulguları

Tasarlanan oyunlar "Tasarlanan oyunların düzeyi ve konusu bulguları", "Oyunda kullanılan öğelerin dağılımı bulguları", "Oyunu tamamlamak için gereken minimum süreye ilişkin bulgular" ve "Oyunun amacına yönelik bulgular" olmak üzere dört başlıkta sunulmuştur.

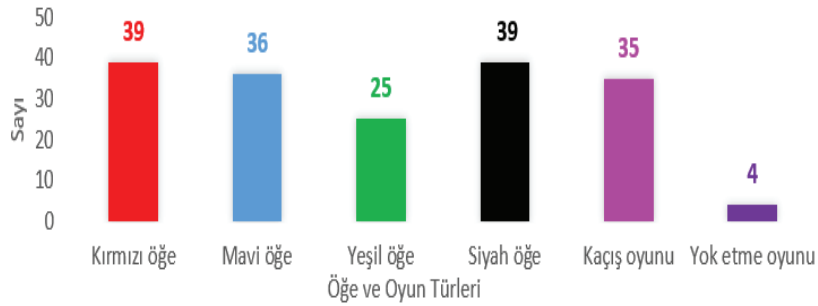
Tasarlanan Oyunların Konusu ve Düzeyi Bulguları. Veriler analiz edilerek Tablo 6'da sunulmuştur:

Tablo 6. Tasarlanan Oyunların Konusu ve Düzeyi

Düzyey	Konular	f
İlkokul düzeyi	Doğal sayılar ve işlemler	3
	Kesirler	2
	Ölçme	2
Ortaokul düzeyi	Çokgenler	7
	Kümeler	4
	Tam sayılarda işlemler	3
	Köklü sayılar	3
	Pi sayısı	2
	Ondalık gösterim	1
	Açılar	1
	Geometrik cisimler	1
	Üslü sayılar	1
	Yansıma ve öteleme	1
Lise düzeyi	Yüzdeler	1
	Fonksiyon	2
	Trigonometri	1
	Logaritma	1
Lisans düzeyi	Mantık	1
	İntegral	1
	Temel matematik	1
	Taban aritmetiği	1

Katılımcıların konu seçiminde daha çok ortaokul düzeyine yönelik oyunlar hazırladıkları görülmüştür. İlkokul düzeyinde daha çok doğal sayılar ve işlemler üzerinde oyun tasarlanmıştır. Ortaokul düzeyinde ise çokgenlerde yoğunlaşıldığı görülmektedir. Lise düzeyinde ise fonksiyon konusu üzerinde durulmuştur. İki oyun ise lisans düzeyi konularına yönelik tasarlanmıştır.

Oyunda Kullanılan Öğelerin Dağılımı ve Oyun Türü Bulguları. Veriler analiz edilerek Görsel 1’de sunulmuştur:

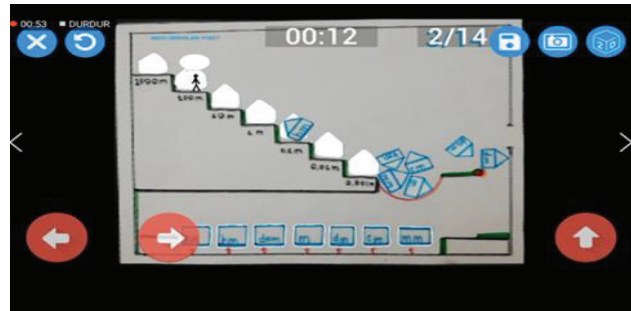

Görsel 1. Öğe ve oyun türlerinin dağılımı

Oyunda kırmızı, mavi, yeşil ve siyah öğeler bulunmaktadır. Tasarlanan oyunların tamamında siyah parkur çizildiği ve kırmızı yanma öğelerinin bulunduğu görülmektedir. 36 oyunda mavi öğeler, 25 oyunda ise yeşil öğeler kullanılmıştır. Oyunların 35’i yok etme, dördü ise kaçış oyunudur. Görsel 2’de kaçış oyununa Görsel 3’te yok etme oyunlarına ilişkin birer örnek sunulmuştur.

Görsel 2. Kaçış oyununa örnek (Oyun 5)

Oyunu tamamlamak için gereken minimum süreye ilişkin bulgular

Oyunu tamamlamak için gerekli minimum süreye ilişkin bulgular analiz edilerek

Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Oyunu tamamlamak için gereken minimum süreler

Oyun No	Süre /saniye	Oyun No	Süre /saniye	Oyun No	Süre /saniye	Oyun No	Süre /saniye	Oyun No	Süre /saniye
1	12	9	42	17	50	25	21	33	70
2	112	10	73	18	8	26	16	34	30
3	10	11	33	19	37	27	52	35	30
4	100	12	20	20	101	28	21	36	50
5	12	13	38	21	40	29	30	37	30
6	66	14	116	22	5	30	38	38	30
7	55	15	46	23	80	31	43	39	3
8	113	16	50	24	6	32	60		

Tablo 7'den görüldüğü gibi en kısa süren oyun 3 saniye ile Oyun 39, en uzun süren oyun ise 116 saniye ile Oyun 14 olmuştur.

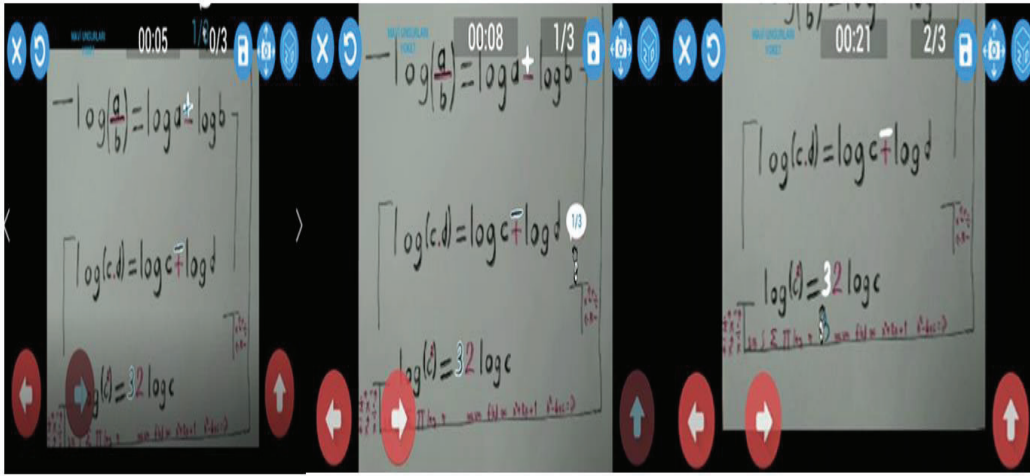
Oyunun Amacına Yönelik Bulgular. Veriler analiz edilerek Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. Oyunların amacı

Oyun no	Amaç
1	Sırayla π sayısına ait olmayan rakamları düşürerek π 'nin rakamlarına ulaşmak
2	Üslü sayıların altındaki mavi topları düşürmek
3	Geometrik cisimlerden zıplayarak kaçmak
4	Tek sayıları tek kısma çift sayıları çift kısma düşürüp yok etmek
5	Özel üçgenleri dolanarak kaçmak
6	Kümenin mavi elemanlarını ilgili kısımlara (A , B , $A \cap B$) düşürüp yok etmek
7	Köklü sayıyı ve karşısında kökten çıkmış hâlini yok etmek
8	Köklü sayıyı doğru olan iki doğal sayının arasına düşürmek
9	Üçgenleri düşürüp yok etmek
10	Uzunluk ölçü birimlerini sırayla düşürüp yok etmek
11	Ondalık sayının doğru kesir gösterimini düşürüp yok etmek
12	π 'nin değerini düşürüp yok etmek
13	Çokgenlerin her kenarı farklı renk, mavi kenarları düşürüp yok etmek
14	Çarpmada 0 yutan eleman, 0 ve diğer sayıyı çarpıtıp yok etmek
15	Köklü sayı ve değeri birleştirilmiş mavi şekil, düşürüp yok etmek
16	Tamsayıyı yuvarlayıp düşürüp yok etmek
17	Tamsayılarda sıralama yapmak, sonra gelen sayıya düşürüp yok etmek
18	Çokgen kenarlarındaki yeşillerle zıplayarak mavileri yok etmek
19	Logaritma formüllerini ilgili kısma düşürüp yok etmek
20	Açılar ve formülleri ilgili kısma düşürüp yok etmek
21	Kümeler ve sembolleri ilgili kısma düşürüp yok etmek
22	Grafikte dolanarak kaçmak
23	Sayılarla işlem sembollerini kırmızıya çarpıtıp yok etmek
24	Cos fonksiyonunun grafiğini kırmızıya çarpmadan dolanarak kaçmak
25	Mantık devresinde mavi anahtarları kırmızıya çarpıp yok etmek
26	Alan ölçü birimleri mavi, sırasıyla düşürüp yok etmek
27	Fonksiyon grafiklerinin kenarındaki mavileri düşürüp yok etmek
28	Logaritma formüllerindeki mavi yazıları düşürerek doğru formüle ulaşmak
29	Kesir parçalarını düşürüp yok ederek denk kesirler elde etmek
30	Farklı üçgenlerdeki mavileri düşürmek

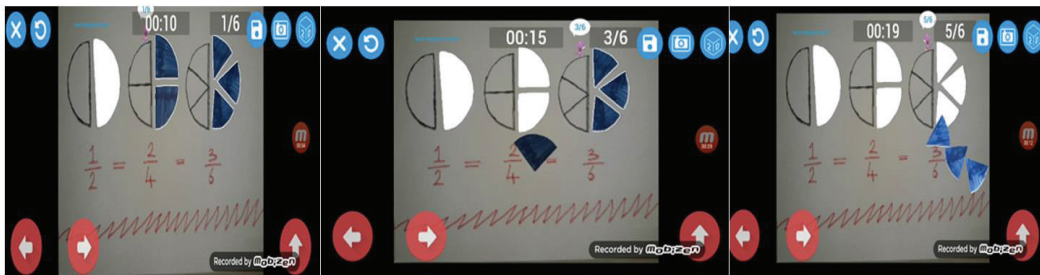
31	Uzunluk ölçme birim tablosunun üstündeki mavileri düşürmek
32	Kümelerde fark ve kesişim kısımlarındaki mavileri düşürmek
33	Çokgenlerde kenar ve köşelerdeki mavileri yazılara çarptırıp yok etmek
34	İlgili mavi elemanları düşürerek kümelerde birleşim kısmını oluşturmak
35	Kesir parçalarını düşürerek eşit olduklarını görmek
36	Kesirlerde verilen işlemin doğru yanıtı mavi ile gösterilmiş, kırmızıya değmeden mavileri bulmak
37	Denk kesirler bloklanmış, blokları kırmızıya düşürmek
38	Üslü ifadeleri düşürüp yok etmek
39	Tek eleman var ve hareket eder etmez kırmızı canavara değip yok oluyor, çarpmada yutan elemanı göstermek

Aşağıdaki şekillerde oyunlardan örnek görseller sunulmuştur.

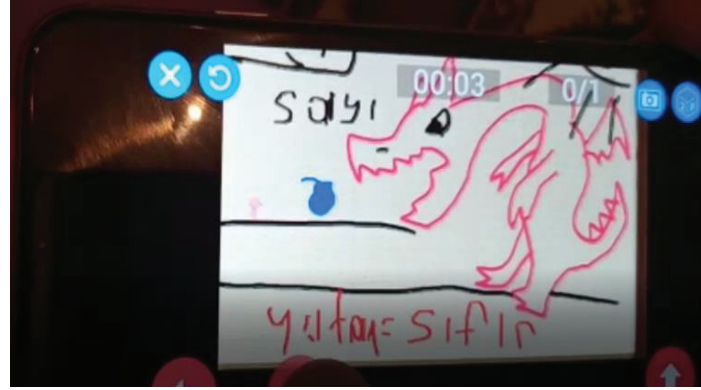
Görsel 4. Oyun 28'e ait görsel

Oyun 28'de bazı logaritma formülleri gösterilmiştir. Oyun kahramanı siyah zeminlerden geçerek mavi kısımları kırmızı kısımlara değdirmeye çalışmaktadır. Kırmızıya değen her mavi nesne yok olmakta ve yerinde bir boşluk oluşmaktadır. Kırmızı kısımlar ise ekranda olduğu gibi kalmaktadır. Bu sayede formülün doğru gösterimi ekrana yansımaktadır.

Görsel 5. Oyun 35'e ait görsel

Oyun 35'te oyun kahramanı olan mor kedi sol taraftan oyuna başlayarak siyah zemin üzerinde yürümektedir. Bütünün yarısına ait mavi parçayı alt kısımdaki kırmızı yazılara değdirerek yok etmiştir. Mavi kısım yok olduğu için şeklin yarısı kalmıştır. Benzer yok etme işlemini bu kez dört parçanın ikisini ve son olarak da altı parçanın üçünü düşürerek elde etmiştir. Sonuçta denk kesirler ekranda kalmıştır.

Görsel 6. Oyun 39'a ait görsel

Oyun 39 da ekranda kırmızı renkle tasarlanmış bir canavar bulunmaktadır. Bu canavarın alt kısmında ise Yutan=Sıfır yazısı bulunmaktadır. Yani kırmızı canavar çarpma işleminde yutan eleman olan sıfır sayısıdır. Siyah sayı yazısının altında mavi renkte bir nesne vardır. Oyuna başlandığında kahraman mavi nesneyi yani sayıyı hareket ettirmektedir. Sayı hareket ettiği anda canavara çarparak yok olmaktadır. Dolayısıyla sayı ne olursa olsun kırmızı canavara çarpıp yok olacaktır.

Sonuç ve Öneriler

Dijital oyunlarla öğrenme öğrencilerin hevesle sürece dâhil olduğu, farklı öğretim yöntemleriyle birlikte kullanıma olanak sağlayan ve gizil öğrenme sağlayan bir öğretim modelidir (Çatak, 2011). Eğitsel dijital oyunlar, eğitimcilerin öğrencilerini anlamlı ve eğlenceli etkinliklere dâhil etmek için kullandıkları oyun tabanlı öğrenmenin modern versiyonudur (Dellos, 2015). Dijital oyunlar yardımıyla gerekli bilgi işleme süreci sözelden görsele doğru kaymıştır (Gros, 2007). Etkili içerik tasarımı, dijital oyun tabanlı öğrenmenin başarısı için çok önemlidir (Hong, Cheng, Hwang, Lee ve Chang, 2009). Piyasadaki oyunların eğitim temasında hazırlanması öğrencilerin eğlenirken öğrenmelerini destekler (Çetin ve Yılmaz-İnce, 2021). Araştırmalar, yeni neslin daha iyi görsel okuryazarlık becerilerine sahip olduğunu ve dijital oyunlarla öğrenme süreçlerinde geleneksel eğitime göre daha ilgi çekici ve etkili olduğunu göstermektedir (Chaudhary, 2008). Ayrıca öğrencileri her zaman ve her yerde öğrenmeye teşvik etmek için yaygın olarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte, çeşitli araştırmalar, öğrencilerin bireysel özelliklerinin ve öğrenme yardım mekanizmasının dijital oyun tabanlı öğrenme ortamına uygun şekilde eklenmemesi durumunda oyunların öğrencileri öğrenmeye motive etmede ve bilgi edinmelerine yardımcı olmada başarısız olabileceğini göstermiştir (Komalawardhana, Panjaburee ve Srisawasdi, vd., 2021). Ayrıca, müfredat içeriğini de dijital oyunlara entegre etmek önemlidir. Pek çok eğitici oyun, müfredatı ve oyunu iyi bir şekilde birleştirmede başarısız olur. Bu nedenle bu oyunların motivasyonel potansiyelinden de yeterince faydalanılamaz (Wechselberger, 2009).

Bu araştırmada ortaokul matematik öğretmeni adaylarına dijital oyun tasarlama deneyimi yaşatarak görüşlerini ve ürünlerini incelemek hedeflenmiştir. Oyun hazırlamaya ilişkin olumlu görüşler incelendiğinde öğretmen adaylarının en çok kendi oyunlarını çizip tasarlayabilme ve oynayabilme üzerinde durdukları görülmüştür. Dönel-Akgül ve Kılıç (2020) da araştırmalarında öğretmen

adaylarının kendi oyununu tasarlayıp oynayabilmeyi beğendikleri sonucuna ulaşmışlardır. Bunun yanı sıra oyunun yaratıcılığa teşvik etmesi de öğretmen adaylarının sık kullandığı görüşlerdendir. Benzer şekilde Yıldız-Durak ve Karaoğlan-Yılmaz (2019) da öğretmen adaylarıyla yaptığı çalışmada yaratıcılığa teşvik sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca Aksoy ve Küçük- Demir (2019) yaptıkları çalışmada eğitsel dijital oyun tasarlanmanın öğretmen adaylarının yaratıcılıklarını olumlu etkilediği sonucunu elde etmişlerdir. Katılımcıların fazla teknolojik bilgi olmadan sadece kâğıt kalemle tasarım yapma, düşünceyi oyuna dökmeye de oyuna ilişkin olumlu görüş belirttikleri görülmüştür. Oyunun matematikte kullanılabilmesi Yıldız-Durak ve Karaoğlan-Yılmaz (2019) ile benzer bir sonuçtur. Öğretmen adaylarının oyunu ilgi çekici, düşünmeye teşvik edici, çağa uygun ve hırslandırıcı bulmuşlardır. Ayrıca oyunda hazırlanan seviyenin başka oyuncular tarafından oynanması ya da başkalarının hazırladığı oyun seviyelerinin oynama imkânlarının olmasını da olumlu özellikler olarak değerlendirmişlerdir.

Oyun hazırlanırken karşılaşılan güçlüklerden ilk sırada belirtilen çok sayıda çizim yapmadır. Bunu takip eden güçlüklerden konu bulma ve konuyu oyuna uyarlama (ya da aktarma) ise Yıldız-Durak ve Karaoğlan-Yılmaz'ın (2019) çalışma sonuçları ile benzerdir. Kapucu-Seçkin ve Çağlak (2018) ve Önen, Demir ve Şahin (2012) de oyun bulma konusunda katılımcıların güçlük yaşadığını belirtmişlerdir. Oyunu dijitale aktarmada ise genellikle algılama ve net gözükmeme sorunlarının olduğunu belirtmişlerdir. Oyun mobil cihazdan da çizilebilmektedir. Fakat katılımcıların kâğıt çizimini tercih etmelerinin, kâğıttaki renklerin farklı ışıklarda çekilen fotoğraflarda net algılanmamasının buna sebep olduğu düşünülebilir. Ayrıca fotoğrafı yükleyememe, sayı ve yazıların fotoğrafta net gözükmemesi de öğretmen adayları için yaşanan güçlüklerden olmuştur.

Dokunmatik ekran hem ekran penceresi hem de gerektiğinde klavye olarak kullanılabilir (Özkale ve Koç, 2014). Ayrıca dokunmatik ekran cihazların parmakla veya özel kalemler yardımıyla komuta edilmesini sağlamaktadır (Aydemir, 2011). Öğretmen adaylarının dokunmatik ekran konusunda daha çok olumlu görüş bildirdikleri görülmüştür. Özellikle kullanım kolaylığı ve hızlı kullanımı avantaj olarak belirtmişlerdir. Yanlışlıkla dokunulduğunda hataya yol açması ve hassas olması da en çok tekrar edilen dezavantajlardandır.

Katılımcıların oyunlarını hazırlarken hedeflerine bakıldığında birçok kodun aynı zamanda oyunların matematik eğitiminde kullanılmasının avantajları bulguları içinde de yer aldığı görülmektedir. En çok eğlenerek öğrenmeyi hedefledikleri görülmüştür. Matematik eğitiminde kullanılmasının avantajları kısmında da eğlenceli olmasından söz etmişlerdir. Dijital oyun tercihinde Griffiths (2003) eğitici ve eğlenceli oyun seçmenin faydalı olacağına değinmiştir. Oyunun eğlenceyle ilgili olduğu ve oyunlarla eğlencenin bir deneyim olduğu düşünüldüğünde, kullanılabilirlik analizinden daha fazla kullanıcı deneyiminin analizi önem kazanmaktadır. Çünkü nesnel ölçümler üretkenliği ve görev tamamlamayı baz alır fakat esasen oyun oyuncunun tutumunu değiştiren bir deneyimle ilgilidir (Fernandez, 2008). Öğretmen adayları ayrıca akılda kalıcılık (Chaudhary, 2008; Çatak, 2009; Karamustafaoğlu ve Aksoy, 2020), soyut konuları somutlaştırma (Dönel-Akgül ve Kılıç, 2020; İşçi ve Yeşiltaş, 2020; Saban ve Çelik, 2018) ve yaratıcılığı geliştirme (Ustabulut ve Kana, 2021) avantajlarını ifade etmişlerdir. Koparan (2021) dijital oyunların öğrenme ve öğretmede güçlü ve etkili bir araç olabileceğini ifade etmiştir. Araştırmanın sonuçları paraleldir. Dezavantajlar açısından en fazla oyun bağımlılığı ifade edilmiştir.

Oyun bağımlılığı diğer etkinliklere karşı ilginin azalması, oyun oynama süresinde kontrolsüzlük, oyun oynanamadığında yoksunluk hissetme ve olumsuz sonuçların bilinmesine rağmen oynamaya devam etme şeklinde ifade edilmiştir (Yalçın-Irmak ve Erdoğan, 2016). Bülbül, Tunç ve Aydil (2018) oyun bağımlılığı arttıkça ders çalışma sürelerinin ve genel akademik başarının düştüğünü ifade etmişlerdir. Bağımlılığa kişisel özelliklerin yanı sıra oyunların sahip olduğu özellikler ve bu özelliklerin bireylerde oluşturduğu duygusal yansımalar da sebep olmaktadır (Şimşek ve Karakuş-Yılmaz, 2020). Dolayısıyla asıl amacın eğitim öğretimin kalitesini artırmak olduğu düşünüldüğünde eğitsel oyun kullanımında bağımlılık öğesini ve oyun niteliklerini dikkate almak gerekmektedir. Öğretmen adayları dijital oyun tasarlamının zaman alıcı olması (Dönel-Akgül ve Kılıç, 2020) ve eğitsel oyuna zaman ayıramama (Karamustafaoglu ve Aksoy, 2020) dezavantajlarını da ifade etmişlerdir. Bazı öğrencilerin oyunu beğenmesi fakat başka öğretim yöntemlerini tercih etmesi ise Üstün (2020) çalışması ile benzeşik bir sonuçtur.

Etkili bir eğitsel oyun, oyunun müfredata dâhil edilip edilmeyeceği, nasıl dâhil edilmesi gerektiği ve oyunun hangi yönlerinin değerlendirilmesi gerektiği ile ilgilidir (Kambouri vd., 2003). Tasarlanan oyunlar incelendiğinde öğretmen adaylarının çoğunlukla ortaokul düzeyini tercih ettikleri görülmüştür. Bunda ortaokul matematik öğretmeni adayı olmalarının etkisi olduğu düşünülebilir. Öğretmen adayları ortaokul düzeyindeki konular içinde sıklıkla çokgenler üzerinde çalışmayı tercih etmişlerdir. Bunun ise çokgen çizimlerin diğer kavramlara ya da konulara göre daha kolay yapılmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Kümeler konusunda hazırlanan oyunlarda da temelde Venn şeması çizimlerinin olduğu belirlenmiştir. Kullanılan öğelerin dağılımında her oyunda parkur olduğu görülmüştür. Parkur olmadığı zaman (siyah zemin) ekranda beliren karakter yanmaktadır. Dolayısıyla siyah zemin kullanım zorunlu hâle gelmektedir. Öğretmen adayları oyunların tamamında kırmızı öğeyi de kullanmışlardır. Yok etme oyunlarında kırmızı öğe kullanımının zorunlu olmasına rağmen kaçış oyunlarında böyle bir zorunluluk yoktur. Öğretmen adaylarının oyuna heyecan katmak için bunu kullandıkları düşünülebilir. Oyun süreleri incelendiğinde oldukça kısa olduğu görülmektedir. 3 saniye ile 116 saniye arasında değişen bir süre yelpazesi görülmektedir. Öğretmen adaylarının tek seviyelik bir oyun tasarlama istenmesi göz önüne alındığında bunun olağan bir sonuç olduğu düşünülmektedir. Oyunlarda genellikle mavi öğelerin yok edilmesi hedeflenmiştir. Bazı oyunlarda mavi kısımların düşmesi ve yok olması ile ekranda sadece doğru görseller kalmaktadır. Bu belki öğrencilerin gizil öğrenme ile öğrenmelerine sebep olabilir. Bazılarında ise mavilerin yok olması ile ekranda herhangi bir şey kalmamaktadır. Dolayısıyla bu şekillerde tasarlanan oyunlarda öğrenci öğrenmesi ve amacın gerçekleşmesi güç olabilmektedir.

Araştırma doğrultusunda Draw Your Game oyununu kullanmak isteyenlere aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

- Draw Your Game Oyunu matematik eğitimi için değil, genel eğlence için tasarlanmış bir oyundur. Matematik için özel oyunlarla -Hoverland gibi- çalışmalar yapılabilir.

- Kalem kâğıtla çok çizim yapmamak adına kullanıcılar dijital ortamda çizim yapmaya yönlendirilebilir.
- Mavi öğelerin yok olmasından sonra ekranda sadece doğru öğelerin kalması sağlanmalıdır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Matematik Öğretmeni Adaylarının Dijital Oyun Tasarlama Deneyimleri, Görüş ve Değerlendirmeleri: Draw Your Game Örneği” başlıklı makale ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Aksoy, N. C. ve Küçük-Demir, B. (2019). Matematik öğretiminde dijital oyun tasarlamanın öğretmen adaylarının yaratıcılıklarına etkisi. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(1), 147-169. <https://doi.org/10.17152/gefad.421615>
- Aktaş, M., Bulut, G.G. ve Aktaş, B. K. (2018). Dört işleme yönelik geliştirilen mobil oyunun 6. sınıf öğrencilerinin zihinden işlem yapma becerisine etkisi. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 90-100.
- Alabi, T. O., ve Aniah, T. (2014). A game based learning approach to improving students learning achievements in education. *Journal of Education Research and Behavioral Sciences*, 3(5), 122-125. <http://repository.futminna.edu.ng:8080/jspui/handle/123456789/4038>
- Altınışik, M. (2021). *Dijital oyunların matematiksel kavram gelişimi ve öğretimsel nitelikler açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- Altuntaş, B. ve Karaarslan, M. H. (2017). Kullanıcıların mobil oyun tercihinde etkili olan faktör düzeylerinin öneminin belirlenmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (19), 277-298. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.321570>
- Alyaz, Y. ve Akyıldız, Y. (2018). Yabancı dil öğretimi için 3B dijital oyunlar/oyunlaştırılmış uygulamalar geliştirme. *Diyalog*, 6(1), 131-158.
- Aşıksoy, G. (2018). The effects of the gamified flipped classroom environment (GFCE) on students' motivation, learning achievements and perception in a physics course. *Quality & Quantity*, 52(1), 129-145. <https://doi.org/10.1007/s11135-017-0597-1>
- Aydemir, B. (2011). *Dokunmatik ekran kullanımının öğrencilerin bilgisayar kullanımına ve eğitsel bilgisayar oyunlarına yönelik tutumlarına etkisinin araştırılması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi.
- Aytaş, G. ve Uysal, B. (2017). Oyun kavramı ve sınıflandırılmasına yönelik bir değerlendirme. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 675-690. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.298146>
- Bağ, H. (2020). *Eğitsel bir dijital oyun yardımıyla kavramsal anlama düzeylerinin, bilimsel düşünme alışkanlıklarının ve argümantasyon becerilerinin gelişiminin incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Trabzon Üniversitesi.

- Baş, S. ve Ulum, H. (23-27 Ekim, 2019). İlkokul dördüncü sınıf kaynaştırma öğrencisinin mobil oyun yardımı ile matematik becerilerinin geliştirilmesi. 2. *Uluslararası Temel Eğitim Kongresi*, 68-71, Muğla, Türkiye.
- Bülbül, H., Tunç, T. ve Aydil, F. (2018). Üniversite öğrencilerinde oyun bağımlılığı: kişisel özellikler ve başarı ile ilişkisi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(3), 97-111. <https://doi.org/10.25287/ohuiibf.423745>
- Çetin, A. ve Yılmaz-İnce, E. (2021). Development of educational math game. *The Eurasia Proceedings of Educational and Social Sciences*, 23, 67-73.
- Chaudhary, A. G. (2008). Digital game-based learning—future of education?. *Pranjana: The Journal of Management Awareness*, 11(2).
- Chu, H. C., Wang, C. C. ve Wang, L. (2019). Impacts of Concept Map-Based Collaborative Mobile Gaming on English Grammar Learning Performance and Behaviors. *Journal of Educational Technology & Society*, 22(2), 86–100.
- Cömert, A. (2020). *Dijital oyun tabanlı öğrenme yöntemiyle tasarlanan ve uygulanan problem çözme etkinliklerine yönelik öğrenci görüşleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Bahçeşehir Üniversitesi.
- Çankaya, S. ve Karamete, A. (2008). Eğitsel bilgisayar oyunlarının öğrencilerin matematik dersine ve eğitsel bilgisayar oyunlarına yönelik tutumlarına etkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 115-127.
- Çatak, G. (2009). *Tasarım eğitiminde bilgisayar oyunlarının kullanımına yönelik bir model önerisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Çatak, G. (2011). Oynarken tasarlamak: Dijital tasarım oyunları. *Sigma*, 3, 385-391.
- Dellos, R. (2015). Kahoot! A digital game resource for learning. *International Journal of Instructional technology and distance learning*, 12(4), 49-52.
- Draw Your Game. (2022, January). *Prepare your pens, it's time to draw!* <https://www.draw-your-game.com/index.html>
- Dönel-Akgül, G. ve Kılıç, M. (2020). Fen bilgisi öğretmen adaylarının eğitsel dijital oyunlar ve kodu uygulamasına yönelik görüşleri. *Fen Bilimleri Öğretimi Dergisi*, 8(2), 101-120.
- Durgut, A. (2016). *Meslek Yüksekokulu öğrencileri için eğitsel matematik oyunu geliştirilmesi ve başarıya etkisinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Balıkesir Üniversitesi.
- Fernandez, A. (2008). Fun experience with digital games: a model proposition. *Extending Experiences: Structure, Analysis And Design Of Computer Game Player Experience*, 181-190.
- Gocheva, M., Somova, E., Angelova, V., Kasakiev, N. (2020, March). *Types of mobile educational games for children in primary school*. In 14th International technology, education and development conference, Valencia, March 2020. <https://doi.org/10.21125/inted.2020.0698>
- Gök, M. (2020). Sınıf öğretmeni adaylarının bir mobil oyun deneyimi: Aritmetiğin Temel Teoremi. *Journal of Computer and Education Research*, 8(15), 41-74. <https://doi.org/10.18009/jcer.643732>

- Gök, M., İnan, M. ve Akbayır, K. (2020). Examining mobile game experiences of prospective primary school teachers and their game designs about teaching math. *Elementary Education Online*, 19(2), 641-666. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2020.693115>
- Griffiths, M. (2003). Internet gambling: Issues, concerns, and recommendations. *CyberPsychology & Behavior*, 6(6), 557-568.
- Gros, B. (2007). Digital games in education: The design of games-based learning environments. *Journal of Research on Technology in Education*, 40(1), 23-38. <https://doi.org/10.1080/15391523.2007.10782494>
- Hong, J. C., Cheng, C. L., Hwang, M. Y., Lee, C. K., ve Chang, H. Y. (2009). Assessing the educational values of digital games. *Journal of Computer Assisted Learning*, 25(5), 423-437. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2729.2009.00319.x>
- Huang, Y. M., Huang, S. H. ve Wu, T. T. (2014). Embedding diagnostic mechanisms in a digital game for learning mathematics. *Educational Technology Research and Development*, 62(2), 187-207. <https://doi.org/10.1007/s11423-013-9315-4>
- Hwang, G. J. ve Chen, C. H. (2017). Influences of an inquiry-based ubiquitous gaming design on students' learning achievements, motivation, behavioral patterns, and tendency towards critical thinking and problem solving. *British Journal of Educational Technology*, 48(4), 950-971. <https://doi.org/10.1111/bjet.12464>
- Hwang, G. J., Hung, C. M. ve Chen, N. S. (2014). Improving learning achievements, motivations and problem-solving skills through a peer assessment-based game development approach. *Educational Technology Research and Development*, 62(2), 129-145. <https://doi.org/10.1007/s11423-013-9320-7>
- İlgaz-Büyükbaykal, C. ve Abay-Cansabuncu, İ. A. (2020). Türkiye'de yeni medya ortamı ve dijital oyun olgusu. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 4(1), 1-9. <https://doi.org/10.17932/IAU.EJNM.25480200.2020.4/1.1-9>.
- İnan-Kaya, G. (2018). Oyun ve tarihsel olarak oyunun eğitimdeki yeri. *Ulusal Eğitim Akademisi Dergisi*, 2(1), 66-78.
- İncekara, H. ve Taşdemir, Ş. (2019). Matematikte dört işlem becerisinin geliştirilmesi için dijital oyun tasarımı ve öğrenci başarısına etkileri. *Gazi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 5(3), 227-236. <https://dx.doi.org/10.30855/gmbd.2019.03.03>
- İşçi, T. ve Yeşiltaş, E. (2020). Sosyal bilgiler öğretiminde dijital oyun geliştirme yazılımı kullanımı ve sosyal bilgiler öğretmen adaylarının buna ilişkin görüşleri. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 159-183.
- Kambouri, M., Thomas, S. ve Schott, G. (23 March, 2003). Designing for learning or designing for fun? Setting usability guidelines for mobile educational games. *Proceedings of MLEARN*.
- Kapucu-Seçkin, M. ve Çağlak, S. (2018). Fen bilgisi öğretmen adaylarının eğitsel oyun tasarımları ve sürece ilişkin görüşleri: bir durum çalışması. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29, 536-573. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.364051536-573>.
- Karamustafaoğlu, O. ve Aksoy, S. (2020). "Canlıların sınıflandırılması" konusunda geliştirilen eğitsel oyunla ilgili öğretmen görüşleri. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 90-109.

- Kaynar, B. (2020). *Eğitsel ve dijital oyun tabanlı etkinliklerin hayat bilgisi dersindeki akademik başarı, tutum ve kahcılığa etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Koçyiğit, S., Tuğluk, M. N. ve Kök, M. (2007). Çocuğun gelişim sürecinde eğitsel bir etkinlik olarak oyun. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (16), 324-342.
- Komalawardhana, N., Panjaburee, P., ve Srisawasdi, N. (2021). A mobile game-based learning system with personalised conceptual level and mastery learning approach to promoting students' learning perceptions and achievements. *International Journal of Mobile Learning and Organisation*, 15(1), 29-49.
- Koparan, T. (2021). The impact of a game and simulation-based probability learning environment on the achievement and attitudes of prospective teachers. *International Journal of Mathematical Education in Science and Technology*, 1-19. <https://doi.org/10.1080/0020739X.2020.1868592>
- Krippendorff, K. (2018). *Content analysis: An introduction to its methodology*. Sage publications.
- Kuo, W. C. ve Hsu, T. C. (2020). Learning computational thinking without a computer: How computational participation happens in a computational thinking board game. *The Asia-Pacific Education Researcher*, 29(1), 67-83. <https://doi.org/10.1007/s40299-019-00479-9>
- Lu, C., Chang, M., Huang, E. ve Chen, C. W. (2011). Usability of context-aware mobile educational game. *Knowledge Management & E-Learning: An International Journal*, 3(3), 448-477. <https://doi.org/10.34105/j.kmel.2011.03.031>
- Mayring, P. (2014). *Qualitative content analysis: theoretical foundation, basic procedures and software solution*. Klagenfurt.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Sage.
- Ming, G. (2020). The use of Minecraft education edition as a gamification approach in teaching and learning mathematics among year five students. *International Research Journal of Education and Sciences*, 4(2), 14-17.
- Ni, Q. ve Yu, Y. (2015, February). Research on Educational Mobile Games and the effect it has on the Cognitive Development of Preschool Children. In *2015 Third International Conference on Digital Information, Networking, and Wireless Communications (DINWC)* (pp. 165-169). IEEE.
- Önen, F., Demir, S., ve Şahin, F (2012). Fen öğretmen adaylarının oyunlara ilişkin görüşleri ve hazırladıkları oyunların değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(3). 299-318.
- Özkale, A. ve Koç, M. (2014). Tablet bilgisayarlar ve eğitim ortamlarında kullanımı: bir alanyazın taraması. *SDU International Journal of Educational Studies*, 1(1), 24-35.
- Prensky, M. (2001). Fun, play and games: What makes games engaging. *Digital Game-Based Learning*, 5(1), 5-31.
- Prensky, M. (2008). The role of technology. *Educational Technology*, 48(6), 1-3.

- Saban, A. ve Çelik, İ. (2018). Bilgisayar ve öğretim teknolojileri öğretmen adaylarının eğitsel mobil uygulamalara yönelik algıları. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 14-26.
- Sarıçam, U. (2019). *Dijital oyun tabanlı STEM uygulamalarının öğrencilerin STEM alanlarına ilgileri ve bilimsel yaratıcılığı üzerine etkisi: Minecraft örneği* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Su, C. H. ve Cheng, C. H. (2013). A mobile game-based insect learning system for improving the learning achievements. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 103, 42-50. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.10.305>
- Şimşek, E. ve Karakuş-Yılmaz, T. (2020). Türkiye'de yürütülen dijital oyun bağımlılığı çalışmalarındaki yöntem ve sonuçların sistematik incelemesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 28(4), 1851-1866. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.3920>
- Taşdemir, Ş. ve Şüyun, S. B. (2016). Bilgisayar oyun tasarımı ve eğitsellik kazandırılmasına yönelik bir yaklaşım. *Selçuk-Teknik Dergisi*, 15(2), 113-124.
- Turan, B. N. (2019). *Mobil uygulama destekli öğretimin ilkökul öğrencilerinin kesirler konusundaki akademik başarılarına etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi.
- Ustabulut, M. Y. ve Kana, F. (2021). Türkçe öğretmeni adaylarının dijital oyunlarla ilgili görüşlerinin incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (42), 324-343. <https://doi.org/10.33418/ataunikkefd.858424>
- Üstün, A. B. (2020). Eğitsel dijital oyun tasarımına ve uygulanmasına yönelik öğretmen adaylarının görüşlerinin incelenmesi. *EJERCongress 2020 Conference Proceedings*, 55-62.
- Wechselberger, U. (2009). Teaching me softly: Experiences and reflections on informal educational game design. In *Transactions on Edutainment II* (pp. 90-104). Springer.
- Yalçın-Irmak, A. ve Erdoğan, S. (2016). Ergen ve genç erişkinlerde dijital oyun bağımlılığı: güncel bir bakış. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 27(2), 128-137.
- Yavuzkan, H. (2019). *Eğitsel dijital oyunların 5. sınıf öğrencilerinin matematik başarısına ve tutumuna etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi.
- Yıldırım, E. (2016). Dijital Oyun Tasarım Programlarının Eğitimde Önemi. *Mesleki Bilimler Dergisi*, 5(2), 12-19.
- Yıldız-Durak, H. ve Karaoğlan-Yılmaz, F. G. (2019). Öğretmen adaylarının matematik öğretimine yönelik eğitsel dijital oyun tasarımlarının ve tasarım sürecine ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 20(1), 262-278. <https://doi.org/10.12984/egeefd.439146>
- Yin, R. K. (2013). Validity and generalization in future case study evaluations. *Evaluation*, 19(3), 321-332.

Ek Kaynaklar

Ek-1: Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Değerli öğretmen adayı, Draw Your Game çalışma sürecinizi düşünerek lütfen aşağıdaki soruları içtenlikle yanıtlayınız. Cevaplarınız için şimdiden teşekkür ederim.

Ad-Soyad:

Sınıf:

- 1- Mobil oyun oynar mısınız?
- 2- Daha önce oyun geliştirme fırsatınız oldu mu? Cevabınız evetse ne tür bir oyun geliştirdiniz, açıklayınız?
- 3- Draw Your Game hakkında olumlu görüşleriniz nelerdir, açıklayınız?
- 4- Oyun tasarlarken ne tür güçlüklerle karşılaştınız, açıklayınız?
- 5- Sizin için dokunmatik ekranın avantaj ve dezavantajları neler oldu açıklayınız?
- 6- Oyunu tasarlarken hedefiniz neydi açıklayınız?
- 7- Bu oyunun matematik eğitiminde kullanılmasının avantaj ve dezavantajları nelerdir, tartışınız?

Extended Abstract

The place of technology in our lives is expanding day by day. Technological innovations, especially the existence of the internet in our lives, have also developed the methods and techniques used in education. One of the reasons for this, is that today's students, who represent the Z generation, actively use technology in their lives. Today, besides traditional games in education, new game environments that allow the use of technological devices and/or the internet have emerged. These games are described as digital games. Some of the benefits of digital games are to provide ego satisfaction by winning the game and to support creativity and learning (Prensky, 2001). Games improve students' academic success (Kaynar, 2020; Su and Cheng, 2013) and problem-solving skills (Cömert, 2020; Hwang et al., 2014). In addition, it increases their motivation (Aşıksoy, 2018), critical thinking perceptions (Hwang and Chen, 2017), attitudes (Alabi and Aniah, 2014) and their ability to perform cognitive activities (Gocheva et al., 2020). It is known that digital games improve scientific creativity (Aksoy & Küçük-Demir, 2019; Sarıçam, 2019), contribute to foreign language learning (Alyaz & Akyıldız, 2018) and improve conceptual understanding (Bağ, 2020).

In this study, secondary pre-service mathematics teachers were asked to design a digital game by choosing any subject, concept, transaction or symbol related to mathematics. The aim of the research is to examine the opinions of pre-service teachers by giving them game design experience and to examine the games that emerged at the end of the process. For this, Draw Your Game has been chosen which can be downloaded free of charge to mobile devices over the internet. In addition to being able to play existing games, this game also gives users the power to design their own games. One of the reasons why this game is preferred is that it does not require much technological knowledge for designing. There are two alternatives at the design stage. The first of these is to design in a digital environment. The other one is creating the design by using paper and pencil and taking a photo and transferring it to the game. Four colors are used in the game. The areas where the character will jump are

drawn with green color. When the red color touches the character in the game, it ends the game unsuccessfully. At the same time, the level can be passed by destroying the blue objects by touching the red objects. Playground can be drawn with black color. When the game starts, the hero of the game appears on the screen and can be played. The research was carried out with 39 sophomore pre-service teachers who were studying at a state university. The research, in which case study design, one of the qualitative research methods, was used, lasted six weeks. The data were obtained from the semi-structured interview form consisting of seven questions and the games designed by the pre-service teachers. Content analysis was used to analyze the data.

As a result of the research, it was determined that pre-service teachers liked being able to draw, design and play their own games with the help of this game. It is also stated that the game increases imagination and encourages creativity. They found the game interesting and stimulating to think. They stated that they had difficulties in the game's inability to perceive colors clearly. In addition, it was revealed that they had difficulties in drawing a large number of drawings and finding a subject. They stated that the touch screen provides ease of use. However, they also stated that accidentally touching the screen causes undesirable results. While preparing the game, the participants aimed to learn by having more fun, to keep the subject in mind and to simplify the subject. They found it advantageous to use the game in mathematics education in terms of being fun and keeping it in mind. At the same time, they stated that it is disadvantageous to use the game in mathematics education because it causes addiction and goes beyond the purpose of the game. When the games were evaluated, it was seen that the game subjects were designed at various levels from primary school to undergraduate level. However, it was determined that the subjects related to the secondary school level were mostly discussed. Among the secondary school subjects, it was seen that polygons were mostly studied. Undergraduate level subjects have been studied less than other levels. It has been observed that the most red and black elements are used in game design. In addition, it has been determined that destruction games are designed more than escape games. The shortest game was 3 seconds and the longest game was 116 seconds. In games, it is generally aimed to destroy the blue items. But in some games, only the correct items remain on the screen with the falling and destroying of the blue parts. Draw Your Game is a game designed for general entertainment, not for mathematics education. It is suggested that studies can be done with specific games (such as Hoverland) for mathematics education. In addition, users can be directed to draw digitally in order not to draw too much with pen and paper. Another suggestion for those who want to use this game is to provide that only the right items remain on the screen after the blue items disappear.

Geliş Tarihi / Received Date
20.10. 2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
20.02. 2023

Kul Nesîmî'nin 'Kime Ne' Redifli Meşhur Nefesi: *Haydar Haydar*'ın Tekkelerden Sahnelere Uzanan Asırlık Yolculuğu

*Kul Nesîmî's Famous Nefes with 'Kime Ne' Rhyme: Haydar Haydar's Centennial
Journey from Lodges to Scenes*

Eray CÖMERT¹

Öz

“Ben melâmet hırkasını kendim giydim eğnime” sözleriyle başlayan ve “Haydar Haydar” ismiyle bilinen müzik eseri, geçmişten bugüne Türkiye müzik kültürünün popüler repertuar elemanlarından biri olmuştur. Güftesi Kul Nesîmî'nin “kime ne” redifli meşhur nefesine dayanan eserin, hemen her müzik türünde seslendirilmiş örnekleri bulunmaktadır. Bununla birlikte, yazılı ve işitsel kaynaklar süreç içerisinde eserin farklı müzikal versiyonlarının oluştuğunu ve 1930'lu yıllardan itibaren taş plaklarda yer almaya başlayan ve günümüz kültür-sanat ortamlarında da sıklıkla seslendirilen versiyonun belirli bir değişim ve dönüşüm sürecine bağlı olarak oluştuğuna işaret etmektedir. Bu makalede takriben 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren çeşitli arşiv ve yayınlarda yer almaya başlayan nota ve ses kayıtları bir araya getirilerek, nefesin farklı musiki ortamlarında ve farklı icracıların yorumları neticesinde geçirdiği edebî ve müzikal değişikliklerin ve çeşitliliğin tanımlanması amaçlanmaktadır. Tümüyle arşiv araştırması ve belge karşılaştırmasına dayalı veri toplama yönteminin uygulandığı çalışmada, büyük kısmı ilk defa okuyucu karşısına çıkacak özgün arşiv belgelerine yer verilerek musiki literatürüne katkı sağlanması hedeflenmektedir. Bu amaç doğrultusunda gerçekleştirilen çalışmada, 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren hazırlanan yazma ve matbu notalarda, eserin ilk versiyonlarının yer almaya başladığı görülmüştür. Özellikle el yazması notalarda “ilâhî” ve “nefes” tanımlamalarının yer alması, eserin İstanbul çevresindeki dînî musiki repertuarının bir parçası olduğunu ve tekke ve tarikatların repertuarında gelişip yaygınlaştığını ortaya koymaktadır. Günümüzde popüler olan versiyonla ilgili bilgi dağarcığında melodinin kim tarafından bestelendiğine ilişkin herhangi bir kayda rastlanmazken, eserin güfte şairinin ismiyle anıldığı görülmektedir. Oysa tahminen 1900'lerin ilk çeyreğinde hazırlanmış iki farklı notada, eserin Nâyî Şeyh Ali Rıza Efendi tarafından bestelendiği kaydedilmiştir. Bununla birlikte, Hafız Âşir Efendi, Hüseyin Baba, Safiye Ayla gibi icracılar tarafından kaydedilmiş taş plaklarda, benzer veya kısmen benzer ezgilerle icra edilmiş örneklerinin varlığına tesadüf edilmektedir. Notalar ve ses kayıtlarının sunduğu olanaklar çerçevesinde, eserin 20. yüzyıl boyunca farklı ortamlarda ve farklı icracıların

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuarı, Müzikoloji Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, e-mail: comerter@itu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8052-8192

yorumları neticesinde şekillendiği ve bugün bilinen versiyonunun popüler hale gelmesinde müzik endüstrisinin büyük rolü olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kul Nesîmî, kime ne, Haydar Haydar, nefes, ilâhî, Bektâşî musikisi, Tekke musikisi

Abstract

The musical piece which starts with the words Ben melâmet hırkasını kendim giydim eĝnime and is known as Haydar Haydar, has been one of the popular repertory elements of Turkish music culture from past to present. The piece, whose lyrics are based on Kul Nesîmî's famous "kime ne" rhymed poem, has versions that have been performed in almost every musical genre. However, written and auditory sources indicate that different musical versions of the piece were formed in the historical process and the popular version that started to take place on gramophone recordings in the 1930s and is frequently performed in today's culture and art circles had been formed due to a certain change and transformation process. In this article, it is aimed to describe the literary and musical changes and diversity that nefes had undergone in different musical circles and as a result of interpretations by different performers, by bringing together the musical notations and sound recordings that started to appear in various archives and publications since the first half of the 20th century. In the study, it is seen that the first versions of the piece began to appear in the handwritten and printed scores prepared in the first quarter of the 20th century. The definitions "ilahi" and "nefes" in the handwritten scores reveal that the piece is a part of the religious music repertoire around İstanbul and that it was developed and became widespread in the repertoire of dervish lodges and sects. Within the framework of the possibilities offered by the sheet music and sound recordings, it is understood that the piece was shaped in different circles and as a result of the interpretations of different performers throughout the 20th century, and the music industry played a major role in the popularization of the version known today.

Keywords: Kul Nesîmî, kime ne, Haydar Haydar, nefes, ilâhî, Bektashi music, Lodge music

Giriş

Yazılı ve işitsel kaynaklar, *Ben melâmet hırkasını kendim giydim eĝnime* sözleriyle başlayan ve *Haydar Haydar* ismiyle bilinen eserin musiki çevrelerinin gündemine bir asırdan fazla bir süre önce girdiğini göstermektedir. Ancak, eserin güftesi bundan daha eskidir. Zira "kime ne" redifli güfte, edebiyat çevrelerinin yayınlarında 17. yüzyıl tekke şairlerinden biri olduğu bildirilen *Kul Nesîmî'nin Ben yitirdim ben ararım yâr benimdir kime ne* sözleriyle başlayan şiirinin muhtelif beyitlerinden ya da bu beyitlerin farklı versiyonlarından oluşmaktadır. 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren, özellikle tekke musikisi repertuarını yansıtan kaynaklarda notalarına rastlanan eserin, aynı yüzyılın ikinci çeyreğinden sonra çeşitli sanatçılar tarafından yayımlanan plaklar yoluyla geniş kitlelere ulaştığı görülmektedir. Hafız Yaşar Okur, Hafız Âşir Efendi, Hüseyin Baba gibi tekke musikisi üslubunda seslendiren sanatkârların yanı sıra Hamiyet Yüceses, Safiye Ayla, Perihan Altındağ Sözeri, Nigâr Uluerer, Müzeyyen Senar, Nesrin Sipahi, Kâni Karaca gibi klasik üsluptaki icralarıyla bilinen solistlerin, daha ziyade halk musikisi tarzındaki icralarıyla tanıdığımız Ruhi Su'nun, Orta Anadolu Abdal geleneğinin son büyük ustalarından Neşet Ertaş'ın, Türk pop müziğinin efsane isimlerinden Tanju Okan'ın ve arabesk müziğin sembollerinden Müslüm Gürses'in repertuarında bu eserin de yer aldığı bilinmektedir. Bununla birlikte, popüler olsun ya da olmasın, günümüzde musikinin farklı türlerinde performans sergileyen pek çok sanatkârın bu eseri repertuarına dâhil ettiği, albüm çalışmalarının yanı sıra sahne

performansları sırasında da sıklıkla seslendirdiği görülmektedir. Ayrıca, Anadolu'nun farklı coğrafi alanlarındaki halk sanatçılarının repertuvarlarında, benzer veya kısmen benzer sözlerle icra edilen ve çoğunlukla birbirinden farklı melodiler üzerine inşa edilmiş örneklerine de tesadüf edilmektedir.

Bu kadar yaygın ve popüler bir eserin geçmişte farklı müzik türlerinde faaliyet gösteren sanatçıların tarafından seslendirilmesi, güfte ve melodi üzerindeki değişimi kaçınılmaz hale getirmiştir. Müzik endüstrisi içerisinde ayakta kalabilmenin ve piyasa koşullarına uyum sağlayabilmenin ön şartı olarak görülen farklı ve özgün olma isteği de, eserle ilgili bu değişim rüzgarının geçmişte olduğu gibi bugün de tüm şiddetiyle esmesine neden olmaktadır. Üslup farklılığı, yorum ya da icra kapasitesi gibi özneliği vurgulayan kavramlarla tarif etmenin yeterli olmadığı bu durum, güfte ve melodinin icra ortamına ve müzik türüne bağlı olarak değişmesine yol açmakta; en önemlisi de eserin sosyal bellek içerisindeki biçiminin belirleyicisi olmaktadır. Fakat bu, yaşamın doğasına aykırı bir durum değildir ve bir kültürel dejenerasyon olarak da algılanmamalıdır. Zira eserin bugün sanat çevrelerinde ve toplumda kabul gören versiyonu halihazırda ilk versiyonunu yansıtmaktan zaten uzaktır. Ve bu tür değişimler çoğu zaman arz-talep ilişkisine bağlı olarak ya kalıcı hale gelmekte ya da kendiliğinden yok olmaktadır. Neticede, söz konusu eserin popüler kültür içerisindeki icralarıyla, bilinen en eski versiyonlarının ya da geleneksel icra şeklinin birbirini yansıtmadığı zaten ortadadır. Bu noktada, bir köken arayışından ziyade, kültürel değişimin müzikal değişime nasıl kapı araladığını keşfedebilmek ve bunu söz konusu eser üzerinden örnekleyebilmek için, ulaşılabilen en eski nota ve ses kayıtlarından hareketle süreç içerisindeki kırılma noktalarını anlamaya ihtiyaç vardır.

Günümüz müzisyenlerinin repertuvarlarına ulaşana dek eserin hangi versiyonlarının ortaya çıktığının anlaşılması için, arşiv taraması ve belge karşılaştırmasına dayalı bir incelemenin yapılması gereklidir. Zira bu tür bir inceleme, İstanbul çevresi tekke musikisi içerisinde filizlenen eserin müzik endüstrisi yoluyla yaygın bir repertuar elemanı haline gelme sürecine ilişkin kırılma noktalarının anlaşılmasına katkıda bulunacak, ayrıca güftenin farklı melodilere giydirilmesine bağlı olarak müstakil eser hüviyetindeki birtakım oluşumların varlığını anlamayı kolaylaştıracaktır. Bu düşünceden hareketle, bu makalede 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren çeşitli arşiv ve yayınlarda yer almaya başlayan nota ve ses kayıtları bir araya getirilerek, nefesin farklı müzik ortamlarında ve farklı icracıların yorumları neticesinde geçirdiği edebî ve müzikal değişikliklerin ve çeşitliliğin tanımlanması amaçlanmaktadır. Bu türden bir tanımlama yapma ihtiyacı ise, esasen birbirine yakın tarihlerde hazırlanmış yazılı ve işitsel kaynaklarda güfte ve ezgi bakımından belirli bir standardın görülmemesinden ileri gelmektedir. Eserle ilgili en eski kaynaklarda bile göze çarpan bu durum, icra ortamına bağlı olarak eserin çeşitlerinin ortaya çıktığını göstermektedir.

Yazılı kaynaklarda *Ben melâmet hurkasını kendim giydim eğnime* sözleriyle başlayan esere ait çok sayıda notaya tesadüf edilmektedir. Bunların bir kısmı, eserin 20. yüzyılın ilk çeyreğindeki görünümünü ortaya koyan el yazması notalar olmakla birlikte, bir kısmı da ilerleyen yıllarda hazırlanmış ve çeşitli yayınlar aracılığıyla ilgililerine sunulmuş matbu kaynaklardır. Çeşitli arşivler aracılığıyla günümüze intikal eden yazma notalar, çoğu zaman ortak bir seyir hattını takip eden ve bu nedenle birbirine benzer ya da kısmen benzer melodileri yansıtan, fakat hiçbir koşulda birbirinin kopyası durumunda olmayan örneklerdir. Bununla birlikte, nispeten yakın geçmişte hazırlanan matbu kaynaklar içerisinde,

kurumsal ya da bireysel çalışmalara bağlı olarak yazma notalardan kopyalanarak ya da plaklardan dikte edilerek çoğaltıldığı anlaşılan ve büyük ölçüde birbirini tekrar eden notalara rastlanmaktadır. Künyesinde *Ben melâmet hurkasını kendim giydim eğnime* sözleriyle başlayan esere ait olduğu belirtilen ve dolayısıyla da tekil bir esere aitmiş gibi görünen bu tür notaların, çoğu zaman kaynağı belli olmayan, müstakil bir versiyonu yansıttığı görülmektedir. Ancak bunların, kimi zaman plaklardan dikte edilen, kimi zaman da farklı kaynaklardaki bilgilerin bir araya getirildiği derleme notalar olması versiyon takibini zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmada, tercihen arşiv belgesi hüviyetini taşıyan, erişilebilir durumdaki el yazması notalardan veya melodi ya da güfte açısından özgünlüğü bulunan matbu kaynaklardan istifade edilmiş; diğerleri kapsam dışında bırakılmıştır.

Çalışmada incelenen veya gündeme getirilen ses kayıtlarının seçiminde de benzer bir yol izlenmiştir. Eserin yer aldığı ilk ses kayıtlarının, tahminen 1930'lu yıllardan itibaren piyasaya sunulan taş plaklar aracılığıyla günümüze ulaştığı düşünülmektedir. Plak etiketlerinde tarih bulunmadığı için, bunların kayıt ve/veya yayın tarihlerini kesin olarak belirlemek mümkün olmamıştır. Bu noktada, plak firmalarının belirli tarih aralıklarını yansıtan kataloglarından istifade edilmiş ve yayın kronolojisi, ortalama tarih aralıkları baz alınarak belirlenmiştir. Ayrıca, eseri ihtiva eden plaklar içerisinde, melodi çatısının dışında kalan eklemeler yoluyla sanat ve performans kabiliyetinin ön plana çıkarıldığı örneklere tesadüf edilmektedir. Bu tür kayıtlarda ana melodiyi bireysel yorumla bağlı motiflerden ayırt etmenin çoğu zaman mümkün olmadığı ve esasında da öznel bir yaklaşım gerektirdiği düşünülerek, çalışmada erişilebilen tüm ses kayıtlarına değil, tercihe bağlı olarak seçilen örnek eser ve/veya icralara yer verilmiştir. Bu noktada, icracının kim olduğuna ve icranın hangi müzik tarzını yansıttığına bakılmaksızın, güfte ezgisinin eserin farklı bir versiyonunu temsil ettiği ses kayıtları çalışmaya dâhil edilmiştir.

Çalışmada istifade edilen nota ve ses kayıtlarında, güftenin beyit, mısra, kelime ya da ifade düzeyinde farklılıklar içerdiği görülmektedir. Ayrıca kimi zaman, incelenen kaynağa özgü beyit ya da mısraların varlığı da göze çarpmaktadır. Bu da benzer, kısmen benzer veya farklı güfte metinlerinin varlığına, dolayısıyla da kaynaklarda güfte açısından oldukça dağınık ve standardı olmayan bir görünüme işaret etmektedir. Bununla birlikte, edebiyat tarihinde *Nesîmî* mahlasını kullanan birden fazla şairin olması, kimi musiki kaynaklarında şiirin ve dolayısıyla da güftenin farklı şairlerin isimleriyle kaydedilmesine neden olmuştur. Öyle ki, kimi kaynaklarda güfte 15. yüzyıl divan şiirinin meşhur şairlerinden biri olan ve *Bağdath Nesîmî* olarak da bilinen *Seyyid Nesîmî* ile ilişkilendirilirken, kimi kaynaklarda da 17. yüzyıl tekke şairlerinden biri olan *Kul Nesîmî*'nin ismiyle kaydedilmiştir. Ayrıca, mahlas nedeniyle güftenin yalnızca *Nesîmî* adıyla kaydedildiği örneklere de tesadüf edilmektedir. Bu farklılıklar hem yazılı kaynakların hem de toplumsal bilginin aktarımı açısından karışıklığa sebebiyet vermektedir.² Bu noktada öncelikle edebiyat çevrelerinin güfteye temel oluşturan şiirle ilgili tespitlerine göz atmakta fayda vardır.

Edebiyat tarihine ilişkin çalışmalarda söz konusu şiiri/güfteyi *Seyyid Nesîmî*'nin şiirlerinden ayırarak, *Nesîmî* mahlasını kullanan bir başka şaire atfeden ilk müellif Sadeddin Nüzhet [Ergun] olmuştur. 1930 yılında yayımladığı *Bektaşî Şairleri* isimli kitabının "Nesimî" başlığı altında bu şairin altı farklı şiirine

² Daha ayrıntılı bilgi için şu kaynaklara bakılabilir: Cunbur, 1968, s. 135-137; Öztelli, 1969, s. 3; Albayrak, 2002, s. 353

yer veren Sadeddin Nüzhet, “H. 807 de derisi yüzülen meşhur Âzerî şairi ‘Nesimî’nin olmadığı muhakkak olan bu şiirlerin kaili hakkında malûmatımız yoktur.” açıklamasıyla yetinmiş, şairin kimliği hakkında ayrıntılı bilgi vermemiştir ([Ergun],1930, s. 295). Ancak, 1938’de yayımladığı *Halk Edebiyatı Antolojisi* başlıklı kitapta bu şairin kimliğini “XVII nci asır Bektaşî şairlerinden olan Kul Nesimî bilhassa nefesleriyle şöhret kazanmıştır.” sözleriyle açıklamış; burada da, hayatı ve şiirlerinin özelliklerine dair herhangi bir izahta bulunmamıştır (1938, s. 271). Öte yandan, incelememize konu olan esere ait güftenin, bu yayınlarda Kul Nesimî’nin şiirleri arasında gösterilen ve *Ben yitirdim ben ararım yâr benimdir kime ne* mısraıyla başlayan şiirin farklı beyitlerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Müellifin 1930 yılında yayımladığı şiir aşağıdaki gibidir (1930, s. 295-296):

“Ben yitirdim ben ararım yâr benimdir kime ne
Gâh giderim öz bağuma gül dererim kime ne

Gâh giderim medreseye dersokurum Hak için
Gâh giderim meyhaneye dem çekerim kime ne

Kelp rakip haram diyormuş şarabın bir katresin
Saki doldur ben içerim günah benim kime ne

Ben melâmet gömleğini deldim taktım egnime
Ârû namus şişesini taşa çaldım kime ne

Ah Yezit seccadeni al yürü mescit yoluna
Pir eşiği benim Kâbem kiblegâhım kime ne

Gâh çıkarım gökyüzüne hükmederim Kaftan Kafa
Gâh inerim yeryüzüne yâr severim kime ne

Kelp rakip böyle diyormuş güzel sevmek pek günah
Ben severim sevdiğimi günah benim kime ne

Nesimî’ye sordular yârın ile hoş musun
Hoş olayım olmayayım o yâr benim kime ne”

Sadeddin Nüzhet, yayımladığı bu şiirin muhtelif mısralarına ilâve ettiği dipnotlarda bazı mısra ve beyitlerin farklı versiyonlarını “nüsha” notuyla birlikte aktarmıştır (1930, s. 296). Şiirin ana metni içerisinde gösterilmeyen bu ilâveler, Sadeddin Nüzhet’in şiiri en az iki farklı kaynaktan naklettiğinin işareti olmalıdır. Fakat bu kaynakların referans bilgilerini vermediği için, yukarıdaki şiirin ve dipnotlarda gösterdiği ilâve beyitlerin hangi yazılı kaynaklardan intikal ettiğini belirlemek mümkün değildir. Aslına bakılırsa, ilâvelerin ana metindeki dize ve beyitlerin yerine geçip geçmeyeceği ya da ilgili beyitten sonra gelip gelmeyeceği de kimi noktalarda belirsizdir. Zira ilâve edilen kimi dize veya beyitler anlam ve muhteva bakımından birbirinin versiyonu gibi algılanırken, kimileri de tümüyle farklıdır. Sözelimi, üçüncü beytin ikinci mısranın sonuna ilâve edilen dipnottaki,

“Sofular haram demişler bu aşkın şarabına
Ben doldurur ben içerim kime ne”

beyti ile dördüncü beytin ilk mısraına eklenen dipnotta yer alan “Ben melâmet hırkasını kendim giydim egnime” dizesi, ana metindeki içeriğin farklı versiyonları olarak düşünülebilir. Bununla birlikte, beşinci beytin ikinci mısraına eklenen dipnotta bulunan,

“Sofular secde ederler mescidin mihrabına
Yâr eşiği secdegâhım yüz sürerim kime ne”

beyti ile yedinci beytin ilk mısraına eklenen dipnottaki,

“Gâh çıkarım gökyüzüne seyrederim âlemi
Gâh inirim yeryüzüne seyreder âlem beni”

dizelerinin ana metindeki beyitlerle yakınlığından söz etmek mümkün değildir. Bu noktada, özellikle son iki beytin, dipnotlarla gösterilen beyitlerin sonunda yer alabileceği akla gelirken, bununla ilgili herhangi bir açıklama yoktur. Bununla birlikte, ana metindeki matlanın farklı olduğuna yönelik herhangi bir emare olmadığı için, dipnotlarla gösterilen dize ve beyitlerin farklı bir şiire ait olmadığı ve aynı şiirin farklı bir kaynaktaki versiyonları olduğu düşünülebilir.

Öte yandan, Sadeddin Nüzhet'in sözünü ettiği şair hakkında daha detaylı bir inceleme, 1969 yılında Cahit Öztelli tarafından yayımlanmıştır. Öztelli, *Onyedinci Yüzyıl Tekke Şairi Kul Nesîmî* başlıklı kitabında, çeşitli cönklerde tespit ettiği ve Bağdatlı Seyyid Nesîmî'yle aynı mahlası kullanan bu şaire ait olduğunu ileri sürdüğü yüz yedi adet şiire yer vermiştir.³ Öztelli onu, Seyyid Nesîmî'den farklı bir şair olduğunu belli etmek üzere, yalnızca iki şiirinde mahlas olarak yer alan *Kul Nesîmî* adıyla tanıtmayı tercih etmiştir. Kitapta Kul Nesîmî'ye isnat edilen şiirler içerisinde, *Ben melâmet hırkasını kendim giydim eğnime* ve benzeri sözlerle başlayan güftelere kaynak oluşturan şiirin iki farklı versiyonu bulunmaktadır. Ancak, kitaptaki şiirlere dair referans bilgileri verilmediği için bunların hangi kaynaklardan tespit edildiğinin anlaşılmasına ve orijinal kaynaklarından mukayese edilmesine imkân yoktur.

Cahit Öztelli'nin kitabında yer verdiği şiirin ilk versiyonu, Sadeddin Nüzhet'in ilk defa 1930 yılında yayımladığı ve yukarıda iktibas ettiğimiz şiirle imlâ farklılıkları dışında aynıdır (Bkz. Öztelli, 1969, s. 48-49).⁴ Ancak, Sadeddin Nüzhet'in dipnotlarla aktardığı ve farklı nüshaları gösteren dize ve beyitler, Öztelli'nin kitabında yer almamaktadır. Öztelli, şiirin son mısraına iliştiirdiği dipnotta, bestelenmiş olan bu manzumenin önceleri Bağdatlı Nesîmî'nin şiirlerinden biri sanıldığını aktarmaktadır. Ayrıca, bu şiir ile hemen ardında bulunan iki manzumenin aynı ayakta olduğunu, fakat bunların farklı şiirler olduğunu ifade etmektedir (1969, s. 49). “Ben melâmet hırkasını kendim geydim eğnime” mısraıyla başlayan ikinci şiir incelendiğinde, beyitlerinin Sadeddin Nüzhet'in dipnotlarda gösterdiği dizelerle neredeyse aynı olduğu göze çarpmaktadır. Bu durum, iki müellifin aynı yazılı kaynaktan istifade ettiklerini akla getirir de, mısralarda görülen ifade farklılıkları bunu doğrulamaya yeterli değildir. Öztelli'nin kitabındaki ikinci şiir aşağıdaki gibidir (1969, s. 49):

“Ben melâmet hırkasını kendim geydim eğnime
Âr-ü nâmus şîşesini taşa çaldım kime ne

Gâh çıkarım gökyüzüne seyrederim âlemi
Gâh inirim yeryüzüne seyreder âlem beni

Gâh giderim medreseye ders okurum Hak için
Gâh giderim meyhaneye dem çekerim ışk için

Sofular haram demişler ışkımın şarabına
Ben doldurur ben içerim günah benim kime ne

³ Cahit Öztelli'nin bu kitaptan daha önce yayımladığı “XVII. Yüzyıl Tekke Şairi Kul Nesîmî” başlıklı makalesine de bakılabilir (1957, s. 488-492).

⁴ Bu nedenle, Cahit Öztelli'nin yayımladığı metin buraya alınmamıştır. Karşılaştırmak için Sadeddin Nüzhet'in yayımladığı metne bakılması yeterlidir.

Sofular secde ederler mescidin mihrabına
Benim ol dost eşîğidir secdegâhım kime ne

Nesîmî'ye sordular kim yârın ile hoş musun
Hoş olam ya olmiyayım ol yâr benim kime ne”

İki şiir karşılaştırıldığında, bunların aynı şiirin farklı yazılı kaynaklardaki versiyonları olduğu akla gelmektedir. Zira Öztelli'nin naklettiği ikinci şiirdeki beyitlerin, sıralama değişiklikleri ve ifade farklılıkları dışında, ilk şiirdekilerle benzer olduğuna kuşku yoktur. Şiirlerin mahlas beyitlerinin (matla) birbirine çok benzer olması da, bunların aynı şiirin parçaları olduğu konusunda şüphe uyandırmaktadır. Cönk, mecmua gibi yazılı kaynaklarda, çoğu zaman şifahi aktarım yoluyla taşınan manzum eserlerin beyit veya kıta sayılarının ve/veya bunların yerlerinin değiştiği ya da aktaranın bilgisine bağlı olarak kimi ifade farklılıklarının ortaya çıktığının görülmesi bu düşüncüyü desteklemektedir. Bu noktada, Öztelli'nin ayrı şiirler olarak gösterdiği metinlerin aynı şiirin parçalarına ait olup olmadığının sorgulanması gerekmektedir. Ancak, bu konudaki muhtemel cevaplar için edebiyat çevreleri tarafından gerçekleştirilecek akademik düzeydeki çalışmalara ihtiyaç olduğu açıktır.

Bununla birlikte, Öztelli'nin yukarıda sözü edilen şiirlerle aynı ayakta olmasına rağmen farklı bir manzume olarak tanımladığı üçüncü bir şiir daha vardır. Dört beyitten meydana gelen bu şiirin üçüncü beyti, Sadeddin Nüzhet'in yayımladığı şiirin beşinci beytine ilâve ettiği dipnotta yer alan dizelerle ve Öztelli'nin ikinci sırada verdiği şiirin beşinci beytiyle ilişkilendirilebilmektedir. Şiirin diğer beyitleri ise, dil, anlam ve muhteva bakımından ötekilerden farklıdır. Özellikle matlanın diğerlerinden tümüyle farklı olduğu da hesaba katılırsa, bunun aynı ayakta yazılan farklı bir şiir olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Öztelli'nin yayımladığı şiir aşağıdaki gibidir (1969, s. 49-50):

“Yâr beni kati eylese kanım helâldır kime ne
Ben bilürüm çekdiğim âhile zârım kime ne

Müddeîler arasında dediler kim mey haram
Sâkî-i dîlcû elinden beli içerim kime ne

Ham sofular secde kılar mescidin mihrabına
Benim ancak yâr eşîği secdegâhım kime ne

Ey *Nesîmî* sözlerin çünkim hatâdır dediler
Benim ancak bu kadardır ıstılahım kime ne”

Cahit Öztelli'nin Kul Nesîmî'nin şiirleriyle ilgili tespitlerine karşın, 1973 yılında yayımlanan bir eleştiri yazısı kitaptaki argümanları temelinden sarsmıştır. Hüseyin Ayan tarafından kaleme alınan “Kul Nesîmî'ye Ait Olduğu Sanılan Şiirler” başlıklı yazıda, Öztelli'nin kitabı içerik ve yöntem bakımından ağır eleştirilere maruz bırakılmış ve müellifin şiirlerin aidiyetine ve şairin edebî yönüne ilişkin iddiaları pek çok açıdan çürütülmüştür. Ayan bu yazıda çeşitli arşiv ve koleksiyonlarda bulunan yazmaları referans göstererek, Öztelli'nin kitabında yer alan elli bir farklı şiirin Seyyid Nesîmî'ye ait olabileceği konusundaki şüphe ve saptamalarını aktarmış ve bunların kesin olarak Kul Nesîmî'nin şiiri olamayacağını ileri sürmüştür (Ayan, 1973, s. 21-33). Yukarıda iktibas ettiğimiz *Yâr beni kati eylese kanım helâldır kime ne* sözleriyle başlayan şiir de, Ayan'ın tespitlerine göre Seyyid Nesîmî'ye aidiyeti şüpheli olan, fakat Kul Nesîmî'ye ait olmadığı kesinlik arz eden şiirlerden biridir (1973, s. 31). Öte yandan, Ayan'ın tespit ve iddiaları arasında, *Ben yitirdim ben ararım yâr benimdir kime ne* ve *Ben*

melâmet hurkasını kendim giydim eĝnime sözleriyle başlayan şiirlerle ilgili bir görüş bulunmamaktadır. Dolayısıyla Sadeddin Nüzhet ve Cahit Öztelli'nin yayınlarında Kul Nesîmî'ye atfedilen ve kimi ortak noktalar barındıran şiirlerle ilgili farklı bir tespitten söz etmek mümkün değildir.

Öte yandan, yazılı kaynaklarda "kime ne" redifli olması nedeniyle Kul Nesîmî'nin şiirini çağrıştıran başka manzum eserlere de rastlanmaktadır. Bunlardan bazıları, Sadeddin Nüzhet ve Cahit Öztelli'nin yayınlarında da gündeme getirilmiştir. Sözgelimi Öztelli, *Ben yitirdim ben ararım yâr benimdir kime ne* mısraıyla başlayan şiirin sonuna ilâve ettiği notta, Sadeddin Nüzhet'in *Türk Şairleri* isimli çalışmasını kaynak göstererek, Âşık Paşa müritlerinden Halil'in de bu nefese benzer bir şiiri olduğundan söz etmektedir (1969, s. 49). Ancak, *Âşık kendi gönlüyle* sözleriyle başlayan bu şiirin, biçimsel özellikleri ve anlam ve muhtevası bakımından, Kul Nesîmî'ye atfedilen şiirle ilgisi yoktur. Esasen bu konuda Sadeddin Nüzhet'in bir açıklamasına da tesadüf edilmemektedir. Sadeddin Nüzhet, bu manzumenin farklı nüshaları olduğunu belirtmekle birlikte, "Halil" ismindeki bir şair tarafından yazıldığını aktarmaktadır (Bkz. Ergun, t.y., s. 134).

Diğer taraftan, Sadeddin Nüzhet *Türk Şairleri* isimli çalışmasının birinci cildinde "Ahmed" isimli bir Bektâşî şairiyle ilgili bilgi verirken, "Köprülü-Hafız Ahmed Paşa kütüphanesindeki bir mecmuada da (No. 351) ekseri menbaların *Kul Nesîmî* namına gösterdikleri meşhur, *Ben melâmet hurkasını kendim giydim eĝnime* manzumesinin epeyce nüsha farklarıyla *Ahmed* adlı bir şaire isnad edildiği görülüyor." sözleriyle bu şiirin başka bir versiyonu olduğunu bildirmektedir (Ergun, t.y., s. 269). Sadeddin Nüzhet'in sözünü ettiği şiir, Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Hacı Ahmed Paşa Koleksiyonu'nda bulunan "Müntehabat min Gazeliyyat ve Rubaiyyat li-Şuara' Şetta" başlıklı bir cönkte karşımıza çıkmaktadır (t.y., s. 11a). "Gazel-i Ahmed" başlığını taşıyan ve beş beyitten oluşan şiirin son üç beytindeki dizeler hem ifade hem de anlam bakımından Kul Nesîmî'ye atfedilen şiirlerdeki beyitleri andırmaktadır. Arap harfleriyle Türkçe yazılan cönkteki şiirin çevriyazımı aşağıdaki gibidir:

Bana dirler behey delü aklun yokdur dîvâne
Eger delüyem dîvâneyem ben banayam ile ne

Rakîbler çıĝrıurlar ne gezersin mahalde
Ben yârımı yitürmişem şehîr ararım kime ne

Geh varuram ders-hâneye ders okuram Hakk-içün
Geh varuram mey-hâneye mey içerem ben günâhım ile ne

Zâhitler ta'n iderler mey-horlara mey içmede
Ben doldurur ben içerem ben günâhım size ne

Ahmediye sordılar kim yâründen hoşnûd mısın
Hoş olup hoş olmayam yâr benimdür sana ne"

Şiirdeki üç farklı beytin Kul Nesîmî'ye atfedilen şiirlerdeki beyitlerle benzerliği ve ayrıca farklı bir mahlas taşınması elbette ki üzerinde durulması gereken bir durumdur. Ancak, daha önce de değinildiği gibi, şifahi aktarım yoluyla yaygınlaşan manzum eserlerde ifade ve mahlas değişikliklerinin görülmesi olağanüstü bir durum değildir ve halk/âşık edebiyatı içerisinde örneklerine rastlamak mümkündür. Aslına bakılırsa, bu düzeydeki bir benzerlik şiirin yazılı ve sözlü kültür içerisindeki yaygınlığını ortaya koyan bir delil olarak da görülebilir. Nitekim, Sadeddin Nüzhet'in mısralardaki ifade değişikliklerini "nüsha farkları" olarak

değerlendirmesi, “Ahmedî” mahlasına rağmen bu şiiri Kul Nesîmî’ye atfedilen şiirlerin bir versiyonu olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Yukarıda aktardığımız ifadesinde de görüldüğü gibi, Sadeddin Nüzhet bu şiirin çeşitli kaynaklarda Kul Nesîmî’ye isnat edildiğini belirtmektedir.

Şiir metinlerindeki bu karmaşık görüntü, güftesi *Ben melâmet hırkasını kendim giydim eğnime* mısraıyla ya da bu mısraın farklı versiyonlarıyla başlayan musiki eserlerine ait nota ve ses kayıtlarında da karşımıza çıkmaktadır. Bu kaynaklarda, şiirin muhtelif beyitlerinin kelime ve mısra düzeyindeki birtakım değişiklikler ve eklemelerle yer aldığı ve güftenin icracı yorumuna ve ihtiyaca bağlı olarak biçimlendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, nota ve ses kaydındaki versiyona göre değişiklik gösteren birtakım terennümlerin güfteye ilâve edildiği ve müzik çevrelerinde eseri kısa yoldan ifade etmek üzere kullanılan ve âdeta bir rumuz gibi yaygınlaşan *Haydar Haydar* ikilemesinin de terennüm olarak güfteye eklendiği görülmektedir. Bu noktada hem güfte hem de ezgi çeşitliliğini göstermek üzere musiki kaynaklarına müracaat etmekte fayda vardır.

Günümüze ulaşan nota ve ses kayıtları, güfteleri Kul Nesîmî’ye isnat edilen şiirlere dayalı eserin takriben 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren musiki çevrelerinin gündemine girmeye başladığına yönelik izler taşımaktadır. Çeşitli arşiv ve koleksiyonlar yoluyla günümüze ulaşan ve Arap harfleriyle Türkçe kaleme alınan el yazması notaların hazırlanma tarihleri bilinmediği için, bunların önceki asırdan intikal edip etmediğini kesin olarak tespit etmeye imkân yoktur. Ancak, benzer veya kısmen benzer melodileri yansıtan bu notaların, söz konusu esere dair en eski musiki kaynakları arasında olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca, tahminen 1930’lu yılların başından itibaren çeşitli sanatkârlar tarafından benzer veya kısmen benzer melodilerle icra edilerek piyasaya sunulan taş plaklar da yakın döneme ait kaynaklar arasında zikredilebilir.

Günümüze intikal eden notalar arasında melodi, güfte ve künye bilgileri bakımından birbirini andıran ve farklı derlemeciler tarafından hazırlandığı anlaşılan iki farklı notaya tesadüf edilmektedir. Bunlardan ilki, Ali Rıza Şengel’in (Eyyûbî Ali Rıza Bey) dînî musiki eserleriyle ilgili derlemesini ihtiva eden külliyyatın birinci defterinde yer almaktadır. Diğer nota ise, Ekrem Karadeniz aracılığıyla günümüze ulaşan ve dînî musiki repertuvarına ilişkin defterlerden birinde karşımıza çıkmaktadır. Bu notaların en önemli özelliği, eserin bestekârına yönelik bilgi vermesinden ileri gelmektedir. Zira bu notalardan başka bir kaynaktan melodiye kimin bestelediğine yönelik bilgiye tesadüf edilememektedir.

Ali Rıza Şengel’in hazırladığı defterin mikrofilmi günümüzde Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Mikrofilm Bölümü’nde *Mecmua-i İlâhiyyat* ismiyle ve 2623 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Defterin ilk sayfasında Şengel’in bu notaları 1322 (1906) yılından itibaren yazmaya başladığını gösteren imzalı tarih bulunmaktadır.⁵ Söz konusu nota, bu defterin 371. sayfasına 290 numaralı eser olarak yazılan “Ol melâmet hırkasını kendim taktım kime ne” başlıklı notadır (Şengel, 1322, s. 371). Notanın tıpkıbasımı ile günümüz alfabesine uyarlanmış versiyonu ise, Yusuf Ömürlü tarafından yayına hazırlanan ve *Türk*

⁵ Mecmuanın ilk sayfasındaki kaydın çevriyazımı aşağıdaki gibidir (Şengel, 1322, s. 1):

“Biminnelkerim ilâhiyâtın tahririne fi 8 Teşrin-i Sâni sene 1322 târihinde mübâşeret kıldı.
Ed-dâ’î
Eyyûbî Ali Rızâ”

Mûsıkîsi Klâsikleri: İlahîler adıyla Kubbealtı Neşriyatı tarafından piyasaya sunulan eserler arasında yer almıştır (Şengel, 1979, s. 203; 1981, s. 148).

“Ol melâmet hırkasını kendim takdım kime ne” başlığını taşıyan notanın üzerinde, eserin “Hûzî” makamında ve “Düyek” usulünde bir “Nefes” olduğu kayıtlıdır. Ayrıca, notanın üzerinde yer alan “Nâyî Şeyh Ali Rıza Bey Merhum Rahmetullahi Aleyh” ifadesi, günümüze çeşitli versiyonları intikal eden melodinin bestekârını kayıt altına alması bakımından büyük önem taşımaktadır. Notada eserin beş beyitten meydana gelen güftesi yazılıdır. İlk beyit nota simgelerinin üzerine hecelenerek yazılmış, diğer beyitler ise kıta görünümünde gruplanarak eserin sonunda gösterilmiştir. Güfte metni, günümüz alfabesiyle aşağıdaki gibi gösterilebilir:

“Ol melâmet hırkasını kendim takdım kime ne [eynime]
Ar u nâmus şişesini taşa çaldım kime ne

Gâh çıkarım gökyüzüne gûş ederim âlemi
Gâh inerim yeryüzüne seyrederek âlem beni

Gâh giderim medreseye ders okurum Hak için
Gâh giderim meyhaneye dem çekerim aşk için

Sofular haram dediler aşkımın şarabına
Ben doldurur ben içerim günah benim kime ne

Nesîmî'ye sordular ki sen yârinle hoş musun
Hoş olayım olmayayım dost benimdir kime ne”

Eserin güftesi, mısralardaki ifade farklılıkları ve bir beytinin eksik olması dışında, Cahit Öztelli'nin ikinci sırada yayımladığı şiirle büyük ölçüde örtüşmektedir. Ayrıca, güftenin Sadeddin Nüzhet'in yayımladığı şiirin ana metnindeki kimi beyitler ile dipnotlarda yer alan ilâve mısra ve beyitlerle ve Cahit Öztelli'nin ilk sırada yayımladığı şiirin muhtelif beyitleriyle benzerliğinden söz etmek de mümkündür. Aslına bakılırsa, eserin bestelenmesi ve/veya notanın yazılması sırasında, güfteye temel oluşturan şiirin hangi yazılı veya şifahi kaynaktan aktarıldığı konusu merak uyandırıcıdır. Fakat şiirlerde olduğu gibi, notada yer alan sözlerin kaynağını belirleme imkânı da yoktur. Beyit sıralamasının bilhassa Öztelli'nin yayımladığı ikinci şiirle benzerliği ve dizelerde anlam ve içerik bakımından büyük nüanslar görülmemesi, şiir veya güftenin kalıplaşmış bir şekilde aktarıldığının işareti olarak yorumlanabilir.

Ali Rıza Şengel'in defterindeki notanın bir başka versiyonu, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Ekrem Karadeniz Koleksiyonu'nda bulunmaktadır. Bu notanın hangi tarihte ve kim tarafından hazırlandığına ilişkin yazılı bir kayıt yoktur. Ancak, Abdülkadir Töre'nin el yazısıyla kaleme aldığı notalardan biri olması ihtimal dâhilindedir. Zira 1983 yılında kütüphaneye bağışlanan koleksiyonda, Abdülkadir Töre'nin vefatından sonra Ekrem Karadeniz'in onun ailesinden satın aldığı notaların geniş bir yer tuttuğu bilinmektedir.⁶ Şengel'in defterindeki notadan farklı olarak, bu notanın başlığında “Ol melâmet hırkasını giyindim takdım eĝnime” ifadesi yazılıdır. Eserin “Hûzî” makamında ve “Düyek” usulünde olduğu burada da belirtilmiş, fakat Şengel'in hazırladığı notanın aksine, eser

⁶ Abdülkadir Töre'nin nota koleksiyonundaki dinî musiki eserleri *Türk Mûsıkîsi Klâsikleri: İlahîler* adıyla Kubbealtı Neşriyatı tarafından piyasaya sunulan külliyyatın 5.-9. ciltleri arasında yayımlanmıştır. Koleksiyon hakkında daha fazla bilgi için şu kaynaklara bakılabilir: Üngör, 1966, s. 108; Tahrahi & Ömürlü, 1984, s. 3-5.

burada “İlahî” olarak tanımlanmıştır. Eserin bestekârını göstermek üzere kaleme alınan “Nâyî Şeyh Ali Rıza Efendi’nin” notu ise, önceki notada yer alan bilgiyi doğrulamaktadır (Bkz. Karadeniz, t.y., s. 97).⁷

Notada eserin iki beyitten meydana gelen güftesi yazılıdır. Bu güfte, Şengel’in hazırladığı notada yer alan ilk iki beyitle ifade farklılıkları dışında aynıdır. Sadeddin Nüzhet ve Cahit Öztelli’nin yayınlarındaki şiirlerde, bu güfteyi oluşturan beyitlerin benzerlerine rastlanmaktadır. Ancak, özellikle ilk mısram sonunda geçen “geydım takdım eynime” ifadesi bu notaya özgüdür; diğer kaynaklarda örneği yoktur. Güftenin birinci beyti nota simgelerinin üzerinde, ikincisi ise bu simgelerin altında hecelenerek gösterilmiştir. Mahlas beyti eksiktir ve şiirde geçen diğer beyitlerin bu melodiyle icra edildiğine ilişkin bir kayıt görülmemektedir. Arap harfleriyle Türkçe yazılan güftenin çevriyazımı aşağıdaki gibidir:

“(Ah) Ol melâmet hırkasını geydim takdım eynime
Ar u namus şişesini taşa çaldım kime ne

Gâh çıkarım gökyüzüne gûş ederim âlemi
Gâh inerim yeryüzüne seyreder âlem beni”

Şengel ve Karadeniz koleksiyonlarında yer alan notalar ilk bakışta birbirinin kopyası olarak algılandığında, melodi seyrini bütünüyle değiştirmeyen farklılıklar göze çarpmaktadır. Sözelimi, Ekrem Karadeniz Koleksiyonu’ndaki notanın üçüncü ve yedinci ölçülerine⁸ bağlarla uzatılan heceler, Ali Rıza Şengel’in yazdığı notada bir önceki ölçüde sona ermekte ve hecenin uzatılan bölümüne tekabül eden kısımlar sus işaretleriyle sessiz süre olarak tamamlanmaktadır. Ayrıca, Şengel’in yazdığı notanın ilk ölçüsündeki sus işaretinin diğer notada “Ah” terennümüyle doldurulduğu ve beşinci ölçüsündeki bir motifin de diğer notadakinden daha farklı olarak yazıldığı göze çarpmaktadır.

Eser kimliği üzerinde tesiri bulunmayan bu nüanslar, notalardan birinin diğerinden kopya edilmiş olma ihtimalini zayıflatmaktadır. Fakat bu noktada, farklılıklar yerine benzerlikler üzerinde durmakta fayda vardır. Zira melodilerin birbirine bu kadar yakın olması, icradan dikte edilerek yazılmış olduklarını değil, yazılı bir kaynaktan aktarılmış olduklarını akla getirmektedir. Bu da eserin aynı döneme ait farklı bir yazılı kaynaktan aktarıldığını düşündürmektedir. Ancak yine de notalardan birinin diğerinden notist tasarrufuna bağlı değişikliklerle kopya edilip edilmediğini kanıtlayan bir göstergeden söz etmek mümkün değildir.

Bu notalardaki melodinin bir başka versiyonu, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi’nde bulunan Muallim İsmail Hakkı Bey Koleksiyonu’nda, çoğunlukla ilâhîlerin kayıtlı olduğu bir defterde karşımıza çıkmaktadır. “Ol melâmet hırkasını kendim çekdim başıma” başlığını taşıyan notanın üzerinde, eserin “Hûzî” makamında ve “Düyek” usulünde olduğu yazılıdır. Bundan başka bir de “Uşşak İlahî” notu

⁷ Nâyî Şeyh Ali Rıza Efendi’nin kimliği hakkında ayrıntılı bilgi elde edilememiştir. Bununla birlikte, “Nâyî Şeyh” unvanı bestekârın Mevlevî olduğunu düşündürmektedir. Sadeddin Nüzhet, 20. yüzyıl başında İstanbul’da yaşayan zâkir ve zâkirbaşları tanıtarak, Eyüp’teki Hatuniye Dergâhı’nın şeyhi olan *Rıza Efendi*’den söz etse de, kimliği hakkında detaylı bilgi vermemiştir (1943, s. 660-661). Bu dergahın Mesnevîhane olduğunu belirten kaynakların yanı sıra Nakşibendî tekkesi olduğunu yazan kaynaklara da tesadüf edilmektedir (Yücer, 2015, s. 259; Kara, 2015, s. 343). Ayrıca, Yılmaz Öztuna’nın hazırladığı *Türk Musikisi Ansiklopedisi*’nin “Ali Rızâ Efendi (Şeyh Neyzen)” maddesinde de aynı kişiden söz edilmektedir (1969, s. 33-34). Burada, bestekârın oldukça kısa biyografisi ve eserlerinin listesi yer almaktadır. Fakat, söz konusu eser bu listede yoktur. Ayrıca, bestekârın 1904 yılında vefat ettiği belirtilmektedir ki, bestekârın hayatta olduğu dönemi açıklığa kavuşturan bu tarih, Şengel ve Karadeniz (Töre) koleksiyonlarında yer alan notaların hazırlandığı döneme yakın olması bakımından anlamlıdır.

⁸ Sayılar notadaki ölçü rakamına göre değil, *Düyek* usulüne göre tarif edilmiştir.

vardır.⁹ Defterin ilk sayfasında notaların Muallim İsmail Hakkı Bey tarafından, 25 Haziran 1904'ten itibaren yazılmaya başlandığını gösteren bir kayıt bulunmaktadır.¹⁰

Eserin melodisi, yukarıdaki notalarda Nâyî Şeyh Ali Rıza Efendi tarafından bestelendiği kaydedilen eserle aynı ezgi çatısı üzerine kuruludur; fakat bu notada eserin bestekârının kim olduğu yazılı değildir. Ayrıca, melodinin hangi yolla temin edildiğine ilişkin bilgi de yoktur. Bu notadaki melodide, güftenin kimi hecelerinde motiflerin çiçeklenerek melizmatik hale geldiği ve ezgiyi zenginleştirdiği görülmektedir. Özellikle ikinci mısraın inşâ edildiği müzik cümlesinde bu özellik daha belirgindir. Nitekim, mısra sonlarında karar perdesinin bir ses altına inen karakteristik motifin oluşumu önceki versiyondan farklıdır.

Eserin güftesi nota simgelerinin üzerine yazılan tek beyitten ibarettir. Güftenin diğer beyitleri notaya ilâve edilmemiştir. Güftenin ilk dizesi bu notaya özgüdür ve bu mısra da geçen "kendim çekdim başıma" ifadesi diğer kaynaklarda yer almamaktadır. Güftenin çevriyazımı aşağıdaki gibidir:

"(Ah) Ol melâmet hırkasını kendim çekdim başıma
Ar u namus şişesini taşa çaldım kime ne"

Muallim İsmail Hakkı Bey Koleksiyonu'ndaki ilâhî mecmuasında yer alan notanın matbu versiyonu, Sadeddin Nüzhet'in [Ergun] 1930 yılında yayımladığı *Bektaşî Şairleri* isimli kitabında karşımıza çıkmaktadır (1930, s. 504). "Uşşak Makamında ve Düyek İkaında Nefes" başlığını taşıyan notadaki melodi, yukarıda bilgilerimizi verdiğimiz versiyonla birebir örtüşmektedir. İki nota arasındaki farklılık yalnızca ölçü rakamı ve güfteden kaynaklanmaktadır. El yazması notada eserin "Düyek" usulünde olduğu belirtilmesine karşın, ölçü rakamı 2/4 olarak gösterilmiş ve iki ölçüde bir çift çizgi çekilerek usul belirginleştirilmiştir. Sadeddin Nüzhet'in kitabındaki notada ise, ölçü rakamı belirtilen usule (düyek, 8/8) uygun olarak yazılmıştır.

Eserin güftesi, nota simgelerinin üzerine hecelenerek yazılan tek beyitten oluşmaktadır. Diğer beyitlere yer verilmemiştir. Güfte incelendiğinde, yukarıda sözü edilen yazma notadaki birinci mısraın yerine, Kul Nesîmî'nin şiirindeki dizinin yazıldığı anlaşılmaktadır. Zira notadaki başlığın sonunda, kitabın 295. sayfasında yer alan ve "Ben yetirdim ben ararım yâr benimdir kime ne" mısraıyla başlayan şiire referans verildiği görülmektedir. Bu da güfte ile Kul Nesîmî'ye isnat edilen şiir arasında bağlantı kurulduğunu ve güftenin şiir temel alınarak düzeltildiğini ortaya koymaktadır. Kitaptaki notalar, bestelenmiş veya melodi üzerine giydirilerek icra edilen şiirleri tanımlamaya yönelik olduğu için, şiirin kitaptaki orijinal metne göre düzeltilmesi yadırganacak bir durum değildir. Notanın üzerinde yer alan güfte aşağıdaki gibidir:

"(Ahı) Ben melâmet hırkasını kendim giydim eynime
Ar ü namus şişesini taşa çaldım kime ne"

Kitapta şiire referans verilmesine rağmen, güftenin şiirin ilk beytiyle tashih edilmemesi düşündürücüdür. Zira güfteyi meydana getiren beyit, Sadeddin Nüzhet'in yayımladığı şiirde dördüncü sırada yer almaktadır. Güftenin ilk mısraı da şiirin ana metnindeki dize değil, müellifin nüsha farkını

⁹ Nota için bkz. DABOA/TRT.MD.d.32.206/199(269)

¹⁰ Defterin ilk sayfasındaki ifadenin çevriyazımı aşağıdaki gibidir (DABOA/TRT.MD.d.32.206/1):

"İşbu ilâhî mecmû'ası serhânende-i hazret-i şehriyâriden İsmail Hakkı Bey'in kendi eliyle kazdıkları[?] âsâr-ı külliyyât fi 12 Haziran sene 320"

göstermek üzere dipnotta ilâve ettiği dizedir. Bu noktada, güfte metnine şiirdeki bütün beyitlerin dâhil olup olmadığı ve güfteye özgü bir beyit sıralamasından söz edilip edilemeyeceği akla gelmektedir. Kaynakların çoğunda bu beytin ilk sırada yer alması ve eserin bu beytin ilk mısraıyla özdeşleşmesi, bu düşüncelere kapı aralamaktadır. Ancak, bu düşüncelerin teyidi için kaynakların tamamını incelemek ve onların sunduğu görünüme bağlı bir yorum getirmekte fayda vardır.

Öte yandan, notaların aynı melodiyi göstermesi, matbu notanın yazma notadan iktibas edilmiş olabileceğini akla getirmektedir. Fakat Sadeddin Nüzhet'in kitabında notalara ayrılan bölümün girişinde, büyük harflerle yazılan "Notalar" başlığının devamında yer alan "Konservatuvar, Türk Musikisi Tasnif Heyeti Reisi Rauf Yekta Bey tarafından alınmıştır." ifadesi (1930, s. 497), kitaptaki musiki materyallerinin kaynağı hakkında doğrudan bilgi vermektedir. Bu noktada, matbu ve yazma notalar arasındaki bağlantıyı izah etmek üzere başka sorgulamaların yapılması gerekir. Zira cümledeki "alınmıştır" ifadesi, eserleri Rauf Yekta Bey'in notaya aldığını çağırırsa da, kitaptaki notaların İstanbul Konservatuvarı Tasnif ve Tespit Heyeti'nin Bektâşî nefesleriyle ilgili çalışmasının bir parçası olduğuna yönelik olarak, repertuvar ve melodi benzerliği gibi ciddi emareler vardır ve eserleri yalnızca Rauf Yekta Bey'in dikte ettiğini kanıtlamaya yeterli değildir.

Nitekim, Rauf Yekta Bey riyasetinde çalışmalarını yürüten Tasnif ve Tespit Heyeti'nde, 1927'deki vefatına kadar Muallim İsmail Hakkı Bey'in de görev aldığı bilinmektedir¹¹ ve onun günümüze ulaşan hususi nota defterlerinde, heyetin çalışmalarına paralel bir repertuvarın varlığı göze çarpmaktadır. Bu durum, eserin bizzat İsmail Hakkı Bey aracılığıyla kitaba dâhil edildiğini kanıtlamasa da, matbu notanın onun hususi defterindeki notadan ya da onun bir başka kopyasından aktarılma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Aslına bakılırsa, Tasnif ve Tespit Heyeti'nin nefeslerle ilgili çalışmasının ürünü olan ve 1933 senesinde *Bektaşî Nefesleri* adıyla iki cilt halinde yayımlanan nota külliyatında eserin farklı bir versiyonunun yer alması, İsmail Hakkı Bey'den intikal eden defterdeki notanın onun hususi çalışması neticesinde elde edilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Bu ihtimal geçerli olsa dahi *Bektaşî Nefesleri*'nde bu versiyondan istifade edilmediği ortadadır.

Bununla birlikte, *Bektaşî Nefesleri*'nin birinci cildinde yayımlanan nota "Uşşak makamında Nefes" başlığını taşımaktadır ve notada eserin "Düyek" usulünde olduğu aktarılmıştır. Melodinin ne zaman ve nasıl temin edildiği ve bestekârının kim olduğuna yönelik herhangi bir bilgi verilmemiştir. Notadaki melodi, yukarıdaki örneklere nazaran eserin yapısal olarak daha zengin bir versiyonunu yansıtmaktadır (1933, s. 183-184). Bu versiyonda, mısra sonlarında güfteye ilâve edilen "Hayder Şahım" terennümün inşâ edildiği bir köprü motifi ile güftenin iç durağından sonraki kısmın müzikal olarak tekrar edilmesiyle oluşturulan genişleme alanları bulunmaktadır. Bu nedenle, şimdiki kadar incelenen örnekler arasında bu versiyonun müzik ve güfte açısından daha özgün bir durumda olduğunu söylemek mümkündür.¹²

¹¹ İstanbul Konservatuvarı Tasnif ve Tespit Heyeti'nin reisi olan Rauf Yekta Bey, heyet üyeleri arasında başlangıçta Muallim İsmail Hakkı Bey'in de bulunduğunu ve kısa süre sonra vefatının ardından Ali Rifat [Çağatay] Bey'in heyete dâhil edildiğini aktarmaktadır (*İstanbul Konservatuvarı*, 1931, s. III).

¹² Kâni Karaca'nın bu notadaki melodiyi yansıtan bir icrası için bkz. Karaca, 2013.

Tasnif ve Tespit Heyeti'nin çalışması neticesinde yayımlanan notada, eserin sekiz beyitten meydana gelen güftesi yer almaktadır. "Ben melâmet hırkasını kendim giydim eĝnime" mısraıyla başlayan beyit, güftenin ilk bendi olarak nota simgelerinin üzerine hecelenerek yazılmıştır. Ayrıca, güftenin tamamı şiir biçiminde notanın alt kısmında da verilmiştir. Bu hacimdeki güftenin melodiyle birlikte tespit edilip edilmediği ya da şiir olarak farklı bir kaynaktan iktibas edilerek notaya eklenip eklenmediği merak uyandırıcıdır.

Güfte incelendiğinde, beyit sıralamasının Sadeddin Nüzhet'in (*Bektaşî Nefesleri*'nden üç yıl önce) yayımladığı şiirdeki sıralamayla uyum sağlamadığı göze çarpmaktadır. İçerik ve ifade bakımından bu şiirle ortak ve farklı yönlerinin bulunduğunu söylemek de mümkündür. Hâlbuki Rauf Yekta Bey, notanın yayımlandığı cildin önsözünde, bazı kısımlarda Sadeddin Nüzhet'in *Bektaşî Şairleri* isimli kitabından faydalandıklarını beyan etmektedir (*İstanbul Konservatuvarı*, 1933, s. sny). Fakat güftenin şiirle tam olarak örtüşmemesi, tamamının ya da bir kısmının farklı bir kaynaktan aktarıldığını akla getirmektedir.

Rauf Yekta Bey aynı yazıda; Kayseri Lisesi'nde edebiyat öğretmeni olan Abdülbaki [Gölpınarlı] Bey'in, notasını yayımladıkları nefeslerin bütün güftelerini ve bunları icra eden Bektâşî şairlerinin hayatları hakkında yıllardan beri topladığı malumatın özetini yazarak kendilerine hediye ettiğini belirterek konuya açıklık getirmektedir (*İstanbul Konservatuvarı*, 1933, s. sny). Rauf Yekta Bey'in ifadeleri, notayla birlikte yayımlanan güftenin Abdülbaki Gölpınarlı tarafından gönderildiğini ortaya koysa da, çalışmada Sadeddin Nüzhet'in kitabından ne konuda istifade edildiği açık değildir.¹³ Tasnif ve Tespit Heyeti'nin çalışması neticesinde yayımlanan güftenin tamamı aşağıdaki gibidir (*İstanbul Konservatuvarı*, 1933, s. 183-184):¹⁴

"Ben melâmet hırkasını kendim giydim eĝnime (Hayder Şahım kendim giydim eĝnime)
Ârû namus şişesini taşa çaldım kime ne (Hayder Şahım taşa çaldım kime ne)

Gâh çıkarım gökyüzüne seyriderim âlemi
Gâh inerim yer yüzüne yar severim kime ne

Gâh giderim medreseye dersokurum Hak için
Gâh giderim meyhaneye dem çekerim kime ne

Gâh giderim öz bağıma gül dererim yar için
Ben yetirdim o yar için ben toparım kime ne

Sofular haram demişler bu aşkın şarabına
Ben doldurur ben içerim günah benim kime ne

¹³ Rauf Yekta Bey, çalışma süresince bestelerini kayıt altına aldıkları nefeslerin bütün güftelerini temin etmek üzere öncelikle yazma güfte mecmualarına başvurduklarını, fakat güfteleri eksiksiz bulmanın mümkün olmadığını ve bu noktada da Abdülbaki Gölpınarlı'nın imdada yetiştiğini aktarmaktadır (*İstanbul Konservatuvarı*, 1933, s. sny). Bu da, derleme sırasında şifahi aktarım yoluyla temin edilen güftelerin yeterli bulunmadığını göstermektedir. Bununla birlikte, Sadeddin Nüzhet'in, Tasnif ve Tespit Heyeti'nin Bektâşî nefesleriyle ilgili çalışması ve Abdülbaki Gölpınarlı'nın bu çalışmaya katkıları hakkındaki tespit ve tenkitleri için bkz. Ergun, 1943, 636, 639-643.

¹⁴ İstanbul Konservatuvarı Tasnif ve Tespit Heyeti'nin yayımladığı notada, güfte şairinin kimliğiyle ilgili bir açıklama yer almaktadır. Bu açıklamada, dönemin önemli musikîşinaslarından oluşan heyetin, söz konusu şiirin/güftenin Seyyid Nesimî'ye değil, Kul Nesimî'ye ait olduğuna yönelik tespit ve intibaları yer almaktadır. Elbette ki burada Sadeddin Nüzhet'in tespitlerinin etkili olduğunu düşünmek de mümkündür. Notayla birlikte verilen açıklama aşağıdaki gibidir (*İstanbul Konservatuvarı*, 1933, s. 184):

"Klasik edebiyatımızın üstat şairlerinden biri olan meşhur 'Seyyit Nesimî'nin hece ile yazılmış şiirleri bulunmadığı gibi Bektaşîlikle de hiç alakası yoktur; binaenaleyh bu nefes ile daha aşağı sahifelerde notaları neşredilen 'Nesimî' mahlaslı diğer nefeslerin Bektaşî şairlerinden aynı ismi taşıyan başka bir zat tarafından söylenmiş olacağı şüphesizdir.

Sadeddin Nüzhet bey tarafından da hüviyeti tesbit edilemeyen bu 'Nesimî'nin mecmualarda gözümüze işen bir nefesinin 'Maktâ' beytinde 'Kul Nesimî' mahlası bulunduğu bakılırsa bu pek lâübali meşrep Bektaşî şairinin Yeniçeri ocağına mensup olması ve hece ile söylenmiş Bektaşî nefeslerinin umumiyetle bu 'Kul Nesimî'ye aidiyeti kuvvetli bir ihtimal olarak söylenebilir."

Sofular secde ederler mescidin mihrabına
Yar eşiği secdegâhım yüz sürerim kime ne

Kelp rakip böyle diyormuş güzel sevmek pek günah
Ben severim sevdiğimi günah benim kime ne

Ey *Nesimî* sorsalarkim yârin ile hoş musun
Hoş olayım olmayayım o yar benim kime ne”

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi’ndeki Muallim İsmail Hakkı Bey Koleksiyonu’nda, İstanbul Konservatuarı Tasnif ve Tespit Heyeti’nin çalışması neticesinde yayımlanan eserle yapısal benzerlik gösteren bir başka versiyon karşımıza çıkmaktadır.¹⁵ “Ben melâmet halkasını kendim takdım boynuma” sözleriyle başlayan eserin künyesinde yalnızca “Uşşak Nefes” ifadesi yer almaktadır. Usulü belirtilmemekle birlikte, ölçü rakamı 2/4 olarak yazılmış ve her iki ölçüde bir çift çizgi çekilerek Düyek usulü belirginleştirilmiştir. Bununla birlikte, eserin bestekârı ve güfte şairinin kim olduğu ve ayrıca ne zaman ve nasıl tespit edildiği belirtilmemiştir. Notanın kim tarafından ve hangi tarihte yazıldığına ilişkin kayıt bulunmamakla birlikte, sayfa düzeni, yazım tarzı ve bulunduğu koleksiyon itibarıyla İsmail Hakkı Bey tarafından hazırlandığını ifade etmek mümkündür. Ayrıca, daha önce sözü edilen defterdeki başlangıç tarihi, İsmail Hakkı Bey’in dîni musiki repertuarını kaydettiği döneme ilişkin bir ipucu olarak görülürse, bu notanın da ona yakın bir tarihte ve tahminen 1900 sonrasında kaleme alındığı düşünülebilir.

Eserin melodisi, yalnızca ikinci mısraın seslendirildiği ezginin sonuna eklenen genişleme alanı dolayısıyla Tasnif ve Tespit Heyeti’nin çalışmasında yayımlanan melodiyel yapısal benzerlik göstermektedir. Bu genişleme, güftenin ikinci mısraının sonuna eklenen “Haydar Şâhım” terennümünün köprü vazifesi gören inici bir motif üzerine inşa edilmesi ve ardından güftenin iç durağından sonraki kısmın müzikal olarak tekrar edilmesiyle gerçekleşmektedir. Terennüm ve tekrar yoluyla gerçekleşen bu genişleme, önceki örnekten farklı olarak, ilk mısra sonunda görülmemektedir. Öte yandan, motif ayrılıklarına rağmen eserin diğer örneklerle aynı melodi çatısı üzerine kurulu olduğunu ve karakteristik motiflerin değişmeden bu versiyona da intikal ettiğini söylemek mümkündür.

Bu versiyonda eserin güftesi nota simgelerinin üzerine hecelenerek yazılan tek beyitten meydana gelmektedir. Notanın bulunduğu sayfada, şiir ve güfte metinlerinde yer alan diğer beyitlerin bu melodiyel seslendirildiğine ilişkin bir kayıt bulunmamaktadır. Bununla birlikte güfte, diğer kaynaklara nazaran oldukça özgün bir durumdadır. Güftenin ilk mısraı, yaygın olarak bilinen “Ben melâmet hirkasını kendim giydim eğnime” dizesinden uyarlanmıştır. İkincisi ise, incelediğimiz versiyonların hiçbirinde yoktur ve yalnızca bu eserde karşımıza çıkmaktadır. Âşık tarzı şiir söyleme geleneği içerisinde benzerlerine rastlanan bu mısraın, yakıştırma ve/veya uyarlama yoluyla güfteye girmiş olduğu düşünülebilir. Arap harfleriyle Türkçe yazılan güftenin çevriyazımı aşağıdaki gibidir:

“Ben melâmet halkasını kendim takdım boynuma
Soyunup derviş misal üryan gezerim kime ne (Haydar Şâhım yan gezerim kime ne)”

Tahminen 1904-1933 yılları arasını kapsayan bir tarih aralığının İstanbul merkezli tekke musikisi repertuarına ait olan bu notalar, melodinin eser kimliği üzerinde büyük tesirleri olmayan farklılıklarla

¹⁵ Nota için bkz. DABOA/TRT.MD.d.205.49/51(62)

kayıt altına alındığını göstermektedir. Notalar yoluyla takip edilebilen bu farklılıkların eserin yaygınlığını, popülerliğini ve canlılığını gösteren unsurlar olduğu ortadadır. Ayrıca, her bir versiyonun, notayı yazan müzisyenin yanı sıra kültürel ve/veya dînî çevrelerin eseri algılama biçimini yansıtan bir gösterge olduğunu söylemek de mümkündür. Aşağıdaki karşılaştırma notası, incelediğimiz versiyonları bir araya getirerek eserin süreç içerisindeki değişimini ve farklı kaynaklardaki durumunu aynı anda göstermeyi amaçlamaktadır (Görsel 1).

1. mısra

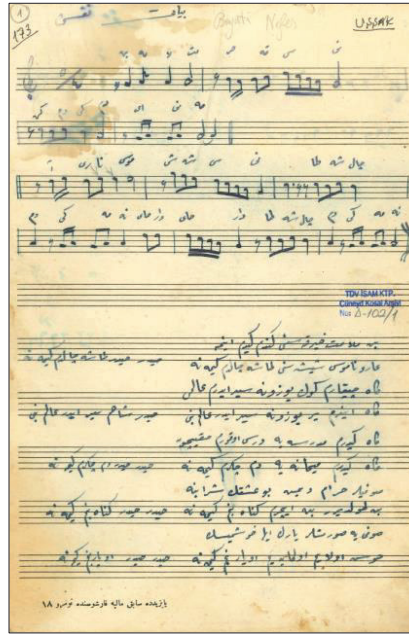
1. mısra sonundaki genişleme bölgesi

2. mısra

2. mısra sonundaki genişleme bölgeleri

Görsel 1. İncelenen eserlerin güfte ezgilerine dair karşılaştırma notası

İslâm Araştırmaları Merkezi'ndeki (İSAM) Cüneyd Kosal Türk Musikisi Arşivi'nde, ezgi ve güfte yönünden bu eserlerle benzerlik gösteren bir başka versiyonun notasına tesadüf edilmektedir. “Ben melâmet hırkasını kendim giydim eynime” mısraıyla başlayan eserin künyesinde “Bayâtî Nefes” ifadesi yer almaktadır (Görsel 2). Ancak, eserin bestekârına veya güfte şairine yönelik bilgi bulunmamakta ve notanın ne zaman ve kim tarafından hazırlandığına ilişkin bir ifadeye tesadüf edilmemektedir. Benzer veya kısmen benzer güfte ve melodileri yansıtan yazma notaların 20. yüzyılın ilk çeyreğine ait olduğu varsayımından hareketle, hazırlayanı meçhul olan bu notanın da yakın bir dönemde kaleme alınmış olduğunu düşünmek mümkün görünmektedir. Nitekim arşiv kaydında, notanın bulunduğu defterin başında “Hafız Yaşar Okur’un şarkıları” ifadesinin yazılı olduğu belirtilmektedir. Bu ifade, eseri Hafız Yaşar Okur’un bestelemiş olabileceğini düşündürse de, notanın künyesinde buna yönelik bir tanımlama yoktur. Aslına bakılırsa, tahminen 1920’lerin sonunda Almanya’da kaydedilen bir taş plakta Hafız Yaşar Okur’un bu eseri seslendirdiği görülmektedir ve notadaki ezgiyle plaktaki melodi büyük ölçüde örtüşmektedir. Bu noktada, eseri Hafız Yaşar’ın bestelemesinden ziyade, notayı onun yazmış olabileceğini veya notanın onun ses kaydından yazıldığını düşünmek daha makuldür.

Görsel 2. Cüneyd Kosal Türk Musikisi Arşivi'ndeki nota (t.y., D-102/1, s. 1)

Notadaki eserin melodisi yukarıda incelediğimiz eserlerle seyir yönünden benzerlik göstermekle birlikte, kimi motiflerin değiştiği ve özellikle de usulünün farklı olduğu göze çarpmaktadır. Önceki notaların büyük kısmında eserin Düyek usulünde ritmik parçalara ayrıldığı görülürken, bu notada dağılımın dörtlük mertebede yazılmış Türk Aksağı usulüne göre yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu usul değişikliği, melodinin ölçü bazında iki birim zaman (dörtlük mertebeye göre bir birim zaman) uzamasına neden olmuştur. Hafız Yaşar Okur’un icrasında da buna benzer bir özellik bulunmakla birlikte, notadaki usulün belirlenmesi sırasında tefile sonlarında yer alan hecelerin serbest okuyuşa bağlı olarak uzatılmasının etkili olduğu hissedilmektedir. Ancak, ileride izah edileceği üzere, aynı kısımlar Hafız Yaşar’ın icrasında bu notadaki kadar belirgin değildir.

Bununla birlikte, yukarıda incelediğimiz örneklerin tümünde standart olarak yer bulan bazı motifler, bu versiyonda bambaşka bir kimliğe bürünmüştür. Örneğin notanın ikinci ölçüsünü meydana getiren motif, yukarıdaki örneklerde aynı güfte parçasına giydirilen motifle benzer bir işleve sahip olsa da, farklı bir kimlik kazanmıştır. Ses kayıtlarındaki örneklerde de benzerleri görülebileceği üzere, eser karakteri üzerinde etkisi olduğu anlaşılan bu tür motiflerin, çeşitli sanatkarların tahminen 1930’lu yıllardan itibaren doldurduğu plaklarda yer alan ve günümüzde yaygın olarak bilinen örneklerle daha uyumlu olduğu göze çarpmaktadır.

Bektaşî Nefesleri’nde yer alan notada ve İsmail Hakkı Bey Koleksiyonu’ndaki “Uşşak Nefes” başlıklı eserde görülen melodik genişlemenin benzeri bu notadaki eserde de karşımıza çıkmaktadır. Bu genişlemenin, İsmail Hakkı Bey’den intikal eden örnekte olduğu gibi, ikinci mısra sonuna eklenen “Haydar Haydar” veya “Haydar Şâhım” terennümlerinin giydirildiği motifin ardından, mısraın iç durağından sonraki kısmın tekrar icra edilmesiyle gerçekleştiği görülmektedir. Günümüzde yaygın olarak bilinen versiyonda da bulunan ve eser kimliğine ilişkin en önemli göstergelerden biri olan “Haydar Haydar” terennümü, ulaşabildiğimiz yazılı kaynaklar içerisinde ikileme biçiminde ilk defa bu versiyonda karşımıza çıkmaktadır.

Notada, eserin beş beyitten meydana gelen güftesi yazılıdır. “Ben melâmet hırkasını kendim giydim eynime” sözleriyle başlayan ilk beyit hem nota simgelerinin üzerine hecelenerek hem de güftenin diğer beyitleriyle birlikte notanın alt kısmına şiir biçiminde gösterilmiştir. Güfte metni, ifade ve sıralama farklılıkları dışında, Sadeddin Nüzhet’in Kul Nesîmî’ye isnat ederek yayımladığı şiirdeki beyitlerle benzerlik göstermektedir. Fakat eksik beyitlere rağmen, Cahit Öztelli’nin ikinci sırada yayımladığı şiire, Ali Rıza Şengel’in ilâhî defterinde bulunan güfteye ve Tasnif ve Tespit Heyeti’nin çalışması neticesinde yayımlanan güfteye hem beyit sıralaması hem de kelime düzeyindeki ifade farklılıkları bakımından daha yakındır. Bununla birlikte, yukarıda sıralanan kaynaklarda şiirin/güftenin makta beytinde *Nesîmî* mahlası yer alırken, bu güftele “sofuya” ifadesi yazılıdır. Bu da mahlasın şifahi aktarıma bağlı olarak süreç içerisinde unutulduğunu veya kullanılmadığını göstermektedir. Fakat mahlas yerine kullanılan ifade hem veznin hem de anlamın bozulmasına neden olmaktadır. Arap harfleriyle Türkçe yazılan metnin çevriyazımı aşağıdaki gibidir:

“Ben melâmet hırkasını kendim giydim eynime
Ar u namus şişesini taşa çaldım kime ne (Haydar Haydar taşa çaldım kime ne)

Gâh çıkarım gökyüzüne seyrederim âlemi
Gâh inirim yer yüzüne seyreder âlem beni (Haydar Şâhım seyreder âlem beni)

Gâh giderim medreseye ders okurum Hak için
Gâh giderim meyhaneye dem çekerim kime ne (Haydar Haydar dem çekerim kime ne)

Sofular haram demiş bu aşkın şarabına
Ben doldurur ben içerim günah benim kime ne (Haydar Haydar günah benim kime ne)

Sofuya sormuşlar ki yârın ile hoş musun
Hoş olayım olmayayım o yâr benim kime ne (Haydar Haydar o yâr benim kime ne)”

Kul Nesîmî’ye atfedilen şiirlerle seslendirilen bu örneklerin “nefes” ya da “ilâhî” ismiyle kaydedilmesi, üzerinde durulması gereken bir konudur. İcra ortamı ve eser kimliği hakkında ipuçları barındıran bu

tanımlamalar, aynı zamanda şiirlerin yaygınlık sahası ve benimsendiği kültürel ve/veya dînî grupların anlaşılması bakımından da önem taşımaktadır. Zira eserlerin edebî ya da müzikal özellikleri bir yana, bu iki kavramın çağrıştırdığı icra ortamları ve temsil ettikleri inanç gruplarının birbirinden farklı olması, Kul Nesîmî'nin şiiriyle seslendirilen musiki eserlerinin farklı dînî zümreler tarafından icra edildiğine yönelik ipuçları olarak görülebilir. Bu adlandırmalar söz konusu eserlerin Kul Nesîmî'nin temsil ettiği ve şiirlerinde kavram ve olgularını sıklıkla gündeme getirdiği Bektâşî gruplarının yanı sıra Sünnî esaslara uygun olarak teşekkül eden tarikatların repertuvarına girdiğini de düşündürmektedir.

20. yüzyıl başından itibaren büyük ölçüde İstanbul çevresinde tespit edilen dînî musiki repertuvarı içerisinde, şehir yaşantısına bağlı tekke-dergâh münasebetlerinden kaynaklanan repertuvar geçişlerine örnek olabilecek başka eserler görülmesi de muhtemeldir. Nitekim, Sadeddin Nüzhet'in satırları arasında bunun ipuçlarını görmek mümkündür. Sadeddin Nüzhet, 20. yüzyıl başında özellikle İstanbul çevresinde faaliyet gösteren zâkir, zâkirbaşı ve mevlidhanların intisap ettikleri tarikat ya da şeyhler hakkında bilgi verirken, bunların repertuvarında bulunan dînî musiki türlerinden de söz etmekte, ayrıca meşk ve icra faaliyetlerini de aktarmaktadır. Bunlar arasında değişik zamanlarda farklı tekke ve dergâhlara devam edenler olduğu gibi, bazı musiki türlerine özgü hüneleriyle tanınanlar ve farklı tarikatların âyinlerinde musiki icra edenler olduğu da görülmektedir.

Sözgelimi, Sadeddin Nüzhet, “Tekirdağlı Hacı Hafız Rifat”ın ilâhî, şuşul ve Bektâşî nefesleri seslendirdiğinden söz etmektedir (1943, s. 658). Sanatkârın icra ettiği musiki türleri, yukarıda belirtilen duruma benzer çağrışımlara neden olmaktadır. Bununla birlikte, “Yaşar Baba” isimli bir zâkirbaşının, farklı musiki türlerine vakıf olmakla birlikte, bilhassa *mersiye* okumakta şöhret kazandığından bahsetmektedir. Sadeddin Nüzhet'in onunla ilgili temas ettiği şu hususlar da ilgi çekicidir (1943, s. 657):

“Önce Kadiriye'den Müştakzade Şeyh Edhem efendi'ye derviş oldu. Sonra Rifaiyeden Müfti hamamı tekkesi şeyhi Raşid efendi'ye intisab etti. Daha sonra Çamlıca Bektaşî tekkesi babası Ali Nutkî efendi'den nasib aldı. Bilâhara Eyup'ta Karyağdı Baba namıyla anılan Bektaşî tekkesine baba oldu. 17 Kânunusani 1934 de Eyup'ta vefat etti. Eyup'ta Kırkmerdivenler mezarlığına defnedildi.

Başında Bektaşî Fahrî olduğu halde İstanbul'un bazı tekkelerinde zâkirbaşılık eden Yaşar Baba, idare hususunda fevkalâde bir kabiliyete sahibdi. Rifaî tekkelerinde uzun müddet 'Reislik' etmiş olmasının da bunda tesiri vardı. İlâhileri, Balat Meydancık imamı *Hafız Hasan efendi*'den meşk etmişti. Mahfuzatı pek çok değildi. Mahdud ilâhi, durak, şuşul ve nefes bilirdi. Fakat bilhassa kıyam zikirlerini idarede emsalsiz bir kudrete malikti. Mersiye okumak hususunda ise büyük bir muvaffakiyeti vardı. Muharremlerde bir çok tekkelerde ve Valide hanında Mersiye okurdu.”

Aslına bakılırsa, geçmişte idârî merkez olmasının yanı sıra Anadolu'da, Rumeli'de ve eski Osmanlı toprağı olan diğer coğrafi alanlardaki sosyal ve kültürel yapılanmalarla irtibatı ve geçirgenliği bulunan bir ilim ve sanat merkezi olması nedeniyle, İstanbul şehir kültürü içerisinde oluşup gelişen musiki repertuvarının tesirlerini farklı coğrafi alanlarda da görmek mümkündür. Bu anlamda, Kul Nesîmî'nin

şiiyle seslendirilen musiki eserlerinin İstanbul gibi tekke kültürünün yoğun olarak yaşandığı bir muhitte hayat bulması, farklı dînî organizasyonlara sirayet ederek yaygınlaşması ve farklı versiyonlarının ortaya çıkması doğal bir sonuçtur.

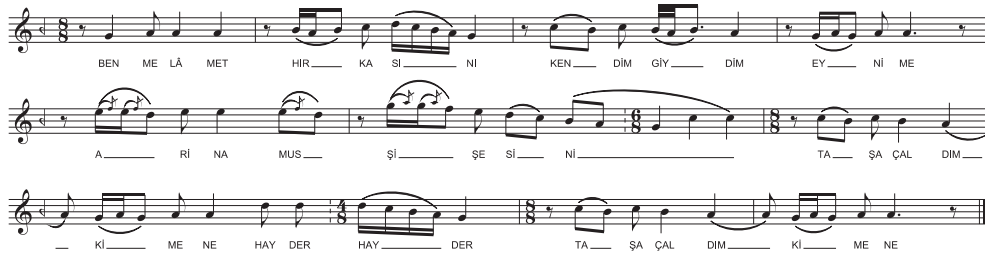
Diğer taraftan, teknolojik gelişmelere paralel olarak araştırmacıların istifadesine sunulan ve sayısı her geçen gün artmakta olan arşivlerde ve ayrıca kişisel çabalarla oluşturulmuş koleksiyonlarda, burada konu edilen güfte ve melodilerin benzerlerini ya da farklı versiyonlarını ihtiva eden kaynakların bulunabileceğini öngörmek de zor değildir. Bu anlamda, gelecekte ortaya çıkacak kaynakların farklı nitelikleriyle birlikte eserle ilgili bilgi havuzunu doldurmaya devam edeceğine kuşku yoktur. Aslına bakılırsa, yukarıda istifa edilen kaynakların günümüzde erişilebilir durumdaki materyallerin tamamını içerdiği de söylenemez. Ancak, eserle ilgili genel çerçeveyi çizmeye olanak tanıyan, kırılma noktalarını tarif etmeye elverişli durumdaki yazılı kaynaklardan büyük ölçüde istifa ettiğimizi belirtmekte de yarar var.

Bununla birlikte, ses kayıt teknolojilerinin Türkiye'deki sanat mecralarına sirayet ederek, sanatkârların seslerini duyurmalarına olanak tanımaya başladığı yıllardan itibaren, eserin taş plaklar yoluyla kayıt alındığı görülmektedir. Yazılı kaynaklarda olduğu gibi, benzer veya kısmen benzer ezgi ve güfteleri ihtiva eden plaklar, eserle ilgili genel görünümü anlamak ve versiyon takibi yapabilmek açısından son derece önemlidir. Bu noktada, sözünü ettiğimiz plaklardan bazılarında değinmekte ve güfte ve melodi farklılıklarını bir de ses kayıtları üzerinden incelemekte fayda vardır.

Sözünü ettiğimiz plaklar arasında, Hafız Yaşar Okur'un *Homokord Elektro* firmasından çıkardığı T.4-28125 katalog numaralı taş plak önemli bir yere sahiptir. Almanya'da kaydedilen plağın etiketinde "Nefes: 'Ben melamet hırkasini'" başlığı ve sanatkârın vazifesini tanımlamak üzere "Riyaseti cümhur ince saz hey' etin şefi" ifadesinin yazılı olduğu görülmektedir. Yayın tarihi hakkında bilgi edinemediğimiz plak, Hafız Yaşar Okur'un Riyâset-i Cümhur İncesaz Heyeti şefliğinden emekli olduğu 1930 yılından önce yayımlanmış olmalıdır.¹⁶ Dolayısıyla eserin yer aldığı ses kayıtları arasında, Hafız Yaşar Bey'in icrasından kaydedilen örneğin, temin edebildiğimiz en eski tarihli örneklerden biri olduğuna kuşku yoktur.

Daha önce de değindiğimiz üzere, bu plaktaki melodi ile Cüneyd Kosal Türk Musikisi Arşivi'nde yer alan notanın ezgisi (Bkz. Görsel 2) motif karakteri bakımından birbirini büyük ölçüde karşılamaktadır. Usulün yazımında farklılık olmasına rağmen, güfte parçacıklarının inşâd edildiği motiflerin neredeyse aynı olması, notanın Hafız Yaşar'ın ses kaydından yazıldığı izlenimini uyandırmaktadır. Bu noktada, yukarıda incelenen notadaki müzikal özelliklerin Hafız Yaşar'ın sesinden kaydedilen eser için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle karşılaştırma notasında gösterdiğimiz versiyonlarda bulunmayan bazı motifleri ve "Hayder Hayder" ikilemesini ihtiva etmesi nedeniyle, Hafız Yaşar'ın icrası oldukça özgün bir durumdadır. Eserin güfte ezgisi aşağıdaki gibidir (Görsel 3):

¹⁶ Emeklilik tarihi için bkz. Okur, 1962, s. 7; Özcan, 2007, s. 341

Görsel 3. Hafız Yaşar Bey'in plağında yer alan eserin birinci kuplesi

Hafız Yaşar'ın sesinden kaydedilen eserin güftesi dört beyitten meydana gelmektedir. Güfte incelendiğinde, beyit sıralaması ve ifade bakımından Cüneyd Kosal Türk Musikisi Arşivi'nde bulunan notanın güftesiyle benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Fakat notadaki güftenin ikinci beyti ses kaydında yoktur. Diğer beyitler büyük oranda aynıdır. Hatta notadaki güftenin son beytinde olduğu gibi, ses kaydında da mahlas yerine “sofuya” ifadesi yer almaktadır. Bu da notanın Hafız Yaşar Bey'in icrasından yazıldığı ihtimalini kuvvetlendiren etkenlerdendir. Ses kaydındaki güfte aşağıdaki gibidir:

“Ben melâmet hırkasını kendim giydim eynime
Ar i namus şişesini taşa çaldım kime ne (Hayder Hayder taşa çaldım kime ne)

Kâh giderim medreseye ders okurum Hak için
Kâh giderim meyhaneye dem çekerim kime ne (Hayder Hayder dem çekerim kime ne)

Sofular haram demişler şu aşkın şerabına
Ben doldurur ben içerim günah benim kime ne (Hayder Hayder günah benim kime ne)

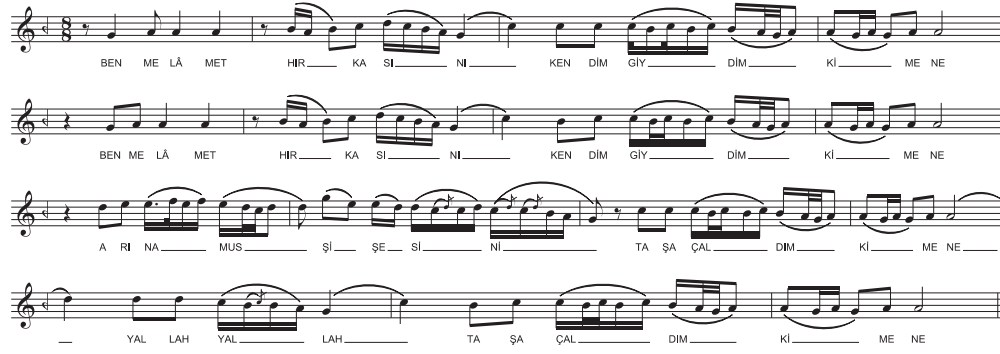
Sofuya sormuşlar yârin ile hoş musun
Hoş olayım olmayayım o yâr benim kime ne (Hayder Hayder o yâr benim kime ne)”

Kul Nesîmî'nin şiiriyle icra edilen eserin yer aldığı taş plaklar arasında, Hafız Âşir Efendi'nin sesinden kaydedilen örnek de önemli bir yer tutmaktadır. Cemal Ünlü, “Ben melâmet hırkasını kendim giydim kime ne” mısraıyla başlayan nefesin 1930'lu yılların başında kaydedildiğini ve Odeon firması tarafından satışa sunulduğunu aktarmaktadır. Ünlü ayrıca aradan yirmi yıl geçmesine rağmen plağın rağbet gördüğünü ve yeni baskılarının yapıldığını ifade etmektedir (Ünlü, 2004, s. 421-422).¹⁷ Bununla birlikte, ses kaydında Hafız Âşir Efendi'nin eseri tek başına icra etmediği ve bir kadın sanatkârla birlikte seslendirdiği anlaşılmaktadır. Kimliği hakkında bilgi sahibi olmadığımız bu kadın sanatkârın sesi, kimi zaman Hafız Âşir Efendi'nin sesinden daha baskın olarak işitilmekte, bu da kelimelerin telaffuzu sırasında çatallanmalara neden olmaktadır. Ayrıca, vokal ifadelerin başlangıç ve bitişinde görülen ve büyük ölçüde *hafız ağız* olarak tabir edilen esnek okuyuş üslubundan kaynaklanan gecikmeler, ayrıca kimi kelimelerin unutulmasına bağlı çakışmalar da icra sırasında ayrılıklara sebebiyet vermektedir.

Ses kaydında eserin klarnetle yapılan oldukça kısa bir gezintiyle başladığı görülmektedir. Bu gezintinin ardından, klarnetle birlikte keman, kanun gibi telli çalgılardan ve kudüm veya bendir benzeri bir vurmalı çalgıdan oluşan bir topluluğun şan icrasına paralel olarak eşlik ettiği duyulmaktadır. Eserin güfte ezgisi, seyir itibarıyla yukarıda incelediğimiz notalarla benzerlikler taşısa da, özgün durumdaki motifleri nedeniyle onlardan önemli ölçüde ayrılmaktadır. Fakat özellikle Cüneyd Kosal Türk Musikisi

¹⁷ Cemal Ünlü (2004, s. 421), Odeon firmasının 1952-53 Genel Kataloğu'nda plağın 202880 katalog numarasıyla kayıtlı olduğunu aktarmaktadır.

Arşivi'nde yer alan notadaki melodiyle ve Hafız Yaşar Okur'un taş plağındaki eserle benzer motifler içerdiğini söylemek mümkündür. Güftenin ilk mısraının döşeli olduğu melodi iki defa icra edilmekte, ikinci mısra ise bu esere özgü olan "yallah yallah", "amman amman" gibi terennümlerle mısraın iç durağından sonraki kısmın tekrar edildiği genişleme alanına bağlanmakta ve kuple görünümünü tamamlanmaktadır. Eserin ses kaydındaki ilk kuplesi aşağıdaki gibidir (Görsel 4):

Görsel 4. Hafız Âşir Efendi'nin plağında yer alan eserin birinci kuplesi

Hafız Âşir Efendi'nin sesinden kaydedilen plakta eserin toplam altı beyitten meydana gelen güftesi yer almaktadır. İlk üç beyit plağın ön yüzünde, diğer beyitler de arka yüzünde kayıtlıdır. Bunlar, Kul Nesîmî'ye atfedilen şiirdeki beyitlerle ve notalarda yer alan güfte metinleriyle paralellik arz etse de, kelime ve ifade düzeyindeki farklılıkları nedeniyle onlardan ayrılmaktadır. Ayrıca, kuple sonlarında yer alan terennümler başta olmak üzere, metin içerisinde geçen bazı kelimelerin bu icraya özgü olduğunu, bunların diğer nota ve ses kayıtlarında karşımıza çıkmadığını söylemek mümkündür. Eserin ses kaydındaki güftesi aşağıdaki gibidir:

"Ben melâmet hırkasını kendim giydim kime ne

Ar ı namus şişesini taşa çaldım kime ne (yallah yallah/amman amman taşa çaldım kime ne)

Kâh çıkarım gökyüzüne seyriderim âlemi

Kâh inerim yeryüzüne seyrider âlem beni (yallah yallah/amman amman seyrider âlem beni)

Kâh giderim medreseye ders okurum Hak için

Kâh giderim meykedeye dem çekerim kime ne (amman amman dem çekerim kime ne)

(Hay) Sofular haram demişler bu aşkın şarabına

Ben doldurur ben içerim günah benim kime ne (yallah yallah/amman amman günah benim kime ne)

(Ah) Sofular secde iderler mescidin mihrabına

Yâr eşiği secdegâhım kible-gâhım kime ne (yallah yallah/amman amman kiblegâhım kime ne)

Nesîmî'ye sordular yârın ile hoş musun

Hoş olayım olmayayım o yâr benim kime ne (amman amman o yâr benim kime ne)"

Plak sektörünün aktif olduğu yıllarda bu eseri seslendiren başka sanatkârlara da tesadüf edilmektedir. Bunlar arasında özellikle Hamiyet Yüceses, Safiye Ayla, Perihan Altındağ Sözeri, Nigar Uluerer, Nesrin Sipahi gibi sanatçıların seslendirdiği örnekler dikkate şayandır.¹⁸ Bununla birlikte, her biri bireysel

¹⁸ Sözü edilen plakların yayın tarihleri belirlenememiştir. Çeşitli kaynaklardan edinilen bilgiler aşağıdaki gibidir:

- Hamiyet Yüceses'in *Ben Melâmet Hırkasını* başlıklı taş plağı LA 319 katalog numarasıyla *Odeon* firması tarafından yayımlanmıştır (Yüceses, t.y.; ses kaydı için bkz. Yüceses, 2017). WorldCat'de plağın yayın tarihi 1940 olarak kayıtlıdır (Bkz. WorldCat); ancak bu tarih plak kataloglarından teyit edilememiştir.

yetenekleri, icra kapasiteleri ve özgün ses renkleriyle şöhret sahibi olmuş sanatkârların, serbest bir okuyuş tarzıyla eseri yorumladıkları görülmektedir. İleride Safiye Ayla'nın ses kaydı üzerinden melodisini örneklendireceğimiz eser, bu sanatkârların icralarında da seyir özellikleri ve melodi kurgusu bakımından benzerlik göstermektedir. Fakat icracıların sanat kabiliyetleriyle orantılı şekilde, bireysel yorum olarak tanımlanabilecek nüanslar da göze çarpmaktadır. Tekke musikisi repertuvarının bir parçası olarak ortaya çıkıp gelişen eserin, ticari ve sanatsal kaygıların bulunduğu piyasa koşullarına doğru aldığı yolda bu plakların büyük katkısı olmuş ve bugün popüler kültür içerisinde pek çok sanatçı tarafından çoğunlukla benzer motif ve güftelerle icra edilen bu versiyonun önü açılmıştır. Bu durum aslında eserin melodi ve güftesinin plak sektörünün katkılarıyla standart hale gelmeye başladığını da ifade etmektedir.

Yukarıda ifade edildiği gibi, Kul Nesîmî'nin meşhur nefesinin seslendirildiği taş plaklar arasında, Safiye Ayla'nın sesinden kaydedilerek *Columbia* firması tarafından piyasaya sunulan örnek önemli bir yer tutmaktadır. BT 22185 katalog numaralı taş plakta, *Ben Melâmet Hırkasını* başlığıyla yayımlanan eserin ne zaman kaydedildiği tespit edilememiştir.¹⁹ *Columbia* firması tarafından 1950 yılında çıkarılan katalogda plağın yayın bilgileri yer almamıştır. Ancak, bu bilgilere 1961 yılında çıkarılan katalogda tesadüf edilebilmektedir (*Columbia*, 1961, s. 3). Bu da, plağın 1950-1961 yılları arasında piyasaya sunulmuş olabileceğini göstermektedir. Katalog bilgileri göz önüne alındığında, Hamiyet Yüceses'in plağının 1940 yılında (Bkz. *WorldCat*), yani Safiye Ayla ve diğerlerine göre daha erken bir tarihte yayımlandığı anlaşılmaktadır. Bu durumda, eserin bu versiyonu öncelikle Yüceses'in yorumu üzerinden yayılmış olmalıdır. Fakat Safiye Ayla'nın performansında melodi çizgisi nispeten daha belirgindir.²⁰

Safiye Ayla'nın icra ettiği eser, melodi kuruluşu, seyir özellikleri ve genişleme alanları gibi yapısal özellikleri bakımından yazılı kaynaklardaki kimi örneklerle, bilhassa da Hafız Âşir Efendi'nin taş plağında seslendirdiği versiyonla benzerlik göstermektedir. Ancak, Safiye Ayla'nın bireysel yorumuna bağlı olan, motif düzeyindeki birtakım farklılıklar da göze çarpmaktadır. Bu farklılıkların, icracı kapasitesini gösteren, çoğu zaman serbest icra anlayışından doğan ve eser kimliği üzerinde tesirinden söz edemeyeceğimiz nüanslar olduğunu söylemek mümkündür. İlk olarak Hamiyet Yüceses'in icrasında ortaya çıktığını düşündüğümüz, ancak Safiye Ayla ve yukarıda belirtilen diğer sanatçıların icralarında da ortak bir şekilde karşımıza çıkan ve âdeta eser kimliğiyle özdeşleşen birtakım motiflerin, günümüz profesyonel sahne yaşantısına taşındığı görülmektedir. Sözgelimi, aşağıda Safiye Ayla'nın icrasında gösterdiğimiz "Ah Hayder Hayder" terennümünün döşendiği motif, Yüceses'in ve diğer icracıların ses kayıtlarında benzer biçimde yer alırken, nota koleksiyonları üzerinden incelediğimiz versiyonlarda

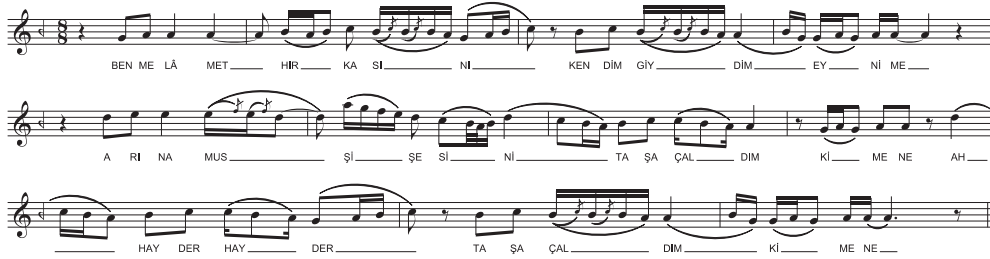
-
- Perihan Altındağ Sözeri'nin *Haydar Haydar* isimli taş plağı AX. 2516 katalog numarasıyla *Sahibinin Sesi* firması tarafından yayımlanmıştır (Altındağ Sözeri, t.y.; ses kaydı için bkz. Altındağ Sözeri, 2015). Sahibinin Sesi firmasının çıkardığı *Sahibinin Sesi Türkçe Plâkları* başlıklı tarihsiz bir katalogda plağın bilgileri listelenmiş olsa da, yayın tarihi belirlenememiştir (*Sahibinin Sesi*, t.y., s. 33).
 - Nigâr Uluerer'in *Haydar Haydar* adlı taş plağı RT 609 katalog numarasıyla *Columbia* firması tarafından yayımlanmıştır (Uluerer, t.y.). Plağın bilgileri, *Columbia* firmasının 1963 yılı kataloğundaki listede yer almaktadır (*Columbia*, 1963, s. 8). Ancak, kesin yayın tarihi belirlenememiştir.
 - Nesrin Sipahi'nin *Haydar Haydar (Ben Melâmet Hırkasını)* başlıklı longplayi LA 888 katalog numarasıyla Odeon firması tarafından yayımlanmıştır (Sipahi, t.y.; ses kaydı için bkz. Sipahi, 2014). Yayın tarihi tespit edilememiştir.

¹⁹ Plağın diğer yüzünde Safiye Ayla'nın, Münir Nurettin Selçuk'un meşhur "Otomobil" isimli şarkısını icra ettiği görülmektedir (*Columbia*, 1961, s. 3).

²⁰ Melodinin Safiye Ayla'nın ses kaydı üzerinden örneklenmesinde onun bireysel yorumunu en az seviyede tutması ve abartılı hançere seslerine başvurmadan performans sergilemesi etkili olmuştur.

yoktur. Günümüzde eserle karakterize olan bu motifin, burada belirtilen taş plaklar aracılığıyla yaygınlık kazandığı anlaşılmaktadır. Eserin güfte ezgisi, Safiye Ayla'nın icra ettiği biçimiyle aşağıdaki gibi gösterilebilir (Görsel 5):

Görsel 5. Safiye Ayla'nın seslendirdiği eserin güfte ezgisi

Safiye Ayla'nın sesinden kaydedilen plaktaki eserin güftesi dört beyitten meydana gelmektedir. Eser, güfte ezgisinin melodik varyantı biçiminde olan enstrümantal bir giriş ezgisiyle başlamaktadır. Bu ezginin ardından, güftenin ilk iki beyti birbirine bağlı olarak seslendirilmekte ve daha sonra giriştekine benzer bir melodi aranağme hüviyetinde icra edilmektedir. Sonraki iki beyit de yine birbirine bağlı olarak seslendirilmekte ve aranağmenin enstrümantal olarak icra edilmesinin ardından ses kaydı sona ermektedir. Güfte, Kul Nesîmî'ye atfedilen şiirlerde ve musiki kaynaklarında görülen metinlerin benzeridir. Bununla birlikte, güftenin bu versiyonu günümüzde çeşitli sanatçılar tarafından icra edilen örneklerde kalıplaşmış bir biçimde görülmektedir. Ses kaydında eserin güftesi aşağıdaki gibi yer almaktadır:

“Ben melâmet hırkasını kendim geydim eğnime

Ar ı namus şişesini taşa çaldım kime ne (ah Hayder Hayder taşa çaldım kime ne)

Kâh çıkarım gökyüzüne seyredirim âlemi

Kâh inerim yeryüzüne seyreder âlem beni (ah Hayder Hayder seyreder âlem beni)

Sofular haram demişler aşkımın şarabına

Ben doldurur ben içirim günah benim kime ne (ah Hayder Hayder günah benim kime ne)

Nesîmî'ye sormuşlar yârin ile hoş musun

Hoş olayım olmayayım o yâr benim kime ne (ah Hayder Hayder o yâr benim kime ne)”

Çoğunluğu 20. yüzyılın ilk yarısına ait yazma ve matbu kaynaklar ile taş plak örnekleri üzerinden melodi ve güfte farklılıklarını incelediğimiz nefesin bir başka versiyonu, Bektâşî inancına mensup bir müzisyen, araştırmacı ve yazar olarak tanınan Vahit Lütfü Salcı'nın çalışmalarında karşımıza çıkmaktadır. Eserin bu versiyonuna geçmeden önce, Salcı'nın 1941 yılında yayımladığı *Gizli Türk Dîni Oyunları* isimli kitabına müracaat ederek, daha önce yayımlanmış bir versiyon hakkındaki eleştirisini aktarmakta fayda vardır. Salcı, kitabının sonsözünde, “gizli musikiler” olarak tarif ettiği deyiş ve/veya nefeslerin kayıt altına alınmasıyla ilgili hassasiyetini dile getirirken, eserlerin “acele ve bir kere işidilip hemen fonografla alınıp iktifa edilmiş olmasından” endişe duyduğunu, zira geçmişte yayımlanan örneklerin kendisinde böyle bir intiba yarattığını belirtmektedir. Kul Nesîmî'nin “Ben melâmet hırkasını kendim giydim eğnime” mısraıyla başlayan nefesinin geçmişte yayımlanmış bir versiyonunu gündeme getiren Salcı, eserin bilindiği şekliyle kaydedilemediğini gerekçe göstererek, söz konusu neşriyattaki notayı “hiçbir Türkiye Alevîsi tarafından hiçbir bölge de öyle okunmuş olmıyan alelacyip bir besteden başka birşey

değil” sözleriyle tenkit etmekte ve melodinin gerçeği yansıtmadığına dair itirazını dile getirmektedir (1941, s. 46).

Vahit Lütfü Salcı, ortaya koyduğu eleştirinin muhatabını ve sözünü ettiği neşriyatın ne olduğunu açıkça belirtmese de tahmin etmek güç değildir. Zira kitabının okuyucusuyla buluştuğu 1941 yılına kadar neşredilen kaynaklar dikkate alındığında, notayı ihtiva eden matbu eser sayısının hayli sınırlı olduğu açıktır. Bu noktada, ihtimal dâhilindeki iki notadan söz etmek mümkündür. Bunlar Sadeddin Nüzhet’in 1930 yılında *Bektaşî Şairleri* isimli kitabında ve Tasnif ve Tespit Heyeti’nin 1933 yılında *Bektaşî Nefesleri* adıyla yayımladığı kitapta yer alan notalardır. Salcı’nın “alelacayip bir beste” olarak tarif ettiği ve derinlikli bir çalışma yapılmadan kaydedildiğini öne sürdüğü versiyonun, Rauf Yekta Bey yönetimindeki çalışmaların ürünü olarak bilinen iki örnekten biri olduğuna kuşku yoktur. Üstelik Salcı’nın kitapta Rauf Yekta Bey’i eleştirdiği tek konu da bu değildir. Salcı, kitabının ilk bölümünde, Rauf Yekta Bey’i *Mevlevî Âyinleri*’nin birinci cildine yazdığı önsözden uzun alıntılar yaparak tenkit etmiş ve güfteleri Farsça olmasına karşın bu âyinleri eski Türklerden kalma âdetler olarak tanıttığını ileri sürerek ona karşı çıkmıştır (Salcı, 1941, s. 8-13).

Aslına bakılırsa, Vahit Lütfü Salcı’nın İstanbul Konservatuvarı Tasnif ve Tespit Heyeti’nin çalışmalarına yönelik eleştirileri daha önceki yıllarda başlamıştır. Salcı’nın ısrarla tenkit ettiği konular arasında, Tasnif ve Tespit Heyeti’nin Bektâşî nefesleriyle ilgili mesai ve neşriyatını yalnızca İstanbul’daki repertuvara ayırması gelmektedir. Salcı, 1936 yılında yayımlanan bir makalesinde bu düşüncenin altındaki gerekçeyi şu sözlerle açıklamıştır (Salcı, 1936, s. 268):

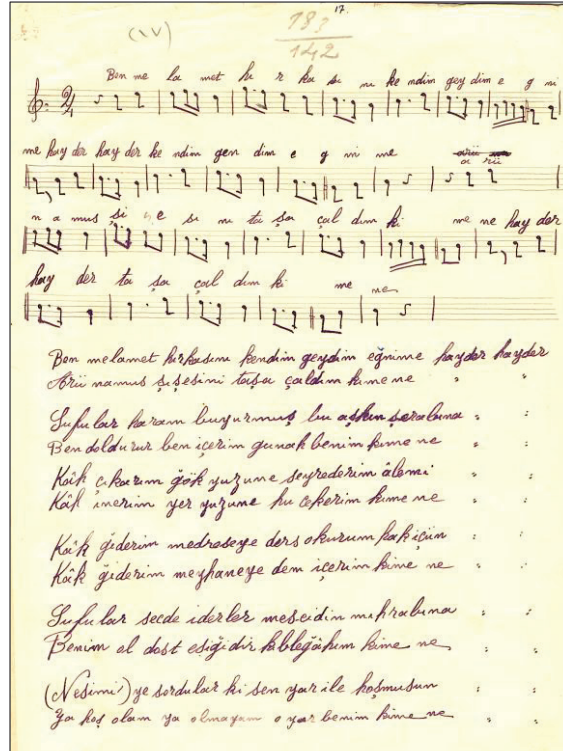
“(...) O tarihlerde İstanbul bektâşî tekkelerinde kurulan cemlerde okunan nefesler anadolunun göbeğinde okunan halk saz şairlerinin değişlerinden olan öz türkçe edebiyat idi. Muzikaları da [h]alk musikisi idi. Fakat sonradan göya incelmış olmak fikrile divan edebiyatına ve musikisi de, şark klasik musiki[si]ne uydu. Onun için konservetuarde teşkil eden ‘Türk musikisi tasnif heyeti’nin geçen sene iki cüzü olarak neşrettiği ‘bektâşî nefesleri’ de kâmilin İstanbul muhitine ve musikisine kuvvetle bağlı nefesler olup halk edebiyat ve musikisini kat’iyen ifade etmemişler, ve Türk musikisi ve türk bektâşî nefesleri değildirlen. Bu nefeslerin mahiyetlerini mecmua ve gazetelerde tekrar tekrar tenkit etmişim.”²¹

İstanbul ve Trakya’daki Bektâşî kültürünü yakından tanıyan ve bu kültüre ilişkin musiki repertuarı hakkında yayınlar yapan Vahit Lütfü’nün, Tasnif ve Tespit Heyeti’nin yayımladığı eseri tenkit etmesi elbette düşündürücüdür. Fakat eleştirinin çıkış noktası eserin melodisi gibi görünse de, aslında Tasnif ve Tespit Heyeti’nin ve belki de daha özeldir Rauf Yekta Bey’in çalışmaları ve yaklaşımıdır. Bu noktada, varsayım dayalı olsa bile eserin Tasnif ve Tespit Heyeti’nin çalışmalarına bağlı olarak neşredilen iki versiyonundan en azından biri hakkında “hiçbir Türkiye Alevîsi tarafından hiçbir bölge de öyle okunmuş olmıyan” ifadesini kullanması, bizzat onun tarafından izah edilmeyi gerektiren bir durumdur. Zira bu ifade, heyetin tespit ettiği eserin doğruluğuna gölge düşüren, kaynağını sorgulatan ve tasnif ve tespit çalışmasının prestijini bütünüyle

²¹ Vahit Lütfü Salcı’nın buradaki ifadeleri sonraki yıllarda Sadeddin Nüzhet Ergun tarafından tenkit edilmiştir. Ergun’un eleştirisi için bkz. Ergun, 1943, s. 643.

sarsabilecek bir yöne sahiptir. Ayrıca, eserin Vahit Lütfü Salcı'nın belleğindeki versiyonuyla ilgili merak ve beklenti oluşmasına neden olmaktadır. Ancak Salcı, bu zedeleyici tavrına karşın kitabında iddiasının doğruluğunu ispata yönelik herhangi bir girişimde bulunmamış, melodinin kendi belleğindeki versiyonunu açıklamamış ve bu melodiyi gösteren bir notaya yer vermemiştir.

Bununla birlikte, Vahit Lütfü Salcı'nın Bektâşî nefesleriyle ilgili yayımlanmamış bir çalışmasında, "Ben melâmet hırkasını kendim geydim eğnime" mısraıyla başlayan esere ait el yazması bir nota bulunmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü'ne bağlı Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi'nde muhafaza edilen notada, Kul Nesîmî'ye isnat edilen şiirin, melodinin farklı bir versiyonu üzerine döşenerek yazıldığı görülmektedir (Görsel 6). Bu nota karşısında ister istemez Salcı'nın 1941 yılında yayımladığı kitabındaki sözleri akla gelmekte ve nefesin daha önce kayıt altına alınan melodisine itiraz etmesinin arka planında bu melodinin olup olmadığı sorgulanmaktadır. Öte yandan, notanın üzerinde eserin bestecisi ve hangi tarihte, nerede tespit edildiği yazılı değildir. Ayrıca, eserin hangi coğrafi alanlardaki Alevî-Bektâşî toplulukları tarafından icra edildiği de belirtilmemiştir.

Görsel 6. Vahit Lütfü Salcı'nın hazırladığı nota (Salcı, t.y.)

Eser melodi kuruluşu bakımından Tasnif ve Tespit Heyeti'nin çalışmasına bağlı olarak 1933 yılında yayımlanan versiyonla benzerlik içindedir. Zira güftedeki her beytin bir müzikal kuple oluşturması ve mısra sonlarına eklenen terennüm ve tekrarlar yoluyla genişleme alanlarının yaratılması esasına dayanan melodi yapısı bu eserde de karşımıza çıkmaktadır. Buna göre, beytin melodiye inşâd edilmesi sırasında her bir mısraın sonuna "Hayder Hayder" terennümü eklenerek bir köprü oluşturulmakta ve mısraın iç durağından sonraki kısım tekrar icra edilerek melodi cümlesi tamamlanmaktadır. Ayrıca, mısra sonlarındaki kelimelerin inşâd edildiği karakteristik motifler bu eserde de karşımıza çıkmaktadır.

Bu noktada, yukarıda incelediğimiz eserlerde gördüğümüz melodi kuruluşunun bu eserde de karşımıza çıkması elbette ki düşündürücüdür. Ancak, ezgi kalıpları ve dizinin dereceleri bakımından müstakil bir eser hüviyeti taşıyan bu melodinin, güfteye ve vezne bağlı bölümlemelerden kaynaklanan icra alışkanlıklarını yansıttığını ve motif bazındaki farklılıklarından ötürü ayrı bir eser gibi algılandığını söylemek mümkündür. Özellikle birinci mısraın giydirildiği kısmın başında melodinin beş ses tizden başlayarak icra edilmesi bu versiyonu diğerlerinden bariz bir biçimde ayırmaktadır. Bu noktada, notadaki melodinin yaygın versiyonların uzak bir yorumu olduğunu ifade etmekte sakınca yoktur. Fakat Salcı'nın eleştirisiyle ortaya çıkan bambaşka bir melodi beklenisini karşılamaktan uzaktır. Ayrıca, *Bektaşî Nefesleri*'nde yayımlanan melodinin "alelacayıp bir beste" olarak tarif edilmesine olanak sağlayacak kadar seyir farklılığı içermediği de açıktır.

Vahit Lütfü Salcı'nın yazdığı notada eserin altı beyitten meydana gelen güftesi yer almaktadır. Güftenin ilk beyti nota simgelerinin üzerine hecelenerek de yazılmış, ayrıca diğer beyitlerle birlikte notanın altına şiir biçiminde de gösterilmiştir. Güftedeki beyitler kelime ve ifade düzeyindeki farklılıklar ve sıralamadaki değişiklikler dışında, Kul Nesîmî'ye isnat edilen şiirlerle ve diğer müzikal örneklerde yer alan güfte metinleriyle benzerlik göstermektedir. Salcı'nın notanın altında el yazısıyla gösterdiği güfte aşağıdaki gibidir:

"Ben melâmet hırkasını kendim geydim eĝnime (Hayder Hayder) [kendim geydim eĝnime]
Arü namus şîşesini taşa çaldım kime ne (Hayder Hayder) [taşa çaldım kime ne]

Sufular haram buyurmuş bu aşkın şarabına (Hayder Hayder) [bu aşkın şarabına]
Ben doldurur ben içerim günah benim kime ne (Hayder Hayder) [günah benim kime ne]

Kâh çıkarım gök yüzüne seyrederim âlemi (Hayder Hayder) [seyrederim âlemi]
Kâh inerim yer yüzüne hu çekerim kime ne (Hayder Hayder) [hu çekerim kime ne]

Kâh giderim medreseye ders okurum Hak için (Hayder Hayder) [ders okurum Hak için]
Kâh giderim meyhaneye dem içerim kime ne (Hayder Hayder) [dem içerim kime ne]

Sufular secde iderler mescidin mihrabına (Hayder Hayder) [mescidin mihrabına]
Benim ol dost eşîğidir kiblegâhım kime ne (Hayder Hayder) [kiblegâhım kime ne]

Nesîmî'ye sordular ki sen yâr ile hoş musun (Hayder Hayder) [sen yâr ile hoş musun]
Ya hoş olam ya olmayam o yâr benim kime ne (Hayder Hayder) [o yâr benim kime ne]"

Tahminen 1930'larda doldurulan bir taş plakta, Vahit Lütfü Salcı'nın notasını yazdığı melodinin Bektaşî çevrelerinde icra edildiğini doğrulayan bir ses kaydına tesadüf edilmektedir. İstanbul Konservatuvarı'nda oluşturulması planlanan ses kayıt arşivi için Columbia firmasına yaptırılan plak, aynı zamanda ticari gelir elde etmek üzere piyasaya sunulmuş ve bu versiyonun etiketinde icracısının ismi, bilinmeyen bir nedenle gizli tutulmuştur. Ancak, İstanbul Üniversitesi'ne bağlı Osmanlı Dönemi Müziği Uygulama ve Araştırma Merkezi (OMAR) tarafından yakın geçmişte gerçekleştirilen çalışmalarda "Hüseyin Baba" isminde bir Bektaşî tarafından icra edildiği belirlenmiş ve ses kaydının dijital versiyonu *Sırlanmış Sesler: Darüelhan ve Sonrası Taş Plak Kayıtları* isimli bir albümde²² ve

²² Columbia firması tarafından RT 17741 katalog numarasıyla piyasaya sunulan taş plağın etiketinde icracının ismi "Bay..." şeklinde yer almaktadır. Plaktaki ses kaydı, OMAR'ın internet sitesinde ve *Sırlanmış Sesler: Darüelhan ve Sonrası Taş Plak Kayıtları* isimli albümde "Hüseyin Baba" tarafından icra edildiği bildirilen kayıtlarla aynıdır. Ancak, OMAR'ın internet sitesinde plağın katalog numarası "3094" olarak yazılıdır ve bu da plağın ticari versiyonunun katalog numarasından farklıdır. Bu da, ses kaydının plağın arşiv kopyası üzerinden temin edildiğini ve icracı isminin de İstanbul Konservatuvarı zamanından kalan yazılı kaynaklar (notlar, plak etiketleri, plak zarfları vb.) yoluyla tespit edildiğini akla gelmektedir. Öte yandan, Hüseyin Baba'nın kimliği hakkında kesin bilgiye ulaşılamamıştır. Sadeddin Nüzhet, Abdülkadir Töre'nin nota koleksiyonundaki bir nefesin bu

merkezin internet sitesinde yayımlanmıştır.²³ Bununla birlikte, taş plağın ticari versiyonundan elde edilen ses kaydı bundan daha önceki yıllarda Kalan Müzik tarafından yayımlanan bir albümde de yer almış ve Melih Duygulu ile Cemal Ünlü'nün hazırladığı albüm kitapçığında eser ve icracıyla ilgili şu bilgiler aktarılmıştır (Duygulu & Ünlü, t.y., s. 52):²⁴

"Türk tasavvuf musikisinin bu çok bilinen özgün eseri; plak etiketinde (... Bey) diye tanıtılmış meçhul bir okuyucu seslendiriyor. Muhtemelen kamusal görevi nedeniyle ya da bilemediğimiz başka bir gerekçeyle adı açıklanmamış ve okuyucu meçhul kalmış. Muhtemelen tamburaya benzer bir sazla çalıp okuyor ve nefesi oldukça farklı yorumluyor. Bilinen yorumlardan farklı ve kısaltarak okunan bu nefes taş plaklara az sayıda yansımış tasavvuf musikisinin ilginç örneklerinden. Ticari olmanın dışında daha çok belgesel yanı ağır basan bu plağın arka yüzünde de, Pir Sultan'ın 'Güzel aşık cevrimizi çekemezsin' deyişi üzerine söylenmiş ünlü nefes yer alıyor."

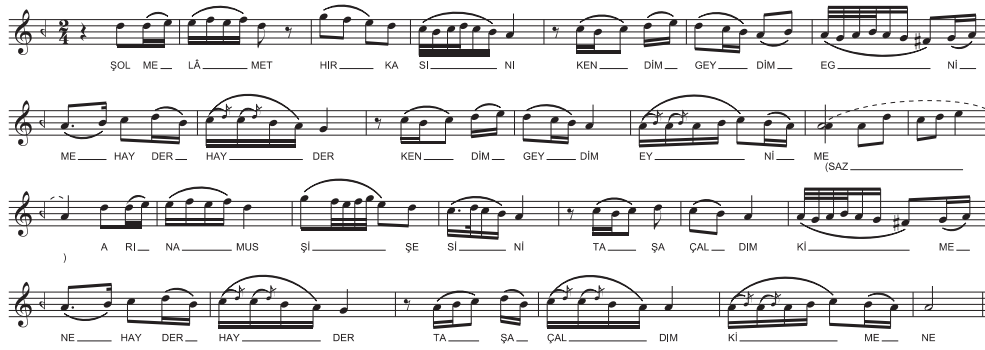
Hüseyin Baba'nın seslendirdiği eser, melodi kuruluşu ve seyir özellikleri bakımından Salcı'nın yazdığı notadaki eserle büyük ölçüde örtüşmektedir. Fakat icracı yorumundan kaynaklanan birtakım farklılıklardan söz etmek de mümkündür. Notada melodinin yalın bir biçimde yazıldığı görülürken, aynı melodi çatısı üzerine inşa edildiği anlaşılan ses kaydında motiflerin daha zengin ve süslemelerle bezeli bir biçimde icra edildiği göze çarpmaktadır. Eser kimliğine olumsuz tesiri olmayan bu nüanslar, elbette ki icra ve transkripsiyon anlayışına dayalı tercihleri yansıtan özelliklerdir (Görsel 7). Bununla birlikte, Bektâşî geleneğinden gelen iki farklı ismin aynı melodiyi kayıt altına alarak âdeta birbirini teyit etmesi, Kul Nesîmî'ye isnat edilen şiirin yaygın olarak bilinenden daha farklı bir yorumla varlığını devam ettirdiğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Öte yandan, ihtiyatı elden bırakmamak adına, Salcı'nın eseri Hüseyin Baba'nın doldurduğu plaktan öğrenmiş olabileceğine dair bir ihtimalin bulunduğunu belirtmekte de fayda vardır.²⁵ Ancak, bu ihtimal gerçek olsa dahi, Salcı'nın nota yazmak suretiyle eseri kendi çalışmasında kayıt altına alması, onu güfte ve ezgisiyle birlikte onayladığı ve Bektâşî nefesi olarak kabul ettiği anlamına gelir ki, bu husus göz ardı edilmemelidir. Hüseyin Baba'nın icra ettiği eserin güfte ezgisi aşağıdaki gibidir:

isimde bir bestekâra ait olduğunu ve notasının *Bektaşî Nefesleri*'nde yayımlandığını, ancak kimliğinin bilinmediğini aktarmaktadır (Ergun, 1943, s. 639). İcracının ismi, Sadeddin Nüzhet'in başka bir yayınında son asır Bektâşî babaları arasında gösterdiği ve Karaağaç'taki Hasip Baba Dergâhı'nın postnişini olarak bahsettiği *Hüseyin Zeki Baba*'yı hatırlatsa da bununla ilgili hiçbir kanıt rastlanmamıştır (Ergun, 1956, s. 287; ayrıca bkz. Von Hasluck, 1991, s. 19, 80, 93).

²³ Ses kaydı için bkz. *Hüseyin Baba*, t.y.; *Hüseyin Baba*, t.y., CD-3, No. 2.

²⁴ Bu yayındaki ses kaydı için bkz. Duygulu, M., & Ünlü, C., t.y., CD-1, No. 14.

²⁵ Columbia firmasının yayımladığı ticari plakları gösteren 1950 yılı kataloğunda eserin 17741 numaralı plakta kayıtlı olduğu ve icracısının "Bay..." şeklinde yazıldığı görülmektedir (Columbia, 1950, s. 62). Fakat 1941 yılı kataloğunda plaktan söz edilmemektedir (Columbia, 1941). Bu nedenle, plağın 1941-1950 yılları arasında yayımlandığından söz etmek mümkündür. Bununla birlikte, Vahit Lütfü Salcı'nın 1950'de vefat ettiği göz önüne alınırsa, söz konusu eseri ne zaman öğrendiği ve notayı ne zaman yazdığı bilinmediği için böyle bir ihtimalin olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Görsel 7. Hüseyin Baba'nın icra ettiği eserin notası

Taş plakta eserin üç beyitten meydana gelen güftesi, birbiri ardına bağlanarak tek bir kuple görünümünde icra edilmektedir. Ses kaydında, vokal icraya unison olarak eşlik eden ud benzeri telli bir çalgının sesi işitilmekteyse de, eserin girişinde ve/veya beyit aralarında ayak ya da aranağme hüviyetinde enstrümantal bir melodiye rastlanmamaktadır. Nota ve ses kayıtlarında yaygın olarak görülen beytin ilk mısraı, Hüseyin Baba'nın icrasında “Şol melâmet hırkasını kendim geydim egnime” biçimindedir. Bununla birlikte, güfteyi oluşturan beyitlerin, kelime veya ifade düzeyindeki farklılıklar dışında, Kul Nesîmî'ye isnat edilen şiirlerle ve diğer müzikal örneklerdeki güfte metinleriyle benzerliğinden söz etmek mümkündür. Ses kaydından elde edilen güfte metni aşağıdaki gibidir:

“Şol melâmet hırkasını kendim geydim egnime (Hayder Hayder kendim geydim eynime)
Ar ı namus şişesini taşa çaldım kime ne (Hayder Hayder taşa çaldım kime ne)

Gâh giderim medreseye ders okurum Hak için (Hayder Hayder ders okurum Hak için)
Gâh giderim meyhaneye dem çekerim kime ne (Hayder Hayder dem çekerim kime ne)

Nesîmî'ye sordular sen yârinle hoş musun (Hayder Hayder sen yârinle hoş musun)
Hoş olayım olmayayım o yâr benim kime ne (Hayder Hayder o yâr benim kime ne)”

Kul Nesîmî'nin şiiriyle seslendirilen bir başka örnek, Ruhi Su'dan günümüze intikal eden ses kayıtları arasında yer almaktadır.²⁶ Aksak usulünde (9/8) olması nedeniyle diğer nota ve ses kayıtlarındaki örneklerden belirgin biçimde ayrılan eser, bağlama eşliğinde ve serbest okuyuş tarzıyla icra edilmektedir. Bağlama icrası sırasında, Alevî-Bektâşî musikisinde ve genellikle de semah icraları sırasında örnekleri sıkça görülen ve *arenleme*, *hayalleme* gibi adlarla anılan mızrap vuruşları dikkati çekmektedir. Öte yandan, eserin seslendirilmesi sırasında aruz tefîlelerinden her birinin bir ölçüye gelecek şekilde inşâd edildiği, yani aruz tefîlesindeki son hecenin 9 zamanın üçlüsüne giydirildiği göze çarpmaktadır. Ayrıca, yukarıda gündeme getirilen nota ve ses kayıtları içerisinde, bu eserin ezgi kuruluşu bakımından benzerlerine rastlanmaktadır. Öyle ki, eserin ikinci mısraının sonuna eklenen terennüm ve sonrasındaki mısra tekrarıyla oluşturulan genişleme bölgesi bu eserde de görülmektedir. “Haydar Haydar” biçimindeki terennümün inşâd edildiği motif ise, Safiye Ayla'nın ses kaydı üzerinden örneklediğimiz ve musiki çevrelerinde yaygın olarak icra edilen versiyonda da sıkça görülmektedir. Ruhi Su'nun icrası neticesinde kaydedilen eserin güfte ezgisi aşağıdaki gibidir (Görsel 8):

²⁶ Eserin ses kaydı, Ruhi Su'nun vefatının dokuzuncu yılı anısına, 1994 yılında piyasaya sunulan *Barabar* isimli albümde yer almıştır (Su, 1994, No. 15; eserin ses kaydı için bkz. Su, 2018). Albüm, sanatçının sağlığında, Bertan Onaran'ın evindeki icraları sırasında banda kaydedilen eserlerden oluşmaktadır (Su, 2000, s. 153-154).

Görsel 8. Ruhi Su'nun icra ettiği eserin güfte ezgisi

Ses kaydında eserin "Ben melâmet hırkasını kendim giydim eğnime" mısraıyla başlayan ve toplamda beş beyitten meydana gelen güfteleyle icra edildiği görülmektedir. Yukarıda incelenen kaynaklar arasında, Ruhi Su'nun seslendirdiği güftenin beyit ve mısra düzeyindeki benzerlerine tesadüf edilmektedir.²⁷ Eserin Ruhi Su'nun icrasıyla günümüze ulaşan güftesi aşağıdaki gibidir:

"Ben melâmet hırkasını kendim giydim eğnime
Ar ı namus şışesini taşa çaldım kime ne (Hayder Haydar taşa çaldım kime ne)

Sofular haram demişler aşkımanın şarabına
Ben doldurur ben içerim günah benim kime ne (Hayder Haydar günah benim kime ne)

Gâh çıkarım gökyüzüne seyredirim âlemi
Gâh inirim yeryüzüne seyreder âlem beni (Haydar Haydar seyreder âlem beni)

Gâh giderim medreseye ders okurum Hak için
Gâh giderim megedeye²⁸ dem içerim aşk için (Haydar Haydar dem içerim aşk için)

Nesîmî'ye sorsalar kim yârin ile hoş musun
Hoş olam ya olmayayım²⁹ o yâr benim kime ne (Haydar Haydar o yâr benim kime ne)"

Ben melâmet hırkasını kendim giydim eğnime sözleriyle başlayan eseri icra eden sanatkârlar arasında Neşet Ertaş'ın varlığı dikkat çekicidir. Türküola firması tarafından 1971 yılında *Haydar Haydar* ismiyle piyasaya sunulan plakta (longplay) yer alan eser (Parlak, 2013, s. 242), kültür-sanat çevrelerinin Hamiyet Yüceses, Safiye Ayla gibi sanatkârların çıkardığı taş plaklar yoluyla uzun zamandır tanıdığı versiyonun Neşet Ertaş tarafından yorumlanmış şekli gibidir. Neşet Ertaş'ın bağlama eşliğinde icra ettiği eserde, Ertaş'ın icralarında da sıklıkla görülen çalış ve söyleyiş özellikleri göze çarpmaktadır. Bu anlamda, melodik yapı ve ezgi karakterinden ziyade, Neşet Ertaş'ın üslubuna dayalı farklılıklardan söz etmek mümkündür. Orta Anadolu Abdal geleneğinin temsilcilerinden biri olan Ertaş'ın, taş plaklarda çoğunlukla klasik üsluptaki icra örnekleri bulunan bir eseri kendi yöresel üslubuna uyarlayarak seslendirmesi, farklı musiki tarzları arasında repertuar geçişi olduğunun da bir göstergesidir.

Kul Nesîmî'ye atfedilen şiirin bilhassa Alevî-Bektâşî zümreleri içerisinde yaygın olduğunu ve Anadolu'daki musiki yaşantısı içerisinde burada aktardığımız versiyonlardan farklı olarak, geleneksel ezgi kalıpları üzerine inşâd edilen örneklerin bulunduğunu belirtmekte fayda vardır.³⁰ Ayrıca, çeşitli halk

²⁷ Bu versiyonun Ruhi Su'nun bireysel yorumu olup olmadığı ya da Anadolu müzik geleneği içerisindeki bir coğrafi alanın icra özelliğini temsil edip etmediği anlaşılammıştır. Ancak, usulü bakımından diğer örneklerin tamamından farklıdır.

²⁸ İkinci tekrarda: "meyhaneye"

²⁹ İkinci tekrarda: "Hoş olayım olmayayım"

³⁰ Bu konuda, Ankara Devlet Konservatuarı'nın 5 Temmuz 1939'da Hüyük'te gerçekleştirdiği derlemede Ali Ciyez'in sesinden 472/B-1 numaralı plağa alınan ve derleme fişine "Ben Melâmet" ismiyle kaydedilen eser örnek gösterilebilir (Kaya, 2014, s. 153). Ayrıca, Sivahlı halk sanatkârı Müslüm Sümbül'ün geleneksel bir ezgi kalıbı üzerine inşâd ederek seslendirdiği, *Kâh Çıkarım Gökyüzüne*

sanatkârlarının icraları neticesinde kaydedilmiş örnekler arasında, güfte ve/veya melodi açısından burada konu edindiğimiz versiyonları andıran, fakat melodideki farklılıklar nedeniyle kimliğini yitirmiş birtakım müzikal örneklere rastlamak da mümkündür. Öte yandan, bilhassa yazılı kaynaklarda, Kul Nesîmî'nin şiirindeki beyit veya mısraların farklı halk sanatkârlarının şiirleriyle iç içe girdiği örneklere de tesadüf edilmektedir.³¹ Ancak bunlar, günümüzde “Haydar Haydar” olarak yaygınlık gösteren eserle ilgili müzikal ve edebî değişiklikleri izah etme konusuna katkı sunmaktan uzaktır ve esasen farklı bir çalışmanın konusu olmalıdır. Bu noktada, Kul Nesîmî'ye ait şiirin yaygınlığını göz önüne alarak, incelediğimiz eserin ezgi ve güfte bakımından bu kadar çeşitlilik göstermesinin şaşırtıcı olmadığını belirtmekle yetinelim.

Sonuç

Güftesi Kul Nesîmî'nin şiirinden kaynaklanan ve musiki çevrelerinde “Haydar Haydar” ismiyle bilinen eserin farklı icra ortamlarında ve farklı icracıların yorumları neticesinde geçirdiği edebî ve müzikal değişiklikleri ve çeşitliliği tanımlanmayı amaçlayan bu çalışmada, çeşitli arşiv ve yayınlar aracılığıyla günümüze ulaşan nota ve ses kayıtlarından ve edebiyat çevrelerinin hazırladığı kaynaklardan istifade edilmiştir. Bu kapsamda, öncelikle güfteye temel oluşturan şiir ele alınmış ve edebî çevrelerin şiirle ilgili tespitlerine yer verilmiştir. Şiirin Seyyid Nesîmî'ye değil, Kul Nesîmî'ye ait olduğu konusundaki en önemli tespitin Sadeddin Nüzhet'in çalışmasında açıklık kazandığı ve Cahit Öztelli'nin bu konudaki yayınlarında da benzer bir sonuca ulaştığı görülmüştür. Bu doğrultuda, Sadeddin Nüzhet ve Cahit Öztelli'nin yayınladığı şiir metinleri temel alınarak, güftelerin bunlarla karşılaştırılması yoluna gidilmiştir.

Bu karşılaştırmada, sözü edilen araştırmacıların yayınladığı şiirler ile güfte metinleri arasında tümüyle benzerlik olmadığı görülmüş; beyit, mısra, kelime veya ifade düzeyinde farklılıklar olduğu anlaşılmıştır. Bununla birlikte, güfte metinleri ve şiir arasında beyit sayısı ve/veya sıralaması bakımından tutarlılık bulunmadığı da tespit edilmiştir. Buradan hareketle neredeyse her bir musiki kaynağında farklı bir güfte varyantı ile karşılaşıldığını söylemekte sakınca yoktur. Güfte metinlerine bağlı bu karmaşık ve tutarsız görüntü, kimi notaların farklı kaynaklardan ve şifahi aktarım (dikte) yoluyla yazılmış olabileceğini akla getirmektedir.

Müzikal açıdan eserin belirlenebilen en eski versiyonları, 1900'lerin ilk çeyreği içerisinde hazırlandığı anlaşılan Ali Rıza Şengel, Ekrem Karadeniz ve Muallim İsmail Hakkı Bey koleksiyonlarındaki dînî musiki repertuarı içerisinde karşımıza çıkmaktadır. Şengel ve Karadeniz koleksiyonlarında yer alan yazma notalar, eserin bestekârı hakkında bilgi veren ilk ve tek yazılı belgelerdir. Bu belgelerde eserin “Nâyî Şeyh Ali Rıza Efendi” tarafından bestelendiği kaydedilmektedir. Biyografi kaynaklarında eserin bu bestekâra ait olduğunu teyit eden bir başka ifadeye rastlanmasa da, iki farklı yazılı belgede kayıt bulunması nedeniyle bu bilginin geçerli olduğunu kabul etmek mümkün görünmektedir; fakat yine de ihtiyatlı yaklaşılması gerektiği ortadadır.

ismiyile Tunç Plak tarafından TP-87 katalog numaralı longplayde yayımlanan eser de güftenin farklı bir melodi üzerine inşâ edildiği örnekler arasında zikredilebilir. Öte yandan, Tokatlı Aşık Ali Kurt'un sesinden kaydedilen başka bir örnek için bkz. Kurt, 2020.

³¹ Kul Nesîmî'nin şiiriyle başka şiir metinlerinin iç içe geçtiği bir örnek için bkz. Metin, 1992, s. 336. Şiirdeki tüm değişikliklere rağmen mahlasın korunması dikkat çekicidir.

Muallim İsmail Hakkı Bey Koleksiyonu'ndaki el yazması örnekler iki farklı melodi versiyonunu yansıtmakla birlikte, bunlardan biri Şengel ve Karadeniz koleksiyonlarında yer alan versiyonla melodi kuruluşu bakımından benzerdir. Fakat bu versiyonun melodisi, Sadeddin Nüzhet'in *Bektaşî Şairleri* isimli kitabında yayımlanan, Rauf Yekta Bey kaynaklı matbu notayla tümüyle aynıdır. Koleksiyondaki diğer versiyon ise, güfte satırlarının inşâ edildiği kısım itibarıyla yukarıda belirtilen örneklerin varyantı olarak kabul edilebilir. Fakat "Haydar Şâhım" terennümü ve tekrar vasıtasıyla gerçekleştirilen genişleme bölgesi bakımından farklıdır ve bu da melodinin değişim sürecindeki kırılma noktalarından biri olarak tanımlanabilir.

Bu yapısal değişimin bir başka ve daha belirgin bir örneği ise, Tasnif ve Tespit Heyeti'nin çalışması neticesinde İstanbul Konservatuarı Neşriyatı olarak piyasaya sunulan *Bektaşî Nefesleri* adlı nota külliyyatında karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda sözü edilen terennümün "Hayder Şahım" biçiminde yazılı olduğu notada, mısra sonuna eklenen terennüm ve tekrarlar yoluyla gerçekleştirilen genişleme alanı, her mısra sonunda karşımıza çıkmaktadır. Bu yapısal özelliğin mevcut notalar içerisinde bundan başka yalnızca Vahit Lütfü Salcı'nın hazırladığı örnekte bulunması manidardır. Ayrıca, melodide yer alan kimi motiflerin yalnızca bu kaynağa özgü olduğundan söz etmek mümkündür. Dolayısıyla bu versiyonu hem yapısal olarak ve hem de melodik olarak eserin kırılma noktalarından biri olarak tarif etmekte bir sakınca yoktur.

Daha önce de belirtildiği gibi, Cüneyd Kosal Türk Musikisi Arşivi'nde yer alan notadaki ezgi, Hafız Yaşar Okur'un taş plağındaki melodinin neredeyse aynısıdır. Bu nedenle, notanın Hafız Yaşar'ın ses kaydından yazıldığı akla gelmektedir. Notada eserin farklı bir usulde yazıldığı ve diğerlerine göre farklı motifler içerdiği anlaşılmaktadır. Başka bir örneği Ruhi Su'nun icrasında da görülen usul farklılığında, mısran iç durak ya da durak noktalarındaki hecelerin uzatılmasının rolü olduğu görülmektedir. Fakat bu hecelerin/seslerin melodi karakteri üzerinde tek başına tesiri olduğundan söz etmek mümkün değildir. Yine de mevcut nota ve ses kayıtları, usul değişimi olarak algılanabilecek tarzda serbest okuyuşların icracılar nezdinde kabul görmediğini ortaya koymaktadır. Esasen, eserin şifahi aktarım üzerinden dikte edildiği düşünülürse, notadaki versiyonun usul açısından olmasa da, içerdiği motifler bakımından melodinin kırılma noktalarından birini meydana getirdiğini söylemekte sakınca yoktur. Ancak, bu kırılma noktasının Hafız Yaşar Okur'un icrasından kaynaklandığı açıktır.

Bununla birlikte, Cüneyd Kosal Türk Musikisi Arşivi'nde yer alan notada ve Hafız Yaşar Okur'un taş plağındaki motiflerin benzerleri, usul açısından farklılık arz etmesine karşın, Hafız Âşir Efendi'nin sesinden kaydedilen plakta da görülmektedir. Hafız Âşir Efendi'nin, döneminin tanınmış ve plakları rağbet gören isimlerinden biri olduğu hatırlanırsa, eserin bu versiyonunun toplumun çeşitli tabakalarına onun aracılığıyla ulaştığını söylemek mümkün görünmektedir. Bununla birlikte, aynı dönem içerisinde Hüseyin Baba'nın sesinden kaydedilerek piyasaya sunulan bir taş plakta, benzer güftele seslendirilen bir esere daha tesadüf edilmektedir ve plaktaki eser Vahit Lütfü Salcı'nın yazdığı notadaki melodiyle uyumludur. Ancak, nota ve ses kayıtları dikkate alındığında bu versiyonun yayılma imkânına sahip olmadığı ve büyük ölçüde Bektâşî çevrelerinin repertuarıyla sınırlı kaldığı düşünülebilir. Ancak, ihtiyatı elden bırakmamak adına, bu varsayımı doğrulamak için Anadolu'da ve

özellikle de İstanbul çevresindeki Bektâşî musikisi repertuarı üzerine daha kapsamlı bir çalışmaya ihtiyaç olduğunu belirtmek gerekir.

Safiye Ayla'nın sesinden kaydedilen taş plaktaki melodi ise, yukarıda sözü edilen kaynaklarla istirahat noktaları, asma kalış ve karar perdeleri ve seyir çizgisi bakımından benzerlik göstermekte, fakat motif bazındaki değişiklikler bakımından onlardan ayrılmaktadır. Bu noktada, eserin Şengel, Karadeniz gibi koleksiyonlarda yer alan ya da Tasnif ve Tespit Heyeti'nin çalışması neticesinde yayımlanan notalardan biri temel alınarak seslendirildiğini söylemek mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte, Ayla'nın icrasında eserin günümüzde popüler olan versiyonuna sirayet eden kimi motiflerin yer aldığı görülmekteyse de, bu tür motiflerin Hamiyet Yüceses'in 1940 yılında yayımlanan taş plağından itibaren görüldüğü anlaşılmaktadır. Özellikle, Safiye Ayla'nın plağında "Ah Hayder Hayder" şeklindeki terennümün inşâ edildiği karakteristik motif, Hamiyet Yüceses'in plağından sonraki icralarda karşımıza çıkmaktadır. Erişilebilen yazılı kaynakların hiçbirinde görülmemekle birlikte, âdeta eserle özdeşleşmiş olan motifin bu biçimiyle ilk olarak Yüceses'in yorumuyla ortaya çıktığını söylemekte sakınca yoktur.

Bu düşünce ve tespitlere bağlı olarak, nota ve ses kayıtlarında yer alan güfte ve ezgi versiyonları hakkında ulaşılan sonuç ve kanaatler aşağıdaki gibidir:

- Sadeddin Nüzhet'in, Kul Nesîmî'nin Seyyid Nesîmî'den farklı bir şair olduğunu tespit etmesi yalnızca edebiyat çevreleri için değil, musiki çevreleri açısından da önemli bir olgudur. Buna Cahit Öztelli'nin çalışması ve Hüseyin Ayan'ın tenkidi eklendiğinde, *Nesîmî* mahlash güfteyle icra edilen eserler için güftenin hangi şaire ait olduğunu belirlemek nispeten daha kolay ve güvenilir hale gelmiştir. Ayrıca, Sadeddin Nüzhet'in bu çalışmada sözünü ettiğimiz müzikal örneklerin güftesine temel oluşturan şiirin Kul Nesîmî'ye ait olduğu konusundaki tespiti ve edebiyat çevrelerinde varılan fikir birliği, musiki çevreleri bakımından da kayda değerdir. Aradan geçen zamana karşın Sadeddin Nüzhet'in tezini geçersiz kılan bir kaynağa tesadüf edilemediği için, söz konusu şiirin Kul Nesîmî'ye ait olduğu konusunda şüphe kalmamıştır.
- Sadeddin Nüzhet'in ve sonraki yıllarda da Cahit Öztelli'nin yayımladığı kaynaklarda, baştan sona sabit bir şiir metninin olmaması dikkat çekicidir. Bunda elbette Kul Nesîmî'ye ait bir divanın olmaması da etkilidir. Aslına bakılırsa, Sadeddin Nüzhet'in şiirin ana metnine ilâve olarak dipnotlarda gösterdiği ve "nüsha" olarak tarif ettiği beyitler, şiirin iki farklı versiyonunun tespit edildiğine işaret etmektedir. Nota ve ses kayıtlarındaki güfte metnininin, Sadeddin Nüzhet'in yayımladığı *Ben yitirdim ben ararım yâr benimdir kime ne* mısrayla başlayan ana metinden kaynaklandığına kuşku olmamakla birlikte, güftedeki kimi beyitlerin, nüsha farkı olarak şiirin ana metnine eklenmiş dizelere karşılık gelmesi de dikkat çekicidir. Bu durumda, farklı musiki kaynaklarında yer alan ve ortak özellikleri bulunan beyitlerin, şiirin her iki versiyonundan da beslendiğini söylemek mümkün görünmektedir.
- Cahit Öztelli'nin Kul Nesîmî'ye ilişkin kitabında birbirine benzer üç farklı şiir metni yer almaktadır. İlk iki metin, Sadeddin Nüzhet'in Öztelli'den kırk yıl kadar önce yayımladığı (ana

ve ilâve) metinlerin benzerleridir. Üçüncü şiir ise, dil, üslup ve içerik bakımından bunlardan farklıdır. Dolayısıyla, Öztelli'nin kitabı güfte metinleri açısından yeni bir bilgi sunmaktan uzaktır. Ancak, müellifin ikinci sırada yayımladığı şiirin beyitleri ile Sadeddin Nüzhet'in ana metne nüsha farkı olarak ilâve ettiği beyitler, güfte metinleriyle sıralama, içerik, hacim ve yaygınlık bakımından daha uyumludur. Bu nedenle, sözü edilen yayınlarda ilâve olarak verilen ya da ayrı bir şiir olarak tanıtılan metinlerin, beyit sıralaması ve içerik bakımından kalıplaşmış halde bulunan ve alışkanlıklara bağlı olarak benzer ya da kısmen benzer biçimde tekrar edilen güfteyi yansıttığı açıktır.

- Bu durumda, *Ben yitirdim ben ararım yâr benimdir kime ne* mısraıyla başlayan ana metnin güfteye temel oluşturduğunu söylemek mümkünse de, yeterli değildir. Zira güfte metinlerinde çoğu zaman *Ben melâmet hırkasını kendim giydim eğnime* sözleriyle başlayan beytin ya da onun versiyonlarının matla olarak yer aldığı görülmektedir ve bu mısra, yukarıda ilk dizesi verilen şiirin ana metnine dâhil değildir. Ayrıca, musiki kaynaklarındaki kimi beyitlerin ana metindeki beyitlere, kimilerinin de ilâve edilen beyitlere benzediği çok açıktır. Dolayısıyla güfte metinleriyle şiir metinleri arasındaki bağlantıyı anlayabilmek için, Sadeddin Nüzhet'in nüsha farkı ve Cahit Öztelli'nin de farklı şiir biçiminde aktardığı metinlerin ana metne dâhil olduğunu düşünmek ve bunları bütünü oluşturan daha hacimli bir şiirin parçaları olarak algılamak faydalı olacaktır.
- Sadeddin Nüzhet ve Cahit Öztelli'nin yayımladığı metinler baz alındığında; güfte metinlerinin beyit, mısra, ifade, kelime ve hatta hece düzeyindeki değişkenler nedeniyle tutarsız olduğu, şiir metinleriyle bağlantısının kimi noktalarda oldukça zayıfladığı ve güftenin neredeyse ele alınan her kaynaktan değişik bir versiyonunun bulunduğu göze çarpmaktadır. Bu durum, aynı beytin farklı kaynaklardaki versiyonları karşılaştırıldığında daha belirgin bir biçimde izlenebilmektedir. Söz konusu farklılıklar, güftenin şifahî aktarıma bağlı olarak sürekli değiştiğini ve dil ve üslubun icracı, icra ortamı ve kültürel doku gibi etkenlere göre şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu durum şiirin anonimleşmeye başladığını akla getirirse de, mahlasın kaydedildiği örnekler diğerlerine göre daha fazladır.
- Erişilebilen yazma ve matbu notalar, eserin en eski örneklerinin 20. yüzyıl başlarına tarihlendirilebildiğini göstermektedir. Kronolojik olarak eserin 1904'ten daha erken bir tarih aralığındaki varlığını ortaya koyan herhangi bir kaynağa ulaşılamamıştır. Fakat bu tarihin, notanın yazıldığı tarihi değil, notanın yer aldığı defterin yazılmaya başlandığı tarihi ifade ettiği açıktır.
- Ulaşılabilen yazılı kaynaklar, eserin İstanbul'daki tarikat ve/veya tekke kültürü içerisinde hayat bulduğunu ve sonrasında farklı icra ortamlarına taşınarak yaygınlık kazandığını ortaya koymaktadır. En eski kaynaklar arasında yer alan iki farklı notada eserin "Nâyî Şeyh Ali Rıza Efendi" tarafından bestelendiğinin aktarılması bunun en önemli dayanaklarından. Ayrıca, bu notalarda birbirine çok benzeyen melodilerin "ilâhî" ve "nefes" tanımlamalarıyla kaydedilmiş olması da, eserin farklı inanç organizasyonlarının ortak repertuar elemanı olduğunu göstermektedir.

- Sözü edilen notalar, melodinin sürece ve kaynağa bağlı olarak değişkenlik arz ettiğini ortaya koymaktadır. Bu notalarda çoğu zaman ortak bir seyir çizgisi görülse de, melodinin sabit bir versiyon üzerinden yayılmadığını düşündüren unsurlar vardır. Zira birbirine yakın tarihlerde hazırlandığı anlaşılan notalarda dahi melodi ya da güfte farklılıkları görülmektedir. Bu da başlangıçta versiyon birliğinin olmadığını, değişikliklerin kısa zaman aralıklarında gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Bütün bunlar, notaların şifahî aktarıma bağlı derleme veya meşk neticesinde dikte edildiğini gösteren ve müzik adamlarının ve/veya notistlerin belleklerdeki melodiyi yansıtan verilerdir.
- Eserin ilk versiyonlarında, bir edebî satıra karşılık bir müzikal satırdan oluşan melodi kuruluşu göze çarparken, sonraki versiyonlarda mısra sonlarına “Hayder Şâhım”, “Haydar Şâhım”, “Haydar Haydar” gibi terennümlerin giydirildiği bir köprü motifinin getirilmesi ve buna, mısraın iç durağından sonraki kısmın tekrar biçiminde eklenmesiyle oluşturulan bir genişleme bölgesinin dâhil olduğu görülmektedir. Bu özellik, eserin melodik olarak gelişim gösterdiğini, zenginleştiğini ifade eden bir kırılma noktası olarak tanımlanabilir. Ancak yine de ilk versiyonların eksik kaydedilmediğini gösteren bir kanıt yoktur.
- Hafız Yaşar Okur, Hafız Âşir Efendi ve Hüseyin Baba’nın seslendirdiği taş plaklar, eserin ses kayıtları üzerinden geniş kitlelere ulaştığı ilk örnekler arasındadır. Yazılı kaynaklarda bu plakların 1925 sonrasında kaydedildiğine yönelik ipuçları olsa da, yayın tarihleri konusunda kesin bilgi elde edilememiştir. İcracı kimliğine bağlı olarak, bu örneklerin farklı dînî organizasyonların icra biçimlerini temsil ettiğini söylemek mümkündür. Ayrıca bu örnekler, müzikal ve edebî unsurların algılanış tarzlarını göstermesi bakımından da önem taşımaktadır. Bununla birlikte, Hafız Yaşar’ın sesinden kaydedilen ve Hafız Âşir’in seslendirdiği melodiyle de benzerlik gösteren eserin “nefes” tanımlamasıyla yayımlanması, yaygın kullanıma bağlı terminoloji geçişinin ve esasında repertuvar ortaklığının sonucu olmalıdır.
- Hüseyin Baba’nın taş plağında yer alan ve Vahit Lütfü Salcı’nın yazdığı notada bulunan versiyon, melodik açıdan bunların uzak bir yorumudur ve ikisi de Bektâşî geleneğinden gelen müzisyenler aracılığıyla günümüze intikal etmiştir. Ancak, çalışmada gündeme getirilen kaynakların çoğunda “nefes” tanımı görülmekte iken, İstanbul ya da diğer bölgelerdeki Bektâşî topluluklarında icra edilen tek versiyonun, Hüseyin Baba ve Vahit Lütfü Salcı aracılığıyla haberdar olduğumuz versiyondan ibaret olduğunu düşünmek mantığa aykırıdır. Salcı’nın iddiaları bu açıdan da desteksizdir.
- Eserin dînî musiki çevrelerinin dışına çıkmasında plak endüstrisinin büyük rolü vardır. Özellikle, 1940’lı yıllardan sonra yayımlanan plaklarda eserin daha zengin ve sanatsal bir yapıya büründüğü görülmektedir. Bunda, her biri sanatının zirvesine ulaşmış, icra kapasitesi üst seviyedeki solistlerin katkısı olduğu açıktır. Eserin plak sektöründe yer alması ve tanınmış sanatçılar tarafından seslendirilmeye başlamasıyla birlikte, kimi motiflerin eserin bünyesinde kalıcı hale geldiği ve bunların neredeyse her ses kaydında ya da sahne performansında ortak bir

biçimde seslendirildiği görülmektedir. Eserin bugün "Haydar Haydar" kısa ismiyle popüler olan versiyonu, büyük ölçüde bu karakteristik motifler üzerine inşa edilmektedir.

Sonuç olarak, eserin müzik piyasasında yaygınlık kazanan versiyonuyla ilk versiyonlardaki müzikal bağın motif bazında oldukça zayıf hale geldiğinden söz edilebilir. Ancak, melodi çatısının ve güfteye bağlı iç yapı kuruluşunun benzerliği, eser kimliğini muhafaza eden faktörler olarak zikredilebilir. Ayrıca, eserin dînî musiki repertuarına dâhil olan versiyonları ile piyasa versiyonları arasında, esere yüklenen anlamlar bakımından önemli bir farklılık oluştuğunu söylemek mümkündür. Zira eserin dînî musiki ortamlarında icra edilmesinde güftenin kavramsal ve sembolik derinliğinin büyük rol oynadığı görülürken, popüler kültürün çevrelediği günümüz icralarında ya da bir başka söyleyişle, piyasa müziği içerisinde güftenin anlamı geri planda kalmaktadır. Bu konu, mekân ve müzik ilişkisi içerisinde düşünüldüğünde, eserin popüleritesi ve güftenin anlam örgüsü arasındaki bağlantının geçmişe oranla büyük ölçüde zayıfladığına kuşku yoktur.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Kul Nesîmî'nin 'Kime Ne' Redifli Meşhur Nefesi: *Haydar Haydar*'ın Tekkelerden Sahnelere Uzanan Asırlık Yolculuğu" başlıklı makalem ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Albayrak, N. (2002). Kul Nesîmî. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 26, s. 353). Türkiye Diyanet Vakfı. <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/26/C26008561.pdf>
- Altındağ Sözeri, P. (2015, Nisan 6). *Perihan Altındağ Sözeri-Haydar Haydar*. YouTube. <https://youtu.be/ZwgBvmc508k>
- Altındağ Sözeri, P. (t.y.). *Haydar Haydar* [Taş Plak]. Sahibinin Sesi; AX. 2516. [Ses kaydı için bkz. Altındağ Sözeri, 2015]
- Ayan, H. (1973). Kul Nesîmî'ye Âit Olduğu Sanılan Şiirler. *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, 6, 21-33.
- Ayla, S. (2015, Ağustos 27). *Safiye Ayla—Ben Melamet Hırkasını (Haydar Haydar)-Gerçek Taş Plak Kaydı*. YouTube. <https://youtu.be/kQF6ECDYvJE>
- Ayla, S. (t.y.). *Ben Melâmet Hırkasını* [Taş Plak]. Columbia; BT 22185. [Ses kaydı için bkz. Ayla, 2015]
- Bay... (t.y.). *Şol Melamet Hırkasını* [Taş Plak]. Columbia; RT 17741. [Ses kaydı için bkz. Hüseyin Baba]
- Ben melamet hırkasını kendim giydim eynime* [Nota], (t.y.). Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Cüneyd Kosal Türk Musikisi Arşivi (CKTMA), Eser No. D-102/1. Columbia. (1941). *Columbia Türkçe Plakları Umumî Kataloğu*. Columbia/Nünume Matbaası.
- Columbia. (1950). *Columbia Türkçe Plakları Umumî Kataloğu*. Columbia/A. Pavlopulos Basımevi.
- Columbia. (1961). *Columbia Türkçe Plakları Umumî Kataloğu*. Zeki Basımevi.
- Columbia. (1963). *Columbia Genel Plâk Kataloğu*. Zeki Basımevi.
- Cunbur, M. (1968). *Başakların Sesi: Türk Halk Şairleri Eserleri ve Hayatları*. Poyraz Reklâm Yayınları. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (DABOA), TRT Müzik Dairesi Defterleri (TRT.MD.d.), 32.206/1(Fihrist).

- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (DABOA), TRT Müzik Dairesi Defterleri (TRT.MD.d.), 32.206/199(269).
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (DABOA), TRT Müzik Dairesi Defterleri (TRT.MD.d.), 205.49/51(62).
- Duygulu, M., & Ünlü, C. (t.y.). *1900'den 2000'e 100 Yıllık Ses Kayıt Tarihimize Müzikle Yolculuk / En Seçkin Eserler Yorumcular ve Bestelerle Türk Musikisi [Kitap + 3 CD]*. Ekinciler Holding A.Ş. - Kalan Müzik.
- [Ergun], S. N. (1930). *Bektaşî Şairleri*. Maarif Vekâleti.
- Ergun, S. N. (1938). *Halk Edebiyatı Antolojisi*. Kültür Bakanlığı.
- Ergun, S. N. (1943). *Türk Musikisi Antolojisi: Dini Eserler (C. 2)*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Ergun, S. N. (1956). *Bektaşî-Kızılbaş Alevi Şairleri ve Nefesleri (On Dokuzuncu Asırdanberi) (2. bs, C. 3)*. Maarif Kitaphanesi.
- Ergun, S. N. (t.y.). *Türk Şairleri (C. 1)*.
- Ertuş, N. (t.y.). *Haydar Haydar [Longplay]*. Türkiöla; (?).
- Hafız Yaşar Bey [Okur]. (t.y.). *Nefes: "Ben melamet hırkasını"* [Taş Plak]. Homokord Elektro; T.4-28125. [Arslan Volkan Aktaş Koleksiyonu]
- Hüseyin Baba. (t.y.). *3094 Bektaşî Nefesi / Anonim 'Ol melâmet hırkasını kendim giydim eynime' (Hüseyin Baba) [MP3/Ses Kaydı]*. İstanbul Üniversitesi Osmanlı Dönemi Müziği Uygulama ve Araştırma Merkezi (OMAR). Erişim tarihi 30 Ekim 2022, https://cdn.istanbul.edu.tr/statics/osmanlimuzigi.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2017/07/3094_Bektaşî-Nefesi_Ol-Melamet_Hırkasını.mp3
- Hüseyin Baba. (t.y.). *Hüseyin Baba-Bektaşî Nefesi 'Ol Melamet Hırkasını Kendim Giydim Eynime' (Anonim) (CD 3) [Mp3]*. *Sırlanmış Sesler: Darüelhan ve Sonrası Taş Plak Kayıtları* içinde. İstanbul Üniversitesi Osmanlı Dönemi Müziği Uygulama ve Araştırma Merkezi (OMAR) / Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- İstanbul Konservatuarı*. (1933a). *Türk Musikisi Klasiklerinden: Bektaşî Nefesleri-I (C. 4)*. İstanbul Konservatuarı Neşriyatı.
- İstanbul Konservatuarı*. (1933b). *Türk Musikisi Klasiklerinden: Bektaşî Nefesleri-II (C. 5)*. İstanbul Konservatuarı Neşriyatı.
- Kara, M. (2015). Cumhuriyet Döneminde İstanbul'da Tasavvufî Hayat. İçinde *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi (C. 5, s. 342-353)*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://istanbultarihi.ist/176-cumhuriyet-doneminde-istanbulda-tasavvufi-hayat>
- Karaca, K. (2013, Eylül 21). *Kâni Karaca-Ben melâmet hırkasını kendim giydim eynime*. YouTube. <https://youtu.be/dFAN5ESAtKo>
- Karadeniz, E. (t.y.). *İlahiler*. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ekrem Karadeniz Koleksiyonu, nr. 6.
- Kaya, C. V. (2014). *Ankara Devlet Konservatuarı'nın Halk Müziği Alan Araştırmaları Kataloğu [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]*. İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurt, [Âşık] Ali. (2020, Şubat 29). *Ben Melamet Hırkasını-Âşık Ali Kurt*. YouTube. <https://youtu.be/4g4fDhndpM>

- Metin, [Âşık] Ali. (1992). *Pençei El Aba: Alevilikte Muhammet Ali'nin Yolu On İki Hizmet ve Deyişler*. Aydınlar Matbaacılık.
- Müntehabat min Gazeliyyat ve Rubaiyyat li-Şuara' Şetta* [Cönk], (t.y.). Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi Hacı Ahmed Paşa Koleksiyonu, nr. 351.
- Okur, H. Y. (1962). *Atatürkle On Beş Yıl: Dinî Hatıralar* (Sıralar Matbaası). Sabah Yayınları.
- Özcan, N. (2007). Yaşar Okur. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 33, s. 340-341). Türkiye Diyanet Vakfı. <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/33/C33010938.pdf>
- Öztelli, C. (1957). XVII. Yüzyıl Tekke Şairi Kul Nesimî. *Türk Dili*, VI(69), 488-492.
- Öztelli, C. (1969). *Onyedinci Yüzyıl Tekke Şairi Kul Nesimî*. Türk Etnografya, Folklor ve Turizm Derneği Yayını.
- Öztuna, Y. (1969). Ali Rızâ Efendi (Şeyh Neyzen). *Türk Musikisi Ansiklopedisi* içinde (C. 1, s. 33-34). Milli Eğitim Bakanlığı.
- Parlak, E. (2013). *Garip Bülbül Neşet Ertaş: Sanatı-Eserleri* (C. 2). Demos Yayınları.
- Sahibinin Sesi*. (t.y.). *Sahibinin Sesi Türkçe Plâklar* (Buket Basımevi). Sahibinin Sesi.
- Salcı, V. L. (1936). Aşık Emrah ve Sanatı. *Yeni Türk Mecmuası*, 4(41), 266-272.
- Salcı, V. L. (1941). *Gizli Türk Dinî Oyunları*. Nümune Matbaası.
- Salcı, V. L. (t.y.). [Ben melâmet hırkasını kendim geydim eğnime], *Vahit Lütfü Salcı Bektaşî Nefesleri* içinde. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi, Arşiv No. NE1970.0005.
- Sipahi, N. (2014, Ocak 4). *Nesrin Sipahi-Haydar Haydar*. YouTube. <https://youtu.be/7-eNOHN9yyw>
- Sipahi, N. (t.y.). *Haydar Haydar (Ben Melâmet Hırkasını)* [Longplay]. Odeon; LA 888. [Ses kaydı için bkz. Sipahi, 2014]
- Su, R. (1994). *Barabar* [Kaset]. NEPA Müzik. [Ses kaydı için bkz. Su, 2018]
- Su, R. (2018, Kasım 23). *Ben Melamet Hırkasını*. YouTube. https://youtu.be/8Nm3167TrZE?list=OLAK5uy_mAinQSaCBzoVmIYhFH2j2JjT9Fymmjq4s
- Su, S. (2000). Ruhi Su: Barabar. K. Aydoğan (Ed.), *Ruhi Su Türküleri* içinde (Mart Matbaacılık Ltd., s. 153-154). Ruhi Su Kültür ve Sanat Vakfı.
- Sümbül, M. (t.y.). *Kâh Çıkarım Gökyüzüne* [Longplay]. Tunç Plak; TP-87.
- Şengel, A. R. (1322). *Mecmua-i İlâhiyyat*. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Mikrofilm Bölümü, nr. 2623.
- Şengel, A. R. (1979). *Türk Mûsikisi Klâsikleri: İlâhiler* (Y. Ömürlü, Ed.; C. 2). Kubbealtı Neşriyatı.
- Şengel, A. R. (1981). *Türk Mûsikisi Klâsikleri: İlâhiler* (Y. Ömürlü, Ed.; C. 3). Kubbealtı Neşriyatı.
- Tahrallı, M., & Ömürlü, Y. (1984). Takdim. A. Töre, *Türk Mûsikisi Klâsikleri: İlâhiler* içinde (C. 5, s. 3-5). Kubbealtı Neşriyatı.
- Uluerer, N. (t.y.). *Haydar Haydar* [Taş Plak]. Columbia; RT 609.
- Üngör, E. [R.]. (1966, Temmuz). Türk Musikisi Repertuarı ve Koleksiyonlar Hakkında Sayın Halil Can ile Bir Konuşma. *Musiki Mecmuası*, 220, 106-110.
- Ünlü, C. (2004). *Git Zaman Gel Zaman: Fonograf-Gramofon-Taş Plak* (MAS Matbaacılık). Pan Yayıncılık.

- Von Hasluck. (1991). *Bektaşiliğin Coğrafi Dağılımı* (T. Koca & A. N. Erginsoy, Çev.). Ufuk Matbaası.
- WorldCat. (t.y.). *Bülbüle su verdim ; Ben melâmet hırkasını*. WorldCat. 13 Ekim 2022, <https://www.worldcat.org/title/903279891>
- Yücer, H. M. (2015). İstanbul'da Mesnevîhanlık Geleneği ve Mesnevîhaneler. *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* içinde (C. 5, s. 257, 259, 261). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://istanbultarihi.ist/169-istanbulda-mesnevihanlik-gelenegi-ve-mesnevihaneler>
- Yüceses, H. (2017, Mayıs 14). *Hamiyet Yüceses-Ben Melamet Hırkasını (Taş Plak)*. YouTube. <https://youtu.be/SCrVElodX-U>
- Yüceses, H. (t.y.). *Ben Melâmet Hırkasını* [Taş Plak]. Odeon; LA 319. [Ses kaydı için bkz. Yüceses, 2017]

Extended Abstract

The musical piece, which begins with the words “Ben melâmet hırkasını kendim giydim eğnime”, is one of the widely known repertory elements in Turkish music culture. The piece, which is briefly called “Haydar Haydar” due to the reduplication in its lyrics, is based on the famous poem with “kime ne” rhyme of Kul Nesîmî, one of the 17th century poets. When the stage and studio performances of artists dealing with different music genres are examined today, it is seen that the lyrics and melody mostly reflect the samples on the gramophone records released in the 20th century and there is no certain standard in terms of melody or lyrics. In addition, the fact that there are more than one version of the piece in the musical notations and sound recordings that have entered the literature since the first quarter of the 20th century carries traces of the development of the piece over a specific version.

In order to understand which versions of the piece emerged until reaching the repertoires of today's music circles, an analysis based on archive research and document comparison is needed. Because, such an examination will contribute to the determination of the breaking points regarding the process of the piece, which is understood to have sprouted in the lodge music around İstanbul, to become a widespread repertory element through the music industry, and will also enable the determination of the melodies that are independent pieces depending on the vocalization of the lyrics with different melodies. Based on this idea, in this article, it is aimed to define the literary and musical changes and diversity that poem has undergone in different musical environments and as a result of interpretations by different performers, by bringing together the musical notations and sound recordings that have started to appear in various archives and publications since the first half of the 20th century.

The literary and musical changes that the piece has undergone and the need to define its diversity stem from the lack of a certain standard in terms of lyrics and melody in written and auditory sources prepared at close times. This situation, which is striking even in the oldest sources about the piece, shows that the varieties of the piece have emerged depending on the performance environment. For example, an ilâhî book prepared by Ali Rıza Şengel includes the notation of one of the oldest versions of the piece. Another notation containing a similar melody is in Ekrem Karadeniz's collection, and this notation was prepared at the same time as Şengel's. There is no doubt that the piece, which is defined as “nefes” in Ali Rıza Şengel's notebook and “ilâhî” in Ekrem Karadeniz's collection, is a repertory

element of the lodge music in İstanbul. These two sources are also extremely important as they state that the piece was composed by Nâyî Şeyh Ali Rıza Efendi.

However, the fact that the piece is called "nefes" and "ilâhî" in the notations in the Muallim İsmail Hakkı Bey Collection and Cüneyd Kosal Turkish Music Archive and another notation published by the İstanbul Conservatory Classification and Determination Committee shows that the piece was formed and developed within the religious music repertoire. The variability of melody and lyrics in each of these sources indicates that different versions of the piece were formed in the process and that it was popular among different religious organizations. The fact that the oldest sound recordings of the piece are included in the gramophone records of artists reflecting the style of lodge music, such as Hafız Yaşar Okur and Hafız Âşir Efendi, also supports this idea.

However, soloists such as Hamiyet Yüceses, Safiye Ayla, Perihan Altındağ Sözeri and Nesrin Sipahi, who are known for their classical style performances, have contributed to the adaptation process of the widely known version of the piece to popular culture by going beyond the tekke or hafız style, since the early 1940s. In the following period, artists operating in different musical genres and with different performance styles such as Müzeyyen Senar, Kâni Karaca, Ruhi Su, Neşet Ertaş, Tanju Okan, Müslüm Gürses, ensured that the piece reached large masses through the records, the radio programs and the concerts.

As a result, the above-mentioned notations and the records released by different artists show that there is more than one version of the piece performed with the lyrics originating from Kul Nesîmî's poem. Considering all the sources from the first quarter of the 20th century to the present, it is understood that the oldest records of the piece are composed of notations prepared after 1904. In these notations, it is understood that the piece was composed by Nâyî Şeyh Ali Rıza Efendi and that the piece was introduced as "ilâhî" or "nefes", which is important in terms of understanding the social and religious environment in which the piece was performed.

In terms of sound recordings, the gramophone record performed by Hafız Yaşar Okur, probably in 1930 or earlier, created an important breaking point. Almost at the same time, Hafız Âşir Efendi also released a gramophone record containing a similar melody and his record is an important example in terms of showing the performance style of the piece, which comes from the dervish lodge culture, which is called "hafız style". In the following years, it was understood that individual talent and interpretation came to the forefront, especially in gramophone records performed by classical Turkish music artists, and this had some effects on the melody.

Especially in the gramophone records released after 1940, it is seen that a different and developed melody, which resembles the versions in the notations in terms of melody framework, is performed. The version commonly performed by music circles today is the version of the piece that has survived through these records. In addition, it is possible to mention that there is a structural difference between the version that is popular today and the versions performed in the first quarter of the 1900s, and that the musical relationship on the basis of patterns is weaker.

Geliş Tarihi / Received Date
07.10.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
24.02.2023

Anadolu İrfanının Sembol İsmi Yunus Emre'ye Atfedilen Mezar Anıtları ve Makamların Sanat Tarihi Açısından Değerlendirilmesi

*The Evaluation Of The Graves And Maqams Attributed To Yunus Emre The Symbol
Name Of The Anatolian Learning In Terms Of Art History*

Ahmet Ali BAYHAN¹

Öz

Mutasavvıf Türk şairi olarak bilinen Yunus Emre'nin doğum yerine ilişkin farklı rivayetler söz konusu olmakla birlikte özellikle son yıllarda gerçekleştirilen bilimsel araştırma ve incelemelere göre Orta Anadolu'da Sakarya Nehri çevresinde bir yerde doğmuş ve Nallıhan'a yakın Emrem Sultan'daki zaviyede Tapduk Emre Dergâhı'nda yaşamış, Anadolu'nun mayalanmasında rol oynamış irfan sahibi sembol şahsiyet olarak da ünlenmiştir.

Yunus Emre'nin ümmi olduğu çoğunlukla ve yaygın olarak kabul edilmekle beraber, eserleri dikkate alınarak yapılan değerlendirmelerde her ne kadar medrese eğitimi görüp görmediği ve icazet alıp almadığı hususu açık değilse de Yunus'un iyi bir tahsil hayatı geçirmiş olabileceği değerlendirilir, iyi derecede Farsça bildiği ve hatta Konya'da eğitim gördüğü yönünde rivayetlere rastlanır. Bununla birlikte Yunus'un sahip olduğu bilgi, ilham-ı rabbani ile elde ettiği ilahi aşk ve güzel ahlaktan ibarettir. O da ancak bir Mürşid-i Kamil'den öğrenilebilir. Dolayısıyla Yunus'un da öğrenimini yetiştirdiği tekke ve tasavvufi ortam içinde almış olabileceğini düşünmek yerinde olur kanaati daha uygun düşmektedir.

Yunus Emre'nin mürşidi Tapduk Emre'dir (Silsilesi: Tapduk Emre, Barak Baba ve Sarı Saltuk), fakat mensup olduğu tarikat ile ilgili kesin bilgiler mevcut değildir; hatta bu konu hakkında çok farklı görüşler ileri sürüldüğü görülür. Bazı araştırmacılar onun bağlı olduğu pirlere Horasan'a bağlarken onun Nakşi, Halveti, Mevlevi, Kalenderi, Bektaşî ve Yeseviyye ya da Kadiri tarikatlarına müntesip bir sufi olduğunu dillendirirler.

Yunus Emre'nin doğum ve yaşamına dair bilgilere benzer çetrefilli bir durum vefat tarihi ve defin yeri konusunda da söz konusudur. Farklı rivayetlere karşın M. Fuad Köprülü başta olmak üzere pek çok bilim insanının Yunus'un vefat tarihini 1320 olarak kabul etmesi bugün daha makbul bir görüş olarak benimsenmesine yol açmıştır. Anadolu'nun pek çok yerinde ve Azerbaycan'da Yunus'a ait mezar ve makamlar vardır. Bunlar Yunus Emre'nin seyahat ettiği yerlerdeki sohbetlere katıldığını, çok sevildiğini ve hatırasının yaşatıldığını gösterir. Anadolu'da

¹Prof. Dr., Ordu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Ordu /TÜRKİYE, E-posta: bayhanahmetali@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2496-6136

Yunus Emre'ye atfedilen mezarların mevcut olduğu yerler şöyledir: Eskişehir Sarıköy (Günümüzde Yunusemre Köyü olarak bilinir), Karaman, Kırşehir, Aksaray / Ortaköy, Bursa, Manisa / Kula Emresultan Köyü, Erzurum Dutçu Köyü, Isparta / Keçiborlu, Gönen, İzmir / Tire, Bolu, Balıkesir / Bandırma, Konya / Doğanhisar, Afyon / Sandıklı, Ankara / Nallıhan Emremsultan Köyü, Sivas ve Ordu / Ünye. Bunlara ilaveten Azerbaycan'ın Kâh bölgesinde de bir makam mevcuttur.

"Türbe", "Kümbet", "Makam", "Meşhed", "Buk'a", "Darih", "Kubbe", "Ravza", "Medfen", "Merkad" gibi farklı isimlendirmelerle İslam dünyasında karşımıza çıkan bir yapı tipi olarak değerlendirilen mezar yapıları, yönetici ve aile efradı ya da halkın sevip saydığı tanınmış din büyükleri veya devlet adamları adına inşa edilen ve bu kişilerin makam ve mevkii ile sahip olduğu sosyal, dini ve siyasi zümre yanı sıra yapının mimari karakterini yansıtan tanımlamalarla zaman zaman birbirinin yerine kullanılabilen terminoloji ile de oldukça önemli bir mimari grup olarak değerlendirilirken, Türk dünyasında XIV.-XV. yüzyıllarda, ulema ve tasavvuf ehli kişiler için de aynı ihtişam anlayışıyla yapıla geldikleri gözlemlenir. Ulema ve dini bakımdan temsil niteliği kazanmış kişilerin türbeleri; Bugünkü Kazakistan'ın Türkistan şehrinde bulunan Hoca Ahmet Yesevi Türbesi'nde olduğu gibi yeni ilavelerle bir hankâh, ziyaretgâh niteliği de kazanmış ve zamanla hacca gidenlerin yol güzergâhlarındaki bir menzil haline dönüşerek buldukları yerde bir 'evliya kültürü'nün de doğmasına yol açmışlardır. Orta Asya Müslüman-Türk insanının zamanla bazı mezarlıkları ve türbeleri bir 'evliya kültürü' yaratarak kutsanmış mekânlara dönüştürmesi ile buradaki türbeler, hükümdarların, kahramanların veya siyasi liderlerin türbelerine göre daha uzun ömürlü olmuş, yüzyılların yıpratıcılığına karşı daha dayanıklı olmuşlardır. Bu anlamda Yunus Emre'ye ait mezar ve türbeler de benzer anlayışın bir ürünü olarak değerlendirilebilecek Türk dünyasının çok değerli mekânları ve yapıları olarak dikkat çekerler ve bu çalışma farklı zaman dilimlerine ait bu yapıların Türk İslam defin gelenek ve görenekleri çerçevesinde yorumlanarak ele alınmasını ve incelenmesini amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, tasavvuf, tekke kültürü, toplumun mayalanması, türbe

Abstract

Although there are different rumors about the birthplace of Yunus Emre, who is known as the sufi Turkish poet, according to scientific research and studies carried out in recent years, he was born in a place around the Sakarya River in Central Anatolia and he lived in the zawiya in Emrem Sultan, close to Nallıhan, in Tapduk Emre Lodge. He is also famous as a wise symbol person who played a role in the fermentation of Anatolia.

Although it is mostly and widely accepted that Yunus Emre was an illiterate, it is evaluated that Yunus Emre may have had a good education life, although it is not clear whether he received a madrasa education or not, in the evaluations made considering his works. There are rumors that he knows Persian well and that he was even educated in Konya. However, the knowledge that Yunus possesses consists of divine love and good morals that he gained through inspiration. It can only be learned from a Murshid-i Kamil. Therefore, it is more appropriate to think that Yunus may have received his education in the lodge and mystical environment in which he grew up.

Yunus Emre's master is Tapduk Emre (his silsilas: Tapduk Emre, Barak Baba and Sarı Saltuk), but there is no definite information about the sect he belonged to; in fact, it is seen that there are very different opinions on this subject. While some researchers interrelate his pirs to Khorasan, they state that he was a Sufi who belonged to the Nakshi, Halveti, Mevlevi, Kalenderi, Bektashi and Yeseviyye or Kadiri sects.

A complicated situation similar to the information about Yunus Emre's birth and life is also in question regarding the date of his death and the place of burial. Despite different rumors, the fact that many scientists, especially M. Fuad Köprülü, accepted the date of Yunus' death as 1320, has led it to be adopted as a more acceptable view

today. There are tombs and maqam of Yunus in many parts of Anatolia and Azerbaijan. These show that Yunus Emre participated in the conversations in the places he traveled to, that he was loved and that his memory was kept alive. The places where tombs attributed to Yunus Emre are found in Anatolia are as follows: Eskişehir Sarıköy (now known as Yunusemre Village), Karaman, Kırşehir, Aksaray / Ortaköy, Bursa, Manisa / Kula Emresultan Village, Erzurum Dutçu Village, Isparta / Keçiborlu, Gönen, İzmir / Tire, Bolu, Balıkesir / Bandırma, Konya / Doğanhisar, Afyon / Sandıklı, Ankara / Nallıhan Emresultan Village, Sivas and Ordu / Ünye. In addition to these, there is a maqam in the Kâh region of Azerbaijan.

Tomb structures as a building type that we encounter in the Islamic world with different names such as Tomb, Kumbet, Makam, Mashhad, Buk'a, Darıh, Kubbe, Ravza, Medfen, Merkad, and constructed in behalf of administrators and their family members, well-known religious leaders or statesmen who are loved and respected by the public are considered as a very important architectural group also with the terminology that can be used interchangeably from time to time due to the definitions reflecting the architectural character of the building in addition to the social, religious and political group that these people have with their authority and position, and finally it is observed that they are made with the same magnificence for the scholars and people of mysticism in the Turkish world in the 14th and 15th centuries. The tombs of the scholars and of the people who gained power of attorney in terms of religion gained the attribution of a hankah, a pilgrimage site with new additions, like the Hodja Ahmet Yesevi Tomb in today's Kazakhstan city of Turkestan and led to the birth of a 'saint' cult in their place becoming a destination on the routes of pilgrims over time. As the Central Asian Muslim-Turkish people transformed some cemeteries and tombs into sanctified places by creating a cult of 'saints', these tombs were longer lasting than the tombs of rulers, heroes or political leaders, and were more resistant to the corrosion through centuries. In this sense, graves and tombs belonging to Yunus Emre, which can be considered as a product of a similar understanding, draw attention as examples of the very valuable places and structures of the Turkish world, and this study aims to interpret and examine these structures belonging to different time periods within the framework of Turkish-Islamic burial traditions and customs.

Keywords: Yunus Emre, mysticism, lodge culture, fermentation of society, tomb.

Yunus Emre'nin Hayatı (Doğumu, Yaşamı ve Vefatı) ve Edebi Kişiliği

Mutasavvıf Türk şairi olarak bilinen Yunus Emre'nin doğum yerine ilişkin farklı rivayetler söz konusudur. Ancak Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ndeki bir mecmuaya dayandırılan belgeye göre doğum tarihi 638 / 1240-41, vefat tarihi ise 720 / 1320'dir. Kaynaklarda doğum yeri olarak Eskişehir'e bağlı Sivrihisar'ın Sarıköy ve Bolu öne çıkarken, F. Köprülü Yunus Emre'yi "XIII. yüzyılın son yarısında Sivrihisar'da yahut Bolu civarında Sakarya suyuna yakın köylerden birinde yetişmiş bir Türkmen" şeklinde ifade ederek bu konuya ışık tutmak istemiştir. Bir rivayete göre Horasan'dan geldiği düşünülse de, araştırmalar sonucunda elde edilen verilere göre Yunus, Anadolu'nun orta kesiminde Sakarya Nehri havzasında bir yerleşim yerinde dünyaya gelmiş ve Nallıhan civarındaki Emrem Sultan'da bulunan Tapduk Emre Dergâhı'nda yaşamıştır.

Yunus Emre'nin ümmi olduğu çoğunlukla ve yaygın olarak kabul edilmekle beraber, eserleri dikkate alınarak yapılan değerlendirmelerde her ne kadar medrese eğitiminden geçip geçmediği ve sonucunda icazet alarak mezun olduğu konusu kesin bir şekilde ortaya konamasa da Yunus'un nitelikli bir eğitim kurumunda iyi sayılabilecek bir derecede eğitim-öğretim hayatı geçirmiş olabileceği değerlendirilir, iyi derecede Farsça bildiği ve Konya'da eğitim gördüğü yönünde rivayetlere rastlanır. Bununla birlikte Yunus'un sahip olduğu bilgi, Allah Teâla'nın ilhamı ile kendisinde tecelli eden ilahi aşk ve güzel ahlaktan

oluşmaktadır. O da şüphesiz bir kâmil mürşitten tahsil edilebilir. Tasavvuf tarihi gözden geçirildiğinde görülecektir ki, Yunus Emre ile sonraki müteakip çok sayıda mutasavvıf şair kendi çağdaşı kültürü şifahi olarak devralıp ardından gelen kuşaklara aktarmışlardır. Bu sebeple Yunus Emre'nin de tahsilini hayat sürdürdüğü zaviye ile burada teneffüs ettiği tasavvufi ortamda almış olabileceğini değerlendirmek yerinde olur kanaati daha uygun düşmektedir.

Yunus'un irşad edicisi Tapduk Emre'dir (Silsilesi: Tapduk Baba, Barak Baba ve Sarı Saltuk), fakat mensup olduğu tarikat ile ilgili kesin bilgiler mevcut değildir; hatta bu konu hakkında çok farklı görüşler ileri sürüldüğü görülür. Bazı araştırmacılar onun bağlı olduğu pirlere Horasan'la ilişkilendirirken, kendisinin Nakşibendi, Halvetiye, Mevlevilik, Kalenderi, Bektaşî ve Yeseviyye ya da Kadiri tarikatlarına müntesip bir sufi olduğunu dillendirirler.

Benzer çetrefilli bir durum, ahirete intikal zamanı ve defnedildiği yer hususunda da geçerlidir. Muhtelif rivayetlere karşın şimdiye kadar üzerinde çalışmalar yapmış Fuad Köprülü gibi çok sayıda bilim insanının Yunus'un vefat tarihini 1320 olarak kabul etmesi, bugün daha makbul bir görüş olarak benimsenmesine zemin hazırlamıştır. Türkiye sınırları içerisinde farklı şehir ve yerleşim yerlerinde, hatta yukarı iller olarak da bilinen Azerbaycan'da Yunus Emre'ye mal edilen mezar ya da makam türbelerine rastlanmaktadır. Bu durum ilahi aşka meftun Yunus Emre'nin gezgin bir derviş olduğunu, ziyaretine gittiği muhtelif beldelerdeki sohbet halkalarına iştirak ettiğini, buna paralel olarak da Türk halkı tarafından aşırı sevildiğini ve hatırasının canlı tutulmaya çalışıldığını bir göstergesidir. M. Fuad Köprülü gibi bilim adamları ve halk edebiyatı meraklıları tarafından gerçekleştirilen Yunus Emre tetkikleri neticesinde, Türkiye sınırları içerisindeki muhtelif kent ve yerleşimlerde karşımıza çıkan ve Yunus'a mal edilen pek çok mezardan sadece üçünün onun gerçek medfeni olabileceği ileri sürülerek öne çıkartılmış ve bu görüş bilim dünyasında tartışmalara sebep olmuş, mevzuya ilişkin pek çoğu yakın tarihli çok sayıda yazı kaleme alınmıştır. Anadolu'da Yunus Emre'ye atfedilen mezarların mevcut olduğu yerler şöyledir: Eskişehir'e bağlı Sarıköy (Günümüzde Yunus Emre Köyü olarak bilinir), Karaman, Kırşehir, Aksaray'a bağlı Ortaköy, Bursa, Manisa'nın Kula ilçesi sınırları içerisinde kalan Emre Sultan Köyü, Erzurum'un Palandöken İlçesine bağlı Tuzcu (Dutçu) Mahallesi, Isparta'ya bağlı Keçiborlu ve Gönen İlçeleri, İzmir / Tire, Bolu, Balıkesir / Bandırma, Konya / Doğanhisar, Afyon'un Sandıklı İlçesi, Ankara'nın Nallıhan İlçesine bağlı Emrem Sultan Mahallesi, Sivas ile Ordu / Ünye. Bunlara ilaveten Anadolu sınırları dışında olmak üzere Azerbaycan'da bir makamının bulunduğu rivayet edilir (Beygu, 1936: 171-175; Barkan, 1942: 270-304, 379-384; Uluçay, 1943: 5-7; Kepecioğlu, 1945: 68; Konyalı, 1945: 5; Öztelli, 1954: 100-103; Gölpınarlı, 1961: 63-64, 73-84, 100-101; Köprülü, 1965: 24; Konyalı, 1966: 145-159; Tosun-Dinçkök, 1966: 33-42; Tekindağ, 1966: 169-174; Erden, 1966: 183-187; Köprülü, 1976: 262-265, 273-274, 296, 334; Öztelli, 1977: 6-7, 21-24; Bayram, 1985: 48-51; Tatçı, 2011: 155-170; Tatçı, 2013: 600-606; Arğan, 2012).

Yunus Emre'ye Mal Edilen Mezarlar, Mezar Anıtları ve Makamlar

Eskişehir Yunus Emre Köyü'ndeki Anıt Mezar ve Türbe

Eskiden Sarıköy olarak bilinen ancak günümüzde Eskişehir'e bağlı Mihaliççık İlçesinin sınırları içerisindeki Yunus Emre Mahallesi'nde yer alan yapı, kaynakların verdiği bilgilere göre Eskişehir-Ankara demiryolu hattının yakınında, büyük bir mezarlık alanında harap vaziyette tespit edilmiştir. Kuzey-güney yönünde dikdörtgen şekilli binada, girişi doğuya açılan birinci oda 4.00 x 4.90 m. ebatlarında dikdörtgen biçiminde bir mekândan ibarettir. Bitişikte 6.00 x 12.00 m. ebatlarındaki dikdörtgen şekilli mekânın girişi, birinci oda girişinin yanında ve güney istikametindedir. Bu mekândan geçilerek ulaşılan ve girişi güney yönden sağlanan 6.60 x 7.80 m. ebatlarındaki dikdörtgen biçimli odada Yunus'a mal edilen bir mezar mevcuttur. İlk tespitlere göre yüksekliği 1.00 m., kalınlığı da 0.90 m. olan duvar kalıntıları, buraya yakın tarihi eser harabelerinden toplanarak getirilmiş mimari ve süsleme malzemelerinden de istifade edilerek, basit çamur harç kullanımıyla örülerek meydana getirilmiştir. Eskişehir Valiliği'nin talebi üzerine 1944 senesinde İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi öğretim üyelerinden Yüksek Mimar Asım Mutlu ile Süsleme Sanatları Şubesi Şefi Kenan Temizan tarafından tasarımı gerçekleştirilen proje, 1949 senesinde uygulamaya koyulmuş ve kuzeye nazır geleneksel üslubu yansıtan cephe düzenlemesiyle dikkat çeken anıtsal bir çeşme yapısının arkasına konumlandırılmış ve binanın iki yanındaki basamaklar yardımıyla ulaşılacak bir set üzerine Yunus Emre'nin mezarı yerleştirilecekti. Ancak bir müddet sonra uygulanan proje alanının daha güneyinde ve hemen hemen aynı zamanda baldaken tarzı bir mezar yapısının inşa edilmesi kararına varılmış ve Yunus Emre'ye ait olduğu değerlendirilen kemik parçaları 1970 senesinde törenle yeni türbeye nakledilmiştir. Günümüzde mevcut olan bu yeni anıt mezar, her kenarı dıştan 2.75 m. uzunluğunda olan sekizgen planlı bir düzenleme sergilemekte olup, yüksekliği 3.50 metreyi bulan köşe ayakları tarafından desteklenen kemerlerce taşınan yayvan saçaklı bir örtüyle kapatılmıştır. Oldukça yalın ve süslemesiz kaidelere oturtulmuş beşgen şekilli ayaklar ile onların desteklediği kemerlerde kenarların profillendirilmesiyle hareketlendirildiği görülür. Ayakların köşe profillerinin kemerlerin üzengi seviyelerinde bir yüzey çıkıntısı ile kesilmesi ve bu çıkıntının bir kemer kaşı gibi kavislerin dışında da döndürülmesiyle tezyini bir karakter meydana getirilmiştir. Malzeme olarak yapının yaklaşık 10 cm. yüksekliğindeki zemin döşemesi ile köşe ayakları ve onların desteklediği kemerler kesme taş kaplamaya sahipken, tavan, saçak ve onun üzerindeki basık külah örtüsü betonarme olup üstleri de beton sıva ile sıvanmış vaziyettedir. Anıt mezarın içerisinde, tam ortaya beyaz renkli mermer malzemedan mamul bir sanduka dört kademeli bir kaide üzerine oturtularak yerleştirilmiştir. 1984 senesinde halihazırdaki anıtsal çeşme yapısı, etrafındaki eski ve yeni mezar alanları ile güneye doğru uzanan müştemilattan meydana getirilen bir kompleks haline dönüştürülen yapı topluluğu, güney taraftan cami, müze binası ve kültür evi gibi eklentilerle sınırlandırılan ve batıdan ulaşılan dikdörtgen şekilli bir tören alanı ile birleştirilen çeşme ve mezarları muhtevî etrafı yeşil alanlarla çevrili bir ziyaret alanı ile "T" biçiminde bir forma kavuşmuştur. Tören alanının batısı, aynı istikametten komplekse ulaşan ana yola bağlanırken, doğu tarafı da basamaklardan oluşan bir amfi biçiminde ziyaretçilere ayrılmıştır. Öte yandan külliye içerisinde kültür evinin bitişiğindeki bölüme Y. Büyükerşen ve İ. Özyüksel'in tasarladığı bronz bir Yunus Emre heykeli yerleştirilmiştir (Köprülü, 1965: 24; Bayram, 1985: 48-51; Önge, 1991: 104; Yetim, 2005: 178-181; Tatçı, 2013: 600-606; Argan, 2012: 63-66) (Görsel 1-4).

Karaman Yunus Emre Türbesi / Anıt Mezarı

Karaman'daki Yunus Emre Türbesi, Kirişçi Mahallesi'nde bulunan ve aynı adla anılan caminin batı duvarına bitişik bir mezar yapısı şeklindedir. Elde herhangi bir arşiv kaydı ve rivayet olmamasına karşılık, Karaman'daki Yunus Emre Camii ve Türbesi olarak bilinen kompleksin değişik tarihlerde gerçekleştirilen ek ve değişikliklerle mevcut şeklini aldığı tahmin edilmektedir. Üslup bakımından mimari tarzı ile mihrabındaki süsleme düzenine bakılırsa, caminin kubbeli harim kısmının XIII. asrın sonlarına tarihlenebileceği düşünülmektedir. Öte yandan ibadet mekânı, mimari karakteri ve süsleme üslubu dikkate alındığında, tek kubbeli cami hariminin kuzey kenarına bir son cemaat mahalli, batı tarafına ahşap tavanlı ve tek sahnalı bir ibadet mekânı, kuzeybatı köşesindeki minare ve revak gibi eklentilerin XV. asrın ikinci yarısında ya da XVI. asırda ilave edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bu bilgiler ışığında günümüzde Yunus Emre Türbesi olarak bilinen yapının en son XVI. ya da XVII. asırda yapılmış olduğu / yeniden elden geçirilerek yenilendiği söylenebilir. Dış görüntüsü itibarıyla cami piramidal külahlı bir yapı sergilerken, içeride dört köşede zeminden itibaren yükselen sivri kemerli tromplara oturan hemen hemen 7 m. çapında bir kubbe ile örtülü bir mekân tasarımı söz konusudur. Basit bir profille çerçevelenmiş, içerisi kabartma tekniğinde palmet ve hat unsurlarıyla doldurulmuş, iri ve kabarık mukarnas dizileriyle tezyin edilmiş, kemer köşelikleri de benzer karakterde bitkisel süslemeye sahip sivri kemerli bir nişten ibaret mihrap, daha sonraları gerçekleştirilen boyamalar sebebiyle orijinal karakterini büyük oranda kaybetmiş vaziyettedir. Yapının kuzey tarafında cephe boyunca uzanan ve iki köşeden de epeyce taşıntı yapan ve kible duvarında iki tarafta birer mihrabiye barındıran, içten içe 3.40 x 19.70 m. boyutlarındaki son cemaat mahalli, beş kubbelidir. Kuzeybatı köşedeki son cemaat mahalli çıkıntısı ile aynı hizada düzenlenmiş ve ibadet mekânına üç kemer ile bağlanmış, doğu-batı istikametinde atılmış iki büyük kemerle desteklenmiş ahşap tavanlı sahnın, içten içe 5.30 x 8.30 m. ebatlarında bir ibadet mekânı olup, aynı zamanda güneybatı köşesine bitişik 2.00 x 4.60 m. boyutlarındaki türbe ile de bağlantılıdır. Bunun kuzeyinde batıdaki ibadet mekânı ile mezar yapısının birleştiği köşeye, bir minare ile onun önünde, caminin batı kapısı ile minare kapısının açıldığı, serbest tek sütunun desteklediği iki kemerli ve tek kubbeli bir köşe revakı yerleştirilmiştir. Kuzey güney yönünde dikdörtgen planlı ve üzeri de basık bir beşik tonozla örtülmüş mezar yapısı, ikisi caminin batı kenarındaki sahna, biri de batıya açılan toplam üç pencere ile aydınlatılmaktadır. Türbenin batı kenarının güney ucunda iki basmakla ulaşılan basık kemerli kapısı ile döşemesi cami zeminine göre daha yüksek kotta tutulmuş ve üç sanduka ihtiva eden iç mekâna girilebilmektedir. Bu sandukalardan kuzey uçtakinin Yunus Emre'ye mal edildiği rivayet edilmektedir (Avcıoğlu, 1940: 1984-1985; Konyalı, 1966: 145-159; Önge, 1991: 103-104; Yetim, 2005: 175-178; Argan, 2012: 66-68) (Görsel 5-7).

Kırşehir Ziyaret Tepesi Yunus Emre Anıtmezarı / Türbesi

Yunus Emre'ye aidiyeti rivayet edilen mezar yapılarından birisi de Kırşehir'e bağlı Ulupınar Köyü'nün yakınında, içinden Kızılırmak nehrinin akıp gittiği, dört bir tarafı dağlarla kuşatılmış bir platonun ortasında 1267 metre yükseklikte, aynı zamanda kayalık bir tepe olarak tanımlanan Ziyaret Tepesi'nde bulunmaktadır. Büyük oranda harabe olarak belirlenen ilk bulgulara göre, kayalık tepenin doğu kenarında, kalınlığı 0.60 m. ve yüksekliği de 1.50 m. olan moloz taş malzemedeki örülmüş duvarlarla

çevrili ve giriş kapısı batı kenarda bulunan bir harabe mezar yapısı tespit edilmiştir. İç ölçüleri 3.90 x 2.80 m. olan mezar yapısında, güney kenara yakın olarak çimento sıvalı bir sanduka belirlenebilmişti. Aynı zamanda mevcut kalıntının 2 metre kadar kuzey tarafında, kayalık zeminin tesviye edilmesiyle düzlenmiş bir platform üzerinde bir bina kalıntısına daha rastlanılmıştır ki, bu yapı üç bölümlü bir düzenleme sergilemekteydi. Doğu batı yönünde dikdörtgen şekilli olarak yerleştirilmiş binanın etrafını kuşatan duvarları, moloz taş malzemeden kireç harcı kullanımıyla örülmüştü. Batı taraftaki mekan 4.50 x 4.40 m., bu ilk bölümden geçilerek ulaşılan ikinci mekan 3.10 x 2.00 m. ve döşemesi üzerinde bazı mezarların tespit edildiği doğu taraftaki üçüncü mekan ise 3.90 x 3.10 m. boyutlarındadır. Öte yandan mezar yapısının kalıntılarının bulunduğu bu yükseltinin güney yamacında, iki yakayı birbirinden ayıran derenin karşı tarafında Yunus Emre'ye mal edilen çilehane yapısı olarak tanımlanan bir binanın yapı izleri ile onun etrafında yerleşime işaret eden muhtelif harçlı taş duvar parçaları ve çanak çömlek kırıntılarına rastlanılmıştır. Kırşehir Valiliği tarafından 1986 senesinde Prof. Dr. Yılmaz ÖNGE'ye hazırlattırılan projeye dayanılarak gerçekleştirilen uygulamaya göre, eski mezarın üstünde yükseltilen anıtsal mezar yapısı ile onun kuzey tarafındaki eski yapı bakiyelerini ihtiva ederek batı yönüne doğru genişleyen üzeri açık bir namazgâh alanı ve müstemilattan (ilave yapılar ile muhtelif servis mekânları) ibaret üç bölümlü bir yapı topluluğu mahiyeti taşımaktadır. Mevcut mezara dokunmadan doğal kayanın üzerine yerleştirilen anıtsal mezar yapısı, içerisi toprakla doldurulmuş kare biçiminde kübik bir kaide üzerine profilli bir silmeyle oturan, kenar uzunluğu 4.50 m. olan kare prizmal bir gövdenin tepesi kesik piramidal külahlı bir mimari ortaya koymaktadır. Gövde doğu ve güney yönlerde içerisinde sadece birer dikdörtgen pencerenin açıldığı sağır nişlere sahipken, batı ve kuzey yönlerde ise sivri kemerle dışarıya açılan bir düzenleme sergilemektedir. Türbenin örtüsü, kemerlerin kilit taşlarının hizasında dört köşeden başlamak üzere, atlamalı ve alternatifli olarak dizilerin daraltılarak yükseltilmesi neticesinde, üstten pencere açılmış bir tavan biçiminde tasarlanmıştır. Döşeme üzerine yerleştirilen ve etrafı bir taş sırasıyla çerçevelenmiş durumdaki sanduka da, üstteki açıklıktan ulaşacak yağmurun mezarla temasını mümkün kılacak şekilde toprak dolgulu olarak düzenlenmiştir. Anıtsal mezar yapısının kuzey tarafında zemin seviyesi olarak bir basamak düşük kottaki namazgâh, burada tespit edilen eski yapı bakiyelerini altta muhafaza ederek koruma altına alan bir platform biçiminde değerlendirilmiştir. Batı kenarı dışında diğer yönlerden etrafı alçak duvarlarla kuşatılmış olan namazgâhın kible yönüne de yalın bir mihrabın inşa edildiği görülür. Halihazırdaki yapı, Valilikçe 1988 yılında tamamlanan çevre düzenlemesi ve restorasyon projesiyle günümüze kadar ulaşmış önemli bir ziyaretgâh durumundadır (Önge, 1991: 104-105). Aksaray'a bağlı Ortaköy ilçesinin sınırları içerisinde Sarıkaraman Köyü'nün eski adı Sarıköy'deki Ziyaret Tepesi olarak bilinen mahalde yer aldığı ifade edilen türbe, bugünkü coğrafi sınırlara göre Kırşehir'e bağlı Reşadiye Köyü'nde bulunmaktadır. Her iki mezar anıtı da aynı yapı olsa gerek diye düşünülmektedir (Kaya, 1984: 41-54; Topal, 2017: 55-81; Argan, 2012: 68) (Görsel 8-10).

Aksaray Emre Köyü Yunus Emre Mezarı

Aksaray'ın 20 km kadar kuzeyinde Ekecik Dağı eteklerinde, Tapdukköyü'nde bir tepe üzerinde, bir tanesi Tapduk Emre'nin, öbürü de Yunus Emre'nin olmak üzere iki adet mezar bulunmaktadır. Abdülbaki Gölpınarlı gibi Yunus üzerine incelemeler gerçekleştiren bazı araştırmacılar tarafından da Tapduk Emre ve Yunus Emre'nin kabirleri olarak varlığı ifade edilegelen bu mezarların bir makam kabri olması kuvvetle muhtemeldir (Argan, 2012: 71).

İzmir / Tire

İzmir'in Tire ilçesinde Yunus Emre'nin mezarının bulunduğu bir mahalli rivayetten öte geçmez. Vakıflar Arşivi'ndeki 'Vakf-ı cami-i şerif Yunus Emre der' şeklindeki kayıttan hareketle bir rivayetin geliştiği düşünülmektedir. Fakat mezar ya da türbe gibi herhangi bir rivayet söz konusu değildir (Argan, 2012: 71).

Isparta / Keçiborlu / Gönen

Bursalı Şeyh İsmail Hakkı'ya dayandırılarak Isparta'nın Keçiborlu ilçesi civarında bir tepede kurulu bir köyde, Yunus'un mezarının bulunduğu rivayet edilir. Fakat bu bilgi ilgili kaynaklardan teyid edilememiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde tespit edilen "Vakf-ı Zaviye-i Abdurrahman Şeydi ve Emre Şeydi der karye-i Yassıviran der kaza-i Keçiborlu" şeklindeki kayıt ilişki kurulabilecek tek belge mahiyeti taşır. Diğer tarihi kaynak ve rivayetlerde bu durumu belgeleyen bir başka kayda rastlanmamıştır (Argan, 2012: 71-72). Bundan başka Isparta sınırları içerisinde iki Yunus Emre Türbesi daha bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Gönen'dedir. Gönen İlçesinin doğusundaki ormanlık alanın içerisinde Yunus Emre'ye ait olduğu değerlendirilen bir mezar yapısının mevcut olduğu ifade edilmektedir. Sekizgen planlı ve üzeri kiremitli bir çatıyla kapatılmış durumdaki mezar yapısının içerisinde yer alan sandukaların veli kimselere ait mübarek mezarlar şeklinde kabul gördüğü değerlendirilmektedir. Bu türbenin içerisinde bulunduğu ormanlık alan Manasır (Manastır) olarak adlandırılmıştır. Günümüzde bu bölge Pazar Mahallesi'nin sınırları içerisinde kalmaktadır. Yapının içerisinde kapıdan girilince en sağdaki Yunus Emre'ye, ikincisi şeyhi Tapduk Emre'ye, üçüncüsü Buharalı Sinan Efendi'ye ve dördüncüsü de vakıf kurucusu Şeyh Sadettin Efendi'ye atfedilen sandukalar olarak sıralanan mezarlar mevcuttur (Görsel 11-12). Yunus Emre'ye mal edilen ikinci makam türbesi de Gönen'e bağlı Güneykent Belediyesi'ndedir. Bu türbe, üzeri herhangi bir örtü ile kapatılmamış bir açık mezar yapısı hüviyeti sergilemektedir (Görsel 13-14).

Manisa / Kula Emresultan Köyü'ndeki Türbe

Bursalı Mehmet Tahir Bey'in bu yörede Emre adlı 70 hanelik bir köyde Tapduk Emre ve çocukları ile Âşık Yunus'a ait olmak üzere iki kâgir türbe bulunduğu rivayetine dayalı olarak Manisa'nın Kula ilçesine bağlı Emresultan Köyü'nde bulunan Tapduk Emre Türbesi ile Yunus Emre Mezarı, makam olarak nitelendirilebilecek örneklerdendir. Yunus Emre'nin teber (balta) süslemeli mezar taşı ve türbe gibi ziyaret yapılarının sonradan eklenen unsurlar olduğu değerlendirilmektedir. Taş ve tuğla malzemeden inşa edilmiş kare planlı Tapduk Emre Türbesi'nin içerisinde de mezarlar yer almaktadır (Görsel 15-16). Saruhanoğulları devrinde bu türbenin bulunduğu köyün adı, Ömer Emre olup, kendisi ile ölümünden sonra çocuklarının iâşesi için 640 / 1242 tarihinde vakfettiği rivayet edilmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki 'Vakf-ı zâviye-i Emre Sultan der karye-i Emre tâbi-i kazâ-i Adala der livâ-i Saruhan' kaydı da bu durumu doğrulamaktadır (Bursalı Mehmed Tahir, 2000: 192; Yetim 2005: 173-174).

Erzurum Dutçu Köyü Yunus Emre Türbesi

Yunus Emre'ye aidiyeti söz konusu edilen başka bir mezar yeri de günümüzde Erzurum'un bir mahallesi durumundaki Dutçu / Tuzcu'dadır. Palandöken Dağı'nın yamacında bulunan mahallenin içinde, halkın

ziyaret edegeldiği önemli bir ziyaretgâh durumundaki yer, Marifetname adlı eseriyle şöhret sahibi olan ve Osmanlı devrinde XVIII. yüzyılda yaşamış âlimlerden İbrahim Hakki hazretlerinin (Ö.1763) rüyasında gördüğü bir yer olarak rivayetinden hareketle Yunus Emre'ye ait bir makam türbesi olmalıdır. Hâlihazırdaki yapı, sekiz sütun tarafından desteklenen iki renkli taşlardan müteşekkil yuvarlak kemerli sekizgen baldaken tarzında bir türbeden ibarettir. Türbenin üzeri de taştan örülmüş sekizgen piramidal külâh şeklinde bir örtü ile kapatılmıştır (Görsel 17-18). Türbenin içerisinde, birisi Tabduk Emre'ye, diğeri de Yunus Emre'ye ait olduğu rivayet edilen iki mezar taşı mevcuttur, her ikisi de H. 797 – M. 1394 tarihlidir (Fındıkoğlu, 1966: 54-58; Yetim, 2005: 174-175). Ancak mezar taşlarındaki yazılar üslup olarak XVII-XVIII. yüzyıllara ait olduklarını düşündürmektedir. Bu durum türbenin sonradan halkın sevgisi dolayısıyla gelişmiş bir yapı olduğunu söylememize imkân yaratacak bir başka kanıt olarak da değerlendirilebilir.

Afyon / Sandıklı Yunus Emre Türbesi

Afyon'un Sandıklı ilçesinde eski adı Çayköy olan Yunus Emre Mahallesi'nde iki dere arasında yer alan iki türbeden birisi Tabduk Emre'ye, diğeri de Yunus Emre'ye ithaf edilmiş birer makam türbeleridir. Tapduk Emre Türbesi, altı sütun tarafından desteklenen yuvarlak kemerli altıgen baldaken tarzında, üzeri de yeşile boyanmış bir kubbeyle örtülmüş betonarme bir yapı olup, zamanının karakterini yansıtan bir örnek değildir. Aynı şekilde üzeri altıgen şekilli piramidal bir külâhla örtülmüş, altı sütuna oturan altı yuvarlak kemerli altıgen baldaken tarzı Yunus Emre Türbesi de devrinin karakterini yansıtmamaktadır (Görsel 19). Rivayet Vakıflar Arşivi'ndeki "Vakf-ı Zâviyet el-Ma'rûf bi-Zâviye-i Emir Yûnus der Karye-i Hacı-koy der kazâ-i Sandıklı" kaydına dayandırılmıştır (Argan, 2012: 70-71).

Sivas Yunus Emre Mezarı

Abdülbaki Gölpınarlı bir dostundan rivayetle Sivas civarında, yol üzerinde Yunus'un mezarının bulunduğunu ifade etmiştir. Bu da bir makam kabri olmalıdır. Böyle bir makam varlığının gündeme getirilmesi belki de Yunus'un buralarda seyahat ettiğine delil olarak gösterilmek istenmiştir (Argan, 2012: 70).

Bursa'daki Yunus Medfeni

XVII. yüzyılda yaşamış bazı Allah dostlarının manen işaret etmesine bağlı olarak belirlendiği aktarılan Bursa'da bir mahalle arasındaki apartmanların arasında bulunan Yunus mezarının, Yunus Emre'nin hakiki defin yeri olmadığı değerlendirilmektedir (Görsel 20). Yunus oğlu Emre adında bir şahsın bir ev vakfettiği ve vakfedilen evin bulunduğu bu mahalde İmam Yunus isimli zatın gömüldüğü bir mezarın bulunduğu şeklindeki kaydın Bursa mahkeme kayıtları olarak bilinen Şer'iyye Sicilleri'nden 1875 tarihli belgede yer aldığı bilgisi, bu mezarın kimliği konusunda muhtelif rivayetlerin gelişmesine sebep teşkil etmiş olmalıdır. Konu üzerinde çalışmalar yapan pek çok araştırmacı da apartmanların arasına sıkışmış vaziyette bulunan buradaki mezarda medfun Yunus adında bir şahsın bulunduğu görüşünü makbul bir rivayet olarak ileri sürmekle beraber anılan bu zatın; Yunus Emre'ye gönül vermiş, ona tutkun 'Âşık Yunus' ya da 'Derviş Yunus' müstear isimleri ile gönül dünyasını şiirlere döken başka bir Yunus isimli

bir kimse olmasının kuvvetle muhtemel bir rivayet olarak değerlendirirler (Yetim, 2005: 173). Bu da toplumdaki Yunus sevgisinin bir sonucu olarak gelişen yapılaşmaya başka bir örnek teşkil etmiştir.

Ordu / Ünye Yunus Emre Türbesi

Ünye'nin güneyinde Saca Mahallesi'nde ilçe merkezini ikiye bölen ve güneye doğru uzanan yükseltinin balıksırtı en düz noktasında şehirle birlikte Karadeniz'in en güzel görüldüğü bir yerdeki mezarlık alanının içerisinde yer alan türbenin de bir makam türbesi olabileceği değerlendirilmektedir. Mahalli olarak 'Şehnuz' ya da 'Şehnus' biçiminde teleffuz edilerek anılan Yunus'a mal edilen bu yapı, Ömer Çam'ın yaptığı araştırma ve incelemelere (mezarda 'Emre' ifadesinin okunması) dayandırılarak 1970'li yıllardan itibaren halk arasında bir ziyaretgâh şekline dönüştüğü ifade edilebilir (Argan, 2012: 75-106). Günümüzde tuğla malzemeden inşa edilmiş duvarlarla çevrili sekizgen planlı ve üzeri basık ve küçük bir kubbeye örtülü çadır formunda bir yapı sergilemektedir (Görsel 21).

Bolu / Mengen Yunus Emre Mezarı

Bolu'nun Mengen ilçesinde Hayranlar Köyü'ne bağlı Yunuslar Mahallesi'nde bulunan mezarın Yunus Emre'ye ait olduğu ileri sürülmesine karşın bu durumu belgeleyen herhangi bir vesikaya rastlanmamıştır (Görsel 22).

Azerbaycan'da Yunus Makamı

Azerbaycan'ın kuzeyindeki Şeki Rayonu ile Zakatala Rayonu arasında bulunan ve Büyük Kafkas sıra dağlarının güney eteğinde yer alan Kah (Gâh) şehrine bağlı Oncallı Köyü'nde Yunus Emre'yle ilişkilendirilen bir makam bulunmaktadır. Bu bölge fethedildiği ilk dönemlerden başlayarak Oğuz Türklerinin yaşadığı, önemli ribatlar, kervansaraylar ve irfan ocaklarının bulunduğu ve bu sebeple de gezgin dervişlerin konakladıkları bir yer olarak dikkat çeker. Tapduk ve Yunus Emre'ye ait olduğu gösterilen yerler bir makam olmalıdır. Yunus Emre'nin "Yukarı illeri kamu" deyişi, konunun uzmanı araştırmacılar tarafından Kafkasya bölgesine ait kuzey ve güney Azerbaycan'ı bir uçtan diğer uca ziyaret edip dolaştığına ve seyahatler yaptığına yorarlarken, bir ihtimal bölgenin eskiden beri önemli kentleri olan İran'daki Tebriz ve Şiraz ile Azerbaycan'a bağlı Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti olarak bilinen coğrafyalarda ve zamanımıza 'Oğuz Kabristanlığı' olarak tanınan mezarlık alanındaki tekke / zaviye / ribat gibi tarikat yapılarında konaklamış olmalıdır. Burada tespit edilen mezarlardaki sanduka ve şahide gibi taşlardan anılan kabristanlıkta medfun zevatın çoğunluğunun tasavvufi terbiyeden geçmiş kişiler olduğu anlaşılmaktadır (Tatçı, 2011: 155-170; Argan, 2012: 72).

Değerlendirme ve Sonuç

Günümüzde mevcudiyeti tespit edilen ve bir şekilde Yunus Emre ile irtibatlandırılan makam ve türbeleri dört grupta değerlendirmek mümkündür. Bunlardan birincisi Yunus isimli Şeyh, Derviş, Âşık ya da Allah dostu zevata ait mezar veya türbelerdir. İkincisi doğrudan Yunus Emre'ye mal edilen mezar, makam, türbe ya da anıt-mezar örnekleridir. Bunların dışında orijinal de farklı bir şahsın isim

benzerliğinden hareketle günümüzde Yunus Emre'ye mal edilenleri üçüncü grup, hâlihazırda herhangi bir basit mezar ya da Yunus Emre'ye ait mezar olduğu rivayetlerini dördüncü grup olarak değerlendirebiliriz.

Birinci Gruptakiler

'**Kirişçi Tekkesi**' adıyla da anılan ve **Karaman** devri şeyhlerinden Yunus isimli birine ait olabileceği sanılan ve bu özelliğinden dolayı hem cami, hem de tekke işlevi gören bir kompleks olarak değerlendirilen **Yunus Emre** yapı topluluğu içerisindeki türbe, 4.60 x 2.00 m. boyutlarında, üzeri basık bir beşik tonozla örtülmüş dikdörtgen planlı bir mekandan ibaret yapısıyla ve diğer mekanlarla olan organik bağlantısıyla bu tarz tarikat yapılarının mimari dokusunu yaşattığı ifade edilebilir (Diez-Aslanapa-Koman, 1950: 44; Tanman, 2011: 370-379).

Bursa'daki **Yunus Mezarı**, mezar taşındaki yazılardan anlaşıldığı kadarıyla Yunus Emre'ye gönül vermiş, ona tutkun 'Âşık Yunus' ya da 'Derviş Yunus' müstear isimleri ile gönül dünyasını şiirlere döken başka bir Yunus isimli bir kimseye ait olarak değerlendirilen ve apartmanların arasına sıkışmış vaziyette üzeri açık demir parmaklıklarla çevrilmiş bir açık mezar örneği sergilemektedir.

İkinci Gruptakiler

Eskiden Sarıköy olarak bilinen ancak günümüzde **Eskişehir**'e bağlı Mihaliççık İlçesinin sınırları içerisindeki Yunus Emre Mahallesi'nde yer alan **Yunus Emre Anıt Mezarı**, ilk belirlemelere göre yüksekliği 1.00 m., kalınlığı da 0.90 m. olan duvar kalıntıları, buraya yakın tarihi eser harabelerinden toplanarak getirilmiş mimari ve süsleme malzemelerinden de istifade edilerek, basit çamur harç kullanımıyla örülerek meydana getirilmiş, 7.80 x 6.60 m. ebatlarındaki bir mekan içerisinde tespit edilen mezarın olduğu yerde, ilk olarak 1949'da, daha sonra da 1970'de gerçekleştirilen bir proje çerçevesinde daha güneyde inşa edilen ve her kenarı dıştan 2.75 m. uzunluğunda olan sekizgen planlı bir düzenleme sergilemekte olup, yüksekliği 3.50 metreyi bulan köşe ayakları tarafından desteklenen kemerlerce taşınan yayvan saçaklı bir örtüyle kapatılmış sekizgen planlı baldaken tarzında bir yapı ortaya koymaktadır (Kılıcı, 2007: 37).

Yunus Emre'ye aidiyeti rivayet edilen mezar yapılarından birisi de **Kırşehir**'e bağlı Ulupınar Köyü'nün yakınında, içinden Kızılırmak nehrinin akıp gittiği, dört bir tarafı dağlarla kuşatılmış bir platonun ortasında 1267 metre yükseklikte, aynı zamanda kayalık bir tepe olarak tanımlanan **Ziyaret Tepesi**'nde bulunan **Yunus Emre Türbesi**, eski mezarın üstünde yükseltilen bir anıt mezar, onun kuzey tarafındaki eski yapı bakiyelerini ihtiva ederek batı yönüne doğru genişleyen üzeri açık bir namazgâh alanı ve müştemilattan (ilave yapılar ile muhtelif servis mekânları) ibaret üç bölümlü bir yapı topluluğu mahiyeti taşımaktadır. Mevcut mezara dokunmadan doğal kayanın üzerine yerleştirilen anıtsal mezar yapısı, içerisi toprakla doldurulmuş kare biçiminde kübik bir kaide üzerine profilli bir silmeyle oturan, kenar uzunluğu 4.50 m. olan kare prizmal bir gövdenin tepesi kesik piramidal külahlı bir mimari ortaya koymaktadır. Gövde doğu ve güney yönlerde içerisinde sadece birer dikdörtgen pencerenin açıldığı sağır nişlere sahipken, batı ve kuzey yönlerde ise sivri kemerle dışarıya açılan bir düzenleme sergilemektedir. Türbenin örtüsü, kemerlerin kilit taşlarının hizasında dört köşeden

başlamak üzere, atlamalı ve alternatifli olarak dizilerin daraltılarak yükseltilmesi neticesinde, üstten pencere açılmış bir tavan biçiminde tasarlanmıştır. Döşeme üzerine yerleştirilen ve etrafı bir taş sırasıyla çerçevelenmiş durumdaki sanduka da, üstteki açıklıktan ulaşacak yağmurun mezarla temasını mümkün kılacak şekilde toprak dolgulu olarak düzenlenmiştir. Bu özellikleriyle Türk türbe mimarisinin geleneksel yapısı çerçevesinde erken örneklerdeki çar-tak uygulamasına atıf yapan kare planlı ve üzeri kesik piramidal külahlı kulevari tarzdaki yapılarla benzerlik sergilediği ifade edilebilir. Üç kapılı, kare planlı ve dıştan piramidal külahlı Balacı Hatun Kümbeti (XI. Yüzyıl), kare planlı ve sekizgen piramidal külahlı Meraga Kümbet-i Surh (1147-48), kare planlı ve dıştan piramidal külahlı Amasya Seyfeddin Torumtay Kümbeti (1266-67), Ahlat Şeyh Necmeddin Havai Baba Kümbeti (1222), Diyarbakır Sultan Şücaeddin Kümbeti (1208) gibi tarihi Türk mezar yapılarından ilhamla geliştirilmiş bir modern yorum olmalıdır (Tuncer, 1986: 15, 40-42, 59-64, 68-70, 100-104).

Erzurum'un Dutçu Mahallesi'nde yer alan Yunus Emre Türbesi, sekiz sütun tarafından desteklenen iki renkli taşlardan müteşekkil yuvarlak kemerli sekizgen baldaken tarzında bir mimariye sahiptir. Türbenin üzeri de taştan örülmüş sekizgen piramidal külah şeklinde bir örtü ile kapatılmış durumdadır.

Afyon'un Sandıklı İlçesi'nde eski adı Çayköy olan Yunus Emre Mahallesi'nde yer alan Tapduk Emre Türbesi ile Yunus Emre Türbesi, plan şeması bakımından altı sütuna oturan altı yuvarlak kemerli altıgen baldaken tarzında bir yapı sergileyerek birbirini tekrarlayan iki farklı mezar yapısı olmalarına karşın, birincisinin yeşil renkli bir kubbeyle, ikincisinin ise altıgen şekilli piramidal bir külahla örtülmüş olmaları açısından farklılık sergiledikleri görülür.

Baldaken formlu² binaların tarihi bilinen en erken uygulamaları Sasani Ateşgedeleri olarak tanımlanırken (Esemenli, 1990: 49) Suriye, Filistin ve Ürdün'de farklı yerleşimlerde milattan sonra II. ve III. asırlara verilen bazı Hristiyan türbelerinde de baldaken formun tatbik edildiğine şahitlik edilir (Badr, 1996: 354). Türk ve İslam mimarisinin erken örneklerinde baldaken tarzı mezar yapısına bir örnek hariç tutulursa pek tesadüf edilmediği söylenebilir. Özbekistan'ın Buhara şehri yakınlarında, Karakul olarak bilinen yerde, Karahanlılar döneminden kalma Şapurgan-Ata Türbesi (XII. Yüzyıl), orijinal yapısı bakımından kenarları açık bırakılmış sekiz köşe ayaklı mimariyle baldaken türbelerin en eski örneği (Cezar, 1977: 112-113) olarak Türk İslam Sanatında ayrı bir yere sahiptir. Kayseri Yanık (Suyakanmış Hatun) Kümbeti (XIV. Yüzyıl Başı), Ürgüp Damsa Köyü Hızır Bey Türbesi (1351-55), Edirne Darülhadis Camii'ndeki Açık Türbe (XV. Yüzyılın İlk Yarısı), Tire Rum Mehmet Paşa Türbesi (1471-72), Urfa Kalesi Büyük Türbe (XV-XVII. Yüzyıl), Urfa Kalesi Küçük Türbe (XV-XVII. Yüzyıl), İstanbul / Eminönü Atik Ali Paşa Türbesi (XVI. Yüzyıl), Diyarbakır / Eğil Kasım Bey Kümbeti (XVI. Yüzyıl), İstanbul / Üsküdar-Karacaahmet At Türbesi (1601), İstanbul / Eminönü Şehzade Mahmut

² Fransızca Baldaquin kelimesinden Türkçe'ye geçmiştir. Hükümdarların tahtlarının üzerinde, cibinlik tepeliği gibi oymalı ve yaldızlı tahtalardan ve kıymetli taşlardan tepesi kubbeli veya düz farbalalı, sayvanlı ve saçaklı olarak çeşitli tiplerde yapılmış bir örtü ve gölgeliktir (Arseven, 1983: 166). Osmanlıcası Çetr, Sâyeputş, Sâyebân'dır (Develioğlu, 1998: 157, 922-923). Mimariye ise kubbe ya da piramidal çatıyla örtülü kare, çokgen veya daire planlı, sütunlarla taşınan küçük, açık strüktür (Sözen-Tanyeli, 1992: 34).

Türbesi (1603), Manisa Paşa Kızı Türbesi (1615), İstanbul / Eminönü Köprülüler Türbesi (1663), İstanbul / Eminönü-Aksaray Koca Ragıp Paşa Türbesi (1762), Trabzon Hamza Paşa Türbesi (1777) ve Balıkesir Zağnos Paşa Türbesi (XX. Yüzyıl) altıgen planlı, Karaman Karabaş Veli (Şeyh Alaeddin Esved) Türbesi (XV. Yüzyıl Ortaları), Şanlıurfa Seyyid Maksud Türbesi (1504), Kütahya Karagöz Ahmet Paşa Türbesi (1511-12), İstanbul / Eyüp Bulak Mustafa Paşa Türbesi (1534), Adana Ramazanoğulları Türbesi (1593)Diyarbakır Rıdvan Ağa Kubbesi (XVI. Yüzyıl), Diyarbakır Arapşeyh Türbesi (XVI. Yüzyıl), İstanbul / Eyüp İsimsiz Türbe (XVII. Yüzyıl), İstanbul / Üsküdar Yeni Valide Camii Türbesi (1715-16), Van / Eski Van Teymur Paşa Türbesi (1788), Van / Eski Van Ahmet Paşa Türbesi (1795), Trabzon / Of Tuzcu Memişağa Türbesi (1818) ise sekizgen planlı baldaken tarzı yapılarıyla konumuz olan Yunus Emre Türbelerine benzer Anadolu'daki Beylikler ve Osmanlı örnekleri olarak sıralanabilirler (Kılcı, 2007: 37, 47-50, 80-81, 87-88, 90-92, 105-107, 109-113). Öte yandan Cumhuriyet devrinde inşa edilen pek çok caminin şadırvanı yanı sıra Ankara'da devlet adamlarının defnedildiği Devlet Mezarlığı'nın tören alanını örten sekizgen planlı ve sekiz ayaklı betonarme yapı, anılan baldaken tipin modern yorumları olarak yorumlanabilir.

Isparta'ya bağlı **Gönen İlçesi**'nin sınırları içerisindeki **Güneykent Beldesi**'nde yer alan **Yunus Emre Türbesi**, sekiz beton direğin sabitlediği kenarları ve üzeri demir parmaklıklarla çevrilmiş bir açık türbe örneği olarak değerlendirilebilir.

Isparta'nın **Gönen İlçesi**'nin doğusundaki çam ormanları arasında yer alan **Yunus Emre Türbesi**, içerisinde ermiş insanlara ait kutsal mezarlar olduğuna inanılan kenarları yuvarlak kemerli pencere ve dikdörtgen şekilli nişlerle hareketlendirilmiş sekizgen planlı ve üzeri kiremitle kaplı bir çatıyla kapatılmış bir mezar yapısı olarak değerlendirilen betonarme modern bir denemedir.

Ordu'nun **Ünye İlçesi**'ndeki **Yunus Emre Türbesi** ise, tuğladan örülmüş sekizgen duvarlar üzerine ortası yüksek bir kubbe, etrafı ise çevre duvarına doğru eğimli bir çatıyla kapatılmış yapısıyla çadır formu sergileyen farklı ve aynı zamanda da Yunus Emre'nin Türk insanının Orta Asya göçebe yaşamına bir referans olması adına yeni bir yorum olarak konu kapsamındaki diğer türbelerden tamamen ayrı bir karakter ortaya koymaktadır (Bozkurt, 1993: 158-162).

Üçüncü Gruptakiler

Manisa'nın **Kula İlçesi**'ne bağlı **Emresultan Köyü**'ndeki **Türbe**, Bursalı Mehmet Tahir Bey'in anılan bölgede Emre adıyla 70 haneden müteşekkil bir köy yerleşiminde Tapduk Emre ve ahfadı ile Âşık Yunus'a aidiyeti rivayet edilen iki adet kâgir mezar yapısı bulunduğu aktarımına dayanarak tespit edilmiş, günümüzde ise Yunus Emre mezarı yanı sıra başka mezarları da ihtiva eden tuğla ve taş malzemeden olmak üzere almaşık sistemde bina edilmiş sekizgen bir kasnağa oturan kiremitle örtülmüş basit örtülü yapısı ve kare form sergileyen plan şeması ile medeniyetimizdeki geleneksel türbe mimarisinin karakterini yansıtan bir örnek olarak değerlendirilmektedir (Tuncer, 1986; Tuncer, 1991; Tuncer, 1992).

Dördüncü Gruptakiler

Bunlardan başka Anadolu'da Yunus Emre'ye atfedilen Aksaray, İzmir / Tire, Isparta / Keçiborlu, Sivas, Bolu / Mengen ile Azerbaycan örnekleri, basit mezar yapıları ya da makamlar olarak değerlendirilebilirler. Bunların bazıları rivayetler çerçevesinde literatürde ismine rastlanılan yerler olarak karşımıza çıkan bilgilerdendir.

Bir 'Evliya Kültü' ya da 'Anadolu Ereni' Olarak Yunus Emre

Dini kimliği ve bilgi düzeyi itibariyle halk arasında temsil kabiliyeti yüksek zevata ait mezar yapıları, tıpkı günümüzde Kazakistan sınırları içerisinde yer alan Hoca Ahmet Yesevi Türbesi örneğinde olduğu üzere sonradan gerçekleştirilen bir takım eklemelerle gelişen bir zaviye / hankah olmalarının yanı sıra aynı zamanda yerli ve yabancı hemen pek çok kimsenin seyahatler yaptığı bir ziyaret mekânı haline dönüşmelerine ve bir zaman sonra artık başta hac ibadeti yapmak üzere yola çıkan insanların güzergâhlarındaki istasyonlardan biri durumuna gelmelerine sebep olmuş ve bu hal kültürümüzde bir 'Evliya Kültü'nün oluşmasına ve gelişmesine zemin teşkil etmiştir. Bu anlayışın bir yansıması olarak bir takım mezarlık alanları ile mezar yapıları Müslüman Türk toplumu nezdinde kutsal mekânlara dönüştürülerek devlet ricali ve hükümdarlar ile onların yakınları için yaptırdıkları anıtsal türbelere nazaran çok daha uzun süreler yaşatıla gelmiştir, hatta yıpransalar bile halkın duyduğu sevginin bir emaresi olarak yeniden ihya edile gelmişlerdir (Başkan, 2013: 38). Başka kültürlerde de rastlanılan bu uygulama, bir bakıma Hristiyanlıktaki 'ölü kültürü' ya da aziz kültürünün etkisiyle gelişen 'anı kiliseleri' ya da 'martyrium'larla da benzerlik ortaya koymaktadır (Ahunbay, 1997: 1010-1014, 1179). Çalışma konumuzu oluşturan Yunus Emre gerek Anadolu, gerekse Türk dünyası için bir taraftan dini bakımdan örnek alınacak rehber nitelikli bir şahsiyete dönüştüğünden, diğer taraftan da Türkçeyi kullanarak Halk Edebiyatı'nın bu coğrafyalarda etkin bir şekilde gelişmesinde ve yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamasından dolayı Türk insanı için kutsiyet derecesi yüksek, sevilip sayılan, tüm dünyanın bildiği ve tanıdığı bir '*Evliya Kültü*' örneği oluşturmuştur. Muhtelif yerlerde kime ait oldukları tam olarak bilinmese de karşımıza çıkan mezar ya da mezar yapılarına toplumun duyduğu ilgi ve alaka, bu durumu destekleyen önemli bir faktör olarak da değerlendirilebilir. Aynı zamanda Anadolu coğrafyasıyla özdeşleşmelerinden hareketle Yunus Emre'ye ilaveten Hacı Bektaş Veli ve Mevlana Celaleddin-i Rumi gibi tasavvuf büyüklerinin 'Anadolu Erenleri' olarak İslam dünyasında nam saldıkları ve örnek teşkil ettikleri değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak her daim kolay ve anlaşılabilir Türkçesi ile milletin gönlünde çağları aşarak yaşamaya devam eden Yunus Emre, şeyhi Tapduk Emre ile birlikte başta Anadolu olmak üzere Türklerin ulaştığı coğrafyaları nasıl İslamlaştırdıkları ve Türkleştirdiklerine hatta Türk İslam yurduna dönüştürdüklerine dair öz ve mayanın ne olduğunu açık seçik ortaya koyan Anadolu erenlerindedir. Türk insanı da onlara karşı olan sevdasını ifade etme ve dünyevi / uhrevi açıdan kurak gönüllerine bir âb-ı hayat olmak üzere muhtelif yerlerde sıkıştıkları zaman ziyaret edebilecekleri mezarlar, kubbeler, türbeler, anıtlar ya da makamlar inşa ederek, bir taraftan geleneksel anıt mezar mimarisinin yeni uygulamalarını ortaya koymuşlar, diğer taraftan da orada olduklarına inanılan manevi öz ve mayanın yeni nesillere ulaşmasına

ve modern dünyanın bundan istifade etmesine imkân sağlamayı amaçlamış olmalıdırlar. Anadolu'nun hemen her yeri aslında bu tür Allah dostlarıyla kuşatılmış vaziyettedir. Tasavvufi bir yaklaşımla bakıldığında, Allah dostlarının anıldıkları mekânlara rahmet tecelli eder düsturundan hareketle bu türbeler, kubbeler, kümbetler, mezarlar, yatırlar ya da makamlar, Anadolu irfanının birer şubesi durumundadırlar, yani Allah'ın zikredildiği kutsal yerler hükmündedirler.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Anadolu İrfanının Sembol İsmi Yunus Emre'ye Atfedilen Mezar Anıtları ve Makamların Sanat Tarihi Açısından Değerlendirilmesi" başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Ahunbay, M. (1997). "Kilise" ve "Martyrium" Maddeleri, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul, 1010-1014, 1179.
- Argan, Y. (2012). *Bir Yunus Emre de Ünye'de*, İstanbul.
- Arseven, C.E. (1983). "Baldakin" Maddesi, *Sanat Ansiklopedisi I*, İstanbul, 166.
- Avcıoğlu, A. (1940). "Karaman'da Kirişçi Camii" *Konya*, 34, Konya, 1984-1985.
- Badr, H. A. (1996). "Styles or Tombs and Mausoleums in Ottoman Cairo" *İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri*, I, Ankara, 349-385.
- Barkan, Ö. L. (1942). "Kolonizatör Türk Dervişleri" *Vakıflar Dergisi*, S. II, Ankara, 270-304; 379-384.
- Başkan, S. (2013). "Timurlu Çağı Türbe Mimarisi Hakkında" *Sanat Tarihi Dergisi*, XXII(1), Nisan, 31-52.
- Bayram, M. (1985). "Yunus Emre Eskişehirli Olabilir mi?" *25. Türk Dili Bayramı ve Yunus Emre'yi Anma Törenleri (6-7 Temmuz)*, Karaman, 48-51.
- Beygu, A. Ş. (1936). *Erzurum: Tarihi, Anıtları, Kitabeleri*, İstanbul, 1936.
- Bozkurt, N. (1993). "Çadır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. VIII, İstanbul, 158-162.
- Bursalı Mehmed, Tahir. (2000). *Osmanlı Müellifleri (Haz.: A. F. Yavuz-İ. Özen)*, C. I, Ankara, 192.
- Cezar, M. (1977). *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul.
- Develioğlu, F. (1998). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara.
- Diez, E., Aslanapa, O. ve Koman, M.M. (1950). *Karaman Devri Sanatı*, İstanbul.
- Erden, F. (1966). "Yunus Emre Mezarları, Makamları veya Başka Yunuslar" *Türk Yurdu*, V/319, İstanbul, 183-187.
- Esemenli, D. (1990). "Baldaken Formlu Camilerin Geç Osmanlı Devrindeki Dış Görünümleri Üzerine" *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 8, İstanbul, 49.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1966). "Erzurum'daki Yunus Emre'ye Dair" *Türk Yurdu*, V/ 319, İstanbul, 54-58.
- Gölpınarlı, A. (1961). *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul.
- Kaya, D. (1984). "Yunus Emre Niğde Ortaköy'de Yatıyor" *Halk Kültürü 1984 / 2*, İstanbul, 41-54.
- Kepecioğlu, K. (1945). "Yunus Emre Nerede Yatıyor?" *Nilüfer*, 4, Bursa, 68.
- Kılıcı, A. (2007). *Anadolu Türk Mimarisinde Erken Devir (XIV-XV. Yüzyıl) Baldaken Tarzı Türbeler*, Ankara.

- Konyalı, İ. H. (1945). "Yunus Emre Nerelidir?" *Yedigün*, 626, İstanbul, 5.
- Konyalı, İ. H. (1966). "Karaman'daki Yunus Emre" *Türk Yurdu*, V/319, İstanbul, 145-159.
- Köprülü, M. F. (1965). "Yunus Emre'nin Mezarı" *Meydan*, 20, İstanbul, 24.
- Köprülü, M. F. (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar (İstanbul, 1919)*, (Haz.: O. F. Köprülü), Ankara.
- Önge, Y. (1991). "Yunus Emre'nin Makamları (Anıt-Mezarları)" *Vakıf Haftası Dergisi*, 8, Ankara, 103-116.
- Öztelli, C. (1954). "Yunus Emre'nin Mezarı ile İlgili Yeni Belgeler" *Türk Dili*, IV/38, Ankara, 100-103.
- Öztelli, C. (1977). *Belgelerle Yunus Emre*, Ankara.
- Sözen, M. & Tanyeli, U. (1992). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul.
- Tanman, M. B. (2011). "Tekke-Mimari", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 40, İstanbul, 370-379.
- Tatçı, M. (2011). "Yukarı İllerde Bir Gezgin Derviş: Yunus Emre (Azerbaycan Notları)" *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 58, Ankara, 155-170.
- Tatçı, M. (2013). "Yunus Emre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul, 600-606.
- Tekindağ, Ş. (1966). "Büyük Türk Mutasavvıfı Yunus Emre Hakkında Araştırmalar" *Türk Yurdu*, V/319, İstanbul, 169-174.
- Topal, N. (2017). "Yunus Emre'nin Aksaray'daki Mezarı Üzerine Düşünceler" *Yunus Emre Kitabı (Ed.: O. K. Tavukçu)*, Ankara, 55-81.
- Tosun, İ. & Dinçkök, M. (1966). "Kula'daki Yunus Emre" *Türk Yurdu*, V/319, İstanbul, 33-42.
- Tuncer, O. C. (1986). *Anadolu Kümbetleri*, I, Ankara.
- Tuncer, O. C. (1991). *Anadolu Kümbetleri*, II, Ankara.
- Tuncer, O. C. (1992). *Anadolu Kümbetleri*, III, Ankara.
- Uluçay, M. Ç. (1943). "Yunus Emre'nin Kabri Meselesi" *Gediz*, VI/68, Manisa, 5-7.
- Yetim, F. (2005). "Yunus Emre'nin Kabri ile İlgili Görüşler Üzerine" *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), Haziran, 178-181.

Extended Abstract

Although there are different rumors about the birthplace of Yunus Emre, who is known as the sufi Turkish poet, according to scientific research and studies carried out in recent years, he was born in a place around the Sakarya River in Central Anatolia and he lived in the zawiya in Emrem Sultan, close to Nallıhan, in Tapduk Emre Lodge. He is also famous as a wise symbol person who played a role in the fermentation of Anatolia.

Although it is mostly and widely accepted that Yunus Emre was an illiterate, it is evaluated that Yunus Emre may have had a good education life, although it is not clear whether he received a madrasa education or not, in the evaluations made considering his works. There are rumors that he knows Persian well and that he was even educated in Konya. However, the knowledge that Yunus possesses consists of divine love and good morals that he gained through inspiration. It can only be learned from a Murshid-i Kamil. Therefore, it is more appropriate to think that Yunus may have received his education in the lodge and mystical environment in which he grew up.

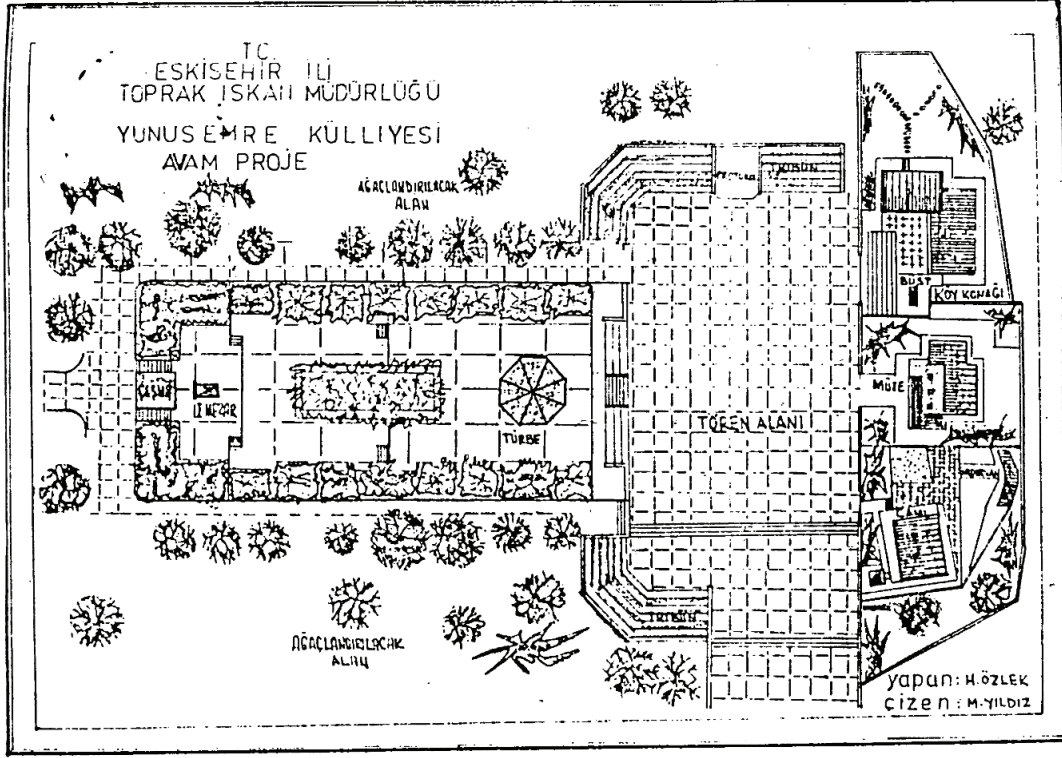
Yunus Emre's master is Tapduk Emre (his silsilas: Tapduk Emre, Barak Baba and Sarı Saltuk), but there is no definite information about the sect he belonged to; in fact, it is seen that there are very different opinions on this subject. While some researchers interrelate his pirs to Khorasan, they state that he was a Sufi who belonged to the Nakshi, Halveti, Mevlevi, Kalenderi, Bektashi and Yeseviyye or Kadiri sects.

A complicated situation similar to the information about Yunus Emre's birth and life is also in question regarding the date of his death and the place of burial. Despite different rumors, the fact that many scientists, especially M. Fuad Köprülü, accepted the date of Yunus's death as 1320, has led it to be adopted as a more acceptable view today. There are tombs and maqam of Yunus in many parts of Anatolia and Azerbaijan. These show that Yunus Emre participated in the conversations in the places he traveled to, that he was loved and that his memory was kept alive. The places where tombs attributed to Yunus Emre are found in Anatolia are as follows: Eskişehir Sarıköy (now known as Yunusemre Village), Karaman, Kırşehir, Aksaray / Ortaköy, Bursa, Manisa / Kula Emresultan Village, Erzurum Dutçu Village, Isparta / Keçiborlu, Gönen, İzmir / Tire, Bolu, Balıkesir / Bandırma, Konya / Doğanhisar, Afyon / Sandıklı, Ankara / Nallıhan Emresultan Village, Sivas and Ordu / Ünye. In addition to these, there is a maqam in the Kâh region of Azerbaijan.

Tomb structures as a building type that we encounter in the Islamic world with different names such as Tomb, Kumbet, Makam, Mashhad, Buk'a, Darıh, Kubbe, Ravza, Medfen, Merkad, and constructed in behalf of administrators and their family members, well-known religious leaders or statesmen who are loved and respected by the public are considered as a very important architectural group also with the terminology that can be used interchangeably from time to time due to the definitions reflecting the architectural character of the building in addition to the social, religious and political group that these people have with their authority and position, and finally it is observed that they are made with the same magnificence for the scholars and people of mysticism in the Turkish world in the 14th and 15th centuries. The tombs of the scholars and of the people who gained power of attorney in terms of religion gained the attribution of a hankah, a pilgrimage site with new additions, like the Hodja Ahmet Yesevi Tomb in today's Kazakhstan city of Turkestan and led to the birth of a 'saint' cult in their place becoming a destination on the routes of pilgrims over time. As the Central Asian Muslim-Turkish people transformed some cemeteries and tombs into sanctified places by creating a cult of 'saints', these tombs were longer lasting than the tombs of rulers, heroes or political leaders, and were more resistant to the corrosion through centuries. In this sense, graves and tombs belonging to Yunus Emre, which can be considered as a product of a similar understanding, draw attention as examples of the very valuable places and structures of the Turkish world, and this study aims to interpret and examine these structures belonging to different time periods within the framework of Turkish-Islamic burial traditions and customs.

As a result, Yunus Emre, who has always lived in the hearts of the nation through the ages with his easy and understandable Turkish, is one of the Anatolian Sufi saints who clearly reveals the essence and leaven about how the Turks, Islamized and Turkified the geographies they reached, especially Anatolia, even turning them into a Turkish-Islamic homeland, together with his sheik Tapduk Emre. Turkish people, on the one hand, implemented new applications of traditional mausoleum architecture building tombs, domes, mausoleums, monuments or maqams to express their love for them, and that they can visit when they are stuck in various places, as an ab-i life to their arid hearts in terms of earthly / otherworldly, and on the other hand, must have aimed to allow the spiritual essence and leaven, which is believed to be there, to reach new generations and to allow the modern world to benefit from it. Almost every part of Anatolia is surrounded by such friends of Allah. From a Sufi approach, these tombs, domes, cupolas, graves or maqams are like branches of Anatolian wisdom, in other words, places where Allah is mentioned.

Görseller

Görsel 1. Eskişehir Yunus Emre Külliyesi Projesi (Önge'den)

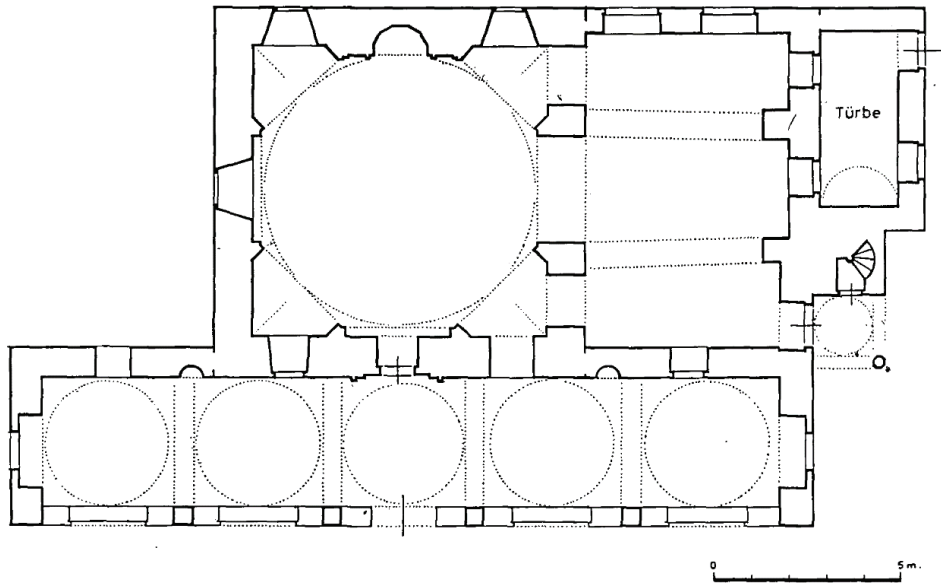
Görsel 2. Eskişehir Yunus Emre Türbesi

Görsel 3. Eskişehir Yunus Emre Türbesi

Görsel 4. Eskişehir Yunus Emre Mezarı

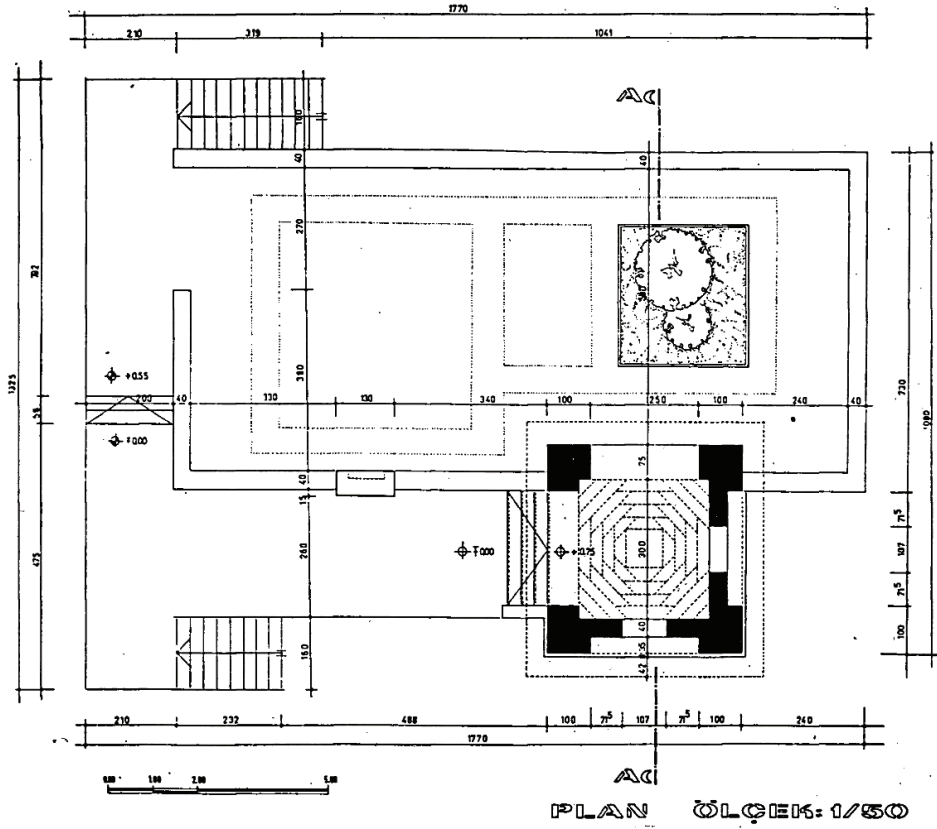
Görsel 5. Karaman Yunus Emre Camii ve Türbesi Planı (Önge'den)

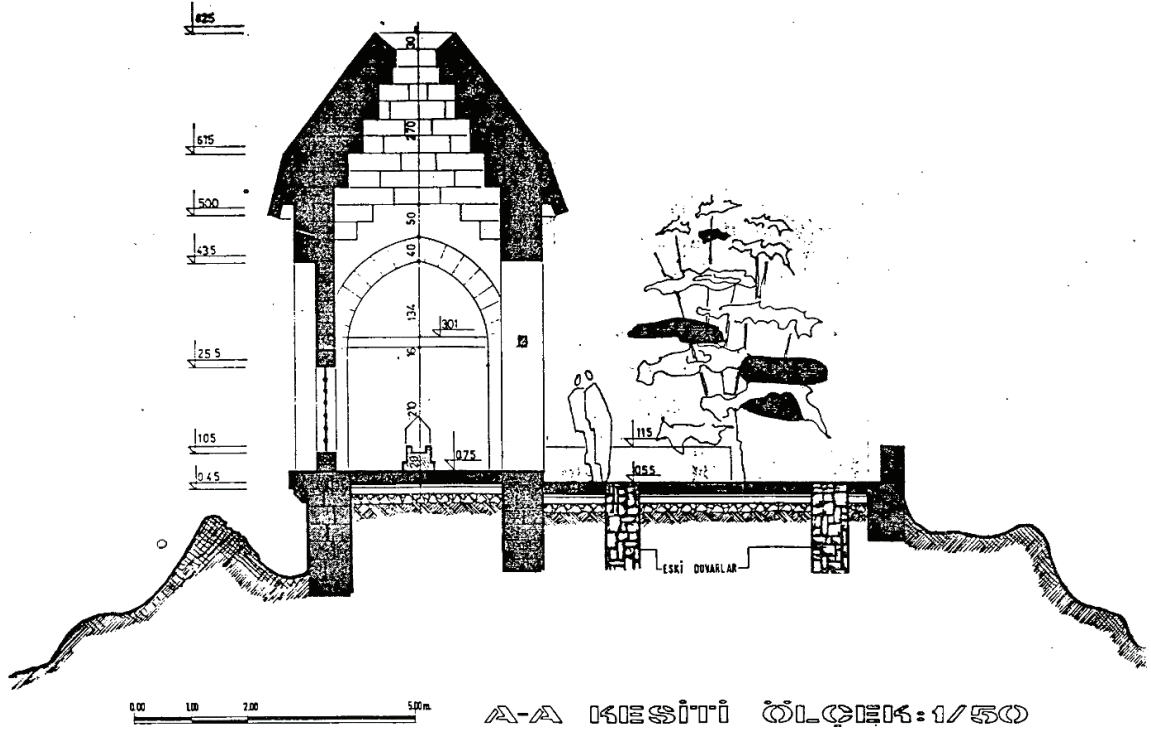
Görsel 6. Karaman Yunus Emre Camii ve Türbesi

Görsel 7. Karaman Yunus Emre Türbesi'ndeki Mezarlar

Görsel 8. Kırşehir Ulupınar Yunus Emre Türbesi ve Çevre Düzenlemesi Projesi (Önge'den)

Görsel 9. Kırşehir Ulupınar Yunus Emre Türbesi ve Çevre Düzenlemesi Projesi Kesiti (Önge'den)

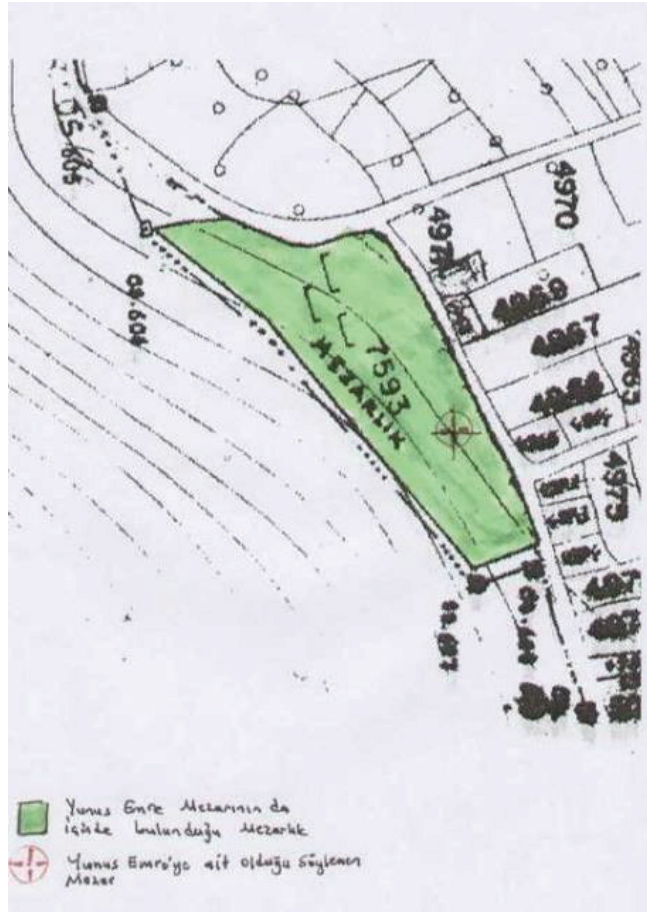
Görsel 10. Kırşehir Ulupınar Yunus Emre Türbesi

Görsel 11. Isparta Gönen'de Yunus Emre Türbesi

Görsel 12. Isparta Gönen’de Yunus Emre Türbesi’nin İç Mekânı

Görsel 13. Isparta Gönen Güneykent Yunus Emre Türbesi (Isparta İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi)

Görsel 14. Isparta Gönen Güneykent Yunus Emre Türbesi

Görsel 15. Manisa Kula Yunus Emre Ziyaretgâhi

Görsel 16. Manisa Kula Yunus Emre Ziyaretgâhı

Görsel 17. Erzurum Dutçu Yunus Emre Türbesi

Görsel 18. Erzurum Dutçu Yunus Emre Türbesi Mezarları

Görsel 19. Afyonkarahisar Sandıklı Yunus Emre Türbesi

Görsel 20. Bursa Aşık Yunus Mezarı

Görsel 21. Ordu Ünye Yunus Emre Türbesi

Görsel 22. Bolu Menge

Geliş Tarihi / Received Date
22.08.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
12.10.2022

Amerikan Sinemasında Farklı Yönelimler: Yeni Hollywood Sineması ve Easy Rider Film Örneği¹

Different Trends in American Cinema: The New Hollywood Cinema and Easy Rider Movie Example

Akl Fikret TOSUN²

Öz

Yeni Hollywood Sineması Amerika Birleşik Devletlerinde toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel gerilimlerin ve dönüşümlerin yaşandığı bir iklimde ortaya çıkmıştır. Birçoklarınınca başlangıcı 1967 yılına ve bitişi 1977 yılına etiketlenen Yeni Hollywood Sineması bir takım eleştirmenlerce Amerikan sinemasının Rönesans'ı olarak tanımlanmıştır. Yeni Hollywood sinemasının ortaya çıkışına Amerikan sinemasına egemen olan stüdyo sisteminin çöküşü, Televizyonun yaygınlaşması, Fransız yeni dalga akımının ve Avrupa sanat sinemasının teknik ve estetik özelliklerinin Amerikalı genç yönetmenler üzerindeki etkileri, yeni bir genç kuşağın temsil ettiği karşı kültürün varlığı neden olmuştur. Yeni Hollywood sineması Amerikan toplumuna dair farklı yaklaşımlarıyla dikkat çekmiş ve özellikle muhafazakâr kültürel değerlere muhalif olan genç izleyicilerin beğenisini kazanmıştır. Fakat Yeni Hollywood sinemasının önemi içeriksel yeniliklerinin yanı sıra biçimsel yeniliklerinden de kaynaklanmaktadır. Yeni Hollywood Sinemasının en çarpıcı ve en çok tartışılan filmlerinden birisi Dennis Hopper'un yönetmenliğini yaptığı 1969 yılı yapımı Easy Rider filmidir. Easy Rider içeriğinin yanı sıra biçimsel yenilikleriyle de derin izler bırakmıştır. Bu çalışma Yeni Hollywood Sinemasını ve onu ortaya çıkaran sanatsal, toplumsal, politik, kültürel ve ekonomik koşulları merkeze alarak Easy Rider filminin etkileyici biçimsel yeniliklerini incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sinema, Kültür, Biçim, Estetik, Yeni Dalga.

¹ Bu makale Yakın Doğu Üniversitesince 8-11 Mart 2022 tarihinde gerçekleştirilen 2. Uluslararası Sinema Sempozyumunda sunulan fakat tam metin olarak yayımlanmayan "Yeni Hollywood Sineması ve Amerika'yı Yeniden Keşfetmek: Easy Rider Film Örneği" başlıklı bildirden türetilmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Van/TÜRKİYE, E- mail: akilfikret.tosun@gmail.com. ORCID ID: 0000-0002-1493-1784

Abstract

The New Hollywood Cinema emerged in a climate of social, political, economic and cultural tensions and transformations in the United States. New Hollywood Cinema, labeled by many as emerging in 1967 and ending in 1977, has been described by some critics as the renaissance of American cinema. The emergence of the New Hollywood cinema was caused by the collapse of the studio system that dominated American cinema, the spread of television, the effects of the French new wave movement and the technical and aesthetic characteristics of European art cinema on American young directors, the presence of a counterculture represented by a new generation of young people. The new Hollywood cinema has attracted attention with its different approaches to American society and especially won the appreciation of young audiences who are against conservative cultural values. However, the importance of New Hollywood cinema stems from its formal innovations as well as its content innovations. One of the most striking and controversial films of the New Hollywood Cinema is the 1969 film, Easy Rider, directed by Dennis Hopper. Easy Rider has left deep traces with its stylistic innovations as well as its content. This study aims to examine the impressive formal innovations of Easy Rider by focusing on New Hollywood Cinema and the artistic, social, political, cultural and economic conditions that created it.

Keywords: Cinema, Culture, Form, Aesthetics, New Wave

Giriş

Yeni Hollywood Sineması gerek yönetmenleri gerekse ortaya çıkan ürünleri çerçevesinde Amerikan sinema tarihinde iz bırakmış bir dönemi (1967-1977) ifade etmektedir. Ancak film tarihçileri, eleştirmenleri ve araştırmacıları Hollywood Sinemasının Rönesans'ı olarak tanımlanan bu dönemi tartışmaya devam etmektedir. Bu tartışmaların odağında genellikle Yeni Hollywood sinemasının teknik, estetik, anlatı yapısı, biçim ve içerik çerçevesinde ne kadar yeni olduğu ve nasıl tanımlanması gerektiği sorunu üzerinedir. Fakat tüm bu tartışmalar Yeni Hollywood olarak anılan dönemin çok önemli yönetmenleri, filmleri, yeni bir üretim biçimini, yeni bir seyirci kuşağını, teknik ve estetik yenilikleri kapsadığını yadsımamaktadır. Yeni Hollywood sineması döneminin, Amerikan toplumunun yaşadığı toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel dönüşümlere denk gelmesi de (Vietnam savaşı, siyasi suikastlar, ekonomik bunalım, cinsel özgürlük ve devrim, hippilik, 1968 öğrenci hareketleri ve yansımaları, grevler, siyahi hareketler, stüdyo sisteminin çöküşü, Televizyonun etkisi vb.) değerlendirilmesi gereken bir unsurdur. Yeni toplumsal, siyasal, kültürel, ekonomik talepler yeni bir sinemanın, yeni bir biçim ve içerik ile ortaya çıkışını kolaylaştırmaktadır. Nitekim yeni Hollywood yönetmenleri sosyal ve politik sorunları doğrudan ele almış ve uluslararası sanat sineması yönetmenlerinden ödünç alınan daha cesur yaklaşımlar lehine klasik stili reddetmişlerdir (Pramaggiore ve Wallis, 2008: 417).

Bu çalışmada öncelikli olarak Kristin Thompson, David Bordwell, Geoff King, Peter Biskind, Thomas Elsaesser, Noel King, Devin Orgeron, Nicholas Godfrey gibi araştırmacıların metinlerinden yola çıkarak yeni Hollywood sineması ve tanımlar sorunu, yeni Hollywood sinemasını ortaya çıkaran sosyo, ekonomik, politik ve kültürel koşullar ve bu sinemayı etkileyen sinemasal yaklaşımlar irdelenmiş, elde edilen veriler ışığında Easy Rider filmi biçimsel değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Yeni Hollywood sinemasının stilistik anlayışında Avrupa sanat sinemasının ve Fransız yeni dalga akımının etkileri belirgin bir şekilde görülmektedir. Özellikle çalışmaya konu olan ve otoritelerce Amerikan sinema tarihinde gerek üretim biçimi ve ilişkileri gerekse içerik ve biçim açısından önemli bir yere sahip olan Dennis Hopper'ın yönetmenliğini yaptığı 1969 yılı yapımı Easy Rider filminde bu stilistik anlayış dikkat çekmektedir. Bu anlayış Klasik Hollywood sinemasının zamansal ve mekânsal tutarlılığına yönelik devamlılık kurgusu anlayışına muhalif bir şekilde zamansal ve mekânsal tutarlılığı devre dışı bırakan, klasik dramatik eğriyi kesintiye uğratan uygulamaları içermektedir. Bu uygulamalar aynı zamanda Brecht'in estetik kuramı ile de uyumlu görülmektedir.

Yeni Hollywood Sineması ve Kuramsal Tartışmalar

Yeni Hollywood sineması nedir? Hangi dönemi kapsamaktadır? Biçim ve içerik çerçevesinde ne gibi yenilikler getirmiştir? Üretim tarzı ve anlatı gelenekleri göz önüne alındığında geçmiş-klasik dönem Hollywood sineması ile ilişkisi ne düzeydedir? Hangi kaynaklardan beslenmiştir? Kuşkusuz bu soruların yanıtları sinema estetiği ve ekonomi politiği için önemlidir. Film tarihçisi ve kültür eleştirmeni Peter Biskind'e göre 1967'de iki film, Arthur Penn'in yönettiği Bonnie ve Clyde ve Mike Nichols'un yönettiği The Graduate Hollywood film endüstrisini sarsmıştır. Peşi sıra 1968 yılında Stanley Kubrick'in yönettiği 2001: A Space Odyssey ve Roman Polanski'nin yönettiği Rosemary's Baby, 1969 yılında Sam Peckinpah'ın yönettiği The Wild Bunch, John Schlesinger'in yönettiği Midnight Cowboy, ve Dennis Hopper'ın yönettiği Easy Rider, 1970 yılında Robert Altman'ın yönettiği M.A.S.H ve Bob Rafelson'un yönettiği Five Easy Pieces, 1971 yılında William Friedkin'in yönettiği The French Connection, Mike Nichols'un yönettiği Carnal Knowledge, Peter Bogdanovich'in yönettiği The Last Picture Show ve Robert Altman'ın yönettiği McCabe&Mrs.Miller, 1972 yılında Francis Ford Coppola'nın yönettiği The Godfather gibi filmler bu sarsıntıya katkıda bulunmuşlardır. Daha kimse farkına varmadan, yeni nesil yönetmenlerin önderlik ettiği bu hareket basında hemen Yeni Hollywood olarak adlandırılmıştır (Biskind, 1998: 15). Özellikle çalışmamıza konu olan Easy Rider filmi bir dizi modern yapımların filmin klasik normlarını kırdığı ve bunun yerine daha cesur, daha deneysel bir tarzı benimsediği Yeni Hollywood döneminin başlangıcında önemli bir rol oynamıştır. 1960'ların sonlarında ve 1970'lerde daha genç neslin yaratıcı, yenilikçi, taviz vermeksizin kurulu düzen karşıtı olan film yapımcıları uzun süredir devam eden tabulara meydan okudukları için ön plana çıkmıştır (Willis ve Miller, 2021: 19). Yeni Hollywood yönetmenleri çalışmalarını diğer yönetmenlerinden ayıran kişisel tarzlar geliştirmekten çekinmemişlerdir. Yeni Hollywood sinemasında yer alan yönetmenler iki farklı dalga üzerinden açıklanabilir. İlk dalga 1930'ların ortalarından sonlarına kadar (bazen daha erken) doğan beyaz erkeklerden oluşan Peter Bogdanovich, Francis Coppola, WarrenBeatty, StanleyKubrick, DennisHopper, Mike Nichols, WoodyAllen, Bob Fosse, Robert Benton, Arthur Penn, John Cassavetes, Alan Pakula, Paul Mazursky, BobRafelson, Hal Ashby, William Friedkin, Robert Altman ve Richard Lester gibi Yeni Hollywood yönetmenleridir. İkinci dalga ise, İkinci Dünya Savaşı sırasında ve (çoğunlukla) sonrasında doğan, film okulu nesli, film veletleri olarak anılan Martin Scorsese, Steven Spielberg, George Lucas, John Milius, Paul Schrader, Brian De Palma ve Terrence Malick'i içermektedir (Biskind, 1998, s.15). Bu grubun yanı sıra Polonyalı-Yahudi Holokost'tan kurtulan Roman Polanski, Çek Milos Forman, İngiliz John Schlesinger ve John Boorman gibi Avrupalı göçmen yönetmenler yeni

Hollywood sinemasına uluslararası bir tat vermişlerdir (Langford, 2010: 119). Film tarihçisi Peter Biskind, film çalışmaları alanı uzmanı Profesör David A. Cook, film eleştirmeni ve tarihçisi David Thomson ve daha yakın zamanda film tarihçisi ve yazar Mark Harris gibi isimlerin ortaya koyduğu üzere, Yeni Hollywood'un geleneksel anlatımı on yıllık bir Yeni Hollywood dönemini (1967-1977) varsaymaktadır (Godfrey, 2018: 10). Ancak yeni Hollywood terimi kuramsal tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Stilistik, endüstriyel ve toplumsal-tarihsel olarak 'Yeni' Hollywood'un yeniliği ve kesin tanımı tartışmaya açık olmaya devam etmektedir. Yeni Hollywood sineması karmaşık bir fenomendir (King, 2002: 9). Özellikle yeni Hollywood sinemasını tanımlamaya yönelik kuramsal tartışmalar yeni kavramı özelinde devam etmektedir. Yeni Hollywood sinemasına yönelik tartışmalar çoğunlukla film üretim biçimleri ve ilişkileri de göz önüne alınarak gerek biçim gerekse içerik açısından neyin yeni olduğu üzerinedir. Film tarihi uzmanı Tom Symmons'da yeni Hollywood sinemasının ortak bir tanımlanmasının zorluğuna vurgu yapmaktadır. Symmons'a göre Yeni Hollywood, film akademisyenleri, eleştirmenler, profesyoneller ve aynı şekilde hayranlar tarafından kullanılan bir referans terimidir. Ancak Yeni Hollywood'un gerçekte ne kadar "yeni", orijinal veya radikal olduğu konusundaki kritik anlaşmazlıklar, tanımların farklı olduğu anlamına gelmektedir (Symmons, 2016: 9). Yeni Hollywood'un tam olarak ne anlama geldiği, tek bir tanım yapılabilir mi sorusu güncelliğini korumaktadır. Film çalışmaları Profesörü Geoff King'e göre tek bir tanım yapılabilir mi sorusunun yanıtı hayır olmaktadır. Ona göre Yeni Hollywood'un açık bir tanımı, hatta net bir şekilde var olduğu konusunda bir anlaşma yoktur. Bu karışıklığın nedeni oldukça basittir. Terim, savaş sonrası dönemde Hollywood sinemasının farklı yönlerini tanımlamak için çeşitli nedenlerle kullanılmıştır. Hollywood, Murray Smith'in önerdiği gibi, "çok yönlü bir yaratıktır" ve tek bir öze, 'Eski' veya 'Yeni'ye indirgenemez. (King, 2002: 1-3). Hollywood sineması üzerine çalışan öğretim üyesi Nicholas Godfrey'de tanımın zorluğuna vurgu yapmaktadır. Yeni Hollywood döneminin hangi yıllara yayıldığı, hangi filmleri kapsadığı veya gerçekten de bir Yeni Hollywood'un var olup olmadığı konusunda evrensel olarak kabul görmüş bir tanımın olmaması, film araştırmacılarının karşı karşıya olduğu kalıcı bir ikilemdir. Godfrey'e göre Yeni Hollywood'un tam olarak neyi ifade ettiğine dair bir tanım sabit olmaktan uzaktır ve ara sıra "Amerikan Rönesansı" ve "Hollywood Rönesansı" ile yer değiştirilebilirliği nedeniyle daha da sorunsallaştırılmıştır (Godfrey, 2018: 10).

Tüm bu tanımsal sorunlar Yeni Hollywood sinemasının saf bir sinema olup olmamasından, film üretim biçiminden (stüdyo, parçalı veya bağımsız), Hollywood'un klasik anlatı stilinden gerçek bir kopuş yaşayıp yaşayamamasından, farklı estetik ve anlatsal yaklaşımları barındırıp barındırmamasından kaynaklanmaktadır. Yeni Hollywood ile ilgili olarak yeninin birbiriyle rekabet eden bir dizi anlatımıyla karşılaşılmaktadır. Bu "yeni" kavramı, Andrew Sarris tarafından "yabancılaşma, anomi, anarşi ve absürdizm sineması" olarak tanımlanan yeni bir sinema türünü seçerek estetik tercihlerini hissettiren yeni bir izleyici demografisine dayanmaktadır (Elsaesser, Horwath ve King, 2004: 20). Bu dönem içerisinde The Graduate (1967), Bonnie and Clyde (1967), Easy Rider (1969), Little Big Man (1970), Cabaret (1972), The Conversation (1974) ve Taxi Driver (1976) gibi benzeri görülmemiş sayıda stilistik açıdan cesur ve tematik olarak meydan okuyan ana akım filmlerin üretimi sayesinde Amerikan

sinemasında 1967 ve 1976 arasında sanatsal bir “Rönesans” yaşanmıştır. Bu filmlerin çoğu ya televizyonda çalışmaya başlayan ya da sırasıyla Arthur Penn ve Francis Ford Coppola gibi sinema okulundan mezun olan özellikle savaş sonrası Avrupa Yeni Dalga sinemasının biçimsel deneyleri olmak üzere bir dizi önemli yaratıcı etki sergileyen bir grup genç ve nispeten deneyimsiz film yapımcısının eseridir (Symmons, 2016: 9-10). Bu değerlendirmeler yeni Hollywood sinemasını etkileyen sinemasal yaklaşımların irdelenmesini gerekli kılmaktadır.

Yeni Hollywood Sinemasını Etkileyen Sinemasal Yaklaşımlar

Bordwell ve Staiger’e göre Yeni Hollywood için en güçlü argüman, yönetmenlerin yapıtlarının anlatıya ve tekniğe klasik olmayan bir yaklaşım oluşturduğu iddiasına dayanmaktadır (Bordwell, Staiger ve Thompson, 2005: 614). Yukarıdaki değerlendirmelerin daha net anlaşılabilmesi için Yeni Hollywood sinemasının eski-klasik Hollywood sineması ile olan ilişkisini irdelemek gerekmektedir. David Bordwell’e göre yeni Hollywood klasik Hollywood ile yakından ilişkili görülmektedir. Yeni Hollywood eski Hollywood üzerinde yükselmektedir (Bordwell, 2016: 141). Yeni Hollywood yönetmenleri klasik Hollywood’u yeni bir stilistik ve tematik yaklaşımla kişisel film anlatılarında yeniden canlandırmak için revize etmişlerdir (Frame ve Abrams, 2021: 21). Yeni Hollywood sineması belirli açılardan gerek anlatı yapısı gerekse teknik, estetik ve film üretme biçimi vb. olarak klasik Hollywood sinemasının antitezi veya revizyonu olarak düşünülebilir. Bu nedenle tartışmaların merkez kavramı katalizör işlevindeki klasik Hollywood stili olarak görülmektedir. Klasik stil, yeni Hollywood’un stil yönelimli tanımlarının ana çıkış noktasını oluşturur. Klasik stil iki ana ilkeye odaklanmıştır. Biri çekim düzenlemesi ve kurgu stili ile ilgilidir. Diğeri, belirli bir anlatı biçiminin veya öykünün organizasyonu ile ilgilidir. Klasik Hollywood filmleri genel olarak devamlılık kurgusunun geleneklerine göre çekilir ve bir araya getirilir. Bir dizi farklı kamera konumu ve hareketi, izleyiciye aksiyona ilişkin farklı bakış açılarının bir seçimini sunmak için kullanılır; bu, genellikle bir sahnenin veya sekansın temel olaylarına ideal bir perspektife yakın bir şey sunmak olarak tanımlanan bir yaklaşımdır. Devamlılık kurgusunun kuralları bu çeşitli perspektifler arasında düzgün ve sürekli bir akış sağlamak için tasarlanmıştır. Ayrıntıların yakın plan çekimlerinden önce, genel yönelimi sağlamak üzere tasarlanmış daha uzun tanıtım planları gelir. 180 derece kuralı mekân ve yön tutarlılığının sağlanmasına hizmet eder. Göz çizgisi eşleşmesi-bakış uyumu ve hareket üzerine eşleşme gibi teknikler, seyirciyi görüntüye bağlamak için kullanılır. Amaç, kurgunun kendisini büyük ölçüde ‘görünmez’ kılmak ve izleyiciyi sorunsuz bir şekilde aksiyon alanına yönlendirmektir. Vurgu, ses ve görüntülerin inşasına değil, anlatsal olaylara yapılır. Klasik Hollywood anlatıları, genellikle, neden-sonuç kurallarıyla yönetilen oldukça sıkı organize edilmiş sekanslar olarak karakterize edilir. Hikayedeki her gelişme, dikkatli bir motivasyon ve açıklama verilmesi içindir. Yeni Hollywood’un bazı filmleri ise tersine klasik anlatının kahramanın eylemlerinin açık motivasyonu gibi özelliklerini baltalamıştır (King, 2002: 3-4). Peter Lloyd’un öngördüğü gibi bu yeni dönemde anlatı yapısı parçalanmış, tür gelenekleri çözülmüş, doğrusallığın yerini belirsizlik almış ve bireysel kahraman artık kahraman olarak görülmemiştir (Bordwell, Staiger ve Thompson, 2005: 614). Film tarihçisi ve çalışmaları profesörü Thomas Elsaesser ise yeni Hollywood sineması ile klasik Hollywood sineması arasında hem bir kopuş hem de bir bağ görmektedir. Elsaesser’e göre, 1970’ler Amerikan sineması, klasik Hollywood filminin "olumlu-sonuçsal modelinin" yerini daha açık uçlu, daha gevşek yapıları bir

anlatıya bırakmıştır. Yeni Hollywood sineması, yeniliklerini klasik Hollywood sinemasının geleneksel türlerini ve temalarını değiştirerek ve modifiye ederek elde etmiş ancak geleneksel türlerin ve temaların desteklerini hiçbir zaman tam olarak kaybetmemiştir. Stuart Byron'a göre John Ford'un *The Searchers* (1956) filmi Scorsese'nin *Taxi Driver*'ında (1976), Lucas'ın *Star Wars*'unda (1977) ve Paul Schrader'ın *Hardcore*'da (1978) atıfta bulunulan bir kült filmidir. Benzer şekilde, Peter Bogdanovich'i öne çıkaran üç film, *The Last Picture Show* (1971), *What's Up Doc?* (1972) ve *Paper Moon* (1973), Howard Hawks ve John Ford'un sinemasına ve deli/boş komedi gibi zamanı geçmiş klasik Hollywood türlerine sevgi dolu övgülerdir. 1970'ler için eşit derecede tipik olan, Orson Welles (Peter Bogdanovich, Henry Jaglom, muhtemelen Terrence Malick ve daha dolaylı olarak Francis Ford Coppola için), Hitchcock (Brian De Palma ve Steven Spielberg için), Michael Powell (Martin Scorsese için) ve Roger Corman'ın (neredeyse yaklaşık olarak herkes için) ilham kaynağı olmasıdır. (Elsaesser, Horwath ve King, 2004: 21-40). Kuşkusuz Yeni Hollywood sineması gerek biçim gerekse içerik açısından bir değişimin habercisidir. 1969'da film içeriği, film stili ve film izleyicisinin tümü hızla değişiyor gibi görünmektedir (Lev, 2000: 16). Yeni Hollywood Sineması olay örgüsünden ziyade karakter odaklı, geleneksel anlatı geleneklerine ve teknik doğruluğun zorbalığına meydan okuyan, dil ve davranış tabularını yıkan, filmlerin mutsuz bir şekilde sona ermeye cüret etiği bir süreçtir. Yeni Hollywood, filmi kötü ikizi olan ticaretten kurtararak, sanatın ince havasında yükseklerle uçmasını sağlamayı amaçlayan bir harekettir (Biskind, 1998: 17).

Yeni Hollywood sinemasının bazı filmleri, büyük ölçüde 1950'lerin sonu ve 1960'ların başındaki Fransız Yeni Dalgası filmlerinden esinlenen, kısmen klasik Hollywood'un devamlılık kurgusu rejiminin ihlalleriyle karakterize edilmiştir. (King, 2002:4). Görüldüğü gibi Yeni Hollywood Sinemasının esin kaynaklarının başında Fransız Yeni Dalga akımı gelmektedir. En açık şekilde, Yeni Hollywood süreci içerisinde Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan filmler, Fransız yeni dalgasına çok şey borçludur (Frame ve Abrams, 2021: 2). Klasik Hollywood sinemasının belirgin neden-sonuç ilişkilerine dayalı öykülerinin ve gerçekleştirilmesi gereken bir amaca kilitlenmiş kahramanlarının aksine, Fransız Yeni Dalga sinemasının anlatı yapısı daha gevşek ve açık uçlu olma eğilimindedir ve bu anlatının merkezinde belirsiz ve yabancılaşmış anti-kahramanlar bulunmaktadır. Yeni Hollywood sineması stilistik olarak, savaş sonrası belgesel filmin gerçekçi estetiğinden, 1960'ların televizyonunun biçimci yeniliklerinden ve savaş sonrası Yeni Dalga sinemasının modernist duyarlılıklarından ve onun klasik anlatı ve türsel gelenekleri sorgulamasından yararlanmış (Symmons, 2016: 30). Yeni Dalga Fransız sinemasının 1959 ile 1965 yılları arasındaki dönemi tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Claude Chabrol, François Truffaut, Alain Resnais, Jean Luc Godard ve Agnes Varda gibi Yeni Dalga yönetmenleri uzamsal-zamansal tutarlılıktan özgür simgesel bir anlatım tarzı geliştirmişlerdir. Yeni Dalga filmlerindeki birçok karakter çoğu kez anı yaşamakta olan gezgin gibi hayat süren ve toplumun (dahası yönetmenin) verdiği rolden ziyade kendi sezgilerine göre rol yapan toplum dışı, anti -kahramanlar ve kimsesizlerdir. Geleneksel film yapımına özgü azametli tekniğin aksine, Yeni Dalga doğaya ve sezgiye dayanan özgür stilistik düşüncelere alan bırakmayan, sınırları belli görüntülemeyi kullanmamıştır. Bir filmdeki plan sayısını fazlasıyla arttıran montajın güçlüklerini gidermek için çoğu kez atlamalar-

sıçramalı kesmeler (jump-cut) kullanmışlardır (Lanzoni, 2015: 227-252). Yeni Dalga düzenleme teknikleri öykü hattının anlatı amacına sadık kalma konusunda uzun süredir devam eden klasik Hollywood uygulamasına meydan okumuştur. Jean Luc Godard ve Alain Resnais, François Truffaut ve Claude Chabrol gibi diğer Fransız yönetmenler, devamlılık kurgusu kavramını sarsmanın ötesinde, filmlerinin anlatı akışını kırmanın çeşitli alışılmadık yollarını da tanıtmışlardır (Monaco,2001: 86). Yeni Hollywood yönetmenleri de Fransız yeni dalgasının zaman ve uzam ilişkisi üzerine getirdiği yeniliklere kayıtsız kalmamışlardır. Arthur Penn'in yönettiği Bonnie ve Clyde (1967) filminin açılışındaki jump-cut (sıçramalı kesmeler) ve diğer kafa karıştıran efektler, Fransız Yeni Dalgası filmlerinden, özellikle Jean-Luc Godard'ın Serseri Aşklar (1960) filminden doğrudan alıntılardır. Martin Scorsese'nin yönettiği Taxi Driver (1976) filmindeki köpüren bardak su, Travis Bickle'in ruh halinin bir ifadesi, yönetmenliğini Fransız Yeni Dalgasının önemli isimlerinden biri olan Jean-Luc Godard'ın yaptığı "Onun Hakkında Bildiğim İki ya da Üç Şey" (1966) adlı filmde doğrudan alıntıdır. Bu filmde kamera, karakterlerden biri tarafından uzun bir sorgulama sırasında bir fincan kahvenin yüzeyine iner. Martin Scorsese çalışmalarında Godard, Truffaut ve Alain Resnais'in filmlerinden etkilendiğini kabul etmiştir. Diğer Truffaut filmleri Yeni Hollywood-Hollywood Rönesans dönemi filmlerinde bir dizi tekniğin kullanımını etkilemiştir. George Roy Hill'in yönettiği Butch Cassidy ve Sundance Kid'in (1969) lirik bisiklet geçişi ve donmuş kare sonu sırasıyla Truffaut'un Jules et Jim (1961) ve 400 Darbe (1959) filmlerinin izini taşır. (King, 2002: 36-.38). Bunun yanı sıra Bob Rafelson'ın Five Easy Pieces ve Monte Hellman'ın Two Lane Blacktop (1971) filmlerinde olduğu gibi, diğer yol filmleri anlatıya gevşek ve açık bir yaklaşım getirmiş, seyrek diyalogları ve minimal karakterizasyonlarıyla dikkat çekmiştir. Brian De Palma'nın Selamlar (1968) ve Merhaba, Anne! (1970) filmleri birleştirilmiş rock müzik, şehvetli mizah ve François Truffaut ve Jean-Luc Godard'dan ödünç alınan refleksif üslup araçları ile epizotik karşı kültür filmleridir. Haskell Wexler'in Medium Cool'u (1969), Paul Williams'ın The Revolutionary'si (1970) Avrupa'da ortaya çıkan eleştirel politik sinemaya bir paralellik sunmuş ve genellikle muğlak anlatılara ve açık uçlu sonlara güvenmiştir. Melvin Van Peeple'in Sweet Sweetback's Baadassss Song (1971) filmi siyah devrime çılginca bir çağrı olup çeşitli Yeni Dalga tekniklerinden yararlanmıştı (Thompson ve Bordwell, 2003: 518). Fransız Yeni Dalga akımının yeni Hollywood sineması üzerindeki en büyük etkilerinden birisi de klasik Hollywood sinemasının odağında bulunan, uzay-mekân ve zaman arasındaki rasyonel ilişkiyi gözetken devamlılık düzenlemesinin-kurgusunun bozuma uğratılmasıdır. Devamlılık düzenlemesi, tutarlı bir uzay ve zaman izlenimi ve bağlantıları yaratır. Atlamalı kesmeler ve 180 derece kural ihlali bu tutarlılıkları alt üst eder. Başlangıçta açıklanamayan veya ani flash-back / geri dönüşler de benzer bir etkiye sahip olabilir. Yeni Dalga yönetmenlerinin jump-cut (sıçramalı kesmeler) kullanması, ani flash-back (zamanda geri dönüşler) ve 180 derece kuralı ihlalleri bu tutarlılığı alt üst eder. Alain Resnais'in Hiroshima Mon Amour'da (1959) sıçramalı kesmeler, ani geriye dönüşler ve 180 derece kuralı ihlallerini kullanımları, Sidney Lumet 'in yönettiği The Pawnbroker (1965) ile başlayan Hollywood eğilimini ateşlemiştir. Yine Resnais'in Hiroshima Mon Amour'da kullandığı uzamsal ve zamansal ilişkileri belirsiz kılan flash-forward (geleceğe doğru yapılan sıçramalar) Dennis Hopper'ın yönettiği EasyRider (1969) ve Richard Lester'ın yönettiği Petulia'da (1968) rahatsız edici sahne geçişleri yaratmak için kullanılmıştır (King, 2002: 38-39).

Yeni Hollywood sinemasının ortaya çıkmasına neden olan süreçlerden biriside Avrupa Sanat sineması olarak görülmektedir. Yeni Hollywood maceralı yeni bir sinemanın ortaya çıktığı, klasik Hollywood tarzı film yapımının geleneklerini Avrupa sanat sinemasının üslup yenilikleriyle birleştiren 1960'ların sonundan 1970'lerin başına kadar uzanan kısa bir fırsat penceresi olarak görülmüştür. Özellikle film okullarından mezun olan Martin Scorsese, Brian De Palma, Francis Coppola, John Milius, Paul Schrader ve George Lucas gibi yeni Hollywood yönetmenleri Bergman, Fellini, Antonioni, Bertolucci, Truffaut ve Godard gibi Avrupalı yönetmenlere hayranlık duymuşlardır (Elsaesser, Horwath ve King, 2004:20). 1960'ların sonundaki durgunluk ve kolej izleyicileri arayışıyla birlikte Hollywood, Avrupa sanat sinemasında öncülük edilen hikâye anlatım tekniklerine daha açık hale gelmiştir. Ruh hali, karakterizasyon ve psikolojik belirsizlik üzerinde duran sanat filmi Hollywood'un çöküşü için bir çare olarak görünmüştür (Thompson ve Bordwell, 2003: 517). Sanat sineması klasik anlatı sinemasının zaman-mekân algısını sarsan bir sinemadır. Sanat filmi anlatısı yorumun belirsizliğini, izleyicinin olay örgüsünün inşasına bilinçli zihinsel katılımını ve öykünün öznel niteliğini içerir. Bunlar anlatımda modernist anlamın yaratılmasından sorumlu özelliklerdir. Sanat filmlerinin genelde aşın olmayan olay örgüsü modeli vardır, çünkü onların anlamının daha yoğun ve çok katmanlı olması istenir. Sanat filmleri çoğunlukla türsel kurallara daha az yanıt verirler, çünkü bunlar sanatsal yaratıma çok az alan bırakan önceden belirlenmiş bir kodu oluştururlar. Sanat filmleri doğrusal bir olay örgüsün geliştirmekten ziyade karakterin psikolojik tanımlanışıyla ya da karakter ile çevresi arasındaki ilişkiyle ilgilenirler (Kovacs, 2010: 65-66). Bordwell'in ifadesiyle Sanat sineması kendisini klasik anlatı sinemasının olayların neden sonuç ilişkisi ilkesi karşısında konumlandırmıştır. Psikolojik nedenselliğe dayanan sanat filminde olaylar arasındaki bağlantılar gevşektir. Sanat sineması anlatısını gerçekçilik ve yaratıcı dışavurum ilkeleri yönlendirmektedir. Sanat sineması donuk kare, yavaş çekim, boşluk ve belirsizlik yaratma geleneklerine kadar Yeni Hollywood sinemasını etkilemiştir. Sanat sinemasının bu özelliklerini Donen (Two of the Road, 1967), Lester (Petulia,1968), Hopper (Easy Rider, 1969), Coppola (The Rain Purple, 1969), Nichols (Catch-22,1973), ve Altman (Images, 1972, Three Woman, 1977) gibi yönetmenler filmlerinde kullanmışlardır. Bunun yanı sıra sanat sinemasına ait teknikler klasik türler üzerine gerçekleştirilen westernler (Little Big Man, 1970, McCabe and Mrs. Miller, 1971), aile melodramları (TheLast Picture Show, 1971), bilim kurgu (2001 A Space Odyssey, 1968), gerilim (Sisters, 1973) ve dedektif filmleri (Klute, 1971, The Conservation, 1974, The Long Goodbye, 1973, Night Moves, 1975) gibi tür filmlerinde de yer almaktadır. (Karadoğan, 2010: 73-176).

Sonuç olarak Yeni Hollywood sineması kendi biçimsel özelliklerini, sinematik teknikleri Fransız yeni dalga akımı ve Avrupa sanat sinemasının, Tzioumakis'inde ifade ettiği gibi özetle doğaçlama oyunculuk, tekrar eden aksiyonlar, kamera yakınlaştırmaları, sahneler arasında zamansal atlamalar, donmuş kareler, telefoto çekimler, el kamerası kullanımları, bölünmüş ekran, aşırı yakın ve aşırı uzun çekimlerin daha sık kullanımı, görüntü-ses uyumsuzlukları üzerinden inşa etmiştir. Ana akım Amerikan sinemasındaki film stili klasisizmin kurallarına uymakta olduğundan ve bu nedenle de çoğunlukla kendi halinde ve nedensel güdümlü anlatımın ihtiyaçlarının emrinde kaldığından, bu yeni sinematik

tekniklerin ani belirişi ve Hollywood stiline var olan esaslarıyla kaynaşmaları Amerikan filmlerinin görünüşünü dramatik olarak değiştirmiştir (Tzioumakis, 2015: 245).

Yeni Hollywood Sinemasını Ortaya Çıkaran Sosyo-Ekonomik-Politik ve Kültürel Ortam

Kuşkusuz yeni bir sinemasal yaklaşımın ortaya çıkması için büyük ölçüde yeni bir sosyolojiye, politik, kültürel ve ekonomik dinamiklere ihtiyaç duyulmaktadır. Filmler sosyal dünya hakkındaki fikirleri ve tutumları ifade edebilir (Lovell, 1971: 16). Bununla birlikte Sinema kültürel sahnemizin de bir parçasıdır (Tudor, 2014: 18). Bu çerçeveden bakıldığında Yeni Hollywood sinemasının ortaya çıktığı 1960'ların ortalarından 1970'lerin ortasına uzanan dönemde Amerikan toplumunda ciddi sosyolojik, politik, kültürel ve ekonomik dönüşümler yaşanmıştır. Geoff King'in de ifade ettiği gibi Yeni Hollywood genellikle 1960'ların sonlarında ve 1970'lerin başlarında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki bir dizi toplumsal kargaşaya bir yanıt olarak anlaşılır (King, 2002: 8). Film tarihindeki yaratıcı anlar genellikle sosyal ve politik çatışma dönemlerinde gerçekleşir. Hem sosyo-politik tartışmalar hem de hızla değişen bir film endüstrisi 1970'lerde Amerikan sinemasının karakteristiğidir. 1960'ların sonu ve 1970'lerin başındaki sosyo-politik bağlam, siyasi ve kuşak çatışması olarak özetlenebilir. Bu dönemde Amerikan toplumunda sivil haklar hareketi, feminizm, eşcinsel özgürlüğü, çevre hareketi, hippie nesli gibi birçok toplumsal değişim hareketi sürmüştür. Bu hareketleri engellemeye, zamanı geri çevirmeye yönelik çeşitli girişimler, milyonlarca Amerikalıyı güçlü bir şekilde etkilemiştir. Özellikle Vietnam Savaşı nesilleri kutuplaştırmıştır. Savaşa ek olarak, Robert Kennedy ve Martin Luther King Jr.'ın 1968'de öldürülmeleri, petrol fiyatı şoku ve bunun sonucunda ortaya çıkan enflasyon, Watergate skandalı gibi olaylar Amerikan vatandaşlarına bir dizi şok yaşatmışlardır (Lev, 2000: xvii-xviii). 1960'ların başında, doğum kontrol hapının icadı ve kadınların rollerine ilişkin değişen görüşler ile hızlanan, cinsel davranış hakkında yeni bir açık sözlülük görülmüştür. Daha özgür bir sosyal çevre, "karşı kültürü", yani gençlerin ana akımın dışına çıkarak seks ve uyuşturucuları denemeye yönelik geniş eğilimini teşvik etmiştir. Karşı kültür, kendisini hem geleneksel liberalizmden hem de 1930'ların tarzı sosyalizm ve komünizmden uzaklaştıran radikal bir siyasi duruş olan Yeni Sol'un sürdürülmesinde de rol oynamıştır. Kısa süre sonra, öğrenci hareketleri daha fazla yerel toplumsal değişim ve ABD'nin Vietnam'dan çekilmesini savunmuştur. 1960'ların sonu ile 1970'lerin başı arasında, sosyal aktivistler, büyük buhrandan bu yana görülmemiş bir ölçüde otoriteyle çatışmıştır. Sivil haklar hareketinin liberal duruşu, yerini ırkçılık karşıtı Kara-siyah Güç hareketinin daha radikal konumuna bırakmıştır. ABD'nin Vietnam Savaşı'na katılımına karşı muhalefet yoğunlaşmış, sosyal uyum zarar görmüştür. Polis, Chicago'daki 1968 Demokratik Konvansiyonu sırasında göstericilere saldırmış ve Başkan Nixon Vietnam Savaşı'nı genişletmiştir. Kampüslerde öğrenci hareketleri başlamış, 400 kadar grev düzenlenmiştir. 1970'lerin başında ABD hükümetinin sağa dönüşüne tepki olarak, sol ve liberal eylemciler bir mikro politikayı benimsemişler, kürtaj, ırk ve cinsiyete dayalı ayrımcılık, refah ve çevre politikası gibi somut sorunlar etrafında örgütlenerek tabandan toplumsal değişimi aramışlardır (Thompson ve Bordwell, 2003: 511-512). Bu çerçeveden bakıldığında Yeni Hollywood'un başarısının nedeni olarak yeni bir genç sinema izleyici kuşağının beklentilerine yanıt vermek olduğu görülebilir. 1970'lerin öncelikle gençlerden ve genç yetişkinlerden oluşan film izleyicisinin, Amerikan film endüstrisini hippie neslinin ve savaş karşıtı

hareketin etkisini aşırı vurgulamaya ittiği iddia edilebilir (Lev, 2000: xviii). Görüldüğü gibi Amerikan toplumunda 1960 lar ve 1970 ler genç kuşak için dönüşüm yılları olmuştur. Film endüstrisinin 1967-68'den sonra uyguladığı ve "Yeni Hollywood" ile sonuçlanan gençleşme süreci, ilk bakışta aynı mantığın ürünüdür (Elsaesser, Horwath ve King, 2004: 11). Tüm bu koşullar altında Geoff King'in de vurguladığı gibi yeni Hollywood sineması bağlamını iki ana akıma dayandırır. Biri, gördüğümüz gibi, 1960'ların isyanının bazı yönlerini kutlar. Diğeri, yabancılaşmanın korku ve hayal kırıklığına yol açtığı daha karanlık bir ruh halinin unsurlarını araştırır veya gösterir. Karşı kültür, çiçek gücü (hippiler) ve 1967'de ilan edilen aşk yazı denklemin bir yanını temsil ederken, Vietnam ve Watergate diğeri için yaygın referans noktalarıdır. İkisi de, elbette, ne dönemin tarihinde ne de Hollywood'daki yansımada tamamen ayrı değildir. Bonnie and Clyde ve Easy Rider gibi dönüm noktası filmleri, her birinin öğelerini içerir ve neredeyse bir ruh hali ile diğeri arasında doruk noktasında görünür. (King, 2002: 18-19).

Yeni Hollywood sinemasını ortaya çıkaran en önemli ekonomik ve teknolojik nedenlerden biriside özellikle televizyonun geniş kitlelerde rağbet görmesi ile birlikte klasik stüdyo sisteminin çökmesi olarak gösterilebilir. 1960'lar boyunca, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki uzun metrajlı film endüstrisi, televizyon rekabeti ile mücadele etmeye devam etmiştir. Ayrıca 1960'ların başlarında, Hollywood, Avrupa rekabetinin büyüyen meydan okumasını hesaba katmak zorunda kalmıştır (Monaco, 2001: 3) Bordwell ve Thompson'un da ifade ettikleri gibi 1960'ların stüdyolar için tehlikeli bir on yıl olduğu kanıtlanmıştır. 1960 ile 1968 yılları arasında gösterime giren filmlerin sadece % 1'i 1 milyon doların üzerinde hasılat elde etmiştir. Majör stüdyolar ses stüdyolarını televizyonlara kiralamak zorunda kalmıştır. 1960'ların başında Majör stüdyolar, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana en zayıf noktalarındadır ve daha sağlıklı şirketler tarafından yutulmaya hazırdır. Bağımsız şirketler olarak çalışmaya alışkın olan stüdyolar, artık kendilerini büyük kurumsal pastaların küçük dilimleri olarak bulmuşlardır. 1970 yılında Hollywood'da işsizlik tüm zamanların en yüksek seviyesi olan % 40'ın üzerine çıkmıştır. 1960'ların sonunda her stüdyo bir mali krizle karşı karşıya kalmıştır. Yapımların çoğu para kaybetmiştir (Thompson ve Bordwell, 2003: 512-513). Bu olumsuz ekonomik koşullar yapım şirketlerini yeni çareler aramaya zorlamış ve böylece yeni Hollywood sinemasını ortaya çıkaran yönetmenlere fırsat doğmuştur.

Easy Rider Filminin Önemi ve Biçimsel Değerlendirilmesi

Tüm bu koşullar altında Yönetmenliğini Dennis Hopper'ın yaptığı, başrollerinde Peter Fonda, Dennis Hopper ve Jack Nicholson'un oynadığı, görüntü yönetmenliğini Laszlo Kovacs'ın yaptığı 1969 yılı yapımı olan Easy Rider filmi özetle Meksika'dan aldıkları kokaini Los Angeles'ta satarak kendilerine motosiklet alan ve kalan paralarını motosiklet benzin deposunda saklayan iki arkadaş Wyatt (Peter Fonda) ve Billy'nin (Dennis Hopper) Amerika'nın batısından doğusuna, California'dan Louisiana, New Orleans'taki Mardi Gras kutlamalarına, oradan da Florida'ya doğru motosikletleriyle yaptıkları yolculuğu ve bu yolculuk sırasında başlarına gelen olayları anlatmaktadır. Louisiana, New Orleans'taki Mardi Gras kutlamalarına doğru yürüyüşleri sırasında, ikili, yalnızca Amerikan manzarasının güzelliğiyle değil, aynı zamanda hippilerin veya kültürlerinin değerini kabul etmeye henüz hazır

olmayan birçokları arasındaki nefretin çirkinliğiyle de karşılaşır. Bir gece cinayeti, Mardi Gras'taki cümbüş ve bir mezarlıkta kötü bir LSD gezisinin ardından yolculuk, aradıklarını hiçbir zaman tam olarak bulamayan Wyatt ve Billy için trajik bir sona ulaşır (Willis ve Miller, 2021:17). Wyatt ve Billy yolda bir çiftlik sahibi çiftçi, bir hippie komünü, küçük bir kasabada güneyli avukat George Hanson (Jack Nicholson) ve ahmak serserilerle karşılaşır. Acemi bir silah patlamasının sonunda kaderleriyle karşılaştıklarında, Wyatt ve belki Billy hayat hakkında bir şeyler keşfetmiş gibi görünür. Hayat özgürlük ve gerçek aşkla ilgilidir. İçe dönük kahraman Wyatt, teknokratik fare yarışına kapılmış kentlinin aksine, kendi işini kendi zamanında yapabilen çiftlik çiftçisinin hayatına hayrandır. Aynı zamanda, erkeklerin ve kadınların kendi emeğiyle geçindiği, kimseye borçlu olmadığı, çevreyle mistik bir şekilde barışık olduğu ve aynı fikirde olanlarla kendilerini paylaşmaya istekli olduğu komün ruhunu da anlar. Ama içinde yaşadıkları Amerikan düzeninin korkunç doğasını onlara ifşa eden, küçük çaplı avukat George Hanson'dır (Jack Nicholson). Gerçek Amerika onlar gibi özgür değildir ve bu nedenle gerçek Amerika onlar tarafından tehdit edildiğini hisseder. Sonunda üçü de özgürlükte ısrar ettikleri ve konformist olmayı reddettikleri için öldürüleceklerdir. Ancak Easy Rider, yalnızca özgür olmakla ilgili değildir; aynı zamanda dini imgelere de kilitlenir: çiftlik sahibinin evinde söylenen duayla, komün ortamındaki mistik anlarda, bir hapisanenin duvarına karalanmış İsa grafitisinde ve New Orleans mezarlığında sergilenen dini tasvirlerde izleyici, manevi şeylerin doğrulanmasıyla bombalanır (Shires, 2006: 35). Easy Rider zamanın ruhunu yakalayan bir filmdir. Hopper filmi yaparken dönemin sosyo-ekonomik, politik ve kültürel koşullarını dikkate almıştır. Nitekim Hopper filmi yaparken bütün ülke yanıyor, zenciler, hippiler, öğrenciler, bu duyguyu filmdeki sembollerde işlemek istedim. Kaptan Amerika'nın büyük krom motosikleti benzin deposundaki tüm parayla, yıldızlarla ve çizgilerle kaplı o güzel makine Amerika'dır ve her an vurulabiliriz demektedir (Biskind, 1998: 74). Easy Rider'da Wyatt ve Billy, kısmen George Hanson eşliğinde Amerika Birleşik Devletleri'ni dolaşırken ve yolculukları bize bir manzara, tarihi yerler, gelenekler, siyaset, kültürel gruplar ve onların baskın duygularından oluşan bir kolaj sunar. Easy Rider, kendi kendini büyük ulus olarak ilan eden bu ülkenin ikiyüzlülüğünün, güvensizliğinin ve yabancı düşmanlığının acımasız bir eleştirisine dönüşmüştür. Özgürlüğü seven, uyuşturucu kaynaklı hippie iyimserliği ve idealizmiyle ünlü 1960'lar, Kennedy'lerin öldürülmesine, Vietnam Savaşı'nın tırmanmasına, Richard Nixon'ın gelişine ve bunun sonucunda hüküm süren sosyo-politik ruhtaki değişime tanık olmuştur. Easy Rider, ülkenin resmen saygı duyulan gerçek özgürlük kavramının dar görüşlülüğü ve paradoksal korkusuyla boğuşan gerçeküstü bir doğal güzellikler ülkesi olduğunu zekice ve basitçe göstermiştir. Film, ülkenin dört bir yanındaki genç Amerikalılar tarafından coşkuyla benimsenmiştir. Düzen karşıtı mücadelenin bir sembolü ve ardından gelen kültürel isyanın sinematik bir özeti haline gelmiştir (<https://cinephiliabeyond.org/easy-rider-revolutionary-road-trip-film-heralded-new-era-filmmaking/>). Daha önce de vurgulandığı gibi 1960'ların başında, doğum kontrol hapının icadı ve kadınların rollerine ilişkin değişen görüşler ile hızlanan cinsel özgürlük ortamı, gençlerin ana akımın dışındaki yaşam tarzlarını keşfedebilecekleri bir alan olan bir karşı kültür haline gelmiştir. Daha özgür bir sosyal çevre, "karşı kültürü", yani gençlerin özellikle hippie gençliğin ana akımın dışına çıkararak seks ve uyuşturucuları denemeye yönelik geniş eğilimini teşvik etmiştir. Pek çok eleştirmen, Easy Rider'ın karşı kültür için en önemli film olduğunu öne sürmektedir. Film altmışların karşı kültürünün en etkilevici filmi olarak tarihte bir yer edinmiştir. Hollywood Reporter'dan John

Mahoney Easy Rider'ın, Amerikan gençliğinin beyazperdeye taşınan öfkeli yabancılaşmasının en net ve en rahatsız edici sunumu olduğunu ifade etmektedir. Film eleştirmeni Roger Ebert'e göre Easy Rider seks, uyuşturucu, rock'n roll ve açık yolun özgürlüğünü kutlayan bir filmdir ve bu film 60'ların sonlarının toplanma noktalarından biri haline gelmiştir (Willis ve Miller, 2021: 17-29). Film motosikletçiler, çöl komünleri, alkolizm, özgür aşk gibi marjinal (karşı) kültürün bir kutlamasıdır (Cohan ve Hark, 2001:35). Paul Warshow, Sight and Sound dergisinin Kış 1969/1970 sayısında Easy Rider'ı hippie kültürünü keşfeden ilk "yer üstü" film olarak nitelendirmiştir (Monteith, 2008:174).

Easy Rider Hollywood sinemasının en önemli filmlerinden birisi olarak görülmüştür. Easy Rider daha öncede ifade edildiği gibi Hollywood da 1967 ve 1977 yılları arasından Yeni Hollywood sinemasıyla birlikte yaşanan sanatsal Rönesans'ın önemli bir parçasıdır. Easy Rider, 1960'ların ve 1970'lerin Yeni Hollywood hareketinin ve estetik niteliklerinin keşfine doğru bir sıçrama tahtasıdır (Naish, 2016:11). Easy Rider 1960'ların ikonografisinin önemli bir parçasıdır (Brereton, 2005:105). Kristin Thompson'un ifadesiyle film tarihçilerine göre, 1969'da Easy Rider Hollywood'un önemli ölçüde değiştiğinin ilk işareti olarak görülmektedir (Thompson, 1999:2). Easy Rider öncelikle film endüstrisinde hayati bir değişikliği tetiklemiştir. Bu film sayesinde yetenekli, hırslı genç film yapımcıları tarafından cesur fikirler ve orijinal tekniklerle yapılan düşük bütçeli filmlerden ciddi paralar kazanılabileceği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Easy Rider, yaratıcı kontrolü stüdyoların elinden alan güçlü bireysel seslere sahip yeni film yapım yüzlerinin yeni bir Hollywood çağına başlamasına yardımcı olmuştur (<https://cinephiliabeyond.org/easy-rider-revolutionary-road-trip-film-heralded-new-era-filmmaking/>). Nitekim kültür eleştirmeni ve film tarihçisi Peter Biskind'e göre Easy Rider'ın bir bütün olarak hem film yapımcıları hem de film endüstrisi üzerindeki etkisi bir depremden az değildir (Biskind, 1998: 74).

Öte yandan Yeni Hollywood ile ilgili tüm filmler arasında, Easy Rider, tartışmasız bilim adamları ve eleştirmenler tarafından en tutkulu yazıları davet eden başlıktır. Bunun en temel nedenlerinden birisi de Easy Rider'ın Hollywood sinemasıyla ilişkilendirilen anlatı ve üslup kurallarının çoğuna saldırmış olmasıdır (Tzioumakis, Krämer, 2018:111). Bunun yanı sıra Dennis Hopper'ın Easy Rider'ı, savaş sonrası yol filmlerinin kesinlikle en ünlüsü, belki de en önemlisidir (Cohan ve Hark, 2001: 35). Noël King, Andrew Sarris'ten hareketle Easy Rider'ı yabancılaşma, anomi, anarşi ve absürdizm sineması olarak tanımlamıştır (Cook, 2018: 61). Easy Rider aynı zamanda isyan, cinsel özgürlük ve topluluk duygusu gibi kültürlerarası temaları dile getiren, zaman zaman klasik kara sinemanın egemen unsurlarını içeren ve zaman zaman onlardan ayrılan ilk filmler arasındadır (Boggs ve Pollard, 2003: 75-76). Tüm bu özelliklerinin yanı sıra Easy Rider, Amerikan bağımsız anlatı filminin başlamasına etkili olan bir filmidir (Laderman, 2002: 66). Easy Rider'ı ayrıcalıklı kılan bir başka özellik yapım maliyeti göz önüne alındığında elde ettiği ticari başarısıdır. Easy Rider 1960'ların ticari olarak en başarılı, düşük bütçeli, "bağımsız" üretimidir (Monaco, 2001: 29-30). Gişede nefes kesici bir başarı elde etmiş ve film eleştirmenlerinden büyük ilgi görmüştür. Film 360.000 dolarlık bir bütçeyle çekilmiş ve yurtiçi toplam brüt 41.728.598 dolar gişe geliri elde etmiş ve 1969 yılı yapımı filmlerin elde ettiği gelir sıralamasında üçüncü olmuştur (Willis ve Miller, 2021: 17-29). Özetle Easy Rider dönemin sosyal ve politik kargaşasını

yansıttığı için önemli bir tarihi belgedir. Film kahramanının yeniden icat edilmesine yardımcı olduğu, yeni çekim ve kurgu teknikleri deneği ve birçok karşı-kültür teması ve idealini ana akım haline getirdiği için sinema açısından büyük bir öneme sahiptir (Raynes, 2005:iii). Nitekim bu önem ulusal film enstitüsü ve Amerikan Film Enstitüsü tarafından da somutlaştırılmıştır. Amerikan sinema tarihinde iz bırakmış kült bir film olarak, film yapımında yeni bir standart belirlemeye yardımcı olan bir hikaye, film müziği ve kamera çalışmasıyla, 1998'de Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Film Sicili, "kültürel, tarihsel veya estetik açıdan önemli" olan filmlere Easy Rider'ı da eklemiştir. Ayrıca Easy Rider Amerikan Film Enstitüsü'nün 100 Yıl, 100 Film listesinde 84 numarada yer almıştır (Willis ve Miller, 2005: 19). Easy Rider aynı zamanda Dünya sinema tarihinde algılarımızı değiştiren ve iz bırakan ilk 100 film arasında da gösterilmiştir (Bergan, 2011: 257).

Kuşkusuz yukarıda ifade edilen görüşler doğrultusunda Easy Rider'ın öneminin üretim tarzının yanı sıra hem içeriğinden hem de biçiminden (çekim, kurgu) kaynaklandığı görülmektedir. İçerik açısından zamanın ruhunu dolayısıyla Amerikan toplumunun ruhunu-yapısını yansıtan film biçim açısından da Avrupa sanat sineması, Fransız auteurlerin kurgu anlayışı ve Fransız Yeni Dalga akımının bazı özelliklerini bünyesinde barındırmaktadır. Easy Rider, Avrupa sanat sinemasının ve Fransız Yeni Dalgasının daha önce de vurgulandığı gibi elde kamera kullanımları, tele foto çekimler, sıçramalı kesme (jump cut), hızlı yakınlaştırma ve uzaklaştırma (whip-zoom), ileriye sıçrama (flash-forward), hızlı kesme-kesme patlaması (flash cuts), dalgalı geçiş, bir ileri bir geri sıçramalı kesme (choppy cutting-back and forth cutting), doğaçlama oyunculuk gibi özelliklerin yanı sıra, ahlaki açıdan sorunlu kahramanlar, epizotik anlatılar ve çözülmemiş veya mutsuz sonları içeren özelliklerini içermektedir (Pearson ve Simpson, 2005: 126). Easy Rider 1950'ler ve 1960'ların Fransız Yeni Dalgasının avangard ürünlerine benzemektedir (Willis ve Miller, 2021: 30). Hopper ve Fonda, Jack Nicholson ve görüntü yönetmeni Laszlo Kovacs ile birlikte Hollywood'un köklü film yapımcılarının çoğu gibi deneysellikten korkmak yerine, işin Hollywood'dan bağımsız olarak yapılmasından yararlanmışlardır. Yeni çekim tekniklerini Hollywood'un ana akımına taşımışlar ve bunları basit yol filmi olay örgüsü ve geleneksel Amerikan mitolojik ve dini temalarıyla birleştirerek tanıdık, ancak yenilikçi bir sinema ortamı yaratmışlardır (Raynes, 2005: 61). Ağustos 1969'da Los Angeles Times' da filmle ilgili incelemesinde Charles Champlin Easy Rider'ı "şaşırtıcı bir sanat eseri" olarak adlandırmış ve bir Amerikan Yeni Dalgası varsa, film tarihçileri bir gün bunun ilk kanıtı olarak Easy Rider'ı gösterebilirler demiştir (Willis ve Miller, 2021: 30). Bu çerçeveden bakıldığında Easy Rider Amerikan Yeni Dalga sinemasında bir kilometre taşıdır (Naish, 2016: 20). Nitekim Dennis Hopper, bir röportajında "İlk Amerikan sanat filmi yapmak istedim" ifadesini kullanmıştır (Rowsey, 2013: 20). Easy Rider'ın biçimsel özellikleri, estetik anlayışı göz önüne alındığında Dennis Hopper'ın bu düşüncede olmasının arka planında Avrupa sanat sineması ve Fransız yeni dalgasına duyduğu ilgi bulunmaktadır. Hopper bir röportajında Luis Bunuel'den etkilendiğini ifade etmiştir (Macklin, 1969: 5). Hopper başka bir röportajında Eisenstein, Renoir, Bergman, Fellini, Truffaut ve Godard gibi yönetmenlerin çalışmalarını gerçekten çok önemsedğini, bu yönetmenlerin filmlerine baktığında her zaman bir şeyler olduğunu, her zaman yeni şeyler gösterdiklerini ve bir yönetmen olarak yapmak istediği şeyin bu olduğunu ifade etmektedir (Dawson, 2012: 67).

Hopper, Alain Resnais, Agnès Varda, Chris Marker, Alain Robbe-Grillet, ve Marguerite Duras gibi Fransız auteurlerinin görsel devamsızlık, zaman ve mekân atlamaları, mantıksal bağlantıların yokluğu vb. kurgu anlayışları ve bunun sonucunda Hollywood'un doğrusal anlatısından uzaklaşma çabasını benimsemiş görünmektedir. Buna ek olarak Hollywood'un devamlılık kurgusu anlayışı temelinde hatasız, fark edilmeyen geçişlerin olduğu montaj estetiğinin ve duygusal istikrara yönelik Hollywood tarzı kaygının yok edilmesi talebi ile Truffaut, Godard gibi yeni dalga yönetmenlerinin uzamsal-zamansal tutarlılıktan özgür bir anlatım tarzını da (Lanzoni, 2015: 226-228) içselleştirmiş görünmektedir. Yeni ve yaratıcı bir şeyler yapma isteğindeki Hopper'ın temel yaklaşımı klasik Hollywood sinemasının devamlılık kurgusu ilkesi karşılığı üzerinedir. Devamlılık kurgusu film pratiğinde anlatı devamlılığını sağlayan bir stratejidir. Film dikkatleri öykünün anlatılış tarzına çekmez. Kurgu görünmezdir ve böylece dikişsiz, mekânsal ve zamansal olarak uyumlu bir anlatı sunar. Mekânsal devamlılık 180 derece kuralına sıkı bağlılıkla, zamansal devamlılık ise anlatının kronolojisine dikkat ederek sürdürülür (Hayward, 2012: 118). Hopper tam da bu noktada Easy Rider'da klasik stilde devamlılık kurgusu ile görünmez hale getirilen, zamansal ve mekânsal devamlılığın hizmetindeki zaman, mekân-uzam ile ilişkili kesmeleri sıçramalar ile görünür hale getirmiş ve zamansal ve mekânsal devamlılığa kısa devre yaptırmıştır. Dennis Hopper, klasik Hollywood sinemasının devamlılık kurgusu anlayışının temelinde var olan uzam-mekân, zaman tutarlılığını bozma araçları olarak kullandığı Jump Cut, Flash Forward, Choopy Transitions, back and forth, Whip-Zooms, Flashes (kısa kesmeler-kesme patlamaları) gibi tercihlerinde Resnais, Truffaut ve Godard gibi yönetmenlerin etkisi vardır.

Özellikle Godard'ın devamlılık kurgusu karşısında aldığı yıkıcı tutum, elde kamera kullanımı, jump cut (sıçramalı kesmeleri), sonradan eşlediği sesleri, doğal ışıkta dış mekân çekimleri, doğaçlama diyalogları, gevşek anlatı biçimi (Lanzoni, 2015: 251) Hopper'ı etkileyen özellikler olarak görülebilir. Fakat Hopper'ı diğer yönetmenlerden ayıran özellik ışık ileten düşünce fikri ve bu fikir üzerinden gerçekleştirilen sahneler arası geçişlerdir. Hopper neden hızlı kesmeler, ışıklı kesme patlamaları kullandığına yönelik soruya yanıt verdiği röportajda, Ekranda bu şekilde sıçrayan ışık enerjisi, altı karelik hipnotik flaşın size çarparak sizi bir sonraki sahneye itmesi, bir görüntüyü diğerinin üzerine eritip birinden diğerine geçmekten çok daha iyidir, bu benim için çok romantik ve duygusaldır. Filmde üst üste bindirme yok, zincirleme yok, şimdi bunun için zamanımız yok demektir (Dawson,2012: 20). Easy Rider'ın biçimsel özelliklerinin güncelliği hala devam etmektedir. Günümüzün bağımsız sinemacılar dünyasında uzun saçlı asiler, Hopper'ın hızlı-ani-kamçılı zoomlarını (whip-zooms) ve heyecanlı ileri-geri kesmeleri (back-and-forth cutting-choppy transitions) hâlâ taklit etmektedir (<https://www.theguardian.com/film/2019/jul/15/easy-rider-at-50-how-the-rebellious-road-movie-shook-up-the-system>). Filmin görüntü yönetmeni olan Kovács, en iyi elde taşınabilir kamera kullanan görüntü yönetmenlerinden biri olarak ün kazanmış, Easy Rider'ın motosiklet sekanslarına dinamik enerji vermiş, hareket halindeki bir araçtan zoom lens ile çekim yapmakta ustalığını göstermiştir. Hopper'a göre Kovács Dünyadaki en büyük tele foto lens operatörüdür. Easy Rider filminde motosiklet sürüşlerinde tele foto lens kullanılan tüm çekimler saf Kovács büyüdür (<https://ascmag.com/articles/laszlo-kovacs-asc-promise-fulfilled>).

Filmdeki kırk yedi sahneden on dördü montaj sekanslarıdır ve bunların beşi hariç tümü, motosiklet üzerinde seyahat eden kahramanları tasvir eder. Montaj sekansları genellikle Billy ve Wyatt'ın motosikletlerini lirik manzaralarda sürerken, film müziği eşliğinde çağdaş popüler rock şarkılarının eşlik ettiği hızlı kesmeler, hareketli kamera çekimlerinden oluşur. Montaj sekansları, hareketten başka bir şey ifade etmeyen, gerçek anlatıdan yalıtılmış bir bağlamda işlev görür. Bu sekanslar rustik çam ormanlarının doğal manzarasını ve Anıt Vadisi'nin dağlık bölgelerini, kırsalda dolaşan koyun ve atları alarak, küçük kasaba vitrinleri ve reklam panoları, moteller, benzin istasyonları, demiryolları ve köprüler ile birlikte çağdaş Amerikan ortamlarının çeşitliliğinin bir endeksinde tutarlıdır. Motosiklet kromunun genişlikleri boyunca tekrarlanan kamera hareketleri, dinamik düzenleme ve diegetik olmayan rock müziğinin kullanımıyla birlikte, bu sekansların durumunu görsel gösteri alıştırmaları olarak ima eder. Bu şekilde Easy Rider'daki motosiklet montaj sekansları Hollywood müzikalinin şarkı ve dans sekansının metinsel niteliklerine yaklaşır (Godfrey, 2018: 27). Filmin temel motivasyonu harekettir. Film çalışmaları uzmanı Profesör Devin Orgeron, Easy Rider'in ayartıcı gücünün dilden ziyade hareket olduğunu ifade etmektedir (Orgeron, 2008: 116). Bu hareket, motosikletin kendi dinamiğinin yanı sıra kameranın uzayla, zamanla-mekânla kurduğu ilişkide, hareketli kamera kullanımı ve sahneler arasında hareketli geçişlerle (kurgu ile) kendisini gösterir. Kameranın hareketli kullanımı, hızlı yakınlaştırmaları ve uzaklaştırmaları, ani panoları, ve kurgunun hızlı kesmeleri, sıçramalı kesmeleri, choppy geçişleri, back and forth, flash forward uzayda, zamanda ve mekânda yarıklar oluşturur. Filmde klasik anlatı sineması mantığının kutsadığı doğrusallık, kronolojik anlayış ve dolayısıyla devamlılık kesintiye uğrar. Nitekim kamera hareketlerinden kaynaklanan bu yarıklar motosiklet yolculuğunun ilk sahnesinde, filmin 7. Dakikası içinde Wyatt'ın kolundaki saati yere atması, yani zamanın devre dışı bırakılması ile başlar. Kamera bu süreçte hızlı yakınlaştırma ve uzaklaştırmaları (rapid zoom in-zoom out effect, whip zoom- crash zoom) ile zamanla birlikte uzayı da yarar, uzayı daraltır ve genişletir. Film anlatısının geleneksel kavramları filmin uzay ve zamanı ele alışıyla daha da bozular. Filmin görüntü yönetmeni Laszlo Kovacs'ın kamera çalışmasıyla birleşen saatin bariz hareketi, bir bakıma bu filmde hem uzay hem de zaman ile ilgili geleneksel kavramlara bağlı kalınmayacağını göstermektedir. Gerçekten de, film müziğinde Steppenwolf'un "Born to Be Wild" ile Billy ve Wyatt ilk dinlenme noktalarına seyahat ederken, zaman ve uzayın her ikisi de çöküyor gibi görünür. Yolculuğun uzunluğuna dair somut bir anlam sağlanmamıştır ve kamera, tipik olarak geniş izleme-takip çekimlerinde Billy ve Wyatt'ı yandan çerçevelerken, yakınlaştırır ve uzaklaştır, uzamsal kısıtlamaları bozar ve izleyicinin temsil edilen alanla ve tasvir edilen karakterlerle ilişkisini daha da sorunlu hale getirir. Geleneksel Hollywood sinemasının bir başka tabusu olan mercek parlamaları da ayrıca sürüş sekansına amatörce, belgesel benzer bir his verir, Bu yöntem kameranın varlığının farkındalığına katkıda bulunur. Ancak, bu resmen üretilen uyum bozukluğu, filmin baştan çıkarıcılığının bir parçasıdır (Orgeron, 2008: 118). Filmde bir başka uyum bozukluğu, dolayısıyla baştan çıkarıcılık örneği ve Hopper'ın en göz alıcı kurgu-geçiş-kesme biçimi zamanın ve mekânın, oyundaki bir tenis topu gibi, tıpkı bir dalganın karaya vurup geri çekilmesi ve tekrar karaya vurması gibi ileri geri hareket ettirildiği, bir sahnenin son çekiminden birkaç karenin sonraki ilk çekimin birkaç karesiyle değişimli olarak birbirini takip etmesi olarak tanımlanan choppy transitions -dalgalı geçiş (Thompson ve Bordwell, 2003:518), back and forth (bir ileri bir geri sıçramalı kesme), gibi kısa kesmeler-ışıklı kesme patlamalarıdır. Bu

sahneler arası geçiş biçimi zamansal ve mekânsal süreksizlik-devamsızlık yaratırlar. Bunlar filmin beş yerinde görülür. Bu geçişle ilk karşılaşmamız filmin 10. dakikasında gerçekleşir. Billy ve Wyatt bir motele gelirler ve boş odası bulunan motel sahibinin onları reddetmesi ile geri dönerler. Kamera, otoyola çıkan motosikletlerin uzun bir çekimini gerçekleştirirken, film Billy ve Wyatt'ın bir kamp ateşinde oturdukları orta bir çekimle kesilir, ardından otoyoldaki motosikletlerin çekimine geri dönülür. Ateşin başındaki adamların hızla kesilmiş çekimleri ekranda iki kez daha titreşir, ardından bir sonraki sahne başladığında ekranda kalır. Billy ve Wyatt kamp ateşinin yanında oturmuş marihuana içip Mardi Gras'a planladıkları yolculukları tartışırlar (Godfrey, 2018: 28). İkinci karşılaşmamız ise bu sahnenin devamında filmin 11. Dakikası içinde görülür. İleri- geri kesmelerle, dalgalı geçişlerle Wyatt ve Billy'nin gece bir kamp ateşinin yanında sohbet etmesi ile gündüz vakti harap bir binanın iç mekânı arasında gidip gelinir. Sekiz çekimden oluşan ve gece ile gündüz arasında gerçekleşen bu geçiş zamansal ve mekânsal devamsızlık yaratır. Bu geçişle üçüncü karşılaşmamız filmin 23. Dakikası içinde gerçekleşir. Billy, Wyatt ve yanlarına aldıkları hippie ile Anıt Vadisi'nin dağlık bölgesindedirler. Geçiş bu kez gece ile gece arasında gerçekleşir. Dördüncü geçiş bu gece sahnesinin devamı ile gündüz yola koyuluş öncesi gerçekleşir. Bu geçişte ikinci kez kullanıldığı gibi gece ile gündüz arasında gerçekleşir ve zamansal-mekânsal devamsızlık yaratır. Bu geçiş türü ile son karşılaşmamız filmin 01.30.24 dakikasında görülür. Benzer şekilde bu geçişte gece ve gündüz arasında kullanılır.

Flash-forward'ın (ileriye sıçrama) en somut kullanımı genelev sahnesinde filmin, 01.17.33 dakikasında görülür. Fakat aslında Hopper çok fazla flash-forward kullanma düşüncesine sahiptir. Hopper verdiği bir röportajda "örneğin, daha önceki bir versiyonda, o ilk sabah Peter, kirişlerin arasından parlayan güneşe baktığında, Onu birçok şey için ileriye götürdüm: Mardi Gras, Jack Nicholson, yoldaki yabancı, komün. Sonunda bunu tek bir parıltıya indirdim: onun genelevdeki ölüm parıltısı" demektedir (Dawson, 2012: 20). Wyatt ölümle ilgili yazıyı okurken gerçekleşen flash forward, seyirciyi filmin sonunda Wyatt'ın gerçekleşecek olan kaderine sıçratır. Flash-forward filmi ve seyirciyi kısa bir süreliğine şimdiki zamandan gelecek zamana doğru taşır. İki çekim arasında uyumsuzluk yaratan sıçrama seyircinin filmle kurduğu ilişkiyi de uyumsuz kılar, filmle seyirci arasında zihinsel mesafe duygusu yaratır. Sıçramalar zamanda ve uzamda-mekânda bir yarıklık oluşturarak klasik sitilin doğrusallığına, kronolojik düzenine dolayısıyla zamansal ve mekânsal devamlılık ilkesine kısa devre yaptırır. Bunun yanı sıra Hopper'ın flash forward (ileriye sıçrama) kullanımı tıpkı Resnais'in flash forward kullanımındaki işlevi görür. Resnais'nin sinemaya getirdiği en önemli yenilik olan dramatik eğriyi parçalamanın bir aracı olarak başvurduğu, geriye dönüşlere (flash-back) benzer bir şekilde uyguladığı ileriye sıçramadır (Parkan, 2004: 85). Hopper'da ileriye sıçramayı kullanarak klasik stilin dramatik eğrisini kesintiye uğratmıştır.

Filmin biçimsel olarak en göze çarpan bölümü 01.20.29 da başlayan Mardi Gras sekansı mezarlık sahnesi (acid trip) ve sonrasındır. Hopper filme başlarken ilk olarak Mardi Gras sekansını çekmiştir. Mardi Gras filmin geri kalanından farklı olarak 16 mm. lik kamera ile az aydınlatılmış ve grenli bir filmle çekilmiştir. Hopper, Mardi Gras'ı senaryosuz, hiçbir şey olmadan - tam da aklında olanla çekmiştir (Dawson, 2012: 12). Özellikle Wyatt, Billy ve iki kadın fahişenin LSD (halüsinojen) kullanımı ile gelişen

mezarlık sahnesi filmin biçimsel özelliklerinin özeti niteliğindedir. Flash cut (ışıklı kesme patlamaları), jump cut, zamansal ve mekânsal sıçramalar, ani kesmelerin kullanımı, mercek parlamaları, yakınlaştırmalar ve uzaklaştırmalar (zoom in, zoom out), filmin biçimsel tavrının bir kolajı niteliğindedir. Filmin görüntü yönetmeni Kovacs, Easy Rider'ın flash forward (İleriye sıçrama), jump cut (sıçramalı kesme) ve choppy transitions (dalgalı geçişler) gibi biçimsel özelliklerinin aynı zamanda psychedelic (halüsinasyon gördüren) yolculuğun hizmetinde olduğunu ifade etmektedir (<https://www.cinemastlouis.org/the-lens/easy-rider>). Psychedelic yolculuğun zirve noktası olan mezarlık sahnesi hızlı devamsızlık montaj kurgusu, çarpık bir balıkgözü lens kullanımı, kararsız özne kamera çalışması ve gerçekçi olmayan motive edilmiş ses efektleri gibi genişletilmiş bir dizi deneysel teknikle renklendirilir. Film boyunca (LSD öncesi, sırasında ve sonrasında) yeni teknikler, sinematik sanatlar aracılığıyla psychedelic deneyimin bir yorumu olarak bile hareket edebilir. Film tarihçisi ve kültür eleştirmeni Peter Biskind'e göre, LSD, deneyimi parçalayan bir zihin çerçevesi yaratmıştır. Bu LSD deneyimi, özünde deneysel film olan Easy Rider'ı da etkilemiştir (Willis ve Miller, 2021: 30). Bir yönüyle filmin biçimsel özelliklerinin filmin uyuşturucu ve LSD merkezli hypnotic ve Psychedelic (halüsinojen) atmosferi üzerinden tasarlandığını iddia etmek mümkün görülmektedir. Buradan yola çıkıldığında Easy Rider'ın biçimsel özellikleri için uzamsal ve zamansal uyumu kesintiye uğratan, zamansal ve mekânsal bağı koparan, dolayısıyla zihnin devamlılık kurgusuna kısa devre yaptıran LSD (psychedelic) veya hypnotic estetiği de denilebilir. Kuşkusuz böyle bir estetik temel referanslarını psikanalizin yanı sıra sürrealizm, Avrupa sanat sineması, Fransız yeni dalgası gibi sanatsal yaklaşımlardan almaktadır. Bu çerçevede Hopper'ın özellikle mezarlık sahnesi göz önüne alındığında rüyayı-düşleri, bilinçaltını merkezine alan Sürrealist-Gerçeküstücü yönetmen Luis Bunuel' den etkilenmiş olması daha da anlamlı görülebilir. Karakterlerin bilinçaltını yansıtan mezarlık sahnesi sinemasal açıdan Freud'un psikanaliz kuramını, dolayısıyla bilinçaltını, içgüdüleri, düşleri, rüyaları, histerileri merkezine alan sürrealist (gerçeküstücü) sinema ve Alman dışavurumcu sineması ile örtüşmektedir. Dışavurumculuğu tartışırken Freud'un ve psikanalizin etkileri -özellikle histeri ile ilgili çalışmaları göz ardı edilmemelidir. Dışavurumculuk ruhun metafiziğini yansıtmaya çalışırken, psikanalizin belli bir oranda bilinçaltının çalışmasını yüzeye, huzursuzluğun ve histerinin ifade edilebildiği bilinç düzeyine çıkarmaya yönelik çabalarını yansıtmaya çalışmaktadır. Dışavurumculuğun temel konuları isyan, öz tahlil, delilik ve ilkel, cinsel vahşettir. İşlenen konular benzer bir şekilde gerçeküstücü (sürrealist) ve gotiktir ve garip davranışlar ve gerçeklikler hakkındadır. Bir karakterin öznel ve çoğunlukla çılgın dünyasının perdeye yansımalarıdır. Alman Dışavurumcu filmler oldukça biçimci yapıtlardır. Bu biçimin en belirgin özellikleri eğik kamera açıları, deforme edilmiş bedenler ve şekiller, görünüş ve çerçeveleme açısından neredeyse gotik olan tuhaf ve uyumsuz setlerdir (Hayward, 2012: 29-34). Hopper'ın mezarlık sahnesi karakterlerin çılgın dünyasını perdeye yansıtan dışavurumcu sinemanın eğik kamera açıları, deforme edilmiş bedenler ve şekiller, görünüş ve çerçeveleme açısından neredeyse gotik olan tuhaf ve uyumsuz setlerini andırmaktadır. Hopper tarafından kullanılan eğik kamera açısı dolayısıyla eğik çerçeve tercihi görsel gerilimin yanı sıra Lsd kullanan karakterlerin iç gerilimlerinin, iç hesaplaşmalarının ve dengesizliklerinin biçimsel ifadesi olarak görülebilir. Diğer yandan Hopper'ın bir çekimden diğerine kesme yaparken, aksiyonda belli bir devamlılığın olmaması durumu Bunuel'in Bir Endülüs Köpeği (1929) filminde olduğu gibi avangard ve gerçeküstü filmlerde,

zamanda ve mekânda kaybolmuşluk duygusunu oluşturmak amacıyla (Hayward, 2012: 131) kullanılmaktadır. Karakterlerin zamanda ve mekânda kayboldukları bu halüsinasyon-Lsd evreninin en önemli özelliği bilince ait zamansal ve mekânsal tutarlılığın bozulmasıdır. Hopper'ın başarısı bu zamansal ve mekânsal tutarsızlığa dair içeriği yukarıda bahsedilen biçimsel özellikler ile desteklemesinden kaynaklanmaktadır. Karakterlerin LSD etkisi ile parçalanmış-kesintiye uğratılan bilinçlerini Hopper sıçramalı kesmeleri, ışıklı kesme patlamaları ile parçalamış-kesintiye uğratmıştır. Çekimlerin güneşli ve bulutlu-yağmurlu havalarda gerçekleştirilmeleri ve bir arada kurgulanmaları da bu halüsinasyonik atmosferi desteklemiştir. Freud'un psikanalitik kuramına göre bastırılan duygu, düşünce ve anılar önce bilinçli olarak yaşanmış ya da yaşandığı halde algılanmamış süreçlerden oluşur. Zihnin "bilinçaltı" bölgesinde tutulan bu süreçler, baskıya alınanlardan farklı olarak, gerektiğinde yeniden bilinç düzeyine çağrıştırılabilirler (Geçtan, 1998: 78). Freud'un düşüncelerinden beslenen Gerçeküstücü filmler normal koşullarda bastırılmış olan bilinçdışı arzu ve fantezileri dışa vuracak özgürleştirici kuvvetleri anlatmakla ilgilenirler (Hayward, 2012: 180). Mezarlık sahnesi tam da gerçeküstücü bir tarzda, karakterlerin bilinçdışı arzu ve fantezilerini dışa vuracak özgürleştirici kuvvetlerin (LSD) anlatımı ile ilgilidir. Üstelik Hopper bunu Hollywood'un geleneksel-muhafazakâr kamera kullanımından bağımsız, elde, hareketli ve özgür kamera kullanımı ile gerçekleştirmektedir. Böylelikle Hopper filmde bir kez daha biçim ile içerik uyumunu yakalar.

Klasik anlatı sinemasına meydan okuma mezarlık sahnesinden sonra otoyola çıkışta (01.28.17) yoğunlaşarak devam eder. Zamanda ve uzamda-mekânda ileri ve geri sıçramalar (back and forth) , sıçramalı kesmeler (jump cut), kısa kesmeler, ışıklı kesme patlamaları (flash cut), klasik stilin doğrusallık ve kronolojik anlayışına, devamlılık kurgusuna tam bir başkaldırıdır. Kesmeler ve sıçramalar eşliğinde sürekli olarak bir kez gösterilenin sonrasında bir kez daha gösterilmesi seyircinin film algısını, filmin ilerleme duygusunu tersine çevirir. Bu biçimsel tavır film izleyicinin zamansal ve uzamsal-mekânsal algısını parçalayarak kaotik bir atmosfer yaratır. Bu kaotik atmosfer yolda kamyonetten açılan ateş sonucu Billy ve Wyatt'ın vurulmalarıyla son bulur. Wyatt'ın patlayan motosikleti jump cut ve flash cut ile gösterilir. Film bir helikoptere yerleştirilen kameranın titreyerek yükseldiği, orman, nehir ve yolu kapsayan genel plan eşliğinde, doğaya yönelik şiirsel bir anlatımla, Easy Rider Ballad şarkısıyla son bulur.

Hopper'ın film boyunca uyguladığı biçimsel tekniklerle zamansal ve mekânsal tutarlılığı bozarak duygusal istikrara yönelik kaygıyı dışlaması, Orgeron'un da ifade ettiği gibi Brechtien etkilerini ön plana çıkartır (Orgeron, 2008:114). Duygusal istikrar klasik Hollywood sinemasının tragediyadan devraldığı mirasın gereği olarak yaşamın taklidine ve gerçeklik izlenimine dayalı anlatı mantığından kaynaklanmaktadır. Brecht'in estetik kuramının temel sorunsallarından birisi özdeşleşme, atmosfer ve gerilim tarafından ortaya çıkarılan katharsisi engelleme çabasıdır. Duygusal istikrarı sağlama çabasının altında yatan temel ilke seyircinin acıma ve korku duygularıyla ruhunu tutkularından temizleyen katharsistir (Parkan, 2004: 36-37). Duygusal istikrar olmadan seyircinin karakterle kurduğu duygu ve yaşantı birliğine bağlı özdeşleşme olmaz, özdeşleşme olmadan da katharsis olmaz. Dolayısıyla Hopper'ın kullandığı ve zamansal ve mekânsal tutarlılığı bozan sıçramalar, sıçramalı kesmeler, ileriye

sıçramalar, ileri-geri sıçramalar, dalgalı sıçramalar anlatının duygusal istikrarını sabote ettiğinden seyircinin karakterlerle özdeşleşmelerine bir engel olarak yorumlanabilir. Nitekim Hopper'ın bu biçimsel uygulamaları tıpkı Resnais'in yaptığı ileri geri sıçramalarda görüleceği üzere, yaşamın zamansal açıdan da taklidine dayalı geleneksel sinematografik yapıdan farklı olarak, seyircinin kendisini kesintiye uğrayan sürekliliğe kaptırmamasını sağlamakta, olaylar ve kişilerle tam bir özdeşleşmeye girmeksizin eleştirel bir tutum alabilmesine (Parkan, 2004: 85) olanak tanımaktadır. Başka bir açıdan değerlendirildiğinde Hopper'ın sıçramaları, Brecht'in olayların sıçramalı gelişimiyle ilişkili epizotik anlatımıyla örtüşmektedir. Epizotik anlatımda olaylar sıçramalı bir şekilde, eğriler çizerek yol alır ve seyircinin ilgisi oyunun yürüyüşü üzerine çekilir. Epizotik anlatımda özdeşleşme denetim altına alınmıştır; seyirci, özdeşleşmeye tutsak edilmez. Bir başka deyişle, özdeşleşme, seyirciyi katharsise götürecek boyutlara vardırıılmaz (Parkan, 2004: 55). Hopper zamansal ve mekânsal sıçramalar ile gerçekleştirdiği epizotik anlatım seyircinin katharsise ulaşmasını engelleme çabası olarak değerlendirilebilir. Brecht'in estetik kuramının en önemli unsurlarından birisi de yabancılaştırmadır. Brecht epik gelişimi destekleyen sıçramaları yabancılaştırma unsuru olarak görmüştür (Parkan, 2004: 62). Hopper'ın biçimsel tercihlerinin, zamansal ve mekânsal sıçramalarının, Brecht'in öngördüğü epizotik anlatımın olayların sıçramalı gelişimi ilkesine, dolayısıyla yabancılaştırma anlayışına da uyumlu olduğu söylenebilir. Bu perspektiften bakıldığında Hopper'ın sıçramalara dayalı biçimsel tercihleri yabancılaştırma efektleri olarak değerlendirilebilir. Böylelikle zamansal ve uzamsal-mekânsal tutarlılığı bozan sıçramalar geleneksel-muhafazakâr toplumsal yapıya ve değerlere yabancılaşmış genç kuşak karşı kültür izleyicilerini Hollywood'un geleneksel-muhafazakâr sinemasal anlayışına da yabancılaştırır.

Sonuç

Yeni Hollywood sineması terimi çoğu film tarihçileri tarafından 1967 ve 1977 yılları arasındaki dönemi ifade etmek için kullanılmıştır. Yeni Hollywood sinemasının gerek üretim biçimi ve ilişkileri gerekse biçim ve içerik açısından Amerikan sinema tarihinin en önemli duraklarından birisi olduğu görülmektedir. Amerikan sinema tarihinde yaşanmış bir sanatsal Rönesans olarak görülen bu sinema çoğunlukla gerek televizyonda çalışmış gerekse sinema okullarından mezun olmuş Peter Bogdanovich, Francis Coppola, Warren Beatty, Stanley Kubrick, Dennis Hopper, Mike Nichols, Woody Allen, Bob Fosse, Robert Benton, Arthur Penn, John Cassavetes, Alan Pakula, Paul Mazursky, Bob Rafelson, Hal Ashby, William Friedkin, Robert Altman, Richard Lester, Martin Scorsese, Steven Spielberg, George Lucas, John Milius, Paul Schrader, Brian De Palma, Terrence Malick, Roman Polanski, Milos Forman, John Schlesinger ve John Boorman gibi yönetmenlerin filmleriyle anılmıştır.

Yeni Hollywood sinemasının ortaya çıkışında stüdyo sisteminin çöküşü, televizyonun yaygınlaşması ve kitlelerin eğlence aracı haline dönüşmesi, yeni bir genç kuşağın temsil ettiği karşı kültürün ortaya çıkışı, Fransız yeni dalga akımının ve Avrupa sanat sinemasının teknik ve estetik özelliklerinin Amerikalı genç yönetmenler üzerindeki etkileri, vb. neden olduğu görülmüştür. Özellikle Godard, Truffaut, Resnais, Bergman, Fellini, Antonioni, Bertolucci gibi Avrupalı yönetmenlerin etkileri gözlemlenmiştir. Yeni Hollywood sineması film endüstrisinde köklü değişiklikler meydana getirmiş, film üretim biçimini ve ilişkilerini dönüştürmüş, bağımsız sinemacılara ve genç yönetmenlere fırsat tanımıştır. Yeni Hollywood

sineması dönemin ruhunu yakalamış, geleneksel-muhafazakâr toplumsal yapıya ve geleneksel-muhafazakâr sinemasal anlayışa muhalif bir tavır göstermiştir. Yeni Hollywood sinemasının klasik Hollywood sinemasının psikolojik veya ahlaki motivasyona sahip karakter merkezli, hedeflerin başarılmasına odaklı, neden-sonuç ilişkisi üzerinden ilerleyen, olumlu sonuçsal modele dayalı, katharsisi amaçlayan anlayışından koptuğu, yabancılaşmış anti-kahramanları merkezine alan, doğaçlama oyunculuğu önceleyen, daha açık uçlu, daha gevşek yapıli bir anlatıya sahip olduğu görülmüştür. Yeni Hollywood sineması, yeniliklerini klasik Hollywood sinemasının geleneksel tür ve tema yaklaşımını dönüşüme uğratmasından veya revize etmesinden üretmiştir. Bunun yanı sıra yeni Hollywood sineması klasik stilin devamlılık ve doğrusallık anlayışına, zamansal ve mekânsal tutarlılığına karşı özellikle Fransız yeni dalga akımından devraldığı biçimsel yeniliklerle meydan okumuştur.

Çalışmaya konu olan ve Yeni Hollywood sinemasının en önemli filmlerinden birisi olarak gösterilen Easy Rider filmi, Avrupa sanat sineması ve Fransız yeni dalga akımının biçim ve içerik anlayışından etkilenmiştir. Yönetmen Dennis Hopper'ın Eisenstein, Renoir, Bergman, Bunuel, Fellini, Truffaut ve Godard gibi yönetmenlerden etkilenmesi bu etkinin kanıtı olarak görülmüştür. Özellikle Godard'ın elde kamera kullanımı, klasik sitilin devamlılık, doğrusallık anlayışını, zamansal ve mekânsal tutarlılığı devre dışı bırakan jump cut tercihi, sonradan eşlediği sesleri, doğal ışıktaki dış mekân çekimleri, doğaçlama diyalogları, gevşek anlatı biçimi Easy Rider filminde Hopper'ın da tercihleri olarak görülmüştür. Ayrıca Hopper'ın kullandığı biçimsel teknikler (sıçramalı kesme, hızlı kesme, ışıklı kesme patlamaları, dalgalı geçiş, bir ileri bir geri sıçrama, ileriye sıçrama) bu tercihlerini de desteklemiştir. Hopper'ın kullandığı ileriye sıçramanın aynı zamanda klasik Hollywood sinemasının dramatik eğrisini de kesintiye uğrattığı görülmüştür. Filmin özellikle Mardi Gras sekansının mezarlık sahnesinde Alman dışavurumcu sineması ve Bunuel'in sürrealist (gerçeküstücü) sinema yaklaşımının etkileri görülmektedir. Bunların yanı sıra Easy Rider'ın zaman-mekân tutarlılığını bozan biçimsel özelliklerinin temelinde Amerikan karşı kültür gençliğinin geleneksel-muhafazakâr değerlere yabancılaşması üzerinden tasarlandığı düşünülebilir. Fakat bununla birlikte özellikle mezarlık sahnesinde görüleceği gibi filmin biçimsel özelliklerinin filmin psychedelic (halüsinasyonik/hayal gördüren) ve hypnotic atmosferi üzerinden tasarlandığını ifade etmek te mümkün görülmektedir.

Bunların yanı sıra Easy Rider filmindeki zamansal ve mekânsal sıçramalarda Brecht'in estetik kuramında yer alan özdeşlemeyi ve dolayısıyla katharsisi engelleme, olayların sıçramalı gelişimine dayalı epizotik anlatım ve yabancılaştırma gibi unsurlar da görülmektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Amerikan Sinemasında Farklı Yönelimler: Yeni Hollywood Sineması ve Easy Rider Film Örneği" başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Bergan, R. (2011). *The Film Book*. DK Publishing.
- Biskind, P. (1998). *Easy Riders, Raging Bulls*. Simon & Schuster.
- Boggs, C., & Pollard, T. (2003). *A World in Chaos. Social Crisis and the Rise of Postmodern Cinema*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Bordwell, D. (2016). *Hollywood'un Film Dili*. (çev. Zahit Atam, Yusuf Can Ekinci, Barış Tanyeri). Doruk yay.
- Bordwell, D., Staiger, J., & Thompson, K. (2005). *The Classical Hollywood Cinema*. Routledge.
- Brereton, P. (2005). *Hollywood Utopia Ecology in Contemporary American Cinema*. Intellect Books.
- Cohan, S., & Hark, I.R. (2001). *The Road Movie Book*. Routledge.
- Collins, J., Radner, H., & Collins, A.P. (1993). *Film Theory Goes To Movies*. Routledge.
- Cook, P. (2018). *The Cinema Book*. Bloomsbury Publishing.
- Dawson, N. (2012). *Dennis Hopper: Interviews Conversations with Filmmakers*. University Press of Mississippi.
- Elsaesser, T., Horwath, A., & King, N. (2004). *The Last Great American Picture Show*. Amsterdam University Press.
- Frame, G., & Abrams, N. (2021). *New Wave, New Hollywood: Reassessment, Recovery, and Legacy*. Bloomsbury Publishing.
- Geçtan, E. (1998). *Psikanaliz ve Sonrası*. Remzi Kitabevi.
- Godfrey, N. (2018). *The Limits of Auteurism: Case Studies in the Critically Constructed New Hollywood*. Rutgers University Press.
- Hayward, S. (2012). *Sinemanın Temel Kavramları*. (çev. Uğur Kutay, Metin Çavuş). Es Yayınları.
- Karadoğan, A. (2010). *Sanat Sineması Üzerine*. De Ki yay.
- King, G. (2002). *New Hollywood Cinema*. I.B.Tauris Publishers
- Kovacs, A.B. (2010). *Modernizmi Seyretmek: Avrupa Sanat Sineması, 1950 -1980*. (çev. Ertan Yılmaz). De Ki yay.
- Laderman, D. (2002). *Exploring The Road Movie*. University of Texas Press.
- Langford, B. (2010). *Post-Classical Hollywood*. Edinburgh University Press
- Lanzoni, F. (2015). *Başlangıcından Günümüze Fransız Sineması*. (çev. Ertan Yılmaz). Küre Yayınları.
- Lev, P. (2000). *American Films of the 70s*. University of Texas Press.

- Monaco, P. (2001). *The Sixties:1960-1969*. Charles Scribner's Sons.
- Monteith, S. (2008). *American Culture in the 1960s*. Edinburgh University Press.
- Naish, S.L. (2016). *Create or Die.. Essays on the Artistry of Dennis Hopper*. Amsterdam University Press.
- Orgeron, D. (2008). *Road Movies*. Palgrave Macmillan.
- Parkan, M. (2004). *Brecht Estetiği ve Sinema*. Donkişot Yayınları.
- Pearson, R.E., & Simpson, P. (2005). *Critical Dictionary of Film and Television*. Routledge.
- Pramaggiore, M.T., & Wallis, T. (2008). *Film A Critical Introduction*. Pearson publishing.
- Rowsey, D.S. (2013). *Star Actors in the Hollywood Renaissance*. Palgrave Macmillan.
- Shires, P.(2006). *Hippies of the Religious Right*. Baylor University Press.
- Symmons, T. (2016). *The New Hollywood Historical Film*. Palgrave.
- Thompson, K. (1999). *Storytelling in The New Hollywood*. Harvard University Press.
- Thompson, K., & Bordwell, D. (2003). *Film History*. McGraw-Hill.
- Tudor, A. (2014). *Image and Influence*. Routledge.
- Tzioumakis, Y. (2015). *Amerikan Bağımsız Sineması*. (çev. Esra Özkan). Doruk Yayınları.
- Tzioumakis, Y.,& Kramer, P. (2018). *The Hollywood Renaissance: Revisiting American Cinema's Most Celebrated Era*. Bloomsbury Publishing.
- Willis, J., & Miller, M. (2021). *The 1960's on Film*. ABC-CLIO.

Dergi

- Lovell, T. (1971). *Sociology and the Cinema*. *Screen*. Volume 12. Issue 1, pages 15-26
- Macklin, A. (1969). *Easy Rider: The Initiation of Dennis Hopper*. *Film Heritage*. Vol. 5. No. 1. Fall 1969, pp. 1-12.

Tez

- Raynes, H.S. (2005). *Movie in Search of America: The Rhetoric of Myth in Easy Rider*. California State University, San Bernardino

İnternet Kaynakları

- <https://cinephiliabeyond.org/easy-rider-revolutionary-road-trip-film-heralded-new-era-filmmaking/>.
Erişim Tarihi : 10.05.2022

<https://www.theguardian.com/film/2019/jul/15/easy-rider-at-50-how-the-rebellious-road-movie-shook-up-the-system>. Erişim Tarihi : 20.05.2022

<https://www.cinemastlouis.org/the-lens/easy-rider> Erişim Tarihi : 09.05.2022

<https://ascmag.com/articles/laszlo-kovacs-asc-promise-fulfilled> Erişim Tarihi : 17.05.2022

Extended Abstract

The term new hollywood cinema was used to describe the transformation of form and content as well as production relations in the history of American cinema between 1967 and 1977. The new Hollywood cinema, in certain aspects, has both its narrative structure and its technical, aesthetic and film production style, etc. It can be thought as the antithesis or revision of classical Hollywood cinema.

The directors in the new Hollywood cinema represent two different generations. The first generation consists of white males born in the mid to late 1930s (sometimes earlier), Peter Bogdanovich, Francis Coppola, Warren Beatty, Stanley Kubrick, Dennis Hopper, Mike Nichols, WoodyAllen, Bob Fosse, Robert Benton, Arthur Penn, John Cassavetes, Alan Pakula and Paul New Hollywood directors such as Mazursky, Bob Rafelson, Hal Ashby, William Friedkin, Robert Altman and Richard Lester. The second generation is represented by Martin Scorsese, Steven Spielberg, George Lucas, John Milius, Paul Schrader, Brian De Palma and Terrence Malick, who are known as the film school generation, film brats born during and (mostly) after the Second World War. In addition to these generations, European immigrant directors such as Polish Roman Polanski, Czech Milos Forman, English John Schlesinger and John Boorman made an international contribution to the new Hollywood cinema. There are certain socio-economic, political and cultural conditions that triggered the emergence of the new Hollywood cinema. In the emergence of the new Hollywood cinema the loss of power and economic weakening of the studio system, the spread of television and its transformation into an entertainment tool for the masses, the emergence of a counterculture that resists conservative values, the effects of the technical and aesthetic characteristics of the French new wave movement and European art cinema on American young directors can be seen as the reasons. Discussions about the new Hollywood cinema are mostly about what is new in terms of form and content, taking into account the forms and relations of film production. Some of the important films of the new Hollywood cinema that have made a place in the history of world cinema have been characterized in certain ways by disrupting the regime of continuity editing of classical Hollywood through directors who were heavily influenced by the French New Wave films of the late 1950s and early 1960s and by European art cinema. Especially the films of European directors such as Godard, Truffaut, Resnais, Bergman, Fellini, Antonioni, Bertolucci deeply influenced the new Hollywood cinema directors.

Easy Rider, the subject of our study, played an important role at the beginning of the New Hollywood era, when a number of modern productions broke the classical norms of film and instead adopted a bolder, more experimental style. Easy Rider's director, Dennis Hopper, was particularly impressed with Truffaut and Godard, both technically and aesthetically. Like Truffaut and Godard, Hopper short-circuited the continuity editing of classic Hollywood cinema. For this reason, Dennis Hopper, in his movie Easy Rider, used techniques such as jump cutting, flash forward, choopy transitions, back and forth, whip-zooms, rapid zooms, zoom in and zoom out, flashes as tools to break the space and time consistency, which is the basis of the concept of continuity editing of classical Hollywood cinema. Easy Rider is also considered valuable in terms of American cinema, as it brings many counter-cultural themes and ideals into the mainstream in terms of content. For this reason, easy rider has been shown among the top 100 films that left a mark in the history of world cinema, both with its formal features and its content appealing to the younger generation in search of freedom.

Geliş Tarihi / Received Date
12.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
05.01.2022

Mânilerde Duygunun Estetik Ve Ontolojik Kodu Olarak Doğa

Nature as the Aesthetic and Ontological Code of Emotion in Mâni

Gülnaz ÇETİNKAYA¹

Öz

Bu çalışmada Türk sözlü şiir geleneğinin en kısa, en yoğun sembolik anlamlar taşıyan türlerinden biri olan mânilerde doğa ile ilgili unsurların estetik ve ontolojik anlam kodları incelenecektir. Doğa, Türk sözlü şiir geleneğinde yaşamın ve yaratımın temel alanı olarak görülmektedir. Doğanın Türk kültüründeki önemi yaşam tarzı ile ilişkilidir. Türk kültüründe doğa, öğrenmenin ve sosyal paylaşımın gerçekleştiği; dini ve psikolojik anlamlar atfedilen, zamanın tayin edildiği, üretimin gerçekleştiği, duyguların ifade edildiği bir alan olarak çok katmanlı anlamlara sahip olmuştur. Doğa sosyo-kültürel yaşamda bu işlevlere sahip olurken aynı zamanda bireyin duygu dünyasının sembolik aktarımında da önemli işlevler üstlenmiştir. Bu bağlamda bireyin kendi iç gerçekliğinin oluşmasında ve bu gerçekliğin tarifinde, aktarımında doğa yol gösterici olmuştur. Doğa ile duygu ve düşünceleri arasında ilgi kuran birey, kendi dışındaki dünyada kendini konumlandırmıştır. Böylelikle evrendeki yerini anlamaya çalışan insan, doğanın da sırrına erişmeye çalışarak anlamlı bir bütünün parçası olarak yaşamını sürdürmüştür. Bu etkileşim, içsel gerçekliğin dışavurumuna kaynak olmuş ve doğa yüzyıllara dayanan kültürel yaratıcılığın söylem alanı olmuştur. Doğanın bu çok işlevli anlam alanlarından yola çıkarak seçilen mâni örneklerinde doğa ile ilgili motifler tespit etmek, bu motiflerle ifade edilen duyguların estetik ve ontolojik anlam katmanlarının sanat estetiği, ontolojisi, psikanalitik yaklaşım ve imge çözümlemeleriyle incelemek bu çalışmanın temel amacını oluşturacaktır. Çalışmada kültürel belleğin söylem haritasını oluşturan doğanın Türk sözlü şiir geleneğinde yaratım sürecini nasıl şekillendirdiği sorusu da cevaplandırılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mâni, doğa, sembol, estetik, ontolojik.

¹Dr. Öğr. Üyesi, Hacettepe Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, E-mail: gctinkaya@hacettepe.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5099-394X

Abstract

In this study, aesthetic and ontological meaning codes of elements related to nature in mâni, which is one of the shortest but most intense symbolic meanings of Turkish oral poetry tradition, will be examined. Nature is seen as the main area of life and creation in Turkish oral tradition poetry and has functional features. The importance of nature in Turkish culture is related to lifestyle. In Turkish culture, nature, living space, learning, social togetherness and sharing space have multi-layered meanings as a space where healing, religious and psychological meanings are attributed, time is determined, production takes place, and emotions are expressed. While nature has these functions in socio-cultural life, it also has important functions in the symbolic transfer of the emotional world of the individual. In this context, nature has been a guide in the formation of the individual's inner reality and the description and transfer of this reality. The individual, who establishes an interest between nature and his feelings and thoughts, has positioned himself in the world outside himself. Thus, the human being, trying to understand his place in the universe, has continued his life as a part of a meaningful whole by trying to reach the secret of nature outside himself. This interaction with nature has been a source for the expression of inner reality and nature has been the discourse area of cultural creativity dating back centuries. The main purpose of this study will be to determine the motifs related to nature in the selected mani samples based on these multifunctional meaning fields of nature, and to examine the aesthetic and ontological meaning layers of the emotions expressed with these motifs with art aesthetics, ontology, psychoanalytic approach and image analysis. In the study, the question of how nature, which forms the discourse map of cultural memory, shapes the creation process in the oral literature tradition will also be tried to be answered.

Keywords: *Mâni, nature, symbol, aesthetic, ontological.*

Giriş

Türk sözlü anlatı geleneğinde bireyin doğa ile etkileşimi yüzyıllara dayalı kültürel yaratıcılığın önemli dinamiklerinden birini oluşturmuştur. Kültürel belleğin geleneksel deneyim bilgisine dayalı anlatıları olan mitler, efsaneler ve destanlarda doğa yol gösterici, koruyucu, sağaltıcı, gündelik yaşam ihtiyaçlarını karşılayıcı olduğu gibi yönetim sisteminin, ev ve yerleşim düzenlerinin, yeme-içme kültürünün, eğlencenin, edebî yaratıcılığın ve kişisel duyguların da sembolik ifade araçlarından biri olmuştur. Bu sembolik ifade biçimlerinin yüzyıllara dayalı anlam ve söylem kodlarını oluşturan temel yapı ise insanoğlunun dış dünya ile olan etkileşimidir. İnsanın biyolojik ve kültürel bir varlık olarak kendi dışındaki dünya ile olan etkileşimi psikiyatri, antropoloji, sosyoloji vb. gibi pek çok alanın ortak konularından biri olmuştur. Bu bilim dalları insanın kendi iç gerçekliğini ve kendi dışındaki dünyanın bu iç gerçekliğe etkilerini ortaya koymaya çalışmıştır. Biyolojik ve kültürel bir varlık olarak insanın yaşadığı çevresi ve iç dünyası yaratma eyleminin temel dinamiklerinden birini oluşturmaktadır. Psikanaliz kuramcıları “duygunun her zaman en azından yaşamlarımızın bizim için önemli alanlarında bilme yetisiyle, algıyla, dille, etkileşimle ve toplumsal, fiziksel ve kültürel gerçeklik deneyimiyle iç içe geçmiş olduğunu savunur” (Chodorow, 2019: 39). Bu bağlamda imgesel, metaforik ve sembolik yaratımda dış dünya ve kültürel etkileşim, duyguların aktarımı için temel kaynak durumunda bulunmaktadır. B. Saydam’a göre kendilik ve nesne tasarımları özne olarak insanın dış dünyanın nesnelereyle kurduğu ilişkinin sonucunda oluşan zihinsel modelde yer almaktadır ve öznel iç dünya kendilik ve nesne tasarımlarının arasındaki dinamiklerin sergilendiği alandır (Saydam, 2013: 36).

Öznenin kendi dışındaki dünyayı kavraması, tanımlaması, evren içindeki yerini anlamasının ve kendi iç gerçekliğini oluşturmasının temel yoludur. İnsanın iç dünyası “duyumları, duyguları ve kurgularından oluşan bir örüntüdür. Özne dış gerçeklikle ilişki içinde kendi iç gerçekliğini oluşturur: Dış gerçekliğin nesnelere, iç gerçeklikte, kendi özelliklerinin taşıyıcısı olan imgelerle ‘zihinsel nesnelere’ temsil edilir” (Saydam, 2013: 44). Bu açıdan doğa ve dış dünya nesnellik duygusunun başladığı ve varlığın kendini tanımlayabildiği bir alandır. Bireyin zaman ve mekân algısını oluşturan da kendi dışında var olan dış dünyadır. Dış dünyanın görüntüleri, sesleri, çağrışımları yani algılanabilir unsurları, düşüncelerin ve duyguların anlamlandırılmasına, ilişkilendirilmesine, tanınmasına, ayırt edilmesine ve kavramların oluşmasına kaynaklık eder. Böylelikle “yaşadığımız kültürel, dilsel, kişilerarası, bilişsel ve cisimleşmiş dünyayı, duygusal anlamda ve fantezi aracılığıyla bizzat donatır, canlandırır ve renklendiririz” (Chodorow, 2019: 26).

G. Lakoff ve M. Johnson kavramsal metaforları, insanın bilişsel sisteminin temel mekanizmalarından biri olarak görür. Bilinçaltımızda yer alan kavramsal metaforların dış dünyaya ilişkin tecrübeler sonucunda geliştirildiğini ve genellikle soyut olanı somut olanla kavramsallaştırma yönündeki dilsel stratejiye dayandığını belirtirler (Lakoff & Johanson, 2015). Böylelikle insan nesnelere özündeki sırların bilgisine erişmeye çalışarak içsel gerçekliğini dış dünyaya aktarır, metaforlar ve sembol dili ile de sanatın ve estetik yaratıcılığın söylemlerini oluşturur. Belirli bir toplumun içinde kültürel bir varlık olan insanoğlu zamanda ve mekânda izler bırakarak ilerlemenin yolunu farklı kültürel ortamlardaki yaratımlarıyla mümkün kılmıştır. Bu yaratımlar; ortak kolektif belleğe dayanan anlatılarla, birlikte çalışma, eğlenmenin ortaya çıkardığı performansa dayalı uygulamalarla, inanç temeline dayalı davranış kalıpları ve sözlerle yaşatılmış ve aktarılmıştır. Birey bu şekilde sadece çevresini gözleyen, anlayan değil gözlediklerini zihninde kavramsallaştıran ve anlamlı pratikler şeklinde sözle, hareketle, yazıyla, müzikle ortaya koyan bilinç olarak varlığını ve belleğini yüzyılların ötesine taşımıştır.

Sözlü Kültür Ortamı Yaratıcılığı ve Doğa

Yüzyıllar boyunca sözlü kültür ortamında yaratılan, yaşatılan ve aktarılan kültürel unsurlarda kolektif belleğin en önemli kodlama ve yaratıcılık alanlarından biri doğadır. Doğa ile ilgili çoğu unsur sözlü kültür ortamında kalıp davranışlardan sözlü anlatılara, danslardan müziğe kadar pek çok anlatı ve gösterimin içerisinde kendine yer bulmuştur. Doğanın çağrışımları, tarih, coğrafya, felsefi düşüncesi, inanış sistemleri, yaşam tarzı, bireysel tecrübelerle bütünleşerek yüzyıllara dayalı kültürel belleğin kodlarını oluşturmuştur. Sözlü kültür belleğinde doğa, evreni anlamının ve anlamlandırabilmenin göstergesel kodlarını ortaya koymaktadır. Mitolojilerde doğanın özelliklerinden yola çıkarak evreni anlamlandıran insanın öyküleri görülür, inanç sistemleri içinde doğaya büyüsel, şifahi özellikler atfedilir, kutlamalarda, bayram ve şenliklerde doğanın insana sunduklarına şükredilir, psikolojik bir arınma gerçekleştirilir, köy seyirlik oyunlarında insan ve doğa bütünleşir, insan doğadaki unsurları taklit ederek ekolojik dengenin ve bütünlüğün bir parçası olduğunu tekrar tekrar hatırlar, danslarda insanoğlu doğanın ritmine ve düzenine uyar, destan ve efsanelerde geleneksel ekolojik bilginin kodlarını yüzyıllar boyunca aktarır, türküde, mânide, ninnide doğayı duygularına eşlik eder ve bireyin doğa ile olan etkileşimi anlamsal bir iç gerçekliğin sembolik aktarımlarına vesile olur. Kısaca insan, varlığını ve var olmanın özünü ortaya koyduğu kültürel ürünleriyle aktarır. Sözlü kültür ürünlerinde bireyin kolektif

kılar. Çünkü insan, "içsel geçmiş ışığında davranır ve şimdiki deneyimini yine onun ışığında yorumlar" (Chodorow, 2019: 26). Böylelikle kültürel süreklilik ilerleme temelinde gerçekleşir.

Doğanın gelenek kültüründe çok işlevli ve anlamlı yapısının olması Türklerin göçer yaşam tarzıyla da ilişkilidir. B. Saydam'a göre "göçebe, doğaya kendini uydurmaya, onu mevsimsel ve yöresel değişimleriyle takip etmeye çalışırken, yerleşik kültür yerini, yurdunu terk etmeden onun koşullarını kendi yaşam biçimine uyarlamaya, doğayı kullanmaya çalışır" (Saydam, 2013: 142). Göçer yaşam tarzında birey, doğaya kendini uydurarak yaşamaya ve onun gizemini çözmeye çalışırken uyumlu bir bütünlüğün parçası olduğu bilincini taşıyarak yaşamını devam ettirir. Çünkü "göçebe yaşam, katı doğa koşullarında ve dış düşmanların varlığında bir gruba ait olmadan tek başına var olmayı olanaksız kılar" (Saydam, 2013: 147). Bu açıdan geleneksel kültürde doğa, bilginin ve estetik ifadenin yaratımına ana kaynak olduğu gibi tecrübenin öğretildiği, aktarıldığı, yaşatıldığı bir yer olarak da sosyo-kültürel yaşamın merkezinde bulunur. Toplumsal yaşamda karşılaşma, sosyalleşme, eleştirme ve haber almanın yeri olarak doğa, sözlü kültür ürünlerinde ontolojik ve estetik söylemin ana noktalarından birini oluşturmaktadır.

Sözlü kültür ürünlerinde doğa, mekânın olduğu kadar zamanın da boyutlandırılmasını sağlamaktadır. Çünkü "dil yoluyla zamana referans verirken mekân kavramlarını, maddi imgeleri kullanırız" (Erzen, 2020: 51). Geleneksel toplumlarda mekân ve zaman arasında bir ilişki bulunmaktadır, zaman doğadaki değişim ve dönüşüm üzerinden saptanmaktadır. A.Giddens'a göre "ne zaman hemen hemen evrensel olarak ya nerede ile ilişkilendirilirdi ya da düzenli doğal olaylarla tanımlanırdı" (Giddens, 2010: 23). Doğadaki değişim ve dönüşümler, nesnelere, mevsimler geleneksel toplumların zamanı tayin etme yollarından biridir. Bu bağlamda kutlamalar, bayramlar, şölenler de doğaya bağlı döngüsel zaman anlayışını yansıtmaktadır. Çizgisel zamana fiziki olarak bağlı insan, hatırlama, unutma, belleği canlı tutma özellikleriyle de döngüsel zamanın bir aktörüdür. Yatay düzlemde çizgisel bir zaman anlayışında insan, hatırlama temeline dayalı döngüyü kolektif belleği ile yaşatır ve aktarır. Bu bağlamda "toplumun belleği gidebildiği yere kadar yani onu meydana getiren grupların belleğinin eriştiği yere kadar uzanır" (Halbwachs, 2018: 101). Kültürel bellekte kuşaklararası aktarım ise hatıraların anlatılarak ya da performansların tekrarlatılarak canlandırılmasına dayanır (Assmann, 2015: 23). Böylelikle farklı zamanlarda ve mekânlarda geçmiş, tekrar canlandırılır. Geleneksel bilginin yaşaması ve yaşatılmasının en önemli koşullarından biri budur. Çünkü bireysel olan çizgiseldir, kolektif olan döngüselidir. Bireyin belleğindeki tekrara dayalı döngüsellik kodları ile doğanın kendi içindeki döngüsellik örtüşür. Çizgisel olanın sonlu olması, bitmesi ve tükenmesinin farkındalığını yaşayan insan; döngüsel olanın tekrar edebilme özelliğini, sonun bitiş değil yeni bir başlangıca kaynak olduğu düşüncesini kültürel yaratım söylemlerinin felsefi ve estetik boyutuna taşır. Döngüsel zaman anlayışı felsefi ve tasavvufi sistemde varlığın özü anlayışına temel oluşturur. J. Erzen'e göre "sanatlar, müzik, resim, mimari ve kent, genellikle zamanın akışındaki, günlerin ve mevsimlerin hareketindeki sonsuz çeşitliliğe göre biçimlenmiş ve bu farklı yaşantıları döngüsel değişimlere göre ifade etmek ve ortaya çıkarmak istemişlerdir" (Erzen, 2020: 45).

Edebiyatta doğanın döngüsü insan yaşamının belirli dönemlerinin anlatımına da eşlik etmiştir. Yaşlılığın sonbahar ve ölümü, gençliğin ilkbaharı ve yaşama sevincini çağrıştırmaları döngüsel zamanın insan yaşantısının dönemlerini anlatan sembolik bir kodlaması olmuştur. Böylelikle “bir sembol benliğimizin dışını yansıtmaktadır. Sembolize ettiği şey ise içimizde saklıdır” (Fromm, 1992: 25). Sözlü kültür ürünlerinde de mevsimler, bitkiler, doğa olayları, doğadaki varlıklar ve bunların insan zihninde oluşturduğu çağrışımlar, benzerlikler, karşıtlıklar, estetik söylemin kaynakları durumundadır. Özellikle dişil bilincin egemen olduğu anlatılarda doğa ile ilgili kodlamalar zamanı, cinselliği, doğumu, gençliği ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu durum kadın ve doğa arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Çünkü “kadın doğadır, bilinçdışıdır, ay, gece, karanlık ve ıslaklık dişil ilkenin temsilleridir. Bu bağlamda kadın da doğa gibi “doğuran, besleyen ve koruyandır” (Saydam, 2013:140).

Sözlü kültür ürünlerinde bilginin alındığı, üretildiği, saklandığı ve aktarıldığı alan olarak doğa, hem gerçekliğin hem de sembolik anlamlarıyla kolektif ve bireysel yaratıcılığın oluşumunun ana kaynaklarından biridir. Geleneksel kültürde pek çok anlatı, temsil ve bunların ifade ettiği metaforik ve sembolik anlamlar doğanın gerçekliğinden bağımsız değildir. Doğanın çağrışımları, insanın evrendeki varoluşunun ve kendini mekândaki konumlandırışının esas unsurudur. J. Erzen’e göre “Algının sonucunda oluşan imgelem, nesneden bağımsız değildir. Bu açıdan herhangi bir temsil-ki buna sanatta dahildir- nesneden bağımsız değildir ve bir şekilde temsilin kavranması gerçeğin bilinmesiyle ilgilidir” (Erzen, 2020: 37). Gerçeğe yapılan kültürel yorumlar anlatının ve temsilin imgesel yapısını oluşturmaktadır. Sözlü kültür anlatılarında ve gösterimlerinde bilişsel, psikolojik ve kültürel yorumlamalarla algılanan bir doğa, nesne ve mekân ile düşünce, duygu ve kültürel yorumlamalar bir araya gelmektedir. Böylelikle sözlü kültür ürünlerinde kişinin hayatta kalmasını sağlayacak işlevsel bilgi, aynı zamanda estetik bir söylemin ana unsuru hâline de gelmektedir. Özellikle efsane, atasözü ve destanlarda toplumların başından geçen tarihi olayların, doğa ile ilgili gözlemlerin, hayatta kalmayı sağlayacak formüllerin estetik söylemlerini görmek bu açıdan mümkündür.

Mânilerde Görselleştirmenin Estetik Boyutları

Sözlü kültür ürünlerinin pek çoğunda olduğu gibi mâni türünde de söylemi görsel boyuta taşıyan canlı bir doğa tasviri ile karşılaşılacaktır. Mânilerde doğanın görselliği söylemin arka planına bir fon oluştururken varlıkların öze dayalı hareket ve sesi ise duyguların aktarımının metaforik kodlamalarının temelini oluşturmaktadır. Araştırmalar, korteksin büyük bölümünün görsel uyaranlara tepki verdiğini, küçük alanların ise seslere, dokunsal uyaranlara, kokulara, tatlara olan hassasiyeti gösterdiğini ortaya koymakta ve düşünce ile gerçek hayattaki deneyimler arasında bir ilişkinin olduğunu, metaforlar aracılığı ile de soyut düşünceleri ifade ederken özellikle duysal ve motor becerilerle edindiğimiz deneyimlerden yararlandığımızı ifade etmektedir (Groh, 2019: 200). Bu açıklamalar, sözlü yaratımı görsel deneyimlerin duygularla eşlendiği bir alan hâline gelmektedir. Bu bakımdan görme, edebî esere hem ontolojik hem de estetik bir değer katmaktadır (Tunalı, 1971: 112). Mânilerin ilk iki dizisinde doğadaki nesnelere veya eşyaların özelliklerinin algılanabilir yapısı, sembolik anlamlar dünyasının taşıyıcısı niteliğindedir. Bu bağlamda “tinsel düzen, duyulur dünya, algı düzeniyle birlikte bize verilir. Çünkü real bir taşıyıcının olmadığı yerde, bir anlamdan söz açılmaz. Anlam dünyasını, tinsel düzeni taşıyan doğrudan doğruya duyulur yapıdır” (Tunalı, 1971: 83).

sembolik anlam, şiirin bütününde anlatılan duyguların göstergesel kodlarını oluşturmaktadır. Bu açıdan "imge ya da sunum sadece görüp bildiğimiz, yani at, insan, ya da çiçeğin temsili değil, aynı zamanda görülmeyen bir şeyin de görünmesini sağlayan bir belirlemedir" (Erzen, 2020: 77). Sözlü gelenek kültürü şiirinde görünenin altında yatan görünmeyen anlamlar söylemin felsefi, tasavvufi, estetik, duygusal kültürel kodlarını oluşturmakta ve yaşatmaktadır. Böylelikle mâniler, yüzyıllar boyunca ortak kültürel kod ve anlamlandırmalarla taşınan motiflerin altlarında yatan derin anlamları hatırlatıcı ve aktarıcı durumdadır. Mânilerde ontolojik ve estetik değeri taşıyan, kelimelerin parataktik yapının özelliklerine göre kazandığı anlam değerleridir. J. Erzen'e göre "parataktik yapının özelliği her cümlelerin, her fikrin ve anlatımın değeri eşit olması ve bütünü yan yana eklenen özerk parçalardan oluşmasıdır" (Erzen, 2020: 40). Mânilerde ilk iki dizenin son iki dize ile anlamca bağlantısız gibi görülmesi her bir fikrin anlatım değerinin eşitliğinden kaynaklanmaktadır. Dizelerdeki her bir unsurun oluşturduğu anlam, bir dörtlükte tamamlanmaktadır. Çünkü "bir imgenin anlamı onun hemen yanında görülen ya da hemen arkasında gelen şeye göre değişir. O imgenin taşıdığı yetke, içinde görüldüğü tüm bağlama yayılır" (Berger, 2020: 29). Mânilerin ilk iki dizesi, genellikle doğadaki bir unsurun tasviri veya özelliği ile başlamaktadır, bu doğa tasvirinde kullanılan kelimeler, zihinde bir resim oluşturmaktadır. Zihinde sözcüklerle oluşturulan resimde her bir sözcüğün ontolojik olarak kolektif bellekte işaret ettiği anlam katmanları bulunmaktadır. Bu anlam katmanları ilişki kurma, çağrışım ve benzerliklerden yola çıkarak bir kavramı ilgili olduğu diğer kavramlarla birlikte derin kültürel, psikolojik ve sembolik anlamlarını da hatırlatacak şekilde bir araya getirmektedir. Bu durum, kültürel yaratımda sürekliliğin en önemli halkalarından birini oluşturmaktadır.

Örneğin;

Şu dağlar olmasaydı

Çiçeği solmasaydı

Ölüm Allah'ın emri

Ayrılık olmasaydı (Özarslan, 2017: 121)

Mânisinde ilk iki dizede kullanılan doğa ile ilgili unsurlar, kavramsal bir metafor oluşturmaktadır. Mâninin son iki dizesi ise bu kavramsal metaforların anlamlarının açıklığa kavuştuğu bölümdür. Bu anlatım tarzında mânilerde hem bilişsel hem psikolojik hem de kültürel semboller tek dörtlükte bir araya getirilebilmektedir. Tek dörtlük, algılanan bir doğa, nesne ve mekân, anlatılmaya çalışılan düşünce, duygu ve bunun kültürel yorumlamalarının sentezini ortaya koymaktadır. Bu mânide "dış dünyanın bilgisi üzerinden bilişsel etkinleştirilmenin" kodlarını şu şekilde okumak mümkündür. "Şu dağlar olmasaydı/ Çiçeği solmasaydı" dizelerindeki bilişsel çağrışımlar "dağlar yüksektir/ yüksek olduğu için ulaşılması zordur/ yüksek olduğu için arkası görülmez/ görmediğimiz yerler bizim için bilinmezdir. Dağlarda çiçekler vardır/ dağlar çiçekler için yaşam alanıdır/ dağlarda çiçek canlıdır/ solan çiçek ölür/ gibi bilişsel bir gerçeklikle bütünleşirken, "Ölüm Allah'ın emri/ Ayrılık olmasaydı" dizelerinde bilişsel çağrışımlar insan canlıdır/ canlı olan ölür/ ölüm kaçınılmazdır/ insan bunun zamanını bilemez/ ayrılık fiziki olarak bir arada olmamaktır / mesafedir/ uzaklıktır/ bilinmezliktir/

görememektir anlamları ile bütünleşmektedir. Bu dörtlükte “solmak ve ölmek” ile “dağ ve ayrılık” kavramı arasında gerçek dünya bilgilerine dayalı bir ilişki kurulmaktadır. Böylelikle M. Lüleci'nin de belirttiği gibi “şiir dilinde metaforlar dilde değil, insanın bilişselliğinde meydana gelmektedir. Kısaca, metaforun özünde yatan, dil değil, bizim bilişsel bir alanı, diğer alanlardan hareketle nasıl kavramsallaştırdığımızdır” (Lüleci, 2010: 486).

Mânide geçen ifadelerin kültürel bellekte aldığı anlamlar gerçek dünya bilgilerinden bağımsız değildir. Bu dörtlükte ilk dizede geçen “dağ ” özellikle sözlü kültürün pek çok anlatısında “yatay eksende dikey bir hareketlilik oluşturarak erişilmezlik, ulaşılmazlık, giz, ayrılık, hasret” anlamlarıyla kullanılan kültürel bellek metaforudur. Dağ, psikolojide “büyüklüğü ve yüksekliği ile yetişkin kişiliği ve yolculuğun, tırmanışın hedefini temsil eder ve kendilik anlamına gelir” (Jung, 2012: 89). Bu bağlamda mâninin ilk dizesinde yer alan dağ, kültürel bellekteki anlamına uygun olarak mâninin dördüncü dizesinde yer alan ayrılık ifadesiyle açıklığa kavuşurken; mâninin ikinci dizesinde yer alan “çiçeğin solması” ifadeleriyle canlı varlıkta yaşamın sona ermesinin çağrışımı, üçüncü dizede yer alan “ölüm” ifadesiyle açıklığa kavuşmaktadır. Bu durumda ilk iki dizede doğanın unsurları üçüncü ve dördüncü dizede yer alan “ölüm ve ayrılık” ifadelerinin metaforik anlamlar taşıyan kodları olarak görülmektedir. Bireyin zihninde doğal olanı (ölümü) kabullenmenin çaresizliği ile kontrol dâhilinde olana (ayrılık) müdahale edememenin verdiği çaresizliğin çatışmasının anlam yoğunluğu mâninin bütününde ortaya çıkmaktadır. Bu dörtlükte sözü söyleyen, doğal döngünün ve duygusal yoğunluğun anlatımı için ilk iki dizede doğanın unsurlarını kullanarak bir resim oluşturmuş ve canlı bir doğa algısıyla oluşturduğu bu resme dinleyici dâhil etmiştir. Böylelikle yüzyıllardan beri kullanılan kodlar ve metaforlar, bireyin ayrılığı kabullenişinin, çaresizliğinin ve hüznünün duygusal ifadesinin estetik anlatımına kaynak oluşturmuştur.

Hüzün duygusunun görsel ve işitsel öğeler kullanılarak aktarıldığı bir diğer mâni ise şöyledir:

Ağların çağlar gibi

Derdim var dağlar gibi

Ciğerden yaralıyım

Gülerim ağlar gibi

Her gelen bir gül ister

Sahipsiz bağlar gibi (Özarlan, 2017: 134)

Bu mânide de yalnızlık ve ayrılık duygusunun anlatımında doğadaki unsurlar kullanılmıştır. Duygunun yoğun bir şekilde hissedildiğinin kodları, doğadaki nesnelere şiddeti, yoğunluğu (çağlamak), niceliği (dağın büyüklüğü, yüksekliği), mekânın çağrışımları (sahipsiz, viran bağlar) ile aktarılmaktadır. Sözlü şiirin yaratıcısı doğanın çağrışımları ile duyguları arasında bir bağlantı kurmakta ve kültürel belleğin kodlarını kullanarak sözlerle duygularını resmetmektedir. Mâninin ilk dizesinde ağlama eyleminin yoğunluğu suyun çağlama eylemi ile bütünleşmektedir. Çağlayan bir su imgesiyle zihinde çağrışım yapan anlamlar ise hız, süreklilik, yoğunluk, tehlike ve yüksek sestir. Ağlama eyleminin fazlalığını ifade etmek için kullanılan estetik kod “çağlamak” tır. Kişinin sıkıntısı ve hüznünün fazlalığı da kültürel bellek

metaforu olan "dağ" ile aktarılmıştır. Bu dizede "dağ", nicel bir duruma işaret etmekte ve dert yükünün duygusal yoğunluğunun aktarımına vesile olmaktadır. Duygu anlatımında doğadaki unsurlar kadar vücudun belirli bölümlerinin kullanılması da sözlü kültür ürünlerinde oldukça rastlanan bir durumdur. Vücut, hüznün gösterildiği ve hissedildiği yerdir. Özellikle sözlü gelenekte ciğer, hüznü anlatmak için kullanılan en önemli organlardan biridir. Türkçede kalıp ifadeler incelendiğinde "ciğer" ile ilgili kullanımların daha çok hüznle ilgili duygu yoğunluğunu anlatmak için kullanıldığı görülmektedir. "Ciğeri parçalanmak, ciğer kebab olmak, ciğerini delmek, ciğeri sızlamak, ciğerine işlemek, ciğerini yakmak" ifadeleri yoğun hüzn duygusunu ifade etmek için kullanılan kalıp ifadelerdir. Bu mânide acı duygusunun sembolik olarak gösterildiği organ "ciğer"dir. Beyin ve yürek bir organizmanın hayatta kalmasını sağlayan temel organlardır ama bunların iyi bir şekilde çalışmasını sağlayan "nefes"tir ve nefes ile ilgili organ ciğerdir. Bu bağlamda yaşam ile ilişkilendirilen nefes ve çok yoğun yaşanan acı durumlarında nefesi doğru alamama, kesik kesik alma, nefessiz kalma gibi durumların vücutta yarattığı semptomların ifadesi ciğerin yanması, parçalanması, sızlaması, yaralanması gibi eylemlerle mecazi bir şekilde aktarılmaktadır.² Mâni dördlüğünde "ciğerden yaralıyım" ifadesi de hüzn duygusunun içsel (duygusal) bir göstergesinin kodlarını aktarmaktadır. Bu mânide son iki dizede asıl derdin yalnızlık olduğu ile ilgili mesaj ilk dört dizede hüzn duygusunun doğaya dayalı göstergelerle anlatılan fiziki belirtilerinden çıkarak mekân sembolizmi ile açıklığa kavuşmaktadır. Burada mekân (sahipsiz bağlar) ve bu mekânla ilişkilendirilen nesne (gül) bağlantısı üzerinden yalnızlık, kimsesizlik, duygusu aktarılmaktadır. Sahibi olmayan bir yerin sahipleneni çok olur anlayışıyla bireyden beklenenler, bireyin bu beklentilere veremeyeceği karşılıklar ve bu karşıtlığın yarattığı duygu durumunun oluşturduğu anlaşılama ve yalnızlık duygusunun yarattığı dert, sembolik bir şekilde "sahipsiz bağ" "gül" "çağlayan su" "dağ" gibi kültürel belleğin anlam yüklü sembolleriyle zihinde resmedilerek aktarılmıştır.

Cinsel Haz ve Arzunun Estetik Söylemi Olarak Doğa

Mânilerde doğa ile ilgili unsurlar, aşk, cinsellik duygusunu anlatmak için de kullanılmaktadır. Özellikle bitkiler, çiçekler, su, yağmur, bulut, toprak iki sevgilinin bir araya gelme isteğinin estetik kodlarını oluşturmaktadır. Mânilerde doğa ile ilgili unsurlar özellikle de çiçekler cinsel haz ve birleşme isteğinin estetik ifadesi olarak kullanıldığı gibi sevgilinin fiziki özelliklerini, güzelliğini, nazını, cefasını aşk acısını, ayrılığı, kavuşmayı da ifade etmek için kullanılmıştır. Çiçeklerin taşıdığı sembolik anlamlar, doğayı çok iyi tanıyan ve gözlemleyen bir kültürün estetik söyleminin yüzyıllar boyunca ayrılmaz parçası olmuştur.

Bu bağlamda Türk sözlü şiir geleneğinde duyguların estetik ifadesinde kullanılan çiçeklerden biri karanfildir. Karanfil Türk kültüründe oldukça işlevsel olarak kullanılan bitkilerdendir. Bu çiçek hoş kokusu, rengi, tohumlarının ilaç olarak kullanılması nedeniyle şifanın, güzelliğin ve aşkın estetik söylemi olmuştur. Karanfil tohumunun çiğnenmesi sonucunda ortaya çıkan rayiha ağız kokularının giderilmesi amacıyla pek çok medeniyette çok eskiden beri kullanılmıştır. Karanfil tohumlarının ağrı kesici, mikropları önleyici özelliği olduğu bilinmektedir. Geleneksel kadın süslenmesinde ise karanfil,

² Özellikle negatif duygu yoğunluklarının (stres, öfke, nefret, kırgınlık, panik, üzüntü vb.) karaciğer, kalp gibi organlara zarar verdiği farklı araştırmalarla ortaya konmuştur.

hızmanın yerine kullanılan bir süs aksesuarı olmuştur. Aynı zamanda karanfil çini sanatında, taş, kumaş ve işlemlerde oldukça fazla kullanılan motiflerdendir. Halk ve Divan şiirinde ise âşğın sevgisini anlatmasının sembollerinden biridir ve sevgiliyle ilgili kullanılan pek çok benzetmede de bu çiçeğe yer verilmiştir. Bu çiçeğin cinsel haz ve arzuyu ifade etmek için kullanıldığı mâni dörtlüklerinden biri ise şöyledir:

Karanfilim ek beni

Sulu yere dik beni

Eğer çiçek vermezsem

Kama ile sök beni (Özarslan, 2017: 90)

Bu dörtlükte cinsel olarak arzulan sevgili ile bilinçaltına yerleştirilmiş birlikteliğin ifade edilmesi söz konusudur. Mâninin birinci dizesinde kullanılan “ekmek” fiili ile ikinci dizesinde kullanılan “dikmek” fiili karanfilin hem ekilebilir bir tohum hem de dikilebilir bir bitki olduğunu göstermektedir. Bu açıdan “tohum ve meyveler yaşamda aynı şeye karşılık gelir, meyveler düşerler, tohumlar yukarıya yönelirler: evreni yöneten canlı yaşam imgesidir bu” (Durand’dan aktaran Aktulum, 2021: 450). Bu özelliği ile tohum ve bitki yeniden başlamanın, doğanın canlılığının, yani dikey hareketliliğin bir sembolüdür. Bitki ve tohum birbiri için yaşam kaynağı durumundadır. Bitki bir süre sonra tohuma dönüşür, toprağa düşer, toprağa düşen tohum tekrar çiçek olur. Bu açıdan doğanın kendi içindeki döngüsellığı, “tohum” sembolüyle kendi özünde var olan bir canlılığın ve yaşam kaynağının metaforik söylemini oluşturur. Mâninin ilk iki dizesindeki “ekmek” ve “dikmek” fiilleri aynı zamanda cinsel birleşme isteğinin sembolik olarak dile getirildiği ifadeler olarak da görülmektedir. “Ekmek” fiili ile topraktaki doğum, yeşerme ve canlanmaya işaret edilmektedir. Toprak dişil bir öge olarak doğumun, üremenin asıl yeri konumundadır. Burada tohumla sembolik olarak ifade edilen döllemeyi ve yeşermeyi sağlayan spermidir. İkinci dizede geçen “sulu” yer ifadesi de yine “dişil” ögenin bir sembolüdür. Bu dizede sulu yer ile sembolik olarak anlatılmaya çalışılan kadının cinsel organıdır. İkinci dizede yer alan “dikmek” eylemi ile de cinsel birleşme anlatılmaktadır. Bu durumun sonucu olan doğurganlık eylemine gönderme ise üçüncü dizede geçen “çiçek vermezsem” ifadesiyle dile getirilmektedir. Özellikle kültürel yaşamda çocuk sahibi olma oldukça önemlidir. Kadının ve erkeğin söyleminin en önemli toplumsal göstergelerinden biri çocuk sahibi olmaktır. Dişil ve erilliğin kimlik kodlamaları kültürel yapıda kadınlık-annelik, erillik-babalık söylemi içinde oluşmakta ve yaşatılmaktadır. Çocuk sahibi olamamanın yarattığı duygu ise son dizede “sökme” fiiliyle belirgin hale getirilmektedir. Toprak bitki için temel yaşam kaynağıdır. Topraktan ayrılan bitkinin yaşaması söz konusu değildir. “Sökme” eylemiyle bitkiyi bulunduğu yerden ayırma, işlevsiz hale getirme ve canlılığı sona erdirmeye söz konusudur. Üçüncü dizede anlatılan çiçek verememe durumunda cinsel anlamdaki bir işlevsizliğe vurgu yapılmakta ve son dizede doğurganlığın olduğu yerden uzaklaşma bilinç düzeyinde cinsel anlamda işlevsizliğin ortaya konmasının söylemi hâline gelmektedir. Bu bağlamda karanfil şiirde aşkın, birlikteliğin bilişsel, kültürel ve psikolojik anlamlar taşıyan estetik bir söylemine kaynaklık etmektedir.

Mânilerde doğa olayları da duygu aktarımının önemli göstergesel kodlarından birini oluşturmuştur. Bu göstergesel kodların oluşumunda değişen duygu durumlarının etkisi büyüktür. Çünkü “tıpkı havanın

durumu gibi, duygularımız da bazen doğanın kararsız ve kontrol edilemez değişimleriyle benzerlik gösterir. Bu durum, duygusal atmosferimizi tanımlamada etkili bir anlatım biçimi sağlar" (Türkyılmaz, 2018: 143). Bu açıdan yağmur, sözlü şiir geleneğinde bolluğu, bereketi ve canlılığı ifade etmek için kullanılan doğa olaylarından biri olduğu gibi birliktelik, kavuşma isteğinin kültürel bellekte aktarıcısı hâline gelmiştir. Aşağıdaki mânide yağmurun yağışından önce doğanın aldığı değişim ve dönüşüm renk, giyim-kuşam göstergeleriyle birlikte kavuşma, birlikte olma isteğinin çok katmanlı estetik söylemini oluşturmuştur.

Ak şalım kara şalım

Dağları dolaşalım

Sen yağmur ol ben bulut

Göklerde buluşalım (Özarlan, 2017: 26)

Bu dörtlükte Hint'ten gelen değerli yün kumaş olarak tanımlanan "şal" renk göstergeleriyle birlikte kullanılmıştır. Dörtlükte giyim-kuşam unsuru olarak "şal" aynı zamanda örtücülük özelliğini çağrıştıracak bir biçimde de kullanılmıştır. Şalın örtücü ve kaplayıcı özelliği ile gökyüzündeki bulutların güneşi, ışığı, aydınlığı örtücülüğü, kapaticılığı anlamsal olarak birbiriyle bütünleşmekte ve bu söylem, yağmur öncesi gökyüzündeki bulutların durumunu çağrıştırmaktadır. Şalın örtücülük özelliği aynı zamanda "gizlilik" kavramını da çağrıştırmaktadır. Örtücü, gizleyici özelliklere sahip olan şalın mâni dörtlüğü içindeki imgesel çağrışımı ise "döngüselliktir". Çünkü "dokuma, örme simgesel olarak yeniden başlama imgesi içerir. Dokuma gibi kumaş bir sürerlilik simgesidir. Ortak bilinçaltında bir "döngüsellik" tekniği olarak kullanılır, bir ritme uyar. Süreksizliğin, kopukluğun, kopmanın karşıtıdır" (Aktulum, 2021: 455). Bu açıdan "ak ve kara şal" ifadeleri, doğada bolluk, bereket ve buna bağlı olarak süreklilik, döngüsellik ve yaşamın simgesi olan yağmurun oluşumunun belirtisi olan "bulut" kavramına gönderme yapmaktadır. Gökyüzündeki ak bulutların yerini yavaş yavaş kara bulutlara bırakmasına dayalı hareket yağmurun başlangıcını oluşturmakta "ak ve kara" sıfatları ise doğadaki sürekliliğin ve döngüsellikğin renk temeline dayalı sembolik ifadesini ortaya koymaktadır. Mâninin anlam bütünlüğü içinde "ak ve kara" hem doğadaki değişim ve dönüşümün gözlem temeline dayalı durumunu hem kültürel yapının derin psikolojik anlamlarını hem de bireyin duygu dünyasının dışavurumunu ortaya koymaktadır. İmgesel olarak kara "gecenin, bilinçaltının, karanlığın" sembolüdür. Bu bağlamda "kara şal" ın ifade ettiği kara bulut, mâninin diğer dizelerinde aktarılmak istenilen birleşme arzusunun bilinçaltındaki kodu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ak ise "gündüzün, aydınlığın ve parlaklığın" rengi olarak yeniden başlamayı sembolize etmektedir. Bu kavramların ifade ettiği zıtlık, doğada bütünlüğün, ardılığın ve sürekliliğin ifadesi olmaktadır. Ak ve kara zıttır ama biri olmadan diğeri de olmaz. "Ynen klasik Çin felsefesinde ifade edildiği gibidir: yang (aydınlık,sıcak,kuru ve eril ilke) yin'in (karanlık, soğuk, nemli ve dişil ilke) tohumunu kendi içinde barındırır, aynı şey diğeri için de geçerlidir. Buna göre maddede ruhun tohumu, ruhta da maddenin tohumu vardır" (Jung, 2012: 44).

"Ak ve kara şal" ifadesiyle de cinsel birleşme arzusu, yeni başlangıç ve buna dayalı olarak sürekliliğin metaforik söylemleri ortaya çıkmaktadır. K. Aktulum, gece-biçimli simgelerin akıp giden su imgesiyle iç içe olduğunu belirtmektedir (Aktulum, 2021:406) . Mânide gece biçimli simge olarak "kara bulut"

akıp giden su imgesi yani yağmurla iç içe geçmiştir. Kara bulut suyun oluşumunu sağlayan temel öge olarak görülmektedir. Bu bağlamda dışıl unsurla ilişkilendirilen suyun mânideki anlam çağrışımları bolluk, bereket, canlılık, çoğalma ve verimlilik. Suyu oluşturan “kara bulut” imgesi ise eril unsurun bir sembolü olarak görülmektedir. Yağmurun oluşması için ak bulutların yerini kara bulutlara bırakması gerekir. Bir araya gelme ve birlikteliğin sembolik ifadesi ise yağmurdur. Mâninin ikinci dizesindeki dağlar ile dördüncü dizesindeki gökler de mitolojik olarak anlam bütünlüğüne sahiptir. Dağlar, yatay düzlemde dikey hareketliliğin bir sembolüdür. Dikey hareketliliğin buradaki anlamsal gösterimi yükseliş olarak karşımıza çıkmaktadır. Yükseliş, devingen imgeler içerir ve dikeylik bir durumdan başka bir duruma geçişi ve kendi içine yolculuğu simgeler (Aktulum, 2021: 411). Dağlar mitolojide yatay düzlemde dikey hareketlilikle yer eksenini oluştururlar. Aynı zamanda “evrenin kutsal merkezi, gerçek dünya ile öteki dünyanın, hayatla ölümün, gizli olanla açık olanın, merkezle periferinin sınırını oluşturmaktadır” (Bayat, 2007: 218-219). Göğe yanaşmanın, ulaşmanın sembolü olarak da Tanrısallığı sembolize etmektedir. Bu bağlamda “ yükseliş, zamanın ve metafizik bir uzamın ötesine geçmektir” (Aktulum, 2021: 412). Mânide bulutların gökyüzünde dağın tepesinde oluşturduğu görüntü âşğın sevdiği ile bir araya gelme, kavuşma ve birleşme isteğinin sembolik kodunun aktarımı niteliğindedir. Dağ da yatay ve dikey eksenin birleşim noktası olarak fiziki anlamdaki birlikteliği sembolize ettiği gibi dağın göklere doğru uzanması da aşkın ve birlikteliğin manevi anlamda sürmesinin ve ebediyetinin sembolünün estetik söylemi olarak da yorumlanabilir.

Hatırlama ve Unutma İkileminde, Ayrılık ve Kavuşmanın Estetik Söylemi Olarak Doğa

Türk sözlü şiir geleneğinin pek çok türünde olduğu gibi mânilerin de temel konusunu aşk oluşturmaktadır. Özellikle aşk ve sevgilinin anlatımının olduğu bu türde, ayrılığın hüznünün kavuşma isteğinin ise umutlu söyleyişinin izlerine rastlanmaktadır. Âşğın sevgiliye kavuşma isteği hatırlamaya; ayrılma, öfke ve uzaklaşma durumu ise unutmaya gönderimde bulunmaktadır. Hatırlamanın doğaya dayalı estetik söylemleri, doğada bir çiçeğin açılması, baharın gelmesi, güneşli havalar, ışık, parlaklık, suların akış hızı ve sesi, yeşerme eylemi ile aktarılırken, unutma eyleminin doğaya dayalı söylemlerini ise kuruma, çürüme, yok olma, sonbahar, kış, sararma, çiçeğin solması, yaprağın dökülmesi, karanlık, kapalı havalar, kurumuş sular oluşturmaktadır. Aşağıdaki dörtlükte ayrılığın doğaya dayalı söylemleri şu şekilde aktarılmaktadır:

İstanbul’un ağaçları kurusun

Al yeşil yaprağı yerde çürüsün

Benim nazlı yârde çok idi arzum

Aramızda akan derya kurusun (Özarslan, 2017: 135)

Bu mânide de kültürel yaratıcılığın duygu aktarımının kaynağının doğa olduğu görülmektedir. Özellikle negatif duygu yoğunluğunun aktarımının söz konusu olduğu mâni dörtlüklerinde bu duygusal yoğunluk, genellikle yok oluşa dayalı eylemlerle anlatılmaktadır. İncelenen dörtlükte mekân ve mekândaki sembolik anlamlar taşıyan doğa unsurları üzerinden kültürel kodlara dayalı bir anlatım gerçekleştirilmektedir. Çünkü mekân hatırlatıcıdır, gerçektir, sabittir ve süreklidir. Bu bağlamda “herhangi

bir hatıralar kategorisinin yeniden canlanması için, dikkatimizi çevirmemiz gereken şey mekândır" (Halbwachs, 2018: 174). Mekân hatırlatıcı özelliği ile anıların, deneyimlerin ve yaşanmışlıkların gerçekleştiği alandır. Bu özelliği ile mekânın içinde yer alan varlıkların sonlu olduğu düşüncesiyle mekânın kalıcı olma özelliği, hatırlama-unutma, yaşam-ölüm, kalıcılık-geçicilik gibi kavramların sembolik aktarımının kodu olmaktadır.

Dörtlükte ayrılık duygusunun hatırlatıcısı mekân ve mekândaki varlık ve nesnelere. Mâninin birinci dizisinde kullanılan "ağaç" sembolü kültürel yaratıcılığın en eski ve sembolik anlamlar taşıyan kodlarından biridir. Bu özelliği ile kültürel bellek aktarıcısıdır. Sembolik olarak kökleri geçmişe, gövdesi ile şimdiye, dalları ile geleceğe doğru uzanan ağaç, zaman ve mekânları birleştirebilen özelliği de sahiptir. C. Jung, "Ağaç zıtlıkların birliğinin simgesidir, kendini dünyasında yalnız hisseden ve varlığını ne artık var olmayan geçmişle ne de henüz olmamış gelecekle temellendirebilen günümüz insanının bu dünyada kök salan ve göğün kutbuna uzanan aynı zamanda da insanın kendisi olan dünya ağacı imgesine yeniden sarılmasına şaşmamak gerektiğini" (Jung, 2012: 45) belirtir. Mâni yaratıcısı ilk dizide ağaçların kurummasını istemektedir. "Kuruma" eylemi hayat veren asıl kaynağın (su) yokluğuyla gerçekleşmektedir. "Kuruma" eyleminde canlılık yoktur ve kökler kendilerini toprağa bağlayan hayat kaynağından uzaklaşmıştır. Bu bağlamda âşığın kendini yaşama bağlayan hayat kaynağı ise sevgilidir ve âşık da sevgilisinden ayrıdır. "Kurumak" ifadesi ile anlatılan hayat ve canlılığın yokluğu ikinci dizideki ifadelerle daha da pekiştirilmektedir. İkinci dizide yaprakların "al ve yeşil" olması mevsimsel döngü içerisinde "sonbahar ve ilkbahar"a işaret etmektedir. Bir mevsimde canlılığın sona erdiği diğerinde ise tekrar başlaması ile oluşan zıtlık, realitedeki ayrılık durumunun ve bireyin gönlündeki kavuşma isteğinin çatışmasının sembolik ifadesini yansıtmaktadır. Bu iki zıtlığın yarattığı duygu, çaresizliktir ve bu duygu ikinci dizide "çürüme" gibi negatif bir eylemle anlatılmaktadır. Belirli bir süreçte gerçekleşen "çürüme" eyleminde aşama aşama değişim, dönüşüm ve yok oluş söz konusudur. Bu aşamalılık bireyin zihninde ayrılık duygusunu kabullenişinin sembolik bir ifadesi hâline gelmektedir. Bu dizide yaprakların kurumuş ağaçtan ayrı olarak yerde olması da başlangıçta ifade edilen fiziki ayrılığa gönderme yapmaktadır. Üçüncü dizide ise ilk iki dizide anlatılan duygu durumu daha da açıklığa kavuşmaktadır. Özellikle geçmiş zaman ifadesinin kullanılması da gerçekleşmeyen bir isteğin yapısal kodlarını aktarmaktadır. Son dizide ise "kurumuş su" motifine yer verilerek ağaç, toprak, çürüme eylemiyle hava, toprak, su gibi varlığın ve canlılığın temel unsurları tek dörtlükte bir araya getirilmiştir. Mânide seçilen bu öğeler canlılık, döngüsel yaşam ve yeniden doğuşu sembolize etmektedir. Bunların kendi doğalarından kaynaklanan yok oluşlarına (kurumak, çürümek vb.) dair söylemler ise ayrılığın istem dışılığına, müdahale edilemezliğine, tek taraflılığın gönderme yapmaktadır. Son dizide hayat verici olan suyun da kuruması istenmektedir. Suyun kuruması umudun tükenmesine işaret etmektedir. Bu dizide su, dişil öğeyi temsil etmektedir. Dişil öğedeki kurulum ise "organik yaşamın imkansızlığı ve can vericiliğın tükenmesi" anlamındadır (Saydam, 2013). Böylelikle seven ve sevilenin fiziki birlikteliğinin imkansızlığı, gerçekleşmeyişi bu dörtlükte doğaya dayalı söylemlerle aktarılmaktadır.

Sözlü şiir geleneğinde unutma ve hatırlamanın sembolik kodları doğadaki varlıkların yapısal özellikleriyle ilgi kurularak da aktarılmaktadır. Bellek metaforik olarak canlı bir varlığın özellikleriyle anlatılmakta, bu varlıkta "yok oluşa", "sonlu oluşa" ve "bitişe" gönderme yapan kavramlar ise "unutma"

ile ilişkilendirilmektedir. Hatırlama ise “canlı tutmaya”, “yaşatmaya” dayanan kavramlar ile anlatılmaktadır. K. Aktulum, “özellikle yer biçimli simgelerin insanın zamanın akışı karşısında duyduğu derin kaygıyı dile getirdiğini dile getirmektedir” (Aktulum, 2021 : 406). Canlı varlıkta yok oluşa doğru olan değişim ve dönüşümler zamanın ve sürenin geçiciliğini ifade etmektedir. Unutma ve hatırlama süreçleri de zaman kavramı ile bağlantılıdır. Akıp giden zamanda unutmamak hatıralarla, anlatmakla, yaşatmakla, aktarmakla, deneyimlerle, bilgiyle mümkün olmaktadır. Aşağıdaki dörtlükte de hatırlama ve unutmanın metaforik söylemleri yok oluşa dayalı eylemlerle ifade edilmektedir:

Gülüm kurutmam seni

Suda çürütmem seni

Senelerce görmesem

Yine unutmam seni (Özarlan, 2017: 79)

Mânide sözlü şiir geleneğinin en yaygın motiflerinden biri olan gül kullanılmıştır. Mânilerde gül, âşık için ulaşılmayan sevgiliyi, sevgilinin nazını, güzelliğini, cefasını anlatmak için kullanılan kültürel bellek motiflerinden biridir. Bu dörtlükte gül, sevgiliye duyulan aşk duygusunun ebediliğini ve kalıcılığını ifade etmek amacıyla kullanılan bir motif olarak görülmektedir. Aşk duygusunun ebediliği, hatırlama, unutmama gibi bilişsel eylemler, bu mânide doğal olarak yok olma sürecini anlatan kelimelerle aktarılmaktadır. Şiirin ilk iki dizesinde de “kurutmak” ve “çürütmek” bireyin unutma sürecini anlatmak için kullanılmıştır. Bu eylemler gibi unutma da birdenbire değil bellekte izler ve hatıralar bırakarak yavaş yavaş gerçekleşmektedir. “Kurumak ve çürümek“ eylemleri aynı zamanda su ile bağlantılı eylemlerdir. Suyun yokluğu ya da fazlalığı bu eylemlerin gerçekleşme nedenidir. Su, hayattaki pek çok varlık için canlılık kaynağı olduğu gibi gül için de hayat ve can kaynağıdır. Ama su, can verici olduğu gibi aynı zamanda tehlikeye de işaret eder. “Su, iyi ve kötüyü bir arada içeren iki kutuplu bir kavramdır: Hem can verici, hem can alıcıdır. Hem ölümü (suda batma, kaybolma, boğulma), hem doğumu (sudan çıkma) simgeler. Hem susuzluğu gidericidir hem yutucu hem de boğucudur. Hem sıcaktır hem soğuktur. Hem ihtiyaçtır hem tehlikedir” (Saydam, 2013:159). Bu dörtlükte gülü susuz bırakmak yok oluşa (kurumaya), ona çok su vermek de yine yok oluşa (çürümeye) neden olmaktadır. Üçüncü dizede fiziki olarak yan yana gelemeyen, birbirinden uzakta olan iki âşığın durumu ile sudan uzakta olan gülün durumu özdeştir. Gülü kurutmamaya çalışan âşık, sevgilisine duyduğu aşkı ise onu unutmuyarak yaşatmaya çalışmaktadır. Mâninin bütününde sevginin oluşması, yeşermesi için gerekli olan şey gül için su, âşık için sevgilidir. Çiçeği besleyen suyun olmaması da çok olması da yokluğa götürmektedir. Âşığın sevgilisi ile fiziki olarak yan yana olamasa bile ona olan manevi bağlılığı sevgiyi besleyen, büyüten bir unsur olarak görülmektedir. Her daim birlikte olmamanın unutmak için bir neden olmaması düşüncesi ise sudaki uzun süreli kalışın (çürüme) yarattığı olumsuzluk ifadesiyle bütünleşmektedir. Bu bağlamda sözlü kültürdeki cefa çeken, kavuşamayan ama her zaman vefalı, unutmayan, sevgisini zihninde ve gönlünde yaşatan âşığın sevgisini anlatmasının estetik kodları bu dörtlükte de doğanın kültürel bellekteki estetik söylemleriyle aktarılmıştır.

Varlık ve Zamanın Estetik ve Ontolojik Kodu Olarak Doğa

Türk sözlü gelenek şiirinde ele alınan konulardan biri de ölüm ve hayatın geçiciliği fikridir. Kültürel belleğin geçicilik üzerine söylemlerinde de doğa ile ilgili unsurların kullanıldığı görülmektedir. Doğa ve doğa olayları, bireyin duygu dünyasını ve yaşamını ilişkilendirebileceği varoluş alanlarından birini oluşturduğu için yüzyıllara dayalı doğayla etkileşim, gözlemler, yaşantılar duygu dünyasının aktarımının söylemlerine kaynak oluşturmuştur. Böylelikle doğa insan zihninde bir örneklem alanı olduğu gibi bir yaratım ve özdeşim alanı da olmuştur. Bu nedenle kültürel bellekte doğa, yaşanılanların belirli bir bağlamsal çerçeve içine oturtulabildiği, yüzyıllara dayalı bilgilerin bu bağlamsal çerçeve içinde anlamsal kodlarla aktarılabilirdiği bir kültürel bellek mekânı olarak var oluş ve yok oluş ile ilgili söylemlere de kaynak oluşturmaktadır.

Baharın vahtı geçti

Bir güzel bahtı geçti

Dünya bir penceredir

Her gelen bahtı geçti

Nice şah nice sultan

Tahtı bıraktı geçti (Özarslan, 2017:134)

Yukarıdaki mânide "hayatın geçiciliği" fikri ilk mısradaki mevsim ve zaman üzerinden aktarılmaktadır. Doğa, mekân ve zaman konusunda boyutlandırma sağlamakta ve ilkbahar insanın ömrünün gençlik dönemini çağrıştırmaktadır. Baharın vaktinin geçmesi, bireyin kronolojik zaman algısında geçicilik ve sonu çağrıştıran imgelerle örtüşmektedir. Bu bağlamda "yılın mevsimlere ayrılması hep bir başlangıç ve ölüm düşüncesini içerir" (Aktulum, 2021: 450). Doğadaki sonlar yeni başlangıçların işaretiyken, sona erme insan ömrü için "geçicilik fikrini" çağrıştırmaktadır. Fiziki olarak kronolojik zaman anlayışının bedene yansımaları geçicilik, fanilik fikri ile örtüşürken, doğadaki döngüsel zaman anlayışının insan belleğinde ve zihnindeki çağrışımları ise hatırlama, yaşatma şekline dönüşmektedir. Bireyin zihnindeki döngüsellik bellek, hafıza, hatırlama ve hatırladıklarını anlatma ve aktarmayla mümkün olmaktadır. Beden geçicidir ama hatıralar, anılar ve kolektif olan döngüselidir. Bu bağlamda doğal döngü içinde bahar gelir, baharla birlikte duygular da canlanır. Edebiyatımızda bahar, sosyalleşmenin, duygusal yoğunluğun, yenilenmenin, başlangıçların zamanıdır. Mâninin birinci dizesindeki bahar, ikinci dizedeki güzel imgesiyle bütünleşmekte ve sevgi, aşk duygusunu hatırlatmaktadır. Ancak vaktin dolması, geçmesi ve gençlik çağlarının sona ermesi, güzelin bakıp geçmesi ile de "fanilik, geçicilik, sona eriş, bitiş" anlamı üst kurgusal düzeyde bütünleşmektedir. İlk iki dizede zamanın döngüselligi üzerinden bir geçicilik aktarılırken, üçüncü dizede dünya penceresi olan kapalı bir mekâna benzetilmektedir. Özellikle yaşamın, hayatın, dünyanın kapalı bir mekân algısıyla birlikte kullanılmasının örneklerini sözlü kültür geleneğinde görmek mümkündür. Bu bağlamda mekânın içinde bulunan bireyin dış dünyaya açılmasının en önemli araçlarından biri penceredir. Pencere içeri ve dışarı arasında sınırdır. Birey kendi dışındaki olup bitenlere pencereden seyircidir. Burada dış dünyada olup bitene katılma değil, pasif bir şekilde algılama, inceleme, fark etme, anlamaya çalışma söz konusudur. Bu bağlamda mekân kalıcıdır,

değişen ve geçici olan insandır. Kalıcı ve baki olan mekândan izler bırakıp geçenler dünya penceresinden bakanlardır. Bu dizede de birinci ve ikinci dizede yer alan “hayatın geçici” olduğu düşüncesi bütünleşmektedir. Beşinci ve altıncı dizede de de hayatın geçiciliği sosyal statüler üzerinden sezdirilmekte ve anlatılmaktadır. Burada bireyin bilincinde yer eden kişiler, sosyal statüler de kalıcı olarak nitelendirilen âlemde geçicidir, hayatın bu noktada kimseye iltimas geçmediği zenginliğin de, güzelliğin de baki âlemde izler bırakan, uygulanan, bir şeyler yapmaya çalışan insan için geçici olduğu düşüncesiyle bütünleşmektedir. Mânide bahar, dünya ve taht ifadeleri sembolik anlamlarıyla kullanılmıştır. Bu üç sembolle, zaman geçicidir, statüler geçicidir, mekân kalıcıdır, mekânda yer eden nesnelere de kalıcıdır fikirleriyle yaşamın faniliği zıtlıklar üzerinden anlatılmıştır. İkinci, dördüncü ve altıncı dizelerde yer alan “güzel, şah, sultan” ifadeleriyle de bireyin sahip olduklarının geçiciliği ön plana çıkarılmaktadır. Özellikle her dörtlüğün sonunda tekrarlanan “geçmek” ifadesi de bir sona eriş ve bitiş çizgisel düzlemde vurgulamaktadır. “Geçmek” ifadesinde belirli bir mekândan ileriye doğru bir hareket anlamı vardır. Geçilen yer veya şey ; artık geride kalan, arkada bırakıldır. Burada da sona erme ve bitmenin anlamsal kodları eylem üzerinden sezdirilmektedir. Zaman geçer, saatler, dakikalar geçer ve yaşam geçer, son bulur fikri bu şekilde mâninin bütününde doğaya dayalı zaman, mekân ve nesne sembolizmi üzerinden aktarılmıştır.

Hayatın geçiciliği sözlü gelenek şiirinde “yol, yolculuk, yolcu” kavramlarıyla da sembolleştirilerek aktarılmaktadır. Yaşamı sonu görünmeyen bir yol kavramı ile ilişkilendiren sözlü yaratım belleği, dünyayı ise kapalı bir mekân anlayışı ile nitelendirmektedir. Bu kapalı mekân ise yolculuk sırasında yolcunun uğradığı alanlardır. Sosyo-kültürel yaşam tarzı ve bu yaşam tarzının işlevsel metaforik söylemlere kaynak oluşturmuş ve ontolojik anlam katmanlarının aktarıcısı durumuna gelmiştir.

Dünya dediğin inan

İki kapılı bir han

İnsan gelir dünyaya

Geçirmeye imtihan (Özarlan, 2017:65)

Bu dörtlükte de mekân sembolizmi ön plana çıkmaktadır. Dünya insanın yaşam alanı olarak kapalı bir mekân kavramı ile özdeşleştirilerek yolcuların barındığı, konakladığı iki kapılı bir hana benzetilmiştir. Hanlar, çok eski zamanlardan beri Türk kültüründe oldukça önemli yer tutmuş sosyo-kültürel mekânlar olarak görülmektedir. Özellikle farklı nedenlerle yapılan yolculuklar için işlevsel yerler olan hanlar, kişinin dünyadaki hayat yolculuğunun başlangıcı ve sonuna işaret eden sembolik bir anlama sahip olmuştur. Hayat yolculuğunun başlangıcı ve sonu ise kapı sembolizmi ile aktarılmaktadır. Pencere sembolüyle dışarıdakine şahit olan, dış dünyayı gören ve algılayan insan, kapı sembolüyle bilmediği bir dünyanın dışında kalır. Çünkü kapının ardı görünmeyendir, bilinmeyendir ve kapı ardındakileri saklayan bir gizdir. Kapı dışarı ile içeriyi birbirinden ayırır, içeriğinin gizi ancak kapının açılmasıyla algısal anlamda gerçekliğe kavuşmaya başlar. “Gitmek ve gelmek” eylemleriyle bütünleşen ve bu şekliyle yola işaret eden hayat, yaşandıkça gizemi çözülecek bir yerdir. İmtihan denilen şey de yaşantıların oluşturduğu diyalektik yapıda içeriği ve dışarıyı ile var olan ve olmayanın, hakikat ile hakikat olmayanın karşıtlığı içinde bütünlüğe erişme çabasıdır.

Yaşam, var oluş ve yok oluşun estetik ve ontolojik ifade biçimleri sözlü şiir geleneğinde tasavvufi bir anlam ve felsefenin aktarıcısı olan sembollerle de aktarılmaktadır. Bu semboller içerisinde en çok kullanılan ise "su" dur. Bu göstergenin doğadaki değişik şekilleri ve dikey derinlikte işaret ettiği anlamları, yansımaları gizin, hakikatin anlam yüklü kodları olarak görülmektedir. Su sembolizminin tasavvufi anlamları aşağıdaki dürtlükte şöyle aktarılmaktadır:

Deryaya dalan bilir

Dalmayan yalan bilir

Cevahirin kadrini

Can verip alan bilir (Özarslan, 2017: 64)

Bu dürtlükte yaşamın ontolojik bir sorgulamasının söyleme ve sembollere yansımış şekli görülmektedir. Su sembolü üzerinden "varlığın özü ve hakikati" vurgulanmaya çalışılmıştır. Hava, gök ve yer birlikteliğine vurgu yaparak değişimi, durgunluğu ve hareketliliği suyun dönüşümsel özelliklerinden yola çıkarak anlatmak mânilerdeki söylemlerin yaygın şekillerinden biri olarak görülmektedir. Suyun yeryüzünden buharlaşarak gökyüzüne çıkması, yağmur olup, kar olup, dolu olup yeryüzüne inmesi döngüsellik, bolluk ve berekete; ırmak, dere, çay olup bir kaynağa ulaşması hareket ve değişime; deniz ve okyanus olarak mânilerde yer alması ise durgunluğa, derinliğe, belirsizliğe ve tehlikeye gönderimde bulunmaktadır. Suyun bu şekilleri mânilerde yaşamın, ölümün, heyecanın, aşk ve cinsel birleşme isteğinin gizli manalarına kaynak oluşturmaktadır. Bu mânide özellikle suyun görüntü ve imge temeline dayalı çağrışımları, "derya" kelimesiyle görünmeyen, derin anlamına kavramsal ve sembolik bir çerçeve oluşturmaktadır. Suyun yüzeyinde görülen bir yansımadır, su göğü ve çevresinde olanı biteni yansıtan bir "ayna" gibidir. Suyun derinliklerine ne kadar inilirse yüzeyinden çok daha farklı olan bir dünya ile karşılaşılır. Bilişsel psikologlar "Suya dalma –eğer yeniden dışarı çıkılabılırsa-bilinci/bireyi üretken kılar, yaşam gücünü artırır; zira suyla temas yaşam kaynağıyla ilişkiye geçmektir" (Saydam, 2013: 160) der. Deryaya dalan kişi de kendi yaratımının, yaradılışının hakikatine ermeye çalışan ve bu hakikatle benlik bilincini oluşturan kişiye işaret eder. Bu açıdan suyun derinliği, hakikati görebilme ile eşdeğer tutulmaktadır. İnsan; dış dünyayı algılayan, gören, duyan olduğu kadar aynı zamanda duygu ve düşünceleriyle evreninin gizlerini çözümleyebilen kişidir. Doğa ve dünyanın algılanabilir ve görünen tarafı ile deryanın yüzeyi; derinliği ile de insanın hakikate erme, hissetme, duygu ve düşünce tarafına vurgu yapılmaktadır. Suyun derinliğine dalan görünenin ardında yatan görünmeyeni bulabilir. Deryaya dalmayan kişi ise hakikatin gizine, yaşamın anlamına, yaradılışın özüne değil sadece dış dünyanın algı temeline dayalı bilgisine ulaşmaktadır. Bunun ise gerçek bir yansımayla eşdeğer olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda akıl ile gönül, duygu ve düşünce, dış ve iç arasındaki karşıtlıklardan bütünlüğe ulaşabilen ise insan zihnidir. Mânide hakikatin bilgisine erişmenin içsel derinliği ile deryanın derinliği arasında sosyo-kültürel ve psikolojik bağlantılar yapılmıştır. Özellikle bu bağlantılandırmanın anlattığı felsefi düşüncenin özü ise dördüncü dizede açıklığa kavuşarak can alıp veren ulu varlığa işaret edilmektedir. Üçüncü dizedeki cevahir değerli olma özelliğiyle aslında yaratılmış olanlara ve yaradılışın özüne işaret etmekte ve hakiki, esas bilginin anlamlandırıcısı ve taşıyıcısı olan insanın varlık âlemindeki yerine gönderme yapmaktadır. Böylelikle "hikmeti/sırrı bilen, içselleştirdiği bilgi ile kendi iç aydınlığını

bulan, ulaştığı bilinç düzeyi sayesinde bilgelik kazanarak varlıktan geçip yok olan insan” (Öztekin, 2012: 2142) tam bir teslimiyetle tanrının varlığında evrenin derin anlamını kavramaktadır.

Sonuç

Doğa, kültürel yaratıcılığın en önemli temel dinamiklerinden biri olarak Türk sözlü şiir geleneğinde söylemin estetik ve ontolojik kodlarını yüzyıllar boyunca aktarmıştır. Bu gelenekte kültürel belleğin kod aktarıcısı olarak doğa; aşk estetiğinin, hasret, ayrılık ve yalnızlık söylemlerinin, varlık ve zamanın ontolojik aktarıcısı olarak görülmüştür. Sözlü kültür geleneğinin en kısa ve yoğun sembolik anlatımlı türlerinden biri olan mânilerde de doğa çok farklı anlam katmanlarının yüzyıllar boyunca taşıyıcısı olmuştur. Bu çalışma kapsamında incelenen mânilerde su, toprak, hava, bitkiler, mevsimler en çok kullanılan doğa unsurları olmuştur. Doğa unsurlarından su, akıp gidişi ile zamana; toprağı yeşerticiliği ile bolluk ve berekete; hızlı akışı, yıkıcılığı ile kişinin duygu durumlarındaki iniş çıkışlara, nefrete, özleme, kavuşamama ve yalnızlık duygusuna; gözyaşı sembolüyle hüzne; yokluğu ile canlı hayattaki sonlu oluşa, ölüme; derinliği, uçsuz bucaksızlığı ile varlığın derin manalarına gönderimde bulunmaktadır. Mânilerde toprak, canlı yaşamın ana merkezi, doğurganlık, üreme, bolluk ve bereket gibi kültürel bellekteki sembolik anlamlarını korumuştur. Mevsimler, zamana ve değişen, dönüşen duygulara vurgu yapmak amacıyla kullanılmaktadır. Zamanın geçişini ifade etmek için ilkbahar ve sonbahar mevsimleri kullanılmakta ve bu zamanlarda meydana gelen değişimler ise hem insan hayatının dönemlerine hem de hüznün, mutluluk, çaresizlik, beddua, ah gibi kavramlara gönderme yapmak için kullanılmaktadır. Mevsim döngülerinde bitkilerin kendi yapısal özelliklerinde meydana gelen değişimler kuruma, çürüme, sararma, yaprağın daldan düşmesi vb. yok oluşa işaret etmekte bunun duygu dünyasına yansması ise nefret, çaresizlik, kabulleniş, kızgınlık ve umutsuzluk olmaktadır. Mânilerde doğa ile ilgili kullanılan fiiller de varlık-yokluk duygusunu hem estetik hem de ontolojik boyutta aktarmaktadır. Gelmek-gitmek, bakıp geçmek, dikmek, sökmek gibi fiiller de varoluşa, yaşama, ölüme gönderme yapmaktadır. Özellikle ontolojik anlam, mânilerde derinlere inme (deryaya dalmak) ya da yüseklerle çıkma (gökte buluşma, sonsuz kavuşma, birliktelik) anlamı taşıyan fiillerle aktarılmaktadır. Kapalı mekân (han) ve onunla ilgili unsurlar (pencere, kapı) ise bireyin sonlu yaşamına, geçiciliğine vurgu yapmaktadır. Sonuç olarak doğa ile ilgili mânilerin daha çok bilinçdışı temsil ettiği görülmüştür. Bilinçdışıdaki duyguların aktarımında yüzyıllar boyunca derin anlamlara sahip doğa ile ilgili kültürel motifler kullanılmış; doğa duygu durumlarını aktaran estetik ve ontolojik bir yaratım alanı olmuştur. Bilinçdışıdaki duygulara göndermeler yapan doğayla ilgili bu unsurlar da mâninin sembolik bir iletişim dili olduğunu ortaya koymuştur.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Mânilerde Duygunun Estetik Ve Ontolojik Kodu Olarak Doğa” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

Aktulum, K. (2021). *İmgelem Çözümlemesine Giriş*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.

- Assmann, J. (2015). *Kültürel Bellek, Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. İstanbul:Ayrıntı Yayınları.
- Bayat, F. (2007). *Türk Mitolojik Sistemi 2*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Berger, J. (2020). *Görme Biçimleri*. İstanbul:Metis Yayınları.
- Chodorow, N.J. (2019). *Duyguların Gücü, Psikanalizde, Cinsiyette ve Kültürde Kişisel Anlam*. İstanbul:Metis Yayınları.
- Erzen, J.N. (2020). *Çoğul Estetik*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Fromm, E. (1992). *Rüyalar, Masallar, Mitoslar (Sembol Dilinin Çözümlemesi)*. İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Giddens, A. (2010). *Modernliğin Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Groh, J. M. (2019). *Mekân Yaratmak, Beyin Neyin Nerede Olduğunu Nasıl Biliyor?* (Çev. Gürol Koca), İstanbul: Metis Bilim.
- Halbwachs, M. (2018). *Kolektif Bellek*. (Çev. Zuhâl Karagöz). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Jung, C.G. (2012). *Dört Arketip*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Lakoff G. & Johnson M. (2015). *Metaforlar, Hayat, Anlam ve Dil*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Lüleci, M. (2010). Bilişsel Dilbilim, Şiirin Bilişsel Söylemi ve Sisler Bulvarında Bilişsel Etkinleştirme, *Turkish Studies*, Cilt 5, Sayı 4, 479-501.
- Özarslan, M. (2017). *Türk Mânilerinden Seçmeler*. Ankara: MEB.
- Öztekin, Ö. (2012). Ontolojik Boyutta 'Döngüsel Süreklilik' & 'Değişim ve Dönüşüm'ü İmleyen Görsel Sembollerle Şiirin Biçim Düzeyinde Bilinçli Deformasyonu: Divan Şiirinde Deyişbilimsel Bir önceleme Alanı Olarak Biçimsel Sapmalar, *Turkish Studies*, Sayı 7/3, s.2139- 2155.
- Saydam, M. B. (2013). *Deli Dumrul'un Bilinci*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Tunalı, İ. (1971). *Sanat Ontolojisi*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Türkyılmaz, D.(2018) "Bulut Bulut Üstüne" Türkülerde Bulut Kavramının Düşündürdükleri, *Gazi Türkiyat*, Güz/23, s.137-153.

Extended Abstract

In the Turkish oral narrative tradition, the interaction of the individual with nature has formed one of the important dynamics of cultural creativity based on centuries. In myths, legends and epics, which are narratives of cultural memory based on traditional experience, nature is a guiding, protective, curative, meeting daily life needs, as well as symbolic expression of the management system, home and settlement arrangements, eating and drinking culture, entertainment, literary creativity and personal feelings. became one of its tools. The basic structure that forms the meaning and discourse codes of these symbolic expression forms based on centuries is

the interaction of human beings with the outside world. The interaction of human with the world outside himself as biological and cultural being can be studied in psychiatry, anthropology, sociology etc. It has become one of the common issues of many fields such as These branches of science have tried to reveal the inner reality of man and the effects of the world outside himself on this inner reality. As a biological and cultural entity, it constitutes one of the basic dynamics of the act of creating the environment and inner world in which man lives, and the external world and cultural interaction are the main sources for the transfer of emotions in imaginary, metaphoric and symbolic creation. It is the basic way for the subject to comprehend and define the world outside himself, to understand his place in the universe and to create his own inner reality.

Nature and the outside world are a field where the sense of objectivity begins and the being can define itself. It is the external world that creates the individual's perception of time and space. Images, sounds, connotations, that is, perceptible elements of the external world, are the source of making sense of thoughts and feelings, associating, recognizing, distinguishing and forming concepts. By trying to reach the knowledge of the secrets in the essence of objects, man transfers his inner reality to the outer world, and creates the discourses of art and aesthetic creativity with metaphors and symbol language. Human beings, who are cultural beings in a certain society, have left traces in time and space, making the way of progress possible with their creations in different cultural environments. These creations; It has been kept alive and conveyed through narratives based on shared collective memory, performance-based practices created by working together and having fun, behavioral patterns and words based on belief. In this way, the individual has carried his existence and memory beyond centuries as a consciousness that not only observes and understands his environment, but also conceptualizes what he observes in his mind and reveals it in meaningful practices with words, movements, writing, and music.

Nature is one of the most important dimensions, issues, topics etc. of coding and creativity of collective memory in cultural elements that have been created, kept alive and transferred in the oral culture environment for centuries. Many elements related to nature have found their place in many narratives and demonstrations, from behaviors to oral narratives, from dances to music, in the oral culture environment. The associations of nature, history, geography, philosophical thinking, belief systems, lifestyle, and individual experiences have formed the codes of cultural memory based on centuries. In oral culture memory, nature reveals the semiotic codes of understanding and making sense of the universe. In mythologies, stories of people who make sense of the universe based on the characteristics of nature are seen, magical and verbal features are attributed to nature in belief systems, people are grateful for what nature offers to people in celebrations, holidays and festivities, a psychological purification is carried out, human and nature are integrated in village theatrical plays, humans imitate the elements in nature and create ecological He remembers again and again that he is a part of balance and integrity, in dances, human beings adapt to the rhythm and order of nature, convey the codes of traditional ecological knowledge in epics and legends for centuries, accompany nature in folk songs, maniacs and lullabies, and the interaction of the individual with nature leads to symbolic transfers of a semantic inner reality. it causes. In short, human beings convey their existence and the essence of existence with their cultural products. In this context, the functions of nature in literary, cultural creation and emotion transfer will be discussed based on the selected mâni examples in the study.

Geliş Tarihi / Received Date
21.07.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
20.02.2023

Türkiye’de Bütçe Açığının Sürdürülebilirliğinin Çoklu Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Yöntemi ile Sınanması ¹

The Sustainability of Budget Deficits in Turkey: Cointegration with Multiple Structural Breaks

Almila BURGAÇ ÇİL ²

Öz

Bütçe açıklarının sürdürülebilirliği; büyüme, enflasyon ve faiz oranları gibi makroekonomik büyüklükleri etkilemekle birlikte mali disiplinin sağlanması açısından oldukça önemlidir. Artan bütçe açıklarının finansmanında karşılaşılan zorluklar ve kamu borç yükünün artması ise iktisat politikalarının başarılı bir şekilde uygulanması açısından mali politikaların sürdürülebilirliğinin önemini ortaya çıkarmıştır. Böylelikle, Türkiye ekonomisi için bütçe açığının sürdürülebilirliği hem uygulanan makro ekonomi politikaları hem de politika yapıcılarının açısından gittikçe artan öneme sahiptir. Bu bağlamda, çalışmanın amacı Türkiye ekonomisi için bütçe açığının sürdürülebilir olup olmadığını zamanlararası bütçe kısıtını temel alan modele dayalı olarak 1930-2021 dönemi için çoklu yapısal kırılmaları dikkate alarak test etmektir. Kırılma tarihleri 60’lı yılların sonu, 80’li yılların başı ve 2000’li yıllar olarak belirlenmiş ve Türkiye ekonomisi açısından oldukça anlamlı dönemleri işaret etmektedir. Analiz sonuçlarına göre, yapısal kırılmalarla birlikte uzun dönemli ilişkinin varlığına yönelik kanıtlara ulaşılmıştır. Bütçe açığının güçlü/zayıf sürdürülebilirliğine yönelik her bir alt rejimdeki sonuçlara göre bütçe açıklarının güçlü sürdürülebilirliğine ilişkin bulgulara ulaşılamamış olup bu bulgu literatürdeki birçok çalışmanın sonucu ile benzer niteliktedir.

Anahtar Kelimeler Bütçe Açığı, Sürdürülebilirlik, Eşbütünleşme, Çoklu Yapısal Kırılma, Türkiye Ekonomisi

Abstract

The sustainability of budget deficits is very important both in affecting macroeconomic indicators such as growth, inflation and interest rates and ensuring fiscal discipline. The difficulties encountered in financing the budget deficits and the increase in public debt stock have revealed the importance of the sustainability of fiscal policies for the successful implementation of economic policies. Thus, the sustainability of the budget deficit for the Turkish economy has an increasing importance both for the implemented macroeconomic policies and for policy makers. In this context, the aim of study is to test whether the budget deficit is sustainable for the period

¹ Bu çalışma, 9-11 Nisan 2021 tarihlerinde 7. Uluslararası Ekonomi Konferansı’nda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Adana/TÜRKİYE, E-mail: aburgac@cu.edu.tr.; ORCID ID: 0000-0002-9481-8799

1930-2021 using the cointegration test with multiple structural breaks. The break dates were endogenously determined as the end of the 60s, the beginning of the 80s and the 2000s, and they indicate quite significant periods for the Turkish economy. Results indicate that there is evidence for the existence of a long-term relationship with structural breaks. According to the results in each sub-regime for the strong/weak sustainability of the budget deficit, the findings do not provide sufficient evidence for the strong sustainability of the budget deficit in each sub-period.

Keywords Budget Deficit, Sustainability, Cointegration, Multiple Structural Breaks, Turkish Economy

Giriş

Bütçe açıklarının artışı ile birlikte kamu kesimi borçlarının artması uzun dönemde yüksek enflasyon, faiz oranı, döviz kuru gibi makroekonomik değişenler açısından bozulmalara yol açmakta ve bu durum da uygulanan mevcut politikaların etkinliğini azaltmakta ve mali politikaların sürdürülebilir olup olmadığı tartışılmaktadır. Bu nedenle mali açığın sürdürülebilirliği kavramı, uzun süredir ekonomi ve kamu maliyesinde araştırma ve politika tartışmalarının odak noktası olmuştur (Chen, 2014). Maliye politikasının üç temel işlevi olduğu konusunda literatürde fikir birliği vardır; ekonomik istikrar, tahsis ve yeniden dağıtım (Ndoricimpa, 2020). Türkiye ekonomisinin kuruluşundan bu yana uygulanan maliye politikaları zaman içerisinde önemli değişikliklere uğramıştır.

Mali politikaların sürdürülebilirliği, Buiter (1985)'de bütçe gelirleri ve bütçe giderleri arasındaki fark olan bütçe açığının net değerinin Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya (GSYİH) oranını sabit tutan bir politika uygulanması olarak tanımlanmaktadır. Uzun dönemde bütçe açığının sürdürülebilir olup olmadığını analiz etmek için çeşitli teorik yaklaşımlar geliştirilmiştir. Domar (1944) çalışmasında, sürdürülebilirlik terimini açıkça ifade etmese de kamu borcu ile milli gelir arasında uzun dönemli ilişkiyi ortaya koymuş ve kamu borcunun büyüme oranının milli gelir büyüme oranından daha hızlı olmaması gerektiğini ifade etmiştir. Domar (1944)'de durağan durum uzun dönem dengesini ele alırken zamanla gelişen literatürde yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlardan biri de zamanlararası bütçe kısıtı yaklaşımıdır. Zamanlararası bütçe kısıtı temelde borç stokunun gelecekte oluşacak bütçe fazlasının bugünkü değeri ile karşılanıp karşılanamayacağını ortaya koyar. Böylelikle hükümetin her dönemde bütçe kısıtını sağlaması uygulanan politikaların sürdürülebilir olduğunu belirtirken bu durum cari ve iskonto edilmiş gelecekteki fazlaların cari kamu borcunu ödemek için yeterli olması gerektiği anlamına gelmektedir.

Bütçe açığının sürdürülebilirliğinin sınanmasına yönelik olarak literatür oldukça geniş olup literatürde ampirik çalışmalardan elde edilen bulguların zayıf olduğu görülmekte ve bulguların zayıf olmasının iki nedeni olduğu belirtilmektedir. Bunlardan birincisi Afonso (2005)'de zamanlararası bütçe kısıtının test edilmesinde daha güvenilir sonuçların varlığı için ele alınan veri döneminin daha uzun olması gerektiği vurgulanmıştır. Mevcut literatürün çoğuna yönelik ortak bir eleştiri bu bağlamda olup zamanlararası bütçe kısıtının test edilmesinde veri döneminin yeteri kadar uzun olmadığıdır (Bajo-Rubio, Diaz-Roldán ve Esteve, 2010). İkinci olarak da Quintos (1995)'de mali politikaların sürdürülebilirliğinde yapısal değişimlerin, bütçe gelir ve bütçe gideri arasındaki ilişkinin tahmininde etkili olabileceği ve bu değişkenler arasındaki ilişkide yapısal değişiklikleri dikkate alınmadan yapılan analizlerin yanlış olabileceğini belirtmektedir.

Bu bağlamda, bütçe açığının sürdürülebilirliğine yönelik mevcut literatürde yapılan eleştiriler göz önüne alınarak bu çalışmada, Türkiye ekonomisinin kuruluşundan bu yana 90 yılı kapsayan dönem için (1930-2021) bütçe açığının sürdürülebilir olup olmadığını Hakkio ve Rush (1991) tarafından geliştirilen zamanlararası bütçe kısıtını temel alan modele dayalı olarak çoklu yapısal değişiklikleri dikkate alan Kejriwal (2008) eşbütünleşme yöntemini kullanarak test etmektedir. Böylece, bu çalışma, hem analiz döneminin uzunluğu açısından hem de analiz edilen dönemde yapısal değişimlerin göz önüne alınması açısından literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümde literatür ve üçüncü bölümde Türkiye’de bütçe açığının gelişimi açıklanmaktadır. Dördüncü bölümde ise teorik çerçeve ve model yer almaktadır. Beşinci bölümde veri seti ve yöntem açıklanırken altıncı bölümde analiz bulguları tartışılmıştır. Yedinci bölüm ise sonuç bölümünden oluşmaktadır.

Literatür

Zamanlararası bütçe kısıtı yaklaşımı ampirik literatürde çeşitli ekonometrik yöntemlerle test edilmiştir. Birim kök testine göre kamu borcunun durağanlığı maliye politikasının uzun dönemli sürdürülebilir olduğunu göstermektedir. Birim kök yöntemini kullanarak Amerika Birleşik Devletleri (ABD) için maliye politikasının sürdürülebilirliğini test eden çalışmalardan Hamilton ve Flavin (1986), kamu borcunun durağanlığını test etmiş ve bugünkü değer bütçe kısıtı ile tutarlı olduğu sonucuna ulaşırken Wilcox (1989) zamanlararası bütçe kısıtına göre ABD’de maliye politikasının sürdürülebilir olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Zamanlararası bütçe kısıtının test edilmesinde kullanılan diğer bir yöntem ise eşbütünleşme analizidir. Bütçe geliri ve bütçe harcamaları arasında uzun dönemli ilişkiyi ABD için araştıran çalışmalardan Trehan ve Walsh (1988, 1991) ve Haug (1995) bütçe gelir ve giderleri arasındaki eşbütünleşme ilişkisini test etmiş ve ABD ekonomisi için bütçe açığının sürdürülebilir olmadığı ve ayrıca maliye politikasındaki değişikliklerin bütçe finansmanının sürdürülebilirliği üzerinde önemli bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Quintos (1995), Crowder (1997) ve Martin (2000) yapısal kırılmalarla birlikte bütçe açığının sürdürülebilir olup olmadığını araştırmışlardır. Quintos (1995) seksenlerin başlarında ABD’deki yasal vergilerdeki değişikliklerin bütçe açığının sürdürülebilirliği üzerinde önemli bir etkisi olduğunu ve 80’lerin başında yapısal kırılmanın varlığında kırılma öncesi dönemde bütçe açığının sürdürülebilir ancak kırılma sonrası alt dönemde zamanlararası bütçe kısıtının geçerli olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Wu (1998)’de Tayvan için tek yapısal kırılmanın varlığını dikkate alan Gregory–Hansen (1996) eşbütünleşme yöntemini kullanarak bütçe açığının sürdürülebilir olduğunu belirlerken Shastri, Giri, Mohapatra (2017) Güney Asya ülkeleri için yapısal kırılmayı dikkate alarak bütçe açığının zayıf sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bajo-Rubio, Diaz-Roldán ve Esteve (2008) çalışmasında ABD için Bai ve Perron (1998, 2003)’e göre kırılmaları belirlemiş ve çoklu yapısal kırılma ile bazı alt dönemlerde bütçe açığının güçlü sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşırken bazı alt dönemlerde ise zayıf sürdürülebilir olduğuna yönelik kanıtlara ulaşmışlardır. İsveç için Kirchgässner ve Prohl (2008)’de tüm dönem için bütçe açığının sürdürülebilir olduğuna ilişkin bulgulara ulaşırken yapısal kırılmanın varlığında ilk dönemde bütçe açığının sürdürülebilir olmadığını ancak, kırılma sonrası dönemde ise zayıf sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yunanistan için tek ve iki yapısal kırılmanın varlığını

dikkate alan eşbütünleşme yöntemlerini kullanarak bütçe açığının sürdürülebilirliğini test eden Trachanas ve Katrakilidi (2014) bütçe açığının sürdürülemez olduğunu belirtmiştir.

Payne (1997)'de G-7 ülkelerinden Fransa, Japonya ve İtalya için bütçe açığının sürdürülemez, Kanada, İtalya, İngiltere ve ABD için ise zayıf sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşırken, Magazzino, Brady ve Forte (2019)'da ise aynı ülke grubu için bütçe açığının zayıf sürdürülebilir olduğunu belirtmiştir. Green, Holmes ve Kowaski (2001)'de Polonya için mali politikaların ve bütçe açığının sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşırken Papadopoulos ve Sidiropulos (1999)'da 5 Avrupa Birliği ülkesi için, Brova ve Silvestre (2002)'de 11 Avrupa Birliği ülkesi için, Caporale (1995)'de ve Afonso ve Rault (2010)'de 10 Avrupa Birliği ülkesi için, Neaime (2015)'de 5 Avrupa ülkesi için ve Brady ve Magazzino (2018)'de 28 Avrupa Birliği üyesi ülkeler için bütçe açığının sürdürülebilirliğini test etmişlerdir. Alagidede ve Tweneboah (2015)'de Latin Amerika ülkeleri için bütçe geliri ve gideri arasında uzun dönem ilişkisinin olduğunu ve maliye politikalarının zamanlararası bütçe kısıtı ile tutarlı olduğu sonucuna ulaşırken Redda (2020)'de ise Güney Afrika için bütçe açığının sürdürülemez olduğuna ilişkin kanıtlara ulaşmıştır.

Bütçe açığının sürdürülebilirliğine ilişkin olarak Türkiye ekonomisi için yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır ve sonuçlar çalışmalarda ele alınan dönem, kullanılan veri seti ve yöntem göz önüne alındığında farklılıklar göstermekle birlikte yaygın bulgu bütçe açıklarının zayıf sürdürülebilir olduğuna yöneliktir. Bütçe açığının sürdürülebilirliği analizinde birim kök, eşbütünleşme ve kırılmalı eşbütünleşme testleri kullanılarak sınanmıştır. Özatay (1997), Göğül (2016) ve Altun (2017) bütçe açığının sürdürülebilirliğinde birim kök testini kullanırken Günaydın, Azgün ve Taşdemir (2006), Şen, Sağbaş ve Keskin (2010), Yıldırım ve Özcan (2011), Emirkadı (2017) ve Akkuş ve Durmaz (2019) eşbütünleşme yöntemini kullanmaktadır. Özmen ve Koğar (1998), Kuştepeli ve Önel (2005), Göktaş (2008), Payne, Mohammadi ve Cak (2008), Akar (2014), Karatay ve Göğül (2016) ve Kasal (2019) bütçe açığının sürdürülebilirliğinin sınanmasında kırılmalı eşbütünleşme yöntemini kullanan başlıca çalışmalardır. Türkiye ekonomisi için bütçe açığının sürdürülebilirliğine ilişkin literatür Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1. Bütçe Açığının Sürdürülebilirliğine Yönelik Ampirik Çalışmalar

Yazarlar	Periyod	Sonuç
<u>Birim Kök Yöntemi</u>		
Özatay (1997)	1985-1993	Sürdürülemez
Altun (2017)	1950-2015	Sürdürülemez
<u>Eşbütünleşme Yöntemi</u>		
Günaydın (2003)	1987-2003	Zayıf sürdürülebilir

Azgün ve Taşdemir (2006)	1980-2004	Zayıf sürdürülebilir
Aslan (2009)	1980-2005	Zayıf sürdürülebilir
	2006-2009	Güçlü sürdürülebilir
Şen, Sağbaş ve Keskin (2010)	1975-2007	Sürdürülemez
Yıldırım ve Özcan (2011)	1970-2005	Zayıf sürdürülebilir
Emirkadı (2017)	2004-2015	Zayıf sürdürülebilir
Akuş ve Durmaz (2019)	1930-2016	Zayıf sürdürülebilir

Kırsal Eşbütünleşme **Yöntemi**

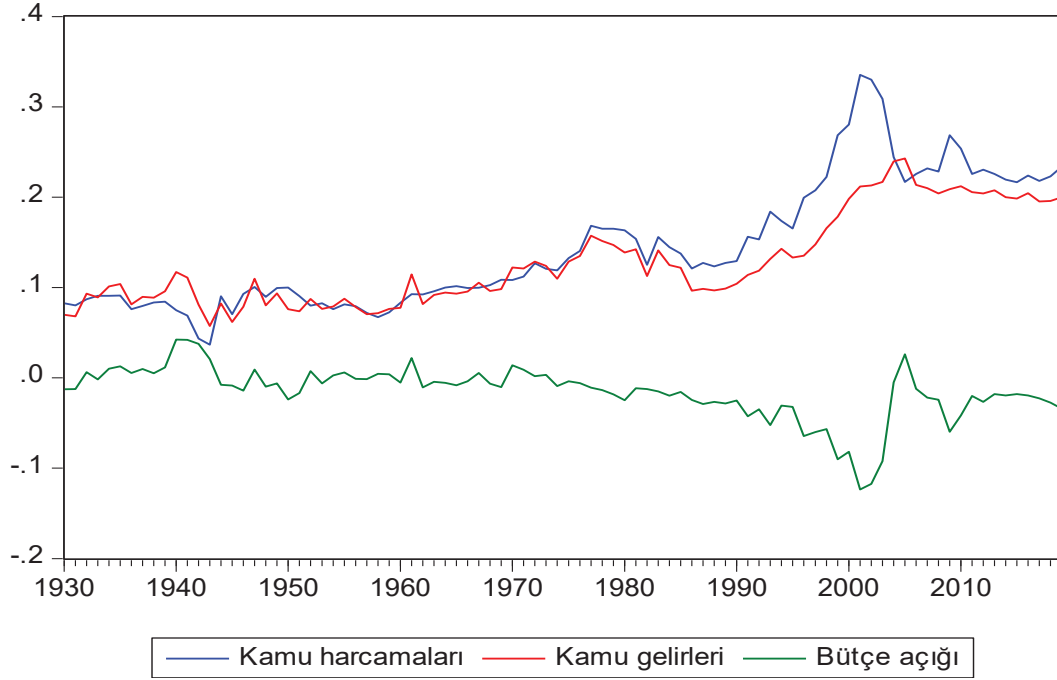
Özmen ve Koğar (1998)	1962-1992	Zayıf sürdürülebilir
Kuştepe ve Önel (2005)	1970-2013	Zayıf sürdürülebilir
Göktaş (2008)	1987-2003	Zayıf sürdürülebilir
Payne, Mohammadi ve Cak (2008)	1968-2004	Zayıf sürdürülebilir
Akar (2014)	1950-2012	Zayıf sürdürülebilir
Gögül (2016)	2002-2015	Bütçe açıkları sürdürülebilir, dış borç sürdürülemez
Kasal (2019)	2000-2018	Zayıf sürdürülebilir

Türkiye’de Bütçe Açığının Gelişimi

Türkiye ekonomisinde 1930-2021 dönemi için bütçe giderlerinin, bütçe gelirlerinin ve bütçe açıklarının Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) içindeki payı Görsel 1’de yer almaktadır. Türkiye Cumhuriyetinin kurulduğu günden 1980 yılına kadar bütçe gelirlerinin ve bütçe giderlerinin denk olduğu görülmektedir. 1970’lerden sonra, özellikle 1980 sonrası dönemde, uygulanan politikalar sonucunda bütçe açıklarının arttığı görülmektedir ve 2001 yılında ise açık oldukça yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2002 yılında örtük enflasyon hedeflemesi sonrasında 2006 yılında enflasyon hedeflemesine gidilmesi ve 2001 krizi sonrasında uygulanan sıkı maliye politikası sonucu, o dönemde büyümedeki artışlar, Uluslararası Para Fonu (IMF) Stand-by Anlaşması ve Avrupa Birliği sürecinde Maastricht kriterlerini sağlama hedefinin benimsenmesi ile bütçe açıkları azalma eğilimi göstermiştir. Ancak 2008 küresel kriz sonrası artan

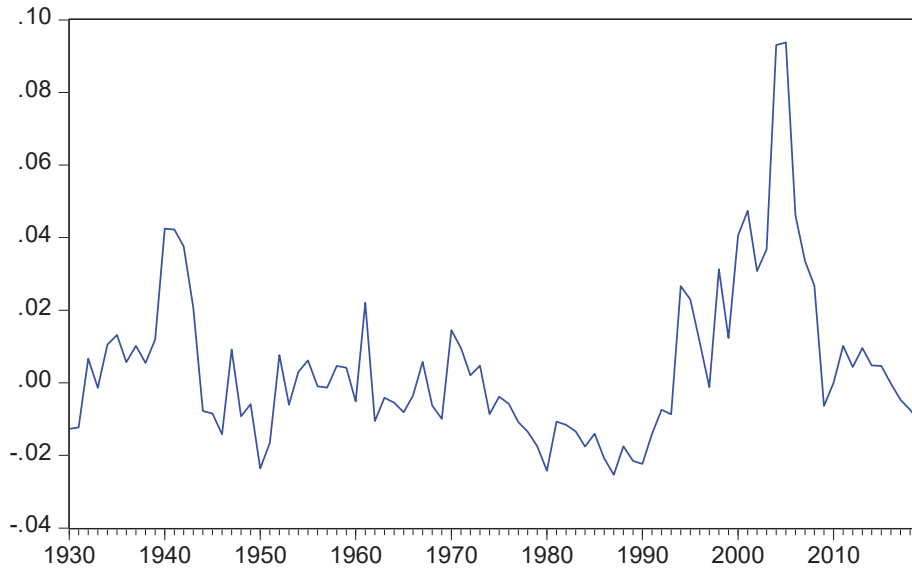

bütçe açıkları azalma eğilimine girse de son dönemlerde tekrar bütçe açığının artış gösterdiği görülmektedir.

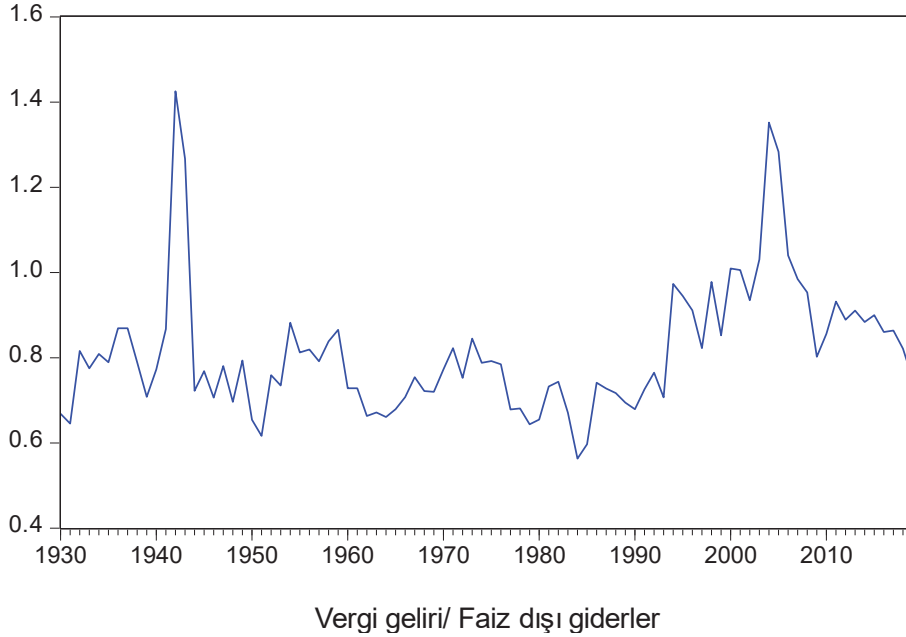
Görsel 1. Kamu Harcamaları, Kamu Gelirleri ve Bütçe Açıkları

Mali sürdürülebilirlik açısından faiz dışı denge oldukça önemli göstergelerden bir tanesidir (Budina ve Vinjbergen, 2008). Faiz dışı dengenin yıllar itibari ile seyri Görsel 2'de yer almaktadır. Türkiye ekonomisinde 2000 sonrasında maliye politikası için bir çıpa görevi gören faiz dışı denge 2008 küresel krizine kadar faiz dışı fazla yüksek seyretmiştir. 2009 sonrasında yine faiz dışı fazla göstergesi toparlansa da son dönemde ekonomide bütçenin gelirlerinin bütçenin temel giderlerini karşılayamamakta ve faiz dışı fazlanın düştüğü görülmektedir.

Görsel 2. Faiz Dışı Denge

Vergi gelirlerinin faiz dışı giderlere oranının yıllar itibariyle nasıl seyrettiği Görsel 3'te gösterilmektedir. Son dönemde özellikle vergi gelirlerinin faiz dışı giderleri karşılama oranı giderek azalmaktadır. Bu da vergi dışı gelirlere ihtiyacın arttığını göstermektedir. Bütçe gelirlerinin yeterli düzeyde gerçekleşmemesi ve bütçe giderlerini karşılamada zorlanması kamunun her dönem bir defalık gelire ihtiyacın arttığını göstermektedir. Bu durum bütçe açıklarının finansmanı için faiz ödemelerinin artmasına yol açmakta ve bütçe açığı üzerinde baskı yaratmaktadır.

Görsel 3. Vergi Gelirlerinin Faiz Dışı Giderleri Karşılama Oranı

Teorik Çerçeve Model

Bütçe açığının sürdürülebilirliği zamanlararası bütçe kısıtı çerçevesinde Hakkio ve Rush (1991) teorik modeli kullanılarak açıklanmaktadır. Modelde, cari dönemde hükümetin bütçe kısıtı aşağıdaki gibi gösterilebilir

$$G_t = (1+r_t)B_{t-1} = R_t + B_t \quad (1)$$

Burada R_t kamu gelirlerini, G_t hükümetin mal ve hizmet alımları için yaptığı harcamaları ve transfer harcamalarını, B_t kamu borç stokunu ve r_t ise t dönemindeki faiz oranını göstermektedir.

Eşitlik 1'deki bir dönemlik bütçe kısıtı $t+1$, $t+2$,...dönemleri içinde aynıdır. Bir dönemlik bütçe kısıtı ileriye doğru çözüldüğünde hükümetin zamanlararası bütçe kısıtı aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$B_0 = \sum_{i=1}^{\infty} r_i (R_i - G_i) B_{i-1} + \lim_{n \rightarrow \infty} r_n B_n \quad (2)$$

$$r_t = \prod_{s=1}^t B_s \quad \text{ve} \quad B_s = 1/(1+i_s) \quad (3)$$

Maliye politikalarının sürdürülebilirliği açısından zamanlararası bütçe kısıtındaki en önemli terim olan

son terimin, $\lim_{n \rightarrow \infty} r_n B_n$ sifıra eşit olması gerekmektedir. Zamanlararası bütçe kısıtında borç gelecek dönemki bütçe fazlası ile finanse edildiğinden bu terim sifıra eşit olması durumunda hükümetin bütçe fazlasının bugünkü değerinin toplam borç stokuna eşit olduğu varsayılmıştır ve borç stoku ortalama ekonomik büyüme oranından daha hızlı büyümeyecektir. Eğer bu terim sifıra eşit olmaz ise vadesi gelen borç yeni bir borç ile finanse edilecektir.

Hamilton ve Flavin (1986) ve Barro (1987) çalışmalarında tartıştığı gibi açığı hükümetin yeni bir borç ile finanse etmeyeceği için limit değeri sifıra eşit olmalıdır. Faiz oranının durağan olduğu varsayımında 1 nolu eşitliğin her iki tarafı da iB_{t-1} ekleyip çıkarılırsa aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$E_t + (1+i)B_{t-1} = R_t + B_t \quad (4)$$

Burada $E_t = G_t + (i_{t-1})B_{t-1}$ 'dir. Eşitlik 4 her dönem geçerlidir ve ileriye doğru çözüldüğünde aşağıdaki eşitlik 5 yazılabilir:

$$B_{t-1} = \sum_{j=0}^{\infty} \beta^{j+1} (R_{t+j} - E_{t+j}) + \lim_{n \rightarrow \infty} \beta^{j+1} B_{t+j} \quad (5)$$

Burada $\beta = 1/(1+i)$. Eşitlik 5 tekrar düzenlendiğinde aşağıdaki gibi yazılabilir.

$$G_{t+i} + B_{t-1} = R_t + \sum_{j=0}^{\infty} \beta^{j-1} (\Delta R_{t+j} - \Delta E_{t+j}) + \lim_{j \rightarrow \infty} \beta^{j+1} B_{t+j} \quad (6)$$

Eşitlik 6'nın sol tarafındaki ifade eşitlik 7'de GG ile gösterilir ve kamu harcamalarını, transfer ödemelerini ve borç faiz ödemelerini içerir.

$$GG_t = \alpha + R_t + \lim_{j \rightarrow \infty} \beta^{j+1} B_{t+j} + \varepsilon_t \quad (7)$$

$$\begin{aligned} \alpha &\equiv \sum \beta^{j-1} (\alpha_1 - \alpha_2), \\ &= [(1+i)/i](\alpha_1 - \alpha_2) \quad \text{ve} \quad \varepsilon_t = \sum \beta^{j-1} (\varepsilon_{1t} - \varepsilon_{2t}) \end{aligned}$$

Eşitlik 7'de son terimin sifıra eşit olduğu varsayıldığında denklem regresyon denklemi olarak aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$R_t = \alpha + bGG_t + \varepsilon_t \quad (8)$$

Boş hipotez $b=1$ ve ε_t 'nin durağan olmasıdır. Hakkio ve Rush (1991)'de bütçe açığının sürdürülebilirliği için gerek koşul, R ve GG arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmasıdır. Zamanlararası bütçe kısıtında her dönemde bütçe kısıtın sağlanması hükümetin borç stokunun gelecekteki bütçe fazlasının bugünkü değeriyle karşılanacağını belirttiğinden mali politikalar sürdürülebilir olacaktır (Uctum ve Wickens, 2000).

Quintos (1995) yapısal değişiklikleri dikkate alarak zamanlararası bütçe kısıtında güçlü ve zayıf sürdürülebilirlik kavramını dahil etmiştir ve aşağıdaki gibi tanımlamıştır.

- i. Bütçe kısıtının sürdürülebilirliğinin güçlü formu için bütçe gelir ve bütçe giderleri arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı ve $b=1$ olmalıdır.
- ii. Uzun dönemli ilişkinin varlığında, $0 < b < 1$ olması durumunda bütçe açığı zayıf sürdürülebilirdir.
- iii. $b \leq 0$ olması durumunda ise bütçe açıkları sürdürülemez.

Uygulanan politikanın sürdürülebilir olup olmadığını, IMF (2002) mevcut durumun uygulanan politika ile ilgili herhangi bir değişikliğe gidilmeden bütçe kısıtı altında finanse edilebilmesine bağlı olduğunu belirtmiştir. Bütçe açığının güçlü sürdürülebilir olması uygulanan mevcut politikalarda bir düzenleme yapılmasına ihtiyaç duyulmazken zayıf sürdürülebilir durumda ise bütçe açığının sürdürülebilirliği için mali reformlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Veri Seti ve Ekonometrik Yöntem

Çalışmada bir önceki bölümde açıklanan teorik model çerçevesinde, Türkiye ekonomisi için bütçe açıklarının sürdürülebilirliği çoklu kırılmalı eşbütünleşme yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Tahmin edilen ekonometrik model aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır:

$$bgelir_t = a + bgider_t + \varepsilon_t \quad (9)$$

Modeldeki değişkenlerden *bgider* bütçe giderlerinin GSYİH'ya oranını *bgelir* ise bütçenin sürekli gelirinin GSYİH'ya oranını göstermektedir. Gelir olarak IMF tanımlı bütçe dengesinde sürekli olmayan gelirler dahil edilmediğinden (özelleştirme gelirleri, kira gelirleri, Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nden alınan kar payları, trafik ve para cezaları ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'ndan alınan kar ve yedek akçe gibi bir defaya mahsus gelirler) bütçenin sürekli geliri kullanılmıştır. Faiz giderlerinin bütçe içerisindeki payının giderek artması ve vergi gelirlerinin önemli bir payına denk gelmesi nedeni ile bütçe giderlerinin içerisinde faiz giderleri yer almaktadır.

Tüm veriler 1930-2021 dönemine ait yıllık veriler olup T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Kamu Mali Yönetim ve Dönüşüm Genel Müdürlüğü'nden alınmıştır. Bütçe açığının sürdürülebilirliğinin araştırılmasında çalışmada ilk olarak Ng-Perron (2001) birim kök testi kullanılarak serilerin durağanlığı incelenmiştir. Analizin ikinci aşaması uzun dönemde bütçe geliri ve bütçe gideri arasındaki ilişkinin istikrarının değerlendirilmesinde Kejriwal ve Perron (2010) tarafından önerilen testler kullanılmıştır. Son aşamada ise çoklu yapısal kırılmaların varlığında bütçe geliri ve bütçe gideri arasındaki uzun dönemli ilişki araştırılmış ve alt rejimlerde parametrelerin nasıl değiştiği karşılaştırılmıştır.

Uzun dönemli ilişkiyi yapısal kırılmaların varlığında araştırılan eşbütünleşme yöntemlerinde sınıanan modeller, Gregory-Hansen (G-H) (1996a, b) çalışmalarına dayanmaktadır. G-H tek yapısal kırılmanın varlığında uzun dönemli ilişkinin araştırılmasında dört model geliştirmiştir. Bu modeller düzeyde kırılma (C), trend varken düzeyde kırılma (C/T), rejim değişikliği (C/S) ve rejim değişikliği ve trendde kırılma (C/T/S) modelleridir. Bu modellerden C/S ve C/T/S modelleri çalışmada kullanılmıştır.

Kejriwal (2008) çalışması çoklu yapısal kırılmaların varlığında G-H tarafından geliştirilen rejim değişikliği modelini kullanarak eşbütünleşme yöntemini geliştirmiştir. Çalışmada bütçe açığının

sürdürülebilirliği, hem Kejriwal (2008) çalışmasında çoklu yapısal kırılmaları dikkate alınarak rejim değişikliği modeli hem de Kejriwal (2008) eşbütünleşme yöntemini G-H (1996b) çalışmasındaki geniş model olan rejim değişikliği ve trendde kırılma (C/T/S) modeline uyarlayan Lopcu, Dülger ve Burgaç (2012) takip edilerek test edilmiştir. Böylece çalışmada test edilen her iki model aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$bgelir_t = \mu_1 + \sum_{i=1}^k \mu_i \tau + \beta_1 bgider_t + \sum_{i=1}^k \beta_i bgider_t \tau + \sum_{j=K}^K \pi_i \Delta bgider_t i + e_t^* \\ t = 1, \dots, T. \quad (10)$$

$$bgelir_t = \mu_1 + \sum_{i=1}^k \mu_i \tau + \gamma_1 t + \sum_{i=1}^k \gamma_i t \tau + \beta_1 bgider_t + \sum_{i=1}^k \beta_i bgider_t \tau + \sum_{j=K}^K \pi_i \Delta bgider_t i + e_t^* \\ t = 1, \dots, T. \quad (11)$$

Kejriwal ve Perron (2010) seriler arasında uzun dönemli ilişkinin istikrarını kontrol etmek için yapısal kırılma testleri önermiştir. Birincisi, kırılma zamanının bilinmediği durumlarda her bir kırılmanın tutarlı olduğu (k) kırılmaya karşı (k+1) kırılmanın olup olmadığını belirleyen SubF testidir. İkinci olarak en az bir kırılmanın varlığını test eden UDMax testi ve son olarak, kırılma sayısının belirlenmesinde ise Bayesian (BIC), LWZ (Liu, Wu ve Zidek, 1997) ve Sequential bilgi kriteri kullanılmıştır.

Çoklu yapısal kırılmalarla birlikte uzun dönemli ilişkinin varlığını test eden Kejriwal (2008) eşbütünleşme yönteminde boş hipotez yapısal kırılmayla birlikte uzun dönemli ilişkinin varlığını alternatif hipotez ise uzun dönemli ilişkinin olmadığını belirtirken test istatistiği aşağıdaki gibi gösterilmiştir:

$$\tilde{V}(\hat{\lambda}) = \frac{T^{-2} \sum_{t=1}^T S(\hat{\lambda})^2}{\Omega_{11}}$$

Ω_{11} , e_t^* 'nin uzun dönem varyansının tutarlı bir tahmini olduğunu gösterir. $\hat{\lambda} = (\hat{T}_1 / T)$,

$S(\hat{\lambda}) = \sum_{i=1}^t e_{i\hat{\lambda}}^*$ ve $\hat{e}_{i\hat{\lambda}}^*$ genişletilmiş modelden elde edilen kalıntıları gösterir.

Analiz Sonuçları

Türkiye ekonomisinde bütçe açığının sürdürülebilirliğinin sınanmasında ilk aşamada serilerin durağanlıklarının belirlenmesinde kullanılan Ng-Perron (2001) birim kök testinin sonuçları Tablo 2'de yer verilmiştir. Ng-Perron (2001) birim kök testi sonucuna göre, bütçe geliri ve bütçe harcamaları değişkenlerinin birim kök içermektedir ve serilerin birinci farkları ise durağandır.

Tablo 2. Ng-Perron (2001) Birim Kök Testi

	Sabit ve trend			
	MZ _a	MZ _t	MSB	MPT
<i>bgelir</i>	-6.22	-1.76	0.28	14.63
<i>bgider</i>	-9.13	-2.13	0.23	9.97
%1	-23.80	-3.42	0.14	4.03
%5	-17.30	-2.91	0.16	5.48
%10	-14.20	-2.62	0.18	6.67

Kriritik değerler Ng ve Perron (2001) Tablo 1'den alınmıştır.

Serilerin durağanlık analizinin ardından ikinci aşamada seriler arasında uzun dönemli ilişkinin istikrarlılığına yönelik yapısal kırılma testleri sonuçları Tablo 3'te verilmiştir. Sonuçlar, UDmax test istatistiğine göre en az bir kırılmanın varlığını ortaya koymaktadır. BIC bilgi kriteri rejim değişikliği ve rejim değişikliği ve trendde kırılma modellerinde 3 kırılmanın, LWZ bilgi kriteri ise her iki model için de 2 kırılmanın varlığına işaret etmektedir.

Tablo 3. Yapısal Kırılma Testleri

Sub F	Sub F	Sub F	Sub F	Sub F	Sub F	UDma	BIC	LW	SE
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	x		Z	Q
<i>Rejim Değişikliği</i>									
10.62	7.90	8.56	7.53	8.72	10.62	3	2	0	
<i>Rejim Değişikliği ve Trendde Kırılma</i>									
15.55	17.04	12.44	9.55	7.03	17.04	3	2	0	

Bütçe açıklarının sürdürülebilirliğinin sınanmasında rejim değişikliği ve rejim değişikliği ve trendde kırılma ve modellerinde çoklu yapısal kırılmayı dikkate alarak uzun dönemli ilişkinin varlığını sınanan eşbütünlük testlerinin sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır. Rejim değişikliği ve rejim değişikliği ve trendde kırılma modelleri için belirlenen kırılma sayıları dikkate alınarak, 2 ve 3 kırılma için, eşbütünlük testine göre uzun dönemli ilişkinin var olduğu boş hipotez bütün modeller için %10 önem düzeyinde dahi kabul edilmiştir. Eşbütünlük testi sonuçlarına göre iki modelde de belirlenen yapısal kırılma sayılarının belirlenen kırılma sayılarından fazla olduğu görülmüştür.

denk gelmesi çok anlamlıdır. İkinci Kalkınma Planı (1968-1972) uygulandığı Türkiye ekonomisinde toplumsal ve siyasal bunalım 1. kırılma dönemi, diğer bir ifade ile 12 Mart askeri darbe ortamında hazırlanan 3. Kalkınma Planı dönemine işaret etmektedir. Burada, 1970 yılında kamu gelirlerini arttırmaya yönelik olarak dolaylı vergi ağırlıklı finansman yasası çıkarılmış ve vergi yükü 13.2'lerden 15.2 düzeyine çıkarılmıştır. Kamu geliri giderleri farkı üç kaynaktan karşılanmaya başlanmıştır: iç borçlanma, dış borçlanma ve merkez bankası kaynakları. 1970'li yıllar bu bağlamda kamu harcamalarını karşılamak için Merkez Bankası kaynaklarına yoğun olarak kullanıldığı dönemi işaret etmektedir. Her dört modelde de 1980'li yılların başı Türkiye ekonomisinin kriz sonrası dışa açık büyüme modeline geçildiği dönemi işaret etmektedir. 1980 öncesinde Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG) düşük düzeyde iken 1980 sonrasında ise oldukça yüksek bir artış göstermiştir. Çalışmada son rejim olarak tespit edilen 2000 sonrası dönem, Türkiye ekonomisinin kriz sonrası istikrar tedbirlerinin uygulandığı dönemi kapsamakta olup dönem başında gelir gider arasındaki makas göreceli olarak azaltıldığı dönemi kapsamaktadır.

Tablo 4. Eşbütünleşme Testi Sonuçları

	İki Kırılma			Üç Kırılma			
	$\tilde{V}_2(\hat{\lambda})$	$\hat{\lambda}_1$	$\hat{\lambda}_2$	$\tilde{V}_3(\hat{\lambda})$	$\hat{\lambda}_1$	$\hat{\lambda}_2$	$\hat{\lambda}_3$
<i>Rejim Değişikliği</i>	0.005	0.58	0.79	0.021	0.43	0.58	0.79
** %1	0.020	(1981)	(2000)	0.111	(1968)	(1981)	(2000)
* %5	0.011			0.072			
# %10	0.009			0.058			
<i>Rejim Değişikliği ve Trendde Kırılma</i>	0.026	0.44	0.79	0.021	0.44	0.60	0.79
** %1	0.045	(1969)	(2000)	0.040	(1969)	(1983)	(2000)
* %5	0.034			0.028			
# %10	0.030			0.025			

Test istatistikleri, 100 adım ve 2500 tekrar ile yazar tarafından elde edilen kritik değerler ile karşılaştırılmıştır.

Eşbütünleşme testi sonucuna göre, rejim değişikliği ve rejim değişikliği ve trendde kırılma ve modellerinde bütçe geliri ve bütçe gideri arasında uzun dönemli ilişkinin olduğuna yönelik kanıtlara

ulaşıldıktan sonra içsel olarak belirlenen kırılma tarihleri dikkate alınarak her iki model için de katsayılar tahmin edilmiştir ve sonuçlar Tablo 5'te yer almaktadır. İki kırılmanın varlığında rejim değişikliği modelindeki tahmin sonuçlarına göre, alt dönemlerde birinci (1930-1981) ve ikinci rejimde (1982-2000) bütçe giderlerinin katsayısı anlamlı iken 2000 sonrası bütçe giderlerinin katsayısı anlamsızdır. Üç kırılmanın varlığında, tahmin edilen bütçe giderleri katsayısı her bir alt dönemde sırasıyla ilk rejimde 0.38, ikinci rejimde 0.43, üçüncü rejimde 0.48 ve son rejimde -0.50'dir (2000 sonrası) ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Rejim değişikliği ve trendde kırılma modelinde iki kırılmanın varlığında ilk rejimde trend anlamsızken iki ve üçüncü rejimlerde trend anlamlıdır. Bütçe giderlerinin katsayısı ise ilk üç rejimde pozitif ve anlamlı iken dördüncü rejimde (2000 sonrası) negatif ve anlamlıdır. Üç kırılmanın varlığında C/T/S modelinde ilk iki rejimde trend anlamsızken son iki rejimde trendin katsayısı anlamlıdır. Bütçe giderlerinin katsayısı ise ilk üç rejimde pozitif iken son rejim olan dördüncü rejimde (2000) negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır.

Bütçe açıklarının sürdürülebilirliğinin güçlü formunun geçerli olabilmesi bütçe giderlerinin katsayısının bire eşit olması gerekir. Tahmin edilen modellerde her bir rejimde katsayının bire eşit olup olmadığı Wald testi ile sınanmıştır. Sonuçlara göre bütün rejimlerde katsayının bire eşit olmadığı sonucuna ulaşılmıştır, böylelikle bütçe açıklarının güçlü sürdürülebilirliğine yönelik kanıtlara ulaşılamamakla birlikte modeller 2000 sonrası dönem için bütçe açığının sürdürülemez olduğuna yönelik bulgular ortaya koymaktadır. Sonuç olarak bütçe açığının sürdürülebilmesi için politika önlemlerinin alınması gerekmektedir.

Tablo 5. Eşbütünleşme Modellerinde Katsayı Tahmin Sonuçları

$y_t = \{\text{gelir}_t\}$	c_1	c_2	c_3	c_4	δ_1	δ_2	δ_3	δ_4	φ_1	φ_2	φ_3	φ_4	\hat{T}_1	\hat{T}_2	\hat{T}_3
<i>Rejim Değişikliği</i>															
	0.01	0.02	0.17	-	-	-	-	-	0.60	0.48	0.07	-	1981	2000	-
	(0.00)	(0.00)	(0.00)						(0.00)	(0.00)	(0.73)				
									Wald	(0.00)	(0.00)	(0.00)			
									Testi						
	0.03	0.04	0.02	0.15	-	-	-	-	0.38	0.43	0.48	-0.50	1968	1981	2000
	(0.00)	(0.00)	(0.00)	(0.00)					(0.00)	(0.00)	(0.00)	(0.00)			
									Wald	(0.00)	(0.00)	(0.00)			
									Testi						
<i>Rejim Değişikliği ve Trendde Kırılma</i>															
	0.03	0.06	0.26	-	-0.00	-0.00	-0.00	-	0.41	0.56	-0.10	-	1969	2000	-
	(0.00)	(0.00)	(0.00)		(0.45)	(0.00)	(0.00)		(0.00)	(0.00)	(0.10)				

Sonuç ve Öneriler

Maliye politikasının ekonomik istikrar, tahsis ve yeniden dağıtım gibi temel işlevleri bağlamında Türkiye ekonomisi için bütçe açığının sürdürülebilirliği hem uygulanan makro ekonomi politikaları hem de politika yapıcılarının açısından gittikçe artan öneme sahiptir. Bu bağlamda, çalışmada Türkiye ekonomisi için bütçe açığının sürdürülebilirliği zamanlararası bütçe kısıtını temel alan modele dayalı olarak 1930-2021 yılları arasında çoklu yapısal kırılmalar dikkate alınarak araştırılmıştır.

Çalışmanın ampirik bulgularına göre, yapısal kırılmalarla birlikte uzun dönemli ilişkinin varlığına yönelik kanıtlara ulaşılmıştır. Kırılma tarihleri 60'lı yılların sonu, 80'li yılların başı ve 2000'li yıllar olarak belirlenmiş ve Türkiye ekonomisi açısından oldukça anlamlı dönemleri işaret etmektedir. Bütçe açığının güçlü/zayıf sürdürülebilirliğine yönelik her bir alt rejimdeki sonuçlara göre bütçe açıklarının güçlü sürdürülebilirliğine ilişkin bulgulara ulaşamamış olup bu bulgu literatürdeki birçok çalışmanın sonucu ile benzer niteliktedir (Özmen ve Koğar, 1998; Göktaş, 2008; Payne, Mohammadi ve Cak, 2008). Bulgular, 1930-2021 yılları arasında yapısal kırılmalar altında son rejim dışında bütçe açıklarının zayıf sürdürülebilir olduğunu göstermekle birlikte son rejimde (2000 sonrası) bütçe açıklarının sürdürülemez olduğuna yöneliktir. Sonuç olarak, çalışmanın ampirik bulguları, uzun dönemde bütçe açıklarının finanse edilmesinde zorluk yaşanmaması için mevcut uygulanan politikaların kamu otoriteleri tarafından revize edilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Türkiye'de Bütçe Açığının Sürdürülebilirliğinin Çoklu Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Yöntemi ile Sınanması" başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Afonso, A. (2005). Fiscal sustainability: The unpleasant European case. *FinanzArchiv/Public Finance Analysis*, 19-44. <https://doi.org/10.1628/0015221053722532>
- Afonso, A., & Rault, C. (2010). What do we really know about fiscal sustainability in the EU? A panel data diagnostic. *Review of World Economics*, 145(4), 731-755. <https://doi.org/10.1007/s10290-009-0034-1>
- Akar, S. (2014). Türkiye'de bütçe gelir ve harcamalarının ampirik analizi. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 8(1), 141-159.
- Akkuş, Ö., & Durmaz, A. (2019). Türkiye'de Bütçe Açığının Sürdürülebilirliği: Saklı Eşbütünleşme İlişkisi. *Maliye Dergisi*, 176, 52-71.
- Alagidede, P., & Tweneboah, G. (2015). On the sustainability and synchronization of fiscal policy in Latin America. *Latin American Journal of Economics*, 52(2), 213-240. <http://dx.doi.org/10.7764/LAJE.52.2.213>
- Altun, N. (2017). Türkiye'de Bütçe Açıklarının Sürdürülebilirliğinin Ampirik Olarak Analizi: 1950-2015 Dönemi. *AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13-22.

- Aslan, A. (2009). Bütçe Açığı Sürdürülebilirliğinin Dinamik Analizi: Türkiye Örneği. *Maliye Dergisi*, 157, 227-234.
- Azgün, S., & Taşdemir, M. (2006). Bütçe Açıklarının Sürdürülebilirliği: Türkiye'nin Zamanlararası Borçlanma Kısıtının Testi (1980-2004). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(2), 35-45.
- Bai, J., & Perron, P. (1998). Estimating and testing linear models with multiple structural changes. *Econometrica*, 66(1), 47-78. <https://doi.org/10.2307/2998540>
- Bai, J., & Perron, P. (2003). Computation and analysis of multiple structural change models. *Journal of applied econometrics*, 18(1), 1-22. <https://doi.org/10.1002/jae.659>
- Bajo-Rubio, O., Díaz-Roldán, C., & Esteve, V. (2008). US deficit sustainability revisited: A multiple structural change approach. *Applied Economics*, 40(12), 1609-1613. <https://doi.org/10.1080/00036840600843996>
- Bajo-Rubio, O., Díaz-Roldán, C., & Esteve, V. (2010). On the sustainability of government deficits: some long-term evidence for Spain, 1850–2000. *Journal of Applied Economics*, 13(2), 263-281. [https://doi.org/10.1016/S1514-0326\(10\)60012-8](https://doi.org/10.1016/S1514-0326(10)60012-8)
- Barro, Robert J. (1987). *Macroeconomics*. 2d ed. New York: John Wiley and Son.
- Brady, G. L., & Magazzino, C. (2018). Fiscal Sustainability in the EU. *Atlantic Economic Journal*, 46(3), 297-311. <https://doi.org/10.1007/s11293-018-9588-4>
- Bravo, A. B. S., & Silvestre, A. L. (2002). Intertemporal sustainability of fiscal policies: some tests for European countries. *European Journal of Political Economy*, 18(3), 517-528. [https://doi.org/10.1016/S0176-2680\(02\)00103-9](https://doi.org/10.1016/S0176-2680(02)00103-9)
- Buiter, W. H. (1985). A guide to public sector debt and deficits. *Economic Policy*, 1(1), 13-61. <https://doi.org/10.2307/1344612>
- Caporale, G. M. (1995). Bubble finance and debt sustainability: a test of the government's intertemporal budget constraint. *Applied Economics*, 27(12), 1135-1143. <https://doi.org/10.1080/00036849500000096>
- Chen, S. W. (2014). Testing for fiscal sustainability: New evidence from the G-7 and some European countries. *Economic Modelling*, 37, 1-15. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2013.10.024>
- Crowder, W. J. (1997). *The US Intertemporal Budget Constraint: Restoring Equilibrium Through Increased Revenues or Decreased Spending?* (No. 9702002). University Library of Munich, Germany.
- Domar, E. D. (1944). The "burden of the debt" and the national income. *The American Economic Review*, 798-827. <https://www.jstor.org/stable/1807397>
- Emirkadı, Ö. (2017). Türkiye Ekonomisinde Mali Sürdürülebilirlik: Teori ve Uygulama. *Uludağ Journal of Economy & Society*, 36(2).

- Günaydın, E. (2003). Analysing the sustainability of fiscal deficits in Turkey. *Hazine Dergisi*, 16, 1-14.
- Gögül, P. K. (2016). Türkiye'de Mali Sürdürülebilirliğin Yapısal Değişimler Çerçevesinde Analizi 2002-2015. *Siyaset Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 87-109.
- Göktaş, Ö. (2008). Türkiye Ekonomisinde Bütçe Açığının Sürdürülebilirliğinin Analizi. *Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi*, (8), 45-64.
- Green, C. J., Holmes, M. J., & Kowalski, T. (2001). Poland: a successful transition to budget sustainability?. *Emerging Markets Review*, 2(2), 161-183. [https://doi.org/10.1016/S1566-0141\(01\)00015-2](https://doi.org/10.1016/S1566-0141(01)00015-2)
- Gregory, A. W., & Hansen, B. E. (1996a). Residual-based tests for cointegration in models with regime shifts. *Journal of Econometrics*, 70(1), 99-126. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(99\)41685-7](https://doi.org/10.1016/0304-4076(99)41685-7)
- Gregory, A. W., & Hansen, B. E. (1996b). Practitioners corner: tests for cointegration in models with regime and trend shifts. *Oxford bulletin of Economics and Statistics*, 58(3), 555-560. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0084.1996.mp58003008.x>
- Hakkio, C. S., & Rush, M. (1991). Is the budget deficit "too large?". *Economic inquiry*, 29(3), 429-445. <https://doi.org/10.1111/j.1465-7295.1991.tb00837.x>
- Hamilton, J. & M Flavin, M. (1986). On the Limitations of Government Borrowing: A Framework for Empirical Testing. *American Economic Review*, 76, 808- 819. <https://doi.org/10.3386/w1632>
- Haug, A. A. (1995). Has federal budget deficit policy changed in recent years?. *Economic Inquiry*, 33(1), 104-118. <https://doi.org/10.1111/j.1465-7295.1995.tb01849.x>
- IMF. (2002). Assessing sustainability. *IMF Policy Paper*. Washington, DC, United States: IMF.
- Kasal, S. (2019). Zamanlararası Bütçe Kısıtı ve Türkiye'de Bütçe Açıklarının Sürdürülebilirliği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(4), 207-221.
- Kejriwal, M. (2008). Cointegration with structural breaks: An application to the Feldstein-Horioka puzzle. *Studies in nonlinear dynamics & econometrics*, 12(1). <https://doi.org/10.2202/1558-3708.1467>
- Kejriwal, M., & Perron, P. (2010). Testing for multiple structural changes in cointegrated regression models. *Journal of Business & Economic Statistics*, 28(4), 503-522. <https://doi.org/10.1198/jbes.2009.07220>
- Kirchgässner, G., & Prohl, S. (2008). Sustainability of Swiss fiscal policy. *Swiss Journal of Economics and Statistics*, 144(1), 57-83. <https://doi.org/10.1007/BF03399249>
- Kuştepelı, Y., & Önel, G. (2005). Fiscal deficit sustainability with a structural break: An application to Turkey. *Eastern Mediterranean University, Review of Social, Economic and Business Studies*, 5(6), 1-20.

- Liu, J., Wu, S., & Zidek, J. V. (1997). On segmented multivariate regression. *Statistica Sinica*, 497-525. <https://www.jstor.org/stable/24306090>
- Lopcu, K., Dülger, F., & Burgaç, A. (2013). Relative productivity increases and the appreciation of the Turkish lira. *Economic Modelling*, 35, 614-621. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2013.08.005>
- Magazzino, C., Brady, G. L., & Forte, F. (2019). A panel data analysis of the fiscal sustainability of G-7 countries. *The Journal of Economic Asymmetries*, 20, e00127. <https://doi.org/10.1016/j.jeca.2019.e00127>
- Martin, G. M. (2000). US deficit sustainability: A new approach based on multiple endogenous breaks. *Journal of applied econometrics*, 15(1), 83-105. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-1255\(200001/02\)15:1<83::AID-JAE543>3.0.CO;2-J](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-1255(200001/02)15:1<83::AID-JAE543>3.0.CO;2-J)
- Neaime, S. (2015). Sustainability of budget deficits and public debts in selected European Union countries. *The Journal of Economic Asymmetries*, 12(1), 1-21. <https://doi.org/10.1016/j.jeca.2014.10.002>
- Ndoricimpa, A. (2020). The sustainability of Swedish fiscal policy: a re-examination. *Journal of Economics and Development*, 23(1), 2-18. <https://doi.org/10.1108/JED-04-2020-0045>
- Ng, S., & Perron, P. (2001). Lag length selection and the construction of unit root tests with good size and power. *Econometrica*, 69(6), 1519-1554. <https://doi.org/10.1111/1468-0262.00256>
- Özatay, F. (1997). Sustainability of fiscal deficits, monetary policy, and inflation stabilization: The case of Turkey. *Journal of Policy Modeling*, 19(6), 661-681. [https://doi.org/10.1016/S0161-8938\(97\)00015-X](https://doi.org/10.1016/S0161-8938(97)00015-X)
- Özmen, E. ve Koğar, C.I. (1998). Sustainability of budget deficits in Turkey with a structural shift. *METU studies in Development*. 25(1), 107-128.
- Quintos, C. E. (1995). Sustainability of the deficit process with structural shifts. *Journal of Business & Economic Statistics*, 13(4), 409-417.
- Papadopoulos, A. P., & Sidiropoulos, M. G. (1999). The sustainability of fiscal policies in the European Union. *International Advances in Economic Research*, 5(3), 289-307. <https://doi.org/10.1007/BF02296413>
- Payne, J. E. (1997). International evidence on the sustainability of budget deficits. *Applied Economics Letters*, 4(12), 775-779. <https://doi.org/10.1080/758528726>
- Payne, J. E., Mohammadi, H., & Cak, M. (2008). Turkish budget deficit sustainability and the revenue-expenditure nexus. *Applied Economics*, 40(7), 823-830. <https://doi.org/10.1080/00036840600749904>
- Redda, E. H. (2020). Sustainability of public debt and budget deficit in South Africa. *Journal of Management Information and Decision Sciences*, 23(3), 164-174.

- Uctum, M., & Wickens, M. (2000). Debt and deficit ceilings, and sustainability of fiscal policies: An intertemporal analysis. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 62(2), 197–222. <https://doi.org/10.1111/1468-0084.00168>
- Shastri, S., Giri, A. K., & Mohapatra, G. (2017). Budget deficit sustainability and revenue expenditure linkages in major South Asian economies. *Eurasian Journal of Business and Economics*, 10(19), 37-59. <https://doi.org/10.17015/ejbe.2017.019.03>
- Şen, H., Sağbaş, İ., & Keskin, A. (2010). Türkiye'de Mali Sürdürülebilirliğin Analizi: 1975-2007. *Maliye Dergisi*, 158, 103-123.
- Trachanas, E., & Katrakilidis, C. (2014). Is the Greek budget deficit sustainable after all? Empirical evidence accounting for regime shifts. *Applied Economics*, 46(20), 2387-2397. <https://doi.org/10.1080/00036846.2014.902021>
- Trehan, B., & Walsh, C. E. (1988). Common trends, the government's budget constraint, and revenue smoothing. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12(2-3), 425-444. [https://doi.org/10.1016/0165-1889\(88\)90048-6](https://doi.org/10.1016/0165-1889(88)90048-6)
- Trehan, B., & Walsh, C. E. (1991). Testing intertemporal budget constraints: Theory and applications to US federal budget and current account deficits. *Journal of Money, Credit and Banking*, 23(2), 206-223. <https://doi.org/10.2307/1992777>
- Wilcox, D. W. (1989). The sustainability of government deficits: Implications of the present-value borrowing constraint. *Journal of Money, Credit and Banking*, 21(3), 291-306. <https://doi.org/10.2307/1992415>
- Wu, J. L. (1998). Are budget deficits "too large"? The evidence from Taiwan. *Journal of Asian Economics*, 9(3), 519-528. [https://doi.org/10.1016/S1049-0078\(99\)80101-8](https://doi.org/10.1016/S1049-0078(99)80101-8)
- Yıldırım, K., & Özcan, S. E. (2011). Bütçe Açıklarının Sürdürülebilirliği: 1970–2005 Türkiye Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (30), 39-50.

Extended Abstract

The increase in public sector debts along with the increase in budget deficits leads to deterioration in terms of macroeconomic variables such as high inflation, interest rate and exchange rate in the long run. This situation reduces the effectiveness of the current policies implemented and leads to debates on whether the fiscal policies are sustainable or not. Therefore, the sustainability of the fiscal deficit has been the concentrate on research and policy debates in the field of economics and public finance (Chen, 2014). There is a consensus in the literature that fiscal policy has three main functions; economic stability, allocation and redistribution (Ndoricimpa, 2020). Fiscal policies implemented since the establishment of the Turkish Economy have undergone significant changes over time.

In Buiter (1985), sustainability of fiscal policies is defined as the implementation of a policy that keeps the ratio of the net value of the budget deficit, which is the difference between budget revenues and budget expenditures, to the Gross Domestic Product (GDP). There are various approaches in the literature to analyze whether the budget deficit is sustainable. One of these approaches is the intertemporal budget constraint approach. Thus, while the government's ensuring the budget constraint in every period indicates that the implemented policies

are sustainable, this means that current and discounted future surpluses should be sufficient to pay the current public debt.

There is an extensive literature on testing the sustainability of the budget deficit. It is stated in the literature that the findings obtained from empirical studies are weak and there are two reasons for the weak findings. Firstly, Afonso (2005) emphasized that the data period should be longer in order to have more reliable results in testing the intertemporal budget constraint. A common criticism of most of the existing literature is that the data period is not long enough to test the intertemporal budget constraint (Bajo-Rubio, Diaz-Roldán, & Esteve, 2010). Secondly, Quintos (1995) states that structural changes in the sustainability of fiscal policies may be effective in estimating the relationship between budget revenue and budget expenditure, and analyzes made without considering structural changes may be biased.

Therefore, considering the criticisms made in the existing literature on the sustainability of the budget deficit, the aim of study is to test whether the budget deficit is sustainable for the period covering 90 years (1930-2021) since the establishment of the Turkish economy using the cointegration test with multiple structural breaks. Thus, this study aims to contribute to the literature in terms of the long analysis period and the consideration of structural changes.

According to the empirical findings of the study, there is evidence for the existence of a long-run relationship with structural breaks. The break dates were endogenously determined as the end of the 60s, the beginning of the 80s and the 2000s, and they indicate quite significant periods for the Turkish economy. According to the results in each sub-regime for the strong/weak sustainability of the budget deficit, there was no evidence for the strong sustainability of the budget deficits, and this finding is similar to the results of many studies in the literature (Özmen & Koğar, 1998; Göktaş, 2008; Payne, Mohammadi & Cak, 2008). The findings show that the budget deficits were weakly sustainable except for the last regime, but that the budget deficits were unsustainable in the last regime (After 2000). As a result, the empirical findings of the study revealed that the current policies should be revised by public authorities in order to avoid difficulties in financing budget deficits in the long run.

Geliş Tarihi / Received Date
10.08.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
09.03.2023

Sosyal Bilgiler Eğitiminde Okuryazarlık: Lisansüstü Eğitimde Gerçekleştirilen Okuryazarlık Araştırmaları¹

Literacy in Social Studies Education: Literacy Studies in Graduate Education

Ahmet SAĞLAMGÖNCÜ²

Öz

Sosyal Bilgilerde okuryazarlık ile ilgili çalışmaların gerçekleştirilmesi, Sosyal Bilgiler dersi ile okuryazarlık becerileri arasındaki ilişkinin kurulmasına katkı sağlamaktadır. Sosyal Bilgiler dersi ile okuryazarlık becerileri arasındaki ilişkinin sağlanmasına yönelik gerçekleştirilen lisansüstü tezler, alanyazına önemli bilimsel veriler sunmaktadır. Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık kapsamında yer alan tezlerin analizinin yapılması bu çalışmalardan daha etkili bir biçimde yararlanmayı sağlayacaktır. Bu çalışmada Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık ile ilgili nasıl bir eğilim olduğunu belirlemeye yönelik okuryazarlık kapsamında gerçekleştirilen lisansüstü tezler incelenmiştir. Araştırmanın temel amacı, Türkiye’de Sosyal Bilgiler lisansüstü eğitim alanında gerçekleştirilen okuryazarlık ile ilgili tezlerin çeşitli ölçütler bakımından incelenmesidir. Nitel araştırma yönteminin benimsendiği çalışmada doküman incelemesi kullanılmıştır. Bu kapsamda, Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık ile ilgili gerçekleştirilen 47 lisansüstü tez dokümanı incelenmiştir. Elde edilen veriler betimsel analiz tekniğiyle çözümlenmiştir. Araştırma sonucuna göre, Sosyal Bilgiler eğitiminde en fazla medya okuryazarlığı ile ilgili tez yazıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Tezlerde Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan okuryazarlık becerilerine aynı derecede önem verilmediği görülmüştür. Yine çalışmada tezlerin daha çok araştırmanın katılımcılarının okuryazarlık düzeylerini belirlemeye ve okuryazarlık ile ilgili algı, görüş ve tutumlarını ortaya çıkarmaya yönelik olduğu bulguları elde edilmiştir. Ayrıca yapılan incelemede tezlerde en fazla kullanılan veri toplama araçlarının ölçek ve görüşme olduğu, tezlerin çoğunda örneklem belirleme yöntemlerine yer verilmediği sonuçlarına ulaşılmıştır. Araştırma sonuçlarına dayalı olarak tezlerde farklı okuryazarlık türleri ile Sosyal Bilgiler dersi arasındaki ilişkinin ortaya konulması ve okuryazarlık eğitimi uygulamalarını geliştirmek için eylem araştırmalarının yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, sosyal bilgiler eğitimi, lisansüstü eğitim, okuryazarlık, okuryazarlık becerileri.

¹ Bu araştırma 20-23 Temmuz 2022 tarihlerinde Hatay’da düzenlenen VIII. Uluslararası TURKCESS Eğitim ve Sosyal Bilimler Kongresi’nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, Adana/TÜRKİYE, E-mail: ahmetsaglamgoncu@gmail.com ORCID ID: 0000-0003-4767-1795

Abstract

Carrying out studies on literacy in Social Studies contributes to the establishment of the relationship between Social Studies courses and literacy skills. The postgraduate theses which were conducted in this field with the aim of establishing the relationship between the Social Studies course and literacy skills provide important scientific data to the literature. Analyzing the theses within the scope of literacy in social studies education will enable to benefit from these studies more effectively. The main purpose of the research is to examine the literacy dissertations carried out in the field of Social Studies education in Türkiye in terms of various criteria. Document analysis, one of the qualitative research methods, was used in the research. In this context, 47 graduate thesis documents, which were carried out in literacy in social studies education, were examined. Descriptive analysis was used in the analysis of the data. According to the result of the research, it was found that most thesis in Social Studies education was written about media literacy. It has been observed that the literacy skills in the Social Studies Curriculum were not given the same importance in the theses. Again, it was found in the research that the theses mostly aimed at determining the literacy levels of the participants of the research and revealing their perceptions, views, and attitudes about literacy. Moreover, it was concluded that the most used data collection tools in the analysis were scales and interviews and sampling methods were not included in most of the theses. Based on the results of the research, it is recommended to reveal the relationship between different types of literacy and Social Studies lesson in the theses and to conduct action research to improve literacy education practices.

Keywords: Social studies, social studies education, graduate education, literacy, literacy skills

Giriş

Sosyal Bilgiler dersi ilkökul ve ortaokul basamaklarında vatandaşlık eğitimi üzerine odaklanmış bir derstir (Öztürk, 2015). Sosyal Bilgiler dersi ile öğrencilerin hem kendilerini hem de bağlı oldukları toplumu tanımalarına olanak sağlanmaktadır (Duplass, 2021). Böylece, Sosyal Bilgiler dersinde bireye birtakım bilgi, beceri ve değerler kazandırılarak bireyin topluma uyum sağlaması (Kaya, 2020) ve etkili vatandaş olması amaçlanmaktadır (Çalışkan ve Uzunkol, 2021).

Sosyal Bilgiler dersi, toplumsal yaşama yönelik olduğundan toplumda yaşanan gelişmelerden etkilenmektedir. Değişen toplumsal yapı içerisinde etkili vatandaşların sahip olması gereken yeni bilgi, beceri ve değerler de Sosyal Bilgiler dersinin kapsamına girmektedir. Bu doğrultuda, 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda öğrencilere kazandırılması amaçlanan temel beceriler içerisinde politik okuryazarlık, dijital okuryazarlık, finansal okuryazarlık, çevre okuryazarlığı, harita okuryazarlığı, hukuk okuryazarlığı ve medya okuryazarlığı becerileri yer almıştır (Millî Eğitim Bakanlığı, 2018). Öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersinde değişen toplumsal yapıya uyum sağlamaları ve etkili vatandaş olmaları için öğretim programında belirtilen okuryazarlık becerilerini kazanmaları gerekir.

Türk Dil Kurumu'nun okuryazarlık ile ilgili tanımı "okuryazar olma durumu" biçimindedir (TDK, 2022). Çakmak (2013), okuryazar olmak için bireyin yazılı harf sembollerini anlamlandırabilmesi ve

sesleri harflere dönüştürebilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ancak 21. yüzyıla ilişkin yeni okuryazarlık becerilerinin, okuryazar olma durumundan çok daha geniş bir anlamı vardır (Alberta Education, 2022; Aşıcı, 2009; Aytaş ve Kaplan, 2017). Yeni okuryazarlık, bireyin yaşamında karşılaştığı semboller, nesnelere, olayları ve ayrıca toplumsal ilişkileri anlamlandırması ile ilgili becerilerdir (Kurudayıoğlu ve Tüzel, 2010). Bireyin yaşamında karşılaştığı olayları ve toplumsal ilişkileri anlamlandırması Sosyal Bilgiler dersinin kapsamına girmektedir. Bu bağlamda, Sosyal Bilgiler dersinde bireyin yakın ve uzak çevresinde meydana gelen olayları anlaması ve topluma uyum sağlaması için öğrencilere okuryazarlık becerileri kazandırılmalıdır.

Teknolojik, kültürel ve toplumsal değişimler okuryazarlığın anlamını ve tanımını sürekli olarak değiştirmektedir (Kinzer and Leu, 2017; Mills, 2010; Uzun ve Çelik, 2020). Okuryazarlığın anlamının ve tanımının değişmesinde farklı disiplinlerin de etkisi olmaktadır. Tüm bu etkilerden dolayı farklı biçimlerde tanımlanması ve yorumlanması okuryazarlığın farklı türlere ayrılmasına neden olmuştur (Aytaş ve Kaplan, 2017; Çakmak, 2013). Böylece anlamlandırmaya, tanımlamaya ve ayırt etmeye dayalı görsel okuryazarlık, dijital okuryazarlık, politik okuryazarlık, finansal okuryazarlık, medya okuryazarlığı, tarih okuryazarlığı, coğrafya okuryazarlığı ve teknoloji okuryazarlığı gibi farklı okuryazarlık türleri ortaya çıkmıştır (Çakmak ve Bulut, 2019). Sosyal Bilgiler dersi sosyal bilim disiplinlerinin ve doğa bilimlerinin içeriklerinden oluşan bir derstir. Bu nedenle okuryazarlık becerilerinde olduğu gibi Sosyal Bilgiler dersi de farklı disiplinlerden etkilenmektedir. Birçok disiplinle bağı olan Sosyal Bilgiler dersinin, farklı sosyal bilim disiplinlerinden de etkilenerek oluşan okuryazarlık türleri ile arasında bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişkinin güçlendirilmesi, öğrencilere Sosyal Bilgiler dersinde okuryazarlık becerilerinin kazandırılması için önemlidir.

Toplumsal ve kültürel gelişmelerden dolayı ortaya çıkan (Destebaşı, 2016) yeni okuryazarlıklar, bireylerin sahip olması gereken 21. yüzyıl becerileri içerisinde yer almaktadır (Koçoğlu, Aydemir ve Yiğen, 2021). Etkili vatandaşların da bu okuryazarlık becerilerini kazanmaları gerekmektedir (Güneş, 2019). Sosyal Bilgiler dersinin etkili vatandaş yetiştirme amacı olduğu için, öğretme-öğrenme süreçlerinde öğrencilerin okuryazarlık becerileri kazanmalarına olanak sağlanmalıdır. Bunun için de Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin okuryazarlık becerilerini anlamlandırmaları ve etkili vatandaş yetiştirmedeki önemini fark etmeleri gerekmektedir.

Okuryazarlık becerilerinin önemini anlaşılması için okuryazarlık ile ilgili kavramların bilinmesi gerekir. Okuryazarlığın farklı türleri olduğundan dolayı okuryazarlık becerileri içerisinde çok fazla sayıda kavram bulunmaktadır. Bu kavram fazlalığı ise okuryazarlıkların anlaşılmasını zorlaştırmaktadır (Stordy, 2015). Sosyal Bilgiler eğitimcilerinin yeni okuryazarlıkları anlamaları için alanyazında farklı okuryazarlık türlerinin Sosyal Bilgiler dersiyle olan ilişkisini ortaya koyacak araştırmalar yapılmalıdır.

Okuryazarlık becerileri, etkili vatandaşların sahip olması gereken özellikler arasında yer aldığından Sosyal Bilgiler eğitiminin önemli bir konusu hâline gelmiştir. Nitekim alanyazında finansal okuryazarlık (Björklund and Sandahl, 2020), medya okuryazarlığı (Harshman, 2017; Moorse, 2020; Tuncel, 2020), dijital okuryazarlık (Berson and Berson, 2003), politik okuryazarlık (Peerven and Awan, 2017; Şan, 2020) ve hukuk okuryazarlığı (Şan, 2020) gibi çeşitli okuryazarlık becerilerinin vatandaşlık eğitimindeki önemini ortaya koyan çeşitli çalışmalar yer almaktadır. Bu çalışmalar etkili vatandaş

yetiştirmedeki önemini ortaya koymasının yanı sıra Sosyal Bilgiler öğretmenleri tarafından farklı okuryazarlık türlerinin daha iyi anlaşılmasını da sağlamaktadır.

Okuryazarlık becerilerinin daha iyi anlaşılması için bu konuda yapılan lisansüstü tezler önemli bilimsel veriler sunmaktadır. Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık konularında gerçekleştirilen lisansüstü tezlerin amaç ve okuryazarlık türleri gibi çeşitli yönlerden incelenmesi, Sosyal Bilgiler eğitimindeki okuryazarlık anlayışını ortaya koyacaktır. Aynı zamanda yapılan bu incelemeler ile Sosyal Bilgiler eğitiminde daha nitelikli okuryazarlık uygulamalarının yapılmasına katkı sağlanacaktır.

Alanyazında çeşitli araştırmacılar tarafından Türkiye’de okuryazarlık konularında yapılmış çalışmaların incelenmesine yönelik farklı araştırmaların yer aldığı görülmektedir (Aksoy ve Kaplan, 2018; Erdem, 2018; Güleç ve Hüdavendigar, 2020; Maden, Maden ve Banaz, 2017; Oğuz Haçat ve Demir, 2019; Sarıgül, 2020; Şakiroğlu, 2021). Bu araştırmalarda harita okuryazarlığı (Aksoy ve Kaplan, 2018), medya okuryazarlığı (Erdem, 2018; Maden, Maden ve Banaz, 2017), finansal okuryazarlık ve görsel okuryazarlık (Şakiroğlu, 2021) türleriyle ilgili yapılmış çalışmalar incelenmiştir. Okuryazarlık ile ilgili yapılan çalışmaların incelenmesi, okuryazarlık becerileri ile ilgili anlayışın ortaya çıkarılması için önemlidir. Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık konuları ile ilgili gerçekleştirilen lisansüstü tezlerin ayrıntılı bir biçimde incelenmesinin de Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık konularına yönelik bütüncül bir bakış açısı oluşturacağı ve ileride Sosyal Bilgiler eğitiminde gerçekleştirilmesi planlanan okuryazarlık ile ilgili araştırmalara yol göstereceği düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık konularında gerçekleştirilmiş lisansüstü tezlerin çeşitli ölçütler bakımından ayrıntılı biçimde incelenmesidir. Bu temel amaç doğrultusunda yanıt aranan alt sorular şu biçimdedir:

Sosyal Bilgiler lisansüstü eğitiminde okuryazarlık konularında üretilen tezlerin;

- yıl,
- lisansüstü düzeyi,
- üniversite,
- okuryazarlık türleri,
- amaç,
- çalışma grubu,
- araştırma yöntemi,
- araştırma deseni,
- örnekleme yöntemi,
- veri toplama araçları,
- veri analiz yöntemleri

bakımından dağılımı nasıldır?

Sınırlılıklar

Bu araştırma, Türkiye’de 2008-2021 yılları arasında Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık konularında gerçekleştirilmiş lisansüstü tezler ile sınırlıdır. Tezlere Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) Tez Veri Tabanından 20.01.2022 tarihinde tezlerin başlığında, özetinde ve dizininde “Sosyal Bilgiler”, “Social Studies”, “okuryazarlık” ve “literacy” biçiminde anahtar kelimeler kullanılarak ulaşılmıştır.

Yöntem

Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık ile ilgili yapılmış lisansüstü tezlerin çeşitli ölçütler bakımından incelenmesini amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma yönteminin benimsendiği doküman incelemesi kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Böylece Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık ile ilgili gerçekleştirilen lisansüstü tezler incelenerek Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık konularına ilişkin anlayışın ortaya çıkarılması sağlanmıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırma kapsamında incelenen tüm dokümanlara YÖK Tez Veri Tabanından ulaşılmıştır. Dokümanlara ulaşmak için “Sosyal Bilgiler”, “Social Studies”, “okuryazarlık” ve “literacy” biçiminde anahtar kelimeler kullanılmıştır. Bu anahtar kelimelerin kullanılmasıyla 2008-2021 yılları arasında Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık ile ilgili gerçekleştirilmiş toplam 55 adet lisansüstü teze ulaşılmıştır. Ulaşılan tezlerin belirli ölçütler doğrultusunda ön incelemesi yapılmıştır. Bu ölçütler, tezin içeriğinin ulaşılabilir olması, Sosyal Bilgiler eğitime yönelik olması ve okuryazarlık konularında olması biçimindedir. Ön incelemelerde Sosyal Bilgiler eğitime ilişkin olmadığı belirlenen beş adet tez ile okuryazarlıkla ilgili olmadığı belirlenen üç adet tez araştırma kapsamından çıkarılmıştır. Böylece 2008-2021 yılları arasında Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık konularında gerçekleştirilen 47 adet tez araştırmanın dokümanlarını oluşturmuştur. Bu tez dosyalarından her birine 1 ile 47 arasında birer sayı verilmiştir.

Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık ile ilgili yazılmış lisansüstü tezleri incelemek için araştırma soruları doğrultusunda bir inceleme formu hazırlanmıştır. Tezler incelenmeden önce hazırlanan bu inceleme formuna yönelik iki Sosyal Bilgiler alan uzmanının görüşleri alınmıştır. Böylece uzman görüşleri doğrultusunda Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık ile ilgili gerçekleştirilmiş tezleri incelemek amacıyla hazırlanan inceleme formuna son biçimi verilmiştir. Araştırmanın amaçları doğrultusunda hazırlanan bu formun toplamda 11 bölümü bulunmaktadır. Araştırmacı tarafından bu tez inceleme formu kullanılarak tüm tezler ayrı ayrı incelenmiştir. İnceleme formlarının her birine incelenen tezin numarası verilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında ulaşılan veriler betimsel analiz kullanılarak analiz edilmiştir. Bu kapsamda araştırmada ulaşılan veriler, araştırma soruları çerçevesinde belirlenen temalar doğrultusunda özetlenmiş ve yorumlanmıştır. Araştırmanın dokümanlarından ulaşılan veriler yüzde (%) ve frekans (f) olarak tablolar hâlinde sunulmuştur.

Araştırmanın İnandırıcılığı

Bu araştırmanın inandırıcılığını sağlamak amacıyla tekrar inceleme, uzman görüşlerine sunma ve ayrıntılı betimleme stratejilerinden yararlanılmıştır. Araştırmacı tarafından inceleme formu kullanılarak incelenen tüm tez dosyalarının bir ay süre sonra tekrar incelemesi yapılmıştır. Farklı zamanlarda yapılan incelemelerin sonuçları birbirleriyle karşılaştırılmıştır. İki ayrı incelemenin sonuçları arasındaki farklılıklar tekrar incelenmiştir. Tüm bu işlemlerden sonra başka bir Sosyal Bilgiler alan uzmanı tarafından da aynı inceleme formu kullanılarak tüm dokümanların tekrar incelemesi yapılmıştır. Farklı uzmanlar tarafından yapılan incelemelerin sonuçlarının hemen hemen aynı olduğu ortaya çıkmıştır. İki uzman tarafından yapılan incelemelerde farklı olduğu belirlenen analiz sonuçlarına yönelik bir kez daha incelemeler yapılmıştır. Böylece inceleme sonuçları üzerinde görüş birliğine varılmıştır. Araştırmanın tüm süreçleri açık bir dil kullanılarak ayrıntılı biçimde açıklanmıştır.

Bulgular

Bu araştırmada Türkiye’de Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık ile ilgili lisansüstü tezlerin çeşitli ölçütler bakımından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma bulguları tablolar hâlinde sunulmuştur.

Okuryazarlık ile ilgili tezlerin yıllara göre dağılımı

Tablo 1’de Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık ile ilgili gerçekleştirilen lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı yer almaktadır:

Tablo 1. Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	<i>f</i>	%
2008	1	2,13
2009	1	2,13
2010	2	4,26
2011	3	6,38
2013	4	8,51
2014	2	4,26
2015	2	4,26
2016	3	6,38
2017	7	14,89
2018	4	8,51
2019	13	27,66
2020	2	4,26
2021	3	6,38
Toplam	47	100

Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık alanında en çok (%27,66) 2019 yılında tez tamamlanmıştır. 2010 yılından 2019 yılına kadar bu tezlerin sayısında artış yaşanmıştır. Ancak son iki yılda bu tezlerin sayısında düşüş olmuştur.

Okuryazarlık ile ilgili tezlerin lisansüstü düzeylerine göre dağılımı

Aşağıda yer alan Tablo 2’de Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık ile ilgili gerçekleştirilen tezlerin lisansüstü düzeylerine göre dağılımı sunulmuştur.

Tablo 2. Tezlerin Lisansüstü Düzeylerine Göre Dağılımı

Lisansüstü düzey	f	%
Yüksek lisans	25	53,19
Doktora	22	46,81
Toplam	47	100

Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık alanında gerçekleştirilen tezler, lisansüstü düzeyleri bakımından birbirine yakın sayıdadır. Tezlerin yarısından biraz fazlası (%53,19) yüksek lisans düzeyindedir. Doktora düzeyindeki tezlerin oranı (%46,81) yüksek lisans tezlerinin oranına yakındır.

Okuryazarlık ile ilgili tezlerin üniversitelere göre dağılımı

Tablo 3'te Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık ile ilgili gerçekleştirilen yüksek lisans tezlerinin üniversitelere göre dağılımı sunulmuştur:

Tablo 3. Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Gazi Üniversitesi	1	4	9	40,91	10	21,28
Marmara Üniversitesi	2	8	6	27,27	8	17,02
Fırat Üniversitesi	2	8	1	4,55	3	6,38
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	3	12	-	-	3	6,38
Atatürk Üniversitesi	-	-	2	9,09	2	4,26
Necmettin Erbakan Üniversitesi	-	-	2	9,09	2	4,26
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	-	-	1	4,55	1	2,13
Aksaray Üniversitesi	1	4	-	-	1	2,13
Balıkesir Üniversitesi	1	4	-	-	1	2,13
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	1	4	-	-	1	2,13
Bursa Uludağ Üniversitesi	1	4	-	-	1	2,13
Çanakkale Üniversitesi	1	4	-	-	1	2,13
Erciyes Üniversitesi	1	4	-	-	1	2,13
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi	-	-	1	4,55	1	2,13
Gazi Osmanpaşa Üniversitesi	1	4	-	-	1	2,13
İnönü Üniversitesi	1	4	-	-	1	2,13
Karadeniz Teknik Üniversitesi	1	4	-	-	1	2,13
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	1	4	-	-	1	2,13
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	1	4	-	-	1	2,13
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	1	4	-	-	1	2,13
Pamukkale Üniversitesi	1	4	-	-	1	2,13
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	1	4	-	-	1	2,13
Trabzon Üniversitesi	1	4	-	-	1	2,13
Yüzüncü Yıl Üniversitesi	1	4	-	-	1	2,13
Zonguldak Karaelmas Üniversitesi	1	4	-	-	1	2,13
Toplam	25		22		47	100

Tablo 3'teki bulgulara göre, Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık ile ilgili en fazla (%21,28) Gazi Üniversitesinde tez gerçekleştirilmiştir. Gazi Üniversitesini, Marmara Üniversitesi (%17,02) izlemektedir. Fırat Üniversitesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi ve Necmettin Erbakan Üniversitesi gibi çeşitli üniversitelerde de Sosyal Bilgiler lisansüstü eğitiminde okuryazarlık alanında tezler yazılmıştır.

Okuryazarlık ile ilgili tezlerin okuryazarlık türlerine göre dağılımı

Aşağıda bulunan Tablo 4'te Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık ile ilgili gerçekleştirilen lisansüstü tezlerin okuryazarlık türlerine göre dağılımı sunulmuştur:

Tablo 4. Tezlerin Okuryazarlık Türlerine Göre Dağılımı

Okuryazarlık Türü	f	%
Medya okuryazarlığı	9	19,15
Dijital okuryazarlık	4	8,51
Finansal okuryazarlık	4	8,51
Harita okuryazarlığı	4	8,51
Hukuk okuryazarlığı	3	6,38
Bilimsel okuryazarlık	3	6,38
Siyaset/politik okuryazarlık	3	6,38
Coğrafya okuryazarlığı	2	4,26
Çevre okuryazarlığı	2	4,26
Değerlendirme okuryazarlığı	2	4,26
Tarih okuryazarlığı	2	4,26
Teknoloji okuryazarlığı	2	4,26
Alan okuryazarlığı	1	2,13
Bilgi okuryazarlığı	1	2,13
Ekonomi okuryazarlığı	1	2,13
E-okuryazarlık	1	2,13
Görsel okuryazarlık	1	2,13
Grafik okuryazarlığı	1	2,13
Yerel okuryazarlık	1	2,13
Toplam	47	100

Tablo 4'teki verilere göre, Sosyal Bilgiler eğitiminde 19 farklı okuryazarlık türü üzerinde tez çalışması yapılmıştır. Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık türlerinden en fazla medya okuryazarlığı (%19,15) ile ilgili tez yazılmıştır. Medya okuryazarlığını sırasıyla aynı oran ile (%8,51) dijital okuryazarlık, finansal okuryazarlık ve harita okuryazarlığı izlemektedir.

Okuryazarlık ile ilgili tezlerin araştırma amacına göre dağılımı

Aşağıda yer alan Tablo 5'te Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık ile ilgili gerçekleştirilen lisansüstü tezlerin araştırma amacına göre dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 5. Tezlerin Araştırma Amacına Göre Dağılımı

Araştırma amacı	f	%
Okuryazarlık düzeyi belirleme	22	45,83
Katılımcıların algı, görüş ve tutumlarını belirleme	11	22,92
Yöntem ve tekniklerin okuryazarlık düzeyine etkisini belirleme	7	14,58
Okuryazarlık eğitim uygulaması/modeli geliştirme	6	12,50
Okuryazarlık ile Sosyal Bilgiler dersini ile ilişkilendirme	2	4,17
Toplam	48	100

Araştırma kapsamındaki tezlerin yarıya yakını (%45,83) araştırmanın katılımcılarının okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesine yöneliktir. İkinci olarak, tezlerin yaklaşık dörtte biri (%22,92) araştırmanın katılımcılarının okuryazarlık konularına ilişkin algı, görüş ve tutumlarını ortaya çıkarmaya ilişkindir. Ardından tezlerde en çok (%14,58) öğretim-öğrenme süreçlerinde kimi yöntem ve tekniklerin kullanımının okuryazarlık düzeylerinin gelişimine etkisi araştırılmıştır. Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık eğitim uygulaması/modeli geliştirmeye (%12,50) ve farklı okuryazarlık türlerini Sosyal

Bilgiler dersi ile ilişkilendirmeye yönelik (%4,17) az sayıda tez yazılmıştır. Bir tez hem okuryazarlık düzeyi belirlemeye hem de okuryazarlık düzeyi geliştirmeye yöneliktir.

Okuryazarlık ile ilgili tezlerin çalışma gruplarına göre dağılımı

Tablo 6'da Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık alanında gerçekleştirilen lisansüstü tezlerin çalışma gruplarına göre dağılımı yer almaktadır.

Tablo 6. Tezlerin Çalışma Gruplarına Göre Dağılımı

Çalışma grupları	f	%
Sosyal Bilgiler öğretmen adayları	19	40,43
Ortaokul öğrencileri	15	31,91
Sosyal Bilgiler Öğretmenleri	9	19,15
İlkokul öğrencileri	3	6,38
Sınıf Öğretmenleri	1	2,13
Toplam	47	100

Tablo 6'daki veriler incelendiğinde, Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık ile ilgili en fazla Sosyal Bilgiler öğretmen adayları (%40,43) ile lisansüstü tez çalışmaları yapılmıştır. Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarını sırasıyla ortaokul öğrencileri (%31,91) ve Sosyal Bilgiler öğretmenleri (%19,15) izlemektedir. Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık konulu tezler içerisinde ilkokul öğrencilerinin (%6,38) ve sınıf öğretmenlerinin (%2,13) çalışma grubunu oluşturduğu az sayıda tez de bulunmaktadır.

Okuryazarlık ile ilgili tezlerin araştırma yöntemine göre dağılımı

Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık ile ilgili gerçekleştirilen lisansüstü tezlerin araştırma yöntemine göre dağılımı Tablo 7'de sunulmuştur:

Tablo 7. Tezlerin Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımı

Araştırma Yöntemi	f	%
Nicel	22	46,81
Karma	15	31,91
Nitel	10	21,28
Toplam	47	100

Araştırma kapsamındaki tezlerin yaklaşık yarısı (%46,81) nicel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Tezlerin yaklaşık üçte birinde (%31,91) ise karma yöntem kullanılmıştır. Tezlerin geriye kalan kısmında (%21,28) ise nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Okuryazarlık ile ilgili tezlerin araştırma desenine göre dağılımı

Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık ile ilgili gerçekleştirilen lisansüstü tezlerin araştırma desenine göre dağılımı Tablo 8'de sunulmuştur:

Tablo 8. Tezlerin Araştırma Desenlerine Göre Dağılımı

Araştırma Deseni	f	%
<i>Nicel araştırma desenleri</i>	22	46,81
Tarama	18	38,30
Yarı-Deneysel	3	6,38
Deneysel	1	2,13
<i>Karma araştırma desenleri</i>	15	31,91
Açımlayıcı sıralı	5	10,64
Yakınsayan paralel	4	8,51

Zenginleştirilmiş	3	6,38
Ardışık keşfedici	1	2,13
İç içe	1	2,13
Belirtilmemiş	1	2,13
<i>Nitel araştırma desenleri</i>	10	21,28
Eylem	4	8,51
Durum	2	4,26
Belirtilmemiş	4	8,51
Toplam	47	100

Tablo 8’de görüldüğü gibi, Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık konularında gerçekleştirilen lisansüstü tezlerde en fazla nicel araştırma desenlerinden tarama deseni (%38,30) kullanılmıştır. Tarama desenini, karma araştırma desenlerinden açımlayıcı sıralı desen (%10,64) ve yakınsayan paralel desen (%8,51) ile nitel araştırma desenlerinden eylem araştırması (%8,51) izlemektedir. Tezlerde deneysel desen, zenginleştirilmiş desen ve durum çalışması gibi farklı desenler de kullanılmıştır. Nitel araştırma yönteminin benimsendiği kimi tezlerde araştırma deseni ile ilgili bilgi verilmemiştir.

Okuryazarlık ile ilgili tezlerin örneklem yöntemlerine göre dağılımı

Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık ile ilgili gerçekleştirilen lisansüstü tezlerin örneklem yöntemlerine göre dağılımı Tablo 9’da yer almaktadır.

Tablo 9. Tezlerin Örneklem Yöntemlerine Göre Dağılımı

Örneklem Yöntemi	f	%
Kolay ulaşılabilir/uygun	16	34,04
Yok	14	29,79
Ölçüt	4	8,51
Seçkisiz	3	6,38
Maksimum çeşitlilik	3	6,38
Tabakalı	2	4,26
Küme	2	4,26
Tipik durum	2	4,26
Amaçlı	1	2,13
Toplam	47	100

Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık konularında gerçekleştirilen lisansüstü tezlerin çoğunda (%34,04) kolay ulaşılabilir/uygun örneklem yöntemi kullanılmıştır. Tezlerin yaklaşık üçte birinde (%29,79) ise kullanılan örneklem yöntemine yer verilmemiştir. Okuryazarlık konulu tezlerde seçkisiz, maksimum çeşitlilik, tipik durum, tabakalı ve küme örnekleme yöntemleri de kullanılan örneklem belirleme yöntemlerindedir.

Okuryazarlık ile ilgili tezlerin veri toplama araçlarına göre dağılımı

Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık konularında gerçekleştirilen lisansüstü tezlerin veri toplama araçlarına göre dağılımı aşağıda Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10. Tezlerin Kullanılan Veri Toplama Araçlarının Dağılımı

Veri Toplama Araçları	f	%
Ölçek	32	25,81
Görüşme	26	20,97
Sonuç değerlendirmeye yönelik araçlar	22	17,74
Bilgi formu	15	12,10

Anket	9	7,26
Günlük	8	6,45
Öğrenci ürünleri	7	5,65
Gözlem	4	3,23
Video/ses/fotoğraf kayıtları	1	0,81
Toplam	124	100

Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık konularında yapılan tezlerde en fazla (%25,81) kullanılan veri toplama aracı ölçektir. Tezlerde ölçeğin ardından sırasıyla en fazla kullanılan veri toplama araçları görüşme (%20,97), sonuç değerlendirmeye yönelik araçlar (%17,74) ve bilgi formu (%12,10)'dur. Tezlerde veri toplama aracı olarak anket, günlük, öğrenci ürünleri, gözlem ve video/ses/fotoğraf kayıtları da kullanılmıştır.

Okuryazarlık ile ilgili tezlerin veri analiz yöntemlerine göre dağılımı

Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık alanında gerçekleştirilen lisansüstü tezlerin veri analiz yöntemlerine göre dağılımı Tablo 11'de yer almaktadır:

Tablo 11. Tezlerin Veri Analiz Yöntemlerine Göre Dağılımı

Veri Analiz Yöntemleri	f	%
<i>Nicel Veri Analiz Yöntemleri</i>	136	83,80
t-test	28	20,59
Anova	27	19,85
Yüzde/frekans	11	8,09
Ortalama/standart sapma	11	8,09
Kolmogorov smirnov	9	6,62
Whitney-u	9	6,62
Kruskall Wallis	7	5,15
Korelasyon	4	2,94
Levene	4	2,94
Lsd	3	2,21
Shapiro wilk	4	2,94
Wilcoxon	4	2,94
Regresyon	3	2,21
Tukey	3	2,21
Ki-kare	2	1,47
Kovaryans	2	1,47
Scheffe	2	1,47
Welch	2	1,47
Tamhane	1	0,74
<i>Nitel Veri Analiz Yöntemleri</i>	27	16,20
İçerik	17	62,96
Betimsel	10	37,04

Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık ile ilgili yapılmış lisansüstü tezlerin analizlerinde en fazla (%83,80) nicel veri analiz yöntemleri kullanılmıştır. Tezlerin geriye kalan kısmında (%16,20) ise nitel veri analiz yöntemlerinden yararlanılmıştır.

Nicel veri analizi kullanılan tezlerde en çok (%20,59) t testi, sonra anova (%19,85) kullanılmıştır. Yüzde ve frekans, aritmetik ortalama/standart sapma, Kolmogorov Smirnov testi, Mann Whitney U testi ve korelasyon gibi farklı nicel veri analiz yöntemlerinden yararlanılan tezler de bulunmaktadır. Nitel veri analiz yöntemlerinin kullanıldığı tezlerde en çok (%62,96) içerik analizinden yararlanılmıştır. Betimsel analiz de (%37,04) tezlerde yararlanılan bir analiz türüdür.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırmada Türkiye’de Sosyal Bilgiler eğitiminde 2008-2021 yılları arasında okuryazarlık alanında gerçekleştirilmiş lisansüstü tezlerin çeşitli ölçütler bakımından analizi yapılmıştır. Araştırmada ilgili tezler doküman olarak belirlenmiştir. Dokümanların çözümlenmesi betimsel analiz yoluyla yapılmıştır. Araştırma kapsamında ulaşılan sonuçlar ve geliştirilen öneriler aşağıda yer almaktadır.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık ile ilgili ilk tez 2008 yılında yazılmıştır. Mete (2020) tarafından gerçekleştirilen araştırmada Türkiye’de okuryazarlık ile ilgili tezlerin büyük bir bölümünün eğitim alanında yapıldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Oğuz Haçat ve Demir (2019) tarafından yapılan araştırmada ise Türkiye’de eğitim alanında okuryazarlık ile ilgili ilk lisansüstü tez çalışmasının 1998 yılında yazıldığı ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda, Türkiye’de Sosyal Bilgiler eğitimi ile ilgili ilk tez çalışmasının 1990 yılında yayımlandığı (Şahin, Gögebakan Yıldız ve Duman, 2011) düşünüldüğünde okuryazarlığın Sosyal Bilgiler eğitimi lisansüstü tezlerinde daha geç bir dönemde araştırma konusu hâline geldiği söylenebilir.

Araştırmada 2010 yılından 2019 yılına kadar Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık ile ilgili yazılmış tezlerin sayısında bir artış yaşandığı ortaya çıkmıştır. Mete (2020) tarafından gerçekleştirilen araştırmada da Türkiye’de okuryazarlık ile ilgili çalışmaların en fazla 2015-2019 yılları arasında tamamlandığı bulgusu elde edilmiştir. Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık ile ilgili yazılan tezler dörtte bir oran ile en fazla 2019 yılında tamamlanmıştır. Ancak 2020 yılından itibaren bu konuda yazılmış tezlerin sayısında düşüş yaşanmıştır. Oğuz Haçat ve Demir (2019) tarafından gerçekleştirilen araştırmada ise Türkiye’de eğitim alanında okuryazarlık ile ilgili en fazla tezin 2018 yılında yazıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Sarıgül (2020) tarafından Türkiye’de finansal okuryazarlık ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin incelendiği araştırmada ise en fazla tezin 2019 yılında tamamlandığı görülmüştür. Bu bağlamda 2018-2019 yıllarında lisansüstü eğitim araştırmacılarının okuryazarlık konularına daha fazla ilgi duymaya başladığı söylenebilir. Bu yıllarda Sosyal Bilgiler lisansüstü eğitiminde okuryazarlık ile ilgili tezlerin sayıca artmasında 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda okuryazarlık becerilerine yer verilmesinin etkili olduğu düşünülmektedir. Yine bu yıllarda farklı alanlardaki lisansüstü tezlerde okuryazarlık ile ilgili yapılan araştırmaların sayısında yaşanan artışın da Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık becerileri ile ilgili tez yazılmasını etkilediği belirtilebilir.

Araştırma kapsamında ulaşılan sonuçlara göre, Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık ile ilgili en fazla yüksek lisans düzeyinde tez tamamlanmıştır. Güleç ve Hüdavendigar (2020), Mete (2020) ve Oğuz Haçat ve Demir (2019) tarafından gerçekleştirilen araştırmalarda da Türkiye’de okuryazarlık konularında tamamlanmış lisansüstü tezlerin en fazla yüksek lisans düzeyinde olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak bu araştırma kapsamında, incelenen doktora tezlerinin sayısı yüksek lisans tezlerinin sayısına yakındır. Bu bağlamda, Sosyal Bilgiler yüksek lisans programında olduğu gibi doktora programında da okuryazarlık konularının araştırmacılar tarafından önemli görüldüğü söylenebilir.

Araştırmada Sosyal Bilgiler lisansüstü eğitimde okuryazarlık ile ilgili 26 farklı üniversitede tez yazıldığı ortaya çıkmıştır. Bu üniversiteler içerisinde en fazla tez Gazi Üniversitesinde, ikinci olarak ise Marmara

Üniversitesinde gerçekleşmiştir. Araştırmanın bu sonucu Oğuz Haçat ve Demir (2019) tarafından gerçekleştirilen araştırmanın sonuçları ile örtüşmektedir. Benzer biçimde Şahin, Gögebakan Yıldız ve Duman (2011) ve Tarman, Acun ve Yüksel (2010) tarafından gerçekleştirilen araştırmalarda da Türkiye’de Sosyal Bilgiler eğitiminde en fazla Gazi Üniversitesi ve Marmara Üniversitesinde lisansüstü tez yazıldığı ortaya çıkmıştır. Kaymakçı (2017), araştırmasında tezlerin büyük bir bölümünün büyük şehirlerde bulunan köklü üniversitelerde gerçekleştiğini ifade etmiştir. Sosyal Bilgiler eğitiminde yüksek lisans ve doktora programlarının bulunmasının ve geniş bir akademik kadrosunun olmasının bu üniversitelerde daha fazla tez yazılmasında etkili olduğu söylenebilir. Türkiye’deki diğer üniversitelerde ise Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık ile ilgili az sayıda tez yazılmıştır. Yazılan doktora tezleri en fazla Gazi Üniversitesinde, yüksek lisans tezleri ise en fazla Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesinde gerçekleşmiştir.

Araştırma kapsamında Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlığın 19 ayrı türü üzerinde tez yazıldığı ortaya çıkmıştır. Medya okuryazarlığı tezlerde en fazla çalışılan okuryazarlık türüdür. Araştırmanın bu sonucu Güleç ve Hüdevendigar (2020) ve Oğuz Haçat ve Demir (2019) tarafından gerçekleştirilen araştırmaların sonuçlarıyla örtüşmektedir. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda öğrencilere kazandırılması beklenen toplam yedi adet okuryazarlık becerisi yer almaktadır. Tezlerde Sosyal Bilgiler eğitiminde sırasıyla en fazla çalışılan okuryazarlık türleri olan medya okuryazarlığı, dijital okuryazarlık, finansal okuryazarlık ve harita okuryazarlığı 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda yer alan beceriler arasındadır. Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer almasının bu okuryazarlık türleri ile ilgili olan tezlerin sayısının fazla olmasında etkili olduğu söylenebilir. Beşte bir oran ile en fazla medya okuryazarlığı ile ilgili tez yazılmasında ise medya okuryazarlığının ortaokullarda seçmeli ders olarak yer almasının araştırmacıların bu okuryazarlık türüne daha fazla ilgi duymalarını sağladığı ifade edilebilir. Ancak araştırma bulgularına dayalı olarak, tezlerde 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda yer alan okuryazarlık becerilerine aynı biçimde önem verilmediği görülmektedir. Örneğin çevre okuryazarlığı, hukuk okuryazarlığı ve politik okuryazarlık ile ilgili yazılmış az sayıda tez bulunmaktadır. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda doğrudan yer almayan alan okuryazarlığı, bilgi okuryazarlığı, ekonomi okuryazarlığı, e-okuryazarlık, görsel okuryazarlık, grafik okuryazarlığı ve yerel okuryazarlık ile ilgili de az sayıda tez yazılmıştır. Oysa, alan yazında farklı okuryazarlık becerilerinin Sosyal Bilgiler dersi için önemini ortaya koyan birçok çalışma bulunmaktadır (Alberta Education, 2022; Björklund and Sandahl, 2020; Brugar and Roberts, 2017; Pohl and Beaudry, 2015). Bu bağlamda, Sosyal Bilgilerde farklı okuryazarlık türleri üzerine yapılan lisansüstü tezlerde önemli bir eksiklik olduğu söylenebilir.

Araştırmada Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık ile ilgili gerçekleştirilen tezlerin yaklaşık yarısının okuryazarlık düzeyi belirlemeye yönelik olduğu ortaya çıkmıştır. Tezlerin yaklaşık dörtte birlik bölümü ise katılımcıların okuryazarlık ile ilgili algı, görüş ve tutumlarını ortaya çıkarmaya yöneliktir. Altay (2020), 797 makalenin incelendiği araştırmasında, Türkiye’de Sosyal Bilgiler eğitimi alanında gerçekleştirilen çalışmaların genel olarak araştırmanın katılımcılarının görüşlerini belirlemeye yönelik olduğunu ifade etmiştir. Benzer biçimde, Çakmak ve Taşkiran (2020) tarafından gerçekleştirilen araştırmada da Türkiye’de Sosyal Bilgiler eğitimi alanında gerçekleştirilen araştırmaların genellikle Sosyal Bilgiler Öğretim Programının ve ders kitaplarının incelenmesi ile öğretmen ve öğrenci

görüşlerinin ortaya çıkarılmasına ilişkin olduğu ortaya çıkmıştır. Oysa, öğrencilere öğretme-öğrenme süreçlerinde okuryazarlık becerileri kazandırmak için uygulamaya dayalı araştırmaların da gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, etkili okuryazarlık uygulaması geliştirmek için eylem araştırmalarının yapılması önemlidir. Araştırmada eylem araştırması kullanılan tezlerin ve Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık eğitim uygulamasının/modelinin geliştirildiği tezlerin sayısının az olduğu ortaya çıkmıştır. Beyhan (2013) akademisyenler ile uygulayıcılar arasında kopukluğun olması, uzun süreli işbirliği gerektirmesi, zaman alıcı olması, sonuca geç ulaşılması veya sonuçlanmaması gibi kimi özelliklerinden dolayı eylem araştırmasının araştırmacılar için cazip olmayabildiğini belirtmiştir.

Farklı türlerinin olması nedeniyle okuryazarlık becerileri içerisinde çok fazla kavram bulunmaktadır. Bu kavram fazlalığı ise okuryazarlığın anlaşılmasını zorlaştırmaktadır (Stordy, 2015). Sosyal Bilgiler eğitimcilerinin okuryazarlık türlerini daha iyi anlayabilmeleri için farklı okuryazarlık türleri ile Sosyal Bilgiler dersi arasındaki ilişkinin sağlanması önemlidir. Araştırma kapsamında okuryazarlık ile Sosyal Bilgiler dersinin ilişkilendirildiği az sayıda tez yazılması dikkat çeken bir sonuçtur.

Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık konulu tezlerde çalışma grubunda en fazla Sosyal Bilgiler öğretmen adayları bulunmaktadır. Tezlerde öğretmen adaylarından sonra sırasıyla en fazla ortaokul öğrencileri ve Sosyal Bilgiler öğretmenleri çalışma grubunda yer almıştır. Araştırmanın bu sonucu Güleç ve Hüdavendigâr (2020), Erdem (2018) ve Mete (2020) tarafından gerçekleştirilen araştırmaların sonuçlarıyla benzerdir. ilkökul öğrencilerinin çalışma grubunda yer aldığı tezlerin sayısı azdır. Sosyal Bilgiler dersi ilkökulda 4. sınıf basamağında, ortaokulda ise 5, 6 ve 7. sınıf basamaklarında bir ders olarak okutulmaktadır. Sosyal Bilgiler dersinin ortaokul basamaklarında daha fazla yer almasının ortaokul öğrencileri ile daha fazla çalışma yapılmasında etkili olduğu söylenebilir.

Araştırma kapsamında ulaşılan sonuçlara göre, araştırmacılar tarafından Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık ile ilgili tezlerde en fazla nicel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Türkiye’de okuryazarlık ile ilgili yapılan çalışmaların incelendiği çeşitli araştırmalarda da daha çok nicel araştırma yönteminin benimsendiği ortaya çıkmıştır (Aksoy ve Kaplan, 2018; Erdem, 2018; Güleç ve Hüdavendigâr, 2020; Mete, 2020; Sarıgül, 2020; Şakiroğlu, 2021). Dilek, Baysan ve Öztürk (2018) de araştırmasında Sosyal Bilgiler eğitiminde yüksek lisans tezlerinde daha çok nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığını belirlemiştir. Bu araştırmada Sosyal Bilgilerde okuryazarlık ile ilgili tezlerin sadece beşte bir oranında nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu durumun araştırmacılar ve tez danışmanları tarafından nitel araştırma yönteminin benimsenmemesinden kaynaklı olduğu düşünülebilir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, Sosyal Bilgiler eğitiminde nicel araştırma yönteminin benimsendiği okuryazarlık üzerine gerçekleştirilen tezlerde en fazla tarama modeli kullanılmıştır. Şahin, Calp, Bulut ve Kuşdemir (2013) de tez inceleme üzerine gerçekleştirdikleri araştırmada, nicel araştırma yöntemlerinden en fazla tarama modeli ile tez yazıldığını belirlemişler, bu duruma deneysel modellerin tarama modellerine göre daha uzun ve zor olmasının etkisinin olabileceğini ifade etmişlerdir. Araştırmada karma ve nitel araştırma yöntemlerinin benimsendiği kimi tezlerde araştırma deseninin belirtilmemesi dikkat çeken bir sonuçtur. Oysa, bir araştırmada araştırma desenine yer verilmemesi araştırmanın anlaşılabilirliğini sınırlandırmaktadır (Başol, 2008). Sosyal bilgilerde

okuryazarlık ile ilgili kimi tezlerde yaşanan bu durumun, karma ve nitel araştırma yöntemlerinin araştırmacılar ve tez danışmanları tarafından tam olarak anlaşılmasından kaynaklı olduğu düşünülebilir.

Araştırmada, tezlerde örneklem belirleme yöntemlerinden en fazla kolay ulaşılabilir örneklem yöntemi kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Kolay ulaşılabilir örneklem yönteminde araştırmacılar hedef evrenden örneklemine oluşturmak için ulaşabileceği en kolay ögelere yönelmektedir (Baltacı, 2018). Patton (2018), bu örneklem yönteminin nitel araştırmalarda kullanılması istenen en son örneklem belirleme yöntemi olduğunu ifade etmiştir. Çünkü kolay ulaşılabilir örneklem yöntemi araştırmanın inandırıcılığını olumsuz etkileyebilmektedir (Baltacı, 2018). Bu bağlamda, Sosyal Bilimler lisansüstü eğitimde okuryazarlık konularında yapılacak tezlerde araştırmanın inandırıcılığını artırmak için farklı örneklem belirleme yöntemleri kullanılabilir. Tezlerin büyük bir bölümünde ise çalışma grubunun nasıl belirlendiğine ilişkin bilgi verilmemesi dikkati çeken bir durumdur. Benzer biçimde Erdem (2018) tarafından medya okuryazarlığı ile ilgili gerçekleştirilen çalışmaların incelendiği araştırmada da çalışmaların yaklaşık dörtte birinde örneklem belirleme yöntemine yer verilmediği ortaya çıkmıştır. Oruç ve Ulusoy (2008) da Sosyal Bilimler eğitiminde yayımlanan tezleri inceledikleri araştırmalarında tezlerde örneklem belirleme ile ilgili yeterli bilgi verilmemesini belirlemiştir. Oysa, araştırmanın anlaşılabilirliğinin sağlanması için örneklemin/çalışma grubunun nasıl belirlendiği belirtilmelidir (Sharts-Hopko, 2002). Sosyal Bilimlerde okuryazarlık ile ilgili çalışmalarda, örneklemin/çalışma grubunun nasıl belirlendiğine ilişkin ayrıntılı bilgiye yer verilmesi, Sosyal Bilimlerde okuryazarlık becerilerine yönelik derinlemesine anlayış oluşturulmasına katkı sağlayabilir.

Sosyal Bilimler eğitiminde okuryazarlık ile ilgili yapılan tezlerde en fazla kullanılan veri toplama aracı ölçektir. Ölçekten sonra ise en fazla görüşme yoluyla veri toplanmıştır. Erdem (2018) tarafından gerçekleştirilen araştırma sonucunda da medya okuryazarlığı ile ilgili yapılan araştırmalarda ölçek ve görüşmenin en fazla kullanılan veri toplama araçları olduğu ortaya çıkmıştır. Gerçekleştirilen tezlerin çoğunun katılımcılarının okuryazarlık düzeyini belirlemeye ve algı, görüş ve tutumlarını ortaya çıkarmaya yönelik olması nedeniyle tezlerde ölçek ve görüşmenin en fazla kullanılan veri toplama aracı olması beklenen bir sonuçtur.

Araştırma kapsamında ulaşılan sonuçlara göre, Sosyal Bilimler eğitimi alanında okuryazarlık konularında gerçekleştirilmiş tezlerde en çok nicel veri analiz yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmanın bu sonucu Erdem (2018) ve Mete (2020) tarafından gerçekleştirilen araştırmanın bulguları ile örtüşmektedir. Tezlerde nicel veri analizi yöntemlerinden sırasıyla en çok t-testi, anova ve betimsel istatistikler kullanılmıştır. Nitel veri analizi kullanılan tezlerde içerik analizi en çok kullanılan veri analiz yöntemidir. Betimsel analiz, içerik analizinin ardından tezlerde kullanılan nitel veri analiz yöntemidir. Dilek, Baysan ve Öztürk (2018) de araştırmalarında Sosyal Bilimler eğitimi yüksek lisans tezlerinde nitel veri analiz yöntemlerinden en çok betimsel ve içerik analiz türlerinin kullanıldığını belirlemiştir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara dayalı olarak şu öneriler sunulmuştur:

- Araştırmacılar tarafından farklı okuryazarlık türleri ile ilgili tez çalışmaları yapılarak okuryazarlık türlerinin Sosyal Bilimler eğitimi ile ilişkisinin güçlendirilmesi sağlanabilir.

- Sosyal Bilgiler lisansüstü eğitimde okuryazarlık ile ilgili ilkökul öğrencilerinin de çalışma grubunda yer aldığı tezler gerçekleştirilebilir.
- Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık ile ilgili karma ve nitel araştırma yöntemlerinin benimsendiği tezler gerçekleştirilebilir.
- Sosyal Bilgiler dersi öğretme-öğrenme süreçlerinde okuryazarlık uygulamaları geliştirmek için eylem araştırmalarının sayısı artırılabilir.
- Araştırmacılar tarafından Sosyal Bilgiler eğitiminde okuryazarlık ile ilgili gerçekleştirecek tezlerde örneklem belirleme yöntemlerine yer verilmelidir. Bu konuda tez danışmanları araştırmacıları yönlendirebilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Sosyal Bilgiler Eğitiminde Okuryazarlık: Lisansüstü Eğitimde Gerçekleştirilen Okuryazarlık Araştırmaları" başlıklı makalenin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mâli çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Aksoy, B. ve Kaplan, M. (2018, Eylül). *Türkiye’de harita okuryazarlığı becerisi ile ilgili yapılan tezlerin incelenmesi*. 7. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu’nda sunulan bildiri. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir.
- Alberta Education. (2022). What is literacy? Erişim adresi: <https://education.alberta.ca/literacy-and-numeracy/literacy/everyone/what-is-literacy/>
- Altay, N. (2020). Türkiye’de Sosyal bilgiler eğitimi alanında yazılan makalelerin değerlendirilmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(1), 22-35.
- Aşıcı, M. (2009). Kişisel ve sosyal bir değer olarak okuryazarlık, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7(17), 9-26.
- Aytaş, G. ve Kaplan, K. (2017). Medya okuryazarlığı bağlamında yeni okuryazarlıklar, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 291-310.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7(1), 231-274.
- Başol, G. (2008). *Bilimsel araştırma süreci ve yöntem*. Kılıç, O. Ve Cinoğlu, M. (Ed.), Bilimsel araştırma yöntemleri (s.113-143) içinde, İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Berson, I. R. & Berson, M. J. (2003). Digital literacy for effective citizenship, *Social Education*, 67, 164–167.
- Beyhan, A. (2013). Eğitim örgütlerinde eylem araştırması, *Bilgisayar ve Eğitim Araştırmaları Dergisi* 1(2), 65-89.
- Björklund, M. & Sandahl, J. (2020). Financial literacy as citizenship education a viable prospect?, *Journal of Social Science Education*, 19(3), 4-20. <https://doi.org/10.4119/jsse-3230>.
- Brugar, K. A. & Roberts, K. L. (2017). Seeing is believing: Promoting visual literacy in elementary social studies. *Journal of Teacher Education*, 68(3), 262–279. <https://doi.org/10.1177/0022487117696280>

- Çakmak, E. (2013). *Sosyal bilgiler eğitiminde çoklu okuryazarlık*. Gençtürk, E. ve Karatekin, K. (Ed.), Sosyal bilgiler için çoklu okuryazarlıklar (s. 2-20) içinde. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çakmak, Z. ve Bulut, B. (2019). Sosyal bilgiler perspektifinden küresel okuryazarlık becerisi, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (51), 160-180. <https://doi.org/10.21764/maeuefd.537314>
- Çakmak, Z. ve Taşkıran, C. (2020). Türkiye’de sosyal bilgiler eğitimi alanındaki çalışmaların analizi: Bir meta sentez çalışması. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9(3), 1243-1261.
- Çalışkan, H. ve Uzunkol, E. (2021). *Sosyal bilgiler alanı, özellikleri ve temel amaçları*. Aktepe, V. Gündüz, M. Kurtdede Fidan N. ve Yalçınkaya, E. (Ed.), Kuramdan uygulamaya sosyal bilgiler öğretimi (s. 2-18) içinde, Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Destebaşı, F. (2016). Yeni okuryazarlıklar: Tanımı, kapsamı ve teorik ilkeleri, *Journal of Turkish Studies*, 11(3), 895-910.
- Dilek, A., Baysan, S. ve Öztürk, A. A. (2018). Türkiye’de sosyal bilgiler eğitimi üzerine yapılan yüksek lisans tezleri: Bir içerik analizi çalışması, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 22(2), 581-602.
- Duplass, J. A. (2021). *The essence of teaching social studies methods for secondary and elementary teacher candidates*. New York: Routledge.
- Erdem, C. (2018). Medya okuryazarlığı araştırmalarında eğilimler: Lisansüstü tezlere yönelik bir içerik analizi, *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 11(4), 693-717. <https://doi.org/10.30831/akukeg.390260>.
- Güleç, S. ve Hüdavendigar, M. N. (2020). Sosyal bilgiler eğitimi alanında okuryazarlık becerisi başlığında yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi, *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi, Prof. Dr. Şeref Kara Özel Sayısı*, 24-36.
- Güneş, F. (2019). Okuryazarlık yaklaşımları, *Sınırsız Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 4(3), 224-246. <https://doi.org/10.29250/sead.634908>.
- Harshman, J. (2017). Developing global citizenship through critical media literacy in the social studies, *The Journal of Social Studies Research*, 42, 107-117. <https://doi.org/10.1016/j.jssr.2017.05.001>
- Kaya, E. (2020). *Hayat bilgisi, sosyal bilgiler ve fen bilgisi derslerinin temeli: Toplu öğretim sistemi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Kaymakçı, S. (2017). Türkiye’de tarih öğretiminin yönelimi üzerine bir değerlendirme, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(6), 2153-2172.
- Kinzer, C. K. & Leu, D. J. (2017). New Literacies, *Encyclopedia of Educational Philosophy and Theory*, 1559-1565. https://doi.org/10.1007/978-981-287-588-4_111
- Koçoğlu, E., Aydemir, H. ve Yiğen, V. (2021). *Eğitimde okuryazarlık becerilerine ilişkin kavramlar*. Koçoğlu, E. (Ed.), Eğitimde okuryazarlık becerileri-I (s. 1-11) içinde. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kurudayıoğlu, M. ve Tüzel, M. S. (2010). 21. yüzyıl okuryazarlık türleri, değişen metin algısı ve Türkçe eğitimi, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 28, 283-298.
- Maden, S., Maden, A. ve Banaz, E. (2017). Medya okuryazarlığı ile ilgili lisansüstü tezlere yönelik bir içerik analizi, *International Journal of Languages Education and Teaching*, 5(1), 588-605.

- Mete, G. (2020). Türkiye'de okuryazarlık: Lisansüstü tezlerin içerik analizi, *The Journal of Social Sciences*, 7(46), 194-206. <https://doi.org/10.29228/SOBIDER.40214>.
- Mills, K. A. (2010). A Review of the "Digital Turn" in the New Literacy Studies, *Review of Educational Research*, 80(2), 246-271. <https://doi.org/10.3102/0034654310364401>
- Moorse, L. (2020). Teaching Media Literacy in Citizenship. Erişim adresi: <https://www.teachingcitizenship.org.uk/sites/teachingcitizenship.org.uk/files/Liz%27s%20article%20on%20teaching%20Media%20Literacy.pdf>
- Milî Eğitim Bakanlığı. (2018). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı. Ankara. Erişim adresi: <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=354>.
- Oğuz Haçat, S. ve Demir, F. (2019). Eğitim alanında okuryazarlık üzerine yapılan lisansüstü tezlerin analizi, *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 116-145.
- Oruç, Ş. ve Ulusoy, K. (2008). Sosyal bilgiler alanında yapılan tez çalışmaları. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26, 121-132.
- Öztürk, C. (2015). *Sosyal bilgiler: Toplumsal yaşama disiplinlerarası bir bakış*. Öztürk, C. (Ed.), Sosyal bilgiler öğretimi (s. 2-30) içinde, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Patton, M.Q. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (Çev: M. Bütün ve S.B. Demir). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Peerven, M. & Awan, A. S. (2017). Analysis of curriculum about political literacy as a dimension of citizenship education. *Bulletin of Education and Research*, 39(1), 187-202.
- Pohl, B. E. and Beaudry, C. (2015) Critical literacy in the social studies classroom: A case for the 21st century. *Journal of Family Strengths*, 15(2), 1-13.
- Sargül, H. (2020). Türkiye'de finansal okuryazarlık alanında yazılan lisansüstü tezlerin içerik analizi, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 10(1), 153-165. <https://doi.org/10.5961/jhes.2020.377>.
- Sharts-Hopko, N. C. (2002). Assessing rigor in qualitative research. *Journal of the Association of Nurses in Aids Care*, 13(4), 84-86. [https://doi.org/10.1016/S1055-3290\(06\)60374-9](https://doi.org/10.1016/S1055-3290(06)60374-9)
- Stordy, P. (2015) Taxonomy of literacies, *Journal of Documentation*, 71 (3), 456-476.
- Şahin, D., Calp, Ş., Bulut, P. ve Kuşdemir, Y. (2013). Sınıf öğretmenliği eğitimi bilim dalında yapılmış lisansüstü tezlerin çeşitli kriterlere göre incelenmesi. *Journal of World of Turks*, 5 (3), 187-205.
- Şahin, M., Gögebakan Yıldız, D. ve Duman, R. (2011). Türkiye'deki sosyal bilgiler eğitimi tezleri üzerine bir değerlendirme, *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 96-121.
- Şakiroğlu, Y. (2021). Görsel okuma/görsel sunu ve görsel okuryazarlık becerileriyle ilgili yapılan lisansüstü çalışmaların analizi. *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 103-119. <https://doi.org/10.48066/kusob.935691>
- Şan, S. (2020). *Etkin vatandaş olma yolunda okuryazar olmak: Politik okuryazarlık ve hukuk okuryazarlığı*. Öztürk, C., İbrahimoglu, Z. ve Yıldırım, G. (Ed.), Kuramsal temeller ve güncel tartışmalar ışığında 21. yüzyılda vatandaşlık ve vatandaşlık eğitimi (s. 219-235) içinde, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Tarman, B., Acun, İ. ve Yüksel, Z. (2010). Sosyal bilgiler eğitimi alanındaki tezlerin değerlendirilmesi, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(3), 725 -746.

- Tuncel, G. (2020). *Medya okuryazarlığı ve aktif vatandaşlık*. Öztürk, C., İbrahimoglu, Z. ve Yıldırım, G. (Ed.), Kuramsal temeller ve güncel tartışmalar ışığında 21. yüzyılda vatandaşlık ve vatandaşlık eğitimi (s. 219-235) içinde, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Türk Dil Kurumu. (2022). *Türk dil kurumu sözlükleri*. Erişim adresi: <http://tdk.gov.tr>
- Uzun, Y. ve Çelik, G. (2020). Akademisyenlerin okuryazarlık algısındaki değişimler, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(22), 1134-1156. <https://doi.org/10.26466/opus.646592>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

EKLER

EK 1: Analiz Edilen Tezlerin Basım Yılına Göre Listesi

1. Tunç Şahin, C. (2008). *İlköğretim öğrencilerinin (4. ve 5. sınıf) sosyal bilgiler dersinde “metni anlamaya”, “yorumlamaya ve sorgulamaya” yönelik bilimsel okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Zonguldak.
2. Gençtürk, E. (2009). *İlköğretim sosyal bilgiler öğretmen adaylarının coğrafya okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
3. Altun, A. (2010). *Medya okuryazarlığının sosyal bilgiler programlarıyla ilişkilendirilmesi ve öğretimi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
4. Akhan, N. E. S. (2010). *İlköğretim sosyal bilgiler öğrencilerinde ekonomi okuryazarlığının durumu ve geliştirilmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
5. Yiğit, E. Ö. (2011). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının teknoloji okuryazarlığı düzeylerinin ve teknoloji ile bütünleştirilmiş sosyal bilgiler öğretimine yönelik görüşlerinin belirlenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
6. Karatekin, K. (2011). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevre okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
7. Çelik, T. (2011). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çok kültürlü bakış açısı geliştirmelerinde medya okuryazarlığı dersinin rolüne ilişkin bir çalışma* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
8. Tunç Şahin, C. (2013). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının bilimsel okuryazarlıklarının geliştirilmesi: ‘Bilim teknoloji sosyal değişme’ dersinin eylem araştırması ile tasarlanması* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
9. Çinelioğlu, G. (2013). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının medya okuryazarlığı dersine yönelik tutumlarının incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
10. Keçe, M. (2013). *Sosyal bilgiler öğretiminde yararlanılan sınıf içi tarihi roman kullanım tekniklerinin öğrencilerin tarih okuryazarlığı düzeylerine etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

11. Oğuz, S. (2013). *Ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler eğitimi çerçevesinde hukuk okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
12. Akşin, A. (2014). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin teknolojik pedagojik alan bilgisi (TPAB) yeterlilikleri: Amasya ili örneği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
13. Kurtulmuş, T. (2014). *Sosyal bilgiler eğitiminde medya okur-yazarlığı dersinin ortaokul öğrencilerine etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
14. Cendek, M. E. (2015). *Öğrencilerde harita okuryazarlığının geliştirilmesine ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
15. Işkın, P. (2015). *Öğretmen görüşlerine göre yeni medya okuryazarlığı programı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
16. Sağlamgöncü, A. (2016). *Sosyal bilgiler dersi öğrenme ortamlarına görsel okumayı eklemek: Örnek bir uygulama* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
17. Faiz, M. (2016). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının siyaset okuryazarlık durumları* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
18. Kuzey, M. (2016). *Ortaokul öğrencilerinin harita ve yön okuryazarlığı üzerine bir inceleme* (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
19. Demir, A. (2017). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının bilgi okuryazarlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ.
20. Göfner, B. (2017). *Sosyal bilgiler dersinde okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesine yönelik bir eylem araştırması* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
21. İrşi, E. (2017). *Ortaokul hukuk ve adalet dersi öğretim programının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
22. Kara, H. (2017). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.
23. Yıldırım, Ş. (2017). *Türkçe ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin medya okuryazarlığı eğitimi ile ilgili becerileri ve görüşleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
24. Tünkler, V. (2017). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tamamlayıcı ölçme-değerlendirme tekniklerine yönelik okuryazarlık düzeylerinin mikroöğretim aracılığıyla geliştirilmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
25. Azrak, Y. (2017). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ölçme-değerlendirme okuryazarlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde.
26. Özel, A. (2018). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının medya okuryazarlığı algılarının incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.

27. Güney, B. (2018). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sosyal medya kullanımlarının medya okuryazarlık düzeyinde farklı değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.
28. Dolanbay, H. (2018). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarına yönelik medya okuryazarlığı eğitimi modeli* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
29. Kranda, S. (2018). *7. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersindeki grafik okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
30. Demir, A. G. (2019). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının siyaset okuryazarlık durumları (İnönü üniversitesi örneği)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
31. Çakır, A. (2019). *İlköğretim 7. sınıf sosyal bilgiler dersinde yansıtıcı düşünme etkinliklerinin öğrencilerin tarihsel okuryazarlık başarılarına ve tutumlarına etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
32. Bilge, B. (2019). *Ortaokul öğrencilerinin e-okuryazarlığa ilişkin tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
33. Yaman, C. (2019). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi (Niğde Ömer Halisdemir üniversitesi örneği)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde.
34. Uyar, F. O. (2019). *Sosyal bilgiler öğretmenlerine göre coğrafya okuryazarlığı ve öğretimi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
35. Boyraz, F. (2019). *Sosyal bilgiler dersinde haritada konumlandırma becerileri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir.
36. Adalar, H. (2019). *Sosyal bilgiler öğretmen eğitiminde finansal okuryazarlık ve öğretimi: Bir model önerisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
37. Sarı, İ. (2019). *Sosyal bilgiler eğitiminde öğretmenlere uygulanan seminer ve öğrencilere yapılan etkinliklerin katkıları bakımından dijital vatandaşlık olgusu* (Yayımlanmamış doktora tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
38. Çiftçi, S. (2019). *Sosyal bilgiler dersinde etkinlik temelli öğretimin çevresel sorumlu vatandaşlık davranışlarına etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Aksaray Üniversitesi, Aksaray.
39. Dündar, A. (2019). *Sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersi kapsamında yerel Okuryazarlıklarının incelenmesi (Çanakkale ili örneği)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
40. Pala, Ş. M. (2019). *Ortaokul 5. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi bilim teknoloji ve toplum öğrenme alanına ilişkin akademik başarı ve becerilerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan.
41. Er, T. (2019). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının finansal okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde.

42. Tepe, U. (2019). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital okuryazarlığa ilişkin görüşleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ.
43. Çelikten, H. (2020). *Marmara finansal okuryazarlık programının geliştirilmesi ve ilköğretim 4. sınıf öğrencilerinin finansal okuryazarlık becerilerine etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
44. Ayuldeş, M. (2020). *Sosyal bilgiler öğretiminde oryantiring uygulamalarının ilköğretim 6. sınıf öğrencilerinin akademik başarı ve harita okuryazarlık düzeylerine etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
45. Arıkan, İ. (2021). *Sosyal bilgiler dersinde bağlam temelli öğrenme yaklaşımının öğrencilerin akademik başarısına, finansal okuryazarlık becerilerine ve öğrenmenin kalıcılığına etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ.
46. Erbudak, K. C. (2021). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının bilimsel okuryazarlık düzeyleri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
47. Şan, S. (2021). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık eğitimi odaklı politik okuryazarlığının geliştirilmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Extended Abstract

Literacy skills should be given to students in the Social Studies lesson in order to be effective citizens and adapt to society. In order to provide students with literacy skills, Social Studies educators need to understand the new literacy and know the relationship with the Social Studies lesson. For a better understanding of literacy skills, postgraduate theses on this subject provide important scientific data. Graduate theses on literacy issues in Social Studies education should reveal the importance of literacy skills in Social Studies lesson, produce practices and models that will improve students' literacy skills in teaching-learning processes, and should be related to different types of literacy. The main purpose of this research is to examine the postgraduate theses on literacy in Social Studies education in detail in terms of various criteria.

In this study, which aims to examine the postgraduate theses on literacy in the field of Social Studies education in Türkiye, document analysis, one of the qualitative research methods, was used. All documents examined in the research were accessed from the Council of Higher Education (CoHE) Thesis Database. A total of 47 postgraduate thesis studies on literacy in Social Studies education between the years 2008-2021 were included in the research as documents. In the research, descriptive analysis approach was adopted in the analysis of the collected data. According to the results obtained from the research, the first thesis on literacy in Social Studies education was written in 2008. In the research conducted by Oğuz Haçat and Demir (2019), it was revealed that the first postgraduate thesis on literacy in the field of education in Türkiye was written in 1998. In this direction, considering that the first thesis in Social Studies education was written in 1990 (Şahin, Göğgebakan Yıldız, & Duman, 2011), it can be said that literate became a research topic in the graduate thesis of Social Studies education at a later period.

In the research, it has been revealed that there has been an increase in the number of theses written on literacy in Social Studies education from 2010 to 2019. The theses written on literacy in Social Studies education were completed the most in 2019 with a rate of one fourth. It is thought that the inclusion of literacy skills in the 2018 Social Studies Curriculum has been effective in the increase in the number of theses on literacy in Social Studies graduate education in these years.

In the research, it was revealed that thesis was written in 26 different universities on literacy in Social Studies graduate education. Among these universities, the most thesis was done at Gazi University, and the second was at Marmara University. It can be said that the existence of master's and doctoral programs in Social Studies education and the presence of a large academic staff are effective in writing more theses in these universities.

Within the scope of the research, it was revealed that thesis was written on 19 different types of literacy in Social Studies education. Media literacy is the most studied type of literacy in theses. There are seven literacy skills that are expected to be acquired by the students in the 2018 Social Studies Curriculum. Media literacy, digital literacy, financial literacy and map literacy, which are the literacy types studied in Social Studies education in theses most, are among the skills in the 2018 Social Studies Curriculum. It can be said that the fact that it is included in the Social Studies Curriculum is effective in the high number of theses related to these literacy types. Based on the research findings, it is seen that the literacy skills in the research 2018 Social Studies Curriculum are not given the same importance. For example, there are few theses written on environmental literacy, legal literacy and political literacy.

In the research, it was revealed that about half of the theses about literacy in Social Studies education were aimed at determining the level of literacy. About a quarter of the theses are aimed at revealing the perceptions, views and attitudes of the participants about literacy. However, in order to provide students with literacy skills in the teaching-learning processes, it is necessary to carry out research based on practice. In this context, it is important to conducted action research to develop effective literacy practice.

The most quantitative research method was adopted by the researchers in the theses related to literacy in Social Studies education. In the theses on literacy in which the quantitative research method was adopted, the survey model was used the most. It is a remarkable result that the research design is not specified in some theses in which mixed and qualitative research methods are adopted in the research.

In the research, it has been revealed that easily accessible sampling method the most is used as the sampling methods in theses. In most of the theses, no information was given about how the working group was determined. The most commonly used data collection tool in the theses on literacy in Social Studies education is the scale. After the scale, data was collected mostly through interviews.

Quantitative data analysis methods were mostly used in the theses on literacy in the field of Social Studies education. Among the quantitative data analysis methods in the theses, t-test, anova and descriptive statistics were used the most, respectively. Content analysis is the most widely used data analysis method in theses using qualitative data analysis.

Geliş Tarihi / Received Date
19.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
15.11.2022

7. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki ‘Erdemler’ Temasında Yer Alan Etkinliklerin Metindilbilimsel Çözümleme Bağlamında Değerlendirilmesi ¹

*Evaluation of the Activities on the Theme of ‘Erdemler’ in the 7th Grade Turkish
Textbook in the Context of Textlinguistic Analysis*

Yunus Emre UYAR ²

İlker AYDIN ³

Öz

1950’lerden itibaren yaşanan paradigma değişimiyle metinlere farklı açılardan yaklaşılabileceği ön görülmüştür. Tümce ötesi dil çalışmalarının bir ürünü olan metindilbilim de bu anlayışın bir ürünüdür. Metindilbilim, bir metnin metin olarak kabul görmesi için metinsellik ölçütleri olarak adlandırılan yedi ölçüt öne sürer. Bunlar bağlaşıklık, bağdaşıklık, amaçlılık, durumsallık, kabul edilebilirlik, bilgisellik ve metinlerarasılıktır. Bu ölçütlerden metin çözümlemelerinde en çok kullanılanlardan ‘bağlaşıklık’ metnin küçük ölçekli yapısıyla, ‘bağdaşıklık’ ise büyük ölçekli yapısıyla ilintilidir. Bu çalışmanın amacı, 7. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin işlenmesi için tasarlanan etkinliklerin metindilbilimsel çözümleme bakımından genel görünümünü ortaya koymak ve metindilbilimsel çözümlemeye dayalı muadil etkinlikler sunmaktır. Çalışma nitel araştırma desenlerinden doküman analiziyle gerçekleştirilmiştir. 7. sınıf Türkçe ders kitabındaki ‘Erdemler’ teması çalışmanın veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Bu tema dört metin ve bu metinler üzerine yapılandırılmış otuz iki etkinlikten oluşmaktadır. Metinlerden üçü anlatsal metinken biri şiirdir. Bulgular tablolar şeklinde sunulmuş, sonrasında ele alınan etkinliklerin metindilbilimsel çözümleme basamaklarına dayanarak nasıl geliştirilebilecekleri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın sonucunda, ‘Erdemler’ teması üzerinden Türkçe ders kitabında metindilbilimsel çözümleme basamaklarından hangi ölçüde yararlandığı ve etkinliklerin nasıl geliştirilebileceği ortaya konmuştur. Bu bağlamda incelenen temadaki etkinliklerden on altısının metindilbilimsel çözümlemenin basamaklarıyla doğrudan örtüşme içinde olduğu belirlenmiş; bu etkinliklerden yedisinin metnin küçük yapısı, on ikisinin büyük yapısı, üçünde de metnin üst yapısıyla ilgili basamaklarla örtüştüğü vurgulanmıştır. Bu etkinlikler Bloom

¹Bu makale *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu*’nda (17 Mayıs 2022, Ordu) sunulan sözlü bildirden üretilmiştir.

²Sorumlu Yazar; Uzman, Atakum İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, Samsun/TÜRKİYE, E-mail: yunus.emre@mit.tc ORCID ID: 0000-0003-0299-0290

³Prof. Dr. Ordu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ordu/TÜRKİYE, E-mail: ilkaydin67@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3369-7724

taksonomisine göre değerlendirildiğinde; beşinin kavrama, dördünün uygulama, ikisinin analiz, üçünün değerlendirme, beşinin ise sentez basamağında zihinsel işlem gerektirdiği görülmüştür. Çalışmada, etkinliklerin tamamının Türkçe Öğretim Programındaki on yedi değişik kazanıma yönelik olarak tasarlandığı saptanmıştır. Ayrıca metnin küçük ölçekli yapısı ve büyük ölçekli yapısıyla ilgili dörder basamaktan yararlandığı ancak metinlerarasılığa ilişkin etkinliğe yer verilmediği gözlenmiştir. Bunun temel dil becerilerini geliştirmede neden olacağı olumsuzluklardan ötürü bu basamakları da dikkate alan eşdeğer etkinlik önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Metindilbilim, Türkçe ders kitabı, etkinlik, metindilbilimsel çözümleme

Abstract

With the paradigm shift experienced since the 1950s, it has been foreseen that texts can be approached from different angles. Textlinguistics, which is a product of post-sentence language studies, is also a product of this understanding. Textlinguistics proposes seven criteria, called textuality criteria, for a text to be accepted as a text. These are cohesion, coherence, purposefulness, contingency, acceptability, informationalism, and intertextuality. 'Cohesion', which is one of the most used criteria in text analysis, is related to the small-scale structure of the text, and 'coherence' is related to its large-scale structure. The aim of this study is to reveal the general view of the activities designed for the processing of texts in the 7th grade Turkish textbook in terms of textlinguistic analysis and to present equivalent activities based on textlinguistic analysis. The study was carried out with document analysis, one of the qualitative research designs. The theme of 'Virtues' in the 7th grade Turkish textbook was used as the data source of the study. This theme consists of four texts and thirty-two activities structured on these texts. Three of the texts are narrative texts and one is poetry. The findings were presented in the form of tables, and then it was emphasized how the activities discussed could be developed based on the textlinguistic analysis steps. As a result of the study, it has been revealed to what extent the textlinguistic analysis steps are used in the Turkish textbook, and how the activities can be developed over the theme of 'Virtues'. In this context, it was determined that sixteen of the activities in the examined theme were directly in line with the steps of textlinguistic analysis; It was emphasized that seven of these activities overlapped with the minor structure of the text, the major structure in twelve, and the superstructure of the text in three of them. When these activities are evaluated according to Bloom's taxonomy; it was seen that five of them required comprehension, four of them required application, two of them analysis, three of them required evaluation, and five of them required mental processing at the synthesis step. In the study, it was determined that all of the activities were designed for seventeen different acquisitions in the Turkish Curriculum. In addition, it was observed that four steps related to the small-scale structure and large-scale structure of the text were used, but the activity related to intertextuality was not included. Due to the negativities that this will cause in developing basic language skills, equivalent activity suggestions have been made that also take these steps into account.

Key words: Text linguistics, Turkish textbook, activity, textlinguistic analysis.

Giriş

Türkçe öğretiminde en sık kullanılan materyallerden olan metinler, metindilbilimsel çözümlemenin temel birimidir. Bu nedenle metnin sınırlarını net bir biçimde belirleyerek tanımlamak önemlidir. Metin sözcüğünün Fransızca (texte) ya da İngilizcedeki (text) karşılıklarının kökenine bakıldığında, bunların Latince 'kumaş' anlamına gelen *textus* sözcüğüne dayandığı bilinmektedir. Kumaş nasıl ipliklerden dokunarak bir bütün oluşturuyorsa, metin de kendisini oluşturan öğelerin birbirlerine eklenmesiyle, bir dokuma süreci sonunda ortaya çıkar (Akbayır, 2007: 11). Metin, bilgi, duygu ve düşüncelerin çeşitli biçim, anlatım ve noktalama özelliklerine göre inşa edildiği yapılardır. Bu yapıları yerleştirme işlemi art arda sıralama biçiminde değil, mantıklı bir düzenleme ile gerçekleştirilir. Metnin oluşumunda sesbirimden biçimbirime, biçimbirimden sözcük birime, sözcük birimden paragrafa bütün dil birimleri kullanılır. Bunlar rastlantısal olarak değil, belirli bir düzene göre dil bilgisi kurallarına uygun olarak yerleştirilir. Bu işlem sonucu, birbirini izleyen kelimeler, cümleler, paragraflar ve görsellerden oluşan anlamlı yapılar ortaya çıkar (Güneş, 2013a: 2). İşeri'ye (2021, 87) göre dilsel göstergelerden oluşan metin, başı ve sonu belirlenebilen somut, fiziksel bir nesne olarak görülmektedir. Kısaca metin, başı ve sonu ile kapalı bir yapı oluşturan, dil göstergelerinin art arda geldiği anlamlı yapı olarak tanımlanabilir (Günay 2003: 35).

Bir tümce dizisinin metin olabilmesi için Beaugrande ve Dressler (1981)'e göre birbirlerine bağlaşıklık (cohesion), bağdaşıklık (coherence) ölçütleriyle bağlanarak bir anlam bütünü oluşturması, belli bir amaç (intentionality) için üretilmiş olması, kabul edilebilirlik (acceptability), bilgisellik (informativity) durumsallık (situationality) ve metinlerarasılık (intertextuality) gibi ölçütlere sahip olması, başı ve sonu kesin çizgilerle belirlenmiş yazılı ya da sözlü dile dayalı bir ürün olması gerekir (Torusdağ ve Aydın, 2019). İşeri (2011) tarafından metin merkezli ve okur merkezli olarak iki temel grupta açıklanan bu ölçütler, metnin kurucu unsurları olduğundan metindilbilimin metinleri çözümlemekte esas aldığı ölçütlerdir.

Kendine çalışma alanı olarak metni seçen metindilbilim, metin oluşturma'nın genel koşullarını ve yaklaşımlarını betimler ve bunların metnin anlaşılması için taşıdığı önemi vurgulamaya çalışır (Ayata Şenöz, 2005: 5, 22-23). Yukarıda sözü edilen kurallar çerçevesinde oluşturulan bir metni araştırma konusu yapan metindilbilim geleneksel dilbilimden ve metin çözümleme biçimlerinden ayrılan bir yaklaşımdır. Bu bilim dalı çalışmalarını diğer birçok farklı alanla iş birliği içinde yürütür. Bu nedenle geleneksel içerik çözümlemesinden farklılaşır. Kısaca ele aldığı metni nitelik açısından çözümlemeye çalışır (Aşkın Balcı, 2006).

Metindilbilim, genel dilbilimin inceleme alanlarından biridir ve dil çalışmalarına en büyük birim olarak cümlelerin değil, metnin temel alınmasını önceleyen bir yaklaşım getirmiştir. Dilbilimde metin incelemelerine kadar esas birim olan cümlelerin biçim özellikleri üzerinde durulmuştur. Ancak en büyük birim olarak metnin temel alındığı çalışmalarda işlevsellik daha fazla önem kazanmıştır. Bununla

birlikte metnin aynı zamanda birincil amacının bir iletişim aracı olması düşünülmeye, iletişimsel değeri ve bunu sağlayan yapılar üzerinde durulmaya başlanmıştır (Aydın, 2012: 382).

Bazı kaynaklarda bağdaşıklık ismiyle de anılan *bağlaşıklık* (coherence) "metindeki kelime ve cümlelerin bir silsile hâlinde birbirlerine bağlanma durumlarını ifade eder, metnin yüzeysel yapısındaki dilbilgisel ilişkiler yoluyla oluşan bağlantılarla ortaya çıkar" (Coşkun, 2009: 234). Bağlaşıklığı sağlayan söz konusu bağlantılar Torusdağ ve Aydın (2019) tarafından yineleme ve eş dizimsel örüntüleme yoluyla sağlanan sözcüksel bağdaşıklık ile gönderim, eksilti, değiştirim, bağıntı öğeleri, benzerlik ve koşutluk, zaman uyumu ve görünüş, işlevsel tümce yapısı, örtük anlam yoluyla sağlanan dilbilgisel bağdaşıklık olmak üzere iki öbekte incelenir ve bunlar metnin küçük ölçekli yapısını oluşturur.

Diğer metinsellik ölçütü, bazı kaynaklarda tutarlılık olarak da anılan bağdaşıklık (cohesion) ise metnin büyük ölçekli yapısını oluşturan işlev, başlık, konu, anahtar sözcükler, içerik şeması, konu değişimi belirleyicileri, ana düşünce/konu tümcesi, biçem, özet, sonuç tümcesi ve örge/izlek ölçütleriyle açıklanır. Metnin üst yapısı ise betimsel, anlatsal, kanıtlayıcı, açıklayıcı ya da çağrısalsal olmasıyla ilgilidir (Torusdağ ve Aydın, 2019).

Bilindiği üzere metinler dil öğretiminde önemli bir yere sahiptir. Yöntem ve tekniklerin yanı sıra metinlere de çok fazla yer verilmektedir. Özellikle yapılandırmacı felsefenin eğitim sistemine egemen olmasıyla birlikte metinler dil öğretmenin aracı hâline gelmiştir (Güneş, 2013b). Nitekim Türkçe Dersi Öğretim Programındaki öğrenme alanlarının kazanımlarına ulaşmada doğrudan ya da dolaylı olarak metinler kullanılmaktadır. Buna dayanarak ders kitapları da metin temelli hazırlanmaktadır. Alpan'a (2008) göre ders kitabı, yazılı ve basılı gereçler grubunda yer alan ve öğrencinin öğrenme yaşantılarına kaynaklık eden çalışma materyalidir. Özellikle metinden öğrenmede, ders kitabı önemli rol oynamaktadır. Türkçe Öğretim Programının öngördüğü gibi ortaokul Türkçe derslerinde her sınıf seviyesindeki 8 temanın her birinde dörder metin olmak üzere toplam 32 metin yer almakta ve kazanımlara ulaşmak için bu metinler çıkış noktası yapılmaktadır. Etkinliklerin birçoğu bu metinlerle ilgili olarak tasarlanmaktadır.

Programdaki Okuma, Dinleme ve Anlama öğrenme alanlarının kazanımlarına bakıldığında, bunların ele aldığı birçok noktanın metindilbilimsel çözümlemenin basamaklarıyla yakından ilgili olduğu görülmektedir. Dinlenen, okunanı anlamak üzere yapılan çalışmaların bir kısmı doğrudan dinlenen/okunan metinlerin çok boyutlu bir biçimde çözümlenmesini gerektirir. Bu da metinlere yaklaşımda yeni bir bakış açısı getiren metindilbilim ile Türkçe öğretimini ilintili hâle getirmektedir.

Metindilbilimsel çözümleme ile Program kazanımlarındaki paralellik ve etkinlik temelli yaklaşım bir arada düşünüldüğünde, Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin çözümlenmesi yoluyla kazanımlara ulaşma sürecinde, etkinliklerin metindilbilimsel çözümleme basamaklarıyla uygunluğunu sorgulama gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmanın amacı MEB 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı 'Erdemler' temasında yer alan etkinliklerin metindilbilimsel çözümleme açısından nasıl görüldüğünü betimlemek, değerlendirmek ve etkinlik önerileri geliştirmektir. Bu amaçla aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Türkçe Ders Kitabı ‘Erdemler’ temasında yer alan etkinliklerden hangileri metindilbilimsel çözümlemenin basamaklarıyla örtüşmektedir?
2. Türkçe Ders Kitabı ‘Erdemler’ temasındaki metindilbilimsel çözümlemeyle örtüşen etkinliklerin Bloom taksonomisindeki yeri nedir?
3. Türkçe Ders Kitabı ‘Erdemler’ temasındaki metindilbilimsel çözümlemeyle örtüşen etkinlikler, Türkçe Dersi Öğretim Programındaki kazanımların hangileriyle örtüşmektedir?
4. Türkçe Ders Kitabı ‘Erdemler’ temasında yer alan etkinlikler metindilbilimsel çözümlemenin olanaklarıyla nasıl zenginleştirilebilir?
5. Metindilbilimsel çözümlemenin erdemler temasındaki hiçbir etkinlikle örtüşmeyen basamaklarına ilişkin hangi etkinlikler önerilebilir?

Yöntem

Bu çalışma nitel araştırma doğası içinde gerçekleştirilmiştir. Doküman analizi kullanılmıştır. Bu yöntem “araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar” (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 191). MEB Yayınlarınının 7. sınıf Türkçe ders kitabındaki (Akgül vd. 2018) ‘Erdemler’ temasında bulunan “Arıların İlhamı”, “Munise”, “Dostluk” ve “Kardeşim” metinlerinin işlenmesi için tasarlanan etkinliklerin tamamı bu çalışmada ele alınmıştır. Metindilbilimsel çözümlemenin etkinliklerdeki görünümünü en geniş ölçekte yansıtması için herhangi bir etkinlik inceleme dışında tutulmamıştır. Öncelikle etkinliklerden hangilerinin metindilbilimsel çözümlemenin öngördüğü işlemlerle örtüştüğü tespit edilmiştir. Bunun için Aydın ve Torusdağ’ın (2014) hazırladığı metindilbilimsel çözümlemenin basamaklarına ilişkin tablo kullanılmıştır. Bu tabloda bir metnin küçük ölçekli, büyük ölçekli ve üst yapısını incelemek üzere söz konusu edilen başlıklarla doğrudan örtüşen 16 etkinlik saptanmıştır. Öncelikle bu etkinliklerin Bloom taksonomisindeki hangi basamaklardaki bilişsel becerileri işlemeyi hedefledikleri, ardından Türkçe Dersi Öğretim Programındaki (MEB, 2019) hangi kazanımlara dönük oldukları belirlenmiştir. Bu etkinliklerin metindilbilimsel çözümlememin hangi unsuruyla örtüştüğü, gerekçesiyle birlikte ortaya konmuştur.

Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın birinci alt problemine ilişkin bulgular

MEB 7. sınıf Türkçe ders kitabı ‘Erdemler’ temasında yer alan etkinliklerden metnin küçük ölçekli yapısıyla ilgili olanlar Tablo 1’ sunulmuştur.

Tablo 1. Küçük Ölçekli Yapıyla İlgili Etkinlikler

Yineleme	Eşdizimsel Örüntüleme	Gönderim	Eksilti	Değiştirim	Bağıntı Ögeleri	Benzerlik/ Koşutluk	Zaman Uyumu	İşlevsel tümce yapısı	Örtük anlam
4. metin 1. etkinlik	1. metin 8. etkinlik 3. metin 8. etkinlik 4. metin 1. etkinlik				1. metin 8. etkinlik 3. metin 7. etkinlik		1. metin 8. etkinlik 2. metin 5. etkinlik 2. metin 7. etkinlik 2. metin 8. etkinlik		

Tablo 1'e göre 4. metnin 1. etkinliği küçük ölçekli yapının 'yineleme' basamağıyla; 1. metin 8. etkinlik, 3. metin 8. etkinlik ve 4. metin 1. etkinlik 'eşdizimsel örüntüleme' basamağıyla; 1. metin 8. etkinlik ve 3. metin 7. etkinlik 'bağıntı ögeleri' basamağıyla; 1. metin 8. etkinlik, 2. metnin 5, 7 ve 8. etkinlikleri 'zaman uyumu ve görünüş' basamağıyla örtüştüğü görülmektedir. 'Erdemler' temasında yer alan etkinliklerden metnin büyük ölçekli yapısıyla ilgili olanları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Büyük Ölçekli Yapıyla İlgili Etkinlikler.

İşlev	Başlık	Konu	Anahtar sözcükler	İçerik şeması	Konu değişimi belirleyicileri	Ana düşünce tümcesi	Biçem	Özet	Sonuç tümcesi	Örge/izlek
1. metin 3. etkinlik	1. metin 4. etkinlik	1. metin 3. etkinlik				1. metin 3. etkinlik	1. metin 8. etkinlik	2. metin 5. etkinlik		4. metin 3. etkinlik
3. metin 3. etkinlik	1. metin 8. etkinlik	2. metin 5. etkinlik 3. metin 3. etkinlik				3. metin 3. etkinlik	2. metin 2. etkinlik	2. metin 7. etkinlik		
4. metin 3. etkinlik	4. metin 4. etkinlik					4. metin 3. etkinlik	2. metin 6. etkinlik 3. metin 8. etkinlik 4. metin 5. etkinlik			

Tablo 2'ye göre 1, 3 ve 4. metnin 3. etkinlikleri büyük ölçekli yapının 'işlev' basamağıyla; 1. metnin 4 ve 8. etkinlikleriyle 4. metnin 4. etkinliği 'başlık' basamağıyla; 1, 3 ve 4. metinlerin 3. etkinlikleri 'ana düşünce tümcesi' basamağıyla; 1. metnin 8, 2. metnin 2 ve 6. etkinlikleri, 4. metnin 5. etkinliği 'biçem' basamağıyla; 2. metnin 5 ve 7. etkinlikleri 'özet' basamağıyla; 4. metnin 3. etkinliği 'örge/izlek' basamağıyla örtüştüğü görülmektedir. 'Erdemler' temasında yer alan etkinliklerden metnin üst yapısıyla ilgili olanlar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Üst Yapıyla İlgili Etkinlikler.

Anlatım Biçimleri	Metin Türü	Metinlerarasılık
		1. metin 8. etkinlik 3. metin 8. etkinlik 4. metin 8. etkinlik

Tablo 3'e göre 1, 3 ve 4. metinlerin 8. etkinlikleri 'metin türü' basamağına yöneliktir; metnin anlatım biçimlerine ve metinlerarasılığa ilişkin herhangi bir etkinlik bulunmamaktadır.

Araştırmanın ikinci alt problemine ilişkin bulgular.

MEB 7. sınıf Türkçe ders kitabı 'Erdemler' temasındaki metindilbilimsel çözümleme basamaklarıyla örtüşen etkinliklerin Bloom taksonomisindeki yeri Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Metindilbilimsel Çözümleme Basamaklarıyla Örtüşen Etkinliklerin Bloom Taksonomisindeki Yerleri.

Bilgi	Kavrama	Uygulama	Analiz	Değerlendirme	Sentez
	1. metin 3. etkinlik	2. metin 2. Etkinlik	2. metin 5. etkinlik	1. metin 8. etkinlik	1. metin 4. etkinlik
	2. metin 6. etkinlik	2. metin 8. etkinlik	2. metin 7. etkinlik	3. metin 7. etkinlik	1. metin 8. etkinlik
	3. metin 3. etkinlik	3. metin 7. etkinlik		4. metin 8. etkinlik	2. metin 6. etkinlik
	4. metin 3. etkinlik	4. metin 1. etkinlik			3. metin 8. etkinlik
	4. metin 5. etkinlik				4. metin 4. etkinlik

Tablo 4'e göre 1. metnin 3. etkinliği, 2. metnin 6. etkinliği, 3. metnin 3. etkinliği, 4. metnin 3. etkinliği, 4. metnin 5. etkinliği Bloom taksonomisindeki 'kavrama' basamağına; 2. metnin 2 ve 8. etkinliği, 3. metnin 7. etkinliği, 4. metnin 1. etkinliği 'uygulama' basamağına; 2. metnin 5 ve 7. etkinlikleri analiz basamağına; 1. metnin 8. etkinliği, 3. metnin 7. etkinliği ve 4. metnin 8. etkinliği 'değerlendirme' basamağına; 1. metnin 4 ve 8. etkinlikleri, 2. metnin 6. etkinliği, 3. metnin 8. etkinliği ve 4. metnin 4. etkinliği 'sentez' basamağına dönük zihinsel işlemler gerektirir. Tema boyunca 'bilgi' basamağına dönük etkinliğe yer verilmemiştir.

Araştırmanın üçüncü alt problemine ilişkin bulgular.

MEB 7. sınıf Türkçe ders kitabı 'Erdemler' temasındaki metindilbilimsel çözümleme basamaklarıyla örtüşen etkinliklerin Türkçe Öğretim Programındaki kazanımlarla olan ilişkisi Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Metindilbilimsel Çözümleme Basamaklarıyla Örtüşen Etkinliklerin Türkçe Öğretim Programındaki Kazanımlarla Olan İlişkisi

Kazanımlar	Etkinlikler
T.7.3.17. Metnin ana fikrini/ana duygusunu belirler.	1. metin 3. etkinlik, 3. metin 3. etkinlik, 4. metin 3. etkinlik
T.7.3.16. Metnin konusunu belirler.	1. metin 3. etkinlik, 2. metin 5. etkinlik, 3. metin 3. etkinlik
T.7.3.18. Metindeki yardımcı fikirleri belirler.	1. metin 3. etkinlik, 3. metin 3. etkinlik
T.7.3.23. Metnin içeriğine uygun başlık/başlıklar belirler.	1. metin 4. etkinlik, 1. metin 8. etkinlik, 4. metin 4. etkinlik
T.7.4.3. Hikâye edici metin yazar.	1. metin 8. etkinlik, 3. metin 8. etkinlik
T.7.3.6. Deyim ve atasözlerinin metne katkısını belirler.	2. metin 2. etkinlik
T.7.3.21. Metindeki hikâye unsurlarını belirler.	1. metin 8. etkinlik, 2. metin 5. etkinlik, 2. metin 7. etkinlik
T.7.4.15. Yazılarında uygun geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanır.	1. metin 8. etkinlik
T.7.3.15. Okuduklarını özetler.	2. metin 5. etkinlik
T.7.3.8. Metindeki söz sanatlarını tespit eder.	2. metin 6. etkinlik, 4. metin 5. etkinlik
T.7.3.9. Çekim eklerinin işlevlerini ayırt eder.	2. metin 8. etkinlik
T.7.2.6. Konuşmalarında uygun geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanır.	3. metin 7. etkinlik
T.7.4.7. Yazılarını zenginleştirmek için atasözleri, deyimler ve özdeyişler kullanır.	1. metin 8. etkinlik, 3. metin 8. etkinlik
T.7.1.13. Dinleme stratejilerini uygular.	4. metin 1. etkinlik
T.7.4.1. Şiir yazar.	4. metin 8. etkinlik
T.7.4.16. Yazdıklarını düzenler.	1. metin 8. etkinlik
T.7.3.25. Metinler arası karşılaştırmalar yapar.	2. metin 7. etkinlik

Tablo 5 incelendiğinde, 1. metnin 3. etkinliği, 3. metnin 3. etkinliği ve 4. metnin 3. etkinliği "Metnin ana fikrini/duygusunu belirler." kazanımına; 1. metnin 3. etkinliği, 2. metnin 5. etkinliği ve 3. metnin 3. etkinliği "Metnin konusunu belirler." kazanımına; 1. metnin 3. etkinliği ve 3. metnin 3. etkinliği "Metnin yardımcı düşüncelerini belirler." kazanımına; 1. metnin 4. etkinliği ve 4. metnin 4. etkinliği "Metnin içeriğine uygun başlık/başlıklar belirler." kazanımına; 1. metnin 8. etkinliği ve 3. metnin 8. etkinliği "Hikâye edici metin yazar." kazanımına; 2. metnin 2. etkinliğin "Deyim ve atasözlerinin metne katkısını belirler." kazanımına; 2. metnin 5 ve 7. etkinlikleri "Metindeki hikâye unsurlarını belirler." kazanımına; 2. metni 5. etkinliği "Okuduklarını özetler." kazanımına; 2. metnin 6. etkinliği ve 4. metnin 5. etkinliği "Metindeki söz sanatlarını tespit eder." kazanımına; 2. metnin 8. etkinliği "Çekim eklerinin işlevlerini ayırt eder." kazanımına; 3. metnin 7. etkinliği "Konuşmasında uygun geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanır." kazanımına; 1. metnin 8. etkinliği "Metnin içeriğine uygun başlık belirler." , "Hikâye unsurlarını belirler.", "Yazılarında uygun geçiş ve bağlantı ifadeleri kullanır.", "Yazılarını zenginleştirmek için deyim, atasözü ve özdeyişler kullanır.", "Yazdıklarını düzenler." kazanımlarına; 3. metnin 8. etkinliği "Yazılarını zenginleştirmek için atasözleri ve deyimler kullanır." kazanımına; 4.

metnin 1. etkinliği “Dinleme stratejilerini uygular.” kazanımına; 4. metnin 8. etkinliği “Şiir yazar.” kazanımına; 2. metnin 7. etkinliği “Metinler arası karşılaştırmalar yapar.” kazanımına dönük olduğu görülür.

Araştırmanın dördüncü alt problemine ilişkin bulgular.

MEB 7. sınıf Türkçe ders kitabında, metnin küçük ölçekli yapısı içinde yer alan eşdizimsel örüntüleme basamağına yönelik ilk olarak bir yazma etkinliğinde yararlanılmıştır. Bu etkinliğin, eşsizimsel örüntülemeyle ilişkisi ve etkinlik önerisi Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Eşdizimsel Örüntülemeyle İlgili Etkinlik, Yorum ve Öneriler.

Etkinlik	Yorum	Öneri
3. Metin 8. Etkinlik: Aşağıdaki kavram havuzunda verilen kelimeleri kullanarak “dostluk” konulu bir hikâye yazınız. Yazınızı zenginleştirmek için “atasözleri, deyimler ve özdeyişler” kullanınız. “Sevgi, saygı, güven, yardım etmek, anlayış göstermek vb.”	Bloom taksonomisinde sentez basamağına hitap eden bu etkinlik doğrudan Program’daki “Hikâye edici metin yazar.” ve “Yazılarını zenginleştirmek için atasözleri, deyimler ve özdeyişler kullanır.” kazanımlarına yöneliktir. Kelime ve kavram havuzundan seçerek yazma yönteminde öğrencilere sunulan havuzdaki kelimeler bir metinde kullanıldıklarında eşdizimsel örüntüleme görünümünü oluşturacaktır. Bu etkinlik, anlatma becerilerini geliştirmek için kurgulanan metnin izleğini oluşturmada aynı kavram alanına dahil olan kelimelerin bir arada kullanılmasının önemini öğrencilere sezdirebilecek niteliktedir.	Ancak eşdizimsel örüntülemenin yukarıda sözü edilen işlevini öğrencilerin öncelikle anlama becerilerini geliştirmeye dönük etkinliklerde göreberek sezmeleri daha sonra böyle bir anlatma (yazma) etkinliğinde bunu işlevsel olarak kullanmaları gerekir. Bunun için de bu etkinlikten önce öğrencilere okuma metnindeki eşdizimsel örüntüleme görünümünü tespit etmelerini sağlayacak bir etkinlik sunulabilir. Örneğin metinde ‘iktidar’ örgesi; “devlet, yönetim, karar, düşünce, padişah, vezir” kavramlarının eşdizimlenmesiyle oluşmuştur. Öğrenciler böyle bir dizimleme örgelerin oluşmasında kelime ve kavramların önemini sezdikten sonra bunları kullanacakları metinler yazmaya yönlendirilebilir. Bununla önce analiz basamağında bir etkinlik yapıp daha sonra sentez basamağına çıkılarak kolaydan zora ilkesinin gereği yerine getirilebilir.

Eşdizimsel örüntülemeyen bir de dinleme etkinliğinde yararlanılmıştır. Bu kez buna ‘yineleme’ basamağı da eşlik etmiştir. Bu etkinlik, eşsizimsel örüntüleme ve yineleme basamaklarıyla ilişkisi, etkinlik önerisi Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Eşdizimsel Örüntüleme ve Yinelemeyle İlgili Etkinlik, Yorum ve Öneriler.

Etkinlik	Yorum	Öneri
4. Metin 1. Etkinlik: Aşağıdaki boşlukları dinlediğiniz şiire göre doldurunuz. KARDEŞİM Beni hor görme kardeşim, Sen altınsın ben Aynı vardan var olmuşuz, ben sac mıyım. Ne var ise sende bende, her bedende, Yarın mezara girende, Sen toksun da, Allah bize neler vermiş,, S en balsın da ben çeç miyim. cümle beden, Nefsini öldür ölmeden, Böyle emretmiş yaradan, Sen kalemsin ben Tabiata Veysel aşık, Aynı yolcu yoldaşık,	Bloom taksonomisindeki uygulama basamağına hedefleyen bu etkinlik doğrudan Program’daki “Dinleme stratejilerini uygular.” kazanımına yöneliktir. Öğrencilerin bu etkinlikte boşlukları doldurmak için kullanması beklenen kelimeler ve kelime grupları şunlardır: “Tunç muyum, sen gümüşsün, aynı varlık, aç mıyım, kimi molla kimi derviş, kimi arı çiçek dermiş, topraktandır, uç, topraktan olduk kardaşık, sen yolcusun ben bac mıyım.” Görüldüğü üzere öğrencilerden aynı kavram alanına giren “altın, tunç, gümüş sac; yolcu, bac; arı, bal; Allah, nefis, derviş, molla, yaradan; kalem, uç” gibi kelimeleri bir araya getirerek anlamlı bir bütüne ulaşması ve böylece eşdizimsel örüntülemenin anlam oluşturmadaki rolünü görmesi beklenmiştir. Bu, öğrencilerin yaparak-yaşayarak öğrenme yoluyla aynı kavram alanına giren kelimelerden anlamlı bütünlük oluşturmasına fırsat veren bir etkinlik olarak oldukça etkilidir. Bu etkinlikte öğrencilerden bir yandan da sözcüksel yinelemelere başvurması beklenmiştir. Tok-aç, bal-cec, sen-ben gibi karşıt olan ve karşıt anlamda kullanılan kelimelerin yinelemesi sayesinde öğrencilerin karşıt anlamlı kelimelerin yinelemesinin metnin anlamını kurmadaki katkısını yakından görmesi sağlanabilir. Bu etkinliğin sözcük öğretimine de katkısı vardır. Öğrencilere sözcüklerin zıt anlamlılarıyla birlikte gösterilmesi sözcük kavratmada önemli bir uygulamadır.	Bu etkinliğe ek olarak söz konusu örüntüleme ve yinelemelerin metindeki izlikle olan ilişkisini kavratmaya yönelik bir etkinlik tasarlanabilir. Öğrencilerin bunların etkisini sezmekle kalmayıp tam olarak kavraması da sağlanabilir. Yine “Boşluklara şiirdeki diğer sözcüklerle eşdizimsel örüntüleme oluşturamayacak kelimeler eklenseydi şiirin anlamı nasıl değişirdi?” sorusuyla soyut işlemler dönemine giren öğrencilerin varsayımsal düşünce becerileri harekete geçirilerek anlam oluşturmada eşdizimsel örüntülemenin katkısı vurgulanabilir. Benzer bir soru bu şiirdeki yineleme görüntüleri için de sorulabilir. Ben sözcüğü yinelemeseydi ya da sen sözcüğü yinelemeseydi şiir anlamından ne kaybederdi?, bu sözcükler daha fazla yerde yineleseydi şiirin anlamı ne yönde etkilenirdi?, soruları sorulabilir. Bunlar da öğrencilerin değerlendirme basamağında zihinsel işlem yapmasını sağlayabilir.

Dilbilgisel bağlaşıklık unsurlarından 'bağıntı ögeleri' tek başına bir etkinlikte söz konusu edilmiştir. Bir konuşma etkinliği sırasında duygu ve düşünceler arasındaki geçiş ve bağlantı ifadelerinden bazıları verilerek öğrencilerden konuşmalarında bunları kullanmaları istenmiştir. Bu etkinlik, bağıntı ögeleriyle ilişkisi ve etkinlik önerisi Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. Bağıntı Ögeleriyle İlgili Etkinlik, Yorum ve Öneriler.

Etkinlik	Yorum	Öneri
3. Metin 7. Etkinlik: "Dostluk" hakkındaki düşünceleriniz nelerdir? Kısaca anlatınız. Konuşmanızda "oysaki, başka bir deyişle, özellikle, ilk olarak, son olarak" ifadelerini kullanmaya dikkat ediniz.	Bu etkinliğin ilk kısmı (anlatınız) Bloom taksonomisindeki sentez basamağına denk gelir ve "Konuşma stratejilerini uygulayın." kazanımına dönüktür. İkinci kısmı (...kullanmaya dikkat ediniz) uygulama basamağına denk gelir ve Programdaki "Konuşmalarında uygun geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanın." kazanımını düşünülerek oluşturulmuştur. Bu etkinlik bağıntı ögelerinin anlatma becerileri dahilinde öğrenciler tarafından etkili bir konuşma aracı olarak görülmesini sağlamak için kullanılmaya elverişlidir. Bu ifadelerin kullanım sıklığı artırılarak doğru bir yönlendirmeyle konuşmanın niteliği geliştirilebilir.	Geçiş ve bağıntı ifadelerinin öğrencilere öncelikle okudukları metinde nasıl kullanıldığı gösterilmelidir. Bu etkinliğin ait olduğu metinde ise etkinlikte kullanılması istenen ifadeler kullanılmamıştır. Bu yüzden öğrencilerin metinde bunların uygulamalı örneklerini görme şansı yoktur. Bu da metin ile etkinlik arasında bir uyumsuzluk olduğunu gösterir. Bu konuşma etkinliği öncesinde öğrencilere söz konusu ifadelerin kullanıldığı bir konuşma dinletilebilir, bu ifadeler vurgulanabilirdi. Bu sayede geçiş ve bağlantı ifadeleri öncelikle kavrama basamağında bir etkinlikte gösterilir sonra uygulama basamağında öğrencilerin bunları kullanması istenebilirdi.

'Zaman uyumu ve görünüş' başlığı altında değerlendirilebilecek etkinlikler, Türkçe Dersi Öğretim Programının 7. sınıfta dilbilgisi çalışmalarının büyük kısmını eylemler konusuna ayırmasından dolayı kipler üzerinde tasarlanmıştır. Bunlardan zaman bildiren kiplere yönelik çalışmalar metindilbilimsel incelemenin ele aldığı noktalardan birine temas eder. Bu etkinlik, dilbilgisel bağlaşıklık basamaklarından zaman uyumu ve görünüşle ilişkisi ve etkinlik önerisi Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9. Zaman Uyumu ve Görünüşle İlgili Etkinlik, Yorum ve Öneriler.

Etkinlik	Yorum	Öneri
2. Metin 8. Etkinlik: Aşağıdaki yönergeleri uygulayınız. a) Aşağıdaki parçada koyu yazılmış fiilleri (eylemleri) parçanın anlam bütünlüğüne dikkat ederek tamamlayınız. Kaç saat geçtiğini bil..... İnsan böyle hâllerde zaman hissini kaybet.... Mezarlık tarafındaki kapıya vur..... gibi bir ses işitmeye başla..... Rüzgârdan başka ne ol.....? Fakat hayır, bu rüzgâr sarsıntısından başka bir şeydi. Yatağımdan doğrularak kulak ver..... ve gecenin içinde bir insan iniltisi işitir gibi ol..... Hemen yatağımdan fırla....., omuzlarıma bir örtü alıp aşağı koştur başla..... b) Eylemler tamamlandıktan sonra metinde ne gibi değişiklikler olmuştur? Yazınız.	Doğrudan "Çekim eklerinin işlevlerini ayırt eder." kazanımı için hazırlandığı düşünülen ve uygulama basamağına yönelik bu etkinlik, görünen geçmiş zaman kullanımının cümle anlamına etkisini göstermek konusunda işlevseldir. Ayrıca örneklerin okunan metinden verilmesi öğrencinin bu etkiyi okuduğu metinde de görmesini sağlayacaktır.	Bu etkinliğe ek olarak öğrencilerin uygunsuz örnekleri de görebilecekleri bir etkinlik tasarlanabilirdi. Örneğin "Yarın tüm hazırlıkları tamamladık." cümlesindeki anlamsal aykırılığın neyden kaynaklandığı sorulup zaman ekinin yanlış kullanılmasıyla anlamda bozulmaların meydana gelebileceği gösterilebilir, öğrencilerden bunları uygun zaman eki kullanımıyla düzeltmeleri istenebilirdi. Bu, öğrencilerin zihni faaliyetini değerlendirme basamağına kadar yükseltebilirdi.

Metindilbilimsel çözümlemenin önemli basamaklarından biri olan, büyük ölçekli yapı içinde değerlendirilen ‘başlık’a dair çalışma öğrencilerin okudukları metne başlık önermeleri şeklinde tasarlanmıştır. Etkinlik, başlıkla ilişkisi ve etkinlik önerisi Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10. Başlıkla İlgili Etkinlik, Yorum ve Öneriler.

Etkinlik	Yorum	Öneri
1. Metin 4. Etkinlik: Okuduğunuz hikâyeye üç farklı başlık da siz bulunuz. Tek Kelimeden Oluşan Başlık Kelime Grubundan Oluşan Başlık Soru Cümlesinden Oluşan Başlık	Bu etkinlik doğrudan “Metnin içeriğine uygun başlık/başlıklar belirler.” kazanımına dönüktür ve Bloom taksonomisindeki sentez basamağı seviyesinde bir zihinsel uğraşı gerektirir. Böyle bir etkinlikte öğrencinin başlık muadillerini tek kelimeden, kelime grubundan, soru cümlesinden diye sınıflandırarak ona yol göstermek daha fazla düşünce üretilmesi için yardımcı olabilir.	Ancak öğrencinin bu muadilleri sunmadan önce metnin mevcut başlığı üzerinde de durması gerekmektedir. Bu nedenle bu başlığın metnin izleğiyle ilişkisi, konuyu ne ölçüde yansıttığı, nasıl oluştuğu öğrenciye sorgulatılabilir. Ardından benzer ya da daha işlevsel olabileceğini düşündükleri başlık önerileri öğrencilerden istenebilir. Ayrıca başlık önerilerini sadece sözcük sayılarına göre sınıflamaktansa anlamsal açıdan sınıflamak yaratıcılığı arttırmak ve metnin içerik görünümünü kavramak için daha işlevsel olurdu. Örneğin, öğrencilerden benzetme yoluyla kuracakları başlık, kişileştirme yoluyla kuracakları başlık vb. istenerek daha işlevsel sentezlere başvurmaları sağlanabilir.

Başlık için tasarlanan diğer etkinlikte de öğrencilerden başlık önerisi istenmiş ancak bu kez üç farklı başlık yolu verilmemiştir.

4. Metin 4. Etkinlik: Şair siz olsaydınız şiire hangi başlığı verirdiniz?

Bu etkinlik için de yukarıda sözü edilenler geçerlidir.

Öğrencileri ‘metnin üst yapısı’na odaklanmaya sevk eden etkinliklerin tümünün metin türleriyle ilgili olduğu görülmüştür. Aşağıdaki etkinlikte öğrencilerden yazmaları istenen metin, bir tür ile sınırlandırılmıştır. Bu etkinlik, metin türüyle ilişkisi ve etkinlik önerisi Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11. Metin Türüyle İlgili Etkinlik, Yorum ve Öneriler.

Etkinlik	Yorum	Öneri
4. Metin 8. Etkinlik: Aşağıda verilen erdemlerden birini seçerek şiir yazınız. Yazdığınız şiire uygun bir başlık belirleyiniz.	Bu etkinlikteki her iki ifade de Bloom taksonomisindeki sentez basamağına denk gelir ve sırasıyla Programdaki “Şiir yazar.” ve “Metnin içeriğine uygun başlık belirler.” kazanımlarına yöneliktir. Bu etkinlikte öğrenciler, türün özelliklerini de gözeterik metin oluşturabilir, üst yapının anlam oluşturmadaki önemini sezebilirler.	İzlek, konu ve temel iletileri aynı olan ancak türleri farklı olan iki metni karşılaştırmak ve bunu yaparken üst yapı dahilindeki anlatım biçimlerini de gündeme getirmek biçiminde farklı etkinlikler tasarlanabilir. Böylece öğrenciler, diğer birçok özelliği benzer olsa da yalnız türü farklı olduğu için iki metnin anlamsal farkını görebilecek, metnin hangi türün özellikleri kapsamında yazıldığının anlatım ve anlamı nasıl etkilediği hakkında düşünebileceklerdir. Bu yolla değerlendirme basamağında bir etkinlik yapılabilir. Daha sonra öğrencilerden izleği ve temel iletileri aynı ancak türleri farklı iki metin yazarak bunu bilfiil icra etmeleri istenebilir.

Metindilbilimsel çözümlemenin büyük ölçekli yapı basamağında incelediği ‘işlev’, ‘konu’ ve ‘ana düşünce’ ya da ‘konu tümcesi’ gibi başlıkların ders kitabında birlikte ele alındığı gözlenmiştir. İşlev, konu tümcesi ve ana düşünceyle ilişkisi ve etkinlik önerisi Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 12. İşlev, Konu Tümcüsü ve Ana Düşünceyle İlgili Etkinlik, Yorum ve Öneriler.

Etkinlik	Yorum	Öneri
1 ve 3. Metin 3. Etkinlik: Okuduğunuz metnin konusunu, ana fikrini ve yardımcı fikirlerini bulunuz.	Kavrama basamağında zihinsel işlem yapmayı gerektiren bu etkinlik şu kazanımlara dönüktür: "Metnin konusunu belirler.", "Metnin ana fikrini/ana duygusunu belirler.", "Metnin yardımcı fikirlerini belirler." Öğrencilerin metinlerin genel olarak neyi ele aldıkları ve vermek istedikleri iletinin ne olduğu üzerinde düşüncelerini ve bunları tespit etmeye girişmelerini isteyen bu etkinlik, metindilbilimsel yaklaşımla örtüşmektedir. Ana düşünce tümcüsü ya da konu tümcüsünün metin içinde doğrudan verildiği metinler söz konusu olduğunda da yine metindilbilimsel çözümlemenin konu tümcüsü ya da ana düşünce tümcüsünü tespit etmeye dönük işlemi ile örtüşme görülür. Bu etkinlikler öğrenciyi büyük ölçekli yapının temel unsurlarından işlev, konu, ana düşünce tümcüsü üzerinde yoğunlaştırması bakımından önemlidir ancak öğrencilerin bunları bulabilmesi için doğrudan "Metnin ana düşüncesini bulunuz." şeklinde bir yönerge öğrenciyi yeterince yönlendiremez.	Bu etkinliklerde öğrenciyi öncelikle ana düşünceye götürecek yollar hazırlanmalıdır. Bunları hazırlamak için de ders kitabında metnin kavratma soruları ana düşünce etkinliğinden hemen önce yer almalıdır. Öğrencilerin kavratma soruları sayesinde metnin önemli noktaları üzerine düşünüp bir sonraki etkinlikte sorulan ana düşünce ve konuya dair soruyu yanıtlamak için hazırlık yapmaları sağlanmalıdır.

Başka bir etkinlikte yine büyük ölçekli yapı içinde yer alan izlek ve ana düşünce bir arada gündeme getirilmiştir. Bu etkinlik, izlek ve ana düşünceyle ilişkisi, etkinlik önerisi Tablo 13'te sunulmuştur.

Tablo 13. İzlek ve Ana Düşünceyle İlgili Etkinlik, Yorum ve Öneriler.

Etkinlik	Yorum	Öneri
4. Metin 3. Etkinlik: Dinlediğiniz şiirin temasını ve ana duygusunu aşağıdaki boşluklara yazınız.	Bloom taksonomisindeki kavrama basamağında yer alan etkinlik "Metnin ana fikrini/ana duygusunu belirler." kazanımına dönüktür ancak ilk kısmını doğrudan karşılayan izlekle ilgili bir kazanım Programda mevcut değildir. Bu etkinlik sayesinde öğrencilerin metindilbilimsel çözümlemenin basamaklarından izlek ve ana düşünce/duyguya odaklanmaları sağlanır. Ancak bu, öğrencileri metnin büyük yapısına hazırlayacak etkinlikler verilmeden yapılmıştır. Metindeki küçük ölçekli yapıyı ortaya koymadan, doğrudan izlek ve ana duygu incelemeye girişilmesi öğrencinin zihinsel etkinliği için uygun bir sıra gözetilmediğini gösterir.	Burada metindilbilimsel çözümlemenin eşdizimsel örüntüleme basamağı işlevsel olarak kullanılabilir. Bunun için öğrencilerden önce şiirdeki eşdizimsel ötüntülemeyi, esenlikli ve esenliksiz ifadeleri, karşıt anlamlı yinlemeleri bulmaları ve bunlardan hareketle şiire hakim olan duyguyu ve şiirin izleğini bulmaları istenebilir.

Öğrencilerin hikâye unsurlarını belirlemesinin istendiği etkinlik metindilbilimin ele aldığı başlıklardan konu, özet, zaman uyumu ve görünüş ile örtüşmektedir. Bu etkinlik, konu, özet, zaman uyumu ve görünüşle ilişkisi ve etkinlik önerisi Tablo 14'te sunulmuştur.

Tablo 14. Konu, Özet, Zaman Uyumu ve Görünüşle İlgili Etkinlik, Yorum ve Öneriler.

Etkinlik	Yorum	Öneri
1. Metin 5. Etkinlik: Okuduğunuz metindeki hikâye unsurlarını belirleyiniz. Konu, yer, olay örgüsü, kişiler, zaman.	Bloom taksonomisinde analiz basamağında zihinsel işlem gerektiren bu etkinlik Programdaki "Metindeki hikâye unsurlarını belirler." kazanımına dönüktür. Bu etkinlikte öğrencilerden öncelikle metnin konusunu yazmaları istenir. Bazı metinlerde öğrencilerden metnin konusunu, ana düşüncesini ve yardımcı düşüncelerini bir etkinlik içinde bir arada yazmaları istenirken bu kez konu, hikâye unsurları arasında istenmiştir. Bu etkinlik de kavratma sorularından hemen sonra geldiği için öğrencinin önce sorular yardımıyla metin üzerine düşünüp konuya yaklaşması gerekliliğine uygundur. Aynı etkinlikte istenenler arasında olay örgüsünün de olması öğrenciyi metni kesitlere ve bölümlere ayırarak özetlemeye ulaştıracağı için metindilbilimsel yaklaşımla örtüşmektedir. Aynı durum zaman için de geçerlidir. Öğrenciler bu sayede olayların hangi zaman diliminde geçtiğini, kurmaca zamanı, tespit etmeye yönelecektir.	Ancak konu, zaman ve olay örgüsünün metnin yapılandırılmasındaki etkisini görebilmeleri için öğrenciler bunların değiştirildiği örnekler sunulabilir ya da öğrenciler böyle örnekler yazmaya yönlendirilebilir. Örneğin okunan metnin farklı zaman kullanımlarıyla yeniden yazılması istenebilir. Böylece öğrenciler yalnızca zaman kullanımını tespit eden edilgen kişiler olmaktan çıkıp özgün metin ile kendi metinlerini karşılaştırabilir, zaman unsurunun metnin yapısına katkısı daha iyi görülebilir. Aynı durum konu için de geçerlidir. Öğrencilerden aynı iletiyi, aynı zaman kullanımlarıyla farklı bir konu yoluyla anlatmaları istenebilir, böylece onların metnin yapısında konunun araç olduğunu görmeleri sağlanabilir. Bu da öğrencileri Bloom taksonomisindeki sentez basamağında zihinsel işlem yapmaya yönlendirir.

Metnin büyük ölçekli yapısına ilişkin biçem özellikleri ders kitabında aşağıdaki etkinlikte olduğu gibi söz sanatları çalışmaları yoluyla ele alınmıştır. Bu etkinlik, biçemle ilişkisi ve etkinlik önerisi Tablo 15'te sunulmuştur.

Tablo 15. Biçemle İlgili Etkinlik, Yorum ve Öneriler.

Etkinlik	Yorum	Öneri
<p>4. Metin 5. Etkinlik: Aşağıdaki yönergeleri uygulayınız.</p> <p>a) Aşağıdaki dörtlükte insana ait özellikler verilen varlıklar hangileridir? Yazınız.</p> <p>Derinden derine irmaklar ağlar, Uzaktan uzağa çoban çeşmesi. Ey suyun sesinden anlayan bağlar, Ne söyler şu dağa çoban çeşmesi? (...)</p> <p>Faruk Nafiz ÇAMLIBEL</p> <p>b) Aşağıdaki dörtlükte hangi ifadelerde abartma yapılmıştır? Yazınız.</p> <p>Bir ah çeksem dağı taşı eritir, Gözüm yaşı değirmeni yürütür. Bu hasretlik beni dahi çürütür, Bana sıla da bir, gurbet il de bir.</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>(...)</p> <p>Karacaoğlan</p>	<p>Bloom taksonomisinde kavrama basamağına denk gelen bu etkinlik Programdaki "Metindeki söz sanatlarını tespit eder." kazanımına yöneliktir. Bu etkinlik öğrencilerin dikkatini metnin biçimine çekmek için önemlidir. (a) maddesinde kişileştirme (teşhis) sanatı ismi verilmeden dolayı olarak sorulurken abartma sanatı doğrudan sorulmuştur. Sezdirme ilkesi gereği direkt ismi verilmeden sorulması uygunken aynı tavrın (b) maddesinde gösterilmemesi bir tutarsızlık ortaya çıkarmıştır.</p>	<p>Bunun yerinde (b) maddesinde "Hangi ifadelerde bir özellik, olduğundan çok daha fazla ya da az yansıtılmıştır." gibi bir soru cümlesi yaklaşım olarak bir önceki maddeyle tutarlı olurdu. Bu etkinlikteki diğer sorun da bağlamdan kopuk olmasıdır. Metnin biçimine dair etkinlikteki soruların doğrudan metinden alınması metnin halihazırda var olan biçimsel özelliklerini gündeme getirmesi gerekirdi. Söz gelimi işlenen şiirde sık sık başvurulan tezat ve benzetme sanatlarını öğrencilerin tespit etmesine yönelik sorular sorulabilirdi. Bu sayede öğrenciler üzerinde çalıştıkları metnin biçimsel özelliklerine de odaklanma fırsatı bulurdu. Yine bu öğrencilere söz konusu benzetme ve tezatlar çıkarıldığında metnin anlamında ne yönde değişimler olacağı sorulabilir, böylece biçimin bir metnin yapısındaki ve anlamındaki rolü sezdirilebilirdi. Bu da öğrencileri değerlendirme basamağında zihinsel etkinliğe yönlendirirdi.</p>

3. metin 8. etkinlikte öğrencilerden hem üst yapıya ilişkin tür özelliğini hem büyük yapıya ilişkin biçem özelliğini bir arada gözetmeleri beklenmektedir. Etkinlik, tür ve biçemle ilişkisi ve etkinlik önerisi Tablo 16'da sunulmuştur.

Tablo 16. Tür ve Biçemle İlgili Etkinlik, Yorum ve Öneriler.

Etkinlik	Yorum	Öneri
<p>3. Metin 8. Etkinlik:</p> <p>Aşağıdaki kavram havuzunda verilen kelimeleri kullanarak "dostluk" konulu bir hikâye yazınız. Yazınız zenginleştirmek için "atasözleri, deyimler ve özyeşiller" kullanınız.</p>	<p>Bloom taksonomisindeki sentez basamağına denk gelen bu etkinlik Programdaki "Yazma stratejilerini uygular.", "Hikâye edici metnin yazar.", "Yazılarını zenginleştirmek için atasözleri, deyimler ve özyeşiller kullanır." kazanımlarına yöneliktir. Etkinliğin öğrencilerden yazacakları metnin üst yapısına dair bir istekte bulunması onların hikâye türüne dair özellikleri gözeterek belli bir anlatı biçimi dahilinde yazmalarını sağlayacaktır. Onları kahraman, uzam, zaman unsurlarını gözeterek belli bir bakış açısı dahilinde bir olay tasarlamaya yöneltecektir. Bu durum öğrencileri, metnin üst yapısının metni oluşturmadaki işlevine güdüleyecektir.</p>	<p>Buna ek olarak öğrencilerden iki gruba ayrılarak aynı konuyu farklı türlerle anlatmaları istenebilirdi. Örneğin bir grup dostluk konulu hikâye yazarken diğer grup bu konuda bir deneme yazabilir, her iki türde metinler karşılaştırılabilir. Böylece olay yerine düşünce ağırlıklı olan, kahramanlar, uzam, zaman gibi unsurları bulunmayan bir metnin aynı konuyu anlatmasına rağmen ne yönde değişebileceği öğrencilere gösterilirdi. Bu da metnin üst yapısının anlatımla olan ilişkisini kavramalarına yardım ederdi. Aynı etkinlikte öğrencilerden yazılarında kullanılmasını istenen deyim, atasözü ve özyeşiller onların metnin biçimine de odaklanmalarına yardımcı olabilir. Bunun daha verimli olması için öğrencilerle öncelikle dostluk konusunda kullanılabilecek, dostluğa dair fikirlerini desteklemeye hizmet edebilecek bu tür kalıp sözleri bulduracak bir kavram etkinliği sunulabilirdi. Yine okudukları metinde bu biçem özelliklerinin zaten sergilendiği örnekler dikkat çeken bir etkinlik sayesinde öğrencilerin kendileri yazmadan önce hazır yazılı metinde bu biçimsel özelliğin nasıl kullanıldığını görmeleri yararlı olurdu. Bilişsel modelleme yapmalarına fırsat verilebilirdi. Söz gelimi şiirin dördüncü dörtlüğünde yer alan "Ölmeden önce ölüünüz." hadisesine atıfta bulunan "Nefsini öldür ölmeden." dizesine dikkat çekip bunun şiirdeki anlama katkısı sorgulanabilirdi. Öğrencilerden bunun şiirdeki işlevini bulmaları ya da bu sözün benzerlerini bulmaları istenebilirdi.</p>

Metnin biçem özelliklerine dair başka bir çalışma da öğrencilerin metnin içinden benzetme sanatını seçmeleri şeklinde tasarlanmıştır. Etkinlik, biçemle ilişkisi ve etkinlik önerisi Tablo 17'de sunulmuştur.

Tablo 17. Biçemle İlgili Etkinlik, Yorum ve Öneriler.

Etkinlik	Yorum	Öneri
<p>2. Metin 6. Etkinlik: Aşağıdaki yönergeleri uygulayınız. a) Okuduğunuz metinde geçen benzetme cümlelerini örnekteki gibi yazınız. Hatice Hanım erkek gibi kalın sesiyle; "Kimdir o?" diye bağırdı. b) Siz de iki benzetme cümlesi yazınız.</p>	<p>Sırasıyla kavrama ve sentez basamağındaki bu etkinlik Program'daki "Metindeki söz sanatlarını tespit eder." kazanımına dönüktür. Burada verilen örnek tümceyi okunan metinden seçilmesi ve öğrencilerden benzetme tümcelerini önce metinden bulup sonra kendi benzetme tümcelerini yazmalarını istenmesi onların bu biçem özelliklerinin kullanımını bağlam içinde görmesi açısından önemlidir.</p>	<p>Ancak metindilbilimsel çözümlemeye önemli bir yeri olan biçem özelliklerine yeterince dikkat çekilmesi için bu benzetmelerin metindeki işlevlerine de odaklanmak gerekir. Öğrencileri benzetmeleri bulmakla sınırlandırmak yerine onlara bu benzetmelerin ne işe yaradığı da sorulabilir. Ayrıca bu benzetmeler olmasaydı metnin anlamı ne kaybederdi, sorusuyla da söz konusu biçemin metnin anlamına katkısını ortaya koymaları sağlanabilirdi. Bu da öğrencileri değerlendirme basamağında düşünmeye yöneltirdi. Etkinliğin (b) maddesi ise bağlamdan kopuk bir üretim gerektirir. Eğitim-öğretimdeki her etkinlik gibi bunun da açık ve net bir amaç doğrultusunda oluşturulması gerekirdi. Metindilbilimsel çözümleme, metnin biçemi söz konusu olduğunda biçem için başvurulan kullanımların işlevlerini de dikkate alır. Öğrencilerin bu iki benzetmeyi niçin, hangi anlamsal oluşuma hizmet etmek için yazacaklarını bilmesi, bu konuda belirli bir amaç oluşturması gerekirdi. Bunun için öğrencilere amacı belli olmayan, bağlamdan kopuk biçimde iki benzetme yazdırmak yerine metinden seçilen bazı durumları daha etkili anlayabilmek için o durumlardaki hangi öğelerin nele benzetilebileceğini düşünmeleri istenebilirdi. Sonra bu düşünce üzerine yazılan benzetmelerin metindeki ilgili kısıma yerleştirilip metnin bir de bu şekilde okunması istenebilirdi. Böylece öğrenciler kendi biçemsel üretimlerinin de metnin anlamına katkısını görebilir, metin üretim sürecine yapıcı bir katkı göstermenin duyuşsal kazanımlarından da yararlanabilirdi.</p>

Biçemle ilgili bir diğer etkinlik metindeki deyimlerin bulunmasıyla ilgilidir. Etkinlik, biçemle ilişkisi ve etkinlik Tablo 18'de sunulmuştur.

Tablo 18. Biçemle İlgili Etkinlik, Yorum ve Öneriler.

Etkinlik	Yorum	Öneri
<p>2. Metin 2. Etkinlik: Okuduğunuz metindeki deyimleri bulup anlamlarını karşısına yazınız.</p>	<p>Kavrama basamağındaki bu etkinlik "Deyim ve atasözlerinin metne katkısını belirler." kazanımı düşünülerek tasarlanmışsa da burada deyimler ve anlamlarının bulunması ile yetinilmiştir. Bu, öğrencilerin dikkatini metindilbilimsel çözümlemenin önemli basamaklarından olan biçemi oluşturan deyimlere çekse de deyimlerin metne katkısını kavramaları için daha fazla soruya ihtiyaç vardır.</p>	<p>Bu etkinlik deyimlerin metne olan katkısını da sorgulatabilirdi. Örneğin bulunan deyimleri metinden çıkararak okuma denemesi yaptırıp bu sırada anlamın neler kaybettiğini görmeleri öğrencilerden beklenebilirdi. Ayrıca bulunan deyimlerin yerine açıklamalarını getirerek metin okunabilir ve böylece deyimlerin metne katkısı gösterilebilirdi. Bulunan deyimlerin yerine aynı anlamı karşılayacak başka deyimler önerilmesi de istenebilirdi. Bu şekilde öğrenciler, uygulama basamağında bir kazanıma yönelmiş olurdu.</p>

Özetleme ve zaman kullanımının gündeme getirildiği bir başka etkinlik karşılaştırma etkinliğidir. Etkinlik, özetleme ve zaman kullanımıyla ilişkisi, etkinlik önerisi Tablo 19'da sunulmuştur.

Tablo 19. Özet ve Zaman Kullanımıyla İlgili Etkinlik, Yorum ve Öneriler.

Etkinlik	Yorum	Öneri
<p>2. Metin 7. Etkinlik: "Eba video" bölümünden "Munise" isimli kısa filmi izleyiniz. Okuduğunuz "Munise" adlı metin ile izlediğiniz "Munise" adlı kısa filmi yönerge doğrultusunda karşılaştırınız.</p>	<p>Analiz basamağındaki bu etkinlik Programdaki "Metinler arasında karşılaştırma yapar." kazanımına yöneliktir. Bu etkinlikte öğrenciler aynı iki etkinlik öncesinde okudukları metin için yaptıkları özetleme ve zaman çalışmasını bu kez izledikleri bir metin için yapacak ve bu ikisini karşılaştıracaktır. Bu da metindilbilimsel çözümleme sırasında başvurulan özetleme ve zaman kullanımı tespitini pekiştirici niteliktedir.</p>	<p>Bu etkinlik zaman unsurunun tespit edilmesini istemesiyle sınırlı kalmış, zamanın metin yapılandırılmasındaki işlevini sezdirmeye dönük bir çalışma öngörmemiştir. Bu nedenle öğrenciler zamanı tespit etmekle sınırlı kalacaktır. Bu etkinliğe ek olarak öğrencilerin zaman unsurunun metnin kurgusundaki işlevini fark etmeleri için şöyle bir soru sorulabilirdi: İzlediğiniz ve okuduğunuz metinler farklı bir zaman diliminde geçseydi olaylar ne yönde gelişirdi? Bu sorunun cevabı üzerinde öğrencileri düşünmeye sevk etmek için şu seçeneklerle yardımcı olunabilirdi: Olayların geçtiği zaman dilimi ka yağışının yaşandığı soğuk bir kış gecesi olmasaydı kahramanların davranışlarında nasıl farklılıklar olurdu? Olaylar sıcak bir yaz gününde geçseydi kahramanların tepkileri ne yönde değişirdi?</p>

1.metin 8. etkinlikte metnin küçük ölçekli ve büyük ölçekli yapı unsurlarından seçilen başlık, zaman, bağıntı öğeleri ve biçim ile ilgili çalışmalar, yazdıklarını değerlendirme formu adı altında bu kez bir arada sunulmuştur. Öğrencilerden yazılması istenen yazıyı belli bir değerlendirme formuna göre değerlendirmelerinin istenmesiyle aslında öğrencilere yazılarında nelere dikkat edecekleriyle ilgili bir yönlendirme yapılmıştır. Bu etkinlik, başlık, zaman ve bağıntı öğeleriyle ilişkisi, etkinlik önerisi Tablo 20’de sunulmuştur.

Tablo 20. Başlık, Zaman ve Bağıntı Öğeleriyle İlgili Etkinlik, Yorum ve Öneriler

Etkinlik	Yorum	Öneri
1. Metin 8. Etkinlik: "Birlik, iş bölümü, çalışmak, üretmek, insan, verimlilik" kavramlarından hareketle bir hikâye yazınız. Hikâyenizi oluştururken "Yazdıklarımı Değerlendiriyorum" formundaki maddeleri göz önünde bulundurunuz.	Sirasıyla sentez ve değerlendirme basamaklarında beceriler isteyen bu etkinlik Program'daki "Hikâye edici metinler yazar." ve "Yazdıklarımı düzenler.", "Yazılarında uygun geçiş ve bağlantı ifadeleri kullanır.", "Yazısını zenginleştirmek için deyim, atasözü ve özdeyişler kullanır.", "Metne uygun başlıklar belirler." "Hikâye unsurlarını ayırt eder." kazanımlarına dönüktür. Böyle bir etkinlik sayesinde öğrenciler öz değerlendirmenin olanaklarından yararlanarak bir metnin oluşumunda önemli yeri olan başlık, zaman, bağıntı öğeleri ve biçimi bütüncül olarak kullanacak ve böylelikle metnin oluşumunda bu öğelerin rolünü bir arada uygulayarak öğrenebilecektir. Öz değerlendirmenin yönlendirilmesi yazılı metninde bu öğeleri kullanmaya özen gösterecek olan öğrenciler, değerlendirme sırasında bu öğelerin uygun kullanıldığında metnin niteliğinin ne yönde değiştiğini de görecektir. Ancak bu etkinlikte metnin yalnızca büyük yapısı ile sınırlı kalındığı görülmektedir.	Böyle bütüncül bir etkinlikte öğrencilerin dolduracağı öz değerlendirme formu sınıf seviyesi gözetilerek biraz daha zenginleştirilebilirdi. Ya da başka bir yazma etkinliğinde bu formda yer almayan diğer öğelere de yer verilebilir, bunlar şu maddelerden oluşabilirdi: Yazımda aynı kavram alanında olan sözcükleri bir arada kullandım, çıkarıldığında anlamı bozmayan ya da eksiltmeyen ifadeleri kullanmadım, bazı anlamları örtük bir biçimde yansıttım, bazı adların yerine uygun adılar kullandım, bazı adları önadlarla belirttim, iyelik eklerini uygun yerlerde kullandım, belirte durum eklerini uygun yerlerde kullandım, kişi eklerini uygun şekilde kullandım, bazı tümce yapılarını farklı içeriklerle yineledim, duygusal yoğunluğun olduğu kısımlarda yargı bildiren ifadeleri cümle başına ya da ortasına aldım. Yukarıdaki maddelerden oluşan bir öz değerlendirme formuna uygun metin yazmak için çalışan öğrenciler metinlerinde eşdizimsel örüntülemenin metnin anlam örgüsüne olan katkısından yararlanabilir. Bazı eksiltmeler yaparak gereksiz tekrar ve uzunluktan kaçınıp daha öz ve yoğun bir metin yazabilir. Bazı tümceleri okurun anlayışına bırakarak okuruna birtakım düşünceleri sezerek alımlama fırsatı verebilir. Program gereği bir önceki yılın kazanımları kapsamında öğrendiği hâlde yaşam boyu sözlü ve yazılı üretimlerinde kullanması gereken adılar, önadlar ekler, yinlemeler sayesinde cümleler ve sözcükler arasındaki olası kopuklukların önüne geçebilir ve metninin bağlaşıklığı arttırabilir. Aynı zamanda bir metnin oluşmasında büyük yapı özellikleri kadar küçük yapı özelliklerinin de etkili olduğunu kavrayabilir. Yine bu etkinlikte öğrencilerden yazarken hareket etmesi istenen kavramların da bir eşdizimsel örüntüleme görünümüne olduğu söylenebilir: Birlik, iş bölümü, çalışmak, üretmek, insan, verimlilik. Anlamı oluşturmak için böyle bir dizilime gereksinim duyan öğrenciler aslında metindilbilimsel çözümlemenin önemli bir dikkat noktasından hareket etmiş olacaktır.

Araştırmanın beşinci alt problemine ilişkin bulgular.

Metindilbilimsel çözümlemenin 'Erdemler' temasındaki hiçbir etkinlikle örtüşmeyen basamaklarına ilişkin etkinlik önerileri aşağıda sunulmuştur.

Gönderim. Türkçe Öğretim Programı 6. sınıfta yer alan "Zamirlerin metnin anlamına olan katkısını açıkla. İsim ve sıfatların metnin anlamına olan katkısını açıkla." kazanımları yoluyla öğrencilerin, 7. sınıf düzeyinde artık metinlerde karşılaştıkları gönderim unsurlarını tespit edebilmeleri mümkün görülebilir. Programın sarmal yapısı gereği öğrencilerin 6. sınıfta gördükleri adılar ve sıfatlarla ilgili kazanımların 7. sınıf ders kitabında başka bir bağlam içinde tekrar sorgulanması onların metnin küçük ölçekli yapısının anlamaya olan katkısından yararlanmaları adına önemlidir. Bu nedenle incelenen temanın ilk metni için aşağıdaki gibi bir etkinlik önerilebilir:

Aşağıdaki cümleler de altı çizili ifadelerin gönderimde bulunduğu ifadelerin altını çiziniz.

Padişah, Hacı Hacı'nın görüşlerine çok önem verirdi. Karar verirken onun düşüncesini almayı ihmal etmezdi.

Yasub adında bir bey vardır, bütün arılar ona bağlıdır. Hiçbiri

sözünden dışarı çıkmaz. Anı beyi, diğerlerine göre daha büyüktür. Ayrıca, topluluğun yönetiminde ona yardım eden pek çok arı vardır. Padişah gibidir o.

Bal, çok şifalıdır. Arılar, çiçekten çiçeğe konarak toplarlar bu özü.

Yani iğneleri vardı. Fakat hunu birbirlerine karşı kullanıyorlardı.

İlk insanın yaratıldığı balıkta meleke özelliği vardı. İnsanlar huna göre davransalardı...

Madem, dedi padişah, iyiler az, o hâlde yardımcı olmalıyız onlara.

Kötülerden de uzak durmalıyız. Onlarla dost olmak, yılanlarla dost olmak kadar tehlikelidir.

Yüce ruhlu insanlarla görüşmek, onlardan yararlanmak iyidir, dedi.

Birçok ihtiyacımız var. Yalnız yaşarsak hunnardan birini bile kendi başımıza karşılamamız güçtür.

Eksilti. Öğrencilerin 6. sınıftaki "Çekim eklerinin işlevlerini ayırt eder." kazanımı ve "İsim çekim ekleri (çoğul eki, hâl ekleri, iyelik ekleri ve soru eki) üzerinde durulur." açıklaması gereği ilgi ve iyelik ifadelerini fark edebilmeleri beklenir. Programın sarmal yapısı gereği 7. sınıfta metnin küçük ölçekli yapısını oluşturan eksiltileri tespit etmelerine yönelik etkinlikler, öğrencilerin, metnin anlamını oluşturmada önemli bir etmeni daha kavramalarına yardımcı olacaktır.

Aşağıdaki cümlelerin eksik bırakılan ifadelerini yay ayrıç içindeki boşuklara yazınız

(.....) oldukça zengin bir halkı vardı.

(.....) Padişahına bağlılıkta eşine zor rastlanır bir vezirdi.

Günlerden bir gün Hümâyün Fal ava çıkmak istedi. (.....) Yanına Haceste Ray'ı da aldı.

(.....) Maiyetinde birçok insanla ava çıktı. (.....) Av isteği sönene kadar avlandı. Yanındaki insanları geri gönderdi.

Kalın gövdeli bir ağacın yanında konakladılar. (.....) Kovuğunda bir arı yuvası vardı.

Bugün (.....) hayatımın en acı, en dertli günü oldu. Sabahleyin (.....) talebelerim bana fena bir havadis getirdiler. Dün gece Munise, bir kabahat yapmış, (.....) abası üstüne yürümüş. (.....) (.....) Karlar ve karanlıklar içinde uzun müddet kalamayacağımı, biraz sonra kapıya gelip yalvaracağımı zannetmişler.

(.....) mezarlık tarafındaki kapıya vuruyorlar gibi bir ses işitmeye başladım.

(.....) Rüzgârdan başka ne olabilirdi?

Değiştirim

Aşağıdaki altı çizili sözcüklerin hangi ifadelerine yerine kullanıldıklarını yazınız

Vezir, konuşmasını söyle sürdürdü:

– Anıların, işlerini görürken ilginç bir yardımlaşma örneği sergilediklerini biliyoruz.

– Nitekim, diye sürdürdü konuşmasını vezir; bir düşünür söyle diyor: "Bir insanın bir lokma eklemek

yiyebilmesi için bin kişinin çalışması gerekir."

Örtük Anlam. Metnin büyük ölçekli yapısının daha iyi anlaşılabilmesi için küçük ölçekli yapısındaki örtük anlamların tespit edilmesi önemlidir. Program'daki "Okudukları ile ilgili çıkarımlarda bulunur." kazanımı da bununla ilgilidir. Bu nedenle öğrencilerden metindeki örtük anlamlı cümleleri bulup bunların altında yatan anlamları birer cümle hâlinde yazmalarını isteyen bir etkinlik tasarlanabilir. Ayrıca metindeki bazı örtük anlamlı cümlelerden çıkarılabilecek yargıları verip bu yargıların metindeki hangi örtük anlamlı cümlelerden çıkabileceğini de sorgulatmak gerekir. Böylece öğrenci yalnızca örtük anlamı bulup metni anlama becerilerini geliştirmekte kalmaz, anlatma becerileri kapsamında örtük anlamdan yararlanmak için de hazırlık yapmış olur.

Örnek:

Aşağıdaki cümlelerde açıkça söylemediği hâlde cümleden çıkarılabilecek yargıları altlarına yazınız. Cümlenin geçtiği paragrafı bir de bu yazdığınızı ekleyerek yeniden okuyunuz.

Padişahına bağlılıkta eşine zor rastlanır bir vezirdi.

Yanına Hâceste Ray'ı da aldı.

Av isteği sönene kadar avlandı.

Çöl sıcağı gibi bunaltıcıydı.

Padişah, arıların çalışkanlıklarını öğrenince çok şaşırılmıştı.

— İşin ilgi çekici bir yanı da padişahım, arıların temiz olmaları.

Bal özü toplamaktan dönen her arıya bu inceleme uygulanır.

İlk saltanat binasını kuran Cemşid'in arılardan esinlendiği söylenir, dedi.

Aşağıdaki yargıların metindeki hangi tümcelerden çıkarılabileceğini bulup altlarına yazınız.

Ashında insanlarda olması gerekir.

Metinde:(Yanıt: Asıl insanlarda olması gerekmez mi?)

İnsanlar buna göre (ilk yaratıldığındaki melek özelliğine) davranmamaktadır.

Metinde:(Yanıt: İnsanlar buna göre davransalardı, kim bilir belki de melekten üstün bir yaratık olurlardı.)

Kötüler daha fazladır.

Metinde:(Yanıt:— İyiler her zaman daha az, diye vezirin sözlerine ekledi padişah.)

Örtük anlamı yalnızca cümle anlamıyla sınırlandırmak yerine büyük ölçekli yapıyla ilişkisini sorgulamak da metnin kuruluşundaki örtük anlam etkisini sezdirmek için işlevsel olabilir. Bu nedenle öğrencilere aşağıdaki gibi cümleden büyük yapılara ulaşabilecekleri sorular da sorulmalıdır.

“Çok güzel bulduğumuz için hiçbir zaman elimize geçmeyecek sandığımız şeylere karşı duyulan o ümitsiz ümit.”

1. Metinde anlatıcının yukarıdaki gibi bir tanımlama yapmasına sebep olabilecek ön yaşantıları nasıl olabilir? Tahmin ediniz.

“Çocuk, ellerimi öperek “Anacığım, anacığım!” diye ağlamaya başladı.”

2. Bu cümleden çocuğun anlatıcı ile ilişkisinin geleceği hakkında neler söylenebilir?

İşlevsel Tümce Yapısı. Metnin büyük yapısını kavramak için önem taşıyan işlevsel tümce yapılarını belirleme aşamasını ilgilendiren cümle yapısına ilişkin “Cümlenin öğelerini ayırt eder.” ve “Cümle türlerini tanıır.” kazanımları 8. sınıf düzeyinde yer alır. Ancak öğrenciler, bu sınıf seviyesine kadar geçen dili edinme sürecinde bu konuya ilişkin birtakım sezgileri kazanırlar. Cümlelerin öğelerinin diziliş farklılıklarının anlamdaki etkisini sezebilirler. Bu nedenle işlevsel cümle yapısı devrik tümce, kurallı tümce, yüklem, tümleç, vurgu gibi doğrudan sözdizimine ait terimlere başvurmadan da bu konu uygun sorularla 7. sınıf düzeyinde gündeme getirilebilir. Birkaç da örnek verildiğinde öğrenciler bilişsel modelleme yoluyla sonraki örnekleri bulabilir. Bunun için şöyle bir etkinlik hazırlanabilir:

Örnek: Ne fark ederdi?

Aşağıdaki maddelerde ilk tümceler metinde yer alanlar, ikincilerse onların farklı dizilişlerle yazılmış halleridir. Eğer bu cümleler ikinci dizilişteki gibi yazılsaydı cümlenin anlamında ne değişirdi? Karşlarına yazınız

Metinde: Hatice Hanım, tekrar mumunu yakmaya uğraşırken ben onu göğsümde sıkıyordum.

"Hatice Hanım, tekrar mumunu yakmaya uğraşırken ben göğsümde onu sıkıyordum." yazsaydı...

Metinde: ...kim bilir hangi acı ile için için ağlıyordu?

"kim bilir için için hangi acı ile ağlıyordu?" yazsaydı...

Metinde: İçimde sönük bir ümit yok değildi.

"İçimde sönük bir ümit vardı." yazsaydı...

Metinde: Acaba vermezler mi?

"Acaba verirler mi?" yazsaydı...

Anahtar Sözcük. Metindeki anahtar sözcüklerin belirlenmesine dair Türkçe Öğretim Programında herhangi bir kazanım yer almasa da öğrencilerin metnin büyük ölçekli yapısına vakıf olabilmesi için bunları bulabilmesi önemlidir. Bunun için önce öğrencilere uygulamalı olarak anahtar sözcüğün ne olduğu ve nasıl bulunabileceği öğretilir, ardından incelenen metinlerdeki anahtar sözcükleri belirlemeleri istenebilir. Anahtar sözcükler doğrudan "Okuduğunuz metnin anahtar sözcükleri nelerdir?" şeklinde sorulabileceği gibi "Okuduğunuz metni anlamak için en çok işinize yarayan sözcükler hangileri oldu?" şeklinde de sorulabilir. Özellikle, anahtar sözcüklerin belirlenmesinde yinelenen, metinde frekansı yüksek olan sözcüklerden yararlanılabileceği hatırlatılabilir. Bunlar tüm metinlere uygulanabilir.

İçerik Şeması. Metnin büyük ölçekli yapısını kavramak için metindilbilimsel çözümlemenin öngördüğü aşamalardan biri olan içerik şemasını ortaya koymak okunan metnin anlaşılmasına; giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinin belirlenmesine yardımcı olur. Bu nedenle ders kitaplarındaki okuma ve dinleme metinleri ile ilgili metin sonu etkinliklerle içerik şemasını belirlemek gerekir. Bunun için işlenen her metnin yapısına göre ayrı bir şablon hazırlanıp öğrencilerden bunları doldurması istenebilir.

Sözelimi "Arıların İlhamı" başlıklı metin ilk bakışta bir anlatsal metin olarak kurgulanmış gibi görünür. Ancak metnin ana gövdesi iki kahraman arası diyalogdan oluşur ve düşünce yazısı şemasına daha uygundur. Öğrencinin içerik şemasını bu doğrultuda çıkarması gerekir. Öğrencilerden bu diyalogların önemli aşamalarını özet ifadelerle doldurmaları istenebilir. Bu yönlendirmelerle öğrenciler içerik şemasını çıkarabilir; giriş, gelişme ve sonuç bölümlerini ayırt edebilir.

*Örnek: Aşağıdaki kısımları okuduğunuz metne göre tamamlayınız
Ortaya çıkan düzeni giriş, gelişme ve sonuç bölümlerine ayırınız*

Başlangıç olayı:

Padişah ile vezirin sohbetini başlatan gelişme:

Padişahı sorusu:

Vezirin yanıtı:

Padişahın tepkisi:

Vezirin yanıtının devamı:

Padişahın tepkisi:

Vezir'in yanıtının devamı:

Padişah'ın tepkisi ve sorusu:

Vezirin yanıtı:

Söz konusu “Munise” metni olduğunda bu kez farklı bir içerik şeması gerekir. Çünkü bu metin diyaloglardan oluşmaz. Aşağıdaki gibi bir şemayı doldurabilen öğrencilerin metnin içerik şemasını çıkararak büyük yapısını zihninde örgütlemesi sağlanabilir.

*Örnek: Aşağıdaki kısımları okuduğunuz metne göre tamamlayınız
Ortaya çıkan düzeni giriş, gelişme ve sonuç bölümlerine ayırınız*

Anlatıcının aldığı haber:

Anlatıcının karşılaştığı olay:

Anlatıcının tepkisi:

Anlatıcının duyguları:

Olayın sebebi:

Anlatıcının kararı:

Konu Değişimi Belirleyicileri. Metindilbilimsel çözümlemede kullanılan bu belirleyiciler, öğrencilerin konunun akışını takip etmek ve metni özetlemek için ihtiyaç duyduğu öğelerdir. “Okuduklarını özetler.” kazanımı kapsamında değerlendirilebilir. Bunun için öğrencilerden öncelikle okudukları metne göre etkinlikte sıralanan konu değişimi belirleyicilerini saptamaları istenebilir. “Munise” metni için şöyle bir etkinlik tasarlanabilir:

Örnek: Okuduğunuz metne göre aşağıdaki ifadelerin karşılardaki boşlukları doldurunuz.

Olaylarda anlatılan zaman diliminin değiştiği anlar:

Hangi zamandan hangi zamana geçildi?

Olayların geçtiği yerlerim değiştiği anlar:

Nereden nereye geçildi?

Olaylara yeni kişilerin girdiği anlar:

Kim girdi?

Bu maddelerin metnin hangi kısımlarında olduğunu sorgulamak öğrenciye metnin akışını daha iyi takip etme imkânı vereceğinden bu etkinlik metin öncesinde de verilebilir. Bu sayede soru sorarak okuma yöntemine uygun bir çalışma yapılabilir.

Bu belirleyiciler yazma becerilerinin geliştirilmesi için yapılan etkinliklerde de kullanılabilir. Yazmaya hazırlık aşamasında konu değişimi belirleyicilerini listeleyip önceden bunların neler olacağını düşünen

öğrencilerin olayları zihninde önceden kurgulaması kolaylaşır. Yazmadan önce öğrenciden kendi kendine şu soruları sorup yanıtlaması istenebilir:

Muhtemel dünyayı değiştirecek miyim, ne yönde, zamanlar ve dönemler değişecek mi, hangi kısımlarda değişecek, hangi amaçla, mekânlar değişecek mi, hangi mekânlar, hangi amaçla, yeni katılımcılar eklenecek mi, kimler, hangi amaçla, eski katılımcılar yeniden girecek mi, hangi amaçla?

Sonuç Tümcəsi. Büyük ölçekli yapı içinde değerlendirilen metinlerin sonuç tümceleri, metnin izleği, konusu, ana düşüncesi gibi anlamsal öğeleriyle yakından ilişkilidir. Bu nedenle öğrencilerin okudukları metinlerdeki sonuç tümcelerine odaklanması metnin büyük yapısını anlamaları için önemlidir. Sonuç cümlesinin metnin izleği, konusu ve ana düşüncesi ile ilişkisini sorgulatacak etkinliklere gereksinim vardır.

İncelenen ders kitabında, "Arıların İlhamı" başlıklı metnin sonuç tümcəsi "Bir insanın bir lokma ekmek yiyebilmesi için bin kişinin çalışması gerekir." metinde verilmek istenen iletilerden birini destekleyici niteliktedir. Nitekim metinde arıların birlik ve dayanışma içindeki tavrı bu sonuç tümcésinin verdiği iletiyi desteklemek için söz konusu edilmiştir. Öğrencilerin bu ilişkiyi fark edebilmesi için şu soru yöneltilebilir: Metnin cümlesi metindeki hangi örneklerle desteklenmektedir? Metindeki başka hangi cümlelerle anlamca aynı doğrultudadır?

"Dostluk" metninin son tümcəsi olan "Efendim her ne kadar sürç-i lisan ettikse affolaaaaa..." ise doğrudan metnin üst yapısını ilgilendiren türüyle ilgili bir çıkarım yapmayı sağlar. Gölge oyunlarının klasik sonuç tümcelerinden biridir. Bundan hareketle öğrencilere metin türü özelliği kavratılabilir. Bundan önce metnin kurgusuna ait olan kahramanlara ait son tümceler ise doğrudan metnin ana düşüncesini destekleyici niteliktedir:

"Hacivat: Hoş olsun gönüller, kırılmasın kalpler.

Karagöz: Bayramdan bayrama öpülmesin eller."

Nitekim söz konusu metnin işlevi okurlara dostluğun önemini ve niteliğini anlatmaktır. Öğrencilerden bu metinde de sonuç tümcésinin metnin iletişimiyle olan ilişkisini saptamaları istenebilir. Bu tümceleri destekleyen başka tümceleri metinden bulup söylemelerini gerektiren bir etkinlik tasarlanabilir.

Kardeşim başlıklı metnin sonuç tümcésini oluşturan "Aynı yolcu yuz, yoldaşık/Sen yolcusun, ben bac mıyım?" dizeleri de metnin geneline egemen olan iletiyi destekler niteliktedir.

Yukarıdakilere ek olarak sonuç cümlesinin hangisinin olduğunu öğrencilerden beklemek de işlevsel olabilir. Bunun için öğrencilere "Metinde sizi izleğe götüren cümle hangisidir?" diye bir soru yöneltilebilir.

Anlatım Biçimleri. Bu çalışmada temel alınan metindilbilimsel çözümleme yaklaşımındaki son basamak anlatım biçimleridir. Bir metnin anlatım biçimini fark etmek öğrencilerin muhatap oldukları metnin akışına ilişkin isabetli beklentiler oluşturmaları açısından önemlidir. Aynı zamanda metnin tür özelliklerini kavramak için de anlatım biçimleri önemli yardımcılarıdır. Bu nedenle öğrencilerin okudukları metnin anlatım biçimlerini belirlemelerine yönelik etkinliklere gereksinim vardır. Programda da “Metindeki anlatım biçimlerini belirler.” kazanımı buna dayanmaktadır. Anlatım biçimlerini belirlemeye dönük aşağıdaki etkinlik yapılabilir:

Örnek: Aşağıdaki soruları olduğunuz metne göre yanıtlayınız:

Olayların ağırlıkta olduğu kısımlar hangileridir?

Nesneleri zihnimizde canlandırmanızı gerektiren bölümler hangileridir?

Düşüncelerin karşıtlarıyla birlikte ele alındığı kısımlar hangileridir?

Bilgilendirici ifadelerin ağırlıkta olduğu kısımlar hangileridir?

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

MEB 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki ‘Erdemler’ temasında yer alan etkinlikler metindilbilimsel çözümleme açısından değerlendirildiğinde, en fazla küçük ölçekli yapının dilbilgesel bağlaşıklık basamağında yer alan zaman uyumu ve görünüşle örtüştüğü gözlenmiştir. İkinci sırada yer alan eşdizimsel örüntülemenin 3 etkinlik, bağıntı öğelerinin 2 etkinlik, yinelemenin ise yalnız 1 etkinlikle örtüştüğü tespit edilmiştir. Toplamda bu temada 7 etkinliğin metindilbilimsel çözümlemenin metnin küçük ölçekli yapısını ilgilendiren basamaklarıyla örtüştüğü görülmüştür. Küçük ölçekli yapının diğer önemli basamaklarından “gönderim, eksilti, değiştirim, işlevsel tümce yapısı ve örtük anlam” ile örtüşen herhangi bir etkinlik saptanmamıştır. Çalışmada bu basamaklara yönelik birtakım öneriler getirilmiştir. Metnin küçük ölçekli yapısını ortaya çıkarabilmek ve büyük yapıya ulaşabilmek için metindeki gönderim öğelerini, eksiltileri, değiştirim unsurlarını, örtük ifadeleri tespit etmeye dönük etkinliklere mutlaka ders kitabında yer verilmelidir. Bu sayede öğrencilerin tümce içi ve tümceler arası ilişkileri kuran dizgenin farkına varması ve asıl anlama (ya da metnin bütününe) ulaşması sağlanabilir.

Etkinlikler büyük ölçekli yapı açısından değerlendirildiğinde, en çok biçimle ilgili etkinliklerin ön plana çıktığı görülmüştür. Bunlar Türkçe Öğretim Programındaki söz sanatları ve deyimlerle ilgili kazanımlara ulaşmak amacıyla tasarlanan etkinliklerdir. Biçemi, üçer etkinlikle işlev, başlık, konu ve ana düşünce tümcesi basamaklarına yönelik etkinlikler izlemiştir. Özet, 2 etkinlikte, izlek ise 1 etkinlikte söz konusu edilmiştir. Bunların tamamının, metni okuma anlama becerileri kapsamında tasarlanan etkinlikler olduğu saptanmıştır. Büyük ölçekli yapının önemli unsurlarından “anahtar sözcükler, içerik şeması, konu değişimi belirleyicileri ve sonuç tümcesi” ile ilgili etkinliklere yer verilmemiştir. Bu unsurlar öğrencilerin, metnin yapısını, içeriğini, konu akışını, izleğini ve iletilerini kavramaları açısından önemli olduğundan mutlaka etkinliklerde yer verilmelidir. Ayrıca ders kitabında metnin üst yapısı ile ilgili yalnızca metin türüne dair etkinliklere yer verildiği görülmüştür. Bu, öğrencilerin metinleri anlamakta anlatım biçimlerine başvurmanın kazanımlarından yoksun kalması sonucunu doğurur. Bu nedenle metin sonu etkinliklerde anlatım biçimleri de gündeme getirilmeli, bunların metnin anlamının kuruluşuyla olan ilişkisi ortaya çıkarılmalıdır.

Yılmaz ve Topal (2010), Türkçe öğretiminde metindilbilimsel çözümlemenin uygulanmasının sorgulandığı araştırmalarında, Türkçe dersinde metindilbilimsel çözümlemenin öğrencilerin anlamadaki başarılarını ve derse güdülenmelerini arttırdığını bulgulamıştır. Ülper (2010), öğrencilerin okuduklarını anlamalarında metinleri oluşturan yapıların şemalarının kavranmasının önemini vurgulamaktadır. Araştırmacıya göre bu, öğrencilerin metne yapısına göre yaklaşımlarını, beklentiler oluşturmalarını ve metni takip edebilmelerini sağlayan önemli bir belirleyicidir. Dilidüzgün (2008), Türkçe öğretimine metindilbilimsel bağlamda uygulamalı bir yaklaşım getirerek ders sürecinde verimli olabilecek birçok etkinlik örneği tasarlamıştır. Dilidüzgün (2013), başka bir çalışmada Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerin büyük ölçüde birbirinin tekrarı olduğunu saptamış; bunların her metinde farklılaşan, her metne özgü bu ilişkileri açığa çıkaran içerikte ve özellikte olması gerektiğini ancak böylelikle tüm metinler için genel olarak belirtilen kazanımlara ulaşılabileceğini vurgulamıştır. Aydın (2013) da ders kitaplarındaki etkinliklere metindilbilimsel bağlamda yaklaşarak birtakım eleştiriler ve öneriler getirmiştir. İncelediği temadan hareketle ders kitaplarının kazanımlara ulaşma yolunda metindilbilimsel çözümlemenin getirilerinden yararlanmakta yetersiz kaldığını bulgulamış ve kazanımlara dönük özgün etkinlikler önermiştir. Ayrıca Aydın ve Torusdağ (2014) uygulamalı bir çalışma üzerinden Türkçe öğretiminde metindilbilimsel çözümlemenin önemine vurgu yapmıştır.

Metindilbilim, metni temel dil birimi olarak kabul eden, metnin yapısını, kuruluşunu ve içeriğini anlamayı önceleyen bir çözümleme yaklaşımına sahiptir. Bu nedenle ders kitaplarındaki etkinlikler Türkçe Dersi Öğretim Programı kazanımlarına ulaşmak için metindilbilimsel çözümlemenin sağlayacağı yararlar gözetilerek hazırlanmalıdır. Bu sayede öğrencilerin metinlere çözümleyici bir gözle bakmayı öğrenmesi ve metin yoluyla ulaşılmak istenen kazanımlara azamî ölçüde ulaşması sağlanabilir.

Yazar Katkıları

Çalışmaya 1. Yazar: %50, 2. Yazar: %50, oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"7. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki 'Erdemler' Temasında Yer Alan Etkinliklerin Metindilbilimsel Çözümleme Bağlamında Değerlendirilmesi" başlıklı makale ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akbayır, S. (2007). *Cümle ve metin bilgisi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Alpan, G. (2008). Ders kitaplarındaki metin tasarımı. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6 (1), 107-134.
- Aşkın Balcı, H. (2006). Metindilbilim açısından bir çözümleme. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (21), 191-204.
- Ayata Şenöz, C. (2005). *Dilbilim: metindilbilim ve Türkçe*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Aydın, İ. (2012). İlköğretim 8. sınıf Türkçe ders kitabının duygular temasında bulunan okuma metinlerine metindilbilimsel bir yaklaşım. *Turkish Studies*, 7 (3), 381-407.

- Aydın, İ. (2013). İlköğretim Türkçe 8. sınıf öğrenci çalışma kitabının duygular temasında yer alan etkinliklere metindilbilimsel bir yaklaşım, *OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32 (1), s. 25-55.
- Aydın, İ., Torusdağ, G. (2014). Türkçe öğretimi çerçevesinde yazınsal bir metin çözümleme örneği olarak Refik Halit Karay'ın Garip Bir Hediye'si. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3 (4), 109-134.
- Coşkun, E. (2009). *Türkçe öğretiminde metin bilgisi, içinde: İlköğretimde Türkçe Öğretimi*. (Ed.Ahmet Kırkkılıç-Hayati Akyol). İstanbul: Pegem Yayınları.
- Dilidüzgün, Ş. (2008). Türkçe öğretiminde metindilbilimsel bağlamda uygulamalı bir yaklaşım, (Yayınlanmamış doktora tezi) İstanbul Üniversitesi.
- Dilidüzgün, Ş. (2013). Metindilbilim dersinin Türkçe öğretmeni adaylarının okuma etkinlikleri geliştirme yetilerine etkisi. *Turkish Studies*, 8 (1), 1239-1258.
- Günay, D. (2003). *Metindilbilgisi*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Güneş, F. (2013a). Türkçe öğretiminde metin seçimi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1 (1), 1-12.
- Güneş, F. (2013b). Türkçede metin öğretimi yerine metinle öğrenme. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (11), 604-637.
- Güneş, F. (2017). Türkçe öğretiminde etkinlik yaklaşımı. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5 (1), 48-64.
- İşeri, K. (2011). *Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin metinsellik özellikleri*, içinde: Türkçe ders kitabı çözümlenmeleri (Ed. Hakan Ülper), Ankara: Pegem Yayınları.
- İşeri, K. (2021). *Sözden yazıya dile gelen metin*. Ankara: Pegem Yayınları.
- MEB. (2018). *İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. sınıf) Öğretim Programı*. Ankara.
- Torusdağ, G.& Aydın, İ. (2019). *Metindilbilim ve örnek metin çözümlenmeleri*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Ülper, H. (2010). *Okuma ve anlamlandırma becerilerinin kazandırılması*. İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- Yılmaz, E.& Topal, Z. (2010). Türkçe öğretiminde metindilbilimsel çözümlemenin uygulanması. *TÜBAR, Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 27, 775-788.

Extended Abstract

One of the most important elements of Turkish lessons is texts. The text is not formed by the ordering of sentences and paragraphs, but by combining them within a certain system. Fields examining the text have developed various analysis methods to examine how it was created, its structure, and its place in the language system. Textlinguistics, one of them, focuses on the structure of the text. Textlinguistic analysis developed based on this field lists some criteria necessary for a sentence series to be a text and envisages analyzing the texts within the framework of these criteria. According to Beaugrande and Dressler (1981), the sentence sequences that make up the text form a whole by

connecting with the criteria of cohesion and coherence, they are produced for certain intentionality, acceptability, informativity, situationality and intertextuality, it should be a written or spoken linguistic product with a definite beginning and end. Textlinguistics, which chooses the text as the subject of study, describes the general conditions and rules of text formation and tries to explain their importance for understanding the text. In this respect, it differs from traditional analysis approaches. Texts have an important place in language teaching. Especially with the effect of constructivist philosophy in the education system, texts are now seen as a tool for language teaching. Many points in the learning domains of Reading, Listening, Vocabulary and Comprehension in the program are closely related to the steps of textlinguistic analysis. Some of the studies carried out in order to understand what is heard and read require a systematic analysis of the texts directly listened to/read. For this reason, textlinguistics, which brings a new perspective to analyze texts, can be effective in Turkish teaching. Since 2005, the concept of activity-based teaching has dominated our curriculum. The purpose of the activities is to make the students willing and active. The relationship between textlinguistic analysis and the parallelism in the curriculum outcomes and the activity-based approach brings up the relationship of the activities with the textlinguistic analysis steps in the process of reaching the objectives through the analysis of the texts in the Turkish textbooks.

This study aims to describe and evaluate how the activities in the theme of 'Erdemler' in the 7th Grade Turkish Textbook of MEB Publications appear in terms of textlinguistic analysis and to develop activity suggestions. For this purpose, answers to the following problems were sought:

Which of the activities in the theme of 'Erdemler' in the Turkish Textbook overlap with which steps of textlinguistic analysis?

What is the place of activities that overlap with textlinguistic analysis in the 'Erdemler' theme of the Turkish Textbook in Bloom's taxonomy?

Which activities overlap with the textlinguistic analysis in the 'Erdemler' theme of the Turkish Textbook, with which of the acquisitions in the Turkish Lesson Curriculum?

How can the activities in the 'Erdemler' theme of the Turkish Textbook be enriched with the possibilities of textlinguistic analysis?

What activities can be suggested regarding the steps of textlinguistic analysis that do not overlap with any activity in the 'Erdemler' theme?

This study was carried out in the nature of qualitative research. Document analysis was used. All of the activities designed to process the texts of "Arların İlhamı, Munise, Dostluk and Kardeşim", which are in the theme 'Erdemler' of the 7th Grade Turkish Textbook of MEB Publications, are discussed in this study.

First of all, it was determined which of the activities coincided with the processes predicted by textlinguistic analysis. For this, the table regarding the steps of textlinguistic analysis prepared by Aydın and Torusdağ (2014) was used. In this table, 16 activities that directly overlap with the aforementioned titles have been identified in order to examine the small-scale, large-scale and superstructure of a text. First of all, it was determined that these activities aimed to process the cognitive skills at which levels in Bloom's taxonomy, and then which achievements in the Turkish Lesson Curriculum were aimed. Accordingly, the skills targeted by the activities were distributed to all the other steps except for the knowledge level. It has been determined that the activities are oriented towards a total of 16 different acquisitions from all learning areas. Which elements of my textlinguistic analysis coincide, together with the reasons, are revealed. For these activities, activity suggestions have been developed in accordance with the textlinguistic analysis steps. Then, activity suggestions were developed by making use of the never-used steps of textlinguistic analysis throughout the theme. These steps are reference, incomplete, substitution, functional sentence structure, keyword, content scheme, subject change markers, concluding sentence, and expression styles.

Based on these studies, it can be said that the possibilities of textlinguistic analysis should be used in Turkish lessons. In this way, the field of understanding and narration-based studies in Turkish lessons can have a rich content. As a matter of fact, it was complained in the literature that the activities in the textbooks were monotonous and it was argued that they should be diversified. There are also activity suggestions developed in this direction. In addition, it was stated that students' focus on the structure of the text, which textlinguistics focuses on, contributes to their ability to understand the text. Textlinguistics has an analysis systematic that accepts text as the basic unit and prioritizes understanding the structure and organization of the text. For this reason, the activities in the textbooks should be prepared by considering the benefits of textlinguistic analysis in order to achieve the achievements of the Turkish Lesson Curriculum. In this way, it can be ensured that students learn to look at the texts with an analytical eye and reach the desired achievements through the text to the maximum extent.

Geliş Tarihi / Received Date
16.04.2022Kabul Tarihi / Accepted Date
30.12.2022

MIKTA Ülkelerinde Çevresel Phillips Eğrisi Hipotezinin Test Edilmesi: CS-ARDL Testi Yaklaşımı

Testing the Environmental Phillips Curve Hypothesis in MIKTA Countries: CS-ARDL Test Approach

Tunahan HACİMAMOĞLU¹

Öz

Ekonomik büyüme odaklı politikalar doğa üzerindeki baskıyı artırmakta ve çevresel kirliliğe yol açmaktadır. Bu nedenle ekonomik büyüme ve istihdam ile eş zamanlı olarak çevrenin korunması günümüzde ülkeler için önemli bir kalkınma önceliği haline gelmiştir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, 1991–2018 döneminde MIKTA ülkelerinde (Meksika, Endonezya, Güney Kore, Türkiye ve Avustralya) çevresel kirlilik ve işsizlik arasında negatif bir ilişki olduğunu varsayan Çevresel Phillips Eğrisi (EPC) hipotezini Narayan ve Narayan (2010)'ın Çevresel Kuznets Eğrisi (EKC) hipotezi yaklaşımı bağlamında test etmektir. Bu amaçla yapılan çalışmada çevresel kirlilik göstergesi olarak ekolojik ayak izi (ECF) kullanılmıştır. Ayrıca Durbin–Hausman eşbütünleşme testi ile uzun dönemli ilişki, yatay kesit genişletilmiş ARDL (CS–ARDL) tahmincisi ile de uzun dönem katsayılar tahmin edilmiştir. Analiz sonucunda MIKTA ülkelerinde hem kısa hem de uzun dönemde EPC hipotezinin geçerli olduğu, diğer bir ifade ile işsizliğin çevresel kirliliği azalttığı tespit edilmiştir. Bu bulgudan hareketle, MIKTA ülkelerine daha az kirliliğe neden olan sektörlerde istihdamı teşvik etmeleri, yoğun kirlilik oluşturan sektörlerde ise çevresel standartları yükseltmeleri önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Kalkınma, Ekolojik Ayak İzi, Çevresel Phillips Eğrisi Hipotezi, Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi, CS–ARDL Tahmincisi.

Abstract

Policies that focus on economic growth increase the pressure on nature and cause environmental pollution. Therefore, environmental protection simultaneously with economic growth and employment has become an important development priority for countries today. In this context, the aim of the study is to test the Environmental Phillips Curve (EPC) hypothesis, which assumes a negative relationship between environmental pollution and unemployment, for MIKTA countries (Mexico, Indonesia, South Korea, Turkey, and Australia) in the period of 1991–2018 by drawing on Environmental Kuznets Curve (EKC) hypothesis approach of Narayan

¹Arş. Gör. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Rize/TÜRKİYE, E-mail: tunahan.haciimamoglu@erdogan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1474-8506.

and Narayan (2010). To this end, ecological footprint (ECF) is used as an indicator of environmental pollution. Moreover, the long-term relationship is estimated with the Durbin–Hausman cointegration test and the long-term coefficients are estimated with the cross-section augmented ARDL (CS–ARDL) estimator. As a result of the analysis, it is determined that the EPC hypothesis is valid both in the short and long term in MIKTA countries, in other words, unemployment reduces environmental pollution. Based on this finding, MIKTA countries are recommended to encourage employment in sectors that cause less pollution, and to raise environmental standards in sectors that cause heavy pollution.

Keywords: Sustainable Development, Ecological Footprint, Environmental Phillips Curve Hypothesis, Environmental Kuznets Curve Hypothesis, CS–ARDL Estimator.

Giriş

Yüksek oranlı ve istikrarlı ekonomik büyüme hedefi doğrultusunda yapılan faaliyetlerin çevre üzerinde oluşturduğu baskı ülkelerin ekolojik sınırlarını zorlayarak sürdürülebilir kalkınmayı tehdit etmektedir. Bu kapsamda ülkeler için refah düzeyini artırmanın yanı sıra, küresel ısınma ve çevresel kirliliğin olumsuz etkilerini azaltarak bu refah artışını sürdürülebilir kılmak da önemli bir politika hedefidir. Bununla birlikte günümüzde büyümenin, kontrolsüz kaynak kullanımının ve hızlı nüfus artışının mevcut çevresel sorunları daha da derinleştirdiği gözlenmektedir. İnsanoğlunu endişelendiren bu durumun bir sonucu olarak çevre ve ekonomi ilişkisi, akademik çevrelerce çeşitli teori ve hipotezler üzerinden uzun zamandır araştırılmaktadır.

Çevresel kirlilik ve iktisadi faaliyetler arasındaki ilişkiyi inceleyen literatürün önemli bir kısmını Çevresel Kuznets Eğrisi (EKC) hipotezi oluşturmaktadır. Grossman ve Krueger (1991, 1995) tarafından ileri sürülen EKC hipotezine göre ekonomik büyüme ve çevresel kirlilik arasında ters-U biçiminde bir ilişki bulunmaktadır (Cole vd., 1997: 401; Dasgupta vd., 2002: 147; Panayotou, 1993). Şöyle ki; ekonomik büyümenin ilk aşamasında gelir artışı ile beraber çevresel kirlilik artmaktadır (Stern, 2004: 1419). Ekonomik büyümenin ikinci aşamasında, yani dönüm noktası sonrası gelir artmaya devam ettikçe yapısal değişimler sayesinde çevresel kirlilik azalmaktadır (Dinda, 2004: 432; Kijima vd., 2010: 1187). EKC hipotezi literatürde ikinci ya da üçüncü dereceden modeller kullanılarak test edilmektedir. Fakat bu modellerde sıklıkla çoklu doğrusal bağlantı sorunu ile karşılaşmaktadır. (Yılcı ve Pata, 2020: 32684). Narayan ve Narayan (2010), bu sorundan kaçınabilmek için kısa ve uzun dönem gelir esnekliklerinin karşılaştırılmasına dayalı yeni bir yaklaşım öne sürmüştür (Narayan vd., 2016: 390). Buna göre, uzun dönem gelir esnekliğinin kısa dönem gelir esnekliğinden küçük olması, uzun dönemde çevre kirliliğinin azaldığı, yani EKC hipotezinin geçerli olduğu anlamına gelmektedir (Al–Mulali vd., 2016: 1737).

Literatürde konu ile ilgili test edilen diğer hipotezler ise *kirlilik cenneti* ve *kirlilik hale* hipotezleridir. Kirlilik cenneti hipotezine göre; gelişmiş ülkelerdeki kirlitici sanayinin döviz darboğazında olan, ucuz işgücü ve esnek çevresel düzenlemelere sahip gelişmekte olan ülkelere taşınması bu ülkelerde çevresel kirliliği artırmaktadır (Kearsley ve Riddel, 2010: 905; Solarin vd., 2017: 706). Kirlilik hale hipotezi ise doğrudan yabancı yatırımların çevre dostu üretim teknolojilerinin transferini kolaylaştırarak, daha

temiz ve verimli üretim sürecinin gelişmesine katkı sağladığı varsayımına dayanmaktadır (Mert ve Çağlar, 2020: 32934).

Ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlar dışında çeşitli faktörler de doğrudan ya da dolaylı bir şekilde çevre üzerinde etkili olabilmektedir. Bu düşünceden hareketle, çevre ve işsizlik ilişkisini inceleyen Kashem ve Rahman (2020), Çevresel Phillips Eğrisi (EPC) hipotezini geliştirmişlerdir. EPC hipotezine göre; mevcut teknoloji düzeyinde çevresel kirlilik ile işsizlik arasında negatif bir ilişki vardır ve işsizlik arttıkça çevresel kirlilik azalmaktadır (Ng vd., 2022: 4; Tanveer vd., 2022). Çevresel kirlilik ve işsizlik arasındaki teorik ilişki ekonomik büyüme ve tercihler şeklinde iki yaklaşım ile açıklanmaktadır. Ekonomik büyüme yaklaşımına göre işsizlik bir yandan ekonomik büyümeyi yavaşlatırken, aynı zamanda enerji tüketimini ve çevresel baskıyı azaltmaktadır. Sonuç olarak çevresel kirliliğin azalması beklenmektedir. Tercihler yaklaşımında ise işsizliğin tüketicinin gelirini azaltarak pahalı çevre dostu ürün tüketimini zorlaştırdığı belirtilmektedir (Bhowmik vd., 2020: 14916). Diğer bir ifade ile işsizliğin, çevreye zararlı olan ucuz ürünlere olan talebi artırarak çevresel kirliliğe neden olabileceği ileri sürülmektedir.

Çevre ve ekonomik faaliyetler ilişkisine yönelik literatürde çevresel kirlilik göstergesi olarak çoğunlukla sülfür dioksit (SO₂), azot dioksit (NO₂), nitrojen oksit (NO_x), karbondioksit (CO₂), metan (CH₄), partikül maddeler (PM) ve ekolojik ayak izi (ECF) gibi değişkenler kullanılmaktadır. Bu bağlamda literatürde CO₂ emisyonunun, çevresel kirlilik göstergesi olarak en sık kullanılan değişken olduğu söylenebilir. Fakat CO₂ emisyonu sadece havadaki kirliliğin boyutunu ölçmesi dolayısı ile çevresel kirliliği değerlendirmek için kapsamlı bir gösterge olmaması nedeniyle eleştirilmektedir (Solarin, 2019: 6167). Bu bakımdan, son dönem çalışmalarda kirlilik göstergesi olarak CO₂ emisyonu yerine alternatif ve daha kapsayıcı bir gösterge olan ECF'nin kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Rees (1992) ve Wachernagel ve Rees (1996) tarafından geliştirilen ECF, insanoğlunun doğa üzerindeki talebini ölçmekte ve mevcut ekolojik kapasitenin ne kadarının kullanıldığını göstermektedir (GFN, 2022).

Bu çalışmada MIKTA ülkelerinde (Meksika, Endonezya, Güney Kore, Türkiye ve Avustralya) işsizliğin, ekonomik büyümenin ve yenilenebilir enerji tüketiminin ECF üzerindeki etkisi analiz edilmektedir. Çalışmada MIKTA ülkelerinin tercih edilmesinin nedenleri şu şekilde ifade edilebilir: i) Bu ülkeler yüksek ekonomik performansları ile dünyanın en büyük 20 ekonomisi (G-20) arasında yer almaktadır (Kim vd., 2018: 475). ii) Üretim, nüfus, jeopolitik konum ve diplomatik kapasiteleri itibarıyla küresel politikalarda etkin rol oynamaktadırlar (Cooper, 2018; Jeong, 2019: 250). iii) Ülke grubunda Meksika, Endonezya ve Avustralya gibi yüksek enerji potansiyeline sahip ülkeler yer almaktadır (IEA, 2022). Son olarak toplam ekolojik ayak izinde bu ülkeler uzun yıllardır artış göstermektedir (GFN, 2022).

Bu çalışmanın amacı 1991–2018 döneminde MIKTA ülkeleri için EPC hipotezinin geçerliliğini Narayan ve Narayan (2010)'ın EKC hipotezi bağlamında araştırmaktır. Çalışmanın özgün yönleri şu şekilde açıklanmaktadır: Öncelikle bu çalışma, MIKTA ülkelerinde EPC hipotezinin geçerliliğinin incelendiği ilk araştırmadır. İkincisi çalışmada çevresel kirlilik, sadece havadaki kirlilik boyutunu ölçen CO₂ emisyonunun yerine, hava kirliliği ile birlikte su ve toprağa dair kirlilik boyutunu da hesaba katan ECF ile temsil edilmektedir. Üçüncüsü çoğu çalışmanın aksine, EKC hipotezinin geçerliliği Narayan ve Narayan (2010)'ın yaklaşımı ile incelenmektedir. Dördüncüsü geleneksel tahmin yöntemleri yerine

yatay kesit bağımlılığına izin veren güncel teknikler uygulanmaktadır. Zira geleneksel tahmin yöntemleri yatay kesit bağımlılığını dikkate almadığından ampirik analiz bulguları sapmalı ve tutarsız olabilmektedir. Tüm bunlarla birlikte EPC hipotezinin geçerliliğini sınavan sınırlı sayıda çalışmalardan biri olarak çalışmanın literatüre katkı sunması hedeflenmektedir. Çalışmanın ilerleyen bölümleri şu şekilde planlanmıştır. İlk olarak ilgili literatür çalışmaları özetlenmekte ve ardından veri seti ve model tanıtılmaktadır. Devamında ekonometrik yöntem açıklanarak ampirik bulgular raporlanmaktadır. Son olarak sonuç ve politika önerileri ile çalışma tamamlanmaktadır.

Literatür Taraması

Özellikle 1970'li yıllardan itibaren hızlı büyüme çabalarının neden olduğu çevresel sorunlar insanoğlunu tehdit eden boyutlara ulaşmıştır. Günümüzde bu sorunlar yakından izlenmekte ve çeşitli değişkenler üzerinden çevre ve ekonomi ilişkisi incelenmektedir (Andree vd., 2019: 1). Bu kapsamda çoğunlukla ekonomik büyüme, gelir eşitsizliği, beşerî sermaye, enerji fiyatları, küreselleşme, doğrudan yabancı yatırımlar ve enerji tüketimi değişkenlerinin çevre ile olan ilişkileri araştırılmaktadır. Birçok değişkenin çevre üzerindeki etkisi incelenmesine rağmen işsizliğin çevresel kirlilik üzerindeki etkisinin incelendiği az sayıda çalışma bulunmaktadır. İlk kez Kashem ve Rahman (2020), işsizliğin çevresel kirlilik üzerindeki etkisine dikkat çekmiş ve çevresel kirlilik ile işsizlik arasında negatif ilişki olduğunu ifade eden EPC hipotezini ileri sürmüştür. Ardından Anser vd. (2021), Bhowmik vd. (2022), Ng vd. (2022), Tanveer vd. (2022), Tariq vd. (2022) EPC hipotezinin geçerliliğini çeşitli ülke ve ülke grupları için ampirik olarak test etmişlerdir.

Kashem ve Rahman (2020), 1991–2016 yılları arasında Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ülkeleri için EPC hipotezinin geçerliliğini Sabit Etkiler ve Tesadüfi Etkiler tahmincileri ile araştırmışlardır. Tahmin bulgularında ülkelerin çoğunda işsizliğin çevresel kirlilik üzerinde negatif etkisi olduğunu ifade eden EPC hipotezini destekleyici kanıtlara ulaşılmıştır. Anser vd. (2021), 1992–2016 döneminde Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Türkiye (BRICS-T) için EPC hipotezinin geçerliliğini STIRPAT modeli ile incelemişlerdir. Havuzlanmış Ortalama Grup (PMG) ARDL tahmincisi sonuçlarına göre BRICS-T ülkeleri için EPC hipotezinin varlığı doğrulanmıştır. Bhowmik vd. (2022), 1985–2018 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) EPC hipotezinin geçerliliğini Narayan ve Narayan (2010)'ın EKC hipotezi çerçevesinde araştırmışlardır. Dinamik ARDL ile katsayılar tahmin edilmiştir. Tahmin sonuçlarında EPC hipotezinin sadece uzun dönem için geçerli olduğu belirlenmiştir. Ng vd. (2022), 1995–2015 döneminde 36 OECD ülkesi için EKC ve EPC hipotezlerinin geçerliliğini analiz etmişlerdir. Analiz için Ortak İlişkili Etkiler Ortalama Grup (CCE-MG) ve Genişletilmiş Ortalama Grup (AMG) tahmincileri kullanılmıştır. Analiz sonucunda EPC hipotezinin geçerli olduğuna dair bulgulara ulaşılmış iken, EKC hipotezinin geçerliliği doğrulanamamıştır. Tanveer vd. (2022), 1975–2014 yılları arasında Pakistan için EPC hipotezinin geçerliliğini ARDL testi ile analiz etmişlerdir. Çalışmada çevresel kirliliği temsilen CO₂, CH₄ ve ECF olmak üzere üç farklı gösterge kullanılmıştır. Analiz sonuçlarında işsizlik ile CO₂, CH₄ ve ECF arasında negatif ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmış ve EPC hipotezinin geçerliliği kanıtlanmıştır. Tariq vd. (2022),

1991–2019 yılları arasında Pakistan, Hindistan, Bangladeş ve Sri Lanka'yı kapsayan Güney Asya ülkelerinde EPC hipotezinin geçerliliğini STIRPAT çevre modeli ile araştırmışlardır. PMG ve ARDL tahmin sonuçlarında işsizliğin çevresel kirliliği azalttığı belirlenerek EPC hipotezinin geçerliliği doğrulanmıştır.

Veri Seti ve Model

Çalışmada çevresel kirliliği (ECF) temsilen kişi başı ekolojik ayak izi verisi kullanılmış ve ECF verisine Global Footprint Network sitesinden ulaşılmıştır (GFN, 2022). İşsizliği (UNEMP) temsilen işsizlik oranı, ekonomik büyümeyi (GDP) temsilen kişi başı GSYİH ve yenilenebilir enerji tüketimini (REN) temsilen yenilenebilir enerji tüketimi verileri kullanılmıştır. UNEMP, GDP ve REN verileri Dünya Bankası'nın Dünya Kalkınma Göstergeleri (WDI, 2022) veri tabanından elde edilmiştir. Tüm veriler yıllık gözlem aralığında kullanılmıştır. Tablo 1'de değişkenlere ait açıklayıcı bilgiler yer almaktadır.

Tablo 1. Değişkenlere Ait Açıklayıcı Bilgiler

Kısaltma	Değişken	Birim	Kaynak
ECF	Kişi Başı Ekolojik Ayak İzi	Global Hektar	GFN
UNEMP	İşsizlik Oranı	Toplam İşgücü, %	WDI
GDP	Kişi başı GSYİH	2015 Yılı Fiyatı, \$	WDI
REN	Yenilenebilir Enerji Tüketimi	Nihai Enerji Tüketimi, %	WDI

Tariq vd. (2022) izlenerek oluşturulan tahmin modeli Eşitlik (1)'de gösterilmektedir:

$$\ln ECF_{it} = \alpha_0 + \beta_1 \ln UNEMP_{it} + \beta_2 \ln GDP_{it} + \beta_3 \ln REN_{it} + \mu_{it} \quad (1)$$

Eşitlik (1)'de i kesit boyutunu, t zaman boyutunu ve μ ise hata terimini temsil etmektedir. ECF_{it} , bağımlı değişken olup i ülkesinin t zamanındaki kişi başı ekolojik ayak izi düzeyini; $UNEMP_{it}$, i ülkesinin t zamanındaki işsizlik oranını; GDP_{it} , i ülkesinin t zamanındaki kişi başı gelir düzeyini ve son olarak REN_{it} , i ülkesinin t zamanındaki nihai enerji tüketimi içindeki yenilenebilir enerji payını göstermektedir. Ampirik analizde tüm değişkenler logaritmik değerleri ile kullanılmıştır.

Eşitlikte (1)'de β_1 katsayısının istatistiksel olarak anlamlı olmak üzere negatif olması, ECF ve UNEMP arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu ifade etmektedir. Bu durum EPC hipotezinin geçerli olduğunu diğer bir ifade ile işsizliğin çevresel kirliliği azalttığını göstermektedir. GDP'deki artışlar doğal kaynak kullanımını ve çevresel baskıyı artırdığından β_2 katsayısının pozitif, temiz enerji kaynağı olarak REN ise çevresel kirliliği azalttığından β_3 katsayısının negatif olması beklenmektedir.

Yöntem

Çalışmada kullanılan ampirik yöntem 4 aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada yatay kesit bağımlılığının (YKB) varlığı Breusch ve Pagan (1980)'a ait LM, Pesaran (2004)'a ait CD_{LM} ve Pesaran vd. (2008)'e ait LM_{adj} testleri ile kontrol edilmiştir. Ardından panelin homojenliği/heterojenliği Pesaran ve Yamagata (2008)'nin Delta ($\tilde{\Delta}$) ve Delta adjusted ($\tilde{\Delta}_{adj}$) testleri ile araştırılmıştır. LM, CD_{LM} ve LM_{adj} testlerinin sıfır hipotezi "YKB'nin olmadığını", $\tilde{\Delta}$ ve $\tilde{\Delta}_{adj}$ testlerinin sıfır hipotezi ise "homojenliğin varlığını" göstermektedir.

İkinci aşamada değişkenlerin durağanlık özellikleri, diğer bir ifade ile hangi düzeyde durağan oldukları incelenmiştir. Bu amaçla Pesaran (2007) tarafından önerilen yatay kesit genişletilmiş Dickey–Fuller (CADF) panel birim kök testi kullanılmıştır. Her bir kesit için bireysel durağanlığın test edilmesine izin veren CADF, zaman ve kesit boyutunun görece büyüklüğüne ($T < N$, $N < T$) bakılmaksızın güvenilir bir şekilde uygulanabilmektedir. Aynı zamanda yatay kesit genişletilmiş IPS (CIPS) testi ile panelin geneli için durağanlık test edilebilmektedir (Pesaran, 2007: 276–277). Birim kök testinde sıfır hipotezi "panelin birim köklü" olduğunu, buna karşın alternatif hipotez "panelin durağan" olduğunu ifade etmektedir (Pesaran, 2007: 298).

Üçüncü aşamada değişkenler arasındaki uzun dönemli eşbütünlüşme ilişkisi Westerlund (2008) tarafından önerilen Durbin–Hausman (DH) testi ile tahmin edilmiştir. DH eşbütünlüşme testinin avantajları, yatay kesit bağımlılığı ile panel heterojenliğini dikkate alması ve açıklayıcı değişkenlerin durağan olmasına izin vermesidir. DH testi, grup (DH–grup) ve panel (DH–panel) olmak üzere iki test istatistiğinden oluşmaktadır. DH-grup ve DH-panel istatistiği sırasıyla Eşitlik (2) ve Eşitlik (3)'te gösterilmektedir:

$$DH_{-grup} = \sum_{i=1}^n \hat{S}_i (\hat{\theta}_i - \hat{\theta})^2 \sum_{t=2}^T e_{it-1}^2 \quad (2)$$

$$DH_{-panel} = \hat{S}_n (\hat{\theta} - \hat{\theta})^2 \sum_{i=1}^n \sum_{t=2}^T e_{it-1}^2 \quad (3)$$

DH–grup ve DH–panel istatistiklerinin sıfır hipotezi ($H_0: \theta_i = 1$) "tüm birimler" için eşbütünlüşme ilişkisinin olmadığını varsaymaktadır. DH–grup istatistiğinin alternatif hipotezi ($H_A: \theta_i < 1$) "bazı birimler" için eşbütünlüşme ilişkisinin varlığını, DH–panel istatistiğinin alternatif hipotezi ($H_A: \theta_i = \theta$ ve $\theta < 1$) ise "tüm birimler" için eşbütünlüşme ilişkisinin var olduğunu göstermektedir (Westerlund, 2008: 199-203).

Dördüncü aşamada uzun dönem katsayı tahmini için CS–ARDL tahmincisi kullanılmıştır. Standart panel ARDL yaklaşımı YKB'yi göz ardı ettiğinden yanıltıcı tahminlere neden olmaktadır. Bu doğrultuda Chudik ve Pesaran (2015), Pesaran (2006)'a ait Ortak İlişkili Etkiler (CCE) tahmincisini dinamik modellere genişleterek CS-ARDL tahmincisini geliştirmişlerdir. CS–ARDL tahmincisinin sunduğu

başlıca avantajlar şunlardır: i) Panel heterojenliğine ve yatay kesit bağımlılığına izin vermektedir. ii) Gözlenemeyen ortak faktörleri dikkate almaktadır. iii) Yapısal kırılma ve karma durağanlığın varlığı altında kullanılabilen, dengeli ve dengesiz panellerde güçlü sonuçlar elde edilmektedir. iv) İçsellik problemini büyük ölçüde ortadan kaldırmakta ve zayıf dışsallık durumunda güvenilir bir şekilde uygulanabilmektedir. v) Küçük örneklem panellerde tutarlı sonuçlar ortaya koymaktadır. vi) Uzun dönemin yanı sıra kısa dönem tahminine de izin vermektedir (Chudik ve Pesaran, 2015: 393–394; Ditzgen, 2018). CS–ARDL modeli Eşitlik (4)’te tanımlanmaktadır:

$$ECF_{i,t} = \alpha_i + \sum_{j=1}^p \beta_{i,j} ECF_{i,t-j} + \sum_{j=0}^q \delta'_{i,j} X_{i,t-j} + \sum_{j=0}^{s_z} \lambda'_{i,j} \bar{Z}_{t-j} + \varepsilon_{i,t}$$

(4)

Eşitlik (4)’te $\bar{Z}_t = (\overline{ECF}_t, \bar{X}_t)'$ ve $X_{i,t} = (UNEMP_{i,t}, GDP_{i,t}, REN_{i,t})'$ olarak ifade edilmektedir. s_z gecikmeli yatay kesit ortalama sayısını temsil etmektedir. CS-ARDL tahmincisinin Ortalama Grup, Havuzlanmış Ortalama Grup, Ortak İlişkili Etkiler tahmincilerine kıyasla daha güçlü bir tahminci olduğu ifade edilmektedir (Wang vd., 2021).

Ampirik Bulgular

Çalışmada YKB’nin belirlenmesi için LM, CD_{LM} ve LM_{adj} testleri, panelin homojenliğinin tespiti için ise $\bar{\Delta}$ ve $\bar{\Delta}_{adj}$ testleri uygulanmıştır. Tablo 2’de yatay kesit bağımlılığı ve homojenlik test sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 2. Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Test Sonuçları

YKB Testi	LM Testi	CD_{LM} Testi	LM_{adj} Testi
lnECF	26.912***	3.782***	2.336***
lnUNEMP	46.061***	8.064***	8.229***
lnGDP	63.513***	11.966***	38.253***
lnREN	25.060***	3.368***	6.263***
Homojenlik Testi	$\bar{\Delta}$ Testi	$\bar{\Delta}_{adj}$ Testi	
lnECF=f(lnUNEMP, lnGDP, lnREN)	10.248***	11.265***	

Not: ***, %1 anlamlılık düzeyini temsil etmektedir.

Tablo 2’de YKB test sonuçlarına göre değişkenlerin tümü için “YKB’nin olmadığını” ifade eden sıfır hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmiş ve değişkenler için YKB’nin var olduğu belirlenmiştir. YKB’nin varlığı paneli oluşturan ülkelerden birine gelen şokun diğer ülkeler üzerinde de etkili olduğunu

ifade etmektedir. Diğer yandan Δ ve Δ_{adj} test sonuçlarına göre "panelin homojen olduğunu" varsayan sıfır hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde reddedilerek panelin heterojen olduğu tespit edilmiştir. YKB'nin varlığının ve panelin heterojen olduğunun belirlenmesinin ardından değişkenlerin durağanlık özellikleri CIPS panel birim kök testi ile araştırılmıştır. Tablo 3'te CIPS birim kök test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3. CIPS Birim Kök Test Sonuçları

CIPS Testi	Düzye Değeri	Birinci Fark Değeri	Tablo Kritik Değeri		Sonuç
			%5	%1	
Değişkenler	Test İstatistiği	Test İstatistiği	%5	%1	
lnECF	-0.062	-3.565***	-2.25	-2.51	I(1)
lnUNEMP	-2.670***	-3.645***	-2.25	-2.51	I(0)
lnGDP	-1.730	-2.376**	-2.25	-2.51	I(1)
lnREN	-0.910	-4.018***	-2.25	-2.51	I(1)

Not: *** ve ** sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeyini temsil etmektedir.

Tablo 3'te CIPS panel birim kök test sonuçlarına göre "panelin birim köklü olduğunu" varsayan sıfır hipotezi düzeyde lnUNEMP değişkeni için reddedilirken, lnECF, lnGDP ve lnREN değişkenleri için reddedilememiştir. Dolayısı ile sadece lnUNEMP değişkeninin düzey durağan olduğu tespit edilmiştir. lnECF, lnGDP ve lnREN değişkenlerinin ise birinci farkları alındığında sıfır hipotezinin reddedildiği görülmüştür. Dolayısı ile lnECF, lnGDP ve lnREN değişkenlerinin birinci farkında durağan olduğu belirlenmiştir. Değişkenlerin hangi düzeyde durağan olduğunun tespit edilmesinin ardından DH testi ile uzun dönemli eşbütünleşme ilişkileri tahmin edilmiştir. Tablo 4'te DH eşbütünleşme test sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 4. DH Eşbütünleşme Test Sonuçları

DH Testi	DH-grup	DH-panel
$\ln\text{ECF}=f(\ln\text{UNEMP}, \ln\text{GDP}, \ln\text{REN})$	-1.594* (0.055)	-0.809 (0.209)

Not: *, %10 anlamlılık düzeyini temsil etmektedir. (), p-değerini göstermektedir.

Tablo 4'te DH-grup istatistiği heterojen panellerde, DH-panel istatistiği ise homojen paneller için geçerlidir. Panelin heterojen olduğu tespit edildiğinden uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinde DH-grup istatistiğine bakılarak karar verilmiştir. DH-grup istatistiğine göre "tüm birimler için eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını" varsayan sıfır hipotezi %10 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir.

Buna göre lnECF ile lnUNEMP, lnGDP ve lnREN değişkenlerinin uzun dönemde birlikte hareket ettikleri yani eşbütünleşik oldukları belirlenmiştir. Değişkenlerin eşbütünleşik olduklarının tespit edilmesinin ardından katsayı tahminine geçilmiştir. Katsayı tahmini CS-ARDL tahmincisi ile yapılmıştır. Tablo 5'te CS-ARDL tahmin sonuçlarına yer verilmektedir.

Tablo 5. CS-ARDL Kısa ve Uzun Dönem Tahmin Sonuçları

Değişkenler	$\ln ECF = f(\ln UNEMP, \ln GDP, \ln REN)$		
Panel (a): Kısa Dönem Tahmin Sonuçları	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği
$\Delta \ln ECF_{t-1}$	-1.155***	0.085	-13.54
$\Delta \ln UNEMP$	-0.055**	0.024	-2.31
$\Delta \ln GDP$	0.671***	0.188	3.57
$\Delta \ln REN$	-0.181**	0.077	-2.34
Panel (b): Uzun Dönem Tahmin Sonuçları	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği
lnUNEMP	-0.024**	0.010	-2.26
lnGDP	0.307***	0.083	3.67
lnREN	-0.084**	0.034	-2.46
ECM (-1)	-2.155***	0.085	-25.26
Diagnostik Testler	F istatistiği	YKB istatistiği	Adjusted R²
	6.54***	-2.64***	0.72

Not: *** ve ** sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeyini temsil etmektedir.

Tablo 5'te CS-ARDL kısa ve uzun dönem tahmin sonuçlarına göre lnUNEMP katsayısı istatistiksel olarak anlamlı ve negatiftir. Buna göre lnUNEMP ve lnECF arasında negatif ilişki olduğunu ifade eden EPC hipotezinin geçerliliği hem kısa hem de uzun dönemde doğrulanmaktadır. lnGDP katsayısı ise istatistiksel olarak anlamlı olmak üzere pozitiftir. Kısa ve uzun dönem lnGDP katsayıları karşılaştırıldığında uzun dönem katsayısının kısa dönem katsayısından küçük olduğu bulunmuştur. Bu bulgu, Narayan ve Narayan (2010)'ın yaklaşımına dayalı EKC hipotezinin geçerliliğini kanıtlamaktadır. Son olarak lnREN katsayısı istatistiksel olarak anlamlı olmak üzere negatiftir. Bu bağlamda temiz bir kaynak olarak yenilenebilir enerji tüketiminin beklendiği üzere çevresel kirliliği azalttığı görülmektedir. Hata düzeltme terimi (ECM (-1)) katsayısının negatif işaretli ve anlamlı olması beklenir. ECM (-1)

katsayısının negatif (-2.155) ve %1 düzeyinde anlamlı olduğu belirlenmiştir. ECM (-1) katsayısının 1'den büyük olması uzun dönem dengesine dalgalı bir patika izlenerek ulaşıldığını göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Son yıllarda ekonomik faaliyetlerdeki gelişmelere çevresel kalitenin uyum sağlayamadığı ve bu durumun sürdürülebilir kalkınma sürecini olumsuz etkilediği görülmektedir. Bu nedenle ülkeler geliri azaltmadan ve istihdam düzeyine zarar vermeden çevresel kirliliği azaltacak alternatif arayışlar içerisinde. Bu bağlamda çalışmada MIKTA ülkelerinde çevresel kirlilik ve işsizlik arasında negatif bir ilişki olduğunu iddia eden EPC hipotezinin geçerliliği Narayan ve Narayan (2010)'ın EKC hipotezi yaklaşımı çerçevesinde araştırılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiler güncel test teknikleri ile tahmin edilmiştir. DH eşbütünleşme test sonuçlarına göre çevresel kirlilik ile işsizlik, ekonomik büyüme ve yenilenebilir enerji tüketimi değişkenlerinin uzun dönemde birlikte hareket ettikleri, yani eşbütünleşik oldukları görülmüştür. CS-ARDL kısa ve uzun dönem tahmin sonucuna göre; $\ln UNEMP$ katsayı değeri istatistiksel olarak anlamlı ve negatiftir. Bu bulgu, MIKTA ülkelerinde çevresel kirlilik ile işsizlik arasında negatif ilişki olduğunu ifade eden EPC hipotezinin geçerliliğini doğrulamaktadır. Buna göre MIKTA ülkelerinde işsizlikteki artışlar çevresel kirliliği azaltmaktadır. Bu sonuç MIKTA ülkelerinde çevresel kirlilik ve işsizlik arasındaki ilişkide ekonomik büyüme yaklaşımının geçerli olduğunu doğrulamaktadır. Bu yaklaşıma göre işsizlikteki artışla birlikte ekonomik büyüme yavaşlamaktadır. Ekonomik büyümenin yavaşlaması ise aynı zamanda enerji tüketimini ve çevresel kirliliği azaltmaktadır. Ayrıca elde edilen bu sonuç MIKTA ülkelerinde olası bir ekonomik daralma veya krize bağlı olarak meydana gelen işsizliğin çevresel kirliliği azaltma noktasında etkili olduğunu göstermektedir. Fakat bu sonuca dayalı olarak çevresel kirliliği azaltmak için işsizliğin artırılması bir politika aracı olarak öne sürülmemelidir. Zira işsizliğin olumsuz sosyoekonomik etkileri göz önüne alındığında çevresel kirliliğin azaltılmasında işsizliğin bir araç olarak kullanılması sürdürülebilir değildir. Bu nedenle MINT ülkelerinde mevcut ekonomik büyüme ve istihdam politikaları revize edilerek iş kayıplarına neden olmayan çevre dostu üretim ve istihdam politikalarına ağırlık verilmelidir. Aynı zamanda yenilenebilir enerji ve çevresel teknoloji yatırımları gibi sürdürülebilir ve yenilikçi uygulamalar ile ekonomik üretkenlik düzeyi daha da artırılmalıdır.

CS-ARDL kısa ve uzun dönem tahmin sonuçlarında $\ln GDP$ 'nin istatistiksel olarak anlamlı pozitif olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte kısa dönem katsayı değerinin uzun dönem katsayı değerinden küçük olduğu tespit edilmiştir. Buna göre Narayan ve Narayan (2010)'ın yaklaşımı bağlamında EKC hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, MIKTA ülkelerinde ekonomik faaliyetlerin neden olduğu çevresel kirlilik boyutunun uzun dönemde azalma eğiliminde olduğunu göstermektedir. $\ln REN$ 'in kısa ve uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı olmak üzere negatif olduğu belirlenmiştir. Buna göre temiz ve alternatif bir kaynak olarak yenilenebilir enerji tüketiminin çevresel kirlilik üzerinde azaltıcı etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Çalışmanın sonuçları Kashem ve Rahman (2020), Anser vd. (2021), Bhowmik vd. (2022), Ng vd. (2022), Tanveer vd. (2022) ve Tariq vd. (2022)'nin çalışma sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

MIKTA ülkelerinde EKC hipotezinin geçerli olması ekonomi politikalarında çevrenin ikinci plana indirgenmesine neden olmamalıdır. Aksine ekonomi politikalarını sürdürülebilir çevre hedefi ile uyumlu hale getirecek yapısal reformlara hız verilmelidir. Daha az kirletici sektörlerde istihdam ve girişim teşvik edilmeli, kirlilik yoğun sektörlerde kirliliğin boyutunu azaltmak amacı ile çevresel standartlar yükseltilmelidir. Yenilenebilir enerjinin artırılması için vergi indirimi, vergi istisnası ve düşük faizli kredi imkanları gibi maliyet düşürücü tedbirler alınmalı, bürokratik engeller minimize edilmelidir. Yenilikçi politikalarla enerji verimliliği sağlanmalı, eğitim ve seminerlerle toplumun çevresel farkındalık düzeyi artırılmalıdır. Gelecek çalışmalarda karbon ayak izi, inşaat alan ayak izi, tarım alanı ayak izi, otlak alan ayak izi, balıkçılık alanları ayak izi ve orman ürünleri ayak izi gibi alt bileşenler üzerinden Çevresel Phillips Eğrisi hipotezinin geçerliliği araştırılabilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

“MIKTA Ülkelerinde Çevresel Phillips Eğrisi Hipotezinin Test Edilmesi: CS-ARDL Testi Yaklaşımı” başlıklı makale ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Al-Mulali, U., Solarin, S. A., & Ozturk, I. (2016). Investigating the presence of the environmental Kuznets curve (EKC) hypothesis in Kenya: An autoregressive distributed lag (ARDL) approach. *Natural Hazards*, 80(3), 1729-1747.
- Andrée, B. P. J., Chamorro, A., Spencer, P., Koomen, E., & Dogo, H. (2019). Revisiting the relation between economic growth and the environment; a global assessment of deforestation, pollution and carbon emission. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 114, 1-16.
- Anser, M. K., Apergis, N., Syed, Q. R., & Alola, A. A. (2021). Exploring a new perspective of sustainable development drive through environmental Phillips curve in the case of the BRICST countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 28(35), 48112-48122.
- Bhowmik, R., Syed, Q. R., Apergis, N., Alola, A. A., & Gai, Z. (2022). Applying a dynamic ARDL approach to the Environmental Phillips Curve (EPC) hypothesis amid monetary, fiscal, and trade policy uncertainty in the USA. *Environmental Science and Pollution Research*, 29(10), 14914-14928.
- Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- Chudik, A., & Pesaran, M. H. (2015). Common correlated effects estimation of heterogeneous dynamic panel data models with weakly exogenous regressors. *Journal of Econometrics*, 188(2), 393-420.
- Cole, M. A. (2004). Trade, the pollution haven hypothesis and the environmental Kuznets curve: Examining the linkages. *Ecological Economics*, 48(1), 71-81.
- Cole, M. A., Rayner, A. J., & Bates, J. M. (1997). The environmental Kuznets curve: An empirical analysis. *Environment and Development Economics*, 2(4), 401-416.

- Cooper, A. F. (2018). "Rising" states and global reach: Measuring "Globality" among BRICS/MIKTA countries. *Global Summitry*, 4(1), 64-80.
- Dasgupta, S., Laplante, B., Wang, H., & Wheeler, D. (2002). Confronting the environmental Kuznets curve. *Journal of Economic Perspectives*, 16(1), 147-168.
- Dinda, S. (2004). Environmental Kuznets curve hypothesis: A survey. *Ecological Economics*, 49(4), 431-455.
- Ditzen, J. (2018). Estimating dynamic common-correlated effects in Stata. *The Stata Journal*, 18(3), 585-617.
- GFN. (2022). *Global Footprint Network*. <https://data.footprintnetwork.org>. (Erişim: 10.01.2022).
- Grossman, G. M., & Krueger, A. B. (1991). Environmental Impacts of a North American Free Trade Agreement. *NBER Working Papers Series*, 1-39.
- Grossman, G. M., & Krueger, A. B. (1995). Economic growth and the environment. *The Quarterly Journal of Economics*, 110(2), 353-377.
- IEA. (2022). *International Energy Agency*. <https://www.iea.org/data-and-statistics>. (Erişim: 05.02.2022).
- Jeong, M. S. (2019). Critical realism: A better way to think about middle powers. *International Journal*, 74(2), 240-257.
- Kashem, M. A., & Rahman, M. M. (2020). Environmental Phillips curve: OECD and Asian NICs perspective. *Environmental Science and Pollution Research*, 27(25), 31153-31170.
- Kearsley, A., & Riddel, M. (2010). A further inquiry into the pollution haven hypothesis and the environmental Kuznets curve. *Ecological Economics*, 69(4), 905-919.
- Kijima, M., Nishide, K., & Ohyama, A. (2010). Economic models for the environmental Kuznets curve: A survey. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 34(7), 1187-1201.
- Kim, S. M., Haug, S., & Rimmer, S. H. (2018). Minilateralism revisited: MIKTA as slender diplomacy in a multiplex world. *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations*, 24(4), 475-489.
- Mert, M., & Caglar, A. E. (2020). Testing pollution haven and pollution halo hypotheses for Turkey: A new perspective. *Environmental Science and Pollution Research*, 27(26), 32933-32943.
- Narayan, P. K., & Narayan, S. (2010). Carbon dioxide emissions and economic growth: Panel data evidence from developing countries. *Energy Policy*, 38(1), 661-666.
- Narayan, P. K., Saboori, B., & Soleymani, A. (2016). Economic growth and carbon emissions. *Economic Modelling*, 53, 388-397.

- Ng, C. F., Yii, K. J., Lau, L. S., & Go, Y. H. (2022). Unemployment rate, clean energy, and ecological footprint in OECD countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 1-10.
- Panayotou, T. (1993). Empirical tests and policy analysis of environmental degradation at different stages of economic development. *International Labour Organization*, 1-42.
- Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. *Cambridge Working Papers in Economics*, (0435), 1-39.
- Pesaran, M. H. (2006). Estimation and inference in large heterogeneous panels with a multifactor error structure. *Econometrica*, 74(4), 967-1012.
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312.
- Pesaran, M. H., Ullah, A., & Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted LM test of error cross-section independence. *The Econometrics Journal*, 11(1), 105-127.
- Pesaran, M. H., & Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93.
- Rees, W. E. (1992). Ecological footprints and appropriated carrying capacity: What urban economics leaves out. *Environment & Urbanization*, 4(2), 121-130.
- Solarin, S. A. (2019). Convergence in CO₂ emissions, carbon footprint and ecological footprint: Evidence from OECD countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 26(6), 6167-6181.
- Solarin, S. A., Al-Mulali, U., Musah, I., & Ozturk, I. (2017). Investigating the pollution haven hypothesis in Ghana: An empirical investigation. *Energy*, 124, 706-719.
- Stern, D. I. (2004). The rise and fall of the environmental Kuznets curve. *World Development*, 32(8), 1419-1439.
- Tanveer, A., Song, H., Faheem, M., & Chaudhry, I. S. (2022). Validation of environmental Phillips curve in Pakistan: A fresh insight through ARDL technique. *Environmental Science and Pollution Research*, 25060-25077.
- Tariq, S., Mehmood, U., & Mariam, A. (2022). Exploring the existence of environmental Phillips curve in South Asian countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 1-12.
- Wachernagel, M., & Rees, W. (1996). Our ecological footprint: Reducing human impact on the earth. *New Society Publishers*, 1-29.
- Wang, K. H., Liu, L., Adebayo, T. S., Lobonç, O. R., & Claudia, M. N. (2021). Fiscal decentralization, political stability and resources curse hypothesis: A case of fiscal decentralized economies. *Resources Policy*, 72, 102071.
- WDI. (2022). *World Development Indicators*. <https://databank.worldbank.org>. (Erişim: 27.01.2022).
- Westerlund, J. (2008). Panel cointegration tests of the Fisher Effect. *Journal of Applied Econometrics*, 23(2), 193-233.

Yılancı, V., & Pata, U. K. (2020). Investigating the EKC hypothesis for China: The role of economic complexity on ecological footprint. *Environmental Science and Pollution Research*, 27(26), 32683-32694.

Extended Abstract

Apart from economic growth and foreign direct investments, various factors can directly or indirectly be influential on the environment. Based on this idea, Kashem and Rahman (2020), examining the relationship between environment and unemployment, developed the Environmental Phillips Curve (EPC) hypothesis. According to the EPC hypothesis, there is a negative relationship between environmental pollution and unemployment at the current technology level, and as unemployment increases, environmental pollution decreases (Ng et al., 2022: 4; Tanveer et al., 2022). The theoretical relationship between environmental pollution and unemployment is explained by two approaches which are economic growth and preferences. According to the economic growth approach, unemployment reduces energy consumption and environmental pressure while it slows down economic growth. As a result, environmental pollution is expected to decrease. As for preferences approach, it is stated that unemployment reduces the income of the consumer making it difficult to consume expensive and environmentally friendly products (Bhowmik et al., 2020: 14916). In other words, it is argued that unemployment may cause environmental pollution by increasing the demand for cheap products that are harmful to the environment.

The aim of this study is to investigate the validity of the EPC hypothesis for MIKTA countries in the context of Narayan and Narayan's (2010) EKC hypothesis in the period 1991-2018. The original aspects of the study are explained as follows: First of all, this study is the first to examine the validity of the EPC hypothesis in MIKTA countries. Second, in the study, environmental pollution is represented by ECF, which considers the air pollution as well as the pollution of water and soil. CO₂ emission, however, measures only the size of pollution in the air and for that reason, it's not preferred in the study. Third, unlike most studies, the validity of the EKC hypothesis is examined by means of Narayan and Narayan (2010). Fourth, modern techniques that allow cross-section dependency are applied instead of traditional estimation methods. Since traditional estimation methods do not take into account the cross-section dependence, empirical analysis findings may be biased and inconsistent. In addition to all above, it is aimed to contribute to the literature as being one of the limited number of studies that test the validity of the EPC hypothesis.

Relationships between variables were estimated with modern test techniques. According to the DH cointegration test results, it has been observed that environmental pollution and unemployment, economic growth and renewable energy consumption variables move together in the long run, that is, they are cointegrated. According to the CS-ARDL short and long term estimation results; the lnUNEMP coefficient value is statistically significant and negative. This finding confirms the validity of the EPC hypothesis, which states that there is a negative relationship between environmental pollution and unemployment in MIKTA countries. Accordingly, increases in unemployment in MIKTA countries reduce environmental pollution. This result confirms that the economic growth approach is valid in the relationship between environmental pollution and unemployment in MIKTA countries. According to this approach, economic growth slows down along with the increase in unemployment. The slowdown in economic growth reduces both energy consumption and environmental pollution. Besides, this result shows that unemployment in MIKTA countries which is caused by possible economic depression or crisis is effective in reducing environmental pollution. However, based on this result, increasing unemployment should not be considered as a policy tool to reduce environmental pollution. Because, considering the negative

socioeconomic effects of unemployment, it is not sustainable to use unemployment as a tool to reduce environmental pollution. For this reason, current economic growth and employment policies in MINT countries should be revised and environmentally friendly production and employment policies that do not cause job losses should be focused on. At the same time, the level of economic productivity should be further increased through sustainable and innovative practices such as renewable energy and environmental technology investments. In the CS-ARDL short and long term estimation results, $\ln GDP$ was found to be statistically significant and positive. However, it has been determined that the short-term coefficient value is smaller than the long-term coefficient value. Thus, it was concluded that the EKC hypothesis is valid in the context of Narayan and Narayan's (2010) approach. This result shows that the extent of environmental pollution caused by economic activities in MIKTA countries tends to decrease in the long run. $\ln REN$ was found to be statistically significant and negative in the short and long term. Accordingly, it has been seen that renewable energy consumption as a clean and alternative source has a reducing effect on environmental pollution.

EKC hypothesis is valid in MIKTA countries, but this should not be the reason for being less cautious while determining economic policies concerning the environment. On the contrary, structural reforms that will harmonize economic policies with the goal of sustainable environment should be accelerated. Employment and enterprise should be encouraged in less polluting sectors, and environmental standards should be raised in order to reduce the extent of pollution in pollution-intensive sectors. In order to increase renewable energy, cost-reducing measures such as tax reductions, tax exemptions and low-interest credit opportunities should be taken, and bureaucratic obstacles should be minimized. Energy efficiency should be ensured with innovative policies, moreover, the environmental awareness level of the society should be increased through education and seminars. In future studies, the validity of the Environmental Phillips Curve hypothesis can be investigated through sub-components such as carbon footprint, cropland footprint, grazing land footprint, fishing grounds footprint, built-up land footprint, forest land footprint.

Geliş Tarihi / Received Date
26.04.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
23.01.2023

Did Covid-19 Affect The US Economic Uncertainty?

Covid-19 ABD Ekonomi Belirsizliğini Etkiledi Mi?

Tuncer GÖVDELİ¹

Tuba ÖZKAN²

Esra KARAKUŞ UMAR³

Abstract

The economic and social costs of the COVID-19 pandemic affect society, individual investors, policy makers and all financial market participants. The COVID-19 pandemic has created shock waves in financial markets, as well as commodity prices, including oil, and the real economy. In this study, using the daily data of 31.12.2019 and 30.11.2020 the short and long-term relationship between the number of new COVID-19 cases for the USA the US stock price index the crude oil price and the economic policy uncertainty index was investigated by ARDL bounds test. The results of the study indicate that there are short-term and long-term cointegration between economic policy uncertainty index determinants in USA. A 1% increase in the number of COVID-19 cases is expected to lead to a 0.086% increase in the US economic policy uncertainty index, and a 1% increase in the price of crude oil to a 0.410 decrease. A 1% increase in the US economic policy uncertainty index and the US stock price index will lead to a 3.167% decrease in the US economic policy uncertainty index.

Keywords: COVID-19, Stock Price, Crude Oil, Economic Policy Uncertainty Index, USA.

Öz

COVID-19 salgınının ekonomik ve sosyal maliyetleri; toplumu, bireysel yatırımcıları, politika yapımcıları ve tüm finansal piyasa katılımcılarını etkilemektedir. COVID-19 salgını, finansal piyasalarda ve aynı zamanda petrol de dahil olmak üzere emtia fiyatlarında ve reel ekonomide şok dalgaları yarattı. Bu çalışmada 31.12.2019 ile 30.11.2020 günlük verileri kullanılarak ABD için yeni COVID-19 vaka sayıları, ABD hisse senedi fiyat endeksi, ham petrol fiyatı

¹ Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi, Erzurum/TÜRKİYE, E-mail: tgovdeli@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6600-8684

² Sorumlu Yazar, Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Erzurum/TÜRKİYE, E-mail: tuba.ozkan@atauni.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9510-2963

³ Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum/TÜRKİYE, E-mail: esra.umar@atauni.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1764-9394

ile ekonomi politikası belirsizlik endeksi arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişki ARDL sınır testi ile araştırılmıştır. Sonuçlar ABD’de ekonomi politikası belirsizlik endeksi belirleyicileri arasında kısa ve uzun vadede eşbütünleşme ilişkisinin varlığını göstermektedir. Uzun vadeli esnekliklerde, COVID-19 vaka sayılarındaki %1’lik artış ABD’nin ekonomi politikası belirsizlik endeksini %0.086 artıracığı, ham petrol fiyatındaki %1’lik artışın ABD’nin ekonomi politikası belirsizlik endeksini %0.410 azaltacağı ve ABD hisse senedi fiyat endeksindeki %1 lik artışın ABD’nin ekonomi politikası belirsizlik endeksini %3.167 düşüreceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Hisse Senedi Fiyatı, Ham Petrol, Ekonomi Politikası, Belirsizlik Endeksi, ABD.

Introduction

Epidemics have an important place in the history of the world. Diseases such as smallpox, plague and cholera are the best known epidemics in the history which prompted many states to cope with mass deaths or poverty (Mack, 1991). Beside their impacts on daily life and the death risk that they posed, epidemics changed and transformed whole socio-economic structures in countries where they spread (Bashford, 2016). The aftermath of plague is an example to what changes an epidemic may lead to in terms of a country’s socio-economic structure. A part of urban population migrated to rural locations to escape the plague. Besides, housings were constructed and instruments were used in efforts to keep healthy and diseased persons isolated in social life. Commerce, as the economic activity of the period, was impacted by this epidemic but the most impact was on agriculture (Malanima, 2014). Doubtlessly, the measures taken at the time and especially the fact that interaction between countries was much less prevented a global epidemic (Rosenber, 1988).

Today is different from the past in that epidemics can reach global scale very rapidly after their emergence (Yach and Bettcher, 1998: 736). The most important reason to this is the ever increasing interaction. This interaction between countries is called “globalization” and it is also accompanied by digitalization today. Mc Luhan (1992) described globalization and digitalization as “the entire world turning into a small village”. This turn into a small village is only possible due to the role of communication tools on social life, which is now larger than ever before. Therefore, the impact of an epidemic, which occurs in the golden era of globalization, digitalization and communication, is more widespread and deeper. The notion “microbial traffic” indicates the virus traffic which is only reinforced by the increase in global travels. Such that during the incubation period of a virus, a person can visit many countries in the world transmitting the disease (Arrizabalaga, 2016; Frenk and Gómez-Dantés, 2002: 161). Therefore it can be concluded that globalization is an important underlying factor behind the rapid widespread of COVID-19. However it also comes with advantages in terms of countering the pandemic. An epidemic process, efficiently managed at global scale, is an important facilitator in coping with an epidemic (Cornia, 2001: 834).

After its occurrence in Wuhan, China, the virus spread in the global scale in just three months, when it was declared a “pandemic”, that is, a global epidemic, by WHO while its commonalities with and differences to other epidemic diseases were being established, countries started minimizing social interactions at national and international scales as first countermeasures. This demonstrated that the

effects of COVID-19 were contagious in terms of global economy as well as they were in terms of health (Baldwin and Weder di Mauro, 2020: 1). The effects of globalization made it so that an economic decision made by a country in one corner of the world would instantly affect another, in another corner (Das, 2006: 4).

Globalization is a speed train which moves at an unchecked speed among risks. We can only control this train to a certain degree. This stray train might as well steer to an uncharted territory and fall into pieces (Giddens, 1990). Unfortunately, minimizing interaction between countries, facilitated by globalization, led to changes in economic behavior. And as a result, an economical anomy came into existence, which took the whole world under its control. By some the economical outcomes of the COVID-19 pandemic was coined “Corononomics”, and “Black Swan” by others (Barua, 2020: 2). The efforts of conceptualization can be called as attempts of reasoning to identify this new situation.

The measures taken by countries today in order to limit the impact of the pandemic are considered to be in complete contradiction with globalization. These measures and practices took a collective toll on national economies. Such that COVID-19, defined as a pandemic which constitutes a threat against globalization, also stands as a threat to USA, which represents global hegemony (Lupton, 2020). As the leader of neoliberal global transformation, USA is currently in efforts to overcome the pandemic while its healthcare system is being tested. USA was expected to lead the world in terms of healthcare practices during this time, but quite the contrary happened. It is a known fact that the hegemony of the USA, the rule maker of the global order, has been shaken in certain crisis periods in the past. Considering that these crises were constructive experiences for USA (Shutt, 2003: 40), the measures to be taken by the country or the final impact of the pandemic on them will be a matter of concern.

The importance of researching the potential direct or indirect effects of the COVID-19 pandemic on financial markets and institutions is emphasized in various studies (Goodell, 2020). After all, observing the results of the measures taken on the economy is a matter of curiosity for the whole world. The study by Fetzer et al. (2020), based on Google search data, demonstrates that economic concerns are globally on the increase. The reason for this increase is, undoubtedly, the uncertainty regarding the duration of COVID-19 related negative effects seen in the economy throughout the world.

The increasing concern regarding COVID-19 is not only interconnected with uncertainty. There are also objective negative results in the global scale regarding the economy. The pandemic resulted in collapsing stock exchanges, increasing volatility, decreasing nominal interest rates and impacted real GDP, at the same time causing contractions in real economy activities (Barro et al., 2020: 2). These shocks also prompted many economists to voice their concerns regarding the oncoming global recession (Fetzer et al., 2020: 2). While participants of finance markets expect easier monetary politics in order to mitigate the shock, many market observers are this year decreasing their expectations in terms of growth figures (Cecchetti and Schoenholtz, 2020: 77).

The impact of COVID-19 on international capital markets was clearly observable on March 9, 2020 when indices for important shares lost approximately 10% of their respective values in one day. This decline was the highest daily decline after that on September 11, 2001 (Daube, 2020: 2). In USA and the

EU, stock markets suffered an extraordinary decline of 30% (Gormsen and Kojien, 2020: 2). An approximate decline of 10% occurred in the three main share indices in USA during the last trading days of February, following which the Fed decreased interest rates (Feng et al., 2020).

The decision of Saudi Arabia to saturate the market with oil on March 9, 2020 and the decline in international oil prices by over 20% in just one day led to a new crisis for USA. Considering that the economy of USA, one of the largest oil producer countries in the world, is dependent on income from oil trade, it is believed that a collapse in crude oil prices would increase economic uncertainty and create a shock effect. This was a second shock for USA after the COVID-19 pandemic. (Sharif, Aloui and Yarovaya, 2020).

The most important reason to select USA as the focus of the research is the belief that USA is one of the main resources of global economy. Economies started integrating to construct a new whole due to globalization, which rendered them unmistakably interdependent. For this reason, any damage USA were to suffer in terms of economy would well impact other countries and markets in the global arena. Sharif, Aloui, and Yarovaya (2020) explained three main reasons for analyzing US data in their study as follows. According to them, USA is a gateway to other markets. Secondly, USA's experience with COVID-19 occurred later in time compared to other countries. For this reason, USA is indeed able to reduce their risk by considering the measures taken by China, Korea, Iran and Italy. The third reason is USA's experience with changing oil prices, which came as another shock in addition to the pandemic.

In this framework, the purpose of this study is to analyze the impacts of coronavirus case figures, stock market prices and oil prices on USA's EPU, using daily data for the period between 31.12.2019 and 08.10.2020. The second part of the study reports a wide-scope literature review. The third part analyzes the methods used in the study for an empirical interpretation of study results. The fourth part is the result, which provides political recommendations.

Literature Review and Contribution of the Research

The literature so far includes remarkably scarce studies which relate and analyze the relationship between the COVID-19 pandemic and USA's EPU index, stock market and crude oil stocks. The literature review touches upon studies which focus on relationships among the COVID-19 pandemic, the EPU index, oil prices and share prices. In this context, Albulescu (2020a) study analyzed the impact of daily COVID-19 data from the period January 21, 2020 to March 09, 2020 on USA's VIX and EPU index, and also crude oil prices. The results of the ARDL forecast used in this study demonstrate that COVID-19 indirectly affected the crude oil price pattern in early 2020. However, the impact of new daily COVID-19 case figures was found to be negative, but marginal on crude oil prices. Albulescu (2020b) study also applied the daily data from the period January 21 – March 13, 2020 onto the ARDL model, analyzing the impact of COVID-19 and oil price changes on USA EPU index. The study concluded that global new infection cases and mortality rates did not have a significant effect on USA EPU. The study also demonstrated that new coronavirus cases and contemporary mortality rates in the rest of the world were directly related to USA EPU dynamics.

In short, USA EPU dynamics were affected by emergence of new infection cases. Sharif et al. (2020) study analyzed the effects of the COVID-19 pandemic on USA EPU index, geopolitical risk, oil prices and stock market. The study determined that the COVID-19 pandemic had the most distinct impact on EPU and increased economic uncertainty to an unprecedented level. Chowdhury and Abedin (2020) study tried to measure the impact of COVID-19 on USA stock exchange. It was determined that the USA stock market responded negatively to case and death figures and especially death figures visibly impacted the stock market. Yilmazkuday (2020) study supports this conclusion with quantitative data. Accordingly, a 1% increase in cumulative daily COVID-19 cases in USA leads to an approximate cumulative decrease of 0.01% in the S&P 500 Index just a day later, and to an approximate 0.03% decrease a month later. Baker et al. (2020) study reported that 18 stock exchange bounces were recorded during the 22 trading days between February 24 and March 24, and that 16 or 18 of these bounces were responses due to bad news directly from or attributed to the pandemic. Pavlyshenko (2020) study, which focused on periods of crisis, compared previous recession periods to the COVID-19 period, concluding that the stock exchange was more deeply impacted compared to previous recession periods. Lastly, Feng et al. (2020) study reported that companies with more good news during the pandemic acquired more earnings.

Studies which demonstrate that crises impacted USA EPU, oil prices and stocks are not new. This indicates that the US market, which had already come up with new policies before the pandemic in order to protect markets against crises, was already responding to the crisis. As was the case with the first oil crisis that emerged in 1973 due to the war between Arabs and Israel, USA was affected also by this crisis and chose the way that would harm it to the lowest extent by applying certain policies (Yergin, 2009, p.24-50). USA introduced several new practices against rising oil prices in 1978 and 1990 oil crises as well. However, it is known that there is no clear study that reveals the relation between oil prices and stocks (Jones and Kaul, 1996, p.463). It is clear that there were serious drops in the stock prices of USA during the economic crisis that emerged in 2008.

As it was set out in the studies on relation between oil prices and stock returns, rise in oil prices may cause an increase in production costs. Increasing production costs, accordingly, reduce the cash flow, and cause a reduction in stock returns (Basher and Sadorsky, 2006). Jones and Kaul (1996) reported that the change in oil prices has negative effects on stock returns. Similar to that study, a relation was put forward between oil prices and stock returns in many other studies (Huang et al., 1996; Kaneko and Lee, 1995; Sadorsky, 1999; Odusami, 2009).

There are some current studies reporting a relation between oil prices and stock returns. Wang et al. (2013) and Dhaoui and Khraief (2014) demonstrated that fluctuations in oil prices had negative effects on stock prices. Olufisayo (2014) and Naurin and Qayyum (2016), on the other hand, reported that fluctuations in oil prices affected stock prices in a positive way.

In the studies reviewing the relation between oil prices and EPU, Chen et al. (2020) showed a positive effect of oil price shocks on EPU, supporting the results of study by Kang et al. (2017). Ma et al. (2018) and Antonakakis et al. (2014) stated that EPU was important for predicting oil-related futures prices while Aloui et al. (2016) showed that EPU affected oil price returns only in certain periods.

Lastly, a different line of literature evaluates the interaction between both financial volatility and economic uncertainty and oil prices. Reboredo and Uddin (2016) reviewed how much political uncertainty and financial stress affect the US energy and metal merchandise prices within the scope of a quantile regression, and showed the non-linear effect of EPU and VIX on oil prices. Degiannakis et al. (2018) state that there is a time-varying effect on USA's EPU and financial uncertainty in certain periods, in their study focusing on shocks in oil prices.

As one of the leading countries in the market, our study contributes to the literature by measuring the response of the USA to the crisis in the first periods of the emergence of Covid-19 through the short and long-term relationship between stock price index, crude oil price and economic policy uncertainty index.

Methodology

Based on daily figures between 31.12.2019 and 21.08.2020, number of total COVID-19 cases worldwide, USA stock price index (SPI), Crude Oil price and Economic Policy Uncertainty Index for United States (EPU) data were used in the study. Total COVID-19 case data was obtained from Github database, Economic Policy Uncertainty Index for United States (EPU) data from the database compiled by Baker et al. (2016), Crude Oil price (Crude Oil in Dollars per Barrel) data from the database of U.S. Energy Information Administration (EIA), and USA SPI as measured by the S&P 500 index.

Empiric model can be written as follows econometrically:

$$EPU_t = f(COVID19_t, OIL_t, SPI_t) \quad (1)$$

Natural logarithms of variables are taken to get the elasticity coefficients of variables and the model turns into the following form:

$$LEPU_t = \beta_0 + \beta_1 * LCOVID19_t + \beta_2 * LOIL_t + \beta_3 * LSPI_t + \varepsilon_t \quad (2)$$

Pesaran et al. (2001) state that Autoregressive Distributed Lag (ARDL) limit test analysis can be used when variables are from level zero $I(0)$ or level one $I(1)$. For this purpose, unit root test analysis must be performed to test the stationarity of variables in the empiric analysis. Augmented Dickey-Fuller (ADF) and Phillips Perron (PP) unit root tests were used in this study.

ARDL limit test was used to predict the short-and long-term relation between the variables. This test is often used in literature since it provides better predictions compared to Johansen and Juselius (1990) cointegration test. ARDL limit test has some advantages: i) ARDL limit test provides better results for small samples, ii) ARDL limit test can be used in levels $I(0)$ and $I(1)$, iii) It provides long-term predictions with significant t-statistics. Therefore, it addresses the endogeneity of some variables in regression, iv) Short-and long-term effects of variables can be determined simultaneously. (Ghatak and Siddiki, 2001; Odhiambo, 2009; Bentzen and Engster, 2001).

The version of ARDL limit test adapted to this study is as follows:

$$\Delta LEPU = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} \Delta LEPU_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{2i} \Delta LCOVID19_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{3i} \Delta LOIL_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{4i} \Delta LSPI_{t-1} + \pi_1 LEPU_{t-1} + \pi_2 LCOVID19_{t-1} + \pi_3 LOIL_{t-1} + \pi_4 LSPI_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3)$$

Here, Δ represents first difference, α represents the parameters to be estimated, and ε_t represents white noise error term. This test determines the optimum delay length for all variables.

Table 1. Unit Root Test Results

Variables	LEVEL		1 ST DIFFERENCES		Result
	ADF t statistics	PP t statistics	ADF t statistics	PP t statistics	
LEPU	-2.438	-3.553**	-15.234*	-32.595*	I(1)
LCOVID19	-7.135	-5.630			I(0)
LOIL	-1.807	-1.720	-15.511*	-15.541*	I(1)
LSPI	-1.697	-1.260	-3.9221*	-21.118*	I(1)

Note: Critical values 1% and 5% are represented by * and **, respectively.

Results of unit root test analysis performed on variables are given in Table 1. According to analysis results, “variable has a unit root”, the H_0 hypothesis of LEPU, LOIL and LSPI variables in level I(0), could not be rejected. In level I(1), alternative hypothesis was accepted at 1% significance level, and variables were determined to have become stationary. LCOVID19 variable was considered alternative hypothesis at 1% significance level according to ADF unit root test PP unit root test, and variable was considered stationary in level I(0). By this way, pre-requisite of ARDL limit test was achieved which can be used in levels I(0) and I(1).

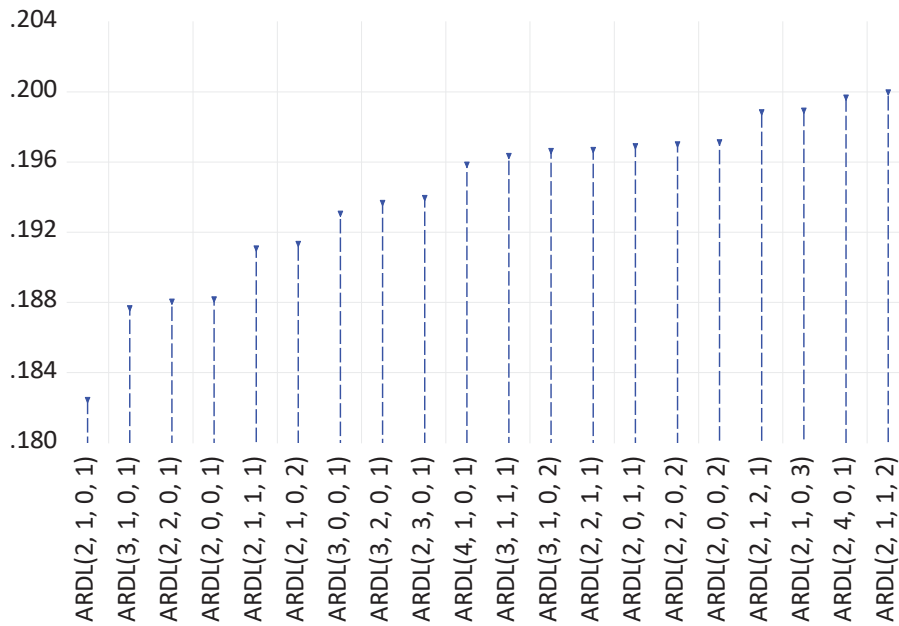

Figure 2. Akaike Information Criteria

In Figure 2, the appropriate lag order for the ARDL model is shown as (2,1,0,1) according to the Akaike information criteria results.

Table 2. Diagnostic Test Results

Selected Model	(2, 1, 0, 1)			
k	3			
F statistic	145.881			
Critical Values	I(0)	Bound	I(1)	Bound
%1	3.65		4.66	
%5	2.79		3.67	
%10	2.37		3.20	
Diagnostic Tests				
R ²	0.869			
Adjusted R ²	0.864			
F statistics	167.200			
LM Test	0.322			

ARCH Test	0.121
RESET Test	0.939
Normality Test	0.040

Diagnostic test results are given in Table 2. Cointegration relationship was researched in the model based on critical values derived from Narayan (2005). In order for the cointegration test to be significant, the F statistics value must be greater than the critical values. Since the F statistics value, 16,134, in Table 2 is greater than 4.66, critical value at 1% level, cointegration relationship was found in the model. Diagnostic test results are also provided in Table 2. Breusch-Godfrey Lagrange Multiplier (LM) test was used to analyze whether there was an autocorrelation in the model. Since the statistical value was greater than 0.01 according to the LM test result, “There is an autocorrelation in the model” the H_0 hypothesis was rejected. Therefore, there is no autocorrelation in the model. ARCH test was used to determine the heteroscedasticity in the model. “There is a heteroscedasticity in the model”, the H_0 hypothesis in the ARCH test, was rejected at a significance level of 1%, and it was concluded that there was no heteroscedasticity in the model. The Ramsey RESET test is used to analyze whether or not the ARDL model has been set with the correct specifications. According to the RESET test, it was seen that the model was set with the correct specifications. The Jarque-Bera Normality test was used to test if error term distributed normally. The findings showed that the error term distributed normally.

Table 3. Long-term Estimates

	ARDL Estimate		FMOLS Estimate		DOLS Estimate	
	Coefficients	p-value	Coefficients	p-value	Coefficients	p-value
LCOVID19	0.086	0.000	0.078	0.000	0.076	0.000
LOIL	-0.410	0.033	-0.520	0.001	-0.518	0.002
LSPI	-3.167	0.000	-2.575	0.000	-2.633	0.000

Note: Critical values 1% and 5% are represented by * and **, respectively.

The long-term coefficients of variables were estimated using the ARDL limit test, Fully Modified Least Square (FMOLS) and Dynamic Ordinary Least Square (DOLS). The reason for using these three methods is to determine whether the predictions are consistent. According to the findings, the long-term coefficients have significant probability values among the three methods. Statistically, the elasticity coefficient of the number of total COVID-19 cases was positive. The elasticity coefficients of USA stock price index and crude oil price were found to be negative (Table 3). In the long-term, there is a positive relation between the number of total COVID-19 cases and the economic policy uncertainty index. Additionally, there is a negative relation between USA stock price index and economic policy

uncertainty index. There is also a negative relation between crude oil price and economic policy uncertainty index.

Table 4. Short-term Estimates

	Coefficients	p-value
D(LCOVID19)	0.041*	0.000
D(LOIL)	-0.195*	0.046
D(LSPI)	-1.511*	0.000
ECT(-1)	-0.477*	0.000

Note: Critical values 1% and 5% are represented by * and **, respectively.

The short-term coefficients of the ARDL limit test are provided in Table 4. According to the findings, the elasticity coefficient of the number of total COVID-19 cases is positive in the short-term. Therefore, an increase in the number of total COVID-19 cases will increase the economic policy uncertainty index. In addition, USA stock price index and crude oil price elasticity coefficients were determined to be negative. The increase in USA stock price index will decrease the economic policy uncertainty index coefficient. There is also a negative relation between crude oil price and economic policy uncertainty index in the short-term.

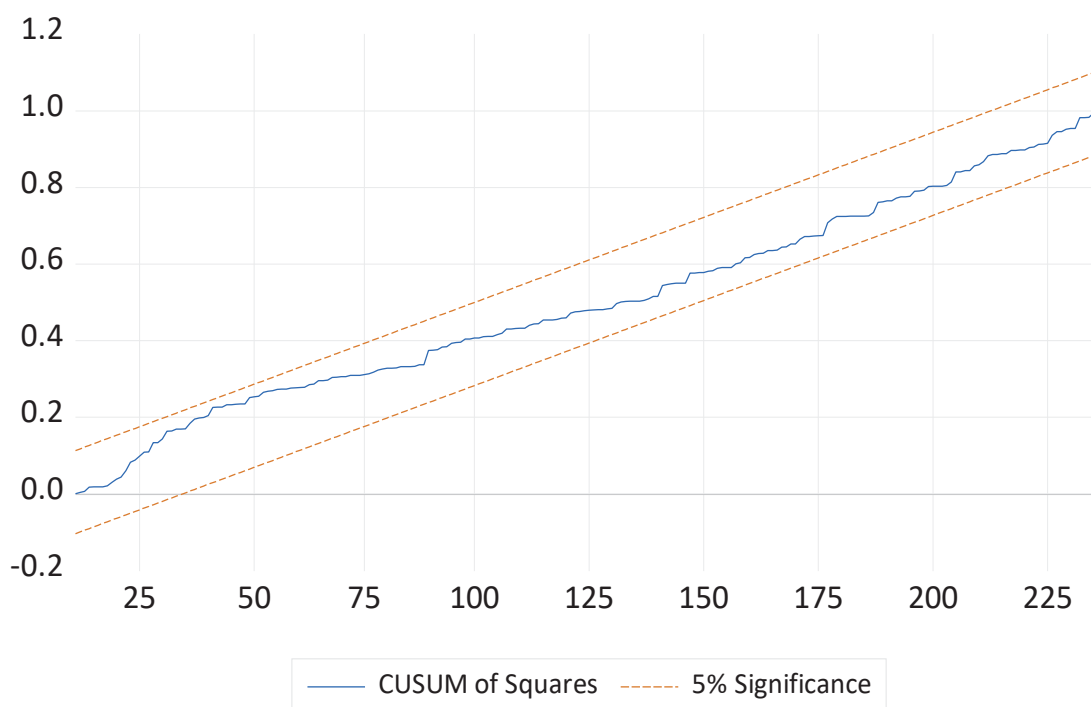

Figure 2. CUSUM-Q Chart

Figure 1 presents the result of the Cumulative Sum of Recursive Residuals (CUSUM-Q) test (Brown, Durbin, and Evans, 1975). Stability of the parameters are determined using the CUSUM-Q graphic. Looking at Figure 1, the predicted parameters at 5% significance level were determined to be stable.

Conclusion

Economic and social costs of the COVID-19 pandemic have impacts on societies, individual investors, policy makers and all financial market participants alike. COVID-19 created shock waves in financial markets, commodity prices including oil, and real economy. The policy response to the COVID-19 crisis will determine the depth of the new economic recession.

In this study, we analyzed the impact of official COVID-19 figures (new cases of infection) on USA's EPU index, crude oil price volatility and stock markets, using the ARDL limit test. Based on daily data from 31.12.2019, the officially stated onset of COVID-19, to 30.11.2020, we analyzed the relationship among Economic Policy Uncertainty Index, total COVID-19 case figures, Crude Oil price and USA stock price index. In previous studies, the Economic Policy Uncertainty Index was determined but could not be associated to COVID-19. However, this study focused on the effects of the life-threatening COVID-19 pandemic on the Economic Policy Uncertainty Index.

As shown by empirical analysis results, the increase in the number of COVID-19 cases in the short-and long-term also increase the economic policy uncertainty index in USA. In the long-term, a 1% increase in the number of COVID-19 cases leads to an increase of 0.086% in USA's economic policy uncertainty index. The study's findings indicate that total COVID-19 cases unsettle the stability of USA's economy. Touting considerable risks in terms of economy and policy, COVID-19 is a critical problem which must be addressed by policy makers. Unless optimal policies are developed, the country can well be dragged into a political and economic crisis.

Meanwhile, the study concludes that the increase in crude oil price will, in the long-term, decrease the economic policy uncertainty index in USA. It was determined that a 1% increase in crude oil price will decrease USA's economic policy uncertainty index by 0.410%. The increase in crude oil price projects more favorable results for the US economy. A 1% increase in USA stock price index will lead to a 3.167% decrease in USA economic policy uncertainty index.

The world looked on as USA and China went through economic tension between each other in 2019. There was no winner side in this commercial war, but it was also evident that both sides were attempting to hinder each other's actions in terms of economy. Now in 2020, USA is trying to address another crisis originated in China. The main threat of COVID-19 is about health, but USA, which suffered the impact of COVID-19 later than the rest of the world, has also been experiencing considerable economic uncertainty as the global economic power it is. The country also has a second crisis to address, which is brought by changing oil prices, which is also the subject of this study. Although oil prices and crises stemming from them is nothing new for USA, decreasing demand for oil and excess supply due to COVID-19, leading to a continued decrease in oil prices, caused a new crisis environment. This severely impacted the economies of oil exporting and importing countries alike.

In a similar crisis scenario, the USA should take into account the global effects. For example, in crisis situations that may arise with war, it should reorganize its measures in a way that it will not be dependent on global powers in oil and natural gas crises. In a sense, taking into account the regional powers, with a conciliatory attitude, practices to prevent the EU from monopolizing important resources such as oil and natural gas by only a few countries and not to be exposed to the sanctions of countries with high oil power will prevent crises to be experienced.

Moreover, individual investors and asset managers must be informed of stock market volatility and systematic risk in relation to the ongoing COVID-19 pandemic. In addition, optimal choices for investors may be to invest in gold markets and derivative products or selectively invest in markets of less impacted countries in order to mitigate risks.

Author Contribution

1. Author: 40% 2. Author: 30% 3. Author: 30% contributed to the study.

Conflict of Interest Statement

There is no financial conflict of interest with any institution, organization, person related to our article titled "Did Covid-19 Affect The US Economic Uncertainty?" and there is no conflict of interest between the authors.

References

- Albulescu, C. (2020a). Coronavirus and Oil Price Crash. In *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3553452>.
- Albulescu, C. (2020b). Do COVID-19 and Crude Oil Prices Drive the US Economic Policy Uncertainty? In *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3555192>.
- Aloui, R., Gupta, R. and Miller, S.M. (2016). Uncertainty and Crude Oil Returns. *Energy Economics*, 55, 92–100.
- Antonakakis, N., Chatziantoniou, I. and Filis, G. (2014). Dynamic spillovers of oil price shocks and economic policy uncertainty. *Energy Economics*, 44, 433-447.
- Arrizabalaga J., (2016). The global threat of (re) emerging diseases: contesting the adequacy of biomedical discourse and practice. In: Davis JE and Gonzalez AM (eds) *To Fix or to Heal: Patient Care, Public Health, and the Limits of Biomedicine*. New York: New York University Press, pp.177-207.
- Baker, S.R., Bloom, N., Davis, S. J., Kost, K. J., Sammon, M. C. and Viratyosin, T. (2020). The Unprecedented Stock Market Reaction to COVID-19. Working Paper 26945, *National Bureau of Economic Research*, April. http://www.policyuncertainty.com/us_monthly.html.
- Baldwin, R. and Weder di Mauro, B. (2020). *Economics in the Time of COVID-19*. London: CEPR (Centre for Economic Policy Research) Press.

- Barro, R., Ursua, J. and Weng, J. (2020). The Coronavirus and the Great Influenza Pandemic: Lessons from the "Spanish Flu" for the Coronavirus's Potential Effects on Mortality and Economic Activity. *National Bureau of Economic Research Working Paper Series*, Working Paper 26866.
- Barua, S. (2020). Understanding Coronanomics: The Economic Implication Softly Ecoronavirus (COVID-19) Pandemic. In *SSRN Electronic Journal*, doi:10.2139/ssrn.3566477.
- Bashford, A. (2016). *Quarantine: Local and Global histories*. London: Palgrave.
- Basher, S. and Sadorsky, P. (2006). *Global Finance Journal*, 17(2), 224-251.
- Bentzen, J., and Engsted, T. (2001). A Revival of The Autoregressive Distributed Lag Model In Estimating Energy Demand Relationships. *Energy*, 26(1), 45-55.
- Brown, R. L., Durbin, J. and Evans, J. M. (1975). Techniques For Testing The Constancy of Regression Relationships Over Time. *Journal of The Royal Statistical Society: Series B (Methodological)*, 37(2), 149-163.
- Cecchetti, S. G. and Schoenholtz, K. L. (2020). Contagion: Bank Run Sand COVID-19. In: *Economics in the Time of COVID-19* (pp.77-80). London: CEPR(Centre for Economic Policy Research) Press.
- Chen, X., Sun, X. and Li, J. (2020). How Does Economic Policy Uncertainty React To Oil Price Shocks? A Multi-Scale Perspective. *Applied Economics Letters*, 27, 188–193.
- Chowdhury, E. K. and Abedin, M. Z. (2020). COVID-19 Effects on the US Stock Index Returns: An Event Study Approach. *Accounting, Auditing & Accountability Journal* In: SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3611683>.
- Cornia Giovanni, A. (2001). Globalization and health: Results and Option, *Bulletin of The World Health Organization*, 79, 834-841.
- Das, Dilip K. (2006). Globalization in the World of Finance: An Analytical History, *Global Economy Journal*, 6(1).
- Daube, C. H. (2020). *The Coronavirus Stock Exchange Crash*, ZBW-Leibniz Information Centre for Economics, Kiel, Hamburg.
- Degiannakis, S., Filis, G. and Panagiotakopoulou, S. (2018). Oil Price Shocks And Uncertainty: How Stable Is Their Relationship Over Time? *Economic Modelling*, 72, 42–53.
- Dhaoui, A. ve Khraief, N. (2014). Empirical Linkage between Oil Price and Stock Market Returns and Volatility: Evidence from International Developed Markets. *Economics Discussion Papers*, (12), 2-29.
- Feng, J., Bao, Y., Wang, Y., Meng, S., Xia, J. and Zhang, Q. (2020). Coronavirus VS Market: Investment Opportunities Lies Underneath the Epidemic. In *SSRN Electronic Journal*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3563059>.
- Fetzer, T, Hensel, L., Hermle J. and Roth, C. (2020). [Coronavirus Perceptions and Economic Anxiety](https://arxiv.org/abs/2003.03848). arXiv preprint arXiv:2003.03848.

- Frenk, J and Gómez-Dantés, O. (2002). Globalization and The Challenges To Health Systems, *Health Affairs*, 21(3), 160-165.
- Ghatak, S. and Siddiki, J. U. (2001). The Use of The ARDL Approach in Estimating Virtual Exchange Rates in India. *Journal of Applied statistics*, 28(5), 573-583.
- Github Database <https://github.com/owid/covid-19-data/tree/master/public/data>.
- Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*, Stanford University Press, Stanford California.
- Goodell, J.W. (2020). COVID-19 and Finance: Agendas for Future Research, *Finance Research Letters*, doi: <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101512>.
- Gormsen, N.J. and Koijen, R. S. (2020). *Coronavirus: Impact on Stock Prices and Growth Expectations*. University of Chicago, Becker Friedman Institute for Economics Working Paper.
- Huang, R.D., Masulis, R.W. and Stoll, H.R. (1996). Energy Shocks and Financial Markets, *The Journal of Future Markets*, 16, 1-25.
- Johansen, S. and Juselius, K. (1990). Maximum likelihood Estimation and Inference on Cointegration— with Applications to the demand for money. *Oxford Bulletin of Economics and statistics*, 52(2), 169-210.
- Jones C, M and Kaul, G. (1996). Oil and the Stock Markets. *The Journal Of Finance*, 51(2), 463-491 <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1996.tb02691.x>.
- Kaneko, T. and Lee, B-S. (1995). Relative Importance of Economic Factors in the U.S. and Japanese Stock Markets. *Journal of the Japanese and International Economies*, 9(3), 290-307.
- Kang, W., Ratti, R.A. and Vespignani, J.L. (2017). Oil price shocks and policy uncertainty: New evidence on The Effects of US and Non-US oil production. *Energy Economics*, 66, 536–546.
- Ma, F., Wahab, M.I.M., Liu, J. and Liu, L. (2018). Is Economic Policy Uncertainty Important To Forecast The Realized Volatility Of Crude Oil Futures? *Applied Economics*, 50, 2087–2101.
- Mack, A. (1991). *In Time of Plague: the History and Social Consequences of Lethal Epidemic Disease*. New York: NYU Press.
- Malanima, P. (2014). The Economic Consequences of the Black Death. http://www.paolomalanima.it/default_file/Papers/THE_ECONOMIC_CONSEQUENCES.doc.pdf
- Mc Luhan. M. (1992). *Global Village*. Oxford University Press Inc. New York, US.
- Narayan, P. K. (2005). The Saving and Investment Nexus For China: Evidence From Cointegration Tests. *Applied Economics*, 37(17), 1979-1990.
- Naurin, A. and Qayyum, A. (2016). *Impact of Oil Price and Its Volatility on Stock Market Index in Pakistan: Bivariate EGARCH Model*. Munich Personal RePEc Archive.

- Odhiambo, N. M., 2009. Energy consumption and economic growth nexus in Tanzania: An ARDL bounds testing approach. *Energy policy*, 37(2), 617-622.
- Odusami, B.O. (2009). Crude Oil Shocks and Stock Market Returns, *Applied Financial Economics*, 19(4), 291-303.
- Olufisayo, A.O., 2014. Oil Price and Stock Market: Empirical Evidence from Nigeria. *European Journal of Sustainable Development*, 3(2), 33-40.
- Pavlyshenko, B. M. (2020). *Regression Approach for Modeling COVID-19 Spread and Its Impact On Stock Market*. Ithaca, New York.
- Pesaran, M. H., Shin, Y. and Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- Reboredo, J.C. and Uddin, G.S. (2016). Do Financial Stress and Policy Uncertainty Have an Impact on the Energy and Metals Markets? A Quantile Regression Approach. *International Review of Economics and Finance*, 43, 284-298.
- Rosenberg C.E. (1988). The Definition and Control of Disease - *An Introduction*. *Social Research*, 55(3), 327-330.
- Sadorsky, P. (1999). Oil Price Shocks and Stock Market Activity, *Energy Economics*, 21(5), 449-469.
- Sharif, A., Aloui, C. and Yarovaya, L. (2020). COVID-19 Pandemic, Oil Prices , Stock Market, Geopolitical Risk and Policy Uncertainty Nexus in the US Economy : Fresh Evidence from the Wavelet- Based Approach, *International Review of Financial Analysis*, 70 (101496).
- Shutt, H. (2003). *Kapitalizmle Derdim Var!*, Çevirenler: Nesrin Sungur, Ahmet Çakmak, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Wang, Y. & Wu, C. and Yang, L. (2013). Oil Price Shocks and Stock Market Activities: Evidence From Oil-Importing And Oil-Exporting Countries. *Journal of Comparative Economics*, (41), 1220-1239.
- Yach, D. and Bettcher, D. (1998). The Globalization of Public Health: Threats and Opportunities, *American Journal of Public Health*, 88(5), 735-738.
- Yergin, D. (2009). *The Prize: The Epic Quest For Oil, Money, & Power*. New York :Free Press.
- Yilmazkuday, H. (2020). COVID-19 Effects on the S&P 500 Index. In *SSRN Electronic Journal*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3555433>.

Genişletilmiş Özet

Salgın hastalıklar, ülkeleri kitlesel ölüme sürükleyen büyük bir probleme sebep olurken bu hastalıkların ortaya çıkması sadece sağlık alanında değil ekonomi, siyaset, aile ya da iletişim gibi diğer kurumları etkilemekte ve bunlardan etkilenmektedir. Küreselleşmenin etkisiyle salgın hastalıklar sadece ortaya çıktığı ülkeyi değil küresel anlamda diğer ülkeleri de birçok kurum üzerinden etkileyebilmektedir. Covid-19 pandemisi, küresel anlamda

salgının etkilerinin derinden yaşandığı ve küresel ölçekte tüm ülkeleri etkileyen bir salgın olarak dikkati çekmektedir.

Covid-19 pandemisi Çin'de ortaya çıkmasından sadece üç ay sonra diğer tüm ülkeleri etkileyebilecek duruma gelmiştir. Ülkelerarası temas en alt seviyeye indirilse de alınan önlemler ülke ekonomilerini temelden sarsmıştır. ABD'de de bu ülkelerden birisi olarak dikkati çekmektedir. ABD ekonomisi geçmişte bu tarz krizlerle sarsılsa da Covid-19 pandemisinden nasıl etkileneceği merak konusu olmuştur.

Pandemiden bir süre önce dünya, ABD ile Çin'i 2019 yılında yaşadıkları ekonomik gerginlikler üzerinden izlemiştir. Bu ticari savaşın bir kazananı olmasa da iki ülkenin ekonomik anlamda birbirini engelleme niyetleri ortaya çıkmıştır. ABD, 2020 yılında ise yine Çin kaynaklı bir krizle başa çıkmaya çalışmıştır. Bu kez sağlık alanını tehdit eden COVID-19 ile diğer ülkelerden geç tanışan ABD, küresel ekonomik bir güç olması sebebiyle krizi, ekonomik gelişmeler üzerinden de deneyimlemektedir. ABD, çalışmanın konusunu da teşkil eden petrol fiyatları konusu özelinde COVID-19'un yanında ikinci bir krizle başa çıkmaya çalışmaktadır. Petrol fiyatları ve yarattığı kriz ortamı ABD'nin ilk defa karşılaştığı bir durum olmasa da COVID-19 salgınıyla petrole talebin azalması ve arz fazlası petrolle fiyatların gerilemeye devam etmesi yeni bir kriz ortamının oluşmasına neden olmuştur. Bu durum hem petrol ihracatçısı hem de petrol ithalatçısı ülkelerin ekonomisini ciddi şekilde etkilemiştir.

Covid-19'un ülke ekonomileri üzerindeki etkilerine ilişkin yapılan çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada Covid-19'un etkisinde ABD ekonomisinin farklı değişkenler üzerinden incelenmesi hedeflenmiştir. Böylelikle çalışmada dünya ekonomisine yön veren ülkelerinden biri olarak ABD'nin Covid-19'un ortaya çıktığı ilk dönemlerde krize verdiği ekonomik tepkiyi hisse senedi fiyat endeksi, ham petrol fiyatı ve ekonomik politika belirsizlik endeksi arasındaki kısa ve uzun vadeli ilişki üzerinden ölçerek literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda çalışmada 31.12.2019 ile 30.11.2020 günlük verileri kullanılarak ABD için yeni COVID-19 vaka sayıları, ABD hisse senedi fiyat endeksi, ham petrol fiyatı ile ekonomi politikası belirsizlik endeksi arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişki ARDL sınır testi ile araştırılmıştır. Sonuçlar ABD'de ekonomi politikası belirsizlik endeksi belirleyicileri arasında kısa ve uzun vadede eşbütünlük ilişkisinin varlığını göstermiştir. Çalışma, ham petrol fiyatındaki artışın uzun vadede ABD'de ekonomik politika belirsizliği endeksini azaltacağı sonucuna varmaktadır. Ham petrol fiyatındaki %1'lik artışın ABD'nin ekonomi politikası belirsizlik endeksini %0,410 azaltacağı belirlenmiştir. Ham petrol fiyatındaki artış ABD ekonomisi için daha olumlu sonuçlar öngörmektedir.

Buna göre çalışmada sunulacak öneri benzer bir kriz senaryosunda ABD'nin küresel etkileri dikkate alması gerekliliğidir. Örneğin savaşla birlikte doğabilecek kriz durumlarında, petrol ve doğalgaz krizlerinde küresel güçlere bağımlı kalmayacak şekilde tedbirlerini yeniden düzenlemelidir. Bir anlamda bölgesel güçler dikkate alınarak uzlaşmacı bir tavırla AB'nin petrol ve doğalgaz gibi önemli kaynakları birkaç ülkenin tekelinde tutmasını ve petrol gücü yüksek ülkelerin yaptırımlarına maruz kalmamasını sağlayacak uygulamalar olası krizlerin yaşanmasını önleyecektir.

Ayrıca bireysel yatırımcılar ve varlık yöneticileri devam eden COVID-19 salgını ile ilgili olarak borsa oynaklığı ve sistematik risk hakkında bilgilendirilmelidir. Ayrıca, yatırımcılar için en uygun seçenekler riskleri azaltmak için altın piyasalarına ve türev ürünlere yatırım yapmak veya daha az etkilenen ülkelerin piyasalarına seçici olarak yatırım yapmak olabilir.

Geliş Tarihi / Received Date
23.01.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date
07.03.2023

Geleneksel Konut Mimarisinde İklim ve Topoğrafyaya Bağlı Farklılıkların Erzurum İli Kuzey İlçeleri Üzerinden Değerlendirilmesi

Evaluation of Climate- and Topography-Related Differences in Traditional Housing Architecture in the Northern Districts of Erzurum Province

Raziye Çiğdem ÖNAL¹

Öz

İklim ve arazi yapısı, Anadolu'da konut mimarisini belirleyen önemli etkenler arasındadır. Bölgeler arasındaki ana iklim farklılıklarının yanı sıra Anadolu'daki illerin ilçeleri arasında bile farklılıklar mevcuttur. Bu duruma güzel bir örnek olan Erzurum'un merkezinde, güney, doğu ve batı ilçelerinde ova özelliğine sahip arazi oldukça fazla, iklim ise karasaldir. Fakat Doğu Karadeniz illeri ile komşu olan kuzey ilçeleri (*Pazaryolu, İspir, Uzundere, Oltu ve Olur*) iklim ve topoğrafya noktasında şehir merkezi ve diğer ilçelerden ayrılmaktadır. Karadeniz Bölgesi gibi dik yamaçların olduğu eğimli araziye sahip olan bu ilçelerde iklim, daha ılıman etkiye sahiptir ve Karasal ile Karadeniz İklimi arasındaki geçiş sahasındadır. Bu özellikleri sebebiyle araştırmanın konusu olan ilçelerde bulunan konutlar özelinde iklimin ve arazi yapısının ihtiyaçları ne oranda belirlediği, ihtiyaçların mimariyi ne şekilde yönlendirdiği ve kültürler arası etkileşimin tasarımları nasıl şekillendirdiğine yönelik sorulara yanıt aranmıştır. Sahadaki konutlarda gerçekleştirilen gözlem ve incelemelerde öncelikle bu ilçelerde bulunan doğa farklılığının halkın geçim kaynağı ve yaşam şartlarını değiştirdiği tespit edilmiştir. Geçimini tarım ürünleri yetiştiriciliği ve bu ürünlerden elde edilen mahsullerin geliri ile sağlayan bölge halkının, yaşadığı konutunu da rasyonel olarak buna göre şekillendirdiği; ürünlerinin kurutulması ve saklanması yönünde kalıcı çözümler ürettiği, araziden en fazla verimi alacak şekilde planlamaya gittiği belirlenmiştir. Evlerin mekân organizasyonlarına bakıldığında Erzurum merkezinde ve diğer ilçelerde bulunan konutların plan kurgusunda etkili olan anıtsal tandır evlerinin kuzey ilçelerinde ihtiyaca yönelik olarak çoğunlukla basit düzende ve minimal ölçülerde yapıldığı görülmüştür. Ayrıca hane halkının ekonomik şartlarına bağlı olarak değişkenlik gösteren müştemilat birimlerinin belirli bir tasarım aranmaksızın mimariye kazandırıldığı saptanmıştır. Evlerin konumlandırılmasında manzaranın gözetildiği, yapı

¹ Arş. Gör. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Trabzon/TÜRKİYE, E-mail: cigdemornek@ktu.edu.tr, cigdemornek@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8860-5949.

malzemesinin temininde doğal bitki örtüsünün imkânlarından faydalandığı ve yapım tekniklerinde yöresel özelliklerin ön plana çıktığı dikkati çeken diğer ayrıntılar arasındadır. Erzurum'un diğer yerleşim yerleri ile kuzey ilçelerindeki konutlar arasında görülen bu farklılıklar, Doğu Karadeniz evleri ile olan benzerlikleridir. Bu da tıpkı iklim ve bitki örtüsünde olduğu gibi mimari birikimin şekillenmesinde de Doğu Karadeniz Bölgesi ile olan etkileşimin daha etkin olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Erzurum evleri, tandirevi, geleneksel mimari, iklim, topoğrafya.

Abstract

Climate and terrain are among the most important factors determining housing architecture in Anatolia. In addition to the main climatic differences between regions, there are even differences between the districts of provinces in Anatolia. In the center, south, east, and west districts of Erzurum, which is a good example of this situation, there is plenty of lowland land and the climate is continental. However, the northern districts (Pazaryolu, İspir, Uzundere, Oltu, and Olur) neighboring the Eastern Black Sea provinces differ from the city center and other districts in terms of climate and topography. The climate in these districts, which have sloping terrain with steep slopes like the Black Sea Region, has a milder effect and is in the transition area between the Continental and Black Sea Climate. This study seeks to answer the questions about the extent to which climate and land structure determine the needs, how needs guide architecture, and how intercultural interaction shapes the designs of the houses located in the districts that are the subject of the research due to these characteristics. First of all, with the observations and examinations of the houses in the region, it has been determined that the difference in nature in these districts has changed the livelihood and living conditions of the people. It has been determined that the people of the region, who make their living through the cultivation of agricultural products and the income from the crops obtained from these products, shape their dwellings; accordingly, produce permanent solutions for the drying and storage of their products, and planning in a way to get the maximum yield from the land. When the spatial organization of the houses is examined, it is observed that the monumental tandoori houses, which are effective in the plan fiction of the houses in the center of Erzurum and other districts, were mostly built in a simple order and minimal dimensions for the needs in the northern districts. In addition, it has been determined that the outbuilding units, which vary depending on the economic conditions of the household, have been incorporated into the architecture without a specific design. Other noteworthy details are that the landscape is taken into consideration in the positioning of the houses, the opportunities of natural vegetation are utilized in the supply of building materials and local features come to the fore in construction techniques. These differences between the houses in the other settlements of Erzurum and the northern districts are similar to the houses in the Eastern Black Sea region. This shows that the interaction with the Eastern Black Sea Region was more effective in shaping the architectural accumulation, just like the climate and vegetation.

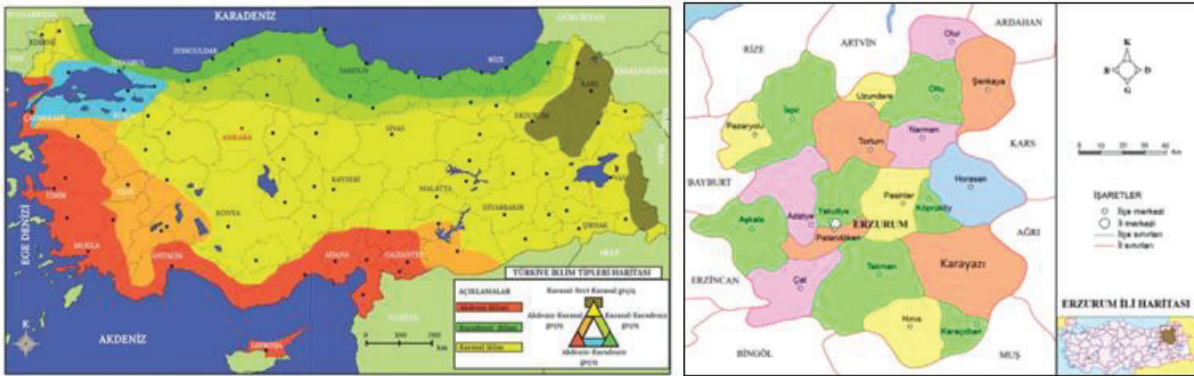
Keywords: Erzurum houses, tandoori house, traditional architecture, climate, topography.

Giriş

Toplumların sosyo-ekonomik durumlarını etkileyen iklim ve iklime bağlı olarak değişen dinamikler, tarih boyunca insanoğlunun barınma mekânlarını şekillendirmesinde belirleyici unsurlardan biri olmuştur. İklimin ve topoğrafyanın belirlediği floranın ve arazi yapısının farklılığı; çevreden temin edilen malzeme cinsini, sıcaklık ve yağış oranına göre kurgulanan dış cephe ve üst örtü elemanlarını, geçim kaynağını ve buna bağlı olarak evlerle beraber konumlandırılan müştemilat birimlerinin türlerini doğrudan etkilemiş ve mimarlık faaliyetleri geçmişten günümüze bu değişken bileşenlere göre kurgulanmıştır (Akurgal, 1982:870-874).

Bölgeler arasında iklim temelli farklılıkların gözlendiği Anadolu coğrafyası, konum olarak sıcaklık, nem ve yağış, basınç ve rüzgar gibi iklim elemanlarının değişiklik gösterdiği üç ana (Akdeniz, Karadeniz ve Karasal) ve bu ana iklimler arasında geçişin gözlendiği ara iklim kuşaklarının (**Görsel 1**)² (İzbrak, 2001: 17) etkisi altında olduğu için konut mimarisi de doğal olarak bu parametreler gözetilerek çeşitlendirilmiştir. Örneğin yapı malzemesi tercihinde; Kuzey Anadolu'da yoğun bulunması sebebiyle ahşap, Orta Anadolu'da taş, Batı Anadolu'da ise ahşap-taş karışımı yapılar inşa edilmiş (Küçükerman, 2007: 33); böylesine değişik etkenler arasında yapılan evler, Anadolu'da pek çok açıdan farklı tipolojilere sahip zengin konut mimarisini de beraberinde getirmiştir.

Bölgeler arasında farklılıkların gözlendiği Anadolu'nun önemli verilerini sunan illerinden birisi de Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Erzurum'dur. Kent merkezi ve kentin doğu, batı ve güney kısmında yer alan ilçeleri soğuk ve sert geçen karasal iklim kuşağında yer alırken, Rize ve Artvin illeriyle sınırı olan kuzey ilçelerinde (*Pazaryolu, İspir, Uzundere, Oltu ve Olur*) Karasal-Karedeniz geçiş iklimi özellikleri hissedilmektedir (**Görsel 2**).

Görsel 1-2. Türkiye iklim tipleri haritası (İzbrak, 2001: 17) ve Erzurum ilçeleri (Milliyet, 2023)

Bu iklim farklılığı, bu ilçelerin daha ılıman bir etkiye sahip olmasını sağlamış, bu da bölgenin florasını etkilemiştir. Hem arazi şartları hem de bitki örtüsü açısından farklılaşan bu kuzey şerit ilçelerinde iklimin el verdiği ölçüde sebze-meyve yetiştiriciliği yapılmış, seracılığın da gelişmesine bağlı olarak diğer ilçelerde (Çat, Tekman, Hınıs, Karaçoban, Horasan, Köprüköy, Pasinler Aşkale) asli geçim kaynağı olan hayvancılığın önüne geçmiştir. Geçim kaynağının iklime göre çeşitlendirilmesi, müştemilat

² Çalışmada kaynak belirtilmeyen görseller yazarın kişisel arşivine aittir. Uzundere/Kirazlı Köyü ile ilgili bazı fotoğraflar için köy sakini Semra Zengin'den destek alınmıştır.

birimlerinin bu hususlar gözetilerek yapılandırılmasını gerektirmiş; hem arazi yapısı hem de iklim kaynaklı değişkenler yapı mimarisini değiştirmiştir.

Araştırma sahası olan Pazaryolu, İspir, Uzundere, Oltu ve Olur ilçelerinde ekilebilir arazi varlığı, Erzurum'un diğer ilçelerine oranla çok daha sınırlıdır ama mikro klima alanı olarak yaz döneminin daha uzun sürmesi, ekonominin önemli ölçüde tarıma dayalı olmasını sağlamıştır. Bu anlamda Çoruh Vadisi, Tortum Çayı ve Tortum Gölü etrafındaki vadi köylerinde meyve ve sebze ağırlıklı bitkisel üretim yoğun iken dağ köylerinde ekilebilir arazinin çok az olması nedeniyle doğal olarak peynir ve tereyağının üretildiği aile hayvancılığı da geliştirilmiştir. Bu ilçelerde 800 m ile 1600 m rakım aralığında bulunan floranın çeşitliliği, çok sayıda yerel ürünü ön plana çıkarmıştır. Civil peynir, kurun peyniri, kahvaltılık tereyağı ve bal hayvancılıktan elde edilen ürünler iken, kuru fasulye, dut kurusu, dut pekmezi, dut pestili, elma-kayısı kurusu, reyhan ve kızcılık bitkisel yerel ürünler olarak karşımıza çıkmaktadır (Yavuz, 2008: 171-176).

Son yıllarda tarım ve hayvancılığın yanı sıra seracılıktan özellikle İspir ve Uzundere ilçelerinin ekonomisine girdi sağlanmakta bu da tarımsal üretimi ön plana çıkarmaktadır. Uzundere sınırlarında bulunan Tortum Gölü ve Tortum Şelalesi'nin turizm potansiyeli ilçe ekonomisini oldukça hareketlendirmektedir. Yine Yedigöller'de yapılan balıkçılık faaliyetleri de dikkate değerdir (**Görsel 3-5**).

Görsel 3-4-5. Uzundere Çağlayanlı Köyünde Seracılık, Tortum Şelalesi ve Yıkıklar Köyü Yedigöller Alabalık Tesisi

Soğuk su kaynakları bakımından zengin olan İspir'de ise kırmızı benekli alabalık doğal ortamlarında bol miktarda bulunmakta ve birkaç yerde de suni balıkçılık yapılmaktadır. Ayrıca Çoruh Nehri'nin üzerinde rafting sporunun yapılabilmesi nedeniyle rafting turizminin ilçe ekonomisine katkısı vardır. Bununla beraber, ilçenin dağlık ve ormanlık alanları yaban keçisi av turizmi bakımından potansiyel teşkil etmektedir. İspir'in 200 milyon ton jeolojik rezervli bakır damarlarında zaman zaman üretim yapıldığı da bilinmektedir (Gündoğdu, 2008: 177-184). Yörede üretilen şeker fasulyesi ile oldukça ünlü olan İspir'de bulunan tarihi İspir Kalesi ve Yedigöller Turizm alanı da çekim merkezi olmasına katkı sağlamaktadır (**Görsel 6-8**).

Görsel 6-7-8. İspir’de Çoruh Nehri’nde Rafting / İspir Fasulyesi / İspir Kalesi (Erzurum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2023)

Elma bahçeleri ile il üretiminin %20’sini karşılayan Pazaryolu ilçesi bölgede bu özelliği ile ön plana çıkmaktadır (Güleryüz & Ertürk, 1999: 144). Yine sınırları içinde bulunan ve Çoruh’a dökülen Karataş Deresi’nde görülen endemik alabalık türleri açısından zengindir. Bu dere ile hem tarım ürünlerinin yetiştiriciliği hem de balık ticareti yapılmaktadır (Verep & Turan & Mutlu, 2022: 720). Ancak Pazaryolu ilçesinin verdiği göçler tarımsal faaliyetlerde bir düşüşün olduğunu ve Karataş Deresi’ne yapılması planlanan HES projesi ile de olacağını göstermektedir. Göçler sebebiyle terkedilen evler ve bahçeler bakımsız durumda kalmış, değişen yaşam şartları sebebiyle tandırlar, ahırlar, mercekler³ atıl durumda bırakılmıştır.

Oltu ilçesi dağları, ormanları, yaylaları, gölleri, dere ve çayları gibi doğal varlıkları, 850 ile 3000 m arasında değişen, değişken topoğrafik yapısı, bünyesinde pek çok bitki ve hayvan barındıran flora ve fauna zenginlikleri, kanyonları ve ilginç jeolojik oluşumları, geleneksel ürünler ve el sanatları, yöresel mimari ve tarihsel zenginliği ile ekoturizm açısından önemli bir potansiyel oluşturmaktadır (Akpınar Külekçi & Bulut, 2013: 1). Oltu ilçesinin ekonomik girdileri arasında yer alan oltutaşı (siyah kehribar), Türkiye’de sadece Oltu ilçesinde çıkarılmakta ve yüzyıllardır başta tespih olmak üzere çeşitli takı ve ev aksesuarlarının yapımında kullanılmaktadır (Alparslan, 2009: 7) (**Görsel 9-11**). Oltu ilçesinin kuzey kesimleri ile sınırı olan Olur ilçesi de benzer özelliklere sahip ilçeler arasındadır.

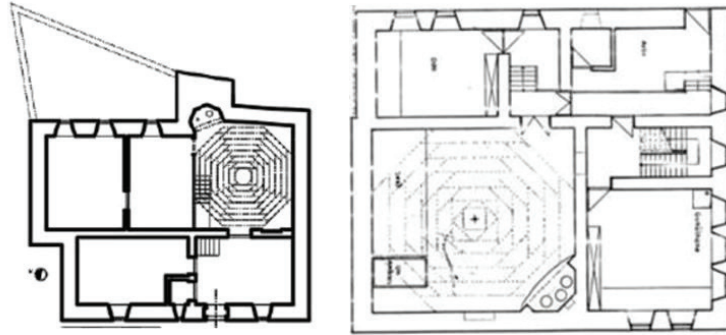

Görsel 9-10-11. Oltu Kalesi / Oltu Taşı / Oltu’da Gökkuşağı Tepeleri (Erzurum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2023)

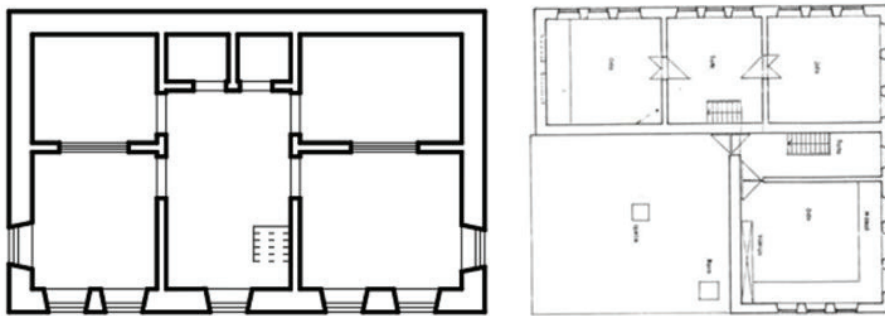
³ TDK sözlüğünde “samanlık, odunluk, hayvan yemi deposu veya ahır” olarak açıklanan mercek, Erzurum ilinde hayvanların tüketimi için depolanan yem, ot ve samanın saklandığı mekan olarak kullanılmaktadır.

Erzurum ve Kuzey İlçe Konutlarının İklim ve Topoğrafik Özelliklere Bağlı Değişkenler Üzerinden Değerlendirilmesi ve Karşılaştırmalı Analizi

Geleneksel Erzurum (merkez) evleri, iklim tipi karasal olan Bayburt, Erzincan, Kars, Ardahan, Sivas gibi iller ile benzer şekilde Anadolu'nun diğer konutlarından ayrılmaktadır (Karpuz, 2007: 77). Diğer bölgelerde avlu, hayat ve sofa gibi birimlerin üstlendiği işlevler, iklimin sert ve soğuk olması sebebiyle Erzurum'da içe dönük ve korunaklı bir yaşamı gerektirmiş ve bu birimlerin üstlendiği işlevler kapalı avlularla çözümlenmiştir. Erzurum evlerinin zemin kat mekan örgütlenmesinde temel yapı biriminin tandirevi ve bu tandirevine bağlanan diğer birimlerle sağlandığı açıktır ve Erzurum evlerini iç avlulu-tandirevli tip olarak tanımlamak mümkündür. Sokaktan bir kapı ile avluya buradan da zemin katın en önemli mekânı tandirevi başta olmak üzere oda, ahır, merak gibi mekânlara ulaşılmaktadır (**Görsel 12-13**). Anadolu'nun diğer bölgelerinde dağıtıcı mekân olan açık avlu, Erzurum'da iklim sebebiyle kapalı mekana dönüşmüş; üst katta bulunan yaşam alanlarına ulaştıran merdivenler de burada konumlandırılmıştır (Karpuz, 1984: 75-77). Sedat Hakkı Eldem'in sofa birimlerine göre ayrıştırdığı "Türk Evi Plan Tipleri", (Eldem, 1954: 27-30) Erzurum merkezde bulunan evlerde üst katlarda belirlemektedir. Üst kat mekan bölümlenişi tüm Anadolu'da genel eğilim olduğu şekliyle yine sofaya göre belirlenmiştir. Fakat iklim temelli bir çözüm olarak yoğunluğu iç sofalı plan tipi oluşturacak şekilde orta sofalı, dış sofalı ve L sofalı evler mimariye kazandırılmıştır (Sağlam, 2019: 1112) (**Görsel 14-15**).

Görsel 12-13. Erzurum merkezde Fikri Evin (Sağlam, 2019: 367) ve Hanağasıgilin Evi (Karpuz, 1984: 86) zemin kat planları

Görsel 14-15. Erzurum merkezde Halil Altunbay (Sağlam, 2019: 34) ve Hanağasıgilin Evi (Karpuz, 1984: 86) üst kat planları

Erzurum evlerinin zemin kat plan tipolojisini belirleyecek ölçüde önemli servis mekanı olan tandirevleri, yeme-içme, ısınma, misafir ağırlama gibi günlük yaşam aktivitelerinin gerçekleştirildiği alanlar şeklinde dizayn edilerek fonksiyonelliği artırılmıştır (Ünal, 1994: 329-330; Sağlam, 2019: 1063-1085). Hem soğuk iklime bir çözüm olan hem de sosyo-kültürel açıdan geleneklere uyum sağlayan bu tandirevleri; tandırbaşı, seki, kurun, kiler, ocak, terek-dolap, kırlangıç örtü⁴ gibi değişmez unsurlarıyla kendine has bir mimariye sahiptir ve aynı zamanda diğer odalara da geçit vermektedir (Köşklü & Tali, 2007: 99-102; Köşklü, 2005: 156).

Soğuk ve sert geçen kış aylarında ısınma probleminin giderilmesi noktasında bir çözüm olarak görülen tandirevleri, özellikle hanımların daha fazla vakit geçirdiği bir alan olduğu için haremlik görevini üstlenmiştir (**Görsel 16-18**). Erkeklerin daha çok kullandığı ya da önemli misafirlerin ağırlandığı selamlık odaları ise ya tandirevleri ile bağlantılı ayrı bir birim şeklinde (oda) ya da üst katlarda müstakil oda şeklinde düzenlenmiştir.

Görsel 16-17-18. Tarihi Erzurum evlerinde tandirevi (Kültür Portalı, 2023)

İklimin daha ılıman olduğu İspir, Uzundere, Pazaryolu, Oltu ve Olur gibi ilçelerde tandirevlerinin merkezde olduğu şekliyle evlerin zemin katlarında olanlarının yanı sıra ayrı bir birim olarak evden bağımsız konumlandırılmış ve sadece ihtiyaca yönelik basit bir mimari ile yapılmış olanları çoğunluktadır. Bu kullanımda iklimin yanı sıra arazi yapısının da çok büyük bir etkisi vardır. Arazisi düz ve fazla olan Erzurum merkez ve ova özelliğine sahip güney ve doğu ilçelerinde yatay mimari benimsenmiş iken, kuzey ilçelerdeki engebeli arazi dikey mimariyi gerektirmiştir. Bu da Erzurum evlerinde evin büyük bir bölümünü kapsayan tandirevlerinin kuzey ilçelerde yaşam alanlarından ayrı, tamamen ihtiyaca yönelik basit bir mimari ile “tandır damı” adı verilecek ölçülerde yapılmasına zemin hazırlamıştır. Hatta bu ilçelerde öne çıkan dut, erik, kızcılık, kuşburnu gibi meyvelerden elde edilen yerel ürünlerin (pestil, pekmez, marmelat) yapımında kullanılan ve “pekmezlik” adı verilen ocakların da tandır damında konumlandırıldığı tasarımlar ön plana çıkarmıştır (**Görsel 19-24**).

⁴ Halk arasında “kırlangıç” ya da “karlanguş” isimleriyle bilinen tüteklikli örtü biçimi, Erzurum’da gerek kırsal gerek kentsel mimaride kullanılmıştır. Kırlangıç örtü, kare bir mekânın üzerine her dört köşeden ahşap kirişlerin çarpaz atılması ile başlatılır. Bir sonraki kirişler duvarlara paralel olarak alttaki kirişlerin üzerine oturtulur ve bu şekilde açıklık yukarıya doğru küçülür. Günümüzde Doğu Anadolu’nun kuzey bölümündeki küçük yerleşmelerde hakim ev tipini oluşturan tüteklikli yer evlerinin varlığını, bu tür evleri Muş Ovası’nda görüp ayrıntılı bir biçimde tarif eden Ksenophon’a kadar götürmek mümkündür. Doğu Anadolu’da M.Ö. 401-400 yıllarında görülen bu evler, Kafkasya üzerinden Hazar Denizi’ne kadar ulaşmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Akin, 1996; Akin, 1991; Özkan, 2012).

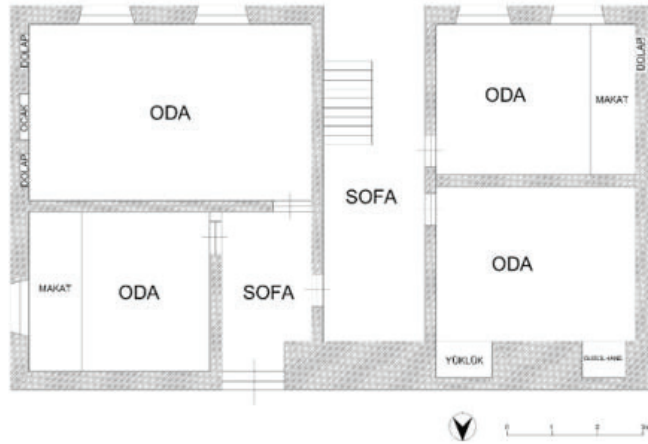

Görsel 19-20-21. Uzundere/Çağlayanlı Köyü, Oltu/Elmadüzü Köyü ve Olur/Kekikli Köyü'nde bulunan tandır damı

Görsel 22-23-24. Uzundere/Kirazlı Köyü'nde Tandır Damı ve Pekmezlik

Erzurum'un merkezindeki evlerde üst katta beliren ve sofanın konumuna göre belirlenen plan tipleri, kuzey ilçelerde evin her katında görülebilmektedir. Ana giriş kapısı direk zemin katın sofasına, sofada bulunan merdivenin üst kat sofasına ulaştırdığı ve sofalar etrafına konumlandırılan odaları ile planlamanın kurgulandığı ev plan tipi bu ilçelerde oldukça yaygındır (**Görsel 25-26**).

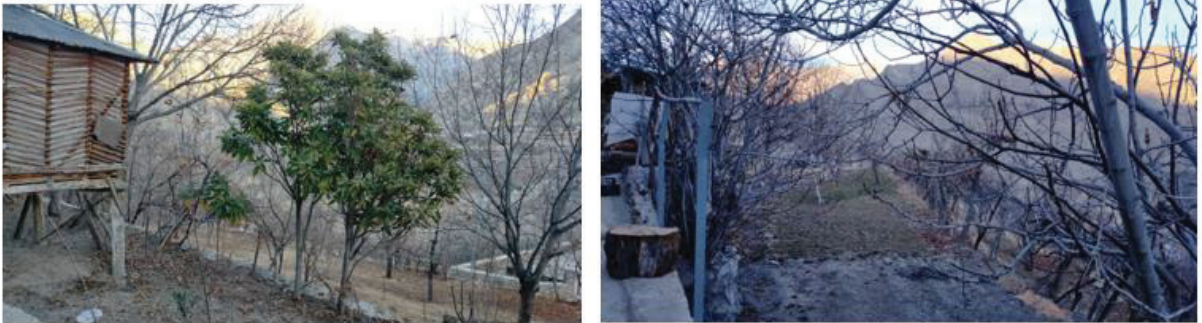

Görsel 25-26. İspir/Aksu Köyü'nde Yaşar Aksu Evi Zemin Kat Sofası ve İspir/Çamlıkaya Köyü'nde İbrahim Erdoğan Evi Üst Kat Planı (Örnek, 2015: 136, 145)

Anadolu’da yöreler arasında değişiklik arz eden iklim ve arazi yapısı halkın geçim kaynağını da değiştirmektedir. Örneğin Erzurum merkezine ve diğer ilçelerine bağlı kırsalda geçim kaynağı önemli ölçüde hayvancılık ile sağlanmıştır (Karpuz, 1984: 38-40). Fakat kuzey ilçelerde diğer ilçelere oranla sınırlı olan otlak ve meralar ile daha ılıman olan iklimin sebze ve meyve yetiştiriciliğine uygun olması kuzey ilçelerde tarımsal faaliyetleri ön plana çıkarmıştır. Tarım ürünlerinin yetiştirilmesi için oluşturulan alanlar kuzey ilçelerde çeşitlilik göstermektedir. Evlerden uzak olan meyve bahçelerinin yanı sıra evlerin hemen önünde “bostan” adı verilen domates, salatalık, biber, fasulye gibi sebzelerin yetiştirilmesi için yerler ayrılmıştır. Ev ile beraber bostanı da içine alan şahsi parseller bahçe duvarları ile çevrilmiş hem bir sınırlılık sağlanmış hem de mahremiyet duygusu mimariye aktarılmıştır (Önal, 2017: 749) (**Görsel 27-30**).

Görsel 27-28. İspir/Sırakonaklar Ali ve Namık Aksu evlerinde ahşap korkuluklarla sınırlandırılan bostanlar ve İspir Hamza Cimilli evinde bahçe mimarisi

Görsel 29-30. Uzundere/Çağlayanlı Köyü’nde Mehmet Örnek Evi önünde bulunan kademeli bostanlar

Bununla beraber elde edilen mahsullerin kurutulması ya da saklanması için tasarımda değişiklikler yapılmıştır. Kuzey ilçelerde önemli bir gelir kaynağı olan kurutulmuş meyveler (dut kurusu, elma kurusu, kızılçık kurusu vb.) ve pestil (dut pestili, erik pestili, kızılçık pestili vb) için evlerin üst örtü formlarında değişiklik yapılmıştır. Ya her iki yana eğimli ya da evin özellikle arka cephesine denk gelen kısmında ahşap dikmeler üzerine yerleştirilen çatıların evin ön cephesinde sonlanacak eğimle yapıldığı meyilli çatılar ön plandadır. Böylelikle çatı arasında oluşturulan boşluk yaz döneminde bu meyvelerin ve pestillerin kurutulması noktasında bir çözüm olmuştur (**Görsel 31-33**). Hem olası bir yağmur yağışı göz önünde bulundurulmuş, hem de toz ya da haşereler için bir önlem alınmıştır. Aynı zamanda özellikle kış dönemlerinde hayvancılık ile uğraşan ailelerin merakları yoksa bu çatı arası ot ve

samanların yığıldığı alanlar olarak değerlendirilmiştir. Çatıların uygun olmaması noktasında ise ahır, merak gibi müştemilat birimlerinin üst kısmı düz dam şeklinde örtülmüş, yörede “baca” adı verilen bu alanlar kurutma işlemi için kullanılmıştır (**Görsel 34-35**). Erzurum merkezinde ve diğer ilçelerinde de ahır ve merak kısımlarının yanı sıra evlerin üst örtüleri de genellikle düz dam şeklindedir ki; bu hem soğuk iklime karşı alınmış bir önlemdir hem de kışın fazla yağın kolayca kürenerek aşağıya atılması noktasında bir çözümdür. Erzurum’da yaygın olan düz dam örtününün değişen iklim ve coğrafya şartlarına göre işlevselliği ve gerekliliğinin de değiştiği açıkça bellidir.

Görsel 31-32-33. İspir/Sırakonaklar Köyü, Pazaryolu Gölyanı Köyü ve Uzundere Kirazlı Köyü’nde çatı yükselteleri

Görsel 34-35. Uzundere/Kirazlı Köyü’nde bacada kurutulan meyveler ve İspir/Sırakonaklar Köyü’nde çatıda kurutulan mahsuller

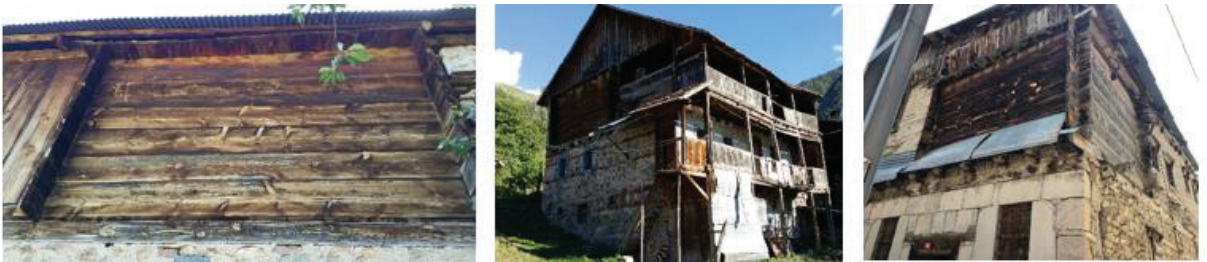
Elde edilen ürünlerin korunması noktasında Erzurum’da geleneksel olarak kullanılan ahşap ambarların konumlandırılması da kuzey ilçelerde farklılık göstermektedir. Erzurum merkez ve diğer ilçelerde genellikle tandirevinde ya da tandirevine bağlı kilerlerde bulunan bu ahşap ambarlar kuzey ilçelerde iki farklı konumda karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki evin çatı arasında konumlandırılanlardır (**Görsel 36-39**). Bu kullanım tamamen evin tasarımını da şekillendiren olgulardan biridir. Bazen evin dış cephesinin bir bölümünü de oluşturmaktadır (**Görsel 40-42**).

Görsel 36-37. İspir/Çamlıkaya İbrahim Erdoğan ve Muharrem Erdoğan Evi çatı arasına konumlandırılan ambarlar

Görsel 38-39. Uzundere/Çağlayanlı Köyü Mehmet Örnek Evi ve İspir/Devedağı Köyü'nde Şamil Polat Evi'nde çatı arasına konumlandırılmış ambarlar

Görsel 40-41-42. İspir/Devedağı Arif Küçük ve Şamil Polat Evi ile Uzundere/Dikyar Köyü Mehmet Arslan Evi'nde dış cepheye yansıyan ambarlar

Diğer bir konumlandırma ise tamamen Doğu Karadeniz Bölgesi ile etkileşimin ürünüdür. Karadeniz evlerinde “serender/serander/nayla”⁵ gibi farklı isimlerle bilinen, yerden ayaklar vasıtasıyla yükseltilmiş, üstü çatı ile kapatılmış ahşap ambarlar Erzurum’un kuzey ilçelerinde sıklıkla görülmektedir (**Görsel 43-48**).

⁵ Orta ve Doğu Karadeniz bölgesine özgü bir yapı olan serenderler, ağaçların kalın tahtalar biçimine getirilerek üst üste dizilmesi esasına dayanmaktadır. Mimari kaynağı Altay, Sibiryaya ve Uygur Türkleri mimarisine uygun olan bu biçimin bölgedeki izlerini Ksenophon’un “Anabasis”inden itibaren takip etmek mümkündür (Demir, 2004: 101-102).

Görsel 43-44-45. Trabzon/Tonya Çayırıcı Köyü (Demir, 2004: 116), Rize/Güneysu (Güneysu Kaymakamlığı, 2023) ve Artvin/Arhavi Kireçlik Köyü'nde serenderler (Karadeniz Kültür Envanteri, 2023)

Görsel 46-47-48. İspir/Sırakonaklar Şevket Pamuk Evi ve Necati Yurtseven Evi ile Aksu Köyü'nde Yaşar Aksu Evi serender tipi ambarlar

Diğer hizmet birimleri arasında yer alan ahır ve merekler, Erzurum ve diğer ilçelerde evden çok uzakta planlanmamış, soğuk hava sebebiyle hemen ulaşılabilecek konumda yapılmaya özen gösterilmiştir. Kapıları evin avlusuna açılan ahırlar olduğu gibi, evin hemen içinden geçit verilecek şekilde planlandığı da olmuştur. Kuzey ilçelerde ise arazinin dikey yapılanmayı gerektirmesi ahır ve merek gibi müstemilat birimlerinin evden bağımsız konumlandırıldığı tasarımları ön plana çıkarmıştır. Evlere yakın konumda olan ahır ve merekler, eve kısa mesafede de olsa bağımsız konumlandırılmasının dışında planlama kurgusu açısından Erzurum gelenekseline benzer özellikler yansıtmaktadır (**Görsel 49-52**).

Görsel 49-50. Oltu/Obayayla Köyü, Oltu/Yolboyu Köyü'nde evden ayrı konumlandırılan ahır ve merek

Görsel 51-52. Uzundere/Çağlayanlı Köyü ve İspir/Yedigöl Köyü'nde evden ayrı konumlandırılan ahır ve merak

Kuzey ilçe arazi yapısının Doğu Karadeniz arazisine benzemesi sebebiyle evler yamaçlarda konumlandırılmıştır. Arazi kaynaklı kot farkı ise evlerin zemin katında dolgu katına sebep olmuş, bu da farklı cephelerde farklı kat sayıları görünümünü sağlamıştır (**Görsel 53-55**). Erzurum'un merkez ve diğer ilçelerinde bu durum yoktur ve evler genellikle derin temeller kazılarak düz zeminde konumlandırılmıştır. Düz zeminde konumlandırılan evlerin üst katlarına ulaşım genellikle iç mekanda bulunan ahşap merdivenlerle sağlanmışken, kuzey ilçelerde harici dış merdivenlerin kullanıldığı durumları da gerektirmiştir.

Görsel 53-54-55. Erzurum Yaşar İkizler (Köşklü & Kındılığ, 2018: 686) ve İspir Fikriye Ceylan evlerinde araziye göre konumlandırma

Erzurum ve kuzey ilçelerin evlerinde malzeme kullanımı ve yapım tekniklerinde de farklılıklar görülmektedir. Soğuk iklim sebebiyle dışa kapalı yaşam, Erzurum ve soğuk olan diğer ilçelerde evlerde kullanılan malzemenin taş ve tuğla ağırlıklı olmasını gerektirmiştir. Köşelerde kesme taş, aralarda moloz taşların kullanıldığı duvar örgülerinde bağlayıcı olarak çamur ya da kireç harcı kullanılmıştır (Gündoğdu, 1996: s. 29). Malzeme seçiminde bölgeden elde edilen karataş, boztaş ve kamber taşı tercih edilmiştir. Depreme dayanıklı olması açısından oldukça kalın tutulan alt katların üzerinde bulunan katlarda ise tuğla ya da moloz taş kullanımı ön plandadır. Erzurum evlerinin karakteristik özelliklerinden biri olan duvarlar arasındaki yatay hatlar ise duvarda esnekliği sağlamaya yönelik olması açısından depreme karşı alınan diğer bir önlemdir (**Görsel 56-60**) (Yurttaş & Özkan & Köşklü & Tali & Okuyucu & Geyik & Kındılığ, 2008: 266).

Görsel 56-57-58-59-60. Erzurum merkezde bulunan Hanağasıgilin evi (Kayserili, 2011: 165), Abdulhamit Bey Konağı (Köşklü & Tali, 106) ve Kemal Algur Evi (Köşklü & Önal, 2017: 38) ve aslına uygun restore edilmiş evleri ile kale çevresindeki yerleşim (Palandöken Gazetesi, 2023)

Kuzey ilçelerde bulunan evlerde taş malzeme yine ağırlıklı olarak kullanılan malzemedir. Fakat üst katlarda dışa açılan balkon ya da teras özellikli mekânlarda ahşabın daha yoğun kullanıldığı görülmektedir (**Görsel 61-63**). Kuzey ilçelerde görülen Doğu Karadeniz etkili duvar örgü teknikleri olan "bağdadi" (**Görsel 64-66**), "göz dolma", "muska dolma" gibi yapım sistemleri (Başkan, 2008: 44; Karpuz, 1991: 116) yöresel bir kimlikle karşımıza çıkmaktadır (**Görsel 67-70**).

Görsel 61-62-63. Uzundere Kirazlı, Çağlayanlı (Mehmet Örnek) ve Dikyar (Tahsin Okur) köylerinde ahşabın yoğun kullanıldığı üst katlar

Görsel 64-65-66. Uzundere Kirazlı ve Dikyar Köyü (Mehmet Ali Arslan) ile İspir ilçe merkezinde (Mehmet Ali Adem) bağdadi örgü

Görsel 67-68-69. Artvin/Arhavi Şenköy Kenan Erol Evi (Kültür Portalı, 2023) Rize (Engin Algül, 2023) ve Uzundere/Dikyar (Tahsin Okur) (Önal, 2020: 510) köyünde göz dolma tekniği ile yapılan duvar örgüsü

Görsel 70. Karadeniz Evlerinde Duvar Örgü Teknikleri (Başkan, 2008: 59)

Sonuç

Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Erzurum, kültürel birikimi ve günümüze ulaşmış maddi kültür varlıkları açısından zengin veriler sunan kentlerden biridir. Çoğunluğu XIX. ve XX. yüzyılda mimariye kazandırılmış geleneksel evleri ise sivil mimari birikiminin bütün özelliklerini ortaya koymaktadır. Karasal iklimin etkili olduğu Erzurum'un merkez ve diğer ilçelerine ait konutlarında yere gömülü tandır ve tandır evi mimarisinin zemin katlarda belirleyici olduğu, ahır ve merak gibi müştemilat birimlerinin konuta yakın konumlandırıldığı, yatay düzlemde genişleyen geleneksel plan kurgularının benimsendiği mesken mimarisi ön plandadır. Kuzeyde yer alan ilçelerde ise engebeli arazi sebebiyle çok katlı olarak kurgulanan dikey yapılar, ılıman hava sebebiyle dışarıda konumlandırılan tandırlar, sebze-meyve yetiştiriciliği için sınırlandırılan alanlar ve bahçe mimarisi planlamayı belirleyen ana değişkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumu kuzey ilçelerin iklim, arazi yapısı, yapı malzemesi ve ihtiyaçlarının paralelliği hususunda Doğu Karadeniz Bölgesi'ne çok daha benzer özelliklere sahip olmasıyla açıklamak mümkündür.

Zemin katlarının plan özellikleri tandırevlerine göre şekillendirilen Erzurum'un geleneksel evlerinde üst katların düzenlenişi hemen hemen kentin tümünde benzer planlamaya sahiptir. Ulaşımın zemin

katta konumlandırılan bir merdiven ile sağlandığı üst katlar, sofa ve sofaya açılan odaları ile gelenekselin izini sürmektedir. Erzurum'un istisnai uygulamaları haricindeki bütün merkez ve ilçe evlerinde oda düzenlenişinde bir ailenin bütün ihtiyaçlarını karşılayacak dizayn esas alınmıştır. Kapı açıklığının her iki kenarında konumlandırılan yüklük-dolap ve gusülhane birimleri, kapının karşısına denk gelecek şekilde açılan pencereler, pencerenin ön kısmındaki duvarın boydan boya oturma alanı olarak dizayn edildiği makat/seki uygulamaları, duvarlarda insan elinin yetişeceği yükseklikteki raf ve sergenleriyle merkez ve bütün ilçeler dahil geleneksel iç donatı elemanları kullanılmıştır.

İklimin farklılaşmasıyla gerekli hale gelen diğer değişiklikleri; çatı tipleri, ambarların form ve konumlandırılışı ile yakalayan kuzey ilçelerin konutlarında genellikle üst katlarda daha fazla kullanılan ahşap malzeme de bölgenin getirisi olarak karşımıza çıkmakta ve Erzurum'un merkez ve diğer ilçelerinden ayrılan bu özelliklerinin Doğu Karadeniz evlerine benzerliği ile anlamlı hale gelmektedir.

Sonuç olarak; doğayla, insanla ve çağlar boyu süren deneyimlerle kazanılmış mimarlığın ürünü olan bu konutlar, iklim ve topoğrafyanın yanı sıra gelenek-görenekler, dini inançlar, sosyal çevre ve ekonomik koşullarla şekillendirilmiştir. Plan kurgusu farklılaşsa da tandır geleneğinin varlığı ile Erzurum gelenekselinin sürdürüldüğü bu evlerde iklimin ve arazi yapısının farklılaşmasıyla beraber Doğu Karadeniz sivil mimarisinin özellikleri daha çok hissedilmektedir. Hem Doğu Anadolu hem Doğu Karadeniz izleri taşıyan bu evler, bulunduğu bölgenin ayırıcı özelliklerini yansıttasının yanı sıra işlevsel odaları, eksiksiz iç donatı elemanları ve yardımcı müstemilat birimleriyle fonksiyonel "Türk Evi" mimarisinin de önemli verilerini sunmaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Geleneksel Konut Mimarisinde İklim ve Topoğrafyaya Bağlı Farklılıkların Erzurum İli Kuzey İlçeleri Üzerinden Değerlendirilmesi" başlıklı makalenin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Akın, G. (1991). Tüteklikli örtü geleneği: Anadolu cami ve tarikat yapılarında tüteklikli örtü. *Vakıflar Dergisi, (XXII)*, 323-354.
- Akın, G. (1996). Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun geleneksel mimarlığında iki tarihsel ev tipi: bindirme kubbeli ve tüteklikli evler. *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşmeler, Habitat II*, (s. 248-256), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Akpınar Külekçi, E. & Bulut, Y. (2013). Erzurum ili Oltu ilçesi ve yakın çevresi ekoturizm potansiyelinin SWOT analiz yöntemi ile belirlenmesi, *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 14(1)*, 1-12.
- Akurgal, E. (1982). Anadolu Türk mimarisinde konut, *Anadolu Uygarlıkları, (V)*, 870- 874, İstanbul: Phoenix Yayınları.

- Alparslan, E. (2009). *Oltu taşı işlemeciliği ve yörede üretilen ürünlerin bazı özellikleri*, [Yayınlanmamış doktora tezi], Ankara Üniversitesi.
- Başkan, S. (2008). Geleneksel Doğu Karadeniz evleri, *Erdem Dergisi*, (52), 41-90.
- Demir, N. (2004). Trabzon ve yöresinde serenderler, *Erdem Dergisi*, 14(41), 99-118.
- Eldem, S. H. (1954). *Türk evi plan tipleri*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Engin Algül. (2023, Ocak 24). Rize'nin Geleneksel Mimarisi. http://rizingelenekselmimarisi.blogspot.com/2011/08/r-izenin-geleneksel-mimarisi-konut-ve_13.html
- Erzurum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2023, Ocak 10). <http://erzurum.ktb.gov.tr>.
- Güteryüz, M. & Ertürk, Y. (1999). Erzurum iline bağlı Pazaryolu ilçesindeki elma bahçelerinin mevcut durumu ve geliştirilmesi, *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 30(2), 143-148.
- Gündoğdu, F. (2008). İspir ekonomisine genel bir bakış ve potansiyel yatırım alanları, *İspir- Pazaryolu Tarih, Kültür ve Ekonomi Sempozyumu (26- 28 Haziran 2008) Bildirileri*, 177-184, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gündoğdu, H. (2010). Genel özellikleriyle Erzurum evleri, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 0(3), 27-37.
- Güneysu Kaymakamlığı. (2023, Ocak 24). Tarihi Rize Evleri ve Serenderler, <http://www.guneysu.gov.tr/tarihi-evler>.
- İzбірak, R. (2001). *Türkiye (I)*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Karadeniz Kültür Envanteri. (2023, Ocak 24). Serender-Tescilsiz. <https://karadeniz.gov.tr/serender-tescilsiz/#prettyPhoto>.
- Karpuz, H. (1984). *Türk İslam mesken mimarisinde Erzurum evleri*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Karpuz, H. (1991). Trabzon evlerinin mimari özellikleri, *Türk Halk Mimarisi Sempozyumu (Konya: 5-7 Mart 1990) Bildirileri*, 115-123, Ankara: Ofset Repromat Matbaası Yayınları.
- Karpuz, H. (2007). *Erzurum ve kültür mirası paneli*, İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları.
- Kayserili, A. (2011). *Erzurum şehrinin kültürel coğrafyası (maddi kültür öğelerine göre)*, [doktora tezi], Atatürk Üniversitesi.
- Kayserili, A. (2014). *Erzurum şehrinin kültürel coğrafyası (maddi kültür öğelerine göre)*. (Yayın No. 1036) [doktora tezi, Atatürk Üniversitesi], Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

- Köşklü, Z. & Kındıgılı, M. L. (2018). Geleneksel Erzurum Evlerine bir Örnek: Yaşar İkizler Evi, *TAED-Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi-Journal of Turkish Researches Institute*, (63), 685-704.
- Köşklü, Z. & Önal, R. Ç. (2017). Erzurum/İspir Yedigöl köyünde bulunan geleneksel evler, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (38), 177-195.
- Köşklü, Z. & Tali, Ş. (2007). Geleneksel Erzurum evlerinde tandirevi (mutfak) ve mimarisi, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Dergisi*, (11), 97-111.
- Köşklü, Z. (2005). Eski Erzurum mutfağında tandır: yapılışı, kullanımı ve Doğu Anadolu'daki yeri üzerine, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 155-178.
- Küçükerman, Ö. (2007). *Kendi mekânının arayışı içinde Türk evi*, İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları.
- Kültür Portalı. (2023, Ocak 16). Tarihi Erzurum Evleri. <https://www.kulturportali.gov.tr/medya/fotograf/fotodokuman/8486/erzurum>
- Milliyet Gazetesi. (2023, Ocak 10). <https://www.milliyet.com.tr/egitim/haritalar/erzurum-haritasi-erzurum-ilceleri-nelerdir-erzurum-ilinin-nufusu-kactir-kac-ilcesi-vardir-6311222>
- Önal, R. Ç. (2017). Erzurum-İspir ilçesinde geleneksel ev mimarisi, *XX. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (Sakarya: 02-05 Kasım 2016) Bildirileri, (II)*, 743-760.
- Önal, R. Ç. (2020). Erzurum/Uzundere İlçesi Dikyar Mahallesi'nde bulunan geleneksel evler, *Tarih Boyunca Anadolu ve Gürcistan İlişkileri Uluslararası Uzundere Sempozyumu (Erzurum: 27-29 Ekim 2018) Bildirileri*, 391-413. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Örnek, R. Ç. (2015). *Erzurum/İspir ilçesinde geleneksel ev mimarisi*, [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], Atatürk Üniversitesi.
- Özkan, H. (2012). Geleneksel Erzurum evlerinde kırlangıç örtünün kuruluşu ve son kırlangıç örtü ustası Sırrı Alacakanat, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (28), 19-37.
- Palandöken Gazetesi. (2023, Ocak 24). Erzurum kalesi restorasyon çalışmalarında sona gelindi. https://www.palandokengazetesi.net/erzurum-kalesi-restorasyon-calismalarinda-sona-gelindi_36867.html (Erişim: 24.01.2023)
- Sağlam, T. (2019). *Geleneksel Erzurum evleri, restorasyonları ve ev yaşantısı*, [doktora tezi], Atatürk Üniversitesi.
- Türkiye Kültür Portalı. (2023, Ocak 24). Kenan Erol Evi ve Serenderi – Artvin. <https://kulturportali.gov.tr/turkiye/artvin/kulturenvanteri/kenan-erol-evi-ve-serenderi>

Ünal, R. H. (1994). Erzurum mimari-evler, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (XI), s. 329-330, İstanbul.

Verep, B. & Turan, D. & Mutlu, C. (2022). Karataş Deresi (Pazaryolu-Erzurum)'nin bazı hidrobiyolojik, hidrolojik ve fizikokimyasal su kalitesi özellikleri, balık faunası ve hidro-elektrik santral projelendirilmesi açısından değerlendirilmesi, *Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi*, 12(2), 712-724.

Yavuz, F. (2008). İspir ve Pazaryolu'nun ekonomik kalkınması üzerine düşünceler, *İspir- Pazaryolu Tarih, Kültür ve Ekonomi Sempozyumu (26- 28 Haziran 2008) Bildirileri*, 171-176, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yurttaş, H. & Özkan, H. & Köşklü Z. & Tali, Ş. & Okuyucu, D. & Geyik, G. & Kındıgılı, M. L. (2008). *Yolların, suların ve sanatın buluştuğu şehir Erzurum*, Ankara: Kariyer Matbaacılık.

Extended Abstract

Climate and climate-dependent dynamics that affect societies' socioeconomic status have been determining factors in terms of shaping housing spaces throughout history. The variation in flora and land structure caused by climate and topography has had a direct impact on the type of materials obtained from the environment, the exterior facade and cover coat elements designed according to temperature and precipitation rate, the source of living, and the types of outhouses positioned alongside the houses, and architectural activities have been designed according to these variable components from the past to the present.

Since the geography of Anatolia, where climate-based differences are observed between regions, is influenced by three main climatic zones (Mediterranean, Black Sea, and Continental) where climatic elements such as temperature, humidity, precipitation, pressure, and wind vary, and intermediate climatic zones where transitions between these main climates are observed, residential architecture is naturally diversified by considering these parameters. Erzurum, in the Eastern Anatolia Region, is one of the provinces that provide important data on Anatolia, where regional differences are observed. While the city center and the districts located in the eastern, western, and southern parts of the city are in the cold and harsh continental climate zone, the northern districts (Pazaryolu, İspir, Uzundere, Oltu, and Olur) bordering Rize and Artvin provinces have the characteristics of the Continental-Black Sea transition climate. This study focuses on the differences and similarities between the traditional houses in the center of Erzurum and the houses in the northern districts of Erzurum, the research area, in order to determine how the differences arising from climate and land structure affect housing architecture.

Climate and terrain directly affect the living sources of the people living in the region, and human beings shape both their housing and the units related to their housing in this direction. The availability of cultivated land in the districts of the research area is much more limited than in other districts of Erzurum, but the longer summer period in this microclimate area has ensured that the economy is largely dependent on agriculture. In this sense, fruit and vegetable production is intensive in the valley villages surrounding the Çoruh Valley, Tortum Creek, and Tortum Lake, whereas family animal husbandry, which naturally produces cheese and butter, has also developed in the mountain villages due to a lack of cultivable land. So, while the central and other districts of Erzurum required horizontal architecture, the northern districts favored vertical and scattered architecture.

While intensive animal husbandry in the center of Erzurum and other rural districts required the locals to locate their barns and haystacks close to their houses, the agriculture in the northern districts often resulted in houses being bounded by a garden wall and turned into orchards to meet the vegetable needs of the households. While

monumentality was abandoned, and small-sized and need-based tandoori roofs located outside the houses in order to use the land most effectively became prominent. While the tandoori houses in the center are equipped to meet all the needs of a family, in the northern districts, only their functionality is taken into consideration. Furthermore, stoves called *pekmezlik* (molasses stoves) are located right next to the tandooris for making local products such as molasses and *pestil*, which are obtained from vegetable and fruit cultivation in the northern districts.

In Erzurum's traditional houses, where the plan features of the ground floors are shaped according to the tandoori houses, the layout of the upper floors is similar in almost all parts of the city. The upper floors, accessed via a staircase on the ground floor, continue the tradition with a sofa and rooms that open to the sofa. Aside from some exceptional practices, all central and district houses in Erzurum are based on a design that meets all of the requirements of a family-in-room layout. Traditional interior reinforcement elements were used in the central and all districts, such as the cupboard, closet, and bathing cubicle positioned on both sides of the door opening, the windows opened to face the door, benches in front of the wall facing the window designed as a full-length sitting area, and the shelves and exhibits on the walls at a height that people can reach.

Flat roofs are known to be preferred in houses in central Erzurum so that snow can be easily shoveled. However, the roof forms of the houses have been changed in order to dry local products such as dried mulberry, dried apple, dried plum, and dried fruit roll-up, which are obtained as a result of agriculture in the northern districts and the effect of mild weather. The roofs of the houses were sloped and had spaces to be suitable for ventilation, and these spaces were planned to allow the drying of crops by laying them on the ground. Another change in the housing of the northern districts was made due to the need for large warehouses for storing the produce, and as a precaution against humidity and heat, *serender-type* (an architectural structure typical of the Central and Eastern Black Sea, which can be seen in rural areas) warehouses, which are common in the Black Sea region, were used. It is understood that a very different form of use emerged from the small flour warehouses inside the tandoori houses in Erzurum and the granaries in the cellars under the branches. While the houses in the northern districts, which have more topographically rugged terrain, have similar features to the houses on the Eastern Black Sea in terms of positioning on sloping land, it is clear that the houses in central Erzurum, which have a plain feature, are positioned on flat ground by digging deep foundations. The fact that the northern districts have easier access to wood materials in terms of material supply has led to more intensive use of wooden architecture in the houses, while stone materials are predominant in the houses in central Erzurum. Construction systems such as "*bağdadî*," "*göz dolma*," and "*muska dolma*," which are Eastern Black Sea effective wall knitting techniques seen in the northern districts, are another feature that is seen with a local identity.

As a result, these houses, which are the product of architecture developed by nature, human beings, and the experiences of ages, have been shaped by climate and topography, as well as traditions, customs, religious beliefs, social environment, and economic conditions. Although the plan design differs, the characteristics of the Eastern Black Sea civil architecture are felt more with the differentiation of the climate and terrain structure in these houses, where the Erzurum tradition is maintained with the presence of the tandoori tradition. These houses, which have traces of both Eastern Anatolia and the Eastern Black Sea, not only reflect the distinctive features of the region but also provide important data on functional "Turkish House" architecture with their functional rooms, complete interior equipment elements, and auxiliary outhouses.

Geliş Tarihi / Received Date
25.01.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date
08.03.2023

Mecâz ve Kinâye Üslûbunun Kur'ân'daki İzdüşümleri: Hicr Sûresi Özelinde Bir İnceleme

*The Reflections of the Metaphor and the Allusion Style in the Holy Qur'an: An
Examination in Particular of the Surah of Hijr*

Mustafa HATİPOĞLU¹

Öz

Bu makale beyân ilminin kapsamında kabul edilen mecâz kavramını ele alan giriş bölümü hariç istiâre, mecâz-ı mürsel ve kinâye olmak üzere üç ana başlıktan oluşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde mecâzın kavramsal çerçevesi çizilmiş ardından sırasıyla istiâre, mecâz-ı mürsel ve kinâye unsurlarının izahına geçilmiştir. Çalışmanın odak noktasını bahsi geçen unsurların Hicr sûresi özelinde örneklendirilmesi oluşturacaktır. Bu bağlamda öncelikle mecâz ve kinâye unsurlarının Kur'ân metninde kazandığı yan anlama mercek tutan belli sayıdaki örneğe yer verilecektir. Ardından her bir örnekteki edebî sanatın gerçekleşme şekline yönelik bir çözümleme denemesine yer verilecektir. Sonrasında tespit edilen edebî sanata zemin olan lafzın temel anlamıyla beyân üslûbunun etkisiyle kazandığı yan anlama ilişkin izah ve değerlendirmelerde bulunulacaktır. Nihayetinde tespit edilen yan anlamın âyete kazandırdığı anlam boyutuna işaret edilecektir. Bu yönde yapılacak bir çalışmayla bir yandan Kur'ân'ın eşsiz üslûbu diğer yandan manaya kazandırdığı vüsat gözler önüne serilmiş olacaktır. Ez cümle çalışmada beyân ilmini teşkil eden istiâre, mecâz-ı mürsel ve kinâye unsurlarının ana hatlarıyla Hicr sûresi özelinde örneklendirilmesi ve anlamla irtibatının ortaya koyulması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân-ı Kerim, Mecâz, İstiâre, Hicr sûresi.

Abstract

This article consists of three main headings: istiarah, majaz al-mursal and kinayah, except for the introductory section that deals with the concept of majaz, which is accepted within the scope of bayan. In the introductory part

¹ Öğr. Gör., Ordu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Ordu/TÜRKİYE, E-mail: meynir63@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1891-4866

of the study, the conceptual framework of the majaz was drawn, and then respectively the elements of istiarah, majaz al-mursal and kinayah were explained. The mentioned elements in the Surah al-Hijr will be on the exemplification of the focus of the study. In this context, first of all, a certain number of examples that concentrate on the connotation of the elements of majaz and kinayah in the text of the Holy Qur'an will be given. Then, an analysis attempt will be made about the realization of the literary art in each example. Following this, an explanation and evaluation will be made regarding the basic meaning of the word, which is the basis of the identified literary art, and the connotation it gains under the influence of the style of bayan. Finally, it will be pointed out that the connotation that has been determined gives meaning to the verse. Such a study in this direction will reveal the unique style of the Qur'an on the one hand, and on the other hand, the extent of its meaning on the other. In summary, in the study, it is aimed to exemplify the elements of istiarah, majaz al-mursal and kinayah, which constitute the al-ilm (science field) al-bayan, in the context of Surah of Hijr and to reveal their connection with meaning.

Keywords: Tafsir, The Qur'an, Majaz, İstiarah, Surah Hijr.

Giriş

Bilindiği üzere belâgat ilmi beyân, meânî ve bedî' olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın mihrini ise beyân ilminin muhtevasını teşkil eden mecâz ve kinâye üslûbu oluşturacaktır. Mecâz kavramı, ج-و-ز (c-v-z) kök harflerinden mastar ya da ism-i mekân olup lügatte "bir yeri yürüyerek geçmek, geçit yeri, geride bırakmak, geçme zamanı, yol katetmek" anlamlarıyla yer almaktadır (el-Cevherî, 1987, c. III/871-872; Râgıb el-İsfehânî, 1961, 211-212; İbn Manzûr, 1993, c. V/326; ez-Zemahşerî, 1998, c. I/155; Âsım Efendi, 2013, c. III/2459). İstilahta mecâz, "hakiki ve mecâzî mana arasında bir alâka (Hakiki manadan mecâzî manaya intikali sağlayan ittisâldir/münasebettir. Bkz. Bolelli, 2009, 83) ve hakiki manayı kastetmeye engel bir karineden (Bolelli, 2009, 83) ötürü vazolunduğu manadan farklı bir manaya hamledilmesi mümkün olan lafız" şeklinde tarif edilmektedir (Sekkâkî, 1987, 359; el-Cürçânî, 1992, 66; el-Meydânî, 1998, c. II/218; Bolelli, 2009, 82-83; Hacımüftüoğlu, 2001, 109). Hakikatin karşıtı olan mecâz kavramının sözlük ve istilâhî anlamına ilişkin iki farklı kullanıma sahip olduğu ifade edilebilir. Sözlük anlamına uygun olarak mecâz "bir şahsın bir yerden başka bir yere geçmesi" şeklinde somut, terim anlamı esas alındığında ise "bir sözcüğün bir anlamdan başka bir anlam boyutuna geçmesi" şeklinde soyut bir kullanımı karşıladığı dile getirilmektedir (Bulut, 2004, 65). Ancak iki farklı kullanım alanına sahip olmakla beraber aralarındaki anlam irtibatı daima mevcuttur. Nitekim lafız ancak temel anlamını taşımasına engel olabilecek karine veya karinelerin bulunmasıyla hakikat boyutundan mecâz boyutuna taşınabilmektedir. Bir başka ifadeyle her kelimenin dil ailesinin doğal bir unsuru olarak doğuştan kesp ettiği zâhirî bir anlamı bulunmaktadır. Ancak kelimeler doğuştan kazandıkları temel anlamlarına ilave olarak zamanla yan anlamlar da kazanmaktadır (Aksan, 2015, c. III/180). Cürçânî'nin (ö. 471/1078) "Vazolunduğu mana dışında kullanılan her lafız mecazdır (el-Cürçânî, 1992, 66)." şeklindeki mecâz tarifinin bu nevi bir kabulü ifade ettiği düşünülmektedir. Bazı belâgatçılara göre mecâz, beyân ilminin bütününi teşkil etmektedir. Bunun yanı sıra belâgatta ve fesâhatte mecâzın hakikatten daha öncelikli ve etkili bir kullanım olduğu genel kabule mazhar olmuştur. Öyle ki bazı durumlarda mecâzî ifadeler insanı tabii

özelliklerinden soyutlayarak farklı âlemlere sevk edebilmekte; cimriyi cömert, korkak bir kişiyi kahramana dönüştürebilmektedir (Ali es-Sağır, 1999, 61).

Mecâz mevzu bahis olduğunda değinilmesi gereken kavramlardan biri de hakikattir. Aslında mecâzın mefhûm-u muhalifi olan hakikat, beyân ilminin ilgi alanında olan bir kavram değildir. Ancak mecâzın anlaşılabilmesi ve boyutlarının ortaya koyulabilmesi için hakikat kavramı da beyân ilminin kapsamında değerlendirilmiştir (Hacımuftüoğlu, 1992, 6/22). Bu bağlamda mecâz kapsamında değerlendirilen bir sözcüğün temel anlamının belirlenmesi cümledeki kullanımı esnasında kazandığı yan anlamın tespiti açısından kilit bir role sahiptir. Bir başka deyişle bir sözcüğün hakikat ya da mecâz olma özelliğini belirleyen unsur dildeki kullanımıdır. Mecâz, hakikatin bir fer'î olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle her mecâzın bir hakikat zemininin olması elzemdir (Durmuş, 2003, 28/218). Lügatte “gerçek, sabit, sağlam, doğru olmak, gerekmek” anlamlarıyla (el-Cevherî, 1987, c. IV/1460; İbn Manzûr, 1993, c. XIV/49-55; Abdülhamîd Ömer, 2008, c. I/531-533) yer alan “hakikat” sözcüğü, terim olarak “lafzın vazolunduğu manada kullanılması” şeklinde tarif edilmektedir (Sekkâkî, 1987, 359; Zerkeşî, 1957, c. II/254; Süyûtî, 1974, c. III/120; Bolelli, 2009, 82; Demirci, 2001, 80).

Kur’ân-ı Kerim’de yer alan sözcüklerin büyük çoğunluğunun hakiki anlamıyla vazolunduğu hususunda herhangi bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Hâl böyle olmakla beraber Kur’ân’da hakiki mananın dışında mecâzî unsurların ve kinâî anlatımın varlığı da birçok âlim tarafından bir realite olarak kabul edilmektedir. Zira Arap örfünde geniş bir kullanım alanı bulunan mecâzî beyân üslûbu Arapçanın övünç kaynağı kabul edilmektedir (İbn Raşîk, 1981, c. I/265). Bu kabulden hareketle Kur’ân’da mecâzî beyân unsurlarının varlığını kabul etmemek bir bakıma onun güzelliklerinin yarısını yok saymak anlamına gelecektir (Zerkeşî, 1957, c. II/255; Süyûtî, 1974, c. III/120).

Belâgat âlimlerinin kahir ekserisine göre mecâz hakikatten, kinâye üslûbu da sarîh ifadeden daha etkili bir anlatım tarzını ifade etmektedir (el-Cürçânî, 1992, 471; Sekkâkî, 1987, 412). Bunun yanı sıra İslâm düşünce geleneğinde dilde mecâzın varlığı hususunda herhangi bir fikrî ayrılık bulunmazken, Kur’ân’da mecâzın imkânı noktasında âlimler arasında bazı görüş ayrılıklarının varlığı göze çarpmaktadır. Ancak genel olarak Kur’ân’da mecâzın mevcudiyeti noktasında hâkim bir kanaatin bulunduğunu ifade etmek mümkündür. Öte yandan Kur’ân-ı Kerim, dilin kullanılma keyfiyeti açısından değerlendirildiğinde devrin en kudretli Arap şâirlerini âciz bırakan bir belâgat şaheseri olarak da kabul edilmektedir. Bu cümleden hareketle Kur’ân’da mecâzî beyân unsurlarının bulunmaması söz konusu olsaydı onda hazf, te’kid ve kıssaların tekrarı gibi hususların bulunmaması gerektiği ifade edilmiştir (Zerkeşî, 1957, c. II/255; Süyûtî, 1974, c. III/120).

Bu çalışmada beyân ilminin unsurlarından istiâre, mecâz-ı mürsel ve kinâye sanatları konu edinilmiştir. Öncelikle bu üç beyân unsurunun Hicr sûresi özelinde tespit edilmesi, ardından nazım ahengine ve anlama tesir eden yönlerine ilişkin izah ve değerlendirmelerde bulunulması hedeflenmektedir.

İstiâre

Lügatte “ödünç almak, eğreti alınan şey, bir şeyden faydalanmak için ödünç istemek ve bir şeyi yerinden kaldırmak” gibi (İbn Manzûr, 1993, c. IV/618-619; et-Tehânevî, 1996, c. I/156; Âsım Efendi, 2013, c. III/2212; Bolelli, 2009, 90) anlamlarla yer alan istiâre ıstılahta “hakiki mana ile mecâzî mana arasındaki müşâbehet (benzerlik) alâkasından ötürü teşbihe mübâlağa ve yorum gücü katmak amacıyla bir sözcüğün manasını geçici olarak ödünç alıp başka bir sözcük için kullanmak” şeklinde tarif edilmektedir

(İbn Raşîk, 1981, c. I/270; Zerkeşî, 1957, c. III/419; Süyûtî, 1974, c. III/148-149; el-Hâşimî, 1999, 258; el-Meydânî, 1998, c. II/229; Bolelli, 2009, 90). İstiâre, alâkası müşâbehet olan bir mecâz çeşidi olup daha çok teşbihle ilişkili bir sanattır (Atîk, 1985, 175). Bu cümleden mecâzın istiâreden daha kapsamlı olduğu anlaşılmaktadır. Bir başka ifadeyle her istiâre mecâzdır ancak her mecâz istiâre değildir. İstiâre üslûbunda hakiki mananın anlaşılmasına engel olan bir karinenin bulunması zorunludur. Karine olarak isimlendirilen bu belirteç bazen lafzî bazen de kelâmın siyâkından anlaşılabilen hâlî/manevî bir işarettir (Atîk, 1985: 179). Cümlede müşebbeh (benzeyen), müşebbehün bih (benzetilen) ve vechü's-şebeh (ortak vasıf) olmak üzere üç unsurun açıkça zikredildiği durumda icra edilen edebî sanat "teşbih" olarak isimlendirilmektedir. Ancak teşbih amacıyla cümlede müşebbehin zikredilip müşebbehün bihin hazfedilmesi durumunda gerçekleşen edebî sanat "istiâre" olarak kabul görmüştür (Ali es-Sağîr, 1999, 60). İstiâre sanatının, müsteâr (ödünç alınan lafız/terkip), müsteârun minh, (kendisinden ödünç alınan) ve müsteârun leh (kendisine ödünç alınan/ödünç alınma amacı) olmak üzere üç tarafı bulunmaktadır (Süyûtî, 1974, c. III/150). Mecâz üslûbunun bir çeşidi olan istiâre bir bakıma vechü's-şebeh (teşbih yönü) ve iki tarafından (müşebbehin-müşebbehün bihin) biri hazfedilmiş teşbih sanatının bir başka icra şeklidir. Bununla beraber istiâre, mecâz türünden olduğu için teşbihten daha belîğ bir anlatım üslûbunu ifade etmektedir (Süyûtî, 1974, c. III/120; Abbas, 2007, 163; el-Hâşimî, 1999, 258). Zira teşbihte müşebbehin ve müşebbehün bihin zikredilmesiyle anlamın gücünü göstermek üzere amaçlanan "mübalağaya" bir sınır çizilmiştir. Oysa istiâre üslûbunda bu yönde bir sınırlandırma bulunmamaktadır. Öte yandan iki taraftan birinin hazfedilmesi, hazfedilen ile cümlede ibkâ edilen tarafın aynı özelliklere sahip olduğunu da göstermektedir. Bu durumda ödünç alınan ile yeni bir anlam boyutuna kavuşan lafzın ilk anlamından sıyrıldığını gösteren bir karinenin bulunması elzemdir. Buna göre istiâre, karinesi müşâbehet (benzerlik) olan bir mecâz çeşididir. Böylece istiâreli anlatıma kıymet atfeden cihetin, ödünç alan ile ödünç alınan arasındaki alâka zemini olduğu daha da belirginleşecektir. Zira "ortak vasıf" denilen şey bağlantıyı sağlayacak güçlülükte bir alâka olarak zaten temelde mevcuttur (Yavuz, 2006, 107).

Buraya kadar aktarılan malumattan sonra istiâre üslûbunun Hicr sûresi özelinde örneklendirilmesine geçilecektir.

Örnek 1: ﴿كَذٰلِكَ نَسْلُكُ فِي قُلُوْبِ الْمُجْرِمِيْنَ﴾ "İşte onu (Kur'an'ı) inkârcıların kalplerine böyle yerleştiririz." (Hayreddin Karaman vd., 2012, Hicr 15/13) âyetinde yer alan "نَسْلُكُ" ifadesinin istiâre sanatına zemin olduğu kabul edilmektedir (er-Radî, 1984, 135). Nitekim temel anlamı dikkate alındığında "selk/سَلَكٌ" sözcüğünün "bir şeyi başka bir şeyin içine zorla sokmak" şeklinde tezahür eden somut bir kullanımı karşılamak üzere vazolunduğu görülecektir (Râgıb el-İsfehânî, 1961, 421; İbn Manzûr, 1993, c. X/442-443). Ancak bahsi geçen âyette "selk/سَلَكٌ" sözcüğüyle "bir şeyin başka bir şeyin içine yerleştirilmesi/sokulması" şeklinde ortaya çıkan somut anlam kastedilmemektedir. Mezkûr lafızdaki istiâre üslûbunun çözümlenmesine gelince müsteâr (ödünç alınan) ifadenin seleke/سَلَكٌ,

müstârun minhin (kendisinden ödünç alınanın): Bir şeyin bir şeye sokulması/إِسْلَاكُ الشَّيْءِ فِي الشَّيْءِ
müsteârun lehin (kendisi için istiâre edilmiş olan): Kur'ân'ın kalplere zorla sokulması/إِيْلَاجُ الْقُرْآنِ فِي
شَكْلِهَا şeklinde tezahür edeceğini ifade etmek mümkündür. Bu çözümlemeden hareketle bahsi geçen
âyetin anlamı şu şekilde takdir edilebilir: “Mücrimler istemese ve bundan ötürü göğüsleri daralsa da
'Kur'ân'ı' onlara duyurmak suretiyle kalplerine zorla ulaştırırız (Şerif er-Radî, 2016, 136; İbn Âşûr, 1984,
c. XIV/24).” Bu ifadeden mücrimlerin irâdî herhangi bir tercihlerinin bulunmadığı ve “Kur'ân'ın”
kalplerine zorla ulaştırılması/sokulması şeklinde bir anlamın tezahür edeceği anlaşılmaktadır (er-Radî,
1984, 136; ez-Zemahşerî, 1987, c. III/400). Böylece belâğî bir üslupla bir yandan müsteâr (ödünç
alınan) ifadenin güzelliği metnin içinde hissettirilirken diğer yandan teşbihin hissettirilmemesi yönüyle
de Kur'ân'ın engin tasvir ve mana yüklü mecâzî unsurları gözler önüne serilmiştir. Öte yandan bahsi
geçen âyette mücrim olarak tavsif edilenler Kur'ân'ın ilk muhatapları olan Mekkeli müşriklerdir. Bahsi
geçen “selk/سلك” sözcüğüyle, Kur'ân onlara yüksek bir perdeden ve katî bir ifadeyle tebliğ edilmesine
rağmen buna inanmamakta ısrar ettikleri anlaşılmaktadır. Yine inkâr etme ve istihzâî tavırlarına
rağmen aleyhlerine delilin sabit olması için Kur'ân onlara defalarca işittirilmiş ve adeta “ipin iğne
deliğine sokulması” gibi akıllarına ve idrak melekelerine sokulmuş olmaktadır (İbn Âşûr, 1984, c.
XIV/24-25; ez-Zuhaylî, 1997, c. XIV/17). Böylece belâğî bir ifadeyle Allah Teâlâ'nın ileri sürdükleri
mesnetsiz mazeretlerini ellerinden aldığı bütün berraklığıyla ortaya çıkmaktadır.

Örnek 2: ﴿وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا مِّنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ لَقَالُوا إِنَّمَا سُكَّرَتْ أَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَّسْحُورُونَ﴾ “Onlara
gökten bir kapı açsak da oradan yukarı çıksalar, yine de herhâlde gözlerimiz perdelendi, hatta bize
büyü yapılmış olmalı!’ derler.” (Hicr 15/14-15) âyetinde yer alan “سُكَّرَتْ” ifadesinin şeddeli (سُكَّرَتْ) ve
şeddesiz (سُكَّرَتْ) her iki kırâate (Bahsi geçen kelimeyi İbn Kesîr, meçhul formuyla ve kâf'ın (ك) tahfiifiyle
“سُكَّرَتْ” şeklinde; O'nun dışındakiler ise kâf'ın (ك) teşdidiyle “سُكَّرَتْ” şeklinde okumuştur (ed-Dimyâtî,
2008, c. II/174-175) göre istiâre sanatına zemin olduğu ifade edilmektedir (er-Radî, 1984, 136; el-
Hafâcî, c. V/285; ed-Dervîş, 2009, c. V/228). Bahsi geçen âyette yer alan “sekera/سَكْرَة” fiiline ilişkin
şunlar ifade edilebilir: Kaynaklarda “sekera/سَكْرَة” fiilinin temel anlamının Arapların “سَكَّرْتُ الشَّيْءَ”
sözüne dayandığı aktarılmaktadır. Bu kullanım esas alındığında cümlenin anlamı “o şeyin süregelen
akış yolunu kestim” şeklinde gerçekleşmektedir. Yine “سَكَّرْتُ الْمَاءَ” “suyun akış yolunu kestim”
şeklindeki bir kullanım da temel anlamla ilintilidir. Bunun yanı sıra Araplar şiddetli bir fırtınadan sonra
rüzgârın hızının ya da esintisinin kesilmesini betimlemek üzere “سَكَّرْتُ الرِّيحَ” ifadesini kullanmaktadır
(er-Radî, 1984, 136; el-Ferrâ, c. II/86; Semîn el-Halebî, 1986, c. VII/149). Bütün bu aktarılan bilgilerin

ışığında bahsi geçen lafızdaki istiâre üslûbunda müsteâr (ödünç alınan) ifade: sekera/سَكْرَة, müstârun minh (kendisinden ödünç alınan): Bir şeyin akış yolunun kesilmesi/سَكْرَةُ الشَّيْءِ müsteârun leh (kendisi için istiâre edilmiş olan): Gözlerin perdelenmesi/سَكْرَةُ الْأَبْصَارِ şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Böylece ﴿سَكْرَتُ أَبْصَارِنَا﴾ ifadesinin mecâzî beyân üslûbunda kazandığı yan anlam şu şekilde tezahür etmektedir: “Görüş alanımızda bir engel çıktı ve gözlerimizin eşyanın özüne muttali olmasına, onların aslî şekil ve suretleriyle görünmesine engel olundu (er-Radî, 1984, 136; Şerif er-Radî, 2016, 136-137).” Âyetin ilk muhatapları olan Mekkeli müşrikler bu sözleriyle tıpkı suyun akış yolunun kesilip akmasına engel olunması gibi gözlerine bir perde çekildiği ve hakikate vâkıf olmalarının engellendiğine işaret etmek istemişlerdir (Ma'mer b. Müsennâ, 1961, 347; er-Radî, 1984, 136; ez-Zemahşerî, 1987, c. III/401).

Örnek 3: ﴿وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنزِّلُهُ إِلَّا بِقَدْرِ مَعْلُومٍ﴾ “Her şeyin hazineleri sadece bizim katımızdadır ve biz oradan belirli bir ölçüye göre indiririz (Hicr, 15/21).” âyetindeki altı çizili ifadelerin istiâre sanatına zemin olduğu kabul edilmektedir (es-Sâbûnî, 2010, c. II/602; ed-Dervîş, 2009, c. V/231). Bahsi geçen ayette yer alan “خَزَائِنُهُ” sözcüğü “خَزَائِنٌ” kelimesinin çoğul formu olup ism-i mekân veznindedir. “Hazâin/خَزَائِنٌ” sözcüğü ism-i mekân formuyla kıymetli şeylerin saklandığı yer anlamına gelmektedir. İlgili sözcük bir anlamda kıymetli eşyaların saklandığı kasaları ve onlardan istenildiğinde, istenildiği kadar almaya hazır hâlde bulundurulması durumunu ifade etmektedir (ed-Dervîş, 2009, c. V/231). Temel anlamıyla âyette vaz olunan anlam karşılaştırıldığında bu ifadede Allah Teâlâ'nın kudretini gösteren bir “temsîl” olduğu görülecektir (Ebû's-Suûd Efendi, 1997, c. V/72; el-Hafâcî, c. V/287). Şevkânî (ö. 1250/1834) “hazinelere/خَزَائِنُهُ” ifadesinde takdir edilen her şeye Allah'ın gücünün yettiğini gösteren bir “temsîl” olduğunu zikretmektedir. Bu durumda mana “Allah takdir edilen her şeye muktedir ve mâlik olduğu için onları dilediği ölçüde ademden/yokluktan varlık alanına çıkarır.” şeklinde gerçekleşecektir (eş-Şevkânî, 1993, c. III/152). İbn Âşûr (ö. 1973) bu ifadedeki istiâre üslûbundaki müşebbeh ile müşebbehün bihi şu şekilde izah etmektedir: Burada faydalı şeylerin yaratılması müşebbeh, yerin altında saklı bulunan hazinelerin ise müşebbehün bih olması mümkündür. Müşebbehün bihin varlığına onun levâzımı (bir parçası) olan “hazinelere/خَزَائِنُهُ” ifadesiyle işaret edilmiştir (İbn Âşûr, 1984, c. XIV/36). Ebu's-Suûd Efendi'nin bahsi geçen ifadedeki istiâre üslûbunun gerçekleşme şekline yönelik ifadeleri dikkat çekicidir. Ona göre Allah Teâlâ'nın ezeli ilmiyle her şeyi kuşatan kudreti hasr (sınırlandırma) amacıyla insanların bilgisinin dışında kalan ve yerin altında saklı bulunan hazinelere benzetilmiştir. İnsanların çok arzu etmelerine, ona şiddetle ihtiyaç duymalarına ve yaratılmaya hazır halde bulunmasına rağmen keşfedilmek ya da yeryüzüne çıkmak için Allah Teâlâ'nın hikmetinin gerektirdiği bir zaman dilimini beklemektedir. Allah Teâlâ'nın iradesi keşfedilmesi yönünde

tecelli ettiği anda yerin altında saklı bulunan hazineler gün yüzüne çıkartılır (Ebü's-Suûd Efendi, 1997, c. V/72). Böylece Allah'ın ezeli bilgisinde bulunan ve iradesinin tecelli ettiği anda keşfedilen “hazineler/حَزَائِنُ” ifadesi istiâre üslûbuyla onun kudretini ve otoritesini gösteren bir “temsîl” keyfiyetine kavuşmuştur. Zemahşerî de bahsi geçen ayette yer alan “hazineler/حَزَائِنُ” ifadesinde istiârenin bir çeşidi olan “temsîlî” anlatımın bulunduğu kanaatindedir. Buna göre anlam şu şekilde tezahür etmektedir: “Kulların istifade ettiği ne varsa biz onu yaratmaya, ortaya çıkarmaya ve onu nimet olarak vermeye kadiriz. Bunu da ancak kulların maslahatına uygun olan belli bir miktarla veririz.” Böylece zikri geçen âyette yer verilen “hazineler/حَزَائِنُ” ifadesinin zihinde uyandırdığı yan anlam, takdir edilen her şeye Allah'ın gücünün yettiğini göstermesi bakımından bir “temsîl” keyfiyetine kavuşmuş olmaktadır (ez-Zemahşerî, 1987, c. II/574). Buraya kadar aktarılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere bahsi geçen istiâre üslûbunda “müşebbehün bih” farklı durumlardan derlenerek mürekkep bir zemin üzerine bina edilmiştir. Nitekim Zemahşerî'nin de ifade ettiği üzere Allah'ın gücü, kudreti; bir başka deyişle otoritesi istiâre üslûbuyla “eşyanın kendisine emaneten konulduğu ve hikmetinin gerektirdiği kadar çıkarılan bütün hazinelere” benzetilmektedir (es-Sâbûnî, 2010, c. II/602).

Örnek 4: ﴿وَأَرْسَلْنَا الرِّيَّاحَ لَوَافِحٍ﴾ “Biz, rüzgârları aşılamağı olarak gönderdik”(Hicr, 15/22.) ayetinde belîğ bir istiâre sanatının icra edildiğı belirtilmiştir (er-Radî, 1984, 136; İbn Âşûr, 1984, c. XIV/70; ed-Dervîş, 2009, c. V/231). Bahsi geçen âyette yer alan levâkih (لَوَافِحٍ) sözcüğü “aşlamak ve döllemek” anlamındaki likâh (لِقَاحٌ) kökünden türemektedir. Mezkûr âyette çoğul formuyla yer alan levâkih (لَوَافِحٍ) kelimesinin tekil formuna ilişkin iki görüş bulunmaktadır. Her iki görüşe göre de istiâre üslûbunun gerçekleştiğı ifade edilebilir. Birinci görüşe göre levâkih (لَوَافِحٍ) lâkiha (لَاقِحَةٌ) kelimesinin çoğuludur (ez-Zebîdî, c. VII/91-92). Bu kökün tekil formu dikkate alındığında yağmur yüklü bulutlar için “رِيحٌ لَافِحٌ” kelimesi kullanılırken yağmur getirmeyen bulutlar için ise “رِيحٌ عَقِيمٌ” ifadesi kullanılmaktadır. İbn Âşûr yağmurun meydana gelmesine sebep olan nemli rüzgârları betimlemek üzere levâkih/لَوَافِحٍ ifadesinin ödünç (istiâre) alındığını dile getirmektedir (ed-Dervîş, 2009, c. V/295; İbn Âşûr, 1984, c. XIV/37). Kurtubî (ö. 671/1273) rüzgârın levâkih (لَوَافِحٍ) ifadesiyle betimlenmesini suyun, toprağın, bulutların, iyiliklerin ve güzelliklerin membaı olmasına bağlamaktadır (el-Kurtubî, 1964, c. X/15). Buraya kadar aktarılan bilgilerden hareketle istiâre üslûbunun çözümlenmesini şu şekilde yapmak mümkündür: Müsteâr: Döllenme/لِقَاحٌ, müetârun minh: Döllenmiş dişi deve/لَاقِحَةٌ, müsteârun leh: Rüzgârlar/الرِّيَّاحُ olmaktadır. Buna göre bitkileri ve bulutları aşılması için sevk edilen rüzgârların erkek devenin erlik suyunu taşıyan döllenmiş deveye benzetildiğini ifade etmek mümkündür. Bu nevi bir benzetme ise en güzel

temsillerden ve en etkili teşbihlerdendir (er-Radî, 1984, 136; İbn Âşûr, 1984, c. XIV/37). İkinci görüşe göre levâkih (لَوَاقِح) kelimesinin tekil formu mülkiha (مُلْكِيهَا) şeklinde gelmektedir. Ebû Ubeyde (ö. 209) tahfiften dolayı mîm (م) harfinin hafzedildiğini aktarmaktadır. Mülkiha (مُلْكِيهَا) sözcüğü ism-i fâil formuyla "dölleyici" anlamına gelmektedir (Ma'mer b. Müsennâ, 1961, c. I/348). Bu te'vile göre rüzgârlar bulutu aşlayan konumunda kabul edilmektedir. Böylece Kur'ân'ın beyân üslûbuyla "buluta nispetle rüzgârlar, yavruların vücuda gelmesine sebep olan erkek deveye benzetilerek" son derece etkili ve belîğ bir ifade gücü gözler önüne serilmiştir (Şerif er-Radî, 2016, 138).

Örnek 5: ﴿لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ﴾ "(Ey Peygamber!) Hayatına yemin olsun ki! Onlar

sarhoşluklarında bocalayıp duruyorlar." (Hicr, 15/72.) âyetinde yer alan "يَعْمَهُونَ" fiilinin istiâre

üslûbuna zemin olduğu kabul edilmektedir (er-Radî, 1984, 137). A-m-h (ع-م-ه) kök harflerinden

türeyen bu fiil hayretten dolayı ve yönünü bulma hususunda tereddüt yaşayan bir insanın durumunu tavsif etmektedir (el-Ferâhîdî, c. I/110; ez-Zeccâc, 1988, c. III/184; Râgıb el-İsfehânî, 1961, 588; İbn Manzûr, 1993, c. XIII/519). Ayrıca ilgili fiil hidâyet yolundan ayrılma anlamındaki "şaşkınlık ve tereddüt hâli" gibi durumları karşılamak üzere de kullanılmaktadır. İsim formunda ameh/عَمَهُ "هُوَ أَنْ لَا يَعْرِفُ" gibi durumları karşılamak üzere de kullanılmaktadır.

İsim formunda ameh/عَمَهُ "هُوَ أَنْ لَا يَعْرِفُ" gibi durumları karşılamak üzere de kullanılmaktadır.

İsim formunda ameh/عَمَهُ "هُوَ أَنْ لَا يَعْرِفُ" gibi durumları karşılamak üzere de kullanılmaktadır.

İsim formunda ameh/عَمَهُ "هُوَ أَنْ لَا يَعْرِفُ" gibi durumları karşılamak üzere de kullanılmaktadır.

İsim formunda ameh/عَمَهُ "هُوَ أَنْ لَا يَعْرِفُ" gibi durumları karşılamak üzere de kullanılmaktadır.

İsim formunda ameh/عَمَهُ "هُوَ أَنْ لَا يَعْرِفُ" gibi durumları karşılamak üzere de kullanılmaktadır.

İsim formunda ameh/عَمَهُ "هُوَ أَنْ لَا يَعْرِفُ" gibi durumları karşılamak üzere de kullanılmaktadır.

İsim formunda ameh/عَمَهُ "هُوَ أَنْ لَا يَعْرِفُ" gibi durumları karşılamak üzere de kullanılmaktadır.

İsim formunda ameh/عَمَهُ "هُوَ أَنْ لَا يَعْرِفُ" gibi durumları karşılamak üzere de kullanılmaktadır.

İsim formunda ameh/عَمَهُ "هُوَ أَنْ لَا يَعْرِفُ" gibi durumları karşılamak üzere de kullanılmaktadır.

İsim formunda ameh/عَمَهُ "هُوَ أَنْ لَا يَعْرِفُ" gibi durumları karşılamak üzere de kullanılmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'de birçok ayette küfür, inkâr, nifak, kin ve hırs gibi menfi duygu ve inanç zehabına kapılıp maddî ve mânevî hakikatleri göremeyen insanlar mânevî "körlük" (Bakara 2/18; Arâf 7/179, 197) ile nitelendirilmiştir. Bu durumda fiilin vazolunduğu gerçek anlamı ile yan anlamı arasındaki alâka, yönü bulma hususunda yaşanan tereddüdü ifade eden "şaşkınlık" hâlidir. Bahsi geçen âyette

cehaletlerinde, inkârlarında ve dalâletlerinde ısrar eden Mekkeli müşrikler, sarhoşluk bataklığında çırpınan ve bocalayan kişiye benzetilmektedir (er-Radî, 1984, 137). İbnü'l-Cevzî (ö. 751/1350) zikri geçen ifadenin muhatabının Lût kavmi olmasını da imkân dâhilinde görmektedir. Allah Teâlâ bu âyette livâta (eşcinsellik) olarak isimlendirilen sapkınlığı “sekr/سَكْرٌ” fiiliyle nitelendirmektedir. Bu durumda bilinen anlamıyla sarhoşluk ile livâta olarak isimlendirilen cinsî sapkınlığın arasındaki ortak alâka, aklın fonksiyonlarını ve idrak melekesini dumura uğratmasıdır (ez-Zemahşerî, 1987, c. II/585; İbnü'l-Cevzî, 2008, 651).

Örnek 6: ﴿فَانتَقَمْنَا مِنْهُمْ وَأَحْمَأَ لِيَامًا مُّبِينٍ﴾ “Biz onların da cezasını verdik. Bu iki şehir bilinen bir yol üzerindedir” (Hicr 15/79) âyetinde altı çizili ifadeyle istiâre sanatının icra edildiği dile getirilmiştir. Bahsi geçen âyette yer alan “لِيَامًا مُّبِينٍ” ifadesi “لِبَطْرِيقٍ وَاضِحٍ” “bilinen bir yol” takdirindedir. İmâm/إِمَامٌ sözcüğü isim formunda kendisine “tâbi olunan” anlamına gelmektedir. Tarîk/طَرِيقٌ sözcüğünü karşılamak üzere imâm/إِمَامٌ isminin istiâre üslûbuyla ödünç alınması “kendisine uyulması ve takip edilmesi” cihetiyledir (ez-Zemahşerî, 1987, c. II/586; İbn Âşûr, 1984, c. XIV/72; ez-Zuhaylî, 1997, c. XIV/59). Nitekim tarîk/yol bir yere ulaşmanın aracıdır. Yolcu da gideceği yere varıncaya kadar ona tabi olmak durumundadır. Bu cümleden hareketle müşebbehün bihin (benzetilen) müşebbehin (benzeyen) yerine zikredildiği ifade edilebilir (ed-Dervîş, 2009, c. V/259). Buraya kadar aktarılanlar malumattan sonra istiâre üslûbunun çözümlenmesini şu şekilde yapmak mümkündür: Müsteâr: İmâm/إِمَامٌ, müsteârun minh: Tarîk/طَرِيقٌ, müsteârun leh: Güzergahı/yolu takip etme/بِهِ الْإِئْتِمَامُ olup bu bağlantı ancak akılla kavranabilen bir durumu ifade etmektedir. Böylece müşebbehün bihin (benzetilenin) ismi müşebbehe (benzeyene) istiâre alınmak suretiyle Kur’ân’ın beyân üslûbunda “târîk” ve “imâm” sözcükleri arasındaki “cihetini bulma” ortak ilgisi merkeze alınarak son derece belîğ bir ifade gücü gözler önüne serilmiştir.

Örnek 7: ﴿لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ﴾ “Sakın onlardan bazılarına verdiğimiz geçici dünya nimetine göz dikme!” (Hicr 15/88) âyetinde istiâre sanatı bulunduğu ifade edilmektedir. Âyette yer alan med/مَدَّ sözcüğünün hakiki anlamı ziyâde/uzamadır. Mezkûr sözcük vücudun esnemesi ve uzaması anlamında da kullanılmıştır. Bu cümleden olarak “وَمَدَّ رِجْلَهُ فِي الْأَرْضِ” ifadeleri de zâhirî bir uzatma eylemine işaret etmektedir. Daha sonra ilgili sözcük hakiki anlamının yanında ziyadeyi kabul eden “her şey” için kullanılarak anlam genişlemesine uğramıştır. Böylece hem temel hem de yan anlam hüviyeti kazanan bu fiil “مَدُّ الْبَحْرِ، الْمَدُّ فِي الْعُمُرِ” (denizin uzaması/genişlemesi-ömrün uzaması)

ifadelerinde de görüldüğü üzere yaygın bir kullanım alanı elde etmiştir. Med/مَدُّ sözcüğü bahsi geçen âyette “göz dikmek ve bir şeyi büyük bir hırsıyla arzu etmek” eylemini ifade etmek üzere müsteâr olarak alınmıştır. Böylece göz dikme/مَدُّ الْعَيْنِ eylemi bir şeyi almak için elini uzatan kimsenin durumunu betimleyen bir yan anlam özelliğine kavuşmuştur (İbn Âşûr, 1984, c. XIV/82). Zikri geçen kelimenin temel ve yan anlam hususiyetleri göz önüne alınarak istiâre üslûbunun çözümlemesini şu şekilde yapmak mümkündür: Müsteâr: Göz dikme/مَدُّ الْعَيْنِ eylemi olup beş duyu organıyla hissedilebilmektedir. Nitekim göz dikme/مَدُّ الْعَيْنِ eylemi bir şeyi “temenni etmeyi” hisas ettirmektedir. Bu cümleden hareketle “dünya zinetine meyletme” durumunu karşılamak üzere göz dikme/مَدُّ الْعَيْنِ ifadesinin ödünç alındığı ifade edilebilir (İbn Atiyye, 2001, c. III/374). Müsteârın leh: Dünya meşgalesine dalma/الِإِنْتِشَاعُ فِي الدُّنْيَا olup bu bağlantı ancak akılla kavranabilen bir durumu ifade etmektedir (Abbas, 2007, 172). Bu nevi bir istiârede göz dikme eyleminin ilk anlamından sıyrılması ve kendilerine eş, mâl, evlat, makam gibi dünyalık nimet verilen kimselerin elindeki dünyalıklara “tamah etme” anlamına taşınmasıyla son derece belîğ bir ifade gücü tezahür etmiştir (ez-Zemahşerî, 1987, c. II/588).

Örnek 8: ﴿وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَاحْفَظْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾ “onlardan dolayı üzülme ve müminlere alçak gönüllü ol.” (Hicr 15/88) âyetinde istiâre sanatı icra edilmiştir (er-Radî, 1984, 138; İbn Âşûr, 1984, c. XIV/83; es-Sâbûnî, 2010, c. II/607; ed-Dervîş, 2009, c. V/265). Nitekim müşebbehün bih (benzetilen) unsur olan kuş/الطَّائِرُ hazfedilmiştir. Alçak gönüllü olma fiili muhtemel tehlikeleri bertaraf etmek amacıyla yavrularına kanat geren kuşa benzetilmiş, kuşun lâzımı olan kanat/جَنَاحٌ ve germek/احْفَظْ fiili, tevazu eylemine nispet edilmek suretiyle tevazu eylemi, kanat geren hayalî bir kuş suretinde betimlenmiştir (İzzüddîn b. Abdisselâm, 1999, 209; Durmuş, 2001, XIII/c. XIII/316-317). Bir başka deyişle yanındakilere rikkatle/incelelikle ve yumuşaklıkla muamele etmek “kanatları indirmeye” benzetilmiştir. Böylece müşebbehün bihin (benzetilenin) ismi müşebbehe (benzeyene) istiâre (ödünç) alınmak suretiyle son derece belîğ bir mecâzî beyân üslûbu icra edilmiştir (es-Sâbûnî, 2010, c. II/607; ez-Zuhaylî, 1997, c. XIV/67). Bahsi geçen âyette Allah Resûlü’ne müminlere karşı yumuşaklıkla muamele etmesi emredilmektedir. Öte yandan zikri geçen âyette yer alan “وَاحْفَظْ جَنَاحَكَ” ifadesi, temel anlamı “Kuş kanatlarını indirdi.” olan “حَفِظَ الطَّائِرُ جَنَاحَهُ” cümlesine benzetme yoluyla deyimsel bir kullanım özelliği de kazanmıştır. Böylece ilgili “temsîl” yaygınlaşarak tevâzu ve yumuşaklıkla davranma eylemini ifade eden dilsel bir kullanım zeminine kavuşmuştur. Zikri geçen âyette de görüldüğü üzere temel anlamından sıyrılarak yan anlam hüviyeti kazanan bu tür bir kullanım aynı zamanda şiddeti ve kabalığı

niteleyen “kanatları kaldırma” anlamındaki “رَفَعَ الْجَنَاحَ” lafzının karşıtı bir eylemi ya da muamele şeklini ifade eden bir anlam alanı da elde etmiştir (İbn Atiyye, 2001, c. III/74; İbn Âşûr, 1984, c. XIV/83).

Örnek 9: ﴿الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ﴾ “Kur’ân’ı parçalara ayırırlar.” (Hicr 15/91) âyetindeki i’dûn (عِضُونَ) kelimesinin tekili ‘ıdah (عِضَةٌ) şeklinde gelmektedir.(Bahsi geçen kelimenin hangi kökten türediğine ilişkin farklı görüşler ileri sürülmüştür. Kimi dil âlimine göre ‘ıdûn (عِضُونَ) kelimesinin tekili ‘ıdah (عِضَةٌ) şeklinde gelmektedir. ‘ıdah (عِضَةٌ) sözcüğü, ilgili kökten türediği varsayıldığında; “ع-ض-و-” / a-d-v” kök harflerinden olup mastarı ‘ıdve (عِضْوَةٌ) şeklinde gelmektedir. Kimine göre ise bu kelimenin aslı ‘ıdhe (عِضْهَةٌ) olup iki “ه” harfinin yan yana gelmesi istiskâle/dilde telaffuz külfetine sebep teşkil ettiğinden iki “ه/هـ” harfinden biri atılır ve kelime ‘ıdatün (عِضَةٌ) şekline dönüşür. Ferrâ (ö. 207) mezkûr sözcüğün Arap kullanımında “sihir” anlamına gelip “adh” (عِضَةٌ) kökünden türediği kanaatindedir. Dilci ve Kurrâ kimliğiyle maruf olan Kisâî (ö. 189/805) ilgili sözcüğün “bir çeşit dikenli ağaç” anlamına gelen ‘ıdah (عِضَةٌ) kökünden türediğini ileri sürmüştür. Geniş bilgi için bkz. el-Ferâhîdî, c. I/72; el-Cevherî, 1987, c. VI/2240-2241; İbn Manzûr, 1993, c. XIII/515-516; Ebû Hayyân, 1999, c. VI/481-482; Semîn el-Halebî, 1996, c. III/91-92). Bahse konu olan sözcüğün kök harfleri a-d-v (ع-ض-و) olup ‘ıdve (عِضْوَةٌ) onun mastar formudur. Buna göre ilgili kök dikkate alındığında ‘ıdah (عِضَةٌ) sözcüğü “عَضَيْتُ الشَّيْءَ عِضَةً” ifadesinde de görüldüğü üzere “bir şeyi parça parça yapmak” anlamına gelmektedir (el-Ferâhîdî, c. I/72; el-Cevherî, 1987, c. VI/2240-2241; Ebû Hayyân, 1999, VI/481-482). Mezkûr kökten türediği varsayıldığında “عِضِينَ” ifadesinde istiâre üslûbunun gerçekleşeceği dile getirilmiştir.(er-Radî, 1984, 138) İstiâreli ifade (müsteâr): ‘ıdve/عِضْوَةٌ ile kendisi için istiâre edilmiş olan (müsteârun minh): İnsan uzvu/عِضُو الْإِنْسَانِ arasında ortak nokta müsteârun leh (kendisi için ödünç alınan): Parçalara ayırma/عِضِينَ olup etkisi bakımından “Kur’ân’ın bir kısmını kabul edip bir kısmını inkâr etme” anlamını ifade etmek üzere daha belîğ ve etkili olduğunu ifade etmek mümkündür. Nitekim birçok müfessir bahsi geçen âyette yer alan “Kur’ân’ı parçalara ayırırlar” ifadesiyle Mekkeli müşriklerin ya da Ehl-i kitâbın kastedilmesini imkân dahilinde kabul etmektedir. Buna göre her iki grup Kur’ân’ı, tıpkı bölümlerine avrılmış organlar gibi kısımlara ve parçalara avırmıs: “siir”. “valan”. “sihir”. “kâhin sözü” ve “gecmisin

masalları" olduğunu iddia ederek inkâr etme yoluna gitmiştir (el-Ferrâ, c. II/92; et-Taberî, 2000, c. XVII/142-149; el-Cevzî, 2001, c. II/544-545; ez-Zemahşerî, 1987, c. II/589-599; İbn Kesîr, 1998, c. IV/549-550; el-Mâverdı, c. III/172; İbn Âşûr, 1984, c. XIV/86-87).

Örnek 10: ﴿فَاَصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ﴾ "Sana emredilen şeyi kafalarını çatlatırcasına açıkça

duyur ve müşriklere aldırış etme!" (Hicr 15/94) âyetinde yer alan "فَاَصْدَعْ" ifadesinin istiâre üslûbuna

zemin olduğu dile getirilmektedir (er-Radî, 1984, 138; Süyûtî, 1974, c. III/185; ed-Dervîş, 2009, c. V/364). İstiârenin gerçekleştiği "fesde'/فَاَصْدَعْ" fiili ص-د-ع (s-d-a) kök harflerinden türemiştir. Bu kök

lügatte "kırmak, parçalamak, yarmak" anlamında yer almakta olup daha çok "bir nesneyi ortasından ikiye ayırmak" şeklinde tezahür eden somut bir kullanımı karşılamaktadır (el-Cevherî, 1987, c. III/1241-1242; Râgıb el-İsfahânî, 1961, 478; İbn Manzûr, 1993, c. VIII/194; Âsım Efendi, 2013, c. IV/3406).

Bahse konu olan âyette ise "fesde'/فَاَصْدَعْ" fiilinin temel anlamında kullanıldığına işaret eden herhangi

bir alâka bulunmamaktadır. Bu izahtan hareketle zikri geçen "fesde'/فَاَصْدَعْ" fiilinin temel anlamından

sıyrıldığını; böylece hitapta ve kelimada kullanılmak suretiyle yan anlam hüviyetine kavuştuğunu ifade etmek mümkündür. Nihayetinde hitapta ve kelimada vazolunma keyfiyetine kavuşan "fesde'/فَاَصْدَعْ"

fiilinde belîğ bir istiâre üslûbunun icra edildiği görülmektedir. Nitekim "fesde'/فَاَصْدَعْ" fiilinin işaret

ettiği hakikat "belliğ/بَلِّغ: tebliğ et" takdirindedir. Burada manayı takviye ve tekit için ilgili tebliğ fiilinin

keyfiyetine ve muhtevasına zihinleri yönlendirmek üzere mecâzî beyân biriminin unsurlarından istiâre olan manaya geçilmiş; istiâre üslûbuyla "fesde'/فَاَصْدَعْ" fiili getirilmiştir.(Kılıç, 2014, 248) İstiâre

üslûbunun çözümlemesi şu şekilde yapılabilir: Müsteâr (ödünç alınan) ifade: Fesde'/فَاَصْدَعْ, müstârun

minh (kendisinden ödünç alınan): Camın kırılması/كَسْرُ الرَّجَاجَةِ, müsteârun leh (kendisi için istiâre

edilmiş olan): Cehrî olarak tebliğ/جَهْرًا التَّبْلِيغُ şeklinde gerçekleşmektedir. Bu üç unsur arasında tezahür

eden manadaki ortak ilgi duyurma, ulaştırma ve bildirmedir. Böylece tesiri ve etkisi bakımından davetin, tebliğin veyahut çağrının ansızın bir camın kırılmasının ruhlarda uyandıracığı tesire teşbihle

daha belîğ ve daha etkili bir anlatım üslûbu gerçekleşmektedir (Süyûtî, 1974, c. III/185; el-Hâşimî, 1999, 270; Kılıç, 2014, 249). Nitekim Kur'ân nazmındaki bu eşsiz ifade gücünün insanda yarattığı acziyet

hissinden ötürüdür ki bu ayeti işiten bir bedevi hemen secdeye kapanmış, nedenini soranlara ise "bu kelâmın fesâhatı sebebiyle secde ettim" dediği aktarılmaktadır (Süyûtî, 1974, c. III/185; Kılıç, 2014,

249). Bu nevi istiârede alâka, ortaya çıkan “etki” olup bu çıkarsamayı yapacak en önemli araç akıldır (el-Hâşimî, 1999, 270).

Öte yandan “yarmak/الصَّدْعُ” fiilinin Arap dilinde “ayırt etme/الْفَرْقُ” ve “ayırma/الفَصْلُ” fiilleriyle aynı manada kullanıldığı dile getirilmiştir (İbn Manzûr, 1993, c. VIII/195). Bu ifadeden hareketle sözünde isabet eden kişiyi betimlemek için “قَدْ طَبَّقَ الْمَفْصِلُ” “Sözü eklem yerine isabet ettirdi.” tabiri kullanılmaktadır. Aynı şekilde “فُلَانٌ يَفْصِلُ الْخُطَابَ” “Adam hitabı eklem yerine isabet ettirdi.” dendiğinde bununla “Kişinin hitapta hakikatleri dile getirmesi ve kapalı hususları vuzuha kavuşturması” kastedilmektedir (er-Radî, 1984, 138). “Fesde/فَصَّدَعُ” fiilinin bahsi geçen sözcüklerle ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda âyete “Sözü izhar et ve hak ile batılı ayırt edecek biçimde apaçık ortaya koy!” şeklinde bir anlam takdir etmek de mümkündür (er-Radî, 1984, 138; el-Cevzî, 2001, c. II/545; ez-Zemahşerî, 1987, c. II/590; er-Râzî, 1999, c. XIX/165). Bahsi geçen âyete bu nevi bir anlam takdiri, cehrî tebliğin başladığı zaman dilimine işaret etmesi bakımından da uygun düşmektedir. Nitekim birçok müfessire göre İslâm’a ağıktan davet bu ayetin nâzil olmasıyla başlamıştır (el-Ferrâ, c. II/94; ez-Zeccâc, 1988, c. III/186; et-Taberî, 2000, c. XVII/152; İbn Atiyye, 2001, c. III/375; ez-Zemahşerî, 1987, c. II/590; İbn Âşûr, 1984, c. XIV/88).

Mecâz-ı Mürsel

Mecâz-ı mürsel ıstılahta “bir kelâmın/sözün gerçek manasını düşünmeye bir engel bulunmasından ötürü benzerlik (müşâbehet) dışında tam bir alâka sebebiyle, başka anlamda kullanılması” şeklinde tarif edilmektedir (el-Hâşimî, 1999, 252; el-Meydânî, 1998, c. II/271; Bolelli, 2009, 144). Kelimelerin hakiki anlamlarından arındırılması keyfi bir tercih olmayıp bunun için makul bir gerekçenin bulunması elzemdir. Belâgat kitaplarında bu gerekçeler alâka olarak isimlendirilmekte ve mecâz-ı mürsel üslûbunun gerçekleşmesine imkân tanıyan birçok alâkaya yer verilmektedir. Mahalliyyet (bir yerin zikredilmesi ancak orada yaşayanların kastedilmesi) hâliyyet (bir yerde yaşayanların zikredilmesi ancak yerin kastedilmesi), sebebiyyet (bir şeyin yerine onun varlığına sebep olan şeyin zikredilmesi), müsebbebiyyet (bir şeyin kendisi değil de varlığına sebep olduğu şeyin zikredilmesi), cüziyyet (bir şeyin bir bölümünün zikredilip tamamının kastedilmesi), külliyyet (bir şeyin tamamının zikredilip bir kısmının kastedilmesi), kevnîyyet (geçmişteki durumu göz önünde bulundurmamak) evliyyet (gelecekteki durumu göz önünde bulundurmamak) vb. alâkalar bunlardan sadece birkaçıdır (Süyûtî, 1974, c. III/12-128; el-Hâşimî, 1999, 252-257; Bostancı, 2010, 41-64).

Şimdi bahsi geçen tanımdan hareketle Hicr sûresindeki mecâz-ı mürsel örneklerinin izahına geçilecektir.

Örnek 1: ﴿وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ﴾ “Biz hiçbir toplumu kendilerine gönderilen bir kitap olmadan helâk etmedik.” (Hicr 15/4) âyetinde altı çizili ifadede mecâz-ı mürsel üslûbunun icra edildiği dile getirilmiştir (es-Sâbûnî, 2010, c. II/602; ez-Zuhaylî, 1997, c. XIV/47). Mecâz-ı mürselin

gerçekleştiği bu ifadede alâka "mahalliyyet" olarak tezahür etmiştir. Buna göre âyette belli bir bölgenin yer ismi olan şehir/karye (mahal) zikredilmiş fakat orada yaşayanlar (hâl) kastedilmiştir (İzzüddîn b. Abdisselâm, 1999, 361). Nitekim ilgili âyette zikredilen helâk eyleminin bizatihi şehre isnâd edilmesi aklen imkânsız ve anlamsızdır. Zira teklife muhatap olmak için bilinçli ve irâdi bir tercihin olması zorunludur. Dağlardan, kayalardan, topraktan ve ağaçlardan meydana gelen bir kara parçasının helâk eylemine konu olması mümkün ve makul değildir. Öte yandan Kur'ân'ın beyân üslûbunda "içinde bulunduğumuz karyeye/şehre sor" (Yûsuf 12/82) âyetinde de görüldüğü üzere "mahalliyyet" alâkasının birçok örneği bulunmaktadır. Bu hususiyet ilgili ifadenin mecâza yorulmasını zorunlu kılmaktadır.

Örnek 2: ﴿وَإِنْ كَانَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ لَطَائِمِينَ﴾ "Eyke halkı da gerçekten zalimler topluluğuydu." (Hicr, 15/78) âyetinde altı çizili ifadenin mecâz-ı mürsel sanatına konu olduğu kabul edilmektedir. Nitekim ilgili ifade istiâre, teşbih ve kinâye sanatlarına imkân tanımamaktadır. Hakiki manaya hamledilmesi mümkün olmayan bu ifadede alâkası "hâliyyet" olan bir mecâz-ı mürsel sanatının icra edildiği görülmektedir. Bahsi geçen "eyke/أَيْكَةُ" sözcüğü genel kabule göre "iç içe geçmiş ağaçlar" anlamında kullanılmaktadır. Burada "ağaçlar" (hâl) zikredilmiş fakat "mekân" (mahal) kastedilmiştir (ed-Dervîş, 2009, c. V/259).

Örnek 3: ﴿قَالُوا أَوَلَمْ نُنْهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ﴾ "Seni el âlemi korumaktan menetmedik mi?" dediler. (Hicr 15/70) âyetinde altı çizili ifadede alâkası "umûm" olan mecâz-ı mürsel üslûbunun icra edildiği düşünülmektedir. El âlem olarak ya da insanlar olarak çevrilebilen "el-âlemîn/الْعَالَمِينَ" ifadesinin bütün insanlara şâmil olduğunu ifade etmek mümkündür. Ancak ilgili âyette yer alan ifadenin Lût kıssasına bakan yönüyle hem Kur'ân'ın hem de Hicr sûresinin genel bağlamı dikkate alındığında yeryüzündeki bütün insanları içine alacak şekilde anlaşılması makul görünmemektedir. Nitekim bu ifadeden Lût kavmiyle sosyal, siyasal, ticârî ya da herhangi bir beşerî münasebet içerisinde olan insanların kastedildiği çıkarımını yapmak daha makul görünmektedir (İbn Âşûr, 1984, c. XIV/67). Buna göre ilgili âyette bütün insanlar (umûm) zikredilmiş ancak Lût kavmiyle münasebeti olan insanlar (husûs) kastedilmiştir.

Örnek 4: ﴿قَالَ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ﴾ "Lût, 'işte benim kızlarım, (nikâh) yaparsanız' dedi." (Hicr 15/71) âyetinde altı çizili ifadede alâkası "husûsiyyet" olan mecâz-ı mürsel üslûbunun gerçekleştiği düşünülmektedir. Zikri geçen âyette yer alan "بَنَاتِي" ifadesinin zâhirine bakıldığında Hz. Lût'un kızları şeklinde anlaşılmaya müsait olduğu görülecektir. Ancak kaynaklarda Hz. Lût'un iki ya da üç kızı olduğu bilgisi yer almaktadır (er-Râzî, 1999, c. XVIII/379; Ebû Hayyân, 1999, c. VI/187; el-Kurtubî, 1964, c.

IX/76; İbn Âşûr, 1984, c. XII/127). Bu durum birçok müfessirin de belirttiği üzere Hz. Lût'un "işte benim kızlarım" ifadesiyle hem öz kızlarını hem de kavminin bütün kızlarını ve kadınlarını kastetmesini mümkün kılmaktadır. Nitekim müfessirlerin "her peygamber gönderildiği kavmin hükmen (manevi) babası" şeklindeki genel kabulü bu görüşü destekler mahiyettedir (ez-Zemahşerî, 1987, c. II/585; er-Râzî, 1999, c. XIX/155; el-Kurtubî, 1964, c. IX/76). Buna göre ilgili âyette "işte benim kızlarım" ifadesi zikredilmiş (husûs) ancak kavminin bütün kızları ve kadınları (umûm) kastedilmiştir.

Örnek 5: ﴿فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ﴾ "Öyleyse sen rabbini hamd ile tesbih et ve secde edenlerden

ol!" (Hicr 15/98) âyetinde alâkası "cüziyyet" olan mecâz-ı mürsel sanatı icra edilmiştir. Müfessirlerin çoğu "Secde edenlerden ol!" ifadesindeki secdeyle namazın kastedildiği kanaatindedir (ez-Zemahşerî, 1987, c. II/592; el-Kurtubî, 1964, c. X/63; İbn Âşûr, 1984, c. XIV/91). Kurtubî bu durumu kişinin namazda Allah'a en yakın olduğu anın secde hâli olmasına bağlamaktadır (el-Kurtubî, 1964, c. X/63). Böylece ilgili âyette namazın bir rüknü olan secde (cüziyyet) zikredilmiş ancak tamamı (külliyyet) kastedilmiştir.

Kinâye

يَكْنِي fiilinin mastar formu olan kinâye (كِنَايَة) lügatte "bir şeyi örtmek, açıkça söylememek, ima etmek ve gizlemek" gibi anlamlarla yer almaktadır (İbn Manzûr, 1993, c. XV/233). İstilahta ise "Aralarında herhangi bir açıdan ilişki bulunan bir sözün açık ifadesinin (tasrih) yerine mana için gerekli olan (lâzımî) lafzın konulması ya da hakiki ve mecâzî manaya ihtimalli olan lafzın daha çok mecâza hamledilmesi" şeklinde tarif edilmiştir (el-Cürcânî, 1992, 66; Sekkâkî, 1987, 401; et-Tehânevî, 1996, c. II/1384; el-Meydânî, 1998, c. II/135; Bolelli, 2009, 171). Tanımdan da anlaşılacağı üzere kinâye üslûbunda hakiki ve mecâzî mananın her ikisine hamledilmesi mümkün olsa da daha çok mecâzî mana amaçlanmaktadır. Bir başka deyişle hakiki manadan (lâzım) mecâzî manaya (melzûm) bir intikal söz konusudur. Kinâye üslûbunda istiâre sanatında olduğu gibi hakiki mananın alınmasına engel olacak herhangi bir karine bulunmamaktadır (Sekkâkî, 1987, 403). Bunun yanı sıra bir düşüncenin kinâye üslûbuyla ifade edilmesi (örtülü anlam) açıkça belirtilmesinden (tasrihten) daha fasih ve belîğ olduğu kabul edilmektedir (el-Cürcânî, 1992, 71; Sekkâkî, 1987, 472; es-Sa'îdî, c. III/555). Örneğin; bir kimse için "كثير الرَّمَادِ" "külü çoktur" dendiğinde bu sözden temel anlamına uygun olarak o kişinin evinde sobanın çok yandığı ve doğal olarak külünün çok olduğunu anlamak mümkündür. Ancak bu ifadeyle kastedilen asıl anlam kişinin cömert ve misafirperver olma özelliğidir (Durmuş, 2002, 26/34; Karakaya, 2019, 247). Bir başka ifadeyle "külün çokluğu" cömertlikten kinâyedir.

Hicr sûresinde kinâye üslûbuna şu âyetlerin örnek olarak verilmesi mümkündür:

Örnek 1: ﴿وَفَضَّلْنَا إِلَيْهِ ذَلِكَ الْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هَوَالَاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ﴾ "Ona (Lût'a) şu hükmümüzü vahyettik:

"Sabaha çıkarırken mutlaka onların ardı kesilmiş olacaktır." (Hicr 15/66) âyetinde "أَنَّ دَابِرَ هَوَالَاءِ"

"مُتَطَوِّعٌ" ifadesinin kinâye üslûbuna zemin olduğu kabul edilmektedir. Nitekim birçok müfessir "onların ardı arkası kesilmiş" anlamındaki altı çizili ifadenin "onları helâk etmekten" kinâye olduğu yönünde bir kanaate sahiptir (ez-Zemahşerî, 1987, c. II/585; İbn Âşûr, 1984, c. XIV/65; es-Sâbûnî, 2010, c. II/602; ez-Zuhaylî, 1997, c. XIV/47). Bahsi geçen âyette de görüldüğü üzere altı çizili ifadeyle temel anlamın kastedilmesi imkân dahilinde olmakla beraber kinâye üslûbuyla işaret edilen helâk durumudur. Böylece sarahaten ifade edilebilecek helâk eylemine "onların ardı arkası kesilmiş" şeklinde üstü kapalı olarak işaret edilmesiyle daha belîğ bir anlatım gücü ortaya çıkmıştır.

Örnek 2: ﴿وَالْأَرْضَ مَدَدْنَا هَا وَالْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ﴾ "Yeryüzünü de yaydık, oraya sağlam dağlar yerleştirdik, orada ölçüleri belli her türden ürünler bitirdik." (Hicr 15/19) âyetinde altı çizili ifadeye kinâye üslûbunun icra edildiğini dile getirmek mümkündür. Zira "مَوْزُونٌ" kelimesinin türediği v-z-n (و-ز-ن) sülâsî kökü lügatte "tartmak, değerini bilmek, dengeli olmak, takdir etmek" anlamlarıyla yer almaktadır. Kök anlamından hareketle demir, kurşun, bakır, altın, gümüş gibi madenler ile zirâî ve ticârî olmak üzere tartılmaya müsait olan tüm ürünler için vezene/ مَوْزُونٌ fiili kullanılmaktadır. (el-Cevherî, 1987, c. VI/2213-2214; İbn Manzûr, 1993, c. XIII/446-448). Râzî (ö. 606/1210) ilgili ifadenin "كَلَامٌ مَوْزُونٌ" şeklinde kullanıldığında bununla hitapta boş sözden, saçmalaktan uzak, ölçülü ve dengeli bir konuşma kastedildiğini zikretmiştir. Sanki bu nevi bir kullanım "kelamın" akıl ve hikmet terazisinde tartıldığına işaret etmektedir. Böylece "وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ" ifadesinin işaret ettiği mana selim aklın "her şeyin belli bir ölçüyle, hassas bir dengede ve maslahata uygun olarak yaratıldığına hükmetmesi" şeklinde tezahür etmektedir (er-Râzî, 1999, c. XIX/132; Ebü's-Suûd Efendi, 1997, c. V/71). Bütün bu izahlardan sonra zikri geçen âyette yer alan "مَوْزُونٌ" ifadesi, münasip ve orantılı olmaktan kinâyedir denebilir. Öte yandan ilgili ifadenin gerçek anlamını çağrıştırmakla beraber Kur'ân'ın beyân üslûbunda daha derin ve kapsamlı bir manayı ihsas ettirecek şekilde kullanıldığını ifade etmek mümkündür.

Örnek 3: ﴿قَالَ فَاحْرَجْ مِنْهَا فِرَائِكَ رَجِيمٍ﴾ "Allah, 'o halde defol oradan! dedi; artık kovuldun!" (Hicr 15/34) âyetinde altı çizili ifadenin kinâye sanatına zemin olduğu kabul edilmektedir. Beyân üslûbunun odaklandığı ifade olan "racîm/رَجِيمٌ" sıfat-ı müşebbehe vezninde ism-i mefuldür. Bahsi geçen kelimenin temel anlamı taşlamak olup "kovulmuş, lanetlenmiş, yalnız bırakılan, zan" gibi anlamlarda da kullanılmaktadır (Râgıb el-İsfehânî, 1961, 345; İbn Manzûr, 1993, c. XII/226-227). Kök anlamından hareketle Arap örfünde öldürülmek fiili için de "recm" sözcüğünün kullanıldığı ve öldürülmek istenen

kişinin canı çıkıncaya kadar taşlandığı ifade edilmiştir. Daha sonra her öldürülme eylemi için “recm” sözcüğünün kullanılması bir örf hâlini almıştır (İbn Manzûr, 1993, c. XII/226-227). İbn Âşûr “recm” sözcüğünün aşğılama ve küçük görme eylemi için de kullanıldığını dile getirmektedir. Nitekim İbn Âşûr’un da belirttiği üzere Araplar bu nevi bir kabulden hareketle küçük ve değersiz gördükleri kimselere bir tahkir ifadesi olarak taş atmayı adet haline getirmiştir. Zikri geçen ifadeler taş atma eyleminin kişinin toplumsal statüsünü gösteren bir hususiyete de işaret etmektedir. Kur’ân-ı Kerim’de de Allah’ın, meleklerin ve insanların nazarında şeytanın konumunu tayin eden “racîm” ifadesi kullanılmıştır. Bu durum onun konumunun kıyamete kadar hor ve hakir görülmek olacağı yönünde bir takdiri göstermektedir. Böylece Kur’ân’ın beyân üslûbunda “racîm” ifadesiyle şeytanın bozuk tıynetine ve hakir konumuna kinâye yoluyla işaret edilerek son derece belîğ bir ifade gücü sergilenmiştir.

Örnek 4: ﴿وَلَقَدْ نَعَلْمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرَكَ بِمَا يَقُولُونَ﴾ “Söyledikleri yüzünden göğsünün daraldığını muhakkak

ki biliyoruz.” (Hicr 15/97) âyetinde altı çizili ifadede belîğ bir kinâye üslûbunun icra edildiği dile getirilmektedir. “ضاق الشيء-يضيّق-ضيّقاً وضيّقاً” formlarıyla gelen fiilin mastarı olan d-y-k (ض-ي-ق)

sülâsî kökü lügatte “daralmak, sıkmak, kötü durum, zora girmek, cimri olmak, kederlenmek” gibi anlamlara gelmektedir (Râgıb el-İsfehânî, 1961, 513; İbn Manzûr, 1993, c. X/226-227). Terkipte yer alan “ضاق الشيء-يضيّق-ضيّقاً وضيّقاً” d-y-k (ض-ي-ق) kökünün semantiğine bakıldığında zû vüçûh/çok anlamlı

olduğu görülecektir. Örneğin; “ضاق الرجل/adam cimri oldu” denildiğinde bununla bir şahsın kişilik

özelliklerinden birine işaret edilmektedir. Yine “ضيقْتُ عَلَيْكَ الْمَوْضِعَ/alanımı daralttım” denildiğinde bu

nevi bir kullanımda somut bir daraltma anlamı ön plana çıkmaktadır. Mevzu bahis terkipte benzer bir anlamı çağrıştıran “ضِيقْتُ بِهِ دَرَعاً أَي ضَاقَ دَرْعِي بِهِ” cümlesinin iki versiyonunda da “Fena halde canım

sıkıldı.” anlamı ortaya çıkmaktadır. İsimler için “ضِيقٌ” sıfatlar için ise “ضِيقٌ” formu kullanılmaktadır (İbn

Manzûr, 1993, c. X/208). Bu ayırmadan hareketle Ferrâ, dayk/ ضِيقٌ formunun “مَا ضَاقَ عَنْهُ صَدْرُكَ”

“göğsünü daraltan şey” anlamında soyut; “الضِيقُ” formunun ise “مَا يَكُونُ فِي الَّذِي يَتَّسَعُ وَيَضِيقُ مِثْلُ الدَّارِ وَالنَّوْبِ”

ev ile elbise gibi genişlemeye ve daralmaya elverişli şeyler için kullanıldığını dile getirerek somut bir zeminde değerlendirmektedir (el-Ferrâ, c. II/115). Genişlik anlamındaki seah/سَعَةٌ mastarının karşıtı bir

konumu işgal eden dayk/ضِيقٌ mastarının Kur’ân’da farklı bağlamlarda birçok formunun yer aldığı

görülmektedir. Örneğin; Hûd sûresi 12’de ﴿وَضَائِقُ بِهِ صَدْرَكَ﴾; Şuarâ 13’te ﴿وَيَضِيقُ صَدْرِي﴾; En’âm 125’te

﴿وَلَا﴾; 118’de ﴿وَضَاقَتْ عَلَيْكُمْ الْأَرْضُ بِمَا رَحَّبَتْ﴾; Tevbe 25’te ﴿ضَيْقاً حَرَجاً﴾; Nahl 127’de ﴿وَلَا﴾

﴿تَكَ فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ﴾ şeklinde geçmektedir. Râgıb el-İsfahânî (ö. 502/1108) bütün bu formların "hüzünden" kinâye olarak kullanıldığını ifade etmektedir (Râgıb el-İsfahânî, 1961, 513-514). İbn Âşûr da الصَّدْرِ ضَيْقٍ/göğsün daralması terkinin "kederden ve hüzünden" kinâye olarak kullanıldığını kanaatindedir (İbn Âşûr, 1984, XIV/91). Bahsi geçen terkinin kinâye üslûbuna zemin olması bir yandan insanın içinde bulunduğu psikolojik durumu yansıtmaya diğeryandan fizyolojik bir rahatsızlığa işaret etmesi cihetiyledir. Bir başka ifadeyle bahsi geçen lafzın zımında hakikat manası bulunmakla beraber daha çok örtülü anlam arzulanmaktadır. Böylece anlama kıymet atfeden cihetin kinâye üslûbuyla söze dökülmesi, "hüzünlendi-kederlendi" şeklinde sarif ifadelerle kullanılmasından daha belif ve tesirli olduğu edebî zevki tatmış her akli selim tarafından teslim edilecektir.

Örnek 5: ﴿لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ﴾ "(Ey Peygamber!) Hayatın hakkı için onlar, sarhoşlukları içinde bocalıyorlardı." (Hicr 15/72) âyetinde yer alan altı çizili ifadenin kinâye üslûbuna konu olduğu kabul edilmektedir. Nitekim ilgili âyetteki kasem cümlesinin takdirini "أُقْسِمُ عَلَيْكَ بِتَعْظِيمِكَ رَبِّكَ" "Rabbini yüceltmen sebebiyle sana yemin ediyorum." şeklinde yapmak mümkündür. Bu şekilde bir takdir cümlesine imkân tanması, ilgili ifadenin tazimden kinâye olarak kullanıldığını işaret etmektedir (İbn Âşûr, 1984, c. XIV/68). Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'in ömrüne yemin etmesi bir bakıma onun şahsına yemin etmesidir. Ayrıca bu hususiyet Hz. Peygamber'in Allah katındaki engin konumunu ve değerini göstermektedir (el-Kurtubî, 1964, c. X/39; İbn Âşûr, 1984, c. XIV/68). İbn Kayyım el-Cevzî'nin *et-Tibyân fi Eymâni'l Kur'ân* adlı eserinde bu hususiyete ilişkin değerlendirmeleri dikkat çekicidir. O, öncelikle 'amr/عَمْرٌ kelimesinin ayn harfinin fethasıyla 'amr/عَمْرٌ ve dammesiyle 'umr/عُمْرٌ olmak üzere iki şekilde kullanıldığını ifade etmektedir. Bahsi geçen kelimenin her iki şeklinin de aynı anlama geldiğini dile getiren İbnü'l-Cevzî, Arap örfünde tahfiften/kolaylıktan ve dildeki deveranından ötürü kasem üslûbunda fethalı vechin daha çok tercih edildiğini aktarmaktadır (el-Cevzî, 2001, c. II/538). Ayrıca bu âyette yer alan kasem (لَعَمْرُكَ) ifadesiyle Hz. Peygamber'in hayatının kastedildiğini dile getirmektedir. (Bu yönde hâkim görüş bulunmakla beraber bahsi geçen âyette yer alan kasem ifadesiyle Hz. Lût'un kastedildiği de ileri sürülmektedir. Geniş bilgi için bkz. ez-Zemahşerî, 1987, c. II/585; er-Râzî, 1999, c. XIX/116; el-Beyzâvî, 1997, c. III/215; el-Merâğî, 1946, c. XIV/38). Zira Hz. Peygamber'in hayatının değerli ve şerefli olduğu hususu izahtan varestedir. Bu kabulden hareketle Hz. Peygamber'in hayatının bütün insanların hayatından daha ayrıcalıklı bir konumu haiz olması, yemin edilmeye en layık hayat olduğuna işaret etmektedir. Hz. Peygamber'in hayatının bütün insanların hayatından daha üstün olduğunda şüphe bulunmadığını dile getiren İbnü'l-Cevzî, onun sîretinde bulunan örnekliğin ve delillerin en büyük âyet olduğuyönündeki değerlendirmeleri dikkate değerdir. Nitekim İbn Abbâs'a dayandırılan rivâyete göre Allah Teâlâ Hz. Peygamber'den başka hiçbir peygamberin hayatına yemin etmemiştir (et-Taberî, 2000, c. XVII/118; İbn Atiyye, 2001, c. III/369; İbnü'l-Cevzî, 2008, 651). Bütün

bu gerekçelerden hareketle İbnü'l-Cevzî, Hz. Peygamber'in, ömrüne yemin edilmeye en layık kişi olduğu kanaatindedir (İbnü'l-Cevzî, 2008, 650-651). Öte yandan Kur'ân'da kalem/yemin üslûbuna yemin edilen şeyin değerini ve yüceliğini göstermek amacıyla da başvurulduğu kabul edilmektedir (Çetin, 2012, 214). Bu ifade bir şeyin ya da bir kimsenin azametini ve değerini göstermesi hususunda etkili bir anlatım tarzı olan kinâyeye üslûbuna başvurulduğunu ihsas ettirmektedir.

Sonuç

Kur'ân Arapça bir eserdir ve Arap dil ve edebiyatının bütün hususiyetlerini dilin imkânları çerçevesinde kullanmıştır. Bu bağlamda Kur'ân'da hakikat olarak ifade edilen sarîh lafızlara yer verildiği gibi istiâre, mecâz-ı mürsel ve kinâyeye olarak adlandırılan edebî sanat unsurlarına da yer verilmiştir. Öte yandan belâgat âlimlerince mecâzî beyân hakikatten, kinâyeye üslûbu sarîh ifadeden daha etkili kabul edilmiştir. Bu bağlamda mecâz ve kinâyeye sanatlarının Kur'ân'da varlığını yok saymak bir bakıma onun beyân üslûbunun büyük bir bölümünü yok saymak anlamına gelecektir.

Çalışmada beyân türlerinden istiâre, mecâz-ı mürsel ve kinâyeye üslûbunun Hicr sûresi özelinde somutlaştırılmasına çalışılmıştır. Seçilen örnekler öğelerine ayrılmak suretiyle beyân türlerinin örneklendirilmesi ve nazım ahengine olan etkisi gözler önüne serilmiştir. Bu bağlamda Mekkî dönemin ortalarında nâzil olan Hicr sûresinde ilâhî hitabın bir çeşidi olan beyân unsurlarının etkili bir şekilde kullanıldığını ifade etmek mümkündür. Sûrede özellikle istiâre üslûbundaki yoğunluk dikkat çekmektedir. Hicr sûresi özelinde ele alınan örnekler de göstermektedir ki istiâre üslûbuna konu olan lafızlar, Kur'ân'daki mecâzî anlatım tarzının etkisiyle semantik anlamından soyutlanarak farklı bir anlam boyutuna taşınmıştır. Bütün bu örneklerde gücünü ilâhî menşeli olma vasfından alan bir anlatım tarzının hâkim olduğu görülmektedir. Örneğin; “fesde’/فَصَدَّعَ” fiili “bir şeyin ortasından ikiye ayrılması” anlamına gelirken Kur'ân'ın beyân üslûbunda temel anlamından sıyrılarak kelimada ve hitapta kullanılma alanına kavuşmuştur. Buradan hareketle açıktan davetin başladığını beyân eden “bellîğ: بَلِّغْ”

ifadesinden daha etkili ve belliğ bir kullanım keyfiyetine kavuştuğu ifade edilmelidir. Nitekim müsteâr (ödünç alınan) ifadelerin güzelliği metnin içinde belliğ bir şekilde hissettirilirken diğer yandan teşbihin hissettirilmemesi ancak Kur'ân'ın mecâzî beyân üslûbuyla izah edilebilir.

Kur'ân'ın beyân üslûbunun bir yönünü teşkil eden mecâz-ı mürsel unsurunun Hicr sûresi özelinde istiâre üslûbuna nazaran daha az kullanıldığı görülmüştür. Ancak izah edilen örneklerde de görüldüğü üzere anlatıma bir zenginlik ve vurgu kazandırdığını dile getirmek mümkündür.

Çalışmada ele alınan sanatlardan biri de kinâyedir. Bilindiği üzere kinâyeye üslûbunda kısa ve özlü ifadelerle muhatabın zihin dünyasına tesir edilerek etkili bir anlatım tarzı hedeflenmektedir. Bu bağlamda Hicr sûresinde ele alınan örneklerde de görüldüğü üzere lafızlar gerçek anlamını çağrıştırmakla beraber Kur'ân'ın beyân üslûbunda daha derin ve kapsamlı bir manayı ihsas ettirecek şekilde kullanılmıştır.

Ez cümle Kur'ân, muhatabına mesajını bazen sarîh ifadeler üzerinden lafzî/literal anlamıyla verirken bazen de mecâz ve kinâyeye gibi sanat unsurlarının etkisiyle kazandığı yan anlam üzerinden vermektedir. Bütün bu unsurları onun zihin ve duygu dünyasına nüfuz etmenin bir aracı olarak kullandığını ifade etmek mümkündür.

Çalışmada makale düzeyinde bir sûre özelinde istiâre, mecâz-ı mürsel ve kinâye sanatlarının örneklendirilmesine ve anlamla irtibat boyutunun ortaya koyulmasına çalışılmıştır. Bu açıdan bakıldığında çalışma yeni ve özgün olup beşerî vasfını haiz olmasından ötürü de eksiklikleri barındırmaktadır. Ancak bundan sonra bu yönde yapılacak daha etkili çalışmalara bir basamak olması umulmaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Mecâz ve Kinâye Üslûbunun Kur'ân'daki İzdüşümleri: Hicr Sûresi Özelinde Bir İnceleme" başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Abbas, Fadl Hasan. *el-Belâğatü fînûnihâ ve efnânihâ: İlmü'l-beyân ve'l-bedî'*. Dâru'l Furkân, 2007.
- Abdülhamîd Ömer, Ahmed Muhtâr. *Mu'cemi'l-lüğati'l-arabiyyeti'l-muâsıra*. Alemü'l-Kitâb, 2008.
- Aksan, Doğan. *Her yönüyle dil : Ana çizgileriyle dilbilim*. 3 Cilt. Türk Dil Kurumu, 2015.
- Ali es-Sağîr, Muhammed Hüseyin. *Mecâzu'l-Kur'ân: Hasâisu'l-fenniyye ve belâğatü'l-arabiyye*. thk. Dâru'l-Müerrih'l-Arabî. Dâru'l-Müerrih'l-Arabî, 1999.
- Âsım Efendi, Ebu'l-Kemal Ahmed. *Okyanusu'l-basît fi tercemeti'l-kâmûsi'l-muhit/Kâmus tercümesi*. 6 Cilt. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Atîk, Abdulazîz. *İlmü'l-beyân*. Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, 1985.
- Beyzâvî, Nâsîrüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envâru't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mer'aşlî. Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1997.
- Bolelli, Nusrettin. *Belâgat/Arap edebiyâtı*. İFAV Yayınları, 2009.
- Bostancı, Ahmet. "Arap dilinde bir mecaz-ı mürsel türü olarak aynı kökten türeyen farklı kelimelerin birbirlerinin yerine kullanılması -Kur'an-ı Kerim bağlamında bir inceleme-". *Usûl İslam Araştırmaları* 13 (2010).
- Bulut, Ali. "Ebu Ubeyde'nin mecâzü'l-Kur'ân'ına yönelik bazı eleştiriler". *Şarkiyât Dergisi* XIV/XV (2004).
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *Tâcul-luğa ve sıhâhu'l-arabiyye*. thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr. 6 Cilt. Dâru'l-İlmi Li'l-Melâyîn, 1987.
- Cevzî, Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed. *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*. thk. Abdürrezzâk el-Mehdî. IV Cilt. Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2001.

- Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdîrrahmân b. Muhammed. *Delâilü'l-i'câz fî ilmi'l-meânî*. thk. Mahmûd Muhammed Şâkir Ebû Fehr. Matbaatü'l-Medenî, 1992.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'ân ilimleri ve Kur'ân-ı Kerim tarihi*. Dergâh Yayınları, 2. Basım, 2012.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir usulü ve tarihi*. M. Ü. İlâhiyat Fakültesi Yayınları, 2001.
- Dervîş, Muhyiddin b. Ahmed Mustafa. *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm ve beyânuhû*. Dâru'l-Yemâme-Dâru İbn Kesîr, 4. Basım, 2009.
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdilğani el-Bennâ. *İthâfu fuzalâi'l-beşer bi'l-kırâati'l-erbe'ate 'aşar*. 2 Cilt. Alemü'l-Kütüb, 2008.
- Durmuş, İsmail. "İstiare". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. XIII. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Durmuş, İsmail. "Kinâye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 26. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- Durmuş, İsmail. "Mecaz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 28. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *el-Bahru'l-muhît*. thk. Sıdkî Muhammed Cemîl. Dâru'l-Fikr, 1999.
- Ebû's-Suûd Efendi. *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâyê'l-kitâbi'l-kerîm*. Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, 1997.
- Ferâhîdî, Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr. *Kitâbu'l-ayn*. thk. Mehdi el-Mahzûmî - İbrahim es-Sâmerrâî. VIII Cilt. Dâru Mektebeti'l-Hilâl, ts.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî. *Meâni'l-Kur'ân*. thk. Ahmet Yusuf vd. Dâru'l-Mısriyye, ts.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah. "Beyân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 6. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah. *İ'câz ve belâgat deyimleri*. EKEV Yayınevi, 2001.
- Hafâcî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Hafâcî. *İnâyetü'l-kâdi ve kifâyetü'r-râzi (Hâşiye 'alâ tefsîri'l-Beyzâvî)*. Dâr-u Sadr, ts.
- Hâşimî, Seyyid Ahmed el-. *Cevâhiru'l-belâga*. el-Mektebü'l-Asriyye, 1999.
- Hayreddin Karaman vd. *Kur'an yolu*. V Cilt. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Dâru't-Tûnisîyye, 1984.

- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Endelüsî. *el-Muharraru'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-Azîz*. thk. Abdusselam Abdu's-Şâfi. V Cilt. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail. *Tefsîru Kur'âni'l-azîm*. thk. Muhammed Huseyn Şemsuddîn. VIII Cilt. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. *Lisânü'l-arab*. XV Cilt. Dâru Sâdır, 1993.
- İbn Raşîk, Ebu Ali el-Hasan İbn Raşîk el-Kayravânî. *el-Umde fi mehasini's-şîr ve âdâbih*. thk. Mahmud Muhyiddin Abdulhamîd. Daru'l-Cîl, 1981.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb. *et-Tibyân fi eyâmî'l Kur'ân*. thk. Abdullah b. Sâlim el-Betâtî. Dâru Âlimi'l-Fevâid, 2008.
- İzzüddîn b. Abdisselâm, Ebû Muhammed Abdülazîz b. İzzüddîn Abdisselâm b. Ebi'l-Kâsım es-Sülemî. *Mecâzü'l-Kur'ân*. thk. Mustafa Muhammed Hüseyin ez-Zehebî. Müessesetü'l-Furkân li't-Türâsi'l-İslâmî, 1999.
- Karakaya, Mahmut Murat. "Kur'ân-ı Kerim'de edebî sanatların kullanımı: Teşbih, istiâre, kinâye ve mecaz". *Diyanet İlmî Dergi* 55/2 (2019).
- Kılıç, Sadık. *Kur'an dildeki son mucize*. Ravza Yayınları, 2014.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrâhîm el-Atfîş. XX Cilt. Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.
- Ma'mer b. Müsennâ, Ebû Ubeyde. *Mecâzü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Fuat Sezgin,. Mektebetü'l-Hancî, 1961.
- Mâverdî, Ebü'l Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb. *en-Nüket ve'l-uyûn*. thk. Seyyid Abdulmeksûr b. Abdirrahîm. VI Cilt. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Merâğî, Ahmed b. Mustafa. *Tefsîru'l-merâğî*. Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1946.
- Meydânî, Abdurrahman Hasan b. Habenneke. *el-Belâğatü'l-arabiyye*. 2 Cilt. Dâru'l-Kalem, 1998.
- Radî, Şerif er-. *Telhîsu'l-beyân fi mecâzâtî'l-Kur'ân*. thk. Ali Muhammed Mukallid. Dâru Mektebeti'l-Hayât, 1984.
- Râgıb el-İsfehânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Mufaddal. *el-Müfredât fi ğarîbi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî. Dâru'l-Kalem, 1961.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-ğayb*. XXXII Cilt. Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1999.

- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-tefâsir*. 3 Cilt. el-Mektebetü'l-Asriyye, 2010.
- Sa'îdî, Abdülmüteâl es-. *Buğyetü'l-izâh li telhîsi'l-miftâh fi ulûmi'l-belâğ*. IV Cilt. Mektebetü'l-Âdâb, ts.
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Alî. *Miftâhu'l-ulûm*. thk. Naîm Zarzûr. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1987.
- Semîn el-Halebî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm. *ed-Dürri'l-Masûn fi 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*. thk. Ahmed Muhammed el-Harrât. Dârü'l-kalem, 1986.
- Semîn el-Halebî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm. *Umdetü'l-huffâz fi tefsîri eşrefi'l-elfâz*. thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed. *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed b. Ebü'l-Fadl İbrâhîm. el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmmetü li'l-Kütüb, 1974.
- Şerif er-Radî. *Kur'ân mecâzları (Telhîsu'l-beyân fi mecâzâtî'l-Kur'ân)*. çev. İsmail Durmuş. Kuramer, 2016.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr; el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâyeti ve'd-dirâyeti min ilmi't-tefsîr*. Dâru İbn Kesîr, 1993.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd. *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. XXIV Cilt. Müessesetü'e-Risâle, 2000.
- Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid. *Mevsuâtü keşşâfi istilâhâtî'l-fünûni ve'l-ulûm*. thk. Ali Dehruc. Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 1996.
- Yavuz, Galip. "Akıl ve yan anlam ilişkisi açısından mecazî anlatım". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 6/1 (2006).
- Zebîdî, Muhammed bin Abdürrezzâk el-Hüseynî Ebü'l-Feyz el-Murteza. *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. XL Cilt. Dâru'l-Hidâye, ts.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl. *Me'âni'l-Kur'ân*. thk. Abdulcelîl Abduh Şelebî. Alemü'l-Kütüb, 1988.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf an hakâ'iki çavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-akâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. IV Cilt. Daru'l-Kitabi'l-'Arab, 1987.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *Esâsü'l-belâğ*. thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd. 2 Cilt. Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1998.
- Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdullah. *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm. Mektebetü Dâru't-Türâs, 1957.

Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa. *et-Tefsîru'l-münîr fi'l-akîde ve'ş-şer'îa ve'l-menhec*. 30 Cilt. Dâru'l-Fikr, 1997.

Extended Abstract

The study deals with the exemplification of majaz al-mursal, istiarah and kinayah in the context of Surah of Hijr and revealing their connection with meaning. In this context, first of all, the conceptual framework of each statement style (bayan) discussed was drawn, and then its projections in the Hijr Surah were passed. The focus of the study was to exemplify the aforementioned elements in the Surah of Hijr. From this point of view, first of all, istiarah style, which is one of the important elements of the kinayah statement unit, is discussed. It must be kept in mind that majaz is a type of figurative expression whose presumption is mushabeheh (similarity), and the aspect that gives value to the figurative expression is the basis of the relationship between the borrower and the lender. The ground of relevance called "common quality", which is basically present between mustear and müstear an minh in istiarah style, has been determined and its effect on understanding has been examined. The intensity of the style of istiarah, which is a type of divine declaration (bayan), in the Hijr Surah draws attention. In the aforementioned surah, ten examples, which are considered to be the basis for the istiarah style, are included and their connection with meaning has been tried to be revealed. Each selected example is first analyzed in terms of the basic meaning of the expression in the Arabic language, followed by an attempt to analyze the realization of the art of istiarah. Finally, explanations and evaluations have been made about how the expressions that form the basis of the style of majaz are stripped of their semantic meaning and gain connotation with the power of divine address. At this point, by focusing on the common interest between the basic meaning of the word and the connotation it gains in the style of istiarah, determinations have been made on the realization of the verse harmony of the Holy Qur'an on the one hand and a more eloquent and effective style of expression on the other. One of the elements of metaphorical statement discussed in the study is the majaz al-mursal. Five examples of majaz al-mursal style that can be determined in the Hijr Surah are included. Aspects of this literary style that add emphasis and richness to the meaning have been identified, and evaluations have been made about the connotations of the relevant expressions with the effect of the divine address.

One of the literary arts discussed in the study is the kinayah style, which constitutes an important element of the science of declaration (al-ilm al-bayan). Even though it is possible to refer to both the literal and the figurative meaning in the innuendo style, it is possible to state that more of the implicit meaning is aimed. As a matter of fact, it can be stated that while evoking the real meaning of the expressions that are the basis of the kinayah style, it is used in the Holy Qur'an's statement style in a way that will imply a deeper and more comprehensive meaning. In the examples discussed, it has been determined that although the words implicitly have the meaning of truth, more implicit meaning is desired in the style of kinayah. Thus, it can be stated that the aspect that implicitly attaches value to meaning is a more eloquent and effective way of expression, based on the examples that form the basis of the innuendo style.

The following conclusions were reached in the study: The Holy Qur'an, which is an Arabic work, used all the elements of the Arabic language and literature within the framework of the language's possibilities. The Surah of Hijr, which was revealed in the middle of the Makki period, has a rich content in terms of embodying the majaz and kinayah style. The words in the examples discussed in the Hijr Surah have been abstracted from their semantic meaning and moved to a different meaning dimension with the effect of the metaphorical expression style in the Holy Qur'an. Each selected example points to the power of divine speech. The syntax of the words and the majaz and kinayahs in the sentence have enriched the address by adding depth to the meaning. Hence, a dynamic style of expression has been realized by activating the mind and cognitive faculties of the interlocutor.

While the Holy Qur'an sometimes gives its message to its addressee in a literal sense through clear expressions, sometimes it gives its connotation through the influence of artistic elements such as majaz and kinayah. It is possible to state that he uses all these elements as a means of penetrating his mind and emotional world.

Geliş Tarihi / Received Date
13.03.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
20.05.2022

Örgütsel Demokrasinin Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Eğitim Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma ¹

The Effect of Organizational Democracy on Organizational Commitment: A Research on Education Workers

Mustafa ALTINTAŞ ²
Musa ÖZATA³

Öz

Bu çalışmanın amacı, Yozgat ilinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı devlet okullarında görev yapan öğretmenlerde örgütsel demokrasi ile örgütsel bağlılık algı düzeylerinin belirlenmesi ve bu iki değişken arasındaki ilişkinin ortaya konulmasıdır. Nicel araştırma deseninde planlanan çalışmaya, Yozgat ilinde ilkokul, ortaokul ve liselerde görev yapan 392 öğretmen katılım göstermiştir. Çalışmadan elde edilen veriler SPSS 22.00 ve AMOS 24.00 paket programıyla analiz edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre eğitim çalışanlarının örgütsel demokrasi ve örgütsel bağlılık algı düzeyleri orta seviyededir. Ayrıca örgütsel demokrasi ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin olduğu saptanmıştır ($r=0,281$; $p<0,001$). Elden edilen sonuçlara göre örgütsel demokrasi örgütsel bağlılığı pozitif yönde etkilemektedir. Bu sonuçlar eğitim kurumlarında örgütsel demokrasinin artmasının, örgütsel bağlılık düzeyini de artıracakını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler Örgütsel Demokrasi, Örgütsel Bağlılık, Eğitim Çalışanları, Yönetim, Organizasyon

¹ Araştırmanın bilimsel etik kurallara uygunluğu için, Yozgat Bozok Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 26.05.2021 tarihli 22/23 Karar nolu izin alınmıştır.

² Sorumlu Yazar, Öğr. Gör., Yozgat Bozok Üniversitesi, Çekerek Fuat Oktay Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, Yozgat/ TÜRKİYE, E-mail: mustafaltintas40@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9846-5513

³ Prof. Dr. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, Kırşehir / TÜRKİYE, E-mail: musaozata@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1742-0215

Abstract

The aim of this study is to determine the perception levels of organizational democracy and organizational commitment among teachers working in public schools affiliated to the Ministry of National Education in Yozgat province and to reveal the relationship between these two variables. 392 teachers working in primary, secondary and high schools in Yozgat province participated in the study, which was planned in a quantitative research design. The data obtained from the study were analyzed with SPSS 22.00 and AMOS 24.00 package program. According to the findings obtained from the research, the organizational democracy and organizational commitment levels of education employees are at a moderate level. In addition, a positive and significant relationship was found between organizational democracy and organizational commitment ($r=0.281$; $p<0.001$). According to the results obtained, organizational democracy affects organizational commitment positively. These results show that the increase in organizational democracy in educational institutions will also increase the level of organizational commitment.

Keywords Organizational Democracy, Organizational Commitment, Education Staff, Management, Organization .

Giriş

Giderek artan rekabet ortamı, küreselleşme, teknolojinin gelişimi, dış çevrenin yarattığı durumlar ve benzeri birçok faktör, çalışma yaşamını zorlaştıran unsurlardandır. Günümüzde kurum ve kuruluşlar faaliyetlerini gerçekleştirebilmek ve hedeflerine ulaşabilmek için birçok zorlukla başa çıkmak zorundadır. Her ne kadar kurum ve kuruluşlar bir düzen içerisinde faaliyetlerini gerçekleştirse de hedeflere ulaşmakta bazı zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Örgütlerin bu zorluklardan farklı olarak çeşitli ihtiyaçlarının olduğu ise uygulamalar ile anlaşılmaktadır.

Örgütlerin ihtiyaçları birçok faktör sonucunda değişmekte ve artmaktadır. Değişen bu ihtiyaçların temelini hem örgütsel hem de bireysel ihtiyaçlar oluşturmaktadır. Bir örgütün en önemli ihtiyacı varlığını devam ettirmek, sürekli kâr elde etmek ve uzun dönemde hayatta kalmaktır. Bu durum örgütlerin stratejik kararlarının en başında gelmektedir. Kısacası varlık nedenlerinin en temelidir (Koçel, 2013, s. 178). Piyasalar için mal ve hizmet üreten ve diğerlerinden bağımsız olan örgütlerin temel amaçları dışında bütün alanlarda mevcut gelişmelere ve değişimlere uyum sağlamaları, geleceğe yönelik hedefler belirlemeleri ve bunların gerçekleştirilebilmesi için somut adımlar atılması gibi düşünceleri bulunmaktadır. Bunlar, stratejik olarak bir örgütün idare edilmesini ifade etmektedir (Güney, 2020: 492).

Örgütlerin çeşitli hedef ve amaçları olduğu gibi örgüt içerisinde görev yapan personelin de çeşitli hedef ve amaçları bulunmaktadır. Gerek özel sektörde gerekse kamu sektöründe çalışanların yaptıkları iş her ne olursa olsun çalışma şartlarının iyileştirilmesi, ücretlerinin artması, yükselme imkânı varsa terfi, sağlıklı örgüt iklimi gibi isteklerinin olması muhtemeldir. Örgütler, kendi hedeflerine ulaşabilmek için çalışanların hedefleri ile kendi hedeflerini bir amaç birliği içerisinde gerçekleştirmek zorundadır. Bu durum genellikle işin personele uygunluğu ve personelin işe uygunluğu şeklinde gerçekleştirilmektedir

(Eren, 2020: 319). Bu şartlar yerine geldiğinde çalışanların daha verimli şekilde çalışması, örgütüne sadakati, bağlılığı ve örgütünü sahiplenmesi daha kolay şekilde gerçekleşebilmektedir.

Çalışma yaşamında özgür hissetme, adaletli bir ortamın sağlanması, çalışanların fikirlerine önem verilmesi gibi unsurlar örgütsel demokrasiye işaret etmektedir. Örgütsel demokrasi kavramına bakıldığında demokrasi kavramından ortaya çıktığı görülmektedir. Bir ortamda kişisel özgürlüğün bulunması, akılcılık, eşitlik ve adalet, yasalara uyma, insan haklarına saygı, çoğunluğun sözünün geçmesi gibi durumlar demokrasinin temel unsurlarıdır (Yılmaz, 2000). Bunun yanında örgütsel demokrasi ise örgüt çalışanlarının örgütte kendilerini etkileyen kararlarda söz sahibi olabilmesi ve gücün yeniden dağıtılması şeklinde tanımlanmaktadır (Hatcher, 2006: 77). Temelinde eşitlik, katılım, fikir beyanı, paylaşılan örgüt değerleri bulunan örgütsel demokrasi, insanlığın ortak değerlerine karşı saygı duyulan bir uygulamadır (Hoffman, 2002: 211). Örgütsel düzeyde demokrasinin bir diğer yönü de yönetime katılma uygulamasıdır (Eren, 2020: 404). Hatta politik anlamda demokrasi ile örgütsel bağlamda demokrasinin birbirinden ayrıldığı yönler bulunmaktadır. Örneğin bir örgütte bilgi akışı örgüt yönetiminin kontrolünde iken politik anlamda demokrasilerde bazı bilgiler yasalar ile korunmaktadır (Kerr, 2004: 84).

Bir örgütte etkin ve verimli bir çalışmanın öncülünün örgütsel bağlılık olduğu alan yazında kabul edilen bir durumdur. Örgütsel bağlılık, bir örgütte görev yapanların isteklerine, amaçlarına ve değerlerine katkı sağlayan ve bunların meydana gelmesine yardımcı olan, örgütün lehine davranma, kendini örgütüne adanma duygusudur (Eren, 2020: 555). Bir çalışan açısından örgüte bağlı olmanın çeşitli sebepleri olduğu gibi çeşitli sonuçları da olmaktadır. Örneğin bir örgütün üyesi olmak, örgütten tatmin olmak, örgütü aile ortamı gibi benimsemek örgütsel bağlılığın sonucunda çalışana sağlanan psikolojik ödüllerdir (Güney, 2020: 365). Bu psikolojik ödüllere sahip olmak için çalışanlar örgütün değerlerine inanmakta ve beklentileri karşılamak için çaba sarf etmektedirler (Güney ve Turan, 2021: 359). Bir örgütte çalışanlar çeşitli şekillerde örgütlerine bağlılık göstermektedirler. Bunlar duygusal şekilde devam niteliğinde ve normatif bir biçimde meydana gelmektedir. Duygusal bağlılık, çalışanın örgüte karşı yakınlık hissetmesi iken; (Güney, 2017: 289) devam bağlılığı çalışanın örgütte kalıp kalmamanın doğruluğuna karar verme sürecini ifade etmektedir (Pelit vd., 2007: 3). Normatif bağlılık ise çalışanların örgütte ayrılmalarının doğru olup olmadığına ilişkin ahlaki değerleri düşünmektedir (Polat ve Meyda, 2011: 158).

Bu araştırmanın problemini ise örgütlerde önemli yere sahip olan örgütsel demokrasinin örgütsel bağlılığa etkisi oluşturmaktadır. Bir örgütte demokratik yönetim, kararlara çalışanların katılımı, çok yönlü iletişim, ahlaki ve etik ilkelere uygun davranışlar, eşitlik ve adalet, fikirlerin özgürce ifade edilmesi gibi durumlar örgütsel demokrasinin varlığına işaret etmektedir (Tutar ve Sadykova, 2014, s. 4). Dolayısıyla böyle bir örgüt ikliminde çalışanlar örgütlerine bağlılığı devam ettirme eğilimi içerisinde olabilir. Bu araştırma kapsamında eğitim çalışanlarının örgütlerinde demokrasinin olup olmadığı ve bu durumun örgütsel bağlılığa etkisi incelenmek istenmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Araştırmanın bu bölümünde, incelenen değişkenlere ilişkin kavramsal ve kuramsal bilgiler sunulmaktadır.

Örgütsel Demokrasi

Demokrasi kavramı Yunanca’da “demos” ile “kratos” kelimelerinin bir araya gelmesinden oluşan bir kavramdır. “Demos” kelimesi halk anlamına gelmekte iken, “kratos” ise yönetimi ve iktidarı temsil etmektedir. Dolayısıyla demokrasi kavramı halk tarafından yönetim anlamına gelmektedir (Heywood, 2011: 56). Geçmişten günümüze devlet yönetimlerinde kullanılan demokrasi kavramı, seçme ve seçilme, denetim olarak ifade edilmektedir. Ayrıca eşitlik, barış, özgürlük, vicdan, kardeşlik, adalet gibi kavramlar, demokrasinin etrafında şekillendiği kavramlardır (Sönmez, 2008: 439). Demokrasi, Türk Dil Kurum Sözlüğüne (2022) göre “halkın egemenliği temeline dayanan yönetim biçimi” olarak ifade edilmektedir.

Demokrasi kavramının gelişim sürecine baktığımızda siyaset bilimi açısından, olması gerekeni ve ideali arayan bir kavram olarak gelişim gösterdiği görülmektedir (Birch, 2007: 112). Demokrasi, alan yazın incelendiğinde kendiliğinden ortaya çıkmış bir kavram olmadığı, demokrasinin ve demokratik yönetimin temelinin bireylerin ve dolayısıyla toplumun oluşturduğu görülmektedir (Demirbolat, 1999: 2).

Demokrasi kavramı ilk olarak Atina kent devletlerinde uygulanmaya başlayan bir kavramdır (Yağcı, 1998: 16). Tarihsel süreçte insanların anlam ve adalet arayışlarının sonucunda ortaya çıkan demokrasi kavramı, sadece Atina kent devletleri ile sınırlı kalmamış ve tüm dünyaya yayılmıştır. Toplumsal olayların sonucunda gelişen demokrasi, geçmiş dönemlerdeki soylular, tüccarlar ve zanaatkarlar birleşerek zengin ile yoksul arasındaki adaletsizliğin giderilmesi için bir devrim niteliğindedir (Özdemir vd., 2006: 262). Geçmişten başlayan eşitlik, adalet, barış gibi kavramların çatısı olan demokrasi, 20. Yüzyılın temel yapı taşı olmuştur. Otoriter uygulamaların ve yönetimlerin yerini katılımcı unsurlar, katılımcı kültürler almaya başlamıştır. Sadece devlet yönetimleri değil birçok alanda özgürlükçü idolojiler yaygınlaşmaya başlamıştır (Yazdani, 2010: 52).

Demokrasi kavramı, birçok alanda bireysel ve toplumsal yaşamı düzenleyen bir kavram olduğu gibi organizasyonlarda da önem verilen bir konudur. Örgütsel düzeyde demokrasi, kavramın aslına benzer şekilde yönetimde kararlara katılım, faaliyetlerin düzenlenmesi ve uygulanmasında çalışanların söz sahibi olmasını ifade etmektedir (Cheney vd., 1998: 39). Demokratik karar verme, destekleyici organizasyon yapısı, kalıcı talepler örgütsel demokrasinin temellerini oluşturmaktadır (Jong & Witteloostuijn, 2007: 1).

Literatür incelendiğinde örgütsel demokrasinin heterojen bir yapıya sahip olduğu ve örgütsel demokrasi yerine kullanılan kavramların varlığı göze çarpmaktadır. Örneğin; endüstriyel demokrasi, iş yerinde demokrasi, katılımcı yönetim, çalışan katılımı, ekonomik demokrasi, kendi kendine yönetim

gibi kavramlar bunlardan birkaçıdır (Collom, 2001; Mcgregor, 2005; Weber vd., 2009; Geçkil, 2013; Erkal Coşan ve Altın Gülova, 2014 vb). Örgütsel demokrasi, birçok kavramla benzer şekilde kullanılsa da ortak noktası yönetime herhangi bir unsurdan katılım sağlamayı ifade etmektedir. Cheney (1995), örgütsel demokrasinin yönetim şekli olduğunu ifade etmiş ve işgörenlerin amaçlarını ve duygularını bir arada dikkate almanın bu yönetim şekli olduğunu dile getirmiştir. Collom (2001) ise işgörenlerin kararlara katılım noktasında söz sahibi olmasının örgütsel demokrasinin başlangıcı olduğu belirtmiştir. Hoffman (2002) ise eşit düşünce, ortak hareket, katılım ve tartışma sonucunda ortaya çıkan ortak değerlerin örgütsel demokrasiyi oluşturduğunu ifade etmiştir. Weber (2009) ise örgütsel demokrasinin sadece basit kararlarda değil taktiksel, stratejik ve operasyonel kararlara katılımı kapsadığını ortaya koymaktadır.

Fenton (2002); amaç ve misyon, şeffaflık, diyalog ve dinleme, adalet ve itibar, hesap verebilirlik, bireysel ve toplu katkı, seçenek sunma, dürüstlük, özerk yönetim ve değerlendirme gibi prensiplerin örgütsel demokrasinin prensipleri olduğu ifade etmektedir. Bununla beraber ilgili literatürde örgütsel demokrasinin hesap verebilirlik, şeffaflık, eşitlik, adalet, eleştiri, katılım gibi boyutlarının olduğu görülmektedir. Katılım; karar alma süreçlerinde çalışanların bilgi düzeylerini artıran ve olumsuz düşüncelerden uzaklaşmalarına yol açan bir kavram olmakla birlikte (Witt vd., 2000: 345); bir örgütte daha az güce sahip olan çalışanların o örgütün yönetimi konusunda daha fazla güç sahibi olmalarını sağlayan bir kavramdır (Bilge, 2008: 19). Örgütsel demokrasinin eleştiri boyutu ise örgütün faaliyetlerinin, uygulamalarının, çalışanlarının ve yönetiminin eleştirilmeye açık olmasını ifade etmektedir (Forcadell, 2005: 271). Şeffaflık, paylaşılan bilgilerin algılanan kalitesi olarak ifade edilmektedir (Schnackenberg ve Tomlinson, 2016: 1788). Şeffaflık; örgüt yapısının, kaynakların ve faaliyetlerin yürütülmesinden ve sonuçlarından herkesin bilgisinin olmasıdır (Poroy Arsoy, 2008: 20). Örgütsel demokrasinin adalet boyutu, örgütsel adalet kavramına atıfta bulunmaktadır. Bilindiği üzere örgütsel adaletin var olması pozitif çıktılarını olduğunu göstermektedir (Ülgen vd., 2019). Bir örgütte demokrasinin var olabilmesinin bir öncülü de adalettir. Bu adalet dağıtım adaleti, prosedürel adalet ve etkileşim adaleti olarak ifade edilmekte ve bu türler demokrasinin öncülü olmaktadır (Gilliand & Chan, 2009: 169). Bir diğer boyut olan eşitlik örgütsel demokrasinin özünü oluşturmakta; çalışanların tamamının eşit olmasını ve çalışanların örgütte eşit çıktılar elde etmesini ifade eder (Ahmed vd, 2019: 206). Hesap verebilirlik ise eylemlerin sonuçlarından sorumlu olmaktır (Lindkvist & Llewellyn, 2003). Örgütsel düzeyde örgütte çalışan personelin hem kendi arasında hem dış çevreye hem yönetime, aynı şekilde yönetimin de personele ve diğerlerine karşı sorumlu olmasıdır (Fenton, 2002: 16).

Örgütsel demokrasinin belirli başlı öncüllerinin yanı sıra bazı araştırmacıların ortaya koyduğu örgütsel demokrasi modelleri bulunmaktadır. Örneğin Elden (1981)'in örgütsel demokrasi modelinde üç aşama bulunmakta ve bunlar örgüt içi demokrasi, çalışma yaşamının kalitesi ve siyasi yaşama ilişkin sonuçlardır. Araştırmacı bu modeli, örgüt içerisindeki siyasi ve politik araştırma yapan bilim insanlarından esinlenerek oluşturmuştur. Yazdani (2010) ise örgütsel demokrasinin yapısal ve bağlamsal olarak iki boyuttan oluştuğunu ileri sürmüştür. Bu boyutların içerisinde uzmanlaşma, merkezileşme, profesyonellik, çevre, değerler, inançlar, hedef ve stratejiler gibi çeşitli unsurlar

bulunmaktadır. Son olarak Cloke ve Goldsmith (2002)'in örgütsel demokrasi modeli geleneksel yönetim anlayışına bir antitez olarak ortaya çıkmıştır. Araştırmacılar Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi ve McGergor'un X ve Y teorisinden ilham alarak demokratik yönetimin çalışanların demokrasiyle bütünleşmesi sonucunda sağlanacağını belirtmişlerdir.

Örgütsel Bağlılık

Bir organizasyonun personelinin organizasyon içerisinde kendisini bir üye olarak hissetmesi ve o organizasyonun amaçlarını, hedeflerini kabul etmesi örgütsel bağlılık olarak ifade edilmektedir. Bahsi geçen bu bağlılık psikolojik bağlılığı tanımlamaktadır (Doğan ve Kılıç, 2007). Ayrıca örgütsel bağlılık bireylerin çalıştıkları örgütle özdeşleşmesi ve örgütüyle ilgilendiğini göstermektedir (Mowday vd., 1979: 224). Örgütsel bağlılığın tarihsel gelişimine bakıldığında 20. Yüzyılda ortaya çıktığı ve günümüzde kadar gelen süreçte geliştiği, birçok araştırmanın yapıldığı görülmektedir.

Örgütsel bağlılık konusunda yapılmış çalışmaların fazla olmasının altında birçok sebep yatmaktadır. Çünkü örgütsel bağlılık ile çalışan davranışı arasında ilişki bulunmaktadır. Ayrıca çalışanların devamlılığı örgütsel bağlılığın öncüllerindedir. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki örgütsel bağlılık düzeyi yükseldikçe çalışan performansı artmaktadır. Ayrıca örgütsel etkinlik için faydalı bir kavram olan örgütsel bağlılık, çalışanların örgüte karşı fedakâr davranması için önemli bir etkidir (Özsoy vd., 2004: 14).

Örgütsel bağlılık ile ilgili ilk araştırmaların Becker (1960)'in "side-bed" teorisi temel alınarak oluşturulduğu ifade edilmektedir. İlgili teoriye göre örgütsel bağlılık, net olarak belirli olmayan çıkarlar için gösterilen bir kavramdır. Ayrıca örgütsel bağlılık ile ilgili tanımlamalar 1960'lı yıllarda Grusky tarafından yapıldığı belirtilmektedir. Örgütsel bağlılık, çalışanın örgütüne olan bağının gücü şeklinde ifade edilmektedir (İnce ve Gül, 2005: 3).

Örgütsel bağlılıkla ilgili geçmişten günümüze birçok tanımlama yapılmış ve bu tanımlamaların çoğunun sadakat, özdeşleşme, bütünleşme, uyum, işe bağlanma, örgütte kalma isteği, olumlu hisler, inanç gibi kavramlar etrafında toplandığı görülmektedir (Hall vd., 1970: 176; Buchanan, 1974; Rusbult ve Farrel, 1983; Schwenk, 1986: 299; Heshizer vd., 1991; King, 1996; Celep, 1996; Balay, 2000; İnce ve Gül, 2005; Luchak & Gellatly, 2007). Geçmişte yapılan tanımlamalardan dikkat çeken bir tanım ise Weiner (1982: 418)'in yapmış olduğu tanımlamadır. Bu tanıma göre örgütsel bağlılık, örgüt çalışanı tarafından içselleştirilen normatif baskıların örgütün çıkarlarının sağlanmasına yönelik hareketlerin toplamı olarak ifade edilmektedir.

Literatür incelendiğinde örgütsel bağlılığın ilişkili olduğu kavramlar olduğu görülmektedir. Bu kavramlar örgütsel bağlılık kavramına benzemekte fakat aynı anlama gelmemektedir. Bunlardan birisi olan mesleki bağlılık, bir bireyin seçtiği mesleğin değerlerini kabul etme ve inanma, çaba harcama, kendini geliştirme isteği ve mesleğe olan üyeliğini sürdürme kararlılığı olarak tanımlanmaktadır (Benligiray ve Sönmez, 2011: 28). Diğer yandan işe bağlılık kavramı da örgütsel bağlılıkla yakından ilişkili bir kavram olup, iş ile ilgili gereklilikleri gözlemlemek amacıyla çalışanın yeteneklerini örgüt için

kullanması anlamına gelmektedir (Moeen, 1981: 63). Ayrıca işe bağlılık, merkezi yaşam ile ilgilidir ve bireyin yaptığı iş ihtiyaçlarını karşılamanın temel kaynağı olarak görülmektedir (Lawler & Douglas, 1970: 305). Örgütsel bağlılığa benzer bir kavram olan çalışma ya da iş arkadaşlarına bağlılık ise çalışanların, çalıştıkları örgütte bulunan çalışma arkadaşları ile bütünleşmesini ifade etmektedir. Bu durum yine çalışan için gerekli bir durum olarak kabul edilmektedir (Randall & Cote, 1991: 195). Son olarak örgütsel bağlılık ile ilişkili olan kavram sadakattir. Sadakat, Lee (1971) tarafından yapılan tanımlamaya göre örgütsel bağlılığın sadece bir boyutunu oluşturduğu ve işe devam etmeye yönelik olarak örgüte olumlu geri bildirimler vermeyi kapsamaktadır.

Örgütsel bağlılıkla ilgili alan yazında yapılan sınıflandırmalar incelendiğinde tutumsal bağlılık, davranışsal bağlılık ve çoklu bağlılık yaklaşımlarının olduğu görülmektedir. Tutumsal bağlılıkta bireyin örgüt ile özdeşleşmesi ve örgüte katılım düzeyi ifade edilmektedir (Lam & Zhang, 2003: 217). Birey ve örgüt birbiri arasında bir çıkar ilişkisi kurmakta ve bu bağlamda örgütsel bağlılık artmaktadır (Timuroğlu ve Gürkan, 2016: 120). Tutumsal bağlılık konusunda alan yazında birçok araştırmacının sınıflandırma yaptığı görülmektedir (Etzioni, 1967-1968; Kanter, 1968; O'Reilly & Chatman, 1986; Penley & Gould, 1988; Allen & Meyer, 1990). Bu alanda en çok Allen ve Meyer (1990)'in yaptığı sınıflandırma literatürde en çok kullanılan sınıflandırmadır. Allen ve Meyer (1990) örgütsel bağlılığı; duygusal, devam ve normatif bağlılık olarak sınıflandırmıştır. Diğer yandan davranışsal bağlılık yaklaşımı ise bağlılığın açığa çıkartılması veya normatif beklentileri aşan durumlar şeklinde değerlendirilmektedir (Mowday vd., 1982: 25). Çoklu bağlılık yaklaşımı ise alan yazına Reichers tarafından eklenmiştir. Çoklu bağlılık yaklaşımına göre bireyler tek bir sebepten dolayı bağlılık duymamakta, bağlılıkları birçok sebebe bağlanmaktadır. Her insanın birbirinden farklı kişisel, maddi ve manevi özelliklere sahip oldukları düşünüldüğünde bu durum oldukça mantıklı görünmektedir (Çoban, 2016: 82).

Örgütsel Demokrasi ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi

Bilindiği üzere örgütsel demokrasi, çalışanların örgütlerinde kendilerini etkileyen kararlarda söz sahibi olabilmesi ve stratejik öneme sahip kararlarda hiyerarşik seviyedeki personelin güçlendirilmesi, gücün tüm örgüte dağıtılması şeklinde tanımlanmaktaydı (Hatcher, 200: 77). Hatta örgütsel demokrasi modellerinde katılımcı yönetim, danışmalı yönetim ve öz yönetim şeklinde modeller bulunmaktaydı. İşte bu modeller tam olarak bir örgütte neden örgütsel demokrasinin olması gerektiği sorusuna cevap vermektedir. Bir örgütte demokrasinin olması örgüte birçok fayda sağlamaktadır.

Örgütlerde demokrasinin olmasının faydalarından birisi, örgütsel bağlılık düzeyinin artmasıdır. Çünkü düşünüldüğünde bir çalışan örgütünde yetkisi olmadığı halde kararlara katılıyorsa, fikirleri önemseniyorsa ve bunun sonucunda değerli hissettiriliyorsa o örgüte karşı herhangi bir bağlılık türünü gösterebilir. Örgütlerdeki katılımcı yönetim anlayışı demokrasinin gelişimine katkı sağlamaktadır. Argry (1955: 1) çalışmasında katılımcı yönetim anlayışının çalışanlarda “biz” duygusunun artmasına yardımcı olmakta ve dolayısıyla örgüte bağlılık eğiliminin artmasına imkân sağlamakta olduğunu ifade etmektedir.

Örgütsel demokrasi örgütsel bağlılığı pozitif yönde etkileyen bir kavramdır. Bir örgütte eğer demokratik bir anlayış varsa o örgütte çalışan bireyler sadece kendi amaçlarına değil aynı zamanda örgütsel amaçlar için de bağlılık hissetmektedirler. Çalışanlar görev yaptıkları kurumlarına yönelik olarak faydayı veya zararı içselleştirerek, örgütlerinin başarısını kendi başarısı, başarısızlıklarını da kendi başarısızlığı olarak görmektedirler (Benlioğlu, 2021: 71).

Diğer yandan örgütsel bağlılığın sonucunda meydana gelen durumlar vardır. Bunlar örgütsel etkinlik, iş tatmini, işgücü devri, güven, adalet, örgütsel vatandaşlık, işe devamlılık olarak ifade edilebilir. Eğer bir örgütte çalışanlar bağlılık gösteriyorsa o örgütte pozitif davranışların ve durumların ortaya çıkması olası bir durumdur. Özellikle soyut anlamda bakıldığında Chen ve arkadaşları (2015) örgütsel güven ile örgütsel bağlılığın olumlu bir ilişki içerisinde olması gerektiğini vurgulamaktadır. Güven düşünceleri içerisinde olan bir çalışan bağlılık eylemini gerçekleştirme potansiyeline sahiptir. Diğer yandan örgütsel adalet kavramı da bir örgütte bağlılığın gerçekleştirilmesi ve sürdürülebilmesi noktasında önemli bir yere sahiptir. Literatüre bakıldığında adaletin, çalışanların algılama biçimlerini etkilediği kanıtına ulaşılmaktadır. Örgütlerdeki adalet çalışanların örgüte olan bağlılıklarını ve liderlerine olan güvenlerini etkilemektedir (Suliman & Kathairi, 2013). Örgütsel demokrasinin literatürde kabul edilen ön koşullarına bakıldığında katılım, adalet, şeffaflık, eşitlik, hesap verebilirlik olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bir kuruluştaki örgütsel adalet ve örgütsel güvene dair unsurların bulunması o örgütte demokratik yönetimin ayak seslerinin olduğuna işaret edebilir.

Bu çalışma örgütsel demokrasinin örgütsel bağlılığa etkisinin incelenmesini amaçlayan bir çalışmadır. Literatürde örgütsel demokrasi ve örgütsel bağlılık ilişkisini gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Teorik anlamda alt yapısı güçlü olan bu ilişkinin birbiri ile ilişkisini ortaya koyan çalışmalar sınırlı sayıdadır. Çalışmaların sınırlı sayıda yapılmasının bir sonucu da eğitim çalışanları ile çalışmanın sınırlı olmasıdır. Bu çalışmanın örneklem kısmını oluşturan eğitim çalışanları, örgütsel demokrasi ve örgütsel bağlılık kavramlarının yoğun bir şekilde yaşandığı eğitim kuruluşlarında görev yapmaktadır. Diğer yandan öğretmenlik mesleği maddi bir kazanç elde etmenin ötesinde görev yaptığı örgütün amaçlarını ve değerlerini benimsemek suretiyle bir bağlılık göstermesi gereken bir meslektir (Balay, 2014: 127). Öğretmenler yaptıkları işe, çalıştıkları eğitim kurumuna ve öğrencisine olan bağlılığının artması, eğitim kurumunun da başarısının artıracığı ifade edilmektedir (Hoy vd., 1993: 33).

Araştırma konusu olarak belirlenen örgütsel demokrasinin örgütsel bağlılığa etkisi, ilgili literatüre katkı sağlama noktasında değerli görülmektedir. Alan yazında ilgili konularla ilgili araştırmalar yapılmış olmakla birlikte bu çalışma, farklı bir pencerede bakma imkânı sunacaktır. Araştırmanın amacına uygun bir şekilde sınırlanmak üzere aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H1: Örgütsel demokrasi ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır.

H1_a: Örgütsel demokrasi ile duygusal bağlılık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır.

H1_b: Örgütsel demokrasi ile devam bağlılığı arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır.

H1_c: Örgütsel demokrasi ile normatif bağlılık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır.

H1_d: Örgütsel bağlılık ile katılım-eleştiri arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır.

H1_e: Örgütsel bağlılık ile şeffaflık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır.

H1_f: Örgütsel bağlılık ile adalet arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır.

H1_g: Örgütsel bağlılık ile eşitlik adalet arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır.

H1_h: Örgütsel bağlılık ile hesap verebilirlik arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır.

H2: Örgütsel demokrasinin örgütsel bağlılık üzerinde anlamlı etkisi vardır.

H2_a: Katılım-eleştiri boyutunun duygusal bağlılık üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H2_b: Katılım-eleştiri boyutunun devam bağlılığı üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H2_c: Katılım-eleştiri boyutunun normatif bağlılık üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H2_d: Şeffaflık boyutunun duygusal bağlılık üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H2_e: Şeffaflık boyutunun devam bağlılığı üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H2_f: Şeffaflık boyutunun normatif bağlılık üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H2_g: Adalet boyutunun duygusal bağlılık üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H2_h: Adalet boyutunun devam bağlılığı üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H2_i: Adalet boyutunun normatif bağlılık üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H2_j: Eşitlik boyutunun duygusal bağlılık üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H2_k: Eşitlik boyutunun devam bağlılığı üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H2_l: Eşitlik boyutunun normatif bağlılık üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H2_m: Hesap verebilirlik boyutunun duygusal bağlılık üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H2_n: Hesap verebilirlik boyutunun devam bağlılığı üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H2_o: Hesap verebilirlik boyutunun normatif bağlılık üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

Yöntem

Bu bölümde, araştırmanın problemi, amacı, önemi, modeli, araştırmadaki evren ve örneklem, araştırmada kullanılan veri toplama araçları ve bu araştırmadan elde edilen veriler sonucunda yapılan analizlere yer verilmektedir.

Araştırmanın Problemi, Amacı, Önemi ve Modeli

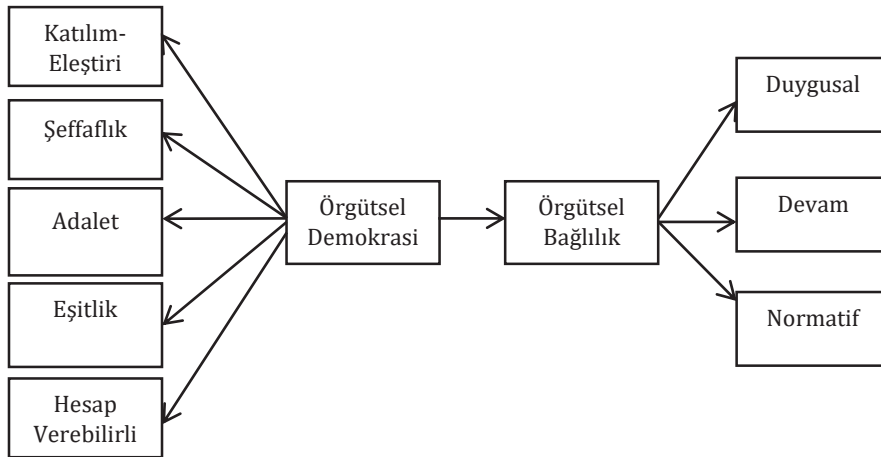
Bu araştırmanın problemi, örgütsel davranış alanında önemli yere sahip olan örgütsel demokrasi ve örgütsel bağlılık konuları arasındaki ilişkinin araştırılmasıdır. Bu probleme bağlı olarak örgütsel bağlılık geçmişte günümüze birçok araştırmada bir değişken olarak yer almış ve örgütlerin önem verdiği bir

konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Örgütsel bağlılık; liderlik, memnuniyet, motivasyon, performans, duygular gibi birçok değişkenden etkilenmekte ve örgütsel demokrasinin örgütsel bağlılığı etkileyebileceği düşünülmektedir. Örgüt içinde var olan demokrasi, demokratik yönetim ve demokratik liderlik gibi unsurlar örgütsel bağlılığı etkileme kapasitesine sahiptir.

Bu araştırma betimsel nitelikte, kesitsel bir alan araştırması olarak planlanan ve amacı, örgütsel demokrasi algısının örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinin belirlenmesidir. Nicel araştırma deseninde planlanan çalışmada örnekleme eğitim çalışanları oluşturmaktadır. Ayrıca araştırmanın bilimsel etik kurallara uygunluğu için, Yozgat Bozok Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 26.05.2021 tarihli 22/23 karar nolu etik kurul onayı alınmıştır.

Araştırmanın önemi noktasında, alan yazında örgütsel bağlılık konusunda birçok araştırma bulunurken örgütsel demokrasi konusunda sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Ayrıca iki değişkenin bir arada incelendiği çalışma sayısı oldukça sınırlıdır. Çalışma hayatında bireylere büyük ölçüde önem atfedilmekte, onların çalıştıkları kurumlarda motivasyonu ve memnuniyeti konusunda bilimsel çalışmalar yapılmakta, çalışanların bir entelektüel sermaye olarak görüldüğü bilinmektedir. Bu doğrultuda bir örgütte var olan demokratik ortamın çalışanların bağlılıklarını ne yönde etkileyeceğini belirlemek, araştırmanın önemini ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, araştırma ve yayın etiğine uygun bir şekilde hazırlanmıştır. Ayrıca araştırmanın modeli Görsel 1'de verilmektedir. Görsel 1'de gösterilen araştırma modeline göre örgütsel demokrasi ve alt boyutları, örgütsel bağlılık ve alt boyutlarını etkilemektedir.

Görsel 1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Nicel araştırma deseninde planlanan çalışmada araştırmanın evrenini eğitim çalışanları oluşturmaktadır. Eğitim çalışanlarını ise Yozgat ilinde devlet okullarında çalışan öğretmenler oluşturmaktadır. Kartopu örnekleme yönteminin seçildiği çalışmada, araştırmaya katılmayı kabul eden 450 eğitim çalışanı ile online platformlardan anketler dağıtılarak geri dönüş yapmaları istenmiştir. Geri

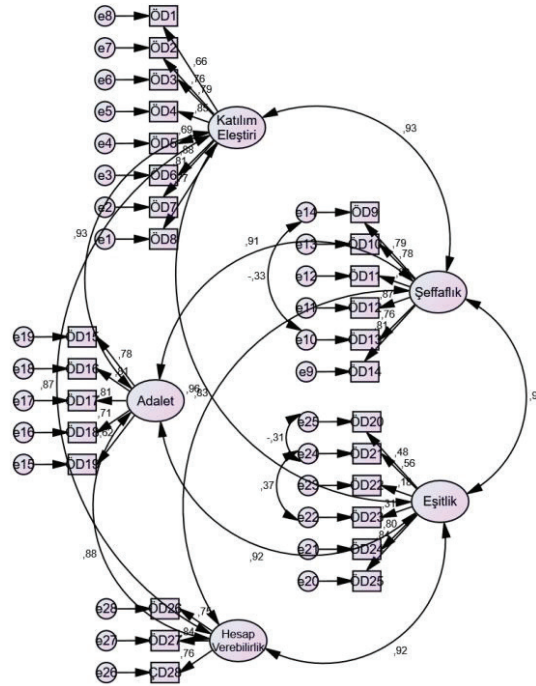
dönüşlerden elde edilen anketlerden analize uygun olmayanlar çıkartılmış ve analize 392 adet anket analize tabi tutulmuştur. Coşkun ve arkadaşlarının (2019: 164) ifade ettiğine göre 10.000.000 kişilik bir evrende 384 örneklem sayısı, araştırma için yeterli bir sayıdır. Bireysel ve toplumsal yaşamda eğitim-öğretiminin çok önemli olduğu bilinen bir gerçektir. Özellikle de ilk ve orta öğrenim bunun temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla eğitim kurumlarından hizmet alanların memnun kalması, o kurumu tercih etmesi, o kurumun çalışanlarının çalıştıkları kuruma bağlı kalması çeşitli unsurlara bağlıdır. Dolayısıyla Yozgat ili özelinde bu durumun değerlendirilmesi, örneklem olarak eğitim çalışanlarının kullanılması önem arz etmektedir. Ayrıca eğitim kuruluşları özellikle pandemi dönemiyle beraber online eğitim dönemi ve sonrasında bir dönüşüm içerisine girmiş ve pandemi süreci kuruluşları köklü değişikliklere yöneltmiştir. Bu durumda değişen ve gelişen faktörlerin oluşabileceği varsayılarak bu örneklem seçilmiştir.

Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Araştırma verilerinin toplanmasında araştırmacının oluşturduğu sosyo-demografik bilgiler formu, Örgütsel Bağlılık Ölçeği ve Örgütsel Demokrasi Ölçeği kullanılmıştır. Örgütsel Bağlılık Ölçeği Meyer ve arkadaşları (1993) tarafından geliştirilmiş, Dağlı ve arkadaşları (2018) tarafından Türkçeye uyarlanarak geçerliliği ve güvenilirliği yapılmıştır. Ölçek duygusal, devam ve normatif olmak üzere üç boyuttan ve 18 sorudan oluşmaktadır. Örgütsel Demokrasi Ölçeği Geçkil ve Tikici (2013) tarafından geliştirilmiştir. Söz konusu ölçme aracı hesap verebilirlik, şeffaflık, eşitlik, adalet ve katılım-eleştiri olmak üzere beş boyuttan ve 28 ifadeden oluşmaktadır. Ölçeklerde yer alan ifadelerin değerlendirilmesi ise 1-Kesinlikle Katılmıyorum / 5-Kesinlikle Katılıyorum şeklindedir.

Ölçeklerin Geçerlilik Analizi

Araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerliliklerini belirlemek amacıyla SPSS AMOS 24.00 programında Doğrulayıcı Faktör Analizi yapılmıştır. Bu doğrultuda ilk olarak Örgütsel Demokrasi Ölçeğine ilişkin Doğrulayıcı Faktör Analizi yapılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin daha önce Türkçeye uyarlanarak yapıları keşfedilen ölçekler olması nedeniyle Doğrulayıcı Faktör Analizi yapılmıştır. Diğer yandan bu araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik analizi için Cronbach Alfa değerleri; Örgütsel Demokrasi Ölçeği için Cronbach Alfa katsayısı 0,95 olarak bulunurken, Örgütsel Bağlılık Ölçeği için Cronbach Alfa katsayısı 0,77 olarak belirlenmiştir. Değişkenlerin alt boyutlarına ilişkin olarak Cronbach Alfa katsayıları Tablo 4'te verilmektedir. Güvenirlik katsayısının 0,70 ve daha üzeri bir puanda çıkması ölçme aracı puanlarının geçerliliği için yeterli olduğu ifade edilmektedir (Büyüköztürk vd., 2014: 108).

Görsel 2. Örgütsel Demokrasi Ölçeğine Yönelik Doğrulayıcı Faktör Analizi Yol Diyagramı

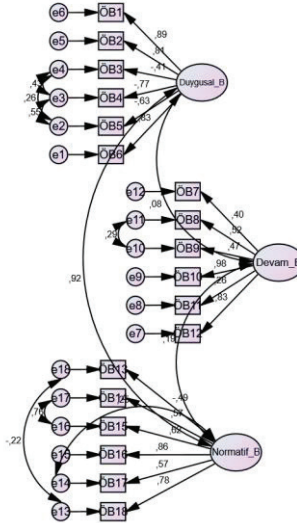
Görsel 2’de görüldüğü üzere Örgütsel Demokrasi Ölçeğine Yönelik Doğrulayıcı Faktör Analizi Yol Diyagramı verilmiştir. Doğrulayıcı Faktör Analizi sonucunda elde edilen veriler Tablo 1’de verilmektedir.

Tablo 1. Örgütsel Demokrasi Ölçeğine İlişkin Güvenirlik ve Geçerlilik Değerleri

Değişken	χ^2/df	GFI	CFI	RMSEA	SRMR	Madde Sayısı	Cronbach Alfa
Örgütsel Demokrasi	2,216	0,890	0,903	0,07	0,071	28	0,95

Tablo 1 incelendiğinde örgütsel demokrasi ölçeğine ait doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarından elde edilen değerlerin, ölçeğin kabul edilebilir sınırlarda olduğu anlaşılmıştır. Güvenirlik analizine göre ise yeterli güvenirlik değerine sahip olduğu görülmüştür. Güvenirlik katsayısının 0,70 ve daha üzeri bir puanda çıkması ölçme aracı puanlarının geçerliliği için yeterli olduğu ifade edilmektedir (Büyüköztürk vd., 2014, s. 108). Literatürde kabul görmüş yaygın uyum indeks değerleri Meydan ve Şeşen (2015: 37)’e göre χ^2/df değeri ≤ 5 ; GFI değeri, $\geq 0,85$; CFI değeri, $\geq 0,90$; RMSEA değeri 0,06-0,08; SRMR/RMR değeri 0,06-0,08 olarak ifade edilmiştir. Yapısal eşitlik modellerinin raporlanmasında hangi uyum indekslerinin raporlanacağı kesin olarak belirlenmemiştir. Bu durum çoğunlukla yapılan araştırmaların amacına bağlı olmaktadır. Ancak, ki-kare, SD ve iyilik uyum indeksi değerleri verilmeli, araştırma

amaçlarına göre diğer indekslerden bir-iki tanesinin sonucu paylaşılmalıdır. Ayrıca verilen değerler kabul edilebilir uyum değerleridir. İyi uyum değerleri ise χ^2/df değeri ≤ 3 ; GFI değeri, $\geq 0,90$; CFI değeri, $\geq 0,95$; RMSEA değeri $\leq 0,05$; SRMR/RMR değeri $\leq 0,05$ olarak ifade edilmiştir.

Görsel 3. Örgütsel Bağlılık Ölçeğine Yönelik Doğrulayıcı Faktör Analizi Yol Diyagramı

Görsel 3'te görüldüğü üzere Örgütsel Bağlılık Ölçeğine Yönelik Doğrulayıcı Faktör Analizi Yol Diyagramı verilmiştir. İlgili ölçek daha önce keşfedilmiş olduğu için Doğrulayıcı Faktör Analizi yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen veriler Tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 2. Örgütsel Bağlılık Ölçeğine İlişkin Güvenirlik ve Geçerlilik Değerleri

Değişken	χ^2/df	GFI	CFI	RMSEA	SRMR	Madde Sayısı	Cronbach Alfa
Örgütsel Bağlılık	2,549	0,860	0,909	0,080	0,088	18	0,77

Tablo 2 incelendiğinde örgütsel bağlılık ölçeğine ait doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarından elde edilen değerlerin, ölçeğin kabul edilebilir sınırlarda olduğu anlaşılmıştır. Güvenirlik analizine göre ise yeterli güvenirlik değerine sahip olduğu görülmüştür. Güvenirlik katsayısının 0,70 ve daha üzeri bir puanda çıkması ölçme aracı puanlarının geçerliliği için yeterli olduğu ifade edilmektedir (Büyüköztürk vd., 2014, s. 108). Literatürde kabul görmüş yaygın uyum indeks değerleri Meydan ve Şeşen (2015: 37)'e göre χ^2/df değeri ≤ 5 ; GFI değeri, $\geq 0,85$; CFI değeri, $\geq 0,90$; RMSEA değeri 0,06-0,08; SRMR/RMR değeri 0,06-0,08 olarak ifade edilmiştir. Ayrıca verilen değerler kabul edilebilir uyum değerleridir. İyi uyum değerleri ise χ^2/df değeri ≤ 3 ; GFI değeri, $\geq 0,90$; CFI değeri, $\geq 0,95$; RMSEA değeri $\leq 0,05$; SRMR/RMR değeri $\leq 0,05$ olarak ifade edilmiştir.

Verilerin Analizi

Çalışmanın bu bölümünde sosyo-demografik bilgiler, araştırmadan elde edilen veriler üzerinde uygulanan tanımlayıcı istatistikler, korelasyon analizi ve yapısal eşitlik modellemesine yer verilmiştir.

Sosyo-Demografik Bilgiler

Çalışmadan elden edilen sosyo-demografik değişkenlere ilişkin bulgular Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3. Sosyo-Demografik Bilgiler

		n	%
Yaş	25-31 Yaş Arası	95	24,2
	32-38 Yaş Arası	138	35,2
	39 Yaş ve Üzeri	159	40,6
Cinsiyet	Kadın	272	69,4
	Erkek	120	30,6
Medeni Durum	Evli	185	47,2
	Bekâr	207	52,8
Öğrenim Durumu	Lisans	317	80,9
	Lisansüstü	75	19,1
Öğretmenlik Yapılan Alan	Ana Okulu	56	14,3
	Sınıf Öğretmeni	164	41,8
	Branş Öğretmeni	172	43,9
İdari Göreviniz Var Mı?	Evet	72	18,4
	Hayır	320	81,6
Kurumda Çalışma Süresi	0-5 Yıl Arası	164	41,8
	6-11 Yıl Arası	127	32,4
	12-17 Yıl Arası	71	18,1
	18-23 Yıl Arası	22	5,6
	24 Yıl ve Üzeri	8	2,0
Öğretmenlik Yapma Süreniz	0-5 Yıl Arası	118	30,1
	6-11 Yıl Arası	119	30,4
	12-17 Yıl Arası	89	22,7
	18-23 Yıl Arası	44	11,2
	24 Yıl ve Üzeri	22	5,6
Örgütsel Demokrasi Kavramını Duyma Durumu	Evet	184	46,9
	Hayır	208	53,1
Örgütsel Bağlılık Kavramını Duyma Durumu	Evet	155	39,5
	Hayır	237	60,5
Toplam		392	100

Tablo 3'te eğitim çalışanlarına ilişkin sosyo-demografik bilgiler verilmektedir. Tablo 3'e göre 25-29 yaş aralığında 95 kişi (%24,2), 32-38 yaş aralığında 138 (%35,2) ve 39 yaş ve üzerinde 159 kişinin (%40,6)

olduğu görülmektedir. Katılımcıların 272'si (%69,4) kadın ve 170'i (%30,6) erkektir. Katılımcıların 185'i (%47,2) evli ve 207'si (%52,8) bekârdır. 317 (%80,9) kişi lisans öğrenimine sahipken, 75 (%19,1) kişi lisansüstü öğrenim durumuna sahiptir. Branş ayrımında 56 (%14,3) kişi ana okulu öğretmenliği yaparken, 164 (%41,8) kişi sınıf öğretmeni ve geriye kalan 172 (%43,9) kişi branş öğretmenidir. 72 (%18,4) kişinin eğitim kurumlarında idari görevi bulunurken; 320 (%81,6) kişinin herhangi bir idari görevi bulunmamaktadır. Katılımcılara yöneltilen şu anki kurumlarında çalışma süreleri incelendiğinde 164 (%41,8) kişinin yaklaşık 5 yıldır aynı kurumda çalıştığı görülmektedir. Aynı şekilde öğretmenlik yapma sürelerinde yaklaşık 5 yıldır öğretmenlik yapan 118 (%30,4) kişinin olduğu görülmüştür. Örgütsel demokrasi kavramını 184 (%46,9) kişi duymuş iken, örgütsel bağlılık kavramını 155 (%39,5) duymuştur.

Tablo 4. Betimleyici İstatistikler

	n	Min.	Max.	Ortalama	ss.	Çarpıklık	Basıklık
Örgütsel Demokrasi	392	1,00	5,00	3,15	0,85	-0,34	-0,52
Katılım-Eleştiri	392	1,00	5,00	3,11	0,94	-0,35	-0,14
Şeffaflık	392	1,00	5,00	3,25	0,98	-0,50	-0,50
Adalet	392	1,00	5,00	3,03	0,97	-0,11	-0,30
Eşitlik	392	1,00	5,00	3,24	0,73	-0,21	-0,45
Hesap Verebilirlik	392	1,00	5,00	3,05	0,04	-0,24	0,83
Örgütsel Bağlılık	392	1,56	4,50	3,02	0,46	-0,16	-0,44
Duygusal	392	1,33	5,00	3,02	0,42	0,22	0,86
Devam	392	1,00	5,00	3,08	0,82	-0,21	0,11
Normatif	392	1,00	5,00	2,95	0,71	-0,15	-0,15

Tablo 4'te örgütsel demokrasi ve örgütsel bağlılık değişkenlerine ilişkin olarak betimleyici istatistikler yer almaktadır. Araştırma verilerin normal dağılıma uygunluk gösterip göstermediğini incelemek amacıyla çarpıklık ve basıklık katsayıları verilmiştir. Örgütsel Demokrasi Ölçeği için çarpıklık değeri -0,34 ve basıklık değeri -0,52 olarak belirlenmiştir. Örgütsel Bağlılık Ölçeğine ilişkin çarpıklık değeri -0,16 iken basıklık değeri -0,44 olarak bulunmuştur. Ölçeklerin alt boyutlarına ilişkin ortalama, standart sapma, çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 4'te verilmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin +1,96 ve -1,96 arasında yer alması normal dağılıma uygunluk gösterdiği anlamına gelmektedir (Can, 2017: 85). Farklı araştırmacılar çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1,5 ile +1,5 arasında veya -3 ile +3 arasında olmasının normallik varsayımını karşıladığını söylemektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013, s. 852; Çuhadar vd., 2019: 155).

Tablo 5. Örgütsel Demokrasi Ölçeğine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Ölçek Maddeleri	Ort.	Std. Sapma
Çalışanların ücret ve diğer gelirleri yaptıkları işe ve kuruma katkıları dikkate alınarak belirlenir.	2,79	1,20
Kurumumda adil bir ödül sistemi vardır.	2,94	1,10
Örgütsel kararlara katılmam için yöneticiler beni cesaretlendirir.	2,94	1,10
Yönetim, çalışanların eleştirilerini dikkate alır.	2,96	1,16
Yönetim, çalışanları eleştiri yapma konusunda cesaretlendirir.	3,00	1,12
Yöneticiler hoşlarına gitmese de çoğunluğun verdiği kararlara saygı gösterirler.	3,01	1,20
İş yerimizde politika ve prosedürler çalışanlar tarafından her zaman sorgulanabilir.	3,01	1,19
Kurumumun demokratik bir örgüt olduğunu düşünüyorum.	3,04	1,19
Kurumumda her düzeydeki çalışandan her zaman hesap sorulabilir.	3,04	1,23
Kurumumda değerlendirme kriterleri standartlaşmıştır.	3,04	1,15
Görev dağılımında liyakat dikkate alınır.	3,05	1,22
Kurumumda açık ve çift yönlü bir iletişim vardır.	3,09	1,18
Kurumuma personel alımında kişilerin politik düşünceleri ve dünya görüşü etkili olur.	3,11	1,18
Kurumumda hesap verebilme kültürü gelişmiştir.	3,12	1,20
Kurumum çalışanların eğitim alarak gelişmesini destekler.	3,14	1,19
Çalışanların, yönetimin uygulamalarını eleştirmesi normal karşılanır.	3,22	1,18
Kurumumda kararlar alınırken, o kararlardan etkilenecek herkesin söz hakkı vardır.	3,25	1,24
Toplantılarda herkese düşüncelerini ifade etme fırsatı verilir.	3,25	1,19
Toplantılarda, gelen önerinin kimden geldiğine değil önerinin niteliğine bakılır.	3,26	1,18
Kurumsal karar almada çoğunluğun görüşleri dikkate alınır.	3,27	1,15
Kurumumda işler şeffaflık ilkesiyle yürütülür.	3,28	1,14
Kurumumda cinsiyet ayrımı gözetilmez.	3,28	1,20
Yanlış bulduğum karar ve politikaları rahatlıkla eleştirebilirim.	3,32	1,19
Amirlerim başarı düzeyinin belirlenmesinde astların görüşleri etkilidir.	3,35	1,18
Kurumumda performans değerlendirmeleri şeffaflık ilkesine uygun yapılır.	3,35	1,22
Kurumumuzda dil, din, ırk vb. ayrımı gözetilmez.	3,39	1,18
Yöneticiler önemli gelişmelerin yaşandığı dönemlerde bilgilendirme toplantıları düzenlerler.	3,39	1,14
Kurumumdaki çalışanlar arasında ayrımcılık yapılmaktadır.	3,43	1,21

Tablo 5'te örgütsel demokrasi ölçeğine ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir. Tablo 5'e göre "Kurumumdaki çalışanlar arasında ayrımcılık yapılmaktadır." ifadesi 3,43 ortalama ile en yüksek ortalamaya sahip ölçek maddesidir. Diğer yandan "Çalışanların ücret ve diğer gelirleri yaptıkları işe ve kuruma katkıları dikkate alınarak belirlenir." ifadesi 2,79 ortalama ile en düşük ortalama sahip ölçek ifadesidir. Ölçekteki diğer ifadelerle ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 6. Örgütsel Bağlılık Ölçeğine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Ölçek Maddeleri	Ort.	Std. Sapma
Bu okula karşı duygusal bağlılık hissetmiyorum.	2,51	1,18
Bu okulda kendimi “ailenin bir parçası” gibi görmüyorum.	2,55	1,20
Okulum karşı güçlü bir aidiyet hissetmiyorum.	2,69	1,27
Okulumdan şu anda ayrılacak olsam kendimi suçlu hissederim.	2,70	1,11
Eğer bu okuldan ayrılmak benim yararına olsa dahi şu anda buradan ayrılmanın doğru olmadığını düşünüyorum.	2,82	1,12
Bu okuldan ayrılmamı düşündürecek seçenekler oldukça azdır.	2,85	1,24
Bu okuldan ayrılacak olsam, uygun alternatiflerim az olur.	2,88	1,24
Eğer bu okula kendimden çok şey katmamış olsaydım, başka yerde çalışmayı düşünebilirdim.	2,88	1,10
Bu okulda çalışmaya devam etmek için yöneticilerime karşı bir minnet borcu/sorumluluk hissetmiyorum.	2,94	1,21
Bu okuldaki insanlara karşı bir minnet borcu/sorumluluk hissettiğim için şu anda bu okuldan ayrılmam.	3,01	1,22
Şu anda okulumdan ayrılacak olsam, hayatımda birçok şey alt üst olur.	3,05	1,26
Bu okula çok şey borçluyum.	3,14	1,17
Bu okul benim sadakatimi (bağlılığımı) hak ediyor.	3,20	1,17
Okulumdan ayrılmayı isteseydim dahi şu anda bu bana çok zor gelirdi.	3,28	1,26
Meslek hayatımın geri kalan kısmını bu okulda geçirmek beni çok mutlu eder.	3,39	1,22
Bu okulun benim için çok özel bir yeri vardır.	3,47	1,13
Bu okulun problemlerini gerçekten kendi problemlerim gibi görüyorum.	3,52	1,06
Şu anda bu okulda çalışıyor olmam, hem kendi isteğimden hem de şartların bunu gerektirmesindedir.	3,58	1,00

Tablo 6’da örgütsel bağlılık ölçeğine ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir. Tablo 6’ya göre “Şu anda bu okulda çalışıyor olmam, hem kendi isteğimden hem de şartların bunu gerektirmesindedir.” ifadesi 3,58 ortalama ile yüksek ortalama sahip ölçek ifadesi olarak belirlenmiştir. Diğer yandan “Bu okula karşı duygusal bağlılık hissetmiyorum.” ifadesi 2,51 ortalama ile en düşük ölçek maddelerinden birisidir. Ölçekteki diğer ifadelerle ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 6’da gösterilmektedir.

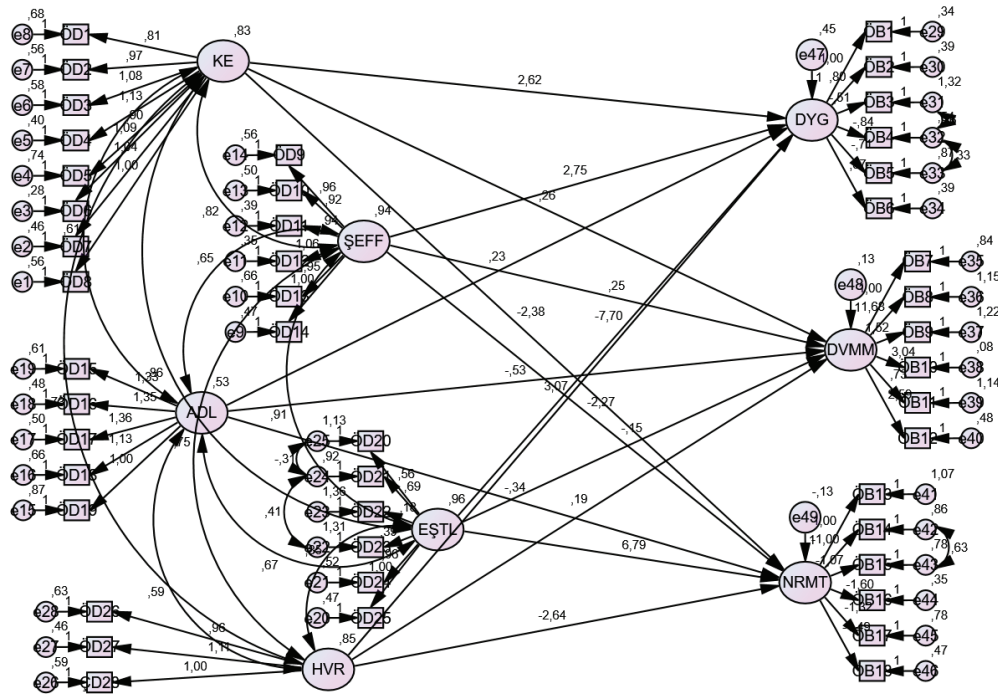
Tablo 7. Örgütsel Demokrasi ve Alt Boyutları İle Örgütsel Bağlılık ve Alt Boyutları Arasındaki Korelasyon Analizi Sonuçları

n=392	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
1.Örgütsel Demokrasi	r 1									
2.Örgütsel Bağlılık	r 0,281**	1								
3.Katılım-Eleştiri	r 0,955**	0,295**	1							
4.Şeffaflık	r 0,934**	0,282**	0,871**	1						
5.Adalet	r 0,916**	0,215**	0,826**	0,822**	1					
6.Eşitlik	r 0,889**	0,192**	0,803**	0,777**	0,786**	1				
7.Hesap Verebilirlik	r 0,846**	0,290**	0,776**	0,730**	0,751**	0,715**	1			
8.Devam	r 0,215**	0,786**	0,251**	0,235**	0,131*	0,115**	0,216**	1		
9.Duygusal	r 0,161*	0,513**	0,165*	0,153*	0,156*	0,137*	0,102*	0,170*	1	
10.Normatif	r 0,206*	0,744**	0,188**	0,188**	0,176*	0,160*	0,257**	0,285**	0,211**	1

** Korelasyonun 0.01 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir. * Korelasyonun 0.05 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

r = Pearson Korelasyon, $r < 0,30$ =değerler düşük düzeyde ilişki, $0,30 < r < 0,69$ =orta düzeyde ilişki, $r \geq 0,70$ =yüksek düzeyde ilişki (Coşkun vd., 2019, s. 264).

Tablo 7’de örgütsel demokrasi ve alt boyutları ile örgütsel bağlılık ve alt boyutları arasındaki korelasyon analizi sonuçları verilmektedir. Korelasyon katsayısı +1 ile -1 değerleri arasında değişmektedir (Coşkun vd., 2019, s. 264). Yapılan korelasyon analizi sonucunda örgütsel demokrasi ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir ($r=0,281$; $p < 0,01$). Örgütsel demokrasi ile örgütsel bağlılık alt boyutları arasında yapılan korelasyon analizlerine göre örgütsel demokrasi ile devam bağlılığı arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki ($r=0,215$; $p < 0,01$), örgütsel demokrasi ile duygusal bağlılık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki ($r=0,161$; $p < 0,05$) ve örgütsel demokrasi ile normatif bağlılık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki ($r=0,206$; $p < 0,05$) olduğu görülmüştür. Örgütsel bağlılık ile örgütsel demokrasi alt boyutları arasındaki korelasyon analizlerine göre örgütsel bağlılık ile katılım-eleştiri arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki ($r=0,295$; $p < 0,01$), örgütsel bağlılık ile şeffaflık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki ($r=0,282$; $p < 0,01$), örgütsel bağlılık ile adalet arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki ($r=0,215$; $p < 0,01$), örgütsel bağlılık ile eşitlik arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki ($r=0,192$; $p < 0,01$), örgütsel bağlılık ile hesap verebilirlik arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki ($r=0,290$; $p < 0,01$) olduğu görülmüştür. İlgili sonuçlara göre örgütsel demokrasi ile örgütsel bağlılık arasındaki pozitif yönlü ve anlamlı ilişkinin varlığı; örgütsel demokrasinin artmasının örgütsel bağlılığı artırması anlamına gelmektedir. İlgili sonuçlara göre H_1 , H_{1a} , H_{1b} , H_{1c} , H_{1d} , H_{1e} , H_{1f} , H_{1g} , H_{1h} hipotezleri kabul edilmiştir.

Görsel 4. Örgütsel Demokrasinin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisine Ait Yapısal Eşitlik Modeli

Örgütsel demokrasinin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinin test edilmesine ilişkin kurulmuş olan yapısal eşitlik modellemesi Görsel 4’te gösterilmektedir. Model sonucu çıkan uyum iyiliği değerleri Tablo 8’de gösterilmektedir.

Tablo 8. Örgütsel Demokrasinin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisine Ait Oluşturulan Yapısal Eşitlik Modeli Uyum İyiliği Değerleri

Değişken	χ^2/df	GFI	CFI	RMSEA	SRMR
	≤ 5	$\geq 0,85$	$\geq 0,90$	$\leq 0,08$	$\leq 0,10$
YEM Modeli	1,864	0,85	0,91	0,065	0,098

Tablo 8 incelendiğinde kurulan yapısal eşitlik modelinin sonuçlarının kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmektedir. Literatürde kabul görmüş yaygın uyum indeks değerleri Meydan ve Şeşen (2015, s. 37)’e göre χ^2/df değeri ≤ 5 ; GFI değeri, $\geq 0,85$; CFI değeri, $\geq 0,90$; RMSEA değeri 0,06-0,08; SRMR/RMR değeri 0,06-0,08 olarak ifade edilmiştir. Ayrıca verilen değerler kabul edilebilir uyum değerleridir. İyi uyum değerleri ise χ^2/df değeri ≤ 3 ; GFI değeri, $\geq 0,90$; CFI değeri, $\geq 0,95$; RMSEA değeri $\leq 0,05$; SRMR/RMR değeri $\leq 0,05$ olarak ifade edilmiştir. Buna göre yapısal modelin doğrulandığı ve sonuçlarının yorumlanabileceği anlaşılmıştır. Oluşturulan modelde değişkenler arası β katsayıları, Standardize β katsayıları, standart hata, kritik oran ve p değerleri Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Örgütsel Demokrasinin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisine Ait Oluşturulan Yapısal Eşitlik Modeli Katsayıları

Bağımlı	Bağımsız	β_1	β_2	S.E.	C.R.	p
---------	----------	-----------	-----------	------	------	---

DYG	<---	KE	2,616	2,204	1,706	1,534	***
DVMM	<---	KE	0,263	0,598	0,190	1,385	***
NRMT	<---	KE	2,381	3,404	1,672	1,425	***
DYG	<---	ŞEFF	2,747	2,474	1,452	1,891	***
DVMM	<---	ŞEFF	0,250	0,609	0,164	1,524	***
NRMT	<---	ŞEFF	2,272	3,472	1,443	1,574	***
DYG	<---	ADL	0,233	0,158	1,721	0,136	***
DVMM	<---	ADL	0,532	0,972	0,232	2,292	0,022
NRMT	<---	ADL	0,344	0,395	1,489	0,231	***
DYG	<---	EŞTL	7,698	0,698	2,450	3,142	0,002
DVMM	<---	EŞTL	0,149	0,366	0,260	0,572	***
NRMT	<---	EŞTL	6,788	7,458	3,112	2,181	0,029
DYG	<---	HVR	3,074	2,628	1,252	2,454	0,014
DVMM	<---	HVR	0,188	0,434	0,138	1,361	***
NRMT	<---	HVR	2,641	3,832	1,346	1,962	***

***: $p < 0,001$ β_1 : Regresyon Katsayısı β_2 : Standardize Regresyon Katsayısı S.E: Standart Hata C.R.: Kritik Oran, KE: Katılım-Eleştiri, ŞEFF: Şeffaflık, ADL: Adalet; EŞTL: Eşitlik, HVR: Hesap Verebilirlik; DYG: Duygusal Bağlılık, DVMM: Devam Bağlılığı; NRMT: Normatif Bağlılık Kaynak: (Meydan ve Şeşen, 2015, s. 37)

Tablo 9'da görüldüğü üzere örgütsel demokrasinin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi yapısal eşitlik modellemesi aracılığıyla test edilmiştir. Kurulan bu modelde örgütsel demokrasi örgütsel bağlılık üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir. Tablo 9 incelendiğinde örgütsel demokrasi alt boyutları olan katılım-eleştiri duygusal bağlılık üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye ($\beta=2,204$; $p=0,001$); devam bağlılığı üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye ($\beta=0,598$; $p=0,001$) ve normatif bağlılık üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye ($\beta=3,404$; $p=0,001$) sahiptir. Şeffaflık duygusal bağlılık üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye ($\beta=2,474$; $p=0,001$); devam bağlılığı üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye ($\beta=0,609$; $p=0,001$) ve normatif bağlılık üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye ($\beta=3,472$; $p=0,001$) sahiptir. Adalet duygusal bağlılık üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye ($\beta=0,158$; $p=0,001$); devam bağlılığı üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye ($\beta=0,972$; $p=0,05$) ve normatif bağlılık üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye ($\beta=0,395$; $p=0,001$) sahiptir. Eşitlik duygusal bağlılık üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye ($\beta=0,698$; $p=0,05$); devam bağlılığı üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye ($\beta=0,366$; $p=0,05$) ve normatif bağlılık üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye ($\beta=7,458$; $p=0,05$) sahiptir. Hesap verebilirlik ise duygusal bağlılık üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye ($\beta=2,628$; $p=0,05$); devam bağlılığı üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye ($\beta=0,434$; $p=0,001$) ve normatif bağlılık üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye ($\beta=3,832$; $p=0,001$) sahiptir. İlgili sonuçlara göre H2, H2_a, H2_b, H2_c, H2_d, H2_e, H2_f, H2_g, H2_h, H2_i, H2_j, H2_k, H2_l, H2_m, H2_n, H2_o hipotezleri kabul edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Yozgat ilinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı devlet okullarında görev yapan öğretmenlerin örgütsel demokrasi ve örgütsel bağlılık algıları araştırılarak okullardaki örgütsel demokrasinin örgütsel bağlılığa etkisi incelenmiştir. Araştırmadaki veri toplama araçları, katılımcıların verdikleri cevaplar, yapılan örneklem grubunun eğitim çalışanı olması, Covid-19 pandemi süreci içerisinde yapılması sebebiyle fazla kişiye ulaşılamaması gibi durumlar çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır. Ayrıca araştırmanın bilimsel etik kurallara uygunluğu için, Yozgat Bozok Üniversitesi Etik Kurulundan 26.05.2021 tarihli 22/23 karar nolu etik kurul onayı alınmıştır. Bu çalışma, araştırma ve yayın etiğine uygun bir şekilde hazırlanmıştır.

İlgili literatür incelendiğinde örgütsel demokrasi ile örgütsel bağlılık arasında yerli ve yabancı literatürde araştırmaların yapılmış olduğu görülmektedir. Örneğin Naldöken ve Limoncu (2019)'nun sağlık çalışanların üzerinde yapmış olduğu araştırmada örgütsel demokrasinin örgütsel bağlılık üzerinde pozitif yönlü etkisi olduğu belirlenmiştir. Bir diğer çalışma ise Günden (2019)'in turizm işletmelerinde gerçekleştirmiş olduğu araştırmadır. Araştırmacı örgütsel demokrasinin örgütsel vatandaşlık davranışına etkisinin belirlerken örgütsel bağlılığın aracı rolünü belirlemek istediği çalışmada örgütsel demokrasinin hem örgütsel vatandaşlığı hem de örgütsel bağlılığı pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Uysal (2019)'ın İstanbul deniz otobüsleri çalışanları üzerinde yapmış olduğu çalışmada bu çalışmayı destekler nitelikte örgütsel demokrasinin örgütsel bağlılığa olan etkisi belirlenmiştir. Yalçinkaya (2019)'nın çalışması da bu araştırmayı destekler niteliktedir. Yabancı literatür incelendiğinde ise Safari ve arkadaşlarının (2018) örgütsel demokrasinin öncülleri ve sonuçlarının araştırdığı çalışmada örgütsel demokrasinin iş tatmini, öz yeterlik gibi değişkenler üzerinde etkisi olduğu gibi örgütsel bağlılık üzerinde de etkili olduğu görülmüştür. Benzer şekilde Chen (2013)'in örgütsel demokrasi ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada ise örgütsel demokrasinin örgütsel bağlılığın bir belirleyicisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Harrison ve Freeman (2004) ise örgütsel demokrasinin öncüllerinden ve ardıllarından birinin örgütsel bağlılık olduğunu ifade etmişlerdir.

Bu çalışmadan elde edilen bulgulara bakıldığında ise örgütsel demokrasi ile örgütsel bağlılık değişkenleri ve alt boyutları arasında pozitif yönlü ilişkilerin varlığı tespit edilmiştir. Bu durumun örgütlerde demokratik yönetim anlayışının, karara katılımın artmasının, adaetli bir ortamın sağlanmasının örgütsel bağlılığı artıracığı yönünde yorum yapılabilir. Öte yandan örgütsel demokrasinin örgütsel bağlılık üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkisinin bulunması, kurulan yapısal eşitlik modeli ile doğrulanmıştır. Bu çalışmada yapısal eşitlik modellemesinin kullanılması, ilişkilerin tespiti noktasında önem arz etmektedir. Çünkü regresyon analizine göre yapısal eşitlik modeli, tüm seçenekleri analize dâhil etmektedir.

Literatürde hem örgütsel demokrasi hem de örgütsel bağlılık ile ilgili yapılmış birçok araştırma bulunmaktadır. Öncelikle örgütsel demokrasi ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında örgütsel adaet, örgütsel destek, örgütsel muhalefet, örgütsel mutluluk, psikolojik sermaye, performans, politik

davranışlar, örgütsel sinizm, iş tatmini, etik liderlik, örgütsel sessizlik gibi değişkenler ile bir arada araştırıldığı görülmektedir (Butcher and Clarke, 2002; Johnson, 2006; Sadykova ve Tutar, 2014; Kesen, 2015; Geçkil vd., 2017; Geçkil ve Koçyiğit, 2017; Bakan vd., 2017; Ahmed vd., 2019; Çopur ve Atanur Başkan, 2020; Maruf ve Altıntaş, 2021; Özbezek ve Paksoy, 2021). Diğer yandan örgütsel bağlılık ile ilgili literatürde oldukça fazla çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Örgütsel bağlılık hem araştırmacıların hem de örgütlerin önem verdikleri bir konudur.

Bu araştırmadan elde edilen tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde ise örgütsel demokrasi ifadelerinin ortalamasına bakıldığında eğitim kurumlarında örgütsel demokrasi algısının orta düzeyde olduğu görülmektedir. Çalışan öğretmenlerin bazı konularda memnuniyeti söz konusu iken bazı konularda ise memnuniyetsizlikleri mevcuttur. Ölçek ifadelerindeki ortamlar göz önünde bulundurulduğunda eğitim kuruluşlarında herhangi bir ayrımcılık yapılmadığı, bilgilendirmeler olduğu, şeffaf davranıldığı görülmektedir. Diğer yandan çalışanlara karşı bir ödüllendirme sistemi olmadığı, yöneticilerin eleştirileri dikkate almadığı gibi ortak bir kanı vardır. Örgütsel bağlılık ifadelerine bakıldığında yine orta düzeyde bir bağlılığın söz konusu olduğu görülmektedir. Katılımcıların birçoğu çalıştığı kuruma duygusal olarak bağlı olduğunu, çalıştığı kurumu sevdiğini, gelecek çalışma hayatında bu kurumda çalışmak istediğini belirtirken; sadece çalışılan kurum özelinde bu duruma katılmayan çalışanlar da bulunmaktadır. Şu an bu kurumdan ayrılmanın doğru olacağını düşünen, başka bir kuruma gitmek isteyen katılımcıların olduğu görülmektedir. Bu bulgulara göre katılımcıların birçoğunun devam bağlılığına sahip olduğu yorumu yapılabilir.

Bu araştırma, örgütsel demokrasinin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisine odaklanmıştır. Araştırmanın girişinde beklenen hedefler ve araştırma hipotezleri gerçekleşmiştir. İlgili literatürden, teorilerden ve ampirik araştırmalardan faydalanan araştırma, eğitim çalışanların üzerinde yapılmıştır. Eğitim ve öğretimin temelini ilkökul, ortaokul ve liseler oluşturduğundan ve eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin kurumlarına karşı algıları, tatminleri, memnuniyetleri, eşitlik, adalet, şeffaflık gibi durumlar öğrencilere doğrudan yansıdığından bu araştırmanın eğitim kurumlarında yapılmış olması değerli görülmektedir. Ayrıca bu araştırma Covid-19 salgın sürecinde gerçekleştirilmiş olup, daha önceden test edilmeyen bir çevrimiçi eğitim sisteminin adaptasyon süreci, yüz yüze eğitime geçiş zorlukları eğitim çalışanlarını etkileyen konular arasındadır. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlardan anlaşılmaktadır ki; bir örgütteki demokrasi ve bunun alt boyutları örgütsel bağlılığı etkilemektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda örgütsel demokrasinin örgütsel bağlılığa etkisinde farklı aracı değişkenlerin kullanılması, ilişkilerin ve etkinin anlaşılabilirliği açısından önerilmektedir. Gelecekte yapılacak araştırmalarda farklı örgütsel değişkenler bu örnekte yapılabilir. Malleon (2013) örgütsel demokrasinin etkinliğinin tüm yönleri ile test edilebilmesi için daha fazla ampirik araştırmaya ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir. Araştırmanın Yozgat ilinde faaliyet gösteren eğitim kurumlarında yapılması, 392 kişi ile sınırlı olması gibi durumlar araştırmanın genellenebilirliğini zorlaştırmaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda farklı sektörlerde, farklı şehirlerde, farklı hedef kitlelerin örneklem olarak alınması, sonuçların alan yazına katkısı bakımında fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Yazarlık Katkıları

Çalışmaya 1. Yazar: %50 2. Yazar: %50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Örgütsel Demokrasinin Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Eğitim Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Ahmed, K., Adeel, A., Ali, R. & Rehman, R. U. (2019). Organizational democracy and employee outcomes: The mediating role of organizational justice. *Business Strategy And Development*, 2(3), 204-219.
- Allen, N.J. & Meyer, J.P. (1990). The measurement and antecedents of affective, continuance and normative commitment to organizations. *Journal of Occupational Psychology*, 63(1), 1-18.
- Argyris, C. (1955). Organizational leadership and participative management. *The Journal of Business*, 28(1), 1-7.
- Bakan, İ., Güler, B. ve Kara, E. (2017). Örgütsel demokrasinin örgütsel adalet ve örgütsel destek algıları üzerine etkileri: Otel çalışanlarına yönelik bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22 (4), 1031-1048.
- Balay, R. (2000). *Özel ve resmî liselerde yönetici ve öğretmenlerin örgütsel bağlılığı (Ankara ili örneği)*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Becker, H. S. (1960). Notes on the concept of commitment. *The American Journal of Sociology*, 66(1), 32-40.
- Benligiray, S. ve Sönmez, H. (2011). Relationships of nurses' professional commitment with other commitment forms: Organizational commitment, work commitment and family commitment. *The Nursing Journal of Hacettepe University Faculty of Health Sciences*, 18(1), 28-40.
- Benlioğlu, B. (2021). *Psikolojik güvenin rol içi performansa etkisinde çalışan sesliliği ve örgütsel demokrasinin rolü*. Doktora Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bilge, C. (2008). *İlköğretim okulu öğretmenlerinin karara katılma ve iş doyum düzeyleri arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Birch, A. H. (2007). *The concepts and theories of modern democracy*. New York: Routledge.
- Buchanan, B. (1974). Building organizational commitment: The socialization of managers in work organizations. *Administrative Science Quarterly*, 19(4), 533-546.

- Butcher, D. & Clarke, M. (2002). The cornerstone for organizational democracy, *Organizational Dynamics*, 31 (1), 35-46.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Can, A. (2017). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Celep, C. (1996). Eğitim örgütlerinde öğretmenlerin örgütsel adanmışlığı. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 22(108), 56-62.
- Chen, B. (2013). An exploration of determinants of organizational commitment: Emphasis on the relationship between organizational democracy and commitment. *MPA/MPP Capstone Projects*. 35. https://uknowledge.uky.edu/mpampp_etds/35.
- Chen, S.-Y., Wu, W.-C., Chang, C.-S., Lin, C.-T., Kung, J.-Y., Weng, H.-C., et. al. (2015). Organizational justice, trust, and identification and their effects on organizational commitment in hospital nursing staff. *BMC Health Services Research*, 15(363), 1-17.
- Cheney, G. (1995). Democracy in the workplace: Theory and practice from the perspective of communication. *Journal of Applied Communication Research*, 23(3), 167-200.
- Cheney, G., J. Straub, L. Speirs-Glebe, et. al. (1998). Democracy and Communication at Work: An interdisciplinary Review. *Communication Yearbook*, 21 (1), 35-92.
- Cloke, K. & Goldsmith, J. (2002). *The end of management (1st ed)*. San Francisco: Jossey- Bass.
- Collom, E. (2001). Clarifying the cross-class support for workplace democracy. *Berkeley Journal of Sociology*, 45, 71-103.
- Coşkun, R., Altunışık, R. ve Yıldırım, E. (2019). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Çoban, R. (2016). *Örgütsel iklim ile çalışan bağlılığı arasındaki ilişkileri belirlemeye yönelik bir araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Çopur, Z. ve Atanur Başkan, G. (2020). Örgütsel demokrasi ile örgütsel sinizm arasındaki ilişki: öğretim elemanları üzerine bir araştırma. *Yükseköğretim Dergisi*, 10 (1) , 61-72.
- Çuhadar, A., Er, Y., Demirel, M. ve Demirel, D. (2019). Bireyleri rekreasyonel amaçlı egzersize motive eden faktörlerin incelenmesi. *Spormetre*, 17(3), 155.
- Dağlı, A., Elçiçek, Z. ve Han, B. (2018). Örgütsel bağlılık ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (68), 1788-1800.

- Demirbolat, A. O. (1999). Demokrasi ve demokratik eğitim. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 5 (2), 229-244.
- Doğan S. ve Kılıç S. (2007). Örgütsel bağlılığın sağlanmasında personel güçlendirmenin yeri ve önemi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29, 37-61.
- Elden, J. M. (1981). Political efficacy at work: The connection between more autonomous forms of workplace organization and a more participatory politics. *American Political Science Review*, 75(1), 44.
- Eren, E. (2020). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi*, (17. Baskı), Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Erkal Coşan, P. ve Altın Gülova, A. (2014). Örgütsel demokrasi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 21(2), 231-248.
- Etzioni, A. (1967). Mixed-scanning: A “third” Approach to Decision-Making. *Public Administration Review*, 385-392.
- Etzioni, A. (1968). Basic human needs, alienation and inauthenticity. *American Sociological Review*, 870-885.
- Fenton, T. (2002). *The democratic company: Four organizations transforming our workplace and our world*. United Diversity Library: Erişim Adresi: http://library.uniteddiversity.coop/Decision_Making_and_Democracy/Democratic_Company.pdf, Erişim Tarihi: 30.01.2022.
- Forcadell, F. J. (2005). Democracy, cooperation and business success: the case of Mondragon corporacion cooperativa. *Journal of Business Ethics*, 56, 255-274.
- Geçkil, T. (2013). *Örgütsel demokrasi ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki: TRB1 bölgesindeki üniversite hastanelerinde bir uygulama*. Doktora Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Geçkil, T. ve Koçyiğit, N. (2017). Örgütsel demokrasi ile psikolojik sermaye arasındaki ilişki: konaklama işletmelerinde bir araştırma. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 6 (4), 331-346.
- Geçkil, T., Akpınar, A.T. ve Taş, Y. (2017). Örgütsel demokrasinin iş tatmini üzerindeki etkisi: bir alan araştırması. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9 (4), 649-674.
- Geçkil, T., ve Tikici, M. (2015). Örgütsel demokrasi ölçeği geliştirme çalışması. *Amme İdaresi Dergisi*, 48(4), 41-78.
- Gilliland, S. W. & Chan, D. (2009). Örgütlerde adalet: Teori, yöntemler ve uygulamalar. (İçinde) H. Kepir Sinangil (Ed.). *Endüstri, iş ve örgüt psikolojisi el kitabı* 2. Cilt. Literatür Yayınları, İstanbul, 167-193.

- Günden, Y. (2019). *Otel işletmelerinde örgütsel demokrasi algısının örgütsel vatandaşlığa etkisinde örgütsel bağlılığın rolü: Kapadokya örneği*. Doktora Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Güney, M. ve Turan, M. (2021). Psikolojik sözleşme ihlali ile örgütsel bağlılık arasında örgütsel güvenin aracılık rolü. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (1), 356-374.
- Güney, S. (2017). *Örgütsel davranış*, 4. Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Güney, S. (2020). *Asistanlık, yüksek lisans, doktora yeterlik ve doçentlik sınavları için yönetim ve organizasyon el kitabı*, (3. Baskı), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Hall, D. T., Schneider, B., & Nygren, H. T. (1970). Personal factors in organizational identification. *Administrative Science Quarterly*, 15(2), 176-190.
- Harrison, J.S. and Freeman, E.S. (2004). Special topic: democracy in and around organizations is organizational democracy worth the effort?. *Academy of Management Perspectives*, 18 (3), 49-53.
- Hatcher, T. (2006). Democratizing the workplace through professionalization of human resource development. *International Journal of Training and Development*, 10(1), 67-82.
- Hatcher, T. (2006). Democratizing the workplace through professionalization of human resource development. *International Journal of Training and Development*, 10(1), 67-82.
- Heshizer, B. P., Martin, H. J., & Wiener, Y. (1991). Normative commitment and instrumental attachment as intervening variables in the prediction of union participation. *Journal of Applied Behavioral science*, 27(4), 532-549.
- Heywood, A. (2011). *Siyasi ideolojiler*. Çev. Ahmet Bayram, Özgür Tüfekçi, Hüsamettin İnaç, Şeyma Akin, Buğra Kalkan. Ankara: Adres Yayınları, 5. Baskı.
- Hoffman, F. M. (2002). Do All things with counsel benedictine women and organizational democracy. *Communication Studies*, 53(3), 203-218.
- <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 28.01.2022.
- İnce, M. ve Gül, H. (2005). *Yönetimde yeni bir paradigma: Örgütsel bağlılık*. Konya: Çizgi.
- Johnson, P. (2006). Whence democracy? A review and critique of the conceptual dimensions and implications of the business case for organizational democracy, *Organization*, 13, 245-274.
- Jong, G. & Witteloostuijn, A. V. (2007). Organizational democracy, ed. S.R. Clegg ve J.R. Bailey. *International encyclopedia of organization studies*, sage publishers, London. 3, 1039-1042.

- Kanter, R.M. (1968). Commitment and social organization: A study of commitment mechanisms in utopian communities. *American Sociological Review*, 33(4), 499-517.
- Kerr, J.L. (2004). The limits of organizational democracy. *Academy of Management Executive*, 18(3),84.
- Kesen, M. (2015). Örgütsel demokrasinin çalışan performansı üzerine etkileri: örgütsel özdeşleşmenin aracılık rolü. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (2), 535-562.
- King, A. S. (1996). Empowering the work place: A commitment cohesion exercise. *Career Development International*, 1(7), 5-11.
- Koçel, T. (2013). *İşletme Yöneticiliği*, (13. Baskı), Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Lawler, E.E. & Douglas T.H. (1970). Relations of characteristics to job involvement, satisfaction and intrinsic motivation. *Journal of Applied Psychology*, 54(4), 305-310.
- Lee, S.M. (1971). An empirical analysis of organizational identification. *Academy of Management Journal*, 14(2), 213-226.
- Lindkvist, L. & Llewellyn, S. (2003). Accountability, responsibility and organization. *Scandinavian Journal of Management*, 19(2), 251-273.
- Luchak, A. A., & Gellatly, I.R. (2007). A comparison of linear and nonlinear relations between organizational commitment and work outcomes. *Journal of Applied Psychology*, 92(3), 786-793.
- Malleon, T. (2013). *What does mondragon teach us about workplace democracy?*, in Kruse, D. (Ed.), *Sharing Ownership, Profits and Decision-Making in the 21st Century*, (Advances in the Economic Analysis of Participatory & Labor-Managed Firms), Emerald Group Publishing Limited,14, 127-157.
- Maruf, M. ve Altıntaş, M. (2021). Örgütsel demokrasinin örgütsel mutluluğa etkisi: bir kamu üniversitesi örneği. *ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (1), 129-155.
- McGregor, N. L. (2005). *The contribution of workplace democracy to organizational change*. Doctoral Thesis. Walden University, ABD.
- Meydan, C.H. ve Şeşen H. (2015). *Yapısal eşitlik modellemesi AMOS uygulamaları*. 2. Baskı, Ankara, Detay Yayıncılık.
- Moeen, M. (1981). *Persian dictionary*. Tehran, Amir Kabir Pulication.
- Mowday, R.T., Steers, R.M. & Porter, L.W. (1979). The measurement of organizational commitment. *Journal of Vocational Behavior*, 14(2), 224-247.

- Naldöken, Ü. ve Limoncu, G. (2019). Örgütsel demokrasinin örgütsel bağlılığa etkisi: Sağlık kurumlarında bir uygulama. *Uluslararası Turizm, İşletme, Ekonomi Dergisi*, 3 (1), 15-29.
- O'Reilly, C.A. & Chatman, J. (1986). Organizational commitment and psychological attachment: the effects of compliance, identification, and internalization on prosocial behavior. *Journal of Applied Psychology*, 71(3), 492-499.
- Özbezek, B.D. ve Paksoy, H.M. (2022). Örgütsel demokrasinin örgütsel sessizlik düzeyine etkisi üzerine bir araştırma. *İşletme Ekonomi Ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5 (1), 80-101.
- Özdemir, Y., Şimşek, U. ve Aktaş, E. (2006). Demokrasi üzerine. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 259-269.
- Özsoy, S.A., Ergül, Ş. ve Bayık, A. (2004). Bir yükseköğretim çalışanlarının kuruma bağlılık durumlarının incelenmesi. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 6(2), 13-19.
- Pelit, E., Boylu, Y. ve Güçer, E., (2007). Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi akademisyenlerinin örgütsel bağlılık düzeyleri üzerine bir araştırma. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 86-114.
- Penley, E.L. & Gould, S. (1988). Etzioni's model of organizational involvement: A perspective for understanding commitment to organizations. *Journal of Organizational Behavior*, 9(1), 43-59.
- Polat, M., ve Meyda, C. (2011). Örgüt kültürü bağlamında güç eğilimi ve örgütsel bağlılık ilişkisinde örgütsel özdeşleşmenin aracılık rolü. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(1), 153-170.
- Poroy Arsoy, A. (2008). Kurumsal şeffaflık ve muhasebe standartları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 10(2), 17-35.
- Randall, D. M., & Cote, J. A. (1991). Interrelationships of work commitment constructs. *Work and Occupations*, 18(2), 194-211.
- Rusbult, C. A., & Farrel, D. (1983). A longitudinal test of the investment model: The impact on job satisfaction, job commitment and turnover of variations in rewards, costs, alternatives and investments. *Journal of Applied Psychology*, 68(3), 429-438.
- Sadykova, G. ve Tutar, H. (2014). Örgütsel demokrasi ve örgütsel muhalefet arasındaki ilişki üzerine bir inceleme, *İşletme Bilimi Dergisi*, 2 (1), 1-16.
- Safari, A., Salehzadeh, R. and Ghaziasgar, E. (2018). Exploring the antecedents and consequences of organizational democracy. *The TQM Journal*, 30 (1), 74-96.

- Schnackenberg, A. K. & Tomlinson, E. C. (2016). Organizational transparency: A new perspective on managing trust in organization-Stakeholder relationships. *Journal of Management*, 42 (7), 1784-1810.
- Schwenk, C. R. (1986). Information, cognitive biases and commitment to a course of action. *Academy of Management Review*, 11(2), 298-310.
- Sönmez, V. (2008). *Gelecekteki olası eğitim sistemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık, 1.Baskı.
- Suliman, A., & Kathairi, M. A. (2013). Organizational justice, commitment and performance in developing countries: The case of the UAE. *Employee Relations*, 35(1), 98-115.
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. Boston, Pearson.
- Timuroğlu M.K. ve Gürkan H. (2016). Çalışanlarda tutumsal bağlılık ile duygusal zekânın özbilinç alt boyutu arasındaki ilişkinin incelenmesi, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (Ek Sayı), 113-144.
- Uysal, A. (2019). *Örgütsel demokrasinin örgütsel bağlılığa etkisi: istanbul deniz otobüsleri çalışanları örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ülgen, B., Sağlam, M. ve Bazargani, S. M. (2019). The research on the voice and silence behaviours of Iranian and Turkish employees according to their demographic characteristics. *Ege Akademik Bakış*, 19(2), 205-220.
- Weber, W. G., Unterrainer, C. & Schmid, B. E. (2009). The influence of organizational democracy on employees' socio-moral climate and prosocial behavioral orientations. *Journal of Organizational Behavior*, 30, 1127-1149.
- Wiener, Y. (1982). Commitment in organizations: A normative view. *Academy of Management Review*, 7(3), 418-428.
- Witt, L. A., Andres, M. C. ve Kacmar, M. (2000). The role of participation in decision-making in the organizational politics-job satisfaction relationship. *Human Relations*, 53(3), 341-358.
- Yağcı, E. (1998). Demokrasi ve eğitim. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 22 (107), 15-22.
- Yalçınkaya, K. (2019). *Örgütsel demokrasinin çalışanların bağlılık duygusu üzerindeki etkisi ve analitik bir araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Yazdani, N. (2010). Organizational democracy and organization structure link: role of strategic leadership & environmental uncertainty. *IBA Business Review*, 5 (2), 51-74.
- Yılmaz, A. (2000). *Modern demokrasi gelişimi ve sorunları*. Yeni Türkiye. Ankara.

Extended Abstract

Elements such as feeling free in working life, providing a fair environment, giving importance to the ideas of employees point to organizational democracy. When the concept of organizational democracy is examined, it is seen that it emerges from the concept of democracy. Conditions such as personal freedom in an environment, rationality, equality and justice, obeying the law, respecting human rights, and having the voice of the majority are the basic elements of democracy (Yılmaz, 2000). In addition, organizational democracy is defined as the ability of the employees of the organization to have a say in the decisions that affect them in the organization and the redistribution of power (Hatcher, 2006, p. 77). Organizational democracy, which is based on equality, participation, expression of ideas, and shared organizational values, is a practice that is respected against the common values of humanity (Hoffman, 2002, p. 211). Another aspect of democracy at the organizational level is the practice of participating in the administration (Eren, 2020, p.404). In fact, there are aspects where democracy in the political sense and democracy in the organizational context differ from each other. For example, while the information flow in an organization is under the control of the organization's management, some information is protected by laws in political democracies (Kerr, 2004, p. 84).

It is a situation accepted in the literature that the premise of an effective and productive work in an organization is organizational commitment. Organizational commitment is the feeling of behaving in favor of the organization, contributing to the wishes, goals and values of the employees and helping them to be realized (Eren, 2020, p.555). In terms of an employee, being committed to the organization has various reasons as well as various consequences. For example, being a member of an organization, being satisfied with the organization, adopting the organization as a family environment are the psychological rewards provided to the employee as a result of organizational commitment (Güney, 2020, p. 365). In order to have these psychological rewards, employees believe in the values of the organization and make an effort to meet the expectations (Güney and Turan, 2021, p. 359). Employees in an organization show commitment to their organizations in various ways. They occur in an emotionally continuation and normative way. While emotional commitment is the employee's feeling of closeness to the organization (Güney, 2017, p. 289), continuance commitment refers to the process of deciding whether or not to stay in the organization (Pelit et al., 2007, p. 3). Normative commitment, on the other hand, considers moral values about whether it is right for employees to leave the organization (Polat & Meyda, 2011, p. 158).

The problem of this research is the effect of organizational democracy, which has an important place in organizations, on organizational commitment. In an organization, situations such as democratic management, participation of employees in decisions, multi-directional communication, behavior in accordance with moral and ethical principles, equality and justice, and free expression of ideas indicate the existence of organizational democracy (Tutar and Sadykova, 2014, p. 4). Therefore, in such an organizational climate, employees may tend to maintain their commitment to their organizations. Within the scope of this research, it is desired to examine whether there is democracy in the organizations of education workers and the effect of this situation on organizational commitment.

Within the scope of this research, it is aimed to examine the effect of organizational democracy perceptions of teachers working in public schools affiliated to the Ministry of Education in Yozgat province on organizational commitment. For this purpose, answers to the following questions were sought. According to teacher perceptions;

- 1. What is the organizational democracy perception of the employees in educational institutions?*
- 2. What is the organizational commitment of the employees in educational institutions?*

3. Does the perception of organizational democracy affect the perception of organizational commitment?

4. Do the organizational democracy sub-dimensions affect the organizational commitment sub-dimensions in a meaningful way?

The effect of organizational democracy, determined as the research subject, on organizational commitment is considered valuable in contributing to the relevant literature. Although research has been done on related topics in the literature, this study will provide the opportunity to look at it from a different window. The problem of this research is to investigate the relationship between organizational democracy and organizational commitment, which have an important place in the field of organizational behavior. Depending on this problem, organizational commitment has taken place as a variable in many types of research in the past and presents itself as an issue that organizations attach importance to. Organizational commitment; It is affected by many variables such as leadership, satisfaction, motivation, performance, emotions, and it is thought that organizational democracy can affect organizational commitment. Elements such as democracy, democratic management, and democratic leadership in the organization have the capacity to affect organizational commitment. In the study, which was planned in a quantitative research design, the population of the research consists of education employees working in public schools affiliated to the Ministry of National Education in Yozgat. In the study, in which the snowball sampling method was chosen, 450 education employees who agreed to participate in the research were asked to return questionnaires through online platforms. Among the questionnaires obtained from the feedback, those that were not suitable for the analysis were excluded and 392 questionnaires were subjected to analysis. Socio-demographic information forms created by the researcher, Organizational Democracy Scale (Geçkil & Tikici, 2013), and Organizational Commitment Scale (Dağlı et al., 2018) were used to collect research data.

When the data obtained from the research were examined, the average of organizational democracy perception in educational institutions was determined as 3.15. This shows that educational institutions have a moderate level of democracy. When the average of organizational commitment of educational institutions is examined, it was found to be 3.02 and it was seen that the level of commitment of educational institutions was medium. Structural equation model was established to determine the effect of organizational democracy on organizational commitment. Considering the goodness-of-fit values of this structural equation model, all of them are acceptable. In addition, when the coefficients of the model are examined, it is seen that the sub-dimensions of organizational democracy have a positive and significant effect on the sub-dimensions of organizational commitment.

When the relevant literature is examined, it is seen that researches have been made in the domestic and foreign literature between organizational democracy and organizational commitment. For example, in the study conducted by Naldöken and Limoncu (2019) on healthcare workers, the effect of organizational democracy on organizational commitment was investigated, and according to the results of the study, it was determined that there was a positive and significant relationship between organizational democracy and organizational commitment, and organizational democracy positively affected organizational commitment. Another study is the research carried out by Günden (2019) in tourism enterprises. In the study that the researcher wanted to determine the mediating role of organizational commitment while determining the effect of organizational democracy on organizational citizenship behavior, it was concluded that organizational democracy affects both organizational citizenship and organizational commitment positively. In the study of Uysal (2019) on Istanbul sea bus employees, the effect of organizational democracy on organizational commitment was determined in support of this study. The study of Yalçınkaya (2019) also supports this research. When the foreign literature is examined, it has been seen that in the study of Safari et al. (2018) investigating the antecedents and results of

organizational democracy, organizational democracy has an effect on variables such as job satisfaction and self-efficacy, as well as on organizational commitment. Similarly, in Chen's (2013) study examining the relationship between organizational democracy and organizational commitment, it was concluded that organizational democracy is a determinant of organizational commitment. Harrison and Freeman (2004) stated that one of the predecessors and successors of organizational democracy is organizational commitment.

This research focused on the effect of organizational democracy on organizational commitment. At the beginning of the research, the expected objectives and research hypotheses were realized. Making use of the relevant literature, theories, and empirical research, the research was conducted on education workers. Since primary schools, secondary schools and high schools form the basis of education and training, and the perceptions, satisfaction, satisfaction, equality, justice and transparency of teachers working in educational institutions are directly reflected on students, it is considered valuable that this research was conducted in educational institutions. In addition, this research was carried out during the Covid-19 epidemic process, and the adaptation process of an online education system that has not been tested before, the difficulties of transitioning to face-to-face education are among the issues affecting education workers. It is understood from the results obtained from this research that; democracy in an organization affects organizational commitment.

Geliş Tarihi / Received Date
07.10.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
11.01.2023

Özbekistan’da Din Eğitimi ve Kadîm Bir Eğitim Merkezi: Kökeldaş Medresesi

*Religious Education in Uzbekistan and an Ancient Education Center: Kokeldash
Madrasah*

Yılmaz CANKALOĞLU¹

Öz

Özbekistan 85-96/705-715 yıllarında Emevî hükümdarı Kuteybe b. Müslim tarafından fethedilmiştir. Bölgeye İslâm’ın girişinden sonra bu bereketli topraklar üzerinde birçok eğitim kurumunun temeli atılmış ve bilim dünyasına yön vermiş yüzlerce bilim ve fikir adamı bu topraklarda yetişmiştir. Bölgede kurulan medreselerde özellikle Fıkıh, Hadis, Tefsir, Tasavvuf, Arapça ve Kalam alanlarında yetişmiş ve alanlarında ekol olmuş birçok ilim adamı yetişmiştir. Birlikte yaşama kültürü bakımından çok başarılı bir ülke olan Özbekistan’da özellikle bağımsızlıktan sonra farklı etnik gruplar huzur ve güven içinde bir arada yaşamaktadır. Irk ve din yönünden çok renkli bir dokuya sahip olan ülkede Özbek halkının tamamına yakını Sünnî Müslümanlardan oluşmaktadır. Kökeldaş medresesi Özbekistan’ın başkenti Taşkent şehrinde eğitim ve öğretime aktif olarak devam eden medreselerdendir. Medrese, 1551-1575 yılları arasında inşa edilmiştir. Özel bir mimârî özelliğe sahip olan medrese Taşkent şehrinin merkezinde yer almaktadır. Tarih boyunca birçok ilim adamının yetişmesinde büyük payı olan medrese aynı zamanda kervansaray olarak da kullanılmıştır. Günümüzde Ortaöğretim İslâm Bilim Yurdu olarak hizmet veren eğitim kurumu halen Özbekistan’ın en gözde ilim merkezlerinden biri sayılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Taşkent, Medrese, Kökeldaş Medresesi, Özbekistan, Eğitim

Abstract

Uzbekistan, was conquered by the Umayyad ruler Kuteybe b. Muslim in the years of 85-96 / 705-715. After the arriving of Islam to the region, many educational institutions was established on these fertile lands and hundreds of scientists and intellectuals who gave direction to the world of science grew up in these lands. Many scholars who were educated in the fields of Fiqh, Hadith, Tafsir, Sufism, Arabic and Kalam and became leader in their fields were trained in the madrasahs established in the region. In Uzbekistan, which is a very successful country in terms of living together, different ethnic groups have been living together in peace and security since the independence. In the country, which has a very colorful texture in terms of race and religion, almost all of the

¹ Dr. Arş. Gör. National University of Uzbekistan/ ÖZBEKİSTAN, E-mail: yilmaz622@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5489-1804

Uzbek people consist of Sunni Muslims. Kokeldash madrasah is one of the madrasahs that actively continues education and training in the capital city of Uzbekistan, Tashkent. The madrasah was built between 1551 and 1575. The madrasa, which has a special architectural feature, is located in the center of the city of Tashkent. The madrasa, which had a great share in the training of many scholars throughout history, was also used as a caravanserai. Today, the institution serving as the Secondary Education Islamic Science Center is still considered one of the most popular science centers of Uzbekistan.

Keywords: Tashkent, Madrasa, Kokeldash Madrasa, Uzbekistan, Education

Giriş

Özbekistan; 448.900 km²'lik yüzölçümüne sahip bir ülke olup 1 Ocak 2022 itibariyle 35.400.000 nüfusa sahip bir Orta Asya ülkesidir. (<https://www.gov.uz/oz/pages/territory>, 25.06.2022). Başkenti Taşkent olan Özbekistan; güneyde Afganistan, kuzeyde Kazakistan, doğuda Kırgızistan ile Tacikistan ve batıda ise Türkmenistan ile komşudur.

Orta Asya Türkî Cumhuriyetler arasında nüfusu en kalabalık ülke olan Özbekistan 13 vilayetten oluşmaktadır. Bunlar; Taşkent, Semerkand, Buhara, Kaşkaderya, Sırderya, Andican, Cizzah, Navoiy, Namangan, Surhanderya, Harezmi ve Ferğana vilâyetleri ile Karakalpakistan Özerk Cumhuriyetidir.

Ülke nüfusunun %80'i Özbeklerden oluşmaktadır. Nüfusun geri kalanını ise Kazak, Tacik, Kırgız, Türkmen, Uygur, Rus, Alman ve Kore gibi farklı etnik gruplar oluşturmaktadır. Birlikte yaşama kültürü bakımından çok başarılı bir ülke olan Özbekistan, tarihte vuku bulmuş birkaç bölgesel olay dışında farklı etnik grupların huzur ve güven içinde bir arada varlığını sürdürdüğü örnek bir ülkedir. Irk ve din yönünden çok renkli bir dokuya sahip olan ülkede Özbek halkının tamamına yakını Sünnî Müslümanlardan oluşmaktadır.

Özbekistan 85-96/705-715 yıllarında Emevî hükümdarı Kuteybe b. Müslim tarafından fethedilmiştir. (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2012, c.47: 478). Bölgeye İslâm'ın girişinden sonra bu bereketli topraklar üzerinde birçok eğitim kurumunun temeli atılmış ve bilim dünyasına yön vermiş yüzlerce bilim ve fikir adamı bu topraklarda yetişmiştir. Bölgede kurulan medreselerde özellikle Fıkıh, Hadis, Tefsir, Tasavvuf, Arapça ve Kelam alanlarında ekol olmuş birçok ilim adamı yetişmiştir. (Yıldırım, 2012: 647). Bunlar arasında; Hadis alanında, Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, Ebü'îsâ et-Tirmizî, Abdurrahman ed-Dârimî, Kelam alanında; İmam-ı Mâtürîdî ve Ebü'l-Muîn en-Nesefî, Tasavvuf alanında; Ahmed Yesevî, Abdülhâlik-ı Gucdüvânî, Burhâneddin el-Mergînânî, Necmeddîn-i Kübrâ, Bahâeddin Nakşibend ve Hakîm et-Tirmizî gibi âlimleri sayabiliriz. Sadece dinî ilimlerde değil; tıp, matematik, astronomi, tarih, edebiyat, coğrafya ve felsefe alanlarında da bu bölgede yetişmiş ve dünya çapında isim yapmış birçok bilim adamı yer almaktadır. Bunlardan bazılarına örnek olarak; el-Hârezmî, Ferğânî, Uluğ Bey, İbn Sînâ ve Bîrûnî'yi sayabiliriz. (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2007, c.34: 113). Hicaz'da inen Kur'an-ı Kerim'in Mâveraünnehir bölgesinde tefekkür edildiğini söylemek, bölge tarihindeki ilmî inkişâfı gördükten sonra mübâlağa olmasa gerektir.

Amuderya ve Sırderya nehirlerinin bereket kattığı bu topraklarda; Emevîler, Abbâsîler, Sâmânîler, Karahanlılar, Gazneliler ve Selçuklular hüküm sürmüşlerdir. Başta Buhara, Semerkand, Taşkent, Hive

ve Tirmiz olmak üzere İslâm medeniyetinde çok büyük öneme sahip şehirler, Özbekistan sınırları içerisinde yer almaktadır.

Makalemizde yer verdiğimiz Kökeldaş medresesi hakkında müstakil olarak yazılmış herhangi bir eser mevcut değildir. Ancak; Babamurad İnatov'un; "Özbeğim Âbideleri" risalesi, Omor Sultanov'un; "Muhammed Salih Hoca ve Tarih-i Cedidâyi Taşkent" eseri ve Obid Tangirov'un; "XIX. Asır Sonu XX. Asır Başlarında Taşkent Şehrinin Yerel Eğitim Müesseseleri Tarihi" kitabında mezkur medrese hakkında birtakım bilgiler bulunmaktadır. Birbirlerinin tekrarı şeklinde yer alan bu bilgiler, bizleri bu kadîm medrese hakkında araştırma yapmaya sevk etmiştir. Özbekistan sınırları içerisinde "Kökeldaş Medresesi" adında ikinci bir medresenin varlığını tespit etmemiz bu sahada araştırma yapan kimselerin bilgi karışıklığına düşmemesi açısından önem arz etmektedir.

Özbekistan'da Dinî Eğitim

Sovyet Rusya Döneminde Dinî Eğitim

Sovyet döneminde özelde Özbekistan genelde ise Türkistan bölgesinde bir bakıma İslâm dinine savaş açılmış, mescitler, camiler ve diğer dinî kurumlar kapatılmış, dinî vakıfların mallarına el konulmuş, din adamları birtakım baskı ve tazyiklere mâruz kalmış ve birçok din âlimi şehid edilmiştir. (Saray, 1993: 56-57). Bütün bu baskı ve yıldırma politikalarına rağmen bölge Müslümanları 1991 yılındaki bağımsızlıklarını ilan edinceye kadar dinsizlikle mücadele etmişlerdir. "Sovyet toplumunda dinin ortadan kaldırılması" politikası yürüten Sovyetler Birliği, Müslümanlara ait dinî müesseseleri ya ortadan kaldırmışlar ya da kendi kontrolleri altına almaya çalışmışlardır.

Bölge Müslümanlarını kontrol etmek amacıyla Türkistan dört bölgeye ayrılmış ve her birinin başına bir müftü tayin edilmiştir. Bu müftüler Din İşleri Konseyine resmî olarak bağlı olsa da bu konsey doğrudan SSCB Komünist Partisi Merkez Komitesinin direktiflerine göre hareket etmekteydi. Din adamlarının atamaları bu komiteye bağlı müftüler aracılığıyla yapılmaktaydı. (Bennigsen, 1997: 56).

1917 ihtilalinden sonra din eğitimi alanında getirilen sınırlama ve yasaklamalar sebebiyle birçok Özbek Türkü; başta Suudi Arabistan olmak üzere birtakım İslâm ülkelerine hicret etmişlerdir. Günümüzde Suudi Arabistan'da hatırı sayılır bir Özbek nüfusunun varlığının sebebi yaklaşık yüz yıl önce bölgeden dinî baskılar sebebiyle göç eden Müslümanlardan dolayıdır.

Ruslar, ele geçirdikleri topraklarda yaşayan Müslümanlar üzerindeki hâkimiyetlerini kalıcı hale getirmek istiyorlardı. Bu bağlamda, Rus göçmenlerini Müslüman coğrafyasına yerleştirmeye başladılar. Bu stratejiyi yürütmelerindeki asıl amaç, bölge halkına Ortodoks Hristiyanlığı benimsetmekti. Hristiyanlaştırma politikaları birçok avantajına rağmen pek işe yaramadı ve din değiştirenlerin oranı çok düşük seviyede kalmıştır. (Yaman, 2012: 23). Din öğretiminin yasaklandığı dönemlerde "hücre" denilen odalarda resmî olmayan mollalar tarafından eğitim faaliyetleri gizlice sürdürülmüştür. (Todua, 2005: 41-48).

1939 yılında Kiril alfabesine geçildi ve üretilen etnik kimlikler için ayrı edebî diller geliştirilmesine karar verildi. Alfabe devriminden sonra Sovyetler Birliği'nde yaşayan Müslüman halk İslâm dünyası ve medeniyetinden tamamen tecrid edilmiş oldu. Kur'an ve ibadet dili olarak kullanılan Arapça böylelikle İslâm toplumuna unutturuldu ve nihayetinde İslâmî eğitimin tamamen ortadan kaldırılması sağlandı.

Alfabe değişikliğiyle Arapça yazan, Latince öğrenen ve Kiril alfabesini kullanan üç farklı nesil ortaya çıkmış oldu. Sovyet yönetimi bu üç kuşak arasında hem kültürel hem de yazılı olarak bir kopukluk yaratmayı başarmış oldu. (Musahan, 2015: 230).

Birçok baskıya rağmen, başta ulemâ olmak üzere Müslüman halk, ilk dönemlerde mektep ve medreselerin sayısını artırmaya çalışmış, buna karşılık olarak Sovyetler dine ve din adamlarına karşı baskılarını daha da şiddetlendirmişlerdir. Hatta daha da ileri giderek bazı din adamlarına zorla İslâm karşıtı beyanat verdirmişlerdir. Sovyetler Birliği döneminde Müslüman halk, ateist eğitimi görmeye zorlanmış, okul çağındaki çocuklar okullarında, diğer insanlar ise konferans salonlarında verilen bu eğitimi almaya mecbur bırakılmışlardır. (Saray, 1993: 57). Din aleyhtarı propaganda ve zihinleri bulandırma faaliyetleri kapsamında Özbekistan'da 1948 ila 1976 yılları arasında yüzlerce anti-İslâmî kitap yayınlanmıştır. Yine bu kapsamda 1959 yılında 146 bin 500 anti-islâmî konferans düzenlenmiştir. (Erol, 2002: 641).

Sovyetler Birliği zamanında Türkistan bölgesinde sadece iki medresenin faaliyetine izin verilmiş, geri kalan tüm medreseler kapatılmıştır. Bu iki medrese; Özbekistan sınırları içinde bulunan Buhara'daki "Mir-Arap Medresesi" (1946) ile Taşkent'teki "İmam el-Buharî İslâm Enstitüsü" (1971) idi. 1946 ve 1971 yıllarında faaliyetlerine izin verilen bu dinî eğitim kurumlarından yetişen din adamları, tüm bölgenin din adamı ihtiyacını karşılamaya çalışmış ve belli bir oranda halkın dinî ihtiyaçlarına cevap vermişlerdir.

Sovyetler Birliği döneminde din eğitiminin yıllarca hukukî olarak yasaklanması ve din eğitimi hizmeti veren kurumların olmayışı, 31 Ağustos 1991 yılında özgürlüğüne kavuşan Özbekistan'da, halkı inanç yönünden aydınlatacak din adamı eksikliğinin yıllarca yaşanmasına sebep olmuştur.

Özbekistan'ın Bağımsızlığı Sonrası Dini Eğitim

Sovyetler Birliği zamanında yaklaşık yetmiş yıl boyunca dine ve dindara karşı uygulanan sert devlet politikaları farklı bir "Sovyet insanı" modeli oluşturmaya hizmet etmiştir. Müslüman halk ise bu yıldırma ve sindirme politikalarına karşı İslâm'a sarılmış ve elden geldiğince gizli ve âşikâr dinî vazifelerini yerine getirmeye çalışmışlardır. Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girmesiyle birlikte Özbek halkında milli kimliğin yeniden inşası gündeme gelmiştir. Özbekistan Cumhuriyeti bu kimlik inşasında İslâm'ın birleştirici yönünden yararlanmak istemiş ve bu amacına yönelik olarak İslâm'a önemli bir rol vermiştir. Bağımsızlık sonrası mevcut kimlik bileşenlerine milli semboller ve İslâm'la ilgili bazı laveler getirilmiştir. (İlkhamov, 2006: 32). Orta Asya'nın stratejik bir noktasında yer alan Özbekistan Cumhuriyeti, bağımsızlığını kazandıktan sonra devlet olarak laikliği ilke edinmiştir. Laik bir devlet olma ilkesine ters düşse de İslâm'ın bölgede yeniden canlanmasına dinin birleştirici ana unsur olması hasebiyle imkân verilmiştir. Yönetici elit, İslâm'ı hem milli kimliğin inşasında ve yeni devletin ideolojik yapılandırmasında bir bileşen olarak kullanmayı tasarlıyor hem canlanmayı kontrol etmeye çalışıyor hem de laik kalmak istiyordu. (Akiner, 2000: 63). Öte yandan birtakım İslâmî radikal hareketlerin bölgeye girmesi sebebiyle yeni rejim kendi güvenliğini tehlikede görüp bu hareketleri şiddetle bastırma politikası izlemiştir. Bunun neticesinde Özbek halkının yıllardır hasretini çektiği İslâmî özgürlüklere kavuşma hayali çeyrek asır sonra gerçekleşmeye başlamıştır.

Günümüzde Özbekistan'dayüzden fazla etnik grup bulunmaktadır. Resmi kayıtlarda on altı farklı inanç grubunun yer aldığı görülmektedir. Bu inanç gruplarının tamamı Din İşleri Yüksek Komitesi'ne bağlı kuruluşlardır. (Hasanboyev, 2014: 30-108).

2022 yılı itibariyle 2.216'sı Müslümanlara, kalanları ise başka inanç gruplarına ait olmak üzere günümüzde Özbekistan Cumhuriyeti'nde toplam 2.389 dinî kurum ve kuruluş bulunmaktadır. (<https://religions.uz/pages/view?id=13>, 15.08.2022).

Özbekistan Cumhuriyeti devlet olarak dine yaklaşımını her devlette olduğu gibi mevcut anayasası ve bazı kanunlarıyla belirlemiştir. Genel olarak bu kanunlar; dinî özgürlükler ve dinî kuruluşlar kanunu ile eğitim kanunudur. Özbekistan Anayasasında laik kelimesi geçmese de ilkesel olarak Özbekistan'ın laik bir ülke olduğu söylenebilir. Din ve ideolojilerle ilgili Özbekistan Anayasasında şu maddeler geçmektedir;

Özbekistan Cumhuriyetinde sosyal alan, siyasi kurum ve kuruluşların ideolojik ve fikri çeşitliliği temeline kurulmuştur. Hiçbir ideoloji ve görüş devlet nezdinde kurumsallaştırılmaz. (Md. 12)

Özbekistan Cumhuriyetindeki tüm vatandaşlar eşit haklara sahip olup; cinsiyet, ırk, dil, din vb. statüye göre ayırma tabi tutulmaksızın yasalar önünde eşit kabul edilir. (Md. 18)

Vicdan özgürlüğü, tüm vatandaşlar için garanti altındadır. Her vatandaş herhangi bir dine inanma ya da inanmama hak ve salahiyetine sahiptir. Hiç bir kimse için din/inanç zorunlu kılınmaz. (Md. 31)

Dinî kurum ve kuruluşlar devletten ayrı kabul edilir ve yasa önünde hepsi denktir. Devlet, bu dinî kuruluşların işleyişine müdahalede bulunamaz. (Md. 61) (<https://president.uz/uz>, 01.08.2022).

Dinî Özgürlükler ve Dinî Kuruluşlar Kanunu ile ilgili maddeler ise şunlardır;

Vicdan özgürlüğü anayasal bir hak olan olup, hiç kimse bir dinî ritüeli ifa etme ya da etmemeye zorlanamaz (Md. 3),

Devlet okullarında ayırım gözetilmeksizin bir dinin öğretilmesine izin verilmez (Md. 4),

Din ile devlet birbirinden ayrıdır. Devlet, farklı din ve inançlar arasındaki barış ile uyumu destekler. Devlet; dinî kuruluşların çalışma ve faaliyetlerini finanse etmez, dinsizlik faaliyetinde bulunan kurum ve kuruluşları desteklemez (Md. 5),

Bakanlar Kurulu'na bağlı olarak çalışan Din İşleri Komitesi, din ile devlet ilişkilerinde yasal düzenlemeler yapar. (Md. 6),

Özbekistan eğitim sistemi, dinden ayrıdır. Dinî disiplinlerin Özbekistan eğitim sistemine dâhil edilmesi yasaktır (Md.7),

Dinî kurumlar en az 100 Özbekistan vatandaşının isteği ile kurulur ve resmi olarak Adalet Bakanlığı'na bağlı olarak çalışır (Md. 8),

Resmi kayıtlı dinî kuruluşların merkez birimleri, bağlı olduğu din ve inancın eğitimiyle ilgili yetkilendirilmiş tek kurumdur. Ortaöğretimi tamamlayan Özbekistan yurttaşları, meslekî ortaöğretim (medreseler) veya yüksek din öğretimi kurumlarına başvurabilirler. Belirlenen kurumlarda din eğitimi alanındaki derslere girecek öğretmenlerin, din eğitimi yeterliliğine sahip olması ve ilgili kurumlardan izinli olması zorunludur. (Md. 9)

Dinî basım, yayın vb. materyallerin hazırlanması ve dağıtımını dinî kurum ve kuruluşların merkezi organının sorumluluğu altındadır. Ayrıca bu materyallerin dağıtımını, bağlı bulunduğu dinî idare ve diğer devlet idarelerinin iznine tabiidir (Md. 19). (<https://president.uz/ru/lists/category/12> , 15.08.ya2022).

Eğitim Kanununda yer alan ve din eğitime yönelik genel çerçeveyi belirleyen maddeler ise şunlardır: Özbekistan'da eğitim sistemi seküler/dünyevî kanun ve ilkeler üzerine kurulmuştur. (Md.3), Eğitim faaliyetleri; dil, din, yaş, cinsiyet, inanç gibi bütün farklılıklardan ayrı ve bağımsız olarak, devletin kontrolü/garantisi altındadır.

Özbekistan Anayasasında yer alan ve din-devlet ilişkilerini belirleyen genel kanunlar çerçevesinde laikliğin temel alındığını görmekteyiz. Din, din eğitimi, vicdan özgürlüğü ve seküler eğitimin temelinde din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasının varlığı yadsınamaz.

Bu anayasal çerçeveye ek olarak Özbekistan Parlamentosu, 2018 yılında Ekstremizmle Mücadele Hakkındaki Kanun'u kabul etti. Buna gerekçe olarak ise fertlerin güvenliği, toplumsal ve anayasal düzenin muhafazası gibi gerekçeler gösterildi. Yine 2018 yılı Nisan ayında "Din Eğitimi Çalışmalarının İyileştirilmesi Hakkında Hükümet Kararnamesi" yayınlandı. (<https://president.uz/ru>, 01.08.2022).

Özbekistan'da faaliyette bulunmak isteyen dinî yapılar, bağlı olacakları yönetim birimleri üzerinden Adalet Bakanlığı'na resmî olarak kayıt yaptırmak mecburiyetindedirler. 2017 yılına kadar bu kayıt iş ve işlemleri birçok bürokratik engellere takılmasına rağmen bu yıldan sonra daha kolay hale gelmiştir.

Özbekistan'da dinî alanları düzenleyen ve denetleyen ana kurum Din İşleri Komitesi'dir. 1992 yılında kurulan Dinî Komite; Özbekistan'daki tüm dinî grupların temsil edildiği bir kurumdur. Din İşleri Komitesi'nin temel görevleri ve işlevlerini şöyle sıralayabiliriz. Özbekistan Cumhuriyeti adına dinî kuruluşların çalışma ve faaliyetlerine ilişkin yönetmeliklerin geliştirilmesine katkı sağlamak, kanunların öngördüğü şekilde resmî kayıtlı dinî kuruluşların çıkarlarını kamu politikalarına yansıtma, dinî inançlar arasında barış ve uyumun teminine çalışmak, inanç gruplarının menfaatlerinin muhafazasını yapmak, dinî alanla ilgili yapılacak anayasal düzenlemelerde hükümet çalışmalarına katkı sağlamak, dinî materyallerin yurtdışından getirilmesi ve ülkede basım ve dağıtımını gibi konularda onay vermek, Özbekistan vatandaşlarının hac ve umre ziyaretlerini organize etmek, Özbekistan vatandaşlarının kutsal dinî mekânların işleyişiyle ilgili temel çerçevenin belirlenmesi gibi görevleri yerine getirir. Din İşleri Komitesi diğer kamu ve mahalli idarelerinin yanı sıra kamu dernekleriyle iş birliği içinde çalışmalarını yürütmektedir. (<https://religions.uz/pages/2>, 10.08.2022)

Özbekistan'da Din İşleri Komitesine bağlı en büyük dinî kurum Özbekistan Müslümanları İdaresi'dir (ÖMİ). Özbekistan halkının %90'ını teşkil eden Müslüman toplumun temsil edildiği bu kurum Türkiye'deki Diyanet İşleri Başkanlığı'na benzer bir yapıdadır. Özbekistan'da faaliyet gösteren tüm İslâmî örgütlerin merkezi yönetim organıdır. Din-devlet işlerinin anayasal olarak birbirinden ayrıldığı ülkede, Özbekistan Müslümanları İdaresi kamusal bir görev icra etmektedir. Müslüman toplumun yetkili kurumu olan ÖMİ'nin görev ve faaliyetlerinden birkaçını şöyle sıralayabiliriz. Özbekistan vatandaşları için hayır işlerini organize etmek ve manevi destek sağlamak, kadrolu ve vekil imamların seçimini yapmak, Müslümanların birlik ve beraberliğini destekleyici çalışmalar yapmak, dinî yayınların basım-yayın ve dağıtımını yapmak, medreseler ile dinî yükseköğretim kurumlarının iş ve işleyişine katkı

sağlamak, cami ve mescitlerin inşa edileceği mekanlar hususunda çalışmalar yapmak.

Taşkent İslâm Enstitüsü (Ma'hat) başta olmak üzere ülkede yer alan orta düzey (medrese) ve yüksek düzeyde din eğitimi veren tüm kuruluşlar ÖMİ'ye bağlı bir kurum olarak faaliyetlerini yürütmektedirler. Makalenin son bölümünde Özbekistan'da faaliyet gösteren dinî kurumlar topluca belirtilmiştir.

Özbekistan Devleti, İslâm'ın bölge kültür ve medeniyetindeki yerini ve tarihî mirasını göz ardı etmemiş ve bu bağlamda atılan adımlarda bölge Müslümanlarının hassasiyetlerine dikkat etmeye çalışmıştır. Bağımsızlıktan sonra birtakım bölgesel olayları rejim refleksiyle şiddet yoluyla bastırma da İslâm'ı, ulus inşa etme sürecinde, bölge halkı üzerindeki ana unsur olarak görmüştür.

1991 yılında Özbekistan'ın bağımsızlığa kavuşmasından sonra dinî alanda oldukça serbest bir dönem yaşanmış ve bu vesileyle toplumda bu yönde bir canlanma olmuştur. Kısa sürede başta Müslümanların olmak üzere diğer inanç gruplarına ait kurum ve kuruluşlarının sayısı çoğalmıştır. Bu rahatlama dönemi, 1999 yılında dönemin Cumhurbaşkanı İslâm Kerimov'a karşı Taşkent'te düzenlenen bombalı saldırı girişimiyle sekteye uğramıştır. Bu yıldan itibaren bölgede artan bir takım 'terör' olayları karşısında özellikle dinî kurum ve kuruluşlar büyük bir baskı ve kontrol altına alınmıştır.

2016 yılında İslâm Kerimov'un ölümünden sonra Cumhurbaşkanı seçilen Şevket Mirziyoyev'le birlikte birçok alanda önemli reformlar yapılmıştır. Bu yeni dönemde Özbekistan yönetimi, coğrafyanın, tarihin ve kültürün engin mirasını dikkate alarak toplumsal alanda açılım politikası başlatmış ve ülkenin, uluslararası toplumla bütünleşme sürecini hızlandırmıştır. Bu süreç, din-devlet ilişkilerine ve doğal olarak din eğitime de yansımıştır. İnançlar ve etnik gruplar arası barış ve uyumun da azami düzeyde korunmaya çalışıldığı bu yeni dönemde mevcut dinî eğitim kurumları geliştirilmiş ve Özbekistan Uluslararası İslâm Akademisi, İslâm Medeniyet Merkezi, İmâm Tirmizî Uluslararası Araştırma Merkezi, İmâm Buharî Uluslararası Araştırma Merkezi ve Hadis İlmi Mektebi gibi yeni eğitim kurum ve kuruluşları açılmıştır. 2017 yılının başlarından itibaren birçok yasal ve kurumsal düzenlemeler hayata geçmiştir. 2017-2021 yıllarını kapsayan öncelikli eylem planı kapsamında inanç özgürlüğüne vurgu yapılmıştır. Bu kapsamda etnik gruplar arasındaki uyuma dikkat çekilerek birlikte yaşama kültürü oluşması adına önemli adımlar atılmıştır. İnsan çıkarlarını öncelikli kılan bakış açısıyla birçok iyileştirme programları hayata geçirilmiştir. Geneli 'dinî aşırılık yanlısı' olma gerekçesiyle uzun yıllar hapis cezası alan kimselerin dosyaları yeniden gözden geçirilmiş ve bu kapsamda yüzlerce kişinin beraatına karar verilmiştir. Aynı zamanda milli istihbaratın takibine maruz kalan birçok kimsenin durumları yeniden gözden geçirilerek dosyaları kapatılmıştır. Böylece yeni yönetim, devletin dine ve dinî kurumlara bakışını bir bakıma güncelleyerek Özbek halkının da hükümete desteğini sağlamıştır.

Yeni yönetim, uzun süre halkın uzak kaldığı ve erişim güçlüğü çektiği dinî kitap ve materyallerin yayın ve dağıtımını da kolaylaştırarak toplumun sağlıklı dinî bilgi almasına katkı sağlamıştır. Bunun yanı sıra bir taraftan yeni cami ve mescitler açmış, diğer taraftan dinî eğitim kurumları ile araştırma merkezlerini hayata geçirmiştir. Özbekistan Cumhuriyetinin 2. Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev'in toplumda hoşgörü ve özgürlüğün tesis edilmesine katkısı büyük olmuştur ve bu katkı her geçen gün artarak devam etmektedir. (Munavvarov, 2019: 6). 2020-2021 eğitim yılında Özbekistan'daki tüm okullarda "Tarbiya" dersi konularak öğrencilere âdâb-ı muâşeret konuları öğretilmeye başlanmıştır. Özbekistan'da dinî özgürlük alanında hayata geçirilen en güncel karar ise 2022 yılında tüm okullarda isteyen kız öğrencilerin

başörtüsü takmasına izin verilmesi olmuştur. Bu karar toplumda büyük bir sevinç yaratmış ve yüzyıllar boyunca İslâm düşünce tarihinin yazıldığı ve yaşandığı bu topraklarda "Özbek demek, Müslüman demektir". (Hilgers, 2006: 87) anlayışı yeniden tesis edilmeye başlanmıştır.

Kökeldaş Medresesi

Medrese Arapça "ders" kökünden türetilmiş olup, "okumak, anlamak, bir metni öğrenmek ve ezberlemek için tekrarlamak anlamına gelen bu işlevin görüldüğü yer yani 'okul' manasına gelmektedir. (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2012, c.28: 323).

İslâm tarihinde medresenin ilk oluşumu, Peygamber Efendimiz dönemine kadar götürülerek Ashâb-ı Suffa'ya dayandırılmaktadır. Makalenin konusu olan Kökeldaş Medresesi; Şeybânî Hükümdârı Barakhan'ın oğlu Dervişhan'ın Taşkent Valisi olduğu dönemde Dervişhan'ın veziri Kolbaba Kökeldaş tarafından yapılmıştır. (Tangirov, 2017: 38). Bu yüzden medreseye eski devirlerde "Dervişhan Medresesi" de denilmiştir. Kaynaklarda medresenin 1551-1575 yılları arasında geleneksel mimari usulüne göre ve 62.7 uzunluğunda, 44.9 eninde inşa edildiği yazmaktadır. (İnatov, 2011, s.49-50). Özbekistan sınırları içerisinde "Kökeldaş Medresesi" adında iki tane medrese vardır. Makalemize konu olan medrese; Özbekistan'ın başkenti Taşkent'in Çarsu Meydanında yer alan medresedir. Aynı isimle Buhara'da Leb-i Havuz'un karşısında 1568-1579 yılları arasında inşa edilen başka bir medrese de yer almaktadır. Özbekistan hakkında araştırma ve tanıtım yapan bazı eserlerde bu isim benzerliğinden dolayı bazı eksik bilgiler verilebilmektedir.

Medrese asırlar boyunca tarihî yapısını muhafaza etmesine rağmen; 1830, 1868, 1886, 1946 ve 1966 yıllarında bölgede meydana gelen depremlerde büyük zarar görmüş, hatta iki kubbesi ve çatısı çökmüş, fakat her defasında tabiri caizse yeniden ayağa kalkmıştır. Yıkılan kubbelerden çıkan kerpiçlerin 1830-1831 yıllarında Taşkent Valisi Leşker Beylerbeyi'nin devrinde inşa edilen ve günümüze kadar varlığını koruyamamış olan Beylerbeyi Medresesi'nin yapımında kullanıldığı bilgisi kaynaklarda yer almaktadır. (İnatov, 2011: 49-50; Sultanov, 2009: 145). Yine tarihî kaynaklarda medresenin 38 odadan ibaret olduğu, bünyesinde başlangıç, orta ve yüksek eğitim bölümlerinin yer aldığı geçmektedir. Medresenin 1884 yılında birtakım vakfiyelerinin bulunduğu bildirilmektedir. Örneğin; şehir içindeki 7 dükkânın kira hakkı ile 230 dükkânın yer hakkı medresenin vakfiyesinde olduğu için bu gelirler medreseye aktarılmıştır. (Sultanov, 2009: 145; Tangirov, 2017: 39). 18. yüzyılın ilk yarısında ilgisizlik yüzünden bu medrese kervansaray olarak da kullanılmıştır. (İnatov, 2011: 49). Medresenin kervansaray olarak da kullanılması onun ilim merkezi olma özelliğine zarar vermemiştir. Maverâünnehir bölgesine ilim talep etmek için gelen âlimler Kökeldaş medresesinde hem misafir olmuş hem de orada kurulan ilim meclislerinden faydalanmışlardır. Kurulduğu yıldan beri bölgenin en büyük ilim adamları bu medresede eğitim görmüştür. Örneğin; Mukîmî (Mevlânâ Mukîmî 1850-1903), Furkat (Zâkircan Halmuhammedoğlu 1859-1909), Hıslet (Seyyid Heybutullah 1880-1945), Sıtkî Handaylıkîy (Siraciddin Mahdum Mirzâhidoğlu 1884-1934) ve Ziyauddin İbn İşan Babahan (Abdulmecidhanoğlu 1858-1957) vb. birçok şair, edebiyatçı ve ilim erbabı bu medresede eğitim görmüştür. (Tangirov, 2017: 39; İnatov, 2011: 49).

Sovyet döneminde Özbekistan'da mevcut olan mimari eserlere gerekli özen gösterilmediğinden dolayı,

diğer mimari şâheserler gibi Kökeldaş Medresesi de harabe görünümünü almıştır. Hatta duvarlarının bir kısmı yıkılmış, bir zamanlar ilim tahsil edilen dersaneleri depoya çevrilmiş, avlusu ise çöplüğe dönüşmüştür. 1902-1903 yıllarında Taşkentli hayırseverlerin yardımıyla medresenin tamir ve tadilatına başlanmış, fakat yeterli miktarda para toplanamadığı için restorasyon yarım kalmıştır. (İnatov, 2011: 50; Tangirov, 2017: 39). 1943 yılında meydana gelen depremde iki minaresi de yıkılmıştır. Fakat az da olsa 1954 yılında Kökeldaş Medresesi bir tamir görmüştür. Bu tamir bahanesiyle medresenin yanında yer alan Hoca Ahrar Medresesi'nin taşları sökülerek Kökeldaş medresesinin tamirinde kullanılmıştır. Böylece 500 yıllık tarihî geçmişe sahip olan Hoca Ahrar Medresesi bir bakıma kurban edilmiştir. Kökeldaş Medresesi Özbekistan'ın 31 Ağustos 1991 yılında özgürlüğünü ilan etmesinden sonra yeniden restore edilerek bugünkü görünümüne kavuşmuştur. Bu restorasyon sürecinde özellikle Erkin Saîd Ahmedov ve Naîmata Curayev'in katkıları çok büyük olmuştur. Sovyet döneminde eğitim yapılamayan medrese, bağımsızlıktan sonra 1991 yılında Özbekistan Müslümanları Dînî İdaresi tasarrufuna verilerek 1999 yılında "Kökeldaş Orta Mahsus Bilim Yurdu" adıyla yeniden eğitim-öğretim hizmeti vermeye başlamıştır. (İnatov, 2011: 49).

Özbekistan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun 22 Ağustos 2003 tarihli ve 364 sayılı kararı ile Kökeldaş Medresesi'nden alınan diploma devlet tarafından resmî olarak kabul edilmeye başlanmıştır.

Günümüzde medrese, tarihî bir görünüme sahip olsa da ders okutulan ve sınıflar modern eğitim-öğretim materyalleriyle donatılmıştır. Medresenin içinde on iki binden fazla kitabın bulunduğu zengin bir de kütüphane yer almaktadır. Öğrenciler medresede boş vakitlerinde Hattatlık, Nakkaşlık ve Oymacılık gibi kurslar da almaktadırlar. Önceden bu medresede okuyan talebeler medresenin içinde yatılı olarak kalırlardı. 2013 yılında Özbekistan Müslümanları İdaresi tarafından "Nazarbek Talebe Yurdu" adında başka bir mekânda yer tahsis edilmiştir. Halen öğrenciler dersten sonra bu yurttaki ikamet etmektedirler. Günümüzde medresede 215 erkek öğrenci eğitim görmektedir. Kökeldaş Medresesi'nin eğitim süresi 4 yıl olup mezun olan öğrencilere ortaöğretim (lise) diploması verilmektedir. Makalenin eklerinde medrese hakkındaki genel bilgiler tablo halinde gösterilmiş olup aynı zamanda Özbekistan genelinde dînî eğitim veren kurum ve kuruluşlara yer verilmiştir.

Sonuç

Maveraünnehir bölgesi, İslâm'ın bu topraklarda yayılmasıyla birlikte bütün ilimlerin beşiği olmuştur. Astronomi, matematik, fizik, kimya, tıp, coğrafya gibi aklî ilimlerin yanı sıra; Kur'an, hadis, akâid, fıkıh, tefsir vb. naklî ilimler bölgede hatırı sayılır bir ilerleme kaydetmiştir. Edebiyat ve dil alanında yetişmiş yüzlerce ilim ve fikir insanı da yine bu bölgeden dünyaya ışık tutmuştur.

Sovyet Rusya'nın bölgede hâkim olmasıyla birlikte dînî alanda yapılan baskı ve sınırlamalar tarifi imkânsız boyutlara ulaşmıştır. Yaklaşık yetmiş yıl boyunca bölge halkı bir bakıma "dinsizleştirme" politikalarına maruz kalmıştır. Bu politikalar neticesinde bölgedeki tüm medreseler kapatılmıştır. II. Dünya savaşı sırasında, siyasî kaygılardan dolayı, sadece bir medresenin tekrar açılmasına izin verilse de medrese kadrosuna ve müfredatına müdahaleler her zaman devam etmiştir.

31 Ağustos 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Özbekistan'da, birçok alanda olduğu gibi dînî özgürlükler alanında da sayısız yeniliklere imza atılmıştır. Kapatılan medrese ve mescitlerin bir kısmı yeniden açılmış, bunlara ek olarak uluslararası düzeyde ilmî araştırma merkezleri kurulmuştur. Halkın

özgürce dinî ritüelleri yapmasının önündeki engeller aşamalı da olsa kaldırılmıştır.

Özbekistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra restore edilen Kökeldaş Medresesi 1999 yılında yeniden açılmıştır. Günümüzde Taşkent'in hem fizikî hem de manevî merkezinde yer alan bu medrese, yıllarca ilimden uzaklaştırılan bölge halkına hizmet vermeye devam etmektedir.

Özbekistan genelinde yapılan ve Özbekistan Müslümanları Dînî İdaresince organize edilen Kur'an-ı Kerim okuma yarışması ve dinî içerikli bilgi yarışmalarında Kökeldaş Medresesinde eğitim gören öğrenciler birçok başarıya imza atmışlardır. Medrese; her yıl sınırlı sayıda öğrenci kabul ettiğinden dolayı yüzlerce öğrenci burada eğitim görmek istediği halde bu imkândan yararlanamamaktadır. 2022-2023 eğitim yılı itibariyle ilk defa yabancı öğrenci alımına başlayan medrese, uluslararası düzeyde ilim merkezi olma yolunda emin adımlarla ilerlemektedir.

Tablo 1. Kökeldaş Medresesi Genel Bilgiler Tablosu

1	Medresenin Tam Adı	Kökeldaş Orta Mahsus İslâm Bilim Yurdu
2	Eğitim Seviyesi	Ortaöğretim
3	Eğitime Başlanılan Yıl	1999
4	Eğitim Süresi	4 Yıl
5	Öğrencilerin Kız-Erkek Durumu	Erkek
6	Mevcut Öğrenci Sayısı	215
7	Mevcut Öğretmen Sayısı	29
8	Öğretmenlerin Atanma Şekli	Yazılı Sınav
9	Bir Yılda Alınan Öğrenci Sayısı	30-40 Arası
10	Okula Giriş (Kabul) Şekli	Yazılı Sınav
11	Öğrencilerin Yaş Aralığı	17 ve üzeri
12	Yatılı-Gündüzlü Uygulaması	Yatılı
13	Ücret Durumu	Yıllık (Ücret:10.686.000 Som) (Yak. 1000 Usd)
14	Giriş İçin Ön Şart	Yok

15	Günlük Ders Saati Sayısı	6 Saat
16	Mesleki Uygulama	Var
17	Yaz Tatili Uygulaması	Var
18	Uluslararası Öğrenci Uygulaması	Var
19	Eğitim Dili	Özbekçe ve Arapça
20	Mezunların İş Olanakları	1- Mescitlerde (Camilerde)
		2- Ö. M. İdaresi Bünyesindeki Kurumlarda

Tablo 2. Kökeldaş Medresesi Müfredatındaki Temel Derslerde Okutulan Eserler

DERS	KİTAP ADI	YAZARI
Ulûmu'l- Kur'an	- Mebahis fi Ulumi'l-Kur'an	Menna Halil Kattan
Arapça	- ed-Dürüsü'n-Nahviyye (4 Cilt) -el-Kâfiye	Hıfñî Nasıf İbnü-l Hâcib
Hadis	- Edebü'l- Müfred	İmâm Buhârî
Hadis Usûlü	- Teysîru Mustalahu'l-Hadîs	Mahmud Tahhan
Fıkıh	- Muhtasaru'l-Vikâye	Ubeydullah bin Mes'ûd
Fıkıh Usûlü	- Usûlü's-Şâşî	Nizâmeddin eş-Şâşî
Tefsir	- Celâleyn Tefsiri - Revâiu'l-Beyân	Celâleddin es-Suyûtî Muhammed Ali es-Sâbûnî
Akâid	- Akâdetü't-Tahâvî	Ebû Ca'fer et-Tahâvî
Ferâiz (Miras Hukûku)	- Ferâizü's-Sirâciyye	Sirâceddin Muhammed b. Muhammed es- Secâvendî
İslâm Tarihi	- Nûru'l-Yakîn	Muhammed el- Hudarî
Belâgat	- ed-Dürüsü'l-Belâga	Hıfñî Nâsif
Mantık	- İsagoci (er-Risaletü'l-Esîriyye fi'l-Mantık)	Esirüddin Ebherî

Tablo 3. Kökeldaş Medresesinde Okutulan Dersler ve Okutuldukları Toplam Ders Saatleri

SIRA	DERSİN ADI	TOPLAM DERS SAATİ
1	Kur'an-ı Kerim ve Tecvid	428
2	Ulûmu'l-Kur'an	68
3	Arapça	1000
4	Hadis	428
5	Hadis Usûlü	108
6	Fıkıh	672
7	Fıkıh Usûlü	68
8	Tefsir	564
9	Akâid	528
10	Dinler Tarihi (Din-şinaslık)	36
11	Hitabet	36
12	Ferâiz (Miras Hukuku)	68
13	İslâm Tarihi	212
14	Mevlid-i Nebî	36
15	Hattatlık	72
16	Belağat	72
17	Mezhepler Tarihi	72
18	Mantık	68
19	Coğrafya	36
20	Radikalizm ve Terörizme karşı mücadele esasları	140
21	Hukuk	36
22	Felsefe Esasları	36
23	Muhâvere	144
24	Medeniyet ve Spor	72
25	Özbekistan Tarihi	36
26	Rusça	108
27	İngilizce	144

28	Bilgisayar Teknolojileri	72
----	--------------------------	----

Tablo 4. Özbekistan’da Din Eğitimi Veren Kurumlar Lise Düzeyinde Eğitim Veren Kurumlar.

SIRA	ADI	EĞİTİM SÜRESİ	KIZ-ERKEK	BULUNDUĞU ŞEHİR
1	Kökeldaş Orta Mahsus İslâm Bilim Yurdu	4 Yıl	Erkek	Taşkent
2	Mir Arap Orta Mahsus İslâm Bilim Yurdu	4 Yıl	Erkek	Buhara
3	Hidaye Orta Mahsus İslâm Bilim Yurdu	4 Yıl	Erkek	Namangan
4	Seyyid Muhyiddin Orta Mahsus İslâm Bilim Yurdu	4 Yıl	Erkek	Andican
5	Hâce Buhârî Orta Mahsus İslâm Bilim Yurdu	4 Yıl	Erkek	Kaşkaderya
6	Ebu İsa Tirmizî Orta Mahsus İslâm Bilim Yurdu	4 Yıl	Erkek	Surhanderya
7	Fahredden Râzî Orta Mahsus İslâm Bilim Yurdu	4 Yıl	Erkek	Harezm/Urgenç
8	Muhammed el-Bîrûnî Orta Mahsus İslâm Bilim Yurdu	4 Yıl	Erkek	Karakalpakistan /Nukus
9	Hadicetül-Kübra Orta Mahsus İslâm Bilim Yurdu	3 Yıl	Kız	Taşkent
10	Cûy Bâri Kelan Orta Mahsus İslâm Bilim Yurdu	3 Yıl	Kız	Buhara

Tablo 5. Üniversite Düzeyinde Eğitim Veren Kurumlar

SIRA	ADI	EĞİTİM SÜRESİ	KIZ-ERKEK	BULUNDUĞU ŞEHİR
1	İmam Buhârî Taşkent İslâm Enstitüsü (Ma’had)	4 Yıl	Kız-Erkek	Taşkent
2	Özbekistan Uluslararası İslâm Akademisi	4 Yıl	Kız-Erkek	Taşkent
3	Mir Arap Âli Medresesi	4 Yıl	Kız-Erkek	Buhara
4	Hadis Âlî Mektebi	5 Yıl	Erkek	Semerkand

Tablo 6. İlmî Araştırma Merkezleri

SIRA	ADI	BULUNDUĞU ŞEHİR
1	İmam Buhârî Uluslararası İlmî Araştırma Merkezi	Semerkand
2	İmam Mâturidi Uluslararası İlmî Araştırma Merkezi	Taşkent
3	İmam Tirmizî Uluslararası İlmî Araştırma Merkezi	Tirmiz

Çıkar Çatışması Beyanı

“Özbekistan’da Din Eğitimi ve Kadîm Bir Eğitim Merkezi: Kökeldaş Medresesi” başlıklı makalem ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Akiner, Shirin. (2000). Religion’s Gap: Islam and Central Asia in the 1990’s, Harvard International Review, Winter/Spring. 63.
- Bennigsen, Alexandre K. (1997). Sovyetler Birliğinde İslâmî Uyanış ve Bazı Gelişmeler. 56.
- Bozkurt, Nebi. (2012). “Medrese” Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. C.28. İstanbul: TDV Yayınları, 323.
- Erol, Mehmet Seyfettin. (2002). Özbekistan Cumhuriyeti, XIX, 641.
- Hasanboyev, Ötkir (2014). Özbekistan’da Devlet ve Din Münasebetleri. 30-108.
- Hilgers, Irene. (2006). The Regulation and Control of Religious Pluralism İn Uzbekistan, The Postsociologist Religious Question (Ed: Hann, Chriss), Munster, 87.

<https://president.uz/ru/lists/category/12>

<https://www.president.uz>

<https://religions.uz/pages/2>

<https://religions.uz/pages/view?id=13>

<https://www.gov.uz/oz/pages/territory>

<https://www.un.int/uzbekistan/uzbekistan/constitution-republic-uzbekistan>

İlkhamov, Alisher. (2006). Archeology of Uzbek Identity, Anthropology & Archeology of Eurasia, 32.

İnatov, Babamurad. (2011). Özbekim Âbideleri, 49-50.

Munavvarov, Zohidulla. (2019). Features of The Religious And Spiritual Policy Of The Republic Of Uzbekistan: Current Trends, Journal Social-Economic and Humanitarian Research, 4/6.

Musahan, Ali Yıldız. (2015). Sovyet Rejiminin Müslümanlar Üzerindeki İnanç, Ahlak ve Aile Politikası, İlahiyatTetikikleri Dergisi, S.44, Erzurum: 230.

Özaydın, Abdulkerim. (2012). “Türkler’in İslâmiyeti Kabulü”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. C.47. İstanbul: TDV Yayınları, 478.

Saray, Mehmet. (1993). Özbek Türkleri Tarihi, 56-57.

Sultanov, Omor A. (2009). Muhammed Salih Hoca ve O'nun Tarih-i Cedidâyi Taşkent Eseri, 145.

Tangirov, Obid. (2017). XIX. Asır Sonu XX. Asır Başlarında Taşkent Şehrinin Yerel Eğitim Müesseseleri Tarihi, 38.

Taşdemirci, Ersoy. (1988). Medreselerin Doğuş Kaynakları ve İlk Zamanları, Erciyes Üniversitesi SBE Dergisi, 2-269.

Todua, Zurab. (2005). Özbekistan'da Radikal İslam: Oluşum ve Gelişme Perspektifi, 41-48.

Türkoğlu, İsmail. (2007). “Özbekistan Kültür ve Medeniyeti”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. C.34. İstanbul: TDV Yayınları, 113.

Yaman, Ali. (2012). Türk Dünyasında İslâm, Sovyet Ateizmi ve Kültürel Süreklilik, Ankara: 23.

Yıldırım, Ahmet. (2012). Orta Asya'da İslâmi İlimlerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi, Orta Asya'da İslâm: Türk'ün Tanrı'sından Tanrı'nın Türk'üne, ed. Muhammet Savaş Kafkasyalı, C.2, Ankara-Türkistan: SFN Yayıncılık, 647.

Extended Abstract

Uzbekistan, was conquered by the Umayyad ruler Kuteybe b. Muslim in the years of 85-96 / 705-715. After the arriving of Islam to the region, many educational institutions was established on these fertile lands and hundreds of scientists and intellectuals who gave direction to the world of science grew up in these lands. Many scholars who were educated in the fields of Fiqh, Hadith, Tafsir, Sufism, Arabic and Kalam and became leader in their fields were trained in the madrasahs established in the region. In Uzbekistan, which is a very successful country in terms of living together, different ethnic groups have been living together in peace and security since the independence. In the country, which has a very colorful texture in terms of race and religion, almost all of the Uzbek people consist of Sunni Muslims.

Transoxiana region became the center of all sciences along with the spread of Islam in these lands. In addition to mental sciences such as astronomy, mathematics, physics, chemistry, medicine and geography; religious sciences like Qur'an, hadith, creed, fiqh, tafsir etc. made considerable progress in the region. Hundreds of scholars and intellectuals that were trained in literature and language also shed light on the world from this region.

During the Soviet period, especially in Uzbekistan and generally in the Turkestan region, a war was waged against the religion of Islam in a sense. Masjids, mosques and other religious institutions were closed, the properties of religious foundations were confiscated, clergy were subjected to pressures and oppression, and many religious scholars were martyred.

Despite many pressures, the Muslim people, especially the ulama, tried to increase the number of schools and madrasahs in the early periods, and in response, the Soviets intensified their oppression against religion and clergy. They even went further and forced some clergy to make statements against Islam.

Despite all these oppression and intimidation policies, the Muslims of the region struggled against atheism until they declared their independence in 1991. The Soviet Union, which carried out a policy of "eliminating religion in Soviet society", either abolished religious institutions belonging to Muslims or tried to bring them under their own control.

The harsh state policies implemented against religion and religious people for about seventy years during the Soviet Union served to create a different model of "Soviet people". The Muslim people, on the other hand, clung to Islam against these policies of intimidation and suppression and tried to fulfill their secret and overt religious duties as much as possible.

During the Soviet Union, only two madrasahs were allowed to operate in the Turkestan region, and all the rest were closed. These two madrasahs; They were the "Mir-Arab Madrasa" (1946) in Bukhara, and the "Imam al-Bukhari Islamic Institute" (1971) in Tashkent, both of which are located within the borders of Uzbekistan. The clergy who grew up in these religious education institutions, which were allowed to operate from 1946 to 1971, tried to meet the needs of the clergy of the whole region and responded to the religious needs of the people to a certain extent.

As of 2022, in the Republic of Uzbekistan, there are a total of 2,389 religious institutions and organizations, 2,216 of which belong to Muslims and the rest to other faith groups.

The main institution that regulates and supervises religious areas in Uzbekistan is the Religious Affairs Committee. Religious Committee, which was established in 1992, is an institution where all religious groups in Uzbekistan are represented. The largest religious institution affiliated to the Religious Affairs Committee in Uzbekistan is the Uzbekistan Muslims Administration. This institution representing the Muslim community which accounts for the ninety percent of the Uzbekistan Society, has a similar structure to the Presidency of Religious Affairs in Turkey. It is the central governing body of all Islamic organizations operating in Uzbekistan. In Uzbekistan, which declared its independence on August 31, 1991, numerous innovations were made in the field of religious freedoms, as in many other fields. Some of the closed madrasahs and masjids were reopened, and in addition to this, international scientific research centers were established. Barriers to the free practice of religious rituals by the public have been removed, albeit gradually. In a short time, the number of institutions and organizations belonging to all faith groups, especially Muslims, has increased. This period of relief was interrupted by the attempted bombing of Tashkent in 1999 against President of the time, Islam Karimov. Since this year, especially religious institutions and organizations have been put under great pressure and control because of increasing 'terrorism' events in the region.

There are two madrasahs named "Kökeldaş Madrasa" within the borders of Uzbekistan. The madrasah, which is the subject of our article is the madrasa located in Charsu Square in Tashkent, the capital of Uzbekistan. There is another madrasah with the same name, built between 1568 and 1579, across from Leb-i Havuzu in Bukhara.

Kökeldaş Madrasa was built between 1551 and 1575 with traditional architecture and is located in the center of the city of Tashkent. The madrasah, which had a great share in the training of many scientists throughout history, serves as a Secondary Education Islamic Science Center today.

Kökeldaş Madrasa, which was restored after Uzbekistan declared its independence, was reopened in 1991. Today, this madrasah, located in both the physical and spiritual center of Tashkent, continues to serve the people of the region who have been removed from science for years.

Although the madrasah has a historical appearance, the classrooms are equipped with modern educational materials. There is also a rich library with more than twelve thousand books inside the madrasah. In the madrasah, students also take courses such as Calligraphy, Nakkaş and Engraving in their spare time.

Students studying at Kökeldaş Madrasa achieved many successes in the Quran reading competition and religious knowledge competitions held throughout Uzbekistan and organized by the Religious Administration of Uzbekistan Muslims. Madrasa; Since it accepts a limited number of students every year, hundreds of students cannot benefit from this opportunity even though they want to study here. The madrasah, which started to admit foreign students for the first time as of the 2022-2023 academic year, is taking firm steps towards becoming a science center at an international level.

Geliş Tarihi / Received Date
18.08.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
14.12.2022

1909 Adana Olayları Sırasında Bir Kriz Yönetimi Örneği: Lazkiye'ye Ermeni Göçü ve Mutasarrıf Mehmed Ali Bey

An Example of Crisis Management During the Adana Events of 1909: Armenian Migration to Latakia and Mutasarrıf Mehmed Ali Bey

Uğur AKBULUT¹

Öz

Osmanlı Devleti, neredeyse bütün bir XIX. yüzyılı parçalanmayı önlemek için çözüm arayışları ile geçirmiştir. Başta Tanzimat Fermanı olmak üzere başvurulmuş tedbirler devlete belirli bir dinamizm kazandırsa da arzu edilen bütünlük korunamadığı gibi ekonomik ve toplumsal refah da temin edilememiştir. Devletin içinde bulunduğu durumdan istifade etmek isteyen gruplardan biri de Ermenilerdi. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren harekete geçen Ermeniler amaçlarına ulaşamamışlardı. Bununla beraber Ermeniler, 1908'de Meşrutiyet'in getirdiği hürriyet ortamından yararlanarak gerekli hazırlıkları yapmış ve bir kez daha harekete geçmişlerdi. Ermenilerin tahriki ile Adana'da başlayan olaylar Müslümanların sert tepkisine neden olmuş ve çatışmalar çevre şehir ve kasabalara yayılmıştı. Olaylardan etkilenen yerlerden biri de Halep vilayetine bağlı Cısr-i Şuğur kazasının Keseb köyüdür. Tamamı Ermenilerden oluşan Keseb'e yapılan saldırı sonrası 5.000 kadar Ermeni Lazkiye'ye sığınmış ve Lazkiye Mutasarrıfı Mehmed Ali Bey'in koordinasyonu sonrası yeniden köylerine dönmüşlerdi.

Bu çalışmada Keseb'den Lazkiye'ye yapılan göç ve bu göçün sebep olduğu kriz karşısında bir yönetici olarak Lazkiye Mutasarrıfı Mehmed Ali Bey ele alınacaktır. Özellikle Adana'da meydana gelen olaylar sırasında yerel yöneticilerin yetersiz bulunduğu, hatta suçlandığı bir dönemde bir diğer yerel yöneticinin ortaya koyduğu başarı incelenmeye değer bulunmuştur. Mehmed Ali Bey'in bir anda karşı karşıya kaldığı krizin üstesinden gelme becerisi Beyrut valiliği, Lazkiye halkı, Keseb Ermenileri, Ermeni Patrikhanesi, hükümet ve hatta Papa nezdinde takdir görmüştür. Adana'da başlayan olaylar, olayların çevreye yayılması, Keseb'den Lazkiye'ye göç ve sığınmacıların geri dönüşü Osmanlı ve İngiliz arşiv kayıtları, dönemin gazeteleri, hatıralar ve konuyla ilgili araştırma eserlerinden yararlanılarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Adana, Lazkiye, Ermeni, Keseb, Mehmed Ali Bey

¹Doç. Dr. Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Erzurum / TÜRKİYE, E-mail: uakbulut@erzurum.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-6567-3375.

Abstract

The Ottoman Empire, almost the entire has spent the XIX. century searching for solutions to prevent fragmentation. Although the measures applied, especially the Tanzimat Edict, brought a certain dynamism to the state, the desired integrity could not be maintained and economic and social welfare could not be achieved. One of the groups that wanted to take advantage of the situation the state was in was the Armenians. The Armenians, who took action since the last quarter of the century, could not reach their goals. However, Armenians, taking advantage of the freedom environment brought by the Constitutional Monarchy in 1908, made the necessary preparations and took action once again. The events that started in Adana with the provocation of the Armenians caused a strong reaction from the Muslims and the conflicts spread to the surrounding cities and towns. One of the places affected by the events is the Keseb village of the Jisr-i Shugur district in the province of Aleppo. After the attack on Keseb, which was entirely composed of Armenians, about 5,000 Armenians took refuge in Latakia and returned to their villages after the coordination of Mutasarrıf of Latakia Mehmed Ali Bey.

In this study, Latakia Governor Mehmed Ali Bey's attitude towards the migration from Keseb to Latakia and the crisis that emerged due to this migration will be examined. Especially during the events that took place in Adana, the success of another local administrator at a time when local administrators were found to be inadequate or even accused was worth examining. Mehmed Ali Bey's ability to overcome the crisis he suddenly faced was appreciated by the governor of Beirut, the people of Latakia, the Armenians of Keseb, the Armenian Patriarchate, the government and even the Pope. The events that started in Adana, the spread of the events to the environment, the migration from Keseb to Latakia and the return of the refugees are discussed by making use of Ottoman and British archive records, newspapers of the period, memories and research on the subject.

Keywords: Adana, Latakia, Armenian, Keseb, Mehmed Ali Bey .

Giriş

Osmanlı Devleti, XX. yüzyıla büyük sorunlarla girmişti. Uzun süredir ülkeyi neredeyse tek başına yöneten Sultan II. Abdülhamid bir hayli yıpranmış, yurt içinde ve yurt dışında kendisine karşı gittikçe kuvvetlenen bir muhalefet ortaya çıkmıştı. Bu muhalefet 1908 yılında amacına ulaştığında hürriyet ilan edilmiş, Kanun-i Esasî yeniden yürürlüğe girmişti. Hürriyetin ilanı, başta İstanbul olmak üzere tüm ülkede büyük sevinç yaratmıştı.

Meşrutiyet'in yeniden ilanı ile başlayan bahar havası çok uzun sürmemiştir. Meşrutiyet aleyhtarlarının kontrolü ele geçirmesi ılıman havanın bozulmasına yol açmış ve "31 Mart Vakası" meydana gelmişti. Başkentte yaşanan bu hadise ile aynı günlerde bu kez Adana'da Müslümanlar ve Ermeniler arasında çok daha tehlikeli olaylar patlak vermişti. Üstelik hadiseler kısa zamanda çevre kasaba ve şehirlere de yayılmıştı.

XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren hız kazanan ıslahatların devleti parçalanmaktan kurtarması, tüm unsurların Osmanlılık düşünesi çerçevesinde eşit ve hür Osmanlı vatandaşı olarak hayatlarını sürdürmesi amaçlanmıştır. Ancak Islahat Fermanı'nın ilan edilmesinden sonra artan misyonerlik faaliyetleri bilhassa Ermeni milliyetçiliğine ivme kazandırmış, Batılı devletlerin müdahaleleri ayrılıkçı Ermenilerin işini kolaylaştırmıştı (Kılıç, 2006: 37). Ermeni Patrikhanesinin gittikçe siyasallaşmaya başladığı bir dönemde imzalanan 1878 tarihli Berlin Anlaşması Ermeni meselesine uluslararası bir mahiyet kazandırdığı gibi Rusya ve İngiltere gibi devletler, sorunu Osmanlı Devleti üzerinde baskı aracı haline getirmişlerdi (Sarınay, Karacakaya, 2012: 8).

Büyük devletlerden aldıkları cesaretle silahlı örgütler kuran Ermeniler, Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan devleti kurabilmek için çalışmalara başladılar. Bazı cılız eylemlerden sonra asıl organize olaylar 1894-1896 yıllarında yaşandı. Sason'da başlayan hadiseler bir süre sonra Trabzon, Erzurum, Bayburt, Zeyton, Diyarbakır, Urfa ve Mardin'e de sıçramıştı (Günay, 2007: 309-313). Devlet, bir taraftan aldığı askerî tedbirlerle olaylara son vermeye çalışırken diğer yandan da Ahmed Şakir Paşa'yı Anadolu Vilâyet-i Umûm Müfettişliğine tayin ederek köklü çözüm yolları aramaya başlamıştı (Karaca, 1993: 55).

1894-1896 yılları arasındaki olaylar kuzeyden güneye neredeyse bütün Doğu Anadolu'yu etkilerken Adana'da önemli bir hadise yaşanmamıştı (Uras, 1987: 551). Bu olayların üzerinden henüz on beş yıl bile geçmeden, bu kez Adana'da büyük olayların yaşanmış olması incelenmeye değer bulunmuştur.

1909 Adana Olaylarına ilişkin gerek yerli gerekse yabancı tarihçiler tarafından birçok yayın yapılmıştır. Olayların siyasî, sosyal ve ekonomik sebepleri; çoğunlukla karşılıklı suçlamalara dönüşen canlı tanık ifadeleri, bütünüyle veya kısmen bu olaylara hasredilmiş tezler, kitaplar, makaleler ve nihayet Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından iki cilt olarak çıkarılan *Osmanlı Belgelerinde 1909 Adana Olayları* adlı kitaplarla ortaya konulmuştur. Bu çalışmada daha önce herhangi bir müstakil çalışmaya konu edilmeyen Adana Olaylarının Keseb ve Lazkiye boyutu ele alınmıştır. Çalışma, Halep vilayetine bağlı Keseb'de yaşanan hadiseler ve bunun ardından gelen göçe ilişkindir. Makalede, Keseb Ermenilerinin Lazkiye'ye göçe mecbur kalmaları üzerine yaşanan kriz değerlendirilecek ve bu aşamada Lazkiye Mutasarrıfı Mehmed Ali Bey'in krizi yönetme kabiliyeti üzerinde durulacaktır. Yerli ve yabancı kaynakların neredeyse tamamında, Adana'da başlayan olaylar sırasında yerel yöneticilerin dirayetsizliği üzerine bir mutabakat sağlanmışken bir başka yerel yöneticinin hem devlet imkânlarını seferber ederek hem de yeri geldiğinde inisiyatif alarak gösterdiği başarı incelenmeye değerdir. Çalışmanın başlıca kaynağını Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi belgeleri oluşturmaktadır. Lazkiye, Beyrut, Halep ve İstanbul arasında yapılan çeşitli yazışmaları içeren fonlar bu anlamda kıymetli bilgiler içermektedir. Bunun yanında görgü tanıklarının anlatıları, bölgede bulunan İngiliz konsolos ve konsolos yardımcılarının İstanbul'daki elçiliğe gönderdiği bazı telgraf ve raporları içeren İngiliz Arşivi kayıtları, gazeteler ve bunun yanında birçok araştırma eserinden de istifade edilmiştir.

Adana'daki Olayların Sebepleri

Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesi Osmanlı Devleti'nin her tarafında büyük sevince neden olmuştur. "Hürriyet, müsavat, uhuvvet" sloganları eşliğinde Türkler, Ermeniler ve diğer milletler birbirlerini

komite mensupları faaliyetlerini açıktan açığa yapabiliyorlardı (Sarınay – Karacakaya, 2012: 13).

Meşrutiyet'in ilanı sonrası tarafların geleceğe daha umutla bakabilmesine vesile olacak gelişmeler yaşanıyordu. 1908 yılının Ağustos ayında Hınçak Komitesi Başkanı M. Sabahgülyan, "*Biz Hınçaklar, artık ihtilal çalışmalarına son vererek tüm varlığımızla yurdun yükselmesine çalışacağız*" açıklamasını yapmış; Muş'ta Ermeni çeteleri 150 mensubuyla dağdan inerek yetkililere teslim olmuş ve çete mensupları askerî törenle karşılanmıştı. Aynı yıl Eylül ayında Erzurum Ermeni Piskoposu 1895 olaylarında ölenlerin ruhlarının sükûna kavuşması için bir ayin düzenlemiş ve bu ayine Müslümanlar da katılmıştı. Patrik, hayatlarını özgürlük yolunda yitirenleri anmış ve bundan sonra geçmişin unutulmaması için Türk ve Ermenilerin, ülkeleri için kardeş gibi çalışacakları ümidini dile getirmişti (Sonyel, 2014: 6-8). Meşrutiyet ortamında yaşanan önemli gelişmelerden biri de genel af çıkarılmasıdır. Afla birlikte, daha önce yurtdışına çıkmış olan binlerce Ermeni komiteci, siyasî suçlu ve firarî mahkûm geri dönmüştü (Karacakaya, 2005: 68; Kılıç, 2008: 240).

İşte bu yakınlaşma ortamı devam ederken 1908 yılının sonlarına doğru Anadolu'nun çeşitli yerlerinden sorun yaratabilecek şikâyetler gelmeye başlamıştı. Bu türden sorunlara sahne olan yerlerin başında Adana geliyordu. Ermeniler için dinî ve tarihî değeri olan Adana, son yarım yüzyılda hızla artan nüfusu ile sosyal ve ekonomik problemlere gebe idi. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Kırım ve Kafkaslardan gelen göçmenler peyderpey Çukurova'daki boş arazilere yerleştiriliyordu. 1867'de Halep'ten ayrılarak müstakil vilayet haline getirilen Adana'nın toplam vilayet nüfusu bu tarihlerde 139.000'i Müslüman, 19.000'i gayrimüslim olmak üzere 160.000'e yakındı. Zamanla göçmenlerin iskânı ile vilayet nüfusu 1905 yılında 400.000'i bulmuştu. Buna bir de hasat zamanı mevsimlik işçi olarak gelen 50-60.000 kişi eklenince daha karmaşık bir nüfus yapısı ortaya çıkıyordu (Bayraktar, 2007: 409-419; Karpat, 2003: 200-2001).

Ermeniler, 1894-1896 yılları arasında gerçekleştirdikleri hadiselerde başarıya ulaşamamış, tekrar harekete geçseler de aşiretlerin baskısı nedeniyle istediklerini alamayacaklarını görmüşlerdi. Bu nedenle başka bir bölgede toplanmaya ve harekete geçmeye karar verdiler (Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi, 1996: 70-71). Bunun için en uygun yer Adana vilayeti gibi görünüyordu. Eskiden Ermenilerin Kilikya'da hüküm sürmüş olması imkân ve fırsat bulduklarında burada yeniden bir Ermeni idaresi kurma idealini canlı tutuyordu. Yine Ermenilerin önemli dinî merkezlerinden biri olan Sis Katagikosluğunun Adana vilayeti dahilinde bulunması bölgeye olan ilgiyi artıran bir diğer etkendi. Ermeniler için fırsat olabilecek diğer hususlar da bölgenin hem sahile yakın olması hem de Bağdat Demiryolu hattı üzerinde bulunmasıydı. Böylece gerektiğinde denizden büyük devletlerin desteğini alabilecekleri gibi demiryolu hattı üzerinde meydana gelebilecek bir krizde Avrupa devletlerinin kendi lehlerine müdahalede bulunacaklarını hesap ediyorlardı (Uras, 1987: 550; Sarıнай, 2011: 59; Sarıнай-Karacakaya, 2012: 17, 19).

Yukarıda belirtildiği üzere Adana ve çevresi göçmenlerin iskânı nedeniyle hızlı bir nüfus artışına sahne oluyordu. Boş araziler bu gruplara tahsis ediliyor ve arazi sahiplenme işi adeta bir yarışa dönüşüyordu. Bu durumda Ermeniler bölge için bir iddia dillendirilecekse bunu hem nüfus hem de sahip olunan arazi üzerinden yapmaları gerektiğini görüyorlardı. Bu nedenle Ermeni ileri gelenleri, Doğu Anadolu'dan olabildiğince çok Ermeni'yi bölgeye sevk etmek için ellerinden geleni yaptılar. Maraş, Zeytun, Van, Diyarbakır, Bitlis ve Harput taraflarından gelen Ermeniler hem boş arazilere hem de şehir ve kasabalardaki Ermeni evlerine yerleştiler (Uras, 1987: 551; Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi, 1996: 80; Karacakaya, 2005: 87).

Olayların başlamasına neden olarak gösterilen gelişmelerden biri de kontrolsüz silahlanma yarışı idi. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte herkes silah satın alma ve taşıma imkânına kavuşmuştu. Kaçak yollarla ülkeye sokulan silahlar hemen her eve girmiş, binlerce tabanca satın alınmıştı. Okula giden Ermeni çocukları bile bellerinde tabanca taşımaya başlamıştı (Sonyel, 2014: 39; Gürün, 2012: 263; Ürkmez, 2013: 915). Bu silahlanma yarışının olduğu günlerde ismi öne çıkan kişi Adana Ermeni Marhasası Muşeg'tir. Episkopos Muşeg, Meşrutiyet'in getirdiği serbest ortamın etkisiyle kilise, okul ve meydanlarda konuşmalar yapıyor, bağımsız Ermenistan için herkesi silah almaya davet ediyordu (Günay, 2011: 287). Ermeniler, Muşeg'in çağrısı ile Adana'da sadece silahlanmakla yetinmemiş tek tip kıyafet giydirilmiş fedai çeteleri de oluşturmuştu. Hem bu çetelerin hem de diğer sivil Ermenilerin bağlarda, bahçelerde yerel yöneticilerin gözü önünde yaptıkları silah eğitimleri Müslüman Adanalıları sadece korkutmakla kalmıyor onların da silahlanma ihtiyacı duymasına sebep oluyordu (Uras, 1987: 552; Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi, 1996: 80, 81; Cemal Paşa, 2015: 82). Olaylar sırasında Adana'da bulunan Ermeni ileri gelenlerinden Çalyan Karabet, başta Vali Cevat Bey olmak üzere devlet adamlarının gözü önünde cereyan eden silahlanma yarışına dikkat çekmiş ve silah satıcılarının Ermenilere Müslümanların silahlandıklarını, Müslümanlara da Ermenilerin silahlandıklarını söyleyerek tahriki artırdığını ifade etmiştir (Çalyan Karabet, 1325: 20). Olayların bir başka görgü tanığı da Amerikalı misyoner William Nesbitt Chambers idi. Chambers, hatıralarında bu silahlanma meselesini şöyle ifade etmiştir:

Ermenilerin niyeti hakkında önümüze konulan delillerden bir tanesi de silahlanmış olmalarıydı. Böyle davranmakla akılcı mı yoksa aptalca mı hareket etmiş olduklarını söylemeye hazır değilim. Silah satışına izin verilmesi bir hükümet meselesiydi. Bir meşrutî yönetim, halkın silahlanmasına izin vermemeliydi. Türk hükümeti silah ve cephanesini serbest bırakmış ister Hristiyan ister Müslüman olsun, bütün ahali silah almak için hücumu geçmişti. Hristiyanların silah sahibi olmaları, Müslümanların dehşete kapılmasına yetecek kadar tatsız bir hadiseydi (Chambers, 2016: 102).

Tarafların silahlanmasının yarattığı gerginliğe ilişkin işaretler haftalar öncesinden görülmeye başlamıştı. Adana'da yayın yapan İtidal gazetesinin 4 Mart 1909 tarihli sayısında, Tarsus'ta, gece yarısı hayvan pazarı taraflarından gelen silah seslerinin tedirginliğe yol açtığını, halk arasında Ermenilerin depoyu basacakları ve Müslümanların Ermenileri kesecekleri gibi dedikoduların dolaştığını, şehirde olayların çıkmasına ramak kala her iki taraftan aklı başında kimselerin araya girmesiyle vahim bir hadise çıkmasına engel olunduğu şeklinde bir haber yer almıştı. Gazete, bu habere ortalığın karışıklığından istifade etmek isteyen alçakların iki unsur arasında hadise çıksın diye uğraştığını, hükümetin vazifesini yapmadığını, tarafları tahrik eden kişilerden bir ikisinin yakalanıp şiddetle

olduğu heyecana yer vermiş ve devamında bu tür şayiaları çıkaranların vatana ihanet ettiğini, çıkacak bir olayda Müslümanların da Ermenilerin de zarar göreceği belirtilmişti. Gazete, "*Âkil davranalım! Kardeş gibi yaşamaya çalışalım. Son pişmanlık fayda vermeyecektir*" şeklinde nasihatlere yer vermiştir (Adana İtidal Gazetesi I, 2014: 423).

İtidal gazetesi, silahlanma yarışı yanında karışıklıkların sebebi olarak bazı memurlardan söz etmektedir. Hürriyetin ilanından sonra şehirde türeyen bir iki münafık memurun vazifelerini unutup bir yerden aldıkları sözü başka bir yere taşıdığını, memlekete nifak tohumu atıldığını ve amaçlarına da ulaştığını yazmıştı.² Yazının devamında, dışarıdan 50.000 kadar amelenin geleceği bu günlerde şehirde ekilen nifak ve düşmanlık tohumunun vahim sonuçlar doğuracağı ve bir an önce tedbir alınması gerektiği vurgulanmıştır. Fakat gazete tedbir alacak makam hususunda umutsuz görünmektedir: "*Tedbiri kim alacak? Makamında heykel gibi duran valimiz mi? Heyhat! Bir taştan cevap alınabilirse ondan da beklemeli*" (Adana İtidal Gazetesi I, 2014: 538, 541, 542).

Adana'da taraflar arasında dikkat çeken nefret ve buna bağlı olarak gelişen silahlanma yarışına İngilizler de işaret etmiştir. Mersin Konsolos Yardımcısı Binbaşı Doughtly-Wylie tarafından 1909 yılının ilk çeyreğine ilişkin İngiltere Büyükelçisi Gerard Lowther'e gönderilen raporda, Adana'da genel manzaranın sakin görünmekle birlikte arka planda rahatsız edici gelişmelerin yaşandığı ifade edilmiştir. Binbaşı Doughtly-Wylie, silah satışının serbest olduğu ortamda bu şekilde silahlanmadan duyduğu endişe yanında yerel idarecilerin tehlike oluşturacak kadar zayıf olmasına da vurgu yapmıştır. Raporda, küçük bir güç gösterisinin olası bir kargaşayı önlemek için yeterli olacağı, yetkililerin kullanacağı az bir kuvvetin bile kâfi olduğu ifade edilmiştir (FO 424/219, No. 75).

Rus oyun ve öykü yazarı Anton Çehov'un çok bilinen sözü Adana'da adeta vücut bulmuştu. Çehov, tiyatro sahnesinde ilk perdede görülen tüfeğin oyunun sonunda mutlaka patlaması gerektiği kanaatindedir (Mert, 2006: 143). Adana'da hem Ermenilerin hem de Müslümanların bu denli silahlandığı bir sahnede, silahların patlaması kaçınılmaz olmuştu.

Olayların Patlak Vermesi ve Yayılması

Adana Olayları, 31 Mart Vakası ile neredeyse eşzamanlı olarak başlamıştı. 9 Nisan 1909 Cuma günü, iki Müslüman gencin bir Ermeni tarafından vurulması var olan gerginliğin iyice artmasına neden olmuştu. Müslümanlar, Ermeni mahallesine sığınan failin teslim edilmesini isterken Ermeniler de daha önce bir Ermeni'yi öldürmüş olan Müslümanın kendilerine teslim edilmesini talep etmişlerdi. Yerel idare katili yakalayamadığı gibi bir süre sonra bu kez

² İtidal gazetesi şehirde nifak yayan bazı memurlara işaret ederken Çalyan Karabet de olayların ardında gizli bir cemiyetin bulunduğu kanaatindedir. Yıldız'da Meşrutiyet'e karşı bir direncin mevcudiyetine işaret eden Karabet, bu gizli cemiyetin ardında Yıldız Sarayı'nın bulunduğunu ima etmektedir (1325, 23). Ermeni Patrikhanesi de Adana'daki olaylara ilişkin sorumluların Yıldız Sarayı tarafından organize edildiği görüşündedir (Güllü: 2015, 390).

İmamzâde Nuri Efendi adlı bir Müslüman, Ermenilerce öldürülünce şehri harabeye çeviren olaylar başlamış oldu (Sarınay – Karakaya, 2012: 21; Çiçek, 2011: 29-20; Chambers; 2016: 103).

13 Nisan Çarşamba günü başlayan olaylar perşembe günü akşamına kadar devam etti. Karşılıklı öldürme olaylarının yanı sıra ev ve dükkânlarda yağmalar başlamış, birçok noktada çıkarılan yangınlarla şehrin büyük bir kısmı mahvolmuştu (Sarınay – Karakaya, 2012: 21,22).

Olayların başlaması üzerine İstanbul'a telgraf çeken İngiltere'nin Mersin Konsolos Yardımcısı Doughtly-Wylie, Babıali'nin aldığı tedbirlere rağmen sükûnetin sağlanamadığını, İngiltere'nin Mersin'e bir an önce savaş gemisi göndermesi gerektiğini yazmıştır (FO 424/219, No. 25, 29). Olayları yerinde gözlemlemek üzere Adana'ya giden Binbaşı Doughtly-Wylie, Türk askerleri eşliğinde Ermeni mahallesini gezerken Ermeniler tarafından açılan ateş sonrası kolundan yaralanmıştır.³ Konsolos yardımcısı Adana'dayken şehrin ileri gelen yöneticileri ile görüşmeler yapmıştı. Bu görüşmelerde Türk tarafının, olaylardan dolayı Ermenileri suçladığını, silahlı Ermenilerin Hınçak Cemiyeti üyeleri ve Episkopos Muşeg tarafından Türklerle savaş için tahrik edildiğini, hatta isyan gününün önceden belirlenerek hepsinin silahlı olarak buna hazır olduğu şeklindeki iddialarını işitmişti. Doughtly-Wylie, Türklerin, Hınçak Cemiyeti hakkında söylediklerinde haklılık payı olduğunu, ayrıca Ermenilerin boş övünmeleri ve açık sözlü provokasyonlarının da olayların çıkmasında etkili olabileceğine vurgu yapmıştır. Öte yandan aynı raporda, bu kadar yaygın bir yıkım için Türk tarafında da gizli bir hazırlığın yapılmış olabileceğine dair kanaatini paylaşmıştır. Hatta zayıf bir yönetici olarak gözlemlediği Adana Valisi Cevat Bey'in⁴ olabilecekleri önceden haber almış olabileceğine ilişkin şüphesini paylaşmıştır (FO 424/219, No. 83).

Türk tarafı olayların en büyük sorumlusu olarak Adana Marhasası Muşeg'i görüyordu. Binbaşı Doughtly-Wylie de Muşeg'in Ermenilerin tutkularını, Türklerin de korkularını alevlendirmekten büyük ölçüde sorumlu olduğu kanaatindedir (FO 424/219, No. 83). Ermenilerin silahlanması için bütün vilayeti dolaşan Muşeg'i tehlikeli ve kötü niyetli bir adam olarak niteleyen Binbaşı Doughtly-Wylie, onun olayların başlamasından evvel gittiği Mısır'dan

³ Binbaşı Doughtly-Wylie İngiltere Büyükelçiliğine gönderdiği yazıda, giydiği askeri üniformadan dolayı Ermenilerin kendisini Türk subayı zannederek ateş açtıklarını, Ermenilerin ne yaptıklarını bilmeden korku ve umutsuzluk içerisinde bu saldırıya giriştiklerini ifade ederek Ermenileri suçlamaktan kaçınmıştır (FO 424/219, No. 83).

⁴ Abdurrahman Şeref Bey, Adana Valisi Cevat Bey için, "İyi niyetli, dürüst ve mutedil bir yönetici olup elinden cebir ve şiddet gelmezdi" derken (Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi, 1996: 72); daha sonra Adana valiliğine atanan Cemal Paşa da hatıralarında, Cevat Bey'in iyi ahlak sahibi olmakla birlikte Adana valiliği yapacak kabiliyette olmadığını ifade etmiştir. Yine Cemal Paşa, olaylar sırasında Adana Fırka Komutanı Ferik Mustafa Remzi Paşa için de "gençliğinde büyük şöhret kazanmış namuslu ve vatanperver bir askeri ancak ihtiyar haliyle Adana'da kumandanlık yapabilecek biri değil" değerlendirmesini yapmıştır (Cemal Paşa, 2015: 383).

döneceğini haber alınca, yeniden fitneye sebep olabileceği gerekçesiyle Mersin'e gelmesine engel olmuştur⁵ (FO 424/220, No. 43; 424/219, No. 83).

Olaylardan önce teskin edici ve yapıcı yayınlar yapan İtidal gazetesi, 20 Nisan tarihli nüshasında Ermenilere karşı bu kez oldukça sert bir üslup benimsemiştir. İsmail Safa tarafından kaleme alınan bir yazıda; silahlanmada aşırıya giden, Müslüman halkı tahrik eden Ermeniler suçlanıyor ve yazı şu şekilde bitiriliyordu: "*Akılsız Ermeniler bizi, memleketi ve kendilerini harap ettiler.*" (Adana İtidal Gazetesi I, 2014: 554-555).

Olaylar Adana'dan sonra çevre kaza ve kasabalara da sıçramıştı. Mersin, Tarsus, Payas, Bahçe, Hamidiye, İskenderun, Antakya, Haçin, Erzin, Dört Yol, Kırıkhan, Maraş ve diğer bazı yerlerde Müslümanlarla Ermeniler birbirlerine saldırmış ve olaylar sırasında çok sayıda can kaybı yaşanmıştı (Günay, 2011: 293; Sonyel, 2014: 48; Efe, 2016: 608). Olayların yayılması Batılı devletlerin bölgeye olan ilgisini artırmıştır. Sükûneti sağlamaya katkı amacıyla büyük devletlerin neredeyse tamamı Doğu Akdeniz'e savaş gemileri göndermişti (Uluskan, 2011: 241). Olayların daha başlangıcında Binbaşı Doughtly-Wylie'nin kendi elçiliğine böyle bir tavsiyesi olmuştu. Bunun üzerine İngiliz savaş gemileri Triumph, Swiftsure ve Diana derhal bölgeye sevk edildi. Bu arada Amerika Birleşik Devletleri de Montana ve North Carolina adlı iki kruvazörü İskenderun'a gönderdi. 21 Nisan'da Swiftsure Mersin'e geldiğinde aynı gün bir Alman bir de Fransız gemisi Mersin'e ulaşmıştı. Yine aynı gün Diana İskenderun'da, 2 Nisan'da da İtalyan savaş gemisi Ferruccio Mersin'de demirlemişti. Bu arada artan karışıklıklar üzerine İngiliz savaş gemisi Triumph da 24 Nisan'da İskenderun Körfezi'ne gönderilmişti (FO 424/219, No. 40, 41, 42, 45, 63).

Olaylar bir süre sonra Halep ve kazalarında da kendisini göstermeye başlamıştı. İngiltere'nin Halep Konsolosu Fontana, İngiliz Elçisi Lowther'a yazdığı raporda, 200.000'den fazla nüfusu olan Halep'te büyük bir korku ve gerginliğin olduğunu ve bu gerginliğin Antakya'da da hissedildiği belirtmişti. Bu panik ortamında hali vakti yerinde olan bazı Hristiyanların Lübnan'a gittiğini, Halep Valisi ve jandarma komutanının ellerinde bir avuç düzenli birlik olmasına rağmen kontrolü ellerinde tuttuklarını yazmıştır. Fontana, şehirde barışın korunma nedenini, zengin Müslüman ailelerin çıkarının Hristiyan tüccarlarıyla ilişkili olmasına bağlamıştır. Zira yağma ve yangınlara bağlı kayıplar Hristiyanlar kadar Müslümanları da etkileyecektir. Fontana'nın endişe ettiği gerginlik bir süre sonra bölgede kendisini göstermiş

⁵ Episkopos Muşeg'in Mersin'e çıkmasına izin verilmemiş ancak civar limanlardan birine çıkması halinde yeni sorunlara sebep olmasından da endişe edilmişti. Nitekim Muşeg'in Lazkiye'de olduğuna dair haberler gelince Mutasarrıf Mehmed Ali Bey'e bu hususta araştırma yapması için yazı yazılmıştı. Mutasarrıf, yaptırdığı araştırmalar neticesinde Lazkiye'de Muşeg'e dair herhangi bir iz bulunmadığını ifade etmiştir (BOA. DH. ŞFR. 413/1).

ve önce 19 Nisan'da Antakya ve yakın köylerinde, 24 Nisan'da da Keseb'de olaylar çıkmıştır (FO 424/219, No. 146).

Lazkiye Mutasarrıfı Mehmed Ali Bey ve Ermeni Göçü

Doğu Akdeniz kıyısında önemli bir liman kenti olan Lazkiye, 1864 Vilayet Nizamnamesi ile kurulan Suriye Vilayetine bağlı kaza durumundaydı. 1880 yılında sancak merkezi yapılan Lazkiye, 1887 yılında Beyrut'a bağlanmıştı (Akbulut, 2010: 113-114; Kiremit, 2019: 114; Kiremit: 2020, 100).

Adana Olayları sırasında Lazkiye mutasarrıfı olarak görev yapan Mehmed Ali Bey, 1869 yılında Manastır'ın Serfiçe kasabasında doğmuştur. İptidai eğitimini burada tamamladıktan sonra eğitimine İstanbul'da devam etmiş ve Mekteb-i Mülkiyeden mezun olmuştur. Çeşitli yerlerde öğretmenlik ve maarif müdürlüğü yaptıktan sonra 1897'de Kosova, ardından da Kastamonu Vilayet Mektupçuluğu görevlerinde bulunmuştur (BOA. DH. SAİD.d. 55/213; Aynî: 2009, 1 vd; Aksüt: 1944: 5vd). Bir süre vekâleten Sinop mutasarrıflığı yapan Mehmed Ali Bey, sırasıyla Taiz ve Ammare'de mutasarrıflık yaptıktan sonra (BOA. DH. SAİD.d. 80/51) 1907 yılı şubat ayında Karesi mutasarrıflığına getirilmiş ve 1908 yılının eylül ayına kadar bu görevde kalmıştır. Burada bir yıl kadar görev yapan Mehmed Ali Bey, 2 Eylül 1908 itibarıyla Lazkiye mutasarrıfı olarak görevlendirilmiştir (BOA. İ.DH. 1469/37; BOA. DH. SAİD.d. 80/438; BOA. DH.MKT. 1296/54; BOA. BEO. 3390/254203). Mehmed Ali Bey, Lazkiye'ye gitmeden hemen önce Balya-Karaaydın madenlerinde çıkan grevi tetkik etmek için Balya'ya gönderilmiş ve buradaki görevini tamamlayınca Lazkiye'ye hareket etmiştir (Akbulut, 2013: 22 vd). Mehmed Ali Bey hatıralarında, Kanun-i Esasi'nin ilanından üç ay sonra Lazkiye'ye ulaştığını ifade etmektedir (Aynî, 2009: 87). Bu durumda 1908 yılının ekim ayı içerisinde Lazkiye'ye gitmiş olmalıdır.

Mehmed Ali Bey, Lazkiye'deki görevine başladıktan altı yedi ay sonra bütün bölgeyi etkileyen Adana Olayları meydana gelmiştir. Binlerce Kesebli Ermeni'nin Lazkiye'ye gelişi bir anda tüm dikkatlerin Mehmed Ali Bey ve Lazkiye'ye yönelmesine sebep olmuştur.

Lazkiye ve çevresinin sakin ve huzurlu bir bölge olduğu söylenemez. Nusayrîler, Arap kabileler ve bölgede yaşayan çeşitli aşiretler ve gruplar arasında sık sık kavga ve anlaşmazlıklar olduğu gibi özellikle dağlık bölgelerde yaşayan Nusayrîler eşkıyalık, vergi ve askerlik meselelerinde devletle sık sık karşı karşıya gelebilmekteydiler (Bilgili, 2010: 35 vd; Uğuz, 2019: 183; Akbulut, 2010: 115 vd). Dolayısıyla Adana'da başlayan olayların bölgede yerleşik taife, kabile ve aşiretlere çapul ve yağma için uygun bir ortam hazırladığı düşünülebilir.

Olayların Antakya ve köylerinde de görülmeye başlaması üzerine dağlık bölgelerde yaşayan gruplar Halep'e bağlı Cısr-i Şuğur kazasının Keseb köyünü kendilerine hedef olarak

seçmişlerdi. Az sayıda Protestan dışında sakinleri tamamıyla Ermenilerden oluşan Keseb'e yönelik saldırı haberleri çevrede duyulmaya başlayınca vaziyet Ordu⁶ (Yayladağ) nahiye müdürüne sorulmuş ve müdür, saldırı için bir araya gelen kötü niyetli grupların dağıtıldığını söyleyerek endişeleri gidermişti (Güçlü, 2018: 176).

Antakya, Cisir-i Şuğur ve Harim gibi yerlerden toplanan ve sayıları 4-5 bini bulan bir grubun Keseb'e saldıracağına dair haberler Halep Valisi Reşid Bey'e de ulaşmıştı. Fakat valinin elinde bu kadar insanla mücadele edecek kuvvet yoktu. Cisir-i Şuğur'un merkezinde beş, bütün kaza sınırları dahilinde toplam 25 jandarma vardı. Bu nedenle durum derhal Beşinci Ordu Müşirliğine ve İskenderun Redif Taburuna bildirilerek yardım talep edildi. Bunun yanında Cisir-i Şuğur'da bulunan ulema ve eşrafa haberler gönderilerek toplanan grupların elebaşları ile görüşmeleri ve saldırıya engel olmaları istendi. Ancak bu çabalar herhangi bir sonuç vermemiştir (BOA. DH. ŞFR. 412/66).

Keseb, sayıları binleri bulan saldırganlar tarafından kuşatılınca köyde bulunan Fransisken keşişlerin tavsiyesi ile köy sakinleri gecenin karanlığından istifade ederek kıyı istikametinde ormanlık bölgelere çekildiler (FO 424/219, No. 103; 424/221, No. 30). Saldırı öncesi köy halkının büyük oranda çekilip gitmesi can kaybının düşük olmasına neden olmuştur (Güçlü: 2018, 177). İngilizler saldırı sırasında 50 ila 100 arasında Ermeni'nin hayatını kaybettiğini kaydetmiştir (FO 424/219, No. 146). Halep Valisi Reşid Bey de Dahiliye Nezaretine gönderdiği yazıda, saldırı sırasında saldırganlardan sekiz kişinin öldüğünü ve üç kişinin yaralandığını, buna karşılık köy halkından 10 Ermeni'nin öldüğünü bildirmiştir (BOA. DH. MKT. 2799/14; BOA. DH. ŞFR. 412/66). Bir diğer yazıda Reşid Bey, köye saldırının başlamasından bir süre sonra askerlerin yettiğini ve saldırganların dağıtıldığını belirtmiştir (BOA. DH. ŞFR. 412/66). Askerlerin gelişi, saldırgan gruplarla köyü terk ederek ormanlık alanlarda saklanan Ermeniler arasında yaşanacak muhtemel çatışmalara da engel olmuştur.

Keseb'de yaşanan olaylarla ilgili bilgi veren İngiltere'nin Halep Konsolos Yardımcısı David Douek, büyük bir kuvvet tarafından saldırıya uğrayan Keseb'in mahvolduğunu, Ermeni ev ve dükkânlarının yağmalanıp yakıldığını kaydetmiştir (FO 424/219, No. 115). Yine bu hadiseyle ilgili olarak Beyrut Konsolosu Cumberbatch'a kapsamlı bir rapor sunan Konsolos Yardımcısı Vitale, Keseb'e bir saldırının olacağı haber alındığından Ermenilerin ormanlık bölgeye sığındığını, binlerce kişinin Basit İskeleyi'nden Messageries Vapuru Niger ve bir diğer Fransız gemisi Jules Ferry tarafından Lazkiye'ye taşındığını bildirmiştir (FO 424/219, No. 103).

⁶ İngiliz kaynakları bu saldırının sorumlusu olarak Ordu Nahiye Müdürünü işaret etmektedir. Hem Beyrut Konsolos Yardımcısı Vitale hem de Halep Konsolosu Fontana, saldırıyı müdürün onayladığını ve hatta bizzat idare ettiğini raporlarına yazmışlardı (FO 424/219, No. 103; 424/221, No. 30).

Ermenilerin bir kısmı Lazkiye'ye karadan gitmiştir. Bunların sayısını Beyrut Konsolos Yardımcısı Vitale 600 olarak vermektedir (FO 424/219, No. 103). Lazkiye Mutasarrıfı Mehmed Ali Bey, Keseb Ermenilerin gelişini hatıralarında şu şekilde anlatmaktadır:

Bir cuma günü, Fransız konsolosu, nezdime bir memurunu göndererek, Lazkiye'ye beş altı saat uzakta bulunan bir köye gitmek için birkaç jandarma vermeme rica etmişti. Onun arzusunu yerine getirdim. Fakat Fransız konsolosunun bu köye, Temmuz⁷ ayında ve öğle sıcağında ancak bir maksatla gitmek isteyeceğini düşündüm. Derhal müftüyü alarak arabaya atladım. Havayı koklamak için kıra çıktım, etrafı tetkike koyuldum. Yarım saat sonra büyük bir kalabalık uzaklardan göründü. Arabamı onlara doğru yürüttüm. Bir de ne göreyim? Aç, çıplak, hatta yaralı Ermeni kabileleri..." (Ayni, 2009: 97).

Mehmed Ali Bey, Ermeni sığınmacıların Lazkiye halkıyla karışarak kavga gürültüye yol açmalarını önlemek için onları şehrin dışında Mehmed Ali Paşa zamanında inşa edilmiş olan metruk kışlalara yerleştirmiştir. Gelenlere yönelik teskin edici bir konuşma yapan Mutasarrıf, bilhassa kışladan çıkmamalarını tembih ettikten sonra acil ihtiyaç olarak ekmek, su ve ilaç tedarik ettirip dağıttırması ve kışlanın kapısına nöbetçiler diktirmişti (Ayni, 2009: 97).

Kıyı şeridinde yığılan Ermenilerin büyük bir kısmı da gemilerle Lazkiye'ye taşınmıştır. Messageries Maritimes vapurlarından Niger, 26 Nisan Pazartesi günü Basit İskeleyi'nden 2211 kişiyi Lazkiye'ye taşıırken ertesi gün Jules Ferry adlı Fransız savaş gemisi 1490 Ermeni'yi Lazkiye'ye getirmişti (FO 424/219, No. 103; FO 424/219, No. 103). Yine Keseb'den ayrılan bir kısım Ermeni de İngiliz savaş gemisi Triumph tarafından Lazkiye'ye götürülmüştür (FO 424/221, No. 30). İngiliz kaynakları, karadan ve denizden Lazkiye'ye gelen toplam sığınmacı sayısını 5.600 olarak vermektedir (FO 424/219, No. 103). İngilizlerin verdiği rakamlar ve sığınmacılara ilişkin anlatılanlar hem Mehmed Ali Bey'in hatıralarında hem de Dahiliye Nezaretine yazdığı yazıda vermiş olduğu bilgilerle büyük ölçüde örtüşmektedir. Nitekim Mehmed Ali Bey, 23 Nisan 1325 (6 Mayıs 1909) tarihinde Dahiliye Nezaretine gönderdiği yazıda Keseb'den kaçan Ermenilerin pazar, pazartesi ve salı olmak üzere üç kabile halinde gemilerle Lazkiye'ye getirildiğini yazmıştır. Ermenilerin ilk iki gün Messageries vapurlarıyla, son gün ise Jules Ferry ile geldiklerini belirtmiştir (BOA. DH. MUİ. 132/76).

Gemilerle Lazkiye'ye gelen sığınmacılarla ilgili olarak da Mehmed Ali Bey şunları ifade etmektedir: *Geceleyin evimde otururken denizin projektörlerle ışık huzmeleri içinde çalkalandığını gördüm. Bir harp filosunun gelmekte olduğunu derhal anladım. Tahminimde aldanmadığımı az sonra sahile yanaşan çatanadan çıkan irtibat subayları vasıtasıyla öğrendim. Limana demir atan gemiler Amiral Pive kumandasındaki Fransız savaş gemileriydi. Amiral Pive ile temasa geçtim ve öğrendim ki filoda üç bin Ermeni vardır. Bunları Suriye'nin muhtelif sahil muntikalarından toplamışlar. Amirale onları ne yapacağımı sordum. Marsilya'ya götüreceğini söyledi. İtiraz ettim. 'Ermeniler tebaamızdır, Lazkiye'ye çıkarıp bize teslim etmeniz lazımdır' dedim. Amiral, 'hayatlarının*

⁷ Mehmed Ali Bey, hatıralarında ayları karıştırmış olmalı. Ermenilerin göçü temmuz değil nisan ayında olmuştur.

muhafazasını garanti edebilir misiniz' diye karşılık verince, 'tabii' dedim ve bunu bir vesikaya yazıp mühürledim (Ayni, 2009: 97, 98).

Lazkiye'ye sığınan Ermenilerin uygun şekilde yerleştirilmesi önemli bir mesele idi. Sığınmacılar, şehrin dışında bulunan kışladan başka iskelede bulunan hanlara yerleştirilmişti. Ayrıca bir kısım Ermeni de yirmişer otuzar kişilik kabileler halinde çevrede bulunan kilise ve manastırlara dağıtılmıştı (Ayni, 2009: 98, 99). Gelen Ermeniler arasında çiçek hastalığına yakalananlar da vardı. Bu türden rahatsızlığı olanlar Lazkiye'de bulunan Amerikan hastanesine gönderilmiş ve tedavileri burada yaptırılmıştı (BOA. DH. MUI. 132/76; BOA. DH.MKT. 2801/80). Sığınmacıların bir kısmı da eski hükümet konağının geniş salonlarına yerleştirilmiştir. Mehmed Ali Bey, 12 Nisan 1325 (25 Nisan 1909) tarihinde Dahiliye Nezaretine yazdığı yazıda gelen Ermenilere derhal yemek, limonata ve sigara ikram edildiğini, çağrısı üzerine Lazkiye eşrafının ve ileri gelenlerinin sığınmacıların ihtiyaçları için koştuklarını ifade etmiştir. Bu arada olaylara sebep olanların, devletin namusuna leke sürdüğünü bu nedenle derhal yakalanıp herkese ibret olacak şekilde şiddetle cezalandırılmaları için de çağrı yapmıştır (BOA. BEO. 3541/26560; Osmanlı Belgelerinde 1909 Adana Olayları, I, 2010: 76-77).

Sığınmacıların barınması için alternatif bir çözüm yolu olarak çadır kurulması düşünülmüştü. Tedarik edilecek çadırlarla hem açıkta kalanlara barınma imkânı sağlanacak hem de mevcut konaklama alanlarındaki sıkışıklık ortadan kaldırılabilecekti. Bunun için Beşinci Ordu Müşirliğine yazı yazılarak çadır talebinde bulunulmuştu. Ancak gelen cevap, ellerinde kendi askerlerinin ihtiyacını karşılayacak kadar bile çadır olmadığı şeklindeydi⁸ (BOA. BEO. 3555/266564; 3541/265515; BOA. DH. MKT. 2902/12; 2819/10; 2801/80).

Şehre bu kadar çok sığınmacının gelişi Lazkiye halkı arasında tepkiye ve dedikodulara sebep olmuştu. Lazkiyeliler, Ermeni sığınmacılar nedeniyle kıtlık çıkacağından endişe ediyorlardı. 1909 yılı itibarıyla Lazkiye'nin nüfusu yaklaşık 44.000 civarındaydı (Kiremit, 2009: 264). Mevcut halde sığınmacı sayısı şehir nüfusunun %10'unu geçiyordu. Bu durumda açlık, kıtlık ve pahalılık gibi korkuların ortaya çıkması kaçınılmazdı. Dolayısıyla ortaya çıkacak bir kıvılcım vahim sonuçlar doğurabilirdi. Üstelik elde güvenliği sağlayacak yeteri kadar asker yoktu. Bu nedenle Lazkiye'ye gelen İngiliz savaş gemisi Diana'nın kaptanı, Mehmed Ali Bey'e güvenlik için yardımcı olabileceklerini söylemişti. Bu türden bir yardıma sıcak bakmayan Lazkiye Mutasarrıfı, güvenliği sağlamak için 500 kadar askeri görevlendirdiğini ve dolayısıyla İngilizlerin yardımına ihtiyaç duyulmayacağı cevabını vermişti. Asayişle ilgili herhangi bir

⁸ Çadır tedariki konusunda yapılan yazışmalar devam ederken geçen süre zarfında sığınmacıların Keseb'e geri dönüşü başlamış ve bu nedenle Beyrut Valisi Edhem Bey, Dahiliye Nezaretine çektiği telgrafta artık çadıra ihtiyaç kalmadığını ifade etmiştir (BOA. BEO. 3555/266564).

sorun çıkmamışsa da İngilizler, tehlike bütünüyle ortadan kalkana kadar limanda savaş gemisi buldurmaya devam etmişlerdi. Nitekim bu dönemde yapılan yazışmalarda, Mehmed Ali Bey'in süreci mükemmel bir şekilde yönettiği vurgulanmıştır (FO 424/219, No. 103). Herhangi bir olayın çıkmaması için geceleri emrindeki askerlerle sokaklarda bizzat devriye gezen Mehmed Ali Bey, birkaç kez galeyana gelen öfkeli kalabalıkları dağıtmış ve vahim sonuçların ortaya çıkmasına engel olmuştu (Güçlü, 2018: 178).

Bu arada Mehmed Ali Bey'i endişelendiren hususlardan biri de Ermeniler arasında hastalık çıkma ihtimali idi. Ermeniler olabildiğince uygun yerlere dağıtılmışsa da ortaya çıkacak bir salgın hastalık hem sığınmacıları hem de Lazkiye halkını büyük bir sıkıntıya düşürebilirdi. Bu nedenle iaşe temininde sorun yaşanmaması ve Ermenilerin evlerine geri gönderilmesi için uygun şartlar oluştuğunda masrafların karşılanması için tahsisat talebinde bulunulmuştu. Nitekim bu talep, Beyrut Valiliği, Dahiliye Nezareti ve Maliye Nezareti arasında yapılan yazışmalar sonucunda uygun bulunmuş ve Beyrut defterdarlığına acil ihtiyaçlar için 112.500 kuruşluk harcama yetkisi verilmiştir (BOA. DH. MKT. 2804/81; BOA. BEO. 3539/265375; 3539/265419).

Ermeni sığınmacıların acil ihtiyaçları, özellikle de ekmek tedariki için Müslim ve gayrimüslim üyelerden oluşan beş kişilik bir komisyon oluşturulmuştu. Lazkiye halkını tedirgin etmeden, bu kadar insanın sadece ekmek ihtiyacını bile karşılamak kolay değildi. Ekmek masrafı için Dahiliye Nezaretine bir yazı yazılmış ve yapılan yazışmaların ardından Maliye Nezareti, Ermenilerin iaşeleri için 30.000 lira tahsis etmişti (BOA. DH. MKT. 2799/34; 2807/47).

Mehmed Ali Bey, Dahiliye Nezaretine çektiği bir telgrafta Ermenilerin Lazkiye'de kaldığı sürenin uzaması halinde ortaya çıkacak sorunlara dikkat çekmiştir. Buna göre Lazkiye zaten ihtiyaçlarını büyük oranda dışarıdan karşılıyordu. Şimdi artan nüfusa bağlı olarak tedarik sorunu yaşanabilirdi. Diğer yandan sığınmacılar köylerine erkenden dönerlerse mallarının büsbütün yok olmasına engel olacakları gibi hasat edilmeyi bekleyen mahsulleri de kurtarabileceklerdi (BOA. DH. MUİ. 132/76). Böylece Ermenilerin dönüşü hem kendileri için hem de Lazkiyeliler için yarar sağlayacaktı.

Ermeni sığınmacılar Lazkiye'de yaklaşık 10 gün kadar kalmışlardı. Mehmed Ali Bey, Dahiliye Nezaretine çektiği 27 Nisan 1325 (10 Mayıs 1909) tarihli telgrafta Ermenilerin önceki hafta itibariyle dönmeye başladığını bildirmiştir. Bu yazıda Mehmed Ali Bey, Lazkiye'ye sığınan toplam Ermeni sayısını 4.787 kişi olarak vermiştir. Bunların büyük bir kısmı bizzat Mehmed Ali Bey'in refakatinde Basit İskelesi'ne kadar götürülmüştür. 1500 kişi ise karadan köylerine dönmüştür. Bu arada tedavisine devam edilen 15 hasta kabilelerle birlikte geri dönememiştir. Diğer yandan 122 Ermeni de akrabalarının yanına yerleştiğinden Lazkiye'de kalmayı tercih

etmişlerdi (BOA. DH. MKT. 2810/5; BOA. DH. ŞFR. 412/66). Ermeniler köylerine dönerken güvenlikleri tahsis edilen askerler tarafından sağlandığı gibi yanlarına beş altı gün yetecek kadar erzak da verilmiştir (BOA. DH. MUİ. 132/76). Mehmed Ali Bey, meselenin artık kendileri açısından tamamlandığını ve bundan sonra işin Halep vilayetine kaldığını ifade etmiştir (BOA. DH. MKT. 2810/5).

Lazkiye'deki gelişmeler İngilizler tarafından dikkatle takip ediliyordu. İngiltere Büyükelçisi Gerard Lowther, Dışişleri Bakanı Edward Grey'e 17 Mayıs 1909 tarihinde yazdığı yazıda Lazkiye ve Beyrut'taki yetkililerin düzeni sağlamak için gösterdikleri çaba ve başarıya dikkat çekmiştir. İngilizler yetkililer, bu kadar çok sığınmacıya rağmen alınan tedbirler sayesinde Lazkiye'de huzursuzluğa yol açan bir hadise yaşanmadığını, Ermenilerin güvenliklerinin sağlandığını ve her tür acil ihtiyaçlarının karşılandığını ifade etmişlerdir (FO 424/219, No. 103).

Her ne kadar Ermeni sığınmacı meselesinin kendileri açısından bittiğini söylese de Mehmed Ali Bey gelişmeleri yakından takip etmeye devam etmiştir. Nitekim çok geçmeden bizzat Keseb'e giderek koşulları yerinde görme ihtiyacı hissetmiştir (BOA. DH. MKT. 2825/62). Mehmed Ali Bey, Keseb'de Ermenilerin yaşadıkları koşulları kendi gözleriyle görüp icap ederse uyarılarda bulunmak istiyordu. Zira insanî yaşam koşulları oluşturulamazsa yeni bir göç dalgasının başlamasından endişe ediyordu.

Mehmed Ali Bey, Keseb'de gördüklerinden memnun kalmamıştı. 8 Haziran 1325 (21 Haziran 1909) tarihinde Dahiliye Nezaretine gönderdiği yazıda, yanmış binaların inşaatına henüz başlanmadığı, oysa kışın şiddetli hüküm sürdüğü bu köyde çardak altında veya açıkta kalmanın mümkün olmayacağını belirterek inşaatlara derhal başlanması gerektiği uyarısında bulunmuştur. Evlerin kışa yetiştirilememesi halinde Ermenilerin hayatta kalmak için yeniden Lazkiye'ye sığınmak zorunda kalacaklarından endişe eden Mutasarrıf, bu hususta Halep valiliğinin uyarılmasını istemiştir. Nitekim bu uyarı sonrası Nezaret, Halep'e bir yazı yazarak Keseb halkının sağa sola dağılmaması için inşaatlara bir an önce başlanması talimatını vermiştir (BOA. DH. MKT. 2854/85).

Yapılan tahkikat neticesinde Keseb köyünde Latinlere ait bir kilise ve okul, Protestanlara ait okul ve müstemilatı, Ermeni kilisesi, 53 ev ve 20 dükkânın sağlam kaldığı tespit edilmişti. Bunun dışında bazı evler ve dükkânlar kısmen kullanılabilir durumdaydı. Ermeniler evlerine döndüklerinde bu sağlam evlere yerleştirilmişlerdi (BOA. DH. MKT. 2799/14). Bu arada devlet, Keseb ve çevresinden yağmalanmış malların sahiplerine iadesi için de çaba gösteriyordu. Nitekim Keseb'lilere ait olup yağmacılardan kurtarılan koyun, at, eşek, öküz,

inek, halı, kilim, saat, dikiş makinesi, diğer ev eşyaları ve hatta bir adet gramofon sahiplerine iade edilmiştir (BOA. HR. TH. 378/14).

Adana Olayları nedeniyle zarar gören binaların tamir veya yeniden inşası için Osmanlı Devleti 120.000 liralık bir kaynak oluşturmuştu. Bu paranın 20.000 lirası Halep vilayetine tahsis edilmiş ve bunun 10.000 lirasının da Keseb’de inşaatlar için kullanılmasına karar verilmişti. Ancak bu para yetersiz gelince 5.000 lira daha ilave edilmişti. Daha sonra vilayetten gelen talep üzerine Keseb’deki muhtaçlar için 3.000 liralık yeni bir ödeme emri çıkarılmıştır (BOA. MV. 135/6; 140/6). Nitekim İngiltere’nin Halep Konsolosu Fontana da Büyükelçi Lowther’e yazdığı yazıda Keseb’de yanan evlerin yeniden inşası için mağdurlara devlet tarafından 10.000 lira ayrıldığını bildirmişti. Halep Valisinin emriyle Keseb’e giden Cisir-i Şuğur Kaymakamı ve diğer vilayet görevlileri yapılanları tetkik etmiş ve paranın dağıtımına bizzat iştirak etmişlerdi. Fontana yazısında, bu dağıtımın gayet adil olduğunu ve yeniden yapılanma işinde her şeyin yolunda gittiğini ifade etmiştir (FO 424/422, No. 91). Fontana başka bir yazıda ise Keseb’de yetkililerin muhtarlar aracılığıyla ihtiyaç sahiplerine buğday veya para dağıttığını kaydetmiştir (FO 424/221, No. 30). Bu arada Halep valiliği gerek Keseb’e gerekse civardaki diğer Hristiyan köylere asker konuşlandırarak olası yeni hadiseler için tedbir almıştır (BOA. DH. MUİ. 134/4).

Mehmed Ali Bey’in bölgede asayiş kalıcı olarak temin etme adına attığı adımlardan biri de Lazkiye ve bağlı yerlerde oturan Nusayrîlerin elinde bulunan silahların toplatılmasıdır. Çünkü bu silahlar, topluluklar arasında sık sık meydana gelen hadiselerin büyümesine, ölüm ve yaralanmalarla sonuçlanan olayların çıkmasına sebep oluyordu. Silahlar toplatılırsa çıkması muhtemel olaylar önlenilecek, en azından daha fazla büyümesinin önüne geçilebilecekti. Nitekim ahalinin itirazlarına rağmen bir kısım silah toplatılmıştır (BOA. DH.MKT. 2895/22; BOA. DH.MKT. 1302/22).

Adana’da başlayan olaylar üzerine hükümet tarafından bir soruşturma başlatılmıştı. Öncelikle Adana ve Adana’ya bağlı yerlerde meydana gelen olaylara karışanlar hakkında araştırma ve soruşturma yapmak üzere bir Divan-ı Harb-i Örfi Heyeti gönderilmişti. Heyet göreve başladıktan sonra olaylar Maraş ve Antakya’ya da sıçrayınca heyetin yükü artmış ve bu nedenle önce Cebel-i Bereket sancağında görev yapmak üzere İkinci Divan-ı Harb oluşturulmuş, o da yetersiz kalınca Adana’da üçüncü bir Divan-ı Harb Heyeti kurulması kararlaştırılmıştı⁹ (Sarıay, 2011: 68-69; Tanin, 15 Cemaziyelevvel 1327, Nr. 271, 2). Takip eden günlerde Meclis-

⁹ Bu üç heyetin yaptığı tahkikat sonucunda kimlerin hangi cezaları aldığı hususunda bkz. *Osmanlı Belgelerinde 1909 Adana Olayları II*, 200-237. Adana’da meydana gelen olayları incelemek üzere kurulan Tahkik Heyeti içerisinde yer alan Faik Bey, Yeni Tasvir-i Efkâr gazetesinde yayınlanan mülakatında şunları söylemiştir: “Adana hadisesi ne irticai ne de planlı bir harekettir, bunun sebebi ister Müslüman ister Hristiyan ahalinin cehaleti ve bunun neticesi ortaya çıkan gerginliktir. Yani sebep ilk olarak cehalet, ikinci olarak cehalet ve üçüncü olarak yine cehalettir. Çaresi de mekteptir.” (Yeni Tasvir-i Efkâr, 25 Cemaziyelevvel 1327, Nr. 43, 1).

i Vükela kararıyla Maraş ve Antakya'da da örfi idare oluşturularak buralarda da Divan-ı Harb tesis edilmiştir. Bu sayede içlerinde Keseb'in de bulunduğu yerlere ilişkin yargılamalar yapılmıştı (Günay, 2011: 298). Halep Valisi Reşid Bey, Dahiliye Nezaretine yazdığı yazıda, Keseb'de meydana gelen olaylar üzerine gerekli incelemenin yapıldığını, halkı Keseb'e yönelik saldırıya tahrik eden kişilerin Antakya, Harim ve Cısr-i Şuğur kaza yetkilileri tarafından ele geçirildiğini bildirmiş ve bu sırada Keseb'de yağmalanan eşya ve mallardan ele geçirilenlerin sahiplerine iade edildiğini bildirmiştir¹⁰ (BOA. DH. ŞFR. 412/66).

Mehmed Ali Bey, daha önce Dahiliye Nezaretine yazdığı bir yazıda Keseb'deki olaylara sebep olanların şiddetle cezalandırılması için bir çağrıda bulunmuştu. Bu kez konuyla bağlantılı bazı isimler vererek bir kez daha tahkikat yapılmasını istemiştir. Mutasarrıf, İngilizlerin de işaret ettiği gibi, Ordu Nahiye Müdürü Hüseyin Efendi'nin bu saldırı ve yağma işinde halkı tahrik ettiği şeklinde bir bilginin kendisine ulaştığını ve bu habere ilişkin inceleme yapılmasını istemişti (BOA. DH. MUİ. 132/76). Bu bilgi Ermeni Patrikhanesine de ulaşmış ve tahkikat yapılması için müracaatta bulunulmuştu. Bu müracaata göre Cısr-i Şuğur kazasına tabi Ordu Nahiye Müdürü, Ermenilerin hukukunu muhafaza etmediği gibi karışıklıklar sırasında yağma edilmiş malları sahiplerine iade etmemiştir. Patrikhane bu konuların araştırılması talebinde bulunmuştu. Ancak Keseb Ermenilerinin Lazkiye'ye sığınmış olması nedeniyle Keseb ve Ordu'nun Beyrut vilayetine bağlı olduğu zannedilerek müracaat Beyrut valiliğine yapılmıştı. Bu nedenle Beyrut Valisi, Keseb ve Ordu'nun Halep'e bağlı olduğunu dolayısıyla müracaatın Halep valiliğine yapılması gerektiği cevabını verince müracaat bu kez Halep'e yapılmıştı. Halep Valisinin cevabından anlaşıldığına göre Ermeni Patrikhanesine müdürle ilgili bilgiler Adana Ermeni Marhasası tarafından verilmiş ve bunun üzerine Patrikhane harekete geçmişti. Halep'e yeni atanan Vali Fahri Paşa, yapılan bu müracaat üzerine bizzat Keseb'e gitmiş ve incelemelerde bulunmuştur. Tahkikat sonunda Fahri Paşa, Ordu nahiye müdürüne yönelik suçlamaların aslı ve esasının olmadığına karar vermiştir. Vali, suçlamalar nedeniyle müdürün görev yerinin değiştirilmesi için talepte bulunduğunu ve ilk düzenlemede talebin yerine getirileceğini cevabına eklemiştir (BOA. DH. MUİ. 30/13).

Ermenilerin Dönüşü Sonrası Mehmed Ali Bey

Adana'daki olaylar henüz başlamadan Beyrut Valisi Edhem Bey, Trablusşam Mutasarrıfı Ahmed Cevdet Bey ile Lazkiye Mutasarrıfı Mehmed Ali Bey'in becayişi için teşebbüste bulunmuş ve 22 Nisan 1909 tarihli irade ile de bu becayiş gerçekleşmişti (BOA. BEO.

¹⁰ Bölgede sükûnetin sağlanmasından sonra yapılan incelemeler sonrası daha net rakamlar ortaya çıkmıştır. Halep valiliği, vilayet sınırları içerisinde yaşanan kayıpları sayarken Keseb'de toplam 113 kişinin öldüğünü ve buna ilişkin 200 kişinin tutuklandığı bilgisini paylaşmıştır (Tanin, 15 Cemaziyelevvel 1327, Nr. 271, 2).

3540/265447; BOA. İDH.1474/59; BOA. DH. MKT. 2802/46). İşte tam bu günlerde meydana gelen Ermeni göçü ve yaşananlar becayışı tartışmalı hale getirmiştir.

Beyrut Valisi Edhem Bey, bu becayışı Trablusşam Mutasarrıfı Ahmed Cevdet Bey'in kötü idaresine karşılık bir uyarı ve başarılı işler yapan Lazkiye Mutasarrıfı Mehmed Ali Bey için de bir mükâfat olarak düşünmüştü (BOA. DH. ŞFR. 412/109; BOA. DH. ŞFR. 413/7). Zira Trablusşam birinci sınıf sancak iken Lazkiye ikinci sınıf sancaklar arasındaydı. Vali, bu becayışla bilhassa Mehmed Ali Bey'i ödüllendirmek istemiştir. Nitekim göç sırasında gösterdiği başarı Edhem Bey'i haklı çıkarmıştır.

Kesb Ermenilerinin gelişi ve dönüşü sırasında Mehmed Ali Bey'in ortaya koyduğu maharet Lazkiye sakinlerinin de dikkatinden kaçmamıştı. Mutasarrıflarının Trablusşam'a gidişine engel olmak için başta Müftü Abdulkadir Efendi olmak üzere şehrin Rum, Latin, Ermeni ve Maruni ruhanî liderleri Dahiliye Nezaretine ortak bir dilekçe yazarak Mehmed Ali Bey'in Lazkiye'de kalması için ricada bulunmuşlardı (BOA. DH. MKT. 2840/30). Nezaret, Lazkiye'ye sığınan Ermenilerin şehirde kaldıkları süre içinde iskân, iâşe ve sonra da evlerine dönüşleri sırasında gösterdiği iyi idareden sonra Mehmed Ali Bey'in başka bir yere gönderilmesinin ahali üzerinde olumsuz bir tesir yaratacağını, bu hususta Ermeni Patrikhanesinin de müracaatı olduğuna işaret ederek becayışın iptali için Sadarete müracaat etmiş ve nitekim Sadaretin arzı ile becayışın iptali hususunda 3 Mayıs 1325 (16 Mayıs 1909) tarihinde irade yazılmıştır (BOA. İ. DH. 1474/41).

Mehmed Ali Bey'in Lazkiye'de kalması halkı bir hayli memnun etmiş olsa da o aynı duyguları paylaşmıyordu. Zira kendisini Trablusşam için hazırlamış, hatta oturduğu evi boşaltarak anahtarlarını dahi teslim etmişti. Ayrıca Ermeni göçü nedeniyle de bir hayli yıpranmıştı (Aynî: 2009, 101). Olaylar sırasında bedenen ve ruhen bir hayli yorulan Mehmed Ali Bey, belediye doktorlarından aldığı raporla tedavi ve hava değişimi için üç aylığına İstanbul'a gitmek için izin istemişti. Bu izin aynı zamanda iptal edilen becayışten dolayı duyduğu memnuniyetsizliğin göstergesidir. Vilayet, süreyi iki aya indirerek Dahiliye Nezaretine yazmış, Dahiliye Nezareti de bir aya düşürerek Mehmed Ali Bey'in İstanbul'a gitmesine müsaade etmişti (BOA. DH. MKT. 2867/19).

Mehmed Ali Bey İstanbul'a gittiğinde Ermenilerin büyük teveccühü ile karşılaşmıştır. Lazkiye'de soydaşlarına karşı gösterdiği ilgiden büyük memnuniyet duyan Ermeniler, kendisi için Burgaz Adası'nda bir ziyafet tertip ederek teşekkürlerini sunmuşlardı (Aynî, 2009: 102).

Lazkiye'de gösterdiği başarı Mehmed Ali Bey'e valilik yolunu açmıştır. Dahiliye Nezareti, Mamuretü'l-Aziz Valisi Nusret Paşa hakkında gelen şikâyetler üzerine valinin görevine devam etmesinin uygun olmadığını Sadarete yazmış ve aralarında Mehmed Ali Bey'in de bulunduğu

üç adaydan birinin tayin edilmesi için teklifte bulunmuştu (BOA. DH. MKT. 2888/21). Bunun üzerine Mehmed Ali Bey'in, kısa süre önce Lazkiye'de gösterdiği başarı dikkate alınarak, ileride hüsn-i hizmeti görüldüğünde asaleten icra olunmak üzere 21 Temmuz 1325 (3 Ağustos 1909) tarihi itibarıyla Mamuretü'l-Aziz valiliğine vekâleten tayini gerçekleşmiştir¹¹ (BOA. BEO. 3611/270757; BOA. DH. MKT. 2892/57). Böylece Trablusşam mutasarrıflığı iptal edildiğinde müteessir olan Mehmed Ali Bey daha yüksek bir makamla takdir edilmiş oldu.

Lazkiye'de gösterdiği başarı sonrası Mehmed Ali Bey'e bir ödül de Papa tarafından verilmiştir. Hristiyanların korunması ve gösterilen ilgi dolayısıyla Mehmed Ali Bey'e komandor derecesinde "St. Gregoire Nişanı" takdim edilmiştir. Mehmed Ali Bey, nişanın kabulü ve gerektiğinde göğsüne takabilmesi için Dahiliye Nezaretinden izin istemiş ve gerekli izinler kendisine verilmiştir (BOA. İ. TAL. 467/5; BOA. DH. MUİ. 119/47; BOA. BEO. 3794/284480).

Sonuç

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyıl boyunca devleti yıkıma götüren sebeplerle mücadele etmiş, alınan tedbirlerle bir sonraki yüzyıla kadar ayakta kalmayı başarmıştır. Meşrutî yönetime geçilmesi bu tedbirlerden biridir. 1908'de ikinci kez ilan edilen meşrutiyet kısa süreli bir rahatlama yaratsa da çok geçmeden hem İstanbul hem de Adana'da meydana gelen olaylar siyasî ve sosyal yaşamda ciddi sarsıntılara sebep olmuştur.

Adana Olayları, Ermenilerin Çukurova bölgesinde kendileri için bir idarî yapı oluşturma çabalarının sonucudur. Olaylar, Ermenilerin tahriki ile başlamış olmakla birlikte Müslümanların biriken öfkesinin etkisiyle hızla çevreye yayılmıştır. Başta vali olmak üzere Adana'nın yerel yöneticilerinin zafiyeti hem olayların ortaya çıkmasında hem de yayılmasında etkili olmuştur.

Halep'e bağlı birçok şehir, kasaba ve köy Adana'da başlayan olaylardan etkilenmiştir. Vilayetin çoklu etnik ve dinî yapısı çatışmalara zemin hazırladığı gibi kalabalık gruplara da yağma için fırsat yaratmıştır. Nitekim tamamı Ermenilerden oluşan Keseb köyüne yapılan saldırı bunun bir kanıtıdır.

Keseb'e yapılan saldırı 5.000 kadar Ermeni'nin Lazkiye'ye sığınmasına yol açmıştır. Bu süreç iyi yönetilmediği takdirde yeni sorunlar doğurabilecek oldukça büyük risk ve tehlikelere gebe idi. Çünkü nüfusu yaklaşık 44.000 olan bir şehir için gelen sığınmacıların sayısı ağır bir yük oluşturuyordu. Ortaya çıkacak bir tahrik sonrası başlaması muhtemel bir saldırı ağır sonuçlar doğurabilirdi. Bu nedenle Ermeni göçü Lazkiye'deki yerel yönetici olan Mutasarrıf Mehmed Ali Bey'in omuzlarına altından kalkılması zor bir yük getirmişti. Adana'da başlayan olaylarda yerel yöneticilerin aczine karşılık Lazkiye'de Mehmed Ali Bey aldığı tedbirlerle, Beyrut Valiliği ve Dahiliye Nezareti ile yürüttüğü yazışmalarla süreci başarıyla yönetmiştir. Ermeni sığınmacılar Lazkiye'de çok uzun süre kalmasa da Mehmed Ali Bey kabiliyetiyle krizin üstesinden gelmiştir.

¹¹ Vekâleten yapılan atamanın asaleten tasdiki çok geçmeden gerçekleştirilmiştir. Mehmed Ali Bey, 17 Kanunisani 1325 (30 Ocak 1910) itibarıyla Mamuretü'l-Aziz Valisi olmuştur (BOA. BEO. 3697/277263).

Mehmed Ali Bey, Ermeni sığınmacıların sadece barınma ve yaşeleri için değil geri dönüşleri ve hatta döndükten sonra yeniden göçe yönelmemeleri için de çaba sarf etmiştir. Bu olay, kabiliyetli bir yöneticinin hem bir krizin ortaya çıkmasına engel olma hem de mevcut krizi yönetmede taşıdığı önemi göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Mehmed Ali Bey, Lazkiye’de ortaya koyduğu başarı sayesinde mutasarrıflıktan valiliğe yükselmiştir. Omuzladığı ağır yük kendisini yormuş olsa da çıkan sonuç kariyerine olumlu etki yapmıştır. Ancak daha önemlisi Lazkiye’ye sığınan Kesebilere gösterdiği ilgi Ermeni toplumu nezdinde büyük takdir toplamış, birlik ve beraberliğin karşılıklı iyi niyetten geçtiği kanıtlanmıştır. Bu olay tarafların birbirlerine silah çekmek yerine aynı masanın etrafında oturup mutlulukla yemek yiyebileceğini göstermiştir.

Adana ve çevresinde meydana gelen olaylara bakıldığında Osmanlı Devleti’nin hem merkezi otorite hem yerel yönetimler düzeyinde önleyici tedbir konusunda yetersiz kaldığı görülmektedir. Buna karşılık olaylar başladıktan sonra ortaya konulan refleks krizin daha fazla uzayıp gitmesine engel olmuştur. Ayrıca yargılama süreci ile tamir ve yeniden inşa aşamalarında devletin daha hızlı hareket ettiği gözlemlenmiştir.

Çıkar Çatışması Beyanı

“1909 Adana Olayları Sırasında Bir Kriz Yönetimi Örneği: Lazkiye’ye Ermeni Göçü ve Mutasarrıf Mehmed Ali Bey” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

Arşiv Vesikaları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Babialı Evrak Odası Evrakı (BEO) 3390/254203; 3540/265447; 3541/26560; 3555/266564;
3541/265515; 3555/266564; 3611/270757; 3697/277263; 3794/284480.

Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemî Evrakı (DH. MKT.) 1296/54; 1302/22; 2799/14; 2799/34;
2801/80; 2802/46; 2804/81; 2807/47; 2810/5; 2819/10; 2825/62; 2840/30; 2854/85;
2867/19; 2888/21; 2892/57; 2895/22; 2902/12; 3539/265375; 3539/265419.

Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı (DH. MUI) 119/47; 132/76; 134/4; 30/13.

Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahval Defterleri (DH. SAİD.d.) 55/213; 80/438; 80/51.

Dahiliye Nezareti Şifre Kalemî Evrakı (DH. ŞFR.) 412/109; 412/66; 413/1; 413/7.

Hariciye Nezareti Tahrirat-ı Hariciye Odası Evrakı (HR. TH.) 378/14.

Haritalar (HRT.h) 521; 437; 1401.

İrade Dahiliye Evrakı (İ. DH.) 1469/37; 1474/41; 1474/59.

İrade Taltifat (İ. TAL.) 467/5.

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV) 135/6; 140/6.

National Archive

Foreign Office (FO) 424/119.

Foreign Office (FO) 424/120.

Foreign Office (FO) 424/121.

Foreign Office (FO) 424/122.

Gazeteler

Tanin

Yeni Tasvir-i Efkâr

Kitap ve Makaleler

Adana İtidal Gazetesi (5 Eylül 1908-31 Temmuz 1909), I. (Yay. A. Uçar, S. Soydemir, K. Erkan). Ankara: TTK.

Akbulut, U. (2010). "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Lazkiye Nusayrîleri (19. Yüzyıl)". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*. 54, 111-125

Akbulut, U. (2013). "Balya-Karaaydın Maden Grevi ve Mehmet Ali (Aynî) Bey'in Müfettişliği (1908)". *Türklük Bilimi Araştırmaları*. 34, 11-33.

Aynî, M. A. *Hatıralar*. (Haz. İ. Dervişoğlu). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Bayraktar, H. (2007). "Kırım ve Kafkasya'dan Adana Vilayeti'ne Yapılan Göç ve İskânlar (1869-1907)". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 22, 405-434.

Bilgili, A. S., S. Tozlu, U. Akbulut ve N. Ürkmez. (2010). *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik (1745-1920)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.

Cemal Paşa. (2015). *Hatıralar*. (Haz. A. Kabacalı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Chambers, W. N. (2016). *Yolculuk, İmparatorluk Türkiyesinden Bölük Pörçük Hatıralar*. (Çev. K. M. Orağlı). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Çalyan Karabet. (1325). *Adana Vakası ve Mes'ulleri*. Dersaadet: Asaduryan Matbaası.

Çiçek, K. (2011). "Adana Olayları Hakkında Bildiklerimiz Bilmediklerimiz". *1909 Adana Olayları*. (Ed. K. Çiçek). Ankara: TTK, 7-57.

- Efe, A. (2016). “1909 Adana Ermeni Olaylarının Halep Vilayetine Etkisi: Kırıkhan Örneği”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 9(42), 605-616.
- Güçlü, Y. (1909). *The Armenian Events of Adana In 1909: Cemal Paşa and Beyond*. New York: Hamilton Books.
- Güllü, R. E. (2015). *Ermeni Sorunu ve İstanbul Ermeni Patrikhanesi (1878-1923)*. Ankara: TTK.
- Günay, N. (2007). *Maraş'ta Ermeniler ve Zeytin İsyancıları*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Günay, N. (2011). “1909 Olaylarının Adana Çevresindeki Yansımaları ve Yargılamalar”. *1909 Adana Olayları*. (Ed. K. Çiçek). Ankara: TTK, 283-321.
- Gürün, K. (2012). *Ermeni Dosyası*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Karaca, A. (1993). *Anadolu Islahatı ve Ahmet Şâkir Paşa (1838-1899)*. İstanbul: Ere Yayıncılık
- Karacakaya, R. (2005). *Türk Kamuoyu ve Ermeni Meselesi 1908-1923*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Karpat, K.H. (2003). *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kılıç, D. (2006). “Ermeni Terörünün Ortaya Çıkışında Kilise ve Din Adamlarının Rolü (1863-1896)”. *Türk Kültürü*. 513/513, 33-49.
- Kılıç, D. (2008). *Tarihten Günümüze İstanbul Ermeni Patrikhanesi*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Kiremit, İ. (2019). *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Sancağı: Lazkiye (1864-1918)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kiremit, İ. (2020). “Lazkiye Sancak Teşkilatının Şekillenmesinde Cebel-i Nusayri Etkisi”. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*. 22, 89-110.
- Mert, N. (2006). *Öykü Yazmak*. Ankara: Hece Yayınları.
- Osmanlı Belgelerinde 1909 Adana Olayları I-II*. (2010). (Yay. Haz. Recep Karacakaya vd.). Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.
- Sarınay, Y. (2011). “Arşiv Belgelerine Göre 1909 Adana Ermeni Olayları”. *1909 Adana Olayları*. (Ed. K. Çiçek). Ankara: TTK, 59-85.
- Sarınay, Y. ve R. Karacakaya (2012). *1909 Adana Ermeni Olayları*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi II. Meşrutiyet Olayları*. (1996). (Haz. B. Kodaman, M. A. Ünal). Ankara: TTK.

Sonyel, S. R. (2014). *İngiliz Gizli Belgelerine Göre Adana'da Vuku Bulan Türk-Ermeni Olayları (Temmuz 1908-Aralık 1909)*. Ankara: TTK.

Uğuz, S. (2019). *Tarihte Nusayrîler*, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Uluskan, S. B. (2011). "Adana Olayları Sırasında Alınan Asayiş Tedbirleri ve Olayın Meclisteki Yankıları". *1909 Adana Olayları*. (Ed. K. Çiçek). Ankara: TTK, 235-250

Uras, E. (1987). *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*. İstanbul: Belge Yayınları.

Ürkmez, N. (2013). "Ermenilerin Kontrol Noktası: İskenderun Limanı". *Turkish Studies*. 8/5, 901-917.

Extended Abstract

The Ottoman Empire faced significant problems in the XIX. century. While the nationalist revolts that took place in the meantime led to the rapid disintegration of the state, the administrators tried to prevent this situation with their reforms. The independence of Romania, Serbia, and Montenegro after the 1877-1878 Ottoman-Russian War and the fact that Bulgaria gained broad autonomy showed that the efforts to prevent fragmentation did not work. Moreover, encouraged by the events, the Armenians also acted to establish an independent state.

The Armenians, who wanted to take advantage of the atmosphere of freedom brought by the Constitutional Monarchy, which was re-declared in 1908, caused bloody events in Adana. The events initiated by the Armenians caused a strong reaction from the Muslims, and the conflicts spread to the surrounding provinces in a short time. The members of the region's different ethnic and religious structures saw the events as an opportunity and acted. One of the places most affected by the events is the Keseb village of the Jisr-i Shugur district in the province of Aleppo. After the attack on this village where Armenians lived, approximately 5,000 people sought refuge in Latakia by land and sea. Those who arrived overland made the journey by their means and mostly on foot, while who arrived by sea were transported by French and English ships. Mehmed Ali Bey was serving as the governor in Latakia when the immigration took place. Mehmed Ali Bey, who had gained experience working in various cities until that date, faced a severe crisis.

As of 1909, the population of Latakia was around 44,000 people. During this event, nearly 5,000 Armenians sought refuge in the city. The number of asylum seekers worried Latakia, who primarily outsourced their needs. A possible famine or epidemic alarmed the people. Therefore, if they did not manage the crisis well, it could lead to a revolt, and new deaths could occur. Knowing this situation, Mehmed Ali Bey immediately contacted the Beirut Governorate and the Ministry of Internal Affairs and conducted studies to meet the needs.

Mehmed Ali Bey, who got the support of the notables of Latakia by establishing a commission, prevented the chaos by dispersing the Armenian refugees to various parts of the city. On the other hand, the large number of asylum seekers obtained additional resources from the Ministry of Finance to meet the rapidly increasing costs. Thanks to the measures taken, there was no significant incident in Latakia, and the Armenians were very pleased with the attention shown to them. As a matter of fact, as a result of the intense efforts of all the state units, the refugees returned to their villages in a short time.

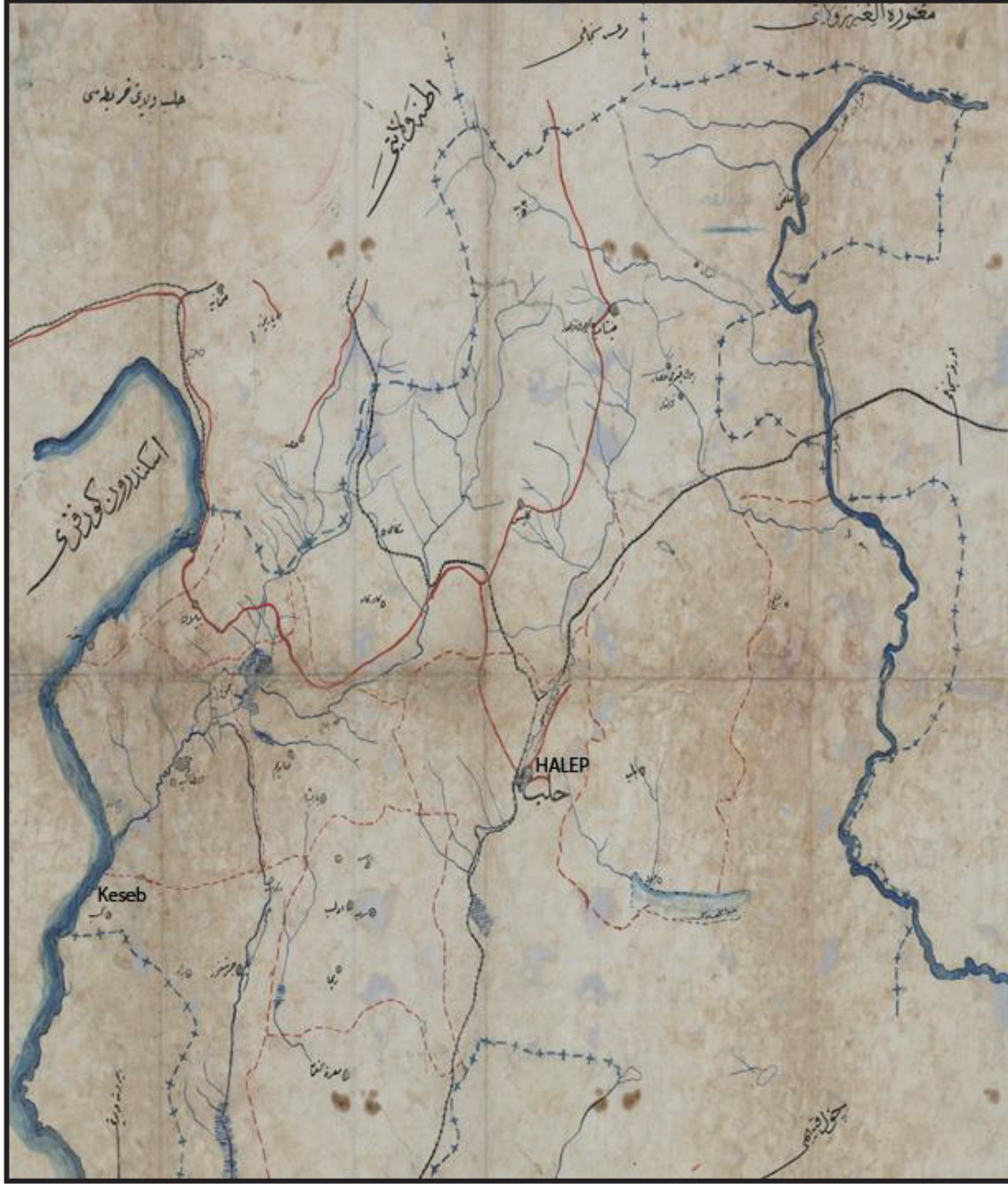
Mehmed Ali Bey also closely followed the construction activities in Keseb village. Because if people could not enter their homes before winter, they could face a new wave of migration. On the other hand, punishing the people who

caused the events was important in easing the public conscience. Mehmed Ali Bey also gave some warnings in this regard. The courts established Adana and Aleppo regarding the events that punished many people due to extended trials.

Mehmed Ali Bey's ability to overcome the crisis he faced was appreciated by the governor of Beirut, the people of Latakia, the Armenians of Kesab, the Armenian Patriarchate, the government, and even the Pope. Although Mehmed Ali Bey was first appointed to Tripoli, the first-class governor, the Latakia people insistently declared that they did not consent to his departure with the petitions they wrote to the ministry and therefore canceled the appointment. However, his success later caused him to be appointed as the governor of Mamuretü'l-Aziz. On the other hand, when Mehmed Ali Bey came to Istanbul, he received intense interest from the Armenians. Finally, the Pope rewarded Mehmed Ali Bey with a medal for his approach to Christians. The success of another local administrator, Mehmed Ali Bey, during the Adana Events, especially in an environment where discussed the abilities of local administrators were, is remarkable.

Ekler*

Ek – 1.

Halep Vilayeti Haritası (BOA. HRT.h. 537).

* Metin içerisinde sıklıkla geçen yer isimleri, haritalarda günümüz harflerine aktarılarak verilmiştir.

Ek - 2.

Beyrut Vilayeti Haritası (BOA. HRT.h. 1401).

Ek - 3.

1890'da Beyrut Vilayetinin Kuzeyi (BOA. HRT.h. 521)

Geliş Tarihi / Received Date
25.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
07.01.2023

Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Kurum İmajı ve Ağızdan Ağıza İletişim: Bir Deniz İşletmesi Müşteri Perspektifi ¹

*Corporate Social Responsibility, Corporate Image, and Word of Mouth
Communication: A Maritime Organization Customer Perspective*

Ali TEHCİ²
Nihan ŞENBURSA³

Öz

İşletmelerin hizmetlerini sunarken sorumlu davranışları müşterileri etkileyebilir ve uzun süreli müşteri ilişkileri sağlayabilir. Bu nedenle kurumsal sosyal sorumluluk işletmelerin sürdürülebilirliği için kritik bir pazarlama stratejisi olarak görülmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluk çalışanlara, müşterilere ve topluma göre sınıflandırılabilir. Bu çalışma, müşterilerin bakış açısından kurumsal sosyal sorumluluğun davranışsal niyetler üzerindeki etkisini paydaş teorisi ile destekleyen ve ağızdan ağıza iletişim ile sonuçlanan bir model temelinde araştırmıştır. Dolayısıyla çalışma, denizcilik sektöründe müşterilerin kurumsal sosyal sorumluluk algıları ile kurumsal imaj, memnuniyet, sadakat ve ağızdan ağıza iletişim arasındaki ilişkileri belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırma verileri bir Türk armatör şirketinin 353 müşterisinden anket yoluyla elde edilmiştir. Verilere IBM SPSS 24.0 ve AMOS 21.0 kullanılarak güvenilirlik ve geçerlilik analizi uygulanmış ve hipotezler test edilmiştir. Bulgular firmanın müşteriler için kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin müşteri memnuniyeti ve kurum imajı üzerinde pozitif yönde güçlü bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Ayrıca kurum imajının müşteri memnuniyeti ve sadakati, müşteri memnuniyeti ve sadakatin ise ağızdan ağıza iletişim üzerinde pozitif yönde etkili olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Kurum İmajı, Müşteri Tatmini, Müşteri Sadakati, Ağızdan Ağıza İletişim

¹ Ordu Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Koordinatörlüğü tarafından desteklenen A-2105 kodlu projeden türetilmiş olup Ordu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulunun 23/06/2020 tarih ve 2020-53 sayılı kararı ile etik yönden uygun bulunmuştur.

² Sorumlu yazar, Doç. Dr. Ordu Üniversitesi Fatsa Deniz Bilimleri Fakültesi Denizcilik İşletmeleri Yönetimi Bölümü, Ordu/TÜRKİYE, E-mail: a.tehci@odu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9949-2794

³ Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi Fatsa Deniz Bilimleri Fakültesi Denizcilik İşletmeleri Yönetimi Bölümü, Ordu/TÜRKİYE, E-mail: nihansenbursa@odu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5144-4240

Abstract

Responsible behaviour by businesses while providing their services might affect customers and result in long-term customer relationships. For this reason, corporate social responsibility is seen as a critical marketing strategy for the sustainability of businesses. Corporate social responsibility can be classified according to employees, customers, and society. This study explores the impact of corporate social responsibility on behavioural intentions from the customers' point of view, based on a model that supports stakeholder theory and results in word-of-mouth communication. Therefore, the study aims to determine the relationships between customers' perceptions of corporate social responsibility in the maritime sector and corporate image, satisfaction, loyalty, and word of mouth communication. Research data were obtained from 353 customers of a Turkish shipowner company through a survey. Reliability and validity analyses were applied to the data using IBM SPSS 24.0, and AMOS 21.0 and hypotheses were tested. The findings showed that the company's corporate social responsibility activities for customers strongly positively affect customer satisfaction and corporate image. In addition, it has been determined that corporate image positively affects customer satisfaction and loyalty, and customer satisfaction and loyalty positively affect word of mouth communication.

Keywords: Corporate Social Responsibility, Corporate Image, Customer Satisfaction, Customer Loyalty, Word of Mouth Communication

Giriş

Kurumsal Sosyal Sorumluluk kavramı (KSS), şirketlerin eylemlerinin toplum ve halkla yakından ilgili olduğu, toplumsal değerlere, beklentilere uyması ve bunları karşılması gerektiği düşüncesiyle 1950'lerde ortaya çıkmıştır (Huang vd., 2014: 70). Günümüzde KSS işletme stratejilerinin önemli bir unsuru haline gelmiştir. Özellikle gerek küresel gerekse ulusal açıdan toplumun çevresel ve etik konulara karşı artan hassasiyeti işletmelerin toplumdaki rolüne odaklanmalarına sebep olmuştur. İşletmelerin karlılığında, kurumsal itibarında ve tüketici tutumlarında oldukça önemli bir rolü bulunan KSS, sürdürülebilir kalkınma için kritik bir pazarlama stratejisi olarak görülmektedir (Wang, 2020: 742). KSS, bir şirketin ticari faaliyetlerinde sosyal ve çevresel kaygılar başta olmak üzere tüm paydaşları ile etkileşimlerini içeren süreç olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle KSS, şirketlerin gönüllü olarak sosyal ve çevresel kaygılarını, paydaşlarıyla olan bağlantılarıyla birlikte iş faaliyetlerine entegre ettikleri bir kavram olarak ifade edilmektedir (Ishak vd., 2016: 1). KSS, kurumsal organizasyonların ekonomik, yasal, etik ve hayırsever sorumluluklarını içerir. Ekonomik sorumluluklar, tüketicileri ve paydaşları tatmin etmeyi ve sorumlulukları yerine getirirken yasalara uymayı gerektirir. Etik sorumluluklar, kanunda yer almasa bile bir işletmenin uyması gereken davranışları, hayırseverlik ise topluma maddi ve manevi katkıları içerir (Chang ve Lee, 2020: 345). İşletmelerin KSS faaliyetlerinde maddi bir yaklaşımdan ziyade bütüncül bir yaklaşımı benimsemeleri, kurumsal bir vizyona sahip olmaları gerekmektedir. Kurumsal vatandaşlar olarak ifade edilen şirketlerin (Mattila, 2009: 541) paydaşlarıyla olan ilişkilerini, çalışmalarını sorumluluk bilinciyle gerçekleştirmeleri olarak ifade edilen KSS zorunlu değil gönüllü gerçekleştirilen bir faaliyettir (Sucu, 2020: 2). Bu bağlamda firmaların sosyal sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için kaliteli hizmet sunmaları ve paydaş faydalarını maksimize

etmeleri gerektiği savunulmaktadır (Chang ve Lee, 2020: 344). Dolayısıyla işletmeler çevresinde yer alan çıkar gruplarının beklentilerini dikkate almalıdır.

Kuruluşların itibarları, imajları sürdürülebilirlikleri ve karlılıkları için oldukça önemlidir. Zihinlerde oluşan bir izlenim olarak ifade edilen imaj kuruluşlarla ilgili de olabilmektedir (Çoban, 2003: 215). Dolayısıyla KSS kurumsal vatandaşlar olarak şirketlerin imaj geliştirebilmeleri için hayati bir araç olarak görülmektedir (Mattila, 2009: 540). KSS paydaşlar arasında olumlu bir imaj geliştirerek ve toplam maliyetleri azaltarak firmanın finansal performansını önemli ölçüde etkileyebilmektedir (Yasir Ali vd., 2020: 166). Kurum imajı belirli bir sürede oluştuğu için taklit edilmesi oldukça zordur. Ayrıca tüketici güveni oluşturacağı ve rakiplerin pazara girmesini engelleyeceği için rekabet avantajı kaynağı olarak görülmektedir (Yeo ve Youssef, 2010: 266). İşletmelerin en temel paydaşları ve gelir kaynağı olan tüketicilerin ihtiyaçlarının karşılanması rekabet gücünü artıracığından müşteri memnuniyetine hayati derecede önem verilmesi gerekmektedir. Müşteri memnuniyeti veya memnuniyetsizliği ürün veya hizmetin algılanan performansının beklentiler ile karşılaştırılması sonucu ortaya çıkmaktadır (Oliver, 1980: 460). Müşteriler bir kurumdan ne kadar memnun kalırsa o kurumun performansı da o kadar yüksek olacaktır (Wang, 2020: 746). Müşteri sadakati müşterilerin ürün ve hizmetleri desteklemeye devam etme konusundaki tutarlılığı olarak tanımlanmıştır (Oliver, 1999: 34). Dolayısıyla memnun müşterilerin ürün veya hizmetleri desteklemeleri kurumun rekabet gücünü artıracaktır. Ayrıca tüketiciler ürün veya hizmetlerle ilgili deneyimlerini WOM ile paylaşabilmektedir. Literatürde WOM ifadesinin ağızdan ağıza iletişim, kulaktan kulağa iletişim ve ağızdan ağıza pazarlama olarak kullanıldığı görülmektedir. Ancak bu çalışmada WOM ağızdan ağıza iletişimi ifade etmektedir. Belki de en eski iletişim yollarından biri olan WOM'un davranışlar üzerinde etkili olduğu ifade edilmektedir (Goyette vd., 2010: 6). Teknolojik gelişmeler neticesinde artan iletişim kanalları da düşünüldüğünde WOM etkinliğinin kolaylaştığını söylemek mümkündür.

Küresel ölçekte faaliyet gösteren ve kendine özgü bir yapıya sahip olan denizcilik sektörü sıkı denetlenen bir endüstridir (Fasoulis ve Kurt, 2019: 10). Ancak müşteri memnuniyetinin bütün sektörlerde olduğu gibi denizcilik sektörü için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla denizcilik sektöründeki kuruluşların hizmetlerini ön plana çıkaran, olumlu bir imaj oluşumuna katkı sunan yatırım ve stratejileri desteklemeleri, sosyal sorumluluk projelerinde yer almaları gerekmektedir. Bu nedenle mevcut çalışma, kurumların finansal performanslarına etki eden kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri (Le, 2022) ile kurum imajı, müşteri tatmini, müşteri sadakati ve ağızdan ağıza iletişim arasındaki ilişkiyi açıklamak üzere yapısal bir model önermekte ve bu model doğrultusunda çıkarımlar sunmaktadır.

Literatür ve hipotezler

Son yıllarda KSS'nin bir firmaya nasıl finansal faydalar sağladığının belirlenmeye çalışıldığı ancak nasıl değer sağladığı konusunda bir fikir birliğinin olmadığı belirtilmektedir (Zang, 2020: 20). Paydaş teorisi bakış açısından işletmelerin sosyal olarak sorumlu eylem ve davranışları paydaşlarına yöneliktir. Dolayısıyla KSS'nin müşteriler tarafından olumlu bir şekilde algılanmasının işletmeye karşı olumlu bir müşteri tutumuna ve kurumsal imaj algısına yol açacağı ifade edilmektedir. Bu durumun ise firmanın daha iyi bir finansal performansına neden olacağı belirtilmektedir (Le, 2022). Kurumsal itibar, bir

firmaya yönelik müşteri memnuniyetini etkileme potansiyeline sahip olabilir. Yasir Ali vd. (2020) KSS ile finansal performans arasındaki ilişkide müşteri memnuniyetinin ve kurum imajının kısmi aracı rolü olduğunu tespit etmiştir. Demirci Orel ve Bozdemir (2018) KSS'nin kurum imajını pozitif yönde etkilediğini belirtmiştir. Kurumsal marka veya kurumsal imajın temel belirleyicisi olarak ifade edilen KSS'nin (Wu vd., 2016: 272) kurum imajı ve müşteri memnuniyeti üzerinde pozitif yönde etkili olduğu bildirilmektedir (Wang, 2020; Zang vd., 2020). Bu bilgiler doğrultusunda aşağıdaki hipotezler belirlenmiştir.

H1: Kurumsal sosyal sorumluluk müşteri tatmini üzerinde pozitif yönde etkilidir.

H2: Müşteriler için kurumsal sosyal sorumluluk kurum imajı üzerinde pozitif yönde etkilidir.

H3: Müşterilerin olumlu kurum imajı algısı müşteri tatminini pozitif yönde etkiler.

Şirketlerin pazar paylarını belirleyen müşteri sadakati (Radiman vd., 2018) pazarlama disiplininde önemli bir kavramdır. Literatürde kurum imajının müşteri memnuniyeti (Melastri ve Giantari, 2019) ve müşteri sadakati (Akdoğan ve Şener, 2015; Gunavan vd., 2020) üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu bildirilmektedir. Darmawan vd. (2017) bankacılık sektöründe yönelik yaptığı çalışmada müşteri memnuniyeti ve kurumsal imajın müşteri sadakati üzerinde pozitif yönde etkili olduğunu tespit etmiştir. Alizadehfanaeloo ve Özüdoğru (2020) AVM'leri ziyaret eden tüketicilere yönelik yaptıkları çalışmada müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakatinin WOM üzerinde pozitif yönde anlamlı etkisinin olduğunu tespit etmiştir. Sanjaya ve Yasa (2018) hasta memnuniyetinin WOM ve kurum imajı üzerinde pozitif yönde etkili olduğunu tespit etmiştir. Kircova vd., (2020) ise İstanbul'da deniz yoluyla toplu taşıma hizmetinden yararlanan müşterilerin hizmet kalitesi, kurum imajı algılarının ve müşteri memnuniyetinin sadakatin temel belirleyicileri olduğunu ifade etmiştir. Çalışmalarında müşteri memnuniyetinin müşteri sadakati, kurum imajının ise müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati üzerinde pozitif yönde anlamlı etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Pazarlama literatüründe müşteri memnuniyeti, sadakati ve WOM değişkenlerinin ilişkili olduğu görülmektedir. Tüketicilerin tutum ve davranışlarında önemli bir rolü olan WOM (Murtiasih vd., 2014) üzerinde müşteri memnuniyeti (Melastri ve Giantari, 2019) ve müşteri sadakatinin pozitif yönde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır (Yıldız ve Tehci, 2014). Dolayısıyla aşağıdaki hipotezler önerilmiştir.

H4: Müşterilerin olumlu kurum imajı algısı müşteri sadakatini pozitif yönde etkiler.

H5: Müşteri tatmini müşteri sadakatini pozitif yönde etkiler.

H6: Müşteri tatmini ağızdan ağıza iletişimi pozitif yönde etkiler.

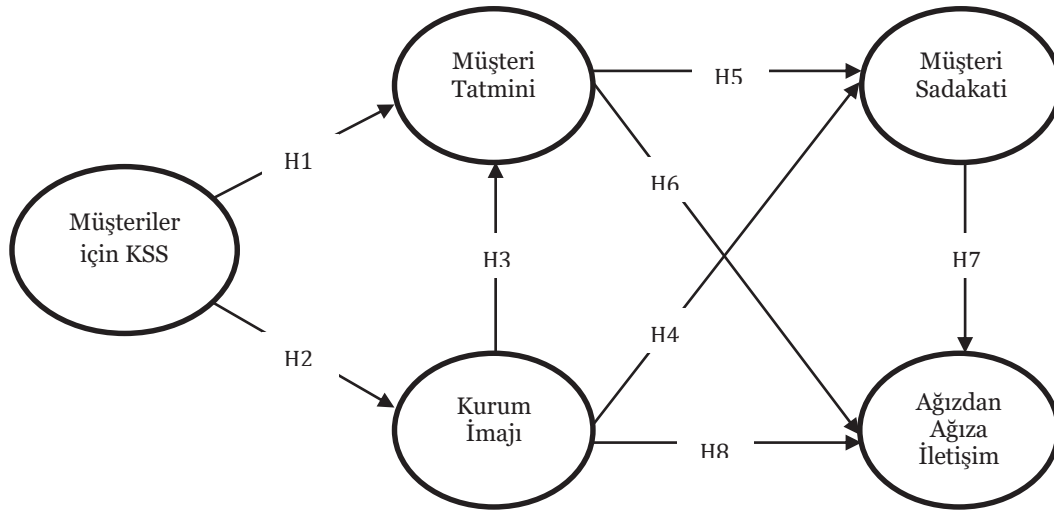
H7: Müşteri sadakati ağızdan ağıza iletişimi pozitif yönde etkiler.

H8: Müşterilerin olumlu kurum imajı algısı ağızdan ağıza iletişimi pozitif yönde etkiler.

Araştırmanın Teorik Temeli ve Model Önerisi

Literatürde KSS'nin kurumsal vatandaşlık, sürdürülebilirlik, paydaş yönetimi, iş etiği ve ortak değer yaratma gibi farklı terminolojilere sahip olduğu görülmektedir (Carroll, 2016: 5). Ancak son yıllarda,

sürdürülebilirlik kavramının KSS'nin baskın teması haline geldiği, KSS'nin kuruluşlara nasıl ve neden finansal faydalar getirebileceği konusunda ise kavramsal veya teorik bir açıklama olmadığı belirtilmektedir (Albuquerque vd., 2019: 4451; Zang vd., 2020: 20). Ayrıca KSS ile kurumların finansal performansı arasındaki ilişkilerin oldukça fazla araştırıldığı ancak bu konuda bir fikir birliğine varılamadığı vurgulanmaktadır (Javed vd., 2020; Le, 2022). Faaliyetlerinde ve paydaşlarla etkileşimlerinde sosyal ve çevresel kaygıların gönüllü olarak benimsenmesi olarak ifade edilen KSS (Renouard ve Ezvan, 2018: 144), hedeflenen paydaş grubuna (çalışanlara, müşterilere ve topluma) göre sınıflandırılabilir (Zang vd., 2020: 21). Mevcut çalışmada KSS müşteriler için sınıflandırılmıştır. Dolayısıyla araştırma modelinde belirtilen müşteriler için KSS, kurum imajı, tatmin, sadakat ve WOM değişkenleri arasındaki ilişki paydaş teorisi (Freeman, 1984) ile desteklenmektedir. KSS ile paydaş teorisi arasında güçlü bir bağ olduğu ve teorinin gelişiminde KSS anlayışının etkili olduğu da belirtilmektedir (Ertuğrul, 2008: 206). Bu teoriye göre işletmenin sosyal olarak sorumlu eylem ve davranışları paydaşlarına yöneliktir. Bu bağlamda KSS'nin olumlu algılanması işletmeye karşı olumlu bir müşteri tutumuna, bu durum ise müşteri sadakatinin gelişmesine (Le, 2022) ve nihayetinde müşterilerin bu olumlu durumu ağızdan ağıza yaymalarına yol açabilir. Bu kapsamda oluşturulan araştırma modeli Görsel 1'de gösterilmiştir.

Görsel 1. Araştırma Modeli

Yöntem

Örneklem ve Veri Toplama

Araştırmanın evreni Türkiye'de faaliyette bulunan bir denizcilik işletmesinin müşterilerinden, örnekleme ise bu müşteriler arasındaki kişilerden oluşmaktadır. Araştırma ölçekleri Ordu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulunun 23/06/2020 tarih ve 2020-53 sayılı kararı ile etik yönden uygun bulunmuştur. Araştırma verileri 04 Nisan - 18 Mayıs 2022 tarihleri arasında kolayda örnekleme yöntemi ile uygulanan elektronik anket neticesinde etik kurallara uygun olarak elde edilmiştir. Denizcilik sektörü müşterilerine bireysel olarak ulaşmak oldukça zordur. Bu nedenle

hazırlanan elektronik anket formu ilgili firma yöneticileri tarafından 359 kişiye uygulanmış ve hatalı olduğu anlaşılan 6 anketin çıkarılması sonucunda 353 anket analize dâhil edilmiştir. Anket formunun ilk bölümünde kurumsal sosyal sorumluluk, müşteri tatmini, kurum imajı, müşteri sadakati ve ağızdan ağıza iletişim faktörleri ile ilgili toplam 20 soru bulunmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın (n>50+8m) minimum örneklem büyüklüğü kriterini karşıladığı söylenebilir (Tabachnik ve Fidell, 2007; Çelik ve Özkara, 2017). Beşli Likert Ölçeği ile uygulanan ankette çalışmaya katılanlardan 1: Kesinlikle katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Katılıp katılmama oranım eşit, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle katılıyorum şeklinde sorulan her bir ifadeye kendi durumlarına uygun cevap vermeleri istenmiştir. Araştırmanın ikinci bölümündeki sorular ise katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum, çalışma süresi faaliyette bulunduğu bölge olmak üzere demografik özelliklerini belirlemeye yöneliktir. Katılımcılara yönelik demografik bulgular Tablo 1’de belirtilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	N	%	Bölge	N	%
Kadın	143	40.5	Karadeniz	54	15.3
Erkek	210	59.5	Akdeniz	53	15
Yaş	N	%	Ege	112	31.7
18-26	39	11	Marmara	104	29.5
27-35	137	38.8	Diğer	30	8.5
36-44	124	35.2	Çalışma Süresi	N	%
45+	53	15	1 yıldan az	122	34.6
Eğitim	N	%	1-3	85	24.1
İlköğretim	6	1.7	4-7	52	14.6
Lise	95	26.9	8-11	26	7.4
Üniversite	202	57.2	12-15	10	2.8
Lisansüstü	50	14.2	16-19	8	2.3
Medeni Durum	N	%	20+	50	14.2
Evli	197	55.8	Toplam	353	100
Bekar	156	44.2			

Tablo 1’de görüldüğü gibi araştırmaya katılanların %40.5’i kadın, %59.5’i ise erkektir. Araştırmaya katılan denizcilik firması müşterilerinin %55.8’inin evli olduğu, büyük çoğunluğunun ise 1-3 yıl arasında ilgili firma ile alışveriş yaptığı görülmektedir. Katılımcıların %57.2’si üniversite, %26,9’u ise lise mezunudur. Lisansüstü mezun sayısı ise %14.2 ile oldukça iyi seviyededir. Ayrıca katılımcıların %38,8’i 27-35, %35,2, si 36-44, %15’i 45 ve üzeri, %11’i ise 18-26 yaş grubundadır. Araştırmanın demografik bulgularına göre firma müşterilerinin büyük çoğunluğunun Ege ve Marmara bölgesinden olduğu söylenebilir. Araştırmanın ölçeği literatürde kanıtlanmış ölçeklerden oluşturulmuştur. Dolayısıyla müşteriler için kurumsal sosyal sorumluluk, kurum imajı, müşteri tatmini ve sadakati Zhang vd. (2020), ağızdan ağıza iletişim ölçeği Choi ve Choi (2014) çalışmalarından uyarlanmıştır.

Verilerin Analizi

Güvenirlilik ve Geçerlilik

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin tanımlayıcı istatistikleri ve güvenilirlik analizi için IBM SPSS 24 paket programı kullanılmıştır. Cronbach alfa katsayısı çok sık kullanılan güvenilirlik tahmin yöntemlerinden biridir (Brown, 2002). Geçerlilik ise ölçülmek istenen şeyin başka şeylerle karıştırılmadan ölçülmesi olarak ifade edilmektedir (Baş, 2010: 237). Ölçeklerin geçerliliği faktör analizi ile test edilebilmektedir. Ölçek maddeleri önceki araştırmalardan uyarlandığı için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır (Akyüz, 2018). Dolayısıyla araştırma verilerinin geçerliliği ve yapısal modeli AMOS 21.0 istatistik paket programı kullanılarak test edilmiştir. İstatistiksel çalışmalarda veriler normal veya normale yakın olmalıdır. Bu nedenle verilere öncelikli olarak çarpıklık ve basıklığın tanımlayıcı analizi uygulanmıştır (Huang vd., 2004). Sonuçlar Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Normallik Testi Sonuçları

Soru	Çarpıklık (Skewness)	Çarpıklık Std. Hata	Basıklık (Kurtosis)	Basıklık Std. Hata
WOM1	-.872	.130	.062	.259
WOM2	-.975	.130	.615	.259
WOM3	-.769	.130	-.322	.259
WOM4	-.865	.130	.081	.259
CCSR1	-.935	.130	-.044	.259
CCSR2	-.779	.130	-.178	.259
CCSR3	-.822	.130	-.143	.259
CCSR4	-.741	.130	-.335	.259
CS1	-.805	.130	-.136	.259
CS2	-.827	.130	-.004	.259
CS3	-.965	.130	.373	.259
CS4	-.957	.130	.303	.259
CL1	-.821	.130	.011	.259
CL2	-.882	.130	.347	.259
CL3	-.858	.130	-.095	.259
CL4	-.781	.130	-.173	.259
CI1	-.932	.130	.487	.259
CI2	-.864	.130	-.106	.259
CI3	-.854	.130	.126	.259
CI4	-1.209	.130	1.054	.259

Tablo 2’de verilerin normalliğini doğrulayan çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1.5 ile +1.5 arasında olduğu görülmektedir. Dolayısıyla verilerin normal dağılım gösterdiğini söylemek mümkündür (Byrne, 2010). Anket sorularının güvenilirliğini ölçmek amacıyla güvenilirlik analizi uygulanmıştır. Güvenilirlik analizi ilk olarak her faktör için ayrı ayrı uygulanmalı, daha sonra da bütüne bakılmalıdır (Yaşlıoğlu, 2017: 78). Bu nedenle Likert ölçeğiyle oluşturulan her bir faktör için güvenilirlik analizi uygulanmıştır. Daha sonra tüm sorulara güvenilirlik analizi uygulanmış ve ölçeklerin genel Cronbach’s Alpha katsayısı 0.973 bulunmuştur. Her bir ölçeğin Cronbach’s Alpha katsayısı ve DFA sonuçları Tablo 3’de sunulmuştur.

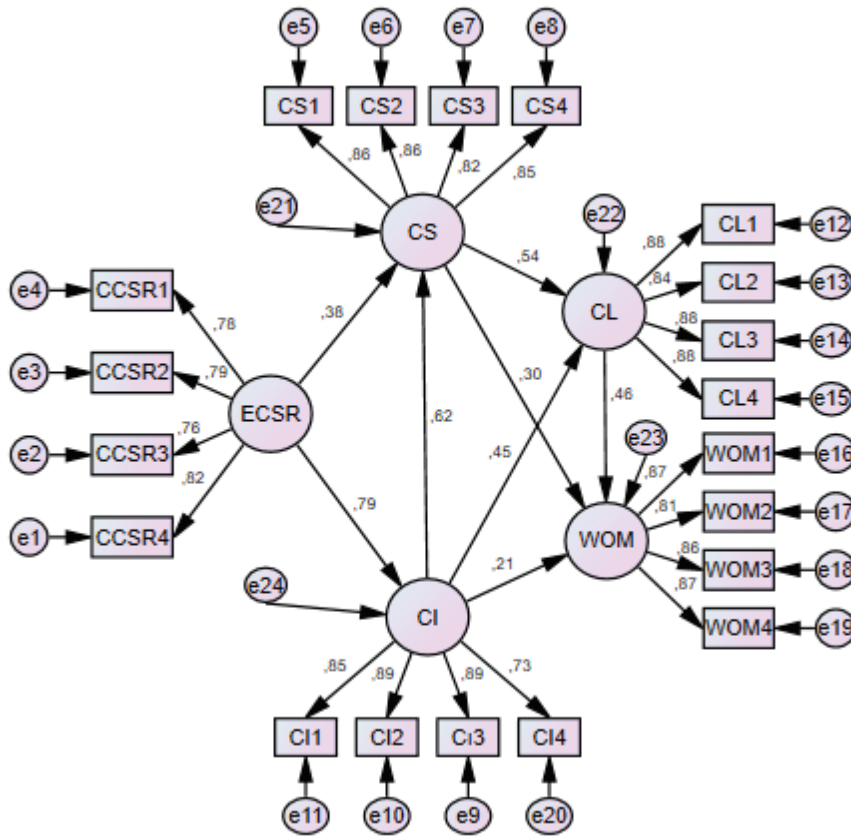
Tablo 3. Güvenirlilik ve Geçerlilik Analizi Sonuçları

Değişken	Soru	Faktör Yüğü	Cronbach Alpha	AVE	CR
Ağızdan Ağıza İletişim (WOM)	WOM1	0.866	0.916	0.861	0.920
	WOM2	0.838			
	WOM3	0.856			
	WOM4	0.887			
Müşteriler için Kurumsal Sosyal Sorumluluk (CCSR)	CCSR1	0.749	0.869	0.793	0.872
	CCSR2	0.791			
	CCSR3	0.799			
	CCSR4	0.833			
Müşteri Memnuniyeti (CS)	CS1	0.860	0.913	0.855	0.916
	CS2	0.864			
	CS3	0.845			
	CS4	0.852			
Müşteri Sadakati (CL)	CL1	0.877	0.925	0.850	0.926
	CL2	0.845			
	CL3	0.877			
	CL4	0.880			
Kurum İmajı	CI1	0.854	0.894	0.837	0.905
	CI2	0.887			
	CI3	0.884			
	CI4	0.726			
χ^2 : 403.690 DF: 158 P: 0.000 χ^2/df : 2.555 RMSA: 0.066 CFI: 0.964 TLI: 0.957 RFI: 0.939 NFI: 0.943					

Tablo 3'de iç tutarlılık analizine göre incelenen 5 değişkenin Cronbach alfa değerlerinin yaklaşık 0.89 ile 0.92 arasında değiştiği görülmektedir. Her bir sorunun faktör yükü ise 0.70 üzerindedir. Ayrıca Tablo 2'de bileşik güvenilirlik (CR: Composite Reliability) ve açıklanan ortalama varyans (AVE: Average Variance Extracted) gösterilmektedir. Literatürde CR 0.70'in AVE ise 0.50'nin üzerinde olması beklenmektedir (Hair vd., 2014). Araştırma modelindeki tüm değişkenlerin Cronbach Alfa, AVE ve CR değerlerinin oldukça iyi düzeyde olduğu söylenebilir.

Yapısal Model ve Hipotez Testi

Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) ölçüm aracının geçerliliğinin test edilmesinde ve değişkenler arasındaki nedensel ilişkilerin sorgulanmasında kullanılmakta (Gürbüz, 2019: 17), modeldeki hatayı azaltmak için değişkenler arasındaki ilişkilerin keşfedilmesine, yapıların daha üst düzeyde modellenmesine yardımcı olmaktadır (Hair vd., 2014: 45). Bu çalışmada YEM'in kavramsal model ve hipotezlerle genel uyumu test edilmiştir. Yapısal model ve uyum indeksleri Görsel 2 ve Tablo 4'de gösterilmiştir.

Görsel 2. Araştırmanın Yapısal Modeli

Tablo 4. Model Uyum İyiliği Değerleri

P	χ^2	χ^2/df	RMSEA	CFI	NFI	RFI	TLI
0.000	478.027	2.951	0.074	0.954	0.932	0.920	0.946

Uyum iyiliği testleri araştırma modelinin kabul edilip edilmemesi kararının verildiği aşamadır. Bu testler araştırma modelinin veriyi nasıl açıkladığını göstermektedir (Cengiz ve Kırkbir, 2007: 30). Uyum iyiliği indeksleri oldukça fazladır. Araştırmacı uyum iyiliği indekslerinden birkaçını kullanabilir veya hepsini kullanmayı da tercih edebilir (Schumacker, 2006; Yeniçeri ve Yücel, 2009). Dolayısıyla bu çalışmada literatürde en çok kullanılan uyum iyiliği değerleri dikkate alınmıştır. Değişken matrisinin varsayılan matristen farklı olup olmadığını test eden χ^2 değerinin düşük olması arzu edilmektedir. Veri ile model arasındaki uyumu değerlendirmede kullanılan χ^2/df ise 2,951 bulunmuştur. Bu değere göre veri ile model arasındaki uyumun iyi düzeyde olduğu söylenebilir (Gürbüz, 2019: 34). Araştırmanın hipotez testi sonuçları Tablo 5’de sunulmuştur.

Tablo 5. Hipotez Testi Sonuçları

Hipotez	Regresyon Yönü	Standart Regresyon Katsayısı	Standart Hata	Anlamlılık Düzeyi
H1	Müşteri Tatmini ← Müşteriler için KSS	0.380*	0.068	0.000
H2	Kurum İmajı ← Müşteriler için KSS	0.793*	0.067	0.000
H3	Müşteri Tatmini ← Kurum İmajı	0.615*	0.056	0.000
H4	Müşteri Sadakati ← Kurum İmajı	0.452*	0.079	0.000
H5	Müşteri Sadakati ← Müşteri Tatmini	0.538*	0.084	0.000
H6	Ağızdan Ağıza İletişim ← Müşteri Tatmini	0.303*	0.140	0.021
H7	Ağızdan Ağıza İletişim ← Müşteri Sadakati	0.458*	0.193	0.011
H8	Ağızdan Ağıza İletişim ← Kurum İmajı	0.209**	0.121	0.080

* p<0.05 **p<0.10

Tablo 5'te, %95 ve %90 güven düzeyinde kabul edilen değişkenler arasındaki ilişkiler görülmektedir. Değişkenler arası ilişkiyi gösteren regresyon değerine göre ilgili firmanın müşteriler için gerçekleştirdiği kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin kurum imajı üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Ancak kurum imajının ağızdan ağıza iletişim üzerinde %90 güven düzeyinde anlamlı bir etkisi olduğu söylenebilir (Sun vd., 2020). Sonuç olarak araştırmanın yapısal modeli kapsamında oluşturulan hipotezler kabul edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Günümüz müşteri merkezli piyasa ekonomisinde hizmet kuruluşlarının kurum imajı, müşteri tatmini ve sadakati oluşturmaları ve pazar paylarını artırabilmeleri için kaliteli hizmetler sunmaları ve sosyal sorumlu davranmaları gerekmektedir. Özellikle küreselleşme ile işletmelerin paydaşlarına karşı sorumlu olmaları beklenmektedir. Dolayısıyla bu çalışma deniz işletmesinde müşteriler için KSS, kurum imajı, tatmin, sadakat ve WOM arasındaki ilişkileri keşfederek literatüre katkıda bulunmaktadır. Mevcut çalışma müşterilerin bakış açısından KSS'nin tüketicilerin davranışsal niyetleri üzerindeki etkisini paydaş teorisi ile destekleyen ve WOM ile sonuçlanan bir model temelinde araştırmıştır. Bulgular firmanın

müşteriler için KSS faaliyetlerinin müşteri memnuniyeti ve kurum imajı üzerinde pozitif yönde güçlü bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Yasir Ali vd. (2020) KSS'nin firmanın finansal performansına etkisinde müşteri memnuniyeti ve kurum imajının kısmi aracı rolü olduğunu tespit etmiştir. Bu sonuçlar KSS'nin müşteri memnuniyeti ve kurum imajı üzerinde pozitif yönde etkili olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla farklı sektörler olmakla birlikte araştırma bulguları Demirci Orel ve Bozdemir (2018) ve Yasir Ali vd. (2020) ile paralellik göstermektedir. İşletmenin müşterilere kaliteli hizmet sunması, adil davranması, güven vermesi gibi müşteri odaklı yaklaşım ile faaliyetlerini sürdürmesi başarısı için hayati derecede önemlidir. Bütün bu yaklaşım işletmenin imajına olumlu yansımaktır. Ayrıca kurum imajının müşteri memnuniyeti ve sadakati, müşteri memnuniyeti ve sadakatin ise WOM üzerinde pozitif yönde etkili olduğu tespit edilmiştir. Bütün bu sonuçların %95 güven düzeyinde, kurum imajının WOM üzerindeki etkisinin ise %90 güven düzeyinde anlamlı olduğu söylenebilmektedir. Bu bağlamda araştırma sonuçlarının literatürle uyumlu olduğu görülmektedir (Yıldız ve Tehci, 2014; Darmawan vd., 2017; Sanjaya ve Yasa, 2018; Alizadehfanaeloo ve Özüdoğru, 2020; Kırcova vd., 2020).

Literatürde çeşitli sektörlerde KSS'nin nasıl finansal faydalar sağladığını belirlemeye yönelik araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Ancak KSS'nin işletmeye finansal faydalar sağlarken nasıl değer oluşturduğu ile ilgili araştırmaların sınırlı olduğu söylenebilir. KSS'nin müşteriler tarafından olumlu algılanması işletmeye karşı olumlu müşteri tutumuna ve kurumsal imaj algısına yol açabilir. Özellikle müşteri memnuniyeti uzun süreli müşteri ilişkisini sürdürmek için son derece önemlidir. Ayrıca bütün bu süreç sonunda müşteriler en güvenilir kaynaklardan biri olan pozitif WOM ile işletmeye fayda sunabilir. Özellikle günümüz bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler kurumların KSS faaliyetlerinin güvenilir kaynaklardan geniş kitlelere yayılmasını sağlamaktadır. Literatürde çeşitli sektörlerde gerek iç müşteriye gerekse dış müşteriye yönelik KSS, kurum imajı, tatmin, sadakat ve WOM ilişkisini araştıran çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Ancak denizcilik sektöründe ilgili değişkenler arasındaki ilişkiyi özellikle müşteri perspektifinden araştıran çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu nedenle gelecekte farklı örneklem ve yöntem ile çalışmaların yapılması önerilmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalar modelin kavramsallaştırılması ve işletimselleştirilmesi açısından yararlı olacaktır.

Yazar Katkıları

Çalışmaya 1. Yazar: %50, 2. Yazar: %50, oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Kurum İmajı ve Ağızdan Ağıza İletişim: Bir Deniz İşletmesi Müşteri Perspektifi" başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akdoğan, M. Ş., & Şener, T. (2015). Kurum imajının müşteri sadakatine etkilerinin ticari bankalar üzerinde değerlendirilmesi: Nevşehir ili örneği. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 7(3), 7-31.
- Akyüz, H. E. (2018). Yapı geçerliliği için doğrulayıcı faktör analizi: Uygulamalı bir çalışma. *Bitlis Eren Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 7(2), 186-198.
- Albuquerque, R., Koskinen, Y., & Zhang, C. (2019). Corporate social responsibility and firm risk: Theory and empirical evidence. *Management Science*, 65(10), 4451-4469. <https://doi.org/10.1287/mnsc.2018.3043>
- Ali, H. Y., Danish, R. Q., & Asrar-ul-Haq, M. (2020). How corporate social responsibility boosts firm financial performance: The mediating role of corporate image and customer satisfaction. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 27(1), 166-177. <https://doi.org/10.1002/csr.1781>
- Alizadehfanaeloo, P., & Özüdoğru, H. (2020). AVM imajının AVM ziyareti, müşteri memnuniyeti, müşteri sadakati ve ağızdan ağıza iletişim üzerindeki etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 848-865.
- Baş, T. (2010). *Anket (6. baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Brown, J. D. (2002). The Cronbach alpha reliability estimate. *JALT Testing & Evaluation SIG Newsletter*, 6(1), 17-18.
- Byrne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with AMOS: basic concepts, applications, and programming (multivariate applications series)*. New York: Taylor & Francis Group.
- Carroll, A. B. (2016). Carroll's pyramid of CSR: taking another look. *International journal of corporate social responsibility*, 1(1), 1-8. <https://doi.org/10.1186/s40991-016-0004-6>
- Casaló, L. V., Flavián, C., & Guinalú, M. (2008). The role of satisfaction and website usability in developing customer loyalty and positive word-of-mouth in the e-banking services. *International journal of bank marketing*, 26(6), 399-417. <https://doi.org/10.1108/02652320810902433>
- Cengiz, E., & Kırkbir, F. (2007). Yerel halk tarafından algılanan toplam turizm etkisi ile turizm desteği arasındaki ilişkiye yönelik yapısal bir model önerisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 19-37.
- Chang, J. I., & Lee, C. Y. (2020). The effect of service innovation on customer behavioral intention in the Taiwanese insurance sector: the role of word of mouth and corporate social responsibility.

- Journal of Asia Business Studies*, 14(3), 341-360. <https://doi.org/10.1108/JABS-06-2018-0168>
- Choi, B., & Choi, B. J. (2014). The effects of perceived service recovery justice on customer affection, loyalty, and word-of-mouth. *European Journal of Marketing*, 48(1/2), 108-131. <https://doi.org/10.1108/EJM-06-2011-0299>
- Çelik, Z., & Özkara, B. Y. (2017). Kişisel Motivasyon Faktörlerinin Olumsuz Elektronik Ağızdan Ağıza İletişim Yapma Niyeti Üzerindeki Etkisi. *Itobiad: İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 1224-1246.
- Çoban, S. (2003). Kurumsal imaj oluşturma aracı olarak sponsorluk ve internet uygulamaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 213-229.
- Darmawan, D., Mardikaningsih, R., & Hadi, S. (2017). The Effect of Service Quality, Customer Satisfaction and Corporate Image on Customer Loyalty in the banking sector in Indonesia. *IOSR Journal of Business and Management*, 19(11), 46-51. <https://doi.org/10.9790/487X-1911064651>
- Ertuğrul, F. (2008). Paydaş teorisi ve işletmelerin paydaşları ile ilişkilerinin yönetimi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (31), 199-223.
- Fasoulis, I., & Kurt, R. E. (2019). Determinants to the implementation of corporate social responsibility in the maritime industry: a quantitative study. *Journal of International Maritime Safety, Environmental Affairs, and Shipping*, 3(1-2), 10-20. <https://doi.org/10.1080/25725084.2018.1563320>
- Freeman, R. E. (1984). Strategic management: A stakeholder theory. *Journal of Management Studies*, 39(1), 1-21.
- Goyette, I., Ricard, L., Bergeron, J., & Marticotte, F. (2010). e-WOM Scale: word-of-mouth measurement scale for e-services context. *Canadian Journal of Administrative Sciences/Revue Canadienne des Sciences de l'Administration*, 27(1), 5-23. <https://doi.org/10.1002/cjas.129>
- Gunawan, S., Budiarsi, S. Y., & Hartini, S. (2020). Authenticity as a corporate social responsibility platform for building customer loyalty. *Cogent Business & Management*, 7(1), 1775023. <https://doi.org/10.1080/23311975.2020.1775023>
- Gürbüz, S. (2019). *AMOS ile yapısal eşitlik modellemesi: temel ilkeler ve uygulamalı analizler*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Hair, J. F., Gabriel, M., & Patel, V. (2014). AMOS covariance-based structural equation modeling (CB-SEM): Guidelines on its application as a marketing research tool. *Brazilian Journal of Marketing*, 13(2), 44-55. <https://doi.org/10.5585/remark.v13i2.2718>
- Huang, C. C., Yen, S. W., Liu, C. Y., & Huang, P. C. (2014). The relationship among corporate social responsibility, service quality, corporate image and purchase intention. *International Journal of Organizational Innovation*, 6(3), 68-84.
- Huang, J. H., Lee, B. C., & Ho, S. H. (2004). Consumer attitude toward gray market goods. *International Marketing Review*, 21(6), 598-614. <https://doi.org/10.1108/02651330410568033>

- Ishak, I. C., Yaakub, M. Z. M., Ismail, S. B., Ali, M. M., & Idrus, M. A. M. M. (2017). An awareness level from CSR activities among selected marine companies. *Journal of Business Innovation*, 1(2), 1-20.
- Javed, M., Rashid, M. A., Hussain, G., & Ali, H. Y. (2020). The effects of corporate social responsibility on corporate reputation and firm financial performance: Moderating role of responsible leadership. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 27(3), 1395-1409. <https://doi.org/10.1002/csr.1892>
- Kırcova, İ., Köse, G., & Özer, E. (2020). Şehirde yolculuk: Algılanan hizmet kalitesi, kurum imajı, müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati ilişkisinde şehir hatları örneği. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (28), 79-100.
- Le, T. T. (2022). Corporate social responsibility and SMEs' performance: mediating role of corporate image, corporate reputation and customer loyalty. *International Journal of Emerging Markets*. <https://doi.org/10.1108/IJOEM-07-2021-1164>
- Mattila, M. (2009). Corporate social responsibility and image in organizations: for the insiders or the outsiders?. *Social Responsibility Journal*. 5(4). 540-549. <https://doi.org/10.1108/17471110910995384>
- Melastri, K., & Giantari, I. G. A. K. (2019). Effect of service quality, company image, and customer satisfaction in Word Of Mouth. *International Research Journal of Management, IT and Social Sciences*, 6(4), 127-134. <https://doi.org/10.21744/irjmis.v6n4.666>
- Murtiasih, S., Sucherly, S., & Siringoringo, H. (2014). Impact of country of origin and word of mouth on brand equity. *Marketing Intelligence & Planning*. 32(5), 616-629. <https://doi.org/10.1108/MIP-04-2013-0073>
- Oliver, R. L. (1980). A cognitive model of the antecedents and consequences of satisfaction decisions. *Journal of marketing research*, 17(4), 460-469. <https://doi.org/10.1177/002224378001700405>
- Oliver, R. L. (1999). Whence consumer loyalty?. *Journal of marketing*, 63((special issue), 33-44. <https://doi.org/10.1177/00222429990634s1>
- Orel, F. D., & Bozdemir, M. (2018). Kurumsal sosyal sorumluluk ve hizmet kalitesinin kurum imajı ve satın alma niyeti üzerindeki etkileri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 63-80.
- Radiman, R., Gunawan, A., Wahyuni, S. F., & Jufrizen, J. (2018). The effect of marketing mix, service quality, islamic values and institutional image on students' satisfaction and loyalty. *Expert Journal of Marketing*, 6(2), 95-105. <https://doi.org/10.4108/eai.8-10-2018.2288715>
- Renouard, C., & Ezvan, C. (2018). Corporate social responsibility towards human development: A capabilities framework. *Business Ethics: A European Review*, 27(2), 144-155. <https://doi.org/10.1111/beer.12181>
- Sallam, M. A. (2016). An investigation of corporate image effect on WOM: The role of customer satisfaction and trust. *International Journal of Business Administration*, 7(3), 27-35. <https://doi.org/10.5430/ijba.v7n3p27>

- Sanjaya, D. P. E., & Yasa, N. N. (2018). The effect of service quality on customer satisfaction, positive word of mouth and corporate image. *Journal of Business and Management*, 20(7), 28-33.
- Schumacker, R. E. (2006). Teacher's corner: conducting specification searches with amos. *Structural equation modeling*, 13(1), 118-129, https://doi.org/10.1207/s15328007sem1301_6
- Shin, Y., & Thai, V. V. (2015). The impact of corporate social responsibility on customer satisfaction, relationship maintenance and loyalty in the shipping industry. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 22(6), 381-392. <https://doi.org/10.1002/csr.1352>
- Sucu, İ. (2020). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kampanyalarının Marka İmajına Etkisi: Türkcell Markası Örneği. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(21), 1-8.
- Sun, S., Lee, P. C., Law, R., & Hyun, S. S. (2020). An investigation of the moderating effects of current job position level and hotel work experience between technology readiness and technology acceptance. *International Journal of Hospitality Management*, 90, 102633.
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2007). *Using Multivariate Statistics, 5th Edition*, Boston, Pearson Education.
- Wang, C. C. (2020). Corporate social responsibility on customer behaviour: the mediating role of corporate image and customer satisfaction. *Total Quality Management & Business Excellence*, 31(7-8), 742-760. <https://doi.org/10.1080/14783363.2018.1444985>
- Wu, T. J., Tsai, H. T., & Tai, Y. N. (2016). Would corporate social responsibility affect consumers' attitudes towards brand and purchase behavior? Buyer-seller guanxi as the moderator. *Revista de Cercetare si Interventie Sociala*, 53, 272-287.
- Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46, 74-85.
- Yeniçeri, T., & Yücel, İ. (2009). Müşteri ilişkileri, örgütsel bağlılık, plânlama, öğrenme yönlülük, uyum sağlayıcı davranış ile satış performansı arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(1), 137-157.
- Yeo, R. K., & Youssef, M. A. (2010). Communicating corporate image into existence: the case of the Saudi banking industry. *Corporate Communications: An International Journal*, 15(3), 263-280. <https://doi.org/10.1108/13563281011068122>
- Yıldız, S., & Tehci, A. (2014). Ağızdan ağıza iletişimde müşteri tatmini ve müşteri sadakati ile mağaza imajı boyutları: Ordu ilinde bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 441-460.
- Yıldız, E. (2017). Effects of service quality on customer satisfaction, trust, customer loyalty and word of mouth: an application on cargo companies in Gümüşhane. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 6(12), 81-88.
- Zhang, Q., Cao, M., Zhang, F., Liu, J., & Li, X. (2020). Effects of corporate social responsibility on customer satisfaction and organizational attractiveness: A signaling perspective. *Business ethics: A European review*, 29(1), 20-34. <https://doi.org/10.1111/beer.12243>

Extended Abstract

Today, CSR has become an important element of business strategies. In particular, the increasing sensitivity of the society to environmental and ethical issues, both globally and nationally, has caused businesses to focus on their role in society. Especially in a customer-oriented market economy, service organizations need to provide quality services and act socially to create corporate image, customer satisfaction and loyalty, and increase their market share. Especially with globalization, businesses are expected to be responsible to their stakeholders. Therefore, this study contributes to the literature by exploring the relationships between CSR, corporate image, satisfaction, loyalty and WOM for customers in the maritime business. In this context, research data were obtained from 353 customers of a Turkish shipowner company through questionnaires. Reliability and validity analyses were applied to the data using IBM SPSS 24.0 and AMOS 21.0 and hypotheses were tested. In statistical studies, data should be normal or close to normal. For this reason, descriptive analysis of skewness and kurtosis was applied to the data. It was determined that the data showed normal distribution. It is seen that the Cronbach alpha coefficient of the research variables vary between approximately 0.89 and 0.92. The factor load of each question is above 0.70. Also, Composite Reliability is above 0.70 and Average Variance Extracted is above 0.50. Therefore, it can be said that the Cronbach Alpha, AVE, and CR values of all variables in the research model are at an appropriate level.

The current study investigated the impact of CSR on consumers' behavioural intentions from the customers' perspective, based on a model that was supported by stakeholder theory and resulted in WOM. The findings showed that the corporate social responsibility activities carried out by the relevant company for the customers have a strong effect on the corporate image. In addition, it has been determined that corporate image has a positive effect on customer satisfaction and loyalty, and customer satisfaction and loyalty have a positive effect on WOM. It can be said that all these results are significant at the 95% confidence level and the effect of the corporate image on the WOM is significant at the 90% confidence level. As a result, the research hypotheses were supported. Therefore, it is vitally important for the success of the business to continue its activities with a customer-oriented approach such as providing quality service to customers, acting fairly, and giving confidence. All this approach will reflect positively on the image of the enterprise.

In the literature, it is seen that research are conducted to determine how CSR provides financial benefits in various sectors. However, it can be said that research on how CSR creates value while providing financial benefits to the business is limited. The positive perception of CSR by customers can lead to positive customer attitude towards the business and corporate image perception. Customer satisfaction is extremely important to maintain a long-term customer relationship. In addition, at the end of this whole process, customers can benefit the business with positive WOM, which is one of the most reliable sources. Especially the developments in today's information and communication technologies enable the CSR activities of institutions to spread to large masses from reliable sources. In the literature, it is seen that studies investigating the relationship between CSR, corporate image, satisfaction, and loyalty, and WOM are for both internal and external customers in various sectors. However, studies investigating the relationship between related variables in the maritime industry, especially from the perspective of customers, are very limited. For this reason, it is recommended to conduct studies with different samples and methods in the future.

Geliş Tarihi / Received Date
05.01.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date
04.03.2023

Câhiliye'den İslâm'a Hakemlik Geleneği

Arbitration Tradition from Jahiliyya to Islam

Feridun TEKİN¹

Öz

İnsan sosyal bir varlıktır. İnsanların olduğu yerde anlaşmazlık, ihtilaf ve hukuksuzluk gibi durumlar yaşanabilir. İnsanlar arasında yaşanan adaletsizlikleri gidermek için merkezi otorite, kanun, hukuk gibi unsurlar önemlidir. Bu yapı ve kurumlar insanların birbirlerine haksızlık yapma, zulmetme ve saldırma gibi hususiyetlerini gidermeyi hedefler. İslâm öncesi dönemde merkezi bir otorite ve kanun birliği olmadığı için insanlar arasında meydana gelen hukuksuzlukları giderme adına hakemlik kurumu oluşturulmuştu. Bu yapı sayesinde birçok ihtilaf çözülerek açıklığa kavuşturulmuştu. Hakem olarak belirlenecek kimselerin adil, dürüst, güvenilir, itibar sahibi ve toplumda önder olan kimseler olmasına dikkat edilirdi. Bu görev için cinsiyet ayrımı yapılmaz kadınların da hakemliğine başvurulurdu. Ancak bu yapının resmi bir bağlayıcılığı yoktu. İslâm öncesi dönemde yer alan bu yapı Hz. Peygamber ile birlikte İslâmî geleneğin içerisine dahil edilmiştir. Resûlullah (s) hem İslâm öncesi dönem hem de nübüvveti döneminde hakemlik yapmıştır. Hakemlik sayesinde hukuka raci olan bazı ihtilaflar çözüme kavuşmuştur. Resûlullah (s) insanlara yabancı olmayan bu yapıyı aktif olarak kullanmış ve bazı meselelerde farklı sahâbilerin kabiliyetlerinden istifade ederek bu geleneğin devam etmesini sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Câhiliye, Hz. Peygamber, Hakem, Hakemlik, Sahâbî.

Abstract

Human is a social entity. Where there are people, there may be conflicts and unlawfulness. Elements such as central authority. Law are important in order to eliminate the injustices experienced among people. These structures and institutions aim to eliminate the characteristics of people such as being unfair to each other, oppressing and attacking each other. In the pre-Islamic period, because there was no central authority and law unity, the institution of arbitration was established in order to eliminate the unlawfulness that occurred between people. Thanks to this structure, many conflicts were resolved and clarified. Care was taken to ensure that the

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Ordu/TÜRKİYE, E-mail: fetetkinlio8@hotmail.com, ORCID ID: 0000 0002 5435 1792

people to be appointed as arbitrators were fair, honest, reliable, respected and leaders in the society. There was no gender discrimination for this task, and women's arbitrating was also applied. However, this structure was not formally binding. This building, which is located in the pre-Islamic period, It was included in the Islamic tradition with the Prophet. The Messenger of Allah (pbuh) acted as an arbitrator both in the pre-Islamic period and in the period of his prophethood. Thanks to arbitration, some legal disputes have been resolved. The Messenger of Allah (pbuh) actively used this structure, which is not alien to people, and ensured the continuation of this tradition by taking advantage of the abilities of different companions in some matters.

Key words: *Jahiliyyah The Prophet, Arbitrator, Arbitration, Companions.*

Giriş

İslâm öncesi dönemde Hicaz bölgesinde bağımsız bir devlet yoktu. Halk kabileler halinde yerleşik ve göçebe olarak yaşamaktaydı. İnsanlar kabileler halinde yaşadıkları için onları bağlayan bir hukuk, otorite ve siyasal güç bulunmuyordu. Aralarında zaman zaman değişik nedenlerden dolayı anlaşmazlık, uyuşmazlık, ihtilaf ve çatışmalar meydana gelmekteydi. Câhiliye döneminde bazı adli ve hukukî işlerin çözümü için bu gelenek önemli görevler icra etmekteydi. Yaşanan anlaşmazlıkların çözümü için hakemlik kurumu devreye girmektedir. İslâm öncesi dönemde her ne kadar resmi bir kurul olmazsa da hakem olarak belirlenen şahsın sahip olduğu niteliklere dikkat edilmekteydi. Sahip olduğu özellikleri ile toplumda genel manada itibar gören erkek veya kadınlar hakem olarak müracaat kaynağıydı.

İslâm öncesi dönemde yer alan hakemlik uygulaması risâlet dönemine tevarüs etmiştir. Hz. Peygamber hem risâlet öncesi hem de sonrasında hakemlik tecrübesi yaşamıştır. Ancak o her ne kadar hakemlik tecrübesi yaşasa da onun asli görevi hakemlik yapmak değildi. O, İslâm öncesi dönemden tevarüs eden bu adeti devam ettirmiş, karşılaşmış olduğu bazı meselelerde toplumda gelenek olarak yer alan bu uygulamadan istifade etmiştir. Hz. Peygamber hem Müslümanların hem gayri müslimlerin hakemlik yapması için müracaat kaynağı olmuştur. Resûlullah (s) sadece kendisi hakemlik yapmamış bu görev için bazı sahâbîleri de görevlendirmiştir. Görevlendirilen sahâbîler de Kur'ân ve sünneti referans olarak hakemlik yapmışlardır. Taraflar hakeme gitmeye karar verdiklerinde üzerinde ittifak edilen şahıslar bu vazifeyi ifa etmişlerdir. Özellikle Medine dönemi ile birlikte İslâm devleti kurumsal manada oluşturulmuş, hakemlik geleneği yerine hukuk kuralları uygulanmıştır. Ancak hukuk normları yerine az da olsa bazı meselelerin durumuna göre hakemlik geleneği sürdürülmüştür.

Çalışmamızda İslâm öncesi dönemde uygulanmakta olan ve yargılamada önemli bir unsuru oluşturan hakemlik sistemi ve hakemleri ele alacağız. Devlet otoritesi, kurumları ve siyasal bir yapının yer almadığı Câhiliye döneminde hukuk işleri için müracaat kaynağı olan hakemliği, hakemleri, hakemlerin vasıflarını, meşhur hakemleri ve hakemlik yaptıkları konuları örneklendirmeye çalışacağız. Çalışmamızın ikinci bölümünde ise Hz. Peygamber döneminde hakemliği, hakemleri ve hakemlik yapılan alanları inceleyeceğiz.

Câhiliye Döneminde Tahkîm

Bir konuda hüküm ve karar vermeyi bir kişiye bırakmak olan tahkîm, fıkıh terimi olarak aralarında hukukî ihtilâf bulunan tarafların, ihtilâfî çözmek için üçüncü kişi ya da kişileri hakem tayin etmesi ve

bu konuda yaptıkları sözleşmeye denir. Tahkîmin taraflarına muhakkim, uyuşmazlığı çözmesi gereken kişiye ise hakem adı verilir (Asım Efendi, 2014: V/874, 4928; Bilmen, ts: VIII/ 205; Yıldırım, “Tahkim”, 1997: XXXIX/411). İslâm öncesi dönemde bazen ferdi bazen de kabileler arasında vuku bulan anlaşmazlıklarda hakemlere müracaat edilirdi. Hakemler karşılıklı iki tarafın ittifakından sonra muhakemede bulunurlardı.

İslâm öncesi dönemde kurumsal bir devlet yapısı olmadığı için birçok alanda olduğu gibi yargılama sahasında da resmi bir yapı mevcut değildi. İnsanlar adaletin tecelli etmesi için hakemlere başvurarak karşılaşmış olduğu meselelere çözüm yolu aramaktaydılar. Hakemler o dönem içerisinde sahip oldukları bilgi, tecrübe ve müktesebat ile kendilerine gelen davalılara çözüm sunma adına kararlar vermekteydi. Hakemlerin verdiği karar fiili bir yaptırım gücünden ziyade tavsiye niteliğinde olup uygulama zorunluluğu olmayan kararlardı (Turhan, 2020: 183). Câhiliye’deki hukuki sorunların giderilmesi adına çabalayanlar sahip olduğu özellikleri itibarıyla hâkim olmayıp hakem olarak adlandırılmıştır (Dindi, 2017: 619).

Merkezi otoritenin olmaması nedeniyle değişik hukuksuzluklar meydana gelmekteydi. Yaşanan hukuksuzluklardan dolayı adaletsizlik, zulüm, kul hakkı ihlalleri başta olmak üzere birçok menfi durum yaşanmaktaydı. İslâm öncesi dönemde süregelen hukuksuzluğu giderme adına geleneksel olarak varlığını devam ettiren hakemlik, Mekke’de kısmen de olsa adaletin temini için önemli görevler yerine getirmekteydi (Atar, 2020: 64). Câhiliye döneminde Araplar kabileler halinde yaşadıkları için aralarında yaşanan anlaşmazlık ve uyumsuzlukları çözen hakemler yer almaktaydı. Hakemlik görevinde bulunacak olan ahlâklı ve karakterleri ile üne kavuşmuş kişilerden olmasına dikkat edilirdi (Hamidullah, 2013: II/864).

İslâm öncesi dönemde taraflar arasında meydana gelen anlaşmazlıkların çözümü adına her iki tarafın üzerinde ittifak ettiği belirli bir şahıs veya şahıslar hakem tayin edilmekte; onların vereceği karara göre meseleye çözüm aranmaktaydı. Bu dönemde görev yapan hakemler rastgele kişiler değil dürüst, itibar sahibi, ileri görüşlü, adaletiyle tanınmış, tecrübeli, toplumda saygınlığı olan kimselerdi (Ahmet Akgündüz, 1997: “Hakem”, XV/171) Ayrıca kabile lideri olan, kendilerine şeyh, reis veya seyyid denen kimseler hakemlik görevi için tercih edilirdi (Avcı, 2001: “Kabile”, XXIV/31). Bunların yanında toplumda yer alan arrâf, kâhin veya din adamları hakem olarak müracaat kaynağıydı (Ali, 1993: V/636).

Hakemler normal bir devlet idare ve otoritesi altında olan yargı mensuplarının işlerini yerine getirmek suretiyle haksızlıkları gidermeye çalışmaktaydılar. Câhiliye döneminde her ne kadar gelenek olarak hakemlik yer alsa da bazen onların verdiği kararlar uygulanmaz, aleyhte karar verilen kesim kararı kabul etmeyebilirdi (Ateş, 1996: 439). Hakemlerin kararları bağlayıcı değil tavsiye niteliğindedeydi. Câhiliye döneminde hakemler bazen komşu kabileden bazen de verdiği kararlarla şöhrete kavuşmuş kimselerden olabilirdi. (Ali, 1993: V/635). İslâm öncesi dönemde herkesi kapsayan hukuk ve yargı sisteminin olmaması hakemlik sistemini doğurmuş, bu yapı sayesinde adalet tecelli ettirilmeye çalışılmıştır. Hakemler kendilerine getirilen davaları pratik ve seri bir şekilde çözmeye çalışmış; vermiş oldukları kararlar ile adaletin tecelli etmesine katkı sunmuşlardır. Onların kararları her zaman onaylanmamış, taraflar verilen hükme razı olmamışlardır. Hakemler hükümlerini icra ederken dikkatli

ve titiz olmaya özen göstermişler; hükümleri bağlayıcı olmazsa da yaşanan sorunları çözümünde önemli rol oynamıştır.

Hakemlerin Vasıfları

Câhiliye döneminde hakemlik için özel bir sınıf veya topluluk yoktu. Bu görev için tarafların hakkında ittifak ettiği herhangi bir kimse hakem olarak belirlenirdi. He ne kadar hakemlik yapmak için özel bir yapı yer almazsa da her önüne gelen hakemlik yapamazdı (Arslan, 2016). Bu görev için bazı şartlara dikkat edilmiştir. Bu devirde hukuki davalar söz konusu olduğunda basit ve şifahi bir şekilde çözüme kavuşturulmaktaydı. Davaların hızlı bir şekilde karara bağlanmasındaki en önemli unsurlardan biri tarafların ortak bir hakem üzerinde müttefik kalmalarıydı (Atar, 2020: 66). Kararları bağlayıcı olmazsa da hakemler, kendilerinden medet umanlara isabetli ve doğru kararlar verebilmek için önemli çaba içerisinde olmuşlardır. Hakemlik görevi verilen veya bu göreve layık görülen kişiler yaşadıkları kabilelerinin örf ve adetlerini bilen, şeref sahibi, doğru, güvenilir, lider, cömert, adil, insaf sahibi, zulmetmeyen ve ahlâkî zaafiyeti olmayan, itibarlı, sözü dinlenen, kabilesi tarafından sevilen, dürüst, merhametli, tecrübeli ve belirli bir saygınlığı olan kimseler olmuşlardır (İbn Hişâm, ts: I/162; İbn Sa'd, 1990: II/57-58; Ya'kubî, 2010: I/311; Dayf, ts: 79-80; Ali, 1993: V/635; Hamidullah, 2013: II/864).

Toplumda güzel hasletlerle tanınan bu kimseler insanların güvenini kazanmış, hukuksuzlukların çözümünde başvuru merci olmuşlardır. Malum olduğu üzere adaletin tecelli etmesi için bu mekanizmayı doğru işletmek gerekir. Daha önce de ifade edildiği üzere hakemlerin verdiği kararlar tavsiyeden ibaret olup, herhangi bir yaptırım gücüne sahip değildi. Bu dönemde insanlar üzerinde en fazla etkiye sahip olan kâhin, arrâf ve din adamları hakemlik için başvurulan kesimin başında gelmekteydi (Ali, 1993: V/636).

Anlaşmazlıkların giderilmesinde topluma yön veren örnek karaktere sahip kimseler tarihin her döneminde olduğu gibi Câhiliye döneminde de müracaat edilen kesim olmuştur. Bu nedenle arrâf ve kâhin gibi kitleleri etkileyen meslek grupları o dönemde hakemlik görevi için öne çıkan meslek grubu olmuştur.

Muhakeme Usûlleri ve Muhakeme Yapılan Yerler

İslâm öncesi dönemde muayyen bir muhakeme usûlü mevcut değildi. Davalılar üzerinde mutabık kaldıkları hakemi seçerlerdi. Seçilen hakem davalılardan vereceği karara uyacaklarına dair bir güvence alırdı. Hakem davalıların muvafakatını aldıktan sonra muhakeme zamanı için yer ve zaman tayininde bulunurdu. Hakemlerin kanunları tatbik ettiği veya uymak zorunda olduğu belirli bir hukuk kitabı yoktu. Hakem delilleri inceleyip şahitleri dinlerdi. Hakemin takip ettiği usûl bir kanun veya yasaya göre değil tarafların vermiş oldukları güvence doğrultusunda gerçekleşirdi. Hakemler rey, örf, tecrübe, adet, şahsî kanaat ve geleneklere göre karar verirlerdi. Hakemin karar verme aşamasında kendi duygusu, kabile adeti ve siyasi işler hakkındaki bilgisi de önemli rol oynamaktaydı. Hakemler arasında anlaşmazlık çıkarsa başka kabileden hakeme müracaat edilirdi.

İslâm öncesi dönemde hukuk işlerinin yürütüldüğü bir adliye veya muhakeme salonu yoktu. Muhakemeye konu olan meseleler kısa bir süre içerisinde çözüme kavuşturulurdu. Mahkeme basit ve şifahi bir şekilde görülürdü (Bakkal, ts: 285). Meselenin durumuna göre evler, toplantı salonları (Ali, 1993: V/506), bir mabed veya mukaddes bir mekânın yanında yer alan ağacın altı (Hamidullah, 2013: II/866), panayır kurulan yerler (İbn Habib, ts: 263-267; Alusî, ts: I/240) ve hakemlerin evleri (İbn Manzûr, 1997: XII/142) mahkeme olarak kullanılmaktaydı.

Hakemler otoritelerini göstermek için asa taşırıldılar (Ali, 1993: V/499). Bu husus muhtemelen hakemin kararlarını belirlerken sükûnet olması veya vermiş olduğu kararları hazirun tarafından anlaşılması amacına matuftu. Ayrıca verilen kararın davalılar tarafından iyice anlaşılmasının yanında olaya şahitlik edenlerin de hakem kararını iyice kavramaları için bu şekilde bir yöntem düşünülmüş olabilir. Hakemler kararlarını açıklarken bazen kafiyeli şiirlerle beyan ederlerdi. Şayet taraflar hakem kararını ikrar ederlerse ihtilaf çözülmüş mesele hallolmuş demektir (Hamidullah, 2013: II/866). Muhakemeye konu olan davalar değişik konuları ihtiva ederdi. Öldürme, gasp, soygun, ırza tecavüz, hırsızlık, nesep ve atalara sövme, münafaret, komşuluk hukukunu ihlal etme, miras, su, kan davaları, aile ve kabileler arasında çıkan anlaşmazlıklar, kısas, diyet vb. hususlar bunlardandı (Alusî, ts: I/278-285; Ali, 1993: V/498; Sarıçam, 2015: 27-28; Dindi, 2017: 622-623, 627).

Hakemler kendilerine tevdi edilen meseleleri farklı yerlerde çözüme kavuştururlardı. Muhakeme yapılan konuların durumuna göre bazen aile içerisinde bazen kabile üyeleri arasında bazen de olayın geçtiği yer mekân tercih edilirdi (Dindi, 2017: 621). Taraflar hakemlik yapacak olan kişi hususunda ittifak ederlerse muhakeme yapılacağı yer ve zamanı belirlenirdi (Ali, 1993: V/497). Muhakeme yapılan yerler genellikle hakemin ikamet ettiği ev veya kabile, köy ve şehirlerde yer alan toplanma (nevadi) yerleriydi (Ali, 1993: V/506). Hakemler kendilerine intikal eden konularda kararlarını vermeden önce yünden elbiseler giyer, sarık sararlardı (Hamidullah, 2013: II/866). Hakemlerin hakemlik yaptıkları sırada özel elbiseler kullanması işlerine vermiş oldukları ehemmiyeti işaret etmektedir.

İslâm öncesi dönemde Ukâz panayırını farklı dava ve ihtilafların çözüme kavuşturulduğu bir yerdi. Burası yalnızca ticarî faaliyetlerin yapıldığı bir bölge değil aynı zamanda kültürel etkinliklerin yapıldığı, hukuki ihtilafların değişik hakemler tarafından çözüme kavuşturulduğu bir mekândı. Özellikle Temîm kabilesi burada hakemlik ile ön plana çıkan kabileydi (Hitti, 1989: I/141; Hamidullah, 2013: II/ 866; Azizova, 2012: "Ukâz", VIII/61).

Meşhur Hakemler

Câhiliye döneminde muayyen hukuk normları yoktu. Bu husus hakem tercih ya da tayininde şöhret bulmuş kimseleri başvuru kaynağı yapmaktaydı. Hakem olarak seçilenlerde başlıca adil, güvenilir, dürüst ve tecrübeli olma gibi vasıflar aramanın yanında cinsiyet ayırımına dikkat edilmezdi. İslâm öncesi dönemde hakemler arasında cinsiyet ayırımı yoktu. Bazı davalar kadın hakemler tarafından çözülmekteydi. İbnetü'l-Hassî, Cüm'atü bt. Habisi'l-İyadî, Sahar bt. Lokman, Hüseyile bt. Amr, Hezam bt. er-Reyyan, Ümmü Cundub İslâm öncesi dönemde meşhur olan kadın hakemlerdendir (Alusî, ts: I/338-344; Ali, 1993: V/498; Ayyıldız, 2020: 124). Kadınlar dışında Câhiliye'de nam salan bazı ünlü hakemler ise şunlardır. Câhiliye devri şair ve hatiplerinden Eksem b. Sayfi, Temîm kabilesi reislerinden

Hâcib b. Zürrâre ve Akra b. Hâbis, Kuryeş'ten Abdülmüttalib b. Hâşim, Ebû Talib, Abdullah b. Cud'an, Ümeyyeoğullarından Harb b. Ümeyye, Ebû Süfyân, Mahzunoğullarından Velid b. Muğire, Züheroğullarından el-Âla b. Cârîye, Kinâneoğullarından Safvân b. Ümeyye, İyadoğullarından Kus b. Sâide (İbn Habib, ts: 133-137) dönemim namlı hakemleri arasında gösterilmiştir.²

Câhiliye devrinde el-Efâ b. el-Efâ' Cürhümî'nin en eski hakem olduğu ve Nizaroğulları arasında yaşanan miras davası ile ilgili hakemlik yaptığı ifade edilmiştir (Ya'kubî, 2010: I/311; Ali, 1993: V/504). İslâm öncesi dönemde farklı alanlarda hakemlerin görev aldığı ifade edilmişti. Hakemlere dikkat edildiğinde Kabile reisi olmanın yanında toplumda iyi hasletlerle anılanlar hakemlik için tercih edilmiştir. Bu dönemde vermiş olduğu hükümler ile meşhur olup haklarında darbı mesel söylenen hakemler dahi olmuştur. Haklarında darbı mesel olması hükümlerinin adil ve hakkaniyet ölçüsünde olması, muhtemelen en büyük gerekçelerden biridir. Bu şekilde meşhur olan hakemlerden bazıları ise şunlardır. Amr b. ed-Derba', Süveyd b. Mesud b. Cafer, Amr b. Humame ed-Devsî, Rebia b. Hizar el-Esedî ve Amr b. Darb el-Advânî (Belâzürî, 1997: XII/266-268; İbn Düreyd, 1958: 268, 369; İbn Manzûr, 1997: IV/177; Alusî, ts: I/316-317,329-334; Ali, 1993: V/499). Adaleti temin ve tesis etmek zor bir iştir. Vermiş oldukları kararlar insanlar arasında oluşturmuş oldukları izlenimle mezkûr zatlar İslâm öncesi dönemde şöhrete kavuşmuşlardır.

Hakemlerin Muhakeme Örnekleri

Câhiliye döneminde merkezi otorite olmadığı için halk mensubu olduğu kabilenin kanun ve kurallarına göre yaşamaktaydı. Her kabile kendi örf, gelenek ve teamüllerine göre hareket etmekteydi. Hukukî davalar söz konusu olduğunda kabile içerisindeki hakemlere veya hakemliği ile meşhur olanlara müracaat edilip çözüm yolu aranmaktaydı.

Hız. Peygamber'in baba tarafından dördüncü göbekten dedesi olan Kusay b. Kilâb kayınpederinin ölümü üzerine Huzaâ kabilesinin karşı çıkmasına rağmen Kinâne ve Kudaâ kabilesinin desteği ile Mekke idaresi ile Kâbe hizmetlerini ele geçirdi. Kusay'ın bu girişimi Huzaâ kabilesini rahatsız etti. Huzaâ kabilesi Kusay ile savaştı. Neticede her iki taraftan çok sayıda kişi öldü. Yaşananların ardından taraflar hakeme başvurma kararı aldı. Hakem olarak Ya'mer b. Avf belirlendi. Ya'mer b. Avf, Kusay'ın Mekke'yi idare etme ve Kâbe'ye bakım hususunda daha layık olduğuna, Huzaâ'dan öldürülenler için kan diyeti ödememesine ancak Huzaâ'nın Kureyş, Kinâne ve Kudaâ'dan öldürdükleri için diyet ödemesine hükmetti. Kusay böylece Mekke'de hakimiyet kurdu. Kureyş kabilesinin kollarını birleştirdi (İbn Hişâm, ts: I/123-124; İbn Sa'd,1990: I/55-58; Belâzürî, 1997: I/56-57; İbn Habib, ts:133-134; Ateş, 1994: "Kusay b. Kilâb", XXVI /460; Sarıçam, 2015: 39-40). Hakemin vermiş olduğu karar dağınık halde olan Kureyş'i birleştirmiş, Mekke'de hükümranlık süren Huzaâ kabilesinin egemenliğine son vermiştir (Çağatay, 1957: 85; Sarıçam, 2015: 41).

Hâşim b. Abdimenaf, Mekke'de rifâde ve sikâye görevini üstlenmişti. O, bu görevler dışında Kureyş ve hacıların su ihtiyacı için Mekke'de iki büyük kuyu kazdırmıştı. Dedesi Kusay'ın yaptığı gibi birtakım

² Ayrıntılı hakem isimleri için bkz. Ya'kubî, 2010: I/311-312; Alusî, ts: I/ 308-338; Ali, 1993: V/502-505).

fedakarlıklarda bulunarak hac zamanı hacıların su ihtiyacını karşılamak için çalışırdı. Hâşim'in yapmış olduğu işler hem Mekke'de hem de civar yerlerde itibar kazanmasına neden olmuştu. Hâşim'in yeğeni Ümeyye amcası gibi davranmak istemiş ancak malını harcamaktan çekinmişti. Ümeyye'nin tavrı Kureyş'ten bazıları tarafından eleştirildi. İnsanların tavrından rahatsız olan Ümeyye amcasını kışkırdı. Ümeyye kardeşlerini toplayıp durumu onlara anlatınca kardeşleri Ümeyye'yi kınadılar. Ancak Ümeyye'nin hasedi onu amcasıyla karşı karşıya getirdi. Amcasını münâfereye davet etti. Hâşim yeğenin tavrını hoş karşılamasa da Kureyş içinde bir hakem gözetiminde yeğenin meydan okumasını kabul etti. Ancak münâfere öncesi şöyle bir şart ileri sürdü. Yenilen veya kaybeden değeri yüksek elli deveyi Kâbe'nin yanında kesip halka dağıtacak, kaybeden Mekke'yi terk edip on yıl boyunca geri gelmeyecek. Hakem olarak Huzaâ kabilesinden kâhin olan bir zatı belirlediler. Kâhin her iki tarafı dinledikten sonra münâfere hususunda Hâşim'in Ümeyye'ye üstün olduğuna hükmetti. Ümeyye hakem kararının ardından Şam'a gitti, orada on yıl kaldıktan sonra geri döndü (İbn Sa'd, 1990: I/62-63; Belâzûri, 1997: I/68-69; Taberî, 1968: II/253; Günaltay, 2015: 246). Yaşanan olay Hâşim ve Ümeyyeoğulları arasında meydana gelen ilk çekişmedir (Sarıçam, 2015: 89-91).

İslâm öncesi dönemde devlet başkanları da hakemlik yaparlardı. Devlet başkanlarının sahip olduğu nüfuz ve güç insanların onları tercih etmelerinde önemli rol oynamıştır. Tihâme pazarında Abdülmüttalib'in emânı altında olan Uzeyne adında bir yahudi tacir vardı. Bu tacir bir gün pazarda Harb b. Ümeyye'ye sert ve kaba davranmıştı. Bu duruma öfkelenen Harb b. Ümeyye etrafına gençler toplayarak yahudiyi öldürttü. Olayı öğrenen Abdülmüttalib, Harb b. Ümeyye'nin yanına giderek öldürülen yahudinin kan bedelini istedi. Ancak Harb b. Ümeyye yaptıklarını inkar edip olayın faillerini teslim etmedi. Abdülmüttalib katiller hususunda Harb b. Ümeyye'yi sıkıştırdı, olay karşılıklı münâfereye ardından Necâşî'nin hakemliğine kadar gitti. Necâşî her iki taraf ile olan ticarî münasebetinden veya akrabalar arasına girmekten çekinmesinden olmalı ki hakemliği kabul etmedi. Necâşî'nin hakemliği kabul etmemesi üzerine Nüfeyl b. Abdiluzzâ hakem oldu. Nüfeyl b. Abdiluzzâ her iki tarafın meziyetlerini saydıktan sonra Abdülmüttalib lehine karar verdi (İbn Sa'd, 1990: I/80-81; İbn Habib, ts: 174; Belâzûri, 1997: I/81-82). Harb b. Ümeyye aleyhine verilen hakem kararının beğenmemiş, hakkındaki olumsuz kararda Nüfeyl b. Abdiluzzâ'nın hakem seçilmesinin etili olduğunu dile getirmişti (Hamidullah, 2013: I/34, 292; Sarıçam, 2015: 97).

Mekke'nin sakini olan Cürhümlüler, Huzaâ ve onları destekleyen Kinâneoğullarıyla savaştılar. Savaşı kaybeden Cürhümlüler, Hacerülesved'i yerinden alıp belirsiz bir yere gömdüler, Zemzem kuyusunu da kapatıp Yemen'e doğru gittiler. Bu olaydan yıllar sonra Abdülmüttalib rüyasında Zemzem kuyusunun yerini gördü. O sıralarda Mekkeliler tarafından kurban yeri olarak kullanılan İsâf ve Nâile putunun arasındaki yeri oğlu Haris'le birlikte kazmaya başladı. Ancak Kureyşliler putlara zarar gelir düşüncesiyle Abdülmüttalib'e tepki göstermişlerdi. Abdülmüttalib baskılara rağmen kararlı tutumunu devam ettirdi. O kazı sonucunda kapatılan Zemzem suyunu ortaya çıkardı. Çıkan suyun ardından Kureyşliler ortak olmak istediler ancak Abdülmüttalib bunu kabul etmedi. Kureyşliler'in ona göstermiş oldukları tavır karşısında çaresiz ve savunmasız kalan Abdülmüttalib on erkek çocuğu olduğu takdirde birini kurban edeceğine dair adakta bulunmuştu. Aradan yıllar geçtikten sonra Abdülmüttalib'in on erkek çocuğu oldu. Adağını gerçekleştirmek için Hübel putunun yanına gelip kura çekti. Kura küçük oğlu Abdullah'a

çıkınca İsfâf ve Nâile putunun yanına götürüp kurban etmeye karar verdi. Bu durumu gören diğer evlatları ve Kureyşliler onu kararından vazgeçirmeye çalıştılar. Meselenin çözümü için bir kadın kâhinin hakemliğine başvurdular. Kâhine çözüm olarak Abdullah ile develer arasında kura çekmesini kura Abdullah'a çıktığında karşılığında kaç deve çıkarsa o kadarının kurban edildiği takdirde sorunun çözüleceği yönünde karar verdi. Abdullah yüz deve karşılığında kurban olmaktan kurtuldu ve bir insanın kurban edilme meselesi çözüme kavuşmuş oldu (İbn İshâk, 2004: I/85-93; İbn Hişâm, ts: I/151-164; İbn Sa'd, 1990: I/71-75; Hamidullah, 2013: II/865; Küçükaşçı, 2001: "Zemzem", VII/243).

İslâm öncesi dönemde gerçekleşen bir diğer hakem vakası ise bizzat Hz. Peygamber'in içinde olduğu olaydır. Kendisine nübüvvet gelmeden önce gerçekleşen bu olay tarih kitaplarında özetle şu şekilde yer almaktadır. Hz. Peygamber risâlet görevine başlamadan yaklaşık beş yıl önce yangın, sel ve diğer nedenlerden dolayı zarar gören Kâbe Kureyşliler tarafında onarıldı. Kâbe'yi onaran Kureyşliler Hz. İbrahim zamanından itibaren tavafın başlangıç noktasını belirlemek amacıyla belirlenen taşın yeniden yerine konulması hususunda ihtilaf yaşadılar. Araplar taşta bir kutsiyet atfetmiş, onu Kâbe'nin sembollerinden biri olarak kabul etmiş ve Hz. İbrahim'den itibaren devam eden hac ve tavafın önemli bir nişanesi olarak gördükleri için Hacerülesved'e karşı derin bir bağlılık hissetmekteydiler. Dolayısıyla bu kadar ehemmiyet ve kıymet verdikleri taşı yerine yerleştirmek de onlar için büyük bir önem arz etmekteydi. Kureyş taşın yerine konulması hususunda bir mutabakata varamamış, her bir kabile bu şerefli göreve nail olabilmek için birbirleriyle yarışa girmişlerdi. İşi o derece ileri götürdüler ki Benî Abdiddar ile müttetikleri Benî Adî b. Ka'b, Kâbe'nin önünde, içi kanla dolu bir çanağa ellerini batırarak ölünceye kadar çarpışmak üzere anlaşıp yemin ettiler (Taberî, 1968: II/289-290).

Kureyş'in arasındaki bu husus dört-beş gün devam etti. Aralarındaki görüşmelerden bir netice elde edemediler. Yapmış oldukları istişarelerden bir sonuç çıkmayınca Mescid-i Haram'da toplandılar ve birbirlerine karşı insafı olmayı tavsiye ettiler. Ebû Huzeyfe b. Muğîre (İbnü'l-Cevzî, 1992: II/ 319-320) veya Ebû Ümeyye b. Muğîre, Benî Şeybe kapısını işaret ederek (İbn Hişâm, ts: I/209; Belâzürî, 1997: I/109) "*Ey Kureyş cemaati! Aranızda anlaşamadığınız bu işte, mescidin şu kapısından ilk girecek olanı, aranızda hakem yapınız!*" (Taberî, 1968: II/290), diye fikir beyan etti. Onun görüşü kabul edildi. Kureyş topluluğu işaret edilen kapıdan gelecek olanı beklemeye başladılar. Kapıdan ilk olarak Hz. Peygamber giriş yaptı. Resûlullah'ı (s) görünce herkes çok sevindi. Ardından herkes, "*İşte bu gelen emin zât Muhammed'dir, hakemliği bizim için uygundur*" (Taberî, 1968: I/290), şeklinde sevinç ve memnuniyetlerini dile getirdiler. Hz. Peygamber yanlarına varınca olan biteni anlatıp, aralarında yaşanan meselenin çözümü için hakemlik talebinde bulundular. Ayrıca vereceği karara da rıza göstereceklerini belirttiler (İbn Sa'd, 1990: I/116). Hz. Peygamber tarafların taleplerini dinledikten sonra onlardan bir örtü getirmelerini istedi. Hacerülesved'i olduğu yerden alıp örtünün içine koydu. Kâbe'nin dört duvarının onarımını yapan dört kabileden birer temsilcinin yanına gelip örtüden tutmasını söyledi. Kabileleri adına Utbe b. Rebia, Ebû Zem'a b. el-Esved, Ebû Huzeyfe Velid b. Muğîre, Kays b. Adî veya Ebû Amr Âs (el-Asi) b. Vâil Hz. Peygamber'in yanına geldiler. Hep beraber örtüyü kaldırıp Hacerülesved'in konulacağı yere kadar getirdiler. Taş konulacağı hizaya gelince Hz. Peygamber elleri ile taşı alıp yerine koydu (İbn Sa'd, 1990: I/116; Ya'kubî, 2010: I/339-340; Öğüt: 1996, "Hacerülesved", XIV/433).

Örnekte de görüldüğü üzere hakem olarak belirlenen Resûlullah (s) rastgele seçilmiştir. Onun hakem olması hukukla meşgul olması veya daha önce yargı davalarına baktığı için değildi. Araplar İslâm öncesi dönemde aralarında ihtilaf ve anlaşmazlığa sebep olan bir konu olduğunda sorunların çözümü adına rastgele hakem belirlerlerdi. Hz. Peygamber'in yapmış olduğu hakemlik taraflar tarafından beğenilmiş, vermiş olduğu kararlar ilgili kendisine herhangi bir menfi dönüşüm olmamıştır.

Nübüvvet Sonrası Hakemlik Geleneği

Hakemlik Usûlü ve Muhakeme Yapılan Yerler

İslâm öncesi dönemde hakemlik için belirli bir usûl yoktu. Ayrıca bu görevi yerine getirilirken sabit bir yer veya mekân da bulunmamaktaydı. Ancak İslâm'ın gelmesinden sonra kararlar verilirken Kur'an ve Sünnet temel referans kaynağı olmuştur. Kur'an'da yer alan "*Eğer karı kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır*" ve "*Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü'l-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah'a ve peygambere götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzeldir.*" (en-Nisâ, 4/35, 58) ayetleri hakemliğe delalet eden örneklerdendir. İlgili ayetlere bakıldığında birincisinde evlilikle ilgili bir problem olduğunda çözümü için her iki aileden birinin hakemliğine, diğer ayette ise anlaşmazlığa düşülen bir meselede hakemlik müracaat kaynağı olarak gösterilmiştir. Hz. Peygamber ve sahâbiler kararlarını belirlerken alelade usûllere göre değil dinin temellerini esas alarak hakemlik yapmışlardır. Hz. Peygamber döneminde yer alan hakemlik örneklerine bakıldığında hadler ve kısas dışında kalan konularda hakemlik yapıldığı görülmektedir. (Zuhaylî: 1990 VIII/475). Yer konusu İslâm öncesi dönemde olduğu gibi hakemlik yapılmaya müsait her mekân bu iş için uygun görülmüştür.

Hz. Peygamber'e nübüvvet gelmeden önce var olan hakemlik geleneğinde belirli bir sistem ve yöntem yoktu. Resûlullah (s) kendine gelen veya getirilen ihtilaflara çözüm bulmak için son derece titiz davranmaktaydı. O meselenin çözümü için tarafların dinlenmesi, delillerin serdedilmesi ve şahitlerin ifadelerinin önemli olduğunu dile getirmiştir (Hamidullah, 2013: II/928). İslâm geldikten sonra hakemlik yapanlar Kur'an ve sünnete göre irade ortaya koymaktaydılar. İslâm öncesi dönemde belirli bir hukuk kuralı ve adalet sistemi olmadığından dolayı hakemler kendi müktesebatlarına göre hüküm vermekteydi. Ancak İslâm'ın gelmesi ile evrensel ilkeleri kapsayan yasa ve hukuk kuralları devreye girdi. Muhakeme dinî kurallar başta olmak üzere ona aykırı olmayan geleneksel anlayış da devam ettirildi. Hz. Peygamber döneminde de hakemliğin icra edildiği sabit bir mekân yoktu. Cami, pazaryeri, konaklama yeri, bir çadır kısacası herhangi bir yer muhakeme için kullanılmaktaydı (Hamidullah, 2013: II/934).

Hz. Peygamber'in Hakemliği

İslâm öncesi dönemde hukuk ve yargılama geleneğinde hakemlik önemli bir fonksiyonu icra etmekteydi. İnsanlar arasında meydana gelen ihtilaf ve anlaşmazlıklarda hakemler başvuru kaynağıydı. Hakemlik geleneği İslâm geldikten sonra devam etmiş, bazı ihtilafların çözümünde önemli fonksiyonlar

icra etmiştir. Hakem olarak seçilenler rastgele belirlendiği gibi genelde bu alanda nam salan kişiler de tercih edilmekteydi. Hakemler belirli karineler ve delillerin yardımıyla meseleleri ele almış, adaleti temin etme hususunda geleneksel yollarla çözüm üretmeye çalışmışlardı.

Resûlullah (s) Peygamberlik görevi yerine getirirken Akabe görüşmeleri öncesi yapmış olduğu hakemlik dışında Mekke'de hakem olabileceği başka bir pozisyonda olmamıştır. Onun hakemlik yapması veya bu görev için bazı sahâbileri görevlendirmesi Medine döneminde gerçekleşmiştir. Hakemlik kurumsal olarak değil de uygulama alanı olarak Arap toplumunda cari olduğu için Hz. Peygamber tarafından da zaman zaman tercih edilmiş, belirli meselelerin çözümünde müracaat kaynağı olmuştur. Resûlullah (s) bu göreve dikkat etmiş, hakemlik yapanların görev ve sorumluluklarının önemli olduğunu hatırlatarak alelade davranılmaması gereken bir husus olduğunu kesin bir dil ile ifade etmiştir. Bu duruma örnek olarak bir kabile reisi ile yaşamış oldukları diyalog bu hususa örnektir. Resûlullah'ı (s), ziyarete gelen ve kendisine "Ebu'l-Hakem" diye hitap edilen kabile reisini yanına çağırarak, "*Şüphesiz hakem Allah'tır, hüküm vermek ona aittir. Sen neden Ebu'l Hakem künyesini aldın?*" diye sormuştu. Kabile reisi de "*Kavmim bir konuda ihtilafa düşerse bana gelir, ben aralarında hükmederim. Onlar da verdiğim hükümden razı olurlar. Ne güzel! Çocuğun var mı?*" Kabile reisi, "*evet, Şureyh Abdullah ve Müslim*". Hz. Peygamber, "*onlardan büyük olan hangisidir?*" Kabile reisi Şureyh deyince, Hz. Peygamber, "*öyleyse bundan sonra sen, Ebû Şureyh'sin*", demiş ve bu zata duada bulunmuştu (Buharî, 1992: "Cihad" 168; Müslim, 1992: "Cihad", 64; Tirmizî, 1992: "Deâvât", 82).

İnsanlar aralarında vuku bulan ihtilaf için farklı şehir ve yerlere giderek hakemlere müracaat ederlerdi. Bu maksatla Resûlullah (s) Mekke'de iken gelen iki Medinelinin durumu bu hususa örnektir. Hz. Peygamber hakem ihtiyacı için Medine'ye gelen iki kişiyle görüşmüş akabinde ise farklı gelişmeler yaşanmıştır. Hz. Peygamber Mekke'den Medine'ye gitmeden önce Akabe'de bazı Medinelilerle bir araya gelerek görüşmeler gerçekleştirmişti (Urve b. Zubeyr, 1981: 121-125; İbn Hîşâm, ts: II/70-71,73-74,81,84-85; İbn Sa'd,1990: I/167-172). O ilk görüşmesini Es'ad b. Zürâre ile Zekvân b. Abdikays ile yapmıştı. Bu iki zât aralarında oluşan bir ihtilafa çözüm aramak için Mekke'de hakemlik yapan Utbe b. Rebiâ'nın yanına gelmişlerdi. Es'ad b. Zürâre ile Zekvân b. Abdikays, Resûlullah'ı (s) işitince onunla görüşüp Müslüman olarak Medine'ye dönmüşlerdi. Bu sahâbilerin girişimi ile Medine hem Akabe biatları gerçekleşmiş hem de Medine'de Müslümanlık yayılmaya başlamıştı (İbn Sa'd, 1990: III/444-445; İbnü'l Esîr,1996: I/205; es-Semhûdî,1984: I/221-222). Resûlullah'ın (s) yapmış olduğu hakemlik farklı gelişmelere kapı aralamış, Müslümanların yeni belde ve bölgeye hicretine vesile olmuştur.

Hz. Peygamber, Mekke'den Medine'ye hicret edince orada yaşayan yahudi ve müşriklerle Medine Vesikası adı altında bir sözleşme yapmıştı. Bu sözleşme ile farklı din ve inanca mensup insanların bir arada huzur ve güven içerisinde yaşamaları ve birbirinin sahip olduğu farklılıklara rağmen aynı toplumda sorunsuz bir şekilde yaşamak temel hedeflerdendi. Bu vesikada yer alan "*Bu yazıda adı geçen kimseler arasında meydana gelmesinden endişe edilen anlaşmazlık ve öldürme vak'alarının Allah'a ve resûlü Muhammed'e arzedilmesi gerekir*" (Hamidullah, 1985: 62; 2013: I/196) şeklinde yer alan kırk ikinci madde Hz. Peygamber'in hakemliğinin kabul edildiğinin en açık göstergesidir. Onun sahip olduğu vasıflar gayri müslimler tarafından hüsnü kabul görmüş, her ne kadar iman hususunda farklı bir

durumda olsalar da muhtemel anlaşmazlıklar için müracaat kaynağı olarak Resûlullah'ın (s) görülmesi önemli bir husustur.

Medine vesikasında ifade edildiği üzere Hz. Peygamber Medine'de hakem olarak kabul edilmişti. Onun sahip olduğu karizmatik yapı Müslümanlar dışındaki diğer din mensupları tarafından da önemsenmekteydi. Yahudi Nadîr ve Kurayza arasında bir cinayet vakası yaşanmıştı. Ancak cinayete kurban giden kişi için ödenecek fidye hususunda anlaşma sağlanamamıştı. Hz. Peygamber aralarında meydana gelen ihtilaf için hakem tayin edildi. Resûlullah (s) olayı taraflardan bütün ayrıntıları ile dinledi. Ancak önceden aralarında gerçekleşen savaşlar nedeniyle galip taraf mağlup olandan her maktul için yarım diyet, mağlup olan ise galip tarafa tam diyet ödeme yapacağı hususunda anlaşmışlardı. Hz. Peygamber tarafları dinledikten sonra Benî Nadîr ile Benî Kurayza arasında geçmişte belirlenen diyet farkını kaldırmış, herkes için eşit olan miktarı tayin etmiştir (İbn Hişâm, ts: II/215; Müslim, 1992: "Fedâil" 51; Hamidullah, 2013: I/588; Ateş,1996: 453).

Hz. Peygamber Medine'de farklı inanca mensup insanlara hakemlik yapmıştır. Bazen yahudilerin kendi aralarındaki sorunlara (İbn Hibban, 1987: 239), bazen de yahudi ile münafıklar arasına yaşananlara hakemlik yapmıştır. Konuya örnek olarak Nisâ Sûresi'nin altmışıncı ayetinin nüzul sebebi bu hususa örnektir.³ Ayetinin nüzûlü ile ilgili şu şekilde bir rivayet yer alır. Bir münafık ile yahudi ihtilaf ettikleri bir konu hakkında Hz. Peygamber'in hakemliğine müracaat etmişlerdi. Münafık, yahudilerin reisi Ka'b b. Eşrefî, yahudi ise Resûlullah'ın (s) hakemliğini istemişti. Yahudi ısrara edince hakem olarak Resûlullah (s) seçildi. Hz. Peygamber kendisine intikal eden meselede münafığı haksız yahudiyi ise haklı buldu. Münafık olan zât, hakkında verilen hükme razı olmayınca Hz. Ömer'e gitmeyi uygun gördü. Hz. Ömer'e gelince o, taraflara neden geldiklerini ve kendinden önce ne yaşadıklarını sordu. Hz. Ömer, Resûlullah'ın (s) verdiği hükme uyulmadığını öğrenince münafığı öldürdü ve hükmünün bu şekilde olduğunu beyan etti. Yaşananlar üzerine yahudi olay yerini terk etmiş, münafığın akrabaları ise Hz. Peygamber'e giderek Hz. Ömer'i şikâyet ettiler. Resûlullah'a (s) Cebrail gelip "*Ömer, faruktur, hakk ile batıl ayırdı*" demiş, bunun üzerine Hz. Peygamber, Hz. Ömer'e "*sen faruksun*" şeklinde lakap vermiştir (el-Beyzavi, 1999: III /349-350; İbn Kesir, 2000, IV/145-146; Elmalılı, 1992: III/21-22).

Hz. Peygamber zaman zaman Medine'de Müslümanlar arasında yaşanan meselelere de hakemlik yapmıştır. Medine'de Müslümanlar huzur ve sükûnet içerisinde olsalar da nadiren aralarında anlaşmazlık yaşanmıştır. Bu hususa örnek bahçe sulama meselesi yüzünden yaşananlardır. Hâtıb b. Ebî Beltea hurma bahçesini sulaması nedeniyle Zübeyr b. Avvâm'dan şikâyetçi olmuştu. Bahçe sulamasına konu olan su önce Zübeyr'in hurmalığına uğrar sonra Hâtıb b. Ebî Beltea hurmalığına giderdi. Bir seferinde Zübeyr b. Avvâm bahçesini sularken Hâtıb b. Ebî Beltea dedi ki: "*Suyu bırak bize gelsin*" fakat Zübeyr kendi hurmalığını sulamadan suyu bırakmak istemedi. Çıkan anlaşmazlık üzerine iki taraf Peygamber'in hakemliğine başvurdular. Rasûlullah (s), Zübeyr'e:

³ "Sana indirilene ve senden önce indirilenlere inandıklarını ileri sürenleri görmedin mi? Onu tanımamaları kendilerine emredildiği halde tâğutun önünde muhakemeleşmek istiyorlar. Şeytan da onları büsbütün saptırmanın yollarını arıyor" en-Nisâ, 4/60.

"Ey Zübeyr, tarlanı sula sonra suyu komşusuna doğru salıver" buyurdu. Hâtıb b. Ebî Beltea öfkeleni ve:

"Halanın oğlu olduğu için mi onu kayırdın? Dedi. Bu saygısızca söz üzerine Rasûlullah'ın (s) rengi değiştii ve şöyle buyurdu:

"Ey Zübeyr bahçeni sula ve suyu bırakma, duvardan aşıncaya kadar salma". Hadisi rivayet eden Abdullah b. Zübeyr Nisâ Sûresi'nin altmış beşinci ayetinin bu olay üzerine indirildiğini ifade etmiştir. (Buhârî, 1992: "Edeb" 72," İ'tisam" 5; en-Nesâî, 1992: "Amelu'1-Yevm ve'I-Leyl", 234; el-Beyzavi, 1999: III/356-357).⁴ Hz. Peygamber karalarında adil olmaya dikkat eder, taraflar arasında gerçekleşen olayları hakkaniyetle çözüme kavuştururdu. Bu örnekte yaşananlara bakıldığın adalete razı olmayan tarafa ders verilmiş, verilen hükme uyulması gerektiği hatırlatılmıştır. Ancak Hâtıb b. Ebî Beltea meseleyi kişiselleştirmiş, Hz. Peygamber'i tarafgirlikle itham etmiş ve yapılan hakemliği beğenmemiştir. Burada şu hususunda açıklanması gerekir. Resûlullah (s) her iki taraftan ortaklaşa hakem olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla sonradan onun hakkında akrabalık mazereti öne sürülerek verilen karar pasifleştirilmeye, itibarsızlaştırılmaya çalışılmıştır. Hâtıb b. Ebî Beltea tavrı meselenin çözümlüne yönelik olmayınca ona geçici de olsa ceza verilerek kabul etmediği duruma karşı dikkat çekilmiştir.

Hz. Peygamber'in hakemliği ile ilgili farklı bir örnek şu şekildedir. Adamın biri selem yoluyla bir ağacın hurmasını sattı. Fakat o yıl o ağaç hiç mahsul vermedi. Satıcı ile müşteri anlaşamayıp Hz. Peygamber'in hakemliğine başvurular. Resûlullah (s) satıcıya:

"Onun parasını nasıl helal sayarsın, parayı geri ver" dedi. Sonra şunu söyledi:

"Hurma üzerinde akit yapılacak hale gelinceye kadar onu selem yoluyla satmayın" (Buhârî, 1992: "Selem", 2; İbn Mâce, ts: "Ticârât"). Yapılan hakemlik ile anlaşmazlık giderilmiş, mağduriyet çözülmüştür. Hz. Peygamber'in hakemliğinin her iki kesimin tarafından kabul edilmesi ve çözüme kavuşturulması hakemlik hususunda ittifak edilen kimsenin seçiminde önemli olduğunu bir kez daha göstermiştir.

Hz. Peygamber'in hakemliğine başvuru başka bir örnek ise boşanma ile ilgilidir. Bir hanım sahâbî eşinden gördüğü şiddet nedeniyle ondan ayrılmak istemiş, yaşadıkları olumsuzlukların giderilmesi için Resûlullah'ı (s) hakem olarak tercih etmiştir. Ensardan Sehl bt. Habîbe, evli olduğu Sâbit b. Kays'tan gördüğü şiddet dolayısıyla, eşine karşı nefret oluştuğunu ve kendi rızası ile ayrılmak istediğini Hz. Peygamber'e iletmiştir. Hz. Peygamber iki tarafı da dinledikten sonra Sâbit'in Habîbe'ye verdiği bahçeyi geri vermesi şartıyla bu evliliğin bitirilebileceğini yönünde hakemlik yapmıştır (İbn Sa'd, 1990: VIII/327; Ebû Dâvûd, 1992: "Talâk",18; en-Nesâî, "Talâk", 34). Hz. Peygamber aile olmanın ve aile kalmanın önemini defaatle dile getirmiştir. O evliliklerin bozulmasına değil aile hayatının devamı için tavsiyelerde bulunmuştur. Burada şiddete maruz kalan hanım sahâbî yaşadıkları menfiliklerden kurtulmak için Hz.

⁴ "Hayır hayır! Rabbine andolsun ki onlar, aralarında anlaşmazlığa düştükleri her konuda sen Peygamber'i hakem yapmadıkça ve sonra senin kararına kalplerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın tam bir teslimiyetle uymadıkça gerçekten inanmış olmazlar" en-Nisâ 4/65.

Peygamber'e baş vurmuş, yaşadıklarını anlatmış, eşinden ayrılma talebini Resûlullah'a (s) iletmiştir. Hanım sahâbînin yaşamış olduğu şiddete karşı duyarsız kalınmamış, ona karşı yapılanlar hakemlik geleneği ile çözüme kavuşmuştur.

Hız. Peygamber'in Hakem Olarak Görevlendirdiği Sahâbîler

Hız. Peygamber kendisi hakemlik yaptığı gibi bazen de bu görevi değişik sahâbîlere vermiştir. Resûlullah (s) zaman zaman sahâbîler arasında farklı vazifeler vermek suretiyle onların tecrübe, liyakat ve kabiliyetlerinden istifade etmiştir. Sahâbîler almış oldukları sorumluluğu hakkıyla yerine getirmişler kendilerine olan güveni boşa çıkarmamışlardır.

Hız. Peygamber'in hakem olarak görevlendirdiği sahâbîlerden biri Sa'd b. Muâz'dır. Yahudi Benî Kurayza, Hız. Peygamber Medine'ye geldiğinde yapılan Medine sözleşmesinde yer alan bir kabileydi. Medine sözleşmesine göre şehrin savunması söz konusu olduğunda ortaklaşa hareket edilecek, düşmana yardım edilmeyecekti (Hamidullah, 1985: 61-62. (25,30,31, 47. mad). Ancak Benî Kurayza daha önceden Medine'den sürgün edilen Benî Nadîr'in Kureyş ile yapmış olduğu gizli ittifakın içinde yer alarak düşmanla iş birliği içerisinde olmuş ve yapılan anlaşmayı ihlal etmişti. Hendek Gazvesi sonrası ihanetleri nedeniyle muhasara edildiler. Kendilerine yapılan Müslümanlık teklifini kabul etmediler. On beş veya yirmi beş günlük kuşatmanın ardından müttelikleri olan Evs kabilesinden Sa'd b. Muâz'ın hakemliğine razı oldular. Evs kabilesi daha önce Hazrecî Abdullah b. Übey'in ittifakı olan Benî Kaynuka hakkındaki görüşmesini öne sürerek müttelik oldukları Benî Kurayza ile ilgili olarak - yahudilerin de onlardan yardım talebi üzerine Hız. Peygamber'den bağışlama dilediler. Resûlullah (s) onların görüşlerini dinledikten sonra Evs'ten birinin bu mesele de hakem olmasını talep etti. Evs kabilesi yapılan öneriyi kabul etti. Bu gelişmelerin ardından Hız. Peygamber Sa'd b. Muâz'ı hakem olarak belirledi. Evsliler Hendek Gazvesi'nde yaralan Sa'd b. Muâz tedavi olduğu çadırda ziyaret ederek ittifak kurmuş oldukları Benî Kurayza ile ilgili hakemliği hususunda etkilemeye çalışıp daha önce aralarında geçen bazı meseleleri anlattılar. Kendisine hakemlik tevdi edilen Sa'd, taraflara Hız. Peygamber, Evsliler ve Benî Kurayza'ya vereceği karara uyup uymayacaklarını sordu. Taraflar "evet" diye karşılık verdiler. Sa'd b. Muâz taraflardan güvence alınca ergenlik çağına giren erkelerin öldürülmesi, malların Müslümanlar arasında dağıtılması, çocuk ve kadınların esir edilmesine hükmetti. Onun vermiş olduğu karar üzerine Hız. Peygamber, "Sen Yüce Allah'ın göklerdeki hükmü üstüne karar verdin" diyerek memnuniyetini dile getirdi. Ayrıca Sa'd b. Muâz'ın kararı Tevrat'a da uygundu (İbn Hişâm, ts: III/249-252; Vâkıdî, 1984: II/511-512; Taberî, 1968: II/581-593; Köksal: 2010: I/145-149; Hamidullah, 2013: I/587-588, II/832). Resûlullah (s) tarafların kabul ettiği bir kimse olan Sa'd b. Muâz'a güvenmiş onun sahip olduğu liyakat ve ehliyete değer vermiş, meselenin çözümü için karşılıklı rızanın önemli olduğunu göstermiştir. Burada ayrıca hem Müslüman hem de yahudilerin üzerinde ittifak ettikleri bir kimse hakem olmuş, karar öncesi her iki kesim tarafından tercih edilmiştir. Sahâbînin kararı Hız. Peygamber tarafından memnuniyetle karşılındığı gibi anlaşmanın diğer tarafı olan yahudilerin kutsal kitaplarına göre de uygun bir karar olmuştur.

Hız. Peygamber'in hakem olarak görevlendirdiği kişilerden biri Sâbire b. Amr'dır. Bu zât sahip olduğu olumlu vasıfları nedeniyle hakem olarak müracaat edilen bir kimse olmuştur. Hız. Peygamber 9/630

yılında Huzâa kabilesine vergi toplamak maksadıyla bir memur gönderdi. Memur mezkûr kabileye giderken yolu üzerinde Benî Temîm'in bir kolu olan ancak henüz Müslüman olmayan Benî Anber'den vergi talebinde bulundu. Memurun talebi üzerine kargaşa yaşandı. Durumdan haberdar olan Hz. Peygamber, Uyeyne b. Hısn el-Fezârî komutasında elli kişilik bir seriyeyi bölgeye gönderdi. Uyeyne on bir kadın, on bir erkek ve otuz kadar çocuğu esir alıp Medine'ye döndü. Bu olayın ardından Temîmîler yetmiş veya seksen kişiden oluşan bir heyeti Hz. Peygamberle görüşmek için yolladılar. Gelen heyet içerisinde Akra' b. Hâbis, Utârid b. Hâcib, Zibrikân b. Bedr, Kays b. Asım, Kays b. Hâris, Nuaym b. Sa'd, Riyâh b. Hâris ve Amr b. Ehtem yer almaktaydı. Resûlullah (s) ile görüşmek istediler ancak tavırları bedevilere ait kaba bir şekildeydi. Hz. Peygamber kendileri ile görüştü. Onlar esirlerin serbest bırakılmasını istediler. Resûlullah (s) gelen heyette olan Sâbire b. Amr'ın hakemliğine başvurmayı teklif edip onun vereceği kararı kabul edeceğini söyledi. Sâbire b. Amr, ele geçen esirlerin yarısının fidyesiz, diğer yarısının ise fidyelerinin ödenmesi ile serbest bırakılmaları yönünde hüküm verdi (İbn Sa'd, 1990: I/223-224; Diyarbekrî, ts: II/118-119; Makrizî, 1999: II/41-42; Hamidullah, 2013: I/391-392). Hakem kararı kabul edilerek verilen hüküm doğrultusunda adım atılmıştır.

Hz. Peygamber'in hakem olarak görevlendirdiği sahâbîlerden bir diğeri ise Hz. Ebû Bekir'dir. Resûlullah (s) hakemliğe konu olan olayda diğer tarafta olan Hz. Aişe'nin tercihine uymuş, onun uygun gördüğü kişiyi hakem olarak kabul etmiştir. Veda haccı esnasında Hz. Peygamber ile eşi Hz. Aişe arasında bir ihtilaf ortaya çıktı. Resûlullah (s) eşi Hz. Aişe'nin iznini almadan bir tasarrufta bulundu. Vedâ haccında Hz. Aişe'ye ait devenin yükü az, Hz. Safiyye'nin devesinin ise yükü ağırdı. O, yolculuğu yavaşlattığı için Hz. Safiyye'nin devesinden bir miktar yükü Hz. Aişe'nin devesine nakletti. Ancak yapılanlara Hz. Aişe karşı çıktı. Yaşananların ardından Hz. Peygamber sahâbîden birinin kendi aralarında hakemlik yapmasına karar verdi. Hakem tercihinde bulunurken eşi Hz. Aişe'nin kanaatini sordu. Resûlullah (s) hakem olarak önce Ebû Ubeyde'yi önerdi. Hz. Aişe "lehim karar vermez" diye kabul etmedi. İkinci olarak Hz. Ömer'i önerdi. Onu da kabul etmedi. Son olarak babası Hz. Ebû Bekir'i teklif etti. Hz. Aişe son teklifi kabul etti. Hakemliği kabul eden Hz. Ebû Bekir tarafları dinledi. Hz. Aişe kendisinin haklı olduğu yönündeki tavrını sürdürdü. Babası kızının hırçın tavrını beğenmeyerek ona tokat attı. Tokat neticesinde Hz. Aişe'nin burnu kanadı. Yaşanan hadise üzerine Hz. Peygamber müdahil oldu ve asla böyle bir şey dilemediğini kesin bir dille ifade etti. Sonra kalkıp elleri ile eşinin kanayan yüzünü sildi (Dımaşkî, 1997: X9/212, XII/67-68; Hamidullah, 2013: II/922-923). Resûlullah (s) karşılaşmış olduğu bir meseleyi geleneksel hakem yöntemi ile çözmeye çalışmış, hakeme gidilmeden önce üzerinde ittifak edilen birinin belirlenmesi hususunda titizlik göstermiştir. Muhakemenin sıhhatli olabilmesi için hakem olarak belirlenen kişi üzerinde anlaşılması önemlidir. Hakem belirlendikten sonra sürecin akamete uğramaması için hakemlerin fevri ve duygusal davranmaması gerekmektedir. Hz. Peygamber muhakeme esnasında yaşanan tatsızlığa müdahale etmiş daha fazlasına müsaade etmemiştir.

Hz. Peygamber'in hakem olarak görevlendirdiği bir diğer sahâbî ise Amr b. el-Âs'tır. İki kişi arasında bir meseleden dolayı anlaşmazlık ortaya çıkmıştı. Resûlullah (s) husumetin çözümü için Amr b. el-Âs'ı hakem olarak görevlendirdi. Vazifelenirilen Amr b. el-Âs ilk başta Hz. Peygamber'den çekindiği için görevi kabul etmek istemedi. Ancak Resûlullah'ın (s) ısrarı üzerine hakemliği kabul etti. Hakemliği

kabul eden Amr b. el-Âs neye göre hükmedeceğini sorunca, Hz. Peygamber “Aralarında hükmeder ve isabetli hüküm verirsen senin için on sevap vardır. İctihat eder ve hata edersen bir sevap elde edersin” şeklinde cevap verdi (Buhârî, 1992: “İ’tisâm” 21; Müslim, “Akdiye” 15). Hz. Peygamber hakem olma hususunda çekinen sahâbîyi cesaretlendirmiştir. Resûlullah’tan (s) gerekli desteği alan sahâbî kendisinden talep edilen hakemliği yerine getirmiştir.

Hz. Peygamber, değişik zamanlarda farklı sahâbîleri hakemlik yapmaları için görevlendirmiştir. Hakem olarak görevlendirilen sahâbîlerin bazıları şunlardır: Ukbe b. Âmir, Ali b. Ebû Talib, Muâz b. Cebel, Ma’kûl b. Yesâr, Ebû Musa el-Eş’arî’yi hakem olarak görevlendirmiştir (Serahsî, 1989: XVI/60; Bilmen, ts: VIII/210; Atar, 202: 54). Hz. Peygamber sahâbîlerin sahip olduğu yetenek, kabiliyet ve liyakâtlarını değerlendirmiş, onlara hakemlik görevi vermiştir. Mezkûr sahâbîler hakemlik görevlerini hakkıyla yerine getirdikleri için vermiş oldukları veya uygulamış oldukları usûl bir eleştiri kaynağı olmamıştır.

Sonuç

İslâm öncesi dönemde insanlar arasında farklı nedenlerden dolayı hukuksuzluklar yaşanmaktaydı. Yaşanan ihtilafların çözümü için çareler aranmış, kesin olmazsa bazı bile usûllerle meseleler halledilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde merkezi otorite ve cari olan bir hukuk sisteminin olmaması kabile ve toplulukları alternatif çözümlere sevk etmiştir. Hukukî meseleler yaygınlaşınca hakemlik geleneği oluşturulmuş ve yaşanan sorunların çözümüne yönelik çareler aranmıştır. Hakemlik geleneği sayesinde birçok ihtilaf halledilmiştir. Ancak hakemlerin belirlenmesi ve uyacağı kurallar hususunda bir birliktelik oluşmamıştır. Hakem seçilirken de bir standart olmayıp bu görev için rastgele kimseler tercih edilmiştir.

Hakemlerin belirlenmesinde her ne kadar bir standart yoksa da bu görev için olumlu vasıfları barındıranlar, halk tarafında iyi hasletlerle tanınan, güvenilir, dürüst, önde gelen, toplumda belirli bir saygınlığı olanlar tercih edilmiştir. Câhiliye döneminde duruma göre kadınlar da hakemlik için müracaat kaynağı olmuştur. Hakemler görevlerini yaparken sabit bir yerleri olmamış, hakemlik yapmaya uygun ne kadar yer varsa bu mekânlarda görevlerini icra etmişlerdir.

Hz. Peygamber yaşamış olduğu toplumda İslâm’a aykırı olmayan uygulama ve gelenekleri sürdürmüştür. Malum olduğu üzere İslâm Câhiliye’de yer alan menfi uygulamaları reddetmiş onların yerine yeni hükümler inşa etmiştir. Ancak hakemlik gibi İslâm’ın hükümlerine aykırı olmayan adetleri benimseyip devam ettirmiştir. O, hem nübüvvet öncesi dönemde hem de nübüvvet sonrası dönemde hakemlik yapmak suretiyle bu uygulamayı bizatihi olarak tecrübe etmiştir. Onun hakem olarak belirlenmesinde bu sistemin bir parçası olan tarafların mutabakatı önemli bir adım olmuştur. Hz. Peygamber kararlarını verirken İslâm öncesi dönemde olduğu gibi geleneksel yöntemlere göre değil Kur’an ve sünnete uygun olmasına dikkat etmiştir.

Resûlullah (s) da nübüvveti boyunca hukuka taalluk etmeyen bazı ihtilaf ve anlaşmazlıklarda hakemliğe müracaat etmiş, taraflarında tercihi ile meseleleri çözmeye çalışmıştır. Hz. Peygamber yalnızca Müslümanlar arasında değil Müslüman olmayanların da anlaşmazlıkları çözümü hususunda hakemlik

yapmıştır. Hz. Peygamber, hakem olarak zaman zaman bazı sahâbîleri görevlendirmiştir. Onun bu şekilde tasarrufta bulunmasında sahâbîlerin sahip olduğu ehliyet ve liyakat önemli bir unsur olmuştur. Zira sahâbîler hakemlikleri esnasında sorumlulukları yerine getirdikleri için kararları nedeniyle herhangi bir eleştiriye mahal vermemişlerdir. Hakemlik geleneği İslâm öncesi dönemde olduğu gibi Hz. Peygamber döneminde devam etmiş, bazı hukukî ihtilaf ve anlaşmazlıkların çözümünde önemli görevler icra ederek sonraki dönemlere tevarüs etmiştir.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Câhiliye'den İslâm'a Hakemlik Geleneği" başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akgündüz, Ahmet. "Hakem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/171-173. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Ali, Cevad. *el-Mufassal fi tarihi'l-Arab kable'l-İslâm*, 10 Cilt. 2. Basım. Beyrut, 1993.
- Alusî, Ebü'l-Meali Cemaleddin Mahmûd Şükri b. Abdullah b. Mahmûd. *Bulugül-ereb fi ma'rifeti ahvâli'l-Arab*, tsh. Muhammed Behcet el-Eseri, 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Arslan, Adem. "İslâm Öncesi Cahiliye Döneminde Muhakeme Hukuku", *Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 9/47 (Aralık 2016), 1020-1033.
- Atar, Fahrettin. *İslâm'da Adliye Teşkilatının Ortaya Çıkışı ve İşleyişi*, Ankara: DİB Yayınları 2020.
- Ateş, Ali Osman. *İslâm'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*, İstanbul: Beyan Yayınları, 1996.
- Ateş, Ali Osman. "Kusay b. Kilâb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/460-461. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Ayyıldız, Esat. *Klasik Arap Şiirinde Emevî Dönemine Kadar Hiciv*, Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2020.
- Avcı, Casim, Şentürk, Recep. "Kabile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 24/30-32. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Azizova, Elnure. "Ukâz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 42/61-62. İstanbul, TDV Yayınları, 2012.
- Bakkal, Ali. "İslam Öncesi Cahiliyye Çağı Hukuku", Yayınlanmamış Çalışma yy., ts.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ b. Cabir. *Ensâbü'l-eşrâf*. thk. Süheyl Zekkâr, Riyad Zirikli, 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l- Fikr, 1997.
- el-Beyzavi, Muhyiddin Mehmed Kocevi Şeyhzade. *Hâşiyetu şeyhzade ala tefsiri'l-Kadi el-Beyzavi = Hâşiyetü ala tefsiri'l-Kadi el-Beyzavi*, thk. Muhammed Abdülkadir Şahin, 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuku İslamiyye ve istilahatı fıkhiyye kamusu*, 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm. *el-Kütübü's-sitte ve şüruhuha : Sahihül-Buhari*, fihrist. Bedreddin Çetiner, 2 Cilt. 2. Basım. İstanbul: Çağrı Yayınları; Tunis: Dâru Sahnûn, 1992.

- Çağatay, Neşet. *İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliyye Çağı*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1957.
- Dayf, Şevki. *Tarihü'l-edebi'l-Arabî: el-Asrû'l-cahili*, 24. Baskı. Kahire: Dârü'l-Maârif, ts,
- Dımaşkî, Muhammed b. Salih. *Sübülü'l-hudâ ve'r-reşâd fî sîret-i hayri'l-ibâd*, thk. Mustafa Abdülvahid v. dğr. 12 Cilt. Kahire, Dârü'l-Kütübi'l-Mısıryye, 1997.
- Dindi, Emrah. *Kur'an'da İslâm Öncesi Kültür (Nassın Olguyla Diyalektik İlişkisi)*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Diyarbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan. *Tarihü'l-hamis fî ahvâli enfesi nefis*. 2 Cilt. Beyrut: Muessesetu Şa'ban, ts.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî. *el-Kütübü's-sitte ve şüruhuha: Sünenu Ebî Dâvûd*, fihrist. Bedreddin Çetiner, 2. Basım. İstanbul: Çağrı Yayınları; Tunis: Dâru Sahnûn, 1992.
- Günaltay, M. Şemseddin. *İslâm Öncesi Arap Tarihi*, 3. Basım. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Hitti, Philip K. *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ, 4 Cilt. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1989.
- Hamidullah, Muhammed. *Mecmuatü'l-vesaiki's-siyasiyye li'l-ahdi'n-nebevi ve'l-hilafe*, 5. Basım. Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 1985.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, 2 Cilt. Ankara: İmaj İç ve Dış ticaret A.Ş. 2013.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. *el-Muntazam fî târihi'l-mülûk ve'l-ümem*. thk. Muhammed Abdülkadir Ata, Mustafa Abdülkadir Ata. 18 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye. 1992.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan el-Ezdî el-Basrî. *el-İştikak*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun. Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1958.
- İbnü'l Esîr, Ebû'l-Hasan İzzuddin Ali b. Muhammed el-Cezerî. *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavviz v. dğr., 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- İbn Habib, Ebû Ca'fer Muhammed el-Bağdadi. *Kitabü'l-muhabber*, tsh. Ilse Lichtenstadter, Beyrut: Dârü'l-Âfâki'l-Cedîde, ts.
- İbn Hibban, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî. *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbarü'l-hulefa*. thk. Hafız Seyyid Azizbek, Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, 1987.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik. *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ v. dğr. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- İbn İshâk, Muhammed b. İshâk. *Sîret-i İbn İshâk*, thk. Ahmed Ferid Mecdî, 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- İbn Kesir, Ebû'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer. *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, thk. Mustafa Seyyid Muhammed v. dğr. 15 Cilt. Kahire: Muessesetu'l-Kurtuba, 2000.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensâr. *Lisânü'l-Arab*, nşr. Emin Muhammed Abdülvehhâb, Muhammed es-Sâdik el- Ubeydî, 15 Cilt. 2. Basım. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1997.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata, 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l- Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Köksal, Mustafa Asım. *Peygamberler Peygamberi Hz. Muhammed ve İslâmiyet*, 9 Cilt. 3. Basım. İstanbul: Işık Yayınları, 2010.
- Kur'ân-Kerîm Meâli*, çev. Ali Özek v. dğr. 7. Basım. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Zemzem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 44/242-246. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

- Makrizî, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir. *İmtaü'l-esmâ' bima li'n-nebi mine'l-ahvâl ve'l-emval ve'l-hafede ve'l-metâ'*, tahkik ve talik: Muhammed Abdülhamid en-Nemisi, 15 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- Mütercim Asım Efendi. *el-Okyânûsu'l-basît fi tercemeti'l-kâmûsi'l-muhît kâmûsu'l-muhît tercümesi*, yay haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.
- en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb. *el-Kütübü's-sitte ve şüruhuha: Sünenü'n-Nesâî*, fihrist. Bedreddin Çetiner, 8 Cilt. 2. Basım. İstanbul: Çağrı Yayınları; Tunis: Dâru Sahnûn, 1992.
- Öğüt, Salim. "Hacerülesved", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 14/433-435. İstanbul, TDV Yayınları, 1996.
- Sarıçam, İbrahim. *Emevi-Haşimi ilişkileri: İslam Öncesinden Abbasilere Kadar*, 4. Basım. Ankara: TDV Yayınları, 2015.
- es-Semhûdî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Abdillâh b. Ahmed b. Alî el-Hasenî. *Vefai'l-vefa bi-ahbari dari'l-Mustafa*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, 4 Cilt. 4. Basım. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1984.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl. *Mebisât*, 31 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1989.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Tarihu'r-rusul ve'l-mülük*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim. 11 Cilt. 2. Basım. Mısır: Dârü'l-Mearif, 1968.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî. *el-Kütübü's-sitte ve şüruhuha: Sünenü't-Tirmizi*, fihrist. Bedreddin Çetiner, 8 Cilt. 2. Basım. İstanbul: Çağrı Yayınları; Tunis: Dâru Sahnûn, 1992.
- Turhan, Abdullah. *Câhiliye'de Yönetim*, İstanbul: Siyer Yayınları, 2020.
- Urve b. Zubejr. *Meğâzî Rasûlillah*, thk. Dr. Muhammed Mustafa el- A'zamî, Riyad: Mektebetü'l-Terbiyeti'l-Arabi, 1981.
- Vâkıdî, Muhammed b. Ömer. *Kitabu'l-meğâzî*, thk. Marsden Jones, 3 Cilt. Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1984.
- Watt, W. Montgomery. *İslâm Nedir*, çev. Elif Rıza, 2. Basım. İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1993.
- Ya'kubî, İbn Vazıh Ahmed b. İshak b. Ca'fer. *Tarihü'l-Ya'kubî*, thk. Abdülemir Mehna, 2 Cilt. Beyrut: Şirketü'l-A'lami li'l-Metbuat, 2010.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. Sad. İsmail Karaçam v. dğr. İstanbul: Azim Dağıtım, 1992.
- Yıldırım, Mustafa. "Tahkîm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 39/411-413. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Zuhayli, Veybe. *İslâm Fıkıh Ansiklopedisi*, çev. Ahmet Efe v. dğr. İstanbul: Risale Yayınları, 1994.

Extended Abstract

Human is a social entity. Therefore, they have different needs and expectations. Human beings are in a state of incompatibility sometimes with themselves and sometimes with their environment. To get out of this situation, an authority, ethical or legal norm may limit it. If a person does not limit himself, he can take on a structure that can harm his environment. In order for people to be compatible both with themselves and with their environment, legal norms have been created and applied. When evaluated in terms of legal norms in the pre-Islamic period, it was a weak and inadequate time period. In this period, there was no official or official institution that restrained or supervised the people. Traditionally, a solution mechanism has been created for problems and conflicts that occur when there is no structure that controls people's relations with each other. Thanks to this structure, a system has been put forward, even if it is not binding as a result. Thanks to this system, some of the disagreements, conflicts were tried to be resolved. This structure was created as arbitration. When the arbitrator was applied, he would listen to the parties and seek a solution to the issue. Before the person to be the Arbitrator was determined, there had to be a positive public impression about that person. In addition, it was a matter of particular importance that he was fair, honest, reliable, reputable and prominent in the society. Gender is not taken into consideration for arbitrating and if there is no meaningful information about him before and this person's arbitrating would be preferred. It was important for both sides to agree on the same person apart from the arbitrator. Arbitrators gave their verdicts not according to a certain legal system, but according to customs formed according to customs and traditions. The places where they judged were mobile and any place that was available to talk was considered suitable for arbitration. While performing this task, the arbitrators wore special clothes from time to time. Sometimes they would go to a high place and explain their decisions there. In the pre-Islamic period, some bazaars and fairs are known as areas where arbitration was popular. The first of these is the Ukaz fair. The opponents, who came together for different reasons at this fair, sought solutions to their problems with arbitral decisions. Arbitrators, who were famous for the decisions they made in the pre-Islamic period, took place and gained fame with their judgments. Due to the lack of a specific legal system in the pre-Islamic period, it prompted people to seek alternative solutions and laid the groundwork for the formation of this structure. When the Arab society came with a new religion, the Prophet rejected the traditional practices that were contrary to Islam and established Islamic practices instead. As it is known, the religion of Islam did not interfere with the positive practices in the previous period but ensured their continuation. Arbitration continued as one of the practices that Islam did not abolish. The Messenger of Allah (pbuh) became an arbitrator in the debates over the replacement of Hacerülesved who was famous in the pre-prophecy period and resolved the problem of the disagreeing parties with the decision he made. His decision has been talked about for years, and his judgment has been appreciated by everyone. Meanwhile, The Prophet was chosen randomly for this issue. After the advent of Islam, the disagreements and conflicts between people continued, and arbitration became an alternative for a solution. The Messenger of Allah (pbuh) first helped those who came from Medina to Mecca for arbitration before the Aqaba pledges and later on, when he arrived in Medina, he acted as an arbitrator for Muslims and non-Muslims in particular. He acted as a arbitrator for those who came to him for various issues and showed an exemplary approach to solving problems. Before the advent of Islam, the Qur'an and Sunnah were the main references in the fields to be arbitrated, unlike certain laws that arbitrators could follow. Both the Prophet and the companions gave their judgments based on the basic sources of Islam in the fields they acted as arbitrators. There is no special place or area for arbitration, and proceedings have been carried out in suitable places, especially mosques and masjids, where the defendants can listen to each other. The Messenger of Allah (pbuh) appointed different companions as arbitrators from time to time. While performing this assignment, he paid attention to their qualifications and merits. The companions who took charge acted with awareness of the responsibility they had taken, and they could not be subjected to any criticism because of the decisions they made.

The Prophet occasionally applied to the arbitration tradition in the pre-Islamic period, and the companions who came after him continued this tradition.

Geliş Tarihi / Received Date
20.06.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
25.07.2022

Pina Bausch'un Rite of Spring Performansının René Girard'ın Şiddet ve Kurban Kavramları Üzerinden İncelenmesi¹

An Analysis of Pina Bausch's Rite of Spring Performance Through Rene Girard's Concepts of Violence and Victim

Alev BEYAZOĞLU²

Öz

Bu çalışmada, René Girard'ın *Şiddet ve Kutsal* kitabında sıkça yer verdiği şiddet kavramını, Dans Tiyatrosu öncülerinden Pina Bausch'un yönetmenliğini yaptığı *Rite of Spring (Bahar Ayini)* adlı performansında Girard'ın bakış açısı ışığında şiddetin ve kutsal olanın arayışına girilecektir. 1970'li yıllarda Almanya'da yaygınlık kazanan, Pina Bausch'un öncülüğünü yaptığı Dans Tiyatrosu akımı, dans ile tiyatronun ortak bir noktada birleşip, bu iki sanatın estetiğini harmanlayan bir uygulama alanı olmuştur. Pina Bausch, başına geçtiği Wuppertal Dans Tiyatrosunda hareketin matematiğinden ziyade, içsel duyguların getirdiği doğaçlama hareketin özgünlüğünü kendisine yöntem olarak belirlemiştir. Bausch'un yöntemsiz denebilecek özgürlükte gerçekleştirdiği dans çalışmalarını, nasıl estetik bir bütünlük halinde ve güçlü duygular eşliğinde sahnelediği bilinmektedir. Şiddet kavramı, Girard'ın tabiriyle insanın içinde hep var olan yaşamsal bir dürtü olduğundan; Bausch da çalışmalarının merkezine insanın içsel dürtülerini yerleştirdiği için, bazı Dans Tiyatrosu performanslarında bu kavrama sıkça yer vermiştir. Girard, şiddetin sağaltılması için bir araç olarak kurban mekanizmasının işlevselliğini önerir. Bu mekanizmanın Rite of Spring performansındaki uygulaması ve yaşanan sürecin sonuçları da çalışmanın bir izleği olacaktır. Çalışmada analizsel araştırma yöntemi kullanılmış olup, Bausch'un dans performansının içinde yer alan şiddet ve kurban olgularının izi sürülerek Girard'ın kuramı üstüne bir okuma yapılmıştır. Ulaşılabilecek sonuçla birlikte bedensel bir performans üstünde, kuramsal derinliği olan iki ana kavramın eşik aşamaları ve şekillenmesi ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: René Girard, Pina Bausch, Dans Tiyatrosu, Performans, Şiddet ve Kurban

¹ Bu makalenin taslak metni, 15-17 Ocak 2021 tarihleri arasında çevrim içi gerçekleştirilen 1. Ulusal Tiyatro Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir/TÜRKİYE, E-mail: alevbeyazoglu@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7607-6605

Abstract

In this study, the concept of violence, which is frequently mentioned in René Girard's Violence and Sacred book, will be searched for violence and the sacred in the light of Girard's point of view in his performance called Rite of Spring directed by Pina Bausch, one of the pioneers of Dance Theater. The Dance Theater movement, which emerged in Germany in the 1970s and pioneered by Pina Bausch, has become a field of practice that combines the aesthetics of these two arts by combining dance and theater at a common point. Pina Bausch, in the Wuppertal Dance Theater, where she was the head, determined the originality of the improvisational movement brought by inner emotions, rather than the mathematics of the movement, as her method. It is known how Bausch staged his dance works, which he performed in a freedom that can be said to be methodless, in an aesthetic integrity and accompanied by strong emotions. The concept of violence, as Girard puts it, is a vital impulse that is always present in human beings; Since Bausch also places the inner impulses of human beings at the center of his works, he has frequently included this concept in some of his Dance Theater performances. Girard, proposes the functionality of the victim mechanism as a tool for the treatment of violence, the application of this mechanism in the Rite of Spring performance and the results of the process will also be a theme of the study. In the study, the analytical research method was used, and a reading was made on Girard's theory by tracing the violence and victim phenomena in Bausch's dance performance. With the result to be reached, the threshold stages and shaping of two main concepts with theoretical depth on a bodily performance will be tried to be revealed.

Keywords: René Girard, Pina Bausch, Dance Theatre, Performance, Violence and Victim

Giriş

René Girard şiddet ve kutsal kavramlarını, kitabında ilk çağlardan başlayarak ama ağırlıklı olarak Antik Yunan Tragedyaları üzerinden sunar. Bu çalışmanın amacı, Girard'ın şiddet kavramıyla Antik Yunan oyunları üzerinden yapmış olduğu incelemeyi, postmodern zamanlarda bir dans tiyatrosu, bir performans üzerinden değerlendirerek saptamalar yapmaktır. Çalışmanın temelini Girard'ın şiddet, kutsal ve kurban kavramları oluşturacaktır. Bu bahsedilen kavramlarla birlikte Bausch'un *Rite of Spring* performansı incelenecek, kavramlar performans içerisinde karşılayan örnekler saptanarak çözümlenmeler yapılacaktır.

İnsanlığın ve dinin var oluşundan bu yana, topluluklar, bolluk ve bereket getireceğine inandıkları ritüeller düzenlerler. Pina Bausch'un *Rite of Spring* performansının genel akışına bakıldığında da toplum içerisinde ortaya çıkmış kaosu kozmosa dönüştürmek ve yeni bir döngüye girmek amacıyla yapılan kapsamlı bir ritüel gerçekleştirilir. Bütün dinlerin tek bir ortak paydada buluştuğunu söyleyen Mircea Eliade, hemen her inanışta, kaos ortamından kurtulmak için bahar ayinine benzer çeşitli ayinler düzenlendiğinden söz eder. Şekilleri farklılık gösterse de aynı amaca hizmet eden bu ayinler, toplumu birikmiş olan bunalımlardan temizlemek için yapılan rahatlatıcı eylemlerdir (2017). Rite of Spring'e baktığımız zaman da yine bir toplum bunalımı ve bu bunalımdan sıyrılmaya çalışan bir toplulukla karşılaşırız. Bunalım, bize önce şiddetin varlığını hissettirir, sonrasında ise bedensel formların alacağı şekillerin okunmasıyla, ritüelin tamamlanarak kurban mekanizmasının Eliade'nin kaos-kozmos denklemini nasıl desteklediğini görürüz.

İncelenecek performansta yer alan şiddetin boyutu ve şekli, kurban mekanizmasının şiddetin sağaltımında ne kadar işlevsel olduğu ve bu kavramların bir arada performans içinde nerelerde yer aldığı gibi soruların cevapları, Girard rehberliğinde çalışmanın belirleyici özelliklerinden olacaktır.

“Şiddet” Kavramına Rene Girard’ın Gözünden Bakmak

Rene Girard’ın şiddet, kutsal, günah keçisi kavramlarını birçok kuramcının fikirlerine cesurca karşı çıkarak tanımlaması ve yaptığı çalışmaları bir tez olmaktan ileri taşıyan derinlikteki inceleme ve değerlendirmeleri, “*Şiddet ve Kutsal*” ve “*Günah Keçisi*” eserlerinde açıkça ortaya konmuştur. Çalışmalarına bakıldığında özellikle “şiddet” ve “kutsal” kavramlarının işleyişinin aynı olduğundan bahseder; bu sebeple de bu iki kavram birçok yönden değerlendirme yaparken iç içe ele alınacaktır. Çalışmanın gövdesini oluşturacak bu kavramları Girard, birbiriyle bağlantılı ve aralarında bütünlüklü bir sebep-sonuç ilişkisiyle Antik Yunan oyunlarından ve bazı ritüellerden de örneklemelerle sunar.

Girard, şiddeti tanımlarken var olması için hiçbir gerekçeye ihtiyaç olmadığından bahseder. Şiddet kolayca ve sebepsiz yere, saman alevi gibi ortaya çıkabilir. Bu çıkışın şiddetin doğasında olduğundan bahseder. Hatta bu sebepsiz yere bile ortaya çıkan oluşum yayılmaya başladıkça o an orada olma sebebini dahi unutabilir. Şiddetin küçücük bir parçası bile uyanmışsa devasa bir alev topu halinde karşısındakini yutmayı bekler. Çıkış noktasının yanında Girard, şiddetin bulaşıcılığından bahseder. Bir topluluk içerisinde başlamış olan şiddet, giderek ivme kazanmaya ve o topluluktaki bütün insanları çemberine almaya başlar. Bu yayılmayı önlemek neredeyse imkansız gibidir ve onu durdurmak isteyenleri ise kendi yanına çekmeyi başararak zafere giden yolda birkaç adım daha ilerleme kaydeder. Karşısına çıkan engelleri kendisine varlığını büyütecek araçlar haline getirir ve sonuç olarak da böyle bir girdabın içinde kazanan yine kendisi olur. Anthony Storr, şiddetin bu durdurulmak bilmeyen ilerlemesi için bir topluluğun içinde bir yerlerde başlamış ve büyüyen bir şiddet arzusunun yatıştırmanın, o arzuyu uyandırmaktan çok daha zor olduğundan bahseder (Akt. Girard, 2018: 9).

Toplum içerisinde ortaya çıkan şiddeti bastırmak için yapılan törenler bazen mantık dışı olarak algılansa da şiddetten kurtuluş için tek çıkış yolu olarak görülür. Bir kurban seçerek arınma yöntemi, önüne gelen her şeyi içine alan şiddetin gücünü azaltıp yayılmasını önler. Şiddet, başlangıcında hedeflediği nesnenin yerine bir başka nesneyi koyarak içindeki tüm kötülükleri ona aktarır ve toplum bir süreliğine huzura ermiş olur. Bu aktarım esnasında yapılan ayinsel yöntemler de şiddetin yayılmasını önleyerek geçici olarak yok olmasına aracılık eder. Girard bu konudaki düşüncesinde de şiddetin döngüselliklerinden şu şekilde söz eder: “Her tür kirlilik sonuçta tek ve aynı bir tehlikeye, topluluk içinde sonu gelmez bir şiddetin gelmesi tehlikesine yol açıyor. Tehdit hep aynı; ve her zaman, şiddeti dindirecek kurbanı yöneltmek üzere aynı gösteriyi, aynı kurban manevrasını başlatıyor” (Girard, 2018:48-56).

Şiddetin topluluk içerisinde meydana getirdiği kaos ortamını durdurabilecek şey ise Girard’ın kutsal ya da günah keçisi tanımlamalarıdır. Girard “*Şiddet ve Kutsal*”ın başında “Kurban adayı kutsal olduğu için, öldürülmesi suçtur (...) ama öldürülme de kutsal olmayacaktır” der (2018: 7). Kurban edimi farklı birçok toplumda benzer şekilde, aslında bir yönüyle suç teşkil edecek bir şiddet kullanımını gibi görünse de kurban ediminin kutsalla özdeşleştirilmesiyle ortada açıklanmayacak bir şiddet de kalmamış olur.

Günah keçisi sıfatı, toplumlarda ortaya çıkmış önu alınamayan şiddetin bir sağaltım aracı haline dönüştürülerek, yine toplum tarafından seçilmiş – bazen kendi aralarından- bir insan ya da hayvana yüklenir. Şiddet seçilen kurbanla aktarılır, kurbanın ölmesi ya da sürgün edilmesinin ardından toplumdaki kaos ortamı da kozmosa dönüşmüş olur.

Girard'ın bakış açısıyla şiddetin önlenmesindeki en önemli koşul ona açıklığını bastırarak bir kurban sunmaktır. Toplum da kendi içerisinde yer alan mensuplarını korumak için, içeriden ya da dışarıdan daha az önemli gördüğü, feda edilebilir birini seçerek, şiddeti ona yöneltme işlemine girer. Toplum içerisinde oluşmuş olan şiddete maruz kalacak olan kurban, o komün içindeki herkese sunulmuş olur ve bu durumla birlikte topluluk kendi şiddetinden kendi bütünlüğünü korumuş olur. Böylelikle de toplum içerisindeki sorun çözülüp bütün olumsuzluklar kurbanla birlikte ortadan kalkar. Kurban ediminin gerekçelerini toplumun huzur ve içeride oluşmuş olan bir şiddetin aktarımı olarak açıklayan Girard şöyle der:

(...) kurban edimini etkin kılan ve kurum canlılığını koruduğu ölçüde gözle görülen ve ağır basan bir ortak payda da var: İç şiddet. Kurban edimi öncelikle, anlaşmazlıkları, rekabetleri, kıskançlıkları, yakınlar arası kavgaları ortadan kaldırmak, topluluk uyumunu yeniden kurmak, toplumsal birliği güçlendirmek iddiasındadır. Diğer her şey buradan kaynaklanmaktadır. Kurban sunumuna bu temel yönden önümüze açılan bu ana şiddet yolundan yaklaşırsa, edimin gerçekten de insan varlığının, maddi refah da içinde olmak üzere hiçbir yönüne yabancı olmadığı çabucak görülecektir. İnsanlar kendi aralarında anlaşamaz duruma geldiklerinde, güneş yine parlayıp yağmur yine yağsa bile ekinler aynı derecede iyi yetiştirilmez hasat da bundan etkilenir (Girard, 2018: 17).

Bu anlatımdan yola çıkılarak, iç şiddetin bastırıcısı ve çözümü, toplumun her şeyini üstlenecek, yine toplum tarafından belirlenmiş bir kurban sunumudur çözümüne ulaşılır. Kurban olayı öyle bir kısır döngüdür ki, toplum; edilen kurbanla birlikte kavuştuğu huzur ortamının bozulmasıyla yine aynı döngüye girecek ve ayın başa sararak kendisini tekrar edecektir. Girard'a göre: "Kurban sunumu, salt çileci bir istencin başa çıkamadığı şiddet iştahına öyle bir çıkış yolu sağlıyor ki, bu yol ne denli kısmi ve geçici olursa olsun sonsuzca yenilenebiliyor ve etkili olduğu yönündeki tanıklıkların sayısı göz ardı edilemeyecek kadar çok. Kurban, şiddet tohumlarının gelişmesini önüyor" (2018: 30). Ayrıca şiddet ve kurban arasında gidip gelen bu kısır döngünün bütün bir kültür başlatıcısı olduğunu ve şiddet ve kurbanın insanların sahip oldukları en değerli şeylerinin köklerini oluşturduğunu söyler.

Şiddet sınıflandırmasında, kurban edimindeki şiddet ve bunun dışında kalan şiddet arasında pek bir fark olmadığını belirten Girard, şiddetin hiçbir türünün temiz olmadığı ve kurban ediminin de sadece arındırıcı yönüyle kutsal sayıldığından bahseder. Kurban ayininde kesim işlemi yapan insanların da ayin bittikten sonra temizlenmesinin yine buradaki arınma olayıyla bağlantılı olduğunu belirtiyor. Şiddetin aktarılacağı ve toplumu temizleyecek olan Günah keçisinin dışında kalanların temiz ve arınmış olması gerektiğini, kurban sunumunda akıtılacak kanın aslında arınmanın bir simgesi olacağı için temiz olması gerektiğini vurgular. Kirli kan ve temiz kan ayırımında ise, temiz kanın toplum tarafından belirlenerek, bilinçlice akıtılan taze kan olduğunu, kirli kanın ise farklı ve çoğu zaman kendiliğinden ya da kazara oluşmuş kazalar sonucu akan kan olduğunu söyler. Kan temiz olmalıdır ki toplumdaki şiddeti temizleyebilsin (2018: 61).

Şiddet üstüne şimdiye kadar yapılmış olan antropolojik çalışmalara bakıldığında; şiddetin evrensel yönü dikkat çeker. Kurban edimi dışında şiddet yine kendisine çıkış yolu bulmaktadır. Fakat aslında bu da şiddet içlerinde büyümüş hasımlar arasında farklı bir sağaltım yöntemidir. David Me Knight, Avurstalya Aborjin Yerlileri üstünde yaptığı araştırmada, çok ılımlı, sakin ve sevecen olan Aborjinlerin, toplu dövüşlerinden bahsetmektedir. Bu dövüşlerde yerliler her an dövüğe hazırmış gibi bir anda saldırganlaşarak, topluluk içerisinde oluşmuş şiddetin sağaltımını sağlarlar (Bostancı, <https://dergi.diyenet.gov.tr>). Bu da farklı bir yöntem gibi görünse de aslında Girard'ın kuramıyla benzer noktaları mevcuttur. Burada kurban mekanizması karşılıklı hasımlardan bir tanesi, zayıf olan kişiye dönüşür. Girard kurban seçimi konusunda da dikkatli olunması gerektiğinden bahseder çünkü bu seçim yapılırken, kurban ediminden sonrasında kurbanın herhangi bir yakını tarafından alınacak bir intikam olabilir. Böylesi bir durumda da şiddet tam anlamıyla sona ermemiş olurken, bir yandan da farklı bir kaosun önü açılmış olur.

Şiddetin sağaltım aracı olan kurban geleneğinde bazen modern toplumlardaki düşünce farklılıkları bazen de çeşitli gerekçelerle bu gelenekten uzaklaşmalar görülür. Girard, kurban geleneğinin bozulması ve bu durumla birlikte ortaya çıkan sonuca ise kurban bunalımı demiştir. Bu kayıp, şiddetin en kirli ve tehlikeli tarafının ortaya çıkmasına sebep olur ve toplumdaki kolektif bütünlük bozulmaya başlar. Eğer şiddet bir kurbanı ya da günah keçisine aktarılmazsa, toplumun kendi içine yönelerek büyüyen bir kaos ortamı oluşmasına sebebiyet verecektir. Kurban bunalımıyla birlikte toplumdaki farklılıkların yerini aynılıklar alacak ve bu da çatışmaya neden olacaktır. Bu aynılaşıma durumu şiddetin nereden ve ne şekilde geleceğini, ne sonuçlar doğuracağını ve nasıl durdurulacağını kestirilemez hale getirecektir. Girard bu durumu şöyle özetler:

Kurban bunalımı yani kurban geleneğinin yitirilmesi, kirli şiddet ile arındırıcı şiddet arasındaki farkın yitirilmesidir. Bu fark yitirildiğinde artık arınma olanağı kalmamıştır; kirli, bulaşıcı, yani karşılıklı olan şiddet tüm topluluğa yayılır. (...) Kurban bunalımının önceleri gizli olan şiddeti farklılıkları yok ediyorsa, bu yok ediş de dönüp şiddeti geliştiriyor. Kısacası, kurban geleneğine dokunduğunuz an, topluluğun dengesiyle uyumunun bağlı olduğu temel ilkeleri tehlikeye atmış oluyorsunuz (2018: 72-73).

Kurban geleneğinin bozulmasıyla birlikte toplumda ortaya çıkacak benzerlikleri yani tektipleşme durumunu Girard, “kopya-ikiz” terimiyle adlandırmıştır. Kopya-ikizlik toplumdaki tüm insanların aynı dili konuşup, aynı düşünüp, her olayda aynı hamleleri yapmalarıyla sonuçlanır ve bu durum da içinden çıkılamayacak bir girdaba dönüşür. Girard'a göre:

Şiddet insanları reel olarak tektipleştiriyorsa, herkes çatışma halinde olduğu kişinin kopyasına ya da “ikizi” ne dönüşüyorsa, tüm çiftler birbirinin aynıysa o zaman aralarından herhangi biri herhangi bir anda diğer tüm kişilerin kopyasına, yani evrensel bir büyülenmenin ve nefretin nesnesine dönüşebilmektedir. Tek bir kurban olabilecek tüm kurbanların, herkesin dışarı atmak istediği tüm düşman kardeşlerin, başka bir deyişle topluluk mensubu olan istinasız herkesin yerini alabilir. Herkesin birbiri karşısında duyduğu kuşkunun tek bir kişiyi suçlu bulmakta birleşmesine dönüşmesi için neredeyse hiçbir şey gerekmiyor (2018: 116).

Şiddet, kurban bunalımının en üst seviyesindeyken, her türlü arzusunun evrensel öznesi, nesnesi ve aracı konumundadır. Bundan dolayı, eğer şiddetin aktarılacağı seçilmiş bir kurban olmazsa, döngüsellğe girmiş olan şiddet kültürel düzeni oluşturmazsa, bütün bu sebeplerin bir getirisi olarak toplumsal bir

varoluştan söz etmek de olanaksız olur. Girard'ın başından beri tamamıyla yıkıcı olarak tanımladığı şiddet kısır döngüsü, bu gelişmelerle birlikte koruyucu ve yaratıcı şiddete dönüşmektedir (Girard, 2018:208).

Pina Bausch'un "Rite of Spring" Performansında Şiddet

Dans Tiyatrosunun öncülerinden olan Pina Bausch, 1970'li yıllarda Wuppertal Dans Tiyatrosunun başına geçip dans ve tiyatroyu bir araya getirerek estetik bütünlüğü yakalamayı amaçlayan disiplinlerarası bir oluşumun kuruculuğu görevini üstlenir. Bausch'un yaptığı çalışmaların temaları genellikle kadın-erkek ilişkisi arasındaki iktidar çatışması, toplumsal ve bireysel psikolojik durumlardır. Dans ve tiyatroyu birbirlerini tamamlayıcı nitelikte bir araya getirmiştir ve böylelikle sahnede iki disiplinin de estetiğini harmanlayarak sunmayı amaçlamıştır. Kısaca Bausch'un yöntemine değinecek olursak, katı kuralları ve belirgin bir yöntemden uzak olduğunu söyleyebiliriz. Bausch'un yöntemi (yöntemsizliği), oyuncuların ya da dansçıların hayal güçleriyle ve içeriden gelen duygunun şekillendirdiği beden devinimleriyle ortaya çıkar. Böylelikle oyuncu bedeninin sınırlarını ve hayal gücünü birlikte zorladığı zaman yöntem zaten kendiliğinden şekillenmiş olur.

Uyguladığı içten dışa yöntemle, çalıştığı temalar da göz önüne alındığında çalışmalarında ortaya çıkacak güçlü duygulardan bir tanesi de şüphesiz "şiddet" olacaktır. Bausch'un birçok oyununda şiddet duygusu ve şiddetin dışavurumu belirgin bir şekilde kendini gösterir. Bu çalışmayla ortaya koymayı amaçladığımız durum, Bausch'un *Rite of Spring* performansındaki şiddet unsurunun Rene Girard'ın şiddet anlayışıyla ne kadar örtüştüğü ve bu çalışmada şiddetin sağaltım yolunun gözlenerek değerlendirilmesi olacaktır. Şiddetin incelenmesinde metni olan bir oyun yerine bir performansın incelenecek olması, bazı duyguların sözden çok beden ifadesiyle daha güçlü ortaya çıkışını göstermektedir. Sema Erkan, duyguların dansla vücut bulması düşüncesiyle ilgili şunları söylemiştir:

Dans psikolojiktir ve bireyin kişisel ve grup hayatını etkileyen ve bundan etkilenen duygusal ve bilişsel tecrübelerle ilgilenir. Bu yüzden dans, agresif duyguları ve gerilimli halleri anlamaya ve onlarla mücadele etmeye yönelik bir araç görevi görür. İnsan dans ederken, bulunduğu hayatın stres dolu ortamından uzaklaşarak kendisini farklı bir boyuta taşır. (...) Dans iletişimsel bir davranıştır. Bu önemli davranış, çoğu motivasyon ve hareketin altında yatar. Dans duygu ve düşünce için fiziksel bir araç veya semboldür ve bazen ihtiyaçların ve arzuların gösteriminde veya gerçeği gizlemede sözlü dilden daha etkili bir metod olur (Erkan S. 2012:135).

Pina Bausch'un 1975 yılında Wuppertal Dans Tiyatrosunda sahnelediği orijinal adları Frühlingsopfer Wind von West/ Der Zweite Frühling/ Le Sacre du Printemps³ (Bahar Ayini) olan, müziğini Igor Stravinski'nin yapmış olduğu oyun/performansın⁴ konusu, isminin de çağrıştırdığı gibi bir bahara geçiş ritüelidir. Bahar ayinleri ya da kutlamaları Antik Yunan'dan günümüze kadar birçok uygarlık tarafından sürdürülmüş, gelen baharla birlikte bolluk ve bereketin de gelmesi için ritüeller düzenlenmiştir. Bu ritüellerin düzenlenme amaçlarının birisi bu olmasına rağmen farklı birçok amacı da vardır.

Bkz. Mimesis Dergisi, Sayı 9., s. 152

⁴ İncelenecek olan yapıt Dans Tiyatrosu olduğundan oyun ya da performans tanımlamalarının ikisi de kullanılabilirken, çalışma boyunca "performans" tanımlaması tercih edilecektir.

Bu performans ayrıca Bausch tarafından “erkek egemen düzenin dayattığı basmakalıp dişil rollere karşı kadının kendini tanımlama mücadelesini ve cinsiyetini inşa etme arayışını dansın anlatısı haline getirir” (Akt. Özgen, 2018:134) olarak yorumlanmıştır. İnceleyeceğimiz performansın içinde belirgin bir şekilde toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ve kadının var olma çabasına şahit olunur. Fakat biz bu çalışmayı, farklı bir bakış açısıyla, var oluş çabasının altında yatan toplumun içinde birikmiş şiddet duygusu, bu duygunun aktarımının sağlanacağı bir kurban seçimi, şiddetin toplumsal etkisi ve şiddetin doğuracağı kaostan bir kaçış yorumuyla ele alacağız.

Rite of Spring performansında gördüğümüz ritüelin amacı, toplum içerisinde oluşmuş kaos durumunu ortadan kaldırmak ve toplumun yine eski düzen ve huzur ortamına geri dönmelerini sağlamaktır. Rene Girard, toplumların içlerinde meydana gelmiş bu gözle görülmeyen fakat o topluluğu içten içe kemiren ve sonrasında büyük patlamalara sebebiyet veren şeyin şiddet olduğundan söz eder. Şiddet durdurulması ortaya çıkmasından çok daha zor, önüne gelen her şeyi içine alan bir hortum misali büyüyerek yutmaya çalışan doğal bir afet niteliğindedir. Bausch’un performansına baktığımızda, sahne üzerine serilmiş bir toprak ve yerde duran kırmızı bir aksesuardan başka dekor yoktur ve oyuncular aralıklı olarak sahneye gelip performansı başlatırlar. Performansın başında yerde duran kırmızı aksesuarın üstünde yatan bir kadın görürüz ve sonrasında diğer oyuncular tek tek farklı hareketlerle sahneye girerler. Daha oyunun başında oyuncuların tek tek sahneye girişiyle bir yaşam döngüsünü ve bu döngünün gerek müzik, gerekse oyuncuların bedenlerinin pozisyonlarından gittikçe gerilimli bir hal almaya başladığı anlaşılır. Bu gerilimli hali Girard’ın şiddet tanımıyla değerlendirecek olursak, yavaş yavaş başlayıp, sonrasında gittikçe büyüyen bir duygu ve hareket yoğunluğuyla karşılaşılır. Müzikle birlikte artan gerilim ve gerilimin bir oyuncudan diğerine aktarımı ise tam olarak Girard’ın şiddetin bulaşıcılığı tanımını karşılamaktadır:

“şiddet görüntülerinin “bulaşıcı” bir yanının olduğunu hepimiz biliyoruz. Bu bulaşıcılıktan paçayı kurtarmak bazen neredeyse olanaksızlaşıyor. Şiddet açısından bakıldığında hoşgörüsüzlük de hoşgörü kadar ölümcül olabiliyor. Şiddet ortaya çıkar çıkmaz kendini – hem de heyecanla – kaptıran insanlar olabildiği gibi yayılmasını önlemeye çalışanlar da oluyor; Ne var ki önlemeye çalışanlar bazen de şiddete zafer kazandırabiliyor. Şiddeti önleyeceği kesin olan genel bir kural, etkisi sınılanmış bir ilke yok. Bazı anlarda tüm çözümler geçerli olabiliyor, ödünsüzlük de, uzlaşma da. Buna karşılık bazı anlarda ne yaparsa, önlemeye çalışılanı büyütme başka işe yaramıyor (Girard, 2018: 48).

Girard’a göre; şiddet sağaltımını sağlayacak olan en belirgin mekanizma “kurban” mekanizmasıdır. Şiddetin aktarılacağı bir kurban seçmek, topluma içinde yaşayan diğer fertlerini şiddetten koruyabilmesi için bir alternatif sunar. Toplum da bazen dışarıdan, mecbur kalınan durumlarda ise kendi içinden oy birliğiyle bir kurban seçer. Rite of Spring’in başında izlediğimiz yaşam döngüsünün şiddetle bulanmasının ardından topluluk tarafından bir kurban seçme işlemine girilir. Kurbanı seçmek kolay olmayacaktır çünkü kendi içlerinden birisini seçmek zorundalardır.

Bausch’un dansçılarıyla genel çalışma yöntemine bakıldığı zaman özgün bir bedensel arayış içerisinde, duyguların bir dışavurumunu dansçıların bedenlerinde görmeyi deneyimlediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Oyuncularına ya da dansçılarına verdiği duyguların bedende nasıl tezahür ettiğine, duygunun ilk çıkış aşamasından, çalışmanın ilerleyişi içerisinde neye dönüştüğünün gözlemlenmesi

sıkça kullandığı bir yöntemidir. Performansın geneline bakıldığında bu yöntemi net bir biçimde görmek mümkündür. Oyuncuların gerek solo performanslarında gerekse toplu hareket düzenlerinde uyguladıkları seçili hareketlerinde okunan bedensel kelimeler mevcuttur. Bu çalışmanın analizi yapılırken, Bausch'un içten dışa duygu üretimi yönteminin analizi yapılmaya çalışılarak, bedenlerinin dışavurumundan anlam üretimine gidilmiştir.

Görsel 1. Kurbanın belirlenme aşaması.

Görsel 1'de aktarılan hareket düzeninde kırmızı elbisenin kurbanı belirleyici simgeselliği ve oyuncuların belirgin olmayan bir sırayla kırmızı elbiseyi ellerine alıp dans etmeleriyle devam eder. Kimse kurban olmak istememektedir ve bu yüzden kırmızı elbiseyi eline alan her oyun kişisi bunu dans performansının şiddeti, bedenlerinin gerilimi ve uzam içerisinde bedenlerinde kullandıkları sert açılarla bu durumu belli eder. Performans içerisindeki ana duyguları birimler, ana duyguların altında yer alanları da birimcikler olarak adlandıracak olursak, kırmızı elbiseyle oyun sırası gelen oyuncunun oynayacağı birim, bedeninin de desteklemesiyle keskin geçişler kullanılarak şiddeti yansıtır bir boyut kazanmaktadır. Şiddet biriminin alt birimcikleri içinde ön plana çıkan çaresizlik birimciğini de yine oyuncuların bedensel performanslarından net bir biçimde okumak mümkündür. Çaresizlik birimi ne kadar güçlü olursa olsun, Girard'a göre kurban seçilmek durumunda ve toplum içerisinde kaosa sebep olmuş şiddetin de sağaltımı bir kurban aracılığıyla sağlanmak zorundadır, Bausch da performansını bu fikri destekler nitelikte bir yolculuğa çıkarmıştır. Performansın üçte birlik kısmını kurban seçme ayini ve oyuncuların kaçışları olarak yorumlayabiliriz. Çünkü Girard'a göre kurban öldürülmeden ya da sürgün edilmeden şiddetin ortadan kalkması mümkün olmayacaktır. Performansın ortalarına kadar süren bu çekişme ile kurbanın kim olacağını belirlemek zor olur ve oyuncular danslarıyla adeta kurban olmamak için sessiz çığlıklar atmaktadırlar.

Şiddetin farklı tanımlamaları ve sınıflandırmalarını yapan bir başka kuramcı Eric Fromm, *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı* adlı kitabında Girard'ı destekler nitelikte Tepkisel Şiddet diye tanımladığı bir sınıflamadan söz eder:

Bu şiddet korkudan doğar; bu yüzden de belki en çok rastlanan şiddet biçimidir. Bu, gerçeklikten ya da evhamdan doğan bir korku, bilinçli ya da bilinçsiz bir korku olabilir. Bu tür şiddet ölümün değil yaşamın hizmetindedir; amacı da yıkım değil korumadır. Bu tür şiddet bütünüyle akıldışı tutkuların değil, bir ölçüde akla uygun hesaplardan doğar; bundan dolayı amaçla araç arasında belli bir dengeyi gösterir. Daha yüksek bir ruhsal düzeyde öldürmenin – savunma amacıyla bile olsa – ahlaksal açıdan hiçbir biçimde doğru olmadığı öne sürülmüştür. Ama bu inancı paylaşanların çoğu yaşamı savunmak için kullanılan şiddetin, salt yıkmayı amaçlayan şiddetten ayrı nitelikte olduğunu da kabul ederler.

Fromm'un söz ettiği korku duygusunun yoğunluğu ve performans içinde yer alan Tepkisel Şiddet'in asıl amacının seçilen kurban üstünde uygulanacak bir cezalandırma yöntemi ya da buna benzer bir intikam duygusuyla yapılan bir eylem olmadığını, tam tersine aslında bir kurtuluşa erme mücadelesi olduğunu görebiliriz. Tam da bu noktada Girard'la bir kesişim yaşar. Kurban olarak seçilecek kişi de diğerleri de bu durumun farkında olarak performanslarını gerçekleştirirler, bu ritüelin yapılması bir amaca hizmet etmektedir. Kurban seçiminin yapıldığı sahne aralarında, yer yer müziğin de verdiği dingin hal, oyuncuların performanslarında da baharın gelişinin getireceği huzuru anımsatmaktadır. Kurban, topluluğun içinde birikmiş şiddeti yok edecek ve bahar öyle gelecektir.

Görsel 2. Baharın getireceği berekete şükür ayini.

Bausch performansının içinde şiddet öğelerine bolca yer vermiş olmakla birlikte, baharın bir kutlamasını simgeleyen, çalışmasına huzur veren geçişler de yerleştirmiştir. Görsel 2'de görülen bölümde oyuncular, kurbanın giyeceği kırmızı elbiseyi daire içine almış, sanki bir doğum ayini gerçekleştirir gibidirler. Kurbanın ölümü, topluluğun yeniden doğuşu olacaktır. Bu bölümde oyuncuların bedenlerine bakıldığı zaman, daha dairesel ve eforu daha dingin hareket kalıplarıyla

karşılaşırsınız. Geneli itibarıyla şiddet temasının ağır bastığı bir çalışma olmasının yanı sıra Bausch, performansına durak niteliğinde bahar ayını simgeleyen toplu hareket düzenleri yerleştirmiş, çalışmanın ağırlık merkezini de bu şekilde dengelemeyi başarmıştır.

Girard, kurban seçimi konusunda dikkatli olunması gerektiğinden bahseder. Birçok toplulukta kurbanlar, hiçbir yakını olmayan böylelikle yapılan işi de zincirleme bir intikam olayına döndürmeyecek kişilerden seçilir. Hayvan kurbanlarında bile bazı topluluklarda kurban kesilmeden önce hayvanla inandıkları öteki dünyada kendilerinden intikam almaması söylenerek, af dlenir. Performansın tam ortasında acaba kurban seçildi mi dedirtecek şekilde, erkek oyun kişilerinden topluluğun önde geleni olduğunu anladığımız kişinin gerek kırmızı elbisenin üstüne uzanmasıyla, gerekse diğer oyuncuların danslarından anlaşıldığı üzere sahne üzerinde kurban olacak kişinin bir kutsanması ve yapılacak şeye duyulan üzüntü birimi izlenir. Bu af dileme ritüeliyle birlikte bedenler yine dairesel hareketlerle kendini gösterir, bu bölüm çalışmanın temposu düşürülerek müziğin de ritmiyle bir bütün halinde oyuncuların da seyircilerin de nefes aldığı anlardan bir tanesidir.

Görsel 3. Kurbandan af dlenmesi

Kadın oyuncuların kurban seçilmemek uğruna yaptıkları her şey, bütün çırpını ve sessiz çığlıklarının ardından, hepsi bir küme haline gelir ve kurbanı seçecek olan erkin önüne ellerinde kırmızı elbiseyle tek tek gelip seçilmemeyi umarlar. Bu noktada oyuncuların erkin önünde sergiledikleri solo performansları başlar. Oyundaki rahat tempo yerini şiddetli, keskin açılı bedenler ve hareketlerin yer aldığı bir performansa bırakır. Bu bölümde birimcikler; korku, şiddet, endişe ve çaresizliktir. Erk gelenlerin içinden bir kurban seçer ve elleriyle üzerindeki elbisesini çıkarıp kırmızı elbiseyi kurbanı giydirebilir. Kurban elbiseyi giydikten sonra, toplum tarafından hemen ötekileştirilir ve gruptan ayrılır.

Görsel 4: Kurbanın sunulduğu ve kurban edildiği sahne

Görsel 4te performansın sonunda seçilen kurbanın son dansını etmesi için erk tarafından Girard'ın tabiriyle ölüm ya da sürgüne gönderilmesi durumu görülür. Şiddet kurbanı saracak toplum da aralarından seçtikleri Günah Keçisinin yok oluşuyla varlığını bir müddet daha sorunsuz devam ettirecektir. Çalışmanın bu sonuç kısmında tek kişilik performans sergileyen kırmızı elbiseli oyuncu, topluluğun tedirgin ve korku dolu bakışları önünde bedeninin sınırlarını zorlayarak uzamın içinde yok olurcasına dans eder. Performansın başından itibaren izlediğimiz eforu en yüksek sahnelerden bir tanesidir bu. Oyun kişisi bedeninin bütün keskin açılarını kullanarak, tekrara dayalı anlatım yöntemiyle içinden çıkılmaz bir döngüde sıkışıp kalmışlığını anlatmaya çalışır. Bu anlatı, oyuncunun bütün gücünün tükenip, bedensel eforunun da dekresendosuyla birlikte yere yığılmasıyla sona erer. Bu düşünüş Girard'la eşleştirdiğimizde ölümü simgelemektedir ve performansta bu düşüşü keskin bir son olarak görürüz.

Sonuç

Pina Bausch'un anlam katmanını "kadının kendini var etme çabası" üstüne kurduğu *Rite of Spring* adlı performans ile Rene Girard'ın şiddetin insanlar ve toplumlar üzerindeki yıkıcı etkisinin önlenmesindeki en önemli çözümün kurban edimi olması düşüncesi birleştirildiğinde, iki düşüncenin ortak bir paydada bulunduğu görülmektedir. Yapılan analizler sonucunda, Girard'ın şiddetin önlenmesi için sunduğu kurban mekanizmasının, Bausch'un performansı içinde de yer aldığı, gelişim aşamalarını izlediği ve bir sonuca ulaştığı gözlemlenmiştir. Performansın başından sonuna kadar Girard'ın şiddet, şiddetin sarsıcılığı, kurban edimi, şiddetin sağaltımı ve yöntemleri gibi anlatılarına ulaşılp; bunlar görsellerle de desteklenerek sunulmuştur. Girard'ın şiddet bunalımı kavramına performansın içeriği ve gidişatı açısından ulaşılammıştır, çünkü şiddet bunalımı olabilmesi için kurban edimi mekanizmasının gerçekleştirilmemesi gereklidir ve oyuncuların tüm çabalarına rağmen kurban edimi gerçekleşerek döngü tamamlanmıştır.

"Dans et dans et yoksa yok olup gideceğiz" diyen Pina Bausch'un bütün performanslarında duyguların ne kadar yoğun ve güçlü olduğu görülür. Şiddet de bu duygulardan, yani insanın doğası gereği içinde hep var olan ve ortaya çıkması sadece ufak bir kıvılcım gerektiren, çarpıcı etkisinden dolayı

da sahnede kullanmayı sıkça tercih ettiği duygulardan bir tanesidir. Rite of Spring performansında şiddet, kurban mekanizması ve şiddetin sağaltımı tam anlamıyla gerçekleşerek, toplumdaki kaos durumu ortadan kaldırılmıştır.

Şiddetin insan bedeninde aldığı şekil, bu şeklin dışavurumu keskin ve açılı hareketlerle kendini göstermektedir. Şiddet birimi güçlü bir birim olduğundan ve temposunun da yüksekliğinden kaynaklı performansın izleyici üstünde ara sıra yorucu bir etkisi olabileceği gözlemlenmiştir. Fakat dans tiyatrosunda usta bir göz olan Pina Bausch kendi dramaturjisini yaparken performans içindeki dengeyi koruyarak, hareket düzeninde doğru kreşendo ve dekreşendoları belirleyerek, çalışmayı seyir zevki yüksek bir noktaya taşımayı başarmıştır.

Şiddeti antropolojik bir bakış açısıyla yorumlayan Girard ve yine şiddeti insanın en güçlü duygularından biri olduğunu bilen ve bunu sahneye taşıyan Bausch'un çalışmalarını bir araya getirmek, yapboz parçaları tamamlamak gibi bir etki yarattı. Parçaları tamamlanan bu yapbozla birlikte Rite of Spring'in içine yerleştirilmiş şiddet duygusunun varlığı ve sağaltımı açık bir şekilde gözlemlenerek incelenmiştir. Yapılan çözümlenmeler sırasında, kelimelerden ziyade bir hareket dramaturjisi yapmak, iki farklı alan için yenilikçi bir bakış açısı gerektirmektedir. Çalışmanın içerisinde okunmaya çalışılan beden kodlarının, belirlenen birimlerle bir araya getirilerek bütünleşmesi, çalışmanın bütünüyle uyum içinde tutularak yapılmaya özen gösterilmiştir.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Pina Bausch'un Rite of Spring Performansının René Girard'ın Şiddet ve Kurban Kavramları Üzerinden İncelenmesi" başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Anderson, J. (1989). Dance view; modern dance: a harmonious melting pot. The New York Times, 20 08 1989, 02-07. Erişim adresi: <http://www.nytimes.com/1989/08/20/arts/dance-view-modern-dance-a-harmonious-melting-pot.html>' dan aktaran Özgen, Hüseyin Kurtuluş, (2018). Pina Belgeselindeki Barok Etki, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Sayı 40 Erzurum
- Bostancı, Naci. Şiddetin Karmaşık Dünyası, <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=11140>
- Eliade, Mircea. (2017). Dinler Tarihine Giriş. (Çev. L. Arslan Özcan) İstanbul: Alfa Yayınları.
- Erkan, Sema. Beden Dili ve Dans Eğitiminin Oyunculuk Sanatındaki Yeri Üzerine Bir Yöntem Önerisi, (Basılmamış Doktora Tezi, D.E.Ü.,SBE, 2012).
- Fromm, Eric. (1990). Sevginin ve Şiddetin Kaynağı. (Çev. Y. Salman, N. İçten) Payel Yayınları.
- Girard, René. (2018). Günah Keçisi. (Çev. I. Ergüden) İstanbul: Alfa Yayınları
- Girard, Rene. (2018). Şiddet ve Kutsal. (Çev. N. Alpay) İstanbul: Alfa Yayınları.

Hoghe, Raimund. “Pina Bausch Tiyatrosu” Mimesis Tiyatro/Çeviri – Araştırma Dergisi, Sayı 9, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Servos, Norbert. “Kendi Bedenimizdeki Deneyimden” Mimesis Tiyatro/Çeviri – Araştırma Dergisi, Sayı 9, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Schmidt, Jochen. Pina Bausch’un Estetiği: Dansın Yeni Bir Tanımı. Mimesis Tiyatro/Çeviri – Araştırma Dergisi, Sayı 9, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Stravinsky, Igor. La sagra della primavera , <https://www.youtube.com/watch?v=VUfj3vGo4n4>

Extended Abstract

The concept of violence, which is frequently included in René Girard's book Violence and the Sacred, has been searched for violence and the sacred in the light of Girard's point of view, in the performance of Rite of Spring directed by Pina Bausch, one of the pioneers of Dance Theater. In addition to these two main concepts, the concept of victim also plays an important role in the study. Sub-themes such as the treatment methods of violence, the role of the victim or the victim mechanism during this treatment process, the effect of the victim mechanism on violence and the acceptance of this mechanism in the society constitute the body of the study. Both the presentation of these themes by evaluating the paths he followed from Girard's point of view and their shaping in Bausch's Rite of Spring are discussed. During this shaping, the harmony and inconsistencies, conflict points or intertwined places between the concepts and performance were tried to be determined. With modern times, Girard mentions that the victim mechanism has started to disappear and societies will face various negativities with this extinction. Whether or not the victim mechanism fulfills its function in Bausch's performance of Rite of Spring, which coincides with the post-modern period, was also questioned.

The Dance Theater movement, which became widespread in Germany in the 1970s and pioneered by Pina Bausch, became an application area where dance and theater came together at a common point and blended the aesthetics of these two arts. Pina Bausch, in the Wuppertal Dance Theater, where she headed, determined the originality of the improvisational movement brought by inner emotions as her method rather than the mathematics of the movement. In most of her works, she has made emotional states a working tool for herself. She defended the idea that the bodies of her actors should first be free at every stage of the work, but that if this state of being free is achieved, the body and the emotion can become a whole. Because of this thought, her working method has been based on first leaving the actors alone with their emotions, allowing them to work with their own creativity and imagination, and then aiming to be shaped by the commands she gave. It is known how Bausch staged her dance works, which she performed in a freedom that can be said to be methodless, in an aesthetic integrity and accompanied by strong emotions. The concept of violence is, as Girard puts it, a vital impulse that is always present in human beings; Since Bausch also places the inner impulses of human beings at the center of her works, she has frequently included this concept in some Dance Theater performances. Girard presents it as an indispensable tool for the victimization mechanism as a tool for the treatment of violence. The application of this mechanism in the Rite of Spring performance and the results of the process have also been a trace of the study. In the study, the analytical research method was used, and a reading was made on Girard's theory by tracing the violence and victim phenomena in Bausch's dance performance. With the result to be reached, the threshold stages and shaping of two main concepts with theoretical depth on a bodily performance have been tried to be revealed.

Geliş Tarihi / Received Date
06.07.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
06.03.2023

Ben Olabilme Üzerine Genel Bir Bakış

An Overview of Being Me

Fatma SAĞLAM DEMİRKAN¹

Öz

20. yüzyıl akımı olan varoluşçuluk, bireyi salt düşünen bir varlık olarak değil eyleyen, hisseden, kendi seçimlerini özgür iradesiyle alma sorumluluğunu gösterebilen bir varlık olarak tanımlar. Özgür iradesiyle seçim yapma cesaretini gösteren ve gerçekleştirdiği eylemler doğrultusunda benliğini gerçekleştiren birey varoluşçu düşünürler tarafından araştırma konusu haline gelmiştir. Bireyi konu edinen varoluşçu anlayış ilk olarak felsefi bir akım olarak ortaya çıksa da ilerleyen zamanlarda psikoloji gibi sosyal bilimler alanlarında etkisini göstermiştir. Birçok araştırma alanında etkisini gösteren varoluşçu anlayış bireyi “ben olabilme” süreci içerisinde anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmaktadır.

Bu makalede, benlik kazanma sorumluluğunu alabilen insan ele alınmıştır. Çalışma felsefi ve psikoloji varoluşçu ekolün ortak kavram ve olguları çerçevesinde sınırlandırılmıştır. Araştırmanın kavram ve olguları fenomenolojik yaklaşım metoduyla incelenmiştir. Çalışmada ben olabilme sürecinin öğeleri bireyin özgür olması, ben olma kaygısı, geleceğin belirsizliği karşısında umutlu olabilmesi, sınırlı bir yaşama sahip olduğunun farkında olması ve seçimler yaparak ben olabilme sürecine dâhil olmasıdır. Bu çalışma kapsamında ben olma sürecinin öğeleri din ile ilişkilendirilerek değerlendirilmektedir. Araştırmada şu sonuçlara varılmıştır: Her birey ben olabilme sürecinde aktif değildir; bazı bireyler kaygı, umutsuzluk ve ölüm deneyimi karşısında seçimde bulunarak ben olabilme sürecine dâhil olurlar; bazıları ise kaygı, umutsuzluk ve ölüm olguları karşısında ben olabilme cesaretini gösteremezler.

Anahtar Kelimeler: Kaygı, Umut, Umutsuzluk, Özgürlük, Ölüm.

Abstract

Existentialism, which is a 20th century movement, does not consider the individual as a mere thinking entity; defines it as an entity who acts, feels, and can show the responsibility of taking his own choices with his free will. The individual who has the courage to make a choice with her free will and realizes herself in line with her actions has become the subject of research by existential thinkers. Although existentialism, researching of the individual

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kars/TÜRKİYE, E-mail: saglam.fatma@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7085-9919

the first emerged as a philosophical movement, it later showed its effect in the fields of social sciences such as psychology. Existential understanding, which has been influential in many research areas, has tried to understand and make sense of the individual in the process of "being me".

In this article, the person who can take the responsibility of gaining self is discussed. The study is limited within the framework of the common concepts and phenomena of the philosophical and psychology existential movement. The concepts and facts of the research were examined with the phenomenological approach method. In the study, the elements of the process of being me are which the individual's freedom, anxiety to be self, being hopeful in the face of the uncertainty of the future, being aware of having a limited life, and being involved in the process of being me by making choices. Within the scope of this study, the elements of the process of being me are evaluated by associating them with religion. The following conclusions were reached in the research: Not every individual is active in the process of being a self; some individuals involve the process of being me by making choices despite their experiences of anxiety, despair, and death; while some others do not have the courage to be me in the face of anxiety, hopelessness and death.

Keywords: Anxiety, Hope, Despair, Death, Freedom.

Giriş

Tarihsel süreç içerisinde merak ve hayret duygusuyla ait olduğu evrenin varoluşunu kavramak ve anlamlandırmak amacıyla evrene yönelen insan evrenin ilk ilkesi, ana maddesi ve varoluş gayesi hakkında birçok fikir üretmiştir. Evren hakkındaki anlam arayışını bir nevi gerçekleştirdikten sonra insan refleksiyon yani kendine yönelerek kendi üzerine düşünmeye başlar. Kendine yönelen insan nasıl var olduğu, bu evrendeki varoluş gayesinin ne olduğunu hakkında kendine sorular sorarak kendini anlamaya ve tanımlamaya çalışır. Varlık üzerine tartışmalar devam ederken var olan içinde kendisine yönelen insan, kendini araştırma konusu haline dönüştürür. İnsanın araştırmaya konu edinilmesi İlk Çağlara kadar dayanmaktadır. İlk Çağda insanı araştırmaya konu edinen ve insanın varoluşunu değerler bütünlüğü çerçevesinde ele alan düşünürlerden biri Sokrates'tir. Sokrates öncesinde felsefenin konusu, varlık ve varlığın varoluş amacından oluşur. Sokrates, insanın varoluş gayesinin yanı sıra insanın eylemlerinde var olan anlamı ararken kendini ideal düzen tasarımı üzerine yapılan tartışmaların içinde bulur. Sokrates'in yazılı bir eserine rastlanılmasa da ideal düzen arayışına yönelik görüşleri Platon'un devlet eserinde yer aldığı görülür. İdeal düzeni erdemler üzerine inşa etmeye çalışan Sokrates, öncelikle değerler sistemini oluşturma çabası içerisinde girer (Arslan, 2006:12-32). Sokrates'ten sonra öğrencisi Platon ve Platon'un öğrencisi Aristoteles tarafından da insan, değerler sistemi içerisinde manevi boyutuyla ele alınır.

Orta Çağ düşünürleri insanın varoluş gayesini ve benlik oluşturma sürecindeki etkin değerleri Tanrı'yla ilişkilendirirler. Varlık, ahlak ve siyaset alanındaki insana dair görüşler, birey ile mutlak varlık arasındaki ilişki temeline dayanır. Bundan dolayı insanın ben olabilme süreci mutlak varlık ekseninde algılanıp yorumlanır. İslam düşüncesinde dini değerler, insanın ben olma sürecinde aktif rol oynayan normlar olarak kabul edilir. İslami dini değer ve normlar insan yaşamını şekillendiren ve anlamlandıran nüvelerden oluşur. İslam düşünürlerinden Fârâbi de *el-Medînetü'l-Fâzıla* eserinde ideal devlet yapısını dini değerlere dayandırarak bu yapı içerisinde insanı anlamlandırmaya çalışır (Fârâbi, 2001). Farabi'ye göre toplumu oluşturan her bireyin erdemli olması, toplumu yöntem kişilerin ise özellikle

peygamberlerin sahip oldukları ölçülü, güvenilir, bilge, adaletli, cesaretli olma gibi bazı erdemlere sahip olması gerekir (Fârâbi, 2001:124). Farabi'den hareketle İslam düşüncesinde benlik kazanma sürecinin erdemli olmayla eşdeğer olduğu söylenebilir. Orta çağ Hıristiyan düşünürlerinden Augustinus da “Tanrı Devleti” fikrinden hareketle dini değerlere dayalı bir varlık ve ideal düzen yapısını savunur (Bravo, 2007:113-120; Cevizci, 2009:86). Görüldüğü üzere Orta Çağ'ın farklı düşünce sistemlerinde yer insan tasavvuru dini değerler merkezinde şekillenmektedir.

Yeni Çağ düşünce sistemi, Orta Çağa bir tepki olarak benlik kazanma sürecini dini değerler yerine salt akla dayandırır. Bu çağda gerçekleşen Rönesans hareketi ile birlikte birey “salt akıl” aracılığıyla evren ve ben olma süreci anlamlandırılır ve açıklanır. İlerleyen süreçte pozitif bilimin önem kazanmasıyla birlikte insan yaşamı nedensellik ilkesi çerçevesinde ele alınır (Cevizci, 2009:706). Pozitif bilimin nesnesi haline dönüşen insan, manevi yönü görmezden gelinerek bir doğa varlığı yönüyle salt neden sonuç ilişkisi içerisinde incelenir ve bu ilişkisi zinciri içerisinde değerlendirilir. İnsan yaşamı mekanik bir sürece indirgenir. Sanayi devrimiyle birlikte de birey kendi bu mekanik sürecin nesnesi haline dönüştürür.

Sanayi devrimi sonrasında ham maddeye duyulan ihtiyaç nedeniyle sanayisi olan ülkeler, ham madde ve pazar arayışına girerler ve bu süreçte geri kalmış ülkeleri kendilerine hedef olarak seçerler. Bu pazar arayışı sürecinde geri kalmış ülkelerin ham maddelerini ele geçirilir. Bununla da yetinmeyip iş gücünü karşılamak amacıyla kurdukları fabrikalarda çok sayıda insanı uzun çalışma saatlerine mahkûm ederler. Üretim faaliyetlerinin süreklilik arz etmesi nedeniyle fabrikalarda üretimi gerçekleştiren bireylerin mekanikleşmesi ve emeğine -ürettiği ürüne- yabancılaşması söz konusu olur. Aynı zamanda fabrikada geçirilen zamanın fazla olması ve kişinin kendine yeterince zaman ayıramaması yani sosyal hayat içinde boş zamanın oluşturulamaması bireyin kendi benliğine yabancılaşmasına neden olur. Endüstri toplumlarında insan doğadan kopması ve kendine yabancılaşması nedeniyle yalnızlığa düşer. Yalnızlığın getirdiği anlamsızlıkla karşı karşıya kalan birey için bulantı evresi başlar.

Anlamı bulmak ve anlamsızlıktan kurtulmak için arayışa giren birey, yaşamın anlamını maddi kazanç elde etme gerekçesiyle *çalışma hayatına* indirgeniğinde büyük bir yanılgıya düşer. Yoğun bir çalışma hayatı insanı doğadan ve maneviyattan kopartır. Özünden uzaklaşarak sadece endüstri nesnesini üretmekle yetkilendirilmiş birey, salt üretim-tüketim zincirinin bir halkasına haline dönüşür yani tüketim nesnelerini üretmekle yetkilendirilen, zamanının büyük kısmını üretim merkezlerinde geçiren ve kendine ayırabilecek boş zamanı olmayan bireyin yaratıcılığı körelir. Bireysel yaratıcılığın körelidiği bir yerde benlik gelişiminin tamamlanması da mümkün değildir (Gençtan, 1999). Endüstri toplumu, bireyin kendini gerçekleştirme sürecini olumsuz etkilediğinden dolayı benlik kazanma süreci de bu durum karşısında yeni anlamlar kazanır. “Ben”in maddi varlığından hareket eden pozitif doğa bilimlerinin aksine, mekanik dünya tablosu karşısında eleştirel bir tavırla “ben”in inşasına dönük, bireyin kendini gerçekleştirmesine yönelik bir dünya yaşantısının olduğunu kabul eden bir anlayış ortaya çıkar. Böyle bir anlayış, anti-pozitivist, anti-mekanist ama hümanist, varoluşçu bir anlayıştır. (Tunalı, 2004:57).

Varoluşçu anlayış, sanayi devrimi sonrasında yaşanan varoluşsal bunalımın yani iç daralmanın ve değerlerin anlam yitirdiği belirsizlik halinin yaşandığı dönemde ortaya çıkan bir düşünce akımıdır. Sanayi devrimiyle başlayan sömürge yarışları zamanla toplumlar arasında çatışmaya hatta savaşlara neden olur (Akdağ, 2020:5240). Sosyopsikolojik açıdan savaş ortamı değerlerin anlam yitirdiği, kuralların işlevsellik göstermediği, kaosun olduğu yani anominin meydana geldiği ortamdır. Anomi ortamında kurallar ve ilkelerin anlam yitirmesinden, bireyin ilke edineceği toplumsal değerlerin işlevsellik göstermemesinden dolayı varoluşsal krizler, kimlik karmaşaları yaşanır (Eroğlu, 2020:98). Varoluşsal krizlerin yaşandığı, anlamsızlığın hâkim olduğu dönemler bunalım dönemleri olarak ifade edilir. Bunalım dönemlerinde anlamsızlıktan kurtulmak amacıyla yapılan atılımlar, bireyi bilinçli bir varlık olmasına yani ben olabilmesine olanak sağlar. Varoluşçu akım da ortaya çıktığı dönemin şartları doğrultusunda insanın ben olabilme sürecini kaygı, umutsuzluk, özgürlük, sorumluluk, hiçlik ve ölüm gibi kavram ve olgular çerçevesinde anlamlandırır.

İnsanî yaşamda varoluşsal krizden kurtulmak, ben olabilmeyi gerçekleştirebilmek mümkün müdür? Varoluşsal kaygı ben olma sürecinin neresinde yer alır? Umutsuzluk benlik kazanma sürecine nasıl bir anlam katar? Ben olabilme sürecinde bireyin özgür olması ve sorumluluk alması gerekli midir? Varoluşsalı anlamlandırma gayreti içerisinde giren birey, ölüm olgusu karşısında neden kaygılanır? Benlik kazanma sürecinde bilinçli ya da bilinçsiz olma hali süreci nasıl şekillendirir? Sorulardan hareketle insanın ben olabilme serüveni varoluşçu perspektifte korku, kaygı, umut, umutsuzluk, özgürlük ve ölüm gibi kavram ve olgular doğrultusunda holistik bir bakış açısıyla ele alınacaktır.

Korku ve Kaygı

Ben olma sürecinde korku ve kaygı kavramlarının genel manada birbirine çok benzetildiği fakat birbirlerinden farklı kavramlar olduğuna görülür. Korkunun kaynağında nesne olması sebebiyle onu ortaya çıkaran somut bir nesne ya da olaya ihtiyaç vardır (Davison ve Neale, 2004:89-90). Korku, "... düşmanı belli olduğundan yenmesi nispeten kolay olan korku duygusu, benliğimiz gelişip insan olmamızın sonucu olarak yerini düşmanı belli olmadığından yenmesi de zor olan kaygı duygusuna bırakır" şeklinde tanımlanabilir (Dağ, 1999:173). Aynı zamanda korku bir duygu olup genellikle tehlike anında ortaya çıkan bir duygu durumudur ve literatürde fobi olarak nitelendirilir. Limbik sistemin uyarılmasıyla ortaya çıkan korku hissi, vücutta fizyolojik ve bilişsel değişimlere neden olur (Davison ve Neale, 2004: 90). Hızlı nefes alımı ve buna bağlı olarak kalp atışlarının hızlanması ve terlemenin olması fizyolojik değişimlerdir. Bunun yanında göz bebeklerinde büyüme, ellerde titreme, ağızda kuruluk, sindirim sisteminde yavaşlama gözlemlenir. Bilişsel yapıda ise düşünce kontrolü güçleşir. Düşünce denetimi sağlanamadığında akla ilk gelen çözüm yolu denenir, çözümün mantıksal boyutunun olup olmadığı değerlendirilmez. Korku tehlike düşüncesini içermesinden dolayı dona kalma, kaçma ve kendini korumaya yönelik davranışlara neden olan bir duygudur (Gençöz, 1998:10). Bazı bireyler ortamdaki uzaklaşmayı denerken, bazıları durum karşısında kısa süreli şok hali yaşadığından dolayı dona kalır, bazıları da korku nesnesine yönelik davranışlarda bulunabilir.

Korku günlük yaşamda işlev bozukluğuna neden olabilecek boyutuna ulaştığında bireyin duygu, düşünce ve davranışlarda bozulma gerçekleşir yani kişide özgül fobi denilen bir psikopatolojik durumun

geliştiğini ifade eder. Özgül fobi bozukluğu, DSM-5'te kaygı bozuklukları içerisinde yer alır. Özgül fobi, belirli bir nesne ya da durumdan kaynaklanan aşırı korku halidir (Koroğlu, 2014: 115). Korku nesnesi her zaman için korkunun kaynağı görevini görür. Hayvan (kedi, köpek, yılan vd.), doğal ortam (yükseklik, fırtına, gök gürültüsü, sel vd.), durumsal (asansör, uçak, tren, kapalı ortamlar vd.) ve diğer durumlar özgül fobi türlerini oluşturur. Fobinin oluşma öncesinde korku nesnesi birey için herhangi bir anlam ifade etmezken deneyim sonrasında kaçınılan bir nesne konuma gelmiştir ve bireyin yaşantısında bir anlam kazanmıştır. Bu özgül fobinin gelişmesinde klasik koşullanmayla kazanılan (Koroğlu, 2014:115) anlamlar bireyin duygu ve düşünce dünyasına tesir ederek bireyin ben olma sürecini şekillendirir. Benzer durum kaygı yaratan durumlarda da gerçekleşir.

Kaygı genellikle kötü bir şey olacağına yönelik düşünce doğrultusunda meydana gelen ve nedeni bilinmeyen endişe, üzüntü ve gerginlik hali olarak tanımlanır (TDK, 2022). Kaygı kavramını, duygu hali ve ontolojik varoluş durumu olarak iki alt kategoride ele almak mümkündür. Duygu bağlamında kaygı, psikolojinin araştırma alanı içerisinde; varoluş bakımından kaygı ise felsefenin çalışma konusu içerisinde yer alır. Psikolojinin konusu açısından kaygı; gerçekleşmemiş tehlikeli durumun gerçekleşmiş gibi algılanıp tedirginlik hali içerisinde olunması, bir başka deyişle gerçek dışı durumun gerçekleşmiş gibi algılanması sonrasında insanda ortaya çıkan duygu durumudur. Kaygının kaynağında gerçek bir olay veya durum olmaması ve geleceğe dönük olması onu korkudan ayıran bir yöndür. Korkunun kaynağındaki nesne belli iken kaygının kaynağındaki nesne belirsizdir. (Özer, 2008:11). Kaygı duyan kişi tehlikeli bir durum olacaktıymış hissine kapılarak kendini güvende hissetmez ve bundan dolayı huzursuz ve endişeli olur (Dağ, 1999:167).

Bireyin kendini güvende hissedememesi, sürekli bir endişe hali içerisinde olması aslında düşünce bozukluğundan ileri gelir. (Gençöz, 1998:11) Gerçek olmayan durumları gerçekmiş gibi algılanması kişinin yüklenme metodunu yerinde kullanamamasından kaynaklanır. Gerçekleşmeyen olası tehlikeli durumları her an gerçekleşecekmiş gibi hissedilmesi kişinin sürekli teyakkuz halinde olmasına neden olur. Bireysel duygu ve düşünceler, olası durumların anlamlandırılmasında bir etkiye sahip olduğundan olayın gelişim sürecine yön verir. Örneğin uçakla seyahat eden yolculardan biri “ya uçak düşerse” endişesini yaşadığı için fizyolojik belirtiler göstermekte ve bir an önce yolculuğun bitmesini istemektedir. Yolculardan bir diğeri ise uçağın en güvenilir bir ulaşım aracı olduğuna düşünmekte ve aşağıya kuşbakışıyla izlemekten büyük bir zevk almaktadır. Bu yolcu seyahate olumlu duygu ve düşünceler geliştirdiğinden seyahat esnasında endişelenen yolcuya nazaran yolculuğunu daha rahat ve huzurlu olarak geçirmektedir. Verilen bu örnekte olay ve durumlara yönelik oluşturulan anlamların süreci nasıl tayin ettiği göstermektedir. Olay ve durumlara yüklenen olumsuz anlamların artması, zamanla kaygının şiddetini arttırmakta ve bu durum bireyin psikolojik sağlığına tesir ettiğinden benliğin zarar görmesine neden olabilmektedir.

Kaygının şiddeti farklı nedenlere bağlı olarak artsa da bazı durumların kaygının artışı üzerinde daha fazla etkiye sahip olduğu görülür. Bu durumlar genellikle bireyin hayatında önem atfettiği aile ilişkileri, akademik başarı, sosyoekonomik durum, bireysel ihtiyaç ve problemlerle ilişkilidir. Birey; alışageldiği bir ortamdan mesleki, eğitim veya ailevi gibi farklı nedenlere bağlı olarak ortam değişikliği yaşadığında uyum problemi yaşayabilir. Birey bu sorundan ve çatışmadan kurtulmak amacıyla yeni ortama uyum

sağlama sürecine girer. Uyum sürecinin beklenen yönde gerçekleşmemesi, bireyin kaygı düzeyini artmasına neden olur (Güler, 1996:110). Hayati öneme sahip durumların olumsuz sonuçlanacağına yönelik fikir ve hislerin oluşması kaygı düzeyinin arttırmasına neden olur. Bu durum özellikle gelecekle ilgili önem arz eden olaylarda kendini gösterir. Bireyin yaşamında dönüm noktası oluşturabilen bir olayın olumsuz şekilde sonuçlanma olasılığının yüksek olması, olasılığın yüksek olmasa da bireyin olumsuz olacağına yönelik bir kanaat oluşturması veya geleceğe dönük planların beklenen durumun dışında gerçekleşmesi kaygının şiddetini arttırır. Bunların yanı sıra gelecekte ne yaşanılacağına bilinmemesi kaygının şiddetini arttıran nedenler arasında yer alır. Belirsizlik hali çoğu zaman güvensizlik hissi oluşturur ve beraberinde kötü şeylerin olabileceğine yönelik yanlış inançlar gelişmesine neden olur. Geleceğe yönelik gelişen yanlış inançlar kaygının şiddetini artırarak (Cüceloğlu, 1991: 277) benlik gelişimine olumsuz tesir eder.

Kaygının benlik gelişimine olumsuz etki ettiği düşünülse de olumlu etkisinin olduğunu bilinmektedir. Kaygı, karşılaşılan problemler karşısında kişiyi olumsuz sonuçlara hazırlıklı hale getirmesinin yanı sıra karşılaşılan olumsuz durum karşısında bireyde çözüm üretme itkisi oluşturarak bireyin problemlerini kendi başına aşmasına yardımcı olur. Böylelikle kaygının, insanın başarı elde etmesinde veya insanın kendini gerçekleştirmesinde, ben olabilmesinde bir öneme sahip olduğunu görmek de mümkündür (Ersevim, 2005:304-305). Kaygı, bir nevi olumsuz durumlara karşısında bireyi geleceğe hazırlar. Olasılı durumlara yönelik bireyin önceden fikirler oluşturmasını sağlayarak hayal kırıklığı yaşamasına engel olur. Bu anlamda kaygı daha önce de ifade ettiğimiz gibi benliğin gelişime olumlu katkı sağlar. Bu yönüyle kaygı psikolojik bağlamda duygu yönünü ifade eder.

Ontolojik varoluş anlamında kaygıyı ele alacak olursak onu felsefi bir zeminde temellendirmemiz gerekir. Felsefi anlamda kaygı kavramı, yaşanan evren içinde bulunulamayan veya kaybedilen anlamların oluşturduğu anlamsızlık hissi, kozmik yapı içindeki nizama değil de karmaşaya yönelten bir bakış açısı sonucunda bireyde ortaya çıkan endişe ve güvensizlik hali olarak tanımlanabilir. (Cevizci, 2005:991). Kaygı, düzen yerine karmaşayı, güven yerine güvensizlik hissini meydana getirmesi nedeniyle bireyin imkân ve eylem alanını daraltmaktadır. Fakat potansiyelini gerçekleştirmede iradesini özgür bir şekilde faaliyete geçiren bireyin, kısıtlı imkânlar çerçevesinde varoluşunu gerçekleştirmesi, ben olabilmesi mümkün hale gelir.

Her bireyde ben olabilme kaygısı vardır. Bu kaygı, benliği oluşturma sürecinde bireye kılavuzluk ederek özgür seçimiyle kendini gerçekleştirme imkânı tanır. Bu bakımdan kaygı, zorunluluk ile özgürlük arasında bireye seçme olanağı tanır. Kierkegaard, bireyin şeyler arasından birini seçmekle sorumlu olduğunu, bireyin kendi seçimleriyle kendini inşa ettiğini ve bunun da bireyin yerine getirmesi gereken bir sorumluluk olduğunu vurgular (Kierkegaard, 2020:24). Seçimler bireye sorumluluk verir ve bu sorumluluk da bireyi sonlu ve sonsuzluk arasında gerçek bir benlik kazanmasına olanak sağlar. İdeal benliğe ulaşma yolunda kaygı, bireye yol gösterici görevini görerek bireyin ben olabilmesini imkânlı hale getirir.

Heidegger, Kierkegaard'da olduğu gibi kaygının varoluş için kaçınılmaz bir temel duygu olduğunu ifade eder. Kierkegaard kaygıyı anlamsızlığın meydana getirdiği hiçlikten kurtuluş yolu olarak görürken

Heidegger dünyaya fırlatılmış ve ölümlü bir varlık olan “dasein”in hiçliğinin içinde olduğunun farkına varmasını sağlayan bir hal olarak görür. Dasein, var oluşunun ötesinde anlamlar aracılığıyla ontolojik yapısını şekillendiren ve insan olma olanağını gerçekleştiren varlıktır (Heidegger, 2008:22). Kaygı insana seçim yapma olanağı sunarak bireye ben olabilme imkânı sağlar. Bireyin kendine ve çevresine farkındalık oluşturmada olanak oluşturur. Ancak aşırı kaygı, insanın kendisine ve çevresine yabancılaşması neden olması yönüyle insanı yalnızlığa iter. Yalnızlığa mahkûm olan varlığın ötekiyle bağı koparması ve ona yönelememesinden ötürü ötekinin ontolojisi hakkında herhangi bir epistemeye sahip olması olanaklı değildir. Fromm’a göre de insan doğal ve toplumsal bir varlık oluşunun idrakiyle bireyleşme sürecine girer. Bireyleşme gerçekleştikçe yani dış dünyadan kopuş yaşandıkça kişi çaresizliğin farkına varır ve bu durum onda kaygı oluşturur (Gençtan, 1980:121). Dünyanın tüm tehlikeleriyle karşı karşıya kalan birey, kaygılı halden kurtulmak için bireyselliğinden vazgeçer. Fakat bunun sonrasında dış dünyanın içinde ezilerek çaresizlik ve yalnızlığa itilir. Kişinin kaygılardan kaçmasının en güzel yolu dünya ile kurduğu ilişkide çatışma yerine sevgi ve yaratıcı düşünceye yer vermesidir. Böylelikle kendinden aldığı güçle birlikte bütünlüğüne ulaşır (Fromm, 1996:21-24).

Birey kendini gerçekleştirirken ötekiyle kurduğu ilişkide yakınlığını korumayı amaç edinir. Yakınlık ötekinin keşfini imkânlı hale getirdiği gibi benin ötekine açılımı da olanaklı hale gelir. Ancak yakınlığın fiziksel düzeyde kalması onun otantikliğini yitirmesine sebep olur. Birey toplumsal cesaretini kişiliğinin tüm yanlarına tesir ettirmesiyle kendine yabancı olmayı aşabilir. Ötekini tanıma heyecanı yakınlığı arttırırken ilişkideki belirsizlikler ise kaygıya neden olur yani ilişki derinleştikçe her derinlik coşkuyu ve beraberinde kaygıyı getirir (May, 2015:32). Derinleşen ilişkide birey hem kendini hem de ötekini tanıma imkânı bulur. Böylelikle yabancılaşma ortadan kalkar ve birey ben olabilme yolunda adım atar. Burada yabancılaşmanın, bireyin kendi olmasını, ben olabilmesini engelleyen unsurlardan biri olduğu söylenebilir.

Diğerlerinden uzaklaşmanın yanında birey değerlerine ve dini inancına aykırı davrandığında kendine yabancılaşır. Çünkü beni ben yapan yani benliği oluşturan öğelerden biri de kişinin sahip olduğu dini inanç ve değerleridir. Birey değerleri ve aidiyet oluşturduğu dini inancı doğrultusunda hareket ettiği ölçüde benlik bütünlüğüne kavuşur ve bir kimlik kazanır. Birey aidiyetlik oluşturduğu dinin değerlerine karşı hareket ederek ben olma sürecine dâhil olursa kimlik karmaşası yaşar. Çünkü ondan beklenenlerin farkında olarak beklentilere karşı eylemde bulunması çatışma oluşturur ve bu durumda bireyin bunalım yaşamasına neden olur. Haşır süresinin 18-20. ayetlerinde insanın fitratına, yaratılışına uygun şekilde davranış sergileyenlerin mükâfatlandırılacağını beyan etmektedir (Diyaret İşleri Başkanlığı Tefsiri, Haşır 18-20). Fitratına uygun hareket edenlerin mükâfatlandırılacağını belirtmesinin temelinde kişinin kaygıdan uzak, ondan beklenileni yerine getirip (sorumluluk sahibi olması) geleceğe dönük ümitli olması istenilir.

Umut ve Umutsuzluk

Umut kavramı günlük hayatta genellikle geleceğe dair olumlu beklentiler anlamında kullanılırken, psikolojide ise umut; iyi olma hali ve bireyi davranışa yönelten geleceğe yönelik olumlu duygu hali

olarak tanımlanır (Akman ve Korkut, 1993:193). Bazı dinlerde umut bir erdem olarak umutsuzluk ise Tanrı'ya/Tanrılara karşı bir isyan, bir başkaldırı olarak tanımlanır (Wikipedia, 2022). İman ile umut bir aradadır. Bazı insanlar kendilerini çaresiz hissettikleri olaylar karşısında kutsal olana yönelerek O'ndan yardım dilerler. İslamiyet'te de bireyin hiçbir zaman Yüce varlıktan umudunu kesmemesi gerektiği bildirilir. Zümer suresinin 53. ayetinde şu ifade: "Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin!" (Diyaret İşleri Başkanlığı Tefsiri, Zümer 53) yer alır. Benlik tasarımında umut duygusunun, olması gerekenler içerisinde yer almaktadır. Peki umut denilen şeyden ne anlamalıyız?

Miller, umut duygusunu istek, beklenti ve yanılısama üzerine temellendirir. Ona göre umut, insanda içgüdüsel olarak var olan ve bireylerde farkındalık oluşturarak beni korumasına yani "ben" olabilme sürecinde bireye kendi potansiyelinin farkında olmasına imkân sağlar (Akt. Akman ve Korkut, 1993:193). Psikologlar, olumlu düşüncenin sorunları önlemede ve psikolojik dayanıklılığı arttırmadaki etkisine dikkat çekerek umudun, sorunu önleyici olma yönüyle önemli katkıları olduğunu vurgularlar. Ayrıca, yüksek umut düzeyinin, kişilerin iyilik haline ve benlik algısına olumlu etki ettiği de söylenebilir (Yiğiter, Kuru, 2106:237; Vidinlioğlu, 2010:103) .

Umut, amaca ulaşmada kişiye olanaklar sağlayan ve bu olanakların faaliyete geçirilmesinde araç görevi gören bilişsel bir faaliyettir. Bu faaliyeti etkin bir biçimde kullanan bir başka deyişle umut düzeyi yüksek bireyler hedeflerine varmak amacıyla birçok yöntem bulabileceklerinin idrakindedirler. Yüksek umut düzeyi bireye sorun çözme becerisini geliştirmesinde yardımcı olur. Birey kazandığı bu beceriler sayesinde olumsuz durumlarla başa çıkabilir (Akman ve Korkut, 1993:194). Ayrıca Tanrı'ya yönelimle sorunların üstesinden gelmek de bir çözüm yoludur. Bu düşüncüyü Kierkegaard ve Marcel gibi düşünürlerde görmek mümkündür. Tanrı'ya güven duyan ve umudu olan insanlar için hiçbir şey imkânsız değildir, tam tersine her şey mümkündür (Kierkegaard, 2004b:129).

Marcel'e göre mutlak varlık ile inanan varlık arasında bağı oluşturan iman duygusu (Koç, 2008), özgürlük üzerine inşa olur. Mutlak varlığın bireye bahsettiği umut sayesinde birey özgür olma imkânı gerçekleştirir. Burada şöyle bir yargıya varılabilir: Özgür insan, her şeyden önce varoluşundaki anlamı idrak edebilen ve umut edebilen bir varlıktır. Marcel için umut, kaynağını mutlak varlıktan yani Tanrı'dan alır. Çünkü ona göre umutsuzluğun temelinde, gerçeklik alanında inanabileceğimiz hiçbir şeyin olmaması, yaşamın anlamsız olması fikri yatar. Kierkegaard ise umutsuzluğu, mümkün varlık ile mutlak varlık arasında sevgi bağının olmaması veya bu bağın kopmasıyla ilişkilendirir (Koç, 2008). Ona göre umudun var olmasında sevgi bir ön koşuldur. Bu sebeple sevgiden mahrum kalan bireyde umut duygusunun gelişmesi mümkün değildir. Bağlanma kuramına göre de birey sevgi nesnesine yakınlık kurduğu ölçüde sevgi nesnesi onun için sığınılacak bir liman görevi görür. Tehlike veya stres yaratan yaşam olayları karşısında birey sevgi duyduğu kişiden/varlıktan (bağlanma figüründen) yardım alabilmek amacıyla her zaman ona yakın olmak ister (Sümer & Güngör, 1999). Bağlanma figürü, birey için güvenlik üssü görevi gördüğünden bireye her daim destek vermeye hazırdır. Bu sebeple sevgi nesnesinin olduğu yerde korku ve umutsuzluktan bahsetmek pek mümkün değildir.

Marcel, insan ilişkilerinde yaşanan duyarsızlığın sevgiye, umuda ve güvene zarar verdiğine vurgu yaparak umutsuzluğu 'günah' ile ilişkilendirir. Kierkegaard da benzer şekilde "Günah, Tanrı'nın önünde

ya da Tanrı'nın anlayışına göre umutsuzluk içinde kendi olmak istememek ya da umutsuzlukla kendi olmak istemektir" ifadesini kullanır (Kierkegaard, 1994b:92). Umutsuzluğu günahkârlık olarak tanımlayan Kierkegaard'a göre umutsuzluk içinde "kendi olmak isteyen" veya "kendi olmak istemeyen" birey iki durumda günaha düşer (Kierkegaard, 2004b:87). İlki "ben olma" isteği olsa da onun gerçekleşmeyeceğine dair kesin bir inanca sahip olunması, ikincisi ise bireyin bilinçli olarak kendi olmak istememesidir, yani ona verileni olmak istememesidir. Tanrı'nın kendisine verdiği yetenekleri kullanarak ben olma cesaretini gösteremeyen birey Tanrı'nın isteğine karşı çıkması yönüyle günah işlemiş olur. Günah, cesaret erdeminin kullanılmamasının yanında inancın aksine hareket edilmesinden kaynaklı olarak ortaya çıkmaktadır (Kierkegaard 2004b:50). Erdemler, Tanrı'ya karşı çıkma, O'nu inkâr etme yönünde kullanıldığında inançsızlığı beraberinde getirir.

Yaratıcı tarafından insana verilmiş olan yeteneklerin kullanılmaması ve hayvani istekler doğrultusunda hareket edilmesi günahdır (Topçu, 2020:58). Günah -manevi kötülük- insanı özünden uzaklaştırmasına yani kendine yabancılaşmasına neden olur. Yaradılan'ın ona sunulan şeyleri reddedip salt nefsi arzularına yönelmesi onu Yaradan'dan uzaklaştırmakta ve umutsuzluğa düşürmektedir. Yani Tanrı'nın "ben"den uzaklaşması "ben"in umutsuzluk hastalığına düşmesi demektir. Kierkegaard umutsuzluğu ölümcül bir hastalık olarak adlandırır. Bu hastalık, fiziksel ölümden ziyade ızdırabı, derinden acı çeken sekerat anı gibi sürekli can çekişen ama ölemeyen insan halini tasvir eder (Kierkegaard, 2004b:26). Kendinden kurtulmak için ölmeyi arzu eden "ben"i öldürmeyen bir hastalıktır (Barrett, 2003:173). "Ölmeden ölmek" işte umutsuzluk tam da budur. Bu ölümcül hastalık, bireye hiçbir seçim olanağı sunmadan onu ölüme götüren bir hastalıktır. Ben, yaşamın içinde sayısız olanakların oluşturduğu sayısız seçim hakkına sahip olmasına rağmen onun "ölümsüz olmayı seçme" gibi bir seçim hakkı yoktur. Yaşamın ona sunduğu çeşitli imkânların tadına varırken öte yandan ölümün rahatsız edici varlığının idrakinde olarak acı çekmesi ve bir gün ölüme yenik düşeceğinin bilincinde olması Kierkegaard için asıl umutsuzluktur. Umutsuzluk ölememenin neden olduğu umutsuzluktur, bu da benliğin hastalığıdır. Benliğin bu hastalığından kurtulmayı ölüm bile sağlayamaz. (Kierkegaard, 2004b:29)

Kierkegaard, *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk* adlı eserinde umutsuzluğun somutlaştırma biçimlerini detaylı bir şekilde ele almış ve bireylerin farkındalık durumlarına göre umutsuzluk biçimlerini ortaya koymuştur. Umutsuzluk biçimleri, tam bilinçlilik ve tam bilinçsizlik hali olarak sınıflandırılmıştır. Bilinçsiz umutsuzluk; statik insanda varlığa gelen, kendi olmayı tercih edemeyen umutsuzluk hali iken bilinçli umutsuzluk kendi olmayı tercih edenin umutsuzluk halidir. O, bilinçsiz umutsuzluğu güçsüzlüğün umutsuzluğu olarak, bilinçli umutsuzluğu da meydan okumanın umutsuzluğu olarak niteler. Bilinçli umutsuzluk, şahsın kendini ortaya koyan gücünü zayıflatır ancak ben olabilmeye engel değildir. Aksine bireyi atılıma sürükleyerek ben olmasına olanak sağlar. Tam umutsuzluk kategorisinde yer alan şahsın ben olma bilinci, gücü ve isteği olmaması nedeniyle bir yere ve özellikle bir inanca aidiyet oluşturması mümkün değildir (Kierkegaard, 2004b). Bu durumda bireyin ben olabilmesi yani bir benliğe sahip olması da olanaklı olmamaktadır.

Kierkegaard'ın umutsuzluk tipleri ile Heidegger'in benlik tipleri birlikte ele alındığında otantik benlik ve inotantik benlik kavramları karşımıza çıkar. Otantik benlik, varlığın ben olabilme kaygısını taşıyan yönünü yani daseini temsil eder. Dasein, ya umutsuzca benliğini oluşturmayı ister ya da oluşturmak

istememez. Bu her iki hal otantik benliğin ilkesidir. (1) Benlik', dasein olarak bilinen dünyaya fırlatılmış, dünyaya içkin olan bir varlıktır, ne ise odur (Heidegger, 2008:292). Ben umutsuzluk içerisinde olsa da bilerek ve isteyerek ben olmayı tercih eder. Birey, olmadığı şeyi olmayı arzu eder; 'olmadığı şeyi umutsuzca isteyen benlik'tir (Heidegger, 2008: 251; Gülten, 2014: 56). Diğerine bakarak onda olanları kendinde olmasını ister, olmadığına da öfkelenir ve isyana sürüklenir. Kişi benliğini Tanrı sayesinde gerçekleştirir. Kierkegaard'a göre umutsuzluğun formülü; benlik sahibi olmanın reddedildiği umutsuzluğun yerine benlik sahibi olmanın arzu edildiği umutsuzluğa dönüştürmektir (Kierkegaard, 2004b). "Ben olabilme isteği" umutsuzluk içinde kendini bulur. (2) Daseinde kişi olma isteği yani ben olma isteği yoktur. Birey bilerek ve isteyerek ben olma sorumluluğunu almamaktadır. (Heidegger, 2008:94-95)

İnotantik benliğin bilinçsiz umutsuzluğu içerisinde yer aldığı söylenebilir. Bilinçsiz umutsuzluk; bireyin yanılgıya düştüğünün farkına varmaması, kendine yönelmemesi, seçim yapma tercihinde dahi bulunmamasıdır. Bilinçsiz umutsuzluk halinde olan birey, umutsuz olma kaygısını taşımayan ve kendi otantikliğine farkındalık kazanamayan bir benlik tipi içerisinde yer alır. Umutsuzluğunun farkında olmayan birey, gerçekliğe ve kurtuluşa uzaktır (Kierkegaard, 2004b:48-49). Bilinç aşağı seviyede olduğunda umutsuzluğu yok etmekten veya onu umuda çevirmekten uzaktır. Umutsuzluğun farkında olunmadığı bu hal özellikle paganlar ve doğal insanlarda görülür. Onlar seçim tercihinde bulunmadıklarından dolayı sorumluluk alma bilincini göstermezler, geçici olana ve maddi olana salt olarak bağlı kalırlar. Kendine sunulan sonsuz imkânlar dâhilinde seçimini gerçekleştiremeyip kendi benliğini inşa etmede yetersiz kalanlar umutsuzluk içerisinde (Kierkegaard, 2004b:56-58).

İnsan sonlu varlığı ile sonsuz varlığı arasına sıkışan "kendi olma" sürecini umutsuzluk içinde yaşayan bir varlıktır. Ebedi ve zamana ait olma halini, sonlu ve sonsuzun sentezi olarak ifade eder. Sonlu ve sonsuzun sentezlerinden birinin eksikliği durumunda estetik alanda yaşayan birey, kendini sadece sonlu alanda tasavvur eder. Sonsuzluk alanındaki eksikliği nedeniyle birey kendine yabancılaşır ve sonunda benliğini yitirir. Benlik yitimi yaşayan birey umutsuz olduğunun bilincinde dahi değildir (Kierkegaard 2004b:41). Bu durumdaki birey kendi olamayan, benlik bütünlüğünden yoksun ve ortak varoluş içinde kendi bireyselliğini unutmayı tercih eden bendir. Kendi varoluşunu gerçekleştirmeyi tercih etmeyen birey, estetik insan tipini oluşturur. Estetik insan; günlük yaşam uğraşları içerisinde varlığını idame ettiren, sadece aletlerle uğraş halinde olan, benlik bütünlüğüne kavuşmayı arzu etmeyen sadece doğal yanılla var olmayı kabullenen insan tipidir.

"Sonlu ben'de, sonsuzluk ve özgürlük öğeleri etkisini yitirir ve ben olma durumu ortadan kalkar. Bunun sonucunda da şeytansı ve umutsuzluk durumları ortaya çıkar. Şeytansı ve umutsuzluk sonlu benin hastalıklarıdır (Taşdelen, 2004:44). Ancak buradaki umutsuzluk kaygının hissedilmemesidir. Böylesi bir umutsuzluk hali yaşayan birey seçim yapmayı da gerekli görmez. O, sonlu olmanın getirdiği umutsuzlukta kaybedilen benliktir. O, kusursuz bir kişiliğe sahip gibi görünür, geçici hazlar peşinde yaşam sürdürür, diğerlerinin takdir ve beğenileri doğrultusunda yaşamını idame ettirir. Onun düşünen bir benliği ve Tanrı karşısında mutlak bir benliği yoktur. Ne kadar bencil olsa da bir benliği yoktur (Kierkegaard 2004b:45). Çünkü o, ben olabilme sorumluluğunu almamıştır ve bundan dolayı olanaklar

dünyasının kendisine sunduğu imkânlar doğrultusunda seçim hakkını kullanmadan varlığını idame ettirir. Buna karşılık olanaklar arasında seçim yapan birey sorumluluk olarak kendini özgür kılar ve ben olma doğrultusunda yol alır.

Sorumluluk ve Özgürlük

Olanaklar dünyasında varlığını idame ettiren birey oluş halindedir. Bu oluş olanakların varlığa gelişile anlam bulur. Oluş hali, isteme itkisi karşında iradenin seçim yapma özgürlüğünü kullanabilmesiyle ortaya çıkar. İnsanın özgür olarak yaptığı seçimler, varoluşunu tamamlama yolunda attığı adımlardır (Kierkegaard, 2004a:38). Birey; istenç ve yetilerini kullanarak kendini gerçekleştirme sürecinde özgürlüğünü ilan eder. Özgürlük, iradenin ben olma yolunda aldığı sorumluluktur. Bu sorumluluk insanı eylemsel alanda yetkin kılan şeydir. Eylemsel alanda yer alan dasein, ben olma yoluna iştirak ederek bu yolda kendi varlığına farkındalık kazanır. Benliğine anlam katarken bireyselliğine farkındalık kazanan dasein özgür bir varlık olduğunun idrakine varır (Çüçen, 2003:79).

Kierkegaard özgürlüğü “tin”e indirger. Tin, birbiriyle ilişkili ancak birbirlerinden farklı üç varoluş biçimiyle karşımıza çıkar. Bu varoluş biçimleri ‘estetik’, ‘etik’ ve ‘din’dir (Şahiner, 2017:296). Bu varoluş biçimlerine karşılık gelen kişilik tipleri sırasıyla, ‘Doğal İnsan’, ‘Trajik Kahraman ve ‘İman Şövalyesi’dir. Buradaki her bir benlik tipi, kendi varoluş alanlarının özelliklerini taşır ve ona göre bir yaşam tarzı sürdürür. Estetik alan duyumsallığın alanıdır. Bu alanda bulunan ‘doğal insan’ haz ve keyif verici öğelere değer verir ve bu durum onu bedeni hazlara esir kılar. Sahip olduğu shevi duygu, onun sürekli duyusal olanı arzularına yol açar ve onu tensel arzularını yaşamaya sevk eder (Sarp, 2010:81). Estetik yaşam günlük yaşam içerisinde bulunan ve geçiciye mahkûm olmuş bireyin yaşamıdır. Estetik yaşamda olan bireyler temelde kendileri ve zevkleri için yaşarlar. Yaşamları kendi kontrollerinde değildir, dış dünyaya bağımlıdır. Bu sebeple edilgin ve özgürlükten mahrumdurlar (Strathern, 1999:35). Estetik varoluş alanında özgürlükten bahsetmek mümkün değildir. Çünkü henüz bir ben ya da tin ortada yoktur. Tinselliğin ortaya çıkması kendini ilk olarak etik alanda gösterir.

Etik alanda var olan insan, bir bene sahip olmayı ifade eder (Sarp, 2010:109). Ben olmak bir ödev ve insanın varoluş nedenidir. Etik birey, kendini bilme ödevini yerine getirebilme gücüne sahiptir. Bu bir bilinçliliği ifade eder. Bilinçlilik ise estetik insanda olduğu gibi düşünce eksiliğinin aksine düşünceyi ve buna bağlı olarak da tinselliğin var oluşunu ifade eder. Tinselliğin ortaya çıkması sentezdeki beden değil; ruhun üstünlüğünü gösterir. Tinselliği ön plana çıkaran etik birey bu sayede evrensel bir birey olma özelliğini kazanır. Evrensel bir kişi olan bu birey, kendine kurallar koyar ve böylece estetikliğin içinde bulunduğu tesadüfi olmaktan kurtulur (Sarp, 2010:92).

Etik toplumsallığı ifade eder. Bu yüzden, etik birey, estetik bireyin ben olamamaktan dolayı düştüğü umutsuzluktan, toplumsallaşma ile kurutulur. Fakat etik alandaki birey her ne kadar bir bene sahip olmakla estetik alandaki problemlerini çözmüş olsa da etik alanda başka sorunlarla karşılaşır. Özellikle sahip olduğu toplumsal sorumluluk bilinci artar fakat eylemlerini iradesi doğrultusunda değil de toplumun isteklerini doğrultusunda gerçekleştirir. Bu durumdan dolayı etik alanındaki bireyin tam olarak özgürlüğe sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu bireyin özgürlüğe tam olarak sahip

olabilmesi için bir sıçrayış yapmasını gerekli kılar. Bu son sıçrayış olan 'İnanç Sıçrayışı'dır (Bayındır, 2006:59). İnanç sıçrayışı Tanrı ile birey arasındaki ilişkide ortaya çıkar.

Kierkegaard, Tanrı ile insan arasında bir boşluk olduğunu, bu boşluğun imanla doldurulabileceğini ve bunun için de inanç sıçramasının gerekli olduğunu ileri sürer. Birey inanç sıçramasında arzu ettiği şeylerden, bu gerçeklik dünyasından tamamen vazgeçer, bu dünyandan geri çekilir, tüm umutlarını da çeker ve sonucunda kazandığı ideal ve sonsuz aşktır. Bu sıçramayı gerçekleştiren kişi huzura erer. Her ne olursa olsun aşktan vazgeçmez. Ona kavuşma umudu hiçbir zaman bitmeyecektir. Kierkegaard'a göre Tanrı'ya ulaşma, akıllı aşan şeydir, imanın özünde de bu vardır (Taşdelen, 2013:719). Fromm da kutsal varlıkla birey arasında kurulan ilişki nazarında ortaya çıkan bireysel dindarlığın insan yaşamındaki işlevselliğine vurgu yaparak kişinin varoluşsal anlam kattığından bahseder. Ona göre otoriter dinde birey sahip olduğu dini inanç doğrultusunda otoritenin hâkimiyetini kabul ederken hümaniter dinde birey ise iç yönelimleri doğrultusunda benlik kazanır. Hümaniter dinler insana "olma" olanağı sağlayarak bireye tüm güçlerini kullanma imkânı verir. Tüm imkânlarını olanaklı hale getiren birey, özgürleşerek benlik bütünlüğüne ulaşır (Fromm, 1990:74). İslami kaynakta da dinde zorlamanın olmadığı, dileyenin iman edebileceği, dileyenin inkâr edebileceği ve kadın olsun erkek olsun kim inanmış bir insan olarak dünyada yararlı işler yaparsa ahirette karşılığını alacağı bildirilmiştir (Bakara 256; Kehf 29; Nahl 97). İslami inançta insanın seçim yapma özgürlüğünün olduğunu ancak yaptığı seçimlerinin ve aldığı sorumluluklarının karşılığının olduğunu ifade ettiği görülür. Varoluşçu anlayışta da benzer düşünce hâkim olduğu fakat kutsal olanla ilişki kurma ve ahiret inancına sahip olma hususunda bazı görüş ayrılıkları olduğu görülür. Ölüm sonrası hayatın varlığını kabul etmeyen varoluşçu düşünürler, ölüm sonrası hayatın belirsizliği karşısında yaşanan hiçliği kendilerine konu edinirler.

Ölüm ve Hiçlik

Ölüm, birey için olanakların sona ermesi, bilincin var olma sürecini tamamlaması; ölüm anı da "olduğumuz şeyle aramızdaki bağları koparmak için son bir atılım."dır (Sartre, 2010:182). Bireyler nazariyesinde ölüm, canlı varlığın sona ulaşmasıdır (Kierkegaard, 2004b:16). Maddi dünyayı tek gerçek dünya olarak algılayan ve ruhun ölümsüzlüğünü kabul etmeyen bir birey için ölüm yokluktur ve ölüm sonrasında yeniden diriliş olanaklı değildir. Bu sebepten ötürü ölümün gerçekleşmesiyle beden ve ruh birlikteliği anlam yitirir. Bilincin kendine yönelmesi artık olanaklı değildir. Olanakların sona ermesi ve ölüm sonrası hayatın deneyimlenememesi insanda varoluşsal kaygı oluşturur. Bu kaygının temelinde varoluşsal olarak boyut değiştirme, dünyadan kopuşla birlikte maddi gerçekliğin sona ermesi ve buna bağlı olarak deneyimlerin sonlanması yer alır. Deneyimlerin son bulduğu günde ölümle yüzleşeceğinin farkında olunması öte yandan bireyin maddi varoluşunu devam ettirme arzusu (ölümsüzlük isteği) ile ölüm gerçeği arasında yaşadığı gerilim onda ölüm kaygısına neden olur (Yalom, 1999:19).

"Ölüm kaygısı ölüm karşısında doğumdan itibaren varolan, hayat boyu devam eden, bütün korkuların temelinde yatan, karakter yapısının gelişiminde önem taşıyan, insanın artık var olmayacağını, kendisini ve dünyayı kaybedebileceğinin, bir hiç olabileceğinin farkındalığı sonrası gelişen bir duygudur." (Karakuş, Öztürk, Tamam, 2012:42). Bu duygu hali bireyin ruh halini farklı şekillerde

etkileyebilmektedir. Ölüm, insana maddi varoluşun elbet bir gün sona ereceğini ve bunun da ertelenemeyeceğini hatırlattırarak (Sayar, 2000:81) yaşamın değerinin farkına varılmasını sağlar. Ölüm gerçeğinin kabullenilmesi ölüm kaygısını azaltarak yaşama anlamlılık katar (Karakuş, Öztürk, Tamam, 2012:42). Ölüm gerçeğinin kabullenilmemesi ve her an ölüm gerçeğiyle karşı karşıya kalma hissi bireyin psikolojik sağlığına ciddi zarar vererek bireyi yaşamdan koparabilir. Kısacası ölüme yönelik oluşan farkındalık ve ölümü kabulleniş biçimi bireyin ruh halini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilir. Bu farklılaşma ölümün ontikliğiyle ilişkilendirilebilir. Peki ölümün ontolojisi hakkında ne söylenebilir?

Varoluşçu düşünürler ölümü “ontolojik (objektif) ve subjektif ölüm”; İbni Sina ise “tabii ölüm ve iradi ölüm” olmak üzere ölümü iki şekilde kategorileştirirler (Akşit, 2013:6). Ontolojik ölüm herkes tarafından benzer şekilde anlaşılan evrensel anlayış: “Ontikliğin son bulunduğu algısı”; subjektif ölüm ise deney ve gözlemle idrak edilemeyen, kişiye özgü olan, bireyin değişim yaşamasına imkân sağlayan bir olumsuzluk hali yani tasavvuftaki “ölmeden önce ölmek” nefse, arzu ve isteklere gem vurabilmektir (Koç, 1999:42; Akşit, 2013:8). Subjektif düşünce ölümü tecrübe edeceğini düşünür ancak bu tecrübenin gerçekleşme durumunu kabullenmede gerilim yaşar. Bir başka açıdan insan ölüm gerçeğine objektif bir düşünce ile yaklaştığında; ölümü elbet bir gün herkesin tecrübe edeceğini ve onun evrensel bir olgu olduğunu kabullenir (Magill, 1992:38). “Her canlı ölümü tadacaktır.” ayeti de bu olgunun evrensel olduğunu onaylar (Ankebut 57).

Objektif ölüm, fizyolojik yaşam belirtilerin ortadan kalması olarak tanımlanabilir. Ölüm, genel-geçer bir olgudur, her canlı varlık için kaçınılmaz bir sondur ve insana bu dünyada sonlu bir yaşamın var olduğunu hatırlatır. Yaşamın sonlu olduğunun farkındalığı insanı zaman zaman geleceği hakkında derin bir umutsuzluk içine düşürebilir. Ölümün aşkın nedene bağlı olarak gerçekleşmesi ve ölüm gerçekliği karşısında bireysel iradenin kullanılamaması umutsuzluğun temelinde yer alır. İman etmeyen bireylerde umutsuzluk daha derin duygu olarak hissedilebilirken iman edenlerde umutsuzluk duygusu yerini teslimiyet duygusuna bırakır. Çünkü “Din, her türlü kötümser bakış ve olumsuz yorumdan uzaktır” (Yaran, 2002:54).

Subjektif ölüm, ahlaki ödevin gerçekleşmesinde rol alır. Deneyime dönüşmeden yaşamı değiştirme ve dönüştürme (Koç, 1999:42) özelliğine sahip olan ölümün tecrübe anının belirsiz olması ve ne zaman gerçekleşeceğini bilinmemesi bireyi eyleme yöneltir. Sınırlı yaşamına anlam katma gayretiyle kendini eylemsel alanda bulan birey, kendini gerçekleştirme yolunda yol alır. Bu durumda ölüm, varoluşsal yönüyle bireyi seçim yapmaya ve karar vermeye zorlayarak anlam kazanır (Magill, 1971: 38).

Kierkegaard'a göre, bu cihanda zafere ulaşmanın bir yolu subjektif ölümdür. Bu ölüm, bilinen manada ruhun bedenden ayrılması değildir. Ölüm, kişinin arzu ve isteklerini kontrol altına alabilmesi, özdenetimini sağlayabilmesi, nefsin terbiye etmesidir. İnsan yaradılışı gereği eksiklik duygusunu taşıy (Geçtan, 2003:74) ve bu acizlik hissi, ölüm ile sona erer. Ölüm, seçimlerin bitişi, seçimin ortadan kalması dolayısıyla maddi gerçekliğin son bulmasıdır. Varoluşsal gerçekliğini inşa etme gayretinde olan bireyin bu çabası ölümle birlikte anlamı yitirir ve beşeri alanda gerçekleştirilen tecrübe de son bulur. Kişinin ölmeden önce ben olması, yığınlardan kurtulması seçimlerini hayata dönüştürmesiyle

gerçekleşir. Yığınlardan kurtulan birey sonsuz bir yaşama adım atmış demektir yani sınırlı ve sonlu bir varlık olan insan ölümle birlikte aşkınlığa ulaşır.

Heidegger'e göre dünyaya fırlatılmış olan ve olanakları özgür seçimleriyle gerçekleştirmek isteyen dasein, sınırsız isteme sahip olduğunun ancak tüm olanakları gerçekleştirebilecek zamana sahip olmaması-sınırlı bir varlık olması- nedeniyle olanaklarının tümünü gerçekleştiremeyeceğinin farkındadır. İstem sınırsızlığı içerisinde iradenin belli bir zaman içerisinde hapsedilmesi durumu bireyde gerilime neden olur ve bu gerilim bireyde kaygı oluşturur. Dasein, tüm olanaklarının sona erdiği anda ölümün var olacağını bilir. Ölüm hali de dasein için bir olanaktır. Ancak ölüm, varoluşunu devam ettiren bir birey için henüz gerçekleşmemiş bir olanaktır. Dasein için « ölüm, daima benim olandır» fakat ölüm bireyin yaşamında gerçekleşmesi durumunda gerçek anlamına ulaşır (Heidegger, 2008:255). Ölümü hissetmek ve anlamak birbirinden farklı şeylerdir. Kişinin bir başkasının ölümüne tanık olması ölümü hissetmesidir bu bir duyustur, ölümü anlamak ise kişinin kendi ölümüne şahit olmasıdır. Ölüm insanın varoluşunda bulunan nihai bir gerçekliktir ve insana ezeli ve ebedi olmadığının duygusunu ve idrakını kazandırır.

Sartre'a göre yaşamı doğum ve ölümle sınırlı olan insan varoluşu gereği sonludur. (Sartre, 2010:22). Sınırlı olmasına rağmen ölümsüzlüğü arzu etmesi onun sonlu olmasını değiştiremez. Ölüm insan için bu dünyadaki varlığının, oluş halinin, imkânların son bulmasıdır. Tanrı tasavvuruna sahip olmayan insan da bu düşünceden hareketle ölüm sonrası yaşamı yokluk, hiçlik olarak nitelendirir. Ölüm sonrasında değerler anlam yitirmiştir, ben olma imkânı ortadan kalkmıştır. Ölüm karşısında sınırlı olduğunun farkına varan insan boşluğa düşer. Boşluk da beraberinde hiçlik hissini getirir.

Hiçlik hissi, yaşamı anlamlı hale getiren değerlerin yok olmasının yanında ölüm sonrasında nelerin yaşanılacağına bilinmemesine bağlı olarak ortaya çıkar. Ölüm sonrası hayatın bilinmemesi, ölümden sonra ruhun ne olacağı hakkında herhangi bir kesin bilgiye sahip olunamaması bazı düşünürler için hiçlik halini ifade eder. Bazı İslam düşünürleri ise ölüm sonrası hayatın belirsizliğinin aslında bireyin bilgisizliğinden kaynaklandığını ve bu bilgisizliğin de beraberinde ölüm kaygısını meydana getirdiğini ileri sürer (İbni Sina, 1959:110). İnsanın tabii ölümle birlikte bedeninin yok oluşu, amellerin son bulması fakat alemde hayatın devam etmesi, sahip olduklarının kendisiyle birlikte gelmemesi onlarında alemde kalması insanda ölüm kaygısını oluşturan nedenler içerisinde yer alır. Ölüm kaygısı, insanı bu dünyadan koparmak yerine bireye bir gün öleceğinin farkındalığını oluşturarak onu eyleme yöneltir. Cuma suresi 8. ayetinde *Şöyle de: "Biliniz ki, kendisinden kaçıp durduğunuz ölüm, muhakkak gelip size çatacaktır. Sonra akıl ve duyularla idrak edilemeyi de edileni de bilen Allah'a döndürüleceksiniz, O da size yapıp etmiş olduklarınızı bildirecektir."* buyrulmaktadır (Diyaret İşleri Başkanlığı Tefsiri, Cuma 8). Bilinçli varlığın kendisinde kaygı uyandıran ölümle bir gün karşılaşacağını, bazı şeylerin akıl ve duyuların ötesinde bulunduğunu tam anlamıyla idrak edilemediğini yani bazı şeylerin bilinemezliğini ve asıl gerçekleştirilen eylemlerin önem arz ettiğini bildirmektedir. Ayetten hareketle hayatındaki asıl gayeyi gerçekleştirmek adına kendine iyi amaç edinen bireyin ben olma yolunda adım attığı söylenebilir.

Sonuç

Birey psikososyal ve manevi bir varlık olması yönüyle diğerleriyle iletişim kurabilen bir varlıktır. Ben olma sürecinde birey diğerleriyle iletişim halindedir. Bu iletişim bireyin hem diğerlerine yönelik nasıl bir algı hem de kendine yönelik nasıl bir benlik algısı geliştireceğini tayin eder. Bu süreçte iletişim, (1) bireyin diğer bireylerle kurduğu iletişim, (2) bireyin kutsal varlıkla kurduğu iletişim olmak üzere iki farklı şekilde karşımıza çıkar. Her iki iletişim şeklinde güven hissi gelişmişse birey ilişki içinde olduğu varlığı, sevgi duyulan varlık olarak algılar ve her zaman o varlığa yakın olmayı arzu eder. Özellikle de stres yaratan yaşam olayları karşısında birey sevgi duyduğu varlıktan ya da varlıklardan güç alarak sorunların üstesinden daha kolaylıkla gelebilir. Böyle bir durumda birey kendini yalnız hissetmez ve durum onu kaygılandırmaz. Bu sebeple sevgi, güven, korku, kaygı, umutsuzluk, umut, ölüm ve özgürlük bireyin ben olabilme sürecini anlamlandıran ve açıklayan kavram ve olgular içerisinde yer alır.

Olanaklar dünyasında oluş halinde olan birey her şeyin olanaklılığı karşısında zaman zaman kaygılanır. Olanaklar evrenine yönelen bilinç, oluş hakkında herhangi bir kesin hükme sahip olmamasından ötürü kendi hakkında seçim yapmakta güçlük çeker. Seçim yapmada güçlük yaşanması bireyi kaygılandırır. Bireyin kaygıdan kurtulabilmesi için özgür iradesi doğrultusunda seçim yaparak eylemde bulunması gerekir. Bu sebepten ötürü kaygı, bireyi eyleme zorlayarak onun kendini gerçekleştirmesine olanak sağlar. Ancak oluş karşısında duyulan aşırı kaygı, özgür iradenin etkin şekilde kullanılmasına engel olur ve bu durum bireyi eylemsizliğe sürükler. Eylemsizlik alanında bireyin kendi gerçekleştirmesi, benlik kazanması olanaklı olmaz. Bu sebeple aşkın deneyimler benlik oluşumunda önemli bir yere sahiptir.

Benlik kazanma sürecinde bireyin bilinçli olma yönüyle aşkın deneyimlerin yaşaması, aşkın olanaklı iletişim kurması ve bu doğrultuda eylemlerde bulunması gereklidir. Ancak salt aşkın yönden hareketle “ben”in ele alınması onu anlaşılmasını güçleştirir. Maslow’un hiyerarşisinde olduğu gibi “ben”in inşası temel ihtiyaçların karşılanmasıyla başlar. Temel ihtiyaçların yeterli oranda karşılanmasının akabinde barınma ihtiyacının karşılanması gereklilik arz eder. Barınma ihtiyacı temelinde güven duygusunu barındırır. Bu sebeple birey varlığını devam ettirebilmek adına kendini güvende hissettiği fiziksel ve sosyal ortamlarda olmayı tercih eder. Birey diğerinin yanında kendini güvende hissederse bu durum birey için sevildiğinin, değer gördüğünün ve zor zamanlarında diğerinden sosyal destek alabileceği anlamına gelir. Tehlike anlarında diğerinden yardım alınıp alınmaması bireyin duygu durumunu doğrudan etkiler. Stres yaratan yaşam olayları karşısında diğerinden destek almayan bireyin kaygısı artarak yüksek düzeye ulaşabilir. Kaygı düzeyi yüksek olan bireyin sağlıklı kararlar alabilmesi veya problemlerine çözümler üretebilmesi olanaklı değildir.

Güvende olma hissi benlik gelişiminde temel duygular içerisinde yer alır. Güvende olup olmadığına yönelik gelişen hisler bireyin hayata dönük oluşturduğu anlamları şekillendirir. Stres yaratan yaşam olayları karşısında güvende olmadığını hisseden bireyin “yardım istesem de zaten bana kimse yardım etmez, ben bunu hak edecek ne yaptım, Allah beni sevseydi ben bunları yaşamazdım, Allah benim dualarımı kabul etmiyor.” şeklinde olay ve durumlara olumsuz anlam yüklediği ve kaygılı olduğu; güvende olduğunu hisseden bireyin ise “iyi ki böyle bir ailem var, yardıma ihtiyacım olduğunda rahatlıkla yardım alabilirim, Allah sevdiği kuluna dert verir, Allah dualarımı kabul eder.” şeklinde

olumlu anlam yüklediği ve kaygılanmadığı görülür (Kesebir, Kavazoğlu & Üstündağ, 2011; Yıldızhan, 2017; Sağlam Demirkan, 2020; Cesur, 2021). Allah'a yönelik güven duygusu gelişmişse, birey Allah'ın kendisini sevdiğini, değer verdiğini, dualarını kabul ettiğini ve zorda kaldığında her zaman O'dan yardım alacağını düşünür ve hisseder. Fakat Allah'la arasında sevgi bağı zayıf olan ya da bağı kopan birey umutsuzluğa düşer ve bu süreç onu kaygılandırır. Bu durumdaki bireyin geleceğe umutla bakabilmesi mümkün değildir.

Umudun azalmasına neden olan bir başka etken ise mükemmel olmayan varlığın kendi bilinciyle sınırlı ve sonlu bir varlık olduğunun idrakine varmasıdır. Bu bilinçlilik hali de genellikle ölüm deneyimi karşısında ortaya çıkar. Ölüm karşısında sınırlılığını aşmak isteyen birey, aşkın deneyimi tecrübe etmeyi amaç edinir. Bu amaç doğrultusunda birey diğeriyle ve kutsal olanla iletişim kurar. Diğeriyle ve kutsal olanla kurulan bağ sayesinde bilinçli varlık etrafındakilere farkındalık kazanır. Bu bilinçlilik hali bireyi bilerek ve isteyerek ben olma sürecine dâhil eder. Zaman zaman zayıflayan ilişki bağı ve ben olabilme sorumluluğunun getirdiği gelecek kaygısı bireyi umutsuzluğa sürükleyebilir. Bu umutsuzluk karşısında bireyin iki seçimi vardır. Bu birey ya umutsuz bir şekilde sorumluluk alarak eylemleri aracılığıyla benlik bütünlüğüne kavuşma arzusunu gerçekleştirir ya da sorumluluk almadan farkında olarak ben olmamayı tercih eder.

Bilinçli olma, seçim yapma iradesini kullanabilme, özgür olma ve sorumluluk alabilme ben olabilme sürecinin gereklilikleri içerisinde yer alır. Varoluşçu düşünürlerin de ifade ettiği gibi ben olabilme sürecinde ilk olarak bireyin bilinçli olması yani bilerek ve isteyerek sürece dâhil olması gereklidir. Bilinçli olan bu birey, koşullar çerçevesinde iradesini kullanarak seçim yapma yetisini kullanır. Ancak bu birey ölümlü bir varlık olduğunun idrakinde olarak yaptığı seçimlerin oluşturduğu ve oluşturabileceği sorumluluğu üstlenerek ben olma sürecine dâhil olur. Fussilet suresinde de ölümlü bir varlık olan insanın özgür iradesiyle seçim yapabildiği ve yaptıklarından sorumlu olduğu bildirilir (Diyanet İşleri Başkanlığı Tefsiri, Fussilet 40).

Gerçekleştirdiği eylemlerin sorumluluğu alan birey kendi gerçekleştirme yolunda, kâmil insan olma yolunda adım atar. Kendini gerçekleştirme yolunda adım atabilmenin en önemli unsurları; bilinçli olma, ben olabilme istemi içinde olmanın yanında ölümlü bir varlık olduğunun idrakinde olma, ben olmayı arzularken yaşadığı varoluşsal kaygıdan kurtulmak için eylemde bulunma ve bulunduğu eylemin sorumluluğunu almaktır. Bilerek ve isteyerek ben olabilme cesaretini gösteren her birey benlik kazanma yolunda ilerler. Aksi halde bireyin kendini gerçekleştirme olanaklı değildir. Benlik gelişim sürecinde bireyin bilinçli olarak davranışta bulunması, bulunduğu davranıştan sorumlu olması ve yaptığı seçimler doğrultusunda benlik kazanması hususunda felsefe, psikoloji ve dinin ortak payda buluştuğu söylenebilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Ben Olabilme Üzerine Genel Bir Bakış" başlıklı makalem ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Akdağ İ. (2020). Çatışma Teorisi Bağlamında Tarihsel-Toplumsal Çatışmanın Değişen Biçimleri Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, (15), 5231-51.
- Akman, Y. ve Korkut, F. (1993). Umut Ölçeği Üzerine Bir Çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (9), 193-202.
- Akşit, M. (2013), İbn Sina İle Kierkegaard'ın Ölüm Anlayışının Karşılaştırması. *Akademik Bakış Dergisi*, (39), 1-18.
- Arslan A. (2006). *İlkçağ Felsefe Tarihi 2: Sofistlerden Platon'a*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Barrett, W. (2003). *İrrasyonel İnsan*. (S. Özer, Çev.), Ankara: Hece Yayınları.
- Bayındır, A. (2006). Kierkegaard'da İmanın Paradoks Oluşu Meselesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi.
- Bollnow, O. F. (2004). *Varoluş Felsefesi* (M. Beyaztaş, Çev.). İstanbul: Efkâr Yay.
- Bravo, H. (2007). Augustinus'un Varlık ve Bilgi Görüşleri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (15), 111-128
- Budak, S. (2000). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Cesur, N. (2021). *Hemodiyaliz Hastalarında Travma Sonrası Büyüme, Din Ve Maneviyat: Karşılıklı İlişki Üzerine Nitel Bir Araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi.
- Cevizci, A. (2005). *Paradigma Felsefe Sözlüğü* (6. Bas.). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cevizci A. (2009). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Cüceloğlu, D. (1991). *İnsan ve Davranışı* (2. Bas.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çüçen K. (2003). *Heidegger'de Varlık ve Zaman* (3. Bas.). Bursa: Asa Kitabevi.
- Dağ, İ. (1999). Psikolojinin Işığında Kaygı. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, (6), 167-174.
- Davison G. C, Neale, J. M. (2004). *Anormal Psikolojisi* (7. Bas.). (İ. Dağ, Çev. Ed.). Türk Psikologlar Derneği.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Tefsiri, erişim 19.09.2022, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir>
- Eroğlu, M. (2020). Etnik Kimlik, Savaş ve Göç Olgularının Çocuklar ve Ergenler Üzerindeki Psikolojik Etkileri, *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 4(1), 94-105.
- Ersevim, İ. (2005). *Freud ve Psikanaliz'in Temel İlkeleri* (3. Bas.). Elazığ: Assos Yayınları.
- Fârâbi. (2001). *El-Medînetü'l-Fâzıla* (N. Danışman, Çev.). Ankara: MEB Yayınları.

- Fromm, E. (1990). *Psikanaliz ve Din*, (Ş. Alpagut, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Fromm, E. (1996). *Özgürlükten Kaçış*, (Şemsa Yeğın Çev.). İstanbul: Payel Yayınları
- Gençöz, T. (1998). Korku: Sebepleri, Sonuçları ve Başetme Yolları, *Kriz Dergisi*, 6(2), 9-16.
- Gençtan E. (1980). Erich Fromm ve İnsancı Psikolojisi, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 13(1), 119-129.
- Gençtan E. (1999). *Varoluş ve Psikiyatri*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Güler, N. (1996). Üniversite Gençliğinin Kişilik Özellikleri ve Uyum Sorunları, *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8, 109-119.
- Gülten, N. (2014). *Kierkegaard'ta Umutsuzluk, İman Ve Umut* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi.
- Heidegger, M. (2008). Varlık ve Zaman, (Kaan H. Ökten Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- İbn Sina, 1959. Ölüm Korkusundan Kurtuluş (M. H. Tura, Çev.). İstanbul: Burhanettin Matbaası.
- Karakuş, G., Öztürk Z., Tamam L. (2012). Ölüm ve Ölüm Kaygısı. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 21(1), 42-79.
- Kesebir, S., Kavzoğlu Ö., Üstündağ M. F. (2011). Bağlanma ve Psikopatoloji, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(2), 2011, 321-342.
- Kierkegaard S. (2004a). *Kaygı Kavramı* (V. Taşdelen, Çev.). Ankara: Hece Yay.
- Kierkegaard, S. (2004b). *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk* (3. Bas.) (M. M. Yakupoğlu, Çev.), Doğu Batı Yay.
- Kierkegaard . (2020). *Ya/Ya Da*, (Nur Beier Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Koç, E. (1999). Yunus Emre ve Egzistansiyalist'lerde Zamansallık ve Ölüm. *Felsefe Dünyası*, (29), 35-46.
- Koç, E. (2008). Bir Umut Metafiziği Olarak Gabriel Marcel Felsefesi, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (18), 171-194.
- Köroğlu, E. (2014). *DSM-5 Tam Ölçütleri Başvuru El Kitabı*. Ankara: HBY Yayınları.
- Magill, F. (1992). *Egzistansiyalist Felsefenin Beş Klasiği* (2. Bas.) (V. Mutal, çev.). İstanbul: Dergah Yay.
- Manav F. (2010). *Soren Kierkegaard'da Kaygı Kavramı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi.
- May, R. (2015). *Yaratma Cesareti* (2. Bas.) (Alper Oysal çev.). İstanbul: Metiş Yayınları.

- Özer, K. (2008). *Kaygı: Sınanma Duygusuyla Baş Edebilme* (4. Bas.). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Sağlam Demirkan F. (2020). Organ Kaybı Yaşayan Bireylerin Manevi Yaşam Olguları Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Din Psikolojisi: Teori, Güncel Araştırmalar ve Yeni Eğilimler*. (Zeynep Sağır Ed.) İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi, 75-136.
- Sarp M. (2010). *Kierkegaard'da Kişi ve Özgürlük Problemleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi
- Sartre J. P. (2010). Varlık ve Hiçlik: Fenomenolojik Ontoloji Denemesi, 3Bas. (T. Ilgaz & G. Çankaya Eksen). Ankara: İttihaki Yay
- Sayar K. (2000). Anksiyete: Özgürlüğün Baş Dönmesi. *Defter*, 13(39), 72-83.
- Seligman, M. E.P. (2007). *Gerçek Mutluluk*, (S. Kunt Çev.), Ankara: HYB Yayınları.
- Strathern P. (1999). 90 Dakikada Kierkegaard (M. Lu Çev.), İstanbul: Gendaş Yay.
- Sümer N. Güngör D. (1999). Yetişkin Bağlanma Stilleri Ölçeklerinin Türk Örneklemini Üzerinde Psikometrik Değerlendirmesi ve Kültürlerarası Bir Karşılaştırma, *Türk Psikoloji Dergisi*, 14(43), 71-106.
- Şahiner, M. (2017). Kierkegaard'a Göre İmanın Gereği: Bireysel Varoluş. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 291-304.
- Taşdelen V. (2004). *Benlik ve Varoluş: Kierkegaard Felsefesi Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Hece Yayınları.
- Taşdelen V. (2013). Mevlâna ve Kierkegaard'da Birey ve Tanrı İlişkisi, *Turkish Studies*, 8(6) 717-728.
- Topçu N. (2020). *Varolmak* (30. Bas.). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tunalı, İ. (2004). *Estetik*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Türk Dil Kurumu, Kaygı, (2022, Mart 26). <https://sozluk.gov.tr/>
- Vidinlioğlu S. Ö. (2010). Ortaöğretim Öğrencilerinin Benlik Algısı Ve Umutsuzluk Düzeyleri Arasındaki İlişki (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi.
- Wikipedia, Umut, (2022, Şubat 3). <https://tr.wikipedia.org/wiki/Umut>
- Yalom I. (1999). *Varoluşçu Psikoterapi* (Z. İ. Babayiğit, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Yaran, C. S. (2002). *Bilgelik Peşinde*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Yıldızhan E. (2017). Bağlanma Teorisi ve Bağlanma Bozukluklarına Genel Bir Bakış. *Anadolu Kliniği Dergisi*, 22(1).
- Yiğiter, K., Kuru M. (2016). Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Cilt:5 Özel Sayı: 27, 235-239.

Extended Abstract

The treatment of the process of being self has a long history and goes back to the first ages. Ancient rationalist thinker Plato accepts that the self consists of three elements. These elements are (1) the cognitive component, which includes the acts of thinking and knowing; (2) the emotional element, which includes passions and emotions; (3) lust and the impulsive element which includes a will. The cognitive aspect of self is knowledge-acquiring; the emotional aspect of self is rioting and anger; the impulse aspect is directed towards acting such as eating, drinking, and mating. Aristotle emphasizes human competence and sees the ideal life for humans as keeping bodily desires under control by mental activities. Man takes action to reach the best by using his mind as much as he can. A person has a strong and stable will in line with the actions he performs with the virtue of temperance inherent in him. Having willpower also allows the individual to be himself.

The self gains meaning by performing the act of thinking and existing as simple and immortal. Descartes is known as the first thinker to suggest that the self is a thinking substance. He defends the view that the knowledge of the self can be reached through rational intuition and that this knowledge is the only obvious knowledge. The individual acquires the knowledge of the self-based on himself. "Cogito ergo sum.", that is, the individual using the cogito argument cannot doubt that the thing that performs the act of thinking exists. Because his knowledge of existence is clear and distinct. The individual, who turns to himself, reaches the knowledge of existence about himself based on the act of thinking he performs. The information he reaches is his knowledge of what he is. From the God orientation, the ego acquires both knowledges of itself and the knowledge of beings outside itself. Essence, which indirectly reaches the knowledge of physical beings outside itself, presents itself as a separate reality. Thus, the self is something that can isolate itself from everything.

In German idealism, "self" is that which has an abstract reality and corresponds to the meanings of absolute self, transcendent self, pure being in itself, absolute freedom, cause of existence and unique substance. According to Fichte, "self" consists of the identity of mind and practical power. The "self", which manifests itself as a rational being, maintains its existence through the actions it performs in a space. The ego recognizes itself by communicating with beings other than itself. Being a part of nature, the ego realizes its own existence in the causality of nature and thus becomes aware of its own freedom. Through his actions, he discovers that he is a subject. Descartes deals with the "self" as a thinking being and Fichte as an acting being.

Kierkegaard defines the "self" as a concrete reality, not an abstract one, in opposition to German idealism. According to him, the self, which is defined as an abstract entity, is nothing but an idea. What presents itself as an idea is the same everywhere and in time, it is closed to change, it manifests itself objectively. However, the thing called the self presents itself as a subjective reality with its choices and free will. The abstraction of the self as an objective reality actually comes from scientific understanding. In order to define the self, the ego is included within certain limits. But the self is a being that makes choices of its own free will. The individual makes his existence meaningful by showing the courage to "be me". The self exists as something that can free itself through the thoughts and actions of the having mind subject and thus distinguish itself from other beings.

Freedom arises through increased awareness of the self. The awareness process enables the individual to produce his ideas about what is and what should be. In this process, the individual becomes conscious that she is a social being as well as an individual. In the next stage, it connects the individual with the holy one and ensures that he acts in accordance with his nature. The individual who lives in accordance with his nature gets rid of hopelessness by integrating with God and becomes active in the process of being me. Because here, the individual does his/her

best and leaves the rest to Allah, that is, he/she trust in God (tawakkul). The phenomenon of Tawakkul contains the feeling of trust and hope. The individual, who is aware that he is immanent to time and cannot be omnipotent, hopes that God will help him in the face of stressful life events when he perceives God as an object of love. The feeling of hope can also play a role in reducing the fear and anxiety of death. When death is perceived as a moment of meeting God, not nothingness, death ceases to be an object of fear. One of the important issues for this to happen is that God is perceived as an object of love, not fear. The person wants to be next to the thing he loves and always be in touch with it. With the fear object, the situation is the opposite. The individual prefers to stay away from the feared object because of attributing a negative meaning to it. In short, the meanings attributed to objects (internal working models) and the relationships established with others in line with the feelings determine what kind of self the individual will gain.

Geliş Tarihi / Received Date
21.03.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
24.01.2023

Tüketici Etnosentrizminin Marka Aşkı Bağlamında Değerlendirilmesi: Kahve Markaları Örneği¹

*Evaluation Of Consumer Ethnocentrism in the Context Of Brand Love: The Case Of
Coffee Brands*

Filiz KODCI²

Mine YENİÇERİ ALEMDAR³

Öz

Küresel anlamda yaşanan değişimlerle birlikte çok uluslu işletmelerin güç kazanmasına karşılık olarak yerel pazarda yaşanan güç kaybı, yerel üreticilerin ve yerel pazarda çalışanların ekonomik anlamda kaygılanmalarına neden olmuştur. Bu kapsamda yabancı ürünler yerine yerli ürünlerin satın alınmasının uygunluğunu ifade eden tüketici etnosentrizmi, içerisinde korku ve endişe barındıran bir kavramdır. Tüketiciler yalnızca temel ihtiyaçlarına yönelik akılcı seçimler değil aynı zamanda semboller aracılığıyla imajını ve hayat tarzlarını yansıtacak, duygularını harekete geçirecek tercihlerde bulunmaya başlamışlardır. Bu durum işletmelerin marka-tüketici ilişkisinde güçlü duygusal bağların kurulmasına yönelik çalışmalar yapmasına neden olmuştur. Marka tüketici ilişkilerine yönelik olarak marka aşkı, güçlü ve tutkulu bağları ifade eden kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda araştırmanın konusu tüketicilerin yabancı markaya karşı yerli ürün satın almasının uygunluğunu ifade eden tüketici etnosentrizmi kavramı ile markaya yönelik en güçlü duygusal bağ olan marka aşkı kavramı arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılmasıdır. Araştırmanın temel amacı ise biri yerli biri yabancı olmak üzere aynı ürün kategorisindeki iki markaya yönelik marka aşkı ile tüketici etnosentrizmi arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden tarama deseni kullanılarak tasarlanmıştır. Anket ile veri toplama yöntemi kullanılmıştır. Katılımcılar olasılık dışı örneklem yöntemlerinden kolayda örneklem yöntemi ile seçilmiştir. Araştırma bir yerli bir yabancı olmak üzere kahve markası kategorisinde bu markayı daha önce deneyimlemiş 332 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Çevrim içi toplanan veriler, SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre tüketici etnosentrizmi ile yabancı kahve markasına yönelik aşk

¹ Bu çalışma, Ege Üniversitesi Etik Kurulunun (EGEBAYEK) 06.01.2021 tarihli 01/09 toplantı karar sayısında tezli yüksek lisans çalışması kapsamında araştırma etiğine uygun bulunmuştur.

²Sorumlu Yazar, Uzman, İzmir/TÜRKİYE, E-mail: filizkodci@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6381-7814

³ Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Halkla İlişkiler, İzmir/TÜRKİYE, E-mail: mine.alemdar@ege.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3270-8655

arasında anlamlı negatif yönlü zayıf bir ilişki ($p < 0,01$; $r = -0,239$) bulunmaktadır. Tüketici etnosentrizmi ile yerli kahve markasına yönelik marka aşkı arasında ise anlamlı pozitif yönlü zayıf ($p < 0,01$; $r = 0,276$) bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında yapılan analizlerde demografik bilgilere göre tüketici etnosentrizmi, yerli kahve markası marka aşkı ve yabancı kahve markası, marka aşkına yönelik farklar ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tüketici etnosentrizmi, CETSCALE, duygusal markalama, marka aşkı, kahve markaları

Abstract

With the global changes, the loss of power in the local market in response to the gaining power of multinational enterprises has caused local producers and those working in the local market to worry economically. In this context, consumer ethnocentrism, which expresses the appropriateness of purchasing domestic products instead of foreign products, is a concept that contains fear and anxiety. Consumers have begun to make not only rational choices for their basic needs, but also choices that will reflect their image and lifestyle and activate their emotions through symbols. This situation has caused businesses to work on establishing strong emotional bonds in the brand-consumer relationship. For brand-consumer relations, brand love emerges as a concept that expresses strong and passionate bonds. In this context, the subject of the research is to reveal the relationship between the concept of consumer ethnocentrism, which expresses the suitability of consumers to buy domestic products against a foreign brand, and the concept of brand love, which is the strongest emotional bond towards the brand. The main purpose of the research is to reveal the relationship between brand love and consumer ethnocentrism for two brands in the same product category, one domestic and one foreign. The research was designed using a survey design, one of the quantitative research methods. Data collection method with questionnaire was used. Participants were selected by the convenience sampling method, one of the non-probability sampling methods. The research was carried out with 332 participants who had experienced this brand before in the category of coffee brand, both domestic and foreign. Data collected online were analysed using the SPSS program. According to the results obtained in the research, there is a significant negative and weak relationship ($p < 0.01$; $r = -0.239$) between consumer ethnocentrism and love for a foreign coffee brand. It was determined that there is a significant positive and weak ($p < 0.01$; $r = 0.276$) relationship between consumer ethnocentrism and brand love for the domestic coffee brand. In the analyses made within the scope of the research, the differences in consumer ethnocentrism, domestic coffee brand brand love and foreign coffee brand, brand love were revealed according to demographic information.

Keywords: Consumer ethnocentrism, CETSCALE, emotional branding, brand love, coffee brands

Giriş

Küreselleşme ile birlikte uluslararası şirketlerin varlıkları tüketim yapısının homojenleşmesine neden olmuştur. Ancak tüketim, tüketicinin kültürel yapısı, gelenekleri, yaşam tarzı gibi birçok farklı faktörden etkilenmektedir (Açıkdilli vd., 2017: 1). Bu noktada tüketim ve tüketici konusunda heterojen yapının devamlılığının da sağlandığından söz edilebilmektedir. Yabancı şirketlerin pazardaki varlıkları, yabancı ürünlerin satışlarının artması, yerel pazarda hakimiyet kurması yerli üreticiyi kaygılandırdığı bir ortamın oluşmasına neden olmuştur. Tüketici etnosentrizmi, küreselleşme konusunda ekonomik anlamda yaşanan kaygı ve güvensizlik ortamında sosyoloji literatüründe yer alan etnosentrizm kavramı temel alınarak tüketici davranışlarına adapte edilerek literatürde yer bulmuştur. Tüketici etnosentrizmi

yabancı ürüne karşı yerli ürünün tercih edilmesinin uygunluğunu ifade eden bir yapıdır. Yerli ürün tercih eden tüketici, ekonomisini korumakta ve yaşadığı ülkenin vatandaşlarının işsiz kalmasına engel olmaktadır. Bu bakımdan tüketici etnosentrizminde yerli ürünlerin tercih edilmesinin motivasyonu küresel güçlere karşı direnç şeklinde ortaya çıkmaktadır (Cleveland vd., 2009: 116).

Teknolojik gelişmelerle birlikte bilginin hızlı bir şekilde yayılması, piyasadaki ürünün kolay ve hızlı yollardan üretimi, rekabetin yoğun bir şekilde yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Tüketici açısından ise pazarlama alanında bilgi akışının tüketiciler arasında hız kazanması tüketicinin güçlü bir konuma gelmesini sağlamıştır. Tüketici bu yönüyle tüketici olmasının yanı sıra üretici konumuna gelmiştir. Aynı zamanda tüketiciler ürün tercihlerinde yalnızca ihtiyaç duyulan ürünün satın alınmasıyla değil, duygular ve deneyimleri içerisine dahil ettiği bütüncül bir yapıyla tercihlerini ortaya koymaya başlamışlardır. Tüketiciler sembolik ürünlerin tüketimine önem veren, hazzla yönelik tercihlerde bulunan ve yaşam tarzlarını bu yönde şekillendiren bir yapıdadır (Grundey, 2008: 137). Tüketiciler ürün/marka tercihlerinde imaj yaratan ve yaşam tarzlarını yansıtmaya yönelik seçimler yapmaya başlamışlardır. Bu nedenle pazarlama yöneticileri tüketici ile markaya yönelik bağları güçlendirmek amacıyla duygusal markalama stratejilerini oluşturmaya yönelmişlerdir. Duyguların önemli olduğu, insanın merkez alındığı pazar yapısında tüketici ile duygusal bağlar kurmak markalar için her zamankinden daha fazla önem kazanmıştır (Kotler vd., 2010: 39). Tüketici; istek uyandıran, arzularını harekete geçiren, sembolik iletişim mesajlarıyla donatılmış, yaşam tarzı göstergelerini barındıran markaların tercihine yönelmiştir. Bu noktada marka-tüketici ilişkisinde markalara yönelik olarak inşa edilmeye çalışan duygusal bağlarda ilişkinin gücü de önem kazanmaya başlamıştır. Marka aşkı tüketicilerle kurulan ilişki konusunda elde edilmiş güçlü duygusal bağları temsil eden bir yapı olarak ortaya çıkmıştır.

Tüm bu bilgiler çerçevesinde araştırmanın ana sorunu; tüketici etnosentrizminin yerli ve yabancı kahve markaları çerçevesinde marka aşkı üzerindeki etkisi nedir sorusuna yanıt aramaktır. Araştırmanın temel amacı bir yerli ve bir yabancı olmak üzere aynı ürün kategorisindeki iki markaya yönelik marka aşkı ile tüketici etnosentrizmi arasındaki ilişkinin ortaya konulmasıdır. Literatürde tüketici etnosentrizmi ve marka konusunda araştırmalar incelendiğinde tüketici etnosentrizmi ile marka kişiliği (Özçelik, 2010; Özdemir vd., 2018; Supphellen ve Grønhaug, 2003; Yıldız ve Koçan, 2019), marka sadakati (Gashi, 2019; Kiracı ve Kocabay, 2017; Makanyeza, 2015; Şahin ve Gültekin, 2017), marka imajı (Tekin vd., 2021), marka bağlılığı (Eroğlu ve Sarı, 2011), marka değeri (Sun vd., 2021) gibi marka öğeleri arasındaki ilişkiler açıklanmasına rağmen; tüketici etnosentrizmi ile marka aşkı arasındaki ilişkinin açıklanmasına yönelik herhangi bir çalışmaya rastlanmadığı görülmektedir. Bu açıdan araştırmanın önemi, bu çalışmanın konu ile ilgili literatürde keşfedici ve özgün bir çalışma niteliğinde olmasıdır. Araştırmanın alt sorunları öncelikle daha önce ortaya konulmamış bu ilişkinin açıklanması ve daha sonrasında tüketici etnosentrizminin marka aşkı üzerinde bir etkisi olup olmadığının tespit edilmesidir. Diğer alt sorunlar ise tüketici etnosentrizminin, yerli kahve markası marka aşkının ve yabancı kahve markası marka aşkının demografik bilgilere göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymaktır. Makalede ilk olarak; tüketici etnosentrizmi, ardından marka aşkı kavramsal olarak ele alınmış, araştırma bölümünde ise iki kavram arasındaki ilişkiyi keşfetmeye yönelik nicel analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Tüketici Etnosentrizmi

Etnosentrizm etimolojik olarak incelendiğinde Yunanca millet ırk anlamına gelen ethos ve merkez anlamına gelen centron kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur (Siamagka, 2010: 10). Sumner (1906) etnosentrizm kavramını sosyoloji literatürüne kazandırdığı eserinde etnosentrizmi bir kişinin ait olduğu grubu her şeyin merkezinde görmesi ve diğer grupları değerlendirirken bu bakış açısına göre derecelendirmesi şeklinde açıklamıştır. Ait olduğu gruba bağlılık gösteren kişi kendi dünyasına ve fikirlerine oldukça derin bir şekilde bağlıdır (Hughes, 1961: 1). Bu açıdan etnosentrik eğilimleri yüksek olan bireyler kendi toplumu içerisinde yer alan kültürel normları ve uygulamaları doğal olarak karşılıklı olarak kendi toplumları dışarısında yer alan grupları onlardan farklı olduklarını düşündükleri için anormal ve değersiz olarak nitelendirebilmektedirler (Schopmeyer ve Fisher, 1993: 148).

Etnosentrizm sosyoloji ve psikoloji alanında ilgi gören bir kavram olmasına rağmen pazarlama literatüründeki etnosentrizm odaklı çalışmalar 1970'li yıllara dayanmaktadır. Tüketicilerin yabancı ürünlere karşı etnik merkezci tüketim davranışı sergilemesi kanıtlanırsa da pazarlama alanına özgü bir kavram olarak değerlendirilmemiştir. Terence A. Shimp 1984 yılında gerçekleştirdiği çalışmada etnosentrizmi tüketici davranışları ile ilişkilendirerek *tüketici etnosentrizmi* kavramını ilk kez kullanmıştır (Asil ve Kaya, 2013: 1; Luque-Martínez vd., 2000: 1355). Shimp (1984), tüketicilerin kendi ülkelerinin ürünlerinin üstün olduğuna dair inancı ve görüşleri açıklamak amacıyla tüketici etnosentrizmi kelimesini kullanmıştır. Tüketici temelli etnik merkezilikte, yerli ürün satın almanın kişinin ülkesi için iyi olduğu inancı söz konusu iken; yabancı ürünlerin satın alınmasının ülkenin ekonomisine zarar vereceği, iş kaybına yol açacağı görüşü hakimdir (Shimp, 1984). Shimp ve Sharma (1987: 280) tüketici etnosentrizmini, tüketiciler tarafından tercih edilen yabancı menşeli ürünlerin satın alınmasının uygunluğu ve ahlaki değeri hakkındaki inançların bütünü şeklinde tanımlamıştır.

Etnosentrizmin ölçülmesi sürecinde farklı ölçekler geliştirilmesine rağmen (Adorno vd., 1950; Chang ve Ritter, 1976; Warr vd., 1967) bu ölçeklerin doğrudan tüketici davranışlarına yönelik olmamasına dikkat çeken Shimp ve Sharma (1987) *Tüketici Etnosentrizm Eğilim Ölçeğini* (CETSCALE/Consumer Ethnocentrism Tendency Scale) oluşturmuşlardır. CETSCALE 1987 yılında Amerikalı tüketicilerin yerli ve yabancı ürünleri satın almalarına yönelik görüşlerini ölçümlemek amacıyla oluşturulmuş bir eğilim ölçeğidir. Tutumdan ziyade bir eğilim ölçeği olarak nitelendirilmesinin nedeni ise tüketici davranışlarını etkileyen duygu ve düşüncelerin toplamıyla ilgilenmesidir (Asil ve Kaya, 2013: 115). CETSCALE oluşturulmasının ardından pek çok farklı ülkede, farklı ürün kategorilerinde geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarına yer verilmiştir (Herche, 1992; Lindquist vd., 2001; Netemeyer vd., 1991; Pentz vd., 2013; Saffu ve Walker, 2005). Böylece farklı ülkelerde CETSCALE'in uluslararası alanda geçerlilik ve güvenilirliği kanıtlanmıştır.

CETSCALE ölçeği dışında farklı alternatif ölçekler zaman içerisinde geliştirilmiştir. Siamagka (2010) 5 boyutlu tüketici etnosentrizmi genişletilmiş ölçeğini (CEESCALE/ Consumer Ethnocentrism Extended Scale) oluşturmuştur. Siamagka ve Balabanis (2015) daha sonra CEESCALE boyutlarının revize edilmiş versiyonu ile tüketici etnosentrizminin ölçülmesi için 5 boyutlu bir ölçek önerisinde bulunmuştur. Bu

boyutlar sırasıyla toplum yanlısı davranış, bilişsellik, güvensizlik, düşünömsellik ve alışkanlıktır. P. Sharma (2015) ise tüketici etnosentrizmini ölçömleme ve yeniden kavramsallaştırma konusunda tüketici etnosentrizmi ölçөгünü CES (Consumer Ethnocentrism Scale) geliştirmiştir. CETSCALE'in çoğunlukla gruplar arasındaki ayırım, kişilerin bağılı bulunduğu grubu evrenin merkezi olarak görmesi ya da kişilerin kendi grubunun çıkarlarını destekleyen olaylara ilişkin algılarına yönelik konuları ele aldığıını belirtirken araştırmacı gruplar arası etkileşimi ve eğilimleri ön planda tutan ölçөгüye yönelik eleştiride bulunmuştur. Bu bağlamda kişinin bireysel tercihlerindeki bilişsel, duygusal ve davranışsal süreçlerin bu ölçekte göz ardı edildiğini ifade eden Sharma (2015), tüketici etnosentrizm ölçömlemesini tutumları ölçmek amacıyla yeniden kavramsallaştırarak duygusal tepkiler, bilişsel önyargı ve davranışsal tercih olmak üzere üç boyutlu yeni bir ölçek önerisinde bulunmuştur.

Tüketici etnosentrizmi tüketicilerin satın alma kararlarını etkilemektedir. Aynı zamanda tüketici etnosentrizminin de öncülleri (1) sosyo-psikolojik faktörler (2) ekonomik faktörler (3) politik faktörler bulunmaktadır (Shankarmahesh, 2006). Bu açıdan incelendiğinde tüketici etnosentrizmi sosyo psikolojik faktörlerden; kültürel açıklık (Cleveland vd., 2009; Javalgi vd., 2005; Sharma vd., 1994), dünya görüşü (Al Ganideh vd., 2012), vatanseverlik (Balabanis vd., 2001; Nik-Mat vd., 2015), muhafazakarlık (Balabanis vd., 2002; Du, 2014; Javalgi vd., 2005; Sharma vd., 1994), toplulukçuluk bireycilik (Du, 2014; Jain ve Jain, 2013; Sharma vd., 1994; Yoo ve Donthu, 2005), düşmanlık (Klein, Ettenson ve Morris, 1998), materyalizm (Cleveland vd., 2009; Piligrimiené ve Kazakauskiené, 2016), değerler listesi (Clarke vd., 2000), dikkat çekme/belirginlik (Jain ve Jain, 2013; Olsen vd., 1993), dogmatizm (Caruana, 1996; Shimp ve Sharma, 1987) gibi kavramlarla ilişkilendirilmektedir.

Ekonomik faktörlerde; kapitalizmin varlığının grup içi rekabeti arttırması (Rosenblatt, 1964: 132), ekonomik kalkınma aşamasında ulusal ekonominin gelişmesi, kalite anlayışındaki değişimler, yenilikçilik ve ürünün statü kazandırması gibi koşullar yabancı ürün satın alınmasına yönelik eğilimi arttırdığından dolayı tüketici etnosentrik eğilimlerinin azalması durumu söz konusudur (Shankarmahesh, 2006). Kişisel anlamda refah düzeylerinin gelişmesi, önceki yıllara kıyasla daha iyi olduğuna ilişkin inanç ve ülkenin ekonomik anlamda önceki yıllara göre iyi olduğu düşüncesi kişilerin etnosentrik eğilimlerini ekonomik anlamda etkileyen diğere unsurlardandır (Klein ve Ettenson, 1999).

Politik faktörler; ölkeler arası ilişkiler (Javalgi vd., 2005), geçmişten gelen ya da günümüzde devam etmiş politik, askeri ekonomik gelişmeler (Klein vd., 1998; Tsai vd., 2013), ülkenin yönetim biçimi (Shankarmahesh, 2006: 164) ve yönetim biçiminde yaşanan değişimler olarak ifade edilebilir (Yu ve Albaum, 2002). Tüm bu öncüllerin toplumsal yapı içerisinde iç içe geçtiği söylenebilir. Örneğin; Amerikalı tüketicilerin satın alma tutumlarına ve ürün tercihlerine yönelik olarak siyasal anlamda etkilenmesine neden olan olaylardan biri 11 Eylül olaylarıdır. Saldırı sonrası yaşanan tüketicilerdeki değişim ekonomik ve politik iklimden etkilenerek tüketicilerin daha vatansever duygularla hareket etmesine yol açmıştır. Dolayısıyla böyle bir atmosferde tüketicilerin etnosentrik eğilimlerinin de bu koşullardan etkilenmesi durumu söz konusudur (Tsai vd., 2013).

Tüketici etnosentrizminin öncüllerinden olan bir diğere faktör ise demografik faktörlerdir. Yaş (Balabanis vd., 2002; Caruana, 1996; Erkaya, 2018; Javalgi vd., 2005; Nielsen ve Spence, 1997), gelir (Javalgi vd., 2005; Klein ve Ettenson, 1999; Lee vd., 2003; Neese ve Davis, 2017; Sharma vd., 1994),

cinsiyet (Caruana, 1996; Han, 2018; Javalgi vd., 2005; Lee vd., 2003; Neese ve Davis, 2017; Nielsen ve Spence, 1997; Sharma vd., 1994), eğitim (Balabanis vd., 2002; Caruana, 1996; Javalgi vd., 2005; Klein ve Ettenson, 1999; Lee vd., 2003; Neese ve Davis, 2017; Sharma vd., 1994), sosyal statü (Caruana, 1996; Klein ve Ettenson, 1999; Nielsen ve Spence, 1997) ve ırk/etnik grup (Al Ganideh, 2017; Klein ve Ettenson, 1999; Neese ve Davis, 2017; Vida vd., 2008) gibi ögeler tüketici etnosentrizmini etkilemektedir. Ancak Sharma vd., (1994) yaş, cinsiyet gelir, eğitim seviyesi gibi demografik faktörlerin tüketici etnosentrik eğilimlerini etkileyeceğini belirtse de bu söz konusu faktörlerin sosyo-psikolojik etkilerden bağımsız bir şekilde değerlendirilemeyeceğine dikkat çekmiştir.

Tüketici etnosentrizmini etkileyen faktörlerin yanı sıra yakından ilişkili olduğu kavramlar da bulunmaktadır. Bu kavramların (1) menşei ülke, (2) milliyetçilik, (3) yabancı düşmanlığı, (4) yabancı hayranlığı ve (5) küreselleşme olduğu söylenebilir. Örneğin tüketici etnosentrizmi yabancı ürüne karşı yerli ürünlerin seçilmesinin uygun ve doğru bir davranış olduğunu ifade ederken (Caruana, 1996); tüketiciler bu yerli ürünleri tercih ederken menşei ülke ipuçlarından faydalanmaktadırlar (Bilkey ve Nes, 1982). Milliyetçilik ideolojiyle bağlılığı ve politikayla ilgisi ve var olan grupların bilinçli bir şekilde organize edilmesi açısından etnosentrizmden ayrışsa da (Rosenblatt, 1964), tüketici etnosentrizmi bağlı buldukları gruba ait değerlerin önemsenmesi konusunda benzerlikler göstermektedir (Balabanis vd., 2001). Milliyetçilerin tüketim konusunda düşmanca ve üstünlük bağlamı ele alındığında ülkelerindeki yaşanan sosyal ve politik olaylara karşı daha fazla hassasiyet içerisinde davranabilir ve uluslarının geleceği konusunda daha telaşlı olabilirler. Bu durum bazen saldırgan tutumların sergilenmesine neden olabilir. Çin'de milliyetçi bir grubun Çinli vatandaşların sahip olduğu Nissan arabalara zarar vermesi ve KFC restoranına insanların girmesini engellemeye çalışması bu duruma örnek olarak verilebilir (Yao, 2017: 803–804). Bireylerin bağlı bulunduğu grup dışındaki bireylere yönelik düşmanlık besleyebileceği gibi (Altıntaş ve Tokol, 2007) bağlı bulunduğu gruba yönelik değerleri reddetme (Mueller vd., 2016) durumu da söz konusu olabilir. Bu yüzden tüketiciler yabancı ürünleri tercih konusunda olumlu ya da olumsuz tutumlara sahip olabilmektedir. Tüketici etnosentrizmi bu iki farklı tutum konusunda yabancı düşmanlığı ve yabancı hayranlığı olmak üzere iki farklı kavramdan etkilenebilmektedir. Küreselleşmenin etkisiyle sınırların ortadan kalkması ve tüketimin daha hızlı yayılmasına karşılık kültürel değerlerini, yaşadığı toplumu ve bağlı bulunduğu grubu savunan tüketicilerin varlığı mevcuttur (Kwak vd., 2006).

Tüketim toplumundaki değişimler tüketici ile alakalı pek çok alanı etkilemiştir. Bu konu ile ilgili kavramlardan biri de küreselleşmenin etkisiyle yerli ve yabancı ürün tercihlerindeki milli duyguların etki derecesinin ölçümlendiği tüketici etnosentrizmi kavramıdır (Torlak ve Uzkurt, 2007: 105). Tüketicilerin popüler kültür etrafında sembollerle anlamlar oluşturması, hazlarını ön plana alan tercihlerde bulunması popüler kültürün etkisiyle modada ve yaşam tarzlarındaki değişimlerin hepsi postmodern pazarlama, tüketim ve tüketim kültürünün konusu olarak karşımıza çıkmaktadır (Altunışık, 2007; Odabaşı, 2019). Sembolleri ve hazları tüketen postmodern tüketicinin pazarlama alanında da duygularıyla hareket eden ve pazarlamacıların da duygularını harekete geçirecek çalışmalara yönelmesi durumu bu bağlamda söz konusu olmuştur (Kotler vd., 2010).

Tüketicinin bir markayı, rasyonel ve duygusal olarak değerlendirmesinde etnosentrik eğilim derecesinin yönlendirici olabileceği açıkça görülmektedir. Markayı duygusal olarak değerlendirmede güçlü bir diğer kavram ise marka aşkıdır.

Marka Aşkı

Pazarlamanın geçirdiği aşamalar incelendiğinde ürün odaklı döneme geleneksel yani pazarlama 1.0 olarak ifade edilmiştir. İşletmeler bu dönemde pazarı maddi ihtiyaçlara sahip çok sayıda alıcı olarak gördüğünden değerler ürünün işlevsel özelliklerini kapsamıştır. Pazarlama 2.0 ise tüketici odaklı bir yapıya sahiptir ve ürünün değerini belirleyen tüketiciler olmuştur. Bu dönem yalnızca tüketicinin aklına değil aynı zamanda duygularına hitap etmeye yönelik çalışmalara başlanmıştır. Pazarlama 3.0 olarak ifade edilen dönemde tüketici aklın ve duygunun yanı sıra ruha sahip bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir (Kotler vd., 2010: 5–18).

Pazarlamadaki değişim ve dönüşümler dönemsel olarak açıklandığında modernizm ve postmodernizmden etkilendiği söylenebilir. Bu değişim ve dönüşümlere örnek olarak modernizmde akla ve bilime dayalı olan yapısı itibariyle endüstri üretiminin hız kazanması ile açıklanır (Odabaşı, 2012). Bu dönemin üretim odaklı yapıya sahip olması nedeniyle insan ilişkilerini göz ardı etmesi durumu söz konusudur (Özdemir, 2007: 27). Postmodern pazarlama anlayışında ise rekabetin artış göstermesiyle tüketicinin önem kazandığı ve tüketicinin üretim sürecine dahil edildiği (Erdem, 2017: 257), postmodern eğilimlerin kültürel etkilerinin tüketim sürecine yansiyarak sembolik değerlerin yaşam tarzlarını etkilediği bir döneme geçiş sağlanmıştır (Azizağaoğlu ve Altunışık, 2012: 35).

Pazarlama alanındaki tüm bu gelişmeler değerlendirildiğinde tüketici ile ürün/marka arasında karşılıklı iletilen duyguların akışından söz edilebilir. Tüketicilerin marka ile duygusal ve bireysel ilişkiler kurması markanın rakipleri karşısında daha üstün bir konumda olmasına yardımcı olmaktadır (Consoli, 2010: 4). Dolayısıyla satın alma artık yalnızca basit bir ihtiyaç giderme eyleminden çok bir tercihin özelleşmesini temsil etmektedir. Postmodern pazarlamada işletmeler toplumun arzuları için bir ağ iken pazarlama iletişimi çalışmaları ürünleri gerekli kılacak arzuları oluşturan kültürel sürecin bir parçası konumundadır (Fırat ve Dholakia, 2006: 155). Postmodern tüketimde arzu duyulan gerçek çikolata ya da gerçek bir araba değildir. Burada gerçek olarak ifade edilen nesnelere, arzuların yerine geçebilecek olan şeylerdir (Bocock, 2005: 18). Postmodern pazarlamada semboller anlam aktarımı aracılığıyla kişinin yönelimlerini, hayat tarzlarını, statüsünü ifade etmesinde temel bir rol oynamaktadır. Bu yüzden postmodern tüketici markanın bir şeyler söylemesini beklemektedir (Cova, 1996: 95–497). Odabaşı (2019: 105) ürün ve markaların sembolik tüketiminin nedenlerini; statü ve sosyal sınıfını belirlemek, kendini tanımlayıp bir role bürünmek, sosyal varlığını oluşturma ve bu sosyal varlığı korumak, kendisini başkalarına ve kendine ifade edebilmek, kimliğini yansıtmak şeklinde açıklamıştır.

Bu kapsamda insanların duygularına hitap eden pazarlama anlayışına ilişkin kavramlar üzerinde çalışmalar (deneyimsel pazarlama, duygusal markalama, aşk markası) yaygınlaşmıştır (Kotler vd., 2010: 47). Duygusal markalamanın çıkış noktası tüketicinin zihninde yer etmeye çalışarak markanın özel olmasını sağlamak, pazardaki kalıcılığı ve rekabet ortamındaki gücü arttırmaya dayanmaktadır (Tayfun, 2019: 75). Duygusal markalamanın markaya sağladığı avantajlar tüketici ile marka bağlarını uzun vadeli ve kararlı bir yapıya getirmesidir. Bu yönde geliştirilen strateji sayesinde duygusal

iletişimler, markaya ilişkin sadakatın oluşmasında da etkin bir rol oynamaktadır (Kim ve Sullivan, 2019).

Duygusal marka ilişkisi sürecinde marka yöneticileri bu ilişkileri kişilerarası ilişkilerin gelişmesi bağlamında bir merdiven basamağı şeklinde betimlemektedirler. Marka ve tüketici ilişkisi bu yönüyle iki insanın tanışması sürecindeki gibi ilerlemektedir. Önce tüketici için markaya karşı bir farkındalık oluşur ve o markayı tanımak için bilgi edinir. Daha sonra ilgi ve satın alma süreçleri ve deneyimlerle markaya yönelik görüşler saygı ve güven unsurunun oluşmasını sağlar. Tüm bu ilişkilerin gelişimi marka sadakatine yani uzun süreli ilişki sürecine dönüşür. Tüketici- marka ilişkisinin uzun süreli ve duygularla bütünüyle ortak hale gelmesi ise ömür boyu sürebilecek bağlılığa işaret etmektedir (Temporal, 2011: 44-45).

Markalaşma çalışmaları ile ürün ve tüketici arasında bağlar kurularak duygusal markalamaya yönelen şirketler duygusal sermayelerine katkı sağlamaktadırlar (Lindstrom, 2005: 85). Batı (2018: 60–161) duyguların deneyimi yarattığına ve duygusal kodların da tüketiciyi yarattığına işaret etmektedir. Duygularımız deneyimlerimize dayalı olarak ortaya çıkar. Deneyimsel pazarlamada duygular, duygular ve hisler büyük resmin bir parçası gibidir. Söz konusu tüketicinin deneyimi olduğunda sunulan değerler ve tüketici deneyimi çıktılarının hepsi bir bütündür. Akla ve kalbe seslenir, ruhu etkiler, tüketimi benzersiz kılar (Consoli, 2010; Kotler vd., 2010; Same ve Larimo, 2012). Markaların duygusal bağlarını geliştirme konusunda sevilen, aşık olunan bir marka ilişkisi geliştirmek amaçlanır. Marka aşkı bu noktada literatüre kazandırılmış bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Keller, 2019: 90–92).

Marka aşkı, kişilerarası aşk temelinden yola çıkarak pazarlama alanına kazandırılan bir kavramdır. Shimp ve Madden (1988) tüketici nesne ilişkisinin yapısını belirlemek için yaptıkları çalışmada, Sternberg'in (1986) *Üçgen Aşk Teorisi*'ni temel alarak tüketici nesne ilişkisine bu yapıyı uyarlamışlardır. Üçgen Aşk Teorisine göre aşkın üç bileşeni bulunmaktadır. Bu bileşenler yakınlık (intimacy), tutku (passion), karar/bağlılık (decision/commitment) olarak belirlenmiştir (Sternberg, 1986: 19).

Tüketim alanındaki aşkın gelişimi sürecinde Shimp ve Madden (1988) tüketici-nesne ilişkisinin doğasını açıklamıştır. Ahuvia 1993 yılında yaptığı çalışmada tüketici ile marka arasında neden aşkın oluşabileceğini açıklamak amacıyla Sternberg'in üçgen aşk teorisini kullanmıştır (Bairrada vd., 2019:41). Ahuvia'nın (1993) çalışması literatürde konu ile ilgili yapılan ilk büyük ampirik araştırma olarak ifade edilmektedir (Batra vd., 2012, s. 1). Daha sonraki devam eden dönemlerde marka aşkına ilişkin ölçüm araçları oluşturulmuş ve geliştirilmiştir (Albert vd., 2009; Bagozzi vd., 2017; Batra vd., 2012; Carroll ve Ahuvia, 2006). Saatchi & Saatchi'nin CEO'su Kevin Roberts (2006) ise marka aşkı, aşk markası (lovemarks) kavramını pazarlama literatürüne kazandıran isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Lovemark olarak işaret edilen markalara duygusallık yönünü veren kavramların "gizem, duygusallık ve samimiyet" olduğunu ortaya koymuştur. Roberts'a (2006) göre aşkla ifade edilen markalara yönelik sadakat, mantıktan bağımsız *mantık ötesindedir*.

Carroll ve Ahuvia (2006: 81) marka aşkını “memnun bir tüketicinin belirli bir ticari isim için sahip olduğu tutkulu duygusal bağlılık derecesi” olarak tanımlamıştır. Marka aşkı duyguları ve tutkuları içerisine alan bir kavramdır. Bu yüzden tüketicinin markaya yönelik hissettiği bağlılık ve bağlılığa neden olan duygular ve tutkular olarak kavramsal çerçevesi oluşturulmaktadır (Roy vd., 2013: 3). Marka aşkı tüketim bağlamında aşk duygusunun ne olduğunu anlamamıza yardımcı olan bir kavramdır. Marka aşkı; markaya duyulan tutku, markaya bağlılık markanın olumlu yönde değerlendirilmesi, markaya karşı olumlu duygular ve markaya yönelik aşkın ifade edilmesi şeklinde beş özellik ile tanımlanabilir (Albert vd., 2009). Markaya yönelik oluşturulmuş aşk, yüksek düzeyde sadakat ve derin bir bağlılığın ve tutkunun simgesidir. Bu noktada aşk markaları marka fanatiklerinin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Örneğin insanlar yalnızca bir bilgisayar satın alırken Apple kullanıcıları aldıkları ürüne aşık olur. Benzer şekilde Harley Davidson markası da duyguya dayalı yüksek tutkulu sadakatin, marka aşkının önemli örneklerindedir (Sharp, 2019: 123–125).

Marka aşkını etkileyen faktörler incelendiğinde Roy vd., (2013) marka aşkının marka sadakati ve olumlu ağızdan ağıza iletişim üzerinde olumlu etkisi olduğu önermesinde bulunmuşlardır. Aynı zamanda oluşturulan modelde Carroll ve Ahuvia'nın (2006) çalışmasının aksine memnuniyeti ayrı bir değişken olarak marka aşkından bağımsız marka aşkına pozitif etki eden bir yapı olarak ele almışlardır. Bairrada vd., (2019) yaptıkları araştırmada marka kişiliğinin tüketici davranışları açısından incelenmesinde marka aşkını kullanarak aradaki ilişkiyi açıklamaya çalışmışlardır. Carroll ve Ahuvia (2006) ve Roy vd., (2013) araştırmalarında benzer şekilde marka aşkının marka sadakati ve olumlu ağızdan ağıza iletişim üzerinde pozitif etkilerinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Aynı araştırmada markaya yönelik aşk duygusu yüksek tüketicilerin daha fazla ücret ödemeye istekli olacakları tespit edilmiştir.

Tüketici Etnosentrizmi ve Marka

Alan yazında tüketici etnosentrizmi ve marka aşkı konusunu ele almış bir çalışmaya henüz ulaşamamıştır. Buna rağmen etnosentrizm-marka konusunu birlikte ele alan çalışmalarda sadakat, imaj, güven, kalite ve değer marka ile ilgili odaklanılmış kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmalarda elde edilen sonuçların; *etnosentrizm-marka aşkı* konusu ile ilintili olabileceği düşünülmektedir. Türkiye’de yürütülmüş çalışmalardan örnek vermek gerekirse Tekin vd., (2021) tüketici etnosentrizminin marka imajı üzerindeki etkisini incelemiş; yerli marka hazır giyim ürünlerinin tüketilmesi açısından tüketici etnosentrizminin marka imajı üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır ($\beta=0,268$; $r^2=0,157$; $p<0,01$). Gıda sektöründeki bir markaya yönelik yaşama geçirilmiş diğer bir araştırmada ise (Yıldız ve Koçan, 2019) etnosentrizmin, algılanan kalite ($\beta=0,78$; $r^2=0,56$; $p<0,01$) ve marka sadakati ($\beta=0,777$; $r^2=0,604$; $p<0,01$) üzerinde pozitif yönde bir etkisi olduğu izlenmiştir. Tüketicilerin etnosentrik eğilimleri yükseldikçe yabancı beyaz eşya markasına yönelik kişilik algılamasının düştüğü sonucu (Özdemir vd., 2018); (mavi yerli kot giyim markası) duyulan güven ile tüketici etnosentrizmi arasında güçlü pozitif ilişki ($r=0,592$; $p<0,001$) olduğu sonucu (Şahin ve Gültekin, 2017) ve aslında bahsi geçen bu sonuçlar *etnosentrizm ve marka ile ilgili kavramları algılama düzeyinin* ilintili olduğunu göstermektedir.

Etnosentrizmin marka ile olan ilişkisini görece düşük düzeyde açıklayan çalışmalar da mevcuttur. Etnosentrizm ve marka ilişkisini ele alan öncü çalışmalardan biri Özçelik (2010) tarafından yürütülmüş, yerli (Mavi) /yabancı (Levis) 2 kot giyim markası kişilik algısına yönelik değerlendirilmiş ve tüketicilerin etnosentrik eğilimleri ile ilişkilendirilmiştir. Araştırmada yerli marka (Mavi) için tüketici etnosentrik eğilimleri ile marka kişiliğindeki androjenlik ($r=0,125$; $p<0,01$), gelenek ($r=0,198$; $p<0,01$), heyecan ($r=0,169$; $p<0,01$), eğlence ($r=0,091$; $p<0,05$), yetkinlik ($r=0,120$; $p<0,01$) boyutlarının tümü ile arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yabancı marka (Levis) için elde edilen sonuçlarda ise gelenek boyutu hariç diğer androjenlik ($r=-0,157$; $p<0,01$) heyecan ($r=-0,285$; $p<0,01$), eğlence ($r=-0,214$; $p<0,01$), yetkinlik ($r=-0,29$; $p<0,01$) marka kişiliği boyutları ile tüketici etnosentrizmi arasında negatif yönlü zayıf bir ilişki olduğu sonucu çıkarılmıştır. Aynı zamanda yüksek etnosentrik eğilimlere sahip olan tüketicilerin yerli markaya yönelik marka kişiliği algılarının da yüksek olduğu ifade edilmiştir. Üniversite öğrencileri örneğinde tüketici etnosentrizmi ve marka bağlılığına yönelik değerlendirmeyi içeren bir diğer çalışmada ise (Eroğlu ve Sarı, 2011) tüketici etnosentrizminin marka bağlılığını ancak %5'lik bir oranda açıkladığı sonucu elde edilmiştir. Tüketici etnosentrizminin marka sadakati ile olan ilişkisi, yerli soğuk çay markası örneğinde çalışılmış (Kiracı ve Kocabay, 2017), sonuçlar benzer şekilde kavramlar arasında ilişki olduğunu ancak açıklama oranının düşük (tutumusal marka sadakati %27, davranışsal marka sadakati %25) olduğuna işaret etmiştir.

Marka sadakatının tüketici etnosentrik eğilimlerine etkisine odaklanan Gashi (2019) yerli markalara yönelik olan sadakatin, tüketici etnosentrik eğilimlerinin %32'sini açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır. Yabancı markalar örneğinde etnosentrizm-marka ilişkisinin irdelendiği çalışmalarda etnosentrik eğilimlerin marka ile ilintili kavramları düşük düzeyde ya da negatif etkilediği (Makanyeza, 2015; Supphellen ve Grønhaug, 2003) ulaşılan sonuçlardandır. Benzer bir şekilde Sun ve diğerleri (2021) tüketici etnosentrizminin yabancı markalar söz konusu olduğunda marka değeri üzerinde herhangi bir anlamlı etkisinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar tüketici etnosentrizminin yerli markaların değeri konusunda önemli bir role sahipken yabancı markalar söz konusu olduğunda marka değerinin tüketici etnosentrizminden etkilenmeyeceğine işaret etmektedir.

Tüm bu örnek olarak gösterilen araştırmalardan da yola çıkılacağı üzere tüketici etnosentrizmi ile markaya ilişkin kavramlar arasında yapılan çalışmaların varlığı söz konusudur. Ancak elde edilen sonuçların, markanın içeriğine, kişilerin etnosentrik eğilimlerine ve marka bileşenine göre farklılık gösterdiği söylenebilir. Dolayısıyla tüketici etnosentrizmi ve markaya ilişkin kavramlardan biri olan marka aşkı ile olan ilişkinin araştırılması, hem ürün kategorisi bağlamında (ürün kategorisi: kahve) hem de markaya ilişkin en güçlü bağlılık olarak ifade edilmesi bağlamında sonuçların ortaya konulmasına destek olacaktır.

Araştırma: Yöntem-Örneklem-Bulgular

Yöntem

Araştırmanın temel amacı biri yerli ve biri yabancı olmak üzere aynı ürün kategorisindeki iki markaya yönelik marka aşkı ile tüketici etnosentrizmi arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Nicel araştırma desenlerinden tarama araştırmaları kişilerin belirli konulara ilişkin tutum, inanç, görüş ve

davranışlarını ortaya koymayı amaçlar. Tarama araştırmalarda başlıca veri toplama yöntemi anketlerdir. Bu doğrultuda nicel araştırma yönteminden tarama deseni ve nicel araştırmalarda veri toplama araçlarından anket ile veri toplama tekniği kullanılmıştır (Gürbüz ve Şahin, 2018: 105).

Örneklem

Araştırmanın evreni Türkiye genelindeki kahve tüketicileri olarak belirlenmiştir. Araştırmada örneklem grubuna dahil edilecek kişilerin belirlenmesinde kahve ürün kategorisinde bir yerli ve bir yabancı markayı daha önce deneyimlemiş olma kriteri göz önüne alınmıştır. Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde sosyal bilim araştırmacılarının %95 düzeyinde çalışma prensibi dikkate alınmıştır. Nicel yönelimli araştırmalar için 1000 kişilik evrenin, %5'lik hata payı hesaplandığında ulaşılması gereken kişi sayısının minimum 278 olduğu belirtilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 130). Bu bilgiler doğrultusunda araştırma için belirlenen minimum 278 kişiye ulaşmada olasılık dışı örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi ile çalışılmıştır. Veri, çevrim içi toplanmıştır.

Veri Toplama Aracı

Verilerin toplanması amacıyla iki adet ölçek kullanılmıştır. Tüketici etnosentrik eğilimlerini ölçümlemek amacıyla Shimp ve Sharma (1987) tarafından geliştirilen tek boyutlu 17 maddelik CETSCALE'in (Consumer Ethnocentrism Tendency Scale/Tüketici Etnosentrizmi Eğilim Ölçeği) Özçelik (2010) tarafından yazılmış "Marka Kişiliği Algısı İle Etnosentrik Eğilimler Arasındaki İlişki: Levis ve Mavi Jeans Üzerine Bir Uygulama" adlı yüksek lisans tezindeki uyarlanmış hali kullanılmıştır. Marka aşkını ölçümlemek amacıyla ise Bagozzi vd., (2017) tarafından geliştirilen tek boyutlu 13 maddelik Marka Aşk Ölçeği'nin (Brand Love Scale) Türkçe'ye tercüme edilmiş soruları Kalyoncuoğlu (2017) tarafından gerçekleştirilen Markaya Duyulan Güven ile Marka Sadakati İlişkisinde Marka Aşkının Aracılık Rolü: Starbucks Üzerine Bir Araştırma adlı araştırma makalesinde uyarladığı biçim kullanılmıştır.

Anketin ilk bölümünde katılımcılara bir yerli ve bir yabancı kahve markasını daha önce deneyimleyip deneyimlemediklerine yönelik bir soru sorulmuştur. İkinci bölümde marka aşkına ilişkin ifadeler yerli markaya uygun olacak şekilde adapte edilerek kullanılmıştır. Üçüncü bölümde tüketici etnosentrik eğilimlerini ölçümlemeye yönelik sorulara yer verilmiştir. Dördüncü bölümünde marka aşkına yönelik ifadeler yabancı markaya uygun olacak şekilde adapte edilerek anketteki sorularda yer almıştır. Beşinci bölümde ise katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve gelirlerine yönelik demografik bilgilerin yer aldığı sorular yöneltilmiştir.

Anket formunun ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümleri 5'li likert ölçeği kullanılarak hazırlanmıştır. 5'li likert tipi ölçek sorularına verilen yanıtlar; 1= Kesinlikle Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4=Katılıyorum, 5=Tamamen Katılıyorum şeklinde derecelendirilerek puanlanmıştır. Beşinci bölümdeki demografik bilgilere yönelik olan sorular ise (yaş haricinde) çoktan seçmelidir. *Analiz:* Veri seti, SPSS 26.0 programı ile analiz edilmiştir.

Güvenilirlik

Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerin güvenilirlik testi sonuçları şu şekildedir.

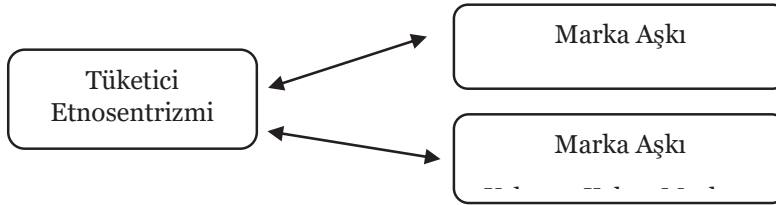
Tablo 1. Güvenirlik Analizi

	Cronbach's Alpha	N of Items
Tüketici Etnosentrizmi Ölçeği (CETSCALE)	.932	17
Marka Aşkı (Yerli Kahve Markası)	.935	13
Marka Aşkı (Yabancı Kahve Markası)	.962	13

Araştırma kapsamında tüketicilerin etnosentrik eğilimlerinin ölçümlendiği 17 maddelik CETSCALE ölçeği için Cronbach alpha katsayısı $\alpha = 0,93$ olarak bulunmuştur. Yerli markaya yönelik 13 maddelik marka aşkı ölçeğinin alpha değeri $\alpha = 0,93$; yabancı markaya yönelik 13 maddelik marka aşkı ölçeğinin alpha değeri $\alpha = 0,96$ 'dır. Elde edilen sonuçlara bağlı olarak alfa değerlerinin 0,70'ten büyük bir değer alması anket çalışmasında faydalanan ölçeklerin yüksek oranda güvenilirliğinin sağlandığını göstermektedir.

Araştırma Modeli

Araştırmaya yönelik oluşturulan model Görsel 1'de yer almaktadır.

Görsel 1. Araştırma Modeli

Normallik Testi

Normallik testinden önce 367 kişiden toplanan verilerin ayıklanması aşaması gerçekleşmiştir. Geçersiz formların ve uç değerlerin devre dışı bırakılması sonucu analizler 332 kişiye ait veri seti üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Verileri özelliklerine göre sınıflandırmak amacıyla parametrik analiz teknikleri ya da parametrik olmayan analiz tekniklerinden faydalanılmaktadır. Bu yüzden verilere yönelik hipotezlerin analizlerinden önce örneklemin evreni temsil gücünü tespit etmek amacıyla normallik testi yapılmıştır. Veriye ait çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerinin hesaplanması normallik ile ilgili olarak gerekli koşulların sağlanmasına yönelik bilgilerin elde edilmesini sağlamaktadır (Coşkun vd.,

2019: 94–196). Araştırmada verilerin analiz edilmesinden önce örneklemin evreni temsil gücünü tespit edebilmek amacıyla normallik testi yapılmıştır. Normallik testine yönelik çarpıklık ve basıklık değerlerine ilişkin sonuçlar Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Normal Dağılım Testine İlişkin Bulgular

	N	Mean	Skewness	Kurtosis		
	Statistic	Statistic	Statistic	Std. Error	Std. Error	
Tüketici Etnosentrizmi	332	2.8227	.051	.134	-.271	.267
Marka Aşkı (Yerli Kahve M.)	332	2.5575	.191	.134	-.477	.267
Marka Aşkı (Yabancı Kahve M.)	332	2.7685	.108	.134	-.598	.267

Araştırma için elde edilen verinin damıtılmış ve hatalarından ayıklanmış bir veri olduğu söylenebilir. Tablo 2’de yer alan skewness (çarpıklık) kurtosis (basıklık) değerleri +2,-2 aralığındadır. Elde edilen sonuca göre örneklem evreni normal bir dağılımda temsil gücüne sahiptir. Aynı zamanda bu sonuca bağlı olarak tüketici etnosentrizmi ve marka aşkına ilişkin araştırma kapsamında yapılacak testlerde parametrik testlerin yapılması uygun olacağı görülmektedir.

Araştırmaya yönelik olarak hazırlanan; araştırma sorunu, hipotezler ve uygulanan testler Tablo 3’te açıklanmıştır.

Tablo 3. Araştırma Sorunu-Hipotezler- Uygulanan Test

Araştırma Sorunu	Hipotez	Uygulanan Test
Tüketici etnosentrizmi ile marka aşkı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?	H1: Tüketici etnosentrizmi ile marka aşkı arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Pearson Korelasyon Testi
	H1a: Tüketici etnosentrizmi ile yerli kahve markasına yönelik marka aşkı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	
	H1b: Tüketici etnosentrizmi ile yabancı kahve markasına yönelik marka aşkı arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	
Tüketici etnosentrizmi marka aşkı üzerinde bir etkisi var mıdır?	H2: Tüketici etnosentrizmi marka aşkı üzerinde anlamlı etkiye sahiptir.	Regresyon Testi
	H2a: Tüketici etnosentrizminin yerli kahve markasına yönelik marka aşkı üzerinde anlamlı etkisi vardır.	
	H2b: Tüketici etnosentrizminin yabancı kahve markasına yönelik marka aşkı üzerinde anlamlı etkisi vardır.	
Tüketici etnosentrizmi hangi demografik özelliklere göre anlamlı farklılıklar göstermektedir?	H3: Tüketici etnosentrizmi demografik özelliklere göre anlamlı farklılıklar göstermektedir.	Fark Testi
	H3a: Tüketici etnosentrizmi cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	T-Testi
	H3b: Tüketici etnosentrizmi yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	Tek Yönlü Anova Testi
	H3c: Tüketici etnosentrizmi eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	Tek Yönlü Anova Testi
	H3d: Tüketici etnosentrizmi gelir durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	Tek Yönlü Anova Testi
Yerli kahve markasına yönelik marka aşkı	H4: Yerli kahve markasına yönelik marka aşkı demografik özelliklere göre anlamlı farklılıklar göstermektedir.	Fark Testi

hangi demografik özelliklere göre anlamlı farklılıklar göstermektedir?	H4a: Yerli kahve markasına yönelik marka aşkı cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	T-Testi
	H4b: Yerli kahve markasına yönelik marka aşkı yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	Tek Yönlü Anova Testi
	H4c: Yerli kahve markasına yönelik marka aşkı eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	Tek Yönlü Anova Testi
	H4d: Yerli kahve markasına yönelik marka aşkı gelir durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	Tek Yönlü Anova Testi
H5: Yabancı kahve markasına yönelik marka aşkı demografik özelliklere göre anlamlı farklılıklar göstermektedir.		Fark Testi
Yabancı kahve markasına yönelik marka aşkı hangi demografik özelliklere göre anlamlı farklılıklar göstermektedir?	H5a: Yabancı kahve markasına yönelik marka aşkı cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	T-Testi
	H5b: Yabancı kahve markasına yönelik marka aşkı yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	Tek Yönlü Anova Testi
	H5c: Yabancı kahve markasına yönelik marka aşkı eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	Tek Yönlü Anova Testi
	H5d: Yabancı kahve markasına yönelik marka aşkı gelir durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	Tek Yönlü Anova Testi

Tablo 4. Katılımcıların Demografik Bilgileri

	Sayı (N)	Yüzde (%)	Yaş	Sayı (N)	Yüzde (%)
Cinsiyet			Yaş		
Kadın	240	72,3	18-25 arası	94	28,5
Erkek	92	27,7	26-33 arası	122	37,0
Toplam	332	100	34-41 arası	46	13,9
			42-49 arası	33	10,0
			50 ve üstü	35	10,6
			Toplam	330	100
Eğitim Durumu			Gelir		
İlkokul	1	0,3	0-2825	76	23,7
Ortaokul	2	0,6	2826-5000	116	36,1
Lise	24	7,2	5001-8000	85	26,5
Lisans	218	65,7	8001-11000	23	7,2
Lisansüstü	86	25,9	11000 ve üzeri	21	6,5
Toplam	331	100	Toplam	321	100

Örneklem grubuna ilişkin demografik bulgular incelendiğinde (Tablo 4) kadın katılımcıların (%72,3), erkek katılımcılardan (%27,7) daha fazla olduğu, en çok katılımcının 26-33 yaş aralığında (%37,0); lisans eğitim seviyesinde (%65,7); 2826-5000 TL arası gelir grubunda (%36,1) olduğu görülmektedir.

Katılımcı grubun tüketici etnosentrizmi ve marka aşkı ölçümleri

Araştırmaya ilişkin bir diğer betimsel bilgi ise tüketici etnosentrizm eğilim düzeylerine ilişkin elde edilen bulgulardır. Bu açıdan tüketici etnosentrizm eğilimlerine ilişkin çalışmalar incelendiğinde bazı çalışmalarda CETSCORE (Consumer Ethnocentrism Tendency Score/ Tüketici Etnosentrik Eğilimleri Skoru) olarak hesaplanarak eğilimlerin düzeyleri belirlendiği görülmektedir (Çilingir, 2014; Elibol,

2020; Gün ve Eysel, 2019). Literatürdeki bu çalışmalara benzer şekilde tüketicilerin etnosentrik eğilimleri düzeyleri incelenmiştir. Bu amaçla 17 maddeden oluşan CETSCALE için 5’li likert ölçeği kullanılarak hazırlanan araştırma anketinde minimum alınacak skor 17 iken ($17 \times 1 = 17$) maksimum skor ise 85 (17×5) olarak hesaplanmıştır. En düşük ve en yüksek olarak alınabilecek skorların ayırımına ilişkin alınan ortalama değerler sonucunda 17-43 arası puana sahip olan katılımcılar “düşük düzeyde etnosentrik eğilim”, 44-60 arası puana sahip olanlar “orta düzeyde etnosentrik eğilim”, 61-85 arası puana sahip olanlar ise “yüksek düzeyde etnosentrik eğilim” olarak gruplandırılmıştır. CETSCORE hesaplamasına benzer şekilde yerli ve yabancı olarak kullanılmış iki ayrı ölçek için de iki ayrı gruplama yapılmıştır. Bu kapsamda yerli kahve markası marka aşkı ve yabancı kahve markası marka aşkı sonuçları düşük ve yüksek olarak sınıflandırılarak katılımcıların skorları belirlenmiştir. Bu amaçla öncelikle 13 maddeden oluşan marka aşkı ölçeği için 5’li likert ölçeği kullanılarak hazırlanan araştırma anketinde minimum alınacak skor 13 iken ($13 \times 1 = 13$) maksimum skor ise 65 (13×5) olarak hesaplanmıştır. En düşük ve en yüksek alınabilecek skorların ayırımına ilişkin alınan ortalama değerler sonucunda 13-39 arası puana sahip olan katılımcılar “düşük düzeyde marka aşkına sahip olanlar” ve 40-65 arası puana sahip olanlar “yüksek düzeyde marka aşkına sahip olanlar” şeklinde Tablo 5’te gruplandırılmıştır.

Tablo 5. CETSCALE Gruplandırılmış Puanlar (CETSCORE)/Marka Aşkı Düzeyleri

	Puan Aralığı	Sayı (N)	Oran (%)	Ortalama
Tüketici Etnosentrizm Düzeyi				
Düşük	17-43	111	%33,4	47,98
Orta	44-60	168	%50,6	
Yüksek	61-85	53	%16,0	
Marka Aşkı/Yerli Kahve M.				
Düşük	13-39	249	%75	33,24
Yüksek	40-65	83	%25	
Marka Aşkı/Yabancı Kahve M.				
Düşük	13-39	196	%59	35,99
Yüksek	40-65	136	%41	

Hipotezler

H1: Tüketici etnosentrizmi ile marka aşkı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H1_a: Tüketici etnosentrizmi ile yerli kahve markasına yönelik marka aşkı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H1_b: Tüketici etnosentrizmi ile yabancı kahve markasına yönelik marka aşkı arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H1’i açıklamak amacıyla pearson korelasyon testi yapılmış ve sonuç Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Tüketici Etnosentrizmi ile Marka Aşkı Arasındaki İlişki

		Tüketici Etnosentrizmi	Marka Aşkı (Yerli M.)	Marka Aşkı (Yabancı M.)
Tüketici Etnosentrizmi	Pearson Korelasyon	1	.276	-.239
	Sig.		.000	.000
	N		332	332

Tüketici etnosentrizmi ile *yerli kahve markasına* yönelik marka aşkı arasında anlamlı ($p < 0,01$) ve pozitif yönlü bir ilişki ($r = 0,276$) olduğu $0,276$ skoruna dayalı olarak *zayıf* pozitif bir ilişki olduğu söylenebilir. Elde edilen bulgular sonucunda H_{1a} kabul edilmiştir. Tüketici etnosentrizmi ile *yabancı kahve markasına* yönelik marka aşkı arasında anlamlı ($p < 0,01$) ve negatif yönlü bir ilişki ($r = 0,-239$) olduğu sonucuna ulaşılmış ve H_{1b} kabul edilmiştir.

H_2 : Tüketici etnosentrizmi marka aşkı üzerinde anlamlı etkiye sahiptir.

H_{2a} : Tüketici etnosentrizminin yerli kahve markasına yönelik marka aşkı üzerinde anlamlı etkisi vardır.

H_{2b} : Tüketici etnosentrizminin yabancı kahve markasına yönelik marka aşkı üzerinde anlamlı etkisi vardır.

H_2 'yi test etmek amacıyla regresyon analizi yapılmış ve sonuçları Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Tüketici Etnosentrizminin Marka Aşkı Üzerindeki Etkisine İlişkin Regresyon Analizi

Değişkenler		r	R ²	p
Bağımsız D.	Bağımlı D.			
	Marka Aşkı (Yerli M.)	.276	.076	.000
Tüketici Etnosentrizmi	Marka Aşkı (Yabancı M.)	-.239	.057	.000

Sonuçlara göre H_{2a} / H_{2b} hipotezleri hipotezi kabul edilmiştir. Ancak, tüketici etnosentrizmi, yerli ($r = 0,276$; $r^2 = 0,07$; $p < 0,001$) ve yabancı ($r = -0,239$; $r^2 = 0,05$; $p < 0,001$) kahve markasına yönelik marka aşkı oldukça düşük düzeylerde açıklamaktadır.

H_3 : Tüketici etnosentrizmi demografik özelliklere göre anlamlı farklılıklar göstermektedir.

Tüketici etnosentrizminin cinsiyete, yaşa, eğitime ve gelir durumuna bağlı olarak farklılık gösterip göstermediğini anlamak için t-testi, tek yönlü anova testi uygulanmıştır. Sonuçlar gelir ($p > 0,05$) dışındaki diğer demografik faktörlere göre farklılaşmanın anlamlı olduğuna işaret etmektedir.

-Tüketici etnosentrizmi eğilimleri kadınlarda (Ortalama: 2.9007; Std. Sapma: .70349) erkeklere (Ortalama: 2.6193; Std. Sapma: .70014) oranla daha yüksektir ($p < 0,05$).

-Yaş gruplarına bağlı olarak tüketicilerin etnosentrik eğilimleri farklılık gösterir. Eğilim yüksekliği konusundaki sıralama 42-49 yaş (Ortalama: 3.3281; Std. Sapma: .62563), 50 ve üstü (Ortalama: 3.1208; Std. Sapma: .62864), 34-41 yaş (Ortalama: 2.8213; Std. Sapma: .74382), 26-33 yaş (Ortalama: 2.7196; Std. Sapma: .67469), 18-25 yaş (Ortalama: 2.6763; Std. Sapma: .70989) şeklindedir ($p < 0,05$).

-Eğitim durumuna göre tüketicilerin etnosentrik eğilimleri farklılık gösterir. Eğilim yüksekliği konusundaki sıralama ilkokul/ortaokul (Ortalama: 3.1961; Std Sapma: .85108), lise (Ortalama: 3.1348; Std Sapma: .81017), lisans (Ortalama: 2.8481; Std Sapma: .71078), lisansüstü (Ortalama: 2.6527; Std Sapma: .65416) şeklindedir ($p < 0,05$). Sonuçlara göre H3, gelir dışındaki diğer demografik faktörler açısından kabul edilebilir.

H4: Yerli kahve markasına yönelik marka aşkı demografik özelliklere göre anlamlı farklılıklar göstermektedir.

Uygulanan fark testlerinin sonucuna göre yaş ($p > 0,05$) dışındaki diğer demografik faktörlere göre farklılaşma anlamlıdır.

- Yerli kahve markasına yönelik marka aşkı kadınlarda (Ortalama: 2.6395; Std. Sapma: .76945) erkeklere (Ortalama: 2.3436; Std. Sapma: .75373) oranla daha yüksektir ($p < 0,05$).

- Yerli kahve markasına yönelik marka aşkı konusunda eğitime göre farklılaşma sırasıyla lise (Ortalama: 3.0264; Std. Sapma: .84743), ilkokul/ortaokul (Ortalama: 2.8205; Std. Sapma: 1.21707), lisans (Ortalama: 2.5663; Std. Sapma: .77957), lisansüstü (Ortalama: 2.3856; Std. Sapma: .67684) şeklindedir ($p < 0,05$).

- Yerli kahve markasına yönelik marka aşkı konusunda gelire göre farklılaşma sırasıyla 2826-5000 TL (Ortalama: 2.6922; Std. Sapma: .75701), 0-2825 TL (Ortalama: 2.6557; Std. Sapma: .76826), 8001-11000 TL (Ortalama: 2.5016; Std. Sapma: .86403), 5001-8000 TL (Ortalama: 2.3611; Std. Sapma: .75640), 11000 ve üzeri (Ortalama: 2.2988; Std. Sapma: .79664) şeklindedir ($p < 0,05$). Sonuçlara göre H4, yaş dışındaki diğer demografik faktörler açısından kabul edilebilir.

H5: Yabancı markaya yönelik marka aşkı demografik özelliklere göre anlamlı farklılıklar göstermektedir.

Fark testi sonuçları, yabancı kahve markasına yönelik aşkın yaş ve gelire göre farklılaştığına işaret etmektedir. Cinsiyet ve eğitim durumu açısından anlamlı farklılık ($p > 0,05$) izlenmemiştir.

-Yabancı kahve markasına yönelik marka aşkı yaş gruplarına göre sırasıyla şu şekilde farklılaşmaktadır ($p < 0,05$): 18-25 yaş (Ortalama: 3.1162; Std. Sapma: 1.04476), 26-33 yaş (Ortalama: 2.9187; Std. Sapma: .93399), 34-41 yaş (Ortalama: 2.5089; Std. Sapma: .77795), 50 ve üzeri (Ortalama: 2.2440; Std. Sapma: .81247), 42-49 yaş (Ortalama: 2.1293; Std. Sapma: .77855).

-Yabancı kahve markasına yönelik marka aşkı gelir durumuna göre sırasıyla şu şekilde değişim gösterir ($p < 0,05$): 0-2825 TL (Ortalama: 3.0435; Std. Sapma: 1.07848), 11000 ve üzeri (Ortalama: 2.7802; Std. Sapma: .94346), 2826- 5000 TL (Ortalama: 2.6849; Std. Sapma: .94844), 5001-8000 TL (Ortalama: 2.6109; Std. Sapma: .89190), 8001-11000 TL (Ortalama: 2.5184; Std. Sapma: 1.04117). Sonuçlar Hipotez 5'in sadece yaş ve gelir demografik değişkenleri açısından kabul edilebilir olduğunu göstermektedir.

Araştırmaya ilişkin test edilen hipotezler ve sonuçları Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Hipotezler ve Sonuçları

H1: Tüketici etnosentrizmi ile marka aşkı arasında anlamlı bir ilişki vardır.		
H1a: Tüketici etnosentrizmi ile yerli kahve markasına yönelik marka aşkı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul	$p < 0,01$ $r = 0,276$
H1b: Tüketici etnosentrizmi ile yabancı kahve markasına yönelik marka aşkı arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul	$p < 0,01$ $r = -0,239$
H2: Tüketici etnosentrizmi marka aşkı üzerinde anlamlı etkiye sahiptir.		
H2a: Tüketici etnosentrizminin yerli kahve markasına yönelik marka aşkı üzerinde anlamlı etkisi vardır.	Kabul	$p < 0,01$ $r = 0,276$ $R^2 = 0,076$
H2b: Tüketici etnosentrizminin yabancı kahve markasına yönelik marka aşkı üzerinde anlamlı etkisi vardır.	Kabul	$p < 0,01$ $r = -0,239$ $R^2 = 0,057$
H3: Tüketici etnosentrizmi demografik özelliklere göre anlamlı farklılıklar göstermektedir.		
H3a: Tüketici etnosentrizmi cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	Kabul	$p < 0,05$
H3b: Tüketici etnosentrizmi yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	Kabul	$p < 0,05$ $F = 7,895$
H3c: Tüketici etnosentrizmi eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	Kabul	$p < 0,05$ $F = 3,609$
H3a: Tüketici etnosentrizmi gelir durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	Red	$p > 0,05$
H4: Yerli kahve markasına yönelik marka aşkı demografik özelliklere göre anlamlı farklılıklar göstermektedir.		
H4a: Yerli kahve markasına yönelik marka aşkı cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	Kabul	$p < 0,05$
H4b: Yerli kahve markasına yönelik marka aşkı yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	Red	$p > 0,05$
H4c: Yerli kahve markasına yönelik marka aşkı eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	Kabul	$p < 0,05$ $F = 4,605$

H4a: Yerli kahve markasına yönelik marka aşkı gelir durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	Kabul	p<0,05 F=3,302
H5: Yabancı kahve markasına yönelik marka aşkı demografik özelliklere göre anlamlı farklılıklar göstermektedir.		
H5a: Yabancı kahve markasına yönelik marka aşkı cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	Red	p>0,05
H5b: Yabancı kahve markasına yönelik marka aşkı yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	Kabul	p<0,05 F=11,865
H5c: Yabancı kahve markasına yönelik marka aşkı eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	Red	p>0,05
H5a: Yabancı kahve markasına yönelik marka aşkı gelir durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	Kabul	p<0,05 F=2,662

Sonuç ve Öneriler

Alan yazın incelendiğinde tüketici etnosentrizmi ve marka aşkı bağlamında değerlendirmesi konusunda iki kavram arasındaki ilişkinin araştırıldığı herhangi bir çalışmaya rastlanmadığı görülmektedir. Bu bağlamda iki kavram arasındaki ilişkinin yerli ve yabancı marka aşkı ekseninde ortaya konmuş olmasının bu çalışmaya keşfedici ve özgün bir nitelik kazandırdığı düşünülmektedir.

Araştırmada öncelikle kavramlar arasındaki ilişki korelasyon analizi ile test edilmiştir. Tüketici etnosentrizmi ile marka aşkı (yerli kahve markası ve yabancı kahve markası) arasındaki ilişkinin ortaya konulmasının ardından ilişkinin nedenselliğini saptamak üzere regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın devamında ise demografik özelliklerine göre (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, gelir durumu) tüketici etnosentrizmi ve marka aşkına yönelik farklılıklar ortaya konmuştur. Ayrıca, katılımcı grubun tüketici etnosentrizmi ve marka aşkı düzeylerine ilişkin hesaplamalara yer verilmiştir.

Araştırmanın ana sorunu; “Tüketici etnosentrizminin yerli ve yabancı kahve markaları çerçevesinde marka aşkı üzerindeki etkisi nedir?” sorusuna yanıt aranmıştır. Bu amaçla öncelikle iki kavram arasındaki ilişki olup olmadığı test edilmiştir. Bu ilişkinin varlığı ortaya çıkarılırken marka aşkı hem yerli kahve markası hem de yabancı kahve markası ele alınarak gerçekleştirilmiştir.

Hipotez 1: “Tüketici etnosentrizmi ile marka aşkı arasında anlamlı bir ilişki vardır.” hipotezi oluşturulmuştur. Alt hipotezlerde ise tüketici etnosentrizmi ile yerli kahve markası marka aşkı ve tüketici etnosentrizmi ile yabancı kahve markası marka aşkı arasındaki ilişki test edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre tüketici etnosentrizmi ile yerli kahve markası marka aşkı arasında zayıf pozitif yönlü bir ilişki sonucu elde edilmiştir. Tüketici etnosentrizmi ile yabancı kahve markası marka aşkı arasında da zayıf negatif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre düşük de olsa bir ilişkinin var olduğu kanıtlanmıştır.

Hipotez 2: “Tüketici etnosentrizmi marka aşkı üzerinde anlamlı etkiye sahiptir” kabul edilmiştir. Elde edilen bu bulguya göre tüketicilerin etnosentrizm seviyeleri arttıkça yerli markaya yönelik marka aşkı da bir artışın olacağını söylemek mümkündür. Tüketici etnosentrizmi ile yabancı markaya yönelik marka aşkı arasında anlamlı, negatif yönlü ve zayıf bir ilişkinin var olduğu sonucu elde

edilmiştir. Elde edilen bu sonuca göre tüketicilerin etnosentrik eğilimleri arttıkça yabancı kahve markasına yönelik marka aşkında bir azalmanın olacağını söylemek mümkündür. Dolayısıyla yüksek etnosentrik eğilimlere sahip tüketicilerin yerli kahve markasına yönelik marka aşkına ve düşük etnosentrik eğilimlere sahip tüketicilerin yabancı kahve markasına yönelik marka aşkına ilişkin olumlu eğilimler sergileyeceği söylenebilir. Tüketici etnosentrizminin düşük düzeyde de olsa tüketici ve marka ilişkisindeki duygusal marka ilişkileri süreçlerini etkilediği söylenebilir. Duygusal marka süreçleri içerisinde marka aşkının da tüketicilerin etnosentrik eğilimlerinden yerli ya da yabancı marka olsa da etkilendiği bu bağlamda ifade edilebilir.

Tüketici etnosentrizmi düşük, orta, yüksek olarak üç farklı düzeyde hesaplanarak kategorize edilmiştir. Elde edilen sonuçlar katılımcıların çoğunluğunun (%50,6) *orta düzey etnosentrik eğilimlere* sahip olduğuna işaret etmektedir. Tüketici etnosentrizminin düşük bir düzeyde de olsa yerli ve yabancı marka aşkı üzerinde etkiye sahip olması tüketicilerin genelinde orta düzey etnosentrik eğilimlere sahip olması ile açıklanabilir.

Tüketici etnosentrizmi ile marka aşkı ilişkisinde elde edilen sonuçlara göre tüketici etnosentrizminin - markaya ilişkin olarak en güçlü duygusal değer olarak marka aşkı olsa da- marka aşkı üzerindeki etkisinin düşük düzeyde olsa dahi etkilendiğinden söz edilmesi mümkündür. Bu durumda pazarlama alanında her ne kadar duygusal değer yaratma ve duygusal bağları üst düzeye taşıma konusunda çalışmalar yapılırsa da söz konusu yabancı marka olduğunda etnosentrik eğilimlerin bu duyguların üzerinde bir yere ve direnç noktasına sahip olduğu çıkarımı yapılabilir.

Tüketici etnosentrizmini marka aşkı bağlamında değerlendirdiğimizde daha önce herhangi bir çalışmada yer almadığından araştırmanın sonuçlarının, markaya ilişkin diğer duygusal bileşenleri içerisine alan kavramlara ilişkin yapılan diğer çalışmalarla benzerlikler ve farklılıkları açıklanabilir. Bu açıdan araştırmalar incelendiğinde tüketici etnosentrizmi ile marka ile ilgili kavramlar arasında başta marka aşkı olmak üzere marka bağlılığı (Eroğlu ve Sarı, 2011), marka sadakati (Kıracı ve Kocabay, 2017), marka imajı (Tekin vd., 2021), marka değeri (Sun vd., 2021), marka kişiliği (Özçelik, 2010; Özdemir vd., 2018) arasında anlamlı sonuçlar elde edilse de aradaki ilişkinin zayıf düzeyde olduğu görülmektedir. Ancak Şahin ve Gültekin'in (2017) çalışmasında bu sonuçlardan farklı olarak tüketici etnosentrizminin marka güveni ve marka sadakati üzerindeki etkisinde orta düzeyde ilişkilerin varlığı söz konusudur.

Benzer şekilde Makanyeza (2015) Zimbabve'de ithal kanatlı et ürünleri kategorisinde tüketici etnosentrizmi ile marka sadakati arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında iki kavram arasında orta düzeyde negatif ilişkilerin olduğu sonucunu elde etmiştir ($\beta=-0,602$; $p<0,001$). Bu durum tüketici etnosentrizmi ile markaya ilişkin kavramlar arasındaki ilişki düzeyine yönelik bir genellemenin varlığının söz konusu olamayacağının göstergesidir. Bu ilişkiyi etkileyen çok sayıda farklı değişken bulunmaktadır. Örneğin araştırmanın yapıldığı ülke, belirlenen ürün kategorisi, demografik unsurlar ve tüketici etnosentrizminin diğer öncülleri (sosyo-psikolojik, politik, ekonomik) gibi pek çok farklı unsur içerisine dahil edilerek bütüncül bir şekilde değerlendirilmelidir.

Tüketici etnosentrizminin yabancı kahve markasına yönelik negatif ilişkilerinin açıklanması sürecinde ölçek içinde yer alan maddeden örnek vermek gerekirse: “yabancı ürünleri satın alan Türk tüketiciler, diğer tüketicilerin işsiz kalmalarından sorumludurlar.” ifadesi araştırma kapsamındaki yabancı marka için geçerli olmayabilir. Çünkü yabancı kahve markası, Türkiye’deki şubelerinde özellikle gençlere yönelik istihdam yaratmaktadır. Bu durumda tüketici etnosentrizmi her ne kadar orta düzeyde yüksek olsa da belirli durumlarda görüşlerini olumlu yönde etkileyecek koşullar sürece dahil edilebilir. Örneğin marka bulunduğu ülkede konumlandırmasını güçlendirmek ve tüketici ile duygusal bağ kurabilmek adına tüketicilerin etnosentrik eğilimlerini etkileyecek endişeleri, korkuları ve düşmanlıkları azaltacak ya da yok edecek iletişim stratejilerini ortaya koyabilirler.

Tüketici etnosentrizminin yerli kahve markasına yönelik pozitif ilişkilerin açıklanması sürecine marka aşkı ölçeğinde yer alan bir madde ile örneklendirilecek olursak: “Bu markanın piyasadan çekileceğini düşünmek beni oldukça endişelendirir.” ifadesi yerli markaya yönelik marka aşkı söz konusu olduğunda tüketici etnosentrik eğilimleri ile olan ilişkilerin güçlenmesine neden olan bir madde olarak açıklanabilir. Marka aşkı ölçeği içerisinde yer alan bu madde tıpkı tüketici etnosentrizmi yapısındaki kaygıları barındırması yönüyle benzeşmektedir. Yabancı markaya yönelik markanın piyasadan çekileceğine yönelik kaygıların, düşük etnosentrizm seviyesine sahip olanların ilgileneceği bir konu olduğu bu bağlamda söylenebilir.

Hipotez 3: “*Tüketici etnosentrizmi demografik özelliklere göre anlamlı farklılıklar göstermektedir.*” Anket içerisinde cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve gelir elde edilen demografik bilgiler arasındadır. Hipotez 3 için gelir dışında tüm demografik bilgiler arasında anlamlı farklılıklar bulunmaktadır. Elde edilen bulgulara göre kadınların erkeklere oranla daha yüksek etnosentrik eğilimlere sahip olduğu söylenebilir ($p < 0,05$). Elde edilen bu sonuç tüketici etnosentrizmine ilişkin önceki araştırmalarda da izlenmiştir (Javalgi vd., 2005; Lee vd., 2003; Neese ve Davis, 2017; Nielsen ve Spence, 1997; Sharma vd., 1994). Tüketici etnosentrizminin yaşa göre anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır ($p < 0,05$). Yaş arttıkça tüketicilerin etnosentrik eğilimleri artması durumu söz konusudur. Elde edilen bu sonuç tüketici etnosentrizmine ilişkin önceki araştırmalarla benzerlik göstermektedir (Caruana, 1996; Erkaya, 2018; Javalgi vd., 2005; Nielsen ve Spence, 1997). Tüketici etnosentrizmi eğitim durumuna göre anlamlı farklılıklar göstermektedir ($p < 0,05$). Eğitim seviyesi yükseldikçe tüketicilerin etnosentrik eğilimleri azalmaktadır. Literatürde elde edilen bu bulguya yönelik benzer sonuçların varlığı mevcuttur (Caruana, 1996; Klein ve Ettenson, 1999; Lee vd., 2003; Neese ve Davis, 2017; Sharma vd., 1994). Demografik bilgilerden gelir durumuna göre tüketici etnosentrizminin anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır ($p > 0,05$). Gelir yükseldikçe tüketici etnosentrizminin azaldığına yönelik negatif ilişkinin varlığı bazı araştırmalarda bu araştırmaya benzer şekilde doğrulanmamıştır (Caruana, 1996; Javalgi vd., 2005; Neese ve Davis, 2017). Bu durumda tüketici etnosentrizmine ilişkin demografik farklılıklara yer verilmesi gelecekte tüketici etnosentrizmine ilişkin yapılacak araştırmalara yönelik olarak örneklem grubunun seçilmesi ve kıyaslanabilir sonuçları açıklaması açısından önemlidir. Çünkü tüketici etnosentrizminin öncüllerinden biri de demografik faktörlerdir. Tüketici etnosentrizmini etkileyen pek çok farklı demografik değişkenin varlığı, tüketim alanında marka

çalışmaları yürüten kişilere yönelik özelleştirilmiş hedef kitlelerin de varlığının söz konusu olduğuna işaret etmektedir.

Hipotez 4: *Yerli kahve markasına yönelik marka aşkı demografik özelliklere göre anlamlı farklılıklar göstermektedir.* Cinsiyet, eğitim ve gelir ile yerli kahve markasına yönelik marka aşkı arasında anlamlı bir farklılık olduğu sonucu elde edilmiştir. Yerli markaya yönelik marka aşkı yalnızca yaş söz konusu olduğunda anlamlı bir farklılığa sahip değildir.

Hipotez 5: *Yabancı kahve markasına yönelik marka aşkı demografik özelliklere göre anlamlı farklılıklar göstermektedir.* Demografik bilgilere göre yabancı kahve markası marka aşkı arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelendiğinde yaş ve gelir arasında anlamlı bir farklılık olduğu sonucu elde edilmiştir. Yabancı markaya yönelik marka aşkı cinsiyet ve eğitim durumu için anlamlı bir farklılığa sahip olmadığı belirlenmiştir.

Marka aşkına yönelik olarak yerli ve yabancı marka kategorisinde demografik bilgilere ilişkin elde edilen sonuçların farklılık gösterdiği görülmektedir. Yerli ve yabancı markaya yönelik marka aşkındaki demografik farklılıklar incelendiğinde yerli kahve markası marka aşkında yaş; yabancı kahve markasına yönelik marka aşkında ise cinsiyet ve eğitim durumunda anlamlı bir farklılığa sahip olunmadığı sonucu elde edilmiştir.

Yerli kahve markası için strateji geliştirenler hedef kitlelerini cinsiyet, eğitim ve gelir düzeylerine uygun; yerli ve milli değerlerini doğru bir şekilde ifade eden iletişim çalışmalarına yer vermelidir. Yabancı marka ise yaş ve gelir odağında hedef kitesine duygusal değer yaratırken; ülkenin kültürünü ve değerlerini çok iyi bir şekilde analiz ederek stratejilerini geliştirmelidir. Ayrıca tüketicilerin etnosentrik eğilimleri yaşları arttıkça arttığı ve yabancı kahve markasına yönelik marka aşkının ise yaşa göre anlamlı farklılık gösteren en yüksek ortalamaya sahip grup olduğu sonucunun elde edildiği bu çalışmada; yabancı markaların duygusal bağ kurması için gençleri ele aldıkları stratejiler geliştirerek pazarlama iletişimi yapılarını oluşturmalarıdır.

Araştırma kapsamında seçilen ürün kategorisinin yalnızca kahve olması bu yönüyle çalışmayı tek bir ürün kategorisi ile sınırlandırmıştır. Buna bağlı olarak gelecekteki çalışmalarda birden fazla ürün kategorisinde markalar çalışmaya dahil edilerek ürünler arası farklılıklar incelenebilir.

Tüketici etnosentrizmi ve marka aşkı konuları bağlam itibari ile kullanıcı duygu ve deneyimlerinin derinlemesine incelenebileceği kavramlardır. Dolayısıyla bu konu gelecekte nitel ya da karma yöntem tasarımları ile çalışılabilir. Araştırma kapsamında ayrıca yerli ve yabancı ürün düzeyindeki duygulardan ya da ilişkili kavramlardan yalnızca marka aşkı seçilmiştir. Ancak tüketici etnosentrizmi kavramı tüketicilerin negatif, düşmanlığa yönelik duygularını da içerisinde barındırabilmektedir. Bu bağlamda gelecekteki çalışmalarda marka nefreti konusu da sürece dahil edilebilir. İki zıt marka duygusu olan marka nefreti ve marka aşkı tüketici etnosentrizmi bağlamında değerlendirilebilir.

CETSCALE konusunda ifade edilen eleştirilerden biri de ölçeğin gruplar arası ilişkilere odaklanması ve kişilerin bireysel tercihlerindeki bilişsel, duygusal davranışsal süreçlerin ihmal edildiğidir. Bu

kapsamda Sharma (2015) duygusal tepkiler, bilişsel önyargı ve davranışsal tercih süreçlerini içeren bir ölçek geliştirmiştir. Gelecekteki araştırmalarda Sharma (2015) tarafından geliştirilen tüketici etnosentrizmi ölçeğini (CES/Consumer Ethnocentrism Scale) ya da bu alanda Siamagka (2010) tarafından geliştirilen ve Siamagki ve Balabanis (2015) tarafından revize edilen (CEESCALE/ Consumer Ethnocentrism Extended Scale) ölçme aracı da kullanılabilir.

Yazar Katkıları

Çalışmaya 1. Yazar %50, 2. Yazar %50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Tüketici Etnosentrizminin Marka Aşkı Bağlamında Değerlendirilmesi: Kahve Markaları Örneği” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Açıkdilli, G., Ziemnowicz, C. ve Bahhouth, V. (2017). Consumer Ethnocentrism in Turkey: Ours are Better than Theirs. *Journal of International Consumer Marketing*, 30(1), 45–57. doi:10.1080/08961530.2017.1361882
- Adorno, T., Frenkel-Brenswik, E., Levinson, D. J. ve Sanford, R. N. (1950). *The Authoritarian Personality* (2019.bs.).Verso. https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=SUMHDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR23&dq=The+authoritarian+personality&ots=z_To7YuHdb&sig=sIWixon5QUJx4bQxuBQlFXH4pG0&redir_esc=y#v=onepage&q=The+authoritarian+personality&f=false adresinden erişildi.
- Al Ganideh, S. F. (2017). Being Arab and American: Understanding Ethnocentric Tendencies for Arab American Consumers. *Journal of Global Marketing*, 30(2), 72–86. doi:10.1080/08911762.2016.1263886
- Al Ganideh, S. F., El Refae, G. ve Al Omari, M. (2012). Antecedents to Consumer Ethnocentrism: A Fuzzy Logic-Based Analysis Study. *Journal of Administrative Sciences and Technology*, 2012, 1–14. doi:10.5171/2012.693619
- Albert, N., Merunka, D. ve Valette-Florence, P. (2009). The Feeling of Love Toward a Brand: Concept and Measurement. *Advances in Consumer Research*, 36, 300–307. <https://www.acrwebsite.org/volumes/14537/volumes/v36/na-36%22> adresinden erişildi.
- Altıntaş, M. H. ve Tokol, T. (2007). Cultural openness and consumer ethnocentrism: an empirical analysis of Turkish consumers. *Marketing Intelligence & Planning*, 25(4), 308–325. doi:10.1108/02634500710754565
- Altunışık, R. (2007). Yeni Tüketicinin Tüketime Yansıyan Farklılıkları. Ö. Torlak, R. Altunışık ve Ş. Özdemir (Ed.), *Postmodern Dünyada Tüketimi Yeniden Anlamdırarak Yeni Müşteri* içinde (ss. 111–131). Ankara: Hayat Yayıncılık.
- Asil, H. ve Kaya, İ. (2013). Türk tüketicilerin etnosentrik eğilimlerinin belirlenmesi üzerine bir araştırma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 42(1), 113–132.
- Azizağaoğlu, A. ve Altunışık, R. (2012). Postmodernizm, sembolik tüketim ve marka. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 33–50. <http://betadergi.com/ttad/yonetim/icerik/makaleler/33-published.pdf> adresinden erişildi.
- Bagozzi, R. P., Batra, R. ve Ahuvia, A. (2017). Brand love: development and validation of a practical scale. *Marketing Letters*, 28(1), 1–14. doi:10.1007/s11002-016-9406-1

- Bairrada, C. M., Coelho, A. ve Lizanets, V. (2019). The impact of brand personality on consumer behavior: the role of brand love. *Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal*, 23(1), 30–47. doi:10.1108/JFMM-07-2018-0091
- Balabanis, G., Diamantopoulos, A., Mueller, R. D. ve Melewar, T. C. (2001). The Impact of Nationalism, Patriotism and Internationalism on Consumer Ethnocentric Tendencies. *Journal of International Business Studies*, 32(1), 157–175. doi:10.1057/palgrave.jibs.8490943
- Balabanis, G., Mueller, R. ve Melewar, T. C. (2002). The human values' lenses of country of origin images. *International Marketing Review*, 19(6), 582–610. doi:10.1108/02651330210451935
- Batı, U. (2018). *Tüketici Davranışları: Tüketim Kültürü, Psikolojisi ve Sosyolojisi Üzerine Şeytanın Notları*. İstanbul: Alfa.
- Batra, R., Ahuvia, A. ve Bagozzi, R. P. (2012). Brand love. *Journal of Marketing*, 76(2), 1–16. doi:10.1509/jm.09.0339
- Bilkey, W. J. ve Nes, E. (1982). Country-of-Origin Effects on Product Evaluations. *Journal of International Business Studies*, 13(1), 89–100. doi:10.1057/palgrave.jibs.8490539
- Bocock, R. (2005). *Tüketim., Çev. İrem Kutluk*, Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- Carroll, B. A. ve Ahuvia, A. C. (2006, Nisan). Some antecedents and outcomes of brand love. *Marketing Letters*. doi:10.1007/s11002-006-4219-2
- Caruana, A. (1996). The effects of dogmatism and social class variables on consumer ethnocentrism in Malta. *Marketing Intelligence & Planning*, 14(4), 39–44. doi:10.1108/02634509610121569
- Chang, E. C. ve Ritter, E. H. (1976). Ethnocentrism in Black College Students. *The Journal of Social Psychology*, 100(1), 89–98. doi:10.1080/00224545.1976.9711910
- Çilingir, Z. (2014). Tüketici Etnik Kökenciliği Eğilimi Ölçeği (CETSCALE): İstanbul İli Tüketicileri Üzerine Bir Pilot Araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (13), 209–232. doi:10.18092/ijeas.61479
- Clarke, I., Shankarmahesh, M. N. ve Ford, J. B. (2000). Consumer ethnocentrism, materialism and values: A four country study. *American Marketing Association. Conference Proceedings*, 11, 102.
- Cleveland, M., Laroche, M. ve Papadopoulos, N. (2009). Cosmopolitanism, consumer ethnocentrism, and materialism: An eight-country study of antecedents and outcomes. *Journal of International Marketing*, 17(1), 116–146. doi:10.1509/jimk.17.1.116
- Consoli, D. (2010). A New Concept of Marketing: The Emotional Marketing. *BRAND. Broad Research in Accounting, Negotiation, and Distribution*, 1(1), 52–59.
- <https://www.edusoft.ro/brain/index.php/brand/article/view/76> adresinden erişildi.
- Coşkun, R., Altunışık, R. ve Yıldırım, E. (2019). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Cova, B. (1996). What postmodernism means to marketing managers. *European Management Journal*, 14(5), 494–499. doi:10.1016/0263-2373(96)00043-6
- Du, Y. (2014). Consumer Ethnocentrism and Its Effects on Attitude and Behaviour of Chinese Consumers. *Computer Modelling & New Technologies*, 18(12C), 748–753. http://cmnt.lv/upload-files/ns_76crt_135vr.pdf adresinden erişildi.

- Elibol, A. (2020). Tüketici Etnosentrizminin Satın Alma Davranışı Üzerinde Etkisi. *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi*, 3(1), 92–130. doi:10.38057/bifd.705504
- Erdem, A. (2017). Postmodern Pazarlama ve Zıtlıkların Birlikteliği. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(6), 254–266. <https://dergipark.org.tr/en/pub/guifbd/issue/51748/672049> adresinden erişildi.
- Erkaya, Y. (2018). The Impact Of Demographic Variables On Consumer Ethnocentrism, A Cross-Cultural Study In Two Countries (USA And Turkey). *Kwartalnik Naukowy Uczelni Vistula*, 2(56), 269–284. <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-oed6cbao-bfe4-4b19-a4aa-97e78cc7a9e5> adresinden erişildi.
- Eroğlu, A. H. ve Sarı, S. (2011). Tüketici etnosentrizmi ve marka bağlılığı arasındaki ilişki. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 3(2), 39–55. <https://dergipark.org.tr/en/pub/uaifd/issue/21592/231846> adresinden erişildi.
- Fırat, A. F. ve Dholakia, N. (2006). Theoretical and philosophical implications of postmodern debates: some challenges to modern marketing. *Marketing Theory*, 6(2), 123–162. doi:10.1177/1470593106063981
- Gashi, L. (2019). *Tüketicilerin Etnosentrik Eğilimlerinin Marka Sadakatleri Üzerindeki Farklılığının Belirlenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde.
- Grundey, D. (2008). Experiential Marketing vs. Traditional Marketing: Creating Rational and Emotional Liaisons with Consumers. *The Romanian Economic Journal*, 29(3), pp: 133-151.
- Gün, S. ve Eysel, C. Ş. (2019). Tüketici etnosentrizmi ile menşei ülke etkisinin satın alma kararı üzerindeki rolü: Bahçeşehir Üniversitesi'nde bir araştırma. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 106–116. <https://dergipark.org.tr/en/pub/farabi/issue/44180/512334> adresinden erişildi.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz*. Ankara: Seçkin.
- Han, C. M. (2018). Demographic Antecedents of Consumer Cosmopolitanism and Ethnocentrism: A Country-Level Analysis with Twenty-Eight Countries. *International Journal of Business and Management*, 2(5), 30–35. doi:10.26666/rmp.ijbm.2018.5.5
- Herche, J. (1992). A note on the predictive validity of the CETSCALE. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 20(3), 261–264. doi:10.1007/BF02723413
- Hughes, E. C. (1961). Ethnocentric Sociology. *Social Forces*, 40(1), 1–4. doi:10.2307/2573463
- Jain, S. K. ve Jain, R. (2013). Consumer Ethnocentrism and Its Antecedents: An Exploratory Study of Consumers in India. *Asian Journal of Business Research*, 3(1), 1–18. doi:10.14707/ajbr.130001
- Javalgi, R. G., Khare, V. P., Gross, A. C. ve Scherer, R. F. (2005). An application of the consumer ethnocentrism model to French consumers. *International Business Review*, 14(3), 325–344. doi:10.1016/j.ibusrev.2004.12.006
- Kalyoncuoğlu, S. (2017). Markaya Duyulan Güven ile Marka Sadakati İlişkisinde Marka Aşkıının Aracılık Rolü: Starbucks Markası Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(4), 383–402. doi:10.21325/jotags.2017.156
- Keller, K. L. (2019). *Stratejik Marka Yönetimi: Marka Sermayesinin İnşası, Ölçümü ve Yönetimi*. (A. Candemir, Ed.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kim, Y.-K. ve Sullivan, P. (2019). Emotional branding speaks to consumers' heart: the case of fashion

- brands. *Fash Text*, 6(2), 1–16. doi:10.1186/s40691-018-0164-y
- Kiracı, H. ve Kocabay, F. (2017). Marka Kişiliği Boyutları, Tatmin, Güven ve Etnosentrik Eğilimlerin Marka Sadakati Üzerine Etkisi- Didi Örneği. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 12–26. doi:10.25287/ohuibf.297163
- Klein, J. G. ve Ettenson, R. (1999). Consumer Animosity and Consumer Ethnocentrism. *Journal of International Consumer Marketing*, 11(4), 5–24. doi:10.1300/JO46v11n04_02
- Klein, J. G., Ettenson, R. ve Morris, M. D. (1998). The Animosity Model of Foreign Product Purchase: An Empirical Test in the People's Republic of China. *Journal of Marketing*, 62(1), 89–100. doi:10.1177/002224299806200108
- Kotler, P., Kartajaya, H. ve Setiawan, I. (2010). *Pazarlama 3.o*. İstanbul: Optimist.
- Kwak, H., Jaju, A. ve Larsen, T. (2006). Consumer Ethnocentrism Offline and Online: The Mediating Role of Marketing Efforts and Personality Traits in the United States, South Korea, and India. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 34(3), 367–385. doi:10.1177/0092070304270140
- Lee, W.-N., Hong, J.-Y. ve Lee, S.-J. (2003). Communicating with American consumers in the post 9/11 climate: an empirical investigation of consumer ethnocentrism in the United States. *International Journal of Advertising*, 22(4), 487–510. doi:10.1080/02650487.2003.11072865
- Lindquist, J. D., Vida, I., Plank, R. E. ve Fairhurst, A. (2001). The modified CETSCALE: validity tests in the Czech Republic, Hungary, and Poland. *International Business Review*, 10(5), 505–516. doi:10.1016/S0969-5931(01)00030-0
- Lindstrom, M. (2005). Broad sensory branding. *Journal of Product & Brand Management*, 14(2), 84–87. doi:10.1108/10610420510592554
- Luque-Martínez, T., Ibáñez-Zapata, J. ve del Barrio-García, S. (2000). Consumer ethnocentrism measurement - An assessment of the reliability and validity of the CETSCALE in Spain. *European Journal of Marketing*, 34(11/12), 1353–1374. doi:10.1108/03090560010348498
- Makanyeza, C. (2015). Consumer Awareness, Ethnocentrism and Loyalty: An Integrative Model. *Journal of International Consumer Marketing*, 27(2), 167–183. doi:10.1080/08961530.2014.980927
- Mueller, R. D., Wang, G. X., Liu, G. ve Cui, C. C. (2016). Consumer xenocentrism in China: an exploratory study. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 28(1), 73–91. doi:10.1108/APJML-11-2014-0158
- Neese, W. T. ve Davis, S. A. (2017). Demographic Influences on Consumer Ethnocentrism: A Two-Study Analysis Demonstrating How Industry-Specific Personal Characteristics Impact the Occupation, Education, Marital Status, Sex and Race Dynamic. *Journal of Business Diversity*, 17(2), 90–103.
- Netemeyer, R. G., Durvasula, S. ve Lichtenstein, D. R. (1991). A Cross-National Assessment of the Reliability and Validity of the CETSCALE. *Journal of Marketing Research*, 28(3), 320–327. doi:10.1177/002224379102800306
- Nielsen, J. A. ve Spence, M. T. (1997). A Test of the Stability of the Cetscale, A Measure of Consumers' Ethnocentric Tendencies. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 5(4), 68–76. doi:10.1080/10696679.1997.11501781
- Nik-Mat, N. K., Abd-Ghani, N. H. ve Al-Ekam, J. M. E. (2015). The Direct Drivers of Ethnocentric Consumer, Intention and Actual Purchasing Behavior in Malaysia. *World Academy of Science, Engineering and Technology International Journal of Economics and Management*

Engineering, 9(4), 1125–1130.

- Odabaşı, Y. (2012). *Postmodern Pazarlama: Tüketim ve Tüketici*. İstanbul: MediaCat.
- Odabaşı, Y. (2019). *Tüketim Kültürü*. İstanbul: Aura Kitapları.
- Olsen, J. E., Biswas, A. ve Granzin, K. L. (1993). Influencing consumers' selection of domestic versus imported products: Implications for marketing based on a model of helping behavior. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 21(4), 307–321. doi:10.1007/BF02894523
- Özçelik, D. G. (2010). *Marka Kişiliği Algısı ile Etnosentrik Eğilimler Arasındaki İlişki: Levis ve Mavi Jeans Üzerine Bir Uygulama*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Özdemir, E. K., Güzeloğlu, E. B. ve Topsümer, F. (2018). Tüketici Etnosentrizmi, Marka Kişiliği Algısı ve Satın Alma Niyeti Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi- Türkiye'deki Beyaz Eşya Markalarına Yönelik Bir Uygulama. *Global Media Journal TR Edition*, 8(16), 354–372.
- Özdemir, Ş. (2007). Modernizmden Postmodernizme Değişen Tüketici. Ö. Torlak, R. Altunışık ve Ş. Özdemir (Ed.), *Postmodern Dünyada Tüketimi Yeniden Anlamdracak Yeni Müşteri* içinde (ss. 19–43). Ankara: Hayat Yayıncılık.
- Pentz, C., Terblanche, N. S. ve Boshoff, C. (2013). Measuring Consumer Ethnocentrism in a Developing Context: An Assessment of the Reliability, Validity and Dimensionality of the CETSCALE. *Journal of Transnational Management*, 18(3), 204–218. doi:10.1080/15475778.2013.817260
- Piligrimienė, Ž. ve Kazakauskienė, G. (2016). Relations Between Consumer Ethnocentrism, Cosmopolitanism and Materialism: Lithuanian Consumer Profile. *Business Challenges in the Changing Economic Landscape*, 2(2), 231–242. doi:10.1007/978-3-319-22593-7_16
- Roberts, K. (2006). *Markaların Ötesindeki Gelecek: Lovemarks*. İstanbul: MediaCat.
- Rosenblatt, P. C. (1964). Origins and effects of group ethnocentrism and nationalism. *Journal of Conflict Resolution*, 8(2), 131–146. doi:10.1177/002200276400800204
- Roy, S. K., Eshghi, A. ve Sarkar, A. (2013). Antecedents and consequences of brand love. *Journal of Brand Management*, 20(4), 325–332. doi:10.1057/bm.2012.24
- Saffu, K. ve Walker, J. H. (2005). An Assessment of the Consumer Ethnocentric Scale (CETSCALE) in an Advanced and Transitional Country: The Case of Canada and Russia. *International Journal of Management*, 22(4), 556–571, <https://www.proquest.com/openview/20a010d33b7c7bc285ce07b2a6442a2c/1?pq-origsite=gscholar&cbl=5703> adresinden erişildi.
- Şahin, E. ve Gültekin, C. (2017). Markata Duyulan Güven ve Etnosentrik Eğilimlerin Marka Sadakatine Etkisi: Bir Marka Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(4), 993–1012. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sduiibfd/issue/52995/704341> adresinden erişildi.
- Same, S. ve Larimo, J. (2012). Marketing Theory: Experience Marketing and Experiential Marketing. *The 7th International Scientific Conference "Business and Management 2012". Selected papers* içinde (ss. 480–487). Vilnius, Lithuania: Vilnius Gediminas Technical University Publishing House Technika. doi:10.3846/bm.2012.063
- Schopmeyer, K. D. ve Fisher, B. J. (1993). Insiders and Outsiders: Exploring Ethnocentrism and Cultural Relativity in Sociology Courses. *Teaching Sociology*, 21(2), 148–153. doi:10.2307/1318635
- Shankarmahesh, M. N. (2006). Consumer ethnocentrism: an integrative review of its antecedents and consequences. *International Marketing Review*, 23(2), 146–172. doi:10.1108/02651330610660065

- Sharma, P. (2015). Consumer ethnocentrism: Reconceptualization and cross-cultural validation. *Journal of International Business Studies*, 46(3), 381–389. doi:10.1057/jibs.2014.42
- Sharma, S., Shimp, T. A. ve Shin, J. (1994). Consumer Ethnocentrism: A Test of Antecedents and Moderators. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 23(1), 26–37. doi:10.1177/0092070395231004
- Sharp, B. (2019). *Markalar Nasıl Büyür? Pazarlamacıların Bilmediği Şeyler*. İstanbul: The Kitap.
- Shimp, T. A. (1984). Consumer Ethnocentrism: the Concept and a Preliminary Empirical Test. *Advances in Consumer Research*, 11, 285–290. <https://www.acrwebsite.org/volumes/6259/volumes/v11/NA-11> adresinden erişildi.
- Shimp, T. A. ve Madden, T. J. (1988). Consumer-Object Relations: a Conceptual Framework Based Analogously on Sternberg's Triangular Theory of Love. *Advances in Consumer Research*, 15, 163–168. <https://www.acrwebsite.org/volumes/6810/volumes/v15/na-1> adresinden erişildi.
- Shimp, T. A. ve Sharma, S. (1987). Consumer Ethnocentrism: Construction and Validation of the CETSCALE. *Journal of Marketing Research*, 24(3), 280–289. doi:10.1177/002224378702400304
- Siamagka, N. T. (2010). *Extending consumer ethnocentrism: development and validation of the CEESCALE*. (Doctoral Dissertation). University of Birmingham.
- Siamagka, N. T. ve Balabanis, G. (2015). Revisiting consumer ethnocentrism: review, reconceptualization, and empirical testing. *Journal of International Marketing*, 23(3), 66–86. doi:10.1509/jim.14.0085
- Sternberg, R. J. (1986). A triangular theory of love. *Psychological Review*, 93(2), 119–135.
- Sumner, W. G. (1906). *Folkways: A Study of Mores, Manners, Customs and Morals* (2007. bs.). Cosimo, Inc. https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=DoYtEMgJ8UC&oi=fnd&pg=PA1&dq=Folkways:+A+Study+of+Mores,+Manners,+Customs+and+Morals&ots=yIHSnowJcs&sig=hf74kyh_oQyB2Ib1wS64zjAF-xc&redir_esc=y#v=onepage&q=Folkways%3A+A+Study+of+Mores%2C+Manners%2C+Customs adresinden erişildi.
- Sun, Y., Gonzalez-Jimenez, H. ve Wang, S. (2021). Examining the relationships between e-WOM, consumer ethnocentrism and brand equity. *Journal of Business Research*, 130, 564–573. doi:10.1016/j.jbusres.2019.09.040
- Supphellen, M. ve Grønhaug, K. (2003). Building foreign brand personalities in Russia: the moderating effect of consumer ethnocentrism. *International Journal of Advertising*, 22(2), 203–226. doi:10.1080/02650487.2003.11072849
- Tayfun, N. Ö. (2019). *Marka İletişimi ve Duyusal Markalama Arasındaki İlişkinin Analizi*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Tekin, M., Öztürk, D. ve Ünal, H. (2021). Tüketici Etnosentrizminin Marka İmajı Oluşturmadaki Etkisi: Tanınmış Bir Hazır Giyim Markası Örneği. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(1), 1- 26. <https://dergipark.org.tr/en/pub/fuuiibfdergi/issue/62940/890486> adresinden erişildi.
- Temporal, P. (2011). *İleri Düzey Marka Yönetimi: Değişen Dünyada Markaları Yönetmek*. Çev. Kuruoğlu A., Keçim A., Şahin Y.D., Özduval K., Kaplan D.M., Eldaş Ö., Çaysever R. Ö., İstanbul: Brandage Yayınları.

- Torlak, Ö. ve Uzkurt, C. (2007). Kültürel Etkileşim ve Yeni Tüketici. Ö. Torlak, R. Altunışık ve Ş. Özdemir (Ed.), *Postmodern Dünyada Tüketimi Yeniden Anlamlandırarak Yeni Müşteri* içinde (ss. 93–100). Ankara: Hayat Yayıncılık.
- Tsai, W.-H. (Sunny), Lee, W.-N. ve Song, Y.-A. (2013). A Cross-Cultural Study of Consumer Ethnocentrism between China and the U.S. *Journal of International Consumer Marketing*, 25(2), 80–93. doi:10.1080/08961530.2013.759043
- Vida, I., Dmitrović, T. ve Obadia, C. (2008). The role of ethnic affiliation in consumer ethnocentrism. *European Journal of Marketing*, 42(3/4), 327–343. doi:10.1108/03090560810852968
- Warr, P. B., Faust, J. ve Harrison, G. J. (1967). A British Ethnocentrism Scale. *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 6(4), 267–277. doi:10.1111/j.2044-8260.1967.tb00529.x
- Yao, S. (2017). Reactionary Consumer Ethnocentrism in Urban China. *3rd International Conference on Management Science and Innovative Education*.
- Yıldız, E. ve Koçan, M. (2019). Tüketici Etnosentrizmi, Algılanan Kalite ve Marka Sadakatinin Marka Kişiliği Üzerindeki Etkisi: Krem Çikolata Tüketicileri Üzerine Bir Uygulama. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(17), 309–326. doi:10.29029/busbed.491848
- Yoo, B. ve Donthu, N. (2005). The Effect of Personal Cultural Orientation on Consumer Ethnocentrism: Evaluations and Behaviors of U.S. Consumers Toward Japanese Products. *Journal of International Consumer Marketing*, 18(1–2), 7–44. doi:10.1300/J046v18n01_02
- Yu, J. H. ve Albaum, G. (2002). Sovereignty change influences on consumer ethnocentrism and product preferences: Hong Kong revisited one year later. *Journal of Business Research*, 55(11), 891–899. doi:10.1016/S0148-2963(01)00208-9

Extended Abstract

With globalization, the presence of international companies has led to the homogenization of the consumption structure. However, consumption is affected by many different factors such as the cultural structure, traditions and lifestyle of the consumer. At this point, it can be said that the continuity of the heterogeneous structure in consumption and consumer is also ensured. The presence of foreign companies in the market, the increase in the sales of foreign products and their dominance in the local market have created an environment in which the domestic manufacturer is concerned. Consumer ethnocentrism is a concept that encompasses all beliefs about the appropriateness and morality of purchasing domestic versus foreign products. While individuals with high consumer ethnocentric tendencies are more willing to prefer domestic products, individuals with low ethnocentric tendencies show a tendency to prefer foreign products.

Changes in the consumer society have affected consumer-related areas. Therefore, when choosing a brand, the consumer has begun to evaluate it emotionally as well as rationally. One of the influential concepts at this point is the concept of brand love, which is expressed as the strongest bond established between the consumer and the brand. In the emotional brand relationship process, the consumer has satisfaction, high loyalty and a passionate emotional bond with the brand.

Based on the concepts of consumer ethnocentrism and brand love, the subject of this research is to reveal the relationship between these two concepts. The main purpose of the research is to reveal the relationship between brand love and consumer ethnocentrism for two brands in the same product category, one domestic and one foreign. When the previous studies are examined, it is seen that the relationship between the two concepts has not been revealed. In this respect, the importance of the research is that this study is an exploratory and original study.

The domestic and foreign brands selected for the research were selected as coffee in the same product category. The research was designed using the method of scanning from quantitative research designs. Data collection method with a questionnaire was used. The research was carried out with 332 participants in the category of coffee brand, including a local and a foreigner, who had experienced this brand before. The people who participated in the survey were selected with the convenience sampling method, one of the non-probability sampling methods.

Two scales were used to collect data. One-dimensional 17-item CETSCALE (Consumer Ethnocentrism Tendency Scale) developed by Shimp and Sharma (1987) to measure consumer ethnocentric tendencies, and one-dimensional scale developed by Bagozzi, Batra and Ahuvia (2017) to measure brand love. The scale of the 13-item Brand Love Scale was used. The brand love scale was used twice in the research questionnaire. The reason for this is to measure brand love at the domestic and foreign brand level.

In the first part of the questionnaire, a question was asked to the participants about whether they had experienced a domestic and a foreign coffee brand before. In the second part, expressions related to brand love are used by adapting them to the domestic brand. In the third part, questions about measuring consumer ethnocentric tendencies are included. In the fourth part, expressions about brand love were adapted to be suitable for foreign brands and included in the questions in the questionnaire. In the fifth part, questions about demographic information about gender, age, education level and income of the participants were asked. The second, third and fourth parts of the questionnaire were prepared using a 5-point Likert scale. Questions about demographic information in the fifth section (except for age) are multiple choice.

It was concluded that there is a significant negative and weak relationship ($p < 0.01$; $r = -0.239$) between consumer ethnocentrism and love for a foreign coffee brand. According to the results, it was determined that there is a weak positive ($p < 0.01$; $r = 0.276$) relationship between consumer ethnocentrism and brand love for the domestic coffee brand. In order to reveal the causality between the two concepts, the effect of consumer ethnocentrism on brand love was tested by regression analysis. According to the results obtained, consumer ethnocentrism has low levels of brand love for domestic ($r = 0.276$; $r^2 = 0.07$; $p < 0.001$) and foreign ($r = -0.239$; $r^2 = 0.05$; $p < 0.001$) coffee brands. explains.

Consumer ethnocentrism was categorized as low, medium and high. The results showed that the majority of the participants (50.6%) had moderate ethnocentric tendencies. The fact that consumer ethnocentrism has an effect on domestic and foreign brand love, albeit at a low level, can be explained by the fact that consumers in general have moderate ethnocentric tendencies. At this point, those who work in the field of marketing should develop their marketing communication strategies without ignoring the ethnocentric tendencies of the consumers while carrying out activities to establish and strengthen an emotional bond, whether it is a domestic brand or a foreign brand. Because in this research, it was concluded that the ethnocentric tendencies of the consumers increase as their age increases and the brand love for the foreign coffee brand is the group with the highest average that shows significant difference according to age; In order for foreign brands to establish emotional bonds, they should create their marketing communication structures by developing strategies that deal with young people.

The fact that only coffee was the product category selected within the scope of the research, therefore, limited the research to a single product category. Accordingly, in future research, the differences between products can be examined by including brands in more than one product category. Within the scope of the research, only brand love was chosen from the emotions or related concepts at the level of domestic and foreign products. However, the concept of consumer ethnocentrism can also contain negative, hostile feelings of consumers. In this context, the subject of brand hate can be included in the process in future studies. Brand hatred and brand love, which are two opposite brand feelings, can be evaluated in the context of consumer ethnocentrism.

Ekler

1- Aşağıdaki sorular sizin “yerli kahve markası” hakkındaki duygularınız ve düşüncelerinizle ilgilidir. Her bir soruyu size uygunluk derecesine göre işaretleyiniz.

1-Hiç katılmıyorum, 2- Katılmıyorum, 3-Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4- Katılıyorum, 5-Tamamen Katılıyorum	1	2	3	4	5
Kahve markaları içerisinde yerli markayı tercihim, kimliğimi ve tarzımı en iyi şekilde yansıtır.					
Yerli kahve markası çoğunlukla görünmek istediğim kişi gibi görünmeme imkan sağlar (sunduğu ortam ve ürünler nedeniyle)					
Yerli marka kahve dükkanına gitmek, günlük hayat koşturması içerisinde kendime verdiğim küçük ödüller olarak hayatıma oldukça anlam katar.					
Sık sık bu kahve mekanına gitmeyi düşünürüm.					
Yerli marka kahve dükkanından bir kahve aldıktan sonra kahvenin geliştirilmiş hallerini (şurup ilavesi, krema eklentisi, dönem kahvesi tercihi, ekstra shot tercihi vb.) denemek için genellikle ilave ücret ödemeyi göze alırım.					
Yerli kahve markasının kahvelerini içmeyi her zaman isterim.					
Türkiye pazarında satışlarına başladığından beri çoğunlukla bu kahve markasını tercih ediyorum.					
Yerli kahve markasının ürünleri ile beklentilerim oldukça uyum içerisindedir.					
Yerli kahve markasına duygusal olarak oldukça bağlı olduğumu hissediyorum.					
Yerli kahve markası dükkanına gitmek oldukça eğlencelidir (olumlu etkiye sahiptir.)					
Yerli kahve markasının hayatımda daha uzunca bir süre yer alacağına inanıyorum.					
Yerli kahve markasının piyasadan çekileceğini düşünmek beni oldukça endişelendirir.					
Yerli kahve markasına karşı düşüncelerim genel olarak olumludur.					

2- Aşağıdaki sorular sizin “etnosentrik eğilimlerinizle” ilgilidir. Her bir soruyu size uygunluk derecesine göre işaretleyiniz.

1-Hiç katılmıyorum, 2- Katılmıyorum, 3-Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4- Katılıyorum, 5-Tamamen Katılıyorum	1	2	3	4	5
Her zaman ithal ürünler yerine yerli ürünler satın alınmalıdır.					
Sadece, Türkiye’de üretilmeyen ürünler ithal edilmelidir.					
Yerli ürünleri satın alın, Türkiye’nin üretmeye devam etmesini sağlayın.					
Yerli ürünler her zaman önce gelir.					
Yabancı ürünleri satın almak milli kimlikle bağdaşmaz.					
Yabancı ürünleri satın almak doğru değildir, çünkü bu Türkiye’de işsizliğe neden olur					
Türkiye vatandaşları her zaman yerli ürün satın alır.					
Başka ülkelerin bize mal satarak zengin olmasına izin vermek yerine Türkiye’de üretilen ürünler satın almalıyız.					
Her zaman en doğrusu yerli ürünleri satın almaktır.					
Çok gerekli olmadıkça diğer ülkelerden pek ürün ticareti yapılmamalıdır veya satın alınmamalıdır.					
Yabancı ürün satın alınmamalıdır, çünkü bu Türkiye ticaretine zarar verir ve işsizliğe yol açar.					
Yabancı ürünlerin ithalatına engeller konulmalıdır.					

Uzun vadede bana maliyeti fazla olsa da yerli ürünleri almayı tercih ederim.					
Yabancıların bizim pazarımızda ürün satmalarına izin verilmemelidir.					
Türkiye'ye girişlerini azaltmak için, yabancı ürünlerin vergi yükleri arttırılmalıdır.					
Sadece kendi ülkemizde üretilmeyen ürünleri, yabancı ülkelerden satın almamız.					
Yabancı ürünleri satın alan Türk tüketiciler, diğer tüketicilerin işsiz kalmasından sorumludur.					

3- Aşağıdaki sorular sizin "yabancı kahve markası" hakkındaki duygularınız ve düşüncelerinizle ilgilidir. Her bir soruyu size uygunluk derecesine göre işaretleyiniz.

1-Hiç katılmıyorum, 2- Katılmıyorum, 3-Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4- Katılıyorum, 5-Tamamen Katılıyorum	1	2	3	4	5
Kahve markaları içerisinde yabancı markayı tercihim, kimliğimi ve tarzımı en iyi şekilde yansıtır.					
Yabancı kahve markası çoğunlukla görünmek istediğim kişi gibi görünmeme imkân sağlar. (sunduğu ortam ve ürünler nedeniyle)					
Yabancı marka kahve dükkanına gitmek, günlük hayat koşturması içerisinde kendime verdiğim küçük ödüller olarak hayatıma oldukça anlam katar.					
Sık sık bu kahve mekanına gitmeyi düşünürüm.					
Yabancı marka kahve dükkanından bir kahve aldıktan sonra kahvenin geliştirilmiş hallerini (şurup ilavesi, krema eklentisi, dönem kahvesi tercihi, ekstra shot tercihi vb.) denemek için genellikle ilave ücret ödemeyi göze alırım.					
Yabancı kahve markasının kahvelerini içmeyi her zaman isterim.					
Türkiye pazarında satışlarına başladığından beri çoğunlukla bu kahve markasını tercih ediyorum.					
Yabancı kahve markasının ürünleri ile beklentilerim oldukça uyum içerisindedir.					
Yabancı kahve markasına duygusal olarak oldukça bağlı olduğumu hissediyorum.					
Yabancı kahve markası dükkanına gitmek oldukça eğlencelidir (Olumlu etkiye sahiptir.)					
Yabancı kahve markasının hayatımda daha uzunca bir süre yer alacağına inanıyorum.					
Yabancı kahve markasının piyasadan çekileceğini düşünmek beni oldukça endişelendirir.					
Yabancı kahve markasına karşı düşüncelerim genel olarak olumludur.					

Geliş Tarihi / Received Date
12.08..2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
07.03.2023

Übey B. Ka'b'ın Kıraat İlmindeki Yeri Ve Ona Atfedilen Kıraatlerin İncelenmesi

The Place of Ubay. Qa'b in Recitation and the Examination of the Qıraat Attributed to Him

Nesrişah SAYLAN¹

Öz

Sahabenin önde gelen şahsiyetlerinden biri Übey b. Ka'b'dır. O, Kur'an'a olan hizmetiyle ve Hz. Peygamber'in Medine'de ilk vahiy kâtibi olmasıyla tanınmıştır. Übey, bizzat Hz. Peygamber'in (s.a.s) kendisinden Kur'an'ı arz yoluyla almış ve onun döneminde Kur'an'ın tamamını ezberlemiştir. Kur'an'ı öğrenme ve ezberlemedeki ilgisi nedeniyle Hz. Peygamber'in övgüsüne mazhar olmuş ve kendisine "seyyidü'l-kurrâ" lakabı verilmiştir. Ayrıca Übey, birinci tabakada yer alan kurrâ sahabîlerden de biridir. Bu özelliği nedeniyle kıraat imamlarının çoğunun senedinde yer almıştır. Onu kıraat ilminde ön plana çıkaran bir diğer özelliği ise Übey'in kendisine ait bir mushafının bulunmasıdır. Bu çalışmada Übey b. Ka'b'a nisbet edilen kıraat vecihleri incelenmiş ve bunların tefsirde ifade ettiği değer hakkında bilgi verilmiştir. Bu okuyuşların bir kısmı aynı anlamı ifade ederek ayetin anlamında herhangi bir değişiklik oluşturmamaktadır. Diğer bir kısmı da âyetin manasını değiştirerek farklı şekilde yorumlanmasını sağlamış ve anlamına çeşitlilik kazandırmıştır. Bazı kıraatleri ise âyette geçen lafzın manasını, ibareyle ilgili yorumlamaları ve açıklamaları destekleyerek kastedilen anlamın ortaya çıkmasını sağlamış ve ayetin anlaşılmasına destek olmuştur. Ayrıca Übey'e nisbet edilen okuyuşların fihhi yorumlarla ilişkisi ve bu yorumlar neticesinde âyete ne tür yansımaların olduğu tefsir kaynaklarından verilen örneklerle ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Kıraat, Sahabe, Kurrâ, Übey b. Ka'b.

Abstract

Ubay b. Qa'b is one of the leading figures of the companions. He is known with his service to the Qur'an and for being the first revelation scribe of the Prophet in Medina. Ubay received the Qur'an from the Prophet himself with

¹Doç. Dr. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Elazığ / TÜRKİYE, E-mail: nsaylan@firat.edu.tr., ORCID ID:0000-0002-5805-8630

face-to-face training and memorized the entire Qur'an during his time. Because of his interest in learning and memorizing the Qur'an, he was praised by the Prophet and was given the nickname "sayyidü'l-kurra". In addition, Ubay is one of the Qurra Companions in the first stratum. Due to this feature, he is included in the chain of most of the recitation imams. Another feature that makes him stand out in the science of recitation is that Ubay has his own mushaf. In addition, there are readings attributed to Ubay's mushaf in recitation transmissions. In this study, recitation aspects attributed to Ubay b. Qa'b have been examined and information has been given about the value they express in tafsir. Some of these readings express the same meaning and do not create any change in the meaning of the verse. Another part of the readings changed the meaning of the verse, provided it to be interpreted differently and added variety to its meaning. Some of his recitations, on the other hand, supported the meaning of the word in the verse, interpretations and explanations about the verse, enabling the emergence of the meaning of the verse and supporting the understanding of the verse. In addition, the relationship between the readings attributed to Ubay and the fiqh interpretations and what kind of reflections on the verse as a result of these interpretations are revealed with the examples given from the tafsir sources.

Keywords: Qur'an, Recitation, Companions, Qurra, Übey b. Qa'b.

Giriş

Ebü't-Tufeyl ve Ebü'l-Münzir nisbesiyle bilinen Übey'in tam adı Übey b. Ka'b b. Kays b. Übeyd b. Zeyd b. Muâviye b. Amr b. Mâlik b. en-Neccâr'dır (Zührî, 2001: 2/294-295; Zehebî, 1982: 1/389-390; İbn Hacer el-Askalânî, 1995: 1/180-181). Übey b. Ka'b'ın doğum tarihi ve o döneme ait hayatı hakkında sadece Medine'de Hazrec kabilesinin Neccâr oğulları koluna mensup olduğu ve orada doğup yetiştiği bilgisi verilmiştir (Erul, 2012: 42/272-273). Übey'in o döneme ait en önemli özelliklerinden birisi de okuma yazma bilmesidir ki onun Tevrat ve İncil'i okuduğu nakledilmiştir (Atik, 1987: 153).

Kur'an'a olan hizmetleriyle tanınan Übey, ilk tabakadan kurrâ olan yedi sahâbeden biridir (Zehebî, 1995: 1/109-113; İbnü'l-Cezerî, 2006: 1/34-35). O, Kur'an'ı Hz. Peygamber'den arz yoluyla almıştır. Nitekim kendisi Hz. Ömer'e "Şüphesiz ki ben Kur'an'ı Cibril'den alan zattan taze iken aldım" diyerek kendisinin bu özelliğine işaret etmiştir (Zehebî, 1982: 1/391; Suyûtî, 1426: 1/72). Ayrıca Allah'ın Resûlü (s.a.s.) döneminde Kur'an'ın tamamını ezberlemiştir. Zehebî (ö. 748/1348) de o dönemde Kur'an'ı ezberleme hususunda öne çıkan sahâbeyi sıralarken Übey b. Ka'b'ı zikrederek bu sahâbilerin Kur'an'ı bizzat Allah Resûlü'nden (s.a.s.) arz yoluyla öğrendiklerini ve Hz. Peygamber'den (s.a.s.) sonra kıraat imamlarının senedlerinde ikinci halkayı oluşturduklarını bildirmiştir (Zehebî, 1995: 1/24-42). Kur'an'a olan ilgisi ve arzusu nedeniyle Hz. Peygamber'in "ümmetimin en iyi Kur'an okuyanı Übey'dir" şeklindeki övgüsüne mazhar olmuştur. Ayrıca Allah'ın Resûlü'nün "Kur'an'ı dört kişiden alınız, bunlar Übey b. Ka'b, Abdullah b. Mes'ûd, Sâlim ve Muâz b. Cebel" şeklinde kendilerinden Kur'an'ı öğrenmelerini istediği kişiler arasında yer almıştır (Buhârî, "Fezâilü'l-aşhâb", 26; Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'an", 8). Nitekim Übey'in sahabe arasında Kur'an'ı en iyi okuyanlardan biri olması hasebiyle Hz. Peygamber tarafından kendisine "seyyidü'l-kurrâ" lakabı verilmiştir (İbn Hacer el-Askalânî, 1415: 1/19). Ebü'l-münzir lakabının da Kur'anî bilgisinden dolayı verildiği nakledilmiştir. Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.s.) Übey'e bu künyeyi Ayete'l-kürsî'nin Kur'an'daki ayetler içerisinde konum itibarıyla büyük olduğunu bilmesinden dolayı vermiştir (Karakuş, 2018: 23). Kur'an ve kıraat ilmindeki bu yetkinliği sebebiyle Übey b. Ka'b'dan birçok sahabe ve tabiin kıraat almıştır. Bu bağlamda Abdullah b.

Abbas, Ebû Hüreyre, Abdullah b. Sâib, Abdullah b. Ayyâş gibi sahâbîler ve Ebû Abdurrahman es-Sülemî ile Ebû'l-Âliye er-Riyâhî gibi tâbîler zikredilmiştir (Erul, 2012: 273).

Übey b. Ka'b, Hz. Peygamber döneminde Kur'an'ı cem eden sahâbe arasında yer almıştır. Nitekim Enes b. Mâlik bu hususa işaret ederek Allah'ın Resulü döneminde Kur'an'ın tamamının Ensar'dan dört kişi tarafından cem edildiğini belirtmiş ve bunların isimlerini sıralarken Übey b. Ka'b'ı da aralarında zikretmiştir (Zehebî, 1982: 1/389-390). Kendisine ait bir mushafı bulunan Übey, kaynaklarda kıraat nakillerinde bu niteliğine de değinilmiştir (İbn Ebî Dâvûd, 1415/1995: 291-292). Übey'in mushafında sûrelerin tertibinin farklı olduğu, bazı surelerin isimlerinin değişik olduğu, kunut dualarının ayrı iki sure olarak verildiği nakledilmiştir (Karakuş, 2018: 78-86). Übey'in önemli özelliklerinden bir diğeri de vahiy kâtibî olmasıdır. Kaynaklarda onun Hz. Peygamber'in ilk vahiy kâtiplerinden biri olduğu ifade edilmiştir (İbn Hacer el-'Askalânî, 1995: 1/181).

Übey b. Ka'b birçok kıraat imamının senedinde yer almıştır. Kıraat âlimlerinden okuyuşları Übey b. Ka'b'a dayanan kurrallar şunlardır: Ebû Cafer kıraati Abdullâh b. Abbâs, Ebû Hüreyre (ö. 58/678), ve bu ikisi dışındaki bazı sahabeler üzerinden Übey b. Ka'b'a dayanmaktadır. Nâfi kıraati Ebû Cafer, Abdurrahmân b. Hürmüz el-A'rec (ö. 130/747), Şeybe b. Nisâh (ö. 130/748) ve daha başka tabiûn âlimleri üzerinden Ebû Hüreyre'ye; onun üzerinden de Übey b. Ka'b'a dayanmaktadır (İbn Mücâhid, 1119: 54-64). İbn Kesîr kıraati, Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721) üzerinden İbn Abbâs'a; onun üzerinde de Übey b. Ka'b'a dayanmaktadır (İbn Mücâhid, 1119: 65-66). Ebû Amr kıraati, Mücâhid b. Cebr ve Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713) üzerinden İbn Abbâs'a, onun üzerinden de Übey b. Ka'b'a dayanmaktadır (İbn Mücâhid, 1119: 83-85).

Übey'e Nisbet Edilen Kıraatlerde Kullanılan Kalıplar

Übey b. Ka'b'a nisbet edilen kıraatlerde bazı kalıplar kullanılmıştır. Bu kalıplar şunlardır: "قرأ أبي", "يقرا أبي", "قرأه أبي", "قرأه أبي" lafızlarıdır (İbn Cinnî, 1994: 2/55; Begavî, 1409: 6/29; Ebû Hayyân, 1993: 6/254). Bunlarla beraber Übey'e nisbet edilen okuyuşlarda "حرف" ifadesi de kullanılmıştır (İbn Cinnî, 1994: 2/95). Übey b. Ka'b'a nisbet edilen okuyuşlarda kullanılan bu ifade zikredilen vecihleri ya da anlamı teyid etmektedir. Nitekim bu kalıpta "Übey'in harfi bunu desteklemektedir" ifadesi kullanılmıştır. Bu konuyla ilgili "تَأْكُلُ مِنْ سَائِهِ" (Kur'an-ı Kerim 34:14) âyeti örnek verilebilir. Mezkûr âyeti Saîd b. Cübeyr'den nakille Amr b. Sâbit "تَأْكُلُ مِنْ سَائِهِ" şeklinde okumuştur (İbn Cinnî, 1994: 2/186). Bu kıraate göre ifade asa anlamına gelmektedir. İbn Cinnî, bu kıraat vecihlerini naklettikten sonra Übey b. Ka'b'ın kıraatini naklederek söz konusu kıraatin tevcihini sahâbenin okuyuşuyla yapmıştır. Onun aktarımına göre mezkûr âyet Übey'in harfinde "مَسَيْتَهُ" şeklindedir. Müellif, "مِنْ سَائِهِ" şeklinde hemzeli okunuşun delilini Übey'e atfedilen bu kıraatle izah etmiştir (İbn Cinnî, 1994: 2/186-188). Görüldüğü üzere Übey'in okuyuşu söz konusu kıraatin hüccetinde kullanılmıştır.

Übey'e nisbet edilen okuyuşlarda kullanılan bir diğer ifade de mushaf'tır. Bu nisbet kaynaklarda bazen kıraat farklılığını ifade etmek için kullanılmıştır. Örneğin Mâtürîdî, "وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنْذِرُونَ" (Kur'an-ı Kerim 26:208) âyetinin Übey'in mushafında "وما أهلكنا من قرية إلا بذنوب أهلها" "Biz hiçbir belde halkını sadece günahları yüzünden helâk etmemişizdir" şeklinde olduğunu bildirmiştir (Mâtürîdî, 2005: 8/87). Bu konuyla ilgili bir diğer örnek "لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ" (Kur'an-ı Kerim 2:177) âyetidir. Ebû Hayyân, Übey b. Ka'b'ın mushafında mezkûr âyetin "لَيْسَ الْبِرُّ بَأَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ" şeklinde olduğunu nakletmiştir. Bu okuyuş Abdullah b. Mes'ûd'un mushafına da nisbet edilmiştir. (Kurtubî, 2006: 3/54; Ebû Hayyân, 1993: 2/4).

Bu durum Übey'e nisbet edilen okuyuşla İbn Mes'ûd'a atfedilen kıraatin aynı olduğunu göstermektedir. Bazen de Übey'in mushafına nisbet edilen okuyuş âyetin yorumunu desteklemektedir. Bu bağlamda "إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أَخْفِيهَا" (Kur'an-ı Kerim 20:15) âyeti zikredilebilir. Mezkûr âyet "kıyamet kesin olarak gelecektir ben onu neredeyse kendimden dahi gizleyeceğim" şeklinde yorumlanmıştır. Begavî, âyetle ilgili zikrettiği bu yorumu Übey b. Ka'b mushafına nisbet edilen okuyuşla desteklemiştir. Nitekim Übey'in mushafında zikri geçen âyet "أَكَادُ أَخْفِيهَا مِنْ نَفْسِي فَكَيْفَ يَعْلَمُهَا مَخْلُوقٌ" "Neredeyse ben onu kendimden dahi gizleyeceğim, nasıl herhangi bir varlık onu bilebilir" şeklindedir (Begavî, 1409: 5/267-268). Görüldüğü üzere Übey'in mushafına nisbet edilen okuyuş, âyetin yorumunu desteklemek amacıyla zikredilmiştir.

Übey b. Ka'b'a nisbet edilen okuyuş âyetin yorumunun desteklenmesinde olduğu gibi kıraatin tevcihinde de kullanılmıştır. Bu bağlamda "هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ" (Kur'an-ı Kerim 18:44) âyetinde geçen "الْحَقِّ" lafzıyla alakalı kıraat farkları örnek verilebilir. Ebû Amr ve Kisâî'nin zikri geçen ifadeyi "الْوَلَايَةُ" kelimesinin sıfatı olarak merfû okuduğu nakledilmiştir (İbn Mücâhid, 1119: 392; İbnü'l-Cezeri, t.y.: 2/311; Bennâ, 2011: 367). Kıraat-i aşere içerisinde yer alan bu okuyuş Übey'in kıraatiyle desteklenmiştir. Nitekim Übey'e atfedilen okuyuşta "هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ" şeklinde "الْحَقِّ" lafzı merfu konumunda "الْوَلَايَةُ" kelimesinin sıfatı olarak gelmiştir (Begavî, 1409: 5/173). Görüldüğü üzere "الْوَلَايَةُ" lafzının sıfat konumunda merfû okunuşun delili Übey'in mushafında mevcut olduğu söylenen bir ifadeye göre izah edilmiştir. Örneklerde görüldüğü üzere Übey'e nisbet edilen okuyuşlarda birçok ifade kullanılmıştır. Bu okuyuşlar bazen kıraat farklılığını ifade etmek için, bazen ayetle ilgili yorumu desteklemek kimi zaman da kıraatin tevcihinde kullanılmıştır.

Übey'e Nisbet Edilen Kıraatlerin Biçimsel Yönü

Übey b. Ka'b'a atfedilen okuyuşlar farklı biçimlerde nakledilmiştir. Bu okuyuşlarda harflerle alakalı vecihler bulunmaktadır. Bu okuyuşların bir kısmında bir harfin yerine aynı mahrece sahip başka bir harf kullanılmıştır. Bu konuya "إِذَا بُعِثَ مَا فِي الْقُبُورِ" (Kur'an-ı Kerim 100:9) ayeti örnek verilebilir. Übey "إِذَا" ifadesini "ح" harfiyle "بُخِرَ" şeklinde okumuştur (Kirmânî, t.y.: 521). Örnekte görüldüğü üzere Übey'e nisbet edilen kıraat vechinde "ع" harfi yerine aynı mahrece sahip olan "ح" harfi kullanılmıştır.

Übey'e nisbet edilen okuyuşların bir kısmında kelimenin kök harflerinin yer değiştirmesiyle oluşan vecihler de yer almaktadır. Nakledilene göre Übey b. Ka'b "وَحَزْتُ حَجْرًا" (Kur'an-ı Kerim 6:138) âyetinde geçen "حَجْرًا" ifadesini "وَحَزْتُ حَرْجًا" şeklinde okumuştur (İbn Hâleveyh, t.y.: 179; Zemahşerî, 1998: 2/402; Râzî, 1981: 13/218; Ebû Hayyân, 1993: 4/233). Bu okuyuş kaynakların bir kısmında Übey b. Ka'b'ın mushafına nispet edilerek aktarılmıştır (Kurtubî, 2006: 9/44). İbn Cinnî, mezkûr kıraati naklettikten sonra kelimedeki kök harflerinin yer değiştirmesiyle oluşan ifadelerin aynı manada birleştiklerini bildirmiştir. Buna örnek olarak "ك ل م", "ك ل م", "م ل ك", "م ل ك", "ك ل م", "ك ل م" şekillerinde "ك ل م" lafzından farklı şekillerde oluşan kelimelerin anlamının aynı olduğunu ifade ettikten sonra "ح ج ر" lafzından türeyen "حجر", "جرح", "رحج", "رحج" ifadelerinin de benzer şekilde hepsinin "sıkıntı, darlık" mânâsında birleştiğini bildirmiştir. Örneğin bu kelimelerden "حجر" ve bunun türevleri "انحجر" (taşlaştı), "استحجر" (çamurun taşlaşması) ve "حجرة" "oda, bölüm" ifadelerinin hepsi darlık anlamında birleşmişlerdir. "حَجْرًا" (sıkıntı), "حَرْجًا" (sıkıntı) ve "حَرْجَةً" (aralarına girmenin mümkün olmadığı bir şekilde ağaçların sık olması) ifadeleri de aynı şekilde darlık anlamını taşımaktadır. "حُجْرًا" (delik) ve

deliğin girişi de aynı mânâdadır. “جرح” (yaralamak) kelimesi de bu türdendir. Çünkü yaralanma olayında demir ve cinsi şeylerin ete saplanması ve iç içe girmesi darlık mânâsını içermektedir. “رحح الميزان” (tartının bir kefesinin ağır olması) ifadesinde de aynı anlam söz konusudur. Çünkü terazinin bölümlerinden birisi ağırlığından dolayı yere doğru meyletmiştir, yaklaşmıştır ve yerle aralarındaki mesafe daralmıştır. Müellif, “ح ج ر” kelimesinin farklı şekillerde oluşmasıyla anlamının birbirine yakın ve benzer olduğunu örneklerle izah ettikten sonra “جرح” ve “جُرْج” şeklinde Übey’e nispet edilen okuyuşla cemaatin yani kıraat-i seb’a’nın okunuşunda kelimelerin aynı mânâda olduğunu bildirmiştir. Buna göre anlam her iki okuyuşa göre engellenme, yasaklanma mânâsındadır (İbn Cinnî, 1994: 1/231).

Übey b. Ka’b’a nisbet edilen okuyuşlarda bazı harflerin hazfi veya isbatıyla ilgili vecihler bulunmaktadır. Bu bağlamda “يَوْمَ يَأْتُ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ” (Kur’an-ı Kerim 11:105) âyeti örnek verilebilir. Übey’in vakf ve vasl halinde “يَأْتُ” lafzını “ي” harfiyle “يَأْتِي” olarak kıraat ettiği nakledilmiştir. İbn Mesûd kıraatinin de bu şekilde olduğu haber verilmiştir (Kurtubî, 2006: 11/208). İlk dönem tefsircilerinden Ferrâ (ö. 207/822), zikri geçen ifadeyle ilgili kıraatleri aktardıktan sonra şöyle demiştir: “Arap dili kurallarına göre “ي” ve “و” harfi sâkin olup kendisinden önceki harfin harekesi mazmûm veya meksûr olursa “ي” ve “و” harfi hafzedilmektedir. Örneğin “لَمْ يَزَمْ”, “وَلَمْ يَغْضُ”, “مَا كُنَّا نَنْعُ” ifadelerinde de bu durum söz konusudur (Ferrâ, 1983: 2/27). Arap dili kaidelerine göre “لَا أُدْرُ” ifadesi örnek verilerek kelimenin sonundaki “yâ” harfinin hafzedildiği ve önceki harfin kesre harekesiyle yetinildiği bildirilmiştir (Zeccâc, 1408: 3/77; Zemahşerî, 1998: 3/236; Râzî, 1981: 18/60-61). Ayrıca Hüzeyl lehçesinde “ي” harfinin hafzedilmesi de bu duruma delil olarak gösterilmiştir. Taberî de bu hususa işaret ederek şöyle demiştir: “Bu kıraatler arasında en sahih olan “ي” harfinin vasl ve vakf konumunda hafzedilmesidir. Zira bu kıraat Mushaf’a uygun ve Hüzeyl lehçesiyle de uyumludur. Ki onların lehçesinde “مَا أُدْرُ” ifadesinde olduğu gibi “ي” harfi hafzedilmiştir” (Taberî, 2001: 12/575).

Übey’e nisbet edilen okuyuşların bir kısmı fiillerle ilgilidir. Bu kıraatlerde fiilin malûm ve mechûl okunmasıyla ilgili vecihler de bulunmaktadır. “وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ” (Kur’an-ı Kerim 81:8-9) ayeti bu konuyla ilgili örneklerdendir. Zikri geçen âyette diri olarak gömülen kız çocuğunun, hangi günah sebebiyle öldürüldüğü sorulduğu zaman, şeklinde mechûl fiil kullanılmıştır. Übey b. Ka’b’ın kıraatinin ise “وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سَأَلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ” “Diri olarak gömülen kız çocuğu, hangi günahattan sebebiyle öldürüldüğünü sorduğu zaman” şeklinde olduğu nakledilmiştir. Nitekim Übey’in kıraatinde mechûl olan “سُئِلَتْ” fiili “سَأَلَتْ” şeklinde malûm fiil olarak kullanılmıştır Bu okuyuş sahâbeden Hz. Ali ve İbn Abbas’a da nisbet edilmiştir. (İbn Hâleveyh, t.y.: 169).

Fiilin müennes ve müzekker okunmasıyla ilgili Übey’e nisbet edilen okuyuşlar da bulunmaktadır. Bu konuyla ilgili “إِنَّمَا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ” (Kur’an-ı Kerim 7:35) âyetidir. Nakledildiğine göre Übey b. Ka’b mezkûr âyeti “إِنَّمَا تَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ” şeklinde okumuştur. Nitekim Übey’in kıraatinde “يَأْتِيَنَّكُمْ” fiili “تَأْتِيَنَّكُمْ” olarak müennes şeklindedir (İbn Cinnî, 1994: 1/247; Kirmânî, t.y.: 185; Ukberî, 1417: 1/536). Söz konusu ifadeyi müzekker okuyanlar âyetin devamında gelen “يُقْضُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي” buyruğunda “يُقْضُونَ” fiilinin müzekker olmasıyla açıkladıkları ve bu ifadenin “يُقْضُونَ” fiiline benzer olarak “إِنَّمَا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ” şeklinde müzekker olduğu bildirilmiştir (İbn Cinnî, 1994: 1/247). Ancak bu görüş eleştirilmiştir. Çünkü bu ifadenin kendinden sonra zikredilen “يُقْضُونَ” fiiline lafız olarak hamledilmesinin uygun olmadığı bildirilmiştir. Nitekim Ebû Hayyân, bu fiilin Übey’in kıraatine göre müennes olduğunu ve kendisinden sonra zikredilen “يُقْضُونَ” fiiline mânâ bakımından hamledildiğini eğer lafız üzerine hamledilmiş olsaydı

bu fiilin "تقص" şeklinde müennes olması gerektiğini ifade ederek bu görüşü tenkit etmiştir (Ebû Hayyân, 1993: 4/296). Zikri geçen lafzın müennes okunmasının delili Arapların kullanımından "قَامَتِ الرَّيُّودُ وَقَامَ الرَّيُّودُونَ" ifadesi örnek verilerek izah edilmiştir. Bu ifadede "قَامَ" fiilin "الرَّيُّودُونَ" lafzının müzekker olmasından dolayı müzekker kullanıldığı, "قَامَتِ" fiilinin ise "الرَّيُّودُ" lafzının cemî teksîr olması nedeniyle müennes geldiği belirtilmiş ve bunun müzekker fiille kullanılmadığına dikkat çekilmiştir. Ancak "وَقَامَتِ الرَّيُّودُونَ" şeklinde bir kullanımın da câiz olduğu ancak ifadenin "وَقَامَ الرَّيُّودُونَ" şeklinde müzekker okunmasının daha güzel olduğu bildirilmiştir (İbn Cinnî, 1994: 1/247).

Übey'e nisbet edilen okuyuşların bir kısmı isimlerle ilgilidir. "التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ" (Kur'ân-ı Kerim 9:112) âyeti bu konuyla ilgili örneklerdendir. Übey b. Ka'b'ın kıraatinde mezkûr âyetin "التَّائِبِينَ الْعَابِدِينَ" şeklinde olduğu nakledilmiştir (Ferrâ, 1983: 1/453; İbn Cinnî, 1994: 1/304; İbn Hâleveyh, t.y.: 60; Zemahşerî, 1998: 3/97; Râzî, 1981: 16/207-208; Ebû Hayyân, 1993: 5/106-107). Bu okuyuşlara göre âyetin irab bakımından farklı konumlarda olduğu ifade edilerek âyetin yorumu yapılmıştır. Nitekim merfû okunuşa göre söz konusu ifadenin isti'nâf yani başlangıç cümlesi konumundadır. Buna göre âyetin "هم التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ" takdirinde olduğu belirtilmiştir. Übey'e nispet edilen "التَّائِبِينَ الْعَابِدِينَ" kıraatine göre ise ifadenin ya mecrûr ya da mansûb konumunda olduğu zikredilmiştir. Ayrıca bu ifadenin âyetin sibâkında zikredilen "الْمُؤْمِنِينَ" (Kur'ân-ı Kerim 9:111) kelimesinin sıfatı olarak mecrûr veya medh anlamında gizli bir fiilin mef'ûlü olarak mansûb konumunda olduğu da bildirilmiştir. Buna göre âyet "أَعْنِي أَوْ أَمَدَحَ التَّائِبِينَ الْعَابِدِينَ" takdirindedir (İbn Cinnî, 1994: 1/304-305). Zemahşerî de söz konusu ifadenin medh konumunda olduğuna işaret etmiş ve bunu da Übey ve Abdullah b. Mes'ûd'un kıraatleriyle delillendirmiştir (Zemahşerî, 1998: 3/97). Görüldüğü üzere Übey'e nisbet edilen okuyuş mezkûr âyette geçen ifadenin irab bakımından hangi konumda olduğunu belirtmekte ve buna göre âyetin yorumlanmasında delil olarak kullanılmaktadır.

İsimlerin tekil-çoğul okunmasıyla ilgili Übey'e nisbet edilen okuyuş vecihleri bulunmaktadır. "فَادْخُلِي فِي عِبَادِي" (Kur'ân-ı Kerim 89:29) âyeti bu konuyla ilgili örneklerdendir. Übey b. Ka'b'ın kıraatinde mezkûr âyet "فَادْخُلِي فِي عِبَادِي" şeklinde tekil lafız üzeredir (Taberî, 2001: 24/399; Zemahşerî, 1998: 6/374). Übey'e nisbet edilen okuyuşlarda, kelimenin farklı vezinlerde kullanılmasıyla ilgili vecihler de bulunmaktadır. "أَوْ مُدْخَلًا" (Kur'ân-ı Kerim 9:57) ifadesi bu konuya örnek verilebilir. Übey b. Ka'b'ın zikri geçen ifadeyi "أَوْ مُدْخَلًا" şeklinde okuduğu nakledilmiştir (İbn Cinnî, 1994: 1/295; Kirmânî, t.y.: 217; Ukberî, 1417: 1/622; Kurtubî, 2006: 10/242). Übey'in kıraatine göre kelimenin "إِنْدَخَلَ" vezninden türediği belirtilmiş ve bu okuyuş "وَلَا يَدِي فِي حَمِيَّتِ السَّكَنِ تَنْدَخَلُ" şeklindeki Arap şiiiriyle delillendirilmiştir. Nitekim söz konusu beyitte "تَنْدَخَلُ" lafzının Übey'in kıraatıyla aynı olarak "إِنْدَخَلَ" vezninden türemiştir (Ebû Hayyân, 1993: 5/56). Übey'in okuyuşuna göre kelimenin "مَنْفَعِلٌ" vezninde olmasının şâz olduğu çünkü bu kelimenin sülâsî kullanımının müteaddî olmadığı da bildirilmiştir (İbn Cinnî, 1994: 1/295).

Übey'e nisbet edilen okuyuşlarda edatlarla ilgili vecihler de bulunmaktadır. Konuyla ilgili "وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا لَعْلَهَا إِذَا" (Kur'ân-ı Kerim 6:109) âyeti örnek verilebilir. Übey'in kıraatinde mezkûr âyetin "لَعْلَهَا إِذَا" şeklinde "لَعْلٌ" edatıyla olduğu nakledilmiştir (Ferrâ, 1983: 1/350; Begavî, 1409: 3/177-178). Görüldüğü üzere Übey'e nisbet edilen okuyuşta "أَنَّ" edatı yerine "لَعْلٌ" ifadesi kullanılmıştır. Bu kullanımın Arap kelimelerinde yaygın olduğu belirtilmiştir. Nitekim Arap dilinde "أذهب إلى السوق أنك تشتري شيئاً" "Pazara git. Belki bize bir şey alırsın" ifadesinde de "أَنْكَ" kelimesi "لَعْلٌ" edatının manasında kullanılmıştır

(Begavî, 1409: 3/177-178). Bu konuya benzer bir diğer örnek “بَلْ أَدَارِكْ عَلْمُهُمْ فِي الْآخِرَةِ” (Kur’ân-ı Kerim 27:66) âyetinde bulunmaktadır. Übey’in harfinde mezkûr âyetin “أم تدارك علمهم” şeklinde olduğu aktarılmıştır (Begavî, 1409: 6/174). Örnekte görüldüğü üzere Übey’in kıraatinde “بل” edatı yerine “أم” ifadesi kullanılmıştır. “حَقِيقٌ عَلَىٰ أَنْ لَا أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ” (Kur’ân-ı Kerim 7:105) âyetinde Übey’e nisbet edilen okuyuşta buna benzer bir kullanım bulunmaktadır. Mezkûr âyette geçen “على” edatının “ب” harfi anlamında olduğu belirtilmiştir. Arap dilinde böyle bir kullanım şeklinin yaygın olduğu aktarılmıştır. Bu bağlamda “وجنت على حال حسنة: وجنت بحال حسنة” “Yay ile attım” ve “رميت بالقوس: رميت على القوس” “Güzel bir hal ile geldim” şeklindeki ifadeleri örnek verilebilir. Bu ifadelerde “على” harfinin “ب” harfi manasında kullanıldığı görülmektedir. Übey b. Ka’b’ın kıraatinde de mezkûr âyetin “حَقِيقٌ بَأَنْ لَا أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ” şeklinde “على” edatı yerine “ب” harfiyle olduğu bildirilmiştir (İbn Hâleveyh, t.y.: 50). Örneklerde görüldüğü üzere Übey’e nisbet edilen okuyuşlarda aynı anlamı ifade eden farklı edatlar kullanılmıştır. Bu durumun Arapların kullanımında yaygın olduğu Arap şiiri ve kelamıyla örnek verilerek izah edilmiştir.

Übey b. Ka’b’a Nisbet Edilen Kıraatlerin Anlam Yönü

Sahâbenin Kur’ân’ın nazil olduğu ortama şahit olması, Allah’ın Resûlü’nün (s.a.s.) âyetlerle ilgili açıklamalarına ve uygulamalarına tanıklık etmesi onlardan nakledilen rivâyetleri önemli kılmıştır. Onların bu özellikleri Kur’ân âyetlerinin anlaşılmasına büyük katkı sağlamıştır. Ayrıca ahrûf-i seb’a ruhsatı çerçevesinde sahâbîlerin Kur’ân’da zikredilen bir lafzın yerine, ona benzer veya yakın manasında bulunan bir başka lafzı okuması, âyetin anlaşılmasını sağlamış ve âyetin yorumuna zenginlik katmıştır. Bununla beraber sahâbeye nispet edilen okuyuşlar sahâbenin âyeti nasıl anladığını da bize göstermiştir. Bu bağlamda, sahâbenin Kur’ân’ı okuma ve yorumlama şekillerinin bilinmesi büyük bir önem arz etmektedir. Bu sahâbilerden biri de Übey b. Ka’b’dır. Ona nisbet edilen okuyuşlar ilk dönemden günümüze kadar kaynaklarda geniş bir şekilde yer almıştır. Bu okuyuşların bir kısmı âyetin anlamında değişiklik oluşturmazken diğer bir kısmı âyetin anlamını değiştirerek anlam farklılığına neden olmaktadır. Übey’e atfedilen okuyuşları anlam bakımından şu alt başlıklar altında inceleyebiliriz.

Anlam Bakımından Aynı Olan Kıraatler

Übey’e nisbet edilen okuyuşların bir kısmı âyetin manasını değiştirmeyerek aynı anlamı ifade etmektedir. “فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ” (Kur’ân-ı Kerim 24:52) âyeti bu konuya örnek verilebilir. Mâtürîdî mezkûr âyetin tefsirinde Übey b. Ka’b’ın “فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ” “İşte asıl inananlar bunlardır!” şeklindeki kıraatini nakletmiştir (Mâtürîdî, 1426: 7/585). Müfessir, Übey’in kıraatıyla diğer kıraat arasında anlam bakımından herhangi bir farklılık olmadığını ve her iki okuyuşun aynı manaya geldiğini belirtmiştir (Mâtürîdî, 1426: 7/585). “لَا تُحْسِبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ” (Kur’ân-ı Kerim 24:57) âyetinde de bu durum söz konusudur. Nitekim Übey’e atfedilen okuyuşta mezkûr âyetin “حَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ يُعْجِزُوا اللَّهَ فِي السَّمَاوَاتِ” şeklinde olduğu nakledilmiştir (Mâtürîdî, 1426: 7/588). Mâtürîdî, mezkûr âyetle ilgili bu kıraat vecihlerini naklettikten sonra “Okuyuşlar arasında her ne kadar harf farklılığı olsa da anlamları aynıdır” ifadesini kullanarak kıraat vecihlerinin aynı anlama geldiğini haber vermiştir. Nitekim her iki okuyuşa göre âyetin manası “Sakın kâfirlerin yeryüzünde (Allah’ı) âciz bırakacaklarını sanma!” şeklindedir (Mâtürîdî, 1426: 7/588). Örneklerde görüldüğü üzere söz konusu âyetin tefsirlerinde Übey’e nisbet edilen okuyuşlara yer verilerek bu kıraatlerin âyetin anlamında herhangi bir değişiklik oluşturmadığı bildirilmiştir.

Übey b. Ka'b'a nisbet edilen okuyuşların bir kısmı aynı anlamı ifade eden lehçesel farklılıklardır. Bu konuyla ilgili "تَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبْرًا" (Kur'an-ı Kerim 23:53) âyeti örnek verilebilir. Mezkûr âyetin Übey'in kıraatinde "وقطعوا الزبور بينهم" şeklinde olduğu aktarılmıştır. "تَقَطَّعُوا" ve "قطعوا" şeklindeki bu okuyuşların "تفرقوا" ve "تفرقوا" lafızları gibi aynı manada kullanılan lehçesel farklılıklar olduğu bildirilmiştir (Mâtürîdî, 1426: 7/473). Bu konuyla ilgili bir diğer örnek "إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبٌ جَهَنَّمَ" (Kur'an-ı Kerim 21:98) âyetinde geçen "حَصَبٌ" kelimesidir. Zikri geçen ifadeyle ilgili İbn Abbâs'ın "حَصَبٌ"; Übey b. Ka'b'ın ise "حَطَبٌ" şeklinde okuyuşları nakledilmiştir (Ferrâ, 1983: 2/212; Taberî, 2001: 6/413; İbn Cinnî, 1994: 2/66-67; Râzî, 1981: 22/224; Kurtubî, 2006: 14/291). Söz konusu ayette geçen ifadeyle ilgili bu kıraat vecihlerinin odun manasında kullanılan lehçesel farklılıklar olduğu belirtilmiştir (İbn Cinnî, 1994: 2/66-67). Görüldüğü üzere zikri geçen ifadeyle ilgili Übey'e nisbet edilen okuyuş, aynı anlamı ifade eden lehçesel farklılıklardır. Bazen Übey'e nisbet edilen okuyuşların hangi lehçelerde kullanıldığı belirtilmiştir. Bu konuyla ilgili "إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا" (Kur'an-ı Kerim 12:36) âyeti örnek verilebilir. Übey b. Ka'b'ın zikri geçen âyeti "إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ عَنَبًا" şeklinde okuduğu nakledilmiştir (Ebû Hayyân, 1993: 5/308). Übey'e nisbet edilen bu okuyuşun nedeni lehçesel farklılıkla izah edilmiştir. Bu bağlamda bazı kaynaklarda Ummân ehlinin lehçesinde "عَنْبٌ" yerine "خَمْرًا" lafzının kullanıldığı (Taberî, 2001: 13/154; Zemahşerî, 1998: 3/283; Râzî, 1981: 18/137; Kurtubî, 2006: 11/348) bazılarında ise Ğassân ehlinin lehçesinde bu şekilde kullanıldığı bildirilmiştir (Ebû Hayyân, 1993: 5/308).

Anlam Bakımından Farklı Olan Kıraatler

Übey'e nisbet edilen okuyuşların bir kısmı âyetin anlamını değiştirerek anlam farklılığı oluşturmaktadır. Bu konuya "قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ" (Kur'an-ı Kerim 2:259) âyetindeki "أَعْلَمُ" lafzıyla alakalı kıraat farkları örnek verilebilir. "أَعْلَمُ" fiili "أَعْلَمُ" ve "إِعْلَمُ" olarak iki şekilde okunmuştur (İbn Mücâhid, 1119: 189; İbnü'l-Cezerî, t.y.: 2/231-232). Übey b. Ka'b'ın okuyuşu da "إِعْلَمُ" şeklindedir (Ferrâ, 1983: 1/173-174). Kaynaklarda bu iki kıraat arasında anlam farklılığının bulunduğu bildirilmiştir. "أَعْلَمُ" şeklindeki kıraate göre "أَتَى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا" ifadesinin "Allah (c.c.), ölümünden sonra burayı nasıl diriltecek" manasında olduğu ve hitabın Müslümanlara yapıldığı belirtilmiştir. "إِعْلَمُ" okunuşuna göre ise âyette "Bil ki Allah her şeye kadirdir" şeklinde bir mananın bulunduğu ve hitabın kâfirlere yapıldığı ifade edilmiştir (Mâtürîdî, 1426: 2/249).

"قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ" (Kur'an-ı Kerim 13:16) âyeti bu konuyla alakalı bir diğer örnektir. Zikri geçen âyette Allah (c.c.) göklerin ve yerin Rabbi kimdir, sorusunu Allah'ın Resûlü'nün önce onlara sormasını ve sonra da onlara Allah diyerek sorunun cevabının kendisinin vermesini emretmiştir. Onlara bu şekilde soru sormayı istemesinin nedenini ise onların taptıkları putların Rabb olduğunu söylemeye cesaret edememeleri ve semâvat ve arzın tek sahibinin Allah olduğunu kesin olarak ikrar etmeleriyle izah edilmiştir (Mâtürîdî, 1426: 6/323). Bazıları da mezkûr âyette Allah'ın (c.c.) Hz. Peygamber'e göklerin ve yerin Rabbi kimdir? diye onlara sormasını ve cevabını da onlardan önce Allah'ın Resûlü'nün "Allah'tır" şeklinde vermesinin nedenini Nebi'nin her türlü hayır yarışında önde giden olmasıyla açıklamışlardır. Mâtürîdî, mezkûr âyetin tefsirinde Nebi'nin (s.a.s.) sorusuna karşılık onların göklerin ve yerin sahibi Allah'tır, şeklinde cevap verdiklerini zikrettikten sonra Übey'in kıraatini aktararak bu âyetin bu şekilde yorumlanmasını delillendirmiştir. Übey'in harfinde söz konusu âyetin "قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قَالُوا اللَّهُ" "Göklerin ve yerin Rabbi kimdir? Onlar "Allah'tır" dediler" şeklinde olduğunu aktarmıştır.

(Mâtürîdî, 1426: 6/323). Görüldüğü üzere Übey'e atfedilen kıraat vechi ayetin farklı şekilde yorumlanmasını sağlamış ve âyetin anlamına çeşitlilik kazandırmıştır.

Bu konuyla ilgili bir diğer örnek “فَقَبَّضْتُ قَبْضَةً مِنْ أَمْرِ الرَّسُولِ” (Kur’ân-ı Kerim 20:96) âyetidir. Übey b. Ka'b'ın mezkûr âyette geçen “فَقَبَّضْتُ قَبْضَةً” ifadesini “فَقَبَّضْتُ قَبْضَةً” şeklinde “ص” harfiyle okuduğu nakledilmiştir (İbn Cinnî, 1994: 2/55; Ebû Hayyân, 1993: 6/254). Übey'e nisbet edilen okuyuş ile diğer okuyuş arasında anlam farkı olduğu belirtilmiştir. “فَقَبَّضْتُ قَبْضَةً” suretinde “ض” harfiyle okunduğunda “bir avuç almıştım” şeklinde avuçlamak ifadesiyle elin tamamının kastedildiğini; “فَقَبَّضْتُ قَبْضَةً” şeklinde “ص” harfiyle okunduğunda ise avuçlamak tabiriyle parmak uçlarının kastedildiği aktarılmıştır (İbn Cinnî, 1994: 2/55-56). Kaynakların çoğunda zikri geçen kıraat ihtilafından ortaya çıkan anlam farklılığı nakledilmiştir (Ferrâ, 1983: 2/190; Nehhâs, 2008: 593; Zeccâc, 1408: 3/374; Zemahşerî, 1998: 4/106; Kurtubî, 2006: 14/128; Ebû Hayyân, 1993: 6/254). Ayrıca, bu kıraatlerde harflerin mahreleriyle anlam arasında bir bağlantı olduğu ifade edilmiştir. Buna göre “ض” harfinin mahrecinin uzatılması ve yayılmasının daha fazla olması sebebiyle onu daha çok; “ص” harfinin ise mahrecinin kısıtlı ve dar oluşu sebebiyle onu daha az kıldığını ifade etmiştir. Bu şekilde iki okuyuşun hem lafız hem de anlam açısından birbirine yakın olduğu belirtilmiştir (İbn Cinnî, 1994: 2/55-56). Örneklerde görüldüğü üzere Übey'e nisbet edilen okuyuşlar âyetin manasını değiştirerek ayetin farklı şekilde yorumlanmasını sağlamış ve ayetin anlamına çeşitlilik kazandırmıştır.

Ayetin Anlamını Destekleyen Kıraatler

Übey b. Ka'b'a atfedilen kıraatler bazen âyette zikredilen lafzın manasını, âyetle alakalı açıklamaları ve yorumlamaları desteklemektedir. “فَتَذَرُوهَا كَالْمَعْلَقَةِ” (Kur’ân-ı Kerim 4:129) âyeti bu konuyla alakalı örneklerdendir. Nakledildiğine göre mezkûr âyette geçen “كَالْمَعْلَقَةِ” lafzı “askıdaymış gibi yani ne boşanmış, ne de evli gibi kalmış” manasındadır. Begavî söz konusu âyetle alakalı Katâde'nin “hapisdeymiş gibi bırakmayın” şeklindeki tefsirini nakletmiştir. Begavî, buna benzer anlamın Übey b. Ka'b'ın “كَأَنَّهَا” kıraatinde de “hapisdeymiş gibi bırakmayın” olduğuna işaret etmiştir (Begavî, 1409: 2/295). Örnekte görüldüğü üzere Begavî, söz konusu âyetle ilgili aktarılan görüşü Übey b. Ka'b'ın kıraatiyle desteklemiştir.

“تَكَلِّمُهُمْ أَنَّ النَّاسَ” (Kur’ân-ı Kerim 27:82) âyeti de bu konuyla ilgili bir diğer örnektir. Nakledildiğine göre zikri geçen âyet İbn Abbâs'ın kıraatinde “تَكَلِّمُهُمْ” şeklindedir. Bu kıraate göre ifadenin “onlara söyler” mânâsına geldiği bildirilmiştir. Bu görüşü ileri sürenler mezkûr kıraate göre ifadenin bu anlamda kullanılmasını Übey b. Ka'b'ın “تَنْبِيئُهُمْ” şeklindeki okuyuşuyla delillendirmişlerdir. Nitekim Übey'in okuyuşuna göre ifade “Onlara söyler, haber verir” anlamına gelmektedir (İbn Cinnî, 1994: 2/144-145; Zemahşerî, 1998: 4/474; Râzî, 1981: 24/218; Kurtubî, 2006: 16/213-214; Ebû Hayyân, 1993: 7/91-92). Bu konuya “فُعْمِيَّتْ” (Kur’ân-ı Kerim 11:28) âyeti de örnek verilebilir. Mezkûr âyette geçen “فُعْمِيَّتْ” lafzını Hamza, Kisâi, Halef ve Hafs “ع” harfini zammeli “م” harfini ise şeddeli olarak “فُعْمِيَّتْ” şeklinde kıraat etmişlerdir. Diğer kurrâ ise fethalı “ع” harfiyle ve şeddeli “م” harfiyle okumuşlardır. (İbn Mücâhid, 1119: 332; İbnü'l-Cezerî, t.y.: 2/288). Zikri geçen ifadenin “فُعْمِيَّتْ” şeklindeki okunuşuna göre liderleri hakkında kafaları karışanın halk olduğu; “فُعْمِيَّتْ” şeklindeki kıraatte ise kafasının karışanın liderleri olduğu nakledilmiştir (Mâtürîdî, 1426: 6/122). Kurtubî, “فُعْمِيَّتْ” şeklinde okunduğunda ifadenin meçhûl fiil konumunda olarak “فَعَمَّهَا اللهُ عَلَيْكُمْ” manasına geldiğini ve Übey'den nakledilen “فَعَمَّهَا” şeklindeki okuyuşun da bu manayı desteklediğini belirtmiştir (Kurtubî, 2006: 11/102). Übey'e nisbet edilen bu

okuyuş birçok kaynakta zikredilmiştir (Ferrâ, 1983: 2/12; Zemaşerî, 1998: 3/193). Örneklere görüldüğü üzere ayetten kastedilen anlam Übey'e nisbet edilen okuyuşlarla desteklenmiştir. Tefsir kaynaklarının çoğunda Übey b. Ka'b'ın kıraatlerinin bu özelliğinden faydalanılmıştır. Bu durum ona nisbet edilen okuyuşların ayetin anlamının desteklenmesi konusunda önemli bir konumda olduğunu ve âyetin manasının anlaşılmasına katkı sağladığını göstermektedir.

Farklı Hükümler Oluşturan Kıraatler

Übey b. Ka'b'dan nakledilen kıraatlerin bir kısmı fikhî hükümlerle alakalıdır. Bu konuyla ilgili "فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ لَا يَطُوفَ بِهِمَا" (Kur'an-ı Kerim 2: 158) âyeti örnek verilebilir. Mezkûr âyetin tefsiri esnasında Merve ile Safâ'nın tavaf edilmesinin hükmüyle ilgili farklı görüşler aktarılmıştır. İmâm Şâfiî'ye göre Merve ile Safâ arasındaki sa'y ve tavafın hükmünün farz olduğu, diğer âlimlerin görüşünde ise farz olmadığı zikredilmiştir. Bu görüşü ileri sürenler delil olarak Übey b. Ka'b'ın "لا جناح عليه أن لا يطوف بهما" "Safâ ile Merve'yi tavaf etmemesinde bir sakınca yoktur" şeklindeki kıraatini nakletmişlerdir (Ferrâ, 1983: 1/95; İbn Hâleveyh, t.y.: 18; İbn Cinnî, 1994: 1/115; Kirmânî, t.y.: 79; Râzî, 1981: 3/245; Ukberî, 1417: 1/218-219; Kurtubî, 2006: 2/476-477; Ebû Hayyân, 1993: 1/631). Bu görüş sahipleri, farz olan bir meselede böyle bir lafzın kullanılmasının uygun olmadığını ve söz konusu âyette geçen "فلا جناح" "sakıncası yoktur" ifadesinin ruhsat niteliğinde olduğunu belirtmişlerdir (Mâtürîdî, 1426: 1/606). Kurtubî, mezkûr âyetin tefsiri esnasında Urve'den aktarılan görüşü zikrederek şöyle demiştir: "Urve âyette geçen "فلا جناح" ifadesinde tavafın terkinin uygun görüldüğünü ancak dini hükümde tavafın yapılmasının gerekliliğini görünce bir çelişki olduğunu belirtmiş ve Hz. Âişe de ona : "فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا" "Her ikisi arasındaki tavafta kendisi için bir günah yoktur" ifadesinin tavafın terkine delil olmadığını bildirmiştir. Kurtubî, âyetle ilgili görüşleri naklettikten sonra Übey'den nakledilen "فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ إِلَّا يَطُوفَ بِهِمَا" şeklindeki kıraatin Mushaf hattına uygun olmadığını belirtmiştir (Kurtubî, 2006: 2/476-477).

"وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ" (Kur'an-ı Kerim 2:185) âyeti bu konuyla alakalı bir diğer örnektir. Mezkûr âyetin tefsirinde hastalık veya yolculuk nedeniyle tutulamayan orucun kaza edilmesinin hükmü konusunda farklı görüşler nakledilmiştir. Bazılarına göre kaza edilirken bu orucun peş peşe tutulmasının gerektiğinin delili Übey b. Ka'b'dan nakledilen "فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ مَتَابَعَاتٍ" "Art arda olan diğer günlerde" şeklindeki kıraattir (Ebû Hayyân, 1993: 2/41). Mâtürîdî'ye göre ise oruç peş peşe ya da aralıklı olarak kaza edilebilir. O, bu görüşünü Hz. Ali, Abdullah b. Abbâs, ve Ebû Hüreyre'den gelen oruç peş peşe ya da aralıklı olarak kaza edilebilir, rivâyetiyle delillendirmiştir. Kaza oruçlarının peş peşe olma şartının zikri geçen sahâbîler tarafından bilinmemesi veya bunu bildikleri halde uygulamalarının mümkün olmadığını bu nedenle yolculuk veya hastalık sebebiyle eda edilmeyen oruçların kazasında art arda olma şartının kanıtlanmadığını ifade etmiştir. Bu durumun benzerinin İbn Mes'ûd'un okuyuşundaki gibi yemin kefaretinde art arda edilmesi gerekli olan oruçta olmadığını çünkü İbn Mes'ûd'un bu kıraatine hiçbir sahâbenin muhalefet etmediğini ve dolayısıyla onun kıraatinin metlûv konumunda olduğunu bildirmiştir. Ayrıca sahâbenin Übey b. Ka'b'ın bu kıraatine muhalif görüşler naklettiğini bu nedenle onun kıraatinin tevâtür hükmünde olmadığını bildirmiştir. (Mâtürîdî, 1426: 2/45-46). Örneklere görüldüğü üzere Übey b. Ka'b'a atfedilen okuyuşlar âyetin farklı şekillerde yorumlanmasını sağlayarak farklı hükümlerin oluşmasına neden olmuştur.

Sonuç

Seyyidü'l-kurrâ vasfıyla anılan, aşere kurrâsından birçok imamın senesinde yer alan Übey b. Ka'b, kıraat ilminde önemli bir konuma sahiptir. Onun ilk vahiy kâtibi olması, Kur'an'ı öğrenme ve anlamadaki çabası, Kur'an'ı ezberlemesi, Hz. Peygamber'in "Kur'an'ı en iyi bilenlerden biridir" şeklindeki övgüsüne mazhar kılmıştır. Onu kıraat ilminde önemli kılan bir diğer özelliği ise kendisine ait bir mushafının bulunmasıdır. İlk dönem eserlerden günümüze kadar birçok kaynakta ona atfedilen okuyuşlar geniş bir şekilde nakledilmiştir. Ona nisbet edilen okuyuşlar kaynaklarda biçimsel açıdan farklı şekillerde yer almıştır. Bu kıraat vecihlerinin bir kısmı aynı mahrece sahip harflerin birbiri yerine kullanılması, kök harflerinin yer değiştirilmesi, harflerin isbatı-hazfi, fiilin malum-mechul, müennes-müzekker okunması, ismin irab bakımından farklı konumlarda olması şeklindedir. Bu okuyuşların bir kısmı bazen bir kıraat vechi olarak sadece nakledilmekle yetinilmiştir. Bazen de âyetlerin yorumlanmasında kullanılmıştır. Ayetlerin anlaşılmasında, açıklanmasında ve yorumlanmasında kullanılan bu kıraatler tefsir mahiyetindedir ve tamamı şâz kıraatlerdir. Bu bağlamda ona nisbet edilen okuyuşlar kelimenin anlamını, âyetle ilgili yorumlamaları ve açıklamaları desteklemektedir. Bazen de âyetle ilgili yapılan yorumlar arasında kastedilen muhtemel manalar arasındaki tercihte etkili olmuştur.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Übey B. Ka'b'ın Kıraat İlmindeki Yeri Ve Ona Atfedilen Kıraatlerin İncelenmesi" başlıklı makale ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Atik, M. K. (1987). "Übey b. Ka'b ve Kur'an İlimlerindeki Yeri", Kayseri: *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.
- Begavî, E. M. H. M. (1409). *Me'âlimu't-tenzîl*. Riyâd: Dâru Teybe.
- Bennâ, A. M. D. (2011). *İthâfu fudalâi'l-beşer fi'l- kırâati'l-erbeate aşer*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Ebû Hayyân, M. Y. E. (1993). *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Erul, B. (2012). "Übey b. Ka'b", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. c. 42. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ferrâ, E. Z. Y. Z. (1983). *Me'âni'l-Kur'ân*, Beyrût: 'Âlemü'l-Kütüb.
- İbn Cinnî, E. F. O. C. M. (1994). *el-Muhteseb fi tebyîni vücûhi şevâzzi'l-kırâât ve'l-îzâhi anhâ*. Kahire: Meclisü'l-A'lâ li'ş-Şuuni'l-İslâmiyye.
- İbn Ebî Dâvûd, E. B. A. S. (1415/1995). *Kitâbü'l-Mesâhif*. Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye.
- İbn Hacer el-'Askalânî, A. A. (1415/1995). *el-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Hâleveyh, E. A. H. A. (t.y.). *Muhtasar fi şevâzzi'l-Kur'ân min kitâbi'l-bedî'*. Kahire: Mektebetü'l-Mütenebbî.
- İbn Mücâhid, E. B. A. M. A. (1119). *Kitâbü's-seb' fi'l-kırâât*. Kahire: Dâru'l-Meârif.
- İbnü'l-Cezerî, E. H. Ş. M. M. A. Y. (2006). *Ğâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

- İbnü'l-Cezerî, E. H. Ş. M. M. A. Y. (t.y.). *en-Neşr fi'l- kirââtî'l-aşr*. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Karakuş, A. (2018). *Übey b. Ka'b, İlmi Şahsiyeti, Kıraati ve Tefsirdeki Metodu*. Konya: Hikmetevi Yayınları.
- Kirmânî, E. A. M. E. N. (t.y.). *Şevâzzü'l-kirâât*. Beyrût: Müessesetü'l-Belâğ.
- Kurtubî, E. A. M. A. E. B. (2006). *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-mübeyîn limâ tedammenehû mine's-sünneti ve âyi'l-Furkân*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle.
- Mâtürîdî, E. M. M. M. (1426/2005). *Te'vîlâtü ehli's-sünne*. Beyrut: Darü'l-kütübî'l-ilmîyye.
- Nehhâs, E. C. A. M. İ. (2008), *İ'râbü'l-Kur'ân*. Beyrût: Dârü'l-Ma'rife.
- Râzî, E. A. F. M. Ö. (1981). *Mefâtihu'l-ğayb*. Lübnan: Dârü'l-Fikr.
- Suyûtî, C. A. E. B. (1426). *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*. Medine: Merkezü'd-Diraseti'l-Kur'âniyye.
- Taberî, E. C. C. M. C. (2001). *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l-hicr.
- Zeccâc, E. İ. S. S. (1408/1998). *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*. Beyrût: Âlemü'l-kütüb.
- Zehebî, E. A. Ş. M. A. O. (1995). *Ma'rifetü'l-kurrâil-kibâr ale't-tabakât ve'l-âsâr*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Zehebî, E. A. Ş. M. A. O. (1402/1982). *Siyeru a'lemi'n-nübelâ*. Beyrût: Müessesetu'r-Risâle.
- Zemahşerî, E. K. C. M. Ö. A. (1998). *el-Keşşâf'an hâkâiki ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. Riyâd: Mektebetü'l-Übeykân.
- Zührî, E. A. M. S. M. (1421/2001). *Kitâbu't-tabakâti'l-kebir*. Kahire: Mektebetü'l-Hancî.

Extended Abstract

The fact that the Companions witnessed the environment in which the Qur'ân was revealed and that the Messenger of Allah's (pbuh) explanations and performings which related to the verses made the narrations from them important. These features were contributed greatly to the comprehending of the verses of the Qur'ân. Also, the fact that the Companions recite another word similar to or close to it instead of a word mentioned in the Qur'ân, within the framework of the permission of al-ahruf sab'â, contributed to the understanding of the verse and enriched the interpretation of the verse. In addition, the readings attributed to the Companions showed us how the Companions understood the verse. In this context, it is of great importance to know the way the Companions read and interpret the Qur'ân. One of these Companions was Ubay b. Ka'b. The full name of Ubay, known as Abû Tufayl and Abû'l-Munzir, is Ubay b. Ka'b b. Kays b. Ubayd b. Zayd b. Muawiya b. Amr b. Malik b. en-Neccâr. About the date of birth of Ubay b. Ka'b and his life in that period, only the information is given that he was a member of the Banu Najjars branch of the Khazraj tribe in Madinah and was born and raised there. With his service to the Qur'ân and he is known for being the first revelation scribe of the Prophet Mohammad(pbuh) in Madinah. Also, he was also among the Companions who compiled the Qur'ân in the time of the Prophet(pbuh). Ubay himself, he received the Qur'ân from the Prophet (pbuh) himself through the arzâ(submission) method and memorized the entire Qur'ân during his time. Because of his interest in learning and memorizing the Qur'ân, he was praised by the Prophet Mohammad(pbuh) and was given the nickname "sayyidü'l-qurrâ". It is reported that the nickname Abû'l-Munzir was given because of his knowledge of the Qur'ân. According to the narration, the Prophet (pbuh) gave this tag to Ubay because he knew that Ayat al-Kursi was great in terms of position among the verses in the Qur'ân. In addition, Ubay is one of the Qurrâ Companions in the first stratum. Because of this feature, it is included in the sanads of most of the recitation imams. Readings from the recitation scholars the Qurrâs based on Ubay b. Ka'b are as follows: Abû Cafer qirâat Abdullah b. Abbas, Abû Hurairah (d. 58/678), and some companions other than these two, it is based on Ubay b. Ka'b. Nâfi recitation

by Abû Cafer, Abdurrahman b. Hormuz al-A'rec (d. 130/747), Shayba b. Nisah(d. 130/748) to Abu Hurayra through and other successor scholars; over him, it is based on Ubay b. Ka'b (Ibn Mujahid, 1119, pp. 54-64). Recitation of Ibn Kathir, Mujahid b. Jabr(d. 103/721) to via Ibn Abbas; on it, it is based on Ubay b. Ka'b (Ibn Mujahid, 1119, pp. 65-66). Ebû Amr recitation, Mujahid b. Jabr and Sa'îd b. Jubayr (d. 94/713) through Ibn Abbas and it is based on Ubay b. Ka'b (Ibn Mujahid, 1119, p. 83-85). As a matter of fact, there is Ubay b. Ka'b in the recitation documents of Nafi, Ibn Kathir and Abû Amr. Many Companions and Successors who had an important place in the science of qirâah, such as Ibn Abbas, Abdullah b. Saib, Abû Abdurrahman al-Sûlamî were learned recitation from Ubay. Another feature that makes him stand out in the science of recitation is that Ubay has a mushaf of his own. It is reported that the order of the surahs is different, the names of some of the surahs are different, and the qunut prayers are given as two separate surahs in the mushaf of Ubay. In addition, there are readings attributed to Ubay's mushaf in recitation transmissions. In this study, qirâah angles attributed to Ubay b. Ka'b were examined. The readings attributed to him in many sources, from the early works to the present, have been widely transmitted. The readings attributed to him have taken place in different forms in terms of form in the sources. Some of these angles of qirâah are the use of letters of the same origin interchangeably, the replacement of root letters, the proof of letters, the reading of the verb known-unknown, the muannas-muzakkar, the different positions of the name in terms of i'rab. These readings are sometimes only conveyed as a form of recitation to express the difference in recitation. Sometimes these readings were used in the preference of recitations. Sometimes it is used to support the interpretation of the verse. As a matter of fact, some of them express the same meaning and do not create any change in the meaning of the verse. Others changed the meaning of the verse and provided a different interpretation of the verse and added variety to the meaning of the verse. Some of his recitations, on the other hand, supported the meaning of the word in the verse, interpretations and explanations about the verse, enabling the emergence of the meaning of the verse and supporting the understanding of the verse. These recitations, which are used in understanding, explaining and interpreting the verses, are in the nature of exegesis and all of them are shaz qirâahs. In addition, the relationship between the recitations attributed to Ubay and the fiqh interpretations and what kind of reflections on the verse as a result of these interpretations are revealed with the examples given from the exegesis sources.

Geliş Tarihi / Received Date
01.08.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
08.10.2022

İngilizceyi Yabancı Dil Olarak Öğrenenler İçin Yardımlı Okumaya Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirilmesi ¹

*Developing an Attitude Scale of Assisted Reading for Students Learning English as
a Foreign Language*

Mustafa Kerem KOBUL ²

Mustafa Naci KAYAOĞLU³

Öz

Bu çalışmada İngilizceyi yabancı dil olarak öğrenenlerin yardımcı okumaya yönelik tutumlarını değerlendirmek üzere geçerli ve güvenilir bir ölçme aracının geliştirilmesi amaçlandı. Ölçeğin psikometrik işlemleri, uygun örnekleme (Cohen ve ark., 2007; Fraenkel ve Wallen, 2006) ile belirlenen 324 ($N_{kadın} = 251$, $N_{erkek} = 73$) İngiliz Dili ve Edebiyatı programında öğrenim gören gönüllü öğrenci üzerinde yapıldı. Çalışmanın verileri Bilgi Formu ve Yardımlı Okumaya Yönelik Tutum Ölçeği taslağı kullanılarak toplandı. Ölçek geliştirme sürecinde araştırmacılar beşli Likert ile derecelendirilen 30 maddeden oluşan bir madde havuzu oluşturdu. Kapsam geçerliği için alınan uzman görüşlerinden sonra ölçekteki madde sayısı 27'ye, pilot çalışmada yapılan madde analizinden sonra 15'e düşürüldü. Araştırma grupları üzerinde gerçekleştirilen geçerlik işlemlerinde açımlayıcı (AFA) ve doğrulayıcı (DFA) faktör analizinden yararlandı. Güvenirlik işlemleri kapsamında ise Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı, madde-toplam puan korelasyonu ve testi yarıya bölme tekniği kullanıldı. Ölçek taslağında yer alan 15 maddenin toplam varyansın %50.03'ünü açıklayan tek faktörlü bir yapı gösterdiği tespit edildi. Tek faktörlü yapının sınındığı DFA sonucunda ise modelin veri ile uyumlu olduğu görüldü ($\chi^2/SD = 2.53$, CFI= .94, GFI= .89, AGFI= .84, RMSEA= .08 ve SRMR=.05). Ölçeğin güvenilirlik işlemleri sonucunda Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısının .89 olduğu saptandı. Testi yarılama tekniği sonucunda elde edilen katsayı.86 olarak bulunurken, madde-toplam korelasyonlarının -.23 ile .85 arasında değiştiği görüldü. Çalışmanın bulgularına dayanarak Yardımlı Okumaya

¹ Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazarın danışmanlığında hazırlanmış olduğu "A comparative study on comprehension level and attitudes of field-dependent and independent EFL learners in two different modes of reading: Assisted and unassisted-reading" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir. Çalışmada izlenen tüm prosedürler, insan deneylerinden sorumlu komitenin (kurumsal ve ulusal) etik standartlarına ve 2008'de revize edilen 1975 Helsinki Deklarasyonuna uygun olarak yürütülmüştür. Yazar bilgileri de dahil olmak üzere makale metni içerisinde başvuru dipnotları georgia, 8 punto 1,0 satır aralığında olmalıdır. Ayrıca, etik kurul izni gerektiren bir yazı ise etik kurul izin bilgileri yazılmalıdır. (kurul adı, tarih ve sayı no)

²Sorumlu yazar; Dr. Öğr. Üyesi, Samsun Üniversitesi, Samsun/TÜRKİYE, E-mail: kerem.kobul@samsun.edu.tr.; ORCID ID: 0000-0002-7744-0712

³ Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon/TÜRKİYE, E-mail: naci@ktu.edu.tr.; ORCID ID: 0000-0001-8630-4803

Yönelik Tutum Ölçeğinin yabancı dil öğrenen öğrencilerde kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu sonucuna varıldı.

Anahtar Kelimeler: Yardımlı okuma, yabancı dil, ölçek geliştirme, geçerlik, güvenilirlik, okuma.

Abstract

This study aims to develop a valid and reliable instrument to measure English as a foreign language learners' attitudes towards assisted reading. The psychometric tests of the scale were conducted with a convenient sample of 324 ($N_{Female} = 251$, $N_{Male} = 73$) volunteer students studying in the English Language and Literature program. The data of the study were collected through the Demographic Information Form and the Assisted Reading Attitude Scale draft. Initially, the researchers created an item pool of 30 five-point Likert type items. After the expert opinions were obtained for content validity, the number of items in the scale was reduced to 27, and to 15 following the item analysis in the pilot study. Both Exploratory (EFA) and Confirmatory (CFA) factor analyses were conducted throughout the validity procedures followed with the research groups. For reliability procedures, Cronbach's alpha internal consistency coefficient, item-total correlation and the split-half tests were run. It was found that 15 items in the draft scale indicated a single factor structure that explained 50.03% of the total variance. The confirmatory factor analysis computed on the single-factor structure revealed that the model was compatible with the data ($\chi^2/df = 2.53$, $CFI = .94$, $GFI = .89$, $AGFI = .84$, $RMSEA = .08$, and $SRMR = .05$). The internal consistency coefficient of the instrument was calculated through Cronbach's alpha which indicated a reasonably high internal consistency with a coefficient of $= .89$. The coefficient obtained from the split-half reliability test was found to be $.86$, while the item-total correlations ranged from $-.23$ to $.85$. The evidence from this study suggests that the Assisted Reading Attitude Scale is a valid and reliable measurement tool that can be administered to foreign language learners.

Keywords: Assisted reading, foreign language, scale development, validity, reliability, reading

Giriş

Yazının tarihi İ.Ö. 3000'lere kadar dayanmaktadır. Bugünkü alfabetik şeklini alması Arami kültürlerin ve Antik Yunan'ın büyük katkılarıyla (Ong, 2013) gerçekleşmiştir. Kimi kültürlerde kutsal (hiyeroglif=kutsal yazı) dahi kabul edilen bu yazılı sembollerin çözülüp anlamlandırılma çabası olan okuma edimi insanlığın uzun zamandır yaşamının bir parçası halinde yerini almıştır. Okuma sürecinin hızlandırılması ve iyileştirilmesi yönünde uzun zamandır, özellikle 19.yy'dan itibaren (Venezky, 1984), çeşitli yöntem ve teknikler farklı bilim insanları tarafından önerilmektedir. 1960lardan sonra ise okuma araştırmaları "okuduğunu anlama" üzerine daha çok yoğunlaşmış ve anlama sürecini geliştirmeye yönelik çalışmalar hız kazanmıştır. Yardımlı okuma da görece yakın tarihli çalışmalarla birlikte hem anadilde hem de ikinci ve/ya yabancı dilde okumada önerilen yöntemler arasındadır (Battle, 1993; Długosz, 2000; Garcia, 2000; Mize ve Park, 2021; Reitsma, 1988; Taguchi ve ark., 2004; Vincent, 2020). Temel olarak anadilde okumaya yeni başlayanlar ve okumada zorluk çekenler için uygulanan yardımcı okuma yöntemi bir metnin iyi bir okuyucu tarafından yüksek sesle okunurken öğrenciler tarafından sessiz olarak okunması ya da takip edilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Metni yüksek sesle okuyan bir öğretmen olabileceği gibi profesyonel bir okuyucunun doğru ve akıcı bir şekilde yüksek sesle

okuma yaptığı CD (compact disc) ya da sıkıştırılmış formattaki dijital ses kayıtlarının bir oynatıcı yardımı ile sınıfta dinletilmesi ile de gerçekleştirilmektedir (Kuhn ve ark., 2006, Rasinski ve Hoffman, 2003; Shany ve Biemiller, 1995). Bugün yardımcı okuma (Chomsky, 1978; Guzzetti, 2002, Reitsma, 1988; Shany ve Biemiller, 1995) olarak bilinen okuma modelinin kökleri Heckelman'ın (1969) Nörolojik Etkileme Modeli'ne (Neurological Impress Method) dayanmaktadır. Ayrıca, alanyazında “dinlerken okuma/okurken dinleme” (Rasinski, 1990), “taklitli okuma” (Ashby-Davis, 1981) gibi farklı isimlerle de kullanılmaktadır. Anadilde yapılan birçok çalışmada yardımcı okumanın hem okuma akıcılığını hem de okuma anlama seviyesini arttırmada etkili olduğu ortaya konmuştur (Chomsky, 1978; Guzzetti, 2002; Reitsma, 1988; Shany ve Biemiller, 1995). İkinci dilde yapılan çalışmalar da sınırlı sayıda olsa da yardımcı okuma ediminin anlama seviyesini arttırdığını bildirmektedir (Blum ve ark., 1995; Chang, 2012; Dhaif, 1990; Koskinen ve ark., 1999; Langford, 2001; Rasinski, ve ark., 2011; Smith, 1979; Woodall, 2010; VanWagenen, Williams ve Mc Laughlin 1994). Bununla birlikte, yardımcı okumanın her öğrenci için her zaman yararlı olamayabileceğini bulgulayan çalışmalar da ilgili alanyazında yer almaktadır (Flood ve ark., 2005; Holmes ve Allison, 1986; Reitsma, 1988, Rasinski, 1990).

Okuma becerisi öğretiminin en önemli hedeflerinin başında iyi anlama ve akıcılık gelmektedir. Akıcı okumada okuyucular sesleri ve kelimeleri hızlıca tanıyabilmekte, doğru öbekleme ve tonlama yapabilmekte, böylece de yüksek anlama seviyesine ulaşabilmektedir (Allington, 2006; Grabe, 2009; Smith, 2004). Erken dönem çalışmalarda akıcılık kavramı sadece okuyucunun dakikada okuyabildiği kelime sayısı şeklinde ifade edilirken sonraki dönem çalışmalarda “okuduğunu anlama” olgusu da terimin içine dahil edilmiştir (Kuhn ve Stahl, 2003; Pikulski ve Chard, 2005). Okuma temel olarak mekanik, otomatik ve üst düzey bilişsel anlama süreçlerinin çok kısa bir sürede uyum içerisinde çalışmasını içeren çok katmanlı ve karmaşık bir anlam oluşturma sürecidir. Okuyucuların otomatik kelime çözme (word decoding) ve tanıyabilme (word recognition), otomatik sözcüksel işleme (lexical processing), sözdizimsel işleme (syntactic processing) ve anlamsal işleme (semantic processing) gibi yetilere sahip olmaları ve bunları da daha büyük anlamsal bütünlüğe ulaşabilmek için uyumlu bir şekilde işletebiliyor olmaları gerekmektedir (Zutell ve Rasinski, 1991). Baddeley ve arkadaşları (1981) nitelikli okumanın görsel, anlamsal ve işitsel bilgilerin işlenmesini içerdiğini ve bütün bu modlarda bilgilerin kodlanmasını, depolanmasını ve kullanılması (s. 446) gibi üst düzey zihinsel süreçleri de içerdiğini vurgulamaktadırlar. Bununla birlikte, okuma, yazılı alfabetik sembollerin konuşma seslerine dönüştürülmesi ve hatta bir anlamda çevirisi (translation) (Baddeley, Eldridge, ve Lewis, 1981; Coltheart, 2005; Grabe, 2009; Olson ve Torrance, 2009; Ong, 2013; Sperlich, Meixner, ve Laubrock, 2016) olarak da tanımlanmaktadır. Okuma süreçlerine detaylı bakıldığında insanların sessiz okurken dahi aslında iç seslendirme (subvocalization) veya içsel konuşma (inner speech) davranışı gösterdikleri bilinmektedir (Field, 2011; Huey, 1968). Hatta bazı kaynaklar tamamen sessiz okumanın yani dilde ve/ya gırtlakta birtakım hareketler gerçekleştirilmeksizin sözel okumanın gerçekleşmediğini açıkça ortaya koymaktadır (Abramson ve Goldinger, 1997; Huey, 1968; Slowiaczek, ve Clifton, 1980). Bu iç seslendirmenin özellikle okuyucuların okumada zorlandıkları kelimeler ve/ya öbeklerde daha çok ortaya çıktığı da bilinmektedir (Abramson ve Goldinger, 1997; Huey, 1968; Yaden Jr, 1984). Akıcı okumada bu iç seslendirmelerin en az seviyeye inmesi beklenmektedir ancak tamamen sifıra inmesi pek mümkün olamamaktadır. Macaro (2001) anadilin işleyen bellekte (working memory) bilişsel olarak

daha az işlem yükü yaratmasından dolayı okuyucuların ikinci ve/ya yabancı bir dilde okuma yaparken de anadil ses kalıplarını (parçalar ve parçauştü birimler seviyesinde) kullanma eğiliminde olduklarına işaret etmektedir (s. 104). Anadil ses ve tonlama kalıpları ile ikinci/yabancı dil okumaya çalışılması başlangıç seviyeleri için doğal bir süreç olarak kabul edilse dahi (Eskey, 2005; Fraser, 2007) doğru ve akıcı okuma tam olarak gerçekleşmemektedir. Bu durum metni anlamada sorun oluşturabilmektedir.

Schreiber (1991) yardımcı okuma sayesinde okuyucuların okumalarına prozodik/bürünsel öğeleri daha iyi katabildiklerini bunun da okuduğunu anlamaya büyük katkısı olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte, Rasinski, Reutzel, Chard ve Linan-Thompson (2011, s. 304) okumaya prozodinin yerleştirilmesinin daha iyi okuma akıcılığına neden olduğunu ve bunun da yine okuduğunu anlama seviyesini arttırdığını belirtmektedirler. Benzer şekilde, Guzzetti (2002) öğrencilerin yardımcı okuma sayesinde seviyelerinin biraz üstünde metinleri dahi anlayabildiklerine işaret etmektedir. Bu durumu da Vygotsy'nin (1978) yakınsak gelişim alanı kavramı ile ilişkilendirmektedir. Buna ek olarak, Chomsky (1976, 1978) yardımcı okuma uygulamasının öğrencilerle sınıfta çalışılan ve üzerinde alıştırmaya yapılan metinler kadar daha önce okunmamış yeni metinlerde de okuma akıcılığını geliştirdiğini ortaya koymuştur. Buna ek olarak, yardımcı okuma ile öğrencilerin okumaya karşı tutumları ve kendilerine olan güvenlerini geliştirdiği de belirtilmektedir (Chomsky, 1978; Koda, 2005; Reitsma, 1988; Samuels, 2002; Taguchi, Takayasu-Maass, Gorsuch, 2004).

Yardımlı okuma sadece anadilde okuma seviyesini geliştirmekle sınırlı kalmamaktadır. Benzer şekilde, ikinci dilde ve yabancı dilde de yardımcı okumanın sınıf içinde kullanımının akıcılığı ve anlamayı olumlu yönde etkilediğini ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır (Battle, 1993; Garcia, 2000). Taguchi, Takayasu-Maass, Gorsuch (2004) ikinci dil öğrencilerine hem sesli hem de grafik formunda cümleler sunulduğunda onların iki algı kanalının devreye soktuğunu ve bunun da uzun süreli bellekte kelimelerin ve dilbilgisi yapılarının akılda tutulmasını arttırabileceğini belirtmektedirler. Długosz (2000) ek bir algı kanalının dahil edilmesinin herhangi bir kelimenin çağrışım sayısını arttırarak uzun süreli hafızada kalmasına yardımcı olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca, Rasinski, Reutzel, Chard, ve Linan-Thompson (2011) yardımcı okumanın otomatik kelime tanıma davranışını geliştirdiğine dikkat çekmektedir. Otomatiklik teorisi (LaBerge ve Samuels, 1974; Samuels, 1994) kelime tanıma becerisi okuyucuda otomatik olarak gerçekleştiğinde anlama seviyesinin arttığını öne sürmektedir. Sınırlı bilişsel kapasitesine (Baddeley, 2007; Daneman ve Merikle, 1996; Kalyuga, Ayres, Chandler, ve Sweller, 2003; Lin ve Patel, 2006) sahip insanın okuma gibi karmaşık bir edimi gerçekleştirebilmesi için bazı okuma alt becerilerinin çok az bilinç ve dikkat gerektirerek gerçekleştirilmediği takdirde okumada anlama seviyesinin düştüğü bilinmektedir (Logan, 1997; Samuels ve Flor, 1997; Sanderman ve Collier, 1997). Kelime tanımadaki otomatikliğin artması daha az bilinç ve dikkat yöneltme anlamına gelmekte ve buradan artan bilişsel kaynakların da okuyucu daha üst bilişsel işlem gerektiren "okuduğunu anlama"ya ayırabilmektedir. Bundan dolayı da otomatiklik hem anadilde (Adams, 1994; Baştuğ ve Keskin, 2012; Just ve Carpenter, 1987; Klaua ve Guthrie, 2008; LaBerge ve Samuels, 1974; Rayner and Pollatsek, 1989; Rasinski, 1990) hem de ikinci/yabancı dilde (Anderson, 1999; Day and Bamford, 1998; Eskey, 1988; Gebhard, 1988; Grabe, 1991; Nuttal, 1996; Paran, 1996; Taguchi, Takayasu-Maass, Gorsuch,

2004) okuma akıcılığını ve dolayısıyla da anlama seviyesini arttıran önemli değişkenler arasında yer almaktadır. Bununla bağlantılı olarak, ikinci dilde okumaya etki eden faktörler sadece düşük-bilişsel seviye gerektiren kelime tanıma ve ses seviyesinde değil aynı zamanda anlama etki eden tonlama ve ritim gibi parça-üstü öğeleri içeren prozodik seviyede de kendini göstermektedir (Chang, 2012; Verhoeven, 2011). Bütün bu çalışmalar, yardımcı okumanın hem anadilde hem de ikinci dilde okuma akıcılığı ve anlama seviyesini geliştirdiği açıkça ortaya çıkmaktadır.

Bunlara ek olarak, tutumun dil öğrenimindeki başarıya etkisi uzun yıllardır çok sayıda çalışmada ortaya konmuştur (Ditua, 2012; Oroujlou, ve Vahedi, 2011; Smith, 1971). Bununla birlikte, olumlu tutumun okuma başarısı üzerindeki etkisinin önemi de hem anadilde (Cho ve Krashen, 1994; Greaney ve Hegarty, 1987; Guthrie ve Cox, 2001; Guthrie ve Hall, 1984; Wang ve Guthrie, 2004) hem de ikinci ve/ya yabancı dilde ve farklı kültürlerde (Bernhardt, 2010; Grabe, 2009; Mason ve Krashen, 1997; Suh, 1999; Yamashita, 2004) gerçekleştirilmiş birçok araştırmada tartışılmıştır. Okumaya karşı olumlu tutuma sahip olmanın okuma hızını ve sıklığını arttırdığını ortaya koyan güncel çalışmalar da ilgili alanyazında yer almaktadır (Eyüp ve ark., 2022). Okumaya karşı tutum ölçekleri çeşitli araştırmacılar tarafından geliştirilmiş olsa da (Eskes, 1971; Ewing ve Johstone, 1981; McKenna ve Kear, 1990; Moore ve Lemons, 1982; Roettger, Szymczuk ve Millard, 1979) ikinci ve yabancı dilde bu yönde çalışmalara pek az rastlanabilmektedir (Grabe, 2009; Ridgway, 2003; Smith, 2004). Dahası, yardımcı okuma gibi son derece sınırlı sayıda araştırılan bir öğretim aktivitesi için yabancı dil ortamındaki öğrencilerin tutumunu ölçmeyi amaçlayan bir çalışmaya ilgili alanyazında rastlanmamıştır. Bu bağlamda da bu çalışma yabancı dil öğrenenlerin yardımcı okumaya karşı tutumunu ölçmeye yönelik bir ölçek geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Yöntem

Örneklem

Bu çalışmanın örneklemini toplamda 324 İngiliz Dili ve Edebiyatı programında öğrenim gören gönüllü öğrencilerden oluşmaktadır. Uygun örnekleme göre belirlenen örneklem, ölçek geliştirme sürecinde farklı aşamalarda iki grup olarak kullanılmıştır. Buna göre pilot çalışmanın örneklemini 112 (Kadın= 87 [%77.7], Erkek=25 [%22.3]) asıl çalışmanın örneklemini 212 (Kadın= 164 [%77.4], Erkek= 48 [22.6]) öğrenciden oluşmaktadır.

Ölçeğin geliştirilmesi Süreci

Ölçekte yer alan maddeler, araştırmacı tarafından bazı ölçek maddelerinden (Dhaif, 1990; Iskold, 2008; McKenna ve Kear, 1990; McKenna ve ark., 1995; Moore ve Lemons, 1982; Woodall, 2010; Taguchi ve ark., 2004; Ninsuwan, 2015) ve ilgili alan yazından (Amer, 1997; Carbo, 1978; Carver, 1985; Chang, 2012; Chomsky, 1972; Dowhover, 1987; Dymock, 1993; Gilbert, Williams ve McLaughlin, 1996; Grabe, 2004, 2009; Radach, Schmitten, Glover, Huestegge, 2009; Rasinski, 1990; Reitsma, 1988; Smith, 2012; Yaden Jr, 1984) yararlanılarak oluşturulmuştur. Ölçek taslak formu için Dörnyei' nin (2010) de önerdiği şekilde 30 maddelik bir havuz (Dörnyei, 2010; Fraenkel ve Wallen, 2006) oluşturulmuştur. Madde havuzundaki ifadelerin kapsam geçerliliğinin ve ölçmeyi hedefledikleri alanı temsil edip etmediklerinin belirlenmesi amaçlarıyla geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarında deneyimli, İngiliz Dili ve Edebiyatı ve

İngilizce Öğretmenliği alanlarında yetkin (yüksek lisans/doktora derecesine sahip) 6 uzmanın görüşüne sunuldu. Bu uzman grubu, 3 (üç) hafta içinde özellikle ölçek maddelerinin kapsam geçerliliğini kontrol etmek ve sağlamak için yapılan en az 7 (yedi) farklı yuvarlak masa toplantısında araştırmacı ile bir araya gelmiştir. Bu görüşmeler sonucunda madde havuzu 27'ye indirilerek denemelik form oluşturulmuştur. Konuyla ilgili geniş bir alanyazın taramasından erişilen kaynaklar kullanılarak oluşturulan ölçek "Yardımlı Okuma Tutum Ölçeği" olarak adlandırılmıştır. Ölçek 5 "kesinlikle katılıyorum" ile 1 "kesinlikle katılmıyorum" arasında değişen Likert tipi maddelerden oluşmaktadır.

Ölçekte yer alan maddeler temel olarak öğrencilerin öğrendikleri hedef dildeki yardımcı okuma deneyimi nasıl algıladıklarını kavramayı ve bu deneyime yönelik tutumlarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Burada ölçeğin amacı; öğrencilerin zihinsel, bilişsel ve algısal süreçlerini belirlemenin başka bir yolu olmadığından katılımcıların uygulama boyunca deneyimledikleri bilişsel ve duygusal süreçlere ışık tutmaktır. Buradaki bir diğer önemli konu ise, bazı öğrencilerin okuma öğretiminin her iki türünde de (yardımlı veya yardımsız) anlama testi puanlarının, öğrenenlerin bilişsel ve duygusal süreçlerine ışık tutma konusunda herhangi bir yardım sağlamamasıdır. Öğrencilerin zeka düzeyleri veya diğer bazı kişisel özellikleri nedeniyle puanları yüksek veya düşük olabilir, ancak deneyimi ne kadar yararlı veya etkili bulup bulmadıkları anlama testi puanlarıyla açıklanamaz. Bu nedenle, katılımcıların bilişsel ve sezgisel, daha açık ifade ile, geliştirdikleri tutuma yönelik süreçlerinin bir resmini çizmek için ölçek geliştirilmiştir.

Verilerin Toplanması

Bu araştırma gönüllü katılımcıların onamları alınarak insan deneylerinden sorumlu komitenin (kurumsal ve ulusal) etik standartlarına ve 2008'de revize edilen 1975 Helsinki Deklarasyonu'na uygun olarak gerçekleştirildi. Katılımcılara bu çalışmanın gönüllü olarak yapıldığı, araştırmanın zarar verici bir özelliğinin olmadığı ve verilerin bilimsel yayınlarda isimsiz olarak kullanılacağı ve ayrıca herhangi bir ceza, zarar ya da yarar kaybı olmaksızın herhangi bir zamanda araştırmadan çekilme hakları konusunda bilgilendirmeler yapıldı. Araştırmaya katılmayı kabul eden 112 kişilik bir grup ile ölçeğin pilot çalışması gerçekleştirildi. Katılımcılardan anketi doldurmaları, ilgililik düzeyi, ifadelerin anlaşılabilirliği, maddelerin sıralanması gibi hususlar hakkında yorum yapmaları ve önerilerini araştırmacıyla paylaşmaları istendi. Bu aşama, birkaç belirsiz cümlenin başka sözcüklerle ifade edilmesi, birkaç ifadenin tek bir ifadede birleştirilmesi, bazı ifadelerin sıralarının değiştirilmesi, tekrarlanan bazı öğelerin de çıkarılması ile sonuçlandı. Pilot çalışmadan elde edilen veriler üzerinde yapılan analizlerden sonra bazı maddeler ölçekten çıkarılarak ölçeğe son hali verildi. Asıl uygulama için araştırmaya katılmaya gönüllü olan 212 öğrenci ile ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik işlemleri yapıldı.

Verilerin Analizi

Veriler IBM SPSS 23.0 ve AMOS programları kullanılarak analiz edilmiştir. Ölçeğin kapsam geçerliğinin değerlendirilmesinde uzman görüşlerine başvurulmuştur. Kaiser-Meyer Olkin (KMO) ve Bartlett Sphericity testleri kullanılarak verilerin faktör analizine uygunluğu test edilmiştir. Psikometrik işlemler açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi, iç tutarlılık katsayısı, madde-toplam korelasyonları ve

testi yarılama teknikleri tercih edilmiştir. DFA ile yapılan analizlerde sıklıkla tercih edilen “Ki-kare Uyum Testi (Chi-Square Goodness), Uyum İyiliği İndeksi (Goodness of Fit Index [GFI]), Düzeltilmiş Uyum İyiliği İndeksi (Adjusted Goodness of Fit Index [AGFI]), Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (Comparative Fit Index [CFI]), Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (Root Mean Square Error of Approximation [RMSEA]) ve Standartlaştırılmış Artık Hataların Ortalama Karekökü (Standardized Root Mean Square Residual [SRMR])” değerleri dikkate alınmıştır. Bahsedilen uyum iyiliği indekslerinin alanyazında belirlenen (Byrne, 2010; Doll, Xia ve Torkzadeh, 1994) kabul edilebilirlik ölçütleri Tablo 1’deki gibidir.

Tablo 1. Uyum indeksleri ölçütleri

Uyum İndeksleri	Mükemmel Uyum	Kabul Edilebilir Uyum
χ^2 /sd	$0 \leq \chi^2 /sd \leq 2$	$2 \leq \chi^2 /sd \leq 3$
GFI	$.90 \leq GFI \leq 1.00$	$85 \leq GFI \leq 90$
AGFI	$.90 \leq AGFI \leq 1.00$	$80 \leq AGFI \leq 90$
CFI	$.97 \leq CFI \leq 1.00$	$90 \leq CFI \leq 97$
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq .05$	$.05 \leq RMSEA \leq .08$
SRMR	$0 \leq SRMR \leq .05$	$.05 \leq SRMR \leq .10$

Bulgular

Pilot ve asıl çalışma için toplanan verilerin parametreye uygun olup olmadığı skewness kurtosis değerleri ile test edilmiştir. Analiz sonucunda pilot (Skewness= -.35, Kurtosis= -.78) ve asıl çalışmadan (Skewness= -.38, Kurtosis= -.90) elde edilen verilerin beklenen değerler (± 1) arasında olduğu görülmüştür (Tabachnick ve Fidell, 2019). Buna göre verilerin normal dağılım gösterdiği sonucuna varılmıştır

Pilot Çalışmadan Elde Edilen Bulgular

Pilot çalışma kapsamında YOTÖ (Yardımlı Okuma Tutum Ölçeği) için yapılan faktör analizi işlemlerinde (KMO= .82 ve Barlett $\chi^2 = 2159.53$, $sd = 351$, $p < .001$) veri setinin faktörlenebilirliğe uygun olduğu tespit edilmiştir (Şencan, 2005). Açıklayıcı faktör analizinde alt faktörlerin birbirlerinden bağımsız olmadığı düşünüldüğü için Maximum Likelihood ve Promax döndürme metodu tercih edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda öz değeri 1’den büyük ve açıkladığı varyans %5’in üzerinde olan 3 faktörlü bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu üç faktörlü yapının açıkladığı toplam varyans %46.82’dir. Fakat bu faktörlerdeki maddelerin bazılarında çapraz yüklenmeler olduğu, 4 maddenin ise hiçbir faktöre

.30'un üzerinde katkı sağlamadığı görülmüştür. Madde toplam korelasyonlarına bakıldığında 7 maddenin .30 altında değer aldığı görülmüştür. Uzman görüşleri ve literatür bilgileri doğrultusunda (Costello ve Osborne, 2005; DeVellis, 2016; Tabachnick ve Fidell, 2019) faktör analizindeki çapraz yüklenen, hiçbir faktöre katkı sağlamayan ve madde-toplam korelasyonunda .30'un altında değer alan maddelerin çıkarılmasına karar verilmiştir.

Çıkarılan maddeler sonucunda oluşan 15 maddelik form için tekrar faktör analizi gerçekleştirilmiştir. KMO (.90) ve Barlett ($\chi^2= 1210.95$, $sd= 91$, $p < .001$) testlerinin faktörlenebilirliğe uygun olduğu tespit edilmiştir. Faktör analizi sonucunda toplam varyansın %54'ünü açıklayan 15 maddelik -tek faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Maddelerin faktör yükleri .90 ile .37 arasında değişmektedir.

Analizler sonucunda ortaya çıkan tek faktörlü yapının uyum değerleri doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile test edilmiştir. Yapılan DFA analizinde, model için önerilen modifikasyon kovaryansları sonucunda elde edilen uyum indeksleri $\chi^2/sd= 2.13$ ($\chi^2= 155.414$, $sd= 73$, $p < .001$), CFI= .93, RMSEA= .10 , GFI= .84, AGFI= .77 ve SRMR=.06'dır. Bu doğrultuda pilot örneklemden elde edilen tek faktör ve 15 maddelik modelin, kabul edilebilir uyum değerlerine sahip olduğu sonucu çıkartılabilir.

YOTÖ'nin pilot çalışmadaki güvenilirlik işlemlerinde Cronbach alfa iç tutarlık kat sayısı ve Split Half ile Spearman Brown korelasyonuna bakılmıştır. Yapılan işlemler sonucunda $\alpha= .93$ ve $r= .86$ olarak bulunmuştur. Madde-toplam puan korelasyonlarının da .31 ile .86 arasında değerler aldığı tespit edilmiştir. YOTÖ için elde edilen güvenilirlik değerlerinin kabul edilebilir düzeyde (George ve Mallery, 2003) olduğu görülmüştür. Pilot çalışma sonucunda oluşturulan form ile daha geniş bir örneklemden veri toplanarak ölçeğin asıl geçerlik ve güvenilirlik işlemleri yapılmıştır.

YOTÖ Yapı Geçerliliği

YOTÖ'nün yapı geçerliliğini işlemlerine geçmeden önce veri setinin faktör analizine uygun olup olmadığı Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği ve Barlett's Küresellik testi ile incelenmiştir. (Brace, Kemp ve Snelgar'a (2003) göre verilerin faktörlenebilir olması için Barlett's testinin istatistiksel olarak anlamlı ($p < 0.05$) ve KMO değerinin .60'dan büyük olması gerekmektedir. YOTÖ için hesaplanan Barlett's testi sonucunun ($\chi^2= 1925.75$, $sd= 91$, $p < .001$) anlamlı olduğu görülmektedir. KMO değeri ise .90 olarak hesaplanmış ve yeterli büyüklükte olduğu görülmüştür. Ayrıca ölçek maddelerinin .70 ile .94 arasında değişen anti-image değerlerinin de yeterli büyüklükte ($> .50$) olduğu tespit edilmiştir.

YOTÖ'nün faktör yapısını belirlemek için yapılan Temel Bileşenler Analizinde Promax döndürme metodu kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, öz değeri 1'den büyük iki faktörlü bir yapı ortaya çıkmıştır. Toplam varyansın %59.74'ünü açıklayan bu yapıda, çapraz yüklenmeler olduğu ve sadece iki maddenin (Madde 8 ve 9) ağırlıklı olarak ikinci faktöre yüklendiği bulunmuştur. Diğer tüm maddelerin ağırlıklı faktör yüklerinin ilk faktör altında toplandığı tespit edilmiştir. Ayrıca ilk faktörün açıkladığı varyans %50.03 iken ikinci faktörün açıkladığı varyans %9.74'tür. Şencan'a (2005) göre faktör analizinde özdeğeri 1'in üzerinde olan her faktörün bir alt faktör olarak değerlendirilmemesi gerekir. Ona göre her faktörün tek başına açıkladığı varyansın %10'dan büyük olması ve her bir boyut altında yüksek

faktör yüküne sahip en az 3 maddenin yer alması gerekmektedir. Bu nedenlerin yanı sıra, araştırmacılar tarafından 8. ve 9. maddelerin kavramsal olarak ayrı bir yapıyı temsil etmediği değerlendirilmiştir. Bunlara bağlı olarak ölçeğin tek faktöre zorlanmasına karar verilmiştir. Tek faktör olarak düzenlenen ölçek için Temel Bileşenler Analizi işlemi yeniden yapılmış ve sonucunda, toplam varyansın %50.03'ünü açıkladığı bulunmuştur. Maddelerin toplam puanla korelasyonları, faktör yükleri ve ortak varyanslarına ait detaylı bilgiler Tablo 2'de sunulmuştur.

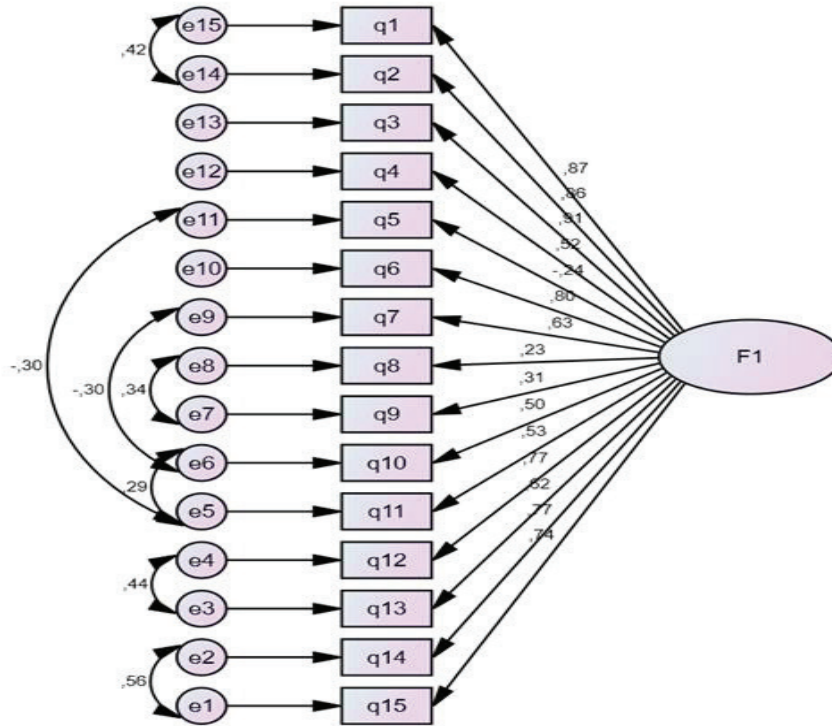
Tablo 2. YOTÖ'nün faktör analizi sonuçları

Maddeler	Faktör Yükleri	Ortak Varyans	Madde-Toplam
<i>Ben sessiz okurken CD'den metnin bir İngiliz/Amerikan tarafından sesli okunması/okunmasını...</i>			
1. ... severim	.87	.75	.82
2. ... faydalı bulurum	.87	.76	.83
3. ... metni daha iyi anlamama yardımcı olur	.88	.78	.85
4. ... daha hızlı okumamı sağlar	.52	.27	.45
5. ... beni rahatsız eder*	.81	.65	-.33
6. ... okumaya odaklanmama yardımcı olur	.64	.41	.76
7. ... metni anlamamı güçleştirir*	.30	.09	.57
8. ... kaygı seviyemi yükseltir*	.35	.12	.23
9. ... okuma konusunda kendime güvenimi artırır	.53	.28	.29
10. ... sayesinde soruları daha kolay cevaplayabilirim	.61	.38	.46
11. ... yüzünden soruları cevaplamakta zorlanırım*	.82	.68	.55
12. ... sevmem*	.71	.50	.76
13. ... faydalı bulmam*	.82	.67	.65
14. ... isterim	.81	.66	.76
15. ... istemem*	.87	.75	.75

Öz değer	7.00
Açıklanan Varyans (%)	50.03

*Ters puanlanan maddeler

YOTÖ için test edilen tek faktörlü yapının örneklemden elde edilen veri ile uyum gösterip göstermediğini belirlemek için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. DFA sırasında önerilen modifikasyon kovaryansları da işleme dahil edildikten sonra bulunan uyum indeksleri $\chi^2/sd= 2.53$ ($\chi^2= 209.59$, $sd= 83$, $p< .001$), CFI= .94, RMSEA= .08, GFI= .89, AGFI= .84 ve SRMR=.05'tir. Bu sonuçlara göre asıl çalışma sonucunda elde edilen 15 maddelik ve tek faktörlü ölçeğin uyum değerlerinin iyi düzeyde olduğu görülmüştür. Maddelerin tümü .01 düzeyinde anlamlıdır. Ayrıca maddelerin faktör ile olan ilişkilerini gösteren standardize edilmiş katsayılar .23 ile .91 arasındadır. Şekil 1'de YOTÖ için oluşturulan modele ait faktör yükleri sunulmaktadır.

Görsel 1. YOTÖ'nün faktör yükleri ve path diyagramı

YOTÖ'nün Güvenirlilik Analizleri

Yardımlı Okumaya Yönelik Tutum Ölçeği'nin güvenilirliğini test etmek için Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı ve testi yarılama tekniği kullanılmıştır. Toplam 15 maddeden oluşan ve yapı geçerliği uygun

bulunan ölçeğin iç tutarlılık katsayısı $\alpha = .89$ 'dur. Split Half tekniği ile yapılan analiz sonucunda testin iki yarısı arasındaki korelasyonun $.86$ olduğu tespit edilmiştir. Tablo 2'de sunulan madde-toplam korelasyonlarının $.23$ ile $.85$ arasında değiştiği görülmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmanın amacı, İngilizceyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin yardımcı okumaya ilişkin tutumlarını belirlemeye yarayacak bir ölçme aracının geliştirilmesiydi. Bu bağlamda, ölçeğin madde havuzu hazırlanırken kapsamlı bir literatür taraması yapılmış daha sonra alanda uzman olan kişilerle birkaç odak grup görüşmesi gerçekleştirilerek taslak form oluşturulmuştur. Ölçeğin derecelendirilmesinde 5'li Likert tipi tercih edilmiştir. Tezbaşaran (2008) Likert tipinin, kullanışlı olması, dereceleme düzeyini artırması ve eşit aralık ölçeğinde ölçme yapabilmesi nedeniyle tutum ölçeklerinde sıklıkla tercih edildiğini belirtmektedir. Maddelerin oluşturulma aşaması, ölçek geliştirme alanındaki uzmanlar tarafından en önemli basamak olarak görülmekte ve titizlikle yürütülmesi gerektiğine işaret edilmektedir (DeVellis, 2016; Erkuş, 2007). Bu aşamada uzmanların görüşleri bir panel vasıtasıyla (Erkuş, 2007) alınabileceği gibi Lawshe'nin (1975) oluşturduğu istatistiksel teknik gibi çeşitli yöntemlerle sayısal olarak da hesaplanabilir. Bu çalışmada uzman görüşleri odak grup görüşmeleri (Creswell, 2002; Fraenkel ve Wallen, 2006) ile alınmıştır. Bu aşamadan sonra ayrı zamanlarda toplanan iki farklı veri seti üzerinde psikometrik işlemler gerçekleştirilmiştir.

Ölçeğin uzman görüşleri alındıktan sonra, uygunluğu belirlenen maddeler üzerinde açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Pilot çalışma kapsamında test edilen 27 maddelik formun üç faktörlü bir yapı gösterdiği ve varyansın %46.82'sini açıkladığı ortaya koyulmuştur. Bu yapı içerisinde bazı maddelerin aynı anda birden fazla faktöre yüklenmesi ve bazılarında ise faktör yükünün çok düşük olması gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Literatürdeki görüşler (Costello ve Osborne, 2005; Tabachnick ve Fidell, 2019) ölçek geliştirmenin ilk aşamasında bu tür maddelerin çıkarılması gerektiği yönündedir. Ayrıca bu örneklem üzerinde gerçekleştirilen güvenilirlik işlemleri sonucunda da, faktör analizinde sorun teşkil eden maddelerin çıkarılmasının iç tutarlılığı yükselteceği bulgusuna ulaşılmıştır. Bu nedenlere dayanarak 27 maddelik deneme formu 15 maddeye indirilmiştir. 15 maddelik form üzerinde yeniden yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %54'ünü açıklayan ve iki faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Maddelerin çıkarılması halinde açıklanan varyansın yükselmesi, daha az madde ile aynı yapının daha iyi ölçüldüğünün göstergesi olarak düşünülmekte ve avantajlı bir durum olarak değerlendirilmektedir (Blaxter ve ark., 2010; Cohen ve ark., 2007). Ayrıca iki faktörlü bu yapı için yapılan DFA ve güvenilirlik işlemleri sonucunda elde edilen değerlerin kabul edilebilir aralıklarda olması ölçeğin deneme formunun yapı geçerliliği için olumlu kanıtlar olarak değerlendirilmektedir (DeVaus, 2002).

Pilot çalışma sonrasında oluşturulan asıl form için farklı örneklemde yeni bir veri seti toplanmış ve bütün psikometrik işlemler bu veri seti üzerinde tekrar gerçekleştirilmiştir. Asıl örneklemle yapılan AFA sonucunda, varyansın %59.74'ünü açıklayan iki faktörlü bir yapının ortaya çıktığı görülmüştür. Fakat pilot çalışmadan farklı olarak, bu yapıda çapraz yüklenmeler olduğu ve sadece iki maddenin (Madde 8 ve Madde 9) ağırlıklı olarak ikinci bir faktöre yüklendiği bulunmuştur. Literatürde belirtildiği gibi örtük bir değişkenin belirlenmesinde en az üç maddenin yer alması gerekmektedir (Comrey, 1988; DeVellis,

2016; Şencan, 2005). Ayrıca ikinci faktörün açıkladığı varyansın %10'un altında olması da yeni bir alt boyut oluşturulması için beklenen kriterlerin (Şencan, 2005) sağlanmadığına işaret etmektedir. Bunlara bağlı olarak tek faktör düzenlemesi ile yeniden yapılan AFA sonucunda toplam varyansın %50.03'ünü açıklayan ve faktör yükleri .30 ile .88 arasında değişen bir yapı elde edilmiştir. Davranış bilimlerinde bir ölçeğin açıkladığı varyansın %40 düzeylerinde olması yeterli olarak görülür (Eroğlu, 2010; Şencan, 2005). Buna göre YOTÖ'nün açıkladığı varyans kabul edilen değerler arasındadır. Ayrıca 15 maddelik tek faktörlü yapı doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile test edilmiş ve uyum değerlerinin ($\chi^2/sd= 2.53$ ($\chi^2= 209.59$, $sd= 83$, $p < .001$), $GFI= .89$, $AGFI= .84$, $CFI= .94$, $RMSEA= .08$ ve $SRMR=.05$) kabul edilebilir aralıklarda (Byrne, 2010; Doll, Xia ve Torkzadeh, 1994) olduğu görülmüştür. Buna göre ölçeğin tek faktörlü modelin veri ile iyi uyum gösterdiğini söylenebilir.

Geliştirilen ölçeğin 15 maddelik tek faktörlü yapısı için, pilot ve asıl örneklem üzerinde gerçekleştirilen güvenilirlik işlemleri sonucunda Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı sırasıyla .93 ve .89 olarak tespit edilmiştir. Testin iki yarı güvenirliliği için her iki örneklemde de hesaplanan Spearman korelasyon katsayısı ise .86'dır. Bu değerler ölçeğin yüksek güvenirliliğe sahip olduğuna işaret etmektedir (George ve Mallery, 2003; Kılıç, 2016). Madde-toplam puan korelasyonlarına bakıldığında ise bu değerlerin, pilot uygulamada .35 ile .86 arasında, asıl çalışmada ise .23 ile .85 arasında değiştiği görülmektedir. Maddelerin ölçeğin bütünü ile korelasyonlarının yüksek olması ölçülen kuramsal yapıya uygunluğunun göstergelerinden biridir (Cohen ve ark.,2007). Madde-toplam puan korelasyonunun alt sınırı ile ilgili literatürde farklı görüşler bulunmaktadır. Fakat genellikle bu korelasyon katsayısının .30 ve üzerinde olması önerilmektedir (Şencan, 2005). Buna dayalı olarak pilot çalışmada .30'un altında olan maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Fakat asıl çalışmada iki maddenin (Madde 8 ve Madde 9) .23 ve .29 değerleri ile bu kriterin altında kaldıkları görülmektedir. Bu iki maddenin faktör yükleri ile AFA ve DFA'ya anlamlı katkı sağlamaları, ölçekten çıkarılmalarının iç tutarlılık katsayısına anlamlı düzeyde katkı sağlamaması ve kavramsal olarak ölçülen yapı için önemli oldukları gerekçeleriyle (De Vaus, 2002; Kağıtçıbaşı, 1997; Tabachnick ve Fidell, 2019) bu maddelerin ölçekte kalmasına karar verilmiştir.

İlgili alanyazında yardımcı okuma konusunda bir ölçme aracı olmadığı için bu ölçeğin geliştirilmesi sürecinde ölçüt geçerliliği test edilememiş veya tartışmaya alınamamıştır. Fakat farklı okuma tutum ölçeklerinin geliştirildiği veya uyarlandığı pek çok çalışma mevcuttur. Bu çalışmadaki ölçme aracına benzer olduğu düşünülerek birkaç okuma tutumu ölçeğinin psikometrik özelliklerinin karşılaştırılması mümkün olabilir. Örneğin Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin Türkçe metinleri okumaya yönelik tutumlarının belirlenmesi amacıyla geliştirilen ölçek (Sallabaş, Göktentürk ve Yazıcı, 2018); varyansın %48.53'ünü açıklayan dört faktörlü bir yapı göstermiştir. Benzer şekilde, ergenlik (Baştuğ ve Keskin, 2013) ve ilkokul (Yurdakal ve Kırmızı, 2019) dönemindeki öğrencilerin okuma tutumlarına yönelik ölçeklerin de açıkladıkları varyanslar sırasıyla %54 ve % 45.30 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada tek faktör için bulunan açıklama oranının (%50.03) diğer ölçeklerle benzer düzeyde olmasının yapı geçerliliği açısından destekleyici bir durum olduğu söylenebilir. Güvenirlik çalışmalarında elde edilen iç tutarlılık katsayılarına bakıldığında, diğer okuma tutumu ölçeklerinden elde edilen .69 (Baştuğ ve Keskin, 2013), .80 (Sallabaş, Göktentürk ve Yazıcı, 2018) ve .85 (Sallabaş,

Göktentürk ve Yazıcı, 2018) alfa değerlerinin bu çalışmadakinden düşük olduğu görülmektedir. Yine bu bulgular geliştiren ölçeğin yüksek güvenilirlik gösterdiğine kanıt teşkil edebilir.

Sonuç olarak elde edilen tüm bulgular, YOTÖ'nün İngilizceyi yabancı dil olarak öğrenen bireylerin yardımcı okumaya yönelik tutumlarının belirlenmesinde kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu desteklemektedir. Ölçekte yedi madde (5., 7., 8., 11., 12., 13. ve 15. maddeler) ters puanlanmakta ve alınan puanın yükselmesi yardımcı okumaya yönelik tutumun olumlu olduğunu göstermektedir.

Bunlara ek olarak, geliştirilen ölçeğin sadece İngilizce ile değil, diğer dilleri de ikinci ya da yabancı dil olarak öğrenen katılımcılara da uygulanabileceği önerilebilir. Örneğin, Türkçe'yi yabancı dil olarak öğrenen katılımcılarla yapılacak çalışmaların alanyazına da olumlu katkı yapabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar %60, 2. Yazar %40 oranında katkıda bulunmuştur.

Çıkar Çatışması Beyanı

“İngilizceyi Yabancı Dil Olarak Öğrenenler İçin Yardımlı Okumaya Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirilmesi” başlıklı makale ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Anderson, N. J. (1999). *Exploring second language reading: Issues and strategies*. Heinle & Heinle.
- Ashby-Davis, C. (1981). A review of three techniques for use with remedial readers. *The Reading Teacher*, 34(5), 534-538.
- Baddeley, A. (2006). Working memory: An overview. In Pickering S. (Ed.), *Working memory and education* (pp. 1–31). Academic Press.
- Baddeley, A. (2007). *Working memory, thought and action*. Oxford University Press.
- Baddeley, A., Eldridge, M. ve Lewis, V. (1981). The role of subvocalisation in reading. *The Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 33(4), 439-454.
- Baştuğ, M. ve Keskin, H. K. (2013). Ergenlik dönemi okuma tutumu ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması.[The adaptasyon of survey of adolescent reading attitudes (sara) into Turkish.]. *Turkish Studies*, 8(4), 295.
- Battle, J. (1993). Mexican-American bilingual kindergarten collaborations in meaning making. In D. J. Leu & C. K. Kinzer (Eds.), *Examining central issues in literacy research, theory, and practice: Forty-second yearbook of the National Reading Conference* (pp. 163-169). National Reading Conference.
- Bernhardt, E. (2010). *Understanding advanced second-language reading*. Routledge.
- Blaxter, L., Hughes, C. ve Tight, M. (2010). *How to research*. McGraw-Hill Education (UK).

- Blum, I. H., Koskinen, P. S., Tennant, N., Parker, E. M., Straub, M. ve Curry, C. (1995). Using audiotaped books to extend classroom literacy instruction into the homes of second-language learners. *Journal of Reading Behavior*, 27(4), 535-563.
- Brace N, Kemp R, Snelgar R. (2003). *SPSS for psychologists: A guide to data analysis using SPSS for Windows* (2nd Ed.). Palgrave.
- Byrne, B.M. (2010). *Structural Equation Modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming* (2nd Edition). Routledge.
- Chang, A. C. S. (2012). Improving Reading Rate Activities for EFL Students: Timed Reading and Repeated Oral Reading. *Reading in a Foreign Language*, 24(1), 56-83.
- Cho, K. S. ve Krashen, S. D. (1994). Acquisition of vocabulary from the Sweet Valley Kids series: Adult ESL acquisition. *Journal of Reading*, 37(8), 662-667.
- Chomsky, C. (1976). After decoding: What? *Language Arts*, 53, 288-296.
- Chomsky, C. (1978). When you still can't read in third grade. Aft er decoding, what? In S. J. Samuels (Ed.), *What research has to say about reading instruction* (pp. 13-30). International Reading Association.
- Cohen, L., Manion, L. ve Morrison, K. (2007). *Research methods in education*. Routledge.
- Coltheart, M. (2005) Modelling reading: the dual route approach. In: M. J. Snowling & C. Hulme (Eds). *The science of reading* (pp. 6-22). Blackwells Publishing.
- Comrey, A. L. (1988). Factor-analytic methods of scale development in personality and clinical psychology. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 56(5), 754-761.
- Costello A. B. ve Osborne J. W. (2005). Best Practices in Exploratory Factor Analysis: Four Recommendations for Getting the Most From Your Analysis. *Practical Assessment, Research and Evolotion*, 10:1-9.
- Creswell, J. (2002). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating Quantitative and Qualitative research*. Upper Saddle River, NJ: Merrill Prentice Hall.
- Daneman, M. ve Merikle, P. M. (1996). Working memory and language comprehension: A meta-analysis. *Psychonomic Bulletin & Review*, 3(4), 422-433.
- Day, R. R. & Bamford, J. (1998). *Extensive reading in the second language classroom*. Cambridge University Press.
- Day, R. R., Bamford, J., Renandya, W. A., Jacobs, G. M. ve Yu, V. W. S. (1998). Extensive reading in the second language classroom. *RELC Journal*, 29(2), 187-191.
- De Vaus, D. (2002). *Surveys in social research* (5th ed.) Routledge.

- DeVellis, R. F. (2016). *Scale development theory and applications* (4th Edition). SAGE Publication, Inc.
- Dhaif, H. A. (1990). Computer assisted language learning: A client's view. *Calico Journal*, 67-81.
- Ditua, R. C. (2012). The motivation for and attitude towards learning English. *Asian EFL Journal*, 63(1), 4-21.
- Doll, W.J., Xia, W. ve Torkzadeh, G. (1994). A confirmatory factor analysis of the end-user computing satisfaction instrument. *Mis Quarterly*; 453-461.
- Dörnyei, Z. (2010). *Questionnaires in second language research: Construction, administration, and processing*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Erkuş, A. (2007). Ölçek geliştirme ve uyarlama çalışmalarında karşılaşılan sorunlar. *Türk Psikoloji Bülteni*, 13(40), 17-25.
- Eroğlu, A. (2010). Çok değişkenli istatistik tekniklerin varsayımları. Ş. Kalaycı (Ed.) *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (ss. 205-233). Asil.
- Eskey, D. E. (2005). Reading in a second language. In E. Hinkel (Ed.), *Handbook of research in second language teaching and learning* (pp. 563-580). Lawrence Erlbaum Associates.
- Eskey, D. (1988). Holding in the bottom: An interactive approach to the language problems of second language readers. In P. Carrell, J. Devine ve D. Eskey (Eds.), *Interactive approaches to second language reading* (pp. 93-100). Cambridge University Press.
- Estes, T. H. (1971). A scale to measure attitudes toward reading. *Journal of Reading*, 15(2), 135-138.
- Eyüp, B. , Kobul, M. K. & Altun, F. (2022). Eğitimcilerin Covid-19 Salgın Sürecindeki Okuma Davranışlarının ve Motivasyonlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi* , 51 (233) , 353-372 . DOI: 10.37669/milliegitim.787666
- Ewing, J. ve Johnstone, M. (1981). *Attitudes to reading: measurement and classification within a curricular structure*. Dundee College of Education.
- Flood, J., Lapp, D., & Fisher, D. (2005). Neurological impress method plus. *Reading Psychology*, 26(2), 147-160.
- Fraenkel, J. R. & Wallen, N. E. (2006). *How to design and evaluate research in education* (6th ed.). McGraw-Hill.
- Fraser, C. A. (2007). Reading rate in L1 Mandarin Chinese and L2 English across five reading tasks. *The Modern Language Journal*, 91(3), 372-394.
- García, G. E. (2000). Bilingual children's reading. In Kamil, M. L., Mosenthal, P. B., David Pearson, P., Barr, R. (Eds.), *Handbook of reading research* (Vol. 3, pp. 813-834). Lawrence Erlbaum.
- Gebhard, J. G. (1996). *Teaching English as a foreign or second language*. University of Michigan Press.

- George D, & Mallery P. (2003). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference. 11.0 update* (4th ed.). Allyn & Bacon.
- Grabe, W. (1991). Current developments in second language reading research. *TESOL Quarterly*, 25(3), 375-406.
- Grabe, W. (2009). *Reading in a second language: Moving from theory to practice*. Ernst Klett Sprachen.
- Greaney, V. ve Hegarty, M. (1987). Correlates of leisure-time reading. *Journal of Research in Reading*, 10(1), 3-20.
- Guthrie, J. T. ve Cox, K. E. (2001). Classroom conditions for motivation and engagement in reading. *Educational psychology review*, 13(3), 283-302.
- Guthrie, L. F. ve Hall, W. S. (1984). Ethnographic approaches to reading research. In P.D. Pearson (Ed.), *Handbook of reading research* (pp. 91–110). Routledge.
- Guzzetti, B. J. (2002). *Literacy in America: An encyclopedia of history, theory and practice* (Vol. 1). ABC-CLIO Incorporation.
- Holmes, B. C., & Allison, R. W. (1986). The effect of four modes of reading on children's comprehension. *Literacy Research and Instruction*, 25(1), 9-20.
- Just, M. A. & Carpenter, P. A. (1987). *The psychology of reading and language comprehension*. Allyn and Bacon.
- Kağıtçıbaşı, C. (1997). Individualism and collectivism. In J.W. Berry, M. H. Segall, & C. Kağıtçıbaşı (Eds.), *Handbook of cross-cultural psychology: Social behavior and applications* (Vol. 3, pp. 1-49). Allyn & Bacon.
- Kalyuga, S., Ayres, P., Chandler, P. ve Sweller, J. (2003). The expertise reversal effect. *Educational Psychologist*, 38(1), 23-31.
- Kılıç, S. (2016). Cronbach'ın alfa güvenirlik katsayısı. *Journal of Mood Disorder*, 6(1):47-48.
- Klauda, S. L. ve Guthrie, J. T. (2008). Relationships of three components of reading fluency to reading comprehension. *Journal of Educational Psychology*, 100(2), 310-321.
- Koda, K. (2005). *Insights into second language reading*. Cambridge University Press.
- Koskinen, P. S., Blum, I. H., Bisson, S. A., Phillips, S. M., Creamer, T. S. ve Baker, T. K. (1999). Shared reading, books, and audiotapes: Supporting diverse students in school and at home. *The Reading Teacher*, 52(5), 430-444.
- Kuhn, M. R. & Stahl, S. A. (2003). Fluency: A review of developmental and remedial practices. *Journal of Educational Psychology*, 95(1), 3-21.

- Kuhn, M. R., Schwanenflugel, P. J., Morris, R. D., Morrow, L. M., Woo, D. G., Meisinger, E. B., ... & Stahl, S. A. (2006). Teaching children to become fluent and automatic readers. *Journal of Literacy Research*, 38(4), 357-387.
- LaBerge, D. & Samuels, S. J. (1974). Toward a theory of automatic information processing in reading. *Cognitive Psychology*, 6, 293-323.
- Langford, J. (2001). Tape-assisted reading for a group of low progress readers in a secondary school. In Reading Today for Tomorrow. *Auckland Reading Association Newsletter*, 14-21.
- Lawshe, C. H. (1975). A quantitative approach to content validity 1. *Personnel Psychology*, 28(4), 563-575.
- Lems, K. (2012). The effect of L1 orthography on the oral reading of adult English language learners. *Writing Systems Research*, 4(1), 61-71.
- Lin, T. ve Patel, A. (2006). User adaptation in supporting exploration tasks in virtual learning environments. In *The International Handbook of Virtual Learning Environments* (pp. 395-424). Springer.
- Logan, G. D. (1997). Automaticity and reading: Perspectives from the instance theory of automatization. *Reading & writing quarterly: Overcoming learning difficulties*, 13(2), 123-146.
- Mason, B. & Krashen, S. (1997). Extensive reading in English as a foreign language. *System*, 25(1), 91-102.
- McKenna, M. C., Kear, D. J. ve Ellsworth, R. A. (1995). Children's attitudes toward reading: A national survey. *Reading Research Quarterly*, 30, 934-956.
- McKenna, M. C. ve Kear, D. J. (1990). Measuring attitude toward reading: A new tool for teachers. *The Reading Teacher*, 43(9), 626-639.
- Mize, M., & Park, Y. (2021). iPad-assisted reading fluency instruction for fourth graders with reading difficulties: A single case experimental design. *Journal of Computer Assisted Learning*, 37(2), 500-509.
- Moore, S. C. ve Lemons, R. (1982). Measuring reading attitudes: Three Dimensions. *Reading World*, 22(1), 48-57.
- Nuttall, C. (1996). *Teaching reading skills in a foreign language* (2nd ed.) Heinemann.
- Olson, D. ve Torrance, N. (2009). Preface. In D. Olson & N. Torrance (Eds.), *The Cambridge Handbook of Literacy* (Cambridge Handbooks in Psychology, (pp. Xiii-Xxii). Cambridge University Press.
- Ong, W. J. (2013). *Orality and literacy*. Routledge
- Oroujlou, N. ve Vahedi, M. (2011). Motivation, attitude, and language learning. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 29, 994-1000.
- Paran, A. (1996). Reading in EFL: Facts and fictions. *English Language Teaching Journal*, 50(1), 25-34.

- Pikulski, J. J. ve Chard, D. J. (2005). Fluency: Bridge between decoding and reading comprehension. *The Reading Teacher*, 58(6), 510-519.
- Rasinski, T. V. (1990). Effects of repeated reading and listening-while-reading on reading fluency. *The Journal of Educational Research*, 83(3), 147-151.
- Rasinski, T. V. ve Hoffman, J. V. (2003). Oral reading in the school literacy curriculum. *Reading Research Quarterly*, 38(4), 510-522.
- Rasinski, T.V., Reutzel, R., Chard, D. ve Linan-Thompson, S. (2011). Reading fluency. In M.L. Kamil, P.D. Pearson, E.B. Moje ve P. Afflerbach (Eds.), *Handbook of reading research 4*, 286-319. Erlbaum.
- Rayner, K. & Pollatsek, A. (1989). *The psychology of reading*. Prentice Hall.
- Reitsma, P. (1988). Reading practice for beginners: Effects of guided reading, reading-while-listening, and independent reading with computer-based speech feedback. *Reading Research Quarterly*, 23, 219-235.
- Ridgway, T. (2003). Literacy and foreign language reading. *Reading in a Foreign Language*, 15, 117-129.
- Roettger, D., Szymczuk, M. ve Millard, J. (1979). Validation of a reading attitude scale for elementary students and an investigation of the relationship between attitude and achievement. *The Journal of Educational Research*, 72(3), 138-142.
- Sallabaş, M. E. ve Göktentürk, T. (2018). Türkçe Metinleri Okumaya Karşı Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Öğrencilerin Tutumunun Belirlenmesi: Bir Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 6(2), 369-385.
- Samuels, S. J. (2002). Reading fluency: Its development and assessment. In A. E. Farstrup & S. J. Samuels (Eds.), *What research has to say about reading instruction* (3rd ed., pp. 166-183). International Reading Association.
- Samuels, S. J. ve Flor, R. F. (1997). The importance of automaticity for developing expertise in reading. *Reading & Writing Quarterly: Overcoming Learning Difficulties*, 13(2), 107-121.
- Sanderman, A. A. ve Collier, R. (1997). Prosodic phrasing and comprehension. *Language and Speech*, 40(4), 391-409.
- Schreiber, P. A. (1991). Understanding prosody's role in reading acquisition. *Theory into Practice*, 30(3), 158-164.
- Shany, M. T. ve Biemiller, A. (1995). Assisted reading practice: Effects on performance for poor readers in grades 3 and 4. *Reading Research Quarterly*, 382-395.
- Smith, A. N. (1971). The importance of attitude in foreign language learning. *The Modern Language Journal*, 55(2), 82-88.

- Smith, D. D. (1979). The improvement of children's oral reading through the use of teacher modeling. *Journal of Learning Disabilities*, 12, 172-175.
- Smith, F. (2004). *Understanding reading: A psycholinguistic analysis of reading and learning to read* (6th ed.). Lawrence Erlbaum.
- Sperlich, A., Meixner, J. ve Laubrock, J. (2016). Development of the perceptual span in reading: A longitudinal study. *Journal of Experimental Child Psychology*, 146, 181-201.
- Suh, J.-S. (1999). The effects of reading instruction on reading attitude and reading process by Korean students learning English as a second language. *Applied Language Learning*, 10(1-2), 77-122.
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve davranışsal ölçümlerde güvenirlik ve geçerlik*. Seçkin.
- Tabachnick, B.G. ve Fidell, L.S. (2019). *Using Multivariate Statistics* (7th ed.). Pearson.
- Taguchi, E., Takayasu-Maass, M. ve Gorsuch, G. J. (2004). Developing Reading Fluency in EFL: How Assisted Repeated Reading and Extensive Reading Affect Fluency Development. *Reading in a Foreign Language*, 16(2), 70-96.
- Tezbaşaran, A. (2008). *Likert tipi ölçek hazırlama kılavuzu*. Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- VanWagenen, M. A., Williams, R. L. ve Mc Laughlin, T. F. (1994). Use of assisted reading to improve reading rate, word accuracy, and comprehension with ESL Spanish-speaking students. *Perceptual and Motor Skills*, 79(1), 227-230.
- Venezky, R. L. (1984). The history of reading research. In R. Barr, M. L. Kamil, P. B. Mosenthal ve P.D. Pearson (Eds.), *Handbook of reading research* (Vol. 2, pp. 3- 33). Longman.
- Verhoeven, L. (2011). Second language reading acquisition. In M.L. Kamil, P.D. Pearson, E.B. Moje ve P. Afflerbach (Eds.), *Handbook of reading research 4*, 661-683. Erlbaum
- Vincent, K. (2020). Closing the gap: supporting literacy through a computer-assisted-reading-intervention. *Support for Learning*, 35(1), 68-82.
- Vygotsky, L.S. (1978). *Mind in Society The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
- Wang, J. H. ve Guthrie, J. T. (2004). Modeling the effects of intrinsic motivation, extrinsic motivation, amount of reading, and past reading achievement on text comprehension between U.S. and Chinese students. *Reading Research Quarterly*, 39, 162-186.
- Woodall, B. (2010). Simultaneous listening and reading in ESL: Helping second language learners read (and enjoy reading) more efficiently. *TESOL Journal*, 1(2), 186-205.
- Yaden Jr, D. B. (1984). Inner speech, oral language, and reading: Huey and Vygotsky revisited. *Reading Psychology: An International Quarterly*, 5(1-2), 155-166.
- Yamashita, J. (2004). Reading attitudes in L1 and L2, and their influence on L2 extensive reading. *Reading in a Foreign Language*, 16(1), 1-19.

Yurdakal, İ. H. ve Kırmızı, F. S. (2019). Okumaya Yönelik Tutum Ölçeği Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *Elementary Education Online*, 18(2), 714-733.

Extended Abstract

The assisted-reading method can be defined as students' reading and following a text silently while it is read aloud by a competent reader. The text can either be read aloud by a teacher or it can be done by playing a pre-recorded audio file in which a professional reader reads aloud the text accurately and fluently (Kuhn et al., 2006, Rasinski & Hoffman, 2003; Shany & Biemiller, 1995). There is an abundance of literature suggesting that assisted-reading is effective in fostering both reading fluency and comprehension both in readers' L1 (Chomsky, 1978; Guzzetti, 2002; Reitsma, 1988) and in L2 (Chang, 2012; Dhaif, 1990; Smith, 1979; Woodall, 2010).

Although numerous reading attitude scales in L1 have been developed by scholars (Eskes, 1971; McKenna & Kear, 1990; Moore & Lemons, 1982), there is a scarcity of research that measures the attitudes of readers in L2 (Grabe, 2009; Smith, 2004). Moreover, to the researchers' best knowledge, there is no published work that measures students' attitudes towards assisted-reading in an EFL context. Thus, this study aims to develop a scale that measures EFL learners' attitudes towards assisted-reading.

The sample consists of 324 volunteer preparatory program students studying at a state University in Türkiye. Convenience sampling method, which is very commonly used in social and educational research (Creswell, 2002; Fraenkel & Wallen, 2006), was implemented and the sample was used as two groups at different stages in the scale development process. Accordingly, the sample of the pilot study consisted of 112 (Female= 87 [77.7%], Male=25 [22.3%]) students and the sample of the main study consisted of 212 (Female= 164 [77.4%], Male= 48 [22.6%]) students. The items in the scale were formed by the researchers using some published scale items (Dhaif, 1990; Iskold, 2008; Woodall, 2010; Ninsuwan, 2015) as well as the relevant literature (Amer, 1997; Grabe, 2009; Rasinski, 1990; Smith, 2012; Yaden Jr, 1984). To analyze the data SPSS 23.0 and AMOS programs were used. Moreover, expert opinions were sought to confirm the content validity of the scale.

In order to determine whether factor analyses can be implemented, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Measure of Sampling Adequacy, which examines correlations among variables, and Bartlett's Test of Sphericity were executed and the results of these tests are: .92 (which is a very high score) and ,000 (significant at the 0.05 level) respectively (Cohen ve ark.,2007). A 15-item structure with a single-factor that explained 54% of the total variance was obtained from the data of the pilot study. It was found that this 15-item single-factor model had acceptable fitted values and the reliability values were at acceptable levels. With the form developed through the pilot study, more data were collected from a larger sample and the actual validity and reliability processes of the scale were carried out.

Principal Components Analysis was performed using the Promax rotation method to determine the factor structure of the assisted-reading attitude scale. A two-factor structure with an eigenvalue greater than 1 emerged as a result of factor analysis. In this structure, which explains 59.74% of the total variance, it was found that there were cross loadings and only two items (Items 8 and 9) were loaded on the second factor. The weighted factor loads of all other items were gathered under the first factor. In addition, the variance explained by the first factor was 50.03%, while the variance explained by the second factor was 9.74%. In factor analysis, it is expected that at least 3 items with high factor loading should be included in each dimension and the variance explained should be greater than 10% (Larson_Hall, 2015; Şencan, 2005). Besides, it was evaluated by the researchers that items 8 and 9 did not represent a conceptually separate structure. Accordingly, the scale was forced to a single factor. Principal Components Analysis, which was repeated with a single factor arrangement, revealed that the

structure explained 50.03% of the total variance. The concordance values of the single-factor structure obtained for Assisted-Reading Attitude Scale (ARAS) were examined by confirmatory factor analysis (CFA). The fit indices obtained after the modification covariances which contributed to the model were taken into account and found to be as follows: $\chi^2/df= 2.53$ ($\chi^2= 209.59$, $df= 83$, $p < .001$), $GFI= .89$, $AGFI= .84$, $CFI= .94$, $RMSEA= .08$ and $SRMR=.05$. In this respect, it can be claimed that the single-factor and 15-item model obtained from the sample of the original study showed good agreement with the data. Besides, the standardized coefficients showing the relationship of the items with the factor range from .23 to .91, and all of them are significant at the .01 level.

In order to test the reliability of the Assisted-Reading Attitude Scale, the Cronbach-alpha internal consistency coefficient test and the split-half reliability measures were used. The reliability of this 15-item scale, whose construct validity was found to be appropriate, and highly reliable (Cohen et al., 2007; Larson-Hall, 2015) with a value of $\alpha= .89$. The item-total correlations of the scale vary between .23 and .85.

Since there is no measurement tool for assisted-reading within the extant literature, the criterion validity could not be tested or discussed during the development of this scale. It might be reasonable to compare the psychometric properties of some other developed or adapted reading attitude scales that can be considered similar to the scale in this study. For example, the scale developed to determine the attitudes of students learning Turkish as a foreign language towards reading Turkish texts (Sallabaş, Göktürk ve Yazıcı, 2018) showed a four-factor structure explaining 48.53% of the variance. Similarly, the variances explained by the scales for the reading attitudes of students in adolescence (Baştuğ & Keskin, 2013) and primary school (Yurdakal & Kırmızı, 2019) were found to be 54% and 45.30%, respectively. Thus, it can be claimed that the explanation rate (50.03%) found for a single factor in this study is at a similar level with other scales, which can be considered supportive regarding the construct validity. When the internal consistency coefficients obtained within the relevant literature are examined, it is seen that the alpha values of .69 (Baştuğ & Keskin, 2013), .80 (Sallabaş, Göktürk ve Yazıcı, 2018) and .85 (Sallabaş, Göktürk & Yazıcı, 2018) obtained from other reading attitude scales appear to be lower than this study. Thus, a plausible interpretation is that the scale developed in this study can be considered of high reliability.

All in all, all the findings support that assisted-reading attitude scale is a valid and reliable tool that can be used to measure the attitudes of individuals learning English as a foreign language towards assisted-reading. Seven items (5th, 7th, 8th, 11th, 12th, 13th and 15th items) are reverse coded on the scale, and higher scores obtained from the scale indicate positive attitude towards assisted-reading.

Geliş Tarihi / Received Date
03.07.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
10.02.2023

Mekan Ve Bellek Bağlamında Igor Stravinsky'nin Bahar Ayini Eserinin Galasında Yaşananların İncelenmesi¹

Examination of The Experiences at The Premier of Igor Stravinsky's The Rite Of Spring in The Context of Place and Memory

Hüseyin Onur ÜZÜLMEZ²

Öz

Birçok sanatçı yaşadıklarından etkilenir ve eserleri aracılığı ile kendilerini dışa vurur. Henüz ilgilendikleri sanat alanında eğitim almamış olsalar dahi çocukluk dönemlerinde yaşadıkları hayat tecrübeleri, kişisel ve karakter gelişimlerinde büyük bir etkidir. Besteciler notalar aracılığı ile sözcüklerin ötesindeki duygularını ifade etmek için müziği araç olarak kullanır, kendi hafızasında kalanları işler, çeşitlendirir, sahneye koyar ve nesiller boyu aktarılmasını sağlar.

Bir müzik eseri işitildiğinde o müziğin daha önce nerede işitildiği anımsanabilmektedir. İnsan hafızası duyulardan ve duyumsamalardan bağımsız şekillenmez. Duyguları tetikleyen müzik de bu kapsamda duygusal ve uzun süreli hafızada yer edinebilmesi için en önemli unsurlardan biridir. Anılar birçok detay içermektedir. Anda hissedilenler ve buna ek olarak düşünceler de bu detayların bir parçasını oluşturmaktadır. Anılar ve duygular birbirinden ayrılmayan bir bütündür. Bu sebeple, duygular ve anılar duygusal hafızada birbiriyle ilişkilidir. Müzik duygu hafızası için önemli olmakla birlikte, tarih boyunca sanatçıların duygularını ifade edebilmesi için de güçlü bir kanal olmuştur. Sanat eserlerini icra edenler ve dinleyiciler ortak bir duygu hafızasında buluşur; böylelikle müzik eserleri tarihteki yerini alır.

Bu nitel araştırma çalışmasında, Igor Stravinsky'nin Bahar Ayini isimli ünlü balesinin ortaya çıkışı ve Paris'teki ilk performansı örnek olarak incelenmiş ve konu literatür taraması metodu kullanılarak ele alınmıştır. Taramada elde edilen bulgular sonucunda, duyguların sanat aracılığı ile nasıl aktarıldığını ve aktarılan kültür varlığının izleyicilerde yarattığı etki nedeniyle tarihte nasıl yer aldığını göstererek, eğitimciler, sanat tarihçileri, icracılar ve ilgililer için literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Araştırma sonucunda bir sanat dalı olan müziğin sadece işitsel olarak değil duygulara hitap eden bir sahne performansı olarak da hatırlanabileceği ve zamanla toplum için ortak bir kolektif hafıza haline gelebileceği sonucuna varılmıştır.

¹ Bu çalışma 12. Uluslararası Hisarlı Ahmet sempozyumunda 11.06.2022 tarihinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Doç., Hacettepe Üniversitesi Ankara Devlet Konservatuarı, Ankara/TÜRKİYE, E-mail: ouzulmez@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4229-7039

Anahtar Kelimeler: Müzik, Bale, Bellek, Bahar Ayini, Igor Stravinsky.

Abstract

Many artists are affected by their experiences in their lives and express themselves through their works. Even if they have not yet been educated in the field of art they are interested in, their life experiences during their childhood are a great factor in their personality and character development. Composers use music as a tool to express their feelings beyond words through musical notes, process, diversify, stage and transmit what remains in their memory for generations.

When a music is heard, it can be remembered where it was previously heard. Human memory is not formed independently of the senses and sensations. Music, which triggers emotions, is one of the most important elements in order to have a place in sensory and long-term memory in this context. Memories contain many details. What is felt in the moment and thoughts in addition to this form a part of these details. Memories and emotions are as an inseparable whole. For this reason, emotions and memories are interrelated in emotional memory. While music is important for emotional memory, it has also been a powerful channel for artists to express their emotions throughout history. Performers and listeners of artworks meet in a shared emotional memory; thus, musical works take their place in history.

In this qualitative research study, the emergence of Igor Stravinsky's famous piece called The Rite Of Spring Ballet and its first performance in Paris were examined taken as an example and the subject was discussed using the literature review method. As a result of the aftermath of findings obtained in the study, it is aimed to contribute to the literature for educators, art historians, performers and other interested people by showing how emotions are transferred through art and how the transferred cultural property takes place in history due to the effect it creates in the audience.

As a result of the research, it was concluded that music, which is a branch of art, can be remembered not only as an auditory but also as a stage performance that appealing to emotions, and that it can become a common collective memory of the society over time.

Keywords: The Rite of Spring, Music, Ballet, Memory, Igor Stravinsky.

Giriş

Bellek veya bir diğer adıyla hafıza, yaşanan olayları ve olayların geçmişle ilişkisini bir araya getirerek zihinde tutma işlemidir. Yaşanan bir olayın hatıra olabilmesi için önce duyular tarafından algılanması gereklidir. Mekân ve müzik kişinin geçmişte yaşadığı, bellekte kendiliğinden ortaya çıkan veya belirli bir ipucu tarafından tetiklenen ve belirli bir şekilde görselleştirmek için bir talimatla uyarılan güçlü bir duygusal unsurdur. Her bireyin kendine özgü hatırlama yöntemleri vardır. Bunlar not almak, fotoğraf çekmek vb. eylemlerdir. Ancak duyuların yaşananları bilinçsiz bir şekilde hatırlatma gücü de inkâr edilemez. "Duyular, bildiklerimizi belirlemektedir. Hafıza Aristoteles'e göre aklın işlevi değil zamanı, hareketi ve büyüklüğü fark eden algılayan ruhun hangi kısmı ise ona aittir" (Shala, 2021: 6). Beş duyunun hepsi de hafızaya yaşananları kaydetmektedir ve bu veriler nesiller boyu aktarılabilmektedir. Yazıcı (2018: 27) belleği, "Gerçekte (dışarda), geçmiş diye bir şey yoktur. Ama bellekte (içerde) vardır. Bellek, geçmişin zaman dilimlerini karıştırırsa da, bazı an'ları yani, o an'ı -geçmişteki şimdileri- unutmaz" şeklinde ifade etmiştir. Duyularımız belirli etkenler ile etkileşime girdiğinde ise geçmiş zihinde yeniden canlanabilmektedir.

Müzik ve hafıza arasındaki ilişki son derece güçlüdür. Müzik, geçmiş deneyimleri hatırlatan güçlü duygular uyandırmaktadır. Müzik tarafından uyarılan anılar, genellikle hayatımızın belirli zamanlarından gelmektedir. “Anımsama, otobiyografik bellek araştırmalarında, yaşlı insanların diğer yaşam dönemlerine kıyasla ergenlik ve erken yetişkinlik (10-30 yaş) olaylarını orantısız bir şekilde hatırladıklarını göstermektedir” (Jakubowski vd., 2021: 649). Yıllar önce işitilen bir müzik dinlenildiğinde kişiyi sanki o ana geri götürebilmektedir. Her şey orada yaşanmış gibi hissedilebilir. “Sanat eseri, bugün, şimdi ve burada bulunanlara hitap eder, onlara seslenir. Geçmiş yaşantılara yaptığı tanıklıkla bizi zenginleştirir” (Taşdelen, 2013: 11). Yaratıcılığın tetiklenmesi ile hayal gücü, duyulara hitap eden sanatı ortaya çıkarmaktadır. Sanat kavramının zaman içerisinde nasıl tanımlanacağı belirli sınırlamalarla ortaya çıkmıştır. Fischer (1998: 38), “İlkel toplumda sanat; dil, dans, ritmik ezgi, büyü törenleri gibi bütün birimleriyle herkesin katıldığı ve insanların doğaya, hayvanlar dünyasına üstün olmalarını sağlayan tam anlamıyla toplumsal bir eylemdi” demiştir. Günümüzde ise sanat toplum için bir ihtiyaç olmakta ve modern yaşamın günlük bir gereksinimi haline gelmektedir.

Bir mekânda yaşanan sanat olayı uzun yıllar hafızalarda kalabilmektedir. Özellikle 1900’lü yılların başında ünlü Rus besteci Igor Stravinsky’nin Bahar Ayini eseri galasında yaşanan olaylar, Paris’te hiç beklenmedik bir şekilde gerçekleşmesi sonucu sanat dünyası hafızasında yerini almıştır. Igor Stravinsky, Sergei Diaghilev’in kendisinden daha önce istemiş olduğu Ateş Kuşu (1910) ve Petruşka (1911) bale süitleri sonrasında yine Sergei Diaghilev’in siparişi üzerine Bahar Ayini eseri ile dönemin alışlagelmiş stillerinin çok dışına çıkmıştır. Bu farklılık bir devrim niteliği taşımaktadır ve aslında bu devrim Stravinsky’nin bir gezisi sırasında bulunduğu mekanda işittiği bir halk şarkısının teması ile başlamaktadır.

Müzik, bestecinin duygularını etkiler ve ortaya çıkan eserlerin bu duygusal deneyimler sonucunda şekillenmesini sağlar. Beyin, duyuşal girdilerden ve geçmiş deneyimlerden anlam inşa etmekte ve oluşturduğu anlama göre eyleme geçmektedir. Barrett (2017: 31), “Geçmiş deneyimleri temsil eden kavramlar olmasaydı, tüm duyuşal girdiler sadece arka plan gürültüsü olurdu” demiştir. Lisa Feldman Barrett’in "How Emotions Are Made" kitabında anlattığı üzere, duygular öznel deneyimlerdir ve bireyin geçmiş yaşantılarından ve yaşantılara yüklediği kavramsal anlamlardan oluşan zihinsel ve bedensel süreçlerdir. Bir bireyin bir duyguya yüklediği anlam, o duyguyu deneyimleme şekli, o duygunun nasıl tetiklendiği ve nasıl ifade edildiği, klasik duygu kuramlarında olduğu gibi herkes için aynı şekilde ilerlememektedir. Bireyin öznel deneyimleri, duyguları yaşama ve ifade etme yollarında farklılıklar yaratmaktadır. Bestecilerin eserlerini nasıl bir birikimle ortaya çıkardıklarını keşfetmek, onları ve eserlerini anlamak bu nedenle önemli olmaktadır. Bu araştırmanın amacı icracıları icra ettikleri eserin gerçek hikayesi hakkında bilgilendirmek; dinleyicilerin dinledikleri performans hakkında daha bilinçli olmalarını sağlamak; çalışmanın gerekçesi, içeriği, konusu, provaları ve gösteri gecesinde yaşananları inceleyerek araştırmacıların derinlemesine fikir edinmelerini sağlamaktır. Bu çalışmada öğretmenlerin bu çalışmalarını daha derin bir altyapı ile öğrencilerine aktarmaları ve literatüre katkı sağlamaları amaçlanmıştır.

Bu çalışmada Bahar Ayini eseri için örnek olay incelemesi yapılmıştır. “Herhangi bir olayı derinlemesine inceleme amacıyla kullanılan, araştırma metotlarının (doküman analizi, gözlem, anket

ve mülakat) tümünü kapsayabilen bir şemsiye yöntemdir" (Yin, 198, akt Aydoğdu, Karamustafaoğlu, Bülbül, 2017: 559). 1957 yılında Igor Stravinsky ile yapılan röportaj kayıtları ve gala gecesinin dansçılarından biri olan Marie Rambert'in anıları sosyal medya ve video paylaşım siteleri taranarak analiz edilmiş; besteci üzerine belgeseller izlenmiş, makaleler, tezler ve kitaplardan yararlanılmıştır.

Bu çalışmada insanın bulunduğu yer ve zamandaki etkilerin duyular ile içselleştirilerek sanata dönüştürülmesi, farklı kişilere duyular aracılığıyla nasıl aktarıldığı, hafızanın mekanlarda duyulara etkisi ve Igor Stravinsky'ye ait Bahar Ayini Bale Süiti ile gala gecesinde yaşanan olaylar araştırılarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Hafıza (Bellek) ve Mekân

Arapça bir sözcük olan "hafıza" "muhafaza" ile aynı olan h-f-z- kökünden gelmektedir. Anlamı ise "muhafaza eden", "koruyan", "saklayan" demektir (Mutman, 2017: 44). Hafıza, mekânı ve zamanı eşleştirerek kayıt altına almaktadır. Geçmişte yaşanmış ve hafızalarda iz bırakan deneyimler hafızamızın temelini oluşturur. Mekân, bu deneyimlerin vazgeçilmez unsuru olarak, hafızayı canlı tutmada ve onu korumada önemli bir faktördür. Mekânın bellekle etkileşimi, deneyim ile geçmişin karşılıklı ilişkisi sebebiyle yeniden oluşturulmasında rol oynamaktadır. Mekân, hafızada hem deneyimler sonucu elde edilen bir ürün hem de deneyimlerin oluşmasında etkin olan ve ürettiren bir olgudur. Hafıza, sanatın her dalında kültürün vazgeçilmez bir kaynağı olmuştur. "Disiplinler arası bir kavram olan ve bu disiplinlerin (Sosyoloji, Antropoloji, Tarih vb) çalışma alanları içerisinde ele aldığı bir konu olarak bellek, geçmişten günümüze toplumların kültürel mirasını yansıtmada önemli bir kavram haline gelmiştir" (Görgülü, 2020: 396). Kültürel bellek sayesinde topluma ait sanat kimliğinin aktarımı sağlanmaktadır. "Kültürel bellek, genel anlamıyla toplumların geçmişlerine dair birikimleriyle olan bağlantılarını tekrarlamak suretiyle canlı tuttuğu ve bu birikimin kuşaklar arası aktarımını sağlayarak sürekli hale getirdiği kolektif kimliği oluşturan bellek türünü tanımlar" (Akın, 2018: 104). Müzik ise sergilenirken üretildiği mekândan uzaklaşmakta, tekrar edildiği sürece Dünya'yı kulaktan kulağa gezerek hafızalara yerleşmektedir. Akın'a (2018: 108) göre müzik, kültürel alana ait bilginin kaydedilmesinde etkin olarak rol almakla kalmamakta, aynı zamanda bizzat icrayı yapan kişinin kültürel bilgiyi hatırlayarak "geri çağırmasını" sağladığı gibi, aynı kültürel kimliğe sahip bir toplumda icrayı dinleyen topluluğun geçmiş tekrarlarla hafızasına kodladığı bu bilginin canlı tutulmasına da katkı sunmaktadır. Müziğin beraberinde getirdiği kültür bilgisi ile nasıl ve nerede oluştuğu önem kazanmaktadır. Mekân ve hafıza arasındaki ilişki incelediğinde, bu iki faktörün birbirini etkileyen olgular olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca mekân, kullanıcıları olan kişilerin anıları, paylaşılan yaşam deneyimlerine dayalı bellekte kalanları paylaşarak kolektif anıları oluşturmada bir etkidir. "Çünkü insanın mekânla olan ilişkisinde deneyim kadar hafıza da asli bir belirleyendir" (Yılmaz, 2019). Müzik üretilen mekanlarda birbirine zıt duygular ve hisler yaşanabilmektedir. Aynı mekânda dinlenen müzik kişiye üzüntü, keder, melankoli gibi duygular yaşatabilirken bir başka müzik mutluluk, sevinç, gurur duygularını da yaşatabilmektedir.

"Kültürel yaşantının bir aynası olarak kabul edilebilecek mekan algısı, aynı zamanda müzik ve kültür ilişkisini, bu ilişkinin anlamsal boyutunu, kültüre has özellikleri yansıtan bir araç niteliğindedir"

(Bağçeci, 2022: 160). Mekânın tekrar ziyaret edilmesi, içerisinde yaşananların hatırlanmasına ve hafızanın tazelenmesine sebep olmaktadır. “Mekânın korunması, mekânda bulunan insanın kültürel formunun, hafızasının korunması için elzemdir” (Aksoy, 2021: 77). Bu sayede de kültürel yolculuk kolektif hafıza olarak kayıp vermeden devam edebilmektedir. Bu sebeple müzik olgusunu deneyimlediğimiz mekanlar, belleğimizde görsel ve işitsel duyularımız aracılığıyla yer ederek önem kazanmaktadır.

Müziğin Duygulara Ve Duyguların Müziğe Etkisi

Müzik, insanın ruh haline etki eden öznel bir yapı niteliği de taşır. Belirli kural ile düzenli bir yapıya sahiptir ve farklı tonlarda işitildiğinde insanda duygusal tepkimelere sebep olmaktadır. Ayrıca müzik besteleyen kişinin de kendi duygularını ifade etme yoludur. İnsan hayatı boyunca istemsiz bir şekilde maruz kaldığı müziklere de anlam yükleyebilir ve kültürel göndermeleri sonucu kişiye daha önce hiç bulunmadığı yerleri dahi çağrıştırabilir. Toplumsal kültürün içerisinde istemsizce maruz kalınmış bir müzik parçasının, kişi o bölgede hiç bulunmamış olsa bile çağrışım yaratma gücü vardır. Örneğin, bir seyahat süresince şoförün dinlediği Karadeniz müzikleri, kişiye Karadeniz bölgesini ya da Karadeniz insanını hatırlatabilir ve bu bilgi, kişiye duyuları aracılığıyla geçmişte edindiği tecrübelerden gelmektedir. “Müzik, bir tarihsel algılama şeklidir. Müziğin algılanması aynı zamanda kültürel tarih ve bellek ile ilintilidir” (Özer, 2021: 107).

Bir duygunun müzik ile ifade edilmesi ise çok detaylı ve incelik isteyen bir iştir. Besteci ifade etmek istediği duyguyu notaların yanı sıra terimler ile de detaylandırır. Eğer seslendirilecek eserin bestecisi hayatta ise icra edecek olan sanatçı, çalışmalarını besteci eşliğinde yaparak duyguyu en doğru şekilde ifade etmeyi hedeflemektedir. Eğer böyle bir imkân yoksa da icracının tecrübeleri ve çalışmaları doğru duygunun aktarılabilmesi için önemlidir. “Bir müziğin icra edilme biçimini ifade eden performans özellikleri ise, performans durumu (yorumlama, konsantrasyon, motivasyon, duygu durum, sahne varlığı, performans durumu, teknik ve yorumlayıcı becerileri) hem de geçici performansla ilişkili değişkenler (izleyici iletişim, vb.), duygunun algılanışı ve uyarılması üzerinde büyük bir etkisi olarak karşımıza çıkar” (Canyakan, 2020: 30).

Igor Stravinsky'nin Hayatı Ve Başlıca Önemli Eserleri

İgor Fyodoroviç Stravinsky 17 Haziran 1882 yılında Petersburg'un Orienbaum ilçesinde doğmuştur (Asadova, 2016: 4). Ailenin orijinal adı Sulima-Strawinski'dir. Bu isim Litvanya'da bulunan Streva nehrinden gelmektedir. Sanatçı bir ailede büyüyen bestecinin babası Fyodor Stravinsky Mariinski Tiyatrosunda solist bas, annesi Anna Stravinsky ise başarılı bir piyanisttir.

Stravinsky erken yaşlarda sadece piyano ve müzik teorisi dersleri almıştır. Stravinsky, babası uzun süre armoni dersi almasına izin vermediği için sistemli müzik derslerine gidememiştir (Oliver, 1995: 26). İlgisini bestecilik alanına yönelten etkenlerden biri Stravinsky'nin piyano ile yaptığı doğaçlamaları olmuştur. Besteci Stravinsky, hukuk fakültesine gittiği üniversite yıllarında ünlü bestecinin oğlu Viladimir Rimsky Korsakov ile tanışmıştır. 1902 yılı yazında annesiyle Almanya'nın Bad Wildungen şehrine yaptığı bir ziyaret sırasında arkadaşının babası Rimsky Korsakov ile tanışmak için Heidelberg'de gitmiş ve bazı çalışmalarını Rimsky Korsakov'a dinletmiştir. Bu tanışma zaman içerisinde bir baba-oğul ilişkisi kadar yakın bir hal almıştır. Korsakov, Stravinsky'nin kendisinin de ders verdiği Saint Petersburg konservatuvarına gitmesini istememiş, kendisine uygun olmayacağını

düşünerek ona armoni ve kontrpuan dersleri alarak çalışmalarına devam etmesini tavsiye etmiştir. "Armoni ve kontrpuan kurallarının çoğunu kendi kendine öğrenmesine rağmen, solo piyano repertuarının çoğunu çalabilen başarılı bir piyanist olduktan sonra besteciye damgasını vuran, Fyodor Akimenko'dan armoni ve Vassily Kalafaty'den kontrpuan dersleri almaya başlamasıdır" (Dekeli, 2020: 17).

1906 yılında Stravinsky annesinin kardeşinden olan kuzeni Catherine Nossenko ile evlenmiştir. Birlikteliklerinden Fyodor (1907), Ludmila (1908), Soulima (1910) ve Marina Milena (1913) isimlerinde dört çocukları olmuştur (Igor Fyodorovich Stravinsky Biography, 2022). Bahar Ayini galasında tanıştığı Coco Chanel ile kısa süreli gizli bir aşk yaşamıştır. Craft'a (1979) göre İlk eşi olan Catherine Nossenko ile evliliğinden on beş yıl sonra Stravinsky, Vera de Bosset Sudeikina ile tanışmış ve ona delice âşık olmuştur. Dansçı Vera ile yaşadığı bu aşk evliliğe dönüşmüş ve birliktelikleri, Amerika'da yaşayan Stravinsky'nin vefatına kadar devam etmiştir.

Sergei Pavlovich Diaghilev 1872 yılında Rusya'nın Chudovsky bölgesinde dünyaya gelmiştir. Ekonomik sebeplerden dolayı ailesi ile hukuk okumak için St. Petersburg'a yerleşmiştir. "Ancak kısa sürede buradaki sanat çevresine uyum sağlayarak sergi küratörlüğü, tiyatro yöneticiliği gibi işlere yönelmiştir" (Günay, 2017: 77). Rus bale topluluğu kurucusu olan Diaghilev 1909-1929 yılları arasında Avrupa'nın birçok kentinde Rus sanatını sergilemiş ve Rus kültürünü öne çıkarmıştır.

Sergei Diaghilev, batı izleyicisine Rus sanatını sergilemek için Avrupa'ya gelerek kurduğu Rus bale topluluğuna 20 yıl boyunca direktörlük yapmıştır. Bu şirket aracılığıyla Rus balesini Anna Pavlova, Vaslav Nijinsky, Bronislava Nijinska, Mikhail Fokine, Léonide Massine, George Balanchine, Igor Stravinsky, Sergey Prokofiev, Pablo Picasso ve Henri Matisse gibi göz kamaştırıcı bir dizi dansçı, koreograf, besteci ve sanatçıyı tanıtmış ve teşvik etmiştir (Hutchinson's, 2011). Rimski Korsakov'dan müzik dersleri almış olan Diaghilev dansçı, sanat eleştirmeni ve bir empresaryodur. Mussorgsky'nin Boris Godunov isimli operasını 1908 yılında sahneye koymasından sonra 1909 yılında Paris'e yerleşerek Rus Bale Topluluğunu kurmuştur. Büyük ilgi gören bu performans Diaghilev'i, müzik, resim ve dansı bir araya getiren yeni bir bale arayışı yaratma konusunda teşvik etmiştir (Turan, 2017: 9).

Stravinsky'nin, bir çok balesinin librettosunu yazan Diaghilev ile derin dostluğu, Diaghilev'in besteciye 1909 yılında yaptığı davet ile başlamıştır. Bu davet ve tanışma Stravinsky'nin hayatındaki bir diğer dönüm noktasıdır. Diaghilev sanatçıdan Chopin'in iki piyano eserini orkestraya uyarlamasını istemiştir ve böylelikle Stravinsky'e ilk kez Paris kapıları açılmıştır. Sonrasında yine Diaghilev'in siparişi üzerine ilk balesi olan Ateş Kuşu eseri Paris Theatre du Chatelet'de seyirciyi oldukça etkilemiş ve bestecinin sanat kariyeri için birçok ilkin öncüsü olmuştur. Rimsky Korsakov'un orkestral renklerini taşıyan Oiseau de feu (Ateş kuşu), 25 Haziran 1910 tarihinde Paris'de sergilenmiştir (Kılıç, 1998: 11). Ateş Kuşu'nun hemen ardından bir yıl sonra yine aynı tiyatrodaki sahneye konulan bir başka eseri 1911 yılında Petruška olmuştur. Rus Bale Topluluğu dört sezon boyunca Théâtre du Châtelet'te oynanmıştır. 1913 yılında, Montaigne caddesinde, Théâtre des Champs Elysées'de yeni bir tiyatro açılmıştır (Hartopp, 2017: 155). Birçok sert eleştiri alan ve skandallara sebep olan eseri Bahar Ayini ise aynı yıl ilk kez Champs Elysées tiyatrosunda izleyici karşısına çıkmıştır.

Stravinsky ve ailesi Birinci Dünya Savaşının başlaması ile ekonomik sıkıntılar da yaşamaya başlamış ve daha önce birçok kez ziyaret ettiği İsviçre'nin Lozan kentine taşınmışlardır. Burada yazar Charles-Ferdinand Ramuz ile birlikte pek çok esere imza attıkları bilinmektedir. Kısıtlı imkanlara rağmen “Bir Askerin Öyküsü” eseri üzerinde çalışmış ve 1918 yılında tamamlamışlardır. Stravinsky 1920’de Paris’e yerleşmiştir. Taşınma sonrası Pablo Picasso, André Gide, Henri Matisse, Jean Cocteau ve Alexander Benois gibi o döneme ait önde gelen Fransız sanatçılarla tanışmıştır. 1920 yılında bilinen eserlerinden biri olan Pulcinella Paris’te sahnelenmiş ve Üflemeli Çalgılar Senfonisi (1920), Mavra (1922), Dügün (1923) gibi diğer önemli eserlerini tamamlamıştır. 1923 yılı sonrası neo-klasik eserlerini yaratmış, 1928’de bale eseri olan Apollo Musagetes’i, 1934’de melodram tarzındaki Persephone’u ve 1927’de opera oratoryosu olan Oedipus Rex’i ortaya çıkarmıştır. 1927 yılından sonra Diaghilev’in Paris’deki sanatsal etkinliklerinin yirminci yıl dönümü kutlaması hariç, ondan gelen hiçbir öneriyi kabul etmemiştir. Bu kutlama için yazılan eser, opera-oratoryo formunda Sofokles’in eseri Oedipus Rex olmuştur. (Kılıç, 1998: 14). Stravinsky, 1934 yılında, Rus devrimi sonrası Fransız vatandaşı olmuştur. “Karısının ve kızının tüberkülozdan ölmesinin ardından Stravinsky, 1939’da Amerika Birleşik Devletleri’ne taşındı” (Igor Fyodorovich Stravinsky Biography, 2022). 1940 yılında ikinci evliliğini dansçı olan Vera de Bosset gerçekleştirmiştir. Aynı yıl bir başka önemli eseri olan Do Majör Senfonisini tamamlamıştır. Sipariş üzerine 1942’de Circus Polka ve Danses Concertantes’i, 1944’de Scenes de Ballet gibi eserlerini besteleyen Stravinsky, Amerika’da bulunduğu dönemde besteciliğin yanı sıra Harvard Üniversitesi’nde de ders vermeye başlamıştır. Sanat hayatına eğitimliği de eklemesine rağmen Stravinsky beste çalışmalarına her zaman devam etmiştir. 1945’de Amerika vatandaşı olduktan sonra 1951’de The Rake’s Progress ve 1957’de Agon operalarını bestelemiştir. 1962 yılında artık tüm dünyanın tanıdığı bir besteci haline gelen Stravinsky Rusya’dan gelen bir davet üzerine kendi eserini yönetmek için çok uzun bir aradan sonra ülkesine gitmiştir. İleri yaşından ötürü 1967’de sağlık problemleri yaşamaya başlamış ve durumu zaman içerisinde kötüleşmiştir. White (1980: 263) Stravinsky’nin 6 Nisan 1971 yılında New York’daki evinde hayatını kaybettiğini ve kendi isteği üzerine Venedik’te St. Michele adasına gömüldüğünü ifade etmiştir.

Bahar Ayini ve Champs Elysee Tiyatrosu’nda Gerçekleşen Gala Gecesi

29 Mayıs 1913 yılında Fransa’nın Paris kentinde bulunan Champs Elysee tiyatrosunda, Igor Stravinsky’nin Bahar Ayini bale temsili gala gecesinde, hafızalarda yer edinen bir olay yaşanmıştır. Orkestra şefi Pierre Monteux yönetiminde gerçekleşen modernist bestecinin bu eseri, olaylı gala gecesi sonrası müzik ve sanat dünyasının en bilinen eserlerinden biri olmuştur.

Stravinsky, 1910 yılında Maurice Ravel ile İtalya’da bulunan Varese isimli kasabadan bir defter almış, bu defteri iki yıl süreyle yanında taşımış ve Bahar Ayini taslaklarını Clarens’e geri döndüğünde Hotel du Châtelard’da bu deftere yazmaya başlamıştır. Eser, bir duvar piyanosu, bir masa ve iki sandalye için yeterli alana sahip oldukça küçük bir odada yazılmıştır. Stravinsky eseri eşit uzunluktaki iki parça halinde “Dünya’nın Hayranlığı” ve “Kurban” olarak 1912’nin başında bitirmiş ve enstrümantasyon üzerinde çalışmayı bahar sonunda tamamlamıştır. Besteci Bahar Ayini eserinin revizyonunu Chanel’in daveti üzerine gittiği villasında gerçekleştirmiştir.

Bu eserin koreografisi Saint-Petersburg İmparatorluk Dans Akademisi’nde eğitim gören Vaslav Nijinsky’ye aittir. Nijinsky’nin Bahar Ayini için hazırladığı koreografi, bu yüzyılın ilk yıllarında, son

zamanlarda yeni ve hatta benzersiz olarak kabul edilen şey olarak öngörülmüştür (Hodson, 1985: 35). Polonyalı balet Nijinsky, Sergei Diaghilev'in 1909 yılında Paris'te kurduğu Rus bale topluluğunda baş rolde görev almıştır. "İlk Paris sezonunda Diaghilev Rus Bale Topluluğu'na yıldız erkek dansçı olarak katılan Nijinski, XX. yüzyılın başlarında sahne üzerinde görülebilecek eşi olmayan bir erkek dansçı olarak kabul edilmiştir" (Tuna, 2017: 21).

Nijinsky'nin koreografisi ve Stravinsky'nin müziği vahşi, aynı zamanda kontrol dışı gücü tamamen yeni olmuştur. Stravinsky, Bahar Ayini eserini o dönemde yazılan en büyük orkestra için, daha önce sahnelenen "Ateş Kuşu" ve "Petruşka" balelerinin başarısına güvenerek yazmıştır. Stravinsky'nin eserleri ironik bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi Stravinsky'nin uzun yıllar boyunca ülkesinde yaşamamasına karşın kullandığı temaların Rusya'nın kırsal bölgelerine ait müziklerden gelmesidir. Stravinsky'nin Rus mirası, stilistik gelişiminde her zaman kritik bir faktör olarak kalmıştır. 19. yüzyıl Rus müziğinin büyümesini karakterize eden, geleneksel batı müziği modellerine bağlı kalınarak diğer yandan Rus yerel müzik geleneğinin kullanılması olmuştur. Stravinsky kendi ülkesinden soyutlanmasının bir sonucu olarak yirminci yüzyıla özgü bir renk kazanmıştır. "Kendi topraklarından koparılan ve yabancı bir kültüre adapte olmaya zorlanan entellektüel ya da sanatsal mülteci, çağdaş yaşamın bir özelliği olmuştur; ve sanatsal yabancıнын ya da bölgenin dışındaki imajı, Stravinsky'nin eserinde en karmaşık ve zengin gelişmiş gerçekliklerinden birini bulmuştur" (Morgan, 1990: 90). 18. yüzyılda Fransa'da doğan Neoklasizm ile resim, heykel ve mimari olduğu kadar müzik de bu değişimden etkilenmiştir. Ancak müzikteki belirgin değişim Primitivizm akımı ile 19. yüzyıl sonlarında ve 20. yüzyıl başlarında ortaya çıkmış bir modern sanat akımı olmuştur. "19. yüzyılın sonunda resim ve heykelde ortaya çıkan bir modern sanat akımı olan ilkelcilik (primitivism) (Goldwater 1986: 1-10, akt Yöre, 2011: 7), Batı Avrupa dışındaki ülkelerin halk müziği malzemelerinin (mod ve ritm) ve ezgilerinin çağdaş müzik teknikleriyle birleştirilmesiyle oluşan ve Igor Stravinski ile başlayan bir bestecilik akımı olarak ortaya çıkmıştır (Hoffer, 2010: 284-287; Kütahyalı, 1981: 30; Sachs, 1965: 245-247, akt. Yöre, 2011: 7). Bahar Ayini'nin senaryosu, kurbanlık bir bakirenin ölümüne dans ettiği bir pagan ritüelidir. Stravinsky çocukluğu sırasında bu ritüellerden etkilenmiş ve 1910 yılında henüz Ateş Kuşu balesi üzerinde çalışırken Pagan ayinlerinden esinlendiği bir bale fikrinin canlandığını aktarmıştır. Paganizm konusunda bilgi sahibi olan dostu Nicholas Roerich ve koreograf Mikhail Fokine ile 1910 yılının ilkbahar ve yaz aylarında yaptığı sohbetlerde paganizm ritüelleri hakkında epey fikir edinmiştir. Roerich, Stravinsky'yi eski Rusya'dan farklı karakterlerin de içinde olduğu her türlü ritüeller, fedakarlıklar, kehanetler ve danslar gibi pek çok ögeyi de anlatan hikayelerle etkilemiştir.

Bale, baharı tetiklemek için yapılan bir pagan ritüelini temsil etmektedir. 30 dakika süreyle bale, izleyicilerin duyularını etkileyen ve kızdıran, şok edici zengin bir hikayedir. Gala gecesinde Nijinsky'nin koreografisini dansçı Maria Piltz sergilemiştir. Bakireyi canlandıran dansçı önce donarak başlamakta, asimetrik duruşlar ve zorlanır hareketlerle yavaşça canlanmaktadır. Dramatik bir şekilde yorumlanan bu dans karşısında müzik homurdanmakta, cıyıklamakta, kasıtlı ve rahatsız edici şekilde yükselmektedir. Müzik, tamamen kural dışı bir şekilde işitsel kargaşa yaratmak için tasarlanmıştır. Dansın bu ilkel ve hayvansı tasviri Paris'te bulunan soylu seyirciyi kışkırtmış ve şaşırtmıştır.

Bale, baharın yeniden gelmesi ve bir bakirenin kurban edilmesi ile dünyanın yenilenmesi etrafında dönmektedir. “Kurban, ritüel bir süreçte birkaç bakire arasından seçilir, kurban olarak damgalanır ve sonunda güneş ve bereket tanrısı Yarilo'nun iyi niyetini kazanması beklenen bir kurban olarak ölümüne dans eder” (Brandstetter, 1998: 38).

Igor Stravinsky Bahar Ayini eserinde birçok Rus halk müziğini kullanmıştır. Ancak o dönemde bu alıntılarını eserleri üzerinde çalışırken özellikle ifade etmemiştir. “Stravinsky, temalarının kaynaklarından asla bahsetmez. Ne başlıklarında ne de dipnotlarında bir temanın kendi icadı mı yoksa halk müziğinden mi alındığına değinmez” (Taruskin, 1980: 501). Bu yaklaşım dönemin Rus bestecilerinde bir gelenek haline gelmiş, yaşadıkları bölgesel kültürü yaptıkları besteler aracılığıyla, Avrupa başta olmak üzere tüm dünyaya yaymışlardır.

“Henüz Nisan ayında açılmış yepyeni bir salon olan “Théâtre des Champs-Élysées”, 29 Mayıs akşamı tika basa doludur; “dahi Rus besteci Igor Stravinsky’nin son mucizesi” olan Bahar Ayini’ni izlemeye gelenler arasında Maurice Ravel, Claude Debussy, Edgard Varèse ve (Stravinsky’nin sonradan reddetmiş olmasına rağmen konserin yarısında çıkan) Camille Saint-Saens gibi zamanın en önemli bestecilerinin yanı sıra Marcel Proust, Pablo Picasso, Gertrude Stein ve Jean Cocteau gibi isimler vardır” (Matalon, 2013).

Bahar Ayini içerisinde Pagan festivallerine ait müzikler sıkça duyulur. Buna karşın sadece açılış solosu bir Litvanya halk şarkısı olan “Tu Manu Seseşele” fagot solosu olarak duyulmaya başlandığında dahi seyircilerden eleştiri sesleri yükselmeye başlamıştır. “Aslında ezgi, bestecinin bu eserde sıklıkla faydalandığı Anton Juskiwicz’in Litauische Volks-Weisen (Litvanya Halk Şarkıları) adlı antolojisinden alıntılanmıştır. Bu kaynak 1900’de Krakov’da yayınlanmıştır. Solo için kaynak ezgi bu kitaptaki 157 numaralı “Tu manu seserele” isimli bir Litvanya halk şarkısıdır” (Sakarya, 2018: 77). Stravinsky’nin bu solo için fagotu seçmesinin sebebi kamışlı bir çalgı olan Dudka’yı taklit etmek istemesidir. “Bu, Stravinsky’nin genellikle çobanların zarif kamışlı çalgı ile birleşmiş müziğini betimlemek istediğini gösterir” (Grymes, 1998: 117). Bu solo besteci tarafından çeşitlendirilerek ikinci ölçü itibarıyla kaotik müzik iç içe geçmeye başlamaktadır.

Kargaşa perde açılır açılmaz başlamıştır; bağrıışmalar, ıslıklar ve yuhalamalar kısa sürede müziği bastırmıştır (Hartopp, 2017: 281). Misafirler arasında bulunan Maurice Ravel ve Saint Seans’ın ilk tepkileri fagot solosunun çok tiz seslere yazılmasıdır. Bir söylentiye göre, besteci aslında iyi çalışmış bir fagot sanatçısı olacak olursa eserin açılışını bir küçük üçlü aralık ile yukardan yazmayı istemiştir. Genellikle kalın seslerinin kullanıldığı bir enstrüman olan fagotun bu kadar tiz bir açılış solosu çalması ilk provada dahi orkestrada ilgi çekmiştir. Gala gecesi obua ve korangle sanatçısı olarak bulunan Louis Speyer tahta ve bakır üflemlerli çalgıların ilk provasında şöyle demiştir; “giriş zaten bir sürprizdi, o tiz seslerde bir fagottu, hepimiz baktık ve hatta orada bulunan bazı besteciler saksafon olup olmadığını sordular” (Taruskin, 2016: 399). Performans sırasında 78 yaşındaki Camille Saint Seans açılış solosunun ardından tepkisini hemen vermiştir. “Saint-Saens, yanında oturana fısıldamadan önce, tahta üflemlerli solosunun sadece birkaç ölçüsünü duydu ve “Eğer bu bir Fagotsa - ben bir babunum!” dedi” (Stravinsky’s ballet: 100 years on., 2014). Müzik uyumsuz ve tamamen tahmin edilemeyecek bir yapıdadır. Orkestrayı yöneten şef Pierre Monteux eserin sahnelenmesi sırasında bir şeylerin

yaşanmasını beklemekteydi. Özellikle de provalar iyi gitmemiş, orkestra Stravinsky'nin müziğini seslendirirken zorlanmış ve besteci Nijinski'nin koreografisini beğenmemiştir. Stravinsky gala gecesini kargaşa çıkmasının asıl sebebinin müziği olduğuna inanmamıştır. "Şehrazat için geldiler, güzel kızları görmeye geldiler, Bahar Ayini'ni gördüler ve şok oldular" (Joseph, 2001: 185). Stravinsky gelen izleyicilerin çok saf ve çok aptal insanlar olduğunu aktarmıştır kendi verdiği bir röportajda aktarmıştır (Fatova Mingus, 2017). Eser sahnelendiği o ilk gece çalındıkça tepkiler daha da büyümüş, bale dansçıları dans etmeye başladıklarında ise seyirci tıslamalarla ve ıslık sesiyle karşılık vermeye başlamıştır. Sanatçılar birbirlerini zor duyabilmeye başlamış, durum gittikçe kötüleşmiştir. Stravinsky bu duruma çok öfkelenmiş, öyle ki hızla dışarı çıkmış, kulise girmiş ve dansçılara doğru zamanında girmeleri için yardım etmeye başlamıştır. O sırada ise Diaghilev çaresizce isyanı bastırmak ve performansın devamlılığını sağlamak için sahne ışıklarını açıp kapatmış ancak seyircileri bastırmayı başaramamıştır. Dış görünüşlerinin oluşturduğu izlenimlerden beklenmeyecek iyi giyimli seyirciler arasında dahi tartışmalar büyümüştür. İki genç tartışmaya başlamış, yumruk yumruğa kavga çıkmış, kavgaya üçüncü ve dördüncü kişiler katılmıştır (Brandstetter, 1998: 37). Ayrıca Hartopp (2017: 281), seyirciler arasında kavga çıktığını ve polis çağrıldığını aktarmıştır. Performansın ilk yarısı bu ve benzer olaylarla sonlanıp ara olduğunda biraz olsun sakinlik geri getirilmiştir. Ancak performans yeniden başladığında kargaşa ilk yarından da fazla büyümüştür. Bu yenilikçi çalışmayı destekleyenler ve sosyetenin önde gelen kadınları arasında hakaretlerin ardı arkası kesilmemiştir. O sırada ise koridorlarda yumruklaşmalar devam etmektedir. Olaylı gala sonrası Diaghilev, Nijinsky ve Stravinsky bir araya geldiklerinde neler olduğuna dair kritiklerde bulunmuş ve Diaghilev aslında "seyirciden tam olarak istediğim tepki buydu" demiştir (Craft, 1972: 47).

Eser, kendisinden önce yazılan tüm müzik geleneklerinden o kadar şiddetli ve farklıdır ki, Giacomo Puccini dostu librettist Tito Ricordi'ye yazdığı mektubunda fikirlerini şöyle aktarmıştır; "Bahar Ayini'ni dinlemeye gittim. koreografi gülünç, müzik saf kakofoni. Bununla birlikte, bir miktar özgünlük ve belirli bir miktarda yetenek var ama hep birlikte ele alındığında, bir delinin eseri olabilir" (Puccini ve Carner, 1974: 243). Stravinsky bu eseriyle tarihte en olaylı şekilde seslendirilen eser olarak hafızalarda yerini almıştır. Bunun sebebi o dönemde hiç alışık olunmayan bu karmaşık ve kaotik müziğin anlaşılabilmesidir. Aslına bakılırsa Paris'te, bir nota dahi duyulmaya başlamadan Rus, Diaghilev ve Nijinsky karşıtı gruplar olmuştur. Brandstetter (1998: 37) gala gecesini çıkan olayların bir sebebinin Paris'deki Yahudi ve Rus göçmen karşıtlığı olduğunu aktarmıştır. Stravinsky'nin eserinde istediği bir isyan değil aslında kargaşadır. Bestecinin bu eseri, çatışan müzik notalarıyla, aksak ve zamansız vücut hareketleri olan, görsel olarak son derece uyumsuz, şok edici bir kombinasyonunun bestesidir. Sonuç ise izleyiciler için görsel ve işitsel bir rahatsızlık olmuştur. Olaylı galanın bir yıl sonrasında, eser yine Monteux tarafından yönetilerek Casino de Paris'te bir performans daha sergilenmiştir. Stravinsky, başarılı performans sonrası çok takdir edilerek salondan övgülerle ayrılmıştır (John Randolph, 2016). Daha sonra hiçbir bestesi müzik dünyasında buna benzer şok edici etkiyi yaratmamıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Müziğin hafızalarda edindiği yer anıların canlanmasında büyük rol oynamıştır. Günümüze kadar gelen çeşitli sanat türleri içerisinde müzik, ortaya çıkış sebepleri itibarıyla, üretildiği mekânlar ve etkileşimde

bulunduğu kişiler tarihsel bir imge halini almıştır. Aldığı eğitim, kişisel deneyimler, ziyaret ettiği yerlerde duyduğu müzikler, Igor Stravinsky'nin Bahar Ayini eserini bestelemesine etki etmiştir. Ancak o dönemde daha önce sahnelenen iki bale eseri Petruşka ve Ateş Kuşu baleleri, Bahar Ayini eseri kadar ses getirmemiştir. Eserin müziği olduğu kadar koreografisi de sıra dışı olması sebebiyle hem görsel hem de işitsel olarak konukların duygularında tepkiye neden olmuştur. Bu yenilikçi ve farklı eser ile sahnelendiği Champs Elysee tiyatrosu o gece bulunan insanların hayatlarına da etki ederek kolektif bir anı haline gelmiştir. Bu eser günümüzde dahi sergilendiğinde müziği ve koreografisiyle olduğu kadar halen yaşanan olaylarla da hatırlanmaktadır.

Sanatın önemli bir kolu olan müziğin bellek üzerindeki işlevi Bahar Ayini eseri örneği ile ele alınmış, besteci Igor Stravinsky'nin bu eseri bestelerken yaşadıklarından nasıl etkilendiği incelenmiştir.

Araştırmada elde edilen bulgular sonucunda müziğin ve sunumun hafızadaki yeri ile duyguları nasıl etkilediği, seyirci beklentilerinin dışında gelişen sanat olaylarının beğenilmese dahi hatırlanabildiği anlaşılmaktadır.

Stravinsky'nin bu eseri ve o dönemde uyandırdığı etkiler şunu göstermektedir ki; bir sahne eserinin izleyicisi üzerinde yarattığı hisler ve duygular, o eserin hafızalarda yer etme olasılığını yükseltmektedir. Eserin döneme aykırı olması ve seyircilerin beklentisini karşılamaması sonucunda oluşan hisler ve duygular olumsuz bile olsa yine aynı şekilde kalıcılığını pekiştirmiştir. Bir eserin kalıcılığı, uyandırdığı duyguların olumlu ya da olumsuz olması ile bağlantılı değil, duygusal tepki ortaya çıkarmasıyla bağlantılıdır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Mekan Ve Bellek Bağlamında Igor Stravinsky'nin Bahar Ayini Eserinin Galasında Yaşananların İncelenmesi” başlıklı makalem ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Aksoy, M. (2021). Kolektif Hafıza ve Sanat Pratiğinin Mekânı Olarak Atölye. *Yeni Fikir Dergisi*, 13 (26), 73-80. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yenifikirjournal/issue/64280/908918>
- Akın, B. (2018). Kültürel Bellek Ve Müzik. *Eurasian Journal of Music and Dance*, (13), 101-117. DOI:10.31722/konservatuardergisi.496835
- Asadova, A. (2016). *Igor Stravinski'nin dinsel yapıtları ve Psalmeler Senfonisi*. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Barrett, L. F. (2017). *How Emotions Are Made: The Secret Life of the Brain*, Houghton Mifflin Harcourt, Amerika.
- Soylu Bağçeci, F. (2022). Mekan Ve Müzik İlişkisinde Temel Yaklaşımlar: Etnografik Araştırmalarda Mekan. *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi*, 6 (2), 158-175. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/toplumsalbilimler/issue/72874/1163589>
- Biography, (2022, Mayıs 07). *Igor Fyodorovich Stravinsky Biography*, A&E Television Networks. <https://www.biography.com/musician/igor-fyodorovich-stravinsky>
- Brandstetter, G. (1998). Ritual as Scene and Discourse: Art and Science Around 1900 as Exemplified by “Le Sacre du printemps.” *The World of Music*, 40(1), 37-59.

- Canyakan, S. (2020). Müziğe Verilen Duygusal Tepkide Zaman-Mekân Etkenleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Akademik Müzik Araştırmaları Dergisi*, 6 (11), 23-54. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/amader/issue/52410/650437>
- Craft, R. (1972). *Stravinsky: Chronicle of a Friendship*, Alfred A. Knopf, Amerika.
- Craft, R. (1979). *Catherine and Igor Stravinsky*, The New York Review, Amerika.
- Dekeli, İ. (2020). *The Percussion Usage Of Igor Stravinsky In His Early Ballets: The Firebird, Petrushka And The Rite Of Springayini*, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Fischer, E. (1995). *Sanatın Gerekliliği* (C. Çapan, Çev.). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Görgülü, E. (2020). Fotoğraflarla Geçmiş Hatırlamak: Güncel Sanat Pratiğinde Bellek ve Hafıza Çalışmaları. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 395-413. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sanativetasarim/issue/58750/848422>
- Grymes J. A. (1998). Dispelling the Myths: The Opening Bassoon Solo to The Rite of Spring, *Idrs Journal*, America.
- Günay, A. (2017). Ballets Russes Kostümleri Üzerinden Avrupa'da Sanat ve Tasarım Ortamına Bakış (1910'lar ve 1920'ler). *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*. (18), 75-86. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yedi/issue/30349/331089>
- Hartopp, G. (2017). *A Concise Musical History*, Vernon Press, Paris.
- Hill, C. B. (2022, Mayıs 08). *Stravinsky's ballet: 100 years on*, BBC. <https://www.bbc.com/culture/article/20130529-i-predict-a-riot>
- Hodson, M. (1985). Ritual Design in the New Dance: Nijinsky's "Le Sacre du Printemps." *Dance Research: The Journal of the Society for Dance Research*, 3(2), 35-45. <https://doi.org/10.2307/1290556>
- Hutchinson's Biography Database (2011), *RM Education Ltd.*, İngiltere.
- Jakubowski, Kelly and Ghosh, Anita (2021). Music-evoked autobiographical memories in everyday life. *Psychology of music.*, 49 (3). pp. 649-666. DOI:10.1177/0305735619888803
- Joseph C. M. (2001). *Stravinsky Inside Out*, Yale University Press, Amerika.
- Karamustafaoğlu, O., Aydoğdu, Ü. R. Ve Bülbül, M. Ş. (2017). Akademik Araştırmalarda Araştırma Yöntemleri İle Örneklem İlişkisi: Doğrulayıcı Doküman Analizi Örneği. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (30), 556-565 . DOI: 10.14582/DUZGEF.1803
- Kılıç Z. A. (1998). *Stravinsky'nin müziğinin yapısal olarak incelemesi*, Yüksek Lisans Tezi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi.
- Matalon, A., (2022, Nisan 22). *20. yüzyılın en önemli müzik eseri: "bahar ayini"*. <http://www.sanataak.com/view/20-yuzyilin-en-onemli-muzik-eseri-bahar-ayini>
- Morgan, R. P. (1990). *Twentieth-century music : a history of musical style in modern Europe and America*. W. W. Norton & Company, Amerika.
- Mingus, F. (2017, Ocak 05). *Stravinsky On "The Riot"*, [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=dylFrTojPZY>
- Mutman, M. Ve Bursalı B. (Ed.). (2017). *Sanatta Hafızanın Biçimleri*, Küre Yayınları, İstanbul.

- Oliver, M. (1995). *Igor Stravinsky*, Phaidon Press, London.
- Özer, B. (2021). Toplumsal Hafıza Bağlamında Anlatıcılar ve Müzik. *Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi*, 3 (2), 100-120. DOI: 10.53281/kritik.1006609
- Puccini, G. ve Carner, M. (1974). *Letters of Giacomo Puccini: Mainly Connected with the Composition and Production of His Operas* (G. Adami, Ed.). Harrap.
- Randolph, J. (2016, Ağustos 14). *A Conversation with Igor Stravinsky, 1957*[Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=oJIXobO94Jo&t=954s>
- Sakarya, U. C. (2018). Erken Yirminci Yüzyıl Rus Sanatında İlkeli Eğilimler . *Akdeniz Sanat Dergisi* , 11 (21) , 65-81. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akdenizsanat/issue/34505/397044>
- Shala, A. (2021). *Aristoteles Düşüncesinde Hafıza Kavramı*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Taruskin, R. (1980). Russian Folk Melodies in “The Rite of Spring.” *Journal of the American Musicological Society*, 33(3), 501–543. <https://doi.org/10.2307/831304>
- Taşdelen, V. (2013). *Temrin*, no.58, Sanat ve Hafıza, Yıldız Teknik Üniversitesi, pp.9-11. <https://avesis.yildiz.edu.tr/publication/details/3699014e-dc49-4cea-a1e5-9fd1abd965a4/oai>
- The Famous People (2022, Mayıs 07). Igor Fyodorovich Stravinsky Biography.* <https://www.thefamouspeople.com/profiles/igor-stravinsky-325.php>
- Tuna, A. (2017). 2. Bahar Ayını Diaghilev’in Bale Tarihindeki Epik Macerası. *Sahne ve Müzik*, (5), 16-31. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/smead/issue/30545/330553>
- Turan, E. (2017). *İgor Stravinski'nin Petruşka Balesinin Orkestra Süiti İle Solo Piyano Uyarlamasının Karşılaştırması*, Sanatta Yeterlik Sanat Çalışması Raporu, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Hacettepe Üniversitesi.
- Yazıcı, M. L. (2018). *Sanat Eyleminde Özne/Bellek-Nesne/Mekân İlişkisi*, Yüksek Lisans Sanat Çalışması Raporu, Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, E. B. (2019). *Edebiyat Şehir Hafıza Türk Romanında Hafıza Mekânı Olarak Şehir (1940-1960)*. Kesit Yayınları, İstanbul.
- Yöre, S. (2011). Çağdaş Müzik: Bestecilik Ana Akımları, Teknikleri ve Başlıca Besteciler . *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (3), 1-19. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cusosbil/issue/4388/60301>
- White, E. W. (1980). *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, Stravinsky İgor, 0-333-23111-2, Macmillian Publishers Limited, London.

Extended Abstract

Memory, or in other words, recollection, is the process of keeping the events in mind and their relationship with the past. In order for an event to be a memory, first it must be perceived by the senses. Place and music is a strong emotional element that one has experienced in the past, that arises spontaneously in memory or is triggered by a particular cue and prompted by an instruction to visualize it in a particular way. Music evokes strong emotions that remind us of past experiences. Music affects the emotions of a composer and enables the resulting works to take shape as a result of these emotional experiences. The aim of this research is to inform the performers about the real story of the work they perform; to make listeners become more conscious about the performance they listen; to make researchers getting deeper idea by examining the reason for the work, its content, subject,

rehearsals and what happened at the performance night. In this research it is also aimed for teachers to transfer these works to their students with a deeper infrastructure and contribute to the literature.

In this research, a case study was conducted for The Rite of Spring. The interview recordings made with Igor Stravinsky in 1957 and the memories of one Marie Rambert who is the one of the dancers of the gala night were analyzed by searching social media and video sharing sites; documentaries on composer were watched and articles, theses and book were used. This study is a qualitative research. In this study, it has been tried to explain the effects of the place and time of people by internalizing them with the senses and transforming them into art, how they are transferred to different people through the senses, the effect of memory on the senses in places, and the events that took place at the gala night with Igor Stravinsky's The Rite of Spring Ballet Suite.

Experiences that lived in the past and put mark in the memory form the basis for our memories. Place, as an indispensable element of these experiences, is an important factor in keeping the memory alive and preserving it. Memory has been an indispensable source of culture in every branch of art. Through cultural memory, it provides the transfer of the artistic identity of the society. Music, on the other hand, moves away from the place where it was produced while being exhibited, and as long as it is repeated, it travels the world from ear to ear and settles in memories. Re-visiting the place causes to remember what happened in it and to refresh the memory. Music is a subjective structure that affects the mood of the person. Expressing an emotion with music is a very detailed and delicate work. The composer elaborate the emotion he or she wants to express with terms as well as notes.

On May 29, 1913, at the Champs Elysee theater in Paris, France, a memorable event took place at the gala night of Igor Stravinsky's The Rite of Spring ballet performance. Nijinsky's choreography and Stravinsky's music are wild, yet their out-of-control power is entirely new. The music is designed to create aural clutter in a completely unconventional way. The primitive and animalistic depiction of the dance agitated and surprised the noble audience in Paris. As the piece was played that first night, the reactions increased, and when the ballet dancers started to dance, the audience started to respond with hissing and whistling. Insults were incessant among the supporters of this innovative work and the leading women of high society. The reason for this is that this complex and chaotic music, which was not used at that time, could not be understood. In fact, there were anti-Russian, Diaghilev, and anti-Nijinsky groups in Paris before even a note could be heard. One year after the eventful premiere, the work was performed again at the Casino de Paris, conducted by Monteux. After the successful performance, Stravinsky was highly appreciated and left the hall with praise. None of his later compositions had such a shocking effect in the music world.

The education he received, his personal experiences, the music he heard in the places he visited influenced Igor Stravinsky's composition of The Rite of Spring. However, the two ballets Petrushka and Firebird, which were staged before, did not make as much noise as The Rite of Spring. Due to the extraordinary choreography of the work as well as its music, it caused a reaction both visually and audibly in the emotions of the guests. Even today, when this work is performed, it is remembered not only for its music and choreography, but also for the events that still take place.

The function of music, which is an important branch of art, on memory is discussed with the example of The Rite of Spring, and how composer Igor Stravinsky was affected by his experiences while composing this piece is examined. As a result of the findings obtained in the research, it is understood that the place of music and presentation in memory and how it affects emotions, and art events that develop outside the audience's expectations can be remembered even if they are not liked. This work of Stravinsky and the effects it aroused at that time show that; The feelings and emotions that a stage piece creates on the audience increase the probability of that piece to be remembered. Even if the feelings and emotions that arose as a result of the work being against the period and not meeting the expectations of the audience, it also reinforced its permanence in the same way. The permanence of a work is not related to the positive or negative feelings it evokes, but to the fact that it elicits an emotional reaction.

Geliş Tarihi / Received Date
26.10.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
31.01.2023

Meslek Dili: İşletmelerde Yabancı Dil Kullanımı ve Yabancı Dil İhtiyacın Tespit Edilmesi

Occupational Language: Use of Foreign Languages in Businesses and Determination of Foreign Language Needs

Gülnaz KURT¹

Öz

Küreselleşen dünya ve ekonomi, ülkelerin birbiriyle iletişim kurmalarını zorunlu kılmaktadır. Bu sebeple günümüzde iyi bir iş bulmak için sadece ilgili yabancı dilde değil aynı zamanda ilgili meslek dalında da iyi iletişim yetisi gerektirmektedir. İşletmeler verimliliklerini artırmak için, çalışanlarının en az bir yabancı dil bilmeleri istenmektedir. Yabancı dil bilme kavramı altında “meslek diline hakim ve dört temel dil becerisini (konuşma, konuşulanı anlama, okuma-anlama ve yazma) geliştirmiş ve aktif kullanan elemanlar” arandığı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla yabancı dil kullanımının ve ihtiyaçlarının tespit edilmesi, işletme verimliliği ve gelişimi açısından önemlidir. Çalışmada işletmelerde ihtiyaç duyulan ve kullanılan yabancı dil tespit etmek için bir anket geliştirilmiştir. Bu nedenle anket geliştirme teknikleri, yabancı -ve mesleki dil edinimiyle ilgili çalışmalar araştırılmıştır. Madde yazımında, dört temel dil öğretim becerilerinden ve Roelcke'nin yatay-dikey boyutta yaptığı mesleki dil sınıflandırmasından faydalanılmıştır. Uzman görüşleri de alınarak yabancı dil kullanımının ve ihtiyacının tespit edilmesi için hedefe yönelik özgün bir anket geliştirilmiştir. Oluşturulan anket işletmelerinyabancı dil kullanımlarını ve ihtiyaçlarını tespit etmektedir. Anketin belirli bir organize sanayiye uygulanması durumunda yabancı dil kullanım ve ihtiyaç haritaları çıkarılabilmektedir. Ayrıca elde edilen sonuçlar, yabancı dil ders programlarının hazırlanmasına ve geliştirilmesine imkân vererek literatüre katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Dil, Meslek Dili, İşletmelerde Meslek Dili Kullanımı, İşletmelerde Meslek Dili İhtiyacı.

Abstract

The globalizing world and economy make it necessary for countries to communicate with each other. Finding a good job today requires good communication skills not only in the relevant foreign language, but also in the relevant profession. In order to increase the productivity of companies and businesses, their employees are

¹ Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antalya/TÜRKİYE, E-mail, gulnazkurt@akdeniz.edu.tr; ORCID ID: 0000-0003-2605-3349

required to know at least one foreign language. Under this concept, it means that employees who have mastered the professional language and developed four basic language skills (speaking, understanding spoken, reading-understanding and writing) are sought beyond knowing a foreign language. Therefore, determining the use and needs of foreign languages is important in terms of business efficiency and development. In the study, the studies about the acquisition of foreign and professional language were searched and a questionnaire were examined. For this reason, studies on survey development techniques, foreign - and professional language acquisition were investigated. Four basic language skills and Roelcke's professional language classification in horizontal/vertical dimensions were benefited in item writing. A target-oriented, unique questionnaire was developed to determine the use and need of foreign languages by taking expert opinions. It is expected that the created scale will serve to determine the foreign language usage and needs in the field of businesses and companies. If the survey is applied to a specific organized industry, maps of foreign language usage and needs can be drawn. In addition the obtained results will contribute to the literature by enabling to prepare and develop the foreign language curriculum.

Keywords: Foreign Language, Professional Language, The Use of Professional Language in Enterprises, The Need of Professional Language in Enterprises.

Giriş

Hızla ilerleyen bilimsel ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak meslek dilleri gelişmekte; günlük hayatta, eğitim süreçlerinde ve iş bulmada gitgide önem kazanmaktadır. Tarih öncesi devirlerde, balıkçıların ve çiftçilerin kullandığı dile dayanan meslek dili, ilerleyen zamanda farklı zanaat dallarının gelişmesiyle çeşitlenmiştir. 17-18 yy.da Sanayi Devrimi'nin yaşanması, bilim ve tekniğin önem kazanması sonucunda yeni kelimelere, kavramlara, dilsel yapılar ve ifadelere ihtiyaç duyulmuştur. Dolayısıyla zamanla meslek dillerinin çeşitliliği de artmıştır. 1952 yılında Stroh, yeni durum ve objelerin isimlendirilmesi ve üzerinde konuşulması zorunluluğuna bağlı olarak meslek dillerinin, kendi içlerinde bağımsızlaşarak oluştuğunu tespit etmiştir (Kramer, 2010:51). Günümüzde ise kaç meslek dilinin olduğu bilinmemekte ve uzmanlık alanlarının sayısı kadar olduğu tahmin edilmektedir.

21. yüzyılın modern toplumu, her alanda (tıp, bilim, teknoloji, ekonomi vs.) hızlı bir yenilenme ve gelişme süreci içerisinde. Bu değişime paralel olarak eğitimlerin ve mesleklerin alt branşlara ayrılması ve çeşitlenmesi, bu alanlardaki mesleki dil kullanımını ve hâkimiyetini zorunlu kılmaktadır. Bunun bir sonucu olarak günümüzde, meslek dili ile günlük dil arasındaki sınır da yavaş yavaş belirsizleşmektedir. Artık iletişim kurabilmenin bir koşulu da meslek dillerine hâkimiyettir denilebilir. Yaşanılan Coronavirüs (Covid 19) küresel salgını ile mücadele sürecinde, gündelik dile, tıp alanından birçok kelime girmiştir. Sosyal medyada "pandemi", "bulaş", "peak", "entübe", "droplet", "immün", "pnömoni" ve bu tarz başka kelimelerin kullanımı, bu hususa örnek olarak gösterilebilir. Aynı şekilde bir ilacın prospektüsünü okumak bile artık uzmanlık dilini bilmeyi gerektirmektedir. Günlük hayatta çoğu zaman anlamaya dayalı meslek dili yeterliyken, eğitim ve meslek için hâkimiyet ve aktif kullanım gereklidir. Ayrıca meslek dilini bilmeme; uzman ile halk arasında yanlış anlaşılmalara, bilgi akışının bloke olmasına ve hatta iletişimin kopmasına neden olmaktadır.

Literatür Taraması

Ülkeler arasındaki ticari, ekonomik, siyasi, kültürel, bilimsel vb. alanlarda işbirliğinin her gün daha da artması meslek dillerinin önemini de artırmaktadır. Günümüzde yabancı dil bilmenin ötesinde, yabancı dili bir meslek dalı kapsamında veya iletişim durumlarında kullanabilmek önemli ve gereklidir (Fluck, 1992: 2; Ördek ve Bolat, 2016: 104). Sander'in de vurguladığı gibi mesleki faaliyet, dil ve iletişim olmadan düşünülemez; öğretme, tavsiye verme, bilgilendirme, müzakere etme, soru sorma, satış yapma, anlaşma yapma gibi mesleki faaliyetlerin tümü temel unsur olan dil olmadan gerçekleştirilemez (2021:65). İletişim durumları içerisinde gerçekleşen mesleki faaliyetler, eylemler ve dil iç içedir.

Spesifik bir iletişim aracı olan meslek dillerinin amacı; iletişimciler ve uzmanlar arasında, mümkün mertebe tam, ekonomik ve tek anlamlı anlaşmayı sağlamaktır. Genel olarak meslek dili, bir iş kolundaki iletişim durumlarını kapsayan dilsel araçlar bütünü olarak tanımlanmaktadır. Bu dilsel araçlar belli bir meslek dalında çalışan insanların birbirleriyle ve bu dalda uzman olmayanlarla olan iletişimlerine hizmet eder (Hoffmann, 1976: 170; akt. Aktaş 2010: 92).

Literatürde meslek dilleri üç boyutta incelenmektedir (akt. Roelcke, 1999: 34). Birinci sırada gelen yatay boyut; Bilim Dili, Teknik Dil, Kurum Dili, Ekonomi/Ticaret Dili, Tüketim Dili gibi uzmanlık alanlarının ve bilim dallarının, dil kullanımlarını kapsamaktadır. Ayrıca her bir bilim dalı, alt sınıflara/dillere ayrılmaktadır. Örneğin; Bilim Dili "Tabi (Fen) Bilimler ve Sosyal Bilimler Dili" olarak, Teknik Dil ise "Üretim ve Hazırlama Dili" olarak ikiye ayrılmaktadır.

İkinci yani dikey boyuttaki meslek dilleri ise "Kuramsal-Teori Dili (Bilim Dili), Mesleki Konuşma Dili (meslek uzmanları arası) ve Meslek Uzmanları ile Meslekten Olmayanlar Arasında Kullanılan Konuşma Dili" olarak sınıflandırılmaktadır. Üçüncü boyut; meslekte kullanılan yazılar, bilimsel yazı, kullanım kılavuzu ve tanıtım broşürü gibi farklı mesleki metin türlerine göre sınıflandırılmaktadır. Ayrıca iletişim durumları, kullanılan metin türleri ve iletişimde bulunanların kendi aralarında ve ilgili meslek dalıyla olan ilişkileri de dikkate alınmaktadır. Özetle bu sınıflandırmada, meslek uzmanlarının kendi aralarındaki ve uzman olmayanlarla kurdukları iletişim durumlarındaki hususlar dikkate alınmaktadır. "Kim, kiminle, neyle ilgili, nasıl iletişim kuruyor?" sorularının cevabı belirleyicidir.

Günümüzde iyi bir iş bulmanın mesleki yetkinlik dışında ek niteliklere sahip olmaya bağlı olduğu bilinmektedir. Ek nitelikler arasında en baştaki sırayı kuşkusuz iyi derecede yabancı dil bilgisi almaktadır. Üner, yaptığı araştırmada ihracatı düşünen işletmeler için önemli engelleyici faktörlerden birinin yabancı pazarlar hakkında bilgi edinebilme olduğunu belirtmektedir (1994: 470). Ayrıca ihracat için çaba harcayan işletmelerin çoğunun nitelikli personel ihtiyacından bahsetmektedir. Bu ifadelerden yola çıkarak yabancı pazarlar hakkında bilgi edinecek nitelikte personelin yani yabancı dile hakim personelin bulunamadığı sonucuna varılmaktadır. Yine Genç İlter, elektrik-elektronik mühendisleri ile yaptığı araştırmada yabancı dil bilmenin mühendislik sektöründe önemli bir rol oynadığını, yabancı dil bilenlerin kolay iş bulabildiklerini, yabancı bir dil bilmeden alanda ilerlemenin zor olduğunu, küreselleşen dünyada ortak bir dil bilmenin gerekli olduğunu belirtmektedir (2009: 3-4). Ayrıca

mühendislik fakültelerindeki yabancı dil programları hazırlanırken önce ihtiyacın tespit edilmes gerektiğini ve bu doğrultuda dilbilimciler, mühendisler ve öğretim üyelerinden oluşan bir ekibin ortak görüşleri alınarak programların hazırlanması ve sık sık güncellenmesi gerektiğinden söz etmiştir.

Özetle işletme, şirket ve sanayide "iyi derecede yabancı dil bilgisine sahip" mühendis ve eleman ihtiyacı her gün daha da artmaktadır. Ancak burada ifade edilen "iyi derecede yabancı dil bilgisi" kavramının irdelenmesi gerekmektedir. Aktaş'ın da vurguladığı gibi, yabancı dil öğretiminde ve öğreniminde dört dil becerisinin (konuşma, konuşulanı anlama, okuma-anlama ve yazma) öğretimi ve yetkinliği önemlidir (2005: 92). Bu becerileri kazanmak kendi ana dilimizi öğrenmede ne denli ön koşul ise, herhangi bir yabancı dili öğrenmede de o denli ön koşuldur (Aktaş, 2005: 93). Ancak meslekte edinilen dört dil yetisi yetersiz kalmakta, geniş kelime hazinesi ve ayrıca ilgili mesleki dile özgü terminolojiye ihtiyaç duyulmaktadır. Özetle sektörler, ihtiyaçları doğrultusunda gündelik yabancı dile hakim, yabancı dili ticaret, turizm, sağlık, hukuk vb. uzmanlık/meslek alanlarında dört dil yetisiyle iletişim durumlarında aktif kullanabilen çalışanları aramakta ve tercih etmektedir.

Problem Durum

Günümüzde yabancı dil ile ilgili bölümlerden mezun olanlar, özel sektörde iyi bir iş aramakta; işletme veya şirketler ise gelişmek ve yurtdışına açılmak istemektedir. Ancak yabancı dil ile ilgili bölümlerden mezun olanların çoğu şirket veya işletmelerde iş bulmakta güçlük çekmektedir. İşletme ve şirket sahipleri ise mezunları yetersiz bulmaktadır. Şirket veya işletmelerin ihtiyaç duyduğu nitelikte yabancı dil bilgisine sahip insan kaynağını yetiştirebilmek için işletmelerde kullanılan ve ihtiyaç duyulan yabancı dilin tespit edilmesi gerekmektedir.

Yapılan ön araştırmada işletmelerde kullanılan ve ihtiyaç duyulan yabancı dil bilgisini tespit etmeye yönelik çalışmaların olmadığı görülmüştür. Bu sebeple hedefe yönelik özel bir anket geliştirilmiş ve bu alandaki boşluk doldurulmuştur. Hazırlanan anket işletmelerin, şirketlerin ve organize sanayilerin, yabancı dil kullanımlarının ve ihtiyaçlarının tespit edilmesine hizmet edecektir. Ayrıca elde edilen sonuçlar, yabancı dil ders programlarının hazırlanmasına ve geliştirilmesine imkân vererek literatüre katkı sağlayacaktır.

Amaç:

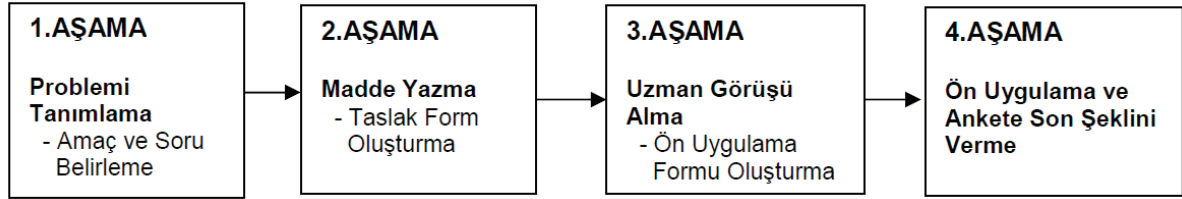
İşletmelerde kullanılan ve ihtiyaç duyulan yabancı dili tespit etmek.

Alt Problemler:

- 1- İşletmelerde yabancı dil hangi düzlemlerde kullanılmaktadır?
- 2- İşletmelerde hangi düzlemde yabancı dile ihtiyaç vardır?
- 3- İşletmelerde ihtiyaç duyulan yabancı dil nasıl giderilebilir?

Yöntem

Bu araştırmada, işletme veya şirketlerde kullanılan ve çalışanlarda ihtiyaç duyulan yabancı dili tespit etmek amacıyla bir anket geliştirilmiştir. Anket, belli bir konuda kişilerin, grupların, toplumların görüşlerini almak üzere hazırlanmış sorulardan oluşan veri toplama aracı olarak tanımlanmaktadır (Sönmez ve Alacapınar 2016: 187). Ayrıca Büyüköztürk (2005: 3) anket geliştirme sürecinin dört aşamadan oluştuğunu yazmaktadır. Bu aşamalar “problemi tanımlama”, “madde (soru) yazma”, “uzman görüşü alma” ve “uygulama yapma”dır.

Görsel 1. Anket Geliştirme Süreci (Büyüköztürk, 2005)

Veri Toplama Araçları

İşletmelerde yabancı dil kullanımının ve ihtiyacının tespit edilmesine ilişkin anket maddelerinin yazımında problemde ve alt amaçlarda yer alan değişkenlerden yola çıkılarak ihtiyaç duyulan verilerin toplanmasına yönelik maddeler yazılmıştır. Dört dil yetisi edinimi ve öğretimi (Konuşma, konuşulanı anlama, okuma anlama ve yazma) ile ilgili araştırmalar incelenmiş, meslek dili ile gündelik dil arasındaki farklar araştırılmıştır. Son olarak mesleki dilin öğretiminde dikkat edilmesi gereken hususlar araştırılmıştır. Bu doğrultuda yabancı dil edinimi, mesleki dil edinimi ve öğretimi ile ilgili olarak bilgi sahibi olunmuş, madde yazımında geliştirilen farklı anketler incelenmiştir. Mesleki dil kullanımı ile ilgili madde yazımında ise Roelcke ve diğerlerinin (1999:32-49) yatay ve dikey boyutta yaptığı mesleki dil sınıflandırmasından faydalanılmıştır.

Konuya yönelik doğrudan ve dolaylı 40 soru saptanmıştır. Bu sorular açık uçlu, odaklanmış, yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış sorulara dönüştürülmüştür. Anketlerde yer alan maddelerin ihtiyaç duyulan olgusal ve yargısal verileri kapsamada ve toplamada ne derece yeterli olduğunu öğrenebilmek için üç uzman görüşüne müraccat edilmiştir. Bir ölçme değerlendirme uzmanı ile iki alan uzmanı konu ile ilgili bilgilendirilmiş ve görüşleri alınmıştır. Uzman görüşleri doğrultusunda bazı maddeler, anketten çıkarılmış ve ilgili düzeltmeler yapılarak ankete nihai şekli verilmiştir. Son aşamada katılımcıları bilgilendirmek için anketin hangi amaçla hazırlandığını anlatan bilgilendirme yönergesi eklenerek dört bölümden oluşan 37 maddelik anket ön uygulamaya hazır hale getirilmiştir. Dört bölümden oluşan ankette işletme ile ilgili genel bilgilere; kullanılan yabancı dile, ihtiyaç duyulan yabancı dile ve yabancı dil ihtiyacının giderilmesine yönelik 37 soruya yer verilmiştir. Son olarak anket beş işletmenin insan kaynakları müdürleriyle görüşülerek son şekli verilmiştir. Anketin yüzyüze uygulanması ortalama olarak 15-20 dakika sürmektedir.

İşletmede Yabancı Dil Kullanımının ve İhtiyacının Tespit Edilmesine Yönelik Geliştirilen Anket

Değerli Katılımcı,

Bu anket işletmenizdeki yabancı dil kullanımını ve ihtiyacını belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Sorulara içtenlikle cevap vermeniz bizim ve öğrencilerimiz için önemli olduğu kadar sizin için de önem arz etmektedir. Sizden edindiğimiz bilgiler doğrultusunda "Yabancı Dil" ile ilgili bölümlerin ve "Mesleki Yabancı Dil" dersi alan bölümlerin, ders programları revize edilebilecektir. Ayrıca yabancı dil bölümlerinde ve diğer bölümlerde öğrenim gören öğrencilerimiz, sizin yabancı dil ihtiyaçlarınız doğrultusunda kariyerlerini planlama fırsatı bulacaktır. Katılımınız için teşekkür ederim.

İşletme ile İlgili Genel Bilgiler Edinmeye Yönelik Sorular

1. İşletme adı (isteğe bağlı):
2. Telefon (isteğe bağlı):
3. İşletme büyüklüğü: Küçük Orta Büyük
4. İşletmede çalışan sayısı:
5. İşletmede yapılan iş tanımı:
6. İşletme ithalat-ihracat yapıyor mu? Evet Hayır
7. Eğer hayır cevabını verdiyseniz, işletme ithalat-ihracat yapmak istiyor mu? Evet Hayır

İşletmede Yabancı Dil Kullanımının Tespit Edilmesine Yönelik Sorular

8. Yabancı dil bilen eleman çalıştırıyor musunuz? Evet Hayır
9. Yabancı dil bilen kaç eleman çalıştırıyorsunuz?
10. Çalıştırdığınız elemanlar yabancı dilini ne sıklıkta kullanıyor?
 Her gün kullanıyor Haftada bir kullanıyor Ayda bir kullanıyor Yılda birkaç kez kullanıyor
11. Ortalama olarak hangi sıklıkta yabancı dil bilen elemanlarınızın yardımına ihtiyaç duyuyorsunuz?
Konuşma ve konuşulanı anlama: Her gün Haftada bir Ayda bir Yılda birkaç defa Hiç
Yazma ve yazılı metin anlama: Her gün Haftada bir Ayda bir Yılda birkaç defa Hiç
12. Çalışanlar yabancı dillerini hangi düzlemde kullanıyorlar?
 Mesleki teori dili (Yazma-Okuma-Anlama)
 Mesleki konuşma dili (Çalışanlar arası ve diğer işletmelerdeki çalışanlar ile)
 Mesleki dağıtım dili (Yazma, Yazılanı Anlama) – (Konuşma, Konuşulanı Anlama)

İşletmede Yabancı Dil İhtiyacının Tespit Edilmesine Yönelik Sorular

13. İşletmenizde yabancı dile ihtiyaç duyuluyor mu? Evet Hayır Nadiren
14. Personel alırken yabancı dil bilgisine önem veriyor musunuz? Evet Hayır
15. Hangi dili bilenlerini tercih istersiniz? Almanca İngilizce Diğer
16. İşe almak istediğiniz personelin hangi alana yönelik yabancı dil bilmelerini istersiniz? [Bilim Dili, Ticaret Dili (İthalat/İhracat), Teknik Dil, Ekonomi Dili, Reklam-Tüketim Dili vb.]
-
17. İşe almak istediğiniz personelin hangi düzlemde yabancı dil bilmesini istersiniz? (İşletmenizde hangi düzlemde yabancı dil bilgisine ihtiyaç var?)
- Mesleki teori dili (Yazma- Okuma-Anlama)
- Mesleki konuşma dili (Çalışanlar arası ve diğer işletmedeki çalışanlar ile sözlü veya yazılı)
- Mesleki dağıtım dili (Halk ile yazma, yazılanı anlama; halk ile konuşma, konuşulanı anlama)
18. Hangi seviyede yabancı dil bilgisine ihtiyaç duyuyorsunuz?
- Konuşma/ Konuşulanı anlama: Temel Seviye Orta Seviye İleri Seviye
- Yazma/ Yazılı metin anlama: Temel Seviye Orta Seviye İleri Seviye
19. Yabancı dil bilgisine sahip teknik elemanları (lise ve ön lisans mezunları) kolay bulabiliyor musunuz? Evet Hayır
20. Yabancı dil bilgisine sahip mühendisleri kolay bulabiliyor musunuz? Evet Hayır
21. Bulduğunuz elemanların/ mühendislerin yazılı ve sözlü yabancı dilleri yeterli mi?
- Konuşma/ Konuşulanı Anlama: Yeterli Yetersiz
- Metinleri Okuma/Anlama/Yazma: Yeterli Yetersiz

İşletmede Yabancı Dil İhtiyacının Giderilmesine Yönelik Sorular

22. Yabancı dile ihtiyaç duyduğunuzda dışarıdan destek alıyor musunuz? Evet Hayır
23. Eğer alıyorsanız hangi sıklıkla dışarıdan desteğe ihtiyaç duyuyorsunuz?
-
24. Bu ihtiyacı nasıl karşılıyorsunuz? (Tercüme büroları, tamıdık işletmeler vs.)
-
25. Dil ve Edebiyat, Öğretmenlik ve Mütercim Tercümanlık bölümlerinden mezun olanları işe alırmısınız? Evet Hayır
26. Eğer hayır cevabını verdiyseniz, bu bölümlerden mezunları neden işe almazsınız?
-
27. Eğer işe almak isteseydiniz, hangi bölüm mezununu tercih edersiniz?
- Dil ve Edebiyat Öğretmenlik Mütercim Tercümanlık
28. Çalışanlarınızın (Mühendis ve elemanlarınızın) yabancı dillerini geliştirmelerini ister misiniz?
- Evet Hayır

29. Eğer evet cevabını verdiyseniz, elemanlarınızın hangi dilde ve düzlemde yabancı dillerini geliştirmelerini istersiniz?
Dil:..... Düzlem: Konuşma/Konuşulanı Anlama Metinleri Okuma-Anlama/Yazma
 Mesleki Terim Bilgisi (Mesleki Yabancı Dil Bilgisi) [Bilim Dili, Ticaret Dili (İthalat İhracat), Teknik Dil, Ekonomi Dili, Reklam-Tüketim Dili vb.]
30. Çalışanlarınıza (mühendis, eleman ve ara eleman) yabancı dil dersi aldirmek ister misiniz?
 Evet Hayır
31. Yabancı dil kursunun nerede yürütülmesini istersiniz? İşletmemde Online Özel Kurslarda Üniversitede Ticaret Odasında Sanayi İçerisinde Diğer
32. Dil ihtiyacınızı gidermek için Üniversite (Alman-İngiliz Dili ve Edebiyatı Öğrencileri- Öğretim Üyeleri) ile işbirliği yapmak ister misiniz? Evet Hayır
33. Eğer isterseniz, nasıl bir işbirliği yapmak istersiniz?
.....
34. Sanayiniz bünyesinde yabancı dil hizmeti veren bir merkez var mı? Evet Hayır
35. Bağlı olduğunuz Ticaret Odanızda/ sanayinizde yabancı dil hizmeti veren bir merkez olmasını ister misiniz? Evet Hayır
36. Cevabınız evet ise hangi diller ile ilgili hizmet almak istersiniz?
 Almanca İngilizce Diğer
37. Ticaret Odası veya Sanayi Odasında yabancı dil hizmeti veren birimden ne tür bir hizmet almak istersiniz? Lütfen ayrıntılı yazınız (Yazılı iletişim teknik çeviri, sözlü iletişim teknik çeviri. Yazılı iletişim ithalat ihracat, sözlü iletişim ithalat ihracat, piyasa ve pazar araştırması, diğer).
.....

Sonuç ve Öneriler

İşletmelerin gelişimini ve verimini artıran unsurlar arasında "yabancı dil" başta yer almaktadır. Bu nedenle işletmelerin yabancı dil kullanımını ve eleman alımlarında hangi düzlemde ve boyutta yabancı dil bilgisine sahip elemana ihtiyaç duyulduğunun tespit edilmesi için dört bölümden ve 37 sorudan oluşan bir anket geliştirilmeye çalışılmıştır.

İşletmelerde yabancı dil kullanımının ve ihtiyacının tespit edilmesine ilişkin anket maddelerinin yazımında öncelikle dört dil yetisi ve mesleki dil ihtiyacı ile ilgili maddelere yer verilmiş Roelcke'nin yatay ve dikey boyutta yaptığı mesleki dil sınıflandırmasından faydalanılmıştır. Ayrıca yabancı dil ile ilgili bölümlerden mezunların işletmelerde ne derece faydalı olabileceği sorgulanmaya çalışılmıştır. Uygulamaya hazır hale gelen anket ile yabancı dil kullanımı ve ihtiyaç tespitleri yapılarak farklı araştırmalara yön verilebilir. Oluşturulan anket ile işletmelerde yabancı dil kullanımı ve ihtiyacı üzerine araştırma yapılabileceği gibi organize sanayilerin yabancı dil kullanım ve ihtiyaç haritaları da aynı anket ile çıkarılmaktadır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, ayrı bir araştırma konusu olarak Genç İlt'er'in (2009:3-4) de araştırmasında söz ettiği gibidilbilimciler, mühendisler ve öğretim üyelerinden oluşan bir ekibin ortak görüşleri alınarak, ihtiyaçlara yönelik yabancı dil ders programları hazırlanabilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Meslek Dili: İşletmelerde Yabancı Dil Kullanımı ve İhtiyacın Tespit Edilmesi” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Aktaş, T. (2005). Yabancı Dil Öğretiminde İletişimsel Yetisi. *Journal of Language and Linguistic Studie*, 1 (1), 89-100.
- Büyüköztürk, Ş. (2005). Anket Geliştirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3 (2), 133-151.
- Fluck, H. R. (1992). *Didaktik der Fachsprachen, Aufgabenund Arbeitsfelder, Konzepteund Perspektiven im Sprachbereich Deutsch*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Genç İlter, B. (2009). “Mühendis Bakış Açısıyla Yabancı Dilde Eğitim”, IV. Elektrik Elektronik Bilgisayar Biyomedikal Mühendislikleri Eğitimi Sempozyumu, Eskişehir.
- Kramer, U. (2010). *Spezielle Wortschätze und ihre Kodifizierung in deutschen Wörterbüchern. Tradition, Konstanzund Wandel*. De Gruyter Hubert & Co., Göttingen. https://books.google.com.tr/books?id=ylqkGy3GXRYC&pg=PA51&lp=PA51&dq=stroh+1952+berufssprache&source=bl&ots=QbfNDuZjwL&sig=ACfU3U27B4Ur7xhoMF3rEadzKNKq6Z2WXw&hl=de&sa=X&ved=2ahUKEwiBtMq84pX3AhVLR_EDHRoPBB8Q6AF6BAGOEAM#v=onepage&q=stroh%201952%20berufssprache&f=false
- Ördek, E. & Bolat H. (2016). Yabancı Dil Öğretim Yöntemlerinin Turizm için Mesleki Almanca Öğretimindeki Yeterliliği. *Diyalog*, (2), 104-115.
- Roca, F. & Bosch G. (2005). Deutschfür den Tourismus im Spannungsfeld zwischen Gemein- Berufsunnd Fachsprache. *Journal of ResearchandInnovation in the Language Classroom / Encuentro*, (15), 79-85.
- Sander, I. L. (2021). Berufssprache (Job-Related Language). *Lublin Studies in Modern Languages and Literature*, (1), 65-73.
- Sönmez, V. & Alacapınar, F.G. (2016). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayınları.
- Üner, M. (1994). Ankara Sanayi Odasına Kayıtlı İşletmeleri İhracattan Alıkoyan Nedenler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 49 (3), 459 - 479.

Extended Abstract

The modern society of the 21st century is in the process of rapid renewal and development process in all areas (medicine, science, technology, economy...). Increasing commercial, economic, political, cultural, scientific, etc cooperation between countries each day, also increases the importance of knowing a foreign language. Now, the foreign language comes into sight as an important qualification in daily life, educational processes, and finding a job. Depending on rapidly advancing scientific and technological developments, professional languages develop, and professional foreign languages are coming too as parallel. In other words, it is expected to go beyond just knowing a foreign language, and the ability to use of foreign language within the scope of a

profession is sought. Professional activities, activities, and language that take place within communication situations are intertwined. All professional activities such as teaching, giving advice, informing, negotiating, asking a question, selling, and making an agreement cannot be brought about without language which is the main factor.

In the light of this information, it is seen many enterprises talk about the need for qualified staff who knows foreign language working for exports in many studies. At the same time, it is reported that one of the obstructive factors for enterprises considering exports is the difficulty of obtaining information about foreign markets. Also, based on these statements, it is concluded that there are no staffs who get information about foreign markets, in short, there is no staff who know a foreign language. Research shows that knowing a foreign language plays an important role in sectors such as engineering, makes to find a job easy. Likewise, progression in the sector without knowing a foreign language becomes very difficult. In summary, the need for staff and engineers who have a good degree of foreign language knowledge in enterprises, companies, and industry is increasing day by day. However, the acquired four language skills in the profession fail to satisfy. After all, large vocabulary knowledge and specific terminology related to professional language are needed. Shortly, the sectors prefer and choose the staff who is able to use foreign language's four language skills in daily life, tourism, trade, health, law, etc. Graduates of foreign language departments are also looking for a good job in the private sector, but they have difficulty finding one. Enterprises and companies want to develop and expand abroad but consider the graduates' foreign language inadequate and cannot find the staff that they are looking for. For these reasons, it is important to identify the used and needed foreign language in these fields in order to train the human resource for foreign language knowledge that companies and enterprises need.

In this research, based on all this information, a scale questionnaire was tried to be developed in order to determine the quality of the foreign language used in companies and enterprises and needed by employees. For this purpose, four language skills, communicative teaching, and professional knowledge of a foreign language were taken as the basis. A scale consisting of a questionnaire (scale survey) was developed in order to determine the foreign language knowledge that the personnel use and need in the enterprises. In the process of writing the questionnaire items concerning the determination of foreign language use and need, firstly, the studies on four language skills were examined, the differences between the professional language and the daily language, and the issues that should be considered in the teaching of the professional language were investigated. Accordingly, information was obtained about foreign language acquisition, professional language acquisition, and teaching, and different scales developed in questionnaire item writing were examined. In the questionnaire item writing, emphasis was placed on the four language skills "Listening, Speaking, Reading Comprehension, and Writing", which are important in language teaching. Professional language classification developed by Roelcke and other researchers in the horizontal/vertical dimension was used in item writing related to professional language use. By adding the information note describing the purpose for which the scale was prepared to inform the participants at the last stage, a 37-item trial scale form was made ready for application. The scale survey consists of three sections including general information about the business, the questions about the foreign language that is used in the business, and the questions about the foreign language that is needed in the business. Besides, it is aimed to question how useful the graduates of foreign language departments can be in businesses and companies. At the same time, the research underlined the importance of "foreign language", which is among the factors that increase the development and productivity of enterprises-companies.

The data obtained revealed that the needs analysis should be done first while preparing the foreign language programs of faculties such as engineering. Accordingly, suggestions were given such that the programs should be prepared and updated frequently by taking the common opinions of a team consisting of linguists, engineers, and faculty members. A scale survey created in this direction will also contribute to the analysis of foreign language needs and use and will enable different studies to be carried out. In addition, the study will help determine the foreign language use and needs of enterprises, companies, or organized industries. The obtained results will contribute to the literature by enabling the development or preparation of foreign language curriculums.

Geliş Tarihi / Received Date
14.08.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date
05.01.2023

Mütevazı Liderlik ile Beyana Dayalı Kişisel İnisiyatif İlişkisinde Psikolojik Güvenliğin Aracı Rolü¹

*The Mediating Role of Psychological Safety on The Relationship Between Humble
Leadership and Self – Reported Personal Initiative*

Emre GÜL²

Muhammed Kürşat TİMURÖĞLU³

Öz

Bu araştırmanın amacı mütevazı liderlik ile beyana dayalı kişisel inisiyatif arasındaki ilişkide psikolojik güvenliğin aracı rolünü incelemektir. Araştırma hipotezlerinin testinde Türkiye’de havacılık sektöründe faaliyet gösteren özel bir şirketin çalışanlarından oluşan örneklemden (n = 205) faydalanılmıştır. Anket tekniği kullanılarak elde edilmiş olan veriler SPSS, AMOS ve Process Macro programlarıyla analiz edilmiştir. Yapılan analizlerde mütevazı liderlik ile beyana dayalı kişisel inisiyatif arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ve mütevazı liderlik ile beyana dayalı kişisel inisiyatif arasındaki ilişkide psikolojik güvenliğin aracı rolünün bulunduğu belirlenmiştir. Mevcut çalışma mütevazı liderlik ile kişisel inisiyatif alma arasındaki ilişkiyi araştırarak, kişisel inisiyatifin öncülleri hakkındaki literatürü zenginleştirmektedir. Ayrıca mütevazı liderlik ve kişisel inisiyatif arasındaki ilişkide psikolojik güvenliğin aracı rolü incelenerek mütevazı liderlik ve kişisel inisiyatif arasındaki ilişkiyi açıklama noktasında bir sosyal değişim mekanizması kurulmaya çalışılmıştır. Araştırmanın literatüre yaptığı teorik ve pratik etkiler detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca gelecekte yapılacak araştırmalara ve yöneticilere yönelik yol gösterici birtakım önerilerde bulunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler Liderlik, Mütevazı Liderlik, Psikolojik Güvenlik, Beyana Dayalı Kişisel İnisiyatif, Havacılık Çalışanları

¹ Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü, Hukuk Müşavirliği tarafından 10/05/2022 tarih ve E-88656144-000-2200141241 sayılı Etik Kurul Onayı ile yayın etiği ve bilimsel araştırma kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

² Öğr. Gör., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan/TÜRKİYE, E-mail: emre.gul@erzincan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4884-3974

³ Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Erzurum/TÜRKİYE, E-mail: timuroglu@atauni.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2028-9764

Abstract

The purpose of this study is to examine the mediating role of psychological safety on the relationship between humble leadership and self – reported personal initiative. A sample (n = 205) of employees of a private company operating in the aviation industry in Turkey was used to test the research hypotheses. The data obtained by the survey technique were analyzed with SPSS, AMOS and Process Macro programs. In the analysis, it was determined that there is a significant relationship between humble leadership and self – reported personal initiative and psychological safety has a mediating effect on the relationship between humble leadership and self – reported personal initiative. The present study enriches the literature on the antecedents of personal initiative by exploring the relationship between humble leadership and taking personal initiative. In addition, by examining the mediating role of psychological safety in the relationship between humble leadership and personal initiative, a social change mechanism has been tried to be established in order to explain the relationship between humble leadership and personal initiative. The theoretical and practical effects of the research on the literature are discussed in detail. In addition, it has been tried to make some guiding suggestions for future research and administrators.

Keywords Leadership, Humble Leadership, Psychological Safety, Self – Reported Personal Initiative, Aviation Employees

Giriş

Sorunların giderek daha karmaşık ve öngörülemez hale geldiği küresel bir pazarda, örgütlerdeki liderlerin her şeyi anlaması daha da zorlaşmaktadır (Owens ve Hekman, 2012: 788). Yalnızca liderlerin bilgi seviyesine dayanan geleneksel model, dinamik ve belirsiz örgütsel ortamda yetersiz kalmaktadır. Bu durum göz önüne alındığında, günümüzde örgütler sorunları çözmede, çalışma koşullarını değiştirmenin yollarını aramada ve örgütün etkinliğini artırmak için yenilikler yapmada inisiyatif alan çalışanlara giderek daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla çalışanın kişisel inisiyatif alma düzeyinin nasıl oluşturulacağını anlayabilmek örgütler için kritik bir hale gelmiştir. Araştırmacılar, liderlerin çalışanların kişisel inisiyatif alma davranışında potansiyel olarak önemli bir bağlamsal faktör olduğunu belirlemiştir (Du ve Yan, 2022: 4178). Liderlerin desteği, teşviki ve takdirinin artan çalışan kişisel inisiyatif alma düzeyi ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Laguna vd., 2019: 4204).

Günümüzde örgütler, dar görev gereksinimlerinin ötesine geçen ve kişisel inisiyatif göstererek proaktif bir şekilde işe yaklaşan esnek çalışanlara ihtiyaç duymaktadırlar. Çalışanların sürekli bir yakın denetim olmaksızın inisiyatif almaya istekli olmaları gerekmektedir. Bu durum örgütlere de oldukça yararlı çıktılar sağlamaktadır (Sonnentag, 2003: 519). Bu nedenle, çalışanların işyerinde inisiyatif alma istekliliği üzerine bir araştırma hem pratik hem de teorik olarak ilgi çekici olmaktadır. Kişisel inisiyatif, bireyin iş hedeflerine ulaşmada aktif ve kendi kendine başlayan bir yaklaşım benimsemesi ve engellerin üstesinden gelmekte ısrar etmesiyle sonuçlanan bir davranış sendromu olarak tanımlanabilir (Frese vd., 1997: 140). Çalışanlar örgütleriyle özdeşlik hissettiklerinde, hedefleri benimseme ve onlara ulaşmada gösterdikleri çaba daha yüksek olacaktır (Crant, 2000: 440). Bugüne kadar mevcut araştırmalar, işe bağlanma (Ana vd., 2018), fikrin uygulanması (Binnewies ve Gromer, 2012), çalışan motivasyonu (Chiaburu ve Carpenter, 2013), öz yeterlik (Speier ve Frese, 1997) ve iş birimi yenilikçiliği

(Hakanen vd., 2008) gibi kişisel inisiyatifin birçok belirleyicisini tanımlamıştır. Bununla birlikte, mütevazı liderliğin kişisel inisiyatifi etkileyip etkilemediği hakkında çok az şey bilinmektedir ve bu ilişkiyi açıklayan potansiyel mekanizmalar çok fazla gelişmemiştir. Bu nedenle mevcut çalışmada literatürdeki bu boşlukların giderilmesi hedeflenmektedir.

Geleneksel liderlik modelinde, liderin yetkisinin çalışanların tutum ve davranışları üzerindeki etkisi aşırı olarak vurgulanmaktadır. Bu durum çalışanların liderlik sürecindeki rolünü sınırlamaktadır. Sonuç olarak liderlik sürecinde takipçilerin etkisini vurgulayan mütevazı liderlik, araştırmacılar tarafından giderek artan bir ilgi görmektedir (Owens ve Hekman, 2012; Ou vd., 2014). Araştırmacılar, örgütlerin giderek daha dinamik ve belirsiz ortamlarda yöneten liderler için mütevazılığın oldukça kritik hale geleceğini öne sürmüşlerdir (Morris vd., 2005: 1344). Mütevazı liderler, çalışanların güçlü yönlerini ve örgüte katkılarını takdir eden, geri bildirimine açık, büyüme ve gelişmeye istekli olan kişilerdir. Bu tür liderler kendilerini daha nesnel olarak görme eğilimindedirler, yeni bilgi veya fikirlere açıktırlar (Owens ve Hekman, 2012: 789). Bu davranışsal özelliklerle, mütevazı liderlerin çalışanların kariyerlerini geliştirmesine vurgu yapabileceği, onların inisiyatif almalarına izin verebileceği ve onların güçlü yanlarını ön plana çıkarabileceği öngörülmektedir. Bu nedenle, mütevazı lider davranışının çalışanın işyerinde kişisel inisiyatif alma davranışını etkileyebileceği varsayılmaktadır.

Bu çalışmanın ikinci amacı, mütevazı liderlik ve kişisel inisiyatif ilişkisinde psikolojik güvenliğin aracı rolünü incelemektir. Psikolojik güvenlik, çalışanların örgütte kişilerarası risk almalarının ortaya çıkardığı sonuçlarına ilişkin algısı olarak ifade edilmektedir (Edmondson, 1999: 354). Bireylerin psikolojik güvenlik algıları ne kadar yüksek olursa, kendi imajlarının, statülerinin ve kariyerlerinin olumsuz sonuçlarından korkmadan fikirlerini özgürce ifade edebilirler (Kahn, 1990: 708). Önceki araştırmacılar (örneğin; Zhang ve Song, 2020; Walters ve Diab, 2016) mütevazı liderlerin çalışanların örgüt içerisinde psikolojik olarak güvende hissetmelerine katkıda bulduklarını ve onları risk alma konusunda cesaretlendiklerini belirtmişlerdir. Sosyal bilgi işleme teorisi üzerine bu araştırma, mütevazı liderliğin çalışanların kişisel inisiyatif almalarını nasıl etkilediğini anlamak için teorik bir temel sağlamaktadır. Sosyal bilgi işleme teorisine göre, bireylerin inançları, davranışları ve tutumları sosyal çevresinden ciddi oranda etkilenmektedir (Salancik ve Pfeffer, 1978: 226). Liderler, daha yüksek statüleri, kararlara doğrudan katılımları ve çalışanlarla etkileşimleri göz önüne alındığında, örgütte önemli bir bilgi kaynağı konumundadırlar. Sosyal bilgi işleme teorisine göre, mütevazı liderlerin ikili etkileşimlerde davranışsal modellemesi, çalışanların kişisel inisiyatif alma davranışlarını teşvik edebilir ve psikolojik olarak güvenli bir ortamı şekillendirebilir. Ek olarak güvenli iklim algısı, kişisel inisiyatif için gerekli önemli bir ön koşul olarak kabul edilebilir (Aksoy ve Mamatoğlu, 2020: 191).

Mevcut çalışmamızda mütevazı liderlik ile beyana dayalı kişisel inisiyatif arasındaki ilişkide psikolojik güvenliğin aracı rolü incelenerek literatüre bazı önemli katkıda bulunulmaya çalışılmıştır. İlk olarak önceki araştırmalar, dönüştürücü liderlik (Du ve Yan, 2022) ve pasif/kaçınan liderlik (Zappalà vd., 2020) gibi kritik bir bağlamsal faktör olarak liderliğin, kişisel inisiyatif seviyeleri ile ilişkili olduğu ortaya çıkmış olmasına rağmen, daha önce mütevazı liderlik ve beyana dayalı kişisel inisiyatif arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaların oldukça az olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, mütevazı liderlik ile kişisel inisiyatif alma arasındaki ilişkiyi inceleyerek liderlik-kişisel inisiyatif üzerine

mevcut literatürü zenginleştirmektedir. Son olarak literatür taraması sonucunda mütevazı liderlik, psikolojik güvenlik ve beyana dayalı kişisel inisiyatifi birlikte inceleyen herhangi araştırmaya ulaşılammıştır. Bu yüzden mevcut araştırmanın, mütevazı liderlik ve kişisel inisiyatif arasındaki ilişkide psikolojik güvenliğin aracılık rolünün incelendiği ilk çalışma olması açısından önceki araştırma bulgularına ve liderlik literatürüne yararlı bir kuramsal katkı yapacağı öngörülmektedir.

Kavramsal Çerçeve ve Hipotezler

Mütevazı Liderlik ve Beyana Dayalı Kişisel İnisiyatif Arasındaki İlişki

Bilimsel araştırmalar, mütevazılığın doğru bir öz değerlendirmeyi (Davis vd., 2010; Jeung ve Yoon, 2016) ve hataları kabul etmeye istekli olmayı (Tangney, 2000) içerdiğini vurgulamaktadır. Örgütsel yaşantıda ahlaki faaliyetlerin temeli olarak görülen mütevazılık, kişinin güçlü yönlerinin, bireysel kimliğinin ve sınırlılıklarının farkında olmasını ve kendi kendini anlayabilme halini gösteren bir özellik olarak ifade edilmektedir (Kerse vd., 2020: 1771). Son yıllarda özellikle mütevazılık ve bunun örgütsel sonuçlar üzerindeki etkileri konusundaki çalışmaların arttığı görülmektedir. Önceki araştırmalarda, mütevazılığın yardımseverlik (LaBouff vd., 2012), cömertlik (Exline ve Hill, 2012) ve affetme (Powers vd., 2007) ile olumlu bir şekilde ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Mütevazı liderler, çalışanların değerini bilir ve örgüte verdikleri katkıları takdir ederler. Ayrıca, herhangi bir tehdit altında hissetmeden astlarının güçlü yönlerini değerlendiren liderlerdir (Morris vd., 2005: 1337). Ek olarak, başkalarından öğrenmeye büyük bir ilgi gösterirken yeni fikirlere, tavsiyelere ve bilgilere de açıktırlar (Tangney, 2000: 73). Mütevazı liderlik, bir liderin üç ana özelliğiyle yansıtılan kişilerarası bir nitelik olarak tanımlanmıştır. Bu özellikler; kendini doğru bir şekilde görme istekliliği, diğerlerinin güçlü yönlerini takdir edebilme ve yeni fikirlere ve geri bildirimlere açık olmaktır (Owens ve Hekman, 2012: 798). Mütevazı liderler, astlarından gelen yeni fikirlere, tavsiyelere ve bilgilere açıktır. Çalışanlara karşı bu yaklaşımla birlikte iş birliği, güven, yaratıcılık ve başarı ile karakterize edilen bir örgüt ortamı yaratılır (Rego vd., 2019: 1019). Mütevazı liderler, astlarına karşı dostane bir tutum sergileyerek onlara rehberlik ederler. Ayrıca, çalışanlarıyla arasındaki güç mesafesini kaldırıp onların gözünde saygın bir konuma gelirler (Jeung ve Yoon, 2018: 46). Önceki araştırmalar (örneğin, Liu vd., 2017; Lin vd., 2019; Wang vd., 2018a) mütevazı liderliğin iş performansı, ekip yeniliği, takipçi yaratıcılığı ve çalışanların seslilik davranışları dahil olmak üzere örgütler için birçok olumlu sonuçları olacağını ortaya koymuşlardır. Mütevazı liderler, ekip üyelerinin hem bireysel hem de grup düzeyinde tam potansiyellerini gerçekleştirmelerini sağlamada kritik öneme sahiptir (Argandona, 2015: 69). Mütevazı liderliğin ayrıca çalışanların kişisel inisiyatifini etkilediği ve takipçilerin proaktif davranışlarını (Chen vd., 2018; Chen vd., 2021), iş becerikliliğini (Ding vd., 2020), sorumluluk alma düzeyini (Zhang ve Liu, 2019) ve uyarlanabilir satış davranışlarını (Luu, 2020a) artırdığı tespit edilmiştir.

Yukarıda belirtilenlerden ve Chen ve arkadaşlarının (2018) araştırma sonuçlarından da hareketle mütevazı liderliğin çalışanların kişisel inisiyatif alma düzeylerini etkileyip etkilemediği sorunsalı incelenmiştir. Frese ve Fay (2001) kişisel inisiyatifi, kendi kendine başlayan doğası, proaktif yaklaşımı ve bir hedefin peşinden giderken ortaya çıkan zorlukların üstesinden gelmekte ısrarcı olmasıyla

karakterize edilen bir iş davranışı olarak tanımlamışlardır. Kişisel inisiyatif, uzun vade yönelimi olan bir davranıştır, çünkü kişilere sorunları ve zorlukları öngörmeyi ve fırsatlardan yararlanmayı göstermektedir. Kişisel inisiyatif, sorunların, zorlukların ve engellerin üstesinden gelmek için azmetmeyi gerektirdiğinden ısrarcı bir durum olarak nitelendirilmektedir (Frese ve Fay, 2001: 134). Kişisel inisiyatifi yüksek çalışanların örgütsel bir amaç doğrultusunda problem çözmede ısrarcı olmaları beklenir, bu nedenle daha yaratıcı ve yenilikçi olabildikleri ortaya konmuştur (Khalili, 2018: 327). Proaktif davranışlar sergileyen bu tür kişiler, sorunların üstesinden gelmeye ve fırsatları algılamaya daha yatkındır (Kim vd., 2009: 101). Önceki araştırmalar, kişisel inisiyatifin, fikir üretme ve bunları bir öneri sistemine sunma ile olumlu bir şekilde ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Frese vd., 1999).

Araştırmacılar, liderlik mütevazılığının astlarına karşı olumlu bir yaklaşım gerektirdiğini, çünkü insanların mükemmel olmadığını ve hata olasılığının olduğunu belirtmişlerdir (Zhou ve Wu, 2019: 376). Liderlerin sergiledikleri mütevazı davranışlar çalışanlara sadece motivasyon sağlamakla kalmaz, aynı zamanda karar verme sürecinde risk alma düzeyini de olumlu olarak etkiler. Bu pozitif etkiler sonucunda çalışanlar sadece yenilik ve yaratıcılık şeklinde olumlu davranışlar üretmekle kalmaz, aynı zamanda kişisel inisiyatif alma yönünde kendilerini daha öz güvenli hissederler (Owens ve Hekman, 2012; Owens vd., 2013).

Örgütlerin yararına olan bu tür olumlu sonuçlara ulaşmada kişisel inisiyatif alma önemli rol oynayabilir. Aynı şekilde çalışanlarına değer veren, onların fikirlerini ve düşüncelerini önemseyen ve çalışanlarını ısrarcı olmaları konusunda teşvik eden mütevazı liderler astlarının kişisel inisiyatif alma düzeylerini pozitif anlamda etkileyebilir. Bu etkileşim sonucunda örgütler de olumlu sonuçlar elde edebilirler. Yukarıda bahsedilen durumlar ve önceki araştırmalar dikkate alınarak (Chen vd., 2018; Owens ve Hekman, 2012; Owens vd., 2013) bu çalışmada mütevazı liderliğin çalışanların kişisel inisiyatif alma düzeylerini olumlu yönde etkileyeceği iddia edilmiş ve bu kapsamda aşağıdaki hipotez önerilmiştir:

Hipotez 1: Mütevazı liderlik, çalışanların beyana dayalı kişisel inisiyatif algılarını anlamlı düzeyde ve pozitif yönde etkiler.

Psikolojik Güvenliğin Aracı Rolü

Psikolojik güvenlik, bireylerin çalışma ortamlarındaki kişilerarası risklerin sonuçlarına ilişkin algılarını ifade etmektedir (Edmondson, 1999: 354). Bireylerin psikolojik güvenlik algıları yüksek olursa, kendilerini ifade etmekte daha cesur olurlar ve kendi imajlarının, statülerinin ve kariyerlerinin olumsuz etkileneceği konusunda daha az endişe duyarlar (Kahn, 1990: 708). Bireyler kendilerini psikolojik olarak güvende hissettiklerinde, öneri ve kararları sorgulamakta daha özgür olurlar (Burke vd., 2006). Edmondson (2003), örgütsel bağlamda ekip üyelerinin, özellikle kişilerarası birtakım faaliyetleri yerine getirmede risk almayı düşündüklerinde kaygı yaşadıklarını ifade etmektedir. Dolayısıyla çalışanların kendilerini psikolojik olarak güvende hissetmeleri risk ve inisiyatif alabilme hususunda oldukça önemlidir. Psikolojik güvenlik, herhangi bir konuda yardım isteyebilmeyi, geri bildirim, endişeleri dile getirebilmeyi, yenilikçiliği ve iletişimi teşvik etmek için önerilen bir kavramdır (Edmondson, 2003).

Sosyal bilgi işleme teorisine göre, bireyler iş yerindeki olayları anlamak, yorumlamak ve nasıl davranacaklarına karar vermek için çevresel bilgi ipuçlarını kullanırlar (Salancik ve Pfeffer, 1978: 226).

Çalışanlar, çalışma ortamındaki algıyı şekillendirmek ve bazı davranışlarda arzu ettikleri gibi hareket edebilmek için liderlerinin açıklamalarından ve davranışlarından faydalı bilgiler toplama eğilimindedir (Chiu vd., 2016: 1710). Bu nedenle, mütevazı liderler sınırlarını ve hatalarını kabul ettiğinde, astlarının güçlü yanlarını ve katkılarını takdir ettiğinde ve öğretilebilirlik gösterdiğinde, çalışanlar yeni fikirleri ve düşünceleri dile getirmek için psikolojik olarak kendilerini güvende hissedebilirler (Owens ve Hekman, 2012: 790). Güvenli iklim algısı da çalışanı teşvik edebilir ve kişisel inisiyatif alma düzeyi olumlu etkilenebilir. Bu nedenle, sosyal bilgi işleme teorisine dayanarak, mütevazı liderlik ile beyana dayalı kişisel inisiyatif arasındaki ilişkide psikolojik güvenliğin aracı rolü olabileceği öne sürülmektedir.

Mütevazı liderler, çalışanları hata yapsalar dahi denemekten vazgeçmeme konusunda ve hata yapmanın büyüme ve gelişmenin bir aracı olduğu algısının oluşturulması hususunda teşvik ederler (Zhang ve Song, 2020: 3155). Bu yaklaşım, çalışanlara hata yapmanın ve risk almanın kabul edilebilir olduğuna dair sinyaller gönderir (Hu vd., 2018: 316). Böylece, çalışanların olumsuz etkilerden korkmadan kendilerini özgürce göstermeleri, inisiyatif veya risk almaları olasıdır. Araştırmacılar, lider-üye etkileşiminin algılanan risk seviyesini azalttığını ve güçlü bir güvenlik ortamına katkı sağladığını tespit etmişlerdir (Nielsen vd., 2013: 308). Yapılan araştırmalar liderliğin psikolojik güvenlik üzerinde olumlu etkisinin olduğunu göstermektedir (Gül ve Çakıcı, 2021; Wang vd., 2021). Ek olarak, mütevazı liderler yeni fikirlere ve önerilere açıktır ve aktif olarak geri bildirim ararlar (Owens vd., 2013). Bu düşüncedeki bir örgütte güvenlik ortamının olduğu, konuşmanın ve yeni fikirleri ifade etmenin herhangi bir sorun teşkil etmeyeceği görülmektedir. Liderin alçakgönüllülük seviyesi ne kadar yüksek olursa, ekip üyeleri arasında kişilerarası ilişkilerin kalitesi de o kadar yüksek olacaktır (Peters vd., 2011: 155). Carmeli (2008), yüksek kişilerarası ilişkilerin psikolojik güvenlikle pozitif ilişkili olduğunu öne sürmüştür. Bu nedenle, mütevazı liderliğin psikolojik güvenliği şekillendirmede önemli bir rol oynaması beklenmektedir.

Psikolojik güvenlik ve beyana dayalı kişisel inisiyatif arasındaki ilişkiyi destekleyen doğrudan ampirik kanıtlar az olsa da, literatürde bazı dolaylı kanıtlar bulunabilir. Araştırmalar, psikolojik olarak güvenli iklimlerin proaktif davranışları desteklediğini göstermektedir (Aksoy ve Mamatoğlu, 2020). Parker ve arkadaşları (2010: 633), çalışanları potansiyel riskleri dikkate almadan işlerinde alternatif çözümler denemeye teşvik eden destekleyici ortamın, proaktiviteyi kolaylaştırmada olası olduğunu ileri sürmüşlerdir. Proaktivite, çalışanın inisiyatif alması, değişim yönelimi ve geleceğe odaklanmanın temel unsurlarını içerir. Araştırmalar, proaktif kişiliğin, kişinin çevresini ve yapıcı değişiklikleri etkilemek için inisiyatif alma eğilimini ve bireysel yaratıcılığı arttırdığını göstermektedir (Bateman ve Crant, 1993). Özellikle çalışanlar kendilerini psikolojik olarak ne kadar güvende hissedersen, risklerin üstesinden o kadar fazla gelecekler ve inisiyatiflerini uygulamaya istekli olacaklardır (Liang vd., 2012: 73). Psikolojik güvenlik, hata yapmanın veya inisiyatif almanın olası zararlı sonuçlarını azaltmaktadır. Ayrıca psikolojik güvenlik, çalışanların işyerinde risk ve inisiyatif alma konusunda kendilerini yetkili hissettikleri bir ortamı teşvik eder (Edmondson, 1999).

Yukarıda bahsedilen durumlar ve önceki araştırmalar (Chen vd., 2019; Kim, 2021; Elsaied, 2018) dikkate alınarak mütevazı liderlik ile beyana dayalı kişisel inisiyatif alma algısı arasındaki ilişkide

psikolojik güvenliğin aracı rolü olduğu iddia edilmiş ve Görsel 1’de gösterildiği gibi bir araştırma modeli sunulmuştur. Bu kapsamda aşağıdaki hipotez önerilmiştir:

Hipotez 2: Psikolojik güvenlik, mütevazı liderlik ile beyana dayalı kişisel inisiyatif arasındaki ilişkiye aracılık eder.

Görsel 1. Araştırma Modeli

Yöntem

Örnekleme ve Prosedür

Çalışma kapsamında mütevazı liderlik ile beyana dayalı kişisel inisiyatif alma algısı arasındaki ilişkide psikolojik güvenliğin aracı rolünü belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmanın evrenini Türkiye’de havacılık sektöründe faaliyet gösteren özel bir şirketteki 410 çalışan oluşturmaktadır. Bu evrenden hareketle %95 güven aralığında örneklem büyüklüğü 199 olarak tespit edilmiştir. Bu şirkette çalışan 205 çalışandan gizlilik ve gönüllülük ilkesi kapsamında anket tekniği ile veriler toplanmıştır. Bu çalışma Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü, Hukuk Müşavirliği tarafından 10/05/2022 tarih ve E-88656144-000-2200141241 sayılı Etik Kurul Onayı ile yayın etiği ve bilimsel araştırma kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Katılımcılara sosyal medya üzerinden anketler gönderilmiş olup, katılım oranı %65,2 olmuştur. Katılımcıların %49,8’inin (102) kadın, %39,5’inin (81) 24-28 yaş aralığında ve %39,5’inin (81) 3-6 yıl arası tecrübeye sahip olduğu görülmüştür.

Ölçekler

Tüm değişkenler (mütevazı liderlik, psikolojik güvenlik ve beyana dayalı kişisel inisiyatif) 5’li Likert ölçeğine (1= kesinlikle katılmıyorum, 2= katılmıyorum, 3= kararsızım, 4= katılıyorum ve 5 = kesinlikle katılıyorum) göre derecelendirilmiştir.

Mütevazı Liderlik Ölçeği: Mütevazı liderlik Owens ve arkadaşlarının (2013) geliştirdiği, Türkçe uyarlaması Kerse ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan 9 madde ve tek boyuttan oluşan “Mütevazı Liderlik” ölçeğinden yararlanılarak ölçülmüştür. Ölçekte “Yöneticim, çalışanların güçlü yönlerini dikkate alır.”, “Yöneticim, çalışanların önerilerine açıktır.” şeklinde ifadeler yer almaktadır. Orijinal

halinde ölçeğin Cronbach Alfa değeri 0,94 ve Türkçe uyarlamasında ise 0,95 olarak bulunmuştur. Mevcut çalışmada ise ölçeğin Cronbach Alfa değeri 0,97 olarak tespit edilmiştir.

Psikolojik Güvenlik Ölçeği: Çalışanların psikolojik güvenlik düzeylerini belirlemek için Edmondson (1999) tarafından geliştirilen, Türkçe uyarlamasını Yener'in (2015) yaptığı 7 madde ve tek boyuttan oluşan "Psikolojik Güvenlik" ölçeği kullanılmıştır. Ölçekte "Bu kurumda yapılan hatalar çalışanlara karşı kullanılmaz.", "Bu kurumda çalışanlar birbirlerinden kolaylıkla yardım isteyebilirler." şeklinde ifadeler yer almaktadır. Orijinal halinde ölçeğin Cronbach Alfa değeri 0,82 ve Türkçe uyarlamasında ise 0,81 olarak bulunmuştur. Mevcut çalışmada ise ölçeğin Cronbach Alfa değeri 0,95 olarak tespit edilmiştir.

Beyana Dayalı Kişisel İnisiyatif Ölçeği: Çalışanların kişisel inisiyatif alma algılarını belirlemek için Frese ve arkadaşlarının (1997) geliştirdiği, Türkçe uyarlaması Aksoy ve Mamatoğlu (2020) tarafından yapılan 7 madde ve tek boyuttan oluşan "Beyana Dayalı Kişisel İnisiyatif" ölçeği kullanılmıştır. Ölçekte "Sorunlara aktif bir şekilde girerim.", "Genellikle benden istenenden fazlasını yaparım." şeklinde ifadeler yer almaktadır. Orijinal halinde ölçeğin Cronbach Alfa değeri 0,81 ve Türkçe uyarlamasında ise 0,85 olarak bulunmuştur. Mevcut çalışmada ise ölçeğin Cronbach Alfa değeri 0,96 olarak tespit edilmiştir.

Kontrol Değişkenleri: Daha önce yapılan çalışmalar doğrultusunda çalışanların cinsiyeti, yaşı ve kıdemi kontrol değişkenleri olarak seçilmiştir (Lee ve Allen, 2002; Ding vd., 2020; Kang vd., 2021). Mevcut çalışmada cinsiyet (1= kadın, 2= erkek), yaş (1= 23 ve altı, 2= 24-28, 3= 29-33, 4= 34 ve üzeri) ve kıdem (1= 2 yıl ve altı, 2= 3-6 yıl, 3= 7-10 yıl, 4= 11 yıl ve üstü) olarak kodlanmıştır.

Bulgular

Doğrulayıcı Faktör Analizleri

Çalışmadaki mütevazı liderlik ölçeğinin tek faktörlü yapıya uyumunu ve kabul edilebilir ayırt edici geçerliliğini incelemek için AMOS 24 programı kullanarak doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. Yapılan analiz neticesinde herhangi bir madde analizden çıkarılmadan elde edilen değerler, uyum indekslerinin kabul edilebilir aralıkta (Schermelleh-Engel vd., 2003) olduğunu göstermektedir [χ^2 (24) = 52,794; IFI= 0,993; GFI= 0,944; CFI= 0,993; TLI= 0,990; RMSEA= 0,077, SRMR= 0,005].

Çalışanların psikolojik güvenlik düzeylerini ölçmek amacıyla 7 maddeli psikolojik güvenlik ölçeğinin tek faktörlü yapıya uyumunu ve kabul edilebilir ayırt edici geçerliliğini incelemek için doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Yapılan analiz neticesinde herhangi bir madde analizden çıkarılmadan elde edilen değerler, uyum indekslerinin kabul edilebilir aralıkta olduğunu göstermektedir [χ^2 (13) = 19,758; IFI= 0,998; GFI= 0,973; CFI= 0,998; TLI= 0,997; RMSEA= 0,050, SRMR= 0,003].

Araştırma kapsamında çalışanların beyana dayalı kişisel inisiyatif alma seviyelerini belirlemek üzere 7 maddeli beyana dayalı kişisel inisiyatif ölçeğinin tek faktörlü yapıya uyumunu ve kabul edilebilir ayırt edici geçerliliğini incelemek için doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Yapılan analiz neticesinde herhangi bir madde analizden çıkarılmadan elde edilen değerler, uyum indekslerinin kabul edilebilir

aralıkta olduğunu göstermektedir [$\chi^2(13) = 23,772$; $IFI = 0,997$; $GFI = 0,969$; $CFI = 0,997$; $TLI = 0,994$; $RMSEA = 0,064$, $SRMR = 0,003$].

Betimleyici Analizler

Tüm ölçeklere ilişkin betimleyici istatistikler Tablo 1’de gösterilmiştir. Sonuçlar, mütevazı liderliğin psikolojik güvenlik ($r = 0,78$, $p < 0,01$) ve kişisel inisiyatif alma ($r = 0,74$, $p < 0,01$) ile pozitif ve anlamlı ilişkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca psikolojik güvenlik ile kişisel inisiyatif alma ($r = 0,75$, $p < 0,01$) arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Tablo 1. Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri

Değişkenler	M	SS	1	2	3	4	5	6
Cinsiyet	1,50	0,50	-					
Yaş	2,50	0,86	0,22**	-				
Kıdem	2,39	0,88	0,15*	0,70**	-			
ML	4,01	0,90	0,02	0,06	0,06	(0,97)		
PG	3,99	0,90	0,01	0,05	0,07	0,78**	(0,95)	
KI	4,02	0,89	0,02	0,06	0,06	0,74**	0,75**	(0,96)

Not: $n = 205$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$; M= Ortalama; SS = Standart sapma; ML= Mütevazı liderlik; PG= Psikolojik Güvenlik; KI: Kişisel İnişiyatif; Değişkenlerin Cronbach Alpha değerleri parantez içerisinde gösterilmiştir.

Hipotezlerin Test Edilmesi

Preacher ve Hayes (2004) tarafından geliştirilen Process Macro (SPSS için) programı kullanılarak araştırmanın hipotezleri test edilmiştir. Aracı rolün anlamlı olup olmadığını belirlemede Bootstrap tekniğinden yararlanılmıştır. Bu teknik çerçevesinde belirlenen güven aralıkları, dolaylı etkinin normal olmayan ve asimetrik örneklem dağılımı sonucu meydana gelebilecek güç problemlerinin etkisini düzeltebilir (Preacher vd., 2007). Araştırmanın hipotezlerine ilişkin analiz sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Aracı Etkiye İlişkin Regresyon Analiz Sonuçları

	Kişisel İnişiyatif			
	B	SE	t	p
Cinsiyet	-0,01	0,02	-0,33	0,73
Yaş	0,01	0,01	0,10	0,91
Kıdem	0,01	0,01	0,59	0,55
ML’ nin direkt etkisi	0,49	0,17	16,59	0,00
Psikolojik Güvenlik	0,58	0,17	11,16	0,00
ML’ nin toplam etkisi	0,62	0,01	88,78	0,00
	Etki	SE	EDGA%95	EYGA%95
ML’ nin PG aracılığıyla KI üzerindeki dolaylı etkisi	0,13	0,39	-2,67	-1,15

Not: $n = 205$; Bootstrap örneklem boyutu = 5.000; SE=Standard hata; EYGA= En Yüksek Güven Aralığı; EDGA=En Düşük Güven Aralığı; ML= Mütevazı liderlik; PG= Psikolojik Güvenlik; KI: Kişisel İnişiyatif

Tablo incelendiğinde; mütevazı liderlik ile beyana dayalı kişisel inisiyatif alma algısı arasındaki ilişkinin anlamlı ve pozitif yönlü olduğu ($B = 0,62$; $t = 88,78$; $p = 0,000$) görülmektedir. Bu sonuç “Mütevazı

liderlik, çalışanların beyana dayalı kişisel inisiyatif algılarını anlamlı düzeyde ve pozitif yönde etkiler." yönündeki Hipotez 1'in kabul edildiğini ifade etmektedir.

Yine tablodaki sonuçlar mütevazı liderlik ile beyana dayalı kişisel inisiyatif alma algısı arasındaki ilişkide psikolojik güvenliğin aracı rolünün anlamlı olduğunu göstermektedir ($B = 0,13$, $SE = 0,39$). Fakat mütevazı liderliğin beyana dayalı kişisel inisiyatif üzerinde (psikolojik güvenlik aracılığı ile) dolaylı bir etkiye sahip olduğundan söz edilebilmesi için bootstrap güven aralıklarının incelenmesi gerekmektedir. Bootstrap sonuçları ele alındığında mütevazı liderliğin psikolojik güvenlik aracılığı ile beyana dayalı kişisel inisiyatif üzerindeki dolaylı etkisine ait güven aralıklarının (95% EDGA-EYGA = -2,67 ile -1,15) sıfır içermemesi sebebiyle dolaylı etkinin anlamlı olduğu ve "Psikolojik güvenlik, mütevazı liderlik ile beyana dayalı kişisel inisiyatif arasındaki ilişkiye aracılık eder." yönündeki Hipotez 2'nin kabul edildiği söylenebilir. Diğer bir ifade ile mütevazı liderliğin beyana dayalı kişisel inisiyatif üzerinde psikolojik güvenlik aracılığı ile aktarılan dolaylı bir etkisi vardır.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada mütevazı liderlik ile çalışanların iş yerinde kişisel inisiyatif alma davranışları arasındaki ilişkiye odaklanılmıştır. Ayrıca psikolojik güvenliğin mütevazı liderlik ile beyana dayalı kişisel inisiyatif arasındaki ilişkiye aracılık ettiği varsayılmıştır. Argümanlarla tutarlı olarak bu çalışma bulguları mütevazı liderliğin çalışanların beyana dayalı kişisel inisiyatif algılarını pozitif yönde etkilediğini göstermiştir. Ayrıca mütevazı liderlik ile beyana dayalı kişisel inisiyatif arasındaki ilişkide psikolojik güvenliğin aracı rolü olduğu tespit edilmiştir.

Bu mevcut araştırma literatüre birtakım önemli katkılar sağlamaktadır. İlk olarak, mevcut çalışma mütevazı liderlik ile kişisel inisiyatif alma arasındaki ilişkiyi araştırarak, kişisel inisiyatifin öncülleri hakkındaki literatürü zenginleştirmektedir. Crant (2000), liderin örgütte sergilediği davranış tarzının çalışanların proaktif davranışlarını olumlu düzeyde etkilediğine dikkat çekmiştir. Önceki araştırmalar dönüştürücü liderliğin (Du ve Yan, 2022), pasif/kaçıman liderliğin (Zappalà vd., 2020) ve otantik liderliğin (Laguna vd., 2019) kişisel inisiyatif ile pozitif ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak mütevazı liderlik ile kişisel inisiyatif arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar literatürde oldukça az bulunmaktadır. Mütevazı liderliğin çalışanların proaktif iş davranışıyla olumlu bir ilişki içinde olduğunu belirleyen önceki araştırmalara paralel olarak (Chen vd., 2018) bu çalışmada, mütevazı liderlik ile kişisel inisiyatif arasında olumlu bir ilişki olduğu görülmüştür.

Araştırmanın ikinci katkısı, mütevazı liderlik ve kişisel inisiyatif arasındaki ilişkide psikolojik güvenliğin aracı rolünün incelenmesidir. Önceki araştırmalar mütevazı liderliğin proaktif iş davranışını ve inisiyatif almayı artırdığını ortaya koymuş olmalarına rağmen mevcut çalışmada mütevazı liderlik ve kişisel inisiyatif arasındaki ilişkide psikolojik güvenliğin aracı rolü incelenerek mütevazı liderlik ve kişisel inisiyatif arasındaki ilişkiyi açıklama noktasında bir sosyal değişim mekanizması kurulmaya çalışılmıştır. Sosyal bilgi işleme teorisine göre, çalışanların örgüt içerisinde sergiledikleri davranış ve tutumlarının çalışma arkadaşlarından, astlarından ve üstlerinden etkilenmesinden hareketle (Salancik ve Pfeffer, 1978) mütevazı liderlerin ikili ilişkilerde sergilediği davranışların çalışanların inisiyatif alma

düzeylerini olumlu yönde etkilemesi muhtemeldir (Owens ve Hekman, 2012). Mütevazı liderliğin örgüt içerisinde var olması durumunda çalışanların kişisel inisiyatif alma ve işlerinde proaktif davranma düzeyleri daha yüksek olabilir (Chen vd., 2018: 326). Diğer bir ifadeyle mütevazı lider ile daha iyi bir etkileşim içerisinde olan bireyler, liderden gelen bu destek ve ilgiyi hisseder ve kişisel inisiyatif alma noktasında daha cesur olabilirler. Dolayısıyla kişisel inisiyatif alma düzeyi artan çalışanlar daha proaktif ve yaratıcı olup örgüte yararlı çıktılar sağlayabilirler. Araştırmacılar (örneğin; Zhang ve Song, 2020; Hu vd., 2018) mütevazı liderlerin çalışanları hata yapabilme ve risk alabilme hususlarında cesaretlendirdiklerini ve örgütte kendilerini psikolojik olarak güvende hissetmelerini sağladıklarını iddia etmişlerdir. Çalışanlar kendilerini güvende hissettiren ve risk almanın kabul edilebilir olduğu konusunda teşvik eden liderlerinin olduğu bir örgütte kişisel inisiyatif alma konusunda daha istekli olabilirler.

Mevcut çalışmanın örgütler için birtakım pratik katkıları da bulunmaktadır. Bu çalışmada mütevazı liderliğin çalışanların kişisel inisiyatif alma düzeyini teşvik etmede önemli bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle, çalışanların kişisel inisiyatif almalarını arttırmak için kuruluşlar, yüksek düzeyde mütevazı özelliklere sahip çalışanları lider olmaya teşvik etmelidir. Ayrıca mevcut liderlerin eğitim projeleri yoluyla mütevazı liderlik hakkında daha fazla bilgi edinmelerini sağlamalıdır.

Araştırma sonuçları ayrıca liderlerin hem çalışanların inisiyatif alma düzeylerini arttırabileceklerini hem de psikolojik güvenliğin öneminin anlaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Örgütler liderlik gelişim programlarına çalışanları psikolojik olarak güvende hissetmelerini sağlayacak stratejileri entegre edebilirler. Sonuç olarak, psikolojik güvenliği artırıcı stratejiler liderlik programlarının etkinliğini olumlu düzeyde etkileyebilir.

Yukarıda belirtilen katkılara rağmen, mevcut çalışmada birtakım kısıtlar da bulunmaktadır. Çalışmada yer alan verilerin kesitsel çalışma yöntemiyle toplanmış olması çalışmamızın ilk kısıtıdır. Kesitsel çalışmada verilerin tek bir zaman diliminde toplanıyor olması nedenselliğin ortaya konmasında eksiklik oluşturmaktadır. Dolayısıyla gelecekteki araştırmacılar boylamsal çalışma yöntemiyle verileri elde edebilirler.

Mevcut çalışmada liderlik tarzlarından sadece mütevazı liderliğin incelenmesi araştırmanın ikinci kısıtıdır. Mütevazı liderliğe ek olarak gelecekteki araştırmacılar farklı liderlik tarzlarını (örneğin; dönüştürücü liderlik, kapsayıcı liderlik vb.) da modele entegre ederek liderlik stilleri arasında birtakım kıyaslamalar yapabilir.

Son olarak, mevcut çalışmada yalnızca mütevazı liderlik ve kişisel inisiyatif arasındaki ilişkinin altında yatan karmaşık süreç mekanizmaları araştırıldı. Bununla birlikte, mütevazı liderlik-kişisel inisiyatif ilişkisinin sınır koşulları hakkında hala çok az bilgi bulunmaktadır. Bu nedenle, gelecekteki araştırmalar mütevazı liderlik ve kişisel inisiyatif arasındaki ilişkinin sınır koşullarını belirlemeye çalışabilir.

Yazar Katkıları

Çalışmaya 1. Yazar: %50, 2. Yazar: %50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Mütevazı Liderlik ile Beyana Dayalı Kişisel İnisiyatif İlişkisinde Psikolojik Güvenliğin Aracı Rolü" başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Aksoy, Ş., & Mamatoğlu, N. (2020). Mediator role of professional self-efficacy belief between psychological safety and self-reported personal initiative. *Nesne Dergisi*, 8(17), 190-201. <https://doi.org/10.7816/nesne-08-17-03>
- Argandona, A. (2015). Humility in management. *Journal of Business Ethics*, 132(1), 63-71. <https://doi.org/10.1007/s10551-014-2311-8>
- Bateman, T. S., & Crant, J. M. (1993). The proactive component of organizational behavior: A measure and correlates. *Journal of Organizational Behavior*, 14(2), 103-118. <https://doi.org/10.1002/job.4030140202>
- Binnewies, C., & Gromer, M. (2012). Creativity and innovation at work: The role of work characteristics and personal initiative. *Psicothema*, 24(1), 100-105.
- Burke, C. S., Stagl, K. C., Salas, E., Pierce, L., & Kendall, D. (2006). Understanding team adaptation: A conceptual analysis and model. *Journal of Applied Psychology*, 91(6), 1189-1207. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.91.6.1189>
- Carmeli, A., Brueller, D., & Dutton, J. E. (2009). Learning behaviours in the workplace: The role of high-quality interpersonal relationships and psychological safety. *Systems Research and Behavioral Science: The Official Journal of the International Federation for Systems Research*, 26(1), 81-98. <https://doi.org/10.1002/sres.932>
- Chen, H., Liang, Q., Feng, C., & Zhang, Y. (2021). Why and when do employees become more proactive under humble leaders? The roles of psychological need satisfaction and chinese traditionality. *Journal of Organizational Change Management*, 34(5), 1076-1095. <https://doi.org/10.1108/JOCM-12-2020-0366>
- Chen, S., Jiang, W., Zhang, G., & Chu, F. (2019). Spiritual leadership on proactive workplace behavior: The role of organizational identification and psychological safety. *Frontiers in Psychology*, 10, 1206-1216. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01206>
- Chen, Y., Liu, B., Zhang, L., & Qian, S. (2018). Can leader "humility" spark employee "proactivity"? The mediating role of psychological empowerment. *Leadership and Organization Development Journal*, 39(3), 326-339. <https://doi.org/10.1108/LODJ-10-2017-0307>
- Chiaburu, D. S., & Carpenter, N. C. (2013). Employees motivation for personal initiative. *Journal of Personnel Psychology*, 12(2), 97-103. <https://doi.org/10.1027/1866-5888/a000089>

- Chiu, C. Y. C., Owens, B. P., & Tesluk, P. E. (2016). Initiating and utilizing shared leadership in teams: The role of leader humility, team proactive personality, and team performance capability. *Journal of Applied Psychology*, 101(12), 1705-1720. <https://doi.org/10.1037/apl0000159>
- Crant, J. M. (2000). Proactive behavior in organizations. *Journal of Management*, 26(3), 435-462. <https://doi.org/10.1177/014920630002600304>
- Davis, D. E., Worthington, E. L. Jr., & Hook, J. N. (2010). Humility: Review of measurement strategies and conceptualization as personality judgment. *The Journal of Positive Psychology*, 5(4), 243-252. <https://doi.org/10.1080/17439761003791672>
- Ding, H., Yu, E., Chu, X., Li, Y., & Amin, K. (2020). Humble leadership affects organizational citizenship behavior: The sequential mediating effect of strengths use and job crafting. *Frontiers in Psychology*, 11, 65-76. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00065>
- Du, Y., & Yan, M. (2022). Green transformational leadership and employees' taking charge behavior: The mediating role of personal initiative and the moderating role of green organizational identity. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(7), 4172-4186. <https://doi.org/10.3390/ijerph19074172>
- Edmondson, A. (2003). International handbook of organizational teamwork and cooperative working. M. A. West, D. Tjosvold, & K. G. Smith (Eds.), *Managing the risk of learning: Psychological safety in work teams*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Edmondson, A.C. (1999). Psychological safety and learning behavior in work teams. *Administrative Science Quarterly*, 44(2), 350-383. <https://doi.org/10.2307/2666999>
- Elsaied, M. M. (2018). Supportive leadership, proactive personality and employee voice behavior: The mediating role of psychological safety. *American Journal of Business*, 34(1), 2-18. <https://doi.org/10.1108/AJB-01-2017-0004>
- Exline, J. J., & Hill, P. C. (2012). Humility: A consistent and robust predictor of generosity. *Journal of Positive Psychology*, 7(3), 208-218. <https://doi.org/10.1080/17439760.2012.671348>
- Frese, M., & Fay, D. (2001). Personal initiative: An active performance concept for work in the 21st century. *Research in Organizational Behavior*, 23, 133-188. [https://doi.org/10.1016/S0191-3085\(01\)23005-6](https://doi.org/10.1016/S0191-3085(01)23005-6)
- Frese, M., Fay, D., Hilburger, T., Leng, K., & Tag, A. (1997). The concept of personal initiative: Operationalization, reliability and validity in two German samples. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 70(2), 139-161. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8325.1997.tb00639.x>
- Frese, M., Teng, E., & Wijnen, C.J.D. (1999). Helping to improve suggestion systems: Predictors of making suggestions in companies. *Journal of Organizational Behavior*, 20(7), 1139-1155. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-1379\(199912\)20:7<1139::AID-JOB946>3.0.CO;2-I](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-1379(199912)20:7<1139::AID-JOB946>3.0.CO;2-I)

- Gül, E., & Çakıcı, A. B. (2021). Kapsayıcı liderlik ölçeğinin Türkçe uyarlaması ve kapsayıcı liderliğin iş performansı üzerindeki etkisinde psikolojik güvenliğin aracılık rolü. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 24 (2), 323-339. <https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.895678>
- Hakanen, J. J., Perhoniemi, R., & Toppinen-Tanner, S. (2008). Positive gain spirals at work: From job resources to work engagement, personal initiative and work-unit innovativeness. *Journal of Vocational Behavior*, 73(1), 78-91. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2008.01.003>
- Hu, J., Erdogan, B., Jiang, K., Bauer, T. N., & Liu, S. (2018). Leader humility and team creativity: The role of team information sharing, psychological safety, and power distance. *Journal of Applied Psychology*, 103(3), 313-323. <https://doi.org/10.1037/apl0000277>
- Jeung, C. W., & Yoon, H. J. (2016). Leader humility and psychological empowerment: Investigating contingencies. *Journal of Managerial Psychology*, 31(7), 1122-1136. <https://doi.org/10.1108/JMP-07-2015-0270>
- Jeung, C.W., & Yoon, H.J. (2018). When leadership elicits voice: Evidence for a mediated moderation model. *Journal of Management and Organization*, 24(1), 40-61. <https://doi.org/10.1017/jmo.2017.42>
- Kahn, W. A. (1990). Psychological conditions of personal engagement and disengagement at work. *Academy of Management Journal*, 33(4), 692-724. <https://doi.org/10.5465/256287>
- Kang, F., Li, J., & Hua, Y. (2022). How and when does humble leadership enhance newcomer well-being. *Personnel Review*. <https://doi.org/10.1108/PR-01-2021-0019>
- Kerse, G., Koçak, D., & Özdemir, Ş. (2020). Mütevazı liderlik ölçeğinin Türkçe uyarlaması ve mütevazı liderliğin seslilik davranışına etkisi: Kuşak farklılığının düzenleyici rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 1769-1787. <https://www.isarder.org/index.php/isarder/article/view/1114>
- Khalili, A. (2018). Creativity and innovation through LMX and personal initiative. *Journal of Organizational Change Management*, 31(2), 323-333. <https://doi.org/10.1108/JOCM-09-2016-0183>
- Kim, J. E. (2021). Paradoxical leadership and proactive work behavior: The role of psychological safety in the hotel industry. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(5), 167-178. <https://doi.org/10.13106/jafeb.2021.vol8.no5.0167>
- Kim, T.Y., Hon, A.H.Y., & Crant, J.M. (2009). Proactive personality, employee creativity, and newcomer outcomes: A longitudinal study. *Journal of Business and Psychology*, 24(1), 93-103. <https://doi.org/10.1007/s10869-009-9094-4>
- LaBouff, J. P., Rowatt, W. C., Johnson, M. K., Tsang, J. A., & Willerton, G. M. (2012). Humble persons are more helpful than less humble persons: Evidence from three studies. *Journal of Positive Psychology*, 7(1), 16-29. <https://doi.org/10.1080/17439760.2011.626787>

- Laguna, M., Walachowska, K., Gorgievski-Duijvesteijn, M. J., & Moriano, J. A. (2019). Authentic leadership and employees' innovative behaviour: A multilevel investigation in three countries. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(21), 4201-4218. <https://doi.org/10.3390/ijerph16214201>
- Lee, K., & Allen, N. J. (2002). Organizational citizenship behavior and workplace deviance: The role of affect and cognitions. *Journal of Applied Psychology*, 87(1), 131-146. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.87.1.131>
- Liang, J., Farh, C. I. C., & Farh, J. L. (2012). Psychological antecedents of promotive and prohibitive voice: A two-wave examination. *Academy of Management Journal*, 55(1), 71-92. <https://doi.org/10.5465/amj.2010.0176>
- Lin, X., Chen, Z.X., Herman, H., Wei, W., & Ma, C. (2019). Why and when employees like to speak up more under humble leaders? The roles of personal sense of power and power distance. *Journal of Business Ethics*, 158(4), 937-950. <https://doi.org/10.1007/s10551-017-3704-2>
- Lisbona, A., Palaci, F., Salanova, M., & Frese, M. (2018). The effects of work engagement and self-efficacy on personal initiative and performance. *Psicothema*, 30(1), 89-96. <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=72754594014>
- Liu, W., Mao, J., & Chen, X. (2017). Leader humility and team innovation: Investigating the substituting role of task interdependence and the mediating role of team voice climate. *Frontiers in Psychology*, 8, 1115-1127. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.01115>
- Luu, T. T. (2020a). Can sales leaders with humility create adaptive retail salespersons? *Psychology & Marketing*, 37(9), 1292-1315. <https://doi.org/10.1002/mar.21365>
- Morris, J.A., Brotheridge, C.M., & Urbanski, J.C. (2005). Bringing humility to leadership: Antecedents and consequences of leader humility. *Human Relations*, 58(10), 1323-1350. <https://doi.org/10.1177/0018726705059929>
- Nielsen, M. B., Eid, J., Mearns, K., & Larsson, G. (2013). Authentic leadership and its relationship with risk perception and safety climate. *Leadership & Organization Development Journal*, 34(4), 308-325. <https://doi.org/10.1108/LODJ-07-2011-0065>
- Ou, A.Y., Tsui, A.S., & Kinicki, A.J. (2014). Humble chief executive officers' connections to top management team integration and middle managers' responses. *Administrative Science Quarterly*, 59(1), 34-72. <https://doi.org/10.1177/0001839213520131>
- Owens, B. P., Johnson, M. D., & Mitchell, T. R. (2013). Expressed humility in organizations: Implications for performance, teams, and leadership. *Organization Science*, 24(5), 1517-1538. <https://doi.org/10.1287/orsc.1120.0795>
- Owens, B.P., & Hekman, D.R. (2012). Modeling how to grow: An inductive examination of humble leader behaviors, contingencies, and outcomes. *Academy of Management Journal*, 55(4), 787-818. <https://doi.org/10.5465/amj.2010.0441>

- Parker, S. K., & Collins, C. G. (2010). Taking stock: Integrating and differentiating multiple proactive behaviors. *Journal of Management*, 36(3), 633-662. <https://doi.org/10.1177/0149206308321554>
- Peters, A. S., Rowat, W. C., & Johnson, M. K. (2011). Associations between dispositional humility and social relationship quality. *Psychology*, 2(3), 155-161. <https://doi.org/10.4236/psych.2011.230>
- Powers, C., Nam, R. K., Rowatt, W. C., & Hill, P. C. (2007). Associations between humility, spiritual transcendence, and forgiveness. *Research in the Social Scientific Study of Religion*, 18, 74-94. <https://doi.org/10.1163/ej.9789004158511.i-301.32>
- Preacher, K. J., & Hayes, A. F. (2004). SPSS and SAS procedures for estimating indirect effects in simple mediation models. *Behavior Research Methods, Instruments & Computers*, 36(4), 717-731. <https://doi.org/10.3758/BF03206553>
- Preacher, K. J., Rucker, D. D., & Hayes, A. F. (2007). Addressing moderated mediation hypotheses: Theory, methods, and prescriptions. *Multivariate Behavioral Research*, 42(1), 185-227. <https://doi.org/10.1080/00273170701341316>
- Rego, O.B., Yam, K.C., Bluhm, D., Cunha, M.P.E., Silard, A., & Liu, W. (2019). Leader humility and team performance: Exploring the mediating mechanisms of team psychcap and task allocation effectiveness. *Journal of Management*, 45(3), 1009-1033. <https://doi.org/10.1177/0149206316688941>
- Salancik, G. R., & Pfeffer, J. (1978). A social information processing approach to job attitudes and task design. *Administrative Science Quarterly*, 23(2), 224-253. <https://doi.org/10.2307/2392563>
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74. <http://www.mpr-online.de>
- Sonnentag, S. (2003). Recovery, work engagement, and proactive behavior: A new look at the interface between nonwork and work. *Journal of Applied Psychology*, 88(3), 518-528. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.88.3.518>
- Speier, C., & Frese, M. (1997). Generalized self efficacy as a mediator and moderator between control and complexity at work and personal initiative: A longitudinal field study in East Germany. *Human performance*, 10(2), 171-192. https://doi.org/10.1207/s15327043hup1002_7
- Tangney, I. P. (2000). Humility: Theoretical perspectives, empirical findings and directions for future research. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 19(1), 70-82.
- Walters, K. N., & Diab, D. L. (2016). Humble leadership: Implications for psychological safety and follower engagement. *Journal of Leadership Studies*, 10(2), 7-18. <https://doi.org/10.1002/jls.21434>

- Wang, H. F., Chen, Y. C., Yang, F. H., & Juan, C. W. (2021). Relationship between transformational leadership and nurses' job performance: The mediating effect of psychological safety. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 49(5), 1-12. <https://doi.org/10.2224/sbp.9712>
- Wang, Liu, J., & Zhu, Y. (2018a). How does humble leadership promote follower creativity? The roles of psychological capital and growth need strength. *The Leadership and Organization Development Journal*, 39(4), 507-521. <https://doi.org/10.1108/LODJ-03-2017-0069>
- Yener, S. (2015). Psikolojik rahatlık ölçeğinin Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD)*, 5(13), 280-305. <https://dergipark.org.tr/en/pub/odusobiad/issue/27561/289997>
- Zhang, W., & Liu, W. (2019). Leader humility and taking charge: The role of OBSE and leader prototypicality. *Frontiers in Psychology*, 10, 2515-2525. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02515>
- Zhang, Z., & Song, P. (2020). Multi-Level effects of humble leadership on employees' work well-being: The roles of psychological safety and error management climate. *Frontiers in Psychology*, 11, 3150-3163. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.571840>
- Zhou, F., & Wu, Y.J. (2018). How humble leadership fosters employee innovation behavior: A two-way perspective on the leader-employee interaction. *Leadership & Organization Development Journal*, 39(3), 375-387. <https://doi.org/10.1108/LODJ-07-2017-0181>

Extended Abstract

The purpose of this study is to examine the mediating role of psychological safety on the relationship between humble leadership and self – reported personal initiative. In the present study, the mediating role of psychological safety in the relationship between humble leadership and self-reported personal initiative has been discussed and some contributions have been made to the literature. Previous research has identified that leadership as a critical contextual factor, such as transformational leadership (Du & Yan, 2022) and passive/avoidant leadership (Zappalà et al., 2020), is associated with personal initiative levels. However, there are few studies investigating the relationship between humble leadership and self – reported personal initiative. Therefore, this study enriches the existing literature by examining the relationship between humble leadership and personal initiative. Finally, as a result of the literature review, no research could be found that examines humble leadership, psychological safety and self-reported personal initiative together. Since the present study is the first to examine the mediating role of psychological safety in the relationship between humble leadership and personal initiative, it is anticipated that it will make a useful theoretical contribution to previous research findings and leadership literature.

Within the scope of the study, it was aimed to determine the mediating role of psychological safety in the relationship between humble leadership and the perception of taking personal initiative based on declaration. Data were collected from 205 employees working in a private company operating in the aviation sector in Turkey, using a survey technique within the scope of confidentiality and volunteerism principle. Surveys were sent to the participants via social media and the participation rate was 65.2%. It was observed that 49.8% (102) of the participants were women, 39.5% (81) were in the 24-28 age range, and 39.5% (81) had 3-6 years of

experience. *Confirmatory factor analysis (CFA) was performed using the AMOS 24 program. As a result of the analyzes, the values obtained from the concepts of humble leadership, psychological security and personal initiative without removing any item from the analysis show that the fit indices are in the acceptable range. (χ^2 (24) = 52,794; IFI= 0.993; GFI = 0.944; CFI= 0.993; TLI = 0.990; RMSEA= 0.077, SRMR= 0.005], [χ^2 (13) = 19,758; IFI= 0.998; GFI= 0.973; CFI= 0.998; TLI= 0.997; RMSEA= 0.050, SRMR= 0.003], [χ^2 (13) = 23,772; IFI= 0.997; GFI= 0.969; CFI= 0.997; TLI= 0.994; RMSEA= 0.064, SRMR= 0.003]).*

The hypotheses of the research were tested using the Process Macro (for SPSS) program developed by Preacher and Hayes (2004). In the results, it is seen that the effect of humble leadership on the perception of taking self-initiative based on declaration is significant and positive ($B= 0.62$; $t= 88.78$; $p= 0.000$). Therefore, we can say that Hypothesis 1 is accepted. The results show that psychological safety has a significant mediating role in the relationship between humble leadership and the perception of taking personal initiative based on self-report ($B = 0.13$, $SE = 0.39$). However, bootstrap confidence intervals need to be examined before it can be said that humble leadership has an indirect effect (via psychological safety) on self-reported personal initiative. Considering the Bootstrap results, it was determined that the indirect effect is significant because the confidence intervals (95% EDGA-EYGA = -2.67 to -1.15) for the indirect effect of humble leadership on self-reported personal initiative through psychological safety do not contain zero. Therefore, we can say that Hypothesis 2 is accepted.

This present study makes some important contributions to the literature. First, the present study enriches the literature on the antecedents of personal initiative by exploring the relationship between humble leadership and taking personal initiative. In the practical contribution of the present study to organizations, this research found that humble leadership is effective in encouraging the level of personal initiative of employees. Therefore, in order to increase employee self-initiative, organizations should encourage highly humble employees to be leaders. It should also enable existing leaders to learn more about humble leadership through educational projects. Despite the contributions mentioned above, there are some limitations in the present study. The first limitation of our study is that the data in the study were collected through the cross-sectional study method. The fact that the data are collected in a single time period in the cross-sectional study creates a deficiency in revealing the causality. Therefore, future researchers can obtain data with the longitudinal study method. Examining only humble leadership among leadership styles in the present study is the second limitation of the research. In addition to humble leadership, future researchers can make some comparisons between leadership styles by integrating different leadership styles (for example, transformational leadership, inclusive leadership, etc.) into the model.

Geliş Tarihi / Received Date
28.06.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
15.02.2023

Japon Sürrealizmi Bağlamında Tetsuya Ishida'nın Resimlerinde Distopik Sürrealizm

Dystopic Surrealism in Tetsuya Ishida's Paintings in the Context of Japanese Surrealism

Ferhat KAVAS¹

Öz

Yirminci yüzyılın başlarında Avrupa merkezli olarak ortaya çıkan Sürrealizm, sanatta rastlantısallık ve biçimsel deformasyonlar aracılığı ile sanatçının biçim ve işlevi keşfetmesine, düşündürücü yöntemler kullanarak insanı insan olmayanla grotesk denilebilecek bir şekilde harmanlamasına olanak tanımıştır. Fransız sürrealizmi yirminci yüzyılın başında gelişirken, Avrupa'da eğitim gören Japon sanatçılar yurtdışından etkilenecek geri dönmüşlerdir. Sürrealizmde betimlenen gerçeküstü insan imgelerinin Japon görsel kültüründe çok uzun zamandan beri var olan imgelere benzediği görülmektedir. İnsan vücudunun sanatsal amaçlarla çarpıtılması, Japon görsel kültüründe bilinmedik bir durum değildir. Japon tahta baskıları, eğlenceli ve zekice çarpıtmalar yaratmak için bu temadan yararlanılarak oluşturulmuştur. Yine de Avrupa Sürrealizmi Japon sanatçıların fikirlerini tanımlanabilir bir hareket haline getirmeleri için onlara bir çıkış sağlamıştır. Tarihsel olarak düşünüldüğünde Japon sanatı açısından Sürrealizmin başlangıç ve bitiş noktaları Avrupa'ya kıyasla çok uzun bir süreci kapsamaktadır.

Bu araştırmada, farklı iki kavram olan Distopya ve Sürrealizmin kesişmesiyle ortaya çıkan Distopik Sürrealizm kavramının daha iyi anlaşılmasını sağlamak, aynı zamanda Japon sanatçı Tetsuya Ishida'nın (1973-2005) eserlerinde Distopik Sürrealizmin izlerini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Bir diğer amaç ise, Japon Sanatında Sürrealizmin ortaya çıkışını ve gelişimini örnekler ile belirlemektir. Araştırmada, 19. ve 20. yy. Japon Sürrealist sanatına örnek teşkil edebilecek farklı sanatçılara ait dokuz görsel seçilmiştir. Ayrıca Tetsuya Ishida'nın 1995-2004 yılları arasında oluşturduğu dokuz eser yer almıştır. Sonuç olarak Japon Sanatında Sürrealizm örnekler ile tanımlanmış, Distopik Sürrealizm kavramı tartışılmış ve bu bağlamda Tetsuya Ishida'nın eserlerinde Distopik Sürrealizmin izleri ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Tetsuya Ishida, Distopik Sürrealizm, Japon Sanatı, Japon Sürrealizmi, Distopya.*

¹ Arş. Gör., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas/TÜRKİYE, E-mail: ferhatkavas@gmail.com, ORCID ID:0000 0003 0996 3332

Abstract

Surrealism, which emerged as eurocentric in the early twentieth century, allows the artist to discover form and function through randomness and formal deformations in art, and to blend the human with the non-human in a grotesque way by using thought-provoking methods. French surrealism began to develop at the beginning of the twentieth century, and in this process, Japanese artists who were educated in Europe returned to their countries after being influenced by the movement. Surrealistic human images depicted in surrealism seem to resemble images that have existed in Japanese visual culture for a very long time. Distortion of the human body for artistic purposes is not uncommon in Japanese visual culture. Japanese woodblock prints were created using this theme to create fun and clever distortion. Yet, European Surrealism provided a way out for Japanese artists to make their ideas a recognizable movement. When considered historically, the starting and ending points of Surrealism in terms of Japanese art cover a very long period compared to Europe. In the research, it is aimed to provide a better understanding of the concept of Dystopic Surrealism, which emerged with the intersection of two different concepts, Dystopia and Surrealism, and also to reveal the traces of Dystopic Surrealism in the works of Japanese artist Tetsuya Ishida (1973-2005). Another aim of the research is to determine the emergence and development of Surrealism in Japanese Art with examples. In the research, nine images of different artists that can serve as an example of 19th and 20th-century Japanese Surrealist art were selected. In addition, nine images created by Tetsuya Ishida between 1995 and 2004 were included in the study. As a result, Surrealism in Japanese Art was defined with examples, the concept of Dystopic Surrealism was discussed, and in this context, the traces of Dystopic Surrealism in Tetsuya Ishida's works were revealed.

Keywords: Tetsuya Ishida, Dystopian Surrealism, Japanese Art, Japanese Surrealism, Dystopia.

Giriş

Sürrealizm 1920'li yılların başında Fransa'da ortaya çıkmış bir akımdır. Sürrealizm ile Dadaizm arasında düşünsel bağlar olsa da Sürrealist sanatçılar bu düşünsel arka planı daha sistemli hale getirip elle tutulur eserlerle yeni bir bakış açısı sunmuşlardır (Antmen, 2008: 133). Paris'te Kübizmin yerini alan Sürrealizmin öncüleri, yenilikçi anlayışa karşı çıkmıştır ve Dadaistler gibi onlar da modern sanata mal edilen bütün 'izimleri' reddetmişlerdir (Lynton, 2015: 170). Bu reddedişin altında yatan neden, endüstri devrimi ile insanların daha zengin daha mutlu ve daha modern bir hayata kavuşma hayalinin I. Dünya Savaşı (1914-1918) ile sona ermiş olmasıdır. Mutluluk ve refah getireceği söylenen modern dünya ve ona ait bütün değerler, insanlara o güne dek yaşanmamış vahşi ve acımasız bir dünya savaşı getirmiştir. I. Dünya Savaşı bittikten sonra uzun bir süre savaşın insanların ruhunda bıraktığı izlerin ve yıkımın etkisi hissedilmiştir (Yılmaz, 2006: 127). Rasyonel aklı kutsayanların tezleri çürümüş, salt akıl ve mantık insanı doğlunu bir felakete sürüklemiştir. Bu yüzden dadaistler modernizme ait olan ne varsa yıkılmalı düşüncesini kendilerine bir ilke olarak benimsemişlerdir. Bu düşünceyi uygulamanın yolunun ise toplumsal yaşamda ve sanatta akıl ve mantığı devre dışı bırakmak olduğuna inanmışlardır. Sürrealistler ise, bilinçaltının dizginsiz hayal gücünü serbest bırakmaya çalışmışlar ve otomatizm adı verilen yeni bir ifade tarzını deneyerek bilinci ve dolayısı ile mantığı devre dışı bırakmışlardır (Voorhies, 2004). Sürrealizm, sanatın geleneksel biçimlerine olduğu kadar, burjuva değer yargılarına karşıdır ve politiktir. Sürrealistlerin bilinçaltına, rüyalara, görünen gerçekliğin ve aklın ötesine yönelik arayışları,

ahlaken iflas ettiğini düşündükleri bir kültürel ve toplumsal yapının sınırlarını aşabilmekle ilgilidir (Antmen, 2008: 135). Endüstri devrimi ile birlikte makinelerin yükselişini kutsayan Fütüristlerin aksine Sürrealistler teknolojik ilerlemenin insan bedeni ve ruhu üzerinde hem fiziksel hem de psikolojik olumsuz etkilerini göstermek istemişlerdir.

Sürrealizm, Fransa merkezli bir akım olarak ortaya çıkmış olsa da ilerleyen süreçte kıta Avrupası'na oradan Amerika'ya yayılmıştır ve oradaki sanatçılar tarafından çabucak benimsenmiştir. Japon sanatında da bu etkiler Avrupa'da eğitim gören sanatçılar aracılığı ile Japon sanatında bir hareket alanı oluşturmuştur. Meiji Restorasyonu döneminde Japon sanatçılar Batı sanatının biçimsel özelliklerini teknik açıdan incelerken diğer taraftan Batılı sanatçıların kullandıkları temalara yoğunlaşmışlardır. Buna karşın Avrupa sanatı ile Japon sanatı arasındaki ilişki düşünüldüğünde Japon geleneksel sanatlarının Batı resim sanatı üzerindeki etkileri sanat tarihinde görülen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Japon modern sanatı 19. Yüzyılın ortalarından II. Dünya Savaşına (1939-1945) kadar geçen sürede kendisine geniş bir gelişim alanı bulmuştur ancak II. Dünya Savaşı ile birlikte Japonya Devleti, sanat toplulukları üzerinde sansür ve kontrollerini arttırmıştır. Örneğin sanat dergilerinin sayıları 1942'de sekize ve 1944'te ise sadece ikiye indirilmiştir. Özellikle Sürrealizm, yetkililer tarafından ideolojik olarak tehlikeli kabul edilmiştir ve sürrealist ressam Fukuzawa Ichirō (1898) -1992) ve sanat eleştirmeni Takiguchi Shūzo (1903-1979) 1941'de kısa bir süre hapsedilmiştir (Ikeda, 2016:8).

Araştırmada yer alan ve Tetsuya Ishida'nın eserlerinde izi sürülen Distopik Sürrealizm kavramının; hayali, istenmeyen, korkunç ve karanlık bir yer olarak tanımlanan Distopya ile bilinçaltının tamamen özgürleşmesini destekleyen Sürrealizmin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmış olduğu görülmektedir. Distopik Sürrealizmde hayal, korku, ölüm, endişe ve mutsuzluk gibi konulardan oluşan sahneler ile karanlık ve kâbus gibi bir ortam yaratılmaktadır (Gerakiti, 2022) . Nail Bezer (1984: 8) Distopya'nın aslında suçun ve yoksulluğun olmadığı ideal yer veya toplum olan ütopyanın tam tersi olarak tanımlanması gerektiğini söylemektedir. Ütopyaların mutluluk vaat eden ülkelerine karşı Distopya'lar özgürlüğü elinden alınan, tecrit edilen ve her türlü baskı karşısında umutsuzluğa kapılmış bir dünya yaratırlar (Claeys, 2017:452). Sürrealizm ise, ampirik yaşam deneyiminin kısıtlamalarına dikkat çekerken her türlü pozitivist yaklaşımın karşısında yer alır; ayrıca, gerçeklik anlayışımızı gözden geçirmemizi talep eden, bilinç ve ruhta deneyimlenip toplumsal alana yansıtılan bir başkaldırı estetiği üzerine kuruludur (Vangölü, 2016:876). Polonyalı ressam, heykeltıraş ve fotoğraf sanatçısı Zdzislaw Beksinski (1929-2005) eserlerinde oluşturduğu sahnelerle Distopik Sürrealist olarak tanımlanan ilk sanatçıdır ve Distopik Sürrealizm kavramı onunla popüler hale gelmiştir (http-1, 2022). Zdzislaw Beksinski Distopik Sürrealizm konusunu vurgulayan resimleri, fotoğrafları ve heykelleriyle dikkat çekmiştir. Beksinski'nin korku dolu Sürrealist resimleri ve ürkütücü çizimleri Gotik veya Barok tarzlarda yaratılmıştır. Beksinski'nin çalışmaları iki döneme ayrılmıştır; erken dönem resimleri Dışavurumcu- Distopik Sürrealist olarak tanımlanırken, sonraki dönem biçimci bir yaklaşıma sahiptir ve daha soyuttur. Distopik Sürrealizmin ilk örneklerini veren Zdzislaw Beksinski, Michael Kerbow (1979-) ve Alexey Andreev (1972-) gibi birçok modern sanatçıyı etkilemeyi başarmıştır (http-2, 2022). Araştırmada yer alan Tetsuya Ishida'nın çalışmalarını Distopik Sürrealizm bağlamında değerlendirdiğimizde, sanatçının eserlerinde baskı altında kalmış, yalnızlığa itilmiş umutsuz figürler

sanatçının Distopik olan unsurlarını teşkil ederken, eserlerinde yarattığı yarı insan yarı makine şeklinde ki figürler onun hayal gücünü ortaya çıkarmaktadır ve sürrealist tarzını belirginleştirmektedir.

Japon Sanatında Sürrealizm

Fransa'da ortaya çıkan Sürrealizm 1930'larda Japonya'ya ulaşmıştır ve Japoncaya "ultrarealizm" (chogenjitsu shugi) olarak çevrilmiştir. O yıllarda Sürrealizm avangard bir stil olarak Japonya'da büyük sansasyon yaratmıştır. Aslında Japon Sürrealizmi, benzersiz bir sanatsal deneyimle sonuçlanan farklı etkilerin uzun bir tarihini yansıtmaktadır. Sürrealist sanatçılar bedeni çarpıtmayı yeni bir sanatsal deneyim olarak keşfetmişlerdir ancak bu durum Japon sanatı açısından Sürrealizmden çok daha önce var olan bir eğilimdir. 19. Yüzyıl Japon ahşap baskılarında bedenin biyolojik süreçleri ile ilgili yaratıcı bir görsel kültürün olduğu görülmektedir (Görsel 1).

Görsel 1: Utagawa Kunitoshi, "Yaz sıcağında oynayan hamile kadınlar- Beş başlı On Beden", 1881

Utagawa Kunitoshi'nin (1847-1899) 1881 yılında oluşturduğu "Yaz sıcağında oynayan hamile kadınlar- Beş başlı On Beden" adlı ahşap baskısında, bedenin ne denli zekice çarpıtıldığı görülmektedir. İlk bakışta yaz sıcağında egzersiz yapan bir grup hamile kadın olduğunu düşünülse de figürlere daha dikkatli bakıldığında bir başın iki ayrı bedene sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bedenlerin ortasındaki kırmızı şeritler farklı bedenlerin hamileliğini göstermektedir. Bu tür imgeler izleyiciler açısından ilk bakışta görünür ve şok edici imgeler değildir. Bir kişi gibi görünen şey aslında iki kişidir, ancak biri biçim ve yapı açısından diğerine bağlıdır. Japon görsel sanatı uzun zaman boyunca insan vücudunu, görünür ve doğal olanın ötesini keşfetmek, değiştirmek ve büyütme için bir özne olarak kullanmıştır. Sanatçısı belli olmayan 19. yüzyıl ortalarına ait başka bir gravürde, insan bedeninin işleyiş süreçleri bedenin çarpıtılmasıyla Sürrealist bir tarzda ele alınmıştır (Görsel 2). Japon görsel kültür tarihinde buna benzer sayısız örneklerle karşılaşmak mümkündür. Yine de ahşap baskıların tarihine

bakıldığında bedenın çarpıtılması Sürrealist sanatçıların yaptığı gibi sınırları zorlama eğiliminde değildir (Ulowetz, 2015: 2).

Görsel 2: Sağlıklı bir cinsel yaşam için diyet tavsiyesi, Bilinmeyen sanatçı – gravür – 1855.

Sürrealizm Avrupa'da ortaya çıktıktan sonra Avrupa'da eğitim gören Japon sanatçıların dönüşüyle Japonya'da kendine geniş bir hareket alanı bulmuştur ve etrafında son derece tutkulu sanatçıları çok hızlı bir şekilde toplamayı başarmıştır (Sas, 1999: 16) . Bu sanatçılardan Eikyū (1911-1960) ve Hirai Terushichi'nin (1900-1970) çalışmalarında özellikle parçaların kesilmesi ve kesilen parçaların yeniden birleştirilmesi ile elde edilen farklı görüntüler, izleyicide garip bir kopukluk hissi yaratır ve yeni bir algı düzeyi oluşturur (Görsel 3). Japonya'da 20. yüzyılın başında genç sanatçılar akademi ile çatışma yaşamaktadır. Bu çatışmaların ardından Fransa'da eğitim gören ve Fovizm akımından etkilenen Japon sanatçılar tarafından 1926 yılında '1930 Derneği' kurulmuştur. Batı Sanatı ile etkileşimin sonucunda, Doğu düşüncesinin de katkısıyla, Japonya'da bilinçdışına yönelik orijinal arayış kaybolmuştur ve Sürrealizm, kitle iletişim araçlarında popüler olarak 'Shuru' olarak adlandırılan garip bir fantezi dünyasının sanatı olarak anlaşılmaya başlanmıştır (Wu, 2014: 191).

Görsel 3: Hirai Terushichi, Yaşam, 1938

1930'lu yıllarda Ichiro Fukuzawa'nın (1898-1992) avangard resimleri (Görsel 4) ve stili 'Sürrealizm' olarak tanımlanmıştır ve diğer sanatçılar tarafından taklit edilmeye başlanmıştır. Ancak Japonya'daki Sürrealizm, modern rasyonalizmi aşarak onun ötesindeki gerçekliğe sahip olmaya yönelik ideolojik bir hareket olarak değil, ayrı bir hayal ve yanılsama dünyasını temsil eden farklı bir resim stili olarak anlaşılmıştır. Max Ernst'in (1891-1976) kolâj sanatından ilham alan Ichiro Fukuzawa, çalışmalarında iktidar sahiplerinin iddialarını sık sık çarpıtarak esrarengiz ve çoğu zaman anlamsız görüntülerle dolu Sürrealist bir eğilim ortaya koymuştur (Gleason, 2022). Ichiro Fukuzawa'nın erken dönem çalışmaları deşifre etmek bazen zor olsa da, çalışmalarında sanatçının bakış açısı açıkça görülmektedir. İlham almak için rüyalara yönelen Sürrealistlerin aksine, Ichiro Fukuzawa insanların zaaflarından çok etkilenmiştir ve çelişkilerle dolu bu zaaflar ile alay etmek için Sürrealizmin araçlarını kullanmıştır.

Görsel 4: Ichiro Fukuzawa, Nisan Şakası, 1930, Ulusal Modern Sanat Müzesi, Tokyo.

1930'lu yılların ortasına doğru yaklaşan Çin-Japon Savaşı (1937-1945) ve II. Dünya Savaşı Japon toplumunda umutsuzluk ortamının oluşmasına neden olmuştur. Bununla birlikte Japon Sürrealist resmi, Zen Budizmi ve Doğu resim gelenekleri gibi Doğu düşüncesinin unsurlarıyla bağlantı kurma eğilimi göstermiştir. Bu etkiler Japon Sürrealist sanat ortamı açısından yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Koga Harue (1895-1933) ve Migishi Kotaro (1903-1934), ilham aldıkları Sürrealist fikir ve eserlerle Doğu unsurlarını birleştiren fantastik resimler yaratmışlardır (Görsel 5-6).

Görsel 5: Harue Koga, Havai Fişek, 1927.

Noboru Kitawaki (1901-1951) ve Aimitsu (1907-1946), Doğu resminin metafizik arayışlarına felsefi bir yaklaşım getirmişlerdir (Görsel 7-8). 1930'ların başında Japonya'da coşkuyla karşılanan Sürrealizm, pratikte kendi sanat teorilerini, kendi politik ve sosyal imgelerini yeni anlayış içinde kullanan sanatçılar tarafından yeni imgelerle ifade edilmiştir (Wu, 2014: 195).

Görsel 6: Migishi Kotaro Bulutların Üzerinde Uçan Kelebekler, 1934, Ulusal Modern Sanat Müzesi, Tokyo.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından ifade özgürlükleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasıyla birlikte, Japonya'daki avangard sanatçılar birkaç yıl boyunca yeni bir başlangıç aramışlardır. Resim kariyerine 1920'lerin sonlarında Ernst ve Magritte'in etkisiyle başlayan Jiro Yoshihara'nın, savaştan sonra soyut resmi keşfederek kendi üslubunu yarattığı görülmektedir. Yoshihara'nın, boyanın fiziksel özelliklerini ortaya çıkaracak derecede kullandığı fırçasıyla ulaştığı nokta, basit ve çok yönlü dairenin soyut anlamını oluşturmuştur (Görsel 9). Bu ortamda, savaş öncesinden beri Sürrealizme maruz kalan sanatçılar, kendi soyut anlatım tarzlarını oluşturmayı hedeflemişlerdir. Clark'ın bahsettiği gibi (2013, 179) Japon sanatçılar Sürrealizm özelinde düşünüldüğünde bir benlik ve ikilem sorunu ile karşılaşmışlardır. II. Dünya Savaşı'nın ardından Japon sanatında Sürrealizmden soyut sanata doğru bir gelişim olduğu görülmektedir. Bu gelişimi modern anlayıştan bir kopma olarak düşünmemek gerekir. Bu kendi içerisinde devam eden bir sürekliliğin işareti olarak yorumlanmalıdır. Japonya'da Sürrealizme olan ilginin film özel efektleri ve manga² dünyasında sürmesi dikkat çekicidir. Rasyonelliği eleştiren ve gerçekliği yeniden kavramayı hedefleyen Sürrealizmin ruhu, 21. yüzyılda entelektüel ve edebi hareketlerin alanını genişletmeye devam etmektedir (Ulowetz, 2015: 3).

Görsel 7: Kitawaki Noboru, Uykusuz Bir Gece İçin, 1937, 122x130 cm. Kyoto Belediyesi Sanat Müzesi.

² Genellikle çocuklara olduğu kadar yetişkinlere de hitap eden bir Japon çizgi roman ve çizgi roman tarzı.

Görsel 8: Aimitsu, Bir Gözle Manzara, 1938, 193.5 x 102.0 cm, Ulusal Modern Sanat Müzesi, Tokyo

Görsel 9: Jiro Yoshihara, İş, 1965.

Tetsuya Ishida'nın Distopik Sürrealizmi

Sanayi devriminden sonra teknoloji ve makineleşme karşısında yalnızlaşan bireyin yaşadığı karanlık ve umutsuz yaşamı Sürrealist bir tarzda ele alan Japon sanatçı Tetsuya Ishida (1973-2005), resimlerinde kendi yaşamı üzerinden bir sistem eleştirisi yapmaktadır. Tetsuya Ishida resimlerinde endüstri devriminin yarattığı kapitalist çalışma koşulları karşısında yaşanan Distopik durumlara işaret etmektedir. Yaşadığı yalnızlığı dışavurumcu bir dille eserlerine yansıtan Tetsuya Ishida, resimlerinde yarı insan yarı makine figürleri ile kendinden yaklaşık bir asır önce ortaya çıkan sürrealistlerin otomat insanları ile yeniden bir bağlantı kurmaktadır. Eserlerinde aile ve toplum baskısının bireyleri, modern toplumun içerisinde yalnızlaştırarak onları adeta birer makineye dönüştürmesini kendi üslubuyla işlemiştir (Kavas, 2019: 207). Yaşadığı duygusal durumları resimlerine yansıtırken dışavurumcu bir tavır içerisinde olan Tetsuya Ishida'nın eserlerinde görülen figürlerin tamamı kendine benzer şekilde

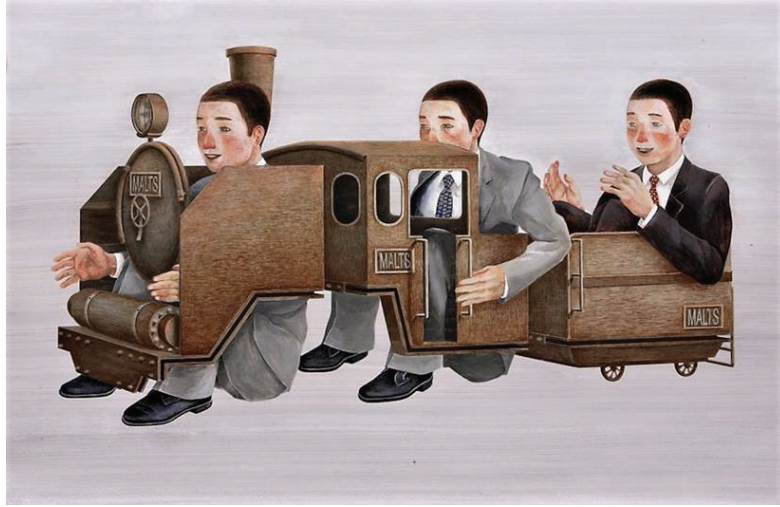

resmedilmiştir. Figürler mutsuz ve bir o kadar yalnız aynı zamanda bir makine ile bütünleşmiş halde tasvir edilmiştir. Resimlerinde Japonya'da günlük hayattan insanları yaşadıkları zorlu koşullarla birlikte yansıtmıştır. Bu insanlar genelde mutsuz bir yüz ifadesine, olumsuz bir beden diline işaret etmektedir ve bedenleri ya bir makineye ya da gün içinde insanın karşısında çıkan herhangi bir nesneye bağlı şekildedir. (Kavas, 2019: 207). (Görsel 10). Tetsuya Ishida'nın gerçeküstücü bir anlayış ile yaptığı resimlerinde, tüketim toplumunun getirdiği olumsuzluklar, modern bireyin mutsuzluğunun doğrudan sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır (Sawaragi, 2019: 59). Aynı zamanda Tetsuya Ishida eserlerinde, kapitalizmin tüketiciye belirlediği rol içinde modern bireyin endişelerini görselleştirmektedir. İzleyicisinin aklından çıkmayan, endüstriyel üretim ve bu üretimin araçları tarafından derisi yüzülen, yutulan ve sömürülen insanları tasvir etmektedir. Bu karanlık fantastik resimler Tetsuya Ishida'nın kişisel duygu dünyası ile de paralellik göstermektedir. 20. yüzyılın başlarında savaş ve hızlı sanayileşmenin yol açtığı yabancılaşmadan doğan tarihsel Sürrealizm ile aynı damarda ilerleyen Ishida'nın çalışmalarının yaygın olarak Japonya'nın 1990'lardaki ekonomik gerilemesinin getirdiği varoluşsal krizleri alegorize ettiği anlaşılmaktadır (Quinton, 2019).

Görsel 10: Tetsuya Ishida, Süpermarket, 1999, ahşap üzeri akrilik, 103 x 146 cm, Shizuoka Valiliği Sanat Müzesi, Japonya.

Ishida'nın çalışmalarının çoğunda, özellikle de üniversitedeyken ve sonrasında üretilen eserlerinde arabalar, trenler ve uçaklar gibi modern dünyanın ulaşım araçlarını resmettiği görülmektedir (Görsel 11).

Görsel 11: Tetsuya Ishida, Izakaya Hatsu 1995, Kâğıt üzerine akrilik, 51 x 78.5 cm, özel koleksiyon. Birçok endüstriyel makine ve işçiyi tasvir etmesine rağmen, Tetsuya Ishida'nın resimleri herhangi bir üretim sahnesi içermezler. Bunun yerine, çok kısa bir dinlenme ya da anlık görüntülerden oluşurlar (Görsel 12). Sanayi ve teknoloji olarak gelişmiş, modern dünyanın bir parçası olan Japonya'da yaşamış olan Tetsuya Ishida'nın eserlerinde yarı insan yarı makine olan imgeler dikkat çekmektedir: varlıklar insani ve teknolojik nesnelere arasındaki sonsuz, aralıksız bağlantılara yerleştirilir. Tetsuya Ishida'nın sanatında lokomotifler, bisikletler, lavabolar, sandalyeler, binalar, uçaklar, kutular, vidalar, arabalar, buldozerler veya vantilatörlerle bütünleşmiş insanlar yer almaktadır (Uno, 2019: 95).

Görsel 12: Tetsuya Ishida, Kovuğunda Uyuyan Böcek, 1995, ahşap üzerine akrilik, 72.8 x 103 cm, özel koleksiyon.

Tetsuya Ishida'nın yarattığı sürrealist dünyanın yarı insan yarı makine olan bu figürleri, modern toplumun özellikle de kendi içinde yaşadığı toplumun, modern bireyi baskı altına alarak onları makineleştiren mevcut düzenine bir eleştiri olduğu görülmektedir. Tarihsel kökenine baktığımızda figürlerin otomat olarak adlandırıldığı yarı insan yarı makine şeklinde gösterilerek teknolojinin insanları özünden uzaklaştırıcı yönünün eleştirisi, 20. Yüzyıl başında sürrealist sanatçılar tarafından işlenmiş bir konudur (Kavas, 2019: 209). Tetsuya Ishida'nın çalışmalarındaki Distopik tavrı Japonya'nın siyasal, ekonomik ve toplumsal yapısı ile oldukça ilintilidir. Ishida'nın doğum yılı olan

1973'te Japonya, II. Dünya Savaşı'ndaki koşulsuz yenilgiden ve müttefik kuvvetlerin işgalinden kurtulalı uzun zaman geçmiştir. Japonya atom bombalarının küllerinden yeniden doğmuş ve 1960'larda (Tokyo'nun Asya'daki ilk olimpiyatlara ev sahipliği yaptığı dönem) doruk noktasına ulaşan hızlı bir ekonomik büyümenin "mucizevi" çağına girmiş durumdadır. Ancak bu durum beklenilen aksine sorunsuz ilerleme imkânı bulamamıştır. Teknolojiye dayalı sanayileşme Japonya'nın büyük bir bölümünde çeşitli çevre sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Diğer yandan yer altına inen radikal sol örgütlerin kanlı eylemleri ve terörist saldırıları ülkeyi karanlık bir döneme sokmuştur. Bunların da ötesinde, 1973 yılında tüm dünyada etkili olan petrol krizi, enerjide dışa bağımlı olan Japonya'nın enerji arzını sıkıntıya sokmuştur ve toplumda ciddi bir panik yaşanmasına neden olmuştur. Bütün bu Distopik gelişmeler, Osaka'da düzenlenen 'Expo 70' Dünya Fuarı sonrası ekonomistler tarafından öngörülen parlak geleceğe bir engel oluşturmuştur. O dönem birçok Japonya vatandaşı on altıncı yüzyılda yazılmış bir Fransız mezmurlar kitabındaki kehanete inanmaya başlamışlardı. Kehanete göre 1999 yılında bir kıyametin insanlığın sonunu getireceği ileri sürülmekteydi. Hatta bu kıyamet senaryosu dönemin popüler yazarı Hiromi Goto'nun kitabında da değinilen bir konudur. Bu kitap Japonya'da sadece üç ay içerisinde bir milyon adet satmıştır. Bugün inanılmaz gibi görünse de, halkın geniş bir kesimi kehanetten ciddi şekilde korkmuştur ve 1999'a kadar kıyamet günü için geri saymaya başlamıştır (Sawaragi, 2019: 60).

Görsel 13: Tetsuya Ishida, Kargo, 1997. Ahşap üzerine akrilik, 103.0 × 145.6 cm. özel koleksiyon.

Tetsuya Ishida, Japonya'da milenyum öncesi hem ekonomik durgunluğun zirvesinin hem de toplumsal bunalımın yaşandığı bir ortamda büyümüştür ve çalışmaları genellikle bu dönemi karakterize eden umutsuzluk ve yabancılaşma duygularıyla ilişkilidir. Ayrıca otomat insan imgesi sanatçının gelişen teknolojilerle ilgili paralel endişelerini de yansıttığı bir temadır. Bu noktada, Ishida'nın on yıllık sanat kariyerinin 1995'te öne çıkması son derece anlamlı hale gelmektedir (Saito, 2019: 70). Sanatçının 1997 tarihli 'Kargo' adlı eserinde olduğu gibi (Görsel 13), işçilerin ve paketlenmiş malların tamamen tedarik zincirinde birleştiği hizmet ekonomisinin görsel bir sunumunu yaptığı görülmektedir. Yaşadığı dönemin toplumsal psikolojisinden oldukça etkilenen Tetsuya Ishida karamsar denilebilecek ölçüde

eserler ortaya koymuştur. Tetsuya Ishida'nın otomat figürlerinde insanın makinelere boyun eğişi ve içinde bulunduğu Distopik durumu yansıtmaya şekli sanatçının Sürrealist yönünü Distopya ile ilişkilendirmektedir ve onun sanatsal üslubunu tanımlamak için Distopik Sürrealizm şeklinde yorumlanabilir. Sürrealist sanatçı Benjamin Pêret'nin (1899-1959) 1933 yılında Minotaure'da yayınlanan makineleşmiş insanları temsil eden fotoğraflarına baktığımızda (Görsel 14) insanların makine ile olan ilişkisinde kendisine ait olan bazı değerleri yitirip metalaştığı ve ardından tekinsiz birer nesneye dönüştüğü görülmektedir (Kavas, 2019: 210).

Görsel 14: Benjamin Pêret, Otomatlar ve Modeller, Minotaure Dergisi 1933.

İnsan bedeni sıklıkla görsel sanatların konusunu ve buna bağlı yazılı metaforun temelini oluşturmaktadır; bu denli evrensel ve görsel sanatla ilişkilendirilebilir bir sembol, sanatın tüm çağlarında ve türlerinde anlaşılır bir şekilde oldukça işlevseldir. Bu bağlamda düşünüldüğünde Ishida'nın eserlerinde değişen zamanların bir sonucu olarak emek ve buna bağlı üretim sonrasını işaret eden imgeler, halkın geneli tarafından paylaşılan sembolik bir temsil anlayışını ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda Ishida, Japon toplumunu derinden etkileyen bunalımlı yılların Distopik bir tavrı içinde sürrealist görüntülerini yaratmıştır. Ishida için, ekonomik durgunluk ne kadar travmatik olursa olsun, kurumsal şiddet ve yoğun kentleşme gibi diğer vahşi güçlerin açtığı derin yaralarla kıyasladığında, ekonomik sorunlar modern Japonya'nın derisinde yalnızca sığ bir kesiktir. Çalışma hayatındaki kurumsal baskı ve şiddeti Ishida, 1996 yılında yaptığı *Çekmece* adlı eserinde çarpıcı bir şekilde resmetmiştir. Sanatçı, Japonya'nın aşırı çalışma kültürünün bireyler üzerindeki olumsuz yansımaları iç karartıcı şekilde görselleştirmiştir (Görsel 15).

Görsel 15: Tetsuya Ishida, Çekmece, 1996. Tuval üzerine akrilik, 59.4 × 42.0 cm. Shizuoka Valiliği Sanat Müzesi, Japan.

Ishida bu eserde, insanları hem bedenen hem de psikolojik anlamda güçten düşüren, boğucu çalışma ortamını gözler önüne sermiştir (Chao, 2019: 317). Tetsuya Ishida eserlerinde, sadece üretim sistemi içerisinde makineler arasında sıkışan hayatları resmetmenin yanı sıra; Japon aile yapısının da bir eleştirisini yapmaktadır. Çocukların küçük yaştan itibaren özellikle eğitim konusunda yaşadıkları baskı Tetsuya Ishida'nın kendisinin de deneyimlediği acı anılarla dolu bir süreçtir. Okul duvarlarının sınırlarını aşan genç bir çocuğu betimlediği "Mahkûm" (1999) gibi resimler aslında sanatçının anılarını yansıttığı eserlerdir (Görsel 16). Ishida eserdeki çocuğa bakan izleyicinin ruhunu sıkacak derece klostrofobik bir anı görselleştirmiştir (http-3, 2012).

Görsel 16: Tetsuya Ishida, Mahkûm, 1999. Ahşap üzerine akrilik, 103.0 × 145.6 cm. özel koleksiyon.

Aynı rahatsız edici görüntünün, bir öğrenci olarak yaşadığı hayal kırıklıklarının uç noktalarına işaret eden birkaç tekrarı vardır (Caro, 2015). Ishida'nın çalışması üzerindeki bir diğer alt kültürel etki, belki de en güçlüsü, "karakter"dir. Bu bağlamda, "karakter" genellikle sanatçının alter egosu olarak yansıttığı

kusurlu bir kişilikle dolup taşan sembolik bir varlıktır. Tetsuya Ishida'nın eserlerinde görülen figürlerin tamamı kendine benzer şekilde resmedilmiştir. Ishida'nın "otoportresi" her ne kadar grafiksel olsa da manga benzeri bir "karakter" gibi görünmemektedir. Bununla birlikte, Ishida'nın çalışmalarının temel çekiciliği, tekrar tekrar yayılan tek bir yüzün yoğunluğudur.

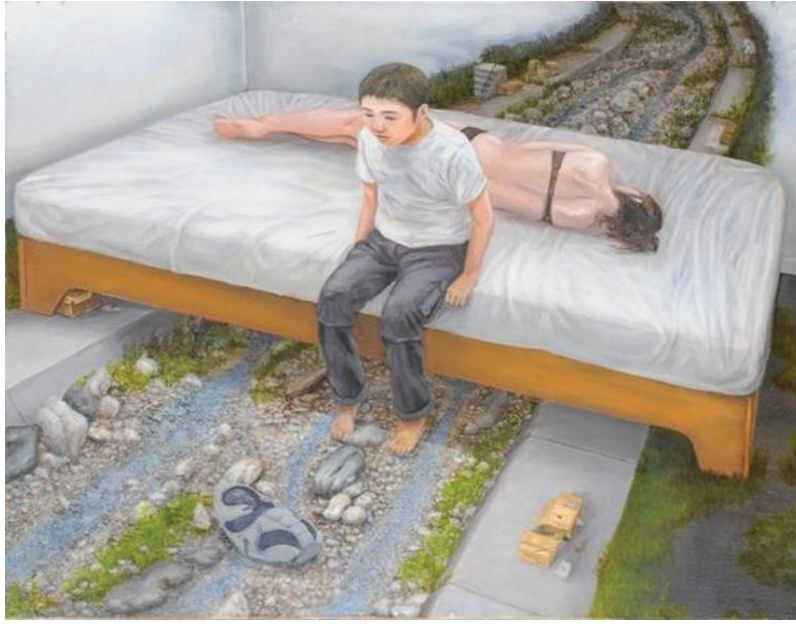
Görsel 17: Tetsuya Ishida, Vücut Sıvısı, 2004. Tuval üzerine akrilik ve yağlı boya, 45.5 × 53.0 cm. özel koleksiyon.

Bu noktada Ishida'nın "otoportresi" onun imzasıdır ve çalışmaları için güçlü bir bağlam sağlamaktadır. Bir eserin anlamını belirleyen temsili 'Yüze' "karakter" denildiğini düşündüğümüzde; Ishida'nın "otoportresi"nin, kendisiyle diyalog kurmanın bir yolu olarak yarattığı bir "otoportre karakteri" olduğu anlaşılmaktadır (Saito, 2019: 71). 2000'den sonra, resimler genellikle ressamın benzeyen bir çocuk veya kadınsı bir varlık içermektedir (Uno, 2019: 98). Ishida'nın resimlerindeki figürler, kederli ve mağlup yüzleri düşünüldüğünde kelimenin tam anlamıyla kendi modern toplumlarına dâhil olan kaderlerini kabul ettiklerini göstermektedir (Görsel 17).

Görsel 18: Tetsuya Ishida, Bağlantı, 1998, Ahşap üzerine akrilik, 91 x 116.7 cm, özel koleksiyon.

Buna ek olarak Tetsuya Ishida makineleşmiş insan bedenlerinde sadece modern üretim sistemini eleştirmekle kalmamıştır. Aynı zamanda bu çalışmalarda yalnızlık temasını bir paradoks içerisinde izleyicisine aktarmıştır. Ishida'nın figürleri her ne kadar insanlar ile birlikte görünse de duygusal anlamda bir o kadar uzak karakterler olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, sanatçının 'Bağlantı' (1998) adlı çalışmasında gövdesi küçük bir iş makinesi benzeyen figürü izakaya yemeği³ masasında tasvir etmiştir. Sahnede görünmeyen birine, muhtemelen bir iş arkadaşına duygusuz bir şekilde bira doldururken yüzündeki duygusal kopuş ve hüznün çok belirgin olarak görülmektedir (Görsel 18).

Görsel 19: Tetsuya Ishida, Kürtaj, 2004, Tuval üzerine akrilik ve yağlı boya, 45.5 x53 cm, özel koleksiyon.

Tetsuya Ishida'nın yalnızlık teması bağlamında değerlendirilebilecek bir başka örnek ise 'Kürtaj' (2004) adlı çalışmasıdır. Bir kadın iç çamaşırıyla arkası dönük bir şekilde uzanmaktadır. Yatağın kenarında ise kadına arkası dönük oturan bir adam yer almaktadır. Ishida, resimde zeminin yerine yatağının altından akan bir dere yerleştirmiştir ve adam, yatağının altından akan dereye yatan ölü bebeğine bakmaktadır (Görsel 19).

Birbirine bu denli yakın olan iki insan fiziksel anlamda bir aradaymış gibi görünse de aralarında duygusal mesafe çok belirgin durumdadır. Ayrıca, Ishida, şok edici bir etki için genellikle birbirleriyle ilişkili olmayan öğelerin bir kombinasyonunu da kullanmaktadır (Lee, 2007).

³ İzakaya yemeği Japon kültüründe bir yemek türüdür. Geleneksel olarak alçak masalarda veya tatami minderlerde yere oturularak yenilen bir yemek şeklidir.

Görsel 20: Tetsuya Ishida, 'İsimsiz', Tuval üzerine yağlıboya, 130 x 194 cm, 2001.

2001 yılında yaptığı 'İsimsiz' adlı çalışmasında yatağında müzik dinleyerek oturan bir çocuk görülmektedir (Görsel 20). Sırtı izleyiciye dönük olan çocuğun bulunduğu yatak aslında üstündeki çimen ve başlığı ile bir mezardır. Sahne ilk başta sakin ve sıradan görünmektedir. Ancak daha yakından bakıldığında bu yapıların kaybolmaktadır ve izleyici, kahramanın oturduğu yatağın altında bir müzik seti yerine sanatçının soyadının yazılı olduğu bir mezar taşı olduğunu keşfetmektedir. Ishida, sahneyi belirsizlikle doldurmuştur ve aynı zamanda bu görsel bulmacayı çözmek için izleyiciye ipuçları sunmaktadır. Sanatçı, iç mekânın ön planında yer alan boş sandalye ile izleyicisini bu gerçeküstü dünyaya davet etmektedir. Ishida varoluş ve ölüm arasında, varoluşsal farkındalığını çağırarak ve aynı zamanda, sanatçıya ve bize *memento mori*⁴ olarak hizmet eden kendi ölümlülüğümüzü hatırlatmaktadır. Sırt çantası ve bantlar, dünyevi mülklerin simgesidir ve bu görüntü, 16-17. Yüzyıl Kuzey Avrupa Sanatında yaygın olarak karşılaşılan Vanitas'ların sembolik bir yansıması olarak işlev görmektedir. Dünyevi hayatın anlamsızlığı ve tüm dünyevi mal ve uğraşların geçici doğası izleyiciye hatırlatılmaktadır (http-4, 2012).

Tetsuya Ishida'nın resimleri hem fantastik hem de belgesel niteliğinde değerlendirilebilir. Sanatçı çalışmalarının çoğunda endüstrinin mekanik işleyişine uyum sağlamış bir toplumda izole edilmiş ve ruhsal açıdan dönüştürülmüş figürleri tasvir etmiştir. Örneğin, bir mağaza çalışanının konveyör bant kolları vardır ya da öğrenci kafaları mikroskop olarak görülmektedir. Başka bir örnekte öğle yemeği tezgâhındaki işçiler, endüstriyel makinelerle beslenmektedirler ya da yeniden başka bir makine ile birlikte tasvir edilerek 'Otomat'laşırlar. İnsanlar, fabrika ürünleri gibi paketlenir, marka isimleriyle etiketlenir, montaj hattında üretilirler (Johnson, 2019). Tetsuya Ishida kısa olan yaşamına rağmen kendi ile aynı dönemde yaşayan Japonların rahatsızlık duyduğu ortak deneyimleri, fikirleri aşarak görselleştirmeyi başarmıştır. Farklı temaları ve konuları, gerçekte tamamen imkânsız olan olağandışı durumlarla harmanlayan gerçeküstü sanatçı, gerçeklikten daha gerçek, gerçekten benzersiz ve görünmeyen parçalar yaratabilmiştir (Ulowetz, 2015: 3).

⁴ İnsanlara ölümlü olduklarını hatırlatmak için kullanılan ve 'ölümlü olduğunu hatırla' anlamına gelen latince bir deyimdir. Ortaçağ ve Barok sanatta yoğun olarak işlenen bir temadır.

Sonuç

Sürrealizm Avrupa merkezli bir akım olarak ortaya çıkmış olsa da Japonya'nın sanat tarihinde kendine özel bir yer bulmuştur. Sürrealizmde görülen bedenin çarpıtılması aslında Japon görsel kültür tarihi açısından bakıldığında aşına olunan bir durumdur. 19. yy. Japon ahşap baskı sanatında bu tema oldukça sık kullanılmıştır. Bu geleneğin mirasçıları olan Japon sanatçılar 20. Yy. başında Sürrealizm ile doğrudan bir bağ kurarak farklı coğrafyaların ortak biçimlerini yaratmışlardır. Bu etkileşimin ortaya çıkmasında Sürrealizm ile benzeşen bir kültürel belleğin olmasının yanı sıra, Japonya'nın 1868-1912 yılları arasında uyguladığı *Meiji Restorasyonu* olarak bilinen ve o dönem toplumun bütün kurumlarını kapsayan modernleşme hareketi de etkili olmuştur. Modern dünya ile güçlü bağlar kuran Japonya'da 20.yy'ın ilk yarısında sanat ortamı Avrupa sanatı etkisi altında gelişim göstermiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında Japon sanatçılar arasında Sürrealizmin etkisi azalarak yerini soyut sanata bırakmıştır. Nihayetinde Japon Sürrealizminin, Japonca'da kısaltılmış haliyle 'Gerçekten ayrı, gerçekten anlaşılması imkânsız bir şey' anlamına gelen 'Shuru' olarak adlandırılan bir türe dönüştüğü görülmektedir. Bu kopuş bir nevi modern sanattan da uzaklaşmak anlamında yorumlansa da bazı araştırmacılar bu uzaklaşma hareketinin tamamen bir kopma olmadığını ve kendi içerisinde bir sürekliliğinin olduğunu öne sürmüşlerdir. Rasyonelliği eleştiren ve gerçekliği yeniden kavramayı hedefleyen Sürrealizm ruhunun, 21. yüzyılda entelektüel ve edebi hareketlerin alanını genişletmeye devam ettiği görülmektedir.

20.yy'ın son çeyreğinde dünyaya gelen Tetsuya Ishida'nın sanatında, Japonya'nın sosyal ve akademik yapılarının baskıları, Japon halkının çağdaş yaşamda aniden karşılaştığı sosyal ve teknolojik değişimlere uyum sağlamadaki mücadeleleri, çağdaş Japonya'daki yalnızlık ve kimlik krizi gibi ana temaları işlediği görülmektedir. Sanatçıyı betimleyen ve onu boğucu gösteren resimleri, içine kapanıktır. Bu resimler Distopik olarak tanımlanabilecek bir karanlığı temsil ederler. Sanatçı eserlerinde yaşam ve ölümü birleştirerek izleyicisi üzerinde şok edici duygular uyandırır. Ishida'nın yarattığı imgeler, kendi çocukluk deneyimlerini toplumla ilgili gözlemleriyle birleştirdiği bir dünya olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukluğu Japonya'da geçen Ishida, belirlenen standartları karşılamak için ailesi tarafından yapılan baskıyı sürekli hissetmiştir ve lise eğitiminden sonra sanat eğitimi yerine hiç istemediği ve sonrasında da tamamlayamadığı kimya bölümünü okumaya zorlanmıştır. Çocukluk ve gençlik yıllarında yaşadığı baskılar, 1990'lı yıllarda Japonya'da yaşanan ekonomik krizler ve çalışma hayatında makineler arasında sıkışmış hayatlar Tetsuya Ishida'nın sanatını şekillendirmesinde önemli etkenler olmuşlardır. Bu bağlamda Ishida'nın resimlerinde, gerçeküstü bir manzarada resmedilen sahneler, genellikle karanlık ve sıradan bir dünyada yaşamın amacı ve anlamı üzerine derin bir endişe ile doludur. Boğucu, bir o kadar da iç karartan görüntüler, Tetsuya Ishida'nın kendine has Sürrealizmini Distopya ile kesiştirir. Mutluluk getireceğine inanılan ütopyaların gerçekleşmemesi; umutsuz, bir o kadar da Distopik bir ortam yaratır. Genellikle bu dünyadaki insanlar arasındaki sosyal etkileşim ve bağlantının sınırlarına yönelik sert bir eleştiriyi dile getiren Ishida'nın işleri, aynı anda hem sanatçıya hem de izleyiciye kişisel teselli sunan sosyal yorumlardır. Sanatçı, makineleşen dünyada insanların

fiziksel ve psikolojik olarak ezilmesinin yanı sıra aile hayatı, toplumsal hayat ve iş hayatındaki baskılara çarpıcı bir dille sanatsal eleştiriler sunmaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Japon Sürrealizmi Bağlamında Tetsuya Ishida’nın Resimlerinde Distopik Sürrealizm” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Antmen, A. (2008). *20.Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bezel, N. (1984). *Yeryüzü Cennetlerinin Sonu: Ters Ütopylar*, İstanbul: Say Yayınları.
- Caro. (2015). *Late Artist Tetsuya Ishida Continues to Impress with Nightmarish Paintings*. Hifruuctose.<https://hifruuctose.com/2015/06/18/late-artist-tetsuya-ishida-continues-to-impress-with-nightmarish-paintings/>, Erişim Tarihi:13.11.2021.
- Chao, S. (2019). *The world must be made Romantic: The Sentimental Grotesque in Tetsuya Ishida’s Self-Portraits of Others*. (Chao and Corrigan, Ed.), *Romantic Legacies Transnational and Transdisciplinary Contexts*, (s. 304-328), Londra: Routledge Publishing House.
- CLARK, J. (2013). Surrealism in Japan. *Modernities of Japanese Art*. (s. 169-183), Leiden: Brill.
- Conley, K. (2006). Surrealism and Outsider Art: From the “Automatic Message” to André Breton’s Collection. *Yale French Studies*, 109, 129–143. <http://www.jstor.org/stable/4149290>
- Gerakiti, E. (2022). *The Dystopian Surrealism of Zdzislaw Beksinski*. Dailyartmagazine. <https://www.dailyartmagazine.com/the-dystopian-surrealism-of-zdzislaw-beksinski/>, Erişim Tarihi: 25.09.2022.
- Claeys, G. (2016). 'The Post-Totalitarian Dystopia, 1950–2015', *Dystopia: A Natural History*. Oxford: Oxford University Press.
- Http-1. (2022). *Zdzislaw Beksinski*. Artnet. <http://www.artnet.com/artists/zdzislaw-beksinski/>, Erişim Tarihi: 29.09.2022.
- Http-2. (2022). *Dystopian Surrealism – The Other-Worldly Horrors of Dystopian Art*. Artincontext. Erişim Tarihi: 28.09.2022.
- http-3. (2012). *Tetsuya Ishida and Art as a Social Comment*. Xamouart. <https://www.xamouart.com/tetsuya-ishida-and-art-as-a-social-comment/> , Erişim Tarihi: 10.04.2022.
- Http-4. (2012). Christies. <https://www.christies.com/lot/lot-5638022>, Erişim Tarihi:13.02.2022.
- Ikeda, A. (2016). The Japanese Art of Fascist Modernism: Yasuda Yukihiro’s The Arrival of Yoshitsune/Camp at Kisegawa (1940-41). *Modernismmodernity*. <https://modernismmodernity.org/articles/japanese-art-fascist-modernism>, Erişim Tarihi: 24.09.2022.

- Johnson, S. (2019, 14 Kasım). *Japanese 'cult' artist Tetsuya Ishida depicts Japan's relentlessly conformism and technology's control at Wrightwood 659*. Chicagotribune. <https://www.chicagotribune.com/entertainment/museums/ct-ent-cult-artist-ishida-wrightwood-659-ttd-1114-20191113-tvd35q2ibbeqbohho32m6o3du-story.html>, Erişim Tarihi: 03.02.2022.
- Kavas, F. (2019). *Çağdaş Sanatta Ütopya ve Distopya*. Ankara: İksad Yayınevi.
- Kumar, K. (2006). *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopyalar*, (A. Galip, Çev.), İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Lee, M. (t.y). "A Little Exhibit" Shows a lot of Emotion. Tokyoartbeat. <https://www.tokyoartbeat.com/en/articles/-/tetsuya-ishida> Erişim Tarihi: 23 Nisan 2022.
- Lynton, N. (2015). *Modern Sanatın Öyküsü*, (C. Çapan, S. Öziş, Çev.), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Quinton, J. (t.y). Tetsuya Ishida: Self-Portrait of Other. Brooklynrail. <https://brooklynrail.org/2019/11/artseen/Tetsuya-Ishida-Self-Portrait-of-Other> Erişim Tarihi: 25 Nisan 2022.
- Saito, T. (2019). Self-Portrait or Alienation, *Ishida: Self-Portrait of Other*, (s. 66-73), Madrid: Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofia.
- Sas, M. (1999). *Fault Lines: Cultural Memory and Japanese Surrealism*. Stanford: Stanford University Press.
- Sawaragi, N. (2019). The Never-Coming End of the World: Tetsuya Ishida's Postcataclysmic Vision, *Ishida: Self-Portrait of Other*, (s. 58-64), Madrid: Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofia.
- Ulowetz, C. (2015). *More Real than Reality How the Human Body Functions in Japanese Surreal Art*. Japanese Modernism Across Media.
- Uno, K. (2019). "Self-Portrait of Another", *Ishida: Self-Portrait of Other*, (s. 94-104), Madrid: Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofia.
- Vangölü, Y.B. (2016). Geçmişten Günümüze Gerçeküstüçülük, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Eylül, 871-883.
- Voorhies, J. (2015, 11 Kasım.) "Surrealism." *Heilbrunn Timeline of Art History*. The Metropolitan Museum of Art http://www.metmuseum.org/toah/hd/surr/hd_surr.htm>. Erişim Tarihi:16.01.2022.
- Yılmaz, M. (2006). *Modernizmden Postmodernizme Sanat*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Wu, C. (2014). Reality Within and Without: Surrealism in Japan and China in the Early 1930s. *Review of Japanese Culture and Society*, (26), 189–208.

Görsel Kaynakça

- Görsel 1. Utagawa Kunitoshi, “Yaz sıcaklığında oynayan hamile kadınlar- Beş başlı On Beden”, 1881.
Erişim Adresi: <https://cdn.calisphere.org/data/13030/wm/hbog5005wm/files/hbog5005wm-FID4.jpg>, E.T.: 19.01.2022.
- Görsel 2. Sağlıklı bir cinsel yaşam için diyet tavsiyesi, Bilinmeyen sanatçı – gravür – 1855. Rişim Adresi: <https://flashbak.com/illustrated-internal-bodily-functions-in-japanese-woodcuts-1800s-419016/>, E.T.: 22.01.2022.
- Görsel 3. Hirai Terushichi, Yaşam, 1938. Erişim Adresi: <https://tr.pinterest.com/pin/5344450680758979181/>, E.T.: 22.01.2022.
- Görsel 4. Ichiro Fukuzawa, Nisan Şakası, 1930, Ulusal Modern Sanat Müzesi, Tokyo. Erişim Adresi: <https://artscape.jp/artscape/eng/ht/1905.html>, E.T.: 25.01.2022.
- Görsel 5. Harue Koga, Havai Fişek, 1927. Erişim Adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/Harue_Koga#/media/File:Hkfireworks.jpg, E.T.: 03.02.2022.
- Görsel 6. Migishi Kotaro Bulutların Üzerinde Uçan Kelebekler, 1934, Ulusal Modern Sanat Müzesi, Tokyo. Erişim Adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/Migishi_K%C5%8Dtar%C5%8D#/media/File:Migsihik%C5%8Dtar%C5%8D-1934-Butterflies_Flying_above_Clouds.png, E.T.: 05.03.2022.
- Görsel 7. Kitawaki Noboru, Uykusuz Bir Gece İçin, 1937, 122x130 cm. Kyoto Municipal Art Museum. Erişim Adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/Kitawaki_Noboru#/media/File:KITAWAKI_Nights.jpg, E.T.: 13.03.2022.
- Görsel 8. Aimitsu, Bir Gözle Manzara, 1938, 193.5 x 102.0 cm, The National Museum of Modern Art, Tokyo. Erişim Adresi: https://artsandculture.google.com/asset/landscape-with-an-eye-ai-mitsu/6AHKGtR1_khJlg, E.T.: 15.01.2022.
- Görsel 9. Jiro Yoshihara, İş, 1965. Erişim Adresi: <https://www.wikiart.org/en/jiro-yoshihara/work-1965>, E.T.: 04.05.2022.
- Görsel 10. Tetsuya İshida, Süpermarket, 1999, ahşap üzeri akrilik, 103 x 146 cm, Shizuoka Valiliği Sanat Müzesi, Japonya. Erişim Adresi: <https://www.facebook.com/Gagosian/photos/a.366602736045/10156951618816046/>, E.T.: 05.04.2022.
- Görsel 11. Tetsuya Ishida, Izakaya Hatsu 1995, Kâğıt üzerine akrilik, 51 x 78.5 cm, özel koleksiyon. Erişim Adresi: <https://eldiariodelaeducacion.com/porotrapoliticaeducativa/2021/09/13/el-lugar-de-la-evaluacion-en-el-nuevo-curriculo/>, E.T.: 06.03.2022.

- Görsel 12. Tetsuya Ishida, Kovuğunda Uyuyan Böcek, 1995, ahşap üzerine akrilik, 72.8 x 103 cm, özel koleksiyon. Erişim Adresi: <https://medium.com/@gussifrarrevi/a-horror-film-story-53ea1e742606>, E.T.: 19.02.2022.
- Görsel 13. Tetsuya Ishida, Kargo, 1997. Ahşap üzerine akrilik, 103.0 × 145.6 cm. özel koleksiyon. Erişim Adresi: <https://brooklynrail.org/2019/11/artseen/Tetsuya-Ishida-Self-Portrait-of-Other>, E.T.: 25.04.2022.
- Görsel 14. Benjamin Pêret, Otomat Fotoğrafları, Minotaure Dergisi 1933. Erişim Adresi: <https://iksadyayinevi.com/wp-content/uploads/2020/08/%C3%87A%C4%9EDA%C5%9E-SANATTA-%C3%9CTOPYA-VE-D%C4%B0STOPYA-1.pdf>, E.T.: 14.05.2022.
- Görsel 15. Tetsuya Ishida, Çekmece, 1996. Tuval üzerine akrilik, 59.4 × 42.0 cm. Shizuoka Valiliği Sanat Müzesi, Japan. Erişim Adresi: <https://tr.pinterest.com/pin/87116574022263512/>, E.T.: 22.04.2022.
- Görsel 16. Tetsuya Ishida, Mahkûm, 1999. Ahşap üzerine akrilik, 103.0 × 145.6 cm. özel koleksiyon. Erişim Adresi: <http://www.eritela.com/siradisi-bir-ressam-tetsuya-ishida/>, E.T.: 15.03.2022.
- Görsel 17. Tetsuya Ishida, Vücut Sıvısı, 2004. Tuval üzerine akrilik ve yağlı boya, 45.5 × 53.0 cm. özel koleksiyon. Erişim Adresi: <https://www.mutualart.com/Artwork/Body-Fluids/414BCAA39C34F384>, E.T.: 26.05.2022.
- Görsel 18. Tetsuya Ishida, Bağlantı, 1998, Ahşap üzerine akrilik, 91 x 116.7 cm, özel koleksiyon. Erişim Adresi: <https://heapsmag.com/sunday-art-scroll-real-time-exhibition-news-from-all-over-the-world-tetsuya-ishida-self-portrait-of-other>, E.T.: 16.02.2022.
- Görsel 19. Tetsuya Ishida, Kürtaj, 2004, Tuval üzerine akrilik ve yağlı boya, 45.5 x53 cm, özel koleksiyon. Erişim Adresi: <https://www.mutualart.com/Artwork/Criminal-Abortion/2BA250F6F75501A6>, E.T.: 11.04.2022.
- Görsel 20. Tetsuya Ishida, İsimli, Tuval üzerine yağlıboya, 130 x 194 cm, 2001. Erişim Adresi: <https://www.wikiart.org/en/tetsuya-ishida/untitled-2001>, E.T.: 20.05.2022.

Extended Abstract

Surrealism is a movement that emerged in Europe at the beginning of the 20th century. Artists in the Surrealism movement produced works that reflect the subconscious realities, far from the control of the mind, strict traditions, and habits. Surrealists tried to create works that would not allow any logical effort or deductive method, and that could only be reached by instinct. According to Andre Breton's famous definition, surrealism is "a pure psychic spontaneity (automatism) in which we express ourselves in writing, orally, or in any other way. This automatism is the immediate expression of thought, free from any control of the mind and out of all aesthetic or moral concerns, the real functioning of thought" (Conley, 2006: 130). The Surrealism movement was not limited to the European continent. It has also been adopted by Japanese artists trained in Europe. After the artists

who studied in Europe returned to Japan, the Surrealism movement found many supporters in Japan. Surrealist artists in Europe created new images by deforming the body or combining the body with other objects. When we look at the history of Japanese visual culture, the manipulation of the body is a familiar thing in the 19th century. Many artists in Japanese woodcut art have made works that show the working processes of the human body. In these works, it is seen that the body is distorted, just like in Surrealism. But these distortions are rather ironic and it is not scary.

Japanese Surrealism has been interpreted differently by some artists with local imagery. It can be said that Japanese surrealist artists developed a unique surrealist style by connecting with Buddhism and their local understanding of the East. Artists such as Koga Harue, Migishi Kotaro, Noboru Kitawaki, and Aimitsu are examples of artists who work in this style. The surrealist influence in Japan left its place to a more abstract understanding after the Second World War. After 1950, Surrealism became more influential in film effects and manga work in Japan.

Tetsuya Ishida is a Japanese artist born in the last quarter of the 20th century. The period in which Ishida lived is a period of social depression in Japanese history. The rise of the machines that emerged with the technological progress and the working conditions of people accordingly took place as a subject in Ishida's works. At the same time, Ishida created surrealist images of the depression years that deeply affected Japanese society in a dystopian manner. In Tetsuya Ishida's works, besides painting the lives trapped between machines in the production system, he also criticized the Japanese family structure. The pressure that children experience from a young age, especially in education, is a process full of painful memories that Tetsuya Ishida himself experienced. In addition, Tetsuya Ishida does not only criticize the modern system of production in mechanized human bodies. At the same time, in these works, he conveys the theme of loneliness to his audience in a paradox. Although Ishida's figures appear with people, they appear as emotionally distant characters. In Tetsuya Ishida's art, there is a critical understanding of the modern individual identity that is harmonious and serves the system imposed on him by the capitalist system. Tetsuya Ishida tells through his paintings how he feels towards the life imposed on him to become a harmonious part of the dystopia created by the capitalist system. According to the Japanese artist Tetsuya Ishida, the pressure in both education and business life has alienated him and all modern individuals like him from their human identities, and they have turned into commodified uncanny objects that are half-human and half machine. One of the most important reasons for the artist to become an unhappy individual in his inner world is the desire to direct his life from the outside, at a young age, due to the pressure applied by his family and school. His paintings depicting the artist and making stifling are introverted. They represent the darkness that could be described as schizophrenic. Tetsuya Ishida by combining life and death in his works evokes shocking emotions in his audience. The images created by Ishida appear as a world where he combines his childhood experiences with his observations about society.

Geliş Tarihi / Received Date

06.07.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date

15.12.2022

Sinemada Son Dönem Yenileşme Söylemi “Postmodern Sinema”

The Discourse of Recent Innovation in Cinema “Postmodern Cinema”

Ali ŞAHİN¹

Öz

Lumiere kardeşlerin ilk defa gösterim aygıtı olarak geliştirdiği sinematograf(cinematograph) ortaya çıkarıldığından beri, sinema birçok kez içeriksel açıdan değişimleri deneyimleyen bir alan olmuştur. Lumiere kardeşler bu aygıtı kullanarak belgesel tarzda nitelendirilebilecek sosyal hayatın olağan görüntülerini kayıt altına almışlardır. Lumiere kardeşler sinematografi önemli bir cihaz olarak görmediler. Melies ise bu aygıt ile bir şeylerin anlatılabileceği, bu aygıtın bir geleceğinin olabileceği düşüncesiyle ilk hikayeci anlatı filmleriyle sinema alanına farklı içeriksel bir görünüm sunmuştur. Melies'in bu biçimsel anlatı yolu, geleneksel(klasik) yapıdaki filmlerin temelini oluşturduğu düşünülmektedir. Sinema alanında Melies ile başlayan Brecht'ci anlayış bu dönemlerden sonra sinema alanında kullanıldığı görülmektedir. Bu klasik anlatı sayılabilen filmler izleyici üzerinde etkiler bırakarak, izleyicinin kendisini filmsel ortamda hissederek, yapay gerçekliğin aslında kendisinin de o gerçeklikte bir yeri olduğunu hissetmesidir. 19. yüzyılın önemli gelişmelerinden sayılan modernite yükselişe geçmiş ve kimi kuramcılar tarafından “modernizm” kavramı ortaya atılmıştır. Modernizm modernitenin insana getirdiği olumsuz sayılabilecek olayların karşısında bir tanım olarak kuramcılar tarafından kullanılmıştır. Sinema alanında modernizm, modernitenin olumsuz etkilerini, Fransız Yeni Dalga, İtalyan Yeni Gerçekçilik ve Avangard gibi akımlarla kendisini göstermiştir. Modernizm sinemasında yönetmenler, aktarmak istediklerini farklı biçimsel öğelerle dolaylı veya doğrudan bir şekilde aktarmaya çalışmışlardır. Modernizm dönemi sinemasına bir başkaldırı gibi görünen ancak hem modernizmin hem de geleneksel anlatının içerisinde kendinde izler bulan postmodernist dönem bu dönemden sonra ortaya çıkmıştır. Postmodernist döneme, alıntılar kümesi, geçmişle şu anda kendinde parçalar bulan bir okuma yöntemi olarak bakılır. Postmodernist dönem sineması, modernist dönem sineması gibi gelenekseli reddetmez, devamlı alışveriş içerisinde. Postmodernist dönemde sinemada, geçmiş filmlerden alıntılar, pastiş ve parodi gibi kavramlar kullanılır. Bu dönem sinemasında yenilikçi bakış olarak filmlerarasılık-metinlerarasılık kavramları üzerinde durulmuştur. Çalışmam postmodern sinema ile ilgili literatürdeki bilgi eksikliğini giderileceği düşüncesiyle oluşturulmuştur. Alakalı kaynaklar taranarak ve çeşitli filmler üzerinde inceleme yapılarak çalışmam desteklenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Postmodernizm, Metinlerarasılık, Postmodern Sinema, Modernizm

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu/TÜRKİYE, E-mail: birsahinali@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6406-4244

Abstract

Since the introduction of the cinematograph (cinematograph), which the Lumiere brothers developed for the first time as a display device, cinema has been a field that has experienced changes in terms of content many times. Using this device, the Lumiere brothers recorded the usual images of social life, which can be characterized in a documentary style. The Lumiere brothers did not consider the cinematograph an important device. Melies, on the other hand, presented a different contextual view of the cinema field with his first storyteller narrative films with the idea that something can be told with this device and that this device may have a future. This stylistic narrative path of Melies is considered to be the basis of films of a traditional(classical) structure. It is seen that the Brechtian understanding, which started with Melies in the field of cinema, was used in the field of cinema after these periods. These classic narrative films leave effects on the viewer, the viewer feels himself in the filmic environment, the artificial reality actually feels that he himself has a place in that reality. 19. modernity, which is considered one of the important developments of the century, has been on the rise and the concept of "modernism" has been put forward by some theorists. Modernism has been used by theorists as a definition in the face of the negative events that modernity brings to humanity. In the field of cinema, modernism, the negative effects of modernity, the French New Wave, Italian Neorealism and Avant-Garde has shown itself with movements such as Avant-Garde. In the cinema of modernism, directors have tried to convey what they want to convey indirectly or directly with different formal elements. The postmodernist period, which seems to be a rebellion against the cinema of the Modernism period, but finds traces in itself from both modernism and the traditional narrative, emerged after this period. The Postmodernist period is looked at as a set of quotations, a reading method that finds parts in the past and the present in itself. The cinema of the postmodernist period, like the cinema of the modernist period, does not reject the traditional, it is constantly shopping. In the cinema of the postmodernist period, he uses concepts such as excerpts from past films, pastiche and parody. As an innovative point of view in the cinema of this period, the concepts of inter-film-intertextuality were focused on. My work has been created with the idea that the lack of information in the literature about postmodern cinema will be eliminated. We have tried to support my work by scanning relevant sources and reviewing various films.

Keywords: Postmodernism, Intertextuality, Postmodern Cinema, Modernism

Giriş

1895 yılında Lumiere kardeşlerin patentini aldığı sinematograf, önceden farklı versiyonları olmasına rağmen, yeni ve aynı anda birçok kişiye izleme olanağı vermesi açısından zamanında büyük sükse yapmıştır. Grand Cafe'deki ilk gösterimle sinema aygıtının kullanımı yaygınlaşmış ve dünyanın farklı yerlerinden görüntü elde edilmeye başlanmıştır. Ancak bu görüntüler bir belge niteliği ötesine gidememiştir. Lumiere kardeşlerin çektikleri görüntüler sıradan hayatın, işleyişin görüntülerinden ibaretti. Sinema aygıtının bu kullanımını farklı bir boyuta çeviren kişi de George Melies olmuştur. Melies sinematograf aletinin bir şeyler anlatması gerektiğini düşünmüş ve ilk bilim kurgu filmi sayılabilecek film olan Aya Seyahat'te bu durumu kullanmıştır. Melies bunları göz önüne alarak 1902'de "Ay'a Seyahat filmiyle istediklerini gerçekleştirmiş ve döneme damgasını vuracak film bakışını oluşturmuştur. Melies'in bu anlatı tekniği, klasik anlatı sinemasının da temellerinin atıldığı film olarak

görülmektedir. Klasik(geleneksel) anlatı sineması olay örgüsüyle izleyeni izlediği filmin içine çeker ve izlediğinin izleme anında bir film olduğunu unutturur. Klasik anlatı yapısına bir zaman geçirme, hayatın sıkıcılığından kendini bir nevi uzaklaştırma olarak bakılmaktadır. Klasik anlatı sinemasında izleyici, izlediği içerikte kendisini bulur ve kendisini bu izleğe kaptırır. İzleyici hipnoz şeklindedir. Klasik(geleneksel) anlatıya karşı 19. Yüzyılın sonlarına doğru modernitenin getirdiği olumsuz sayılabilecek durumlara karşı, sanat disiplinlerinden (resim, heykel, mimari ve sinema) sanatçıların modernizm adı altında içerikler oluşturduğu görülmektedir. Sinema alanında modernizm, güzel sanatların diğer alanlarından kendisinde parçalar alarak ilerlemeye çalışmıştır. Bu parçalar, resim alanından veya mimari alandan içerikler sinema alanına aktararak verilmeye çalışılmıştır. Modernizm dönemi sineması geleneksel bakışa tamamen karşı çıkar, sanatçının anlatmak istediği konu genellikle ruhsal durumlar, dönemin verdiği bulantılı sorunlar filmlerde farklı biçim ve içeriklerle açıklama yoluna gidildiği dönemdir. Avangard akımlarının, sinemada yansımaları yine modernizm döneminde gerçekleşmiştir. Modernizme başkaldırı, bir reddediş olarak ortaya çıkan postmodernizm, sanata veya içeriklere bir özgürlük sunduğu iddiası içerisinde olmuştur. Postmodernizm, modernizmde olduğu gibi kendisini ilk güzel sanatların (resim, heykel, mimari) alanlarında göstermiştir. Yeni bir dal olan sinema alanıyla, yine kendisi gibi yeni bir okuma ve yorumlama yöntemi olan postmodernizm geç tanışmıştır. Postmodern filmler, sanatçıya açıklık, süreksizlik, kopukluk sunar. Bahsedildiği gibi postmodernizm her ne kadar modernizmin kalıp yargılarına karşı çıkmış gibi görünse'de hem geçmişe hem de geleceğe atıflarda bulunabilir. Yenilikçi bir yorumlama ve okuma yöntemi olan postmodern, sinema da geçmişe alıntılar yapan, geçmişe yad eden pastiş ve parodi gibi metinlerarası kavramları kullanarak sinemasal içerikler oluşturmaktadır.

Modernizm

18.yüzyıl sonrası, sanayileşmenin ve otonomluğun gelişmesiyle birlikte geleneksel öğelerin ve tek tip kalıp yargılarının dışına çıkıldığı bir döneme denk gelmektedir. Modernizm gelenekselden sıyrılıp ortaya koyulan her türlü içerikte özgürlüğü kendinde gösterme cesareti bulmuştur. Modernizmde kendisini sinemada özgürce ifade eden yeni oluşumların doğmasına neden olmuştur. Resimden, heykelciliğe plastik sanatlarda da kendisini göstermiştir. Modernizm döneminde sanayileşmenin neden olduğu olumsuz sayılabilecek durumlara karşı, içeriklerde anlatılmak istenen durum kendisini olağan sayılabilecek durumların dışında anlatmaya çalışmıştır. Modernizm döneminde oluşturulan içeriklerde kullanılan araç.-gereçler özgürce kullanılmış, sanatçının düşünce dünyasını farklı biçimlerde, formlarda dışa vurmuştur. Modernizm, modernitenin ortaya çıkardığı kavramlara karşı oluşturulmuş bir yapı olarak görülür. David Harvey modernizmi, üretim(makine,sanayi) dolaşım(haberleşme sistemleri) ve bu gibi modernite durumlarına karşı bir karşıt cevap olarak düşünülmektedir der. (Harvey, 2010, s. 37)

Modernizm Dönemi Sineması

Modernizmin plastik sanatların dışında, kendisine yer bulduğu bir alan da sinemadır. Sinemada modernist görünümler kendisini tıpkı heykel, resim vb. olağan formların ve yapıların dışında da göstermiştir. Bu yapı sinema alanıdır. Modernist filmlerin bazılarında tıpkı plastik sanatlarda görülen, olağan ve natural yapının dışında, mekân uzayında biçimsiz gibi görülen, çarpık, farklı geometrik şekiller ve biçimler görülmektedir. Modernist filmlerde yönetmenler dönemlerinde oluşan sosyal ve psikolojik buhranları, geleneksel çizgiler ışığında değil de farklı ve doğal olmayan biçimlerde ifade etme yöntemini de seçmişlerdir. Sinemada modernizm, erken dönem ve geç dönem modernizmi olarak tanımlanmıştır. Erken dönem modernizmde sinemada, güzel sanatların alanlarında bulunan hareketleri uygulamaya başlanmıştır. Bu tür açıklamaya uygun yapıyı Alman Dışavurumculuk akımı oluşturmuştur. Bu dönemde güzel sanatlar alanında bulunan yapılar, sinema alanına yedirilerek filmler oluşturulmuştur. Sinemada erken modernizmde sanatsal bir sinema dili 1940' yıllara kadar oluşturulmamıştır. **(Görsel 1)**'de Dr. Caligari'nin Muaynesesi (1920) filmi güzel sanatlar alanında bulunan resim ve heykel sanatının biçimsel özelliklerini bu filmin içerisinde natural olmayan uzam, farklı geometrik şekiller içerisinde sunmuştur.

Görsel 1. Dr. Caligari'nin Muaynesesi(1920) Robert Wiene

Klasik(geleneksel) anlatı sineması giriş, gelişme ve sonuç bölümlerini içeren bir anlatı evreni içinde gelişmektedir. Modern sinemada ise bu yapının tam tersi bir durum oluşturulmaktadır. Modernist filmlerde zaman çizgisel bir şekilde ilerlemeyebilir. Kurgu modernist filmlerde, geleneksel filmlerde kullanılan tarzın dışında farklı bir yapıda kullanılır. Modernist sinemada kurgunun kullanımı, illüzyon ve gerçek dışı olmaya meyilli görüntüler vermek için kullanılmaktadır. Modernist sinema içerisinde bulunan ve kurgu tekniğini klasik anlatı dışında kullanan yönetmen Jean Luc Godard'tır. Godard'ın "Serseri Aşıklar" filmi modernist yapının en güzel örneği olarak görülebilir. Film uzayında gerçekleşen olaylar, baş kadın karakterin ve erkek karakterin hal ve hareketleri filmi izleyenlerin özdeşleşmesini engeller niteliktedir. Bu durum klasik(geleneksel) sinema anlatısının reddettiği bir durum olarak görülebilmektedir. Modernist bakışta Godard'ın bu filmi izleyene izlediğinin bir film olduğunu ve izlediğinin orada kalması gerektiğini hissettirir. Serseri Aşıklar filmi bir bakıma, klasik Amerikan suç, polisiye filmlerinden farkı yokmuş gibi görülebilir, ancak kullanılan içeriksel öğeler "Serseri Aşıklar" filmi klasik anlatıdan ayırır. Alain Resnais'in "Hiroşima Sevgilim,1959" filmi de toplumları derinden etkileyen bir olayı sinemasal ve belge niteliği şeklinde çekilen modernist bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Modernist anlatı yapısında film, soyut ve kavramsal problemleri

konusu içine alan bir tür olarak karşımıza çıkabilmektedir. Bu yapımlarda, gösterilen görüntüdeki sorunlara, diyaloglara gönderme yapılır ve izleyene verilir. Verilen konu soyut olduğundan genellikle konularda alegori kullanılır. (Sabri Büyükdüvenci, 2014, s. 24) İzleyici bu durumu (**Görsel 2**)’de Luchino Visconti’nin “Yer Sarsılıyor 1948” filminde balıkçı köyündeki geçim sıkıntısını, (**Görsel 3**)’de Jean Luc Godard’ın “Serseri Aşıklar” filminde iki sevgilinin duygusal değişimlerini görmüştür. Bu tür filmler bir dönemde gerçekleşmiş olan sorunlara, ruhsal ve duygusal bir durumla yaklaşmıştır.

Görsel 2. Yer Sarsılıyor(1948)

Luchino Visconti

Görsel 3. Serseri Aşıklar(1960)

Jean Luc Godard

Sinemada Yenileşme Söylemi

Sinema, Lumiera kardeşlerin kamera operatörlerinin dünyanın çeşitli yerlerine giderek belge niteliğinde, olağan yaşamı kayıt altına almasıyla başladığı söylenebilir. Sinema sanatı, ilk filmlerin oluşturulmasından beri hep yenilik peşinde koşmuştur. Lumiera kardeşler her çekilen görüntüyü herhangi bir anlam yaratmadan birleştirilerek izleyene sunmuştur. Bu çekim tekniğinin karşısında farklı yenilikçi ve giriş, gelişme, sonuç bölümlerinin olduğu sahneleri birleştirilerek bir anlam yaratan film Georges Melies’in “Ay’a Seyehat” filmidir. Film izleyene illüzyon yaratmıştır.

İlk dönem filmleri sadece çekilen görüntülerin birleştirilmesiyle oluşturulmuş ve sonradan klasik(geleneksel) anlatı filmleriyle bir şekil almıştır. Sonraki dönemlerde modernitenin getirdiği teknolojik ve pozitivist bilgiler sonucunda modernizm hareketi oluşmuştur. Sinemada modernizmin erken döneminde geleneksel sinemanın karşısında bulunan, güzel sanatlardan sinema alanına geçen avangard içeriklerle, kübist, fütürist, ekspresyonist filmler karşımıza çıkar. Bu tür filmlerde yönetmen, anlatmak istediği düşünceyi farklı içeriksel ve biçimsel öğelerle izleyene vermeye çalışmıştır. Sırasıyla geç modernizm olarak anılan dönem ortaya çıktı. Bu döneme sanat sineması dönemi de denilmektedir. Bu dönemde sinema tür kurallarıyla direkt ilişkilendirilmeyecek şekilde sunulmuştur. Bu durumu Kovacs şöyle açıklıyor:

** Bir öykü epizodik yapı; olay örgüsünün zamansal motivasyonu olan zaman sınırlarının ortadan kaldırılması; olay örgüsünden çok karaktere ve insanın durumuna yoğunlaşması; düşler, anılar, fantezi gibi farklı zihinsel durumların kapsamlı temsili; anlatıda ve zamandizminde sürekli kopukluklar, yarıklar, ertelenen ve dağınık açıklama; öyküyle ilişki kuran bir öznel gerçeklik; olay örgüsündeki neden-sonuç zincirinin gevşemesi; bir motivasyon olarak tesadüfün yaygın kullanımı; olay örgüsü içinde eylemden ziyade ruhsal tepkilere dikkat etme; imgelerin gerçekçi bağlantısından ziyade simgesel bağlantısının sık sık kullanılması (Kovacs, 2010, s. 64)*

Sinemada modernizm döneminde yenilikçilik-yenileşme eskiyi reddediş, eskiyi beğenmeme, geleneksel düzenden, yapıdan sıyrılma olarak görülebilmektedir. Modernizmin, geleneksel(klasik) anlatıya yaptığı durum tam da bunu açıklıyor. Modernist filmler film düzlemine, eskinin dogmatik sayılabilecek kalıplarını yıkan ve farklı anlatı yapılarını ortaya atan yeni bir bakış açısı sunmuştur. Modernist sinema dönemi sonrası ise; durumlara ve olaylara farklı bakış açısını yansıtan yenilikçi kavram olarak görülen 'postmodernizm' kavramı ortaya çıkmıştır.

Posmodernizm

Postmodernizm kavramı 1960'lı yıllardan sonra yaygınlaşarak kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır. Genel olarak modernist ilkelere, geleneklere bir başkaldırı olarak tanımlanabilir. Ancak yine zaruri kalıpları zorlayan modernist durumun yapılarından tamamen uzaklaşmadan ondan faydalayıp, yöntem geliştiren ve yeni kavram parçaları oluşturan, yaratan bir sanat biçimi olarak görülebilir. (Aktulum, Parçalılık/Süreksizlik/Kopukluk, 2008, s. 3) Postmodernist kavramı, bir oluşum veya bir bakışın yerici olması yanında, onu onaylama, yerini değiştirme, dönüşüme uğratma veya eleştiri getirme olarak açıklanabilir. (Sengir, 2014, s. 36) Postmodernizm kavramsal olarak modernist düşünceden katı bir şekilde kopuşu mu veya modernizmle aynı süreçte ilerleyen ayrı bir kolu mu ifade ettiği üzerinden uzlaşmış bir tanımlanamayacağı söylenebilir. (YÜCEL, 2019, s. 3) Postmodernizm, geleneksel ve modern anlatı yapılarının bazı özelliklerini kendi alanında bulunduran ve ayrıca bu özellikleri değişik form ve biçimlerde sunmuştur. (Uğur, Metinlerarasılık Bağlamında Sinema Resim İlişkisi, 2020, s. 91) Postmodernizm yeniyile eskiyi harmanlayarak yeni bir bakış ve içerik biçimi oluşturmuştur. Postmodernizmin tanımlanması ve yeri hakkında çokça anlam ortaya çıkmaktadır. Postmodern tanımları ile ilgili birçok kavram ortaya çıkmaktadır, kavramın modern olandan kesin olarak bir ayrılış mı yoksa modernizmle aynı süreçte devam ettiği düşüncesi kuramcılar tarafından halen daha kesinlik kazandırılmamıştır. (Uğur, Sinemada Orjinal, Taklit, Tekrar Metin: Potemkin Zırhlısı, 2019, s. 530) Postmodernizm yerleşik ve kabul gören durumdan farklı bir estetik durumu ifade eder. Postmodern estetik durumu, o döneme kadar etkinliğini sürdüren modernizmden ya da modern sanatsal anlamdan tam bir kopuş olarak ta gözükmektedir. (Şaylan, 2020, s. 78) Postmodern anlatılar ve tecrübeler genellikle çoğu postmodernistin eskimiş ya -da tükenmiş olduğunu söylediği modernist ideolojilerden, prensiplerden kesin bir biçimde ayrılış ve anti-modern hareket olarak görülebilmektedir. (Kellner, 2011, s. 47) Modern edebiyat, müzikte, resimde, hatta filmlerde, duygu varlığı hissedilen, fakat bir çok kez isimlendirilemeyen, isimlendirildiği anda da çoktan uçup gitmiş bir yaşantı gibi görülürdü. Postmodern, duyguyu tümüyle kısırlaştırmadığı zaman, onu bir atmosfer bir hava haline getiriyor. Yapıttaki her şey, bu havayı oluşturan ve bizlerin onu kolayca adlandırmamıza olanak sağlayan bir araç haline geliyor. Postmodernizmin bir diğer özelliği, yeniden bir konuya, bir duruma teslim olması. (Kolçak, s. 12-13) Postmodern terimi, küresel ekonomik ve kültürel oluşumlara, iletişim biçimlerine ve yeni arayışlar ortaya atan çokuluslu kapital çarka gönderme yapar. Güzel sanatlarda, mimari alanlarda, popüleritesi yüksek müziklerde, yeni olan bir hareketi tanımlamakta. (Sabri Büyükdüvenci, 2014, s. 15) Postmodernizm tam olarak şöyle kavramlarla açıklanabilir: Nostaljik; geçmişe duyulan saplantılı özlem; geçmiş ve şu anki durum arasındaki sınırlılıkların kaybolması; eril kültürel durumu netleştiren tüketim kültürü; kaygıyla, yabancılaşmayla, kızgınlıkla ve diğerlerinden ayrılmayla ortaya çıkan sıkı

çoşkusal yaşantılar... (Sabri Büyükdüvenci, 2014, s. 26) Çoğu teorisyenler ve eleştirmenler için postmodern çağ, otantik ürünlerden alan ve yeniden üretilen bir şey olarak görülebilir. (Allen, 2000, s. 182)

Metinlerarasılık

Postmodernizmin sinema alanına girmesiyle ve postmodernist sayılabilmesi önceki hareketlerden ayrı bir hareket olduğunun göstergesi olarak postmodern hareketinin içinde bulunan metinlerarasılık ilişkilerini incelemek gerekir. Metinlerarasılık kavramını ortaya atan Julia Kristeva'dır. Kristeva metinlerarasılığı, metinlerin birbirleriyle yer değiştirmesi, metnin ise bir birleşim düzeni, yazının, yeniden dağıttığı bölümler arasında devamlı bir etkileşim olduğu dile getirmiştir. (Aktulum, Metinlerarası İlişkiler, 2014, s. 36) Metinlerarasılık kavramını Kubilay Aktulum şöyle açıklıyor: Metinlerarası, kaba bir tanımla iki veya daha fazla metinlerin arasında bir alışveriş, bir tür konuşma veya söyleyiş biçimi olarak görülmektedir. Bu eğilim genel anlamıyla bir "yenidenyazma" (reecriture) durumu olarak da söylenebilir (Aktulum, Metinlerarası İlişkiler, 2014, s. 16) Metinlerarasılık eğilimi bahsedildiği gibi öncelikle yazın alanında, sonradan sanatın başka disiplinlerinde kuramcılar tarafından onaylanmış bir okuma/çözümleme yöntemi olarak dikkate alınır. Bu yöntemle göre her metin tek bir şekilde oluşturulamaz ve bulunan her yazı bir önceki ya da aynı yerde süregiden yazılı veya sözsözsel diğer metinlerden elde edilen verilerden oluşur. Postmodern hareketlilik içinde birincil bir metot olarak bakılan metinlerarasılık birden çok metin arasındaki ilişki için kullanılır. (Uğur, Sinemada Orjinal, Taklit, Tekrar Metin: Potemkin Zırhlısı, 2019, s. 531) Metinlerarasılık, bir metni eşsüremlili ve artsüremlili yaklaşımlarda, diğer metinlerle alışverişini, yani hem bulunduğu zamandaki hem de geçmiş zamandaki metinleri kendi içerisine empoze etmeyle oluştuğu düşünülmektedir. (Aktulum, Metinlerarası İlişkiler, 2014, s. 41) Yazınsal alanda birden fazla metnin arasında geçen ilişkileri açıklamak için kullandığımız metinlerarasılık terimini, sanatın diğer farklı formlarında yeni isimlerle ve açıklamalarla kullanmak olası bir durumdur. Metinlerarasılık ile birlikte, resimlerarasılık, medyalararasılık, müziklerarasılık, tiyatrolararasılık, fotoğraflararasılık, filmlerarasılık veya sinemalararasılık gibi isimlendirmeler artık günümüz yenilikçi bakış açısıyla, edebi eleştiri haricinde kalan diğer formların da okunması ve çözümlenmesinde uygulandığı görülmektedir. (Aktulum, Sinema ve Metinlerarasılık-Filmlerarası Etkileşimler ve Aktarımlar, 2018, s. 22)

Postmodern Filmlerde Yenilikçi Bakış İle Metinlerarasılık-Filmlerarasılık

Modernizmin izleri güzel sanatlar alanında 19. Yüzyılın son dönemecinde kendisini göstermiştir. Sinema, yedinci ve taze bir dal olmasından dolayı modernizm dönemiyle birlikte kendisini gerçekleştirmemiştir. Daha sonradan bu modernist atılıma katılmak durumunda kalmıştır. Bahsedildiği gibi sinema nasıl ki modernizmle geç bir vakitte tanıştıysa, aynı şekilde postmodernizmle de geç bir vakitte tanışmıştır. Postmodernizm yazınsal alanda 1960'larda, mimari alanda 1970'lerde, sinema alanında ise 1980'li yıllarda tanışma fırsatı buldu. (Sabri Büyükdüvenci, 2014, s. 25) Yeni olan durum bir anlamda bir önceki dönemin bakışına, farklı bir bakış açısı ve biçim özellikleri getirmiştir. Bu farklı bakış ve biçim özellikleri bir öncekine göre yenileşme ve yeni olarak görülmektedir. Anne "Friedberg, Window Shopping-Cinema and Postmodern" kitabında, postmodern tartışmada film analizinde "nostalji film"i odak noktasına alır. Friedberg'e göre Nostalji film, postmodern tarzda

sinematik bir görünüm, estetik olayların anahtar bir göstergesi olabilmektedir. Nostalji film, bir türün ya da periyodun çok uzağında, kapsamlı bir olaydır. Friedberg'e göre "nostalji film" tanımını şu şekilde sıralanmıştır.1) Film geçmiş hakkında olabilir ve geçmişte kurulabilir.2)Film geçmişte tekrar oluşturulabilir.3)Filmler şu anda oluşturulan ancak geçmiş haykırır. (Friedberg, 1993, s. 168) Nostalji film, genel anlamda postmodernist eğilimlerle uyumlu bir şekilde geçmişin olgularını, olaylarını üretme çabası içindedir. (Sabri Büyükdüvenci, 2014, s. 27) Friedberg'in bahsettiği gibi postmodern sayılabilecek filmler geçmişten izler taşıyabilir ve yeniden üretilebilir. Postmodernist hareket sinema alanına böyle girmiştir. Postmodern filmlerde geçmişe duyulan özlem, filmlerde alıntı yapılarak izleyene verilir. Postmodern okuma yöntemi içinde bir eser her zaman bir başka eserden, yapımdan alıntıları içerisinde barındırabilir. Hiçbir metin yoktur ki saf ve yeniden tek ve biricik şekilde yazılmış olsun. Her yazılmış ve ortaya çıkarılmış metin bir başka metinden içerikler içerisinde küçükte olsa barındırır bu da postmodern harekette metinlerarasılık işlevini yürüttüğü savını destekler niteliktedir. Postmodern sinemada özellikle 80'li yıllardan sonrasında metinlerarasılığın metot ve kuralları çoğunlukla kullanmıştır. Edebi alanda birden fazla metin arasındaki alışverişi açıklamak amacıyla uygulanan metinlerarasılık metodu sanat alanının diğer disiplinlerinde de kullanıldığı görülmektedir. Edebi hareketin haricinde sinema alanında da alıntı ve gönderge, tekrar, gizli şekilde alıntılama, çağrıştırmaya, yansılama ve pastiş(öykünme) gibi metotlarla karşılaşımıza çıktığı görülmektedir. (Uğur, Sinemada Orjinal, Taklit, Tekrar Metin: Potemkin Zırhlısı, 2019, s. 532) Sinema alanında postmodern durumu dile getirebilmek için, filmlerin kendi aralarında iletişim, ilişki olması, birbirleriyle görüş alışverişi yapması durumu dikkate alınmalıdır. Geçmiş olanın yeni olanla iç içe geçmesi veyahut diğer farklı disiplinlerarası ilişkileri dile getiren durumda postmodernizmin durumunun ana şekli, açık yapıt, çokseslilik, anlam çokluğu, türlerin iç içeliği, sanat oluşturanın özgün eserin peşinde koşma zorunluluğu olmayışı, süreksiz ve sınırsız yapıt anlayışı mevcuttur. (Uğur, Sinemada Orjinal, Taklit, Tekrar Metin: Potemkin Zırhlısı, 2019, s. 532) Kubilay Aktulum Parçalılık/Süreksizlik/Kopukluk, makalesinde bu durumu şöyle açıklıyor:

Türlerin iç içeliğine postmodern anlatıyı modern ve klasik öncellerinden ayıran söylem biçimlerinin birbirine karışması eklenir. Bilimsel, tarihsel, ruhçözümse, kimi zaman da eleştirel söylemler ilk kurgusal söyleme karışarak anlatıyı çizgiselliğinden saptırırlar. Farklı yapıtlardan kesitler alıntılanarak kopukluk etkisi yaratılır. Biçimlerin, türlerin, yapıtların iç içeliği metni parçalar, ona bir çoğulluk özelliği kazandırır. Metinlerarasılık farklı yapıtlar, biçimler ve biçimler arasında bir söyleşi başlatır. (Aktulum, Parçalılık/Süreksizlik/Kopukluk, 2008, s. 4)

Benzer bir durum oluşturma, kopyalama, taklit etme, esinlenme, yeniden üretme, sinema içerisinde çok kez kullanılmıştır. Bu durum sinemanın doğuşundan beri kullanılmasa da yenilikçi hareket olarak postmodern dönemde bu tür kavramlar daha çok kullanılmaya başlanmıştır. Postmodernizm, geleneksel ve modern anlatılar sonrası oluşan sinema ve diğer alanlarda en son ve yeni bir okuma, yorumlama yöntemi olarak kullanılmıştır. (Ufuk UĞUR, 2011, s. 165) Sinema alanında en son ve yeni bir okuma yöntemi olarak postmodernizmin alt başlıkları olan metinlerarasılık ve filmlerarasılık'da bu yeni okuma yöntemini destekler başlıklar olmuştur.

Yeni ve son okuma yöntemi olarak postmodern hareketin alt başlığı metinlerarasılığın içerisinde bulunan yansılama(parodi), öykünme(pastiş) işlevlerini sinema içerisinde örnekler vererek konunun daha iyi anlaşılması sağlanacaktır. Yansılama(parodi) postmodernizmin yükselişe geçtiği zamanlarda diğer disiplinlerde kullanıldığı gibi sonradan sinema alanında da kullanılmıştır. Sinema alanında yansılama(parodi) önceden çekilmiş filmlerde bulunan önemli sahnelerin, sözlerin tekrar edilerek filme aktarılmasıdır (ALİ M. Bayraktaroğlu, 2011, s. 10) Metinlerarası alışverişte tanımlanan Pastiş(öykünme) ve Parodi(yansılama) öteki bir metne gönderme yapması, onu hem biçim hem de içeriksel yönden taklidine dayanır (ALİ M. Bayraktaroğlu, 2011, s. 9)

Parodi(yansılama) yazın alanında gerçekleştirildiğinde bir yazıyı başka bir şekilde değiştirerek sunmak, ona yeni olağan dışı ifadelerle tanımlamak demektir. Bir yapıtı değiştirip yeni bir yapıt oluştururken aranan şey daha çok destan türüyle alay etmektir. Bunu yaparken de yazarlar önemli eseri, konusu itibarıyla ciddi yapıtı, çoğunlukla sıradan başka bir yazıya, ya da ciddi bir metnin biçimini- çoğunlukla da destanın biçimini- hiçbir kahramanlık olayı anlatmayan sıradan bir konuya uyarlarlar (Aktulum, Metinlerarası İlişkiler, 2014, s. 94)

Metinlerarasılık içerisinde bulunan pastiş'in (öykünme) amacı sinema alanında önceden çekilmiş ve sinemasal olarak hafızalarda yer edinmiş filmlere göndermeler yapması durumudur. 1963 yapımı John Sturges'in (**Görsel 4**) "Büyük Kaçış" filminden alıntılan görüntüler, günümüzün postmodern yönetmeni Quentin Tarantino tarafından 2019 yapımı (**Görsel 5**) "Bir Zamanlar Hollywood" filminde bir sahnenin biçimini kendi sinemasal anlatı alanına birebir alıntılanıldığı görülür.

Görsel 4. Büyük Kaçış (1963)

John Sturges

Görsel 3. Bir Zamanlar Hollywood'da(2019)

Quentin Tarantino

Tarantino Büyük Kaçış (1963) filminin bu sahnesini biçim özelliklerini alıntılayarak filmde kullanmış ve bu alıntılamaı Büyük Kaçış filmine bir özlem, bir yad ediş, saygı gösterme olarak uygulamıştır. Tarantino Bir Zamanlar Hollywood (2019) filminde öykünme(pastiş)olarak esas filmde aktarılan sahneyi birebir kullanmıştır. DiCaprio "Büyük Kaçış'ta başrol oyuncusu olan Steve McQueen'in yerine kılpayı, aynı sahnede oynamayı kaçırıldığını" Bir Zamanlar Hollywood filminin bir sahnesinde filmdeki sahneyi alıntılayarak dile getirmiştir. Yenilikçi söylem olan postmodernizmin getirdiği yapılar, yad ediş, özlem, pastiş ve parodi, postmodernist dönemde daha çok kullanılmaya başlanmıştır.

Bir başka kült eserler içerisinde sayılabilecek ve hafızalarda önemli bir yer edinmiş olan film "Cinnet (The Shining) 1980", filminin bir sahnesindeki görüntüler esas film olan, The Phantom Carriage(1921) filminden postmodern yöntem olan pastiş(öykünme) işlevi kullanılarak alıntılar yapıldığı görülmüştür.

Görsel 6. *The Phantom Carriage (1921)*

Victor Sjöström

Görsel 7. *The Shining (1980)*

Stanley Kubrick

Esas film olan **(Görsel 6)** "The Phantom Carriage (1921)"'in bir sahnesi **(Görsel 7)** "Cinnet (1980)" filminde kapının baltayla kırılma sahnesi birebir aynı ölçüde alıntılanmış ve öyküleme(pastiş) yoluna gidilerek, filme saygı, geçmişe gidiş, bir özlem olarak aktarılmaya çalışılmıştır.

Postmodernizm döneminde yazınsal alanda kullanılan metinlerarasılık terimi, bu yazınsal alanın dışında da günümüz yeni ve devinimi olan çağımızda farklı alanlarda değişik formlarda kullanılmıştır. Bahsettiğimiz gibi sinema alanında bu form filmlerarasılık veya sinemalararasılık adı altında kullanıldığı görülmektedir. Filmlerarasılık: Bir yapımdaki görüntünün, bir kişinin ya da herhangi bir şeyin başka bir filmde alıntı, gönderme, anırtırma vb. biçiminde yer edinmesi olarak açıklanmıştır. (Aktulum, Sinema ve Metinlerarasılık-Filmlerarası Etkileşimler ve Aktarımlar, 2018, s. 23) Postmodern söylem içerisinde, metinlerarasılık işlevinin alt başlığında, yine bir alıntı veya tam anlamıyla yinleme olabilecek bir kavram olan "remake" postmodernizmin yapısının içerisinde değerlendirilebilecek bir kavram olarak ortaya çıkar. Gerçek manada bir başka film örnek alınarak ortaya çıkarılan bir film olması bakımından remake, metinlerarasılık içerisinde bir form olarak görülebilir. Remake, gönderge yaptığı yapımdan sessel, görsel vb. unsurları alıntılar. Remake alıntılacağı unsuru gizleyerek sunar. Remake' te diğer filme gönderme yapıldığı izleyene bildirilmez. (Aktulum, Sinema ve Metinlerarasılık-Filmlerarası Etkileşimler ve Aktarımlar, 2018, s. 63-64) Yenilikçi çözümlenme ve okuma yöntemi olarak postmodern sinemada, remake'i günümüzde birçok yapımlar kullanmıştır. Remake yapımında alıntı gönderge yapılmaz, birebir esas yapılmış filmin yerini yeni çekilmiş filmin aldığı görülür. Örneğin, 1960 yapımı Hitchcock'un önemli filmlerinden biri olan korku gerilim filmi, **(Görsel 8)** Psycho filminin, birebir aynı biçimsel özelliklere sahip bir remake filmi **(Görsel 9)** 1998'de Gus Van Sant tarafından tekrar çekilmiştir. Film birebir her ayrıntısıyla benzer şekilde çekilmiştir. Görsellerde de görüldüğü üzere filmin giriş sahne jeneriğinde kullanılan detaylar bile birebir aynı şekilde yansıtılmıştır. Tek fark dönemin şartlarından dolayı 1998 filmi görüntülerde renkli bir durumda sunulmuş, esas film siyah beyaz bir şekilde gösterilmiştir. Postmodern sinema içerisinde bir sinema filminin bir taklit, tekrar olarak yeniden oluşturulduğu görülür. Metinde gündeme

gelen metinlerarasılığın teknikleri olarak yeniden yazma, dönüştürme, aktarma, ödünçleme, alıntılama, anıştırma gibi kullanımlar sinemada karşılığını bulur. (Aktulum, Sinema ve Metinlerarasılık-Filmlerarası Etkileşimler ve Aktarımlar, 2018, s. 62)

Görsel 8. Psyclo (1960)

Alfred Hitchcock

Görsel 9. Psyclo (1998)

Gus Van Sant

Sonuç

Sinema, diğer disiplinlerden veya sanatlardan daha yeni bir sanat veya uygulama aracı olarak kendini göstermiştir. Sinema aygıtının ilk oluşturulduğu dönemlerde sinema filmleri, belge niteliği taşıyan filmlerden öteye gidememiştir. Filmler bu dönemlerde (yoğunluklu olarak Lumiere kardeşler) sıradan hayatın normal görüntülerinden oluşan kesitleri göstermiştir. Sinemanın herhangi bir geleceğinin veya insanlığa daha farklı bir şey sunmayacağını düşünen Lumiere kardeşlerin tersine, sihirbaz olan George Melies sinemanın belge niteliği görüntülerinin aksine, bir şeyler anlatması bir şeyler vermesi gerektiğini düşünmüş ve kendi kamerasıyla filmlerinde hikâyeci anlatı yoluna gitmiştir. Melies ilk bilim kurgu filmi sayılabilecek 1902 “Aya Seyahat” filminde hikâyeci bir yöntem yani giriş gelişme ve sonuç bölümleri olan bir yöntemi kullanmıştır. Melies’in sinemada ortaya çıkardığı bu yöntem ile filmler, bir şeyler anlatmaya bu dönemden sonra başladığı görülmektedir. Bu dönemden sonra klasik anlatı

yapısının sinemada kendini hissettirdiği dönemler olduğu görülmektedir. Klasik anlatı yapısıyla oluşturulan filmlerde bir giriş, gelişme ve sonuç bölümleriyle izleyiciye bir heyecan ve haz duygusu yaratılarak kendisini filme kaptırması sağlanmaktadır. Sinema bu dönemlerden sonra kendisini farklı formlarda görmeye ve farklı formlar ile kendisini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Diğer sanatlarda (resim mimari, heykel vb.) kendini gösteren akımlar (dışavurumculuk, sürrealizm, fütürizm vb.) sinemada da kendisine farklı biçimsel formlarda yer bulmuştur. 19. Yüzyılının modernitesinin getirdiği teknolojik gelişmelerin olumsuzluklarını dile getirmek için, modernizm kavramı oluşturulmuştur. Modernizm kavramı içinde bahsedildiği gibi sinema içerisinde çeşitli sinema akımları bulunmaktadır. Yeni Gerçekçilik, Fransız Yeni Dalga, Dışavurumculuk, Empresyonizm gibi sanat dalları sinema alanında modernizm ile birlikte kendisine farklı biçimsel ve formlarda yer bulmuştur. Modernist sinema döneminde, modernistler klasik anlatı sinemasının anlatı yapısına karşı çıkan, beğenmeyen filmler ortaya çıkarmışlardır. Modernizm sineması, klasik anlatı sinemasından farklı olarak izleyene heyecan ve haz vermeyebilir, sanatçı duygu ve düşüncelerini modernist dönemde sanat akımlarında kullanılan

formları kullanarak vermeye çalışmıştır. Modernist döneme karşıt gibi görünen ama aslında gerek klasik anlatıyla gerekse modern dönemle alışveriş içerisinde olan yenilikçi bir bakış olan postmodern dönem yaratılmıştır. Postmodernist sinema diğer sanatsal akımlarda olduğu gibi sinema alanıyla da geç bir vakitte tanışmıştır. Postmodern tavır, sinema alanında kendisini bir alıntılar kütesi, geçmiş ve şu an ile bir alışveriş olarak göstermektedir. Postmodern sinema içerisinde metinlerarasılık-filmlerarasılık okuma yöntemi kullanılmaktadır. Postmodern sinemada taklit, pastiş, parodi gibi kavramlarla çokça karşılaşmaktadır. Yenilikçi ve en son bakış tavrı olan postmodern kavramı, sinema alanında bahsedildiği gibi, modernist döneme karşı oluşturulmamıştır. Postmodernizm, modernizmle alışveriş içinde, bir alıntılar kütesi, geçmiş filmlerden aşırma, taklit etme veya nostaljiyi hatırlama olarak kendisini yapılan filmlerde göstermiştir.

Kaynakça

- Aktulum, K. (2008). Parçalılık/Süreksizlik/Kopukluk. ART-E Sanat Dergisi.
- Aktulum, K. (2014). Metinlerarası İlişkiler. Ankara: Kanguru Yayınları.
- Aktulum, K. (2018). Sinema ve Metinlerarasılık-Filmlerarası Etkileşimler ve Aktarımlar. Konya: Çizgi Kitapevi.
- ALİ M. Bayraktaroğlu, U. U. (2011). Postmodern Sinemada Filmlerarasılık Bağlamında Pastiş ve Parodi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi/ ART-E .
- Allen, G. (2000). Intertextuality. New York: Routledge Taylor&Francis Group.
- Friedberg, A. (1993). Window Shopping-Cinema ve Postmodern. İngiltere: University of California Press.
- Harvey, D. (2010). Postmoderniliğin Durumu. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kellner, S. B. (2011). Postmodern Teori. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kolçak, O. (tarih yok). Modernizm ve Postmodernizm. Defter Dergisi.
- Kovacs, A. B. (2010). Modernizmi Seyretmek:Avrupa Sanat Sineması, 1950-1980. Ankara: De Ki Basım Yayım Ltd.Şti.
- Sabri Büyükdüvenci, S. R. (2014). Postmodernizm ve Sinema. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Sengir, S. (2014). Kültürel Dönüşümler ve Postmodern Pedagoji Ekseninde Görsel Kültür Eğitimi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi-Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Şaylan, G. (2020). Postmodernizm. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.
- Ufuk UĞUR, İ. K. (2011). TÜRK SİNEMASINDA METİNLERARASILIK:"GORA" VE "AROG" FİLMLERİ. ULUSLARARASI ALTIN KOZA SİNEMA KONGRESİ.
- Uğur, U. (2019). Sinemada Orjinal, Taklit, Tekrar Metin: Potemkin Zırhlısı. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 530.
- Uğur, U. (2020). Metinlerarasılık Bağlamında Sinema Resim İlişkisi. Akademik Sosyal Araştırmaları Dergisi.
- YÜCEL, A. (2019). Andy Warholl Çalışmalarının Metinlerarasılık Bağlamında İncelenmesi. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi.

Extended Abstract

Since 1895, when the cinema began to be used for the first time as a screening tool, this device has been used very effectively until today. The first shots consisted of images that did not tell anything, but recorded the functioning of normal social life. Both the Lumiere brothers themselves and the camera operators they employ have recorded ordinary situations. With the Lumiere brothers who used the cinema device, George Meliesde, who lived in the same period, had the idea that this device could tell something, unlike the Lumiere brothers. Melies presented a story to the audience with the films he created using the cinema device as an illusionist. In Melies' films, which are the first introductory development and conclusion sections, the viewer has a feeling of excitement, being caught up in the film, and reaching a happy ending. He immerses himself in the films that follow, distances himself from the reality he lives with the film. This also gives the viewer a feeling of relief. This cinematic situation, to which Melies paved the way, can be defined as the period when traditional(classical) cinema began. 19. Towards the end of the century, the age of mechanization brought about by large industrial branches revealed another problem of this century in societies. In the era of mechanization, people began to be oppressed under large capitals, great wars arose, domination over people began to be established. Directors in the field of cinema have taken the path of indirectly or directly explaining these negative situations caused by mechanization with different formal forms and contents. This period is called the modernist period. In the Modernist period, the depressive years and problems experienced in the filmic plane were conveyed in a different way. In some films, directors have gone the way of describing the event not directly, but with various symbols and shapes or characters. Some directors have expressed the situations they want to explain by placing the free styles used in the art of painting in their films on the filmic plane. With movements such as new realism, expressionism, and the new wave found in cinema movements, directors have taken the path of transferring the negativity experienced directly in the period in a realistic manner in order to express periodical problems. The cinema of the Modernist period appears as a structure created against the negativity brought about by modernity. The post-modernist period is referred to as the postmodernist period. The postmodernist period is seen as a structure that manifests itself in different areas of disciplines that have emerged with an innovative way of looking. Postmodernism can be seen as opposed to the modernist structure, but every work created in the postmodernist period bears traces of both modernism and tradition in itself. Postmodernism does not appear as a single structure in the field of cinema. Quotes from past films, references, inspirations from previous films can be seen as the defining features of postmodernist cinema. The terms reflection, emulation, and filmicality, which are found in the concept of intertextuality, which is a reading method, and which have reflections in the field of cinema, appear in postmonderist cinema. In the Postmonderist period, directors can transfer a scene or a character from a film created in the past to the way of reflection in the films they make. This can be seen on the filmic plane in the postmodern time as a longing for the past or as a remembrance.

Geliş Tarihi / Received Date
05.01.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date
23.02.2023

Hastanelerin Misyon ve Vizyon İfadelerinin İncelenmesi: Samsun İli Örneği

*The Examination of Mission and Vision Statements of Hospitals: Instance of the
Samsun City*

Fatma YILDIRIM¹

Öz

Günümüzde misyon ve vizyon, sağlık yönetimi açısından önem verilmesi gereken kavramlardır. Bu düşünceden hareketle Karadeniz'in hem en çok nüfusa sahip olan hem de en fazla hastanenin faaliyet gösterdiği Samsun ilindeki 26 hastanenin, misyon ve vizyon beyanları incelenmiştir. Bu bağlamda araştırmanın üç amacı vardır. Birinci amacı 2022 yılı Aralık ayı itibarıyla Samsun il ve ilçelerinde faaliyet gösteren, kamu ve özel hastanelerinin misyon ve vizyonların bileşenlerini tespit etmektir. İkinci amacı tespit edilen misyon ve vizyon bileşenlerinin, hangi ifadelere vurgu yaptıklarını belirlemektir. Üçüncü amacı ise elde edilen bu sonuçları, hastanelerin mülkiyet türüne göre karşılaştırmaktır. Bu kapsamda çalışmada yöntem olarak nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Ayrıca veri toplama tekniği olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Diğer taraftan verilerin analizinde ise içerik analizi kullanılmıştır. Sonuç olarak hastanelerde, misyon beyanlarında en fazla “müşteri” ve “hizmet” bileşenine, en az “yer” bileşenine vurgu yapıldığı tespit edilmiştir. Vizyon beyanlarında ise en fazla vurgunun “insanlar” bileşenine, en az vurgunun ise “yer” bileşenine yapıldığı görülmüştür. Nihayetinde misyon ve vizyon bileşenlerinin, hastanelerin mülkiyet türlerine göre değişkenlik gösterebilir de çok belirgin farklılıklarının olmadığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Misyon ifadesi, vizyon ifadesi, hastane, sağlık yönetimi, içerik analizi.

Abstract

Nowadays mission and vision are concepts that should be given importance in terms of health management. Based on this point of view, the mission and vision statements of 26 hospitals in Samsun, which has the most population and also the most hospitals in the Blacksea Region, were examined. In this context, there are three purposes of the research. The first one is to determine the components of the mission and vision of public and private hospitals operating in Samsun province and in the towns of Samsun since December 2022. The second

¹ Dr, Samsun/TÜRKİYE, E-mail: yazan.fatmayildirim@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3585-5370.

aim is to determine what the mission and vision components emphasize. The third aim is to compare these results according to the type of ownership of the hospitals. Within this scope, qualitative research method was preferred as a method in the study. In addition, document analysis technique was used to collect data. Moreover, content analysis was used to analyse the obtained data. As a result, it is determined that in the mission statements in hospitals, the "customer" and "service" are the components emphasized the most, and the "place" is the component emphasized the least. Besides, in the vision statements, it was seen that the most emphasis was placed on the "people" component, and the least emphasis was on the "place" component. Consequently, it was found out that, although the components of the mission and vision vary according to the types of ownership of the hospitals, there were no noteworthy differences.

Keywords: *Hospital, content analysis, mission statement, healthcare management, vision statement,*

Giriş

Günümüzde hayatta kalmak için zamanın yeniliklerine uyum sağlamak sadece bireyler için değil işletmeler için de önemlidir. Bu açıdan modern dünyanın hızlı değişen şartları, işletmelerin faaliyetlerinin yenilikçi stratejilerle tasarlanmasını adeta zorunlu hale getirmiştir. Dolayısıyla özellikle küreselleşme sonrası artan zorlu rekabet ortamında işletmeler, piyasaya ayak uydurmaya çalışırken bir yandan da örgüt içi sorumluluklarını artırmışlardır. Nitekim bir işletmenin başarılı sayılması örgüt kültürü çerçevesinde, sahip olduğu tüm faktörlerini yani doğal kaynaklarını, insan kaynaklarını ve sermayesini de istikrarlı şekilde devam ettirebilme kabiliyetiyle yakından ilişkilidir. Bunun için de işletmeler, yeteneklerinin ve yetkinliklerinin farkında olup yönetim sürecini ona göre belirlemelidir. Çünkü fark etmek, gelişimin ve değişimin başlangıç noktasıdır. Bu bağlamda işletmelerin stratejik olarak bir yaşam amacı yani misyonu, bir gelecek planı yani vizyonu tasarlaması elzemdir. Üstelik bu misyon ve vizyonlar, popüler bir anlayışla oluşturulan sıradan kurgularla değil; işletmenin amaç birliğini de destekleyici şekilde iyi tasarlanmış özellikler göstermelidir. Çünkü tarihsel süreç içinde değişen dünya koşullarındaki yeniliklere ayak uydurmayan işletmeler, zamanla var oluş amaçlarını unutup neden bu yola çıktıklarını bile unutabilirler. Bu kapsamda sağlık sektöründeki yöneticiler, diğer sektörlerde nazaran daha dikkatli olmalı, yönettikleri şirketin üretkenliğini ve çalışanların memnuniyetini artıran yöntemler oluşturmalıdır (Forehand, 2000). Dolayısıyla sağlık işletmeleri, varlığını sürdürmek için kâr elde etme amacından uzaklaşmadan hem fiziki hem entelektüel kaynaklarını doğru kullanarak toplumsal fayda anlayışına da hizmet etmelidir. Nitekim bu noktada kurum tarafından açıklanan güçlü misyon ve vizyon beyanları, işletmenin değerlerinden uzaklaşmadan amacına ulaşmasını sağlayan en önemli araçlardır. Çünkü misyon, bir işletmenin yönünü ve stratejik hamlelerindeki yönetim tarzını belirleyen yönerge beyanıdır (Dedousis, 2018; Bayrak, 2020). Dahası işletmeler kendilerinin ne kadar şeffaf olduklarını ancak beyan ettikleri misyonlar aracılığıyla kamuoyuna ilan edebilirler (Crai et al., 2016). Vizyon ise işletmenin paydaşları arasında değerlerin ve inançların netliğini sağlayan gelecek planlarının yol haritası, varılmak istenen bir odak noktasıdır (Martin et al., 2014). Kısaca işletmeye nereye gideceğini anlatır (Kopaneva & Sias, 2015).

İşletmeler tarafından oluşturulan misyon ve vizyon ifadeleri iyi hazırlanmalı ve belli çerçevelerle beyan edilmelidir. Nitekim doğru hazırlanılan misyon ve vizyon ifadeleri, işletmelerin varlıklarını devam ettirebilmeleri açısından oldukça önemli kabul edilmektedir. Ayrıca işletmelerin, belirledikleri misyon ve vizyonlara istinaden tutarlı tavırlar sergilemeleri de, iç ve dış paydaşlarının işletmeye olan güvenlerinin istikrarını sağlamaktadır (Craig et al., 2016). Bu bağlamda son yıllarda covid-19 pandemisiyle birlikte iş yoğunluğuna paralel olarak beklentinin de arttığı hastanelerin, misyon ve vizyon beyanlatları daha da mühim bir konu haline gelmiştir. Keza sağlık işletmelerinde özgün ve cezbedici bir misyonun olmaması veya açık şekilde belirlenmiş etkileyici bir vizyon ifadesinin tanımlanmaması, stratejik açıdan oluşan veya oluşabilecek problemlerin çözümünde başarısız olunmasına sebep olabilmektedir (Alam & Alabdulaali, 2015). Ayrıca hastanelerinin misyon ve vizyon beyanlarını doğru şekilde beyan edip geliştirmeleri, onların paydaşları anlamasında ve ihtiyaçları karşılama hususunda kilit bir rol oynamaktadır (Curran & Totten, 2010)

Özet olarak bu çalışma; Samsun il ve ilçelerinde faaliyet gösteren hem kamu hem özel toplam 26 hastanenin, misyon ve vizyon bildirimlerinin içerik analiz yöntemiyle incelenerek, her iki kavram için de ayrı ayrı hangi bileşenlere ve ifadelere vurgu yaptıkları ilaveten bu ifadelerin hastanelerin mülkiyet türlerine göre ne tür benzerlikler veya farklılıklar gösterdiklerini incelemeyi amaçlamıştır. Ayrıca çalışmada hastanelerin, misyon ve vizyon ifadelerinde en çok hangi öğelere vurgu yaptıkları da araştırılmıştır.

Kavramsal Çerçeve

Çalışmanın bu bölümü dört başlık altında incelenecektir. Bunlar sırasıyla stratejik yönetim kavramı ve sağlık hizmetlerindeki yeri, misyon ve vizyon kavramları, misyon ifadeleri ve bileşenleri, vizyon ifade ve bileşenleridir.

Stratejik Yönetim ve Sağlık Hizmetleri

Yönetim, günümüzde algılandığı şekliyle sanayi endüstrisiyle işletmelerin belli bir büyüklüğe ulaşmasına istinaden ortaya çıkan bir kavramdır (Ertürk, 1998: 151; Güçlü, 2003). Bu kapsamda yönetimin amacı, işletmelerin kaynaklarının bir amaç etrafında toplanmasını ve bu amaçların idare edilmesini sağlayacak yöntemler geliştirilmesini sağlamaktır (Yılmaz, 2009). Elbette yönetim bilimi de diğer bilimler gibi zaman içinde değişime uğramış, disiplinlerarası çeşitlilik kazanmıştır (Yozgat, 1984: 41). Bu bağlamda 1950'lerden sonra yaşanan ekonomik ve siyasi olaylar neticesinde gelişen olaylarla birlikte hizmet sektöründeki artış, yönetim bilimine “strateji” kavramının da dâhil olmasına neden olmuştur. Nitekim strateji, kurumsal hedefleri tasarlamada ve işletmenin olmazsa olmaz sürdürülebilirlik başarısında yapılan eylem planlarının tümüdür. Bu noktada stratejinin amacı, geleceğe uyum sağlamak ve geleceğe biçim vermektir (Porter, 1998: 11; Çalışkan & Öztürk, 2019). Dolayısıyla doğru stratejik yönetimde, öncelikle süreci gözden geçirmek daha sonra var olan eksiklere göre yapılanları ve yapılacakları analiz etmek yani sentezlemek gerekmektedir (Preble,1997). Bu noktada stratejik yönetim, her sektördeki işletmelerin hedeflerine ulaşabilmeleri için yapılması gerekenleri kapsamaktadır (Aktan, 2006: 324; Çetin & Çaylan 2015).

Stratejik yönetimin ilk adımı hem mevcut problemlerin hem de mevcut risklerin fark edilmesidir. Daha sonra stratejik tasarımın doğru temeller üzerine kurulması gereklidir. İşte bu noktada verilerin ölçülmesi çok önemlidir. Nitekim Drucker'ın (1974:341) dediği gibi ancak “ölçülebilen yönetilir”. Fakat

ölçülemeyen alanlarda ise kurumun işleyişi oldukça önemlidir (Elkomy & Cookson, 2020). Nitekim sağlık sektörü de bu karmaşık ve çetrefilli sektörlerin başında gelmektedir. Çünkü sağlık kurumları ve yöneticileri, kurumsal amaçlarının yanında toplumsal hizmet bütünlüğünü sağlamak için; bir yandan paydaşlarıyla doğru bir denge kurarken bir yandan da teknolojik gelişmeleri ve hukuksal değişimleri de takip etmek durumundadırlar (Vandijck et al., 2007). Bu noktada stratejik planlamanın dört temel bileşenlerinden ikisi olan misyon ve vizyon kavramlarını (Taiwo & Lawal, 2016: 127) anlamak ve doğru formüle etmek oldukça önemlidir. Nitekim işletme kimliğine ancak bu şekilde katkıda bulunulabilir (Yılmaz, 2009; Özdem, 2011). Ayrıca misyon ve vizyon kavramları, hastanelerin hizmet kalitesini artıran bir etkidir. Zira kaliteli hizmet vermek, her sektör için önemli olmakla birlikte sağlık sektörünün konusu insan sağlığı olduğundan buradaki kalite adeta bir zorunluluk durumundadır. Çünkü ister büyük ister küçük olsun tüm sağlık işletmelerinde, yapılan bazı hataların geri dönüşü bulunmamaktadır (Oksay, 2016).

Misyon ve Vizyon Nedir?

Birçok araştırmacı için vizyona giden yoldaki ilk adım misyon gibi ifade edilse de vizyon olmadan misyonun olmayacağını bu nedenle vizyonun misyondan önce olacağını savunanlar da bulunmaktadır. Fakat bu durum oldukça görecelidir (Collins & Porras, 1996; Taiwo & Lawal, 2016). Hatta misyon ve vizyon terimlerini, çoğu işletme birbirinin yerine kullanmaya alışık olsa da (Gulati et al., 2016) stratejik yönetim literatüründe bu iki ifadenin ayırt ediciliği hususunda şüphe yoktur (Bart, 2002).

Misyon, kelime anlamı olarak bir kişinin veya kurumun üstlendiği görev manasına geldiğinden yönetim açısından da; kısaca işletmenin üstlendiği görev ve amaçlar olarak tanımlanabilmektedir. Diğer bir ifadeyle misyon; işletmeye ait pazarın ortaya konulmasını ve işletmenin amacına yönelik hedeflerde tüm personelin nasıl ve hangi paydada buluşacağını belirlemektedir (Ökmen ve Dönmez, 2005: 20). Aynı zamanda misyon, işletmede önemli bir sürecin temel taşı (Bart, 2002) ve işletmenin varlık nedenidir (David, 1989). Nitekim işletmelerde misyonun çoğunlukla iki ana fonksiyon açısından ele alınması gerektiği hususu dikkat çekmektedir. Birincisi personele yön vermesi, ikincisi ise kurumu benzerlerinden ayırıcı bir nitelik taşımasıdır (Muslu, 2014). İlâveten misyon, kurumun finansal bağlantıları nasıl olmalı gibi sorulara yanıt aramakta aynı zamanda kurumun temel inanç ve değerlerini de belirlemektedir (Forehand, 2000). Bu bağlamda bir işletme içindeki misyon birlikteliği aynı zamanda o kurum üyelerinin şirketin ortak hedefine doğru birlikte çabalayabilmeleri için bir araç niteliğindedir (Gurley et al., 2015). Bu nedenle misyon, odak oluşturmaya ve tek bir istikamete doğru yol almaya yaramaktadır. Hemen hemen her yönetici, herkesin odaklandığı ve kurum içinde tüm personelin sonuca ulaşmaya topyekûn olarak kendini neredeyse adadığı bir işletmeye sahip olmanın nasıl iyi bir durum olduğunun bilincindedir (Kantabutra & Avery, 2010). Çünkü hiçbir kurum durağan kalmak istemez, hep gelişmek ister (Bart, 2002). Nitekim ortaya konulan misyonun başarılı olması, o kurum içinde herkesin ruhuna ve beynine hükmetmesiyle de doğru orantılıdır. Bunun yolu da temel ahlaki kuralları yani insanlığa hizmeti, çevreye saygıyı düstur edinmekten geçmektedir (Köseoğlu & Ocak, 2010: 68).

Vizyonun herkes tarafından kabul edilen net bir tanımı olmamakla birlikte (Kantabutra & Avery, 2013) geleceği tasarlamak düşüncesi üzerine inşa edilmiştir (Collins & Porras, 1996). Bu nedenle vizyon, işletmenin arzuladığı geleceğin biçimlendirilmesidir. Bu biçimlendirmede yöneticiler sorumluluk

sahibidir (Gill, 2003; Keçecioğlu, 2011: 3; Taiwo & Lawal, 2016). Vizyon, işletmelerin adeta gelecek referanslı bir yönetim aracı olduğundan yöneticinin hayal dünyasından başlayarak organizasyonun tüm kurumsal kültürünü içine alan geniş bir paradigmadır.

Bu nedenle iyi bir vizyon önermesi; bir işletmenin en küçük yapısından en yeni çalışanına kadar tanıyarak, işletme iklimini tartarak, tüketiciyi anlayarak, hatta coğrafi şartların hepsinin muhasebesini yaparak hazırlanmalıdır (Martin et al.,2014). Ayrıca vizyonda hedefler ve bu hedeflere hangi yollar ve yöntemlerle ulaştırılacağı da belirlenmelidir (Barca & Balcı, 2006). Nitekim stratejiye yön veren iyi vizyonun özellikleri arasında; her yönetici için özgün olması, tüm faaliyetlerin değerlendirmeye tabi tutulması, okuyan herkes tarafından anlaşılır olması (Şantaş vd., 2016; Muslu, 2014), kurum içinde çalışanlar tarafından bilinmesi ve özümsemişi bulunmaktadır (Çetin, 2009).

Misyon İfadeleri ve Bileşenleri

Bir misyon ifadesinin etkili kullanımı ile iyi kurumsal performans arasında, doğru orantılı bir ilişki olduğu kabul edilse de (Leggat & Holmes, 2015) misyon kavramının içeriği ve hangi bileşenleri kapsadığı hususunda çok farklı görüş ayrılıkları vardır. Nitekim bazı araştırmacılar 20 ve üzeri misyon içeriği olması gerektiğini savunurken (Vandijck et al., 2007) bazı araştırmacılar misyonun iş hedefleriyle ilişkilendirilmesinin ve örgüt kültürünü yansıtmamasının yeterli olacağını ileri sürmektedirler (Campbell et al., 2001). Hatta misyon bileşenleri hazırlanırken amaç, hedef, strateji taktiklerin aksine en önemli taktiğin duygu olduğunu vurgulayanlar da bulunmaktadır. Campbell ve Yeung (1991) bu durumu misyon duygusu şeklinde ifade etmektedirler. Misyon duygusu, kısaca işletmenin değerleri ile çalışanların değerlerinin örtüşmesidir. Örneğin bir işletmenin davranış modelinde işbirlikçi çalışmaya öncelik veriyorsa, o işletmede çalışan da yardımseverlik duygusunun rekabet duygusundan daha kıymetli olduğunu hissedebilecektir. Böylece eğer o kişide yardımseverlik, merhamet gibi duygular varsa, işletmeyle duygusal bir bağ kurabilecektir. Nitekim çok güçlü misyonları olan şirketlerde görev yapan ama işletmelere duygusal açıdan bağlılık kuramayan personelin olması bu yüzdendir. İlaveten birçok çalışmada misyon ifadelerinin kısa, açık ve net olması, organizasyonlara verilen hizmetin amacını yansıtmaması, piyasadaki varoluş nedeni, görev yetki çerçevesi içinde olması, yasal görevlerinin ne olduğu, hangi alanda hizmet verdiği, hizmet sunulan kişi ve kuruluşların kim olduğu, hizmetin veya ürünün tanımlanması gibi içeriklerin olması gerektiği de vurgulanmaktadır (Campbell, 1989; Erçetin, 2000: 4; Eren, 2005: 67; Gulati et al., 2016). Öte yandan misyon beyanlarının kısa veya uzun olması hususu da tartışmalıdır. Nitekim Johnson ve arkadaşlarına göre (2008) bu ifadelerin şeklen kısalığından veya uzunluğundan ziyade, misyon için önemli olan o işletmenin paydaşları için nasıl değer yarattığıdır. Bu anlamda misyon ifadelerinin kültürel düzeydeki değer yaratma biçimi de yadsınamaz derecede önemlidir. Nitekim Lin ve arkadaşları (2019) Amerikan ve Çinli 500 işletmenin misyon ifadelerinin içerik analizini yapmıştır. Bu kapsamda Amerikan şirketleri misyon beyanlarında hizmet, müşteri, topluluk gibi kelimeleri kullanma eğilimi gösterirken, Çinli işletmelerin gelişme, toplum, yenilik gibi sözcükleri daha çok kullandıklarını bulgulamışlardır. Dolayısıyla işletmelerin beyan ettiği misyon ifadelerini oluşturan öğeler hususunda tam bir netlik sağlanamamıştır (Kavuncubaşı, 2000: 5; Bart & Hupfer, 2004). Bu bağlamda iyi bir misyonda olması gereken hususlar hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Bunlardan biri de Pearce ve David (1987) tarafından yazılan "Corporate Mission Statements: The Bottom Line" başlıklı makaledir. İlgili çalışmada stratejinin somut hale gelmesini

sağlayan misyon bileşenlerine; pazar, hizmet, yer, teknoloji, istikrar, işletme felsefesi, yetkinlik, imaj kapsamında bakılması gerektiği saptanmıştır. Daha sonraki süreçte David (1989) 75 büyük şirketin misyon beyanı incelemiş, iyi bir misyonda olması gereken diğer bir ögenin de "işletmenin çalışanlara karşı tutumu" olması gerektiğini belirtmiştir. Böylece iyi bir misyonda olması gereken 8 bileşene çalışanları da dâhil etmiş, böylece toplamda 9 bileşen olması gerektiğini ileri sürmüştür.

Tablo 1. Misyon İfadesinin Bileşenleri

Misyon Bileşen	İşletme İçin Anlamı Nedir?	Örnekler
Müşteri/Pazar	Ana müşterilerin ve pazar hedeflerinin belirtilmesidir.	"hastalara"
Hizmet/Ürün	Ana ürün ve hizmete olan bağlılığının aktarılmasıdır.	"diş sağlığı hizmeti"
Yer/Mevki	Pazarlama için coğrafi alanının belirtilmesidir.	"bölge çapında"
Teknoloji/Yenilik	Temel teknolojilerin tanımlanmasıdır.	"bilimsel gelişmeler ışığında"
Büyüme/Kârlılık	Kurumsal varlığını sürdürme, hayatta kalma ve kârlılık seviyeleri ile ilgili planların belirtilmesidir.	"varlığını koruyarak"
Kurum Felsefesi	Temel değerler, inançlar, felsefi önceliklerinin beyan etmesidir.	"insan haklarına saygılı"
Yetkinlik	İşletmenin kendisi hakkındaki görüşü ve özellikle rekabet gücü hakkındaki açıklamalarıdır.	"rekabette bir adım önde"
Kamu İmajı	İşletmenin sosyal ve toplumsal konulara ne kadar duyarlı olduğunun gösterilmesidir.	"işgücüne katkıda bulunmak"
Çalışanlar	Çalışanlara verilen değer belirtilmesidir.	"çalışan memnuniyeti"

Kaynak: Pearce & David, 1987; David, 1989

Bu çalışmadaki örneklerin misyon ifadeleri, alanyazında yaygın kabul gören David'in (1989) "How Companies Define Their Mission" başlıklı makalesinde yer alan 9 temel misyon ifade bileşenleri üzerinden değerlendirilmiştir. Ayrıca Tablo 1'de misyon ifadesinin bileşenleri Pearce ve David (1987), David (1989) çalışmalarından esinlenerek hazırlanmıştır. Nitekim tabloda iyi bir misyon ifadesinde olması gereken bileşenleri ve içeriklerine ait bilgiler yer almaktadır.

Vizyon İfadeleri ve Bileşenleri

Stratejik planlamanın önemli unsuru olan vizyon ifadeleri (Özdem, 2011) birçok yönetici tarafından geçici bir heves gibi görülse de (Thornberry, 1997) gerçekler böyle değildir. Nitekim vizyon, her geçen gün bir işletmenin esnek, hızlı ve rekabetçi olma gayreti içinde yer aldığından vizyonun doğru belirlenmesi ve ifade edilmesi oldukça önemlidir. Belirlenen vizyon ifadeleri, işletmenin tümü tarafından kabul edilmesi gereken ortak bir tema olup örgütün tüm faaliyetlerine rehberlik etmelidir (Testa, 1999; Kılıç, 2010).

Bir işletmenin kendisinin ve çevresinin farkında olmasıyla başlayan vizyon süreci; amaç, hedefler ve ortak değerlerin tümünü kapsmalıdır. Böylece farklı veya dağınık işlevsel yönetim stratejileri koordine edilmekte, sürdürülebilir bir ortamın oluşması sağlanabilmektedir. Ayrıca vizyon ifadesinin “iyi” sayılması için işletmenin güçlü yanlarını öne çıkarması ve gelecek için planlanan faaliyetlere vurgu yapması beklenmektedir (Özdem, 2011).

İşletme için vizyon, farazi bir gelecek tahmini değil bilakis gelecekte olunması istenen durumun anlaşılır şekilde tanımlanmasıdır (Eren, 2005: 72). Bundan başka vizyon, aynı zamanda bir şirketin itibarını düzenli olarak ölçmesi ve yönetmesi için de gereklidir (Karatepe, 2008). Nitekim işletmenin; hedeflerini kurum içinde ve dışında net biçimde paylaşması, tüm hamlelerini bu çerçevede sürdürmesi hangi yol üzerinde olduğunun istikrarını göstermektedir.

Bununla beraber misyon ifadesinin bileşenlerinde olduğu gibi vizyon ifadesinin bileşenlerinde de keskin sınırlar olmasa da alanyazın incelediğinde vizyon ifade kurgularında genel olarak arzu edilme, gelecek odaklılık, istikrar, netlik, meydan okuma, özlük, soyutluk öğeleri yer almaktadır (Kantabutra, 2010).

Myrick (2017: 74) Kanada’daki 134 kamu kuruluşunun vizyon ifadelerini incelemiş ve bir işletmenin iyi bir vizyon beyanında olması gereken öğeleri 6 kategoriye ayırarak 6P ismini vermiştir. Bu öğeleri tek bir kalemde kategori ederken, İngilizce kelimelerin baş harflerini kullanmış bu yüzden 6P ismini vermiştir. Bu çalışmadaki örneklerin vizyon ifadeleri bahsi geçen 6P vizyon kategorisi üzerinden değerlendirilmiş, hastanelerin vizyon beyanları altı bileşen üzerinden irdelenmiştir.

Tablo 2. Vizyon İfadesinin Bileşenleri

Vizyon Bileşen	Açıklama ve Alt Bileşenler	Örnekler
Performans	Bir işletmenin amaçlanan başarılarını ve sonuçlarını ifade etmektedir. Kullanılan kelimeler idealleri aktarmalıdır. Liderlik, performans, büyüme, gelişme, kalite, rekabet, önem bağı, sosyal sorumluluk alt bileşenleridir.	“güçlü ve lider bir”
Amaç/Odak	İşletmenin işlevsel olarak neden var olduğunu kapsmalıdır. Rol odağı, amaç ifadesi alt bileşenlerinden oluşur.	“Amacımız/vizyonumuz”
İnsanlar/Kimlik	İşletmenin iç ve dış paydaşlar ile ilgili kavramları içerdiğinden aslında işletmenin kim olduğunu anlatmalıdır. İş odağı, kimlik, paydaşlar, kültür alt bileşenleridir.	“bir ekip anlayışı” “hasta ve çalışan”
Yer/Alan	İşletmenin veya paydaşlarının mevcut konumu veya var olacağı yere ait bileşenleridir. Coğrafi ortam, altyapı ortamı, pazar konumu alt bileşenleridir.	“anne/çocuk sağlığı konusunda”, “bölgede”

Periyot/Zaman	İşletmenin vizyonunun ne zaman "çağdaş standartlarda" gerçekleşireceğini ifade etmelidir. Motive açısından önem taşımaktadır. Çoğunlukla gelecek, 2050, 5 yıl, daima, sonunda, her, dönem, sürekli, çağdaş gibi kelimelerle tanımlanmaktadır.
Hizmet/Ürün	İşletmenin neyi sunduğu, ne ürettiği bilgisini "tedavi/sağlık hizmeti" vermelidir. Bu bileşen genellikle kendi kendini açıklamaktadır. Mesela sağlık, banka, yönetim, bilgi, tedarik, tıbbi, sağlık ihtiyacı, teşhis, tedavi, bakım, beslenme, yaşam tarzı, yaşlı bakımı gibi sözcüklerle anlatılmaktadır.

Kaynak: Myrick (2017)

Tablo 2'de yer alan vizyon ifadesinin bileşenleri, sırayla performans, amaç, insan, yer, zaman, ürün şeklinde sıralanmış olup Myrick (2017:75) çalışmasından esinlenerek oluşturulmuştur.

Metodoloji

Çalışmanın bu bölümünde araştırma amacı, önemi, araştırmanın sorusu, evren ve örneklem, veri toplama aracı, yöntem, geçerlilik ve güvenilirlik alt başlıkları yer almaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Alanyazında misyon ve vizyon ifadelerinin yer aldığı çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin; bankalar (Kuduz & Atasever, 2022), bakanlıklar (Doğan & Alkan,2020), dernekler (Uzun, 2022), dış ticaret ve sanayi (Erol & Kambur, 2014; Abd Rahman et al., 2020; Coşkun, 2021), eğitim (Emen vd., 2019; Taş vd., 2019; Başpınar 2020, Taşar, 2021), turizm (Akçura, 2019:41), havayolları (Seo, 2020) işletmelerinin misyon ve/veya vizyon beyanları içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Sağlık alanında yapılan çalışmalarda ise (Bart & Hupfer, 2004; Bolon, 2005; Köseoğlu & Ocak, 2010; Dang, Choy & Kim, 2013; Leggat & Holmes, 2015; Cronin & Bolon, 2018; Demirci & Uğurluoğlu, 2020; Kartal & Uğurluoğlu, 2020; Şahin & Ocak, 2020) hastane işletmelerine odaklandığı görülmektedir.

Çalışmanın amacı; 2022 yılı Aralık ayı itibarıyla Samsun il ve ilçe sınırları içinde faaliyet gösteren tüm hastanelerin misyon ve vizyon bildiregelerindeki ifadelerinin incelenmesidir. Örneklemin, Türkiye'de faaliyet gösteren hastanelerden özellikle Samsun ili seçilmesinin başlıca nedeni; Samsun'un Karadeniz Bölgesi'nin 18 ili içinden, en fazla nüfusa sahip ve en fazla hastane sayısının bulunduğu şehir olmasıdır. Nitekim Samsun il ve ilçelerinde toplam 26 hastane faaliyet göstermektedir. Alanyazın incelendiğinde Samsun il ve ilçelerinde faaliyet gösteren hastanelerin, misyon ve vizyon ifadelerinin içerik analizi yöntemiyle değerlendirildiği başka bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Buna göre çalışmanın, işletmelerin stratejik yönetimi açısından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Tablo 3. Karadeniz Bölgesi Hastane Sayısı İlk Beş Şehir Sıralaması

Şehir	Hastane Sayısı
Samsun	26
Trabzon	22
Kastamonu	18
Giresun	17
Ordu	17

Kaynak: T.C. Sağlık Bakanlığı İstatistik Şube Müdürlüğü

T.C. Sağlık Bakanlığı'na bağlı İstatistik Şube Müdürlüğü'nden ulaşılan bilgilere göre Karadeniz Bölgesi'ndeki illerin en çok hastane sayısına sahip ilk beş ili tablo 3'te gösterilmiştir. Buna göre Samsun'da 26 hastane faaliyet göstermekte olup, bu sıralamayı 22 hastane ile Trabzon, 18 hastane ile Kastamonu, 17 hastane ile Giresun, yine 17 hastane ile Ordu takip etmektedir.

Araştırmanın Sorusu

Araştırmanın soru cümlesini; "Samsun'daki hastanelerin misyon ve vizyon beyanlarında hangi ifadelere vurgu yaptığı" oluşturmaktadır. Ayrıca araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

Alt Soru 1: Hastanelerin misyon ifadelerinde vurgu yapılan bileşenler nelerdir

Alt Soru 2: Hastanelerin vizyon ifadelerinde vurgu yapılan bileşenler nelerdir?

Alt Soru 3: Hastanelerin vurgu yaptığı misyon beyanları ilgili hastanelerin mülkiyet türüne göre benzerlikleri nelerdir?

Alt Soru 4: Hastanelerin vurgu yaptığı vizyon beyanları ilgili hastanelerin mülkiyet türüne göre benzerlikleri nelerdir?

Alt Soru 5: Hastanelerin misyon bileşenlerinde daha çok hangi ifadelere vurgu yapılmaktadır?

Alt Soru 6: Hastanelerin vizyon bileşenlerinde daha çok hangi ifadelere vurgu yapılmaktadır?

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye'de faaliyet gösteren kamu ve özel hastaneleri, örneklemini ise 2022 yılında Samsun'da faaliyet gösteren 19 kamu hastanesi 7 özel hastane olmak üzere toplamda 26 hastane (Sağlık Bakanlığı, 2022) oluşturmaktadır. Resmi web sitelerinde stratejik planlarında yer alan misyon ve vizyon beyanları oluşturmaktadır. Bilgiler hastanelerin resmi web sayfasından kontrol edilmiştir. Samsun ilinde 2 üniversite hastanesi olduğundan ve ayrı bir başlık altına alındığında hangi kurum olduğu anlaşılacağından; YÖK mevzuatına tabi olsalar ve üniversite rektörlüklerine bağlı çalışsalar da bu çalışma özelinde kamu hastaneleri kısmında dâhil edilmiştir. Ayrıca Samsun'da faaliyet gösteren özel hastaneler içinde Liv Hospital, Medicalpark, Medicana gibi zincir hastaneler de bulunmaktadır. İlgili hastanelerin çalışma içine dâhil edilmelerinin sebebi; Samsun il sınırı içinde bir hastane binalarının olması ve fiziki olarak hizmet veriyor olmalarıdır.

Veri Toplama Aracı

Nitel araştırma deseni benimsenen bu çalışmada veri toplama aracı olarak doküman inceleme tekniği kullanılmıştır. Dokümanlardaki verileri bulma süreci; veriyi seçme, onu anlamlandırma, değerlendirme ve sonrasında tümünü sentezlemeyi içermektedir (Labuschagne, 2003). Dokümanlar, birçok detaylı bilgiyi bünyesinde barındırdığından araştırmalar için oldukça kıymetli bir bilgi kaynağı kabul edilmektedir (Hoepfl, 1997). Dolayısıyla doküman inceleme, araştırma yöntemlerini tamamlayıcı nitelikte bir teknik ve araştırmalarda bağımsız bir yöntem olarak kullanılmaktadır (Kiral, 2020).

Araştırma kapsamına alınan Samsun il ve ilçe genelinde kamuda 19, özel sektörde 7 toplamda 26 hastanenin stratejik planlarında yer alan misyon ve vizyon ifadelerine ulaşmak için T.C. Sağlık Bakanlığı uzantılı resmi web siteleri incelenmiştir. Hastanelerin web sitelerine ulaşmak için Google arama motoru kullanılmış ve 01.12.2022-20.12.2022 tarihleri arasında tekrarlı aramalarla web siteleri incelenmiştir. Aramalar sonucunda örneklem kapsamındaki tüm hastanelerin resmi web sitelerinde misyon ve vizyon ifadelerinin mevcut olduğu görülmüştür.

Yöntem

Çalışmada 2022 yılında Samsun il ve ilçelerinde faaliyet gösteren 19 kamu hastanesi 7 özel hastane olmak üzere toplamda 26 hastanenin resmi web sitelerinde stratejik planlarında yer alan misyon ve vizyon beyanları tek tek incelenmiş ve en çok hangi kavramlara vurgu yapıldığı saptanmıştır. Ayrıca çalışmada misyon ve vizyon kavramlarının, ilgili hastanelerin mülkiyet türüne göre değişiklik gösterip göstermediği de incelenmiştir. Bu çalışma, nitel bir araştırma olup veriler doküman olarak toplanmıştır. Bu kapsamda elde edilen verilerin çözümlenmesinde ise içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi, insanın karmaşık düşünce sisteminde kullandığı dile daha derin bir bakış açısı sağlamaktadır. İçerik analizinde amaç, araştırma kapsamındaki konu başlıklarının ölçülmesi, incelenmesi, değerlendirilmesi için özel alt alanlar oluşturmak suretiyle kategori oluşturma tekniğidir. Bu teknik sayesinde genel bir mesajın içindeki verilerden tekrarlanabilir anlamlı sonuçlara ulaşılabilmekte (Salihoğlu, 2007: 45), çalışmanın yanlılığını azaltmakta, oluşan tema ve kategorilerle arasında kıyaslama yapılabilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2013: 69). Ayrıca içerik analizinde araştırmacının yorumu da önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda araştırmacının yanlı davranabilme ihtimaline karşı, kodlama aşaması ve analiz sonucunda temaları değerlendirme kısmı mecburidir (Öğülmüş, 1991). Bu yüzden içerik analizinde, farklı kaynaklardan alınan verilerin sistematik şekilde analiz edilmesi ve kodlaması gerekmektedir. Sonrasında benzer kelimeler, kavramlar, temalar kategorileştirilerek sıklık dereceleri belirlenmelidir (Büyüköztürk, 2020:125).

Çalışmanın birinci ögesi olan misyonu bileşenlerine ayırmak için bu çalışmada David (1989) tarafından geliştirilen 9 kategori esas alınmıştır. Bu kategoriler kısaca müşteri, hizmet, pazar, teknoloji, büyüme, kurum felsefesi, yetkinlik, kamu imajı, çalışanlar ifadelerinden oluşmaktadır. Nitekim bu kategorilerin ne anlam ifade ettiği ve bazı örnekleri Tablo 1'de gösterilmiştir. Alanyazında misyon ifadeleri inceleyen birçok çalışmada David (1989) tarafından öne sürülen 9 kategorinin yöntem olarak esas alındığı görülmektedir (Köseoğlu & Temel, 2008; Dang et al., 2013; Köse & Ayhün, 2018; Yavuz & Döven, 2018; Seo, 2020; Coşkun, 2021; Altın, 2022).

Çalışmanın ikinci ögesi olan vizyonun tanımlanmasında alanyazında farklı çalışmalar (Collins & Porras, 1996; Kantabutra, 2010) mevcut olsa da, bu çalışmada vizyon ile ilgili bileşenler ise Myrick (2017:50) tarafından oluşturulmuş 6 vizyon kategorisine göre ele alınmıştır. Bu bileşenler kısaca; performans, amaç, insan, yer, zaman, hizmet ifadelerinden oluşmaktadır. Bu bağlamda bir işletmede olması gereken vizyon bileşen kategorileri, bu kategorilerin neyi ifade ettiği, alt bileşenleri, temsili sözcüklerden bazıları ve resmi kaynaklardan elde edilen misyon beyanların içinde bulunan ifadelerden örneklerle beraber Tablo 2’de gösterilmiştir. Ayrıca Myrick’in (2017) 6 vizyon kategorisi, Kartal ve Uğurluoğlu (2020) sağlık kuruluşlarının içerik analiz incelemesinde kullanılmıştır. Bu çalışmada Myrick’in hazırladığı (2017) 6P sınıflandırılmasının tercih edilmesinin nedeni, bileşenlerin oldukça detaylı temalara ayrılması böylece daha somut bir çalışmaya imkân sağlamasının yanında; alanyazında yakın tarihte yapılmış kapsamlı bir çalışma olmasından ötürüdür. Zira stratejik yönetimde geleceği temsil eden vizyon, her geçen gün kendini yenileyen bir kavramdır.

Geçerlilik ve Güvenilirlik

Nitel yöntemle tasarlanmış çalışmalarda araştırmacının ele aldığı konuda, belli bir kavrayışa ulaşma çabası bulunmaktadır (Karataş, 2017). Dolayısıyla özgün sonuçlara ulaşmayı hedefleyen bir araştırma için, çalışmanın güvenilirliği ve geçerliliği önem taşımaktadır (Arslan, 2022). Bu nedenle araştırmalarda geçerlilikle ilgili öncelikle örneklemin doğru seçilmesi gereklidir (Öğülmüş,1991). Bu bağlamda çalışmanın konusu Samsun’da faaliyet gösteren hastanelerin misyon ve vizyon ifadeleri olduğundan ve örnekleme sadece ilgili hastaneler dahil edildiğinden, örneklemin doğru seçildiği düşünülmektedir. Ayrıca nitel araştırmalarda geçerlilik, veri toplama ve analiz sürecinin doğru hamlelerle yapılması ve bu tüm bu sürecin detaylı olarak açıklanmasıdır (Yıldırım & Şimşek, 2013: 30). İlaveten Creswell ve Poth (2016:35) nitel araştırmalar için geçerliliğin, araştırmada çıkan bulguların doğru veya makul olması gerektiğini ileri sürmektedirler. Dolayısıyla bu araştırmanın amacının açıkça ifade edilmesi, verilerin kaynağının belirtilmesi ve analiz kısmında izlenen adımların detaylandırılması çalışmanın geçerliliğini sağladığını göstermektedir.

Nitel araştırmalarda güvenilirlik, araştırmada çıkan sonuçlarının tekrar edilebilir veya çoğaltılabilir olmasıyla ilgilidir. Bu kapsamda güvenilirlik; araştırmanın, aynı bağlamlarda ve aynı katılımcılarla tekrar edilmesi halinde her seferinde aynı veya benzer sonuçlara ulaşılmasını ifade etmektedir. Nitekim bu durum çalışmanın veri toplama sürecinden sistematığına kadar her aşamasında titiz davranılması ile mümkündür (Shenton, 2004). Bu çalışmada verilerin çözümlenmesinde araştırma amacı doğrultusunda daha önceden belirlenmiş misyon için 9 (David, 1989), vizyon için 6 kategori (Myrick, 2017) başlığı oluşturulmuştur. Nitekim içerik analizinin güvenilir olması çalışmadaki kategorilerin anlaşılır düzeyde olması ve önceden belirlenmesi ile yakından ilgilidir (Öğülmüş, 1991). Bu bağlamda araştırmada, güvenilirliğin sağlanması için, bir kodlama tablosu oluşturulmuş, misyon ve vizyonda kullanılacak kategorilerin hangi çalışmadan alındığı sunulmuş ve kategoriler açık şekilde ifade edilmiştir. İlgili temaların kategorileştirilmesi aşamasında alanında uzman Dokuz Eylül Üniversitesi’nden ve Ondokuz Mayıs Üniversitesi’nden toplam 2 akademisyenden bağımsız olarak ölçümlenmeleri istenmiştir. Dolayısıyla çalışmada misyon ve vizyon bileşenlerin ifadeleri, üç araştırmacı

tarafından sınıflandırılmıştır. Buna göre araştırmacılar, misyon ve vizyon ifadelerini incelerken, her bir bileşen için belirlenen kategorilerde mevcut olduğuna karar verdiğine "evet", ilgili bileşenin bir kategoriye ait olmadığına karar verdiğinde ise "hayır" şeklinde bir kodlama yapmışlardır. Bu şekilde oluşturulan kodlama tablosundan çıkan farklı sonuçlar varsa, karşılıklı olarak yeniden değerlendirilmiştir. Tüm değerlendirme sonuçları, araştırmacı tarafından karşılaştırılarak, görüş birliği sağlanarak son haline getirilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen bulgular, tablolaştırılarak yüzde olarak sunulmuştur. İlaveten çalışmada sıklık analizleri, herhangi bir veri analiz programına tabi tutulmadan manuel sayma yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda temalar belirlenirken aynı ögenin tekrar edilmemesine ve diğer temalar altında yer almamasına hususiyetle dikkat edilmiştir.

Bulgular

Araştırmada Samsun'da faaliyet gösteren tüm hastanelerin misyon ve vizyon bildirelerinin tümüne ulaşılmış ve sonuçlar içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Bu bağlamda hastanenin resmi web sitelerinde yayımladıkları beyanlarının, hangi içerikler doğrultusunda kategorileştiği tespit edilmiştir. Mesaj öğeleri için kelimeler ve anlamları esas alınmıştır. Dolayısıyla bu bildirelerin önceden belirlenen misyon ve vizyon bileşenlerine göre vurgu yapanlara "+", vurgu yapmayanlara "-" kodlaması yapılmıştır. Değerlendirme sonunda hastanelerin hem ayrı hem de toplu şekilde hangi bileşene vurgu yaptığı bulgulanmıştır. Çalışmada değerlendirmeler sonucunda hastanelerin hem misyon hem vizyon bağlamında en çok hangi ifadeye vurgu yaptıkları da incelenmiştir.

Araştırmada isimleri gizli tutulan hastanelere istinaden; çalışma boyunca kamu hastaneleri için K, özel hastaneler için Q harfi kullanılmıştır. Bu bağlamda hastaneler K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15, K16, K17, K18, K19, Q1, Q2, Q3, Q4, Q5, Q6, Q7 şeklinde kodlanarak anılmıştır. İlk olarak Samsun kamu ve özel hastanelerinden ulaşılan misyon bildireleri içerik analizi ile incelenmiştir. Misyon bildirelerinin bileşenlere göre değerlendirilmesi Tablo 4'te yer almıştır.

Tablo 4. Misyon Bildirelerinin Bileşenlerine Göre Değerlendirmesi

HASTANELE R	Müşteri	Hizmet	Mevki/Yer	Teknoloji/Yenili	Büyüme/Kârlılı	Kurum Felsefesi	Yetkinlik	Kamu İmajı	Çalışanlar	Toplam Vurgu
K1	+	+	-	-	-	+	+	-	+	5
K2	+	+	-	+	+	+	-	+	-	6
K3	+	+	-	+	-	+	+	-	+	6
K4	+	+	-	-	-	-	-	-	+	3
K5	+	+	-	-	-	+	+	-	+	5
K6	+	+	-	+	+	+	-	+	-	6

K7	-	+	-	+	-	-	-	-	-	2
K8	+	+	-	-	-	+	-	+	-	4
K9	+	-	-	+	-	+	+	-	-	4
K10	+	+	-	+	+	+	+	+	+	8
K11	+	+	+	+	-	+	+	+	+	8
K12	+	+	-	-	-	+	+	-	+	5
K13	+	+	-	-	-	+	-	-	+	4
K14	+	+	-	+	-	+	+	-	+	6
K15	+	+	+	+	-	+	-	-	+	6
K16	+	+	-	+	+	-	-	-	-	4
K17	+	+	-	+	-	+	+	+	+	7
K18	+	+	-	+	-	+	+	-	+	6
K19	+	+	+	-	-	+	-	-	+	5
Q1	+	+	-	+	-	+	-	-	-	4
Q2	+	+	-	-	-	-	-	-	-	2
Q3	+	+	+	-	+	-	-	+	+	6
Q4	+	+	-	-	-	-	-	-	-	2
Q5	+	+	-	-	+	+	-	-	-	4
Q6	+	+	+	+	+	+	-	+	-	7
Q7	+	+	-	+	-	+	+	+	+	7
Vurgu Yapılan	25	25	5	15	7	20	11	9	15	
Vurgu Yapılmayan	1	1	21	11	19	6	15	17	11	

Öncelikle araştırma grubundaki toplam 26 hastanenin misyon bildireleri incelenmiş ve bazı eksikliklerin olduğu görülmüştür. Genel olarak bakıldığında en çok vurgu yapılan misyon bileşenleri sırasıyla; 25 vurgu ile müşteri, 25 vurgu ile hizmet, 20 vurgu ile kurum felsefesi, 15 vurgu ile teknoloji/yenilik, 15 vurgu ile çalışanlar, 11 vurgu ile yetkinlik, 9 vurgu ile kamu imajı, 7 vurgu ile büyüme/kârlılık, 5 vurgu ile yer/mevki olmuştur. Dolayısıyla en çok vurgu yapılan bileşenin, müşteri/pazar ve hizmet/ürün bileşeni olurken, en az vurgu yapılanın yer/mevki bileşeni olduğu görülmüştür. Ayrıca çalışmada, 9 ifadenin hepsine birden vurgu yapan hastane bulunmamaktadır. İyi bir misyonda olması gereken 9 ifadeden de 8 tanesine vurgu yapan, 2 kamu hastanesi varken özel hastaneler içinde en fazla 7 bileşenin kullanıldığı görülmüştür.

Müşteri bileşeni misyon beyanı içinde en çok vurgulanan bileşenlerden biri çıkmıştır. Nitekim Samsun'da faaliyet gösteren 26 hastane içinden 1 kamu hastanesi hariç hepsinin müşteri bileşenine vurgu yaptığı bulgulanmıştır.

Hizmet bileşeni, misyon beyanı içinde en çok vurgulanan bileşenlerden bir diğeridir. Nitekim müşteri bileşenine, kamu hastanesi hariç tüm hastaneler vurgu yapmıştır. Böylece kurumların tamamına yakınının, işletmelerin ürünleri veya hizmetleri nelerdir, sorusuna cevap vermiş oldukları görülmüştür. Çalışma kapsamında misyon beyanları içinde yer bileşeni en az vurgu yapılan bileşen olmuştur. Buna göre işletmenin hizmetini yürütebilmesi için coğrafi alanını belirlemesi anlamında gelen yer bileşenine, 26 hastane içinden yalnızca 5 hastanenin vurgu yaptığı bulgulanmıştır. Ayrıca vurgu yapan 5 hastanenin 2 tanesi özel hastane olduğu tespit edilmiştir.

İlaveten teknoloji bileşenine vurgu yapan hastane sayısının 15, vurgu yapmayan sayısının 11 olduğu görülmüştür. Büyüme ve kârlılık bileşeni incelendiğinde, sadece 7 hastanenin vurgu yaptığı kalan 19 hastanenin vurgu yapmadığı görülmüştür. Bir işletmenin temel değerlerini, inançlarını ve felsefesini ifade eden kurum felsefesi misyon bileşenine bakıldığında; toplamda 20 hastanenin vurgu yaptığı 6 hastanenin ise vurgu yapmadığı görülmektedir. Vurgu yapmayan 6 hastanenin 3 tanesi özel hastane olduğu görülmektedir. Şirketin kendi hakkındaki görüşü ve rekabet gücüne atıf yapan yetkinlik bileşenine bakıldığında 11 hastanenin vurgu yaptığı, 15 hastanenin vurgu yapmadığı görülmüştür. Kamu imajı veya kamu kaygısı bileşenine sadece 9 hastane vurgu yapmış 17 hastane ise vurgu yapmamıştır. Böylece 9 hastanenin misyon beyanlarında, sosyal ve toplumsal konulara atıfta bulunduğu gözlemlenmiştir. Misyon bileşenlerinden sonuncusu olan çalışanlara toplam 15 hastane vurgu yaparken kalan 11 hastane vurgu yapmamıştır.

Tablo 5. Hastanelerin Mülkiyetlerine Göre Misyon Bileşenleri

Misyon Bileşen	Kamu Hastane	Özel Hastane
Müşteri/Pazar	%95	%100
Hizmet/Ürün	%95	%100
Yer/Mevki	%16	%29
Teknoloji/Yenilik	%63	%43
Büyüme/Kârlılık	%21	%43
Kurum Felsefesi	%84	%57
Yetkinlik	%52	%14
Kamu İmajı	%32	%43
Çalışanlar	%68	%29

Tablo 5'te hastanelerin mülkiyetlerine göre misyon bileşenleri yer almaktadır. Buna göre; en fazla yapılan vurgunun iki bileşene olduğu görülmüştür. Bu bileşenler müşteri/pazar ve hizmet/ürün bileşenleridir. Özel hastaneler bu bileşenlere %100 oranında vurgu yaparken, kamu hastanelerinin %95 oranında vurgu yaptığı görülmüştür. İlaveten kamu hastanelerinde en düşük vurgu %16 ile yer/mevki bileşenine olurken, özel hastanelerde en düşük vurgu %14 ile yetkinlik bileşenine yapılmıştır. Ayrıca teknoloji bileşenine özel hastaneler %43 oranında, kamu hastaneleri %63 oranında vurgu yapmıştır.

Büyüme ve kârlılık bileşenine özel hastaneler %43 oranında, kamu hastaneleri %21 oranında vurgu yapmıştır. Buna göre kurum felsefesi misyon bileşenine özel hastanelerin %57 oranında, kamu hastanelerinin ise %84 oranında vurgu yaptığı bulgulanmıştır. Kamu imajına özel hastaneler %43 oranında vurgu yaparken kamu hastaneleri %32 oranında vurgu yapmıştır. Son olarak çalışanlar bileşenine özel hastaneler %29, kamu hastaneleri ise %68 oranında vurgu yapmış olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6. Misyon Bileşenlerinde En Çok Vurgu Yapılan İfadeler

Misyon Bileşen	İfade
Müşteri/Pazar	Hasta
Hizmet/Ürün	Sağlık hizmeti
Yer/Mevki	Ülke
Teknoloji/Yenilik	Teknoloji
Büyüme/Kârlılık	Sürekli gelişme
Kurum Felsefesi	Etik kurallar
Yetkinlik	Güvenli yönetim anlayışı
Kamu İmajı	Bilimsel araştırmalara destek
Çalışanlar	Çalışan memnuniyeti

Çalışmada 9 farklı misyon bileşenlerinde en çok vurgu yapılan ifadeler Tablo 6'da yer almıştır. Öncelikle müşteri/pazar bileşeninde en fazla hasta ifadesinin kullanıldığı görülmüştür. Bu bileşen kapsamında müşteri kelimesinin kendisi kullanılmamasına rağmen hiçbir hastanede müşteri bileşenleri hususunda fikir birliği de bulunmamaktadır. Çoğunlukla hasta, hastalar, hastalarımız, hasta yakını, birey, başvuran herkes, toplum gibi genel kavramlar kullanıldığı görülmüştür. Yani hastanın cinsiyeti veya yaşı gibi özelliklerine değinilmediği gözlemlenmiştir. Örneğin “hasta ve çalışan memnuniyetini ön planda tutmak”, “hastanemize başvuran her kesimde bireye”, “hasta ve yakınlarının ihtiyaçları” gibi ifadeler kullanılmıştır.

Hizmet/ürün bileşeni incelendiğinde, hastanelerin büyük bir çoğunluğunun genel bir ifadeye yani sağlık hizmeti ifadesine yer verdiği görülmüştür. Bu bağlamda “kesintisiz sağlık hizmeti sunmak”, “kaliteli sağlık hizmeti sunmak” gibi ifadelerin kullanıldığı görülmüştür. Ancak özel hastanelerde sağlık hizmetinin faaliyet alanına ilişkin koruyucu, teşhis, tedavi, rehabilite gibi ifadeler de yer verildiği tespit edilmiştir. Buna göre hastanelerin misyon bileşenlerinde “koruyucu sağlık hizmeti sunmak”, “tedavi edici sağlık hizmeti vermek”, “koruyucu ve iyileştirici sağlık hizmeti”, “ruh sağlığı hizmeti” gibi ifadeler değinildiği görülmüştür. Yer/mevki bileşeninde en fazla yer alan ifade ülke ögesi kullanılmıştır. Örneğin “ülkemizdeki sağlık hizmeti”, “ülkemize hizmet etmek” gibi ibarelere yer verildiği görülmüştür. Ayrıca teknoloji/yenilik bileşeninde çoğunlukla teknoloji kelimesinin kendisine yer verildiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte bilim ve yenilik gibi kavramlara da değinilmiştir. Bu bağlamda teknolojik gelişmeler, uygun teknoloji, bilimsel ve teknolojik gelişmeler gibi ifadeler baskındır. Örneğin “teknoloji

ve bilimin ışığında", "gelişmiş sağlık teknolojisi ve tesisleri", "sağlıkla ilgili her konuda yeni bilgi", "yenilikçi ve sürekli kendini geliştiren" ifadelerine yer verilmiştir.

Büyüme/kârlılık bileşeninde ise kâr kelimesine hiç değinilmediği en çok gelişme ve büyüme gibi kavramların kendisinin kullandığını gözlemlenmiştir. Örneğin "sürekli gelişme ve güven içinde", "sürekli gelişmek ve geliştirmek üzere", "rekabet gücünü artırabilmesi için ileriye dönük" gibi ifadeler kullanılmıştır. Kurum felsefesi bileşeninde en çok kullanılan ifadenin etik kurallar veya etik ilkeler olduğu görülmüştür. Örneğin "tıbbi etik kurallarına bağlı", "etik değerlerden ödün vermeden", "etik ilkeler doğrultusunda", "dil, din, ırk ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin", "hasta haklarına saygılı" gibi ifadeler kullanılmıştır. İşletmenin kendine özgü ve kendine göre avantajını açıklayan yetkinlik bileşeninde en fazla güvenli yönetim ve hizmet ifadesine atıf yapıldığı görülmüştür. Bu bağlamda "dürüst ve güvenilir yönetim anlayışı", "güvenilir hizmet anlayışı", "gönülden ve güvenli sağlık hizmeti" gibi ibarelere yer verilmiştir. Kamu imajı bileşeninde ise en fazla bilimsel araştırmalara destek verilmesi hususuna vurgu yapıldığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda "akademik ve bilimsel çalışmalar destek" ifadesinin kullanıldığı bununla birlikte kamu imajı bileşenine vurgu yapmak için "çevreye duyarlı", "eğitim ve öğretim araştırmalarını destekleyen", "personel eğitimine önem veren", "sağlıklı bir toplum için", "sağlık sektöründe iş imkânı yaratarak" gibi ifadelerin yer aldığı görülmüştür. Son olarak çalışanlar bileşeninde genellikle çalışan memnuniyeti ögesinin kullanıldığı daha sonra çalışan güvenliği ifadesine yer verildiği gözlemlenmiştir. Örneğin "çalışan memnuniyetini ön planda tutarak", çalışan güvenliğini ve memnuniyetini ön planda tutan", "çalışan güvenliği önceliğiyle", "çalışanlarımızın huzurlu ve verimli çalışmalarını sağlamak" gibi ibarelerin kullanıldığı görülmüştür.

Çalışmada misyondan sonra ikinci olarak Samsun kamu ve özel hastanelerinden ulaşılan vizyon bildirelerine bakılmış ve içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Hastanelerin vizyon ifadelerinde bakıldığında, toplam 26 hastanenin vizyon bildireleri incelenmiş ve bazı eksikliklerin olduğu görülmüştür.

Tablo 7. Vizyon Bildirelerinin Bileşenlerine Göre Değerlendirmesi

HASTANELER	Performans	Amaç/Odak	İnsanlar/Kimlik	Yer/Alan	Periyot/Zaman	Hizmet/Ürün	Toplam Vurgu
K1	+	+	+	-	+	+	5
K2	+	+	+	+	+	+	6
K3	+	+	+	+	+	-	5
K4	+	+	+	-	+	+	5
K5	+	+	+	-	+	+	5

K6	+	+	+	-	+	+	5
K7	+	-	+	+	+	+	5
K8	+	+	+	+	+	-	5
K9	+	+	+	+	+	+	6
K10	+	+	+	+	+	+	6
K11	+	+	+	+	+	+	6
K12	+	+	+	-	+	+	5
K13	+	+	+	-	+	+	5
K14	+	+	+	+	+	+	6
K15	-	+	+	+	+	+	5
K16	+	+	+	-	+	+	5
K17	+	+	+	+	+	+	6
K18	+	+	+	+	+	-	5
K19	+	+	+	-	+	+	5
Q1	+	+	+	+	+	+	6
Q2	+	-	+	+	+	-	4
Q3	+	+	+	+	+	+	6
Q4	+	+	+	+	+	+	6
Q5	+	+	+	+	+	+	6
Q6	+	+	+	+	+	+	6
Q7	+	+	+	+	+	+	6
Vurgu Yapılan	25	24	26	18	2	22	
					6		
Vurgu Yapılmayan	1	2	0	8	0	4	

Vizyon bildirelerinin bileşenlere göre değerlendirilmesi Tablo 7’de yer almıştır. Buna göre en çok vurgu yapılan bileşenler sırayla; 26 vurgu ile insanlar/kimlik, benzer şekilde 26 vurgu ile periyot/zaman, 25 vurgu ile performans, 24 vurgu ile amaç/odak, 22 vurgu ile hizmet/ürün, 18 vurgu ile yer/alan olmuştur. Dolayısıyla en çok vurgu yapılan iki bileşen vardır. Birincisi insanlar/kimlik ikincisi ise ve periyot/zaman bileşenidir. En az vurgu yapılan bileşen ise yer bileşeni olmuştur. 8 hastanenin bu bileşene vurgu yapmadığı, bu 8 hastanenin de kamu hastanesi olduğu görülmüştür. Performans bileşenine 25 hastane vurgu yapmış, 1 hastane vurgu yapmamıştır. Vizyonun amaç/odak bileşenine toplamda 24 hastane vurgu yapmış olup 2 hastanenin vurgu yapmadığı görülmüştür. Neticede 26 hastane içinde vizyon bileşeninden tamamına vurgu yapan toplam 12 hastane vardır.

Tablo 8. Hastanelerin Mülkiyetlerine Göre Vizyon Bileşenleri

Vizyon Bileşen	Kamu Hastane	Özel Hastane
Performans	%95	%100
Amaç/Odak	%95	%86
İnsanlar/Kimlik	%100	%100
Yer/Alan	%58	%100
Periyot/Zaman	%100	%100
Hizmet/Ürün	%84	%86

Tablo 8’de vizyon bileşenlerinin hastanelerin mülkiyet durumlarına göre yüzde oranları verilmiştir. Buna göre 7 özel hastane içinde 4 tanesinin vizyon bileşenlerine %100 oranında atıf yaptığı görülmektedir. Bununla birlikte özel hastanelerin amaç/odak ve hizmet/ürün bileşenlerine %86 oranında vurgu yaptığı tespit edilmiştir. İlaveten kamu hastanelerinin insanlar/kimlik ve periyot/zaman bileşenine %100 oranında vurgu yaptığı tespit edilmiştir. Ayrıca kamu hastanelerinde en düşük vurgu %58 ile yer/alan bileşenine olurken, özel hastanelerin tümünün yer/alan bileşenine atıf yapmış oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 9. Vizyon Bileşenlerinde En Çok Vurgu Yapılan İfadeler

Vizyon Bileşen	İfadeler
Performans	Kalite
Amaç/Odak	Sunmak
İnsanlar/Kimlik	Hasta
Yer/Alan	Bölge
Periyot/Zaman	Olmak
Hizmet/Ürün	Sağlık hizmeti

Vizyon bileşenlerinde en çok vurgu yapılan kavramlar Tablo 9’da yer almıştır. Buna göre performans bileşeninde en fazla kalite, daha sonra güven ifadelerinin kullanıldığı görülmüştür. Daha ayrıntılı bakıldığında kalite standartlarına uygun, kaliteli, güvenli gibi ifadeler dikkat çekmiştir. Bu bağlamda “kalite standartlarına uygun”, “kalite standartlarını yakalayarak”, “kaliteli hizmet vererek”, “güvenilir sağlık hizmeti” gibi ibarelerin kullanıldığı görülmüştür.

Amaç/odak bileşeni incelendiğinde ise genellikle sunmak ve karşılamak kelimeleri ile atıf yapıldığı tespit edilmiştir. “Örneğin “hizmet sunumunda insan odaklı”, “sağlık hizmeti sunan”, “beklentileri karşılamak”, “çağdaş standartlarda sunan” gibi ifadelerle değinildiği görülmüştür.

İnsanlar/kimlik bileşenine bakıldığında hasta ve hastalar ifadelerinin yoğunlukta olduğu görülmüştür. Bu kapsamda hasta memnuniyeti ifade kalıbını, çalışan memnuniyeti izlemiştir. Bu bileşen bağlamında ayrıca kurum ve kuruluş ifadelerine de yer verildiği gözlemlenmiştir. Örneğin “hasta ve çalışan memnuniyetini ön planda tutan”, “hastanın memnuniyetini temel ilke edinen”, “çalışanları ile

bütünleşmiş”, “hasta memnuniyetini yükseltmek”, “çalışan memnuniyetini üst düzeyde tutarak”, “hasta ve çalışan güvenliğini sağlayarak”, “örnek hastane olmak”, “model hastane olmak”, “güvenilir bir sağlık kuruluşu olmak” gibi ifadeler yer verilmiştir.

Vizyon bileşenlerinden en az atıf yapılan yer/alan bileşeninde en çok kullanılan ifade ise bölge daha sonra ülke olmuştur. Bu noktada bölgesel düzeyde, bölgenin, bölgede, bölgesinde ifadeleri kullanılmıştır. Örneğin “bölgenin en güvenilir sağlık kuruluşu olmak”, “bölgede hizmet veren en iyi hastane olmak”, “bölgesinde tercih edilen”, “bölgesel düzeyde tanınan”, “bilimsel ve teknolojik gelişmeler ışığında”, “tıbbi teknolojiyi kullanan”, “ileri bilgi ve teknoloji ile” gibi ifadeler yer almıştır.

Vizyona ait periyot/zaman bileşeninde bir sürece bağlı olan olmak fiilinin çok sık kullanıldığı, bununla beraber sürekli ifadesinin de vurgulandığı görülmüştür. Buna göre “güvenilir sağlık kuruluşu olmak”, “lider bir sağlık kurumu olmak”, “sürekli iyileşmeyi hedefleyen”, “sürekli değişim ve gelişim ilkesiyle”, “çalışanlarımızla birlikte sürekli gelişerek” gibi ifadelerle değerlendirilmiştir.

Vizyon bileşenlerinden sonuncusu olan hizmet/ürün bileşeninde en fazla kullanılan ifade sağlık hizmetidir. Örneğin “sağlık hizmetlerinin sunumunu en iyi şekilde”, “sağlık hizmetinde güveni ve saygınlığı”, “sağlık hizmetleri sunumunda”, “sağlık hizmetini kaliteli ve güvenli sunmak” gibi ifadelerle yer verilmiştir. Kamu hastanelerin büyük bir çoğunluğunun sağlık hizmeti ifadesine yer verirken genel bir tabir kullandığı yani sağlık hizmetinin faaliyet alanına ilişkin detay bir bilgiye çok azının değindiği görülmüştür. Öte yandan özel hastanelerin sağlık hizmeti bağlamında daha detay bilgiye değindiği gözlemlenmiştir. Nitekim “sağlık hizmetlerinde tedavi ve bakım hizmeti”, “bakım hizmeti”, “tedavi hizmeti”, “tıbbi tanı ve tedavi hizmeti” gibi ifadeler kullanılmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Hızla değişen dünya koşulları yönetim stratejisine de etki ederek birtakım fıkırsel, yapısal, yönetsel farklılık ve farkındalıklara neden olmuştur. Nitekim stratejik yönetim araçları, geleceğin mizamı gibidir. Bu bağlamda misyon ve vizyon kavramlarını anlamak ve özümsemek, bir işletmenin yönetsel manadaki yetkinliğiyle yakından ilgilidir. Keza misyon ve vizyon beyanları, sadece Türkiye’de değil dünyada da popüler yönetim araçları olarak kabul edilmektedir. Örneğin ABD’de 17 eyalette faaliyet gösteren 312 hastanede gerçekleştirilen bir çalışmada, güçlü vizyon beyanı oluşturmanın kurumsal performansa pozitif yönlü etki sağladığı tespit edilmiştir (Gulati et al., 2016). Ayrıca Özdem’e (2011) göre işletmelerin kimliğine katkıda bulunmanın en değerli adımı, misyon ve vizyon ifadelerini doğru tanımlayıp yerinde formüle edilmesidir. Nitekim bu çalışmada; Karadeniz Bölgesinin en fazla nüfus yoğunluğuna ve hastane sayısına sahip Samsun ilinde, faaliyet gösteren tüm hastanelerin misyon ve vizyon beyanları araştırılmıştır. Araştırma bağlamında isimleri gizli tutulan hastanelerinin, misyon ve vizyon beyannamelerinde hangi bileşenlere, hangi ifadelerle vurgu yaptıkları incelenmiş ve çeşitli yargılara ulaşılmıştır.

Çalışma kapsamındaki toplam 26 hastanenin, web sitelerindeki misyon ve vizyon beyanlarını internet sayfalarında ilan ettikleri görülmüştür. Böylece Samsun’daki hem özel hem kamu hastanelerinin, yönetim stratejisi açısından misyon ve vizyon kavramlarından haberdar oldukları ve bu kavramlara önem verdikleri izlenimi oluşmuştur. Nitekim Çağatay ve Öztürk (2021) Samsun ilinin de dahil edildiği

Orta Karadeniz Bölgesinde 313 yönetici ile yaptıkları çalışmada, stratejik yönetim araçları içinde en fazla bilgi sahibi olunan aracın, misyon ve vizyon olduğunu tespit etmişlerdir.

Öncelikle çalışma kapsamında hastanelerin misyon bileşenleri incelendiğinde; 26 kurum içinde 9 bileşenin tümüne birden vurgu yapan bir hastanenin olmadığı görülmüştür. Bu bağlamda Samsun hastanelerinin misyon ifadelerine genel olarak bakıldığında sırasıyla; müşterisini ve pazarını (%96), hizmetini (%96), felsefesini (%77), teknolojisini (%58), çalışanlarını (%58), yetkinliğini (%42), imajını (%35), büyümesini (%27), coğrafi konumunu (%19) açıklamaktadır. Dolayısıyla Samsun hastanelerinin misyon beyanlarında, iyi bir misyonda olması gereken ifadelerde bazı noksanlıklar olduğu görülmüştür. Misyon beyanlarının sonuçları, Samsun İl Sağlık Müdürlüğü'nün ve T.C. Sağlık Bakanlığı'nın resmi internet sitelerinde beyan ettikleri misyon ifadeleri ile karşılaştırıldığında benzerlik göstermektedir. İlgili misyonlar incelendiğinde kurumların, ortalama 7 bileşene vurgu yaparken yer/mevki bileşenine hiç atıfta bulunmadıkları tespit edilmiştir. Benzer şekilde bu çalışma sonuçlarına göre, yer/mevki bileşenine vurgu yapan sadece 5 hastanenin olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle 21 hastane yer ifadesine değinmemiştir. David (1989) yer bileşenini, işletmelerin nerede rekabet ettiğinin belirtilmesi şeklinde tanımlamaktadır. Dolayısıyla hastanelerin büyük bir çoğunluğunun, misyon beyanlarında hangi lokasyonda veya hangi bölgede rekabet ettiğini açıklamadığı görülmektedir. Bu noktada hastanelerin, yer/mevki bileşenine %19 oranında atıfta bulunulmasının sebebinin, misyon ifadelerinin tam olarak anlaşılmasına bağlı olarak, zaten belirli bir mevkide faaliyet gösterdikleri için hangi piyasada ya da hangi bölgede hizmet verdiklerinin yinelenmesine gerek duymamalarından kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Alanyazında diğer çalışmalarda benzer sonuçlar yer almaktadır. Örneğin Köseoğlu ve Ocak (2010) 75 özel hastane ve 102 kamu hastane üzerinde yaptıkları çalışmada, hastanelerin misyon beyanlarında yer bileşenine %91 oranında değinmediklerini bulmuşlardır. Benzer şekilde Uğurluoğlu (2011) Türkiye'de 95 hastanenin misyon beyanlarında coğrafi (yer) kapsamın en düşük seviyede yer aldığını tespit etmiştir.

Çalışma sonuçlarına göre Samsun'daki hastaneler, misyon beyanları içinde müşteri/pazar bileşenine %96 oranında atıf yapmışlardır. Bu netice, serbest piyasa koşullarının uygulandığı rekabet ortamında hastanelerin de diğer işletmeler gibi zarar etmemeyi hedeflediklerini göstermektedir. Nitekim müşteriler, bir işletmenin sunduğu ürün ve hizmetleri sadece satın alan değil aynı zamanda ondan etkilenen herkes yani kişiler ya da kuruluşlardır (Tak, 2002). Dolayısıyla günümüzde müşteri kavramının kapsadığı anlam, önemli ölçüde genişlemiş ve müşteri bir işletmenin temel unsuru haline gelmiştir (Eroğlu, 2005).

Çalışmada hastanelerin atıf yaptığı müşteri bileşenine detaylı bakıldığında; müşteri kavramının kendisinden ziyade, çoğunlukla hasta ifadesine yer verildiği tespit edilmiştir. Bu durum hasta ifadesinin sağlık sektörünü vurgulayan bir ifade olmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Benzer şekilde Yavuz ve Döven (2018), 89 kamu hastane birliği ile ilgili yaptığı misyon incelemesinde 43 birlikten 39 tanesinin müşteri bileşenine vurgu yaptığını ve hasta ibaresinin yoğun şekilde kullanıldığını bulmuşlardır.

Araştırmada misyon beyanı içinde %96 oranında vurgu yapılan müşteri bileşenine, iç ve dış müşteri bağlamında bakıldığında ise; hastalar dış müşteri, çalışanlar ise iç müşteri kapsamında

değerlendirilebilir. Dolayısıyla çalışmada; çalışanların yani iç müşterinin, hastalardan yani dış müşteriden çok daha az vurgulandığı tespit edilmiştir. Nitekim hastanelerin misyon bileşenlerinde çalışanlar bileşenine %58 oranında atıf yapılmıştır. Hatta 7 özel hastanenin sadece 2 tanesinin çalışanlar bileşeninden bahsettiği görülmüştür. Bu oldukça düşük bir orandır (%29). Fakat çıkan sonucun dikkat diğer çekici yanı Samsun İl Sağlık Müdürlüğü'nün ve T.C. Sağlık Bakanlığı'nın misyon beyanlarında da çalışanlar bileşenine hiç atfın olmamasıdır. Keza sağlık çalışanlarına şiddetin gittikçe çoğaldığı günümüzde; misyon beyanlarında çalışanlarla ilgili düzenlemelerin daha çok olmasının gerektiği düşünülmektedir. Nitekim son verilere göre Türkiye'de sağlık personelinin %61,1'i çalışma hayatında en az bir kez şiddete maruz kalmıştır (Er vd., 2021). Bu durum sadece şiddet açısından değil, çalışan memnuniyeti açısından da önem taşımaktadır. Çünkü hastanelerin misyon beyanlarında açık ve net şekilde çalışanlarına verilen desteğin bildirilmesi, çalışanların bu taahhütlere olan inancını kuvvetlendirecek, dolayısıyla işletmeye olan güvenlerini de artıracaktır (Mamatoğlu & Aksoy, 2021). Nitekim örgütsel güven, her işletmede olduğu gibi hastane çalışanlarında da işe bağlılık açısından büyük önem taşımaktadır. Çalışma sonuçlarına benzer şekilde Uğurluoğlu (2011) Türkiye'de hastanelerin misyon beyanları kapsamında yaptığı bir araştırmada, çalışanlar bileşenine %62,1 oranında vurgu yapıldığını tespit etmiştir.

Ayrıca çalışmada Samsun'daki hastanelerin %96 oranında hizmet/ürün bileşenine vurgu yaptıkları görülmüştür. Bu netice, hastanelerin misyon beyanlarını okuyanların, onların sağlık alanında hizmet verdiklerini bilmelerini istedikleri şeklinde değerlendirilebilir. Nitekim hastanelerin büyük bir çoğunluğu misyon beyanlarında sağlık hizmetine doğrudan atıfta bulunmuşlardır. Alanyazında işletmelerin misyon bileşenleri ile ilgili yapılan çalışmalarda hizmet/ürün ögesine vurgunun öncelikli sıralarda olduğu, bu çalışma bulgularına yakın sonuçlar elde edildiği görülmektedir (Köse & Ayhün; 2018; Altın, 2022). Yine bu kapsamda Demirci ve Uğurluoğlu (2020), Türkiye'de faaliyet gösteren 362 hastanenin misyon ifadelerini farklı bir yöntem ile inceledikleri bir çalışmada, hastanelerin hizmet/ürün bileşeninden %92,8 oranında bahsedildiği sonucuna ulaşmışlardır. Benzer şekilde Dang ve arkadaşları (2013) Japonya'daki hastanelerin misyon ifadelerinde, hizmet bileşenine %89,2 oranında atıf yapıldığını tespit etmişlerdir.

Çalışmada ikinci olarak misyon ifadeleri hastanelerin mülkiyet türüne göre karşılaştırılmıştır. Hastanelerin 9 bileşen içinden en fazla 8 misyon ögesine atıfta bulunulduğu ve bunların da kamu hastanesi olduğu saptanmıştır. Özel hastaneler arasında ise en fazla 7, en az 2 bileşene vurgu yapılmıştır. Bu netice kamu hastanelerinin, özel hastanelere göre misyonlarını daha iyi beyan ettikleri şeklinde yorumlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle çalışma sonuçları, özel hastanelerin misyon beyanlarının tasarımı ve geliştirilmesinde, kamu hastanelerinin gerisinde kaldığını göstermektedir.

Hastanelerin mülkiyet türüne göre misyon beyanları detaylı incelendiğinde en çok vurgu yapılan 2 bileşenin aynı olduğu görülmüştür. Bu bileşenler müşteri/pazar ve hizmet/ürün bileşenleridir. Kamu hastaneleri müşteri/pazar ve hizmet/ürün bileşenlerine %95 oranında vurgu yaparken, özel hastaneler her iki bileşene %100 oranında vurgu yapmışlardır. Öte yandan en az vurgu yapılan bileşenler; kamu hastanelerinde %16 ile yer/mevki, özel hastanelerde %14 ile yetkinliktir.

Yetkinlik bileşeni, kamu hastanelerinde %52 oranında tespit edilmiştir. Elbette %52 de düşük bir orandır ancak özel hastaneler için %14'lük yetkinlik bileşeni beklenenden daha düşük düzeyde

bulgulanmıştır. Nitekim yetkinlik bileşeni; bir işletmenin en güçlü yanlarını ve rekabet gücü hakkındaki avantajlarını açıklayan hatta işletmeleri rakiplerinden ayıran özelliklerin bileşkesidir. Dolayısıyla misyondaki yetkinlik bileşeni kapsamına dâhil olan; hastanelerin rekabetteki avantajları, kazanılan uzmanlıkları, pazarlama becerileri gibi kabiliyetlerin yönetim stratejisinde yer alması, hizmet kalitesi açısından ayırt edici bir özellik olacaktır. Çünkü hastaneler kendilerini sürekli geliştirmek, yenilikleri yakından takip etmek zorundadır (Schulz & Johnson, 1990: 32).

Çalışmada hastanelerin misyon beyanlarındaki büyüme/kârlılık bileşeni kamu hastanelerinde %21, özel hastanelerde %43 oranında bulgulanmıştır. Bu sonuçlar özellikle daha çok kâr odaklı çalışması beklenen özel hastaneler açısından beklenenden daha düşük seviyede çıkmıştır. Bununla beraber Köseoğlu ve Ocağ (2010) Türkiye'deki 177 hastanenin misyon ifadesi üzerinden yaptıkları çalışmada, özel sektördeki hastanelerin büyüme/kârlılık bileşenine ikinci sırada yer verdiğini ifade etmişlerdir. Hatta Leggat ve Holmes (2015) Avusturalya'daki hastanelerde yaptıkları araştırmada özel hastanelerin, kamu hastanelerine oranla rekabet stratejisine çok daha fazla odaklandığını ileri sürmüşlerdir. Öte yandan Demirci ve Uğurluoğlu (2020) Türkiye'de faaliyet gösteren 362 hastanenin misyon ifadelerini pazarlama bağlamında değerlendirmişler, özel ve kamu hastanelerindeki pazarlama bileşenlerinin atıf oranlarının birbirine oldukça yakın olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca bu durum teknoloji/yenilik bileşene de yansımaktadır. Keza çalışma içinde özel hastaneler teknoloji/yenilik bileşenini sadece %43, kamu hastaneleri %63 düzeyde açıklamaktadır. Sürekli gelişen ve yenilenen dünya koşullarında, hastanelerin teknoloji/yenilik bileşenine daha çok yer vermeleri gerektiği düşünülmektedir. Nitekim hastalıkların tanısı, teşhisi ve tedavisinde sağlık teknolojileri vazgeçilmez bir işleve sahiptir (Kuşcu & Göde, 2022). Hatta Uğurluoğlu (2011) teknoloji bileşenin, hastane yöneticilerinin en az vurgu yaptıkları ve en az kullandıkları bileşen olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Çalışmada üçüncü olarak Samsun hastanelerinin vizyon ifadelerine genel olarak bakıldığında sırasıyla; hastanenin insanlar/kimlik bileşenini (%100), zaman/periyot bileşenini (%100), performans bileşenini (%96), amaç/odak bileşenini (%92), hizmet/ürün bileşenini (%85), yer/alan bileşenini (%69) açıklamaktadır. Buna göre hastanelerin vizyon beyanlarında, iyi bir vizyonda olması gereken ifadelerde birtakım eksiklikler olduğu tespit edilmiştir.

Samsun hastanelerinin vizyon beyanları, misyon beyanları ile karşılaştırıldığında noksanlıklarının daha az olduğu söylenebilir. Ayrıca vizyon beyanlarının sonuçları, Samsun İl Sağlık Müdürlüğü'nün ve T.C. Sağlık Bakanlığı'nın resmi internet sitelerinde beyan ettikleri vizyon ifadeleri ile karşılaştırıldığında atıf sayısı bakımından hastanelerle sayısal açıdan yakın olduğu görülmüştür. Keza ilgili kurumların vizyon beyanları aynı yöntemle incelendiğinde, 5 bileşene atıf yapıldığı tespit edilmiştir.

Samsun hastanelerinin vizyon ifadeleri incelendiğinde tamamının da 2 bileşene vurgu yaptığı görülmüştür. Bu iki bileşenden biri insanlar/kimlik, diğeri ise periyot/zamandır. Ayrıca çalışma kapsamında vizyon beyanlarındaki insanlar/kimlik bileşeninde, en fazla hasta memnuniyetine, daha sonra çalışan memnuniyetine değinildiği görülmüştür. Benzer şekilde Kartal ve Uğurluoğlu (2020) Türkiye'de toplam 217 hastanenin vizyon beyanlarında insanlar/kimlik bileşenine çok atıf yapıldığını; ilgili bileşenin özel hastanelerde birinci sırada, kamu hastanelerinde ise ikinci sırada kullanıldığını tespit etmişlerdir.

Vizyon beyanları incelendiğinde en az vurgu yapılan bileşenin yer/alan bileşeni olduğu görülmüştür. Buna göre yer bileşeninin, Samsun hastanelerinde hem misyon hem vizyon beyanlarında en az vurgu yapılan bileşen olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada dördüncü olarak vizyon ifadeleri hastanelerin mülkiyet türüne göre karşılaştırılmıştır. Buna göre; Samsun'da faaliyet gösteren özel hastanelerin 4 bileşene (performans, insanlar/kimlik, yer/alan, periyot/zaman) %100 oranında, 2 bileşene (amaç/odak, hizmet/ürün) %86 oranda atıf yaptıkları görülmüştür. İlaveten 7 özel hastanenin 6 tanesi, vizyon bileşenlerin tamamına atıf yapmıştır.

Bu kapsamda çalışmada Samsun'da faaliyet gösteren özel hastanelerin, vizyon beyanlarını kamu hastanelerine göre daha iyi beyan ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Öte yandan Türkiye'deki 1361 hastanenin vizyon ifadelerinin farklı bir yöntemle incelenen bir çalışmada, kamu hastanelerinin vizyon beyanlarında özel hastanelere göre daha fazla bileşene atıfta bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır (Şahin & Ocak, 2020). Bu bağlamda Samsun'daki kamu hastanelerinin, vizyon beyanlarını bir kez daha gözden geçirmeleri önerilmektedir.

Önceki yıllarda birçok üst düzey yönetici misyon ve vizyon kavramlarının adını duyunca bile rahatsız olurken, günümüzde çoğu işletme misyon ve vizyon ifadelerine önem vermekte, bu konuya her geçen gün daha da çok özen göstermektedir. Fakat çalışmanın geneline bakıldığında, hastanelerin misyon ve vizyon ifadelerinde benzerlikler olduğu dikkat çekmiştir. Oysa stratejik yönetimde temel esas, işletmenin kendine has özelliklerinin ön planda tutularak güçlü yanlarına odaklanması olmalıdır. Çünkü doğru ve net şekilde ifade edilen misyon ve vizyon beyanları, hastanelerin başarısına doğrudan tesir etmektedir (Oruç & Zengin, 2015). Diğer bir deyişle gerçekçi bir şekilde hazırlanıp beyan edilen misyon ve vizyonlar, dönüşüm, yenilik ve kalite arasındaki dengenin stratejik açıdan doğru kurulmasını sağlamaktadır (Martin et al., 2014). Zira içselleştirilmiş misyon ve vizyon beyanları; sadece şirkete değil, şirketin paydaşlarına da toplumsal fayda açısından ilham veren iyileştirmeler sunabilecektir.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Hastanelerin Misyon ve Vizyon İfadelerinin İncelenmesi: Samsun İli Örneği” başlıklı makale ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Abd Rahman, S. S., Senik, Z. C., & Nadzri, S. (2020). Content Analysis on Vision and Mission Statements of Selected Companies in Malaysia. *International Journal of Business and Economy*, 2(4), 170-184.
- Akçura, M. (2019). *Stratejik Yönetim Kapsamında Helâl Turizm Otellerinin Vizyon ve Misyon Bildirgelerinin Analizi* (Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi).
- Aktan, C.C. (2006). *Kamu Mali Yönetiminde Stratejik Planlama ve Performans Esaslı Bütçeleme*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

- Alam, A. Y., & Alabdulaali, M. K. (2015). Hospital Vision and Mission Strategic Planning and Departmental Performance. *J Pak Med Assoc*, 65, 345-46.
- Altın, B. B. (2022). Kurumsal İzomorfizm Kapsamında Havacılık Sektörüne Ara İnsan Kaynağı Yetiştiren Meslek Yüksekokullarının Misyon Cümlelerinin İncelenmesi. *Havacılık ve Uzay Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 60-89.
- Arslan, E. (2022). Nitel Araştırmalarda Geçerlilik ve Güvenilirlik. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (51), 411-423.
- Barca, M., & Balcı, A. (2006). Kamu Politikalarına Nasıl Stratejik Yaklaşılabılır? *Amme İdaresi Dergisi*. 39 (2), 29-51.
- Bart, C. K. (2002). Creating Effective Mission Statements. Recapturing The Power and Glory Of Mission is Possible With Careful Planning and Implementation. *Health Progress*, 83 (5), 41-55.
- Bart, C.K. & Hupfer, M. (2004) Mission Statements in Canadian Hospitals. *Journal of Health Organization and Management*, 18 (2), 92-110.
- Başpınar, N. Ö. (2020). Vakıf Üniversitelerinin Web Sayfalarındaki Misyon ve Vizyon İfadelerinde Etik Vurgular Üzerine Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12 (1), 469-488.
- Bayrak, T. (2020). A Content Analysis of Top-Ranked Universities' Mission Statements From Five Global Regions. *International Journal of Educational Development*, 72, 102-130.
- Bolon, D. S. (2005). Comparing Mission Statement Content in For-Profit and not-For-Profit Hospitals: Does Mission Really Matter? *Hospital Topics*, 83 (4), 2-9.
- Büyükoztürk, Ş. (2020). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı. Ankara: Pegem Akademi.
- Campbell A. (1989). Does Your Organization Need a Mission? *Leadership and Organization Development Journal*, 10 (3), 3-9.
- Campbell, A., & Yeung, S. (1991). Creating a Sense of Mission. *Long Range Planning*, 24(4), 10-20.
- Campbell, D., Shrives, P., & Saager, H.B. (2001). Voluntary Disclosure of Mission Statements in Corporate Annual Reports: Signaling What and To Whom? *Business and Society Review*, 106 (1), 65-87.
- Collins, J. C., & Porras, J. I. (1996). Building Your Company's Vision. *Harvard Business Review*, 74 (5), 65.
- Coşkun, Ö. F. (2021). Dış Ticaret Sermaye Şirketlerinin Misyon ve Vizyon Beyanlarına Yönelik Bir İçerik Analizi. *İşletme Bilimi Dergisi*, 9 (2), 361-392.
- Craig, C., Ngondo, P. S., & Flynn, M. A. (2016). How Firm is Your Digital Handshake? Mission Statements and Transparency. *Public Relations Review*, 42 (4), 692-694.

- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2016). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*. London: Sage Publications.
- Cronin, C. E., & Bolon, D. S. (2018). Comparing Hospital Mission Statement Content in a Changing Healthcare Field. *Hospital topics*, 96 (1), 28-34.
- Curran, C. R., & Totten, M. K. (2010). Mission, Strategy and Stakeholders. *Nursing Economics*, 28 (2), 116.
- Çağatay, A., & Öztürk, Z. (2021). Sağlık Kurumlarındaki Yöneticilerin Stratejik Yönetim Araçları Kullanım Görüşleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22 (2), 1-29.
- Çalışkan, H., & Öztürk, S. (2019). Kentleşme Gelişiminin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17), 677-694.
- Çetin, S. (2009). Vizyon Yönetimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), 95-103.
- Çetin, Ç.K. & Çaylan, D.Ö. (2015). Stratejik Yönetim Yazınının Entelektüel Yapısında Değişim. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 29 (1), 10-120.
- Dang, J. Y., Choy, Y. S., & Kim, Y. H. (2013). A Study of Mission Statements for Strategic Management-Focusing on The Tertiary Care Hospitals in Korea and Special Functioning Hospitals in Japan. *Korea Journal of Hospital Management*, 18 (1), 70-87.
- David, F. R. (1989). How Companies Define Their Mission. *Long Range Planning*, 22 (1), 90-97.
- Dedousis, E. (2018). An Analysis of Mission Statements of Tertiary Institutions: Business Colleges in UAE. *E-Journal of Business Education and Scholarship of Teaching*, 12 (1), 31-51.
- Demirci, Ş., & Uğurluoğlu, Ö. (2020). Kamu ve Özel Hastane Misyon İfadelerinin Pazarlama Bileşenleri Açısından İncelenmesi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (21), 471-492.
- Doğan, S., & Alkan, A. D. (2020). Türkiye'deki Bakanlıkların Misyon ve Vizyon İfadelerinin İçerik Analizi. *İş ve İnsan Dergisi*, 7 (2), 339-349.
- Drucker, P. (1974). *Management: Tasks, Responsibilities, Practices*. New York: Harper and Row.
- Elkomy, S., & Cookson, G. (2020). Performance Management Strategy: Waiting Time in The English National Health Services. *Public Organization Review*, 20 (1), 95-112.
- Emen, N., Polat, G., & Küçüksüleymanoğlu, R. (2019). İmam Hatip Liselerinin Misyon, Vizyon ve Değerler Bağlamında Karşılaştırılması. *Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3 (2), 14-28.
- Er, T., Ayoğlu, F.N., & Açıkgöz, B. (2021). Sağlık Çalışanına Yönelik Şiddet: Risk Faktörleri, Etkileri, Değerlendirilmesi ve Önlenmesi. *Türk J Public Health*, 9 (1):69-78.
- Erçetin, Ş. (2000). *Lider Sarmalında Vizyon*. Ankara: Nobel Yayınları.

- Eren, E. (2005). *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikaları*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Eroğlu, E. (2005). Müşteri Memnuniyeti Ölçüm Modeli. *İÜ İşletme Fakültesi İşletme Dergisi*, 34 (1), 7-25.
- Erol, Y., & Kanbur, E. (2014). Misyon ve Vizyon İfadelerine Göre Türkiye'nin İlk 100 Büyük Şirketinin Girişimcilik Özellikleri. *Business and Economics Research Journal*, 5 (3), 149-165.
- Ertürk, M. (1998). *İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Forehand, A. (2000). Mission and Organizational Performance in The Healthcare Industry. *Journal Of Healthcare Management*, 45 (4), 267-277.
- Gill, R. (2003). Change Management-or- Change Leadership? *Journal of Change Management*, 3 (4), 307-318.
- Gulati, R., Mikhail, O., Morgan, R. O., & Sittig, D. F. (2016). Vision Statement Quality and Organizational Performance in US Hospitals. *Journal of Healthcare Management*, 61 (5), 335-350.
- Gurley, D. K., Peters, G. B., Collins, L., & Fifolt, M. (2015). Mission, Vision, Values, and Goals: An Exploration of Key Organizational Statements and Daily Practice in Schools. *Journal of Educational Change*, 16 (2), 217-242.
- Güçlü, N. (2003). Stratejik Yönetim. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23 (2), 61-85.
- Hoepfl, M. C. (1997). Choosing Qualitative Research: A Primer for Technology Education Researchers. *Journal of Technology Education*, 9 (1), 47-63.
- Johnson, G., Scholes, K., & Whittington, R. (2008). *Exploring Corporate Strategy*, England: Pearson Education Limited.
- Kantabutra, S. (2010). What Do We Know About Vision? Leading Organizations: Perspectives for A New Era. *The Journal of Applied Business Research*, 24 (2), 258-269.
- Kantabutra, S., & Avery, G. (2013). Sustainable Leadership: Honeybee Practices at a Leading Asian Industrial Conglomerate. *Asia-Pacific Journal of Business Administration*. 5 (1), 36-56.
- Kantabutra, S., & Avery, G. C. (2010) . The Power of Vision: Statements That Resonate. *Journal of Business Strategy*, 31 (1), 37-45.
- Karataş, Z. (2017). Sosyal Bilim Araştırmalarında Paradigma Değişimi: Nitel Yaklaşımın Yükselişi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 68-86.
- Karatepe, S. (2008). İtibar Yönetimi: Halkla İlişkilerde Güven Yaratma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (23), 77-97.

- Kartal, N., & Uğurluoğlu, Ö. (2020). Sağlık Kuruluşlarının Vizyon İfadelerinin İçerik Analizi İle İncelenmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 16 (2), 385-400.
- Kavuncubaşı, Ş. (2000). *Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Keçecioğlu, T. (2011). *Örgüt Teorisinde Yenilikler*. Ankara: Nobel Yayın.
- Kılıç, M. (2010). Stratejik Yönetim Sürecinde Değerler, Vizyon ve Misyon Kavramları Arasındaki İlişki. *Sosyo Ekonomi*, 13 (2), 81-98.
- Kiral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (15), 170-189.
- Kopaneva, I., & Sias, P. M. (2015). Lost in Translation: Employee and Organizational Constructions of Mission and Vision. *Management Communication Quarterly*, 29 (3), 358-384.
- Köse, B. Ç., & Ayhün, S. E. (2018). Kurumsal Eşbiçimlilik Kapsamında Havayolu İttifaklarının Misyon İfadelerinin İncelenmesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16 (32), 533-550.
- Köseoğlu, M. A., & Ocak, S. (2010). Misyon İfadelerinde Kullanılan Ögeler İşletmelerin Mülkiyet Yapısına Göre Değişir Mi?: Özel ve Kamu Hastaneleri Üzerine Bir Araştırma. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 13 (1), 63-82.
- Köseoğlu, M. A., & Temel, E. K. (2008). Sektörlere Göre Misyon İfadelerinde Kullanılan Ögelerdeki Farklılaşmalar: İMKB Şirketleri Üzerine Bir Araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2), 71-88.
- Kuduz, N., & Atasever, M. (2022). Finans İşletmelerinin Stratejik Yönetim Bağlamında Misyon ve Vizyon İfadesi Bileşenlerine Göre Girişimcilik Özellikleri. *İzmir İktisat Dergisi*, 37(1), 53-76.
- Kuşcu, F. N., & Göde, A. (2022). Sağlık Çalışanlarında Sağlık Teknolojisi Değerlendirme Algısı: Bir Özel Hastane Örneği. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 9 (20), 49-60.
- Labuschagne, A. (2003). Qualitative Research: Airy Fairy or Fundamental. *The Qualitative Report*, 8 (1), 100-103.
- Leggat, S. G., & Holmes, M. (2015). Content Analysis of Mission, Vision and Value Statements in Australian Public and Private Hospitals: Implications for Healthcare Management. *Asia Pacific Journal of Health Management*, 10 (1), 46-55.
- Lin, Q., Huang, Y., Zhu, R., & Zhang, Y. (2019). Comparative Analysis of Mission Statements of Chinese and American Fortune 500 Companies: A study from the perspective of linguistics. *Sustainability*, 11 (18), 4905.
- Mamatoğlu, N., & Aksoy, Ş. (2021). Covid-19 Hazırlığı Örgütsel Güven Ölçeği. *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi*, 3 (3), 183-191.

- Martin, J., McCormack, B., Fitzsimons, D., & Spirig, R. (2014). The Importance of Inspiring a Shared Vision. *International Practice Development Journal*, 4 (2), 1-15.
- Muslu, Ş. (2014). Örgütlerde Misyon ve Vizyon Kavramlarının Önemi. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 3 (5), 150-171.
- Myrick, K. A. (2017). Vision Matters: Vision Content and Organizational Performance. (Doctoral Dissertation, Saint Mary's University, Nova Scotia).
- Oksay, A. (2016). Sağlık Hizmetlerinde Kalite Tam Olarak Ne Demek? *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (14), 181-192.
- Oruç, M.C. & Zengin, B. (2015). Misyon Vizyon Bildirilerinin Müşteri Odaklılık Yönünden Değerlendirilmesi: 5 Yıldızlı Konaklama İşletmeleri Örneği. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (3), 31-49.
- Öğülmüş, S. (1991). İçerik Çözümlemesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 24 (1), 213-220.
- Ökmen, Ö., & Dönmez, D. (2005). *Yönetmel ve Organizasyonel Yapı Açısından Kamu Kurumlarında Mükemmellik*. İstanbul: Kalder Yayınları.
- Özdem, G. (2011). An Analysis of The Mission and Vision Statements on The Strategic Plans of Higher Education Institutions. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 11 (4), 1887-1894.
- Pearce, J. A., & David, F. (1987). Corporate Mission Statements: The Bottom Line. *Academy of Management Perspectives*, 1 (2), 109-115.
- Porter, M.E. (1998). *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance - With a New Introduction*, New York: The Free Press.
- Preble, J. F. (1997). Integrating the Crisis Management Perspective into The Strategic Management Process. *Journal of Management Studies*, 34 (5), 769-791.
- Sağlık Bakanlığı (2022). <https://sbsgm.saglik.gov.tr/TR-93449/saglik-istatistikleri-yilligi-2020.html>.
- Salihoğlu, S. (2007). *2006 Yılında Türkiye'de Üç Yazılı Basın Organında Yer Alan "Çocuk Haberlerinin İçerik Analizi Yöntemi ile Değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi).
- Schulz, R., & Johnson, A. C. (1990). *Management of Hospitals and Health Services Strategic Issues and Performance*, Washington: BeardBooks.
- Seo, G. H. (2020). A Content Analysis of International Airline Alliances Mission Statements. *Business Systems Research: International Journal of the Society for Advancing Innovation and Research in Economy*, 11(1), 89-105.
- Shenton, A. K. (2004). Strategies for Ensuring Trustworthiness in Qualitative Research Projects. *Education For Information*, 22 (2), 63-75.

- Şahin, T., & Ocak, S. (2020). Türkiye’deki Kamu ve Özel Hastanelerin Vizyon İfadelerinin İçerik Analizi ile Değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (3), 1265-1278.
- Şantaş, F., Uğurluoğlu, Ö., Kandemir, A., & Çelik, Y. (2016). Sağlık Çalışanlarında Örgütsel Sinizm, İş Performansı ve Örgütsel Özdeşleşme Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18 (3), 867-886.
- Taiwo, A. A., & Lawal, F. A. (2016). Vision and Mission in Organization: Myth or Heuristic Device?. *The International Journal of Business & Management*, 4 (3), 127-134.
- Tak, B. (2002). Kamu Kuruluşlarında Müşteri Odaklı Yönetim Anlayışına Geçiş Aracı Olarak Vatandaş Tatmin Araştırmaları ve Bursa Halkına Yönelik Görgül Bir Çalışma. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21 (2), 143-159.
- Taş, M. A., Çiçek, H., & Yastıoğlu, S. (2019). Misyon, Vizyon ve Amaçlar Bağlamında Geleceğe Bakış: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Stratejik Plan Çalışmaları Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6 (2), 544-562.
- Taşar, H.H. (2021). Fen Liselerinin Vizyon, Misyon ve Değer İfadelerinin İncelenmesi: Ankara İli Örneği. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (28), 205-224.
- Testa, M.R. (1999). Satisfaction With Organizational Vision, Job Satisfaction and Service Efforts: an Empirical Investigation. *Leadership & Organization Development Journal*, 20 (3), 154-161
- Thornberry, N. (1997). A View About ‘Vision’. *European Management Journal*, 15 (1), 28-34.
- Uğurluoğlu, Ö. (2011). Kamu ve Özel Hastane Misyon İfadelerinin İçerikleri Bakımından Karşılaştırılması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22 (1), 49-62.
- Uzun, H. (2022). Kamu Yararına Çalışan Derneklerin Vizyon ve Misyon Bildirgelerinin İzlenim Yönetimi Stratejileri Kapsamında İncelenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14(3), 2546-2564.
- Vandijck, D., Desmidt, S., & Buelens, M. (2007). Relevance of Mission Statements in Flemish Not-For-Profit Healthcare Organizations. *Journal of Nursing Management*, 15 (2), 131-141.
- Yavuz, M., & Döven, M. S. (2018). Misyon ve Vizyon İfadeleri Kurumu İfade Etmekte Midir: Kamu Hastane Birlikleri Örneği. *Stratejik Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 67-100.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, M. L. (2009). İlk 500’de Faaliyet Gösteren Konya’daki İşletmelerin Stratejik Yönetime Bakış Açılırları, Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8 (16), 159-178.
- Yozgat, O. (1984). *İşletme Yönetimi*, İstanbul: Nihat Sayar Yayın.

Extended Abstract

Introduction

In order for an organization to be successful, it must use all its resources correctly. Therefore, managers should know the management strategies very well and implement them correctly. Particularly managers in the health sector should be more careful. Since people are at the center of the health sector and any possible mistake, big or small, may not be reversible. Thus, mission and vision are the concepts that should be given importance in terms of health management. The first step should be to show the correct content of the mission and vision statements. Besides, this situation will have a direct impact on the organizational identity of hospitals, which will end up with their organizational success. Eventually, mission means the goals of a business and its reason for existence. And the vision is the future plans of the business.

Methodology

This research was carried out to compare the contents of mission and vision statements of public and private hospitals in Samsun. Mission and vision statements of 26 hospitals operating as of December 2022 were researched, for Samsun is both the province with the most population and the city with the most hospitals in the Blacksea Region. In this study, we examined which components of the mission and vision of all hospitals in Samsun were emphasized. Also, which words they used the most were investigated. In addition, hospitals were compared in terms of the types of hospitals. In this study, which used a qualitative research design, the data were collected as documents. Content analysis was used to analyse the obtained data. In this study, 9 categories developed by David (1989) were used to separate the mission into its components. In addition, regarding the components related to vision the focus is on 6 vision categories developed by Myrick (2017).

Results

Firstly considering the results on mission statements; there is no hospital that emphasizes all 9 components. In this context, the mission statements of the hospitals in Samsun describe the hospital's customers (96%), products or service (96%), philosophy (77%), technology (58%), employees (58%), self-concept (42%), concern for public image (35%), growth (27%), location (19%) respectively. Therefore, It was determined that there were some strategic deficiencies in mission statements of the hospitals in Samsun. In addition, it was observed that public hospitals declared their missions better than private hospitals. Second, in this context, the vision statements of the hospitals describe the people/identity (100%), time/period (100%), performance (96%), purpose/focus (92%), service/product (85%), location (%) 69) respectively. It was determined that there were some strategic deficiencies in vision statements of the hospitals. In addition, it was concluded that private hospitals operating in Samsun declared their vision statements better than public hospitals. When the vision statements were examined, it was seen that the least emphasized component was the place component. Thus, it was determined that the place component was the least emphasized component in both mission and vision statements. It was found out in this study that, although the components of the mission and vision vary according to the types of ownership of the hospitals, there were no noteworthy differences. Consequently, it is recommended that senior managers should re-evaluate whether mission and vision statement reflects characteristics of an organization in the hospitals in Samsun.

Geliş Tarihi / Received Date

04.07.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date

04.11.2022

Sosyal Medyada Z Kuşağına Yönelik Nefret Söylemi: Ekşi Sözlük Örneği

Hate Speech Against Generation Z in Social Media: The Example of Ekşi Sözlük

Hilal Özlem ABUŞOĞLU¹**Bahar BALCI AYDOĞAN²**

Öz

Farklı özelliklere sahip bireyler ya da gruplar, zaman zaman eşit olmayan muamelelere uğramakta ve bir tehdit olarak algılanarak çeşitli nefret söylemlerine maruz kalmaktadırlar. Bu söylemlerin günümüzde herhangi bir denetimden geçmeden kolayca yayıldığı ortamlardan en önemlisi de sosyal medyadır. İletişim teknolojilerinin sunduğu özgürlüklü ortam birbirinden farklı düşüncelerin özgürce dolaşımını olanaklı hale getirirken, diğer taraftan ötekileştirmelere ve nefret suçlarının işlenmesine de zemin hazırlamaktadır. Bu çalışma, sosyal medya kamusal alanında sıklıkla ötekileştirmeye maruz kalan Z kuşağına yönelik Ekşi Sözlük'teki nefret söylemi pratiklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda ilk olarak Ekşi Sözlük'te Z kuşağı ile ilgili açılan başlıklar detaylı taramayla bulunmuş ve elde edilen 227 başlık içinde en fazla entry (girdi) sahip olduğu için Z Kuşağı başlığı örneklem olarak seçilmiştir. Bu başlık altında yer alan 1610 yorum 15 Haziran 2022 tarihinde herhangi bir veri kaybı olmaması amacıyla Selenium test aracı ile çekilmiştir. Analiz için elde edilen entryler daha sonra nefret söylemi kategorilerine ayrılarak betimsel analizi yöntemi ile yorumlanmıştır. Çalışma sonucunda Z kuşağının, sosyal medya bağımlısı, apolitik ve toplumsal değerlerden uzak bireyler olarak yansıtıldığı görülmüştür. Aynı zamanda çeşitli küfür, hakaret ve düşmanca ifadelerle de nefret söylemlerine maruz kaldıkları saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler Nefret Söylemi, Ötekileştirme, Z Kuşağı, Sosyal Medya, Ekşi Sözlük.

Abstract

Individuals or groups with different characteristics are treated unequally and are exposed to various hate speeches by being perceived as a threat. Today, social media is the most important of the environments where these discourses spread easily without any control today. You could delete this section, and type your abstract without changing the format. This study aims to reveal the hate speech practices in Ekşi Sözlük for the Z generation, who are often exposed to othering in the social media public realm. First of all, in this context, the

¹ Sorumlu yazar, Dr. Erzurum / TÜRKİYE, E-mail: hizlem@gmail.com, ORCID ID:0000-0002-9756-1167

² Öğr. Gör. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Ula Ali Koçman MYO, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı, Muğla/ TÜRKİYE, E-mail: baharbalci@mu.edu.tr, ORCID ID:0000-0003-3207-5595

titles is opened in Ekşi Sözlük about the Z generation are found by a detailed search and the Z Generation title with the highest number of entries is selected among the 227 titles obtained. 1610 comments under this title are taken on June 15, 2022 with the Selenium test tool in order to avoid any data loss. The entries obtained for the analysis are divided into hate speech categories. Then, these inputs are evaluated by a descriptive analysis method. As a result of the study, generation Z, social media addicts, they are shown as individuals who are apolitical and far from social values; profanity. It was also determined that they were subjected to hate speech with hostile expressions.

Keywords Hate Speech, Othering, Generation Z, Social Media, Ekşi Sözlük.

Giriş

Jürgen Habermas kamusal alanı "Özel şahısların, kendilerini ilgilendiren ortak bir mesele etrafında akıl yürüttükleri, rasyonel bir tartışma içine girdikleri ve bu tartışmanın neticesinde o mesele hakkında ortak kanaati, kamuoyunu oluşturdukları araç, süreç ve mekanların tanımladığı hayat alanı" olarak tarif etmektedir (2020: 30). Kamusal alan konusunda görüşleri referans alınan bir başka düşünür Hannah Arendt ise *İnsanlık Durumu* adlı eserinde kamusal alanı iş, emek ve eylem kavramları üzerinden ele almaktadır Düşünür iş ve eylemin gerçekleşebilmesi için çoğulluğa ihtiyaç duyulduğunu belirterek bu çoğulluğun gerçekleşebilmesinin de kamusal alandaki etkinlikle mümkün olduğunu dile getirmektedir. Ona göre kamusal alan insanların plansız olarak bir araya geldiği ve toplumun ortak meseleleri hakkında düşünsel bir eylem gerçekleştirdikleri alandır (1994: 17). Bu tanımlardan hareketle kamusal bir alan olarak sosyal medya da günümüzde farklı düşüncelerin dolaşıma sokularak kamuoyu oluşturulan bir alan olarak kabul edilmektedir. Bu alan sosyal medyanın sunduğu imkanlar ile düşünce özgürlüğünü güvence altına alan demokratik bir zemin olarak kavranmaktadır. Ancak sosyal medyada bireyler kendilerini ifade ederken aynı zamanda ırk, din, dil, etnik köken, cinsiyetçilik, engellilik ve yaşlılık gibi nefret söylemi kategorilerinin oluşmasına da neden olabilmektedirler. Oysa ki, kamusal bir alan olarak sosyal medyada ifade özgürlüğü Dacheux'nün, Habermas'çı düşünceden ödünç aldığı şu ifadelerle kavranmalıdır: "Demokrasinin olabilmesi için gerçek bir politik iletişimin olması gereklidir, yani halkın genel çıkarı hakkında söylemlerin ve karşıt imajların kamusal alanda değiş tokuşu gereklidir" (2019: 80). Buna rağmen sosyal medya karşıt imajların değiş tokuşundan daha çok, farklılıkların ayrımcı söylemlerle yok edilmeye çalışıldığı bir zemin haline dönüşmektedir. Özellikle çağın popüler konularından olan kuşak farklılığı söz konusu olduğunda genellikle bir kuşaağın kendinden sonraki kuşaağı olumsuz bir söylemle imlediği söylenebilir. Halbuki Chen'e göre her kuşak, yaşadığı zaman diliminin gerektirdiği değerleri, tutumları ve yaşam tarzlarını benimsemektedir (2010: 132). 2000 yılı ve sonrasında doğan Z kuşaağı üyeleri de teknolojinin içine doğan Kristal Kuşak, İnternet Kuşaağı, Next Generation, Kuşak I, Instant Online ve iGen kuşaağı isimleriyle anılmakta ve tutum, davranış, yaşam tarzı ile sosyalleşme biçimleri gibi hususlarda önceki kuşaklardan keskin bir biçimde ayrılmaktadır. Böylesi bir ayrılık Z kuşaağının nefret söyleminin odağına oturmasına neden olmaktadır. Sosyal medyada nefret söylemi araştırması yapan araştırmacılar çevrim içi ortamda nefret söylemine ilişkin tetikleyici itkinin "sosyal bulaşma" olduğunu belirtmektedirler. Sosyal bulaşma Gustava Le Bon'un ifadesiyle topluluk içinde egemen olan bir fikrin bireylere aktarılması ve bunun sonucunda da

kolektif bir eylemin ortaya çıkmasını anlatmaktadır (Le Bon, 1999: 14). Grup sosyalleşmesi ve sosyal bulaşma kişilerin, çevrim içi içerik üretim kurallarının dışına çıkmasına ve nefret içeren paylaşımların dolaşıma girmesine neden olmaktadır (Gallacher ve Bright, 2021: 29). Nitekim Ekşi Sözlük'te de Z kuşağından önceki kuşaklar, sosyal bulaşma nedeniyle benzer olumsuz düşüncelerini pekiştirmekte ve Z kuşağına nefret söylemiyle varlık imkânı dahi tanımamaktadır. Bu çalışmada çevrim içi popüler sözlüklerden Ekşi Sözlük'te Z kuşağına yönelik nefret söyleminin nasıl inşa edildiği analiz edilmektedir. Bu bağlamda Z Kuşağı ile ilgili Ekşi Sözlük'te 227 başlık tespit edilmiş ve bu başlıklardan en fazla entry alan Z Kuşağı başlığı çalışmanın örnekleme olarak belirlenmiştir. Z Kuşağı başlığı 15 Haziran 2022 tarihi itibarıyla 161 sayfadan oluşmakta ve 1610 entry içermektedir. Bu entryler veri kaybı olmaması adına Selenium test aracı kullanılarak toplanmıştır. Daha sonra nefret söylemi içeren içerikler tespit edilerek kategorilere ayrılmış ve betimsel analiz yöntemi ile yorumlanmıştır. Bu doğrultuda da aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

AS1: Z Kuşağı Ekşi Sözlük'te ne tür nefret söylemlerine maruz kalmaktadır?

AS2: Z Kuşağı Ekşi Sözlük'te en fazla hangi nefret söylemi türüne maruz kalmıştır?

Z kuşağıyla ilgili literatürde birçok çalışma bulunmasına rağmen bu jenerasyonun nefret söylemleri ile nasıl ötekileştirildiğine dair araştırmalara rastlanmamıştır. Bu da çalışmanın özgün değerini oluşturmaktadır.

Sosyal Medyada Nefret Söylemi ve Ekşi Sözlük

Nefret söylemi söz konusu olduğunda ırka veya etnik kökene diye başlayıp oldukça alışılmış bir biçimde sıralanan, dini görüş, sınıfsal farklılık, milli köken, cinsiyetçilik, engellilik ve yaşlılık gibi nefret kategorileri akla gelmektedir. Bu kategorilerdeki nefret içerikli söylemlerin sosyal medyada yazı, ses, görüntü ya da multimedya üzerinden yararlanarak çoğaltılması ise bu alanın mahiyetine gölge düşürmektedir. Nefret sözcüğünün fonetiği her ne kadar çeşitli dillerde farklı olsa da ortaya çıkardığı anlam neredeyse aynıdır. Nefret, olumsuzluk yüklü bir duygudur ve “nefret kavramı Antik Grekçe'de ‘kedos’, Latince'de ‘odium’, İngilizce'de ‘hate’ ve/veya ‘hatred’, Almanca'da ‘hassen’, Fransızca'da ise ‘haine’” kelimelerine karşılık gelmektedir (Ataman, 2012: 50). Anne Weber, *Nefret Söylemi El Kitabı* adlı eserinde nefretin “muhakkak belirli bir kişiye veya gruba yönlendirilmiş yorumların” tümünü kapsadığını ifade etmektedir (2009: 3). Çoğunlukla bir gurubu hedef alan bu yorumların tamamı ötekileştirerek yok etmek duygusunu taşımaktadır. Türkçe'de ise nefret kelimesi Arapça kökenli bir sözcük olup, “1. Bir kimsenin kötülüğünü, mutsuzluğunu istemeye yönelik duygu; 2. Tiksini, tiksinti” anlamlarına gelmektedir (Ataman, 2012: 50-51). Türkçe'de ki anlamı tıpkı Weber'in de ifade ettiği gibi bir şeye yöneltmiş duygudur, ancak tiksini ve kötülük içeren duygular anlamına gelmektedir. Nefret söylemi kavramı ise Avrupa Birliği Bakanlar Komitesi'nin 30 Ekim 1997 tarihli tavsiye kararında şöyle ifade edilmektedir: “Nefret söylemi, ırkçı nefreti, yabancı düşmanlığını, Yahudi düşmanlığını veya hoşgörüsüzlüğe dayalı diğer her türlü nefret biçimini yayan, kışkırtan, teşvik eden veya meşrulaştıran her türlü ifade biçimini kapsar” (Weber, 2009: 3). Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ise *Nefret Suçları ile Mücadele: İstatistik, Mevzuat ve Ulusal Girişimlere Genel Bir Bakış* adlı raporunda, nefret suçunu şu şekilde tanımlamıştır: “Mağdurun, mülkün ya da işlenen bir suçun hedefinin, gerçek veya hissedilen ırk, ulusal ya da etnik köken, dil, renk, din, cinsiyet, yaş, zihinsel ya da fiziksel engellilik,

cinsel yönelim veya diğer benzer faktörlere dayalı olarak benzer özellik taşıyan bir grupta gerçek ya da öyle algılanan bağı, bağlılığı, aidiyeti, desteği ya da üyeliği nedeniyle seçildiği, kişilere veya mala karşı suçları da kapsayacak şekilde işlenen her türlü suçtur" (Binark, 2010: 13). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarına göre ise nefret söylemi aşağıda yer alan durumları kapsamaktadır (Weber, 2009: 4):

- Kişi veya gruplara yönelik nefretin belirli bir ırka ait olmaları nedeniyle kışkırtılması
- Farklı inançlar nedenlerle nefretin kışkırtılması
- Milliyetçilik ve etnik merkezilik şeklinde ifade edilen hoşgörüsüzlüğe dayalı başka nefret türlerinin kışkırtılması.

Sosyal medyada nefret söylemi üretimi ise her geçen gün farklı bir biçim almaktadır. Yazının, sesin ve görüntünün saniyeler içerisinde işlendiği bu kamusal zeminde ötekileştirme de aynı hızla inşa edilmektedir. Sosyal medyada ötekileştirme yapan kişi ya da insan grupları/toplulukları her ne kadar bir kimlik öğütme politikası yapıyor gibi görünse de aynı zamanda kendi kimliğini inşa etmek için ötekine ihtiyaç duymaktadır. Yani kişiler kimliğini inşa etmek için farklı bir kimliğe gereksinim duymakta ve kişilerin rakip kimliği ezme gücü arttıkça kendi kimliklerin güçlendirme potansiyeli de yükselmektedir. Güçlü kimlikler kimliğini inşa ederken bunu zaman zaman öteki kimlikler üzerinden yürüttüğü tanımlamalardan yola çıkarak yapmaktadır. Dolayısıyla ötekinin kimliği aşağılanan, karalanan ve yok edilmesi gereken kimlik olarak görülmektedir. Bu açıdan güçlü kimlik, ötekilik ve nefret üzerinden varlığını inşa etmektedir. Bu durum nefret suçlarının işlenmesine neden olmaktadır. Connolly'nin ifade ettiğine göre de: "Kimlik var olmak için farklılığa gereksinim duyar ve kendi kesinliğini güven altına almak için farklılığı ötekiliğe dönüştürür" (2020: 104). Neticede kimliğin yegâne güvencesi kimlik dışında bir öteki icat etmektir. Bunun sonucunda ise ötekinin varlığı genel olarak hazin bir sona mahkum edilmektedir. Sosyal medyanın farklı söylemlerin dolaşıma girmesine olanak sunmasıyla "öteki"nin nasıl inşa edildiği konusu ve nefret kavramının neyi ifade ettiği meselesi oldukça karmaşık bir hal almaktadır. Özellikle de nefret söylemi kavramının tanımını ve sınırlarını tayin etmek gün geçtikçe güçleşmektedir. Keyman'ın da vurguladığı gibi "Nefret söyleminin gücü, tanımsal ve sınırsal muğlaklığından gelmektedir" (2013: 9). Zira yeni iletişim ortamlarında nefret söyleminin yayılmasına olanak tanıyan sayısız uygulama bulunmaktadır. Bu uygulamalar nefret söylemi ve ona ilişkin unsurların saniyeler içerisinde yayılmasına neden olmaktadır. Ayrıca nefret söylemine ilişkin içeriklerin sıradanlaşarak dolaşıma girmesi nefrete yönelik toplumsal bir bağışıklığın oluşmasına zemin hazırlamaktadır ki bu alışılmışlık durumu çok risklidir. Çünkü bu durum sonuçları itibarıyla nefret söyleminin kuşaklar boyunca taşınmasına neden olabilmektedir. Özellikle kitle iletişim araçları kuşaklar arası nefret söyleminin yayılması ve aktarılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Çomu ve Binark, yeni iletişim platformlarının nefret söyleminin yayılmasında oynadığı role dikkati çekerek söz konusu uygulamaları şöyle sıralamaktadır:

"Yeni medya ortamlarında nefret söyleminin nefret siteleri, elektronik nefret postaları, forumlar, çevrimiçi haber siteleri ve okur yorumları, tarayıcı oyunları ve dijital oyunlar, IRC'ler (internet aktarmalı sohbet) ile çeşitli diğer sosyal ağ uygulamalarında yayıldığı görülmektedir. Ne var ki bunlar, yeni medya ortamındaki yegâne uygulamalar

olmadığından, nefret söyleminin yayılmasına olanak tanıyan uygulamaların bu sayılanlarla sınırlı olduğu düşünülmemelidir” (Çomu, Binark, 2013: 200).

Çevrim içi nefret söylemi endişe ve kaosa sebep olmaktadır. Gallacher ve Bright’ın da ifade ettiği gibi özellikle azınlıklar ve savunmasız grupların daha fazla hedeflendiği çevrim içi ortamlarda her ne kadar nefret söyleminin esas nedeni belirsiz olsa da aşağılama ve düşmanlık duyguları gütmeye nefretin oluşmasında itici bir neden olarak görülmektedir (2021: 1). Oysa ki sosyal medya, ifade özgürlüğünde fırsat eşitliği sağladığı gerekçesiyle yüceltilen bir alan olarak tanımlanmaktadır. Nitekim sosyal medyaya yüklenen eşitliğin teminatçısı olma rolü, benzer düşüncelerin bir araya gelerek safları sıklaştırması, farklılıkları ise elimine etmesi nedeniyle zedelenmektedir. Farklı düşüncelere açık ve duyarlı hale gelmesi beklenen insan ve/veya insan grupları, ötekileştirmenin ana aktörü olabilmektedir. McLuhan ve Fiore, yeni iletişim ortamlarında “öteki”nden sorumlu olunması gerektiğini hatırlatmaktadırlar: “Elektornik bilgi ortamında, azınlık gruplar sınırlanamaz ya da yok sayılamaz. Yeni ortamımız bizden bağlılık ve katılım bekliyor. Geri dönülmez şekilde bu işe bulaştık ve birbirimizden sorumluyuz” (2012: 24). Bireylerin, sosyal medya kamusal alanında ötekine karşı duyması gereken en temel sorumluluk duygusu ötekinin varlığını kabul etmek olmalıdır. Çünkü bireyler öteki olanla bağlarını kestiklerinde yakıcı ve yıkıcı öğütme politikaları hızlı bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Zira Binark’ın aşağıda sıraldığı gibi çok çeşitli nefret suçlarının ortaya çıkmasının altında yatan neden her daim ötekinin varlığını tanımak istememektir. Binark’ın ifade ettiğine göre:

“Homofobik, transfobik, heteroseksist cinsiyetçi, yabancı düşmanı, ırkçı, etnik milliyetçi ve ayrımcı nefret söylemi yeni medyanın özelliklerinden dolayı çok daha kolay bir şekilde yaygınlaşarak, sıradanlaşarak dolaşıma girmektedir. Sosyal medyada söylemlerin daha hızlı dolaşıma girmesi sonucu, her türlü ayrımcı ve dışlayıcı söylemsel pratikler kanıksanmakta, zaman içinde toplumdaki farklı kimlikler ve varoluş pratiklerini ötekileştirmekte, hatta yok edici eylemlere, diğer bir deyişle nefret suçlarına dönüşebilmektedir” (2011: 11).

Kamusal bir alan olarak sosyal medyada Ekşi Sözlük gibi çevrim içi sözlükler de kullanıcılarına düşüncelerini herhangi bir sınırlama olmadan dile getirebileceği hür bir alan sunmaktadır. Bilgisayar programcısı ‘ssg’ kullanıcı adı ile tanınan Sedat Kapanoğlu tarafından, 15 Şubat 1999 tarihinde kurulan Ekşi Sözlük, “Kutsal Bilgi Kaynağı” mottosu ile bir blog özelliği taşımaktadır. Ekşi Sözlük’e giriş, ya da kayıt ile dahil olunduktan sonra kullanıcılar tarafından çeşitli konularda başlıklar açılmaktadır. Okuyucular arama çubuğundan “başlık, #entry, @yazar” hakkında çeşitli yorumlara ulaşabilmektedir. Ekşi Sözlük metinler içerisinde yer alan hyperlinkler ve “bakınız” biçiminde verilen uyarılar sayesinde de çeşitli konular hakkında çağrışımlar yaratmaya uygun bir kamusal zemindir (eksisozluk.com, 21.06.2022). Zira böylesi bir olanak, amacı dışında kullandığında nefret söylemine ilişkin yıkıcı dili körüklemektedir. Nefret söylemi konusunda Ekşi Sözlük kullanıcıları, nefret ve ona ilişkin kategorilerin sınırlarını zorlayarak genişletmektedir. Farklı kullanıcıların çeşitli başlıklarda açılmış olan konular hakkında değerlendirmelerde bulunduğu bu platform, aynı zamanda ayrımcı söylemlerin de zemini haline gelmektedir. Ekşi Sözlük’te yazarların yaptığı yorumlar herhangi bir ön denetimden geçmeden, incelemeye tabi tutulmadan yayına alınmaktadır. Herhangi bir yasal ihlalden dolayı Ekşi Sözlük’e başvurulmadığı sürece içeriklerin hukuka uygunluğuna da bakılmamaktadır. Şikâyet olduğunda ise

yorumlar admin ve "gammaz" adıyla bilinen sözlük yazarları tarafından silinmektedir. Kurallara uymayan yazarlar da sözlükten çıkarılmaktadır (Öztekin, 2015: 930). Ekşi Sözlük, 2011 yılında nefret söylemiyle ilgili özel bir denetim projesi geliştirmiştir. Bu proje kapsamında oluşturulan "Ekşi Sözlük Nefret Söylemi Denetim Yönetmeliği"ne göre nefret söylemi içeren yorumlar, "Nefret Söylemi Denetim Grubu" tarafından incelenerek silinebilmekte; nefret söylemi içeren paylaşım yapan yazarlar da üyelikten çıkarılabilmektedir (Ekşi Sözlük Nefret Söylemi Denetim Yönetmeliği). Ekşi Sözlük Nefret Söylemi Denetim Grubu'nun tanımına göre nefret söylemi "ırk, etnik köken, dil, inanç durumu, fiziksel veya zihinsel engel, bölgesel farklılıklar, cinsiyet, cinsel kimlik ya da cinsel yöneliminden dolayı belirli kişi veya gruplara bu temel özelliklere dayalı, mevcut her türlü olumsuz önyargılardan beslenerek yöneltilen nefret ve/veya şiddet oluşturabilecek nitelikteki ifadeler"dir (eksisozluk.com, 21.06.2022). Ekşi Sözlük bu proje ile nefret söylemlerine karşı önlem almayı amaçlamaktadır. Ancak nefret içerikli yorumların sadece şikâyet üzerine kaldırılması nedeniyle ayrımcı ifadelerin yayınlanarak, dolaşıma sokulmasının önüne tam olarak geçilememektedir.

Kuşak Kavramı ve Z Kuşağı

Kuşak kavramı bir toplumda yaklaşık olarak aynı zaman diliminde dünyaya gelen bireylerden oluşan yaş gruplarını anlatmak için kullanılmaktadır. Bu terim aynı zamanda bir nesil ile öteki arasında geçen dönemi de ifade etmektedir (Marshall, 2005: 439). Başka bir deyişle kuşak, belirli bir dönemde doğan insan kümesini ifade eder. Dönemin şekillendirdiği benzer değerleri, tutumları ve yaşam tarzlarını paylaşanlar o döneme ait özellikleri temsil ederken, diğer kuşaklar da kendi zaman dilimindeki özellikleri sergilemektedirler (Chen, 2010: 132). Bu tanımlardan hareketle kuşak kavramının sınıflandırılması yapılırken daha çok bireylerin doğum yıllarının dikkate alındığı görülmektedir. Ancak bu değerlendirmenin doğru olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu sınıflandırma yapılırken o kuşağı oluşturan bireylerin duygu, düşünce ve deneyimleri ile yaşam koşullarının da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Çünkü aynı dönemde dünyaya gelmiş olsalar dahi her bireyin dünyayı algılama şekilleri, yaşama ve çalışma tarzları, kültürel özellikleri ve değer yargıları birbirinden farklıdır. Kuşak kavramıyla ilgili ilk çalışmalar Auguste Comte tarafından 1830'lu yıllarda yapılmaya başlanmıştır. Comte, kuşaklar arasındaki farklılıkların tarihsel süreçte yer değiştiren nitelikler olduğunu belirterek, sosyal ilerleme ve gelişmenin sadece bir kuşağın sonrakine ileteceği deneyimlerle mümkün olabileceğini dile getirmektedir (Comte, 1974: 636). Kuşak kavramını çalışan ilk isimlerden bir diğeri de sosyolog Karl Mannheim'dir. Düşünür aynı kuşaktaki insanların dünyaya ve yaşanan gelişmelere diğer kuşaklardaki insanlara göre nasıl farklı şekillerde bakabileceklerini anlatır. Bireylerin aynı kuşakta adlandırılabilmesi için de paylaşımları gereken kültür ve tarih, sosyal konum ve biyoloji gibi ortak özelliklerinin olması gerektiğini vurgular. Mannheim'e göre bir kuşağa mensup olan bireyler hem aynı kültürü paylaşmalı hem de aynı zaman diliminde doğmuş olmalıdır. Sadece aynı zamanda doğmuş olmak aynı kuşakta yer aldıkları anlamına gelmemektedir. Örneğin İtalya ve Kanada'da aynı zaman diliminde dünyaya gelen iki kişi, farklı kültürler içinde yaşadığı için aynı kuşak niteliklerini barındırmayabilmektedirler. Sosyal konum ve biyoloji de yine bireylerin aynı kuşak içinde anılmalarında önemli etkenlerdendir. Aynı sosyal konumlarda yer almayan bireyler benzer kuşakların

bireyleri olarak sayılmayabilirler (Mannheim, 1958: 378-404). Bu doğrultuda bir kuşak, benzer kültürel ve toplumsal olaylardan etkilenmiş, belirli dönemlerde ve sosyal konumlarda yaşamış, aynı yaş grubuna ait olan ve ortak değer yargılarına sahip kişilerden oluşmaktadır. Zemke ve arkadaşları da konuya Mannheim ile benzer bir noktadan yaklaşarak kuşakları sadece doğdukları tarih aralığı ile değerlendirmenin doğru olmadığını ifade etmiş ve kuşakları oluşturan bireylerin, duygu, düşünce ve tecrübelerinin de sınıflandırma da etkili olabileceğini savunmuşlardır (2013: 4). Bu açıklamalardan da bireylerin sadece aynı yıl doğmalarının aynı kuşakta yer almaları anlamına gelmediği anlaşılmaktadır. Tüm bu nedenler çerçevesinde kuşak kavramı ile ilgili pek çok sınıflandırma yapılmıştır. Ancak yine de araştırmacılar kuşakları genellikle doğum tarihlerini ele alarak belirlemişlerdir.

Günümüzdeki söz konusu kuşaklar; 1927-1945 yılları arasında doğan gelenekselci kuşak, 1946-1964 doğumlu bebek patlaması kuşağı, 1965-1980 yılları arası X kuşağı, 1981-1999 doğumlu Y kuşağı ve son olarak 2000 sonrası dünyaya gelen Z kuşağı şeklinde sıralanmaktadır (Castellano, 2014: 40). İlk olarak 1945 öncesi doğan gelenekselci kuşak aynı zamanda sessiz kuşak olarak da adlandırılmaktadır. Bu kuşağın karakter yapısında o dönemde yaşanan 2. Dünya Savaşı ve ekonomik sıkıntılar önemi ölçüde etkili olmuştur. Yine yaşamış oldukları dönem göz önünü alındığında bu kuşağı Büyük Değişim Kuşağı, Buhran Kuşağı, I. Savaş Kuşağı, Ümit Kuşağı ve II. Savaş Kuşağı gibi farklı isimlerle ifade etmek de mümkündür (Ayhün, 2013: 97). Yaşanılan sıkıntı ve zorluklardan dolayı bu zaman diliminde dünyaya gelen bireyler genellikle tutumlu, temkinli ve riskten uzak bir davranış profili çizmektedirler (Lehto v.d. 2008: 239). Aynı zamanda bu kuşakta yer alan bireyler otoriteye ve toplumsal değerlere son derece saygılı, iş hayatında sorumluluk sahibi ve çalışkandır. Bu çerçeveden bakıldığında bu kuşağın yaşamak için çalışmak gibi bir düstura sahip olduğu söylenebilmektedir (Gilbaugh, 2010: 4). Sınıflandırma da ikinci sırada yer alan kuşak sayıca fazla olmalarından dolayı toplumu yeniden şekillendirdiği kabul edilen Bebek Patlaması (Baby Boomers) kuşağıdır (Levickaite, 2010: 171). Bu kuşakta yer alan bireyler sorumluluk bilinçleri olan, özverili, idealist, rekabetçi ve yüksek başarı duygusu ile uzun süre çalışabilen bir yapıya sahiptirler. Bunun yanında pragmatist, işkoliklik ve bencillik gibi negatif davranışlar da sergilemektedirler. Kendilerini işlerine kolayca motive edebilirlerken çok çalışmanın da önemli ve gerekli olduğuna inanırlar. Çalışma hayatında en önem verdikleri konu aldıkları ücretler olup bireysel çalışmadan çok ekip işine ve etkileşime inanırlar (Adıgüzel, v.d. 2014: 172). 1965- 1980 yılları arasında dünyaya gelen X kuşağı ise o dönemin taşıdığı özellikler dolayısıyla Baby Buster, MTV kuşağı ve Bumerang kuşağı olarak da adlandırılmaktadır. Bu kuşakta yer alan bireyler esnek, özgüvenli ve teknolojiyi rahatça kullanabilmekle birlikte daha az hiyerarşik yapıları tercih ederler. Bu dönemle birlikte erkeklerin yanında kadınlar da çalışma hayatında aktif rol almaya başlamıştır (Adıgüzel, v.d. 2014: 173). 1981 ile 1999 yılları arasında doğanlar ise Y kuşağı olarak kabul edilmekte ve yine dönemim özelliklerinden dolayı Milenyum Kuşağı, Eko Patlaması, Dijital Kuşak, Bir Sonrakiler ve Gelecek Kuşak gibi farklı isimlerle adlandırılmaktadırlar. Y kuşağı bireyler, bilgiyi kolay bir şekilde biçimlendirebilen, değişimi benimsemeye istekli, yeni yaklaşımlara açık ve yüksek standartlara sahiptirler (Lower, 2008: 80). Bu kuşağın üyeleri kişisel bilgisayarlar, internet teknolojileri ve mobil uygulamalara dair adımların yeni yeni hissedildiği bir zamanda dünyaya gelmişlerdir. Y kuşağı bireyleri, özgüven sahibi, iş birliği yapabilen, özgür ve çeşitlilikler barındıran bir kuşak olarak tarif edilmektedir. Çalışma hayatında risk alan, yüksek verimliliğe sahip ve aynı anda farklı

işler yapabilme yetenekleri bulunmaktadır. Aynı zamanda güçlü bir ahlak bilincine sahip, vatansever ve aile gibi toplumsal değerlere önem verme eğilimi içindedirler. Bilgi iletişim teknolojileri ile birlikte küreselleşen bir dünyada yaşayan Y kuşağı şimdiye kadarki en eğitimli kuşak olarak kabul edilmektedir (Yüksekbilgili, 2013: 344).

2000 sonrası doğanları ifade eden jenerasyon ise Z kuşağı olarak kabul edilmektedir. Teknolojik çağın içine doğan bu kişiler aynı zamanda çağın özelliklerinden ötürü Kristal Kuşak, İnternet Kuşağı, Next Generation (Gelecek Nesil), Kuşak I, Instant Online (Her daim çevrimiçi) ve iGen kuşağı olarak da adlandırılmaktadır. Sosyal medya mecralarını aktif bir şekilde kullanan bu jenerasyon bilgi ve iletişim teknolojilerinin sağladığı olanaklar sayesinde bilgiye çok hızlı bir şekilde erişebilmektedir (Coşkun, 2021: 151). Eğitim almaya çok erken yaşta başlayan Z kuşağı, bu nedenle daha hızlı bir bilişsel gelişim göstermektedir. Zamanın sunduğu imkanlar bu kuşak bireylerinin sosyalleşme şekillerini diğer kuşaklardan farklı kılmıştır. İnternet teknolojisinin yanında Twitter, Instagram, YouTube, Facebook ve Tiktok gibi sosyal ağlar bu kuşağın sosyalleşmesinin ana kaynağı olmuştur. Dijital çağın çocukları olan Z kuşağı için teknoloji, internet ve sosyal medya gündelik hayatının vazgeçilmez bir parçasıdır. (Senbir, 2004: 27-28) Bu yeni nesil, akıllı telefonlar aracılığıyla 7/24 tüm dünya ile bağlantıda olan, kendilerine yeni bir dil oluşturarak kelimeler yerine emoji gibi sembol ve çeşitli ikonlarla iletişim kuran jenerasyondur. Bu nitelikleri ile dijital yerliler olarak da tanımlanan Z kuşağı, zevklerine düşkün, özgüvenli, sonuç odaklı, çabuk sıkılan, genellikle tatminsiz, karar vermekte zorlanan ve tüketim odaklı bireylerdir. Dikkat süreleri diğer kuşaklara göre oldukça kısadır (Taş, vd. 2017: 1037). Bu neslin bireyleri aşırı bireyselleşme ve yalnızlığı sevmeleri nedeniyle "The New Silent Generation (Yeni Sessiz Kuşak)" şeklinde de adlandırılmaktadır. Henüz çalışma hayatında çok yeni olmalarından dolayı da iş hayatındaki tutum ve davranışları tam olarak belli değildir (Mercan, 2016: 65).

Günümüzde pek çok çalışma ve araştırmanın da konusunu oluşturan Z kuşağının genel özellikleri ise şu şekilde sıralanabilmektedir (Altuntuğ, 2012), (Öz, 2015), (Tuncer ve Tuncer, 2016), (Çetin ve Karalar, 2016), (Altunbay ve Bıçak, 2018), (Gümüş, 2020).

- Teknolojiyi önceki kuşaklardan daha iyi kullanmaktadırlar.
- Erken yaşta eğitim almaya başladıkları için zihinsel olarak daha hızlı bir gelişim göstermektedirler.
- Kurallara ve otoriteye uyum sağlamada başarısızdırlar.
- Pragmatist düşüncelerle davranırlar.
- Yeni şeyler ortaya koymaktan haz duyar ve bu tür etkinliklerden hoşlanırlar.
- Girişimci bir ruha sahiptirler ve hayal dünyaları daha geniştir
- Yüz yüze iletişimden çok sosyal medya ağlarında sosyalleşmeyi tercih ederler.
- Her şeyi çabuk elde etmek ister ve hızlı tüketirler.
- Amaç odaklı ve daha kompleksizdirler.
- Birden çok işe aynı anda yapmakta zorlanmazlar.
- Öğrenme koşulları ve zamanına kendileri karar vermek ister.
- Genellikle oyun, hikayeleştirme ve canlandırma gibi yöntemlere öğrenmeyi tercih ederler.

Türkiye özelinde Z kuşağının özellikleri beklenti ve isteklerine baktığımızda konuyla ilgili yapılmış pek çok araştırmanın olduğu da göze çarpmaktadır. Bu noktada yapılan araştırmalardan biri Maya Vakfı'nın Smartlook Analytics Laboratuvarı'nın 2020 yılında gerçekleştirdiği Türkiye'deki ilk ve en kapsamlı Z Kuşağı araştırmasıdır. Bu araştırmanın sonuçlarına göre Türkiye'de Z Kuşağının ihtiyaçları, beklentileri ve özellikleri şu şekildedir (marketingturkiye.com, 2021):

- Z Kuşağı daha çok video aracılığıyla iletişim kurmayı tercih etmektedir.
- Sosyalleşmek ve gönüllü çalışmanın önemine inanmaktadırlar.
- Gelecek kaygıları diğer kuşaklara göre daha yüksektir.
- Kendilerine daha fazla saygı duyulmasını beklemekteler.
- Dünyanın merkezine daha çok oyunu koymuşlardır. Bu kuşaktaki gençlerin büyük bir bölümü zamanlarının önemli bir kısmını online oyunlar oynayarak harcamaktadırlar.
- Çok para kazanmak yerine yeterli paraya sahip olabilecekleri sevdikleri işlerde çalışmak istemektedirler.

Bir başka araştırma şirketi Deloitte'in 2021 yılında gerçekleştirdiği Y ve Z Kuşakları Araştırması da Türkiye'de Z Kuşağının özellikleri ve beklentileri noktasında benzer sonuçları vermektedir. Araştırma Z kuşağının %65'inin gelir eşitsizliği ve işsizlik noktasında gelecek kaygısı yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca yapılan çalışma Z kuşağının çevre ve iklim konularında daha bilinçli olduklarını ve gönüllü çalışmalara önem verdiklerini de göstermektedir (Deloitte, 2021).

Yöntem

Z Kuşağı bireyleri içine doğdukları dünyanın onlara sunduğu olanaklar doğrultusunda diğer kuşaklardan belirgin şekilde ayrılırken bu özellikleri nedeniyle de çeşitli nefret söylemlerine maruz kalabilmektedirler. Özellikle sosyal medyada sıkça eleştirilerek, büyükleri tarafından beğenilmemekte, eksik ve yetersiz bulunarak farklılıklarından dolayı ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Bu çalışmada, çevrim içi sözlüklerden Ekşi Sözlük'te Z kuşağına yönelik ne tür nefret söylemlerinin olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada diğer çevrim içi sözlükler yerine Ekşi Sözlük'ün tercih edilme nedeni en fazla kullanıcıya sahip olan çevrim içi sözlük olması ve nefret söylemi konusunda geliştirdiği "Nefret Söylemi Denetim Projesi" adlı uygulamasının bulunmasıdır. Bu kapsamda ilk olarak Ekşi Sözlük'te Z kuşağı ile ilgili açılan başlıklar site içi detaylı tarama motoru kullanılarak bulunmuş ve toplam 227 başlık elde edilmiştir. Bu başlıklar araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Daha sonra bu başlıklar içinden amaçlı örneklem türü ile Z Kuşağı başlığı en fazla entyrnin bulunduğu başlık olması nedeniyle örneklem olarak seçilmiştir. Z Kuşağı başlığı altında 15 Haziran 2022 tarihi itibarıyla 161 sayfada 1610 yorum yapıldığı tespit edilmiştir. 1610 girdinin tümünde nefret söylemi içeren ifadeler bulunmayacağı için sadece nefret söylemi içeren girdiler belirlenmiştir. Bu da araştırmanın sınırlılıklarından biridir. Ayrıca bu başlık altındaki yorumlar ilk entyrnin atıldığı 20 Temmuz 2004 ile girdilerin çekildiği son tarih olan 15 Haziran 2022 ile sınırlıdır ki bu da araştırmanın bir başka sınırlılığıdır. Z Kuşağı başlığı altında yer alan yorumlar 15 Haziran 2022 tarihinde Selenium test aracı ile çekilmiş ve araştırmacılar tarafından sadece nefret söylemi içeren yorumlar belirlenmiştir. Bu ayırım sonucunda 419 yorumun nefret söylemi içerdiği saptanarak içerikler nefret söylemi kategorilerine ayrılmıştır. Nefret söylemi kategorileri bu konuda yapılmış uluslararası çalışmalardan ve topluma özeli

kültürel özellikler bağlamında daha önce oluşturulmuş aşağıdaki sınıflandırmadan yararlanılarak inşa edilmiştir (Sözeri, 2012: 209):

Abartma/Yükleme/Çarpıtma: Bir kişi ya da durumdan hareketle bir gruba yönelik olumsuz genellemeler, çarpıtmalar, abartmalar ve olumsuz ifadeler içeren söylemler.

Küfür/Hakaret/Aşağılama: Bir kişi ve/veya grup hakkında doğrudan aşağılama, küfür ve hakaret içeren söylemler.

Düşmanlık/Savaş Söylemi: Bir kişi ve/veya grup hakkında savaşı çağrıştıran ve düşmanca ifadelerin bulunduğu söylemler.

Doğal Kimlik Ögesini Nefret Aşağılama Unsuru Olarak Kullanma/ Simgeleştirme: Bir kimlik ögesinin nefret ve küçük görme unsuru olarak kullanıldığı söylemler.

Nefret söylemi içeren iletiler bu kategorilere ayrıldıktan sonra betimsel analiz yöntemi ile analiz edilerek yorumlanmıştır. Betimsel analiz, çeşitli yöntemlerle elde edilmiş verilerin önceden belirlenmiş temalar ve kategoriler altında sınıflandırılarak özetlenmesi, yorumlanmasını ve çıkarımlarda bulunulmasını sağlayan bir analiz türüdür (Yıldırım ve Şimşek, 2003: 76).

Bulgular

Ekşi Sözlük'te Z Kuşağı başlığı altında nefret söylemi barındıran yorumlar belirlenen kategorilere göre sınıflandırıldığında Tablo. 1'de verilen dağılım ortaya çıkmaktadır.

Tablo 1. Ekşi Sözlük'te Z Kuşağı ile İlgili Entrylerin Nefret Söylemi Kategorileri

Kategori	Abartma / Yükleme / Çarpıtma	Küfür/ Hakaret / Aşağılama	Düşmanlık / Savaş Söylemi	Doğal Kimlik Ögesini Nefret Unsuru Olarak Kullanma
Sayı	276	120	23	0
Yüzde	%65,87	%28,63	%5,48	%0

Tablo.1 de gösterilen verilere göre Z kuşağının en çok "Abartma, Yüklemeler, Çarpıtma" kategorisinde nefret söylemlerine maruz kaldığı görülmektedir. Toplam 419 girdinin 276'sı bu kategori altında yer almaktadır. Bu da toplam sayının %65,87'lik kısmını oluşturmaktadır. İkinci sırada 120 girdi ile "Küfür, Hakaret, Aşağılama" kategorisi bulunmaktadır. Bu kategori ise toplam sayının %28,63'lük oranını kapsamaktadır. "Düşmanlık, Savaş Söylemi" kategorisi ise 23 girdi ve %5,48'lik oran ile son sırada yer almaktadır. "Doğal Kimliği Nefret Unsuru Olarak Kullanma" kategorisinde ise Z kuşağına yönelik nefret söylemi içeren herhangi bir yorum olmadığı tespit edilmiştir.

Abartma/Yükleme/Çarpıtma

Abartma/yüklemeler/çarpıtma kategorisi bağlamında değerlendirmeye alınan yorumlarda Z kuşağının birkaç konu başlığı altında nefret söylemi içeren ifadelerle ötekileştirdiği görülmektedir. Bunlardan ilki bu kuşak bireylerinin internet ve sosyal medya bağımlısı olduklarıdır. Z kuşağı, zamanlarının büyük çoğunluğunu Twitter, Facebook, Snapchat, Instagram ve Tiktok gibi sosyal ağlarda harcamakla

suçlanmaktadır. Ekşi Sözlük yazarları tarafından “instagram filtresi kuşağı” ve “tiktok kuşağı” gibi isimlerle de adlandırılan Z kuşağı, yüz yüze sağlıklı ilişkiler kuramamakla da itham edilmektedir. Ayrıca Z kuşağı sürekli bilgisayar oyunu oynamak ve sosyal medyada dolaşmaktan muhabbet etmeyi unutmamış, selam vermeyi, hatta eve gelen misafirlere hoş geldin demeyi dahi beceremeyen bir nesil olarak tarif edilmektedir. Sanal alemde yaşamaktan dolayı gerçek hayata dair algılarının olmadığı söylenerek tek gerçeklik algılarının sosyal medyadaki arz talep dengesi içinde yer alabilme gayesi olduğu belirtilmektedir. Yazarlar Z kuşağı için en önemli şeyin sosyal medyada takipçi kazanıp like (beğeni) almak olduğunu dile getirerek, gerçek hayatı da sanal alem gibi kavradıkları gerekçesiyle Z kuşağını suçlamaktadır. Ayrıca sosyal medyada da sağlıklı davranışlar sergileyememekle itham edilen Z kuşağı, Instagram’a filtreli resimler yükleyip, boş tweetler atmaya suçlanan bir kuşak olarak ele alınmaktadır. Yine sosyal medya bağımlılığı nedeniyle Z kuşağı bireylerinin kolaylıkla manipüle edilebilecekleri de ifade edilmektedir. Çünkü yazarlara göre bu jenerasyon sosyal medya ne verirse onu almakta ve herhangi bir sorgulamadan geçirmeden kabul etmektedir. Bu nedenle de Z kuşağı robot gibi yaşamakla suçlanarak simülasyon toplumunun esiri olarak gösterilmektedir. Jean Baudrillard’a göre simülasyon toplumu teknoloji ve kitle iletişim araçları sayesinde gerçeklik ilkesi yok olan bunu yerine hipergörüşlük ilkesinin egemen olduğu bir düzeni ifade etmektedir. Düşünürü göre dünyada yaşadığımız hiçbir şey gerçek değildir. Artık sonsuz sayıdaki gerçeklikten bahsedilmektedir. Gerçekliğin sonsuz sayıda olması ise ortada bir gerçek olmadığı anlamına gelmektedir. Böyle bir ortamda değerler de yok olup gitmiştir (Baudrillard, 2005: 72). Z kuşağında bu gerçekliğini yitirmiş dünyanın tutsağı olatacak yansıtılmaktadır. Bu bağlamda yapılan yorumlara aşağıdaki paylaşımlar örnek verilebilir:

“sosyal medyaya bağımlı yaşayan nesil. tek gerçeklik algıları instagramdaki arz talep dengesi içerisinde yer alabilme gayesidir.”

*“yüzde 90’lık kesmi b*****. tartışmaya bile gerek yok. kanıt isteyen tiktok indirsin.”*

“onlara ufak gb paketleri verin, mutlu olmak bu kadar basit :)”

Z kuşağının Ekşi Sözlük’te nefret söylemine maruz kaldığı konulardan bir diğeri de apolitik olarak gösterilmeleridir. Z Kuşağı başlığı altına yapılan yorumlar incelendiğinde bu kuşakta bulunan bireyler, aşağıdaki örnek yorumlarda da görüldüğü gibi ülke ve dünya gündemini takip etmeyen, politik konulardan bihaber, en temel konularda dahi fikir yürütemeyen, hatta oy dahi kullanmayan bireyler olarak resmedilmektedirler.

“kişisel gözlemlerim, çok sıkıkan, hızlı tüketen, apolitik, ülke ve dünya gündemini büyük çoğunluğu takip etmeyen, kişisel ihtirasları peşinde olan bir nesil. bir muhalif olarak bu nesile çok güveniyorsunuz ve maalesef seçimde büyük çoğunluğu sandığa gitmeyecek ve muhaliflere hayalkırıklığı yaşatacak”

“apolitik kuşaktır”

“apolitik nesiller bir ülke için önemli bir problemdir”

“nesinden umutlusunuz bu neslin? gayet apolitik ve tarım, hayvancılık gibi ana geçim konularından bi haber. eski dünya ile hiçbir bağlantıları yok. tamamen işe yaramaz demiyorum ama kesinlikle beklentiniz yüksek olmasın”

Sözlükte Z kuşağına yönelik dile getirilen negatif söylemlerden biri de bu jenerasyonun bencil, saygısız, empatiden, hoşgörüden, nezaketten ve anlayıştan uzak oldukları ile toplumsal kurallara uymadıklarıdır. Maneviyat yoksunu insanlar olarak değerlendirilerek değer yargılarının zayıf olduğu belirtilmektedir. Daha çok isyankâr tavırlar sergileyerek kendi kurallarını koydukları ve istedikleri gibi davrandıkları dile getirilerek kurallara uyma konusunda gösterdikleri direnç nedeniyle iletilerde suça yatkın olarak resmedilmektedirler. Gösterişe ve başkalarının beğenilerine muhtaç oldukları vurgulanarak boş bir özgüvene sahip oldukları ifade edilmekte, ayrıca toplumsal olaylar karşısında da ciddiyetsiz ve duyarsız olarak değerlendirilmektedirler. Bu noktada yapılan yorum örnekleri ise aşağıdaki gibidir.

"özetle z kuşağının geneli maneviyat yoksunudur. değer yargıları zayıftır"

"z kuşağı ise fazlasıyla tembel, vurdumduymaz ve saygı yoksunu nesiller"

"özgüvenini cep telefonlarına değişen kuşaktır"

"z kuşağı 1995 yılından 2010 yılına kadar doğan insanların oluşturduğu nesil olarak tanımlanır. bireysel, özgür ruhlu, çabuk sıkılan, duyarsız, vefa duygusu az, sebatkar olmayan, inatçı, boş özgüven patlaması yaşayan, teknolojiye önem veren, sosyal medya düşkün, tüketim çılgını, hazırcı, rahat bir nesildir. y kuşağıyla zor, x kuşağıyla çok zor anlaşılırlar"

"beni korkutuyor ve tedirgin ediyor çünkü bu kuşağın mensuplarına bakıyorum; deprem oluyor kandilli rasathanesi twitter hesaplarının deprem tweeti altına komiklikler, şakalar yapıyor terör saldırısı oluyor savunma bakanlığı emniyet vb. hesapların altında komiklikler şakalar modunda diyelim bir ünlü hayatını kaybediyor onun hesabının altında şaka yapıyorlar futbol takımları yeniliyor altına fav alma amacıyla atılan mentionlar yani bu kuşağın mensupları toplum bilinci düşük, birlikte sevinmeyi, üzülmeyi bilmeyen bir profil çiziyor"

Z kuşağın temel motivasyonunun tüketim özgürlüğü olduğu da sıklıkla dile getirilen yorumlar arasındadır. Aşağıda örnekleri verilen yorumlarda da görüldüğü gibi Z kuşağının, popüler kültürün tüket komutuna direnmeden her şeyi çok hızlı bir şekilde tükettikleri ve sabırsız oldukları söylenerek bu durumun anı yaşamalarını ve odaklanmalarını imkânsız kıldığı ifade edilmektedir. Kullan-at mantığı ile hiçbir şeyin kıymetini bilmedikleri de yapılan yorumlar arasındadır. Hazırcı bir mantığa sahip oldukları dile getirilerek her şeye emek vermeden kolay yoldan ulaşmaya çalışmakla suçlanarak "ya kaç ya atarlan kuşağı" olarak tarif edilmektedirler. Kısa yoldan para kazanmanın peşinde oldukları vurgulanarak bundan dolayı da iş hayatında çok başarılı olamayacakları ve sık sık iş değiştirmek zorunda kalacakları belirtilmektedir.

"büyük beklentiler içerisine girmememiz gereken kuşaktır. çünkü tüketim toplumu ürünüdürler. temel motivasyonları tüketim özgürlüğüdür. baş kaldırı gibi gözükten tüm eylemleri tüketim özgürlüğünün kısıtlanmasına karşı ortaya çıkar ve tepkiseldir. toplumsal hiçbir model ortaya koymaz, bir doktrin üretmez, bir mücadele yöntemi tanımlamazlar"

"olumsuz tek madde: her şeyi çok hızlı tüketmeleri, anı yaşamaya odaklanamamaları (hızlı tükettikleri; kişiler arası ilişkiler, kitap, yemek, müzik, aşk, spor, giyim vb.)"

“her zaman sessize almak istediğim kuşaktır. neden diye sormaz. hazıra konmayı sever. malesef oğlum da aynı kuşağın ilk temsilcileri içinde yer alıyor sınıflandırmayı yapanlarca”

Ekşi Sözlük girdilerinde kullanıcılar Z kuşağını ayrıca bilgiye çok kolay erişebilmelerine rağmen okumayan, merak duygusundan uzak, iyiyi kötüden ayıracak muhakeme yeteneği olmayan bireyler olarak tarif etmektedirler. Güvenilir bilgiye erişim potansiyeli ile gerçekte edindikleri güvenilir bilgi miktarı arasında bir uçurum olduğu dile getirilmekte, edinebildikleri bilgi miktarının önceki kuşaklardan daha fazla olduğu vurgulanarak bilginin niteliğinin ise kirli, asılsız ve faydasız olduğu söylenmektedir. Aşağıda verilen örnek entrylerde de ortaya konulduğu gibi Z kuşağı bir şeyi bilmek ile bir şeyi ezberlemek arasındaki ayrımın farkında olmayan ezberci bir nesil olarak kabul edilmektedirler. Teknolojinin onlara sunduğu avantajlarını kullanmaktan çok onun esiri olmakla suçlanarak özgün bir tarafları olmadıkları, sürü psikolojisi ile hareket ettikleri söylenip bu neslin kopyala yapıştır cümlelerle yaşadıkları dile getirilmektedir.

“bir şeyi bilmek ile bir şeyi ezberlemek arasındaki ayrımın farkında olmayan nesil. bir şeyin çalışma mekanizmasını bilmek, onu anlamak, özümsemek yerine ezberliyorlar ve bir çoğu bunun farkında bile değil. ilk okuldan beri ezberlemeye alışmış tembel zihinleri bir saniye durup bu durumu sorgulamıyor. sorgulamıyor çünkü ihtiyacı yok. ezberleyerek de sınıfı geçebilir, pekala çok iyi notlar alıp ailesini gururlandırabilir. galiba bu konuda z kuşağına sallamadan önce dönüp bir ailelere ve eğitim sistemine bakmakta fayda var.”

“çok çok az okuyan, okuduğunu da çok çok zor anlayan bir nesil. teknolojinin bünyelerine işleyen bir dikkat eksikliği yarattığı söylenebilir.”

“iletişim kurma ve bilgi edinme konusunda, diğer kuşaklardan çok daha fazla avantajlı olsalar da kullanmaktan çok onun esiri gibi davranıyorlar.”

“analog saat okumayı bilmiyor bunlar. şaka gibi”

“kitap okumaz, film izlemez, müzik bilmez. üstüne üstlük hiçbir şeye merak ve ilgileri yok. akademik veya sanatsal olarak kendilerini geliştirecek herhangi bir olaya girmiyorlar. hobileri dahi yok. internette öğrendikleri kelimeler dışında doğru düzgün yabancı dil geliştirme de yok. kişisel ve toplumsal gelecek hakkında kaygı duymuyorlar. tek aktiviteleri internette dolaşmak, kafede kahve içmek. benim gördüğüm çoğu kişi bu şekilde. garip geliyor yani.”

“Abartma, Yükleme, Çarpıtma” kategorisinde yer alan yorumlar genel olarak değerlendirildiğinde Z kuşağının “sabırsız, mutsuz, sadakat eyleminden uzak, basite kaçan, muhakeme yeteneğinden yoksun, merak etmeyen, bencil, aşırı alıngan, empatiden uzak, sorumluluk almayan, sosyal medya bağımlısı, tüketim çılgını, odaklanamayan, duyarsız, çabuk sıkılan, vefa duygusu olmayan, kafası karışık, tembel, ezberci, yeteneksiz, kısa yolcu, her şeyden şikayet eden, değer yargıları olmayan, şekilci, maneviyattan yoksun, apolitik, duygusuz, sığ, vurdumduymaz, depresif, dikkatsiz, saygısız, şımarık, toplumsal kurallara riayet etmeyen, agresif, çabuk pes eden, üşengeç, gamsız, yapay, ciddiyetten uzak, zevksiz, hedonist, egoist ve narsist” şeklindeki nefret söylemlerine maruz kaldıkları görülmekte hatta iletilerde kuşak olarak addedilmeyi dahi hak etmediklerinin dile getirildiği söylenebilmektedir.

Küfür/Hakaret/Aşağılama

Nefret söylemi kategorilerinden bir diğeri de küfür, aşağılama ve hakaret sınıflandırmasıdır. Bu kategori bağlamında Z kuşağının Ekşi Sözlük'te 120 entry ile ayrımcılığa uğradığı tespit edilmiştir. Bu entryler incelendiğinde küfür, hakaret, aşağılama içeren ifadelerdeki anahtar sözcükler şu şekildedir: "z*****, g** z****, m**, en a**** kuşak, bunlardan bir c**** olmaz, sorumsuz, sinsisi, sanat ve bilim düşmanı, g** kuşağı, s***** b**** bir kuşak, insani vasıflardan uzak, b***** sürüsü, y**** kuşak, z kuşağı, b**** kuşak, s****, ıq yetersizleri, araştırma becerisinden yoksun, hazırcı, tiktokçu bir nesil, apaçi neslinin mutasyon geçirmiş hali, l** kuşak, zombi kuşağı, afedersin y**** gibi kuşak efenim." Z Kuşağı bu ağır ithamlarla nefret söylemine maruz kalmaktadır. Zira örneğin "zombi" olarak anılan nesil, beyni ölü nesildir. Bir zombiyi yok etmenin yolu ise onun kafasını kesmekten geçmektedir. Z kuşağı yok edilmesi gereken bir kuşak olarak görülmektedir. Aynı zamanda zombiler yaşayan birer ölü gibidir. Z Kuşağı bu bağlamda "araştırma yeteneğinden yoksun, insani vasıflarından uzak" birer canlı gibi değerlendirilmektedir. Sanat ve bilim düşmanı olarak gösterilen Z Kuşağı, entelektüel kaygılardan uzak ve toplumsal meselelere mesafeli bir kuşak olarak da tarif edilmektedir. Z Kuşağı ile ilgili Ekşi Sözlük'te bu bağlamda yer alan bazı entryler şöyledir:

*"2000'lerin başlarında doğanların bir kısmı olgunlaşmış efendilik dönemine girmiştir. Onları bir kenara ayırıyorum. Ama 2010'dan sonra doğanlar... Allahım bu kadar l** bir nesil olamaz. Bunlar çöp. Bunlar s****. Bunlar doğurulmamış direk fırlatılmış. Çoluğumun çocuğumun bunlarla iç içe yaşamak zorunda olmasından ürperiyorum. Evet ben çocuğumu bu b***** nesil gibi yetiştirmiyorum."*

Yukarıdaki entryye göre Z kuşağının bir kısmının olgunlaştığı ifade edilmiş olsa da diğer kısmının l** bir nesil olduğu karşılaştırması yapılmıştır. Z kuşağı "çöpe atılacak kadar değersiz, kutsal bir amaç için dünyaya getirilmeyen direkt fırlatılan insan" nefret gibi nefret söylemleri ile aşağılanmaktadır. Aynı zamanda "Çoluğumun çocuğumun bunlarla iç içe yaşamak zorunda olmasından ürperiyorum" ifadesi Z kuşağının tedirginlik ve tehlike arz eden bir kuşak olarak kavrandığı düşüncesini uyandırmaktadır. Bir başka entryde ise, Z Kuşağı oksimoron olarak kavranmaktadır, yani Z Kuşağı çelişkili sıfatların kendisine yüklendiği bir nesne gibi kabul edilmektedir. Oksimoron kelimesi, birbiriyle zıt ya da çelişkili olan sözcüklerin birlikte kullanımını ifade etmektedir. Açıkğöz, oksimoron sözcüğünü şu zıt sözcükler üzerinden açıklamaktadır: "kara güneş, ihtiyar delikanlı, siyah süt, aydınlık geceler, büyük hayallerin küçük adamı, tatlı sıkıntı, ölüden diri doğmak, acıyı bal eylemek, erkek Fatma, kuru temizleme, cennet içindeki cehennem ya da cehennem içindeki cennet vb." (2012:65). Güngör'e göre ise oksimoronun kelime anlamı "sivri aptallık"tır. "Yazılı anlatım ve basın dilinde sık sık karşılaştığımız "hile-i şer'iyye" (yasal hile), "sessiz çılgılık", "fakir milyoner" "yapay zeka", "geleceğe dönüş", "sert su", "barış için savaş", "gerçek bir taklit", vb. söz öbeklerinin her biri ikirciklemidir. Konuşma dilinde yer alan "korkak kahraman", "milliyetçi komünist", "namuslu fahişe" vb. örneklerinin yanı sıra yeşil kertenkelenin halk dilindeki "horozabla" adı ikirciklem için çarpıcı örneklerdendir" (Güngör, 2014: 104). Bu bağlamda Z kuşağı aşağıda paylaşılan entryde: "Açıkçası söylemek gerekirse bunların birçoğu oksimoron organizmalar. Irkçı ama insancıl, b***** ama zeki olduğunu sanan bir nesil" olarak değerlendirilmektedir. Toplumsal meseleleri derinliğine inerek değerlendirmeyen yalnızca haz

mekanizmasını harekete geçirerek yaşayan ve bu halleri ile insanoğlunun saflaştırılmış hali gibi oldukları için eleştirilen Z Kuşağı, provokasyona çabuk kanabilecek tecrübesizlikte bir grup olarak kabul edilmektedir. Aşağıda yer alan entry de bu tarz yorumlamaların örneklerindedir.

*“Açıkçası söylemek gerekirse bunların birçoğu oksimoron organizmalar. Irkçı ama insancıl, b***** ama zeki olduğunu sanan bir nesil. Dünyaya ilişkin dar bakış açılarının 180 derece olduğuna o kadar inanmışlar ki kafa yapılarını kara propaganda ile rahatlıkla kötünün daha kötüsüne evirilebilirsiniz, doğruya yöneltmek ise bir o kadar zor. Hayatın sadece sığ döngülerden oluştuğunu zannediyorlar. Zaten haz odaklı olan insanoğlunun daha da saflaştırılmış hali gibiler.”*

Aşağıda yer alan örnek yorumlarda ise; Z kuşağı modern çağa ayak uyduramayan ve mağara insanı gibi yaşama eğiliminde olan bir kuşak şeklinde kavranmaktadır. Z kuşağının bir parazit olduğu yönündeki yaklaşımda, Z kuşağı asalak gibi yaşayan, maddi ve manevi olarak çevresini sömüren ve üretmeyen kişiler olarak yansıtılmaktadır. Ayrıca sosyal medya m***** diye aşağılanan Z kuşağı like almak uğruna etik ve ahlaki değerlerini bir kenara bırakabilecek “insanları ya abartılı öven ya da hemen linç eden b***** bir kuşak” olarak dengesini kaybetmiş bir insan topluluğu olarak değerlendirilmektedir. Değerlendirilen söz konusu entryler şöyledir:

“bencil bireylerin oluşturduğu bir toplumda şiddet zirve yapacaktır. Zeki oldukları iddiasına hayret ediyorum, zira daha ortalama zekaya sahip olan birini bile görmedim. Sanat ve bilime eğilim o (yazıyla sıfır). Mağara devrine dönüş teorilerini destekleyen bir kuşaktır.”

“Kafası çalışmak ve sorgulayıcı olmak ile, boş beleş bir parazit olmak arasında ince bir çizginin olduğunu kanıtı olan nesil.”

*“Sosyal medya m*****, her şeyi daha çok “like” almak için yapan, insanları ya abartılı öven ya da hemen linç eden b***** bir kuşak.”*

Küfür, hakaret, aşağılama içeren bir başka yorumda ise X ve Y kuşağı üzerinden, Z kuşağı değerlendirilmekte ve X ve Y kuşağına eleştirel bazı tavsiyelerde bulunmaktadır. Özellikle X ve Y kuşağının Z kuşağını övmesi ve onları harekete geçirmeye çalışması anlamsız bulunmaktadır. Dahası bu entryde kuşakların birer tasarım olduğu iddiası hakimdir. Ancak burada dikkati çeken “Somada yüzlerini siyaha boyayıp, madencilerimizi andığımı sanan s***** bunlar değil mi?” ifadesi Z Kuşağının kendini ifade etme biçiminin de fütursuzca sıradanlaştırıldığı gerçeğini ortaya çıkartmaktadır. Zira kuşaklar kendini ifade etmede farklı yöntemleri benimseyebilirler. Değerlendirmeye konu olan entry ise şöyledir:

*“Bir de bu çıktı başımıza. Mavi balina oynayıp intihar eden s***** bunlar değil mi? Somada yüzlerini siyaha boyayıp, madencilerimizi andığımı sanan s***** bunlar değil mi? İnstagram veya YouTube’da takipçisi 100k olan sokak serserilerine toplanıp tanrı diyen bunlar değil mi? Sosyal medyada yaptıkları s***** hiç girmeyeyim, buradan köye yol olur. Hoş sizin x ve y kuşağı dediğiniz bunlardan farklı mıydı? Hayır aynı s*****. Değişen tek şey metod. x kuşağı nasıl kulaktan dolma şehir efsaneleriyle tasarlandıysa, y kuşağı nasıl tv-sinemayla tasarlandıysa, bunlarda sosyal medya ve youtube’la tasarlandı. Merak etmeyin, bu 3 kuşakta bunlar başına gelirken, kendini özgün ve özgür zannediyordu. Ancak acı gerçek 3 kuşakta köleliğin simgesi. Buradan x-y kuşağına sesleniyorum. Birazcık vicdanınız*

*varsa bu çocukları kendi siyasal o***** için, ooo z kuşağı çoh eyi diye gazlayıp durmayın. Bırakın bir nesilde üniversiteye gittiğinde sizin s**** ideolojilerinizle değil popülizmden uzak bir bilimle uğraşınlar. Hayatlarının tam ortasına siyaseti bomba gibi bırakmayın. Araştırınlar, öğrensinler, geliştirsinler, yeni ve özgün fikirler üretsinler. Ama her şeyden önemlisi tüm bunları yaparken eğlenebilsinler."*

Düşmanlık/Savaş Söylemi

Ekşi Sözlükte Z Kuşağına yönelik düşmanlık ve savaş söylemi çağrıştıran 23 entry tespit edilmiştir. Düşmanlık ve savaş söylemi içeren entryler genel itibariyle şöyledir: "vatan sevgisi yok, dini inançsız nesil, zetö, muhalifler tarafından sevilirler, vatan haini, yasaklanması ve göz altına alınması gereken nesil, milli mihrak, Türk'e değil İtalyan'a benziyorsun deyince mutlu olan nesil, yeni terör örgütü, Türk insanından nefret eden nesil, ırkçı, yabancı karşıtı, kadın düşmanı." Z Kuşağına yönelik düşmanlık ve savaş söylemi içeren entrylerden birisi "Ağır s**** döneceği kuşak. Biz 40 yıl falan geriden geliyoruz, okullarda katliamlara bu kuşak başlayacak. Bir beş yılı var diye tahmin ediyorum" şeklinde yazılmıştır. Katliam yapacak olan kuşak ifadesindeki "katliam" sözcüğü kırım anlamına gelmektedir. Z kuşağı agresif, haklarını savunurken etik, ahlaki ve hukuksal ilkelerden sapan ve istediğini elde edebilmek için katliam yapabilecek düzeyde kendini eğitememiş bireyler topluluğu olarak kavranmaktadır. Yine bir başka entryde ise, Z kuşağı "zetö, z kuşağı terör örgütü" biçiminde bir göndermeyle terör örgütü mensubu gibi anılmaktadır. Zira Z kuşağı üyelerini terör örgütünün bir üyesi gibi görmek onları; şiddete yatkın, katliam yapabilecek, toplumsal kaosa sebep olabilecek, vatanını ve milletini sevmeyen, demokratik ilkelerden uzak bireyler olarak kodlamaktır. Ayrıca bir başka yorumda ise Z Kuşağı, dış güçler tarafından bir piyon gibi kullanılmak üzere üretilmiş, vatana ihanet edecek olan kişiler olarak başkalaştırılmaktadır. Bu betimsel analize örnek olarak aşağıdaki entryler verilebilir:

"dış güçler tarafından üretilmiş, yasaklanması ve gözaltına alınması gereken vatan haini kişiler. Al bunları, alamaz mısın?"

"Tr'nin bireyselleşmesini tamamlamış ilk nesli olarak, batılı tarzdaki ilk seri katillerin çıkacağı kuşaktır."

Z kuşağı yalnızca dış güçlerin ürettiği bir nesne olarak kodlanmamaktadır. Aynı zamanda Ekşi Sözlük kullanıcıları Z Kuşağını, "yerli ve milli mihrak" olarak tanımlayıp nefret söyleminin mağduru yapmaktadırlar. "Eskiden dış güçler, faiz lobisi vardı artık kendi yerli ve milli mihrağımızı yapıyoruz adı z kuşağı vatana millete hayırlı olsun." Duygu, düşünce, inanç, beklenti ve arzularından soyutlanan Z Kuşağı bir nesne gibi muamele görmekle kalmamakta, aynı zamanda vatanına ihanet edecek kadar değerlerinden sıyrılmış tehlikeli bir nesil gibi tasvir edilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Nefret içerikli söylemler, çoğunlukla ifade özgürlüğü kılıfına sığınarak dile getirilmekte ve kişi ya da gruplar/topluluklar sırf farklı özelliklerinden dolayı ayrımcılığa uğramaktadırlar. Sosyal ağların denetimsiz ve sınırsız özgürlük sunan yapısı ise bu söylemlerin kolayca yayılmasına neden olmaktadır. Bu da toplumdaki tüm bireylerin sahip oldukları niteliklerinden dolayı öteki ilan edilip ayrımcılığa maruz kalmalarına zemin hazırlamaktadır. Z kuşağının Ekşi Sözlük'te ne tür nefret söylemleri ile karşı

karşıya kaldığını göstermeyi amaçlayan bu çalışmada ilk olarak “Abartma, Yükleme, Çarpıtma” kategorisi bağlamında bir değerlendirme yapıldığında Z kuşağı gençlerinin pek çok konuda nefret söylemine maruz kaldığı ve ötekileştirildiği tespit edilmektedir. İlk olarak bu jenerasyonun, içine doğdukları teknolojinin bağımlısı olmakla itham edildiği görülmektedir. Sosyal medyanın sağladığı kolaylıklardan yararlanmanın ötesinde Z kuşağı bireylerinin bu mecraları bağımlılık seviyesinde kullandığı dile getirilerek gerçeklik algılarının daha çok sanal ortamlara kaydığı belirtilmektedir. Sosyal medyanın sunduğu olanaklar sayesinde her türlü bilgiye kolayca ulaşabilen Z kuşağı, Ekşi Sözlük yazarları tarafından bu avantajı kullanamamakla suçlanmakta merak etmeyen, araştırmayan ve yeni şeyler öğrenme isteği olmayan bireyler olarak kodlanmaktadır. Edindikleri bilgi miktarlarının önceki kuşaklardan fazla olmasına rağmen bilginin niteliği ise yazarlar tarafından faydasız olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca bu jenerasyonun ulaştıkları bilgiden doğru bir şekilde faydalanamadıkları da söylenerek bu kuşağa mensup gençlerin böyle bir yetkinliklerinin olmadığı dile getirilmektedir. Bunun yanında bir şeyi bilmek ile bir şeyi ezberlemek arasındaki ayrımın farkında olmayan daha çok ezberci bir kuşak olarak gösterilmektedirler. Yine bu kategori bağlamında Ekşi sözlük yazarlarının Z kuşağı ile ilgili yaptığı negatif yorumlarından bir diğeri de bu neslin bireylerinin apolitik olduğu şeklindeki kanılardır. Bu söylem etrafında şekillenen yorumlar incelendiğinde Z kuşağının ülke ve dünya gündemini takip etmeyen, toplum için önemli olan en temel konularda dahi herhangi bir fikri olmayan duyarsız bireyler olarak yaftalandıkları saptanmaktadır. Z kuşağın temel motivasyonunun tüketim özgürlüğü olduğu da bu kategori kapsamında sıklıkla dile getirilen yorumlar arasındadır. Popüler kültürün tüket komutuna direnmeden her şeyi çok hızlı bir şekilde tükettikleri ve sabırsız oldukları söylenerek bu durumun anı yaşamalarını ve odaklanmalarını imkânsız kıldığı da ifade edilenlerdendir. Bu kategoride yer alan yorumlar genel olarak değerlendirildiğinde ise Z kuşağı bireylerinin “sabırsız, mutsuz, sadakat eyleminden uzak, basite kaçan, muhakeme yeteneğinden yoksun, bencil, aşırı alingan, empatiden uzak, sorumluluk almayan, sosyal medya bağımlısı, tüketim çılgını, odaklanamayan, duyarsız, çabuk sıkılan, vefa duygusu olmayan, kafası karışık, tembel, ezberci, yeteneksiz, kısa yolcu, her şeyden şikayet eden, değer yargıları olmayan, şekilci, maneviyattan yoksun, apolitik, duygusuz, sığ, vurdumduymaz, depresif, dikkatsiz, saygısız, şımarık, toplumsal kurallara riayet etmeyen, agresif, çabuk pes eden, üşengeç, gamsız, yapay, ciddiyetten uzak, zevksiz, hedonist, egoist ve narsist” şeklindeki nefret söylemleri ile ötekileştirildiği görülmektedir.

Z kuşağına yönelik söylemler “Küfür, Aşağılama ve Hakaret” kategorisi odağında ele alındığında bu nesile yönelik ağır ithamların olduğu görülmektedir. Ekşi Sözlük yazarlarının yaptıkları yorumlarda “z*****, g** z*****, m**, en a**** kuşak, g** kuşağı, s***** b***** bir kuşak, insani vasıflardan uzak, b***** sürüsü, y**** kuşak, s****, ıq yetersizleri, apaçi neslinin mutasyon geçirmiş hali, l** kuşak, zombi kuşağı” gibi nefret ve hakaret içeren ifadeleri ile Z kuşağını aşağıladıkları göze çarpmaktadır. Son olarak “Düşmanlık ve Savaş Söylemi” kategorisindeki girdilerde ise Z kuşağı daha çok anarşist bireyler olarak gösterilerek “z kuşağı terör örgütü” ve “zetö” gibi söylemlerle hain, terörist ve düşman ilan edilmektedirler. Bu tarz söylemler ile Z kuşağı meşru bir zeminden çıkarılarak zararlı ve tehlikeli bireyler olarak yansıtılmaktadır. Bu bulgular ışığında son bir değerlendirme yapmak gerekirse Z kusağının Eksi Sözlük’te daha çok eksik ve öznel vargılarla nefret sövlemlerine, avırcılığa ve siddete

maruz kaldıkları söylenebilmektedir. Daha önce yapılan araştırmalarda bu çalışmanın sonuçlarını destekler niteliktedir. Dijital teknolojiler ve çevrimiçi ortamlar, kullanıcıların gündelik hayatını kolaylaştıran pek çok imkan sunarken aynı zamanda bireylerin birbirine şiddet uyguladıkları ve nefret söylemlerini dolaşıma soktukları sorunlu alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ortamın yerlileri olarak gösterilen gençler de bu noktada nefret söylemine en fazla maruz kalan bireyler olarak göze çarpmaktadır. UNICEF'in çevrimiçi anketi U-Report'un 2019 araştırma verilerine göre 30 ülkede gençlerin üçte birinin sosyal medyada nefret söylemlerine ve zorbalığa maruz kaldıkları görülmektedir (UNICEF, 2019). Yine 2021 yılında Toplumsal Bilgi ve İletişim Derneği'nin (TBİD) Birleşmiş Milletler Nüfus Fonunun (UNFPA) finansal desteği ile gerçekleştirdiği Türkiye'de Dijital Şiddet Araştırması'nda da dijital ortamda şiddet ve nefret söylemlerine en fazla gençlerin maruz kaldığı ortaya konulmuştur. Araştırmaya göre Türkiye'de 15-17 yaş arası her beş gençten biri dijital ortamda nefret içerikli söylemlerin hedefi olmaktadır (Şener ve Akbıyık, 2021: 4). Tüm bu sonuçlardan yola çıkılarak bu çalışma bağlamında şu öneriler geliştirilebilir. Bir kamusal alan olarak sosya medyada kullanıcılar içeriği/iletiyi inşa ederken hoşgörü, empati, ifade özgürlüğü ve anlayış çoğulculuğu gibi önemli ve olumlu değerlerin yayılmasında rol oynamalıdır. Özgürlükler alanı olarak ifade edilen sosyal medyanın mahiyetini zedeleyen nefret söylemi ifadelerinden kaçınılmalıdır.

Yazar Katkıları

Çalışmaya 1. Yazar: % 50, 2. Yazar: % 50, oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Sosyal Medyada Z Kuşağına Yönelik Nefret Söylemi: Ekşi Sözlük Örneği" başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Açıkgöz, N. (2012). "Müştemilü'z- Zıddeyn-Oksimoron". *Türk Edebiyatı Dergisi*, (364), 65-67.
- Adıgüzel, O. Batur, H. Z. ve Ekşili, N. (2014). "Kuşakların Değişen Yüzü ve Y Kuşağı ile Ortaya Çıkan Yeni Çalışma Tarzı: Mobil Yakalılar." *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 165-182.
- Altunbay, M., & Bıçak, N. (2018). Türkçe Eğitimi Derslerinde "Z Kuşağı" Bireylerine Uygun Teknoloji Tabanlı Uygulamaların Kullanımı. *Zeitschrift Für Die Welt Dertürken/Journal Of World Of Turks*, 127-142.
- Altuntuğ, N. (2012). "Kuşaktan Kuşağa Tüketim Olgusu ve Geleceğin Tüketici Profil" *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4 (1), 203-212.
- Arendt, H. (1994). *İnsanlık Durumu*. (Çev. Bahadır Sina Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ataman, H. (2012). "Nefret Suçlarını Farklı Yaklaşımlar Çerçevesinden Ele Almak: Etik, Sosyopolitik ve Bir İnsan Hakları Problemi Olarak Nefret Suçları", (Der. Yasemin Inceoğlu). *Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları* (Ss. 47-80) İçinde. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2005). *Simülakrlar ve Simülasyon*. (Çev. Oya Adanır). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

- Binark, M. (2010). “Nefret Söyleminin Yeni Medya Ortamında Dolaşıma Girmesi ve Türetilmesi”, (Der. Tuğrul Çomu). *Yeni Medyada Nefret Söylemi*. (Ss. 11-53) İçinde. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Chen, H. (2010) “Advertising And Generational Identity: A Theoretical Model”, *American Academy Of Advertising Conference Proceedings*, 132-140.
- Comte, A. (1974). *The Positive Philosophy: With A New Introduction By Abraham S. Blumberg*. Ams Press.
- Connolly, W.E. (2020). *Kimlik ve Farklılık*. (Çev. Fermâ Lekesizalın). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Coşkun, A. (2021). *Dijital Medya Çağında Yalnızlık*. Ankara: İksad Yayınevi.
- Çetin, C., & Karalar, S. (2016). X, Y ve Z Kuşağı Öğrencilerin Çok Yönlü Ve Sınırsız Kariyer Algıları Üzerine Bir Araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14 (28), 157-197
- Çomu, T. Ve Binark, M. (2013). “Yeni Medya Ortamlarında Nefret Söylemi”, (Ed. Mahmut Çınar). *Medya ve Nefret Söylemi Kavramlar Mecralar Tartışmalar*. (Ss. 199-216) İçinde. İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Dacheux, É. (2019). “Kamusal Alan, Kamu Yararı ve Medya”, (Çev.Esra Keloğlu). *Kamusuz Yararlar Ülkesi. Sağ Popülist Siyaset Çağında Medya ve Kamu Yararı Ülkesi*. (Der. Hüseyin Köse). (ss.79-102) içinde. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Deloitte (2021). 2021 Y ve Z Kuşakları Araştırması. <https://www2.deloitte.com/tr/tr/pages/human-capital/articles/millennialsurvey-2021.html>
- Ekşi Sözlük. (2022, June 21). <https://eksisozluk.com/>
- Ekşi Sözlük Nefret Söylemi Denetim Projesi. (2022, June 21). <https://eksisozluk.com/eksi-sozluk-nefret-soylemi-denetim-projesi--2875131>
- Erden Ayhün, S. (2013). Kuşaklar Arasındaki Farklılıklar ve Örgütsel Yansımaları. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 93-112.
- Gallacher, J. ve Bright, J. (2021). Hate Contagion: Measuring The Spread And Trajectory Of Hate On Social Media. <https://www.preprints.org/>
- Gilbaugh, P. (2009). “Supervision Of Intergenerational Dynamics” University Of Iowa School Of Social Work – National Resource Center For Family Centered Practice “Committed To Excellence Through Supervision,” P.4-6.
- Gümüş, N. (2020). Z Kuşağı Tüketicilerin Satın Alma Karar Tarzlarının İncelenmesi, *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 15 (58), 381-396.
- Güngör, A. (2014). İkirciklem (Oxymoron) Uyumsuzluğun Uyumu. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1(23), 102-121.
- Habermas, J. (2018). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*. (Çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar). İstanbul: İletişim Yayınları
- Keyman, F. (2013). “Sunuş – Nefret Söylemi, Nefret Suçu, Demokrasi Ve Birlikte Yaşama: Türkiye Örneği”, (Ed.Mahmut Çınar). *Medya ve Nefret Söylemi Kavramlar Mecralar Tartışmalar*. (Ss.7-14) İçinde. İstanbul: Hrant Dink Vakfı.
- Le Ban, C. (2000). *Kitleler Psikolojisi (Çev. Tolga Saçlım)*. İstanbul:Times Yayınevi

- Lehto, Y.X., Jang, S. Francis, A. And O'leary, J. (2008). "Exploring Tourism Experience Sought: A Cohort Comparison Of Baby Boomers And The Silent Generation", *Journal Of Vacation Marketing*, 14(3), 237-252.
- Lower, J. (2008). Brace Yourself Here Comes Generation Y, *Critical Care Nurse*, 28 (5).
- Mannheim, K. (1970). The Problem Of Generations. *Psychoanalytic Review*. 57 (3), Pp.378- 404.
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Mcluhan, M. Ve Fiore, Q. (2012). *Medya Mesajı, Medya Masajıdır. Mcluhan'ın İzinde Medyayı Anlama Kılavuzu*. (Çev. İlke Haydaroğlu). İstanbul: Mediacat Kitapları.
- Mercan, N. (2016). "X, Y ve Z Kuşağı Kadınların Farklı Tüketim Alışkanlarının Modern Dünyada İnşa Edilmesi", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), S. 59-70.
- Öz, Ü. (2015). *XYZ Kuşaklarının Özellikleri ve Y Kuşağının Örgütsel Bağlılık Düzeyi Analizi*. Ankara: Atılım Üniversitesi
- Öztekin, H. (2015). Yeni Medyada Nefret Söylemi: Ekşi Sözlük Örneği. *Journal of International Social Research*, 8(38), 925-936.
- Sözeri, C. (2012). Yazılı Basında Nefret Söylemi ve Mücadele Yolları, İnceoğlu Y. (Der.), *Nefret Söylemi ve Nefret Suçları*, (1. Baskı), (s. 205-222), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Şener, G. ve Abınık, N. (2021). Türkiye'de Dijital Şiddet Araştırması.
- Tuncer, A. İ., & Tuncer, M. U. (2016). Eğlence Reklamlarının Viral Uygulamaları ve Z Kuşağı Üzerinden Bir Değerlendirme. *TRT Akademi Eğlence Endüstrisi*, 210-229.
- Türkiye'nin En Kapsamlı Z Kuşağı Araştırması, (2021). <https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/turkiyenin-en-kapsamli-z-kusagi-arastirmasi/>
- UNICEF. (2019). UNICEF poll: More than a third of young people in 30 countries report being a victim of online bullying. <https://www.unicef.org/press-releases/unicef-poll-more-third-young-people-30-countries-report-being-victim-online-bullying>
- Weber, A. (2009). *Nefret Söylemi El Kitabı*. (Çev. Metin Çulhaoğlu). Strazburg: Avrupa Konseyi Yayınları.
- Yüksekbilgili, Z. (2013). Türk Tipi Y Kuşağı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (45), 342-353.
- Zemke, R., Raines, C., Filipczak, B. (2013). *Generations At Work: Managing The Clash Of Boomers, Gen Xers, And Gen Yers In The Workplace*, 2nd Ed., Amacom, Usa.

Extended Abstract

Social media is a medium where different ideas circulate. This area is conceived as a democratic ground that guarantees freedom of thought. However, while individuals express themselves in social media, they can also cause hate speech categories such as race, religion, language, ethnicity, sexism, disability and old age. However, freedom of expression on social media should be understood with the following expressions that Dacheux borrowed from Habermas thought: "For democracy to exist, there must be real political communication, that is, the exchange of discourses and opposing images in the public sphere about the general interest of the people"

(2019: 80). From this point of view, social media turns into a ground where differences are tried to be destroyed with discriminatory discourses rather than the exchange of opposing images. Especially when it comes to generation gap, which is one of the popular topics of the age, it can be said that a generation usually refers to the next generation with a negative discourse. However, according to Chen, each generation adopts the values, attitudes and lifestyles required by the time period in which they live (2010: 132). The members of Generation Z, who were born in 2000 and after, are also known as the Crystal Generation, Internet Generation, Next Generation, Generation I, Instant Online and iGen generation born into technology, and their previous attitudes, behaviors, lifestyles and socialization styles. differ sharply from generations. Such a separation causes Generation Z to be at the center of hate speech. In this study, it is analyzed how hate speech against generation Z is constructed in Ekşi Sözlük, one of the popular online dictionaries. In this context, 227 titles were identified in Ekşi Sözlük about Generation Z and the title of Generation Z, which received the most entries from these titles, was determined as the sample of the study. The title of Generation Z consists of 161 pages as of June 15, 2022 and includes 1610 entries. These entries were collected using the Selenium test tool to avoid data loss. Then, the contents containing hate speech were identified, categorized and interpreted with descriptive analysis method. These categories are "Exaggeration, Attribution, Distortion", "Swearing, Insult, Insulting" and finally "Enmity, War Discourse".

When an evaluation is made in the context of the "Exaggeration, Attribution, Distortion" category, it is seen that the Z generation is accused and marginalized in many issues. First, this generation has been accused of being addicted to the technology they were born into. It is stated that they spend a significant part of their time on social media, and they are referred to by names such as "Instagram generation, Tiktok generation". It is often emphasized that they live only in the virtual world, and this situation is expressed as destroying the perception of reality of the Z generation. Although they have easy access to information, they are considered individuals who do not read, are far from curiosity, and cannot reason to distinguish good from bad. It has been defined as the generation that is not aware of the distinction between knowing something and memorizing something, and has been shown as a rote generation. Another negative comment of Ekşi Sözlük writers about the Z generation is that the members of this generation are apolitical. Generation Z individuals are portrayed as individuals who do not follow the agenda of the country and the world, are unaware of political issues, do not have any idea about even the most basic issues, and do not vote. It is also among the frequently mentioned comments that the basic motivation of the Z generation is the freedom of consumption. When the comments in this category are evaluated in general, it is seen that the Z generation is "impatient, unhappy, far from the act of loyalty, simplistic, lacking judgment, selfish, overly sensitive, far from empathy, not taking responsibility, social media addict, consumption crazy, unfocused, insensitive, quick-tempered. bored, devoid of loyalty, confused, lazy, rote, incompetent, short traveller, complaining about everything, lacking value judgments, formalist, devoid of spirituality, apolitical, callous, shallow, callous, depressed, careless, disrespectful, spoiled, spoiled by social rules. It has been determined that he has been exposed to hate speeches such as "non-observant, aggressive, quick to give up, lazy, careless, artificial, far from seriousness, tasteless, hedonistic, egoistic and narcissistic".

When the entries in the category of "cursing, insulting and insulting" were examined, it was determined that Generation Z was exposed to hate speech with heavy accusations. In the comments made by Ekşi Sözlük writers, it is striking that they humiliate the Z generation with their hateful and insulting expressions. Finally, in the entries in the category of "Enmity and War Discourse", the Z generation is shown as anarchist individuals and they are declared traitors, terrorists and enemies with discourses such as "generation z terrorist organization" and "zeto". With such discourses, the Z generation is removed from legitimate ground and reflected as harmful and dangerous individuals. To evaluate in the light of these findings, it can be said that the Z generation is more exposed to hate speech, discrimination and violence with incomplete and subjective judgments in Ekşi Sözlük.

space, users should play a role in spreading important and positive values such as tolerance, empathy, freedom of expression and pluralism of understanding while constructing the content/message. Expressions of hate speech that undermine the nature of social media, which is defined as an area of freedom, should be avoided.

Geliş Tarihi / Received Date
22.09.2022Kabul Tarihi / Accepted Date
19.01.2023

İsraf ve Tüketime Bir Tepki: Çöpteki Hazine “Freegan Food”

A response to Waste and Consumption: Treasure in the Waste “Freegan Food”

İrfan YURT¹

Öz

Bu çalışmada israf ve tüketime karşı olarak ortaya çıkan freegan food akımı ele alınmıştır. Teknolojik gelişmelerle birlikte tüketim çeşitliliğindeki hızlı değişim insanların gereksinim duyduğu temel ihtiyaçlara ek olarak kişilerde statü, itibar, kimlik, haz ve gösteriş ihtiyacını artırmıştır. Toplumlardaki isteklerin çeşitlenerek sürekli artış göstermesi tüketimin sunduğu çekiciliğe aldanan kişiler, gereğinden fazla tüketimin meydana getirebileceği olumsuz sonuçları göz ardı edebilmektedir. Tüketim alanındaki artış ile bireysel, toplumsal, çevresel düzeyde ciddi derecede olumsuzluklar meydana gelmiştir. Bu kapsamda çalışmanın amacı israf, atık gıda ve tüketim çılgınlığını freeganların yaşam tarzları incelenerek ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışma “freeganizm” yaşam tarzlarının ortaya çıkış nedenleri, benimsedikleri fikirler ve yaşam şekilleri çeşitli yerli ve yabancı kaynak taraması yapılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonucuna göre freegan topluluklarının gereksiz tüketime karşı tepki gösterdikleri, kaynakları paylaşmayı ve geri dönüşümü sağlayarak kar odaklı ekonomi yerine insan odaklı bir yaşam anlayışı benimsedikleri saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tüketim, Atık, Freeganizm, Freegan Food, Gıda İsrafı

Abstract

In this study, the freegan food movement, which emerged against waste and consumption, was discussed. The rapid change in consumption diversity with technological developments has increased the need for status, reputation, identity, pleasure and showing off in addition to the basic needs that people need. People who are deceived by the attractiveness of consumption due to the diversification and continuous increase in demands of societies can ignore the negative consequences of excessive consumption. With this increase in consumption, serious negative consequences have occurred at the individual, social and environmental level. In this context, the aim of the study is to reveal the waste, wasted food and consumption frenzy by examining the lifestyles of freegans. For this purpose, the study was carried out by scanning various domestic and foreign sources, the reasons for the emergence of "freeganism" lifestyles, the ideas and lifestyles they adopted. According to the results

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, Karabük / TÜRKİYE, E-mail: irfanyurt@karabuk.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-6568-5328

of the study, freegan communities show a reaction against unnecessary consumption, they share resources, make recycling and adopt a people-oriented life approach instead of a profit-oriented economy.

Keywords: Tüketim, Atık, Freeganizm, Freegan Food, Food Waste

Giriş

İnsanlığın var oluşundan itibaren tüketim önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçmişten günümüze baktığımızda tüketim ilk olarak fizyolojik ihtiyaçların giderilmesi için kullanılan bir kavram iken, teknolojinin etkisiyle kültürel, sosyal, kişisel amaçları gerçekleştirmeye yarayan bir araç olarak kullanım alanı genişlemiştir. İnsanlığın gün geçtikçe istediği her şeye kolay bir şekilde anında sahip olabilmesi ve dünyadaki her şeyden haberdar olarak yararlanabilmesi imkânı dünyayı küresel bir köy haline getirmektedir. Bu değişimler neticesinde tüketimin etkileri kültürel bir boyuta taşınmaktadır. Kapitalizmin ele geçirdiği, her şeyin tüketilebilir olduğuna inandırılan tüketim toplumunda israf ise kaçınılmaz bir son olmaktadır (Taş, 2020). Günümüz akışına katılan insanlar isteklerin sınırsızlaşmaya başlaması ile gereksiz yere para, zaman, emek harcama, gereksiz tüketim, savurganlık ve tutumsuzluk sergilemeye başlamışlardır.

Kapitalist sistemin bir uzantısı ve tüketim toplumunun da doğal bir unsuru olan aşırı tüketimin (Süzer ve Doğdubay, 2022) alışkanlık haline getirilmesi israfı beraberinde getirerek dünyanın çöplüğe dönmesine etki etmektedir (Fidan, 2014). Refah, mutluluk ve başarıyı maddi varlıkların edinilmesi ve tüketilmesi açısından tanımlamak, tüketimci bir dünya görüşünü sürdürmektedir. Tüketimciliğin yaygınlığı ve tüketimin yeni elde etmekten elden çıkarmaya (Yurt, 2022) doğru tek yönlü doğrusal bir hareket olarak görülmesi göz önüne alındığında, tüketici israfının tüketim toplumunun yaygın bir sonucu olması şaşırtıcı değildir (Brosius, Fernandez ve Cherrier, 2013). Tüketim toplumunda görülen israf ve aşırı tüketime karşı tepki amaçlı oluşumlar ortaya çıkmıştır. Bu oluşumlardan biri de freeganlar topluluğudur. Freeganlar atılan nesnelere yeniden elde eder, doğrusal tüketimi bir döngü içinde yeniden şekillendirir, aynı anda tüketilen yeni kaynakları azaltır ve tüketici israfını azaltır. Bu kapsamda çalışma da gittikçe popüler olan freeganizm akımı incelenmiştir.

Freeganizm (Tüketim Karşıtlığı)

"Freegan" sözcüğü, halka açık yemekleri organize etmek için bir tür protesto olarak gıda geri kazanımını kullanan ve hayırseverlik değil dayanışma sunan "Food Not Bombs" adlı bir hareketin kurucularından biri tarafından başlatıldı. Bu kişi bir gece çöp tenekesine daldığını ve büyük miktarda peynir bulduğunu iddia etmektedir. Ve bunu şu şekilde ifade etmiştir, "Vegan olmak için, hadi özgür olalım." Bu hikâyeyi paylaştı ve sonra biri "Neden Freegan?" adlı bir broşür yazdı. Şaka olarak başlayan bu kelimeyi, öncelikle israfa el koyarak kapitalizme katılımı azaltma ve kapitalizme alternatifler oluşturma öğretisine dönüştürdü (Brown, 2016). Freeganizm, 1990'ların ortalarında, çevreci hareketlere ve küreselleşme karşıtlığına yönelik olarak ortaya çıkmıştır. Freegan kelimesi, 'özgür' ve 'vegan' kelimelerinin birleşiminden ortaya çıkmıştır. Freegan.info'ya göre üyeler, materyalizm (maddecilik), rekabet ve açgözlülük üzerine kurulu bir topluma karşı toplumu, cömertliği, özgürlüğü, sosyal kaygıyı, iş birliğini ve paylaşımı benimserler (Pickup, 2011). Temel düzeyde, atılan malların (gıda dahil) geri kazanılması

ve kullanılması uygulamasıdır (Setaysha, 2015). Freegan'lar farkındalık yaratmayı ve israfın sürdürülebilir değil, bu kadar israfın durması gerektiğini belirtmektedir.

Freeganizm, “Geleneksel ekonomideki kıt kaynakların yaşam için en az düzeyde tüketilmesi” (freegan.info, 2021) olarak tanımlanmıştır. Ayrıca çöpe atılan gıdaları işlemden geçirip tüketerek çevresel etkiyi en az seviyeye düşürmeye çalışan politik, ekonomik ve sosyal bir eğilimi de ifade etmektedir (Villi, 2021). “Freegan” terimi, Amerika Birleşik Devletleri'nde ve diğer gelişmiş ülkelerde “geleneksel ekonomiye sınırlı katılım ve minimum tüketime dayalı olarak yaşamak için alternatif stratejiler uygulayan insanları” tanımlamak için kullanılmaktadır. Yani, freeganlar tüketimlerini sınırlamak için bilinçli bir seçim yaparlar. Gelişmekte olan ülkelerde “çöpçü” terimi genellikle çöpleri arayanlar için kullanılır ve çöplüğe dalış yapan insanlar arasındaki farkı zorunluluktan ziyade seçim yoluyla yapmak önemlidir (Charlton ve Cosgrove, 2015). Gelişmiş ya da gelişmekte olan herhangi bir ülke olsun dünyanın her noktasında çöp karıştırarak gıda arayan insanlar vardır. Genelde bu kişiler gelir düzeylerinin iyi olmadığı için ihtiyaçtan bu şekilde davranmaya zorunlu olan kişilerden oluşmaktadır. Bu makalede çöp dalışı yapan kişiler aşırı tüketim çılgınlığına tepkimedeki bulunan ve bu savurgan döngüyü etkisizleştirmek için çöpten topladıkları taze gıdaları ve kullanılabilir durumda olan her türlü ürüne yeni hayat veren freeganları ele almaktadır (Ünlüer, 2021). Freeganlar, insanların çok fazla israf ettiğini ve oluşan atıklarla geçinebileceklerini belirtmektedirler. Freeganlar, tüketici yaşam tarzından mümkün olduğunca uzak duran insanlardan oluşmaktadır. Ekonomi baskısından uzak yaşamak ve para ödememek ilkelerine sahiptirler. Satın almayı tercih etmektense toplumumuzun ürettiği aşırı miktardaki atığı değerlendirmektedirler. Freeganizm hareketi gönüllüleri tüketim sayesinde var olur. Bu akım bir yaşam biçimini almıştır ve yatırım yapmaktan, biriktirmekten daha fazlasıdır (Cobbs, 2014).

Freegan akımının öncülerinden ABD'li Adam Weissman'a göre freeganizm, “israfı önlemek, daha az çalışabilmek için para biriktirmek ve tüketimin etkilerini en aza indirmek için oluşturulmuş bir strateji ve siyasi kültür” olarak tanımlanmıştır (Gömödeniz, 2012). Freeganizm savunucularının eleştirilerinin ana odağında aşırı tüketim ve aşırı tüketimin getirdiği olumsuz etkileri vardır. Toplumlarda görülen gereğinden fazla tüketim evrendeki kaynaklarının yok olmasına neden olabilmektedir. Özellikle gelişmiş toplumlarda gereğinden fazla tüketime dönük eğilimler (Yurt, 2021) yenilenemeyen kaynakların yok olmasına ve küresel israfın artışına neden olmaktadır. Gereklili önlemlerin alınmaması durumunda dünyanın gün geçtikçe açlık gibi problemlerle daha çok karşı karşıya kalması kaçınılmaz olacaktır (Taş, 2020).

Freeganizm, “geleneksel ekonomiye sınırlı katılım ve minimum kaynak tüketimine dayanan alternatif bir yaşam stratejisidir” (www.freegan.info). Freeganlar, bireyler tarafından tamamen elden çıkarılan artık işe yaramaz ya da tüketilemez görülen malları tüketerek, atılan yiyecekleri yiyerek, ikinci el kıyafetler giyerek ve evlerini çöpten topladıkları ürünlerle donatarak kendilerini ayakta tutarlar ya da bireylere bu şekilde tepki gösterirler. Kısaca çöp bidonuna dalış ev sakinleri, perakendeciler ve işletmeler tarafından işe yaramaz olarak görülüp elden çıkarılan malların freeganlar tarafından değerli görülerek sahiplenilmesini kapsamaktadır. Birçok Freegan topluluğu için, bu atıkları toplamanın önemi tüketim karşıtı ve sürdürülebilirlik kaygılarından kaynaklanmaktadır. Bazı Freegan'lar deneysel bir

yenilik olarak "çöp yer", diğerleri ise gerçek ihtiyaçtan dolayı atıkları toplar (Pentina ve Amos, 2011). Freegan hareketi, doğası gereği, tüketim karşıtıdır ve satın almak yerine yeniden kullanmayı, geri dönüştürmeyi, paylaşmayı ve takas etmeyi savunur. Mümkün olan her yerde, iyi bir sebep olmaksızın atılan yiyecekler geri alınabilir ve yenilebilir. Freegan olmak için çöplüklere dalmak zorunluluğu yoktur. Çöp yerine bazı web siteleri aracılığı ile ailelere kıyafet vb. ürünler dağıtabilir ve yeni ürünler satın almaktan kaçınabilir. Gelişmekte olan ülkelerde gıda, depolama ve soğutma gibi altyapı sorunları nedeniyle daha ilk aşamalarında israf olmaktadır. Ancak orta ve yüksek gelirli ülkelerde ise yiyecekler sonraki aşamalarda israfa uğramaktadır (Vegconomist, 2019). Tedarik zincirindeki aktörler arasındaki koordinasyonun sağlanması israfın daha az olmasına katkıda bulunacaktır. Gelişmiş ülkelerdeki tüketici davranışının büyük bir etkiye sahip olabilmesi ve daha fazla tüketicinin freegan mesajını kabul etmesi durumunda, üreticiler ve perakendecilerin buna göre koordinasyonun sağlanmasında itici rol oynayacaktır.

Freeganlar mümkün oldukça yeni ürünler satın almadan hayatlarını devam ettiren bir grubu içermektedir. Freeganizm akımına göre, taze olmasına rağmen çöpe atılan gıdalar, giyilebilir durumdaki kıyafetler ve diğer ürünler atıldıkları yerlerden "freeganizm" anlayışını benimseyenler sayesinde çıkarılarak yeniden hayat buldurulmaktadır. Freeganlar gereksiz yapılan aşırı israf ve tüketime ve dünyada açıklıkla mücadele eden binlerce insan varken büyük süpermarketlerin, restoranların, bireysel tüketicilerin savurganlığına karşı bir oluşumu temsil etmektedir. İnsanların aşırı tüketim ve israfa duyarsızlıklarını topluma duyurmak için sorumluluk hissi ile çöplere dalan "freegan" bireyleri, bazı kaynaklar tarafından "dumster diver" olarak yani "çöpe dalanlar" olarak da anılmaktadırlar (Ünlüer, 2021). Aslında freeganlar tüketimden kaçış olmadığını belirterek sadece sınırsız tüketim düşüncesini eleştirerek karşı çıkmaktadır. Kapitalizmin bireylere dayattığı tüketim kalıplarını değiştirmek ve daha bilinçli hale getirmek istemektedirler. Bireylerin kitlesel tüketime karşı çıkarak hayatı kolaylaştıran, toplumsal ve çevresel faydayı gözetken ürün ve hizmetlere öncelik verilmektir. Bu sayede tüketim ürünlerini israf etmeme ve geri dönüşümü teşvik etmeye katkı sağlanması amaçlanmaktadır (Taş, 2020).

Bazı kararlı freeganlar, etik nedenlerle hepsinin aynı fikirde olmadığı yiyecek tedarik etmek için başka yöntemler önermektedir. Bunlara dolandırıcılık, hırsızlık, çalışan hırsızlığı ve daha fazlası dahildir. Tüm freeganlar bu yöntemlerle aynı fikirde değildir, çünkü bunlar genellikle tüketim piramidinin en altındaki insanları suçlamakla sonuçlanmaktadır (Setaysha, 2015). Freeganların hayat standartları arasında da farklılıklar olmaktadır. Her gün başkaları tarafından atık olarak elden çıkartılan malzemeleri değerlendirmek için arayış içerisinde olurlar. Ayrıca çoğu teknolojiye açıktır ve freegan hareketini ilerletmek için kullanılmaktadırlar (Cobbs, 2014). Bu amaçla kurulan, bazı web siteleri aşağıda belirtilmiştir:

www.freecycle.org/: 10 milyondan fazla üyeye sahip ücretsiz üyelik kabul eden bir sitedir. Yaşadıkları şehirde ücretsiz eşya veren ve alan, kâr amacı gütmeyen, halk tabanlı bir insan hareketi olduklarını belirtirler. Amaçları bir şeyleri yeniden kullanılabilir duruma getirmek ve iyi olan eşyaların çöpe atılmasını engellemektir. Misyonu; "israfı azaltan, kıymetli kaynaklardan tasarruf eden ve çöplüklerimizdeki yükü hafifleten, dünya çapında bir paylaşım hareketi oluşturmak" olarak belirtmiştir (freecycle.org, 2022).

Freegan.info: Dünyadaki freeganların birbirlerini bulmalarına ve organize olmalarına aracılık eder. Ayrıca diğer freegan sitelerine bağlantılar ve faydalı bilgiler paylaşır. Şirketlerin ve paranın yaşamımız üzerindeki kontrolünü sınırlamamızı söyler. İsraf ve aşırı tüketime karşı çıkmaktadırlar (*freegan.info*, 2022)

Trashwiki.org: Bu sayfada “Çöplerinizden sürdürülebilir bir şekilde nasıl kurtulacağımıza, çöpleri mantıklı bir şekilde nasıl geri alacağımıza, bir şeyleri nasıl ücretsiz paylaşacağımıza ve ücretsiz alacağımıza ve çok daha fazlasına dair kesin açıklamalar” bulabilirsiniz. Ayrıca sayfada ülkelere göre nasıl bedava yiyecek bulunabileceği ve çöpe dalış yerlerini belirten konular hakkında bilgiler yayınlanmaktadır (*trashwiki.org*, 2022).

Moneyless.org: Site parasız yaşamak hakkında bilgiler vermektedir. Trashwiki'nin arkasındaki bazı kişiler tarafından oluşturulan bir sitedir (*moneyless.org*, 2022).

Fallingfruit.org/freegan: Tüm internetteki verilerden titizlikle bir araya getirilen küresel freegan haritasını paylaşmaktadır (*Fallingfruit.org*, 2022).

Freegan Food (Çöpten Beslenme)

“Freegan Food Akımı” ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nde çöpe atılan ürünlerin, gerekli gıda hijyeni sağlanarak gıdaların sonra tüketilmesi ile ortaya çıkmıştır. Zamanla İngiltere, Kanada, Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde de bilinirliği artmış ve uluslararası gastronomi literatüründe yer edinmiştir (Aksoy ve Solunoğlu, 2015).

Freeganizm genel olarak üç farklı şekilde görülebilmektedir (Taş, 2020).

1. “Yeni toplumsal hareket”
2. “Tüketim karşıtı ya da sürdürülebilir hareket”
3. “Basitçe bir yaşam tarzı, felsefe veya uygulamalar dizisi”

Freeganlar, çöp bidonuna dalış yaparak ve diğer bireyler tarafından gözden çıkarılan malları toplayıp onları tüketerek kendilerini ayakta tutan, sürekli olarak maddi malların gereksiz tüketilmesine ve satın alınmasına karşı olan anti-tüketicilerdir. Ana akım tüketiciler ise Freeganizmi sağlıklı ve tehdit olarak damgalamaktadır. Freeganizm ve uygulayıcıları ise insanların israf ve savurganlıklarına tepki göstererek çok boyutlu bir ters etiketleme yapmaktadır (Nguyen, Chen ve Mukherjee, 2013).

Restoran ve süpermarketlerin “atık” olarak çöpe attığı ürünler (Taş, 2020); cateringler, mezuniyet törenleri ve düğünler gibi büyük organizasyonlardan sonra çöpe atılan gıdalar freeganların yiyecek ihtiyacını karşılamaktadır (Ünlüer, 2021). Genellikle insanlar Freeganları işsiz, ihtiyaç sahibi kişiler olarak sanmaktadır. Gerçekte sanıldığı aksine bu topluluğun üyeleri arasında farklı meslek gruplarına sahip avukatlar, yöneticiler ve öğrenciler vb. bulunmaktadır. Freegan akımı üyeleri çöpten çıkarılan gıdaların nasıl faydalı bir besin olarak kullanılacağına yönelik olarak sanal ortamlarda Youtube, Facebook, Instagram vb. internet sitelerinde yemek tarifleri oluşturarak paylaşım yapmaktadırlar. Bu tarifler freegan üyelerinin yiyecekleri çöp kutusu dalışı yapılmasından çıkarılarak, temizlenmesine ve pişirilmesine kadar olan tüm süreci içerebilmektedir (Aksoy ve Solunoğlu, 2015).

Freegan kelimesi, özgür ve vegan kelimelerini birleştirmektedir. Veganlar, genellikle hayvan hakları nedeniyle her türlü hayvansal üründen kaçınan insanlardır (Altundağ ve Payas, 2021). Freeganlar, birçok ürünün üretiminde hem insanların hem de hayvanların istismar edildiğini fark ederek bu fikri geliştirmişlerdir (Setaysha, 2015). Freeganlar para ile alışverişi reddederler ve meydana gelen büyük israf ürünlerinden (Bozkurt, Meriç ve Bozkurt, 2017) yararlanarak bu şekilde sistemi boykot etmektedirler. Freegan hareketi çok büyük kitlelere ulaşmış ve her gün büyüyerek ilerlemektedir (Setaysha, 2015). Özellikle gelişmiş ülkelerde bu hareketin gerçekleştirilmesi farklı yollarla gerçekleşebilmektedir. Çöp kutusuna dahi en yaygın olarak duyurulan yöntemlerden biridir. Bazılarına göre atık olarak gözden çıkartılmış yiyecekleri yemenin uygun olmayacağı düşüncesine rağmen uygulama çok hijyenik olabilir. Büyük perakendeciler tarafından değersiz bulunarak gözden çıkartılan gıdaların çoğu hala paketlerdedir ve genellikle 'son kullanma' tarihlerinde değil, önce atılırlar. Genellikle çöp kutuları büyük olur ve boyutundan dolayı tırmanarak ürünlere ulaşılır. Freeganlar genellikle gruplar halinde çöp kutusuna atlar ve ne bulurlarsa paylaşmaktadırlar (Setaysha, 2015).

Freegan Yaşam İlkeleri

Freeganlar, satın almadan bir şeyleri ücretsiz almak için çok çeşitli stratejiler kullanmaktadırlar. Deneyimli freeganlar, bir kuruş bile harcamadan yiyecek, barınak, giyecek, ulaşım ve eğlenme gibi ihtiyaçlarını giderebilirler. Freeganlar sadece çöp dahi ile yiyeceklerini sağlamazlar. Çöpe dahi yapmayan freeganlar da var. Bunlar bahçıvanlık yapan, yabancı otlardan beslenen ve kendi yiyeceklerini yetiştirebilen kişilerdir. Ayrıca her çöp dahi yapan kişiler freegan olmayabilir (Cobbs, 2014). Freeganların diğer yöntemleri aşağıdaki gibidir:

- Kentsel toplayıcılık (çöp kutusu dahi/ masa dahi)
- Atıkları Yeniden Kullanma ve Geri Kazanımı
- Yeşile Dönüş (Bahçıvanlık)
- Çevre dostu seyahat
- Ücretsiz Barınma-Kirasız konut
- Takas
- Daha Az Çalışma

Kentsel Toplayıcılık (Çöp kutusu dahi/ masa dahi): Freeganlar başkalarının işe yaramaz olarak gördükleri yiyecek ve ürün atıklarını çöp dahi ile toplamaktadır. Bu "kentsel yiyecek arama" (çöp kutusu dahi) olarak bilinen bir uygulamadır (Livingston, 2021). Çöp dahi sırasında hiç kullanılmamış, az kullanılmış, bozulmamış her türlü ürünle karşılaşmakta ve bunlar çöpten çıkarılarak kullanılabilir duruma getirilmektedir (Yavuz, 2017). Çöpten kurtarılan ürünler başkaları ile de paylaşılabilir. ABD New York' ta ortaya çıkan akım, tüm dünyada hızla yayılıyor. Freeganlar genellikle günlük gıda ihtiyaçlarını restoran ve süpermarketlerin çöplerinden karşılamaktadır. Daha farklı ihtiyaçları içinse örneğin öğrenci yurtlarına yönelmektedirler. Üniversitelerin mezuniyet törenlerinden sonra, boşaltılan yurtların önüne giderek çöp dahi yaparlar. Bu çöplerde çalışır durumda iPod'lardan, fiyat etiketi bile üzerinde duran kıyafetlere vb. her şeyi bulabilmektedirler.

Masa dalaşı yemek mekanlarında (genellikle fast food lokantaları veya alışveriş merkezleri) oturmayı ve yemek yiyenlerin tabaklarında bıraktığı artıkları almayı içerir. Daha az hijyenik olan bu uygulama, kusursuz olmaktan uzaktır (Setaysha, 2015) ve çoğu zaman işletmelerin engellemesi ile karşılaşılır. Bazı bağımsız mağazalar ve gıda satış noktaları, süresi dolmuş malları freeganlara vermeyi düşünebilir. Fakat bazı yasal sınırlamalar buna imkân vermeyebilir. Çünkü işletmeler, verilen yiyeceklerin insanları hasta etmesi durumunda sorumlu tutulacaklarından endişelenmektedir (Setaysha, 2015).

Marketlerin rafları boş bırakmak istememesinden kaynaklı olarak gereğinden fazlasını bulundurması daha sonra arta kalanların çöpe atmasına neden olabilmektedir. Ayrıca, ortalama kalite seviyesinin altındaki ürünlerden de rahat vazgeçebilirler, çünkü müşteri gözünde tarihi geçmiş ya da şekli bozuk bir meyve satan işletme durumuna düşmek istemezler. Freeganlar, bunların doğanın bir parçası olan küçük kusurlar olduğunu savunur (Cobbs, 2014). İşletmelerin kalite kontrol ve ürün stoklama hareketleri süpermarketlerin gıda israfına yeterince önem vermediğini göstermektedir.

Atıkları Yeniden Kullanma ve Geri Kazanımı: Fidan, (2014) atığı “bir değer ödeyerek alınan maddi varlıkların işe yaramadığı veya fonksiyonunu yitirdiği düşünülüp çöpe atılan ekonomik olarak ömrünü yitirmiş plastik, cam, metal, tekstil vs. gibi metaryallere” verilen ad olarak tanımlamıştır. Freeganlar, oluşan atık miktarları karşısında dehşete düşmekte ve gelecek için kaygı duymaktadırlar. Atık oluşumuna istemeden de olsa katkıda bulunmaktan kaçınmak için, kırılan eşyaları değiştirmek yerine onarırlar, ürünleri geri dönüştürürler ve gıda atıklarını kompost haline getirirler. Freeganlar ihtiyaç duymadıkları eşyaları asla atmazlar, onları ihtiyaç sahiplerine ulaştırırlar (Livingston, 2021). Ayrıca yeniden kullanımı mümkün olmayan çürümüş yiyeceklerden de gübre yapılabilir. Kısaca freeganlar her türlü ürünü değerlendirerek tekrar kullanıma sunarlar.

Fidan, (2017) çalışmasında çöpleri A ve B sınıfı nitelikli çöpler olarak 2 ye ayırmıştır. Bu kapsamda A sınıfı nitelikli çöpler herhangi bir ilave müdahalede bulunulmaksızın, “yıkama, bölme, öğütme, eritme, presleme” gibi yöntemler kullanılarak birincil süreçlerden sonra direkt hammadde olarak kullanılabilir atık maddeler olarak yorumlamıştır. B sınıfı nitelikli çöpleri ise; başkaları tarafından istenirse aynı amaçlarla da kullanılabilen, tüketicinin beğenmemesi, model eskimesi, servis imkanının kalmaması gibi nedenlerle çöpe bırakılan eşyalar, malzemeler ve ürünler olarak belirtmiştir (Fidan, 2014).

Hiçbir şeyin atık olduğuna inanmama felsefesine sahip olan freeganlar için ürünlerin tamir becerisine sahip olunması önemlidir. Aralarında oluşturdukları topluluklar aracılığı ile workshoplar düzenleyerek freeganlara tamir becerisini kazandırmaktadırlar. Genellikle bu dersler terk edilmiş binalarda yapılmaktadır (Gömdeniz, 2012).

Yeşile Dönüş (Bahçevanlık): Freeganizm, alternatifler üretmek sürdürülebilirliklerini sağlar. Bu tip freeganizm savunucuları süte veya meyveye ihtiyaçları olduğunda, bunları bir şirketten almazlar. Kendi meyvelerini ve kendi hayvanlarını yetiştirmektedirler. Bunu gerçek özgürlükleri olarak görürler. Kendi başlarına ve arkadaşlarıyla birlikte mal üretmek, birbirini destekleyen insanlardan ve ilişkilerden oluşan topluluklar oluşturmaktadırlar (Cobbs, 2014). Freeganlar yiyecek aramanın yanı sıra kendi meyve ve sebzelerini üretebilirler. Küçük bahçelerde organik sebze üretilmesine yönelerek sağlıklı ve

çevreye zarar vermeyen bir süreç başlatırlar (Yavuz, 2017). Bahçe arazilerinin olmaması durumunda herhangi bir boş alanı (gerilla bahçivanlığı) kullanırlar. Bazıları hava karanlık olduğunda gizlice boş araziye girerler ve ekerler. Diğer gerilla bahçivanlar ise izinsiz terkedilmiş arazilere girerler ve tohum ekerler. Bu tür gerilla bahçeciliği, âtil kalmış, ihmal edilmiş ve az kullanılan şehir arazilerinin sorunlarına dikkat çeken bir aktivizm biçimidir (Livingston, 2021).

Freeganların nerede yaşadıklarına bağlı olarak, yenilebilir bitkilerle ve dolayısıyla olası öğünlerle çevrili olabilirler. Dünya üzerinde yabancı olarak yetişen çok fazla yenilebilir bitki vardır. Bu konuda biraz bilgi birikimi ile freeganların bundan faydalanması kolaydır. Bazı freeganlar aynı zamanda iyi bir bahçivandır, kendi yiyeceklerini ekerler, genellikle insanların bir araya gelip yetiştirdikleri yiyecekleri ekmek, hasat etmek ve paylaşmak için bir araya geldikleri bahçelere katılırlar (Setaysha, 2015).

Çevre Dostu Seyahat: Çoğu freegan, hava kirliliğinin artmasındaki en önemli unsuru olan taşıtlardan yayılan azot oksitler, hidrokarbonlar, karbon monoksit ve kurşunların yarattıkları kirlilik nedeniyle araba sahibi değildir (Livingston, 2021). Taşıtların çevreye verdiği zarar; otostop, yürüyerek, bisiklet, toplu taşıma (Tan, 2018) ortak araç kullanımı ile ulaşım ile en aza indirilebilir (Gömündeniz 2012). Hatta bazı freeganlar otobüsler ve trenleride genellikle fosil yakıtlara ihtiyaç duyduğundan bunları da kullanmamaktadır. Bunun yerine, freeganlar diğer ulaşım türlerine (ayak gücü, bisiklet, sürüşleri paylaşmak) yönelmektedirler (Livingston, 2021). Freeganlar ulaşımını eskiyen veya bozulduğu düşünüldüğü için çöpe atılan bisikletleri tamir ederek insan sağlığı için yararlı, çevre için zararsız olan bisikletle karşılayabilmektedir (Ünlüer, 2021). Araba sahibi freeganlar ise benzin yerine biyoyakıtlarla çalışan arabaları tercih etmektedirler.

Ücretsiz Barınma-Kirasız Konut: Çevrede birçok boş ev varken, ihtiyaç sahibi kişilerin evsiz olmasına ve ücret karşılığında kiralık evlerin tutulmasına karşı tepki gösterirler. Bundan dolayı kötü durumda olan binaları iş birliği ile tamir ederler ve buraları yaşanabilecek mekanlar haline getirmektedirler (Yavuz, 2017). Freeganizm felsefesi hiçbir şeyi atık olarak değerlendirmemekte onlar için çöp diye bir şey yoktur. Freeganlar insanların tamir yeteneklerini geliştirmek için kurslar düzenlemektedir. Bu tamir yetenekleri sayesinde buldukları şehirlerdeki kullanılmayan boş binaları yaşam alanlarına dönüştürme konusunda gayet yeteneklidirler (Ünlüer, 2021). İnsanların konut ihtiyacı çöp kutusundan öylece çıkarılabilecek bir şey olmaması bakımından yiyecek ve giyecek ihtiyacından farklı olmaktadır. Freeganlar terk edilmiş binaları, iyi kullanılması gereken başka bir atık türü olarak görür. Onlar için, gecekondulaşma-kullanılmayan binalara taşınmak-barınmaya çok ihtiyaç duyulan alanlarda binaları boş bırakan mülk sahiplerine karşı bir protesto şeklindedir. (Livingston, 2021). Bazı freeganlar ise kalacak yer edinme için barınma karşılığında çalışmaktadırlar. Genellikle kapıcılık, çiftlik işleri ve yaşlı bir kişiye refakatçilik vb. barınma karşılığında çalışılan mekanlardır.

Takas: İnsanları nakit harcamasına karşı, freeganlar ürünleri takas yapabilmekte. Takas sisteminde mal ve hizmetler, onlara ihtiyacı olan kişiler tarafından alınıp satılmaktadır. Örneğin, freeganlar sahip oldukları ürünleri bir saç kesimi veya sahip olmadıkları başka bir yiyecek türüyle takas edebilirler. Bu takas işlemi freeganların genellikle sistemin geliştiği yerlerde aktif ağlara sahip olduğu anlamına gelir (Setaysha, 2015). Freegan'lar, insanların istenmeyen mallarını bıraktığı, ihtiyaç sahiplerinin

kullanabilecekleri ürünleri alabilecekleri ücretsiz mağazaların ve ürün takası yapan kişilerin takipçileridir (Livingston, 2021).

Daha Az Çalışma: Freeganlar satın alma davranışını bırakmakla kalmamakta bazıları aynı zamanda standart “dokuz ila beş” çalışma saatleri arası zorunluluğunun da dışına çıkarlar. İnsanların çoğu çalıştıkları işlerde yeteri kadar emeklerinin karşılığını alamadıklarını, ruhsal ve fiziksel olarak olumsuz etkilendikleri, monoton ve stres dolu işlerinden artan kalan zamanlarda sosyal aktivitelere ve sevdiklerine zaman ayırmaya yetmeyecek kadar zaman bırakan işlerde çalışmaktadır (Tan, 2018). Genellikle elde ettikleri kazançları ise faturalarını ödemeye ve beslenmelerine yeterli olabilmektedir. Freeganlar paralarını mal ve hizmetlere harcamayı ve para için zamanlarını ücretli işlere ayırmayı reddetmektedirler. Para için çalışmayı reddetmek, ekonomik sisteme ve onun adaletsizliklerine karşı protestolarının bir parçasını oluşturmaktadır. Tabii bu, freeganların asla çalışmadığı anlamına gelmemektedir. Ayrıca Freeganlar yeteneklerini ihtiyaç duyduklarını karşılayabilmek için takas ederler (Livingston, 2021). Freeganlar sistemin bir parçası olan işlerde çalışmayı reddederek, çevrelerinin ve kendilerinin tüketeceği kadar üretim yapabilecekleri işlerde çalışıp, kendilerine ve çevrelerine zaman ayırmayı ve insanlara başka bir yaşam biçiminin de olası olduğunu göstermeyi tercih etmektedirler (Tan, 2018).

Görüldüğü gibi freeganizm farklı açılardan incelenebilmektedir. Bu kapsamda direkt olarak “freeganizmi” konu alan çalışmalara ait tablo aşağıda verilmiştir.

Çalışma Bulguları

Aşağıdaki tabloda “freeganizm” konularına yönelik yapılan akademik çalışmalar yer almaktadır.

Tablo 1. Freeganizmi konu alan çalışmalar

Yazar/yıl (Kaynakça)	Çalışma Adı	Konu/Amaç	Dergi/ Kitap/ Tez
(Shantz, 2005)	Bir Kişinin Çöpi...Başka Birinin Hazinesi: Çöp Dalışı, Freeganizm, ve Anarşi.	Çöp dalışı yaparak tüketim karşıtlığına dikkat çekmek. Çöpe atılan ürünlerin aslında ne kadar değerli olabileceğini göstermek.	Dergi
(Pentina, Amos, 2010)	Freegan fenomeni: tüketim karşıtı mı yoksa tüketici direnci mi?	Bu makale, kolektif kimlik inşa sürecini ve direniş boyutlarının Freegan olgusuna uygulanabilirliğini araştırmayı amaçlamaktadır.	Dergi
(Moré, 2011)	Dumpster Yemekleri: Freeganizmin Etnografik Bir Çalışması	Bu çalışma, freeganların nerede ve neden var olduğunu, çöpün markete dönüşme sürecini, her şeyden önce neden mükemmel yiyeceklerin çöpe dönüştüğünü ve freegan yaşam tarzından neler öğrenilebileceğini araştırıyor.	Dergi
(ErnstFriedman, 2012)	Freeganların Çöpten Ne Çıkardığını Çözmek	Freeganları yerinde gözlemleyerek, saha çalışması yaparak incelemek.	Dergi
(Nguyen, Chen ve Mukherjee, 2013)	Freegan topluluğunda ters damgalama	Freeganlara yönelik olumsuz bakış açısını, ters damgalama yöntemi ile belirterek tüketim karşıtlığına çıkarımlar sağlamak.	Dergi
(Charlton ve Cosgrove, 2015)	Akşam yemeği için çöp tenekesi dalışı: 'bedava' yemek yemek için gerekenlere sahip misiniz?	Çöp dalışı yapan kişilerin incelenmesi. Gözlemsel çalışma yapmak.	Dergi
(Aksoy ve Solunoğlu, 2015)	Gıda israfı ve “freegan food akımı” food waste and “freeganism”	“Aşırı tüketim, israf ve atık gıdalarla beslenmeye yönelik kaynak oluşturmak.”	Dergi

(Edwards, 2017)	Freegans: Amerika'da Gıda Atıklarının Zenginliğine Dalmak	Yiyecek israfının altında yatan nedenleri ve bunun kapitalizmle ilişkisini halka açık bir çöp turunda halka iletmek için hala yenilebilir ancak atılmış bir ürüne atıfta bulunarak verme.	Kitap Bölümü
(Cooks, 2017)	Freeganizmin Sonu/Sonları ve Gıda Atıklarının Kültürel Üretimi	Aşırı sermayenin toplum üzerindeki olumsuz etkisine değinerek gereksiz harcanan tüketim mallarını aramak ve kurtarmayı konu alır.Gıda israfına dikkat ceker.	Dergi
(Karaaslan, 2019)	Tüketim kültürü ve freeganizm hareketi: yeni bir ekolojik kültürün toplumsal olanaklarının araştırılması.	Ekolojik sorunları dert edinmiş bir sosyal hareket olan freeganizm hareketinin ekoloji pratiği olarak, Türkiye bağlamında ortaya çıkma biçimlerinin araştırılması amaçlanmıştır.	Tez
(Taş, 2020)	"Tüketim Karşıtı Yaşam Tarzları: Freeganizm, Gönüllü Sadelik ve Minimalizm"	Çalışmada freeganizm, gönüllü sadelik ve minimalizm gibi yaşam tarzlarının ortaya çıkış nedenleri, benimsedikleri fikirler ve yaşam şekilleri betimlenmektedir	Dergi
(Villi, 2021)	Aşırı tüketime karşı bir yaşam biçimi olarak freeganizm .	Tüketim karşıtı bir yaşam tarzı olarak freeganizmin ne olduğu, bu hareketin nasıl ve neden ortaya çıktığı ve benimsediği bakış açıları ortaya konularak ortaya koymak.	Dergi

Kaynakça: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablodan da görüldüğü gibi güncel bir konu olan freeganlara yönelik yapılan çalışmaların yetersiz olduğu, bunlar içersin de yabancı kaynakların daha fazla yer aldığı görülmektedir. Ayrıca kitap ve tez olarak konu hakkında çok az kaynak olduğu görülmektedir. Bulunan kaynakların yaklaşık yüzde 83'ünü makaleler oluşturmaktadır.

İçeriği konu ve amaç kapsamında incelediğimizde aslında freeganlar sadece çöpten ürün toplamak değil başka yöntemlerle de israf ve tüketime katkıda bulunmayı önermektedir. Freegan topluluklarının gereksiz tüketimin etkilerine tepki olarak ortaya çıktıkları, doğal hayatta sadeleşerek yaşamın asıl anlamına odaklanmayı savundukları, kaynakları paylaşmayı, insanların bilinçsizce yaptığı tüketimin zararlı etkisini en aza indirmeyi, geri dönüşüme ve israfı azaltma ve kâr odaklı ekonomiden insan odaklı yaşam için stratejiler uygulamayı davet ettiklerini söyleyebiliriz.

Sonuç ve Öneriler

Günümüz akışına kapılan insanlar isteklerin sınırsızlaşmaya başlaması ile gereksiz yere para, zaman, emek harcama, gereksiz tüketim ve savurganlık sergilemeye başlamışlardır. Ayrıca refah, mutluluk ve başarıyı maddi varlıkların edinilmesi ve tüketilmesi açısından tanımlamak, tüketimci bir dünya görüşünü sürdürmüştür. Tüketim toplumunda görülen israf ve aşırı tüketime karşı tepki amaçlı olarak freeganizm ortaya çıkmıştır. Küreselleşme ile insanların sürekli daha iyiye, daha yeniye, daha fazlaya sahip olma istekleri arttırılmaya çalışılmış bu durumun sonucu olarak yerküre üzerinde adaletsiz bir tüketim sorunu ortaya çıkmıştır. Üreticilerin ürünlere yükledikleri ikna edici anlamlar tüketicilerin isteklerini arttırmakta ve sürekli bir şekilde yeni olanın edinilmesi konusunda psikolojik bir istek oluşturulmaktadır (Aksoy ve Solunoğlu, 2015).

Freeganlar kaynakları paylaşmaya, insanların bilinçsizce yaptığı tüketimin zararlı etkisini en aza indirmeye, geri dönüşüme ve israfı azaltma ve kâr odaklı ekonomiden insan odaklı yaşam için stratejiler uygulamaya davet etmektedir. Freeganlar, hayati kaynakları insanları, hayvanları ve dünyayı

sömürmeden elde ettiğimiz ve herkesin ihtiyaçlarının karşılandığından emin olmak için özgürce paylaştığımız ve rekabetin değil iş birliğinin olduğu, kendi kendine yeterli, sürdürülebilir topluluklara dayalı bir gelecek tasavvur etmektedir. Aslında freeganlar tüketimden kaçış olmadığını belirterek sadece sınırsız tüketim düşüncesini eleştirerek karşı çıkmaktadır. Kapitalizmin bireylere dayattığı tüketim kalıplarını değiştirmek ve daha bilinçli hale getirmek isterler. Bireylerin kitlesel tüketime karşı çıkararak hayatı kolaylaştıran, toplumsal ve çevresel faydayı gözeten ürün ve hizmetlere öncelik verilmektir. Tüketim ürünlerini israf etmeme ve geri dönüşümü teşvik etmeye katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Çalışma incelendiğinde de görüldüğü gibi dünyayı daha adil, yaşanılabilir, insanların kendilerine vakit ayırabildiği, tüketim çılgınlığının terk edildiği bir dünya isteyen freeganların damgalanmaya maruz kaldıkları görülmektedir. Freeganlar insanlara aslında mutlu olmanın ve hayatta kalmanın dünyanın sürdürülebilir bir yer olmasının anahtarını sunmaktadırlar. Bunu kentsel toplayıcılık (çöp kutusu dalışı/ masa dalışı), atıkları yeniden kullanma ve geri kazanımı, yeşile dönüş (bahçivanlık), çevre dostu seyahat, ücretsiz barınma-kirasız konut, takas, daha az çalışma gibi düşüncelerini hayata geçirerek göstermektedirler. Ayrıca bu uygulamaları yapan kişiler ihtiyaç sahibi olan kişiler değildir. Hatta çoğu statü sahibi kişilerde olabilmektedir. Freeganizm savunucuları, insanların doğayı tahrip etmeye devam etmesi ve kaynakların doğru bir biçimde tüketilmemesi\kullanılmaması durumunda, gelecek nesillerin kaliteli bir yaşam için yeterli kaynaklara sahip olamayacağını belirtmektedirler. Freeganizm gibi israf, tüketim, atık vb. konulara karşı farkındalık oluşturacak farklı alternatif yaşam şekillerine gereksinim görülmektedir.

Gereksiz tüketimin etkilerine tepki olarak doğal hayatta sadeleşerek yaşamın asıl anlamına odaklanmayı savunan freeganların gün geçtikçe çevreye ve toplumlara sağladıkları fayda ile değeri daha çok anlaşılacak olan tüketim karşıtı hayat tarzlarının daha detaylı araştırılması önerilmektedir. Yapılan literatür taraması sonucunda freeganizm konusuna yeterli düzeyde akademik çalışma bulunmadığı görülmüştür. Bundan sonra freegan food ürünlerine dönük yapılacak olan çalışmalarda freegan food ürünlerin sağlık açısından olumlu yönlerinden farklı olarak zararlı yönlerinin de olup olmadığı incelenebilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

“İsraf ve Tüketime Bir Tepki: Çöpteki Hazine Freegan Food” başlıklı makalem ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Aksoy, M., & Solunoğlu, A. (2015). Gıda israfı ve “freegan food akımı. *I. Eurasia International Tourism Congress: Current Issues, Trends, and Indicators*.
- Bozkurt, Ö., Meriç, S., & Bozkurt, İ. (2017). A research on public executives to determine the effect of personality characteristics on the tendency to innovative. *Düzce University Journal of Social Sciences*, 7(1), 58-70.

- Brosius, N., Fernandez, K. V., & Cherrier, H. (2013). Reacquiring consumer waste: Treasure in our trash? *Journal of Public Policy & Marketing*, 32(2), s. 286-301. doi:https://doi.org/10.1509/jppm.11.146
- Brown, H. (2016). *Freeganism: Food waste's first wave*. Şubat 3, 2022 tarihinde https://thecounter.org/freeganism-alex-barnard/ adresinden alındı
- Charlton, K. E., & Cosgrove, S. E. (2015). Dumpster diving for dinner: Do you have what it takes to eat 'freegan' food? 1-1. Faculty of Science, Medicine and Health - Papers: part A. 3156. https://ro.uow.edu.au/smhpapers/3156 adresinden alındı
- Cobbs, J. (2014). *The Real Freegan Lifestyle – Freedom, Solidarity, Independence*. Şubat 4, 2022 tarihinde https://medium.com/@jamisoncobbs/the-real-freegan-lifestyle-freedom-solidarity-independence-c3ff9382bd9e adresinden alındı.
- Cooks, L. (2017). The end(s) of freeganism and the cultural production of food waste. *Perma/Culture: Imagining Alternatives in an Age of Crisis*. 54., 1-18.
- ErnstFriedman, K. (2016). Untying What Freegans Get out of the Garbage. *Trash Tours, Anthropology Now*, 4(3), 33-42. doi:https://doi.org/10.1080/19492901.2012.11728372
- Fallingfruit.org. (2022). *Feed people, not landfills!* 06 20, 2022 tarihinde falling fruit: http://fallingfruit.org/freegan adresinden alındı
- Fidan, A. (2014). Bir Atık Kültürü ve Atık Değerlendirme Yöntemi Olarak Kaynağından Ayrıştırma. *Standard Ekonomik ve Teknik Dergi*, 53(623), 27-36.
- Fidan, A. (2017). *Nitelikli Çöp veya Nitelikli Atık / Artık Maddeler*". 11 10, 2022 tarihinde Yazar Portal: https://www.yazarportal.com/nitelikli-cop-veya-nitelikli-atik-artik-maddeler/118204/ adresinden alındı
- Freecycle.org. (2022). 06 06, 2022 tarihinde https://www.freecycle.org/. adresinden alındı
- Freegan.info/. (2022). https://freegan.info/about-us/. 06 20, 2022 tarihinde Strategies For Sustainable Living Beyond Capitalism. adresinden alındı
- Gömdeniz, N. (2012). *Çöpten Yaşam Felsefesi Freeganizm*. Şubat 4, 2022 tarihinde Akşam: https://www.aksam.com.tr/pazar/copten-yasam-felsefesi-freeganizm--130835h/haber-130835 adresinden alındı
- Livingston, A. (2021). *Freegan Movement – Principles & Problems of Freeganism*. 06 20, 2022 tarihinde Money Crashers: https://www.moneycrashers.com/freegan-principles-problems-freeganism/ adresinden alındı
- Moneyless.org. (2022). *A rich life without money*. 06 20, 2022 tarihinde https://moneyless.org/ adresinden alındı
- Moré, V. C. (2011). Dumpster dinners: an ethnographic study of freeganism. *Journal for Undergraduate Ethnography*, 1(1). doi:10.15273/jue.v1i1.8004
- Nguyen, H. P., Chen, S., & Mukherjee, S. (2013). Reverse stigma in the Freegan community. *Journal of Business Research*, 67(2014), 1877-1884.
- Pentina, I., & Amos, C. (2011). The Freegan Phenomenon: Anti-Consumption or Consumer Resistance? *European Journal of Marketing*, 45(11/12), 1768-1778. doi:10.1108/03090561111167405

- Pickup, O. (2011). *Meet New York's 'Freegans' who enjoy the world's cheapest barbecues with food salvaged entirely from dustbins*. Şubat 3, 2022 tarihinde [www.dailymail.co.uk: https://www.dailymail.co.uk/news/article-2022338/New-York-Freegans-enjoy-worlds-cheapest-barbecue-food-salvaged-entirely-dustbins.html](http://www.dailymail.co.uk/news/article-2022338/New-York-Freegans-enjoy-worlds-cheapest-barbecue-food-salvaged-entirely-dustbins.html) adresinden alındı.
- Setaysha, O. (2015). *The Freegan Lifestyle*. Şubat 3, 2022 tarihinde <https://www.stayathomemum.com.au/my-lifestyle/frugal-articles/the-freegan-lifestyle/> adresinden alındı.
- Shantz, J. (2005). One Person's Garbage...Another Person's Treasure: Dumpster Diving, Freeganism, and Anarchy. *Verb*, 3(1), 9-19.
- Süzer, Ö., & Doğdubay, M. (2022). Sürdürülebilir Turizm Hareketliliğinde Yerel Gidaların Önemi Ve Rekabet Avantajı (Kavramsal Bir Analiz). *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 255-269.
- Tan, R. Y. (2018, 02). *Tüketim Çılgınlığına Karşı Bir Akım:Friganizm*. Ağustos 15, 2022 tarihinde Hukuk Gündemi: <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/hgdmakale/2018-2/8.pdf> adresinden alındı.
- Taş, M. (2020). Tüketim ve İsrar: Ortaköy İlçesi Üzerine Bir Değerlendirme. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Çorum, (Danışman: Doç. Dr. Yakup ÇOŞTU)*.
- Taş, S. (2020). Tüketim Karşıtı Yaşam Tarzları: Freeganizm, Gönüllü Sadelik Ve Minimalizm. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*(6), 38-64. doi:DOI: 10.48131/jscs.820039.
- Trashwiki.org. (2022). *Freeganfood*. 06 20, 2022 tarihinde "One person's trash is another's treasure": https://trashwiki.org/en/Main_Page adresinden alındı.
- Ünlüer, Ç. (2021). *Çöpten yaşam felsefesi: Freeganizm*. Şubat 4, 2022 tarihinde Gezgün Bilge: <https://gezginlerkulubu.org/copten-yasam-felsefesi-freeganizm/> adresinden alındı.
- Vegconomist. (2019). *What Exactly is Freeganism?* Şubat 3, 2022 tarihinde <https://vegconomist.com/society/what-exactly-is-freeganism/> adresinden alındı
- Villi, B. (2021). Aşırı Tüketime Karşı Bir Yaşam Biçimi Olarak "Freeganizm". *Pazarlama ve Organizasyon Perspektifinden Kuramlar ve Tartışmalar* (s. 131-141). içinde Gazi Kitabevi.
- Yavuz, N. (2017). *Freeganizm Nedir?* Şubat 4, 2022 tarihinde İlkses: <https://www.ilksesgazetesi.com/freeganizm-nedir-makale,5184.html#:~:text=Freeganizm%2C%20kullan%C4%B1lmadan%20oya,Basmane%202016> adresinden alındı.
- Yurt, İ. (2021). Toplum 5.o. Ö. Bozkurt (Dü.) içinde, *Örneklerle Dijital Çağdaki Dönüşüm* (s. 137-158). Nobel Yayın.
- Yurt, İ. (2022). Yöresel Bir Lezzet Olarak Peruhi. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(5), 90-110.

Extended Abstract

Consumption used to mean meeting simple needs, but nowadays it is getting more and more complex. Due to the diversification and continuous increase in the demands of societies, people who are deceived by the attractiveness of consumption can ignore the negative consequences of excessive consumption. With the increase in

consumption, serious negative consequences have emerged at the individual, social and environmental level. This study deals with anti-consumption lifestyles. Most of the literature research on consumption focuses on the negative aspects of consumption and the anti-consumption lifestyle is not adequately researched. In this context, it is aimed to contribute to the literature in a different direction by examining the "freeganism" known as the anti-consumption lifestyle.

Freeganism, a combination of the words 'free' and 'vegan', emerged in the mid-1990s to address environmental movements and anti-globalization. Everywhere in the world, whether developed or developing, there are people scavenging and looking for food. People often think that Freegans are unemployed and needy. In reality, contrary to popular belief, freegans consist of lawyers, managers and students from different professions.

This article discusses dumpster divers reacting to the spree of overconsumption and freegans who are giving new life to all kinds of usable produce and the fresh food they collect from the garbage to neutralize this wasteful cycle. Freegans state that people waste a lot and they can live off the waste generated. Freegans are people who abstain from the consumer lifestyle as much as possible. The main focus of criticism by freeganism advocates is overconsumption and its negative effects. In a nutshell, dumpster diving encompasses the appropriation of goods that are seen as useless by householders, retailers and businesses, and that have been disposed of as valuable by freegans. Freegans use a wide variety of strategies (urban gathering, waste reuse and recycling, going green, eco-friendly travel, free housing-rent-free housing, trade, more less work) to get things for free without buying. In this direction, the reasons for the emergence of "freeganism" lifestyles, the ideas they adopted and the lifestyles were searched in various domestic and foreign sources. Some of the researches on "Freeganism" in the literature are as follows.

Shant, (2005) drew attention to anti-consumption by trash-diving in his work "One Person's Garbage...Another Person's Treasure: Dumpster Diving, Freeganism, and Anarchy". He concluded that it shows how valuable discarded products can actually be.

Cooks, (2017) in his study titled "The End(s) of Freeganism and the Cultural Production of Food Waste" draws attention to waste to save unnecessary consumption goods.

Villi (2021), in his study titled "Freeganism as a way of life against excessive consumption", concluded that freeganism emerged as an anti-consumption lifestyle.

According to our research, it is seen that the studies on "freegans" are insufficient. In addition, it is seen that there are very few resources such as books and theses on the subject. About 83 percent of the resources found are articles. Freegans advocate a sustainable thinking based on collaboration so that everyone can meet their needs freely. In fact, freegans argue that there is no escape from consumption, and they only criticize the idea of unlimited consumption. They demonstrate this by implementing ideas such as urban collecting (trash can diving/table diving), waste reuse and recycling, going green (gardening), eco-friendly travel, free housing-rent-free housing, barter, less work. In the study, it is seen that freegan communities emerged as a reaction to the effects of unnecessary consumption, they advocated focusing on the real meaning of life by simplifying natural life, they adopted sharing resources, minimizing the harmful effects of people's unconscious consumption, reducing waste by recycling and applying strategies for a human-oriented life from a profit-oriented economy. In future studies on freegan food products, it would be beneficial to examine whether there are harmful aspects of freegan food products other than their positive aspects in terms of health.

Geliş Tarihi / Received Date
25.08.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
25.12.2022

Türkiye Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri Ordularına Ait Askeri Gazeteler Işığında Kore Savaşı'nda Türk Askeri

*Turkish Soldiers in the Korean War in the light of the Military Newspapers of
Republic of Turkey and The United States Armies*

Orkun CANBEK¹

Öz

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan ve genellikle Soğuk Savaş olarak adlandırılan iki kutuplu tarihsel sürecin ilk sıcak çatışması, 1950 yılının Haziran ayında başlayan Kore Savaşı sırasında gerçekleşmiştir. Kuzey ve Güney Kore orduları arasında gerçekleşen bu savaş, asıl olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin öncülük ettiği Batı bloğu ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin liderliğindeki Doğu bloğunun Uzak Doğu topraklarında etkin olma mücadelesine dönüşmüştür. Türkiye de, Demokrat Parti iktidarıyla iyice açığa çıkan "hür dünya"nın yanında olma iradesinin bir sonucu olarak, ABD ve diğer ülkelerle birlikte, 1952 yılının Ekim ayından itibaren mütarekenin imzalandığı 27 Temmuz 1953 tarihine kadar Kore Savaşı'nda mücadele etmiştir. Bu çalışmada Kore Savaşı ve Türk ordusunun savaşa katılımı ile ilgili bilgiler verildikten sonra, ABD ve Türk ordusuna ait askeri gazeteler vasıtasıyla Türk ordusunun cephe ve cephe gerisindeki faaliyetleri incelenmiştir. Ağırlıklı olarak Birleşmiş Milletler ordusuna mensup askerlerin, Türk askerleri hakkındaki görüşlerine yer verilen bu çalışmanın Kore Savaşı tarihi literatürüne katkı yapması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kore Savaşı, Kutup Yıldızı, Süreli Yayınlar, Türk Askeri, Birleşmiş Milletler.

Abstract

The first hot conflict of the bipolar historical process, which emerged after the Second World War and is generally called the Cold War, took place during the Korean War, which started in June, 1950. This war, which took place between the armies of North and South Korea, turned into a struggle for effectiveness in the Far East territories of the Western bloc led by the United States of America and the Eastern bloc led by the Union of Soviet Socialist Republics. As a result of its will to be on the side of the "free world", which became more evident with the Democratic Party government, Turkey, together with the USA and other countries, fought in the Korean War from October 1952 until the signing of the armistice on 27 July, 1953. In this study, after giving information about the Korean War and the participation of the Turkish army in the war, the activities of the Turkish army at

¹ Öğr. Gör., Gebze Teknik Üniversitesi, Rektörlük, Kocaeli/TÜRKİYE, E-mail: orkun.cenbek@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5062-5234>.

the front and behind the front were examined through the military newspapers of the US and Turkish army. This study, which mainly includes the views of the soldiers of the United Nations army on Turkish soldiers, is expected to contribute to the literature on the history of the Korean War.

Keywords: Korean War, North Star, Periodicals, Turkish Soldier, The United Nations.

Giriş

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından başlayan soğuk savaş sürecinin ilk sıcak çatışması olan Kore Savaşı, 25 Haziran 1950 tarihinde Demokratik Kore Halk Cumhuriyeti (Kuzey Kore) ordularınının 38. Enlemi geçerek Kore Cumhuriyeti (Güney Kore) ordularına saldırmasıyla başlamıştır. Kuzey Kore'nin bu saldırısının ardından Amerika Birleşik Devletleri acil olarak BM Güvenlik Konseyi'ni toplantıya çağırması ve Güvenlik Konseyi'nin kararıyla tüm BM üyelerine Kore'de başlayan savaşa asker gönderme çağrısında bulunulmuştur. Bu çağrıya ilk iştirak eden ülkelerden birisi de Türkiye olacaktır.

Kurtuluş Savaşı sırasında ve sonrasında Batı karşısında Türkiye ile yakın ilişkiler içerisinde olan Sovyet Rusya'nın, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye üzerindeki toprak talepleri iki ülke ilişkilerinin ciddi bir biçimde gerginleşmesine yol açmıştır. Savaş sonrası artan Sovyet tehdidi karşısında Türkiye, siyasi ve askeri arenada yalnız kalmamak adına yönünü tamamen Batı'ya çevirmiştir. İki kutuplu dünya düzeninde ABD yalnızcılık politikasını bırakarak, Avrupa devletlerinin askeri, iktisadi ve siyasi gelişimini sağlamak amacıyla Truman Doktrini ve Marshall Planı'nı uygulamaya koymuş, Türkiye de bu yardımlar sayesinde hem ABD ile yakın ilişkiler içerisine girmiş hem de Sovyet tehdidi karşısında elini güçlendirmişti. Ancak bu yardımlar da Sovyetlerin Anadolu toprakları üzerinde giderek artan talepleri nedeniyle Türkiye'nin güvenlik endişesinin azalmasına yardımcı olmamıştı. ABD ile birlikte Avrupa devletleriyle de ilişkilerini geliştirmek ve uluslararası iş birliği kuruluşlarına katılmak isteyen Türkiye, 1949 yılında Avrupa Konseyi'nde kurucu üye olarak yer almıştır.

1949 yılında ABD'nin Sovyetleri çevreleme politikası çerçevesinde tasarladığı ve üye ülkeler arasında askeri iş birliği vaat eden Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) kurulması Türkiye açısından Sovyet tehdidinin bastırılması için oldukça önemli görülmüştür. Türkiye, Osmanlı Devleti'nden miras kalan denge siyaseti doğrultusunda bu pakta üye olabilmek için kuruluş çalışmalarından itibaren yoğun çaba harcamıştır. Bu doğrultuda Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının son günlerinde NATO'ya katılım için başvuru yapmışsa da kabul görmeyecektir (Sönmezoğlu, 2016: 56).

1950 seçimlerinde Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile Türkiye'de iç ve dış siyaset açısından önemli bir dönem başlamıştır. Menderes Hükümeti Avrupa ülkeleri ve ABD ile ilişkileri geliştirmeye çalıştığı sıralarda, Kore Savaşı'nın patlak vermesi üzerine, Hükümet Batı'nın yanında olduğunu göstermek için bunu bir fırsat olarak görmüş ve BM'nin çağrısı doğrultusunda Kore'ye asker göndermeye hazır olduklarını açıklamıştır.²

² Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi ABD hükümeti tarafından takdir ile karşılanacaktır. ABD Dışişleri Bakanı Dean Acheson ve Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin arasında 27 Nisan 1951 tarihinde gerçekleşen görüşmede Acheson; Türkiye'nin ABD hükümetinin gözünde 1947 yılında olduğundan çok daha farklı bir yerde olduğunu, Türk askerinin Kore'deki başarıları ve buradaki iyi performansları neticesinde Amerika'da Türkiye'ye yönelik fikirlerin olumlu yönde değiştiğini belirtmiştir (HSTPLMA, Memorandum of Conversation with Ambassador Feridun C. Erkin of Turkey, April 27, 1951, 1-2).

25 Temmuz 1950 tarihinde Başbakan Adnan Menderes başkanlığında, TBMM Başkanı Refik Koraltan ve Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut'un da katıldığı bir Bakanlar Kurulu toplantısının ardından Türkiye'nin Kore'ye 4500 asker göndereceği açıklanmıştır (Kore'de Türk Muharebeleri, 2012: 27). Meclis'in kararı olmadan alınan bu karar doğrultusunda Türk askeri tanımadığı bir düşmanla, daha önce bulunmadığı bir coğrafyada savaşmak üzere hazırlıklarına başlamıştır.

Bu çalışmada, Kore Savaşı'na katılan Türk askerinin cephedeki ve cephe gerisindeki faaliyetleri savaş bölgesinde çıkan askeri gazeteler üzerinden incelenecektir. Kore Savaşı'nda Türk askerinin faaliyetleri ile ilgili birçok çalışma mevcuttur. Ancak Türk askerinin hem Amerika Birleşik Devletleri askeri gözünden hem de kendi gözünden gazeteler vasıtasıyla incelenmesinin literatüre önemli bir katkı yapacağı düşünülmektedir. Araştırmada; Türk ordusu tarafından yayına hazırlanan *Kutup Yıldızı*, *Savaş Dönüşü*, *Kore Yolunda* gazeteleri ile ABD ordusu tarafından çıkartılan *Tropic Lightning News* gazetesi incelenmiştir. Ayrıca ABD ordusunun yarı resmi yayın organı olarak kabul edilen *Stars and Stripes* gazetesinin Tokyo'da hazırlanan Pasifik baskısı ve ABD 25. Piyade Tümeni'nin veteran derneği tarafından yayınlanan *Tropic Lightning Flashes* gazetesi de incelenmiştir.

Kore Savaşı ve Türkiye'nin Savaşa Katılması

Kore yarımadası 1910 yılından İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Japonya'nın işgali altında kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Müttefik devletler kendi aralarında yaptıkları toplantılarda savaşın geleceği ile ilgili görüşmelerinin yanı sıra savaş sonrası durum için de planlamalar yapmışlardır. Asya devletlerinin savaş sonrasındaki durumları da bu toplantıların önemli bir konusunu teşkil etmiştir.

Savaş sırasında Japonya'nın egemenliği altında olan Kore'nin geleceği konusu ile ABD, Rusya ve İngiltere yakından ilgilenmiştir. 22-25 Kasım 1943 tarihleri arasında düzenlenen Kahire Konferansı'nın bitiminde Müttefik devletler bir delegasyon yayınlamışlardır. Bu delegasyonda Kore halkının “*zamanı gelince*” bağımsız ve özgür bir devlete sahip olacağı belirtilmiştir (Gökmen, 2008: 47).

ABD'nin 1945 yılında Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombası ile saldırmasının ardından Japonya teslim olmak zorunda kalmıştır. Japonya'nın teslim olacağını bildirmesinden sonra Müttefik orduları Japon ordularını teslim almak için çalışmalara başlamıştır. Sovyet orduları Mançurya'ya girerken ABD orduları ise Tokyo'ya girerek Japon birliklerini teslim almıştır. Kore'de bulunan Japon birliklerini teslim almak için de Sovyetler ve ABD heyetleri arasında yapılan görüşmelerin ardından 12 Ağustos 1945'te Sovyet birlikleri Kuzey Kore'yi, 8 Eylül 1945'te de ABD birlikleri Güney Kore'yi işgal etmişlerdir.

ABD ve Sovyetlerin Kore konusunda bu kadar hızlı davranmasının nedeni Kore yarımadasının jeopolitik öneminden dolayı her iki devletin de gözden çıkartamayacağı bir “*toprak parçası*” olmasıydı (Gökmen, 2008: 54). İşgalin ardından Sovyetlerin Kuzey Kore'de komünist bir idare kurmak için çalışmalara başlaması, ABD ve batılı devletleri endişelendirmiştir. Bu konu hakkında ABD, Rusya, Çin ve İngiltere arasında yapılan görüşmelerde bir sonuç çıkmaması üzerine konu Birleşmiş Milletlerin gündemine getirilmiştir.

BM'de yapılan görüşmelerde, Kore'de bir ortak hükümet kurulması için seçim çalışmalarının yapılması kararlaştırılmıştır. Ancak Kuzey Kore'nin bu seçimde azınlıkta kalacağı düşüncesiyle Sovyetlerin bu teklifi reddetmesi üzerine, BM'nin önerisiyle sadece Güney tarafında seçim yapılması yönünde bir karar

alınmıştır. Bu karar Kore'de ulusal birliğe giden yolları tıkayacak olan kararlardan biri olarak göze çarpmaktadır.

Nitekim 10 Mayıs 1948'de Güney Kore'de yapılan seçimler sonucunda 17 Temmuz 1948'de Kore Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Kuzey tarafında ise kısa bir süre sonra seçimler yapılmış ve 9 Eylül 1948 tarihinde Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti ilan edilmiştir (Armaoğlu, 2018: 346).

Kuzey'de ve Güney'de yeni hükümetlerin kurulmasının ardından BM kararı gereğince Aralık 1948'de Sovyet orduları, Haziran 1949'da ise ABD orduları Kore'yi boşaltmışlardır. Ancak bu çekilmenin ardından Çin ve Sovyetler, Kuzey Kore ordusuna, ABD ise Güney Kore ordusuna destek vermeye devam etmiştir. Bu süreç içerisinde Güney Kore ordusuna göre daha hazır durumda olan Kuzey Kore ordusu, 25 Haziran 1950 sabahı saat 8'de başlattığı taarruzda 38. Paraleli geçerek, Güney Kore ordularına saldırmış ve Kore Savaşı resmen başlamıştır. Sabahlarının sessizliği ile ünlü Kore toprakları bu tarihten itibaren uzun bir süre sessiz ve sakin günler göremeyecektir.

Türkiye, Birleşmiş Milletlerin Kore'ye asker gönderme çağrısını kabul ederek 25 Temmuz 1950 tarihinde 4500 mevcutlu bir birliğin Birleşmiş Milletlerin emrine verileceğini bildirmiştir. Bu gelişmenin ardından derhal Kore'de savaştan önce birliğin hazırlığına girilmiş ve Genelkurmay Başkanlığı'nın 3 Ağustos 1950 tarihli emri gereğince Ankara'da "*Birleşmiş Milletler Türk Silahlı Kuvvetleri Komutanlığı*" adıyla bir komutanlık kurulmuştur (Kore'de Türk Muharebeleri, 2012: 27). 10 Ağustos 1950 tarihinde Tuğgeneral Tahsin Yazıcı, Genelkurmay Başkanlığı tarafından birliğin komutanlığına atanmıştır. Kore'ye gidecek olan birliğin kurmay başkanlığına Yarbay Selahattin Tokay, 241. Piyade Alayı Alay Komutanlığı'na Albay Celal Dora, yardımcılığına ise Yarbay Natık Poyrazoğlu atanmıştır.

Türk Tugayı, Ankara'da hazırlıklarını tamamlamasının ardından 5090 kişilik mevcudu ile 19/20 Eylül 1950'de İskenderun'a hareket etmiştir. Burada Türk askerlerini Kore'ye götürmek için, üçü personel, ikisi eşya gemisi olmak üzere ABD donanmasına ait 5 gemi hazırlanmıştır. Birinci kfile Mc Rea adlı Amerikan gemisiyle 25 Eylül 1950 tarihinde, ikinci kfile General Haan gemisiyle 26 Eylül'de, üçüncü kfile ise E. H. Johnson gemisiyle 29 Eylül'de Kore'ye hareket etmiştir (Kore'de Türk Muharebeleri, 2012: 39-40).

Nitekim 21 gün süren deniz yolculuğunun ardından birinci kfile 16 Ekim, ikinci kfile 17 Ekim, üçüncü kfile ise 20 Ekim'de Pusan limanına ulaşmışlardır. Türk Birliği karaya çıkmasının hemen ardından Pusan limanının 95 km kadar kuzeybatısında bulunan Taegu şehrine gönderilmiş ve burada hazırlık eğitimine başlamışlardır (Yalta, 2005: 131-132).

Türk Tugayı'nın Kore'ye ulaşması ile Türk Silahlı Kuvvetleri, Cumhuriyet tarihinde ilk kez ülke dışında, daha önce karşılaşmadığı bir "*düşmanla*" mücadeleye girmiş oluyordu. Kore Türk Tugayı, Ekim 1950'den 27 Temmuz 1953'te imzalanan ateşkes antlaşmasına kadar olan süreç içerisinde fiilen Kore Savaşı'nda yer almıştır. Bu süre zarfında toplamda dört Tugay Kore'de görev yapmıştır. I. II. ve III. Türk Tugayları fiilen cephe görevinde bulunurken, IV. Türk Tugayı sıcak çatışmaya girmemiştir. IV. Türk Tugayı'nın Temmuz 1954'te Kore'den ayrılmasından sonra altı Tugay daha Kore'de 1960 yılına kadar

görev yapmıştır. Kore'deki Türk birlikleri 1960'tan 1966'ya kadar bölük seviyesinde, 1971 yılına kadar da manga seviyesinde görevlerine devam etmişlerdir. Ekim 1950'den Mayıs 1954'e kadar Kore'de görevli Türk Tugaylarının muharebe zayıyatı 619 şehit, 1599 yaralı, 168 kayıp; muharebe dışı zayıyat ise 106 ölü ve 581 yaralıdır (Kore'de Türk Muharebeleri, 2012: 172).

İncelenen Gazetelerin Özellikleri

ABD ordu birlikleri İkinci Dünya Savaşı'nda cephelere deniz yoluyla taşınmaları sırasında, gemilerdeki teksir makineleri vasıtasıyla günlük gazete çıkartmışlardır. Askerler cepheye ulaştıklarında da savaş durumunun el verdiği ölçüde birlikleri içerisinde günlük gazete çıkartmayı sürdürmüşlerdir. Bu alışkanlık Kore Savaşı'nda da devam etmiş, kısa süre içerisinde Kore'ye birlik gönderen tüm BM askerleri içerisinde yayılmıştı. Türk subayları da henüz Kore yolculuğu sırasında ABD'ye ait USNS General W.G. Haan gemisinde iken Amerikalı personellerin yardımıyla "Kore Yolu" adında bir gazete çıkarmışlardır (Yazıcı, 1963: 93). Yüzbaşı Refik Soykut tarafından hazırlanan bu gazete sayesinde yurttan, dünyadan haberler ve gemi hayatından hikayeler askerlere iletilmiştir (Yalta, 2005: 77).

Askerlerin bu gazeteyi ilgiyle karşılaması sonrasında cephede de bir gazetenin çıkartılması düşünülmüştür. Bu doğrultuda 1950 yılının Kasım ayında başlatılan çalışmalar sonucunda bir gazete hazırlanmış ve ismi de Tugay'ın kod adı olarak belirlenen *North Star*'dan esinlenerek *Kutup Yıldızı* koyulmuştur. İlk sayısı 26 Kasım 1950 tarihinde hazırlanan Kutup Yıldızı Gazetesi teksir makinesinde çıkan arıza nedeniyle dağıtılamamıştır (ATASE, KSK, K:154 G:1 B:1). Makinedeki arızanın giderilmesi ile ilk sayısı ancak 19 Aralık 1950 tarihinde yayınlanabilmiştir.³ Hazırlanan gazete cephede bulunan tüm Türk birliklerine dağıtılmıştır. Gazetenin amacı Tugay Komutanı Tuğgeneral Tahsin Yazıcı tarafından; Tugay mensuplarını cephe, yurt ve dünya haberleri hakkında bilgilendirmek, Ankara Radyosu'nun Kore'de savaşanlar için yaptığı özel yayında gönderilen selam ve dileklerden muhataplarını haberdar etmek, hareketla ve hareket sahası ile ilgili ikaz edici yayınlarla özellikle eratin eğitimine yardım etmek ve zaman zaman neşredeceği mizah ilaveleriyle okuyucularına hoş birkaç dakika geçirtmek olarak açıklanmıştır (ATASE, KSK, K:16 G:85 B: 1-2). Gazetenin nüshaları incelendiğinde, içeriğinde yer alan haberlerin genel olarak, çetin muharebe koşullarında mücadele eden, aile ve memleket özlemi çeken, zaman zaman bulunduğu durumu sorgulayan askerlerin moral ve motivasyonunu arttırmak için hazırlandığı söylenebilir.⁴ Aynı zamanda gazete, Türk Tugayı ile ilgili hem Türkiye'de hem yurtdışında çıkan yazılar hakkında bir cevap vasıtası olarak da kullanılmıştır.

Kutup Yıldızı gazetesi yayımlandığı süre boyunca savaş koşullarının elverdiği ölçüde günlük olarak çıkartılmıştır. Zaman zaman kâğıt yetersizliğinden, zaman zaman da gazeteyi hazırlayan yazı işlerine mensup askerlerin cephede görev almasından dolayı çıkartılamamıştır (ATASE, KSK, K:156, G:133, B:1-2). Genellikle iki veya üç sayfa olarak yayımlanan gazetenin gayesi "içeriğinden erlerin de haberdar olması" idi (ATASE, KSK, K:154 G:1 B:1-1). *Kutup Yıldızı* gazetesi çıkarıldığı ilk günden itibaren içeriği sürekli olarak geliştirilmeye çalışılmıştır. İlk dönemlerinde genellikle yurttan ve dünyadan haberlerle birlikte cephe haberleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. Daha sonraki dönemlerde içeriğine spor haberleri,

³ Kore'de Kutup Yıldızı Gazetesi haricinde bir de Alay tarafından "Niğbolu" isimli bir gazete daha çıkartılmıştır (Çatalpınar, 1954: 110). Ancak söz konusu gazeteye arşiv taraması sırasında rastlanamamıştır.

⁴ Kutup Yıldızı gazetesi yayıma hazırlanmasının ardından son olarak Tugay komutanının onayına sunuluyor ve ancak onay alındıktan sonra yayınlanabiliyordu. (Baltacıoğlu, 2000: 21).

karikatürler, bulmacalar, eğlence sayfaları, ilan köşesi gibi yeni içerikler eklenmiştir. Çalışmada; MSB Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı Arşivinde bulunan *Kutup Yıldızı* gazetesinin 19 Aralık 1950 tarihli C 1, S 1 ile 30 Mayıs 1955 tarihli C 5, S 119 arasındaki 282 nüshası incelenmiştir. Bu inceleme çerçevesinde; Türk askerinin cephedeki ve cephe gerisindeki hayatı, BM askerleri ile ilişkileri hakkında önemli haberlere ulaşılmıştır.

Türk ordusu tarafından çıkartılan diğer bir yayın da "*Savaş Dönüşü*" adlı gazetedir. Birinci Türk Tugayı'na bağlı birliklerin Kore'den dönüş yolculuğu sırasında yayınlanan bu gazete USNS Gen. C. C. Ballou Gemisi'nde Refik Soykut, Nazmi Özoğlu ve Dr. Kemal Cümbüşel tarafından hazırlanarak 22 nüsha olarak yayımlanmıştır (*Savaş Dönüşü*, 28 Eylül 1951). İçerik bakımından *Kutup Yıldızı* gazetesi ile benzerlik göstermektedir.

O dönemde cephe hattında çıkartılan gazeteler aynı zamanda Türk-Amerikan ikili askeri ilişkilerinin gelişmesinde büyük katkıları olan iletişim araçlarıdır. Buna örnek olarak Kore Savaşı'nda görev alan Türk Tugayı ile ABD 25. Piyade Tümeni'nin gelişen ilişkisi gösterilebilir. Kore Savaşı sırasında Türk Tugayı 1 Aralık 1951 tarihinden itibaren ABD ordusunun 25. Piyade Tümeni'nin emri altına girmiştir (ATASE, KSK, K:8 G:47 B:2). İki birlik savaş sırasında birçok kez aynı cephede yer almış, dolayısıyla iki birliğin askerleri arasında önemli bir yakınlık kurulmuştur. Bu yakınlık hem *Kutup Yıldızı* gazetesinde hem de Tümenin 25 Aralık 1952 tarihinden itibaren çıkartılan "*Tropic Lightning News*" gazetesinde yer alan haberlerde kendisini göstermektedir.⁵ İki birlik arasındaki yakınlaşmanın bir göstergesi olarak, gazetenin Amerikalı personelleri Türk birliği için gazetelerinde bir sütun ayırmıştır (*Tropic Lightning Flashes*, 25 Şubat 1954). "*Kutup Yıldızı Altında*"⁶ başlığı ile Türk subaylar, Türkçe olarak gazetede yazılarını yayınlamışlardır (ATASE, KSK, K:102 G:44). Bu gazeteye ek olarak 25. Piyade Tümeninin veteran derneği tarafından Washington D.C.'de çıkartılan "*Tropic Lightning Flashes*" gazetesi de incelenmiştir. Türk Tugayı ile yan yana savaşan askerlerin memleketlerine döndükten sonra Kore ile ilgili anlattıkları hikayeler gazetede sıkça yer almıştır. Türk askerleri hakkında da birçok haber gazetenin içeriğinde mevcuttur. Bu bağlamda Kore'de yayınlanmamış olsa da içeriğinde önemli haberler barındırması nedeniyle incelenmiştir.

Çalışmada son olarak incelediğimiz gazete "*Pasific Stars and Stripes*" gazetesidir. 1861 yılından itibaren yayınlanmaya başlayan *Stars and Stripes* gazetesi, Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar ABD ordusunun yarı resmî gazetesi olarak yayın hayatına devam etmiştir (LOC, 16 Mart 2022). İkinci Dünya Savaşı sırasında tekrar yayına başlayan gazeteye Avrupa ve Pasifik baskıları eklenmiştir. Tokyo'da basılan Pasifik baskısı Kore Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Kore eki yayınlamaya başlamıştır.⁷ Gazete'nin haberlerini direkt olarak komutanlardan veya savaş muhabirlerinden alması çalışmamız için büyük önem arz etmektedir. Gazetenin Kore baskısı günlük 120.000 civarındadır (ATASE, KSK, K:158 G:218

⁵ Tropic Lightning News gazetesinin ATASE Arşivi'nde bulunan 3 sayısı incelenmiştir. Amerikan Ulusal Arşivi'nde yapılan incelemeler sonucunda gazetenin nüshalarına ulaşılammıştır.

⁶ Tropic Lightning News gazetesinde yer alan Kutup Yıldızı Altında başlıklı köşede genellikle cephe ile ilgili güncel bilgiler verilmiş ve ABD askerleri ile olan ilişkilerden bahsedilmiştir. Yazıların sonuna ise firkralar eklenmiştir (ATASE, KSK, K:102 G:44).

⁷ Pasific Stars and Stripes gazetesinin Kore eki, 29 Eylül 1950 tarihinden 1951 yılının Aralık ayına kadar Pusan'da, daha sonra ise Seul'de basılmaya başlanmıştır.

B:1). Aynı zamanda bu gazetenin ABD VIII. Ordu İstihbarat Servisi tarafından temin edilerek Kore’de görev yapan tüm BM birliklerine dağıtılması sağlanmıştır (ATASE, KSK, K:14 G:21 B:1). Bu yüzden cephede en çok okunan gazete konumundadır.

Askeri Gazeteler Işığında Kore Savaşı’nda Türk Askeri

Türk askerlerini taşıyan gemilerin Pusan limanına ulaşmasının ardından ilk kfile 18 Ekim’de karaya çıkmıştır. Birliğin Kore topraklarına ulaşmasıyla birlikte, Türkler hakkında birçok haber ve röportaj gazetelerde yayınlanmaya başlamıştır. Özellikle Türk komutanların yaptıkları açıklamalarda “*ortak düşman*” ve “*komünizmle mücadele*” vurgusunun öne çıkarıldığı görülmektedir.

Tuğgeneral Tahsin Yazıcı, *Pasific Stars and Stripes* gazetesine verdiği bir röportajında; Türklerin her zaman özgürlüğü seven bir halk olduğunu ve komünizme karşı Birleşmiş Milletler tarafından yürütülen mücadelenin parçası olmaktan gurur duyduklarını belirtmiştir (*Pasific Stars and Stripes*, 2 Kasım 1950). Alay komutan yardımcısı Yarbay Natic Poyrazoğlu ise komünistlerin Türklerin geleneksel düşmanı olduğunu ve bu düşmanın yenilgiye uğratılmasına dek Kore’de kalacaklarını söylemiştir (*Pasific Stars and Stripes*, 18 Ekim 1950).

Tugay, Pusan rıhtımına çıkışının tamamlanmasıyla birlikte, ikmal ve eğitim işlerinin düzenlenmesi için limanın 95 km kadar kuzey batısında bulunan Taegu şehrine hareket etmiştir. Burada Türk askerleri bir yandan yeni Amerikan silah, araç ve gereçleri ile eğitim yaparken bir yandan da Kore coğrafyasına ve buradaki yabancı askerlere alışmaya çalışmıştır. Bu yüzden Kore’deki ilk günler oldukça sıkıntılı geçmiştir.

Karşılaşılan ilk problem yemek konusunda olmuştur. Türk askerinin Kore’ye gelmesinden önce Amerikalı ve Türk heyetler arasında yapılan görüşmeler neticesinde, Türk askerine Amerikalı askerlerden daha az yemek verilmesi konusunda anlaşılmıştır (Dora, 1963: 48). Bu yüzden Kore’de Türk askeri verilen yemeklerden doymamışlardır. Ayrıca Türkler yemek sırasında ekmeğe yemeye alışkınlardır (Ewards, 2006: 82). Amerikalıların az ekmeğe tüketmesi nedeniyle Türk askerlere de çok az ekmeğe verilmiştir (Fakir, 2010: 41). Türk askerlerinin bu durumdan şikayetçi olduğunu duyan BM Kuvvetleri Komutanı General Mac Arthur’un Türk ve Amerikalı askerlere eşit yemek verilmesini ve ekmeğe miktarının artırılmasını istemesinin ardından sorun çözülmüştür (Dora, 1963: 49-50). Ancak yemeklerin pişirilme şekli konusunda yaşanan sıkıntılar bir süre daha devam edecektir. Kore’ye getirilen Türk aşçılar Amerikan levazım sistemini öğrenebilmek için bir kursa gönderilmiştir. Türk aşçıların bu kursu tamamlamasına kadar olan süre içerisinde yemekler Amerikalı aşçılar tarafından hazırlanmıştır. Bu yüzden Kore’deki ilk günlerde askerler Türk yemeklerine de özlem duyacaklardır. Mehmetçiğin bu özlemi gazetelere dahi konu olacaktır. *Pasific Stars and Stripes* gazetesinde bu konuda hazırlanan bir haberde; Mehmetçiğin en çok özlediği yemeğin “*Bulgur Pilavı*” olduğu yazılmıştır (*Pasific Stars and Stripes*, 31 Ekim 1950).⁸

⁸ Haberde Bulgur Pilavının adı yanlışlıkla Bulgar Pilavı olarak yazılmıştır. Bu durum gazetenin 23 Kasım 1950 tarihli nüshasında düzeltilmiştir. Tuğgeneral Tahsin Yazıcı gazeteğe yaptığı açıklamada yemeğin isminin “Bulgar” değil “Bulgur” olduğunu belirtmiş ve yanlış anlamayı düzeltilmiştir. Bkz. “Incident Avarted”, *Pasific Stars and Stripes*, 23 Kasım 1950, 5.

Beslenme noktasında yaşanan sıkıntıya mütakiben yaşanan diğer bir önemli sorun da "dil bilmezlik" haliydi. Türk askerleri yabancı dil konusunda tam manası ile yetiştirilmediklerinden ikili veya toplu iletişimlerde sıkıntılar yaşamışlardır. Bu durum en çok birlik dışından gelen yabancı askerlerin veya sivillerin kontrolü konusunda ortaya çıkmıştır. Taegu'daki ilk günlerde Türk birliğine yaklaşan iki Koreli, Türk askerler tarafından uyarılmış ancak Türkçe bilmedikleri için yaklaştırmaya devam etmeleri üzerine ateş açılmıştır. Bu durum sonucunda bir Koreli yaşamını yitirmiş, diğeri ise yaralanmıştır. Bu gibi olumsuzlukların önüne geçebilmek için derhal Türk askerlerine temel İngilizce kelimeler öğretilmeye başlanmıştır.⁹

Muharebe meydanında çıkartılan gazetelerden öğrenilen bir diğer bilgi ise Türk askerinin fiziksel kabiliyetine ilişkin bilgilerdir. İlk aşamada Amerikalıların askeri ulaşım, teçhizat, silah ve mühimmatlarını kullanmaya alışık olmayan Türk askeri bunların kullanımında zaman zaman bocalamalar yaşamış, dağlık arazilerde araç ile yapılan intikallerde kazalar yaşanmış, araç kullanımı sırasında gerekli ikazlar yapılmadığından, hakim olamadıkları hükümleri yerine getirmekte güçlükler yaşamıştır (*Tropic Lightning Flashes*, 26 Ekim 1953). Hatta müttefik askerlerinden Türk askerlerinin acemilikleri müddetince onlara destek olmaları dahi istenmiştir (Dora, 1963: 53). Ancak Türk şoförleri zamanla hem coğrafi şartlara hem de yeni araçlara alışarak kendini geliştirecek ve en zor şartlarda bile araç kullanabilecek duruma geleceklerdir.¹⁰

Türk Tugayı, Taegu'daki eğitim ve ikmal işlerini tamamladıktan sonra ilk görevine katılmak üzere Ekim ayı sonu itibarıyla hazırlıklarına başlamıştır. 28 Ekim 1950 tarihinden geçerli olmak üzere Türk Tugayı içerisinde harp kanunları uygulamaya konulmuştur (ATASE, KSK, K:4 G:34 B:1). Türk Tugayı, Kasım ayı başında Taegu'nun kuzeyinde bulunan Chongdan bölgesine hareket etmiş ve genel olarak bölgedeki yol ve köprülerin güvenliğini sağlamakla görevlendirilmiştir. Daha sonra 24 Kasım 1950 tarihinde başlaması planlanan BM genel taarruzu için Kunuri bölgesine hareket edilmiştir. Türk Tugayının buradaki görevi IX. Amerikan Kolordusunun sağ kanadının arkasına geçerek ihtiyatta beklemektir. BM Kuvvetleri Komutanı General Mac Arthur, ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'nin Kuzey Kore ordularını tamamen etkisiz hale getirme emrinin ardından, yapmış olduğu taarruz planıyla Kuzey Kore kuvvetlerini Yalu nehri gerisine atarak kesin bir zafer kazanmak istemiştir.¹¹ Ancak BM ordularının taarruzuna karşı, Kuzey Kore ve Çin birliklerinin başlattığı karşı taarruz neticesinde BM kuvvetleri önce duraklamak daha sonra da geri çekilmek durumunda kalmışlardır.

⁹ Kore Savaşı'nın ilerleyen dönemlerinde, Türkiye'den gönderilen ek birlikler için Kore Yolunda gazetesinde temel İngilizce kelimeler içeren bir sütun ayrılmıştır. (ATASE, Kore Savaşı Koleksiyonu, K:158 G:280 B:2, *Kore Yolunda Gazetesi*, S. 14, 26 Haziran 1954, 3).

¹⁰ Türk askerinin ilerleyen dönemlerde trafik kurallarına uyması ve uyarılara dikkat etmesi 25. Amerikan Tümen komutanlığı tarafından takdir edilecekti. (ATASE, Kore Savaşı Koleksiyonu, K:13 G:46 B:1).

¹¹ ABD Ulusal Güvenlik Konseyi tarafından General Mac Arthur'a askeri hedefinin Kuzey Kore ordusunu yok etmek olduğu, bunun için 38. paralelin kuzeyinde amfibi, hava indirme ve kara operasyonları düzenleme yetkisinin bulunduğu bildirilmiştir. Ancak bu hareket sırasında Çin ve Sovyet birlikleri ile karşılaşılması durumunda düşmanlık yaratacak hadiselerden kaçınılması ve durumun Washington'a bildirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Söz konusu emirden ABD hükümetinin Sovyet Rusya ve Çin'i direkt olarak karşısına almak istemediği anlaşılmaktadır (HSTPLMA, George C. Marshall to Harry S. Truman, With Attached Directive to Commander of United Nations Forces in Korea, September 27, 1950, 1-2).

Türk Tugayı burada Kore Savaşı süresince en çetin çarpışmaların yaşandığı Kunuri Muharebelerine katılmış, 26-30 Kasım tarihleri arasında Kuzey Kore ve Çin birliklerini durdurma konusunda oldukça başarılı olmuş ve VIII. Amerikan Ordusu'nun tüm birlikleriyle geri çekilebilmesini sağlamıştır. Tugayın bu muharebeler sonucunda şehit, yaralı ve kayıp zaiyatı; personel toplamının yaklaşık yüzde yirmisidir (Kore'de Türk Muharebeleri, 2012: 70). Bununla birlikte çok sayıda silah, malzeme, araç ve kişisel eşya kaybı da yaşanmıştır.

Kunuri Muharebelerinde Türk askerinin göstermiş olduğu mücadele tüm dünya tarafından büyük bir saygı ile karşılanmıştır. Türk Tugayının Kunuri Muharebelerindeki mücadelesi hakkında VIII. Ordu Komutanı General Walton H. Walker; Türk askerlerinin kuşatılmasına ve küçük gruplara ayrılmasına rağmen yiğitçe savaştıklarını söylemiştir (*Pacific Stars and Stripes*, 10 Aralık 1950). Ayrıca Türk Tugayının dört gün süren direnişinin, VIII. Orduyu kuşatılmaktan kurtardığını ve düşman birliklerini bozmayı başardığını belirtmiştir (ATASE, KSK, K:154 G:1 B:1-4).

Kunuri Muharebeleri sonrasında Amerikan basınca yapılan değerlendirmelerde Türk askerinin muharebe sırasındaki mücadelesi ve yapmış olduğu süngü savaşları üzerinde durulmuştur. *Pacific Stars and Stripes* ve Washington D.C.'de çıkartılan *The Evening Star* gazetelerinde Türk askerinin başarısı hakkında yazılar yazılmış, Türk kuvvetlerinin Çinli ve Kuzey Koreli askerlerle göğüs göğüse çarpıştıklarını ve bu mücadeleler sırasında sadece süngüyle 200 düşmanı öldürdükleri belirtilmiştir (*Pacific Stars and Stripes*, 29 Kasım 1950, *The Evening Star*, 7 Aralık 1950).

Pacific Stars and Stripes gazetesinin 20 Şubat 1951 tarihli sayısında "Müthiş Türkler" başlığı altında, ABD ordusunda Teğmen olarak görev yapan Ermeni asıllı Vahan Lardigian'ın açıklamalarına yer verilmiştir. Lardigian, Kunuri Muharebeleri sırasında Türk askerleri ile cepheye yer almış ve Türklerin şehit olan her arkadaşına karşılık en az on düşman öldürdüğünü, bunu yaparken de en çok süngü ve hafif silahlarını kullandıklarını ifade etmiştir (*Pacific Stars and Stripes*, 20 Şubat 1951).

Tuğgeneral Tahsin Yazıcı, Kunuri Muharebeleri hakkında *Kutup Yıldızı* gazetesinde yazdığı yazıda; VIII. Ordu'nun kuşatılmaktan ve imhadan kurtarılmasının Türk askerinin ve milletinin dünyadaki siyasi ve askeri intibasını arttırdığını, bu durumla tüm birlik personelinin gurur duyabileceğini belirtmiştir (ATASE, KSK, K:154 G:24 B:1). Yazıcı, Kunuri Muharebeleri ile ilgili *Pacific Stars and Stripes* gazetesine yaptığı bir başka açıklamada ise; sadece görevlerini yerine getirdiklerini ve eğer BM ordularına yardım edebildilerse bundan mutluluk duyacaklarını ifade etmiştir. Türk askerleri hakkında ise askerlerinin geri çekilmeyi sevmediklerini ve korkmadan savaştıklarını belirtmiştir. Muharebe sırasında Çin taarruzuna karşı geri çekilmek ve sonrasında savunma yapmak zorunda kaldıklarını söyleyen Yazıcı; askerlerinin çekilmek istemese de emirlerine uyduklarını, bununla birlikte görevlerini başarıyla yaptıklarını belirtmiştir. Yazıcıya göre Türk askeri görev bilincinin farkındadır ve demokrasi için savaştıklarını bilmektedirler (*Pacific Stars and Stripes*, 3 Ocak 1951).

Kunuri Muharebeleri sırasında düşman taarruzu karşısında Türk Tugayı çember kırma muharebeleri düzenlemiş ve bu sırada birlikler düzensiz bir şekilde dağılmak durumunda kalmıştır. Tugayın imhasını engellemek için dağılan bu birlikler önemli savunma muharebeleri yaparak düşman birliklerini durdurmuş ve Tugayın Pyongyang bölgesine çekilmesi sağlanmıştır. Bu muharebeler sırasında şehit

düşen askerlerin yanı sıra esir düşenler olmuş, birçok asker de birliğini kaybetmiş, bazıları Amerikalı askerlerin yardımıyla, bazıları da kendi çabalarıyla birkaç gün gecikmeli olarak birliklerine geri dönebilmişlerdir. Geri dönüş sırasında askerlerin başına ilginç olaylar da gelecektir. Muharebeler sırasında yaralanan Astsubay Sadettin Nayiz de bu askerlerden birisidir ve başına gelen olaylar *Kutup Yıldızı* gazetesinde anlatılmıştır. Gazetede yazıya göre; Nayiz yaralandıktan sonra geri çekilmek için çalışmış fakat başarılı olamayınca kendisine ölü süsü vererek, düşman askerlerini aldatma amacıyla diğer askerlerin yanına yatmıştır. Bulunduğu bölgeyi kontrole gelen Çinli askerler Nayiz'in yaşadığını fark etmemiş ancak cebinde bulunan 105 doları, defterini, kalemmini ve bazı giyim eşyalarını almışlardır. Nayiz, daha sonra bölgeye gelen Amerikan askerleri sayesinde kurtulmayı başarmıştır (ATASE, KSK, K:154 G:2 B:1).

Kunuri Muharebelerinde Türk askerinin gösterdiği başarı tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de büyük bir yankı uyandıracaktır. Dönemin gazeteleri ve radyoları sürekli olarak Kore'deki gelişmeler hakkında halkı bilgilendirmiştir. Türk halkı, Kore'den gelen haberler neticesinde Mehmetçiğe olan duygularını anlatabilmek için Kore'deki Türk Tugayına teşekkür yazıları göndermiştir. Bu yazılar cephedeki Mehmetçiğin moralini yükseltmek için *Kutup Yıldızı* gazetesinde sürekli olarak yayınlanmıştır (ATASE, KSK, K: 154 G: 6 B:1a).

Kore Savaşı'nın devam ettiği günlerde gerek ABD askeri gazetelerinde gerekse de ABD sivil basınında Kunuri Muharebelerinde Türk askerleri ile alakalı olarak yukarıda da belirtildiği üzere oldukça olumlu haberler yapılmıştır. Ancak Kore Savaşı sonrasında ABD'de yayınlanan bazı eserlerde Türk askerlerinin Kunuri bölgesindeki mücadelesine ilişkin yoğun eleştirilerin de olduğu gözükmemektedir. Bu eleştirilerden ilki Türk Tugayının komuta kademesi ile ilgilidir. Billy C. Mosmann tarafından hazırlanan ve ABD ordusunun Kore Savaşı'ndaki faaliyetlerini anlatan "Ebb and Flow" adlı eserde, Türk Tugayına 26 Kasım'dan itibaren Kunuri-Tokchon yolunu takip ederek Tokchon bölgesini ele geçirme görevi verildiği ancak kısa süre sonra Tokchon bölgesinde Çin birliklerinin olduğu haberinin alınmasının ardından Tugay'a Wawon'un 7 mil doğusunu tutma emrinin verildiği belirtilmektedir. Tugay komutanı Tahsin Yazıcı'nın ise bu emri yanlış anladığı için birlikleri Wawon bölgesine çektiğini, daha sonra yine emirlerin hilafına Sinnim-ni civarında savunmaya geçtiği ifade edilmektedir (Mossman, 1990: 77). Bu durumun 2. Amerikan Tümeninin geri çekilme planını aksattığı ve neticesinde Tümenin ağır bir zaiyat vermesine yol açtığı vurgulanmıştır. Türk kaynaklarında ise bu durumla alakalı olarak, 26-27 Kasım gecesi düşman birliklerinin ilk saldırısında Amerikan kolordusu ile iletişimi sağlayan muharebe timini imha etmesi sebebiyle, kolordudan bilgi akışının kesildiği, daha sonrasında Yazıcı'nın emri yanlış anlaması nedeniyle değil, inisiyatif olarak Wawon bölgesinde savunma yapmanın daha iyi olacağını söylemesi üzerine bu bölgede savunma yapıldığı belirtilmektedir (Kore'de Türk Muharebeleri, 2012: 60-61). Kaynaklarda, Yazıcı'nın bu kararının doğru olduğu ve hem Wawon bölgesinde hem de Simm-ni de yapılan savunmalar sayesinde Amerikan birliklerinin geri çekilmesinin kolaylaştığı ve büyük bir

hezimetten kurtarıldığı ifade edilmektedir (Yalta, 2005: 741).¹² Kore Harbi sırasında VIII. Ordu'da muharebe tarihçisi olarak görev yapan S.L.A. Marshall ise Türk Tugay'ına Kunuri muharebelerinde verilen görevin, yoğun Çin saldırısı karşısında bira fıçısının ağzına aspirin şişesinin tıpasını takmaya benzediğini, Türklerin kendilerine verilen çok az bilgiye rağmen bu muharebeler sırasında ellerinden gelenin en iyisini yaptıklarını belirtmiştir (Marshall, 1953: 169-171).

Kunuri Muharebeleri hakkında diğer bir eleştiri ise Wawon bölgesinde Türk askerleri ile Güney Kore askerleri arasında gerçekleştiği iddia edilen çatışma ile ilgilidir (Leckie, 1962: 175). Kaynaklarda Türk askerinin Kunuri-Tockhon yolunda iken karşıdan gelen yaklaşık 200 kişilik birliğin Çin birliği olduğunu düşündüğü için bu birlikle çatışmaya girdiğini ve çatışma sonucunda 125'inin esir alındığı bir kısmının ise öldürüldüğü belirtilmektedir (Appleman, 2009: 89). Türk Tugayının bu olayı 2. Amerikan Tümenine “yaklaşık 200 Çin askerini etkisiz hale getirdik” şeklinde bildirdiğini, ancak ABD'li askerler tarafından yapılan sorguda bu askerlerin Güney Kore ordusuna mensup olduklarının anlaşıldığı ifade edilmiştir (Marshall, 1953: 171). Bu olayın hiçbir şekilde dışarıya duyurulmadığı, Wawon bölgesindeki direnişin bir Türk zaferi olarak basında yer aldığından bahsedilmiştir (Appleman, 2009: 89).

Türk kaynaklarında ise; Tugayın intikali sırasında irili ufaklı gruplarla karşılaştığı, güvenlik amacıyla bu grupların sorgulandığı ve bu grupların Çin saldırısından kaçan siviller ve Güney Koreli askerler olduğu anlaşılınca geçişlerine izin verildiği ifade edilmektedir (Yalta, 2005: 319).¹³ Bu durumla alakalı olarak Türk askeri arşiv belgeleri, ABD ordu raporları ve Güney Kore kaynakları incelendiğinde Türk askerlerinin kesin olarak Çinlilerle çatışmaya girdiği ve “dost ateşi” durumunun olmadığı açıkça anlaşılmaktadır (Uyar, 2013: 79).

Türk Tugayı, Kunuri Muharebelerinin sonrasında yeniden teşkilatlanmak ve eksiklerini gidermek amacıyla ihtiyata çekilmiştir. Daha sonra ise 24 Ocak 1951 tarihinde başlayacak olan BM ordularının taarruzuna katılmak için tekrar cephe hattına gönderilecektir (Kore'de Türk Muharebeleri, 2012: 87). Tugay, kendisine verilen taarruz vazifesini ifa etmek üzere, 24 Ocaktan itibaren Chonan bölgesinden hareket etmiş ve 25-27 Ocak tarihleri arasında Kumyangjangni kasabasının, 185 ve 156 rakımlı tepelerin ele geçirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu muharebeler sırasında Türk Tugayı, kendisinden sayıca çok üstün olan Çin birliklerine taarruz harekatı düzenlemiş ve başarılı olmuştur. 25-27 Ocak tarihleri arasında yapılan muharebelerdeki başarıları nedeniyle, Amerikan Kongresi tarafından Türk Tugayına “Mümtaz Birlik Nişanı” verilecektir (Denizli, 2010: 214).

Pacific Stars and Stripes gazetesinin Kumyangjangni Muharebeleri ile ilgili haberinde; Türklerin iki gün içerisinde beş yüze yakın Çinliyi öldürdüğü ve yüze yakınını da esir aldığı belirtilmiştir. Albay Celal Dora ise gazeteye yaptığı açıklamada; taktiklerinin oldukça basit olduğunu, Çinlilerin bizi kuşatmaya çalıştığı sırada karşı atak yaparak onları kuşattıklarını ve öldürdüklerini ifade etmiştir (*Pacific Stars and Stripes*, 28 Ocak 1951).

¹² Kore Savaşı'nda Binbaşı rütbesi ile görev yapmış olan merhum Orgeneral Faik Türün geri çekilme ile ilgili olarak; Türk birliğinin bir hatası olmadığını, Amerikalı subayların arazi şartlarını bilmeden bu emri verdiklerini, Yazar'ın savunmanın daha uygun bir bölgede gerçekleştirilmesi için Kolordunun emrini yerine getirmedeğini ifade etmiştir (Denizli, 2010: 150).

¹³ Kore Savaşı'nda Teğmen rütbesiyle görev yapan merhum Kur. Bnb. Bahtiyar Yalta eserinde, Tugay'ın intikali sırasında Keşif Kıt'asının Tugayın gerilerine sarkan Koreli sivil-asker, kadın-erkek, silahlı-silahsız, irili ufaklı grupların göz altına alınmaya ve silahlarının toplanmasına başlanıldığını Tugaya bildirdiğini ancak Tugaydan gelen söz konusu kişilerin Güney Koreli olduklarına dair bilgi üzerine geçişlerine izin verildiğini ifade etmiştir (Yalta, 2005: 319).

I. Amerikan Kolordusunun günlük gazetesinde ise bu muharebelerin Kore Savaşı'nın en kanlı muharebesi olduğu ancak nitelikli Türk askerleri sayesinde hareketin başarı ile kazanıldığı belirtilmiştir (Kore'de Türk Muharebeleri, 2012: 91-92). Muharebeler ile ilgili haberlerde en çok bahsedilen konu yine Türk askerlerinin süngü hücumları olacaktır. *Pasific Stars and Stripes* gazetesinde yer alan bir başka haberde; Türklerin muharebe esnasında topçu desteği istemedikleri ve bunun yerine süngülerini takarak hücumla kalkmayı yeğledikleri belirtilmiştir (*Pasific Stars and Stripes*, 6 Şubat 1951).

Türk Tugayı Kumyangjangni Muharebelerinin ardından 27 Temmuz 1953 tarihinde imzalanacak olan ateşkes anlaşmasına kadar olan süre içerisinde birçok muharebeye daha katılmıştır. Kunuri ve Kumyangjangni'de olduğu gibi Mehmetçik diğer muharebelerde de verilen vazifeleri yerine getirebilmek için mücadele vermiştir. Bu mücadeleler Kore harp tarihi içerisinde en çok bahsedilen konular arasında olacaktır. Türk askerinin savaş kabiliyeti, mücadelesi ve kararlılığı tüm BM askerleri tarafından her zaman saygı ile anılmıştır.

Türk askerlerini ve özelliklerini tanıtmak için yapılan haberlerde; Türk askerinin dini inançlarından dolayı savaş sırasında öldüklerinde şehit sayılacakları için savaşmaktan korkmadıkları, yaralansalar dahi bir an evvel cephe hattına dönmek istedikleri, yaraları ağır olduğu için çatışmalara katılmayan askerlerin ise geri dönemedikleri için memnun olmadıkları ifade edilmiştir (*Pasific Stars and Stripes*, 4 Nisan 1951). ABD 25. Piyade Tümeni'nin günlük gazetesi *Tropic Lightning News*'te yayınlanan bir yazıda, BM birlikleri içerisinde düzenlenen keşif hareketleri için gönüllü asker bulmanın oldukça zor olduğu, ancak bu durumun Türk birliği için sorun yaratmadığı, çünkü Türk askerlerinin tehlikeli görevlerde bile hiç çekinmeden gönüllü olarak yer aldıkları belirtilmiştir (ATASE, KSK, K: 99 G: 47 B: 1).

Kore Savaşı sırasında Türk askerlerinin göstermiş olduğu bu mücadeleler neticesinde, askerlerin yabancı askerlere kendilerini tanıtmak için kullandıkları "Me Turk" (Ben Türk) ifadesi, Birleşmiş Milletler savaş güçleri arasında onurlu bir konum kazanmış cesur bir asker anlamına gelecektir (*Pasific Stars and Stripes*, 12 Nisan 1952).

Kore'de çıkarılan askeri gazetelerde, Türk askerinin cephe hattında yaşadıklarını anlatan haberler kadar cephe gerisindeki yaşamları hakkında da haberler bulunmaktadır. Türk askerinin genel özelliklerini anlatan *Pasific Stars and Stripes* gazetesindeki bir haberde; Türklerin savaş sırasında korkusuz ve sert olmalarına rağmen, savaş dışında çimlerde uzanarak "A Garden in Italy"¹⁴ şarkısını dinleyecek kadar duygusal oldukları yazılmıştır (*Pasific Stars and Stripes*, 5 Mayıs 1951).

Kore Savaşı sırasında sıcak çatışmanın olmadığı günlerde askerler için en eğlenceli aktivite film izlemektir. Karargâhta kurulan salonlar vasıtasıyla askerler Hollywood filmlerini izleyebilmişlerdir (*Tropic Lightning Flashes*, 25 Aralık 1953). Hangi filmlerin hangi salonda ve hangi gün gösterileceği ise *Kutup Yıldızı* gazetesinde ilan edilmiştir (ATASE, KSK, K:157 G:147 B:1a).¹⁵ *Kutup Yıldızı* gazetesi ve

¹⁴ Söz konusu haberde şarkının adı hatalı olarak "Come to My Garden in Italy" şeklinde yazılmıştır. ("Turkish Troops, Tooth and Nail U. N. Fighters in Korea", *Pasific Stars and Stripes*, 5 Mayıs 1951, 14).

¹⁵ Askerlere gösterilen filmler şunlardır: Hollywood Çılgınları, Ateşli Buseler, Büyük Yalan, Valentino'nun Hayatı. (ATASE, Kore Savaşı Koleksiyonu, K:157 G:147 B:1a, *Kutup Yıldızı Gazetesi*, C. 4, S. 14, 28 Ağustos 1951).

Ankara Radyosu askerlerin Türkiye’den haber almalarını sağlayan en önemli vasıtalar olmuştur. *Kutup Yıldızı* gazetesinde yer alan “Yurttan Selamlar” köşesinde, ailelerinden askerlere gönderilen selamlara yer verilmiştir. Ayrıca askerler gazete üzerinden radyoya şarkı isteğinde bulunmuşlardır. Gazetede yer alan “Yurttan Haberler” ve “Dış Haberler” köşeleri sayesinde gündemi de takip etmişlerdir. İngilizce bilen subaylar ise Amerikan ordusu tarafından dağıtılan İngilizce gazetelere de ulaşabilmişlerdir.

Kutup Yıldızı gazetesinde aynı zamanda askerlerin moralini yükseltmek için mizah ve karikatür köşesi de yer almıştır.¹⁶ Mizah ve karikatür köşesi incelendiğinde; Türk askerinin cephe ve cephe gerisi yaşamını, yabancı askerler ile ilişkilerini, memleketlerine olan özlemlerini, Tugay içerisindeki eğlence konularını, komünizm, Rusya, Çin ve Kuzey Kore hakkındaki düşüncelerini öğrenmek mümkündür.

Buna örnek olarak; 25. ABD Piyade Tümeni tarafından yayına hazırlanan *Tropic Lightning News* gazetesinde Türk askerlerinin yazmış olduğu bir köşe yazısında, Sovyet Rusya ve Stalin ile ilgili bir fırka yer almaktadır ki, bu fıkra Türk askerinin Sovyet Rusya ve yönetimi hakkındaki düşüncelerinin özetini ifade etmektedir. Bu fıkra şöyledir:

“Stalingrad’dan Moskova’ya gitmekte olan gazeteciler, Kremlin’de hüküm süren bit salgınından bahsetmek zorunda kaldılar. Anlatılanlara göre Stalin ve yoldaşları kaşınarak karşılıklı veto kararları hazırlıyorlardı. Demir perdenin tanınmış doktorları bu salgına bir çare bulamadıklarından ötürü azledilmişlerdi. İşte bu günlerde bir Rus köylüsünün bit salgınına karşı bir çare bulduğu haberi etrafa yayıldı. Köylü apar topar merkeze getirildi, müzmin bir uyuz gibi karşısına dikilen Stalin, ondan ilacı sordu. İhtiyar uzamış saçlarını kaşıyıp dişlerini gösterdi ve çok kolay dedi. Bitleri kolektif hale getirin, çoğu ölecek, geri kalanları da kaçacaktır” (ATASE, KSK, K:99 G:47 B:1a).

ABD ordusu savaş sırasında askerlerin cephe gerisinde dinlenmesini sağlamak ve motivasyonlarını arttırabilmek için sosyal faaliyetler düzenlemeye özen göstermiştir. Bu çerçevede birçok konser, spor turnuvaları ve tiyatro gösterileri tertiplenmiştir (Fakir, 2010: 159-163). Türk askerleri de izinli oldukları durumlarda bu etkinliklere katılmışlardır. Örneğin Türk askerleri, 18 Şubat 1954 tarihinde Kore’de Amerikalı yıldız Marilyn Monroe’nun konserini ön sıralarda yer alarak takip etmişlerdir (*Pasific Stars and Stripes*, 19 Şubat 1954). Askerlerin spor organizasyonlarında da aktif olarak yer aldığı gözükmektedir (ATASE, KSK, K:186 G:261 B:1).¹⁷ Askerler, sadece Tugay içerisinde değil, BM askerleri arasında düzenlenen futbol, basketbol, voleybol ve kriket turnuvalarında da yer almıştır (*Pasific Stars and Stripes*, 16 Mayıs 1953, 18 Mayıs 1953, *Tropic Lightning Flashes*, 25 Ağustos 1955). Bu faaliyetlerin haricinde, savaş şartlarının el verdiği durumlarda subaylar, astsubaylar, kısmen de olsa erler Tokyo ve Seul’e düzenlenen gezilere katılmış ve kısa süreli de olsa savaş stresinden uzaklaşabilmişlerdir (Fakir, 2010: 159).¹⁸

¹⁶ Kutup Yıldızı gazetesinde yayınlanan karikatürlerin önemli bir kısmı Kore Harbi’ne katılmış olan karikatürist Samim Utkun tarafından hazırlanmıştır.

¹⁷ Kore Gazilerinden Ordonat Üstçacı İsmet Polatoğlu anılarında; cephe gerisinde fırsat buldukça futbol maçı yaptıklarını, hatta Türk askerleri ile Güney Kore askerleri arasında bir milli maç gerçekleştiğini ve bu maçın berabere bittiğini söylemiştir (Fakir, 2010: 162).

¹⁸ Kore Savaşı’nda 2. Kore Türk Tugayında Piyade Üsteğmen olarak görev yapan Nurettin Ersoy, Tokyo gezileri ile ilgili olarak; Amerikalıların morale çok önem verdiğini, ABD’li Subay aileleri için uçak tahsis edilip onların Japonya’ya getirildiğini ve bu şekilde Subaylar ile ailelerin bir hafta da olsa görüşebildiklerini, Türk subaylar için böyle bir olanak olmamasından dolayı en çok bu duruma imrendiklerini ifade etmiştir (Fakir, 2010: 159).

Sonuç

Kurtuluş Savaşı'nın ardından herhangi bir savaşa katılmayan Türk askeri, Cumhuriyet tarihinde ilk kez bir savaşa katılmıştır. İkinci Dünya Savaşı ardından başlayan iki kutuplu dünya düzeninin ilk mücadele alanı olan Kore'de Türk askeri, Ekim 1950'den Temmuz 1953'e kadar yaklaşık üç yıl boyunca bilfiil cephe hattında yer almıştır.

Bu süre zarfında İkinci Dünya Savaşı'nda ortaya çıkan yeni savaş taktiklerini uygulamaya ve yeni muharebe silahlarını kullanmaya hızlıca uyum sağlayan Türk askeri, Kore'de katılmış olduğu tüm muharebelerde başarı ile görevini yerine getirmiştir.

Kore'de Türk askerinin göstermiş olduğu mücadele sayesinde hem Türkiye'nin hem de Türk askerinin tüm dünyada saygınlığı artmıştır. Türk askerine karşı duyulan saygınlık ABD ordu gazetelerinde çıkan haberlerde kendini açıkça göstermektedir. Savaş süresi boyunca Türk askeri ile ilgili çıkan haberlerde genel hatlarıyla Türk askerinin muharebeler sırasındaki başarılarından, korkusuzluğundan ve görevlerine olan bağlılıklarından bahsedilmiştir. En çok yer alan haberler ise Türk askerlerinin düzenledikleri süngü hücumları olmuştur.

Gazete haberlerinde askeri konular haricinde, Türk askerinin yemek alışkanlıkları, dini inançları, sosyal faaliyetleri ve Türkiye'nin tarihi ile ilgili konular yer almıştır. Tüm bu haberlerin ana noktasında Türk askerine duyulan saygı ve güvenin izleri bulunmaktadır.

ABD ordu gazetelerinde Türk ordusunun savaş sırasında göstermiş olduğu mücadeleyi anlatan haberler incelenirken, Türk askerinin mücadelesinin hakkını vermekle birlikte, Türk askerinin savaşa katılmasıyla ABD hükümetinin daha az sayıda ABD'li askeri savaşa bölgesine gönderdiğini, bu sayede daha az kayıp verdiğini unutmamak gerekmektedir. Ayrıca savaşa bölgesine gönderilen bir ABD'li askerin maliyetinin bir Türk askerine göre çok daha fazla olduğu düşünüldüğünde gazetelerde Türk askerlerinden sempati ve övgü ile bahsedilen çok sayıda haberin yer almasını da bu durumla ilişkilendirmek hatalı olmayacaktır.

Kore Savaşı sadece Türk askerinin başarılı bir şekilde mücadele verdiği bir savaş değil aynı zamanda Türk ordusunun da dönüşümünün hızlandığı bir savaş olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan Türkiye-ABD yakınlaşması, Kore Savaşı sırasında iyice artacaktır. Bu savaş sırasında Türk ordusu, ABD ordu sistemine göre tasarlanmaya başlanacak özellikle de NATO'ya üye olunmasının ardından ordu içerisinde tam bir dönüşüm yaşanacaktır. Bu dönüşümün izlerini Türk ve Amerikalı subayların gazetelere verdiği demeçlerde açıkça görmek mümkündür.

Sonuç olarak; "Unutulan Savaş" olarak nitelendirilen Kore Savaşı'nda, Türk ordusunun cephe hattında ve gerisindeki faaliyetleri, ABD ve Türk ordusu arasındaki ilişkileri, askerlerin Kore coğrafyasındaki yaşamlarını ve ABD askerlerinin Türkler hakkındaki görüşlerini, ABD ve Türkiye Cumhuriyeti askeri gazeteleri vasıtasıyla aktarılmaya çalışılmıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Türkiye Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri Ordularına Ait Askeri Gazeteler Işığında Kore Savaşı’nda Türk Askeri” başlıklı makale ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

T.C. Milli Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı (ATASE)

ATASE, Kore Savaşı Koleksiyonu, K:4 G:34 B:1.

ATASE, Kore Savaşı Koleksiyonu, K:8 G:47 B:2.

ATASE, Kore Savaşı Koleksiyonu, K:13 G:46 B:1.

ATASE, Kore Savaşı Koleksiyonu, K:14 G:21 B:1.

ATASE, Kore Savaşı Koleksiyonu, K:16 G:85 B:1-2.

ATASE, Kore Savaşı Koleksiyonu, K:99 G:47 B:1, *Tropic Lightning News*, 1 Ocak 1953

ATASE, Kore Savaşı Koleksiyonu, K:99 G:47 B:1-1a, *Tropic Lightning News*, 1 Ocak 1953.

ATASE, Kore Savaşı Koleksiyonu, K:102 G:44 B:1-2, *Tropic Lightning News*, 5 Şubat 1953.

ATASE, Kore Savaşı Koleksiyonu, K:154 G:1 B:1-1, 1-4, *Kutup Yıldızı Gazetesi*, C.1, S.1, 19 Aralık 1950.

ATASE, Kore Savaşı Koleksiyonu, K:154 G:2 B:1, *Kutup Yıldızı Gazetesi*, C1. S.2, 20 Aralık 1950.

ATASE, Kore Savaşı Koleksiyonu, K:154 G:24 B:1, *Kutup Yıldızı Gazetesi*, C1. S.29, 2 Şubat 1951.

ATASE, Kore Savaşı Koleksiyonu, K:156 G:133 B:1-2, *Kutup Yıldızı Gazetesi*, C. 3, S. 50, 14 Ağustos 1951.

ATASE, Kore Savaşı Koleksiyonu, K:157 G:147 B:1a, *Kutup Yıldızı Gazetesi*, C. 4, S. 14, 28 Ağustos 1951.

ATASE, Kore Savaşı Koleksiyonu, K:158 G:218 B:1, *Kutup Yıldızı Gazetesi*, C. 3, S. 70, 3 Aralık 1952.

ATASE, Kore Savaşı Koleksiyonu, K:158 G:280 B:2, *Kore Yolunda Gazetesi*, S. 14, 26 Haziran 1954.

ATASE, Kore Savaşı Koleksiyonu, K:186 G:261 B:1, *Kutup Yıldızı Gazetesi*, C. 3, S. 121, 4 Şubat 1953.

Harry S. Truman Presidential Library and Museum Archive (HSTPLMA)

HSTPLMA. (2022, 10 Eylül). *George C. Marshall to Harry S. Truman, With Attached Directive to Commander of United Nations Forces in Korea*, Online Documents, The Korean War and Its Origins, President Secretary Files, 27 Eylül 1950, <https://www.trumanlibrary.gov/library/research-files/george-c-marshall-harry-s-truman-attached-directive-commander-united-nations>, 1-2.

HSTPLMA. (2022, 10 Eylül). *Memorandum of Conversation with Ambassador Feridun C. Erkin of Turkey*. <https://www.trumanlibrary.gov/node/362300>, 1-2.

Gazeteler

“First Turks Arrive To Battle Red Foe”, *Pacific Stars and Stripes*, 18 Ekim 1950, 1.

- "Pilavi Missed On Korea Menu", *Pacific Stars and Stripes*, 31 Ekim 1950, 5.
- "Turkish Troops Fully Aware Of UN Task", *Pacific Stars and Stripes*, 2 Kasım 1950, 7.
- "Incident Averted", *Pacific Stars and Stripes*, 23 Kasım 1950, 5.
- "Turks Bayonet Reds In Fierce Encounter North Of Samsori", *Pacific Stars and Stripes*, 29 Kasım 1950, 1.
- "Turks, 2d Division Get High Praise From Walker", *Pacific Stars and Stripes*, 10 Aralık 1950, 5.
- "Turkish General Describes Battle", *Pacific Stars and Stripes*, 3 Ocak 1951, 6.
- "The Terrific Turks", *Pacific Stars and Stripes*, 20 Ocak 1951, 16.
- "Those Turks Are Terrific", *Pacific Stars and Stripes*, 28 Ocak 1951, 4.
- "Bayonet-Using Turks Dislike Artillery", *Pacific Stars and Stripes*, 6 Şubat 1951, 7.
- "Attitude of Turk Gls Expressed in Poems", *Pacific Stars and Stripes*, 4 Nisan 1951, 8.
- "Turkish Troops, Tooth and Nail U. N. Fighters in Korea", *Pacific Stars and Stripes*, 5 Mayıs 1951, 14.
- "Me Turk", *Pacific Stars and Stripes*, 12 Nisan 1952, 7.
- "Fast Starters Pace Volleyball Tourney", *Pacific Stars and Stripes*, 16 Mayıs 1953, 11.
- "Turk Brigade Advances In Volleyball Tourney", *Pacific Stars and Stripes*, 18 Mayıs 1953, 18.
- "Marilyn-Thrilled Turks Ogle From First Row", *Pacific Stars and Stripes*, 19 Şubat 1954, 16.
- "Turks Conquer The Half-Track", *Tropic Lightning Flashes*, 26 Ekim 1953, 4.
- "American Pics Amuse Turkish Brigade", *Tropic Lightning Flashes*, 25 Aralık 1953, 2.
- "Buddy Newspaper", *Tropic Lightning Flashes*, 25 Şubat 1954, 8.
- "History 1916-1954 8th Field Artillery Battalion", *Tropic Lightning Flashes*, 25 Ağustos 1955, 11.
- "Tough Turkey-Middle East Watchdog", *The Evening Star*, 7 Aralık 1950, 8.
- Savaş Dönüşü*, S. 1, 28 Eylül 1951, 1.

Telif Eserler

- Appleman, R. E. (2009). *Disaster in Korea: The Chinese Confront Mac Arthur*, Texas: A&M University Military Series.
- Armaoğlu, F. (2018). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, İstanbul: Kronik Yayınları.
- Çatalpınar, H. (1954). *Cepheden Sohbetler*, Ankara: Son Havadis Matbaası.
- Denizli, A. (2010). *Kore Savaşı Uzaklardaki Kahramanlar ve Zaferleri*, İstanbul: Başlık Yayınları.
- Dora, C. (1963). *Kore Savaşında Türkler (1950-1951)*, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.

- Ewards, P. M. (2006) .*The Korean War*, London: The Greenwood Press.
- Fakir, C. (2010). *Şimal Yıldızı Son Kore Gazileri*, İstanbul: NTV Yayınları.
- Gökmen, M. E. (2008). *Soğuk Savaşta Sıcak Çatışma Kore Savaşı*, Ankara: Kent Kitap.
- Kore’de Türk Muharebeleri 1950-1953*. (2012). Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Leckie, R. (1962). *Conflict: The History of the Korean War*, New York: Avon Book Division.
- Marshall, S.L.A. (1953). *The River and the Gauntlet*, New York: William Morrow&Company.
- Mossman, B. C. (1990). *Abb and Flow November 1950-July 1951*, Washington D.C.: Center of Military History.
- Sönmezoğlu, F. (2016). *Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası (1945-1991)*, İstanbul: Der Yayınları.
- Uyar, M. (2013). Bir Muharebe İki Görüş: Kunu-ri Muharebesi Kaynaklarına Eleştirel Bir Bakış, (M. A. Tuğtan, Ed.), *Kore Uzak Savaşın Askerleri*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yalta, B. (2005). *Kunu-ri Muharebeleri ve Geri Çekilmeler (26.XI.1950-25.I. 1951)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yazıcı, T. (1963). *Kore Birinci Türk Tugayında Hatıralarım*, İstanbul: Ülkü Basımevi.

İnternet Kaynakları

- LOC, The Library of Congress (2022, 30 Mart). *Stars and Stripes: U.S. Military Newspapers in the Library of Congress*, <https://www.loc.gov/rr/main/stars/intro.html>.

Extended Abstract

One of the first serious crises of the Cold War era came out when the North Korean army surpassed the 38th latitude and commenced offensive against the South Korean army on June 25, 1950. The struggle between the two nations living on the Korean lands evolved into a clash of interests of big states shortly after. During that period, Turkey sided with the Western bloc and, therefore, South Korea as a consequence of the approach adopted by the government led by Democrat Party which was “the will to side with the free world”. Soon after the break out of the war, Turkey was not indifferent to the call by the United Nations Security Council which required military support, and Turkey deployed 5090 soldiers to the Korean territories. This helped to prove that Turkey did not support the Western bloc only on the ideological level, but also actually took sides with it.

Due to Turkey's participation in the Korean War, many researches about the war have been done in Turkey. Unlike those that were carried out before, this study analyses the operations of the Turkish soldiers during the war on the military newspapers of Turkey and the US. The first part of this research describes the process that led to the outbreak of the war, the inclusion of big states in it and the participation of the Turkish military.

The second part, on the other hand, discusses the newspapers that were used when conducting the research as well as their qualities. In this study, the newspapers of the Turkish army Kutup Yıldızı, Kore Yolunda and Savaş Dönüşü were examined. Supported by the soldiers of the US, the Turkish soldiers prepared these newspapers first in the ships during their journey to Korea and then in headquarters during the war. The aforementioned newspapers offer significant details as to the operations of the Turkish soldiers in the front lines and the hinterland. Along with the newspapers belonging to the Turkish army, the memoirs of the soldiers who took part

in the war are also examined and the news in the newspapers supported by these memoirs are added to the study. Tropic Lightning News was the most important publication that was examined with regard to the US army. A daily newspaper issued by the 25th Infantry Division of the US contains notable news for the comprehension of the relations between the Turkish and US soldiers. In addition to this newspaper, the Stars and Stripes, a newspaper considered to be the semi-official media organ of the US army, was examined along with its Pacific issue and the Korea supplement while another was Tropic Lightning Flashes, a newspaper issued in Washington D.C. by the 25th Infantry Division Association in the US. These newspapers contain many news that concern the Turkish soldiers and Turkish military. They are quite important references to have a grasp of what the US military thinks about Turkish soldiers.

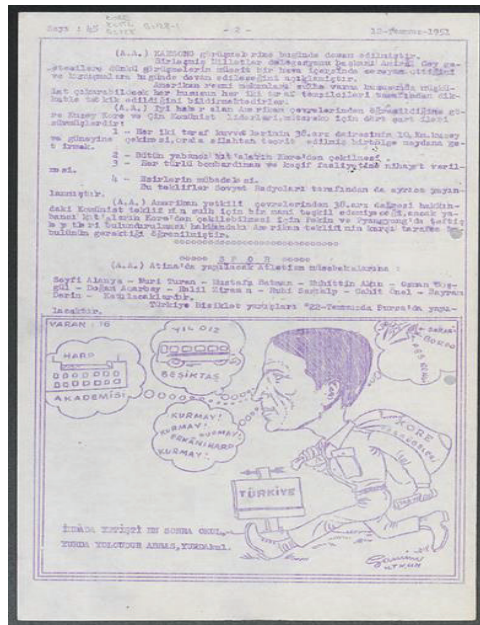
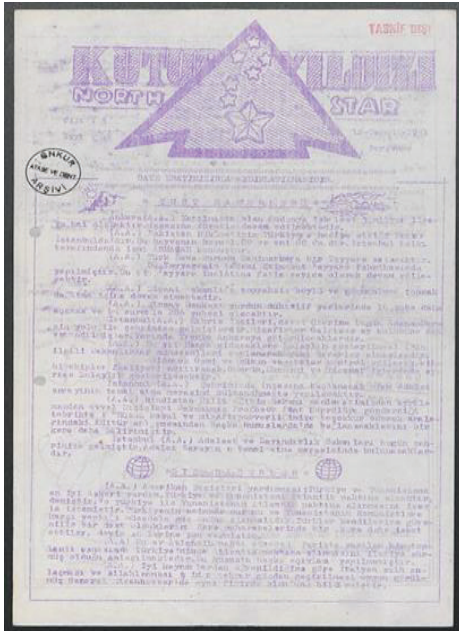
The third part of the research tells the operations of the Turkish soldiers in the Korean War in the light of the examined newspapers. In this study, the views of the US soldiers on the war capabilities, daily lifestyles and religious beliefs of the Turkish soldiers were generally included through newspaper reports. When reading, the most frequent news appeared to be those where the combat skills of the Turkish soldiers had been praised. Although these reflect the truth, it is understood that they are also political news. That is, Turkey was among the countries that had sent the highest number of soldiers for the Korean War which was a desired consequence for the US in both military and financial terms. Therefore, it is safe to claim that this was a parameter which brought along positive news regarding the Turkish army in the US newspapers. Although the newspapers didn't mention, there were also certain discrepancies between the Turkish and US soldiers. In principle, these divergences mostly related to the deployment and administration of battles which basically were caused by two reasons: lack of communication between the two armies and difference of opinion concerning war tactics. This study endeavours to analyse the said discrepancies through a comparative analysis of both the Turkish and the US sources.

This study is expected to contribute to the literature for it is one of the first studies to investigate the operations of the Turkish army in the Korean War in consideration of the military newspapers issued during the battles.

Ekler

Ek: 1

12 Temmuz 1951 tarihli Kutup Yıldızı Gazetesi

Kaynak: ATASE, Kore Savaşı Koleksiyonu, K:156 G:128 B:1.

Ek: 2

12 Nisan 1952 tarihli Pasific Stars and Stripes Gazetesi

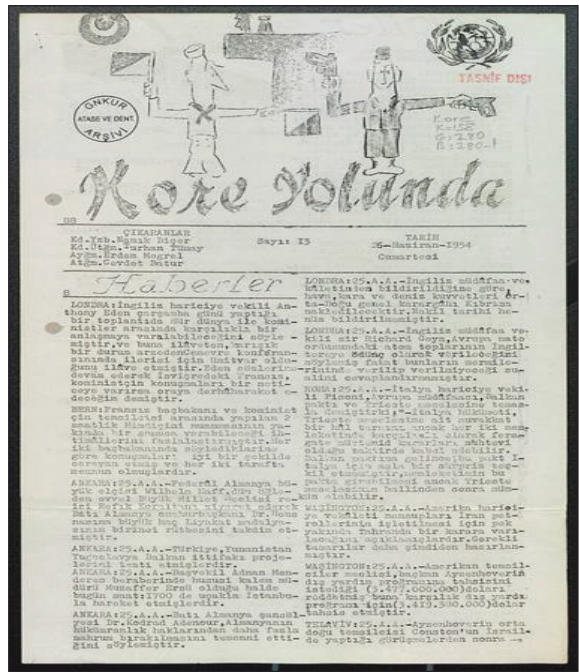
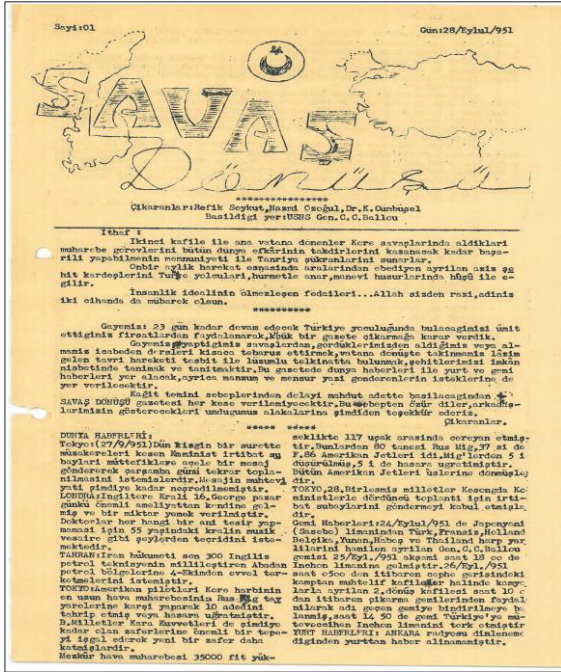

Kaynak: Pasific Stars and Stripes, 12 Nisan 1952, 7.

Ek: 3

Savaş Dönüşü ve Kore Yolunda Gazete Örnekleri

Kaynak: Savaş Dönüşü, S. 1, 28 Eylül 1951, 1., ATASE, Kore Savaşı Koleksiyonu, K:158 G:280 B:1.

Ek: 4

26 Ekim 1953 Tarihli Tropic Lightning Flashes Gazetesi

Kaynak: Tropic Lightning Flashes, 26 Ekim 1953, 4.

Geliş Tarihi / Received Date
05.07.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
04.11.2022

A General Assessment of Life Quality in Turkey and Several East European Countries During the COVID-19 Pandemic¹

COVID-19 Pandemisi Sırasında Türkiye ve Bazı Doğu Avrupa Ülkelerinde Yaşam Kalitesinin Genel Bir Değerlendirmesi

Yasemin ASLAN²

Orhan ZENGİN³

Abstract

The COVID-19 pandemic has deeply affected societies. The pandemic has rapidly spread throughout the world, causing illnesses and deaths. Furthermore, it has adversely affected individuals' economic status, social relationships, psychological situation, and health status. Most global epidemics are known to harm people's quality of life. The standard of living varies by country. Evaluating the quality of life in different countries during the pandemic could be important, especially for taking necessary precautions and proactive measures against future pandemics. This study aims to evaluate the quality of life of Hungary, Slovakia, Latvia, Poland, and Estonia in comparison with Turkey during the COVID-19 pandemic and to make recommendations to policymakers. The results of the "Living, Working and COVID-19 Survey" implemented by Eurofound in European countries at the beginning of the pandemic were compared between Hungary, Slovakia, Latvia, Poland, Estonia, and Turkey, and the economic, social, health, and psychological impact of the pandemic on societies was examined. It was found that the countries with the highest happiness mean scores were Latvia and Estonia, the countries with the lowest happiness mean scores were Turkey and Hungary, the countries with the highest mean satisfaction score were Estonia and Latvia, and the countries with the lowest mean satisfaction score were Turkey and Slovakia. It was also determined that the countries with the highest mean score of trust in the healthcare system and government institutions were Estonia and Latvia. The results of the study indicate that the factors affecting the quality of life of people during the pandemic differ between countries and that the countries with a high average of trust in government institutions and health systems also have high average scores of satisfaction and happiness. Policymakers need to have information about the factors affecting the quality of life of society to be prepared for pandemics.

Keywords: COVID-19, Quality of Life, Turkey, East European Countries, Pandemic

¹ This article is the final version of the paper titled "Comparison of Quality of Life in Turkey and Estonia at the End of the First Phase of the COVID-19 Pandemic", which was presented as an oral presentation at the TÜSEB TÜSPE International Health Policies Congress held online between May 25 and May 26, 2022 and the summary of which was published in the symposium proceedings summary book.

² Corresponding Author, Asst. Prof., Bandırma Onyedi Eylül University, Faculty of Health Sciences, Balıkesir/TÜRKİYE, E-mail: yaseminaslan@bandirma.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-6292-2332

³ Res. Asst. Marmara University, Faculty of Health Sciences, İstanbul/TÜRKİYE, E-mail: orhanzen@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0701-6019

Öz

COVID-19 pandemisi toplumları derinden etkilemiştir. Pandemi dünyaya hızla yayılarak hastalıklara ve ölümlere neden olmuştur. Buna ek olarak COVID-19 pandemisi bireylerin ekonomik durumlarını, sosyal ilişkilerini, psikolojik durumlarını ve sağlık durumlarını olumsuz etkilemiştir. Çoğu küresel salgının yaşam kalitesini önemli ölçüde düşürdüğü bilinmektedir. Yaşam kalitesi ülkeler arasında farklılık gösterebilir. Pandeminin farklı ülkelerin yaşam kalitesi üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi, özellikle gelecekte yaşanma ihtimali bulunan pandemilere karşı gerekli koruyucu önlemlerin alınması açısından önemli olabilir. Bu çalışma, COVID-19 pandemisi sırasında Macaristan, Slovakya, Letonya, Polonya ve Estonya'nın yaşam kalitesini Türkiye ile karşılaştırmalı olarak değerlendirmeyi ve politika yapıcılara önerilerde bulunmayı amaçlamaktadır. Eurofound tarafından pandemi başlangıcında Avrupa ülkelerinde uygulanan "Yaşamak, Çalışmak ve COVID-19 Anketi"nin sonuçları Macaristan, Slovakya, Letonya, Polonya, Estonya ve Türkiye arasında karşılaştırılarak, toplumların pandemiden ekonomik, sosyal, sağlık ve psikolojik açıdan etkilenme düzeyleri incelenmiştir. Mutluluk puan ortalaması en yüksek ülkelerin Letonya ve Estonya, en düşük ülkelerin Türkiye ve Macaristan olduğu, memnuniyet puan ortalaması en yüksek ülkelerin benzer şekilde Estonya ve Letonya, en düşük ülkelerin Türkiye ve Slovakya olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada sağlık sistemine ve devlet kurumlarına en yüksek güven puan ortalamasına sahip ülkelerin Estonya ve Letonya olduğu saptanmıştır. Çalışma sonuçları, pandemi döneminde halkın yaşam kalitesini etkileyen faktörlerin ülkeler arasında farklılık gösterdiğine işaret etmektedir. Çalışmada, devlet kurumuna ve sağlık sistemine güven puan ortalaması yüksek olan ülkelerin memnuniyet ve mutluluk puan ortalamalarının da yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Politika yapıcıların pandemilere hazırlıklı olmak amacıyla toplumun yaşam kalitesini etkileyen faktörler hakkında bilgi sahibi olması önemlidir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Yaşam Kalitesi, Türkiye, Doğu Avrupa Ülkeleri, Pandemi

Introduction

The coronavirus pandemic, which poses a potential threat to public health, first emerged in December 2019 in Wuhan, China's Hubei province (Ren et al., 2020: 1016). The first case in Europe reported on January 24, 2020, was from France and, had a history of traveling to China (Stoecklin et al., 2020: 2). The first COVID-19 case in Turkey was announced by the Ministry of Health on March 11, 2020 (Ministry of Health, 2020). Due to the spread of the virus around the World in a short time, it was declared a pandemic by the World Health Organization. The pandemic has affected societies around the World in different ways.

The pandemic has placed unprecedented pressure on societies and health systems around the World and has affected the quality of life of individuals. World Health Organization defines "Quality of Life" as an individual's perception of their position in life in the context of the culture and value systems in which they live and about their goals, expectations, standards, and concerns" (Ferreira et al., 2021: 1390-1391; WHO, 2020). Quality of life, which is one of the most important universal values that societies aim to achieve, covers a wide range of areas such as international progress, health, the environment, and politics (Streimikiene, 2015). The objective dimension of the quality of life is defined as individuals' living conditions such as physical health, income, quality of the house they live in, their

social roles, and physical activity status, and the subjective dimension is the satisfaction that individuals receive from these conditions (The WHOQOL Group, 1998) while the health-related dimension is defined as a multidimensional concept that refers to patients' subjective perception of the impact of their illness and treatment on physical, psychological and social aspects of daily life (Bottomley et al., 2019). As global life expectancy increases and people live longer, quality of life has become one of the most important indicators for modern societies (Lee et al., 2020: 1).

Quality of life is a multidimensional notion. Factors such as age, gender, education level, marital status, and income have a significant impact on quality of life. Studies show that being a woman, being older, having a low education level, and having a low-income level negatively affect the quality of life (Bakar, 2012: 41; Tamson et al., 2022: 1). In a study conducted by the World Health Organization, it was determined that men had higher quality of life scores than women (Lee et al., 2020: 3). In another study conducted in 28 member states of the European Union, men were found to have a better subjective quality of life than women (Arechavala ve Espina, 2019: 186). It has also been stated that there is a positive relationship between education level and quality of life, and the quality of life increases as the education level increases (Altuğ et al., 2009: 53; Campos et al., 2014: 1; Villas-Boas et al., 2019: 42).

The quality of life may differ between cultures and lifestyles. Studies show that the quality of life in Eastern European countries is lower than in Middle and Western European countries. When comparing the subjective well-being indicators in Latvia against the European Union average, it was found that the Latvians rated their well-being lower than the European Union countries in total both in 2016 and 2011 (Kristapsone & Bruna, 2019: 456). Pre-pandemic research showed that Estonia had a high quality of life compared to other Eastern European countries (Eurofound, 2017). In a study conducted by Knurowski et al. (2005), it was found that the health status and quality of life of elderly individuals living in rural areas of Poland were lower than those living in urban areas. According to Çağlar (2020), the quality of life in the provinces of western Turkey is higher than in the eastern provinces. In a study conducted in Slovakia in the pre-pandemic period, it was found that regions with improved economic and social opportunities had higher quality of life scores (Oláh et al., 2020: 10).

The COVID-19 pandemic has deeply affected societies. Oláh et al. (2020) stated that quality of life is affected by crises. The pandemic has adversely affected the economic status (Gössling et al., 2020: 6; Nicola et al., 2020: 186-190), social relations (Balanz' a-Martínez et al., 2020: 399), and health status (Choi et al., 2020: 4; Li et al., 2020: 1734) of individuals worldwide. It was determined that the quality of life of individuals decreased in this period (Park et al., 2021: 3-7; Samlani et al., 2020: 130). It is known that most global epidemics significantly reduce economic production and increase unemployment worldwide. The COVID-19 epidemic is recognized as the biggest health crisis since the Spanish flu in 1918 (Eurofound, 2020), together with global travel restrictions and curfews, it is the event that caused the most serious deterioration in the global economy since the Second World War (Gössling et al., 2020: 1). In this process, it was observed that the inability to find workers for some business lines and the interruption of production negatively affected employees and institutions (Tisdell, 2020: 22). In a study conducted in Slovakia, it was found that the unemployment rate increased faster during the pandemic (Svabova et al., 2021: 262). Especially low and middle-income countries needed technical and financial support during this period (Bedford et al., 2020: 1016). Income is an

important indicator of the quality of life, especially for young adults and older adults, and the higher the income level of individuals, the higher the subjective quality of life (Arechavala & Espina, 2019: 193; Kabasakal & Baş, 2013: 31). Income levels of some individuals have been substantially affected and some of them lost their jobs and their quality of life has been degraded dramatically (Arechavala & Espina, 2019: 193). Ivanova (2015) stated that Latvia is one of the lowest-income countries in the European Union compared to other countries. Nandori (2019) found that low income and unemployment were directly related to poverty and subjective well-being in Hungarian. The pandemic has affected the social life of communities as well as economic life.

There have been changes in the social lives of individuals during the pandemic. Humans are inherently social beings and need to interact with their environment to continue their existence. The COVID-19 pandemic has become a global threat to public health due to individual and societal fear, stress, and anxiety, and has affected the health-related quality of life of individuals (Tsamakis et al., 2020: 159-162). Accordingly, the role of social support becomes even more important, especially in cases of disability, pain, anxiety, and loss of income (Datta et al., 2017: 290).

The health status of individuals is another factor that affects the quality of life. Healthy societies are possible with healthy people. Belief in being individually healthy increases the subjective quality of life significantly (Arechavala & Espina, 2019: 192). Factors that pose a threat to the health of people negatively affect the quality of life. Campos et al. (2014) found that the quality of life of individuals with good health status was higher. Altuğ et al. (2020) found that the quality of life of the elderly with chronic diseases and low mobility was lower. Lee et al. (2020) stated that the quality of life of patients with comorbidities was lower during the pandemic. Zahra et al. (2020) found that health-related quality of life scores of single women during the pandemic were associated with depression, anxiety, and poor general health status. In a study conducted in Estonia, it was also stated that individuals' health-related quality of life decreased during the pandemic (Tamson et al., 2022: 6). In a study examining the health-related quality of life of individuals in the pre-pandemic period in Hungary, it was found that more than 60% of the population over 60 years of age suffered from pain or discomfort, and anxiety and depression had a high prevalence when compared to other developed countries (Szende and Németh, 2003: 1667). COVID-19 had serious psychological effects along with physical problems (Li et al., 2020: 1736). Additionally, restrictive precautions such as quarantine and isolation have negative effects on the daily lives of individuals (Altena et al., 2020: 1; Ammar et al., 2020: 13). In a study conducted in Hungary, it was determined that 34.1% of participants were depressed and 36.2% were anxious (Szabó et al., 2020: 1). Kralova et al. (2022) conducted an extensive study of a large population in Slovakia. They found that 19.32% of participants showed symptoms of anxiety and 24.65% showed depression. In another study conducted in Portugal, it was found that 7.6% of the participants had severe depression, 9.1% had severe anxiety, 9.3% had severe stress and 12.4% had severe obsessive-compulsive symptoms. Healthy lifestyles have been strongly recommended to prevent depression and improve quality of life during the COVID-19 pandemic (Nguyen et al., 2020: 14).

Evaluating the quality of life in different countries during the pandemic could be important, especially for taking necessary precautions and proactive measures against possible pandemics in the future. This

study aims to comparatively evaluate the effects of the COVID-19 pandemic on the quality of life of individuals living in Hungary, Slovakia, Latvia, Poland, Estonia, and Turkey and, accordingly, to make recommendations to policymakers based on the study results. Therefore, the genuine value of the study is high.

The main research questions of this paper are:

Has the COVID-19 Pandemic affected the societies' quality of life economically, socially, and psychologically?

Do the economic, social, and psychological effects of the pandemic differ between Turkey, Hungary, Slovakia, Latvia, Poland, and Estonia?

Method

Study design

The results of the "Living, Working and COVID-19 Survey" conducted online by Eurofound in April 2020 on volunteers over the age of 18 covering European countries, Hungary, Slovakia, Latvia, Poland, and Estonia were compared with Turkey. These nations were chosen for comparison because they have comparable rates of unemployment, gross domestic product shares devoted to health and per capita health spending, as well as social assistance to household income ratios and adult education levels (Table 1). In the study, satisfaction, happiness, trust in the government, trust in the country's health system, trust in the news media, trust in the police, trust in the European Union, optimism about the future, feelings of sadness and depression, losing one's job, economic situation, and health status were discussed as the quality of life variables. Ethical principles were taken into consideration during the data collection. This study was approved by the Istinye University Social and Human Sciences Research Ethics Committee (September 23, 2021/14).

Table 1: Country selection criteria*

Country	Share of GDP allocated to health (%)	Health expenditure per capita (\$)	Unemployment rate (%)	Ratio of social assistance to households in gross domestic product (%)	Adult education level (%)
Hungary	6.4	2222	3.5	10.7	25.9
Slovakia	6.9	2354	5.8	13.4	13.4
Latvia	6.8	1973	6.3	10.7	43.1
Poland	6.2	2230	3.3	15.4	32
Estonia	6.8	2579	4.4	11.5	41.4
Turkey	4.4	1337	13.7	9.7	19.7

*OECD (2019)

Participants

The sample of the study consists of the data from Hungary, Slovakia, Latvia, Poland, and Estonia, which includes the Eurofound data-set and the survey data applied to 364 volunteers in Turkey over the age of 18, at a 95% trust level and 5% margin of error. Survey participants were recruited using online snowball sampling methods and social media advertisements. The lower number of participants in Turkey compared to other countries was accepted as a limitation of the study.

Measurement

A questionnaire composed of four main sections - well-being, work and telework, living conditions and financial situation of Europeans, socio-demographic, and the household composition of the respondent - was developed, consisting of 34 questions. Most of the questions are based on Eurofound's European

Quality of Life Survey (EQLS) and European Working Conditions Survey (EWCS), while other questions are new or adapted from other sources, such as the EU Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC) (Eurofound, 2020). The questionnaire includes a range of questions relevant to people across various age groups and life situations. Expert opinions were taken and factor analyzes were conducted in the translation of the questionnaire into Turkish.

Analysis

Epi Info 7 statistical program was used in data analysis and statistical significance was evaluated at a $p < 0.05$ level. The conformity of the data to the normal distribution was examined by the One-Sample Kolmogorov-Smirnov Test, plotting the Histogram, skewness ($= < 3$), and kurtosis coefficients for multiple variables.

Results

The findings obtained within the scope of the study are given below. Table 2 shows the sociodemographic characteristics of the participants.

Table 2: Sociodemographic characteristics of the participants

Variables	Country							Total
	Turkey	Estonia	Hungary	Latvia	Poland	Slovakia		
Age	n	100	61	393	284	261	121	1220
	%	27.9	6.9	5.7	8.9	12.4	8.2	8.2
18-27	n	121	148	810	501	450	230	2260
	%	33.7	16.7	11.7	15.7	21.4	15.5	15.1
28-37	n	108	172	948	812	437	293	2770
	%	30.1	19.4	13.6	25.5	20.8	19.8	18.5
38-47	n	19	201	1613	780	375	370	3358
	%	5.3	22.7	23.2	24.5	17.8	25.0	22.4
48-57	n	10	212	2089	696	420	352	3779
	%	2.8	2.5	30.0	21.8	20.0	23.8	25.2
58-67	n	1	92	1099	113	162	115	1582
	%	0.3	10.4	15.8	3.5	7.7	7.8	10.6
68 and older	n	1	92	1099	113	162	115	1582
	%	0.3	10.4	15.8	3.5	7.7	7.8	10.6
Total	n	359	886	6952	3186	2105	1481	14969
	%	100	100	100	100	100	100	100
Education level								
Primary education	n	40	37	253	32	28	30	420
	%	11.3	4.4	3.9	1.1	1.5	2.2	3.0
Secondary education	n	70	272	2806	393	591	744	4876
	%	19.7	32.6	43.4	13.3	30.6	54.0	35.0
Tertiary education	n	245	526	3405	2527	1311	605	8619
	%	69.0	63.0	52.7	85.6	67.9	43.9	61.9
Total	n	355	835	6464	2952	1930	1379	13915
	%	100	100	100	100	100	100	100
Working status								
Employee	n	235	554	3164	2327	1116	802	8198
	%	64.6	63.2	45.8	73.7	53.6	54.2	55.1
Self-employed with employees	n	13	21	168	71	82	43	398
	%	3.6	2.4	2.4	2.2	3.9	2.9	2.7
	n	21	31	456	179	179	139	1005

Self-employed without employees	%	5.8	3.5	6.6	5,7	8.6	9.4	6.8
Unemployed	n	20	38	379	132	81	69	719
	%	5.5	4.3	5.5	4,2	3.9	4.7	4.8
Unable to work due to long-term illness or disability	n	0	41	153	48	44	4	331
	%	0.0	4.7	2.2	1,5	2.1	3.0	2.2
Retired	n	13	140	2223	229	355	276	3236
	%	3.6	16.0	32.2	7,3	17.1	18.6	21.8
Full-time homemaker / fulfilling domestic tasks	n	21	31	227	85	92	59	515
	%	5.8	3.5	3.3	2,7	4.4	4.0	3.5
Student	n	29	21	142	87	132	48	459
	%	8.0	2.4	2.1	2,8	6.3	3.2	3.1
Other	n	12	0	0	0	0	0	12
	%	3.3	0.0	0.0	0,0	0.0	0.0	0.1
Total	n	364	877	6912	3158	2081	1481	14873
	%	100	100	100	100	100	100	100

In general, it has been determined that 25.2% of the participants are between the ages of 58 and 67, 61.9% are higher education graduates, and 55.1% are working.

As a response to the first research question, the social and psychological findings are given in Table 3 and Table 4 below, respectively.

Table 3: Social effects of the pandemic (1 lowest, 10 highest)

Variables		Country					Total	
		Turkey	Estonia	Hungary	Latvia	Poland		Slovakia
Satisfaction status	n	364	883	6911	3165	2083	1469	14875
	Mean	5.44	6.44	5.86	6.36	6.18	5.85	6.04
	SD	2.18	2.07	2.21	2.20	2.27	2.35	2.23
	F	37.222						
	P	0.000						
Trust your country's government	n	364	871	6821	3155	2076	1467	14754
	Mean	3.91	6.13	3.21	5.10	2.50	4.98	3.88
	SD	2.75	2.55	2.93	2.50	2.36	2.95	2.95
	F	473.305						
	P	0.000						
Trust your country's health system	n	364	876	6892	3149	2083	1475	14839
	Mean	6.16	6.81	3.80	6.26	4.14	4.99	4.73
	SD	2.63	2.40	2.47	2.30	2.23	2.29	2.63
	F	654.401						
	P	0.000						
Trust news media	n	364	879	6905	3166	2082	1481	14877
	Mean	2.79	5.38	3.51	4.98	4.17	4.37	4.09
	SD	1.82	2.26	2.03	2.22	2.19	2.30	2.24
	F	306.206						
	P	0.000						
Trust the police	n	364	874	6860	3146	2073	1470	14787
	Mean	4.17	7.61	5.41	6.93	4.53	5.66	5.73
	SD	2.74	2.09	2.44	2.16	2.40	2.30	2.52

	F	438.960						
	P	0.000						
Trust The European Union	n	364	850	6811	3080	2066	1461	14632
	Mean	4.03	5.41	5.22	5.67	5.29	4.29	5.21
	SD	2.55	2.52	2.50	2.43	2.60	2.73	2.56
	F	77.113						
	P	0.000						

SD: Standard deviation

Table 3 shows the social effects of the pandemic on society. According to the country they live in, a statistically significant difference was found between the mean scores of satisfaction with their lives, trust in government institutions - health system - news media - police institutions, and the European Union during the pandemic ($p < 0.05$). It was determined that Estonia had the highest satisfaction score with an average of 6.44 (± 2.07) and Turkey had the lowest satisfaction score with an average of 5.44 (± 2.18). The countries with the highest mean scores of trust in government institutions were Estonia (6.13 (± 2.55)) and Latvia (5.10 (± 2.50)), while the countries with the lowest mean scores were Poland (2.50 (± 2.36)) and Hungary (3.21 (± 2.93)). Estonia, Latvia, and Turkey had the highest mean scores of trust in the health system, while Hungary and Poland had the lowest mean scores. In the study, the countries with the lowest trust in the news media were Turkey (2.79 (± 1.82)) and Hungary (3.51 (± 2.03)), and the countries with the highest trust were Estonia (5.38 (± 2.26)) and Latvia (4.98 (± 2.22)). A statistically significant difference was found between the participants' mean scores of personal trust in the European Union ($p < 0.05$). In the advanced analysis, there was no difference between Turkey-Slovakia, Estonia-Hungary, Estonia-Poland, or Hungary-Poland, while a difference was found between other countries. It was found that the countries with the lowest trust mean scores in the European Union were Turkey and Slovakia, and the countries with the highest mean scores were Latvia, Estonia, and Poland.

Table 4: Psychological effects of the pandemic (1 lowest, 10 highest)

Variables	Country							Total
	Turkey	Estonia	Hungary	Latvia	Poland	Slovakia		
	n	364	881	6911	3152	2082	1468	14858
	Mean	5.46	6.50	5.96	7.20	6.18	6.32	6.31
Happiness status	SD	2.14	2.08	2.21	1.98	2.22	2.24	2.22
	F	155.343						
	P	0.000						

SD: Standard deviation

Table 4 shows the psychological effects of the pandemic on society. According to the country they live in, a statistically significant difference was found between the mean scores of happiness during the pandemic ($p < 0.05$). It was determined that the countries with the highest happiness mean scores were Latvia and Estonia, and the countries with the lowest happiness mean scores were Turkey and Hungary. As a response to the second research question, the economic, social, and psychological effects of the pandemic on countries are given in the tables below, comparatively.

Table 5: Comparison of countries according to economic variables affecting the quality of life

Variables Status of losing your job		Country						
		Turkey	Estonia	Hungary	Latvia	Poland	Slovakia	Total
Yes, permanently	n	16	21	250	90	87	35	499
	%	4.7	3.3	6.1	3.4	6.1	3.3	4.9
Yes, temporarily	n	101	85	608	396	270	181	1641
	%	30.0	13.3	14.8	14.8	18.8	17.3	16.0
No	n	220	533	3249	2192	1080	830	8104
	%	65.3	83.4	79.1	81.9	75.2	79.3	79.1
Total	n	337	639	4107	2678	1437	1046	10244
	%	100	100	100	100	100	100	100

$\chi^2:110.646$ p=0.000

Variables Probability of losing your job in the next three months		Country						
		Turkey	Estonia	Hungary	Latvia	Poland	Slovakia	Total
Very likely	n	34	22	187	136	72	67	518
	%	10.9	4.0	5.2	5.7	5.7	7.2	5.7
Rather likely	n	33	45	203	200	133	97	711
	%	10.6	8.2	5.6	8.4	10.6	10.5	7.9
Neither likely nor unlikely	n	80	64	1028	507	327	210	2216
	%	25.6	11.6	28.5	21.2	26.0	22.7	24.5
Rather unlikely	n	72	215	912	568	531	306	2604
	%	23.1	38.9	25.3	23.8	42.2	33.1	28.8
Very unlikely	n	93	206	1281	978	196	245	2999
	%	29.8	37.3	35.5	40.9	15.6	26.5	33.1
Total	n	312	552	3611	2389	1259	925	9048
	%	100	100	100	100	100	100	100

$\chi^2:471.035$ p=0.000

Variables Economic livelihood situation		Country						
		Turkey	Estonia	Hungary	Latvia	Poland	Slovakia	Total
With great difficulty	n	40	52	621	265	196	211	1385
	%	11.2	6.1	9.3	8.8	9.9	14.7	9.7
With difficulty	n	53	77	1143	345	216	294	2128
	%	14.9	9.0	17.1	11.5	10.9	20.5	14.9
With some difficulty	n	69	263	2430	933	455	487	4637
	%	19.4	30.9	36.3	31.1	23.0	33.9	32.4
Fairly easily	n	141	239	1543	777	585	199	3484
	%	39.6	28.1	23.1	25.9	29.6	13.8	24.3
Easily	n	45	140	710	444	332	179	1850
	%	12.6	16.4	10.6	14.8	16.8	12.5	12.9
Very easily	n	8	81	241	240	193	67	830
	%	2.2	9.5	3.6	8.0	9.8	4.7	5.8
Total	n	356	852	6688	3004	1977	1437	14314
	%	100	100	100	100	100	100	100

$\chi^2:641.715$ p=0.000

χ^2 : Chi-squared test

A statistically significant difference was found between the participants losing their service contract in the COVID-19 epidemic according to the country they live in ($p < 0.05$). While 6.1% of the people living in Hungary and Poland stated that they lost their service contract permanently, 30% of those living in Turkey temporarily lost their service contract. In the study, 35.2% of the people living in Slovakia stated that income barely covers expenses, while 36.3% of the people living in Hungary stated that it is somewhat difficult.

Table 6: Comparison of countries according to social variables affecting the quality of life

Variables I am optimistic about my future		Country						
		Turkey	Estonia	Hungary	Latvia	Poland	Slovakia	Total
Strongly disagree	n	56	35	533	75	143	57	899
	%	15.4	4.0	7.7	2.4	6.9	3.9	6.1
Disagree	n	69	87	1082	236	445	210	2129
	%	19.0	10.0	15.7	7.5	21.5	14.5	14.4
Neither agree nor disagree	n	135	235	2223	868	633	445	4539
	%	37.1	26.9	32.3	27.6	30.6	30.8	30.7
Agree	n	82	431	2641	1457	691	598	5900
	%	22.5	49.4	38.3	46.3	33.4	41.4	39.9

Strongly agree	n	22	84	411	514	155	136	1322
	%	6.0	9.6	6.0	16.3	7.5	9.4	8.9
Total	n	364	872	6890	3150	2067	1446	14789
	%	100	100	100	100	100	100	100
$\chi^2:775.327$ p=0.000								
In general, how is your health?								
Very bad	n	2	4	68	21	9	12	116
	%	0.6	0.5	1.0	0.7	0.4	0.8	0.8
Bad	n	15	68	568	242	142	116	1151
	%	4.1	7.7	8.2	7.6	6.8	7.9	7.7
Fair	n	108	323	2830	1243	731	559	5794
	%	29.8	36.6	40.8	39.2	34.9	37.9	38.8
Good	n	19	374	3014	1355	954	593	6488
	%	54.5	42.4	43.4	42.7	45.5	40.2	43.5
Very good	n	40	114	458	309	261	195	1377
	%	11.0	12.9	6.6	9.7	12.4	13.2	9.2
Total	n	363	883	6938	3170	2097	1475	14926
	%	100	100	100	100	100	100	100
$\chi^2:176.724$ p=0.000								
The most important support when you are ill								
A member of your family / relative	n	271	688	5291	2473	1464	1164	11351
	%	74.7	82.3	80.8	83.2	75.7	83.2	80.8
A friend, neighbour, or someone else	n	64	59	497	227	209	107	1163
	%	17.6	7.1	7.6	7.6	10.8	7.6	8.3
A service provider, institution or organization	n	11	21	111	41	32	21	237
	%	3.0	2.5	1.7	1.4	1.7	1.5	1.7
Nobody	n	17	68	646	230	230	107	1298
	%	4.7	8.1	9.9	7.7	11.9	7.6	9.2
Total	n	363	836	6545	2971	1935	1399	14049
	%	100	100	100	100	100	100	100
$\chi^2:275.950$ p=0.000								

χ^2 : Chi-squared test

A statistically significant difference was found between the participants being optimistic about their future, according to the country they live in ($p < 0.05$). Approximately 48.8% of the participants stated that they were optimistic about their future. Those living in Latvia and Estonia were 60% optimistic, while those living in Turkey and Poland were 40% or less optimistic.

A statistically significant difference was found between the health status of the participants during the pandemic according to the country they live in ($p < 0.05$). While 8.5% of the participants stated that their health status was bad or very bad in general, this rate was highest at 9.2% in Hungary and it was lowest at 4.7% in Turkey. While 83.2% of those living in Slovakia and Latvia and 82.3% of those living in Estonia stated that the most important source of support was their family member or relative when they were sick and needed help at home, 17.6% of those living in Turkey stated as someone other than friends, neighbors or family/relatives.

Table 7: Comparison of countries according to psychological variables affecting the quality of life

Variables I have felt downhearted and depressed		Country						Total
		Turkey	Estonia	Hungary	Latvia	Poland	Slovakia	
All of the time	n	20	26	166	78	90	41	421
	%	5.5	3.0	2.4	2.5	4.3	2.8	2.8
Most of the time	n	65	62	567	274	300	107	1375
	%	17.9	7.1	8.2	8.6	14.3	7.3	9.7
	n	50	80	878 ^c	305	305	132	1750

More than half of the time	%	13.7	9.1	12.6	9.6	14.5	9.0	11.7
Less than half of the time	n	52	62	1055	415	248 ^a	138	1970
	%	14.3	7.1	15.2	13.1	11.8	9.4	13.2
Some of the time	n	131	397	3284	1486	899	663	6860
	%	36.0	45.2	47.3	46.8	42.8	45.0	46.0
At no time	n	46	251	991	615	259	391	2553
	%	12.6	28.6	14.3	19.4	12.3	26.6	17.1
Total	n	364	878	6941	3173	2101	1472	14929
	%	100	100	100	100	100	100	100

$\chi^2: 487.253$ $p=0.000$

χ^2 : Chi-squared test

A statistically significant difference was found between the participants' feelings of sadness and depression during the last two weeks of the COVID-19 epidemic according to the country they live in ($p < 0.05$). While 17.9% of the participants living in Turkey stated that they felt sad and depressed most of the time during the last two weeks, 14.5% of those living in Poland felt sad and depressed more than half the time.

Discussion

The COVID-19 pandemic has affected the quality of life of people in different ways in countries around the World. One of the factors affecting the quality of life of individuals is economic variables. This research shows that participants living in Turkey, Slovakia, and Poland expressed a higher probability of losing their job compared to participants living in Estonia, Hungary, and Latvia. The results of the study show that the monthly income of the participants barely covers their expenses (Table 5). It is thought that this situation may be related to the higher unemployment rates for Turkey and Slovakia compared to other countries. According to World Bank data, the unemployment rates in Latvia, Slovakia, Poland, Hungary, and Estonia increased during the pandemic between 2019 and 2021. However, it was determined that there was a 0.3 decrease in the unemployment rate in Turkey (World Bank Data, 2021). It has been determined that the risk of losing a job during the pandemic can have serious effects on people's mental health along with uncertainty (Oliveira & Fernandes, 2020: 536-538). Income allows people to purchase materials essential for life, access health-promoting resources, and participate in community activities (Douglas et al., 2020: 2). Having a job is a protective factor against general psychiatric disorders and loneliness. It is seen that there is a strong positive relationship between income level and quality of life, and socioeconomic status has a significant effect on the quality of life and healthy lifestyle behaviors (Li & Wang, 2020: 2-5). The higher the income level of individuals, the higher the subjective quality of life, and low income increases psychosocial stress (Arechavala & Espina, 2019: 193; Douglas et al., 2020: 2; Purba et al., 2021: 1). While Purba et al. (2021) found that the financial situation of nearly half of the participants remained stable during the pandemic, another study showed that nearly a quarter of participants experienced financial stress caused by the pandemic (Zhang & Ma, 2020: 2). In a study conducted in Turkey, it was found that there is a positive relationship between income level, quality of life, and life satisfaction (Karagöz et al., 2016: 169). Tamson et al. (2022) found that being unemployed, economically inactive, and facing financial difficulties reduces Estonians' quality of life. The results of the study generally show that the participants were concerned about how their economic lives would continue during the pandemic. Governments need to develop policies that will protect their citizens financially to improve their quality of life.

One of the important variables in terms of quality of life is social support. In the study, the majority of the participants stated that the most important source of support was a family member/relative, and the second most important source of support was a friend/neighbor when they were sick and needed help at home. It has been determined that social interaction during the pandemic helps individuals to overcome their loneliness, improves their mental health, and helps to improve the quality of life of individuals by sharing their feelings (Datta et al., 2015: 292). It has been stated that restrictions in daily life and social activities during the pandemic may cause mental health problems (Dziedzic et al., 2021: 4-5; Reine, 2021: iii379; Wang et al., 2021: 13). In a study of individuals over 50 years of age in Estonia and Latvia, it was found that the main predictors of increased loneliness in Latvia were increased irritability and decreased contact with children, while in Estonia financial difficulties and interrupted communication with parents (Reine, 2021: iii379). It was determined that during the quarantine period, the majority of individuals spent time chatting with their friends online, consulting on social networks, watching television, and tidying the house (Ferreira et al., 2021: 1394). It may be beneficial to develop social support mechanisms, especially for individuals living alone during the pandemic.

In the study, it was found that the countries with the highest trust in government institutions were Estonia, Latvia, Slovakia, and Turkey, and the countries with the lowest trust were Poland and Hungary (Table 3). Studies have shown that a high level of trust in the government is generally associated with greater compliance for the successful containment of the COVID-19 pandemic (Goldstein & Wiedemann, 2020; Murphy et al., 2020: 10-12; Shanka & Menebo, 2022: 1279). According to the pre-pandemic OECD 2010-2018 data, the average trust in the government score of people living in Turkey, Estonia, and Hungary was higher than people living in Poland, Latvia, and Slovakia (OECD, 2022). Studies showed that while the level of public trust in the government was high in some countries during the pandemic, the level of trust in some countries was found to be low (Nielsen & Lindvall, 2021: 1192; Robinson et al., 2021). This situation can be explained as the policies implemented by countries with high levels of trust being more widely adopted by the public. The Hungarian and Polish governments need to research the factors that reduce the public's trust level during the pandemic in order to develop appropriate policies.

This research shows that the countries with the highest trust in the health system were Estonia, Latvia, Turkey, and Slovakia, while the countries with the lowest trust in the health system were Hungary and Poland (Table 3). In the research, it is noticeable that the countries with a high average of trust in the state also have a high average of trust in the health system. In a study conducted during the pandemic, it was determined that the level of trust in the health system of Eastern European countries was lower compared to other European countries (Beller et al., 2022: 3). Societies, that trust the health system of the country, follow the doctor's recommendations and believe that effective health policies are being implemented (Gille et al., 2021: 2). Low trust in the health system was found to be associated with poor health outcomes and inadequate use of health services (Antinyan et al., 2021; Mohseni & Lindstrom, 2007; Radin, 2013;). In countries with low levels of trust, such as Hungary and Poland, it may be beneficial to determine the causes and conduct further studies in this direction to ensure the adaptation

of the public to the health system. At this point, it is important to involve the public in the policy-making process.

In the study, a statistically significant difference was found between the health status of the participants during the pandemic according to the country they live in. In the study, it was seen that the majority of the participants who express their health status as bad are living in Hungary, and the majority of the participants who express their health status as good are those who live in Turkey and Estonia (Table 5). In the study, it is seen that the health status perceptions of individuals living in countries with high levels of trust and health systems are also high. It has been stated that a person's belief that he/she is healthy significantly improves his/her subjective quality of life (Arechavala & Espina, 2019: 192). Studies show that, it was determined that the health-related quality of life scores of individuals in quarantine during the pandemic were low (Ferreira et al., 2021: 1389). In order for people to take use of primary health care services during the pandemic, it is important to offer remote health services like telemedicine. Individuals who are in quarantine at home, living alone, or suffering from chronic diseases can thus feel safer.

Another factor affecting the quality of life of individuals is their psychological situation. It was discovered in the study that participants from Turkey, Poland, and Hungary felt more sad and depressed than participants from Estonia, Latvia, and Slovakia (Table 7). According to the study, people who live in countries with high happiness levels are less sad and depressed. Studies show that, during the pandemic, the incidence of stress, anxiety, and depression in individuals increases, and the quality of life of individuals decreases (Bostan et al., 2020: 60; Chodkiewicz et al, 2021: 6-8; Park et al., 2021: 7; Pieh et al., 2020: 5; Tamson et sl. 2022: 6; Wang et al., 2020: 5-20). It is thought that, for public health and quality of life during the pandemic, policymakers need to develop mechanisms to monitor and support the mental health of individuals at the country level. This research shows that the countries with the highest happiness mean scores were Latvia and Estonia, and the countries with the lowest score were Turkey and Hungary (Table 4). Studies on happiness and COVID-19 have shown that the happiness of individuals decreased during the pandemic (Greyling et al., 2021a: 1; Greyling et al., 2021b: 1; Rossouw et al., 2021a: 20; Rossouw et al., 2021b: 15). According to the 2020 pandemic period data of the World Happiness Report, the countries with the highest average happiness score were Estonia, Slovakia, and Latvia, and the lowest countries were Turkey and Hungary (Helliwell et al., 2021: 19-24). When the pre-pandemic data of the same countries were evaluated, it was seen that there was no significant difference in terms of pre-and post-pandemic happiness rankings, and countries with high pre-pandemic happiness scores also had higher post-pandemic happiness scores. According to a study conducted in 23 states of the OECD countries, the level of development of the countries affected the happiness of individuals during the pandemic (Puertas et al., 2020: 1). It is critical to create mechanisms that will provide psychological support to individuals during the pandemic.

The International Labor Organization has stated that there is a need for rapid and coordinated policies at the national and global levels, together with strong, multilateral leadership, to mitigate the effects of COVID-19 on workers and their families and mitigate the slump in the global economy. While determining the policies, the protection of health, economy, and social balance, providing the best possible support to the vulnerable and most affected groups, and the importance of international

cooperation and solidarity for developing countries were emphasized (Foddai et al., 2020: 1-2; Goniewicz et al., 2020). It was also stated that it is important to invest in strong, resilient, and inclusive national health systems, to create an environment that encourages investment in health, and to improve health governance at the global level (Pan-European Commission, 2021).

Conclusions and Recommendations

The results of the study show that the factors affecting people's quality of life during the pandemic vary by country, and the pandemic generally has a negative impact on people's quality of life. Policymakers need to have information about the factors affecting societal quality of life in order to be prepared for pandemics, in terms of developing policies for health-related, economic, and social aspects. The following recommendations can be made based on the study's findings,

- During the pandemic, studies should be carried out on the level of public trust in the government and the factors affecting it at the level of countries.
- Policies should be developed to increase the general satisfaction, happiness of the people, and support individuals psychologically during the pandemic, especially for people who live alone.
- Government support should be provided to individuals and institutions that are in poor economic and financial condition during the pandemic.
- Policies should be developed to ensure the continuity of social interaction during the pandemic.
- Telemedicine applications should be developed to enable individuals to receive primary health care services during the pandemic.
- Public participation should be encouraged in the policy development process.
- Policies should be developed to address countries' low average happiness levels, such as Turkey and Hungary.
- Individuals in countries such as Turkey and Poland, where people feel depressed and sad during pandemics should be given psychological support.
- People should be economically supported in countries such as Slovakia and Hungary, where people struggled to maintain the income-expense balance during the pandemic.
- Policies should be developed to economically protect individuals in countries such as Hungary, Poland, and Turkey who are at high risk of losing their jobs permanently or temporarily.
- To increase public trust, the governments of Hungary and Poland must develop appropriate policies.

Author Contributions

1. Author: 60% 2. Author: 40% contributed to the study.

Conflict of Interest Statement

There is no financial conflict of interest with any institution, organization or person related to our article titled "A General Assessment of Life Quality in Turkey and Several East European Countries During the COVID-19 Pandemic".

References

- Altena, E., Baglioni, C., Espie, C. A., Ellis, J., Gavriloff, D., Holzinger, B., et al. (2020). Dealing with sleep problems during home confinement due to the COVID-19 Outbreak: Practical recommendations from a task force of the European CBT-I Academy. *Journal of Sleep Research*, 29, e13052. <https://doi.org/10.1111/jsr.13052>
- Altuğ, F., Yağcı, N., Kitiş, A., Büker, N., & Cavlak, U. (2009). Analyzing of factors affecting the quality of life in elderly at home. *Elderly Issues Research Journal*, 2(1), 48-60.
- Ammar, A., Chtourou, H., Boukhris, O., Trabelsi, K., Masmoudi, L., Brach, M. et al. (2020). Social participation and life satisfaction of peoples during the COVID-19 home confinement: The ECLB-COVID19 multicenter study. *MedRxiv*, 1-23 <https://doi.org/10.1101/2020.05.05.20091066>
- Antinyan, A., Bassetti, T., Corazzini, L., & Pavesi, F. (2021). Trust in the health system and COVID-19 treatment. *Frontiers in Psychology*, 12, 643758. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.643758>
- Arechavala, N. S., & Espina, P. Z. (2019). Quality of life in the European Union: An econometric analysis from a gender perspective. *Social Indicators Research*, 142, 179-200. <https://doi.org/10.1007/s11205-018-1913-4>
- Bakar, N. (2012). *Depression, quality of life, and influential factors in the elderly*. (Publication No. 304498) [Master Thesis, Erzincan University].
- Balanç'a-Martínez, V., Atienza-Carbonell, B., Kapczinski, F., & De Boni, R. B. (2020). Lifestyle behaviours during the COVID-19 - time to connect. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 141(5), 399-400. <https://doi.org/10.1111/acps.13177>
- Bedford, J., Enria, D., Giesecke, J., Heymann, D. L., Ihekweazu, C., Kobinger, G., et al. (2020). COVID-19: Towards controlling of a pandemic. *Lancet*, 395(10229), 1015-1018. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30673-5](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30673-5)
- Beller, J., Schäfers, J., Haier, J., Geyer, S., & Epping, J. (2022). Trust in healthcare during COVID-19 in Europe: vulnerable groups trust the least. *Journal of Public Health (Berl.)*. <https://doi.org/10.1007/s10389-022-01705-3>
- Bostan, S., Kaya, A., Güneş, D., & Usta, İ. (2020). Anxiety caused by the COVID-19 pandemic in the individual and escape from the hospital. *Journal of International Health Sciences and Management*, 6, 60-71.
- Bottomley, A., Reijneveld, J. C., Koller, M., Flechtner, H., Tomaszewski, K. A., & Greimel, E. (2019). Current state of quality of life and patient-reported outcomes research. *European Journal of Cancer*, 121, 55-63. <https://doi.org/10.1016/j.ejca.2019.08.016>
- Campos, A. C. V., Ferreira, E. F., Vargas, A. M. D. & Albala, C. (2014). Aging, gender and quality of life (AGEQOL) study: Factors associated with good quality of life in older Brazilian community-dwelling adults. *Health and Quality of Life Outcomes*, 12, 166. <https://doi.org/10.1186/s12955-014-0166-4>

- Chodkiewicz, J., Miniszewska, J., Krajewska, E., & Biliński, P. (2021). Mental health during the second wave of the COVID-19 Pandemic-Polish studies. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18, 3423. <https://doi.org/10.3390/ijerph18073423>
- Choi, E. P. H., Hui, B. P. H., & Wan, E. Y. F. Depression and anxiety in Hong Kong during COVID-19. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(10), 3740. <https://doi.org/10.3390/ijerph17103740>
- Çağlar, A. (2020). Quality of life of the provinces: An index based on data envelopment analysis with Turkish Statistical Institute data. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(3), 875 – 902.
- Datta, D., Datta, P. P., & Majumdar, K. K. (2015). Role of social interaction on quality of life. *National Journal of Medical Research*, 5(4), 290-292.
- Douglas, M., Katikireddi, S. V., Taulbut, M., McKee, M., & McCartney, G. (2020). Mitigating the wider health effects of COVID-19 pandemic response. *BMJ*, 369, m1557. <https://doi.org/10.1136/bmj.m1557>
- Dziedzic, B., Idzik, A., Kobos, E., Sienkiewicz, Z., Kryczka, T., Fidecki, W., et al. (2021). Loneliness and mental health among the elderly in Poland during the COVID-19 pandemic. *BMC Public Health*, 21, 1976. <https://doi.org/10.1186/s12889-021-12029-4>
- Eurofound. (2020, November 6). *COVID-19, living, working and COVID-19. COVID-19 Series. Research Report 2020*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. <https://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2020/living-working-and-COVID-19/>
- Eurofound. (2017). *European quality of life survey 2016: Quality of life, quality of public services, and quality of society*. Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Ferreira, L. N., Pereira, L. N., Fé Brás, M., & Ilchuk, K. (2021). Quality of life under the COVID-19 quarantine. *Quality of Life Research*, 30(5), 1389-1405. <https://doi.org/10.1007/s11136-020-02724-x>
- Foddai, A., Lindberg, A., Lubroth, J., & Ellis-Iversen, J. (2020). Surveillance to improve evidence for community control decisions during the COVID-19 pandemic—opening the animal epidemic toolbox for public health. *One Health*, 9, 100130. <https://doi.org/10.1016/j.onehlt.2020.100130>
- Gille, F., Smith, S., & Mays, N. (2021). What is public trust in the healthcare system? A new conceptual framework developed from qualitative data in England. *Social Theory & Health*, 19(1), 1-20. <https://doi.org/10.1057/s41285-020-00129-x>
- Goldstein, D. A. N., & Wiedemann, J. (2021, April 16). *Who do you trust? The consequences of political and social trust for public responsiveness to COVID-19 orders*. <https://www.cambridge.org/core/journals/perspectives-on-politics/article/who-do-you-trust-the-consequences-of-partisanship-and-trust-for-public-responsiveness-to-covid19-orders/466134E376AD87F52441F26F3BE7D653>

- Goniewicz, K., Khorram-Manesh, A., Hertelendy, A. J., Goniewicz, M., Naylor, K., & Burkle, F. M. (2020). Current response and management decisions of the European Union to the COVID-19 outbreak: A review. *Sustainability*, 12(9), 3838. <https://doi.org/10.3390/su12093838>
- Gössling, S., Scott, D., & Hall, C. M. (2020). Pandemics, tourism and global change: A rapid assessment of COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(1), 1-20. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1758708>
- Greyling, T., Rossouw, S., & Adhikari, T. (2021a). A tale of three countries: How did Covid-19 lockdown impact happiness? *South African Journal of Economics*, 89, 25-43. DOI: 10.1111/saje.12284.
- Greyling, T., Rossouw, S., & Adhikari, T. (2021b). The good, the bad and the ugly of lockdowns during Covid-19. *PLoS ONE*, 16, e0245546. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0245546>
- Helliwell, J. F., Layard, R., Sachs, J. D., De Neve, J-E., Aknin, L. B., & Wang, S. (2022, May 20). *World happiness report 2021. WellBeing International WBI studies repository. Solutions for people, animals and environment.* https://www.wellbeingintlstudiesrepository.org/hw_happiness/5/
- Ivanova, S. (2015). Population income in the European Union and situation in Latvia. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 213, 43-47. <https://doi:10.1016/j.sbspro.2015.11.401>
- Kabasakal, Z. & Baş, A. U. (2013). Problem solving skills of teacher candidates predicting of life satisfaction. *Journal of Research in Education and Teaching*, 2(1), 27-35.
- Karagöz, Y., Doğan, A., & Koçyiğit, S. (2016). The effect of income on quality of life and life satisfaction: An empirical application in the province of Sivas. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(1), 169-186.
- Knurowski, T., van Dijk, J. P., Geckova, A. M., Brzyski, P., Tobiasz-Adamczyk, B., & van den Heuvel, W. J. (2005). Socio-economic health differences among the elderly population in Krakow, Poland. *Sozial-und Präventivmedizin*, 50(3), 177-185. <https://doi.org/doi:10.1007/s00038-005-2051-8>.
- Kralova, M., Brazinova, A., Sivcova, V., & Izakova, L. (2022). Mental health of the Slovak population during COVID-19 pandemic: A cross-sectional survey. *World Journal of Clinical Cases*, 10(25), 8880-8892. <https://doi:10.12998/wjcc.v10.i25.8880>
- Kristapsone, S., & Bruna, S. (2019). Changes in the subjective assessment of quality of life in Latvia and the European Union: results of European quality of life survey 2016. *New Challenges of Economic and Business Development – 2019: Incentives for Sustainable Economic Growth*, 453-462.
- Lee, K. H., Xu, H. & Wu, B. (2020). Gender differences in quality of life among community-dwelling older adults in lowand middle-income countries: results from the Study on global AGEing and adult health (SAGE). *BMC Public Health*, 20, 114. <https://doi.org/10.1186/s12889-020-8212-0>
- Li, L. Z., & Wang, S. (2020). Prevalence and predictors of general psychiatric disorders and loneliness during COVID-19 in the United Kingdom. *Psychiatry Research*, 291, 113267. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020>

- Li, W., Yang, Y., Liu, Z. H., Zhao, Y. J., Zhang, Q., Zhang, L., et al. (2020). Progression of mental health services during the COVID-19 outbreak in China. *International Journal of Biological Sciences*, 16(10), 1732-1738.
- Ministry of Health of Turkey. General situation in Turkey. (2020). Available online at <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66935/genel-koronavirus-tablosu.html/>, checked on 06/21/2022.
- Mohseni, M., & Lindstrom, M. (2007). Social capital, trust in the health-care system and self-rated health: The role of access to health care in a population based study. *Social Science & Medicine*, 64(7), 1373-1383. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2006.11.023>
- Murphy, K., Williamson, H., Sargeant, E., & McCarthy, M. (2020). Why people comply with COVID-19 social distancing restrictions: Self-interest or duty? *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 53 (4), 477-496. <https://doi.org/10.1177/0004865820954484>
- Nandori, S. E. (2016). How did subjective well-being change in Hungary due to the economic crisis? *Social Indicators Research*, 126(1), 241-256. <https://doi.org/10.1007/s11205-015-0878-9>
- Nguyen, H. C., Nguyen, M. H., Do, B. N., Tran, C. Q., Nguyen, T. T. P., Pham, K. M., et al. (2020). People with suspected COVID-19 symptoms were more likely depressed and had lower health-related quality of life: The potential benefit of health literacy. *Journal of Clinical Medicine*, 9(4), 965. <https://doi.org/10.3390/jcm9040965>
- Nicola, M., Alsafi, Z., Sohrabi, C., Kerwan, A., Al-Jabir, A., Iosifidis, C., et al. (2020). The socio-economic implications of the coronavirus pandemic (COVID-19): A review. *International Journal of Surgery*, 78, 185-193. <https://doi.org/10.1016/j.ijisu.2020.04.018>
- Nielsen, J. H., & Lindvall, J. (2021). Trust in government in Sweden and Denmark during the COVID-19 epidemic. *West European Politics*, 44(5-6), 1180-1204. <https://doi.org/10.1080/01402382.2021.1909964>
- OECD. (2022). Trust in government (indicator). <https://10.1787/1de9675e-en> (Accessed on 03 June 2022)
- Oláh, J., Hajduová, Z., Lacko, R., & Andrejovský, P. (2020). Quality of life regional differences: Case of self-governing regions of Slovakia. *Sustainability*, 12(7), 2924. ; <https://doi:10.3390/su12072924>
- Oliveira, M., & Fernandes, C. (2020). Managing the coronavirus pandemic in Portugal: A step-by-step adjustment of health and social services. *Psychological Trauma*, 12(5), 536-538. <https://doi.org/10.1037/tra0000879>
- Pan-European Commission. *Drawing light from the pandemic a new strategy for health and sustainable development. Report of the Pan-European Commission on Health and Sustainable Development*. Copenhagen, Denmark September, 2021.
- Park, K-H., Kim, A-R., Yang, M-A., Lim, S-J., & Park J-H. (2021). Impact of the COVID-19 pandemic on the lifestyle, mental health, and quality of life of adults in South Korea. *PLoS ONE*, 16 (2), e0247970. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0247970>

- Pieh, C., Budimir, S., & Probst, T. (2020). The effect of age, gender, income, work, and physical activity on mental health during coronavirus disease (COVID-19) lockdown in Austria. *Journal of Psychosomatic Research*, 136, 110186. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2020>
- Puertas, R., Marti, L., & Guaita-Martinez, J. M. (2020). Innovation, lifestyle, policy and socioeconomic factors: An analysis of European quality of life. *Technological Forecasting and Social Change*, 160, 120209. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2020.120209>
- Purba, F. D., Kumalasari, A. D., Novianti, L. E., Kendhawati, L., Noer, A. H., & Ninin, R. H. (2021). Marriage and quality of life during COVID-19 pandemic. *PLoS ONE*, 16(9), e0256643. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0256643>
- Radin, D. (2013). Does corruption undermine trust in health care? Results from public opinion polls in Croatia. *Social Science & Medicine*, 98, 46-53. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2013.08.033>
- Reine, I. (2021). Factors predicting loneliness among ageing populations in the Baltic states during Covid-19. *European Journal of Public Health*, 31(3), iii379. <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckab165.110>
- Ren, L. L., Wang, Y. M., Wu, Z. Q., Xiang, Z. C., Guo, L., Xu, T., et al. (2020). Identification of a novel coronavirus causing severe pneumonia in human: A descriptive study. *Chinese Medical Journal*, 133(9), 1015-1024. <https://doi.org/10.1097/CM9.0000000000000722>
- Robinson, S., Gupta, K., Ripberger, J., Ross, J., Fox, A., Jenkins-Smith, H., et al. (2021). *Trust in government agencies in the time of COVID-19*. (Elements in Public and Nonprofit Administration Series). Cambridge: Cambridge University Press 2021.
- Rossouw, S., Greyling, T., & Adhikari, T. (2021a). Happiness-lost: Did governments make the right decisions to combat Covid-19? *South African Journal of Economic and Management Sciences*, 24(1), a3795. <https://doi.org/10.4102/sajems.v24i1.3795>
- Rossouw, S., Greyling, T., & Adhikari, T. (2021b). The evolution of happiness pre and peri-COVID-19: A Markov Switching Dynamic Regression Model. *PLOS ONE*, 16(12), e0259579. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0259579>
- Samlani, Z., Lemfadli, Y., Errami, A. A., Oubaha, S., & Krati, K. (2020). The impact of the COVID-19 pandemic on quality of life and well-being in Morocco. *Preprints*, 6, 130-134. <https://doi.org/10.20944/preprints202006.0287.v1>
- Shanka, M. S., & Menebo, M. M. (2022). When and how trust in government leads to compliance with COVID-19 precautionary measures. *Journal of Business Research*, 139, 1275-1283. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.10.036>
- Stoecklin, S. B., Rolland, P., Silue, Y., Mailles, A., Campese, C., Simondon, A., et al. (2020). First cases of coronavirus disease 2019 (COVID-19) in France: Surveillance, investigations and control measures, January 2020. *Eurosurveillance*, 25(6), 1-7. <https://doi.org/10.2807/1560-7917.ES.2020.25.6.2000094>
- Streimikiene, D. (1998). Quality of life and housing. *International Journal of Information and Education Technology*, 5(2), 140-145. <https://doi.org/10.7763/IJiet.2015.V5.491>

- Svabova, L., Tesarova, E. N., Durica, M., & Strakova, L. (2021). Evaluation of the impacts of the COVID-19 pandemic on the development of the unemployment rate in Slovakia: Counterfactual before-after comparison. *Equilibrium. Quarterly Journal of Economics and Economic Policy*, 16(2), 261-284. <https://doi.org/10.24136/eq.2021.010>
- Szabó, C., Pukánszky, J., & Kemény, L. (2020). Psychological effects of the COVID-19 pandemic on Hungarian adults. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(24), 9565. <https://doi:10.3390/ijerph17249565>
- Szende, A., & Németh, R. (2003). Health-related quality of life of the Hungarian population. *Orvosi Hetilap*, 144(34), 1667-74.
- Tamson, M., Reile, R., Sokurova, D., Innos, K., Nurk, E., Laidra, K., et al. (2022). Health-related quality of life and its socio-demographic and behavioural correlates during the COVID-19 Pandemic in Estonia. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(15), 9060. <https://doi: 10.3390/ijerph19159060>
- The WHOQOL Group. (1998). The World Health Organization quality of life assessment (WHOQOL): Development and general psychometric properties. *Social Science & Medicine*, 46(12), 1569-1585. [https://doi.org/10.1016/s0277-9536\(98\)00009-4](https://doi.org/10.1016/s0277-9536(98)00009-4)
- Tisdell, C. A. (2020). Economic, social and political issues raised by the COVID-19 pandemic. *Economic Analysis & Policy*, 68, 17-28. <https://doi.org/10.1016/j.eap.2020.08.002>
- Tsamakis, K., Triantafyllis, A. S., Tsiptsios, D., Spartalis, E., Mueller, C., Tsamakis, C., et al. (2020). COVID-19 related stress exacerbates common physical and mental pathologies and affects treatment (Review). *Experiment and Therapeutic Medicine*, 20, 159-162. <https://doi.org/10.3892/etm.2020.8671>
- Villas-Boas, S., Oliveira, A.L., Ramos, N. & Montero, I. (2019) Predictors of quality of life in different age groups across adulthood. *Journal of Intergenerational Relationships*, 17(1), 42-57. <https://doi.org/10.1080/15350770.2018.1500330>
- Wang, C., Pan, R., Wan, X., Tan, Y., Xu, L., Ho, C. S., & Ho, R. C. (2020). Immediate psychological responses and associated factors during the initial stage of the 2019 coronavirus disease (COVID-19) epidemic among the general population in China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(5), 1729. <https://doi.org/10.3390/ijerph17051729>
- Wang, Y., Di, Y., Ye, J., & Wei, W. (2021). Study on the public psychological states and its related factors during the outbreak of coronavirus disease 2019 (COVID-19) in some regions of China. *Psychology, Health & Medicine*, 26(1), 13-22. <https://doi.org/10.1080/13548506.2020.1746817>
- World Bank Data. (2022, September 20). *Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate)*. <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS>
- World Health Organization (WHO). 2020. *WHOQOL: Measuring quality of life*. <https://www.who.int/toolkits/whoqol/>

- Zahra, D., Sadatmahalleh, S. J., Samaneh, Y., Mahnaz, B. K., & Anoshiravan, K. (2020). Influential factors on quality of life in married Iranian women during the COVID-19 Pandemic in 2020: A path analysis. *BMC Women's Health*, 21(1), 102. <https://doi.org/10.1186/s12905-020-01114-2>
- Zhang, Y., & Ma, Z. F. (2020). Impact of the COVID-19 pandemic on mental health and quality of life among local residents in Liaoning Province, China: A cross-sectional study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(7), 2381. <https://doi.org/10.3390/ijerph17072381>

Genişletilmiş Özet

COVID-19 Pandemisi bireyleri ve toplumları ekonomik, sosyal ve psikolojik yönden etkilemiştir. Salgın haline gelen bulaşıcı hastalıklar, küresel ölçekte yaşanan sosyal ve çevresel dönüşümler nedeniyle, ciddi sağlık sorunlarına ve ekonomik problemlere neden olmaktadır. Pandemi sürecinde salgının kontrol altına alınması amacıyla Dünya Sağlık Örgütü'nün önerileri doğrultusunda; ülke içi ve uluslararası seyahat kısıtlamaları uygulanmış, bazı iş kolları kapatılmış, kamuya açık etkinlikler iptal edilmiş, riskli grupları korumaya yönelik önlemler alınmış, farklı temas seviyeleri için izolasyon ve karantina tedbirleri alınmıştır. Bu tür kısıtlamalar salgının kontrol altına alınmasında etkili olsa da, bireylerin psikolojik, ekonomik ve sosyal durumunu olumsuz yönde etkilemiş ve toplumsal yakınma ile sürdürülebilir refahın önemli göstergelerinden biri olan yaşam kalitesinin düşmesine neden olmuştur. Yaşam kalitesi, toplumların ulaşmayı hedeflediği en önemli evrensel değerlerden biridir ve uluslararası kalkınma, sağlık, çevre ve politika gibi çok çeşitli alanları kapsamaktadır. Yaşam kalitesinin nesnel boyutu ağırlıklı olarak bireylerin yaşam koşullarına dair faktörleri kapsarken, öznel boyutu bireylerin yaşam koşullarından aldığı doyumu, sağlıkla ilgili boyutu ise hastalığın bireylerin günlük yaşamının fiziksel, psikolojik ve sosyal yönlerini kapsayan oldukça geniş bir kavramdır.

Pandeminin toplumların yaşam kalitesi üzerindeki etkileri ülkeler düzeyinde farklılık gösterebilir. Bu çalışmanın amacı, COVID-19 pandemisi sürecinde Doğu Avrupa ülkelerinden Macaristan, Slovakya, Letonya, Polonya ve Estonya'nın yaşam kalitesini Türkiye ile karşılaştırmalı olarak değerlendirmek ve sonuçlar doğrultusunda politika yapıcılara önerilerde bulunmaktır. Karşılaştırma amacıyla bu ülkelerin seçilmesinin nedeni gayri safi yurt içi hasıladan sağlığa ayrılan payın, kişi başı sağlık harcamasının, işsizlik oranlarının, hanelere yapılan sosyal yardımların gayri safi yurt içi hasıla içindeki oranının ve yetişkin eğitim seviyesinin ülkeler arasında benzerlik göstermesidir.

Çalışma kapsamında Eurofound tarafından Avrupa ülkelerini kapsayan ve 18 yaş üstü gönüllü bireyler üzerinde Nisan 2020'de çevrimiçi olarak uygulanan "Yaşamak, Çalışmak ve COVID-19 Anketi"nin Macaristan, Slovakya, Letonya, Polonya ve Estonya sonuçları Türkiye ile karşılaştırılmıştır. Çalışmanın örneklemini Eurofound veri setini kapsayan Macaristan, Slovakya, Letonya, Polonya ve Estonya ülkelerinin verileri ile Türkiye'de 18 yaş üstü, gönüllü 364 kişiye uygulanan anket verileri oluşturmaktadır. Anketin Türkçeye çevirisinde uzman görüşleri alınmış ve faktör analizleri yapılmıştır. Çalışma için etik kurul izni ve Eurofound'dan anket ve veri seti kullanım izinleri alınmıştır.

Çalışma bulguları değerlendirildiğinde, genel olarak katılımcıların çoğunluğunun 58-67 yaş aralığında, yükseköğretim mezunu ve çalışan bireylerden oluştuğu tespit edilmiştir. Pandeminin toplumlar üzerindeki sosyal etkileri değerlendirildiğinde; katılımcıların yaşadıkları ülkeye göre pandemi sürecinde hayatlarından memnun olma durumu, devlet kurumları, sağlık sistemi, haber medyası, güvenlik güçleri ve Avrupa Birliği'ne güven puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmıştır ($p < 0.05$). Pandemi sürecinde memnuniyet puan ortalaması en yüksek ülkenin Estonya, en düşük ülkenin Türkiye olduğu; devlet kurumlarına güven puan ortalaması en yüksek ülkelerin Estonya ve Letonya, en düşük ülkelerin Polonya ve Macaristan

olduğu tespit edilmiştir. Sağlık sistemine güven puan ortalaması en yüksek ülkelerin Estonya, Letonya ve Türkiye, en düşük ülkelerin Macaristan ve Polonya olduğu görülmüştür. Buna ek olarak, Letonya ve Estonya'da yaşayanların geleceğe dair iyimserlik durumunun, Türkiye ve Polonya'da yaşayanlara nazaran daha yüksek olduğu bulunmuştur. Katılımcıların yaşadıkları ülkeye göre pandemi sürecinde sağlık durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmıştır ($p < 0,05$). Katılımcıların %8,5'i sağlık durumunun genel olarak kötü ve çok kötü olduğunu belirtirken, bu oran Macaristan'da yaşayanlarda %9,2 ile en yüksek değeri, Türkiye'de %4,7 ile en düşük değeri almıştır.

Pandeminin toplumlar üzerindeki psikolojik etkileri değerlendirildiğinde, bireylerin yaşadıkları ülkeye göre pandemi sırasındaki mutluluk puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmıştır ($p < 0,05$). Mutluluk puan ortalaması en yüksek ülkelerin Letonya ve Estonya, en düşük ülkelerin Türkiye ve Macaristan olduğu bulunmuştur. Araştırmada, Türkiye, Polonya ve Macaristan'dan katılımcıların Estonya, Letonya ve Slovakya'dan katılımcılara göre daha üzgün ve depresif hissettikleri tespit edilmiştir.

Pandeminin ekonomik etkileri değerlendirildiğinde, bireylerin iş akdini kaybetme durumunun ülkelere göre farklılık gösterdiği, Macaristan ve Polonya'da yaşayanların %6,1'i hizmet akdini kalıcı olarak kaybettiğini belirtirken, Türkiye'de yaşayanların %30'u geçici olarak hizmet akdini kaybettiğini belirtmiş, Slovakya'da yaşayanların %35,2'si ise gelirlerinin giderlerini güçlükle karşıladığını ifade etmiştir.

Çalışma sonuçları, pandemi sırasında bireylerin yaşam kalitesini etkileyen faktörlerin ülkeler arasında farklılık gösterdiğini ve pandeminin genel olarak toplumların yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Devlet kurumuna ve sağlık sistemine güven puan ortalaması yüksek olan ülkelerin, memnuniyet ve mutluluk puan ortalamalarının da yüksek olduğu görülmektedir. Çalışma sonuçlarından hareketle pandemi döneminde bireylerin depresif ve üzgün hissettiği Türkiye ve Polonya gibi ülkelerde yaşayan bireylere psikolojik destek verilmesini sağlayacak düzenlemeler yapılması, salgın sürecinde bireylerin gelir-gider dengesini sağlamakta zorlandığı Slovakya ve Macaristan gibi ülkelerde yaşayan bireyleri ekonomik olarak destekleyecek politikalar geliştirilmesi, halkın devlet kurumlarına güven düzeyi düşük olan Macaristan ve Polonya gibi ülkelerde, güven düzeyini etkileyen faktörlerin tespit edilerek iyileştirilmesi yönünde çaba gösterilmesi önemlidir.

Pandemi sürecinde, halkın devlete olan güven düzeyini ve bunu etkileyen faktörleri belirlemeye yönelik çalışmalar yapılması, yalnız yaşayan bireyleri psikolojik olarak destekleyecek mekanizmalar geliştirilmesi, ekonomik zorluk yaşayan bireylerin ve kurumların finansal açıdan desteklenmesi, toplumda sosyal etkileşimin devamlılığını sağlayacak politikalar geliştirilmesi, temel sağlık hizmetlerinin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla teletıp hizmetlerinden faydalanılması, politika geliştirme sürecine halkın katılımının sağlayacak düzenlemeler yapılması bireylerin ve toplumların yaşam kalitesinin artırılması için faydalı olabilir. Politika yapıcıların gelecek dönemlerde yaşanması muhtemel pandemilere hazırlıklı olmak amacıyla, toplumun yaşam kalitesini etkileyen ekonomik, sosyal ve psikolojik faktör hakkında bilgi sahibi olması önemlidir.

Fransa'ya Mülteci Akını, Victor Hugo Kampı'nda Rus Mülteciler ve Fransızların Mülteci Ruslara Bakışı

Refugee Influx to France, Russian Refugees in Victor Hugo Camp and French Views on Refugee Russians

Özer ÖZOCAK¹

Öz

Modern dünyanın yoğun olarak kullandığı sosyolojik terimlerin başında mülteci kavramı gelir. Mülteci kavramı dairesine giren milletler arasında Ruslar da yer aldılar. Rusların büyük göç dalgalarıyla ülkelerinden ayrılmaları I. Dünya Savaşı'nın hemen ardından gerçekleşti. I. Dünya Savaşı yıllarında patlak veren Ekim 1917 Devrimi ile Rus tarihinin en önemli kırılmalarından biri yaşandı. Beyaz Ordu ve Kızıl Ordu arasındaki mücadelenin Kızıl Ordu lehine sonuçlanması, Rusya topraklarından dışarıya doğru büyük kitlelerin göç etmeleri sonucunu doğurdu. Mülteci Ruslar, Osmanlı topraklarının yanı sıra Avrupa'daki pek çok ülkeye sığınmak zorunda kaldılar. Sığınılan ülkeler arasında dünya savaşından henüz çıkmış olmasına rağmen sanayi başta olmak üzere her yıl bir sene öncekine oranla ekonomik verileri sürekli yukarı doğru yenilenen Fransa da yer almaktaydı. Fransa'nın ekonomi alanındaki gelişimi beraberinde işgücü ihtiyacını ortaya çıkardı. Mevcut insan kaynağının gereksinim duyduğu işgücünü karşılamakta yetersiz kalması da dış göçlere ihtiyaç duymasına ve göç edenleri de ülkesine kabul etmesine neden oldu. Genç nüfus ağırlıklı Rus göçleri, Fransa'da bazı önemli hadiselerin yaşandığı ve yabancı düşmanlığının izlerinin görüldüğü bir atmosferde gerçekleşti. Ruslar, ülkeye farklı şehirlerden giriş yaptılar. 'Veritable bidonville (Gerçek bir gecekondu)' kümesi olarak nitelendirilen Victor Hugo Kampı'nın yer aldığı Marsilya şehri de Rus mültecilerin göç ettikleri kentlerdendi. I. Dünya Savaşı yıllarında askeri bir kamp olarak kullanılan, sürekli bir yerleşim alanı olmayan, nüfusu değişken ve az olan Victor Hugo Kampı, Ruslardan bazılarının Fransa'daki yaşamlarının göz önüne serilmesi için önemli bir örnek teşkil edecek niteliklere sahiptir. Bu kapsamda çalışmamızla detayları ile ilgili sınırlı bilgiye sahip olunan Victor Hugo Kampı'ndaki mülteci Rusların hayatları ana hatlarıyla ortaya konulacaktır. Rusların Victor Hugo Kampı'na gelmelerine yol açan sürecin anlaşılması için Fransa'ya yoğun mülteci göçlerinden ve Rus mültecilerin ülkeye girişlerinden bahsedilecektir. Böylece Fransa'nın Rus göçmenleri kabulleri ve yaklaşımlarının nasıl olduğu sorusunun cevabı aranacaktır.

Anahtar Kelimeler Mültecilik, Fransa'ya Göçler, Rus Mülteciler, Victor Hugo Kampı ve Fransa'da Ruslara Bakış

¹ Dr., Amasya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Amasya/TÜRKİYE, E-mail: ozer.ozocak@amasya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0129-7937

Abstract

The concept of refugee comes first among the sociological terms used extensively by the modern world. The concept of refugee included Russians among the nations that came under its circle. The departure of the Russians from their country with large waves of immigration took place right after the First World War. The October 1917 Revolution, which broke out during the years of World War I, experienced one of the most important breaks in Russian history. The result of the struggle between the White Army and the Red Army in favor of the Red Army resulted in the migration of large masses out of the Russian lands. Refugee Russians had to take shelter in many countries in Europe as well as Ottoman lands. Even though it had just come out of the world war, France was among the countries of asylum, whose economic data were constantly updated upwards every year compared to the previous year, especially industry. The development of France in the field of economy revealed the need for labor force. The inadequacy of the existing human resources to meet the required workforce caused it to need external migration and to accept the immigrants into its country. Young population-dominated Russian emigration took place in an atmosphere where some important events took place in France and the traces of xenophobia were seen. Russians entered the country from different cities. Russian immigrants entered the country from different cities. The city of Marseille, where Victor Hugo Camp, described as a 'Veritable bidonville' cluster, is located, was also one of the cities where Russian refugees migrated. Victor Hugo Camp, which was used as a military camp during the First World War, was not a permanent settlement, and had a variable and small population, has the qualities to set an important example for the lives of some Russians in France. In this context, the lives of Russian refugees in Victor Hugo Camp, whose details are limited, will be outlined in our study. In order to understand the process that led the Russians to come to the Victor Hugo Camp, intense refugee migration to France and the entry of Russian refugees into the country will be mentioned. Thus, the answer to the question of how France's acceptance of Russian immigrants and their approach will be sought.

Keywords: *Refugee, Migrations to France, Russian Refugees, Victor Hugo Camp and View of the Russians in France*

Giriş

Mülteci kelimesi, Arapça tekil bir kelime olup ilca kelimesinden türetilmiştir. Belirtilen kavram Batı dillerinde refugee, réfugié, refugiado gibi kelimelerle karşılanarak farklı biçimlerde kullanılmaktadır. Mülteci kavramı, Türkçe çoğul ekinin kelimenin sonuna eklenmesi ile birden fazla bireyi ifade etmek üzere de kullanılır. Kavramın mülteci ya da mülteciler şeklindeki kullanımları için her şeyden önce bir göç hareketinin gerçekleşmesi gerekir. Göçlere giden süreçte, göçlerin geri planda niteliklerine göre gönüllü ya da zorunlu türden olması beraberinde kavramın kullanımına dair bir sorunun belirmesine neden olur. Bu noktada karşı karşıya kalınan sorun esas itibarıyla kavramın hangi durumlarda kullanılması gerektiğine dair ciddi bir sorun alanıdır ki göç hadiselerini gerçekleştirenlerle ilişkin mülteci kavramının kullanılması noktasında her bir göçün ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkar. Bireysel ya da kitlesel bir göç hareketine yönelik yapılacak tanımlama noktasında göç eylemini gerçekleştirenlerin mülteci mi yoksa göçmen mi olarak adlandırılmasında yaşanan zorlukla pek çok göç eden grubun tanımlanması sırasında karşılaşılır. Buna karşın bazı göçlerde, göç edenlerin nitelendirilmesi ciddi bir anlaşmazlık alanına dönüşmez. Katılım sağlayanların adlandırılması hususunda güçlüğün karşılaşılmadığı göç hareketini gerçekleştiren milletlerden biri Ruslardır. Rusların

göçü, I. Dünya Savaşı'nın kaderini belirleyen en önemli gelişmelerden olan Bolşevik ihtilali ile doğrudan ilintilidir. Rusya'yı yönetme hedefleri olan aynı ülke sınırları içerisinde ve aynı millete mensup üst düzey bürokratların ve askeri yetkililerinde yer aldıkları iki grup arasındaki mücadele sonrasında siyasi beklentileri olan taraflardan biri kaybeden taraf oldu. Bu durum beraberinde kaybeden tarafın İstanbul'un da aralarında bulunduğu pek çok şehre hızla göç etme zorunluğunu hissettikleri bir süreci doğurdu. Ağırlıklı olarak I. Dünya Savaşı'nın ardından gerçekleşen Rus göçlerinin yöneldiği şehirlerin başında Paris geldi. Mülteci Ruslar, Fransa'nın diğer kentlerine de göç ettiler.

Rusların göç ettikleri şehirlerin arasında Victor Hugo Kampı'nın da bulunduğu Marsilya şehri de yer aldı. Marsilya'daki Victor Hugo Kampı'ndaki Rusların durumları, ülkedeki Rus mültecilerden bazılarının içinde buldukları şartların anlaşılmasını sağlayacak niteliktedir. Bu gerçeğe karşın kamp şartlarının daha iyi anlaşılmasını sağlayacak görseller başta olmak üzere ciddi bir kaynak eksikliği sorununun olduğu belirtilmelidir. Bu eksikliğin giderilmesi ve kampın daha iyi bir biçimde ortaya konulabilmesi için yer yer aynı şehirde bulunan bir diğer kamp olan Oddo Kampı'nın üzerinde duruldu. Fransa'ya göç eden Ruslardan çok küçük bir kısmının kaldığı Victor Hugo Kampı yerleşim alanı, yerleşen sayısı ve barınma sürelerinin kısalığı ile Fransa'daki Rus göçmenlerin içinde buldukları şartların anlaşılabilmesi için önemli bir örnek teşkil etmektedir. Victor Hugo Kampı sakinlerinin ya da ülkenin farklı yerlerine yayılanların karşı karşıya kaldıkları tavrı üzerinden Batılıların kendi topraklarının dışında gerçekleşen mülteci krizlerinde sergiledikleri müdahaleci tutumları ile buyurgan ve üst perdeden konuşan dillerinin göçlerin yönü sınırlarına dayandığında nasıl olduğunun ortaya konulması amaçlandı.

Lewis'in de aralarında bulunduğu pek çok kimse Fransız hükümetinin ülkesine göçmenleri kabullerinin hümanist Fransız geleneklerinden kaynaklı olarak daha çok misafirperverliğin bir yansıması olduğunu yazmaktadır. Fransızların Ruslara yönelik bazı ağır hakaretlerini de içeren ifadeleri ise Ruslara misafirperverane yaklaşıldığı tezinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Bu durumda Fransa'nın Dreyfus vakasının da yaşandığı, yabancı düşmanlığının (*xenophobia*) etkisi ile 1893'te 20 İtalyan öldürüldüğü ve antisemitizmin de varlığını sürdürdüğü ülke olması da etkilidir (Tacel, 1989: 20-21). Bilhassa Yüzbaşı Dreyfus vakasının Fransa'yı içinde bıraktığı zor durum Fransızların dünya kamuoyunun ilgisi ve baskını başka devletlere çekme çabalarını gündeme getirmişti. Bu bağlamda Fransızlar, dünya kamuoyunun dikkatlerini farklı milletlerden çok sayıda azınlığın yaşamakta olduğu Osmanlı Devleti'ndeki Yahudilerin üzerine de çekmeye çalıştılar (Lüleci-Işın, 2021: 299). Fransa'da farklı milletlerin ayrımcılığa uğrama ihtimaline karşın yine de Rusların da aralarında bulunduğu farklı milletlerin ülkeye göçleri ağırlıklı olarak ülkede gelişmekte olan sanayi alanında ihtiyaç duyulan çalışabilecek durumdaki insan ihtiyacından kaynaklanmaktaydı. XIX. asrın neredeyse tamamında Fransa'da yabancı işçilere karşı düşmanlık söz konusu olsa da 1900'lerin başlarıyla birlikte hızla artan işçi ihtiyacı beraberinde yabancılara yönelik bakışa olumlu yansıdı (Fetzer, 2000: 50). Rus göçleri ile gelen gençlerin Almanlarla yeniden bir savaşa girilmesi tehdidinin gittikçe artması ile I. Dünya Savaşı yıllarında çok sayıda kayıp veren Fransa'nın nüfus bakımından zayıflığının giderilmesi için kullanılması düşüncesi de yabancılardan maruz kaldıkları dışlanmanın hafifletilmesini sağladı.

Çalışmamızla dünya ve Fransız tarihinde önemli olayların yaşandığı bir dönemde gerçekleşen Rus göçleri üzerinden 2000 yılındaki ABD'deki ikiz kuleler saldırısının ardından Afganistan, Irak ve Suriye'nin işgalleri ve bu işgallerinin yol açtığı küresel ölçekteki mülteci krizinin katlanarak artmakta olduğu günümüzden yaklaşık bir asır önce Fransızların Rusları nasıl karşılandıkları sorusuna yanıt aranacaktır. Bu hususta öncelikle Fransa'ya yönelik Rus göçlerine yakın dönemlerde gerçekleşen mülteci akınlarının bilinmesi gerekmektedir.

Fransa'ya Mülteci Akını

Göçler, insanlığın yaşadığı en büyük tecrübelerdendir. Göç hadiselerinin yaşanmasının ardında birbirleriyle doğrudan ya da dolaylı yollardan ilintili pek çok sebep vardır. Büyük yıkımlara yol açan savaşlar ve afetler gibi etkenler belirtilen sebeplerin arasında yer alarak göçlerin farklı yerlere doğru yapılmasına neden olur. Göç kavramı bağlamında gerçekleşen bütün hareketliliklerde olduğu gibi göç yönünün tayini de genellikle bir seçimi gerektirir. Bu noktada göç eylemini gerçekleştirecek kişi ya da gruplar, gidilecek yerler arasında pek çok kıyaslama yaparlar. Geçici ya da kalıcı göç eylemlerinin nihai hedefi daha iyi şartlara ulaşmak olduğundan göç eylemini gerçekleştirecek kişi ya da gruplar kıyasa tabi tutulan yerler arasında göçlerini en iyi yere gitmek üzere kurgularlar.

İki büyük dünya savaşının gerçekleştiği XX. asır, göç hareketlerinin en yoğun yaşandığı çağlardan biridir. Bu asrın sonlarına doğru sadece Avrupa içerisinde yaklaşık 45.000.000 kişi buldukları yerleri terk etmek zorunda kaldı (Hassel, 1991: 1-96). Dönem dönem çok ciddi toplumsal olaylar ve ekonomik buhranlar yaşanmasına karşın Fransız toprakları mülteciler için önemli göç yerlerinden biri oldu. İtalyanlar, Belçikalılar, Polonyalılar, İsviçreliler, İspanyollar, Afrikalılar, Asyalılar, Romanyalılar gibi çok çeşitli milletlerin ve grupların içinde yer aldığı Fransız topraklarına yönelik göçlerin farklı gerekçeleri ve tarihlendirilmeleri söz konusudur (Demangeon, 1932: 408-411). Belirtilen etkenlerden ilki, Fransa'daki ekonomik durumun elverişliliği idi. Fransız ekonomisi, 1882-1896 yılları arasındaki ekonomik buhran sırasında büyük bir darlık içine girmesine ve bu buhranın 1890'lar boyunca depresyon yaşayarak tarım sektörünü vurmasının etkisiyle işsizliğin %3,5'e yükselmesine rağmen 1897-1914'e kadar ilerleme kaydetmeyi sürdürdü (Fetzer, 2000: 50). Ekonomik gelişme yıllar içinde göç verilerine bariz bir biçimde yansdı. 1851'de ülkedeki yabancıların sayısı, 379.000 kişi ile nüfusun %1'ine tekabül etmekteydi (Bernard, 1993: 23). 1881 yılında bir milyon dolaylarında olup I. Dünya Savaşı'nda bir milyon yüz binden bir miktar fazlaydı ve bunların %40'ı Fransa'da doğanlardı (Bernard, 1993: 18-19.). Büyük depresyonun görüldüğü 1881 ile 1890 yılları aralığında Fransa'ya yaklaşık 38.500 göçmen gitti. 1890 ile 1915 yılları arasında ülkedeki toplam nüfusun %3'üne denk gelen göçmen varlığı ağırlıklı olarak genç erkekler, denizcilikle meşgul olanlar ya da dağlık bölgelerde yaşayanlardandı (Tacel, 1989: 20-21). Bernard'a göre, 1901 yılına gelindiğinde 1.037.000'e erişmiş ve ülkenin toplam nüfusunda yabancıların oranı %2,7'ye yükselmişti (Bernard, 1993: 23). Tacel'e göre ise 1911'de bu rakam 1.133.000'le toplam nüfusun %2,66'sıydı. Bu sıralarda gerçekleşen göçlerin büyük kısmı kıtanın içerisinden olup %31,7'si İtalya, %31,1'i Belçika, %8,6'sı Almanya, %7,7'si İspanya, %6,9'u İsviçre, %3,5'i İngiltere, %1,5'i Rusya'dandı. Geriye kalan göçlerin %8'i Avrupa'daki diğer şehirlerden ve Amerika'dan gerçekleşti. Göç edenlerin çoğu beden işçileri, duvar ustaları, metal işçileri ya da metal işletme

kurucuları, madenciler, liman işçileri, zanaatçılar, tarım işçileri gibi Fransız ekonomisinin ihtiyaç duyduğu alanlarda çalışan ya da işletme kuranlardı (Tacel, 1989: 20-21).

Fransa'da hükümetin yabancılarla ilgili 1888 yılında yaptığı düzenleme, 1914'te I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile hızlı bir biçimde azalan doğum oranları karşısında ihtiyaç duyulan işgücüne de çözüm kapısı olmuştu. XIX. asrın bitimine kadar Belçikalılar, tekstil endüstrisinde ve Fransa'nın kuzeyindeki madenlerde yoğunlaştılar. Belçikalıların baskın varlıkları güneyde ve Paris dolaylarındaki inşaat işlerindeydi. Fransız-İtalyan sınırı yakınlarında tarım ve denizcilik ağırlıklı olarak İtalyanlar tarafından yapıldı. Bu iki milletin yanı sıra İspanyollar, İsviçreliler ve Almanlar da küçük sayıdaki gruplardandı (Fetzer, 2000: 49). 1914 yılı öncesinde ülkedeki yabancı göçmen sayısı 1.150.000 ile ülke nüfusunun %3'ü kadardı. Fransa'ya göç edenler yaşlı, kadın ve çocuklardan ziyade ağırlıklı olarak çalışabilecek durumda olanlardı. Bunların %60'ından fazlası farklı iş kollarında çalıştılar (Mauco, 1984: 20-21).

Fransız ekonomisi geliştikçe tarım ve maden gibi sektörlerde yeterli işçi bulmakta zorluk yaşanmaya başlandı. Fetzer'e göre, Fransızlar belirtilen sorunu aşmak için Afrika ve Çin'indeki sömürgelerinden 150.000 ve İspanya, Portekiz, Yunanistan, İtalya ve Çin'den 200.000 işçi getirdiler. I. Dünya Savaşı'na karşın 1915-1918 yılları arasında Fransız ekonomisi gelişimini sürdürdü. Sanayide %2-3 arasında yıllık ekonomik büyüme gerçekleşirken tarım endüstrinin gerisindeydi (Fetzer, 2000: 52). Mauco'ya göre de Fransızlar, endüstride ve tarımda ihtiyacını hissettikleri işçi açığını giderebilmek için Güney Asya ülkelerine yöneldiler. İşçi ihtiyacının giderilmesi için Fransız sömürgeleri ve Çin topraklarından işçi getirilmeye çalışıldı. Bu kapsamda 132.000 Kuzey Afrikalı, 49.000 Çinli ve 37.000 Çinli olmak üzere ülkeye kabul edildi. Göçler sadece uzak yerlerden gerçekleştirilmeyip Avrupa kıtasındaki diğer milletler de ülkeye geldiler. Avrupalı göçmenlerin çoğunu İspanyollar, İtalyanlar, Portekizliler ve Yunanlılar oluşturmaktaydı (Mauco, 1984: 20-21).

I. Dünya Savaşı'na değin devam eden göçler, savaşın ardından hız kazanarak devam etti. Savaşın ardından Batı Avrupa'da ve dünya genelindeki göçlerle ilgili kısıtlamaya gidilen eğilimin aksine Fransa'ya büyük göç dalgalarından birinin gerçekleştiği dönemlerden biri yaşandı. Yabancılar, 1911'de nüfusun %2,9'una, 1931'e gelindiğinde %6,6'sına yükseldi (Cross, 1980: 610-632). Göçmenler, 1919 yılından sonra 10 yıl içerisinde mevcut varlıklarını ikiye katlayarak sayılarını 1931'de 2,7 milyon kişiye ulaştırdılar ve toplam nüfus içerisinde varlıklarında ciddi bir artış sağlamış oldular (Stora-Temime, 2007: 61). Bu artış, Fransa'nın I. Dünya Savaşı sırasında üretici nüfusunu önemli oranda kaybetmesinden kaynaklandı (Cross, 1980: 610-632). I. Dünya Savaşı yıllarında Fransa nüfusunun %10,5'ine denk gelen 1,3 milyonunu kaybetti ve bir milyonu sakat kaldı (Bernard, 1993: 18-19). Fransız Maliye Bakanı, yaşanan önemli sayıdaki kayıptan ötürü insan ihtiyacının sadece ülke işgücü piyasasının yoğun ihtiyacından kaynaklanmadığını, ordunun da ciddi anlamda insan gücüne ihtiyaç duyduğunu belirtti (Foshko, 2008: 93-94). Fransa'da yaşanan kayıplar karşısında ülkeye göçlerin gerçekleşmesi ekonomik gelişim için hayati bir önem arz etmekteydi. I. Dünya Savaşı'nda yaşanan kayıplar ve doğum oranında görülen azalışlar, 1919'da işçi ihtiyacının geçmiş yıllara nazaran daha fazla olmasına neden oldu. Bu durum karşısında dışardan işçi getirme yoluna gidildi. İtalyanlar ve Belçikalılar, Fransa'da iş bulmayı sürdürmelerine karşın Polonvalı ve İspanvol işçilerin sayıları azalmaya başladı (Cross, 1980:

610-632). 1919'da 1.417.000 kişi ile yabancılar toplam nüfus içerisinde %3,7'ye yükseldi (Bernard, 1993: 23).

Fransa, I. Dünya Savaşı'nda insan varlığı ve kaynak açısından büyük bir zarar görsede 1920'ler boyunca ekonomik açıdan gelişme kaydetti (Fetzer, 2000: 54). 1921 yılında yabancıların sayısı 1.532.000 ile %4'e, 1926'da 2.409.000 ile %6'ya yükseldi (Bernard, 1993: 23). 1921 yılından itibaren doğudaki bütün kamplardan göçmenlere ev sahipliği yapmaya başladı. İstanbul'dan Ruslar; Suriye, Lübnan ve Yunanistan'dan Ermeniler; Asuriler ve Asuri-Keldaniler ise Kafkaslar ve Yunanistan'dan göç ettiler. Çağdaş kaynaklar göçlere ilişkin rakamlar vermektedir. 1920'lerde Fransa'ya 100.000 civarında Rus, 60.000'in üzerinde Ermeni ve yaklaşık 15.000 Asuri-Keldani göç edenlerdendi. Göreceli olarak en yüksek rakamı veren kurum olmakla birlikte Amerikan Kızılhaç'ı, 1920'lerde Fransa'da 175.000 civarında Rus göçmen olduğundan bahsetmektedir. Amerikan Kızılhaç'ının verdiği rakamlara karşın John Hope Simpson'un incelemesinde Rusların sayılarının daha aşağılarda olduğu görülür. Simpson'a göre 1920 yılında Rus göçmenlerin sayısı, 60.000-68.000 dolaylarındadır. Marsilya vasıtasıyla ülkeye giriş yapan Ermenilerin sayılarına ilişkin rakamlar ise, 30.000'den 60.000'e kadar yükseltilmektedir. Sonraki yıllarda ülkedeki Ermenilere Yunanistan ve İstanbul'dan göç edenler de eklenmiştir (Burgess, 2008: 152).

1922'de iktidara gelen Mussolini idaresi ile İtalyanlar, 1930'ların sonlarında Franco'nun idaresi ile İspanyol cumhuriyetçiler ve Almanya'da Nazi idaresine muhalif olanlar ülkelerinden kaçarak Fransa'ya göç edenlerin arasında yer aldılar (Diamond, 2005: 61). 1922 yılında Mussoli'nin iktidara gelmesi ile yaşanan siyasi değişimle İtalyanlar ve İspanyollar sonraki yıllarda göç ettiler. Avrupa'da yükselmekte olan faşist dalga göçmenlerin mevcut durumlarına etki etti. İtalya'da yükselen faşizm ve İspanyolların göçü ile Fransa'daki göçmenlerin sayısında kayda değer bir değişim yaşandı. Fransa'daki nüfus değişimlerini inceleyen çalışmalarda, Fransa'daki yabancılar arasında %36'luk orana sahip olan İtalyanların sayısı 1930'ların başında bir milyona değin yükseltildi (Stora-Temime, 2007: 142). Bir sene sonra ülkeye göç eden Polonyalıların sayısının 500.000 olduğu düşünüldüğünde İtalyan nüfusa ilişkin daha iyimser bir rakam olan 800.000 sayısı zikredildiğinde bile İtalyanların neredeyse Polonyalıların iki katına denk geldiği görülür. Beyaz Ruslar, Ukraynalılar, Ermeniler ve Cezayirli de göçmenlerin arasındaydı. Fransa'da bu sıralarda 1.150.000 dolaylarında yabancı çalışan ve bunların haricinde illegal olarak ülkeye girenler de vardı (Bernard, 1993: 18-19).

Fransa'ya yönelik göç hareketlerinden bahsedilirken göçmen hareketliliği bakımından Fransız şehirleri arasında ayrı bir yeri olan Marsilya şehrine ayrıca değinmek faydalı olacaktır. Kıta Avrupası'nın Akdeniz kıyısındaki şehirlerden biri olan ve Victor Hugo Kampı'nın da bulunduğu Marsilya, yalnızca Fransız şehirleri değil aynı zamanda bütün Avrupa şehirleri arasında göçmenler için ayrı bir önemi vardı. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından denizcilik alt yapısı, coğrafi konumu ve sıradan insanların yapabileceği işlere olanak sunması ile en önemli göçmen merkezlerden ve Avrupa'ya geçiş için noktalarından biri oldu. Şehre gelen göçmenler ağırlıklı olarak şehrin kuzey taraflarına ve Fransız işçi sınıfının yaşadığı kısımlara yerleştiler (Tortel, 2021: 364-385). 1932 yılındaki araştırmalar, Marsilya'da 206.647 yabancı bulduğunu ortaya koymaktadır. Bunlardan 128.495'i İtalyan, 22.780'i İspanyol,

20.275'i Ermeni, bir kısmı muhtemelen Türkler arasında sayılan Ermeni olmakla birlikte 5.011 Türk, 3.286'sı Rus ve diğerleri şeklindedir. Özellikle de Marsilya'da yaşayan yabancılar, herhangi bir kimlik başvurusu yapmamışlardır. Bu istatistikler de Fransız vatandaşlığını alanları içermemektedir. İki savaş arasında Fransa'ya yerleşenlerin çoğu erkeklerdir. 1931 sayımına göre Bouches-du-Rhône'deki göçmenleri Kuzey Afrikalıların %3,71'i, İtalyanların %47,51'i, İspanyolların %44,49'u, Ermenilerin %43,58'i ve Rusların 33.27'si kadınlardı (Lewis, 2002: 66-96). Marsilya'ya farklı tarihlerde gerçekleşen göçlerle birlikte 1932 yılına gelindiğinde nüfusun üçte birini göçmenler oluşturdu. 700.000 dolaylarında olan şehrin nüfusunun 125.000'i İtalyanlar, 60.000'i Korsikalılar, 20.000'i İspanyollar, 15.000'i Ermeniler, 10.000'i Orta Doğulular, 5.000'i Yunanlılar ve 5.000'i Ruslardan oluşmaktaydı (Kitson, 2014: 6). 1940 yılına gelindiğinde Marsilya'nın da aralarında yer aldığı Fransa'nın güneyinde ülkede istenilmeyen yaklaşık sekiz milyon kişi olduğu kaydedildi (UNRRA, S-1257-0000-0050-00001).

Rus Mültecileri

Fransa, mültecilerin yoğun olarak göç ettikleri ülkeler arasında yer almaktaydı. Fransa'daki Rus varlığı için en önemli tarihlendirmelerin başında 1917 yılında gerçekleşen Ekim Devrimi gelir. Ekim Devrimi ile Ruslar savaştan çekildiler ve Türk dünyasında Rus karşıtı ayaklanmalara yol açmasına değin çok sayıda önemli gelişme yaşandı (Toraman, 2018: 90-98). Bunların başında Rusya'da Bolşeviklerle eski rejim yanlısı veya Bolşevik karşıtı kesimler arasında bir iç savaş başlaması geldi (Kaplan, 2017: 297-325). İngilizler ve bazı Avrupalı devletler de Bolşeviklere karşı mücadeleyi desteklediler (Simpson, 1938, 607-628). Beyaz Ordu'nun Kızıl Ordu ile giriştiği 1920-1921 yıllarındaki mücadelede yenilgiye uğratılması ve Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Riga Antlaşması ile kurulması sonrasında Avrupa'ya yönelen büyük bir göç dalgası başladı (Raeff, 1990: 5-6). 1921 yılında Rusya'da görülen kıtlık da Rus mültecilerinin göç etmelerinin gerekçelerindendi (Melander, 1988: 7-14). Rusya'daki iktidar çatışmasının bir ürünü olan Rus göçleri, sosyo-ekonomik açıdan farklılıklar gösterdiğinden dalgaların ilki, 1919 yılında olmak üzere 1920 ve 1921 yıllarında üç dalga halinde gerçekleşti (Olçay, 2018: 325-343).

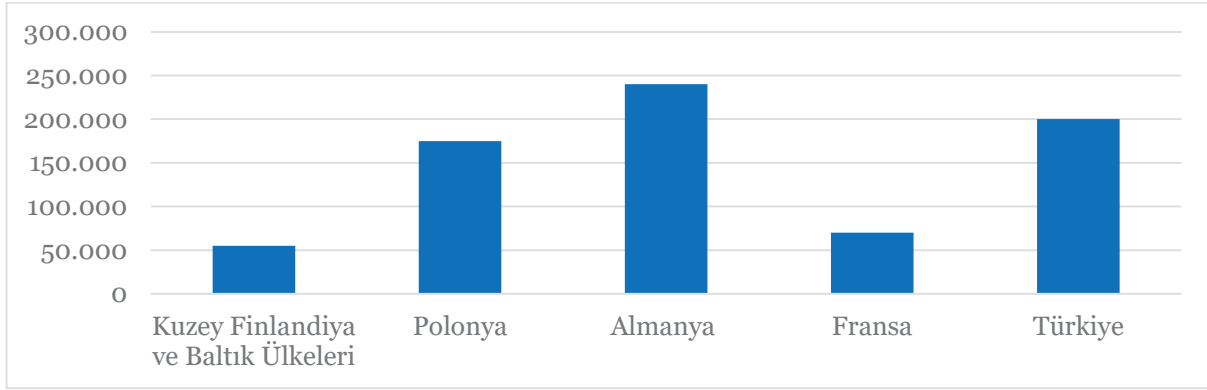
Rus mültecileri, prensler ve yaşlı arşidüklerden ziyade Çarlık ve geçici hükümetin eski yetkilileri, ekonomi, ticaret ve endüstri gibi alanların temsilcilerinin de aralarında yer aldığı yönetimin destekçilerinden oluştu (Macioti, 2015, 151-186). I. Dünya Savaşı ve devrimin yarattığı karmaşa beraberinde istatistiklere de yansarak mülteci konumuna gelen Rusların sayıları ile ilgili kesin rakamların verilememesine yol açtı. Bununla beraber bu sıralarda milyonlarca Rus kendi topraklarını terk etmek zorunda kaldı. Rus göçmenlere dair değerlendirmelerde bulunan Shain, göçmenlerin kimliklerindeki çeşitliliğine ilişkin şunları yazmaktadır:

1925 yılında iki milyondan fazla Rus göçmen Avrupa, Amerika ve Asya'ya yayılmış haldeydi. Bunlarının çoğunun geçici yurtları Almanya ve sonrasında Fransa oldu. Bu kitlesel göç kadın-erkek bütün partiler ve sosyal sınıfa mensup olanlar, liberaller ve muhafazakârlar, eski sosyalist parti üyeleri, aristokratlar, orta sınıf, meslek sınıfları ve Rus işçilerinden oluşmaktaydı. Bunlar gönüllü göçmen olarak adlandırılarak ülkelerine dönecekleri zamanı heyecanla beklediler (Shain, 1989: 63).

Göç edenlerin kimlikleri, XX. asırdaki göçleri diğer Rus göçlerinden ayırtırdı. I. Dünya Savaşı'ndan önce göç eden Rusların pek çoğu 'Amerika rüyası' ile yeni bir hayat kurmak için hareket eden köylülerdi ve çoğu hayallerine ulaşamayıp köylerine dönüş yaptılar (Hassel, 1991: 1-96). Son dönemde göç edenler daha geniş bir yelpaze ile Rus toplumunun farklı katmanlarını temsil ettiler. Göç edenlerin geldikleri toplumsal sınıflarda değişim gözlenmesine neden olan süreç zarfında sayı bakımından da önemli bir artış gözlemlendi. Nitekim 1917-1929 yılları arasında göç eden Rusların toplam sayıları üç milyona kadar çıkarılmaktadır (Kunavina, 2012: 73-74). Rus göçmenlerinin toplam sayısı ve yerleştikleri yerler hakkında bilgi veren Skran, 900.000 Rus'un mülteci konumuna geldiğinden bahsetmektedir. Kuzey'de Finlandiya ve Baltık Ülkeleri 55.000, Polonya 175.000, Almanya 240.000, Fransa yaklaşık 70.000 kişi ile en fazla Rus göçmen kabul eden ülkelerden oldular. İşgal altında bulunan İstanbul'a 200.000 kişi gelmişken 1922'de sayıları 35.000'e geriledi (Skran, 2011: 36-37).

Tablo 1: Göç Edilen Bazı Ülkelerdeki Rus Göçmenlerin Sayıları (Skran, 2011: 36-37).

1917 yılı sonrasında Rus göçleri, Beyaz Ordu'yu taşıyan Rus gemilerinin Kırım'dan Kara Deniz'i geçerek tahliye edilmeleri ile gerçekleşti (Foshko, 2008: 93-94). Bu süreç kendi toprakları dışına gerçekleşen göçlerle Rusların diaspora varlığını arttırdı. Buna karşın Ruslar, diaspora kavramının sınırları içerisinde yer alan Afrikalılar, Ermeniler, Yahudiler gibi farklı dinden ve anlayıştan gelenlere nazaran sınırlıydı. Rus göçlerinin gerçekleştiği yerlerin başında Osmanlı toprakları geldi. Uturgauri'ye göre, İstanbul'un işgal yıllarına denk gelen 1918, 1919 ve 1920 yıllarında üç ayrı göç akını ile Ruslar şehre geldiler. 1920 yılında, gemi mürettebatının haricinde, 145.693 kişilik çok büyük bir Rus nüfusu taşıyan 126 adet Fransız ve İngiliz bandıralı gemi boğazı geçerek Moda açıklarına demir attı. Moda'ya indirilenlerin arasında 6.000 dolaylarında yaralının da olduğu 50.000 kişilik ordu mensubu vardı. Askerlerin yanı sıra 7.000'i kadın ve çocuklardan oluşmak üzere sivil Rus vatandaşları da göç edenlerin arasında bulunmaktaydı. Farklı şekillerde küçük mülteci gruplarının İstanbul ve çevresine gelmeleriyle şehirde 100.000'e yakın Rus vatandaşı toplandı. Bu tarihlerde İstanbul'a Rus topraklarından gelen mültecilerin sayılarını tam olarak bilmek mümkün olmasa da yaklaşık 200.000 dolayında göçmenin şehre geldiği tahmin edilmektedir (Uturgauri, 2009: 3249-3252). Rus mültecilerinin İstanbul da dahil olmak üzere büyük bir yer değiştirme hareketi yaptığı gerçeği, Malta'da sürgünde bulunan Ahmet Ağaoğlu'nun bir mektubuna "Rusya'dan pek çok muhacirler geliyormuş, posta vapurlarına sıra gelmiyormuş" şeklinde yansdı (Ağaoğlu, 2021: 76). Bu dönemde gerçekleşen Rus göçleri ile

İstanbul'un nüfusu %30 artarak 2.250.000'i buldu (Macar, 2010: 81). Türk basınının ve halkının Rus mültecilere duyarlılığı ise, The Orient News gazetesinin 11 Aralık 1920 tarihli sayısında şu şekilde yer alacaktır:

İstanbul halkı, her zaman şefkatli ve yardım etmeye hazırdır. Şimdi de büyük piyango aracılığıyla yardımlarını gerçekleştiriyorlar. Şehir halkı mültecilere her fırsatta yardım eli uzatmanın yanı sıra harika işler yapıyor (Olca, 2018: 325-343).

İstanbul'da kendi okullarını da açan Rusların göç ettikleri yerler arasında Beyaz Ordu'nun başında bulunan Wrangel'in filosunun da bulunduğu Tunus'taki Bizerta şehri de vardı (Foshko, 2008: 93-94). Rus göçmenlerin en yoğun göç ettikleri ülkelerin başında ise Fransa geldi. Dönemin güçlü devletlerinden olan Fransa, pek çok alandaki elverişli şartları ile diğer milletler gibi Ruslar içinde dünyanın en cezbedici ülkelerindendi. Fransızlar, diplomaside kullandıkları dilleri de dâhil olmak üzere gelişmişlikleri ile her alanda Rusya'da kendilerine hayranlık uyandırmışlardır. I. Dünya Savaşı yıllarında aynı ittifak blogunun içerisinde yer alan Fransızlar ve Ruslar arasındaki yakınlaşma ile 1916 yılında Rus Seferberlik Kuvveti Fransa'ya yardım için gönderilmişti. Savaş sonrasında Rusların Fransız topraklarına göç etmeleri ile karşı karşıya kaldıkları Fransızların göçmen politikaları zaman zaman ihanet olarak nitelendirilse de 1920'de Wrangel'in kuvvetlerinin Kırım'ı boşaltması da Fransızların koruması altında gerçekleşti (Andreyev, 2004: 167). Rus göçmenlerden bazıları İstanbul'daki yoğun kalabalığı barındıran kamplardan, yoksulluğun hüküm sürdüğü Balkanlar ya da Polonya'daki yaşamlarından sonra Fransa'ya göç ettiler (Johnston, 1988: 20). Rus göçmenlerden bazıları ise, Kırım'dan İstanbul'da gelen ve son olarak Polonya'nın Varşova şehri yakınlarında olduğu bilinen Eugene Bergmann adlı Rus öğrenci örneğinde olduğu gibi kendilerinden haber alınmaması nedeniyle yazışmalara konu oldu (LN, C1308-204-02).

Rusların Fransa'ya ulaşma süreçlerinde yaşadıkları zorluklarında etkisi ile ülkeye ne kadar Rus göçmen geldiği konusu tartışmalı olmakla birlikte rakamlar 60.000'den 400.000'e kadar yükseltilmektedir. 1919 ile 1923 yılları arasındaki verilerin tartışmalı olması ise, mültecilerin hareketli olmalarından kaynaklanmaktadır (Johnston, 1988: 22). Fransız hükümeti, 1920'ler ve 1930'ların başlarında ısrarlı bir biçimde 400.000 Rus'u topraklarında ağırladığını Milletler Cemiyeti'ne rapor etti. Verilen rakam 1936 yılında 72.000'e geriledi (Skran, 2011: 38-39). Starostina'ya göre, Rus Devrimi'nin ardından 70.000 ila 80.000 arasında Rus Fransa'ya göç etti. Göç edenler arasında Ivan Bunin, Aleksandr Kuprin (1870-1938), Aleksey Tolstoy (1883-1945), Dmitry Merezhkovsky (1865-1941) ve Nadezhda Teffi'nin (1872-1952) de aralarında bulunduğu ünlü yazar, şair ve filozoflar da vardı (Starostina, 2013: 38-53). Milletler Cemiyeti'nin gizli ibaresi taşıyan 13 Nisan 1945 tarihli memorandumuna göre, Cenevre'de bulunan Fransız delegeler tarafından Nansen Ofisi'ne verilen istatistiklerde Rus nüfusuna ilişkin sayılar abartılarak 200.000, 250.000 ve 400.000 rakamları zikredildi. Nansen Ofisi, 1936 yılında belirtilen sayıları 71.500'e indirdi (UNRRA, S-1257-0000-0208-00001). Uluslararası Kızılhaç Komitesi ise 800.000 Rus'un Avrupa'ya göç ettiğini tahmin etmektedir. Bu rakam Kızılhaç'ın diğer özel kuruluşlarla birlikte insani yardım malzemelerinin karşılanması kapasitesinin ötesindeydi. Rus mültecilerinin durumları beraberinde mültecilerden sorumlu yüksek bir komisyonun kurulması isteğini gün vüzüne

noktasında başarı elde eden kâşif, bilim adamı ve diplomat Norveçli Fritjof Nansen Rus mültecilere yardım edilmesi ve olabildiğince göçmenin yerleşimlerini sağlamak üzere özel yardım kuruluşları ile ulusal hükümetler arasında koordinasyonun sağlanması için çaba göstermekle görevlendirildi. Nansen'in mülteciliği yasal bir zemine oturtmak, mültecilerin yeniden eski topraklarına ya da iş bulabilecekleri ülkelere yerleşimlerini organize etmek şeklinde üç özel görevi vardı (Burgess, 2008: 147). Böylece Rus mülteci sorunu, göçmenlere yardım etmek üzere 1921 yılında Cenevre'de uluslararası toplantı düzenlenmesi ve Nansen'in yüksek komiser olarak tayin edilmesinin ardından altı yıl içerisinde 50 hükümetin tanıdığı uluslararası bir belge olan Nansen Sertifikası'nı (pasaportunu) ortaya çıkardı (Glad, 1999: 235).

Yeni Rus idaresinin yurt dışında yaşayan muhalifleri vatandaşlıktan çıkarmayı hedefleyen 15 Aralık 1921 tarihli kanunla vatansız hale gelen Rusları da koruma altına alan Nansen pasaportu ile göçmenlere uluslararası bir güvence öngörülürken Fransa'ya göç eden Ruslar da bu güvenceden yararlandırılmaya çalışıldı (Pavlova, 2015: 23-24). Rusların mülteci konumuna gelmelerinde etkili olan süreç sonrasında uluslararası bir kuruluşun düzenlemesi ile güvence altına alınmalarında Fransa'da yaşadıkları da etkilidir. Özellikle de Marsilya'da bulunan Victor Hugo Kampı'nda geçirdikleri yıllar Ruslardan bir kısmının içinde bulunduğu durumun ve Nansen Sertifikası'nın ortaya çıkışının anlaşılması için oldukça önemlidir.

Victor Hugo Kampı

Victor Hugo Kampı, Ahmet Ağaoğlu'nun Malta sürgünü döneminde karşılaştığı Ruslarla ilgili '*Bunların hallerini görerseniz yine şükredersiniz! Zavallılara pek çok acıdım*' diyerek Rus mültecilerin bir kısmının içinde buldukları durumu ifade ettiği dönemde Rus mültecilerin yerleştirildikleri yerlerdendir (Ağaoğlu, 2021: 193). Kamp, adını Fransızların dünyaca ünlü yazarlarından Victor Hugo'dan almakta olup Marsilya'daki St. Charles garı yakınlarında bulunmaktadır. Kamp, Hewitt tarafından '*veritable bidonville (gerçek bir gecekondu)*' kümesi olarak nitelendirilmektedir (Hewitt, 2019: 105). Kampın tasviri için kullanılan '*bidonville*' kelimesine eğilmek ifade ettiği anlamın daha iyi anlaşılması için yararlı olacaktır. Bidon ve ville kelimelerinden türetilmiş olup bidon kelimesinin teneke varil ve ville kelimesinin de semt ya da mahalle anlamında kullanıldığı görülür. İki kelimenin birleştirilmesi ile oluşturulan kavram, teneke varillerin kesilmesi ile elde edilen demir saclarla üzerleri kapatılan yapıların bir araya geldikleri varoş mahalleleri ifade etmek üzere kullanılır (Rosello, 1997: 97-110). Bidonville kavramının ortaya çıkışı daha çok Kuzey Afrika'daki hızlı ve düzensiz yapılaşmayı ifade etmek içindir (Etheredge, 2022).

Sacdan çatılarla çevrelenmiş barakalar kümesi halindeki Victor Hugo Kampı'ndan I. Dünya Savaşı sırasında askeri kamplardan biri olarak yararlandı. Bu kamp, 1920'lerin başında Ruslara tahsis edildi (Chahine, 2013: 171-181). 1923-1924 yılları boyunca Ruslar, kampa yerleşmek üzere göç ettiler. 1936'da yıkılma kadar burada kalmayı sürdürdüler (Hutchins, 1972: 134). Victor Hugo Kampı, varlık gösterdiği dönemde diğer yabancıların yerleştirildikleri kamplarla ortak özelliklere sahipti. Örneğin Ermenilerin yerleştirildikleri Oddo Kampı'nın idarecileri, I. Dünya Savaşı yıllarında Fransız birliklerinde yer alan

Ermenilerdi. Kamp sakini Ermenilerle Fransız idarecileri arasında bağlantının kurulmasını sağladılar (Temime, 2007: 22-32) Victor Hugo Kampı'nın idaresi de Ruslar tarafından gerçekleştirildi. Kamp yönetimi, Fransız idareciler ve toplumu ile irtibatı sağladılar. Kamp idaresinin başında Wrangel'in Beyaz Ordusu'nda görev yapmış olan Albay Serge de Becque bulundu (Lewis, 2007: 219-221). Beyaz Ordu mensuplarının yönetiminde olduğu kampın idaresinde doğal olarak Beyaz Ordu'nun ağırlığı hissedildi. Beyaz Ordu mensupları, kampın su ve aydınlanma gibi temel ihtiyaçlarının yanı sıra kamp sakinlerinin Fransız topraklarına uyum süreçlerinin aşılması için Fransız İçişleri Bakanlığı ile irtibat halinde hareket ettiler (Burgess, 2008: 152-153).

Beyaz Ordu mensupları, kamptaki eksikliklerin giderilmesi ve kamp sakinlerinin kampta kalış süreçlerini daha sorunsuz geçirmeleri adına diğer kurumlarla da bağlarını sürdürdüler. Bu noktada en önemli kurum, Rus Kızılhaç'ıydı. Esasen belirtilen kurum, I. Dünya Savaşı yıllarında yaralı ve hastalara yardım etme noktasında Ruslar için önemli bir yere sahipti. Savaş sonrasında, dünyanın farklı yerlerine hızla yayılan Rus göçmenlere buldukları kalabalık şehirlerde büyük destek verdi (Raef, 1990: 29-30). Rus Kızılhaç'ı da eski askeri barakalardaki yatakların, su ve aydınlatma gibi temel ihtiyaçların karşılanmasında kamp idaresine yardımcı oldu. Kamp yönetimi, Rus göçmenlerin kampta buldukları süre zarfında ihtiyaçlarını gidermeye çalışırken Fransız hükümetinden de destek aldı. Özellikle de kamp idarecilerince belirlenen ve Rus göçmenlerinden bazıları için oldukça büyük bir zorluk olan yeme-içme gibi ihtiyaçların karşılanmasında Fransız hükümetine müracaat edildi (Hutchins, 1972: 134). Rus göçmenlerin temel gereksinimlerini gidermek ve zor durumdaki kamp sakinlerine gerekli yardımları ulaştırmak için yurt dışından fon toplama yoluna gidildi. Sovyet hükümetini henüz tanımamış olan yabancı ülkelerdeki Rus temsilciliklerinin hesaplarına eski elçilerin erişebilmeleri ile hesaplardaki paralar kullanıldı. Uluslararası Kızılhaç'tan destek alınmaya çalışıldı. Rus Kızılhaç'ı bilhassa eski askerlerden hasta ve sakat olanların üzerine eğildi. Bunların farklı ülkelere sığınmaları gerçekleştirildikten sonra eski askerlere, yakınlarına yardımcı oldu (Raef, 1990: 29-30).

Victor Hugo Kampı sakinlerinin daha iyi şartlarda yaşamaları ve Fransız toplumuna adaptasyon sürecinin hızlandırılması için gayret gösteren organizasyonlardan biri '*Rusların yararına ortak verimli çalışma için birleşmek amacıyla*' kurulan Marsilya ve Civarı Rus Göçmen Komitesi olmalıdır. Marsilya ve Civarı Rus Göçmen Komitesi'nin üyeleri, 1917 Devrimi sonrasında gerçekleşen göçlerin karakteristiğine uygun olarak Rus askeri ve sivil çevrelerden oluşuyordu. Denizcilik Birliği Bölgesel Şubesi, Subaylar Birliği Marsilya Şubesi, Gelibolu Birliği Marsilya Şubesi, Marsilya'daki Rus Kızılhaç Derneği, Rus Askeri Engelliler Birliği Marsilya Şubesi, Rus Yurtseverler Derneği Marsilya Şubesi gibi yapılar bu komitenin birer parçasıydı. Marsilya ve Civarı Rus Göçmen Komitesi'nin Victor Hugo Kampı'nın bulunduğu Marsilya'da faaliyet göstermesi beraberinde kampa yönelik iyileştirmelerde etkisinin ya da en azından kamp ile aralarında bağların olabileceği kanısını ortaya çıkarmaktadır. Belirtilen düşüncenin gerisinde Victor Hugo Kampı idaresinin başkanının da aralarında bulunduğu kamp yöneticilerinin Marsilya ve Civarı Rus Göçmen Komitesi'nin üyeleri olmasından kaynaklanmaktadır. Bu komitenin önemli faaliyetleri, öncelikle bölgede kurulan Rus okullarına ve anaokullarına maddi destek sağlamak, Rusça okumalar yapabilmeleri için kitap başta olmak eğitim

Marsilya ve Civarı Rus Göçmen Komitesi'nin Rus çocuklarının eğitimden geri kalmamaları için yürüttüğü çalışmalar, Victor Hugo Kampı idarecilerinin kamp sakinlerinin beslenme ve aydınlanma gibi ihtiyaçlarının karşılanmasıyla yetinilmemesi yönündeki Fransa'daki Ruslar arasında eğitime verilen öneme ilişkin toplu anlayışın yansımasıdır. Nitekim Fransa'nın özellikle de güneyinde bulunan şehirlerde göçmenlerin çocuklarına eğitim veren kurumlar vardı. Bunlardan biri Nice'de, A. Yahontov tarafından açılan Alexandrino adlı okuldu. Marsilya'daki Victor Hugo Kampı da Rus okullarının açıldığı yerlerdendi. Kamptaki öğrencilere eğitim vermek amacıyla bir ilkokul ve anaokulu faaliyet gösterdi. Kamptaki bu okul aynı zamanda Rusların Fransa'da kendi okullarını inşa süreçleri bağlamında önemli bir adım niteliği taşıyordu. 1920'lerin sonlarında Marsilya gibi Fransa'nın önemli liman şehirlerinden biri olan Toulon'da da Rus çocuklarını eğitmek için kilisede bir bölge okulu açılması düşünüldü. Kilise arşivlerinden elde edilen verilerle karşılaştırılan istatistiklere göre, henüz yeni oluşmakta olan Rus kolonisinde 5 ila 17 yaşları arasında yaklaşık 30 çocuk ve genç vardı (Rudkovskaya, 2019: 151).

Rus göçmenlerin ikamet ettikleri bölge ya da ülke fark etmeksizin oluşturdukları en temel yapıların başında kiliseleri gelmekteydi. Bu kapsamda Victor Hugo Kampı idarecileri de soydaşlarının dini ibadetlerini yerine getirmelerine imkân sunacak olan bir kilisenin açılması için harekete geçtiler ve Ortodoks kilisesi faaliyete geçirildi. Yine Toulon'da, Rus göçmenler için ilk dini hizmetler, Marsilya'dan bir rahibin davetiyle Nikolaev ailesinin evinde yapıldı. Bir subay grubunun sayısız dilekçesi ve Toulon Belediye Başkanı Marius Escartefig'in yardımı sayesinde, 1928'de Bodin Caddesi'nde eski şehir hapishanesindeki yapılardan biri Rus kilisesi için tahsis edildi (Rudkovskaya, 2019: 137).

Görsel 1. Bodin Caddesindeki Rus Kilisesi (Rudkovskaya, 2019: 138).

Victor Hugo Kampı, ilerleyen yıllarda Rus mültecilerin farklı gerekçelerle kuracakları diğer toplumsal organizasyonların inşasında izler taşıdı. Kamp, Rus Kızılhaç'ının Fransa'daki görünürlüğüne artırdığı yerlerden biri olarak yine aynı oluşumun çalışmalarının öncülüğünde 1941 yılında Yüzbaşı V.K. Modrakh Mutual Aid Committee for Russian Refugees in France (Fransa'daki Rus Mültecileri İçin Ortak Yardım Komitesi) adlı yardım kuruluşu gibi yeni yapıların ortaya çıkmasında ve faaliyet göstermesinde etkili oldu (Johnston, 1988: 164). Victor Hugo Kampı, Rus Kızılhaç'ı gibi bazı kurumların Fransa topraklarında daha faal hareket etmelerine sebep olmasına rağmen dönemdeki

diğer mülteci kampları gibi geçici bir yerleşim alanı olmanın ötesine geçemedi. 1921-1922 yıllarında Marsilya yoluyla Fransa'ya giriş yapan Wrangel'in kuvvetleri için geçici barınma alanlarından oldu. İstanbul, Tunus, Korsika'dan gelenler kampı transit olarak kullanarak Fransa'nın diğer yerlerine geçiş yaptılar. Kamp bir taraftan boşalırken Rus mülteciler 1923-1924 yılları boyunca da kampa yerleşmek üzere göçlerini sürdürdüler. Kampa ve kamp dışına doğru gerçekleşen Rus mülteci hareketliliği, 1936'da Victor Hugo Kampı yıkılma kadar devam etti (Hutchins, 1972: 134).

Kamptaki Rus göçmenlerinin sayısı hakkında bilgi vermesi için 1923 yılındaki kamp sakinlerinin sayılarının aktarılması faydalı olacaktır. Buna göre 1923 yılına gelindiğinde Victor Hugo Kampı, yaklaşık 600 kişiyi ağırladı. Üç yıl sonra, 1926 yılında Marsilya şehrinde, çoğunlukla fabrika ve liman işçileri olmak üzere 3.700 Rus vardı (Chahine, 2013: 171-181). Nisan 1925'te kampta 350 kişi bulunurken binlerce kişi Fransız İşçi Bulma Kurumu vasıtasıyla çalışma hayatına atıldı. Herhangi bir işe yerleştirilmeyenler ağırlıklı olarak yaşlılar ve bedensel engellilerdi. Kamp, 1929 yılında kapatılmasına rağmen 1935 yılında Çocukları Koruma Fonu tarafından 12 yaşından küçük olan çocukların kampa yerleştirilmelerine izin verildi (Burgess, 2008: 152-153). Kamptaki Ruslar, Rus toplumun sadece bir kesiminden gelenler olmayıp Rusların tüm sosyal sınıfları kampta temsil edildi. Kamptakiler iş bularak yeni bir yaşam inşa etme hayalleri doğrultusunda Lyon, Paris, Billancourt gibi farklı yerlerdeki sanayileşmiş şehirlere doğru göç ettiler. Rus mültecilerinin göç hareketlilikleri sadece Marsilya içerisinde ya da Marsilya'nın dışındaki şehirlere doğru gerçekleşmedi. Ruslardan bazıları türlü muamelelerle karşı karşıya kalacakları Yeni Dünya'da yaşamlarına başlamak için Eski Kıta'dan göç etmeye karar verdiler (Chahine, 2013: 171-181).

Fransa'daki askeri kamplardan biri olan Victor Hugo Kampı'nın I. Dünya Savaşı sonrasında gerekli tadilatları görmemesi de kamp sakini Rusların fırsatını bulduklarında kampı terke yönelmelerinde etkili oldu. Genel görünüm itibarıyla kamptaki yaşam şartlarının kötü olmasından dolayı Victor Hugo Kampı sakinleri türlü zorluklarla yüzleştiklerinden Rus mültecilerin kampta kalış süreleri çok uzun süreli olmadı (Chahine, 2013: 171-181). Kamp şartlarının elverişsizliğini göstermek için İlya Gavriloviç Canayev'in hayat hikayesinin sonuçlanma biçimi bir örnek teşkil eder. Canayev, I. Dünya Savaşı'na katılarak Azerbaycan'da bulunan Şirvan'da görev yapan Rus askerlerindendi. Albay olarak görev yapan Canayev, gösterdiği hizmetten ötürü Aziz George Haç'ı ile ödüllendirildi. Beyazlar ve Kızıllar arasındaki mücadele sonrasında sürgüne giden isimlerdendi. Fransız topraklarına Marsilya üzerinden giriş yaptı ve Victor Hugo Kampı'na yerleştirildi. Fransa'da örgütlü hâle gelmeye çalışan Rus topluluğunun üyeleri arasında yer alarak Osetlerden gelenlerin oluşturdukları derneklerden birine katıldı. Victor Hugo Kampı'nda vereme yakalandı ve 6 Temmuz 1927'de hayatını kaybetti (Bariç, Gladkova v.d, 2020: 97).

Canayev'in ölümüne sebep olan kamptaki şartların kötü olmasının da etkisi ile kamptan içeriye ve dışarıya dönük göçler yaşandı. Bu durum beraberinde 1920'lerin başında açılan Victor Hugo Kampı sakinlerine ilişkin nüfus verilerinin kesin olarak ortaya konulmasını zorlaştırdı (Chahine, 2013: 171-181). Kamptan ayrılan Ruslar, ülkeye göç eden bazı soydaşları gibi tarım ve madencilik de aralarında bulunduğu önemli üretim alanlarının yanı sıra taksi şoförlüğüne, gece kulüplerinde korumalığa ve sarkıcılığa kadar çok çeşitli sektörlerde çalıştılar (Andrejev, 2004: 167). Çeşitli işlerde çalışan Rus

oluşan aktif bir nüfus yaklaşık 1.600 hektarda tarımsal faaliyet yürüttü (Papault, 1933: 154). 3 Temmuz 1888 yılında Tomsk'ta doğan İvan Mihayliçenko da tarım sektöründe çalışmak için 1929 yılında talepte bulundu. İvan, 1882 doğumlu eşi Marie ve dört çocuğu ile Avusturya'da yaşarken işsiz kalmıştı (LN, C1454-350-Rr-412-105-22-1). Aynı yıl endüstri alanındaki çok sayıda firmanın ihtiyacıyla Bulgaristan ve Yugoslavya'da gibi ülkelerde bulunan Rusların Fransa'ya göçlerine izin verilmesi talep edildi. Çeşitli Fransız firmalarında yöneticilik yapan Simon Bozzi, 300 ya da 350 Rus işçinin acilen ülkeye kabulüyle ilgili Fransız kurumlarından talepte bulunanlardandı (LN, C1574-470-20B-17992-17140). Rus mültecilerin en yoğun varlık gösterdikleri çalışma alanlarının başında ise otomotiv sektörü geldi. Renault ve Citroen gibi büyük Fransız otomobil firmalarında çalışanların %20'sine tekabül eden 9.000 kişi belirtilen firmalarda çalıştılar. Paris bölgesindeki otomobil fabrikalarında Ruslar, Afrikalılar ve İtalyanlardan sonra en büyük yabancı grubu oluşturdular (Gousseff, 2008: 164). Ruslar, 1930'larda Renault'un etkili konumdaki temsilcileri haline geldiler. Marina Gorboff, Renault ve Citroen'in bazı atölyelerinde çalışanların tamamının Ruslardan oluştuğunu kaydeder. Bu tahmin abartı içermekle birlikte Rusların sektör içindeki durumlarını gösterir. Fransız toplumunun üst kesimlerinin özel şoförlüğünü de yapmaktaydılar. Yetenekli Ruslardan bazıları da süreç içinde işveren haline geldiler (Lewis, 2007: 219-221).

Fransızların Rus Göçmenlere Karşı Tavrılar

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren hız kazanan göçlerle pek çok millet, mülteci ya da göçmen konumuna geldi. Göçler gerisinde, göç edenler ve göç edenleri istismar eden şirketler ve simsarlar gibi bazı kesimlerin güç kazandığı çok sayıda hikâye ile farklı milletlerin zorluklarla yüzleşmesine neden oldu (Uygun, 2018: 412-448). Belirtilen dönemden itibaren hız kazanan göç hareketliliği esnasında göç eden milletler arasında Ruslar da yer aldılar. Ruslar özellikle de Ekim 1917 Devrimi sonrasında kendi topraklarının dışına doğru hızlı göçleri ile çeşitli alanlarda yer alarak Fransız toplumuna uyum sağlamaya çalıştılar. Bu süreçte gittikleri yerlerdeki idarecilerin birbirlerinden farklı muamelelerine maruz kaldılar. Bulgaristan, Yunanistan ve Çekoslovakya gibi pek çok Doğu Avrupa ülkesi, Rus mültecilere kapılarını açtı. Beyaz Ordu mensuplarının demiryolu ve Fransızlara ait olan gemilerle ülkelerine giriş yapmalarına izin verdi (Raeff, 1990: 28-29). Doğu Avrupa ülkelerine gidenler, çok sayıda sorunla karşılaştılar. Göç edenlerin ağırlıklı olarak yoksul Rus mülteciler olması da ev sahibi hükümetlerin işlerini zorlaştırdı. Ekonomik durumları bir hayli kötü olan Doğu Avrupa ülkeleri için göçmenlerin yaşadıkları sorunların nispeten giderilmesi bile önemli bir mali yükün yüklenilmesi anlamına geldi. Yalnızca 1926'da dokuz Doğu Avrupa hükümeti, Rus mültecilerin ihtiyaçlarının giderilmesi için 20 milyon altın frank (yaklaşık 800.000 £) harcadığını bildirdiler. Rus mültecilerini oluşturanlardan bazılarının eski askerler olmaları da yeni kurulan rejimler için istikrarsızlaştırıcı siyasi bir güce dönüşmelerine yol açabilirdi (Skran, 2011: 39).

Avrupa'da ve dünyada göç sorunun çok yoğun bir şekilde tartışılmasına neden olan çeşitli zorluklara karşın diasporadaki Rusların yeni yaşam alanlarında varlıklarını sürdürmelerini sağlayan kurumlar ortaya çıkmaya başladı. Milletler Cemiyeti, Rus göçlerinin ilk dönemlerinde Fransa'nın teklifi ile Rusların durumlarını da ele aldı. Rus mültecilerin mevcut durumları Mayıs 1921'de Rus Mültecilere

Yardım Komisyonu kurulmasını sağladı (Pavlova, 2015: 23-24). Aynı yıl içinde Thomas Whittimore tarafından ABD’de kurulan Committee for the Education of Russian Youth in Exile (Sürgündeki Rus Gençlerinin Eğitimi Komitesi) adlı komite, 400 civarında öğrenciye burs verdi. Yine aynı ülkede kurulan Rus Mülteci Çocukların Refahı Derneği (The Russian Refugee Children's Welfare Society) ile mülteci hale gelen çocuklara ve gençlere Amerika’da ve Avrupa’da destek oldu. Mülteci sorununun en az hasarla atlattılması için mücadele verilen bir ortamda, 1926’da tüm siyasi grupları ve akımları birleştiren Rus Dünya Kongresi adlı bir toplantıya ev sahipliği yapan Paris, Rusya’nın dağılmış demokrasisinin başkenti statüsünü aldı. Ruslar arasında dayanışmayı artırmayı ve Rusların daha iyi şartlara erişmelerini öngören her bir kurum beraberinde Fransa’da Rus nüfusunun daha da artmasını sağladı. Bu doğrultuda 1923’te Prag’da kurulan ve Rus öğrencilerin en yoğun katılım sağladıkları, The Russian Students Christian Movement (Rus Öğrenciler Hristiyan Hareketi) adlı oluşum üç yıl sonra Paris’e taşındı (Foshko, 2008, 120-122). Bu durum süreç içinde Rus kültürüne hizmet eden önemli kurumların ortaya çıktığı ülkelerin başında Fransa’nın yer almasını sağladı (Raef, 1990: 68). Fransızların Rus göçmenlere evlerini açmalarıyla Rusların nazarında Fransa’nın geldiği seviye ‘*her bir Rus için ikinci vatan*’ olarak tanımlamasına yol açtı (Glad, 1999: 164).

Rusların Fransa’ya kabulleri, Fransızların savaşın etkisi ile zarar görmüş devlet otoritesini ve sosyal yapılarını tamire gayret ettikleri bir dönemde göçleriyle gerçekleşti. Göç hareketleri karşısında ülkelerinin kaotik bir sürece sürüklenmesini istemeyen Fransız idarecileri, dengeli bir politika izlemek zorundaydılar (Macioti, 2015: 151-186). Rus göçleri, Fransızlar açısından yakın dönemlerde gerçekleşen diğer göçlerle aynı gerekçeyle kabul edildi. Ruslar, hızla sanayileşmekte olan ülkede özellikle de I. Dünya Savaşı’nın yol açtığı yıkım karşısında pek çok sektörde ihtiyacı hissedilen çalışabilecek durumdaki insan gücü olarak görüldüler (Raef, 1990: 33). Fransızlar, Rusları I. Dünya Savaşı sonuçlarından memnun olmayan ve hızla silahlanan Almanlara karşı da kullanma niyetindeydiler. Almanya’nın yakın bir gelecekte kendilerine savaş açacaklarına dair inançları ve Fransa’dan yaklaşık iki kat nüfusa sahip olması, Fransız idarecileri hayli tedirgin etmekteydi. Fransız idareciler, Alman tehdidi karşısında bilhassa Sovyet rejimi ile ilişkileri sorunlu olanları kullanmaya isteklidirler. Fransız idarecilerin mevcut tutumları, ülke kapılarının savaşabilecek durumda olan gençlere açılması sonucunu doğurdu (Hassel, 1991: 1-96).

Rus göçleri, Fransa’nın ihtiyaç duyduğu nüfusu temin etme noktasında dini ve siyasi anlaşmazlıklardan ötürü mülteci konumuna düşerek ülkesine göç edenleri kapılarını açmasıyla gerçekleşti. Farklı ülkelere dağılmış halde bulunan Rus mültecilerin yaklaşık dörtte biri Fransız topraklarına göç ettiler (Simpson, 1938, 607-628). Rus göçmenlerinin ağırlıklı olarak erkeklerden oluşması, Fransızların Rusları, Almanlar karşısında kullanma niyetlerine oldukça uygundu. Ülkeye göç eden Ruslarla Fransızlar arasında yapılan evliliklerin çoğu Rus erkeklerle Fransız kadınlar arasında gerçekleşmesi, Fransız idarecileri için memnuniyet verici olmalıdır (Glad, 1999, 166). Zira özellikle de tarımda çalışan Ruslar Fransız kadınlarla evlenerek asimile oldular (Andreyev, 2004: 167). Diğer taraftan Fransız topraklarında doğan Rus mülteci çocuklarının tamamına Fransız vatandaşlığı verildi. Fransız vatandaşlığına geçen mülteci çocuklar, diğer Fransız vatandaşları gibi işsizlik maaşı başta olmak üzere

kapsamda 1923'te Fransız Meclisi, yaklaşık 200 öğrenciye eğitim bursu vermek için 450.000 franklık (25.000 \$) krediyi oyladı. Mülteci çocuklardan üçü, Fransız çocuklarla eşit koşullarda devlet okullarına kabul edildi (Hassel, 1991: 1-96). Bu bakışın bir sonucu olarak Ruslardan bazıları, kendi kiliselerini de inşa ettikleri ülkede öncelikli olarak kuzey, doğu ve güneydoğusunda topluluk halinde ya da ferdi olarak baraka tipi yerlere yerleşerek fabrikalarda çalıştılar (Raef, 1990: 33). Fransa'daki Rusların çoğu Nansen pasaportu ile uluslararası bir koruma kalkanı altına alındılar (Simpson, 1938: 607-628). Fransız topraklarında Rus gazeteleri, dergileri ve kitapları basım yerlerinden ziyade Fransa'da çok iyi satıldı. Paris'te göreceli olarak Rus eliti vardı (Andreyev, 171-172: 2004). Fransız hükümeti, Maklakov'un göçmen komitesine yatırım yaparak daha güçlü bir hale getirmek istedi. İçişleri Bakanlığı'ndan 4 Mart ve 9 Mart 1925 tarihlerinde verilen talimatlarla Office Central des Réfugiés Russes (Rus Mültecileri Merkez Ofisi) adında faaliyetine izin verildi (Johnston, 1988:68).

Fransızların yaklaşmakta olan II. Dünya Savaşı öncesinde Almanlar karşısında nüfuslarını ve ekonomik güçlerini artırma niyetleri ile yabancılara gösterdikleri geleneksel misafirperverliği Ruslara karşı da sergiledikleri pek çok eserde belirtildi. Bununla beraber Rusların yine de kendilerini dışlanmaktan kurtaramadıkları anlaşılmaktadır (Glad, 1999: 166). Fransız toplumunun Ruslara yönelik olumsuz tutumunun tarihi bir arka planı vardır. XIX. yüzyılın ilk yarısında, Fransızlar yoğun Rus göçünden bir asır önce, çok sayıda Fransız gezgin Rusya'ya seyahat ederek ülkelerindeki Rus ve '*a vraie Russie (gerçek bir Rusya)*' imajının oluşmasına etki edecek eserler kaleme aldılar. Bu eserlerden en bilineni Marquis Astolphe de Custine'in '*1839 Çar İmparatorluğu: Ebedi Rusya'da Bir Yolculuk mu?*' adlı kitabıdır. Yazar, Çarlık idaresinin '*Doğu despotizmi*'nin sancılarını çekmekte olduğundan bahsetmektedir. Rus dilini uzak, anlaşılmaz ve medeniyetten geri kalmış ve Rusları '*diğer*' olarak tanımlamaktadır. Rusya'nın barbarların ülkesi olarak görülmesini aynı zamanda bir tanımlama bildiren '*diğer*' ifadesi yansıtmaktaydı (Foshko, 2008: 20-21). Fransızların Rusları ötekileştiren bakışlarında, iki millet arasındaki rekabetin ve farklı mezheplerden olmalarının rolünün olduğu kaydedilmelidir. Zira Fransızlar birkaç asırdır sömürge faaliyetinde buldukları yerlerde Katolik ve Ruslar ise Ortodoks mezhebinin en önemli savunucularındandı. Bunlardan Katolikliğin sıkı bir savunucusu olan Fransızların Katolik olmayan Fransızlara bile baskıları ve zorla Katolik yapma çabaları söz konusuydu (Uygun, 2018: 97-140). Rusların da aralarında bulunduğu farklı mezheplere mensup kişi ve milletlere bakışlarının gerisinde mezhepsel farklılığın etkili olduğu göz ardı edilmeyecek bir gerçektir. Bu bakımdan taraflar arasında anlaşmazlığa sebebiyet veren mezhepsel farklılığın Fransızların Rus algılarına ve Fransızlar tarafından Ruslarla ilgili kaleme alınan eserlere yansımaması pek de mümkün değildir.

Rus göçlerin gerçekleştiği dönemde, çeşitli gerekçelerle belirtilen Rus algısının izleri görüldü. 1909-1911 yılları Dyagilev'in meşhur '*Rus sezonları*' olarak nitelendirmesi ile Rusların ülkedeki kabulleri ve Fransa'da ön plana çıkmaları anlatılmasına karşın 1917 yılından sonra Ruslara bakışta değişiklikler yaşanmaya başladı. The émigré dergisinin editörü Mark Vishnyak, yabancılar için sokaklarda sık sık '*sale étranger (kirli yabancı)*' ve '*métèque (köpek)*' gibi aşağılayıcı kelimeleri işittiklerini ve Fransız entellektüellerin Rus mültecilere karşı tavırlarının da olumlu olmadığını dile getirdi (Glad, 1999: 166).

Rusların Fransız toplumuna uyum süreçlerine darbe vuran hakaretler ve tavırlar, Fransa'ya kabullerini anlatan pek çok eserde dile getirilen misafirperverlik kavramının kullanılmasının da sorgulanmasına yol açmaktadır. Marie Kiriloff, komşularının ailesini barbarlar olarak adlandırıldığını ve Schakovskoy da otobiyografisinde yüksek sesle konuşurlarsa 'sales Russes (pis Ruslar)' gibi hakaretleri duyabildiklerini yazmaktadır (Foshko, 2008: 114-115). Ruslar arasındaki iç siyasi ayrılıklarla Fransa topraklarında bazı olayların yaşanması da ülkede rahatsızlıklara ve tepki verilmesine yol açtı. Dreyfus Vakası gibi ciddi gelişmelerin yaşandığı Fransa'da, 1880'lerde Çarlık idaresinin siyasi çıkarlarını koruma kaygısı ile Rus gizli servisi Okhrana'nın şefliğini yapan Peter Ivanovich Rachkovsky'nin faaliyetleri de ülkede Ruslara duyulan tepkinin gerisinde yatan sebeplerden olmalıdır (Zuckerman, 2009: 118-127). 1937 yılında Rus gizli servisinin operasyonları, Fransız gazetelerinden Le Matin'de sert bir dille ele alındı. Eski Sovyet ajanı Evgeny Poretsky'nin suikasta kurban gitmesi, Sergei Efron'un Sovyetlerden kaçmak zorunda bırakılması ve aynı yıl Beyaz Ordu Generali Evgeny Miller'in Paris'te Sovyet ajanları tarafından kaçırılarak Sovyetlere götürülmesi ve öldürülmesi ile Beyaz Ordu Generali Nikolai Skoblin ve eşinin yakalanması gibi hadiseler yaşanınca Le Matin gazetesi Miller'in ortadan kayboluşu üzerine şunlara yer verdi:

Fransa, sahipsiz bir ülke değildir. Fransızlara aittir. Eğer yabancıların aralarında çözmeleri gereken ya da kavga edecekleri hususlar varsa kendi ülkelerinde halletmelerine izin verelim, bizim ülkemizde değil. Huzurumuzdan başka bizi ne ilgilendirir (Glad, 1999: 308).

1932 yılında Fransız Cumhurbaşkanı Paul Doumer'e ve Ekim 1934'te Marsilya'da Yugoslavya Kralı Aleksander'a düzenlenen suikastlarda sorumlu tutulan gruplar arasında Ruslar mülteciler de yer aldılar (The Times, *Men Without A Nation*, 08.07.1935). Aleksandr'ın hayatını kaybettiği suikastta Fransa Dışişleri Bakanı Louis Barthou da yaşamını kaybedenlerdendi (Güveloğlu, 2015: 249-269). Bu gelişmeler, göçmenlere yönelik yeni kısıtlamalara yol açtı (The Times, *Men Without A Nation*, 08.07.1935). Rus mülteciler, benzer siyasi operasyonlara şahitlik ettikleri göç ve uyum süreçleri zarfında ülkelerinde geçirdikleri yılları nostalji ile karışık travmatik duygularla anımsayarak yaşamlarını sürdürdüler (Starostina, 2013: 38-53). Kominist rejimin düşmesi ve ülkelerine yeniden dönecekleri umuduyla yaşadılar (Foshko, 2008: 116). Son olarak karmaşık duyguları ve ayrımcılık içeren ifadelere de maruz kaldıkları bu sıralarda Amerika'daki Rus göçmenlerin de ayrımcılıkla karşılaştıkları görülür. Ruslar, ABD'ye ilk göçlerini de XIX. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleştirdiler. 1880'lerden önce Rus göçlerinin oldukça sınırlı olduğu ülkede Amerikalılardan çoğu daha önce bir Rus ile tanışmamıştı. Rus göçmelere, olumsuz maddi şartlarını aşmak için yardımcı olmadıkları gibi İngilizce konuşamamalarından dolayı küçümsediler (Trumbauer, 2005: 48).

Sonuç

Tarihi süreç boyunca farklı milletler buldukları yerlerden çeşitli gerekçelerle ayrılarak göç ettiler. Özellikle de XIX. asrın son yıllarında Fransa, birey ve toplulukların yoğun olarak göçlerini gerçekleştirdikleri ülkelerden oldu. Fransızların göç edenlere ülkelerinin kapılarını açmalarının gerisinde yatan en temel etken hızla gelişmekte olan ülkenin pek çok alanda ihtiyaç duyduğu işgücünü

yabancıların sayılarının artmasına yol açtı. Fransız topraklarına yönelen milletler arasında Ruslar da vardı. Bilhassa Ekim 1917 Devrimi sonrasında Rusya topraklarında Kızıllar ve Beyazlar arasındaki mücadelenin ardından kaybeden Beyaz Ordu taraftarları çareyi başka ülkelere sığınmakta buldular. Kırım'ın kaybedilmesi ile İstanbul'un da aralarında yer aldığı farklı şehirlere yöneldiler. Fransa'ya giden Rusların yerleştirildikleri şehirlerden biri Marsilya oldu. Şehre gelen Ruslardan bazıları, geçici bir konaklama alanı olan Victor Hugo Kampı'na yerleştirildiler. I. Dünya Savaşı yıllarında askeri kamplardan biri olarak kullanılan Victor Hugo Kampı, ülkedeki Rusların en azından bir kısmının mevcut durumlarının değerlendirilmesine imkân sundu. Kamp sakini Ruslar, pek çok zorlukla karşı karşıya kaldılar. Yeme-içme, aydınlanma gibi temel ihtiyaçlarının giderilmesi için kampta bir idare tesis edildi. Yardım kuruluşları ve Fransız hükümeti ile temas halinde bulunan kamp yönetimi, kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek maddi olanaklardan uzak bulunan mülteci Rusların Victor Hugo Kampı'ndaki yaşamlarını daha iyi geçirmeleri temin etmeye çalıştı. Kamp idaresi ve pek çok kuruluşun çabalarına karşın fiziki şartların yetersizliği beraberinde kamp sakinlerinin salgın hastalıklara yakalanmalarına neden oldu. Victor Hugo Kampı örneğinde salgın hastalıklara değin pek çok zorlukla karşılaşan Ruslardan bazılarının ülkede karşılaştıkları sadece fiziki yetersizlikler ve bu yetersizliklerin yol açtığı türlü ciddi sağlık sorunları değildi. Her ne kadar genel anlatım Rusların Fransız topraklarına kabulleri sırasında Fransızların misafirperver tutum takındıkları yönünde olsa da günlük hayatta Rusların hakaret ve ayrımcılık içeren aşağılanma cümlelerine maruz kaldıkları anlaşılmaktadır. Rusların yer yer derinden hissettikleri ayrımcılık hissiyatı dahil olmak üzere Fransızların Rus mültecilere yönelik muameleleri, Batı dünyasının bir parçası olan Fransa'nın mülteci krizlerinin çok yoğun bir biçimde yaşandığı ve gündem belirlediği günümüzde geçmişte yaşanmış olan bir mülteci krizi esnasında uygulamalarının aydınlatılmasında yardımcı olacaktır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Fransa'ya Mülteci Akını, Victor Hugo Kampı'nda Rus Mülteciler ve Fransızların Mülteci Ruslara Bakışı" başlıklı makale ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi Arşivi

United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA)

S-1257-0000-0050-00001.

S-1257-0000-0208-00001.

Milletler Cemiyeti Mülteciler Karma Arşiv Grubu (Nansen Fonu)

League of Nations Refugees Mixed Archival Group (Nansen Fonds)

C1308-204-02.

C1454-350-Rr-412-105-22-1.

C1574-470-20B-17992-17140.

Diğer Kaynaklar

- Ağaoğlu, A. (2021). *Malta Sürgünlüğünden Gözümün Nurlarına Mektuplar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Andreyev, C. (2004). *Russia abroad: Prague and the Russian diaspora, 1918-1938*. New Haven: Yale University Press.
- Bariç, İ.L., Gladkova, T.L., Mnuhin L.A. (2020). *Severokavkaztsı v Emigratsii v XX veke*. Moskova: Direkt-Media Yayınevi.
- Bernard, P. (1993). *L'immigration*. Le Monde Editions. <https://livre.fnac.com/a117461/Philippe-Bernard-L-immigration>.
- Etheredge, L. (2022, April 20). Bidonville. *Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/bidonville>.
- Burgess, G. (2008). *Refuge in the Land of Liberty France and its Refugees, from the Revolution to the End of Asylum, 1787-1939*. New York: Palgrave Macmillan.
- Chahine, I. K. (2013). *Marseille racontée par des voyageurs russes du XVIII e au XXI e siècle (d'après le Corpus National de la Langue Russe)* (Véronique Dallet-Mann, Florence Bancaud, Marion Picker eds.). Marseille. Éclat(s) du mythe, Université de Provence. fhal-02963664f.
- Cross, G. S. (1980). Toward Social Peace and Prosperity: The Politics of Immigration in France during the Era of World War I. *French Historical Studies*, 11(4). 610. doi:10.2307/286352.
- Diamond, H. (2005). *Conflicting Identities in a Mining Community on Strike 1930-50* (H. Diamond, S. Kitson Ed.). Vichy, Resistance, Liberation New Perspectives on Wartime France. Oxford: Berg.
- Demangeon, A. (1932). Les étrangers en France. *Annales de Géographie*, 41(232), 408-411. <https://doi.org/10.3406/geo.1932.10802>.
- Fetzer, J. S. (2000). *Public Attitudes Toward Immigration in the United States, France, and Germany*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Foshko, K. (2008). *France's Russian Moment: Russian Emigres in Interwar Paris and French Society* (Publication No: 3317106) [Doctoral dissertation, Yale University]. ProQuest Dissertations & Theses Global.
- Glad, J. (1999). *Russia abroad: writers, history, politics*. New York: Birchbark Press.
- Gousseff, C. (2008). *L'exil russe: La fabrique du réfugié apatride (1920-1939)*. Paris: CNRS Éditions.
- Hassell, J. E. (1991). Russian Refugees in France and the United States between the World Wars. *Transactions of the American Philosophical Society*, 81 (7) 1-96. <https://www.jstor.org/stable/1006535>.

- Hutchins, J. A. (1972). *The Wrangel Refugees: A Study of General Baron N. Peter Wrangel's Defeated White Russian Forces, Both Military and Civilian, in Exile* (Publication No: 1304385) [Master of Arts dissertation, University of Louisville]. ProQuest Dissertations & Theses Global.
- Johnston, R. H. (1988). *New Mecca, new Babylon: Paris and the Russian exiles, 1920-1945*. Kingston: McGill-Queen's University Press.
- Kaplan, K. A. (2017). Beyaz Rus Mültecilerinin Gözünden Milli Mücadele ve Ankara Hükümeti ile Olan İlişkileri, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXII (2), 297-325. DOI: 10.18513/egetid.376786.
- Kitson, S. (2014). *Police and Politics in Marseille, 1936-1945*. Leiden: Brill.
- Kunavina, M. (2012). *The Impact of Cultural Relations and Cultural Exchange on Perception of France in Russia and Russia in France* [Master of Arts dissertaion, The Palacky University]. <https://theses.cz/id/927j4k/THESIS.pdf>.
- Kurt, G. G. (2015). Marsilya suikasti (Yugoslavya Kralı Aleksander'in öldürülmesi) ve Türkiye'deki yankıları-9 Ekim 1934. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 34(57), 249-270. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000605.
- Lewis, M. D. (2002). The Strangeness of Foreigners Policing Migration and Nation in Interwar Marseille. *French Politics, Culture & Society*, 20 (3), s.66-96. https://scholar.harvard.edu/files/mlewis/files/strangeness_foreigners.pdf.
- Lewis, M. D. (2007). *Les Frontières de la République, Immigration Limits Universalisme France (1918-1940)*. Marseille: Agone.
- Lüleci, A., Işın, S. (2021). Dreyfus Hadisesi ve Osmanlı Gündemine Yansımaları. İ. Tekin, O. Diker, E. Ural (Ed.), *Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Araştırma ve Değerlendirmeler* içinde (s.281-304). Gece Kitaplığı.
- Macar, O. D, Macar, E. (2010). *Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de*. İstanbul: Libra.
- Maciotti, M. I. (2015). Armenian Emigration to Italy. A. Mkrtychyan (Ed.), *Armenians around the World: Migration and Transnationality* içinde (s.151-186). Peter Lang.
- Mauco, G. (1984). *Les étrangers en France et le problème du racism*. Paris: La Pensee Universelle.
- Melander, G. (1988). The concept of the term 'refugee'. M.R. Marrus, A. C. Bramwell (Ed.). *Refugees in the age of total war* içinde (s.7-14). Unwin Hyman.
- Olçay, T. (2018). İstanbul'da Rus Mülteci Okulları (1920-1925). *Turkish History Education Journal*, 7 (2), 325-343. <http://dergipark.gov.tr/tr/pub/tuhed/issue/39129/438823>.
- Papault, A. (1933). *Le Rôle de l'immigration agricole étrangère dans l'économie française*. [Doctoral dissertation, Université de Paris].

- Pavlova, A. (2015). *Les Russes et les Soviétiques en France durant la Seconde Guerre Mondiale: Entre Collaboration et Résistance*. [Master of Arts dissertation, Université Paris 1 Panthéon Sorbonne]. <https://dumas.ccsd.cnrs.fr/dumas-01256694/document>.
- Raeff, M. (1990). *Russia Abroad A Cultural History of the Russian Emigration 1919-1929*. Oxford: Oxford University Press.
- Rosello, M. (1997.) French Bidonvilles in the 1960s: Urban & individual initiatives. *Culture, Theory and Critique*, 40 (1), 97-110. DOI: 10.1080/14735789709366607.
- Shain, Y. (1989). *The Frontier of Loyalty Political Exiles in the Age of the Nation-State*. Connecticut: Wesleyan University Press.
- Simpson, J. H. (1938). The Refugee Problem. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1931-1939)*, 17 (5), 607-628. <https://www.jstor.org/stable/pdf/3020054.pdf>.
- Starostina, N. (2013). On Nostalgia and Courage: Russian Émigré Experience in Interwar Paris through the Eyes of Nadezhda Teffi. *Diasporas*, 22, 38-53. <https://doi.org/10.4000/diasporas.213>.
- Stora, B., Émile T. (2007). *Immigrations: L'immigration en France au XXe Siècle*. Ankara: Hachette Littératures.
- Tacel, M. (1989). *La France et Le Monde au XXe Siècle*. Paris: Masson.
- Temime, E. (2007). Les Arméniens à Marseille. *Des années vingt à aujourd'hui, Hommes et Migrations*, 22-32. <https://doi.org/10.3406/homig.2007.4564>.
- The Times, *Men Without A Nation*, 08.07.1935.
- Toraman, A. (2018). Grigoriy İvanoviç Çoros-Gurkin (Hayatı, Eserleri ve Altay Türklerinin Bağımsızlığı İçin Mücadelesi). *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 90-98. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turktarars/issue/37726/435680>.
- Tortel, E. (2021). Marseille, City of Refuge: International Solidarity, American Humanitarianism, and Vichy France (1940–1942). *Esboços*, 28(48), 364-385. <https://doi.org/10.5007/2175-7976.2021.e78244>.
- Trumbauer, L. (2005). *Immigration to the United States: Russian Immigrants*. New York: Facts On File.
- Uturgauri, S. (11-15 Eylül 2007). *Beyaz Ruslar ve Kemalist Türkiye* [Conference presentation]. 38. Lcanas (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), 2009, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/UTURGAUR%c4%bo-Svetlana-BEYAZ-RUSLAR-VE-KEMAL%c4%boST-T%c3%9cRK%c4%boYE.pdf>.
- Uygun, S. (2018). Fransız Cyprien Fabre Vapur Kumpanyası (Compagnie Française de Navigation à Vapeur Cyprien Fabre) ve Levant Limanlarındaki Faaliyetleri (1868-1914). *Vakanüvis-*

Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 3, 412-448.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/555442>.

Uygun, S. (2018). Fransız Fraissinet Vapur Kumpanyası (La Compagnie Fraissinet) ve Osmanlı Limanlarındaki Faaliyetleri. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 12(24), 97-140.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/470593>.

Zuckerman, F. (2009). Policing the Russian Emigration in Paris, 1880-1914: The Twentieth Century as the Century of Political Police. V. Drapac, A. Lambelet (Ed.), *French History and Civilization* içinde (s.218-227). <https://dro.dur.ac.uk/30578/1/30578.pdf>.

Extended Abstract

Migration is one of the most important events in human history. Since the second half of the 20th century, there have been many mass migration movements in the world due to the rapidly developing events. The classification of many migrations is a major area of debate, as migrations are movements of displacement that have had a profound impact on the history of nations. Accordingly, it is not easy for nations to define them as immigrants or refugees. On the other hand, some of the Russians had to migrate to different geographies that could be defined in the context of the concept of refugee after the Bolshevik Revolution in 1917. The October 1917 Revolution and the withdrawal of the Russians from the war had a direct impact on the course of World War I. Russia had witnessed the struggle of the White Army and the Red Army. The outcome of the struggle between the parties in favor of the Red Army caused the supporters of the White Army to migrate out of the Russian lands en masse. Istanbul was among the places where the Russians migrated. Although it is not possible to express the exact number of Russian refugees coming to Istanbul, it is estimated that around 200,000 Russian immigrants came to the city. Some of the Russian immigrants, including those who came to Istanbul, immigrated to France.

Since the second half of the 19th century, France was an important migration route for many immigrants. Its economic indicators until 1914 revealed that France was making progress. Along with the economic development of the French, different nationalities such as Italians, Spaniards, Portuguese and Armenians immigrated to the country. Some of the Russians who immigrated to France were settled in the Victor Hugo Camp, named after Victor Hugo, one of the famous French writers. Victor Hugo Camp is located near Marseille and was one of the camps used by the French during World War I. It had similar characteristics with many other camps, such as the Oddo Camp, which existed at the same time. Colonel Serge de Becque, who had served in Wrangel's White Army, was at the head of the administration of this camp. The Russian Red Cross also had an important place in meeting the needs of the camp residents such as bed, water and lighting. Despite the efforts made to meet the needs of the camp, there were many inadequacies in the camp. Ilya Gavrilovich Canayev's catching tuberculosis and his death on 6 July 1927 due to illness also show the unfavorable conditions of the camp.

This study aims to deal with the migration of Russian refugees to Victor Hugo Camp in Marseille and their experiences in Victor Hugo Camp. As it is known, refugee crises affect the whole world deeply today. The role of some Europeans in refugee crises is also discussed. In the face of refugee crises, Europeans make an effort not to carry the crisis to the European continent. At this point, it is a matter of curiosity how Europeans behave when the refugee crisis spreads to their own countries. Their approach towards some of the Russians who immigrated to France and their reflections on the Victor Hugo Camp set an example to satisfy the stated curiosity.

Geliş Tarihi / Received Date
20.07.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
04.02.2023

Güçlendirici Liderlik ve Bilgi Paylaşma Davranışı İlişkisi: Tokat İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nde Bir İnceleme ¹

The Relationship of Empowering Leadership and Knowledge Sharing Behavior: A Review in Tokat Provincial Directorate For National Education

Mehtap ARAS ²

Öz

Çalışmanın amacı, eğitim kurumlarında güçlendirici liderlik ile bilgi paylaşma davranışı arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmanın evrenini Tokat İl Milli Eğitim Müdürlüğünde görev yapan 135 çalışan oluşturmaktadır. Basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile tüm çalışanlara araştırma anketi online olarak iletilmiş ve 107 anket değerlendirmeye alınmıştır. Analizler SPSS. 26 programı ile test edilmiş olup güçlendirici liderlik ile bilgi paylaşımı arasında ($r=,667$, $p=0.01$) anlamlı ilişki olduğu korelasyon analizleri sonucunda tespit edilmiştir. Güçlendirici liderliğin alt boyutlarından yetki verme ($r=,648$, $p=0.01$) ve destekleme ($r=,616$, $p=0.01$) ile bilgi paylaşma davranışı arasındaki ilişkinin orta düzeyde ilişkili olduğu, sorumluluk alt boyutunun ile bilgi paylaşma davranışı arasındaki ilişkinin ise ($r=,395$, $p=0.01$) düşük düzeyde ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Regresyon analizi sonucunda ise güçlendirici liderliğin bilgi paylaşma davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler liderlik, güçlendirici liderlik, bilgi, bilgi paylaşma, milli eğitim

Abstract

The aim of the study is to examine the relationship between empowering leadership and knowledge sharing behavior in educational institutions. The population of the research consists of 135 employees working in Tokat Provincial Directorate for National Education. With the simple random sampling method, the research questionnaire was sent to all employees online and 107 questionnaires were evaluated. Analysis SPSS. 26

¹ Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulunun 30.11.2021 tarihli ve 24.07 sayılı kararı ile uygun görülmüştür. Bu makale 23-25 Aralık 2021 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen "İstanbul International Modern Scientific Research Congress -II" adlı kongrede sözlü bildiri olarak sunulmuş ve özeti kongre bildiri özet kitabında basılmış "The Relationship Between Empowering Leadership And Knowledge Sharing: A Research In The Public Sector" başlıklı bildirinin tamamlanmış halidir.

² Doç. Dr. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat/TÜRKİYE, E-mail: mehtap.aras@gop.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1194-8123

program and it was determined as a result of correlation analysis that there is a significant relationship between empowering leadership and knowledge sharing ($r=.667, p=0.01$). It was concluded that the relationship between empowerment and supporting dimensions, which are sub-dimensions of empowering leadership, and knowledge sharing behavior is at a moderate level, while the relationship between responsibility and knowledge sharing behavior is low. According to the results of regression analysis, it was revealed that empowering leadership had a significant effect on knowledge sharing behavior.

Keywords: leadership, empowering leadership, knowledge, knowledge sharing, national education

Giriş

Örgüt ve çalışan performansı üzerindeki etkisinden dolayı liderlik ve liderlik tarzları üzerine yapılan çalışmalar yönetim yazınında son yıllarda oldukça artmıştır. Yönetim ve örgüt kuramlarındaki değişim ve gelişmeler 1930'lardan günümüze liderlik alanında yapılan çalışmaları da etkileyip hızlı bir değişim yaşamasına neden olmuştur. Çalışmalar çok sayıda liderlik tarzının ortaya atılmasına ve bu liderlik tarzlarının çalışanlar üzerindeki davranışsal etkilerinin araştırılmasına yol açmıştır. Liderlik tarzlarının örgütte çalışan davranışı ve iş tutumları üzerinde etkisi olduğu yapılan çalışmalarla ortaya koyulmuştur (Lee ve Ding, 2020: 668; Sönmez Çakır ve Adıgüzel, 2020: 606). Sosik vd. (2014: 67-69), liderlerin tutumlarının, değerlerinin ve davranışlarının takipçiler üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu, zamanla takipçilerin liderin zihniyetine dönüştüğünü, motivasyonun ve psikolojik güçlendirmenin izleyenlerin bilgi paylaşımını artırdığı ve etkilediği sonuçlarına ulaşmışlardır. Liderlik ve lider davranışları, örgütlerin bilgi yönetimi uygulamalarında da etkili faktörlerdir. Liderler, çalışanların bilgi ve becerilerini kullanmalarına ve geliştirmelerine olanak tanıyan, ilgili bilgilere erişimi kolaylaştıran, bilgi ve uzmanlıklarını meslektaşlarıyla özgürce paylaşmalarını teşvik eden bilgi yönetimi için uygun örgüt ortamını sağlarlar (Le, vd. 2018: 1833; Lei, vd. 2020: 853).

Wilkinson (1998: 46-47) güçlendirme kavramını; **bilgi paylaşımı, yukarı doğru problem çözme, görev özerkliği, davranış şekillendirme ve öz-yönetim** olarak beş başlık altında incelemiştir. Güçlendirici liderliğin bir özelliği de bilgi paylaşımına destek olması ve örgütte bilgi paylaşımını desteklemesidir. Hatta bilgi paylaşımı güçlendirmenin önemli bir parçasıdır (Sönmez Çakır ve Adıgüzel, 2020: 595). Güçlendirici liderlik, psikolojik güçlendirmeyi teşvik eden ve izleyenlerin olumlu iş davranışlarını geliştiren lider davranışları dizisi olarak tanımlanabilir (Cheong vd., 2019: 35). Öte yandan bilgiyi paylaşma niyeti, bilgi paylaşma faaliyetlerine katkı sağlarken hem bireysel hem de örgütün tamamına (örneğin işbirliği, problem çözme, organizasyonel uygulama ve prosedürlerin etkin bir şekilde uygulanması) fayda sağlar (Siachou vd., 2020: 218).

Eğitim kurumları bilgi yoğun ve temel işlevi bilgi paylaşma olan önemli örgütlerdir. Eğitim kurumlarındaki yöneticiler, öğretmenler ve diğer çalışanlar arasındaki bilgi paylaşma davranışının eğitimin etkinliğinde ve kalitesinde önemli bir rolü vardır. Buna rağmen alan yazın incelendiğinde güçlendirici liderlik kavramının eğitim kurumlarında incelenmesi ile ilgili sınırlı sayıda çalışmaya (Gümüş, 2013; Çelik ve Konan, 2021: 241; Dağlı ve Kalkan, 2021: 105; Dash ve Vohra, 2019: 352; Gkorezis, 2015; Grill, vd. 2017; Koçak, 2016; Koçak ve Burgaz, 2017: 351; Konan ve Çelik, 2017: 322; Lee ve Nie, 2017: 260; Sağnak, 2012: 1635; Vecchio vd., 2010: 530) rastlanmıştır. Eğitim kurumlarında

güçlendirici liderlik ve bilgi paylaşma davranışı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışma (Xue, Bradley ve Liang, 2011: 299) ise üniversite öğrencilerinin güçlendirici liderliğin bilgi paylaşımı davranışı üzerinde önemli ve doğrudan etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eğitim kurumlarının tümünde bilgi paylaşma kültürünün yaygınlaşması ve benimsenmesi önemli ve gerekli olduğundan dolayı liderlik tarzlarının bilgi paylaşma davranışı üzerindeki etkileri incelenmelidir. Diğer örgütlerde olduğu gibi bilgi eğitim kurumları için de oldukça önemlidir. Bilgi üreten ve var olan bilgiyi paylaşarak tüm örgütün faydasına kullanmayı amaçlayan örgütler ve özellikle bilgi yoğun örgütler için bilgi paylaşma davranışı üzerinde etkili olan tüm değişkenler alan yazında irdelenmektedir. Çalışma bu nedenle alan yazına katkı sağlamayı ve eğitim kurumlarında güçlendirici liderliğin bilgi paylaşma davranışı üzerindeki etkilerini ve arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamıştır.

Kavramsal Çerçeve

Güçlendirici Liderlik

Güçlendirici liderlik, çalışanların iç motivasyonunu artırmak ve iş başarısı elde etmek için takipçilere, ekiplere veya kolektiflere sorumluluk ve özerklik sağlayarak takipçilerinin çevreleri üzerindeki kontrol duygusunu yükseltmek için liderlerin gücünü paylaşarak takipçilerini “güçlendirmesi” olarak tanımlanmaktadır (Cheong vd., 2019: 34; Mishra ve Pandey, 2018: 16; Sharma ve Kirkman, 2015: 194). Lider izleyenlerine bilgi, koçluk, duygusal destek verme, karar verme süreçlerine katılımı sağlama, çalışanlara güven duyma, cesaretlendirme, performansın önündeki engelleri kaldırma ve eğitim yoluyla destek sağlar (Fong ve Snape, 2015: 126; Zhang ve Bartol, 2010: 109). Bu liderlik tarzının odak noktası izleyenler ve izleyenlerin bir ekip olarak çevresidir (Vecchio vd., 2010: 530-531). Arnold, vd., (2000: 254-255) güçlendirici liderliği 8 boyutla (örnek olma, koçluk yapma, yüreklendirme, katılımcı karar verme, bilgilendirme, ilgi gösterme, ekip ile etkileşimde olma ve grup yönetimi) incelemiştir. Güçlendirici liderlik, katılımcı liderlik, dönüşümcü/karizmatik liderlik, etik liderlik, kendi kendine liderlik, lider-üye değişimi (LMX- Leader-Member Exchange), paylaşılan liderlik ve yol-amaç teorisi ile yakından ilgilidir (Cheong vd., 2019: 34).

Güçlendirici liderlik ile ilgili alan yazın ikiye bölünmüştür. Bir taraf “olumlu ya da aydınlık” tarafta iken diğer taraf “olumsuz ya da karanlık” tarafta yer almaktadır (Cheong vd., 2019: 45; Martínez-Corcoles, 2021: 1). Bu ikiye bölünme araştırma sonuçlarına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Bazı araştırma sonuçları güçlendirici liderliğin çalışanlar üzerinde olumlu etkileri olduğu ve faydacı, insancıl ve erdemli olduğunu vurgularken (Cheong vd., 2019: 34) diğer araştırmalar da güçlendirici liderlik tarzının çalışanlar üzerinde olumsuz davranışlara neden olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır (Kim ve Beehr, 2017: 466).

Güçlendirici liderler izleyenlerine yetki devrederek ve kararlara katılmalarını sağlayarak çalışanların performans ve motivasyonunu artırmayı hedeflerler. Bu sayede izleyenlerinin fikirlerine ve görüşlerine önem verdiklerini ve zor bir işi veya projeyi başarmada onlara güven duyduklarını gösterirler (O’Donnell vd., 2012: 147-151; Hassan vd., 2013: 135; Yukl vd., 2009: 290-292). Güçlendirici liderlik çalışanların kendilerini daha özgür hissetmelerine neden olarak işten ayrılma niyetinde de azalmaya sebep olmaktadır (Gill vd., 2011). Yapılan araştırmalar, güçlendirici liderliğin **performans** (Ahearne

vd., 2005: 945; Cheong vd., 2016: 602; Harris vd, 2014: 567; Humborstad vd, 2014: 246; Lee ve Ding, 2020: 668; Pelenk, 2020: 308; Raub ve Robert, 2010: 1743; Srivastava, Bartol ve Locke, 2006: 1239; Vecchio vd, 2010: 530), **bilgi paylaşma davranışı** (İmamoğlu ve Dönmez Turan, 2019: 27; Srivastava vd., 2006: 1239; Xue, Bradley ve Liang, 2011: 299), **lidere duyulan güven** (Doğru, 2018: 1539; Phong, Hui ve Son, 2018: 705), **psikolojik güçlendirme** (Fong ve Snape, 2015: 126), **iş tatmini** (Fong ve Snape, 2015: 126, Vecchio vd., 2010: 530), **işe adanma** (Tuckey vd., 2012: 15) ve **inovasyon** (Burpitt ve Bigoness, 1997: 414) üzerinde etkili olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Bilgi Paylaşma Davranışı

Örgütlerin bilgi yönetimine olan ilgilerinin artmasının en önemli nedeni, örgüte rekabet avantajı sağlaması ve örgüt performansını artırmasıdır (Aras, 2021: 53; Mishra ve Pandey, 2018: 16; Wang ve Noe, 2010: 115; Xia ve Yang, 2020: 1). Bilgi yönetimi sadece bilgi yoğun örgütler veya kâr amacı güden örgütler için gerekli olmayıp bilgi çağında tüm örgütlerin ihtiyaç duyduğu ve performansı artırmak için gerekli olan bir yönetimdir. Bilgi yönetiminin amaçları arasında örgütteki bilgiyi depolamak ve bilgiye hızlı ve etkin bir şekilde ulaşılmasını sağlamak (Martensson, 2000: 209), bilgiyi bir varlık olarak yönetmek, zamandan tasarruf etmek, çalışanlar arasında bilginin paylaşılması için gerekli koordinasyonu sağlayarak bilgi paylaşımını destekleyecek bir örgüt kültürü oluşturmaktır (Aras, 2021: 55). Bilgi paylaşımı alan yazında bireyin sahip olduğu bilgiyi başkaları tarafından anlaşılır ve kullanılabilir bir forma dönüştürme süreci olarak kavramsallaştırılmıştır (Mishra ve Pandey, 2018: 16).

Bilgi yönetiminin üç boyutu vardır: çalışanlar, süreçler ve teknoloji (Aras, 2021: 53). Bilgi paylaşımı ise örgüt içinde bireysel, takım veya örgüt seviyelerinde gerçekleşebilir (Muhammed ve Zaim, 2020: 2456). Çalışma bilgi yönetimini çalışanlar boyutunda ve bilgi paylaşma davranışını ise bireysel seviyede incelemeyi amaçlamıştır. Bireysel bilgi paylaşımı, değer yaratmada tüm üst seviyelerdeki bilgi paylaşmanın temelini oluşturmasından dolayı en önemli bileşendir ve örgütün başarısını etkileyen önemli faktörlerden biridir (Mueller, 2014: 190; Muhammed ve Zaim, 2020: 2456). Çalışanların bilgi paylaşma davranışı üzerinde etkili faktörlerin başında da liderlik ve liderin liderlik tarzı gelir. Bilginin güç olduğu düşüncesinden yola çıkarak çalışanlar bu gücü ellerinde tutmak ve kendilerine rekabet avantajı sağlamak için bilgi paylaşma davranışından uzaklaşıp bilgi saklama davranışına yönelebilirler. Bilgi paylaşma ekip çalışmasının ve takım olmanın da en önemli faktörlerinden birisidir (Singh, 2020: 128). Bu nedenle bilginin örgütte yayılmasını ve kullanılmasını sağlamak için liderlerin bilgi paylaşma davranışını teşvik edecek çeşitli davranışlar sergilemesi ve örgüt iklimini bilgi paylaşma davranışı sergileyecek şekilde oluşturmalıdırlar.

Güçlendirici Liderlik ve Bilgi Paylaşımı Arasındaki İlişki

Liderlerin iletişim ve liderlik tarzları bilgi paylaşımı davranışı, algılanan lider performansı, liderden memnuniyet ve izleyenlerin bağlılığı ile güçlü bir şekilde ilişkilidir (de Vries, vd. 2010: 367). Ayrıca çeşitli liderlik tarzlarının bilgi paylaşımını da olumlu etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır (Mishra ve Pandey, 2018: 18; Muhammed ve Zaim, 2020: 2478). Bu nedenle alan yazında liderlik ve bilgi paylaşımı arasındaki ilişki sıklıkla incelenmiştir (Carmeli, vd., 2011: 257; Huang, vd., 2008: 67; Lee, vd. 2010:

473). Araştırmalar özellikle, **karizmatik liderlik** (de Vries, vd. 2010: 367), **dönüşümcü liderlik** (Akpotu ve Tamunosiki-Amadi, 2013: 100; Alnesr ve Ramzani, 2019: 76; Al-Ahmad Char ve Easa, 2020: 36; Baytok, vd., 2014: 46; Chen ve Barnes, 2006: 51; Elrehail, 2018: 128; Han, vd., 2016: 130; Le, vd. 2018: 1833; Le ve Lei, 2017: 479, Le ve Lei, 2018a: 521, Le ve Lei, 2019; Li, vd. 2014: 554; Masa'deh, vd., 2016: 681; Mittal ve Dhar, 2015: 894; Phong vd., 2018: 705; Rawung, vd., 2015: 123; Ugwu, vd.,2020: 207), **işlemsel (transactional) liderlik** (Ugwu, vd.,2020: 207; Masa'deh, vd., 2016: 681; Rawung, vd., 2015: 123), **hizmetkar liderlik** (Tripathi, vd. 2021: 792; Song, vd., 2015: 1749), **etik liderlik** (Bavik, vd., 2018: 322; Le ve Lei, 2018b: 183; Lei, vd. 2020: 849; Xia ve Yang, 2020), **otantik liderlik** (Elrehail, 2018: 128; Zeb, 2020: 669), **paternalist liderlik** (Lee, vd., 2018: 1094), **narsist liderlik** (Xiao, vd., 2018: 1317) ve bilgi paylaşımı arasındaki ilişkiyi incelemiştir.

Bilgi paylaşımı örgütler için sadece değer yaratmak değil, aynı zamanda örgüt performansı, rekabet gücü ve yenilik yeteneklerini de etkileyen önemli bir faktördür (Xiao, vd., 2018: 1318). Liderliğin bilgi paylaşımı üzerinde oldukça etkili olduğu çalışmalarla ortaya koyulmuştur (Bell DeTienne, vd. 2004: 26; Huang, vd., 2008: 67; Kim ve Yun, 2015: 575; Xia ve Yang, 2020; Zeb, vd. 2020: 669). Liderlik tarzları “olumlu” ve “olumsuz” liderlik olarak değerlendirildiğinde bazı liderlik tarzlarının bilgi paylaşma davranışı üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğu varsayımından yola çıkarak Xiao, vd. (2018: 1327-1328) narsist liderliğin çalışanların bilgi paylaşımı üzerindeki etkisini incelemişlerdir ve çalışan davranışı üzerinde olumsuz etkiye sahip olan narsistik liderin bilgi paylaşma davranışı üzerinde olumsuz etkisi olduğunu sonucuna ulaşımlardır.

Srivastava, vd. (2006) otel çalışanlarının bilgi paylaşma davranışlarının ve performanslarının güçlendirici liderlik ile daha da arttığı sonucuna ulaşımlardır. Xue, Bradley ve Liang (2011), üniversite öğrencilerinde yaptıkları araştırmada takım iklimi ve güçlendirici liderliğin bilgi paylaşma üzerinde önemli ve doğrudan etkisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Lee, vd. (2014), bilgi çalışanları üzerinde yaptıkları çalışmada güçlendirici liderlik ile bilgi paylaşımı arasındaki ilişkiyi anlamlı ve pozitif yönlü olarak ortaya koymuşlardır. Yine bilişim sektöründe yapılan bir çalışmada, güçlendirici liderlik ve bilgi paylaşımı arasında orta kuvvette ($r=0,461$, $p<0,01$) bir ilişki tespit edilmiş, güçlendirici liderliğin bilgi paylaşımı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşımlardır (İmamoğlu ve Dönmez Turan, 2019). Matic, vd., 2017, imalat sektöründe yaptıkları araştırmada güçlendirici liderliğin bilgi paylaşma davranışı üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu sonuçlarına ulaşımlardır. Xue, vd., (2011) Amerika'da üniversite öğrencileri ile yaptıkları araştırmada ekip ruhunun ve güçlendirici liderliğin bilgi paylaşma davranışı üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşımlardır. Eğitim kurumları ve özellikle okullarda güçlendirmenin eğitim-öğretimde performansın artmasına ve başarıya doğrudan etkisi olduğu eğitim alanında yapılan çalışmalarla desteklemektedir (Dağlı ve Kalkan, 2021: 105; Grill, vd., 2017; Konan ve Çelik, 2017: 322; Somech, 2005: 237; Şama ve Kolamaz, 2011: 313).

Güçlendirici liderlik, izleyen odaklı ve onların gelişimini ön plana çıkaran ve destekleyen bir liderlik tarzı olarak değerlendirilebileceğinden dolayı bilgi paylaşma davranışı üzerinde de olumlu bir etkiye sahip olacağı öngörülmektedir. Yapılan çalışmalar (Chun-Fang Chiang ve Jou-an Chen, 2021: 476; Hendryadi ve Purwanto, 2019; İmamoğlu ve Dönmez Turan, 2019: 27; Lee, vd., 2019; Lee, Lee ve Park, 2014: 366; Matic vd., 2017: 431; Xue, Bradley ve Liang, 2011: 299; Siachou vd., 2020: 215; Sönmez Çakır

ve Adıgüzel, 2020: 593) güçlendirici liderliğin bilgi paylaşma davranışı üzerinde olumlu etkisi olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır. Bu bilgilerden hareketle araştırmanın hipotezleri şu şekilde kurulmuştur;

H1: Güçlendirici liderlik ile bilgi paylaşma davranışı arasında ilişki vardır.

H2: Güçlendirici liderliğin bilgi paylaşma davranışı üzerinde etkisi vardır.

H2a: Yetki vermenin bilgi paylaşma davranışı üzerinde etkisi vardır.

H2b: Sorumluluk vermenin bilgi paylaşma davranışı üzerinde etkisi vardır.

H2c: Desteklemenin bilgi paylaşma davranışı üzerinde etkisi vardır.

Metodoloji

Araştırmanın Amacı, Evren ve Örneklem

Çalışmanın amacı; güçlendirici liderlik davranışı ile bilgi paylaşım davranışı arasında bir ilişki olup olmadığını ve güçlendirici liderliğin bilgi paylaşma davranışı üzerindeki etkisini test etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, araştırmanın evrenini Tokat İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nde çalışanlar oluşturmaktadır. Araştırmada örneklem seçimine gidilmemiş, evrenin tümü örnekleme alınmıştır. Tokat İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nde toplam 135 kişi görev yapmaktadır. Çalışmada, evreni temsil edecek en yüksek düzeyde katılımcıya ulaşılmıştır. 107 katılımcıdan geri dönüş alınmış ve alınan verilerin tamamı analize dahil edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılacak verilerde, Tokat il Millî Eğitim Müdürlüğü çalışanlarının demografik özelliklerini (cinsiyet, yaş, unvan, medeni durum, toplam çalışma süresi ve görev) belirlemek amacıyla kapalı uçlu 5 soruluk bilgi formu hazırlanmıştır. 18 maddeden oluşan bilgi paylaşımı ölçeği ve 17 maddeden oluşan güçlendirici liderlik ölçeğinden oluşan bir anket tasarlanmıştır. Ölçek maddeleri 5'li Likert tipi bir ölçekte değerlendirilip, ölçek aralıkları, "(1) kesinlikle katılmıyorum ile (5) kesinlikle katılıyorum arasında değişen derecelendirmeden oluşturulmuştur. Bilgi paylaşımını ölçmek için 18 maddeden oluşan Yeo ve Youssef (2010) tarafından geliştirilen ve güvenilirliği test edilen (Karavardar, 2012: 152; Öztürk ve Aras, 2021) "**Bilgi Paylaşımı Ölçeği**" kullanılmıştır. Güçlendirici liderlik davranışını ölçmek için Konczak, vd. (2000) tarafından geliştirilen, Konan ve Çelik (2018) tarafından Türkçe'ye uyarlanan, geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılan "**Güçlendirici Liderlik Ölçeği**" kullanılmıştır. Güçlendirici Liderlik ölçeği "**yetki verme, sorumluluk ve destekleme**" olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır.

Etik Kurul İzni

Araştırmanın etik kurul izinleri, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulunun 30.11.2021 tarihli ve 24.07 sayılı kararı ile alınmıştır.

Bulgular

Tablo 1. Örneklemeye Ait Demografik Özellikler (n:107)

		n	%
Cinsiyet	Kadın	32	29,9
	Erkek	75	70,1
Medeni Durum	Bekar	30	28
	Evli	77	72
Eğitim	Ortaokul	5	4,7
	Lise	19	17,8
	Önlisans	17	15,9
	Lisans	56	52,3
	Yüksek Lisans	10	9,3
Yaş	18-25	13	12,1
	26-35	27	25,2
	36-45	25	23,4
	46-55	30	28,0
	56+	12	11,2
Çalışma Süresi	0-5 yıl	25	23,4
	6-10 yıl	17	15,9
	11-15 yıl	12	11,2
	15-25 yıl	32	29,9
	26+	21	19,6
Görev	Memur	38	35,5
	Şef	22	20,6
	İşçi / Yardımcı Personel	13	12,1
	Tekniker / Teknisyen	14	13,1
	Öğretmen	7	6,5
	Avukat / Mühendis	6	5,6
	Şube Müdürü / Müdür Yardımcısı / Müdür	7	6,5
Toplam		107	100

Bilgi paylaşımı ölçeğinin Cronbach's Alpha katsayısı ,907 ve güçlendirici liderlik ölçeğinin Cronbach's Alpha katsayısı ise ,858 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlara göre ölçeklerin güvenilirliği oldukça yüksektir (Kılıç, 2016: 48). Güçlendirici liderlik ölçeğinin alt boyutlarının Cronbach's Alpha katsayıları sırasıyla ,719 (Yetki verme- 3 ifade) ,630 (Sorumluluk- 3 ifade) ve destekleme ,815 (Destekleme- 11 ifade) olarak hesaplanmıştır. Sorumluluk boyutunun katsayısı ,60 üzerinde çıkmıştır. Bu boyutun ifade sayısına bakıldığında ve madde sayısı az olan ölçekler için .60 ve üzerindeki güvenilirlik katsayılarının yeterli kabul edildiği (İlhan ve Çetin, 2013: 90; Sipahi, Yurtkoru ve Çinko, 2010) de göz önünde bulundurulduğunda ölçekler ve alt boyutlarının güvenilirlik katsayıları kabul edilebilir sınırlar içerisindedir. KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) analizlerinin sonuçları ise bilgi paylaşma davranışı ölçeğinin ,864 ve güçlendirici liderlik ölçeğinin ,772 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 2. Ortalama, standart sapma ve Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

N:107	\bar{x}	SS	1	2	3	4	5
Güç. Liderlik	3,7224	,65766	-				
Yetki Verme	3,8287	,81182	,668**	-			
Sorumluluk	3,5047	1,01907	,767**	,402**	-		
Destekleme	3,7528	,68916	,951**	,502**	,598**	-	
Bilgi Pay.	3,9008	,67388	,667**	,648**	,395**	,616**	-

*0,05; ** 0,01 Sig (2 tailed)

Korelasyon sonuçlarına bakıldığında güçlendirici liderlik ile bilgi paylaşma davranışı arasında ($r=,667$, $p < 0,01$) orta düzeyde bir ilişki olduğu, yetki verme ile bilgi paylaşma davranışı arasındaki ilişkinin

($r=,648$, $p=0.01$) orta düzeyde bir ilişki olduğu, sorumluluk vermenin bilgi paylaşma davranışı ile arasındaki ilişkinin ($r=,395$, $p=0.01$) düşük düzeyde bir ilişki olduğu ve son olarak destekleme alt boyutu ile bilgi paylaşma davranışı arasındaki ilişkinin ise ($r=,616$, $p=0.01$) yine orta düzeyde bir ilişki olduğu sonuçlarına ulaşılmış ve H1 hipotezi desteklenmiştir.

	B	S.D.	t	P
Sabit	1,358	,282	4,821	,000
Yetki Verme	,053	,062	8,708	,000*
Sorumluluk	,261	,059	4,404	,000*
Destekleme	,602	,075	8,009	,000*

R = 0,667 Adjusted R² = 0,439 F= 83,975 Durbin Watson = 1,886
*0,01

Tablo 3.de görüldüğü üzere model anlamlıdır (F=83,975 p= 0,01). Bağımsız değişken olan güçlendirici liderliğin alt boyutlarının bilgi paylaşımının varyansını açıklama oranı %43,9'tur. Modeldeki bağımsız değişkenlerden, yetki verme ($\beta =0,053$; $p <0,01$) sorumluluk ($\beta =0,261$; $p <0,01$) ve destekleme ($\beta =0,602$; $p <0,01$) anlamlı ve orta düzeyde bir etki ile bilgi paylaşımını etkilemektedir. H2, H2a, H2b ve H2c hipotezleri desteklenmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Bilgi paylaşma davranışı bilgi yönetimi alanının sıklıkla araştırdığı ve bilgi yönetim sürecini etkileyen önemli bir konudur. Bilgi yönetim sistemlerinin, bilgi yönetiminin kritik bir aşamasıdır. Örgütlerin başarısı bilgi yaratma, depolama ile var olan bilgiyi kullanma ve gerekli olduğunda tüm çalışanların bilgiye kolayca ulaşılabilir olması ile de yakından ilişkilidir. Bilgi paylaşma davranışı üzerinde etkili olan birçok faktör vardır. Bunlardan biri de lider ve liderin sergilediği liderlik tarzıdır. Liderlik hem örgütün başarısı (Zeb, vd. 2020; 669) hem de bilgi yönetimi için oldukça önemlidir.

Güçlendirici liderlik, gücü astlarıyla paylaşmayı amaçlayan bir dizi lider davranışı olarak tanımlanmaktadır (Vecchio vd., 2010: 531). Bu liderlik tarzının merkezinde astları, yani izleyenleri vardır ve liderin amacı gücünü paylaşarak, yetki devrederek, karar verme süreçlerine dahil ederek, özerklik sağlayarak çalışanların bağımsız olmalarını destekleyerek onları güçlendirmektir (Siachou ve Gkorezis, 2018: 97; Siachou vd., 2020: 216; Vecchio vd., 2010: 531). Güçlendirici liderlik, psikolojik güçlendirme yolu ile izleyenlerin ekstra rol davranışı sergilemelerini (Raub ve Robert, 2010) ve bilgi paylaşımı gibi olumsuz iş davranışı sergilemelerini destekler (Tung ve Chang, 2011).

Farklı liderlik tarzlarının (karizmatik liderlik, dönüşümcü liderlik, işlemsel (transactional), hizmetkar liderlik etik liderlik), otantik liderlik, paternalist liderlik, narsist liderlik) bilgi paylaşma davranışı üzerindeki etkileri farklı örneklerde araştırılmıştır. Sönmez Çakır ve Adıgüzel (2020) hizmet sektöründe, Siachou vd (2020) sivil toplum kuruluşu gönüllülerine, Matic, vd., 2017, Sırbistanda 31 farklı kamu ve özel imalat örgütlerinde, Chun-Fang Chiang ve Jou-an Chen (2021), beş yıldızlı otel

çalışanlarında, Srivastava, vd., (2006) otel çalışanlarında güçlendirici liderliğin bilgi paylaşma davranışı üzerindeki etkilerini incelemişlerdir.

Eğitim kurumlarında güçlendirici liderlik ve bilgi paylaşma davranışı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışma (Xue, Bradley ve Liang, 2011: 299) ise üniversite öğrencilerinin güçlendirici liderliğin bilgi paylaşımı davranışı üzerinde önemli ve doğrudan etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonucuna göre Tokat İl Milli Eğitim Müdürlüğünde çalışanların güçlendirici liderlik ile bilgi paylaşma davranışı arasında ($r=,667$, $p=0.01$) orta düzeyde bir ilişki olduğu; güçlendirici liderliğin alt boyutları olan yetki verme, sorumluluk ve desteklemenin anlamlı ve orta düzeyde bir etki ile bilgi paylaşımını etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır. Siachou vd. (2020), sivil toplum kuruluşlarındaki gönüllülerle yaptıkları araştırmada da güçlendirici liderliğin bilgi paylaşma davranışını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Güçlendirici liderliğin temelinde izleyenlerin odak noktası olması ve liderin izleyenlerini güçlendirmeyi hedeflemesi nedeniyle, güçlendirici liderlerle çalışan izleyenler bilgi paylaşma davranışı sergilemeleri beklenen bir etkidir. Eğitim kurumlarında ise bilginin paylaşılmasının çok önemli olması, bilgi paylaşma davranışının yaygınlaşması, kurum kültürünün bilgi paylaşma davranışı sergilemek yönünde oluşması gerekir. Bu nedenle, eğitim kurumlarında liderlik tarzları önem taşımaktadır. Alan yazın incelendiğinde eğitim kurumlarında çalışanların güçlendirici liderlik ve bilgi paylaşma davranışı arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Çalışma bu nedenle konusu ve örnekleme açısından önem taşımaktadır. Çalışma bulgularına bakıldığında İl Milli Eğitim müdürlüğünde çalışanların bilgi paylaşma davranışları ile güçlendirici liderlik ve alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve güçlendirici liderliğin ve alt boyutlarının bilgi paylaşma davranışı üzerinde etkisi olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu sonuç, eğitim kurumlarında çalışan liderlerin ve lider adaylarının bilgi paylaşma davranışını örgütte yaygınlaştırmak için yol gösterici olabilir. Benimseyecekleri liderlik tarzının güçlendirici lider özelliklerine yakın olması bilgi paylaşma davranışını olumlu yönde etkileyeceği ve bilgi paylaşma davranışını destekleyeceği söylenebilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Güçlendirici Liderlik ve Bilgi Paylaşma Davranışı İlişkisi: Tokat İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nde Bir İnceleme” başlıklı makale ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Ahearne, M., Mathieu, J., & Rapp, A. (2005). To empower or not to empower your sales force? An empirical examination of the influence of leadership empowerment behavior on customer satisfaction and performance. *Journal of Applied Psychology*, 90(5), 945-955.
- Akpotu, C., & Tamunosiki-Amadi, J. (2013). Transformational leadership and knowledge sharing in ICT based organizations in Nigeria. *International Journal of Business and Social Science*, 4(12), 100-106.
- Alnesr, B. & Ramzani, S. (2019). The impact of transformational leadership on innovation through the mediating role of knowledge sharing in public and private universities of Syria. *Journal of Business and Management*, 21(2), 76-82.

- Al-Ahmad Char, S. & Easa, N.F. (2020). Does transformational leadership matter for innovation in banks? The mediating role of knowledge sharing. *International Journal of Disruptive Innovation in Government*, 1(1): 36-57.
- Aras, M. (2021). Problems of Knowledge Management: Seeing The Dark Side! İçinde *Dark Side of Digital Organizations*. (Ed. İ. Öztürk). Berlin: Peter Lang. (ss. 53-68).
- Arnold, J.A., Arad, S., Rhoades, J.A. & Drasgow, F. (2000). The empowering leadership questionnaire: the construction and validation of a new scale for measuring leader behaviors. *Journal of Organizational Behavior*, 21(3), 249-269.
- Bavik, Y. L., Tang, P. M., Shao, R., & Lam, L. W. (2018). Ethical leadership and employee knowledge sharing: Exploring dual-mediation paths. *The Leadership Quarterly*, 29(2), 322-332.
- Baytok, A., Kurt, M. & Zorlu, O. (2014). The role of transformational leader on knowledge sharing practices: a study about international hotel chains. *European Journal of Business and Management*, 6(7), 46-61.
- Bell DeTienne, K., Dyer, G., Hoopes, C.L., & Harris, S. (2004). Toward a Model of Effective Knowledge Management and Directions for Future Research: Culture, Leadership, and CKOs. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 10(4), 26-43.
- Burpitt, W.J. & Bigoness, W.J. (1997). Leadership and innovation among teams: the impact of empowerment. *Small group Res.* 28(3), 414-423.
- Carmeli, A., Atwater, L. & Levi, A. (2011). How leadership enhances employees' knowledge sharing: the intervening roles of relational and organizational identification. *The Journal of Technology Transfer*, 36(3), 257-274.
- Chen, L. Y. & Barnes. B. (2006). Leadership Behaviours and Knowledge sharing in professional service firms engaged in strategic alliances. *Journal of Applied Management and Entrepreneurship*, 11(2), 51-69.
- Cheong, M., Spain, S. M., Yammarino, F. J., & Yun, S. (2016). Two faces of empowering leadership: Enabling and burdening. *Leadership Quarterly*, 27, 602-616.
- Cheong, M., Yammarino, F. J., Dionne, S. D., Spain, S. M., & Tsai, C.-Y. (2019). A review of the effectiveness of empowering leadership. *The Leadership Quarterly*, 30(1), 34-58.
- Chun-Fang Chiang & Jou-an Chen (2021). How Empowering Leadership and a Cooperative Climate Influence Employees' Voice Behavior and Knowledge Sharing in the Hotel Industry. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 22(4), 476-495.
- Çelik, O. T. & Konan, N. (2021). Okul müdürlerinin güçlendirici liderliği ile öğretmenlerin özyeterliliği ve örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki. *Eğitim ve Bilim*, 46(206), 241-261.

- Dağlı, E. & Kalkan, F. (2021). Okul Müdürlerinin Güçlendirici Liderlik Davranışları ile Öğretmenlerin Öz Yeterlik Algıları ve İş Doyumu Düzeyleri Arasındaki İlişki. *Eğitim ve Bilim*, 46(208), 105-123.
- Dash, S. S. & Vohra, N. (2019). The leadership of the school principal impact on teachers' job crafting, alienation and commitment. *Management Research Review*, 42(3), 352-369.
- de Vries, R. E., Bakker-Pieper, A., & Oostenveld, W. (2010). Leadership = communication? The relations of leaders' communication styles with leadership styles, knowledge sharing and leadership outcomes. *Journal of Business and Psychology*, 25, 367-380.
- Doğru, Ç. (2018). The Mediating Effect of Trust In Leader On The Relationship Between Empowering Leadership and Employee Creativity. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(15), 1539-1561.
- Elrehail, H. (2018). The relationship among leadership, innovation and knowledge sharing: A guidance for analysis. *Data in Brief*, 19,128-133.
- Fong, K.H. & Snape, E. (2015). Empowering Leadership, Psychological Empowerment and Employee Outcomes: Testing a Multi-Level Mediating Model. *British Journal of Management*, 26, 126-138.
- Gill, A., Mathur, N., Sharma, S. P. & Bhutani, S. (2011). The effects of empowerment and transformational leadership on employee intentions to quit: A study of restaurant workers in India. *International Journal of Management*, 28(1), 217-229.
- Grill, M., Pousette, A., Nielsen, K., Grytnes, R., & Törner, M. (2017). Supervisors and teachers' influence on expectations on empowering leadership among students in vocational education and training. *Empirical Research in Vocational Education and Training*, 9(1), 1-15.
- Gümüş, A. (2013). İlkokul yöneticilerinde güçlendirici liderlik davranışları ile öğretmenlerde örgütsel bağlılık ilişkisi: Psikolojik güçlendirmenin aracılık rolü (Ankara ili örneği). Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Gkorezis, P. (2015). Principal empowering leadership and teacher innovative behavior: A moderated mediation model. *International Journal of Educational Management*, 30(6), 1030-1044.
- Han, S., Seo, G., Yoon, S. & Yoon, D. (2016). Transformational Leadership and Knowledge Sharing: Mediating Roles of Employee's Empowerment, Commitment, and Citizenship Behaviors. *Journal of Workplace Learning*, 28(3), 130-149.
- Harris, T.B., Li, N., Boswell, W.R., Zhang, X. & Xie, Z. (2014). Getting what's new from newcomers: empowering leadership, creativity, and adjustment in the socialization context. *Personnel Psychology*. 67, 567-604.
- Hassan, S., Mahsud, R., Yukl, G., & Prussia, G. E. (2013). Ethical and empowering leadership and leader effectiveness. *Journal of Managerial Psychology*, 28(2), 133-146.

- Hendryadi, S.S. & Purwanto, B. (2019) Bureaucratic culture, empowering leadership, affective commitment, and knowledge sharing behavior in Indonesian government public services. *Cogent Business & Management*, 6:1, 1680099.
- Huang, Q., Davison, R.M., Liu, H., & Gu, J. (2008). The Impact of Leadership Style on Knowledge-Sharing Intentions in China. *Journal of Global Information Management (JGIM)*, 16, 67-91.
- Humborstad, S. I. W., Nerstad, C. G. L., & Dysvik, A. (2014). Empowering leadership, employee goal orientations and work performance: A competing hypothesis approach. *Personnel Review*, 43(2), 246–271.
- İlhan, M. & Çetin, B. (2013). Çevrimiçi Öğrenmeye Yönelik Hazır Bulunuşluk Ölçeği'nin (ÇÖHBÖ) Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 3(2), 72-101.
- İmamoglu, E. B. ve Dönmez Turan, A. (2019). Güçlendirici liderlik ile bilgi paylaşımı davranışı arasındaki ilişkide algılanan örgütsel desteğin aracı rolü: Bilişim sektöründe bir araştırma. *Istanbul Management Journal*, 87, 27-48.
- Karavardar, G. (2012). Çalışan İlişkileri ve Bilgi Paylaşımı: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(1), 143-156.
- Kılıç, S. (2016). Statistically Speaking. *Journal of Mood Disorders (JMood)*, 6(1), 47-48.
- Kim, S. L., & Yun, S. (2015). The effect of coworker knowledge sharing on performance and its boundary conditions: An interactional perspective. *Journal of Applied Psychology*, 100(2), 575-582.
- Kim, M., & Beehr, T. A. (2017). Self-Efficacy and Psychological Ownership Mediate the Effects of Empowering Leadership on Both Good and Bad Employee Behaviors. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 24(4), 466–478.
- Koçak, S. (2016). Ortaöğretim kurumlarındaki psikolojik sözleşme üzerinde güçlendirici liderlik davranışlarının rolü. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Koçak, S. & Burgaz, B. (2017). Ortaöğretim kurumlarındaki psikolojik sözleşme üzerinde güçlendirici liderlik davranışlarının rolü. *Eğitim ve Bilim*, 42(191), 351-369.
- Konan, N. & Çelik O.T. (2017). Okul Müdürlerinin Güçlendirici Liderliğine İlişkin Öğretmen Algısı. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 322- 335.
- Konan, N. & Çelik O.T. (2018). Güçlendirici liderlik ölçeğinin eğitim örgütleri için Türkçe'ye uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Kastamonu Education Journal*, 26(4), 1043-1054.
- Konczak, L. J., Stelly, D. J., & Trusty, M. L. (2000). Defining and measuring empowering leader behaviors: Development of an upward feedback instrument. *Educational and Psychological Measurement*, 60(2), 301-313.

- Le, P.B., & Lei, H. (2017). How transformational leadership supports knowledge sharing: Evidence from Chinese manufacturing and service firms. *Chinese Management Studies*, 11, 479-497.
- Le, P.B. & Lei, H. (2018a). The mediating role of trust in stimulating the relationship between transformational leadership and knowledge sharing processes. *Journal of Knowledge Management*, 22(3), 521–537.
- Le, P.B. & Lei, H. (2018b). Fostering knowledge sharing behaviours through ethical leadership practice: The mediating roles of disclosure-based trust and reliance-based trust in leadership. *Knowledge Management Research and Practice*, 16(2), 183-195.
- Le, P.B. & Lei, H. (2019). Determinants of innovation capability: The roles of transformational leadership, knowledge sharing and perceived organizational support. *Journal of Knowledge Management*, 23(3), 527–547.
- Le, B.P., Lei, H., Phouvang, S., Than, T.S., Nguyen, T.M.A. & Gong, J. (2018). Self-efficacy and optimism mediate the relationship between transformational leadership and knowledge sharing. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 46(11), 1833-1846.
- Lee, P., Gillespie, N., Mann, L., & Wearing, A. (2010). Leadership and trust: Their effect on knowledge sharing and team performance. *Management Learning*, 41, 473–491.
- Lee, J., Lee, H., & Park, J. (2014). Exploring the impact of empowering leadership on knowledge sharing, absorptive capacity and team performance in IT service. *Information Technology & People*, 27, 366-386.
- Lee, A. N. & Nie, Y. (2017). Teachers' perceptions of school leaders' empowering behaviors and psychological empowerment: Evidence from a Singapore sample. *Educational Management Administration & Leadership*, 45(2), 260-283.
- Lee, J.Y., Jang, S.H. & Lee, S.Y. (2018). Paternalistic leadership and knowledge sharing with outsiders in emerging economies: Based on social exchange relations within the China context. *Personnel Review*, 47(5), 1094-1115.
- Lee, Y., Lu, T., Yang, C.C. & Chang, G. (2019). A multilevel approach on empowering leadership and safety behavior in the medical industry: The mediating effects of knowledge sharing and safety climate. *Safety Science*, 117, 1-9.
- Lee, M., & Ding, A. (2020). Comparing empowering, transformational, and transactional leadership on supervisory coaching and job performance: A multilevel perspective. *PsyCh journal*, 9(5), 668-681.
- Lei, H., Ha, A.T.L. & Le, P.B. (2020). How ethical leadership cultivates radical and incremental innovation: the mediating role of tacit and explicit knowledge sharing. *Journal of Business & Industrial Marketing*, 35(5), 849-862.
- Li, G., Shang, Y., Liu, H., & Xi, Y. (2014). Differentiated transformational leadership and knowledge sharing: A cross-level investigation. *European Management Journal* 22, 551–562

- Masa'deh, R.E., Obeidat, B.Y. & Tarhini, A. (2016). A Jordanian empirical study of the associations among transformational leadership, transactional leadership, knowledge sharing, job performance, and firm performance: a structural equation modelling approach. *Journal of Management Development*, 35(5), 681-705.
- Martínez-Córcoles, M., Tomás, I., Gracia, F.J., & Peiró, J.M. (2021). The power of empowering team leadership over time: A multi-wave longitudinal study in nuclear power plants. *Safety Science*, 133, 105015.
- Martensson, M. (2000). A Critical Review of Knowledge Management as a Management Tool. *Journal of Knowledge Management*, 4(3), 204-216.
- Matić, D., Cabrilo, S., Grubić-Nešić, L., & Milic, B. (2017). Investigating the impact of organizational climate, motivational drivers, and empowering leadership on knowledge sharing. *Knowledge Management Research & Practice*, 15, 431-446.
- Mueller, J. (2014). A specific knowledge culture: Cultural antecedents for knowledge sharing between project teams. *European Management Journal*, 32(2), 190-202.
- Muhammed, S.& Zaim, H. (2020). Peer knowledge sharing and organizational performance: the role of leadership support and knowledge management success. *Journal of Knowledge Management*, 24(10), 2455-2489.
- Mishra, M. & Pandey, A. (2018). The impact of leadership styles on knowledge-sharing behavior: a review of literature, development and learning in organizations. *An International Journal*, 33(1), 16-19.
- Mittal, S. & Dhar, L. (2015). Transformational leadership and employee creativity: mediating role of creative self-efficacy and moderating role of knowledge sharing. *Management Decision*, 53(5), 894-910.
- O'Donnell, M., Yukl, G. & Taber, T. (2012). Leader behavior and LMX: a constructive replication. *Journal of Managerial Psychology*, 27, 143-54.
- Öztürk, İ. & Aras, M. (2021). Mantar Yönetim Tarzı ve Örgütsel Dedikodunun Bilgi Paylaşımına Etkisi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 22(2), 121-134.
- Pelenk, S. E. (2020). Güçlendirici Liderlik Davranışlarının Bireysel Performansa Etkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 308-330.
- Phong, L. B., Hui, L., & Son, T. T. (2018). How leadership and trust in leaders foster employees' behavior toward knowledge sharing. *Social Behavior and Personality*, 46(5), 705-720.
- Raub, S. & Robert, C. (2010). Differential effects of empowering leadership on in-role and extra-role employee behaviors: exploring the role of psychological empowerment and power values. *Human Relations*, 63(11), 1743-1770.

- Rawung, F. H., Wuryaningrat, N. F., & Elvinita, L. E. (2015). The influence of transformational and transactional leadership on knowledge sharing: An empirical study on small and medium businesses in Indonesia. *Asian Academy of Management Journal*, 20, 123–145.
- Sağnak, M. (2012). The empowering leadership and teachers' innovative behavior: The mediating role of innovation climate. *African Journal of Business Management*, 6(4), 1635-1641.
- Sharma, P. N., & Kirkman, B. L. (2015). Leveraging leaders: A literature review and future lines of inquiry for empowering leadership research. *Group & Organization Management*, 40(2), 193-237.
- Siachou, E. & Gkorezis, P. (2018). Empowering leadership and organizational ambidexterity: a moderated mediation model. *Evidence-Based HRM: A Global Forum for Empirical Scholarship*, 6(1), 94-116.
- Siachou, E., Gkorezis, P. & Adeosun, F. (2020). The relationship between empowering leadership and volunteers' service capability: intention to share knowledge as mediator. *Evidence-based HRM*, 8(2), 215-235.
- Singh, R. (2020). Information Exchange at a Distance: Examining the Influence of Leadership on Knowledge Sharing in Virtual Teams. *Journal of the Australian Library and Information Association*, 70(2), 125-138.
- Sipahi, B., Yurtkoru, E.S. & Çinko, M. (2010). *Sosyal bilimlerde SPSS'le veri analizi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Srivastava, A., Bartol, K. M., & Locke, E. A. (2006). Empowering Leadership in Management Teams: Effects on Knowledge Sharing, Efficacy, and Performance. *Academy of Management Journal*, 49(6), 1239–1251.
- Somech, A. (2005). Teachers' personal and team empowerment and their relations to organizational outcomes: Contradictory or compatible constructs?. *Educational Administration Quarterly*, 41(2), 237-266.
- Song, C., Park, K. R., & Kang, S.W. (2015). Servant leadership and team performance: The mediating role of knowledge-sharing climate. *Social Behavior and Personality: An international journal*, 43, 1749-1760.
- Sosik, J.J., Chun, J.U., & Zhu, W. (2014). Hang on to Your Ego: The Moderating Role of Leader Narcissism on Relationships Between Leader Charisma and Follower Psychological Empowerment and Moral Identity. *Journal of Business Ethics*, 120, 65-80.
- Sönmez Çakır, F. & Adıgüzel, Z. (2020). Evaluation of Empowering Leadership and Knowledge Sharing on Organization and Organization Employees. *Optimum Journal of Economics and Management Sciences*, 7(2), 593-612.
- Şama, E. & Kolamaz, C. (2011). Destekleyici ve geliştirici liderlik özellikleri ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 6(2) 212-242

- Tuckey, M. R., Bakker, A. B., & Dollard, M. F. (2012). Empowering leaders optimize working conditions for engagement: a multilevel study. *Journal of occupational health psychology*, 17(1), 15-27.
- Tung, H.L. & Chang, Y.H. (2011). Effects of empowering leadership on performance in management team, *Journal of Chinese Human Resources Management*, 2(1), 43-60.
- Tripathi, D., Priyadarshi, P., Kumar, P. & Kumar, S. (2021). Does servant leadership affect work role performance via knowledge sharing and psychological empowerment?. *VINE Journal of Information and Knowledge Management Systems*, 51(5), 792-812.
- Ugwu, C. I., Onyancha, O. B., & Fombard, M. (2020). Transformational and transactional leadership and knowledge sharing in Nigerian university libraries. *IFLA Journal*, 46(3), 207–223.
- Vecchio, R. P., Justin, J. E., & Pearce, C. L. (2010). Empowering leadership: An examination of mediating mechanisms within a hierarchical structure. *The Leadership Quarterly*, 21(3), 530-542.
- Wang, S., & Noe, R. A. (2010). Knowledge sharing: a review and directions for future research. *Human Resource Management Review*, 20, 115–131.
- Wilkinson, A. (1998). Empowerment: theory and practice. *Personnel review*, 27 (1), 40-56.
- Yeo, R.K. & Youssef, M.A. (2010). Survey on knowledge sharing in organizations. Access <http://spreadsheets.google.com/viewform?formkey>
- Yukl, G., O'Donnell, M. & Taber, T. (2009). Influence of leader behaviors on leader member exchange relationship". *Journal of Managerial Psychology*, 24(4), 289-99.
- Xia, Z., & Yang, F. (2020). Ethical Leadership and Knowledge Sharing: The Impacts of Prosocial Motivation and Two Facets of Conscientiousness. *Frontiers in psychology*, 11, 581236. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.581236>.
- Xiao, X., Liu, F., Zhou, F., & Chen, S. (2018). Narcissistic leadership and employees' knowledge sharing: Influence of organizational identification and collectivism. *Social Behavior and Personality: An international journal*, 46(8), 1317-1330.
- Xue, Y., Bradley, J., & Liang, H. (2011). Team climate, empowering leadership, and knowledge sharing. *Journal of knowledge management*, 15(2), 299-312.
- Zeb, A., Abdullah, N.H., Hussain, A. & Safi, A. (2020). Authentic leadership, knowledge sharing, and employees' creativity. *Management Research Review*, 43(6), 669-690.
- Zhang, X. & Bartol, K. M. (2010). Linking empowering leadership and employee creativity: The influence of psychological empowerment, intrinsic motivation, and creative process engagement. *Academy of Management Journal*, 53(1), 107-128.

Extended Abstract

Educational institutions are knowledge-intensive organizations and the main function is to share knowledge. Knowledge sharing behavior among administrators, teachers and other employees in educational institutions has an important role in the effectiveness and quality of education. Despite this, when the literature is examined, a limited number of studies (Gümüş, 2013; Çelik & Konan, 2021: 241; Dağlı & Kalkan, 2021: 105; Dash & Vohra, 2019: 352; Gkorezis, 2015; Grill et al. 2017; Koçak, 2016; Koçak & Burgaz, 2017: 351; Konan & Çelik, 2017: 322; Lee & Nie, 2017: 260; Sağnak, 2012: 1635; Vecchio et al., 2010: 530) have been found on the examination of the concept of empowering leadership in educational institutions. The study examining the relationship between empowering leadership and knowledge sharing behavior in educational institutions (Xue, Bradley, & Liang, 2011: 299) concluded that empowering leadership had a significant and direct effect on the knowledge sharing behavior of university students. Since it is important and necessary to spread and adopt the culture of sharing information in all educational institutions, the effects of leadership styles on information sharing behavior should be examined. As in other organizations, knowledge is very important for educational institutions. For organizations that produce knowledge and aim to use existing knowledge for the benefit of the whole organization, and especially for knowledge-intensive organizations, all variables that affect knowledge sharing behavior are examined in the literature. For this reason, the study aimed to contribute to the literature and to reveal the effects of empowering leadership on knowledge sharing behavior in educational institutions and the relationship between them.

Leaders' communication and leadership styles are strongly associated with knowledge sharing behavior, perceived leader performance, leader satisfaction, and followers' commitment (de Vries, et al. 2010: 367). In addition, it has been concluded that various leadership styles positively affect knowledge sharing (Mishra & Pandey, 2018: 18; Muhammed & Zaim, 2020: 2478). For this reason, the relationship between leadership and knowledge sharing has been frequently examined in the literature.

The aim of the study is to test whether there is a relationship between empowering leadership behavior and knowledge sharing behavior and also the effect of empowering leadership on knowledge sharing behavior. For this purpose, the population of the research consists of the employees of the Tokat Provincial Directorate of National Education. A total of 135 people work in the Tokat Provincial Directorate of National Education. In the study, the highest level of participants (107) representing the universe was reached.

Knowledge sharing behavior is an important issue that is frequently researched by the knowledge management field. The success of organizations is closely related to creating knowledge, storing and using existing knowledge, and having knowledge easily accessible to all employees when necessary. There are many factors that affect knowledge sharing behavior. One of them is the leader and the leadership style exhibited by the leader. When the correlation results were examined, it was concluded that there was a moderate relationship between empowering leadership and knowledge sharing behavior ($r=.667, p=0.01$). When the findings of the study were examined, it was concluded that there was a significant relationship between the knowledge sharing behaviors of the employees in the Provincial Directorate of National Education and the empowering leadership and its sub-dimensions, and that empowering leadership and its sub-dimensions had an effect on the knowledge sharing behavior. This result can be a guide for generalizing the knowledge sharing behavior of leaders and leader candidates working in educational institutions in the organization.

Geliş Tarihi / Received Date
06.07.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
19.02.2023

Yönetici ve Öğretmen Algılarına Göre Geleceğin Öğrenci ve Velileri: Bir Metafor Analizi Çalışması¹

Future Students and Parents According to the Perceptions of the School Managers and Teachers: A Metaphor Analysis Study

Merve YALÇINKAYA²

Neslin İHTİYAROĞLU³

Öz

Bu çalışmada, geleceğin öğrenci ve velilerine yönelik okul yöneticileri ve öğretmenlerin metaforik algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nitel çalışma modeli kullanılmıştır. Bu doğrultuda olgubilim deseni kullanımı tercih edilmiştir. Araştırmanın katılımcıları, Kırıkkale il merkezindeki ilköğretim kurumlarında görev yapan 75 okul yöneticisi ve 100 öğretmenden oluşmaktadır. Okul yöneticileri ve öğretmenlerin geleceğin öğrencileri ve velilerine yönelik metaforik algılarını belirlemek amacıyla, “Geleceğin öğrencileri gibidir, çünkü” ve “Geleceğin velileri gibidir, çünkü” ifadelerinin yer aldığı yarı yapılandırılmış metafor belirleme formu kullanılmıştır. Veriler içerik analizi yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Kodlayıcılar arasındaki ortalama güvenlik değeri %96 olarak bulunmuştur. Araştırmada okul yöneticileri, geleceğin öğrencilerine yönelik 35, geleceğin velilerine yönelik 41 çeşit metafor üretmişlerdir. Öğretmenler, geleceğin öğrencilerine yönelik 61, geleceğin velilerine yönelik 63 çeşit metafor belirtmişlerdir. Okul yöneticileri ve öğretmenler, geleceğin öğrencileri ile ilgili en fazla “teknolojiye ayak uyduran” kategorisinde metaforlar üretmişlerdir. Geleceğin velileriyle ilgili okul yöneticileri ve öğretmenler en fazla “koruyan/destek olan” kategorisinde görüş belirtmişlerdir. Elde edilen bulgulardan yola çıkarak, okul yöneticileri ve öğretmenlerin geleceğin öğrencileri ve velilerine ilişkin görüşlerinin oransal olarak değişmekle birlikte benzer olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, okul yöneticileri ve öğretmenlerin görüşlerinin genellikle olumlu yönde olduğu az sayıda olumsuz görüşte buldukları tespit edilmiştir. Araştırmanın sonuçları göstermektedir ki, okullarda teknolojik altyapıların iyileştirilmesi, teknolojik araç ve gereçlerin yaygınlaştırılması ve öğrencilerin projelere katılımlarının teşvik edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, okul ile veli iş birliğini güçlendirmek adına velilere etkinlikler düzenlenmelidir.

¹ Bu çalışma ikinci yazar danışmanlığında birinci yazarın yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiş olup Kırıkkale Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu tarafından 24/12/2021 tarihinde 64945 sayılı karar ile etik onay almıştır.

² Sorumlu Yazar, Öğretmen, MEB, Kırıkkale / TÜRKİYE, E-mail: yalcinkayamerve01@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4699-8051

³ Doç.Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Kırıkkale/TÜRKİYE, E-mail: neslinihtiyaroglu@kku.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3872-0922

Anahtar Kelimeler: Geleceğin öğrencileri, geleceğin velileri, okul yöneticileri, öğretmenler

Abstract

The aim of this research is to determine the metaphoric perceptions of school managers and teachers about the students and parents of the future. In the research, the qualitative research method was used. Accordingly, the use of phenomenological approach was preferred. 75 school managers and 100 teachers, working in primary education institutions in Kırıkkale city center, participated in this research. In order to determine the metaphorical perceptions of school administrators and teachers towards the students and parents of the future, a semi-structured metaphor identification form including the statements "Future students are like because" and "Future parents are like because" was used. In data analysis, the content analysis technique was used. The average reliability value among encoders was calculated as 96%. In this research, school managers stated 35 metaphors for the students of the future and 41 metaphors for the parents of the future. Teachers developed 61 metaphors for the students of the future and 63 metaphors for the parents of the future. School managers and teachers developed metaphors about the students of the future mostly in the category of "keep up with technology". School administrators and teachers expressed their opinions mostly in the category of "protecting/supporting" about the parents of the future. Based on the findings, it was concluded that although the opinions of school administrators and teachers about future students and parents were slightly different, the opinions were mostly similar. In addition, it was found that the opinions of school administrators and teachers are generally positive and they have few negative opinions. The results of the research show that the technological infrastructure in schools should be improved, technological tools and equipments should be made widespread, and the students' participation in projects should be encouraged. In addition, activities should be organized for parents in order to strengthen the cooperation between the school and the parents.

Keywords: *The students of the future, the parents of the future, school managers, teachers*

Giriş

20. yüzyılın ikinci yarısından sonra dünyada meydana gelen yeni teknolojik değişimler ile sosyal, kültürel, ekonomik, eğitim gibi pek çok alanda değişim ve toplumsal yaşamda dönüşümler yaşanmıştır. Bu değişimler, toplumların yeniden şekillenmesini gerekli kılmıştır (Özdemir, 2011). Bilginin artık hayatımızın merkezinde olmasıyla, birçok bilim insanı yeni bir olgu olan bilgi toplumunun ortaya çıktığı görüşünü benimsemişlerdir (Koçak, 2011). Bu görüşe göre, sanayi toplumu nasıl tarım toplumundan farklılık gösteriyorsa, bilgi toplumu da sanayi toplumundan farklılıklar göstermektedir. Sanayi toplumunda insanlar makine kullanımı ve el emeği ile fabrikalarda üretim yaparak geçimlerini sağladılar. Buna karşılık, bilgi toplumunda insanların geçim kaynakları bilginin kullanımı ve manipülasyonu yoluyla sağlanmaktadır (Castells, 1996).

Bilgi toplumu, teknolojiyen ekonomiye, sosyal ve kültürel alandan siyasal hayata kadar yaşamın her alanında ortaya çıkan değişim ve gelişimi sağlayan toplumsal bir olgudur. Teknolojiyi etkin şekilde kullanan ve yöneten toplumlar diğer ülkelere göre daha iyi performans göstermekte ve refah düzeyleri artmaktadır (Bilgi Toplumu Dairesi [BTD], 2015). Bilgi toplumunda kültür ve toplum, bilgi çağının zorluklarının üstesinden gelmek için şekillendirilmelidir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygın olarak

kullanılması, bu teknolojileri etrafında örgütlenmiş bir ağ toplumunda, teknolojik, sosyal, politik ve ekonomik yönden hızlı dönüşümleri de beraberinde getirmiştir (Castells, 1996). Bilgi ve iletişim sektöründe meydana gelen dönüşümler, bireylerin, toplulukların ve kamu kuruluşlarının, dijital çağın gerekliliğine uygun nitelikleri kazanma ihtiyaçlarını ortaya çıkarmaktadır. Bu anlamda birey ve kurumların bilgiyi üretebilme, daha iyi kararlar verebilme, yüksek motivasyona sahip olma, sistemli düşünebilme ve buldukları çevreyi sorgulayabilme gibi nitelikleri ön plana çıkmaktadır (BTD, 2015).

Bilgi toplumunda bilgi mutlak değildir, değişebilir. Bundan dolayı, ezbere dayalı eğitimin yerine öğrencinin bilgiler üretebileceği becerilere sahip olması oldukça önemlidir. Bu yaklaşım ile öğrencinin bilgiyi yorumlaması ve anlamlandırması beklenmektedir (Fırat, 2010; Yılmaz, Gürdal, Altay ve Dursun, 2011). Bilgi toplumunda öğrenciler, yaratıcı ve işbirlikçi, sezgileri güçlü ve birbirine bağlı, eylem yönelimli ve problem çözme becerilerine sahip olması büyük önem taşır (Neuman, 2010). Ayrıca, var olan teknolojiyi ve geleceğin teknolojilerini üretebilen, toplumun gereksinimlerini karşılayabilecek düzeyde donatılmış, gelişimleri takip edebilen ve gelişmelere adapte olabilen nitelikte bireyler yetiştirmek hedeflenmektedir (Bozaslan, 2019). Bu hedef bağlamında okullarda dâhi saati uygulaması başlatılmıştır. Dâhi saati kapsamında öğrencilerin yeniliğe odaklı düşünürler, mucitler ve liderler olması için öğrenciler deney, araştırma, iş birliği, eleştirel düşünme ve problem çözme faaliyetleri ön plana çıkarılmaktadır (İhtiyaroğlu, 2021).

Bilgi toplumunda bireylerin, eriştiği bilgiyi yorumlayabilen, yeni bilgiler üretebilen ve bu bilgileri kullanabilen, bilginin değişebileceğini anlayabilen, gelişime açık, bilgiyi keşfeden, diğerleriyle paylaşan, üst düzey düşünme becerilerine sahip kişiler olması beklenmektedir (Saygılı, 2013). Kılıç ve Bayram'a (2014) göre; bilgi toplumunda, milli ve evrensel değerlerle donanmış, farklı durumlara uyum sağlayabilen, etkili iletişim kurabilen, işbirliği yapan, araştıran, üretim yeterliliği olan bireyler ön plandadır. Bu sebeple, bireyin ihtiyaçlarının karşılanması ve bireysel yeteneklerin gelişimi bilgi toplumunda yer alan değerli unsurlardır (Koçak, 2011).

Günümüzde öğrencilerin öğrenmeyle ilişkisi, meraklarını gidermeye çalıştıkları, yaparak ve yaşayarak öğrendikleri, sorgulayıcı ve araştırmacı bir yaklaşımla pasif bir dinleyici olmadan öte aktif katılımcı olmalarını gerekli kıran bir süreçtir (MEB, 2018). Gelecekteki beceriler, öğrencilerin para kazanacakları bir iş bulmalarına yardımcı olmayı amaçlayan becerileri kapsamanın ötesinde, küresel vatandaşlık ve yoksulluktan iklim değişikliğine, uluslararası konularda farkındalık kazanmayı da içermektedir. Bireylerin gelecekteki zorluklarla başa çıkabilmeleri için okul içi veya dışı eğitim ve öğretim faaliyetleri ile bilişsel becerilerin yanı sıra bilişsel olmayan becerilerle de donatılması gerekmektedir (National Research Council, 2012). Bireyleri çağın gerektirdiği nitelikte yetiştirebilmek için okullardan "21. yüzyıl becerileri" olarak adlandırılan problem çözme ve eleştirel düşünme gibi becerilerini geliştirmeleri beklenmektedir (OECD, 2018). 21. yy becerilerini sınıflandırma konusunda farklı görüşler bulunsa da genel olarak 3 temel beceri alanına odaklanılmaktadır. Bu beceri alanları öğrenme ve yenilik becerileri, bilgi medya ve teknolojileri becerileri ve yaşam ve kariyer becerileri olarak belirlenmektedir (Partnership for 21st Century Learning, 2007). Öğrenme ve yenilik becerileri alanı eleştirel düşünme, problem çözme, iletişim, iş birliği ve yaratıcılık becerileri içermektedir. Bilgi, medya ve teknoloji becerileri, bilgi ve iletişim teknolojileri ve medya okuryazarlığını kapsamaktadır. Yaşam ve kariyer

becerileri ise, esneklik ve uyumluluk, girişkenlik ve kendi kendini yönetme, sosyal ve kültürlerarası etkileşim, üretkenlik ve hesap verebilirlik, liderlik ve sorumluluk becerilerinden meydana gelmektedir (Kylonen, 2012). 21.yy. becerileriyle öğrencilerden farklı durumlara karşı akıl yürütebilme, analiz edebilme, farklı bakış açıları ile değerlendirme yapabilme, bilgileri yorumlama ve sonuç çıkarma, farklı tür problemleri geleneksel veya yenilikçi yollarla çözme, çeşitli bakış açıları ile daha iyi çözümler sunmak, çeşitli iletişim becerilerini etkin biçimde kullanma, kendini ifade etme, iyi bir dinleyici olma ve etkili iletişim kurma, grup içerisinde etkili bir şekilde çalışabilme, ortak çalışma sorumluluğunu üstlenme, yeni ve yaratıcı fikirler geliştirme gibi özelliklere sahip olmaları istenmektedir (Partnership for 21st Century Learning, 2015). Ayrıca, Bilgi ve iletişim sektöründe meydana gelen dönüşümler, bireylerin dijital çağın gerekliliğine uygun nitelikleri kazanma ihtiyaçlarını ortaya çıkarmaktadır. (BTD, 2015). Bireylerin, dijital ortamda karşılaşılan problemlerde bilgiyi doğru bir şekilde kullanabilmesi, farklı kaynaklardan gelen bilgidен uygun olanı seçebilmesi, bilgi erişimi hakkında yasal konularda temel bir anlayışa sahip olmaları beklenmektedir. Ek olarak, değişikliğe uyum sağlayabilen, eleştirilere karşı olumlu bakış açısı gösteren, hedeflerini belirleyen, farklı kültürlere saygılı olan, zamanı iyi kullanabilen, bağımsız, projeleri yönetebilen kişiler olmaları istenmektedir (Trilling ve Fadel, 2009). Çağın hızla değişen ve gelişen ihtiyaçları doğrultusunda hayat boyu öğrenme kavramı büyük önem kazanmıştır. Öğrencilerden beklenen 21. yy. becerilerinin kazandırılması eğitimin sadece binalarla sınırlandırılmadan sürekli olarak gerçekleştirilmesi ile mümkün olacaktır. Çağımızda eğitimin odak noktası öğrencileri sadece erken çocukluktan belli bir yaşa kadar değil, yaşamları boyunca eğitmek olmalıdır (MEB, 2018). Hayat boyu öğrenme ile hızla değişen toplumda bireylerin yeni iş yapılarına ayak uydurabilmelerine, böylece bilgi toplumunun aktif katılımcıları olmalarına olanak sağlanmaktadır (MEB, 2009).

Öğrencilerin zamanının sınırlı bir kısmı okulda geçmekte, öğrenciler okul dışarısında ailesi ve sosya çevresi ile etkileşim kurmaktadır. Bu nedenle öğrencilerin başarısında önemli pay öğrenci velilerine aittir (Carneiro, 2008). "Veli" kavramı eğitim kurumlarında, öğrencilerin annesini/babasını veya yasal sorumluluğunu üstlenen kişi olarak tanımlanmaktadır. Öğrencilerin eğitim ve öğretim faaliyetlerini gerçekleştirilmesiyle sorumlu olan kişi veya kişilerdir (Can, 2018). Ayrıca aile-öğretmen-okul yönetimi ilişkilerinin geliştirilmesinde en önemli bir payı olan kişilerdir (Özmuş, 2018). Okul ile veli iş birliğinin kuvvetli olması okulun ve öğrencinin başarısını artırmaktadır. Bu nedenle bilgi toplumunda okul ve velilerin birbirini tamamlamaları, uyum ve iş birliği içinde olmaları beklenmektedir (Bilaloğlu, 2014).

Velilerin en temel hakları arasında okulun işleyişine ortak olmak, okul kuralları ve genel eğitim politikaları hakkında bilgi sahibi olmak yer alır (Kartal, 2008). Okul ile velinin ortak paydada hareket etmesi öğrencinin başarısını, buna bağlı olarak okul başarısını artırmaktadır (Aslanargun, 2007). Ailede çocuğa kazandırılan bilgi, tutum ve davranışlar ile, okulda öğrendiklerinin tutarlı olması gerekir, aksi takdirde öğrenci başarısı olumsuz yönde etkilenmiş olur (Ünal ve Ada, 2007). Bu nedenle bilgi toplumunda okul ve velilerin birbirleri ile uyum ve iş birliği içinde olmaları beklenmektedir (Bilaloğlu, 2014; Çalık ve Sezgin, 2005). Velilerin, okul ile iş birliği içerisine olması okulda demokrasi kültürünü

geliştirir (Kartal, 2008). Okulun işleyişi hakkında velilere bilgi verilmesi, öğrencilerin motivasyonunun artırılmasına katkı sağlar (Kapusuzoğlu, 2008). Veliler, sorumluluğun önce ailede olduğunun farkında olarak evde çocuklarıyla kaliteli zaman geçirmeyi sağlamalı, çocuklarının ilgi, merak ve kabiliyetlerine göre onları yönlendirmeli ve her zaman okul ile birlikte hareket etme yollarını aramalıdır (Cansoy, 2018). Öğrencilerin kişilik ve davranış gelişiminde, kendine güven duygusunun kazandırılmasında velilerin payı büyüktür (Akyüz, 2018). Öğrencilerin aile ve okul ilişkilerinin iyi yürütülememesi, okul terki gibi olumsuz sebepler ile sonuçlanabilir (Çakır ve Çolak, 2019). Bu nedenle öğrencilerin psikolojik, sosyal, akademik, kültürel, vb. gelişiminde aile büyük bir öneme sahiptir. Ve bilgi toplumunun gereklilikleriyle birlikte ailenin sahip olması gereken becerilerde değişiklikler olması muhtemeldir.

21.yy. da bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızlı değişimi ve gelişimi her alanda olduğu gibi eğitim alanında da değişikliği gerekli kılmaktadır. Bu durum, eğitimde aktif rol alan öğrenciler ve velilerin rol ve sorumluluklarında da değişikliği gerektirmektedir. Öğrencilere ve velilere çağın gerektirdiği becerileri kazandırma konusunda okullarda en önemli role sahip olan yönetici ve öğretmenlerin, “geleceğin öğrencileri” ve “geleceğin velileri” kavramlarının zihinlerinde ne ile ilişkilendiğini bulmak geleceğin eğitim anlayışına ışık tutması açısından önem taşımaktadır. Bu çalışma, yönetici ve öğretmen algılarına göre geleceğin öğrencilerinin ve velilerinin özelliklerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek için şu sorulara cevap aranmıştır:

- Okul müdürleri ve öğretmenler; geleceğin öğrencileri ve velileri kavramlarına ilişkin sahip oldukları algılarını hangi metaforlar yoluyla açıklamaktadırlar?
- Okul müdürleri ve öğretmenlerin geleceğin öğrencileri ve velilerine ilişkin sahip oldukları metaforlar, ortak özellikleri dikkate alınarak hangi kavramsal kategoriler altında toplanmaktadır?
- Okul yöneticileri ve öğretmenlerin geleceğin öğrencileri ve velilerine yönelik görüşleri arasında farklılık var mıdır?

Yöntem

Araştırma Deseni

Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılarak hazırlanan bu çalışmada, okul yöneticileri ve öğretmenlerin geleceğin öğrencilerine ve velilerine ilişkin algılarını metaforlar aracılığıyla belirlemek amaçlanmıştır. Olgubilim deseni farkında olunan ancak detaylı bir bilgiye sahip olunmayan olgulara odaklanılır (Copley, 2002). Olgubilim çalışmalarında bireylerin bu olguları deneyimlemesi ve olguyu dışarıya yansıtması veri kaynaklarını oluşturmaktadır. Olgulara yönelik bireylerin daha önce üzerinde düşünmedikleri deneyim ve tecrübeleri açığa çıkarmak için görüşmeler gerçekleştirilir. Bu görüşmeler sonucunda elde edilen veriler ile olgular anlamlı hale getirilerek olguların daha iyi tanımlanmasına katkı sağlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Araştırmada, okul yöneticileri ve öğretmenlerin geleceğin öğrencileri ve velilerine yönelik zihinsel algılarını açığa çıkarmak için metaforlar kullanılmıştır. Metafor kavramı ile bir olgu veya kavram, başka bir olgu veya kavrama benzetilir (Oxford vd, 1998). Metaforlar yolu ile katılımcılara iki olgu arasında benzerlik veya ilişki kurarak karşılaştırma yapma olanağı tanınır. Bu doğrultuda metaforlar soyut ve karmaşık olan olguların somutlaştırılarak anlamlı hale gelmesinde kullanılan güçlü bir araç olarak görülmektedir.

(Saban, Koçbeker ve Saban, 2006). Metafor çalışmalarında yalnızca metaforların belirtilmesi metaforların anlamını açıklama konusunda yeterli olmayacağından dolayı belirtilen metaforların "çünkü" ifadesi ile desteklenmesi sağlanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Metaforlar en az 3 temel öğeden meydana gelmektedir: Metaforun konusu, metaforun kaynağı ve konu ile kaynak arasındaki ilişkidir (Forceville, 2002). Saban'a (2008a) göre metafor araştırmalarında "gibidir" ifadesi metafor konusu ile kaynağı arasındaki bağlantıyı kurar, "çünkü" ifadesi ise katılımcılara kullandıkları metaforlar için mantıklı bir sebep belirtmelerine yardımcı olur.

Çalışma Grubu

Yapılan araştırmanın katılımcılarını, 2021–2022 eğitim-öğretim yılının güz döneminde, Kırıkkale il merkez ve ilçelerinde görev yapmakta olan okul yöneticileri ve öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırma 75 okul yöneticisi ve 100 öğretmen ile yürütülmüştür. Araştırmada cinsiyet, yaş gibi kriterlere bakılmamıştır. Çalışmaya katılmaya gönüllü olmaları ile okul müdürü, müdür yardımcısı, öğretmen olarak görev yapıyor olmaları göz önüne alınmıştır.

Veri Toplama Aracı

Bu araştırmanın verileri, araştırmacıların hazırlamış olduğu metafor tanımlama formu ile elde edilmiştir. Formda okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin geleceğin öğrencileri ve velilerine yönelik algılarını belirlemek için "Geleceğin öğrencileri gibidir, çünkü" ve "Geleceğin velileri gibidir, çünkü" şeklindeki cümleleri tamamlamaları istenmiştir.

Verilerin Toplanması

Verilerin elde edilme sürecinde ilk olarak Kırıkkale Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Etik Kurulundan etik kurul izni alınmıştır. Sonrasında, Kırıkkale il merkez ve ilçelerinde görev yapan okul yöneticileri ve öğretmenlere ulaşılmak istenmiştir. Daha sonra, araştırmaya katılmak için gönüllü olan okul yöneticisi ve öğretmenler belirlenerek görüşme için randevu alınmıştır. Gönüllü okul yöneticileri ve öğretmenlere belirlenen gün ve saatlerde metafor tanımlama formları dağıtılmıştır. Formları doldurmadan önce katılımcılara metafor tekniği ile ilgili bilgi verilmiş örneklerle açıklanmıştır. Formları doldurmak için 20 dk süre verilmiştir. Katılımcıların metaforlarla ilgili ilk akıllarına gelenlerden faydalanmak amaçlandığı için bu verilen sürenin yeterli olduğu düşünülmüştür.

Verilerin Analizi

Yapılan çalışmada verilerin analizi aşaması ayrıntılı şekilde gerçekleştirilmiştir. Öncelikle, yönetici ve öğretmenlerin doldurmuş oldukları formlar incelenerek yöneticilerin ve öğretmenlerin formları ayrıştırılmıştır. Daha sonra, metafor konusu ve kaynağı kısımlarının uygun şekilde yazılıp yazılmadığı kontrol edilmiştir. Kontrol sonucunda 10 adet form, metafor kullanılmaması, sadece düşüncelere yer verilmesi ve belirtilen metaforların geçerli bir açıklamasının olmaması sebebiyle değerlendirmeye alınmamıştır. Uygun şekilde cevaplanan 75 adet yönetici formuna 1' den 75' e kadar, 100 adet öğretmen formuna 1'den 100' e kadar numara verilmiştir. Araştırmada veriler, içerik analizi kullanılarak

değerlendirilmiştir. Nitel araştırmalarda sıklıkla tercih edilen içerik analizi, belirli kurallara göre metnin kodlanarak kategoriler altında özetlendiği sistematik ve yinelenebilir bir teknik olarak tanımlanmaktadır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2013). İçerik analizinin amacı, birbirleriyle ilişkili olan verileri belirli temalar altında toplamak, kategorileştirilen verileri kolay anlaşılır bir şekilde düzenlemek ve yorumlamaktır. (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Araştırmaya uygun şekilde doldurulmuş olan formların analizi ve yorumlanması aşamalarında, ilk olarak formların incelenerek uygunluğunun değerlendirilmesi, uygun olan formların seçilmesi ve düzenlenmesi, okul yöneticileri ve öğretmenlerin formlarının ayrıştırılması, numaralandırılması, kategorilerin belirlenmesi ve metaforların ilgili kategorilere dağılımı, kategorilerin araştırmacılar tarafından kontrol edilmesi, geçerlik ve güvenilirliği, verilerin yorumlanması şeklinde sıralama takip edilmiştir (Saban, 2010).

Geçerlik ve Güvenirliğin Sağlanması

Araştırmacıların verilere nasıl ulaştığı ve verilerin detaylı analizi geçerlik için önemli bir kriter olarak görülmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2006). Yapılan araştırmanın geçerliğini sağlamak için okul yöneticileri ve öğretmenlerin görüş belirttikleri formlardan elde edilen verilerin kodlanması ve analiz edilmesi aşamaları ayrıntılı şekilde açıklanmıştır. Daha sonra elde edilen veriler arasında benzer veya ilişkili olanlar ilgili kategorilere ayrılarak bulgular kısmında tablo halinde gösterilmiştir (Yıldırım & Şimşek, 2013). Ayrıca, yönetici ve öğretmenlerin görüşleri katılımcı numarası ile belirtilerek (Y1 veya Ö2 gibi) bulgular bölümünde görüşlerine yer verilmiştir.

Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak için araştırmada elde edilen veri kodları ve kategorileri araştırmacılar tarafından analiz edilmiştir. Oluşturulan kategorilerde yer alan kodların ilgili kategoriyle ilişkili olup olmadığını doğrulamak için araştırmacılar tarafından karşılaştırılma yapılmıştır. Ayrıca, kategorilerde yer alan metaforların ilgili kategoria uygunluğunu teyit etmek için farklı bir uzman tarafından da analiz edilmiştir. Daha sonra uzmanın ve araştırmacıların gruplandırılmaları karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmanın sonucunda fikir birliği ve ayrılıklarının sayısına göre araştırmanın güvenilirliği belirlenmiştir. Nitel verilerin analizinde Miles & Huberman (1994) güvenilirlik formülü (Güvenirlik = Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) kullanılmış ve kodlayıcılar arasındaki uyum oranı %96 olarak tespit edilmiştir. Miles ve Huberman'a (1994) göre araştırmanın güvenilir kabul edilmesi için hesaplanan değer % 90' ın üzerinde olması gerekmektedir (akt. Saban, 2008a). Bu çalışmada güvenilirlik katsayısı %96 olarak bulunmuştur ve oluşturulan kategorilerin büyük ölçüde tutarlı olduğu sonucu çıkarılmıştır.

Araştırmanın Etiği

Araştırmada katılımcılar bilgilendirilmiş gönüllü onam formunu onaylayarak araştırmaya dâhil edilmiştir. Çalışmada metafor tanımlama formu aracılığıyla geleceğin öğrencilerine ve velilerine yönelik yönetici ve öğretmen görüşleri alındığı için etik yönden ilgili formlar ve belgelerin incelenmesi gerekmektedir. Bu nedenle araştırma Kırıkkale Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu tarafından etik yönden incelenmiştir. Kurul tarafından araştırmanın 24/12/2021 tarih ve 64945 sayılı karar ile etik ilkeri uygun olduğuna karar verilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde okul yöneticileri ve öğretmenlerin geleceğin öğrencilerine ve velilerine yönelik belirttikleri metaforlara, bu metaforların ilgili kategoriler altında değerlendirilmesine ve ilgili metaforlarla ilgili örnek cümlelere yer verilmiştir. Tablo 1’de okul yöneticilerinin geleceğin öğrencilerine yönelik geliştirdikleri metaforlar yer almaktadır.

Tablo 1. Okul yöneticilerinin geleceğin öğrencilerine yönelik geliştirdikleri metaforlar

Metafor Sırası	Metafor Adı	f	Metafor Sırası	Metafor Adı	f
1	Akıllı Telefon	8	19	Çark Dişlisi	2
2	Gazeteci	6	20	Karınca	1
3	Tablet	5	21	Yavru Kedi	1
4	Sosyal Medya Uzmanı	5	22	Balon	1
5	Sözlük	3	23	Dağcı	1
6	Fidan	3	24	Bilgisayar Kurdu	1
7	Bitki	3	25	Seyirci	1
8	Yıldız	3	26	Koltuk	1
9	Labaratuvar Asistanı	3	27	Dijital Saat	1
10	Meraklı Şirin	2	28	Beyin	1
11	Çiçek	2	29	Bal	1
12	Cam	2	30	Filozof	1
13	Mucit	2	31	İnci	1
14	Yabani Ot	2	32	Roket	1
15	Mobil Oyun Geliştirici	2	33	Rüzgar	1
16	Gelecek	2	34	Hamur	1
17	Abaküs	2	35	Robotik Mühendisleri	1
18	Şarkı	2			
				35 çeşit metafor ve belirtilen görüş sayısı	75

Tablo 1 incelendiğinde okul yöneticilerinin geleceğin öğrencilerine yönelik toplam 35 çeşit metafor ürettikleri ve bu metaforlar için 75 görüş belirttikleri görülmektedir. Okul yöneticilerinin geleceğin öğrencileriyle ilgili en fazla kullandıkları metaforlar “akıllı telefon, gazeteci, tablet, sosyal medya uzmanı” şeklinde sıralanmaktadır. Metaforlarda genellikle teknoloji, araştırma ve sorgulama gibi temaların öne çıktığı görülmektedir. Toplam 19 metafor 2 ile 8 kez, 15 metafor ise birer kez tekrar edilmiştir. Okul yöneticilerinin geleceğin öğrencilerine yönelik en fazla “akıllı telefon” metaforunu kullandıkları tespit edilmiştir. Okul yöneticilerinin geleceğin öğrencilerine yönelik ifade ettikleri metaforların, ortak özellikleri dikkate alınarak oluşturulan kategorilere göre dağılımı Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Okul yöneticilerinin geleceğin öğrencilerine yönelik geliştirdikleri metaforların kategorilere göre dağılımı

Kategoriler	Metafor çeşidi (f)
Teknolojiye ayak uyduran: Akıllı telefon (8), tablet (5), sosyal medya uzmanı (5), mobil oyun geliştirici (2), gelecek (2), bilgisayar kurdu (1), dijital saat (1), robotik mühendisleri (1)	25
Meraklı/Araştırmacı: Gazeteci (6), sözlük (3), labaratuvar asistanı (3), meraklı şirin (2)	14
Korunma ve bakıma ihtiyaç duyan: Fidan (3), bitki (3), çiçek (2), cam (2), yavru kedi (1)	11
Keşfeden: Mucit (2), abaküs (2), beyin (1), filozof (1)	6
Pasif olan: Yabani ot (2), balon (1), seyirci (1), koltuk (1)	5
Şekillendirilen/Üretilen: Şarkı (2), hamur (1), bal (1)	4
Değerli olan: Yıldız (3), inci (1),	4
Çalışan/mücadele eden: Çark dişlisi (2), karınca (1), dağcı (1)	4
Hızlı olan: Rüzgar (1), roket (1)	2

Tablo 2'ye göre, okul yöneticilerinin geleceğin öğrencilerine yönelik geliştirdikleri metaforlar 9 kavramsal kategori altında toplanmıştır. Bu kategoriler en fazla metafor kapsamalarına göre “teknolojiye ayak uyduran, meraklı/araştırmacı, korunma ve bakıma ihtiyaç duyan, keşfeden, pasif olan, şekillendirilen/üretilen, değerli olan, çalışan/mücadele eden, hızlı olan” şeklinde sıralanmaktadır. Bu kategorilere yönelik metaforlar ve açıklamaları şu şekilde örneklendirilebilir:

Teknolojiye ayak uyduran: “Geleceğin öğrencileri akıllı telefon gibidir, çünkü akıllı telefonlar son teknolojiye uygun, değişimlere ayak uyduran, güncellenen, donanımlı ve çeşitlidir. Geleceğin öğrencileri de teknolojik gelişmelere ayak uydurarak yeni becerilerle güncelleneceklerdir”. (Y20)

Meraklı/Araştırmacı: “Geleceğin öğrencileri gazeteci gibidir, çünkü bilgiye ulaşmak için araştırmacı ve sorgulayıcı olacaklar, diğerleriyle yarışacaklardır”. (Y28)

Korunma ve bakıma ihtiyaç duyan: “Geleceğin öğrencileri fidan gibidir. Çünkü fidanlara güzel bakıldığında büyük ormanlara dönüşüp hayata nefes oldukları gibi öğrenciler de ilgi ve sevgiyle büyütüldüğünde geleceğimize nefes olacaklardır”. (Y29)

Keşfeden: Geleceğin öğrencileri filozof gibidir. Öğrenciler bilginin kaynağı ve kullanışlılığı hakkında eleştirel bakış açısıyla yaklaşacaklardır”. (Y33)

Pasif olan: “Geleceğin öğrencileri koltuk gibidir, çünkü çok rahat olacaklar, her istediklerine ulaşabilme tekniğini ve imkanını yakalayacaklardır”. (Y27)

Şekillendirilen/Üretilen: “Geleceğin öğrencileri şarkı gibidir, çünkü renkli,ışıltili ,çok sesli ve özgürce şekilleneceklerdir”. (Y9)

Değerli olan: "Geleceğin öğrencileri yıldız gibidir, çünkü yıldızlar gibi eşsiz, benzersiz olacaklar ve parl parl parlayarak ülkenin geleceğini aydınlatacaklardır". (Y8)

Çalışan/mücadele eden: "Geleceğin öğrencileri karınca gibidir, çünkü çalışkan ve üretken bireyler olacaklardır". (Y31)

Hızlı olan: "Geleceğin öğrencileri rüzgar gibidir, çünkü her geçen gün biraz daha karmaşıklaşan dünyaya ayak uyduracaklardır". (Y43)

Öğretmenlerin geleceğin öğrencilerine yönelik geliştirdikleri metaforlar Tablo 3'te verilmiştir:

Tablo 3. Öğretmenlerin geleceğin öğrencilerine yönelik geliştirdikleri metaforlar

Metafor Sırası	Metafor Adı	f	Metafor Sırası	Metafor Adı	f
1	Bilgisayar	9	32	Sanat Eseri	1
2	Tohum	7	33	Hazine	1
3	Kaşif	4	34	Gazeteci	1
4	Çiçek	4	35	Filozof	1
5	Maden	4	36	Kaygısızlar	1
6	Umut	4	37	İşleyen Makina	1
7	Fidan	3	38	Ampul	1
8	Arı	3	39	Araştırmacı	1
9	Akıllı Telefon	3	40	Karınca	1
10	Dijital Dünya	2	41	Mirasçı	1
11	Rüzgar	2	42	Güneş	1
12	Sünger	2	43	Beyaz Güvercin	1
13	Futbolcu	2	44	Boş levha	1
14	Sanal Oyunlar	2	45	Büyük İnsan	1
15	Mucit	2	46	Bebek	1
16	Işık	2	47	Milli Sporcu	1
17	Proje Üreticisi	2	48	Öğretmen	1
18	Parlak Yıldız	1	49	Google	1
19	Koala	1	50	Maden	1
20	Meyve	1	51	Farklı Enstrümanlar	1
21	Boş CD	1	52	Labirent	1
22	Proje	1	53	Ürün	1
23	Bilgin	1	54	Kumaş	1
24	Araba Motoru	1	55	Robot	1
25	Şef	1	56	Ay	1
26	Gökkuşluğu	1	57	Altın Tozu	1
27	Kitap	1	58	Atatürk	1
29	Pilli Oyuncak	1	59	Dinamit	1
30	Yaydan Fırlayan Ok	1	60	Top	1
31	Seyirci	1	61	Teknoloji Nesli	1
				61 çeşit metafor ve belirtilen görüş sayısı	100

Tablo 3 incelendiğinde öğretmenlerin geleceğin öğrencilerine yönelik toplam 61 çeşit metafor ürettikleri ve bu metaforlar için 100 görüş belirttikleri görülmektedir. Öğretmenlerin geleceğin öğrencileriyle ilgili

en fazla “bilgisayar, tohum, kaşif, çiçek” metaforlarını kullandıkları tespit edilmiştir. Metaforlarda genellikle teknoloji, yetiştirme, araştırma gibi temalara vurgu yapılmıştır. Toplam 17 metafor, 2 ile 9 kez, 44 metafor ise birer kez tekrar edilmiştir. Öğretmenlerin geleceğin öğrencilerine yönelik ifade ettikleri metaforların, ortak özellikleri dikkate alınarak oluşturulan kategorilere göre dağılımı Tablo 4.’te verilmiştir:

Tablo 4. Öğretmenlerin geleceğin öğrencilerine yönelik geliştirdikleri metaforların kategorilere göre dağılımı

Kategoriler	Metafor çeşidi (f)
1. Şekillendirilen/Üretilen: Tohum (8), sünger (2), kitap (1), boş CD (1), proje (1), kumaş (1), meyve (1), farklı enstrümanlar (1), boş levha (1), ürün (1)	18
2. Teknolojiye ayak uyduran: Bilgisayar (9), akıllı telefon (3), dijital dünyanın parçası (2), google (1), teknoloji nesli (1), sanal oyunlar (2)	18
3. Çalışan/mücadele eden: Arı (3), karınca (1), futbolcu (1), araba motoru (1), öğretmen (1), şef (1), Atatürk (1), filozof (1), işleyen makina (1), milli sporcu (1), büyük insan (1)	13
4. Aydınlatan: Umut (4), ışık (2), parlak yıldız (1), ampul (1), gökkuşağı (1), ay (1), güneş (1), beyaz güvercin (1)	12
5. Keşfeden/Bilgi üreten: Kaşif (4), mucit (2), proje üreticisi (2)	8
6. Pasif olan: seyirci (1), robot (1), koala (1), pilli oyuncak (1), kaygısızlar (1), mirasçı (1), bebek (1)	7
7. Korunma ve bakıma ihtiyaç duyan: Çiçek (4), fidan (3)	7
8. Değerli olan: Maden (4), sanat eseri (1), hazine (1), altın tozu (1)	7
9. Hızlı olan: Rüzgar (2), roket (1), dinamit (1), top (1), yaydan fırlayan ok (1)	6
10. Meraklı/Araştırmacı: Gazeteci (1), araştırmacı (1), bilgin (1), labirent (1)	4

Tablo 4’e göre, öğretmenlerin geleceğin öğrencilerine yönelik geliştirdikleri metaforlar 10 kavramsal kategori altında toplanmıştır. Bu kategoriler en fazla metafor kapsamalarına göre “şekillendirilen/üretilen, teknolojiye ayak uyduran, çalışan/mücadele eden, aydınlatan, pasif olan, korunma ve bakıma ihtiyaç duyan, değerli olan, keşfeden/bilgi üreten, hızlı olan, meraklı/araştırmacı,” şeklinde sıralanmaktadır. Bu kategorilere yönelik metaforlar ve açıklamaları şu şekilde örneklendirilebilir:

Şekillendirilen/Üretilen: “Geleceğin öğrencileri tohum gibidir, çünkü tohum gibi büyür ve topraga kok salarak ileride insanlığa faydalı olacaklardır”. (Ö93)

Teknolojiye ayak uyduran: “Geleceğin öğrencileri bilgisayar gibidir, çünkü sürekli kendilerini güncelleyecekler, araştırarak öğreneceklerdir”. (Ö9)

Çalışan/mücadele eden: “Geleceğin öğrencileri arı gibidir, çünkü çalışkan arıların çiçeklerden bal özü topladığı gibi öğrenciler de her kaynaktan bilgi toplayacaklardır”. (Ö68)

Aydınlatan: "Geleceğin öğrencileri umut gibidir, çünkü geleceğimizi onlar inşa edecekler ve geleceğimize ışık tutacaklardır". (Ö45)

Pasif olan: "Geleceğin öğrencileri robot gibidir, çünkü maalesef sosyal medyanın onları yönlendirdiği komutları alarak o doğrultuda ilerleyecek, duygu, değer ve kültür gibi kavramları önemsemeyecekler". (Ö75)

Korunma ve bakıma ihtiyaç duyan: "Geleceğin öğrencileri çiçek gibidir, çünkü doğru şekilde yönlendirilip bilgi verilirse bilgi bahçesinde açarlar". (Ö49)

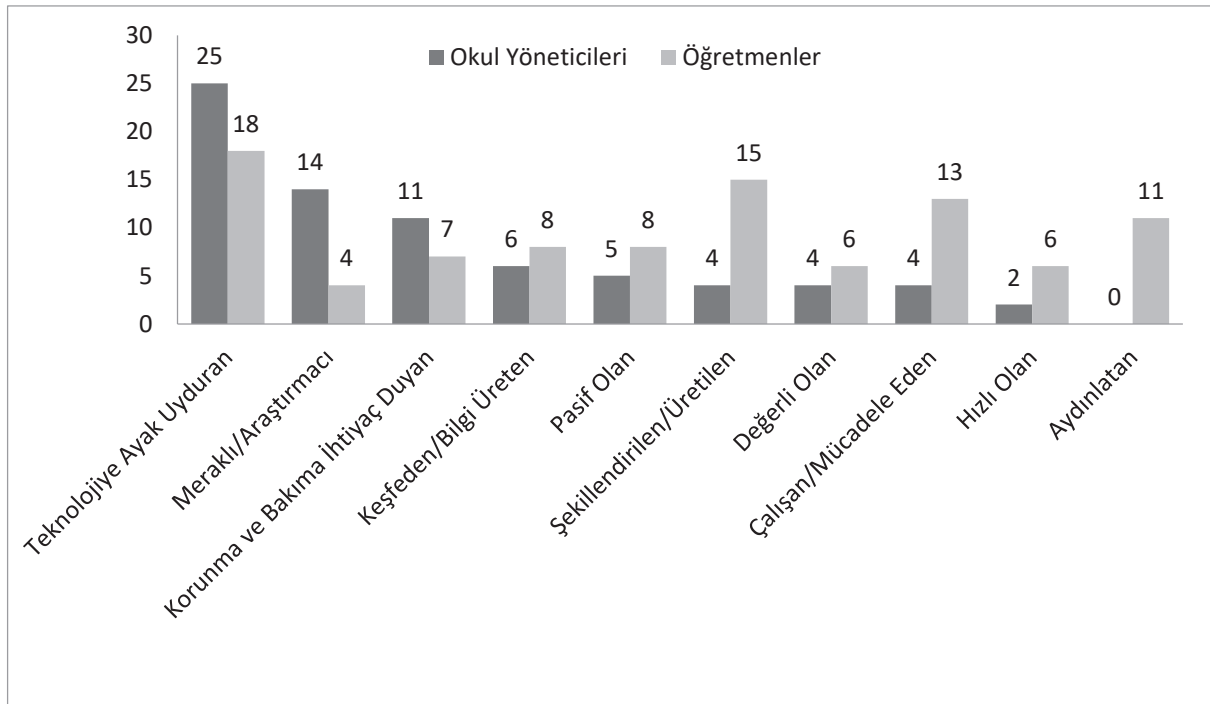
Değerli olan: "Geleceğin öğrencileri maden gibidir, çünkü işlemini bilene en kıymetli hazine olurlar". (Ö4)

Keşfeden/Bilgi üreten: Geleceğin öğrencileri kaşif gibidir, çünkü öğrenciler var olan ama bilinmeyen bilgileri bularak yeni bilgiler ortaya çıkaracaklardır". (Ö26)

Hızlı olan: "Geleceğin öğrencileri top gibidir, çünkü doğru yer ve zaman geldiğinde hızlı ve güçlü sıçrayışlar yapabileceklerdir". (Ö8)

Meraklı/Araştırmacı: "Geleceğin öğrencileri araştırmacı gibidir, çünkü araştıran, sorgulayan, hedef odaklı, saygılı, değer yargılarını yitirmeyen bireyler olacaklardır". (Ö10)

Okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin geleceğin öğrencilerine yönelik belirttikleri metaforların kategorilerine göre karşılaştırılması Görsel 1'de verilmiştir.

Görsel 1. Okul yöneticileri ve öğretmenlerin geleceğin öğrencilerine yönelik belirttikleri metaforların kategorilerine göre karşılaştırılması

Görsel 1 incelendiğinde okul yöneticilerinin ve öğretmenler, geleceğin öğrencileriyle ilgili oransal olarak farklılık göstermekle birlikte teknolojiye ayak uyduran, meraklı/araştırmacı, korunma ve bakıma ihtiyaç duyan, keşfeden/bilgi üreten, pasif olan, şekillendirilen/üretilen, değerli olan, çalışan/mücadele eden ve hızlı olan kategorilerinde ortak görüş belirttikleri tespit edilmiştir. Ancak, “aynımlatan” kategorisinde öğretmenlerin görüşlerinin okul yöneticilerinin görüşlerinden farklılaştığı belirlenmiştir.

Okul yöneticilerinin geleceğin velilerine yönelik geliştirdikleri metaforlar Tablo 5 'te verilmiştir:

Tablo 5. Okul yöneticilerinin geleceğin velilerine yönelik geliştirdikleri metaforlar

Metafor Sırası	Metafor Adı	f	Metafor Sırası	Metafor Adı	f
1	Köprü	6	22	Hint Kumaş Üreticisi	1
2	İş Ortağı	5	23	Ateş	1
3	Güvenlik Görevlisi	4	24	Mikser	1
4	Çelik Zırh	4	25	Müfettiş	1
5	Emniyet Kemer	3	26	Stres Topu	1
6	Seyirci	3	27	Zeka Küpü	1
7	Ay	3	28	Trafik Lambası	1
8	Takipçi	3	29	Prodüktör	1
9	Sığınak	3	30	Mevlana	1
10	Liman	3	31	Keser	1
11	İnşaat Temeli	2	32	Robot Süpürge	1
12	Pusul	2	33	Araba	1
13	Avukat	2	34	Penguen	1
14	Araştırmacı	2	35	Arama Motoru	1
15	Dost	2	36	Antivirüs Programı	1
16	Yağmur	2	37	Siber Polis	1
17	Ağaç	2	38	Ayna	1
18	Güç Kaynağı	1	39	Dedektif	1
19	Can Yeleği	1	40	Akıllı Ev	1
20	Kaynak Kitap	1	41	Vitamin	1
21	Şemsiye	1			
				41 çeşit metafor ve belirtilen görüş sayısı	75

Tablo 5 incelendiğinde okul yöneticilerinin geleceğin velilerine yönelik toplam 41 çeşit metafor ürettikleri ve bu metaforlar için 75 görüş belirttikleri görülmektedir. Okul yöneticilerinin geleceğin velileriyle ilgili en fazla kullandıkları metaforlar “köprü, iş ortağı, güvenlik görevlisi, çelik zırh” şeklinde sıralanmaktadır. Metaforlarda genellikle işbirliği, koruma ve kollama gibi temaların öne çıktığı görülmektedir. Toplam 17 metafor 2 ile 6 kez, 24 metafor ise birer kez tekrar edilmiştir. Okul yöneticilerinin geleceğin velilerine yönelik en fazla “köprü” metaforunu kullandıkları tespit edilmiştir. Okul yöneticilerinin geleceğin velilerine yönelik ifade ettikleri metaforların, ortak özellikleri dikkate alınarak oluşturulan kategorilere göre dağılımı Tablo 6' da verilmiştir:

Tablo 6. Okul yöneticilerinin geleceğin velilerine yönelik geliştirdikleri metaforların kategorilere göre dağılımı

Kategoriler	Metafor çeşidi (f)
1. Koruyan/ Destek olan: Güvenlik görevlisi (4), çelik zırh (4), emniyet kemeri (3), sığınak (3), liman (3), avukat (2), inşaat temeli (2), ağaç (2), yağmur (2), dost (2), can yeleği (1), antivirüs programı (1), siber polis (1), vitamin (1), şemsiye (1), akıllı ev (1), Mevlana (1), robot süpürge (1), stres topu (1), güç kaynağı(1)	37
2. Araştıran/Sorgulayan: Ay (3), takipçi (3), araştırmacı (2), müfettiş (1), arama motoru (1), dedektif (1), kaynak kitap (1)	12
3. İşbirliği yapan: Köprü (6), İş ortağı (5)	11
4. Yol gösteren/Aydınlatan: Pusula (2), trafik lambası (1), araba (1), ayna(1), prodüktör (1)	6
5. Kargaşa ortamı yaratan: Mikser (1), keser(1), ateş (1), zeka küpü (1), Hint kumaşı üretcisi(1)	5
6. Pasif olan: Seyirci (4)	4

Tablo 6'ya göre, okul yöneticilerinin geleceğin velilerine yönelik geliştirdikleri metaforlar 6 kavramsal kategori altında toplanmıştır. Bu kategoriler en fazla metafor kapsamalarına göre "koruyan/destek olan, araştıran/sorgulayan, iş birliği yapan, yol gösteren/aydınlatan, pasif olan, kargaşa ortamı yaratan" şeklinde sıralanmaktadır. Bu kategorilere yönelik metaforlar ve açıklamaları şu şekilde örneklendirilebilir:

Koruyan/Destek olan: "Geleceğin velileri güvenlik görevlisi gibidir, çünkü onlar etkisi altında bulundukları evlatlarının her açıdan gelişmesi ve korunması için elinden geleni yapacak, Onların iyi yerlere gelebilmesi için destek olacaklardır". (Y38)

Araştıran/Sorgulayan: "Geleceğin velileri takipçi gibidir, çocuklarının gelişimleri için her zaman araştırmacı davranarak onları takip edeceklerdir". (Y45)

İşbirliği yapan: "Geleceğin velileri köprü gibidir, çünkü okul ile ev arasında bağlantı sağlayan, ben merkezliyetçilikten uzak, işbirliği içerisinde eğitime dahil olan veli profili başarıyı artıran unsurdur". (Y18)

Yol gösteren/Aydınlatan: "Geleceğin velileri pusula gibidir, çünkü çocukları ne yapacaklarını bilmediğinde onlara doğru yolu göstereceklerdir". (Y26)

Pasif olan: "Geleceğin velileri seyirci gibidir, çünkü çocuklarının mevcut durumlarını izleyecekler, iyi durumda da kötü durumda da yanlarında olacaklardır". (Y8)

Kargaşa ortamı yaratan: "Geleceğin velileri keser gibidirler. Hep çocuklarını dinleyip onları haklı görürler. Tek taraflı bakarlar. Öğretmen ve idarecilerin çocuklarına karşı önyargılı olduğunu düşünürler".

Öğretmenlerin geleceğin velilerine yönelik geliştirdikleri metaforlar Tablo 7' de verilmiştir:

Tablo 7. Öğretmenlerin geleceğin velilerine yönelik geliştirdikleri metaforlar

Metafor Sırası	Metafor Adı	F	Metafor Sırası	Metafor Adı	f
1	Bilinçli İnsan	9	33	Mixer	1
2	Su	4	34	Güvenlik	1
3	Rehber	4	35	Yemek kaşığı	1
4	Toplumun Temeli	4	36	Nota	1
5	Araştırmacı	4	37	Arsa	1
6	Eğitim Koçları	4	38	Reform	1
7	Maden mühendisi	3	39	Gerçeklik	1
8	Pedagog	2	40	Padişah	1
9	Ayna	2	41	Soru bankası	1
10	Koşucu	2	42	Bankamatik	1
11	Ben merkezci	2	43	Hakim	1
12	Dedektif	2	44	Patron	1
13	Ağaç kökü	2	45	Milli şairler	1
14	Arkadaş	2	46	Kayıtsız	1
15	Maydonoz	2	47	Ağaç	1
16	Derviş	2	48	Polimer	1
17	Can simidi	2	49	Köprü	1
18	Yaşam koçu	2	50	Harita	1
19	Futbol seyircisi	2	51	Ruh	1
20	Toprak	2	52	Anayasa	1
21	Psikolog	2	53	Bina temeli	1
22	0 rakamı	1	54	Deniz	1
23	Öğretmen	1	55	Ekmek	1
24	Ay	1	56	Ateş	1
25	Yarışmacı	1	57	İpek böceği	1
26	Süper kahramanlar	1	58	Duvar	1
27	İzleyici	1	59	Karınca	1
28	Devlet başkanı	1	60	Elektrik	1
29	Sokak lambaları	1	61	Gazeteci	1
30	Konu mankeni	1	62	Kitap	1
31	Şikayetçi	1	63	Sürahi	1
32	Google	1			
				63 çeşit metafor ve belirtilen görüş sayısı	100

Tablo 7 incelendiğinde öğretmenlerin geleceğin velilerine yönelik toplam 63 çeşit metafor ürettikleri ve bu metaforlar için 100 görüş belirttikleri görülmektedir. Öğretmenlerin geleceğin velileriyle ilgili en fazla kullandıkları metaforlar “bilinçli insan, su, rehber, toplumun temeli, araştırmacı, eğitim koçları” şeklinde sıralanmaktadır. Metaforlarda genellikle bilgili, yol gösterici, sorgulayıcı gibi temaların öne çıktığı görülmektedir. Toplam 21 metafor 2 ile 9 kez, 42 metafor ise birer kez tekrar edilmiştir. Öğretmenlerin geleceğin velilerine yönelik en fazla “bilinçli insan” metaforunu kullandıkları tespit edilmiştir. Öğretmenlerin geleceğin velilerine yönelik ifade ettikleri metaforların, ortak özellikleri dikkate alınarak oluşturulan kategorilere göre dağılımı Tablo 8’ de verilmiştir:

Tablo 8. Öğretmenlerin geleceğin velilerine yönelik geliştirdikleri metaforların kategorilere göre dağılımı

Kategoriler	Metafor çeşidi (f)
1. Koruyan/ Destek olan: Rehber (4), su (4), pedagoğ (2), arkadaş (2), psikoloğ (2), can simidi (2), toprak (2), güvenlik (1), toplumun temeli (4), ağaç kökü (2), arsa (1), ağaç (1), bina temeli (1), koşucu (2), elektrik (1), ay (1), süper kahramanlar (1), bankamatik (1), ekmek (1), duvar (1)	36
2. Yol gösteren/Aydınlatan: Eğitim koçları (4), ayna (2), derviş (2), yaşam koçu (2), padişah (1), patron (1), milli şairler (1), öğretmen (1), devlet başkanı (1), sokak lambaları (1), harita (1), anayasa (1), maden mühendisi (1), gerçeklik (1), reform (1), deniz (1), kitap (1)	23
3. Araştıran/Sorgulayan: Bilinçli insan (9), araştırmacı (4), dedektif (2), soru bankası (1), gazeteci (1), yarışmacı (1), google (1)	19
4. Kargaşa ortamı yaratan: Maydanoz (2), ben merkezci (2), mikser (1), yemek kaşığı (1), hakim (1), şikayetçi (1), sürahi (1), ateş (1)	10
5. Pasif olan: Futbol seyirci (2), izleyici (1), ruh (1), o rakamı (1), kayıtsız (1), konu mankeni (1)	7
6. İşbirliği yapan: Köprü (1), nota (1), polimer (1), karınca (1), ipek böceği (1)	5

Tablo 8'e göre, öğretmenlerin geleceğin velilerine yönelik geliştirdikleri metaforlar 6 kavramsal kategori altında toplanmıştır. Bu kategoriler en fazla metafor kapsamalarına göre "koruyan/destek olan, yol gösteren/aydınlatan, araştıran/sorgulayan, kargaşa ortamı yaratan, pasif olan, iş birliği yapan" şeklinde sıralanmaktadır. Bu kategorilere yönelik metaforlar ve açıklamaları şu şekilde örneklendirilebilir:

Koruyan/Destek olan: "Geleceğin velileri rehber gibidir, çünkü çocuklarının yeteneklerini gözlemleyerek onları bu konuda doğru yönlendirip destek olacaklardır". (Ö9)

Yol gösteren/Aydınlatan: "Geleceğin velileri eğitim koçları gibidir, çünkü çocuklarını daha iyiye doğru ulaştırmaktan sorumludurlar". (Ö58)

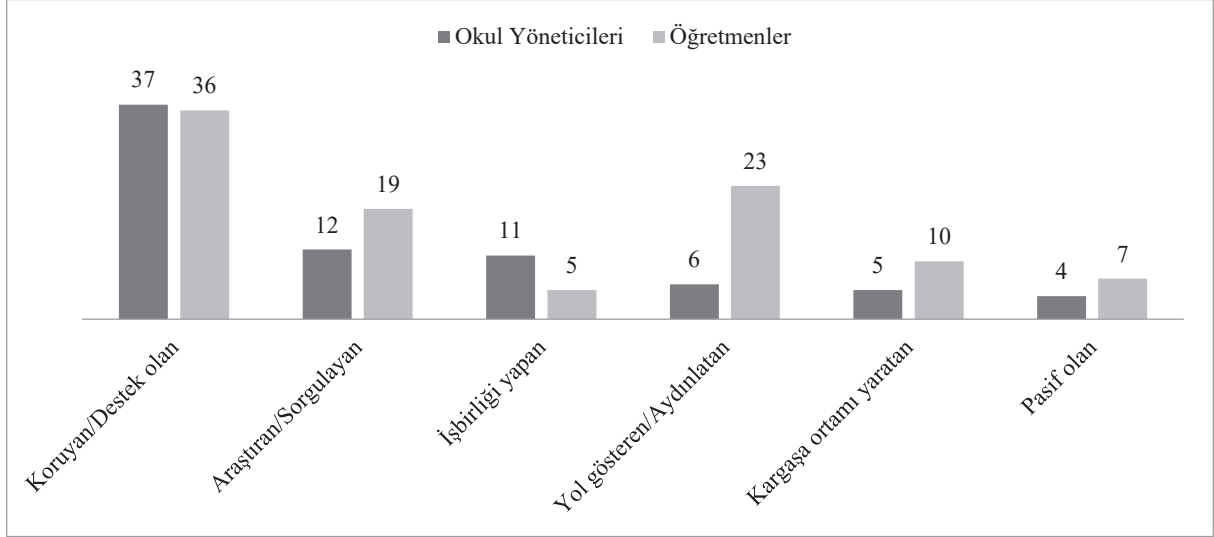
Araştıran/Sorgulayan: "Geleceğin velileri bilinçli insan gibidir, çocukları için neyin doğru neyin yanlış olduğunu araştırarak kendilerini geliştiren bilinçli anne baba olma yönünde ilerleyeceklerdir". (Ö81)

Kargaşa ortamı yaratan: "Geleceğin velileri maydanoz gibidir, çünkü bilginin kolay ulaşılabilir olmasından dolayı öğretmenlerin eğitim yöntemlerine müdahale ermeye çalışacaklar". (Ö47)

Pasif olan: "Geleceğin velileri ruh gibidir, çünkü çocuklarının eğitimiyle ilgili bana dokunmadan ne yaparsan yap düşüncesinde olacaklardır". (Ö50)

İşbirliği yapan: "Geleceğin velileri polimer gibidir, çünkü çok sayıda molekülün biraraya gelerek kimyasal bağlarla düzenli bir şekilde birbirlerine bağlandıkları gibi veliler de okul paydaşları ile her zaman iletişim halinde olarak öğrencilerinin eğitiminde aktif rolde olacaklardır". (Ö45)

Okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin geleceğin velilerine yönelik belirttikleri metaforların kategorilerine göre karşılaştırılması Görsel 2' de verilmiştir.

Görsel 2. Okul yöneticileri ve öğretmenlerin geleceğin velilerine yönelik belirttikleri metaforların kategorilerine göre karşılaştırılması

Görsel 2 incelendiğinde okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin geleceğin velileriyle ilgili oransal olarak farklılık göstermekle birlikte teknolojiye koruyan/destek olan, araştıran/sorgulayan, işbirliği yapan, yol gösteren/aydınlatan, kargaşa ortamı yaratan, ve pasif olan kategorilerinde ortak görüş belirttikleri tespit edilmiştir.

Sonuç

Okul müdürü ve öğretmenlerin geleceğin öğrenci ve velilerine yönelik görüşlerini metafor çalışmasıyla belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada, okul yöneticilerinin geleceğin öğrencileri için en fazla kullandıkları metaforlar teknolojiye ayak uyduran ve meraklı/araştırmacı kategorilerindedir. Diğer yandan, öğretmenler geleceğin öğrencileri hakkında en fazla şekillendirilen/üretilen ve teknolojiye ayak uyduran kategorilerinde metaforlar üretmişlerdir. Okul yöneticileri ve öğretmenlerin büyük çoğunluğunun teknoloji alanı ile ilgili metaforlar ifade etmelerinin, günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızlı gelişimi ile bireylerden beklenen rol ve sorumlulukların da değişmesi ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Araştırmanın bulguları, öğrencilere kazandırılması istenen bilgi, medya ve teknoloji becerileri ve eleştirel düşünme gibi becerileri içine alan 21.yy. becerileri ile örtüşmektedir (OECD, 2008; MEB, 2018). Günüş, Odabaşı ve Kuzu (2013) tarafından yapılan araştırma sonuçları da bu çalışmanın sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir. Benzer olarak, geleceğin öğrencilerinin teknolojiyi etkin kullanma becerilerinin artacağı öngörülmektedir. Bu bağlamda çağımızın öğrencilerinden teknolojiye günlük hayatlarında yer veren, teknolojik yeterliliğe sahip bireyler olmaları beklendiği sonucuna ulaşılmıştır (Günüç, Odabaşı ve Kuzu, 2013). Bir diğer araştırma sonucuna göre, öğrencilerin teknolojinin günlük kullanımı ve teknolojinin kötüye kullanımı gibi konularda eğitilmesi gerektiği, dijital vatandaşlığın okul kültürünün bir parçası haline gelmesi gerekmektedir (Ribble ve Bailey, 2007). Dijital yeterliğe sahip bireylerden, karşılaştıkları problemlerde bilgiyi yaratıcı olarak kullanabilmesi,

Ayrıca, bilişim teknolojilerinin eğitim sürecine entegre edilmesi amacıyla gerçekleştirilen FATİH projesi hedefleri, öğrencilerin başarılı olmalarını sağlayacak olan 21. yüzyıl becerilerinden bilgi, medya ve teknoloji becerileri kazandırma hedefiyle tutarlı olduğu söylenebilir (Uluyol ve Eryılmaz, 2015). Öğrenci başarısı üzerine yapılan diğer araştırmalarda, öğrencilerin yaparak yaşayarak öğrenmelerine imkan verildiğinde öğrenmeye yönelik olumlu tutum gerçekleştirdikleri, ilgi ve motivasyonlarının arttığı sonucuna ulaşılmıştır (Doğaç ve Gök, 2020). Ayrıca öğrencilerin bilgilerini kullanarak kalıcı öğrenmeye imkan sağlama, kendi öğrenmelerinin sorumluluğunu alma, işbirliği ve özgüven geliştirme gibi sonuçlar da oerabaya çıkmıştır (Şeker, 2005). Ek olarak, FeTeMM (Fen, Teknoloji, Matematik ve Mühendislik), artırılmış gerçeklik gibi eğitimde kullanılması planlanan yeni uygulama ve yaklaşımlar öğrencilerin teknoloji kullanımı becerilerini kazanmalarını ve yaparak yaşayarak öğrenmelerini sağlamaktadır. Teknolojinin derse entegre edilmesiyle öğrencilerin 3 boyutlu uygulama yapma imkanına sahip olacakları ve böylece eğitimde kalıcı öğrenme gerçekleşeceği çıkarımı yapılmıştır (Wu, Lee, Chang ve Liang, 2013; MEB, 2016; Abbasy ve Quesada, 2017; Bruton, 2017).

Araştırmadan çıkarılan bir başka sonuç da okul müdürleri ve öğretmenlerin geleceğin velileri ile ilgili en fazla koruyan/destek olan kategorilerinde metaforlar belirtmeleridir. Benzer olarak, Çelenk (2003) tarafından yapılan araştırmada, Okul ile düzenli iletişim kurarak çocuklarının eğitimine destek olan ve çocuklarına şefkat ve koruma gösteren velilerin çocuklarının akademik başarılarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, Wilder (2014) tarafından yapılan metaanaliz çalışmasında da ebeveyn katılımının ve öğrencilere desteğinin akademik başarı ve aile arasında pozitif yönde ilişkinin olduğu sonucu çıkarılmıştır. Ayrıca, velilerin öğrencilere destek olmasının öğrencilerin bilişsel algıları, eğitim, öğretmenler ve okula karşı olumlu tutum geliştirmelerini sağladığı belirtilmiştir (Topor, Keaner, Shelton ve Calkins, 2010).

Sonuç olarak, okul yöneticileri ve öğretmenlerin geleceğin öğrencilerine ve velilerine ilişkin algılarının genellikle olumlu yönde olduğu, olumsuz görüşlerin sınırlı sayıda kaldığı tespit edilmiştir. Okul yöneticileri ve öğretmenlerin kullandıkları metaforların oransal olarak farklılık gösterse de ortak kategorilerde olduğu, çeşitli, yaratıcı ve çağa uygun kavramlar şeklinde oldukları görülmektedir. Okul yöneticilerinin geleceğin öğrencileri için en fazla kullandıkları metaforlar teknolojiye ayak uyduran ve meraklı/araştırmacı kategorilerindedir. Diğer yandan, öğretmenler geleceğin öğrencileri hakkında en fazla şekillendirilen/üretilen ve teknolojiye ayak uyduran kategorilerinde metaforlar üretmişlerdir. Araştırmadan çıkarılan bir başka sonuç da okul müdürleri ve öğretmenlerin geleceğin velileri ile ilgili en fazla koruyan/destek olan kategorilerinde metaforlar belirtmeleridir.

Öneriler

Okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin, geleceğin öğrencilerini teknolojiye ayak uyduran olarak algılamalarından dolayı

- Okullarda bilişim teknolojileri uygulamalarına imkân sağlayacak yeterli altyapı ve araç gereçlerin yaygınlaştırılması

- Teknolojik uygulamaların derslere entegre edilmesi
- Öğrencilerin teknoloji içerikli projelere katılmalarına imkan sağlanması

Okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin, geleceğin velilerini koruyan/destek olan olarak algılamalarından dolayı

- Velilere öğrenci başarısındaki etkileri üzerine seminerlerin düzenlenmesi
- Yapılacak etkinliklerle okul ile veli iş birliğinin güçlendirilmesi

Yapılacak ardı çalışmalarda

- Benzer çalışmaların veliler ve öğrencilerin katılımıyla gerçekleştirilmesi
- Çalışmalarda farklı veri toplama yöntemlerinin kullanılması
- Türkiye'deki diğer illerdeki okul yönetici ve öğretmenlerin de katılımının sağlanması
- Yurt dışı çalışmalarla karşılaştırmalı araştırmalar yapılması önerilmektedir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar: %50, 2. Yazar: %50, oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Yönetici ve Öğretmen Algılarına Göre Geleceğin Öğrenci ve Velileri: Bir Metafor Analizi Çalışması” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Abbasy, M. B., & Quesada, E. V. (2017). Predictable influence of IoT (internet of things) in the higher education. *International Journal of Information and Education Technology*, 7(12), 914-920.
- Aslanargun, E. (2007). Okul - aile işbirliği ve öğrenci başarısı üzerine bir tarama çalışma. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(18), 119-135.
- Bilaloğlu, R. G. (2014). Okul öncesi dönemde fen eğitimi ve etkinlik örnekleri. Y. Aktaş Arnas (Ed.). *Okul Öncesi Eğitiminde Matematik ve Fen Etkinlikleri İçinde (2. Baskı)*. Ankara: Vize Yayıncılık.
- Bozaslan, H. (2019). *Eğitim açısından Türkiye’de bilgi toplumu yapısına geçişi engelleyen faktörler*. Doktora Tezi. İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Bruton, R. (2017). STEM education policy statement 2017-2026. <https://www.education.ie/en/The-Education-System/STEM-Education-Policy>.
- BTD. (2015). Bilgi toplumu dairesi hakkında. <http://www.bilgitoplumu.gov.tr/>
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F., (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri (14. Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi Yayınevi.

- Can, N. (2018). Okul yönetiminde rol oynayan öğeler. N. Can (Ed.), *Kuram Ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*. (s. 177-206). Ankara: Pegem Akademi.
- Cansoy, R. (2018). Uluslararası çerçevelere göre 21.yüzyıl becerileri ve eğitim sisteminde kazandırılması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 3112-3134. Erişim Adresi: <http://www.itobiad.com/issue/39481/494286>.
- Carneiro, P. (2008). Equality of opportunity and educational achievement in Portugal. *Portuguese Economic Journal*, 7(1), 17-41.
- Castells, M. (1996). The space of flows. *The rise of the network society*, 1, 376-482.
- Çakır, R., & Çolak, C. (2019). Lise öğrencilerinin okul terki riskine ilişkin görüşleri. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(21), 269-286.
- Çelenk, S. (2003). Okul başarısının ön koşulu: Okul aile dayanışması. *İlköğretim Online*, 2(2), 40-47.
- Doğaç, E., & Gök, F. (2020). Yapararak yaşayarak öğrenme yönteminin 5. sınıf öğrencilerinin astronomiye karşı tutumlarına ve fen öğrenme motivasyonlarına etkisi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 5 (2), 285-301.
- Fırat, M. (2010). Bilgi toplumunda eğitimin sürekliliği ve okulların geleceği. *International Conference on New Trends in Education and Their implications*, 11-13.
- Forceville, C. (2002). The identification of target and source in pictorial metaphors. *Journal of Pragmatics*, 34, 1-14.
- Günüç, S., Odabaşı, H., & Kuzu, A. (2013). 21. yüzyıl öğrenci özelliklerinin öğretmen adayları tarafından tanımlanması: Bir twitter uygulaması/the defining characteristics of students of the 21st century by student teachers: A twitter activity. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 9(4), 436-455.
- Hruschka, D. J., Schwartz, D., St. John, D.C., Picone-Decaro, E., Jenkins, R. A., & Carey, J. W. (2004). Reliability in coding open-ended data: Lessons learned from HIV behavioral research. *Field Methods*, 16(3), 307-331.
- İhtiyaroğlu, N. (2021). Yirmibirinci yüzyılda eğitim alanındaki yönelimler. N. Cemaloğlu & F. Şahin (Ed.). *Eğitime Giriş*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Kapusuzoğlu, Ş. (2008). Okula dayalı yönetimde denetim sisteminin işlevselliği ve katkısının değerlendirilmesi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 143-155. Doi: 10.11616/AbantSbe.234
- Kartal, S. (2008). Eğitim çalışanlarının örgütsel sosyalleşmelerinde ilköğretim okulu yöneticilerinin katkıları ve iki örnek olay. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(15), 75-88.
- Kılıç, L., & Bayram, B. (2014). Postmodernizm ve eğitim. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 3(1), 368-376.

- Koçak, O. (2011). *Bilgi Toplumu Sürecinde Çalışma Yaşamı*. Ekin Basın Yayın Dağıtım. Bursa.
- Kylonen, P. C. (2012). *Measurement of 21st century skills within the common core state standards*. Paper presented at the Invitational Research Symposium on Technology Enhanced Assessments, May 7-8.
- MEB. (2016). Milli Eğitim Bakanlığı Özel Program ve Proje Uygulayan Eğitim Kurumları Yönetmeliği. Resmi Gazete (Sayı: 29818). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/09/20160901-32.htm>.
- MEB. (2018). Bilişim teknolojileri ve yazılım dersi öğretim programı (Ortaokul 5 ve 6. Sınıflar). Ankara.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook*. (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2014). Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü. <https://hbo.meb.gov.tr/portal/index.php?SayfaKodu=1>
- National Research Council. (2012). *A framework for K-12 science education: Practices, crosscutting concepts, and core ideas*. National Academies Press.
- Neuman, D. (2010). *Learning in information rich environments, college of information science and technology*. Drexel University, Philadelphia, USA, 59- 60.
- OECD. (2008). 21st Century Skills: How can you prepare students for the new Global Economy? Partnership or 21st century skills. Erişim adresi: <https://www.oecd.org/site/educeri21st/40756908.pdf>.
- OECD. (2015). *Beyond PISA 2015: A longer-term strategy of PISA*. Paris: OECD Publishing. <https://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/Longer-term-strategy-ofPISA>.
- OECD. (2018). *OECD science, technology and innovation outlook*. Paris: OECD Publishing.
- Oxford, R. L., Tomlinson, S., Barcelos, A., Harrington, C., Lavine, R. Z., Saleh, A., & Longhini, A. (1998). Clashing metaphors about classroom teachers: Toward a systematic typology for the language teaching field. *System*, 26(1), 3-50.
- Özdemir, S. M. (2011). Toplumsal değişme ve küreselleşme bağlamında eğitim ve eğitim programları: Kavramsal bir çözümleme. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 85-87.
- Özmuş, M. (2018). Okul yönetiminde karar sürecine öğrenci, veli ve personelin katılması: paylaşımcı liderlik bakımından bir analiz. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 1(2), 94-103.
- Partnership for 21st Century Learning (P21). (2007). *Framework for 21st century learning*. <http://www.p21.org/our-work/p21-framework>
- Partnership for 21st Century Learning (2015). P21 Framework Definitions. <http://www.p21.org/our-work/p21-framework>

- Ribble, M., & Bailey, G. (2007). *Digital citizenship in schools*. Eugene: International Society for Technology in Education.
- Saban, A., Koçbeker, B. N., & Saban, A. (2006). Öğretmen adaylarının öğretmen kavramına ilişkin algılarının metafor analizi yoluyla incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 6(2), 461-522.
- Saban, A. (2008a). İlköğretim I. Kademe öğretmen ve öğrencilerinin bilgi kavramına ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeler. *İlköğretim Online*, 7(2), 421-455.
- Saban, A. (2010). Computer teacher candidates' metaphors about the internet. *Education*, 131(1), 93-105.
- Saygılı, S. (2013). Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş sürecinde eğitimde dönüştürücü bir entelektüel olarak öğretmenler. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 263-274.
- Slovák, P. & Fitzpatrick, G. (2015). Teaching and developing social and emotional skills with technology. *ACM Transactions on Computer-Human Interaction (TOCHI)*, 22(4), 1-34.
- Şeker F. (2005). İlköğretim 1. kademe 1. 2. 3. sınıflarda okutulan hayat bilgisi öğretiminde yaparak yaşayarak öğrenme metodunun uygulanmasına yönelik bir değerlendirme. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Tawney, J. W., & Gast, D. L. (1984). *Single subject research in special education*. Columbus, OH: Charles E. Merrill.
- Topor, D. R., Keaner, S. P., Shelton, T. L. & Calkins, S. D. (2010). Parent involvement and student academic performance: A multiple mediational analysis. *Journal of Prevention & Intervention in the Community*, 38 (3), 183-197.
- Toraman, Ç. (2022). Waldorf pedagogy. *Student-Friendly Teaching Approaches*, 108.
- Trilling, B. and Fadel, C. (2009). *21st century skills: Learning for life in our times*. Francisco: Jossey-Bass
- TÜSİAD (2019). Sosyal ve duygusal öğrenme becerileri: Yeni sanayi devriminin eşliğinde iş ve yaşam yetkinliklerinin anahtarı raporu. Erişim: <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/10450-sosyal-ve-duygusal-ogrenme-becerileri>
- Uluyol, Ç. & Eryılmaz, S. (2015). 21. yüzyıl becerileri ışığında FATİH projesi değerlendirmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(2), 209-229.
- UN Department of Economic and Social Affairs Population Division. (2017). World Population Prospects: The 2017 Revision, Erişim adresi : https://esa.un.org/unpd/wpp/Publications/Files/WPP2017_KeyFindings.pdf
- Wilder, S. (2014). Effects of parental involvement on academic achievement: A meta-synthesis. *Educational Review*, 66(3), 377-397.

Wu, H.K., Lee, S. W. Y., Chang, H. Y., & Liang, J. C. (2013). Current status, opportunities and challenges of augmented reality in education, *Computers and Education*, 62, 41-49.

Yıldırım A., & Şimşek H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, İ. A., Gürdal, S. A., Altay, A., & Dursun, B. (2011). Yeni eğitim paradigması ve bilgi toplumunda kütüphaneler. Bilgiyi Sanayileştirmek: İnovasyona Dayalı Yeni Değer Ağı Toplantısı, Ankara.

Extended Abstract

The rapid change and development of information and communication technologies in the 21st century necessitates change in the field of education as well as in every field. This situation requires changes in the roles and responsibilities of students and the parents who take an active role in education. The teachers and school managers have the most important role in providing students and parents with the 21st century skills. In terms of shedding light on the understanding of education of the future, it is important to find out the perception of school administrators and teachers about "students of the future" and "parents of the future".

This study aims to examine the characteristics of future students and parents according to the perceptions of administrators and teachers. In these directions, answers to the following questions were sought:

- 1. Through which metaphors do school principals and teachers explain their perceptions of the concepts of future students and parents?*
- 2. Under which conceptual categories are the metaphors of school principals and teachers about future students and parents gathered, taking into account their common characteristics?*
- 3. Is there a difference between the views of school administrators and teachers towards future students and parents?*

This study was carried out using the phenomenology design, which is one of the qualitative research methods. It is aimed to determine the perception of school administrators and teachers about the students and parents of the future through metaphors. The participants of the research are school administrators and teachers working in Kırıkkale city center and districts in the fall semester of 2021-2022 academic year. The research was conducted with 75 school administrators and 100 teachers. In order to obtain the data of this study, metaphor identification form was used. The metaphor identification form includes the statements as "Future students are like because" and "Future parents are like because" According to the findings of the study, about the students of the future, the views of school managers and teachers can be classified in the categories of keeping up with technology, curious/investigative, needing protection and care, discovering/producing knowledge, passive, shaped/produced, valuable, working/struggling and fast. Teachers and school administrators developed same metaphors but the numbers of metaphors they used were different. It was found that the metaphors developed by teachers differed from the metaphors developed by school administrators in the category of "enlightening". Although school managers and teachers' metaphors about parents of the future differed slightly, it was determined that they developed similar metaphors. They developed metaphors about parents of the future mostly in categories of protecting/supporting technology, researching/questioning, cooperating, guiding/enlightening, creating an atmosphere of chaos, and being passive.

As a result, it was found that the views of school administrators and teachers about students of the future and parents of the future were generally positive, and negative opinions were few. Although the views of school administrators and teachers about future students and parents were slightly different, they held mostly similar

views. The metaphors mostly used by school administrators for the students of the future were in categories of keeping up with technology and curious/researcher. Furthermore, teachers used metaphors about the students of the future mostly in categories of shaped/produced and keeping up with technology. In addition, school administrators and teachers stated metaphors for the parents of the future mostly in categories of protect/support.

Geliş Tarihi / Received Date
28.10.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
20.02.2023

Davranışsal Bulaşma Kavramına İlişkin Bibliyometrik Analiz ve Yönetim Alanına Yönelik Çıkarımlar

Bibliometric Analysis of the Concept of Behavioral Contagion and Implications for Management

Mehmet Selman KOBANOĞLU¹
Selen UYGUNGİL ERDOĞAN²

Öz

Davranışsal bulaşma kavramı, son yıllarda dikkat çekmeye başlayan ve çeşitli disiplinlerde araştırmalara konu olan bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın amacı “davranışsal bulaşma” ile ilgili alanyazında, mevcut olan ana temaları belirlemek ve yönetim alanına yönelik çıkarımlar ile gelecek araştırmalara katkı sağlayacak bir zemin oluşmasına katkıda bulunmaktır. Çalışma kapsamında, Web of Science veri tabanı taranmış ve “davranışsal bulaşma” konulu yayınların yer almaya başladığı 1980 yılından itibaren 162 davranışsal bulaşma çalışması tespit edilmiş ve bu çalışmaların tamamı analize dahil edilmiştir. Bulgulara göre, davranışsal bulaşma kavramının işletme kategorisinde 5 yayın ve yönetim kategorisinde sadece 3 yayın ile çalışılmış olduğu tespit edilmiştir. Yönetim alanında kaleme alınan eserlerin kısıtlı sayıda kalması kavrama yönelik doğuş, büyüme ve gelişme gibi dönemlere ayrılmasına olanak vermemektedir. Bunun yanında, son 10 yılda ilgi görmeye başlayan davranışsal bulaşma hakkında üretilmiş olan bilimsel çıktının henüz doygunluğa ulaşmadığı, yönetim ve işletme literatürü bağlamında gelişime açık bir alan olduğu bulgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bulaşma, Davranışsal Bulaşma, Yönetim, Bibliyometrik Analiz, VOSviewer

JEL Kodları: D23, M10, C88

Abstract

Behavioral contagion, featuring in a number of studies across different disciplines, has been one of the most attractive issues taking attention in the literature in the recent years. In this context, the purpose of the study is to determine the existing main themes in the literature on “behavioral contagion” and to lay the ground work to contribute to future research with implications for managerial sciences. Within the scope of the study, 162

¹ Sorumlu yazar, Dr.Öğr. Üyesi, Samsun Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Denizcilik İşletmeleri Yönetimi Bölümü, Samsun /TÜRKİYE, E-mail: mehmet.kobanoglu@samsun.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0891-6016

² Dr.Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Kadirli Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Rekreasyon Yönetimi Bölümü, Osmaniye / TÜRKİYE, E-mail: suyungilerdogan@osmaniye.edu.tr, ORCID ID:0000-0002-7916-1709

behavioral contagion studies have been identified and included in the analysis since 1980. The analysis revealed that while 5 publications in the business category focused on the behavioral contagion, only 3 publications in the management category focused on the same issue. The limited number of studies in the managerial science does not allow them to be divided into periods such as birth, growth and development. The analysis also revealed that, behavioral contagion, attracting attention in the literature for the last decade, has not reached a satisfactory level yet and therefore we can conclude that it is an area for improvement in the context of management literature.

Keywords: Contagion, Behavioral Contagion, Management, Bibliometric Analysis, VOSviewer

JEL Codes: D23, M10, C88

Giriş

Teknolojik gelişimin ve gün geçtikçe zorlaşan küresel rekabet koşullarının etkisiyle geçmişe nazaran çok daha hızlı değişim gösteren günümüz iş dünyası, örgütlerin yeni anlayışlara ve yeni yeteneklere ihtiyacını da beraberinde getirmektedir. Bu durum, örgüt yöneticilerinin pek çok kaynağın yanı sıra insan kaynağı üzerinde de etkin ve sürdürülebilir bir koordinasyon sağlayabilmek amacıyla, örgüt içindeki sosyal ilişkileri sağlıklı bir biçimde oluşturmaları ve yürütmeleri gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bireysel motivasyon, kişilerarası ilişkiler, liderlik, grup içi ve gruplararası süreçlerin tanımlanması, kurum kültürü, örgütsel yapı, değişim ve gelişim gibi örgütsel davranış kavramları, davranışçı modellere dayanmakta ve bu kavramların daha iyi anlaşılabilmesi için insancıl psikoloji ile birlikte incelenmesi gerekmektedir (Vries, 2004: 184).

Örgütler insanlar aracılığıyla işgören sosyal yapılardır. Birden fazla kişinin bir arada ve koordinasyon içinde örgütsel hedeflere ulaşmak amacıyla yerine getirdikleri görevlerin icrası esnasında kimi davranış biçimlerinin bir işgörenden diğerine geçmesi, diğer bir ifade ile bulaşması ya da benzeşmesi olağan bir durum olarak göze çarpmaktadır. İlgili alanyazın incelendiğinde, davranışsal bulaşma hakkında geniş bir literatürün varlığından söz edebilmek mümkün değildir.

Bu çalışmada, bibliyometrik yöntemler kullanılarak davranışsal bulaşma araştırmalarına yönelik sistematik bir literatür incelemesi ve yönetim alanında yayınlanan çalışmalara ilişkin çıkarımların ortaya konması amaçlanmaktadır. Bibliyografik veriler Web of Science veri tabanından alınmış, araştırma konusunu inceleyen makaleleri, yazarları, dergileri, kurumları ve ülkeleri belirlemek maksadıyla bilimsel üretim değerlendirme ve ölçümü (scientometrics) yapılmıştır. Bu çerçevede, araştırılan konuya ilişkin güncel bir bakış açısı elde edebilmek amacıyla ilgili yayınların keşif amaçlı bir incelemesi yapılarak, literatürde kullanılan “davranışsal bulaşma” terimine ulaşılmış ve bölgesel dil farklılıkları nedeniyle İngilizce karşılığı olan “behavioral contagion” ve “behavioural contagion” anahtar kelimeleri tespit edilmiştir. Dil farklılıkları doğrultusunda daha geniş kapsamlı sorgulama yapılabilmesi amacıyla, arama sorgusu “contagi* behavi*” OR “behavi* contagi*” biçiminde oluşturulmuştur.

Kavramsal Çerçeve

Bulaşma (contagion), teriminin etimolojik kökeni Latince *contāgiō* kelimesinden gelmekte ve tam anlamıyla “hastalık, enfeksiyon, kirlilik ile sonuçlanan temas” sürecini ifade etmektedir (merriam-

webster, 2022). Terim, biyoloji alanında hastalığın temas yoluyla fiziki aktarımı anlamına gelirken, sosyal bilimlerde sosyokültürel artefaktların ya da durumların temas yoluyla toplumsal aktarımını ifade etmektedir (Marsden, 1998). Bu doğrultuda, davranışsal bulaşma “başkalarının gerçekleşen davranışlarını tekrar etme eğilimi” (van Baaren, 2007: 105), bulaşıcı davranış ise “başkalarının benzer davranışları tarafından otomatik olarak tetiklenen veya açığa çıkan davranış” (Jones ve Jones, 1992: 149; Provine, 2014: 216) şeklinde tanımlanmaktadır.

Le Bon (1895), bir topluluk içinde yer alan insanların daha önce sahip olmadıkları yeni psikolojik özellikler sergilediğini ileri sürmektedir. Yazar, bir grupta yer alan duygu ve davranışların, bireyin kişisel çıkarlarını müşterek çıkarlara kolayca feda edebileceği kadar bulaşıcı olduğunu belirtmekte ve sosyal olgularda fazlaca anlam atfedilen taklidin gerçekte sadece bulaşmanın bir etkisi olduğuna dikkati çekmektedir (Le Bon, 2002). Nail ve Helton (1999: 88), Wheeler’in (1966) “davranışsal” terimini kullanmasına kadar geçen süre içinde birçok sosyal bilimcinin Le Bon’un etkisi nedeniyle bulaşmayı duygusal bir iklimin yayılması ile ilişkilendirdiğine dikkati çekmektedirler. Ancak Wheeler (1966: 179), duyguların belirli koşullar altında benzer duygular doğurduğunu, çalışmasının ise duyguların yayılmasını takip/eşlik eden ya da etmeyen açık davranışlara yönelik olduğunu belirtmekte, “davranışsal bulaşma” terimini bilinçli olarak kullandığının altını çizmektedir.³

Andrea (2022: 14) geniş anlamda bulaşmanın, herhangi bir etkileme niyeti olmaksızın bir duygu veya davranışın, bir modelden bir veya daha fazla gözlemciye yayılması olarak kabul edilebileceğini belirtmekte, psikanaliz, sosyoloji veya sosyal psikoloji gibi çeşitli disiplinlerde çalışılmasına rağmen bugün bile tam olarak aydınlatılabilmiş olduğunun söylenemeyeceğinin ve bu nedenle bulaşma mekanizmalarına ilişkin açıklamaların genellikle belirsiz ve tutarsız olduğunun altını çizmektedir.

Literatürde bulaşmanın genellikle bilinçdışı veya istem dışı olarak gerçekleşebileceği ileri sürülmesine rağmen, bilinçli olarak kullanılabilmesi de vurgulanmaktadır. Oluşma biçiminden bağımsız olarak bulaşmanın yöneticiler, işgörenler, müşteriler, sosyal medya kullanıcıları gibi aktörler tarafından anlaşılması ve yönetilebilmesinin, örgütsel ve bireysel düzeylerde önemli etkilerinin olabileceğini söylemek mümkündür (Tolay, 2021: 295). Nihayetinde, yöneticilerin ve çalışanların işyeri tutumlarına ilişkin daha iyi kavrayışlara sahip olabilmeleri, örgütsel amaçlar doğrultusunda ayakları yere basan insan kaynakları stratejileri geliştirebilmeleri ve işgörenlerin daha iyi performans göstermelerine zemin hazırlayabilecek daha sağlıklı çalışma kültürü yaratabilmeleri, ancak çalışanların karar verme yeteneklerini ve tutumlarını doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyebilecek davranışsal bulaşma olgusunun daha iyi anlaşılması ile mümkün olacaktır (Banerjee ve Srivastava, 2019: 261).

Kuramsal açıdan konuya yaklaşan Foulk ve arkadaşları (2016: 50-51), negatif davranışsal bulaşma modellerinin sosyal öğrenme teorisi (Bandura, 1977) ve sosyal bilgi işleme teorisine (Salancik ve Pfeffer, 1978) dayandığını ifade etmektedirler. Ancak teorilerin, bulaşma kavramına çoklu veya uzun süreli maruz kalma ve etkileşimin yukarıdan aşağıya doğru gerçekleştiği yönündeki bakış açısına katılmayan Foulk ve arkadaşları (2016: 50-51), tek tek olumsuz davranış eylemlerine maruz kalmanın etkilerini inceleyerek, örgütlerdeki davranışsal bulaşmada iş arkadaşları, akranlar ve müşteriler gibi diğer

³ Bulaşma tanımlarının kronolojik dizini ve geniş bir kavramsallaştırılması için bkz. Levy ve Nail (1993).

aktörlerin de etkisine dikkat çekmektedirler. Yazarlara göre, davranışların yukarıdan aşağıya (düşme) etkileşiminin yanı sıra, aşağıdan yukarıya veya yanlara doğru yayılımı (damlama) söz konusu olduğunda, sosyal bilgi işleme veya sosyal öğrenme teorileri bu fenomenlerin altında yatan mekanizmalara yeterince açıklama getirememektedir (Foult vd., 2016: 50-51). Öte yandan Martin (2016), anlatılan değerlerin örgüte yeni katılanların eylemlerine etkisini ortaya koymayı amaçladığı çalışmasında, davranışsal bulaşma kavramını sosyal kimlik teorileri bağlamında incelemiştir.

Le Bon'un (1895) da belirttiği gibi, davranışsal bulaşmanın gözlemlenmesinin kolaylığına karşın, açıklanmasının nispeten zor olmasının konu hakkındaki çalışmaların kısıtlı sayıda kalmasına neden olduğu düşünülmektedir. Nitekim, çalışmanın yazarları tarafından farklı disiplinlerde 171 milyondan fazla kayıt içeren ve yayıncılardan bağımsız hareket ederek akademik çalışmaları sınıflandıran bir veri tabanı olarak hizmet veren Web of Science (WoS) veri tabanında (www.clarivate.com) gerçekleştirilen analizde, işletme ve yönetim alanlarında yapılan çalışma sayısının yedi araştırma ile sınırlı kaldığı görülmektedir.

Davranış bulaşması kavramı 1950'li yıllardan başlayarak akademik metinlere konu olduğu halde (Redl, 1949; Polansky vd., 1950; Grosser vd, 1951; Polansky, 1952; Wheeler, 1966; Wheeler ve Caggiula, 1966; Wheeler ve Levine, 1967; Wheeler ve Smith, 1967; Ritter ve Holmes, 1969; Libman, 1969) WoS veri tabanında ilk karşılaşılan çalışma, sosyal psikoloji alanında yürütülen ve 1980 yılında Freedman, Birsky ve Cavoukian tarafından *Basic and Applied Social Psychology* dergisinde yayınlanan “Environmental determinants of behavioral contagion: Density and number” başlıklı makaledir.

İşletme alanında yapılan çalışmalara bakıldığında; etkileşim içinde bulunan paydaşların davranışsal bulaşması ile otokontrol arasındaki ilişkinin tespitine yönelik bir toplantı özeti (Dalton, 2008), yeni ürün difüzyonunda kanaat önderliği (opinion leadership) ve sosyal bulaşma üzerine bir makale yorumu (Aral, 2011), örgütün üst düzey üyeleri ile ilgili anlatıların örgüte yeni katılanların eylemlerine yerleşmesinde davranışsal bulaşması ve sosyal kimlik teorisinin katkılarını test etmeye yönelik bir araştırma (Martin, 2016), çevrimiçi toplulukta saldırgan yorumların duygusal ve davranışsal bulaşmasını araştıran bir makale (Kwon ve Gruzd, 2017) ile çevrimiçi/çevrimdışı bir aktörün sapkın davranışlarının sosyal bulaşma yoluyla başka aktörlerin (çevrimiçi/çevrimdışı) davranışlarını nasıl etkileyebileceğini ele alan bir makale (Plé ve Demangeot, 2020) olmak üzere beş yayın görülmektedir.

Yönetim alanına ilişkin WoS veri tabanında yapılan sorgulamada, tarih sırasına göre; 2008-2009 yıllarında ABD'de yaşanan mali kriz döneminde petrol ithal ve ihraç eden ülkelerin petrol piyasaları ile hisse senedi piyasaları arasındaki davranışsal bulaşmanın varlığını ortaya koyan bir makale çalışması (Ghorbel vd., 2014) ve örgütlerde kabalık benzeri düşük yoğunluklu negatif davranışların üyeler arasında bulaşıcı olabileceğini gösteren bir araştırmaya (Foult vd., 2016) ek olarak Martin'in (2016) yukarıda işletme alanında değinilen çalışmasını da içeren üç araştırmanın varlığı görülmektedir.

Yöntem

Bir çalışma alanının analizi ve tanımlanması; literatürün nitel analizine dayanan öznel bir yaklaşım ya da nicel bir bibliyometrik analize dayanan nesnel bir yaklaşım gibi iki geniş yaklaşımla gerçekleştirilebilmektedir. Her iki yaklaşımın da avantaj ve dezavantajlarının varlığı, bir çalışma alanının yapısını anlamak için her iki yaklaşımın birbirlerini “tamamlayıcı” olarak ele alınmaları gerekliliğini ortaya koymaktadır. Tartışmaya açık bir şekilde, öznel ve/veya nitel bir literatür taraması, tek başına bilginin zaman içinde dinamik bir biçimde nasıl üretildiği ve aktarıldığı sorusuna tatmin edici bir cevap verememekte ya da farklı dönemlerde disipline katkıda bulunan çalışmaları ve bu çalışmaları yürüten bilim insanlarını yeterince ortaya koyamamaktadır (Coombes ve Nicholson, 2013: 658). Bu doğrultuda çalışmada, bibliyometrik analiz yöntemi kullanılarak davranışsal bulaşı araştırmalarına yönelik sistematik bir literatür incelemesi ve yönetim alanına ilişkin çıkarımların ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bibliyografik veriler Web of Science (WoS) veri tabanından alınmış, araştırma konusunun tarihsel süreç içindeki gelişimi, entelektüel yapısı ve yazar-yayın-indeks-kurum-ülke ilişkilerini belirlemek amacıyla bilimsel üretim değerlendirme ve ölçümü (scientometrics) yapılmış, davranışsal bulaşı kavramı ile ilgili çalışmaların genel bir görünümü ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırmada yer alan veriler, yaygın olarak kullanılan ve akademik çalışmaları sınıflandıran bir veri tabanı olarak hizmet veren WoS’den elde edilmiş ve başlığında, özetinde, yazar anahtar kelimelerinde ve WoS’a özgü bir parametre olan artı anahtar kelimelerinde (keywords plus) “davranışsal bulaşma” kavramı geçen çalışmalara erişim sağlanması hedeflendiğinden, dizinde “topic” seçeneği üzerinden sorgulama yapılmıştır. “Davranışsal” kelimesinin bölgesel dil farklılıkları gözeticilerle sorgu kelimeleri “contagi* behavi*” OR “behavi* contagi*” olarak belirlenmiştir. Tarama sonucunda, WoS veri tabanında 162 davranışsal bulaşma çalışması listelenmiş, analizleri gerçekleştirmek için Nees Jan van Eck ve Ludo Waltman tarafından geliştirilen VOSviewer paket programı (version 1.6.18) kullanılmıştır. Çalışma herhangi bir canlı veya canlı grubu üzerinde araştırma, gözlem, anket ve benzeri uygulamalar içermediğinden etik kurul izni gerektirmemektedir.

Bulgular

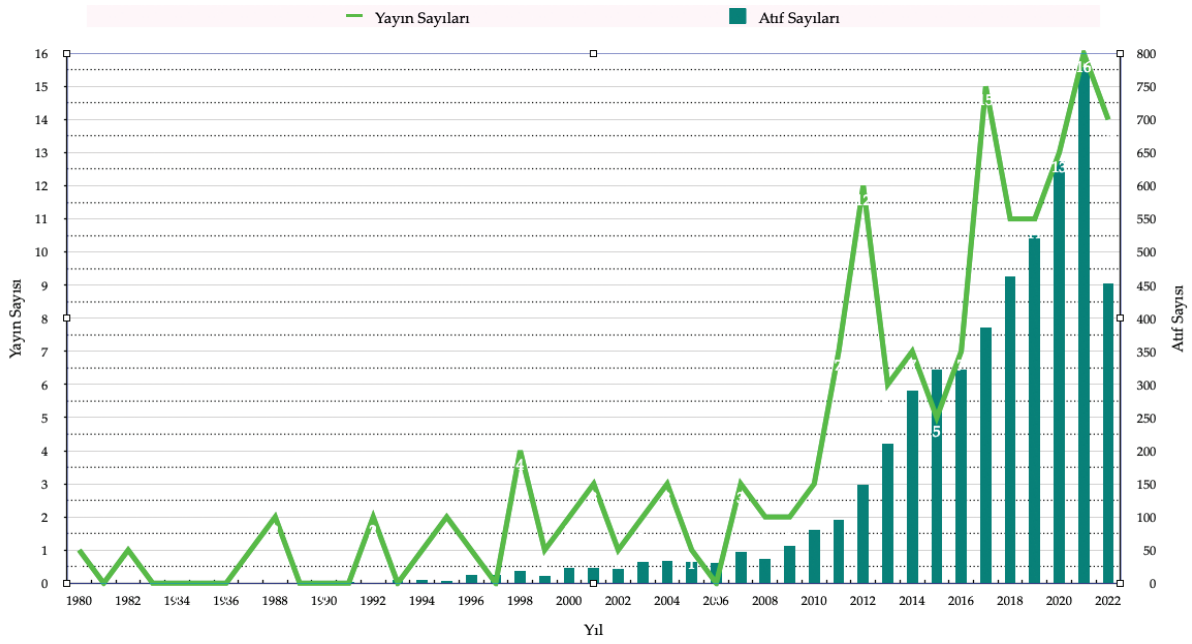
Çalışmanın bu bölümünde, WoS veri tabanının sağladığı istatistiklerden yararlanarak davranışsal bulaşma ile ilgili analiz sonuçlarına ve VOSviewer programı aracılığıyla elde edilen ağ haritalarına yer verilmiştir.

Davranışsal Bulaşma Çalışmalarına İlişkin İstatistiksel Analizler

WoS veri tabanında yer alan davranışsal bulaşma ile ilgili çalışmaların yıllara göre dağılımları ve atıf sayıları Görsel 1’de verilmektedir. Çalışmaların 42 yıla dağıldığı ve ilk çalışmanın 1980 yılında Basic and Applied Social Psychology dergisinde Freedman ve arkadaşları tarafından yürütülen davranışsal bulaşmada yoğunluk ve katılımcı sayısının çevresel faktörler olarak etkilerinin ele alındığı “Environmental determinants of behavioral contagion: Density and number” başlıklı yayın olduğu görülmüştür.

“Topic” sorgusu sonuçlarına göre, davranışsal bulaşma konusunun çalışıldığı 162 akademik yayın için toplam 5.122 atıf yapıldığı belirlenmiştir. Görsel 1 incelendiğinde, veri tabanında yer alan eserlere ilk atfın 1985 yılında gerçekleştiği görülmektedir. Davranışsal bulaşma kavramının araştırmalara konu olduğu 42 yıllık süreç içinde artan bir ilgi gördüğü, özellikle 2017 yılında (15 yayın, 386 atıf), 2018 yılında (11 yayın, 463 atıf), 2019 yılında (11 yayın, 525 atıf), 2020 yılında (13 yayın, 637 atıf) ve 2021 yılında (16 yayın, 779 atıf) yayınların en yüksek düzeye ulaştığı dikkati çekmektedir. Bununla birlikte, bu çalışmanın yürütüldüğü 2022 yılında (Ağustos) yayımlanan 14 çalışma ve 453 atıf tespit edilmiştir. Buna göre, araştırmacıların davranışsal bulaşma kavramına yönelik ilgisinin sürdüğü söylenebilmektedir.

Görsel 1. Yıllara Göre Yayın ve Atıf Grafiği (Kaynak: WoS)

2022 yılı verilerinin henüz tamamlanmamış olması göz önünde bulundurularak, yedişer yıllık periyotlar şeklinde hazırlanan yayın ve atıf sayılarına ilişkin veriler Tablo 1’de görülmektedir. Yapılan incelemede, en fazla yayının 2015-2021 döneminde (n=78) üretildiği tespit edilmiştir. Bu dönemde üretilen yayınların, toplam davranışsal bulaşma çalışmalarının %48,15’ine karşılık gelmesi dikkati çekmektedir. 2015-2021 dönemi aynı zamanda en fazla atıf sayısına (n=3.436) ulaşılan dönem olarak karşımıza çıkmakta ve toplam atıfların %67,08’inin bu dönemde gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 1. Yıllara Göre Yayın ve Atıf Sayılarına İlişkin Veriler

Dönem	Yayın Sayısı	%	Atıf Sayısı	%
1980-1986	2	1,23	1	0,02
1987-1993	5	3,09	12	0,23
1994-2002	11	6,79	84	1,64
2001-2007	13	8,02	220	4,30
2008-2014	39	24,07	916	17,88

2015-2021	78	48,15	3.436	67,08
2022 ⁴	14	8,64	453	8,84
Toplam	162	100,00	5.122	100,00

Yayın türüne göre yapılan incelemede, davranışsal bulaşma çalışmalarının 2'si erken görünüm olmak üzere 136 makale, 9 bildiri metni, 7 derleme makale, 4 kitap bölümü, 3 editoryal materyal, 2 toplantı özeti ve bir düzeltme olarak dağılım gösterdikleri saptanmıştır. Davranışsal bulaşma kavramına ilişkin 162 çalışmanın toplam 413 yazar tarafından kaleme alındığı tespit edilmiştir. Jones, M.B. ve Gallup, A.C. isimli yazarların 8'er çalışma, Jones, D.R. ve Bugnyar, T. isimli yazarların 4'er çalışma, Couzin I.D. ve Massen J.J.M. isimli yazarların 3'er çalışma ile literatüre katkıda buldukları belirlenmiştir. Sinan Aral'ın iki çalışması ile en fazla atıf alan (n=738) yazar olduğu görülmektedir.

WoS kategorileri bağlamında yapılan inceleme sonucu, yayınların 85 kategori başlığı altında dağılım gösterdikleri tespit edilmiştir. Üç ve daha fazla çalışmayı içeren kategorilerin verildiği Tablo 2'de görüldüğü üzere, davranışsal bulaşma konusunun 20 yayın ile en çok multidisipliner bilimler kategorisinde çalışıldığı tespit edilmiştir. Ardından, 18 yayın ile davranış bilimleri, 14 yayın ile zooloji, 12 yayın ile psikiyatri ve 10 yayın ile nöroloji kategorileri gelmektedir. Kavramın, işletme kategorisinde beş ve yönetim kategorisinde üç çalışma ile kısıtlı kalmış olması dikkat çekmektedir.

Tablo 2. Eserlerin WoS Kategorilerine Göre Dağılımı

Kategori	Yayın Sayısı	%
Multidisipliner Bilimler	20	12,34
Davranış Bilimleri	18	11,11
Zooloji	14	8,64
Psikiyatri	12	7,40
Nöroloji	10	6,17
Multidisipliner Psikoloji	9	5,55
Sosyoloji	8	4,93
Kamu Çevresi İş Sağlığı / Kamu Çevresel Mesleki	7	4,32
Ekonomi	6	3,70
Uygulamalı Psikoloji	6	3,70
Veterinerlik Bilimleri	6	3,70
İşletme	5	3,08
Antropoloji	5	3,08
İşletme Finansı	5	3,08
Politika Bilimi	5	3,08
Kriminoloji ve Penoloji	4	2,46
Ekoloji	4	2,46
Farmakoloji	4	2,46
Disiplinlerarası Fizik	4	2,46
Fizyoloji	4	2,46
Disiplinlerarası Sosyal Bilimler	4	2,46
Yönetim	3	1,23

Yayınevleri bağlamında yapılan incelemede 52 yayıncının listelendiği belirlenmiştir. 1980-2022 (Ağustos) tarih aralığında 46 yayının Elsevier, 15 yayının Springer Nature, 11 yayının Wiley, 9 yayının Taylor & Francis ve 8 yayının Sage yayınevleri tarafından yayımlandığı tespit edilmiştir. Davranışsal bulaşma çalışmalarının yer aldığı dergilerin tarandığı indeksler bazında yapılan sorgulamada ise, bu

⁴ Ağustos-2022 tarihine kadar olan verileri içermektedir.

çalışmaların %68,51'inin (n=111) Social Sciences Citation Index'te (SSCI), %53,70'inin (n=87) Science Citation Index Expanded'te (SCI-EXPANDED) ve %15,4'ünün (n=25) diğer indexlerde (ESCI, CPCI-S, CPCI-SSH, BKCI-SSH, A&HCI, BKCI-S) tarandıkları görülmüştür⁵.

Davranışsal Bulaşma Çalışmalarına İlişkin Bibliyometrik Analizler

VOSviewer programında davranışsal bulaşma kavramına yönelik ortak kelime analizi ve Atıf Analizi olmak üzere ağ analizleri iki başlık altında aşağıda sunulmaktadır. Atıf analizi, (i) Çalışmalar bağlamında atıf analizi, (ii) Yazarlar bağlamında atıf analizi, (iii) Kaynaklar (dergiler) bağlamında atıf analizi, (iv) Kurumlar bağlamında atıf analizi ve (v) Ülkeler bağlamında atıf analizi biçiminde dört başlık altında ele alınmıştır.

Ortak Kelime Analizi

WoS veri tabanında yer alan çalışmalar içerisinde, davranışsal bulaşma ile ilişkisi incelenen kavramları belirlemek amacıyla VOSviewer programında “yazar anahtar kelimeleri (author keywords)” kullanılarak analiz yapılmıştır. Analizde eşik değer belirlenmemiş ve tüm anahtar kelimeler ve aralarındaki ilişkiler analize dahil edilmiştir.

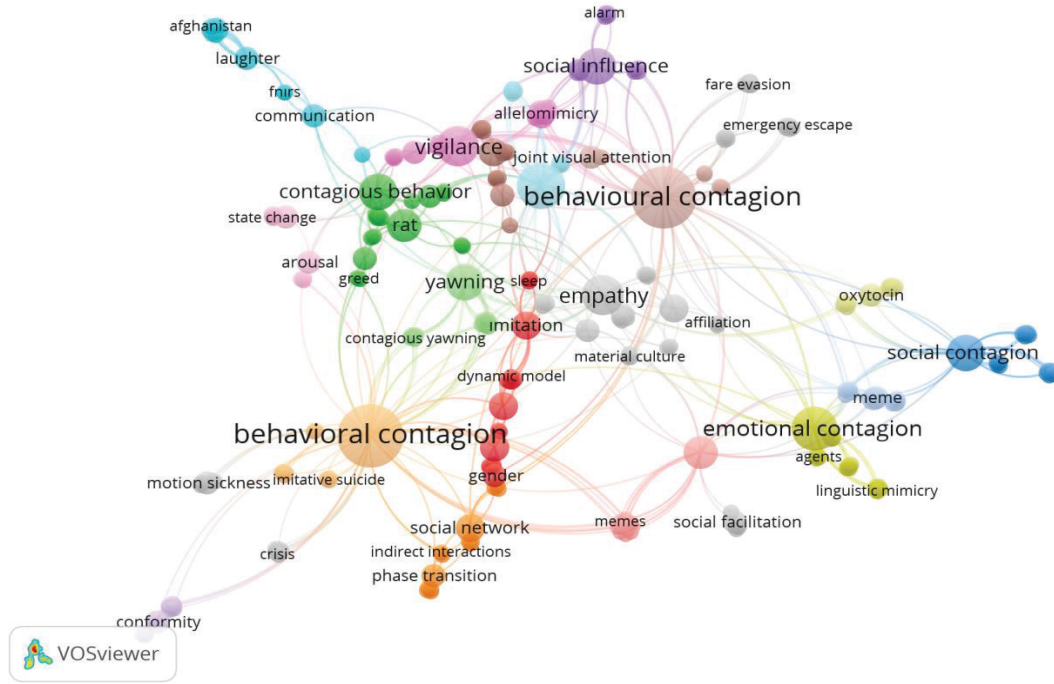
Analiz sonucunda toplam 472 anahtar kelime listelenmiş, Tablo 3 en az 5 kez kullanılmış olan anahtar kelimelere göre düzenlenmiştir. İnceleme sonucunda, “davranışsal” sözcüğünün bölgesel dil farklılıkları nedeniyle “davranışsal bulaşma” anahtar kelimesinin iki farklı kavram halinde listlendiği tespit edilmiştir. Kavramın “behavioral contagion” şeklinde 15, “behavioural contagion” biçiminde ise 14 çalışmada anahtar kelime olarak kullanıldığı belirlenmiştir. Ayrıca davranışsal bulaşma, “bulaşma” anahtar sözcüğü ile 8; “duygusal bulaşma” ile 7 kez birlikte kullanılmıştır.

Tablo 3. Yazar Anahtar Kelimeleri Dağılımı

Anahtar Kelime	Görünüm	Toplam Gücü	Bağlantı
Davranışsal Bulaşma (<i>Behavioral Contagion</i>)	15	70	
Davranışsal Bulaşma (<i>Behavioural Contagion</i>)	14	66	
Bulaşma (<i>Contagion</i>)	8	37	
Duygusal Bulaşma (<i>Emotional Contagion</i>)	7	33	
Empati (<i>Empathy</i>)	6	32	
Tetikte Olma (<i>Vigilance</i>)	6	26	
Sosyal Bulaşma (<i>Social Contagion</i>)	5	30	
Esneme (<i>Yawning</i>)	5	26	
Sosyal Etki (<i>Social Influence</i>)	5	25	
Bulaşıcı Davranış (<i>Contagious Behavior</i>)	5	18	

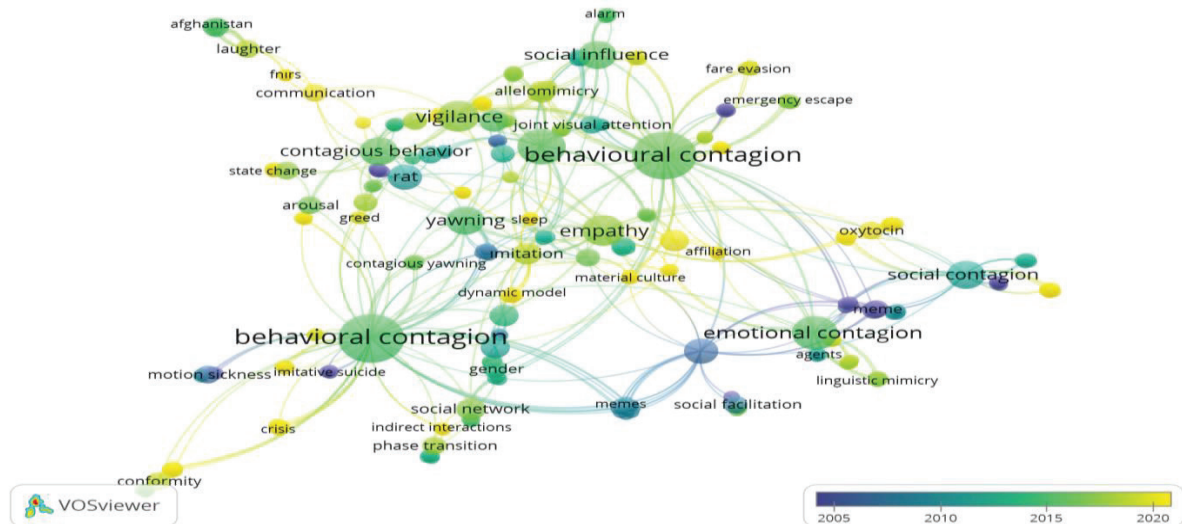
Yazar anahtar kelimeleri bağlamında ortaya çıkan ağ haritasında (Görsel 2a), toplam 472 anahtar kelimenin 282'sinin birbirleri ile ilişkili bir set olduğu görülmektedir. Toplamda 27 küme, 946 bağlantı ve 970 toplam bağlantı gücü söz konusudur.

⁵ Dergilerin önemli bir kısmının birden fazla indekste tarandıkları anlaşılmaktadır.

Görsel 2a. Ortak Kelime Analizi: Yazar Anahtar Kelimeleri Bağlamında Ağ Haritası

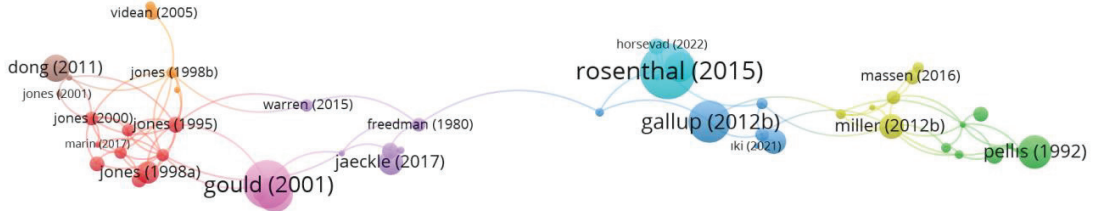
Görsel 2b; 282 anahtar kelimenin yer aldığı zamansal eğilim ağ haritasını yansıtmaktadır. Bu ağ haritası, 2005 ile 2020 yılları arasında farklı zaman aralıklarında hangi anahtar kelimelerin ilişkisinin daha yoğun olarak araştırıldığını göstermektedir. Buna göre lacivert renk ile gösterilen kümeler daha önceki yıllarda çalışılan anahtar kelimeleri temsil ederken, sarı renk ile gösterilen kümeler, son yıllarda incelenen konulara karşılık gelmektedir.

Görsel 2b. Ortak Kelime Analizi: Zamansal Eğilim Ağ Haritası

Çalışmalar Bağlamında Atıf Analizi

Davranışsal bulaşma çalışmalarından en fazla atıf alanları ve bağlantı sayısı en yüksek olanları tespit etmek için “atıf – doküman” düzeyinde analiz yapılmış ve “en az 1 adet atıf alan dokümanlar” analize dahil edilmiştir. 162 çalışmadan 135’inin belirlenen eşiği aşarak listeye girdiği görülmektedir. Söz konusu 135 çalışmanın 50’si birbirleriyle bağlantılı bir set olarak belirlenmiştir.

Görsel 3. Çalışmalar Bağlamında Atıf Analizi Ağ Haritası

Görsel 3 incelendiğinde eşik değerleri sağlayan 135 çalışmadan birbirleriyle bağlantılı en büyük seti oluşturan 50 yayının toplam 9 küme ve 93 bağlantı şeklinde yapılandığı görülmüştür. 162 davranışsal bulaşma çalışmasının toplam 5.122 atıf aldığı tespit edilmiş ve Tablo 4’de en fazla atıf alan 10 çalışmanın ve yazarlarının isimleri, yayın yılı, ait oldukları araştırma alanı ve atıf sayısı ile ilgili bilgileri verilmiştir. Görüldüğü üzere Aral, Muchnik ve Sundararajan (2009)’nın “bilim, teknoloji ve diğer başlıklar” araştırma alanı içerisinde sınıflandırılan “Distinguishing influence-based contagion from homophily-driven diffusion in dynamic networks” başlıklı çalışmaları 630 atıf ile listenin ilk sırasında yer almaktadır. Bu çalışmayı 492 atıf ile Valente’in (1996) “Social network thresholds in the diffusion of innovations” başlıklı makalesi izlemektedir⁶.

Tablo 4 incelendiğinde en fazla atıf alan çalışmaların, bilim, teknoloji, diğer başlıklar, davranış bilimleri, nörobilimler ve nöroloji, psikoloji, antropoloji, sosyoloji gibi alanlarda kaleme alınmış olduğu görülmektedir. Türkiye bağlamında ele alındığında, çevre bilimleri ve ekoloji araştırma alanında, Melike E. Bildirici ve Bahri Sonüstün (2021) tarafından kaleme alınan “Chaotic behavior in gold, silver, copper and bitcoin prices” başlıklı çalışmanın 2 atıf aldığı tespit edilmiştir.

Tablo 4. En Sık Atıf Alan 10 Çalışma

Yazar	Yayın Yılı	Eser Adı	Çalışma Alanı	Atıf Sayısı
Aral, S., Muchnik, L., & Sundararajan, A.	2009	Distinguishing influence-based contagion from homophily-driven diffusion in dynamic networks	Bilim, Teknoloji, Diğer Başlıklar	630
Valente, T.W.	1996	Social network thresholds in the diffusion of innovations	Antropoloji, Sosyoloji	492

⁶ Bu çalışmalar 50 yayından oluşan birbiri ile bağlantılı en büyük küme içinde olmadığından Görsel 2’de yer almamaktadır.

Christakis, N.A., & Fowler, J.H.	2010	Social network sensors for early detection of contagious outbreaks	Psikoloji, Davranış Bilimleri	251
Rosenthal, S.B., Twomey, C.R., Hartnett, A.T., Wu, H.S., & Couzin, I.D.	2015	Revealing the hidden networks of interaction in mobile animal groups allows prediction of complex behavioral contagion	Bilim, Teknoloji, Diğer Başlıklar	250
Gould, M.S.	2001	Suicide and the media	Bilim, Teknoloji, Diğer Başlıklar, Psikoloji	189
Villalonga-Olives, E., & Kawachi, I.	2017	The dark side of social capital: A systematic review of the negative health effects of social capital	Halk, Çevre ve İş Sağlığı, Biyomedikal, Sosyal Bilimler	188
Ball, K., Jeffery, R.W., Abbott, G., McNaughton, S.A., & Crawford, D.	2010	Is healthy behavior contagious: Associations of social norms with physical activity and healthy eating	Beslenme ve Diyetetik Fiziyojji	175
Bargh, J.A., Schwader, K.L., Hailey, S.E., Dyer, R.L., & Boothby, E. J.	2012	Automaticity in social-cognitive processes	Davranış Bilimleri, Nörobilimler ve Nöroloji, Psikoloji	169
Gallup, A.C., Hale, Joseph J., Sumpter, D.J.T., Garnier, S., Kacelnik, A., Krebs, J.R., & Couzin, I.D.	2012	Visual attention and the acquisition of information in human crowds	Bilim, Teknoloji, Diğer Başlıklar	139
Nicol, C.J.	1995	The social transmission of information and behavior	Tarım, Davranış Bilimleri, Veteriner Bilimleri	138

İşletme ve yönetim alanındaki toplam 7 davranışsal bulaşma çalışmasının toplam 282 atıf aldığı tespit edilmiş ve Tablo 5’de tüm çalışmaların başlıkları, yazarları, yayın yılı, araştırma alanı ve atıf sayıları ile ilgili bilgileri verilmiştir. Görüldüğü üzere, işletme alanında Aral’ın (2011) “Identifying social influence: A comment on opinion leadership and social contagion in new product diffusion” başlıklı çalışması 108 atıf ile listenin ilk sırasında yer almaktadır. Dalton ve arkadaşlarının (2008) “The depleted chameleon: Behavioral contagion and self-regulation” çalışmasının ise hiç atıf almadığı görülmektedir. Hem işletme hem de yönetim alanında değerlendirilen Martin’in (2016) “Stories about values and valuable stories:

A field experiment of the power of narratives to shape newcomers' actions” başlıklı çalışmasının 38 atıf ve Foulk, Woolum ve Erez (2016) tarafından kaleme alınan “Catching rudeness is like catching a cold: The contagion effects of low-intensity negative behaviors” başlıklı çalışmanın ise 84 atıf aldığı tespit edilmiştir.

Tablo 5. İşletme ve Yönetim Alanlarına İlişkin Çalışmalar ve Atıf Sayıları

Yazar	Yayın Yılı	Çalışma İsmi	Araştırma Alanı	Atıf Sayısı
Aral, S.	2011	Identifying social influence: A comment on opinion leadership and social contagion in new product diffusion	İşletme	108
Foulk, T., Woolum, A., & Erez, A.	2016	Catching rudeness is like catching a cold: The contagion effects of low-intensity negative behaviors	Yönetim	84
Martin, S.R.	2016	Stories about values and valuable stories: A field experiment of the power of narratives to shape newcomers' actions	İşletme/ Yönetim	38
Kwon, K.H., & Gruz, A.	2017	Is offensive commenting contagious online? Examining public vs interpersonal swearing in response to Donald Trump's YouTube campaign videos	İşletme	34
Ple, L., & Demangeot, C.	2020	Social contagion of online and offline deviant behaviors and its value outcomes: The case of tourism ecosystems	İşletme	11
Ghorbel, A., Boujelbene, M.A., & Boujelbene, Y.	2014	Behavioral explanation of contagion between oil and stock markets	Yönetim	7
Dalton, A., Chartrand, T.L., & Finkel, E.J.	2008	The depleted chameleon: Behavioral contagion and self-regulation	İşletme	0

Yazarlar Bağlamında Atıf Analizi

Yazına katkıda bulunan yazarların davranışsal bulaşma kavramına ilişkin etkinliğini belirleyebilmek için, konu hakkında akademik yayın yapanların sıklıkla atıfta buldukları araştırmacılara ilişkin ağ analizleri yapılmıştır. Toplam 413 yazardan, en az bir yayını olan ve yayınlarına en az 10 atıfta bulunulan yazar sayısının 190 olduğu ve 35 yazarın birbiri ile ilişkili bir set oluşturduğu tespit edilmiştir.

250 ve üzeri atıf alan yazarların listesi Tablo 6’da, birbiri ile ilişkili 35 yazardan oluşan ağ haritası Görsel 4’te verilmiştir. Yapılan incelemede, 9 küme ve 108 bağlantının varlığı görülmüştür. Tablo 6’da 250 ve üzeri atıf alan yazarlar verilmektedir. Yapılan incelemede 2 çalışmasına toplam 738 atıf ile Aral, S.’nin ilk sırada olduğu görülmektedir. Ardından, Muchnik, L. ve Sundararajan, A.’nın 630’ar atıf ile takip ettiği tespit edilmiştir. Gallup, A.C. her ne kadar 8 çalışmasına toplam 292 atıf almış olsa da, toplam bağlantı gücüne göre sıralama yapıldığında (n=72) ilk sıraya yerleştiği görülmektedir.

Tablo 6. En Sık Atıf Alan Yazarlar

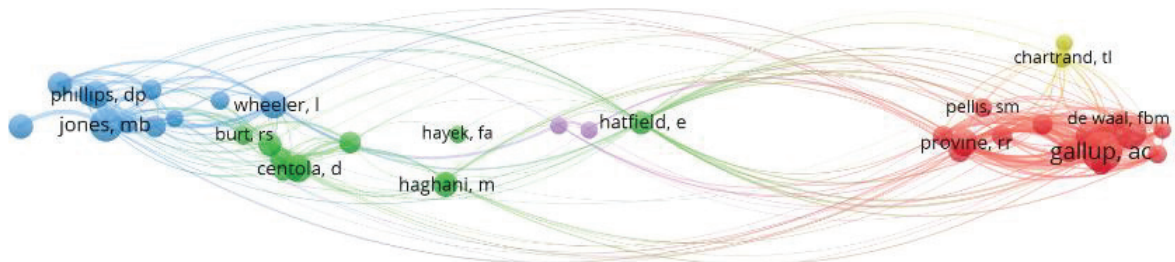
Yazar	Çalışma Sayısı	Atıf Sayısı	Toplam Bağlantı Gücü
Aral, S.	2	738	2
Muchnik, L.	1	630	1
Sundararajan, A.	1	630	1
Valente, T.W.	1	492	0
Couzin, I.D.	3	441	9
Gallup, A.C.	8	292	72
Chiristakis, N.A.	1	251	0
Fowler, J.H.	1	251	0
Hartnett, A.D.	1	250	4
Rosenthal, S.B.	1	250	4
Twomey, C.R.	1	250	4
Wu, H.S.	1	250	4

Görsel 4'te yer alan ağ haritası incelendiğinde, Gallup A.C. 'nin toplam 292 atıf aldığı 8 çalışması ve 25 bağlantısı olduğu tespit edilmiştir. Bugnyar, T.'nin toplam 32 kez alıntılanan 4 çalışması ve bu çalışmalara ilişkin 14 bağlantısı, McDougal, P.I.'nin toplam 25 atıf aldığı 2 çalışması ve bu çalışmalara ilişkin 17 bağlantısı olduğu belirlenmiştir. Couzin, I.D.'nin 3 çalışmasının 441 kez alıntılandığı ve 5 bağlantısı olduğu görülmektedir.

Görsel 4. Yazarlar Bağlamında Atıf Analizi Ağ Haritası

Ortak atıf (co-citation) analizi, iki farklı analiz biriminin aynı çalışmada alıntılanma sıklığını ortaya koyan bir analiz türü olarak tanımlanmakta, yazarlar, çalışmalar ve kaynaklar arasındaki benzerlik ölçütlerini oluşturmak için kullanılmaktadırlar (Bağış, 2021: 103). Davranışsal bulaşma kavramına ilişkin kaleme alınan eserlerin kaynakçalarında sıklıkla yer alan yazarları belirlemek amacıyla ortak atıf analizi yapılmış, analize ilişkin ağ haritası Görsel 5'te sunulmuştur. Toplam 5.560 yazardan en az 10 atıf alan yazar sayısının 44 olduğu, 43'ünün birbiri ile ilişkili bir set oluşturduğu görülmüştür. Bu ilişkiyi gösteren ağ haritası Görsel 5'de verilmiştir.

Alıntılanan yazarlar bağlamında ortak atıf analizine göre beş küme altında 43 yazar ve 292 bağlantı tespit edilmiştir (Görsel 5). Toplam 57 alıntı ve 19 bağlantı ile ilk sıraya yerleşen Gallup, A.C., 39 alıntı ve 16 bağlantı ile Massen J.J.M. ve 38 alıntı ve 19 bağlantı ile Jones M.B. tarafından takip edilmektedir.

Görsel 5. Alıntılanan Yazarlar Bağlamında Ortak Atıf Analizi Ağ Haritası

Kaynaklar Bağlamında Atıf Analizi

Kaynaklar bağlamında yapılan atıf analizinde, her kaynakta en az 1 davranışsal bulaşma çalışmasının yer alması ve en az 1 atıf almış olması kriterleri belirlenmiş ve 136 kaynaktan 114’ünün kriterleri sağladığı görülmüştür. Bu kaynaklardan 45’inin oluşturduğu, birbirleri ile ilişkili en büyük set Görsel 6’da verilmiştir.

Görsel 6. Kaynaklar Bağlamında Ortak Atıf Analizi Ağ Haritası

Görsel 6 incelendiğinde 45 kaynağın 10 küme ve 77 bağlantı oluşturduğu görülmektedir. Toplam bağlantı gücü ise 95 olarak tespit edilmiştir. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* dergisinde davranışsal bulaşma ile ilgili 7 çalışma yayınlanmış ve toplamda 1.090 atıf almıştır. Bu derginin, davranışsal bulaşma çalışmalarının yayınlandığı diğer WoS kaynakları ile bağlantı sayısı 14 ve toplam bağlantı gücü 17’dir. 100’den fazla atıf alan davranışsal bulaşma çalışmalarının yer aldığı dergilerin listelendiği Tablo 7’de görüldüğü üzere, *Social Networks* (n=608) ile *Social Science & Medicine* (n=275) kaynaklarında yayınlanan davranışsal bulaşma çalışmalarının ikinci ve üçüncü sırada en fazla atıf aldığı görülmektedir.

Yönetim ve işletme kategorileri bağlamında incelendiğinde, Aral (2011) tarafından yürütülen “Identifying social influence: A comment on opinion leadership and social contagion in new product diffusion” başlıklı çalışmanın *Marketing Science* dergisinde yayınlandığı ve 108 atıf aldığı tespit edilmiştir. Foulk, Woolum ve Erez (2016) tarafından kaleme alınan “Catching rudeness is like catching a cold: The contagion effects of low-intensity negative behaviors” başlıklı çalışma ise *Journal of Applied Psychology* dergisinde yayınlanmış ve 84 kez alıntılanmıştır.

Tablo 7. En Sık Alıntılanan Davranışsal Bulaşma Çalışmalarının Yer Aldığı Kaynaklar

Kaynak	Çalışma Sayısı	Atıf Sayısı	Toplam Bağlantı Gücü
<i>Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America</i>	7	1.090	17
<i>Social Networks</i>	4	608	2
<i>Social Science & Medicine</i>	2	275	0
<i>Plos One</i>	2	258	0
<i>Clinical Science of Suicide Prevention</i>	1	189	5
<i>International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity</i>	1	175	0
<i>Trends in Cognitive Sciences</i>	1	169	0
<i>Applied Animal Behaviour Science</i>	2	155	0
<i>Clinical Child and Family Psychology Review</i>	1	131	1

<i>Marketing Science</i>	1	108	1
<i>American Sociological Review</i>	1	104	1

Kurumlar Bağlamında Atıf Analizi

Davranışsal bulaşma konusunda çalışma yapan kurumlar bağlamında yapılan analizde toplam 238 kurum listelenmiş, en az 1 atıf alan çalışmaları yayınlayan kurum sayısının 195 olduğu görülmüş ve bu kurumların 66'sının birbirleri ile ilişkili bir set oluşturduğu saptanmıştır (Görsel 7). Tablo 8'de 100'den fazla atıf alan çalışmaların yürütüldüğü kurumlar listelenirken, Tablo 9'da toplam bağlantı gücü 20'nin üzerinde olan kurumlar yer almaktadır. Buna göre, en fazla atıf alan (n=738) davranışsal bulaşma çalışmalarını yayınlayan kurumun New York Üniversitesi olduğu görülmektedir. Bu kurumu, 630 atıf ile MIT ve 446 atıf ile Princeton Üniversitesi izlemektedir.

Tablo 8. En Sık Alıntılanan Davranışsal Bulaşma Çalışmalarını Yayınlayan Kurumlar

Kurum İsmi	Çalışma Sayısı	Atıf Sayısı	Toplam Bağlantı Gücü
New York University	2	738	4
MIT	2	630	4
Princeton University	4	446	16
Harvard University	2	268	0
University Minnesota	4	263	4
University California, San Diego	1	251	0
Max Planck Institution, Ornithol	1	250	12
University Konstanz	1	250	12
Columbia University	4	205	13
Georg August University, Gottingen	1	188	2
Harvard T.H. Chan School of Public Health	1	188	2
University Maryland	1	188	2
Deakin University	1	175	0
Yale University	1	169	0
University Oxford	2	162	12
Uppsala University	2	141	3
University Washington	1	131	4
University Melbourne	3	112	3
University Memphis	1	104	1

Birbirleriyle bağlantılı çalışmaları yayınlayan kurumların toplam bağlantı gücüne göre yapılan değerlendirmesinde ise, Vienna Üniversitesi tarafından yayınlanan 5 çalışmanın 52 atıf aldığı ve toplam bağlantı gücünün 40 olduğu görülmüştür. Ardından, General Motors şirketi (n=38) ve Suny Binghamton Üniversitesi (n=34) sıralanmaktadır.

Tablo 9. En Sık Atıf Alan Çalışmaları Yayınlayan Kurumlar

Kurum İsmi	Çalışma Sayısı	Atıf Sayısı	Toplam Bağlantı Gücü
University Vienna	5	52	40
General Motors Corporation	3	53	38
Suny Binghamton University	2	67	34
Penn State University	5	77	30
University Utrecht	4	11	24

Görsel 7'de birbiri ile ilişkili 66 kurumun 7 küme ve 200 bağlantı oluşturduğu görülmektedir. Toplam bağlantı gücü 285'dir.

Görsel 7. Kurumlar Bağlamında Atıf Analizi Ağ Haritası

Ülkeler Bağlamında Atıf Analizi

Ülkeler bağlamında yapılan atıf analizinde, en az 1 davranışsal bulaşma çalışmasının yayınlandığı ve en az 1 atıf alan ülkelerin listelenmesi istenmiş ve 38 ülkeden 35'i kriterleri sağlamıştır. Bunların arasında 25 ülkenin birbirleri ile ilişkili bir set oluşturduğu saptanmıştır. Atıf sayısına göre yapılan ülke sıralaması Tablo 10'da; ağ haritası ise Görsel 8'de verilmiştir. Bu bağlamda, 72 çalışma yayımlayan Amerika Birleşik Devletleri, 3.370 atıf ve 83 toplam bağlantı gücü ile listenin ilk sırasında yer almaktadır. Almanya 9 çalışma, 510 atıf ve 13 toplam bağlantı gücüne, Kanada ise 16 çalışma, 310 atıf ve 33 toplam bağlantı gücüne sahiptir.

Tablo 10. En Sık Atıf Alan Davranışsal Bulaşma Çalışmalarının Yayınlandığı Ülkeler

Ülke	Çalışma Sayısı	Atıf Sayısı	Toplam Gücü	Bağlantı
Amerika Birleşik Devletleri	72	3.370	83	
Almanya	9	510	13	
İngiltere	10	322	12	
Kanada	16	310	33	
Avustralya	5	287	2	
Çin Halk Cumhuriyeti	15	199	7	
İsveç	2	141	3	

Görsel 8'de birbirleriyle bağlantılı 25 ülkenin ağ haritası yer almaktadır. Haritada 7 küme ve 52 bağlantı olduğu gözlemlenmektedir. ABD'nin yer aldığı açık yeşil küme incelendiğinde, ABD'nin 21 ülke ile bağlantılı olduğu görülmektedir. Kırmızı kümede Rusya, Almanya ve İngiltere yer almakta ve tümü ABD ile bağlantısı bulunmaktadır. Mavi ile gösterilen kümede ise Polonya, Belçika, İsviçre ve İsrail yer almaktadır.

Görsel 8. Ülkeler Bağlamında Atıf Analizi Ağ Haritası

Sonuç

Bir literatür incelemesi aracı olan bibliyometrik analiz, ele alınan konu hakkında var olan bilimsel verileri incelemek, belirli kategoriler altında toplamak, alanın süreç içindeki gelişimini ve bağlantı içinde bulunduğu diğer alanların tespitini sağlamak, çalışılmamış yönlerini ortaya koymak gibi araştırmacılara pek çok kolaylık sağlaması nedeni ile kullanılan güncel bir analiz yöntemi olarak dikkat çekmektedir (Şimşir, 2021). Bibliyometrik incelemeler, bir alan üzerinde yeni araştırmalara yönelik fikirler için temel oluşturmakta, araştırmacılara alanın diğer konularla ilişkilendirilmesi ve yeni perspektiflerin denenmesi açısından fırsatlar sunmaktadır. Bu çalışmada Le Bon'dan (1895) günümüze sosyoloji literatüründe tartışılmalı fakat örgütsel davranış alanında yakın zamanda çalışılmaya başlanılan davranışsal bulaşma kavramına yönelik WoS veri tabanında yer alan çalışmaların bibliyometrik analizi yapılarak, indekste yer alan yayınları kategorize etmek ve yönetim alanına ilişkin çıkarımlar ortaya koymak amaçlanmıştır.

Çalışma kapsamında, WoS veri tabanından elde edilen verilerin VOSviewer paket programı (version 1.6.18) aracılığıyla yapılan analizleri sonucunda, davranışsal bulaşma konusunda, 85 kategoride; 136 makale (2'si erken görünüm), 7 derleme makale, 9 bildiri metni, 4 kitap bölümü, 3 editoryal materyal, 2 toplantı özeti ve 1 düzeltme olmak üzere 162 çalışmanın toplam 413 yazar tarafından kaleme alındığı ve bu çalışmalara 5.122 atıf yapıldığı görülmüştür. Ortak anahtar kelime analizi sonuçlarına göre ise, çalışmaların daha çok *davranışsal bulaşma*, *bulaşma*, *duygusal bulaşma* ve *sosyal etki* anahtar kelimeleriyle birlikte çalışıldığı tespit edilmiştir. Ülkeler bağlamında yapılan analiz sonuçları, Amerika Birleşik Devletleri'nin 72 çalışma ve 3.370 atıf ile ilk sırada yer aldığını ortaya koymaktadır. WoS kategorilerine göre yapılan incelemede, davranışsal bulaşma kavramının 20 yayın ile en çok multidisipliner bilimler, 18 yayın ile davranış bilimleri, 14 yayın ile zooloji, 12 yayın ile psikiyatri ve 10 yayın ile nöroloji kategorilerinde çalışıldığı görülmüştür.

Fen bilimleri ve sosyal bilimler alanında 1900 yılından bu yana üretilen çalışmaları ve bunlara yapılan alıntılar kapsayan (Gürler, 2021: 55) WoS veri tabanının davranışsal bulaşma kavramıyla ilk tanışması 1980 yılında Freedman ve arkadaşlarının "Environmental determinants of behavioral contagion: Density and number" başlıklı çalışmaları ile gerçekleşmiştir. Bu çalışmadan sonra işletme alanında Dalton (2008), Aral (2011), Martin (2016), Kwon ve Gruzd (2017) ve Plé ve Demangeot (2020) tarafından kaleme alınan beş yayın bulunmaktadır. Yönetim alanından bakıldığında ise 2014 ile 2016 tarihleri arasında Ghorbel ve diğerleri (2014), Foulk ve diğerleri (2016) ve Martin'in (2016) kaleme aldığı üç çalışmanın varlığı görülmektedir. Martin'in (2016) çalışması hem *işletme* hem de *yönetim* anahtar kelimeleri kullanılarak yayımlandığından her iki kategoride de yer almaktadır. Çalışmanın örgütün üst düzey üyeleri ile ilgili anlatıların örgüte yeni katılanların eylemlerine yerleşmesinde davranış bulaşması ve sosyal kimlik teorisinin katkılarını test etmeye yönelik bir araştırma olarak yayınlanması, eserin işletme alanından daha çok yönetim alanında değerlendirilmesinin daha yerinde olacağını düşündürmektedir. Bu denli dar bir tarih aralığında yer alan kısıtlı sayıdaki çalışmanın varlığı, yönetim alanında davranışsal bulaşma kavramının doğuş, büyüme ve gelişme gibi dönemlere ayrılmasına olanak vermemektedir. Ancak konunun son 10 yılda dikkat çekmeye başladığı ve konu hakkında üretilen bilimsel çıktının henüz doygunluğa ulaşmadığı, davranışsal bulaşmaya ilişkin çalışma

alanının yönetim literatüründe ele alınan pek çok konuya nazaran daha gelişime açık bir alan olduğu söylenebilir.

Araştırmanın bulguları yönetim literatürü açısından değerlendirildiğinde, davranışsal bulaşma kavramının belki de Le Bon'un (1895) işaret ettiği gibi “varlığının tespit edilebilirliğine rağmen açıklanmasının zorluğu” nedeniyle derinlemesine incelenmemiş bir konu olduğu görülmektedir. Biyoloji ve zooloji gibi naturel bilimlerde bulaşma kavramının daha kolay ve kesin bir biçimde tespit edilebilmesi, açıklanabilmesi ve araştırılabilmesi olanaklı iken, yönetim alanında böylesine kesin sonuçlara ulaşabilmenin güç olmasının konu üzerine yapılan araştırmaların kısıtlı sayıda kalmasına neden olduğu düşünülmektedir. Örgüt kültürü ve iklimi içinde yer alan, aynı ortamı paylaşan çalışanların birbirlerinin davranışlarından etkilenmeyeceğinin ileri sürülmesi hayatın olağan akışına aykırıdır. Örgütlerde bulaşma kavramı geniş anlamda ele alındığında, örgüt yararına yapılan prososyal davranışların kişilerarası bulaşmasının söz konusu olabileceği gibi, örgüte zarar veren ve sapkın davranış olarak kavramsallaştırılan davranış biçimlerinin de işgörenler arasında bulaşabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle, konunun her iki açıdan da ele alınması gerekliliği bu çalışmanın yazarları tarafından önerilmektedir. Nitekim, Tatarlar ve arkadaşları (2019) örgütsel perspektiften bakıldığında iş arkadaşları, yöneticiler ve çalışanların birlikte geçirdikleri zaman, karşılıklı etkileşim ve iletişim göz önüne alındığında işgörenlerin birbirlerinden etkilenmesinin kaçınılmaz olduğunu, bu durumun örgütsel ortamda davranışsal bulaşma için zemin hazırladığını ifade etmektedirler. Foulk ve diğerlerine (2016: 50) göre tıpkı soğuk algınlığı benzeri hastalıklar gibi, davranışlar da *yakalanabilir*. Örgüt ve üyeleri için önemli sonuçlar doğurabilecek bu türden olumsuz davranışlar çalışanlar arasında kolayca *yayılabilir*. Yazarlar, örgüt ortamında olumsuz davranışların tıpkı soğuk algınlığı gibi yayıldığına, geniş çapta dağıldığına, yakalanılmasının sanılandan daha kolay olduğuna ve bunları yaymak için belirli bir taşıyıcı türü gerekmediğine işaret etmektedirler. Keza yazarlar, önceki araştırmaların olumsuz davranışların bulaşıcı etkisine dair güçlü kanıtlar göstermiş ve hem araştırmacılara hem de yöneticilere bazı önemli içgörüler sağlamış olmasına rağmen, çok daha büyük bir fenomene dar bir bakış açısı getirdiğine, olumsuz davranışların araştırmacıların şu anda fark ettiğinden çok daha bulaşıcı olabileceğine dikkati çekmektedirler. Foulk ve arkadaşlarının (2016) davranışsal bulaşma kavramını olumsuz davranışların bulaşması biçiminde ele almasının yanı sıra, örgüt yararına gösterilen, olumlu olarak nitelendirilen davranışların bulaşmasının söz konusu olabileceği gerçeği de göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda, çalışmada bir cevap bulmaktan öte soru sorma ihtiyacı öne çıkmaktadır; *davranışsal bulaşma* kavramının yönetsel anlamdaki yansımaları gözden kaçırılmakta mıdır?

Yönetim alanında yukarıda bahsedilen zorluklar nedeniyle yapılan araştırmaların kısıtlı sayıda kaldığı görülmektedir. Yapılan literatür taraması sonucunda davranışsal bulaşma kavramına ilişkin yönetsel çıkarımlarda bulunan bibliyometrik bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu açıdan çalışmanın özgün olduğu ve literatüre katkı sağladığı söylenebilir. Öte yandan araştırmanın WoS veri tabanında listelenen yayınlarla sınırlı kalması çalışmanın kısıtını oluşturmaktadır. Her ne kadar WoS veri tabanı en büyük küresel veri tabanları arasında yer almasına ve bilimsel yayınların analizi açısından sıklıkla

kullanılmasına (van Nunen vd., 2018) rağmen, davranışsal bulaşma hakkındaki tüm yayınları içermemektedir. Daha geniş bir analiz için çalışmaya Scopus, Google Scholar ve Microsoft Academic gibi diğer indekslerin eklenmesi, ileride bu konuda yapılacak araştırmalara öneri olarak sunulabilir. Bir başka sınırlılık ise, bibliyometrik analizlerin nicel yöntemler kullanması ve veri setinde yer alan çalışmaların içeriğinin, özgünlüklerinin ve bilimsel katkılarının yorumlanmasının mümkün olmamasıdır. Konu üzerinde gelecekte yapılması düşünülen çalışmalara diğer veri tabanlarının eklenmesi ile birlikte, çalışmaların teorik ya da ampirik çalışmalar olduklarına ilişkin verilerin yanı sıra sektörel farklılıkların da dahil edilmesi, daha kapsamlı analizlerin yapılmasına olanak sağlayarak alanın gelişimine katkı sunabilir.

Yazar Katkıları

Çalışmaya 1. Yazar: %50, 2. Yazar: %50, oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Davranışsal Bulaşma Kavramına İlişkin Bibliyometrik Analiz ve Yönetim Alanına Yönelik Çıkarımlar” başlıklı makale ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Aral, S. (2011). Identifying social influence: A comment on opinion leadership and social contagion in new product diffusion. *Marketing Science*, 30(2), 217-223.
- Bağış, M. (2021). Bibliyometrik araştırmalarda kullanılan başlıca analiz teknikleri. O. Öztürk ve G. Gürler (Eds.). *Bir literatür incelemesi aracı olarak bibliyometrik analiz* (2. baskı, s. 97-109). Nobel Bilimsel Eserler.
- Banerjee, P., ve Srivastava, M. (2019). A review of emotional contagion: Research propositions. *Journal of Management Research*, 19(4), 250-266.
- Clarivate Analytics Inc., <https://clarivate.com/webofsciencelgroup/solutions/web-of-science/>
- Coombes, P.H., ve Nicholson, J.D. (2013). Business models and their relationship with marketing: A systematic literature review. *Industrial Marketing Management*, 42(5), 656-664. <https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2013.05.005>
- Dalton, A., Chartrand, L.T., ve Finkel, J.E. (2008). The depleted chameleon: Behavioral contagion and self-regulation. *35th Annual Conference of the Association-for-Consumer-Research, Advances in Consumer Research*, Vol. 35, (pp. 109-111).
- Foulk, T., Woolum, A., ve Erez, A. (2016). Catching rudeness is like catching a cold: The contagion effects of low-intensity negative behaviors. *Journal of Applied Psychology*, 101(1), 50-67. <https://doi.org/10.1037/apl0000037>

- Freedman, J.L., Birsky, J., ve Cavoukian, A. (1980). Environmental determinants of behavioral contagion: density and number. *Basic and Applied Social Psychology*, 1(2), 155-161. https://doi.org/10.1207/s15324834basp0102_4
- Ghorbel, A., Boujelbene, A.M., ve Boujelbene, Y. (2014). Behavioral explanation of contagion between oil and stock markets. *International Journal of Energy Sector Management*, 8(1), 121-144. <https://doi.org/10.1108/IJESM-09-2012-0007>
- Grosser, D., Polansky, N.A., ve Lippit, R.A. (1951). A laboratory study of behavior contagion. *Human Relations*, 4, 115-142.
- Gürler, G. (2021). Bibliyometrik araştırmalarda ilgili literatüre ilişkin veri setinin oluşturulma süreci. . O. Öztürk ve G. Gürler (Eds.). *Bir literatür incelemesi aracı olarak bibliyometrik analiz* (2. baskı, s. 53-66). Nobel Bilimsel Eserler.
- Jones, D.R., ve Jones, M.B. (1992). Behavioral contagion in sibships. *Journal of Psychiatric Research*, 26(2), 149-164. [https://doi.org/10.1016/0022-3956\(92\)90006-a](https://doi.org/10.1016/0022-3956(92)90006-a)
- Kwon, K.H., ve Gruzd, A. (2017). Is offensive commenting contagious online? Examining public vs. interpersonal swearing in response to Donald Trump's YouTube campaign videos. *Internet Research*. <https://doi.org/10.1108/IntR-02-2017-0072>
- Le Bon, G. (2002). *The crowd: A study of the popular mind*. Dover Publications.
- Levy, D.A., ve Nail, P.R. (1993). Contagion: A theoretical and empirical review and reconceptualization. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 119(2), 233-284.
- Libman, R.I. (1969). Contagion of aggression and the number of reinforcements given by a model to an instigator. *Psychonomic Science* 16(2), 69-70. <https://doi.org/10.3758/BF03336621>
- Marsden, P. (1993). *Memetics and social contagion: Two sides of the same coin?*. http://cfpm.org/jom-emit/1998/vol2/marsden_p.html .
- Martin, S.R. (2016). Stories about values and valuable stories: A field experiment of the power of narratives to shape newcomers' actions. *Academy of Management Journal*, 59(5), 1707-1724. <https://doi.org/10.5465/amj.2014.0061>
- Nail, P.R., ve Helton, W.B. (1999). On the distinction between behavioral contagion, conversion conformity and compliance conformity. *North American Journal of Psychology*, 1(1), 87-94.
- Plé, L., ve Demangeot, C. (2020). Social contagion of online and offline deviant behaviors and its value outcomes: The case of tourism ecosystems. *Journal of Business Research*, 117, 886-896.
- Polansky, N.A. (1952). On the dynamics of behavioral contagion. *Group*, 14(3), 3-8.
- Polansky, N.A., Lippit, R., ve Redl, F. (1950). An investigation of behavioral contagion in groups. *Human Relations*, 3, 319-348.

- Provine, R.R. (2014). Contagious behavior: An alternative approach to mirror-like phenomena. *Behavioral and Brain Sciences*, 37(02), 216-217. <https://doi.org/10.1017/S0140525X13002458>
- Redl, F. (1949). The phenomenon of contagion and "Shock Effect" in group therapy. K.R. Eissler (Eds.), *Searchlights on delinquency; New psychoanalytic studies* (pp. 315–328). International Universities Press.
- Ritter, E.H., ve Holmes, D.S. (1969). Behavioral contagion: Its occurrence as a function of differential restraint reduction. *Journal of Experimental Research in Personality*, 3, 242-246.
- Şimşir, İ. (2021). *Bibliyometri ve bibliyometrik analize ilişkin kavramsal çerçeve*. O. Öztürk ve G. Gürler (Eds.). *Bir literatür incelemesi aracı olarak bibliyometrik analiz* (2. baskı, s. 7-31). Nobel Bilimsel Eserler.
- Tatarlar, C.D., Çangarlı, B.G., ve Atabay, R.G. (2019). Bulaşma kavramının örgütsel bağlamda varlığının, türlerinin ve sonuçlarının incelenmesi. *Yönetim Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı*, (s. 468-475).
- Tolay, E. (2021). Örgütlerde duygusal bulaşma. N.D. Ergun Özler (Eds.). *Örgütsel davranışta seçme konular I* (s. 291-322). Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- URL-1 Merriam-Webster, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/contagion/>
- URL-2 Andrea, M. (2022). *Contagiunea comportamentală și contagiunea isterică*, https://www.academia.edu/8026209/CONTAGIUNEA_COMPORAMENTAL%C4%82_%C5%9EI_CONTAGIUNEA_ISTERIC%C4%82/
- Van Baaren, R. (2007). *Encyclopedia of social psychology* (1. baskı). SAGE Publications. <https://www.perlego.com/book/1004298/encyclopedia-of-social-psychology-pdf-> (Original work published 2007).
- Vries, M.K. (2004). Organizations on the couch: A clinical perspective on organizational dynamics. *European Management Journal*, 22(2), 183-200. <https://doi.org/10.1016/J.EMJ.2004.01.008>
- Wheeler, L. (1966). Toward a theory of behavioral contagion. *Psychological Review*, 73(2), 179-192.
- Wheeler, L., ve Caggiula, A.R. (1966). The contagion of aggression. *Journal of Experimental Social Psychology*, 2(1), 1–10. [https://doi.org/10.1016/0022-1031\(66\)90002-3](https://doi.org/10.1016/0022-1031(66)90002-3)
- Wheeler, L., ve Levine, L. (1967). Observer-model similarity in the contagion of aggression. *Sociometry*, 30(1), 41–49. <https://doi.org/10.2307/2786437>
- Wheeler, L., ve Smith, S. (1967). Censure of the model in the contagion of aggression. *Journal of Personality and Social Psychology*, 6(1), 93–98. <https://doi.org/10.1037/h0024491>
- Zentall, T. (2003). Imitations by animals. *Current Directions in Psychology*, 12(3), 91-95. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.01237>

Extended Abstract

Organizations are social structures that operate through human beings. It is expectable situation for some behavioral patterns to spread from one employee to another while achieving organizational goals together and in coordination. In other words, it is possible to take some actions to transmit and widespread behavioral pattern among employees in organizations. When the organizational literature examined, it is not possible to mention the existence of a wide literature on behavioral contagion. This is because, as Le Bon's (1895) pointed out, "behavioral contagion is easy to observe but relatively difficult to explain". In this study, it is aimed to present a systematic literature review on behavioral contagion research using bibliometric methods and to reveal the implications of studies published in the field of management. Bibliographic data were taken from the Web of Science database, and scientometric analyses were carried out in order to identify the articles, authors, journals, institutions and countries examining the research topic. In the literature review, we did not come across any bibliometric studies adresing administrative implications for the concept of behavioral contagion. In this respect, it can be said that the study is original and contributes to the literature. In this contex, an exploratory review was carried out to obtain a current perspective on the researched subject and concept of "behavioral contagion" was reached.

Due to regional language differences, the English equivalents of the keywords "behavioral contagion" and "behavioural contagion" have been determined. In order to make a more comprehensive query regarding language differences, the researched words were established as "contagi* behavi*" OR "behavi* contagi*".

According to the findings, although the concept of behavioral contagion has been the subject of a number of studies since the 1950s (Redl, 1949; Polansky et al., 1950; Grosser et al., 1951; Polansky, 1952; Wheeler, 1966; Wheeler & Caggiula, 1966; Wheeler and Levine, 1967; Wheeler and Smith, 1967; Ritter and Holmes, 1969; Libman, 1969). The first work encountered in the WoS database was the article named "Environmental determinants of behavioral contagion: Density and number", which was conducted in the field of social psychology and published in the journal *Basic and Applied Social Psychology* in 1980 by Freedman, Birsky, and Cavoukian. The results of the "Topic" query show that 162 academic publications that studied the topic of behavioral contagion were cited 5.122 times. It is seen that the first citation to the works in the database was made in 1985. As a research subject behavioral contagion has received increasing attention in the 42-year period. Especially in the years, 2017 (15 publications, 386 citations), 2018 (11 publications, 463 citations), 2019 (11 publications, 525 citations), 2020 (13 publications, 637 citations) and in 2021 (16 publications, 779 citations) it is noteworthy that the publications reached the highest level. On the other hand, 14 studies and 453 citations identified for 2022 (August), when this study was conducted. Accordingly, it can be said that researchers' interest in the subject of behavioral contagion still continues.

Considering the studies in the field of business there are five publications as follows; (1) a meeting summary on the determination of the relationship between behavioral contamination of interacting stakeholders and autocontrol (Dalton, 2008), (2) an article comment on opinion leadership in new product diffusion and social contagion (Aral, 2011), (3) a study to test the contributions of behavioral contagion and social identity in the incorporation of narratives about senior members of the organization into actions of newcomers (Martin, 2016), (4) an article investigating the emotional and behavioral contagion of offensive comments in the online community (Kwon and Gruzd, 2017), and (5) an article (Plé and Demangeot, 2020) that discusses how contagion can affect the behavior of other actors (online/offline). According the search conducted in the WoS directory regarding the management area, we found 3 publications. These studies are as follows accordingly; (1) a study

revealing the existence of behavioral contagion between oil markets and stock markets of oil importing and exporting countries during the financial crisis in the USA in 2008-2009 (Ghorbel et al., 2014), (2) a study showing that low-intensity negative behaviors such as rudeness in organizations can be contagious among members (Foullk et al., 2016), and (3) Martin (2016)'s study mentioned above in the field of business administration.

Whereas the findings of the study are evaluated in terms of management literature, it is seen that the concept of behavioral contagion is a subject that has not been investigated in-depth, presumably due to fact that it is "difficulty to explain even though it is detectable" as Le Bon (1895) pointed out. Since it is much more difficult to measure such effects in the field of management than in fields such as biology and zoology. According to Foullk et al. (2016: 50), analogically cold or flu, behaviors can also be caught. Such negative behaviors, which may have important consequences for the organization and its members, can easily spread among employees. Although Foullk et al. (2016) consider the behavioral contagion as the contamination of negative behaviors, the fact that the positive behaviors for benefit of organization can be contagious as well. In this context, rather than finding an answer, what comes forward in the to the fore in the study is need to ask a question; are the administrative implications of the behavioral contagion being overlooked?

The limitation of the study is that the research is limited to the publications listed in the WoS database. Although the WoS database is among the largest global databases and is frequently used for the analysis of scientific publications (van Nunen et al., 2018), it does not include all publications on behavioral contagion subject. Adding other indexes such as Scopus, Google Scholar and Microsoft Academic to the study for a wider analysis can be offered as suggestions for future research on this subject. Another limitation is bibliometric analyzes use quantitative methods and it is not possible to interpret the content, the originality of studies and scientific contributions of the studies in the data set. With the addition of other databases to the studies that are planned to be done on the subject in the future, the inclusion of data on whether the studies are theoretical or empirical studies, as well as sectoral differences, may contribute to the development of the field by providing more comprehensive analyzes.

Geliş Tarihi / Received Date
19.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
28.12.2022

Ulusal Haber Ajansları Üzerinden Orman Yangını Haberlerinin Risk İletişimi Bağlamında Değerlendirilmesi

Evaluation of Forest Fire News in the Context of Risk Communications Through National News Agencies

Simge Deniz DEMİREL¹

Öz

Son yıllarda dünya genelinde yoğun bir şekilde yaşanan orman yangınları, gerek iklimsel koşullara gerekse de antropojenik etkilere bağlı olarak ortaya çıkmakta ve insan-çevre sağlığı için ciddi bir risk oluşturmaktadır. Toplumsal, ekonomik ve ekolojik bağlamda değerlendirilebilecek çeşitli risk ve tehditleri içerisinde barındıran orman yangınlarının nedenlerine, gerçekleşme anına ve sonrasında ortaya çıkan sonuçlara yönelik küresel ve ulusal düzeyde gerçekleştirilecek bir bilgilendirme süreci sağlıklı bir risk yönetimi açısından gerekli görülmektedir. Olaya ya da konuya ilişkin risklerin ortaya konmasında, alınan kararların, uyulması gereken tedbirlerin hızlı ve doğru bir şekilde kamuoyuna aktarılmasında ve risklerin bertaraf edilmesinde medyanın öncü bir konumda olduğu düşünülmektedir. Özellikle de Türkiye’de bölgesel olarak ani gelişen ya da gelişmesi muhtemel olan olayların takip edilmesinde, kitle iletişim araçlarına servis edilmesinde ve topluma aktarılmasında ulusal haber ajanslarının rolünün de oldukça büyük olduğu görülmektedir. Türkiye’de herhangi bir bölgede meydana gelen orman yangınlarının neden olduğu, nasıl bir gelişim gösterdiği, sonuçlarının neler olduğu üzerine ulusal haber ajansları tarafından servis edilen haberler ve habere ilişkin görsel unsurlar, hızlı ve güncel bilginin topluma aktarılmasında ve izlenmesi gereken yolların ortaya konmasında önem teşkil etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, ulusal haber ajanslarında yer alan orman yangını haberlerinin nasıl ve ne şekilde sunulduğunu içerik analizi yoluyla ortaya koymak ve risk iletişimi bağlamında genel bir değerlendirme yapmaktır. Bu amaçla 1-31 Temmuz 2022 tarihleri arasında Anadolu Ajansı (AA)’nda , İhlas Haber Ajansı (İHA)’nda ve Demirören Haber Ajansı (DHA)’nda yer alan haberler incelemeye alınmış ve elde edilen bulgular tablolar halinde sunulmuştur. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, ulusal haber ajanslarında yer alan orman yangını

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, Niğde/TÜRKİYE, E-mail: simge.demirel@ohu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7682-3781>.

haberlerinin daha çok yangına ilişkin müdahale anına ve yangının kontrol altına alındığına ilişkin temaları içerdiğini ve bu haberlerin toplumu uyarıcı/ harekete geçirici olmaktan ziyade genel bilgiler içerdiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ulusal Haber Ajansları, Orman Yangını, Haberler, Risk İletişimi, Risk Yönetimi

Abstract

Forest fires, which have been experienced intensively worldwide in recent years, occur due to both climatic conditions and anthropogenic effects and pose a serious risk to human and environmental health. A global and national information process regarding the causes, the moment of occurrence and the consequences of forest fires, which contain various risks and threats that can be evaluated in the social, economic and ecological context, is considered necessary for a healthy risk management. The media is considered to be in a pioneering position in revealing the risks related to the event or the issue, conveying the decisions taken and the precautions to be followed to the public quickly and accurately, and eliminating the risks. Especially in Turkey, it seems that the role of national news agencies is quite large in following the events that occur suddenly or that are likely to develop locally, disclosing them to the mass media and conveying them to the society. The news and visual elements related to the news served by national news agencies on why forest fires occur in any region in Turkey, how they develop and what their consequences are, are important in conveying fast and up-to-date information to the public and revealing the ways to be followed.

The aim of this study is to reveal how and in what way forest fire news in national news agencies are presented through content analysis and to make a general evaluation in the context of risk communication. For this purpose, the news covered by Anadolu Agency (AA), İhlas News Agency (İHA) and Demirören News Agency (DHA) between July 1-31, 2022 was examined and the findings were presented in tables. The findings obtained as a result of the research reveal that the forest fire news in the national news agencies mostly includes themes related to the moment of intervention and the control of the fire, and that this news contains general information rather than alerting/mobilizing the society.

Keywords: National News Agencies, Forest Fire, News, Risk Communication, Risk Management

Giriş

Günümüzde yaşanan doğal afetler, savaşlar, çevre sorunları, iklim değişiklikleri ve orman yangınları gibi etkileri farklı şekilde hissedilen olağanüstü durumlar medya ile gerçekleşmesi beklenen risk iletişiminin gerekliliğini ve önemini ortaya koymaktadır. Risk iletişiminin sağlıklı bir şekilde yürütülmesinde doğru, hızlı, güncel ve tarafsız olarak bilgilerin topluma aktarılması risk teşkil eden durumun etkilerinin en aza indirgenmesinde, ortadan kaldırılmasında ve aynı zamanda riskli duruma yol açan nedenlerin bulunarak temelden çözüme kavuşturulmasında zorunluluk arz etmektedir. Gerek dünyada gerekse de ülkemizde her yıl özellikle de ilkbahar ve yaz aylarını takiben pek çok orman yangınının çıktığı görülmekte ve bu durum çevreyi, doğal yaşamı ve insanların sağlığını olumsuz etkilemektedir. Dünya genelinde yaşanmakta olan orman yangınlarının farklı etkilerle ve bileşenlerle açığa çıktığı düşünüldüğünde, bu etkilerin neler olduğunun ortaya konularak toplumun bilinçlendirilmesi, uyarılması ve sorunun çözümü konusunda toplumla etkileşimli bir diyalogun sağlanması doğru işleyen bir risk iletişim sürecinin olmazsındandır. Özellikle dijital medya ortamları, olağanüstü durumlarda haber mecraları ve çeşitli sosyal paylaşım platformları aracılığıyla

risk iletişiminin hızlı ve etkileşimli bir şekilde yürütülmesinde önemli bir işleve sahiptir. Ayrıca bu sürecin doğru haber kaynaklarıyla ve haber mecralarıyla yapılandırılması, edinilen bilgilerin nitelikli ve güvenilir olmasını sağlamaktadır.

Dijital medyanın çok boyutlu bir yapıya sahip olarak kullanıcılara da içerik üretme imkânı sağlaması, kriz zamanlarında ilgili konuyla ya da durumla bağlantılı olarak pek çok yanlış, etik sorunları içerisinde barındıran ve teyit edilmemiş bilginin de dolaşıma çıkarılmasını kolaylaştırmaktadır. Olağanüstü durumlara ve olaylara yönelik öncelikli olarak güvenilir haber mecralarına başvurulması, kriz anının nasıl yönetileceğine ve o olayın içerisinde barındırdığı riskin nasıl ortadan kaldırılacağına ilişkin önemli bilgiler sunabilmektedir. Haber ajansları da doğru ve hızlı habercilik açısından yayın kuruluşları ve kitle iletişim araçları için önemli bir haber kaynağı olarak görülmektedir. Gelişen teknolojisiyle haber üretim ve dağıtım sürecinin en önemli aktörlerinden birisi olan haber ajansları, olağanüstü durumlara ve koşullara ilişkin bilgilerin ve görüntülerin seri bir şekilde kitle iletişim araçlarına aktarılmasını sağlamaktadır. Günümüzde orman yangınlarının ve daha pek çok risk taşıyan olağanüstü durumların hızlı, güncel ve çok boyutlu olarak medyaya taşınmasında ve toplumla paylaşılmasında haber ajansları oldukça önemli bir rol üstlenmektedir.

Bu çalışmanın amacı, ulusal haber ajansları üzerinden orman yangını haberlerinin ne sıklıkla ve nasıl sunulduğunu ortaya koyarak elde edilen bulguları risk iletişimi bağlamında değerlendirmektir. Çalışmanın amacına uygun olarak 1-31 Temmuz 2022 tarihleri arasında Türkiye merkezli haber ajanslarından Anadolu Ajansı (AA)'nın, İhlas Haber Ajansı (İHA)'nın, Demirören Haber Ajansı (DHA)'nın internet sayfalarında yer alan orman yangını haberleri içerik analizi yöntemiyle incelenmektedir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular; risk iletişimiyle bağdaştırılarak değerlendirilmekte ve ortaya çıkan sonuçlar ışığında konuya yönelik öneriler geliştirilmektedir.

Küresel İklim Değişiklikleri ve Çeşitli Boyutlarıyla Orman Yangınları

Çevre sorunları ve içerisinde taşıdığı riskler, insan sağlığını ve doğanın dengesini ciddi boyutta tehdit ederken, bu sorunların çözümü için atılması gereken adımlar ve risklerin ortadan kaldırılmasına yönelik gerçekleştirilmesi planlanan faaliyetler pek çok çalışmanın üzerinde durduğu noktaları oluşturmaktadır. Çevre ve insan sağlığını tehdit eden çevre kirliliği, çeşitli canlı türlerinin neslinin tükenmeye başlaması, doğal dengenin hızla bozulması, doğal afetler, küresel ısınmaya bağlı olarak ortaya çıkan iklim değişiklikleri ve dünya genelinde sıklıkla karşılaşılan orman yangınları sürdürülebilir bir dünya için risk teşkil eden unsurları içermektedir. Günümüzde özellikle küresel iklim değişikliği ve ona bağlı olarak oluşan küresel ısınma, yaşamı ve insanlığın geleceğini tehdit eden geniş çaplı küresel bir çevre sorunu olarak görülmektedir (Özdemir, 2017: 97). Dünya genelinde yaşanan aşırı sıcaklık artışları, mevsim sıcaklıklarının değişikliğe uğraması ve gitgide doğal dengenin bozulmaya başlaması, küresel bir felaket olarak nitelendirilebilecek orman yangınlarının oluşumuna sebebiyet vermektedir. Toplumsal ve ekonomik bağlamda değerlendirilebilecek çeşitli olumsuz etkileri de beraberinde getiren orman yangınları, hava sıcaklığı ve rüzgar gibi doğal etkenlere bağlı olarak şekillenebileceği gibi aynı zamanda doğal olmayan faktörler sonucunda, yani insan davranışlarının etkisiyle de meydana gelebilmektedir. İnsanın yaşamı boyunca var olma mücadelesiyle kaynakları sınırsızca tüketmesi ve sanayileşme hareketleri, kaçınılmaz olarak yaşanan insan kaynaklı çevre sorunlarını da beraberinde getirmiştir.

Günümüzde antropojenik yani insan kaynaklı küresel değişiklikler dünya genelinde yaşanan en önemli çevre sorunlarının temelini oluştururken, iklim değişikliklerinin de bu bağlamda değerlendirilmesi aslında yeni bir düşünce olarak belirmemektedir (Cunningham & Cunningham, 2010: 330). İnsanlığın başlangıcından bu yana insanların üretim faaliyetleri ve yaşam mücadeleleri; her dönemin kendine has toplumsal, ekonomik ve teknolojik koşulları doğrultusunda şekillenirken; insan, çevre ve toplum ilişkisinin bu bağlamda ele alınması günümüzde yaşanan küresel çevre sorunlarının da altında yatan nedenleri bütüncül perspektiften ortaya koyabilmektedir. Küresel çevre sorunlarının ve dünya genelinde sıklıkla yaşanmaya başlanan doğal afetlerin/çevre felaketlerinin nedenlerinin çok boyutlu olarak gündeme taşınması, çevresel risklerin ortaya konması ve gerekli önlemlerin alınarak risklerin ortadan kaldırılması yönünde insan-çevre sağlığını merkezine koyan bir yaklaşımı da gerekli kılmaktadır. Son yıllarda özellikle üzerinde durulan güncel konulardan birisi olan küresel ısınma ve iklim değişikliğinin beraberinde getirdiği ekolojik bozulmalar, doğal afetler ve çevresel felaketler; canlıların sağlığını olumsuz etkilerken, sağlıklı ve yaşanabilir bir dünya için de risk oluşturmaktadır. İnsanlık tarihine bakıldığında son zamanlarda sıcaklık artışının küresel olarak yoğun bir şekilde hissedilmesi ve deneyimlenmesiyle küresel iklim değişikliği, pek çok iklim bilimcinin, doğa bilimcinin başta olmak üzere sosyal bilimlerin ve siyasi mekanizmaların üzerinde durduğu önemli bir konu haline gelmeye başlamıştır (Odabaş, 2018). Ayrıca çeşitli çevrelerce üzerinde durulan önemli bir konu olarak küresel iklim değişikliği, içerisinde barındırdığı veya taşıdığı çevresel risklerle ele alınırken, bu risklere bağlı olarak oluşacak kayıpların önlenmesine ve risklerin ortadan kaldırılmasına yönelik neler yapılması gerektiği konusunu da merkeze taşımakta ve tarafları küresel ölçekli çareler aramaya sevk etmektedir. Çevresel sorunların taşıdığı riskler ve risklerin algılanma şekli, sorunların boyutuna, sorunların getirdiği sonuçların yaşanacağı yere, zamana, kimleri etkileyeceğine ve bu etkilerin nasıl olacağına bağlı olarak şekillenmektedir (Aygün, 2007: 226). Günümüzde küresel ısınmaya bağlı olarak dünya genelinde meydana gelen aşırı sıcaklıklar, kuraklıklar, yağışlarda görülen dengesizlikler, doğal afetler ve orman yangınları; etkileri ve boyutları bakımından tüm dünya genelinde yaşanan önemli çevre sorunlarını oluşturmakta ve gelecek nesillerin sağlıklı bir dünyada yaşama hakkını ortadan kaldırmaktadır.

Küresel iklim değişiklikleri, son yıllarda özellikle de yaz aylarında görülen orman yangınlarını gündeme getirmekte ve içerisinde taşıdığı çevresel risklerin nasıl ortadan kaldırılabileceğine yönelik çeşitli tartışmalar gerçekleştirilmektedir. Küresel ısınmadan bağımsız düşünülmemesi gereken orman yangınları; çevresel bozulmalara, canlı türlerinin yok olmasına, hava kirliliğine neden olan ve aynı zamanda insan sağlığına olumsuz etki eden önemli bir sorun olarak görülmektedir. Dolayısıyla gelecek nesiller için sürdürülebilir bir dünya, sağlıklı insan ve çevre ilişkisine dayanırken aynı zamanda çevreyi korumaya yönelik belirli davranış kalıplarını benimsemeyi ve çevresel riskleri sağlıklı bir iletişim yönetimiyle ortadan kaldırmayı gerekli kılmaktadır. Ormanların çevre ve insan sağlığına olan faydalarının dikkate alınması ve orman yangınının oluşumuna sebebiyet verebilecek insan kaynaklı etkilerin ortadan kaldırılması; çevre sağlığının iyileştirilmesi ve doğal dengenin korunması için göz önünde bulundurulması gereken temel unsurları oluşturmaktadır. Ormanların kendi yapısı, koşulları ve iklimsel özellikleri bu doğal ortamların korunması yönünde atılacak adımların da nasıl olacağına

ilişkin bir çerçeve oluşturmaktadır. Ormanlar, buldukları bölgelerde belirli sıcaklık ve nem derecesine bağlı olduklarından aşırı sıcaklıklara ve iklim değişim hızına uyarlanamazlar (Flavin, 1997: 29). Ormanları tehdit eden ve ormanlar için risk oluşturan küresel ısınmaya bağlı olarak yaşanan aşırı sıcaklıklar, tüm dünya genelinde görülen orman yangınları için itici bir güç olarak belirmektedir. Aslında tüm bu söylenenler, günümüzde küresel boyutta oldukça yaygınlaşan ve önemli bir gündem konusu olarak beliren orman yangınlarının en fazla küresel ısınmaya bağlı olarak çıktığını gösterirken, diğer yandan zaman zaman kasıtlı olarak insan eylemlerine de dayanabileceği gerçeğini ortaya koymaktadır. İstatistiki verilere bakıldığında; 2016 yılında ülke genelinde çıkan toplam yangın sayısı 3 188 iken, 2021 yılında toplam yangın sayısı 2 793'tür. Ancak bu yangınlarda yanan alanlar 2016 yılında 9 156 hektar, 2021 yılında ise 139 503 hektar olarak kayda geçmiştir (Orman Genel Müdürlüğü, 2021). Veriler, her ne kadar yıldan yıla orman yangını sayısında bir düşüş olduğunu gösterse de; yangının etkilediği alanın genişlediğini ve zararın ne derece büyük olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye ormanlarının önemli bir kısmında Akdeniz ikliminin hüküm sürdüğü göz önünde bulundurulduğunda, bu alanların her zaman yangına açık olduğu gerçeği ile de karşılaşmaktadır (Mol, 1993). Türkiye'de ve dünya genelinde oluşan orman yangınlarının verdiği hasarın; toplumsal, ekonomik ve ekolojik yansımalarının neler olabileceği üzerinde durmak, konuyu bütüncül olarak farklı bilim çevreleri perspektifinden değerlendirmeyi zorunlu hale getirmektedir. Günümüzde hangi ülkede ya da bölgede yaşanırsa yaşansın orman yangınları; bitki örtüsünün, doğal ortamların tahrip olmasına ve aynı zamanda farklı canlı türlerinin ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Ayrıca bir ağacın yetişmesinin ve ormanların oluşumunun yılları alacağı gerçeği, orman yangınları ile oluşan zararın ne denli ciddi boyutta olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle orman yangınlarının kimi zaman mal ve can kayıplarına da neden olabilmesi, gerek çevre ve insan sağlığı yönünden gerekse de ekonomik yönden pek çok olumsuz durumu da içerisinde taşıdığını göstermektedir. Meydana gelen orman yangınlarıyla mücadelede kullanılan yöntemlerin ve teknolojik araçların da ülke ekonomisi için belirli bir maliyet taşıması orman yangınlarının olumsuz yansımalarındandır. Sonuç olarak, orman yangınları tüm dünyada farklı yönlerden değerlendirilebilecek çeşitli olumsuz sonuçlar meydana getirebileceği gibi elbette bu sonuçların yaşanmasının önüne geçilebilecek önlemlerin, stratejilerin ortaya konması ve uygulamaya geçirilmesi hayati önem taşımaktadır. Kuşkusuz bu önlemlerin alınmasında ve uygulanmasında da, farklı medya araçları yoluyla gerçekleştirilecek sağlıklı bir risk iletişiminin ve yönetiminin işlevsellik kazanması gerektiği düşünülmektedir.

Orman Yangınlarıyla Mücadelede Risk İletişiminin Önemi

Risk, herhangi bir durumun ya da konunun içerisinde taşıdığı ya da taşıması muhtemel olan tehditleri ve endişe edici sonuçları içerisinde barındıran bir kavramdır. Risk kavramına yaklaşım, modern çağa ilişkin pek çok ekonomik, toplumsal, siyasal ve teknolojik unsurların bütüncül olarak içerisinde taşıdığı risklerle veya tehditlerle beraber ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Çağımızın kaçınılmaz bir getirisi olarak pek çok tehdit unsuruyla karşı karşıya kaldığımız günümüzde bu risklerden korunmak ve olası etkilerini en aza indirmek adına risk iletişimi ve risk yönetimi önemli görülmektedir. Risk iletişiminde, risk taşıyan durumun ve olayın ne olduğunu tam olarak anlayabilmek ve bunları en aza indirmek veya yapılabiliriyorsa tamamen ortadan kaldırmak için sistematik ve profesyonel bir iletişim stratejisi izlemek oldukça önemli bir yaklaşımdır. Riski içerisinde barındıran bir durumun öncelikle

ortaya konması ve sonrasında bu risklere ilişkin neler yapılabileceği risk iletişiminin temelini oluşturmaktadır (Özmen, 2014: 235).

Günümüz toplumlarında küresel boyutta risk içeren ve üzerinde önemle durulması gereken konulardan birisi de, küresel ısınmanın ve iklim değişikliğinin bir yansıması olarak beliren doğal afetler ve çevresel felaketlerdir. Bu risklerin sadece doğal bir oluşum sürecine bağlı olmadığı göz önünde bulundurulduğunda, zaman zaman insan kaynaklı olabileceği gerçeği de her koşulu göz önünde bulundurarak gerçekleştirilecek bir iletişim sürecini zorunlu hale getirmektedir. Küresel ısınmanın/iklim değişikliğinin yansımaları ve sonuçları, dünyada ve ülkemizde farklılık gösterebilmektedir. Küresel ısınmaya bağlı olarak gerçekleşen iklim değişikliğinin etkileri çeşitlilik gösterdiğinden, dünyanın bazı bölgelerinde fazla yağışlar neticesinde sel olayları yaşanırken, bazı bölgelerinde ise kuraklığa bağlı olarak çölleşme meydana gelebilmektedir (Cengiz Temizkan, 2013: 514). Dolayısıyla dünya genelinde yaşanan bu etkiler de dahil olmak üzere, Türkiye'nin de iklimsel koşulları doğrultusunda oluşum gösterebilecek doğal afetlere ve çevresel felaketlere ilişkin medya, siyasi aktörler ve sivil toplum kuruluşları tarafından gerçekleştirilecek risk iletişimi, sağlıklı ve etkin bir risk yönetiminin de temel koşulu olarak belirlemektedir. Tüm bu söylenenler; risk iletişiminde tehdit içeren konuya ilişkin sağlıklı ve doğru bilgilendirme sürecinin güvenilir kaynaklar tarafından gerçekleştirilmesi üzerine temellenen bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır. Günümüzde herhangi bir doğal afet ya da kriz ortamında iletişimde edinilen bilgiye nasıl ulaşıldığı, yorumlandığı ve hangi kanallar aracılığıyla paylaşıldığı mesajın doğru anlaşılması yönünden büyük önem taşımaktadır (Cömert Baechler, 2018). Dünya genelinde her yıl özellikle yaz aylarında gerçekleşen orman yangınları ya da küresel ısınmaya bağlı olarak ortaya çıkan orman yangını riskleri, stratejik ve çok yönlü bir iletişim sürecini gerekli kılmakla birlikte, baştan sona her adımı belirli olan bir faaliyet alanını da zorunlu hale getirmektedir. Örneğin orman yangınlarına sebebiyet verebilecek doğal ve kasıtlı risklerin neler olabileceğinin daha önceden belirlenerek, alınması gereken tedbirlere ve riskin ortaya çıkması sonucunda hangi sonuçların yaşanabileceğine dair topluma güvenilir medya ortamları yoluyla bilgi vermek bu sürecin önemli unsurlarını oluşturmaktadır. Ayrıca orman yangınının ortaya çıkması ve çevre-insan sağlığı için bir risk oluşturması, bu süreçte hızlı bilgilendirmenin ve karşılıklı etkileşimin önemini ortaya koyarken, aynı zamanda risklerin en aza indirgenmesinde, ortadan kaldırılmasında ve krizin sonucunda ortaya çıkan olumsuz sonuçlarla baş edilmesinde etkin bir iletişim stratejisinin benimsenmesi oldukça önemli ve gerekli görülmektedir.

Risk iletişimi, çevre iletişimi alt alanlarından birisi olarak herhangi bir çevresel felaket olduğunda gerek karar vericiler, gerekse de bu kararı uygulayıcılar başta olmak üzere bu karara katılımda bulunacak tüm kesimleri de içeren aktif bir süreci kapsamaktadır (Özmen, 2014). Bu süreçte taraflar arasında gerçekleşecek iletişim süreci ne kadar doğru ve sağlıklı yönetilirse, riskleri/tehditleri azaltmada ve söz konusu unsurların olumsuz etkilerini ortadan kaldırmada o derecede başarılı olunmaktadır. Risk iletişimi, herhangi bir riskin krize dönüşebilmesi durumunda ve aynı zamanda gerek bu riskleri önlemek gerekse de insanları bu duruma hazırlamak için kullanılabilir (Coombs, 2010: 478). Dolayısıyla bu süreci yönlendirecek tarafların ve bu süreçte kullanılacak medya araçlarının risk iletişimini bilinçli bir şekilde gerçekleştirmesi, riskin içerisinde taşıdığı krizin toplum tarafından

anlaşılmasını kolaylaştırmakta ve toplumu uyulması gereken kurallar konusunda harekete geçirmektedir. Risk iletişiminin sağlıklı bir şekilde işlemesi de, yine aynı doğrultuda risk yönetiminin sürece uygun olarak tasarlanarak uygulanmasına bağlıdır. Risk yönetimi, kavramın kendisinden de anlaşılacağı üzere riskleri yönetmek için seçilen bir yöntemi ifade etmektedir (Wu & Farland, 2007: 41). Günümüzde risk yönetiminde etkinlik sağlayan ve karar mekanizması olarak beliren tarafların mesajları nasıl oluşturduğu ve hangi kanallarla hedef kitleye aktardığı, üzerinde durulması gereken diğer önemli noktaları oluşturmaktadır. Nitekim orman yangınlarının küresel boyuttaki olumsuz etkileri düşünüldüğünde, çevre ve insan sağlığı için doğrudan risk oluşturan bu durumun gerek bölgesel gerekse de uluslararası boyutta ele alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Özellikle orman yangınlarının ekolojik, maddi ve toplumsal yönde taşıdığı risklerle nasıl baş edilebileceği üzerine karar mekanizmalarının ve bu süreçte önemli bir araç olarak beliren medyanın başvurduğu yöntemler, konuya ilişkin toplumsal algının da bu doğrultuda oluşmasına hizmet etmektedir. Medyanın orman yangınlarının oluşmasına sebebiyet verebilecek risklere ve yangınların gerçekleşmesiyle de meydana gelebilecek risklerin nasıl ortadan kaldırılacağına yönelik benimsediği tutum, orman yangınlarıyla oluşabilecek zararların en aza indirgenmesinde önemli görülmektedir. Medya tarafından doğal afetlere ve orman yangınlarına ilişkin risklerin nasıl sunulduğuna ve etkilerinden nasıl korunulması gerektiğine ilişkin benimsenen söylemler, o kriz ortamından yoğun bir şekilde etkilenecek kişilerin ne yapması ve yaşanan kriz sonrası gerçekleşmesi muhtemel gözükken maddi/manevi zararlardan nasıl korunması gerektiğine yönelik bir izlek oluşturmaktadır. Tüm bu söyleneler ışığında, içerisinde çok yönlü bir tehdit ve risk unsuru barındıran orman yangınlarının; hangi kanallar tarafından, nasıl sunulduğu ve konuya ilişkin hangi noktaların ön planda tutularak mesajın hedef kitleye ne şekilde aktarıldığı; medya kanalları aracılığıyla gerçekleşecek risk iletişiminin değerlendirilmesi sürecinde cevaplanması gereken temel sorular olarak belirlemektedir.

Ulusal Haber Ajanslarında Orman Yangını Haberleri ve Risk İletişiminde Ulusal Haber Ajanslarının Rolü

Günümüzde haber ajansları, belirli bir konuya ya da olaya ilişkin haberin, fotoğrafın, görüntünün seri bir şekilde üretilerek dağıtımına çıkarıldığı bir yapıyı içerisinde barındırmaktadır (Şahin, 2012: 113). Haber ajansları, pek çok yayıncı kuruma da abonelik yoluyla ülkenin ve dünyanın herhangi bir bölgesinde gerçekleşen olaylara ve durumlara yönelik bilgileri ve diğer unsurları hızlı bir şekilde servis eden önemli bir haber kaynağı niteliğindedir. Kuruldukları günden bu yana sahip oldukları teknolojiler sayesinde kitle iletişim araçlarının merkezi haber kaynakları olarak belirlemekte ve bu doğrultuda haber alma/yayma işlemini hızlı bir şekilde gerçekleştirmektedir (Girgin, 2002). Ülke genelinde geniş bir yapılanmaya sahip olan haber ajansları ve bu ajanslara bağlı muhabir kadroları, bölgesel olarak gerçekleşen ve haber değeri taşıyan pek çok önemli konuya ilişkin haberlerin kitle iletişim araçlarına aktarılması yoluyla o konuya ve olaya yönelik söylemlerin de çerçevesinin çizilmesini sağlamaktadır.

Ulusal haber ajansları; özerk, yarı özerk, resmi ve kamusal özelliğe sahip olup, ülkelerinin sesini duyurma amacı içerisinde faaliyetlerini sürdürmektedir (Şahin, 2012). Ajansların yoğun teknolojiye sahip olarak bünyesinde çok sayıda muhabir bulundurması konusal ya da olaysal formattaki pek çok haberin hızlıca, güncel ve çok boyutlu bir şekilde aktarılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda haber ajansları konuya ya da olaya ilişkin sadece metin üretmemekte aynı zamanda fotoğraf, ses ve videoları

da bütünleştiren multimedya öğelerini de servis etmektedir (Fern´andez et al., 2006: 780). Dijital medyanın tüm ortamlarını ve uygulamalarını aktif olarak kullanma imkânına sahip olabilen ulusal haber ajansları, dijital medya üzerinden de yoğun bir şekilde faaliyetlerini sürdürmektedir. Söz konusu tüm bu teknolojik imkânlar, ülke genelinde ani ve beklenmedik bir şekilde açığa çıkan olaylara veya durumlara yönelik tüm bilgilerin ve görsel unsurların ortak bir havuzdan hızlıca yayıncı kurumlara aktarılmasını sağlamaktadır.

İçerisinde bulunduğumuz modern çağda sıklıkla çeşitli toplumsal sorunlarla ve risk unsurlarıyla karşılaşıldığı düşünüldüğünde; bu risklerin oluşumunun önlenmesinde, yönetilmesinde ve zararlarının en aza indirgenmesinde güvenilir, doğru, güncel ve hızlı haber kaynaklarına ihtiyaç vardır. Ancak günümüzde risk içeren toplumsal konuların ve durumların sadece felaket içermesi durumunda haber medyasında yoğun bir şekilde yer aldığı görülürken, çoğu zaman bu risklerin felakete sebebiyet vermeden ortadan kaldırılmasına yönelik konuların da daha arka plana atıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, her ne kadar artan tehlike ve risklerle bağlantılı medyada yoğun bir enformasyon akışı olmasına rağmen; farkındalığa, karar süreçlerine aktif katılmaya ve risklere karşı tedbir almaya yönelik faaliyetlerin de yetersiz kaldığı görülmektedir (Koç Akgül, 2013: 327). Tam da bu noktada medyanın benimsemesi gereken rolün; toplum için risk ve tehdit oluşturan konunun tüm yönleriyle ele alınarak risk yönetiminin doğru bir şekilde yapılması ve bu süreçte toplumun üstlenmesi gereken sorumlulukların tüm netliğiyle ortaya konması şeklinde olduğu düşünülmektedir. Gerek dünyada gerekse de Türkiye’de pek çok toplumsal soruna ve konuya ilişkin risklerle karşılaşıldığı görülürken, özellikle son yıllarda en çok üzerinde durulan küresel ısınma ve iklim değişikliğine bağlı olarak gerçekleşen doğal afetler ve ekolojik bozulmalar da içerisinde risk taşıyan önemli bir konu olarak gündemde yerini almaktadır. Ozon tabakasının delinmesi, küresel ısınma ve iklim değişikliğine bağlı olarak yaşanan çevresel tehditler ve sorunlar, son yıllara çevreyi gerek ulusal gerekse de küresel boyutta politika ve kamuoyunun da gündemine yerleştirmektedir (Ataman & Erkmen, 2012: 4) .

Çevresel sorunların ve ekolojik bozulmaların; dünyanın geleceğini ve insan-çevre sağlığının sürdürülebilirliğini tehdit eder hale gelmesi, çevre konusunun günümüzde önemle ele alınmasını ve sorunların çözümü için ilgili kurum, kişi ve örgütlerce gerekli adımların atılmasını zorunlu kılmaktadır. Kuşkusuz bu adımların atılmasında öncü bir rol üstlenmesi beklenen medyanın, sadece çevresel felaketleri konu edindiği veya ön plana çıkardığı bir yayıncılık anlayışıyla hareket etmemesi, aynı zamanda bu sorunların veya tehditlerin oluşmadan engellenmesine yönelik bir toplumsal sorumluluk anlayışını içerisinde barındıran bir yaklaşıma da sahip olması gerekmektedir. Son yıllarda gerek iklim değişikliklerine gerekse de kasıtlı olarak insan kaynaklı faaliyetlere bağlı olarak dünya genelinde yaşanmakta olan orman yangınları, içerisinde ekonomik, toplumsal ve ekolojik yönden çok çeşitli riskleri barındıran önemli güncel bir sorun olarak belirmektedir. Her yıl farklı nedenlerle ortaya çıkan orman yangınları doğal çevreye, bitki örtüsüne, hayvanlara ve insanlara zarar verirken diğer yandan çok yönlü değerlendirilebilecek maddi hasarlara da yol açmaktadır. Orman yangını esnasında ortaya çıkan riskler ve sonrasında meydana gelen sonuçlar, çevre-insan sağlığı açısından maddi ve manevi olumsuz etkilere neden olabilmektedir. Orman yangınlarının nedenleri, ortaya çıkmasıyla yaşanan olumsuz sonuçlar, kayıplar ve bu durumlardan kimlerin nasıl etkilendiği sağlıklı bir risk yönetimi için

üzerinde durulması gereken temel unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Medyanın çevre-insan sağlığını tehdit edebilecek ve olumsuz sonuçlar doğurabilecek orman yangını haberlerini nasıl ele aldığı ve aktardığı, risk iletişimi bağlamında değerlendirme yapabilmek adına üzerinde durulması gereken soruları oluşturmaktadır. Güvenilir kaynaklara dayandırılan, hızlı ve doğru bilgiyi zamanında aktaran, bunu yaparken de sosyal medyayı aktif olarak yönetebilen ve insanlarla karşılıklı etkileşime önem veren medya ortamları, risk içeren konuların topluma sağlıklı bir şekilde aktarılmasında ve risk yönetiminin gerçekleştirilmesinde öncü bir rol üstlenebilmektedir. Günümüzün kitle iletişim araçları için önemli bir haber kaynağı olarak görülen, ülke genelindeki haber akışını şekillendirecek geniş bir ağa sahip olan ve çoğu kişi tarafından da sosyal medya hesaplarının yoğun bir şekilde takip edildiği ulusal haber ajansları, herhangi bir bölgede ani gelişen olaylara ilişkin bilgilerin hızlı bir şekilde yayıncı kurumlara servis edilmesini sağlamaktadır. Özellikle yaz aylarında, nedeni her ne olursa olsun ülke genelinde ani gelişen orman yangınlarının da son zamanlarda haber ajanslarının ana sayfalarında sıklıkla yer aldığı ve pek çok yayıncı kuruma da servis edildiği görülmektedir. Ulusal haber ajanslarında yer alan orman yangını haberlerinin hangi temaları içerdiği ve bu temaların okuyucuya nasıl sunulduğu, ülkemizde etkin bir şekilde faaliyet gösteren haber ajanslarının orman yangınına ilişkin haberlerde riskleri aktarmada ve yönetmede nasıl bir yol izlediğini ortaya koymaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada, Türkiye’de faaliyet gösteren önemli haber ajanslarından Anadolu Ajansı (AA)’nın, İhlas Haber Ajansı (İHA)’nın ve Demirören Haber Ajansı (DHA)’nın internet sayfalarında yer alan orman yangını haberleri 1-31 Temmuz 2022 tarihleri arasında içerik analizi yöntemiyle değerlendirmeye alınmakta ve elde edilen bulgular ışığında risk iletişimi perspektifinden genel bir değerlendirmeye gidilmektedir. Ülkemizde özellikle yaz ayları döneminde en çok gündeme gelen orman yangınları, farklı medya ortamları üzerinden çeşitli yönleriyle haberleştirilirken, bu içeriklerin nasıl oluşturulduğu ve aktarıldığı toplumsal sorumluluk ve etik odaklı bir habercilik anlayışı bakımından üzerinde durulması gereken temel noktaları oluşturmaktadır. Orman yangınlarının, küresel ısınmaya ya da iklim değişikliğine bağlı olarak ortaya çıktığı ve aynı zamanda antropojenik etkilerden de bağımsız tutulamayacağı gerçeği, konunun insan-çevre sağlığı için risk faktörlerini yoğun bir şekilde barındırdığını gün yüzüne çıkarmaktadır. Dünyanın ya da Türkiye’nin herhangi bir bölgesinde meydana gelen orman yangınlarının ya da çeşitli doğal afetlerin hızlı, doğru ve güvenilir kaynaklar tarafından aktarılması, konuya yönelik risk faktörlerinin ortaya konması ve bertaraf edilmesi bakımından oldukça önemlidir. Bu nedenle çalışmada, Türkiye’nin her bölgesinde yayıncılık ağı geliştiren, geniş bir muhabir kadrosuna sahip olan ve ani gelişen olaylara ilişkin haberlerin ve haberle bağlantılı diğer unsurların kitle iletişim araçlarına ortak bir havuzdan aktarılmasını sağlayan haber ajanslarının konuya ne şekilde yaklaştığı ve konuya ilişkin içerikleri nasıl sunduğu üzerinde durulmaktadır. Tüm bu söylenenler ışığında, gerçekleşmesi muhtemel olan ya da ani gelişen orman yangınlarına ilişkin konuların ya da olayların, haberlerde nasıl ele alındığını ortaya koymak amacıyla amaçsal örneklemeyle ulusal haber ajansları seçilerek incelemeye alınmıştır. Amaçsal örneklemede araştırmacı, kendi yargılarına ya da daha önce edindiği bilgilere göre araştırmanın amacına en uygun olan birimleri örneklem olarak seçmektedir (Taylan, 2015: 79). Dolayısıyla bu çalışmada da, incelenen bir aylık süre içerisinde geniş bir aboneye sahip olan, ülkenin genelinde aktif bir şekilde faaliyet göstererek bölgesel gelişmeleri hızlı

bir şekilde aktaran ve o süre zarfı içerisinde konuyla bağlantılı yoğun bir haber akışı olan ulusal haber ajansları araştırma kapsamında amaçlı olarak değerlendirmeye alınmıştır.

İçerik analizi, metinlerdeki içeriğin ne olduğunu, ne anlama geldiğini ve metnin genel vurgusunu ortaya koyarak genel bir yorumlamaya gitmektir (Bal, 2013: 179). Çalışmada yukarıda belirtilen üç ulusal haber ajansının web sayfasında yer alan orman yangını haberlerinin sıklığı ortaya konmakta ve içerisinde barındırdığı temalar ve haberlerin niteliği üzerine belirlenen kategoriler üzerinden risk iletişimi bağlamında genel bir değerlendirme yapılmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada frekans analizi ve kategorisel analiz bir arada kullanılarak ulaşılan nicel veriler üzerinden konuya yönelik niteliksel bir çıkarımda bulunmaktadır. Araştırmada örneklem içerisine giren haberler için kodlama cetveli oluşturulmuş, haberlerde ortaya çıkan temalar kodlanmış ve SPSS Programı ile analiz edilerek bunun sonucunda frekans tablolarından ve değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koyan çapraz tablolardan yararlanılmıştır.

Araştırma kapsamında cevaplanması gereken sorular şu şekilde belirmektedir:

*Ulusal haber ajanslarında orman yangını haberleri ne sıklıkla yer almaktadır?

*Ulusal haber ajanslarında orman yangını haberleri hangi temalarla ön plana çıkmaktadır?

*Ulusal haber ajanslarında risk iletişimi bağlamında orman yangınları haberlerinin niteliği ve sunumu ne şekildedir?

Bulgular

Tablo 1. Orman Yangını Haberlerinin Ulusal Haber Ajanslarına Göre Dağılımı

Ulusal Haber Ajansları	Frekans	Yüzde
Anadolu Ajansı	64	30,6
İhlas Haber Ajansı	107	51,2
Demirören Haber Ajansı	38	18,2
Toplam	209	100

1-31 Temmuz 2022 tarihleri arasında ulusal haber ajanslarında orman yangınlarını konu edinen haberlerin sayısı toplamda 209'dur. Tablo 1'de orman yangını haberlerinin ajanslara göre dağılım oranlarına yer verilmektedir. Orman yangını haberlerinin, en fazla İhlas Haber Ajansı'nda (%51,2) yer aldığı görülmektedir. İhlas Haber Ajansı'nı takiben orman yangını haberlerine sıklıkla Anadolu Ajansı'nda (%30,6) da rastlanmakla birlikte, araştırmaya konu edinen haberlere en az Demirören Haber Ajansı'nda (%18,2) yer verildiği görülmektedir. Temmuz ayı içerisinde yurt genelinde gerek aşırı sıcaklara gerekse de dikkatsizlik ya da kasten antropojenik etkilere bağlı olarak yaşanan orman yangınları yoğun bir şekilde haber ajansları tarafından çeşitli etkileriyle ele alınarak haberleştirilmekte ve görsel unsurlarla desteklenerek servis edilmektedir.

Türkiye'de kamusal haber ajansı olarak faaliyet gösteren Anadolu Ajansı'nın ve özel haber ajanslarından olan İhlas Haber Ajansı'nın ve Demirören Haber Ajansı'nın yurt genelindeki yayıncılık ağı ile bölgesel olarak gerçekleşen ani olaylara ve oluşan toplumsal sorunlara ilişkin haberleri hızlı ve yoğun teknolojik imkânlarla dağıtımına çıkarması ve servis etmesi; konuya, soruna ya da olaya yönelik toplumsal algının

oluşmasını sağlamaktadır. Özellikle risk taşıyan ve çevre-insan sağlığını yakından ilgilendiren gerek ulusal gerekse de küresel boyutta ele alınan orman yangınlarının nedenlerine, oluşmasıyla ortaya çıkan zararlara ve gelecekte oluşması muhtemel olan yangınlara yönelik ulusal haber ajanslarında yer alan haberlerin içeriği aynı zamanda ulusal haber ajanslarının risk iletişimi bağlamındaki yetkinliğini de ortaya koymaktadır. Her bir haber ajansında yer alan orman yangını haberlerinin sıklığı kadar bu haberlerin nasıl bir temaya sahip olduğu, hangi haber kaynaklarıyla sunulduğu, görsel unsurları içerdiği ve niteliğinin ne olduğu üzerine elde edilen veriler, konuya ilişkin tüm yönleriyle genel bir değerlendirme yapabilmek adına önem taşımaktadır.

Tablo 2. Ulusal Haber Ajanslarında Yer Alan Orman Yangını Haberlerinde Ön Plana Çıkan Temalar

Orman Yangını Haberlerinde Ön Plana Çıkan Temalar	Ajanslar			Toplam
	Anadolu Ajansı	İhlas Haber Ajansı	Demirören Haber Ajansı	
Orman Yangınına İlişkin Müdahale	17 %26,6	28 %26,2	6 %15,8	51 %24,4
Aşırı Sıcakların ve İklim Değişikliğinin Orman Yangınlarına Sebep Olması	4 %6,3	1 %0,9	0 %0	5 %2,4
Orman Yangınının Kontrol Altına Alınması	7 %10,9	40 %37,4	9 %23,7	56 %26,8
Orman Yangınının Kontrol Altına Alınması ve Alınacak/Alınan Tedbirler	4 %6,3	1 %0,9	0 %0	5 %2,4
Orman Yangınının Kontrol Altına Alınması ve Yangında Meydana Gelen Zararlar	11 %17,2	18 %16,8	17 %44,7	46 %22
Orman Yangınlarına Müdahalede Kullanılan Yöntemler, Yenilikler ve Teknolojiler	4 %6,3	3 %2,8	0 %0	7 %3,3
Orman Yangınlarını Önlemek İçin Alınan Tedbirler, Kısıtlamalar, Uyarılar, Tatbikatlar ve Denetimler	9 %14,1	8 %7,5	4 %10,5	21 %10
Orman Yangınlarına İlişkin İstatistikî Bilgiler	3 %4,7	0 %0	0 %0	3 %1,4
Orman Yangınlarının Çevreye, Canlılara ve İklim Olan Olumsuz Etkisi	5 %7,8	8 %7,5	2 %5,3	15 %7,2
Toplam	64 %100	107 %100	38 %100	209 %100

Tablo 2’de her bir ulusal haber ajansında ön plana çıkan temaların dağılım oranlarına yer verilmektedir. Orman yangını haberlerinin en yoğun olarak karşılaşıldığı İhlas Haber Ajansı’nda yer alan haberlerin, en fazla orman yangınlarının kontrol altına alınması (%37,4) ve orman yangınına ilişkin müdahale (%26,2) temasında olduğu görülmektedir. Orman yangınının kontrol altına alınması ve yangında meydana gelen zararlar (%16,8) konulu haberlere de genellikle rastlanırken, orman yangınlarını önlemek için alınan tedbirler, kısıtlamalar, uyarılar, tatbikatlar ve denetimler (%7,5) ve aynı zamanda orman yangınlarının çevreye, canlılara ve iklime olan olumsuz etkisi (%7,5) konulu haberlerin de İhlas Haber Ajansı’nın sayfasında zaman zaman yer aldığı görülmektedir. Orman yangınlarına müdahalede kullanılan yöntemler, yenilikler ve teknolojiler (%2,8), aşırı sıcakların ve iklim değişikliğinin orman yangınlarına sebep olması (%0,9) ve orman yangınının kontrol altına alınması ve alınacak/alınan tedbirler (%0,9) temalı haberlere de nadiren rastlanmaktadır. Diğer yandan, orman yangınlarına ilişkin istatistiki bilgileri içeren (%0) haberlere de hiç rastlanmamaktadır.

İhlas Haber Ajansı’nı takiben orman yangını haberlerinin sıklıkla yer aldığı Anadolu Ajansı’nda orman yangınına ilişkin müdahale (%26,6) konulu haberlerin yoğun olarak yer aldığı görülmektedir. Orman yangınının kontrol altına alınmasına ve yangında meydana gelen zararlara (%17,2), orman yangınlarını önlemek için alınan tedbirlere, kısıtlamalara, uyarılara, tatbikatlara ve denetimlere (%14,1) ve orman yangınının kontrol altına alınmasına (%10,9) yönelik haberlere de genellikle Anadolu Ajansı’nın sayfasında yer verilmektedir. Aynı zamanda orman yangınlarının çevreye, canlılara ve iklime olan olumsuz etkisini (%7,8), aşırı sıcakların ve iklim değişikliğinin orman yangınlarına sebep olmasını (%6,3), orman yangınının kontrol altına alınması ve alınacak/alınan tedbirleri (%6,3), orman yangınlarına müdahalede kullanılan yöntemleri, yenilikleri ve teknolojileri (%6,3) ve orman yangınlarına ilişkin istatistiki bilgileri (%4,7) konu edinen haberlere de zaman zaman yer verildiği görülmektedir.

Demirören Haber Ajansı’na bakıldığında ise en yoğun orman yangınının kontrol altına alınmasını ve yangında meydana gelen zararları konu edinen (%44,7) haberlerle karşılaşılmaktadır. Orman yangınının kontrol altına alınmasına (%23,7) yönelik haberlere de genel olarak rastlanırken, orman yangınına ilişkin müdahalelere (%15,8) ve orman yangınlarını önlemek için alınan tedbirlere, kısıtlamalara, uyarılara, tatbikatlara ve denetimlere (%10,5) yönelik haberlere de ara sıra rastlanmaktadır. Demirören Haber Ajansı’nın sayfasında nadiren de olsa orman yangınlarının çevreye, canlılara ve iklime olan olumsuz etkisini konu edinen (%5,3) haberlere yer verildiği görülmekle birlikte, aşırı sıcakların ve iklim değişikliğinin orman yangınlarına sebep olmasına (%0), orman yangınının kontrol altına alınmasına ve alınacak/alınan tedbirlere (%0), orman yangınlarına müdahalede kullanılan yöntemlere, yeniliklere ve teknolojilere (%0) ve orman yangınlarına ilişkin istatistiki bilgilere (%0) ilişkin temadaki haberlere ise hiç rastlanmamaktadır.

Tablo-2 verileri doğrultusunda genel bir değerlendirme yapılacak olduğunda; toplam haber sayıları içerisinde ulusal haber ajanslarının sayfalarında genel olarak orman yangınlarının kontrol altına alınmasını, orman yangınlarına ilişkin müdahaleyi, orman yangınının kontrol altına alınmasını ve yangında meydana gelen zararları ve orman yangınlarını önlemek için alınan tedbirleri, kısıtlamaları,

uyarıları, tatbikatları ve denetimleri, orman yangınlarının çevreye, canlılara ve iklime olan olumsuz etkisini konu edinen haber sayısının fazla olduğu ortaya çıkmaktadır. Tüm bu haber temalarını takiben toplam haber sayısı içerisinde orman yangınlarına müdahalede kullanılan yöntemleri, yenilikleri ve teknolojileri, aşırı sıcakların ve iklim değişikliğinin orman yangınlarına sebep olmasını, orman yangınının kontrol altına alınmasını ve alınacak/alınan tedbirleri ve orman yangınlarına ilişkin istatistiki bilgileri konu edinen haberlerin sayısının da genel olarak az olduğu ortaya konmaktadır. Bu veriler ışığında; ulusal haber ajanslarında yer alan orman yangını haberlerinin çoğunun yurt genelinde meydana gelen ani orman yangını gelişmelerine bağlı olarak oluşturulduğu ve servis edildiği görülmektedir. Bu haberler aynı zamanda ani gelişen orman yangınlarına ilişkin müdahale faaliyetlerini ön plana çıkartırken aynı zamanda yangının kontrol altına alındığına ve yangın sonucunda oluşan zararlara ve yangınların genel olarak çevre-insan sağlığına olan etkilerine dair bilgi de vermektedir. Diğer yandan, bu haberler kimi zaman orman yangınlarını önlemeye yönelik tedbirlerin de ele alındığı bir içeriğe sahip olmaktadır. Ancak orman yangınlarına ilişkin temel bilgilerin, iklim değişikliklerinin orman yangınlarına sebep olmasının, yangın söndürmede kullanılan teknolojilerin ve orman yangınının kontrolü sonrasında uyulması gereken tedbirlerin ulusal haber ajanslarında daha arka plana atıldığı görülmektedir. Nitekim üç haber ajansına ilişkin verilere de bakıldığında; tümünün orman yangını haberlerini daha çok yangın anına yönelik müdahalelerle ön plana çıkardığı ve yangının kontrol altına alındığını vurgulayarak toplumu bilgilendirdiği görülmektedir.

Tablo 3. Ulusal Haber Ajanslarında Yer Alan Orman Yangını Haberlerinin Kapsamı

Orman Yangını Haberlerinin Kapsamı	Ajanslar			Toplam
	Anadolu Ajansı	İhlas Haber Ajansı	Demirören Haber Ajansı	
Yerel ve bölgesel	36 %56,3	96 %89,7	34 %89,5	166 %79,4
Uluslararası	28 %43,8	11 %10,3	4 %10,5	43 %20,6
Toplam	64 %100	107 %100	38 %100	209 %100

Tablo 3’de ulusal haber ajanslarının her birinde yer alan orman yangını haberlerinin kapsamına ilişkin verilerin dağılımı sunulmaktadır. Tabloya bakıldığında, ulusal haber ajanslarında yer alan orman yangını haberlerinin çoğu, yerel ve bölgesel (%79,4) nitelikte konuya yaklaşırken, bazı haberlerde ise habere ilişkin konunun uluslararası (%20,6) bir boyutta sunulduğu görülmektedir. Her bir ajansın konuya yaklaşım biçimi ve konuya ilişkin sunumu, orman yangınlarının küresel ve ulusal boyuttaki çeşitli etkileriyle beraber nasıl ele alındığını ortaya koymaktadır. Orman yangını haberlerinin yerel boyutta ele alınması, konuya Türkiye’de herhangi bir bölgede gelişen yangın haberlerinin ülke içindeki etkileriyle ve taşıdığı risklerle yaklaşılmasını, uluslararası boyutta ele alınması ise konunun sadece bölgesel değil aynı zamanda küresel boyuttaki çeşitli etkileriyle beraber değerlendirilmesini sağlamaktadır. Türkiye merkezli ulusal haber ajansları göz önünde bulundurulduğunda, örneklem

içerisine giren haber ajanslarının elbette yerel ve bölgesel boyutta yaşanan olaylara ya da ani gelişen durumlara yönelik haberlere daha yoğun bir şekilde yer vermesi normaldir, ancak konunun küresel ısınma ve iklim değişikliklerinden bağımsız düşünülmesi gerektiği de orman yangınlarının küresel bir sorun ve risk niteliği taşıdığını gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla daha çok bölgesel olarak yer verilen söz konusu haber temalarının, uluslararası boyutunun da göz önünde bulundurularak, küresel boyuttaki çeşitli etkileriyle haber ajansları tarafından daha fazla üzerinde durulması ve ele alınması gerekmektedir.

Tablo 3 verileri, İhlas Haber Ajansı'nda yer alan orman yangını haberlerinin yoğun bir şekilde yerel ve bölgesel (%89,7) olduğunu, nadiren de uluslararası (%10,3) nitelikte haber temalarını konu edindiğini ortaya koymaktadır. Anadolu Ajansı'nın sayfasında orman yangını haberlerinin çoğu yerel ve bölgesel (%56,3) nitelikte olsa da, sıklıkla uluslararası (%43,8) nitelikte orman yangını konu edinen haberlere de rastlandığı rahatlıkla söylenebilmektedir. Demirören Haber Ajansı'na bakıldığında ise söz konusu haberlerin aynı İhlas Haber Ajansı'nda olduğu gibi yoğun bir şekilde yerel ve bölgesel (%89,5) nitelikte olduğu görülmekte, nadiren de uluslararası (%10,5) nitelikte olduğu göze çarpmaktadır. Her bir haber ajansı için ön plana çıkan bu veriler; İhlas Haber Ajansı'nda ve Demirören Haber Ajansı'da yer alan orman yangını haberlerinin daha yoğun bir şekilde yerel/bölgesel konuları içerdiğini ve aktardığını ortaya koyarken, Anadolu Ajansı'nda ise yerel ve bölgesel nitelikli konular başta olmak üzere sıklıkla uluslararası boyutta değerlendirilebilecek haberlere de yer verildiği görülmektedir.

Tablo 4. Ulusal Haber Ajanslarında Yer Alan Orman Yangını Haberlerinde Verinin/Bilginin Kaynağı

Orman Yangını Haberlerinde Verinin Kaynağı	Ajanslar			Toplam
	Anadolu Ajansı	İhlas Haber Ajansı	Demirören Haber Ajansı	
Birden Fazla Haber Kaynağının Yaptığı Açıklamalar	22 %34,4	3 %2,8	5 %13,2	30 %14,4
Resmi Haber Kaynağının Yaptığı Açıklamalar	22 %34,4	34 %31,8	11 %28,9	67 %32,1
Vatandaşların Beyanları/Açıklamaları	2 %3,1	2 %1,9	1 %2,6	5 %2,4
Haber Kaynağı Belirtilmemiş	8 %12,5	68 %63,6	20 %52,6	96 %45,9
Yabancı Medya Kuruluşlarından Yararlanılan Açıklamalar, Veriler	5 %7,8	0 %0	0 %0	5 %2,4
Resmi Haber Kaynağının ve Vatandaşın Beyanlarının Bir Arada Sunumu	2 %3,1	0 %0	1 %2,6	3 %1,4
	3	0	0	3

Uzmanların Beyanları/Düşünceleri	%4,7	%0	%0	%1,4
Toplam	64 %100	107 %100	38 %100	209 %100

Tablo 4’de her bir ulusal haber ajansında yer alan orman yangını haberlerinde kullanılan veri/bilgi kaynağının dağılım oranlarına yer verilmektedir. Haberde kaynak kullanımı, haberin dayandığı verilerin açık bir şekilde ortaya konmasını sağlarken aynı zamanda habere ve yayıncı kuruma karşı güvenilirliği arttırmaktadır. Orman yangını temalı haberler açısından düşünüldüğünde; konunun toplumsal, ekonomik ve ekolojik pek çok alanla yakından ilişkisi olduğundan kaynağa ilişkin açıklamaların ve kullanılan verinin kaynağının açık bir şekilde belirtilmesi oldukça önem taşımaktadır. Bilimsel bir nitelik taşıyan bu temadaki haberlerin arka plan bilgilerinin güvenilir kaynaklara dayandırılarak verilmesi ve gelecekteki olası etkilerinin uzman görüşler çerçevesinde aktarılması konuya yönelik risklerin ortaya konularak yönetilmesinde önem teşkil etmektedir. Tablo 4 verilerine bakıldığında; ulusal haber ajanslarının genelinde yer alan haberlerin çoğunlukla kaynağının belirtilmediği (%45,9) görülmektedir. Ayrıca kaynağın belirtildiği haberlerde de, sıklıkla konuya ilişkin Bakanlığa bağlı birimler ve siyasi güçler tarafından gerçekleştirilen resmi haber kaynağının yaptığı açıklamalara (%32,1) başvurulmaktadır. Ancak kimi zamanda alanında uzman kişilerin, Bakanlığın ve sivil toplum kuruluşları gibi birden fazla haber kaynağının (%14,4) yer aldığı haber metinlerine de rastlanmaktadır. Diğer yandan sayıca az olsa da, yabancı medya kuruluşları tarafından yapılan açıklamaların/verilerin (%2,4) ve konuya ilişkin vatandaşların beyanlarının (%2,4) kaynak olarak gösterildiği haberler de yer almaktadır. Resmi haber kaynağının ve vatandaşa ait beyanların bir arada bulunduğu (%1,4) haberlere ve uzmanların beyanlarını/düşüncelerini (%1,4) kaynak edinen haberlere de incelenen ajanslar içerisinde oldukça az bir şekilde yer verildiği açıkça görülmektedir.

Tüm bu söylenenler doğrultusunda; haber ajanslarında haber kaynağının belirtilmediği haber sayısının toplamda fazla olması konuya ilişkin en önemli eksiklerden birisi olarak görülmekte ve haberde kullanılan verilere ya da bilgilere ait kaynağın net bir şekilde aktarılması gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca resmi kurumların ya da kurumların çatısı altında görev yapan yetkili isimlerin haberde kaynak olarak gösterilmesi haberde sunulan bilgiyi/veriyi güçlendirdiğinden, aynı zamanda birden fazla haber kaynağının bir arada sunulması da haberde verinin ya da bilginin daha dengeli ve çok yönlü desteklenerek aktarılmasını sağladığından oldukça değerli görülmektedir. Orman yangını haberlerinin okuyucuya hangi temada sunulduğu kadar bu temalara ilişkin başvurulacak kaynaklar da sağlıklı bir risk iletişiminin ve yönetiminin sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Ajanslarda yer alan orman yangını haberlerinde zaman zaman vatandaşların beyanlarına da başvurulması, konuya ilişkin bilgilerin sadece tek yönlü bir akışla değil aynı zamanda vatandaşların da düşüncelerini içeren çift yönlü bir iletişim süreci içerisinde desteklenerek sunulduğunu ortaya koymaktadır. Risk iletişiminin, çift yönlü iletişim sürecini destekleyen bir yapıda olması ve riske maruz kalan ya da kalması muhtemel olan kişilerin geri bildirimlerine önem vermesi, risk taşıyan durumun ya da konunun ortadan kaldırılmasında gereklilik arz etmektedir.

İhlas Haber Ajansı'nda yer alan orman yangını haberlerinin çoğunda, içerikte yer alan bilgilere/verilere ait haber kaynağının belirtilmediği (%63,6) görülmektedir. Haber metinlerinde yer alan veriye ya da bilgiye ilişkin kaynağın belirtildiği durumlarda ise resmi haber kaynağının yaptığı açıklamalar (%31,8) en fazla ön plana çıkarılmaktadır. Diğer yandan çok az sayıdaki haberin içeriği de, birden fazla haber kaynağının yaptığı açıklamalara (%2,8) ve vatandaşların beyanlarına (%1,9) dayanmaktadır. İhlas Haber Ajansı'nda yabancı medya kuruluşlarından yararlanılan açıklamalara (%0), resmi haber kaynağının ve vatandaşın beyanlarının bir arada sunulmasına (%0), uzmanların beyanlarına/düşüncelerine (%0) dayalı haber kaynaklarına ise hiç rastlanmamaktadır.

Anadolu Ajansı'nın sayfasında yer alan orman yangını haberlerinin yoğun ve eşit bir şekilde resmi haber kaynağının yaptığı açıklamalara (%34,4) ve birden fazla haber kaynağının yaptığı açıklamalara (%34,4) dayandığı görülmektedir. Veriler ışığında, Anadolu Ajansı'nda yer alan orman yangını haberlerinde de kimi zaman haberde yer alan veriye ilişkin kaynağın belirtilmediği (%12,5) gözlenmektedir. Ayrıca yabancı medya kuruluşlarından yararlanılan açıklamalara (%7,8), uzmanların beyanlarına/düşüncelerine (%4,7), vatandaşların beyanlarına/açıklamalarına (%3,1) ve son olarak resmi haber kaynağının ve vatandaşın beyanlarının bir arada sunumuna (%3,1) dayalı haberlere de Anadolu Ajansı'nın ana sayfasında yer verilmektedir.

Demirören Haber Ajansı'na bakıldığında ise orman yangını haberlerinin yarısından fazlasında verilerin kaynağının belirtilmediği (%52,6) ortaya konmaktadır. İhlas Haber Ajansı'nda olduğu gibi Demirören Haber Ajansı'nda da haberde kullanılan verinin resmi haber kaynağının yaptığı açıklamalara (%28,9) ve birden fazla haber kaynağının yaptığı açıklamalara (%13,2) dayandırıldığı görülmektedir. Resmi haber kaynağının ve vatandaşın beyanlarının bir arada sunumu (%2,6), vatandaşların beyanları/açıklamaları (%2,6) Demirören Haber Ajansı'nda nadiren de olsa yer alan haber kaynaklarını oluşturmaktadır. Yabancı medya kuruluşlarından yararlanılan açıklamalar, veriler (%0) ve konuya ilişkin uzmanların beyanları/düşünceleri (%0) ise Demirören Haber Ajansı'nda yer alan orman yangını haberlerinde veri kaynağı olarak karşımıza çıkmamaktadır.

Tablo 4 verileri ışığında genel bir değerlendirme yapılacak olduğunda; İhlas Haber Ajansı'nda ve Demirören Haber Ajansı'nda yer alan orman yangını haberlerinde veri/bilgi kaynağının yoğun bir şekilde belirtilmediği görülürken, belirtildiği zamanlarda da resmi haber kaynağına dayandırıldığı ve farklı kaynakların bir arada sunulmasıyla aktarıldığı görülmektedir. Anadolu Ajansı'nda da haber kaynağının belirtilmediği haberlere yoğun bir şekilde olmasa da zaman zaman rastlanmakta ancak çoğu haber, yine diğer iki haber ajansında olduğu gibi resmi kaynaklara ve birden fazla haber kaynağına dayandırılmaktadır. Ayrıca Anadolu Ajansı'nda yer alan haberlerde verilerin kaynağı da farklılık göstermekte ve tüm haber kaynaklarına rastlanmaktadır. Haberde veri kullanımında farklı haber kaynaklarının kullanımı olaya ya da konuya ilişkin farklı yaklaşımları ortaya koymakta ve içeriği zenginleştirmektedir. Diğer yandan haber ajanslarının hepsinde oranlar farklılaşsa da, zaman zaman vatandaşların beyanlarına başvurulması ve konuya ilişkin düşüncelerinin aktarılması orman yangınlarının taşıdığı ya da taşıyacağı risklerin yönetilmesinde ve ortadan kaldırılmasında karar alıcıların ve uygulayıcıların iş birliği içerisinde sağlıklı bir iletişim gerçekleştirilmesine de hizmet etmektedir. Haber verileri içerisinde uzman görüşlerine yer veren ve yabancı medya kuruluşlarından

aldığı bilgileri de sunan haberler, sadece Anadolu Ajansı'nda yer almaktadır. Kuşkusuz Anadolu Ajansı'nda bu verilere ilişkin haber kaynaklarının sunumu, orman yangınına ilişkin haberlerin sadece bölgesel değil aynı zamanda küresel boyuttaki etkileriyle ele alındığını ve uzman görüşler çerçevesinde yapılandırıldığını da göstermektedir. Tablo 4 verileri, İhlas Haber Ajansı'nda ve Demirören Haber Ajansı'nda yer alan orman yangını haberlerine ilişkin kaynağı belirtilen verilerin daha çok belirli kategorilerde yoğunlaştığını, sınırlı kaldığını ve konunun çeşitli etkileriyle ele alınarak farklı haber kaynaklarına dayandırıldığı haberlerin fazlalaştırılması gerektiğini ortaya konmaktadır. Tüm ulusal haber ajanslarının resmi haber kaynaklarına ve farklı haber kaynaklarının bir arada sunumuna önem ve öncelik vermesi, konunun yetkili kişiler ve kurumlar tarafından çerçevelenmesini sağlayıp güvenilirliği arttıracığı ve her haberde veriye ilişkin kaynağın belirtilmesinin de konuya ilişkin tüm yönlerin ve olası sonuçların bütüncül bir perspektiften ortaya konması yönünden katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Tablo 5: Ulusal Haber Ajanslarında Orman Yangını Haberlerinde Kullanılan Görsel Unsurların Dağılımı

Orman Yangını Haberlerinde Görsel Unsurların Kullanımı	Ajanslar			Toplam
	Anadolu Ajansı	İhlas Haber Ajansı	Demirören Haber Ajansı	
Fotoğraf ve Videonun Bir Arada Kullanımı	5 %7,8	30 %28	10 %26,3	45 %21,5
Fotoğraf, Video ve İnfografik Unsurların Bir Arada Kullanımı	6 %9,4	0 %0	0 %0	6 %2,9
Fotoğraf Kullanımı	52 %81,3	59 %55,1	28 %73,7	139 %66,5
Fotoğraf ve Ses Dosyalarının Bir Arada Kullanımı	1 %1,6	0 %0	0 %0	1 %0,5
Video Kullanımı	0 %0	17 %15,9	0 %0	17 %8,1
Görsel Kullanılmamış	0 %0	1 %0,9	0 %0	1 %0,5
Toplam	64 %100	107 %100	38 %100	209 %100

Tablo 5'de ulusal haber ajanslarında yer alan orman yangını haberlerinin hangi görsel unsurları içerdiğine yönelik oranlara yer verilmektedir. Ulusal haber ajanslarında genel olarak en fazla fotoğraf (%66,5) ve aynı zamanda fotoğraf/video kullanımının bir arada (%21,5) olduğu haberlere rastlanmaktadır. Tüm bunların haricinde haberlerde video kullanımına (%8,1) rastlanmakla beraber, fotoğraf, video ve infografik unsurların bir arada sunulduğu (%2,9) haberlere zaman zaman, fotoğrafın ve ses dosyalarının bir arada kullanıldığı (%0,5) haberlere de nadiren yer verildiği görülmektedir. Ayrıca nadiren görselin kullanılmadığı (%0,5) haberlere de rastlanabilmektedir. Verilere bakıldığında, genel

olarak ulusal haber ajanslarında yer alan orman yangını haberlerinde görsel unsurların mutlaka kullanıldığı görülmekle birlikte, söz konusu bu unsurların da yoğun olarak fotoğraf ve videodan oluştuğu ortaya konmaktadır. Diğer yandan, yeni nesil gazetecilik uygulamalarının yansımalarından olan veri görselleştirme ve sunma aşamasının en önemli araçlarından biri olan infografiklerin bu alanda kullanılması haberi zenginleştirmekte ve anlaşılabilirliğini kolaylaştırmaktadır.

İhlas Haber Ajansı, orman yangını haberlerini en yoğun fotoğrafla (%55,1) desteklediği gibi aynı zamanda sıklıkla fotoğraf ve videonun bir arada kullanıldığı (%28) haberlere de yer vermektedir. Ayrıca İhlas Haber Ajansı'nda video ile desteklenen (%15,9) haberlere de rastlanmakta birlikte, nadiren görsel kullanılmayan (%0,9) haberlerle de karşılaşmaktadır. Fotoğraf, video ve infografik unsurların bir arada kullanıldığı (%0) ve aynı zamanda fotoğraf/ses dosyalarının bir arada kullanıldığı (%0) haberler ise İhlas Haber Ajansı'nda hiç yer almamaktadır.

Anadolu Ajansı'nda incelenen orman yangını haberlerinin çoğunda fotoğraf kullanımının (%81,3) olduğu görülmektedir. Fotoğraf, video ve infografik unsurların bir arada kullanımının (%9,4) ve aynı zamanda fotoğraf ve videonun bir arada kullanımının (%7,8) söz konusu olduğu haberlere de yoğun olmasa da rastlanmaktadır. Anadolu Ajansı'nda fotoğraf ve ses dosyalarının bir arada kullanıldığı (%1,6) haberlerin nadiren yer aldığı, videonun kullanıldığı (%0) haberlerin ise hiç yer almadığı görülmektedir. Diğer yandan, Anadolu Ajansı'nda tüm haberler görsel unsurlarla desteklenmekte ve görsel kullanılmayan (%0) haberlerle hiç karşılaşmamaktadır.

Demirören Haber Ajansı'na bakıldığında, orman yangını haberlerinin genelinin fotoğrafla desteklendiği (%73,7) görülmektedir. Aynı zamanda fotoğraf ve videonun bir arada kullanıldığı (%26,3) haberlere de yer verilmektedir. Demirören Haber Ajansı'nda yer alan tüm haberlerde de görsel unsurlar mutlaka yer almaktadır. Ayrıca video kullanımına (%0), fotoğraf ve ses dosyalarının bir arada sunumuna (%0) ve yine fotoğraf, video ve infografik unsurların bir arada kullanımına (%0) ilişkin haberlerin hiç yer almadığı da tablo verileri doğrultusunda açığa çıkmaktadır.

Tablo 5 verilerine göre; tüm ulusal haber ajanslarında genel olarak habere ilişkin görsel unsurların mutlaka yer aldığı görülmekle birlikte, sadece İhlas Haber Ajansı'nda yer alan tek bir haberde görsel unsura erişilememektedir. Ulusal haber ajanslarının genelinde orman yangını haberlerinin temasına bağlı olarak fotoğrafların, videoların ve bu unsurların bir arada kullanıldığı haberlere sıklıkla rastlanmaktadır. Diğer yandan, Anadolu Ajansı'nda diğer ulusal haber ajanslarından farklı olarak habere ilişkin infografik unsurlar da ön plana çıkmakta ve dijital medyaya özgü uygulama pratikleri haberi zenginleştirerek anlaşılabilirliğini de kolaylaştırmaktadır. Orman yangını haberlerinin toplumsal, ekonomik ve ekolojik yansımalarıyla pek çok risk faktörünü konu edindiği göz önünde bulundurulduğunda, konuya ilişkin görsel unsurların konuyu yansıtabilecek şekilde sunulması, risk faktörlerinin ortaya konularak okuyucuya aktarılmasını sağlamaktadır. Özellikle orman yangınlarının içerisinde barındırdığı çok yönlü risklerin, yangınların sonucunda oluşacak olan sonuçların ortaya konmasında ve risklerin ortadan kaldırılmasında haberin konusu, kaynağı ve nasıl sunulduğu kadar kullanılan görsel unsurların da toplumu uyarma ve harekete geçirme yönünde önemli bir rol üstlendiği söylenebilmektedir.

Tablo 6. Ulusal Haber Ajanslarında Yer Alan Orman Yangını Haberlerinin Niteliği

Orman Yangını Haberlerinin Niteliği	Ajanslar			Toplam
	Anadolu Ajansı	İhlas Haber Ajansı	Demirören Haber Ajansı	
Bilgilendirici	40 %62,5	95 %88,8	31 %81,6	166 %79,4
Bilgilendirici ve Uyarıcı	24 %37,5	12 %11,2	7 %18,4	43 %20,6
Toplam	64 %100	107 %100	38 %100	209 %100

Tablo 6’da ulusal haber ajanslarının her birinde yer alan orman yangını haberlerinin niteliğine ilişkin veriler yer almaktadır. Ulusal haber ajanslarının genelinde yer alan haberlerin yoğun bir şekilde bilgilendirici (%79,4) niteliğe sahip olduğu ve zaman zaman da hem bilgilendirici hem de uyarıcı (%20,6) bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Ulusal haber ajanslarında yer alan orman yangını haberleri daha çok orman yangınına ilişkin müdahalelere, mücadele unsurlarına ve orman yangınlarının kontrol altına alındığına dair okuyucuyu bilgilendirmektedir. Tüm bu bilgilendirme süreci, kimi zaman da orman yangınları sonucu oluşan zararlara ve risk unsurlarına odaklanırken, haberin içerisinde barındırdığı temaya bağlı olarak genel hatlarıyla tehdit unsurlarını aktaran bilgiler üzerine temellenmektedir. Ayrıca orman yangınlarının çevreye ve insan sağlığına olan olumsuz etkilerini konu edinen haberlerin de konunun çok boyutlu olarak içerisinde taşıdığı toplumsal, ekonomik ve ekolojik riskler hakkında bilgi içerdiği gözlenmektedir. Ulusal haber ajanslarında yer alan bilgilendirici ve uyarıcı niteliğe sahip olan haberler ise hem orman yangınlarının nedenlerine, müdahalelerine ve olası muhtemel zararlarına odaklanırken, aynı zamanda uyarıcı bir rol de üstlenerek yapılması gerekenler hakkında bilgi vermektedir. Kuşkusuz orman yangını haberleri içerisinde önemli bir tema olarak beliren orman yangınlarını önlemek için alınan tedbirler, kısıtlamalar, uyarılar, tatbikatlar ve denetimler; haberin niteliğinin de bilgilendirici ve uyarıcı olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, orman yangınlarına neden olan küresel ısınma ve iklim değişikliğinin içerisinde taşıdığı risklere yönelik dünya genelinde yaşanan ya da yaşanması muhtemel olan olaylara/durumlara ilişkin bilgi veren ve insanları alarma geçiren haberlerin de bu kategoride yer aldığı görülmektedir.

İhlas Haber Ajansı’nda yer alan orman yangınları haberleri; yoğun olarak bilgilendirici (%88,8), nadiren de hem bilgilendirici ve hem de uyarıcı (%11,2) bir nitelik taşımaktadır. Anadolu Ajansı’na bakıldığında, orman yangını haberlerinin yoğunlukla bilgilendirici (%62,5) ve zaman zaman da hem bilgilendirici hem de uyarıcı (%37,5) bir niteliğe sahip olduğu ortaya konmaktadır. Demirören Haber Ajansı’nda yer alan orman yangını haberlerinin de sıklıkla bilgilendirici (%81,6), kimi zaman da hem bilgilendirici ve hem de uyarıcı (%18,4) bir niteliğe sahip olduğu görülmektedir. Tablo 6 verileri, İhlas Haber Ajansı’nda ve Demirören Haber Ajansı’nda konuya ilişkin incelenen haberlerin genel olarak bilgilendirici nitelik taşıdığını, kısmen de hem bilgilendirici hem de uyarıcı nitelikte olduğunu göstermektedir. Bu ajanslarda yer alan iki haber niteliği arasındaki oran farkı çok olmakla birlikte, Anadolu Ajansı’nda ise bu oranlar arasındaki farkın azaldığı da gözlenmektedir. Bu durumda Anadolu

Ajansı'nda gerek bilgilendirici gerekse de bilgilendirici ve uyarıcı haberlerin daha dengeli bir dağılım gösterdiği söylenebilmektedir. Orman yangını haberlerinin sağlıklı bir risk iletişimi bağlamında konunun nedenlerini, oluşum anını ve olası zararlı sonuçlarını ele alan bir şekilde bilgilendirici, uyarıcı ve harekete geçirici tüm nitelikleri içerisinde barındırması gerekmektedir. Dolayısıyla söz konusu bu haberlerin, sadece ani ve beklenmedik bir şekilde oluşan orman yangınlarına yönelik bir bilgilendirme görevi üstlenmemesi aynı zamanda çeşitli nedenlerle oluşması muhtemel olan tehlikelerin ve içerisinde çevre-insan sağlığı için tehdit oluşturan unsurların ortaya konularak ortadan kaldırılmasına yönelik insanları uyarıcı ve harekete geçirici bir rol üstlenmesi gerektiği de düşünülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Dünyada iklimsel değişikliklere ve insan kaynaklı etkilere bağlı olarak ortaya çıkan orman yangınları, çevre ve insan sağlığı için ciddi bir risk faktörü olarak belirmektedir. Her yıl dünyanın çeşitli bölgelerinde farklı nedenler sonucu açığa çıkan yangınlarda, pek çok yeşil alan yok olurken ve maddi kayıplar yaşanırken, bazı canlı türleri yok olmakta ve insan sağlığı da olumsuz etkilenmektedir. Bölgesel gelişim sürecine bağlı olarak orman yangınlarının son yıllarda medya tarafından sıklıkla ele alındığı görülmektedir. Özellikle Türkiye'de yaz aylarında yoğun bir şekilde karşılaşılan orman yangınları medyaya çeşitli yönleriyle yansımakta ve medyada farklı temalar altında ön plana çıkmaktadır. İçerisinde toplumsal, ekonomik ve ekolojik bağlamda değerlendirilebilecek pek çok risk unsurunu barındıran orman yangınlarının medyada nasıl ve ne şekilde sunulduğu, bu risklerin ortaya konmasında ve yönetilmesinde belirleyici bir işlev üstlenmektedir. Herhangi bir sorun teşkil eden toplumsal konulara ya da ani gelişen olaylara yönelik gerçekleştirilecek sağlıklı bir risk iletişimi; o sorunla ya da konuyla bağlantılı nedenlerin belirlenmesine, o sürece yönelik toplumsal iletişimin doğru ve sistematik bir şekilde gerçekleştirilmesine, riskler çerçevesinde yaşanması muhtemel sonuçların ortaya konmasına ve alınan kararların kimler tarafından nasıl uygulanacağına dair bir bilgilendirme ve iletişim süreci üzerine temellenmektedir. Orman yangınlarının yaz aylarında Türkiye'de yurt genelinde bazı bölgeler için risk teşkil etmesi, o bölgelerde konuyla ilgili herhangi bir gelişme olduğunda sürekli ve planlı bir şekilde toplumsal bilgilendirme sürecinin gerçekleştirilmesini gerekli kılmaktadır. Kuşkusuz bu bilgilendirme sürecinin en önemli aktörlerinden birisi olarak beliren ulusal haber ajanslarının, orman yangınlarının içerisinde taşıdığı riskleri ortaya koymada, bu riskleri yönetmede ve ortadan kaldırmada toplumla sağlıklı bir iletişim gerçekleştirilmesinde öncü bir rol üstlenebileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmada, son yıllarda önemli bir gündem konusu olarak beliren orman yangınlarının ulusal haber ajanslarının sayfalarında yer alan haberlerde nasıl ve ne şekilde ön plana çıktığı ortaya konularak risk iletişimi bağlamında genel bir değerlendirmeye gidilmektedir. Türkiye'de yurt genelinde yayıncılık alanında geniş bir ağına sahip haber ajanslarından olan İhlas Haber Ajansı'nda, Anadolu Ajansı'nda ve Demirören Haber Ajansı'nda yer alan orman yangını temalı haberler, içerdiği tema, kullanılan görsel unsurlar, verinin kaynağı ve içeriğin niteliği doğrultusunda risk iletişimi perspektifinden tartışmaya açılmaktadır. İçerik analizi sonucunda elde edilen veriler, araştırma sorularının cevabını şu şekilde ortaya koymaktadır:

*Ulusal haber ajanslarının her birinde farklı dağılım gösterse de, orman yangını haberlerine 1-31 Temmuz 2022 tarihleri arasında sıklıkla rastlanmaktadır. İhlas Haber Ajansı'nda yoğun ve Anadolu

Ajansı'nda sıklıkla yer alan haberlerin Demirören Haber Ajansı'nda diğer iki ajansa göre daha az yer aldığı görülmektedir. İncelenen dönemde orman yangınlarının gelişimine ve kontrol altına alınma sürecine bağlı olarak haber ajansları tarafından konunun takip edildiği ve sunulduğu ortaya çıkmaktadır.

*Ulusal haber ajanslarının tümünde yerel ve bölgesel kapsamda değerlendirilebilecek haberlerin sayısı fazlayken, konuyu uluslararası kapsamda ele alan haberlerin sayısı ise azdır. Veriler her ne kadar ajansların hepsinde küçük oransal farklılıklar ortaya koysa da, ulusal haber ajanslarında orman yangınına ilişkin haberlerin genellikle orman yangının ortaya çıkmasına, kontrol altına alınmasına, yangına yönelik yapılan müdahalelere, yangının kontrol altına alınması sonucu oluşan zararlara yönelik bilgiler içerdiği görülmektedir. Orman yangınına neden olan sebepler, ihmaller, iklimsel olaylar ve yangın sürecinde yapılması gerekenler, uyarılar ve uyulması gereken kurallar ulusal haber ajanslarında yer alan haberlerde daha arka plana itilmekte ve genellikle temalar olaya ya da konuya yönelik uyarıcı ve harekete geçirici olmaktan ziyade bilgilendirici nitelikte olmaktadır. Ayrıca haber ajanslarının genelinde verinin/bilginin kaynağının belirtilmemiş olduğu haber sayısının fazla olduğu görülmekle birlikte, belirtildiği haberlerde de konuyla bağlantılı resmi haber kaynaklarının ve birden fazla haber kaynağının daha fazla kullanıldığı ortaya konmaktadır. Zaman zaman vatandaşların da görüşlerinin ve yabancı medya kuruluşlarından edinilen bilgilerin yer aldığı haberlere de rastlandığı ancak, uzman görüşlerinin kaynak olarak kullanıldığı haberlere çok az başvurulduğu görülmektedir. Haberlerde kullanılan görsel unsurlar ise genellikle olayı ya da konuyu destekleyen fotoğraf ve fotoğraf/video birlikteliğinden oluşmaktadır.

*Veriler ışığında, haber ajanslarının tümünde yer alan haberlerin çoğunluğunun konuyla bağlantılı olarak okuyucuya genel bilgiler sunduğu ortaya konmaktadır. Ayrıca zaman zaman hem bilgilendirici hem de uyarıcı nitelikte haberlere de rastlanmaktadır. Kuşkusuz haberin niteliği aynı zamanda haberin içeriği doğrultusunda şekillenmekte ve içerdiği temaya bağlı olarak niteliği de değişiklik göstermektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere, orman yangını haberlerinin daha çok yangına ilişkin müdahale anına ve yangının kontrol altına alındığına dair temaya sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu haberlerin uyarıcı nitelikte değil de daha çok o sürece ait bilgilendirici nitelikte olduğu görülmektedir. Orman yangınlarının nedenleri üzerinde duran, sürecin nasıl yönetileceği konusunda bilgi veren, alınan kararların nasıl ve kimler tarafından uygulanacağını ortaya koyan ve sürecin sonucunda oluşacak zararların ortadan kaldırılmasına yönelik toplumu gerek bilgilendiren gerekse de uyarıcı haber sayılarının artırılması gerekmektedir.

Son olarak ulusal haber ajanslarının orman yangını haberleri örneğinde; risk iletişimi için gerekli olan konuya ilişkin tüm bilgilerin verilmesinde, nedenlerin, sonuçların ve gelecekte oluşması olası olan zararların bütüncül olarak ele alınmasında yetersiz kaldığı görülse de, bu haberlerin haber ajansları tarafından incelenen dönem içerisinde sıklıkla ele alındığı ve sürece ilişkin genel bilgiler içerdiği de görülmektedir. Dolayısıyla risk iletişiminde orman yangınına, sürece, müdahale çalışmalarına ve yangının kontrol altına alınmasına yönelik bilgilendirici nitelikteki haberlerin varlığı oldukça değerli görülmekle birlikte, konuya ilişkin yapılması ve uyulması gerekenlerin, sürecin başlangıcından sonuna kadar risk içeren tüm unsurların ortaya konularak toplumun çift yönlü bir iletişim yoluyla hem bilgilendirilmesine hem de uyarılmasına yönelik haberlerin de ön plana çıkarılması gerektiği

düşünülmektedir. İnsan ve çevre sağlığı için oldukça önem taşıyan bu konuya ilişkin risklerin net bir şekilde ortaya konulması, sürecin sağlıklı yönetilmesi ve bu sürece yönelik medyada yer alan haberlerin sadece ani ve beklenmedik durumlar ve koşullar söz konusu olduğunda değil, aynı zamanda farklı etkileri göz önünde bulundurularak ulusal ve küresel boyuttaki yansımalarıyla düzenli ve sistematik bir şekilde ele alınması gerekmektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Ulusal Haber Ajansları Üzerinden Orman Yangını Haberlerinin Risk İletişimi Bağlamında Değerlendirilmesi" başlıklı makalem ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Ataman, B. & Erken, Ö. (2012). Liberal Basın Teorisi ve Ulusal Basında Çevre Haberleri (Serkan Kırılı, Ümit Sarı Ed.). *Medya ve Gündelik Yaşamda Çevre Gerçeği*. Aya Kitap.
- Aygün, B. (2007). Küresel ve Yerel Çevre Sorunlarının Risk Olarak Algılanması Üzerine Bir Araştırma (Ayşegül Mengi Ed.). *Çevre ve Politika Başka Bir Dünya Özlemi*. İmge Kitabevi Yayınları.
- Bal, H. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemi*. Fakülte Kitabevi Yayınları.
- Cengiz Temizkan, A. (2013). Dünyanın Geleceği İçin Yeşil Bir Bakış: Çevre Gazeteciliği (Şebnem Çağlar Ed.). *Şövalyelik Mesleği Gazeteciliğin Uzmanlık Alanları*. Literatürk Yayınları.
- Coombs, W.T.(2010). Crisis Communication A Developing Field (Robert L. Heath Ed.). *The SAGE Handbook of Public Relations*. Sage.
- Cömert Baechler, N. (2018). Afet Risk ve Zarar Azaltmada İletişim Stratejisinin Rolü, *2ND International Symposium on Natural Hazards and Disaster Management*. <https://www.ishad.info/PastConferences/ISHAD2018/ISHAD2018/papers/A1.1-ISHAD2018ID140.pdf>.
- Cunningham W.P. & Cunningham M.A. (2010). *Environmental Science: A Global Concern*, McGraw-Hill.
- Fernández, N. , Bl'azquez, J.M., Fisteus, J.A. , S'anchez, L., Sintek, M., Bernardi, A, Fuentes, M., Marrara, A., Ben-Asher, Z. (2006). NEWS: Bringing Semantic Web Technologies into News Agencies. *The Semantic Web - ISWC 2006*. Lecture Notes in Computer Science. Vol 4273. Springer, Berlin, Heidelberg. https://doi.org/10.1007/11926078_56.
- Flavin, C. (1997). İklim Değişikliğinin Yol Açtığı Risklerle Mücadele (Linda Starke Ed.). *Dünyanın Durumu 1996*. Tübitak-Tema Vakfı Yayınları.
- Girgin, A. (2002). Haber Ajansı. *Selçuk İletişim*. 2 (2), 107-116.
- Koç Akgül, S. (2013). Türkiye'de Risk Toplum Süreci: Afet Gazeteciliği (Şebnem Çağlar Ed.). *Şövalyelik Mesleği Gazeteciliğin Uzmanlık Alanları*. Literatürk Yayınları.
- Mol, T. (1993). Orman Yangınları. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*. 43 (3-4),69- 78.
- Odabaş, Z. Y. (2018). İklim Değişikliği ve Küresel Isınma: Çevre ve Afet Sosyolojileri Açısından Bir Değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(3),1559-1575.

- Orman Genel Müdürlüğü. (2021). *Ormancılık İstatistikleri 2021*. <https://www.ogm.gov.tr/tr/e-kutuphane/resmi-istatistikler>
- Özdemir, O. (2017). *Ekolojik Okuryazarlık ve Çevre Eğitimi*. Pegem Akademi Yayınları.
- Özmen, Ş. Y. (2014). Çevre ve İletişim (İhsan Günaydın, Tufan Özsoy Ed.). *Disiplinler Arası Bakış Açısı ile Çevre*. Hiperlink Yayınları.
- Şahin, M. (2012). *Ajans Gazeteciliği ve Haber Ajansları*. Pelikan Yayıncılık.
- Taylan, A. (2015). Nitel ve Nicel Araştırmalarda Evren ve Örneklem Seçimi ve Sorunlar (Besim Yıldırım Ed.). *İletişim Araştırmalarında Yöntemler*. Literatürk Yayınları.
- Wu, F.& Farland, W.H. (2007). Risk Assessment and Regulatory Decision Making in Environmental Health Decision (Mark Rabson, William Toscano Ed.). *Risk Assessment for Environmental Health*. Jossey-Bass.

Extended Abstract

Forest fires, which are being experienced intensively throughout the world today, are noted as an important environmental problem that involves social, environmental and economic risks. The modern age we live in is witnessing a period in which global warming, climate changes, droughts, forest fires, natural disasters and various environmental problems are experienced in different parts of the world. Unlimited consumption of natural resources by humans and production processes that can harm the environment/human health cause nature to no longer be able to renew itself as a result of these intensive production and consumption activities. Not only do all human-induced negative factors cause deterioration of the natural environment, increase in global warming and climate changes, but they also take away the right of future generations to live in a healthy world. Droughts, especially those resulting from global warming, can cause forest fires, threatening the lives of humans and other living things as well as causing environmental destruction. Forest fires, which occur both due to natural causes and as a result of human-induced factors, are an important problem that threatens the world with its social, economic and environmental risks. As an important social tool, how and in which way the media conveys news about forest fires in Turkey and around the world is an important factor in identifying and preventing risks. A healthy information process through the media on the causes of forest fires, the process of their occurrence and the social, economic and environmental damages that occur following forest fires facilitates the management of risks.

In Turkey, forest fires are experienced more intensely in various regions during the summer months and national news agencies, which have a wide broadcasting network, share images, data and information regarding forest fires in these regions with other mass media and the public. It is thought that national news agencies have an important function in providing instant information about events developing suddenly in the region and in revealing situations involving risk. It is assumed that national news agencies, which can undoubtedly be considered as the fastest means of obtaining information about forest fires occurring in different regions, can take on a pioneering role in risk communication by conveying continuous and up-to-date information that needs to be presented to the public about the emergence of forest fires, their development process and how they will affect whom. With this in mind, the study uses content analysis method to reveal how and in what way the forest fire news on the home pages of Anadolu Agency (AA), İhlas News Agency (İHA) and Demirören News Agency (DHA), which are national news agencies with an important publishing network in Turkey, are presented. In the light of the findings, it is discussed how effective the mentioned national news agencies are in the context of risk communication over forest fire news.

Between July 1-31, 2022, the number of news items concerning forest fires in national news agencies is 209 in total. Forest fire news is most frequently covered by İhlas News Agency, followed by Anadolu Agency and to a lesser extent by Demirören News Agency. There was a general increase in the number of news items covered by national news agencies in parallel with the number of the forest fires that occurred regionally during the period analyzed. Forest fire themed news in national news agencies is generally local/regional and international news remains in the background. Information on the moment of the outbreak of the forest fire, the control of the fire, the interventions made with the fire and the damages that occurred after the fire was under control constitute the prominent topics of forest fire news in national news agencies. On the other hand, it is seen that other issues such as the causes of forest fires, imprudence, negligence, climatic conditions and the measures to be taken after the forest fire is brought under control remain in the background. In addition, the presentation and quality of news also change in relation to the issues that come to the fore in national news agencies. The high number of news reports on the moment of intervention to forest fires and taking forest fires under control reveals that these news reports are more informative rather than warning/activating the reader. It is concluded that national news agencies have not made sufficient progress in risk communication because they have not attached adequate importance to such news topics as why forest fires occur, how the risks will be revealed, how the process will be managed, and what measures will be taken after the fire is brought under control. Therefore, it is thought that the news reports which are broadcast in national news agencies regarding the occurrence process of forest fires, which contain risk elements for human, other living things and environmental health, the measures to be followed and the determination of the ways to be followed by taking the fire under control should have both informative and warning qualities for the society. The fact that forest fire news in national news agencies has both an informative and warning function is an important factor in revealing the risks related to the issue, determining the ways to be followed to eliminate them and providing a two-way communication with the society in this process.

Geliş Tarihi / Received Date
04.07.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
08.11.2022

Yehova'nın Şahitleri'nin Cemaat Yapıları ile İbadet Biçimlerinin Sosyolojik Boyutları

Sociological Dimensions of Jehovah's Witnesses Congregation Structures and Forms of Worship¹

Barış BAŞARAN²

Öz

Yehova'nın Şahitleri 239 ülkede 8,5 milyon aktif mensubu ve her yıl küresel olarak gösterdiği istikrarlı büyüme ile önde gelen bir hristiyan mezhebidir. Sosyoloji yazınında Yehova'nın Şahitleri genellikle inanç ve örgütsel özellikleri üzerinden ele alınmış, geniş topluma karşıt tavırları bağlamında “sekt” kategorisi altında sınıflandırılmışlardır. Esasen Yehova'nın Şahitleri için aşırı talepkar yapıyı belirleyen yüksek adanmışlık ifadesini kimi zaman haftanın yedi gününü bulabilen ibadet ve duyuru işinin yoğunluğunda bulur. Özellikle yeni üyelere erişme doğrultusunda bir din yayma faaliyeti olarak tanımlanabilecek duyuru işi kimi zaman ruhsal faaliyetler adı verilen Yehova'nın Şahitleri'nin dini faaliyetlerinin en önemli parçası olduğu gibi cemaatlerin içsel yapılanmalarına da temel teşkil eder. Bu yazıda Yehova'nın Şahitleri'nin cemaat organizasyonları “yerleşikleşmiş sekt” ve “aşırı talepkar dini topluluk” kategorileri üzerinden tartışılacak, bu bağlamda daha az vurgulanmış olan özgün ibadet biçimleri ile yerel cemaat yapılanmaları arasındaki ilişkiye dikkat çekilecektir. Bu makalede söz konusu boyutlar, Yehova'nın Şahitleri'ni ortak kategoriler altında sınıflandırıldığı diğer tüm topluluklardan ayıran kritik boyutlar olarak önerilmekte, istikrarlı küresel büyüyüş başta olmak üzere bir dizi sosyolojik vasıfları bu perspektiften açıklanmaktadır. Çalışma ağırlıklı olarak cemaatin kendi yayınlarının analizine dayanmakla birlikte, birkaç noktada İstanbul Kurtuluş cemaatinden kaynak kişilerin yorumlarından da faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler Dünya Dinleri, Yehova'nın Şahitleri, Yerleşikleşmiş Sekt, Aşırı Talepkar Dinler, Dini Büyüme

Abstract

Jehovah's Witnesses are one of the worlds prominent religions with 8.5 million active members in 239 countries and stable growth manifested every year globally. Witnesses in sociology literature are generally studied through their faith and organizational aspects and categorized under the heading “sect”, due to their opposition

¹ Bu makede faydalanılan araştırma ile ilgili MSGSÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulunca 01/05/2020 tarih ve 8195 sayılı yazıyla izin alınmıştır.

² Dr. Öğr. Üyesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, E-mail: baris.basaran@msgsu.edu.tr, ORCID ID:0000-0001-7048-7713

to wider society. In this article, congregational organization of Jehovah's Witnesses will be discussed through categories of "Established Sect" and "High Demand Religion" and remark be made on the relationship between their genuine forms of worship and congregational structures. As a matter of fact, heavy commitment that determines this high demand structure is expressed in the intensity of worship and public ministry sometimes up to 7 days a week. Especially public ministry that can be defined as a form of evangelization for reaching out new members is the most important part of religious practices of Jehovah's Witnesses and the basis of the internal structure of congregations. These aspects are suggested as the critical dimensions that differentiates Witnesses from all the other groups that are usually classified under the same categories and also as the chief dynamics that can explain a series of their other sociological qualities, including their steady growth globally. While this study is mainly based on witnesses own publications, in a few points comments of informants in Kurtuluş İstanbul congregation are utilized.

Keywords World Religions, Jehovah's Witnessess, Established Sect, High Demand Religions, Religious Growth

Giriş

Yehova'nın Şahitleri gibi katı yapılanmış, mensuplarından yüksek düzeyde adanmışlık talep eden topluluklar klasik yazında sektler, kimi zaman daha popüler yaklaşımlarla ise "kültler" olarak adlandırılmışlardır. Yakın tarihli ve bu kavramların popüler kullanımlarında mevcut değer yüklerinden kurtulmak için önerilen başka bir kategori ise "aşırı talepkar dini topluluklar/high demand religious groups" başlıdır (Stein, 2017). Yehova'nın Şahitleri, çeşitli yönleri itibariyle sektler ve aşırı talepkar dini topluluklar arasında sayılabilir. Ancak sekt kategorisi, iki açıdan; ilkin doktriner ya da inanç boyutuna verdiği ağırlık nedeniyle ikinci olarak kavramın literatürde çok anlamlı ve değer yüklü kullanımının yarattığı anlamsal bulanıklıktan ötürü Yehova'nın Şahitleri'nin özgünlüğünü yeterince ifade edememektedir. Daha geç tarihli bir tabir olarak ATDT bu anlamda cemaat üye ilişkileri üzerinden cemaat içi rol ve statü dağılımını tartışmaya daha fazla olanak vermektedir. Bu çalışmada önce klasik yazında Yehova'nın Şahitlerinin sekte vasıflarının ele alınışı özetlenecek ardından ATDT yaklaşımının kısa bir tanımı yapıldıktan sonra Yehova'nın Şahitleri'nin cemaat yapılanmalarının sosyolojik boyutları temel metinleri üzerinden analiz edilecektir. Bu bağlamda ilkin klasik yazında sıkça sekt/kült terminolojisinin ima ettiği teoloji merkezli okumanın yerine daha sosyolojik; mensuplarla cemaat yapıları arasındaki ilişkinin niteliğine odaklanan ATDT yaklaşımı açıklanacaktır. Böylece Yehova'nın Şahitleri'nin cemaat yapılanışları ve ibadet biçimlerinin özgün yönlerinin bu perspektiften tespiti ile bu boyutların küresel gelişim başta olmak üzere dinin bir dizi sosyolojik niteliği üzerindeki belirleyici etkisinin açığa çıkarılması amaçlanmaktadır.

Çalışmanın hazırlanmasında ilgili literatürden faydalanılmasının yanı sıra Türkiye'li Yehova'nın Şahitleri cemaatleri içerisinde kaynak kişilerden bilgi alınmıştır. Bu bağlamda, 2019 yılı Ekim ayı itibariyle Yehova'nın Şahitleri İstanbul Kurtuluş cemaati ile temas kurulmuş ve takip eden iki yıllık süreçte düzenli biçimde ibadet ve toplantılara katılım sağlanmıştır. Bu kapsamda 21 üye ile ağırlıklı olarak üyelerin sosyal profilleri, din değiştirme süreçleri ve kişisel deneyimleri üzerinde odaklanılan yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler cemaat önderliğinin araştırmacılarla iş birliğini kabul ettiği biricik biçim olan "kutsal kitap tetkikleri" aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Kutsal

kitap tetkiki kısaca cemaatin öğretilerini öğrenmeye hevesli aday üye ile cemaatçe görevlendirilmiş bir üyenin yönetiminde yapılan dinin temel inanç ve pratiklerinin aktarıldığı özel eğitimler olarak tanımlanabilir. Bu eğitimlere tetkik yöneticisinin yanı sıra her hafta farklı bir cemaat üyesi de katılır ve öğrenci ile deneyim ve bilgilerini paylaşır. (Chryssides 2022: 38,39). Görüşmeler bu toplantılar bağlamında yapılmış ve eş zamanlı not alınmıştır. Bu çalışmada kullanılan Şahitlerin kendi yayınlarının bir kısmı cemaatten elde edilmiş olduğu gibi kimi noktalarda bu toplantılarda görüşülen kişilerden alınan bilgi ve yorumlardan da faydalanılmıştır.

Kavramlar ve Kuramsal Yaklaşımlar

Sosyoloji yazınında sekt-kilise ayrımı kökeni Max Weber (2012) ile İlahiyatçı Reinhold Niebuhr'un (2012) çalışmalarına dayanmaktadır. Buna göre, dinler aldıkları kurumsal biçim ve organizasyon tarzlarına göre temelde iki gruba ayrılırlar. Weber için en önemli ayrım rızai katılım ya da doğuştan mensubiyet arasındandır. Niebuhr'da ise bu boyuta bir dizi teolojik unsur ilave edilir: İlk kiliseler koşulsuz bir hakikat iddiası taşımalarına karşın geniş toplumun temel değer ve normları ile uyumlu bir yaklaşım sergilerler. Kitleleri kabul eder ve dünyaya uyum sağlarlar. Kilisenin paradoksu da esases buradan ileri gelir. O dünyayı denetim altına almak isterken kendisi de onun tarafından denetim altına alınmaya başlanmıştır. Bu açılardan sekt, kilisenin tam tersi kutupta yer almaktadır. Kilisenin kitleliliğine karşı, sekt rızaya dayalı bir organizasyon olup katı ve kararlı bir biçimde inançlı kişilerden oluşur. Bu inançlı kişiler küçük gruplar halinde ve dünyadan ayrı bir yaşam sürerler. Bu sektlerde Hristiyan teolojisinin lütuf kavramsallaştırmasından daha çok yasa kavramsallaştırmasına vurgu ön plandadır. Bu tipolojinin dini organizasyonlar çoğulluğu karşısında yetersiz kalması ileride kilise/sekt ikiliğinin, iki zıt kutup olarak alınması ve yeni kategorilerle ara formların tanımlanması çözümünü getirmiştir. Denominasyon ve Kült bu ihtiyaçlara yanıt vermek için önerilir. Denominasyon gerek kitlelilik gerek dış dünyaya karşı tutum gerekse mensuplarından talep ettiği adanmışlık ve uyum düzeyi itibariyle kilise ile sekt arasındadır. Klasik yazıda mistik dinsel toplulukların gevşek, çoğulcu yapılarını tanımlamak için kullanılan kült tabiri bu sürem üzerinde yeniden anlamlandırılır. (Keith ve Yamane, 2016: 270/273) Kült diğer iki tipe göre daha fazla toplumsal bağlamı ile tanımlanmaktadır. Gevşek ya da sıkıca örgütlenmiş olabilir. Talep ettiği adanmışlık düzeyi de farklılık gösterebilir. Ancak en önemli özelliği içerisinden neşet ettiği toplumdaki yerleşik dini gelenekten radikal olarak farklılaşmış oluşudur. Bu anlamda geniş toplumla ile girilen karşılıklı gerilimin düzeyi sapkın dini topluluk olarak kültü sekte bir ileri aşamasına taşır. Sekt ana akımla karşılaştırıldığında mensuplarına daha katı talepler dayatmakla birlikte konvansiyonel dini geleneğin içerisinden beliren bir yeni dini topluluktur. Kültler ise “çok katı” olmakla değil, “çok farklı” olmakla sapkın görünümü kazanırlar (Stark ve Bainbridge, 2012, Sy:103/15).

Bu analitik çerçeve içerisinde, Hristiyan dini geleneğin kıyametçi, Adventist kolundan neşet etmiş olan Yehova'nın Şahitleri her ne kadar teolojik olarak radikal bir biçimde ana akımdan uzaklaşmış olsalar da köken itibariyle Kültik vasıf taşımazlar. En yakın oldukları tip sekter tiptir. Yehova'nın Şahitlerinin çocuk vaftizi ile değil, aile kökeninden bağımsız erişkinlikte alınan dini eğitim sonucu vaftizle cemaate kabul alması onun rızai katılım yönüne olan vurgusunu gösterir. Büyük ve küçük günahlar teolojisi ve bunların üzerinden yaşam tarzı olarak Şahitliğe olan disipline edici yaklaşım, Şahitler'de “yasa” fikrinin

önemine işaret eder. Yeni mensupları kabul edişteki seçiciliği ve bu sürecin yaşam tarzına eşlik eden değer ve normlar itibariyle de dünyadan ayrışan bir dönüşüm içermesi onun dünyayı inkâr tavrına örnek teşkil etmektedir.³ Yehova'nın Şahitleri bu analitik çerçeveden hareketle, literatürde ilki doktriner ikincisi kurumsal yönlerine vurgu ile iki kategoride tartışılmıştır: Adventist-Devrimci Sekt ve Yerleşikleşmiş (established) Sekt. Bryan Wilson, birinci tipi şu şekilde tanımlar:

Adventist ya da devrimci sekt güncel dünya düzeninin yaklaşan yıkılışına dikkatleri çeker: çağdaş Hristiyanlıkta bu adventist harekettir. Kutsal Kitap üzerine, özellikle de Mesih'in ikinci gelişinin zaman ve koşullarını keşfettiği alegorik kehanet kitaplarının tefsirleri üzerine ilgisi ile tipiktir. Mesih kurtarıcı olmaktan fazlası bir kutsal komutandır ve yüksek bir ahlaki standart İsa'nın ahlaki buyrukları üzerine temellenir. Yeni Krallıkta pay sahibi olmak imkânı ancak doktriner ve ahlaki doğruluk sahibi olanlara açıktır. Kişiler müşakerete dine girişin sözel beyanıyla değil, gerekli doktrinlerin tam olarak kavranışının tespitiyle kabul edilirler... Hızlı dine giriş arayışı yoktur ve ihyacılaşma duygusal ve yanaltıcı gözüyle bakılır. Dünyadan ayrılmak belirli dünyevi faaliyetlere dair kısıtlamaların ötesinde vurgulanan genel bir tecrit anlamına gelir. Sekt, geniş topluma düşman olduğu ölçüde onun yıkılışı için sabırsızlanmaktadır (Wilson, 1959).

Böylelikle Wilson içerisinden neşet ettiği Adventist akımlarla ilişkisi itibariyle Şahitlerin sık rastlanılan ortak özelliklerini, ağırlıklı olarak doktriner boyutlar üzerinden sınıflandırmıştır. Diğer yandan Yehova'nın Şahitlerini bu tipte diğer topluluklardan ayıran ve onu eşsiz kılan ikinci yönü ise onun başka sektlerde örneği görülmeyecek ölçüde genişlemiş, kitleselleşmiş, bu gelişimi idare eden bürokratik bir yapılanma ile yerel cemaatlerin üzerinde merkezîyetçi bir idare karakteri kazanabilmiş olmasıdır. Bu onun için "yerleşikleşmiş sekt" (established sect) kategorisinin önerilmesine yol açmış, ekseri küçük cemaatler halinde gevşek bir ağ içerisinde varolabilen, büyüdüğü ve büyüyebildiği ölçüde denominasyon ve kilise biçimlerine doğru evrilen diğer tüm sekte tiplerden farklılığı vurgulanmıştır. Nitekim Yehova'nın Şahitleri merkezîyetçi sekte yönlerinden herhangi bir taviz vermeden⁴ gerçekleştirdikleri istikrarlı büyüme sonucu, bir buçuk asır içerisinde dünya çapında 239 ülkede mevcut, asgari 8,5 milyon aktif mensuba sahip bir dünya dini halini almıştır.⁵ Diğer yandan söylemsel siyasetlerini günah ve bireysel kurtuluşansa, toplumsal adaletsizlikler ve kötülükler üzerinden oluşturan, "devrimci" hareketlerin toplumla uyumlulaşma doğrultusunda değil kurumsal yerleşikleşme doğrultusunda evrilmeleri bir ölçüde doğal karşılanabilir. Yine de birçok açıdan Şahitler ile benzer inanç ilkeleri ve örgütsel yapılar üzerinden kurumsallaşmış diğer adventist topluluklar düşünüldüğünde, Şahitler'de kilise doğrultusunda evrimi kesintiye uğratan temel etmenin hangisi olduğu sorusu aka gelebilir. Nitekim, 19'ncü yüzyıl ortalarında, daha sonra Şahitlerin de içerisinden türeyeceği, yakın tarihli bir kıyametin duyurusu ile ortaya çıkan Adventist hareketler temel inanç ilkeleri itibariyle

³ Bu yazının konusu dışına çıkan Yehova Şahitlerinin özgün teolojilerinin ayrıntılı bir tartışması için bkz. (Tınaz, 2013)

⁴ Başka bir açıdan geniş topluma karşı sekte tavrın keskinleştirildiğinden de bahsedilebilir. Nitekim, şahitleri diğerlerinden ayıran bir kimlik imlecisi haline gelen kan nakline olan karşıtlık ve gittikçe akrabalık bağlarına özgü olanlar da dahil, cemaatten çıkarılan kişilerle her tür yakınlık ve iletişime son verilmesini gerektiren bir tür aforoz biçimi olan "müşakeret kesme" uygulamaları 1950'li yıllardan itibaren devreye sokulmuştur (Penton, 2015: 104/120).

⁵ Şahitler yıllık olarak sadece "aktif müjdecisi", yani düzenli bir biçimde aylık duyuru faaliyetlerine katılan vaftizli üyelerinin sayısını açıklarlar. Düzensiz ya da aktif olmayan üyeler de bu rakama dahil edilirse sayının yüzde 50 oranına kadar arttırılması gerektiğini öne süren hesaplamalar mevcuttur (Stark ve Iannacone 97).

Yehova'nın Şahitleri ile türdeş olmakla birlikte, 20'nci yüzyıl boyunca ya küçülerek kaybolma yoluna sapmışlar, ya da 7'nci Gün Adventistleri ve Mormonlar'da olduğu gibi büyük ölçüde sekter niteliklerini geride bırakarak denominasyon karakteri kazanmışlardır.⁶ Bu sorunsalı ele alan Amerikalı Sosyolog Ronald Lawson (Lawson, 1995), Şahitlerin en ağır koşullarda bile terk etmedileri militarizm karşıtı politikaları ve bunun sonucu Batıda iki dünya savaşı döneminde gördükleri zulümlerin yönlendirici etkisine vurgu yapar. Yehova'ya sadakatin "siyaseten tarafsızlık" gerektirdiğini, bu tavrın bir boyutunun da askerlik yapmamak olduğunu savunan Şahitler (Watchtower, 2016: 50/54), tavizsiz savaş karşıtı ve enternasyonalist tutumları ile birçok ülkede, özellikle savaş ya da yakın savaş koşulları olduğu dönemlerde soruşturma geçirmiş, mensupları Nazi Almanya'sı ve Sovyetler Birliği gibi ülkelerde toplama kamplarında can vermişlerdir (Penton, 2015). 7'nci Gün Adventistleri'nin de tıpkı Şahitler gibi ilk dönemlerinde zorunlu askerlik karşıtı bir tavır almış olduklarına dikkat çeken Lawson ilerleyen zamanlarda diğer Adventist gruplarla birlikte bu kilisenin de bu yaklaşımı yumuşattığını, mensupları için muharip sınıftan olmadıkça askerliği sakıncalı görmediğini, bu şekilde ileride sivil hizmetleri de kuşatacak devletle kiliseler arasında bir uzlaşma zemininin oluşturulduğunu belirtir. Şahitler ise tam tersi bir tavırla, savaş karşıtı olmaktan daha ziyade "siyasi tarafsızlık" ilkesi sonucu olarak, orduda ya da sivil alanda her türden aktif katılımı tanıya sadakatsizlik sayarak yasakladığını bu tutumun zulüm politikalarını kışkırttığı gibi, Şahitlerle geniş toplum arasındaki gerilimi arttırarak sekter gelişim için elverişli bir karşılıklı yabancılaşma yarattığını tespit eder.

Aşırı Talepkar Dini Topluluklar

Sekt/kült tipolojisi son yıllarda çeşitli açılardan eleştirilmiş, gerek bu kavramların popüler kullanımında mevcut pejoratif imalar, gerekse batı Hristiyanlığı ile sınırlı açıklayıcı değeri yeni arayışlara yol açmıştır (Keith ve Yamane, 2016: 175). Bu süreçte önerilen, ATDT tabiri, bize göre bu sorunları aşabilme olanağı verdiği gibi bizim çalışmamamıza doğrudan hizmet eden, teolojik boyuttan ziyade üye-topluluk etkileşimi ve cemaat organizasyonunu baz alan bir tipolojidir. ATDT'ler dini topluluklar tipolojisinde, dünyayı inkar ve çevre ile olan gerilime dair Sekter boyutun yanına üçüncü bir boyut eklerler: Mensupların denetim ve idare yoğunluğu. Bu yaklaşımda bizi öncelikle bu tip dinlerin cemaat yapılaşmalarına odaklanmaya sevk edecektir. Buna göre ana akım dinlerden, denominasyon ve sektlere doğru giden bir doğrultuda cemaatlere mensup üyelerin inanç ve davranışlarının toplulukça gittikçe artan düzeyde denetlenmeye başlandığı gözlemlenir. ATD bu sürem üzerinde en yüksek denetim düzeyi veren dinlere dair kullanılır. Üyelerin topluluk işlerinde uzun süreli çalıştırılmaları, çok az serbest zamana yer bırakılması, topluluk dışı kaynaklı bilgiye erişimin sınırlandırılması, dış dünyaya dair tehlike ve tehdit edici yaklaşımların salık verilmesi bu topluluklarda sık karşımıza çıkan denetim yöntemleri arasındadır. Davranış denetimi için çoğu zaman, kamusal kınama ve utandırma ile topluluk dışı sosyal temastan üyelerin izole edilmesi yöntemlerine başvurulduğu gözlemlenebilir (Stein,2017: 268/270).Yehova'nın Şahitlerinin cemaat organizasyonları, bu organizasyona içerik sağlayan ibadet biçimleri ve buradan hareketle geliştirilen çok katmanlı mensubiyet tarzı yukarıda özetlenen ATD tipinin temel özelliklerini taşıdığı söylenebilir. Sıkı denetim ve yoğun adanmışlıkla tanımlanan bu biçim

⁶ Adventizmin çeşitli kolları ile ortaya çıkışı ve gelişiminin sosyal dinamikleri üzerine ayrıntılı bir tartışma için bkz. Bainbridge 1997:89/119

içerisinde Yehova'nın Şahitleri'ni değerlendirebilmek için önce onların ibadet anlayışlarına değinmek gerekmektedir. Nitekim, Yehova'nın Şahitlerinde denetim ve adanmışlık yoğun ibadet ve tebliğ faaliyetleri ile ifadesini bulur. Çoğu zaman ibadetin bir biçimi olarak karşımıza çıkan dinin geniş topluma yeni üyelere ulaşabilmek amacı doğrultusunda tebliğ edilmesi olarak "duyuru faaliyeti", Yehova'nın Şahitlerinin "Ruhi Faaliyetler" adını verdikleri temel dini faaliyetlerinin iki önemli boyutundan biridir. Diğer boyut, "Gözcü Kulesi" ya da "Kutsal Kitap İncelemeleri" ile Duyuru Faaliyetleri, Yehova'nın Şahitlerinin haftanın neredeyse yedi gününe yayılan toplu ibadet programının önemli bir parçasıdır (Watchtower, 2019: 59/86). Bu ibadetlere katılım çeşitli teşvik edici, yönlendirici uygulama ve söylemlerle yoğunlaştırılmaya çalışılırken, Şahitler ileri biçimi bir cemaatten çıkarma biçimi olan "müşareket kesme" (disfellowshipment) uygulaması benzeri kimi yaptırımlarla aktif olmayan, nominal üyelik durumundan sakındırılmaya çalışılırlar (Chrysis, 2022: 38,40).

Teokratik İdare

Yehova'nın Şahitleri'nin cemaat organizasyonları iki boyutla birçok dini topluluktan ayrışır. Öncelikle yerel cemaatler ile merkez arasındaki ilişkide merkez son derece sıkı bir biçimde yönlendiricidir. Merkez, kimi zaman Teşkilat olarak adlandırılır ve Yönetim Kurulu ile kendisine bağlı altı komiteden oluşan idari birimlerde görevli profesyonel yöneticilerden oluşur. Bunlar cemaatlere iletilecek her türlü yayını ürettikleri gibi, cemaatlerin ruhi faaliyetlerinin tüm dünyada tek bir program altında planlanması, cemaatleri periyodik olarak denetleyecek ve her bir yerel cemaatin yöneticilerini (İhtiyar ve Hizmet görevlileri) atayacak gözetmenlerin ve ülke temsilcilerinin atanması, bir ülkeden başka bir ülkeye misyoner sevki gibi hemen her konuda yetki sahibidir. Bürokratik Yerleşikleşmiş Sekt vasfını örnekleyen bu yapı esasen yerel cemaatlerin sorumlu oldukları bölgelerde sürekli olarak yeni üyeler kazanarak büyümelerine olanak sağlayacağı düşünülen yeni duyuru teknik ve yöntemleri üzerine periyodik olarak yönergeler yayımlar ve bunların tatbikini denetler (Penton: 291/311). Yehova'nın Şahitleri teşkilatlarının idaresi bir teokrasi olarak adlandırılır. Bunun anlamı, teşkilatın bizzat Yehova tarafından, meshedilmiş "sadık ve sağ görülü hizmetkârı" olan Yönetim Kurulu aracılığıyla idare ediliyor olduğu düşüncesidir (Watchtower, 2019: 6/24). Amerika Birleşik Devletleri'nin New York eyaletinde yerleşik Yönetim Kurulu, kimi zaman kısaca "Büro" adı verilen Ulusal Büroları ve bu büroların yöneticileri olarak yerel "Temsilci Heyetlerini" atar. Bu topluluk asgari üç kişiden, "ihtiyar" adı verilen kıdemli yöneticilerden oluşur ve yerel ihtiyaçlara yönelik kısıtlı etkinliklerin yanında ağırlıklı olarak merkez büronun sağladığı yayın ve yönergelerin Türkçeye çevrilmeleri ve cemaatlere aktarılmaları ile ilgilenir. Ulusal Bürolar, merkezi büronun birer yerel modelini oluştururlar. Çoğunlukla, büro çalışanları ve yöneticilerin birlikte yaşadıkları Beytel adı verilen binalar, Gözcü Kulesi Cemiyeti'nin önceleri Warwick New York'ta bulunan merkez bürosunu model alırlar.⁷ Merkez büro ile, yerel cemaatler arasındaki ilişkiyi Teşkilat tarafından atanan, Büro ile iş birliği halinde çalışan her biri ortalama 20 cemaat (Çevre) ya da Çevre'den (Bölge) sorumlu Bölge-Çevre gözetmenleri sağlar. Bu

⁷ Beytel, Tevrat kaynaklı bir kavramdır ve "Tanrı'nın Evi" anlamına gelir. Tevrat'ta Kudüs Tapınağı için kullanılmıştır.

kişiler periyodik olarak sorumlu oldukları bölge-çevrelerdeki cemaatleri gezer, faaliyetlerini gözlemler, kayıt ve hesapları denetleyip teşvik edici, yönlendirici iletişim kurarlar.⁸

Tipik bir Yehova'nın Şahitleri Cemaati, mahalli düzeyde örgütlüdür ve yaklaşık 100-120 mensubu bulunur. Bu düzenlemenin altında duyuru faaliyetlerinin verimliliği düşüncesi olduğu kadar İncil'de Pentekost gününde kurulan ilk Hristiyan cemaatinin 120 kişi olduğu inancı da mevcuttur (Watchtower, 2019, Sy:25). Yehova'nın Şahitlerinin birbirlerine “hemşire” ya da “birader” olarak hitap etmeleri beklenir. Vaftizli, aktif bir mensubunun statüsü “Müjdeci” olarak adlandırılır. İhtiyarlar cemaatin yöneticileridir ve cemaat başına asgari beş kişi olması arzulanır. Bu kişiler söz konusu cemaatten sorumlu Çevre Gözetmeni tarafından atanır ve ibadet, sosyal ve mali ilişkiler ve merkez büro ile iletişimden sorumludurlar. Hizmet Görevlileri adı verilen ikinci bir grup, ihtiyarlara yardımcı olmak, ihtiyar sayısının yetersiz olduğu durumlarda onların görevlerine katılmak ve ileride İhtiyar olarak yetiştirilmek üzere yine Gözetmençe atanır (Watchtower, 2019: 56). Yehova'nın Şahitleri profesyonel din adamları sınıfını, “sahte din” olmakla itham ettikleri diğer hristiyan mezhep ve kiliselerine özgü görür ve kınar. Bundan dolayı, cemaat düzeyinde her tür görev ve rol cemaatin yaşamlarını farklı biçimlerde kazanan mensuplarınca tamamen gönüllülük esasına göre karşılanır. Diğer yandan “bürolarda” görevli çalışanlar ve gezici gözetmenler tam zamanlı çalışırlar. Gözetmenlerin bir cemaate yılda ortalama iki kez ziyaret edeceklerdir. Ziyaret haftasında kalacak yerin sağlanması ve yemek masraflarının karşılanması yerel cemaatin sorumluluğundadır (Watchtower 2019: 47). Diğer yandan gözetmenlere, diğer büro çalışanları gibi temel masraflarını karşılayacak ölçüde maaş temin edilir (Chrysistes 2022, Sy:72).

Ruhi Faaliyetler Olarak İbadet. Statü ve rollerin önemi kendisini belirgin bir şekilde toplu ibadetlerde, Şahitlerin terminolojisiyle “cemaat ibadetleri”nde gösterir. Yehova'nın Şahitleri ibadetlerine genel olarak “ruhi faaliyetler” adını verirler. Pentekost gününde oluşan ilk Hristiyan cemaatin ibadet biçimlerini sürdürme iddiasındadırlar. Buna göre, ibadet için cemaatle biraraya gelmelerinin temel nedeni Yehova'dan eğitim alabilmektir. Onlara göre, ilk Hristiyanların ibadetlerine dair İncil kaynaklı bilgiler; onların biraraya geldiklerinde kutsal yazıları okuyup cemaatçe dua ettiklerini; peygamberlik sözlerinin nasıl gerçekleştiğini inceleyip, davranışlar ve sadaka konusunda yönlendirme ile iyi haberi duyurma konusunda teşvik aldıklarını göstermektedir. Şahitlerin günümüzdeki cemaat ibadetleri de tıpkı elçilerin dönemindeki gibi yapılmaktadır (Watchtower 2019: 59/60).

Ruhi faaliyetler 5 ana tipte karşımıza çıkar. İlki klasik dini cemaatlerin haftalık toplu ibadetleriyle mukayese edebileceğimiz, kısaca İbadet Salonu⁹ olarak adlandırılan salonlarda gerçekleştirilen toplantılardır. Bunlar haftada iki gün, 1 saat 45'er dakika olarak planlanmıştır. Buna ilave olarak her hafta, teşkilatın belirlediği program üzerinden düzenli bir aile ibadeti yapılması salık verilir. Üçüncü tür ibadet Tarla Hizmeti adı verilen, “müjdecilik”, dinin yeni üyeler kazanabilme arayışında dış dünyaya

⁸ Türkçe'de daha geniş bir tartışma için bkz (Yasdıman, 2005).

⁹ Yehova'nın Şahitleri ibadet mekanlarına Kilise değil, Kingdom Hall (Kraliyet Salonu) adını verirler. Diğer yandan bu adın Türkçe tercümesinde, “Kraliyet Salonu” yerine “İbadet Salonu”nu tercih etmeleri, uluslararası düzeyde tek biçimliliğe bu denli önem veren bir organizasyon için anlamlıdır. Bu tercümelemlerde, birebir karşılık kullanmak yerine, yerel kültür ve geleneklere uyarlanmayı kolaylaştıracak yeni tabirler tercih edildiğini tespit ettiğimiz bir dizi örnekten biridir.

tebliğ edilmesi faaliyetleridir. Dördünce biçim, yılda iki defa gerçekleştirilen Çevre ve Bölge ibadetleridir. Bu ibadetlerde aynı çevre ve bölgeden cemaatler topluca bir araya gelir. Son olarak teşkilat mensuplarına günlük kutsal kitap okuma programını bireysel olarak takip etmelerini salık verir. Her tür toplu ibadette cinsiyet kritik bir iş bölümü ayracı, yetki ve statü belirleyenidir (Chrysis, 2022: sy: 67). Aile ibadeti ailenin reisi olarak baba tarafından yürütülür. Diğer yandan, salonlarda gerçekleştirilen toplu ibadetler hafta içi ve haftasonu, "Gözcü Kulesi İncelemesi" ve "Hayatımız ve Hizmetimiz İbadeti" olmak üzere iki adettir. Bu İbadetlerin yürütücülüğü, konuşma ve duyurular sadece o hafta için görevlendirilmiş erkek üyeler tarafından yapılabilir. Her birinde kadınların katılımı, "öğrenci görevi" olarak adlandırılan, sorulan sorulara söz alarak yanıtlar vermekle sınırlıdır.

Gözcü Kulesi İncelemesi toplantısı hafta sonları yapılır. Birlikte kısa bir ilahi okunması ile başlar ve o hafta görevlendirilmiş bir üyenin topluluk adına duasını takiben yine o hafta için görev almış bir erkek üyenin 30 dakikalık konuşması dinlenilir. Konuşmanın teması ve akışını belirleyen ana bölümlerini içeren taslağı konuşmacıya önceden verilmiştir. Toplantının asıl amacı olan, o ayki Gözcü Kulesi dergisinin söz konusu haftaya ayrılmış makalesinin incelenmesine bu konuşmayı takiben geçilir. 60 dakika sürece bu faaliyeti bir ihtiyar idare eder ve ardından yine bir ilahi okunuşu, duyurular ve kapanış duası ile toplantı sona erer. Bütün etkinlik mikro biçimde planlanmış etaplar halinde titiz bir dakiklik ile 1 saat 45 dakika sürece şekilde hazırlanmıştır. Sorular her biri ortalama 5/6 cümleden oluşan yaklaşık 20 paragrafa birer adet tekabül edecek şekilde metinde belirtilmiştir. Paragraflarda metne eşlik edecek bir Kutsal Kitap referansının mevcudiyetine özen gösterilir. Görevli üye o haftaki metni paragraf paragraf okur, yürütücü paragraf sonunda soruları okuyup, el kaldıran cemaat üyelerinden seçtiklerine yanıtlar için söz verir. Metnin sınırlı çerçevesinin dışına çıkmamak kaydıyla, güncel örnek ve özgün cümlelerle yanıtlar vermek teşvik edilir. Diğer yandan hemen her örnekte yanıtlar söz konusu paragraf içerisinde hiçbir kafa karışıklığına mahal vermeyecek ölçüde net ve anlaşılır biçimde verili bulunmaktadır. Bundan dolayı soruların amacı tartışma ve düşünüm becerilerini geliştirmek değil, kavrayış ve doktriner boyutun sıkıca içselleştirilmesi olarak görülmektedir. Nitekim İhtiyarlara sorular yanıtlanırken ilk yanıtların mutlaka metinde verili yanıtın doğrudan aktarılması şeklinde olması, sonraki yanıtlarda destekleyici örnek ve yorumlara yer verilmesi salık verilir. Örnek bir Şahit o haftaki gözcü kulesi incelemesine toplantı öncesi hazırlanarak gelecek ve en azından bir soruya yanıt vermek için söz alacaktır. Yehova'nın Şahitlerinin teşkilatça yıl boyu üretilen bütün metinleri okumuş olmaları beklenir.¹⁰ Özellikle topluca okunan Gözcü Kulesi dergisi ama daha genel olarak Şahitlerce üretilen tüm metinlerin ortak özellikleri son derece kolay anlaşılır bir üslup, en geniş okur kesiminin rahatlıkla kavrayabileceği berraklıkta kaleme alınmış olmalarıdır. Gözcü Kulesi inceleme baskısı olarak yaklaşık 300 dile tercüme edilir. Türkçe tercüme, Türkçe'de kaleme alınmış izlenimi verecek ölçüde duru bir üsluba sahiptir.¹¹

¹⁰ 1980'li yıllar için yapılan bir araştırmada ortalama üç bin sayfa metin okumalarının beklendiği hesaplanmıştır. Bu metinler sadece teşkilat tarafından yayımlanan dergi ve kitaplardan oluşmaktadır (Penton, 2015: 316).

¹¹ Katıldığım ilk toplantıda farketmiş bu özelliği cemaat içerisindeki kaynağıma söylediğimde bunun "metinlerin kolaylıkla anlaşılabilir olmasına teşkilatın verdiği önemden kaynaklandığı" yanıtını almıştım. Benzer bir yaklaşım, Şahitlerin resmi Kutsal Kitap tercümesi olan, "Yeni Dünya Çevirisi" için de geçerlidir. (Bknz jw.org sss).

İkinci toplu ibadet, 2015 Ekim ayına kadar “Krallık Hizmetimiz” olarak adlandırılan bu tarihten sonra “Hayatımız ve Hizmetimiz İbadeti” adını alan hafta içi ibadettir. “Tanrının Sözündeki Hazine”, “Tarla Hizmetinde Kendinizi Geliştirin” ve “Hristiyanlar Olarak Yaşam Tarzımız” adları verilen üç ana bölümden oluşur. İlk bölüm üç ana faaliyete ayrılmıştır. Yine taslağı önceden verilmiş olan ancak bu sefer 10 dakika ile sınırlandırılmış olan bir konuşma ile açılır. Ardından, İbadet Kitapçığında verilen soruların yanıtlanacağı bir bölüm ve ardından bir erkek öğrencinin kutsal kitaptan verilen bir bölümü okuyacağı, İbadete başkanlık eden görevlinin ise öğrenciye akıcılık, anlayarak okuma, vurgu ve ses değişimi gibi konularda yardımcı olacak, teşvik edici ve yönlendirici yorumlarda bulunacağı kısım gelir (Watchtower, 2019: 64).

İkinci Bölüm, “Tarla Hizmetinde Kendinizi Geliştirin”, kadın üyelerin sorulara aktif katılım göstererek, kürsüye olmasa da topluluğun önüne çıkarak konuşabildikleri biricik bölümdür. İlk Görüşme ve Tekrar Ziyareti bölümlerini içerir. Hafta içi ibadetin temel amacı hizmet için pratik yapma, duyuru ve öğretme becerilerinin geliştirilmesi olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda, topluluk önünde konuşma, okuma yapma gibi becerilerin yanı sıra cemaatin ağırlıklı müjdeleme yöntemi olan, ev ve işyeri ziyaretleri için prova olacak eğitimler de düşünülmüştür. Önce bu şekilde ilk kez temas kurulan kişilerle cemaate ilgi uyandıracak daha sonra ise cemaate ilgi gösteren kişilere yapılacak ikinci ziyarette onu kardeşler arasında katılma sürecini içeren “kutsal kitap incelemesi” faaliyetine yöneltecek etkili iletişim biçimlerinin sahnelendiği kısa videolar izlenir. Bu videolar cemaatin diğer tüm yayınları için olduğu gibi merkezi olarak hazırlanmış ve dünyanın her yerinde dublajlanmış olarak kullanılır. Bu izlenceyi takiben yerel kültüre ve güncel problemlere dair özgün unsurlar barındıran iki kısa temsil canlandırılır. Bunlar teşkilatın yayımlandığı talimatlar doğrultusunda, o haftaki ibadet kitapçığında yer alan örnek sohbetlere göre kadın ya da erkek müjdeciler tarafından kaleme alınıp canlandırılabilir. Diğer yandan bugüne kadar Kurtuluş Cemaatinde katıldığımız tüm ibadetlerde sadece kadın üyelerin bu etkinlikte görevlendirilmiş olmaları dikkat çekicidir. Her halukarda, kadın üyelere kapalı olan, ibadetlerin hazırlık, yönetim, öğretim ve konuşma gibi birçok aktif ve sahne önü görevinin sadece bu etkili müjdeleme alıştırması için kadınlara ayrılmış olması dikkat çekicidir. Nitekim tüm bu görevlerin dışında kalan görevler “öğrencilik görevi” olarak adlandırılır. Alıştırma sohbetleri de bu kapsamda değerlendirilmekte olduğundan kadınların faal katılımı önünde bir engel görülmemiştir. İbadetin son bölümü cemaat kutsal kitap incelemesine ayrılmıştır. 30 dakika ile sınırlı olarak ibadet kitapçığında verili bölümlerin bir ihtiyarın yönetiminde, diğer bir erkek üye tarafından okunması ve önceden verili sorulara idarecinin seçtiği öğrencilerin cevapları ile ilerler (Watchtower 2019: 64/65).

Bize göre aşağıda sıralanan özellikler Yehova'nın Şahitlerinin toplu ibadet anlayışlarının dünya dinleri arasında ayırt edici, istisnai vasıflarını oluşturmaktadır.

- 1) İbadetler tamamen zihinsel bir faaliyet olarak ideolojik boyutun kavranıp içselleştirilmesi üzerine kuruludur. İbadetin düzenleniş ve idaresi, onun endoktrine edici, pedagojik boyutunu açığa vurur. Gözcü Kulesi İncelemesi ile Aile İbadeti'nin tamamı, Hayatımız ve Hizmetimiz ibadetlerinin ise büyük çoğunluğu bu amaca yönelik olarak hazırlanmıştır ve genel olarak “inceleme/tetkik” (study) olarak adlandırılır. Bunun dışında kalan, Hayatımız ve Hizmetimiz İbadetleri'nin Tarla Hizmetinde Kendinizi Geliştirin bölümü de benzer şekilde müjdecilik

faaliyetlerine yönelik uygulamalı eğitimlerden oluşur. Bundan dolayı, Haftada iki gün, küçük bir grup ihtiyar dışında cemaatin tamamı, Aile İbadetinde ise, eş ve çocukların ibadete esnasında icra ettikleri temel rol "öğrencilik" olarak adlandırılabilir.

- 2) İncelemelerde kullanılacak sorular, ibadetlere eşlik edecek konuşmalar gerek konu, gerekse akış ve kullanılacak ayetleri veren taslak planının yanı sıra, birçok zaman örneklendirme ve üsluba dair talimatları da içeren merkezi olarak hazırlanmış yönergelerce belirlenir. Bu incelemelerde sadece içerik değil, soru ve cevapların tekil süreleri, kimi zaman 1,30 dakikaya kadar inen yorum ve konuşmalara ayrılacak süreler dahi teşkilat tarafından merkezi olarak belirlenir ve titizlikle takip edilmeleri ihtiyarlara salık verilir (Watchtower 2016).
- 3) İbadetler içerisinde her türlü öğretim, konuşma ve idari görev erkeklere açıktır. Erkekler içerisinde merkezi teşkilat tarafından seçilen bir grup, İhtiyar ve Hizmet Görevlileri olarak konuşma ve inceleme yönetiminde ayrıcalıklı roller alırlar (Watchtower 2019).
- 4) Diğer yandan ibadetin ayinsel doğasının mevcut olmayışı ve ortak bir pedagojik etkinlik olarak düzenlenmiş olması, Hristiyanlık kökenli başka hiçbir dinde olmadığı ölçüde, sıradan cemaat üyelerini (kadın ya da erkek) yoğun ve aktif katılıma yönlendirir.
- 5) İbadet'e katılımda erkeklere yönelik olarak muhafazakâr cemaatlerde yerleşik düzeyin ötesinde tek biçimleştirici kıyafet kuralları talep edilmektedir. Erkeklerin uzun saç ve sakal bırakmaları, dövme yaptırmaları, nikah yüzüğünden başka takı taşımaları istenmez. Günlük tıraş ve kişisel bakıma dikkat edilir. İbadetlere mevsime göre ceket konusunda esneklik olmakla birlikte kravatlı, kumaş pantolon ve gömlekten oluşan takım elbiselerle katılmaları beklenir.

Kısaca özetlersek, Yehova'nın Şahitleri ibadetleri katılımcıların öğrenciler olarak konumlandıkları, cemaat içi rol dağılımının yanı sıra cinsiyet tabakalaşması yüksek, sıkı bir şekilde merkezi olarak planlanmış, katılımcılardan yüksek düzeyde emek, zaman ve disiplin talep eden bir yapıda kalıplaşmıştır.

Tarla Hizmeti. Duyuru işi, kimi zaman "tarla hizmeti" olarak da adlandırılan bir diğer ruhi faaliyettir. Kuramsal eğitimlerle topluluğun inanç ve öğretileri üzerine, uygulamalı eğitimlerde ise bunu topluma yayma teknikleri üzerine eğitilen Şahitlerin çeşitli biçimler altında duyuru (müjdecilik) faaliyetlerinde bulunmaları beklenir. Her Şahit aylık olarak duyuru faaliyetine ayırdığı zamanı bağlı bulunduğu tarla gözetmeni topluluk ihtiyarına bildirir. Teşkilat tüm müjdecilere yönelik asgari bir süre belirtmemiş olsa da İhtiyarlara yönelik cemaat idare yönergelerinde istikrarlı olarak ayda 10 saat, hizmet görevliliğine uygunluk şartları arasında sayılmış ve teşvik edilmesi istenmiştir (Watchtower 2012: 30). Duyuru işi çeşitli biçimler altında yapılabilir. Kapı Kapı olarak adlandırılan biçim, müjdecilerin kendilerine merkez büro tarafından verilen bölgelerde ev ya da iş yerlerine yaptıkları ziyaretleri kapsar. Bu ziyaretlerde, gidilen bölgenin ya da temas kurulan kişilerin özellikleri ya da o ziyaret öncesi yapılan Hizmet Buluşmasında gözetmen tarafından verilen temalar doğrultusunda kişilerle iletişim kurulur.

Yayın dağıtım işi; halka yönelik Gözcü Kulesi ve Uyanış Dergilerinin ücretsiz olarak verilmesi de bu faaliyetin bir parçasıdır. Son yıllarda, Türkçe içeriği zenginleştirilmiş “jw.org” internet sitesinin müjdecilerin tabletleri üzerinden tanıtılması bu faaliyetin asli unsuru haline gelmiştir. Nitekim dijital teknolojilere geçiş ile koşul olarak süreli yayınların periyod ve baskı adetleri düşürülmüştür. Örneğin 15'er günde bir yayınlanan Gözcü Kulesi 2008 yılında aylık hale gelmiş yine aynı periyodda yayımlanan Uyanış dergisi ise, 2016 yılında üç aylık hale getirilmiştir¹² (Chriysistes, 2022, Sy: 36). Kapı Kapı söz konusu cemaatin takvimine göre haftada 4 gün hizmet gruplarının önceden buluşmaları ile başlar. 5/7 dakika arası sürmesi salık verilen konuşma ve dua ile çiftler kendilerine verilen adreslere doğru hizmete çıkarlar. Buluşmalara ekseriyetle İbadet Salonlarında yapılmakla birlikte, bölgenin özelliklerine bağlı olarak, yakın bir müjdecinin evi de kullanılabilir. Diğer yandan bu toplu ve formel biçimin yanı sıra, müjdecinin günlük faaliyetleri içerisinde ya da planlı olarak temas kurduğu kişilere yönelik Yehova'nın Şahitleri üzerine yapacağı her tür konuşma da bu hizmet kapsamında rapor edilebilir. “Halka Yönelik Şahitlik” olarak adlandırılan bu biçimde iş sahasında, evden eve, sokakta, rastlantıda şahitlik gibi başlıklarla sınıflandırılır. 2011 yılından itibaren stand ve yayın arabası hizmetleri bu listeye eklenen son yöntemlerdir. Bu tür hizmetler için doğru iletişim yöntemleri ile ilgili talimatlar mevcuttur. Cemaatin diğer ibadetleri gibi, tarla hizmetinin de mikro ölçekte planlanması, şahitlerin katılım ve faaliyet düzeylerinin ölçülüp cemaat düzeyinde sonuçların merkez bürolara sağlıklı biçimde rapor edilmesine dikkat edilir. Bunun için her bir şahit, matbu hazırlanmış aylık “kişisel tarla hizmeti raporu”nu doldurur. Burada Yayın, Tekrar Ziyaret, Tetkik gibi sütunlar altında her ay vaftiz olmayan kişilere verilen dijital ya da matbu yayınların, yapılan ziyaretlerin hatta aday öğrencilerle yapılan kutsal kitap incelemelerinin (tetkikler) sayısı ve süresi raporlanır. Zaman sütunu temelde her türlü şahitlik ve tetkik süresini kapsayacaktır ve sadece saat cinsinden yazılmalıdır. Diğer yandan aile reisi için aile ibadeti, ibadetlerde vaaz veren kişiler için konuşma süreleri, tarla hizmeti için yolda geçirilen süreler de rapora ilave edilebilir (Watchtower, 2010: 87/105).

Tarla Hizmeti ile ilgili cemaatin içsel hiyerarşisi ile ilgili en önemli özellik, onun cemaatte çok önemli bir statü kaynağı olmasıdır. Öyle ki her ay istikrarlı olarak aylık hizmet raporu sunmayan, başka deyişle tarla hizmetine düzenli katılım göstermeyen müjdeciler, “düzensiz müjdeciler” olarak değerlendirilirler. Üstüste 6 ay boyunca rapor vermeyen müjdeciler ise artık “faal olmayan müjdeciler”dir. Yehova'nın Şahitlerinin yıllık olarak yayımladıkları üye, cemaat sayısı ve müjdecilik ayrılan yıllık sürenin beyan edildiği “faaliyet raporunda” üye sayısında sadece faal müjdecilere yer verilir. Dolayısıyla bir bakıma teşkilatın dış dünyayla paylaştığı resmi istatistiklerde bu kişiler şahitler arasında sayılmazlar (Watchtower 2021). Faal müjdeciler arasında ise, cemaate vaad edilen asgari aylık süreye bağlı olarak duyuru işi için görev almış 3 kademe müjdecilik belirlenmiştir. Bu statüler genel olarak “Öncülük” kategorisi altında toplanır. Öncülük düzenlemelerinde cemaat için yönetim kademelerinden farklı olarak cinsiyet ayrımı yoktur. Daimî Öncüler her ay asgari 70 saat müjdecilik görevini üzerine almış müjdecilerdir. Birçoğu bunu yapabilmek için yarım günlük işlerde çalışır. Öncülük hizmetine bu denli vakit ayıramayanlar için belirli aylarla sınırlı 30/50 saatlik Öncü Yardımcılığı önerilir. Bu özel

¹² Katıldığımız toplu ibadetlerde kuşak farkı olmaksızın hiçbir şahidin, basılı metin kullanmadıkları tamamının metinlerini tabletleri ile takip ediyor oldukları gözlemlenmiştir. Bu da dijital geçişin kişisel insiyatife bırakılmadan teşkilat tarafından yönlendirildiğine işaret etmektedir.

müjdecilik faaliyetini bir yıl boyunca gerçekleştirebilenlere teşkilat, Teokratik Kurslar olarak da adlandırılan, bir haftadan birkaç aya kadar uzanan öncülük kuşlarına katılım hakkı verir. Nitekim daimî öncülük görevi bu kursu bitirenlere açıktır. Kimi zaman teşkilat belirli bölgelerde şahit açığını kapatabilmek için bu vasıflara haiz kimi öncülere Özel Öncülük önerir (Watchtower 2019: 108/112). Bu hizmet Asgari 130 saat müjdecileme gerektirdiği için kişi temel masrafları için maddi destek alabilir (Chryssides 2022: 31).

Yehova'nın Şahitleri'nin, dinlerinin yayılması doğrultusunda gösterilen her tür faaliyeti birer ibadet olarak tanımlamak süretiyle katı bir biçimde yapılanmış cemaat organizasyonları aracılığı ile mensuplarını sürekli büyültme doğrultusunda teşvik eden bir ibadet anlayışına sahip oldukları söylenebilir. Bu teşvik İhtiyarlar eliyle ve cemaatin aktif katılımı ile sistematik bir şekilde yürütülmelidir. Bu doğrultuda, cemaatin ihtiyarları, özellikle duyuru işinin raporlanması ile sorumlu Hizmet Gözetmeni İhtiyar, cemaatin büro ile iletişiminden sorumlu Gözetmen İhtiyarla birlikte rapor vermemiş olan müjdecileri takip eder ve gerekli temas ve teşviği planlarlar. Benzer şekilde, bir başka ihtiyar (Topluluk Gözetmeni) haftasonu ibadetlerine katılımı takip ederek, eksik ya da faal olmayan müjdecileri not alır. Müjdecinin aktif katılımını engelleyen nedenleri, ruhsal problemlerini giderebilmek için kendileri ile temas kurmak başlıca sorumlulukları arasındadır (Watchtower, 2012:19). Düzensiz ve Faal olmayan müjdeciler ile cemaat disiplinine aykırı tutum ve davranışlar sergileyen üyeler, teşkilatça "ruhen zayıf olanlar" olarak adlandırılır ve ihtiyarlarca periyodik ev ziyaretleri ile bu tutumlarını terk ve yeniden faal müjdeciler olabilmeleri için teşvik edilmeleri gerekir. Nitekim teşkilata göre ruhi zayıflıklar zamanında giderilmezlerse "ciddi günahlara" bunlar da "cemaatten çıkarma" ve müşareket kesmeye yol açabilirler. Son yıllarda ekseriyetle ilk tabir tercih edilse de yayınlarda, cemaatten çıkarılmanın doğrudan sonucu olarak bir tür aforoz yöntemi olan müşareket kesmenin titizlikle uygulanması sıklıkla vaaz edilmekte, şahitlerden cemaatten çıkarılan eski müjdecilerle herhangi bir istisna (kanbağı) olmaksızın acil ve zorunlu durumlar dışında her türlü teması kesmeleri beklenmektedir (Watchtower, 2016: 207/209). Nihayet İhtiyarların hayati görevi de faal olmayan müjdeciler bu statüye düşmeksizin sürece müdahil olmak ve onu, günlük kutsal kitap okuması ile ibadet ve tarla hizmetine düzenli katılım doğrultusunda teşvik etmektir.¹³

Bulgular

Amerika Birleşik Devletleri'nde yaygın dini gruplar üzerine yapılan araştırmada Yehova'nın Şahitleri hemen hemen tüm dindarlık kriterlerinde en yüksek oranları sergilemişlerdir. Örneğin, Yehova'nın Şahitleri'nin yüzde 90'ı yaşamlarında dinin "çok önemli" bir yeri olduğunu ve tanrının varlığına "mutlak bir kesinlikle emin olduklarını" söyleyerek Amerikan Hristiyanlarının yaklaşık iki katı bir oranda, (yüzde 85) her hafta ibadete katıldıklarını beyan etmişlerdir. Yukarıdaki düzenlemelerin şaşırtıcı olmayan bir sonucu, ortalama Amerikalı Hristiyanların sadece yüzde 26'sı "her hafta inancını başkalarıyla paylaştığını" beyan ederken, bu oranın Şahitler'de yüzde 76'yı bulmasıdır (Pew 2015). Araştırma sorusunun haftalık yerine aylık olarak sorulması durumunda Şahitler'de bu oranın kayda

¹³ İhtiyarların "ruhen zayıf" üyeler karşısındaki sorumluluk ve görevlerine, onlara dönük pastoral tutumlarına dair bkz. Watchtower 2012: 47/58

değer ölçüde artacağını düşünmek yanlış olmaz. Bize göre de faal müjdeciler cemaatlerde bu ölçüde ağırlıklı bir oran tutmaktadır.

Nitekim Yehova'nın Şahitleri içerisinde faaliyet gösterdiği batı toplumlarındaki güçlü sekülerleşme dinamikleri karşısında hemen hemen tüm din, mezhep ve kiliseler gerilerken halen kayda değer oranda bir büyüme sergileyebilen az sayıdaki topluluktan biri, birçok ölçümde birincisidir. (Pew, 2015) Bize göre bu durumu açıklayan etmenlerden birisi merkezi ve yüksek büyüme hedefi doğrultusunda akılcı bir doğrultuda yapılan teşkilat planı ise, bir diğeri yukarıda özetlenen statü düzenlemeleridir. ¹⁴Dini topluluklar üzerine literatürde üyelerini faal olmamaktan sakındıran, faal üyeleri ise sürekli daha yüksek adanmışlık ve katılım doğrultusunda teşvik eden, katılım düzeylerini niceliksel olarak ölçüp, farklı statülerle teşvik eden bu tip bir statü politikasına sahip bir başka dini topluluğa rastlanılmamaktadır. Topluluk içi statü hiyerarşilerinin, kişisel çıkar ve amaçların bastırılıp cemaatin ortak refahı için katkı düzeylerini arttırmaya katkı sağladığı, topluluk odaklı davranışları ödüllendirme işlevi görerek topluluğun kolektif başarısını arttırdığı uzun zamandır bilinmektedir. Nitekim manevi ve psikolojik nitelikli, kamusal olarak sergilenen sembolik jest ve ünvanlarla desteklenen statü atıflarının üyelerin özgecil tutumlarını teşvik ettiği gibi, daha zayıf katılım gösteren üyelerin gruptan ayrılma oranlarını azalttığı, seküler topluluklar üzerine yapılan araştırmalarda sıklıkla gözlemlenmektedir (Anderson ve Robb; 2014).

Ancak yüksek adanmışlık, özellikle tebliğ faaliyetlerine katılım ile özdeşleştirildiğinde yeni mensuplara açılma sonucu verdiği gibi, dinlerin büyümesindeki önemli bir etmeni, aile içi sosyalizasyonu krize sokabilir. Nitekim birinci kuşakta gözlemlenen şevk ve adanmışlık, sosyalizasyon ile topluluğa katılan genç mensuplar nezdinde azalırken, cemaatin yüksek adanmışlık gerektiren talepleri birer yük haline gelebilir. Kuşaklar arası bu farklılaşma sektör biçimin zamanla denominasyona doğru evrilmesini açıklayan temel dinamikler arasında karşımıza çıkmaktadır (Bruce, 2000: 80). Sektör biçimin korunabilmesi, şahitler benzeri ATD'lerde de gözlemlenen cemaatler içerisinde yetişen gençlerdeki yüksek terk oranını açıklar. Nitekim başka hiçbir dini toplulukla karşılaştırılmayacak ölçüde yüksek bir oranla, Amerikan toplumunda Şahitler içerisinde yetişen gençlerin yüzde yüzde 66'sı artık bu dine mensup olmadıklarını beyan etmektedirler. Batıda sekülerleşme karşısında muhafazakar kiliselerin görece direngenliğini açıklayan başat bir etmen olarak çok çocuklu ailelerin dini sosyalizasyon katkısı akla getirildiğinde Yehova Şahitlerinin müjdecilik politikalarının etkinliği daha çarpıcı hale gelir. Nitekim, Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan birçok araştırma en hızlı gerileyen kiliselerin liberal, görece büyüme kaydedebilen kiliselerin ise evanjelik muhafazakar kiliseler olduğu sonucunu vermektedir (Pew, 2015). Son yıllarda yapılan ölçümle, bu istatistiklerin önemli oranda muhafazakâr kilise mensupları arasındaki yüksek doğum oranları ile desteklendiğini ortaya koymuş, kimi ölçümlerde

¹⁴ Şüphesiz herhangi bir dinin büyüebilmesi için asli özelliklerinin yanı sıra içerisinde faaliyet gösterdiği toplum ya da toplumların sunduğu sosyokültürel çevre de önemlidir. Nitekim Yehova'nın Şahitleri özelinde, toplumdan topluma elde edilen farklı neticeler, şahitlerin büyümesine uygun bir sosyal ekoloji için gerekli dini ve kültürel yönlerin dışında sosyoekonomik bağlamı da hesaba katan çeşitli açıklamalara ilham vermiştir. (Voas 2016, Stark ve Iannaccone 1997, Penton 2015), Ancak bize göre, tüm bu etmenlerin katkısını göz ardı etmeksizin ibadet anlayışları ile cemaat yapılarını; sürekli olarak dış dünyaya tebliği doğrultusunda yüksek düzeyde adanmışlık üreten dinsel faaliyetleri belirleyici, başat etmenler olarak düşünmek yanlış olmayacaktır.

yeni mensup kazanımın yüzde 80'ine kadar varan oranlarda kalabalık ailelerde yetişen gençlerin aile kiliselerine katılmaları sonucu olduğu tespit edilmiştir (Chaves, 2011: 88/91).

Diğer yandan 2021 yılı faaliyet raporlarına göre Yehova'nın Şahitleri dünya çapında, yaklaşık bir buçuk milyar saati duyuru faaliyetlerine ayırmışlar bunun sonucu olarak 171 bin yeni vaftizli üye kazanmışlardır. (Watchtower 2021) Her ne kadar teşkilat aile içinde sosyalleşen yeni üyeler ile müjdecilik faaliyetleri sonucu erişilen üyeleri birlikte raporluyor olsa da bize göre sosyalleşme ile katılan üyelerin diğer dini topluluklara kıyasla düşük bir oran tuttuğunu varsaymak yanlış olmayacaktır. Nitekim, duyuru işinin aciliyeti ve yaklaşan kıyamet karşısında bir aile yetiştirmenin beyhudeliği söylemi Yehova Şahitleri'nin aile politikasının asli unsurlarından biridir. Bundan dolayı, bekar olarak cemaate katılıp cemaatler içerisinde evlenmiş Yehova Şahitleri'nin sıklıkla çocuksuz ya da tek çocuklu aileler kurdukları söylenebilir.¹⁵ Görece düşük sosyalizasyon dinamiğine ilave olarak ikinci kuşakta gerçekleşen bu denli yüksek oranlı kayıpların, her yıl yeni katılan üyelerce karşılanabilip, büyüme ivmesinin korunabilmesi duyuru faaliyetinin yıldan yıla arttırılmasına bağlı görünmektedir. Bu da ağırlıklı olarak, çok çocuklu aileler içerisinde sosyalizasyon etmeni üzerinden büyüyen, hatta kimi örneklerde çok kültürlü toplumlarda etnik topluluklarla özdeşleşmiş (Hindu, Katolik gibi) dini toplulukların karşısında Yehova Şahitleri'ni düşük sosyalizasyon oranı ile en yüksek birinci kuşak üyeye sahip din haline getirmiştir Pew, 2015).

Yehova Şahitleri'nin müjdeciliğe ayrılan saatlerin istikrarlı artışına dayalı büyüme eğiliminin bir etkisi aile yapıları üzerineyse diğer etkileri üyelerinin meslek ve eğitim tercihleri üzerinde kendisini gösterir. Batıda şahitler üzerine yapılan çalışmalarda ekseriyetle orta alt sınıflardan, görece yüksek sosyal izolasyon gözlemlenen serbest meslek ve zanaatlerde yoğunlaşma farkedilir. Amerikan kiliseleri arasında eğitim ve gelir düzeyi açısından Şahitler en altlardadır (Pew 2015). Teşkilatın olabildiğince daha fazla saati duyuru işine ayırabilmeleri için üyelere yarı zamanlı işlerde çalışılmasını vaaz ettiği, yüksek eğitimin ise dünyevi bir kariyer arzusunun ifadesi görülerek sakındırıldığı gözlemlenmektedir. (Makbul müjdeci tutumu, aile kadar iş ve eğitim tercihlerini de duyuru işine öncelik verecek şekilde planlanmasını içerdiği teşkilatın yayınlarında çeşitli vesilelerle vurgulanır. (Penton, 2011: 175/176) Aşırı talepkar ve yüksek denetimli cemaatleri ile Yehova'nın Şahitleri dünya dinleri arasında yükselişi duyuru işinin bir ibadet olarak kavranıyor oluşuna bağlı görünmektedir. Bize göre bu kavrayış getirdiği yüksek adanmışlık ile cemaat profillerini aile yapısından, meslek ve eğitim yatırımlarına kadar birçok boyutta şekillendirmektedir.

Sonuç

Yehova'nın Şahitleri, teşkilatlarının verimlilik ilkelerine göre yapılanmış bürokratik kurumsal sistemleri, yerel cemaatlerinin çok katmanlı yapılanmaları ve hiçbir ayinsel içerik barındırmayan ibadet anlayışları ile tüm dünya dinlerinden ayrılmaktadırlar. Yehova'nın Şahitlerinde diğer topluluklardan bir diğer ayrımı, ATD cemaatlerinde her zaman önem verilen dış dünyaya tebliğ faaliyetinin, diğer her tür faaliyetin önünde temel bir dini ibadet formu haline getirilmiş olmasıdır. Nihayet Şahitler için

¹⁵ Bizim bu gözlemimiz, başka araştırmacılar tarafından da teyid edilmektedir. Bknz. Penton, 2015 ya da Chrysisdes George, 2022

ibadet öğrencilik, öğrenilen şeyler ise Yehova'nın teşkilatına yüksek sadakatle, yaklaşan kıyamet karşısında "koyunlar ile keçileri ayırma görevi"nin (Matta 25:32) ihmal edilemez aciliyetidir. Bir anlamda Şahitler temel doktrinlerin içselleştirilmesi amacı doğrultusunda sıkıca eğitilirken etkili şahitlik yöntem ve teknikleri üzerine öğrenim görerek bu göreve her hafta hazırlanırlar. Tarla Hizmeti bu amacın ifadesi olduğu ölçüde Ruhi Faaliyetlerin, en az Gözcü Kulesi İncelmesi ya da Hayatımız ve Hizmetimiz ibadetleri kadar önemli ikinci bölümünü oluşturur. Yehova'nın Şahitleri için Şahitlerin bir üyesi olmak, müjdecî olmak, müjdecî olmak aylık olarak denetlenip ölçümlenen bir istikrar içinde dini tebliğ faaliyetinin bir parçası olabilmektir.

Bu yoğun faaliyetin merkezi olarak planlanıp, şekillendiriliyor oluşu onun istikrarlı büyüme dinamiği gösterebilmesinin nedenleri arasındadır. Nitekim her yıl, ülke ve dünya çapında, şahitliğe ayrılan süre, para, bu faaliyetler neticesinde yapılabilen yeni vaftizler, yeni aktif üye ve öncüler gibi ölçülebilir verimlilik göstergelerini hesaplayan Teşkilat, yerel cemaatlerden düzenli olarak aldığı saha neticelerini zaman ve koşullara uygun ileri yöntem ve teknikler için değerlendirir. Son yıllarda devreye giren, stand ve yayın arabaları ya da Jw.Org'un dijital içeriğinin video içeriklerle sürekli zenginleştirilmesi ve şahitliğin matbu metinlerden dijital mecralar içeren yöntemlere evrilmesi bu duruma örnekler olarak verilebilir. Kovid pandemisi döneminde tarla hizmetinin tebliğ edilen kişilerde yaratabileceği tepkiler göz önüne alınarak, telefon, mektup ve dijital kanallara aktarılması en güncel örneklerdir.

Şahitlerin temel ibadet formları müjdeciliğin verimlilik ilkelerine göre merkezi olarak planlı icrası doğrultusunda yapılanmış cemaat düzenleri, cemaatlerin sosyal profillerini belirli açılardan belirlemiş gözükmektedir. Bu yapılanmanın doğrudan bir sonucu diğer dini topluluklarla karşılaştırıldığında belirgin hale gelen yüksek dindarlık ve cemaatlerin istikrarlı bir biçimde genişleyişi olgusudur. Bunun da Yehova'nın Şahitleri cemaatlerinde yine diğer topluluklarla karşılaştırıldığında daha düşük aile için sosyalizasyon, eğitim ve gelir düzeyi sonuçlarını vermesi kaçınılmaz görünmektedir.

Çıkar Çatışması Beyan

"Yehova'nın Şahitleri'nin Cemaat Yapıları ile İbadet Biçimlerinin Sosyolojik Boyutları" başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

Anderson, C., Robb, W., (2014). Do status hierarchies benefit groups?. *The Psychology of Social Status*, Springer

Bainbridge, W. S. (1997). *Sociology of religious movements*, Routledge

Bruce, S. (2000). *Religion in the modern World: From cathedrals to cults*, Oxford University Press

Cragun, R. T., Lawson, R. (2010). The secular transition: The worldwide growth of Mormons, Jehovah's Witnesses and Seventh-Day Adventists. *Sociology of Religion* Vol. 71 No. 3

Chaves, M. (2011). *American religion: Contemporary trends*, Princeton University Press

Chrysisdes, G. D. (2022) *Jehovah's Witnesses: A new introduction*, Bloomsbury Academic,

Jw.org, (2022, Kasım). *Müsrif oğul geri dönüyor*. <https://www.jw.org/tr/kutuphane/videolar/musrifogul-geri-donuyor/>

Lawson, R. (1995). Sect-state relations accounting for the differing trajectories of Seventh Day Adventists and Jehovah's Witnesses. *Sociology of Religion*, 65/4

Niebuhr, R. [1929] (2004). *The social sources of denominationalism*, Kessinger Publishing

Penton, J. (2015). *Apocalypse delayed: The story of Jehovah's Witnesses*, University of Toronto Press

Pew Research Center, 2015, *Americas changing religious landscape*, PEW

Roberts, K. A., Yamane, D., (2016). *Religion in sociological perspective*, Sage

Stein, P., Stein, R. (2017). *Anthropology of religion magic and witchcraft*, Routledge

Stark, R., Laurence R. I. (1997). Why the Jehovah's Witnesses grow so rapidly: A theoretical application, *Journal of Contemporary Religion*, May 1997

Stark, R., Bainbridge, W. S., (2012). *Religion deviance and social control*, Routledge,

Tınaz, N., (2013). *Yehova Şahitleri*, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul

Voas, D. (2016). The trumpet sounds retreat: Learning from Jehovah's Witnesses, *The centrality of religion in social life: Essays in honour of James Beckford*, Routledge

Watchtower Bible and Tract Society of PA, (2012). *Shepherd the flock of god*, Watchtower Bible and Tract Society of New York

Watchtower Bible and Tract Society of PA, (2016). *Tanrının sevgisinden ayrılmayın*, Watchtower Bible and Tract Society of New York

Watchtower Bible and Tract Society of PA, (2019). *Yehova'nın isteğini yerine getiren teşkilat*, Watchtower Bible and Tract Society of New York

Watchtower Bible and Tract Society of PA, (2021). *Yehova'nın Şahitleri'nin 2021 hizmet yılı faaliyet raporu*, Watchtower Bible and Tract Society of New York

Weber, M. [1922] (2012). *Din sosyolojisi*, Yarın Yayınları

Wilson, B. R. (1959). An analysis of sect Development, *American Sociological Review* 24/1

Yasdıman, H. Ş., *Yehova Şahitleri'nin teşkilat Yapısı ve Türkiye'deki faaliyetleri* (2005). *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXII, Sy:115-133

Extendet Abstract

Jehovah's Witnesses are one of the worlds prominent religions with 8.5 million active members in 239 countries and stable growth manifested every year globally. Witnesses in sociology literature are generally studied through their faith and organizational aspects and categorized under the heading "sect", due to their opposition

to wider society. In this article congregational organization of Jehovah's Witnesses will be discussed through categories of "Established Sect" and "High Demand Religion" and remark be made on the relationship between their genuine forms of worship and congregational structures. To interpret Jehovah's Witnesses in this highly controlled religious form involving heavy commitment we first need to address its forms of worship. As a matter of fact for Jehovah's Witnesses institutional control and commitment is expressed chiefly through time consuming weekly worship and public ministry. Especially public ministry, as a form of evangelization to reach out for new members is one part of essential religious activities of Jehovah's Witnesses sometimes also called spiritual activities. With the other part Watchtower or Bible Studies public ministry is an important part of weekly congregational worship program which can take up to 7 days a week. While regular participation in these activities are encouraged by way of practices and discourses promotive and controlling, ordinary members are also discouraged of inactive membership through techniques such as marking and disfellowshipment. For a summary one can define Witnesses worship style as a highly and centrally planned set of activities which the participants are best defined as students with strict and gendered distribution of roles and which requires high levels of time, discipline and labor from its members.

In this article these aspects with their congregational structures that supported them are suggested as the critical dimensions that differentiates Witnesses from all the other groups that are usually classified under the same categories and as the chief dynamics that can explain a series of some their other sociological qualities. Chief among them is their relative power of resistance to secularization processes prevalent in western societies. Jehovah's Witnesses are one of a few world religions that does not report decline but still can achieve relatively high levels of growth annually. Also, Jehovah Witnesses members display higher level of religiousness compared to all other major religious groups, especially in categories of "belief", "worship attendance" and "evangelization to society". These aspects with higher levels of commitment expected and strictly enforced on members through institutional means also explains lowest retention rate among Jehovah's Witnesses. This makes their growth all the more striking since they are devoid of familial socialization factor which is a major growth factor for other conservative groups. If their growth dynamics mainly based on religious conversion through intense public ministry affects their family structures the other effects can be noticed in members education levels and occupational structure. Jehovah's Witnesses demand high levels of commitment to public preaching at the expense of higher education and career commitment. These are all judged and discouraged as being in pursuit of worldly goals. Consequently, while Jehovah's Witnesses are one of the least educated religious groups in the west with the lowest level of higher education their occupational preferences are mainly concentrated on trades and low skilled jobs. While this study is mainly based on witnesses' own publications, in some points comments and experiences of informants in Kurtuluş İstanbul congregation are also utilized.

Geliş Tarihi / Received Date
23.06.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
04.02.2023

Misak-1 İktisadi ve Sonuçlarına İlişkin Ekonomik ve Mali Göstergelerin Analizi

Economic Pact and Analysis of Economic and Financial Indicators Related to Its Results

Yalçın ARSLANTÜRK¹

Öz

Misak-1 iktisadi esasları, Türkiye'nin kalkınmasında temel rol oynamıştır. Bu itibarla çalışmada öncelikle bu esasların belirlenmiş olduğu dönemdeki siyasi, ekonomik ve sosyal ortam, sonrasında ise kararların uygulanmasıyla görülen gelişmeler ele alınmıştır. Çalışmada temel değerlendirme konusu ise bu esasların ekonomik ve mali etkileri olmuştur. Söz konusu etkiler nicel veriler üzerinden tespit edilerek nitel değerlendirmeler yapılmıştır. Değerlendirmeler için 1923-1938 dönemi verileri dikkate alınmıştır. Zira söz konusu esasların uygulamaya konulması güçlü bir irade gerektirmekteydi ve bu da en güçlü bir şekilde temel olarak Atatürk'ün liderliğinde hayat bulmuştu. Bu dönemde; bütçe denkliliği sağlanmış, Türk Lirası değer kazanmış, milli bankaların kurulmasıyla tasarruflar artırılarak çiftçi ve tüccara kaynak sağlanmış, dış ticaret açığı fazlaya dönüşmüştür. Ayrıca ekonomik büyüme ortalama yüzde 8 gerçekleşmiş, kişi başı gelir neredeyse iki katına çıkmış, pek çok eğitim ve öğretim kurumu açılmış ve öğrenci sayılarında ciddi artışlar gerçekleşmiştir. Sonuç olarak ülkenin içinde bulunduğu olumsuz koşullara rağmen bu esasların uygulamasıyla hem genel ekonomik yapı hem kamu maliyesi hem de sosyal gelişmişlik düzeylerinde ciddi gelişmeler kaydedildiği tespit edilmiştir. Ayrıca söz konusu döneme ilişkin ekonomik ve mali verilerin, günümüz verileriyle karşılaştırılması da yapılarak bahse konu gelişmelerin önemi vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bütçe Denkliliği, Dış Ticaret Dengesi, Ekonomik Bağımsızlık, İzmir İktisat Kongresi, Para Politikası.

¹ Dr., Uzman, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ankara/TÜRKİYE, E-mail: yalcintrabzon@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0895-0022

Abstract

The principles of the Economic Pact played a fundamental role in the development of Turkey. In this respect, in this study, first of all, the political, economic and social environment in the period when these principles were determined and then the developments seen with the implementation of the decisions were discussed. The main subject of evaluation in the study was the economic and financial effects of these principles. The said effects were determined through quantitative data and qualitative evaluations were made. In the evaluation, the data of the period 1923-1938 were taken into consideration because putting these principles into practice required a strong will, and this was most strongly brought to life under the leadership of Atatürk. In this period, budget balance was achieved, Turkish Lira gained value, with the establishment of national banks, savings were increased and resources were provided to farmers and traders, and the foreign trade deficit turned into a surplus. Also, economic growth was realized as 8 percent on average, per capita income almost doubled, many education and training institutions were opened and significant increases were realized in the number of students. As a result, despite the unfavorable conditions of the country, it has been determined that serious developments have been recorded in both general economic structure, public finances and social development levels with the application of these principles. In addition, the importance of the aforementioned developments was emphasized by comparing the economic and financial data of the said period with today's data.

Keywords: Budgetary Equilibrium, Balance of Foreign Trade, Economic Independence, İzmir Economics Congress, Monetary Policy.

Giriş

Kurtuluş Savaşıyla bağımsızlık mücadelesini kazanan Türkiye'nin çözmesi gereken en temel sorunlarının başında ekonomik düzen gelmekteydi. Zira zaten kayda değer bir sanayisi olmayan ülkede savaşların da etkisiyle üretim ve ticaretin oldukça düşmesi, halkın refah seviyesini aşırı derecede olumsuz etkilemişti. Nitekim pek çok ülke Birinci Dünya Savaşı'nın 1918 yılında bitmesiyle kalkınma hamlesine girişirken 1922 yılının sonlarına kadar mücadelesine devam etmesi nedeniyle Türkiye kalkınma hamlesinde bu ülkelere göre oldukça geç kalmıştı.

İzmir İktisat Kongresi de ülkenin içinde bulunduğu bu olumsuz ekonomik koşullarla bağlantılı olarak çeşitli iktisadi sorunların dile getirilmesi ve çözüm yollarının tartışılması amacıyla toplanmıştır. Kongrenin, olumsuz ekonomik koşulların yanı sıra Lozan Barış Görüşmelerinin ara verildiği dönemde düzenlenmesi, belirsizlik sürecinde ülkenin gelişmesi yönünde gösterilen gayretlerin bir ürünü olarak değerlendirilmesine olanak tanımaktadır.

Kongre'de; çiftçi, esnaf, tüccar ve işçi gruplarına ilişkin esaslarla birlikte bunlardan ayrı bir kısım olarak misak-ı iktisadi esasları da belirlenmiştir. Misak-ı iktisadi daha kapsayıcı çerçevesiyle aslında ülkede uygulanacak olan yeni sistemin nelere dayanması gerektiğine işaret etmektedir. Bu itibarla ayrı bir öneme sahip olan misak-ı iktisadi esasları, çalışmanın odak noktasında yer almaktadır. Zira çalışmanın temel amacı, döneme ilişkin çeşitli kısıtları da paylaşarak misak-ı iktisadi esaslarının uygulama döneminde tespit edilen ekonomik ve mali verileri özellikle günümüz verileriyle karşılaştırarak söz konusu esasların genel ekonomik hayata ilişkin etkisini ve başarı düzeyini değerlendirmektir.

Bu itibarla çalışmada, öncelikle misak-ı iktisadi esaslarını belirlemeye götüren koşullar ortaya konulmuştur. Sonrasında İzmir İktisat Kongresi'nin toplanişı ve misak-ı iktisadi esasları detaylı bir

şekilde ele alınmıştır. Bu esaslarla ilgileri dolayısıyla İzmir İktisat Kongresi'nin diğer hükümlerine de kısaca yer verilmiştir. Alınan kararlar sonrası yapılan uygulamalar, yaşanan gelişmeler ve söz konusu dönemdeki kısıtlar açıklanmaya çalışılmıştır. Son olarak misak-ı iktisadi esasları ve daha genel çerçevede İzmir İktisat Kongresi kararlarının sonuçları, etkilerini daha yoğunlukla Atatürk dönemi boyunca göstermeleri dolayısıyla bu dönem dikkate alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Değerlendirmelere temel dayanak olarak ise bu döneme ilişkin tespit edilen farklı ekonomik ve mali göstergeler dikkate alınmıştır. Bu göstergelerin günümüz verileriyle de karşılaştırması yapılarak söz konusu dönemde sergilenen performansın önemi ortaya konmaya çalışılmıştır.

İzmir İktisat Kongresi Öncesi Ülkenin Durumu

Misak-ı iktisadi esasları, 17 Şubat – 4 Mart 1923 tarihleri arasında düzenlenen İzmir İktisat Kongresi'nde alınmış olup söz konusu esasların hangi koşullarda alındığının anlaşılabilmesi için Kongre öncesinde ülkenin bulunduğu durumu kısaca özetlemek faydalı olacaktır.

1911-1923 döneminde sürekli bir savaş içinde olan Türk halkının bir yandan nüfusu azalmış diğer yandan ise halk moral ve ekonomik olarak oldukça zayıflamıştı. Bu dönemdeki işgallerin etkisiyle ülkedeki ticarete farklı yabancı devlet unsurları hâkimdi. En basit örneği, merkez bankası görevi üstlenen özel banka olan Osmanlı Bankası bir yabancı bankaydı. Bu itibarla siyasi bağımsızlık kadar ekonomik bağımsızlık da hayati bir önem arz etmekteydi.

17 Şubat – 4 Mart 1923 tarihlerinde düzenlenen İzmir İktisat Kongresi'nin bu toplanma tarihi, 4 Şubat 1923'te kesilip 23 Nisan 1923'te tekrar başlayan Lozan görüşmelerinin kesintiye uğradığı tarihe denk geliyordu. Zira Lozan görüşmelerinde müttefikler kapitülasyonların tamamen kaldırılmasını istememiş, anlaşma taslağına birtakım mali ve iktisadi hükümler koyarak bunların muhafazasını sağlamaya çalışmış, Türk tarafının bunları kabul etmemesiyle de anlaşma sağlanamamış ve görüşmeler 4 Şubat 1923'te kesilmiştir (Yazman, 1973: 52). İsmet Paşa söz konusu görüşmeler sonrası gazetecilere kesintinin sebebini açıkladığı beyanatlarında kullanmış olduğu “Her şeyi kabul ettim. Fakat iktisadi esareti reddettim” ifadeleriyle Türk tarafının mali ve iktisadi bağımsızlığa verdiği önemi vurgulamıştır (Gür, 2006: 136).

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir İktisat Kongresi'nin açılış konuşmasındaki “Milli egemenlik, ekonomik bağımsızlıkla tamamlanır.” cümlesi de ekonomik bağımsızlığa ne kadar önem verildiğinin bir başka göstergesidir (Yazman, 1973: 53).

Gazi Mustafa Kemal Paşa Kongre'de oldukça uzun bir açılış konuşması yapmıştır. Bu konuşmadan alınan şu kesit bile ülkenin içinde bulunduğu olumsuz koşulu özetlemektedir: “Osmanlı Devleti gerçekte ve fiili olarak bağımsızlıktan mahrum bir duruma getirilmişti. Gerçekten bir devlet ki kendi halkına koyduğu bir vergiyi yabancılara koyamaz; gümrük uygulamalarını, vergilerini memleketin ve milletin ihtiyaçlarına göre düzenlemekten yasaklıdır; bir devlet ki yabancılar üzerinde yargı hakkını uygulamaktan mahrumdur; o devlete bağımsız denilemez. Devletin ve milletin hayatına yapılan müdahaleler yalnız bu kadar değil, daha fazla idi. Doğrudan doğruya milletin hayatını devam ettirmesi için gerekli olanlardan, örneğin tren yapmak için, fabrika yapmak için devlet serbest değildi. Böyle bir şeye teşebbüs edilirse derhal müdahale olurdu. Hayatını sürdürmekten aciz olan bir devlet bağımsız

olabilir mi? Osmanlı ülkesi yabancıların sömürgesinden başka bir şey değildi. Osmanlı halkı, Türk milleti esir duruma getirilmişti. Bu sonuç, söylediğim gibi milletin kendi iradesine ve kendi hâkimiyetine sahip bulunamamasından, irade ve hâkimiyetinin şunun bunun elinde kullanıla gelmiş olmasından kaynaklanıyordu." (Ökçün, 1997: 207-208).

İzmir İktisat Kongresi Toplanış Süreci ve Amacı

Savaşların etkisiyle oldukça yıpranmış olan ekonomik yapının yeni düzenlemelerle canlanması gerekmektedir. Zira Gazi Mustafa Kemal Paşa, ekonomik kalkınma planı yapılması görüşünü ilk kez 1 Mart 1922 tarihinde TBMM'nin üçüncü toplanma yılının açılış konuşmasında şöyle belirtmiştir: "Bundan sonra ekonomi politikamızda tespit etmiş olduğumuz bu temel esaslara uygun olarak hazırlanacak bir plana göre Bakanlar Kurulumuzun uygulamaya geçmesini bekliyoruz." (Aysan, 2000: 41).

Bağımsızlığını yeni sağlayan bir ülkenin nasıl bir ekonomik yapıya sahip olacağı bu düzenlemelerde kendini gösterecekti. İşte tam bu noktada 17 Şubat 1923 tarihinde toplanan İzmir İktisat Kongresi bir dönüm noktası teşkil etmektedir.

İş adamlarının kurduğu Milli Türk Ticaret Birliği adlı özel kuruluşun bu husustaki teklif ve düşüncesinin hükümetçe benimsenmesiyle Kongre için davetler yapılmış; Kâzım Karabekir Paşa'nın başkanlık ettiği Kongre'yi Gazi Mustafa Kemal Paşa bizzat konuşma yaparak açmıştır (Aktan, 1972: 46). Bazı devlet dairelerinin, tüccar, çiftçi, sanayici, işçi gibi meslek gruplarının 1.135 temsilcisinin katıldığı Kongre, 1923 yılında 17 Şubat–4 Mart tarihleri arasında düzenlenmiştir (Yaşa, 1980: 77).

Kongre'nin temel amaçları şu şekilde sıralanabilir:

- Yeni kurulacak olan Türkiye Devleti'nin uygulayacağı ekonomi politikalarının ruhu ve buna ilişkin sistemin temel esaslarını belirlemek,
- Milli Mücadele yıllarında Hükümet ile sağlıklı bir ilişki kurmada zorlanan özellikle İstanbul ve İzmir'de bulunan sermaye sahipleri ile Hükümet temsilcileri arasındaki iletişime yardımcı olmak,
- Milli Mücadelede başrol oynayan askeri ve siyasal kadrolara toplumun bütünü tarafından sağlanan desteğin yalnızca kendi görev alanlarıyla sınırlı olmadığını, bu aktörlerin ekonomiye ilişkin alacakları kararlarda da geçerli olduğunu Lozan Görüşmelerindeki katılımcılara göstermek (Kongre dönemi, Lozan görüşmelerine ara verildiği döneme tekabül etmektedir) ve kapitülasyonların sürmesini talep edenlere tüm millet olarak karşı çıkabilmek,
- Batı Avrupa devletlerine, liberal sistemden komünist sisteme geçiş olmayacağı konusunda güvence sağlamak (Tokgöz, 2007: 44).

Bunların yanı sıra yabancı sermaye çevrelerine ekonomi politikasının geleceğiyle ilgili bilgi vermek de Kongre'nin diğer amaçları arasında sayılabilir (Kepenek, 1984: 38). Zira dönemin karar alıcıları,

savaşlarla tahrip olmuş bir ekonominin yeniden düzene girebilmesi için yeni bir bağımlılık ilişkisi oluşturulması koşuluyla yabancı sermaye ihtiyacının farkındadır (Ahmad, 2012: 116).

Kongre'nin ekonomik ve siyasi bağımsızlık göstergesi olduğu, açılış konuşmasından dahi anlaşılmaktadır. Atatürk'ün Kongre açılış konuşmasındaki şu ifadeleri dikkat çekicidir: “Ulusal egemenlik, ekonomik egemenlikle pekiştirilmelidir. Bu kadar büyük amaçlara, bu kadar kutsal ve ulu hedeflere, kâğıtlar üzerinde yazılı genel kurullarla istek ve hırslara dayanan buyruklarla varılmaz. Bunların bütün olarak gerçekleşmesini sağlamak için tek kuvvet, en kuvvetli temel: Ekonomik güçtür.” (Tokgöz, 2007: 45). Bu ifadelerden de Türkiye Cumhuriyeti'nin hukuken kurulmadığı ve siyasi bağımsızlığının dünya ölçeğinde henüz tanınmadığı bir dönemde ekonomi merkezli bir kongrenin toplanmasının önemi anlaşılmaktadır (Atagenc, 2017: 93).

Bunlarla birlikte İzmir İktisat Kongresi'nin toplanma yeri ve zamanına ilişkin TBMM genel kurulunda bazı milletvekillerince ciddi eleştiriler getirilmiştir. Bunlardan Trabzon milletvekili Ali Şükrü Bey; bu tür kongrelerin yalnızca iştişari mahiyette toplandığını, kararların temenniden ibaret olduğunu ve katılım sağlayan meslek erbabının yalnızca kendi mesleğinin gelişmesini amaçladığını belirterek ihtiyaç arz eden konuların bu kongreler yerine memleketin tamamını temsil eden ve icrai karar olması dolayısıyla TBMM'de kararlaştırılmasını ifade etmiştir (TBMM, 1923: 174). Ayrıca Ali Şükrü Bey aynı konuşmasında İktisat Bakanı tarafından çözülmesi gerekli daha elzem sorunlar varken yapılan Kongre'nin zamanlamasını da eleştirmiştir. Şöyle ki Ali Şükrü Bey, Anadolu'da buğdaylar çürürken İstanbul'un; Romanya, Bulgaristan ve Amerika'ya günlük 50 bin lira buğday, un parası verdiğini dolayısıyla İktisat Bakanı'nın nakliyatın temini gibi acil çözüm bekleyen hususlar yerine lüks işlerle uğraştığını belirtmiştir (TBMM, 1923: 175,176). Ali Şükrü Bey, kendi ormanlarımızdan kereste çıkaramadığımız için maden ocakları için direkleri dahi Romanya'dan getirmemizi, diğer acil çözüm bekleyen sorunlar arasında sayarak bunlara çözüm bulması gerekli İktisat Bakanı'nın Kongre işleriyle uğraşması hususuna ilişkin eleştirisini yinelemiştir (TBMM, 1923: 176).

Misak-ı İktisadi

Misak-ı İktisadi Tanımı ve Maddeleri

Misak-ı iktisadi, İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlardan bir grubu için yapılan bir tanımlamadır. Nitekim Kongre'de alınan kararlar “misakı iktisadi” ve “çiftçi, tüccar, sanayici ve işçi gruplarına müteallik esaslar” olarak 2 kısımda toplanmıştır (Yaşa, 1980: 77).

“Misak”ın kelime anlamının “sözleşme-anlaşma” olması dolayısıyla “İktisat Anlaşması” olarak dikkate alınabilecek bu kararlar ile ekonomik düzene ilişkin esasların belirlendiği düşünülebilir. Ancak aşağıda yer verilen misak-ı iktisadi esaslarına ilişkin maddelerden görüleceği üzere bu esaslarda sadece ekonomik düzene ilişkin değil, aynı zamanda bağımsızlık, milli hâkimiyet, ahlak ve kültüre ilişkin hükümler de bulunmaktadır.

Kongre'de alınmış ve 12 maddeden oluşan misak-ı iktisadi esasları şunlardır:

1. *Türkiye, milli hudutları dâhilinde lekesiz bir istiklâl ile dünyanın sulh ve terakki unsurlarından biridir,*

2. *Türkiye halkı milli hâkimiyetini, kanı ve canı pahasına elde ettiğinden hiçbir şeye feda etmez ve milli hâkimiyete müstenit olan Meclis ve Hükümetine daima zahirdir,*
3. *Türkiye halkı, tahribat yapmaz, imar eder; bütün mesaisi iktisaden memleketi yükseltmek gayesine matuftur,*
4. *Türkiye halkı, sarf ettiği eşyayı mümkün merteye kendi yetiştirir; çok çalışır, vakitte, servette ve ithalatta israftan kaçır; milli istihsali temin için icabında geceli gündüzlü çalışmak şiarıdır,*
5. *Türkiye halkı, servet itibarıyla bir altın hazinesi üzerinde oturduğuna vâkıftır; ormanlarını evladı gibi sever, bunun için ağaç bayramları yapar, yeniden orman yetiştirir; madenlerini kendi milli istihsali için işletir ve servetlerini herkesten fazla tanımaya çalışır,*
6. *Hırsızlık, yalancılık, riya ve tembellik en büyük düşmanımız, taassuptan uzak dindarane bir salâbet her şeyde esasımızdır; her zaman faydalı yenilikleri severek alırız; Türkiye halkı mukaddesatına, topraklarına, şahıslarına ve mallarına karşı yapılan düşmanca fesat ve propagandalarından nefret eder ve daima bunlarla mücadeleyi bir vazife bilir,*
7. *Türkler, irfan ve ma'rifet âşıkıdır; Türk her yerde hayatını kazanabilecek şekilde yetişir fakat her şeyden evvel memleketinin malıdır; maarife verdiği kudsiyet dolayısıyla (Mevlid-i Şerif) Kandil gününü, aynı zamanda bir kitap bayramı olarak tes'îd eder,*
8. *Birçok harpler ve zaruretlerden dolayı eksilen nüfusumuzun fazlalaşması ile beraber sıhhatlerimizin, hayatlarımızın korunması en birinci emelimizdir; Türk, mikroptan, pis havadan, salgından ve pislikten çekinir, bol ve saf hava, bol güneş ve temizliği sever; ecdat mirası olan binicilik, nişancılık, avcılık, denizcilik gibi bedeni terbiyenin yapılmasına çalışır; hayvanlarına da aynı dikkat ve himmeti göstermekle beraber cinslerini düzeltir ve miktarlarını çoğaltır,*
9. *Türk; dinine, toprağına, hayatına ve müessesatına düşman olmayan milletlere daima dosttur; ecnebi sermayesine aleyhtar değildir; ancak kendi yurdunda kendi lisanına ve kanununa uymayan müesseselerle münasebette bulunmaz; Türk, ilim ve sanat yeniliklerini nerede olursa olsun doğrudan doğruya alır ve her türlü münasebette fazla mutavassıt istemez,*
10. *Türk, açık alın ile serbestçe çalışmayı sever, işlerde inhisar istemez,*
11. *Türkler hangi sınıf ve meslekte olurlarsa olsunlar candan sevişirler; meslek, zümre itibarıyla ele vererek birlikler, memleketini ve birbirlerini tanımak, anlaşmak için seyahatler ve birleşmeler yaparlar,*
12. *Türk kadın ve hocası, çocukları İktisadi Misaka göre yetiştirir (Ökçün, 1997: 324-325).*

Kongre'de kararlaştırılan "çiftçi, tüccar, sanayici ve işçi gruplarına müteallik esaslar", ayrı bir kısım olsa da misak-ı iktisadi esaslarıyla bağlantılı olduğu için onlara da değinmek faydalı olacaktır. Söz konusu esasların çok fazla hüküm içermesi dolayısıyla çalışmamızın odak noktası olan misak-ı iktisadi esaslarından uzaklaşmamak adına aşağıda bunlara ilişkin daha önemli hususlar özetlenmeye çalışılmıştır. Bunlar;

- Milli sanayii geliştirmek amacına yönelik yasa hazırlanması,
- Gümrük Kanunu'nun değiştirilmek suretiyle sanayinin korunması,
- Yerli üreticiye ülke içindeki kara ve deniz taşımacılığında, daha düşük bir tarifeden nakliye olanağı sağlanması,
- Sanayi kesimine ucuz bir şekilde kuruluş ve işletme sermayesi temin edilerek kredi olanaklarının artırılması,
- Teknik eğitim seviyesinin yükseltilerek ihtiyaç duyulan teknik elemanların ivedilikle yetiştirilmesi,
- Madenlerin milli üretime yönelik işletilmesi,
- Yabancı sermaye sahiplerinin ülkenin hammadde, ticaret ve sanayisini kendi tekeline almadan hükümetle birlikte ortak bir şekilde yatırım yapması,
- Anonim şirketlerin kurulmalarının kolaylaştırılması,
- Milli bankaların kurulması,
- Demiryolu yapımı faaliyetlerinin program dâhilinde gerçekleştirilmesi,
- Vergilerin düzeltilmesi, aşar vergisinin yürürlükten kaldırılması,
- Amele yerine işçi ibaresinin kullanılması,
- Tarım dışında kalan sektörlerde çalışma süresinin günlük sekiz saat olması,
- Sendikaların kurulup faaliyete geçmesi öncesinde, asgari ücretlerin üçer aylık süreçlerde, işçi temsilcilerinin hazır bulunması koşuluyla belediye meclislerince tespit edilmesi,
- İşçilere ücretlerin düzenli bir şekilde ve ayrıca parasal olarak ödenmesi,
- Tarımsal sektörde eğitim faaliyetlerine önem verilmesi,
- Reji idare ve usulünün kaldırılması,
- Ormanların korunması ve arazinin yeniden orman haline getirilmesi,
- Hayvancılığın geliştirilmesi,
- Ziraat Bankası Kanunu'nun değiştirilmesi ve zirai kredilerin artırılması,
- Tarımda makineleşmenin teşvik edilmesi ve ülke koşullarına uygun nitelikteki makinelerin tedarik edilmesi,
- Güvenliğin temin edilmesi (Yazman, 1973: 46-47).

Misak-ı İktisadın Önemi

Misak-ı İktisadın önemi aslında, bu kararların 12'nci maddesinden dahi anlaşılmalıdır. Nitekim söz konusu maddede; Türk kadın ve hocalarının, çocukları misak-ı İktisada göre yetiştirmelerine ilişkin yönlendirmede bulunularak gelecek nesillere de bu ilkeleri benimsetmek gaye edinilmiştir. Dolayısıyla bu ilkelerin zamanlar arası değişmeksizin, Türk vatandaşlarının ortak bir ilkesi olması amaçlanmıştır. Yalnızca içinde bulunulan zamanın yetişkinlerine değil, ayrıca geleceğin yetişkinleri olan çocuklara bu ilkeleri benimseterek gelecekteki idareci, siyasetçi, çiftçi, öğretmen, tüccar vb. mesleklere sahip olacak olan kimselerin bu ilkeler doğrultusunda hareket etmeleri hedeflenmiştir.

Misak-ı İktisadi ile yeni bir ekonomi anlayışı benimsenmiştir. Ancak özellikle 1 ve 2'nci maddelerden de anlaşılacağı üzere misak-ı İktisadi esasları yeni ekonomik düzenin esaslarını içermesinin yanı sıra ayrıca bir bağımsızlık bildirgesi niteliğindedir. Dolayısıyla her alanda bağımsızlığı içeren bir ortak iradeyi yansıtmaktadır.

Misak-ı İktisadın kararlaştırıldığı İzmir İktisat Kongresi'nin önemine pek çok gazetede haberlerde de değinilmiştir. Hatta bunlar arasında İngilizce yayın yapan Orient News de bulunmaktadır. 17 Şubat 1923 tarihli Vakıf Gazetesi'nin aktardığı söz konusu gazetede makalede; Kongre'nin kıymetinin Kongre'ye iştirak edecek olanların tamamen Türklerden oluşmasından kaynaklandığı, böylece Türkiye'nin gelecekte kendi ekonomik yapısını ve kendi sermayesini oluşturmaya çalıştığı vurgulanarak bu mücadeleye milleti hazırlamak bakımında Kongre'nin öneminin büyük olduğu belirtilmiştir (Ökçün, 1997: 51).

Atatürk'ün Kongre'nin açılış konuşmasındaki ifadeleri de bu hususu teyit etmektedir. Zira Atatürk söz konusu konuşmada; Osmanlı dönemini yalnızca yıkılış dönemiyle eleştirmekle kalmayıp yükselme dönemindeki fetih politikalarını da toplumun asli unsurunun yani Türkler'in helak olmasına yol açması ve "millet sistemi" diye bilinen gayrimüslimlere verilen haklar gerekçesiyle eleştirmiştir (Kayıran & Saygın, 2019: 56).

Misak-ı İktisadi esasları incelendiğinde söz konusu esaslarla; genel çerçevede kapsayıcı bir kalkınma stratejisi ve ülke refahının artırılmasına yönelik temel politikaların belirlendiği anlaşılabilir. Kararlaştırılan esaslardan; yerli üretime, tasarrufa, sektörel önceliklere ve ekonomideki rekabete önem verildiği anlaşılabilir. Kongre'de belirlenen 12 maddelik misak-ı İktisadi esasları aşağıda sadeleştirilip özetlenmiştir. Böylece bu esasların sosyal ve ekonomik kalkınma için nasıl önemli öneriler içerdiği daha kolay anlaşılabilir. Özetle söz konusu esaslara göre:

- Tüm gayretler ekonomik kalkınma amacına hizmet edecektir,
- Yerli üretimin geliştirilmesi amaçlanacaktır,
- Ormanlık ve madencilik geliştirilecektir,
- Savaşlar nedeniyle azalan ve genel sağlık durumu kötüleşen nüfusun sorunları, ekonomik gelişmeye katkı sağlayacak bir şekilde çözülecektir,
- Hayvancılığın geliştirilmesi amaçlanacaktır,

- Lüks ithalattan kaçınılacaktır,
- Ekonomik gelişmeye katkı sunması şartıyla yabancı sermayeye karşı çıkılmayacaktır,
- Çalışma özgürlüğü esası benimsenecek ancak tekelciliğe müsaade edilmeyecektir (Yaşa, 1980: 77).

Misak-1 İktisadi Sonrası Gelişmeler

Misak-1 iktisadın ve daha detayda İzmir Kongresi'nde alınan kararların uygulamaya geçirilmesine ilişkin gelişmeleri açıklamadan önce Kongre'nin ardından 23 Nisan 1923 tarihinde anlaşmaya varılan ve 23 Ağustos 1923'te TBMM tarafından kabul edilip yürürlüğe giren Lozan Anlaşması'nın hükümlerine değinmek, misak-1 iktisadın uygulanış koşullarına ışık tutması açısından faydalı olacaktır.

Lozan Anlaşması'nın getirdiği ekonomik hükümler şu şekilde özetlenebilir:

- Her türlü kapitülasyonlar ve yabancı posta-telgraf imtiyazları kaldırılmış,
- Türkiye kara sularında gemi işletme hakkı (kabotaj) Türklere bırakılmış,
- Osmanlı İmparatorluğu'nun 129 milyon altın lira olarak hesaplanan borçlarının Türkiye ve İmparatorluktan ayrılan diğer ülkeler arasında paylaşılmasına karar verilmiş,
- 1916 tarihli Osmanlı Gümrük Tarifelerini 1929 yılına kadar 5 yıl süreyle Türkiye'nin aynen korumasına hükmedilmiştir (Yazman, 1973: 53).

İzmir İktisat Kongresi'nde oldukça genel bir çerçevede ele alınıp karar verilen hususlarla çıkar grupları arasında yakınlaşma sağlanması ve hükümete öneriler getirme amaçlanmış olup hükümet söz konusu önerilerin bir kısmını aynı şekilde bir bölümünü ise kısmi olarak hayata geçirmiştir (Tokgöz, 2007: 46). Zira tavsiye kararlarının gerçekleştirilmesini zorlaştıran ekonomik zorluklar bulunmaktaydı. Geçiş dönemi olarak nitelendirilen 1923-1930 dönemindeki söz konusu zorluklar özetle şu şekilde belirtilebilir:

- Cumhuriyetin ilk yıllarında yitirilen topraklar ve zayıflayan ekonomik kaynaklar sebebiyle kamu gelirleri büyük ölçüde düşmüştü, bu kaynak sınırlılığının yanı sıra kamu gelirleri içindeki payı yüzde 25'i bulan Aşar Vergisi 17 Şubat 1925 tarihinde kaldırılmış ve Reji İdaresi'nin imtiyaz sözleşmesi de feshedilmişti,
- Lozan Anlaşması'na bağlı "Ticaret Sözleşmesi" uyarınca 1929 yılına kadar Türkiye'nin gümrük tarifelerini değiştirme olanağı yoktu,
- Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan dış borçları ödeme yükümlülüğü bulunmaktaydı,
- Yabancıların elinde bulunan şirketlerin millileştirilmesi için ödemelerin yapılması gerekiyordu,
- Merkez Bankasının bulunmaması dolayısıyla devlet ekonomiyile ilgili yurtdışıyla yapılan işlemleri ve kambiyo işlemlerini denetlemekten yoksundu (Merkez bankası görevi, yabancı sermayedarların sahip olduğu Osmanlı Bankası'nca yürütülüyordu) (Tokgöz, 2007: 51).

Misak-ı İktisadi Sonrası Hayata Geçirilen Uygulamalar ve Kısıtlar

Yukarıda belirtildiği üzere kamu maliyesinin ve ülke ekonomisinin içinde bulunduğu zor duruma rağmen Kongre'de alınan tavsiye kararlarının hayata geçirilmesi için tüm şartlar zorlanmıştır. Tespit edilen mili iktisat politikasının uygulanmasında tarım, sanayi, madencilik, bankacılık ve ulaştırma alanlarına öncelik verilmiş ve küçümsenemeyecek şu ilerlemeler kaydedilmiştir:

- Tarımsal üretimi ve dolayısıyla kırsal halkı baskı altında tutan aşar vergisi 1925 yılında kaldırılmış,
- Tarım sektörünün tek kredi kaynağı olan ve bir devlet dairesi şeklinde Tarım Bakanlığı'na bağlı bulunan Ziraat Bankası yeniden yapılandırılarak anonim şirket statüsüne kavuşturulmuş ve sermayesi artırılmış,
- Tarım alanında araştırma ve öğretim kurumları oluşturulmuş, çiftçilerin teknik bilgi ve malzeme ihtiyaçları sağlanmaya çalışılmış,
- Traktör ve diğer bazı tarım makinalarının ithalatı ve çiftçilerce satın alınması kolaylaştırılmış,
- Akaryakıt ithalinden alınan vergilerin, traktör kullananlara tazminat olarak geri ödenmesi yöntemiyle tarım sektöründe makineleşme teşvik edilmiş,
- Özellikle ticari faaliyetlere yönelik kredi ihtiyacını temin etmek için özel sermayedarlarca 1924 yılında İş Bankası kurulmuş,
- Sanayi ve madencilik sektörlerine kredi sağlamak, özel teşebbüslere devredilinceye kadar devlete ait sınai kuruluşları yönetmek amacıyla 1925 yılında Sanayi ve Maden Bankası kurulmuş,
- 1925 yılında Şeker Farikaları Kurulması Hakkında Kanun çıkarılmış,
- Sanayi alanında yatırımlara teşvik sağlayan Sanayi Teşvik Kanunu 1927 yılında çıkarılmış,
- 1929 yılından itibaren yeniden kurulacak sınai tesislere gümrük himayesi sağlanmış (Lozan Anlaşması hükmü gereği gümrük tarifelerine ilişkin yetkide bağımsızlık ancak 1929'da elde edilebilmişti),
- Üç yabancı şirkete ait demiryolu hatları ile Haydarpaşa Limanı devletçe satın alınmış,
- Bazı karayolları ve köprüler yapılmıştır (Aktan, 1972: 47).

Bu somut gelişmelerin yanı sıra söz konusu dönemde, İzmir İktisat Kongresi'nin istişari ve yönlendirici mahiyetiyle tutarlı bir şekilde, istişareye dayalı bir yönetim biçimi de hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Zira 1927 yılında ülkenin içerisinde bulunduğu sorunlara çözümler araştırması ve hükümete raporlar sunması amacıyla Başbakanlığa bağlı danışma kurulu olarak 1170 sayılı Kanunla kurulan Âli İktisat Meclisi faaliyete geçirilmiştir (Akın & Bayraktar, 2011: 116). Yürürlükten kaldırıldığı 1935 yılına kadar Âli İktisat Meclisi, 1929 yılında İktisat Vekili Şakir Kesebir'in başkanlığında hazırlanan İktisat Programı

ile Türkiye'deki ilk iktisat programı örneğinin oluşturulmasında ve daha sonraki dönemlerde hazırladığı raporlarla Devlet Sanayi Ofisi ve Sümerbank gibi KİT'lerin kurulmasında önemli bir rol oynamıştır (Yaktı & Ünlü Soylu, 2011: 680, 692).

1923-1930 döneminde iktisat, yeni bir görüş ve anlayışla ele alınmıştır. Bu döneme ilişkin olarak; 1923 yılında Cumhuriyet hükümetinin iş başına geçince Kongre'nin kabul ettiği liberal iktisadi rejimin kuramsal bilgilerinden esinlenerek özel teşebbüsü himaye etmek gayretinde bulunduğu ancak uygulamada devletçilik zihniyetiyle de hareket ettiği ve özellikle tekellilik eğiliminde olduğuna ilişkin değerlendirmelerin de yapıldığı anlaşılmaktadır (Cillov, 1972: 134).

Bu dönemde yeni bir siyasi rejimin yerleştirilmesi ve devletin kurulması, reformların yapılması, milli savunma, eğitim ve sağlık gibi temel kamu hizmetlerinin görülmesi için yapılan büyük harcamalar; devletin sınırlı kaynakları içerisinde iktisadi amaçlarla harcayabileceği kaynakların oranını büyük ölçüde azaltmıştı (Aktan, 1972: 48).

Bütün bu güçlükler rağmen özel teşebbüse bu dönemde oldukça geniş yardım ve teşvikler sağlanmış ve yukarıda da sayılan iktisadi açıdan önemli pek çok iş yapılabilmiştir.

1927 yılında çıkarılan 1055 sayılı Teşviki Sanayi Kanunu ayrı bir öneme sahiptir. Zira Osmanlı İmparatorluğu zamanında 1913 yılında çıkarılan padişah fermanıyla uygulamaya konulan Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkati, 1924 yılında günün ihtiyaçlarını karşılaması için değiştirilerek uygulama devam edilmiş olsa da istenilen fayda sağlanamamıştır (Yazman, 1973: 59). 1 Haziran 1942 tarihine kadar 15 yıl süreyle yürürlükte kalması kararlaştırılan Teşviki Sanayi Kanunu'nda geniş özendirici hükümler bulunmakta olup bu teşvikler kısaca şöyle özetlenebilir:

- Fabrika binası ve ek yapıların inşası ve ulaştırma yollarının yapımı için devlete ait topraklardan en çok 10 hektara kadar arazi, teşebbüs sahiplerine parasız bağışlanabilecek,
- Eşhasa ait arazi lüzumu halinde sahipleri tarafından istekleriyle satılmadığı takdirde istimplâka tabi tutulacak,
- Kurulacak fabrika ve müştemilatı, bina ve arazi kazancı vergileri ile hususi idareler ve belediyelerce alınan vergi ve resimlerden muaf olacak,
- Fabrika binaları için gerekli inşaat malzemesi her nevi makine, alet ve yedek parçalar, ambalaj malzemesi gümrüksüz ithal edilecek,
- Fabrikaların kuruluş ve genişletme çalışmaları için gerekli malzeme ve tesisat, demiryolu ve vapurlarla cari tarifeden yüzde 30 tenzilatlı olarak taşınacak, bu indirimden istifade edemeyenlere aynı miktarda prim ödenecek,
- Sanayi müesseselerine Bakanlar Kurulu kararı ile istihsal ettikleri bir yıllık kıymetinin yüzde 10'una kadar prim verilecek,
- Devlet ve devlete bağlı kurumlar, yabancı menşeli benzerlerinden yüzde 10 pahalı olsa dahi tercihen yerli malları kullanacaklar,

- Memlekette mevcut olmayan bir sanat şubesini ilk defa kuran veya bir bölgenin mamul ihtiyacını sürekli olarak karşılamayı taahhüt edenlere Bakanlar Kurulu kararı ile 25 yıla kadar imtiyaz verilebilecektir (Yazman, 1973: 60-62).

Yukarıda belirtilen politika uygulamalarına karşın ekonomik çevrelerde tahdidi bir gelişme sağlanabilmiş; şeker ve çimento sanayide tesis kurulumları başlanmış, bir nebze tarımda teknik ilerleme gerçekleştirilebilmiş, bankacılık, ticaret, ulaştırma faaliyetlerinde hafif de olsa canlanma görülmeye başlanmıştır (Aktan, 1972: 48).

Söz konusu dönemde özel teşebbüsü teşvik edici bu kalkınma çabalarının daha yüksek bir başarıya ulaşmasını sınırlayan nedenler ise şu şekilde belirtilebilir:

- Ülkede sermaye birikimi yok denecek kadar azdı ve yeniden sermayenin birikmesi çok yavaş gerçekleşiyordu; gerçekten milli gelir seviyesi yurttaşların tasarruf yapmalarına imkân vermeyecek seviyede düşüktü ayrıca ülkenin politik, sosyal ve ekonomik koşulları sermaye birikimini teşvik edecek özellikte değildi, devletin vergiler aracılığıyla halka zorunlu tasarruf yaptırma imkânı da aynı gerekçelerle sınırlıydı,
- Ülkede teşebbüs kabiliyeti ve iş tecrübesi çok kıt; geleneksel olarak Türklerin iktisadi faaliyetlere rağbet göstermemesinin yanı sıra çeşitli harpler ve Yunanistan'la yapılan nüfus mübadelesiyle tüccar, sanayici ve zanaatkâr durumda olan azınlıklar da Türkiye dışına gönderilmişti,
- Teknik bilgi seviyesi bütün ülkede düşüktü; yetişkin işçi ve teknisyenlerin sayısı çok azdı ve bu durum sanayileşmenin önünde en büyük zorluklardandı,
- Teşkilatlı pazarların ve pazarlama sisteminin bulunmayışı üretimi sınırlıyordu,
- Bu olumsuzluklara ilave olarak 1929 Dünya Ekonomik Buhranı da Türkiye iktisadi üzerinde olumsuz etkilerini hissettirmişti; Ekonomik Buhran sonucunda sınırlı olan yatırımlar büsbütün azalmış, tarım ürünleri ve hammadde satıp sanayi mamulleri almaya dayanan dış ticaret iyice durgunlaşmış ve dış ticaret hacmi üçte bir oranında azalmıştı (Aktan, 1972: 48-49).

1929 Dünya Ekonomik Buhranı pek çok ülkeyi olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti'ni de derinden etkilemiştir. Buhran, tarım fiyatlarını aşırı derecede düşürmüş ve geleneksel tarım ürünleri ihracatçısı olması nedeniyle Türkiye'de ihracat gelirleri ciddi ölçüde azalmıştır (Tokgöz, 2007: 60). Bunun neticesinde bir yandan dış ticaret açığı çok yüksek seviyelere ulaşmış diğer yandan ise tarım ürünlerinin yurt içi fiyatları çok düşmüştür. Bu da hem çiftçilerin refah seviyelerini hem de halkın ciddi bir kesiminin çiftçilikle uğraşıyor olması dolayısıyla devletin vergi gelirlerini fazlasıyla azaltmıştır.

Alınan tasarruf önlemlerine rağmen bu gelişmeler karşısında düşük kalan devlet gelirlerini artırmak ve temel kamu hizmetlerinde kesintiye sebebiyet vermemek amacıyla 30 Kasım 1930 tarihinde "İktisadi Buhran Vergisi Kanunu" çıkarılmıştır (Tokgöz, 2007: 62).

1929-1934 döneminde gerek dünya buhranının etkisiyle gerekse o dönemde özel teşebbüs, özel tasarruf ve yatırımların henüz yeterli seviyede olmaması dolayısıyla özel teşebbüse ağırlık veren kalkınma stratejisi istenilen hızda bir ekonomik büyük sağlayamamıştır (Hiç, 1980: 5).

Bunun üzerine dünyanın genelinde olduğu gibi Türkiye’de de piyasa ekonomisine ve özel girişimciliğe güven sarsılmış; daha önce hâkim olan “özel teşebbüsün yapamadığını devlet yapsın” görüşünün yerini “ülke için yararlı ve gerekli olanı devlet yapsın” görüşü almıştır. Dolayısıyla 1930’larda gerçekleştirilen uygulamalarda artık bu yeni görüşün desteklediği politikalar etkili olmuştur. Ancak söz konusu politikalar misak-ı iktisadi hükümleriyle bir tezat oluşturmamaktadır. Zira söz konusu hükümler bu her iki görüş arasında bir ayırmda bulunan bir mahiyette değildir; her ikisini de kapsar niteliktedir.

Nitekim İktisat Bakanı Mahmut Esat Bozkurt, İzmir İktisat Kongresi’ndeki konuşmasında “iktisadi sistem” anlayışını şu şekilde açıklamıştır: “Biz ekonomi tarihi içindeki ekollerden hiç birine benzemeyiz. Ne bırakınız geçsinler, bırakınız yapsınlar ekolünden ne de sosyalist, komünist, etatist veya himaye ekollerindeniz. Bizim de yeni Türkiye’nin, yeni ekonomi anlayışına göre yeni bir ekonomi ekolumuz vardır. Buna ben, Yeni Türkiye Ekonomi Okulu, diyorum... Yukarıda belirttiğimiz ekollerden hiç birine bağlı olmamakla beraber memleketimizin ihtiyacına göre bunlardan faydalanmaktan da geri kalmayacağız. Yeni Türkiye, karma bir ekonomi sistemi izlemelidir.” (Tokgöz, 2007: 65-66). Aynı konuşmasında Bozkurt; ekonominin gelişebilmesi için kredi müesseselerinin kurulması, üretimi artırma, ülkenin kendi kendisine yetme, ithalat ve ihracat arasında denge kurma, iktisadi kalkınmaya topyekûn katılma gibi amaçları gerçekleştirme hedefinde olduklarını da belirtmiştir (Afetinan, 1989: 78). İktisat Kongresi sonrası hayata geçirilen uygulamalar, söz konusu amaçların ciddi bir ölçüde gerçekleştirildiğini göstermektedir. Nitekim Ziraat Bankası’nın yeniden yapılandırılması, İş Bankası, Sanayi ve Maden Bankası ile Merkez Bankası’nın kurulmasıyla kredi olanakları artırılmıştır. 1924 yılında yaklaşık 100 milyon TL değere sahip toplam banka kredi tutarının henüz Merkez Bankası kurulmadan önceki tarih olan 1929 yılında dahi 400 milyon TL’ye ulaşması söz konu gelişmeyi göstermektedir (Serin, 1987: 259,260). Özel sektör çeşitli konularda fabrika kurmaya teşvik edilmiş olup özel sermayenin yetersiz kaldığı alanlarda devlet işletmeleri kurularak üretim artışı ve iktisadi kalkınma süreci başlatılmış ve ilerleyen bölümlerde aktarılan verilerle teyit edileceği üzere gümrük politikaları neticesinde ihracat fazlaları verilmeye başlanmış ve ekonomik büyüme oranı ciddi bir seviyeye ulaşmıştır.

1930 yılına gelindiğinde Başbakan İsmet İnönü, Kayseri-Sivas Demiryolu’nun işletme açılışında yapmış olduğu konuşmada, başlatmış oldukları yeni iktisadi sistemi “*Mutedil Devletçilik*” şeklinde nitelemiştir (Güven Toker, 2019: 656). Atatürk de 1931 yılında İzmir’de Cumhuriyet Halk Fırkası Kongresi’nde yapmış olduğu konuşmada, “Halkımız tab'an devletçidir ki her türlü ihtiyacı devletten talep etmek için kendisinde bir hak görüyor. Bu itibarla milletimiz tabayii ile Fırkamızın programında tamamıyla bir mutabakat vardır. Bu istikametten yürüyeceğiz ve muvaffak olacağımızda şüphe yoktur.” ifadelerini kullanarak devletçilik ilkesine vurgu yapmıştır (Atatürk Araştırma Merkezi, 2006: 391). 1934-1938 döneminde uygulanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı tüm bu açıklamaların somut göstergesidir. Ülke üretimine ilişkin politikaların yanı sıra dış ticaret politikalarında da devletçiliğin yansımaları görülmüştür. Özellikle gümrük uygulamalarında; yasaklama ve kontenjan uygulamalarıyla ithalat

kısılmış, ithalat ve ihracat ikili anlaşmalarla yürütülmüş, böylece korumacı dış ticaret yaklaşımıyla TL'nin dış değeri korunmuş, dış borçlanmaya ihtiyaç duyulmamış, dış dengenin sağlanması neticesinde de para-kredi ve maliye politikalarının uygulanması kolaylaşmıştır (Tokgöz, 2007: 75-76).

1933-1938 döneminde ekonomi politikasına yönelik 3 önemli yenilik getirildiği belirtilebilir:

- Ekonomi politikasında liberalizm terkedilerek devletçilik bir ilke olarak kabul edilmiş,
- Ülkenin iktisadi kalkınmasında sanayileşmeye açık bir şekilde önem verilmiş,
- Sanayileşme planlı bir şekilde yürütülmüştür (Aktan, 1972: 49).

Bu dönemde şartlar gereği uygulanmış olan devletçilik rejiminde, özel teşebbüsün teşviki ilkesi muhafaza edilmiş, özel teşebbüsün el atmadığı sektörlerin devlet öncüsüyle geliştirilmesi esası kabul edilmiştir. İktisadi Devlet Teşekkülleri liderliğinde madencilik (demir, çelik, kömür, bakır, krom), dokuma, kağıt, cam sanayi ve demiryolları geliştirilmiş; uzun vadeli alt yapı olarak eğitime büyük önem verilmiştir (Hiç, 1980: 5).

Tarım sektöründe yaşanmakta olan zorluklara makineleşmenin başlaması da eklenince devlet bu alana müdahale etmiş, 1932'de tahıl fiyatlarına ilişkin destekleme uygulamasına başlanmış olup sonradan bu politikayı sürekli olarak yürütmek üzere 1938 yılında TMO kurulmuştur (Aktan, 1972: 51). Ayrıca dış ticaret tıkanıklıklarını gidermek, TL'nin iç ve dış itibarını korumak amacıyla para ve banka alanlarında da devlet müdahalesi görülmüştür (Aktan, 1972: 51).

Birinci Sanayi Planı'nın uygulama süreci devam ederken İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın hazırlıklarını gerçekleştirmek için 20-24 Ocak 1936 tarihlerinde İktisat Vekili Celal Bayar'ın başkanlığında Sanayi Kongresi toplanmıştır. Kongre'de benimsenen Plan Taslağı Başbakanlığa sunulurken Celal Bayar'ın kapak yazısındaki şu ifadeleri, iktisadi ve siyasi bağımsızlığı korumak için sanayileşmeye verilen önemi göstermiştir: "Türkiye için endüstrileşme, kudretli tabirinizle bir varlık savaşıdır, bir milli müdafaa mücadelesidir ve hiçbir fedakârlık ve sıkıntı, bir milli mücadelenin neticesiyle mukayese edilemez." (Tokgöz, 2007: 82).

İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı, Birinci Plan'dan daha geniş bir perspektif içermekteydi. İkinci Plan'da; konut, madencilik, yakıt, toprak, kimya, gıda ve gemi yapımı gibi sınıai yatırımlar yanında elektrik santrallerine ilişkin yatırımlar da öngörülmüştür. Taslağın son hâli 16 Eylül 1938 tarihinde değişiklikler ve düzeltmeler yapılarak 4 yıllık olarak yeniden düzenlenmiş olmakla birlikte II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkışından 3 ay önce ülkenin savaşa girmesi ihtimali dikkate alınarak bu Plan'dan vazgeçilerek 5 Nisan 1939 tarihinde İktisadi Savunma Planı hazırlanarak yürürlüğe konmuştur (Tokgöz, 2007: 82-83).

Tüm bunların yanı sıra misak-ı iktisadi sonrası eğitim alanında da ciddi gelişmeler görülmüştür. Bunları şu şekilde özetlemek mümkündür:

- 1924 yılında Zonguldak Yüksek Maden Mühendisi Mektebi kurulmuş,
- 1925 yılında Ankara Hukuk Mektebi (1927'de Ankara Hukuk Fakültesi adını almış) açılmış,

- İstanbul'da kapatılan Ziraat Mektebi Âlisi yerine 1930 yılında Ankara'da Yüksek Ziraat Mektebi açılmış,
- 1933 yılında İstanbul Üniversitesi ve Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsü kurulmuş,
- 1934 yılından 1938 yılına; mesleki ve teknik öğrenimdeki öğrenci sayısı 4 binden 16.750'ye, orta öğretimdeki öğrenci sayısı ise 50 binden 104 bine yükselmiştir (Tokgöz, 2007: 83-84).

Misak-ı İktisadi Sonrası Bazı Temel Ekonomik ve Mali Göstergeler

Misak-ı iktisadi esasları, İzmir İktisat Kongresi'nde alınan diğer kararlarla birlikte özellikle ekonomi yönetiminde temel alınması tavsiye edilen ilkelerden oluşmaktadır. Söz konusu esasların, güçlü bir iradenin mevcudiyeti nedeniyle Atatürk döneminde daha etkin uygulanmış ve sonuç vermiş olması öngörülmektedir. Dolayısıyla misak-ı iktisadi sonrası göstergeler için 1938 yılına kadar olan dönemin dikkate alınması uygun olacaktır.

Bazı veriler incelendiğinde, bu dönemde ciddi bir refah seviyesi artışı olduğu anlaşılmaktadır. Zira 1923 yılında 45 dolar olan kişi başına gelir, 1938 yılında 88 dolara ulaşmış; 1924-1938 döneminde ekonomi yıllık olarak ortalama yüzde 8 büyümüştür (Tokgöz, 2007: 83).

Bu dönemde, özel sektör fabrika ve diğer üretim tesisleri kurmak için özellikle kredi ya da diğer teşvik yöntemleriyle teşvik edilirken özel sermayenin yetersizliği nedeniyle pek çok kamu işletmesi de kurularak ekonomik kalkınmaya katkı sunulmuştur. Ekonomik hayatın gelişimi için nakliyata ayrıca önem verilen bu dönemde demiryolu ve karayolu yapımında ciddi bir gelişme görülmüştür. Demiryollarının bir kısmı doğrudan devlet sermayesiyle yapılırken bir kısmı ise yabancı demiryolu işletmelerinin millileştirilmesiyle kamu mülkiyetine geçmiştir. Netice olarak 1923 yılında ülke içerisinde 4138 km uzunluğa sahip demiryolu hattı 1938 yılında yaklaşık 8 bin km'ye ulaşmıştır (Avcı, 2014: 48, 56). Karayolu yapımında da aynı şekilde hızlı bir ilerleme görülmüştür. 1923 yılındaki 18.335 km'lik karayolu ağı, 1938 yılında 40.235 km'ye yükselerek söz konusu dönemde mevcut karayolu uzunluğunun iki katının üzerine çıkmıştır (Özdemir, 2006: 69).

Söz konusu döneme ilişkin para ve maliye politikalarını ve sonuçlarına ilişkin değerlendirmeleri ise 3 ana başlıkta özetlemek mümkündür.

Devlet Hazinesi ve Denk Bütçe

Denk bütçe, bütçenin sene başında hazırlanmasını ve gelir ile giderin eşit olmasını ifade etmektedir. Güçlü devlet hazinesi, devletin yeterli geliri elde edebilmesi ve borçlanmanın mümkün olduğunca az olmasına işaret etmektedir. Atatürk döneminde özel girişimin eksik oluşu nedeniyle devlet; bayındırlık, tarımsal yatırımlar, ağır sanayi, hafif sanayi, ticaret ve hizmetlerle ilgili yatırım harcamaları yapmış; ancak bütçenin sarsılmamasına da önem verilmiştir (Köksal, 2017). Nitekim tablo 1, bütçe denkliği ilkesine ne derecede uyulduğunun bir göstergesidir.

Tablo 1. Atatürk Dönemi Bütçe Ödenekleri ve Kesin Hesap Sonuçları

(Milyon TL)

Yıllar	Bütçe Ödenekleri			Kesin Hesaplar		
	Gelir	Gider	Gelir Farkı	Gelir	Gider	Gelir Farkı
*1920	51	63	-12			
*1921		79				
*1922		87				
*1923						
1924	129	140	-11	138	132	6
1925	191	184	7	171	202	-31
1926	190	190	0	180	172	8
1927	195	194	1	204	199	5
1928	207	207	0	222	201	21
1929	221	220	1	224	213	11
1930	223	223	0	217	210	7
1931	187	187	0	186	208	-22
1932	169	169	0	214	212	2
1933	170	170	0	174	174	0
1934	184	184	0	207	202	5
1935	195	195	0	201	201	0
1936	213	213	0	242	242	0
1937	231	231	0	263	263	0
1938	250	250	0	257	257	0

*Cumhuriyetin ilk düzenli bütçe kanununun, 1924 mali yılı için o yılın Şubat ayında çıkmış olması nedeniyle yazar tabloda 1923 öncesi yıllar için söz konusu yıllarda çıkarılan avans kanunları ve geçici bütçelerden çıkarılabilen tutarları kullanmıştır.

Kaynak: Aysan, 2000: 173.

Tablodan görüleceği üzere 1924-1938 döneminde yalnızca 1924 yılında giderler gelirlerden daha fazla öngörülmüştür. 1924 yılı ile gelirin giderlerden daha fazla öngörüldüğü 1925, 1927 ve 1929 yılları dışındaki tüm yıllarda ise gelir ve giderler aynı belirlenerek denk bütçe ilkesi benimsenmiştir. Gerçekleşmelere bakıldığında ise söz konusu dönemde yalnızca 1925 ve 1931 yıllarında bütçenin açık verdiği görülmektedir. Dolayısıyla bu dönemde denk bütçe ilkesine ve bütçe gelirlerinin giderlerine eşit ya da gelirlerin daha fazla gerçekleşmesine önem verildiği anlaşılmaktadır.

Söz konu dengenin önemi, son yıllardaki güncel veriler dikkate alındığında daha iyi anlaşılacaktır. Zira son yıllarda bütçe sürekli açık vermektedir. 5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu'na göre genel bütçe, özel bütçe ve düzenleyici ve denetleyici kurum bütçelerinden oluşan merkezi yönetim bütçesiyle birlikte mahalli idare ve sosyal güvenlik kurumu bütçelerinin de toplama dâhil edildiği genel yönetim bütçesi, geniş kapsayıcılığı itibarıyla bu konuda gösterge olarak dikkate alınabilir. Tablo 2 söz konusu bütçe dengesini göstermektedir.

Tablo 2. Genel Yönetim Bütçe Dengesi (Milyon TL)

Yıllar	Gelir	Gider	Bütçe Dengesi
2017	937.790	999.405	-61.615
2018	1.118.965	1.223.123	-104.158
2019	1.284.584	1.422.144	-137.560
2020	1.495.762	1.640.409	-144.647
2021	2.032.418	2.197.112	-164.695

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2022.

Tablo 1 ve tablo 2 karşılaştırıldığında; 1924-1938 dönemini kapsayan 15 yılda istisnai olarak yalnızca 2 yılda bütçe açık verirken son 5 yıllık dönemin tamamında bütçenin açık verdiği ve bu açıkların yüksek seviyelerde seyrettiği görülmektedir. Nitekim 2021 yılında 165 milyar TL olan bütçe açığı 2021 yılı bütçe gelirinin yüzde 8'ine tekabül ederken 2020 yılındaki 145 milyar TL'lik bütçe açığı ise söz konusu yıl bütçe gelirinin yüzde 10'unu oluşturmaktadır. 2019 yılında ise bütçe açığının gelir içindeki payı, yüzde 11 gibi oldukça yüksek bir seviyededir. Yüksek bütçe açıklarının günümüzde kronik bir sorun hâlini almış olduğunu gösteren bu durum, söz konusu dönem ile günümüzde bütçe disiplinine verilen önemi ve devletin mali performans farkını ortaya koymaktadır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında bir yandan savaş sonrası işgücü kaybı diğer yandan müteşebbis ve sermaye noksanlığı nedeniyle gelişmemiş sanayi ve ticaret sektörü nedeniyle potansiyel vergi gelirlerindeki kısıta rağmen devletin bütçe denkliliğini koruması, gelişmiş ekonomik hayata rağmen günümüzde karşılaşılan bütçe açıklarıyla mukayese edildiğinde, büyük bir başarı göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Türk Lirasının Değeri ve Güçlü Bankacılık Sistemi

İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar uyarınca para ve sermaye piyasalarının geliştirilmesi yönünde çok güçlü ve etkili adımlar atılmış olup en önemlileri, Türkiye İş Bankası ve T.C. Merkez Bankası'nın kurulmasıdır. Etüt ve araştırma işlemlerinin uzun sürmesi sebebiyle T.C. Merkez Bankası ancak 1930 tarihli ve 1715 sayılı Kanun'la kurulup 1931 yılında faaliyete geçebilmiştir (Aysan, 2000: 77). Türkiye İş Bankası'nın kuruluşuyla tasarrufların artırılıp bu tasarrufların ekonomideki para talebine yönlendirilmesinin amaçlandığı, T.C. Merkez Bankasının kurulmasıyla da döviz işlemlerinin gerçekleştirilmesinin ve ülke parasının istikrarının sağlanmasının amaçlandığı değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra TL'nin değerinin korunmasına ilişkin tedbirleri içeren 1930 tarihli ve 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu çıkartılmıştır.

Atatürk döneminde uygulanmış olunan sağlam para politikasının arkasında Atatürk'ün para değerinin korunması hususundaki güçlü iradesi bulunmaktadır ki böylece kendi zamanındaki ekonomi politikasının en büyük başarılarından birisi Türk Lirasının iç ve dış değerini korumak olmuştur (Aysan, 2000: 50,61). Zira 1923-1938 döneminde para basma yoluna gidilmemiş ancak 1938 yılının ikinci yarısında Atatürk'ün hastalığı ağırlaşırken emisyonu başlatılmıştır (Aysan, 2000: 37).

Tablo 3'ten Türk Lirasının Dolar ve Sterlin karşısındaki değerleri gösterilmektedir. Tablodan görüleceği üzere 1931 yılından itibaren Türk Lirası söz konusu para birimleri karşısında değerlenmeye başlamıştır. Bu değer artışı, bir yandan 1930 yılında çıkarılan Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu ve 1931 yılında faaliyete geçen Merkez Bankasının diğer yandan ise bir sonraki alt başlıkta açıklanacak olan dış ticaret dengesinde yine aynı yıllara tekabül eden iyileşmelerin ne kadar etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 3. Türk Lirasının Dolar ve Sterlin Karşısındaki Değeri (1925-1938)

Yıllar	1 Doların TL Karşılığı	1 Sterlinin TL Karşılığı
1925	1,87	8,95
1926	1,93	9,35
1927	1,96	9,51
1928	1,97	9,57
1929	2,08	10,09
1930	2,12	10,32
1931	2,12	9,64
1932	2,11	7,41

1933	1,66	7,02
1934	1,26	6,25
1935	1,26	6,17
1936	1,26	6,25
1937	1,26	6,24
1938	1,26	6,16

Kaynak: Tezel, 2015: 203.

Bütçe dengesinde olduğu gibi TL'nin yabancı paralar karşısındaki değerinde de söz konusu dönemdeki iyileşmenin tersine, son yıllarda, kötüleşme gerçekleştiği tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 4. Türk Lirasının Dolar ve Sterlin Karşısındaki Değeri (2017-2021)

Yıllar	1 Doların TL Karşılığı	1 Sterlinin TL Karşılığı
2017	3,78	5,11
2018	5,29	6,75
2019	5,95	7,84
2020	7,43	10,17
2021	13,35	18,06

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB), 2022.

Tablo 4'teki veriler incelendiğinde², 2017 yılından 2021 yılına kadar doların TL karşısındaki değerinin sürekli yükseldiği görülmektedir. Aynı şekilde TL, Sterlin karşısında da değer kaybetmiştir. Zira 2017-2021 döneminde, her yıl bir önceki yıla göre Sterlin TL karşısındaki değer kazanmıştır.

Atatürk dönemine göre döviz kurlarındaki bu olumsuz tablo, dış alım gücündeki kötüleşmeyi göstermektedir. Zira ithalatın ciddi bir kısmının dolarla yapılması, yıllar içerisinde dolar kurunda görülen artışlar neticesinde aynı birim malın daha pahalıya alındığının bir göstergesidir. Ayrıca enerji gibi yurtiçi üretim maliyeti içerisinde ağırlığı olan girdilerin ithal ediliyor olması, döviz kurundaki artışlar dolayısıyla girdi maliyetlerinin, bu da üretim maliyetlerinin artmasına yol açmaktadır. Böylece

² Yılın açıklanan son günü verileridir.

döviz kurlarındaki artış yalnızca dış alım gücünü değil, aynı zamanda enflasyonu da olumsuz etkilemektedir.

Dış Ekonomik İlişkilerde Denk Döviz Dengesi

Denk döviz dengesi, döviz gelir ve giderlerinin eşitlenmesini dolayısıyla temel olarak ihracatın ithalatı karşılama anlamına gelmektedir. Tablo 5'ten görüleceği üzere söz konusu dönem için 1929 yılında rekor seviyesinde dış ticaret açığı verilmiştir. Bu açığı açıklayan 2 temel sebep bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Lozan Anlaşması'nın öngördüğü yasağın bitiyor olması dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin 1929 yılının başından itibaren gümrük tarifelerini yeniden düzenleme hakkına kavuşuyor olması nedeniyle Hükümetin gümrük tarifelerini yükselteceğini anlayan ithalatçıların her türlü imkânı kullanarak ithalatı artırmalarıdır (Tokgöz, 2007: 52). İkinci sebep ise bütün dünyayı etkileyen 1929 Dünya Ekonomik Buhranının, büyük çapta tarım ürünleri piyasalarındaki fiyatların hızla düşmesine neden olması ve geleneksel tarım ürünleri ihracatçısı olan Türkiye'nin ihracat gelirlerinin aşırı derecede düşmesidir (Tokgöz, 2007: 53).

Tablodan görüldüğü gibi 1929 yılından sonra 1938 yılı hariç olmak üzere hiç dış ticaret açığı verilmemiştir. Bunun temel nedeni, yukarıdaki açıklamalarda da belirtildiği üzere Lozan Anlaşması'nın gümrük vergilerine ilişkin hükmünün 1929 yılında sonra ermesi ve böylece Türkiye'nin bağımsız gümrük politikası uygulayabilmesidir. Korumacı gümrük tarifeleriyle ihracatın ithalatı karşılama oranı yükselmiş ve dış ticaret fazları verilebilmiştir.

Tablo 5. 1923-1938 Dönemi İhracat ve İthalat Göstergeleri

Yıllar	İhracat (Milyon TL)	İthalat (Milyon TL)	Açık (-) / Fazla	İhracatın İthalata Oranı (%)
1923	85	145	-60	59
1924	159	194	-35	80
1925	192	242	-49	80
1926	186	235	-48	80
1927	158	211	-53	74
1928	174	224	-50	78
1929	155	256	-101	60
1930	152	148	4	103

1931	127	127	0	100
1932	101	86	15	117
1933	96	75	21	128
1934	92	87	5	106
1935	96	89	7	108
1936	118	93	25	127
1937	138	114	38	120
1938	145	150	-5	97

Kaynak: Aysan, 2000: 176.

Tablo 6'da ise son yıllara ilişkin güncel dış ticaret dengeleri paylaşılmaktadır.

Tablo 6. 2017-2021 Dönemi İhracat ve İthalat Göstergeleri

Yıllar	İhracat (Milyon TL)	İthalat (Milyon TL)	Açık (-) / Fazla	İhracatın İthalata Oranı (%)
2017	601.271	870.797	-269.525	69
2018	859.292	1.089.848	-230.556	79
2019	1.028.025	1.194.476	-166.451	86
2020	1.198.816	1.545.366	-346.550	78
2021	2.022.942	2.437.731	-414.789	83

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2022 ve yazar tarafından yapılan hesaplamalardır.

Tablo 6'dan görüleceği üzere 2017-2021 döneminde dış ticaret dengesi sürekli açık vermiştir. Kaldı ki 2017 yılı öncesinde de uzun yıllardır dış ticaret dengesi açık vermiştir. Dış ticaret dengesindeki açıkların büyüklüğü, ihracat tutarlarının ithalat tutarlarına oranından anlaşılabilir. Bu dönemde söz konusu oran, yüzde 69 ile yüzde 86 oranları arasında seyretmiştir. Atatürk döneminde ise özellikle Lozan Anlaşmasının gümrük vergisi politikalarını kısıtlayan hükmünün 1929 yılında sona ermesiyle 1930 yılından itibaren dış ticaret fazlası verilmiştir. Bu dönemde öyle fazlalar verilmiştir ki tablo 5'ten görüleceği üzere bazı yıllar ihracat tutarlarının ithalat tutarlarına oranı yüzde 120'leri geçmiştir. Bu

veriler de Atatürk döneminde gümrük politikasının serbestçe uygulanmış olduğu periyotta (1930-1938), ihracatın ithalatı fazlasıyla karşılayarak ihracat fazlaları verildiğini; buna karşın son yıllara ilişkin güncel veriler dikkate alındığında ihracatın ithalatı karşılamadaki en yüksek oranının ancak yüzde 86 olduğu ve dolayısıyla ihracatın ithalat karşısında sürekli açık verdiği anlaşılmaktadır.

Tüm bu veriler, misak-ı iktisadi esaslarının dış ticaret politikasındaki başarısının temel bir göstergesi niteliğindedir. Döviz kurunun değerinin temel olarak arz ve talebe göre belirlenmiş olduğu dikkate alındığında, Atatürk döneminde sağlanan ihracat fazlaları, döviz kurlarının dengede kalmasını hatta düşmesini sağlamıştır. Aksine günümüzde görülen ihracat açıkları ise döviz kurlarının sürekli artmasında temel bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla ithalat/ihracat tutarları ile döviz kurları birbiriyle ilişkili olup Atatürk döneminde söz konusu denge başarılı bir şekilde yönetilerek ülkenin bir yandan dış ticaret dengesi iyileştirilmiş diğer yandan ise TL'ye değer kazandırılarak dış alım gücü artırılmıştır.

Sonuç

İzmir İktisat Kongresi tam bir belirsizlik döneminde düzenlenmiştir. Zira Kongre, ülkede savaşların sona ermesinin üzerinden henüz kısa bir sürenin geçtiği, hatta Lozan görüşmelerine bile ara verildiği bir dönemde toplanmıştır. Ülkenin geleceğine ilişkin ciddi belirsizliklerin olduğu süreçte Kongre'nin düzenlenmesi bile ülkenin gerek siyasi gerekse iktisadi bağımsızlığına verilen önemi ortaya koymaktadır. Nitekim Kongre'de ülkenin çeşitli iktisadi sorunlarını dile getirmek ve çözüm noktasında neler yapılması gerektiğine ilişkin hususlar belirtilirken hem siyasi hem ekonomik bağımsızlık üzerine önemli vurgular yapılmıştır.

Kongrede; ayrıntılı bir şekilde çiftçi, esnaf, tüccar ve işçi gruplarına ilişkin esaslar belirlenirken ayrı bir kısım olarak daha kapsayıcı, genel bir çerçeve çizen hükümler içeren misak-ı iktisadi esasları da kabul edilmiştir. Nitekim siyasi ve ekonomik bağımsızlığa ilişkin düşünceler bu esaslarda somutlaşmıştır.

Özellikle Atatürk döneminde kendisini fazlaca hissettiren bu esaslar dâhilinde yapılan düzenlemeler 1923-1938 döneminde kamu maliyesi ve ülkenin genel ekonomik gelişiminde başrol oynamıştır. Öncelikle devletin mali yapısının güçlendirilmesi için bütçe denkliliği sağlanmıştır. Yapılan kanuni düzenleme ve Merkez Bankasının kurulması gibi alınan tedbirler sonrası Türk Lirası değer kazanmıştır. Özellikle Ziraat Bankası'nın anonim şirket şeklinde yeniden yapılandırılmasının yanı sıra İş Bankası'nın kurulmasıyla tasarruflar artırılmış, böylece çiftçi ve tüccara daha fazla kaynak sağlanmıştır. Lozan Barış Anlaşması'nın gümrük vergilerine ilişkin hükmünün sona ermesiyle uygulanabilen gümrük politikalarıyla daha önce açık veren dış ticaret dengesi fazla vermeye başlamıştır.

Bu göstergelerin günümüzdeki aynı konulara ilişkin verilerle karşılaştırılması ise söz konusu dönemde ne derece önemli bir başarı elde edildiğini ayrıca ortaya koymuştur. Zira 2017-2021 döneminin tüm yıllarında, Atatürk döneminin aksine bütçe açığı verilmiş, Dolar ve Sterlin karşısında TL değer kaybetmiş ve dış ticaret dengesi açık vermiştir. Gümrük politikası belirlemedeki serbesti sonrası Atatürk döneminde, ihracat açığı vermek bir yana ihracat/ithalat oranının bazı yıllarda yüzde 120'ler seviyesini dahi geçmesi, bu dönemdeki dış ticarete sağlanan başarının en dikkat çekici göstergelerinden biridir. Pozitif dış ticaret dengesinin yanı sıra bütçe denkliliğinin sağlanması ve TL'nin değer kazanması gibi mali göstergeler de Atatürk döneminde devletin yalnızca bir alanda değil, genel

anlamda ekonomik ve mali performansı hedeflediğini ve büyük ölçüde başarıya ulaştığını ortaya koymaktadır.

Tüm bu mali veriler ışığında tespit edilen ekonomik başarılar dışında, demiryolu ve karayolu gibi ülke ticaretinin temel taşlarının döşenmesi gibi gelişmeler, misak-ı iktisadi esasları doğrultusunda gerçekleştirilen diğer başarılı uygulamalar olmuştur. Zira ülke sınırları içerisinde 1923-1938 döneminde demiryolu hattı 4.138 km'den yaklaşık 8 bin km'ye, karayolu ağı ise 18.335 km'den 40.235 km'ye ulaşmıştır. Böylece ülke ekonomisi için önem arz eden nakliye hizmetinde büyük bir ilerleme kaydedilmiştir.

Elde edilen bu başarılı sonuçlar daha da fazla olabilirdi. Ancak ülkenin içinde bulunduğu koşullar başarının sınırlı kalmasına neden olmuştur. Bunlar temelde; savaşlar sonrası nüfusun azalmış olması, yetersiz sermaye, yok denebilecek bir sanayi ve tarım dışındaki ticari faaliyetin düşüklüğüdür. Bunların doğal bir sonucu olan zayıf ekonomik yapı nedeniyle de vergi gelirleri düşük ve dolayısıyla devletin mali kaynakları zayıf kalmıştır. Ayrıca bu süreçte; yeni bir siyasi rejimin yerleştirilmesi ve devletin kurulması, reformların yapılması, milli savunma, eğitim ve sağlık gibi temel kamu hizmetlerinin görülmesi için yapılan büyük harcamalar, devletin sınırlı kaynakları içerisinde iktisadi amaçlarla harcaabileceği kaynakları daha da daraltmıştır.

Ancak bunlara rağmen bu dönemde ekonomik büyüme ortalama yüzde 8 gerçekleşmiş, kişi başı gelir neredeyse iki katına çıkmış, pek çok eğitim ve öğretim kurumu açılmış ve öğrenci sayılarında ciddi artışlar gerçekleşmiştir. Dolayısıyla ülkenin bulunduğu koşullara göre hem ekonomik hem sosyal alanda ciddi gelişmeler görülmüştür.

Sonuç olarak İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar, özellikle misak-ı iktisadi anlayışı çerçevesinde, içinde bulunulan tüm olumsuz koşullara rağmen olabildiğince uygulamaya geçirilmeye çalışılmış ve öylesine zor bir dönem için hem ülke ekonomisi hem kamu maliyesi hem de sosyal gelişmişlik düzeylerinde ciddi gelişmeler kaydedilmiştir.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Misak-ı İktisadi ve Sonuçlarına İlişkin Ekonomik ve Mali Göstergeler” başlıklı makaleyle ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Afetinan, A. (1989). *İzmir İktisat Kongresi: 17 şubat-4 mart 1923*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ahmad, F. (2012). *Modern Türkiye'nin oluşumu*. (Çev. Yavuz Alogan). Kaynak Yayınları.
- Akın, F. & Bayraktar, S. (2011). Erken cumhuriyetin iktisadi kurumlarından biri: Âli İktisat Meclisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 115-121.
- Aktan, R. (1972). *Türkiye iktisadı*. Cilt 1. Sevinç Matbaası.
- Atağenç, İ.Ö. (2017). İzmir İktisat Kongresi'nin Türk dış politikasının inşasındaki rolü. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(5), 91-101.

- Atatürk Araştırma Merkezi (2006). *Atatürk'ün söylev ve demeçleri I-III*. Divan Yayıncılık.
- Avcı, M. (2014). Atatürk dönemi demiryolu politikası. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 54, 39-58.
- Aysan, M. A. (2000). *Atatürk'ün ekonomik görüşleri*. Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Cillov, H. (1972). *Türkiye ekonomisi*. Sermet Matbaası.
- Gür, E. (2006). *Lozan Konferansı'nın Türk basınına yansımaları*. (Tez No. 189637) [Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı].
- Güven Toker, N. (2019). Cumhuriyetin ilk yıllarında toplumla bütünleşme projesi olarak Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti. *History Studies*, 11(2), 655-679.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2022, 29 Aralık). *Genel yönetim bütçe istatistikleri*. <https://muhasebat.hmb.gov.tr/genel-yonetim-butce-istatistikleri>
- Hiç, M. (1980). *Türkiye ekonomisinin analizi*. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını.
- Kayran, M. & Saygın S. (2019). İzmir İktisat Kongresi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, 2(5), 27-70.
- Kepenek, Y. (1984). *Türkiye ekonomisi*. Savaş Yayınları.
- Köksal, B. N. (2022, 27 Aralık). *Misak-ı iktisat*. <https://www.cnnturk.com/yazarlar/guncel/beste-naz-koksal/misak-i-iktisat>
- Ökçün, A. G. (1997). *Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir (Haberler-belgeler-yorumlar)*. Sermaye Piyasası Kurulu Yayını.
- Özdemir, N. (2006). *Cumhuriyet dönemi karayolu politikası (1923-1960)*. (Tez No. 191265) [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı].
- Serin, V. (1987). *Para politikası (Tarihi-teorik gelişmeler ve Türkiye uygulaması)*. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayın No:4. Fatih Yayınevi Matbaası.
- TBMM (1923). *Zabıt ceridesi*. 187. Birleşim. Devre 1. Cilt 27.
- Tezel, Y. S. (2015). *Cumhuriyet döneminin iktisat tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tokgöz, E. (2007). *Türkiye'nin iktisadi gelişme tarihi (1914-2007)*. İmaj Yayınevi.
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası. (2022, 29 Aralık). *Gösterge niteliğindeki Merkez Bankası kurları*. https://www.tcmb.gov.tr/kurlar/kurlar_tr.html
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2022, 29 Aralık). *ABD doları, avro ve TL/YTL cinsinden dış ticaret*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1>
- Yaktı, Ö. & Ünlü Soylu, P. (2011). İktisadi kalkınma yolunda öncü bir danışma organı: Âli İktisat Meclisi. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 47, 677-700.

Yaşa, M. (1980). *Cumhuriyet dönemi Türkiye ekonomisi 1923-1978*. Akbank Kültür Yayını. APA Ofset Basımevi.

Yazman, M. Ö. (1973). *Türkiye'nin ekonomik gelişmesi*. Tisa Matbaacılık Sanayii.

Extended Abstract

The main purpose of the study is to evaluate the economic and financial developments achieved as a result of the principles of economic pact. The principles of economic pact, are the decisions taken in a very difficult economic and social period of the country after the War of Independence. Therefore, in the study, first of all, the situation of the country in the period when these decisions were made to ensure the development of the country and economic independence was briefly summarized.

Since the principles of economic pact were taken into consideration at the İzmir Economy Congress, the meeting of this Congress, other decisions made in this Congress and important statements in some speeches were briefly conveyed. Thus, it is aimed to better understand the scope of development that is desired to be achieved with the said principles and the seriousness of the will on economic independence. Because in addition to the negative economic conditions, the fact that the Congress was held in the period when the Lausanne Peace Talks were suspended allows it to be evaluated as a product of the efforts made for the development of the country during the uncertainty period. Thus, the Congress convened to express various economic problems in connection with the negative economic conditions of the country and to discuss the solutions.

After these explanations regarding the Congress, the decisions made as the principles of economic pact are listed in a comprehensive manner. These principles which have a very wide scope, consist of 12 items. Of these items it has been understood that national unity and productivity are aimed with phrases such as national independence, national will and national production, stance is displayed against waste, work is encouraged and the protection of country resources such as forests and mines is emphasized. The importance of moral, national and religious values was expressed and their protection was aimed; also it is aimed to increase the population against the decreasing population and to protect personal health and life. The importance of science and art was also emphasized in these principles. It is among the other important issues which have been decided that we will be friends with the nations respecting our national existence and that we will not be hostile to foreign capital, except those that are contrary to our legislation and our interests. Finally, among these decisions, it is aimed that these principles will shed light not only on the period in which they were decided, but also on future periods and play a fundamental role in resolutely organizing social and economic life in this direction by including the issues of acting in national solidarity and raising new generations according to economic convention.

Following the determination of the principles, the important activities carried out to ensure economic and social development in the process until 1938 were listed in accordance with these principles. The reason why 1938 was taken as the last date in the developments is that it is the date of Atatürk's death. Because putting these principles into practice required a strong will and this was most strongly brought to life under the leadership of Atatürk.

The economic and financial development provided by the mentioned principles has been tried to be analyzed with different indicators on this subject. For this, the developments in monetary, foreign trade and budget balances in the period of 1923-1938 were taken into account. From the indicators, it was determined that there was a substantial improvement in all three areas. The value of TL has increased against the US Dolar and Sterling. Foreign trade, which had a deficit, started to give a surplus. Adhering to the balanced budget principle, there was no deviation from the budget balance. The importance of the positive developments in these indicators has also been demonstrated, especially by comparing them with the data of the last 5 years of the current period. In addition, the economic growth and increases in per capita income in the mentioned period were other indicators

regarding the effect of these principles on general economic welfare. Thus, in the study, attention was drawn to the magnitude of the economic and financial success achieved with the principles of economic pact. In addition to the improvements in economic and financial indicators, it was emphasized that a comprehensive development move was carried out in the said period by including different social developments such as the significant increase in the number of educational institutions and students in accordance with the principles of economic pact.

Geliş Tarihi / Received Date
29.03.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
23.11.2022

Yetişkinlere Yönelik Bir Özel Kişisel Gelişim Kursunun Kurumsal Öğretim Faaliyetlerine İlişkin Kalite Göstergelerinin Belirlenmesi¹

Determining the Quality Indicators for Institutional Teaching Activities of a Private Personal Development Course for Adults

Hilal ÖZTOPRAK²

Betül BALKAR³

Öz

Bu araştırmada, yetişkinlere yönelik ve marka bilinirliğine sahip bir özel kişisel gelişim kursunun kurumsal öğretim faaliyetlerine ilişkin kalite göstergelerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Açıklayıcı durum çalışması deseninde yürütülen araştırma, Adana ilinde marka bilinirliğine sahip bir özel kişisel gelişim kursunda gerçekleştirilmiştir. Araştırmada görüşmeye, gözleme ve görüş formuna dayalı üç ayrı türde veri toplanmıştır. Araştırmanın görüşmeye dayalı verileri, öğretmen ve öğrencilerin katılımıyla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Gözleme dayalı veriler, katılımcı gözlem yoluyla elde edilmiştir. Görüş formları aracılığıyla ise eğitim kurumunun öğretmenlerinin ve öğrencilerinin kurumun öğretim faaliyetlerinin kalitesini gösteren uygulamaları hakkında yazılı olarak görüşleri alınmıştır. Araştırmanın verilerinin tamamı, içerik analizi ile çözümlenmiş ve açık kodlama tekniği ile kodlanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, kişisel gelişim kursunun kurumsal öğretim faaliyetlerinin kalitesi özellikle öğretim kadrosunun niteliği, öğretim süreçlerinin öğrenci tercihlerine ve ihtiyaçlarına uygun bir şekilde organize edilmesi ve ders saatleri dışında aktivite derslerinin düzenlenmesi ekseninde şekillenmektedir. Araştırmada, yetişkin eğitimi kurumunun kurumsal öğretim faaliyetlerinin kalitesinin sağlanmasındaki en önemli faktörün, esnek ve dinamik bir organizasyon anlayışı olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitimde Kalite, Eğitim Kurumlarının Kalite Göstergeleri, Kişisel Gelişim Kursu, Yetişkin Eğitimi, Durum Çalışması

¹ Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında tamamladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Bu araştırma, Çukurova Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 27.10.2021 tarih ve 34 numaralı kararı ile yürütülmüştür.

² Öğretmen, Adana Özel Akdeniz Okulları, Adana/TÜRKİYE, E-mail: hilaloztoprako5@hotmail.com, ORCID ID: : 0000-0003-1689-3432

³ Sorumlu Yazar, Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Adana/TÜRKİYE, E-mail: bbalkar@cu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-4774-9727

Abstract

The aim of this study is to determine the quality indicators regarding the institutional teaching activities of a private personal development course for adults with high brand awareness. This illustrative case study was carried out in a private personal development course with high brand awareness in Adana province. In the study, three different types of data were collected based on interview, observation and opinion form. Interview-based data were collected through semi-structured interviews with the participation of teachers and students. Observational data were obtained through participant observation. The written opinions of the teachers and students of the educational institution about the practices that show the quality of the educational activities of the institution were taken through opinion forms. All of the data of the study were analyzed by content analysis and coded with open coding technique. According to the results, the quality of institutional teaching activities of the personal development course is shaped especially by the quality of teaching staff, the organization of teaching processes in accordance with the preferences and needs of the students, and the organization of activity classes outside of regular class hours. The study concludes that the most important factor in ensuring the quality of the institutional teaching activities of the adult education institution is a flexible and dynamic organizational understanding.

Keywords: *Quality in Education, Quality Indicators of Educational Institutions, Personal Development Course, Adult Education, Case Study*

Giriş

Bireyler, her yaşta kendilerini geliştirebilme, toplumsal gelişmelere uyum sağlama, mesleki gelişim elde etme ve yeni bir sosyal çevre içinde yer alabilme gibi amaçlarla eğitime ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla, hayat boyu öğrenme anlayışına sahip olan bireyler açısından yetişkin eğitimi büyük önem taşımaktadır. Küresel düzeyde yetişkin eğitimi, hayat boyu öğrenmenin vazgeçilmez bir parçası olarak görülmektedir (Murphy, 1997). Yetişkin, fiziksel ve düşünsel açıdan gerekli olgunluğa ulaşmış bireydir (Titmus et al., 1985). Yetişkin eğitiminin amacı ise bireylerin küresel ve toplumsal değişime ve gelişime uyum göstermelerini sağlamaktır (Kaya, 2010).

Yetişkin öğrenenler mesleki gelişim, kişisel gelişim ya da ekonomik kazanç amaçları doğrultusunda eğitime katılım gösterebilmektedir (Kasworm, 2003). Ancak yetişkin eğitimi, zaman içerisinde bireyin kendini gerçekleştirmesinden ziyade hayat boyu öğrenme çerçevesinde ve piyasanın talepleri doğrultusunda şekillenen mesleki nitelik gelişimine doğru kaymaktadır (Kaya, 2010; Kurt, 2000; Murphy, 1997). Dolayısıyla yetişkin öğrenenler, özellikle istihdam olanaklarına ulaşabilme ve mesleki gelişim sağlayabilme amacıyla yetişkin eğitime daha fazla talep göstermeye başlamıştır. Yetişkinlerin istihdam için kendilerini geliştirebilme ve mesleki gelişim gösterebilme amacıyla yetişkin eğitimi kapsamında en fazla talep gösterdikleri kurumlar arasında ise özel kişisel gelişim kursları yer almaktadır. Değişen çağa ve topluma uyum sağlama amacıyla yetişkinlerin faydalandığı kişisel gelişim kursları yetişkin eğitimi kapsamında değerlendirilmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği'nin (2012) 4. maddesinin birinci fıkrasının s bendinde, kişisel gelişim kursunun; "kişilerin, sosyal ve kültürel alanlarda Bakanlıkça belirlenmiş uygun eğitim ortamlarında,

öğrenim seviyelerine, ilgi ve isteklerine uygun öğretim programları doğrultusunda, bilgi, beceri, dil, yetenek ve deneyimlerini geliştirdiği, serbest zamanlarını değerlendirdiği ve benzeri eğitimlerin verildiği çeşitli kurs kapsamındaki özel öğretim kurumlarını” ifade ettiği belirtilmiştir.

Yetişkin eğitiminde bireyler, aldıkları eğitimin amaçlarına ulaşabilmeleri için kaliteli ve verimli olmasını, kendilerini amaçlarına kısa sürede ulaştırmasını ve ihtiyaçlarını en iyi şekilde gidermesini beklemektedir (Kasworm, 2003). Bu nedenle, eğitimin yetişkinlerin amaçlarına ulaşabilmesine ve ihtiyaçlarını karşılayabilmesine hizmet edebilmesi için nitelikli olması ve dolayısıyla, eğitim hizmetlerinde kalitenin sağlanması gerekmektedir. Eğitimde kalite, istihdam şartları doğrultusunda öğrencilerin yetiştirilmesi ve öğrenci performansı ve deneyiminin artırılması ile ilişkili olarak değerlendirilmektedir (Yıldırım, 2002). Eğitim kurumları, öğrencilerin deneyimlediği eğitim hizmetlerinin kalitesini korumak ve geliştirmek için belirli politikalar doğrultusunda kalite yönetimi sürecini işleterek ve eğitim hizmetinden yararlananların beklenti ve algılarını dikkate alarak faaliyet göstermelidir (Tsiligiris & Hill, 2021). Kalite yönetimi ilkelerinin öğretim sürecinde dikkate alınması sonucunda kaynakların daha etkili kullanımı, öğretmen ve öğrenciler arasında etkili iletişim, öğrenci öğrenmesini destekleyici koşullar ve öğrenci memnuniyeti sağlanmaktadır (Langstrand et al., 2015). Ancak, yetişkin eğitimi kurumlarının kalite yönetimi sürecinin başarılı bir şekilde yapılandırılabilmesi için yetişkin eğitimi sürecinin özelliklerine de odaklanılması gerekmektedir. Yetişkin eğitiminde öğretimin gerçekleştirildiği ortamın özellikleri ve öğrenme süreci gibi faktörler eğitim sürecinin niteliğini etkilemektedir (Külahoğlu, 2017). Yetişkin eğitiminde kalitenin elde edilebilmesi için öğrenci gruplarının birbirinden farklı özelliklere sahip olduğu ve eğitimin organizasyonunda değişen ön koşulların etkili olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır (Mufic & Fejes, 2022). Bu nedenle eğitim kurumları, nitelikli bir hizmet sunabilmek için kurum çalışanlarının ve kurumun hizmet verdiği toplumsal çevrenin doyumunu gözetmek zorundadır (Yalnız, 2007). Eğitim kurumlarının çalışanlarının ve yararlanıcılarının doyumunu sağlayabilmesi için ise sunmuş olduğu eğitim hizmetinin kalitesine ilişkin göstergeler belirleyerek bir hizmet standardı oluşturması gerekmektedir. Ancak farklı öğretim kurumlarında aynı kalite göstergelerinin kullanımı uygun görülmemektedir (Ischinger, 2006). Bu nedenle, yetişkin eğitimi kurumlarının öğretim faaliyetlerine ilişkin kalite göstergelerinin örgün ve yaygın eğitim kapsamındaki diğer kurumların öğretim faaliyetlerine ilişkin kalite göstergelerinden farklı olacağı dikkate alınmalıdır. Hatta yetişkin eğitiminin gerçekleştirildiği kurumların ve programların türü de kalite göstergelerinin farklılaşmasında rol oynayabilmektedir. Bu nedenle, yetişkin eğitimi kurumlarına ve yetişkinlere yönelik kurumsal öğretim faaliyetlerine ilişkin kalite göstergeleri belirlenirken bu farklılıklar göz önünde bulundurulmalıdır.

Alan yazında özel kişisel gelişim kurslarında yetişkinlere yönelik gerçekleştirilen kurumsal öğretim faaliyetlerine ilişkin kalite göstergelerinin belirlenmesine yönelik yeterli çalışma bulunmamaktadır. Yetişkin eğitiminde hizmet kalitesinin sağlanmasının giderek daha önemli hale gelmesinden ve alan yazındaki bu boşluktan hareketle bu çalışmada; yetişkinlere yönelik ve marka bilinirliğine sahip bir özel kişisel gelişim kursunun kurumsal öğretim faaliyetlerine ilişkin kalite göstergelerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada, “Yetişkinlere yönelik hizmet veren özel kişisel gelişim kursunun kurumsal öğretim faaliyetlerine ilişkin kalite göstergeleri nelerdir?” sorusuna yanıt aranmıştır. Bu çalışmada kurumsal öğretim faaliyetleri kavramı, eğitim kurumunda sınıf ortamında

düzenli olarak yürütülen öğretim faaliyetlerinin dışındaki öğretimi destekleyici uygulamalar anlamında kullanılmaktadır.

Millî Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği'nde (2012), yabancı dil kurs grubu kişisel gelişim kursları kategorisinde sınıflandırılmıştır. Kişisel gelişim kursunun faaliyet gösterdiği öğretim alanı yapılacak olan incelemede önemli bir role sahip olduğu için araştırmada incelenen durum, yabancı dil öğretimi alanında hizmet veren bir özel kişisel gelişim kursu ile sınırlandırılmıştır. Böylece belirlenecek olan kalite göstergelerinin bağlamına netlik kazandırılmıştır.

Kavramsal Çerçeve

Eğitimde kaliteyi oluşturan faktörler, sınıf içi ve okul içi (Karademir ve Akman, 2021) veya yapısal ve işlevsel (Işıkoğlu Erdoğan ve Canbeldek, 2015) şeklinde sınıflandırılarak incelenebilmektedir. Bir eğitim kurumunun kalitesini gösteren sınıf içi faktörler öğretmen, eğitim ortamı, eğitim programı, iletişim ve sosyal ilişkiler bağlamında değerlendirilirken, okul içi faktörler yönetim, öğretmen, öğretmen dışındaki okul personeli ve iletişim ve sosyal ilişkiler bağlamında değerlendirilmektedir (Karademir ve Akman, 2021). Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı, öğretmen nitelikleri, sınıf büyüklüğü ve kurumun bulunduğu yerin sosyo-ekonomik düzeyi bir eğitim kurumunun yapısal kalitesini gösterirken, öğrenci becerilerinin gelişimine yönelik etkinlikler ve fiziki donanım işlevsel kalitesini göstermektedir (Işıkoğlu Erdoğan ve Canbeldek, 2015). Hesapçıoğlu (2006) ise bir eğitim kurumunun kalite göstergelerini fiziki yapı, akademik yapı ve kadro boyutlarında değerlendirmiştir. Eğitim kurumlarının kalite göstergelerine ilişkin alan yazın incelendiğinde, en fazla vurgulanan kalite göstergelerinin; eğitimcilerin nitelikleri, tutum ve davranışları (Karakaya vd., 2016; Öngel ve Süslü, 2020; Saydan, 2008; Sollars, 2020; Şengel vd., 2008), fiziki ve teknolojik donanım (Htang, 2021; Kıldan, 2010; Öngel ve Süslü, 2020; Sollars, 2020; Şengel vd., 2008), eğitim kurumunun misyonu (Karabacak, 2020; Karakaya vd., 2016) ve ünü/kurumsal geçmişi (Hesapçıoğlu, 2006; Htang, 2021), ders dışı aktiviteler (Şengel vd., 2008) ve bu aktivitelerin yapılmasına yönelik fiziki olanaklar (Htang, 2021) ve pedagojik kaliteyi gösteren öğretim koşulları ve programı (Htang, 2021; Karakaya vd., 2016; Kıldan, 2010; Öngel ve Süslü, 2020; Smidt & Rossbach, 2016) olduğu görülmektedir.

Eğitimde kalitenin göstergeleri daha genel bir sınıflandırmayla çıktı, eğitim ve performans olmak üzere üç alanda toplanabilmektedir (Jallade, 2011). Jallade'ye (2011: 15) göre, "çıktı göstergeleri, okuldaki öğrenim sürecinin etkililiğini değerlendirmeyi; eğitim göstergeleri, derece ve yeterliklerin şeffaflık ve anlaşılabilirliğini artırmayı; performans göstergeleri, eğitim sisteminin etkililiğini değerlendirmeyi hedeflemektedir." Dolayısıyla, yetişkin eğitimi kurumlarındaki kurumsal öğretim faaliyetlerinin kalitesinin çıktı göstergeleri ile bağlantılı olduğu ifade edilebilir. Geray (2002) yetişkin bir öğrencinin eğitimin niteliğine ve eğitim sonucunda elde edeceği kazanımlara ilişkin farklı beklentileri olduğunu belirtmiştir. Bu beklentilerin; sahip olduğu bilgi ve beceriler doğrultusunda almış olduğu eğitimin amaçlarını belirleyebilmesi, aldığı eğitimin gerçek yaşamda fayda sağlaması, en kısa sürede ihtiyaç duyduğu bilgi ve becerilere ulaşabilmesi, içinde bulunduğu çevreden keyif alması ve sahip olduğu tecrübeleri eğitim ortamında kullanabilmesi şeklinde olduğunu ifade etmiştir. Dwyer (2004) ise

yetişkin bir öğrencinin öğrenme sürecine başladığında yaşam deneyimlerini de beraberinde getirdiğini ve öz yönetimli bir öğrenen olarak keşfederek öğrenmeye eğilimli olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle, yetişkinlerin hedeflenen düzeyde öğrenebilmesi için ihtiyaçlarının karşılandığı ve dolayısıyla, iyi hissettikleri bir öğretim ortamının eğitim kurumlarında sunulması gerekmektedir (Dwyer, 2004; Uslu, 2002).

Yetişkin eğitiminde kalitenin nasıl sağlanabileceğinin belirlenmesi, yetişkin eğitimi kurumlarında karşılaşılan sorunların ve yetişkin eğitime katılımı engelleyen faktörlerin incelenmesini de gerektirmektedir. Bariso (2008), yetişkin eğitime katılımı engelleyen kurumsal faktörleri kurs eksikliği, yer ve ulaşım sorunları ve program sorunları şeklinde sıralarken, katılımı engelleyen durumsal faktörler arasında ise zaman eksikliği, uygun kursların eksikliği ve ulaşım sorununun yer aldığını belirtmiştir. Taşçı ve diğerleri (2015), halk eğitim kurslarına katılan kursiyerlerin kursları bırakma nedenleri arasında zaman yetersizliği ve ulaşım sorunu ile birlikte alınan eğitimin iş olanağı sağlamamasına ilişkin sorunun da ön plana çıktığını belirlemiştir. Yaman Şipal (2021) ise kursiyerlerin amaç farklılıklarının, öğrenmeye karşı davranışlarının, yaş faktörüne göre öğrenmede zorluk yaşamalarının ve eğitim seviyelerinin karşılaşılan sorunlar arasında olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, atölye donanımlarının ve ders araç gereçlerinin yetersizliğinin ve fiziksel mekânların kurs özelliklerine uygun olmamasının da önemli bir sorun alanı olduğuna dikkat çekmiştir. Dolayısıyla, yetişkin eğitiminde öğretim faaliyetlerine ilişkin kalitenin geliştirilmesi ve bunun sonucunda öğrenen memnuniyetinin sağlanabilmesi için yetişkin eğitiminde karşılaşılan sorun alanlarının ve katılımı engelleyici faktörlerin kalite yönetimi sürecinde dikkate alınması gerekmektedir.

Yetişkin eğitime yönelik memnuniyet; eğitimin amacı, eğitim ortamının ve organizasyonunun özellikleri, eğitmenlerin sunum ve iletişim becerileri ve eğitim sonucunda elde edilen çıktılar bağlamında incelenmektedir (Yüksekbilgili ve Akduman, 2016). Dolayısıyla, eğitim kurumlarının kalite göstergeleri yetişkin eğitimi özelinde ele alındığında; eğitim kurumunun vizyon ve misyonu, eğitim süreçlerinin niteliği, fiziksel çevre, eğitmenler, iletişim, yönetim ve program alanlarında değerlendirilebilmektedir (Karabacak, 2020). Yetişkin eğitimi kurumlarının özellikle öğretim faaliyetleri odaklı kalitesi, eğitmenlerin ve eğitim süreçlerinin niteliği çerçevesinde biçimlenmektedir. Dolayısıyla, yetişkin eğitiminde kalitenin sürdürülmesi için eğitimcilerin, yetişkin öğrencilerin aktif bir şekilde derse katılımını teşvik eden bir öğrenme iklimi ve çevresi oluşturmaları beklenmektedir. Bunun için ise işbirlikçi öğrenme ve grup tartışması gibi aktif öğrenmeye olanak sağlayan yöntemleri kullanmaları gerekmektedir (Seyoum & Basha, 2017).

Eğitim kurumlarının kalite göstergeleri, eğitim kurumunun türü ile birlikte öğretimin yapıldığı alana göre de şekillenmektedir. Meighan'ın (1986) yabancı dil eğitimi için saptadığı kalite göstergeleri arasında; planlılık, öğrenme ve öğretim süreçlerinin yönetimi, öğrenen merkezli yaklaşımın benimsenmesi, farklı kaynaklardan faydalanılması ve öğrenmenin değerlendirilmesi yer almaktadır (akt. Moreland et al., 2000). Eğitimcilerin kendilerinden beklenen eğitimi sunabilmeleri ve öğrencilere karşı ilgili ve yardımsever olmaları da yabancı dil eğitimi kurumlarındaki hizmet kalitesinin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır (Talih ve Gülenç, 2011). Fındıklı (2010) ise yabancı dil eğitimi veren kurumlar için kalitenin unsurlarını öğretmen, yönetim, eğitim ortamı ve fiziksel ortam olarak

belirtmektedir. Eğitim ortamının kalitesini, eğitim hizmetini alanlar ile hizmeti sunan personel arasındaki iletişimin niteliği ve eğitim hizmetini alanlar ile kurumun çevresel faktörleri olarak nitelendirilen ambiyans ve garanti politikası gibi faktörler arasındaki iletişimin niteliği belirlemektedir (Fındıklı, 2010). Bu araştırmada da yabancı dil eğitimi veren özel kişisel gelişim kursunun kurumsal öğretim faaliyetlerine ilişkin kalite göstergeleri, doğrudan sınıf içi öğretim faaliyetleri kapsamında değil eğitim ortamının kalitesini gösteren öğretimi destekleyici kurumsal öğretim faaliyetleri bağlamında incelenmiştir.

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Bu araştırma, nitel araştırma desenlerinden biri olan açıklayıcı durum çalışması deseninde yürütülmüştür. Durum çalışması kapsamında sınırlandırılmış bir birim veya olgu, belirli bir zamanda veya zamana yayılmış şekilde incelenebilmektedir (Gerring, 2007). Açıklayıcı durum çalışmalarında ise tek bir durum veya olgu tanımlanmaktadır ve söz konusu durumda ne olduğu ve neden olduğu belirlenmeye çalışılmaktadır (Hayes et al., 2015). Bu araştırmada, yetişkinlere yönelik yabancı dil eğitimi alanında hizmet veren ve marka bilinirliğine sahip bir özel kişisel gelişim kursu durum olarak ele alınmış ve tercih edilen başarılı bir kurum olmasında rol oynayan kurumsal öğretim faaliyetlerine ilişkin kalite göstergeleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışma Grubu ve Özellikleri

Araştırma, Adana ilinde yabancı dil eğitimi alanında marka bilinirliğine sahip bir özel kişisel gelişim kursunda gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın yürütüleceği kişisel gelişim kursunun belirlenebilmesi için öncelikle Adana ilinde farklı meslek gruplarına üye olan ve daha önce kişisel gelişim kurslarında eğitim almış 20 kişiyle görüşmeler yapılarak nitelikli öğretim yapan kişisel gelişim kurslarına ilişkin bilgi alınmıştır. Ardından görüşmelerde belirtilen kişisel gelişim kursları ile görüşmeler yapılmıştır. Kişisel gelişim kursları ile yapılan görüşmelerde kurum yöneticilerinden kurumun öğretim uygulamalarına ve eğitim alanındaki deneyimine ilişkin genel bilgiler alınmıştır. Araştırmada incelenen kurumun belirlenmesinde aynı zamanda kurumlardaki "öğrenci sayısı", "öğretmen sayısı" ve "kurumun eğitim alanındaki deneyimi" kurumun eğitim kapasitesini ve tercih edilirliliğini göstermesi bakımından ölçüt olarak dikkate alınmıştır. Sonuç olarak, öğrenci ve öğretmen sayısı ve eğitim alanındaki deneyimi en fazla olan eğitim kurumları arasından, araştırmanın amacına hizmet edebilecek şekilde zengin veri toplanabilmesine olanak sağlayan kurumsal uygulamaları olan ve araştırmaya katılım konusunda gönüllülük gösteren eğitim kurumu belirlenmiştir. Bu araştırma, Çukurova Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 27.10.2021 tarih ve 34 numaralı kararı ile yürütülmüştür. Araştırmanın başlangıcında katılımcılara araştırma süreci hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Kişisel bilgilerinin kesinlikle gizli tutulacağı ve araştırmaya katılımın gönüllü olduğu belirtilmiştir. Araştırmada yer almak isteyen katılımcıların aydınlatılmış onamları alınmıştır.

Araştırmada görüşme, gözlem ve görüş formu olmak üzere üç ayrı türde veri toplanmıştır. Görüşmelerde ve görüş formu uygulamasında iki farklı çalışma grubu yer almıştır. Görüşmelerin çalışma grubunda, 11 öğrenci ve 10 öğretmen yer almaktadır. Görüşmelerin yapıldığı öğretmenler ve öğrenciler maksimum çeşitlilik örnekleme doğrultusunda ve gönüllülük esasına dayalı olarak belirlenmiştir. Öğretmenlerin seçiminde mesleki deneyim açısından, öğrencilerin seçiminde ise yaş açısından çeşitlilik sağlanmaya çalışılmıştır. Buna bağlı olarak, öğretmenlerin mesleki deneyimleri 1 ile 25 yıl arasında değişirken öğrencilerin yaşları 21 ile 59 yaş arasında geniş bir dağılım göstermektedir. Tablo 1 ve Tablo 2’de görüşmelere katılan öğrencilere ve öğretmenlere ilişkin demografik veriler sunulmuştur.

Tablo 1. Görüşmeye Katılan Öğrencilere Ait Demografik Bilgiler

Katılımcı Kodu	Yaş	Meslek	Cinsiyet
ÖN1	42	Hemşire	K
ÖN2	27	Muhasebeci	K
ÖN3	42	Bölge Satış Müdürü	E
ÖN4	29	İlaç Mümessili	E
ÖN5	21	Öğrenci	K
ÖN6	26	Gıda Mühendisi	K
ÖN7	26	Öğrenci	K
ÖN8	32	Doktor	K
ÖN9	27	Mühendis	E
ÖN10	59	Avukat	K
ÖN11	27	Doktor	K

Görüşmelere toplam 11 öğrenci katılmıştır. Görüşmelere katılan öğrencilerin yaşları 21 ile 59 arasında değişmektedir. Görüşmelere katılan 11 öğrenciden 8’i kadın, 3’ü ise erkektir. Öğrenciler arasında örgün eğitime devam edenler bulunsa da çoğunluğu (n=9) kamu sektöründe ve özel sektörde çalışmaktadır.

Tablo 2. Görüşmeye Katılan Öğretmenlere Ait Demografik Bilgiler

KATILIMCI KODU	YAŞ	CİNSİYET	MESLEKİ DENEYİM	KURUMDA ÇALIŞMA SÜRESİ
ÖT1	24	K	3 yıl	2 yıl
ÖT2	25	K	4yıl	3 yıl
ÖT3	30	K	8 yıl	6 yıl
ÖT4	24	K	3 yıl	3 yıl
ÖT5	26	K	4 yıl	1 yıl
ÖT6	27	K	3 yıl	3 yıl
ÖT7	27	E	5 yıl	5 yıl
ÖT8	27	E	1 yıl	1 yıl
ÖT9	55	K	25 yıl	7 yıl
ÖT10	32	K	10 YIL	3 YIL

Görüşmelere toplam 10 öğretmen katılmıştır. Görüşmelere katılan öğretmenlerin yaşları 24 ile 55 arasında değişmektedir. Görüşmelere katılan öğretmenlerin 8’i kadın, 2’si ise erkektir. Mesleki deneyimleri, 1 ile 25 yıl arasında değişmektedir. Araştırmada incelenen eğitim kurumunda çalışma süreleri ise 1 ile 7 yıl arasında değişmektedir.

Görüş formu uygulamasına katılan çalışma grubunda ise 25 öğrenci ve 12 öğretmen bulunmaktadır. Öğrenci ve öğretmenler, görüş formu uygulamasına gönüllülük esasıyla katılmıştır. Görüş formunu yanıtlayan öğrencilerin 10’u kadın, 15’i ise erkektir. Öğrencilerin yaşları 21 ile 60 arasında

değişmektedir. Öğrencilerin 4'ü örgün eğitime devam ederken; 13'ü özel sektörde, 8'i ise kamuda çalışmaktadır. Görüş formu uygulamasına katılan öğretmenlerin 9'u kadın, 3'ü ise erkektir. Öğretmenlerin mesleki deneyimleri 1 ile 25 yıl arasında değişmektedir. Araştırmada incelenen eğitim kurumunda çalışma süreleri ise 1 ile 8 yıl arasında değişmektedir.

Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması

Durum çalışmalarında farklı veri kaynaklarından veri toplanmasına bir başka deyişle, veri çeşitlemesi yapılmasına önem verilmekte ve dolayısıyla gözlem, görüşme, doküman analizi ve anket uygulaması gibi farklı veri toplama yöntemlerine başvurulabilmektedir (Yin, 2003). Bu araştırmada gözlem, görüşme ve görüş formu uygulaması yoluyla veriler toplanmıştır.

Araştırmada görüşmelere dayalı veriler, yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde öğrenci ve öğretmenlere farklı sorular yöneltilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde kullanılmak üzere hazırlanan görüşme sorularının içeriğine ilişkin iki alan uzmanından olumlu görüş alınmış ve uzman görüşleri doğrultusunda görüşme sorularında sadece ifade açısından bazı düzeltmeler yapılmıştır. Görüşme sürecinde ilk olarak öğrencilerle daha sonra ise öğretmenlerle görüşülmüştür. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, Covid-19 pandemisi koşullarından dolayı Zoom uygulaması üzerinden gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin kaydedilmesine izin veren katılımcıların görüşmeleri kayıt altına alınırken kayıt işlemine onay vermeyen katılımcıların görüşmeleri ise yazılı olarak araştırmacı tarafından kaydedilmiştir. Görüşmelerde her katılımcıya bir kod (ÖN1: Öğrenci 1, ÖT5: Öğretmen 5 gibi) verilmiştir. Görüşmelere dayalı veri toplama işlemine veri doygunluğuna ulaşılan kadar devam edilmiştir. Öğrencilerle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerde yöneltilen sorular şunlardır:

- Öğrenim gördüğünüz kurumdaki öğretim faaliyetlerinin kalitesini belirleyen faktörlerin neler olduğunu düşünüyorsunuz? Gerekçeleriyle açıklar mısınız?
- Öğrenim gördüğünüz kurumda ders saatleri dışında ne tür öğretim faaliyetleri düzenlenmektedir?
- Ders saati dışında düzenlenen faaliyetler arasında faydalı bulduğunuz ve memnun olduğunuz faaliyetler nelerdir?

Öğretmenlerle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerde yöneltilen sorular ise şu şekildedir:

- Kurumunuzda öğretim faaliyetlerinin kalitesini belirleyen faktörlerin neler olduğunu düşünüyorsunuz? Gerekçeleriyle açıklar mısınız?
- Kurumunuzda ders saati dışında gerçekleştirdiğiniz öğretim faaliyetlerine yönelik öğrencilerinizin ne tür ihtiyaç ve talepleri oluyor?
- Öğrencilerinizin öğretimsel taleplerini karşılama amacıyla ders saati dışındaki öğretim faaliyetleri kapsamında ne tür uygulamalar yapıyorsunuz?

Araştırmada yürütülen gözlemler katılımcı gözlem türünde gerçekleştirilmiş ve böylece, kurumdaki günlük faaliyetlerden etkileşim süreçlerine kadar açık ve örtük tüm uygulamalar ve süreçler incelenebilmiştir (Musante-DeWalt, 2015). Araştırmacı, araştırmanın gerçekleştirildiği eğitim

kurumundaki akademik ve sosyal içerikli tüm faaliyetlerde yer almış ancak faaliyetlerde “gözlemci katılımcı” rolünde bulunmuştur. Lazar ve diğerlerinin (2017) belirttiği gibi, durum çalışmasında katılımcı gözlem aracılığıyla eğitim kurumundaki öğretim faaliyetlerine ilişkin örgütsel dinamikler daha ayrıntılı bir şekilde gözlemlenebilmiştir.

Gözlemlerde araştırma sorusu doğrultusunda, eğitim kurumunun sınıf içinde düzenli olarak yürütülen öğretim faaliyetleri dışındaki öğretimi destekleyici kurumsal öğretim faaliyetlerinin belirlenebilmesi için “ders saati dışında öğrencilerin öğretimsel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik kurumsal uygulamalar” temel gözlem alanı olarak gözlemlenmiştir. Gözlemlerin yürütülmesinde araştırmacı tarafından hazırlanan bir gözlem formu kullanılmıştır. Gözlem formu, öğretmen ve öğrencilerle yapılan görüşmelerin analiz edilmesi sonucunda ortaya çıkan kavramlara dayalı olarak şekillendirilen alt gözlem alanlarını içermektedir. Gözlemler; sınıflarda, öğretmenler odasında, aktivite odasında, kantinde ve eğitim kurumunun koridorlarında yapılmıştır. Gözlemler sonucunda elde edilen veriler, araştırmacı tarafından gözlem formu üzerinde yazılı olarak kayıt altına alınmıştır.

Araştırmada üçüncü veri kaynağı olarak öğretmenlerin ve öğrencilerin katılımıyla görüş formu uygulaması yapılmıştır. Bu amaçla öğretmen ve öğrenciler için açık uçlu bir sorunun yer aldığı iki ayrı görüş formu hazırlanmıştır. Öğretmenlere ve öğrencilere uygulanan görüş formunda şu soru yer almaktadır: Çalıştığınız kurumun / öğrenim gördüğünüz kurumun öğretim faaliyetlerinin kalitesini gösteren beş uygulama hakkında bilgi veriniz.

Verilerin Analizi

Araştırmanın görüşme, gözlem ve görüş formu uygulamasına dayalı verilerinin tamamı içerik analizi ile çözümlenmiştir. İçerik analizinde her bir veri türü bağımsız olarak analiz edilmiştir. Görüşme, gözlem ve görüş formu verilerinin analizinde kavramlar veri setlerine dayalı olarak belirlenmiş ve açık kodlama tekniği ile kodlanmıştır. Kavramların kodlama çalışmaları boyunca aynı anlayış doğrultusunda belirlenebilmesi için belirlenen kavramlara ilişkin tanımlamalar yapılmış ve analiz süreçlerinde kavramlar ve tanımlar arasında sürekli karşılaştırma işlemi gerçekleştirilmiştir. Görüşme ve görüş formu uygulamasından elde edilen veriler “kurumsal öğretim faaliyetlerine ilişkin kalite göstergeleri” teması altında analiz edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmelerden ve görüş formu uygulamalarından elde edilen verilerin analizinde öğretmen ve öğrenci görüşleri bir arada değerlendirilmiştir.

Gözlem verileri, gözlemlerin yapıldığı temel gözlem alanı olan “ders saati dışında öğrencilerin öğretimsel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik kurumsal uygulamalar” teması altında analiz edilmiştir. Gözlem verileri öncelikle betimsel olarak sunulmuş ve sonrasında gözlem verilerine dayalı kalite göstergelerine ilişkin kavramlara yer verilmiştir.

İçerik analizinde veri setine dayalı olarak belirlenen kavramların doğru bir şekilde adlandırılması için eğitim kurumlarında kalite göstergeleri alanındaki kuramsal çerçeveye bağlı bir kod listesi oluşturulmuştur. Kod listesinde kavramlarla beraber kavramların tanımlarına da yer verilmiştir. Ancak hazırlanan kod listesi kavramların tespiti amacıyla değil adlandırılması amacıyla kullanılmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları

Araştırma kapsamındaki geçerlik ve güvenirlik çalışmalarında, Yin (2003) tarafından durum çalışmalarının aşamalarına bağlı olarak yapılması gerektiği belirtilen işlemlere yer verilmiştir. Veri toplama aşamasında, çoklu veri kaynağının kullanılması ve veri toplama araçlarının sistemli bir şekilde geliştirilmesi yapı geçerliğini sağlamıştır. Veri toplama sürecinde, durum çalışması protokolü doğrultusunda araştırma aşamaları yürütülerek araştırmanın güvenirliliği güçlendirilmiştir. Veri analizi sürecinde, veri setleri arasındaki nedensel ilişkilere dikkat edilerek ve kodlama işlemlerine ilişkin açıklamalar oluşturarak araştırmanın içsel geçerliği artırılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın tasarımında, araştırma sonuçlarının genellenebileceği alan oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak, nitel araştırmalarda analitik genellemeler yapılabilmektedir. Evrene yönelik bir genelleme değil, bilimsel verilerin teoriye genelleştirilmesi amaçlanmaktadır (Levy, 2008). Bu bağlamda, araştırmanın dışsal geçerliğinin sağlanabilmesi için ele alınan durumun seçilme nedeni ve durumun bağlamı ayrıntılı bir şekilde betimlenmiş ve analitik genelleme yapılmasını sağlayabilecek örüntüler veri seti kapsamında belirlenmiştir (Quintão et al., 2020). Marques ve diğerlerinin (2015) durum çalışmalarında bilimsel titizliğin sağlanmasına yönelik önerileri doğrultusunda, araştırma süreçlerinin tamamı eğitim kurumunun bünyesinde yürütülmüştür. Araştırmada incelenen yetişkin eğitimi kurumunun bir durum olarak ele alınmasına ilişkin nedenler (tercih edilirliliğin göstergesi olarak öğrenci sayısı, marka bilinirliğine sahip olması gibi) çalışma grubu başlığında anlatılmıştır.

Araştırmanın veri analizi sürecindeki kodlama çalışmaları iki farklı araştırmacı tarafından yürütülmüş ve araştırmacıların gerçekleştirdiği kodlamalar arasındaki uyum Miles ve Huberman'ın (1994) güvenirlik formülü ile hesaplanmıştır. Bunun sonucunda, görüşme verilerinin kodlanmasında kodlayıcılar arasındaki güvenirlik %90, gözlem verilerinin kodlanmasında kodlayıcılar arasındaki güvenirlik %92 ve görüş formu verilerinin kodlanmasında kodlayıcılar arasındaki güvenirlik %94 olarak hesaplanmış ve veri analizinin güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır.

Bulgular

Eğitim Kurumunun Kurumsal Öğretim Faaliyetlerine İlişkin Kalite Göstergelerine Yönelik Görüşme Bulguları

Öğrenci ve öğretmenlerin yarı yapılandırılmış görüşmelerde paylaştıkları görüşler doğrultusunda, eğitim kurumunun öğretimi destekleyici nitelikteki kurumsal öğretim faaliyetlerine ilişkin kalite göstergelerini belirten kavramlar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Kurumsal Öğretim Faaliyetlerine İlişkin Görüşme Verilerine Dayalı Kalite Göstergeleri

Tema	Kavramlar
Kurumsal Öğretim Faaliyetlerine İlişkin Kalite Göstergeleri	<ul style="list-style-type: none">- Öğretim kadrosunun niteliği- Eğitimcilerin öğrencilerle bireysel olarak ilgilenmesi- Bireysel telafi derslerinin organize edilmesi- Öğrencilerin tercihlerine uygun ders saati alternatiflerinin bulunması- Her gün düzenlenen aktivite dersleri- Ana dili İngilizce olan öğretmenlerle konuşma etkinlikleri- Kaliteli kaynak kullanımı- Öğrencilerin akademik seviyesine göre öğretim şubelerinin oluşturulması

Tablo 3'te görüldüğü gibi, öğrenci ve öğretmenlerin kurumsal öğretim faaliyetlerine ilişkin kalite göstergelerine yönelik görüşleri; öğretim kadrosunun niteliği, eğitimcilerin öğrencilerle bireysel olarak ilgilenmesi, her gün düzenlenen aktivite dersleri, ana dili İngilizce olan öğretmenlerle konuşma etkinlikleri, kaliteli kaynak kullanımı, öğrencilerin akademik seviyesine göre öğretim şubelerinin oluşturulması, bireysel telafi derslerinin organize edilmesi ve öğrencilerin tercihlerine uygun ders saati alternatiflerinin bulunması kavramları altında toplanmıştır.

Öğretim Kadrosunun Niteliği

Görüşmelere katılan öğrenci ve öğretmenler, öğretim kadrosunun niteliğinin kişisel gelişim kursunun kurumsal öğretim faaliyetlerine ilişkin kalite göstergesi alanları arasında yer aldığını düşünmektedir. Görüşme yapılan öğrenci ve öğretmenlerin tamamı, öğretim kadrosunun gerek mesleki yeterlik gerekse deneyim açısından niteliğinin, kurumun öğretim kalitesini belirleyen ana faktör olduğunu vurgulamıştır. Aynı zamanda öğrenci ve öğretmenler, kurumun öğretim kadrosunun nitelikli olduğunu ve bu durumun da kurumun öğretim kalitesini büyük ölçüde artırdığını düşünmektedir.

Yetişkin öğrencilerin öğretmene güven duyması öğretmenin yeterliliğiyle bağdaştırılmakta ve öğretmenin yeterli ve donanımlı olmaması öğrencinin öğretmenlere ve kuruma yönelik güvenini sarsabilmektedir. ÖN9, öğretim kadrosunun yeterli ve donanımlı olmasının öğretmenlere ve kuruma yönelik güven duygusunu geliştirdiğini şu şekilde açıklamıştır:

Öğretmenlerimizin gerekli yabancı dil sınavlarından aldıkları notlar gerçekten başarılı olduklarımızın kanıtıdır. Bütün öğretmenler dil konusunda yeterli, bu da bizim onlara güvenmemizi sağlıyor. Yani mesela ben derste herhangi bir konuda soru sorduğumda çok rahat yanıtını alabiliyorum. Düşünsenize, derste sorduğum bir soruya yanıt alamadığımı... Öyle bir durumda doğal olarak öğretmene olan güvenim sarsılabilir.

ÖN3 ise en önemli kalite faktörünün öğretmen olduğunu, “En önemli faktörlerden biri öğretmen diye düşünüyorum. Çünkü öğretmen, bir dersi sevmek, anlamak, kursa istekli gelmek ve öğrenmek gibi konuların birincil tetikleyicisidir. Bu yüzden benim için en önemli faktör öğretmen kalitesidir.” sözleriyle vurgulamıştır.

Öğretmenler de öğretim kadrosunun niteliğinin kurum kalitesini belirlemesi konusunda öğrencilerle hemfikirdir. ÖT9, öğretim kadrosunun niteliği ve kurum kalitesi arasındaki bağlantıyı “Öğretmenlerin deneyimli ve alanında uzman olması da önemli bir etken. Çünkü yetişkin öğrenciler, özellikle

öğreticinin deneyimli ve yetkin olmasını önemsiyor. Öteki türlü derste bir güvensizlik oluşabiliyor ve bu da öğrencinin öğrenmesini olumsuz etkiliyor.” şeklinde ifade etmiştir. ÖT8 ise özellikle yetişkin eğitiminde öğretim kadrosunun kurum kalitesi açısından daha önemli olduğunu şu şekilde açıklamıştır: “Öğretmenlerin deneyimli olması bence en önemli etken. Çünkü yetişkin eğitimi veren bir kurum olduğu için öğrencilerin öğretmenlerden beklentileri yüksek oluyor. Tabii öğretmenlerin yeterli olması onlara belirli bir güven aşıyor. Bu yüzden öğretmenlerin iyi ve yeterli olması önemli bir etken.”

Eğitmenlerin Öğrencilerle Bireysel İlgilenmesi

Öğrenci ve öğretmen görüşmelerine katılan katılımcılar, eğitim kurumunun kurumsal öğretim faaliyetlerinin kalitesini belirleyen bir diğer faktörün eğitimcilerin öğrencilerle birebir ilgilenmesi olduğunu düşünmektedir. Görüşmelere katılan öğrenci ve öğretmenlerin ortak görüşü, eğitimcilerin öğrencilerle birebir ilgilenmesinin öğrencilerin kuruma duyduğu güveni artırdığıdır.

Eğitime başlarken yaşadıkları kaygıyı eğitimcilerinin destekleriyle ve eğitimcilerinin kaygılarını anlayıp onlara destek olmasıyla aşabildiklerini ÖN11, “Öğretmenlerin öğrencilere yaklaşımı da aynı şekilde rahat bir ortamda kendimizi daha iyi ifade etmemizi sağlıyor.” sözleriyle belirtirken ÖN10, “Ben yaşam itibarıyla dil öğrenmeye gelirken ciddi endişeler yaşıyordum. Fakat öğretmenlerim bu konuda bana fazlasıyla destek oldu.” sözleriyle ifade etmiştir. Eğitimcilerin öğrencilere cesaret vermesinin ve anlayışlı davranmasının, öğrencilerin motivasyonlarını artırdığı ve kaygılarını gidermede önemli olduğu düşünülmektedir. ÖN10, bu durumu “Diğer arkadaşlara göre altyapım daha zayıf ve daha yavaş öğreniyorum fakat öğretmenim sabırla beni bekledi ve eksiklerimi hızlıca kapatmam için bana çok destek oldu. Beni cesaretlendirdi ve bana yol gösterdi ve sonrasında zaten bütün endişelerim yerini eğlenceye bıraktı.” şeklinde dile getirmiştir.

Eğitimcilerin öğrencilerle birebir ilgilenmesi kapsamında, öğretmenlerin öğrencilerin gelişimlerini birebir takip etmesi ve eksikliklerini gidermek için dönütler vermesi, öğrencilerin önem verdiği bir diğer kalite göstergesidir. Öğretmenlerin her öğrencinin gelişimini birebir takip etmesinin ve öğrencide eksik bulunduğu beceriye yönelik öğrenciyi desteklemesinin önemini ÖN6, şu şekilde paylaşmıştır:

Dinleme becerimin zayıf olduğunu söylediğimde bu durumun üstüne birlikte gittik ve daha çok dinleme etkinliği yaptık, daha çok pratik yaptık. Hata yapsam da bana olumlu ve yapıcı geri bildirimler verdiler. Bu sebeple daha çok motive oldum ve daha rahat hissettim kendimi. Aynı şekilde diğer arkadaşlarımda ihtiyaçları yönünde olanaklar sağlayarak ve düzeltmeler yaparak onları da desteklediler.

Eğitmenlerin öğrencilerle birebir ilgilenmesi konusunda öğretmen görüşleri de öğrenci görüşleriyle paraleldir. Öğrencilerle kurum dışında da iletişim kurmanın önemini farkında olan öğretmenler, öğrencilerin kurum dışında da öğretmenleriyle iletişime geçebileceklerini belirtmişlerdir. Bu durumun öğrencilere güven ve rahatlık sağladığını belirten öğretmenler, kurum içerisinde kaliteyi belirleyen önemli noktalardan birinin de bu olduğunu düşünmektedir. Öğrencilerin öğretmenlerine ders dışı saatlerde de ulaşabildiğini ÖT3, “Bazen de öğrenciler ders dışında bizlere soru sorabilmek istiyorlar. Bunun için kurduğumuz gruplar var ve bu gruplar sayesinde ders dışında da sorularını bizlere

iletebiliyorlar.” şeklinde ifade etmiştir. Öğretmenlerin öğrencilerle birebir ilgilenmesinin aynı zamanda gelişime ihtiyacı olan öğrenciler için önemli olduğunu ÖT5, “Öğrencilerin hepsinin alt yapısı aynı olmuyor. Bazı öğrenciler desteklenmeye ihtiyaç duyuyor. Bunun için de ders dışı ekstra dersler yapıyoruz belirli öğrencilerle ve bu da o öğrencilerin diğer öğrencilere ayak uydurmasını kolaylaştırıyor.” şeklinde vurgulamıştır.

Bireysel Telif Derslerinin Organize Edilmesi

Yetişkin öğrenciler öğretim süreçlerinde mesleki ya da özel durumlarından dolayı dönem dönem derslerini kaçırabilmektedirler. Devam eden öğretim süresinde kaçırdıkları dersler, öğrencilerin öğrenmelerini olumsuz etkileyebilmektedir. Görüşmelere katılan öğrenci ve öğretmenler, kurumun kurumsal öğretim faaliyetlerinin kalitesini belirleyen bir diğer öğenin bireysel telif derslerinin organize edilmesi olduğunu düşünmektedirler. Özellikle kaçırılan derslerin birebir verilmesi, öğrencilerin sınıfa ayak uydurması ve derste işlenen konulara yetişebilmesi açısından önemli görülmüştür. Aynı şekilde öğrencilerin eksik olduğu konularda da telif dersleri alabilmeleri, kendilerini geliştirme açısından fayda sağlamaktadır. Bireysel telif derslerinin özellikle ders kaçırın öğrenciler için önemli olduğu düşünülmektedir. Bu konu ile ilgili görüşlerini ÖN10, şu şekilde belirtmiştir.

Kaçırılan derslerin öğretmenlerle birebir tekrarı benim için önemlidir. Herhangi bir dersi kaçırdığımda ya da anlamadığımda telif dersleri organize ediliyor öğretmenlerle birebir. Mesleğimden dolayı sürekli şehir dışına çıkıyorum bu da ders kaçırmama sebep oluyordu fakat kurum aynı zamanda kaçırdığımız dersleri tekrar alabilmemizi sağlıyor. Bu da çok memnun olduğum bir imkân.

ÖN1, “Aynı zamanda kurumun sağladığı imkanlar da önemlidir benim için. Mesela ben bölge geneli çalıştığım için sürekli olarak şehir dışına çıkmaktayım. Ve doğal olarak çok fazla ders kaçırabiliyorum. Kurumun bu kaçırdığım dersleri telif etmede beni desteklemesi de önemli benim için.” sözleriyle telif derslerinin önemini vurgularken, ÖN9 “Öğretmenimle birebir iletişime geçebiliyorum. Eksiklerimi konuşuyor ve telif dersleri alabiliyorum. İşim gereği dersleri kaçırdığımda sınıftan geri kalmamak adına dersi telif için öğretmenimden birebir ders alabiliyorum.” şeklindeki ifadesiyle konunun önemine değinmiştir.

Görüşmeye katılan öğretmenler de birebir telif derslerinin organize edilmesi konusunda öğrencilerle hemfikirdir. ÖT3 konunun önemini “Kaçırılan derslerin öğrencilere birebir verilmesi özel durumlarından dolayı derse katılmayan öğrenciler için büyük avantaj oluşturuyor. Bunlar bence başlıca kalite göstergeleridir.” şeklinde vurgulamıştır. ÖT7 ise görüşlerini “Öğrencilerin kaçırdıkları dersleri birebir alabildikleri telif dersleri ve ayrıca haftanın her günü katılabildikleri telif dersleri öğrencilerin öğrenmesini ne kadar önemseydiğini göstermekte kurumun.” diyerek belirtmiştir.

Öğrencilerin Tercihlerine Uygun Ders Saati Alternatiflerinin Bulunması

Görüşmelere katılan öğrenci ve öğretmenler, öğrencilerin tercihlerine uygun ders saati alternatiflerinin bulunmasının kişisel gelişim kursunun kurumsal öğretim faaliyetlerine ilişkin kalite göstergesi alanları arasında yer aldığını düşünmektedir. Öğrenci ve öğretmenlerin tamamı, alternatif ders saatlerinin

bulunmasını katılım engelini kaldırma açısından faydalı bulmuş ve bu durumun kurumun kalitesini artırdığını belirtmişlerdir.

Yetişkin eğitimi sunması bakımından kişisel gelişim kursunun öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu çalışmaktadır. Zaman sıkıntısını çözmek amacıyla düzenlenen alternatif ders saatleri, öğrencilerin derslere zaman ayırabilmesi ve katılım engellerini büyük ölçüde kaldırabilmesi açısından önemli görülmüştür. ÖN7, bu konunun önemini "Diğer bir önemli nokta da uygunluğa göre seçebileceğim farklı saatlerde ders programlarının olması. Yani işimi engellemeyecek şekilde olan programı seçebiliyorum. Saatler tek saat ve sabit olsaydı derslere katılamayabilirdim. Bu sebeple istediğim saati seçebilmem çok ama çok önemli benim için." cümleleriyle vurgulamıştır. ÖN4 ise konuya yönelik görüşlerini "Birden fazla ders ve saat imkânı olması avantajlı. İmkânı olan hafta sonu, isteyen de hafta içi akşam gelebiliyor. Çalışan insanlar için büyük rahatlık sağlıyor bu durum." şeklinde açıklamıştır.

Konu hakkında öğrencilerle benzer görüşler bildiren öğretmenler, alternatif ders saatlerinin bulunmasının özellikle çalışan öğrenciler için faydalı olduğunu düşünmektedirler. Öğrencilerin seçebilecekleri farklı programların bulunmasının önemine vurgu yapan ÖT8 görüşlerini "Öğrencilerin seçebilecekleri hepsine uygun farklı ders programları var. Hafta içi ve hafta sonu olmak üzere farklı ders saati programları mevcut. Bu da öğrencilerin derslere gelememesine neden olan engelleri ortadan kaldırma konusunda büyük önem arz ediyor." şeklinde ifade ederken ÖT7 bu konuya, "Ders saatlerinin ayarlanması yetişkin eğitiminde çok önemli. Çünkü yetişkin öğrencilerin büyük bir çoğunluğu çalışan kesim olduğu için her saat onlara uymayabiliyor. Bu konuda kurumumuz çok başarılı. Tercih edilebilecek her saate uygun bir programa sahip olduğundan öğrenciler rahatlıkla ayak uydurabiliyor." cümleleriyle vurgu yapmıştır.

Her Gün Düzenlenen Aktivite Dersleri

Görüşmelere katılan öğrenci ve öğretmenlerin görüşleri, eğitim kurumunun kurumsal öğretim faaliyetlerinin kalitesini belirleyen bir diğer faktörün her gün düzenlenen aktivite dersleri olduğu yönündedir. Görüşmelere katılan katılımcılar, her gün düzenlenen aktivite derslerinin pratik açısından destekleyici olduğunu ve bilginin kalıcılığını artırdığını düşünmektedir.

Dil öğrenirken pratik yapmanın çok önemli olduğuna değinen öğrenciler, haftanın her günü düzenlenen aktivite derslerinin pratik ihtiyaçlarını karşıladığını düşünmektedir. Pratik yapmanın ve bilgilerin kalıcılığını artırmaya yönelik yapılan aktivitelerin faydalı olduğu konusunda öğrenciler hemfikirdir. ÖN4, konuyla ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

Ana ders dışında uygulanan aktivite programlarının uygulama ve pratik olarak önemli katkı sağladığını düşünüyorum. Çünkü ancak bu şekilde pratik yapabiliyoruz. Aktivite ortamında yapılan sohbetler ve eğlenceli öğretici oyunlar öğrenme sürecinde daha rahat ilerlememizi sağlıyor. Çünkü belirli bir çekince ile başlıyoruz kursa ve devamında da bir süre böyle ilerliyoruz. Fakat birlikte yaptığımız aktiviteler ve oyunlar hepimizin aynı olduğu hissini veriyor dolayısıyla daha rahat hissetmemizde bize yardımcı oluyor.

Öğrenciler haftanın her günü düzenlenen, öğrencilerin istedikleri zaman katılabildiği ve seviye sınıflandırılması yapılmayan bu aktivitelerin farklı seviyelerde eğitim alan öğrencilerin bir araya gelmesine katkı sağladığı konusunda hemfikirdir. Farklı seviyeden öğrencilerin bir araya gelmesi açısından destekleyici olan bu aktivitelerin öğrencilerin etkileşimi ve sosyalleşmeleri açısından destekleyici olduğu düşünülmektedir. Aktivitelerin bilgi paylaşımına ortam hazırladığına değinen ÖN11, düşüncelerini “*Ders saatleri dışında da etkinlikler ve uygulamalar var. Bu aktiviteler, diğer sınıflardan öğrencilerle bir araya gelip görüşme fırsatı sağlıyor. Bu da bilgi paylaşımı açısından güzel bir ortam oluşturuyor.*” şeklinde ifade etmiştir. Aynı görüşlere katılan ve farklı seviyeden öğrencilerin etkileşiminin önemini vurgulayan ÖN3 ise görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

Hafta içi de çeşitli aktiviteler var ve ben bu aktiviteleri çok seviyorum. Çünkü her sınıftan öğrenci katılabiliyor dolayısıyla sosyalleşebiliyor. Bizle aynı durumda olan diğer öğrencilerle bir araya geliyor ve onların da tecrübelerinden ve bilgilerinden faydalanabiliyoruz. Derslere ilk başladığım zamanlarda korkularım vardı ve fazla tereddüt ettim fakat bir aktivitede benim yaşlarımda başka bir beyefendiyle karşılaştım ve o da bana ilk başladığımda aynı hislerde olduğunu söyledi. Sonrasında her şeyin daha güzel olacağını söyledi ve ben de rahatladım. Bu şekilde sosyal açıdan yeni arkadaşlıklar kazanmak bizim için iyi oluyor.

Her gün yapılan aktivite derslerinin önemi konusunda öğretmen görüşleri de öğrenci görüşleriyle paraleldir. Öğretmenler, ders dışı aktivitelerin yapılmasının öğrencilerin pratik ve ders dışı ihtiyaçlarını önemli ölçüde karşıladığını düşünmektedir. Öğrencilerin pratik ve tekrar ihtiyaçlarının giderilmesinde büyük rol oynayan aktivite derslerinin önemini ÖT8 de benzer şekilde “*Haftanın her günü öğrencilerin katılım sağlayabileceği aktiviteler var. Bu aktiviteler tekrar ve pratik açısından öğrenciler ve biz öğretmenler için çok kıymetli.*” Bu konuda ÖT2 ise “*Eğitim programlarımıza ilave olarak haftanın yedi günü açık olan aktivite kulüplerimiz ile öğrencilerimizin öğrendikleri dili kullanmalarını sağlıyoruz. Böylece daha kalıcı ve akıcı öğrenmelerine destek oluyoruz. Pratik talepleri de aktivitelerle karşılanıyor.*” şeklinde görüş bildirmiştir.

Ana Dili İngilizce Olan Öğretmenlerle Konuşma Etkinlikleri

Öğrenci ve öğretmenlerin katılımıyla gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcılar, kurumun kurumsal öğretim faaliyetlerine ilişkin kalitesini belirleyen bir diğer etmenin, ana dili İngilizce olan öğretmenlerle konuşma etkinlikleri olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerin endişelerini gidermede ve konuşma korkularını yenmelerine destek olmada önemli olduğu vurgulanan yabancı öğretmenlerle konuşma etkinliklerinin, pratik açısından öğrenciler için önemli olduğu düşünülmektedir.

Konuşma pratiğinin yabancı eğitimci eşliğinde yapılmasını faydalı bulan öğrenciler, bu konunun önemini görüşlerinde sıklıkla dile getirmiştir. ÖN3, konu ile ilgili görüşlerini “*Ders saatleri dışında yabancı hocaların girdiği konuşma dersleri bulunmaktadır. Bu dersler, bence kurumdaki en faydalı uygulamadır.*” şeklinde ifade etmiştir. Dile maruz kalma ve dilin gelişimine destek olması açısından yabancı eğitimcilerin önemini vurgulayan ÖN5, görüşlerini “*Ayrıca yabancı öğretmenlerle derslerimizin olması konuşma becerimizi geliştirebilme açısından çok verimli oluyor. Derslere giren yabancı öğretmenlerle ve aktivitelere katılan her seviyeden öğrenciyle konuşma pratiği*

yapabiliyoruz. Bu da en çok zorlandığımız kısım olan konuşma etkinliklerini eğlenceli hale getiriyor." ifadeleriyle belirtmiştir.

Öğrencilerin görüşleriyle hemfikir olan öğretmenler, ana dili İngilizce olan öğretmenlerle yapılan konuşma derslerini faydalı bulduklarını belirtmişlerdir. Konuşma pratiğinin ana dili İngilizce olan bir öğretmenle yapılmasının önemli olduğunu vurgulamışlardır. Ana dili İngilizce olan öğretmenlerle konuşma etkinliklerinin olmasını öğrencilerin konuşma pratiği açısından faydalı bulan ÖT9, görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

Öğrencilerin genellikle ders içi ve ders dışı en önemli talepleri pratik oluyor. Bunun için hem ders saatlerinde yabancı öğretmenlerin dersleri bulunmakta hem de ders saatleri dışında konuşma aktiviteleri bulunmaktadır. Bu dersler ve ders dışı etkinlikler öğrencilerin ana dili İngilizce olan bir öğretmenle konuşma pratiği yapmasını sağlıyor. Bu da öğrencilerin pratiklerini geliştirmeye büyük oranda etki ediyor.

Kaliteli Kaynak Kullanımı

Görüşmelere katılan öğrenci ve öğretmenler, kurumun kurumsal öğretim faaliyetlerine ilişkin kalitesini belirleyen göstergeler arasında kaliteli kaynak kullanımının yer aldığını düşünmektedir. Öğrenci ve öğretmenler, kullanılan kaynakların kaliteli ve çeşitli olmasının öğrenimi desteklediği görüşündedirler. Kullanılan kaynakların kaliteli ve çeşitli olmasının önemine vurgu yapan katılımcılar, bu durumun kurumun öğretim faaliyetlerinin kalitesini artırdığını düşünmektedirler.

Derste kullanılan kaynakların kaliteli olması ve öğrencilerin kaynak ihtiyacının kurum tarafından karşılanması öğrenciler açısından önemli görülmektedir. Bu konu ile ilgili görüşlerini ÖN5, görüşlerini şu şekilde paylaşmıştır: *"Kaynak kullanımı ve temini konusunda kurum çok başarılı. Kurumun kendi kitapları var ve bu kitaplar zengin içeriklere sahip."* Öğretim amaçlı kullanılan kaynakların çeşitli olması ve öğrencilerin kaynak ihtiyaçlarının kurum tarafından karşılanması öğrencilerin kuruma duyduğu güveni artırmaktadır. ÖN1, bu yöndeki görüşlerini *"Aynı zamanda kaynak konusunda çeşitliliğin olması da güzel bir durum. Kaynak sağlama konusunda iyi bir kurum. Bu sebeple bizler gözümüz kapalı eğitim aldığımız kuruma bu konuda güveniyoruz."* diyerek ifade etmiştir.

Görüşmelere katılan öğretmenler de kaliteli ve çeşitli kaynak kullanımının faydaları konusunda öğrencilerle hemfikirlerdir. ÖT6, eğitim kurumunun kaynak temini konusundaki kaliteli uygulamalarına *"Kurumun öğrencilere ve öğretmenlere sağladığı kaynaklar gerçekten kaliteli içeriğe sahip. Kurumumuzun ihtiyaç halinde çeşitli kaynaklara ulaşabilme fırsatı tanınması da hem öğretmenler hem de öğrenciler açısından çok önemli."* ifadeleriyle değinmiştir. Öğrencilerin kaynak ihtiyaçlarını karşılama konusunda onlara destek olduklarını belirten öğretmenler, öğrencilere ihtiyaçları olması durumunda ek kaynak sağlayabildiklerini ifade etmişlerdir. ÖT7, kurumsal uygulamalarını *"Öğrencilerin kaynak ihtiyaçları olabiliyor. Örneğin, 'hocam ben kitap aldım ama kitapla olmuyor bana verebileceğiniz başka kaynak var mı?' diyen öğrenciler var. Bu noktada kendi hazırladığımız çahşma kağıtlarından ya da kurumun kendi öğretim kaynaklarından faydalanarak kaynak sağlıyoruz öğrencilere."* sözleriyle açıklamıştır.

Öğrencilerin Akademik Seviyesine Göre Öğretim Şubelerinin Oluşturulması

Öğrenci ve öğretmen görüşlerine göre, kurumun kurumsal öğretim faaliyetlerinin kalitesini gösteren bir diğer unsur, öğrencilerin akademik seviyesine göre öğretim şubelerinin oluşturulması olarak belirlenmiştir. Öğrencilerin akademik seviyelerine göre öğretim görmesi hem kendi gelişimleri açısından hem de sınıfların bütüncül gelişimi açısından daha faydalı bulunmuştur. Öğretmen ve öğrenciler, seviye sınıflandırması yapılmasının derslerin verimli işlenmesinde ve öğretimin daha sağlıklı yapılmasında etkili olduğunu düşünmektedir.

Öğrencilerin akademik seviyesine göre oluşturulan öğretim şubelerinin önemini ÖN4, “*Seviyeye göre gruplama da sağlıklı ilerlememizi sağlıyor, yani herkes kendiyle benzer seviyede olan öğrencilerle birlikte olduğu için bu durum ne geride kalmamıza ne de hızlı ilerlenmesine neden oluyor.*” şeklinde vurgulamıştır. Öğretmenler de öğrenci görüşlerine paralel görüşler ifade ederek öğrencilerin akademik seviyesine göre sınıflarının belirlenmesini, kurumun kalitesini gösteren unsurlardan biri olarak düşündüklerini belirtmişlerdir. Aynı sevide öğrencilerin aynı sınıfta olmasının öğretimi kolaylaştırdığını ve daha sağlıklı ders işlenmesine katkı sağladığını düşünen ÖT5 görüşlerini “*Öğrenci kuruma ilk başvurduğunda seviyesini belirlemeye yönelik bir sınava giriyor ve bu sınav sonunda seviyesine uygun bir sınıfta eğitimine başlıyor. Bu da öğrencinin sınıftan çok önde olmasını ya da çok geride kalmasını engelliyor ve sağlıklı bir eğitim almasını sağlıyor.*” cümleleriyle ifade etmiştir. ÖT1 ise “*Öğrenciler kuruma dil öğrenmek istiyoruz diye başvurduklarında belirli bir sınava giriyorlar ve bu sınava göre seviyeleri belirleniyor. Öğrencinin sınıfında kendi seviyesine yakın insanlar bulunuyor ve bu sayede öğrenci kendini daha rahat hissediyor.*” sözleriyle aynı akademik seviyeye sahip öğrencilerin aynı sınıfta olmasının öğrencileri rahatlattığına değinmiştir.

Ders Saati Dışında Öğrencilerin Öğretimsel İhtiyaçlarının Karşılanmasına Yönelik Kurumsal Uygulamalara İlişkin Gözlem Bulguları

Kurumda formal ders saatleri dışında öğrencilerin hafta içi her gün katılabilecekleri dilbilgisi, kelime, okuma, yazma ve çeviri eğitimleri ile ana dili İngilizce olan öğretmenler eşliğinde konuşma aktiviteleri düzenlenmektedir. Bu aktiviteler, saat 17:00 ile 19:00 arasında aktivite odasında gerçekleşmektedir. Hafta içi ders saatleri 19:00’da başladığı için çalışan öğrencilerin de ders saati öncesinde gelerek bu aktivitelere katılması mümkün olmaktadır. Aktivite programı standart bir şekilde organize edilmektedir ve bütün öğrencilere kurumdaki eğitimlerine başladıklarında verilmektedir. Kurumda öğrencilerin öğrendikleri yabancı dili sosyal yaşamlarında kullanabilmelerine büyük önem verilmektedir. Bu nedenle, öğrencilerin katılabileceği dans ve bisiklet kulübü gibi sosyal kulüpler kurulmakta ve öğrencilerin öğrendiklerini sosyal ortamlarda kullanabilmelerine olanak sağlanmaktadır. Dans aktiviteleri haftanın bir günü aktivite odasında gerçekleşmektedir. Belirlenen gün ve saat, öğretmenler aracılığıyla öğrencilere bildirilmektedir. İsteyen öğrenciler, belirlenen gün ve saatte gelerek katılabilmektedir. Bisiklet kulübünün de faaliyette bulunacağı zamanlar, öğretmenler aracılığıyla öğrencilere bildirilmekte ve yine öğrenciler, istemeleri durumunda belirlenen gün ve saatte faaliyetlere katılabilmektedir. Öğrenciler, formal ders saatleri dışında toplu olarak yararlanabildikleri bu uygulamaların yanı sıra bireysel olarak da öğretim desteği alabilmektedirler. Anlamadıkları konular veya kaçırdıkları dersler hakkında ilgili dersin öğretmeninden birebir telafi dersi talep

edebilmektedirler. Bu dersleri talep edebilmek için eğitim danışmanları aracılığıyla bir dilekçe hazırlamakta ve dilekçeye uygun oldukları gün ve saatlerin yanı sıra telafi almak istedikleri konunun başlığını yazmaktadırlar. Sonrasında bu dilekçe eğitim koordinatörü tarafından değerlendirilmekte ve uygun olan öğretmen görevlendirilmektedir. Daha sonra ise gerekli bilgiler eğitim danışmanı aracılığıyla öğrenciye aktarılmakta ve telafi dersi gerçekleştirilmektedir.

Kurumda ders saati dışında öğrencilerin öğretimsel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla gerçekleştirilen uygulamalara yönelik yapılan gözlemler sonucunda, bu uygulamaların kurumun öğretim faaliyetlerini destekleyici nitelikteki özelliklerine ilişkin belirlenen kalite göstergeleri Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Ders Saati Dışında Öğrencilerin Öğretimsel İhtiyaçlarının Karşılmasına Yönelik Kurumsal Uygulamalara İlişkin Gözlem Verilerine Dayalı Kalite Göstergeleri

Tema	Kavramlar
Ders Saati Dışında Öğrencilerin Öğretimsel İhtiyaçlarının Karşılmasına Yönelik Kurumsal Uygulamalara İlişkin Gözlem Verilerine Dayalı Kalite Göstergeleri	<ul style="list-style-type: none">- Öğretim amaçlı sosyal faaliyetler- Bireysel öğretim uygulaması- Farklı konu alanlarında ek ders uygulamaları- Öğrencilere uygun saatlerde ek ders organizasyonu

Eğitim Kurumunun Kurumsal Öğretim Faaliyetlerine İlişkin Kalite Göstergelerine Yönelik Görüş Formu Bulguları

Öğrenci ve öğretmenlere uygulanan görüş formlarından elde edilen verilerin analizi sonucunda, eğitim kurumunun kurumsal öğretim faaliyetlerine ilişkin saptanan kalite göstergelerini belirten kavramlar Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Kurumsal Öğretim Faaliyetlerine İlişkin Görüş Formu Verilerine Dayalı Kalite Göstergeleri

Tema	Kavramlar
Kurumsal Öğretim Faaliyetlerine İlişkin Kalite Göstergeleri	<ul style="list-style-type: none">- Öğretim kadrosunun niteliği- Öğretmenlerin öğrencilerle bireysel olarak ilgilenmesi- Her gün düzenlenen aktivite dersleri- Ana dili İngilizce olan öğretmenlerle konuşma etkinlikleri- Kaliteli kaynak kullanımı- Öğrencilerin akademik seviyesine göre öğretim şubelerinin oluşturulması- Bireysel telafi derslerinin organize edilmesi- Öğrencilerin tercihlerine uygun ders saati alternatiflerinin bulunması

Öğrenci ve öğretmenlerin görüş formu uygulaması kapsamında kurumsal öğretim faaliyetlerinin kalitesini gösteren uygulamalara ilişkin belirttikleri görüşler, görüşmelerden ve gözlemlerden elde edilen bulgular ile tutarlılık göstermiştir. Görüş formu uygulamasında öne çıkan kalite göstergeleri; ana dili İngilizce olan öğretmenlerle konuşma etkinlikleri, öğretim kadrosunun niteliği, her gün düzenlenen aktivite dersleri ve öğrencilerin akademik seviyelerine göre öğretim şubelerinin oluşturulmasıdır. Özellikle her gün düzenlenen aktivite dersleri, öğrenci ve öğretmenlerin ortak bir şekilde vurguladıkları kalite göstergesi olmuştur.

Tartışma

Bu araştırmada, yetişkinlere yabancı dil eğitimi veren bir özel kişisel gelişim kursunun kurumsal öğretim faaliyetlerinin kalitesini belirleyen faktörlerin neler olduğu öğrenci ve öğretmen görüşleri ve kurum gözlemleri doğrultusunda incelenmiştir. Eğitim kurumlarının etkililiğinin belirleyicilerinin öğretim kademesine göre farklılaştığı (Creemers & Kyriakides, 2015) düşünüldüğünde, yetişkin eğitimi veren kurumların kurumsal öğretim faaliyetlerinin etkili olmasını sağlayabilecek faktörlerin kendine özgü yapısal özelliklerinin olabileceğini söylemek güç değildir.

Araştırmada incelenen eğitim kurumunun kurumsal öğretim faaliyetlerinin kalitesini belirleyen en önemli göstergelerin, öğretim faaliyetlerinin yürütülmesini ve organizasyonunu belirleyen faktörlere ilişkin olduğu görülmüştür. Eğitim kurumunun kurumsal öğretim faaliyetlerinin kalitesini belirleyen en önemli faktörün ise öğretmenlerin niteliği olduğu anlaşılmıştır. Özellikle öğrencilerin eğitim kurumunu seçme nedenleri arasında öğretmen kadrosunun niteliğinin oldukça belirleyici olduğu saptanmıştır. Eğitim kurumunun mesleki performansı yüksek öğretmenleri seçebilmeye ve öğretmenlerinin mesleki gelişimini sağlayabilmeye yönelik uygulamaları, kurumsal öğretim faaliyetlerinin niteliğini destekleyici uygulamalar olarak görülmektedir. Araştırmanın bu bulgusunu destekleyecek şekilde Hesapçioğlu (2006), öğretim kadrosunun yeterli ve sürekli gelişime açık olmasının eğitim kurumlarının kalitesinin göstergeleri arasında yer aldığını ifade etmiştir. Wilson (2018) da eğitim hizmetlerinin kalitesinin artırılması için öğretmenlerin mesleki gelişiminin sağlanmasına yönelik sistemli uygulamaların yapılması gerektiğini belirlemiştir. Benzer şekilde Kayadibi (2001) de araştırmasında, eğitimin kalitesinin öğretmen niteliğine bağlı olduğunu ve öğretmenlerin yenilikleri takip ederek kendilerini geliştirmesi gerektiğini belirtmiştir. Yetişkin eğitimi özelinde yapılan araştırmalarda da eğitimcilerin kalitesinin (Karabacak, 2020) ve öğretim süreçlerindeki sunum ve iletişim becerilerinin (Seyoum & Basha, 2017; Yüksekbilgili ve Akduman, 2016) önemli kalite göstergeleri olduğu ortaya konulmuştur. Fındıklı (2010) ise yabancı dil kurslarında verilen eğitimin kalitesini belirlemeye yönelik yaptığı çalışmada, katılımcıların yabancı dil kursuna ilişkin beklentilerinin yüksek olduğu ve en yüksek beklentilerinin ise öğretmenlerin uzmanlığına ilişkin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Sonuç olarak, bu araştırmanın bulguları yetişkin öğrencilerin öğretmenlerin bilgi, deneyim ve yeterliliklerini kurumsal öğretim faaliyetlerinin kalitesinin temelini oluşturan gösterge olarak gördüklerini ortaya koymuştur.

Araştırmada yetişkinlere eğitim veren kişisel gelişim kursunun kurumsal öğretim faaliyetleri ile bağlantılı öne çıkan diğer kalite göstergeleri, öğretmenlerin öğrencilere bireysel olarak ders vermesi ve kaçırılan derslere yönelik telafi derslerinin düzenlenmesi olarak belirlenmiştir. Aynı zamanda özellikle her öğrenciye uygun alternatif ders saatlerinin bulunması öğrenciler tarafından kurumsal öğretim faaliyetlerinin kalitesini artıran bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Eğitim hayatı dışında sosyal ve mesleki yaşantıya da sahip olan yetişkinler, öğretim faaliyetlerine düzenli katılım konusunda zaman zaman bazı engellerle karşılaşabilmektedir. Araştırmada, mesleği gereği seyahat etmek zorunda olan öğrencilerin bu durumu oldukça sık deneyimledikleri ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, kişisel gelişim kursunda öğretmenlerin yetişkin öğrencilere birebir ders vermesi ve kaçırılan derslerin telafisinin sağlanması, yetişkin eğitimine özgü bir kalite göstergesi olarak değerlendirilebilir. Araştırmaya katılan

öğretmenler de kişisel gelişim kursundaki uygulamalardan yetişkinlerin ihtiyaçlarına özgü bir şekilde yapılandırılanlar arasında birebir derslerin ve telafi derslerinin bulunduğunu belirtmiştir. Bu nedenle, araştırmada incelenen kişisel gelişim kursunun öğrenci ihtiyaçlarına duyarlı bir organizasyon anlayışını benimsediği anlaşılmaktadır. Araştırmanın bu bulgusunu destekleyecek şekilde Luka ve diğerleri (2020), yetişkin eğitiminin kurumsal bir perspektife odaklanmaktan ziyade bireylerin ihtiyaç ve isteklerine odaklanması gerektiğini tespit etmiştir. Benzer şekilde Cook (1997), yetişkin öğrencilerin bazı ihtiyaçlarının karşılanmasını arzu ettiklerini ancak bazı ihtiyaçları eğitimsel açıdan arzu edilemez olarak veya bütçe ve düzenlemeler gibi faktörlerin kısıtlayıcı etkisinden dolayı ulaşılamaz olarak gördüklerini saptamıştır. Beklentiler boşluğunun yaratılmaması için ise öğrenci ihtiyaçlarının belirlenmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Merkel-Keller ve Streeter-Scrupski (1997) de yetişkin eğitimi programlarında öğrenci ihtiyaçlarına duyarlı olunmasının önemine değinmiştir. Aynı zamanda yetişkinlerin ihtiyaçlarının karmaşık bir yapıda olduğunu ve bu ihtiyaçların karşılanabilmesi için geniş bir hizmet yelpazesine sahip olunması gerektiğini belirlemiştir. Yine benzer şekilde Hefler ve Markowitsch (2010), çalışan öğrencilerin ihtiyaçlarına göre ayarlanan eğitim programlarının etkili bir şekilde tasarlanması gerektiğini saptamıştır. Dolayısıyla, araştırmada incelenen kişisel gelişim kursunun, derslerin sunumunda öğrenci ihtiyaçlarına duyarlılık göstererek ve öğrenci beklentileri doğrultusunda aktivite dersleri tasarlayarak hem öğretim faaliyetlerinin organizasyonu hem de eğitim programlarının tasarımı açısından yetişkin eğitimi veren bir kuruma özgü kalite göstergelerine sahip olduğu söylenebilir.

Araştırmada her öğrenciye uygun alternatif ders saatlerinin bulunması ise öğrenci ve öğretmenler tarafından derslere katılımı artıran ve öğretim faaliyetlerinden daha fazla verim alınmasını sağlayan bir uygulama olarak nitelendirilmiştir. Araştırmanın bu bulgusunu destekleyecek şekilde Merkel-Keller ve Streeter-Scrupski (1997), öğrencilerin eğitim hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olmak için özellikle gündüz saatlerinde yetişkin öğrencilere çok çeşitli seçenekler sunulması gerektiğini belirtmiştir. Aynı zamanda araştırmalarında, gündüz eğitiminin yetişkin eğitimi programlarında sürekli katılım ile ilişkili olduğu ifade edilmiştir. Yetişkin öğrencilerin yeterli zamanının olmamasının ve kurslara ulaşım zorluğu yaşamalarının eğitim sürecinde karşılaştıkları en önemli sorunlar arasında yer aldığı çeşitli araştırmalarda (Bariso, 2008; Taşcı vd., 2015) ortaya konmuştur. Dolayısıyla, yetişkin eğitimi kurumlarının öğrencilere alternatif öğretim hizmetleri sunması, öğrencilerin kaliteli bir öğretime ulaşabilmelerinin ön koşuludur. Yetişkin öğrencilere alternatif ders saatlerinin yeterli bir şekilde sunulması aynı zamanda öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarının dikkate alındığını göstermektedir. Bu araştırmanın bulguları da yetişkin öğrencilere alternatif ders saatleri sunulmasının ve hatta birebir dersler düzenlenmesinin öğrenci ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda faaliyet gösterilmesinin bir sonucu olduğunu göstermektedir. Talih ve Gülenç (2011), bir eğitim kurumunun hizmet kalitesi kapsamında öğrencilerin eğitimcilerden bekledikleri eğitimi alabilmelerinin ve eğitimcilerin öğrencilere karşı ilgili olmalarının en önemli kalite boyutu olarak değerlendirildiğini saptamıştır. Hatta, 26-34 yaş arasındaki kursiyerlerin bu yöndeki algılarının diğer yaş gruplarındaki öğrencilere göre daha yüksek olduğunu bulmuştur. Dolayısıyla, bu araştırmada incelenen ve yetişkinlere eğitim veren kişisel gelişim kursunun

öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamaya, öğretim faaliyetlerinde esneklik sağlamaya ve öğretim süreçlerine katılım engellerini ortadan kaldırmaya yönelik bir kalite politikası benimsediği anlaşılmaktadır.

Bu araştırmada incelenen kişisel gelişim kursunun öğrencileri akademik seviyelerine uygun sınıflara yerleştirmesinin ve böylece, öğrencileri hedeflerine en uygun şekilde yönlendirmesinin bir kurumsal öğretim faaliyeti olarak öğretimin kalitesini artırdığı belirlenmiştir. Aynı sınıfta eğitim gören öğrencilerin akademik düzeylerinin eşit olmamasının öğretim sürecine zarar verdiği düşünülmektedir. Araştırmanın bu bulgusuna benzer şekilde, Yaman Şipal (2021) yetişkin eğitiminde kursiyerlerin yaş faktörüne göre öğrenmede zorluk yaşamalarının ve eğitim düzeylerinin, yetişkin eğitimi süreçlerinde karşılaşılan sorunların nedenleri arasında olduğunu saptamıştır. Dolayısıyla, yetişkin eğitimi kurumunun bu tür sorunları engelleyici uygulamaları kurumsal öğretim faaliyetlerinin kalitesini de artırmaktadır. Araştırmada aynı zamanda yetişkin öğrencilerin eğitimlerine belirli amaçlar doğrultusunda başladıkları ve zaman kaybetmeden amaçlarına ulaşmak istedikleri saptanmıştır. Bu nedenle, yetişkin öğrencilerin kendilerine en uygun programlara ve sınıflara yönlendirilmesi, öğretimin kalitesi açısından önemli bulunmaktadır. Yetişkin öğrencilerin hedeflerine uygun bir şekilde yönlendirilmemeleri gerek ekonomik açıdan gerekse zaman açısından zarara uğrayabilmelerine neden olabilmektedir. Benzer şekilde, Dwyer (2004) yetişkin öğrencilerin amaçlarına kısa sürede ulaşmak istediklerini ve Yaman Şipal (2021) ise öğretime katılım açısından yetişkin öğrenciler arasında amaç farklılıkları olduğunu saptamıştır. Araştırmanın bu konudaki bulgularıyla yine aynı yönde, Kayadibi (2001) de öğrencilere yeterli rehberlik yapılmasının eğitimin kalitesi açısından önemli olduğunu belirlemiştir. Aynı zamanda öğrencilerin kabiliyet ve yeteneklerine göre sınıflandırılmasının eğitimde verimliliği sağlayacağını vurgulamıştır. Geray (2002) ise yetişkin öğrencilerin en yakın zamanda uygulayabilecekleri bilgi ve becerilere sahip olmak istediğini belirtmiştir. Dolayısıyla, araştırmada incelenen kişisel gelişim kursunun öğrencileri özelliklerine ve hedeflerine göre yönlendirmesi, yetişkinlere yönelik öğretim faaliyetlerinde verimliliğin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Kişisel gelişim kursunun öğrenci farklılıklarını dikkate alarak öğretim faaliyetlerini yürütmesi, aynı zamanda eğitim organizasyonu anlayışının da önemli bir kalite göstergesi olduğuna işaret etmektedir. Yetişkin eğitiminin özellikleri doğrultusunda eğitim organizasyonunun yapılmasının eğitim kurumlarının kalitesinin bir boyutu olduğu farklı araştırmalarda (Mufic & Fejes, 2022; Yüksekbilgili ve Akduman, 2016) ortaya konulmuştur. Sonuç olarak, araştırmada incelenen kişisel gelişim kursunun kurumsal öğretim faaliyetlerinin sunumunda dikkate aldığı tüm faktörler, aslında yönetim ve organizasyon boyutundaki kalitenin sağlanmasına da hizmet etmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Her ne kadar farklı türdeki ve kademedeki eğitim kurumlarının sahip olması gereken ortak kalite göstergeleri bulunsa da yetişkin eğitimi kurumları hitap ettiği öğrenci kitlesinin profili bakımından kendine özgü kalite göstergelerine de sahip olmalıdır. Nitekim bu araştırmada da yetişkin eğitimi veren özel kişisel gelişim kursunun, örgün eğitim kurumları ile benzer kalite göstergelerine de sahip olduğu görülmüştür. Ancak yetişkin öğrencilerin farklı ihtiyaç ve beklentilerine karşılık verilebilmesi açısından

eğitim kurumunun kalitesini şekillendiren faktörlerin aynı zamanda yetişkin eğitimine öğgü niteliklere sahip olduğu anlaşılmıştır.

Araştırmada yetişkin eğitimi alanında faaliyet gösteren eğitim kurumunun kurumsal öğretim faaliyetlerine ilişkin kalitesinin özellikle öğretim kadrosunun niteliği, öğretim süreçlerinin öğrenci tercihleri ve ihtiyaçlarına uygun bir şekilde organize edilmesi ve ders saatleri dışında aktivite derslerinin düzenlenmesi ekseninde şekillendiği sonucuna varılmıştır. Kurumun yetişkinlere eğitim vermesi öğretim uygulamalarının organizasyonuna farklı bir yapı kazandırmaktadır. Yetişkin öğrenciler meslek grupları ve çalışma koşulları bakımından farklılık gösterdikleri için bireysel ihtiyaçlara duyarlı bir şekilde esnek öğretim uygulamalarının sunulması, kurumsal öğretim faaliyetlerinin kalitesini önemli ölçüde belirlemektedir.

Yetişkin eğitimi veren özel kişisel gelişim kursunun yetişkin öğrencilerin özellikleri doğrultusunda çeşitli kalite ölçütlerini karşılamak zorunda kalması, kurum yönetimi açasından esnek ve dinamik bir yönetim anlayışının oluşturulmasını gerektirmiştir. Yetişkin öğrencilerin farklılık gösteren beklentileri kurum yönetiminde dinamizm gerektirdiği gibi öğretmenlerin öğretim uygulamalarında da aynı dinamizmi gerektirmektedir. Öğretmenlerden ders saatleri dışında öğretim uygulamalarını ve öğretim içerikli sosyal faaliyetleri yürütmeleri beklenmektedir. Eğitim kurumu yetişkin öğrencilere hitap ettiği için rutin ders saatlerinin dışındaki aktivite derslerinin ve sosyal faaliyetlerin zenginliği, eğitim kurumunun kalitesinde biçimlendirici bir faktör olmaktadır.

Araştırmanın sonuçları doğrultusunda, yetişkin eğitimi kurumlarında öğretim faaliyetlerinin yetişkin öğrenenlerin ihtiyaç ve taleplerine uygun bir şekilde sunulabilmesi için kurum bünyesinde öğrenci ihtiyaç analizlerinin yapılması önerilmektedir. Yetişkin eğitimi kurumları, yetişkin öğrenenlerin bireyselleştirilmiş eğitim almalarına yönelik kurum bünyesinde alternatif öğretim uygulamaları tasarlamalıdır. Yetişkin eğitimi kurumlarının yönetiminde esnek ve dinamik bir yönetim yaklaşımının gerekliliğinden dolayı kurumsal yönetim süreçlerinde, öğretmenlerin daha aktif rol üstlendiği katılımcı yönetim yaklaşımı benimsenmelidir.

Türkiye'de yetişkin eğitiminde özel kişisel gelişim kursları bağlamında kalite göstergelerinin belirlenmesine yönelik araştırmaların yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Farklı öğretim alanlarında yetişkinlere yönelik faaliyet gösteren kişisel gelişim kurslarına ilişkin araştırmalardaki eksiklik, bu araştırmanın bulgularının belirli bir teorik çerçeve doğrultusunda karşılaştırmalı bir şekilde tartışılması açasından bir sınırlılık oluşturmaktadır. Bu nedenle, ileride yapılacak araştırmalarda yetişkinlere yönelik farklı alanlarda öğretim veren kişisel gelişim kurslarının kalite göstergelerinin belirlenmesi ve öğretim verilen alan bakımından yetişkinlere yönelik kişisel gelişim kurslarının kalite göstergeleri arasında karşılaştırma yapılması önerilmektedir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar: %50, 2. Yazar: %50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Yetişkinlere Yönelik Bir Özel Kişisel Gelişim Kursunun Kurumsal Öğretim Faaliyetlerine İlişkin Kalite Göstergelerinin Belirlenmesi” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Bariso, E.U. (2008). Factors affecting participation in adult education: A case study of participation in Hackney and Waltham Forest, London. *Studies in the Education of Adults*, 40(1), 110-124. <https://doi.org/10.1080/02660830.2008.11661559>
- Cook, M. J. (1997). A student's perspective of service quality in education. *Total Quality Management*, 8(2-3), 120-125. <https://doi.org/10.1080/0954412979839>
- Creemers, B., & Kyriakides, L. (2015). Developing, testing, and using theoretical models for promoting quality in education. *School Effectiveness and School Improvement*, 26(1), 102-119. <https://doi.org/10.1080/09243453.2013.869233>
- Dwyer, R.J. (2004). Employee development using adult education principles. *Industrial and Commercial Training*, 36(2), 79-85. <https://doi.org/10.1108/00197850410524851>
- Fındıklı, S. (2010). *Yabancı dil eğitiminde kalite ve algılanan hizmet kalitesine ilişkin bir uygulama* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Geray, C. (2002). *Halk eğitimi*. İmaj Yayınevi.
- Gerring, J. (2007). *Case study research: Principles and practices*. Cambridge University Press.
- Hayes, R., Kyer, B., & Weber, E. (2015). *The case study cookbook*. Worcester Polytechnic Institute. https://web.wpi.edu/Pubs/E-project/Available/E-project-121615-164731/unrestricted/USPTO_CookbookFinal.pdf
- Hefler, G., & Markowitsch, J. (2010). Formal adult learning and working in Europe: A new typology of participation patterns. *Journal of Workplace Learning*, 22(1/2), 79-93. <https://doi.org/10.1108/13665621011012870>
- Hesapçıoğlu, M. (2006). Eğitim kurumlarında kalite olgusu ve kalite güvence sistemleri. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 23(23), 143-160.
- Htang, L.K. (2021). A look at university student service quality and satisfaction. *Quality Assurance in Education*, 29(2/3), 101-115. <https://doi.org/10.1108/QAE-09-2020-0108>
- Ischinger, B. (2006). Higher education for a changing world. *OECD Observer*, 255, 22-24.
- Işıkoğlu Erdoğan, N., & Canbeldek, M. (2015). Okul öncesi eğitim kurumlarının yapısal ve işlevsel kalitelerinin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 186-196.

- Jallade, J-P. (2011). International approaches to education: A review of some major cooperative programmes. *European Journal of Education*, 46(1), 7-24.
- Karabacak, S. (2020). Halk eğitimi merkezlerinde kalite algısı. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 154-195.
- Karademir, A., & Akman, B. (2021). Farklı bakış açılarıyla okul öncesi eğitimde kalite unsurları: Nitel bir araştırma. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 10(1), 181-206. <http://dx.doi.org/10.30703/cije.704925>
- Karakaya, A., Kılıç, İ., & Uçar, M. (2016). Üniversite öğrencilerinin öğretim kalitesi algısı üzerine bir araştırma. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 40-55.
- Kasworm, C. E. (2003). Setting the stage: Adults in higher education. *New Directions for Student Services*, 102, 3-10. <https://doi.org/10.1002/ss.83>
- Kaya, E. (2010). *Avrupa birliği yaşam boyu öğrenme ve yetişkin eğitimi politikaları* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Kayadibi, F. (2001). Eğitim kalitesine etki eden faktörler ve kaliteli eğitimin üretime katkısı. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 71-94.
- Kıldan, A.O. (2010). Okul öncesi eğitim bağlamında; "eğitim hizmetlerinde kalite." *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 111-130.
- Kurt, İ. (2000). *Yetişkin eğitimi*. Nobel Yayınları.
- Külahaoglu, Ş. (2017). Gelişim ve öğrenme psikolojisine giriş. B. Yeşilyaprak (Ed.), *Eğitim psikolojisi: Gelişim-öğrenme-öğretim içinde* (ss. 1-28). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Langstrand, J., Cronemyr, P., & Poksinska, B. (2015). Practise what you preach: Quality of education in education on quality. *Total Quality Management & Business Excellence*, 26(11-12), 1202-1212. <https://doi.org/10.1080/14783363.2014.925290>
- Lazar, J., Feng, J. H., & Hochheiser, H. (2017). Case studies. In *Research methods in human computer interaction* (2nd ed.) (pp.153-185). Morgan Kaufmann Publishers.
- Levy, J. S. (2008). Case studies: Types, designs, and logics of inference. *Conflict Management and Peace Science*, 25(1), 1-18. <https://doi.org/10.1080/07388940701860318>
- Luka, I., Fernate, A., Birzina, R., & Pigozne, T. (2020). Quality assurance in adult education in Latvia. In H. Flavian (Ed.), *From pedagogy to quality assurance in education: An international perspective* (pp.155-174). Emerald Publishing Limited.
- Marques, K. C. M., Camacho, R. R., & de Alcantara, C. C. V. (2015). Assessment of the methodological rigor of case studies in the field of management accounting published in journals in Brazil.

Revista Contabilidade & Finanças, 26(67), 27-42. <https://doi.org/10.1590/1808-057x201500280>

- Merkel- Keller, C., & Streeter-Scrupski, S. (1997). *Indicators of program quality, measures of performance & standards. Adult basic education and ESL programs in NJ* (ED462448). ERIC. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED462448.pdf>
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd Edition). Sage.
- Millî Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği (2012). *T.C. Resmî Gazete*, 28239, 20 Mart 2012.
- Moreland, N., Jawaid, A., & Dhillon, J. (2000). Quality improvement in the TESOL curriculum: A generic benchmarking approach. *Quality Assurance in Education*, 8(2), 57-62. <https://doi.org/10.1108/09684880010325484>
- Mufic, J., & Fejes, A. (2022). 'Lack of quality' in Swedish adult education: A policy study. *Journal of Education Policy*, 37(2), 269-284. <https://doi.org/10.1080/02680939.2020.1817567>
- Murphy, M. (1997). Capital, class and adult education: The international political economy of lifelong learning in the European Union. In P. Armstrong, N. Miller & M. Zukas (Ed.), *Crossing borders, breaking boundaries: Research in the education of adults. Proceedings of the 27th Annual SCUTREA Conference* (pp.362-365). Birkbeck College-University of London.
- Musante-DeWalt, K. (2015). Participant observation. In H. R. Bernard & C. C. Gravlee (Eds.), *Handbook of methods in cultural antropology* (2nd ed.) (pp. 251-292). Rowman & Littlefield.
- Öngel, G., & Süslü, M. (2020). Türkiye'deki vakıf yükseköğretim kurumlarında algılanan hizmet kalitesinin öğrenci memnuniyetine etkisi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 21(2), 173-188.
- Quintão, C., Andrade, P., & Almeida, F. (2020). How to improve the validity and reliability of a case study approach? *Journal of Interdisciplinary Studies in Education*, 9(2), 264-275. <https://doi.org/10.32674/jise.v9i2.2026>
- Saydan, R. (2008). Üniversite öğrencilerinin öğretim elemanlarından kalite beklentileri: Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF örneği. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 63-79.
- Seyoum, Y., & Basha, G. (2017). Andragogical methods to sustain quality adult education in Ethiopia. *International Journal of Instruction*, 10(3), 47-62. <https://doi.org/10.12973/iji.2017.1034a>
- Smidt, W., & Rossbach, H-G. (2016). Educational process quality in preschools at the individual child level: Findings from a German Study. *Early Child Development and Care*, 186(1), 78-95. <http://dx.doi.org/10.1080/03004430.2014.913585>

- Sollars, V. (2020). Defining quality in early childhood education: Parents' perspectives. *European Early Childhood Education Research Journal*, 28(3), 319-331. <https://doi.org/10.1080/1350293X.2020.1755488>
- Şengel, S., Tokay Argan, M., & Argan, M. (2008). Yüksek öğretimde algılanan kalite boyutları: Bilecik METEB bölgesi örneği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 149-162.
- Talih, D., & Gülenç, İ.F. (2011). Eğitim sektöründe hizmet kalitesi algılamalarına ilişkin yabancı dil kurumlarında bir araştırma. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 261-284.
- Taşcı, D., Aydın, C.H., Kumtepe, E.G., Kumtepe, A.T., Kıcır, G.K., & Dinçer, G.D. (2015). Eskişehir'de yaşam boyu öğrenme başlığı altında yetişkin eğitiminin analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 34, 197-211.
- Titmus, C., Buttedahl, P., Ironside, D., & Lengrand, P. (1985). *Yetişkin eğitimi terimleri* (A. F. Oğuzkan, Çev.). UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Yayınları.
- Tsiligiris, V., & Hill, C. (2021). A prospective model for aligning educational quality and student experience in international higher education. *Studies in Higher Education*, 46(2), 228-244. <https://doi.org/10.1080/03075079.2019.1628203>
- Uslu, A. (2002). *Yüzüncü Yıl üniversitesinde sınıf atmosferinin öğrenci başarısına etkisi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Wilson, E. (2018). Is feedback to tutors the key to supporting quality in adult education? A case study of a private training organisation in New Zealand. *Quality Assurance in Education*, 27(3), 338-346. <https://doi.org/10.1108/QAE-11-2017-0072>
- Yalnız, B. (2007). *Toplam kalite yönetim ilkelerinin ortaöğretim kurumlarında uygulanabilirliğine ilişkin öğretmen alguları* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Yeditepe Üniversitesi.
- Yaman Şipal, Ö. (2021). Hayat boyu öğrenme kurumu olan halk eğitimi merkezi öğretmen ve usta öğreticilerin yetişkin eğitimi süreçlerinde yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *Uluslararası Liderlik Eğitimi Dergisi*, 2(2), 41-58.
- Yıldırım, H. A. (2002). *Eğitimde toplam kalite yönetimi*. Nobel Yayın.
- Yin, R. K. (2003). *Case study research: Design and methods* (Third edition). Sage Publications.
- Yüksekbilgili, Z., & Akduman, G. (2016). Yetişkin eğitim memnuniyeti (YEM) ölçümü için ölçek geliştirme çalışması. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 53, 239-257. <https://doi.org/10.9761/JASSS3682>

Extended Abstract

The aim of this study is to determine the quality indicators regarding the institutional teaching activities of a private personal development course for adults with high brand awareness. In line with this aim, the study sought an answer to the question of “What are the quality indicators of institutional teaching activities carried out in the private personal development course for adults?”

Illustrative case study design was used to describe the quality indicators for the institutional teaching activities of the personal development course. In the study, a private personal development course with high brand awareness serving in the field of foreign language teaching for adults was considered as a case and quality indicators related to institutional teaching activities that played a role in making it a preferred and successful institution were determined. The study was carried out in a private personal development course with high brand awareness in the field of foreign language teaching in Adana, Turkey. While determining the private educational institution participating in the study, attention was paid to the fact that the institution was among the private personal development courses with the highest number of students and teachers and also with the most experience in education. The willingness of the institution to participate in the study was also taken into account. In the study, three different types of data were collected based on interview, observation and opinion form. Interview-based data of the study were collected through semi-structured interviews with the participation of teachers and students. Observational data were obtained through participant observation. To determine the institutional teaching activities of the educational institution other than in-class teaching activities, “institutional practices to meet the instructional needs of the students outside the class hours” were observed as the main observation area. In the application of the opinion forms, the written opinions of the teachers and students of the educational institution about the practices that show the quality of the educational activities of the institution were taken. While 11 students and 10 teachers, determined through maximum variation sampling, participated in the interviews, 25 students and 12 teachers participated in the application of opinion form on a voluntary basis. All of the data of the study based on interview, observation and opinion form were analyzed by content analysis. In the analysis of all three data types, concepts were determined based on data sets and coded with open coding technique.

The opinions of the students and teachers on quality indicators regarding institutional teaching activities were gathered under the following concepts: Quality of teaching staff, individual tutoring for students, daily activity class, speaking activities with native English teachers, use of quality resources, organization of teaching classes according to the academic level of students, organization of individual make-up lessons and availability of class time alternatives suitable for students’ preferences. The answers given by the teachers and students to the opinion forms showed similarities with the data obtained from the interviews. Therefore, the data obtained from the semi-structured interviews and the application of the opinion forms were gathered under the same concepts. All of the interviewed students and teachers emphasized that the quality of teaching staff in terms of both professional competence and experience is the main factor that determines the institutional teaching quality of the educational institution. Adult students sometimes miss their lessons due to their professional or private situations in the teaching processes. Missed lessons can negatively affect students’ learning. Therefore, students and teachers participating in the interviews think that another indicator that determines the quality of the institutional teaching activities is the organization of individual make-up lessons. The participants of the study stated that they found the availability of alternative class hours useful in terms of removing the barrier to participation in education and emphasized that this practice has increased the quality of the institution. The daily activity classes, which students can attend whenever they want and no academic level classification is made for students, were expressed by the participants as an institutional practice that increases the quality of institutional teaching activities. The quality indicators based on the observation data regarding the institutional practices to meet the

instructional needs of the students outside the class hours were determined as the organization of social activities supporting teaching, individual teaching practice, providing supplementary classes in different subject areas and providing supplementary classes at convenient times for students.

The factors that determine the quality of the institutional teaching activities of the private personal development course for adults are not only the qualifications regarding formal educational institutions, but also the qualifications specific to adult education in order to respond to the different needs and expectations of adult students. It is concluded that the quality of the institutional teaching activities of the personal development course for adults is shaped especially by the quality of teaching staff, the organization of teaching processes in accordance with the preferences and needs of the students, and the organization of activity classes outside of regular class hours. Since adult students differ in terms of their occupations and working conditions, the provision of flexible teaching practices is among the factors that determine the quality of the educational institution. As a result, the most important pillar of quality teaching service in the adult education institution is a flexible and dynamic organizational understanding. The most effective factor that determines the quality of the services provided by the adult education institution is the presentation of teaching practices in a way that is sensitive to individual needs. Based on the results of the study, it is recommended to conduct an analysis of student needs within the adult education institutions to present the teaching activities in accordance with the needs and demands of adult learners. It is also recommended to design alternative teaching practices within institutions to enable personalized learning for adult learners.

Geliş Tarihi / Received Date
05.01.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date
04.03.2023

Enflasyon, Döviz Kuru, Faiz Oranı ve Para Arzı Arasındaki İlişki: Türkiye'den Kanıtlar

*The Relationship between Inflation, Exchange Rate, Interest Rate and Money
Supply: Evidence from Turkey*

Mehmet DİNÇ¹

Öz

Son dönemde COVID-19 salgını ile başlayıp Rusya-Ukrayna Savaşı ile devam eden süreç küresel ekonomide önemli bir krize neden olmuştur. Pandeminin tedarik zincirleri ve uluslararası ticarete meydana getirdiği aksaklıkları takiben savaşla birlikte enerji fiyatlarında yaşanan yükselişler ülkelerin temel makroekonomik hedeflerine ilişkin olumsuz bazı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte özellikle enflasyonla mücadeleye yönelik olarak ekonomi otoritelerinin para ve maliye politikası araçlarına yoğun şekilde başvurdukları görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de 2000:1-2022:9 dönemi kapsamında enflasyon ile döviz kuru, faiz oranı ve para arzı değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Çalışmada kullanılan kayan pencere zamana göre değişen nedensellik testi sonuçlarına göre, ele alınan dönem genelinde döviz kuru ile faiz oranı ve enflasyon oranı ile para arzı değişkenleri arasında güçlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, para arzı ile döviz kuru ve para arzı ile faiz oranı değişkenleri arasında ise zayıf bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Değişkenler arasındaki ilişkiler alt dönemler itibarıyla incelendiğinde, son dönemde döviz kurundan enflasyon oranı ve faiz oranına doğru anlamlı birer tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir. Ayrıca söz konusu dönemde enflasyon oranını en fazla etkileyen değişkenlerin döviz kuru ve faiz oranı olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır. Buna göre, enflasyon hedeflemesi kapsamında döviz kuru ve faiz oranında istikrarı sağlamaya yönelik atılacak adımların önem arz ettiği sonucuna varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon oranı, Faiz oranı, Döviz kuru, Para arzı, Zamana göre değişen nedensellik

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ağrı/TÜRKİYE, E-posta: mdinc@agri.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9864-8117

Abstract

The recent period, which started with the COVID-19 pandemic and continued with the Russia-Ukraine War, has caused a significant crisis in the global economy. Following the disruptions caused by the pandemic in supply chains and international trade, the rises in energy prices as a result of the war has revealed some negative consequences for the essential macroeconomic targets of the countries. In this context, the economic authorities have heavily resorted to monetary and fiscal policy instruments especially for the fight against inflation. The aim of this study is to examine the relationship between inflation and exchange rate, interest rate and money supply for the 2000:1-2022:9 period in Türkiye. The rolling window time-varying causality test results show that there is a strong relationship between exchange rate and interest rate, and inflation rate and money supply variables in the whole period. However, a weak causality relationship is observed between money supply and exchange rate and money supply and interest rate variables. Regarding the relationship between the variables by sub-periods, there is a significant one-way causality relationship from exchange rate to inflation rate and interest rate in the last period. In addition, the inflation rate has been mostly affected by the exchange rate and the interest rate in this period. Accordingly, it is deduced that the policy actions to be taken to stabilize the exchange rate and interest rate are important in terms of inflation targeting.

Keyword: *Inflation rate, Interest rate, Exchange rate, money supply, time-varying causality.*

Giriş

Enflasyon oranı, faiz oranı, döviz kuru ve para arzı gibi değişkenler ekonominin temel göstergeleridir. Bu değişkenler ekonominin performansı hakkında önemli bilgiler vermektedir (Şen vd., 2020). Son dönemde yaşanan COVID-19 Salgın'ının ve Rusya-Ukrayna Savaşı'nın neredeyse küresel bir etki yarattığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla gerek COVID-19 Salgın'ın özellikle gıda gibi temel ihtiyaçlarda lojistik aksamalara neden olması, gerekse Rusya-Ukrayna Savaşı'nın emtia piyasasında özellikle enerji fiyatlarının yükselmesine neden olması ülkelerin enflasyon sorunu ile karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur. Uluslararası Para Fonu (IMF) verilerine göre ortalama dünya enflasyon oranı² 2020 yılında yaklaşık olarak %3,2 oranında iken, 2022 yılında bu oran %8,8 şeklinde gerçekleşmiştir. Aynı zaman diliminde gelişmekte olan ülkelerde enflasyon oranı³ %5,1'den %9,9'a yükselirken, gelişmiş ekonomilerde enflasyon oranı⁴ ise %0,7'den %7,2'ye yükselmiştir. Bu oranlara ülkeler bazında bakıldığında, gelişmiş ülkelerden ABD'de ortalama enflasyon oranı %1,2'den %8,1'e, Kanada'da %0,7'den %6,9'a, İngiltere'de %0,9'dan %9,1'e çıkmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde ise Türkiye'de ortalama enflasyon oranı %12,3'ten %73,1'e, Brezilya'da %3,2'den %9,4'e, Rusya'da ise %3,4'ten %13,8'e yükseldiği görülmektedir (IMF, 2022).

Ülkelerin enflasyon oranlarında yaşanan ani yükselmenin başlangıç noktasını pandemi sürecinde ülkelerin genişletici para ve maliye politikası izlemesi olarak gösterebiliriz. Pandemi sürecinde artan

² https://www.imf.org/external/datamapper/PCPIPCH@WEO/WEO_WORLD

³ <https://www.imf.org/external/datamapper/PCPIPCH@WEO/OEMDC>

⁴ <https://www.imf.org/external/datamapper/PCPIPCH@WEO/ADVEC>

belirsizlik küresel arzda ciddi bozulmalara yol açmış ve bu durumla beraber toplam talepteki daralma ekonomide özellikle istihdam konusunda ciddi sorunların doğmasına neden olmuştur. Ekonomi otoriteleri gerek arz tarafını gerekse talep tarafını desteklemek için genişletici para ve maliye politikalarını devreye koymuşlardır. Merkez bankaları faiz oranlarını düşürme eğilimine girmiş hatta ABD Merkez Bankası, Avrupa Merkez Bankası ve İngiltere Merkez Bankası gibi merkez bankaları faizi sıfıra yakın tutmayı amaçlamışlardır. Maliye politikası olarak ülkeler tüketicileri ve firmaların mali durumlarını desteklemek amacıyla teşvik paketleri hazırlayarak yürürlüğe koymuşlardır (Costa Junior vd., 2021). Güney Kore’de düşük gelirli hanehalkı için tüketim kuponu, karantina altındaki bireylerle nakit transferleri, firmalar içinse ücret ve kira desteği sağlanmıştır. Almanya’da ise kısa süreli çalışma sübvansiyonuna erişim kolaylaştırılarak, küçük firma sahiplerine ve serbest meslek sahibi kişilere hibeler sağlanmıştır. İngiltere’de ise firmalara emlak vergisinden muafiyet ve doğrudan hibeler verilmiştir (Elgin vd., 2020).

Rusya-Ukrayna Savaşı küresel boyutta önemli maliyet artışlarına neden olmaktadır. Bu maliyetler büyük ölçüde tedarik zincirindeki aksamalardan kaynaklanmaktadır. Bu durum talep yönünde yüksek enflasyon nedeniyle reel gelirdeki azalma, daha sıkı para politikası ve finansal risk, arz yönünde ise teknoloji yasakları, tedarik zincirindeki bozulmalar, daha yüksek enerji fiyatları ve girdi maliyetlerindeki artış olarak karşımıza çıkmaktadır (Liadze vd., 2022). Desalegn vd., (2022)’nin belirttiği gibi stagflasyon riski, faiz oranlarındaki artış, döviz kurundaki oynaklık ve enerji fiyatlarındaki yükselmeler kriz durumlarında kısa dönemde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, ülkelerin son dönemde yaşamış oldukları yüksek enflasyon oranının temel nedeninin savaştan kaynaklı enerji fiyatlarındaki artış olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin Avrupa’da bir yıl içerisinde elektrik fiyatları yaklaşık olarak 5 kat artış gösterirken, gaz fiyatları ise 6,5 kat artış göstermiştir. Yüksek enflasyon oranı doğrudan faiz oranlarını etkilemektedir. Merkez bankaları enflasyonu kontrol altına almak için faiz oranlarını artırmışlardır. Örneğin Kanada %1 oranında, Güney Kore ve Yeni Zelanda %0,5 oranında artırmış, Macaristan ise %7,75’ten %9,75’e yükseltmiştir. Ancak bu durum borçlanmanın pahalı olmasına ve ekonominin yavaşlamasına neden olmakta ve bu nedenden dolayı tüketicilerin, firmaların ve yatırımcıların yatırım yapmaları engellenmekte ve böylece para arzının azalmasına neden olmaktadır (Desalegn vd., 2022).

Savaştan dolayı bozulan tedarik zinciri sebebiyle emtia fiyatlarının artmasıyla birlikte ihraç eden ülkeler açısından iç piyasalarda döviz arzının artması sonucunda yerel para birimi değer kazanmış ancak ithalatçı konumunda bulunan ülkelerde yerel para birimi değer kaybetmiştir (Sokhanvar & Bouri, 2022). Bu durum Krugman (1983)’nin belirttiği gibi, petrol ithal eden ülkelerde cari açık sorununa ve yerel para biriminin değer kaybetmesine neden olmaktadır. Örneğin petrol ithal eden ülkeler arasında yer alan Türkiye’de pandeminin başı olarak kabul edebileceğimiz 2020 Ocak ayında döviz kuru (\$/TL) 5,95 iken 2022 Kasım ayında döviz kuru 18,60’a çıkmıştır. Bu zaman diliminde Türkiye’de cari işlemler hesabı 2020 yılında 31 milyar \$ açık verirken, 2022 üçüncü çeyreğine ait verilere göre 38 milyar \$ açık vermektedir (EVDS, 2022)

Türkiye ekonomisi 24 Ocak 1980 tarihinde almış olduğu karar ile serbest piyasa ekonomisine geçiş yapmıştır. Serbest piyasa ekonomisinde yaşanan en ciddi ekonomik kriz 5 Nisan kararları olarak bilinen

kararın imzalandığı 1994 yılında yaşanmıştır. Türkiye ekonomisinin temel göstergelerinde olağandışı hareketlenmeler yaşanmış, dolar 4 aylık dönem içerisinde yaklaşık 2 katına, enflasyon oranı üç haneye ulaşmış ve faiz oranı ise yaklaşık %400'e çıkmıştır. Bu ekonomik krizin ardından yaşanan Asya krizi (1997), Rusya ekonomik krizi (1999) ve Düzce'de yaşanan deprem Türkiye ekonomisini etkileyen diğer olaylardır (Danışoğlu, 2007). 2000 yılı sonunda başlayan ve 2001 yılının ilk aylarında devam eden ekonomik kriz, finans sektörünün kırılgan yapısını önemli derecede etkilemiş ve en önemli finans kurumlarının başında gelen bankacılık sektörünün mali yapısında bozulmalara neden olmuştur. 2001 yılının şubat ayında yaşanan siyasi gelişmelerden sonra ortaya çıkan döviz talebini engellemeye yönelik TCMB'nin likidite kısıma uygulaması yüksek likidite ihtiyacına sahip olan kamu bankalarından dolayı ödemeler sisteminin durmasına neden olmuştur. Bu durumdan dolayı kur politikası değiştirilmiş ve dalgalı kur rejimine geçilmiştir. Dalgalı kur rejimine geçilmesiyle birlikte döviz kurlarında sert artışlar ve yüksek seviye dalgalanmalar yaşanmıştır (TCMB, 2001). 2001 yılının şubat ayında dolar kuru %36, mart ayında sterlin %30, nisan ayında ise euro kuru %23 oranında artış göstermiştir (IMF, 2022). Ekonomik krizin ilk tepkisi faiz oranlarında yaşanmış ve gecelik faiz oranları yaklaşık %7500'e kadar çıkmış, döviz kuru ise yaklaşık %40 oranında artmıştır (Mangır, 2006). 2002 yılında "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" kapsamında başta bankacılık sektörü olmak üzere ekonomideki yapısal sorunların çözülmesine yönelik adımlar atılmasına karar verilmiştir. 2001 yılında merkez bankasının temel amacının fiyat istikrarı olarak belirlenmesinin ardından 2002 yılından 2006 yılına kadar devam edecek olan "örtük enflasyon hedeflemesi" politikası benimsenmiştir (Kara & Orak, 2008). 2007 yılının son çeyreğinde başlayan ve 2008 yılının son çeyreğinde başta ABD'de olmak üzere çok sayıda büyük mali kuruluşların iflasıyla küresel boyut kazanan kriz, Türkiye'nin de risk primini ve döviz kurunu olumsuz etkilemiştir. 2009 yılında ABD merkez bankası (FED) ve Avrupa merkez bankası olmak üzere merkez bankaları gevşek para politikası izlemişler ve yılın ikinci yarısına kadar faiz indirimine devam etmişlerdir. Gelişmiş ülkelere kıyasla, diğer gelişmekte olan ülkeler gibi Türkiye'de faiz indirimine bir süre daha devam etmiş ve Kasım ayına kadar politika faiz oranında 850 baz puan indirim gerçekleştirmiştir (TCMB, 2009). Küresel krizin etkisinin azaldığı 2010 yılında uygulanan para ve maliye politikalarından kaynaklı küresel likidite fazlalığı, gelişmiş ülkelere göre daha yüksek bir faiz oranına sahip olan Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere doğru bir sermaye akımının hızlanmasına neden olmuştur (Keskin, 2018). 2010 yılındaki sermaye akımları ve dış denge gibi kaynakların neden olduğu kırılganlıklara karşı merkez bankası, temel amacı olan fiyat istikrarının yanı sıra finansal istikrarın sağlanması amacına da yönelik merkez bankası temel politika aracı olan haftalık repo faiz oranının yanı sıra faiz koridoru, likidite yönetimi ve zorunlu karşılıklar gibi ek politika araçları geliştirmiştir (Kara, 2012). FED'in 2008 yılından itibaren izlemiş olduğu parasal genişlemeyi 2013 yılının sonlarına doğru aşamalı olarak azaltması likidite fazlalığının ortadan kalmasına ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere 2014 yılında sermaye çıkışlarının yaşanmasına neden olmuştur. Bu duruma karşı TCMB faiz oranını yükselterek sermaye girişi sağlamaya çalışmıştır (Örnek & Uğur, 2016). 2016 yılının kasım ayında gerçekleştirilen ABD başkanlık seçimi sonrası küresel belirsizlik ve sermaye akımlarındaki sağlıklı olmayan hareketler Türkiye ekonomisi gibi gelişmekte olan ülkelerin finans piyasalarını olumsuz etkilemiş ve döviz kuru oynaklığını arttırmıştır (TCMB, 2016). 2018 yılında ABD-Türkiye ilişkilerinde yaşanan olumsuz durum sonucu ABD tarafından yaptırım uygulaması kararı ile

döviz piyasası olumsuz etkilenmiş ve TL'deki yüksek değer kaybına bağlı olarak yüksek enflasyon yaşanmasına neden olmuştur (Yorulmaz, 2018). Neredeyse 45 günlük süreçte Türk Lira'sı %35 oranında değer kaybetmiştir (Mansour-Ichrahieh & Zeaiter, 2019). 2019 yılının aralık ayında Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkan ve Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) 11 Mart 2020 tarihinde pandemi olarak ilan ettiği COVID-19 salgınında tıpkı diğer ülkelerde olduğu Türkiye de genişletici para politikası izlemiştir. Eylül 2020 tarihine kadar izlenen faiz oranlarındaki indirim bu ayda 200 baz puan artışa yerini bırakmıştır (Ülger Danacı, 2022). Eylül ayında 10,25 puan olan politika faiz oranı Kasım ayında yüzde 15'e, aralık ayında ise yüzde 17'ye yükseltilmiştir. 2021 mart ayında yüzde 19'a yükseltilecek politika faiz oranı enflasyondaki yükselişin arz yönlü arzı unsurlardan kaynaklanması nedeniyle politika faiz oranı ekim ayı sonuna kadar 300 baz puan, kasım ve aralık ayında 100'er baz puan olmak kaydıyla toplam 500 baz puan indirim ile politika faiz oranı yüzde 14'e indirilmiştir (TCMB, 2021).

Enflasyon oranı, faiz oranı, para arzı ve döviz kuru arasındaki ilişkiye yönelik teorik çerçeveye para teorisinin temeli olan Miktar Teorisi⁵nden başlanması doğru olacaktır. Miktar teorisini basit bir şekilde ifade edecek olursak, teoriye göre para arzı ile fiyatlar genel düzeyi doğru orantılıdır. Diğer bir ifade ile para arzındaki artış enflasyona, para arzındaki azalış ise deflasyona yol açmaktadır (Aktan, 2010). Ekonominin tam istihdamda olduğu varsayımından yola çıkan Klasik iktisatçılar, para miktarındaki değişimin aynı oranda fiyatlar genel düzeyini değiştireceğini öne sürmüşlerdir. Diğer taraftan Keynesyen ekonomiye göre ise ekonominin eksik istidamda olması durumunda klasik iktisatçıların öne sürmüş olduğu paranın yansızlığı ilkesinin geçerli olmayacağı diğer bir deyişle paranın sadece nominal etkisinin değil reel etkisinin de geçerli olacağı belirtilmektedir (Bocutoğlu, 2013). Irving Fisher'ın 1930 yılında yapmış olduğu çalışma enflasyon oranı ile faiz oranı arasındaki teorik ilişkiyi ortaya koyan ilk çalışmadır. Fisher hipotezi (Fisher etkisi) enflasyon oranındaki değişimle aynı oranda nominal faiz oranının da değiştireceğini ve böylelikle reel faiz oranında herhangi bir değişimin söz konusu olmayacağını ifade etmektedir (Ongan & Gocer, 2019). Miktar teorisi, parasal büyüme oranının enflasyon oranını belirlediğini belirtirken, Fisher denklemi⁶ ise reel faiz oranının ve enflasyon oranının nominal faiz oranını belirlediğini ifade etmektedir (Mankiw, 2009). Bu değişkenlerin yanı sıra döviz kurundaki değişimler de fiyatlar genel düzeyinin değişmesine neden olan temel unsurlar arasında yer almaktadır. Özellikle yüksek enflasyon oranına sahip olan ülkelerde döviz kurundaki artış enflasyon beklentilerinin de artmasına, yerel para birimine olan güvenin azalmasına ve yabancı para birimine olan talebin artmasına neden olmaktadır. Ayrıca enflasyon problemi yaşayan ülkelerde tasarrufların önemli kısmının yabancı para biriminde tutulma isteği döviz talebinin artmasına, dövize dayalı finansal varlıkların yaygınlaşmasına ve ülke ekonomisinin döviz kuru hareketlerine karşı oldukça kırılgen yapıya dönüşmesine neden olmaktadır (Gül & Ekinci, 2006).

⁵ Matematiksel olarak ilk ifade eden Irving Fisher'ın basitleştirilmiş Miktar Teorisi $M.V = P.Y$ şeklindedir. Burada M para arzını, V paranın dolanım hızını, P fiyat düzeyini, Y geliri göstermektedir (Aktan, 2010).

⁶ Fisher denklemi $i = r + \pi^e$ şeklindedir. Burada i nominal faiz oranını, r reel faiz oranını ve π^e beklenen enflasyon oranını göstermektedir (Mishkin, 2018).

Kırılgan⁷ bir yapıya sahip olan Türkiye ekonomisi uluslararası olaylardan daha çok ulusal önemli olaylardan etkilenmektedir. Bu durum ise makroekonomik göstergeler arasında değişkenlik gösterebilmektedir. Buradan hareketle çalışmanın amacı Türkiye'nin 2000:1-2022:9 döneminde enflasyon oranı ile döviz kuru, faiz oranı ve para arzı arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada Balcılar vd., (2010) tarafından önerilen kayan pencere zamana göre değişen nedensellik testi kullanılmıştır. Çalışmanın temel bulgularını değerlendirdiğimizde, değişkenler arasındaki en güçlü ilişkinin döviz kurundan faiz oranına doğru olduğu görülürken, en zayıf ilişkinin ise döviz kurundan para arzına doğru olduğu görülmektedir. Ayrıca son dönemde ön plana çıkan ilişkinin döviz kurundan enflasyon oranına ve döviz kurundan faiz oranına doğru olduğunu söyleyebiliriz.

Çalışmanın bundan sonraki bölümleri şu şekilde dizayn edilmiştir: i) çalışmada kullanılan değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen daha önce yapılmış olan ampirik çalışmaların yer aldığı literatür taraması, ii) çalışmada kullanılan veri seti ve yöntem hakkında bilginin verildiği veri seti ve yöntem, iii) zamana göre değişen nedensellik testinden elde edilen sonuçların yer aldığı bulgular, iv) elde edilen bulguların genel bir değerlendirilmesinin ve politik önermelerin yer aldığı sonuç ve öneri bölümlerinden oluşmaktadır.

Literatür Taraması

Enflasyon oranı, döviz kuru, faiz oranı ve para arzı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalardan Asari vd., (2011) ve Butt vd. (2010) faiz oranından enflasyon oranına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin bulunduğunu tespit ederken, Awomuse & Alimi (2012) ise enflasyon oranından faiz oranına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin bulunduğunu tespit etmişlerdir. Alimi (2012), Benbouziane & Abdelhak (2004), Sasongko & Huruta (2018) ve Wolde-Rufael (2008)'e göre para arzından enflasyon oranına doğru tek yönlü, Roshan (2014) ve Sultana vd. (2019) ve Denbel vd. (2016)'e göre para arzı ile enflasyon oranı arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Ancak Amassoma vd. (2018)'e göre para arzı ile enflasyon oranı arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Asari vd. (2011)'e göre Malezya için ve Syzdykova (2016)'e göre Brezilya için enflasyon oranından döviz kuruna doğru tek yönlü, Butt vd. (2010)'e göre Pakistan için, Yien vd. (2017)'e göre Malezya için döviz kurundan enflasyon oranına doğru tek yönlü, Syzdykova (2016)'e göre Rusya içinse çift yönlü nedensellik ilişkisi söz konusudur. Garg & Prabheesh (2021) ve Kisaka vd. (2014)'e göre faiz oranından döviz kuruna doğru tek yönlü, Si vd. (2018)'e göre Çin için döviz kurundan faiz oranına doğru tek yönlü, Hindistan ve Brezilya içinse çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Bazı çalışmalarda değişkenler arasında etkinin işareti araştırılmıştır. Bu çalışmalardan Ali vd. (2015)'e göre para arzı ile faiz oranını, He (2017)'e göre enflasyon oranı para arzını, Mpfu (2011) ve Nguyen (2015)'e göre para arzı enflasyon oranını, Ramadhani & Nugroho (2019) ve Hacıevliyagil vd. (2019)'e göre döviz kuru para arzını, Mpfu (2011)'e göre döviz kuru enflasyon oranını pozitif etkilemektedir. Öte yandan Hacıevliyagil vd. (2019)'e göre enflasyon oranı döviz kurunu, He (2017)'e göre ise faiz oranı para arzını negatif etkilemektedir.

⁷ Lütfen bakınız Karakurt vd. (2015)

Tablo 1. Literatür Taraması

Yazar(lar)	Ülke/Ülke Grubu	Veri Seti	Yöntem	Bulgular
Amassoma vd. (2018)	Nijerya	1970-2016	Eşbütünleşme, Nedensellik	MS ↔ INF
Alimi (2012)	Nijerya	1960-2009	Eşbütünleşme, Nedensellik	Fas ve Tunus için, MS → INF
Ali vd. (2015)	Pakistan	2000:7-2009:6	Eşbütünleşme, Nedensellik	MS (+) INT
Anh vd. (2021)	5 ASEAN ülkesi	1990-2016	SVAR	Döviz kurunun yurtiçi fiyatlara etkisi ülkelere göre değişmektedir. Faiz oranının enflasyon üzerinde küçük bir rolü bulunmaktadır.
Asari vd. (2011)	Malezya	1999-2009	Eşbütünleşme, Nedensellik	VECM, INT → INF, INF → EX
Awomuse & Alimi (2012)	Nijerya	1970-2009	Eşbütünleşme, Nedensellik	INF → INT
Benbouziane & Abdelhak (2004)	Cezayir, Fas, Tunus	1975-2003	Eşbütünleşme, Nedensellik	MS → INF
Bhattarai (2011)	İngiltere	1996Q2-2006Q1	ILS, 2SLS, 3SLS)	Enflasyon oranı, yüksek faiz oranından, döviz kurundaki artıştan ve parasal büyümeden negatif etkilenmektedir.
Butt vd. (2010)	Pakistan	1998:1-2008:12	Nedensellik	INT → EX, EX → INF, INT → INF
Denbel vd. (2016)	Etiyopya	1970-2010	Eşbütünleşme, Nedensellik	VECM, Uzun dönemde, INF ↔ MS, Kısa dönemde, MS → INF
Garg & Prabheesh (2021)	BRICS-Endonezya	31.01.2020-30.06.2020	TY Nedensellik	INT → EX
Hacievliyagil vd. (2019)	BRICS-T	2002:1-2017:12	Eşbütünleşme, FMOLS, Nedensellik	VECM, Çin hariç INF (-) EX, Çin hariç EX (+) MS
He (2017)	Çin	2000-2016	VAR	INF (+) MS, INT (-) MS
Kisaka vd. (2014)	Kenya	1993:1-2006:6	Nedensellik	INT → EX
Mpofu (2011)	Güney Afrika	1999:1-2010:9	Regresyon Modeli	MS (+) INF, EX (+) INF
Mehrotra (2007)	Japonya ve Hong Kong, Çin	1991:Q1-2004Q3 (çeşitli) 1996:1-2004:8	SVAR	Japonya ve Hong Kong için, EX, INF'i etkilemektedir.
Nguyen (2015)	9 Asya Ülkesi	1985-2012	PMG, farklılaştırılmış GMM Arellano-Bond tahmincisi	MS (+) INF, INT, INF'i etkilemektedir.
Ramadhani & Nugroho (2019)	Endonezya	2012:1-2017:12	Regresyon Modeli	EX (+) MS
Roshan (2014)	İran	1988-2010	Eşbütünleşme, Nedensellik	MS ↔ INF
Sasongko & Huruta (2018)	Endonezya	2007:1-2017:7	Nedensellik	MS → ENF
Si vd. (2018)	BRICS ülkeleri	1996:1-2015:9	Dalgacık Analizi	Güney Afrika ve Rusya içi, INT → EX,

Yazar	Yıl	Ülke	Tarih	Yöntem	Bulgular
Sultana vd. (2019)	2019	Bangladeş	2010:5-2017:12	Eşbütünleşme, VECM,	Hindistan ve Brezilya için, INT ↔ EX, Çin için, EX → INT
Syzdykova (2016)	2016	BRIC	2000:1-2017:12	Eşbütünleşme, Nedensellik	Rusya için, EX ↔ INF, Brezilya için, INF → EX, Hindistan için, EX → INF
Yien vd. (2017)	2017	Malezya	1960-2014	Eşbütünleşme, Nedensellik	EX → INF
Wolde-Rufael (2008)	2008	Etiyopya	1964-2003	Eşbütünleşme, nedensellik, DOLS	TY FMOLS, MS → INF
Akgül & Özdemir (2018)	2018	Türkiye	2003:1-2016:3	Diks ve Doğrusal Nedensellik	Panchenko olmayan 2003-2011 döneminde, INF ↔ INT, 2008'den sonra, EX → INF
Aksu & Emsen (2019)	2019	Türkiye	2003:1-2017:12	ARDL, NARDL	Kısa dönemde EX, INF'i etkilemektedir. INF ve EX, INT'i etkilemektedir.
Alkan & Dağdır (2020)	2020	Türkiye	2005:1-2019:7	Yapısal kırılmalı Eşbütünleşme, Nedensellik	EX ↔ INF
Bağcı (2019)	2019	Türkiye	2003-2018	VAR, Nedensellik	INT ↔ EX
Bozkurt (2021)	2021	Türkiye	2011:1-2021:8	VAR, Nedensellik	INT → EX, EX → INF
Dereli (2018)	2018	Türkiye	2005-2017	VAR, Nedensellik	INF ↔ EX
Doğan vd. (2016)	2016	Türkiye	2003:1-2015:2	Eşbütünleşme, Nedensellik	INF → INT
Duman & Sağdıç (2020)	2020	Türkiye	2003:Q1-2017:Q3	VAR, Nedensellik	EX → INF
Gül & Ekinci (2006)	2006	Türkiye	1984:1-2003:12	Eşbütünleşme, Nedensellik	EX → INF
Kılavuz & Altınöz (2020)	2020	Türkiye	2006:Q4-2018:Q4	ARDL	INT (+) INF, MS (+) INF
Özmen vd. (2017)	2017	Türkiye	1997:1-2017:3	Eşbütünleşme, Nedensellik	INT ↔ EX, INF ↔ EX, INF → INT
Saraçoğlu vd. (2015)	2015	Türkiye	2008:1-2015:5	VAR, Nedensellik	Küresel kriz, FED çıkış sinyali arası, INT → INF, EX → INF, FED çıkışı sinyali sonrası, INT ↔ INF, INT → EX
Sarı (2018)	2018	Türkiye	2006:1-2018:6	Eşbütünleşme, Nedensellik	VAR, EX ↔ INT
Selim & Güven (2014)	2014	Türkiye	1990-2012	VAR, Nedensellik	EX → INF
Şit & Karadağ (2019)	2019	Türkiye	2003:1-2018:6	ARDL,	INT (-) EX
Yenice & Yenisu (2019)	2019	Türkiye	2003:1-2018:4	ARDL, TY Nedensellik	EX → INF, EX → INT

Not: 2SLS: 2 aşamalı en küçük kareler, 3SLS: 3 aşamalı en küçük kareler, ARDL: Gecikmesi dağıtılmış otoregresif, DOLS: Dinamik en küçük kareler, EX: Döviz kuru, FMOLS: Tamamen değiştirilmiş en küçük kareler, GMM: Genelleştirilmiş momentler metodu, ILS: Dolaylı en küçük kareler, INF: Enflasyon oranı, INT: Faiz oranı, MS: Para arzı, NARDL: Doğrusal olmayan gecikmesi dağıtılmış otoregresif (+): Pozitif ilişki, (-): Negatif ilişki, →: Birinci değişken ikinci değişkenin nedenidir, ↔: Değişkenler arasında çift yönlü nedensellik, PMG: Havuzlanmış ortalama grup, SVAR: Yapısal vektör otoregresyon, TY: Toda ve Yamamoto, VAR: Vektör otoregresyon, VECM: Vektör hata düzeltme modeli

Türkiye için yapılan çalışmaları incelediğimizde, Bağcı (2019), Özmen vd. (2017) ve Sarı (2018)'e göre faiz oranı ile döviz kuru, Dereli (2018), Alkan & Dağdır (2020) ve Özmen vd. (2017)'e göre döviz kuru ile enflasyon oranı arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Diğer taraftan, Bozkurt

(2021)'e göre faiz oranından döviz kuruna, Doğan vd. (2016)'e göre enflasyon oranından faiz oranına, Bozkurt (2021), Duman & Sağdıç (2020), Gül & Ekinci (2006), Selim & Güven (2014) ve Yenice & Yenisu (2019)'e göre döviz kurundan enflasyon oranına, Yenice & Yenisu (2019)'e göre döviz kurundan faiz oranına doğru tek yönlü nedensellik bulunmaktadır. Kılavuz & Altınöz (2020) çalışmalarına göre faiz oranı ve para arzı enflasyon oranını pozitif, Şit & Karadağ (2019) çalışmasına göre ise faiz oranı döviz kurunu negatif etkilemektedir.

Türkiye ekonomisi kırılmalı bir yapıya sahip olması sebebiyle siyasi, ekonomik ve terör gibi birtakım olaylardan/durumlardan önemli oranda etkilenebilmektedir. Tang (2008)'in belirttiği gibi ekonomik ve politik olaylar değişkenler arasındaki ilişkiyi değiştirebilmektedir. Buradan hareketle çalışmanın literatüre katkısı, daha önce yapılan çalışmalarda kullanılan yöntemler ele alınan dönemi bir bütün olarak analiz etmesi sonucunda değişkenler arasında tek bir ilişki durumu ortaya koyarken, bu çalışmada kullanılan zamana göre değişen nedensellik testinde iki değişken arasındaki ilişki bootstrap tekniği ile alt örneklemelere ayrılarak değişkenler arasında farklı dönemler için farklı ilişki durumu ortaya koymaktadır.

Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada Türkiye'nin 2000:1-2022:9 döneminde enflasyon oranı ile döviz kuru, faiz oranı ve para arzı arasında zamana göre değişen nedensellik ilişkisi incelenmektedir. Çalışmada kullanılan tüketici fiyat endeksi, nominal döviz kuru (\$/TL) ve nominal faiz oranı (mevduat faiz oranı) IMF tarafından yayınlanan Uluslararası Finansal İstatistikler (IFS) veri tabanından, para arzı (M0, bankalar dışındaki para) değişkeni ise Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın Elektronik Veri Dağıtım Sistemi'nden (EVDS) elde edilmiştir. Çalışmanın analizinde tüketici fiyatından elde edilen enflasyon oranının düzey değeri, nominal döviz kuru, faiz oranı ve para arzı değişkenlerinin ise logaritmik değerleri kullanılmıştır.

Geleneksel birim kök testleri seride meydana gelen yapısal değişimleri dikkate almamaktadır. Eğer serilerde yapısal kırılma var ise değişkenlerin durağanlık düzeyleri yanlış belirlenecektir. Bu durum sahte regresyon probleminin ortaya çıkmasına neden olacaktır. Bundan dolayı çalışmada yapısal kırılmayı dikkate alan Lee & Strazicich (2003, 2004) çalışmalarında önermiş oldukları tek ve iki kırılmaya izin veren birim kök testi kullanılmıştır. Lee & Strazicich (2003) çalışmasında iki yapısal kırılmaya, Lee & Strazicich (2004) çalışmasında ise tek yapısal kırılmaya izin veren birim kök testi geliştirmişlerdir. Yapısal kırılmaya izin veren test modellerinden Model A, sabitte kırılmaya, Model B'de trendde kırılmaya, Model C'de ise hem sabitte hem de trendde yapısal kırılmaya izin vermektedir. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök test prosedürüne dayalı iki kırılmaya izin veren birim kök testinin veri yaratma süreci aşağıdaki gibidir:

$$y_t = \delta'Z_t + e_t \quad e_t = \beta e_{t-1} + \varepsilon_t$$

Burada Z dışsal değişkenler vektörünü, $\varepsilon_t \sim iid N(0, \sigma^2)$. İki kırılmaya izin veren birim kök testi Model A için $Z_t = [1, t, DU_{1t}, DU_{2t}]'$, Model C için $Z_t = [1, t, DU_{1t}, DU_{2t}, DT_{1t}, DT_{2t}]'$ şeklindedir. Burada DU ve DT aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

$$DU_{jt} = \begin{pmatrix} 1 & t \geq TB_j + 1 \\ 0 & \text{değilse} \end{pmatrix}, DT_{jt} = \begin{pmatrix} t - TB_j & t \geq TB_j + 1 \\ 0 & \text{değilse} \end{pmatrix}$$

Burada TB_j kırılma tarihini göstermektedir. Birim kök testinin boş hipotezi $\beta = 1$ alternatif hipotezi ise $\beta < 1$ şeklindedir. Model A için birim kök test denklemi aşağıdaki gibidir:

$$\text{Boş hipotez: } y_t = \alpha_0 + d_1\beta_{1t} + d_2\beta_{2t} + y_{t-1} + v_{1t}$$

$$\text{Alternatif hipotez: } y_t = \alpha_1 + \gamma t + d_1DU_{1t} + d_2DU_{2t} + v_{2t}$$

Burada v_{1t} ve v_{2t} durağan hata terimlerini gösterirken, $t = TB_j + 1$ için $\beta_{jt} = 1$ aksi durumda o değerini alacaktır. Yapısal kırılmanın gerçekleştiği nokta ise $\lambda = TB/T$ şeklinde tanımlanmaktadır (Lee & Strazicich, 2003).

Çalışmada geleneksel ve yapısal kırılmaya izin veren birim kök testlerinin ardından Balcılar vd. (2010) tarafından önerilen kayan pencere zamana göre değişen nedensellik testi kullanılmıştır. Vektör otoregresif modelinde (VAR) sıkça kullanılan Wald testi, Olabilirlik oranı (LR) ve Lagrange çarpanı (LM) testleri VAR modelinde yer alan değişkenlerin eşbütünleşik olup olmamasına göre standart asimptotik özelliklere sahip olmayabilir. Ancak Toda & Yamamoto (1995) ve Dolado & Lütkepohl (1996) I(1) değişkenli VAR(p) sürecine ait katsayılardan elde edilen Wald testleri için standart asimptotik dağılımı garanti eden bir çözüm önerisi sunmuşlardır. Çözüm önerilerinde en az bir tane katsayı matrisinin kısıtlanmamış olması gerektiğini belirtmişler ve sürece bir gecikme daha ekleyerek Wald testini ilk gecikmelere ilişkin katsayı matrisleri üzerinde gerçekleştirerek standart asimptotik dağılım elde ettiğini göstermişlerdir. Mantalos (2000) çalışmasında eşbütünleşmenin olduğu ve eşbütünleşmenin olmadığı durumlar için Monte Carlo tekniği kullanarak yapmış olduğu karşılaştırma sonucuna göre bootstrap testinin diğer test istatistiklerine göre daha iyi performans gösterdiğini ortaya koymuştur. Buradan hareketle bootstrap LR Granger nedensellik testini gösteren VAR(p) süreci aşağıdaki gibidir:

$$y_t = \theta_0 + \theta_1 y_{t-1} + \dots + \theta_p y_{t-p} + \varepsilon_t$$

Burada $\varepsilon_t = (\varepsilon_{1t}, \varepsilon_{2t})'$ tekil olmayan Σ kovaryans matrisi ile sıfır ortalama bağımsız beyaz gürültü sürecini göstermektedir. Burada y_t iki alt vektöre indirgediğimiz durumda yukarıdaki denklemi tekrar yazarsak:

$$\begin{bmatrix} y_{1t} \\ y_{2t} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \vartheta_{10} \\ \vartheta_{20} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \varphi_{11}(L) & \varphi_{12}(L) \\ \varphi_{21}(L) & \varphi_{22}(L) \end{bmatrix} \begin{bmatrix} y_{1t} \\ y_{2t} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{bmatrix}$$

Burada $\vartheta_{ij}(L) = \sum_{k=1}^p \vartheta_{ij} L^k$ ve $L, L^k x_t = x_{t-k}$ şeklinde tanımlı gecikme operatörünü göstermektedir. "yt2, yt1'nin Granger nedeni değildir" boş hipotezi $\vartheta_{12,i} = 0$ kısıtı uygulayarak test edilebilmektedir. Bootstrap yaklaşımı ile Granger nedensellik testi için elde edilen kritik değerlerin dirençli olduğu görülmektedir. Hacker & Hatemi-J (2006) çalışmalarında Monte Carlo simülasyonu ile bootstrap dağılımına dayalı modifiye edilmiş Wald testindeki boyut bozulmaların asimptotik dağılımına dayalı boyut bozulmalarına göre daha düşük olduğunu ve örneklem büyüklüğü, entegrasyon sırası ve hata terimi süreçlerinden bağımsız olarak gerçekleştiğini göstermişlerdir. Toda & Yamamoto (1995)

nedensellik testi değişkenler arasında eşbütünleşme olup olmamasına bağlı olmayan I(1) değişkenler ile test edilebilmektedir. Yapısal değişimler zaman içerisinde değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin kaymasına neden olabilmektedir. Bu değişimlerin üstesinden gelebilmek için $t = \tau - l + 1, \tau - l, \dots, \tau = l, l + 1, \dots, T$ kayan pencere alt örneklem için bootstrap nedensellik testi uygulanmaktadır. Burada “l” kayan pencere büyüklüğünü göstermektedir (Balçılar vd., 2010). Çalışmada alt örneklem büyüklüğü Phillips vd. (2015) çalışmasında önermiş olduğu formül⁸ yardımıyla 32 olarak belirlenmiştir.

Bulgular

Türkiye'nin 2000:1-2022:9 döneminde enflasyon oranı ile döviz kuru, faiz oranı ve para arzı arasında zamana göre değişen nedensellik ilişkisinin incelendiği çalışmada kullanılan değişkenlere ait geleneksel birim kök test sonuçları Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Geleneksel Birim Kök Test Sonuçları

Model		ADF	PP	KPSS		ADF	PP	KPSS
S	INF	-4,999 ^a	-7,563 ^a	0,323	Δ INF	-11,927 ^a	-53,147 ^a	0,454
	EX	1,445	1,274	0,890 ^a	Δ EX	-14,042 ^a	-14,053 ^a	0,107
	INT	-2,192	-2,020	1,661 ^a	Δ INT	-18,721 ^a	-18,776 ^a	0,481 ^b
	MS	-2,586 ^c	-3,400 ^b	1,857 ^a	Δ MS	-3,395 ^b	-22,935 ^a	0,599 ^b
ST	INF	-4,976 ^a	-7,538 ^a	0,318 ^a	Δ INF	-11,916 ^a	-94,218 ^a	0,373 ^a
	EX	0,306	0,306	0,391 ^a	Δ EX	-14,117 ^a	-14,124 ^a	0,026
	INT	-2,197	-1,986	0,384 ^a	Δ INT	-14,691 ^a	-18,833 ^a	0,204 ^b
	MS	-4,329 ^a	-3,554 ^b	0,374 ^a	Δ MS	-3,802 ^b	-23,161 ^a	0,177 ^b

Not: ^a, ^b ve ^c sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeyinde boş hipotezi reddettiğini, S: sabitli, ST: sabitli ve trendli modelini göstermektedir.

Tabloya göre çalışmada kullanılan değişkenlerin maksimum entegrasyon derecesinin 1 olduğu diğer bir deyişle değişkenlerin maksimum birinci farkından sonra durağanlaştığı görülmektedir. Geleneksel birim kök testlerinin seride meydana gelen yapısal değişimleri göz ardı etmesinden dolayı çalışmada kullanılan yapısal kırılmaya izin veren birim kök test sonuçlarını gösteren Tablo 3’e göre değişkenlerin tüm modellerde neredeyse tamamının I(1) sürecini izlediği görülmektedir. ENF değişkeninin düzey değerinde Model A’da hem tek hem de iki kırılmaya izin veren test sonucuna göre değişkenin durağan olduğu görülürken, değişkenin birinci farkında Model A’da durağan olmadığı görülmektedir. Çalışmada kullanılan veri setinin uzun olmasından dolayı değişkenlerin trend seyir izlediği kabul edilmiş ve değişkenlerin maksimum durağanlık düzeyleri sabitli ve trendli modeli temsil eden Model C’ye göre belirlenmiştir. Bu yüzden bundan sonraki aşamalarda maksimum bütünleşme düzeyi 1 olarak ele alınacaktır.

Tablo 3. Yapısal Kırılmalı Birim Kök Test Sonuçları

Değişken	Yöntem	I(0)				I(1)			
		Model A		Model C		Model A		Model C	
		Test İst.	Kırılma Tarih(ler)i	Test İst.	Kırılma Tarih(ler)i	Test İst.	Kırılma Tarih(ler)i	Test İst.	Kırılma Tarih(ler)i
INF	Tek Kırılma	-	2018:8	-8,771 ^a	2005:8	-3,111	2002:10	-	2018:12
	İki Kırılma	6,865 ^a						17,708 ^a	
	İki Kırılma	-	2002:4	-	2005:11	-3,495	2002:3	-	2002:8
		8,538 ^a	2017:9	9,846 ^a	2020:6		2010:2	17,793 ^a	2018:3

⁸ Alt örneklem büyüklüğü belirleme formülü

$$r_0 = [T(0.01 + 1.8/\sqrt{T})]$$

EX	Tek Kırılma	-1,122	2018:8	-2,204	2010:5	-	2002:12	-	2002:12
	İki Kırılma	-1,191	2002:12	-3,894	2003:4	-	2002:5	-	2008:6
INT	Tek Kırılma	-2,776	2019:11	-3,582	2009:8	-5,258 ^a	2002:6	-6,820 ^a	2020:3
	İki Kırılma	-2,939	2018:8	-	2003:5	-6,279 ^a	2019:9	-9,909 ^a	2014:1
MS	Tek Kırılma	-1,249	2005:1	-	2006:11	-4,126 ^b	2003:3	-5,390 ^a	2004:2
	İki Kırılma	-1,395	2005:1	-	2005:3	-4,553 ^a	2003:3	-	2003:11
			2007:12	6,324 ^a	2018:7		2004:12	10,125 ^a	2007:1

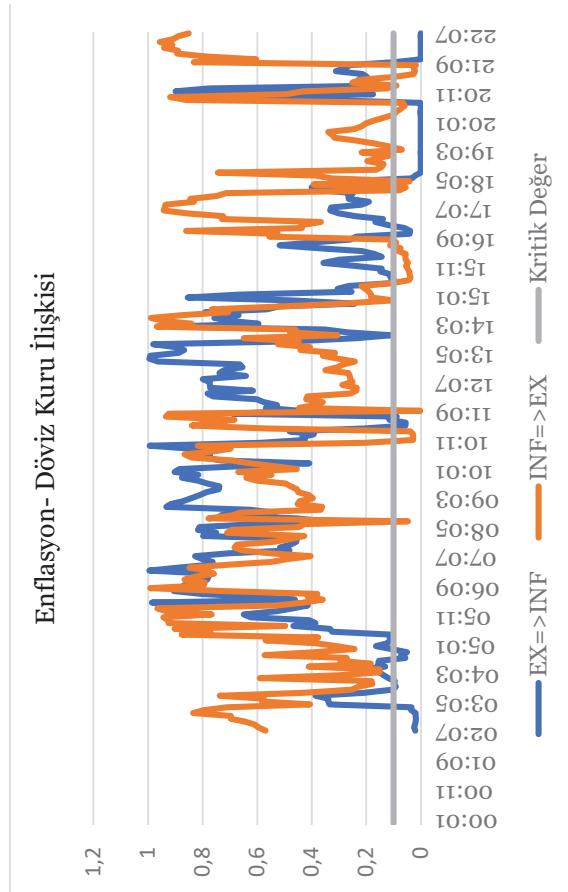
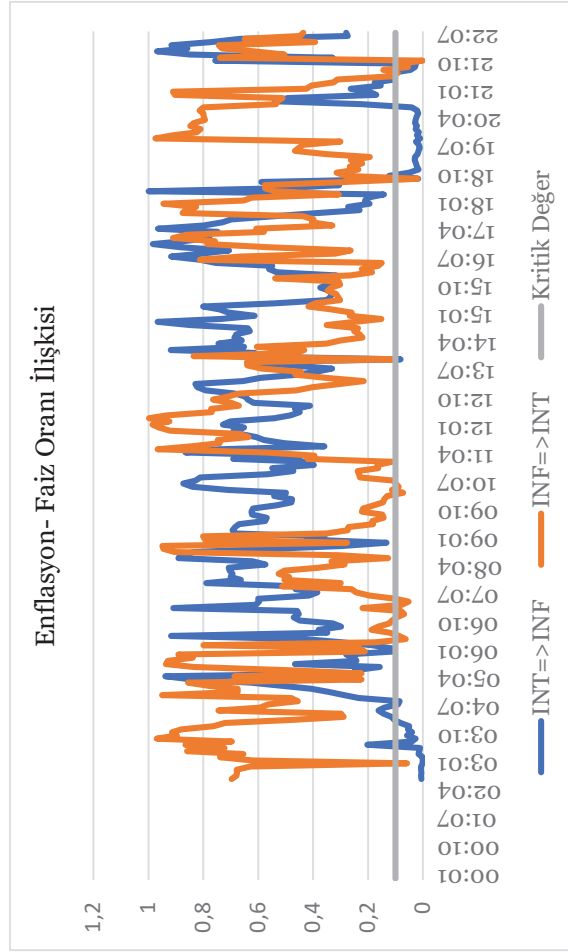
Not: ^a, ^b ve ^c sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir. Bilgi kriteri olarak Schwarz (SIC) bilgi kriteri, maksimum gecikme uzunluğu 12 olarak belirlenmiştir.

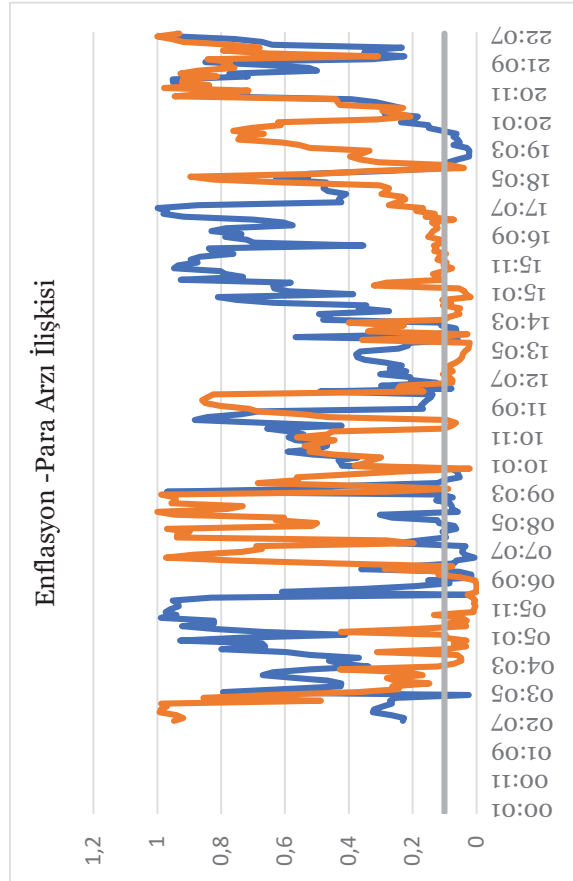
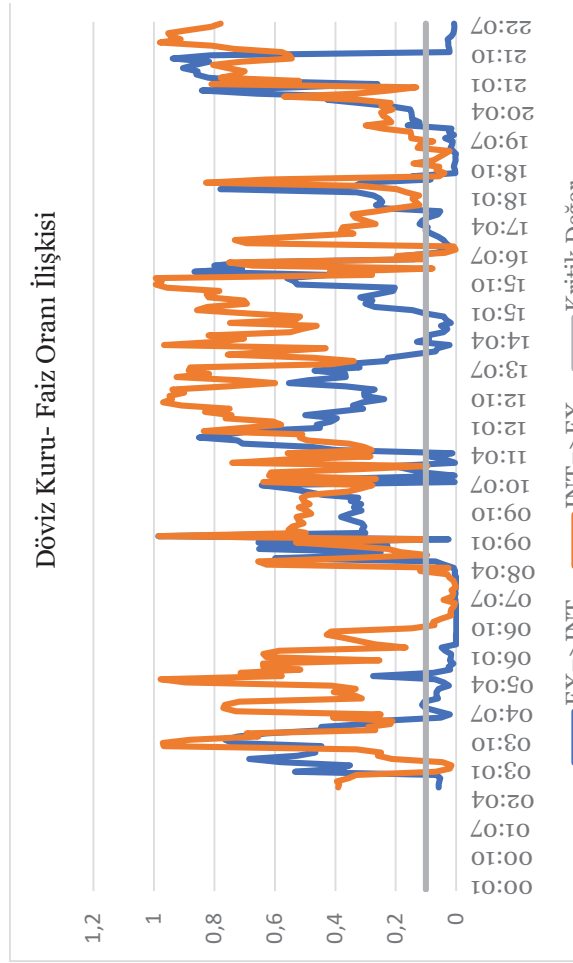
Çalışmada kullanılan geleneksel ve yapısal kırılmaya izin veren birim kök test sonuçlarına göre değişkenlerin I(1) sürecini izlediğinin belirlenmesinin ardından Balcılar vd. (2010) tarafından önerilen bootstrap tekniğine dayalı zamana göre değişen nedensellik test sonuçları Görsel 1'de gösterilmektedir. Elde edilen bulguları incelediğimizde, döviz kurundan enflasyon oranına doğru olan nedenselliğin, enflasyon oranından döviz kuruna doğru daha güçlü olduğunu söyleyebiliriz. Burada döviz kurundan enflasyon oranına doğru nedensellik ilişkisinde 2018- 2020 ve 2022 yılları⁹ güçlü bir şekilde ön plana çıkarken, enflasyondan döviz kuruna doğru nedensellik ilişkisinde ise 2016 ve 2021 yıllarının ön plana çıktığı görülmektedir. Enflasyon oranı ile faiz oranı arasındaki nedensellik ilişkisinde ise faiz oranından enflasyon oranına doğru nedenselliğin daha güçlü olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan enflasyon oranından faiz oranına doğru nedensellik ilişkisinin çok zayıf olduğu görülmektedir. Faiz oranından enflasyon oranına doğru nedensellik ilişkisinde ise 2002-2004 dönemi ile 2019-2020 döneminin önemli dönemler olduğu görülmektedir. Para arzı ile enflasyon oranı arasındaki ilişkide, enflasyon oranından para arzına doğru nedensellik ilişkisinin daha güçlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu ilişkide para arzından enflasyon oranına doğru nedensellikte 2007-2009 dönemi ve 2019 yılının, enflasyon oranından para arzına doğru nedensellikte ise 2004-2006 ve 2012-2013 dönemlerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Çalışmada kullanılan değişkenler arasında en güçlü nedensellik ilişkisinin döviz kurundan faiz oranına doğru olduğu tespit edilmiştir. Bu ilişkide 2004-2008, 2017-2019 dönemleri ve 2022 yılının, faiz oranından döviz kuruna doğru nedensellik ilişkisinde ise 2007-2008 ve 2019 yılının ön planda olduğu görülmektedir. Para arzının gerek döviz kuru gerekse faiz oranı ile olan ilişkilerinin çok güçlü olduğu söylenemez. Çalışmada en zayıf nedensellik ilişkisinin döviz kurundan para arzına doğru olduğunu söyleyebiliriz. Para arzından döviz kuruna doğru nedensellik ilişkisinde 2012-2013 dönemi, faiz oranına doğru nedensellik ilişkisinde ise 2009 ve 2019 yıllarının önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

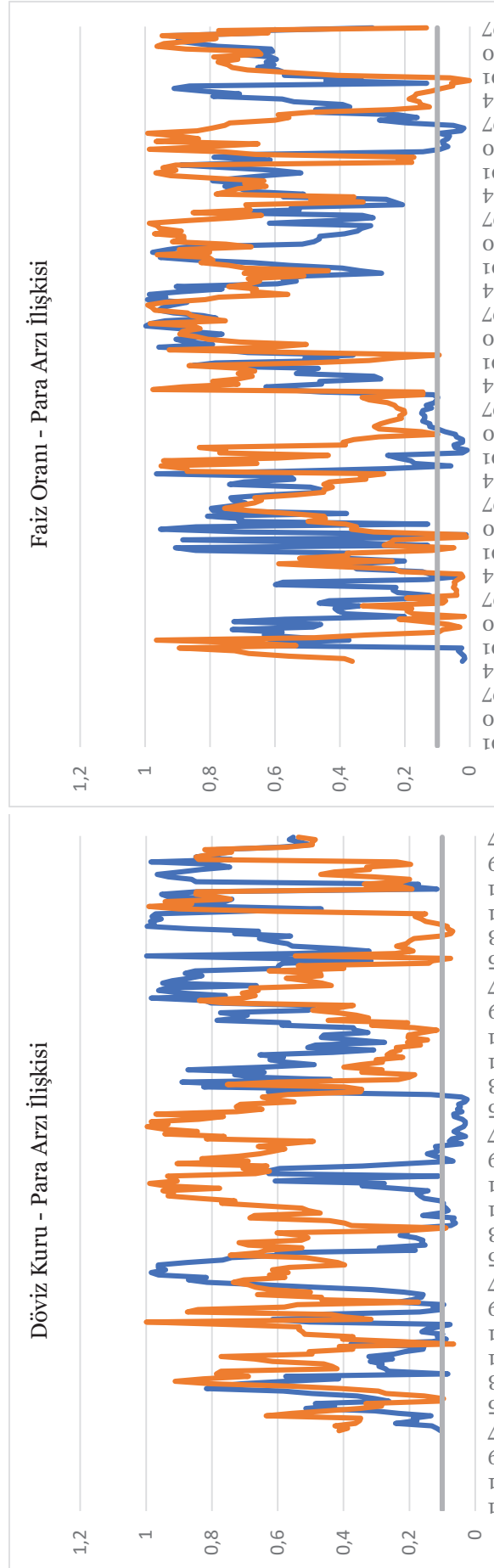
Zamana göre değişen nedensellik test sonuçlarını genel olarak değerlendirdiğimizde, en güçlü nedensellik ilişkisinin döviz kurundan faiz oranına doğru olduğu görülürken, en zayıf nedensellik ilişkisinin ise döviz kurundan para arzına doğru olduğu görülmektedir. Değişkenler arasındaki ilişkilerde ön plana çıkan dönemlerin 2003-2007 ve 2018-2020 dönemleri olduğunu söyleyebiliriz. Son 3 yıla ait sonuçları incelediğimizde, özellikle döviz kurundan, enflasyon oranı ve faiz oranına doğru nedensellik ilişkisinin güçlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye ekonomisine yönelik daha önce yapılan

⁹ Değişkenlere ait zaman göre değişen nedensellik ilişkisi tarihleri EK 1'de yer almaktadır.

çalışmalarda değişkenler arasındaki ilişkiyi bir bütün olarak değerlendiren yöntemler kullanılmasından dolayı değişkenler arasında yalnızca bir ilişki elde edilmiştir. Bu çalışmada kullanılan zamana göre değişen nedensellik testinde ise farklı dönemlerde farklı nedensellik sonuçlar elde edilebilmesinden dolayı daha önceki çalışmaları farklı dönemler için desteklemektedir. Öte yandan çalışma sonucunu bir bütün olarak değerlendirdiğimizde döviz kurundan enflasyon oranına doğru nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşan Gül & Ekinci (2006), Selim & Güven (2014), Yenice & Yenisu (2019), Duman & Sağdıç (2020) ve döviz kurundan faiz oranına doğru nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşan Aksu & Emsen (2019), Yenice & Yenisu (2019) çalışmalarına daha çok paralellik gösterdiğini söyleyebiliriz.

Sonuç ve Öneriler

Dünya’da COVID-19 Salgını ile başlayan ve Rusya-Ukrayna Savaşı ile devam eden süreç küresel bir etki yaratmıştır. Salgın döneminde özellikle tedarik zincirinde yaşanan aksaklıklar beraberinde küresel arzda ciddi bozulmalara neden olmuş ve toplam talepte yaşanan daralma ekonomide istihdam açısından önemli sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durumun olumsuz etkilerini bertaraf edebilmek için hem arz hem de talep kesimini desteklemek amacıyla ekonomik karar alıcılar genişletici para ve maliye politikaları izlemişlerdir. Salgının etkisi devam ederken 2022 yılının başlarında başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı emtia piyasasında özellikle enerji fiyatlarını etkilemiş ve fiyatların ani yükselmesine neden olmuştur. Bu durum ülkelerin salgın sürecinde izlemiş oldukları genişletici politikaların etkisiyle fiyatlar genel düzeyinin yükselmesine neden olmuştur. Yüksek enflasyon oranı ile karşı karşıya kalan ülkeler öncelikli olarak faiz oranlarını artırma politikası izlemişlerdir. Ancak bu durum tüketici, üretici ve yatırımcı açısından borçlanma maliyetinin artmasına ve buna bağlı olarak ekonominin yavaşlamasına neden olmuştur. Bunun sonucunda ise para arzında daralma yaşanmıştır. Buradan hareketle, çalışmada Türkiye’nin 2000:1-2022:9 döneminde enflasyon oranı ile döviz kuru ve faiz oranı ile para arzı arasında zamana göre değişen nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Çalışmanın amacı doğrultusunda zamana göre değişen nedensellik testi olarak Balcılar vd. (2010) tarafından önerilen bootstrap nedensellik test yaklaşımı kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, çalışmada kullanılan değişkenler arasında genel olarak nedensellik ilişkisi söz konusudur. Ancak bazı değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin daha güçlü olduğu, bazılarında ise daha zayıf olduğu görülmektedir. Örneğin döviz kuru ile faiz oranı ve enflasyon oranı ile para arzı arasındaki ilişkiler çok güçlü iken, para arzı ile faiz oranı ve para arzı ile döviz kuru arasındaki ilişki ise daha zayıftır. Bu değişkenler arasındaki ilişkiyi dönemlere göre değerlendirdiğimizde ise son dönemlerde döviz kurundan enflasyon oranına ve döviz kurundan faiz oranına doğru nedensellik ilişkisinin ön plana çıktığı tespit edilmiştir.

Elde edilen bulguların ekonomi otoriteleri açısından önemli bilgiler içerdiğini söyleyebiliriz. Bu kapsamda enflasyonla mücadele konusunda atılacak adımların başında döviz kuru ve para arzına yönelik uygulanacak politikalar geldiğini söyleyebiliriz. Döviz kuru istikrarının sağlanmasında en önemli faktörlerden olan piyasadaki belirsizliklerinin ortadan kaldırılması konusunda merkez bankası tarafından özellikle para politikası araçlarının etkin bir biçimde kullanılması gerekmektedir. Bu müdahale merkez bankasının temel amacı olan fiyat istikrarının sağlanması açısından önemli katkı sağlayacaktır. Ayrıca merkez bankası tarafından sıkı para politikası uygulanması para arzında daralmaya ve dolayısıyla tüketim ve yatırım harcamalarında daralmaya neden olarak fiyatlar genel düzeyinin aşağı yönlü hareket etmesine ve enflasyonun düşmesine katkı sağlayacaktır. Sıkı para politikası uygulamasında diğer değişkenleri de etkileyebilen faiz oranlarının yükseltilmesinin atılacak adımların başında geldiğini söyleyebiliriz. Sonuç olarak, döviz kuru ve parasal istikrarın sağlanması fiyat istikrarının da sağlanmasına neden olacaktır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Enflasyon, Döviz Kuru, Faiz Oranı ve Para Arzı Arasındaki İlişki: Türkiye’den Kanıtlar” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Akgül, I., & Özdemir, S. (2018). Enflasyon-Faiz Oranı ve Enflasyon-Döviz Kuru İkilemi: GEG Programı Döneminde Türkiye Gerçeği. *Ege Akademik Bakis (Ege Academic Review)*, 18(1), 153–166. <https://doi.org/10.21121/eab.2018135916>
- Aksu, H., & Emsen, Ö. S. (2019). Enflasyon, faiz ve döviz kuru ilişkileri: Türkiye için ARDL analizleri ile asimetrik eş-bütünleşme araştırması (2003: 01-2017: 12). *Ataturk University Journal of Economics & Administrative Sciences*, 33(1), 69–90.
- Aktan, C. C. (2010). Monetarizm ve rasyonel beklentiler teorisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 168–182.
- Ali, T. M., Mahmood, M. T., & Bashir Tariq. (2015). Impact of Interest Rate, Inflation and Money Supply on Exchange Rate Volatility in Pakistan. *World Applied Sciences Journal*, 33(4), 620–630. <https://doi.org/10.5829/idosi.wasj.2015.33.04.82>
- Alimi, R. S. (2012). The Quantity Theory of Money and Its Long Run Implications: Empirical Evidence from Nigeria. *European Scientific Journal*, 8(12), 272–288.
- Alkan, U., & Dağdır, C. (2020). Türkiye'de döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişkinin çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 161–180. <https://doi.org/10.29106/fesa.729769>
- Amassoma, D., Sunday, K., & Onyedikachi, E.-E. (2018). The influence of money supply on inflation in Nigeria. *Journal of Economics and Management*, 31, 5–23. <https://doi.org/10.22367/jem.2018.31.01>
- Anh, V. T., Quan, L. T. T., Phuc, N. Van, Chi, H. M., & Duc, V. H. (2021). Exchange Rate Pass-Through in ASEAN Countries: An Application of the SVAR Model. *Emerging Markets Finance and Trade*, 57(1), 21–34. <https://doi.org/10.1080/1540496X.2018.1474737>
- Asari, F. F. A. H., Baharuddin, N. S., Jusoh, N., Mohamad, Z., Shamsudin, N., & Jusoff, K. (2011). A Vector Error Correction Model (VECM) Approach in Explaining the Relationship Between Interest Rate and Inflation Towards Exchange Rate Volatility in Malaysia. *World Applied Sciences Journal*, 12, 49–56.
- Awomuse, B. O., & Alimi, S. R. (2012). The Relationship between Nominal Interest Rates and Inflation: New Evidence and Implication for Nigeria. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 3(9), 158–164.
- Bağcı, E. (2019). Merkez bankası politika faiz oranı ve döviz kuru ilişkisi: türkiye örneği. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 324–348. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.452196>
- Balcılar, M., Ozdemir, Z. A., & Arslanturk, Y. (2010). Economic growth and energy consumption causal nexus viewed through a bootstrap rolling window. *Energy Economics*, 32(6), 1398–1410. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2010.05.015>
- Benbouziane, M., & Abdelhak, B. (2004). *The relationship between money and prices in the maghreb countries: a cointegration analysis* (No. 12741). <https://mpa.ub.uni-muenchen.de/12741/>

- Bhattacharai, K. (2011). Impact of exchange rate and money supply on growth, inflation and interest rates in the UK. *International Journal of Monetary Economics and Finance*, 4(4), 355. <https://doi.org/10.1504/IJMEF.2011.043400>
- Bocutoğlu, E. (2013). *Karşılaştırmalı makro iktisat* (6th ed.). Ekin yayınevi.
- Bozkurt, H. (2021). Türkiye’de Para Politikası-Döviz Kuru-Enflasyon İlişkisinin Ampirik Analizi. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD)*. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.1000589>
- Butt, B. Z., Rehman, K. U., & Azeem, M. (2010). The causal relationship between inflation, interest rate and exchange rate: the case of Pakistan. *Transformations in Business & Economics*, 9(2), 95–102.
- Costa Junior, C. J., Garcia-Cintado, A. C., & Junior, K. M. (2021). Macroeconomic policies and the pandemic-driven recession. *International Review of Economics & Finance*, 72, 438–465. <https://doi.org/10.1016/j.iref.2020.12.010>
- Danışoğlu, A. Ç. (2007). Para krizleri: Türkiye’de yaşanmış krizlerin değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(2), 1–11.
- Denbel, F. S., Ayen, Y. W., & Regasa, T. A. (2016). The relationship between inflation, money supply and economic growth in Ethiopia: Co integration and Causality Analysis. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 6(1), 556–565.
- Dereli, D. D. (2018). Türkiyede Döviz Kuru ile Enflasyon Arasındaki İlişkinin VAR Tekniği ile Analizi. *Journal of Turkish Studies*, 13(Volume 13 Issue 30), 137–150. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.14427>
- Desalegn, G., Tangl, A., & Fekete-Farkas, M. (2022). From Short-Term Risk to Long-Term Strategic Challenges: Reviewing the Consequences of Geopolitics and COVID-19 on Economic Performance. *Sustainability*, 14(21), 14455. <https://doi.org/10.3390/su142114455>
- Doğan, B., Eroğlu, Ö., & Değer, O. (2016). Enflasyon ve Faiz Oranı Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. *Cankiri Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2016–1), 1–1. <https://doi.org/10.18074/cnuiibf.258>
- Dolado, J. J., & Lütkepohl, H. (1996). Making wald tests work for cointegrated VAR systems. *Econometric Reviews*, 15(4), 369–386. <https://doi.org/10.1080/07474939608800362>
- Duman, Y. K., & Sağdıç, A. (2020). Türkiye’de döviz kuru ve enflasyon ilişkisi: Ekonometrik bir analiz (2003: 1–2017: 3). *Sakarya İktisat Dergisi*, 8(1), 1–16.
- Elgin, C., Başbuğ, G., & Yalaman, A. (2020). Economic policy responses to a pandemic: Developing the COVID-19 economic stimulus index. *Covid Economics*, 1(3), 40–53.
- EVDS. (2022). *Türkiye Merkez Bankası Elektronik Dağıtım Merkezi*. <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>
- Garg, B., & Prabheesh, K. P. (2021). The nexus between the exchange rates and interest rates: evidence from BRIICS economies during the COVID-19 pandemic. *Studies in Economics and Finance*, 38(2), 469–486. <https://doi.org/10.1108/SEF-09-2020-0387>
- Gül, E., & Ekinci, A. (2006). Türkiye’de enflasyon ve döviz kuru arasındaki nedensellik ilişkisi: 1984–2003. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 91–105.

- para arzı ile döviz kuru ilişkisinin karşılaştırması. *Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 31–50.
- Hacker, R. S., & Hatemi-J, A. (2006). Tests for causality between integrated variables using asymptotic and bootstrap distributions: theory and application. *Applied Economics*, 38(13), 1489–1500. <https://doi.org/10.1080/00036840500405763>
- He, Y. (2017). A Study on the Relationship between Money Supply and Macroeconomic Variables in China. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 8(6), 99–107.
- IMF. (2022). *International Financial Statistics*. <https://data.imf.org/?sk=4c514d48-b6ba-49ed-8ab9-52b0c1a0179b&sId=1409151240976>
- Kara, H. (2012). *Küresel kriz sonrası para politikası* (12/17). <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/5ca4f1c3-bf70-44d8-a594-662ee6866ab9/WP1217.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE5ca4f1c3-bf70-44d8-a594-662ee6866ab9>
- Kara, H., & Orak, M. (2008). Enflasyon Hedeflemesi. In E. Kumcu (Ed.), *Enflasyon Hedeflemesi. Krizler, Para ve İktisatçılar* (pp. 81–157). Remzi Kitabevi.
- Karakurt, B., Şentürk, S. H., & Ela, M. (2015). Makroekonomik kırılğanlık: Türkiye ve Şangay beşlisi karşılaştırması. *Journal of Management and Economics Research*, 13(1), 283–307. <https://doi.org/10.11611/jmer563>
- Keskin, N. (2018). Küresel kriz sonrası Türkiye’de yeni para politikası yaklaşımının benimsenmesinde sermaye akımlarının rolü ve sermaye kontrollerine ilişkin bir değerlendirme. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(31), 161–195. <https://dergipark.org.tr/en/pub/comuybd/issue/44733/556025>
- Kisaka, S. E., Kithitu, J. W., & Kamuti, H. M. (2014). The causal relationship between interest rates and foreign exchange rates in Kenya. *Research Journal of Finance and Accounting*, 5(14), 136–151.
- Kılavuz, E., & Altınöz, B. (2020). Türkiye’de para Arzı ile enflasyon arasındaki İlişki: ARDL sınır testi yaklaşımı. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 242–260. <https://doi.org/10.30784/epfad.708223>
- Krugman, P. (1983). Oil Shocks and Exchange Rate Dynamics. In J. A. Frenkel (Ed.), *Exchange Rates and International Macroeconomics* (pp. 259–284). University of Chicago Press. <http://www.nber.org/books/fren83-1%0D>
- Lee, J., & Strazicich, M. (2004). Minimum LM Unit Root Test with One Structural Break. *Economics Bulletin*, 33, 2483–2492.
- Lee, J., & Strazicich, M. C. (2003). Minimum Lagrange Multiplier Unit Root Test with Two Structural Breaks. *Review of Economics and Statistics*, 85(4). <https://doi.org/10.1162/003465303772815961>
- Liadze, I., Macchiarelli, C., Mortimer-Lee, P., & Juanino, P. S. (2022). Economic costs of the Russia-Ukraine war. *The World Economy*, 1–13. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/twec.13336>
- Mangır, F. (2006). Finansal deregülasyonun 1989–2001 türkiye ekonomisi üzerine etkileri: Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 459–472.
- Mankiw, N. G. (2009). *Makroekonomi* (Ö. F. Çolak (ed.); 6th ed.). Eflatun yayınevi.

- Mansour-Ichraikieh, L., & Zeaiter, H. (2019). The role of geopolitical risks on the Turkish economy opportunity or threat. *The North American Journal of Economics and Finance*, 50, 1–15. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.najef.2019.101000>
- Mantalos, P. (2000). A graphical investigation of the size and power of the Granger-causality tests in integrated-cointegrated VAR systems. *Studies in Nonlinear Dynamics & Econometrics*, 4(1), 17–33. <https://doi.org/https://doi.org/10.2202/1558-3708.1053>
- Mehrotra, A. N. (2007). Exchange and interest rate channels during a deflationary era—Evidence from Japan, Hong Kong and China. *Journal of Comparative Economics*, 35(1), 188–2010. <https://doi.org/10.1016/j.jce.2006.10.004>
- Mishkin, F. (2018). *Makroekonomi* (S. Sezgin & M. Şentürk (eds.); 2nd ed.). Nobel.
- Mpofu, R. T. (2011). Money supply, interest rate, exchange rate and oil price influence on inflation in South Africa. *Corporate Ownership and Control*, 8(3), 594–605.
- Nguyen, V. B. (2015). Effects of fiscal deficit and money M2 supply on inflation: Evidence from selected economies of Asia. *Journal of Economics, Finance and Administrative Science*, 20(38), 49–53. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.1016/j.jefas.2015.01.002>
- Ongan, S., & Gocer, I. (2019). Re-considering the Fisher equation for South Korea in the application of nonlinear and linear ARDL models. *Quantitative Finance and Economics*, 3(1), 75–87. <https://doi.org/10.3934/qfe.2019.1.75>
- Örnek, İ., & Uğur, B. (2016). Küresel kriz sürecinde gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde para politikaları. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 209–235. <https://dergipark.org.tr/en/pub/cuiibfd/issue/34473/385980>
- Özmen, M., Karlılar, S., & Karlılar, G. (2017). Türkiye için döviz kuru, faiz ve enflasyonun hisse senedi getirileri üzerine etkileri. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 107–120.
- Phillips, P. C. B., Shi, S., & Yu, J. (2015). Testing for Multiple Bubbles: Historical Episodes of Exuberance and Collapse in the S&P 500. *International Economic Review*, 56(4), 1043–1078. <https://doi.org/10.1111/iere.12132>
- Ramadhani, R., & Nugroho, W. (2019). Analysis of the effect of exchange rates, e-money and interest rates on the amount of money supply and its implications on the inflation level in Indonesia 2012-2017 period. *International Journal of Accounting & Finance in Asia Pasific*, 2(1), 1–17.
- Roshan, S. (2014). Inflation and Money supply growth in Iran: Empirical Evidences from Cointegration and Causality. *Iranian Economic Review*, 18(1), 131–152.
- Saraçoğlu, M., Kuzu, M., & Kocaoğlu, F. (2015). Türkiye ekonomisinde sermaye hareketleri, döviz kuru, enflasyon ve faiz arasındaki etkileşimlerin küresel ekonomi politik çerçevesinde analizi. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 1(2), 75–110.
- Sarı, S. (2018). Döviz kuru ile faiz oranları arasındaki nedensellik ilişkisi: 2006-2018 dönemi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7(4), 219–230.
- Sasongko, G., & Huruta, A. D. (2018). Monetary policy and the causality between inflation and money supply in Indonesia. *Business: Theory and Practice*, 19, 80–87. <https://doi.org/https://doi.org/10.3846/btp.2018.09>

- ekonometrik analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(10), 127–145.
- Şen, H., Kaya, A., Kaptan, S., & Cömert, M. (2020). Interest rates, inflation, and exchange rates in fragile EMEs: A fresh look at the long-run interrelationships. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 29(3), 289–318. <https://doi.org/https://doi.org/10.1080/09638199.2019.1663441>
- Si, D.-K., Li, X.-L., Chang, T., & Bai, L. (2018). Co-movement and causality between nominal exchange rates and interest rate differentials in BRICS countries: A wavelet analysis. *Romanian Journal of Economic Forecasting*, 21(1), 5–19.
- Şit, M., & Karadağ, H. (2019). Döviz kurunu belirleyen ekonomik faktörler: türkiye ekonomisi için ardl sınır testi uygulaması. *International Journal of Economic & Administrative Studies*, 23, 151–168. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.476930>
- Sokhanvar, A., & Bouri, E. (2022). Commodity price shocks related to the war in Ukraine and exchange rates of commodity exporters and importers. *Borsa Istanbul Review*. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.bir.2022.09.001>
- Sultana, N., Koli, R., & Firoj, M. (2019). Causal relationship of money supply and inflation: A study of Bangladesh. *Asian Economic and Financial Review*, 9(1), 42–51. <https://doi.org/10.18488/journal.aefr.2019.91.42.51>
- Syzdykova, A. (2016). Döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişki: BRIC ülkeleri örneği. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 1–14.
- Tang, C. F. (2008). Wagner's Law Versus Keynesian Hypothesis: New Evidence from Recursive RegressionBased Causality Approaches. *ICFAI Journal of Public Finance*, 6(4), 29–38.
- TCMB. (2001). *Yıllık rapor*. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/bc0a0a4f-12cb-453e-9700-1aaccfae6a67/2001_Yillik_Rapor.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-bc0a0a4f-12cb-453e-9700-1aaccfae6a67-mh5zaN7
- TCMB. (2009). *Yıllık rapor*. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/95d30d54-335f-4540-847d-9068a4322c69/09turkce.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-95d30d54-335f-4540-847d-9068a4322c69-mgX2Wig>
- TCMB. (2016). *Yıllık rapor*. <https://www3.tcmb.gov.tr/yillikrapor/2016/files/tr-tcmb2016.pdf>
- TCMB. (2021). *Yıllık rapor*. <https://www3.tcmb.gov.tr/yillikrapor/2021/tr/>
- Toda, H. Y., & Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of Econometrics*, 66(1–2), 225–250. [https://doi.org/https://doi.org/10.1016/0304-4076\(94\)01616-8](https://doi.org/https://doi.org/10.1016/0304-4076(94)01616-8)
- Ülger Danacı, Ö. (2022). *Helikopter para uygulaması: Covid-19 süreci Türkiye örneği*. İKSAD yayınevi.
- Wolde-Rufael, Y. (2008). Budget deficits, money and inflation: the case of Ethiopia. *The Journal of Developing Areas*, 42(1), 183–199.
- Yenice, S., & Yenisu, E. (2019). Türkiye'de döviz kuru, enflasyon ve faiz oranlarının etkileşimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(4), 1065–1086. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.467312>
- Yien, L. C., Abdullah, H., & Azam, M. (2017). Granger causality analysis between inflation, debt and

exchange rate: Evidence from Malaysia. *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, 7(1), 189–196.
<https://doi.org/10.6007/IJARAFMS/v7-i1/2624>

Yorulmaz, R. (2018). *ABD yaptırımları ve kur krizinin bölge ekonomilerine yansımaları* (No. 218; Ortadoğu Araştırmaları Merkezi). https://www.orsam.org.tr//d_hbanaliz/218_tr_1.pdf

Extended Abstract

One can say that recent COVID-19 Epidemic and the Russia-Ukraine War have caused just about a global impact. Hence both the COVID-19 Epidemic caused logistical disruptions, especially in basic needs such as food, and the Russia Ukraine War, which led to an increase in energy prices in the commodity market, caused countries to face the problem of inflation. According to the data of the International Monetary Fund, while the average world inflation rate was approximately %3.2 in 2020, this rate was %8.8 in 2022. In the same period, while the inflation rate in developing countries increased from %5.1 to %9.9, in developed economies rate increased from %0.7 to %7.2. The Russia Ukraine War, which started in February of 2022, has caused significant cost increases globally. One of the main reasons for this global cost increases is disruption in the supply chain. High energy prices have caused to increase in input costs, which comes first as one of the factors that negatively affect the supply side. The increase in commodity prices causes to the increase in the foreign exchange supply in the exporting countries. It causes the local currency to depreciate due to the decrease in the foreign exchange supply in the importing countries. In addition, this situation causes the current account deficit to increase in imported countries.

The Turkish economy made a transition to the free market economy with its decision on 24 January 1980. The most serious economic crisis in the free-market economy the decision known as April 5 decision, was signed in 1994. In its basic indicators Turkish economy had experienced an unusual activity, the dollar reached approximately two times in the 4-month period and the inflation rate reached three digits and the interest rate increased to approximately 400%. Following this economic crisis, many economic and political events of both the country and the international events have affected the Turkish economy. Following this economic crisis, many economic and political events of both the country and the international elements have affected the Turkish economy. The 2001 economic crisis due to the elements of the country significantly affected the fragile structure of the financial sector and caused deterioration in the financial structure of the banking sector which is one of the most important financial institutions. Cut down on liquidity application of the CBRT has caused the payment system to stop due to public banks with a high liquidity requirement. Due to this situation a change happened in the exchange rate policy, and the floating rate regime had started. With the transition to the wavy exchange rate regime, harsh increases in exchange rates and high-level fluctuations were experienced. The US based global financial crisis in 2008, which can be given as an example of international elements, negatively affected Turkey's risk premium and exchange rate. FED and the European Central Banks have followed a loose monetary policy and continued to reduce interest rates until the second half of the year. Compared to developed countries, Turkey, like other developing countries, continued to reduce interest for a while and made a discount of 850 basis points at the policy interest until November. The excess of global liquidity due to money and finance policies implemented in 2010, when the influence of the global crisis decreased, has accelerated a capital flow towards developing countries. The Fed's gradual reduction of the monetary expansion towards the end of 2013 which has been followed since 2008, led to the abolition of liquidity excess and the capital outlets in 2014 in developing countries such as Turkey.

The Turkish economy, which has a fragile structure, is more influenced by national events than international events. This can change the relationship between macroeconomic indicators. Based on this, the aim of the study

2000:1- 2022:9 Turkey. For this purpose, the rolling window time varying causality test proposed by Balcilar et al. (2010) had used in the study. According to the findings, we can say that the causality from the exchange rate to the inflation rate is stronger than the causality from the interest rate to the exchange rate. While the causality relationship from the exchange rate to the inflation rate has a strong relationship 2018- 2020 and 2022, there is a strong relationship between the causality relationship from the inflation to the exchange rate in 2016 and 2021. In the causality relationship between the inflation rate and the interest rate, it has been determined that the causality from the interest rate to the inflation rate is stronger. On the other hand, it is seen that the causality relationship from the inflation rate to the interest rate is very weak. In the relationship between money supply and inflation rate, it is concluded that the causality relationship from the inflation rate to the money supply is stronger. It has been determined that the strongest causality relationship among the variables used in the study is from the exchange rate to the interest rate. It cannot be said that the relationship between the money supply with both the exchange rate and interest rate is very strong. In the study, we can say that the weakest causality relationship is from exchange rate to money supply.

We can say that the obtained findings contain important information for economic authorities. In this context. We can say that the most important steps to be taken in the fight against inflation are the policies to be implemented toward the exchange rate and money supply. To eliminate the uncertainties in the market, which is one of the most important factors in ensuring exchange rate stability, the central bank should use especially monetary policy tools effectively. This intervention will make a significant contribution to ensuring price stability, which is the main objective of the central bank.

EK 1**Tablo 4. Zamana Göre Değişen Nedensellik İlişkisi Tarihleri**

Değişkenler	Tarihler
Döviz Kuru => Enflasyon	02:09 02:10 02:11 02:12 03:01 03:02 03:03 03:04 03:05 03:12 04:01 04:02 04:10 04:11 04:12 11:06 11:07 11:09 15:08 16:12 17:01 17:02 18:07 18:08 18:09 18:10 18:11 18:12 19:01 19:02 19:03 19:04 19:05 19:06 19:07 19:08 19:09 19:10 19:11 19:12 20:01 20:02 20:03 20:04 20:05 20:06 20:07 20:08 20:09 21:11 21:12 22:01 22:02 22:03 22:04 22:05 22:06 22:07 22:08 22:09
Enflasyon => Döviz Kuru	08:09 11:01 11:02 11:03 11:04 11:11 15:08 15:09 15:10 15:11 15:12 16:01 16:02 16:03 16:04 16:05 16:06 16:07 16:09 18:03 18:04 18:06 19:05 20:05 20:06 20:07 20:08 20:09 21:03 21:06 21:07 21:08 21:09 21:10
Faiz Oranı => Enflasyon	02:09 02:10 02:11 02:12 03:01 03:02 03:03 03:04 03:05 03:06 03:07 03:09 03:10 03:11 03:12 04:01 04:02 04:03 04:09 04:10 13:12 18:10 18:12 19:01 19:02 19:03 19:04 19:05 19:06 19:07 19:08 19:09 19:10 19:11 19:12 20:01 20:02 20:03 20:04 20:05 20:06 20:07 20:08 20:09 21:09 21:10 21:11
Enflasyon => Faiz Oranı	03:02 06:06 06:07 07:01 07:02 07:03 07:05 07:06 10:05 10:07 18:10 21:08 21:10 21:11 21:12
Para Arzı => Enflasyon	03:06 06:05 06:09 06:11 06:12 07:01 07:04 07:05 07:06 07:07 07:08 07:09 07:10 08:01 08:04 08:05 08:10 08:11 08:12 09:01 09:03 09:09 09:10 09:11 09:12 10:01 12:05 13:10 14:01 14:02 18:10 18:11 18:12 19:01 19:02 19:03 19:04 19:05 19:06 19:07 19:08 19:09 19:10
Enflasyon => Para Arzı	04:05 04:06 04:07 04:08 04:10 04:11 04:12 05:01 05:03 05:06 05:07 05:08 05:09 05:11 05:12 06:01 06:02 06:03 06:04 06:05 06:06 06:07 06:08 06:09 06:10 06:11 07:01 07:03 09:06 10:01 11:04 11:05 11:06 12:07 12:08 12:09 12:11 12:12 13:01 13:02 13:03 13:04 13:05 13:06 13:07 13:08 13:09 13:12 14:05 14:06 14:07 14:08 14:09 14:11 15:01 15:02 15:03 15:04 15:11 16:01 16:04 17:04 18:10 18:11
Faiz Oranı => Döviz Kuru	03:02 03:03 03:04 03:05 06:12 07:01 07:02 07:03 07:04 07:05 07:06 07:07 07:08 07:09 07:10 07:11 07:12 08:01 08:02 08:03 08:04 08:06 08:10 11:02 16:04 16:09 16:10 16:11 18:09 18:10 18:11 18:12 19:02 19:03 19:04 19:05 19:08
Döviz Kuru => Faiz Oranı	02:09 02:10 02:11 02:12 03:01 04:07 04:08 04:09 05:01 05:02 05:03 05:04 05:05 05:06 05:07 05:09 05:10 05:11 05:12 06:01 06:02 06:03 06:04 06:05 06:06 06:07 06:08 06:09 06:10 06:11 06:12 07:01 07:02 07:03 07:04 07:05 07:06 07:07 07:08 07:09 07:10 07:11 07:12 08:01 08:02 08:03 08:04 08:05 08:06 08:07 08:08 09:03 10:09 10:11 11:03 11:04 11:05 11:06 14:02 14:03 14:04 14:06 14:07 14:08 14:09 14:10 14:11 14:12 15:01 16:09 16:10 16:11 16:12 17:01 17:02 17:03 17:05 17:08 17:09 17:10 18:08 18:10 18:11 18:12 19:01 19:02 19:03 19:04 19:05 19:06 19:07 19:08 19:09 19:10 19:11 19:12 21:12 22:01 22:02 22:03 22:04 22:05 22:06 22:07 22:08 22:09
Para Arzı => Döviz Kuru	04:08 05:10 05:12 06:04 06:12 09:08 09:09 09:10 09:11 10:02 10:03 10:04 10:05 11:10 11:11 12:05 12:06 12:07 12:08 12:09 12:10 12:11 12:12 13:01 13:02 13:03 13:04 13:05 13:06 13:07 13:08 13:09 13:10 13:11 13:12
Döviz Kuru => Para arzı	03:10 05:08 09:07 18:08 19:06 19:07 19:08 19:09
Para arzı => Faiz Oranı	02:09 02:10 02:11 02:12 03:01 03:02 05:05 06:08 06:09 08:11 09:04 09:05 09:06 09:07 09:08 09:09 09:10 09:11 09:12 10:01 11:01 18:11 18:12 19:01 19:02 19:03 19:04 19:05 19:06 19:07 19:08
Faiz Oranı => Para Arzı	03:08 03:09 03:10 03:11 04:02 04:07 04:08 04:10 04:11 04:12 05:01 05:02 05:03 05:04 05:05 05:06 06:04 06:08 06:09 09:11 12:05 20:10 20:11 20:12 21:01 21:02

Geliş Tarihi / Received Date
11.04.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
18.01.2023

Sınıf Öğretmenlerinin Çeşitli Öğretim Yöntem ve Tekniklerini Kullanma Durumları¹

Using Conditions Of Various Teaching Methods And Techniques Of Primary School Teachers

Yasin ŞAHİN²
Perihan ULUCAN³

Öz

Ekonomik, siyasal ve toplumsal açıdan gelişmiş ülkeler eğitim düzeyleri yüksek ülkelerdir. Bir ülkenin gelişmişliği o ülke insanlarının aldıkları kaliteli bir eğitime ve bu eğitim sonucunda kazandıkları bilgi ve becerilerin ekonomik büyümeye yansıtılmasına bağlıdır. Hızla gelişen ve değişen dünyada toplumun ihtiyaç duyduğu insan modeli de sürekli değişmektedir. İhtiyaç duyulan niteliklerde insan yetiştirme konusunda da okullarda verilen eğitimin niteliğinin ve öğretmenlerin derslerinde kullandıkları öğretim yöntem ve tekniklerinin rolü büyüktür. Bu çalışmanın amacı, sınıf öğretmenlerinin farklı öğretim yöntem ve tekniklerini derslerinde kullanma durumlarını belirlemektir. Mevcut durumu ortaya koyarak geliştirilmesi gereken yönler konusunda ilerlemeye zemin hazırlaması açısından alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmada daha derinlemesine veri elde etmek amacıyla nitel yaklaşım benimsenmiştir. Var olan durumu ortaya koymak hedeflendiğinden çalışma, durum çalışması desenine uygundur. Araştırmada örneklem seçilirken “Kolay Ulaşılabilir” örneklem tercih edilmiştir. Çalışma grubunu Nevşehir İli merkez ilçesinde, 2 ilkokulda görev yapan 35 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Elde edilen veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Verilerin toplanmasında üniversite etik kurul onayı ve İl Milli Eğitim Müdürlüğü onayı alınmıştır. Sınıf öğretmenlerinin kullandıkları öğretim yöntem ve tekniklerinin belirlenmesi amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilen veriler betimsel analiz ve içerik analizi ile analiz edilmiştir. Sınıf öğretmenleri ders işlerken genel olarak yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştiren öğretim yöntem ve tekniklerini kullandıkları, sınıf dışı öğretim yöntem ve tekniklerinin ise en az kullanılan yöntem ve teknikler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sınıf öğretmenlerin ders işlerken en çok kullandıkları yöntem ve tekniklerden bazıları sırasıyla soru cevap, anlatım,

¹ Nevşehir İl Milli Eğitim Müdürlüğünden 28.12.2021 tarih ve E-82671082-44-40009472 sayılı araştırma izin oluru alınmış ve Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar ve Yayın Etik Kurulu'nun 25.10.2021 tarihli 354 sayılı etik kurul izni alınmıştır.

² Sorumlu Yazar, Yüksek Lisans Öğrencisi, Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Programları ve Öğretim Ana Bilim Dalı, Nevşehir/TÜRKİYE, E-mail:yassin.sahin@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3676-4750

³ Dr. Öğr. Üyesi, Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Nevşehir/TÜRKİYE, E-mail: perihanulucan@nevsehir.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4778-1804

drama, beyin fırtınası, tartışma, problem çözme ve gösterip yaptırmadır. En az kullandıkları yöntem ve tekniklerin ise istasyon, proje temelli öğrenme, uygulama ve sergi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Öğretim, Öğretim yöntem ve teknikleri, Çeşitli yöntem ve teknikler, İlkokul öğretmenleri

Abstract

Economically, politically and socially developed countries are those which have high education level. Developed countries are known by the quality of education how people use their knowledge and abilities to grow the economy. The world is fastly changing and social needs are also changing. So the necessity of having qualified people increases the importance of applied methods and techniques which teachers are using in the schools. The object of this study determines the state of affairs which primary school teachers are using different teaching methods and techniques. This study is going to find out the current state to provide changing for development. Qualitative approach is used in this research to have much more detailed data and 'Easily accessible' sample is preferred. This data is gathered from 35 primary school teachers who are still working in different 2 primary schools in downtown of Nevşehir province in Turkey. The information is taken from the semi-prepared interview form. (University ethics committee approval and national education directorate approval were obtained for data collection.) That is why semi-prepared interview applied to determine the teaching methods and techniques of teachers they use. The data which taken from forms are analyzed with descriptive and content analysis. This research shows primary school teachers are generally using teaching methods and techniques which improves creative and critical thinking abilities of students in classrooms. Some of the methods and techniques which teachers frequently used: Questions&answers, expression, drama, brainstorming, discussion, solving problems and prove. The Methods and techniques which teachers rarely used: Station method, project-based learning, practice and exhibition.

Keywords: Education, teaching, teaching methods and techniques, variety of methods and techniques, primary school teachers

Giriş

Toplumsal yaşamda meydana gelen değişimler, toplumun ihtiyaç duyduğu niteliklerdeki insan modelini de sürekli değiştirmektedir ve artık etrafındaki olayları merak eden, sorgulayan insan tipi, 21.yüzyılın gerektirdiği önemli bir özelliktir (Timur ve İmer, 2012). Bütün toplumlarda yaratıcı, üretken, problemleri çözebilen, eleştirel düşünebilen, kararlar alabilen, etkili bir şekilde iletişim kurabilen, yeniklere açık, evrensel değerlere sahip insan modeline duyulan ihtiyaç giderek artmaktadır. Bu niteliklere sahip bireylerin yetişmesinde eğitime, dolayısı ile öğretmenlere büyük bir görev düşmektedir. Gittikçe daha karmaşık hale gelen ve sürekli değişen dünyada bilginin bilinmesi, başarıya ulaşmada tek başına yeterli görülmemektedir. Yeni nesillerin eğitimlerinin bir parçası olarak kendilerine özgü yetenekler ve yaratıcı düşünme becerileri geliştirme imkânı bulmaları, yaşam boyu öğrenme ve sahip olunan başarıyı en uygun şekilde sokmak için oldukça önemlidir. Ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda meydana gelen değişimler eğitim alanında da değişimi doğal olarak zorunlu kılmıştır (Balay, 2004). Bilim ve teknoloji çağında eğitimde hazır bilgilerin öğrencilere sunulmasının ve onların da bu bilgileri sorgulamadan kabul etmesinin bir geçerliliği kalmamıştır. Önemli olan, öğrencilerin çabucak eskijen ve hızla artan bilgi karşısında her şeyi ezberlemesi değil, ihtiyaç

duydukları bilgiye nereden ve nasıl ulaşabileceğinin öğretilmesidir (Yetim ve Göktaş, 2004). Öğrencinin, öğrenmeyi öğrenmesi artık bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu sebeplere dayanarak Türk eğitim sisteminde esasici ve daimici eğitim yaklaşımları yerini ilerlemeci ve yeniden yapılandırmacı eğitim yaklaşımlarına bırakmıştır. Bireyler için bilginin anlamlandırılması ve günlük hayatta kullanılabilir hale getirilmesi esası, öğrencinin bilgi düzeyinin değerlendirilmesinin yerini almıştır (Millî Eğitim Bakanlığı, 2017). Geleneksel eğitim anlayışı yerine çağdaş eğitim anlayışının benimsenmesi var olan öğretim yöntemlerinden, merkezinde öğrenci olan yöntemlere yönelme ihtiyacını doğurmuştur.

Ortak kabule göre, eğitimin toplumsal hayatın en önemli ve kaçınılmaz bir parçası olduğu, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin bir göstergesi olarak değerlendirildiği görülmektedir. Hayatın bir parçası olan eğitim hakkında ise birçok tanım yapılmıştır. Yapılan tanımlardan yola çıkarak eğitimin; insanların daha iyiye ve güzele ulaşma çabasının bir ürünü olduğu, bireylerin davranışlarında değişim meydana getirmeyi amaçladığı, bu davranış değişikliğinin bireyin kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı ve istendik yönde olması gerektiği, belirlenen hedeflere yönelik oluşturulmuş eğitim sistemleri yoluyla ve uzman eğitimciler tarafından sunulan bir hizmet olduğu ve tüm bunların bir süreç içerisinde yapıldığı anlaşılmaktadır (Nalbantoğlu, 2015; Ertürk, 1988; Koçyiğit, 2018). Dünyada meydana gelen değişimi yakından takip etmek ve bu doğrultuda kendilerini yenilemek, eğitim kurumlarının bireylere istenilen nitelikleri kazandırabilmeleri için oldukça önemlidir. Öğretmenler ise çağın gereksinimlerine uygun olarak hazırlanan eğitim programlarını öğrencilere uygulayarak yeni davranışlar kazandırır ve onları yaşama hazırlarlar. Burada eğitim faaliyetlerinin belirli bir mekânda, planlı ve programlı bir şekilde yapılması göze çarpmakta ve “öğretim” kavramını ortaya koymaktadır.

Eğitim alanında programların, araç gereçlerin, amaçların, stratejilerin, yöntem ve tekniklerin, öğretme-öğrenme süreçlerinin geliştirilmesi ve uygulanmasının belirli bir kuramsal temele dayanarak yapılmasının zorunlu olduğu görülmektedir. Bu kuramsal temeller; psikolojik ilkeler, toplum idealleri, değer yargıları ve gereksinimleri ile eğitim felsefelerinin öngördüğü esaslar olarak açıklanabilir. Eğitim üzerinde etkili olan tüm faktörleri ve bu faktörler arasındaki ilişki ve eylemleri, kabul edilen eğitim felsefesi ile ifade etmek mümkündür. Eğitim felsefeleri öğretim programı geliştirme ve değerlendirme faaliyetlerinin merkezinde yer alır ve ileri sürdüğü kuralları ile eğitim programını oluşturan tüm öğeleri etkileyen bir etkidir (Kılıç, 2001). Belirli bir felsefi görüşe dayanılarak oluşturulan bütün eğitim felsefelerinin kendine özgü eğitim anlayışı ve eğitim-öğretim hedefleri vardır. Ayrıca bu eğitim felsefelerinin öğretmen, öğrenci, eğitim durumları, ölçme ve değerlendirme, içerik, öğrenme öğretme süreçleri kavramları ile ilgili amaçları da vardır (Duman, 2008). Eğitim süreçlerini etkileyen dört temel felsefeden bahsedilebilir. Realizm ve idealizm bu felsefeler içerisinde geleneksel yapıda olanlardır. Fakat 20. yüzyılla beraber eğitim sisteminde pragmatizm felsefesine dayanan ilerlemeci ve yapılandırmacı eğitim felsefeleri benimsenmiştir.

Eğitim felsefesinin belirlenmesi, öğretim aşamasında dersin içeriğine göre kullanılacak strateji, yöntem ve tekniğin belirlenmesine de kaynak oluşturmaktadır. Öğretim stratejisi, öğrenme amaçlarını gerçekleştirmek için öğrencilere yardım etmeyi amaçlayan bir yöntemdir. Öğretmenler dersin

hedeflerine ulaşmaya yardım edecek en uygun stratejiyi belirlemelidirler (Doğanay ve Karip, 2006). Stratejinin kapsamında dersin konusunun belirlenmesi, konunun kendi içerisinde analizi ve sentezlenmesi ve konunun öğretiminde psikolojik temele göre hangi öğrenme deseninin uygulanacağı da vardır. Örneğin öğretmen derste kullanacağı strateji olarak sunuş yoluyla öğretim stratejisini kullanacaksa, tercih edeceği yöntem ve teknikte de bu stratejiyi yansıtacaktır. Bu açıdan bakıldığında strateji, dersin amaçlarına ulaşılmasına yardımcı olan ve metodun belirlenmesine rehberlik eden genel bir araçtır.

Stratejilerin daha kapsamlı bir kavram olduğu ve stratejilerin yöntem ve teknikleri de içine aldığı, tekniklerin de yöntemlerin uygulamaya konma biçimleri olduğu alan yazında belirtilmiştir (Demirel, 2005; Bilen, 1999; Gözütok, 2006). Demirel (2005) yöntemin, eğitim öğretim faaliyetlerinin amaçlarına ulaşmak için önceden seçilmiş en pratik yol olduğunu, tekniğin ise seçilen yöntemin sınıfta uygulanış biçimi veya sınıfta yapılan faaliyetlerin toplamı olduğunu ifade etmiştir. Tekniğin bir başka tanımı ise, belirli bir konunun öğretiminde tercih edilen özel yollardır (Bilen, 1999). Burada bahsedilen yöntem, teknik ve strateji kavramları birbirinden farklı anlamlar ifade etmektedir ve bu kavramlar eğitim öğretim faaliyetlerinin hedefine ulaşılmasını amaçlar (Gözütok, 2006). Tanımlardan da anlaşıldığı üzere yöntem ve teknikler öğrenme-öğretme süreçlerinin etkinliğinin artırılmasında büyük öneme sahiptir ve bu süreci şekillendiren en önemli öge öğretmenlerin yöntem ve tekniği uygulamadaki becerisidir.

İlköğretim kademesi diğer eğitim kademelerinin temelini oluşturmaktadır. İlköğretimde alınan eğitimin kalitesi öğrencilerin eğitim-öğretim hayatlarını büyük oranda etkilemektedir. Etkili bir eğitimin gerçekleşmesinde sınıf öğretmenin rolü büyüktür. Özellikle sınıf öğretmenlerinin derslerini işlerken kullandıkları yöntem ve teknikler derslerin öğrenciler tarafından anlaşılmasında ve dersin hedeflerine ulaşılmasında büyük önem taşımaktadır. Sınıf öğretmenlerinin öğretim yöntem ve tekniklerini hakkındaki bilgisi, öğretim yöntem ve tekniklerini aktif olarak kullanma konusundaki yeterliliği, etkili ve anlamlı öğrenmeler gerçekleştirmesi bakımından oldukça önemlidir. 21.yüzyıl insanını yetiştirebilmeleri için öğretmenlerin eğitim öğretim faaliyetlerinde kullandıkları yöntem ve teknikleri değişen eğitim anlayışına göre belirlemeleri gerekir. Yeni eğitim öğretim programı oluşturulurken yapılandırmacı eğitim anlayışı benimsenmiştir. Bu programda öğretmenlerin derslerinde öğrenciyi aktif bir şekilde derse katan strateji, yöntem ve teknikleri kullanmaları artık zorunluluk haline gelmiştir. Yapılandırmacı öğrenme kuramında öğretmenlerin öncelikli görevi, öğrencilerine var olan bilgileri olduğu gibi aktarmak yerine, öğrencilere bilgiye nasıl ulaşacağı ve bilgiyi ne şekilde kullanacağı konusunda beceriler kazandırmak, yani onlara rehberlik ederek öğrenmeyi öğrenmelerini sağlamaktır. Öğrencilerin işine yarayacak becerileri kazanabilmeleri ise eğitimcilerin öğretim sürecinde farklı öğretim yöntemleri ve uygun materyalleri kullanarak eğitim öğretim yapmalarına bağlıdır. Eğitimciler öğrencilerine, var olan bilgileri ezberletmek yerine, kavrayarak öğrenmelerini sağlamalı, günlük hayatta karşılaşılabilecekleri problemler karşısında problem çözme becerilerini geliştirmeli, bilimsel yöntemi ve süreçlerini nasıl kullanması gerektiğini öğretmelidirler.

Öğretmenlerin farklı öğretim yöntem ve tekniklerini derslerinde kullanma durumlarını belirlemek bu araştırmanın temel amacıdır. Mevcut durumu ortaya koyarak geliştirilmesi gereken yönler konusunda ilerlemeye zemin hazırlaması açısından alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Sınıf öğretmenlerinin kullandıkları yöntem ve tekniklerle ilgili doğal ortamda ve doğrudan veri toplanmak istenilmesi bu çalışmada nitel yaklaşımın tercih edilmesinde etkili olmuştur. Ayrıca araştırmada daha derinlemesine veri elde etmek ve elde edilen verilerin zengin bir betimleme ile analiz edilmesi amaçlandığından nitel yaklaşım benimsenmiştir. Nitel araştırma, olayların ve algıların bütüncül, gerçekçi bir şekilde ve doğal ortamında ortaya konması amacıyla yönelik süreçlerin izlendiği bir araştırma türüdür (Hammersley & Atkinson, 1983).

Var olan durumu ortaya koymak hedeflendiğinden çalışma, durum çalışması desenine uygundur. Durum çalışması, metodolojik bir yaklaşım olup çoklu veri toplama kullanılarak sınırlı bir sistemin nasıl işlediği ve çalıştığı hakkında sistematik bilgiler elde edilmesi amacıyla gerçekleştirilir; durum çalışmalarında sistem derinlemesine betimlenir ve incelenir (Chmiliar, 2010; Merriam, 2013).

Çalışma Grubu

Araştırmada örneklem seçilirken araştırmacının ilkökul öğretmeni ve idareci olması sebebi ile *Kolay Ulaşılabilir* örneklem seçilmiştir. Kolay ulaşılabilir veya elverişli örneklemin kaynağını; ulaşılması kolay, hızlı ve mevcut öğeler oluşturur (Patton, 2005). Araştırmacılar kolay ulaşılabilir örnekleme yeteri sayıda öğeyi mevcut öğeler arasından seçer (Fetters, Curry & Creswell, 2013).

Araştırmanın çalışma grubunu Nevşehir İli merkez ilçesinde, 2 ilkökulda görev yapan 35 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırma etiği kapsamında görüşme yapılan öğretmenler Ö1, Ö2, ... Ö35 şeklinde kodlanmıştır. Bu araştırmanın bağımsız değişkenlerini oluşturan demografik bilgiler; cinsiyet, mezun olunan okul türü, mesleki kıdem ve öğretmenlerin eğitim verdiği sınıf düzeyleri olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Öğretmenlerin demografik dağılımı şu şekildedir:

Tablo 1. Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Sayı
Erkek Öğretmen Sayısı	14
Bayan Öğretmen Sayısı	21

Tablo 2. Mezun Olunan Okul Türü

Mezun Olunan Okul	Sayı	Mezun Olunan Bölüm	Sayı
Eğitim Fakültesi	27	Sınıf Öğretmenliği	26
		Fransızca Öğretmenliği	1
Fen Edebiyat Fakültesi	1	Tarih	1
Eğitim Yüksek Okulu	6	Sınıf Öğretmenliği	6
Yüksek Lisans	1	Eğitim Programları Ve Öğretim	6

Tablo 2'ye göre araştırmaya katılan 35 katılımcınının 27'si eğitim fakültesi, 1 tanesi fen edebiyat fakültesi, 6 tanesi eğitim yüksekokulu, 1 tanesi de yüksek lisans mezunudur.

Tablo 3. Öğretmenlerin Mesleklerindeki Hizmet Yılları ve Eğitim Verdiği Sınıf Düzeyleri

Kıdem Durumu	Sayı	Öğretmenlerin Eğitim Verdiği Sınıf Düzeyi	Sayı
0-5 Yıl	0	1. Sınıf	11
6-10 Yıl	4	2. Sınıf	9
11-15 Yıl	5	3. Sınıf	7
16-20 Yıl	8	4. Sınıf	8
21-25 Yıl	6		
26-30 Yıl	7		
30 Yıl ve Üzeri	5		

Araştırmaya katılan öğretmenlerden 0-5 yıl arasında hizmet süresi olan öğretmen yoktur. 4 öğretmenin 6-10 yıl, 5 öğretmenin 11-15 yıl, 8 öğretmenin 16-20 yıl, 6 öğretmenin 21-25 yıl, 7 öğretmenin 26-30 yıl ve 5 öğretmenin de 30 yıl ve üzeri hizmet süresi vardır.

Araştırmaya katılan 35 sınıf öğretmenininin 11 tanesi 1. Sınıf, 9 tanesi 2. Sınıf, 7 tanesi 3. Sınıf, 8 tanesi de 4. Sınıf düzeyinde eğitim vermektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada elde edilen veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Sınıf öğretmenlerinin kullandıkları öğretim yöntem ve tekniklerini belirlenmesi amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir.

Yarı yapılandırılmış görüşmelerde görüşmeciler araştırma konusuna ilişkin ayrıntılı bilgi elde edebilmek için ek sorular sorma ve önceden belirlediği konuya bağlı kalarak daha önce hazırladığı soruları sorma imkânına sahiptir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Yarı yapılandırılmış görüşmelerde amaç hem sabit seçenekli yanıtlamayı hem de ilgili alanda derinlemesine bilgi toplamayı sağlama olduğundan bu araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme tercih edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu ile birlikte güvenilirliği sağlama amacı ile görüşmecilerden yazılı izin alınarak ve kullanım amacı belirtilerek ses-kayıt cihazı da kullanılmıştır.

İlgili literatür taraması yapılarak araştırmada kullanılacak yarı yapılandırılmış görüşme formunun kapsamı belirlenmiştir. Hazırlanan görüşme formu dil geçerliği kapsamında, bir sınıf öğretmeni ve bir Türkçe öğretmeni tarafından incelenmiştir. Daha sonra görüşme formu kapsam geçerliği için uzman görüşüne sunulmuştur. Hazırlanan görüşme formu Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretim Ana Bilim Dalında görevli proje danışmanı ve bu konularda çalışmalar yapan iki öğretim üyesi tarafından incelenmiş ve onların görüşleri doğrultusunda yeniden düzenlenmiştir. Görüşme formunun güvenilirliğini sağlamak amacıyla da dört sınıf öğretmeni ile görüşmenin pilot çalışması yapılmıştır. Yapılan ilk iki pilot çalışmada sınıf öğretmenlerinin çoğunun strateji, öğretim yöntem ve teknikleri gibi kavramları unutmuş oldukları görülmüş ve bilgileri hatırlatmak amacıyla görüşme sorularından önce bu kavramlarla ilgili sonda soruları eklenmiştir. Sonda soruları, görüşmecinin verilen cevabın peşine düştüğü ve derinlemesine bilgi edinmeyi amaçladığı sorulardır (Kvale, 1994). Sonda sorularının eklenmesinden sonra iki sınıf öğretmeni ile daha pilot görüşme yapılmış ve görüşme formuna son şekli verilmiştir.

Öğretmenlere sorulan görüşme sorularının, sınıf düzeylerine dağılımı şu şekildedir:

Tablo 4. Öğretmenlere Yöneltilen Görüşme Sorularının Sınıf Düzeylerine Göre Dağılımı

Görüşme soruları	Sınıflar			
	1	2	3	4
1. Sınıfta ders işlerken öğretim yöntem ve tekniklerinden en çok hangisini kullanıyorsunuz?	√	√	√	√
2. ... Yöntem ve tekniğini tercih etme sebebiniz nedir? (1. Soruda alınacak cevaba göre soru yöneltilecektir.)	√	√	√	√
3. Türkçe dersinde öğretim yöntem ve tekniklerinden en çok hangisini kullanıyorsunuz?	√	√	√	√
4. Matematik dersinde öğretim yöntem ve tekniklerinden en çok hangisini kullanıyorsunuz?	√	√	√	√
5. Hayat Bilgisi dersinde öğretim yöntem ve tekniklerinden en çok hangisini kullanıyorsunuz?	√	√	√	
6. Fen Bilimleri dersinde öğretim yöntem ve tekniklerinden en çok hangisini kullanıyorsunuz?			√	√
7. Sosyal Bilgiler dersinde öğretim yöntem ve tekniklerinden en çok hangisini kullanıyorsunuz?				√

8. Öğretim yöntem ve tekniklerini kullanma konusunda geliştirilmesi gereken yönleriniz nelerdir?	✓	✓	✓	✓
--	---	---	---	---

Veri toplama aracının uygulanmasından önce araştırma hakkında bilgi veren araştırma önerisi hazırlanarak Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Yayın Etik Kurulundan 25.10.2021 tarih ve 354 sayılı; Nevşehir İl Millî Eğitim Müdürlüğünden 28.12.2021 tarih ve 40009474 sayılı izinler alınmıştır.

Verilerin Analizi

Yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilen veriler betimsel analiz ve içerik analizi ile analiz edilmiştir. Betimsel analizde temalar önceden belirlenir. Çeşitli yollarla elde edilen veriler özetlenir ve yorumlanır. Daha çok detaylı ayırıştırma gerektirmeyen verilerin işlenmesinde kullanılır. Betimsel analizde araştırmacılar görüşmecilerden elde edilen görüşleri doğrudan alıntı yapar (Miles & Huberman, 1994; Kitzinger, 1995; Kvale, 1994).

İçerik analizi ise toplanan verileri açıklamada kullanılan kavram, kategori ve temalara ulaşılmasını; elde edilen verilerin daha ayrıntılı şekilde incelenmesini gerektirir. Bu teknikte elde edilen veriler üzerinde yoğunlaşılır ve bu verilerde sık sık tekrarlanan, katılımcının yoğun vurgu yaptığı olgu ve olaylardan kodlar elde edilir. Çıkarılan bu kodlardan kategoriler ve kategorilerden de temalar elde edilir (Bengtsson, 2016; Crabtree & Miller, 1992; Merriam & Grenier, 2019).

Araştırma sırasında ses kayıt cihazı ile elde edilen sesler bilgisayar ortamında program yardımı ile yazı şeklinde Word sayfasına aktarılmış ve görüşmeler tekrar dinlenerek yazı ile ses uyumluluğundaki eksiklikler giderilmiştir. Ayrıca öğretmenler Ö1, Ö2... Şeklinde kodlanmıştır. Sorulan sorulara verilen cevaplar her bir madde için ayırıştırılmıştır. Öğretmenlerin görüşlerinde en sık karşılaşılanlar cevaplar sıralanmış ve kodlar oluşturulmuştur. Kodlar da benzerliklerine göre tema ve kategorilere ayrılmıştır. Kategoriler oluşturulurken Gözütok (2017)'un ve Erciyeş (2017)'in de belirtmiş oldukları kategorilerden yararlanılmış, ayrıca bu kategorilere öğretmenlerle yapılan çalışmalar sonucu elde edilen verilere dayanılarak geleneksel öğretim yöntem ve teknikleri ile yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştiren yöntem ve teknikler olmak üzere iki kategori daha ilave edilmiştir. Verilen cevapları desteklemek amacı ile de bazı öğretmenlerden alınan görüşler olduğu gibi aktarılmıştır. Öğretmenler yapılan görüşmelerde bazı sorulara birden fazla görüş belirtmişler veya hiç görüş belirtmemişlerdir. Bu sebeple verilen frekans değerleri kişi sayısını değil görüş sayısını, yüzde değerleri ise toplam görüş sayısı içerisinde kodlara ait yüzde değerlerini göstermektedir. Görüşme gerçekleştirilen öğretmenler araştırmanın 1. ve 2. alt problemi kapsamında yöneltilen sorulara 140 görüş belirtmişlerdir. 3. alt problemine yönelik Türkçe dersinde 102, matematik dersine 89, hayat bilgisi dersine 79, fen bilimleri dersine 38, sosyal bilgiler dersine ise 23 görüş belirtmişlerdir. Sınıf öğretmenleri geliştirilmesi gereken yönleri hakkında ise 46 görüş belirtmişlerdir.

Bulgular Ve Yorumlar

Bu bölümde, gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerde araştırmanın alt problemlerine ait öğretmenlere sorulan 8 sorunun cevaplarına ilişkin bulgularına ve yorumlarına yer verilmiştir. Öğretmenlerden alınan cevaplar kodlar ve temalar halinde tablolaştırılmış, yüzde ve frekans değerleri gösterilmiş ve yorumlanmıştır.

Araştırmanın Birinci Alt Problemine Ait Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi olan *Sınıf öğretmenleri en çok hangi öğretim yöntem ve tekniklerini tercih etmektedirler?* Problemine cevap aranmak için öğretmenlere *Sınıfta ders işlerken öğretim yöntem ve tekniklerinden en çok hangisini kullanıyorsunuz?* Sorusu yöneltilmiştir. Araştırmaya katılan 35 sınıf öğretmeni bu soru hakkında toplam 140 görüş belirtmişlerdir. Öğretmenlerin bu soru hakkındaki görüşleri kategoriler ve temalar halinde aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 5. Sınıf Öğretmenlerinin Ders İşlerken En Çok Kullandığı Yöntem ve Teknikler

Kategoriler	Temalar	F	%
Yaratıcı ve Eleştirel Düşünme Becerilerini Geliştiren Yöntem ve Teknikleri (f= 60)	Drama	17	12,14
	Beyin Fırtınası	12	8,57
	Tartışma	9	6,42
	Problem Çözme	9	4,28
	Rol Oynama	6	0,71
	Örnek Olay	5	0,71
	İstasyon	1	
	Proje Temelli Öğrenme	1	
Geleneksel Öğretim Yöntem ve Teknikleri (f= 51)	Soru Cevap	30	21,42
	Anlatım	21	15
Uygulamaya Dayalı Öğretim Yöntem ve Teknikleri (f=17)	Gösterip Yaptırma	9	6,42
	Deney	3	2,14
	Benzetim	2	1,42
	Gösteri	2	0,71
	Uygulama	1	
Grupla Öğretim Yöntem ve Teknikleri (f=8)	Oyun Oynama	6	4,28
	İş Birliğine Dayalı Öğrenme	2	1,42
Bireysel Öğretim Yöntem ve Teknikleri (f=3)	Bilgisayar Destekli Öğretim	3	2,14

Sınıf Dışı Öğretim Yöntem ve Teknikleri (f=1)	Sergi	1	0,71
---	-------	---	------

Tabloda görüldüğü üzere sınıf öğretmenlerinin en çok yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştiren yöntem ve tekniklerini (f=60) kullandıkları görülmektedir. Bu kategori altında yer alan temalarda drama tekniği (f= 17) ise en çok kullanılan öğretim tekniğidir. İkinci sırada ise beyin fırtınası (f=12) yer almaktadır. Bu kategori altında en az kullanılan teknik ise istasyon (f=1) ve proje temelli öğrenmedir (f=1).

Geleneksel öğretim yöntem ve teknikleri (f=51) ise en çok kullanılan ikinci kategoride yer almaktadır. Bu kategori altında yer alan temalarda soru cevap (f=30) en çok kullanılan yöntemdir. İkinci sırada ise anlatım (f=21) yer almaktadır.

Kategoriler içerisinde en az kullanılan ise sınıf dışı öğretim yöntem ve teknikleridir (f=1). Bu kategori altındaki temalarda ise sadece sergi yönteminin (f=1) kullanıldığı görülmektedir.

Yöntem ve teknik kullanımı konusunda temalara genel olarak bakıldığında ise sınıf öğretmenlerinin en çok soru cevap (f=30) yöntemini kullandığı görülmektedir. Anlatım yöntemi (f=21) ise ikinci sırada yer almaktadır. En az kullandıkları yöntem ve teknikler ise istasyon (f=1), proje temelli öğrenme (f=1), uygulama (f=1) ve sergidir (f=1).

Bu temalara ilişkin öğretmen görüşlerinden bazıları aşağıda verilmiştir:

Ö3: *En çok kullandığım yöntem ve teknik olarak anlatım, tartışma, beyin fırtınası, drama, problem çözme ve soru cevap gibi yöntem ve teknikleri söyleyebilirim.*

Ö10: *Şimdi bu çok geleneksel bir yöntem olsa da en çok kullandığımız anlatım yöntemi. Çünkü ilk başta çocuğa bilgiyi vermemiz gerekiyor. Daha sonra bu bilginin üzerinden soru cevap yapıyoruz. Genellikle matematik, hayat bilgisi, Türkçe de dâhil bütün dersleri ve bu derslerdeki etkinliklerimizin tamamını anlatım ve soru cevap teknikleriyle işliyoruz. Bazı derslerimizde hayat bilgisinde özellikle çocuklarda daha kalıcı bir öğrenme olması açısından drama tekniğini de yaptırıyoruz. Ayrıca sınıfta gösterip yaptırma etkinliğimiz de var. Bunları genellikle bilgisayardan olan derslerimizde kullanıyoruz. En çok kullandığımız bunlardır.*

Ö11: *En çok kullandığımız yöntem ve teknikler biz ikinci sınıf olduğumuz için oyun oynama. Çocukların dikkatini çekmek için çok önemli oluyor. Uygulama İkinci öncelik. Çünkü uygulayarak öğrendiğinde çocuğun bilgisi kalıcı oluyor. Bir de hani bazen beyin fırtınası. Çocukları böyle aralarında konuşma şeklinde beyin fırtınası oluşturuyoruz.*

Araştırmanın İkinci Alt Problemine Ait Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi olan *En çok kullanılan yöntem ve tekniklerin tercih edilme sebepleri nelerdir?* Problemine yönelik, birinci görüşme sorusunda alınan cevaplara dayanarak... *Yöntem ve tekniğini tercih etme sebebiniz nedir?* Sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerden alınan cevaplar temalar ve kodlar halinde aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 6. En Çok Kullanılan Öğretim Yöntem ve Tekniklerinin Tercih Edilme Sebepleri

Temalar	Kodlar	f	Temalar	Kodlar	f
Anlatım (f=16)	Uygulanmasının kolay olması	4	Soru Cevap (f=26)	Dönüt sağlaması	9
	Çocukların yaşına uygun olması	2		Çocuğun derse katılımına imkân vermesi	3
	İlgi çekici olması	1		Çocukların yaşına uygun olması	
	Çocuklara ön bilgi kazandırmak amacıyla	1		Uygulanmasının kolay olması	
	Tüm sınıfın derse katılımını sağlaması	1		Dil becerilerini geliştirmesi	3
	Kısa zamanda çok bilgi aktarılabilmesi	1		Konuların hedeflerine uygun olması.	2
	Pekiştirme amacıyla	1		Kolay iletişim kurmak	1
	Kalıcı öğrenmeler sağlaması	1		Anlatım becerilerini geliştirmesi	1
	Düşünmeye sevk etmesi	1		Öğrenciyi düşünmeye sevk etmesi	
	Sınıfın ve çevrenin durumuna uygun olması	1		Aklına yeni fikirler gelmesini sağlaması	1
	Çocukların yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmesi	1		İlgi çekici olması	1
	Dil becerilerini geliştirmesi	1		Sınıfın ve çevrenin durumuna uygun olması	1
		1		Çocukların yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmesi	1
		1			1
	1		1		
Tartışma (f=2)	Kolay iletişim kurmak	1	İstasyon (f=2)	Derinlemesine öğrenmeler sağlaması	1
	Anlatım becerilerini geliştirmek	1		Çocukların diğer arkadaşlarıyla birlikte çalışma imkânı bulması	1
Rol Oynama (f=8)	Kalıcı öğrenmeler sağlıyor	2	Drama (f=20)	Kalıcı öğrenmeler sağlaması	5
	Sevdiğim bir yöntem olduğu için	1		Çocukların daha eğlenceli bulması	4
	Çocuklar daha eğlenceli buluyor	1		Yaparak yaşayarak öğrenmeye imkân sağlaması	3
	Yaparak yaşayarak öğrenme imkânı veriyor	1		Çocuklar kendilerini daha rahat ifade edebilmesi	2
	Harf öğretimini kolaylaştırması	1		Çocukların yaşına ve seviyesine uygun olması	2
	Dikkat çekme	1		Konuların hedeflerine uygun olması	
	Çocukların seviyesine uygun olma	1		Sevdiğim bir yöntem olduğu için	1
		1		Derse katılım sağlaması	1
	1	Farklı duyguları hissetmesi	1		

					1
Konuşma Halkası (f=2)	Çocukların ifade becerilerinin geliştirilmesi Öğrencilerin kelime dağarcığını zenginleştirilmesi	1 1	Proje T. Öğrenme (f=2)	Yaparak yaşayarak öğrenme imkânı veriyor Kalıcı öğrenmeler sağlıyor	1 1
Örnek Olay (f=7)	Eleştirel düşünebilmesi Çocukların yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmesi Çocukların problemin çözümüne başka yollar bulması Birlikte hareket edip sonuca ulaşması Öğrencilerin derse aktif katılımını sağlaması	2 2 1 1 1 1	Problem Çözme (f=7)	Çocukların sorunlara farklı çözüm yöntemleri öneriyorlar Daha iyi öğrenmeyi sağlıyor Öğrencilerin sebep sonuç ilişkisini görebilmesi Problem çözme basamaklarını öğretebilmek İlgi çekici olması Çocukların yaşına uygun olması Çocukların yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmesi	1 1 1 1 1 1 1 1
Temalar	Kodlar	f	Temalar	Kodlar	f
Beyin Fırtınası (f=20)	Derse aktif katılım sağlaması Çocukların anlatım becerilerini geliştirmesi Öğrencilere yeni fikirler kazandırması Öğrenciyi düşünmeye sevk etmesi Kolay iletişim kurmak Öğretmenlerin öğrencilerin özgün düşüncelerini duymak istemesi Öğrencilerin kendilerine olan güvenlerini geliştirmesi Uygulanmasının kolay olması Aklına yeni fikirler gelmesini sağlaması Çocukların problemin çözümüne başka yollar bulmasına imkân vermesi Eleştirel düşünebilmesi	3 3 2 2 2 1 1 1 1 1	Oyun Oynama (f=11)	İlgi ve dikkat çekici olması Kalıcı Öğrenme sağlaması Çocukların yaşına uygun olduğu için Eğlenceli olması Yaparak yaşayarak öğrenme sağlaması Öğrencilerin derse aktif katılımını sağlaması	3 3 2 1 1 1
			Ev Ödevi (f=1)	Öğretilenleri pekiştirmek	1
			Deney (f=2)	Yaparak yaşayarak öğrenme imkânı sağlaması Kalıcı öğrenmeler sağlaması	1 1

	Çocukların kendilerini çekinmeden ifade edebilmeleri için	1	Gösterip Yaptırma ve Gösteri (f=13)	Kalıcı öğrenmeler sağlanması	3
	Öğrencilerin birbirlerinin fikirlerinden yararlanmasını sağlaması.	1		Çocukların yaşına uygun olması.	2
	Hızlı düşünmeyi sağlaması.	1		Yaparak yaşayarak öğrenme imkânı vermesi	2
		1		Konuların hedeflerine uygun olması.	1
		1		Uygulama imkânı sağlanması	
				Harf öğretimini kolaylaştırması	1
				Psikomotor becerileri geliştirmesi	1
		1		İlgi çekici olması	1
				Farklı duyu organlarının kullanımına imkân vermesi	1
		1			1
Uygulama (f=1)	Kalıcı öğrenmeler sağlanması	1			

Tabloda görüldüğü üzere, öğretmenlerin öğretim yöntem ve tekniklerini kullanma sebepleri konusundaki temalarda en çok soru cevap yöntemi(f=26) hakkında görüş belirtmişlerdir. Bu tema altındaki kodlara bakıldığında öğretmenlerin soru cevap yöntemini tercih etme sebeplerinden bazıları dönüt sağlaması(f=9) ilgi ve dikkat çekici olması(f=3), kalıcı Öğrenme sağlanması(f=3) ve çocukların yaşına uygun olması(f=2) olduğu görülmektedir.

Temalarda ikinci sırada ise öğretmenler en çok drama(f=20) ve beyin fırtınası(f=20) teknikleri hakkında görüş belirtmişlerdir. Kalıcı öğrenmeler sağlanması(f=5), çocukların bu tekniği daha eğlenceli bulması(f=4) ve yaparak yaşayarak öğrenmeye imkân sağlanması(f=3) drama tekniğinin tercih edilme sebeplerinden bazılarıdır. Beyin fırtınası tekniğinin tercih edilme sebeplerinden en çok belirtilen kodlar ise derse aktif katılım sağlaması(f=3), çocukların anlatım becerilerini geliştirmesi(f=3), öğrencilere yeni fikirler kazandırması(f=2) ve öğrenciyi düşünmeye sevk etmesi(f=2) olarak görülmektedir.

Öğretmenlerin en az görüş belirttiği temalar ise uygulama(f=1) ve ev ödevi(f=1). Öğretmenler uygulama tekniğini kalıcı öğrenmeler sağlanması(f=1); ev ödevini(f=1) ise öğretilenleri pekiştirdiği(f=1) için tercih etmektedirler.

Bu temalara ilişkin elde edilen kodlarda öğretmen görüşlerinden bazıları aşağıda verilmiştir:

Ö1: *Rol oynama yöntemini hayat bilgisi dersinden nezaket ifadelerini kullanımı konusundan örnek vereyim. Bunu anlatmayla çocuklara kazandırılmazsınız. Okulda evde neler yapması gerekiyor? Arkadaşları ile nasıl konuşması gerekiyor? Bu konuda çocuklara roller vererek ve rolleri değiştirerek öğrenmelerini sağlıyoruz. Böylece daha kalıcı öğrenmeler gerçekleştiriyoruz.*

Ö7: *Beyin fırtınası yöntemini kullanma amacım; Çocuklara yeni fikirler edindirmek ve düşünmeyi öğretmektir. Ayrıca çocuklar kendilerini ifade etmeyi öğreniyorlar, kendilerine olan güvenleri gelişiyor.*

Ö8: *Anlatım ve soru cevap yönteminin uygulanması kolay olduğu için tercih ediyorum. Beyin fırtınası da öğrenciyi düşünmeye sevk ediyor ve öğrencilerin aklına yeni fikirler gelmesini sağlıyor.*

Araştırmanın Üçüncü Alt Problemine Yönelik Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt problemi: *Kullandıkları yöntem ve tekniklerin derslere (Türkçe, Matematik, Hayat Bilgisi, Fen Bilimleri ve Sosyal Bilgiler) göre dağılımı nasıldır?* Bu problem durumuna yönelik öğretmenlerin Türkçe, matematik, hayat bilgisi, fen bilimleri ve sosyal bilgiler derslerinde kullandıkları yöntem ve teknikler araştırılmıştır.

Türkçe Dersinde Kullanılan Yöntem Ve Teknikler

Öğretmenlerin Türkçe dersinde kullandıkları yöntem ve teknikleri belirlemek amacıyla *Türkçe dersinde öğretim yöntem ve tekniklerinden en çok hangisini kullanıyorsunuz?* Sorusu yöneltilmiş ve araştırmaya katılan 35 sınıf öğretmeni bu soru hakkında 102 görüş belirtmiştir. Belirtilen yöntem ve teknikler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 7. Sınıf Öğretmenlerinin Türkçe Dersinde Kullandıkları Yöntem ve Teknikler

Kategoriler	Temalar	F	%
Yaratıcı Ve Eleştirel Düşünme Becerilerini Geliştiren Yöntem Ve Teknikler (f= 46)	Drama	15	14,70
	Örnek Olay	10	9,80
	Rol Oynama	9	7,84
	Tartışma	8	1,96
	Beyin Fırtınası	2	0,98
	Konuşma Halkası	1	
	Proje Temelli Öğrenme	1	
Geleneksel Öğretim Yöntem Ve Teknikleri (f= 33)	Anlatım	17	16,66
	Soru Cevap	16	15,68
Uygulamaya Dayalı Öğretim Yöntem Ve Teknikleri (f=10)	Gösterip Yaptırma	7	6,86
	Araştırma İnceleme	3	2,94
Bireysel Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=7)	Bilgisayar Destekli Öğretim	5	4,90
	Karşılıklı Öğretim	2	1,96
Sınıf Dışı Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=4)	Ev Ödevi	4	3,92

Grupla Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=2)	Oyun Oynama	2	1,96
--	-------------	---	------

Tablo 7’de yer alan kategorilerde görüldüğü üzere sınıf öğretmenleri Türkçe dersinde en çok yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştiren yöntem ve teknikleri(f=46) tercih etmektedirler. Bu kategori altında yer alan temalara bakıldığında en çok kullanılan yöntem ve teknikler drama(f=15) ve örnek olaydır(f=10). En az kullanılan yöntem ve teknikler ise konuşma halkası(f=1) ve proje temelli öğrenmedir(f=1).

En çok tercih edilen ikinci kategori ise geleneksel öğretim yöntem ve teknikleri(f=33) kategorisidir. Bu kategori altında yer alan temalara bakıldığında anlatım(f=17) en çok kullanılan yöntemidir.

Kategoriler içerisinde en az tercih edilen ise grupla öğretim yöntem ve teknikleridir(f=2). Bu kategoride en çok tercih edilen tema ise oyun oynamadır(f=2).

Temalara genel olarak bakıldığında sınıf öğretmenlerinin Türkçe dersinde en çok tercih ettikleri yöntem ve teknikler anlatım(f=17), soru cevap(f=16), drama(f=15) ve örnek olaydır(f=10). En az tercih edilenler ise konuşma halkası(f=1) ve proje temelli öğrenmedir(f=1).

Bu temalara ilişkin elde edilen kodlarda öğretmen görüşlerinden bazıları aşağıda verilmiştir:

Ö5: *Şu an birinci sınıf öğretmenini olduğumuz için daha çok gösterip yaptırma, karşılıklı öğretim ve ev ödevi yöntemi kullanmaktayız.*

Ö12: *Okuma anlama çok önemli olduğu için sesli ve sessiz okumayı genelde kullanıyoruz. Drama ve rol oynama yöntem ve tekniklerini de çoğu zaman tercih ediyorum.*

Ö16: *Ben Türkçe dersine başlarken önce o konuyla, işleyeceğim konuyla, hangi konuyu anlatacaksam konuyla ilgili çocukların dikkatini çekecek bir hikâyeye anlatırım. Kısa bir hikâyeye anlatırım. Hikâyeye yoluyla öğrenme diyebiliriz buna. Bu hikâyede dikkat çektikten sonra o konuyu anlatırım. Çocuklardan ne anlatmak istediklerini kimler ne anladıysa birkaç cümleyle çocuklardan dönüt alırım. Ondan sonra artık o konuyla ilgili, okuma metni varsa okuma metni okuturum. Sonra onunla ilgili soru cevap yaparım. En sonra da defterlerine bu konuyla ilgili kısa bir hatırlatma yazısı yazdırırım ya da 2,3 soru cevapla değerlendirme yaparım. Böylece dersi sonlandırırım.*

Matematik Dersinde Kullanılan Yöntem Ve Teknikler

Sınıf öğretmenlerinin matematik dersinde kullandıkları yöntem ve teknikleri belirlemek amacıyla *Matematik dersinde öğretim yöntem ve tekniklerinden en çok hangisini kullanıyorsunuz?* Sorusu yöneltilmiş ve araştırmaya katılan 35 sınıf öğretmenini bu soru hakkında 89 görüş belirtmiştir. Matematik dersinde kullanılan yöntem ve teknikler hakkında öğretmen görüşlerini gösteren tablo şu şekildedir:

Tablo 8. Sınıf Öğretmenlerinin Matematik Dersinde Kullandıkları Yöntem ve Teknikler

Kategoriler	Temalar	F	%
Yaratıcı Ve Eleştirel Düşünme Becerilerini Geliştiren Yöntem Ve Teknikler (f= 31)	Problem Çözme	21	23,59
	Beyin Fırtınası	7	7,86
	Rol Oynama	2	2,24
	Drama	1	1,12
Geleneksel Öğretim Yöntem Ve Teknikleri (f= 25)	Soru Cevap	17	19,10
	Anlatım	8	8,98
Uygulamaya Dayalı Öğretim Yöntem Ve Teknikleri (f=14)	Gösterip Yaptırma	11	12,35
	Araştırma İnceleme	2	2,24
	Uygulama	1	1,12
Bireysel Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=7)	Bilgisayar Destekli Öğretim	7	7,86
Grupla Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=7)	Oyun Oynama	5	5,61
	İş Birliğine Dayalı Öğrenme	2	2,24
Sınıf Dışı Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=5)	Ev Ödevi	5	5,61

Tabloda yer alan kategorilere bakıldığında sınıf öğretmenleri matematik dersinde en çok yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştiren yöntem ve teknikleri(f=31) tercih etmektedirler. Bu kategori altında yer alan problem çözme(f=21) ve beyin fırtınası(f=7) tekniği en çok tercih edilen yöntemlerdir. Drama(f=1) ise bu kategoride yer alan temalardaki en az tercih edilen yöntemdir.

Kategoriler içerisinde geleneksel öğretim yöntem ve teknikleri(f=25) en çok tercih edilen ikinci kategori olup, bu kategori altındaki temalarda gösterip yaptırma(f=11) yöntemi en çok tercih edilen yöntemdir. Uygulama(f=1) ise en az tercih edilen teknik olarak gözükmektedir.

Sınıf dışı öğretim yöntem ve teknikleri(f=5) ise kategoriler içerisinde en az tercih edilen kategoridir. Matematik dersinde sınıf öğretmenleri bu kategori altında sadece ev ödevi(f=5) tekniğini kullandıklarını belirtmişlerdir.

Temalara genel olarak bakıldığında öğretmenler matematik dersin en çok problem çözme(f=21), soru cevap(f=17) ve gösterip yaptırma(f=11) yöntemlerini kullanmaktadır. Drama(f=1) ve uygulama(f=1) ise en az kullanılan yöntemlerdir.

Burada yer alan temalar hakkındaki öğretmen görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

Ö9: *Matematik dersinde oyun oynama ve problem çözme yöntemlerini kullanıyorum.*

Ö14: Sınıfta akıllı tahta olduğu için artık öyle imkânımız olduğu için bilgisayar destekli öğretim yöntemini çok kullanıyorum.

Ö17: Matematik dersinde daha çok anlatım tekniğini kullanıyoruz. Tabi konuyla ilgili uygun videolar varsa onların izlenmesi yöntemi de öğrenmeyi daha çok artırdığı için derse başlarken konuyla ilgili videolar izlettiriyoruz çocuklara. Daha sonra anlatım tekniğini kullanıyoruz. Bol bol problem çözdürüyoruz. Ev ödevleri muhakkak veriyoruz. Kitaplarımızdaki yaptığımız çalışmaların evde de pekiştirilip daha iyi öğrenilmesi adına. Hani öğrencimizi çok sıkmayacak, bunaltmayacak şekilde düzenli olarak ödevlerimizi veriyoruz. Ödevler öğrenmenin çok önemli bir parçası, öğrenmenin kalıcı olması açısından.

Hayat Bilgisi Dersinde Kullanılan Yöntem ve Teknikler

Sınıf öğretmenlerinin hayat bilgisi dersinde kullandıkları öğretim yöntem ve tekniklerini belirlemek amacıyla *Hayat bilgisi dersinde öğretim yöntem ve tekniklerinden en çok hangisini kullanıyorsunuz?* Sorusu yöneltilmiştir. 1,2 ve 3. Sınıflarda hayat bilgisi dersi okutan ve araştırmaya katılan 27 sınıf öğretmeni bu soru hakkında 79 görüş belirtmiştir. Hayat bilgisi dersinde kullanılan yöntem ve teknikler hakkında öğretmen görüşlerini gösteren tablo şu şekildedir:

Tablo 9. Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Dersinde Kullandıkları Yöntem ve Teknikler

Kategoriler	Temalar	F	%
Yaratıcı Ve Eleştirel Düşünme Becerilerini Geliştiren Yöntem Ve Teknikler(f=40)	Drama	10	12,65
	Rol Oynama	9	11,39
	Beyin Fırtınası	7	8,86
	Örnek Olay	5	6,32
	Tartışma	5	2,53
	Proje Temelli Öğrenme	2	1,26
	Altı Şapkalı Düşünme	1	
	Konuşma Halkası	1	
Geleneksel Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=24)	Soru Cevap	15	18,98
	Anlatım	9	11,39
Sınıf Dışı Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=7)	Topluma Katılım	4	5,06
	Eğitsel Gezi	2	2,53
	Ev Ödevi	1	1,26
Grupla Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=5)	İş Birliğine Dayalı Öğrenme	3	3,79
	Oyun Oynama	2	2,53

Uygulamaya Dayalı Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=2)	Gösterip Yaptırma	1	1,26
	Araştırma İnceleme	1	1,26
Bireysel Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=1)	Bilgisayar Destekli Öğretim	1	1,26

Tablo 9 incelendiğinde kategoriler içerisinde sınıf öğretmenlerin en çok tercih ettikleri kategori yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştiren yöntem ve tekniklerdir(f=40). Drama(f=10) ve rol oynama(f=9) teknikleri bu kategori altındaki temalarda en çok kullanılan tekniklerdir. Bu kategorideki temalarda altı şapkalı düşünme(f=1) ve konuşma halkası(f=1) ise en az kullanılan tekniklerdir.

Kategoriler içerisinde ikinci sırada ise geleneksel öğretim yöntem ve teknikleri(f=24) sınıf öğretmenleri tarafından tercih edilmektedir. Bu kategori içerisindeki temalarda ise soru cevap(f=15) yöntemi en çok kullanılan yöntemdir.

Ayrıca sınıf öğretmenlerinin topluma katılım(f=4), eğitsel gezi(f=2) ve ev ödevi(f=1) gibi sınıf dışı öğretim yöntem ve tekniklerini, hayat bilgisi dersinde diğer derslere göre daha fazla kullandıkları görülmektedir. Araştırmada öğretmenlerin hayat bilgisi dersinde daha fazla yöntem ve teknik çeşitliliği gittikleri görülmüştür.

Hayat bilgisinde en az tercih edilen kategori ise bireysel öğretim yöntem ve teknikleri(f=1) olup, bu kategori altındaki temalarda ise sadece bilgisayar destekli öğretim yönteminin(f=1) kullanıldığı görülmektedir.

Hayat bilgisi dersinde kullanılan yöntem ve tekniklere ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşlerinden bazıları aşağıda verilmiştir:

Ö26: *Hayat bilgisi hani hayata hazırladığı için daha çok mesela yaratıcı drama ve oyunlarla görselleştirerek öğretiyorum. Doğaçlama bir şekilde yapmalarını sağlıyorum. Ayrıca işte hayat bilgisini de konulara paralel olarak, gezi, gözlem, yakın çevreyi tanıması adına çalışmalar yapıyorum. Yine soru cevap yöntemini de kullanıyorum. Eksiklerini bu şekilde tamamlıyoruz ve tekrar ediyoruz.*

Ö27: *Anlatım, soru cevap ve rol yapmayı daha çok kullanıyorum. Örnek verirken arkadaşlık ilişkilerini konusunda, bu yöntemleri kullanarak çocukların yaparak yaşayarak öğrenmelerini sağlıyorum.*

Fen Bilimleri Dersinde Kullanılan Yöntem Ve Teknikler

Bu bölümde 3. ve 4. sınıfları okutan 15 sınıf öğretmenine *Fen bilimleri dersinde öğretim yöntem ve tekniklerinden en çok hangisini kullanıyorsunuz?* Sorusu yöneltilmiş ve öğretmenler bu soru hakkında 38 görüş belirtmişlerdir. 3.ve 4. Sınıf öğretmenlerinin fen bilimleri dersinde kullandıkları yöntem ve teknikleri gösteren tablo temalar ve kategoriler şeklinde aşağıda verilmiştir:

Tablo 10. Sınıf Öğretmenlerinin Fen Bilimleri Dersinde Kullandıkları Yöntem ve Teknikler

Kategoriler	Temalar	F	%
Uygulamaya Dayalı Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=21)	Deney	11	28,94
	Gösterip Yaptırma	6	15,78
	Araştırma İnceleme	2	5,26
	Benzetim	1	2,63
Geleneksel Öğretim Yöntem Ve Teknikleri (f= 9)	Soru Cevap	6	15,78
	Anlatım	3	7,89
Yaratıcı Ve Eleştirel Düşünme Becerilerini Geliştiren Yöntem Ve Teknikler(f= 5)	Tartışma	2	5,26
	Beyin Fırtınası	1	2,63
	Proje Temelli Öğrenme	1	2,63
	Problem Çözme	1	2,63
Sınıf Dışı Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=2)	Sergi	2	5,26
Bireysel Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=1)	Bilgisayar Destekli Öğretim	1	2,63

Tablo 10'da görüldüğü üzere 3. Ve 4. sınıfları okutan sınıf öğretmenlerinin kategoriler içerisinde en çok uygulamaya dayalı öğretim yöntem ve tekniklerini(f=21) tercih ettikleri görülmektedir. Bu kategori altındaki temalarda ise deney(f=11) ve gösterip yaptırma(f=6) yöntemleri en çok tercih edilen yöntemlerdir. Benzetim(f=1) ise bu kategori içerisindeki temalarda en az kullanılan tekniktir.

Geleneksel öğretim yöntem ve teknikleri(f=9) ise kategoriler içerisinde en çok tercih edilen ikinci kategoridir. Bu kategori içerisindeki temalarda soru cevap(f=6) yöntemi ise en çok kullanılan yöntemidir.

Bireysel öğretim yöntem ve teknikleri(f=1), kategoriler içerisinde en az tercih edilen kategori olup bu kategori altındaki temada sadece bilgisayar destekli öğretim(f=1) yönteminin kullanıldığı görülmektedir.

Kategoriler altındaki temalara genel olarak bakıldığında öğretmenlerin fen bilimleri dersinde en çok deney(f=11), gösterip yaptırma(f=6) ve soru cevap yöntemlerini(f=6) kullandıkları görülmektedir.

3. ve 4. Sınıfları okutan sınıf öğretmenlerinin fen bilimlerinde kullandıkları yöntem ve tekniklere ilişkin görüşlerinden birkaçı aşağıda verilmiştir:

Ö14: Bence fen bilimleri dersinin yapısına en uygun olan yöntemler deney, benzetim ve gösterip yaptırmadır. Bu yöntemleri fen bilimlerinde daha çok kullanıyorum.

Ö19: *Fen dersinde deney yapmaya özen gösteriyorum. Proje kullanıyoruz. Soru cevap. Deneylerde tabi iş birliği yapıyoruz beraber. Ve sergi açabiliyoruz. Genellikle sene sonunda sergi açmaya çalışıyoruz.*

Ö20: *Şu an fen bilimleri dersinde özellikle dördüncü sınıf müfredatında deney yönteminin daha uygun olduğunu düşünüyorum. Gösterip yaptırma yönteminin iyi olduğunu, aynı zamanda çocuklar yaptıkları şeyleri sınıf ortamında arkadaşlarına sunuyorlar. Sergi yöntemini de kullanıyoruz.*

Sosyal Bilgiler Dersinde Kullanılan Yöntem ve Teknikler

Bu bölümde 4. Sınıflarda eğitim öğretim veren 8 sınıf öğretmenine *Sosyal bilgiler dersinde öğretim yöntem ve tekniklerinden en çok hangisini kullanıyorsunuz?* Sorusu yöneltilmiştir. 4. Sınıf öğretmenleri sosyal bilgiler dersinde kullandıkları yöntem ve teknikler hakkında 23 görüş belirtmişlerdir. 4. Sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde kullandıkları yöntem ve teknikleri gösteren tablo temalar ve kategoriler şeklinde aşağıda verilmiştir:

Tablo 11. Sınıf Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Kullandıkları Yöntem ve Teknikler

Kategoriler	Temalar	f	%
Yaratıcı Ve Eleştirel Düşünme Becerilerini Geliştiren Yöntem Ve Teknikler(f= 12)	Drama	3	13,04
	Rol Oynama	3	13,04
	Beyin Fırtınası	3	4,34
	Örnek Olay	1	4,34
	Tartışma	1	4,34
	Altı Şapkalı Düşünme	1	
Geleneksel Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=4)	Soru Cevap	2	8,69
	Anlatım	2	8,69
Sınıf Dışı Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=3)	Topluma Katılım	1	4,34
	Görüşme	1	4,34
	Ev Ödevi	1	4,34
Uygulamaya Dayalı Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=2)	Gösterip Yaptırma	1	4,34
	Araştırma İnceleme	1	4,34
Grupla Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=1)	İş Birliğine Dayalı Öğrenme	1	4,34
Bireysel Öğretim Yöntem-Teknikleri(f=1)	Bilgisayar Destekli Öğretim	1	4,34

Tablo 11 incelendiğine 4. Sınıfı okutan sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde, kategoriler içerisinde en çok yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştiren yöntem ve teknikleri(f=12) tercih ettikleri görülmektedir. Bu kategori altındaki temalarda ise en çok kullanılan yöntem ve teknikler

drama(f=3), rol oynama(f=3) ve beyin fırtınasıdır(f=3). En az kullanılanlar ise örnek olay(f=1) yöntemi, tartışma(f=1) ve altı şapkalı düşünme(f=1) tekniğidir.

Kategoriler içerisinde en çok tercih edilen ikinci kategori ise geleneksel öğretim yöntem ve teknikleridir(f=4). Geleneksel öğretim yöntem ve teknikleri kategorisi içerisindeki temalarda ise soru cevap(f=2) ve anlatım(f=2) yöntemini kullanan öğretmen görüşlerinin sayısı eşittir.

Grupla öğretim yöntem ve teknikleri(f=1) ile bireysel öğretim yöntem ve teknikleri(f=1) kategorilerini tercih eden öğretmen görüşlerinin sayısı eşit olup en az tercih edilen kategorilerdir. Bu kategoriler altında ise sınıf öğretmenlerinin iş birliğine dayalı öğrenme(f=1) ve bilgisayar destekli öğrenme(f=1) yöntemlerini kullandıkları görülmektedir.

Sosyal bilgiler dersini okutan 4. Sınıf öğretmenlerinin bu derste kullandıkları yöntem ve teknikler hakkındaki görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

Ö19: *Sosyal bilgilerde görüşme yapıyoruz. Drama, rol oynama, beyin fırtınası yapıyoruz. Sosyal Bilgilerde araştırma ödevi de verebiliyorum, ev ödevi verebiliyorum. Çünkü sosyal bilgilerde araştırma oldukça önemli.*

Ö20: *Sosyal bilgiler dersinde mesela en son olarak soy ağacı, aile tarihimizi araştırma diye bir konumuz vardı. Orada çocuklarla işte topluma katılım ve görüşme yöntemini kullandık. Araştırma*

Ö35: *Sosyal bilgiler dersinde biraz daha görseller önemli olduğu için rol yapma, yine sunuş yoluyla öğretim kullanıyorum. Ayrıca öğrencilere iş birliğine dayalı öğrenme stratejilerini de uyguluyorum.*

Araştırmanın Dördüncü Alt Problemine Yönelik Bulgular

Araştırmanın dördüncü alt problemi olan *Kullanılan yöntem ve teknikler öğretmenlerin kıdemine göre hangi açılardan farklılık göstermektedir?* Problemine yönelik olarak bu bölümde araştırmalar yapılmıştır. Sınıf öğretmenlerinin birinci problem durumu için öğretmenlere sorulan *Sınıfta ders işlerken öğretim yöntem ve tekniklerinden en çok hangisini kullanıyorsunuz?* Soruna verilen cevaplardan yola çıkılarak elde edilen 140 görüş sınıf öğretmenlerinin mesleki kıdemlerine göre ayrıştırılmış ve aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Araştırmaya katılan 35 sınıf öğretmeninden 5'inin 30 yıl ve üzeri hizmet süresi vardır. 7 öğretmenin ise hizmet süresi 26-30 yıl aralığındadır. 21-25 yıl aralığında hizmet süresi olan öğretmenlerin sayısı 6'dır. 16-20 yıl arasında hizmet süresi olan öğretmenlerin sayısı ise 8'dir. 5 öğretmenin hizmet süresi 11-15 yıl aralığındadır. 6-10 yıl aralığında hizmet süresi olan öğretmenlerin sayısı 4 tür. Araştırmaya 0-5 yıl arasında hizmet süresi olan öğretmen katılmamıştır.

Tablo 12. Yöntem ve Tekniklerin Öğretmenlerin Kıdemlerine Göre Dağılımı

Kıdem	Kategoriler	Yöntem ve Teknikler
6-10 Yıl	Yaratıcı Ve Eleştirel Düşünme Becerileri Geliştiren Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=5)	Beyin Fırtınası (f=2), Rol Oynama(f=1), Drama(f=1), Tartışma(f=1)
	Geleneksel Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=3)	Soru Cevap(f=2), Anlatım(f=1)
	Uygulamaya Dayalı Öğretim Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=2)	Gösteri(f=1) Gösterip Yaptırma (f=1)
	Grupla Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=2)	Oyun Oynama(f=1) İş Birliğine Dayalı Öğretim(f=1)
11-15 Yıl	Yaratıcı Ve Eleştirel Düşünme Becerileri Geliştiren Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=9)	Drama(f=4), Rol Oynama(f=1), Beyin Fırtınası(f=1), Problem Çözme (f=1), İstasyon(f=1), Örnek Olay(f=1)
	Geleneksel Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=8)	Soru Cevap(f=5), Anlatım(f=3)
	Uygulamaya Dayalı Öğretim Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=1)	Gösterip Yaptırma (f=1)
	Bireysel Öğretim Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=1)	Bilgisayar Destekli Öğretim(f=1)
16-20 Yıl	Yaratıcı Ve Eleştirel Düşünme Becerileri Geliştiren Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=13)	Drama (f=4), Beyin Fırtınası(f=3), Tartışma(f=3), Problem Çözme(f=2), Rol Oynama(f=1)
	Geleneksel Öğretim Yöntem Ve Teknikleri (f=10)	Soru Cevap(f=7), Anlatım(f=3)
	Uygulamaya Dayalı Öğretim Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=5)	Gösterip Yaptırma (f=3), Uygulama(f=1), Benzetim(f=1)
	Grupla Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=2)	Oyun Oynama(f=2)
	Bireysel Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=1)	Bilgisayar Destekli Öğretim(f=1)
21-25 Yıl	Yaratıcı Ve Eleştirel Düşünme Becerileri Geliştiren Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=15)	Drama(f=3), Problem Çözme(f=3), Rol Oynama(f=2), Tartışma(f=2), Beyin Fırtınası(f=2), Örnek Olay(f=2), Proje Temelli Öğrenme(f=1)
	Geleneksel Öğretim Yöntem Ve Teknikleri (f=11)	Soru Cevap(f=6), Anlatım(f=5)
	Uygulamaya Dayalı Öğretim Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=3)	Deney(f=2), Gösterip Yaptırma(f=1)

	Grupla Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=3)	Oyun Oynama(f=2), İş Birliğine Dayalı Öğretim(f=1)
	Sınıf Dışı Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=1)	Sergi(f=1)
26-30 Yıl	Geleneksel Öğretim Yöntem Ve Teknikleri (f=10)	Soru Cevap(f=5), Anlatım(f=5)
	Yaratıcı Ve Eleştirel Düşünme Becerileri Geliştiren Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=10)	Drama(f=2), Beyin Fırtınası(f=2), Tartışma(f=2), Örnek Olay(f=2), Rol Oynama(f=1), Problem Çözme(f=1),
	Uygulamaya Dayalı Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=5)	Gösterip Yaptırma (f=2), Deney(f=1), Gösteri(f=1), Benzetim(f=1)
30 Yıl Üzeri	Geleneksel Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=9)	Soru Cevap (f=5), Anlatım(f=4)
	Yaratıcı Ve Eleştirel Düşünme Becerileri Geliştiren Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=8)	Drama(f=3), Beyin Fırtınası(f=2), Problem Çözme(f=2), Tartışma(f=1),
	Uygulamaya Dayalı Öğretim Yöntem Ve Teknikleri(f=1)	Gösterip Yaptırma(f=1),

Tabloda görüldüğü üzere 6-10 yıl arasında hizmet süresi olan sınıf öğretmenlerinin kategoriler içerisinde en çok yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştiren öğretim yöntem ve tekniklerini(f=5) tercih ettikleri görülmektedir. Bu kategori altında en çok kullanılan yöntem ise beyin fırtınasıdır(f=5). Bu hizmet süresinde kategoriler içerisinde en az tercih edilen kategoriler ise uygulamaya dayalı öğretim yöntem ve teknikleri(f=2) ile grupla öğretim yöntem ve teknikleridir(f=2).

Yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştiren öğretim yöntem ve teknikleri(f=9) 11-15 yıl arasında hizmet süresi olan sınıf öğretmenlerinin en çok tercih ettiği kategoridir. Drama(f=4) ise bu kategori içerisinde en çok kullanılan öğretim tekniğidir. Bireysel öğretim yöntem ve teknikleri(f=1) ise 11-15 yıl arasında hizmet süresi olan öğretmenler tarafından en az tercih edilen kategori olup, bu kategoride öğretmenler sadece bilgisayar destekli öğretim yöntemi(f=1) hakkında görüş belirtmişlerdir.

16-20 yıl arasında hizmet süresi olan sınıf öğretmenleri ise kategoriler içerisinde en çok yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştiren öğretim yöntem ve tekniklerini(f=13) tercih etmişlerdir. Bu kategorideki drama(f=4), beyin fırtınası(f=3) ve tartışma(f=3) en çok kullanılan tekniklerdir. Bu hizmet aralığında öğretmenler tarafından en az tercih edilen kategori bireysel öğretim yöntem ve teknikleri(f=1) olup, bu kategoride öğretmenler sadece bilgisayar destekli öğretim yöntemi(f=1) hakkında görüş belirtmişlerdir.

Hizmet süresi 21-25 yıl aralığında olan sınıf öğretmenleri en çok yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştiren öğretim yöntem ve tekniklerini(f=15) tercih etmişlerdir. Bu kategori altındaki yöntem ve tekniklerde ise drama tekniği(f=3) ve problem çözme yöntemi(f=3) en çok kullanılanlardır.

Sınıf dışı öğretim yöntem ve teknikleri(f=1) ise en az tercih edilen kategoridir. Bu kategoride ise sadece sergi yöntemi(f=1) kullanılmaktadır.

26-30 yıl aralığında hizmet süresi olan sınıf öğretmenleri ise kategoriler içerisinde en fazla geleneksel öğretim yöntem ve teknikleri(f=10) ile yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştiren öğretim yöntem ve tekniklerini(f=10) tercih etmişlerdir. Bu iki kategoride en çok kullanılan yöntem ve teknikler ise soru cevap(f=5), anlatım(f=5), drama(f=2), tartışma(f=2) ve örnek olaydır(f=2). En az tercih edilen kategori ise uygulamaya dayalı öğretim yöntem ve teknikleri(f=5) olup, bu kategoride gösterip yaptırma(f=2) en çok kullanılan yöntemidir.

Geleneksel öğretim yöntem ve teknikleri(f=9), 30 yıl üzerinde hizmet süresi olan öğretmenler tarafından en çok tercih edilen kategoridir. Bu kategoride soru cevap(f=5) ve anlatım(f=4) yöntemi kullanılmaktadır. Uygulamaya dayalı öğretim yöntem ve teknikleri(f=1) ise 30 yıl üzeri hizmet süresi olan sınıf öğretmenleri tarafından en az tercih edilen kategori olup, bu kategoride sadece gösterip yaptırma yönteminin(f=1) kullanıldığı görülmektedir.

Öğretmenlerin hizmet sürelerine ve oluşturulan kategorilere bakıldığında 6-10, 11-15, 16-20 ve 21-25 yıl aralığında hizmet süresi olan sınıf öğretmenlerinin en çok yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştiren yöntem ve tekniklere ağırlık verdikleri görülmektedir. 26-30 yıl aralığında ve 30 yıl üzerinde hizmet süresi olan sınıf öğretmenleri ise daha çok geleneksel öğretim yöntem ve tekniklerini tercih etmektedirler. Ayrıca 30 yıl üzerinde hizmet süresi olan sınıf öğretmenlerinin sınıfta ders işlerken yöntem ve teknik çeşitliliğine gitmedikleri görülmektedir.

Sınıf Öğretmenlerinin Geliştirilmesi Gereken Yönlerine Dair Bulgular

Sınıf öğretmenlerine *Öğretim yöntem ve tekniklerini kullanma konusunda geliştirilmesi gereken yönleriniz nelerdir?* Sorusu yöneltilmiştir. Sınıf öğretmenleri bu konu hakkında 46 görüş belirtmiştir. Alınan görüşler doğrultusunda elde edilen veriler temalar ve kodlar halinde aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 13. Sınıf Öğretmenlerinin Öğretim Yöntem ve Tekniklerini Kullanma Konusunda Geliştirilmesi Gereken Yönleri

Temalar	Kodlar	F
Yöntem Ve Teknik(f=32)	Güncel Yöntem Ve Teknik Kullanımı	12
	Yöntem Ve Tekniklerin Uygulanmasını Unutma	6
	Yöntem Ve Teknik Çeşitliliğine Gitme	5
	Kullanılan Yöntem Ve Tekniklerin İsimlerini Unutma	3
	Teknolojiye Dayalı Yöntem Ve Teknikleri Kullanma	3
	Sınıf Dışı Öğretim Yöntem Ve Tekniklerin Kullanımı	1
	Bireysel Öğretim Yöntem Ve Tekniklerin Kullanımı	1
	Yöntem Ve Teknik Konusunda Bilgi Eksikliği	1

Materyal(f=7)	Materyal Geliştirmede	4
	Görsel Veriler Kullanma	3
Güncel Bilgiler(f=4)	Mesleki Güncel Bilgileri Takip Etme	2
	Teknoloji Kullanımı	2
Öğrenci(f=3)	Öğrenci Özellikleri Hakkında Bilgi	2
	Öğrenciyi Derse Katma	1

Tablo 13'te görüldüğü üzere sınıf öğretmenleri geliştirilmesi gereken yönleri hakkında en çok yöntem ve teknik(f=32) teması hakkında görüş belirtmişlerdir. Bu tema altında yer alan kodlarda ise sınıf öğretmenleri en çok güncel yöntem ve teknikleri kullanma(f=12), yöntem ve tekniklerin uygulanmasını unutmama(f=6) ve sınıfta ders işlerken yöntem ve teknik çeşitliliğine gitme(f=5) konusunda kendilerinin geliştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Temalar içerisinde ikinci olarak en fazla görüş belirtilen tema ise materyaldir(f=7). Materyal geliştirme(f=4) ve görsel veriler kullanma(f=3) konusunda sınıf öğretmenleri kendilerini geliştirmeleri gerektiğini belirtmişlerdir.

Öğrenci teması(f=3) ise sınıf öğretmenlerinin en az görüş belirttiği tema olup, öğrenci özellikleri hakkında bilgi(f=2) ve öğrenciyi derse katma(f=1) bu tema altındaki kodlarda öğretmenler kendilerinin geliştirilmesi gereken yönleri olarak belirtmişlerdir.

Temalar içerisindeki kodlara genel olarak bakıldığında ise sınıf öğretmenleri en fazla güncel yöntem ve teknikleri kullanma(f=12), yöntem ve tekniklerin uygulanmasını unutmama(f=6), sınıfta ders işlerken yöntem ve teknik çeşitliliğine gitme(f=5) ve materyal geliştirme(f=4) konusunda kendilerini geliştirmeleri gerektiğini belirtmişlerdir.

Sınıf öğretmenlerinin yöntem ve teknik kullanımı konusunda geliştirilmesi gereken yönleri hakkındaki belirlediği görüşlerden bazıları şu şekildedir:

Ö34: *Mutlaka. Eğer bir insan kendini eleştirmezse, kendini hep yeterli görürse bu artık işin tıkandığını gösterir. Kendimizi sürekli geliştirmemiz gerekiyor. Çünkü ben yirmi altı yıllık öğretmenim. Artık mental yorgunluğun kapısına gelip dayanan bir yıl diye düşünüyorum. Yeni çıkan gelişmelerden haberdar olmadığımızı düşünüyorum. Daha doğrusu bilgiye çabuk ulaşamadığımızı düşünüyorum. O yüzden de yeni çıkan günlük hayatımızda sonradan girmiş olan metotları biraz daha araştırarak kendimizi geliştirmemiz lazım.*

Ö25: *Yani tabii ki var. Yeni teknolojiyle birlikte yeni yöntem ve teknikleri kullanmak amacıyla kendimizi geliştirmeliyiz. Örneğin web 2 öğretim tekniği çıktı. Oyunlaştırma, tasarlama, slayt hazırlama gibi teknolojiye dayalı yöntem ve tekniklerin kullanımında eksikim olduğunu düşünüyorum.*

Ö22: *Ders anlatırken konunun içeriğine ve sınıfın durumuna göre o an en uygun olan yöntem ve tekniği uygulamaya çalışıyorum. Uyguladığım yöntemlerin çoğunun ismini bilmeden uyguluyorum. Hani uyguluyoruz ama çoğunun ismini bilmeden uyguluyoruz. Sınava yönelik öğrenci yetiştiriyoruz ne kadar olursa olsun. Çünkü biz bu sene dördüncü sınıfız ve bursluluk, sınav hani kolej bursluluk sınavları var. O yüzden daha çok etkinlikten daha çok soru soru çözümünü yapmaya uğraşyoruz. Problem çözme, test çözmeye ağırlık vermeye çalışıyoruz. Genellikle böyle geçiyor dördüncü sınıf.*

Ö1: *Öğretim yöntem tekniklerinden ziyade, öğretme tekniklerini kullanırken ihtiyacınız olan materyalleri de materyal geliştirmeleri de özellikle de kartla kartonla kesip biçme gibi konularda daha iyi olabiliriz. Yani eksiklerimiz olarak bakarsak öğretmen gelişime açık olmalı, sürekli kendini güncellemesi gerekir. O yüzden mesleki olarak kendimizi güncellememiz gerekiyor. Ayrıca materyal geliştirme konusunda da çalışabiliriz.*

Sonuç Tartışma ve Öneriler

Sınıf öğretmenlerinin çeşitli öğretim yöntem ve tekniklerini kullanma durumlarının incelendiği bu araştırmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Sınıf öğretmenleri ders işlerken genel olarak yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştiren yöntem ve teknikleri kullanmaktadırlar. Bu kategoride ise en çok kullanılan yöntem ve teknik drama, beyin fırtınası, tartışma, problem çözme, rol oynama, örnek olay, istasyon ve proje temelli öğrenmedir. Geleneksel öğretim yöntem ve teknikleri ise kategoriler arasında 2. sırada yer almakla birlikte bu kategoride kullanılan soru cevap ve anlatım yöntemi, tüm yöntemler arasında en çok kullanılan yöntem ve tekniklerdir. Sınıf dışı öğretim yöntem ve teknikleri ise en az kullanılan yöntem ve tekniklerdir. Sınıf öğretmenleri ders işlerken en çok kullandıkları yöntem ve tekniklerden bazıları sırasıyla soru cevap, anlatım, drama, beyin fırtınası, tartışma, problem çözme ve gösterip yaptırmadır. En az kullandıkları yöntem ve tekniklerin ise istasyon, proje temelli öğrenme, uygulama ve sergi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kayabaşı (2012), "Öğretmenlerin öğretim sürecinde kullandıkları öğretim yöntem ve teknikleri ile bunları tercih etme nedenleri" isimli çalışmasında öğretmenlerin ders işlerken en çok soru cevap, drama, problem çözme, beyin fırtınası, örnek olay, tartışma ve gösterip yaptırmaya yöntem ve tekniklerini kullandıkları; en az kullandıkları yöntem ve tekniklerin ise laboratuvar, sergi ve iş birlikçi öğrenme olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmada elde edilen sonuçlarda en çok kullanılan yöntem ve tekniklerin Kayabaşı (2012)'nin çalışmasıyla uyumlu olduğu, en az kullanılan yöntem ve tekniklerin ise farklılık gösterdiği görülmektedir. Doğan (2004) ise, en çok kullanılan yöntem ve tekniklerin soru cevap, anlatım, tartışma, problem çözme ve gösteri olduğu sonucuna ulaşmıştır. Drama ve beyin fırtınasının bu çalışmada en çok kullanılan yöntem ve teknikler arasında yer alması, Doğan (2004)'in çalışmasından farklılığını göstermektedir.

Sınıf öğretmenlerinin öğretim yöntem ve tekniklerini kullanma nedenleri konusunda en çok tercih edilen yöntem ve tekniklerin tercih edilme sebepleri şu şekildedir:

Sınıf öğretmenlerinin soru cevap yöntemini tercih etme sebeplerinden en çok bildirilen görüşler; dönüt sağlaması, çocuğun derse katılımına imkân vermesi, çocukların yaşına uygun olması, uygulamasının

kolay olması, ilgi ve dikkat çekici olmasıdır. Dramanın kullanım nedenleri ise kalıcı öğrenmeler sağlaması, çocukların bu tekniği daha eğlenceli bulması ve yaparak yaşayarak öğrenmeye imkân sağlamasıdır. Derse aktif katılım sağlaması, çocukların anlatım becerilerini geliştirmesi, öğrencilere yeni fikirler kazandırması ve öğrenciyi düşünmeye sevk etmesi ise beyin fırtınası tekniğinin kullanım amaçlarıdır. Anlatım yöntemi ise uygulanmasının kolay olması ve çocukların yaşına uygun olması sebebiyle tercih edilmektedir. En az görüş belirtilen yöntem ve tekniklerden ise uygulama, kalıcı öğrenmeler sağladığı, ev ödevi ise öğretilenleri pekiştirdiği için tercih edilmektedir.

Bu çalışmada sınıf öğretmenlerini Türkçe dersinde en çok yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştiren yöntem ve teknikleri tercih ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Geleneksel öğretim yöntem ve teknikleri ise ikinci sırada tercih edilen yöntem ve tekniklerdendir. Türkçe dersinde sınıf öğretmenlerinin en kullandığı yöntem ve teknikler ise; anlatım, soru cevap, drama, örnek olay, rol oynama ve tartışmadır. En az kullanılanlar ise; konuşma halkası ve proje temelli öğrenmedir. Taşkaya ve Muşta (2008) *Sınıf öğretmenlerinin Türkçe öğretim yöntemlerine ilişkin görüşleri* isimli çalışmalarında sınıf öğretmenlerin Türkçe dersinde en çok soru cevap, drama, anlatım, tartışma ve rol oynama; en az ise proje temelli öğrenme ve inşaat tekniğini kullandıkları sonucuna ulaşmıştır. En çok kullanılan yöntem ve teknikler bakımından bu çalışma Taşkaya ve Muşta (2008)'nin çalışmasıyla örtüşmekle birlikte bu çalışmada örnek olay yönteminin de çok kullanılan yöntemlerden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. En az kullanılan yöntem ve tekniklerden ise proje temelli öğrenme Taşkaya ve Muşta (2008)'nin çalışmasıyla örtüşmekle birlikte bu çalışmada konuşma halkasının da en az kullanılan yöntemlerden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Matematik dersinde ise sınıf öğretmenleri en çok yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştiren yöntem ve teknikleri tercih etmektedirler. Bunun dışında en çok tercih edilen ikinci yöntem ve teknik kategorisi ise geleneksel öğretim yöntem ve teknikleridir. Sınıf öğretmenleri matematik dersinde yöntem ve tekniklerden en çok problem çözme, soru cevap, gösterip yaptırma, anlatım, beyin fırtınası, bilgisayar destekli öğretim ve oyunu kullanmaktadırlar. En az kullanılan yöntem ve tekniğin ise drama ve uygulama olduğuna elde edilen bulguların analizi sonucunda ulaşılmıştır. Karasu Avcı ve Ketenoğlu Kayabaşı (2019) yaptıkları çalışmada matematik dersinde en çok kullanılan yöntem ve tekniklerin anlatım, soru cevap, problem çözme, beyin fırtınası, gösterip yaptırma ve araştırma inceleme olduğu; en az kullanılan yöntem ve tekniklerin ise tartışma, drama, eğitsel oyun ve benzetim olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışma matematik dersinde kullanılan yöntem ve teknikler konusunda Karasu Avcı ve Ketenoğlu Kayabaşı (2019)'nin çalışmasıyla örtüşmekle birlikte, bilgisayar destekli öğretim ve oyun tekniğinin en çok kullanılan yöntemler arasında yer alması ve en az kullanılan yöntemler ve teknikler arasında uygulamanın da olduğu sonucuna ulaşılması bu araştırmanın farklı bulgularını göstermektedir.

Hayat bilgisi dersinde kullanılan yöntem ve tekniklerde ise sınıf öğretmenlerinin en çok soru cevap, drama, rol oynama, anlatım ve beyin fırtınasını; en az ise altı şapkalı düşünme, konuşma halkası, ev ödevi, bilgisayar destekli öğretim, araştırma inceleme ve gösterip yaptırma kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Hayat bilgisi dersinde sınıf öğretmenleri en fazla yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini

geliştiren yöntem ve teknikleri ile geleneksel öğretim yöntem ve tekniklerini; en az bireysel öğretim yöntem ve tekniklerini tercih etmişlerdir. Ayrıca sınıf öğretmenlerinin sınıf dışı öğretim yöntem ve tekniklerini, hayat bilgisi dersinde diğer derslere göre daha fazla kullandıkları sonucuna da ulaşılmıştır. Aykaç (2011), Hayat Bilgisi dersi öğretim programının, uygulamaya ne ölçüde yansıdığını belirlemek ve öğretmenlerin bu ders kapsamında etkinlikleri uygularken hangi yöntem ve teknikleri kullandıklarını saptamak amacıyla yaptığı çalışmasında sınıf öğretmenlerinin hayat bilgisi dersinde en çok drama, soru cevap, grup çalışması, tartışma ve görüş geliştirme; en az konuşma halkası, anlatım, altı şapkalı düşünme ve beyin fırtınası yöntem ve tekniklerini kullandıkları sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmada ise Aykaç (2011)'in çalışmasından farklı olarak anlatım ve beyin fırtınasının hayat bilgisi dersinde en az değil en çok kullanılan yöntem ve teknikler arasında olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca en az kullanılan yöntem ve teknikler arasında ev ödevi, bilgisayar destekli öğretim, araştırma inceleme ve gösterip yaptırma yöntem ve tekniklerinin de olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Demir ve Özden (2013)' in *Sınıf öğretmenlerinin öğretimsel stratejilere yöntemlere ve tekniklere ilişki görüşleri* başlıklı araştırmasında hayat bilgisi dersinde en çok kullanılan yöntem ve tekniklere ilişkin sonuçları bu araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Sınıf öğretmenleri fen bilimleri dersinde en çok uygulamaya dayalı öğretim yöntem ve teknikleri ile geleneksel öğretim yöntem ve teknikleri tercih etmektedirler. Bireysel öğretim yöntem ve teknikleri ise en az tercih edilen yöntem ve tekniklerdir. Sınıf öğretmenlerinin fen bilimleri dersinde en çok kullandıkları yöntem ve tekniklerin deney, gösterip yaptırma, soru cevap ve anlatım olduğu; en az kullanılan yöntem ve tekniklerim ise benzetim, beyin fırtınası, problem çözme, proje temelli öğrenme ve bilgisayar destekli öğrenme olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kandemir ve Apaydın (2018) "*Sınıf öğretmenlerinin fen bilimleri dersinde kullandıkları öğretim yöntem, teknik ve değerlendirme araçlarına ilişkin görüşleri.*" isimli çalışmalarından fen bilimleri dersinde en çok kullanılan yöntem ve tekniklerin anlatım, gösterip yaptırma, örnek olay, problem çözme, deney, beyin fırtınası; en az kullanılan tekniklerin ise zıt panel, ayrılıp birleşme ve sandviç olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışma fen bilimleri dersinde en çok kullanılan yöntem ve teknikler bakımından Kandemir ve Apaydın (2018)'in çalışmasıyla benzerlik göstermekle birlikte, deney yönteminin en çok kullanılan yöntemler arasında ilk sırada yer alması bakımından farklılık göstermektedir.

Sosyal bilgiler dersinde sınıf öğretmenleri en fazla yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştiren yöntem ve teknikler ile geleneksel öğretim yöntem ve tekniklerini; en az grupta öğretim yöntem ve teknikleri ile bireysel öğretim yöntem ve teknikleri tercih etmektedirler. Drama, rol oynama, beyin fırtınası, soru cevap ve anlatım en çok; tartışma, altı şapkalı düşünme, topluma katılım, görüşme, ev ödevi, gösterip yaptırma, araştırma inceleme, iş birliğine dayalı öğrenme ve bilgisayar destekli öğrenme ise sosyal bilgiler dersinde en az kullanılan yöntem ve tekniklerdir. Çelikkaya ve Kuş (2009) "*Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kullandıkları yöntem ve teknikler*" isimli çalışmalarında öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde en çok tartışma, soru-cevap, beyin fırtınası, gösteri, proje gibi yöntem-teknikleri kullandıkları, kaynak kişiden yararlanma, gezi-inceleme, anlatım ve drama gibi yöntem-teknikleri ise az kullandıkları sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmada Çelikkaya ve Kuş (2009)'un çalışmasından farklı

olarak drama ve anlatım tekniğinin sosyal bilgiler dersinde en az değil en çok kullanılan teknikler arasında olduğu, ayrıca en çok kullanılan yöntemler arasında rol oynama tekniğinin de yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

6-10 yıl arasında hizmet süresi olan sınıf öğretmenlerinin en çok yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştiren öğretim yöntem ve tekniklerini tercih ettikleri ve en çok beyin fırtınası ve soru cevap yöntemini kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. 11-15 yıl arasında hizmet süresi olan sınıf öğretmenlerinin ise en çok yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştiren öğretim yöntem ve tekniklerini tercih ettikleri ve en çok drama, soru cevap ve anlatım yöntemini kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Soru cevap, drama, anlatım, beyin fırtınası, tartışma ve gösterip yaptırma yöntem ve teknikleri ise 16-20 yıl arasında hizmet süresi olan sınıf öğretmenlerinin en fazla kullandıkları yöntem ve teknikler olup bu öğretmenler en çok yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştiren öğretim yöntem ve tekniklerini tercih etmektedirler. 21-25 yıl arasında hizmet süresi olan sınıf öğretmenlerinin en çok yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştiren öğretim yöntem ve tekniklerini tercih ettikleri ve en çok drama, problem çözme, soru cevap ve anlatım yöntemini kullandıkları görülmektedir. Ayrıca bu hizmet süresinde yer alan sınıf öğretmenlerinin derslerinde daha fazla yöntem ve teknik çeşitliliğine gittikleri sonucuna da ulaşılmıştır. Soru cevap ve anlatım yöntemleri ise 26-30 yıl arasında hizmet süresi olan sınıf öğretmenlerinin en çok kullandıkları yöntemler olup, bu hizmet süresindeki sınıf öğretmenleri geleneksel öğretim yöntem ve tekniklerini tercih etmektedirler. 30 yıl üzerinde hizmet süresi olan sınıf öğretmenleri de en çok geleneksel öğretim yöntem ve tekniklerini tercih etmekte olup, en fazla kullandıkları yöntem ve teknikler ise soru cevap, anlatım ve dramadır. Ayrıca 30 yıl üzerinde hizmet süresi olan sınıf öğretmenlerinin derslerinde yöntem ve teknik çeşitliliğine fazla gitmedikleri de ulaşılan sonuçlardan bir tanesidir. Kayabaşı (2012) *Öğretmenlerin öğretim sürecinde kullandıkları öğretim yöntem ve teknikleri ile bunları tercih etme nedenleri* isimli çalışmasında, öğretmenlerin mesleki kıdemleri ile kullandıkları öğretim yöntem ve teknikleri tercih etme nedenleri arasında hiçbir kategoride anlamlı bir farklılık bulunmadığı ve öğretmenlerin meslekteki çalışma süreleri ile kullandıkları öğretim yöntem ve tekniklerini tercih etme nedenlerine ilişkin benzer görüşler sergiledikleri sonucuna ulaşılmıştır. Oysa bu çalışmada 6-10, 11-15, 16-20, 21-25 yıl arasında hizmet süresi olan sınıf öğretmenlerinin daha çok yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştiren öğretim yöntem ve tekniklerini tercih ettikleri; 26-30 ve 30 yıl üzerinde hizmet süresi olan sınıf öğretmenlerinin ise daha çok geleneksel öğretim yöntem ve tekniklerini tercih ettikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Bu araştırmada sınıf öğretmenlerinin en çok güncel yöntem ve teknikleri kullanmada, yöntem ve tekniklerin uygulanmasını unutmama, sınıfta ders işlerken yöntem ve teknik çeşitliliğine gitme, materyal geliştirme, kullandıkları yöntem ve tekniklerin isimlerini unutmama ve teknolojiye dayalı yöntem ve teknikleri kullanmada geliştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Çiftçi, Sünbül & Köksal (2013), *Sınıf öğretmenlerinin yapılandırıcı yaklaşıma göre düzenlenmiş mevcut programa ilişkin yaklaşımlarının ve uygulamalarının değerlendirilmesi*. Başlıklı çalışmalarında sınıf öğretmenlerinin eksikliklerini programın henüz yeterince anlaşılammış olması, ölçme değerlendirme yöntemlerinin yeterince bilinmemesi, kılavuz kitapları yeterince incelememeleri, öğrenci merkezli öğretim

yöntemlerini bilmemeleri, velilerle yeterince iş birliğinin sağlanamamış olması, ders öncesi hazırlıkların yapılmaması, teknoloji kullanımındaki eksiklikler, öğretmenlerin kendilerini yenilememeleri ve motivasyon eksikliği sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmada ulaşılan sonuçlar ile Çiftçi, Sünbül ve Köksal (2013)'ın çalışmasının sonuçları arasında benzerlikler bulunmaktadır.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara dayanılarak sınıf öğretmenlerinin yapılandırmacı eğitim yaklaşımının amacına hizmet eden yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştiren öğretim yöntem ve teknikleri kullandıkları fakat hizmet yılları ilerledikçe bu yöntem ve tekniklerden uzaklaşarak geleneksel öğretim yöntem ve tekniklerine yöneldikleri görülmektedir. Bazı öğretmenlerin ise uygulanmayan yöntem ve tekniklerin isimlerini ve uygulamasını unuttuğu görülmüştür. Bunun sebebi olarak ise sınıf mevcutlarının kalabalık olmasına, materyal eksikliğine, zamanın kısıtlı olmasına, dersi çabukça işleyip bitirme çabasında olmalarına bağladıklarını ifade etmişlerdir. Bu sorunun çözümüne yönelik sınıf öğretmenlerinin yöntem ve teknik kullanımında eksikliklerini giderebilmek amacıyla Millî Eğitim Bakanlığı ve Üniversiteler iş birliği yaparak, öğretmenlerin ders saatleri ve dinlenme zamanları da dikkate alınarak, akademisyenler tarafından güncel öğretim yöntem ve tekniklerin kullanımı ile ilgili uygulamalı hizmet içi eğitimler verilebilir. Materyal geliştirme ve güncel yöntem ve tekniklerin uygulamalarını gösteren eğitici videolar hazırlanarak tüm öğretmenlerin EBA üzerinden faydalanmaları sağlanabilir. Ayrıca güncel yöntem ve teknikler, eğitimde yaşanan gelişmeler ve diğer ülkelerin eğitim sistemleri hakkında yazılan kitap, makale, tez gibi yayınlara EBA üzerinden öğretmenlerin erişimleri sağlanabilir. Öğretmenlerin derslerinde yöntem ve teknik kullanımında çeşitliliğe gitmelerinde isteksiz davranmaların önüne geçilmesi amacıyla yapılandırmacı eğitim yaklaşımının öneminin öğretmenlere iyi anlatılması gerekmekte olup, bu amaçla yapılandırmacı yaklaşımın öğretmenler tarafından benimsenmesini sağlayacak seminerler düzenlenebilir. Ayrıca okul idareleri tarafından da güncel yöntem ve tekniklerin kullanımına özendirilecek çalışmalar yapılabilir. Sınıfların kalabalık olması, materyal eksikliği gibi öğretmenlerin yöntem ve teknik çeşitliliğine gitmesini engelleyen çevresel ve fiziki şartlarda iyileştirmeler yapılabilir. Yapılan çalışmada sınıf öğretmenlerinin eğitsel gezi gibi sınıf dışı öğretim yöntem ve tekniklerini kullanma konusunda da isteksiz oldukları görülmüştür. Bunun sebeplerini de imkânların kısıtlı olması, gerekli yerlerden izin alma konusunda zorluklar yaşanması ve yaşanacak olumsuzluklarda sıkıntı yaşamak istememeleri olarak belirtmişlerdir. Bazı derslerin işlenmesinde sınıf dışına çıkılarak birinci kaynaktan yararlanmanın, kalıcı öğrenmeler üzerindeki etkisi tartışılmazdır. Bu sebeple öğretmenlerin sınıf dışı öğretim yöntemlerini kullanmalarını kısıtlayan bu engellerin ortadan kaldırılmasını sağlayacak düzenlemeler yapılabilir. Öğretmenleri motive edecek ve çalışma azmini güçlendirecek öğretmenlik kariyer basamakları oluşturulabilir. Öğretmenlerin kendilerini geliştirmelerine imkân sağlayacak yurt dışı dil eğitimleri, yurt içi ve yurt dışı yüksek lisans eğitimleri gibi konularda öğretmenleri özendirilecek ve maddi destek sağlanacak çalışmalara bakanlık tarafından ağırlık verilebilir. Eğitim fakültelerinde öğretim ilke ve yöntemlerine yönelik olarak verilen derslerde uygulamaya ağırlık verilmeli, güncel öğretim yöntem ve tekniklerinin öğretmenlik uygulamalarında öğretmen adayları tarafından uygulanarak öğrenmesi ve geliştirilmesi, ayrıca öğretmen adaylarının güncel öğretim yöntem ve tekniklerini benimsemesi sağlanmalıdır. Yapılan bu uygulamalara sınıf öğretmenleri rehberlik etmeli

ve uygulama danışman öğretim üyeleri tarafından da derslere katılmak suretiyle öğretmenlik uygulamalarının takibi yapılmalıdır. Sürekli gelişen teknoloji ile birlikte öğretmenlerin öğretim sürecinde kullanabilecekleri yöntem ve teknikler de değişiklik göstermektedir. Günümüzde ikinci nesil araçlar olarak tanımlanan ve paylaşma imkânı sunan web 2. 0 araçları eğitim ve öğretimde kullanılmaya başlanmıştır. Bu araçlar bilgiyi bireyden alan ve etkileşim içinde olmaya imkân sağlayan araçlar olup yorum yapma ve kaydetme imkânı sunan açık kaynaklardır. Araştırmacıların bundan sonraki yapacakları çalışmalarda öğretmenlerin teknoloji ile eğitimin iç içe kullanıldığı bu ve benzeri tekniklerin kullanım durumlarını araştırmaları, literatüre katkı açısından daha faydalı olabilir.

Yazar Katkıları

Çalışmaya 1. Yazar: % 60, 2. Yazar: %40, oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Sınıf öğretmenlerinin çeşitli öğretim yöntem ve tekniklerini kullanma durumları” başlıklı makale ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Aykaç, N. (2011). Hayat bilgisi öğretim programında kullanılan yöntem ve tekniklerin öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi Sinop ili örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(1), 113-126. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kefdergi/issue/49053/625825>
- Balay, R. (2004). Küreselleşme bilgi toplumu ve eğitim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2), 61-82. <https://pdfs.semanticscholar.org/1b7f/0e139217868db7b7405bb814422493f90604.pdf>
- Bilen, M. (1999). *Plandan uygulamaya öğretim*. Anı Yayıncılık.
- Chmiliar, I. (2010). *Multiple-case designs*. In A. J. Mills, G. Eurepas & E. Wiebe (Eds.), *Encyclopedia of case study research* (pp 582-583). SAGE Publications.
- Crabtree, B. F. & Miller, W. L. (1992). *Nitel araştırma yapıyorum*. Adaçayı Yayınları.
- Çelikkaya, T. & Kuş, Z. (2009). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kullandıkları yöntem ve teknikler. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2), 741-758. <https://dergipark.org.tr/en/pub/uefad/issue/16690/173469>
- Çiftci, S. & Sünbül, A., & Köksal, O. (2013). Sınıf öğretmenlerinin yapılandırmacı yaklaşıma göre düzenlenmiş mevcut programa ilişkin yaklaşımlarının ve uygulamalarının değerlendirilmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1), 281-295. <https://dergipark.org.tr/en/pub/mersinefd/issue/17382/181602?publisher=mersin?publisher=mersin>
- Demirel, Ö. (2005). *Öğretme sanatı*. Pegem A Yayıncılık.
- Demir, S. & Özden, S. (2013). Sınıf öğretmenlerinin öğretimsel stratejilere yöntemlere ve tekniklere ilişkin görüşleri: hayat bilgisi dersine yönelik tanılayıcı bir çalışma. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14), 59-75. <https://dergipark.org.tr/en/pub/pausbed/issue/34728/383955>

- Doğan, C. (2004). Sınıf öğretmenlerinin derslere ilişkin görüşleri ve tercih ettikleri öğretim yöntemleri: İstanbul örneği. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 193-203. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tebd/issue/26128/275229>
- Doğanay, A. & Karip, E. (2006). *Öğretimde planlama ve değerlendirme*. Pegem A Yayıncılık.
- Duman, B. (2008). Öğrencilerin benimsedikleri eğitim felsefeleriyle kullandıkları öğrenme strateji ve öğrenme stillerinin karşılaştırılması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 203-224. <https://dergipark.org.tr/en/pub/cusosbil/issue/4378/60018>
- Erciyeş, G. (2017). Öğretim yöntem ve teknikleri. Ş. Tan (Ed.), *Öğretim ilke ve yöntemleri içinde* (s. 263- 363). Pegem A Yayıncılık.
- Ertürk, S. (1988). Türkiye'de eğitim felsefesi sorunu. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(3). <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/88406>
- Fetters, M. D. , Curry, L. A. & Creswell, J. W. (2013). Achieving integration in mixed methods designs— principles and practices. *Health Services Research*, 48(6pt2), 2134-2156.
- Gözütok, F. (2006). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ekinoks Yayıncılık.
- Gözütok, F. (2017). *Öğretim yöntemleri, teknikleri ve stratejileri*. Pegem A Yayıncılık.
- Hammersley M. & Atkins P. (1983). *Ethnography: principles in practice*. Tavistock Publications.
- Kandemir, M. A. & Apaydın, Z. (2018). Sınıf öğretmenlerinin fen bilimleri dersinde kullandıkları öğretim yöntem, teknik ve değerlendirme araçlarına ilişkin görüşleri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (33), 70-78. <https://doi.org/10.14582/DUZGEF.1884>
- Karasu Avcı E. & Ketenoğlu Kayabaşı, Z. E. (2019). Sınıf öğretmenlerinin derslerinde kullandıkları yöntem ve tekniklere ilişkin görüşleri: Bir olgubilim araştırması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(4), 926-942. <https://doi.org/10.16986/HUJE.2018044069>
- Kayabaşı, Y. (2012). Öğretmenlerin öğretim sürecinde kullandıkları öğretim yöntem ve teknikleri ile bunları tercih etme nedenleri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(27), 45-65. <https://dergipark.org.tr/en/pub/baunsobed/issue/50194/646294>
- Kılıç, D. (2001). Eğitim programlarının felsefi boyutları. *Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(9), 387-394.
- Koçyiğit, M. (2018). *Eğitimin bilimsel temeli*. Eğitim Yayınevi.
- Kvale, S. (1994). *Interviews: An introduction to qualitative research interviewing*. Sage Publications, Inc.
- MEB, (2017). *Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı (İlkokul 1, 2 ve 3. Sınıflar)*. Ankara.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber* (3. Baskıdan Çeviri, Çeviri Editörü: S. Turan). Nobel Yayın Dağıtım.
- Merriam, S. B. & Grenier, R. S. (Eds.). (2019). *Qualitative research in practice: Examples for discussion and analysis*. John Wiley & Sons.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Sage Publications, Inc.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods*. 3rd. Sage Publications.
- Taşkaya, S. M. & Muşta, M. C. (2008). Sınıf öğretmenlerinin Türkçe öğretim yöntemlerine ilişkin görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(25), 240-251. <https://dergipark.org.tr/en/pub/esosder/issue/6139/82375>

Timur, B. V. & İmer, N. (2012). *Fen ve teknoloji öğretmenlerinin derste kullandıkları öğretim yöntem ve tekniklerinin incelenmesi* [Bildiri sunumu]. X. Ulusal fen bilimleri ve matematik eğitimi kongresi, Niğde.

Yetim, A. A. & Göktaş, Z. (2004). Öğretmenin mesleki ve kişisel nitelikleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 12 (2), 541-550.
http://w3.balikesir.edu.tr/~goktas/yayinlar/ogretmenin%20_kisisel_nitelikleri.pdf

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Extended Abstract

Introduction: *The role of primary school teacher is a lot in the realization of an effective education. Especially, the methods and the techniques which primary school teachers use while teaching their lessons have great importance for students to understand the lessons and to reach the objectives of the lesson. The knowledge of primary school teachers about teaching methods and techniques, their proficiency in using teaching methods and the techniques actively, is very important in terms of realizing effective and meaningful learning. For the people of the 21 st century, teachers should determine the methods and techniques they use in educational activities according to the changing educational understanding.*

The main purpose of a research is to determine the use of various methods and techniques by teachers in their lessons for this reason, it has been tried to determine the various teaching methods and techniques used by the teachers working in primary school and the compatibility of these methods and techniques with the new education and teaching approach. It is thought that it will contribute to the literature in terms of laying the groundwork for progress on the aspects that need to be developed by revealing the current situation. In line with the research problem, this study seeks answer to the following questions:

- *Which teaching methods and techniques do primary school teachers prefer the most?*
- *What are the reasons why the most used methods and techniques are preferred?*
- *What is the distribution of the methods and techniques they use according to the courses? (Turkish, mathematics, life studies, science and social studies.)*
- *In what ways do the methods and techniques used differ according to the seniority of the teachers?*

Aim and Importance: *With this research, it will be possible to reach a conclusion about which methods and techniques 35 primary school teachers working in two different school in Nevşehir province prefer in their lessons and whether they use methods- techniques diversity in their education environments. With this study, it is expected that teachers will go beyond the traditional methods and techniques they use in their lessons and contribute to the use of student centered methods and techniques.*

In addition, by looking at the methods and techniques that are suitable for the new understanding according to seniority of the teachers, a conclusion can be reached about the extent to which the constructivist education philosophy is adopted according to the seniority of the teachers. Besides, the quality of teacher training programs will be revealed, and it will contribute to the determination of the defective or inadequate aspects of the training methods and techniques that teachers receive in undergraduate education programs. In-service training needs of teachers regarding the use of teaching methods and techniques will also be revealed.

Method: *The data obtained in the research which were collected with a semi-structured interview form. A semi-structured interview was conducted to determine the teaching methods and techniques used by the primary school teachers. Along with the semi-structured interview form, a voice recording device was also used with the aim of ensuring reliability by obtaining permission from the interviewees and specifying the purpose of use. The data obtained semi-structured interview form that were analyzed by descriptive analysis and content analysis. In addition, teachers were coded as 01,02... The answers given to questions were separated for each item. The*

most common answers in the opinions of the teachers were listed and codes were created. The codes are also divided into themes and categories according to their similarities. In order to support the answers given, the opinions received from some teachers were conveyed as they were. In the interviews, the teachers expressed more than one opinion on some questions or did not express any opinions at all. For this reason, the frequency values given here show the number of views, not the number of people, and the percentage values show the codes within the total number of views.

Findings

Findings Of The First Sub-Problem Of The Research: When the themes about the use of methods and techniques are examined in general, it is seen that primary school teachers mostly use the question and answer method. The narration method is in the second place. The least used methods and techniques are station, project-based learning, practice and exhibition.

Findings Of The Second Sub-Problem Of The Study: Teachers' teaching methods and opinions on the question and answer method mostly in the themes about the reasons for using the techniques which are the things they have mentioned. Looking at the codes under this theme, teachers prefer the question and answer method. When we look at the codes under this theme, some of the reasons why teachers prefer the question and answer method are to provide feedback, to be interesting and remarkable, to provide permanent learning and to be appropriate for the age of the children. The themes that teachers expressed the least opinion on are practice and homework. Teachers prefer the application technique because it provides permanent learning and homework because it reinforces what is taught.

Findings Regarding The Third Sub-Problem Of The Study: These are the methods and techniques that teachers use in Turkish, mathematics, life studies, science and social studies lessons for this problem situation. These subjects were investigated.

Methods And Techniques Used In Turkish Lessons: The methods and techniques most preferred by teachers in Turkish lessons are narration, question and answer, drama and case study. The least preferred are conversation ring and project-based learning.

Methods And Techniques Used In Mathematics Lessons: Primary school teachers mostly use problem-solving, question-answer and show-and-have methods in mathematics lessons. Drama and practice are the least used methods.

Methods And Techniques Used In Life Study Lessons: Drama and role playing techniques are the most used techniques in life studies lessons. The least preferred methods and techniques in life studies are computer-assisted teaching method. In addition, it is seen that primary school teachers use out-of-class teaching methods and techniques such as community participation, educational trips and homework much more in life studies than other lessons. In the study, it was found out that teachers preferred various methods and techniques in the life study lessons.

Methods And Techniques Used In Science Lessons: It is seen that the teachers who is teaching 3rd or 4th grades students mostly use the experiment, demonstration and question-answer methods in the science lessons.

Methods And Techniques Used In Social Studies Lessons: The methods and techniques most commonly used by 4th grade teachers in social studies lessons are drama, role playing and brainstorming.

Findings For The Fourth Sub-Problem Of The Study: When the service periods of the teachers and the categories created are examined, it is seen that primary school teachers with a service period of 6-10, 11-15, 16-20 and 21-25 years mostly focus on the methods and techniques that develop their creative and critical thinking skills. Teachers who have a service period of 25-30 years and more than 30 years prefer traditional teaching methods and techniques. In addition, it is seen that the teachers who have service stress for more than 30 years do not go to the variety of methods and techniques while teaching in the classroom.

Findings On The Aspects Of Primary School Teachers That Need To Be Developed: Teachers stated that they should improve themselves in using up-to-date methods and techniques while teaching in the classroom.

Results: The following results were obtained in this study, which examined the use of various teaching methods and techniques by primary school teachers:

Primary school teachers generally use methods and techniques what develop their creative and critical thinking skills while teaching. Classroom teaching methods and techniques are the least used methods and techniques some of the methods and techniques most commonly used by teachers are question-answer, lecture, drama, brainstorming, discussion, problem solving and demonstration, respectively. It was concluded that the least used methods and techniques were station, project-based learning, practice and exhibition. It is seen that primary school teachers use teaching methods and techniques that develop creative and critical thinking skills which serve the purpose of the constructivist education approach, but as their service years progress, they move away from these methods and techniques and turn to traditional teaching methods and techniques. It was observed what some teachers forgot the names and application of the methods and techniques what were not applied.

Discussion, Conclusion and Recommendations: In order to eliminate the deficiencies of classroom teachers in the use of methods and techniques, the Ministry of National Education and Universities cooperated, taking into account the lesson hours and rest times of the teachers, by academics. Practical in-service training can be given on the use of teaching methods and techniques. All teachers can benefit from EBA by preparing educational videos showing material development and the applications of current methods and techniques. In addition, teachers can access publications suc as books, articles, theses written about current methods and techniques, developmets in education and education systems of other countries through EBA. Arrangements can be made to remove the barriers which prevent teachers from using out-of-class teaching methods. The ministry may focus on studies what will encourage teachers and provide financial support on subjects such as foreing language training, domestic and international graduate education, which will allow teachers to develop themselves.

Today, web 2.0 tools, which are defined as second generation tools and offer the opportunity to share, have started to be used in education and training. These tools take information from the individuals and these tools allow interaction, and they are open sources that offer the opportunity to comment and record. In the future studies of the research, it may be more beneficial for the teachers to investigate the use of these and similar techniques in which technology and education are used together, in terms of contributing to the literature.

Geliş Tarihi / Received Date
29.06.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
11.02.2023

Çevre Sorunlarında Politik Desteğin Ana Unsuru Olarak “Siyasal Güven”¹ *“Political Trust” As The Main Factor of Policy Support on Environmental Problems*

Korkmaz YILDIRIM²

Öz

Bu çalışmanın amacı, çevre yanlısı politik destek üzerinde siyasal güven başta olmak üzere diğer sosyopolitik ve demografik unsurların etkilerini incelemektir. Özellikle bireylerin çevreci eğilim ve güven seviyesi ile politik destek arasındaki ilişki düzeyinin ülkeler arasında nasıl değişim gösterdiği ve geliştirilen politikaların nasıl farklılaştığı akademik ve politik alanlarda sıklıkla tartışılan konulardır. Siyasal güven yanı sıra bireylerin sosyal güven düzeyi, demokrasiye atfedilen önem ve post-materyalist değerlere yatkınlık düzeyi gibi politik ve kültürel unsurlar, cinsiyet, eğitim ve gelir düzeyi gibi demografik etmenlerin çevre yanlısı politik destek üzerinde belirleyici etkisi olmaktadır. Bu kapsamda 7. Dalga Dünya Değerler Araştırmaları (2017-2021) anket sonuçları dikkate alınarak çevresel politik destek üzerinde etkili olan unsurlar Lojistik Regresyon Analizi ile tespit edilmektedir. Çalışma sonucunda siyasal güven ve sosyal güven başta olmak üzere sosyopolitik ve kültürel bileşenlerin demografik etmenlerden daha fazla çevre yanlısı politik desteği üzerinde açıklayıcı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu minvalde siyasal ve sosyal güven düzeyi yüksek olan ülkelerde çevreci eğilimler de daha yüksek olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyasal Güven, Politik Destek, Siyasal Kültür, Çevre Politikası, Çevreci Tutum.

Abstract

The aim of this study is to examine the impact of other sociopolitical and demographic factors, especially political trust, on pro-ecological policy support. In particular, how the level of the relationship of political support with people's environmental tendency and political trust varies between countries, and how it affects the policies carried out are the issues focused in the academic and political fields. In addition to political trust, it is asserted that political and cultural factors such as the level of social trust between people in society, the importance attributed to democracy and inclination to postmaterialistic values, as well as demographic factors such as gender, education, and income have a determining effect on pro-ecological policy support. In this context, the factors affecting political support were determined by Logistic Regression Analysis, considering the results of the

¹ Araştırma verileri kaynak göstermek şartıyla web sitesinde kamuya açık olarak ücretsiz erişime sunulduğundan, bu çalışma kullanılan yöntem gereği Etik Kurul Raporu gerektirmemektedir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize/ TÜRKİYE, E-mail: korkmaz.yildirim@erdogan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5427-5075

7th Wave World Values Research (2017-2021) survey. As a result of the study, it has been concluded that sociopolitical and cultural factors, exclusively political trust and social trust, have a further explanatory effect on pro-ecological policy support than demographic factors. In this context, environmental tendencies are also higher in countries with a high level of political and social trust.

Keywords: Political Trust, Policy Support, Political Culture, Environmental Policy, Environmental Attitude.

Giriş

Modern çağdaki endüstriyel üretim ve tüketim faaliyetlerinin sebep olduğu ekolojik kirlilik ve aşırı kaynak kullanımı, toplumsal yaşamı sürdürülemez bir forma dönüştürdüğü yönde önemli bilimsel kanıtlar mevcuttur. Nihayetinde bütün varlıklar için olumsuz sonuçlar doğurabilecek gezegen sınırlarının çoktan aşılmış olması sebebiyle mevcut ekonomik kalkınma modellerinin tekrar gözden geçirilmesi gerekmiştir. Bu sebeple ekolojik sorunlarının üstesinden gelmek ve yaşam kalitesini daha fazla artırmak amacıyla her bir yönetim düzeyinde yasal ve kurumsal atılımlar gerçekleştirilmekte, farklı otoriteler tarafından politika ve stratejiler belirlenmektedir. Bu atılımlar arasında özellikle kamu politikalarının rolü ve işlevi daha fazla öne çıkmaktadır. Ancak hükümetler ve kurumları tarafından belirlenen politik önerilerin bazıları, yeterli kamusal desteğin olmaması sebebiyle toplum tarafından ya doğrudan reddedilmekte ya da yeterli düzeyde kabul görmemektedir. Bu durum ise günümüzde karşılaşılan çevre sorunları ile mücadele için başvurulanan politikalar ile toplumsal destek arasında nasıl bir ilişki olduğu sorusunu gündeme getirmektedir. Zira bu hususta kamusal destekten yoksun bir çevre politikasının başarılı bir sonuç üretmesi beklenemez. Bu açıdan çevre konusunda gerekli politik girişimlerin ortak hareket etmeyi, işbirliğini ve katılımcılığı içermesi gerektiği sıklıkla vurgulanmaktadır. Ayrıca çevre yönetim sisteminin uzun vadeli, etkin ve kapsamlı çıktı ve sonuç üretebilmesi için uygulanan politikaların meşru bir zeminde sürdürülmesi gerekmektedir. Çevre politikalarının meşru olarak sürekliliğinin sağlanmasında benzer şekilde toplumsal destek belirleyici rol oynamaktadır. Bundan dolayıdır ki çevre sorunları ile mücadele için başvurulanan politikalarının siyasal, politik ve kültürel boyutları toplumsal destek açısından değerlendirilmesine ihtiyaç vardır.

Uygulanan çevre politikaları toplumsal desteğe duyarlıdır. Çevre sorunları ile mücadelede politik karar vericiler için bireylerin uygulanan politikalara karşı bilinçli bir refleks geliştirmeleri sebebiyle kamuoyu görüş ve tutumları önem arz etmektedir. Özellikle alternatif politika seçeneklerinin belirlenmesinde ve uygulamasında vatandaşların değer, inanç, tutum ve davranışları dikkate alınması gerekir. Bu hususta psikolojik ve kültürel faktörlerin, bireysel politik tercihler üzerinde belli bir düzeyde açıklayıcı güce sahip olduğu bilinmelidir. Diğer taraftan küresel ölçekte kabul gören uluslararası düzenlemeler ve paralelinde gelişim gösteren ulusal politikalara karşı toplumsal duyarlılık ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Araştırmalarda en fazla göz ardı edilen ve çevre politikalarına yönelik benimsenen toplumsal tutum ve davranışın zamansal ve mekânsal olarak değişim göstermesi konusunun tek bir analitik çerçeve ve az sayıdaki parametreler ile bu değişimi izaha kalkışmak zordur. Bu kapsamda politik güven başta olmak üzere sosyal güven, demokratik eğilimler gibi kültürel etmenler birey ve toplumun politikalara yönelik tercihlerinin açıklanmasına yardımcı olmaktadır. Bu açıdan siyasal kültürün uzantısı konumunda değerlendirilebilen politik güven ile çevreye ilişkin politik eğilim arasındaki

ilişkinin farklı kültürlerdeki izdüşümlerinin açıklanması gerekmektedir, ki bu çalışmanın temel sorunsalını da bu husus oluşturmaktadır.

Etkileri ve kapsamı bakımından yerelden küresele uzanan iktisadi, siyasi ve toplumsal sorunlar ile siyasal güvenin ilişkilendirilmesi yakın zamanda yeniden ivme yakaladığı gözlenmektedir. Bu kapsamda çalışmanın temel amacı hükümet ve kurumlarına yönelik oluşan siyasal güvenin çevreci eğilim ve politik destek üzerindeki etki gücünü incelemektir. Çalışma bu amacı iki şekilde olağan kılmaktadır. İlkinde ‘siyasal güven’ kavramının kapsam ve içeriğine, ölçütlerine ilişkin değerlendirmeler yaparak gerçekleştirmektedir. İkincisinde ise çevreci eğilim ve politik destek üzerinde siyasal güvenin nasıl bir etkisinin olduğunu ülkeler arası farklılıkları dikkate alacak şekilde analitik bir çerçevede gerçekleştirmektedir. Bu açıdan çalışmanın alan yazına olan katkısını çeşitli boyutlar üzerinden gerçekleştirdiği söylenebilir. İlk olarak siyasal güven ile çevreye ilişkin tercihler arasındaki ilişkinin açıklanması sayesinde politik karar vericilere kamusal desteğin elde edebilmeleri hakkında anlaşılabilir ve ölçülebilir sonuçlar sunmaktadır. Ayrıca çalışmada çevreci eğilimlerin daha iyi anlaşılmasını sağlanmakta, uygulanacak olan çevre politikalarının meşru zeminde gelişmesi ya da kabul görmesi için önemli çıkarımlar sunulmaktadır. Ayrıca çalışmada çevre politikalarının başarı düzeyinin nasıl artırılabilirliğine ilişkin kuramsal ve pratik cevaplar üretilmektedir. Benzer şekilde bu çalışma sonuçlarına dayalı olarak geliştirilen çıkarımlar sayesinde şehircilik, enerji, ulaşım, konut gibi diğer politik alanlara ilişkin önerilerde bulunmak mümkün olmaktadır.

Diğer taraftan bu çalışma çeşitli varsayımları ve kısıtlılıkları içerdiğini belirtmek gerekir. Çalışmadaki temel varsayım, birey ve toplumların yüksek siyasal güven ortamında çevre politikalarına daha fazla destek verdiğidir. Nitekim çalışmada çevreci eğilimlerde yaşanan değişim üzerinde siyasal güvenin etki düzeyi analiz edilmiş, çevreci eğilimlerde bulunan bireylerin politik desteği de sunacakları varsayılmıştır. Çalışmadaki temel kısıt ise siyasal güven üzerinde etkili olan unsurların kuramsal ve analitik modeller üzerinden incelenmesinin başka bir çalışma konusu olarak düşünülüp, araştırma kapsamı dışında bırakılmasıdır. Bir diğer kısıt ise alanyazınında siyasal güven kavramına ilişkin farklı yorum ve ölçütlerin kullanılması sebebiyle sadece ortak bir tanım üzerinden değerlendirme yapılmış olmasıdır. Benzer şekilde sosyopolitik ve demografik değişkenler olarak daha önce bu konuda yapılan çalışmaların dikkate alınmış olması ve analiz yönteminin gerektirdiği varsayımlarını karşılayan değişkenlerin kullanılması çalışmanın diğer kısıtları arasındadır.

Kültürel Bir Unsur Olarak “Siyasal Güven”

Siyaset ve kültür teorisyenleri genellikle değer, norm, tutum ve inançları birleşik bir kontrol sistemi olarak kavramsallaştırmaktadır. Böyle bir teorik formülasyon içinde siyasi güven, siyasal kültürün alt bileşeni olarak gösterilmektedir (Shi,2001: 402). Siyasal kültür kavramına ilişkin üzerinde uzlaşı sağlanabilecek yaygın bir tanım yapmanın güç olması sebebiyle araştırmacılar kendi çalışma alanlarını dikkate alarak çok sayıda yorumlama girişiminde bulunmaktadır. Örnek olarak Roskin ve diğerleri (2018: 154) birey ve toplum için siyasal kültür kavramını, “farklılaşmalar olmasına rağmen uzun zaman benimsenen değerler çerçevesinde mevcut durumlara karşı geliştirilen reaksiyonlar” olarak betimlemektedir. Ayrıca bir ülkenin siyasal kültürünün tarihi, ekonomisi, dini, gelenek ve görenekleri tarafından şekillendiğini belirtmektedir. Bir açıdan siyasal kültür o ülkenin siyasal hafızasını

oluşturmaktadır (Roskin vd., 2018: 147-148). Siyaset Bilimi'nin ayrı bir alt kolu olarak kabul edilen siyasal kültür, birey ve toplumların politik konular hakkındaki değer, tutum ve davranışlarının sebeplerini açıklanması bakımından önem arz etmektedir. Ayrıca siyasal kültür demokratik bir sistemde istikrarının sağlanmasının bir koşulu olarak mikro düzeyde bireylerin tutum ve davranışları ile makro düzeyde ulusal kurum ve süreçler arasındaki uyumun bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Zmerli ve Van der Meer, 2017: 229). Bireylerin benimsedikleri inançlar, semboller ve değerler hem politik sürece karşı tutumlarını hem de yaşadıkları siyasal sisteme yönelik benimsedikleri düşünceleri çerçevelemektedir. Ancak siyasal kültür doğası gereği demokratik yapıyı mı yoksa baskı gruplarının çıkarlarıyla uyumluluğu mu gösterdiği hususu tartışılmaya devam etmektedir. Siyasal kültürün mekânsal yansımaları yanı sıra zamansal boyutu da tartışılan bir diğer önemli husustur. Örneğin Heywood (2013:171) zamansal boyuta ilişkin olarak siyasal kültürün sivil katılımı ve sosyal aidiyet duygusunu teşvik etme kapasitesinin giderek azaldığını belirtmektedir.

Akademik ve politik alanda siyasal kültüre olan ilgi özellikle 1970'li yıllardan sonra artış göstermiştir. Örnek olarak siyasal kültür ile ilişkili olarak "Web of Science" veri tabanında 1975-2020 yılları arasında yapılan 6.023 araştırma sayısının 2017 yılına kadar sürekli artış gösterdiği, daha sonrasında ciddi bir azalışın olduğu gözlenmektedir. 1980-1990 yılları arasında belli bir süre siyasal kültüre ilişkin araştırmaların artış sayısında durağanlık olması dikkat çekicidir. Soğuk Savaş sonrası ve Doğu Avrupa ülkelerindeki demokratikleşme süreci başta olmak üzere Amerika Birleşik Devletler (ABD) gibi gelişmiş sanayi ülkelerinde sivil katılım ve sosyal sermayenin azalmasının temel gerekçelerinin sorgulanması ile bu kavramın tekrar canlılık kazandığı belirtilmektedir (Heywood, 2013: 172). Bu dönemde davranışsal yaklaşımların daha fazla öne çıkması, böyle bir tablonun oluşmasının temel gerekçelerinden biri olarak değerlendirilebilir. Son beş yılda bu konuda yapılan çalışmaların artış hızında yaşanan düşmenin ise temel gerekçeleri tartışmaya açık bir başka husustur.

Bu dönemde siyasal kültür ile ilgili yapılan araştırmalar içerisinde en çok kabul gören, Almond ve Verba (1963)'nın "Yurttaşlık Kültürü-Civic Culture" başlıklı çalışmasıdır. Almond ve Verba (1963) ABD, Birleşik Krallık, Almanya, İtalya ve Meksika olmak üzere beş farklı ülkede yapılan kamuoyu araştırmalarının sonuçları üzerinden siyasi kültürü incelemiştir. Daha ziyade çalışmalarında II. Dünya Savaşı sonrasında temsili demokratik yönetimlerin başarısızlıkları araştırılmaktadır. Nitekim Almond ve Verba (1963) siyasi güveni demokratik siyasal sistemin istikrarını sağlamak için gerekli olan sivil kültürün temel bir bileşeni olarak göstermektedir. Benzer şekilde Easton (1965) siyasi güveni bir siyasal sistemin etrafından oluşmuş "güven" olarak tanımlamaktadır. Hükümetlerin toplum çıkarları doğrultusunda çalıştığı bir göstergesi olarak siyasal güven, siyasal rejim istikrarı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu düşünülmekte, siyasal sistemlerin en önemli parametrelerden bir olarak kabul edilmektedir (bkz. Shi, 2015: 107). Nitekim çoğu gelişmiş demokratik ülkede uzunca bir süre siyasal sistemlere karşı toplumsal güven düzeyinde gerçekleşen düşüş, konunun akademik ve politik alanda yeniden tartışmasına sebep olmuştur.

Alan yazınında ABD başta olmak üzere gelişmiş endüstriyel demokrasilerde halkın hükümet ve siyasal kurumlarına karşı olan güven düzeyinin sürekli azaldığı yündeki tespitler yaygındır (bkz. Dalton, 2005). Amerika özelinde bu durumun temel gerekçesi olarak Vietnam savaşı, kentsel sorunlar ve "Watergate

Skandalı” gibi siyasi ve ekonomik krizler gösterilmektedir. Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve 90’lı yıllardan sonra elde edilen siyasi ve ekonomik kazanımların bile kamuoyunda güven duygusunun oluşmasına yeterli olmadığı belirtilmektedir (Dalton, 2005: 133). Birey ve toplumların güven düzeyinde meydana gelen bu düzeydeki tahribat, çeşitli gerekçelere dayandırılmakla birlikte, değerler ve siyasal beklentilerdeki değişim sonucu hükümet ve kurumlarına karşı daha şüpheli bir siyasal ortamın oluşması, bu tespitler içerisinde daha fazla öne çıkarılmaktadır. Zira bireysel inanç ve değerlerde yaşanan değişimin çağdaş demokratik süreçleri de dönüştürebilecek bir yapısal değişimi gerekli kılmaktadır (bkz. Dalton, 2005: 134). Bu kapsamda Newton (2001: 201) sosyal sermaye ve sivil toplum teorilerinin dayandığı gönüllü birlikler ve sivil toplum kuruluşlarının katılımı artırması sebebiyle bireyler arasında işbirliğinin oluşmasına ve güven düzeyinin artmasına sebep olacağı savını üç temel gerekçe ile açıklamaktadır. Newton ilk olarak gönüllü birliklere üye olma ile bireylerin güven ve tutumları arasındaki nedensellik düzeyini açıklayan çok az kanıtın olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca bireyler arasındaki sosyal güvenin, vatandaş-siyasal liderler arasındaki biçimlenen siyasal güven ile benzer olmadığını belirtmektedir. Son olarak insanların benzer koşullar altında sosyal güven ile siyasal güven için ileri sürdükleri gerekçelerin farklı olduğunu düşünmektedir.

Özellikle 2000’li yıllardan sonra iktisadi, siyasi ve toplumsal açmazlar ile mücadelede başvurulan politikalarla siyasal sistem ve bileşenlerine olan güven arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırma sayısında hızlı bir artış olduğu söylenebilir. Örnek olarak son 20 yıl zaman zarfında “*Web of Science*” veri tabanında yer alan dergilerde yayınlanan ve başlığında doğrudan “siyasal güven- *political trust*” ifadesinin yer aldığı 891 farklı çalışma yapıldığı gözlenmektedir. Yapılan çalışmaların % 77,4’lük kısmı ise doğrudan kamu yönetimi ve hükümet kanunlarına ilişkindir. Ancak yapılan çalışmaların sadece %4,3’lük kesimi “Çevre Bilimi ve Ekoloji-*Environmental Sciences and Ecology*” alanında yapıldığı dikkate çekmektedir. Yapılan çalışmaların özellikle gelişmiş ekonomi ve demokratik ülkelerdeki politik ve kültürel bileşenlerin yer aldığı siyasal kültür analizleri üzerinden yapıldığı gözlenmektedir. Çin hariç olmak üzere çalışmaların % 46,5’lik kesimi ABD, Birleşik Krallık, Almanya ve Hollanda olmak üzere 4 farklı ülkede yapıldığı gözlenmektedir. Şüphesiz bu durum, siyasal güven ile çevreci eğilim ve politik destek arasındaki ilişkinin bilimsel temelde açıklanma ihtiyacının olduğunu göstermektedir.

Diğer taraftan siyasal güvenin tanımı, kapsamı ve nasıl ölçüleceğine ilişkin açık ve net bir analitik çerçevenin oluşturulmamış olması bu konuda karşılaşılan en temel zorluklar arasında gösterilebilir. Akgün (2001: 4)’ün ifadesi ile “yaygın desek ya da halk desteği” şeklindeki anlamlarda kullanılan siyasal güven, toplumda mevcut siyasal sistemlerin herkes için eşit ve adil sonuçları olan politikaları üreteceğine yönelik olan yaygın inanç olarak belirtilebilir. Başka bir ifadeyle siyasal güvenin birey ve toplumun hükümet ve kurumlarının kendi beklentileriyle tutarlı sonuçlar üreteceğine olan inanca atf yapan bir anlama sahip olduğu gibi siyasal yapı ve bileşenlerine verilen desteği vurgulayan bir yönü de vardır. Bu sebeple kavramın “performans” ve “beklenti” gibi anahtar kelimeler üzerine kurgulanmış pragmatik bir boyut ile siyasal sistem ve bileşenlerinin performanslarının vatandaşların beklentileri ile uyumlu olup olmadığının değerlendirilmesi sonucu oluşan boyuttu da söz konusudur (Can,2019: 53). Zmerli ve Newton (2011: 69) ise söz konusu siyasal sistem ve bileşenlerini “politikacılar, parlamento, kabine, polis, siyasal kurumlar, ordu, sivil örgütlenmeler ve siyasi partiler” olarak belirtmektedir.

Siyasal güven ile belirli bir siyasi objeden bahsedilmiş olunmakta, bu obje ise hükümet, siyasi partiler, yasama gibi siyasi sistemin belirli bir bileşeni olabileceği gibi, liderler, yöneticiler, kamu idareleri, çalışanlar gibi yapıları kapsayan bürokratik ve örgütsel işleyiş de kastedilmektedir. Bu sebeple, araştırmacılar siyasi güven ile ilgili değerlendirmelerinde farklı siyasi bileşenleri referans olarak kullandıklarının altı çizilmesi gerekmektedir. Levi ve Stoker (2000: 495)'in de belirttiği üzere bireylerin politikacılar ve siyasi kurumlar hakkında ne düşündükleri, belirli otoriteler hakkında nasıl düşündüklerini bir dereceye kadar etkilese de, esasen davranışın en önemli itici gücü "bu otoriteler" hakkındaki temel yargılarıdır. Bu açıdan Can (2015: 58) çalışmasında siyasi güvenin oluşum sürecini bireylerin lider, hükümet, siyasi kurumlar ve üretilen politikalar hakkında bilgi sahibi oluşu, iç dünyasında duyguya dönüşmesi sonrasında yargı ve düşünceler geliştirmesi olarak ifade etmektedir. Bundan dolayı siyasi güvenin bilgi, duygu ve yargıların gelişmesi yanı sıra davranış, destek ve katılım gibi araçlar ile eyleme dönüştüğünü belirtmektedir.

Çağdaş demokratik ülkelerde iktidar ve kurumlarına olan güven düzeyinin düşük olması tehlikeli bir durum olarak değerlendirilmektedir (Bingöl, 2009: 1). Bu durum siyaset ve güven arasındaki ilişkinin akademik ve politik alanda en çok tartışılan konular arasında yer almasına sebep olmuştur. Gelişmiş demokratik kurumlara sahip ülkelerde dahi iktidar ve siyasi kurumlara yönelik siyasi güvenin bu düzeyde düşük olması uzun vadede bir çöküş ile sonuçlanabileceğinden endişe duyulmaktadır (Blind, 2007: 8). Diğer taraftan siyasi güven düzeyinin yüksek olduğu ülkelerde toplu eylem sorunlarıyla uğraşmayı amaçlayan politikalara yönelmenin gerekliliği belirtilmektedir. Bireyler arasında güven düzeyin yüksek olduğu ülkelerde, hükümet politikalarının daha az kesintiye uğradığı, bürokrasinin daha işlevsel ve yargı sisteminin daha etkin olduğu kabul edilmektedir. Uslander (2002: 242)'inde belirttiği gibi; "güven ile iyi yönetim arasında pozitif yönde bir ilişkinin olduğu" tespiti son dönemlerde daha fazla dikkat çekmekte ve makul gözükmektedir.

Tüm bu değerlendirmeler bir toplumda siyasi güven düzeyinin düşük olmasının endişe edilmesi gereken bir durum olabileceğini göstermektedir. Ancak uygulanan kamu politikalarına karşı güven düzeyinin düşük olması, eleştirel ve sorgulayıcı toplumsal yapıyı mümkün kılacağından demokratik siyasi kurumlarının daha fazla gelişim göstereceği tezi de dikkate alınması gerekmektedir. Nitekim Inglehart (2008: 140)'ta göre zaman içerisinde bireysel ve toplumsal yapıda meydana gelen değişimle hayatta kalma gibi temel değerlerden kendini ifade edebilme, hoşgörü ve yaratıcı olma gibi yeni kültürel değerlere doğru bir kayma yaşanmaktadır. Kendini ifade edebilme kapasitesi bakımından üst sıralarda yer alan toplumlarda güven düzeyi de yüksek olmaktadır. Bu durum ise bireysel özgürlük ve kendini ifade edebilme kapasitesine önem verildiği güven ve hoşgörü ortamı oluşturur ki, siyasi kültür tartışmalarında bu husus demokratik toplumlar için temel nitelikler arasında gösterilmektedir. Easton (1965:124) ise siyasi desteğin asgari seviyenin altına düşmesi durumunda, siyasi sistem gerekli politik desteği yeniden canlandırmak için yeni politik mekanizmaları oluşturması gerektiğini, aksi durumda sürekliliğini sağlayamayacağını belirtmektedir. Çünkü siyasi sistemler, diğer toplumsal sistemlerden farklı olup temsil ettiği üyenin çoğu tarafından yetkili kabul edilmesine ve onlar adına karar verebilme kapasitesine sahip olduğunu göstermesi gerekmektedir. Bu tespit ise siyasi güven ile yakından ilişkilidir.

Siyasal sistemlerde kanunlar, düzenlemeler veya kamusal hizmetler gibi politik çıktılarının etkili ve verimli bir şekilde uygulanması için vatandaş desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Almond ve Verba (1963: 14)'ya göre bir siyasal sistem, vatandaşların siyasal sisteme yönelik genel eğilimlerine ve sistem içindeki kendilerine tanınan rollere bağlıdır. Yüksek düzeyde siyasi güvene sahip bireyler kamu kaynaklarının politika hedeflerine tahsis etmeye daha istekli olduklarından bu hedeflere ulaşmak için hükümetin eylemlerini destekleme olasılıkları daha yüksek olacağı kabul edilmektedir. Birey ve toplumlar, yetkilileri güvenilir ve meşru olarak algılamaları durumunda onların kararlarını benimseme olasılıkları daha yüksek olmaktadır (Chanley et al. 2000; Tyler, 2006; Grimes, 2008). Uygulanan politikalar kendi çıkarları için elverişsiz ve ideolojileri ile uyumsuz olsa bile, yüksek güven düzeyine sahip birey ve toplumlar tarafından uygulanan politikalara karşı daha ılımlı ve meşru bir tutum beslenmektedir (Rudolph ve Evans, 2005: 668-669). Bu sebeple toplumların “iyi” yönetilmesi daima siyasal güveni gerekli kılmaktadır.

Diğer taraftan kamusal alanda siyasi güven düzeyinin düşük olmasının bir sonucu olarak gelişen eleştirel bir bakış, demokratik yapının daha fazla tahribi ile sonuçlanabilmektedir. Bunun dolayı bireyler sadece iktidarın ve yönetimin kim/kimlerden olacağını meşru seçimlerle belirledikleri gibi onların gerçekleştirdikleri politika ve uygulamaların kontrol etme görevi de üstlenmektedir. Bu sebeple yönetim ve kurumlarına yönelik güven düzeyinin düşük olması, bir bakıma devlet etkinliklerini kontrol etme ve anayasal sınırlar çerçevesinde onları sınırlandırıcı yönde görev ve sorumluluk üstlenme ile kurumlara yönelik eleştirel ve sorgulayıcı ortamın oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Dalton (2004: 157)'unda ifade ettiği gibi siyasi güvensizlik daha demokratik ve etkili siyasi sisteme yönelik reform taleplerini körükleyebilmektedir. Dahası güvensizliğin, siyasi katılım, yasalara uyum ve bağlılık hususlarında olumsuz sonuçları olmaktadır. Politikacılara yönelik güvensizlik aynı zamanda demokratik sistem için gerekli politik reform çağrılarını teşvik edebilmektedir. Benzer şekilde Matthew ve Susan (2009: 333-334)'a göre düşük güven ile düşük siyasi katılımın, sosyal işbirliği ve demokrasi üzerinde etkisi olan diğer faktörler arasında anlamlı bir ilişki vardır. Ancak güven, demokratik performansın bir nedeni değil, bir göstergesi olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Bu sebeple yönetimlerin kurumsallaşma yanı sıra katılımcılık, sosyal işbirliği ve dolayısıyla demokratik vatandaş duyarlılığını da geliştirmesi önemlidir. Çünkü demokratik bir toplumda vatandaş-hükümet ilişkisinin merkezinde güven yanı sıra sağlıklı bir şüphecilik anlayışı yer almaktadır. Ayrıca küresel, ulusal ve yerel ölçekte karşılaşılan çevre sorunları için gerekli önemlerin alınmasında ortak hareket edilmesinin münferit girişimlerden daha olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Çevre sorunları gibi geniş katılımı gerektiren grup hareketlerini bireysel çıkar ve amaçların mâksimizasyonu öngörüsü ile açıklamak zor olduğu gibi, bireysel çıkarlar ve amaçların da sürdürülmeye çalışıldığı kabul edilmektedir. Aksi durumda bireyler kendi çıkarlarını korumak için geniş ölçekli grup içerisinde gönüllü olarak hareket etmekten kaçınabilmektedir. Yıldırım (2021: 380) tarihsel olarak çevreci grup hareketlerinde değerler, ilkeler, örgütlenme biçimleri, eylem ve faaliyetleri bakımından önemli bir farklılaşmanın meydana geldiğini ifade etmektedir. Bu açıdan belirsizlik ve karmaşıklık gibi özellikleri içeren çevre sorunları ile mücadelede bireyleri ortak hareket etmeye ya da işbirliği yapmaya teşvik edici ya da zorlayıcı araçlara ihtiyaç duyulmaktadır. Devlet ve kurumları başta olmak üzere çevre sorunları ile mücadelede farklı

idare ve kuruluşlar tarafından kararlaştırılan ve uygulanan politikaların gerekliliği de tamda bu husustan kaynaklanmaktadır.

Siyasal güven ile karıştırılan bir diğer kavram 'sosyal güven (*social trust*)' dir. Sosyal güven sosyal sermayenin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Cook, 2005: 4). 'sosyal sermaye' ise fiziksel ve beşeri sermaye den farklı olarak özellikle sosyal ağların belirgin bir değerinin olduğu tezine dayanmaktadır. Dolayısıyla sosyal temaslar birey ve grupların üretkenliğini artırmaktadır (bkz.Putnam, 2000:16). Bu açıdan sosyal sermaye, insanların ortak eylem ve işbirliğini teşvik edeceği düşünülmektedir. Ancak sosyal ve politik güven kuramsal ve pratik yönleri itibariyle farklı iki kavramlar olduğu bilinmelidir. Siyasi güven, "vatandaşın, sisteme ve siyasi görevlilere duyarlı olduğuna ve sürekli inceleme yapılmasa bile doğru olanı yapacağına dair yargı" şeklinde ifade edilmektedir (Miller ve Listhaug 1990: 358). Bu açıdan siyasal güven, halkın kendi belirlediği bir yönetim biçimine karşı beslediği hissiyatın bir göstergesidir (Newton ve Norris, 2018: 53). Siyasi güven dar ölçekte bireysel olarak siyasi görevlilere karşı geliştirilebileceği gibi geniş ölçekte siyasal sistem ve onun kurumlarına karşı da oluşabilmektedir. Diğer taraftan sosyal güven, sosyal işbirliğinin ve buna bağlı olarak modern toplumun bütünleşmesinin ve istikrarın temelini oluşturduğu belirtilmektedir (Nannestad, 2008:415). Bu açıdan daha yüksek düzeyde sosyal güvene sahip olan toplumların daha iyi yönetim ve ekonomik performansına sahip olacağı düşünülmektedir (Tao vd.,2014, 238). Can (2019: 46) çalışmasında sosyal güven kavramını "sosyal sistemin devamını sağlayan, sosyal kurumları ve yapıları koruma işlevi gören, sosyal bütünleşmeyi inşa eden, sosyal ve ekonomik değişimlere ve siyasal yaşama olan güveni tesis eden temel bir bileşen" olarak betimlemektedir. Bundan dolayı sosyal güven vatandaşların birbirlerine karşı geliştirmiş oldukları tutumlara atıf yaparken, siyasal güvende vatandaşların siyasal sistemlere, temsilcilerine ve liderlerine yönelik tutumu gösterdiği anlaşılmaktadır (Newton, 2008: 242). Zira yatay olarak vatandaşlar arasındaki güven sosyal boyutu, dikey olarak vatandaşların siyasi sistem ve liderlerine yönelik güveni ise siyasal boyutu belirtmektedir. Bu açıdan bireylerin yüksek düzeyde sosyal veya kişilerarası güvene sahip olması her zaman siyasi liderlere veya devlet kurumlarına güveni tesis edemeyeceği çıkarımı yapılabilir. Dolayısıyla sosyal güven ve siyasi güven kavramlarını, güvenin farklı iki yüzü olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Her iki kavram aynı toplumsal koşullar altında ortak kökenlere dayandırılabilir; ancak farklı saiklere dayandırılmaktadır (Newton, 2001: 201). Bu sebeple her iki kavram arasında ya zayıf ya da hiç ilişkinin olmadığı çıkarımı yapmak mümkündür.

Siyasal Güven, Çevresel Tercihler ve Politika Sarmalı

Bireylerin çevresel kaygıları, tutumları, siyasal sistem ve kurumlarına olan güven düzeyi, demografik ve sosyoekonomik gibi geniş bir yelpazede değerlendirilebilen temel etmenler çevre sorunlarına yönelik politik desteği çerçevelemektedir. Çevre sorunlarının nitel ve nicel sonuçları bakımından ciddiyetinin anlaşılması ve gerekli önlemlerin alınması sonucunda küresel ölçekte hükümetler daha fazla kurumsallaşmaya gitmekte, önleyici politika ve düzenlemeleri birbiri ardına hayata geçirmeye çalışmaktadır. Ancak politik karar vericiler uygulanan politikalara katılımı sağlamak ve çevresel endişeleri doğru bir şekilde anlamak için politik destek mekanizmalarının temel belirleyicilerini doğru şekilde kavramaları gerekmektedir. Bireylerin çevre politikalarını destekleme bileşenlerini belirlemeye

yönelik ekonomik, demografik, sosyo-psikolojik gibi çeşitli etmenler söz konusudur. Ancak çevre politikalarına olan desteğin temel belirleyicisi olarak siyasal güven ve diğer kültürel unsurlar dikkatlerden kaçmaktadır.

Çevre politikaları ve siyasal güven ilişkisi konusunda, Jagers ve diğerleri (2010: 410) İngiltere’de 2006 yılında hayata geçen Bireysel Karbon Ödeme (BKÖ) planına yönelik politik desteği analiz etmektedir. Çalışmaları özellikle bireylerin BKÖ planına karşı tutumları ile politikacılara olan güvenleri, adalet algısı ve benimsenen ideoloji arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Bireylerin mevcut karbon vergisi oranındaki artışa yönelik tutumları ile BKÖ planına alternatif uygulanmalara yönelik tutumları arasındaki pozitif bir ilişkinin olduğunu ileri sürmektedir (Jagers vd.,2010:421). Benzer şekilde Caferra ve diğerleri (2021: 1) hem kurumlara hem de diğer bireylere duyulan güven, toplum yanlısı davranışı geliştirdiği, daha sorumlu enerji tüketimine yol açacağını ifade etmektedir. Ampirik analiz sonuçları sosyal ve politik güvenin hanehalkı enerji tüketimini azaltma eğilimini olumlu etkilediği tezini doğrulamaktadır. Harring (2018: 1) ise hükümet ve kamu kurumlarına duyulan güven, çevre politikalarına desteğin istikrarlı bir tahmincisi iken, ticari aktörlere duyulan güvensizliğin cezalandırma araçları için daha güçlü desteği oluşturduğu belirtmektedir. Ayrıca siyasal güvenin çevre konularına yönelik tutumları açıkladığını ancak farklı güven ölçütlerinin birbiriyle karıştırılmaması gerektiği savunmaktadır. Fairbrother (2019: 1), daha önceki çalışmaların siyasi güvenin çevre ve diğer birçok politika konusunda kamuoyunu şekillendirdiği iddiasına karşı olarak en azından belirli bir yön için (bireyler arasında kamu görevlilerinin dürüstlüğü hususundaki olumsuz tutum gibi) ilişkinin nedensel olduğunu ileri sürmektedir. Bu açıdan kamu görevlilerinin güvenilirliğine ve vaatlerine olan siyasi güvenin, güven kavramsallaştırmalarında daha merkezi hale getirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Konisky vd. (2008: 1066) çevre politikalarına yönelik tutumların, konunun içerik özelliğine göre değiştiğini ifade etmektedir. Özellikle siyasal ideolojiler ve parti mensubiyetinin, bireylerin hükümete olan güven düzeyini kontrol edilse dahi, politik konular hakkındaki tercihlerin tutarlı tahmin edicileri olabileceğini ileri sürmektedir.

Birey ve toplumlar benimsediği çevreci değerler çerçevesinde uygulanan politikalara karşı bir refleks geliştirmektedir. Karşılıklı işleyen bu süreçte siyasal güven gibi kültürel bileşenler daha fazla öne çıkmaktadır. Bu konuda Inglehart (2018: 16) 1981-2014 zaman periyodunda 100'den fazla ülke için ekonomik, demografik ve politik verilerle gerçekleştirilen ampirik çalışma ile kültürel değişimi analiz etmektedir. Retoriksel söylemlerden ziyade sunmuş olduğu bilimsel veriler sayesinde küresel ölçekte materyalist önceliklerden post-materyalist değerlere doğru bir geçişin yaşandığını belirtmektedir. Aynı zamanda hayatta kalma gereksinimi gibi materyalist değerlerden kendini ifade etme (*self-expression*) gibi post-materyalist değerlere yönelimin artması sayesinde toplumsal cinsiyet, çevresel koruma, hoşgörü, kişilerarası güven ve özgürlük gibi yeni kültürel unsurlar ön plana çıkmıştır. Inglehart (1990)’ın önceki çalışmasında da benzer şekilde çevreci eğilimler ve tercihler ile kültürel alanda post-materyalist değerlere doğru yaşanan değişimin ilişkili olduğunu bilimsel olarak kanıtlamaktadır. Bu konuda özellikle endüstriyel gelişme ve yüksek yaşam standartlarının olumlu çevreci değer ve tutumun ön koşulları olarak kabul edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu açıdan çevre konusunda yüksek düzeyde endişe ve kaygının gelişmiş ülkelerde olacağı öne sürülmektedir. Ancak gelişmekte ya da az

gelişmiş ekonomiye sahip olan ülkelerdeki çevrecilik eğiliminin açıklanmasında bu tespitler yetersiz kalmaktadır.

Çevre konusundaki politik destek, politik karar vericiler için de önem arz etmektedir. Uygulanan kamu politikaları aynı anda birçok kişinin davranışını etkilediği için çevresel değerlerin korunması ve kalitesinin artırılması açısından da önemli kazanımları içerisinde barındırmaktadır. Bu konuda Steg vd. (2005: 424) biyosferik değerlerin daha fazla vurgulanması, genel çevre bilincinin artırılması, yüksek enerji tüketim modellerinden kaynaklanan sorunlara ilişkin farkındalığının ve sorumluluğunun artırılması ve kişisel normların güçlendirilmesi yoluyla çevre politikalarına desteğin artırılabilirliğini ileri sürmektedir. Stern (2000: 408) ise çevreci eğilim ve davranışları, etki boyutları üzerinden değerlendirmekte; "çevreden elde edilen kaynak ve enerji miktarını, ekosistem ve biyosferin yapı ve dinamiklerini etkileme" şeklinde tanımlamaktadır. Söz konusu çevreci eğilim ve davranışları doğrudan ve dolaylı olarak sınıflandırarak evsel atıkların bertaraf edilmesi, ormanlık alanların korunmasına yönelik eylemleri doğrudan, uluslararası kalkınma politikaları, küresel pazardaki emtia fiyatlarını, ulusal çevre ve vergi politikalarını etkileme gibi eylemleri dolaylı yönden çevreci eğilim ve davranışlara örnek olarak göstermektedir. Dolaylı olarak gerçekleştirilen eylemlerin çevre üzerinden doğrudan etki meydana getirenlere karşı daha fazla belirleyici ve etkili olduğunu tespiti dikkat çekicidir.

Son yıllarda politik destek ile yaş, cinsiyet, gelir düzeyi, eğitim seviyesi ve ideoloji gibi demografik ve sosyopolitik faktörler arasındaki ilişkiye akademik ilgi artmıştır. Özellikle yaş, eğitim ve ideoloji gibi ölçütler üzerinden çevreci eğilim arasındaki ilişkiyi inceleyen Dunlap vd. (2002: 429-430) çalışmalarında genç insanların geleneksel dünya görüşlerine daha az bağlı oldukları ve dolayısıyla ekoloji dünya görüşlerini daha fazla desteklediklerini ileri sürmektedirler. Benzer şekilde eğitilmiş olanların çevre sorunları hakkında daha fazla bilgiye maruz kaldıkları için ekolojik perspektifi daha fazla kavrayabilecekleri düşünülmektedir. Politik ve ideoloji perspektifinden durum değerlendirildiğinde ise liberallerin genel olarak statükoya daha az bağlı olduklarından ekolojik yönelimlerinin daha belirgin olmaktadır. Benzer şekilde Israel ve Levinson (2004: 1) yaş, gelir ve eğitim gibi bireysel özellikler ile çevreci tutum arasında güçlü ilişkiler olduğunu tespit etmektedir. Özellikle eğitimin artması ile çevresel farkındalığın artacağı ve çevreci politikalara daha fazla desteğin verileceği varsayılmaktadır. Son kertede çevresel sorunları hakkında bilgi sahibi olma ve farkındalık politikalar karşısında bireylerin çevresel tutum ve davranışları üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Örnek olarak iklim değişikliğinin potansiyel etki ve riskler hakkında bilgi ve farkındalık seviyesi bireysel davranışların şekillenmesi ve gerekli olan politikalara karşı tutumlar üzerinde belirleyici olduğu ifade edilmektedir. İklim değişikliğinin nedenleri ve sonuçları hakkında bilgi, hem bilişsel hem de duygusal risk yargılarının önemli bir tetikleyicisi olmaktadır. Bireylerin iklim değişikliği hakkında sahip oldukları bilgi düzeyi, bireysel davranışların farklılaşmasına sebep olmaktadır (Sundblad vd., 2007: 102). Benzer şekilde iklim değişikliği politikalarına yönelik eğilimlerde, iklim değişikliğini hafifletme yoluyla elde edilen kazanımlara ve iklim değişikliğini azaltmanın sosyal etkilerine bireyleri odaklanmanın olumlu kazanımları olacağı belirtilmektedir (Spence ve Pidgeon, 2010: 664). Ayrıca iklim değişikliği politikalarının diğer bazı çevresel ve sosyal politikalarla birlikte değerlendirilmesi, bu politikalara yönelik

değer düzeyinin azalmasının aksine bireysel tercihler üzerindeki çekiciliğini daha da artırdığı düşünülmektedir (Leon ve Arana, 2016: 703).

Benzer şekilde Stern (2000: 409) dört farklı çevreci eğilim ve davranış biçimini değerlendirmektedir. İlk olarak çevresel gösterilere ve örgütlere katılım gibi eylemler, çevresel aktivizm kategorisinde yer verilmektedir. İkinci yatkınlık biçimi olarak ise kamusal alanda aktivist olamayan çevresel vatandaşlık, çevre politikaların desteklenmesi gibi eğilimler gösterilmektedir. Çevresel etkiye sahip kişisel ve ev ürünlerinin satın alınması, kullanılması ve imha edilmesi gibi tercihler ise özel alana ait çevreci eğilimler olarak nitelendirilmektedir. Son kategoride ise çevreye zarar vermeyen ürünleri tasarlama gibi örgütsel davranış biçimlerinden bahsetmektedir. Ancak son dönemlerde özellikle kültürel kodlarda yaşanan değişimlerin çevreci eğilim ve tercihler üzerindeki etkisi daha fazla öne çıkarılmaya çalışılmaktadır. Bu açıdan çevre politikaların sadece eğitim ve bilinçlendirme eylemleri ile benimseneceği ve destek verileceği beklentisi geçerliliğini kısmi olarak kaybettiği söylenebilir.

Benzer şekilde Uyeki ve Holland (2000: 646) ortalama eğitim, yaş ve gelir seviyesinin düşük olduğu sosyoekonomik grup, azınlık ve kadınların çevreci eğilim ve tercihlerinin yüksek olduğunu ileri sürmektedir. Ancak sosyoekonomik, demografik ve psikolojik faktörler, bireylerin çevre konusundaki politik desteği üzerinde sadece kısıtlı bir etkisi olmaktadır. Bu sebeple politika desteği tam olarak kavramak için analizlerde güven, adalet, eşitlik, katılımcılık gibi politik ve kültürel özelliklerin daha fazla dikkate alınması gerekmektedir. Bu hususla ilişkili olarak Haring ve Jagers (2013: 210) hem politik güven hem de kişiler arası güvenin artan karbondioksit vergisine yönelik eğilimleri üzerinde etkili olduğunu tespit etmiştir. Benzer şekilde Dupont ve Bateman (2012: 43) liberal veya sol dünya görüşlerine sahip olan bireylerin çevresel mallar için daha yüksek düzeyde ödeme istekliliğine sahip olduklarını belirtmektedir. Diğer taraftan çevre politikalarına olan eğilimin katılımcılık ile yakın ilişkisi olduğunu savunan azımsanmayacak düzeyde çalışmanın olduğu gözlenmektedir. Benzer doğrultuda Daley ve Reames (2012) katılımının çevresel karar verme sürecini hem de sonuçlarını iyileştirebileceğini ileri sürmektedir. Daley ve Reames (2012) ise katılımın sağlanması vatandaşlar arasında entelektüel kapasiteyi genişleterek demokratik ideallerin gerçekleşmesinin mümkün kılacağını belirtmektedir. Bu açıdan katılımcılığın çevre sorunlarına ilişkin belirlenen politik kararları meşrulaştırma ve bireyler arasındaki güveni artırma gibi işlevsel özellikleri olduğunu belirtmektedir.

Bireylerin devlet ve kurumlarının çevre sorunlarını hakkaniyetli, etkin ve doğru bir şekilde tanımlayacağına ve kamu kaynaklarının çevre korumacılık için uygun ölçüde harcayacağına yönelik güven düzeyi, çevre politikalarına olan desteğinde belirleyicisi olmaktadır. Buradaki temel koşul bireylerin mevcut siyasal sistem ve bileşenlerinin çevre sorunları ile mücadele edebilecek yetkinlikte olduğu beklentisidir. Bu konuda Zannakis ve diğerleri (2015: 424) politik güvenin, ev sahiplerinin hükümet düzenlemelerini benimsemelerinde ve kabul etmelerinde önemli bir açıklayıcı güce sahip olduğunu belirtmektedir. Bu sebeple özellikle politik karar vericilerin çevreci eğilim ve tercihlerin oluşmasını, uygulanan politikaların kabulünde güven oluşturuca yaklaşımların ve destekleyici faktörlerin önemini vurgulamaktadır. Benzer şekilde Xu ve Li (2016: 59) vergi uyum istekliliklerinin teşvikler yanı sıra hükümet veya çevre kuruluşlarına olan güvenin, çevre koruma sorumluluk bilincinin ve gelir düzeyinin etkili olduğunu ileri sürmektedir. Bu sebeple vergi toplamak ve çevre kirliliğini

azaltmaya yönelik politika ve stratejilerde politik güveni sağlamak önem arz etmektedir (Xu ve Li ,2016: 62). Tüm bu değerlendirmeler siyasi güvenin çevre politikalarına yönelik destek üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bu sebeple siyasi güven oluşturmaya yönelik çalışmalar etkili ve kapsayıcı çevre politikalarını formüle edilmesi ve uygulanması politika yapımcılar için, başarılı çıktı ve sonuçların oluşması ise vatandaşlar için elzemdir.

Araştırma Verisi ve Yöntemi

Devlet ve kurumlarına olan güven düzeyi toplumsal eğilim ve tercihler üzerinde etkili olan temel bir gösterge olarak kullanılmaktadır. Bu kapsamda çalışmada kullanılan veriler çeşitli ülkelerin çevreci eğilim ve tercihlerini gösteren Dünya Değerler Araştırmalar (2017-2021) ve Avrupa Değerler Çalışması (2017-2020) ile bütünleştirilen ankete katılım sağlayan bireylerin vermiş olduğu yanıtlardan oluşmaktadır (Inglehart vd., 2014). 88 ülkenin dahil edildiği 7. Dalga Dünya Değerler Araştırmalar-WVS-7 (2017-2021) anketi toplumsal cinsiyet, aile ve din; yoksulluk; eğitim, sağlık ve güvenlik; sosyal hoşgörü ve güven; çok taraflı kurumlara yönelik tutumlar, adalet, ahlaki ilkeler, yolsuzluk, hesap verebilirlik ve risk, göç, ulusal güvenlik ve küresel yönetim gibi yeni konulara ilişkin sorulardan oluşmaktadır (Inglehart vd., 2014).³ Verilerin analize uygun hale getirmek amacıyla WVS-7 araştırma anket sonuçlarında kısmi düzeltmeler yapılmıştır. Örnek olarak WWW-7 anketinin sadece 2017-2020 yılları arasındaki güncel sonuçları "IBM SPSS Statistics 23" programı ile filtrelene yapılarak farklı toplumlarda bireylerin çevreci değerlere yönelmelerinde siyasi güven başta olmak üzere etkili olan faktörler belirlenmiştir. Ayrıca anket cevaplarındaki "-5 ile -1" arasında " fikrim yok, cevap yok, uygulanabilir değil, ankette sorulmadı, kayıp veri" gibi farklı şekillerde kodlanan değerler aynı program aracılığı ile analizden çıkarılmıştır (değişkenlere ilişkin bilgiler için Tablo 1.'e bkz.).

Bu çalışmada bireylerin çevreci eğilim ve tercihleri üzerinde siyasi güven başta olmak üzere, sosyal güven, demokrasinin önemi, post-materyalist değerlere yönelim gibi sosyo-politik etmenler yanı sıra cinsiyet, gelir düzeyi, eğitim gibi demografik değişkenlerin ne düzeyde açıklayıcı güce sahip olduğunu analiz edilmektedir. Bu açıdan çalışmada bağımlı değişken olarak çevre hareketlerine olan güven düzeyi "0" (yok) ile "1" (var) olarak kodlanması "IBM SPSS Statistics 23" programı aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmadaki bağımsız değişkenlerden birini katılımcıların devlet ve parlamento gibi siyasi kurumlarına olan güven düzeyine ilişkin sorulara 1-4 arasında değişim gösteren ve Likert ölçeğine göre verilen cevaplardan oluşmuştur. Bu kapsamda katılımcılara "listede verilen kuruluşlardan her biri için ne kadar güvendiğinizi söyleyebilir misiniz?" şeklindeki soruya "çok fazla güvenirim, fazla güvenirim, güvenirim veya hiç güvenim yok" şeklindeki cevaplar dikkate alınmıştır. Siyasi güven ve çevreci eğilimler arasındaki ilişki düzeyi ve açıklayıcı gücüne ilişkin analiz sonuçları çalışmanın 1. modelinde sunulmaktadır (bkz. Tablo 3). Benzer şekilde bağımsız değişkenlerden sosyal güvene ilişkin olarak "genel olarak konuşursak, çoğu insana güvenilebilir mi yoksa insanlarla ilişkilerde çok dikkatli olmanız gerektiğini söyler misiniz?" sorusuna "çoğu kişiye güvenilebilir" ya da "çok dikkatli olmak gerek" şeklinde cevaplar dikkate alınmıştır. Bir diğer bağımsız değişken ise demokrasinin önemine

³Bu kapsamlı anket çalışmasına dâhil edilen ülkeler ve örneklem sayılarına ilişkin bilgilere <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSEVSJoint2017.jsp>, adresinden erişim sağlanabilir.

ilişkindir. Bu kapsamda katılımcılardan “demokratik olarak yönetilen bir ülkede yaşamak sizin için ne kadar önemli?” sorusuna 1-10 arasında Likert ölçeğine göre değişim gösterecek şekildeki cevaplar analize dâhil edilmiştir. Benzer şekilde ankete katılım sağlayanlardan post-materyalist değerlere ilişkin verdikleri cevaplar (1-materyalist, 2-karma, 3-post-materyalist) çalışmada bir diğer bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Bu kapsamda farklı toplumlardaki çevreci eğilim ve tercihler üzerindeki siyasal güven ve sosyopolitik değişkenlerin etki düzeyine ilişkin bilgiler 2. modelde paylaşılmıştır (bkz. Tablo 3). Siyasal güven yanı sıra bağımsız değişken olarak cinsiyet, eğitim düzeyi ve gelir durumu gibi demografik faktörlerinde bütünlük etki düzeyine ilişkin analiz sonuçları ise 3. modelde sunulmuştur.

Tablo 1. Bağımlı (Yordanan) ve Bağımsız (Yordayan) Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler
(N=26,449)

Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler	Min.	Maks.	Ort.	S. H.
Çevreci eğilim ve güven(<i>E069_14</i>)	0	1	0,55	0,498
Devlet ve kurumlarına güven (<i>E069_11</i>)	1	4	2,77	0,86
Parlamentoya güven (<i>E069_07</i>)	1	4	2,77	0,837
Sosyal güven (<i>A165</i>)	1	2	1,6	0,49
Demokrasi (<i>E235</i>)	1	10	8,89	1,837
Post-materyalist değerler (<i>Y002</i>)	1	3	1,96	0,623
Cinsiyet (<i>X001</i>)	1	2	1,52	0,5
Eğitim düzeyi (<i>X025R</i>)	1	3	2,21	0,697
Gelir düzeyi (<i>X047R</i>)	1	3	2,06	0,804

Çalışmada bağımlı değişkenin kategorik olması sebebiyle, farklı toplumlardaki çevreci eğilim üzerinde etkili olan unsurların belirlenmesi amacıyla “Lojistik Regresyon Analizi” tercih edilmiştir. Lojistik Regresyon Analizi, sürekli, ayrık, ikili veya karma olabilen bir dizi değişkenden grup üyeliği gibi ayrı ve kategorik bir sonucu tahmin edilmesine izin veren bir yöntem olarak kabul edilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2019: 346). Lojistik Regresyon Analizi’nin temel varsayımı bireylerin hangi grup ya da kategoride yer aldığını kestirmede bir regresyon denklemi oluşturmaktır (Çokluk, 2010: 1359). Lojistik regresyonda iki veya daha fazla sonuç (kategorik bağımsız değişken) olabilmektedir. Lojistik regresyon her durum için belirli bir sonucun olasılığını hesaplayan bir yöntemdir (Tabachnick ve Fidell, 2019: 346). Lojistik regresyon analizi bağımlı değişkenin bir veya daha fazla bağımsız değişkenle doğrusal dağılımının olmamasının beklendiği durumlarda faydalı sonuçlar üretebilmektedir. Lojistik regresyon bağımlı değişkenin ölçüldüğü ölçek türüne göre üç farklı kategoride değerlendirilmektedir. Bağımlı değişkenin ikili kategoriden (*nominal*) oluşması durumunda “ikili (*binary*) Lojistik Regresyon” analizinin kullanılması öngörülmektedirken ikiden fazla kategorik değişken olması durumunda “Çok Kategorili (*multinomial*) Regresyon Analizi” tercih edilmektedir. Ancak bağımlı değişkenin sıralı (*ordinal*) ölçekte olması durumunda ise “Sıralı (*Ordinal*) Lojistik Regresyon Analizi” geçerli olmaktadır (Tabachnick ve Fidell, 2019: 369). Lojistik Regresyon Analizi (LRA), bir dizi kategori üzerindeki yanıtların dağılımının normallikten ciddi şekilde ayrıldığı durumlarda çoklu regresyona göre daha uygun sonuçlar ürettiği belirtilmektedir. LRA normal dağılım, doğrusallık ve eşvaryanslılık gibi varsayımları gerektirmeden kategorik bağımlı değişken üzerinde etkili olan etmenlerin tespit edilmesi için gerekli regresyon denkleminin kurulmasını mümkün kılmaktadır (Şenel ve Alatlı, 2014:36).

LRA'nde bağımsız değişkenin sayısına göre de farklı bir sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır. Örnek olarak Cook ve diğerleri (2001) bağımsız değişken sayısının tek olması durumunda "Tek Değişkenli Lojistik Regresyon" şeklinde bir tanımlama kullanırken iki veya daha fazla sayıda olması durumunda "Çoklu Lojistik Regresyon" olarak ifade etmektedir. Bu çalışmada da olduğu gibi kullanılan veri setine uygun olarak ikili (Nominal) lojistik regresyonda bağımlı değişken sadece iki değer alabilmektedir. Genellikle bu ikili değerler üye-üye olmama, dahil etme-dahil etmeme veya evet-hayır şeklinde olmaktadır (George ve Mallery, 2020). Diğer çoğu analizlerde olduğu gibi LRA da çeşitli varsayım ve gerekliliklere sahip bir yöntemdir. Her ne kadar bağımsız değişkenlerin dağılımına ilişkin her hangi bir varsayım gerektirmese de, LRA'nde dikkate alınması gereken varsayımları; vakaların değişkenlere ve eksik verilere oranı, çoklu doğrusallık bağlantı sorunu (Tabachnick ve Fidell, 2019: 374-377), bağımlı ve bağımsız değişkenlerin logaritmik değerleri arasındaki doğrusal ilişki olması ve hataların bağımsızlığı (Şenel ve Alatlı, 2014: 37; Field, 2018: 1123) şeklinde ifade etmek mümkündür.

Bu çalışma bireylerin çevreci eğilim ve tercihleri üzerinde etkili olan unsurlardan siyasi güven yanı sıra bu konuda yapılan araştırmalar dikkate alınarak mümkün olduğunca fazla sosyo-politik ve demografik değişkenler lojistik regresyon modele dâhil edilmiş, bağımlı değişkendeki varyans değişimin açıklanması sağlanmıştır. LRA'nde "Standart (*enter*) yöntemi" kullanılmış, ortak değişkenler bir blok olarak dâhil edilerek üç farklı model oluşturulmuştur. Lojistik Regresyon Analiz sonuçlarının değerlendirilmesinde ise; başlangıç modeli ile analiz sonucunda elde edilen genel model karşılaştırmasının yapılması, genel model üzerinde Wald, Beta (*B*) ve Önem Düzeyi (*p-values*) değerleri dikkate alınarak bağımsız değişkenlere ilişkin yorumların yapılmış, *Hosmer-Lemeshow* testi sonuçları ile de model uyumluluğu kontrol edilmiş, *Nagelkerke R²* gibi analiz sonuçlarına göre de elde edilen modellerin yeterliliği sorgulanmıştır.

Bulgu ve Tartışmalar

Çevreci eğilimler üzerinde siyasi güven başta olmak üzere sosyo-politik ve demografik değişkenlerin etki düzeyine ilişkin yapılan LRA sonuçlarına göre bağımsız değişkenler arasında yüksek bir ilişki olmadığı (ilişki katsayısının 0,7'den küçük olması) gözlenmektedir. Bu durum bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusallık bağlantı sorununun olmadığını göstermektedir (Tablo 2'ye bkz.). Benzer şekilde bağımlı ve bağımsız değişkenlerin logaritmik dönüşüm değerleri arasındaki ilişki bu analizin temel varsayımları arasında değerlendirilmiştir. Bu kapsamda yapılan ilişki analiz sonuçlarına göre özellikle siyasi güven ile çevreci eğilimler arasında yüksek ve anlamlı bir ilişkinin olduğu (*coefficient* > 0,650, *p*<0,001) ancak diğer değişkenler ile düşük, ancak anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir (diğer değişkenler için *coefficient* < 0,250, *p*<0,001). Anlamlı sonuçların elde edilmesi sebebiyle çevreci eğilimler üzerinde etkili olan unsurların açıklanması için diğer değişkenler yine de analize dâhil edilerek üç farklı model üzerinden sonuçlar mukayese edilmiştir. Diğer taraftan çevre konusundaki genel eğilim üzerinde etkili olan unsurların tespit edilmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, bağımsız değişkenlerin modele ilave edilmesi sonucu başlangıç modeline göre oldukça daha anlamlı sonuçlar verdiği, kategorik olan bağımlı değişken dağılım varyansın açıklanmasına daha iyi sonuçlar ürettiği gözlenmektedir. Benzer şekilde her üç farklı başlangıç modeli için gözlenen ve beklenen değerler

arasındaki doğru tahmin etme düzeyi (örneğin 1.model için, %54,5) yeni modellerde yüksek çıkmaktadır (%61,7). Bu tespitin geçerliliği Model Uyum İndeksi(-2 loglikelihood, -2LL) değerlerin düşmesinden anlaşılmaktadır.

Tablo 2. Bağımsız Değişkenler Arasındaki Korelasyon İlişki Düzeyi

	<i>E069_11</i>	<i>E069_07</i>	<i>E235</i>	<i>A165</i>	<i>Y002</i>	<i>X025R</i>	<i>X047R</i>
<i>E069_11</i>	1,000	,650**	,197**	-,068**	,043**	-,068**	-,019**
<i>E069_07</i>		1,000	,254**	-,082**	-,016**	-,092**	-,028**
<i>E235</i>			1,000	-,150**	-,181**	-,186**	-,095**
<i>A165</i>				1,000	,163**	,084**	,060**
<i>Y002</i>					1,000	,108**	,067**
<i>X025R</i>						1,000	,298**
<i>X047R</i>							1,000

** $p < 0,001$ anlamlılık düzeyine göre korelasyon ilişki düzeyi

Çalışmada LRA sonucu oluşturulan modellerin bağımlı değişkeni ne düzeyde açıkladığını tespit etmek için model uyumluluk düzeyine bakılmıştır. Zira Hosmer-Lemeshow Uyum İyiliği Testi, lojistik regresyon modelinin eldeki verilere bir bütün olarak uyum düzeyini gösteren bir istatistiksel yöntem olarak kabul edilmektedir. Modellerin verilere uyum düzeyini belirlemek için Hosmer-Lemeshow testi sonuçları yorumlanmış, elde edilen p-değerlerinin 0,005 düzeyinden yüksek olup olmadığı kontrol edilmiştir. Bu açıdan 1. modelin uyumluluk düzeyine ilişkin olarak, Tablo 3.'de belirtildiği gibi, uygunluk değeri 0,005'ten küçük olması, yokluk hipotezinin reddedilmesi gerektiğini, başka bir anlatımla modelin verileri açıklama düzeyinin yeterli olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda siyasal güvene ilişkin olarak kullanılan bağımsız değişkenler aracılığı ile oluşturulan 1. modelin verileri açıklama düzeyleri yeterli olduğu gözlenmektedir ($X^2 = 6.950, p = 0,325$). Çevreci eğilim ve tercihler üzerinde etkili olan sosyo-politik değişkenlerin de dâhil edildiği 2. Model yeterliliğini gösteren Nagelkerke R² değerleri (%14) yeterli olsa da, model uyum düzeyini gösteren Hosmer ve Lemeshow Test sonucunun ($p < 0,005$) anlamlılık düzeyinden düşük olması sebebiyle bağımsız değişkenlere ilişkin istatistik sonuçların yorumlanmasına gerek duyulmamıştır. Son olarak siyasal güven değişkenlerine ilave olarak cinsiyet, eğitim düzeyi ve gelir seviyesinin bağımsız değişken olarak analize dâhil edilmesi sonucu oluşturulan 3. model sonucu ise anlamlı bulunmuştur ($X^2 = 14.259, p = 0,075$). 3. model uyumluluk düzeyinin 1. modele göre biraz daha düşük olduğu, ancak %5'ten yüksek olması sebebiyle sonuçların anlamlı ve uygun olduğu tespit edilmiştir.

Diğer taraftan çevreci eğilimler üzerinde etkili olan her bir etmenin katkı düzeylerini belirlemek amacıyla "Wald Testi" sonuçlarına ve önem düzeylerine (*p-values*) bakılmıştır. Tablo 3'de belirtildiği gibi sadece siyasal güven düzeyine ilişkin iki bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etki düzeyini gösteren 1. Modele göre her iki değişkenin de (devlete olan güven ve parlamentoya olan güven) çevreci eğilim üzerindeki etki gücün anlamlı olduğu tespit edilmiştir (sırasıyla Wald Testi sonuçları=

77.126; 318.079 ve p değerleri $<0,001$; $<0,001$). Beta (B) değerleri üzerinden değişkenlerin açıklama gücü değerlendirildiğinde özellikle devlet olan güven düzeyi ile çevreci eğilim arasında negatif yönde ancak yüksek oranda etkili olduğu anlaşılmıştır (her iki değişken için B değerleri sırasıyla -0.636 ve -1,392).

Siyasal güven yanı sıra demografik değişkenlerinde dâhil edildiği 3. Model sonuçları 1. Modele göre verileri açıklama yeterliliği biraz daha düşük olduğu tespit edilmiştir ($X^2= 33.423,287$, Nagelkerke $R^2 = 0,143$). Her üç değişken grubunun dâhil edildiği 3. Model sonuçları değerlendirildiğinde eğitim seviyesi ve gelir düzeyi hariç diğer değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu ($p <0,001$) tespit edilmiştir.

Tablo 3. Çevreci Eğilim Üzerinde Etkili Olan Değişkenlere İlişkin Lojistik Regresyon Analiz Sonuçları

Değişkenler	B	S.E.	Wald	df	Sig. **	Exp(B)	Exp(B) için 95% güven aralığı		Nagelkerke R^2	Hosmer ve Lemeshow Testi **	
							Alt sınır	Üst sınır			
Model 1 (Siyasal güven)	Siyasal güven (Devlet)	-0,636	0,072	77,126	1	<0,001	0,529	0,459	0,61	0,112	0,325
	Siyasal güven (Parlamento)	-1,392	0,078	318,079	1	<0,001	0,249	0,213	0,29		
	Sabit katsayı	1,303	0,073	319,106	1	<0,001	3,68				
Model 2 (siyasal güven + sosyo-politik)	Siyasal güven (Devlet)	-0,732	0,073	99,472	1	<0,001	0,481	0,417	0,556	0,138	0,033
	Siyasal güven (Parlamento)	-1,258	0,079	253,619	1	<0,001	0,284	0,244	0,332		
	Sosyal güven	-0,329	0,028	137,32	1	<0,001	0,72	0,681	0,76		
	Demokrasinin önemi	0,059	0,007	65,546	1	<0,001	1,061	1,046	1,076		
	Post-materyalist değerler	0,323	0,022	222,796	1	<0,001	1,382	1,324	1,442		
	Sabit katsayı	0,711	0,116	37,271	1	<0,001	2,036				
Model 3 (siyasal güven + sosyo-politik + demografik)	Siyasal güven (Devlet)	-0,291	0,02	213,722	1	<0,001	0,747	0,719	0,777	0,143	0,075
	Siyasal güven (Parlamento)	-0,467	0,021	502,18	1	<0,001	0,627	0,602	0,653		
	Sosyal güven	-0,335	0,028	139,967	1	<0,001	0,715	0,676	0,756		
	Demokrasinin önemi	0,059	0,007	65,862	1	<0,001	1,061	1,046	1,077		

Post-materyalist değerler	0,697	0,044	249,188	1	<0,001	2,008	1,842	2,19
Cinsiyet	0,27	0,026	105,409	1	<0,001	1,31	1,244	1,38
Eğitim düzeyi	0,004	0,041	0,008	1	0,927	1,004	0,926	1,088
Gelir seviyesi	-0,037	0,034	1,144	1	0,285	0,964	0,902	1,031
Sabit katsayı	1,989	0,104	364,267	1	<0,001	7,308		

* Tüm değişkenler için referans değerleri olarak ilk kategori dikkate alınmıştır. **%5 anlamlılık düzeylerine göre bağımsız değişkenlerin önem düzeyini göstermektedir.

Çalışmada özellikle çevreci eğilim üzerinde bağımsız değişkenler arasında siyasal ve sosyal güvene ilişkin değişkenlerin negatif, diğer değişkenler ile pozitif yönde bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Negatif etki gücü ifadesi ile referans değeri olarak çevreci düşüncenin olmadığı durumu dikkate alındığında çevreci eğilime yönelmeden ziyade uzaklaşma şeklinde yorumlanabilir. Bu sebeple çevreci düşünceye sahip olan bireylerin siyasal ve sosyal güvenin azalması ile birlikte çevreci eğilim ve tercihlerden vazgeçtikleri söylenebilir. Diğer taraftan demokratik ve post materyalist değerleri benimseyen özellikle kadınların çevreci eğilimlere yönelmelerinde etkili olduğu bulunmuştur.

Sonuç olarak bireylerin çevreci eğilimler ve politik destek üzerinde etkili olan unsurların analiz edilmesi amacıyla başvuru LRA sonuçları 88 farklı ülkede devlet ve kurumlarına olan güven düzeyinin belirleyici etkiye sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Siyasal güven yanı sıra bireyler arasındaki sosyal güven düzeyinin azalması, bireylerin çevre konularına eğilim düzeyini olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Bu açıdan bireylerin uygulanan politikalara daha fazla destek vermelerini sağlamak için devlet ve kurumlarına yönelik güven başta olmak üzere bireyler arasında güven düzeyini artırıcı politik araç ve mekanizmalardan faydalanılması gerektiği tezi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Siyasi ve sosyal güveni artırıcı unsurlar şüphesiz başka bir çalışmanın konusudur, ancak elde edilen sonuçlar siyasal sistem ve bileşenlerine olan güven yanı sıra bireyler arası güven duygusunun da politik destek üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar aynı zamanda siyasi iktidarı elinde bulunduranlar tarafından çevre sorunlarının doğru bir şekilde tanımlandığı ve uygulandığı, politikaların bu sorunları çözebilme kapasitesinin yeterli olduğu inancın bireysel tercihlerde etkili olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Benzer şekilde alan yazında yapılan araştırmaların sonuçları ile uyumlu olarak demokrasi ve post-materyalist değerleri benimseyen bireylerin, ekolojik hususlara ilgi ve eğilimlerinin daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Özellikle demokratik toplumsal yapının ve kültürel unsurların çevreci düşünce üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Zira demokrasi ve kurumlarının önemli olduğunu düşünen bireylerin çevreci eğilim ve güven duygusu da artmaktadır (negatif sonuç elde edildiği için tersten bir okuma yapılarak). Bundan dolayı çevre konusunda yapılan bu değerlendirmeleri diğer politik konular içinde demokratik toplumsal yapı ve değerlerinin genişletilmesi ile politik ve sosyal güveni de artıracığı söylenebilir. Son olarak bireylerin çevreci eğilim ve güven üzerinde demografik etmenlerden sadece cinsiyet faktörünün etkili olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyet faktörünün çevreci düşünce üzerinde etkili olduğu, özellikle kadınların erkeklere karşı daha fazla ekolojik değerleri benimsediği savını destekleyen azımsanmayacak düzeydeki çalışma bulgularıyla örtüşmektedir. Nitekim kadınların çevreci eğilim ve

tercihler konusundaki farklılaşmanın açıklanmasına önemli rolü olmakta, bu konuda politik girişimlerde bulunan kurum ve kuruluşlara olan güven düzeyleri yüksek olmaktadır. Diğer taraftan Tablo 3'te belirtildiği gibi 3. Model sonuçlarına göre eğitim ve gelir düzeyinin çevreci eğilim ve güven ile ilişkili olmasına rağmen bireysel tercihlerin farklılaşmasında açıklayıcı güce sahip olmadığı anlaşılmıştır.

Sonuç

Çevre konusundaki politik desteğin temel belirleyicileri, ekolojik kaygıların ne düzeyde toplum tarafından içselleştirilmiş olduğu ve bu sorunlara olan hassasiyetin ne kadar fazla olduğu ile ilgili hususlardır. Çevresel tutum ve güven (dolaylı olarak çevre politikaların olan destek) toplumsal yaşamının sosyal, ekonomik ve politik yönünün ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmiş gibi gözükse de, bu konuda kültürler arasında nasıl bir farklılaşmanın olduğu merak konusudur. Bu sebeple bireylerin çevre sorunlarına olan eğilimleri ve bu hususta faaliyet gösteren kurumlara olan güven düzeyi üzerinde etkili olan unsurların politik destek çerçevesinde açıklanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kapsamda bireylerin çevresel sorunlara eğilimleri ve bu konuda uygulanabilir politikalara olan güven düzeyi üzerinde etkili unsurlar arasında son dönemlerde "siyasal güven" ön plana çıkmaktadır. Toplumlar arasında farklılıklara rağmen bireylerin devlet ve kurumlarına (parlamento ya da siyasi partiler gibi) olan güven düzeyinin yükselmesine paralel olarak uygulanan çevre politikalarına daha fazla destek verileceği beklenmektedir. Bu tespitin temel gerekçesi olarak ise bireylerin çevreci eğilim ve tercihleri ile politik destek arasından yakın bir ilişki olduğu savı gösterilmektedir. Nitekim bireyler arasında, politik karar vericilerin çevre sorunlarını doğru bir şekilde tanımladıkları ve uygulamış oldukları politikaların uygun ve çözüm kapasitelerinin yüksek olduğu yöndeki beklenti son derece önemlidir. Bu sebeple bireyler arasında bu yöndeki beklentinin siyasal güven faktörü üzerinden açıklanması gerekmektedir. Benzer şekilde bireyler arasındaki sosyal güven düzeyinin yükselmesi ile politik desteğin artacağı bu konudaki temel varsayımlar arasındadır. Zira bireyler arasında güvenin yüksek olması politik desteğin de artması ile sonuçlanacağı düşünülmektedir.

Bir siyasal sistemin meşruluk, etkinlik, verimlilik gibi özellikleri itibarıyla başarılı bir şekilde işlediğinin bir göstergesi olarak ne düzeyde bir siyasi güvenin olması gerektiği tartışmaya açık bir husustur. Ancak çevre politikalarına olan desteğin temel belirleyicisi olarak son dönemlerde sosyopolitik unsurların ön plana çıkarılmaktadır. Demokratik toplumsal yapı ve katılımçılık gibi temel prensiplerin daha fazla takip edilmesi politik desteği artıracak bilinmektedir. Bu konudaki genel eğilim ise demokratik toplumların güçlü bir siyasal destek ve güvene ihtiyaç olduğu yönündedir. Benzer şekilde toplumsal alanda yaşanan kültürel değişimler ve post-materyalist değerlerin yaygınlaşması ile daha fazla sorgulayıcı toplumların oluşması beklenmektedir. Bu açıdan kültürel yapıda meydana gelen değişimler sebebiyle politik güven düzeyinin azalacağı kabul edilir. Bu durumun temel gerekçeleri arasında ise gelişmiş demokratik ülkelerde politik güven düzeyinin düşük olması gösterilmektedir. Ancak yapılan bu çalışma ile toplumsal yapıda postmodernist düşünce eğilimi ve bu doğrultuda meydana gelen kültürel değişim çevre konusunda politik desteği artırdığı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak çalışmada politik güvenin toplumlar arasında farklılaşmaktadır. Özellikle çevresel eğilim ve terichler üzerinde politik güven düzeyindeki farklılaşma en önemli parametre olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bireylerin devlet ve kurumlarına olan güven düzeyinin artması politik güveni artırdığı, çevre konusunda faaliyet gösteren kurumların uyguladıkları politikalara olan desteği yükselttiği anlaşılmıştır. Bir diğer önemli sonuç ise bireyler arasında çevreci eğilimler ve politik destek üzerinde, sosyal güven, demokrasi ve kültürel unsurların etkili olduğudur. Çevre konusunda politik desteğin belirleyicileri arasında demografik etkenlere ilişkin olarak özellikle cinsiyetin öne çıkması dikkat çekicidir. Demografik, sosyo-politik ve siyasal güven olmak üzere 3 farklı bileşen kendi aralarında karşılaştırıldığında, sırasıyla bireylerin gerek devlet ve kurumlarına gerekse kendi aralarındaki güven düzeyinin en fazla etkiye sahip olduğu söylenebilir. Gelecek çalışmalarda siyasi güvenin nasıl artırılacağı, bireylerin çevre konularındaki politik girişimlere katkıda bulunma istekliliklerin nasıl geliştirilebileceği gibi sorulara yanıt aranması kuramsal ve pratik açıdan önemli sonuçları olacaktır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Çevre Konusunda Politik Desteğin Ana İtici Gücü Olarak “Siyasal Güven” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akgün, B. (2001). Türkiye’de siyasal güven: nedenleri ve sonuçları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*,56(04). 1-23.
- Bingöl, Y. (2009). Siyaset ve güven ilişkisi: Bingöl ili örneğinde 1950-2007 genel seçimleri üzerine karşılaştırmalı bir analiz. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17), 1-27.
- Blind, P. K. (2007). *Building Trust in Government in The Twenty-First Century: Review of Literature and Emerging Issues*. In 7th Global Forum on Reinventing Government Building Trust in Government, (Vol. 2007: 26-29). UNDESA Vienna, <https://www.almendron.com/tribuna/wp-content/uploads/2016/11/building-trust-in-government-in-the-twenty-first-century.pdf>. (E.T.: 1. 4. 2022).
- Caferra, R., Colasante, A., ve Morone, A. (2021). The less you burn, the more we earn: The role of social and political trust on energy-saving behaviour in Europe. *Energy Research ve Social Science*, 71, 101812.
- Can, İ. (2015). *Liderler, kurumlar ve süreçler bakımından Türkiye’de siyasal güven: sosyolojik nicel bir araştırma*. [Yayımlanmamış Doktor Tezi], Selçuk Üniversitesi.
- Can, İ. (2019). Güveni nasıl tanımlayabiliriz? Ya da sosyal bilimlerin konusu olarak güven. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (41), 46-59.
- Chanley, V., Rudolph, T. ve Rahn, W. (2000). The origins and consequences of public trust in government: A time series analysis. *Public Opinion Quarterly*, 64(3): 239–256.

- Cook, D. Dixon, P. Duckworth, W. M. Kaiser, M. S. Koehler, K. Meeker, W. Q. Stephenson, W. R. (2001). Binary Response and Logistic Regression Analysis, Chapter 3 (1-23). Iowa State University NSF/ILI project Beyond Traditional Statistical Methods, <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.142.6636verep=rep1vetype=pdf>. (E.T.: 12.12.2021).
- Cook, K. S. (2005). Networks, norms, and trust: The social psychology of social capital. *Social Psychology Quarterly*, 68, 4–14.
- Çokluk, Ö. (2010). Lojistik Regresyon Analizi: Kavram ve Uygulama. *Educational Sciences: Theory ve Practice*, 10(3).
- Daley, D.M., ve Reames, T.G. (2015). Public participation and environmental justice: access to federal decision making. In *Failed Promises: Failed Promises: Evaluating the Federal Government's Response to Environmental Justice* (Edt. David M. Konisky), 143-171.
- Dalton, R. (2004). *Democratic challenges, democratic choices: The erosion of political support in advanced industrial democracies*. Oxford University Press.
- Dalton, R. J. (2005). The social transformation of trust in government. *International Review of Sociology*, 15(1), 133-154.
- Dunlap, R. E. V. L., Liere, K. V., Mertig, A., ve Jones, R. E. (2000). Measuring endorsement of the new ecological paradigm: A revised NEP scale. *Journal of social issues*, 56(3), 425-442.
- Dupont, D. P., ve Bateman, I. J. (2012). Political affiliation and willingness to pay: An examination of the nature of benefits and means of provision. *Ecological Economics*, 75, 43-51.
- Easton, D. (1965). *A framework for political analysis*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Fairbrother, M. (2019). When will people pay to pollute? Environmental taxes, political trust and experimental evidence from Britain. *British Journal of Political Science*, 49(2), 661-682.
- Field, A. (2018). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics*. Sage Publications.
- George, D., ve Mallery, P. (2019). *IBM-SPSS statistics 26 step by step: A simple guide and reference*. Routledge.
- Grimes, M. (2008). Consent, political trust and compliance: Rejoinder to Kaina's remarks on Organizing consent. *European Journal of Political Research*, 47(4): 522–535.
- Harring, N. (2018). Trust and state intervention: Results from a Swedish survey on environmental policy support. *Environmental Science and Policy*, 82, 1–8.
- Harring, N., ve Jagers, S. C. (2013). Should we trust in values? Explaining public support for pro-environmental taxes. *Sustainability*, 5(1), 210-227.
- Heywood, A. (2013). *Politics*. Palgrave Macmillan. 4th Ed.
- Inglehart, R. (1990). *Cultural shift in advanced industrial society*. Princeton University Press.

- Inglehart, R. (2008). Changing values among Western publics from 1970 to 2006. *West European Politics*, 31(1-2): 130-146.
- Inglehart, R. (2018). *Cultural evolution: People's motivations are changing, and reshaping the world*. Cambridge University Press.
- Inglehart, R., C. Haerperfer, A. Moreno, C. Welzel, K. Kizilova, J. Diez-Medrano, M. Lagos, P. Norris, E. Ponarin ve B. Puranen et al., (2014). *World Values Survey: All Rounds - Country-Pooled Datafile* Version: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWVL.jsp>. Madrid: JD Systems Institute (E.T:21.12.2021).
- Israel, D., ve Levinson, A. (2004). Willingness to pay for environmental quality: testable empirical implications of the growth and environment literature. *Contributions in Economic Analysis and Policy*, 3(1), 1-29.
- Jagers, S. C., Löfgren, Å., ve Stripple, J. (2010). Attitudes to personal carbon allowances: political trust, fairness and ideology. *Climate Policy*, 10(4), 410-431.
- Konisky, D. M., Milyo, J., ve Richardson, L. E. (2008). Environmental policy attitudes: Issues, geographical scale, and political trust. *Social Science Quarterly*, 89(5), 1066-1085.
- León, C. J., ve Araña, J. E. (2016). Context-dependent evaluation of climate change policies: competing policies, knowledge and emotions. *Journal of Environmental Planning and Management*, 59(4), 687-707.
- Levi, M., ve Stoker, L. (2000). Political trust and trustworthiness. *Annual Review of Political Science*, 3(1), 475-507.
- Matthew R. C. ve Susan C. S. (2009). Trust and Democracy in Comparative Perspective, In *Whom Can We Trust? How Groups, Networks, and Institutions Make Trust Possible* (edt. Karen S. Cook, Margaret Levi, and Russell Hardin). The Russell Sage Foundation.
- Miller, A. H., ve Listhaug, O. (1990). Political parties and confidence in government: A comparison of Norway, Sweden and the United States. *British Journal of Political Science*, 20(3), 357-386.
- Nannestad, P. (2008) What have we learned about generalized trust, if anything? *Annual Review of Political Science*. 11: 413-436.
- Newton, K. (2001). Trust, social capital, civil society, and democracy. *International Political Science Review*, 22(2): 201-214.
- Newton, K. (2008). Trust and Politics. In *the Handbook of Social Capital*, (Edt. D. Castiglione vd.), Oxford University Press, 241-272.
- Newton, K., ve Norris, P. (2018). THREE. Confidence in Public Institutions: Faith, Culture, or Performance? In *Disaffected Democracies*, 52-73. Princeton University Press.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*, Simon and Schuster.

- Roskin, M. G., Cord, R. L., Medeiros, J. A., ve Jones, W. S. (2013). *Siyaset Bilimi: Bir Giriş*. (Çev. Atilla Yayla), Adres Yayınları.3. Baskı.
- Rudolph, T.J. ve Evans, J. (2005). Political trust, ideology and public support for government spending. *American Journal of Political Science*, 49(3): 660–671.
- Shi, T. (2001). Cultural values and political trust: a comparison of the People's Republic of China and Taiwan. *Comparative politics*, 401-419.
- Shi, T. (2014). *The cultural logic of politics in mainland China and Taiwan*. Cambridge University Press.
- Spence, A., ve Pidgeon, N. (2010). Framing and communicating climate change: The effects of distance and outcome frame manipulations. *Global Environmental Change*, 20(4), 656-667.
- Steg, L., Dreijerink, L., ve Abrahamse, W. (2005). Factors influencing the acceptability of energy policies: A test of VBN theory. *Journal of Environmental Psychology*, 25(4), 415-425.
- Stern, P. (2000). Toward a coherent theory of environmentally significant behavior. *Journal of Social Issues*, 56(3), 407-424.
- Sundblad, E. L., Biel, A., ve Gärling, T. (2007). Cognitive and affective risk judgements related to climate change. *Journal of Environmental Psychology*, 27(2), 97-106.
- Şenel, S., ve Alatlı, B. (2014). Lojistik regresyon analizinin kullanıldığı makaleler üzerine bir inceleme. *Journal of Measurement and Evaluation in Education and Psychology*, 5(1), 35-52.
- Tabachnick, B. G., ve Fidell, L. S. (2019). *Using multivariate statistics*. Pearson Education, Nev York, 7th Edition.
- Tao, R., Yang, D. L., Li, M., ve Lu, X. (2014). How does political trust affect social trust? An analysis of survey data from rural China using an instrumental variables approach. *International Political Science Review*, 35(2), 237-253.
- Tyler, T. (2006). *Why people obey the law*, Princeton, NJ: Princeton University Press. 2nd ed.
- Uslaner, E.M., (2002). *The Moral Foundations of Trust*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Uyeki, E. S., ve Holland, L. J. (2000). Diffusion of pro-environment attitudes? *American Behavioral Scientist*, 43(4), 646-662.
- Verba, S. ve Almond, G. (1963). *The civic culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton University Press, New Jersey.
- Xu, J., ve Li, J. (2016). Tax payment, social contribution for pollution prevention and happiness. *Problemy Ekorozwoju – Problems of Sustainable Development*, 11(1), 59-64.
- Yıldırım, K. (2021). Tarihsel süreç içerisinde çevre hareketlerinde ortaya çıkan farklılıklar üzerine bir inceleme. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 6(16), 360-382.

Zannakis, M., Wallin, A., ve Johansson, L. O. (2015). Political Trust and Perceptions of the Quality of Institutional Arrangements—how do they influence the public's acceptance of environmental rules. *Environmental Policy and Governance*, 25(6), 424-438.

Zmerli, S. ve Newton, K. (2011). Winners, Losers and Three Types of Trust, in S. Zmerli and M. Hooghe (edt.), *Political Trust: Why Context Matters*. Colchester: ECPR Press, 67-94.

Zmerli, S., ve Van der Meer, T. W. (Edt.). (2017). *Handbook on political trust*. Edward Elgar Publishing.

Extended Abstract

The relation among economic, political, and social problems ranging from local to global regarding their effects and scope, with political trust has recently regained momentum. To this end, political decision-makers should take into account the attitudes of the public toward the implemented policies to deal with national and local environmental problems. In this context, the main purpose of the study is to examine the effect of socio-political and demographic factors including the political trust towards the government and its institutions on policy support for environmental issues. The research question of the study is to interrogate the extent to which environmental policies are sensitive to political trust and other social and demographic factors due to their political and socio-economic nature.

In the literature, it is observed that research about pro-ecological policy support is widespread. For instance, on the issue of environmental policies and the relationship with political trust, Jagers et al. (2010: 410) analyze the political support for the Personal Carbon Allowances Plan, which was implemented in the UK in 2006. They found the relationship between people's attitudes toward an increase in the current carbon tax rate and their attitudes toward an implementation of a PCA scheme. In addition, Caferra et al. (2021: 1) have argued that trust toward public authorities, and among individuals (social trust) will improve pro-social behavior, and lead to more responsible energy consumption. Their empirical analysis results confirm that social and political trust positively affects people's tendency to reduce their domestic energy consumption. On the other side, Inglehart (2018: 16) asserted that there is a transition from materialist priorities to postmaterialist values on a global scale for the last decades. Therefore, new cultural issues and norms such as self-expression, gender, environmental protection, tolerance, interpersonal trust, and freedom have come to the fore in academic and political fields.

Similarly, Steg et al. (2005:424) argue that support for environmental policies can be increased by emphasizing biospheric values among individuals, raising general environmental awareness, raising awareness of high energy consumption problems, and strengthening personal norms. Concerning demographic patterns, Dunlap et al. (2002) also claim that the young are less attached to traditional worldviews, and therefore support ecological worldviews more. Besides, educated people are expected to be more inclined to an ecological worldviews as they have access to more information about environmental problems and policy implementations. When evaluated from a political and ideological perspective, it is accepted that liberals are generally less committed to the status quo, and their ecological orientation will be more pronounced. Similarly, Israel and Levinson (2004: 1) also argue that there are strong relationships between individual characteristics such as age, income and education, and environmental tendency and policy support. In addition, Zannakis et al. (2015: 424) state that political trust has an important explanatory power in the adoption and acceptance of government regulations by homeowners. Those arguments emphasize that political decision-makers should take into account the importance of trust-building approaches and supporting factors in the acceptance of implemented policies on environmental issues.

In this context, the factors that affect environmental policy support in various countries are examined based on the results of the World Values Research Survey (2017-2021) in the study. Since the dependent variable is categorical in the study (0-1), "Logistic Regression Analysis" was used to determine the factors that affect environmental policy support in different societies. In this context, the results of the analysis regarding the effect of political trust and socio-political variables on policy support for various countries, as well as demographic factors such as gender, education level, and income as independent variables are presented with 3 different models in the study.

Based on the result of the analysis, it is found that political trust differs between world countries. It has been also concluded that political trust is the most important parameter, which indicates the tendency to environmental policies and the differentiation in the level of policy support in this direction. To this end, it can be argued that the rise in the level of political trust toward the state and its institutions increases the political support on environmental issues. Another important finding in the study is that social trust, democracy, and cultural factors influence environmental political support among individuals. As main determinant of political support for the environmental issue, it is noteworthy that especially gender stands out concerning demographic factors.

Geliş Tarihi / Received Date

21.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date

05.01.2023

Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısının İşveren Marka Çekiciliğine Etkisi: Z Kuşağı Bireylerin Kişilik Özellikleri Bağlamında Bir Araştırma ¹

The Effect of Corporate Social Responsibility Perception on Employer Brand Attractiveness: A Study in The Context of Personality Traits of Generation Z Individuals

Yavuz Selim DÜĞER ²Tamer BAYRAM ³

Öz

Günümüzde rekabetin artan şiddeti, işletmeleri uzun vadede hayatta kalma noktasında yeni stratejiler aramaya itmiştir. Bu nedenle, işletmelerin başka işletmeler tarafından taklit edilmesi zor olan bir özyetenek kazanma arayışına girmişlerdir. İşletmelerin sahip olduğu işgücünün yeteneği başka işletmeler tarafından taklit edilemez bir özyetenek olarak görülmektedir. İşletmelerde önemli yeteneklere sahip çalışanların elde tutulması ve yenilerinin işletmeye çekilmesi, sürdürülebilir bir rekabet açısından hayati öneme sahiptir. Bu bağlamda, işveren marka çekiciliği ve önemli bir öncül olan kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) son dönemde işletmeler ve araştırmacılar tarafından sıklıkla ele alınan bir konu olmuştur. Bu çalışmanın amacı, Z kuşağı bireylerin kurumsal sosyal sorumluluk algılarının işveren marka çekiciliği algısına olan etkilerini ölçmektir. Başka bir ifadeyle, işletmelerin yürütmüş oldukları kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin Z kuşağı bireyleri cezbetme noktasında ne kadar etkili olduğunu ortaya koymak amaçlanmaktadır. Ayrıca, beş faktör kişilik özellikleri çerçevesinde Z kuşağı bireylerde kurumsal sosyal sorumluluk ve işveren marka çekiciliği noktasında algısal değişiklikleri analiz etmek de amaçlanmaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Emet Meslek Yüksekokulunda Z kuşağı 414 öğrenciye ulaşılmış ve anket aracılığı ile veriler toplanmıştır. Elde edilen veriler SPSS ve Amos programı ile analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, Z kuşağı bireylerin KSS algılarının işveren marka çekiciliği üzerine pozitif yönlü anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Z kuşağı bireylerin baskın kişilik özellikleri bağlamında yapılan analizde; her bir kişilik özelliğine sahip Z kuşağı bireylerin KSS algısının işveren marka

¹ Bu makale Tamer Bayram tarafından Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Selim Düğeri danışmanlığında yürütülen ve Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Pazarlama Anabilim Dalı'nda Eylül 2022'de tamamlanan "Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısının İşveren Marka Çekiciliğine Etkisi: Z Kuşağı Bireylerin Kişilik Özellikleri Bağlamında Bir Araştırma" başlıklı Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 12.08.2020 tarih ve E-3852 nolu kararıyla etik uygunluk izni alınmıştır.

² Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya/TÜRKİYE, E-mail: yselim.duger@dpu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3523-9671

³ Sorumlu yazar, Öğr. Gör., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya/TÜRKİYE, E-mail: tamer.bayram@dpu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3677-1355

çekiciliği üzerine pozitif yönlü anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Dışa dönük ve nevroitik kişilik özelliği baskın olan Z kuşağı bireylerin, diğer kişilik özelliği baskın olan Z kuşağı bireylere göre KSS algılarının işveren marka çekiciliği üzerindeki etkisinin nispeten daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Sosyal Sorumluluk, İşveren Marka Çekiciliği, Z kuşağı, Beş Faktör Kişilik Özellikleri.

Abstract

Today, the increasing intensity of competition has pushed organizations to seek new strategies for long-term survival. Hence, organizations have sought to gain a difficult self-skill to imitate. The talent of the workforce of the organizations is seen as an inimitable self-skill by others. Retaining talented employees and attracting new ones are of vital importance in terms of sustainable competition. In this context, employer brand attractiveness and corporate social responsibility (CSR), which is an important antecedent, have been a topic that has been frequently discussed by organizations and researchers recently. This study aims to measure the effects of the corporate social responsibility perceptions of the generation Z individuals on the perception of employer brand attractiveness. In other words, it is aimed to reveal how effective the corporate social responsibility activities of the organizations are in attracting the generation Z individuals. In addition, it is also aimed to analyze the perceptual changes in terms of corporate social responsibility and employer brand attractiveness in generation Z individuals within the framework of five-factor personality traits. For these purposes, 414 generation Z students were reached at Kütahya Dumlupınar University, Emet Vocational School, and data were collected through a questionnaire. The data were analyzed with SPSS and Amos programs. According to the results of the research, it has been determined that the CSR perceptions of the generation Z individuals have a positive and significant effect on employer brand attractiveness. In the analysis made in the context of the dominant personality traits of the generation Z; it has been determined that the CSR perception of the generation Z individuals with each personality trait has a positive and significant effect on employer brand attractiveness. It has been determined that the effect of CSR perceptions on employer brand attractiveness is relatively higher for the generation Z individuals with extroverted and neurotic personality traits than for the generation Z individuals with other dominant personality traits.

Keywords: Corporate Social Responsibility, Employer Brand Attractiveness, Generation Z, Five-Factor Personality Traits.

Giriş

Küreselleşmenin etkisiyle birlikte rekabetin artan şiddeti, işletmeleri uzun vadede hayatta kalma noktasında yeni stratejiler aramaya itmiştir. Bu noktada, işletmelerin başka işletmeler tarafından taklit edilmesi zor olan bir özyetenek kazanma gerekliliği ortaya çıkmıştır. İşletmelerin sahip olduğu işgücünün yeteneği başka işletmeler tarafından taklit edilemez bir özyetenek olarak görülmektedir. İşletmelerde önemli yeteneklere sahip çalışanların elde tutulması ve yenilerinin işletmeye çekilmesi, sürdürülebilir bir rekabet açısından hayati öneme sahiptir. Bununla birlikte, işletmelerin müşteri zihninde farklılık ve olumlu bir algı oluşturması da gerekmektedir. Bu bağlamda, kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) son dönemde işletmeler ve araştırmacılar tarafından sıklıkla başvuru ve ele alınan bir konu olmuştur.

Yetenekli işgücünü elde tutmak ve yenilerini işletmeye çekmek için kullanılan bir insan kaynakları stratejisi olan işveren marka çekiciliği, işletmeler tarafından sıklıkla tercih edilen bir yaklaşım olmuştur. İşveren marka çekiciliği, mevcut ve potansiyel çalışanların zihninde farkındalık oluşturmak ve algılarını yönetmek için önemli bir stratejidir (Sullivan, 2004). Aynı zamanda, işgörenler açısından algılanan kurumsal imaj olarak nitelendiren işveren marka çekiciliği, yetenekli çalışanları çekme ve elde tutma noktasında kritik bir role sahiptir (Özcan ve Elçi, 2020: 1). Bununla birlikte, güçlü bir itibara ya da imaja sahip olmak ve mevcut itibarı korumak isteyen işletmeler, çalışan temelli KSS uygulamalarına odaklanması zorunlu hale gelmiştir.

Kurumsal sosyal sorumluluk, işletmelerin etik duruşunun rekabet gücüne olan etkilerini ortaya koyan önemli bir uygulamadır (Bharadwaj ve Yameen, 2021: 719). Bununla birlikte, KSS'ye yönelik geliştirilen politika ve uygulamaların çalışanların tutum ve davranışlarına da önemli etkileri bulunmaktadır (Carlini vd., 2019: 183). Örgütsel amaçlara ulaşma noktasında bir araç olarak kullanılan KSS, özellikle son zamanlarda, çalışanların psikolojisi, tutum ve davranışları üzerindeki etkileri açısından ele alınmaktadır (Özcan ve Elçi, 2020: 1). Rupp vd. (2006) işletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk noktasında yürüttüğü faaliyetlerin çalışanların işe ve örgüte yönelik davranışlarını etkilediğini belirtmiştir. Clark vd. (2017) etkili KSS faaliyetlerinin çalışan performansını ve iş deneyim algılarını olumlu yönde etkilediğini, Anselmsson vd. (2016) ise tutarsız ya da etkisiz KSS uygulamalarının çalışanlar üzerinde olumsuz etkilerinin olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, Dokania ve Pathak (2013) çalışan odaklı KSS uygulamalarının, mevcut ve potansiyel çalışan zihninde güçlü bir işveren marka çekiciliği oluşturmasına yardımcı olacağını belirtmiştir. Sonuç olarak KSS, işveren marka çekiciliğini ve kurumsal itibarı güçlendirerek yetenekleri çekme ve elde tutmak için kullanılan bir araç görevi görmektedir (Özcan ve Elçi, 2020: 1).

Günümüzde iş arayan bireyler, kendi kişilik özelliklerine uygun niteliklere sahip kuruluşları tercih etme eğilimi göstermektedir. Bu uyumu yakalamaya çalışan potansiyel işgörenler, alternatifler arasında tercih yaparken, benzer değer ve anlayışı paylaşan örgütün bir parçası olma noktasında istekli olabilir. Bu istek doğrultusunda, potansiyel çalışanların, kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri gösteren kurumları tercih etmeleri beklenir (Klimkiewicz ve Oltra, 2017: 451). Bu noktada, hangi kişilik özelliklerinin ön plana çıktığı araştırılmaya değerdir. Literatürde KSS'nin işveren marka çekiciliğine olan etkisi keşfedilmiş olsa da (Anbar vd., 2020; Ersoy ve Akşehirli, 2015; Hinson vd., 2018; Klimkiewicz ve Oltra, 2017; Tkalac Vercic ve Sincic Coric, 2018) yeni yeni iş hayatına girmeye başlayan Z kuşağı bireylerin iş hayatından beklentileri ve bakış açıları farklı olabilir (Güleç Bekman ve Gündüz, 2022: 649), ayrıca cezbeden faktörler de farklılık gösterebilir. Bu durumda yakın geleceğin işgöreni olan Z kuşağını ayrıca araştırmak işletmeler ve araştırmacılar için zorunluluk haline gelmiştir. Bu çalışmanın amacı, Z kuşağı bireylerin kişilik özellikleri bağlamında kurumsal sosyal sorumluluk algılarının işveren marka çekiciliği algısına olan etkilerini ölçmektir. Diğer bir ifadeyle, işletmelerin yürütmüş oldukları kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin Z kuşağını cezbetme noktasında ne kadar etkili olduğunu ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Ayrıca, beş faktör kişilik özellikleri çerçevesinde Z kuşağı

bireylerde kurumsal sosyal sorumluluk ve işveren marka çekiciliği noktasında algısal değişiklikleri analiz etmek de amaçlanmaktadır.

Z Kuşağı ve Kişilik Özellikleri

Z kuşağının yaş aralığında fikir birliği olmamakla birlikte, bazı araştırmacılar başlangıç olarak 1995 yılını kabul etmekte (Horn, 2013: 12), bazı araştırmacılar ise 2000 yılı ve sonrasını kabul etmektedir (Karahasan, 2018: 30). Her iki durumda da teknolojinin hemen hemen her alana nüfuz ettiği bir ortamda dünyaya gelmeleri, bu kuşağın "dijital nesil" olarak da adlandırılmasına neden olmuştur. Bununla birlikte, dijital yerli, Gen Z, IGen (internet kuşağı) gibi birçok farklı ifadelerle de anılmaktadır. Z kuşağı bireyler genel olarak çocukluk döneminden başlayarak; küresel krizler, çevre problemleri, terör olayları, savaşlar, doğal afetler gibi olumsuz birçok duruma tanıklık etmiştir. Dolayısıyla yaşadığı ya da tanıklık ettiği bu olaylar Z kuşağı bireyleri doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiştir. Bununla birlikte, Z kuşağının tanıklık ettiği toplumsal ve çevresel olaylar da karakterlerinin şekillenmesinde önemli bir etki göstermiştir (Sönmez, 2016: 108).

Z kuşağı, yeryüzündeki en küresel kuşak olma özelliğine sahip olduğundan dolayı diğer kuşaklardan ayrılmaktadırlar (Mládková, 2017: 116). Tarihte ilk defa bir kuşağa ait bireyler, neredeyse tüm dünyada benzer özellikleri taşımaktadır. Z kuşağı bireyler bu konuda dünyada ilktir. (Havas People, 2014: 12). Farkındalık oluşturma ve çeşitliliklere karşı anlayışlı bir yapıya sahip olmaları, Z kuşağını diğer kuşaklara göre farklılaştırmaktadır. Eşitlik ve özgürlük Z kuşağının en büyük özelliklerindedir (Singh, 2014: 59). Bundan dolayı Z kuşağı bireyleri genel olarak daha pragmatik olmakla dünyayı değiştirme konusunda sorumluluk alma noktasında çok fazla istekli değillerdir. Z kuşağı önceki kuşaklarla birçok konuda çatıştıklarından dolayı gelecekte toplumsal norm ve değerlerin yeniden tanımlanması gerektiği düşünülmektedir (Sönmez, 2016: 109).

Dijital hayatın içinde doğan Z kuşağı bireyler fiziksel dünya ile sanal dünyayı birbirinden ayırt etmek yerine bu iki farklı durumu bir bütün olarak görmektedirler. Sanal ortama duygusal olarak bağlı olan Z kuşağı için teknolojiden ve sosyal medyadan ayrı kalma düşüncesi bile hayal edilemeyecek seviyede zor bir durumdur (Sönmez, 2016: 109). Bununla birlikte, Z kuşağının yeniliklere çok hızlı bir şekilde adapte olma yeteneğine sahiptir. Z kuşağı bireyler teknoloji, yeni fikir ve inovasyonun hâkim olduğu ve rahat çalışılabilecek organizasyonlarda istihdam olmayı arzulamaktadırlar (Güler, 2016: 56). Teknolojideki değişimin hızına bağlı olarak Z kuşağı her şeyin hızlı olmasını arzular, bu durum onları sabırsız bireyler olmalarına neden olmaktadır. Dijital bilgi mecralarının yaygınlaşmasıyla birlikte, Z kuşağı çok fazla bilgiye maruz kalmakta, bu da bilgileri çok kısa sürede değerlendirmelerine yol açmaktadır. Bu yüzden dikkat sorunu Z kuşağında çok fazla görülmektedir (Selligent, 2015).

Z kuşağının karakteristik özelliklerinin yanı sıra bireylerin sahip olduğu kişilik özellikleri de tutum ve davranışsal farklılıklara yol açabilir. Bu nedenle, bireylerin kişilik özellikleri birçok alanda araştırma konusu olmuştur. Farklı disiplinlerde araştırma konusu olan kişilik kavramı üzerinde, literatürde ortak bir tanım oluşmamıştır. Birçok araştırmacı çeşitli bakış açılarına göre farklı tanımlar ortaya koymaktadır (Günel, 2010: 44). Burger (2006: 23) kişiliği, "bir kişinin kendisinden ortaya çıkan tutarlı

davranışlar silsilesi ve kişilikle alakalı olarak iç süreçler” olarak tanımlamaktadır. Başka bir tanımda kişilik, “bireyin hem kendi iç dünyası hem de dış dünyası arasında kurduğu tutarlı ve anlamlı ilişkiler bütünü” olarak ifade edilmektedir (Cüceloğlu, 2006: 404). Kişilik kavramı psikoloji açısından ele alındığında, “bir bireyin diğer bireylere göre sahip olduğu kendine has özellikler, tutarlı davranışlar ve kalıplaşmış öznel ve nesnel özelliklerin bütünü” olarak ifade edilmektedir (İnanç ve Yerlikaya, 2012). Kişilik özelliklerini etkileyen birçok faktör vardır; psikolojik, duygusal, sosyal davranışlar, fiziki ve coğrafi koşullar, aile, okul ve arkadaş çevresi vb. (Cervone ve Pervin, 2016: 8-9; Erkuş ve Tabak, 2009: 216).

Kişilik özelliklerini etkileyen birçok unsur günümüzde beş faktörde toplanmıştır. Literatürde “beş faktör kişilik kuramı” olarak adlandırılan bu yaklaşım üzerinde ortak bir fikir birliği sağlanmıştır. Bu kişilik özellikleri; dışa dönüklük, uyumluluk, sorumluluk (öz disiplin), nevrotiklik (duygusal denge) ve dışa açıklık (deneyime açıklık) olmak üzere sınıflandırılmaktadır (Burger, 2006: 23).

Dışa dönüklük: Sıcakkanlı, girişken yüksek enerji sahibi, konuşkan, aktif, sosyal ve oldukça pozitif bir yapıyı temsil eder (McShane ve Von Glinow, 2005). Bireylerin sosyal ilişkilerde rahat olma durumu olarak da ifade edilir (Costa ve McCrae 1992). Buna karşın, içe dönük bireyler çekingen, dikkatli hareket eden ve başkalarına göre bağımsız hareket eden kişiler olarak tanımlanmaktadır (Burger, 2006: 24).

Uyumluluk: Fedakârlığın, sevecenliğin ve güvenirliliğin olduğu bir yapıyı temsil eder. Uyumluluğu yüksek kişiler rekabet etmektense iş birliği içinde çalışmayı tercih ederler, iş arkadaşlarıyla uyum içinde daha olumlu ilişkiler kurdukları gözlemlenmektedir. Uyumluluğu düşük olan kişiler ise arzuladıkları hedefe ulaşmak için kavga etmeyi göze alırlar. Ayrıca kıskançlık, kendini düşünme ve kindarlık özelliği taşımaktadır (Burger, 2006: 25).

Sorumluluk: Bir bireyin dürtü kontrol ve disiplin seviyesinin ne ölçüde olduğunu göstermektedir. Sorumluluğu yüksek olan bir bireyin aksiyon almadan önce dikkatlice düşünerek hareket ettikleri (Costa ve McCrae, 1992), ahlaki değerlere sahip, verimli, çalışkan, öz disiplinli, organize, titiz, başarılı oldukları (Kalat, 2012) ve son olarak da güvenilir ve dakik oldukları (Wagerman ve Funder, 2007: 223) söylenmektedir.

Duygusal Denge (Nevrotiklik): Bireyin duygusal olarak kararlılık ve süreklilik durumlarına odaklanılmaktadır. Nevrotikliği yüksek olan bir bireyin, duygularında sürekli bir değişimin olduğu, düşük olan bireylerin ise; duygusal anlamda sorun yaşasa bile buna uyum sağladığı ve aşırı tepki göstermediği söylenmektedir (Burger, 2006: 25).

Dışa Açıklık: Deneyime açık olan bireyler daha çok orijinal, entelektüel, bağımsız ve yenilikçi olarak ifade edilebilir. Bu kişiler yeni deneyimlere ve hislere gayet açık bireylerdir ve çatışmadan kaçınmazlar (McCrae ve Sutin, 2009). Ayrıca, hayal gücü yüksek, analitik düşünebilen, merak sahibi ve genel eğilimlere göre hareket etmeyen özelliklere sahiptir. Dışa açık olmayan bireyler ise geleneklere bağlı, tahmin edilebilen ve farklılıklardan kaçınan özelliklere sahiptir (Burger, 2006: 25).

Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS)

KSS, bir işletmenin bütün paydaşlarıyla, sorumluluk ve etik çerçevede, olan ilişkisine odaklanmaktadır. KSS, sadece ekonomi alanında değil bunun yanında çevresel ve toplumsal konularla da ilgilidir. Daha iyi bir ekonomi, çevre ve toplumu hedeflemektedir (Carroll, 1999: 269-271). KSS, isteğe bağlı olarak kurumsal kaynaklarla toplumun refahını arttırmak amacıyla gerçekleştirilen yükümlülükler olarak tanımlanmaktadır (Kotler ve Lee, 2017: 201). KSS bir işletmenin yalnızca kendi çıkarlarını değil, toplumun da çıkarlarını gözetmesini sağlan bir işletme politikasıdır (Top ve Öner, 2008: 98). Özetle KSS, "bir işletmenin ekonomik ve yasal koşullara, iş ahlakına, işletme içi ve dışı kişi ve kurumların beklentilerine uygun bir çalışma stratejisi ve politikası gütmesi, insanları mutlu ve memnun etmesi" olarak tanımlanmıştır (Eren, 2006: 48).

Günümüzde, işletmelerin sürdürülebilirlik kazanması sadece kar maksimizasyonu ile mümkün değildir, bununla birlikte toplumun çıkarlarını da gözetmesi gerekmektedir (Demir, 2013: 214). Tüketicilerin artan farkındalık algıları, KSS'nin giderek daha fazla önem kazanmasına yol açmaktadır (Ural ve Yılmaz, 2005: 249). Aslında yasal olarak zorunlu olmayan KSS faaliyetleri, tüketicilerin artan baskısı sebebiyle işletmelerin uygulaması gereken zorunlu bir alan haline dönüşmüştür (Özüpek, 2011: 252). KSS faaliyetleri ile işletmeler genel olarak eğitim, çevre, sağlık, kültür gibi alanlarda topluma fayda sağlamayı ve mevcut sorunların çözümüne destek olmayı amaçlamaktadır (Göksel, 2010: 134). Sürdürülebilirliğin ve toplumsal kalkınmanın destekleyici faktörü olan KSS, topluma fayda sağlamanın yanı sıra kurumsal imajın oluşmasında ve güçlenmesinde de önemli role sahiptir (Demirtaş, 2015: 4). Bu doğrultuda, işletmeler hem sürdürülebilirliği sağlamak hem de kurumsal itibarı güçlendirmek amacıyla KSS faaliyetleri yürütmektedir (Unerman, 2008: 362).

KSS, ticari sorumluluk, yasal sorumluluk, etik sorumluluk ve gönüllülüğten oluşmaktadır (Carroll, 1991: 40). Gönüllü sorumluluk iyi bir birey olma, yardım severlik, çalışmalara katkıda bulunma, hayat kalitesini iyileştirme gayretinde olma ve kaynaklara ulaşımında yardımcı ve katkı verici olma durumu olarak ifade edilmektedir. Etik sorumluluklar, doğru, adil ve ahlaklı olmayı, toplumsal değerlere saygılı ve uyumlu olmayı ve zarar vermekten kaçınmayı ifade etmektedir. Ayrıca, bir örgütün kurumsal kimliğinin sadece yasal ve ilgili düzenlemelerle alakalı olmadığı bilincinde olma durumudur. Yasal sorumluluklar, devletin ve hukukun beklentilerine göre hareket etmesi ve işletmelerin mevzuata ve yönetmeliklere özellikle kanunlara uygun hareket etmesi durumudur. Ticari sorumluluklar ise, işletmelerin karlılığını artırıcı faaliyetlerde bulunması, rekabetçi davranması, verimliliğini en üst düzeye çıkartmayı amaçlaması olarak ifade edilmektedir (Carroll, 1991: 40-41).

KSS anlayışının öneminin artması, işletmenin bütün paydaşlarının aktif bir rol üstlenmeye başlamasından kaynaklanmaktadır. Hükümetlerin toplumun ihtiyacı olan her işe yetişememesi, kurumsal yatırımcıların artması, işletmeler hakkında ortaya çıkan iyi ve/veya kötü haberlerin sosyal medya vasıtasıyla hızlı bir şekilde yayılması, STK'ların etkisinin artması, yasaların ve standartların küresel alanda gelişmesi ve yürürlüğe konması, hemen hemen her alanda teknolojik gelişmelerin olması KSS'nin öneminin artmasına neden olmuştur (Bayraktaroğlu vd., 2009: 37)

KSS faaliyetleri, kurumsal itibar ve imaj artışının, müşteri çekme ve bağlılığının oluşmasına, çalışanların motivasyon, tatmin ve bağlılık düzeylerinin artmasına olumlu etkileri bulunmaktadır. Ayrıca, işletmelerin maliyetlerinin azaltılmasını, satışlarının, cirosunun ve karlılığının artmasına etkilerinin olduğu bilinmektedir (Ceritoğlu, 2011: 56). Bu etkilerin yanında KSS, işletmelere yenilik ve inovasyon fırsatlarını yakalamaya, uygun sermaye erişimine, işletmenin performans ve itibarının artmasına, paydaşlarıyla bilgi alışverişinin iyileşmesine ve etkin risk yönetiminin sağlanmasına katkı sağlamaktadır (Uzkesici, 2005: 78).

Lembet (2012) KSS faaliyetlerine önem veren bir işletmenin marka değerinin, dolayısıyla piyasa değerinin arttığı, yetenekli çalışmaları cezbediği, mevcut çalışanların motivasyonunu arttırdığı ve kurumsal öğrenmeyi geliştirdiğini belirtmiştir. İnovasyona ve yeni pazara girme, müşteri sadakati sağlama, verimlilik ve kaliteyi artırma ve toplum tarafından işletmenin görüşlerinin önemsenmesi noktasında önemli katkıları olduğunu vurgulamıştır. Özdemir (2009) ise kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerine önem veren örgütlerin iyi bir itibara sahip olacağı, dolayısıyla toplum nezdinde saygınlık kazanacağını ve daha fazla tercih edileceğini belirtmiştir.

İşveren Marka Çekiciliği

İşveren marka çekiciliği literatürde ilk kez Ambler ve Barrow (1996) tarafından “fonksiyonel ekonomik ve psikolojik faydaların bileşimi” olarak ifade edilmiştir. İşveren marka çekiciliği, işveren kimliğinin potansiyel işgücünün zihnindeki imajlardan oluşturulan değerlendirmelerdir. İşe alım süreci, personel devir hızının azaltılması, örgütsel bağlılığın içselleştirilmesi gibi işlevler işveren marka çekiciliğinin temel işlevleri olarak sayılmaktadır. Bir kurumun kimliği, itibarı, imajı, kültürü ve çalışan ilişkileri işveren marka çekiciliği kavramını ortaya çıkarmaktadır (Ambler ve Barrow, 1996: 185-202).

Günümüz ekonomilerinde rekabet üstünlüğünün temel unsuru entelektüel ve yetişmiş insan sermayesinin olmasıdır. Teknolojik gelişmeler ve artan rekabetten dolayı nitelikli çalışanları işletmeye çekmek ve mevcut çalışmaları elde tutmak çok fazla önem kazanmıştır (Berthon vd., 2005: 152). Ayrıca, son zamanlarda yaşanan ekonomik yavaşlama ve daralmalar, maliyetleri düşürmeye ve verimliliği yükseltmeye yönelik baskıları arttırmış, artan bu baskılar doğru nitelikteki çalışanı çekme ve istihdam etme zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır (Biswas ve Suar, 2013: 94).

İşveren marka bilincinin geliştirilmesinde, marka çekiciliği, maddi haklar, terfi, nitelikler ve marka kişiliği gibi unsurlardan reklam, tanıtım ve sponsorluğa kadar çok fazla unsurun katkısı bulunmaktadır (Rampl vd., 2016: 362). İşveren marka bilinciyle, güçlü bir marka imajının oluşturulması işe alımlarda nitelikli iş görenleri etkilediği bilinmektedir. İşveren marka bilinci iş görenin işveren hakkındaki soyut ve somut niteliklerin birleşiminden meydana gelmektedir. Literatürdeki bazı çalışmalarda, işveren marka çekiciliği fonksiyonel ve duygusal özelliklere dayanarak açıklanmaktadır (Van Hoye vd., 2013: 543). Fonksiyonel özellikler daha çok maaş, terfi seyahat vs. gibi somut durumları ifade ederken duygusal özellikler ise bireylerin karakteriyle alakalı olan saygınlık, kendini gerçekleştirme vs. gibi soyut durumları ifade etmektedir (Lievens ve Highhouse, 2003: 77). İşveren marka çekiciliğinde fonksiyonel fayda ne kadar önemli ise duygusal faydalarda bir o kadar önemlidir. Bireyler iş ararken sadece yeme,

işme ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılarken bunun yanında kurumun amacı, değeri, kaliteye verdiği önem, sağladığı saygınlık gibi psikolojik olarak da ortaya çıkan faydalarını göz önünde bulundurmaktadır (Baş, 2011: 31). Literatürdeki bulgulara göre iş arayanlar genel olarak çalışmak istedikleri kurumu seçerken fonksiyonel özelliklerinden ziyade kurumun sembolik (samimiyet, yenilikçi, güvenilir, prestij vd.) özelliklerine dikkat etmektedir (Lievens ve Highhouse, 2003: 77-79; Walker vd., 2011: 165).

İşveren marka çekiciliği beş alt boyuttan oluşmaktadır. Bunlar, ilgi (fayda) değeri, sosyal değer, ekonomik değer, gelişim değeri ve uygulama (başvuru) değeridir (Berthon vd., 2005: 151). İlgi (fayda) değerine göre çalışanlar genel olarak heyecan verici bir çalışma ortamı ya da yeni çalışma fırsatları sağlayan kurumu çekici bulurlar. Sosyal değere göre çalışanlar genel olarak, çalışma ortamlarında mutlu oldukları, mesleki ilişkilerin iyi seviyelerde olduğu ve takım çalışması olan kurumları tercih ederler. Ekonomik değere göre çalışanlar genel olarak, iyi bir maaş, terfi, ek ödemeler ve iş güvenliği gibi parasal konularda fırsat oluşturan kurumları tercih ederler. Gelişim değerine göre çalışanlar, kariyer anlamında gelişme fırsatı olan ve gelecekteki hedefler için önemli kilometre taşı olacak kurumları çekici bulurlar. Uygulama (başvuru) değerine göre çalışanlar daha önceki öğrendiklerini uygulamaya, sonrasında öğrendiklerini topluma kazandırma ve yardımsever olma fırsatı tanıyan kurumları tercih ederler (Berthon vd., 2005: 151).

İşveren marka çekiciliği iki önemli yaklaşıma dayanmaktadır. Bunlar kaynak esaslı yaklaşım ve işaret verme yaklaşımıdır. Kaynak esaslı yaklaşımına göre kurumun rekabet avantajı sağlayabilmesi için kurum çıktılarını yerine örgütsel kaynaklara odaklanma prensibine dayanmaktadır. Bir örgütün sahip olduğu soyut ve somut tüm kaynaklar stratejilerini ve hedeflerini gerçekleştirebileceği güçlü yanlarını ifade etmektedir. Bir örgütün kaynaklarının sürdürülebilir rekabet avantajı sağlayabilmesi için rakip işletmelerin kaynaklarından farklı olması gerekir. Bu kaynakların eşine az rastlanır, ikamesi olmayan, kopyalanması zor olan, neredeyse kusursuz özelliklere sahip olması gerekir (Schlager vd., 2011: 497-503). İşveren marka çekiciliğini açıklamaya yönelik bir diğer teori ise işaret verme teorisidir. İşaret verme teorisi bir işletmenin personel alımı ve seçiminde uyguladığı süreçleri çerçevesinde, işveren ile potansiyel işgören arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan bir yaklaşımdır. İşletmeler mevcut çalışanların performansları ve beklenen özellikleri çerçevesinde bir ücret düzeyi ve çalışma şartlarını potansiyel işgörelere ileterek beklentilerini ortaya koymuş olur. İşaret verme yaklaşımı temelde işverenin belirsizlik altında personel seçme yaklaşımı hakkında bilgi vermektedir. Dolayısıyla işaret verme teorisi işveren marka çekiciliği, örgütsel çekicilik ve örgütsel itibar gibi kavramların açıklanmasında yararlanılabilecek önemli bir kavramdır (Jiang ve Iles, 2011: 97).

İşveren marka çekiciliğinin etkin olarak yönetilmesinin sonucunda, yetenekli işgücünü işletmeye çekilmesi ve kurumsal hedeflere ulaşılabilmesi noktasında avantaj sağlar. Ayrıca işletmenin verimliliğine, karlılığına, rekabet gücüne, sürdürülebilirliğine, üretim kalitesine, çalışanların moral ve motivasyonuna önemli katkılar sunmaktadır. İşveren marka çekiciliğinin işletmeye olan diğer bir katkısı ise çalışanların memnuniyet düzeylerinin artmasına olumlu yönde yardımcı olmasıdır.

Memnuniyeti artan çalışanın performansı artar, bu durum ise çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemesini sağlar (Dursun ve Eriş, 2018: 160).

İşveren Marka Çekiciliği ile Kurumsal Sosyal Sorumluluk Arasındaki İlişki

İşletmelerin sürdürülebilirliğini doğrudan etkileyen yetenekli işgücüne olan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Gelecekte işletmeler arasında rekabet, yeni müşteriler kazanma ve mevcut müşterileri elde tutmanın yanı sıra, yetenekli çalışanları elde tutma ve yenilerini işletmeye kazandırmak üzerine olacaktır (Berthon vd., 2005: 167). Bu süreçte önemli bir strateji olan işveren marka çekiciliği giderek daha fazla işletme tarafından kullanılmaktadır. İşveren marka çekiciliği ürün ya da hizmet markalaşmasına benzer şekilde, fonksiyonel ve sembolik önermelerde bulunmaktadır. Araçsal önermeler, ödeme, ikramiyeler, yan haklar, çalışma saatleri gibi maddi niteliklerini tanımlarken, sembolik önermeler ise örgüte ait maddi olmayan nitelikleri tanımlar (Lievens ve Highhouse, 2003). Mevcut ya da potansiyel çalışanlara değer önermesini ifade edilen bu vaatlerden KSS önemli bir sembolik önerme bileşenidir. KSS eylemleri işletmelerin genel olarak toplumun her kesimine yönelik değer önerilerini yansıtmakla birlikte, çalışan değer önerisinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır (Bhattacharya vd., 2008: 37). Bu açıdan, KSS ile işveren marka çekiciliğinin ortak noktası işletmenin mevcut ve potansiyel çalışanlarıdır.

İşletmeler çalışanlara, müşterilere, hissedarlara, çevreye, devlete, tedarikçilere, rakiplere ve topluma yönelik sosyal sorumlu eylemleri sayesinde çalışmak için iyi bir yer algısı oluştururlar. Başka bir ifadeyle, işletmeler KSS faaliyetleri ile topluma katkı sağlayarak imaj tazeler ve sadece kâra odaklanan bir işletme imajından insani değerlere saygılı, etik ve sorumlu davranan bir işletme imajına bürünür. Topluma ve çevreye fayda sağlayan işletmeler itibar kazanmakla birlikte işveren marka değerine de katkı sağlamış olur. İşletmelerin çevresel, sosyal ve ekonomik problemlere karşı KSS faaliyetleri ile yapmış oldukları katkı, kurumun işveren marka çekiciliğini güçlendiren en önemli faktörlerin başında geldiği görülmektedir (Commission of the European Communities, 2001: 4-23).

KSS, işletme ile mevcut ve potansiyel işgören arasında duygusal bir bağın kurulmasını sağlar (Bhattacharya vd., 2008: 37). Bu bağlamda, işletmelerin işveren marka çekiciliği ile amaçlanan sonuçlara ulaşmasında, KSS yönelik eylemlerinin önemli bir rolünün olduğu söylenebilir (Barrow ve Mosley, 2005: 152- 153). İşletmelerin, KSS faaliyetleri ile mevcut ve potansiyel çalışanlar açısından elde etmeyi amaçladığı kazanımlar (çalışan bağlılığı, yüksek performans, işte kalma niyeti vb.), en az müşteri ve toplum nezdinde elde etmeyi amaçladığı kazanımlar kadar önemlidir (Ötken ve Okan, 2015: 129). KSS eylemleri ile işletmeler güvenilir ve etik bir işveren imajı oluşturabilir, böylelikle çalışan tatmini artırılır ve nitelikli çalışanlar elde tutulabilir (Tziner vd, 2011: 69). Tanwar ve Prasad (2017), sosyal sorumlu davranan işletmelerin, çalışanların kalma niyetini güçlendirmek için bir amaç duygusu oluşturduğunu belirtmiştir. Potansiyel işgörenler ise bir işletmenin marka imajını olumlu algıladığı takdirde, kendilerini işletme ile özdeşleştirme ihtimali yükselir, böylelikle işletmenin bir parçası olma isteği ortaya çıkar (Backhaus, 2004: 116). Bu durum KSS temelli işveren markasının potansiyel işgörenlerin ilgisini çekebileceğini göstermektedir. Okolocha (2020: 55) KSS faaliyetlerinin, işletmelerin yalnızca mevcut çalışanları elde tutmaya ve motive etmeye yardımcı olmakla kalmayıp, aynı

zamanda potansiyel çalışanları da cezbetmeye yardımcı olan güçlü bir işveren marka çekiciliği yaratmasına yardımcı olduğunu belirtmiştir.

Bireyler, bir işletmenin tutum ve niyetlerini anlayabilmek için işletme hakkında çeşitli ipuçlarını değerlendirir. Turban ve Greening (1997), bir işletmenin sosyal politika ve programlarının, mevcut çalışma koşullarının, örgütsel değer ve normları işaret edebileceğini savunmaktadır. Benzer olarak, bir işletmenin çevreye olan ilgisi, çalışanların örgütsel değerlere ilişkin algılarını etkileyebilir. Sinyal teorisi çerçevesinde değerlendirildiğinde, iş arayan bireylerin, bir işletmenin çevresine olan duyarlılığı, işletmenin saygın, ilgili, güvenilir olduğunun bir işareti olarak kabul edilebilir. Bu algı, iş arayan kişinin eğitim düzeyine ve istihdam durumuna göre farklılık gösterebilir (Sohn vd., 2015: 487). Aranan niteliklere sahip bir kişinin, umutsuzca iş arayan bir kişiye göre işletmelerin KSS performansına daha çok önem vereceği düşünülebilir (Albinger ve Freeman, 2000: 244). Kişi-örgüt uyumu yaklaşımına göre iş arayan bireyler, kişilik özelliklerine uygun niteliklere sahip işletmeleri tercih etme eğilimi gösterebilir. Bu uyumu yakalamaya çalışan potansiyel işgörenler alternatifler arasında tercih yaparken, benzer değerleri ve anlayışı paylaştıkları bir örgütün parçası olma noktasında istekli olabilir. Bu istek doğrultusunda, potansiyel çalışanların, kurumsal sosyal sorumluluğa önem veren işletmeleri tercih etmeleri beklenir (Klimkiewicz ve Oltra, 2017: 451). Bu öngörülerden hareketle aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

H₁: Z kuşağı bireylerin KSS algısının işveren marka çekiciliği algısı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H_{1a}: Dışa dönük kişilik özelliği taşıyan Z kuşağı bireylerin, KSS algısının işveren marka çekiciliği algısı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H_{1b}: Uyumluluk kişilik özelliği taşıyan Z kuşağı bireylerin, KSS algısının işveren marka çekiciliği algısı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H_{1c}: Sorumluluk kişilik özelliği taşıyan Z kuşağı bireylerin, KSS algısının işveren marka çekiciliği algısı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H_{1d}: Nevrotik kişilik özelliği taşıyan Z kuşağı bireylerin, kurumsal sosyal sorumluluk algısının işveren marka çekiciliği algısı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H_{1e}: Dışa açık kişilik özelliği taşıyan Z kuşağı bireylerin, kurumsal sosyal sorumluluk algısının işveren marka çekiciliği algısı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Metodoloji

Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Bireyler, bir işletmenin tutum ve niyetlerini anlayabilmek için işletme hakkında çeşitli ipuçlarını değerlendirir. Turban ve Greening (1997), bir işletmenin sosyal politikaları ve programları, mevcut çalışma koşullarını, örgütsel değer ve normları işaret edebileceğini savunmaktadır. Benzer olarak, bir işletmenin çevreye olan ilgisi, çalışanların örgütsel değerlere ilişkin algılarını etkileyebilir. Sinyal teorisi çerçevesinde değerlendirildiğinde, iş arayan bireylerin, bir işletmenin çevresine olan duyarlılığı,

işletmenin saygın, ilgili, güvenilir olduğunun bir işareti olarak kabul edilebilir. Bu algı, iş arayan kişinin eğitim düzeyine ve istihdam durumuna göre farklılık gösterebilir (Sohn vd., 2015: 487). Aranan niteliklere sahip bir kişinin, umutsuzca iş arayan bir kişiye göre işletmelerin KSS performansını daha önemli olarak değerlendirecektir (Albinger ve Freeman, 2000: 244).

Bu çalışmanın amacı, Z kuşağı bireylerin kişilik özellikleri bağlamında kurumsal sosyal sorumluluk algılarının işveren marka çekiciliği algısına olan etkilerini ölçmektir. Diğer bir ifadeyle, işletmelerin yürütmüş oldukları kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin Z kuşağını cezbetme noktasında ne kadar etkili olduğunu ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Ayrıca, beş faktör kişilik özellikleri çerçevesinde Z kuşağı bireylerde kurumsal sosyal sorumluluk ve işveren marka çekiciliği noktasında algısal değişiklikleri analiz etmek de amaçlanmaktadır.

Araştırmanın amaçları doğrultusunda, 2000 yılı sonrasında doğmuş Z kuşağı bireylere odaklanılarak, kişilik özellikleri, kurumsal sosyal sorumluluk algıları ve işveren marka çekiciliği algılarının ölçülmesi araştırmanın kapsamı dâhilinde ele alınmıştır. Bu bağlamda, bu araştırma için gerekli etik izinler alınarak Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Emet Meslek Yüksekokulu öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Emet Meslek Yüksekokul öğrencileri evren olarak seçilmiştir. Pandemi sürecinde araştırma verilere güvenilir bir şekilde ulaşılması ve araştırma izinlerinin alınması noktasında yaşanan sorunlar evreni daraltmaya ve bir yere odaklanmaya itmiştir. Bu nedenle, araştırma için yeterli miktarda Z kuşağı bireylere ulaşılma imkanından dolayı Emet Meslek Yüksekokulu öğrencilerinden veriler toplanılmıştır. Bu evrenin seçilmesinde özel bir nedenin olmamasıyla birlikte, Türkiye'nin hemen hemen her bölgesinden gelen farklı alt kültüre sahip Z kuşağı bireylerin olması araştırmanın uygulanması için yeterli bulunmuştur. 2020 yılında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi bünyesinde eğitim alan 44.078 öğrenci bulunmaktadır. Emet Meslek Yüksekokulu bünyesinde ise 600 öğrenci bulunmaktadır. Bu öğrenciler arasında 2000 yılı sonrası doğan öğrenciler araştırma evrenini oluşturmaktadır.

Araştırmada nicel araştırma yönteminde bir ilişkisel tarama modeli geliştirilmiştir. Araştırma için gerekli olan verilerin toplanabilmesi için anketlerden yararlanılmıştır. Anketlerde kullanılan ifadeler, önceden güvenilirliği ve geçerliliği test edilmiş olan ölçeklerden alınmıştır. Bu doğrultuda, hazırlanan anketler elektronik ortamda doldurulabilmesi için Z kuşağı öğrencilerine ulaştırılmıştır.

Birçok araştırma için 30-500 arasında örnek sayıları kabul edilebilir olarak görülmektedir. Ayrıca, 50.000-100.000 arasındaki evren büyüklüğünde % 95 güven seviyesinde, % 5 örneklem hatasına göre örneklem sayısı 381 olarak hesaplanmaktadır (Altunışık vd., 2007: 127-135). Hair vd. (2018) örneklem sayısının ankette kullanılan madde sayısının en az 5 katı olması gerektiğini belirtmiştir. Buna göre, 81 madde bulunan bu çalışmada en az 405 verinin olması gerekmektedir. Z kuşağı bireylere hızlı ve kolay ulaşabilmek için kolayda örneklem yöntemi ile Emet Meslek Yüksekokulu bünyesindeki tüm bölümlere Eylül-Aralık 2020 tarihleri arasında 600 anket dağıtılmıştır. Öğrencilerden 455 anket geri dönüşü olmuş, bunlardan 41 tanesi boş, eksik ya da güvenilir bulunmadığından dolayı analizden çıkarılmıştır. Analizler için kullanılabilir 414 anket verisi elde edilmiştir.

Araştırmanın Ölçekleri

Z kuşağı bireylerin kişilik özellikleri bağlamında kurumsal sosyal sorumluluk algılarının işveren marka çekiciliği algısına olan etkilerini ölçmek için daha önceden Türkçeye uyarlaması yapılan ölçekler kullanılmıştır. Ölçüm için 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır. Ayrıca, ankette cinsiyet, iş tecrübesi ve aile gelir durumu gibi demografik değişkenlere yönelik sorularda yer almaktadır. Elde edilen tüm veriler SPSS 20.0 ve AMOS 16.0 paket programları kullanılarak analiz edilmiştir.

Bireylerin kişilik özelliklerini belirlemek için Benet-Martinez ve John (1998) tarafından geliştirilen, beş alt boyut (dışadönüklük, uyumluluk, sorumluluk, duygusal denge ve gelişime açık) ve 44 ifadeden oluşan 'Beş Faktör Kişilik Envanteri' kullanılmıştır. Dışadönüklük boyutu 8, uyumluluk boyutu 9, sorumluluk boyutu 9, duygusal denge boyutu 8 ve gelişime açık boyutu 10 ifadeden oluşmaktadır.

Bireylerin kurumsal sosyal sorumluluk algılarını ölçmek için Singh vd. (2008) tarafından geliştirilen dört alt boyut (ticari sorumluluk, etik sorumluluk, sosyal sorumluluk ve destek verme) ve 17 ifadeden oluşan kurumsal sosyal sorumluluk ölçeği kullanılmıştır. Destek boyutu bireylerin davranışlarını temel aldığından dolayı bu çalışmada kullanılmamıştır. Ticari sorumluluk boyutu 4, etik sorumluluk boyutu 4 ve sosyal sorumluluk boyutu 4 ifadeden oluşmaktadır. Toplam 12 ifade ile ölçüm yapılmıştır.

Bireylerin işveren marka çekiciliği algı düzeylerini ölçmek için Berthon vd. (2005) tarafından geliştirilen beş alt boyut (sosyal değer, ekonomik değer, başvuru değeri, gelişim değeri ve fayda değeridir) ve 25 ifadeden oluşan işveren marka çekiciliği ölçeği kullanılmıştır. Sosyal değer boyutu 5, ekonomik değer boyutu 5, başvuru değeri boyutu 5, gelişim değeri boyutu 5 ve fayda değeri boyutu 5 ifadeden oluşmaktadır.

Araştırmanın Bulguları

Demografik Bulgular

Araştırmaya katılanların tümü 2000 yılı sonrası doğan Z kuşağı bireyler olduğundan dolayı yaş ve medeni durumla ilgili sorular yöneltilmemiştir. Katılımcılara cinsiyet, iş tecrübesi, aile gelir durumu ve şehir merkezi ya da taşrada yaşama durumlarını belirlemeye yönelik sorular yöneltilmiştir. 414 katılımcının % 66,7'si (276 kişi) kadın, % 33,3'ü (138 kişi) erkektir. Bu sonuç katılımcıların üçte ikisinin kadın, üçte birinin ise erkek olduğunu göstermektedir. Katılımcıların % 20'sinin (83 kişi) hiç tecrübesi bulunmamakta, % 25,4'ünün (105 kişi) staj tecrübesi, % 11,6'sının (48 kişi) part-time iş tecrübesi, % 14'ünün (58 kişi) 1 yıldan az, % 13,5'ünün (56 kişi) 1-3 yıl iş tecrübesi, % 15,5'inin (64 kişi) 3 yıldan çok iş tecrübesi vardır. Katılımcıların % 45,7'sinin (189 kişi) aile geliri 3.000 TL ve altında, % 23,9'unun (99 kişi) 3.001-4.000 TL arası, % 13,8'inin (57 kişi), 4.001-5.000 TL arası, % 9,2'sinin (38 kişi) 5.001-6.000 TL arası, % 7,4'ünün (31 kişi) 6.001 TL ve üzerindedir. Ayrıca, katılımcıların % 49'u (203 kişi) şehir merkezinde, % 51'i (211 kişi) taşrada yaşamaktadır.

Tanımlayıcı İstatistik Analizler

Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik ve geçerliliğini belirlemek, faktör desenlerini ortaya koymak ve ifadelerin ölçekleri açıklama oranlarını hesaplamak için açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır.

Ölçekler, Varimax rotasyon yöntemi kullanılarak ayrı ayrı temel birleşenler analizi uygulanmıştır. Açıklayıcı faktör analizine ilişkin ayrıntılı veriler Tablo 1’de verilmektedir.

Tablo 1. Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Ölçekler	Faktörler	İfade Sayısı	Faktör Yükleri	Cronbach Alpha	KMO
Kurumsal Sosyal Sorumluluk	Ticari Sorumluluk (TS)	4	0,686-0,844	0,902	0,891
	Sosyal Sorumluluk (SS)	4	0,679-0,877		
	Etik Sorumluluk (ETS)	4	0,544-0,800		
Toplam Açıklanan Varyans: 70,66					
Bartlett Testi: χ^2: 2820,857 df: 66 p: 0,00					
İşveren Marka Çekiciliği	Ekonomik Değer (ED)	5	0,756-0,847	0,922	0,892
	Gelişim Değeri (GD)	5	0,655-0,796		
	Başvuru Değeri (BG)	5	0,692-0,792		
	Fayda Değeri (FD)	5	0,596-0,812		
	Sosyal Değer (SD)	3	0,701-0,794		
Toplam Açıklanan Varyans: 67,78					
Bartlett Testi: χ^2:5631,84 df: 253 p: 0,00					

Ölçeklerin faktör analizine uygunluğunun tespit edilmesi için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği değeri hesaplanmıştır. KSS ölçeği için 0,891 ve işveren marka çekiciliği ölçeği için 0,892 değeri elde edilmiştir. Örneklem büyüklüğünün faktör analizi yapmak için çok iyi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Kalaycı, 2016: 322). Bartlett küresellik testi sonucuna göre ölçeklerin ki-kare değerinin anlamlı ($\chi^2(66)= 2820,857$; $p<0,01$) ($\chi^2(253)= 5631,84$; $p<0,01$) olduğu görülmektedir. Elde edilen sonuçlara göre verilerin çok değişkenli normal dağılıma uygun olduğu görülmektedir.

Açıklayıcı faktör analizi sonucunda KSS ölçeğindeki ifadelerin 3 boyut (faktör) altında toplandığı ve ifadelerin faktör yükü değerlerinin 0,544-0,877 aralığında olduğu belirlenmiştir. Belirlenen üç faktörün toplam açıklanan varyans değerinin % 70,66 olduğu, ölçeklere ait Cronbach's Alpha katsayısının ise ($\alpha=0,902$) güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İşveren marka çekiciliği ölçeğindeki ifadelerin 5

boyut (faktör) altında toplandığı ve ifadelerin faktör yükü değerlerinin 0,596-0,847 aralığında olduğu belirlenmiştir. SD1 (Çalışanlarına eğlenceli bir iş ortamı sunması) ve SD5 (Çalışanlara mutlu bir çalışma ortamı sunması) ifadeleri beklenen faktörler altında yer almamasından ve iki faktöre aynı anda yüklenmesinden dolayı analiz dışı bırakılmıştır. Belirlenen beş faktörün toplam açıklanan varyans değerinin % 67,78 olduğu, ölçeklere ait Cronbach's Alpha katsayısının ise ($\alpha=0,922$) güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Açıklayıcı faktör analizi sonrasında ölçeklere ayrı ayrı doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. Analiz sonucunda elde edilen DFA'ya ilişkin parametre değerleri Tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 2. DFA'ya İlişkin Parametre Değerleri

Ölçekler	Faktörler	İfade Sayısı	Faktör Yükleri	t-değeri	p
Kurumsal Sosyal Sorumluluk	Ticari Sorumluluk (TS)	3	0,718-0,872	16,313-20,322	0,000
	Sosyal Sorumluluk (SS)	3	0,712-0,873	16,010-20,030	0,000
	Etik Sorumluluk (ETS)	3	0,706-0,836	14,089-16,676	0,000
İşveren Marka Çekiciliği	Ekonomik Değer (ED)	5	0,755-0,874	14,322-22,504	0,000
	Gelişim Değeri (GD)	3	0,781-0,891	18,025-18,794	0,000
	Başvuru Değeri (BG)	2	0,820-0,915	14,879	0,000
	Fayda Değeri (FD)	3	0,702-0,813	13,928-14,292	0,000
	Sosyal Değer (SD)	3	0,777-0,830	15,848-16,593	0,000

Ölçeklerde standardize edilmiş faktör yüklerinin 0,70'in altında kalan KSS ölçeğine ait ETS4 (İşletmenin etik ilkelere saygı göstermesi, ekonomik performans (gelir) elde etmelerine göre daha önceliklidir), TS2 (İşletmenin ürünleri/hizmetleri her zaman yüksek kaliteli olmalıdır) ve SS3 (İşletme sosyal ve kültürel aktivitelerin gelişimini sponsor olarak ve masraflarını karşılayarak desteklemelidir),

işveren marka çekiciliği ölçeğine ait FD1 (Çalışanlara heyecan verici bir çalışma ortamı sunması), FD4 (Yüksek kalitede ürün ya da hizmet üretiyor olması), BD1 (Yardımsaver olması ve kazandıklarının bir kısmını topluma geri vermesi), BD4 (Çalışanlarda kuruma yönelik aidiyet hissini bulunması), BD5 (Müşteri odaklı olması), GD1 (Yönetim tarafından kabul görülme ve takdir edilme), GD2 (Çalışanların kariyer geleceği için önemli bir referans olması) ifadeler analizden çıkarılmıştır. Ölçeklerde yer alan maddelerin standardize edilmiş faktör değerlerinin KSS ölçeği için 0,706-0,872 ve işveren marka çekiciliği ölçeği için 0,702-0,915 arasında yer aldığı belirlenmiştir. Doğrulayıcı faktör analizinde yer alan ifadelerin t değerlerinin anlamlı olması beklenir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda t değerlerinin anlamlı olabilmesi için $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde 1,96'nın üzerinde ya da $p < 0,01$ anlamlılık düzeyinde 2,56'nın üzerinde bir değer alması gerekir (Çokluk vd., 2016: 303-304). Analiz sonucunda ifadelerle ilişkin t değerleri 2,56'nın üzerinde hesaplanmıştır. Dolayısıyla $p < 0,01$ anlamlılık düzeyinde gözlenen değişkenler anlamlı t değerine sahiptir.

DFA analizi sonrasında ölçeklere ilişkin uyum indeks değerleri Tablo 3'de verilmektedir.

Tablo 3. Ölçeklere İlişkin Uyum İndeks Değerleri

Ölçekler	(X ² /df)	CFI	NFI	NNFI	RMSEA
KSS	3,158	0,975	0,964	0,962	0,072
İşveren Marka Çekiciliği	2,368	0,959	0,938	0,947	0,065

İşveren marka çekiciliği ölçeğinin uyum iyilik indeks değerini dah iyi bir düzeye getirmek için modifikasyon indeks değerleri çerçevesinde iki adet kovaryans oluşturulmuştur. Ekonomik değer boyutunun "ED1-ED2" ve "ED4-ED5" hata terimleri arasında bu kovaryanslar oluşturulmuştur. Oluşturulan kovaryanslar sonrasında işveren marka çekiciliği ölçeğinin uyum iyilik indeks değerlerinin yükselmiştir. Tablo 3'de yer alan uyum iyiliği değerlerine göre ölçeklerin iyi uyum iyilik değerlerine sahip olduğu söylenebilir.

Araştırmada kullanılan KSS ve işveren marka çekiciliği ölçeğinin alt faktörlerinin ortalamaları, standart sapmaları ve korelasyon değerlerine ilişkin değerler Tablo 4'de verilmektedir.

Tablo 4. Ölçeklerin Alt Faktörlerine Ait Korelasyon Değerleri

	Ort.	Std. Sapma	1	2	3	4	5	6	7	8
1 Ticari Sorumluluk	4,59	0,46	1							
2 Sosyal Sorumluluk	4,42	0,53	0,46	1						

3 Etik Sorumluluk	4,63	0,43	0,69	0,55	1					
4 Ekonomik Değer	4,52	0,49	0,38	0,32	0,38	1				
5 Gelişim Değeri	4,64	0,46	0,49	0,36	0,46	0,35	1			
6 Başvuru Değeri	4,54	0,54	0,37	0,38	0,36	0,27	0,44	1		
7 Fayda Değeri	4,57	0,47	0,53	0,42	0,50	0,46	0,53	0,51	1	
8 Sosyal Değer	4,59	0,49	0,48	0,40	0,49	0,38	0,54	0,45	0,59	1

p < 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

KSS algısının ticari sorumluluk alt boyutu ile işveren marka çekiciliği alt boyutu ekonomik değer (r=0,38; p<0,01), gelişim değeri (r=0,49; p<0,01), başvuru değeri (r=0,37; p<0,01), fayda değeri (r=0,53; p<0,01) ve sosyal değer (r=0,48; p<0,01) arasında pozitif yönde anlamlı ilişkilerin olduğu belirlenmiştir. KSS algısının sosyal sorumluluk alt boyutu ile işveren marka çekiciliği alt boyutu ekonomik değer (r=0,32; p<0,01), gelişim değeri (r=0,36; p<0,01), başvuru değeri (r=0,38; p<0,01), fayda değeri (r=0,42; p<0,01) ve sosyal değer (r=0,40; p<0,01) arasında pozitif yönde anlamlı ilişkilerin olduğu belirlenmiştir. KSS algısının etik sorumluluk alt boyutu ile işveren marka çekiciliği alt boyutu ekonomik değer (r=0,38; p<0,01), gelişim değeri (r=0,46; p<0,01), başvuru değeri (r=0,36; p<0,01), fayda değeri (r=0,50; p<0,01) ve sosyal değer (r=0,49; p<0,01) arasında pozitif yönde anlamlı ilişkilerin olduğu belirlenmiştir.

Hipotezlerin Test Edilmesi

Araştırma kapsamında Z kuşağı bireylerin kurumsal sosyal sorumluluk algılarının işveren marka çekiciliği algılarına olan etkileri ölçmek için basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Ayrıca, kurumsal sosyal sorumluluk alt faktörlerinin içsel markalaşmanın alt faktörlerine olan etkileri ölçmek için çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizi sonucunda değişkenler arasındaki ilişkinin varlığı tespit edilmiş olup, regresyon analizi ile kurumsal sosyal sorumluluk algısının işveren marka çekiciliğine olan etkisinin şiddeti ve yönü belirlenmiştir. Z kuşağı bireylerin ölçekte yer alan ifadelere verdiği cevapların ortalamaları baz alınarak, baskın olduğu kişilik özelliği belirlenmiştir. Analiz sonucunda elde edilen verilere ilişkin detaylar Tablo 5'de verilmektedir.

Tablo 5. KSS Algısının İşveren Marka Çekiciliği (İMÇ) Algısına Etkisi

		Beta	R ²	t	F	p
Genel Model	KSS ---> İMÇ	0,598	0,431	17,659	311,836	0,00
Dışa Dönük Kişilik	KSS ---> İMÇ	0,823	0,822	15,343	235,418	0,00
Uyumlu Kişilik	KSS ---> İMÇ	0,532	0,314	9,008	81,137	0,00
Sorumlu Kişilik	KSS ---> İMÇ	0,571	0,500	10,725	115,022	0,00
Nevrotik Kişilik	KSS ---> İMÇ	0,784	0,604	5,092	25,932	0,00
Dışa Açık Kişilik	KSS ---> İMÇ	0,551	0,304	4,386	19,236	0,00

Regresyon analizi sonucuna göre; kurumsal sosyal sorumluluk algısındaki artışın işveren marka çekiciliği algısında 0,598 birimlik bir artışa yol açtığı ve % 43,1’ni açıkladığı ($R^2= 0,431$; $B=0,598$; $p<0,01$) ve değişkenler arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Değişkenler arasındaki etki düzeyi kişilik özellikleri açısından incelendiğinde; dışa dönük kişilik özellikleri ön plana çıkan Z kuşağı bireylerin kurumsal sosyal sorumluluk algısındaki artışın işveren marka algısında 0,823 birimlik bir artışa yol açtığı ve % 82,2’sini açıkladığı ($R^2= 0,822$; $B=0,823$; $p<0,01$), uyumluluk kişilik özelliğinin ön plana çıkan bireylerin kurumsal sosyal sorumluluk algısındaki artışın işveren marka algısında 0,532 birimlik bir artışa yol açtığı ve % 31,4’ünü açıkladığı ($R^2= 0,314$; $B=0,532$; $p<0,01$), sorumluluk kişilik özelliğinin ön plana çıkan bireylerin kurumsal sosyal sorumluluk algısındaki artışın işveren marka algısında 0,571 birimlik bir artışa yol açtığı ve % 50’sini açıkladığı ($R^2= 0,500$; $B=0,571$; $p<0,01$), nevroitik kişilik özelliğinin ön plana çıkan bireylerin kurumsal sosyal sorumluluk algısındaki artışın işveren marka algısında 0,784 birimlik bir artışa yol açtığı ve % 60,4’ünü açıkladığı ($R^2= 0,604$; $B=0,784$; $p<0,01$) ve dışa açık kişilik özelliğinin ön plana çıkan bireylerin kurumsal sosyal sorumluluk algısındaki artışın işveren marka algısında 0,551 birimlik bir artışa yol açtığı ve % 30,4’ünü açıkladığı ($R^2= 0,304$; $B=0,551$; $p<0,01$) ve değişkenler arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre; H_1 , H_{1a} , H_{1b} , H_{1c} , H_{1d} ve H_{1e} hipotezleri kabul edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

İşveren marka çekiciliği literatürü incelendiğinde kurumsal sosyal sorumluluk önemli bir öncül olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, Z kuşağı bireylerin kurumsal sosyal sorumluluk algı düzeylerinin işveren marka çekiciliği algı düzeyi üzerinde etkisini ölçmek amaçlanmıştır. Bununla birlikte, Z kuşağı bireylerin kişilik özellikleri çerçevesinde kurumsal sosyal sorumluluk algılarının işveren marka çekiciliği algısına olan etkisi de araştırılmıştır. Araştırma sonucunda, Z kuşağı bireylerin KSS algılarının işveren marka çekiciliği üzerine pozitif yönlü anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, beş faktör kişilik özellikleri çerçevesinde (dışa dönük, uyumluluk, sorumluluk, nevroitiklik ve dışa

açıklık) Z kuşağı bireyler kategorize edilmiştir. Z kuşağı bireylerin baskın kişilik özellikleri bağlamında yapılan analizde; her bir kişilik özelliğine sahip Z kuşağı bireylerin KSS algısının işveren marka çekiciliği üzerine pozitif yönlü anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Dışa dönük ve nevrotik kişilik özelliği baskın olan Z kuşağı bireylerin, diğer kişilik özelliği baskın olan Z kuşağı bireylere göre KSS algılarının işveren marka çekiciliği üzerindeki etkisinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Literatürde Z kuşağı bireylerin KSS algılarının işveren marka çekiciliği üzerine etkisini konu alan başka bir çalışmaya rastlanılmamış olmakla birlikte, Anbar vd. (2020), Hinson vd. (2018), Ersoy ve Akşehirli (2015), Tkalac Vercic ve Sincic Coric (2018) üniversite öğrencileri üzerine ve Klimkiewicz ve Oltra'nın (2017) Y kuşağı bireyler üzerine yaptığı çalışmaların sonuçları ile uyumlu sonuçlar elde edilmiştir. Anbar vd. (2020), Hinson vd. (2018), Ersoy ve Akşehirli (2015) ve Tkalac Vercic ve Sincic Coric (2018) çalışmalarında, KSS'nin işveren marka çekiciliğine olan etkinin düşük olduğunu, Klimkiewicz ve Oltra (2017) ise çalışmasında KKS'nin işveren marka çekiciliğini önemli ölçüde etkilediğini ortaya koymuştur. Bu çalışmada elde edilen sonuçlar, Z kuşağı bireylerin KSS algılarının işveren marka çekiciliği üzerine olan etkisinin literatürdeki diğer çalışmaların sonuçlarına göre nispeten daha yüksek olduğunu göstermektedir. Tüm bunlar, işletmelerin etik ve sorumlu davranışlarının örgütsel çekiciliği olumlu yönde etkilediğini ve bireylerde çalışılacak ideal yer algısının oluşmasında KSS faaliyetlerinin önemli olduğunu anlamına gelmektedir. Özellikle Z kuşağı bireyleri cezbetme noktasında, işletmelerin KSS faaliyetlerinin çok daha önemli olduğu anlaşılmaktadır. Kişilik özellikleri bağlamında değerlendirildiğinde ise bulunduğu ortamda etkili olan, takdir görmek isteyen, sosyal ilişkilerde başarılı, farkındalığı seven, dışa dönük kişilik özelliği baskın olan bireyler ve duygusal kararlılığa sahip olan, olumsuz hislerden uzak duran, sakin olan, nevrotik kişilik özelliği baskın olan Z kuşağı bireylerde işveren çekiciliğinin oluşmasında KSS faaliyetlerinin daha fazla öneme sahip olduğunu göstermektedir.

Yetenekli bireyleri bünyesine kazandırmak ve elde tutmak isteyen işletmelerin, sadece maddi olanaklara yönelmelerinin günümüz şartlarında yeterli olmadığını anlaması gerekmektedir. Çalışanların psikolojik tatminini sağlayan unsurların da dikkate alınması son derece önemlidir. Bu noktada, işletme üst yönetimi ve insan kaynakları yönetimine önemli sorumluluk düşmektedir. Etik ve sosyal sorumluluklar çerçevesinde, çalışanların psikolojik tatminini destekleyen bir örgüt iklimi ve kültürünün geliştirilmesi gerekmektedir. Başka bir ifadeyle, iş hayatına yeni yeni girmeye başlayan yetenekli Z kuşağı bireyleri çekmek isteyen işletmelerin, öncelikle sorumlu ve etik davranışlar sergilemesi önerilmektedir. Ayrıca, potansiyel çalışanlar üzerinde farkındalık oluşturmak ve elde tutmak adına, işletmelerin çalışan odaklı KSS faaliyetleri yürütmeleri önerilmektedir. KSS faaliyetleri sadece büyük işletmeler tarafından gerçekleştirilir düşüncesi gerçeği yansıtmamaktadır. Sosyal sorumlu faaliyetler, bir işletmenin sektörü, işkolu, faaliyet alanı ya da büyüklüğü ne olursa olsun yürütülmesi gerekmektedir. İşletmelerin KSS faaliyetlerini bir maliyet olarak değil bir yatırım olarak algılaması gerekmektedir. Araştırmacılara, Z kuşağı bireylerin KSS ve işveren marka çekiciliği algılarının ölçümünde ılımlaştırıcı ve aracı etkiye sahip faktörleri araştırmaları önerilmektedir.

Yazar Katkıları

Çalışmaya 1. Yazar: % 30, 2. Yazar: % 70, oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısının İşveren Marka Çekiciliğine Etkisi: Z Kuşağı Bireylerin Kişilik Özellikleri Bağlamında Bir Araştırma” başlıklı makale ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Albinger, H. S. ve Freeman, S. J. (2000). Corporate social performance and attractiveness as an employer to different job seeking populations. *Journal of Business Ethics*, 28(3), 243-253.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., ve Yıldırım, E. (2007). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı (5. Baskı)*. Sakarya Yayıncılık.
- Ambler, T. ve Barrow, S. (1996). The employer brand. *Journal of Brand Management*, 4(3), 185-206.
- Anbar, D, Çiftçioğlu, B., ve Anbar, A. (2020). Kurumsal sosyal sorumluluk algısının işveren markası algısı üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 15(58), 221-235.
- Anselmsson, J., Bondesson, N. ve Melin, F. (2016). Customer based brand equity and human resource management image: Do retail customers really care about HRM and the employer brand? *European Journal of Marketing*, 50(7-8), 1185-1208.
- Backhaus, K.B. (2004). An Exploration of corporate recruitment descriptions on Monster.com. *Journal of Business Communication*, 41(2), 115-136.
- Barrow S. ve Mosley R. (2005). *The employer brand: Bringing the best of brand management to people at work*. Wiley.
- Bayraktaroğlu, G., İltter, B., ve Tanyeri, M. (2009). *Kurumsal sosyal sorumluluk: pazarlamada yeni bir paradigmaya doğru (1. Baskı)*. Literatür Yayınları.
- Benet-Martinez, V., ve John, O. P. (1998). Los cinco grades across cultures and ethnic groups: multitrait-multimethod analyses of The Big Five in Spanish and English. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 729-750.
- Berthon, P., Ewing, M., ve Hah, L.L. (2005). Captivating company: dimensions of attractiveness in employer branding. *International Journal of Advertising*, 24(2), 151-172.
- Bharadwaj, S., ve Yameen, M. (2021). Analyzing the mediating effect of organizational identification on the relationship between CSR employer branding and employee retention. *Management Research Review*, 44(5), 718-737.
- Bhattacharya, C., Sen, S., ve Korschun, D. (2008). Using corporate social responsibility to win the war for talent. *MIT Sloan Management Review*, 49, 37-44.
- Biswas, M. K., ve Suar, D. (2016). Antecedents and consequences of employer branding. *Journal of Business Ethics*, 136(1), 57-72.

- Burger, J. M. (2006). *Kişilik*. Kaknüs Yayınları
- Carlini, J., Grace, D., France, C., ve Lo Iacono, J. (2019). The corporate social responsibility (CSR) employer brand process: integrative review and comprehensive model. *Journal of Marketing Management*, 35(1/2), 182-205.
- Carroll, A.B. (1991). The pyramid of corporate social responsibility: toward the moral management of organizational stakeholder. *Business Horizon*, 34(4), 39-48.
- Carroll, A.B. (1999). Corporate social responsibility: Evolution of a definitional contract. *Business and Society*, 38(3), 268-295.
- Ceritoğlu, A.B. (2011). *Kurumsal sosyal sorumluluk ve işletmelerin çevre bilinci eksenindeki uygulamalarının tüketici satın alma davranışı ve kurum imajı algısına etkisi (1. Baskı)*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.
- Cervone, D., ve Pervin, L. A. (2016). *Kişilik psikolojisi: Kuram ve araştırma (M. Baloğlu, Çev.)*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Clark, M. A., Rudolph, C. W., Zhdanova, L., Michel, J. S., ve Baltes, B. B. (2017). Organizational support factors and work–family outcomes: Exploring gender differences. *Journal of Family Issues*, 38(11), 1520–1545.
- Commission of The European Communities (2001). Green paper: Promoting a european framework for corporate social responsibility. Brussels.
- Costa, P. T., Jr., ve McCrae, R. R. (1992). *Revised NEO personality inventory (NEO-PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI) professional manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Cüceloğlu, D. (2006). *İnsan ve davranışı (15. baskı)*. Remzi Kitabevi.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., ve Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve Lisrel uygulamaları (4. Baskı)*. Pegem Akademi Yayınları.
- Demir, B. (2013). Kurumsal sosyal sorumluluk ve muhasebe. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 213-221.
- Dokania, A. K., ve Pathak, G. S. (2013). Corporate social responsibility and employer branding: A case study of Indian information technology industry. *Review of HRM*, 2(1), 149-158.
- Dursun, M. T., ve Eriş, E. D. (2018). Konaklama işletmelerinde kuşaklar bağlamında işveren markası algısı ile yaşam kalitesi ilişkisi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 160-179.
- Eren, E. (2006), *Stratejik yönetim*, 3. Baskı. (M.N. Timur, Ed.). Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

- Erkuş, A., ve Tabak, A. (2009). Beş faktör kişilik özelliklerinin çalışanların çatışma yönetim tarzlarına etkisi: savunma sanayiinde bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Erzurum*, 23(2), 213-242.
- Ersoy, I., ve Akşehirli, Z. (2015). Effects of perceptions of corporate social responsibility on employer attractiveness. *Research Journal of Business and Management*, 2(4), 507-518.
- Göksel, A. B. (2010). *Stratejik halkla ilişkiler yönetimi (1. Baskı)*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Güleç Bekman, Ö., ve Gündüz, Ş. (2022). Yöneticilerin Z Kuşağından Beklentileri ve Z Kuşağının İş Yaşamı Beklentileri. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 18(2), 649-682.
- Güler E. (2016). İş dünyasının Z kuşağı ile imtihanı. *Para Ekonomi Dergisi*, Ekim, 56-58.
- Günel, D. Ö. (2010). İşletmelerde yıldırma olgusu ve yıldırma mağdurlarının kişilik özelliklerine ilişkin bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(3), 37-65.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., ve Anderson, R. E. (2018). *Multivariate data analysis (8. Baskı)*. United Kingdom: Cengage Learning.
- Havas People (2014). Marketing to Generation Z. Erişim adresi <https://www.mediagrouponlineinc.com/wp-content/uploads/2017/04/genZ15F2.pdf> Erişim Tarihi: 12.07.2022
- Hinson, E., Agbleze, S., ve Kuada, J (2018). Corporate Social Responsibility and Employer Attractiveness: Perspectives of Students on the African Continent. *African Journal of Business Ethics*, 12(2), 1-17.
- Horn, J. (2013). The youth report. *Strategy*, 24(4), 12-16.
- İnanç, B., ve Yerlikaya, E.E. (2012). *Kişilik kuramları*. PEGEM Yayınları.
- Jiang, T.T., ve Iles, P. (2011). Employer-brand equity, organizational attractiveness and talent management in the zhejiang private sector, China. *Journal of Technology Management*, 6(1), 97-110.
- Kalat, J. W. (2012). *Introduction to psychology*. Cengage Learning.
- Kalaycı, Ş. (2016). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Asil Yayın.
- Karahasan, F. (2018). *Açılın Gençler Geliyor*. Ceo Plus.
- Klimkiewicz, K., ve Oltra, V. (2017). Does CSR Enhance Employer Attractiveness? The Role of Millennial Job Seekers' Attitudes. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 24(5), 449-463.
- Kotler, P., ve Lee, N. (2017). *Kurumsal sosyal sorumluluk (S. Kaçamak, Çev.)*. Medicat Yayınları.
- Lembet, Z. (2006). Markalar ve kurumsal sosyal sorumluluk. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (3), 1-24.

- Lievens, F., ve Highhouse, S. (2003). The relation of instrumental and symbolic attributes to a company's attractiveness as an employer. *Personnel Psychology*, 56(1), 75-102.
- McShane, S.L., ve Von Glinow, M.A. (2005). *Organizational behavior: Emerging realities for the workplace revolution*. McGraw Hill Companies, Inc.
- Mládková, L. (2017). Expectation of generation z students about their future carrier. knowledge for market use 2017: people in economics-decisions, behavior and normative models. International Scientific Conference Proceedings, Çek Cumhuriyeti: Palacky Üniversitesi.
- Singh, A. (2014). Challenges and issues of generation z. *IOSR Journal of Business and Management*, 16(7), 59-63.
- Okolocha, C. B. (2020). Influence of employee-focused corporate social responsibility and employer brand on turnover intention. *European Journal of Business and Management*, 12(9), 53-61.
- Ötken, B. A., ve Okan, Y. E. (2015). *Şimdi işveren markası zamanı*. İstanbul: Türkmen Kitapevi.
- Özcan, F., ve Elçi, M. (2020). Employees' Perception of CSR Affecting Employer Brand, Brand Image, and Corporate Reputation. *SAGE Open*. <https://doi.org/10.1177/2158244020972372>
- Özdemir, H. (2009). Kurumsal sosyal sorumluluğun marka imajına etkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 57-72.
- Özüpek, M. N. (2011). *Sosyal sorumluluk*. (A. Kalender ve M. Fidan, Ed.). Halkla İlişkiler. Tablet Yayınları, 251-288.
- Rampl, L.V., Opitz, C., Welpe, I. M., ve Kenning, P. (2016). The role of emotions in decision-making on employer brands: Insights from functional magnetic resonance imaging (fMRI). *Marketing Letters*, 27(2), 361-374.
- Rupp, D.E., Ganapathi, J., Aguilera, R.V. ve Williams, C.A. (2006). Employee reactions to corporate social responsibility: an organizational justice framework. *Journal of Organizational Behavior*, 27(4), 537-543.
- Schlager, T., Bodderas, M., Mass, P., ve Cachelin, J. L. (2011). The influence of the employer brand on employee attitudes relevant for service branding: An empirical investigation. *Journal of Services Marketing*, 25(7), 497-508.
- Selligent (2015). Z marks the spot: get your brand ready for generation Z. Erişim adresi http://media.strongview.com/pdf/Selligent_StrongView_Generation_Z.pdf Erişim Tarihi: 22.04.2022
- Singh, J., De Los Salmones Sanchez, M., ve Del Bosque, I. (2008). Understanding corporate social responsibility and product perceptions in consumer markets: A cross-cultural evaluation. *Journal of Business Ethics*, 80, 597-611.

- Sohn, M., Sohn, W., Klaas-Wissing, T., ve Hirsch, B. (2015). The influence of corporate social performance on employer attractiveness in the transport and logistics industry: Insights from German junior talent. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 45(5), 486-505.
- Sönmez, F. (2016). *Sosyal medyanın, z kuşağı tüketicilerinin satın alma davranışları üzerindeki etkisi* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Sullivan, J. (2004). Eight elements of a successful employment brand. ER Daily. <https://www.ere.net/the-8-elements-of-a-successful-employment-brand/> Erişim Tarihi: 24.04.2022
- Tanwar, K., ve Prasad, A. (2017). Employer brand scale development and validation: A second-order factor approach. *Personnel Review*, 46(2), 389-409
- Tkalac Verčić, A., ve Sinčić Ćorić, D. (2018). The Relationship between Reputation, Employer Branding and Corporate Social Responsibility. *Public Relations Review*, 44(4), 444-452.
- Top, S., ve Öner, A. (2008). İşletme perspektifinden sosyal sorumluluk teorisinin incelenmesi. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 95-108.
- Turban, D. B., ve Greening D. W. (1997). Corporate social performance and organizational attractiveness to prospective employees. *Academy of Management Journal*, 40(3), 658-672.
- Tziner, A., Oren, L., Bar, Y., ve Kadosh, G. (2011). Corporate social responsibility, organizational justice and job satisfaction: How do they interrelate, if at all? *Revista de Psicología del Trabajo y de las Organizaciones*, 27(1), 67-72.
- Unerman, J. (2008). Strategic reputation risk management and corporate social responsibility reporting. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 21(3), 362-364.
- Ural, E. G., ve Yılmaz, E. G. (2005). İşletmelerin sosyal sorumluluklarının bağımsız onayı: SA 8000 ve halkla ilişkiler. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 23, 247-258.
- Uzkesici, N. (2005). Kurumsal sosyal sorumluluk: işletmelerde paydaş beklentilerinin karşılanmasında yeni fırsatlar ve tuzaklar. *Kurgu Dergisi*, 21(21), 69-84.
- Van Hoye, G., Baş, T., Cromheecke, S., ve Lievens, F. (2013). The instrumental and symbolic dimensions of organisations' image as an employer: A large-scale field study on employer branding in Turkey. *Applied Psychology: An International Review*, 62(4), 543-557.
- Wagerman, S. A., ve Funder, D. C. (2007). Acquaintance reports of personality and academic achievement: A case for conscientiousness. *Journal of Research in Personality*, 41(1), 221-229.
- Walker, H. J., Feild, H. S., Giles, W. F., Bernerth, J. B., ve Short, J. C. (2011). So what do you think of the organization? A contextual priming explanation for recruitment web site characteristics as antecedents of job seekers' organizational image perceptions. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 114(2), 165-178.

Extended Abstract

Today, the increasing intensity of competition has pushed organizations to seek new strategies for long-term survival. Hence, organizations have sought to gain a difficult self-skill to imitate. The talent of the workforce of the organizations is seen as an inimitable self-skill by others. Retaining talented employees and attracting new ones are of vital importance in terms of sustainable competition. In this context, employer brand attractiveness, and corporate social responsibility (CSR), which is an important antecedent, have been a topic that has been frequently discussed by organizations and researchers recently.

Employer brand attractiveness is an important strategy to create awareness in the minds of current and potential employees and to manage their perceptions (Sullivan, 2004). At the same time, the employer brand, which is defined as the perceived corporate image in terms of employees, has a critical role in attracting and retaining talented employees (Özcan & Elçi, 2020: 1). However, organizations that want to have a strong reputation or image and protect their current reputation have become obligatory to focus on employee-based CSR practices. Corporate social responsibility is an important practice that reveals the effects of the ethical stance of organizations on competitiveness (Bharadwaj & Yameen, 2021: 719). In addition, the policies and practices developed for CSR also have significant effects on the attitudes and behaviors of employees (Carlini et al., 2019: 183). CSR, which is used as a tool at the point of achieving organizational goals, has been discussed in terms of its effects on the psychology, attitudes, and behaviors of employees, especially recently (Özcan & Elçi, 2020: 1). Rupp et al. (2006) stated that the activities carried out by businesses at the point of corporate social responsibility affect the behavior of employees towards work and the organization. However, Dokania & Pathak (2013) stated that employee-oriented CSR practices will help create a strong employer brand appeal in the minds of current and potential employees.

This study aims to measure the effects of the corporate social responsibility perceptions of the generation Z individuals on the perception of employer brand attractiveness. In other words, it is aimed to reveal how effective the corporate social responsibility activities of the organizations are in attracting the generation Z individuals. In addition, it is also aimed to analyze the perceptual changes in terms of corporate social responsibility and employer brand attractiveness in generation Z individuals within the framework of five-factor personality traits. For these purposes, 414 generation Z students were reached at Kütahta Dumlupınar University, Emet Vocational School, and data were collected through a questionnaire. The data were analyzed with SPSS and Amos programs. According to the results of the research, it has been determined that the CSR perceptions of the generation Z individuals have a positive and significant effect on employer brand attractiveness. In the analysis made in the context of the dominant personality traits of the generation Z individuals; it has been determined that the CSR perception of the generation Z individuals with each personality trait has a positive and significant effect on employer brand attractiveness. It has been determined that the effect of CSR perceptions on employer brand attractiveness is relatively higher for the generation Z individuals with extroverted and neurotic personality traits than for the generation Z individuals with other dominant personality traits. In the literature, no other study has been found on the effect of generation Z individuals' CSR perceptions on employer brand attractiveness. However, the research results are in agreement with the results of Anbar et al. (2020), Hinson et al. (2018), Ersoy & Akşehirli (2015), Klimkiewicz & Oltra (2017), and Tkalc Vercic & Sincic Coric (2018) studies. In addition, it has been determined that the effect of CSR perceptions of generation Z individuals on employer brand attractiveness is relatively higher than the results of other studies in the literature. All these mean that the ethical and responsible behaviors of businesses affect organizational attractiveness positively and CSR activities are important in the formation of the ideal place to work for individuals. It is understood that CSR activities of organizations are much more important than the point of attracting generation Z individuals.

Geliş Tarihi / Received Date
22.06.2022Kabul Tarihi / Accepted Date
22.12.2022**Mekânda Devinim: Mobil Mikro Konutlar ¹***Motion In Space: Mobile Micro Houses***Betül İrem TARAKÇI ²****Şengül YALÇINKAYA ³****Öz**

Devinebilir olma, devinim veya devingenlik; insanlara ve mekânsal gereksinmelere cevap veren, taşınabilen, durum değiştirilebilen; durağanlığın aksine hareketin ve yer değişiminin karşılığı olan kavramdır. Mimari üründe veya mekânda devinebilir olma dünyada giderek daha da yaygınlaşmaktadır. Devingen mimari ürünlerden olan mobil mikro konutlar, konumunu değiştirerek içerisinde yaşamın devam ettirildiği mekânlardandır. Diğer taraftan mobil mikro konutlarda devinimi sağlayan mekân bileşen ve öğeleri ile mekân örgütlenmesi çeşitlenmekte ve mekândaki olanaklar artmaktadır. Bu doğrultu da çalışmanın temel amacı, mekândaki bileşenler ve öğeler aracılığıyla devinim sürecinin değerlendirilmesi ve mekândaki devinim etkisini ortaya koymaktır. Mobil mikro konutlardaki mekân bileşenleri ve öğelerinde oluşan devinimin hareket, değişim, geçicilik ve boşluk kavramlarıyla mekân üzerindeki etkisinin ortaya konulması, mekândaki devinimin süreci ve mekânında devinime tepkileri çalışma çerçevesinde ele alınmıştır. Yapılan literatür taramaları sonucunda mobil mikro konutta devimin nasıl ele alındığı incelenerek bu doğrultuda “mekândaki devinim” modeli oluşturulmuştur. ‘Mekândaki devinim’ modeline bağlı olarak belirlenen 20 mobil mikro konut analiz edilmiştir. Mobil mikro konuttaki devinimle 5 temel sorunun cevabı aranmıştır. Sonuç olarak mekândaki devinimin; mekân örgütlenmesini etkilediği ve devinebilen her şeyin tasarımı doğru yapıldığında standart konutta bulunan eylem alanların karşılanabildiği görülmektedir. Mekândaki devinim sürecinde, devinim eylemleriyle konuta olanaklar sağlanabildiği gibi bazı devinim eylemleriyle konutta kısıtlılıklar oluşturduğu da görülmektedir. Konut mekânda oluşan devinime ise işlevsel, görsel ve boyutsal olarak farklı tepkiler göstermektedir. Çalışmanın temel varsayımı seçilen örneklere “mekândaki devinim” modelinin uygulanmasıyla devinimin mekâna etkilerinin, devinimin sürecinin ve mekânın devinime tepkilerinin açık ve net bir şekilde ortaya konacağı düşünülmektedir. Tüm etkiler, süreç ve tepkiler incelendiğinde, mekân tasarlanırken mekândaki devinimin göz önünde bulundurularak uygulandığında ise mekândaki yaşanabilirliğin ve kullanılabilirliğin artacağı düşünülmektedir.

¹ Bu makale, Doç.Dr. Şengül YALÇINKAYA danışmanlığında yürütülen “Mekânda Devinim: Mobil Mikro Konutlar” başlıklı Betül İrem TARAKÇI (TEMİZ)’in yüksek lisans tezinden üretilmiştir

² Sorumlu Yazar, Öğr.Gör., İskenderun Teknik Üniversitesi, Hatay, TÜRKİYE, E-mail: betul.temiz@iste.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2381-6873.

³ Doç.Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, TÜRKİYE, E-mail: sengulyalcinkaya@ktu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1629-6443

Anahtar Kelimeler: Devinim, Devingenlik, Yer değiştirme, Mekan, Kk Konut

Abstract

Being motionable, motion or mobility; that responds to people and spatial needs, can be moved or can be changed the state, is a concept that corresponds to movement and displacement as opposed to stability. Being motionable in architectural products or space is becoming more and more common in the world. Mobile micro housings, one of the movable architectural products, are among the dynamic spaces where life is continued by changing their location. On the other hand, with the spatial components and elements that ensure movement in mobile micro-housing, the spatial organization diversifies and the possibility in the space increases. Accordingly, the main purpose of the thesis study is to evaluate the motion process through components and elements in the space and to show the effect of movement in the space. Explaining the effect of movement on space with the concepts of movement, change, impermanence and emptiness, the process of movement in space and the reactions to movement in space were discussed within the framework of the study. As a result of the literature scans, the "motion in space" model was created by examining what definitions of the concept of motion are and how the movement is handled in architecture and mobile micro-housing. 20 mobile micro-houses identified according to the 'motion in space' model were analyzed. With the movement in mobile micro-housing, the answer of 5 basic questions was sought for. As a result, it is seen that motion in space affects the organization of space, and when the design of everything that can be moved is done correctly, the action areas found in the standard residence can be met. In the process of motion in the space, it is seen that opportunities can be provided to the housing with movement actions, as well as that some movement actions create restrictions in the housing. It shows different functional, visual and dimensional reactions to the movement that occurs in the residential space. It is believed that when all effects, processes and reactions are examined, the habitability and usefulness of the space will increase when applied, taking into account the movement in the space when designing the space.

Keywords: Motion, mobility, displacement, space, small house

Giriş

Mimari yapılar da devinim mimarlık tarihi kadar eski ve mekân-birey ilişkisiyle süregelen bir olgudur. Gemişte gbebe bir hayat süren insanlar, küreselleşen hayat şartları ile değişen ve gelişen teknolojik dünyada yerden bağımsız olma arzusundan vazgeçmeyerek, sabit olmanın yanında yapılarında hareketli, devingen, mobil olma durumunu sürdürmüştür. Birey devinim oğesini; kullandıkları araç ve mekanları da kendi devinmelerine dâhil ederek yaşamını devam etmiştir. Hareketli olma durumu insanların zaman içerisinde barındıkları alanlara yansımış ve mobil yapıları oluşturmuştur.

Mobil yapılar günümüzde, konforun, hareketin, taşınabilirliğin, estetiğin, esnekliğin ve pratik zmlerlerin dâhil edildiği tasarımlardır. Yer değiştiren, devinim halinde olan mobil yapılar hareket ve taşınabilirlik özelliklerinden dolayı olabildiğince kk ölçeklerde zmlenmektedirler. Yaşamsal faaliyetlerin gerçekleştiği mobil yapılar da işlevsel gereksinimlerin karşılanması için her santimetrekare büyük önem taşımaktadır. Bu noktadan hareketle, mobil mikro konutların tasarımında, alanın etkin kullanımına imkân veren devinim olgusu araştırılmıştır. Mobil mikro konutların kısıtlı alanlara sahip olmasından kaynaklı olarak mekânda devinen mekân bileşenleri ve oğelerinin kullanımı kaçınılmaz olduğu belirlenmiştir. Çalışma ile devinim kavramının mekân üzerinde etkileriyle birlikte; mekân örgütlenmesine ve mekân bileşen, oğelerine yansımaları sonucunda mekândaki işlevsel, görsel ve

boyutsal tepkilerle devinimin mobil mikro konutlardaki önemi açıklanmaktadır. Bu doğrultu da çalışmanın temel amacı mekândaki bileşenler ve öğelerle devinim sürecinin değerlendirilmesiyle, devinimin mekâna sağladığı olanaklar ve mekân örgütlenmesi üzerindeki etkisini olumlu ve olumsuz yönleriyle ortaya koymaktır. Bu ana amaç doğrultusunda mobil mikro konutlarda aşağıda belirtilen sorulara yanıt aranmaktadır:

1. Mekândaki devinim süreci nasıldır?
2. Mobil mikro konutlarda devinim hangi mekân bileşenleri ve öğelerinde görülmektedir?
3. Oluşan devinimin mekâna etkileri nelerdir?
4. Mekândaki devinimin sağladığı olanaklar ve kısıtlılıklar nelerdir?
5. Oluşan devinime mekânın tepkisi nedir?

Belirtilen amaçlar doğrultusunda çalışma kapsamında; kuramsal olarak devinim kavramı analiz edilerek, mobil mikro konutta devimin ortaya koyabilecek bir modeli oluşturularak, bu model yardımı ile örnek analizleri yapılarak mekândaki devinim açıklanmıştır.

Mimaride Devinim: Tanım ve Bağlantılı Kavramlar

Devinim kavramı yer değiştirme, bir noktanın bir durumdan başka bir duruma geçişi, zaman içinde durum değiştirmeye karşılık gelmektedir. İngilizce karşılığına bakıldığında move, motion ve movement kelimeleri ile hareket, hareket ettirilebilir, konum değiştirmek anlamında kullanılmaktadır (Cambridge, 2020). Devinim yaşamın içinde olan ve birçok alanda (felsefe, fizik ve sanatta) kendisine yer bulabilen bir kavramdır. Felsefe ansiklopedisinde devinim “devim halinde olan” olarak ifade edilmektedir. Antikçağ da devim kavramı genel olarak her türlü değişmeyi tanımlamaktadır. Yunan felsefesinde “varlık karşıtı olarak” ve “oluş” kavramlarıyla açıklanmaktadır (Hançerlioğlu, 2005). Yine bu ansiklopedi de devinim kavramının karşılığıyla devingenlik kavramının karşılığı aynı olarak açıklanmaktadır. “Devinim halinde olmak, devingen ve devinirliktir” (Hançerlioğlu, 2005). Genel olarak devinim kavramı devingen, devingenlik ve devinirlik kavramlarıyla aynı anlamı karşıladığı için birbirleri yerine kullanılabilirler.

Devinim kavramının fizik terimleri sözlüğünde karşılığı “hareket” kavramıyla ifade edilmektedir (Avundukluoğlu ve Turhan, 2007). Maddeyi oluşturan atomlarından galaksilere, galaksilerden yıldızlara kadar her şeyin aslında yakından bakıldığında hareketli olduğu, sabit olmadığı ve sürekli devinim halinde olduğu gözlenmektedir (İnan, 1988). Cisimlerin hareket ettikten sonra yerinin değişmesiyle devinimle ilişkisi belirlenebilmektedir. Hareket etmeden önceki cismin yeri ile devinim sonrası yeri incelendiğinde devinim gözlemlenebilir. Önce ve sonrası aşamalarda geçirdikleri süreç devinimi anlamak için çok önemlidir. Devinim olduğu zamanlar cisim devingendir, devinmesi sonlandığında cisim durağan hale geri döner (İnel, 1979; Hacılibeyoğlu, 2005). Genel olarak cisim ve devinim ile ilgili; devinim başlamadan önce cisim durağan durumda, devinim sürecinde devingen durumda, devinim durduğunda ise devinim başlamadan önceki gibi durağan durumunda olduğunu söylemek yanlış değildir.

Durmaksızın yenilenen ve gelişen hayat şartları içerisinde insanlar, değişimle iç içe ve sürekli bir devinim halindedirler. İnsanlar her dönemde sahip olduğu devinimi doğa ile harmanlayarak yaşadıkları yerleri daha da devingen hale getirmektedirler (Hacıalibeyoğlu, 2005). Mimari olarak mekânlar da tıpkı insanlar gibi devamlı olarak değişim ve gelişim içerisinde. Devinin yapıda, mekânsal gereksinimlerin karşılanması için taşınabilme/durum değiştirilme; durağanlığın aksine hareket ve yer değişiminin karşılığı olarak yer bulmaktadır. Devinin içerisinde birden fazla olguyu içermektedir. Devinin temel düzey kavram olarak ele alındığında bağlantılı kavramlar olarak hareket, değişim, geçicilik ve boşluk kavramları karşımıza çıkmaktadır. Bu kavramlar devinimi mekân içerisinde onu görünür kılan durumlar olarak değerlendirilebilir. Devinin olayının gerçekleşmesinde bağlantılı kavramların üstlendiği görevlere bakıldığında;

Hareket: Sözlükte "bir cismin durumunun veya yerinin değişmesi, devinim, aksiyon" olarak ifade edilmektedir (TDK, 2020). Yeri ve durumu değişen mimari yapı veya mekân bileşen ve öğeleri hareket halinde dolayısıyla devinin içerisinde. Mimari yapılar, kullanıcısının zaman içerisinde hızla değişmekte olan ihtiyaçlarına uyum sağlamak için hareketten yaralanırlar. Yeri veya durumu değişebilen mimari yapıların yanı sıra mekân bileşenleri veya öğeleri de devinin halinde olabilmektedir. Devinin halinde olan her mimarinin ve mekânın özünde hareket vardır. Çünkü hareket yoksa devinin de söz konusu olamaz. Yeri değişen mimari yapılar taşınarak kullanıcı amaçları doğrultusunda istenilen araziye konumlanmasıyla; durumu değişen mimari yapılar ise geometrik olarak meydana gelen değişimlerle ister konum değiştirerek ister değiştirmeden yapının bir kısmında veya tümünde hareketi barındırırlar. İç mekânda kullanılan mekân bileşen ve öğelerinde de devinir özelliği bulunan, kullanıcısıyla değişip uyarlanabilen, taşınabilen, biçim veya boyut değiştiren her şeyde hareket ile devinin söz konusudur.

Değişim: Devinin ve hareket kavramıyla etkileşimleri olan bir diğer kavram değişimdir. Hareketin olduğunu söyleyebilmek için değişim olmalıdır. Değişimleri kurgulamak ve anlamak, hareketinde anlaşılmasına olanak verir. Değişimler arttıkça, hareket deneyimi de değişimle orantılı olarak artacaktır. Bundan dolayı mekân tasarımlarında hareket deneyimi, aslında değişimlerin kurgulanmasıyla olanaklı hale gelir (Bal, 2015). Mekândaki değişimlerin oluşmasıyla hareket anlamlandırılabilir, hareketin mekândaki varlığının anlaşılmasıyla da devinin kavranabilir. Sürekli hareket halinde olan, durgun ve durağan olmayan şeyler beraberinde hareketi, hareket de değişimi de getirmektedir. Mimari yapılarda olan çeşitli değişimler yapının yerinde veya durumunda meydana gelen hareketi de çeşitlendirecek, hareket de sürekli bir devinimi oluşturacaktır. Mimari yapı da veya mekân bileşen ve öğelerinde meydana gelen her değişim devinimi zenginleştirecektir. Yapının da kullanıcı gereksinimleri doğrultusunda değişime açık olması, mekânın yaşanabilirliğini ve kullanılabilirliğini arttırmaktadır. Devingen bir yapı da hareket, hareketli bir yapıda değişim vardır. Değişimle oluşan devinin de bir sonraki adım bir önceki adımdan türer.

Geçicilik: Mimari yapılarda geçmişten günümüze kadar geçiciliğin birçok örneği bulunmaktadır. Bunlar pavyonlar, sokak fuarları, pop-up mağazalar, enstalasyonlar gibi şehir yaşantısında karşılaştığımız mimari yapılar olarak sıralanmaktadır. Dolayısıyla mimari yapıların yer veya durum değiştirmesi gerek iç mekânında gerek dış strüktüründe olsun hareketi, harekette anlık kullanımlarla geçici olmayı olağan

hale getirir. Çünkü değişen ve hareket eden tüm mekân bileşenleri veya öğeleri devinerek yeni bir hal kazanmıştır. Mimari yapının yapmış olduğu devinimle yeni hali ilk haline göre bazı farklılıklar içermektedir. İlk aşamayla son aşama arasında devingen süreçteki farklar mekânın devinimini ortaya koymaktadır. Bu farklılıklar; geçici olarak taşınmasıyla yerindeki değişikliklerle, durumundaki ve kullanım süresindeki çeşitlenmelerle, değişik amaçlarla kullanılmasıyla işlevdeki anlık değişimlerle mimarideki ilişkisi ele alınmaktadır.

Boşluk: Batı felsefesi mekân, zaman ve devinimi açıklayarak aslında boşluğu tasvir eder. Antik çağ filozofu Demokritos devinim sözcüğünü ifade etmek için ilk olarak boşluk kavramının açıklanması gerektiğini belirtmiştir (Topala, 2018). Bir insanda, bitkide, doğada, mekânda veya mobilyada devinim olabilmesi için hareket; hareket içinse boşluk olmalıdır. Bir hareket olduğunda ise değişim ve geçici/kalıcı bir süreç başlamış denilebilir. Boşluk, şehri ve mimari mekânı şekillendiren en önemli bileşenlerdendir. Bu şekillenmede zaman içerisinde değişirse, boşluğun bilhassa mimari mekânda geçirdiği devinimdir (Karip, 2014). Mimari yapılarda boşluk sayesinde devinim olabilir. Harekete olanak vermeyen bir alan da dolu bir mekân da yer ve durum değişimi olamaz. Devinebilen tüm mimari yapılar, mekân bileşen ve öğeleri ister yer ister durum değiştirsin mutlaka boşluğa ihtiyaç duyarlar. Boşluk ile hareket edilebilir, değişim ve geçici kullanımlara imkân tanınabilir. Mekândaki devinimin veya mimari yapının kendi devinimini mümkün kılabilmesi ancak boşlukla olabilir.

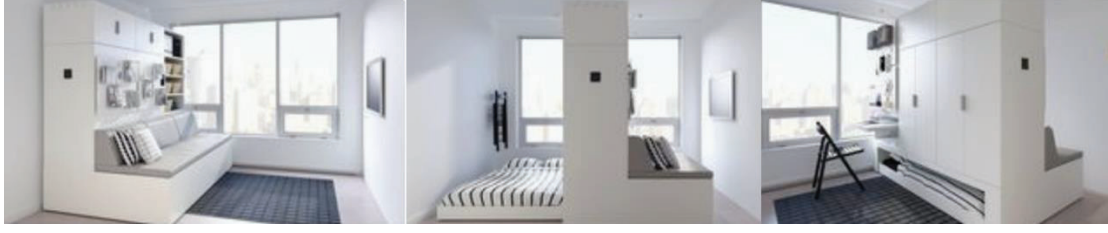
Mimaride Üründe Devinim

Mimari üründe devinim, herhangi bir alanda yer değiştirme ve mekân öge ve bileşenlerinde meydana gelen kitlesel devinimlerin (dönmesi, değişmesi, açılıp kapanması, büyüüp küçülmesi vs.) olma durumlarına göre üç başlıkta değerlendirilebilir.

- Yapının yer değiştirmeden sadece mekân öge ve bileşenlerindeki durum değiştirmesiyle oluşturduğu kitlesel devinim,
- Yapının durum değiştirmeden sadece yer değiştirmesiyle oluşan konumsal devinim,
- Yapının hem durum hem yer değiştirmesiyle oluşan bütünsel devinim olarak sıralanabilir.

Kitlesel Devinim

Mekân örgütlenmesinde mekânsal ihtiyaçlara cevap verecek optimum çözüm üretmede kitlesel devinimden yararlanılabilmektedir. Bunun için mekân da bulunan bileşen ve öğeleri kullanılmaktadır. Alanı az ama gereksinimlerin çok olduğu mekânlarda devingenlik sınırlılıkların aşılmasında önem bir tasarım yaklaşımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Alanın etkili ve verimli kullanımı için devingen bileşenler ile mekândaki gereksinimler karşılanmaktadır. Görsel 1’de özel olarak tasarlanmış olan ve bir düğme ile çalışarak devinebilen mobilya, kullanıcısının ihtiyacı bağlı olarak alanın gerekli işlevin ile örgütlenmesine imkân vermektedir.

Görsel 1. Devinim halindeki mekânsal öğeler (Pinterest, 2020).

Mekânda hangi eylem alanlarının kullanılacağı belirlenip bu doğrultuda örgütlenme yapılmalıdır. Rahat hareket imkânı için mekânda boşluklar bırakılmalıdır (Açııcı, 2006). Bu boşluk aracılığıyla devinen mekân bileşen ve öğeleri mimari mekâna birtakım avantajlar sağlamaktadırlar. Bunlar kullanıcı ihtiyacına göre uyarlanabilirlik, mekân da daha fazla kullanım alanı sağlayarak çeşitli eylem alanlarına dönüşme imkânı veya küçük metrekareli yapılarda değerli olan her santimetreyi değerlendirilerek çok yönlü kullanıma hizmet olarak sıralanabilir. Yeri veya biçimini değiştirebilen esnek tasarımlarla mekânda kullanılan devingen nitelikteki mobilyalar, iç mekânın düzenlenmesini sağlar. Devingen iç mekân mobilyaları sabit olarak çözümlenen mobilyaların aksine, hareketli veya taşınabilir olmalarıyla mekâna alternatif iç mekân çözümlenmeleri sunmaktadırlar.

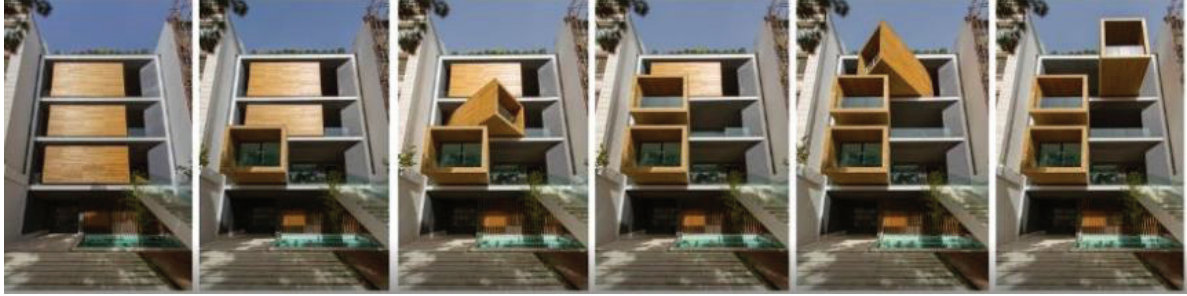
Hareketli yaşama birçok avantaj sağlayan devingen mekânsal öğeler, özellikle mikro ölçekte tasarlanan yapılarda sıklıkla tercih edilmektedirler. Daha pratik kurulumlar veya taşınabilirlikleriyle beraber mekâna görsel çeşitlilik, yenilik, değişim ve işlevsel çeşitlilik de sağlamaktadırlar. Parça eklenerek, çıkartılarak, katlanarak veya değiştirilerek farklı zamanlarda farklı amaçlar için kullanılabilen öğeler aynı zamanda birden fazla işlev içinde kullanılabilirler. Görsel 2’ de oturma alanı olarak kullanılan koltuk aynı zamanda depolama amaçlı da kullanılmaktadır. Kullanıcı isteğiyle fonksiyonel değişim göstererek yatma alanına da dönüşebilen mobilya, mekân öğelerinde devinimin örneklerindedir.

Görsel 2. Devingen özellikle fonksiyonel dönüşüm sağlayan mobilya (Modern Tiny House, 2020).

Mekân öğe ve bileşenlerinin harekete, dönüşüme ve değişime olanak tanınması dolayısıyla devinime imkân vermesi alanı iyi şekilde değerlendirme imkân vermektedir. Sharifi Ha evinde yapının dış

cephesinde dönme mekanizmasıyla 90 dereceye kadar döndürülebilen hareketli bir sistem kullanılmasıyla devinim özelliğinden yararlanılmaktadır (Görsel 3). Örnekte yapının kabuğunda kendini gösteren devinim, mimari yapının farklı yerlerinde gereksinime bağlı olarak kendine yer bulabilmektedir.

Görsel 3. Yer değiştirmeden yapılan kitlesel devinim (Arcdaily, 2020).

Konumsal Devinim

Yapının mekân öge ve bileşenlerinde bir durum değişiminin olmadığı sadece yer değiştirmesiyle oluşan devinimdir. Koda evinde olduğu gibi kullanıcı istediğine göre, istenilen konuma yer değiştirmesiyle devinim halde olan yapı bütün halde araç vasıtasıyla istenilen alana taşınabilmektedir (Görsel 4).

Görsel 4. Yer değiştiren devingen yapı: koda (Kodasema, 2020).

Yapının taşınma durumu farklı şekillerde olabilmektedir. Yapı bir bütün halinde istenilen yere itilerek, çekilerek veya kendi güçleriyle yani motor gücüyle taşınabilmektedir. Bu gruba örnek olarak karavanlar-treyler, yüzer konutlar gösterilebilir. Diğer bir yöntem ise yeniden yerleştirilebilir ve sökülüp takılabilen yapıların istenilen araziye taşınmasıdır. Parçalara ayrılan yapı taşındıkları arazide tekrar monte edilir.

Bütünsel Devinim

Yapının hem kitlesel olarak durum değiştirmesi hem yer değiştirmesiyle oluşan devinimdir (Görsel 5). Bir yere bağlı olmadan tekerlekler aracılığıyla çekilerek yer değiştirmesiyle devinen taşınabilir yapı, istenildiğinde yapının biçimde değiştirmesiyle de hem yer hem biçim değiştiren devingen yapılara örnektir.

Görsel 5. Yer ve biçim değiştirebilen devingen yapı (Dornob Desing, 2020).

Devingen mimari yapılar, sabit yapıların iç mekân da karşılayabildikleri temel gereksinimleri karşılayabilecek yaşam mekânlarıdır. Ayrıca durağan haldeki bu yapıların olanak sağlayamadığı birçok şeyi de gerçekleştirebilmektedirler. Devingen mimari ürün olan mobil yapılar ister hava da ister karada ister denizde olsun, taşınabilirlikleri sayesinde sabit yapılardan farklı olarak mekânın; yer değiştirmesine, durum değiştirmesine ve kullanıcı için de farklı alanlarda yaşanma imkânı sağlamaktadırlar.

Mobil Mikro Konutlar

Mobil konutlarda, mobil mekanların sıklıkla tercih edilen türlerindedir. Mobil konutun tanımına değinecek olunursa; Arı (2019) mobil konut kavramını; "Hareket edebilen, bir yerden bir yere bünyesinde bulunan motorlu aksam ile kendi başına veya başka bir motorlu taşıt ile taşınabilen içerisinde kısa süreli veya tam zamanlı yaşayabilmek için gerekli teçhizatı bulunduran barınak" olarak tanımlamaktadır (Arı, 2019: 21).

Mobil konutlar geçmişten günümüze, ilerleyen teknoloji ve hayat şartlarıyla beraber değişmiş ve kendini yenileyerek gelişmişlerdir. İstenilen büyüklüklerde üretilip kullanılabilen mobil konutlar standart konutun sahip olduğu özellikleri barındırmasıyla çeşitli amaçlar doğrultusunda kullanmak için tercih edilmektedirler. Farklı düzenlerde ve çeşitli alanlarda barınmaya olanak veren ve devinebilen karavanlar, kapsüller, prefabrik yapılar, konteynerler ve deniz üzerindeki yapılar mobil konutlara örnek gösterilebilirler (Görsel 6).

Görsel 6. Çeşitli mobil konutlar (Allergutendinge,2014 ve Karahasan, 2020), (2).

Mikro evlerin tasarım hedefleri, yükselen nüfus, kullanışsız yaşam alanları ve çevreyi olumsuz etkileyen tasarımlar sonucunda meydana gelen kirliliği yok etmek ve günümüzdeki konut problemlerine ekonomik anlamda çözüm oluşturmaktadır (Akbulak, 2019). Ekonomik olmaları ve temizliğinin de

büyük metrekarelere göre daha kolay olması sebepleriyle de insanlar mikro konutları tercih etmektedirler. Mobil mikro konutlar, mikro konutların önemli bir kısmını oluşturmaktadırlar. Bugünün hız ve mobilite gereksinimi karşılayan mobil mikro konutlar, geçmişte de farklı tasarımlarıyla ve formlarıyla kullanılmışlardır. Farklı amaçlarda ve çeşitli alanlarda gelişim ve değişim göstererek kullanılan mobil mikro konutlar günümüzde sıklıkla tercih edilerek kullanımlarına devam edilmektedir (Görsel 7).

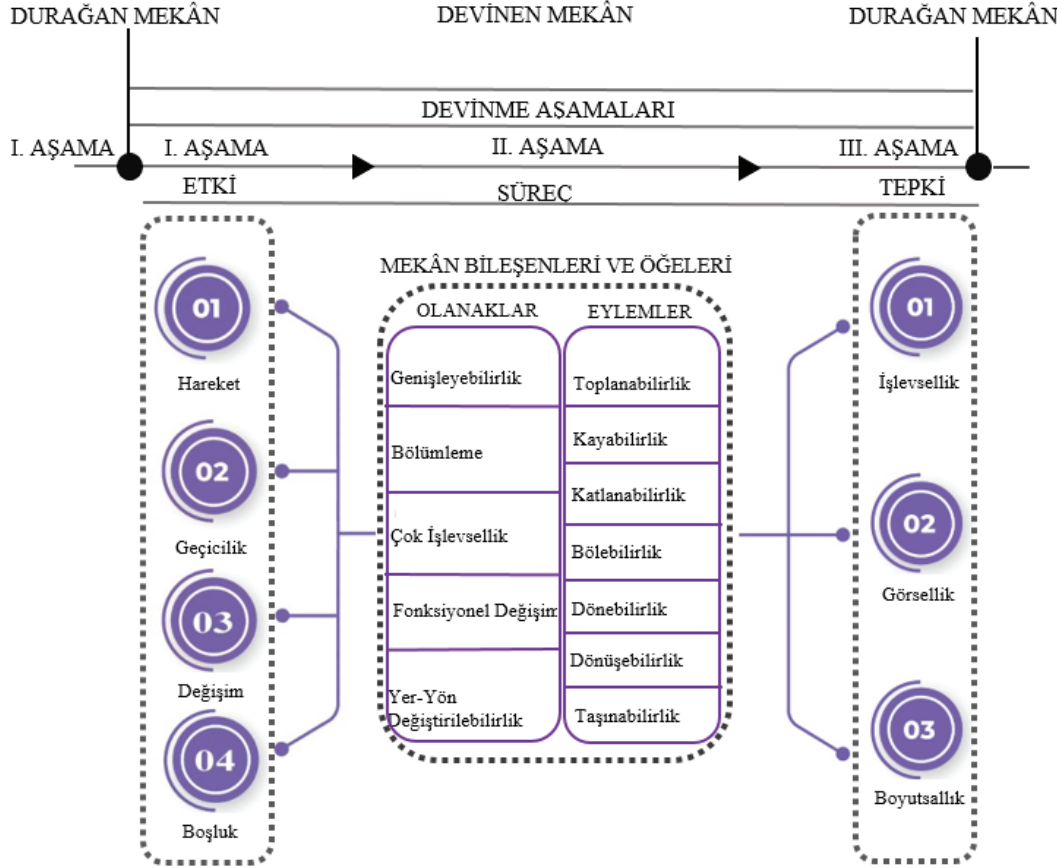
Görsel 7. Mobil mikro konut örneği (Karahasan, 2020:2).

Mobil mikro konutların alanları kısıtlı olduğu için her metrekarelerinin kullanılmaya elverişli olması önemlidir. Bu sebeple mikro konutların tasarım aşaması, üzerinde dikkatle ve titizlikle durulması gereken bir konudur. Çünkü üzerinde düşünülmeden uygulanan, kullanıcılarının gereksinimlerine uyum göstermeyen konutlarda bir süre sonra problemler yaşanmaktadır. Bilhassa konut olarak kullanılan mobil mikro yapılarda devinimsiz ve standart konutta karşılanan eylem alanlarındaki tüm işlevler, metrekare olarak daha az olan mobil mikro yapılarda da karşılanması gerektiği için alan oldukça etkili ve verimli kullanılmak zorundadır. Bu sebeple sabit ve tek işlevli mekân bileşen ve öğelerinin kullanılması bu mekânlarda zaman zaman dezavantaja dönüşebilmektedir. Mevcut alanda doğacak olan yeni bir gereksinim veya yeni bir eylem alanı ihtiyacı sabit ve durağan bileşenlerle ve öğelerle çözümlenemeyecektir. Bu durumda mekân içinde devinebilen dolayısıyla yeri veya durumu değişebilen mekân bileşenlerinin ve öğelerinin kullanılması, mekânın kullanıcı tarafından daha verimli bir şekilde kullanılmasını sağlar. Çünkü mekândaki bu devinim taşınabilirlik, fonksiyonel dönüşüm, genişleyebilirlik, bölümlenme gibi olanaklarla mekânı daha da kullanışlı hale getireceği için mekân bileşen ve öğelerinde devinim eylemleriyle kullanılması oldukça önemlidir.

Mekândaki Devinimin Modeli

Mekandaki devinimi ortaya koymayı amaçlandığı çalışmada bunun için mekâna yansıyan etkileri, mekân bileşen ve öğelerinde meydana gelen olanaklarla eylemlere dair süreci ve oluşturduğu mekânsal tepkiler göz önüne alınarak bir model oluşturulmuştur. Mekândaki Devinim modeli; devinim

kelimesinin anlamları, literatür de yer alan ve devinim ile ilişkisi bulunan alt kavramların incelenmesi ve yeniden yorumlanması neticesinde mekân ile ilişkisi kurularak ortaya koyulmuştur (Görsel 8). Mekân içerisinde oluşan devingen döngünün mekâna etkileri ve mekândaki varlığı hareket, geçicilik, değişim ve boşluk kavramları üzerinden açıklanmaktadır.

Görsel 8. Mekândaki devinim modeli

Uygulama

Çalışma modelinde mekândaki devinim üç aşamada ele alınmıştır; Birinci Aşama: Devinin olmadan önce mekândaki durağanlığı, hareketsizliği ve etkin olmayan, pasif kullanımı ifade etmektedir. Bu aşamada durağan olarak nitelendirilen mekânda, yerini ve durumunu değiştirmeyen mekân bileşen ve öğelerinde devinin olmama durumunu göstermektedir. İkinci Aşama: Bu aşamada, devinin mekân bileşen ve öğelerinde oluşturduğu olanaklar ve bu olanakların hangi eylemler aracılığıyla sağlandığı açıklanmaktadır. Devinin mekân bileşen ve öğeleriyle mekâna sağladığı olanaklar; genişleyebilirlik, bölümleme, çok işlevsellik, fonksiyonel değişim ve yer-yön değiştirilebilirliktir (Özçelik, 2016). Tablo 1’de kavramların çalışmada hangi yönü ile ele alınarak uygulandığı açıklanmaktadır.

Tablo 1. Devininim mekân bileşen ve öğeleriyle mekâna sağladığı olanaklar

OLANAKLAR	AÇIKLAMA	GÖRSEL
Genişleyebilirlik	Taşıyıcı olmayan dış kabuğun hareket edip yer değiştirilmesiyle mekânın kullanıcı ihtiyacına bağlı olarak büyümesi, alanın genişlemesi	 Roos Aldershoff, 2021
Bölümleme	Farklılaşan ihtiyaçlar ile farklı mekân yaratma isteğiyle zaman içerisinde meydana gelen değişikliklerle (kot kullanımları, mobilyalarla iki eylem alanını birbirinden ayırma vb.) yeni mekân yaratmak, birimlerin alanı yeniden düzenlemesi	 Zerosquared, 2020
Çok işlevsellik	Mekân öğelerinin ihtiyaç halinde işlevini değiştirmeden açılarak, katlanarak veya ebatlarını arttırarak ortaya çıkan yeni ihtiyacın karşılanması, yeniden düzenleme	 Ozzio Italia, 2020
Fonksiyonel değişim	Mekân bileşen ve öğelerinin ihtiyaç halinde formunu ve ebadını değiştirerek veya değiştirmeden, işlevinin değişmesi, yeni ihtiyacın karşılanması, bir işlevden diğerine geçiş	 Zerosquared, 2020
Yer-Yön değiştirebilirlik	Mekân bileşen ve öğelerinin ihtiyaç halinde ebadını, işlevini ve temel formunu değiştirmeden bulunduğu konumdan bir başka konuma geçmesi, konum değişimi veya formunda yön değişimi	 Greenmoxie Magazine, 2020

Devininim mekân bileşen ve öğeleriyle mekâna sağladığı olanakları birtakım eylemler aracılığıyla gerçekleştirebilmektedir. Bu eylemler; toplanabilirlik, kayabilirlik, katlanabilirlik, bölünebilirlik, dönenebilirlik, dönüşebilirlik ve taşınabilirlik olmak üzere 7 ayrı başlıkta incelenmektedir. Tablo 2’de eylemlerin hangi yönleri ile ele alınarak uygulandığı açıklanmaktadır.

Tablo 2. Devininim mekân bileşen ve öğeleriyle mekâna sağladığı eylemler

EYLEMLER	AÇIKLAMA	GÖRSEL
Toplanabilirlik	Mekân bileşen ve öğelerinin mekânda yer kaplamaması amacıyla hacminin küçültülebilmesi, iç içe geçebilmesi, hacim içerisinde toplanması	 <p>Odditymall, 2020</p>
Kayabilirlik	Mekân bileşen ve öğelerinin alan içerisinde bir mekanizma sayesinde sağa-sola, aşağı yukarı yönde hareket ettirilmesi	 <p>Atinuda Desing, 2020</p>
Katlanabilirlik	Mekân bileşen ve öğelerinin alan içerisinde kullanılmadıkları zamanlarda, kapladıkları hacminin mekanizma yardımı ile küçülmesi	 <p>Spaceman, 2020</p>
Bölebilirlik	Mekân bileşen ve öğelerinin eylem alanları arasında sınırlayıcı, yönlendirici veya belirleyici roller üstlenmesiyle mekânda eylem alanları arasında bölücülük sağlanması	 <p>Clem Around The Corner, 2020</p>
Dönebilirlik	Mekân bileşen ve öğelerinin kendi ekseninde belirli açılarla hareket etme durumu	 <p>Zerosquared Tiny Homes, 2019</p>
Dönüştürülebilirlik	Mekân bileşen ve öğelerinin işlevinin veya formunun bir başka işleve veya forma geçme durumu, Aynı veya farklı zamanlarda farklı amaçlar için kullanılabilme	 <p>Coolthings, 2020</p>
Taşınabilirlik	Mekân bileşen ve öğelerinin bir ortamdan başka bir ortama konum değiştirmesiyle taşınması	 <p>Rodgeinterio, 2020</p>

Üçüncü Aşama: Bu aşama da ise, mekân bileşen ve öğelerinin devinmesiyle mekâna sağladığı olanaklar ve eylemler neticesinde mekânsal tepkiler açıklanmaktadır. Devininimden sonra durağan hale geçen mekânda; devininim sonucunda işlevsel, görsel ve boyutsal olarak farklılıklar meydana gelmektedir. İşlevsel tepkiler, mekân öğe ve bileşenlerinde devininim sonrası kendilerine yüklenmiş fonksiyonları

yerine getirebilme hatta başka fonksiyonlarla da hizmet verebilme durumu olarak da ifade edilebilir. Görsellik ise; devinim sonrası farklı düzen, biçim ve kullanımlarla çeşitli görünümle mekânın değişimidir. Boyutsal olarak mekânın devinim sonrası tepkisi ise; kullanıcı ihtiyaçları doğrultusunda eylem alanlarının boyutlarında, mekân bileşen ve öğelerinin boyutlarında meydana gelen artış veya azalış olarak ele alınarak uygulanmaktadır.

Çalışma Alanı: Mobil Mikro Konutlar

Çalışma kapsamında örneklem grubu seçimi için detaylı literatür taraması yapılarak, internet verilerinden yararlanılmıştır. Çok sayıda mobil mikro konut örnekleri incelenmiştir. Örnekler içerisinden 20 farklı mobil mikro konut örneği seçilerek analiz edilmiştir. Örnek seçimi yapılırken; dünyanın farklı bölgelerinde bulunan, konut amaçlı kullanılan, mobil özellikli, maksimum 28,5 metrekare alana sahip, çizimlerine (plan, kesit veya görünüş) ve mekân görsellerine erişilebilen, devinimle ilişkisi 3 boyut da ve 2 boyut da öne çıkan mobil mikro konutlar olmasına dikkat edilmiştir. Çalışma kapsamında analiz edilen mobil mikro konutlar Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. Çalışmada değerlendirilen mobil mikro konutlar

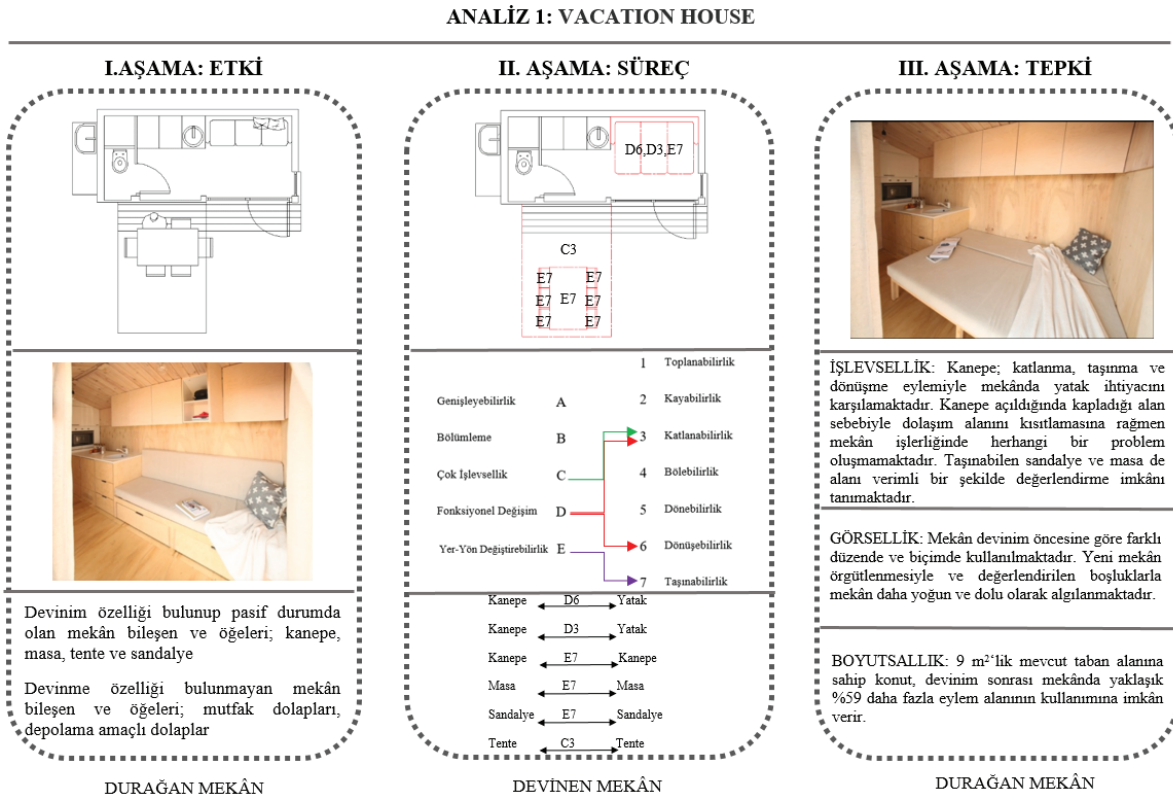
MOBİL MİKRO YAPILAR					
	Vacation House	Ecocapsule	The Minim Tiny House	Le Koroc	Courtyard House
Yapım Yılı	2015	2018	2013	-	2018
Konum	Bulgaristan	Slovakya	ABD	-	Almanya
Tasarımcı	HristinaHristova	Nice Architects	FoundryArchitects ve BrianLevy	Daigno	AtelierKaiserShen
Metrekare	9	8	23	18	7
Türü	Römork Karavan	Kapsül	Römork Karavan	Yüzer Konut	Konteyner
Kaynak	Luke Tebbutt, 2015	Ecocapsule, 2020	The Minim Tiny house, 2020	Daigno, 2020	Micro Courtyard House, 2020
MOBİL MİKRO YAPILAR					
	Atlas Tiny House	Sınırdaki Barınak	ExburyEgg	Minimod	Contemporary Tiny House
Yapım Yılı	-	2018	2013	2013	2016

Konum	-	Edirne	Birleşik Krallık	Brezilya	Hollanda
Tasarımcı	LanceCayko ve Alex Gore	So? Mimarlık ve Fikriyat	StephenTurner	MAPA	WaldenStudio
Mobilite	Römork Karavan	Prefabrik Yapı	Yüzer Konut	Konteyner	Römork Karavan
Metrekare	13	18	16	27	23
Kaynak	Adam Williams, 2015	Arkitektuel, 2020	Pad Studio, 2013	Minimod, 2013	Lucy Wang, 2016
MOBİL MİKRO YAPILAR					
	Model One Tiny House	Rolling Huts	Rustic Modern Tiny House	DD16	Magenta Tiny House
Yapım Yılı	2015	2008	-	2016	-
Konum	-	ABD	-	Rusya	Fransa
Tasarımcı	ErickHaglund	OlsonKundig	Ana White	BIO Architects	JoshuaWoodson
Metrekare	16	12	19	16	6.5
Türü	Konteyner	Prefabrik Yapı	Römork Karavan	Yüzer Konut	Römork Karavan
Kaynak	Model One Tiny House, 2020	Rolling Huts, 2020	An White, 2017	Mari Francisca Gonzalez, 2016	Magenta Tiny House, 2020
MOBİL MİKRO YAPILAR					
	Studentboende	De Markies	Diogene	Koda	Portable House
Yapım Yılı	2013	1985	2013	2015	2013
Konum	İsveç	Kosta Rika	Almanya	Estonya	İspanya
Tasarımcı	Tengbom	EduardBöthling	RenzoPiano	Koda Sema	ÁbatonArquitectura
Mobilite	Prefabrik Yapı	Römork Karavan	Prefabrik Yapı	Prefabrik Yapı	Prefabrik Yapı
Metrekare	10	9	7.5	26	27

Kaynak	Studentboende , 2013	Roos Aldershoff, 2021	Burcu Bilgiç, 2016	Kodasema, 2020	Portablee House, 2013
--------	-------------------------	-----------------------------	-----------------------	-------------------	--------------------------

Analiz Örneği

Seçilen 20 mobil mikro konut örneklerinin analizleri yapılırken, farklı kaynaklardan birçok planlar, kesitler, görünüşler, fotoğraflar ve videolar ile veriler incelenmiştir. Bu çalışma kapsamında modelin nasıl uygulandığı ve üç aşamanın nasıl ele alınarak analiz edildiği 1 mobil mikro konut örneği üzerinden gösterilmiştir (Görsel 9). Diğer 19 örneğe ait ayrıntılı analize ‘Mekânda Devinim: Mobil Mikro Konutlar’ başlıklı tez çalışmasından erişilebilir (Temiz,2020).

Görsel 9. Örnek Mobil Konut Analizi: Vacation mobil mikro konut (Şekildeki görseller: Luke Tebbutt,2015)

Vacation House da mekândaki boşluklar; değişime ve geçici kullanımlara imkân tanıyarak kullanıcı gereksinimleri doğrultusunda ihtiyaç duyulan eylem alanlarının mekânda karşılanmasına olanak vermektedir. Vacation House mobil mikro konutunda; kanepeler, masa ve sandalyeler devinim özelliği bulunan mobilyalardır. Konut da devinim özelliği bulunmayan mekân bileşen ve öğeleri ise; mutfak dolapları ve depolama amaçlı dolaplardır.

İkinci aşamada mekân bileşen ve öğeleri aktif ve devinir haldedirler. Mekân içerisinde dönüştürülerek kullanım ile çözümlenen oturma alanında, katlanabilir kanepeler kullanılmıştır. Devingen özellikteki kanepeler; kullanıcı isteği doğrultusunda katlanıp ister oturma alanı olarak ister yatma alanı olarak

dönüştürülüp kullanılmaktadır (D3 ve D6). Farklı eylem alanlarına dönüştürülerek kullanımıyla konutta fonksiyonel değişime olanak sağlamaktadır. Katlanabilir tente, çok işlevselliğe olanak tanırken tente altında sandalye ve masa ile yemek yeme alanı oluşturulmuştur (C3). Taşınabilir özellikteki masa ve sandalye bu eylemleri ile mekân içerisinde veya dışarısında istenilen alanda kullanılmak üzere yer değiştirebilirliğe olanak sağlamaktadırlar (E7).

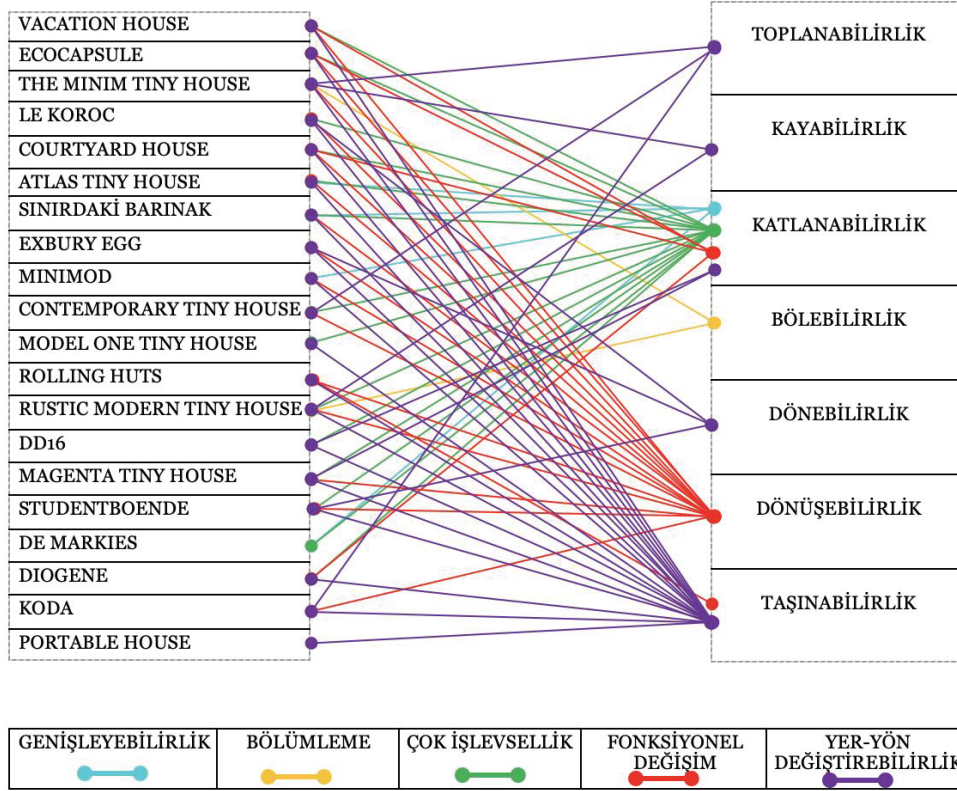
Üçüncü aşamada işlevsellik olarak mekânın tepkisi incelendiğinde mobilyalar, kendi işlevlerini yerine getirebildikleri gibi kullanıcı gereksinimleri doğrultusunda katlanarak, dönüşerek ve taşınarak çeşitli kullanımlar sağlanmaktadır. Taşınabilen sandalyeler ve masa gibi yer değiştirme olanak sağlayan mobilyalarla alan verimli bir şekilde kullanılmaktadır. Diğer devingen özellikteki mobilya olan kanepenin mekânda kullanılırken kapladığı alanla, açıldığında yatak olarak kullanımı arasında boyutsal farklılıklar vardır. GörSELLİK olarak mekânın tepkisi ele alındığında; yeni mekân örgütlenmesiyle ve değerlendirilen boşluklarla mekân ilk aşamaya göre daha yoğun ve dolu olarak algılanmaktadır. Boyutsal olarak incelendiğinde ise; 9 m²'lik taban alanına sahip olan konut, devinin sonrası mekânda mevcut taban alanının yaklaşık %59 daha fazla eylem alanının kullanımına olanak vermektedir.

Mekânda Devininin İrdelenmesi

Analiz edilen 20 mobil mikro konutun modele bağlı olarak elde edilen bulgular değerlendirildiğinde;

Oluşan devininin mekâna etkileri: Çalışma kapsamında ele alınan tüm mobil mikro konutlarda 28.5 metrekarenin altında bir büyüklüğe sahiptir. İhtiyaç duyulan eylem alanlarının bu kısıtlı metrekare içinde çözümlenmesi gerektiği için mekân bileşen ve öğelerinin devinin kaçınılmaz olabilmektedir. Devinin sonrası mekân, devinin öncesindeki durumundan daha farklı düzenle kullanılabilmektedir. Herhangi bir bileşenin veya öğenin devinmesi mekândaki boşluğu, mekândaki boşlukların etkilenmesi ise konutun kullanılabilirliğini değiştirebilmektedir. Mekânda oluşan devininle, kullanıcının veya mekânın ihtiyaç duyduğu gereksinimler karşılanabilmektedir. Mekândaki devinin süreci: Devinin halinde olan mobil mikro konutlarda devinme sürecinde, alan verimli bir şekilde kullanılmakta ve ihtiyaç duyulan yeni eylem alanları bu metrekarelerde karşılanmaktadır. Mekândaki devinin sayesinde aynı anda veya farklı zamanlarda çeşitli işlevlere cevap verebilen konutlarda az alanlarda çok işlevler yapılmaktadır. Aslında mekân içerisinde örgütlenen eylem alanlarının metrekareye bağlı olmadığını hatta kısıtlı metrekarelere sahip konutların, geniş metrekarelerde yapılan tüm eylemlerin mekân bileşen ve öğelerinin aktifliği, devinmesi ve hareketiyle gerçekleştirilebileceği de görülmektedir. Toplanabilirlik, kayabilirlik, katlanabilirlik, bölünebilirlik, dönüştürülebilirlik ve taşınabilirlik eylemleriyle mekân bileşen ve öğelerinde devinin gerçekleşmektedir. İncelenen 20 mobil mikro konutun 2 tanesinde kayabilirlik ve bölünebilirlik, 3 tanesinde toplanabilirlik ve dönüştürülebilirlik, 15 tanesinde katlanabilirlik, 16 tanesinde dönüştürülebilirlik ve 19 tanesinde taşınabilirlik eylemleriyle devininin gerçekleştiği görülmektedir. Bu eylemler yapıların 2 tanesine bölünebilirlik, 4 tanesine genişleyebilirlik, 14 tanesine çok işlevsellik, 16 tanesine fonksiyonel değişim ve 19 tanesine yer-yön değiştirilebilirlik olanağı kazandırılmıştır (Görsel 10).

Bu olanaklar mekânda boyutsal olarak alan değişimine, yeni mekân isteklerinin karşılanmasına, birim alanın tekrar düzenlenme imkânına, farklı işlevlerin aynı alanda karşılanmasına ve yer değiştirerek alanın yeniden kullanılmasına fırsat vererek mekânın çok yönlü kullanılmasına imkân vermektedirler.

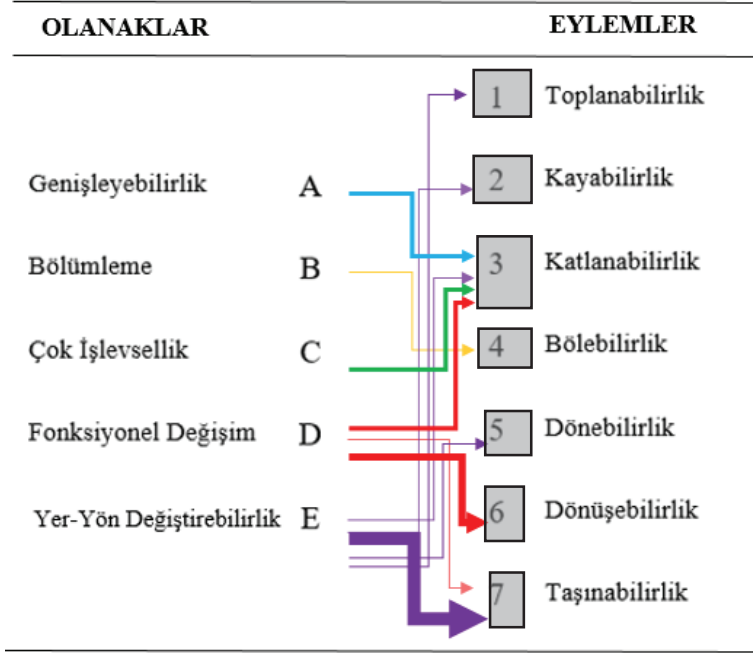
Görsel 10. Seçilen mobil mikro konutlarda eylemler ve olanaklar

Mekandaki eylem ve olanaklar ile devinim çeşitliliği: En çok birlikte görülen olanaklar ve eylemler değerlendirildiğinde yer-yön değiştirilebilirlik olanağına imkân veren taşınabilirlik eylemi (E7), fonksiyonel değişim olanağına imkân veren dönüştürülebilirlik eylemi (D6), çok işlevsellik olanağına imkân veren katlanabilirlik eylemi (C3) söylenebilir (Görsel10).

Mekân örgütlenmesinde 5 farklı olanak ve eyleme yer verilen Rustic Modern Tiny House ve The Minim Tiny House 'da kısıtlılık devingenlik ile aşılmıştır. Devingenliğin sınırlı kullanıldığı, tek çeşit olanak ve eylemin bulunduğu konutlar ise De Markies ve Portable House'dur. Konutlarda en fazla görülen olanaklar, yer-yön değiştirilebilirlik (E) ve fonksiyonel değişim (D), genişleyebilirlik (A) ve bölümelemedir. (B). Konutlarda fazla görülen eylemler, taşınabilirlik (7) ve katlanabilirlik (3), en az görülen eylemler kayabilirlilik (2) ve bölebilirliktir. (4). Konutlarda yaygın şekilde bir arada yer alan olanaklar ve eylemler, çok işlevsellik olanak veren katlanabilirlik eylemi (C3), fonksiyonel değişim olanak veren dönüştürülebilirlik eylemi (D6) ve yer-yön değiştirilebilirlik olanak veren taşınabilirlik eylemidir (E7) (Görsel 10).

Analiz edilen mobil mikro konut örneklerinde eylemler ve mekâna sağladığı olanaklar arasındaki ilişki gücü analiz edildiğinde ise; yer-yön değiştirilebilirlik olanağına ile taşınabilirlik eylemi (E7: 19 konut),

fonksiyon değişimi ile dönüşebilirlik eylemi (D6:16 konut) arasında güçlü ilişki tespit edilmiştir. Diğer ilişkiler Görsel 11'de yer verilmiştir.

Görsel 11. Eylemler ve olanaklar ilişki gücü (çizgi kalınlığı ilişkinin gücünü ifade etmektedir)

Mobil mikro konutlarda devininim görüldüğü mekân öge ve bileşenleri: Genel olarak konutlar incelendiğinde devinebilen mekân bileşen ve öğeleri olarak; kanepeler, masa, sandalye, tente, puf, yatak, dolap, koltuk, merdiven, veranda, tabure, hamak, yükseltilebilir döşeme ve komidin pasif durumdan aktif duruma geçerek devinir halde olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra konutların bazılarında rafların, mutfak dolaplarının, depolama amaçlı dolapların, bir konut da çalışma masasının ve başka bir konutta da kanepenin sabit ve hareketsiz olarak kullanıldığı görülmektedir.

Mekândaki devininim sağladığı olanaklar ve kısıtlılıklar: Mekândaki devininimle mekânın ve kullanıcının ihtiyaçları karşılanabilmekte ve konut daha fazla olanaklara sahip olarak kullanılabilir. Mobil mikro konutlarda, devinen mekân bileşen ve öğeleri gerçekleştirdikleri eylemler ve mekâna sağladığı olanaklarla mekânın ve kullanıcının ihtiyacı olan bu eylem alanları aynı metrekarede çözümleme imkânı bulmaktadırlar. Oturma eylem alanında kullanılan kanepenin devinerek yatağa dönüştürülmesiyle yatma eylem alanı ihtiyacının karşılanması veya kanepenin, merdivenlerin veya yükseltilebilir döşemelerin alt kısmının depolama amaçlı kullanılarak aynı anda hem kendi işlevini yapması hem de depolama ihtiyacını karşılaması aynı metrekarede farklı eylem alanlarının çözümlenmesine örnektir. Katlanabilir ve taşınabilir özellikteki mekân bileşen ve öğelerin katlanarak veya taşınarak ortadan kaldırılmasıyla konutta alan açılması ve açılan alanda ihtiyaç olan oturma, yatma, yemek yeme gibi yeni eylem alanlarının karşılanması da devininim mekâna sağladığı olanaklara örnektir. Dolayısıyla mekânda oluşan devininim ihtiyaç duyulan eylem alanlarını çeşitli eylemlerle mobil mikro alanlarda karşılanmaktadır. Mobil mikro konutlarda oluşan devininim mekâna sağladığı olanaklar incelendiğinde: İlk olarak yeni eylem alanlarının oluşumuna imkân vermesiyle mekânın ve

kullanıcının gereksinimleriyle mekân bileşen ve öğelerinin dönüştürerek kullanılmasıyla konuta; çeşitlilik, yenilik, farklılık ve kullanışlılık sağladığı, ikinci olarak mekânın kullanılırken eylem alanlarına erişimde problem oluşmaması ve mekân içi dolaşımda engel oluşturmamasıyla konutta; erişilebilirlik ve düzen sağladığı, üçüncü olarak alanın boyutsal olarak değişimine imkân vermesiyle konutta; yeniden düzenleme ve uyarlanabilirlik sağladığı, son olarak ise bazı konutlarda devinen mekân bileşen ve öğelerinin konutu görsel olarak daha ferah ve geniş algılanmasını sağladığı görülmektedir. Fakat devinin olmasaydı mekânda ihtiyaç duyulan eylem alanları, kısıtlı metrekarelerde sabit ve hareketsiz olan mekân bileşen ve öğeleriyle karşılanamazdı. Bu durum daha fazla metrekare ihtiyacını doğururdu. Daha büyük metrekareler de çözümlenme mikro konutlar da olmadığı için mobil ve mikro olan yapıların taşınabilirliğini ve yer değiştirmesini zorlaştırırdı. Mikro alanda, aynı metrekarede farklı eylem alanlarının çözümlenmesi durumunda da sabit ve hareketsiz olan mekân bileşen ve öğeleri mekândaki dolaşıma engel olabilir. Bunun sonucunda da mekân kullanımında kısıtlılıklar ortaya çıkabilir. Mobil mikro konutlarda oluşan devinin mekândaki oluşturduğu kısıtlılıklar incelendiğinde ise: İlk olarak metrekare azaldıkça konut kullanılırken eylem alanlarına erişimde problem oluşturduğu ve mekân içi dolaşımda engel oluşturmasıyla konutta; düzensizlik ve erişilmezlik oluşturduğu, ikinci olarak bazı konutlarda devinen mekân bileşen ve öğelerinin konutu görsel olarak daha karmaşık ve yoğun algılanmasına yol açtığı, son olarak bazı konutlarda devinen mekân bileşen ve öğelerinin, diğer devinmekte olan mekân bileşen ve öğenin devinmesine engel oluşturduğu görülmektedir.

Oluşan devinime mekânsal tepkiler: Mekân bileşen ve öğelerinin oluşturduğu devinimle mekânda değişimler olduğu görülmektedir. Bu değişimler mekândaki devinin sonucu, mekânın devinime tepkisi olarak ele alınmaktadır. İşlevsel, görsel ve boyutsal olarak devinim karşısında mekânsal tepkiler oluşmaktadır. Devinin sonucunda mekânın tepkileri işlevsellik olarak incelendiğinde; mevcut planında meydana gelen değişimlerle mekân örgütlenmesindeki çeşitlilikler oluşmaktadır. Dolayısıyla mekân bileşen ve öğelerine yeni işlevlerin yüklenmesi yeni eylem alanlarını meydana getirmektedir. Bu sebeple dolaşım alanında kısıtlamaların oluşmasıyla bazı örnek mobil mikro konutlarda eylem alanlarına geçişlerde engel oluşmaktadır. Bazılarında ise dolaşımı kısıtlamasına rağmen; mekânın kullanımında ve eylem alanlarının kullanımında herhangi bir problem oluşturmadığı görülmektedir. Bununla beraber konutlarda metrekareler azaldıkça devinen mekân bileşenin veya öğenin diğer devinen bileşen veya öğeye engel oluşturduğu görülmektedir. Bazılarında ise devinin gerçekleşirken devinmekte olan mekân bileşenin veya öğenin diğerinin işlevliğini etkilemeden aynı zamanda devinerek yer veya durum değiştirebildiği görülmektedir. Devinin sonucunda mekânın tepkileri görsellik olarak incelendiğinde; bazı durumlarda yoğun, karmaşık ve dolu bazı durumlarda ise daha çeşitli ve farklı düzende kullanımlarla olduğundan daha geniş, büyük ve ferah olarak algılandığı görülmektedir. Devinin sonucunda mekânın tepkileri boyutsallık olarak incelendiğinde ise; alanların verimli bir şekilde kullanıldığı ve tüm mobil mikro konutlarda sahip olduğu mevcut taban alanının, devinin sonrası daha fazla eylem alanının kullanılmasına olanak verdiği görülmektedir.

Sonuç

Devingen mimari ürünlerden birisi olan mobil yapılar da yerini değiştirebilen ve içerisinde yaşamın devam ettirildiği devingen mekânlardır. Çalışma kapsamında; devininim mimari mekândaki etkisini, sürecini, mekânsal örgütlenmedeki önemini ve mekânın devinime tepkisini incelemek amacıyla mobil yapıların en küçük metrekaresine sahip olan, konut amaçlı kullanılan mobil mikro konutlar ele alınmış ve mobil mikro konutlarda oluşan devininim açıklanmıştır. Bu bağlamda mobil mikro konutların devininimle ilişkisi, tanımlanmasıyla mekândaki devininimle ilgili araştırma ve incelemeler yapılarak model oluşturulmuş; seçilen örnek mobil mikro konutlar oluşturulan model üzerinden irdelenmiştir. İnceleme ve irdelenmeler sonucu yapılan değerlendirmeler aşağıdaki şekilde özetlenmiştir:

Mimari üründe, mekândaki bileşen ve öğelerin de yer veya durum değiştirmesi olarak ele alınan devininim ister kalıcı ister geçici olsun, kullanıcı ve mekân gereksinimleri için avantaja dönüşmektedir. Her devininim özellikteki, "hareket" edebilen, sabit olmayan ve aktif olarak kullanılabilir mekân bileşen ve öğelerinin mekândaki "boşluk" vasıtasıyla devinmesi, "geçici" olmasıyla, yerinde veya durumundaki "değişimle" farklı kullanımlara olanak vermesi mikro konutlarda kısıtlı metrekaresi verimli şekilde değerlendirilmeyi sağladığı görülmektedir. Mekândaki boşluklar hareketi; hareket değişimi, değişim de geçici olma durumunu beraberinde getirmektedir. Mekânda oluşan devininimin etkisi; yapı içerisinde var olan boşluklar aracılığıyla kullanılıp değerlendirilmesiyle, mekân bileşen ve öğelerinin yerinin veya durumundaki hareketiyle, hareket sonucunda oluşan son durum ve hareket öncesi ilk durum arasında değişimle ve geçici olma durumuyla gözlemlendiği görülmektedir.

Ele alınan tüm mobil mikro konutlarda 28.5 metrekaresinin altında mekân örgütlenmelerinin olduğu ve ihtiyaç duyulan eylem alanlarının bu kısıtlı metrekaresi içinde çözümlenmesi gerektiği için mekân bileşen ve öğelerinin hareket ederek yer veya durum değiştirmesi kaçınılmaz olmaktadır. Mekândaki devininim sayesinde aynı anda veya farklı zamanlarda çeşitli işlevlere cevap verebilen konutlarda az alanlarda çok işlevler yapılabildiği görülmektedir.

Hareket, değişim, geçici olma ve boşluk devininim mimari mekâna etkilerinin olduğunun ispatıdır. Tüm bu etkiler, pasif durumdan aktif duruma geçebilecek olan mekân bileşen ve öğelerinde devininim sürecinin başlangıcıdır. Bilhassa mobil mikro konutlarda alanın kısıtlı olması mekân içerisinde devininimi doğurmaktadır. Çünkü karşılanması gereken tüm kullanıcı ihtiyaçları bu mikro hacimde çözümlenemeyebilir. Toplanabilirlik, kayabilirlik, katlanabilirlik, bölünebilirlik, dönüştürülebilirlik veya taşınabilirlik devininim eylemleriyle kullanıcı ve mekân gereksinimleri karşılandığı görülmektedir. Böylece mekân istenilen şekilde ve istenilen metrekaresi kullanılmaktadır. Mobil mikro konutlardaki devininim eylemlerinin gerçekleşmesiyle mekâna sağladığı olanaklar; genişleyebilirlik, bölümlenme, çok işlevsellik, fonksiyonel değişim ve yer-yön değiştirebilirlik her bir eylem için farklılaşmaktadır. Seçilen örnekler üzerinden yapılan analizlerle de mekân üzerinde farklı olanakların farklı eylemlerle yapılabildiği ve bu şekilde mekânın ihtiyaç duyduğu yeni eylem alanının ve mobilyaların karşıladığı görülmektedir. Bu olanaklar mekânda boyutsal olarak alan değişimine, yeni mekân isteklerinin karşılanmasına, birim alanın tekrar düzenlenme imkânına, farklı işlevlerin aynı

alanda karşılanmasına ve konum değiştirerek alanın yeniden kullanılmasına fırsat vererek mekânın çok yönlü kullanılmasına imkân tanıdığı görülmektedir.

Devinim sonrası konutlarda işlevsel olarak; bazı durumlarda mevcut planında meydana gelen değişimlerle mekân örgütlenmesinde çeşitliliklerin oluştuğu veya mekân bileşen ve öğelerine yeni işlevlerin yüklenmesiyle yeni eylem alanlarının meydana geldiği görülürken bazı durumlarda devinim gerçekleşirken dolaşım alanlarında kısıtlamalar da oluşabildiği görülmektedir. Bazı konutlarda ise dolaşım kısıtlanmasına rağmen mekân kullanımında veya eylem alanlarının kullanımında herhangi bir problem oluşturmadığı görülmektedir. Bunun yanı sıra metrekareler azaldıkça devinen mekân bileşen ve öğelerinin diğer devinmekte olan bileşenlere veya öğelere engel oluşturmadığı görüldüğü gibi, işlerliği etkilenen örneklerde bulunmaktadır. Devinim sonrası konutlarda boyutsal olarak örnekler incelendiğinde ise mekân da oluşan devinimle alanın verimli bir şekilde kullanıldığı ve tüm mobil mikro konutlarda sahip olduğu mevcut taban alanının, devinim sonrası daha fazla eylem alanının kullanılmasına olanak verdiği görülmektedir.

Zaten metrekaresi az olan mobil mikro konutlarda fazla ve gereksiz mekân bileşen ve öğelerinin kullanımını en aza indirmesi konutta yaşanabilirlik açısından büyük öneme sahiptir. Devinebilen mekân bileşenleri ve öğeleri yanlış tasarlanan konutlarda birçok mobilyanın kullanılması veya yanlış mekân örgütlenmesi mekânın kullanımı açısından problemler yarattığı görülmektedir. Bu durum konut da mekân bileşen ve öğelerini kullanışsız yaparak erişilmezlik, düzensizlik, karmaşa, mekân olduğundan daha yoğun algılama gibi sorunlarla içindeki yaşamı zorlaştırmaktadır. Her santimetre mobil mikro konutlar için ayrı bir hassasiyete sahip olduğu analiz edilen örneklerle görülmektedir. İstenilen alana taşınabilen, seyyar, hareket edebilen ve taşındığı ortama uyum sağlayabilen devingen bir ürün olan mobil mikro konutların mekân tasarımında ve mekân örgütlenmesinde devinime elverişli olan her şeyin tasarımı doğru yapılarak uygulandığında minimum metrekarede maksimum işlevler yapılabileceği incelenen örneklerle ortaya konulduğundan, uygulama öncesi daha fazla titizlikle ve dikkatle çalışılmalıdır. Bu şekilde hem artan konut problemlerinin çözümlenmesine alternatif bir seçenek oluşturması, hem de standart konutlara göre daha ekonomik ve hızlı kurulum-söküm imkânı sunması hem de göçerlik ruhundan vazgeçemeyen insanlar için evlerini yanlarında taşıyabilmesi mobil mikro konutların tercih edilirliliğini arttıracaktır. Mekân bileşen ve öğelerindeki bu devinimler göz ardı edilmeden yapım öncesi doğru tasarımlarla ve hesaplamalarla dikkate alınıp uygulanırsa mobil mikro konut için alan darlığı problem olmaktan çıkıp işlevsel, görsel ve boyutsal olarak avantaja dönüşecektir. Dolayısıyla insan konforunu da gözeterek kullanıma elverişli yapılar olarak üretilmesi bu yapıların yaygınlaşmasını da sağlayacaktır. Mikro alanda çözümlenmesine rağmen; yenilik, çeşitlilik, farklılık, kullanışlılık, yeniden düzenleme, uyarlanabilirlik, yeni eylem alanları ve farklı işlevleri karşılama mekândaki devinimle mümkün hale gelecektir. Böylece mekândaki devinimin arttırılmasıyla da geçmişe ve bugüne oranla gelecekteki mobil mikro konutlara olan talebin ve kullanımın artacağı öngörülmektedir.

Yazar Katkıları

Çalışmaya 1. Yazar: %50, 2. Yazar: %50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Mekânda Devinim: Mobil Mikro Konutlar" başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Açııcı, K.F. (2006). *İç Mekân Örgütlenmesinde Sınır Öğeleri: Post Modern ve Minimal Mekânlar* (Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon. Erişim Adresi (19 Eylül 2020): <https://tez.yok.gov.tr>
- Adam Williams, [December, 2015]. <https://tinyliving.com/atlas-tiny-house/>
- Akbulak, Z.D. (2019). *Günümüz Tüketim Toplumunda Minimalizm ve Mikro Evler*, (Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul. Erişim Adresi (19 Eylül 2020): <https://tez.yok.gov.tr>
- Arcdaily, 2020. <https://www.archdaily.com/522344/sharifi-ha-house-nextoffice>.
- Arı, E. (2019). *Mobil Mekân Kavramı Kapsamında Taşınabilir Mekân Organizasyonu*, (Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya. Erişim Adresi (25 Eylül 2020): <https://tez.yok.gov.tr>
- Arkitektuel, [March, 2020]. <https://www.arkitektuel.com/cabin-on-the-border/>
- Avundukluoğlu, M.A., Turhan, Ş. (2007) *Fizik Terimleri Sözlüğü*, Yayın No:676;329, ISBN: 9758-975-437-616-6, İstanbul: Ötüken Neşriyat., İstanbul.
- Bal, E.O. (2015). *Hareketin Deneyimi ile Anlık Mekân Tasarımı* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul. Erişim Adresi (20 Eylül 2020): <https://tez.yok.gov.tr>
- Burcu Bilgiç, 2016. <https://www.arkitera.com/proje/diyojen/>
- Cambridge Dictionary, 2020. <https://dictionary.cambridge.org/tr/>.
- Clem Around The Corner, 2020. <https://tr.pinterest.com/pin/574771971190272927/>
- Allergutendinge. [2014, September]. " The Soul Box by Allergutendinge Can be Placed Anywhere" [Photograph]. <https://www.trendhunter.com/trends/soul-box>
- Dornob Desing [pinterest]. [2020, May]. "Unboxed: Surprisingly Spacious Flat-Pack House on Wheels" [Photograph]. <https://tr.pinterest.com/pin/309552174364279336/>.
- Karahasan Zehra: 2 [May, 2020]. "Asma Köprülü Sürdürülebilir Ev: Mikro Ev". [Photograph]. <https://www.yesilodak.com/asma-koprulu-surdurulebilir-mikro-ev>
- Karahasan Zehra, [May, 2020]. "Dünyanın yüzen ilk apartmanı". [Photograph]. <https://www.yesilodak.com/dunyanin-ilk-yuzen-apartmani->

- Zerosquared. [June,2020]. “ We Create, Small Space Housing Solutions” [Photograph].
<https://www.zerosquared.ca/>
- Roos Aldershoff, [2021, December]. “ Accordion Like Caravan Unfolds to Increase Three Times Its Size”
[Photograph]. <https://www.designboom.com/>
- Greenmoxie Magazine. [May, 2020]. <https://www.homify.com.tr/projeler/416227/greenmoxie-tiny-house>
- Ozzio Italia [@Ozzioitalia]. [March, 2020]. “Extendable console
Wooden frame extendable console-table. Aluminium telescopic mechanism. It has 5 separated
extensions, each one of cm. 50.
From 43 cm to 293 cm.” [Photograph]. <https://www.instagram.com/p/B-MSUDNDQfq/>
- Spaceman, 2020. “space saving furniture”. <https://tr.pinterest.com/pin/slumberdesk-junior-remarkable-desk-and-single-murphy-bed-combined--443041682093467664/>
- Atinuda Desing,2020 [@atinudadesing].[June, 2020]. “Ultimate usage of space” [Photograph].
<https://www.instagram.com/p/CBDdBEB7DCiZ/>
- Odditymall, 2020.” This Amazing Lifting Coffee Table Has 3 Hidden Ottomans
And “<https://tr.pinterest.com/pin/575194183661017640/>
- Rodgeinterio [@rodgeinterio]. [May, 2020]. [Photograph].
<https://www.instagram.com/p/CARkAu3lnOA/>
- Çolak, A.İ. (2019). *Mikro Konutlar Üzerine Bir İrdeleme*, (Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon. Erişim Adresi (20 Eylül 2020): <https://tez.yok.gov.tr>
- Hacılibeyoğlu, F. (2005). *Mimarlıkta Devingenlik Devingen Bir Mimari Olarak Konteyner*, (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir. Erişim Adresi (20 Eylül 2020): <https://tez.yok.gov.tr>
- Hançerlioğlu, O. (2005) *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar-1*, 4.Basım, İstanbul: ISBN:975-14-0341-3, Remzi Kitapevi., İstanbul.
- İnan, D. (1988). *Fizik I-Devinim*, 2.Basım, Ankara: ISBN:975-491-004-9, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara..
- İnel, N. (1979) *Mimarlık Yapılarında Devinim ve Sağladığı Olanaklar*, Doçentlik Tezi, İ.D.M.M.A Mimarlık Bölümü, İstanbul.
- Karip, B. (2014). *Algıdaki Boşluk ve Mimari*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta. Erişim Adresi (20 Eylül 2020): <https://tez.yok.gov.tr>
- Kodasema, 2020, <https://www.kodasema.com>.
- Kodasema, 2020. <https://kodasema.com/en/> . [Photograph]
- Lucy Wang [April, 2016]. <https://inhabitat.com/luxurious-tiny-home-lets-owner-live-off-grid-and-rent-free/>

- Micro Courtyard House, 2020. <https://www.archdaily.com/892708/micro-courtyard-house-atelier-kaiser-shen>
- Minimod, 2013. <https://mapaarq.com/en/work/min/>
- Model One Tiny House, 2020. <https://tinyhouseplans.com/model-one-tiny-house/>
- Modern Tiny Living [@moderntinyliving]. [2020, April]. "The full-size, elevated MTL Social Area in our Kokosing model has gobs of storage and even converts into a super cozy snooze zone!" [Photograph]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/B-9gvKOJuR-/>.
- Özçelik, Ö. (2016). *Esnek Mekân ve Mobilya Anlayışı İçinde Dönüşebilirlik*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne. Erişim Adresi (15 Ocak 2021): <https://tez.yok.gov.tr>
- Pad Studio, [June, 2013]. <https://www.designboom.com/architecture/exbury-egg-by-pad-studio-spud-group-stephen-turner/>
- Pinterest, 2020. <https://tr.pinterest.com/pin/492088696787684685/>.
- Portable House, 2013. <https://www.archdaily.com/420623/portable-house-aph80-abaton-arquitectura>
- Rolling Huts, 2020. <https://rollinghuts.com/>
- T.C. Resmî Gazete, (2017) Planlı alanlar Tip İmar Yönetmeliği, 30113, 03.07.2017, Madde 29.
- TDK, 2020. <http://www.tdk.gov.tr/>.
- Temiz, İ.B. (2020) *Mekânda Devininim: Mobil Mikro Konutlar*, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon. Erişim Adresi (15 Ocak 2021): <https://tez.yok.gov.tr>
- Coolthings, 2018. "This Dining Table Transforms Into A Five-Layer Bookshelf"
<https://www.coolthings.com/trent-austin-design-urbana-incredible-convertible-dining-table/>
- Zerosquared Tiny Homes [@zstinyhomes]. [July, 2019]. "The spinning TV and fireplace is back! This time in our 374sqft #Nordic inspired Aurora. Both flip from the living room side to the bedroom side!" [Photograph]. https://www.instagram.com/p/Boej-LZHm_C/?hl=tr
- Daigno, 2020. <https://www.sx-z.com/le-koroc-houseboat/>
- The Minim Tiny House, 2020. <https://tinyhouseplans.com/minim-tiny-house/>
- Ecocapsule, 2020. <https://www.ecocapsule.sk>
- Luke Tebbutt [Sempember, 2015]. <https://www.dezeen.com/2015/09/27/koleliba-mobile-holiday-home-hristina-hristova-antidote-bulgaria-rampant-seaside-development/>
- Studentboende, 2013. <https://www.archdaily.com/430047/studentboende-student-unit-tengbom>
- Magenta Tiny House, 2020. <https://www.pinuphouses.com/magenta-tiny-house/?set=40>
- Maria Francisca Gonzalez, 2016. <https://www.archdaily.com/877265/dd16-bio-architects>

Ana White, [January, 2017]. <http://www.ana-white.com/blog/2017/01/open-concept-rustic-modern-tiny-house-photo-tour-and-sources>

Topala, E. G. (2018). *Boşluk ve Devinim Üzerine İçsel Yorumlamalar*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara. Erişim Adresi (15 Ocak 2021): <https://tez.yok.gov.tr>

Extended Abstract

Motion in buildings is an architectural phenomenon that survives through space-individual relationships. After leading nomadic lives for thousands of years, people settled down and constructed buildings for themselves. Therefore, shelter has become a basic human need. Although people settled down and adopted a sedentary lifestyle, they have not given up their desire to be location-independent in a globalized and technologically evolving world. Therefore, they have continued to be mobile in the buildings they live in. Mobility has always had an impact on living spaces. today it appears as mobile small houses.

Mobile houses are designs that incorporate comfort, mobility, portability, aesthetics, flexibility, and practicality. Mobile houses manifest themselves as small scales as possible due to their displacement and portability features. Vital activities take place in mobile houses. Therefore, every square centimeter is of great importance for people to meet their functional needs in small houses. Mobile small houses have limited space, and therefore, we need to use moving spatial components and elements. Spatial components and elements make spaces diverse and fill them with possibilities. At this point, this study aimed to evaluate the process of motion through the components and elements in spaces and to determine the effects of spatial motion. The components and elements of space in mobile small houses result in motion, manifesting its effects on space through the concepts of movement, change, transience, and emptiness. We conducted a literature review to examine how motion is handled in mobile small houses. In this direction, we developed a "motion in space" model. We analyzed 20 mobile small houses determined based on the model. The objective of the analysis was to determine the effects of motion on space, the process of motion, and the reactions of space to motion.

Motion plays an important role in the spatial design and organization of mobile small houses. The results showed that motion accommodated maximum functions in minimum square meters. Motion allows users to use spaces efficiently because it creates new spaces for action in mobile small houses. Thanks to spatial motion, users perform many functions in small spaces that respond to various functions at the same time or at different times. The results also showed that the action areas within spaces did not depend on the square meters. In small architectural houses, users can perform all the actions they perform in large architectural houses through the activity, motion, and movement of spatial components and elements. Collectability, slidability, foldability, divisibility, rotatability, transformability, and portability result in motion in spatial components and elements. Actions and possibilities through motion allow for the change of space, the fulfillment of new space requests, the possibility of reorganizing the unit area, the fulfillment of different functions in the same space, and the reuse of space by changing location. These properties allow users to use spaces in multiple ways. Rustic Modern Tiny House and The Minim Tiny House, which include five possibilities and actions in space organization, are prominent examples of overcoming limitations through mobility. Motion affects the organization of space. It seems that if we design everything mobile in the right way, we can provide action areas that exist in standard houses.

In general, mobile space components and elements are sofas, tables, chairs, awnings, poufs, beds, cabinets, armchairs, stairs, porches, stools, hammocks, raised floors, and nightstands. These components move from a passive to an active state. However, some houses had fixed shelves, kitchen cabinets, and storage areas. One

house had a fixed desk, while another house had a fixed sofa. This motional approach in space components and elements eliminates the space problem and turns into functional, visual, and dimensional advantages in mobile small houses. Therefore, if we build houses that are suitable for use with human comfort in mind, they will become increasingly popular. Innovation, diversity, difference, usefulness, reorganization, adaptability, new fields of action, and meeting different functions will become possible with motion in space. This way, we can increase spatial motion, making mobile small houses more and more appealing to users.

Motion, mobility, displacement, space, small house.

Geliş Tarihi / Received Date

05.12.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date

30.01.2023

Aşk Mesnevilerinde (15 ve 16. Yüzyıl) Sırdaş Tipi

Confidant Type in Love Masnavis (15th and 16th Centuries)

Hayriye DURKAYA ¹

Öz

Zaman veya coğrafya fark etmeksizin tahkiyeye dayalı bir anlatımla kaleme alınan edebî metinlerde benzer özellikleri taşıyan şahıslar bulunur ki bunlar, tip başlığıyla kategorize edilir. Bu kategorizasyon içerisinde yer alan kavramlardan biri de “sırdaş tipi”dir. Ana kahramanın her zaman ve koşulda yanında yer alan sırdaş tipi, ona zor durumdayken yardım eden, dinleyen, yol gösteren ve âşık olduğu kişiye kavuşması için elinden geleni yapan karakterdir. Sırdaş tip, kahramanla samimi bir diyalog içerisindedir. Bundan dolayı da kahramanın ruhsal özelliklerini açığa çıkarmada önemli bir role sahiptir. Klasik Türk edebiyatında tahkiyeye dayalı anlatımın esas alındığı aşk mesnevilerinde sırdaş tipine rastlamak mümkündür. Çift kahramanlı aşk mesnevilerinde kahramanlar, âşık olduğunu kimseye söyleyemezken genellikle sırdaş tip konumundaki isimle, bu sırrı paylaşır. Sırdaş tip, âşık ile maşuğun birbirine kavuşması için elinden geleni yapar.

Bu çalışmada sırdaş tipinin, divan şairince nasıl işlendiğini ortaya koymak adına 15 ve 16. yüzyıldan seçilmiş dokuz mesnevi üzerinden bir incelemeye gidilerek ilgili mesnevilerdeki sırdaş tipler tanıtılmış ve son olarak sırdaş tipinin sahip olduğu özellikler, incelenen mesneviler özelinde sıralanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tip, Sırdaş Tipi, Klasik Türk Edebiyatı, Aşk Mesnevileri, 15 ve 16. yüzyıl.

Abstract

People with similar characteristics can be found in literary texts written with a narrative, regardless of time or geography, and are classified by type. One of the concepts included in this categorization is the “confidant type.” The confidant type of the main protagonist is the character who helps, listens, guides her when she/he is in a difficult situation, and does her/his best to reunite with the person she/he fell in love with. The confidant type is in a friendly dialogue with the hero. For this reason, it has an essential role in revealing the hero's spiritual characteristics. It is possible to come across the confidant type in the love masnavis based on narrative in classical Turkish literature. In double-hero love masnavis, the heroes cannot tell anyone they are in love, but they usually

¹ Dr., Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ordu/TÜRKİYE, E-mail: hayriye.drky@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1373-4284>.

share this secret with the name who is in the position of confidant. The confidant type strives to reunite the lover and the beloved.

In the study, in order to reveal how divan poets see the confidant type, an analysis was performed on nine masnavis selected from the 15th and 16th centuries, and the confidant types in the relevant masnavis were introduced, followed by a list of the general characteristics of the confidant type in the examined masnavis

Keywords: Type, Confidant Type, Classical Turkish Literature, Love Masnavis, 15th and 16th Centurie

Giriş

Farklı zaman dilimlerinde veya farklı coğrafyalarda ele alınan edebî eserlerde, benzer insan özellikleri ile karşılaşmak mümkündür. Benzer davranışları sergileyen insanlar, kendi içerisinde bir tasnife tâbi tutulabilir ki bu da tip kavramını ortaya çıkartır. Öncelikle tip ve kişilik kavramlarının birbirini yerine kullanılmayacağını belirtmek gerekir. Zira tipte ortak bir davranış bütününden bahsetmek mümkün olsa da kişilikte, şahsın kendine münhasır hâlleri söz konusudur. Tip, belirgin davranışların temsilcisiyken kişilik ada bağlıdır. Kişilikte tavırlar değişken olup basmakalıp davranışlar sergilenmez (Akkuş, 1995: 20). Konuyla ilgili Mehmet Kaplan, "tipler" in sabit karakterli kişiler olup küçük farklarla aynı devirde yazılan başka eserlerde de görülebileceğini söyledikten sonra tipleri, bir edebî eserin anahtarı olarak niteler (2005: 5).

Tipler, şairlerce içinde bulunduğu toplumun değerlerine göre vasıflandırılır. Yerleşik medeniyete geçen ve kuvvetle Fars kültürünün tesiri altında kalan Osmanlı toplumunda mistik duygular, aşk ve zevk hayatı ön plana çıkınca (Kaplan, 2005: 136) tipler, bu çerçevede içerisinde şekillenmiştir. Örneğin asırların süzgecinden geçen klasik Türk edebiyatındaki klişe tipler, bu doğrultuda ortaya çıkmıştır. Divanlarda terennüm edilen üç temel tip âşık-meddah, maşuk ve memduhtur. Gazelerde şairin kendisi âşık, sevgili ise ideal güzel durumundadır. Kasidelerde memduh çoğu zaman devlet ricalinden biri, meddah da şairin kendisidir. Bahsi geçen temel şahısların yanı sıra rind, hâce, zâhid, müddeî, rakîb, sûfi v.b. tipler de klişeleşmiş özellikleriyle sırası geldikçe divanlardaki yerlerini alırlar (Şentürk, 1995: 383).

Sevgiliye sonsuz muhabbetle bağlı âşığın ve ona asla iltifat göstermeyen sevgilinin hâlleri, sadece gazelerde değil; aşk mesnevilerinde de işlenmiş ve bu ikili arasındaki muhabbet başlı başına eserin ana teması olmuştur. *Leylâ vü Mecnûn*, *Hüsrev ü Şîrîn*, *Vâmık u Azrâ*, *Süheyl ü Nevbahâr* gibi mesnevilerde ana kahramanların adı değişse de her biri, âşık ve maşuk tiplerinin temsilidir. Mesnevinin aslî şahıs kadrosu oluşturan bu ikili, aynı zamanda vakayı meydana getirendir. Nitekim "bir vakanın zuhuru için şahıs kadrosu içerisinde yer alan en az iki unsurun bir arada olması veya onları birbirine bağlayan ve birbiriyle ilgilenmeye zorlayan münasebetlerin bulunması şarttır." (Aktaş, 2005: 135). İşte aşk mesnevilerinde vakanın zuhurunu sağlayan âşık ile maşuktur. Olay örgüsünün esasını bu ikili arasındaki münasebet oluşturmakla beraber, diğer kahramanların da vakanın gidişatına yön verdiğini ayrıca belirtmek gerekir. Bu noktada birinci derecedeki kahramanların aşkını ve derdini paylaştığı sırdaş tipi, oldukça önemlidir.

Kahramanın samimi düşüncelerini, sorunlarını ve duygularını itiraf ettiği güvenilir bir arkadaş göreviyle metinde yer alan sırdaş tipi, özellikle ana karakterin ruh hâlini ve isteklerini diyalogla ortaya koyması yönüyle fonksiyoneldir (Abrams, 2014: 46). Kahramanın sırlarını paylaştığı bu tip, ikincil karakter formunda olup genellikle başrol oyuncusunun güvenilir hizmetkârıdır (Baldick, 1996: 68). Sırdaş tipi, tahkiyeli bir anlatımın ürünü olan klasik aşk mesnevilerinin yanı sıra modern anlatılarda da bulunur. Tiyatro yazarları, bu karakteri oyunlarında sıkça kullanmışlardır. Dünya edebiyatındaki tiyatro metinlerinden örnek verilebilecek ünlü iki sırdaş, Shakespeare'in *Antonius ve Kleopatra* oyununda Kleopatra'nın hizmetkârı Charmion ile *Hamlet*'te, Hamlet'in arkadaşı Horatio'dur (Abrams, 2014: 46). Ömer Faruk Huyugüzel, Türk romanında sırdaş kişiye Reşat Nuri Güntekin'in *Çalılıkusu* romanındaki Müjgân'ı örnek gösterir. Müjgân, roman kahramanı Feride'nin Tekirdağ'da yaşayan teyzesinin kızıdır. Feride'nin kimselere söylemediği duygularını açtığı Müjgân, kahramanın duygularının daha iyi anlaşılmasına başka bir ifadeyle duygularını açığa çıkarmasına hizmet ettiğinden romanda önemli bir rol üstlenmiştir (Huyugüzel, 2019: 448).

Aşk mesnevilerindeki sırdaş tipinin özelliklerini daha iyi belirlemek için 15. ve 16. yüzyılda kaleme alınmış mesnevilerden Hoca Mes'ûd'un (öl. 1401'den önce) *Süheyl ü Nevbahâr*, Ahmedî'nin (öl. 1412-13) *Cemşîd ü Hurşîd*, Tutmacı'nın (öl. 1406'dan sonra) *Gül ü Hüsrev*, Şeyhî'nin (öl. 1431) *Hüsrev ü Şîrîn*, Mehmed'in (öl. ?) *Işknâme*, Behiştî'nin (öl. 1511?/1520?) *Mihr ü Müşterî*, Lâmi'î Çelebi'nin (öl. 1532) *Vâmık u Azrâ, Zâtî'nin* (öl. 1546) *Şem ü Pervâne*, Fuzûlî'nin (öl. 1556) *Leylâ vü Mecnûn* eserleri incelendiğinde sırdaş tipi için söylenebilecek genel özellikler şöyledir:

1- Sırdaş olarak seçilen karakterler ile ana kahramanlar arasında bir kan bağı olmayıp aralarındaki münasebet eskiye dayanır. Bu bazen kahramanın yetişmesinde fedakâr bir dadı, bazen çocukluk arkadaşı bazen de büyüdüğü saraydaki bir sanatkârdır.

2- Sırdaş tipi, kahramanla diyalog kurar. Böylelikle gizli olan aşıkâr, soyut olan somutlaşmış olur (Tekin, 2003: 255). İncelenen mesnevilerin genelinde kahramanın, aşkını ifşa ettiği ilk şahsın sırdaş olduğu görülür. Diyalogla beraber aşk derdi ortaya çıkınca artık aşk, gizli olmaktan çıkarak somut bir hâl alır.

3- Sırdaş tipi, kahramanların iç dünyasının anlaşılmasına yardım eder. Sırdaşla kurulan diyaloglarda, kahramanın kendi ağzından iç dünyasına dair gelişmeler öğrenilir. Bu bağlamda kahramanın düşüncelerini, objektif şekilde vermede önemli bir işleve sahiptir (Abrams, 2014: 46).

4- Sırdaş tipi, yönlendirici bir karakterdir. "Çatışmanın gerçekleştiği dramatik vaziyet, bir yönlendiricinin müdahalesi sayesinde vücut bulabilir, gelişebilir ve çözümlenebilir." (Aktaş, 2005: 139). Sırdaş tipi de durağan ilerleyen maceraya ivme kazandırarak kahramanı harekete geçirecek yetiye sahiptir. Bilhassa aşk ifşa olunca, kahramanın aşkı için yollara düşmesindeki etkenin sırdaş tip olduğu söylenebilir. Hatta bazen, aşkın başlamasını sağlayan da odur. *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde Cemşîd'in rüyasında görüp âşık olduğu kızı resmeden Mihrâb veya *Süheyl ü Nevbahâr*'da, Nevbahâr'ı çizerek âşıklığa sebep olan nakkaş buna örnektir.

5- Sırdaş tip, aracıdır. Bir aracı olarak sırdaş tipi, genellikle sevgililerin birbirlerine yazdıkları mektupları getirip götürmekle yükümlüdür. Bu mektuplaşmalar, kahramanların birbirlerine karşı hangi niyet içerisinde olduklarını göstermektedir.

Aşk Mesnevilerinde Sırdaş Tipler

1-Süheyl ü Nevbâhâr (Hoca Mes'ûd)

Nakkaş: Nevbahâr'ın resmini çizerek Süheyl'in âşık olmasına sebep kişidir. Süheyl, babasının kendine bıraktığı hazineleri dolaşırken bir resme denk gelir ve resimdeki kıza âşık olur. Bu resmi çizeni bularak kızın Çin hükümdarının kızı olduğunu öğrenen Süheyl, akabinde nakkaşla beraber Çin'e doğru yola koyulur:

Yazudur ki nakkâş yazmış durur

Hüner incüsin anda düzmiş durur (Dilçin, 2016: 275)

Süheyl ile nakkâş olurlar revân

Ki ma'sûk iline giderler hemân (Dilçin, 2016: 292)

Çin'e geldiğinde Süheyl, Çin hükümdarı üzerinde olumlu bir izlenim bıraktığından onun müsaadesiyle nakkaşa bir saray yaptırır. Nevbahâr'a komşu olacak şekilde inşa edilen bu sarayın en önemli özelliği sevgili kendi sarayının damına çıktığında yüzünün yansması, Süheyl'in sarayındaki havuza düşmektedir. Süheyl, Nevbahâr'ın yansmasını göreceksa hemen bakmaması konusunda nakkaş tarafından uyarılır:

Yüce köşk âli sarâylar düzer

Niçe kişinün anda gücin üzer (Dilçin, 2016: 329)

Görürsen suda gölgesin bakmagıl

Yüzün görmege su bigi akmagıl (Dilçin, 2016: 331)

Nevbahâr'ın Süheyl'e kaçması neticesinde Çin ve Yemen ordusu savaşır, nakkaş ise esir düşer. Bir süre Süheyl ile nakkaş ayrı kalsa da kader, onları tekrar bir araya getirir. Bu kavuşmadan sonra yaptıkları ilk iş, tekrar Nevbahâr'ı aramak olur. İki yoldaş türlü maceralar atlattıktan sonra Nevbahâr'ın yönetici olduğu Tufan şehrine varmayı başarır. Nevbahâr, Süheyl'e kavuştuğu için oldukça mutludur:

Öküş dürlü dürlü belâ görmüşüz

Çah andan berü kim yola girmişüz (Dilçin, 2016: 567)

Güvendi camı gönli buldı küşâd

Murâdına irişdi vü oldı şâd (Dilçin, 2016: 567)

Dadı: Mesnevideki kadın kahraman Nevbahâr'ın dadısıdır. Nevbahâr, bir gece gördüğü rüyayı dadısına anlatır. Dadı, Nevbahâr'a âşık birinin olduğu ve kavuşmak için de yola koyulduğu şeklinde rüyayı yorumlar. Gerçekten de Süheyl, Nevbahâr'ın resmini görür görmez âşık olmuş ve onun için yollara düşmüştür. Süheyl ve nakkaş, Çin'e neden geldiklerini herkesten saklasa da Nevbahâr, her şeyin farkındadır. Bir gün dadısıyla Süheyl'e, Çin'e gelmekteki asıl maksadını bildiğini ve onunla buluşmak istediği haberini gönderir. Süheyl, dadının getirdiği bu habere oldukça sevinir. Bu diyarda yabancı olduğundan nasıl buluşacakları konusunda Nevbahâr'ın kendisine kılavuzluk etmesini ister:

Sözi hîç uzatmayalum üşte çün

Bilürven ki kamusu benüm için (Dilçin, 2016: 654)

Müşerref olalum tapunla bile

Felek bize neylesin kim bile (Dilçin, 2016: 354)

Ne mahal bilürem ne yol ne sukâk

Aceb nitesi ola bu ittifak (Dilçin, 2016: 354)

Dadı, Süheyl'in dediklerini anlatınca Nevbahâr, gece vakti kendi sarayında buluşabilecekleri haberini yine dadısıyla gönderir. Nevbahâr'ın, gece vaktini ve babasının sarayı yerine kendi sarayını seçmesindeki niyet, gerçekleşecek buluşmayı gizli tutmayı amaçlamasındandır:

Ki çün gice urına zengî yüzün

Gök üstinde bulmayalar ay izin

Yarahlan u köşküm işigine gel

Dimezven atamun ki köşkine gel (Dilçin, 2016: 355)

Süheyl, dadıdan müjdeyi duyunca ona türlü bahşişler vermiş ve yaşlı kadın da tamah göstererek hepsini almıştır. Şair, kadının yaptığı bu davranışı “her kim yaşlanırsa açgözlü olur” mısrasıyla açıklamıştır:

Girü virdi çoh muştuluk kariya

Tama'cı olur kimse ki kariya (Dilçin, 2016: 355)

2- Cemşîd ü Hurşîd (Ahmedî)

Mihrâb: Cemşîd'e yoldaşlık eden kişidir. Bezirgân olarak dünyayı dolaşıp gören Mihrâb, aynı zamanda akıllı bir ressam ve nakkaştır. Mihrâb, tüccarlık yaptığı ülkelerde gördüğü güzellerin resimlerini çizdiğinden Cemşîd'in rüyasında görüp âşık olduğu güzelin kimliğini tayin edebilmiştir (Uğurlu, 2009: 119-120).

Şehün var-ıdı bir bâzâr-gânı

Ki uçdan uca görmişdi cihâmı (Akalin, 1975: 110)

Hem eyle nakş-bend-idi vü üstâd

Ki suya nakş ururdı şöyle kim bâd (Akalin, 1975: 111)

Cemşîd, Hurşîd'i bulmak için Rum diyarına gittiğinde Mihrâb, ona eşlik eder. Birlikte türlü sıkıntıların üstesinden gelen ikili, Rum ülkesine vardıklarında kendilerini tüccar olarak tanıtır ve Rum kayseri tarafından muhabbetle karşılanırlar. Cemşîd, Rum kayserinin kızı yani Hurşîd'i görünce aşkı bir kez daha perçinlenir. Ancak Hurşîd, henüz Cemşîd'i görebilmiş değildir. Bu esnada devreye Mihrâb girer ve şahından türlü hediyeler getirdiğini söyleyerek Hurşîd'in kapısını çalar. Hurşîd, hediyeleri kabul edince bu durumu umut verici olarak değerlendiren Mihrâb, müjdeli haberi Cemşîd'e ulaştırır:

Didi bir gişi geldi adı Mihrâb

Kemâl-i lutfda bir katre-i âb (Akalın, 1975: 181)

Didi Mihrâb şâha vardur ümmîd

Ki görünce sana envâr-ı Hurşîd (Akalın, 1975: 184)

Mihrâb, yeniden hediyelerle Hurşîd'in yanına varır ama bu kez hediyeleri kendisinin değil, şahının vereceğini söyler. Böylelikle Hurşîd de Cemşîd'i görüp âşık olur. Bu buluşmadan sonra iki âşık, daha da yakınlaşır. Ancak Hurşîd'in annesi Efser, kızının bir delikanlıya âşık olduğunu işitince kızını korumak amacıyla bir kaleye hapseder. Cemşîd ise Hurşîd'den ayrı düştüğü için deli divaneye dönmüştür. Mihrâb, dağ taş dolanarak iki ayın sonunda Cemşîd'i perişan bir şekilde bulur:

Meger bir kal'a dutmuş idi Efser

Müvekkel eyledi kim saklaya der (Akalın, 1975: 251)

İki ay isteyü sahrâ-y-ıla kûh

Ana irişdiler pür-dûd-endûd (Akalın, 1975: 259)

Mihrâb'ın yönlendirmesiyle Rum kayserinin yanına giden ve sıradan bir tüccar değil de Çin fağfurunun oğlu olduğunu itiraf eden Cemşîd, Rum diyarının veziri yapılır. Ancak Cemşîd ile Hurşîd arasındaki aşk ifşa olmadığından Hurşîd'in annesi Efser, kızını hâlen daha kalede hapis tutmaktadır. Cemşîd, Hurşîd'i görmek istediğinde yine çözümü bulan Mihrâb'dır. Mihrâb, bir mektup yazarak Şehnaz ve Şeker adlı cariyelerle mektubu Hurşîd'e gönderebileceğini söyler:

Didi Cemşîd'e çün fikr itdi Mihrâb

Şeker Şeh-nâz-ıla feth olur bâb (Akalın, 1975: 269)

Cemşîd ile Hurşîd'in kavuşması ise Hurşîd'in hapis tutulduğu kaleden çıkmasına bağlıdır. Bu yüzden Mihrâb, onu hapseden Efser'le konuşmaya karar verir. Kızının adının kötüye çıkmasından endişe eden Efser'e, kızıyla evlenecek bir er bulmasını ve onu artık özgür bırakmasını öğütler:

Kıza akl ehli üç nesne gerek dir

Biri ana biri erdür biri yer (Akalın, 1975: 298)

Ketâyûn: Hurşîd'in dadısıdır. Hurşîd, Cemşîd'i görüp âşık olunca içindeki bu sırrı, birisiyle paylaşma ihtiyacı duymuştur ki o da dadısı Ketâyûn'dur. Ketâyûn, Cemşîd'in Hurşîd'e hediyeler göndermesindeki asıl sebebin aşk olduğunu zaten tahmin etmiştir. Ancak Rum kayserinin, kızını bir tüccara vermeyeceğini bildiğinden Hurşîd'e taç, taht sahibi birileri varken neden bir tüccara gönül verdiğini sorar:

Ketâyûn dâyesin okıtdı Hurşîd

Didi ana her ney-ise hâl-i Cemşîd (Akalın, 1975: 228)

Nice mümkün ola kim şâh Kayser

Ki kızın ide bâzirgâna hem-ser (Akalın, 1975: 230)

Hurşîd'in bir erkekle görüştüğünü duyan annesi, kızının adına hâlel gelmesin diye onu bir kaleye hapsedmiştir. Hurşîd'i bu kalede yalnız bırakmayarak ziyaret eden kişi ise Ketâyûn'dur:

Anun katına dâye gelür-idi

Anun-ıla hemân ol olur idi (Akalın, 1975: 251)

3- Gül ü Hüsrev (Tutmacı)

Dadı: Ana kahramanlardan Gül'ün dadısıdır. Hozistan hükümdarının kızı Gül/Gül-ruh, Hüsrev'i görür görmez âşık olunca kendisinde değişik hâller görülür. Gül'deki bu duygu değişimlerini fark eden ise ona gözü gibi bakan ihtiyar dadısıdır. Bu ihtiyar dadı sihirden anlayan, her işte çabuk ve bilgili biri olarak tanımlanır:

Füsûnger mâkir ve muhtâl gâyet

Füsûngerlik ana olmuş hidâyet

Katı taş bagrı mekr ile toluydı

Her işde çâbük ü key bilgilydi (Yoldaş, 1998: 227)

Gül'deki âşıklık hâli, Hüsrev'i rüyasında görmesiyle daha da perçinlenir. Rüyanın etkisiyle kahraman, sabah olduğunda yalın ayak kendisini dama atar. Buna şahit olan dadı, feryat ederek ondaki sıkıntının ne olduğunu anlamak için elinden geleni yapar. Daye, Gül'e muhabbetle bağlıdır ve onun bu hâlini görmek dayeyi üzmüştür:

Çü dâye dün buçuhdı hâli gördi

Ki Gül yalın ayah tama yügürdi

Figân itdi ki âhir bu ne hâldür

Nedür derdün sana nu ne zevâldür (Yoldaş, 1998: 232)

Gül, Hüsrev'e âşık olduğunu söyleyince daye, sinirlenir ve bu aşktan vazgeçmesi için Gül'e öğütte bulunur. Ancak Gül, bu nasihatlere kulak asmak bir yana dayeden, aşkını Hüsrev'e bildirmesi konusunda yardım ister:

Varıban Hürmüz'e benden selâm et

Sözi arz eyle vü işi tamâm et (Yoldaş, 1998: 239)

Daye, Gül'ün muhabbetini Hüsrev'e iletmeyi kabul eder ancak Hüsrev, bu aşka karşılık vermez. Zaman sonra Hüsrev, Gül'ü görünce âşık olur ve bu sefer de Hüsrev, dayenin yanına gelerek Gül'le buluşmak istediğini söyler. Daye, ilk önce bu talep karşısında sinirlense de âşıkların buluşmasına yardım eder:

Göriccek Hürmüz'i bahmadı dâye

Katı hışm eyledi ol meh-likâya (Yoldaş, 1998: 252)

4- Hüsrev ü Şîrîn (Şeyhî)

Şâvûr: Hüsrev'in dostu olan bu şahıs, ressamdır. Aynı zamanda Hüsrev ile Şîrîn arasındaki aşka zemin hazırlayan kişidir. Şâvûr, Ermen diyarı melikesi Mehin Banu'nun periler kadar güzel kızı Şîrîn'den Hüsrev'e bahsedince Hüsrev, Şîrîn'i görmeden ona tutulur. Mesnevide bu karakter vefası ve fitratıyla nam salmış, şaha (Hüsrev'e) yol gösteren bir akıl hocası olarak nitelenir:

Vefâ vü hulki her şehri içre meşhûr

Şehe yâr ü müşâvir adı Şâvûr (Timurtaş, 1980: 37)

Şîrîn, Şâvûr'un yeğenidir ve bundan dolayı Şîrîn'i istemek görevi Şâvûr'a verilmiştir. Şâvûr, Ermen diyarına gelince Hüsrev'i yeğenine gösterebilmek için resimler çizer. Sonunda ise amacına ulaşır ve resimleri gören Şîrîn de Hüsrev'e âşık olur. Şâvûr'un çizdiği resimler, ünlü nakkaş ve ressam Mânî'ninkilerden bile güzeldir:

Harîr üstinde bir nakş itdi tahrîr

Ki Mânî cân virüp itmeye tasvîr (Timurtaş, 1980: 44)

Şîrîn, Hüsrev'e kavuşmak için Ermen'den ayrılarak Medayin şehrine doğru yola çıkarken Hüsrev de türlü sebeplerden Medayin'i terk ederek Ermen'e gider. Bundan dolayı bir süre daha vuslat gerçekleşemese de daha sonra Şâvûr, Şîrîn'i Medayin'den getirterek âşıkları birbirine kavuşturmuştur:

Medâyinden yana yola gönildi

Gezüp ol ayı otuz günde buldı (Timurtaş, 1980: 77)

Çün aldı kasrdan Şîrîn'i Şâvûr

İletdi Ermene san ravzaya hûr (Timurtaş, 1980: 94)

Medayin'deki tahtını kaybeden ve tekrar geri almak isteyen Hüsrev, Rum kayserinin kızı Meryem'le evlenmek zorunda kalır. Bundan dolayı Mehin Banu, kızını bir daha Hüsrev'le görüştürmez. Mehin Banu vefat ettikten sonra da tahta Şîrîn geçer. Bu esnada Meryem de ölür ve Şîrîn'in hasretine daha fazla dayanmayan Hüsrev, engellerin kalktığı düşünerek Şâvûr vasıtasıyla Şîrîn'e haber gönderir. Hüsrev kabahatinin farkındadır ve kapısında köle olmaya kabul ettiği Şîrîn'den af diler:

Bilürsin özümü kim özr ileydüm

Gehî peymân u gâhî nezr ileydüm

Kabûl itsün kuliyam kapusunda

Hemân evvelki çâker tapusunda (Timurtaş, 1980: 192)

Şâvûr, şahının fermanını yerine getirmek için Şîrîn'in kasrına gider ancak hiç hoş karşılanmaz. Şîrîn, affetmek bir yana dursun ona karşı sitemkârdır. Bir daha kasrına ne Hüsrev'in ne de Şâvûr'un gelmesini ister:

Ne Şâvûr er gele bu kasra kayser

Sürem ol cerb ile kim kâhı sarsar (Timurtaş, 1980: 192)

Hüsrev, çabalarıyla Şîrîn'i sonunda ikna etmeyi başarır ve evlenirler. Lütuf gösterilerek Şâvûr'a Mehin Banu'nun ülkesi verilir. Şâvûr, türlü yapılar inşa ederek ülkeyi mamur hâle getirir. Şair, şehirdeki bazı yapıların Şapur'dan kalma olduğunu söyler:

Çün oldı devlet ü baht ile meşhûr

İmâretler çoğ itdi anda Şâvûr

Ki şimdi ol imâretlerden asâr

İşidürüz ol illerde dahı var (Timurtaş, 1980: 251)

5- İşknâme (Mehmed)

Pârsâ: *İşknâme* mesnevisinin ana kahramanları Hümâ ile Ferruh olup Pârsâ, kadın kahraman Hümâ'nın dadısıdır. Her daim Hümâ'nın yanında bulunan Pârsâ, bir sabah Hümâ'nın ağlayıp inlemesine uyanır. Bu inleyişin sebebi Hümâ'nın rüyasında Ferruh'u görüp âşık olmasıdır. Dadısı, bu durumu anlayabilmek için çeşitli sorular yöneltir ve sonunda Hümâ, her şeyi anlatır. Pârsâ, onu bu aşktan vazgeçirmek için türlü nasihatler verir ancak fayda etmez:

Var idi dâyesi bir Pârsâ nâm

Yaturdı kapusunda subh ile şâm (Yüksel, 1965: 86)

Gider sevdâyı vir akluna te'dîb

Şarâb iç tâ dimâğuñ kıla tartîb (Yüksel, 1965: 88)

Rüyayla Ferruh'a âşık olan Hümâ, bu aşk derdinden sıyrılamadığı gibi aksine bir kilisenin tavanında Ferruh'un resmini görünce iyice çaresiz kalır ve dayesinden bu resmi kimin nakşettiğini bulmasını ister. Resmi çizenin Ferruh'un sırdaşı Hürrem olduğu açığa çıkınca daye tarafından Hümâ'nın huzuruna getirilir ve her şey, Ferruh'a anlatılır. Hürrem, olup biteni iletmek üzere Ferruh'un yanına varır:

Didi ruhbâna Dâye yini sûret

Yazan kimdür eyâ ehl-i basiret (Yüksel, 1965: 91)

Hümâ azm eyledi yine serâyâ

Kığırdı Hürrem'i katına Dâye (Yüksel, 1965: 92)

Ferruh, Hümâ'nın aşkına karşılık verdikten sonra bu sefer her iki âşık, birbirlerine kavuşma özlemi çekerler. Pârsâ, Hümâ'yla; Hürrem ise Ferruh'la konuşup bu aşk ateşini dindirmeye çalışsa da sonuç alamaz:

Bu fâsid fikri ko gitsün i Dâye

Ögütten bana hergiz çâre yokdur (Yüksel, 1965: 107)

Nasîhat itdi Hürrem lîk Seh-zâd

Birini hâtırında tutmadı yâd (Yüksel, 1965: 109)

Pârsâ, bir süre Hümâ'nın Ferruh'a yazdığı mektupları götürmekle mükellef olur. Ancak Hümâ, artık Ferruh'u görmek de istemektedir ve bu konuda Pârsâ'dan yardım alır. Hürrem aracılığıyla Ferruh'u davet edecek olan Hümâ, Pârsâ'dan Hürrem'i bulup getirmesini diler:

Lâtif yazup eyitdi gel i Dâye

Cevâbı düz yine ilet ol aya (Yüksel, 1965: 112)

Sabâh oldu Hümâ eydür i Dâye

Getür Hürrem özin tizcek odata (Yüksel, 1965: 114)

Pârsâ'nın katkısıyla Hümâ ile Ferruh birbirlerine kavuşurlar. Ferruh, Hümâ'yı görür görmez düşüp bayılır. Âşıkların vuslatında birinci dereceden etken olan Pârsâ, Hümâ ile Ferruh buluştuklarında onlara çeşit çeşit yemekler ikram ederek hoşça vakit geçirmelerini sağlar:

Hümâ gördi ki yire düşdi Ferruh

Ruhı üzre kodı şol demde rûh (Yüksel, 1965: 115)

Dökildi aş nite kim beg somâtı

Şekerden idi cümle beksümâtı (Yüksel, 1965: 117)

Bu esnada Hümâ, babası tarafından Kışmır şahının oğlu Âlemşâh'a verilir. Bunu duyan Ferruh büyük üzüntü duyar. Âlemşâh'da gönlü olmayan Hümâ, onu bir bahaneyle savuşturmayı başarır. Hümâ'yı yanında isteyen Âlemşâh, bu arzusunu Hümâ'ya iletmesi için Pârsâ'ya söyler. Hümâ da yoldan geldiği ve yorgun olduğu yalanını dayesi vasıtasıyla Âlemşâh'a bildirir:

Ne kim didi Âlemşâh Pârsâ'ya

Gelüp arz eyledi ol toluaya

Uzak yolda öküş çekdüm meşakkat

N'ola lutfun virürse bana mühlet

'Âlemşâh'a cevâb ilettdi dâye

Hatâsuz bir savâb ilettdi Dâye (Yüksel, 1965: 152)

Mesnevîde Pârsâ'nın, Hümâ'ya yardımda bulunduğu son sahne ise Hümâ'nın Ferruh'la kaçışıdır. Daye sayesinde Âlemşâh'ı kendinden uzaklaştıran Hümâ, dayesinden hemen Ferruh'a gidip gece kaçmak üzere yaptığı planını iletmesini ister:

Ayıtıl hâzır olsun hep yarağı

Kaçan halk uykuda bula ferâğı

İrişdi Ferruh'a Dâye didi söz

Yarağ eyledi Şeh dutdı yola göz (Yüksel, 1965: 152)

Hürrem: Ferruh'un arkadaşı ve aynı zamanda nakkaştır. Ferruh'la beraber Çin'e gittiğinde bir kilisenin tavanına Ferruh'un yüzünü nakşeder. Bu resim, aslında vakaya yeniden yön veren unsurdur. Zaten Ferruh'a rüyasında âşık olan Hümâ, resmi görünce önce resmi çizen Hürrem'e ve dolayısıyla Ferruh'a ulaşır. Hümâ'nın muhabbetini Ferruh'a nakleden Hürrem, daha sonra iki âşığın mektuplaşmasını ve buluşmasını sağlar. Hürrem, getirdiği mektupları dayeye teslim eder:

Buyurdı Dâye'ye anı getürdi

Yüzüne sürdi vü mührin götürdi (Yüksel, 1965: 112)

Hümâ ile Ferruh buluştukları bir gün, sarayın kapısını açık unutunca bekçi Hâdim, onları görür. Hâdim'in şahit olduklarını başkalarına yaymasından endişe eden âşıkların yardımına Hürrem gelir ve düşünmeden bekçiyi okla vurur:

Meger bekçisi var idi sarâyun

Komazdı girmege nûrını ayun

Meger okı bileydi yayı ile

Göründi heybeti vü yayı ile (Yüksel, 1965: 121)

Hümâ ile Ferruh kaçtıklarında onlara eşlik eden isim Hürrem'dir. Yola çıktıklarında ilk önce, büyük bir su birikintisiyle karşılaşır. Suyun derinliği hakkında bilgi sahibi olmadıklarından suyu geçmekten çekinirler. Fakat Hürrem, Ferruh için canını tehlikeye atmaktan çekinmez ve atıyla suya girer. Bu şekilde kahramanlar, suyun sığ olup olmadığını anlayabileceklerdir:

Didi Hürrem eyâ Şâh'um durun siz

Gireyin ben ne olurın görün siz (Yüksel, 1965: 154)

Yolda çeşitli belalarla karşılaşan bu üçlü, birbirlerinden ayrı düşse de bir süre sonra Hümâ ile Hürrem tesadüfen karşılaşır. Ancak Ferruh hâlâ kayıptır. Hümâ, aynı muhabbetle Ferruh'a bağlı olduğunu anlatınca Hürrem, Ferruh'u bulmak ve âşıkları kavuşturmak için yeniden yollara düşer:

Du'â kıldı didi ahsent ü şâbâş

Kadem urdun yola zahmetlere baş (Yüksel, 1965: 178)

6- Mihr ü Müşterî (Behiştî)

Bedr: Müşterî'nin arkadaşıdır. Mihr ile Müşterî birbirine muhabbet besleyen ancak fitne, fesat çıkaranlar yüzünden ayrı düşmüş iki âşıktır. Müşterî, bu ayrılıkla perişan olunca hemen yanı başında bulunan Bedr, ona nasihatler vererek tesellide bulunur. Böyle dermansız dertlere müptela olmamasını, aksi takdirde pişmanlık duyacağını ifade eder:

Olursın yoksa işüne peşîmân

Bulmazsın velî derdüne dermân (Polat, 2022: 318)

Nasihatlere aldırış etmeyen Müşterî, bu esnada babasının vefatıyla daha kötü bir hâle gelir. Arkadaşını böyle bir vaziyette görmeve katlanamayan Bedr, ona Mihr'le mektuplaşmasını önerir. Bedr, iki âşığın

mektuplaşmasına yardım ederken bir gün, koynundaki mektubu yere düşürür ve mesnevide kötü niyetli bir kahraman olarak yer alan Behrâm bunu alır:

Yazup sen dahı nâme ile ihzâr

Vireyüm tâ ki dil-şâd ola dil-dâr (Polat, 2022: 325)

Düşürür nâmeyi koynundan ol mâh

Bulur gör hikmeti Behrâm-ı bed-hâh (Polat, 2022: 334)

Behrâm yüzünden aşk ifşa olunca Müşterî ve Bedr, şahın (Mihr'in babası) hışmından korkarak ülkeyi terk etmek zorunda kalır. Bu terk edişle beraber ikili zorlu ve uzun soluklu bir maceraya atılır:

Bu mülki terk idelüm yoksa ey mâh

Helâk eyler bizi hışm eyleyüp şâh (Polat, 2022: 335)

Cevzâ: Nâhid'in dadısıdır. Müşterî'yle olan muhabbeti açığa çıkınca babası tarafından cezalandırılan Mihr, daha sonra Müşterî'yi aramak için yollara düşer ve Harezm'e varır. Mihr ve beraberindekiler, Harezm şahı tarafından hoşnutlukla karşılanır. Harezm şahının kızı Nâhid, Mihr'e âşık olduğunda ise bu durumu ilk fark eden dadı Cevzâ'dır. Cevzâ, Nâhid'in neden yaşlar döktüğünü ve saçının dağınık bir vaziyette olduğunu sorar:

Neden şehlâ gözün oldı dür-efşân

Neden zülfün gibi oldun perîşân (Polat, 2022: 384)

Nâhid, âşık olduğunu nakledince Cevzâ, onu sevdiğine kavuşturmak için elinden geleni yapacağını ifade eder. Mihr'in yanına giderek Nâhid'in güzelliğinden uzun uzadıya bahsettikten sonra niyetini açıkça belli eder. Mihr, aklında başka birinin (Müşterî'nin) olduğunu söylese de Cevzâ, amacından vazgeçmeyerek diller döker ve sonunda Mihr'in, Nâhid'e meyl etmesini sağlar:

Kavuşduram seni ol dil-rübâya

Getürem iki gözi bir araya (Polat, 2022: 385)

Te'ehhül itmege yok meylüm aslâ

Başumda vardurur bir gayrı sevdâ (Polat, 2022: 395)

7- Vâmık u Azrâ (Lâmi'î Çelebi)

Behmen: Vâmık'ın arkadaşıdır. Vâmık'la aynı gün dünyaya gelen Behmen, her zaman ona sırdaş ve yoldaş olmuştur. Kader, onları doğdukları gün birleştirmiştir. Bir an bile Vâmık'ın yanından ayrılmayan Behmen, ona canını feda etmeye çekinmezken Vâmık da Behmen'i canı kadar sevmektedir:

Bir nefes Vâmık'dan olmazdı cüdâ

Eyler idi yolına cânın fedâ

Ol şeh-i ferhüneyi Vâmık da hem

Tutar idi cânı gibi muhterem (Ayan, 1998: 190)

Vâmık, Azrâ'yı bulmak üzere yola çıkacağını söylediğinde Behmen de ona arkadaşlık eder. Yolculuk esnasında türlü maceralar yaşanır ki bunlardan biri de Vâmık'ın, Erdeşir adındaki bir zalim tarafından zehirlenmesidir. Behmen, arkadaşını iyileştirecek panzehri bulabilmek için yola koyulur ve Dilguşa Kalesi'ne kadar gider:

Bakdı Behmen gördi bir âli hisâr

Kal'a-i gerdûna mânend üstüvâr

Ekdi pâzehri zahmlar üzre pâk

Oldı her bir yâre mihr-i tâb-nâk (Ayan, 1998: 236)

Dadı: Azrâ'nın dadısıdır. Vâmık'ın namını duyup ona âşık olan Azrâ, perişan bir vaziyete düşünce dayesi, devreye girer. Zeki, iş bilir ve bilgin biri olarak tarif edilen daye, bu aşk derdini çözmek için bir nakkaş bulur ve Azrâ'nın resmini ipekler üzerine çizdirerek memleket memleket gezdirir. Böylelikle Vâmık da Azrâ'nın resmini görerek âşık olur.

Kâr-dân u zîrek ü dâna idi

Fıkr ü tedbîr içre bî-hemtâ idi (Ayan, 1998: 168)

Buldı devrân içre nakşı şöhreti

Satdı yüz dînâra her bir sûreti (Ayan, 1998: 174)

Vâmık'ın da kendisine âşık olduğunu bilmediğinden Azrâ, ızdırap içerisindeydi. Azrâ'nın yaşlar dökmesi, dayesini fazlasıyla üzmektedir. Daye, Azrâ'yı içinde bulunduğu hâlden kurtarabilmek için çözüm arar ve Vâmık'ı bulmak için Azrâ'yla beraber yollara düşmenin gerektiğine kanaat getirir. Nereye gitse onu bir gölge gibi takipte ve her zaman bir halayık gibi hizmetinde hazır olacağını söyleyerek güven telkin eder:

Sen dökersin ağlayup gerçi ki yaş

Ben çıkardum nice bin bağrumda baş

Kande gitsen sâye-veş bilenceyem

Hidmete ben karavaş bilenceyem (Ayan, 1998: 258)

Daye, Azrâ'yla beraber hamama gidip bu bahaneyle de Vâmık'ı aramak için kaçacakları planını yapar. Hamam eğlencesi devam ederken daye ve Azrâ, kılık değiştirerek gizlice kaçmışlardır. Mesnevide ilgili bölüm, “dâye-i hurşîd-râ mâh-ı devrân Azrâ'yı alup kaçmağ için hammâm adın itdügidür. Ve hammâmdan çıkup sûret tebdîl ü câme tağyîr idüp kaçup gitdügüdür (Ayan, 1998: 258).” başlığıyla aktarılır.

8- Şem ü Pervâne (Zâtî)

Dellâle: Pervâne'nin tesadüfen karşılaştığı kadın karakterdir. Şem'e âşık olan Pervâne, aşkı için Çin'e kadar gelmiş ve aşkına karşılık bulabilmiştir. Ancak Çin padişahı, bunu duyunca Pervâne'yi zindana attırıştır. Zindandan Şem'in dadısı sayesinde kurtulan Pervâne, ne yapacağını bilmezken şehirde bir

kadına denk gelir. Dellâle adındaki bu yaşlı kadın, yüklendiği fonksiyon itibariyle Pervâne'nin kötü duruma düştüğü zamanlarda onun yanında yer almıştır:

Meger var idi bir Dellâle karı

Ekâbir hânesine girme kârı (Armutlu, 1998: 607)

Pervâne'nin başından geçen olayları baştan sona dinleyen yaşlı kadın, ona bir mektup yazıp içinde bulunduğu durumu sevdiğine bildirmesi gerektiğini tavsiye eder. Pervâne, bu nasihate uyarak aşkını ve ızdırabını konu ettiği bir mektup kaleme alır ve iletilmesi üzere Dellâle'ye verir:

Turup bir nâme yaz ey yüzi gülşen

Kamu ahvâlün olsun Şem'e rûşen (Armutlu, 1998: 611)

Şem'e mektup ulaştığında o güneş yüzlü, gamdan kurtularak büyük bir mutlulukla yazılanları okur ve o da bir mektup yazarak Dellâle'ye verir. Şem, bu ayrılığın bitmesi yönünde eyleme geçilmesi gerektiğini düşünür ve Pervâne'ye gelip kendisini babasından istemesini iletir:

Anı Şem okıyup oldu ferâh-şâd

O hürşîd oldu ebr-i gamdan azâd (Armutlu, 1998: 618)

Varup ana beni iste pederden

Ola tâ kalbimiz sâfi kederden (Armutlu, 1998: 622)

Pervâne'nin ailesi tarafından Şem istenir ancak Şem'in ailesi kızlarını vermek istemez. İki aile arasında savaş çıkar. Savaş sonlanınca aşkına mani olamayan Pervâne, tekrar Çin'e vararak Dellâle'nin evine konuk olur. Geldiğini Şem'e bildirmesi için Dellâle'den yardım ister ve bir mektup yazar:

Didi Pervâne zahmetler getürdük

Yine tapuna mihnetler getürdük (Armutlu, 1998: 704)

Var anı geldüğümden eyle âgâh

Ola kim gönlümüzden toğa ol mâh (Armutlu, 1998: 705)

Şem, Dellâle vasıtasıyla gelen mektuptan hoşnut kalır. Buna karşılık Pervâne'yle nasıl kaçabilecekleri hususunda bir mektup yazar ve Dellâle'ye verir. Plana göre Pervâne, Şem'in söylediği menzile önceden; Şem ise cariyeleri ilaçla uyuttuktan sonra gelecek ve hazır edilen atlarla hemen kaçacaktır:

Cevârî aşına katmışdı dârû

Ser-â-ser gözlerini aldı uyhu (Armutlu, 1998: 714)

Yolun ben kaydını gördüm müretteb

Süvâr olup ol iki ata bir şeb (Armutlu, 1998: 712)

9- Leylâ vü Mecnûn (Fuzûlî)

Zeyd: Mecnûn'un dostudur. Mecnûn ile Leylâ arasında rabita görevi yapan Zeyd, iki âşığın birbirinden haberdar olmasına ve mektuplaşmasına yardım eder. Mesnevîde Zeyd kâmil bir arkadaş, kadim bir sırdaş ve akıllı biri olarak tasvir edilir:

Gördü ki gelür nedîm-i kâmil

Hem-râz-ı kadîm Zeyd-i kâbil (Doğan, 2015: 460)

Zeyd, her ne kadar Mecnûn'un sırdaşı olsa da zaman içerisinde Leylâ ile de bir yakınlık kurar. Leylâ, Zeyd'i görünce aklına Mecnûn gelir ve ağlayıp inleyerek Zeyd'e çöle hiç gidip gitmediğini, gittiye sevdiğinin ne hâlde olduğunu sorar. Velez ki Mecnûn'u görecekse kendisinin ne kadar perişan olduğundan bahsetmesini diler:

Gördi meni itdi nâle vü zâr

Râz açdı mene ki ey vefâdâr

Mecnûnumı gördün ise bi'llâh

Eyle men-i zârı andan agâh (Doğan, 2015: 462)

Leylâ'nın evlendiğini duyan Mecnûn, Leylâ'ya sitem dolu bir mektup yazarak Zeyd'le gönderir. Ancak Leylâ artık evli olduğundan bu mektubu ulaştırmak çok da kolay olmaz. Zeyd, Leylâ'nın diyarına geldiğinde öncelikle Leylâ'nın kocası İbni Selâm'la yakınlık kurar. İbni Selâm, Leylâ'nın üzüntüsünden, sıkıntısından bahsedince Zeyd, Leylâ'yı tanıımıyormuşçasına İbni Selâm'a eşi için deva bulabileceğini ifade eder. Elindeki kâğıtta dua yazılı olduğunu söyleyerek Leylâ'nın yanına sokulmayı başarır:

Efsûn ile urdı sihrden dem

Tâ İbni Selâma oldı hem-dem

Çün Leylî'ye Zeyd oldı vâsıl

Maksûdını irdi baht hâsıl (Doğan, 2015: 382)

Dert ortağı Zeyd, her iki âşığın kavuşmasını arzuladığından İbni Selâm öldüğünde bunu Mecnûn'a bildirmek üzere hemen yola koyulur. Ona göre İbni Selâm, Mecnûn'un Leylâ'ya vuslatında en büyük engeldir. Bu yüzden rakibin vefatı, bir müjde niteliğinde olmalıdır:

Ol vâkı'adan olup olup haberdâr

Dutdı reh-i deşt Zeyd-i gem-hâr (Doğan, 2015: 480)

Mesnevinin sonunda ise Leylâ ölür. Mecnûn'a bu ölüm haberini verecek olan tek karakter ise yine Zeyd'dir. Çünkü Mecnûn, kendini herkesten tecrit ettiği zamanlar sadece Zeyd'le ve Zeyd aracılığıyla Leylâ'yla iletişim kurmuştur:

Fi'l-hâl kılup azîmet-i râh

Mecnûn-ı hazîni itdi agâh (Doğan, 2015: 568)

Mesnevilerdeki sırdaş tipleri ve özellikleri üzerinden yapılan inceleme neticesinde aşağıdaki tablo ortaya konabilir:

Tablo 1. Mesnevilerdeki Sırdaş Tipler ve Özellikleri

Mesnevinin Adı	Sırdaş Tipi 1	Sırdaş Tipi 2	Sırdaş Tipi 1'in Özellikleri	Sırdaş Tipi 2'nin Özellikleri
<i>Süheyl ü Nevbâhâr</i>	Nakkaş	Daye	<ul style="list-style-type: none">* Süheyl'in, Nevbâhâr'a âşık olmasını sağlayan erkek karakterdir.* Süheyl, Nevbâhârı bulmak için Çin'e gittiğinde ona yol arkadaşı olur.* Çin'e geliş amacını ve kimliğini ilk başta açıklamayan Süheyl'in sırrına ortak olur.* Süheyl'e tavsiyelerde bulunur.	<ul style="list-style-type: none">* Nevbâhâr'ın dadısıdır.* Nevbâhâr, Süheyl'e âşık olduğunu ilk kez ona açıklar. Yani sırrına ortak eder.* Süheyl ve Nevbâhâr'ın haberleşmesini sağlar.
<i>Cemşîd ü Hurşîd</i>	Mihrâb	Ketâyûn	<ul style="list-style-type: none">* Cemşîd'e rüyasında gördüğü kızın resmini çizer.* Cemşîd, Hurşîd'i bulmak için Rum diyarına gittiğinde ona yoldaş olur.* Rum ülkesine gidildiğinde Cemşîd, kimliğini açıklamaz. Mihrâb da bu sırta ortak olur.* Cemşîd ile Hurşîd'in haberleşmesini sağlar.* Cemşîd'e tavsiyelerde bulunur.* Hurşîd'i kaleye hapseden Hurşîd'in annesini, kızını	<ul style="list-style-type: none">* Hurşîd'in dadısıdır.* Cemşîd'e âşık olduğu sırrını paylaşır.

			azat etmesi konusunda ikna eder.	
<i>Gül ü Hüsrev</i>	Daye		<ul style="list-style-type: none">* Gül'ün dadısıdır.* Gül, Hüsrev'e âşık olduğu sırrını ilk dadısına açıklar.* Gül'e nasihatlerde bulunur.* İki âşık arasında iletişim kurar.	
<i>Hüsrev ü Şîrin</i>	Şavûr		<ul style="list-style-type: none">* Hüsrev'in dostudur.* Hüsrev'in Şîrin'e, Şîrin'in Hüsrev'e âşık olmasına sebep kişidir.* Her iki âşığın birbirine kavuşması için haberleşmelerini sağlar.	
<i>Işknâme</i>	Pârsâ	Hürrem	<ul style="list-style-type: none">* <i>Işknâme</i>'nin kadın kahramanı Hümâ'nın dadısıdır.* Hümâ, mesnevinin erkek kahramanı Ferrûh'a âşık olduğunu, öncelikle dadısına söyler.* Her iki âşığın mektuplaşmasına yardım eder.	<ul style="list-style-type: none">* Ferruh'un arkadaşıdır.* Hümâ ile Ferruh'un mektuplaşmalarına yardım eder.* Hümâ ile Ferruh arasındaki aşkın ifşa olmaması için onları gören bekçiyi öldürmüştür.* Ferruh'a canını vermekten bile çekinmez.
<i>Mihr ü Müşterî</i>	Bedr	Cevzâ	<ul style="list-style-type: none">* Müşterî'nin arkadaşıdır.* Arkadaşına tavsiyelerde bulunur.* Mihr'e, Müşterî'nin yazdığı mektupları götürür.	<ul style="list-style-type: none">* Mihr'e âşık olan Harrezm şahının kızı Nâhid'in dadısıdır.* Nâhid, âşık olduğu sırrını dadısı Cevzâ'ya söyler.

				* Mihr'in de Nâhid'e âşık olması için elinden geleni yapar.
<i>Vâmık u Azrâ</i>	Behmen	Daye	* Vâmık'ın arkadaşıdır. * Vâmık, Azrâ'yı bulmak için yola çıktığında Vâmık'a eşlik eder.	* Azrâ'nın dadısıdır. * İlk önce Azrâ, Vâmık'a âşık olmuştur. Dadı, Vâmık'ın da Azrâ'ya âşık olmasını sağlar. * Azrâ'yla berbaer Vâmık'ı aramak için gizlice kaçış planı yapmıştır.
<i>Şem ü Pervâne</i>	Dellâle		* Pervâne'nin, Çin'de tesadüfen karşılatığı yaşlı bir kadındır. *Pervâne, başından geçenleri ona anlatarak dertleşir. *Pervâne'nin Şem'le mektuplaşmasına aracı olur.	
<i>Leylâ vü Mecnûn</i>	Zeyd		*Mecnûn'un dostudur. *Leylâ'yla ilgili haberleri Mecnûn'a ulaştırır. *Âşıkların birbirlerine yazdıkları mektupları getirip götürür.	

Sonuç

“Sırdaş tipi”, klasik Türk edebiyatında bir nevi roman olarak ele alınabilecek aşk mesnevilerinde de yer alır. Sırdaş, ana kahramanın hemen yanında bulunan ve yine kahramanın her zaman derdine ortak olup yardım etmeye çalışan sadık kişidir. Kahramanla tanışıklığı geçmişe dayanan sırdaş, ilgili metinde önem bakımından ikinci derecedendir.

15. ve 16. yüzyıl özelinde seçilen dokuz mesnevi üzerinde yapılan inceleme, sırdaş tipinin benzer özelliklerle metinlerde geçtiğini göstermektedir. Erkek kahramanın yanında bulunan sırdaş tip, genellikle yakın arkadışıdır. Kadın kahramanlara sırdaşlık eden karakterlerin hepsi ise kahramana çocukluğundan beri emek eden dadılarıdır. Bunların dışında mesnevinin başlangıcında aşkın tecellisinde sebep bir nakkaşın, daha sonra iki âşğın kavuşması için çabalayan bir sırdaşa dönüştüğü görülür. Bahsi geçen bu sırdaşlar için söylenebilecek ortak özellik, hepsinin kahramanların hayatında eskiden ve uzun süreden beri var olmalarıdır. Sadece *Şem ü Pervâne* mesnevisinde olay örgüsüne sonradan dahil olan Dellâle adındaki kadın, bu yönden farklı bir görünüm sergilese de kahramanla arasında derin bir bağ kurulmuştur. Kahramanların kendilerinde seçtiği sırdaşlar, güvenilir kimselerdir. Aşk mesnevilerinde vuslat, zorlu ve çetrefilli bir yol neticesinde gerçekleşse de hiçbir zaman kahramanı yalnız bırakmaz ve her zaman ona sadık kalır. Vefayla bağlı oldukları kahramanlar için elinden geleni yapmaya hazırdırlar. Bunun en güzel örneği *Işknâme* mesnevisindeki erkek kahraman Ferruh için canını tehlikeye atan Hürrem'dir.

Sırdaşlar, mesnevide ikinci dereceden bir karakter olarak bulunsa da olayın gelişmesi ve çözümlenmesinde fonksiyoneldirler. Kahramanın en yakınında bulunmaları dolayısıyla onun ruh dünyasını algılamada, aklından geçenleri açığa çıkarmada; çözüm yolları arayarak kahramanların vuslata ermesinde ve yine kahramanların birbirlerine duygularını aktarmasında etkin bir role sahiptir. Özellikle sırdaşla kurulan diyaloglar, kahramanın duygu ve düşünce dünyasını objektif bir şekilde okuyucuya sunar.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Aşk Mesnevilerinde (15 ve 16. Yüzyıl) Sırdaş Tipi” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Abrams, M. H, & Harpham. G. (2014). *A glossary of literary terms*. Cengage Learning.
- Akalın, M. (1975). *Ahmedî Cemşîd ü Hurşîd inceleme-metin*. Sevinç Matbaası, Ankara.
- Akkuş, M. (1995). Nefî divânı'nda tipler ve kişilikler. Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Aktaş, Ş. (2005). *Roman sanatı ve roman incelemesine giriş*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Armutlu, S. (1998). *Zâtî'nin Şem ü Pervâne'si (inceleme-metin)* (Tez No. 71574) [Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Ayan, G. (1998). *Lâmi'î Vâmık u Azrâ (inceleme-metin)*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara.

- Baldick, C. (1996). *The concise Oxford dictionary of literary terms*. Oxford University Press.
- Dilçin, C. (2016). *Mes'ud bin Ahmed Süheyl ü Nev-bahâr*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara.
- Doğan, M. N. (2015). *Fuzulî Leylâ ve Mecnûn*. Yelkenli Yayınları, İstanbul.
- Huyugüzel, Ö. F. (2019). *Eleştiri terimleri sözlüğü*. Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Kaplan, M. (2005). *Türk edebiyatı üzerine araştırmalar 3- tip tahlilleri*. Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Polat, A. (2022). Behiştî Sinan'ın Mihr ü Müşterî adlı mesnevisi (inceleme-metin). DBY Yayınları, İstanbul.
- Şentürk, A. A. (1995). Klasik Osmanlı edebiyatında tipler. *Osmanlı Araştırmaları*, 15(15), 1-91.
- Tekin, M. (2003). *Roman sanatı 1 (romanın unsurları)*. Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Timurtaş, F. K. (1980). *Şeyhî ve Husrev ü Şîrin'i inceleme-metin*. İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Uğurlu, M. (2009). *Roman tekniği açısından Cemşîd ü Hurşîd (Ahmedî)* (Tez No. 240562) [Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Yoldaş, K. (1998). *Tutmacı'nın Gül ü Hüsrev'i (inceleme, metin)* (Tez No. 71565) [Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Yüksel, S. (1965). *Işk-nâme*. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Extended Abstract

Types are the names of characters who exhibit similar behavioral characteristics, even if they are narratives from different societies. The type of confidant that is the subject of the study is also in the same function in the literary texts written in different time periods or geographies, although it has different names in particular. In Shakespeare's Antony and Cleopatra play, the servant Charmion, in Hamlet, Hamlet's friend Horatio, in Reşat Nuri Güntekin's novel Çalkuşu, the relative of the protagonist Feride, Müjgân is one of the names that can be mentioned for this type. When the examples given are examined, it is seen that the relevant texts are works with a plot. In this direction, the texts that can be evaluated in the field of classical literature are masnavis. Because masnavis are works that can deal with long and arbitration-based issues due to their form characteristics. When masnavi are classified according to their subjects, love masnavis with double heroes are the most suitable sources in which the confidant type can be observed. In these masnavis on the theme of love, love usually takes place as a secret that is difficult to disclose. The bond that connects both heroes is love, and it is through this relationship that the case unfolds. Although the main characters in the plot are the lover and the beloved, there are other characters that form around them. The confidant type is one of them and has an active role in directing the event. The type of confidant, who is always with the hero in all difficult situations and loyal to him, is analyzed through nine masnavis from the 15th and 16th centuries. These masnavis are chronologically chronologically by Hoca Mes'ud (before 1401) Süheyl ü Nevbahâr, Ahmedî's (d. 1412-13) Cemşîd ü Hurşîd, Tutmacı's (after 1406) Gül's. Hüsrev, Şeyhî's (d. 1431) Hüsrev ü Şîrin, Mehmed's (d.?) Vâmîk u Azrâ, Zâtî's (d. 1546) Şem ü Pervâne, Fuzulî's (d. 1556) Leylâ vü Mecnûn. In Süheyl ü Nevbahâr, the male hero Süheyl falls in love with Nevbahâr and travels for this love, and the Nakkaş, who is always with Süheyl, and the nanny with whom Nevbahâr shares all her troubles; In Cemşîd ü Hurşîd, Mihrâb, who accompanies Cemşîd, who falls in love with Hurşîd, on his journey to Rum for this love, and Ketâyun, an old woman who is Hurşîd's nanny; In Gül ü Hüsrev, the uncle who advises

Gül on love and helps the two lovers exchange letters; In Hüsrev ü Şîrîn, Hüsrev's friend Şâvûr, who mediates for Hüsrev's reunion with Şîrîn; In Işknâme, the heroes of the masnavi are Humâ's nanny Pârsâ, who enables Humâ and Ferrûh to communicate, and Hürrem, who kills the guard who sees Humâ and Ferrûh in order to prevent the disclosure of this love and risks death for her friend Ferrûh if necessary; In Mihr ü Müşterî, Cevzâ, the nanny of Nâhid, the daughter of the shah of Khwarezm, who falls in love with Mihr in the land where he goes with his friend Bedr; In Vâmık u Azrâ, Behmen, who befriends Vâmık as he sets out for Azrâ, and Azrâ's nanny, who secretly plots Azrâ's escape in order to reunite her with Vâmık; In Şem ü Pervâne, an old woman named Dellâle, whom Pervâne meets by chance in China, where he goes to find Şem, and with whom he shares his love problems; In Leylâ vü Mecnûn, Zayd, Mecnûn's old friend Zayd, who serves the communication of Mecnûn and Leylâ, are the confidant types among the masnavis examined.

In conclusion, the confidant type in love masnavis is a character who is loyal to both male and female heroes. The female heroes are confided in by their nannies, who raise and nurture them, while the male heroes are usually accompanied by longtime friends. The only role of these characters in the masnavis is not only to be confidants of the hero. They are also the ones who advise the hero, who are his companions, who contribute to the spiritual analysis in the text by establishing a dialogue with the hero, and who ensure the communication of the lovers.

Geliş Tarihi / Received Date
25.07.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
07.10.2022

Ötüken Uygur Kağanlığı Dönemi Yazıtlarından Tariat, Şine Us ve Karabalgasun Yazıtlarındaki Aktarım Cümleleri

Transposition Sentences in Tariat, Şine Us and Karabalgasun Inscriptions from Ötüken Uyghur Khaganate Inscriptions

Muammer ŞEHİTOĞLU¹

Öz

Çalışmada, Ötüken Uygur Dönemi yazıtlarından Tariat, Şine Us ve Karabalgasun yazıtlarındaki aktarım cümlelerinin özellikleri ve niteliklerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Yazıtların söz varlığındaki aktarım cümlelerinin toplam cümle sayısı içindeki oranı da nicel olarak dikkatlere sunulmuştur. Bir önceki ve bir sonraki tarihî dönemlere ait metinlerdeki aktarım cümlesi örnekleri teorik olarak ele alınırken doküman incelemesi tekniğinden yararlanılmıştır. Elde edilen bulgularda, yazıtlardaki söz varlığı içindeki aktarım cümlelerinin geçiş sıklığının Şine Us yazıtında yoğun olduğu tespit edilmiştir. Karabalgasun I yazıtının Çince çevirisinde ise, her iki aktarım türündeki cümle sayısının geçiş sıklığı birbirine eşittir. Doğrudan aktarım cümlelerinin üç yazıtta da dolaylı aktarım cümlelerine göre geçiş sıklığının fazla olduğu ve genel olarak temel cümlelerin nesnesi görevinde kullanıldığı sonucuna varılmıştır. Çalışmayla anlatım türlerinin Türkçenin tarihî dönemlerinden itibaren metinlerde farklı nitelik ve özelliklerde olduğu; çağdaş anlatı türlerinde sıklıkla kullanılan doğrudan ve dolaylı aktarıma dayalı anlatım yönteminin Türkçenin ilk yazılı edebî metinlerinden itibaren kullanıldığı ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ötüken Uygur Dönemi yazıtları, Aktarım cümleleri, Tariat, Şine Us, Karabalgasun.

Abstract

In this study, it is aimed to evaluate the characteristics and qualities of the transfer sentences in the Tariat, Şine Us and Karabalgasun inscriptions from Ötüken Uyghur period inscriptions. The ratio of transfer sentences in the vocabulary of the inscriptions to the total number of sentences has also been quantitatively presented to the attention. While the transfer sentence examples in the texts belonging to the previous and next historical periods were discussed theoretically, the document analysis technique was used. In the findings, it has been determined that the frequency of transition sentences in the vocabulary in the inscriptions is intense in the Şine Us inscription.

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı (Türkçe Eğitimi), E-mail: mshtgl22@gmail.com. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4471-3283>.

In the Chinese translation of the Karabalgasun I inscription, the frequency of occurrence of the number of sentences in both types of transmission is equal. It has been concluded that the frequency of the direct transfer sentences is higher than the indirect transfer sentences in all three inscriptions and they are generally used as the object of the main sentence. It is stated that the types of expression with the study have different qualities and features in the texts since the historical periods of Turkish; it has been revealed that the method of narration based on direct and indirect transfer, which is frequently used in contemporary narrative genres, has been used since the first written literary texts of Turkish.

Keywords: Ötüken Uygur period inscriptions, Transfer sentences, Tariat, Şine Us, Karabalgasun

Giriş

Dil, konuşanın iletisinin en değerli aracıdır. Onun sayesinde birey, kendini ifade eder ve kendilik bilincini karşısındaki bireylere aktarır. Dilin iletişim işlevini karşılayan eylem, aynı zamanda onun iletişimi nasıl bir yöntemle gerçekleştirdiğini de gösterir. Tarih boyunca bireyler, kendilik bilincini dil ile karşılarken onu iletişim aracı olarak kullanmada uyguladıkları yöntemi de yazı dili eserleri aracılığıyla önce kültürel anlamda o dili konuşanlara daha sonra da tüm insanlığa sunarlar. Sunulan dilin söz dizimi kuralları, o dilin cümle boyutundaki aktarım yöntemiyle kendine has bir özellikte görünür. Böylelikle düşünce, dil ile ifadesini bularak ölümsüzlüğe ulaşır. İnsanın eylemi var oldukça onun düşünceleri de dille varlığını sürdürür. Öte yandan dil, bireyin yaşayışı, inancı ile birlikte onun kavram dünyasını etkiler. Kavram ve kavram ilişkilerinin artması aynı zamanda bireyin deneyiminin de arttığını gösterir. Bu sayede ise, anlam inceliği artan kavramların sayısı da artmakta, kendisiyle bilgi biriktirilen dil gelişmekte ve bir kültür ile birlikte farklı medeniyetlerin anahtarı olmaktadır (Gemalmaz, 1992: 35-36). Kavramlar dünyasının gelişmişliği, kavramlar arasındaki ilişkinin dilin gelişmişliğini sağlamasıyla birlikte yeni karşılaşılan durum ve olayların anlam açısından yoğunluğu birey ve onun kültürü için de değerli olmuştur.

Dilin niteliklerinin sahip olduğu yoğunluk, onun düşünceyi aktarım biçimini de etkilemiş ve dili kullanan bireylere farklı aktarım yöntemleri sunmuştur. Bireyin aktarımları, onun istek, amaç ve ihtiyaçları doğrultusunda gelişerek düşüncelerinin bazen doğrudan ifade edildiği cümlelerle bazen de dolaylı olarak ifade edilen cümlelerle yazı dilindeki metinler aracılığıyla dili konuşanlara ve diğer dilleri konuşan bireylere sunulmuştur. Dilin aktarım niteliğini sağlayan iletişim işlevini yazı dili boyutunda en iyi sunan ise cümledir. Cümle kurmak, seçme ve birleştirme (sentez yapma) etkinliği; bir başka ifadeyle dizisel öğeleri dizimsel boyuta aktarma sürecidir (Börekçi, 2015: 355). Cümlenin bu niteliği onun aynı zamanda sözlü ve yazılı olarak anlaşılmasında analizin gerekli olduğunu da göstermektedir. Diğer yandan iletişimle birlikte cümlenin tüm anlamı sağladığı dile getirilse de cümlenin iş yapısı, iletilecek düşünceye doğrudan doğruya bağlı değildir ve eklemli bir yapıya sahiptir. Eklemli yapı sayesinde ise, değişik cümleler kurmaya yarayan az sayıdaki biçimle çok sayıda düşünceyi ifade etme olanağı sağlanmıştır (Vendryes, 2001: 40). Bu bağlamda cümlenin düşüncenin anlaşılması için önemi de ekonomiklik ilkesi gereği ortaya çıkmaktadır. Öyle ki her göstergenin bir anlamının olmamasına rağmen her cümlenin bir anlamı ve onun da ait olunan düşünceyle bağı olduğu gerçektir (Vendryes, 2001). Cümlenin ifade ettiği anlam değerinin bireylerin düşünceleriyle yaşanmışlıklarıyla ve bilgi birikimleriyle önem kazandığı, bireyin kavrama, uygulama, analiz ve sentez gibi üst bilişsel düşünme

alanını da kapsadığı göz ardı edilmemelidir. Bu bakımdan cümlelerin dilin aktarım niteliğini belirleyen ve onun aktarılma biçimini de gösteren anlamlı bir yapısının olduğu ve bilişsel basamağın hatırlama, bilmeden sonraki ikinci aşamasını karşıladığı görülmektedir. Aktarımın türünün yazı dilindeki karşılıkları da doğrudan ve dolaylı aktarım şeklinde gerçekleşmiştir. Edebî ürünlerdeki doğrudan ve dolaylı aktarım cümleleri, o dili konuşanların, yazarların kültürel düzeydeki zihin yapılarını ve düşünme biçimlerini aktardığı için ürünleri okuyanlar da aktarılan cümlelerdeki zihin, ruh ve duygu yapısının içine girmiş olmaktadır. Tarih boyunca doğal dillere ait yazı dili ürünleri de iletişimsel boyutuyla dilin bu niteliklerini ortaya koymuş ve onları sonsuzlaştırmıştır. Bir sonraki kuşağın kültürel belleğine ve kolektif bilinçdışına da etki ederek her bir kültürel kavramı yaşanan ve etkileşimde bulunan kültürel çevre için anlamlı kılmıştır.

Türkçenin tarihî dönemlerindeki eserler, dilin iletişim işlevini en iyi biçimde yazı dili boyutunda gösteren eserler olma niteliğine sahiptir. Düşüncenin dil ile ifade yönteminin nasıl gerçekleştiği ve bu yöntemin özellikleri de anlatım niteliği bakımından dikkat çekici olmuştur. Anlatımın kalıcılığı düşüncenin ifade edilme biçimiyle doğru orantılı olmuş ve yazı dili eserlerindeki mesaj ve ana düşüncenin sağlayıcısı konumunda yer almışlardır. Cümlelerin iletişimsel boyutta yazı dili ile etkili ve anlamlı düzeyde ifadesi, kültürel düzeyin o dili kullananlar tarafından gelişmişliğini de göstermiştir. Bu bakımdan Türkçenin tarihî dönemlerindeki eserleri de Türk yaşayış ve inancı için, Türk kültürü için değerli olmuştur. Eski Türkçe Dönemi'nin ve Türkçenin tarihî dönemlerinin en değerli eserlerinden olan Köktürk yazıtlarında, dilin iletişim işlevi yazı dilinde anlamlı biçimde ortaya konulurken, devam eden tarihî süreçte Uygur yazıtlarında da dilin iletişim işlevi ve düşünceyi aktarım yöntemi, Türkçenin söz dizimi açısından ve kavramlarla birlikte yargıları ifade etme olanağı, zenginliğinin yanı sıra cümlelerin niteliği açısından değerlidir.

Çalışmada, Ötüken Uygur Dönemi Tariat, Şine Us ve Karabalgasun yazıtlarındaki aktarım cümleleri ve onların özellikleri değerlendirilecek; bir önceki tarihî dönem yazıtları olan Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarındaki benzer ve farklı örneklerle de ele alınacaktır. Ayrıca, aktarım cümlelerinin türlerinin toplam cümle sayısı içindeki oranı da nicel bakımdan dikkatlere sunulacak ve nitel olarak da çalışmanın amacı doğrultusunda anlamlı olacak biçimde yorumlanacak ve açıklanacaktır.

Çalışma için ilgili dönemin yazıtlarının seçilme nedeni ve çalışmanın problemi ise, bu dönemin yazıtlarıyla ilgili aktarma cümlelerinin özelliklerine dikkat çeken bir araştırma olmamasıdır. Bu bakımdan çalışmayla yazıtlara dil bilgisinin önemli bir konusu açısından yaklaşmanın değerli olacağı düşünülmüştür. Problemin ana soruları ise, yazıtlarda geçen dolaylı ve dolaysız aktarma cümlelerinin geçiş sıklığı nedir? Üç yazıt içinde aktarım türüne bağlı olarak dolaylı ve dolaysız aktarım cümlelerini en fazla barındıran yazıt hangisidir? Aktarım cümlelerinin nitelikleri ve özellikleri nelerdir? Yazıtlardaki aktarım cümlelerinde hangi anlatıcı bakış açıları ile anlatım gerçekleşmiştir? Bilge Kağan ve Köl Tigin yazıtları ile karşılaştırıldığında yazıtlardaki aktarım cümlelerinin özellikleri (benzerlik, farklılık) nelerdir? gibi sorulardan oluşmaktadır?

Türkçede Aktarım Cümleleri

Türkçe, tarihî süreçte doğal dil olarak, yazı dilindeki iletişimi sağlamada yargı / yargıların ifadesi olan cümle / cümleleri özellikleri bakımından sınıflandırmıştır. Yazı dilindeki anlatımın özelliği, doğrudan ve dolaylı olarak aktarılan cümleler ile ortaya konmuştur. Eski Türkçe Dönemi'nde, alışılmış biçimde bir cümle olarak değerlendirilen doğrudan anlatım, döneme ait eserlerde de örnek cümleler biçiminde yer almıştır. Gabain, doğrudan anlatımların eserlerde, genellikle *inçe* veya *ançulayu tēp tēdi* veya *aytdı* "böyle söyledi" ya da "sordu" ile başlatıldığını daha sonra da cümle sonunda *tēdi* "dedi, söyledi"; *ötünti* "rica etti" anlamlarındaki fiillerle ifade edildiğini söyler (Gabain, 2007: 126). Dolaylı anlatımda ise, sadece fiil yüklemine doğrudan anlatım şekline girdiğini, bu anlatım biçiminde öznenin de yüklem hâlinde olduğunu belirterek şu örnekleri sunar:

ol tınlıgıg "yoklunmaksız erür" tēp bilgülık ol : "Bu canlıyı "yok olamaz" diye bilmek gerekir" (U II 37,59; akt. Gabain, 2007: 126).

inçe sakınçıg bolmazun : bolar mēni bilmez tēp : "Bunlar beni bilmez (tanımaz)' diye bir düşüncen olmasın!" (TTX 473; akt. Gabain, 2007: 126).

T. Tekin, aktarma cümlesi terimi yerine "aktarma söz" terimini kullanmış ve bu cümleleri "Yan Cümleli Birleşik Cümleler" başlığı altında ele almıştır (Tekin, 2003). Tekin, Orhun Türkçesinde (Köktürkçede) belirli yüklemli yapıların temel cümlelerin önüne alınarak *tēyin / tēp* gibi yan cümle bağlaçları ile temel cümleye eklendiğini belirtir (Tekin, 2003: 214). Yazıtlardan örnek olarak şu cümleleri sunar (Tekin, 2003):

birye karluk bodun tapa süle tēp tudun yamtarıg ı(t)tım : "Güneyde Karluk halkına doğru sefer et! deyip Tudun Yamtar'ı gönderdim (BK D 40).

teyri bilge kaganta adrımalım azmalım tēyin ança ötledim: "Kutsal Bilge Hakan'dan ayrılmayalım' diye, öylece öğüt verdim (O sağ 3).

Tekin, aktarma sözlerin özelliklerini de örneklerle açıklar, onların temel cümlelerin içinde yer alabileceğini, "düşünme, işitme" gibi fiillerin sonucunu belirten yan cümleye de yine aynı bağlaçlarla bağlandığını ve bazı örneklerde de temel fiilinin amacını, hedefini belirtmek için kullanıldığını dile getirir (Tekin, 2003). Şu örnekleri sunar:

kara bodun kaganım kelti tēp ögirip sebinti : "Avam halk, 'Hakanım geldi' diye sevindi" (BK D41).

kögmen yolı bir ermiş tumış tēyin eşidip... : "Kögmen dağlarına giden yol bir tane imiş, (o da) kapanmış' diye işitip" (T 23).

ëgideyin tēyin sakıntım: "Doğurayım' diye düşündüm" (BK D 35).

arkış idmaz tēyin süledim: "Kervan göndermiyor' diye sefer ettim" (BK D 25).

Eski Uygur Türkçesi Döneminde ise, doğrudan aktarım cümleleri, iç içe birleşik cümle olarak değerlendirilmiş, yardımcı cümlelerin ana cümlelerin genellikle nesnesi olduğu dile getirilmiştir. Döneme

ait eserlerden onlarca örnek almanın çalışmanın kapsamına etkisi nedeniyle “seçki” olarak şu örnek cümleler tespit edilmiştir:

*samsto açari öz kuvragı birle közünçlüg yaylıkta barıp **ötüg bitig kégürtzün [tép] tédi..** : “Tripitaka üstadı kendi cemaati ile kabul yerine varıp **‘Dilekçesini getirsin’ diye** söyledi” (Xuangzang – Biogr, 1604-1607; akt. Eraslan, 2012: 530).*

***kèn togdaçı nomlarig bululur bilmetin öçmek tęp temiş-i erser** kaltı umak erür birdemleti tıdgalı kelmedük üdki nomnuñ togmakın öçmekniñ bululmak-ı...: “**Sonra doğan dharma’ları tam olarak engellemekten bilmeden sönme (apratisañkhyānirodha) bulunur” diye dediğinde ise, şöyle ki gelmemiş zamandaki dharma’nın doğmasını tam olarak engelleyebilmektir**” (Özönder, 1998: 85).*

*az kılınçımız küçlüg bolup ezük savlar sözledimiz.. **taki yême kodıki yavaz ed tavarlarig satıgka tegzün tęp** ögdümüz.. “Hırsımız, arzumuz güçlenerek yalan sözler söyledik. Yine **‘Kötü, işe yaramaz malları satılsın.’ diye** (onları) övdük” (Tekin, 1976, 20. Böl. 61¹⁸⁻²¹ : 236).*

*adın kişilerke .../ler ... **edgü kutlug bizni köyüp tıdılar ötlediler tęp** nomlayurlar erdi.. “Diğer insanlara... .../ler .. **‘İyi kutlu (olan) bizi yakarak, (bize) engel oldular, (bizi) tehdit ettiler’ diye** öğretiyi öğretilerdi” (Tekin, 1976, 21. Böl. 67²¹⁻²⁴ : 240).*

***balık uluş körki begimizni kanta kodup keltiñ téseler.. sizlerini tétip kodtı inagsız kılta tęp** neçük tét(i)n .. “**Devletli, güzel beyimizi nerede bırakıp geldin? derseler, ‘Sizi bırakıp gitti, dayanaksız kıldı’ deyip** nasıl söylerim” (Geng, Klimkeit ve Laut, 1991, 13. Böl. 10b²³⁻²⁵ : 281).*

Yine Eski Uygur Türkçesi Döneminde, doğrudan aktarım cümlesi olarak ana cümlenin nesnesini açıklayan yan cümleler olarak da değerlendirilen metin örnekleri bulunmaktadır. Bu türden yan cümleler yapıcı bağımsız yan cümle olarak tanımlanmakta ve cümle sonunda yer almaktadır. Ayrıca, yan cümlelerle temel cümle arasında “kim” ifadesinin işaretli olduğu da dile getirilmiştir (Hunutlu, 2014: 149). Köktürk yazıtlarındaki “de-” fiili kullanılarak yapılan doğrudan aktarım cümlelerindeki yapının devamı olarak Eski Uygur Türkçesindeki açıklama yan cümle yapısına geçiş özelliğini göstermektedir. (Hunutlu, 2014). Metin cümlelerinde, yan cümlenin ana cümleye bağlanışını sağlayan “kim” ifadesi yerine *tęp* zarf fiili ile kurulan aktarım cümleleri de döneme ait bazı eserlerde görülmektedir. Döneme ait eserlerden biri olan İyi ve Kötü Prens Hikâyesi’nde yer alan bazı “seçki” örnek cümleler şöyledir:

*kañı kan inçä tęp ayıttı nākū ıǵlayu buşuşluǵ kältiñ.. Babası olan han **şöyle diyerek [şunu] buyurdu [ki] niye ağlayarak üzgün geldin?** (İKPÖ 5 (1-3); akt. Hunutlu, 2014: 150).*

*[ötrü içgärü **kañ elligkä] ötüg bérdi talu öǵüzkä kiräyin tęp.. “Sonra sarayda babası krala ricada bulundu [ki] “Okyanus ırmağına gideyim.” diyerek İKPÖ 15 (4-6); akt. Hunutlu, 2014: 151).***

ärdini bultuñuz mu tęp tedi. “Mücevheri buldunuz mu?” diye sordu İKPÖ 54 (7), 55 (1)

tegin köni saıblığ için **bultum ögüküküm tęp** tedi. (Prens doğru sözlü olduğu için) "**Buldum, yavrucuğum.**" diye söyledi (İKPÖ 55 (1-3)).

Eser metninde daha önceki örneklerde yer alan "de-" fiilinin bazı örneklerde *inçä tęp sakın-* şeklinde yer aldığını ve yine nesne görevinde yapıca bağımsız yan cümlelerin yer aldığı görülmüştür:

ol ödün kadını kan borluğçısı teginig körüp inçä tęp sakıntı içgärüliđ ädgü yemişig kuşlar artatır için turkaru kınka täginür men amtı bu äriđ elitäyin borluğumun közädzün anta açınayın tęp. O sırada kayınpederi (olan) han(ın) bahçivamı prensi görüp şöyle diyerek düşündü: "Saraya ait iyi yemişleri kuşlar talan ettiği için durduk yere cezaya uğruyorum. Şimdi bu adamı götürüyüm, bahçemi gözetsin; orada (ona) bakayım." diye (İKPÖ 72 (4-8), 73 (1-4); akt. Hunutlu, 2014: 181-182).

Ayrıca, eserde bağımsız yan cümlelerin temel cümlelerin durum tümleci ve hedef tümleci görevinde olduğu örnekler de bulunmaktadır. Örneklerde *tęp* zarf fiili ile birlikte *yarlıka-* fiili kullanılmaktadır:

tıdu umadam ärkim tükämädi ärksiz ıdur men amtı siz kıtađlanıñ birlä barıñ yerçi boluñ tęp yarlıkadı. "(Ona) engel olamadım, gücüm yetmedi. (Onu) isteksizce gönderiyorum. Şimdi siz gayret edin, (onunla) birlikte gidin; ona rehber olun." diye buyurdu (İKPÖ 27(3-7)).

...[altın taç] közünür mü körüñ tęp tedi. [Altın dağ] görünüyor mu (diye) (bir) bakın. İKPÖ 37(3-7); akt. Hunutlu, 2014: 183-184).

Döneme ait bir diğer eser olan Maytırsimit'te de benzer türde örnekler yer almış ve yapıca bağımsız yan cümleler *tęp* zarf-fiili ve *sakın-* fiili ile birlikte nesne görevinde metnin söz diziminde yer almıştır. Bazı seçki örnekler şöyledir:

balık uluş körki begimizni kanta kodup keltiñ téseler.. sizlerini tétip kodtı inagsız kıltı tęp neçük tøy(i)n .. "Devletli, güzel beyimizi nerede bırakıp geldin? derseler, 'Sizi bırakıp gitti, dayanaksız kıldı' deyip nasıl söylerim" (Geng, Klimkeit ve Laut, 1991, 13. Böl. 10b23-25: 281).

inçe tęp sakıntılar üç kat yer suvda teñri teñrиси burkan birle tegişi /... .. ulatı yok .."Şöyle deyip düşündüler: 'Üç katlı bu yer yüzünde Tanrılar Tanrısı Burkan ile karşılaşması... .. ve yok ..." (Tekin, 1976, 3.Böl. 2421-24 : 207-208).

Karahanlı Türkçesi Dönemi eserlerinde, değişen kültürel çevre ve etkileşimde bulunulan kültürel unsurların coğrafi ve sosyal yönden değişimi, yazı dili boyutunda edebî eserlere yansımıştır. Arap alfabesi ile birlikte Uygur Türk alfabesiyle yazılan eserler, kültürel değişim ve etkileşimin yazı diliyle ifade edildiğini de kanıtlar nitelikte olmuştur. Eserlerin söz varlığındaki cümleler ve onların özellikleri de önceki tarihî dönem ile benzer özellikler kadar farklı özellikler de sergilemiştir. Ancak tüm bu cümlelerin özellik ve nitelikleri de çalışmanın kapsamı gereği ayrıntılı olduğu ve geniş olduğu için ayrı bir çalışma konusunu oluşturmaktadır. Çalışmanın kapsamı ile ilgili olan döneme ait eserlerdeki doğrudan ve dolaylı anlatım cümlelerinin iç içe birleşik cümle olarak değerlendirildiği görülmektedir. Özellikle de zarf-fiil ve bağlama edatları ile genişletilmiş cümlelerin olduğu dile getirilmiştir. Genel

olarak manzum eserlerde bazen de- fiili yerine işit- fiilinin kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda işit-fiilinin kullanım amacıyla ilgili olarak, cümleyi dikkat çekici ve hedef okuyucu tarafından ayırt edici nitelikte kılmak aynı zamanda da cümlelerin daha kolay anlaşılmasını sağlamak olduğu düşünülebilir. Diğer yandan ilgili aktarım cümleleri okunduğunda, eserin mesajını etkili kılmak için bu türden fiillerin beyitlerde tercih edildiği de açıktır. Döneme ait eserlerdeki bazı örnek cümleler şöyledir:

êşitgil biliglig negü tēp ayur / edepler başı til küdezme tēyür : “Dinle! Bilgili ne diyor? Edeplerin başı, dili gözetmektir” (AH, 129-130; akt. Hacıeminoğlu, 1996: 206).

tilin emgemiş er ne tēr êşit / ... sözüñü küdezgl başıj barmasun / tilij küdezgl tişin sunmasun “Dilinden eziyet çeken adam ne der, dinle; ... sözüne dikkat et, başın gitmesin; dilini tut, dışın kırılmasın” (KB 165-167, Arat, 2007: 33).

ayakımdın tutup südrep gürge êlttiñ / hakka kulluk kılmađıñ dēp yançıñ tipin “Ayağımdan sürüyerek kabre götürün / ‘Hakk’a kulluk kılmağın’ deyip çekiştirip tepin” (DH IV, Bice, 2016: 12).

Türkçenin devam eden tarihî sürecinde Türkiye Türkçesinde aktarma cümleleri genel olarak dil bilgisi terimlerinde benzer kavramlarla ifade edilmiştir. Korkmaz, bu cümleleri iç içe girmiş birleşik cümle olarak tanımlamış ve tümleç görevi yüklediklerini, anlamca ise, temel cümlelerin nesnesi durumundaki yan cümle olarak değerlendirmiştir (Korkmaz, 1992: 81). Korkmaz (1992) ilgili cümlelere ise, örnek olarak şunları gösterir:

Atatürk, Türk gençliğine hitabesinde; ‘Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur’ dedi.

‘Yazıklar olsun kâtip!’ dedi. Hani beraber gelecektik.

‘Bugün geleceğiniz bilmiyordum.’ diyerek hazırlık yapmadığını söyledi.

Aktarma cümlelerini yine benzer şekilde iç içe birleşik cümle şeklinde tanımlayan G. Karaağaç, bu cümlelerin herhangi bir görevle başka bir cümle içinde yer aldığını, yardımcı cümle olarak ana cümlelerin bir ögesi olduğunu ve bu yapıdaki cümlelerde ana cümlelerin yüklemine genellikle “demek, zannetmek, sanmak, bilmek, görmek, görülmek, farz etmek, düşünmek” fiillerinin çekimli şekillerinden oluştuğunu dile getirmiştir. Ayrıca, ana cümlelerin Türkçenin söz dizimi yapısına uygun olarak sonda yer aldığını vurgulamıştır (Karaağaç, 2011: 239). Karaağaç’ın (2011) sunduğu örnek cümleler şöyledir:

‘Seni görmedim.’ diye bu bahar içimde bin türlü duygunun isyanı var.

Bu sözün ‘İnanmak istemiyorum.’ demek olduğunu biliyordu.

Başkası düştü mü ‘Çürük tahtaya basmasaydı.’ deriz.

Tarihî süreçte Türkçenin aktarım cümlelerinin iç cümle veya iç içe birleşik cümle şeklinde büyük oranda benzer eylemlerle (de-, söyle-, düşün- vb.) aktarıldığı görülmektedir. Ayrıca, aktarım cümlelerinin iç cümle veya yan cümle olarak farklı görevler de üstlendiği eserler ve örnekler bağlamında tanıklanmaktadır. Çalışmada da bu nitelikler ve açıklamalar göz önünde bulundurularak söz varlığında aktarma cümlelerini barındıran yazıtlar üzerinde anlamlı değerlendirmeler yapılacaktır.

Yöntem

Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinde kullanılan doküman inceleme tekniği kullanılmıştır. Nitel bir araştırmada doküman inceleme tekniği, dokümanlarda yer verilen verilerin tespit edilmesini, seçilmesini, anlamlandırılmasını ve sentezlenmesini analitik işlem süreci içinde gerçekleştirmek olarak ifade edilmektedir (Bowen, 2009: 28). İfadeye göre, ele alınan dokümanlardaki veriler, anlamlı olacak biçimde yorumlanacak ve değerlendirilecektir. Ayrıca, yazıtlardaki bulgular, tablolar hâlinde gösterilip nicel verilerle desteklenerek açıklanacak ve yorumlanacaktır.

Çalışmanın veri kaynağı olarak, yazıtları bilgi değeri taşıdıkları Türk dünyası coğrafyasında yerinde inceleyen ve çağdaş dil bilimi yöntemleriyle yazıtların söz varlığını bilimsel bilgi, belge ve bulgular olan fotoğraflar ve görüntülerle destekleyerek onlar üzerinde estampaj çalışması yapıp epigrafik inceleme yapması nedeniyle Osman MERT (2009) 'in eseri alınmıştır. Eser, tüm bu yönleriyle kendisinden sonraki birçok çalışma için kaynak niteliği oluşturmakla birlikte sahada kullanılan teknolojik araçlarla elde edilen bulguların görsel kanıt niteliği oluşturması da yazıtlar için yapılacak çalışmalar ve araştırmalar için değerli veri kaynağıdır. Ayrıca, Karabalgasun I-II yazıtları için hem H. Namık Orkun (2011), Alimov (2015) hem de son dönem yayınlarından T. Moriyasu ve Y. Yoshida (2019)'nın yazıtın Çince çevirisine ilişkin yaptıkları yayın temel alınmıştır.

Bulgular ve Yorumlar

Yazıtlardaki aktarım cümleleri, doğrudan ve dolaylı olarak sınıflandırılırken cümlelerin özellikleri bakımından da yüklem yerine göre, cinsine göre ve de ilgili yargının sayısına göre de değerlendirecektir. Ancak çalışmanın kapsamı ve sınırlılığı çerçevesinde bu türden cümlelerin yapısı üzerine ayrıntılı bir analiz yapılmayacaktır.

Tariat Yazıtı

Tablo 1. Tariat Yazıtı Aktarım Cümleleri

	Toplam Cümle	%	Doğrudan Akt. C.
Tariat Yazıtı	73	0.5	4

Yazıtın doğu yüzünde yer alan örnekte, doğrudan aktarım cümlesi nesne görevinde olan iç cümledir. Ana cümle ise, yüklem yerine göre kurallı cinsine göre ise, fiil cümlesidir. Yargı sayısı olarak, iç cümle şeklinde iç içe birleşik cümle olarak metin söz diziminde yer almaktadır. Kahraman bakış açısı kullanan anlatıcının anlatım biçimiyle ifade edilen cümlede, aktarımların "de-" fiili kullanılarak görülen ve duyulan geçmiş zamanın üçüncü tekil ve çoğul şahsı kullanılarak yapıldığı görülür. Bu bağlamda yazıtın doğu yüzünde, Moyun Çor Kağan'ın kendi ağzından Köktürk ve Uygur tarihini kısaca özetlediği cümleler yer almış ve devam eden cümlelerde de geçmişteki tarihî olaylara ait bilgiler veren Moyun Çor

Kağan, yaşadıkları coğrafi bölgeyi ardından da kağan olarak atanmasını aktarıırken, 28 yaşında yani 741 yılında Köktürk Kağanlığı'nı karıştırarak daha sonra da bozguna uğratmasını anlatmaktadır. Güney yüzünde ise, Moyun Çor Köktürkler ile olan mücadeleleri anlatmakta ve İğdir Dokuz Tatar boylarıyla olan mücadeleye dikkat çekmekte ve son satırlarda da Tanrı'nın lütfuyla milletin kendisini kağan, eşini de katun olarak nasıl atadığını aktarmaktadır (Mert, 2009: 146-147). Öyle ki, yazıtın bu yüzlerindeki aktarım cümlelerinde, günümüz Türk edebiyatı metinlerinde sıkça kullanılan kahraman bakış açısı ile anlatımın gerçekleşmesi ve aktarımların geçmiş zamanın üçüncü tekil ve çoğul şahısla yapılmış olması da yazıtlardaki anlatım inceliğini ortaya koymaktadır. Anlatımlardaki şahısların ve çevrenin geniş olması, aynı zamanda zaman geçişlerinin de esnek yapısını göstermekle birlikte anlatımdaki akıcılığın ve etkileyciliğin de kanıtını oluşturmaktadır.

Tariat yazıtının güney yüzündeki örneklerde ise, yine doğrudan aktarım cümlesi nesne görevinde iç cümle olarak yer almış; ana cümle ise, yüklem yerine göre devrik, cinsine göre ise, fiil cümlesi biçimde metinde bulunmaktadır. Doğrudan aktarım cümlelerinde yaygın kullanılan “de-” fiili, bu örneklerde ana cümlelerin fiili olarak sonda değil, nesne görevindeki iç cümleden önce yer almıştır. Yazıtın doğu ve güney yüzündeki aktarım cümleleri şöyledir:

Doğu Yüzü

bıḡa # yorıdım : ozmuş t(e)g(i)n : ud(u)rğ(a)nta : yorıyur : t(e)di : (a)n alğı! t(e)di “Bin kişilik askerî birlik ile yürüdüm. “Ozmış Tigin Udargan’dan (bize doğru) yürüyor” dedi. “(Git ve) onu (tutsak) al!” dedi” (Ta D 6; Mert, 2009: 160).

Güney Yüzü

üç!(a)ğzın yıḷka : toq(u)z buyruq # [b]ıḡ s(e)ḡüt : k(a)ra buḡ(u)ḡ : tır(u)ıḡı k(a)ḡım k(a)ḡka : öt(ü)nti : (e)çü (a)pa (a)ḡ b(a)r t(e)di..... “Üç (Karlıklular) Domuz yılında (MS 747) Dokuz Tatarlar.... dokuz buyruk, bin general ve halk(a) karşı) ayağa kalkarak babam Kağan’a (şöyle) dilekte bulundular: “Atalarımızın adı var” dedi(ler)...” (Ta G 4-5; Mert, 2009: 171).

(a)nta k(i)sre : küsgü yıḷka : s(i)nl(e)gde küç k(a)r(a) ḡoḡu#(u)ḡ t(e)m(i)ş : sin s(i)zde : küç k(a)r(a) : şub (e)rm(i)ş : “Ondan sonra Sıçan yılında (MS 748) (ecdat) mezarlığında güçlü halk şöyle demiş: ‘(Atalarımızın) mezarları sizde. (Muhtaç olduğunuz) güç ‘Kara Su’dur (Ta G 5; Mert, 2009: 171).

Şine Us / Moyun Çor Kağan Yazıtı

Tablo 2. Şine Us / Moyun Çor Kağan Yazıtı Aktarım Cümleleri

	Toplam Cümle	%	Doğrudan Akt. C.
Şine Us /Moyun Çor Kağan Yazıtı	175	8.6	15

Yazıtın doğu yüzündeki doğrudan aktarım cümlelerinde, iç cümleler yine nesne görevindedir. Ana cümleler, yüklem yerine göre kurallı, cinsine göre ise fiil cümleleri şeklinde söz diziminde yer almıştır. Yargı sayısı bakımından ise, yine iç içe cümle şeklindedir. Öte yandan örnek cümlelerde, kahraman bakış açısıyla anlatıcının (Moyun Çor Kağan) anlatımı yaptığı tespit edilmiştir. Ayrıca, yazıtın bu yüzünde tahribattan dolayı eksilteli cümlelerde “de-” fiilinin doğrudan aktarımı belirtmesi de dikkat çekmiştir. Öyle ki, yazıtın doğu yüzünde Moyun Çor Kağan’ın akraba boyları bir araya getirme çabasının göstergesi olarak Sekiz Oğuzlar, Dokuz Tatarlar’a karşı yaptığı seferler aktarılmıştır (Mert, 2009: 202). Moyun Çor Kağan, bu amaçla yapılan mücadelelerdeki konuşmalarını da yazıtın bu yüzünde dolaylı ve dolaysız aktarım cümleleri ile ifade etmiştir.

Yazıtın güney yüzündeki doğrudan aktarım örneklerinde, daha önceki yüzünde yer alan iç cümlelerin nesne görevindeki kullanımı iki örnek cümlede devam ederken, sadece bir örnekte doğrudan aktarım zarf tümleci görevinde kullanılmıştır. Cümle her ne kadar yazıtın tahrip olması nedeniyle eksilteli olsa da iç cümle zarf tümleci olarak tespit edilmiştir. Yine anlatıcı bakış açısı olarak Moyun Çor Kağan’ın ağzından örneklerde kahraman bakış açısının kullanıldığı görülmektedir. Yazıtın bu yüzünde de tahribata rağmen yine boyları bir araya getirme amacı kapsamında yapılan mücadeleler aktarılmıştır.

Yazıtın batı yüzündeki tek örnekte de doğrudan aktarım cümleleri, nesne görevinde iç cümle olarak yer almıştır. Ana cümle, yüklem yerine göre kurallı, cinsine göre fiil; yargı sayısına göre ise, iç içe cümle türündedir. Anlatıcı, kahraman bakış açısına sahiptir ve aktarım cümleleri “de-” fiili ile görülen geçmiş zamanın üçüncü tekil şahıs ile çekimlenmiştir.

Ayrıca, Tariat yazıtının doğu ve güney yüzündeki zaman geçişi esnekliğinin Şine Us yazıtında da yer aldığı ama sadece üçüncü tekil şahıs ile aktarımların gerçekleştirildiği görülmüştür. Yazıttaki örnek aktarım cümleleri şöyledir:

Doğu Yüzü

*k(e)ntü hoş(u)ñ(u)m : tid(i)m : uđu : k(e)l(i)ñ tid(i)m ...“(Onları) kendi halkım olarak kabul ettim.
“(Ey halkım) gelin” dedim” (ŞU D 2; Mert, 2009: 234).*

Tablo 3. Karabalgasun Yazıtı I Aktarım Cümleleri

	Toplam Cümle	%	Doğrudan Akt. C.	%	Dolaylı Akt. C.
Karabalgasun Yazıtı I	135	3.7	5	3.7	5

Çince metnin tercümesi

Yazıtta, doğrudan aktarma cümleleri, nesne görevindeki iç cümle türündedir. Yine yüklem yerine göre ise, ana cümle devrik, yüklem cinsine göre ise, ana cümlelerin "de-" fiili ile yapılan fiil cümlesi olduğu tespit edilmiştir. Sadece son örnek cümlede "de-" fiili ile birlikte "ötün-" "rica etmek" fiilleri de yer almıştır.

Anlatıcının, yazıtta hâkim bakış açısını kullandığı ve ilgili aktarım cümlelerindeki fiillerin görülen geçmiş zamanın üçüncü tekil ve çoğul şahsıyla çekimlendiği görülmektedir. Bu bağlamda, yazıtın Ay Tengride Kut Bulmuş Alp Bilge Kağan adına Alp Inançu Baga Tarkan tarafından yazıldığı bilgisiyyle aktarım cümlelerinin yazıtın giriş bölümünde Uygur Kağanlığının kurulması ardından gelen bölümlerde ise, Böğü Kağan'ın tahta geçmesi, başarıları ve Manihaizm'i kabul etmesi anlatılmıştır. Özellikle Böğü Kağan ile ilgili bölümlerde onun düşünce dünyası, davranış ve tutumları bu yöndeki faaliyetleri olay örgüsüyle birlikte yoğunlaşmış ve konuşmalardaki kişilerin de artmasıyla aktarım cümlelerinin geçiş sıklığı yükseltmiştir. Özellikle kağanın çevresindeki üst düzey yöneticilerin düşünce ve tutumları hem doğrudan hem de dolaylı aktarım cümleleri ile açık ve anlaşılır biçimde ifade edilmiştir. Böylelikle aktarım cümlelerinin de sadece kahramanın ağzından iletişimsel işlevle değil, olayların ve aksiyon içindeki karakterlerin de katılımıyla yoğun bir düşünce, duygu ve tutum aktarımını sağladığı görülmüştür. Yazıtta yer alan örnek cümleler şöyledir:

Üç oymaklı Karluk ve diğer oymakların hepsi dediler ki: 'Bizim eski sülalemiz tekrar ikbale erdi. Biz kağanımızı yine bulduk.' (5.st; Orkun, 2011: 232; Moriyasu & Yoshida, 2019: 26).

O kağan diyordu ki: 'Siz fazileti nasıl anlayabiliyorsunuz? Bunun üzerine hemen genel valiler, sınır valileri, iç ve dış vezirleri ve kumandanların hepsi bir ağızdan diyorlardı ki: 'Biz eski günahlarımızdan istiğfar ediyoruz ve hak dinine fedakârlıkla hizmet edeceğiz.' (8-9.st; Orkun, 2011: 233; Moriyasu & Yoshida, 2019: 27).

Kağan diyordu ki: 'Mademki hakikate eriştiniz! Yurtlarınıza giderek hediyeleri getiriniz. Kazılmış şeytan heykellerini ve resim edilmiş şeytan tablolarını hep yakınız! Cinlere dua etmekten ve şeytanlara tapmaktan vazgeçmelisiniz. Ve ışık dinini kabul etmelisiniz!' (9-10.st; Orkun, 2011: 233; Moriyasu & Yoshida, 2019: 28).

Genel valiler, sınır valileri, iç ve dış vezirleri, ordu kumandanları ve bütün memurlar şöyle rica ediyorlardı: 'Gök Kağan yüksek mevkide iken birçok vezirler bulunduruyor. Şimdi Alp

Kağan memleketi idare edecek bir kudret ve deniz kadar derin, dağ kadar yüksek bir gönlü vardı. Yurt büyük bir bütünlüktür. Dolayısıyla kanun ve nizamlar parlak olmalıdır. Sizin tanrısal lütfunuzdan ricamızı is'af (isteği yerine getirme) buyurmanızı dileriz.” (12.st; Orkun, 2011: 234; Moriyasu & Yoshida, 2019: 29).

Yazıttaki dolaylı aktarım cümleleri ise, “rica et-” ve “buyur-” fiilleri ile isim-fiil cümlesi şeklinde temel cümleye bağlanmışlardır. Ayrıca, dolaylı aktarım cümleleri, temel cümlede nesne ve hedef tümleci görevinde yer almaktadır:

*Bol paralar ve tath dillerle askerlerinin katılımlını sağlama ve (onlarla) birlikte **Tang sülalesinin mahvedilmesini rica ediyordu** (7.st; Orkun, 2011: 233; Moriyasu & Yoshida, 2019: 26-27).*

(Çin) imparatoru Uygurlarla sarsılmaz kardeş hükümet ve ebedi akraba devlet oluşturmaya sözleşmişlerdi (7.st; Orkun, 2011: 233; Moriyasu & Yoshida, 2019: 27).

...onlar kendi suçlarını anladılar, yalvarışlarla **affedilmelerini rica ettiler**. Gök Kağan onların sadık olduklarına inanıp düşünerek yaptıkları kötülükleri affetti. Bundan sonra beyleri aracılığıyla halka **geri dönerek kendi işleri ile uğraşmalarını** emretti (18.st; Orkun, 2011: 235; Moriyasu & Yoshida, 2019: 31).

Emri altındaki birkaç atlı muharebeyi idare ediyordu ve **zaferi kesinlikle kazanmalarını emrediyordu** (19.st; Orkun, 2011: 235; Moriyasu & Yoshida, 2019: 31).

Karabalgasun Yazıtı II

Yazıtta, dolaysız aktarım cümlesi yerine doğrudan aktarım cümlesi aktaranın söylenmek isteneni kendi ifadeleri ile dile getirmesi olarak tespit edilmiştir. İç cümle türündeki ifadeler, sebep tümleci görevinde ana cümlede yer almıştır. Anlatıcının kendini merkeze alarak olayları ifade etmesi ise, kahraman veya ben merkezli bakış açısıyla anlatımın gerçekleştiğini göstermektedir:

“Öndekini (**çok ileri gitmesin diye**) dizginler idim. Sondakini (**geride kalmasın diye**) itekler idim” (3-4.st.; Alimov, 2015: 31).

Ötüken Uygur Dönemi yazıtlarındaki doğrudan aktarım cümlelerindeki “de-” ve “eşit-” fiillerinin görevleri Kök Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarında da benzer şekilde yer almıştır. Dolaylı aktarım cümlelerinde ise, ana cümle fiilleri amaç ve sebep anlamında “tép” “temiş” “tèyin” şeklinde bağlaç ve zarflarla tümleç görevindeki iç cümlelerle ana cümlede yer almışlardır. Yazıtlardan “seçki” yapılan bazı örnek cümleler şöyledir:

anta anyıg kişi ança boşgurur ermiş irak erser yablak ağı birür yağuk erser edgü ağı birür tip ança boşgurur ermiş bilig bilmez kişi ol sabıg alıp yağru barıp öküş kişi öltüg: “Orada kötü niyetli kişiler şöyle akıl verirler imiş: ‘(Çinliler bir halk kendilerine) uzak ise kötü hediyeler verir; yakın ise iyi hediyeler verir’ deyip öyle akıl verirler imiş. (Ey) cahil kişi (sen de) o sözlere kanıp (Çinliler’e) yaklaştın ve çok kişi(nle / adamınla birlikte) öldün.” (KT G7 Alyılmaz, 2005: 10).

bunça iş(i)g küç(ü)g : birtük(g)e)rü : s(a)k(i)nmatı : türük : bod(u)n : ölür(e)yin : ur(u)gs(i)r(a)t(a)yın : tir (e)rm(i)ş yok(a)du : b(a)rır : (e)rmiş : “(Çin halkı) bunca hizmet ettiğini düşünmeden ‘Türk halkını öldüreyim, neslini yok edeyim’ der imiş” (KT D10 Tekin, 2010: 27).

türük : k(a)ra : k(a)m(a)g : bod(u)n : (a)nça : tim(i)iş : ill(i)g bod(u)n [(e)rtim : il(i)m (a)mtı k(a)nı : k(e)mke il(i)g : k(a)zg(a)nur m(e)n : tir (e)rm(i)ş] : “Türk avam halkı şöyle demiş: ‘Devlet sahibi (bir) halk (idim; devletim şimdi nerde? Kimin için ülkeler fethediyorum? der imiş)’ (BK D8 Tekin, 2010: 53).

Sonuç ve Öneriler

Çalışmada Ötüken Uygur Dönemi yazıtlarından Tariat, Şine Us ve Karabalgasun I-II yazıtlarında yer alan doğrudan ve dolaylı aktarım cümleleri özellikleriyle birlikte tespit edilmiş ve nicel bakımdan yazıtlardaki söz varlığı içinde yüzdelik olarak ne kadar yer aldıkları dikkatlere sunulmuştur. Elde edilen bulgularda, doğrudan aktarım cümlelerinin toplam söz varlığı içindeki geçiş sıklığının yüzdelik olarak üç yazıtta da çok düşük seviyede kaldığı görülmüştür. Doğrudan aktarım cümlelerinin geçiş sıklığının en yüksek olduğu yazıt, Şine Us yazıtıdır. Öte yandan, Tariat ve Şine Us yazıtında, dolaylı aktarım cümleleri yer almazken, Karabalgasun yazıtlarında dolaylı aktarım cümleleri kullanılmıştır. Doğrudan aktarım cümlesi olarak yan cümle veya iç cümlelerin temel cümlede genel olarak nesne görevinde kullanıldığı öte yandan az oranda ise, bu cümlelerin tümleş görevinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca, Karabalgasun yazıtlarının Çince tercümesinde doğrudan aktarım cümlelerinde, “de-” fiili ile birlikte “ötün-” fiilinin de yer aldığı görülmüştür. Aktarım cümlelerindeki fiillerin çeşitliliğinin olması, hareketin ve onun niteliğinin belirtilmesi bakımından ve de iletişimdeki karşılıklık ve yazıtlardaki toplumsal statüyü gösteren hitap biçimlerini göstermesi bakımından değerlidir. Dolaylı aktarım cümlesi olarak ise, Karabalgasun yazıtında, isim-fiillerle kurulan yan cümlelerin geçiş sıklığı yüksektir. Yine dolaylı aktarım cümlelerinde, “yarlıka-” fiilinin de kullanılması, bireylerin hitap şekillerindeki toplumsal statüyü vurgulaması açısından önemlidir. Öyle ki, yönetici sınıf ile halk arasındaki veya alt yöneticiler arasındaki hiyerarşik düzeyi iletişim yönünden göstermektedir. Ayrıca, Karabalgasun I yazıtının Çince çevirisinde doğrudan ve dolaylı aktarım cümlelerinin sayısı toplam cümle sayısı içinde birbirine eşittir. Böylelikle anlatım inceliği ve esnekliği olarak her iki aktarım cümlesi türünde de söylenmek istenenlerin ve verilmek istenen mesajların etkili bir biçimde sunulmak istenmesinin hedeflendiği görülür. Özellikle kültürel düzeydeki etkileşim ve gelişimin (Manihaizm’in kabulü ve kağanın faaliyetleri) yansıtılmak istenmesi, bunun için yapılan eylemler ve kağanın çevresinin tutumu hem dolaylı hem de doğrudan aktarım cümleleri aracılığıyla hedeflenen mesajın iletilmesi adına etkili olmuştur. Bu sayede düşüncelerdeki keskinlik, kararlılık; duygulardaki yoğunluğun aktarım cümleleri ile ifade edilmesi yazıt metinlerinin kalıcılığını artırmış ve onları gelecek kuşaklar için dikkat çekici kılmıştır. Öte yandan metin niteliği açısından da 7. ve 8. yy. daki yazı dilinin gelişmişliği ve ifade zenginliği de yazıtlardaki aktarım cümlelerinin özellik ve nitelikleriyle ifade edilmiştir. Özellikle doğrudan aktarım cümlelerindeki düşüncelerin açık, anlaşılır ve bulanıklığa neden olmayacak yapıda

olması dile ait özlü söz söyleme hedefini ve yaşanan coğrafyadaki koşulların zorluğuna uygun olarak Türklerin kısa ve öz konuşma yeteneğini de yansıttığı görülmüştür.

Yazıtlarda, yüklem yerine göre kurallı cümlelerin yüklem cinsine göre ise, fiil cümlelerinin geçiş sıklığının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Böylelikle bu üç yazıtta eylemin, hareketin aktarıldığı ve cümlelerin basit nitelikte oluşturulduğu görülmektedir. Anlatıcı bakış açısı olarak kahraman bakış açısının görülen geçmiş zamanın üçüncü tekil ve çoğul şahısla aktarım cümlelerinde kullanıldığı tespit edilmiş ve yazıtlardaki kahraman bakış açısının farklı bir niteliğiyle birlikte kullanıldığı görülmüştür. Özellikle birinci tekil şahısla biten cümlelerden sonra üçüncü tekil ve çoğul şahıs cümlelerinin aktarım cümlesi olarak kullanılması bu niteliklerdendir. Niteliğin bir diğer yönü ise, anlatımın etkileyciliğini ve kahramanların karakterleriyle birlikte düşünce ve iç dünyalarını yansıtmaları bakımından değerlidir. Moyun Çor Kağan'ın kendisinin dile getirdiği cümleler kahraman bakış açısıyla anlatılırken yazıtın yazıcısı olan Bilge Kutlug Tarkan Sengün'ün doğrudan aktarım cümleleri ise, hâkim bakış açısı ile anlatılmıştır. Buna karşılık, Karabalgasun I yazıtında ise, Alp Inanç Baga Tarkan'ın hâkim bakış ile yazıttaki olayları anlattığı, aktardığı görülmektedir. Tüm bu anlatım biçimindeki yoğunluk ve aktarım cümlelerin geçiş sıklığı döneme ait yazı dilinin iletişim işlevinin etkili bir biçimde, büyük bir ustalık ve incelik kullanıldığını göstermektedir. Ayrıca, anlatımlara ait farklı bakış açılarının yazıtlarda kullanılması, olayların ve olay örgüleriyle birlikte karakterlerin de düşünce dünyalarını ve yaptıkları eylemler ile de amaç ve hedeflerini dile getirmişlerdir. Özellikle metin içindeki aksiyonu ve olaylar arasındaki bağlantıyı ifade eden aktarım cümlelerindeki “basit, kısa ve kesin” yapıdaki ifadeler, Tariat ve Şine Us yazıtında Moyun Çor Kağan'ın ağzından düşünce dünyasını da ifade edecek nitelikte aktarılmıştır. Onun olaylar karşısındaki kararlı tutumu, karar almadaki beceri ve davranış biçimi, ileri görüşlülüğü de aktarım cümleleri ifade edilmiştir. Bu sayede olay örgülerini ifade eden konuşmalarla da aynı zamanda gelecekte yazıtları okuyacak kuşaklara ibretlik mesajlar ve örnek alınacak olaylar aktarılmıştır.

Genel olarak üç yazıtta, doğrudan ve dolaylı aktarım cümlelerinin farklı özelliklerle birlikte kullanıldığı ve üç yazıtın Orhun yazıtlarından söz varlığı bakımından daha sınırlı olmasına rağmen çağdaş hikâyeye ve roman anlatım tekniklerini barındırdığı tanıklanmaktadır. Tarihsel bir olgu olarak dilin gelişim ve değişiminde işlevlerin değişmediği de kullanılan anlatım tekniklerinin özellikleriyle birlikte görülmektedir. Öyle ki; Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarındaki doğrudan ve dolaylı aktarım cümlelerinin Ötüken Uygur Dönemi yazıtlarında da temel cümledeki fiillerin çeşitli kullanımı ile birlikte devam ettiği açıktır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Ötüken Uygur Kağanlığı Dönemi Yazıtlarından Tariat, Şine Us ve Karabalgasun Yazıtlarındaki Aktarım Cümleleri” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Arat, R. R. (2007). *Yusuf Has Hacip, Kutadgu Bilig I metin*. Ankara: TDK.
- Alimov, R. (2015). II. Karabalgasun yazıtı. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 12(4), 27-38.
- Alyılmaz, C. (2005). *Orhun yazıtlarının bugünkü durumu*. Ankara: Kurmay.
- Bice, H. (2016). *Hoca Ahmed Yesevî, günümüzün aşk yolcusuna, Divân-ı Hikmet*, (2. Baskı). İstanbul: H.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9 (2), 27-40.
- Börekçi, M. (2015). Söz dizim kuralları bağlamında Türkçe söz dizimi. *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 10(16), 355-370.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi grameri*. Ankara: TDK.
- Gabain, v. A. (2007). *Eski Türkçenin grameri*. (5. Baskı), (Akalin, M. Çev.) Ankara: TDK.
- Gemalmaz, E. (1992). *Standart Türkiye Türkçesi (STT)'nin formanlarının enformatif değerleri ve bu değerlerin ihtiyaç hâlinde bu dilin gelişimine muhtemel etkileri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Hacıeminoğlu, N. (1996). *Karahanlı Türkçesi grameri*. Ankara: TDK.
- Hunutlu, Ü. (2014). *Orhun yazıtları ile İyi ve Kötü Prens Öyküsü'nde yan cümleler*. Yayımlanmamış doktora tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Karaağaç, G. (2011). *Türkçenin söz dizimi*. İstanbul: Kesit.
- Klimkeit, J. H., Geng, S. & Laut, H. P. (1991). "Die Weltflucht des Bodhisattva" Das 13. Kapitel der Hami-Handschrift der Maitrisimit. *Altorientalische Forschungen*, 18, 264-296.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer terimleri sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Mert, O. (2009). *Ötüken Uygur dönemi yazıtlarından Tes, Tariat, Şine Us*. Ankara: Belen.
- Moriyasu, T. & Yoshida Y. (2019). New revision and translation of the Karabalgasun inscription Chinese version. *Study of Inland Asian Languages*, 34, 1-59.
- Orkun, N. H. (2011). *Eski Türk yazıtları*. (Birleştirilmiş 3. Baskı). Ankara: TDK.
- Özönder, B. F. (1998). *Abidarım Kunlg Koşavarti Şastirtakı Çünkirtü Yörüglerniñ Kiñürüsi'nden Üç İtgisizler, Giriş-Metin-Tercüme-Notlar-İndeks XXX Levha*, Ankara: TDK.
- Tekin, Ş. (1976). *Uygurca metinler II, Maytrisimit, burkancuların mehdisi Maitreya ile buluşma iptidaî bir dram*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi grameri*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırma Dizisi.

Tekin, T. (2010). *Orhon yazıtları*. Ankara: TDK.

Vendryes, V. J. (2001). *Dil ve düşünce*. (Vardar, B. Çev.), İstanbul: Multilingual.

Extended Abstract

Purpose

In this study, it is aimed to evaluate the characteristics and qualities of the transfer sentences in the Tariat, Şine Us and Karabalgasun inscriptions from Ötüken Uyghur Period inscriptions. The scope of the study is limited to these three inscriptions. In the study, the transfer sentences and their features in the Ötüken Uyghur Period Tariat, Şine Us and Karabalgasun inscriptions will be evaluated; sentences will also be discussed with similar and different examples in the Köl Tigin and Bilge Kagan inscriptions, which are the inscriptions of the previous historical period. In addition, the ratio of the types of transfer sentences within the total number of sentences will be interpreted quantitatively and qualitatively explained in a way that will be meaningful in line with the purpose of the study.

In line with the determined purpose; the reason for the study and the questions constituting the problem were determined. Within the scope of the study, answers to these questions will be sought. The questions to be answered regarding the problem are as follows: What is the frequency of the direct and indirect quotation sentences in the inscriptions? Which of the three inscriptions contains the most direct and indirect transfer sentences depending on the type of transfer? What are the qualities and characteristics of transfer sentences? Which narrator's point of view was narrated in the transfer sentences in the inscriptions? Compared with the Bilge Kagan and Köl Tigin inscriptions, what are the characteristics, similarities and differences of the transfer sentences in these inscriptions?

Methodology

In the study, the document analysis technique used in qualitative research methods was used. For the purpose of qualitative research, it includes the interpretation of the document, which will constitute a data source, by reanalysis with the obtained data. According to the purpose of the technique; the data in the documents discussed, namely inscription texts, should be analyzed and evaluated in a meaningful way. In addition, the findings in the inscriptions should be explained and interpreted by showing them in tables and supporting them with quantitative data. As the data source, the work of Osman Mert, who supported the inscriptions with documents and findings by examining the inscriptions on site and making the estampage study, should be taken as the basis. For other inscriptions, the specified data sources should be used.

Findings

In the Tariat ve Şine Us inscription, there is no indirect sentence. The number of direct transfer sentences is only 4 out of 73 sentences in the Tariat inscription. In the Şine Us / Moyun Çor Kagan inscription, the number of direct transfer sentences is 15 out of a total of 153 sentences. Unlike these two inscriptions, there are indirect sentences in the Karabalgasun inscriptions. However, in this inscription translated from Chinese, the indirect transfer sentences for the translated part are included in the text by making meaning. The number of direct transfer sentences in these inscriptions is 5 out of a total of 135 sentences. The number of indirect transfer sentences in the inscription is also equal to the number of direct transfer sentences. In the light of these data, while the maximum number of sentences is in the Şine us inscription, it is also the inscription in which it is mentioned the most in terms of the number of direct transfer sentences.

Conclusion

In the findings, it was observed that the frequency of the direct transfer sentences in the total sentences remained at a very low level in all three inscriptions as a percentage. The inscription with the highest frequency of direct

transfer sentences is the Şine Us inscription. On the other hand, while indirect quotations are not included in the Tariat and Şine Us inscriptions, indirect quotations are used in the Karabalgasun inscriptions. As a direct transfer sentence, it has been determined that subordinate clauses or subordinate clauses are generally used as an object in the main sentence, and on the other hand, these sentences are used in the complement task to a lesser extent. In addition, in the Chinese translation of the Karabalgasun inscriptions, it has been seen that the verb "ötün-" is also included in the direct translation sentences together with the verb "de-". The diversity of verbs in transfer sentences is valuable in terms of indicating the action and its quality, and showing the reciprocity in communication and the forms of address that show the social status in the inscriptions.

As an indirect transfer sentence, the frequency of subordinate clauses formed with nouns and verbs is high in the Karabalgasun inscription. Again, the use of the verb "yarlıka-" in indirect transfer sentences is important in terms of emphasizing the social status of the individuals in their forms of address. It shows the hierarchical level between the ruling class and the people or between the lower managers in terms of communication. In addition, the number of direct and indirect transfer sentences in the Chinese translation of the Karabalgasun I inscription is equal to each other in the total number of sentences. Thus, it is seen that in both types of transfer sentences, it is aimed to present the things that are wanted to be said and the messages that are wanted to be given in an effective way, as the delicacy and flexibility of the expression. In particular, the desire to reflect the interaction and development at the cultural level (the acceptance of Manichaeism and the activities of the khan), the actions taken for this, and the attitude of the khan's environment were effective in conveying the targeted message through both indirect and direct transfer sentences. In this way, sharpness in thoughts, determination and expressing the intensity of emotions with transfer sentences increased the permanence of the inscriptions and made them remarkable for future generations.

On the other hand, in terms of text quality, 7th and 8th centuries that the development of the written language and the richness of expression in the inscriptions are also expressed by direct and indirect transfer sentences. It has been seen that the fact that the thoughts in the direct transfer sentences are clear, understandable and in a structure that will not cause blurring also reflects the aim of speaking concise words and the ability of the Turks to speak briefly and concisely in accordance with the difficulties of the conditions in the geography where they live.

In the inscriptions, it has been determined that the frequency of regular sentences according to the place of the predicate is high, and the frequency of the verb sentences is high according to the type of the predicate. Thus, in these three inscriptions, it is seen that the action is conveyed and the sentences are formed in a simple way. It has been determined that the hero's point of view as the narrator's point of view is used in the third singular and plural person transfer sentences of the past tense, and it has been seen that the hero's point of view in the inscriptions is used with a different quality. Especially after the sentences ending in the first person singular, the third person singular and plural sentences are used as transfer sentences. Another aspect of the quality is valuable in that it reflects the expressiveness of the narration and the thoughts and inner worlds of the heroes along with their characters. While the sentences uttered by Moyun Çor Kagan himself were told from the point of view of the hero, the direct transfer sentences of Bilge Kutlug Tarkan Sengün, who was the writer of the inscription, were told from the dominant point of view. On the other hand, in the Karabalgasun I inscription, it is seen that Alp Inançu Baga Tarkan narrates the events in the inscription with a dominant view. The density in all these forms of expression and the frequency of transition of the transfer sentences show that the communicative function of the written language of the period was used effectively, with great mastery and delicacy. In addition, the use of different perspectives of narratives in the inscriptions, along with the events and plots, the characters' worlds of thought and their actions also expressed their goals and objectives.

Generally, in three inscriptions, it is witnessed that direct and indirect transfer sentences are used together with different features and although the three inscriptions are more limited in terms of vocabulary than the Orkhon inscriptions, they contain contemporary story and novel narration techniques. As a historical phenomenon, it is seen that the functions do not change in the development and change of language, together with the characteristics of the expression techniques used. So, it is clear that the direct and indirect transfer sentences in the Köl Tigin and Bilge Kagan inscriptions continue with the various uses of the verbs in the main sentence in the Ötüken Uyghur Period inscriptions.

Geliş Tarihi / Received Date
01.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
07.12.2022

Maarif Yıllıklarına Göre Balıkesir’de Eğitim (1950-1960)

Education in Balıkesir According to the School Yearbooks (1950-1960)

Ferruh KAYALAN¹

Öz

Balıkesir, geçmişten günümüze devr aldığı eğitim-öğretim kurumları ile eğitim alanında köklü bir şehirdir. Bu yönü ile Balıkesir yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk zamanlarında eğitim alanında yapılan bir çok yeniliğe uyum sağlamada sıkıntı yaşamamıştır. Bununla birlikte 1950'den itibaren Demokrat Parti zamanında da Balıkesir’de eğitim alanında büyük gelişmeler yaşanmış ve Balıkesir genelinde eğitimin yaygınlaştırılması için önemli faaliyetler yapılmıştır. Eğitimin yaygın hale getirilebilmesi için Balıkesir’e bağlı merkez, ilçe ve köylere yeni okullar inşa edilmiş ve okur-yazar oranında ciddi bir artış yaşanmıştır. 1950’den sonra ilkokul, ortaokul, orta meslek ve teknik öğretim okulları, lise ve yüksekokul sayılarında bir artış olduğu için öğretmen ve öğrenci sayılarında da önceki yıllara göre gözle görülür bir artış yaşanmıştır. Bu bilgilerden hareketle hazırlanan çalışmanın amacı Maarif Yıllıklarına göre Balıkesir’de 1950-1960 yılları arasında eğitim alanında yapılan faaliyetler ve bu faaliyetlerin Balıkesir vilayetinde söz konusu alanda meydana getirdiği değişiklikleri ortaya koymaktır. Bu çalışmada Maarif Yıllıklarına göre önce 1923-1950 yılları arasında Balıkesir’deki eğitim kurumlarının genel anlamda belirli periodlarla okul, öğretmen ve öğrenci durumları sayısal veriler üzerinden incelenmiştir. Böylece DP öncesi dönemde eğitimde neler yapıldığı görülmeye çalışılmıştır. Daha sonra ise yine aynı yıllıklar kullanılarak 1950-1960 yılları arasında Balıkesir’de bahsi geçen alanlarda sayısal veriler üzerinden ayrıntılı bir inceleme yapılmıştır. İncelemeler sonucu elde edilen bilgiler döküman analiz tekniği kullanılarak DP dönemi Balıkesir’de eğitim konusu aydınlatılmaya çalışılmıştır. Ortaya konulan bu çalışmada başta Maarif Yıllıkları olmak üzere konu ile ilgili araştırma ve inceleme eserlerden de istifade edilmiş ve Balıkesir’de 1950-1960 yılları arasında eğitim alanındaki gelişmeler kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Balıkesir, Eğitim, Öğretmen, Öğrenci, Okur-yazar.

Abstract

Balıkesir is a deep-rooted city in terms of education with the educational institutions it has taken over from the past. In this aspect, Balıkesir had no problem in adapting to many innovations carried out in the field of

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Balıkesir/TÜRKİYE, E-mail: ferruh_81@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0544-0454.

education in the early days of the newly established Turkish Republic. Additionally, great developments have been experienced in the field of education in Balıkesir since 1950, during the time of the Democrat Party, and important activities have been carried out for the extension of education activities in Balıkesir. In order to make education widespread, new schools were built in the city centre, districts, and villages of Balıkesir, and there was a serious increase in the literacy rate. Since there was an increase in the number of primary, secondary, secondary vocational and technical education schools, high schools, and colleges after 1950, there was also a noticeable increase in the number of teachers and students compared to previous years. The aim of the study, which was prepared based on the information presented thus far, is to reveal the activities carried out in the field of education in Balıkesir between 1950-1960 according to the School Yearbooks and the changes that these activities brought about in the province of Balıkesir. In this study, school, teacher and student data of the educational institutions in Balıkesir between 1923-1950 were examined using the school yearbooks in terms of numeric values. Thus, activities done in education in the pre-DP (Democrat Party) period were determined. Then, using the same yearbooks, a detailed examination was performed on the numerical data in mentioned areas in Balıkesir between the years 1950-1960. The status of education in Balıkesir during the DP period was studied based on the information obtained as a result of the examinations by using the document analysis technique. In this study, the relevant works of research and examination, mainly the School Yearbooks, were also used, and the educational developments in Balıkesir between 1950-1960 were discussed comprehensively.

Key Words: Balıkesir, Education, Teacher, Student, Literate.

Giriş

Balıkesir², Güney Marmara Bölümü'ndeki konumu nedeniyle kuzey-güney istikametinde bir geçiş noktasında yer almasından dolayı her dönem hem askeri hem de ticari açıdan önemli bir merkez olmuştur. Bizans, Selçuklu, Karesi Beyliği ve Osmanlı Devleti gibi pek çok devlet ve beylik zamanında Balıkesir, yukarıda bahsedilen askeri ve ticari özellikleri ile aynı zamanda köklü bir eğitim merkezi olma noktasında da parlak dönemler yaşamıştır. Bu dönemlerde Karesi (Balıkesir), Türk ve İslam kültürünün pek çok önemli şahsiyetinin yetiştirildiği medrese ve zaviyelere sahip olmuştur (Yurt Ansiklopedisi, 1982: 1122, 1123-1127, 1188). Uzun bir dönem yukarıda bahsedilen medrese ve zaviyeler ortaçağ boyunca dini bir anlayışla eğitim vermişlerdir. Fakat tarihi süreç içinde din merkezli eğitim kurumları XIX. yüzyılda bir değişim yaşamıştır. Nitekim bu dönemde bahsi geçen eğitim kurumları pozitif bilimlerin okutulduğu eğitim kurumlarına dönüştü. Bu anlamda Karesi'de Müftü Ali Şuuri'nin etkisi önemlidir. Zira onun katkılarıyla Karesi'de pozitif bilimler çerçevesinde milli eğitim gelişme göstermiştir (Yurt Ansiklopedisi, 1982, s. 1128). Bu dönemde en ünlü medreseler Tefikiye Medresesi, Ali Şuuri Medrese ve Kütüphanesi, Yıldırım Medresesi, Hoca Halil Medresesi, Alaybey Medresesi, Demirli Medresesi ve Hoca Ali Medresesidir (Yurt Ansiklopedisi, 1982, s. 1188; Şimşir, 2013:38-39).

XIX. yüzyılda Sultan Abdülaziz ve II. Abdülhamit dönemlerinde modern anlamda eğitim kurumları Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi Karesi'de de bir artış göstermiştir. Bu dönemde Karesi'de ilk rüştiye (ortaokul) 1864'te açılmıştır (BOA.,C. MF., 136/6782, 1281). Yine aynı şekilde ilk idadi (lise) ise 1886 yılında eğitim-öğretime başlamıştır (Uygun, 2006: 52). Nitekim aynı dönem Hüdevendigar Vilayet Salnamesinin Karesi sancağına ait okul verilerine baktığımızda; 1894-1895 yılları arasında biri Karesi

² Balıkesir adı 1927 yılında kabul edilmiş olup, bu tarihe kadar Balıkesir "Karesi" olarak adlandırılmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1928: 1054). Bu nedenle makalede Cumhuriyet Dönemi'ne kadar Balıkesir için "Karesi" adı kullanılacaktır.

kasabası olmak üzere toplam 8 kasabada iptidai mektep (ilkokul) sayısı 872'dir. Bunun 842'si erkek mektebi, 25'i ise kız mektebidir. Bununla birlikte Karesi 'de Karesi Rüştüyesi dahil olmak üzere toplam 11 rüştüye vardır. Bu dönemde Karesi'de tek idadi (lise) 1886'ta açılan idadi olup öğrenci sayısı 71'di. (HVS, H.1312/M.1894-1895, s. 360-364-; HVS, H.1312/M.1894-1895: 359).

Hüdevendigar Vilayet Salnamesine göre 1897-1898 Eğitim-Öğretim döneminde Karesi'de 429, Erdek'de 33, Burhaniye'de 36, Bigadiç'te 44, Bandırma'da 113, Edremit'te 120, Sındırgı'da 51, Gönen'de 83 iptidai mektep olduğu görülmektedir. Bu bilgilerden hareketle Karesi Sancağında toplam 909 ibtida-i mektep vardır. Bu dönemde rüştüyelerin mevcudu ise Karesi Rüştüyesi dahil 11 idi. Bu haliyle rüştüyelerin sayısında da bir değişim gözükmemektedir. Aynı şekilde Karesi 'de idadi sayısında da bir değişim olmamıştır (HVS, H.1315/M.1897-1898, s. 307-308).

Yine aynı kaynağa göre 1907-1908 arası dönemde sıbyan ve iptidai mektepler ve bunların öğrenci sayıları tespit edilebilmektedir. Buna göre, Karesi'de 273 (öğrenci: 10056), Bandırma'da 82 (öğrenci 4795), Erdek'te 33 (Öğrenci: 1460), Gönen'de 53 (öğrenci:3021), Burhaniye'de 48 (1523), Sındırgı'da (öğrenci: 1682), Edremit'te 44 (Öğrenci: 1964), Ayvalık'ta 1 (Öğrenci: 11) ve Balya'da 18 (Öğrenci: 964) sıbyan ve iptidai mektep vardır. Bu okulların sancak genelindeki toplam mevcudu ise 595 (Toplam öğrenci 25.476) tir. Bu dönemde Karesi'de rüştüyelerin sayısında bir artış gerçekleşmiş ve bu okulların sayısı 12'ye çıkmıştır. İdadide durum değişmemiş olup Karesi İdadisi tek başına hizmet vermiştir (HVS, H.1325/M.1907-1908: 331, 333).

1910 yılı Karesi için eğitim kurumlarının gelişmesi açısından önemli bir yıl olmuştur. Zira Karesi, bünyesinde barındırdığı eğitim potansiyeli noktasında ileri bir adım daha atılarak eğitim konusunda alan konumundan veren konumuna geçmiştir. Nitekim 1910 yılında Karesi'de “*Darü'l Muallimin*” okulu (Öğretmen okulu) açılmıştır. İlk etapta 50 öğrenci alarak eğitim faaliyetlerine başlamıştır. Fakat daha sonra bu okul 1913 yılında 23 öğrencisi ile Ankara'ya taşınmıştır (Sert, 2021: 172).

Birinci Dünya Savaşı'nın (1914-1918) olağanüstü şartlarında Karesi'de eğitim faaliyetleri tüm olumsuzluklara rağmen devam etmiştir. Bu dönemde okulların durumu iptidai okullar, idadiler ve Sultaniler olmak üzere yeniden şekillendiği görülür. Rüştüye diye tabir edilen ortaokulların yerini idadiler almış, sultaniler ise lise dengi okulların karşılığını almıştır. Bu bağlamda 1913-1914 yıllarında Karesi'de 92 erkek 11 kız ve 22 karma iptidai okul olmak üzere 125 okul faaliyette olmuştur. Bahsi geçen okulların öğrenci mevcudu ise 7.574'ü erkek, 1.417'si kız olmak üzere toplam 8.991 öğrencidir. Lise sınıfında Karesi Sultanisinde ise toplam 110 öğrenci ortaokul sınıfında idadilerde ise 66 öğrenci eğitim görmüştür (Alkan, 2000: 165-166, 181). Öğrenci ve okul sayılarındaki görülen azalma savaş şartlarının getirdiği durumdan kaynaklandığı olarak düşünülmektedir.

Osmanlı Devleti Dönemi'ne ait verdiğimiz bu bilgilerden hareketle Karesi, eğitim konusunda çok köklü bir yapı arz etmiştir. Bu köklü yapı Karesi'nin başından geçen tarihi süreçlerden zaman zaman olumsuz etkilenmiştir. Nitekim 1821 Ayvalık Ayaklanması, 1850'li yıllarda göçebe aşiretlerin yerleşik yaşama geçme direnci, Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Dönemi Karesi'de eğitimi olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasından sonra yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti her alanda olduğu gibi eğitim alanında da bir atılım gerçekleştirdi. Balıkesir de eğitim

alanında yapılan bu atılım döneminde, zaten geçmişten gelen potansiyeli sebebiyle çok hızlı bir şekilde bahsi geçen alanda büyük bir gelişme gösterdi. İşte bu çalışmada, maarif yıllıklarına göre önce Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Balıkesir'de eğitim alanında yapılan faaliyetler sayısal veriler ile birlikte ortaya konacak sonra da Demokrat Parti Dönemi'nde yine aynı konuda ayrıntılı bir analiz gerçekleştirilerek Demokrat Parti Dönemi Balıkesir'in eğitimi konusunda bir değerlendirme eksikliği giderilmeye çalışılacaktır. Böylece 1950-1960 dönemi Demokrat Parti iktidarında Balıkesir'in eğitim durumu hakkında bilim dünyasına bir katkı sağlanmaya çalışılacaktır.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Balıkesir'de Eğitim (1923-1950)

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında eğitim alanında yapılan modernleşme çabaları, bu konuda belli bir iyileşme sağlasa da yine de var olan sorunları tamamen çözememiş ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti eğitim konusunda büyük bir seferberliğe başlamıştır. İşin başında, Cumhuriyet Türkiye'si Osmanlı Devleti'nden 5.142 okulda eğitimine devam eden 364.428 öğrenci devraldı (MEB, 2002: 13). Ayrıca bu okullarda 1923 yılı sonlarında yaklaşık 11.900 öğretmen görev yapmaktaydı (Sakaoğlu, 2003: 167). Bu şartlar altında bile Balıkesir'in, geçmişten gelen zengin kültürel mirası ve eğitim alt yapısı ile eğitim konusunda diğer pek çok vilayete nazaran iyi bir konumda olduğu muhakkaktır. Fakat Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi Balıkesir de de uzun yıllar süren savaşların olumsuz sonuçlarının Cumhuriyet Dönemi'ne geçiş sürecinde Balıkesir'de de eğitim faaliyetlerini olumsuz yönde etkilediğini söylemek yanlış olmasa gerekir.

Balıkesir'in eğitim alanındaki alt yapısı Cumhuriyet'in ilk on yılındaki istatistiki veriler üzerinden değerlendirildiğinde; ilk verilere 1927-1928 Eğitim Öğretim döneminde ulaşılmakta olup, bu dönemde maarif yıllıklarından tespit edilen ilk eğitim kurumu Balıkesir Ana Mektebi'dir. Balıkesir Ana Mektebi'nin 1927-1928 Eğitim-Öğretim döneminde toplam 588 öğrencisi olmakla beraber bu öğrencilerin tamamı erkektir. 1929-1930 Eğitim-Öğretim yılında ise öğrenci sayısı 459 olup, bunun 226'sı erkek ve 233'ü kız öğrencisidir (Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü,(1923-1932), 1933: 10). Balıkesir Ana Mektebi'nden sonra ilköğretimde temel eğitimin önemli basamaklarından diğer bir eğitim kurumu da ilkokullardır. Bu okul türünde de ilk verilere yine 1927 yılında ulaşılmaktadır. Nitekim bu dönemde şehir merkezinde 37 köylerde ise 131 olmak üzere toplam 168 ilkokul vardı. Bu okullar toplam beş sınıftan meydana gelmekle beraber bahsi geçen dönemde toplam öğrenci sayısı 14.026 kişidir. Öğretmen sayısı ise 305 erkek 102 bayan olmak üzere toplam 407'dir. Bu dönemde hiç mezun verilmemiştir (Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, (1923-1932), 1933: 14-15, 77).

Balıkesir'de 1949-1950 Eğitim-Öğretim dönemi verileri incelendiğinde köy okullarında muazzam bir artışın olduğu karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bu dönemde toplam ilkokul sayısı 477 olup, bunun 36'sı şehir merkezlerinde 441'i ise köy merkezlerindedir. Bu dönemde toplam 54.760 kişi öğrenim görmekte olup, bunun 30.749'u erkek, 24.011'i ise kız öğrencidir. Toplam 54.760 öğrenciden 6. 278 kişi mezun olurken bunun 3.775'i erkek, 2.503'ü de kız öğrencidir. Bu haliyle kız öğrencilerin dönemin şartlarına göre hem mevcutları hem de mezuniyetleri yeterli bir oranda olduğu söylenebilir. Aynı dönemin öğretmen durumuna baktığımızda ise 296'sı şehirlerde 656'sı köylerde olmak üzere toplam

952 öğretmen görev yapmaktadır. Bu öğretmenlerin 609'u erkek 343'ü ise bayandır. (Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, (1949-1950), (a), 1952: 28, 29, 252).

İlkokulların yanında 1927-1931 yılları arasında faaliyete geçen yardımcı eğitim kurumları da eğitim alanında hizmet vermişlerdir. Nitekim bu dönemde 1 Kasım 1928'de 1353 sayılı kanun ile alfabe değişikliğine gidilmiştir. Böylelikle yeni alfabenin öğretilmesi için bir seferberlik başladı. Bu seferberlik kapsamında ülke genelinde eğitim vermek üzere 1 Ocak 1929'da "*Millet Mektepleri*" açıldı (Düstur, Üçüncü Tertip, C. X, s. 3-6). Bu mekteplerden biri de Balıkesir'de faaliyete geçmiştir. Millet Mektepleri 1928-1935 yılları arası hizmet vermiştir. Millet mektepleri 1935 yılından sonra dönemin "*Öz Türkçecilik*" akımının etkisiyle "*Ulus Okulları*" adı altında 1935-1947 yılları arasında hizmet vermeye devam etmiştir. Bu okullar Balıkesir'de de faaliyet göstermiştir (Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1928-1935, 1935: 14).

1936 yılında eğitimde başka bir uygulamaya daha geçilmiştir. Bu uygulamanın adı ise Köy Eğitmeni Projesidir. Köy Eğitmeni Projesi 11 Haziran 1937 tarihinde TBMM'de kabul edildi. Bu yasa ile askerliğini onbaşı veya çavuş olarak yapan gençler köylerde öğretmen olarak görevlendirilmişlerdir. Bu uygulama daha sonra ileride açılacak olan Köy Enstitülerin de temelini oluşturmuştur (Akyüz, 1994, s. 339). Balıkesir için Köy Eğitmeni Projesi konusu ele alındığında; uygulamanın yürürlüğe girdiği 1937-1938 Eğitim-Öğretim döneminde Köy Eğitmeni gönderilen iller arasında Balıkesir'in olmadığı görülmektedir³ (Başvekalet İstatistik Umum Direktörlüğü, (1937-1938), 1939: 110). Fakat daha sonra bu öğretmen uygulaması Balıkesir'de de tatbik edilmeye başlanmıştır. Nitekim 1939-1940 Eğitim-Öğretim döneminde 58 erkek olmak üzere toplam 58 Köy Eğitmeni görevlendirilmiştir. 1940 yılında bu rakam 82 erkek olmak üzere toplam 82'ye yükselmiştir. (Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, (1939-1940), 1942: 131; Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, (1940-1941), 1943: 133).

Balıkesir, ilköğretim okulları gibi ortaokullar konusunda da geçmişten gelen bir alt yapıya sahipti. Nitekim 1927-1928 Eğitim-Öğretim dönemine baktığımızda; bu dönemde toplam iki adet ortaokul mevcuttur. Bunlardan biri karma diğeri de erkek ortaokuldur. Karma ortaokulda toplam 95 erkek öğrenci olduğu görülmektedir. Erkek ortaokulunda ise 180 erkek öğrenci mevcuttu. Bununla beraber, 1928-1929 Eğitim-Öğretim döneminde ortaokul sayısı 3'e çıkmış, bir de kız ortaokulu faaliyete geçmiştir. Kız ortaokulunda öğrenci sayısı 80 kişidir. Adı geçen eğitim öğretim döneminde karma ortaokulda ise 213 öğrenci mevcut iken bunun 209'u erkek, 4'ü kızdı. Bununla beraber erkek ortaokulunda ise öğrenci sayısı 241'e yükselmiştir (Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, (1923-1932), 1933: 37).

1950'li yılların başında 1949-1950 Eğitim Öğretim dönemine baktığımızda; ortaokulların sayısının 7 tane olduğu görülmektedir. Bu okullarda eğitim gören öğrenci sayısı ise 564 erkek, 240 kız olmak üzere toplam 804 öğrenci eğitim görmektedir. Adı geçen dönemde öğretmen sayısı ise 43 erkek, 28 bayan olmak üzere 71 öğretmen bulunmaktaydı. Bu dönemde mezuniyet durumu ise 69 erkek, 38 kız olmak üzere toplam 107 kişidir (Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, (b) 1949-1950, 1952:12-13, 111). Yukarıda verilen bilgilerden hareketle, 1927-1949 yılları arasında 1927 yılı itibariyle mevcut

³ Köy Eğitmeni gönderilen iller: Afyon Karahisar, Ankara, Edirne, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Gümüşhane, Kars, Kırklareli, Kocaeli ve Tunceli'dir (Başvekalet İstatistik Umum Direktörlüğü, (1937-1938), 1939: 110).

ortaokul sayısı 1 iken bu sayının 1949 yılına gelindiğinde 6 artarak 7' ye ulaştığı görülmektedir (Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, (1923-1932), 1933: 37; Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, (b) 1949-1950, 1952: 111). Ortaokul sayısındaki bu artış doğal olarak öğrenci sayılarında da bir artışı meydana getirmiştir diyebiliriz.

Balıkesir'de orta meslek ve teknik öğretim okulları kapsamında da birçok okul açılmıştır. Yukarıda köy eğitimini projesinin daha sonradan kurulacak olan köy enstitülerin de temelini atmış olduğundan bahsedilmişti. Bu cümleden olarak daha sonradan kurulan köy enstitülerinden biri de Balıkesir'de Savaştepe ilçesindeki Savaştepe Köy Enstitüsüdür (Akyüz, 1999: 339). Bu enstitü 1940'da kurulmuş olup, enstitüye Çanakkale, Balıkesir ve Kütahya'dan gelen öğrenciler alınmıştır. Savaştepe Köy Enstitüsü'ne 1939-1940 Eğitim-Öğretim döneminde 200 kişilik bir yatakhane, 300 kişilik bir yemekhane inşa edilmiştir. Bu dönemde 107 erkek olmak üzere toplam 107 öğrenci ders kaydı yapmıştır. Ayrıca 17 erkek öğretmen de göreve başlamıştır (Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1939-1940, 1942: 356-357) Daha sonra 20.01.1954 tarihinde TBMM'den çıkan bir kanun ile 27.01.1954 tarihinde Enstitü Savaştepe İlk Öğretmen Okulu'na dönüştürülecektir (Kuşci,2021: 401-402). Adı geçen okulun 1941-1942 Eğitim-Öğretim döneminde 329 erkek ve 125 kız olmak üzere toplam 454 öğrenci kaydedilmiştir. İlgili dönemde öğrencilerin tamamı mezun olmuştur. (Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, (1941-1942), 1944: 407). Adı geçen okulun 1954'te kapanmadan önce öğrenci durumu ve mezuniyet durumuna ilişkin en son kayıtlar 1952-1953 Eğitim-Öğretim döneminde görülmekte olup, enstitünün toplam öğrenci sayısı 781 kişidir. Bu öğrencilerin tamamı erkektir. Dönem sonu itibariyle de 761 öğrencinin mezun olmuştur. Bu bilgilerden hareketle geçen 10 sene içinde öğrenci sayısında bir artış görülmekle beraber kız öğrenci kaydı yoktur (Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, (1952-1953), 1956 :16-17).

Balıkesir'in orta meslek ve teknik öğretim okulları arasında geçmişi çok eskiye dayanan "*Karesi Darülmuallimini*" de vardır. Nitekim "*Karesi Darülmuallimini*" 1910 yılında açılmıştır. Bahsi geçen okul, dönemin dördüncü milli eğitim bakanı Mustafa Necati (Uğural) (1894-1929) tarafından büyük bir destek görmüştür. Zira Mustafa Necati Bey'in Milli Mücadele yıllarında Balıkesir'de faaliyetlerde bulunması nedeniyle Balıkesir'e karşı manevi bir bağının olması ve aynı zamanda Balıkesirlilerin de onu kendilerinden görmesi bu desteğin sebeplerindendir. Bundan ötürü Mustafa Necati Bey'in bakanlığı döneminde Balıkesir Erkek Öğretmen Okulu için yeni bir bina için çalışmalar başlamıştır. Bu binanın temeli 1928 yılında atılmış ve 1932 yılında okul, yeni binasına taşınmıştır. 30 Nisan 1932 yılında yeni binasında faaliyetlerine başlayan okulun ismi de "*Balıkesir Necatibey Öğretmen Okulu*" olmuştur⁴ (Sert 2021:178-179). Bu eğitim merkezinin erken cumhuriyet döneminde istatistiki verilerine baktığımızda; 1927-1928 Eğitim-Öğretim döneminde 194 öğrenciye sahip olduğu görülür. Aynı okulun 1931-1932 Eğitim-Öğretim Döneminde öğrenci sayısı 250'dir. Öğrencilerin tamamı erkektir. Mezuniyet durumlarında ise 1927 yılında 31, 1931 yılında ise 28 öğrenci mezun olmuştur. (Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1923-1932, 1933: 46).

⁴ Fakat bu isim Maarif Yıllıklarında ilk dönemde kullanılmamış olup, bu isim yerine "*Balıkesir Öğretmen Okulu*" ismi kullanılmıştır (Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, (1943-1944), 1946: 2).

1939-1940 Eğitim-Öğretim Dönemine gelindiğinde ise öğrenci sayısı 311 kişi olarak kaydedilmiştir. Öğrencilerin tamamı erkektir. Bu dönemde bahsi geçen okulun öğretmen sayısı hakkında da bilgi edinilmekte olup, öğretmen sayısı 16 erkek, 2 bayan olmak üzere toplam 18'dir (Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, (1939-1940), 1942: 379, 425). Bu okul, ilköğretim okullarına öğretmen yetiştirmekteydi. Maarif yıllıklarına göre göre okulun bir ara adı 1944-1945 Eğitim-Öğretim döneminde “*Balıkesir Necati Bey Terbiye Enstitüsü*” olarak değiştirilmiştir (Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, (1944-1945), 1947: 178). Balıkesir Necatibey Öğretmen Okulu'nun 1946'da ilköğretmen okulu kapatıldı. Aynı yıl “*Balıkesir Necatibey Eğitim Enstitüsü*” adı verilerek genel öğretmen yetiştirme doğrultusunda dersler okutuldu. Daha sonra 1950 yılında sözü geçen enstitü bu dönemde yeni açılan İstanbul Çapa Eğitim Enstitüsü'ne nakledildi. Bu nakilden sonra 1946 yılında kapatılan ilköğretim kısmı “*Balıkesir Necati Öğretmen Okulu*” adıyla 1950 yılında tekrar açılacaktır (Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, (b), (1950-1951), 1951: 3; Sert, 2021: 180-181). Balıkesir Öğretmen okulu ilgili dönemde 1927-1931 yılları arasında toplam 1022 öğretmen adayına eğitim vermiş olduğu kaydedilmiş olup, bunlardan sadece 142 kişi mezun olmaya hak kazanmıştır. 1939 yılında ise 311 öğrenciden 272 kişi mezun olmuştur. Bu itibarla Balıkesir Öğretmen Okulu'nun 1927-1931 arası dönemde mezuniyet oranı (%14) çok düşük kalmışken 1939 yılında mezuniyet oranının (%87) çok belirgin bir şekilde arttığı gözlemlenmiştir. Bir erkek Öğretmen Okulu olmasına rağmen dikkat çekici olan ise bayan öğretmen kadrosunun da varlığı olmuştur.

Balıkesir'de 1943-1944 yılları arasında orta meslek ve teknik öğretim okulları olarak açılan diğer okullar, Balıkesir Kız Enstitüsü, Balıkesir Erkek Sanat Enstitüsü ve Balıkesir Köy Ebe Okullarıdır. Bu okullara ek olarak 1945-1946 Eğitim-Öğretim döneminde Orta Ticaret Okulu ve 1948-1949 Eğitim-Öğretim döneminde Ticaret Lisesi açılmıştır. Böylelikle köy enstitüsü ve öğretmen okulu ile birlikte toplam orta meslek ve teknik öğretim kurumu olarak 7 okul faaliyete geçmiştir⁵ (Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1943-1944), 1946: 18,32,86; Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, (1945-1946), 1947: 66; Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, (1948-1949), 1950: 120).

Yukarıda da bahsedildiği gibi Balıkesir, Türkiye'de kurulan en eski liselerden birine sahiptir. Adını Balıkesir'den alan Balıkesir Lisesi 1956 yılına kadar tek başına eğitim hizmeti vermiştir⁶. Cumhuriyet döneminde resmi olarak 1931 yılında hizmet vermeye başlayan lise müstakil olmayıp, eğitim-öğretim faaliyetlerini Balıkesir Öğretmen Okulu bünyesinde sürdürmüştür. Bu haliyle öğretmen ihtiyacını da buradan karşılamıştır. Bu bilgilerden hareketle Balıkesir Lisesi'nin eğitim öğretim istatistiklerine baktığımızda; lise hakkında ilk verilere Cumhuriyet döneminde resmi olarak faaliyete başladığı yıl olan 1931'de ulaşmaktayız. Balıkesir Lisesi 1931-1932 Eğitim Öğretim yılında toplam 30 öğrenciyi eğitilmekteydi. Tamamı erkek olan bu öğrencilerin 9'u ücretli olarak pansiyonda kalırlarken 21'i ise şehirde kendi evlerinde kalmaktaydılar. Öğretmen ihtiyacı Balıkesir Öğretmen Okulu'ndan karşılanmaktadır (Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1923-1932, 1933: 55).

⁵ 1943-1944 Maarif Yıllıklarına göre ilk meslek ve teknik dershaneleri kapsamında demircilik ve marangozluk kursu, zeytinlik kursu, kuran öğretmen kursu, dikiş kursu faaliyet göstermeye başlamıştır (Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, (1943-1944), 1946: 110, 120, 128, 134, 138). Ayrıca dikiş kurslarının faaliyetleri 1931 yılına kadar geri gitmektedir. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, (1923-1932), 1933: 62).

⁶ Bu durum genel lise alanında geçerlidir. Yukarıda da ifade edildiği gibi Maarif yıllıklarına göre 1948-1949 Eğitim-Öğretim döneminde Ticaret Lisesi açılmış olup bu lise orta meslek ve teknik öğretim kurumları kapsamında değerlendirilmektedir. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, (1948-1949), 1950: 120).

1949-1950 Eğitim-Öğretim döneminde ise hem öğrenci hem de öğretmen sayısında bir düşüş görülmektedir. Bu anlamda adı geçen dönemde 215 erkek ve 26 kız olmak üzere toplam 241 öğrenci eğitim görmekte iken bu eğitim faaliyetlerinde 7 erkek ve 8 kız olmak üzere toplam 15 öğretmen görev almıştır. Bu dönem 81 erkek, 14 kız olmak üzere toplam 95 öğrenci mezun olmuştur (Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, (1923-1973), 1973: 57).

Balıkesir'de yükseköğretim kapsamında enstitü olarak ilk yüksekokul Balıkesir Necatibey Terbiye Enstitüsü'dür. Daha sonra okulun ismi 1946'da Balıkesir Necatibey Eğitim Enstitüsü olarak değişmiştir (Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, (1946-1947),1948:198). Bu isim ile bir süre devam eden enstitü 1947 yılında Balıkesir Necati Eğitim Enstitüsü ismini almıştır (Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, (1947-1948), 1949: 242). Okulun 1944-1945 Eğitim-Öğretim döneminde öğrenci, öğretmen ve mezuniyet durumlarına batığımızda; 76 erkek ve 28 kız olmak üzere toplam 104 öğrenci kaydedilmiştir. Enstitünün öğretmen mevcudu ise toplam 5 kişi olup, tamamı erkektir. Bu dönemde hiç mezun verilmemiştir (Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, (1944-1945) 1947: 166,178). Enstitünün 1949-1950 Eğitim-Öğretim döneminde öğrenci sayısı toplam 179 kişi olup, bunun 80'i erkek, 99'u kız öğrencidir. Bu öğrencilerden bahsi geçen dönemde mezun olanlar ise 41 erkek, 47 kız olmak üzere toplam 88 kişidir. (Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, (1949-1950), 1952: 316-317). Yukarıda da ifade edildiği üzere 1950 yılında adı geçen enstitü bu dönemde yeni açılan İstanbul Çapa Eğitim Enstitüsü'ne nakledilmiştir.

Balıkesir, yukarıda görüldüğü üzere git gide artan bir oranda okullaşma faaliyetleri ile eğitim alanında kayda değer bir ilerleme kaydetmiştir. Balıkesir'de eğitim alanındaki bu ilerleme okuma yazma bilenlerin yüzdeleri oranları ile daha da somut bir düzlemde değerlendirilebilir. Nitekim 1935 yılı itibarıyla 6 yaş ve üzeri okuma-yazma bilen erkek-kız oranı % 15 iken, 1945'te ise bu oran %32'ye yükselmiştir. Her iki dönemde kız öğrencilerin okuma-yazma bilen oranı ise 1935 yılında % 8 ve 1945 yılında %18 olarak kaydedilmiştir. 1950' de ise bu oranın %37'ye yükseldiği görülmektedir. Bu dönemde cinsiyet üzerinden okuma yazma oranı baktığımızda ise %24 kız, %46 erkek olarak karşımıza çıkmaktadır (Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, (1923-1973), 1973: 6).

Okuma-yazma oranı bu düzeyde olan Balıkesir, 1949-1950 Eğitim-Öğretim yılı itibarıyla 477 ilkokul, 7 ortaokul, 7 orta meslek ve teknik öğretim kurumu ve 1 lise ile Erken Cumhuriyet döneminde eğitimde büyük bir seferberlik yaparak 1950'li yıllara bu şekilde adımını atmıştır.

Demokrat Parti Dönemi'nde Balıkesir'de Eğitimdeki gelişmeler (1950-1960)

İkinci Dünya Savaşı ortaya çıkarmış olduğu sonuçları itibarıyla hem dünyada hem de Türkiye'de siyasi, sosyal ve ekonomik bir dönüşümü meydana getirdi (Erdoğan ve Aslan, 2021: 296). Bu savaştan galip çıkan ve demokratik düzenin taraftarı olan ABD, Fransa, İngiltere gibi devletler ve bu devletlerin dünya kamuoyu üzerindeki etkisi Türkiye'nin de çok partili siyasal hayata geçmesinde önemli bir dış faktör olmuştur (Armaoğlu, 1995: 404). Bununla beraber Türkiye'nin demokrasiyi önceleyen ve Batı Dünyasına yönelmesini hızlandıran asıl neden 1945 yılındaki Sovyet tehdidinin ortaya çıkmasıdır. Sovyet tehdidinin çıktığı bu dönemde Birleşmiş Milletler örgütünün de Türkiye'nin demokratikleşmesi babında CHP'den başka diğer partilerin de kurulması yönündeki açıklamaları

Türkiye’de iktidarın bu yönde adım atmasını gerekli kılmış ve İsmet İnönü, 19 Mayıs 1945 tarihinde Türkiye’nin çok partili hayata geçeceğini kamuoyuna duyurmuştur (Lewis,2000:303). Türk siyasetinde önemli dönüm noktalarından biri, çok partili siyasal yaşama geçiş sürecidir. İkinci Dünya Savaşı’nın bitmesiyle birlikte tüm dünyada siyasal gelişmeler yeni boyutlar kazanırken, Türkiye de bu sürecin içinde yer almış, çeşitli iç ve dış dinamiklerin etkisiyle demokratikleşme yolunda İnönü tarafından önemli adımlar atılmıştır. 14 Mayıs 1950’de yapılan genel seçimlerde Demokrat Parti oyların %53,59’unu alarak iktidara gelmesi tarihimizde önemli bir dönüm noktasıdır. 14 Mayıs 1950 seçimi, seçmenin serbest iradesinin sandığa yansıdığı ilk seçim olarak tarihe geçmiştir. Böylelikle, 27 yıl süren tek partili dönem sona ermiştir (Albayrak, 2002: 1608; Özkaya ve Birsnel, 2016: 302-305; Demirci, 2021: 122-123).

Demokrat Parti iktidarının geleceği konusunda savaştan güçlenerek çıkan iki süper güç, ABD ve Sovyetler Birliği belirleyici etkilere sahip olmuştur. Bu bağlamda Sovyet Rusya ve ABD kendi etki alanlarındaki bölgelerde bir bloklaşmaya giderek çift kutuplu bir dünya sisteminin doğmasına neden oldular. Bu noktada Türkiye, kuzey komşusu olan Sovyetlerden gördüğü tehdit üzerine ABD ile askeri ve ekonomik bir işbirliği içine girdi. Bu doğrultuda Türkiye 4 Temmuz 1948’de Marshall Planı çerçevesinde ekonomik yardım almaya başladı (Gönlübol vd., 1996: 219-222). Daha sonra iktidara gelen DP’nin, Marshall Planı doğrultusunda ABD’den aldığı ekonomik yardımlar ile ülkenin ekonomisinde bir rahatlama meydana getirdiğini söyleyebiliriz.

DP, ekonomide meydana gelen bu olumlu gelişmenin sağladığı olanaklar ile ülkede siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel birçok alanda kalkınma politikası icra etti. Hükümet programında dikkati çekmekte olan en önemli husus, Demokrat Parti iktidarıyla eğitimde köklü değişikliklerin işaretlerinin verilmesidir. Tek parti döneminde etkin olan daha laiklik uygulamalarından vazgeçilmesi yönünde programda işaretler verilmektedir. Parti programında ayrıca eğitimde “milli ve manevi” değerlere öncelik verileceği üzerine basılarak belirtilmiştir. DP, parti programlarında eğitimde “milli ve manevi” değerlere öncelik verileceği belirtilmiştir. Bu sırada tamamı ABD’li eğitimcilerden oluşan yabancı uzmanlar Türkiye’ye çağrılmış, Türk eğitimciler ise, incelemelerde bulunmak üzere ABD’ye gönderilmiştir (Özkan, 2008: 223). Bununla beraber DP’nin iktidarının ilk yılı olan 1950’de devletin genel bütçesi 1 milyar 487 milyon olarak kaydedilirken bu bütçeden eğitime ayrılan pay 174 milyon ile genel bütçenin %11,86’nı oluşturduğu görülmektedir. Bu orana DP’nin iktidardan indirildiği 27 Mayıs 1960 tarihinde bakıldığında; 7 milyar 281 milyon olan genel bütçeden eğitime ayrılan paranın 981 milyon olarak kaydedilmiştir ki bu miktar toplam bütçe içinde %13’e karşılık gelmektedir. (Karakök: 2011: 92). DP, eğitime ilişkin esas ve prensiplerini daha iktidara gelmeden 1949 yılında gerçekleştirdiği ikinci büyük kurultayında ortaya koymuştur. Bu bağlamda DP, söz konusu kurultayda milli eğitim stratejilerini belirlerken temel anlamda eğitim sisteminde öğretimin birliği prensibini benimsemiştir. Bununla beraber DP, söz konusu programda ilköğretimi Milli Eğitimin temeli olarak kabul etmekte ve bu alanda hizmet eden öğretmenlerin ise aynı anlayış ve bilgiye sahip olmalarına dikkat çekerken öğretmenler arasında farklı grupların oluşmasına izin verilmeyeceğini de bir prensip olarak duyurmuştur (Ekinci, 2007: 153-155).

DP'nin eğitim konusuna verdiği önemi hükümet programlarından da okumak mümkündür. Nitekim Birinci (22 Mayıs 1950-9 Mart 1951), ikinci (9 Mart 1951-17 Mayıs 1954), üçüncü (17 Mayıs 1954-9 Aralık 1955), dördüncü (9 Aralık 1955-25 Kasım 1957) ve beşinci (25 Kasım 1957-27 Mayıs 1960) hükümet programlarında eğitimin öneminden bahsedilerek eğitim imkânlarının memleket dahilinde her yerde yaygınlaştırılacağından bahsedilmiştir. Özellikle İkinci Menderes Hükümeti (9 Mart 1951-17 Mayıs 1954) programında ilk, orta, yüksek ve teknik eğitim şubelerinin ortak bir yönetimle idare edileceğinin kararı alınırken, köy okulları inşaatı konusunda geri kalmış doğu illeri ve diğer geri kalmış bölgelerde bu okulların çoğaltılması yönünde karar alınmıştır (Aydın, 1997:60-63).

DP hükümetleri döneminde yapılan Milli Eğitim Şuraları da eğitim politikalarının belirlenmesinde ve hayata geçirilmesinde önemli bir rol görmüştür. Nitekim DP döneminde biri 5-14 Şubat 1953 tarihleri arasında diğeri 18-23 Mart 1957 tarihleri arasında yapılan Milli Eğitim Şuralarında alınan kararlara genel olarak baktığımızda; beşinci şura sekiz maddeden oluşmakla beraber alınan kararların çoğu ilköğretimin düzenlenmesi ile ilgili tedbirleri içermektedir. Altıncı şura da ise bu kez gündemi belirleyen konular ise mesleki ve teknik öğretim ile halk eğitimidir. Yukarıda da görüldüğü üzere DP döneminde hem parti programı hem hükümet programı ve bahsi geçen iktidar döneminde iki defa yapılan Milli Eğitim şuralarında üzerinde durulan en önemli konular ilköğretim ve ortaöğretim ile ilgili konulardır. Nitekim DP'nin ilköğretim konusunda belirlediği en önemli hedef tüm ülkede ilköğretimi yaygınlaştırmak ve okulsuz köyleri bu hizmete kavuşturmak olmuştur. (Beşinci Milli Eğitim Şûrası, 1954: IX; Altıncı Maarif Şûrası, 1957: XI-XII). İlköğretim konusunda diğeri bir konu ise okul öncesi eğitim kurumlarının faaliyete sokulması olmuştur. DP döneminde bu konu Beşinci Milli Eğitim Şurası'nda gündeme gelmiştir. Bu kapsamda yer ve vasıta temini ferdi teşebbüse ve mahalli idarelerin inisiyatifine bırakılmıştır. (Dinç, 2015: 142). Ortaokullar konusunda ise DP, ortaokullar, genel liseler ve mesleki liseler gibi üç farklı gruptan oluşan bu alanda kuvvetlendirici ve geliştirici tedbirler alarak bu okulları yükseköğretime elaman hazırlayan birer eğitim kurumuna dönüştürmek istemiştir (Karakök: 2011: 93).

DP, yükseköğretim konusunda da geliştirici önlemler almıştır. Bu bağlamda DP, ülke genelinde büyük bir kalkınma hamlesi yapar iken bu kalkınmada ihtiyacı olan kalifiye elemanı ihtiyacını yükseköğretim kaynaklarından karşılamak istemiştir. Bu nedenle yükseköğretim konusuna önem vermiştir. Nitekim mevcut okulların gelişimi devam ettirilirken bunların yanına yenileri de yapılmıştır. Yüksekokulların gelişimi devam ederken öğretmen yetiştiren okullar da ihmal edilmemiştir. Zira Balıkesir, İstanbul ve Gazi Eğitim Enstitülerine ek olarak yeni enstitüler açılmıştır (Özkan, 2008: 235-236). DP döneminde uygulanan bu eğitim politikaları sonucunda tüm ülkede olduğu gibi Balıkesir de de okul, öğretmen ve öğrenci bakımından bir gelişimin yaşandığı muhakkaktır. Şimdi DP döneminde yukarıda bahsi geçen eğitim politikaları çerçevesinde Balıkesir'in eğitim durumu Maarif İstatistiklerine göre daha ayrıntılı bir şekilde tetkik edilecektir.⁷

⁷ Bu dönemde Balıkesir'de Milli Eğitim Müdürleri sırasıyla 1950 yılında Süreyya Başaran, 1956 yılında Bedri Alogan ve 1959 yılında Ahmet Altımsek'tir (BCA,30-11-1-0/26-30-1; BCA,30-11-1-0/235, 35, 10; BCA,30-11-1-0/270-16-4).

Anaokulları

Maarif yıllıklarından tespit edilebildiği kadarıyla 1950-1960 yılları arasında Balıkesir’de 1’i resmi 3’ü özel olmak üzere toplam 4 anaokulu kayıtlara geçmiştir. Resmi Anaokulum verilerine 1954-1955 Eğitim-Öğretim döneminde ulaşılmakta olup, bu okulun 17 erkek, 5 kız olmak üzere toplam 22 öğrencisi bulunmaktadır Okulun 1 öğretmeni mevcuttu (Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, (1923-1973), 1973: 100). Özel olarak açılan anaokullarının isimleri sırasıyla Filiz, Gonca ve Gül’dür. Filiz Anaokulu 1953-1954 Eğitim-Öğretim yılı ile 1957-1958 Eğitim Öğretim yılları arasında öğrenci kaydedebilmiş olup, bahsi geçen dönemlerde toplam 85 erkek, 47 kız öğrenciye eğitim vermiştir. Gonca Anaokulu sadece 1957-1958 Eğitim Öğretim döneminde öğrenci kaydetmiş olup, 17 erkek ve 6 kız olmak üzere toplam 23 öğrenciye sahip olmuştur. Gül Anaokulu ise 1958-1959 Eğitim-Öğretim döneminde öğrenci kaydedebilmiş olup, bu okulun da 16 erkek,8 kız öğrenci ile toplam 24 öğrenciye hizmet etmiştir. Her üç okulun toplam 179 öğrencisi olmakla beraber bunun 117’si erkek, 62’si kız öğrencidir. Bu okullarda istihdam edilen öğretmen mevcudu ise 5 öğretmendir (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitü Başkanlığı, (a), (1953-1960), 1963: :328).

İlkokullar

Balıkesir’de 1950 yılı ile 1960 yılı arasında ilkokul sayısındaki değişim, dikkate değer bir artış göstermiştir. Bu anlamda Balıkesir’de 1950 yılında 477 olan ilkokul sayısı (441 köy, 36 şehir), 10 yıl içinde 83 artarak 1960 yılında 560’a çıkmıştır. Bu okulların 506’sı köylerde iken 54’ü şehir ve ilçe merkezlerinde bulunmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, (1950-1951), 1954: 13; Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitü Başkanlığı, (a), (1953-1960), 1963: 14). Yukarıda da ifade edildiği üzere 1950-1951 Eğitim Öğretim yılında Balıkesir’de 441 köy ve 36 şehir olmak üzere toplam 477 ilkokul vardı. Bu sayı, eğitim konusunda köklü bir şehir için yeterli bir durum olarak görülmüştür. Zira bir sonraki yıl Demokrat Parti’nin ilk yılında 1951-1952 döneminde ilkokul sayısı 443 köy, 37 şehir olmakla beraber 480’e ulaşmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, (a), (1951-1952), 1952: 13).

Bu okulların öğretmen ve öğrenci sayılarına bakıldığında 1952 yılında; 480 ilkokulda 335 bayan ve 704 erkek olmak üzere toplam 1.039 öğretmen görev yapmıştır. Bununla beraber bahsi geçen dönemde Balıkesir’de 31.704’ü erkek ve 24.886 kız olmak üzere toplam 56.590 öğrenci eğitim görmüştür. Bu öğrencilerin 13.270’i şehir merkezlerinde, 43.320’si köylerde dir. Yukarıda da ifade edildiği gibi bu dönemde toplam öğretmen sayısı 1.039’dur. Bu öğretmenlerin 730’u köylerde 309’u ise şehirlerde çalışmaktadır. Buradan öğretmenlerin çoğunluğunun köylerde çalıştığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bu öğretmenlerin eğitim durumlarına bakıldığında; Balıkesir’de yüksek okul yani üniversite mezunu öğretmenlerin sayısı 10, lise mezunu 3, Köy Enstitüsü mezunu 486, Öğretmen Okulu 447, Ortaokul mezunu 63 ve ilkokul mezunu ise 23’tür. Bu rakamlardan Balıkesir’de öğretmen kadrosunun eğitim düzeyinin yeterli seviyede olduğu yorumlanabilir. (Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, (a), (1951-1952), 1952: 120, 318-319). Daha önce de ifade edildiği gibi 1951-1952 yılı eğitim ve öğretim döneminde Balıkesir’de toplamda 480 ilkokulda öğrencilerin toplamı 56.590’dır. Bunun 31.704’ü erkek ve 24.886 kızdır. Bu öğrencilerden 3.685 erkek ve 2.319 kız olmak üzere toplam 6.004 öğrenci mezun olmuştur (Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, (a), (1951-1952), 1952: 121).

Tablo 1: 1950-1960 Yıllarında Balıkesir İlkokullarının Durumu⁸

Yıllar	Şehir Okul Sayısı	Köy Okul Sayısı	Top	Öğretmen Sayısı			Öğrenci Sayısı			Mezun Sayısı		
				Erkek	Bayan	Top	Erkek	Kız	Top	Erkek	Kız	Top
1950-1951	36	441	477	674	337	1011	31.234	24.471	55.705	3.685	2.319	6.004
1951-1952	37	443	480	704	335	1039	31.704	24.886	56.590	3.770	2.434	6.204
1952-1953	39	451	490	717	361	1078	30.935	24.381	55.316	3.357	2.166	5.523
1953-1954 ⁹	40	443	483	697	364	1061	31.252	24.952	56.204	3.912	2.687	6.599
1954-1955	41	452	493	751	375	1.126	31.796	25.596	57.392	3.845	2.618	6.463
1955-1956	43	456	499	770	356	1.126	32.769	26.607	59.375	3.930	2.738	6.668
1956-1957	45	465	510	793	346	1.139	34.093	27.631	61.724	4.148	2.965	7.113
1957-1958	47	466	513	809	334	1.143	34.981	28.320	63.301	4.344	3.137	7.481
1958-1959	48	487	535	833	342	1.175	36.505	29.749	66.254	4.851	3.514	8.365
1959-1960	54	506	560	921	354	1.275	38.328	30.913	69.241	4.900	3435	8.335

Tablo 1'de 1950-1960 yılları arasında DP döneminde Balıkesir'de de ilkokul sayılarında bir artış olduğu görülmektedir. Nitekim 1950 yılında 477 olan ilkokul sayısı 1959 yılında 560'a yükselerek 83

⁸ Bu tablo ve diğer tablolar kaynakçada belirtilen maarif yıllıklarından yazar tarafından derlenmiştir.

⁹ Maarif Yıllıklarından 1953-1954 Eğitim-Öğretim döneminde Akşam okulları açılmıştır. Bu okullardan toplam 50 köy ilkokulundan 259 erkek, 22 kız öğrenci olmak üzere toplam 281 kişi mezun olmuştur (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitü Başkanlığı, (a), (1953-1960), 1963:339).

yeni ilkokul daha yapılmıştır. Bu ilkokulların 506'sı köylerde yer alırken 54 şehir merkezlerinde yer almıştır. Görüldüğü gibi en yüksek artış köylerde yapılan ilkokulların sayısında olmuştur. Bu da DP'nin özellikle köylere önem gösterdiği şeklinde yorumlanabilir. Tablodan çıkardığımız bir diğer sonuç ise öğretmen ve öğrenci sayılarındaki artıştır. 1959 yılı itibariyle kız öğrencilerin erkek öğrencilere olan oranı yaklaşık olarak %45'tir ki bu oran Balıkesir'de ilköğretim düzeyinde kız öğrencilerin eğitimine verilen önemi göstermektedir. Mezuniyet oranları da erkek-kız açısından değerlendirildiğinde ise burada da yine kız öğrencilerin önemli bir oranı yakaladığı görülür. Nitekim 1950 yılında toplam 6004 mezun öğrenciden 2319'u kız öğrencidir. Bu haliyle mezun kız öğrenci oranı yaklaşık %39'dur. Bununla birlikte 1959 yılında toplam 8.335 mezun öğrencinin 3.435'i kız öğrenci olup, bunun yüzdelik değeri %41'dir. Neticede geçen yaklaşık 10 yıl içinde mezun kız öğrencilerin oranında %3'lük bir artış gerçekleşmiştir. Bununla beraber aynı kıyaslama öğretmenler konusunda da yapıldığında bu oran 1959 yılında yaklaşık %28'e karşılık gelmektedir.

Bütün bu veriler, bize Balıkesir'de ilköğretimde kız öğrencilerin eğitimine önem verildiğini göstermektedir. İlkokul sayılarında gerçekleşen artış neticesinde Balıkesir'de ilkokul mezunu sayısı da artmıştır. Böylece okuma yazma bilenlerin sayısının artışına bağlı olarak vilayetin kültürel seviyesinde de bir yükselişin meydana geldiği şeklinde bir değerlendirme yapmak da mümkündür.

Ortaokullar

Yukarıda anlatıldığı üzere 1949-1950 Eğitim-Öğretim Döneminde Balıkesir vilayetinde toplam 7 ortaokul bulunmaktaydı. Bahsi geçen ortaokulların Ayvalık, Bandırma, Burhaniye, Edremit, Erdek, Gönen, Sındırgı ilçelerinde olduğu görülmektedir.¹⁰ 1950-1960 yılları arasında bu ortaokullara ilaveten 10 ortaokul daha açılarak ortaokul sayısı 17'ye yükselmiştir. Açılan yeni ortaokullar Manyas, Susurluk, Dursunbey, İvrindi, Bigadiç, Kepsut, Savaştepe, Havran, Balya, Edincik ortaokullarıdır. Bu şekilde Balıkesir'de ortaokul sayısı DP'nin iktidarda olduğu 1950-1960 yılları arasında yaklaşık 2,5 kat arttırılmıştır.

DP'nin ilk yılında 1950-1951 Eğitim-Öğretim döneminde iki ortaokul açılarak Balıkesir'de ortaokul sayısı 9'a çıkmıştır. Bu okullar Manyas ve Susurluk ortaokullarıdır. Manyas Ortaokulu, ilk eğitim öğretim döneminde 27 erkek ve 4 kız olmak üzere toplam 31 öğrenciye sahipti. Bu okulun 1'i bayan olmak üzere toplam 4 öğretmeni vardı. Susurluk Ortaokulu'na baktığımızda ise; aynı dönemde 25 erkek ve 6 kız olmak üzere toplam 31 öğrencisi var iken adı geçen okulun öğretmen mevcudu ise 2'si bayan 1'i erkek olmak üzere toplam 3 öğretmeni vardı (Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (a), (1950-1951), 1951: 22, 213). Bu ortaokullar zaman içinde öğrenci sayıları itibariyle kayda değer bir artış yaşamışlardır. Öğretmen mevcutları ise dönemin şartları göz önüne alındığında vasat bir düzeyde kalmıştır. Nitekim bahsi geçen okulların 1959-1960 Eğitim-Öğretim döneminde öğrenci ve öğretmen sayıları şu şekildedir. Manyas Ortaokulu'nda 185 erkek ve 35 kız olmak üzere toplam 220 öğrenci öğrenim görmekteyken bu öğrencilere eğitim veren öğretmen sayısı ise 8'i erkek, 4 kız olmak üzere toplam 12'dir. Aynı şekilde Susurluk Ortaokulu'nda ise 192 erkek ve 63 kız olmak üzere toplam 255 öğrenci mevcut iken bu öğrencilerin öğretmen mevcudu ise 10 erkek ve 5

¹⁰Bahsi geçen yıllıkta Balıkesir merkeze ait ortaokul kaydı yoktur (Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (b), 1949-1950, 1952: 111).

kız olmak üzere toplam 15 kişidir (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, (b), (1953-1960), 1963: 36-39).

1951-1952 Eğitim-Öğretim döneminde Balıkesir'de yeni bir ortaokulun daha açıldığı görülmektedir. Bu ortaokul Dursunbey Ortaokuludur. Dursunbey Ortaokulu'nun ilk döneminde 22 erkek, 1 kız olmak üzere toplam 23 öğrencisi vardı. Öğretmen mevcudu ise 1 erkek olmak üzere toplam 3 kişiydi (Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (b), (1951-1952), 1952: 22, 229). Dursunbey Ortaokulunun 1959-1960 Eğitim-Öğretim döneminde ise öğrenci mevcudu 92 erkek, 15 kız ile toplam 107 öğrenciye yükseldiği görülmektedir. Öğretmen sayısında ise yaklaşık 4 kat bir artış olmakla beraber toplam öğretmen mevcudu 8 erkek ve 3 kız olmak üzere toplam 11 kişidir (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, (b), (1953-1960), 1963: 34-35).

DP döneminde yeni açılan ortaokullardan biri de İvrindi Ortaokulu'dur. Bu okul 1952-1953 Eğitim-Öğretim döneminde faaliyete geçmiştir. İvrindi Ortaokulu'nun 35 erkek ve 5 kız olmak üzere toplam 40 öğrencisi vardır. Bu okulun öğretmen mevcudu ise 3 erkek olmak üzere toplam 3 kişidir (Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, (1952-1953), 1957: 28, 253). Adı geçen okulun 1959-1960 Eğitim-Öğretim dönemi verilerine baktığımızda; okulun 129 erkek ve 10 kız olmak üzere toplam 139 kişiye yükseldiği tespit edilmektedir. Artan bu öğrenci sayısına paralel olarak öğretmen mevcudunda da bir artma olması doğaldır. Nitekim okulun adı geçen dönemde 3 erkek ve 3 kız olmak üzere toplam 6 öğretmeni olmakla beraber bu sayının yeterli olmadığı söylenebilir (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı (b) (1953-1960), 1963: 36-37).

DP döneminde 1953-1954 Eğitim-Öğretim döneminde iki okul daha açılarak Balıkesir vilayetinde ortaokul sayısı 13'e yükselmiştir. Bu okullardan Bigadiç Ortaokulu'nun 54 erkek ve 14 kız olmak üzere 68 öğrencisi bulunmaktadır. Adı geçen okulun öğretmen sayısına baktığımızda; 2 erkek ve 2 kız olmak üzere toplam 4 öğretmeni mevcuttur. Aynı okulun 1959-1960 Eğitim-Öğretim döneminde öğrenci sayısı 147'ye yükselirken, öğretmen sayısı da 12'si erkek 2'si kız olmak üzere toplam 14 olmuştur. Diğer taraftan bu dönemde bir diğer yeni açılan Kepsut Ortaokulu'nda ise 1953'te öğrenci sayısı 41 erkek ve 1 kız olmak üzere toplam 42 olarak kayıtlara geçmiştir. Aynı okulun öğretmen mevcudu ise 3 erkek olmak üzere toplam 3 kişidir. Görüldüğü üzere bu ortaokulun bayan öğretmeni bulunmamaktadır. 1959-1960 Eğitim-Öğretim döneminde Kepsut Ortaokulu'nun hem öğrenci hem de öğretmen sayılarına baktığımızda; öğrenci sayısı 87 erkek ve 16 kız olmak üzere 103'tür. Bu öğrencilerin öğretmen sayısı ise 6'sı erkek, 2'si bayan olmak üzere toplam 8 kişidir (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı (b), (1953-1960), 1963: 36-37).

DP döneminde ilk defa eğitim faaliyetine başlayan bir başka ortaokul ise Savaştepe Ortaokulu'dur. 1954 yılında açılan ortaokulun ilk sezonda toplamda 51 öğrencisi olup, bunun 38'si erkek, 13'ü kızdır. Fakat ilginçtir Savaştepe'nin bu dönemde eğitim kadrosu boş olup öğretmeni yoktur. İlk döneminde vaziyet böyle iken 1959-1960 Eğitim-Öğretim döneminde öğretmen kadrosunun dolduğu görülmektedir. Nitekim bahsi geçen dönemde 6'sı erkek, 2'si bayan olmak üzere toplam 8 öğretmenin görev aldığı görülmektedir. Bu dönemde öğrenci sayısı ise 120 erkek ve 42 kız olmak üzere toplam 162

kişidir (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı,(b), (1953-1960), 1963: 38-39).

DP döneminde Balıkesir’de ortaokul düzeyinde okullaşma faaliyetleri hız kesmeden devam etmiştir. Nitekim 1955-1956 Eğitim-Öğretim döneminde iki yeni ortaokul açılmıştır. Bunlar, Balya ve Havran Ortaokullarıdır. Bu ortaokulların 1955 yılı öğrenci ve öğretmen sayılarına baktığımızda; Balya Ortaokulu’nun 120 erkek, 20 kız olmak üzere toplam 140 öğrencisi vardır. Öğretmen kadrosu ise 6 erkek ve 1 bayan olmak üzere toplam 7 öğretmenden oluşmaktaydı. Havran Ortaokulu ise 39 erkek ve 9 kız olmak üzere toplam 48 öğrenciye sahip iken bu öğrencilerin öğretmen mevcudu ise 5 erkek ve 1 kız olmak üzere 6 kişidir. Bu ortaokulların 1959-1960 Eğitim-Öğretim dönemi sayısal verilerine baktığımızda ise Balya Ortaokulu öğrenci sayısını 156 erkek ve 20 kız olmak üzere toplam 176 öğrenciye yükseltmişken bu öğrencilerin öğretmen sayısı da bir artış göstererek 7 erkek ve 3 bayan olmak üzere toplam 10’a yükselmiştir. Aynı şekilde Havran Ortaokulu ise öğrenci sayısını 124 erkek ve 12 kız olmak üzere toplam 136 öğrenci olmuştur. Bu ortaokulun öğretmen sayısı hemen hemen aynı kalmış ve toplam 7 kişi olmuştur. Bu öğretmenlerin 5’i erkek ve 2’si bayandır (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı,(b), (1953-1960), 1963: 34-37).

DP iktidarında Balıkesir’de açılan diğer bir ortaokul kayıtlara göre Edincik Ortaokulu’dur. Edincik Ortaokulu 1957-1958 Eğitim-Öğretim döneminde açılmış olup, ilk dönemde 38 erkek ve 6 kız olmak üzere toplam 44 kişidir. Bununla birlikte bahsi geçen dönemde öğretmen sayısı ise 3 erkek ve 4 bayan olmak üzere toplam 7 kişi de öğretmeni vardır. 1959-1960 dönemine geldiğimizde ise Edincik Ortaokulu’nun öğrenci sayısı 88 erkek ve 23 kız olmak üzere toplam 111 öğrenciye yükselirken, öğretmen sayısı da 4 erkek ve 5 bayan olmak üzere toplam 9 kişiye yükselmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, (b), (1953-1960), 1963: 32-33).

Tablo 2’den anlaşıldığı üzere 1950-1960 yılları arasında Balıkesir’de ortaokul sayısı artan bir karakter göstermiştir. Artan okul sayısı ile birlikte bazı yıllar düşüş eğilimine girse de öğrenci sayısında da genel anlamda bir yükseliş gözükmektedir. Öğrenci sayılarını daha ayrıntılı incelediğimizde; 1959-1960 döneminde 17 ortaokulda 2.304 erkek ve 673 kız olmak üzere toplam 2.977 öğrenci eğitim görmüştür. Eğitim gören öğrencilerin erkek-kız oranlarına baktığımızda; erkek öğrencilerin oranı %77’i bulurken, kız öğrencilerin oranı ise yaklaşık %23’tür. Bu da ortaöğretimde kız öğrencilerin oranının beklenen oranda olmadığı yorumunu yapmayı mümkün kılmaktadır. Durumu öğretmen açısından değerlendirdiğimizde; bahsi geçen dönemde 112 erkek, 45 bayan toplam 157 öğretmen olduğu görülmektedir. Bununla birlikte öğretmen sayısına cinsiyet oranı üzerinden baktığımızda; öğretmenlerin yaklaşık %71’i erkek, %29’u ise bayandır. Bu haliyle kız öğrencilere düşen bayan öğretmen sayısının yeterli olduğu düşünülebilir. Diğer yandan Tablo 2’den mezun öğrenciler konusunda bir değerlendirme yapacak olur isek, 1959 yılında bu anlamda toplam 2.977 öğrenciden 550 kişinin mezun olduğu anlaşılmaktadır. Bu da ortaokullara devam eden öğrencilerin başarısının bir hayli düşük olduğunu bize göstermektedir ki, mezun olan öğrencilerin oranı %18’dir. Bu düşük mezuniyet oranına rağmen ilgili tablodan Balıkesir vilayetinde ortaokul imkânlarının vilayetin kültür düzeyi ile okuma yazma oranının yükselmesine ortam hazırlamıştır şeklinde bir değerlendirme yapmayı engellemediğini söyleyebiliriz.

Tablo 2: 1950-1960 Yıllarında Balıkesir Ortaokullarının Durumu

Yıllar	Ortaokul Sayısı	Öğretmen Sayısı			Öğrenci Sayısı			Mezun Sayısı		
		Erkek	Bayan	Top	Erkek	Kız	Top	Erkek	Kız	Top
1950-1951	9	42	32	74	658	235	893	82	46	128
1951-1952	10	48	36	84	786	262	1.048	141	59	200
1952-1953	11	52	34	86	987	335	1.322	154	58	212
1953-1954	13	66	34	100	1.144	395	1.539	185	38	223
1954-1955	14	22	40	62	1.419	535	1.954	182	88	270
1955-1956	16	86	39	125	1.912	705	2.617	308	113	421
1956-1957	16	75	39	114	1.877	623	2.500	277	122	399
1957-1958	17	71	47	118	1.931	554	2.485	302	126	428
1958-1959	17	89	46	135	2.023	588	2.611	354	116	470
1959-1960	17	112	45	157	2.304	673	2.977	415	135	550

Orta Meslek ve Teknik Öğretim Okulları

Orta Meslek ve Teknik Öğretim Okulları¹¹ kapsamında okullara baktığımızda; daha önceki bölümde ifade edildiği üzere 1946 yılında kapatılan Balıkesir Necati Öğretmen Okulu¹² 1950'de tekrar açılmıştır. Tekrardan açılan okul üç sınıf şeklinde teşkilatlandırılmıştır. Yeniden teşkilatlandırılan Balıkesir Necati İlk Öğretmen Okulu 1950-1951 Eğitim-Öğretim döneminde öğrenci sayısı 270 erkek ve 12 kız öğrenci olmak üzere toplam 282 kişidir. Bu dönem mezun olan öğrenci sayısı 38 erkek, 3 kız olmak üzere toplam 41 kişi mezun olmuştur. Bahsi geçen dönemde öğretmen mevcudu ise 17 erkek ve 4 bayan olmak üzere toplam 21 kişidir (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Umum Müdürlüğü, (1950-1951), 1957: 10-137-215). Aynı okulun 1959-1960 Eğitim-Öğretim dönemi verilerine baktığımızda; öğrenci sayısı olarak 103 erkek öğrenciye karşılık 18 kız öğrenci öğrenim görmüştür.

¹¹ Erken Cumhuriyet döneminde bahsedilen ilk meslek ve teknik dershaneleri kapsamında (Demircilik ve Marangozluk Kursu, Zeytinlik Kursu, Kuran Öğretme Kursu, Dikiş Kursu) DP döneminde de faaliyetlerine devam etmiştir. Fakat bu dönemde kurs çeşitliliğinde bir artış ve farklılık gözükmemektedir. 1951-1953 dönemi Maarif yıllıklarından verilen kurslara baktığımızda; Biçki, kadın çamaşırı, erkek çamaşırı, çiçek, çocuk bakımı, ev idaresi, nakış, pasta, resim, yemek pişirme, biçki, torna, dokumacılık, madencilik, motorculuk ve muhasebe şeklinde kurslar açılmıştır. Bununla birlikte Balıkesir'de toplam yaklaşık 303 kurs tespit edilmiş olup, bunların 37'si şehir merkezlerinde 266'sı ise köylerde (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, (a), (1953-1960), 1963: 356).

¹² Okulun adı 1950-1951 Maarif Yıllığı'nda bu şekilde ifade edilmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Umum Müdürlüğü, (1950-1951), 1957: 10).

Toplam 121 kişi olan bu öğrencilerden 59 erkek, 11 kız olmak üzere 70 öğrenci mezun olmuştur. Öğretmen durumu ise 1950 yılına göre bir düşüş göstermiş ve toplam 9 öğretmen görev almıştır. Bu öğretmenlerin 7'si erkek, 2'si bayandır (Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet Devlet İstatistik Enstitüsü, (1953-1960), 1963 :33-488).

Yukarıda Erken Cumhuriyet Dönemi başlığı altında değinildiği gibi 1940 yılında kurulan Savaştepe Köy Enstitüsü daha sonra DP döneminde 1954 yılında kapatılmıştı Bu tarihten sonra ilk öğretmen okuluna dönüştürülerek yeni ismi Savaştepe Öğretmen Okulu olmuştur. Bu okul 6 sınıflı olup, 1954-1955 Eğitim-Öğretim döneminde toplam öğrenci sayısı 763 'tür. Bu mevcudun hepsi erkektir. Tamamı erkek olan bu öğrencilerin eğitimi ile sorumlu olan öğretmen sayısı ise toplam 28 kişi olup bunların 27'si erkek, 1'i bayandır. Bu dönemde mezun sayısı ise 273 kişidir. İlk dönem itibariyle durum bu şekilde iken 1959-1960 Eğitim-Öğretim dönemine baktığımızda; toplam öğrenci sayısı 827 kişiye yükselmiş olup bunun 805'i erkek, 22'si kızdır. Bahsi geçen dönemde mezun olanların sayısı ise 70'i erkek, 2'si kız olmak üzere toplam 72 kişi mezun olabilmıştır. Öğretmen mevcudu ise 23 olup, bunun 21'i erkek, 2'si bayandır (Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet Devlet İstatistik Enstitüsü, (1953-1960), 1963: 10-11, 485).

Ticaret lisesi de Balıkesir'de orta meslek ve teknik öğretim kurumları kapsamında faaliyete geçen bir lisedir. Balıkesir Ticaret Lisesi 1950-1951 Eğitim-Öğretim yılında 56 erkek ve 2 kız olmak üzere toplam 58 öğrencisine eğitim vermiştir. Bu eğitimde ders veren öğretmenlerin mevcudu ise 9 kişi olup, bunun 7'si erkek ve 2'si bayandır. Bu dönemde mezun olanların sayısı ise 15 erkek ve 1 kız olmak üzere toplam 16 kişidir (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Umum Müdürlüğü, (1950-1951), 1957: 102, 222, 144). 1959-1960 Eğitim-Öğretim döneminde öğrenci mevcudu 66 erkek ve 7 kız olmak üzere toplam 73 kişidir. Bu öğrencilerin eğitimden sorumlu öğretmen sayısı ise 8 erkek ve 4 bayan olmak üzere toplam 12 kişidir. Bununla beraber 22 erkek ve 2 kız olmak üzere toplam 24 kişi mezun olmuştur (Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet Devlet İstatistik Enstitüsü, (1953-1960), 1963: 379, 541).

Balıkesir'de 1950-1960 yılları arasında iki Kız Enstitüsü vardır. Bunlardan biri Balıkesir Kız Enstitüsü diğeri ise Edremit Kız Enstitüsü'dür. Edremit Kız Enstitüsü 1959 yılında faaliyete geçmiştir. Bunlardan Balıkesir Kız Enstitüsü'nün 1950-1951 Eğitim- Öğretim döneminde toplam öğrencisi 152 olup, bu öğrencilerin hepsi kızdır. Bu dönemde mezun olan öğrenci sayısı 25'tir. Okulun 18 bayan öğretmeni mevcuttur (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Umum Müdürlüğü, (1950-1951), 1957: 21,27,138). Aynı okulun 1959-1960 Eğitim-Öğretim dönemi öğrenci, öğretmen ve mezuniyet durumuna baktığımızda; toplam öğrenci mevcudu 156 olup, bunun hepsi de kızdır. Bu dönemde toplam 156 öğrenciden 29'u diploması almayı hak kazanmıştır. Öğretmen mevcudu ise toplam 33 olup, bunun 10'u erkek, 23'ü bayan öğretmendir. Edremit Kız Enstitüsü'nün verilerine bakıldığında; 1959-1960 Eğitim-Öğretim döneminde toplam 44 öğrencisi olmakla beraber bunun 44'de kızdır. Enstitünün 10 erkek, 4 bayan toplam 14 öğretmeni vardır. Bu dönem adı geçen enstitü hiç mezun vermemiştir (Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet Devlet İstatistik Enstitüsü, (1953-1960),1963: 93,501).

Balıkesir vilayetinde 1950-1960 yılları arasında aktif olarak hizmet veren diğeri bir eğitim kurumu da Bağlı, Bağımsız Erkek Orta Sanat okullarıdır. Bağlı Erkek Sanat Okulu 1950-1951 Eğitim Öğretim

döneminde sadece Balıkesir'de faaliyete geçmiştir. Okulun bahsi geçen eğitim döneminde 117 öğrencisi olmakla beraber bu öğrencilerin hepsi erkektir. Dönem sonunda 117 öğrenciden ise sadece 23 kişi mezun olmuştur. Aynı dönemde Bağımsız Erkek Orta sanat okullarının Ayvalık, Bandırma ve Edremit'te faaliyette olduğu görülmektedir. Bu okullarda toplam 244 öğrenci olmakla beraber bu öğrencilerin tamamı erkektir. Öğretmen mevcudu ise 31 kişi olup bunun 24'ü erkek, 7'si bayandır. Adı geçen okullardan dönem sonunda ise sadece 52 kişi mezun olmuştur (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Umum Müdürlüğü, (1950-1951), 1957: 50, 56,139,218).

1959-1960 Eğitim-Öğretim döneminde bahsi geçen okullara baktığımızda; Bağlı Erkek Orta Sanat Okullarının Ayvalık 1958, Bandırma 1954 ve Edremit'te 1958 de faaliyete geçtiği görülür. Adı geçen okulların ilgili dönemde toplam 789 öğrencisi bulunmakla beraber bu öğrencilerin tamamı erkektir. Bununla beraber 789 öğrenciden 213 kişi derslerini tamamlayarak mezun olmuşlardır. Bağımsız Erkek Orta Sanat okulları ise yukarıda da bilgisi verildiği üzere adı geçen ilçelerde 1950 yılından beri faaliyette iken bu okulların 1957-1958 Eğitim-Öğretim döneminde kapandığı görülmektedir. Bu şekilde eğitim faaliyetleri sona eren okulların en son dönemki öğrenci mevcutları 320 kişidir. Öğretmen mevcudu 23 erkek, 6 bayan olmak üzere toplam 29 öğretmeni vardır. Son eğitim döneminde ise 89 kişi mezun olmuştur (Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet Devlet İstatistik Enstitüsü, (1953-1960), 1963 : 200,216, 516).

Balıkesir'de bir diğer Orta Meslek ve Teknik Öğretim Kurumu ise Erkek Sanat Enstitüleridir. Bu enstitüler Balıkesir merkez, Bandırma (1955), Ayvalık (1959) ve Edremit'te (1959) faaliyete geçmiştir. İlk olarak 1950-1951 Eğitim-Öğretim dönemindeki Balıkesir merkezdeki enstitü verileri incelendiğinde; adı geçen eğitim-öğretim döneminde 68 erkek öğrenci mevcut iken bunun tamamı erkektir. Bu öğrencilerin öğretmen mevcudu ise 19 erkek ve 3 bayan olmak üzere toplam 22 öğretmeni vardır. Diploma alıp mezun olan öğrencilerin toplamı ise 26 kişidir (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Umum Müdürlüğü, (1950-1951), 1957 :74,141,219). 1959-1960 Eğitim-Öğretim döneminde Balıkesir vilayetinde tüm enstitülerin öğrenci, öğretmen ve mezuniyet durumlarına baktığımızda; toplam öğrenci sayısı 365 kişidir. Bu öğrencilerin de tamamı erkektir. Öğretmen mevcudu ise 29 olup, bu öğretmenlerin 25'i erkek, 4'ü bayandır. Mezun olmaya hak kazanan öğrenci toplamı ise 148 kişidir (Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet Devlet İstatistik Enstitüsü, (1953-1960), 1963: 281,520).

Erkek Sanat Enstitüleri gibi diğer Orta Meslek ve Teknik Öğretim Kurumu ise Ebe Okullarıdır. Balıkesir'de 1950-1951 Eğitim-Öğretim döneminde toplam 100 öğrenci bulunmakla beraber bunların tamamı kız öğrencidir. Ebelik eğitimi veren öğretmenlerin toplamı 3'tür. Öğretmenlerin 2'si erkek, biri bayandır (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Umum Müdürlüğü, (1950-1951), 1957: 22, 114). 1959-1960 Eğitim döneminde ise toplam 54 öğrencisi olmakla beraber bunun da tamamı kız öğrencidir. Öğretmen durumu ise bu dönemde yine 3 kişi olup, bunların 2'si erkek 1'i bayandır. Bu dönemde okulu bitirip mezun olmaya hak kazananlar ise 54 kişidir (Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet Devlet İstatistik Enstitüsü, (1953-1960), 1963:425, 552).

Tablo 3: 1950-1960 Yıllarında Balıkesir İl genelinde Orta Meslek ve Teknik Öğretim

Orta Meslek ve Teknik Öğretim Kurumları	Yıl	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı			Öğrenci Sayısı ¹³			Mezun Sayısı		
			Erkek	Bayan	Top	Erkek	Kız	Top	Erkek	Kız	Top
Balıkesir Necati İlköğretim Öğretmen Okulu, Savaştepe Köy enstitüsü, Savaştepe İlköğretim Öğretmen Okulu, Balıkesir Kız Enstitüsü, Edremit Kız Enstitüsü, Bağlı-Bağımsız Erkek Orta Sanat okulları (Balıkesir, Ayvalık, Bandırma, Edremit), Erkek Sanat Enstitüsü, Köy Ebe Okulları, Bağlı Orta Ticaret Okulu İmam Hatip Ortaokulu, Ticaret Lisesi.	1950-1951	10	101	52	139	1.850	270	2.120	281	29	310
	1951-1952	10	85	43	128	1893	181	2.074	398	42	440
	1952-1953	10	90	44	134	1.946	337	2.283	220	138	360
	1953-1954	13	87	36	123	1.725	173	1.898	435	55	490
	1954-1955	13	94	47	141	1.892	76	1.968	497	79	576
	1955-1956	13	94	37	101	2.045	241	2.286	341	100	441
	1956-1957	13	97	33	130	2.159	239	2.398	349	102	451
	1957-1958	10	102	38	140	2.201	298	2.499	387	100	487
	1958-1959	13	109	35	144	2.376	257	2.633	387	91	478
	1959-1960	14	127	42	169	2.315	324	2.639	529	100	629

DP döneminde Türkiye’de olduğu gibi Balıkesir’de de İmam Hatip Ortaokulu açılmıştır. 1953-1960 Maarif İstatistiğine göre Balıkesir’de İmam Hatip Okulu’nun Orta kısmı 1958-1959 Eğitim-Öğretim döneminde faaliyete girmiştir. Bu okulun verilerine baktığımızda; 1958 yılında toplam 78 öğrenci

¹³ 1952-1953 Eğitim Öğretim dönemi Balıkesir Ticaret Lisesi öğrenci sayılarına ulaşamamıştır.

bulunmakla beraber bu öğrencilerin tamamı erkektir. Bu sene hiç mezun verilmemiştir. Diğer taraftan öğretmen mevcudu ise 3'ü erkek 3'ü bayan olmak üzere toplam 6 kişidir. 1959 yılında öğrenci ve öğretmen durumlarına baktığımızda ise bu dönemde 99 öğrenci olmakla beraber bunun yine tamamı erkektir. Öğretmen durumunda ise bir önceki döneme göre 2 artarak öğretmen mevcudu 8'e yükselmiştir. Bu öğretmenlerin 6'sı erkek, 2'si bayandır (Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet Devlet İstatistik Enstitüsü, (1953-1960), 1963 :50-493).

Tablo 3'te Balıkesir'de 1950-1960 yılları arasında orta meslek ve teknik öğretim kapsamında açılan 18 okula ait öğretmen, öğrenci ve mezuniyet durumları gösterilmiştir. Bu tabloya göre 1950-1951 yılları arasında toplam 2.120 öğrenci eğitim görmüştür. Öğrencilerin 1.850'si erkek, 270'i kızdır. Kız öğrencilerin oranı yaklaşık %13'e karşılık gelirken erkek öğrenciler toplam öğrencilerin %87'sini oluşturmaktadır. Bu eğitim döneminde toplam 2.120 öğrenciden 310'u mezun olmuştur. Mezun olan öğrenciler yaklaşık % 15 lik bir oranı teşkil ederken kız öğrencilerden mezun olanlar ise 29 kişidir. Kız öğrencilerin toplam öğrencilere göre mezuniyet oranı %9'a karşılık gelmektedir. Bu haliyle kız öğrenci eğitiminde durum bir hayli düşük bir görüntü vermektedir.

Aynı değerlendirme 1959-1960 Eğitim-Öğretim dönemi için yapıldığında; toplam 2.639 öğrenci eğitim görür iken bunun 2.315'i erkek 324'ü kızdır. Kız öğrencilerin oranı %12'dir. Bu haliyle geçen 10 yıl içinde kız öğrenciler açısından bir değişiklik olmadığını söyleyebiliriz. Bu da orta meslek ve teknik öğretim alanında daha çok erkek öğrencilerin eğitim gördüğünü ortaya çıkarmaktadır.

Liseler

Eğitim ve öğretim konusunda çok köklü bir altyapıya sahip olan Balıkesir, 1950'li yıllarda Türkiye'nin lise düzeyinde eğitim veren az sayıda illeri arasında yer almıştır. Nitekim 1932 yılında faaliyete geçen Balıkesir Lisesi DP döneminde de faaliyetlerine devam etmiştir.

DP'nin iktidara geldiği 1950 yılında Balıkesir Lisesi'nin öğrenci sayısı toplam 239 kişi olup, bunun 204'ü erkek ve 35'i kız öğrencidir. Bu yılda Balıkesir Lisesi'nin 15 öğretmeni vardı. Öğretmenler asil kadroda olup, 6'sı erkek 9'u bayandır (Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü (b), (1950-1951), 1951: 270, 336). 1951 yılında adı geçen lisenin öğrenci sayısı 221'i erkek, 40'ı kız olmak üzere toplam 261 kişidir. Bu yılda okulun mevcut öğretmen sayısı bir önceki yıla göre yaklaşık iki kat artarak 27'ye yükselmiştir. Bu öğretmenlerin 16'sı erkek, 11'i bayandır (Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü (b), (1951-1952), 1952: 286,348). 1952 yılına baktığımızda ise; öğretmen sayısında bir düşüş olmakla beraber, öğrenci sayısında dikkate değer bir artışın olduğu görülmektedir. Nitekim 1952-1953 Eğitim ve Öğretim yılında Balıkesir Lisesi'nde 363 erkek ve 59 kız olmak üzere toplam 422 öğrenci gözükmektedir. Bu öğrencilerden sorumlu toplam 23 öğretmen olmakla beraber bunların 11'i erkek, 12'si bayandır (Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, (1952-1953), 1957: 326, 392).

Balıkesir'de bir diğer lise de 1956 yılında açılan Bandırma Lisesi'dir. Adı geçen lisenin 1956-1957 döneminde öğrenci sayılarına baktığımızda toplam 187 öğrenci olmakla beraber bunun 127'si erkek, 60'ı kızdır. Bu yılda lisenin öğretmen mevcudu 10 kişidir. Bir sonraki yıl 1957-58 döneminin öğrenci

ve öğretmen sayılarına baktığımızda; 163 erkek ve 88 kız olmak üzere 251 öğrenci vardır. Öğretmen sayısı ise 12 kişidir. 1958-59 döneminde ise öğrenci sayısı 9 kişi artarak toplam 260 öğrenci olmuştur. Bunun 166'sı erkek ve 94'ü ise kızdır. Aynı yılda öğretmen sayısı bir önceki yıla göre bir kişi artarak mevcut öğretmen sayısı 14 kişi olmuştur. 1959-1960 dönemi bahsi geçen değerlere baktığımızda ise bu dönem öğrenci sayıları bir önceki dönem öğrenci sayısından 70 kişi artarak öğrenci sayısı 330'a yükselmiştir. Bunun 208'i erkek, 122'si kızdır. Öğretmen sayısı ise aynı kalarak 14 öğretmen görevine devam etmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı,(b), (1953-1960), 1963: 462, 616).

Tablo 4: 1950-1960 Yıllarında Balıkesir İl genelinde Liselerin Durumu

Ders Yılı	Lise Sayısı	Öğretmen Sayısı			Öğrenci Sayısı			Mezun Sayısı		
		Erkek	Bayan	Top.	Erkek	Kız	Top.	Erkek	Kız	Top
1950-1951	1	6	9	15	204	35	239	52	6	58
1951-1952	1	16	11	27	221	40	261	17	1	18
1952-1953	1	11	12	23	363	59	422	33	6	39
1953-1954	1	12	8	20	395	61	456	52	12	64
1954-1955 ¹⁴	2	18	15	33	447	60	507	90	16	106
1955-1956	2	15	5	20	415	72	487	90	14	104
1956-1957	3	21	13	34	486	140	626	101	22	123
1957-1958	4	25	20	45	668	239	907	102	24	126
1958-1959	4	30	17	47	815	305	1120	146	36	172
1959-1960	5	27	18	45	913	346	1259	165	89	254

Edremit Lisesi ise 1957 yılında kurulmuştur. Edremit Lisesi'nin ilk eğitim-öğretim dönemi olan 1957-1958 döneminde öğrenci sayısı 113'ü erkek ve 47'si kız olmak üzere toplam 160 kişidir. Bu dönem öğretmen sayısı ise 8 kişidir. Adı geçen lisenin 1958-1959 eğitim-öğretim döneminde öğrenci sayısı bir önceki döneme göre dikkat çekici bir artış göstererek 130 kişi artarak 290 kişi olmuştur. Bunun 200'ü erkek, 90'ı kızdır. Fakat öğrenci sayısındaki bu büyük artışa rağmen öğretmen sayısı bir önceki döneme göre 1 kişi artarak 9 kişi olmuştur. 1959-1960 eğitim-öğretim döneminde adı geçen lisenin

¹⁴ Balıkesir'de bir de 1954-1959 yılları arasında faaliyette olan Özel Türk Lisesi' tespit edilmiş olup, bu lisenin devam eden öğrencisi yoktur (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı,(b), (1953-1960), 1963 : 534).

öğrenci sayısı 212 erkek, 80 kız olmak üzere toplam 292 kişi olmuştur. Bu dönemde öğretmen sayısı bir önceki döneme göre bir kişi azalarak 8 kişi olmuştur (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, (b), (1953-1960), 1963: 462, 616).

Balıkesir'de 1959 yılında merkezin üçüncü lisesi olarak M. Hasbi Lisesi açılmıştır. Bu lisenin 1959-1960 Eğitim-Öğretim döneminde öğrenci ve öğretmen sayılarına baktığımızda; 79 erkek, 18 kız olmak üzere toplam 97 öğrencisi vardır. Bununla beraber okulun ilk döneminde 5 öğretmen tayin olunarak adı geçen lise eğitim ve öğretime başlamıştır (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, (b), (1953-1960), 1963: 462,616).

Tablo 4'teki verilerden hareketle resmi olarak 1932 yılından beri eğitim veren Balıkesir Lisesi, 1956 yılına kadar tek başına eğitim vermiştir. Bununla beraber 1956-1960 yılları arasında Balıkesir'de lise sayısı dörde yükselmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, (b), (1953-1960), 1963: 462-463). Ayrıca 1950 yılında lise öğretmeni sayısı 15 iken 1960 yılına gelindiğinde bu sayı 45 olmuştur. Lise sayısındaki bu artışa bağlı olarak öğrenci sayısı 1950'de 239 iken 1960 yılına gelindiğinde ise bu sayı 1.259'a ulaşmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, (b) (1950-1951), 1951: 270, 336; Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, (b) (1953-1960), 1963: 461, 615). Böylece öğretmen sayısında tam olarak 3 kat, öğrenci sayısında ise 5 kat oranında bir artış gerçekleştiği görülmektedir. Aynı şekilde öğrencilerin mezuniyet durumlarına baktığımızda; en az mezun verilen yılın 1951 olduğu görülür. En fazla mezuniyetin olduğu yıl ise lise sayısının dörde yükseldiği dönem olan 1959-1960 döneminde olduğu görülmektedir. Bu dönemde mezuniyet oranına baktığımızda; 1259 öğrenciden toplam 254 mezun verilmiş olup bu sayı toplam öğrencilerin %20'sine tekabül etmektedir. Bu orandan hareketle lise eğitiminde başarı seviyesinin hala istenilen seviyede olmadığını söylemek mümkündür. Aynı şekilde toplam öğrenci mevcudu içerisinde kız öğrencilerin oranına baktığımızda; kız öğrencilerin oranın %27 olarak karşımıza çıktığı görülür. Bayan öğretmenlerin toplam öğretmenler içindeki oranı ise 1959-1960 döneminde yaklaşık olarak %40'a karşılık gelmektedir. Bu haliyle bayan öğretmen oranı yeterli iken kız öğrencilerin mevcudu yetersizdir diyebiliriz.

Yüksek Öğretim

Yukarıda ifade edildiği üzere 1910 yılında Karesi Darülmullimini olarak açılan okul 1924 yılında "*Balıkesir Erkek Muallim Mektebi*" adını almıştır. Cumhuriyet döneminde 22 Nisan 1926'da çıkarılan 819 sayılı kanun ile belirlenen 10 merkezde öğretmen okulu yapılması kararlaştırıldı. Böylece 6 Ekim 1928'de temeli atılan okul, çeşitli gecikmelerden dolayı 1931 yılı sonunda faaliyete geçmiştir. Okulun inşaatı noktasında emeği olan fakat inşaatın ilk döneminde vefat eden Mustafa Necati'ye bir şükran ifadesi olarak okulun adı 30 Nisan 1932 tarihinde "*Balıkesir Necatibey Öğretmen Okulu*" adı verilmiştir. Bu tarihten sonra eğitim-öğretime açıldı. Okulun ilk öğretmen okulu kapatıldı ve 1944 yılında "*Necati Terbiye Enstitüsü*" açıldı. Bundan sonra 1946'da okula "Necati Eğitim Enstitüsü" adı verilerek genel öğretmen yetiştirme dersleri verildi. 1950 yılında sözü geçen enstitü bu dönemde yeni açılan İstanbul Çapa Eğitim Enstitüsü'ne nakledildi. Bu nakilden sonra 1946 yılında kapatılan

ilköğretim kısmı yeniden açılarak bu sefer 1950 yılında “Necati İlk Öğretmen Okulu” adıyla tekrar açılarak ilk öğretmen okulu düzeyinde hizmetine devam etti (Sert 2021: 172-182).

Necati ilköğretmen Okulu, ilköğretmen okulu düzeyinde faaliyetlerine devam ederken 1950 yılında İstanbul’a nakledilen “Necati Eğitim Enstitüsü” 1954 yılında tekrar açıldı. Necati Eğitim Enstitüsü, Necati İlköğretmen Okulu ile aynı binada eğitim öğretim faaliyetlerine devam etti (<http://www.balikesir.edu.tr/site/icerik/necatibey-egitim-fakultesi-409>).

Tablo 5: 1950-1960 Yıllarında Balıkesir Necati Eğitim Enstitüsü Durumu

Okul Adı	Ders Yılı	Öğretmen Sayısı			Öğrenci Sayısı			Mezun Sayısı		
		Erkek	Bayan	Top.	Erkek	Kız	Top.	Erkek	Kız	Top
Necati Eğitim Enstitüsü	1954-1955	12	2	14	154	1	155	-	-	-
	1955-1956	12	3	15	155	1	156	24	0	24
	1956-1957	13	5	18	206	8	214	79	1	80
	1957-1958	13	6	19	203	9	212	96	4	100
	1958-1959	14	7	21	394	11	405	98	4	102
	1959-1960	12	8	20	286	15	301	116	1	117

Necati Eğitim Enstitüsü 1954’den itibaren Fen ve Edebiyat şubeleri ile 2 yıllık bir okul olarak bu isim ile 1978 yılına kadar faaliyetlerine devam etmiştir. Enstitü, DP döneminde Balıkesir’de yükseköğretim seviyesinde hizmet vermiştir.

Necati Eğitim Enstitüsü’nün 1954-1955 Eğitim-Öğretim döneminde 154 erkek öğrenciye karşılık sadece 1 kız öğrencinin olması dikkat çekicidir. Bu dönemde hiç mezun verilmediği görülmektedir. Kız öğrencilerin sayısı ancak 1956 yılında çift haneli sayılara çıkmıştır. 1959-1960 Eğitim-Öğretim döneminde toplam öğrenci 301 kişi iken bunun 15 kız öğrencidir. Aynı dönem mezuniyet olanların sayısı 116 erkek, 1 kız olmak üzere toplam 117 kişidir. Bu dönem toplam öğrenci sayısı 301 kişi olduğu düşünülürse hem mezuniyet oranının hem de mezun olanlar içinde kız öğrencileri oranının epeyce düşük olduğu görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde Türkiye genelinde ilkokul, ortaokul ve lise okulları sayılarında bir artışa gidilmesi istenilmiş özellikle de köy ilkokullarına daha bir önem verilmiştir. Bu açıdan Balıkesir, geçmişten gelen eğitim ve kültür alanındaki güçlü birikimi ile bahsi geçen dönemde başlatılan eğitim seferberliğinde avantajlı bir yapı arz etmiştir. Nitekim 1950 yılına gelindiğinde

Maarif Yıllıklarına göre Balıkesir'de 477 ilkokul (Maarif yıllıklarında bu okulların isimleri kaydedilmemiştir), 7 ortaokul (Ayvalık, Bandırma, Burhaniye, Edremit, Erdek, Gönen, Sındırgı), 7 orta meslek ve teknik öğretim okulu (Savaştepe Köy enstitüsü, Balıkesir Necati Öğretmen Okulu, Balıkesir Kız Enstitüsü, Balıkesir Erkek Sanat Enstitüsü, Balıkesir Köy Ebe Okulu, Orta Ticaret Okulu, Ticaret Lisesi) ve 1 lisesi (Balıkesir Lisesi) vardır.

DP, 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimler neticesinde iktidara geldiğinde Balıkesir'de eğitim alt yapısı yukarıda verilen rakamlardan müteşekkil bir vaziyette idi. Maarif Yıllıklarına göre DP'nin iktidar döneminde (1950-1960) ilkokul sayısı 10 yıl içinde 83 artarak 477'den 560'a çıkmıştır. Bu okulların 54'ü şehir ve ilçe merkezlerinde 506'sı ise köylerdeydi. Bununla beraber eğitimde ilerlemenin bir ölçütü sayılan kız öğrenci oranı ise 1959-1960 eğitim döneminde ilkokul ölçeğinde %45'i bulmuştur. Bu da ilkokullar açısından yeterli bir orandır diyebiliriz.

Ortaokul sayısı ise 10 yıl içinde 10 artarak bu okulların sayısı da 17'ye yükselmiştir. Bu yükselişle Balıkesir'de ortaokul sayısında 2 katın üzerinde bir artış yaşanmıştır. Açılan yeni ortaokullar Manyas, Susurluk, Dursunbey, İvrindi, Bigadiç, Kepsut, Savaştepe, Havran, Balya, Edincik Ortaokullarıdır. Ortaokul seviyesinde kız öğrencilerin oranı ilkokullarda gerçekleşen orandan epey uzaktır. Nitekim ortaokulda eğitim gören kız öğrencilerin oranı 1959-1960 eğitim dönemi dikkate alındığında %23'ü geçememiştir.

Aynı ölçütlerle orta meslek ve teknik öğretim okulları değerlendirildiğinde; DP döneminde bu okullar 11 artarak sayıları 18'i bulmuştur. Böylelikle orta meslek ve teknik öğretim okulları da ortaokullarda olduğu gibi 2 katın üzerinde bir artışı yakalamıştır. Açılan yeni orta meslek ve teknik öğretim okulları Savaştepe İlköğretim Öğretmen Okulu, Edremit Kız Enstitüsü, Bağlı Erkek Orta Sanat okulları (Balıkesir, Ayvalık, Bandırma, Edremit), Bağımsız Erkek Orta Sanat okulları (Balıkesir, Ayvalık, Bandırma, Edremit) ve İmam Hatip Ortaokuludur. Fakat kız öğrenciler oranı olarak ortaokulların ulaştığı kız oranından daha düşük bir oranda kalmıştır. Zira yine 1959-1960 verileri dikkate alındığında orta meslek ve teknik öğretim okullarında kız öğrencilerin oranı %13'te kalmıştır.

Balıkesir'de DP döneminde lise sınıfı okullarda da bir artış yaşanmıştır. Nitekim 1932 yılında resmi olarak eğitim faaliyetine başlayan Balıkesir Lisesi 1954 yılına kadar genel liseler anlamında Balıkesir'in tek lisesi olarak faaliyette bulunmuştur. Bu tarihten sonra sırasıyla 1956, 1957 ve 1959'da 4 yeni lise daha açılmıştır. Açılan yeni liseler Bandırma Lisesi, Edremit Lisesi, M. Hasbi Lisesi ve Özel Türk Lisesi'dir. Bu şekilde lise sınıfı okullarda lise sayısı 5 olurken 5 katlık bir artış yaşanmıştır. Liselerin kız öğrenci oranına bakıldığında; yine 1959-1960 dönemi itibarıyla kız öğrenci oranının %27 olduğu görülmektedir.

Balıkesir'de DP döneminde yükseköğretim seviyesinde 1 enstitünün kurulduğu görülmektedir. Temeli Balıkesir Necati Öğretmen Okulu olan Balıkesir Necati Eğitim Enstitüsü 1954-1955 Eğitim-Öğretim döneminden itibaren bahsi geçen öğretmen okulu ile beraber öğrenci kabul etmeye başladı. Enstitünün 1959-1960 dönemi itibarıyla kız öğrenci oranına bakıldığında; yaklaşık olarak toplam öğrencilerin %5'ine karşılık gelmektedir.

Sonuç olarak Balıkesir’de DP döneminde eğitimde tüm okullarda önceki döneme göre bir artış gerçekleşmiştir. Nitekim ilkokullarda 477’den 560’a, ortaokullarda 7 den 17’ye, orta meslek ve teknik öğretim okullarında 7’den 18’e, liselerde 1’den 5’e yükselmiştir. Bununla beraber yükseköğretim kurumları alanında ise bir enstitü açılmıştır. Balıkesir’de DP döneminde açılan yeni okullar nedeniyle hem öğrenci sayısında hem de kız öğrenci sayısında bir artışın yaşandığını söylemek mümkündür. Bununla beraber okur-yazarlık oranlarına bakıldığında; Erken Cumhuriyet döneminde 1950 yılı itibarıyla nüfusun %37,18’i okur-yazar iken, DP döneminde 1960 yılı itibarıyla nüfusun %45,70’i okur-yazar durumuna gelmiştir (Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, (1923-1973), 1973: 6).

Çıkar Çatışması Beyanı

Maarif Yıllıklarına Göre Balıkesir’de Eğitim (1950-1960) başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Akyüz, Y. (1999). *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999’a)*. Alfa Yay., 7.Baskı, İstanbul.
- Albayrak, M. (2002). “DP Hükümetlerinin Politikaları”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 16, Yeni Türkiye Yayınları, ss.1578-1623.
- Alkan, Mehmet Ö. (2000). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839–1924. Tarihi İstatistikler Dizisi*, No: 6, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.
- Altıncı Maarif Şûrası (Çalışma Esasları, Komisyon Raporları, Konuşmalar), (1957), T.C. Maarif Vekâleti Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1995). *XX. YY. Siyasi Tarihi (1914-1995)*. Alkım Yayınevi, İstanbul.
- Aydın, İ. (1997). *Siyasi Parti ve Hükümet Programlarında Eğitim-Öğretim, Öğretmenler (1908-1997)*. Eğitim Sen Yayınları, Ankara.
- Baran T. A. (2010). “Türk Eğitim Devrimi: Temel İlkeler ve Gelişim Süreci” *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu*, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi 07-09 Aralık 2005. ss. 13-35.
- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1973). *Milli Eğitimde 50 Yıl 1923-1973*. Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara DİE.
- Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1946). *Milli Eğitim Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri. (1943-1944)*. Ankara DİE.
- Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1947). *Milli Eğitim Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri (1944-1945)*. Pulhan Matbaası, Ankara DİE.
- Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1947). *Milli Eğitim, Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri (1945-1946)*. Pulhan Matbaası Ankara DİE.
- Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1948). *Milli Eğitim Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri, (1946-1947)*. Pulhan Matbaası, Ankara DİE.

- Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1949). *Milli Eğitim Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri, (1947-1948)*. Pulhan Matbaası, İstanbul DİE.
- Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1950). *Milli Eğitim, Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri (1948-1949)*. Yeni Matbaa, Ankara DİE.
- Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (a) (1952). *Milli Eğitim İlk Öğretim İstatistikleri (1949-1950)*. Yeni Matbaa, Ankara DİE.
- Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (b) (1952). *Milli Eğitim Orta Öğretim İstatistikleri (1949-1950)*, Yeni Matbaa. Ankara DİE.
- Başvekalet İstatistik Umum Direktörlüğü (1939). *Maarif 1937-1938 İstatistiği*. Suhulet Basımevi, İstanbul.
- Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (1933). *Maarif 1923-1932 İstatistikleri*. Devlet Matbaası, İstanbul DİE.
- Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü (1935). *Maarif 1928-1935 Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği*. Ankara DİE.
- Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (1942). *Maarif İstatistikleri (1939-1940)*. Ulusal Matbaa, Ankara DİE.
- Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (1943). *Maarif İstatistiği 1940-1941*. Ankara Basım ve Ciltevi Ankara DİE.
- Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (1944). *Maarif İstatistikleri (1941-1942)*. Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara DİE.
- Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü (1956). *Maarif İstatistikleri Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim (1952-1953)*. Saim Troman Matbaası, Ankara DİE.
- Beşinci Milli Eğitim Şûrası (Çalışma Esasları, Komisyon Raporları, Konuşmalar), (1954), T.C. Maarif Vekâleti Yayınları.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BCA),
BCA,30-11-1-0/26-30-1.
BCA,30-11-1-0/235, 35, 10.
BCA,30-11-1-0/270-16-4.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA),
BOA.,C. MF., 136/6782, 1281.
- Demirci, P. (2021). 1946 ve 1950 Seçimleri: Siyaset, Bürokrasi, Propaganda ve Demokrasiye Geçiş Eğilimleri . Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi , 9 (1) , 119-142.

- Dinç, S. (2015). *Türk Eğitim Tarihinde Yapılan Milli Eğitim Şûraları ve Uygulamaları (1939 – 1960)*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Ekinci Y. (2007). *Siyasi Parti ve Hükümet Programlarında Eğitim*. MB Kültür Yay. Ankara.
- Erdoğan, S. , Aslan, Z. (2021). Demokrat Parti Döneminde Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri: İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönemin Mirası ve Soğuk Savaş Etkisi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 21 (42) , 295-317.
- Gönlübol, M., Ülman H., Esmer A. Ş., Sar C., Sezer D., Sander O. ve Kürkçüoğlu Ö. (1996). *Olaylarla Türk Dış Politikası, 1919-1995*. Siyasal Kitabevi. Ankara.
- Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi (HSV),
HVS, H.1312/M.1894-1895.
HVS, H.1315/M.1897-1898.
HVS, H.1325/M.1907-1908.
- Karakök, T. (2011). Menderes Dönemi'nde 1950 – 1960 Türkiye'de Eğitim . *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* , (2) , 89-97.
- Kuşçi, A. (2021). *Türk Eğitim Tarihi (1923-1950)*. İksad Yayınevi, Ankara.
- Lewis, B. (2000). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Çev. Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, İstanbul.
- MEB. (2002). *Millî Eğitim Sayısal Veriler (2001-2002)*. Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Özkan, S. (2008). *Türk Eğitim Tarihi*. 2. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Özkaya Duman, O. , Birsell, H. (2016). Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası ve Bu Politikanın Dinamiklerine Etki Eden Dış Gelişmeler. *Atatürk Dergisi*, 1 (1) , 299-318 .
- Sakaoğlu, N. (2003). *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Sert, A. (2021). *1923-1960 Döneminde Sosyal, Siyasi, Ekonomik Açından Balıkesir* (Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- Şimşir, N. (2013). *Balıkesir Şehri ve Tarihi Araştırmaları*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitü Başkanlığı (b) (1963). *Milli Eğitim İstatistikleri Orta Öğretim (1953-1960)*. Ankara DİE.
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitü Başkanlığı (a) (1963), *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim (1953-1960)*. Ankara DİE.
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Umum Müdürlüğü (1957). *Maarif İstatistikleri Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim (1950-1951)*. Biricik Matbaası, Ankara DİE.

- Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet Devlet İstatistik Enstitüsü (1963). *Milli Eğitim İstatistikleri Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim (1953-1960)*. Ankara DİE.
- Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (1954). *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim (1950-1951)*. Ankara DİE.
- Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (1957). *Milli Eğitim İstatistikleri Orta Öğretim (1952-1953)*. Ankara DİE.
- Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (a) (1952). *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim (1951-1952)*. Ankara DİE.
- Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (a) (1951). *Milli Eğitim İstatistikleri Orta Öğretim (1950-1951)*. Ankara DİE.
- Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (b) (1952). *Milli Eğitim İstatistikleri Orta Öğretim (1951-1952)*. Ankara DİE.
- Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (b) (1951). *Milli Eğitim İstatistikleri Meslek Teknik ve Yüksek Öğretim (1950-1951)*. Ankara.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1928). *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi*. Matbuat-ı Müdüriyet-i Umumiye. İstanbul.
- Uygun, K. (2006). *Karesi İdâdîsi ve Sultânîsi*, (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yurt Ansiklopedisi (1982). İl il Türkiye, dünü, bugünü, yarını (Balıkesir), *Yurt Ansiklopedisi c.2*, s.1102-1240, Anadolu Yayınları.

Extended Abstract

In the newly established Republic of Turkey, it was desired to increase the number of primary schools, secondary schools, and high schools throughout Turkey, and village primary schools were especially given more importance. In this respect, Balıkesir has presented an advantageous structure in the education campaign initiated in the aforementioned period, with its strong experience in education and culture from the past.

As a result of the investments made in the field of education in Balıkesir during the Early Republican Period, considerable progress was achieved in the field in question. As a matter of fact, according to the Education Yearbooks, 477 primary schools, 7 secondary schools (Ayvalık, Bandırma, Burhaniye, Edremit, Erdek, Gonen, Sındırgı), 7 secondary vocational and technical education schools (Savastepe Village Institute, Balıkesir Necati Teaching School, Balıkesir Girls Institute, Balıkesir Boys Art Institute, Balıkesir Village Midwifery School, Middle Trade School, Trade High School) and one high school (Balıkesir High School) started to give education in Balıkesir in 1950. Thus, in the Early Republican Period, Balıkesir reached a certain level in terms of education and educational institutions.

In the Early Republican Period, the Second World War and the political, social, and economic conditions that were brought about by this war led to a change of power in Turkey. Thus, the war economy policies of the Second World War and the desire for new power created by these policies in the people were met with the establishment of the Democratic Party on January 7, 1946, and the DP was victorious in the elections held on

May 14, 1950, with 52% of the votes. DP, which came to power in this way, carried out a development policy in many political, social, economic, and cultural areas in the country during its rule. One of these areas was education, which had an important function in the future of the country.

Based on the general information given above with regards to education, there were great developments in the field of education in Balıkesir as in the whole country during the Democratic Party government as of 1950, and several important actions were carried out to spread education throughout Balıkesir. Hence, new schools were built in the city centre, districts, and villages of Balıkesir, and a serious increase was achieved in the number of literate people. Since there was an increase in the number of primary, secondary, secondary vocational, and technical education schools, high schools, and colleges after 1950, there was also a noticeable increase in the number of teachers and students compared to previous years.

During the DP's rule (1950-1960), the number of primary schools in Balıkesir increased by 83 within 10 years, from 477 to 560. 54 of these schools are in city and district centres and 506 of them are in villages. The number of secondary schools increased by 10 within 10 years, and the total number of these schools increased to 17. With this increase, the number of secondary schools in Balıkesir has more than doubled. The new secondary schools were Manyas, Susurluk, Dursunbey, Ivrindi, Bigadic, Kepsut, Savastepe, Havran, Balya, and Edincik secondary schools. During the DP period, the number of secondary vocational and technical schools increased by 11, and reached 18. Thus, an increase of more than 2 times was observed in the number of secondary vocational and technical education schools, similar to secondary schools. The newly opened secondary vocational and technical education schools were Savastepe Primary Teaching School, Edremit Girls Institute, Affiliated Boys' Secondary Art Schools (Balıkesir, Ayvalık, Bandırma, Edremit), Independent Boys' Secondary Art Schools (Balıkesir, Ayvalık, Bandırma, Edremit) and Imam Hatip Secondary School. There was also an increase in high schools during the DP period in Balıkesir. In fact, Balıkesir High School, which officially started its educational activity in 1932, functioned as the only high school of Balıkesir in terms of general high schools until 1954. After this date, 4 new high schools were opened in 1956, 1957, and 1959, respectively. The new high schools that were founded were Bandırma High School, Edremit High School, M. Hasbi High School, and Private Turkish High School. In this way, the number of high schools became 5, which meant a five-fold increase. During the DP period, one institute was established at the higher education level in Balıkesir. Balıkesir Necati Education Institute, the origin of which was Balıkesir Necati Teaching School, started to accept students in the 1954-1955 academic year.

In Balıkesir, there was an increase in education in the DP period in all types of schools compared to the previous period. As a matter of fact, this number increased from 477 to 560 in primary schools, from 7 to 17 in secondary schools, from 7 to 18 in secondary vocational and technical schools, and from one to 5 in high schools. In addition, a higher education institute was established in the same period. In conclusion, it is possible to state that there was an increase in both the number of students and the number of female students as a result of the new schools opened in Balıkesir during the DP period.

Geliş Tarihi / Received Date

24.07.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date

04.10.2022

Kadın Aşçıların Cam Tavan Sendromuna Yönelik Metaforik Algıları Üzerine Bir Değerlendirme¹

An Evaluation on Metaphoric Perceptions of Female Chefs towards Glass Ceiling
Syndrome

İbrahim ÇEKİÇ²

Yener OĞAN³

Öz

Cam tavan, özellikle kadın çalışanların kariyer basamaklarında ilerlemelerini engelleyen soyut bariyerleri ifade etmek için kullanılan sosyolojik bir metafordur. Kişilerin söz konusu bariyerleri algılamaları ve çalışma ortamlarına ilişkin negatif düşünceler geliştirmelerine ise cam tavan sendromu adı verilmektedir. Günümüzde birçok sektörde varlığı hissedilen bu sendrom yiyecek içecek işletmelerinde de bariz bir biçimde kendini göstermektedir. Bu çalışma kadın aşçıların cam tavan kavramına yönelik algılarını, oluşturdukları metaforlar üzerinden incelemek ve nedensellik ilkesi ile çıkarımlarda bulunmak amacıyla yürütülmüştür. Çalışmanın amaçları doğrultusunda ilk olarak yiyecek içecek işletmelerinin çeşitli departmanlarında görev yapan 91 kadın aşçıya içinde üç adet yarı yapılandırılmış soru bulunan metaforik algı anketi uygulanmıştır. Kullanılabilir durumdaki 82 form üzerinden yapılan içerik analizi neticesinde katılımcıların 59 farklı metafor geliştirdiği ve bu metaforların 3 tema altında toplanabildiği tespit edilmiştir. Araştırma tespit edilen metaforlara ilişkin gerekçelerin yorumlanmasıyla sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cam Tavan, Cam Tavan Sendromu, Metafor, Metaforik Algı, Kadın Aşçı

Abstract

The glass ceiling is a sociological metaphor used to express the abstract barriers that prevent female employees from progressing on the career ladder. Perception of these barriers and developing negative thoughts about their working environment are called the glass ceiling syndrome. This syndrome, whose presence is felt in many

¹ Artvin Çoruh Üniversitesi, Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 02.03.2022 tarihli ve 41596 sayılı yazısıyla etik kurul izni alınmıştır.

² Sorumlu Yazar, Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, Gaziantep/TÜRKİYE, E-mail: ibrahim.cekic@gibtu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7375-1866>.

³ Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, Artvin/TÜRKİYE, E-mail: oganyener@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1523-8498>.

sectors today, also manifests itself clearly in the businesses of food and beverage. The current study was carried out in order to examine the perceptions of female chefs about the concept of glass ceiling through the metaphors they created and to make inferences with the principle of causality. In accordance with the purposes of the study, a metaphorical perception questionnaire containing three semi-structured questions was applied to 91 female chefs working in various departments of food and beverage businesses. As a result of the content analysis made on 82 utilizable forms, it was determined that the participants developed 59 different metaphors and these metaphors could be grouped under 3 themes. The research was concluded with the interpretation of the reasons for the identified metaphors.

Keywords: *Glass Ceiling, Glass Ceiling Syndrome, Metaphor, Metaphoric Perception, Female Chef*

Giriş

Modern anlamda kadınların iş hayatına girerek ücretli işçi statüsünü kazanmaya başlaması sanayi devrimiyle birlikte gerçekleşmiştir. Sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan sosyo-ekonomik değişimler, süreç içerisinde kadınların çalışma hayatında daha aktif bir biçimde rol almasına olanak tanımış (Utma, 2019) ve toplumsal hayattaki görünürlüklerini önemli ölçüde artırmıştır. Özellikle II. Dünya savaşı sonrası statü, rol ve cinsiyet kavramlarının tartışılır hale gelmesi ile (Gerni, 2001: 6) kadınların çalışma alanları sektörel bazda genişlemiş; dolayısıyla çalışan kadın sayısında bir yükselme gözlenmiştir. Ancak bu yükselmenin büyük ölçüde nicelikte sınırlı kalması ve niteliğe dayalı kariyer yapma sürecinde kadınların çeşitli engeller nedeni ile kendini gösterememesi, üzerinde durulması gereken bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kadınların iş hayatında başarılı olmalarını ve kariyer hedeflerine ulaşmalarını engelleyen çok sayıda faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerin temelindeyse cinsiyet eşitsizliği yatmaktadır. Cinsiyet eşitsizliği veya başka bir deyişle cinsiyet ayrımcılığı kadınların ekonomik, sosyal ve siyasal yaşama katılımını engelleyen sosyal bir olgudur (Paksoy ve Kılıç, 2016; Oğan ve Wolff, 2020). Genel olarak kadınların fiziksel ve psikolojik açıdan farklı ve yetersiz olduğu düşüncesinden beslenen bu olgu, toplumdan topluma değişiklik gösteren norm ve kalıp yargılardan beslenmektedir. Normlar yazılı olmayan toplumsal kurallardır. Yaptırım gücü oldukça fazla olan bu kuralların statülerin ayrışmasında önemli bir rolü vardır. Kalıp yargılar ise kadınların ve erkeklerin davranış şekillerine ilişkin basit varsayımlar ve fikirler bütünüdür. Toplumda erkeklerin agresif, rekabetçi, girişken; kadınların pasif, işbirlikçi ve çekingen olarak temsil edilmesi; sosyal hayatta erkeğe aile reisi; kadına ise ailenin bakımını sağlayan anne/eş olma rolünün verilmesi, kalıp yargıların en bariz uzantıları olarak değerlendirilebilir (UNDP, 2019).

Bireylerin toplumsal rollerine vurgu yapan kalıp yargılar, biçilmiş kimliklere (kadın ya da erkek olma) biçilmiş meslekler de yüklemektedir. Yani atfedilen rol çokluğu (aynı anda eş, anne, ev kadını, komşu vb. olma) sebebiyle kadınlara uzun çalışma saatlerinin ve fazla iş yükünün olmadığı belirli meslekler uygun görülmektedir (Öztürk, 2007; 48). Bu durum kadınların yönetim ve organizasyon gibi karmaşık süreçleri bünyesinde barındıran çalışma alanlarında istihdam edilmemesine; edilseler bile kariyer

basamaklarını aşarken çok sayıda görünür/görünmez engelle karşılaşmalarına neden olmakta dolayısıyla kadın çalışanları öğrenilmiş çaresizliğe itmektedir.

Cam Tavan Sendromu

İlk olarak 1986 yılında Hymovitz ve Schellhardt tarafından kullanılan cam tavan terimi (Hymowitz ve Schellhardt, 1986), kadınların yönetici pozisyonları elde etmede karşılaştıkları engelleri ifade etmektedir. Genellikle görünmez olan bu engeller yüksek niteliklere ve mesleki kapasiteye sahip birçok kadının kariyer basamaklarındaki liderlik ve sorumluluk düzeylerine erişmesini engellemektedir (Yağüe-Perales, Pérez-Ledo ve March-Chordà, 2021). Irk, mezhep ya da fiziksel nedenlerle de ortaya çıkabilen cam tavan algısının farklı boyutlarına vurgu yapan çok sayıda tanımı bulunmaktadır. Tablo 1’de söz konusu tanımlardan bazıları sıralanmıştır.

Tablo 1. Cam Tavan Terimine İlişkin Tanımlar

Tanım	
...kadınları üst düzey yönetici pozisyonlarından alkoyan, tutumsal ve örgütsel önyargıların yarattığı görünmez yapay engelleri tanımlamak için kullanılan bir terimdir.	(Wirth, 2001)
...kadınların ilerlemelerini engelleyen görünmeyen engelleri tanımlamak için kullanılan bir kavramdır.	(Kulualp, 2015)
...nitelikli kadınların ve diğer azınlıkların iş merdivenlerini üst düzey yönetim pozisyonlarına yükselmelerini engelleyen şeffaf ama gerçek bir engellerdir.	(Hu ve Yun, 2008)
... kadın çalışanların belli bir süre sonra daha üst kademelere çıkmasını yükselmesini engelleyen unsurların tamamına cam tavan sendromu denir. Bu sendrom, yükselme sürecinde olan kadınların üst mevkilere çıkacağı anda, yükselmenin gerçekleşmemesi şeklinde ifade edilebilir.	(Güner, 2018)
...kadınların geleneksel olarak erkekler tarafından işgal edilen hemen hemen tüm alanlara girmesine rağmen, seçkin liderlik pozisyonlarına ilerlemelerinin güçlüklerini ortaya koymak için geliştirilen bir metafordur.	(Carnes, Morrissey ve Geller, 2008).
...kadınlar ile üst yönetim arasında yer alan ve onların başarı ve liyakatlerine bakılmaksızın ilerlemelerini engelleyen, açıkça görülmeyen, aynı zamanda aşılamayan engellerdir.	(Bilim ve Bülez, 2018)
...ayrımcılığın yasal düzenlemelerle yasaklanmış olmasına karşın kadınların iş hayatında yükselmesinin önünde görünmeyen engeller bulunmakta ve bu engellerdir.	(Orbay, 2018)

Tablo 1’deki tanımlar genel bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda cam tavan teriminin daha ziyade kadın bireylerle ilişkilendirildiğini; etik ve yasal olmayan yönüne vurgu yapıldığını; geleneksel yapının etkisiyle şekillenen tutum ve önyargılardan beslendiğini ve liyakat, başarı ve emeği hiçe sayan görünmez ama gerçek bir yapıya sahip olduğunu ifade etmek mümkündür.

Sosyal hayatta karşılaşılan cam tavanların olası sonucu, bireylerin çaresizliğe düşmesidir. Süreç içerisinde öğrenilmiş çaresizliğe dönüşen bu durum özellikle kadın bireylerin sosyal yenilgiyi kabullenmelerine dolayısıyla ideallerinden feragat etmelerine neden olmaktadır. Cam tavan sendromuna sebep olan çok sayıda unsur bulunmaktadır (Mattis 2004; Bharadwaj ve Nagarkoti, 2012; İpçioğlu, Eğilmez ve Şen, 2018). Bu unsurlar nitelikleri bakımından bireysel, toplumsal ve örgütsel olmak üzere üç ana tema altında sıralanmaktadır (Taşkın ve Çetin 2012).

Tablo 2. Cam Tavan Sendromuna Neden Olan Unsurlar

Bireysel Unsurlar	Örgütsel Unsurlar	Toplumsal Unsurlar
Çoklu Rol	Örgüt Kültürü, İklimi ve Politikaları	Mesleki Ayırımı
Kişisel Tercih ve Algıları	Mentor eksikliği	Toplumsal Önyargılar
	Kadın Algısı ve Fırsat Eşitsizliği	
	İletişim Ağlarına Katılamama	
	Erkek Yöneticilerin Koyduğu Engeller	
	Kadın Yöneticilerin Koyduğu Engeller	

Bireysel unsurlar, rol çokluğu ile kişisel tercih ve algılardan oluşmaktadır. Hem fizyolojik özellikleri hem de algılanma biçimleri nedeni ile sosyal hayatta çok fazla rol (anne, eş, komşu, çalışan vb.) üstlenmek zorunda kalan kadınlar, süreç içerisinde rol çatışmaları yaşamakta ve çoğunlukla rolleri ile kariyer hedefleri arasında bir tercih yapmak ya da birinden birini ikinci plana atmak zorunda kalmaktadır. Arka plana atılan rol ise genellikle kariyer hedefleri olmaktadır. Örgütsel unsurlar bireysel unsurlara göre bünyesinde daha fazla bileşen barındırmaktadır. Birbirleri ile ilişki içinde olan örgütsel unsurların temelinde erkek yöneticilerin koyduğu engeller vardır. Örgüt kültürü, iklimi ve politikalarından beslenen bu engeller kadınları iletişim ağlarının dışına atmakta dolayısıyla onların örgüt içerisindeki varlığını zayıflatmaktadır. Toplumsal unsurların merkezindeyse ise kadın birey algısından kaynaklanan önyargılar bulunmaktadır. Meslekleri cinsiyet bazında ayırıştıran bu önyargılar, yönetici pozisyonlarına yükselmede de kendini göstermektedir.

Günümüzde cam tavan algısının hissedilmediği sektör yok denecek kadar azdır. Temizlik ve yemek gibi kadına atfedilen hizmetleri bünyesinde barındıran sektörlerde bile cam tavan engelini algılandığını söylemek mümkündür. Örneğin yemek yapma eyleminin gerçekleştiği ev mutfaklarının kadınlarla; profesyonel mutfakların ise erkeklerle ilişkilendirilmesi (Şengül, 2016), aynı şekilde yiyecek içecek işletmelerinde çalışan bireylerin büyük bir çoğunluğunun erkek olması ve kadınların daha ziyade temizlik işleri ile aşçı yardımcısı olarak istihdam edilmesi bu durumun en somut örnekleridir.

Metafor Kavramı

Türkçe 'de *benzetme*, *eğretileme*; Arapça 'da *istiare* kelimeleriyle karşılanan metafor kavramı, herhangi bir unsuru veya fikri ona çok benzer başka bir şeyle tanımlamak; anlatıma üslup güzelliği ve kolaylığı katmak amacıyla kullanılan kelime ya da kelimeler dizisidir (Aydın, 2006). Bir kavramı başka bir kavramın niteliklerine göre anlamlandıran, yapılandıran ve daha anlaşılır, daha somut hale getiren yapılar şeklinde de tanımlayabileceğimiz metaforlar (Çetinsoy, 2019) bireylerin duygu, düşünce, istek ve hayallerini rahat ve etkili bir biçimde ifade etmelerine olanak tanımaktadır. Metaforlar pek çok soyut kavramın zihnimizde önceden oluşturulmuş şemalara daha kolay yerleştirilmesine dolayısıyla öğrenmenin kolaylaşmasına ve kalıcılığına yardımcı olmaktadır (Doğan, 2015). Bu durum duygu ve düşüncelerin daha kolay ve etkin bir biçimde alıcıya iletilmesine olanak tanır. Özellikle kişisel ve toplumsal sebepler nedeniyle ifade edilemeyen veya ifade etmekte güçlük çekilen kavram ya da olguları, metaforlar sayesinde örtük bir üslupla anlatılabilmek mümkündür. Dolayısıyla metaforlar bireyleri

yaratıcı düşünmeye, hayal etmeye, kendi yaşantısı içinde anlamlandırmaya sevk etmekte; sınırları kaldırarak onları yaratıcılığa ve dilin derinliklerine yönlendirmektedir (Girmen, 2019:9).

Metaforlar bağlamla anlam kazanan dilsel yapılardır. Bu nedenle metaforlara bakılarak sosyal fenomenlerin bağlamları da çözümlenebilir (Alpaslan ve Kutanis, 2007). Bağlama dayalı bilgi ise bireylerin algılama biçimlerinin anlamlandırılmasında ve sosyal problemlerin tespitinde etkin bir rol oynamaktadır. Yani metaforların analizi kaygı ve sosyal baskı nedeniyle açıkça ifade edilemeyen duygu ve düşüncelerin daha görünür hale gelmesine zemin hazırlamakta; aynı zamanda bağlam ve metafor arasındaki ilişkiyi çeşitli boyutlarıyla anlama imkânı sunmaktadır.

İlgili literatür incelendiğinde metafor kavramını konu alan çok sayıda çalışmanın olduğu görülmektedir. Söz konusu çalışmaların ise metaforun kavramsal yönünden ziyade algılanma biçimlerine odaklandığını; ekseriyetinin eğitim ile ilgili konular üzerinde durduğunu (Fang, 2015; Aydın, 2011; Şenel ve Aslan, 2014; Ertürk, 2017; Akgün, 2016), bir kısmının ise metaforları toplumsal cinsiyet bağlamında ele aldığını (Topuz ve Erkanlı, 2016; Aslan, 2015; Yüceil, 2015; Başarır ve Sarı, 2015) söylemek mümkündür. Ancak kadınların iş hayatlarında karşılaştıkları engellere ilişkin geliştirdikleri metaforları konu alan çalışmaların oldukça kısıtlı olduğu görülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırma kadın aşçıların cam tavan kavramına yönelik algılarını, oluşturdukları metaforlar üzerinden incelemek, irdellemek ve nedensellik ilkesi doğrultusunda çıkarımlarda bulunmak amacı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın amaçları doğrultusunda aşağıda yer alan sorulara yanıt aranmıştır.

✓ Aşçı olarak istihdam edilen kadın çalışanlar, cam tavan engeline yönelik algılarını hangi metaforlar aracılığı ile ifade etmektedir?

✓ Aşçı olarak istihdam edilen kadın çalışanların cam tavan engeline yönelik geliştirdikleri metaforlar, şekil ve içerik özellikleri bakımından hangi kavramsal kategoriler altında kümelenebilir?

✓ Aşçı olarak istihdam edilen kadın çalışanların cam tavan engeline yönelik geliştirdikleri metaforlar mesleki tecrübe bağlamında nasıl bir dağılım göstermektedir?

Yöntem

Bireylerin algıları, duyguları ve düşünceleri gibi öznel verileri ele alan nitel araştırmalar olgu ve olayları var oldukları ortam içinde anlamaya ve inceleme çalışan bütüncül bir yapıya sahiptir. Örnek olay araştırması, fenomenoloji (olgu bilim) ve gömülü kuram başta olmak üzere birçok deseni bünyesinde barındıran bu araştırmalarda (Gürbüz ve Şahin, 2016: 400-401), daha ziyade mülakat, doküman analizi, gözlem gibi veri toplama teknikleri tercih edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 39). Bu çalışmada, nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan fenomenoloji deseninden faydalanılmıştır. Farkında olduğumuz ama derinlemesine bir anlayışa sahip olmadığımız kavramlar üzerine odaklanan bu desende algılar, duygular gibi olgulara yönelerek özü görmek ve sezme hedeflenmektedir (Şimşek, 2012: 97).

Evren-Örneklem

Çalışmada kullanılan veriler Türkiye’de aşçı olarak istihdam edilen kadın çalışanlardan toplanmıştır. Bu bağlamda 18 yaşından büyük olan, en az bir yıl mesleki tecrübesi bulunan ve gönüllülüğünü beyan eden 91 kadın aşçıya yarı yapılandırılmış mülakat formu uygulanmıştır.

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Çalışmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılmıştır. Söz konusu form benzer çalışmalardan faydalanılarak (Koç, 2014; Örucü, 2014; Dilek, Dilek ve Gümüş, 2016; Selçuk ve Yılmaz, 2017), araştırmacılar tarafından şekillendirilmiş olup üç bölümden oluşmaktadır. Formun birinci bölümünde cam tavan sendromu ve metafor kavramına yönelik açıklayıcı bilgiler ile gönüllülük beyanına, ikinci bölümünde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik ifadelere; üçüncü bölümünde ise örneklem grubun metaforik algılarını tespit etmek amacıyla oluşturulmuş yarı yapılandırılmış sorulara yer verilmiştir. Araştırma formu uygulanmadan önce şekil ve içerik geçerliliğinin teyidi için üç alan uzmanının kontrolünden geçirilmiş; önerilen dilsel değişiklikler yapılarak forma son hali verilmiştir. Çalışma Artvin Çoruh Üniversitesi, Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 02.03.2022 tarihli ve 41596 sayılı yazısıyla etik kurul izni doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Analizi

Çalışma kapsamında toplanan veriler işlenirken içerik analizi tekniğinden faydalanılmıştır. İçerik analizi araştırmacılara belirli kelimelerin, temaların veya kavramların varlığını, anlamlarını ve ilişkilerini ölçebilme ve/veya analiz edebilme imkânı sunmaktadır (Gül ve Nizam, 2021). Analizlere başlamadan önce ilk olarak toplanan 91 form gözden geçirilmiş; 9 formun kullanılabilir durumda olmadığı tespit edilmiş ve analizlere dâhil edilmemiştir. Analizlere dahil edilen her form olası karışıklıkların önüne geçmek ve verileri kolaylıkla kontrol edebilmek için “F1,F2.....,F82” şeklinde kodlanmıştır. Bu işlemin ardından formda yer alan açık uçlu sorulara verilen yanıtlar değerlendirmeye tabi tutulmuş; soruların “Çünkü.....” ile başlayan kısımlarındaki açıklamalardan yola çıkılarak tema tespiti yapılmış ve katılımcıların oluşturduğu metaforlar ilişkili oldukları temaların altına atanmıştır. Araştırma, temaları oluşturan metaforların nedensellik yaklaşımı doğrultusunda yorumlanmasıyla sonuçlandırılmıştır.

Bulgular

Katılımcıların demografik özellikleri, cam tavan engeline yönelik algıları ve söz konusu algılar doğrultusunda geliştirdikleri metaforlara ilişkin bulgular tablolar yardımıyla aşağıda sıralanmıştır. Tablo 3’te yer alan veriler incelendiğinde katılımcıların önemli bir kısmının (n=33, %40,24) 35-44 yaş aralığında bulunduğu; %76,82’sinin (n=63) evli olduğu; %79,26’sının (n=65) ortaokul ve lise düzeylerinde eğitim aldığı anlaşılmaktadır.

Tabloda yer alan veriler ayrıca katılımcıların %18,29'unun (n=15) 4-6 yıl, %24,39'unun (n=20) 7-9 yıl, %23,17'sinin (n=19) 10-12 yıl, %20,73'ünün (n=17) 13-15 yıl arası mesleki tecrübeye sahip olduğunu ve %76,82'sinin ise (n=63) 3001-5000TL arası aylık gelir elde ettiğini göstermektedir.

Tablo 3. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Yönelik Bulgular

Yaş	n	%
18-24	9	19,97
25-34	22	26,82
35-44	33	40,24
45-54	17	20,73
55 ve üzeri	1	1,21
Medeni Durum	n	
Evli	63	76,82
Bekar	19	23,17
Eğitim Durumu	n	%
İlkokul	6	7,31
Ortaokul	27	32,92
Lise	38	46,34
Önlisans	5	6,09
Lisans	4	4,87
Lisansüstü	2	2,43
Mesleki Tecrübe	n	%
1-3 yıl arası	8	9,75
4-6 yıl arası	15	18,29
7-9 yıl arası	20	24,39
10-12 yıl arası	19	23,17
13-15 yıl arası	17	20,73
15 yıl üzeri	3	3,65
Gelir Düzeyi	n	%
3000 TL ve altı	5	6,09
3001-5000 TL arası	63	76,82
5001-7000 TL arası	12	14,63
7001- 10000 TL arası	2	2,43
TOPLAM	n=82	% 100

Katılımcıların cam tavan sendromuna yönelik geliştirmiş oldukları metaforlar Tablo 4'te sıralanmıştır. Tabloda yer alan veriler incelendiğinde, 82 katılımcının 59 farklı metafor ürettiği anlaşılmaktadır. Söz konusu metaforlar arasında tekrar sıklığı en fazla olanları deve (f= 6, %7,41), kaplumbağa (f= 4, %4,87), karınca (f= 4, %4,87), kuş tutmak (f= 4, %4,87), ve köle (f=3, %3,65) şeklinde sıralamak mümkündür. Deve, kaplumbağa ve karınca sözlü kültürde zorluğun, yavaşlığın, azmin ve çalışkanlığın simgesi olarak kullanılmaktadır. Ağzıyla kuş tutmak ise imkânsızlığın benzetmeyle ifade edilmiş halidir. Bu durum kadınların kariyer basamaklarını tırmanırken ne kadar çalışkan ve azimli olsalar da engelleri aşarken zorlanacakları, terfi süreçlerinin çok yavaş işleyeceği ya da hüsrana uğrayacağına ilişkin negatif algılara işaret etmektedir.

Bunların yanı sıra tabloda yer alan 7 metaforun frekans değerinin 2 (ot, karanlık, hayal, dağ, duvar, balık, merdiven), olduğu görülmektedir. Söz konusu metaforların ortak özellikleri ise zorluk ve imkânsızlığı çağrıştıran sözcüklerden oluşmalarıdır.

Tablo 4. Katılımcıların Cam Tavan Algısına Yönelik Geliştirdikleri Metaforlar

Sıra	Metafor	f	%	Sıra	Metafor	f	%
1	Deve	6	7,31	31	Merdiven	2	2,43
2	Kaplumbağa	4	4,87	32	Yumak	1	1,21
3	Rüzgâr	1	1,21	33	Sırat	1	1,21
4	Karınca	4	4,87	34	Felç	1	1,21
5	Kayan yıldız	1	1,21	35	İç güveyi	1	1,21
6	Yorgun savaşçı	1	1,21	36	Labirent	1	1,21
7	Süpermen	1	1,21	37	Zekâ küpü	1	1,21
8	2. sınıf vatandaşı	1	1,21	38	Çamur	1	1,21
9	Böcek	1	1,21	39	Mülteci	1	1,21
10	Çiçek	1	1,21	40	Zenci	1	1,21
11	Sürüngen	1	1,21	41	Yaşlı	1	1,21
12	Tuz	1	1,21	42	Hapishane	1	1,21
13	Atlet	1	1,21	43	Zincirsiz lastik	1	1,21
14	Köle	3	3,65	44	Balık	2	2,43
15	Maraba	1	1,21	45	Çarşaf	1	1,21
16	Kar	1	1,21	46	Buz	1	1,21
17	Yağmur	1	1,21	47	Sakat	1	1,21
18	Saman alevi	1	1,21	48	Yazı	1	1,21
19	Sabun	1	1,21	49	Hamal	1	1,21
20	Ot	2	2,43	50	Kuş tutmak	4	4,87
21	Yedek anahtar	1	1,21	51	Duvar	2	2,43
22	Karanlık	2	2,43	52	Daire	1	1,21
23	Masal	1	1,21	53	Dağ	2	2,43
24	Hikâye	1	1,21	54	Dehliz	1	1,21
25	Hayal	2	2,43	55	Kadın	1	1,21
26	Cambaz	1	1,21	56	Rafting	1	1,21
27	Bataklık	1	1,21	57	Maya	1	1,21
28	Dikenli tel	1	1,21	58	Baklava	1	1,21
29	Okyanus	1	1,21	59	Görücü	1	1,21
30	Dalga	1	1,21	-	-	-	-
Toplam						82	100

Tablo 5'te katılımcıların cam tavan sendromuna yönelik ürettikleri metaforların şekil ve içerik özelliklerinden yola çıkılarak yapılan tematik analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Tablodaki veriler değerlendirmeye tabi tutulduğunda, üretilen metaforların zorluk (n=23, %38,98), yetersizlik/zayıflık (n=19, %32,20) ve imkânsızlık (n=23, %28,81) olmak üzere üç tema altında kümelendiği görülmektedir.

Tablo 5. Metaforların Temalara Göre Dağılımı

Tema	n	%	Metaforlar
Zorluk	23	38.98	Atlet, köle, maraba, sabun, cambaz, bataklık, dikenli tel, merdiven, yumak, sırat, labirent, zekâ küpü, çamur, buz, hamal, dağ, kadın, rafting, baklava, görücü, hapishane, Çarşaf, dalga
Yetersizlik / Zayıflık	19	32,20	Kaplumbağa, karınca, kayan yıldız, yorun savaşçı, böcek, çiçek, sürüngen, tuz, kar, yağmur, saman alevi, yedek anahtar, karanlık, iç güveyi, , zincirsiz lastik, sakat, yaşlı, ikinci sınıf vatandaşı, ot,

İmkânsızlık	17	28,81	Zenci, mülteci, deve, rüzgâr, ağızla kuş tutmak, duvar, masal, hikâye, hayal, daire, okyanus, balık, dehliz, göl mayalamak, süpermen, felç, suya yazı yazmak.
Toplam	59	100	

Söz konusu temaları oluşturan metaforların Tablo 4’te belirtilen tekrar sıklıkları baz alınarak hazırlanan kelime bulutları Görsel 1-2-ve 3’te gösterilmektedir. Kelime bulutları incelendiğinde birinci temanın 3 (merdiven, köle, dağ), ikinci temanın 3 (Karınca, karanlık, kaplumbağa) ve üçüncü temanın ise 5 (deve, balık, ağızla kuş tutmak, hayal, duvar) metaforunun ön plana çıktığı anlaşılmaktadır.

Tema 1

Tema 2

Tema 3

Görsel 1-2-3. Temaları Oluşturan Metaforlara İlişkin Kelime Bulutları

Tablo 6’da katılımcıların geliştirdiği metaforların mesleki tecrübe bağlamında temalara göre dağılımını gösteren veriler yer almaktadır. Söz konusu veriler incelendiğinde;

- 1-3 yıl arasında mesleki tecrübesi bulunan katılımcıların %33,3’ünün (n=2) birinci, %66,6’sının (n=4) üçüncü temaya,
- 4-6 yıl arasında mesleki tecrübesi bulunan katılımcıların %40’ünün (n=4) birinci, %10’ünün (n=1) ikinci, %50’sinin (n=5) üçüncü temaya,
- 7-9 yıl arasında mesleki tecrübesi bulunan katılımcıların %30,7’sinin (n=4) birinci, %38,4’ünün (n=5) ikinci, %30,7’sinin (n=4) üçüncü temaya,
- 10-12 yıl arasında mesleki tecrübesi bulunan katılımcıların %35,7’sinin (n=5) birinci, %50’sinin (n=7) ikinci, %14,2’sinin (n=2) üçüncü temaya,
- 13-15 yıl arasında mesleki tecrübesi bulunan katılımcıların %38,4’ünün (n=5) birinci, %46,1’inin (n=6) ikinci, %15,3’ünün (n=2) üçüncü temaya,
- 15 yıl üzeri mesleki tecrübesi bulunan katılımcıların tamamının ise (n=3) birinci temaya metafor gönderdikleri anlaşılmaktadır.

Tablo 6. Temaların Mesleki Tecrübeye Göre Dağılımı

Mesleki Tecrübe	1. Tema		2. Tema		3. Tema	
	n	%	n	%	n	%
1-3	2	33,3	-	-	4	66,6
4-6	4	40,0	1	10,0	5	50,0
7-9	4	30,7	5	38,4	4	30,7
10-12	5	35,7	7	50,0	2	14,2
13-15	5	38,4	6	46,1	2	15,3
15 +	3	100,0	-	-	-	-
TOPLAM	23		19		17	

Tablo 7’de katılımcıların birinci temaya ilişkin geliştirdikleri metaforlar ve bu metaforların açıklamalarına yer verilmiştir. Tablo incelendiğinde “zorluk” olarak isimlendirilen birinci temanın bünyesinde 23 metafor (bataklık, dağ, cambaz, zekâ küpü, dalga, merdiven, buz, köle, hamal, baklava, sabun, maraba, labirent, atlet, dikenli tel, çamur, hapishane, rafting, sırat, görücü, çarşaf, kadın, yumak) barındırdığı anlaşılmaktadır. Söz konusu metaforlar ve açıklamalar, şekil ve içerik açısından genel bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda cam tavan algısının kariyer basamaklarını tırmanmanın güçlüğü, yoruculuğu, sarf edilen emeği karşılığı olmasa bile pes edilmemesi ve yok sayılmamak için çok çalışarak mükemmel bir performans ortaya koyulması gibi ifadelerle açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu bağlamda katılımcıların “Bataklıkta yürümek oldukça zordur (K.K.1). Dağa çıkmak tehlikeli ve yorucudur (K.K.5). Merdivenin adamı yorduğu gibi insanı yorar (K.K.12). Kölelerin bir hakkı yoktur; emeğinin karşılığını alması zordur (K.K.22). Çok zaman alır; kusursuz olmazsan takdir edilmezsin (K.K.31). İlerlemek ve başarmak için hiç durmadan çalışmalısın (K.K.41). Bin tane işi bir arada mükemmelce yapmanı beklerle (K.K.76).” şeklindeki ifadeleri dikkate değerdir.

Tablo 7. Birinci Temayı Oluşturan Metaforların Nedenlerine İlişkin Bulgular

Tema	Katılımcı	Metafor	Açıklama
T1	K.K.1	Bataklık	Bataklıkta yürümek oldukça zordur.
	K.K.5	Dağ	Dağa çıkmak tehlikeli ve yorucudur.
	K.K.8	Cambaz	Çünkü cambazlar ölümü göze alarak ip te yürümeye çalışır.
	K.K.9	Zekâ küpü	Zekâ küpü çok karmaşıktır. Çok fazla uğraşmak gerekir.
	K.K.11	Dalga	Dalga önüne aldığı sürükler ve yüzmeyi engeller.
	K.K.12	Merdiven	Merdivenin adamı yorduğu gibi insanı yorar.
	K.K.17	Buz	Buz insanın yürümesini kısıtlar; düşüp düşüp kalkarsın.
	K.K.22	Köle	Kölelerin bir hakkı yoktur. Emeğinin karşılığını alması zordur.
	K.K.25	Hamal	Hamalın yaptığı iş angaryadır. Hamal hep hamal kalır.
	K.K.26	Köle	Çok çalışırsın, hak edersin, sana verilenle yetinirsin.
	K.K.31	Baklava	Çok zaman alır; kusursuz olmazsan takdir edilmezsin.
	K.K.33	Dağ	Dağ gibi dik durmazsan, engelleri aşmak güçleşir.
	K.K.34	Sabun	Düştükçe yeniden denemen şart, yoksa hedefe ulaşamazsın.
	K.K.41	Maraba	İlerlemek ve başarmak için hiç durmadan çalışmalısın.
	K.K.49	Labirent	Labirentte yol bulmak neredeyse imkânsız bir durum.
	K.K.56	Atlet	Engelleri aşabilmek için çok hızlı koşmalısın.
	K.K.59	Köle	Nefes almadan çalıştığında ancak yükselebilirsiniz.
	K.K.62	Dikenli tel	Etrafın engellerle çevrili. Sana zarar verse de çırpınmalısın.
	K.K.66	Çamur	Ne kadar dikkat etsen de kirlenirsin.

K.K.68	Hapishane	Her tarafında engeller var. Bir çıkış yolu bulman lazım.
K.K.69	Rafting	Her an yeni bir sorunla başa çıkmayı öğrenebilmelisin.
K.K.70	Sırat	Sıratı geçmek gibi zordur, neredeyse imkânsızdır.
K.K.72	Görücü	Bütün maharetini göstermezsen seni kabul etmezler.
K.K.74	Çarşaf	Pürüzsüz olursan belki bir şansın olabilir, ama çok zor.
K.K.76	Kadın	Bin tane işi bir arada mükemmelce yapmanı beklerler.
K.K.77	Yumak	Her an işler sarpa sarabilir. Çok dikkatli olmayı gerektirir.
K.K.82	Merdiven	Çıkışı çok zordur ama inişi oldukça basittir.

Tablo 8’de katılımcıların ikinci temaya ilişkin geliştirdikleri metaforlar ve bu metaforların açıklamalarına yer verilmiştir. Tablo incelendiğinde “yetersizlik/zayıflık” olarak isimlendirilen ikinci temanın bünyesinde 19 metafor (kaplumbağa, ikinci sınıf vatandaş, kayan yıldız, iç güveyi, böcek, karanlık, sürüngen, yaşlı, yedek anahtar, karınca, kar, sakat, çiçek, zincirsiz lastik, tuz, saman alevi, yorgun savaşçı, ot, yağmur) barındırdığı anlaşılmaktadır. Söz konusu metaforlar ve açıklamalar, şekil ve içerik açısından genel bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda cam tavan algısının fiziksel özelliklerden kaynaklı önyargılar, gerekli desteğin sağlanmaması aksine engellenme, yapılan işin görünürlüğü olmaması, ikinci plana atılmak gibi ifadelerle açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu doğrultuda katılımcıların “Eşit imkânlarla sahip olmamak sizi zayıflatıyor (K.K.4). Erkeklerin fiziksel avantajları nedeni ile eziliyoruz (K.K.21). Kaplumbağa koşsa da bir tavşana yetişemez (K.K.38). Yaptıklarımız kalıcı değil; kar gibi eriyip gidiyor (K.K.39). Yabani otlar arasında görünür olamıyor çiçekler (K.K.47). Karıncaların bıraktığı izler belirgin değildir (K.K.50). Çünkü ot daima ayaklar altındadır, görünmezler (K.K.64). Otlar biraz uzayınca biçilir. Hep aynı boyda kalır (K.K.79)” şeklindeki ifadeleri dikkate değerdir.

Tablo 8. İkinci Temayı Oluşturan Metaforların Nedenlerine İlişkin Bulgular

Tema	Katılımcı	Metafor	Açıklama
T2	K.K.3	Kaplumbağa	Ağır ilerliyorsun, desteklenmiyorsunuz.
	K.K.4	İkinci sınıf vatandaş	Eşit imkânlarla sahip olmamak sizi zayıflatıyor.
	K.K.7	Kayan yıldız	Eşit şartlar olmayınca yere çakılıyor.
	K.K.13	İç güveyi	İş yerinin yapısına uymanız gerekiyor
	K.K.16	Karanlık	Çalışma şartları nedeni ile engellenip duruyoruz.
	K.K.20	Kaplumbağa	Kaplumbağanın yükü ağır, o yüzden yavaş yürüyor.
	K.K.21	Böcek	Erkeklerin fiziksel avantajları nedeni ile eziliyoruz.
	K.K.23	Karanlık	Eşit imkânlarımız yok, bu bizi yavaşlatıyor.
	K.K.27	Sürüngen	Önyargılar kadınları engelliyor ve geride bırakıyor
	K.K.30	Yaşlı	Yaşlılığın insanı kısıtlaması gibi kısıtlamalar mevcut.
	K.K.32	Yedek anahtar	İkinci planda kadın. Aslı varken yedeğe gerek yok.
	K.K.35	Karınca	Karınca çok çalışır; diğerlerine göre az yük taşır.
	K.K.38	Kaplumbağa	Kaplumbağa koşsa da bir tavşana yetişemez.
	K.K.39	Kar	Yaptıklarımız kalıcı değil. Kar gibi eriyip gidiyor.
	K.K.44	Sakat	Engelli olmak insanı istemese de geri koyar
	K.K.47	Çiçek	Yabani otlar arasında görünür olamıyor çiçekler.
	K.K.48	Zincirsiz lastik	Zincirsiz lastik karlı yolda yetersiz kalır, kadın gibi.
	K.K.50	Karınca	Karıncaların bıraktığı izler belirgin değildir.
	K.K.53	Tuz	Çünkü ıslandığında erir ve yok olur.
K.K.57	Saman alevi	Alevlerin arasında saman alevi en zayıf olandır.	
K.K.58	Yorgun savaşçı	Mücadeleye erkeklere göre dezavantajlı başlarsın.	
K.K.63	Karınca	Karıncalar ne yaparsa yapsın devlerle yarışamaz.	

K.K.64	Ot	Çünkü ot daima ayaklar altındadır, görünmezler.
K.K.67	Yağmur	Yağdığı yeri ıslatır, ama kısa sürede kurur.
K.K.71	Karınca	Karınca çalışır ama yaptığıнын kıymeti bilinmez.
K.K.73	Kaplumbağa	Kaplumbağalar gibi ağır yükleri vardır.
K.K.79	Ot	Otlar biraz uzayınca biçilir. Hep aynı boyda kalır.

Tablo 9'da katılımcıların üçüncü temaya ilişkin geliştirdikleri metaforlar ve bu metaforların açıklamalarına yer verilmiştir. Tablo incelendiğinde "İmkânsızlık" olarak isimlendirilen üçüncü temanın bünyesinde 17 metafor (deve, ağızla kuş tutmak, suya yazı yazmak, daire, göl mayalamak, dehliz, okyanus, hayal, felç, mülteci, masal, zenci, rüzgâr, hikâye, duvar, süpermen, balık) barındırdığı görülmektedir. Söz konusu metaforlar ve açıklamalar, şekil ve içerik açısından genel bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda cam tavan algısının öğrenilmiş çaresizlik, çözümsüzlük, cinsiyet ayrımcılığı, kısır döngü gibi ifadelerle açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu doğrultuda katılımcıların "Olmayacak bir işe başlamak gibi bir şeydir (K.K.6). Olmayacak duaya âmin demektir (K.K.14). Kısır bir döngüye düşmek ve yol alamamaktır (K.K.15). Emek vererek kariyer yapmak bir hayal kadın için (K.K.19). Yüzme bilsen de boğulmayı göze almalısınız (K.K.28). Hareket edemediğinden kendini gösteremezsin (K.K.36). Gerçek olmayan bir dünyada çabalarsın (K.K.42). Aşamayacağın engellere karşı savaş veriyorsun (K.K.43). Ne kadar kıvransan da denize mahkûmsun (K.K.81)" şeklindeki ifadeleri dikkate değerdir.

Tablo 9. Üçüncü Temayı Oluşturan Metaforların Nedenlerine İlişkin Bulgular

Tema	Katılımcı	Metafor	Açıklama
T3	K.K.2	Deve	Deveye hendek atlatmak imkânsızdır.
	K.K.6	Ağızla kuş tutmak	Olmayacak bir işe başlamak gibi bir şeydir.
	K.K.10	Deve	Deveyi yerinden kaldırmak kadar imkânsızdır.
	K.K.14	Suya yazı yazmak	Olmayacak duaya amin demektir.
	K.K.15	Daire	Kısır bir döngüye düşmek ve yol alamamaktır.
	K.K.18	Göl mayalamak	Kadınların gereksiz yere kendini paralyorlar.
	K.K.19	Deve	Emek vererek kariyer yapmak bir hayal kadın için.
	K.K.24	Dehliz	Erkek aşçıların olduğu yerde kaybolup gidirsiniz.
	K.K.28	Okyanus	Yüzme bilsen de boğulmayı göze almalısınız.
	K.K.29	Hayal	Uygunun en güzel yerinde uyanırsınız
	K.K.36	Felç	Hareket edemediğinden kendini gösteremezsin.
	K.K.37	Mülteci	Ne oraya ne buraya aitsin. Destek veren olmaz.
	K.K.40	Deve	Üstesinden gelemeyeceğın engellerin olur.
	K.K.42	Masal	Gerçek olmayan bir dünyada çabalarsın.
	K.K.43	Ağızla kuş tutmak	Aşamayacağın engellere karşı savaş veriyorsun.
	K.K.45	Zenci	Ayrımcılığa uğruyorsun, devamlı engelleniyorsun.
	K.K.46	Deve	Deveye hendek, bize şef olmak imkânsızdır.
K.K.51	Balık	Balık sudan çıkınca yaşayamaz; çırpınır ve ölür.	
K.K.52	Duvar	Boyunuzdan büyük, engelleri aşamazsınız.	
K.K.54	Ağızla kuş tutmak	Hiçbir şekilde kendinizi kabul ettiremezsiniz.	
K.K.55	Rüzgâr	Rüzgâr eser, gelir geçer, ama kalıcı olması imkânsızdır.	
K.K.60	Hayal	Hayallerin gerçekle alakası yoktur; anlaktır.	
K.K.61	Hikâye	Hikâyeler kurgudur, gerçekleri anlatmaz.	
K.K.65	Ağızla kuş tutmak	Aşılamayacak engeli temsil eder.	

K.K.75	Deve	Deveye kesinlikle hendekleri atlamaz, imkânsız.
K.K.78	Duvar	Duvarı tırmanmak duvarı yıkmak imkânsızdır.
K.K.80	Süpermen	Kimse süpermen olamaz, çünkü hayal ürünüdür.
K.K.81	Balık	Ne kadar kıvransan da denize mahkûmsun.

Sonuç ve Tartışma

Cam tavan, kadın çalışanların kariyer basamaklarında ilerlemelerini engelleyen soyut bariyerleri ifade etmek amacı ile kullanılan bir kavramdır. Cinsiyet temelli ayrımcılıktan beslenen bu kavramın etrafında şekillenen algıya ise cam tavan algısı adı verilmektedir. Kadınların aktif biçimde çalışma hayatına atılmasıyla birlikte belirginleşen bu algı, süreç içerisinde adeta bir sendrom haline dönüşmüştür. Bu çalışma, kadın aşçıların cam tavan kavramına yönelik algılarını, oluşturdukları metaforlar üzerinden incelemek amacıyla yürütülmüştür. Çalışma kapsamında öncelikle yiyecek içecek işletmelerinin çeşitli departmanlarında görev yapan 91 kadın aşçıya üç sorudan oluşan yarı yapılandırılmış metaforik algı anketi uygulanmış; kullanılabilir durumdaki 82 formun verileri çalışmaya dahil edilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak aşçı pozisyonunda istihdam edilen kadın çalışanların cam tavan engeline yönelik algılarını hangi metaforlar aracılığı ile ifade ettikleri ve ürettikleri metaforların şekil ve içerik özellikleri bakımından hangi kavramsal kategoriler altında kümelendiği belirlenmeye çalışılmıştır. Bu işlemin ardından metaforların mesleki tecrübe bağlamında temalara göre nasıl dağıldığı sorusuna yanıt aranmıştır.

Araştırma sonuçları, katılımcıların cam tavan sendromuna yönelik 59 farklı metafor ürettiğini ortaya koymaktadır. Yapılan tematik sınıflandırma sonunda üretilen metaforların *zorluk* (n=23), *yetersizlik/zayıflık* (n=19) ve *imkânsızlık* (n=17) olarak adlandırılabilir üç tema altında kümelenebildiği görülmektedir. Metaforların içerik özellikleri incelendiğinde katılımcıların kariyer basamaklarını tırmanma sürecini zorluklarla dolu bir yol olarak gördüğü; bu zorlukların temelindeyse sosyal yapının dayattığı cinsiyet temelli engeller olduğu anlaşılmaktadır. Oluşturulan temalar arasında mukayeseli bir değerlendirme yapıldığıdaysa imkânsızlık temasının, oluşturulan metaforlar içinde %28.8'lik (n=17) bir dilime sahip olduğu görülmektedir. Bu durum katılımcıların önemli bir kısmının kariyer basamaklarında yükselme umutlarının olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Geliştirilen metaforların mesleki tecrübe bağlamında temalara göre dağılımı incelendiğindeyse 1-3 yıl arasında mesleki tecrübesi bulunan katılımcıların %66,6'sının (n=4) üçüncü; 4-6 yıl arasında mesleki tecrübesi bulunan katılımcıların %40'ının (n=4) birinci, %50'sinin (n=5) üçüncü; 7-9 yıl arasında mesleki tecrübesi bulunan katılımcıların %38,4'ünün (n=5) ikinci; 10-12 yıl arasında mesleki tecrübesi bulunan katılımcıların %50'sinin (n=7) ikinci; 13-15 yıl arasında mesleki tecrübesi bulunan katılımcıların %46,1'inin (n=6) ikinci; 15 yıl üzeri mesleki tecrübesi bulunan katılımcıların tamamının ise (n=3) birinci temaya metafor gönderdikleri anlaşılmaktadır. Bu durum mesleki tecrübesi az olan katılımcıların (1-6 yıl) öğrenilmiş çaresizlik içinde olduklarına ve bu kişilerin önemli bir kısmının kariyer basamaklarında yükselebilmeyi mümkün görmediklerine işaret etmektedir. Söz konusu dağılım ayrıca mesleki tecrübe arttıkça (7-15+ yıl) kariyer basamaklarında yükselebilmeye yönelik geliştirilen imkânsızlık algısının ortadan kalktığını; zorluk algısının ise devam ettiğini göstermektedir.

Bu çalışma, aşçı olarak istihdam edilen kadın çalışanların kariyer basamaklarını tırmanma sürecine yönelik görünmez engelleri belirlemesi ve mesleki tecrübe ile geliştirilen metaforlar arasındaki ilişkiyi ortaya koymasından önem taşımaktadır. İleride yapılacak benzer çalışmaların farklı değişkenler baz alınarak yürütülmesi mukayeseli sonuçlar ortaya koyulabilmesi açısından önem taşımaktadır.

Yazar Katkıları

Çalışmaya 1. Yazar % 50, 2. Yazar % 50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Kadın Aşçıların Cam Tavan Sendromuna Yönelik Metaforik Algıları Üzerine Bir Değerlendirme" başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akgün, E. (2016). Okul öncesi öğretmen adaylarının "çocuk" ve "okul öncesi öğretmeni" kavramına ilişkin metaforik algıları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(4), 1852-1672.
- Alpaslan, S. ve Kutanis, R. Ö. (2007). Bilimsel bilgi üretiminde metaforların rolü: Destek mi, engel mi?. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (15), 1-17.
- Aslan, G. (2015). Öğretmen adaylarının toplumsal cinsiyet algılarına ilişkin metaforik bir çözümleme. *Eğitim ve Bilim*, 40(181), 363-384.
- Aydın, F. (2011). Üniversite öğrencilerinin "çevre" kavramına ilişkin metaforik algıları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 16(26), 25-44.
- Aydın, İ. H. (2006). Bir felsefi metafor "yolda olmak". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6(1), 9-22.
- Başarı, F. ve Sarı, M. (2015). Kadın akademisyenlerin "kadın akademisyen olma" ya ilişkin algılarının metaforlar yoluyla incelenmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, (1), 41-51.
- Bharadwaj, S. ve Nagarkoti, U. (2012). Glass ceiling syndrome-A study of Indian women in top management. *International Journal of Business Economics & Management Research*, 2(10), 267-275.
- Bilim, İ. Ö. ve Bülez, A. (2018). Cam tavandan yansımalar. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 48-58.
- Carnes M, Morrissey, C. & Geller, S. E. (2008). Women's health and women's leadership in academic medicine: hitting the same glass ceiling? *Journal of Womens Health*, 17(9), 1453-1462.
- Çetinsoy, Ç. (2019). *Öğretmen adaylarının matematik kavramına ilişkin metaforik algıları* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi]. Balıkesir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.

- Dilek, N. K., Dilek, S. E. ve Gümüş, M. (2016). Otel çalışanlarının turizm ve barış ilişkisine yönelik metaforik algıları. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6(2/1), 1-15.
- Doğan, Y. (2015). 100. Yılında öğretmen adayları ve öğrencilerin bakışıyla Çanakkale savaşları: Bir metafor araştırması. *Turkish Studies*, 10(3), 369-386.
- Ertürk, R. (2017). İlkokul öğrencilerinin “öğretmen” kavramına ilişkin metaforik algıları. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 1-15.
- Fang, S. U. (2015). College EFL learners' metaphorical perceptions of English learning. *The Journal of Asia TEFL*, 12(3), 61-79.
- Gerni, G. M. (2001). *Yönetimde kadınlar*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Girmen, P. (2007). *İlköğretim öğrencilerinin konuşma ve yazma sürecinde metaforlardan yararlanma durumları* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Gül, S. S. ve Nizam, Ö. K. (2021). Sosyal bilimlerde içerik ve söylem analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42(Özel Sayı 1), 181-198.
- Güner, E. S. (2018). *Kadın çalışanlarda cam tavan sendromu ve kariyer planlaması İstanbul ili üzerine bir araştırma* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gürbüz, Ş ve Şahin, F. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hu, T. ve Yun, M., (2008). Is the glass ceiling cracking? A simple test” IZA DP No: 3518: 1-12.
- Hymowitz, C. ve Schellhardt, T. D. (1986). The glass ceiling. *The Wall Street Journal*. Special Report on the Corporate Woman. March 24, 1986.
- İpçioğlu, İ. Eğilmez, Ö. ve Şen, H. (2018). Cam tavan sendromu: İnsan kaynakları yöneticileri bağlamında bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(25), 689-709.
- Koç, E. S. (2014). Sınıf öğretmeni adaylarının öğretmen ve öğretmenlik mesleği kavramlarına ilişkin metaforik algıları. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 47-72.
- Kulualp, H. G. (2015). Stratejik insan kaynakları yönetiminde cam tavan sendromu engellerini aşmak. *Kamu-İş*, 4(1), 99-123.
- Mattis, M. C. (2004). Women entrepreneurs: Out from under the glass ceiling, *Women in Management Review*, 19(3), 54-163.
- Oğan, E. ve Wolff, R. A. (2020). Kamusal alanda kadın ayrımcılığı. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9(4) , 218-235.
- Orbay, İ. (2018). *Ortaokul yöneticilerinin cam tavan sendromuna ilişkin algılarının demografik değişkenlere göre farklılaşma durumunun incelenmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul

- Örücü, D. (2014). Öğretmen adaylarının okul, okul yönetimi ve Türk eğitim sistemine yönelik metaforik algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 20(3), 327-358.
- Öztürk, C. (2007). Sosyal bilgiler: Toplumsal yaşama disiplinler arası bir bakış. (Ed: C. Öztürk), Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi yapılandırmacı bir yaklaşım, (21-50). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Paksoy, S. ve Kılıç, S. (2016). Analysis of gender with respect to the socio-economic perspective. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(1), 59-76.
- Selçuk, A. ve Yılmaz, M. (2017). Fen bilimleri öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik tutumları ve çevre kirliliğine yönelik metaforik algıları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(3), 1147-1164.
- Şenel, T. ve Aslan, O. (2014). Okul öncesi öğretmen adaylarının bilim ve bilim insanı kavramlarına ilişkin metaforik algıları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2), 76-95.
- Şengül, İ. (2016). Şeflerin savaşı: Profesyonel mutfaklarda erkek ve kadın şefler. *Moment Dergi*, 3(2), 409-435.
- Şimşek, A. (2012). Araştırma modelleri. (Ed: A. Şimşek), Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Taşkın, E. ve Çetin, A. (2012). Kadın yöneticilerin cam tavan algısının cam tavanı aşma stratejilerine etkisi: Bursa örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 19-34.
- Topuz, S. K. ve Erkanlı, H. (2016). Toplumsal cinsiyet bağlamında kadın ve erkeğe atfedilen anlamların metafor yöntemiyle analizi. *Alternatif Politika*, 8(2), 300-321.
- UNDP, (2019). Toplumsal cinsiyete duyarlı iletişim rehberi. eb: <https://www.tr.undp.org/> [E.T. 19.04.2022].
- Utma, S. (2019). Kadına yönelik cinsiyet ayrımcılığı ve cam tavan sendromu. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 11(1), 44-58.
- Wirth, L. (2001). Women in management: Closer to breaking through the glass ceiling. *Women, gender and work*.
- Yagüe-Perales, R.M., Pérez-Ledo, P. ve March-Chordà, I. (2021). Analysing the impact of the glass ceiling in a managerial career: The Case of Spain. *Sustainability*, 13,(6579), 1-18.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yüceil, H. M. (2015). *Üniversite öğrencilerinin kadına ilişkin metaforik algıları (Ondokuz Mayıs Üniversitesi örneği)* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Extended Abstract

The glass ceiling is a term used to express the intangible barriers that prevent female employees from progressing on the career ladder. The glass ceiling is defined as individuals' perception of these barriers and their negative thoughts about their working environment. This syndrome, which is felt in almost every sector, also shows itself in the business of food and beverage. This study was carried out to examine the perceptions of female chefs toward the concept of the glass ceiling through the metaphors they created. In this context, firstly, metaphorical perception questionnaires containing three semi-structured questions were applied to 91 female chefs working in various departments of the business of food and beverage, and answers to these questions were sought; "Which metaphors do female employees employed as chefs express their perceptions of the obstacle of the glass ceiling?", "Which conceptual categories are the metaphors created by female employees employed as chefs regarding the obstacle of glass ceiling clustered in terms of shape and content features", "How do the metaphors developed by female chefs regarding the obstacle of glass ceiling distribute in the context of professional experience?"

As a result of the analysis, it is understood that 82 participants created 59 different metaphors for the glass ceiling syndrome. Among the metaphors in question, it is possible to list the ones with the highest frequency of repetitions as camel, turtle, ant, bird catching, and slave. Camel, tortoise, and ant are used as symbols of difficulty, slowness, perseverance, and hard work in the oral culture. Catching a bird with a mouth is an expression of impossibility by analogy. This situation points out negative perceptions that women may have difficulty in overcoming obstacles, their promotion processes may be very slow or they may be frustrated, no matter how hardworking and determined they are while climbing the career ladder.

The results of the thematic analysis based on the form and content characteristics of the metaphors produced by the participants for the glass ceiling syndrome revealed that the metaphors produced are clustered under three themes; difficulty, inadequacy/weakness, and impossibility. In this context, it is understood that the first theme called "difficulty" contains 23 metaphors. When the aforementioned metaphors and explanations are analyzed in general, it is seen that the perception of the glass ceiling is tried to be explained with expressions such as the difficulty of climbing the career ladder, tiring, not giving up even if the effort is not rewarded, and putting forth an excellent performance by working hard not to be ignored. It is seen that the second theme called inadequacy/weakness consists of 19 metaphors. When the metaphors and explanations in question are examined, it is seen that the perception of the glass ceiling is tried to be explained with expressions such as prejudices arising from physical features, not providing the necessary support, being blocked, lack of visibility of the work done, and being thrown out of the focus. It is seen that the third theme called impossibility contains 17 metaphors. When the aforementioned metaphors and explanations are evaluated in general, it is seen that the glass ceiling perception is tried to be explained with expressions such as learned helplessness, insolubility, gender discrimination, and vicious circle.

When the content features of the metaphors are examined, it is understood that the participants see the process of climbing the career ladder as a path full of difficulties and that these difficulties are based on gender-based barriers imposed by the social structure. When a comparative evaluation is made among the themes created, it is seen that the theme of impossibility has a portion of 28.8% (n=17) among the metaphors created. This situation can be interpreted as the fact that a significant part of the participants does not have any hope of advancement on the career ladder.

When the distribution of metaphors according to the themes in the context of professional experience is examined, it is pointed out that the participants with less professional experience are experiencing learned helplessness and a significant part of these people does not see it as possible to rise in the career ladder. The distribution in question also presents that as the professional experience increases, the perception of impossibility developed to move up the career ladder disappears, while the perception of difficulty continues.

The present study, which was carried out to determine the invisible barriers to the career ladder of female chefs, is important in terms of revealing the relationship between professional experience and the metaphors created. Conducting similar studies based on different variables in the future would contribute to the relevant literature.

Geliş Tarihi / Received Date
28.06.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
14.01.2023

Atanmış Mirasçılar ve Muayyen Mal Vasiyeti Lehtarının Murisin Vergisel Borçlarından Sorumluluğu

Responsibility of The Appointed Heirs and Bequest Creditors for Tax Debts of The Deceased

Erdem ATEŞAĞAOĞLU¹
Ali SAKLAN²

Öz

Ölüm olayı üzerine murisin mirasçılarına geçecek terekesinde, çeşitli malvarlıkları kalabileceği gibi çeşitli borçlarda kalabilmektedir. Bu borçlar kapsamında mirasçılarının birtakım sorumlulukları gündeme gelebilmektedir. Bu sorumluluk, murisin vergisel borçlarından kaynaklı da olabilmektedir. İşte ölenin vergisel borçlarından kaynaklı bu vergisel sorumluluk, gerek 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun 12-inci maddesine göre gerekse de 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun'un 7-inci maddesinin içeriğinde belirtilen şekilde mirasçılara geçebilmektedir.

Bu noktada; yasal mirasçılar haricinde, muris tarafından yapılmış birtakım ölüme bağlı tasarruflar yoluyla atanmış mirasçılar veya muayyen mal vasiyeti lehtarları da murisin terekesinde hak iddia edebilmektedirler. Yasal mirasçılar haricinde sayılan bu kişilerin murisin terekesinde söz sahibi olabilecekleri gibi kimi zaman terekeden kaynaklı borçlardan sorumlulukları (*bu sorumluluk çalışmamızda vergisel sorumluluk olarak karşımıza çıkmaktadır*) bulunmaktadır. Bu çalışmada cevabı aranan temel soru da burada ortaya çıkmaktadır. Bu soru ise, mirasın taksiminde murisin yasal mirasçıları dışında kalan diğer hak sahiplerinin (*atanmış mirasçılar ve muayyen mal vasiyeti lehtarları*) de vergisel borçlardan sorumlu olup olmayacaklarıdır?

Çalışmanın ana amacı bu soruya cevap aramak olmuştur. Diğer bir ifadeyle, murisin yasal mirasçıları dışındaki atanmış mirasçılar ve muayyen mal vasiyeti lehtarlarının murisin vergisel borçlarından sorumluluğu yasal mevzuat doğrultusunda çeşitli senaryolar altında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

¹ Sorumlu Yazar: Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mali Hukuk Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, İstanbul/ TÜRKİYE, E-mail: eatesaga@istanbul.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0018-3508.

² Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi İç Denetçi, Konya/TÜRKİYE, E-mail: asaklan@erbakan.edu.tr, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2498-808.

Anahtar Kelimeler: Muayyen Mal Vasiyeti Lehtarı, Atanmış Mirasçı, Vergisel Sorumluluk, 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu, 6183 Sayılı Kanun.

Abstract

When the death event takes place, the deceased's heirs may have various assets as well as various debts in the inheritance. Within the scope of these debts, some responsibilities of the heirs may come up. This responsibility may also arise from the tax debts of the deceased. This tax liability arising from the tax debts of the deceased can pass to the heirs both in accordance with the 12th Article of the Tax Procedure Law No. 213 and in the content of the 7th Article of the Law No. 6183 on the Procedure for the Collection of Public Receivables.

In this point, apart from legal heirs, heirs or bequest creditors appointed through some testamentary dispositions made by the testator can also claim rights in the estate of the deceased. Apart from the legal heirs, these persons may have a say in the estate of the deceased, as well as sometimes they have responsibilities for debts originating from the estate (this responsibility appears as tax responsibility in our study). The main question we would like to answer in the preparation of this study arose here. This question is, whether will the other right holders (appointed heirs and bequest creditors) other than the legal heirs of the testator be responsible for tax liabilities or not in the division of the inheritance?

The main aim of the study was to seek an answer to this question. In other words, the responsibility of the appointed heirs and bequest creditors other than the legal heirs of the testator from the tax debts of the testator has been tried to be evaluated under various scenarios in line with the legal legislation.

Keywords: Bequest Creditor, Appointed Heir, Tax Responsibility, Tax Procedure Law No:213, Law No:618.

Giriş

Ölüm olayının ardından, ölen kişi muris/miras bırakan sıfatını almaktadır. Murisin tereke adı verilen mirası ise, 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu'nun³ ("TMK") miras hukuku kitabında yer verilen yasal mirasçılara ve murisin ölmeden önce ölüme bağlı tasarruf yoluyla atadığı mirasçılara ve vasiyet yoluyla muayyen mal lehtarlarına kalmaktadır.

Murisin bıraktığı terekede, gelir durumuna göre çeşitli mal varlıkları kalabildiği gibi, muristen geriye borçlar da kalabilmektedir. Murisin bahsi geçen borçları arasında Devlete ve diğer kamu tüzel kişilerine (il özel idaresi ve belediyeler) ait vergisel borçlar da yer alabilmektedir. Bu türlü durumlarda murisin terekesini bıraktığı gerek yasal mirasçılar gerekse de diğer mirasçılar nezdinde vergisel borçlardan sorumluluk gündeme gelmektedir. Bu sorumluluk durumu Türk miras hukukunda külli halefiyet ve cüzi halefiyet kavramları çerçevesinde şekillenmektedir. Bu noktada, yasal mirasçılar ve atanmış mirasçılar murisin borçlarından külli halef olarak sorumlu olmakta, muayyen mal vasiyeti lehtarı ise cüzi halef olarak vergisel borçlardan sorumlu bulunmamaktadır. Yine vergisel sorumluluğun belirlenmesinde; Vergi Hukuku alanında iki ana kanun olan 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu⁴ ("VUK") kapsamında "Mirasçılarının Sorumluluğu" kenar başlıklı 12-'inci madde ve 6183 Sayılı Amme Alacaklarının Tahsil

³ Kabul Tarihi: 22.11.2001, Resmi Gazete (RG) Tarihi:08.12.2001, RG sayısı:24607.

⁴ Kabul Tarihi: 04.01.1961, RG Tarihi:10.01.1961, RG sayısı:10705.

Usulü Hakkında Kanun⁵ (“AATUHK”) kapsamında “Borçlunun Ölümü” kenar başlıklı 7-’inci madde kapsamında mirasçılardan murisin vergisel borçlarından sorumluluğu izah edilmektedir.

Sorumluluk kapsamı belirlenirken Türk Miras Hukukuna özel olan saklı pay, tenkis, tasarruf nisabı, miras denkleştirme, terekenin resmi defterinin tutulması, terekenin resmi tasfiyesi gibi kavramlar da önem arz etmektedir. Bu nedenle, söz konusu kavramlar üzerinden konunun değerlendirilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, çalışmada yukarıda izah edilen hususlar bağlamında atanmış mirasçılar ve muayyen mal vasiyeti lehtarlarının murisin vergisel borçlarından sorumluluğu gerek Türk Miras Hukuku gerekse de Türk Vergi Hukuku açısından değerlendirilmiştir. Ayrıca yukarıda Türk Miras Hukuku’na mahsus kavramlar yönüyle de çalışma konusu çeşitli senaryolar üretilerek incelenmiş ve konuya dair irdellemeler de bu yöntemle zenginleştirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde “kavramsal çerçeve” başlığı altında irdelediğimiz konuya dair Türk Miras Hukuku’na özel kavramlar izah edilmiştir. Ardından ikinci bölümde çalışma konusu VUK ve AATUHK kapsamında değerlendirilmiştir. Son bölüm olan üçüncü bölümde ise çalışma konusu çeşitli senaryolar ışığında incelenmeye ve konuya dair değerlendirmeler ile ulaşılan sonuçlar aktarılmaya çalışılmıştır.

Kavramsal Çerçeve

Miras Bırakan, Miras ve Yasal Mirasçı Kavramları

Miras bırakan, miras ve yasal mirasçı kavramları, 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nun üçüncü kitabı olan Miras Hukuku’nun temel kavramlarıdır. Bahsi geçen bu üç kavram gerçek kişinin ölümüyle ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu kavramların tam olarak ne anlama geldiğinin ve bu kavramlardan bilhassa mirasçılardan kimlerden ibaret olduğunun bilinmesi irdelenen konu bakımından önemlidir. Bunlar her ne kadar Miras Hukukuna dair temel kavramlar ve hususlar olsalar da Vergi Hukukuna dair ilerleyen başlıklar altındaki irdellemelerin anlaşılabilmesi için izah edilmelidir.

Miras Hukuku’nda muris olarak da ifade edilen miras bırakan, gerçek kişinin ölümü durumunda miras ilişkisi bağlamında ölen kişiye verilen isimdir. Yine, Miras Hukuku için önem arz eden bir başka kavram mirastır. Miras, bir kimsenin ölümüyle mirasçılara geçen özel hukuk ilişkilerine verilen addır, tereke anlamına da gelmektedir (Dural ve Öz, 2020: 5). Son olarak yasal mirasçı kavramının da bilinmesi uygun olacaktır. Yasal mirasçı, TMK 495-501 maddeleri arasında yer verilen kanun gereğince mirasçı olan kişilerdir (İmre ve Erman, 2018:12). Türkiye’de Miras Hukuku’nda mirasçılardan tasnifinde zümre sistemi benimsenmektedir⁶.

⁵ Kabul Tarihi: 21.07.1953, RG Tarihi:28.07.1953, RG sayısı:8469.

⁶ 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nun 495-501. maddeleri arasında yasal mirasçılardan kimler olduğu izah edilmiştir. Buna göre birinci derece zümre olarak belirteceğimiz yasal mirasçılardan altsoylardır. TMK’nın 495. maddesinde yer verilen düzenlemeye göre; miras bırakanın çocuğu, o yoksa torunu vb. şeklinde halefiyet kurallarına uygun bir şekilde miras geçmektedir. Eğer murisin hiç altsoyu yoksa miras ikinci derece mirasçılardan olan anne ve babaya kalmaktadır. TMK’nın 496. maddesine göre de annenin ve babanın muristen önce ölmüş olması durumunda ise, halefiyet yoluyla ölen anne ve baba yerine altsoyları yani murisin kardeşleri mirasçı olmaktadır. Eğer murisin anne ve babasının altsoyu yoksa da miras üçüncü derece yasal mirasçı olan büyük ana ve büyük babaya kalmaktadır. TMK’nın 497. maddesine göre büyük ana ve büyük baba muristen önce ölürse, yine halefiyet yoluyla ölen anne baba yerine altsoyları yani murisin amcası, halası, teyzesi, dayısı mirasçı olmaktadır. Miras Hukuku’nda azami üçüncü dereceye kadar kan hısımları yasal mirasçı olabilmektedir. Evlilik dışı hısımlara ilişkin ise TMK 498. maddesinde özel bir düzenleme getirmiştir ve bu madde kapsamında, “Evlilik

Külli Halefiyet ve Cüzi Halefiyet Kavramları

Miras Hukuku'nda külli halefiyet ilkesi yasal dayanağını TMK'nın 599. maddesinden almakta olup, maddenin içeriğine bakıldığında; mirasın geçişi için mirasçılarının mirası kabul etmeleri aranmamakta, kişilerin ölümü anında, araya hiçbir zaman aralığı girmeksizin, intikale tabi olan tüm malvarlığı, özel hukuk ilişkileri ve borçları kendiliğinden mirasçılara geçmektedir (Maraşlı Dinç, 2020: 6). Külli halefiyete göre; murisin külli halefleri yasal ve atanmış (mansup) mirasçılarınıdır. Bu mirasçılar, gerçek kişi olabileceği gibi tüzel kişi de olabilir.

Türk Miras Hukuku'nda külli halefiyet ilkesi kural olmakla beraber, külli halefiyet ilkesi gibi mirasın kül halinde mirasçılara geçmesi şeklinde olmayan, tereke üzerinde sadece hak sahibi olmasını sağlayan bir halefiyet türü de mevcuttur. Bu halefiyet türü, cüzi halefiyettir. Cüzi halefiyet; miras bırakanın borçlarından sorumlu tutulmadan sadece kendisine bırakılan haklar hususunda vasiyeti yerine getirme görevlisi varsa ona, yoksa yasal veya atanmış mirasçılara karşı istem hakkına sahip olan halefiyet türüdür. Cüzi halefiyet yoluyla hak sahibi olan kişiler "vasiyet alacaklıları" dır.

Külli halefiyet ile cüzi halefiyet arasında farklar bulunmaktadır. En önemli iki husus hiç şüphesiz mirasın kazanılması ve murisin borçlarından sorumluluk hakkındadır. Cüzi halefiyet; vasiyet edilen şeyin devrinde varsa vasiyeti yerine getirme görevlisinden yoksa külli haleflerden istemde bulunma hakkı vermekte, bu hakkın talebi ise bahsi geçen değer devrinin kanunda yer verilen özel şartların yerine getirilmesi ile doğmaktadır. Yani vasiyet konusu taşınmazsa tapu siciline tescil yoluyla, alacak ise temlik gibi devir işlemleri şeklinde özel şartların yerine getirilmesi aranacaktır. Külli halefiyette ise geçiş kendiliğinden olmaktadır. Yine külli halefiyette miras kül halinde geçtiği için tereke borçlarından sorumluluk bulunmakta iken, cüzi halefiyette cüzi haleflerin murisin borçlarından sorumluluğu bulunmamaktadır (Ulus Karataş, 2015:373-374).

Tasarruf Nisabı, Saklı Pay ve Tenkis Kavramları

TMK'nın Miras Hukuku başlıklı üçüncü kitabının 505-509. maddeleri arasında "tasarruf edilebilir kısım" ve "saklı pay" kavramlarının açıklamalarına yer verilmiştir. Öncelikle burada saklı payın ne demek olduğunu ve saklı pay sahiplerinin kimler oldukları izah edilmelidir.

Kanunun murisin yapacağı tasarruflara karşı özel bir şekilde koruduğu zorunlu miras paylarına "saklı pay (mahfuz hisse)", bu mirasçılara da "saklı pay sahibi (mahfuz hisseli) mirasçılar" adı verilir (Tokur, 2019: 36). Saklı pay sahiplerinin kimler olduğu hususunda TMK 506. maddesine bakılması uygun olacaktır. Zira söz konusu madde kapsamında, kimlerin saklı pay sahibi olduğu belirtilmekle birlikte saklı pay sahibinin saklı pay oranları izah edilmektedir. Bu maddeye göre; saklı pay sahibi mirasçılar,

dışında doğmuş ve soybağı, tanıma veya hâkim hükmüyle kurulmuş olanlar, baba yönünden evlilik içi hısımlar gibi mirasçı olurlar" denilmektedir. TMK'ya göre kan hısımları haricinde eş, evlatlık ve Devlet yasal mirasçı olabilmektedir. Sağ kalan eş murisin birlikte bulunduğu zümreye göre TMK'nın 499. maddesinde belirtilen oranlarda murise yasal mirasçı olabilmektedirler. Murisin sağ iken evlatlığı bulunması halinde evlatlık ve altsoyu TMK'nın 500. maddesine göre evlat edinene (murise) kan hısımları gibi mirasçı olabilmektedir. Son olarak muris mirasçı bırakmaksızın ölmesi durumunda, mirası TMK'nın 501. maddesine göre Devlete geçmektedir.

murisin alt soyu, anne ile babası ve sağ kalan eş olduğu belirtilmiştir. Zümre sistemine göre bakıldığında, birinci ve ikinci derece mirasçılarının saklı pay sahibi mirasçı olduğu görülmektedir⁷.

Saklı payın ne demek olduğu ve saklı pay sahipleri izah edildikten sonra, tasarruf nisabı olarak ifade edilen tasarruf edilebilen kısımdan ne anlaşılması gerektiğinin ifade edilmesi uygun olacaktır. Bu noktada, “*mirasçı olarak altsoyu, ana ve babası veya eşi bulunan miras bırakan, mirasının saklı paylar dışında kalan kısmında ölüme bağlı tasarrufta bulunabilir*” şeklinde düzenleme bulunmaktadır (TMK md. 505). Diğer taraftan, TMK’nın 505. maddesi irdelendiği zaman, bu maddede belirtilen mirasçılarının bulunmaması halinde, murisin mirasın tamamı üzerinden tasarrufta bulunabileceğine yer verilmektedir.

Bir sonraki başlığa geçmeden önce tenkis kavramından da bahsedilmesi uygun olacaktır. Tenkis; murisin saklı payını ihlal eden tasarruf nisabını aşan kazandırmalarının, tasarruf özgürlüğü sınırlarına çekilmesini sağlar (Oral, 2018:27). Tenkis uygulamasında; kanunda yer verilen saklı paylı mirasçılarının, dava ve def’i yoluyla muris tarafından tasarruf nisabını üzerinde tasarrufta bulunarak saklı paylarını ihlal eden kazandırmaların indirilmesini talep edebilirler. İşte saklı paylı mirasçılarının bunu mahkemeden dava yoluyla talep etmelerine "tenkis davası" denmektedir (Yazar, 2017:8) TMK’nın 560. maddesi uyarınca tenkis davası açılabilmesi için iki koşulun gerçekleşmesi gerektiği belirtilmiştir. Buna göre ilk olarak murisin yapmış olduğu kazandırmada tasarruf nisabını aşması, ikinci olarak saklı paylı mirasçının saklı payın karşılığını elde edememiş olması gerekmektedir (Karakaş, 2014:815-816). Açılan tenkis davası ile muris tarafından aşılan tasarruf, tasarruf özgürlüğü sınırlarına indirgenmiş olacaktır (Nar, 2016:21). Saklı payı ihlal eden ölüme bağlı tasarruflardan mirasçı ataması, vakıf kurulması, mal vasiyeti gibi uygulamaların hepsi tenkise tabidir. Bu noktada saklı payı ihlal etmiş olmak kaydıyla, miras sözleşmesi veya vasiyetname ile yapılmış olan tasarrufların tenkise başvuru açısından bir önemi bulunmamaktadır (Turan Başara, 2016: 369).

Saklı pay, tasarruf nisabı ve tenkis kavramları açıklandıktan sonra konuyu şu şekilde örneklendirebiliriz. Murisin terekesinin 100.000-TL olduğunu ve iki tane çocuğunun olduğunu düşünelim. Muris üçüncü bir kişiye terekesinin 70.000-TL miktarlık kısmını kazandırmada bulunması halinde, saklı pay sahibi olan yasal mirasçılar terekeden geriye kalan 30.000-TL’yi aralarında (yarı yarı 15.000-TL) bölüşürler. Burada muris üçüncü kişiye yaptığı 70.000-TL’lik kazandırma ile tasarruf nisabının 20.000-TL’lik kısmını aşmıştır. Çünkü saklı paylı yasal mirasçının saklı payları her biri için 25.000-TL’dir (TMK’nın 506. maddesine göre altsoyun saklı pay oranı yasal miras payının yarısıdır.) Bu durumda murisin terekesinden alamadıkları 10.000-TL’lik (=25.000-15.000) kısmı için tenkis davası açabilirler (Karakaş, 2014: 814).

⁷ TMK’nın 506.maddesine göre; saklı pay oranı murisin altsoyu için yasal miras payının yarısı, anne ve babasının her biri açısından dörtte biri, sağ kalan eş için ise altsoy veya murisin anne ve babasıyla birlikçe mirasçı olması durumunda yasal miras payını tamamı, diğer durumlarda yasal miras payının dörtte üçü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mirasta Denkleştirme Kavramı

Mirasta denkleştirme kurumu, TMK'nın 669-675. maddeleri aralığında düzenlenmiştir. TMK'nın 669. maddesinde yer verilen açıklamalara bakıldığında birinci fıkrada denkleştirmenin şartlarından bahsedildikten sonra, ikinci fıkrada aksi kararlaştırılmamışsa altsoya ilişkin hangi durumların denkleştirmeye tabi olacağı belirtilmiştir.

Kuruma ilişkin bir tanıma yer verilmek gerekirse mirasta denkleştirme, miras bırakanın sağlığında kanuni mirasçısına miras payına mahsuben yapmış olduğu karşılıksız kazandırmaların, mevcutsa aynen, değilse bunların kazandırmayı alan yasal mirasçının miras payına mahsup edilmesi (mahsuben denkleştirme) ya da değerinin miras ortaklığına geri verilmesi (aynen denkleştirme) işlemidir (Turan Başara, 2012:6).

Yukarıdaki paragraflarda ifade edildiği gibi ve TMK'nın 669. maddenin birinci fıkrası incelendiğinde, mirasta denkleştirme yapılabilmesi için birtakım şartların bulunması gerekmektedir. Buna göre mirasta denkleştirme yapılabilmesi için, denkleştirmeye konu işlemin sağlar arası bir işlemle yapılması, yapılan kazandırma işleminin karşılıksız bir şekilde yapılması, kazandırma işleminin murisin mal varlığından yapılması, kazandırma yapılan kişinin yasal mirasçısı olması ve son olarak kazandırma işleminin yasal mirasçının miras hissesine mahsuben yapılması gerekmektedir (Kendir, 2019:32-46).

TMK'nın 669. maddesinin ikinci fıkrasında aksi kararlaştırılmamış olmadıkça altsoya ilişkin denkleştirmeye tabi kazançlar belirtilmiştir. Maddede yer verilen hükme göre; herhangi bir cinsiyet ayrımına gitmeden çeyiz masrafları, yine bağımsız bir ekonomik durum kazanması amacıyla muris tarafından altsoyuna yapılan karşılıksız kazandırmalar denkleştirmeye tabi kılınmaktadır. Yine malvarlığı (murisin kendi ticari işletmesini devri) devrinin, gerek murisin altsoyunun kendine borcundan vazgeçmesi gerekse de altsoyunun üçüncü bir kişiye olan borcunu bir karşılık beklemeksizin ödemesi denkleştirmeye tabi kılınabilmektedir (Börekçi, 2020:32-36). TMK md. 669/2.fıkrada ayrıca diğer benzeri kazandırmaların da denkleştirmeye tabi kılınacağı ifadesi kullanılmıştır. Bu ifade doktrinde tartışmaları beraberinde getirmektedir. Doktrinde diğer benzeri kazandırmalar ifadesinin geniş veya dar olarak yorumlanması noktasında çeşitli görüşler beyan edilmektedir. Yasa koyucu ve karinenin fikri, miras bırakanın altsoylar arası bir eşitsizliği istemeyeceği yönündedir. Hedef altsoylar arasında yaşanan bu eşitsizliği önlemek ise yapılan kazandırma işlemi denkleştirme kurumuna tâbi olacak nitelikte olduğu müddetçe yardım amaçlı olması veya bakım maksadı taşıması vb gibi benzer bir ölçüte tabi tutmamak gerekir (Güleş, 2018: 399).

Son olarak, TMK'nın 669. maddesinin ikinci fıkrasında belirtilen denkleştirmeye tabi olan kazançlar, altsoy için getirilen kazandırmalardır. Bu noktada, altsoy harici diğer mirasçılarda denkleştirmeye tabi kazancın tespitinde böyle sınırlandırıcı bir düzenleme bulunmamaktadır. Dolayısıyla, denkleştirmeye ilişkin şartlara göre diğer mirasçılar denkleştirmeye tabi kazançlarının değerlendirilmesi uygun olacaktır. Bu bağlamda, denkleştirmenin yasal mirasçılar arasında bir husus olduğu, atanmış mirasçıya ilişkin denkleştirmeye konu herhangi bir durum söz konusu olmadığı, eğer tasarruf nisabının aşıldığı

düşünülyorsa da saklı paylı mirasçılar kısmında anlatıldığı şekilde tenkis davasının ve sonraki süreçlerin yaşanabileceğini belirtilmesi gerekmektedir.

Terekenin Resmi Defterinin Tutulması ve Terekenin Resmi Tasfiyesi Kavramları

TMK'nın 619-631. maddeleri arasında miras hukukunda terekenin resmi defterinin tutulması izah edilmiştir. 619. maddeye göre; mirasın reddine ilişkin usule uygun olmak kaydıyla mirası reddetmeye hakkı olan her mirasçının sulh hâkiminde 1 ay içinde defter tutma isteminde bulunabileceği ve bu istemin diğerleri hakkında da etkili olacağı belirtilmiştir.

TMK'nın 620. maddesinde terekenin resmi deftere geçirme usulünden bahsedilmiştir. Maddede; sulh mahkemesi tarafından düzenlenen resmi deftere, terekeye ilişkin pasif ve aktif kalemler takdir edilen değerlerine binaen yazılması gerektiği ve murisin maddi durumu hakkında bilgi sahibi olan herkesin sulh mahkemesine istenilen bilgiyi vermesi gerektiği, bu konuda yanlış bilgi verenler, bilgi vermeyenler ya da eksik bilgi verenler hakkında ortaya çıkan zararlardan sorumlu olacağı ifade edilmektedir. Yine bu kişiler özellikle murisin kendilerince bilinen borçlarını sulh mahkemesine bildirmek zorundadırlar.

Terekenin resmi defterinin tutulmasında alacak ve borcun tespitinde ilan yoluyla çağrı usulü kullanılarak murisin alacaklıları ve borçluları “belli bir süre içinde alacaklarını ve borçlarını bildirmek amacıyla bir ay arayla iki defa yapılacak ilanla çağırılır. Bildirim süresi, ikinci ilandan başlayarak en az bir aydır” (TMK md. 623).

Her mirasçı, resmi defterin, inceleme süresi sona erdikten sonra mahkeme tarafından bir ay içinde beyanını vermeye davet edilir (TMK md.626). Resmi defter baz alınarak kabul edilmiş mirasta, mirasçıya yalnız bu deftere istinaden diğer bir ifadeyle bu deftere yazılan borçlar geçer. Bu şekilde mirasın açıldığı tarihten itibaren mirasın geçmesi süreci gerçekleşmiş olur (TMK md.628). Alacaklarını zamanında resmi deftere kaydetmeyen alacaklılara karşı mirasçılar hem mirastan kendilerine düşen mal miktarınca hem de kendi kişisel malları açısından sorumlu tutulmazlar. Fakat alacaklının kusuru bulunmadan deftere işletemediği veya bildirimi gerçekleşmesine rağmen yazılmayan alaktan mirasçılar zenginleşme miktarınca sorumluluk yüklenirler (TMK md.629).

Terekenin resmi defterinin tutulması mirasçıya seçim hakkı vermektedir. Böylece mirasçının tam olarak alacak ve borç açısından ne ile karşılaşacağını tespit edebilmesi olanaklı olmakta ve buna göre mirası reddetme, resmi tasfiye isteme, resmi deftere göre mirası kayıtsız şartsız kabul etme gibi kararlarını vermesi kolaylaşmaktadır.

Terekenin resmi defterinin tutulmasından sonra, kanuni düzenlemede bu müessesenin hemen ardından gelen terekenin resmi tasfiyesinden bahsedilmesi uygun olacaktır. Terekenin resmi tasfiyesine ait düzenlemeye TMK'nın 632-636. maddeleri arasında yer verilmiştir. TMK md. 632 hükmüne göre; her mirasçının resmi tasfiyeyi isteyebileceği belirtilmiştir. Maddenin devam hükmünde ise birlikte mirasçılar olanlardan birinin mirası kabul etmesi durumunda resmi tasfiyeye ilişkin istemin dikkate alınmayacağı ve resmi tasfiye yapılması durumunda da mirasçıların terekenin borçlarından sorumlu tutulmayacağı belirtilmiştir (TMK md. 632/3.f.).

Resmi tasfiyeye ilişkin düzenlemelere bakıldığında resmi tasfiye mirasçılarının istemi ile yapılabileceği gibi TMK'nın 633. maddesinde yer verilen şartların bulunması halinde murisin alacaklarının ve vasiyet alacaklarının istemi halinde resmi tasfiye yapılabilir. Bu durum 633. maddede;

"Miras bırakanın alacaklarını elde edemeyeceklerinden inandırıcı sebeplerle kuşku duyan alacaklıları, istedikleri hâlde alacakları ödenmediği veya kendilerine güvence verilmediği takdirde, miras bırakanın ölümünden ya da vasiyetnamenin açılmasından başlayarak üç ay içinde, terekenin resmî tasfiyesini isteyebilirler. Aynı koşulların varlığı hâlinde vasiyet alacaklıları da, haklarının korunması için gerekli önlemlerin alınmasını isteyebilirler"

şeklinde ifade edilmiştir.

Resmi tasfiye sulh mahkemesince veya atayacağı bir ya da birkaç tasfiye memurunca yapılır. Tasfiye memuru, göreviyle ilgili işlerini sulh mahkemesinin gözetim ve denetimi altında yürütür. Miras alacaklıları ya da mirasçılar, tasfiye memurunca tasarlanan veya yapılan işlemleri sulh mahkemesine tasarlanan ya da yapılan bu işlemi öğrendikleri tarihten geçerli 7 gün içinde yazılı şikâyet yoluna gidebilirler (TMK 634. mad.). Resmi tasfiye iki usulde yapılabilir. TMK'nın 635. maddesinde belirtildiği gibi olağan usulle tasfiye şeklinde yapılabileceği gibi, TMK'nın 636. maddesinde yer bulan iflas usulü ile tasfiye şeklinde de yapılabilir.

Sonuç olarak resmi tasfiye; mirasçılarının murisin borçlarından kaynaklı sorumluluk almak istemediği hallerde kullanılan bir yol olduğu görülmektedir (Kılıç, 2013: 764).

Atanmış Mirasçı ve Muayyen Mal Vasiyeti (Belirli Mal Bırakma) Lehtarı

Atanmış Mirasçı

Mirasçılığın temel ayrımlardan birisi, 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu gereği mirasçı olan yasal mirasçılar ile murisin iradesine bağlı olarak yapılan ölüme bağlı tasarruf yoluyla atanan atanmış mirasçılardır. (Çakır, 2018:12).

TMK'nın 516. maddesinde düzenlenen mirasçı atama kavramı, murisin mirasın belirli bir kısmı veya tamamı için bir veya birden çok kişiyi mirasçı olarak atamasıdır. Bu noktada maddeye göre, mirasın belli bir kısmını veya tamamını almak için yapılan her tasarruf mirasçı ataması olarak değerlendirilmektedir.

Mirasçı atanması hem miras sözleşmesi marifetiyle hem de vasiyetname yoluyla yapılabilir. Mirasçı ataması vasiyet yoluyla yapıldığında sadece murisin tek taraflı irade açıklamasında bulunması söz konusu olurken, miras sözleşmesi ile yapılması durumunda hem muris hem atanan kişinin irade açıklamasının bulunması ve bunların uyuşması gerekmektedir (Taşatan, 2019:42). Bu noktada; atanmış mirasçı tüzel kişi veya gerçek kişi olabilir. Hatta Devletin bir tüzel kişilik olması noktasında değerlendirdiğimizde muris tarafından Devletin mirasçı olarak atanmasında herhangi bir engel yoktur. Aynı zamanda yasal mirasçılar da atanmış mirasçı olarak atanabilir. Bu durumda yasal mirasçının

atanmış mirasçı olarak değerlendirilebilmesi için kendi yasal miras payından daha fazlasının özgülmesi gerekmektedir (Küçükaydın, 2017: 434).

TMK'nın 599. maddesinde yer verilen hükümler incelendiğinde, atanmış mirasçılar da tıpkı yasal mirasçılar gibi murisin külli halefi olduğu anlaşılmaktadır. Yine aynı madde hükmü uyarınca tıpkı yasal mirasçılar gibi atanmış mirasçılar terekede doğrudan hak sahibi olmaktadır. Atanmış mirasçılar da tıpkı yasal mirasçılar gibi tereke borçlarından müteselsilen ve bütün malvarlığıyla sorumludur. Miras bırakan yasal mirasçıları bulunmasına rağmen terekenin tamamı için üçüncü bir kişiyi mirasçı atamışsa, yasal mirasçılar tenkis davası açmadığı sürece, tereke borçlarından yalnızca atanan mirasçı sorumlu olup, yasal mirasçılarının sorumluluğu söz konusu olmaz (Çabri, 2018: 347-350).

Muayyen Mal Vasiyeti (Belirli Mal Bırakma) Lehtar

TMK'nın 517. maddesinin birinci fıkrasına göre; muris, bir kimseyi mirasçı atamaksızın belirli bir mal bırakma yoluyla kazandırmada bulunabilmektedir. TMK'nın 517. maddesinin 2. fıkrasında belirli mal bırakmanın ne şekilde yapılacağı,

“belirli mal bırakma, ölüme bağlı tasarrufla bir kimseye terekedeki bir malın mülkiyetinin veya terekenin tamamı ya da bir kısmı üzerinde intifa hakkının kazandırılmasına yönelik olabileceği gibi; bir kimse lehine tereke değeri üzerinden bir edimin yerine getirilmesinin, bir iradın bağlanmasının veya bir kimsenin bir borçtan kurtarılmasının, mirasçılar veya belirli mal bırakılanlara yükletilmesi suretiyle de...”

şeklinde belirtilmiştir.

Belirli mal bırakma çeşitli şekillerde olabilmektedir. Muris, terekesinde bulunan belli bir şeyi, ferden tayin olunan bir malı örneğin bir evi, ismen belli bir köpeği, vb. bırakmaktadır. Bazı durumlarda belirli mal bırakma konusu olan mallar nevi (cins) olarak tayin edilmiştir. Örneğin bir otomobil, bir at vb. Bu durumda vasiyet borçlusunun borcu cins borcudur (İmre ve Erman, 2018: 127). Belirli mal bırakma seçimlik vasiyet şeklinde de olabilir. “Seçimlik vasiyet, murisin vasiyet borçlusu veya alacaklısına ölüme bağlı tasarrufunda belirttiği birden fazla vasiyet konusundan birini veya birkaçını seçme hakkı tanıdığı vasiyet türüdür. Örneğin, miras bırakanın iki yazlığından birini yakın dostu A'ya bırakması gibi” durumlarda seçimlik vasiyeti biçiminde bir uygulamaya gidilmiş olmaktadır. Tedarik vasiyetinde ise, miras bırakanın terekede bulunmayan bir malvarlığı değerini vasiyet etmesi söz konusu olmaktadır (Eviz, 2017: 396-398).

Vasiyet alacaklısı, murisin külli halefi olmayıp cüzi halefi olduğu zaman, kendisine bırakılan şey üzerinde doğrudan hak sahibi olmamaktadır. Böyle bir durumda, vasiyet alacaklısı tarafından sadece mirasçılara karşı bir alacak/talep hakkı elde edilmiş olur. Vasiyet alacaklısı, külli halef olmadığından murisin borçlarından sorumlu değildir. (Dural ve Öz, 2020: 144). Muris tarafından bir kimseye bırakılan mal terekede mevcut bulunmadığı durumda ise, yapılan tasarruftan aksi anlaşılmadıkça, bahsi geçen belirli mal bırakma adındaki ölüme bağlı tasarrufta yükümlü olanlar borçtan kurtulmaktadır (TMK, 517/2). Bırakılan belirli mal, mirasın açılması esnasında nasıl bulunuyorsa o şekilde mirasçılar tarafından belirli mal bırakma lehtarına teslim edilir. Mirasın açılması anında yarar ve hasar belirli mal bırakılana geçer (TMK, 518/1).

Atanmış Mirasçının Belirli Mal Bırakma Lehtarından Ayırt Edilmesi

Murisin mirasçı ataması veya belirli malını birisine bırakması zaman zaman uygulamada mirasta çeşitli ihtilafların yaşanmasına neden olmaktadır. Özellikle atanmış mirasçının külli halef olmasından dolayı murisin borçlarından sorumlu olması, aksine belirli mal bırakma lehtarının cüzi halef olmasından kaynaklı murisin borçlarından sorumlu olmaması hususları bu ihtilafların yaşanmasına neden olmaktadır. Yine atanmış mirasçı, yasal mirasçı gibi tereke üzerinde doğrudan hak sahibi olurken, belirli mal bırakma lehtarı tereke üzerinde doğrudan hak sahibi olmayıp, sadece mirasçılardan bir istem hakkı elde etmektedir. Bu hususlar doğrultusunda atanmış mirasçılar ile belirli mal bırakma lehtarının ayırt edilmesi gerekmektedir.

Mirasçı atanmasında önemli olan husus, lehine tasarruf yapılmış kişiye, terekenin tamamının ya da terekenin dörtte üçü gibi kesirli bir bölümünün bırakılmasıdır. Belirli mal bırakmadaki amaç ise, terekede bulunan belirli bir mal ya da malvarlığı değerinin bırakılmasıdır, bu noktada ortada bir vasiyet tasarrufu bulunmaktadır (Dural ve Öz, 2020: 142).

Atanmış mirasçı ve belirli mal bırakmanın ayırt edilmesi hususunun zaman zaman dava konusu edildiği görülmektedir. Örnek olarak; Yargıtay (8.HD. E.2013/7612 K.2014/3929 KT.11.03.2014) tarafından verilen bir kararda; atanmış mirasçılık ve muayyen mal vasiyeti lehtarının tespitinde, murisin gerçek iradesinin nazara alınması gerektiği belirtildikten sonra, murisin sözlerinden terekenin tamamı ya da belirli bir oranının hak ve borçlarıyla kişiye intikali ifadesi çıkarılabiliyorsa bu durum mirasçı atanmasına karine teşkil edeceği belirtilmiştir.

VUK ve AATUHK Kapsamında Mirasçıların Murisin Vergisel Borçlarından Sorumluluğu

213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nda mirasçılarının sorumluluğu 12. maddede düzenlenmiştir. Maddenin içeriğine bakıldığında; kişinin ölümü halinde mükellefin yerine getirmesi gereken ödevleri mirası reddetmemiş olan kanuni ve mansıp (atanmış) mirasçılara geçeceği ve mirasçılarının her birinin ölünün vergi borçlarından miras hisseleri oranında sorumlu olacağı belirtilmiştir.

Mirasçının murisin vergi borçları karşısındaki durumu, VUK md. 12 kapsamında yükümlünün ikamesi olarak değil de vergi sorumluluğu olarak değerlendirmiştir. Mirasçı yükümlü olmamakta ancak murisin vergi borçlarından ve buna bağlı ödevlerinden sorumlu bulunmaktadır (Kaneti vd., 2020:137-138). Anılan hüküm mirasçılar açısından vergi borçları hususunda özel hüküm niteliğindedir (Şenyüz vd., 2020:102). Zira mirasçının ölenin vergi borçlarından sorumluluğunun miras payları oranında olacağına ilişkin söz konusu düzenleme, Medeni Hukuk'un sorumluluk hükümleri bağlamında farklılık ortaya koymaktadır. Bu hüküm incelendiğinde, murisin vergisel sorumluluğu yönüyle iki tür mirasçının sorumluluğundan bahsedildiği görülmektedir. Birincisi TMK'nın üçüncü kitabı olan Miras Hukuku'nda düzenlenen yasal mirasçılar bu madde kapsamındaki sorumluluğu, bir diğeri ise yine Miras Hukuku'nda yer verilmiş mirasçı atama işlemiyle mirasçılık sıfatını kazanan ve murise yasal mirasçı gibi külli halef olan atanmış mirasçıdır. "Külli halef durumundaki kanuni ve atanmış mirasçılara

karşılık, kendisine muayyen mal vasiyet edilmiş kimseler cüzi halef olmasından dolayı ölenin vergi borçlarından sorumlu değildirler” (Öncel vd., 2020:86).

VUK md. 12 bağlamında mirasçılarının mirasın vergi borçlarından sorumlu olabilmesi için mirası reddetmemiş olmaları gerekmektedir. TMK md. 605-618 arasında düzenlenen mirasın reddi kurumu ise TMK kapsamında kişiye tanınmış bir hak olarak ifade edilmiştir. Ret hakkı TMK'nın 605. maddesine göre; yasal ve atanmış mirasçılara tanınmıştır. Diğer taraftan, ölüm tarihinde mirasın ödemedi aczi açıkça belli veya resmen olması durumunda mirasın reddedilmiş sayılacağı belirtilmiştir (TM md. 605/2.f.). Yine mirasçılarının vergisel sorumluluğu için önemli olan bir başka husus, mirasın ne kadarlık bir zamanda reddedilebileceğidir. TMK'nın 606. maddesinde bu sorunun cevabı verilmiştir. Maddeye göre; “miras üç ay içinde reddolunabileceği ve bu üç aylık sürenin de yasal mirasçılar için mirasçı olduklarını daha sonra öğrendikleri ispat edilmedikçe miras bırakanın ölümünü öğrendikleri ve vasiyetname ile atanmış mirasçılar için de miras bırakanın tasarrufunun kendilerine resmen bildirildiği tarihten işlemeye” başlayacağı belirtilmiştir.

Mirasın kayıt ve şart olmadan kazanılma işlemi, kanunen mirasçılar ile atanan mirasçılarının, kanunda yer verilen süre içinde mirası red yoluna gitmemesi sonucu gerçekleşir. TMK'nın 610. maddesinde yer verilen kişiler mirası reddetme hakkı yoktur. (Örneğin; tereke mallarını gizleyen kişiler, tereke mallarını kendisine mal eden, süre bitmeden mirasçı sıfatıyla miras işlemlerine karışan vs.) (TMK 610/2.f.). Bu noktada, hak düşümü süresinin ya da zamanaşımı süresinin dolmasına mani olmak adına cebri icra takibi yapılması veya dava açılması ret hakkını ortadan kaldırmamaktadır. (TMK 617).

Konuyla ilgili olarak VUK hükümleri incelendiği zaman 16. maddede ölüm durumunda bildirme ve beyanname verme sürelerinin uzamasına ilişkin olarak; “*Vergi kanunlarında hüküm bulunmayan hallerde ölüm dolayısıyla mirasçılara geçen ödevlerin yerine getirilmesinde bildirme ve beyanname verme sürelerine üç ay eklenir*” şeklinde düzenlemeye yer verilmiştir.

Ölüm halinde tarh olunan vergilerin ödenmesine ilişkin olarak VUK'un “Özel Ödeme Zamanları” kenar başlıklı 112. maddesinin 2. fıkrasında, “ölüm gibi mükellefiyetin kalkmasını gerektiren durumlarda beyan üzerine tarh olunan vergilerin beyanname verme süreleri içinde” ödeneceği belirtilmiştir. Yine fıkranın devamında ölüm dolayısıyla “mükellefiyeti kalkanların, ikmalen, resen veya idarece tarh olunan vergileri tahakkuk tarihinden itibaren bir ay içinde” ödemeleri gerektiği belirtilmiştir. Burada belirtilen bir aylık ödeme süresinin VUK'un 16. maddesinde yer verilen hükümle birlikte değerlendirilmesi uygun olacaktır.

Vergi Usul Kanunu, ölüm halini işi bırakma hükmünde saymıştır, ölüm halinin mirası reddetmemiş yasal mirasçılarının tarafından bildirilmesi gerektiği belirtilmiş ve de mirasçılardan “her birinin ölümü bildirmesinin diğer mirasçılarının bu ödevden” kurtaracağını hüküm altına almıştır (VUK md. 164). Bu noktada, VUK md. 168 bağlamında işi bırakma bildirimlerinin “bildirilecek olayın vukuu tarihinden itibaren bir ay içerisinde yapılması gerektiği” de belirtilmiştir. Bu bağlamda, VUK md. 164 hükmündeki işi bırakma bildirimine ait sürenin, VUK'un 16. maddesindeki 3 aylık süre dikkate alınarak 168. maddedeki bir aylık süreyle birlikte 4 ay olarak dikkate alınması gerekmektedir.

Mirasçılarının vergisel sorumluluğu bağlamında AATUHK'nın 7. maddesinin de gözden geçirilmesi uygun olacaktır. Zira anılan hüküm bağlamında borçlunun ölümü halinde yapılması gerekenler ifade edilmiştir. Madde metni incelendiğinde "ölüm halinde mirası reddetmemiş mirasçılar hakkında bu kanun hükümleri uygulanacağı" gibi VUK'a belirli hususlar itibariyle benzer düzenlemelerde görülmektedir.

AATUHK'nın 7. maddesinin değerlendirilebilmesi için Kanun'un kapsamını belirten birinci maddedeki hüküm dikkate alınmalıdır. Maddede yer verilen düzenlemede görüleceği üzere, 6183 sayılı AATUHK'nın kapsamına sadece vergi alacakları girmemekte, Devletin vergi harici diğer alacakları da kanun kapsamına dahil edilmektedir. Bu noktada, TMK'nın 641. maddesinde yer alan mirasçılarının tereke borçlarından müteselsilen sorumlu olacağına dair düzenlemenin de dikkate alınması gerekmektedir. Bu açıdan mirasçılarının vergisel sorumluluğunun vergi dışı borçlar yönüyle ayrıştırılması gerekmektedir. Verginin dışında kalan borçlarda mirasçılar müteselsilen (zincirleme) sorumlu iken, vergi borçlarında mirasçılar miras payları nispetinde sorumludurlar (Öz/Yavuz/Akçay, 2017: 40). TMK'nın 681. maddesine göre, bahsi geçen müteselsil sorumluluk hali, paylaşmanın gerçekleştiği tarihin veya daha sonra yerine getirilecek borçlarda muacceliyet tarihinin üzerinden beş yıl geçmekle sona ermektedir.

Son olarak, mirasçılarının vergisel sorumluluğunda vergi, vergiye bağlı alacaklar ve vergi cezaları yönüyle sorumlulukların değerlendirilmesi uygun olacaktır. Mirasçılar intikal eden vergilerden VUK md. 12 ve AATUHK'nın 7. maddesinde yer verilen hükümler bağlamında sorumlu olacaklardır. Ceza yönüyle ise VUK md. 372 hükmündeki, "Ölüm halinde vergi cezası düşer" şeklindeki düzenlemelerin uygulanması söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda, "mükellefe yönelik olarak kesilmiş ya da tahakkuk etmiş usulsüzlük, özel usulsüzlük, idari para cezaları ya da" ziyaa uğratılan verginin tek katı veya vergi ziyana sebebiyet veren halin VUK md. 359 kapsamında olması sebebiyle üç kat oranındaki vergi ziyayı cezaları mükellefin ölümü halinde silinmekte olup, gecikme zammı ve gecikme faizi gibi ceza mahiyetinde olmayan tutarların ise sorumluluk kapsamında olduğu belirtilmelidir (Erol/Cingöz, 2015:285-286).

Atanmış Mirasçılar ve Muayyen Mal Vasiyeti (Belirli Mal Bırakma) Lehtarının Murisin Vergisel Borçlarından Sorumluluğu ve Özellikli Durumlar

Atanmış Mirasçılarının Vergisel Sorumluluğu

Atanmış mirasçılar, yasal mirasçılar gibi murisin külli halefi konumunda oldukları için murisin terekede kendi payına düşen kısmından hak sahibidirler. Murisin borçlarından da aynı şekilde sorumlu olan atanmış mirasçılar, murisin vergisel borçlarından VUK'un 12. maddesine ve AATUHK'nın 7. maddesine göre sorumludurlar.

Atanmış mirasçılarının vergisel sorumluluğuna ilişkin konunun daha iyi anlaşılabilmesi bakımından Miras Hukuku'nun kendi iç işleyişi ve çeşitli özellikli durumlar dikkate alınarak, yazarlar tarafından hazırlanan bazı senaryolar aşağıda sunulmaktadır.

Senaryo 1: Murisin saklı pay mirasçılarının tasarruf nisabını aşacak şekilde mirasçı ataması ve daha sonraki süreçte saklı paylı mirasçılarının tenkis yoluna giderek saklı payını istemesi durumunda, atanmış mirasçılarının vergisel sorumluluğunun değerlendirilmesi söz konusu olur. Zira murisin mirası açıldığı zaman şayet atanmış mirasçıya tasarruf nisabını aşacak şekilde miras bırakılmış ve ancak murisin vergi borçları da bulunmakta ise, Vergi Usul Kanunu'nun 12. maddesine göre atanmış mirasçının miras hissesi nispetinde murisin vergisel borçlarından sorumluluğu hesaba katılmalıdır. İşte bu sorumluluk bağlamında, atanmış mirasçı kendi hissesine düşen vergi borcunu öder ve ardından "TMK'nın 560. maddesine göre saklı paylarının karşılığını alamayan mirasçılar da murisin tasarruf edebileceği kısmı aşan tasarruflarının tenkisini dava ederek" bu dava saklı paylı mirasçılar lehine sonuçlanacak olur ise, atanmış mirasçının saklı pay sahibi mirasçılarının kazandığı dava ile birlikte vergisel sorumluluğu hakkında ne söylenebileceği ele alınmalıdır.

Öncelikle atanmış mirasçı, miras hissesi nispetinde murisin vergi borcunun bir kısmını ödemiş ve tenkis davası sonucunda saklı pay mirasçılarının miras payı yükselmiş ve de bunun aksine atanmış mirasçının da miras hissesi azaldığı için vergisel sorumluluk bağlamında atanmış mirasçının fazladan ödemiş olduğu vergi borcu hususunda ne yapılması gerektiği tartışmaya açık hale gelecektir. Bu noktada atanmış mirasçının saklı paya ilişkin açılmış olunan tenkis davasının sonucuna göre fazladan ödemiş olduğu verginin tenkis sonucunda ödeyeceği bedelden mahsubunu talep edebileceği değerlendirilmektedir. Tenkis davası sonucunda gerekli mahsuplaşma işlemini gerçekleştirilemezse de fazladan ödemiş vergi kısmını belgelendirerek bu tutarı 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun 117-118. Maddelerine istinaden VUK m.120 uyarınca vergi idaresinden düzeltme başvurusunda bulunarak iade istemesi uygun olacaktır. Düzeltme talebinin kabul edilmemesi halinde ise vergi mahkemesine dava açarak gerekli düzeltme işleminin yapılmasını dava yoluyla istemelidir. Vergi mahkemesine dava açma süresi geçtiği için yaptığı düzeltme talebi reddedilecek olur ise de atanmış mirasçının 213 sayılı VUK'un 124. maddesine göre şikâyet yoluna başvurması ve akabinde de talep konusu vergi hatasının varlığını ileri sürerek fazla ödediği verginin terkinini talep eden şekilde dava açması uygun olacaktır. Bu durumlardan olumlu sonuç alınmaması halinde ise sebepsiz zenginleşme yönüyle fazladan ödemiş olduğu vergiyi miras payı yükselen saklı paylı mirasçılardan talep etmesi gündeme gelecektir.

Senaryo 2: Tasarruf nisabını aşacak şekilde mirasçı atayan murisin aynı zamanda vergi borçlarının varlığı söz konusu ise, atanmış mirasçı mirası TMK md. 605 hükmüne göre reddedebilir. Atanmış mirasçı bu şekilde mirası reddederse murisin vergi borçlarından kaynaklı herhangi bir vergisel sorumluluğu olmaz ve böyle bir durumda TMK'nın 611. maddesine göre murisin ölüme bağlı tasarrufundan atanmış mirasçının miras hissesine kalan kısım en yakın yasal mirasçısına kalır. Atanmış mirasçının hissesi kendisine kalan yasal mirasçılar ise burada vergisel borçlardan sorumlu olurlar. Buna karşılık, şayet TTK md. 611 hükmünden kaynaklı olarak murisin tasarruftaki asıl amacı mirasın yasal mirasçılar yerine sadece atanmış mirasçıya kalması yönünde ise, burada artık tasarruf nisabı aşılmış olduğundan saklı paylı mirasçılarının tenkis davası açarak saklı pay sonucu kazanacakları miras hisseleri nispetinde murisin vergi borçlarından sorumlulukları gündeme gelir. Zira söz konusu tenkis davasının kazanılması neticesinde atanmış mirasçının reddettiği miras hissesi kadar saklı pay yasal mirasçılara geçecektir. Eğer saklı paylı mirasçılar tenkis davası açmama yönünde iradede bulunurlarsa da bu

durumla birlikte TMK md. 562 düzenlemesini devreye girme ihtimali maddede belirtilen şartlar dâhilinde uygun olabilecektir.

Yine mal varlığı borcuna yetmeyen atanmış mirasçının mirası reddetmesi durumuna bağlı olarak "TMK md. 617 hükmüne göre atanmış mirasçının alacaklılarına zarar vermek maksadıyla mirası reddetmesi durumunda, alacaklıları ve iflas idaresi red tarihinden başlayarak 6 ay içinde reddin iptali hakkında dava" açabileceklerdir. Söz konusu maddeye göre açılan davanın kazanılması durumunda ise, mirasın resmen tasfiye edilmesi söz konusu olacaktır. Bu noktada, 6183 sayılı Kanun'un 27. ve 30. maddesine bakılması yararlı olacaktır. Zira atanmış mirasçı mirası reddederse aksi kararlaştırılmış olmadıkça en yakın mirasçısına miras hissesi geçeceği için konunun belirtilen maddeler çerçevesinde ele alınması gerekmektedir. 6183 sayılı Kanun'un "ivazsız tasarrufların hükümsüzlüğü" kenar başlıklı 27. Maddesi ile "amme alacağının tahsiline imkan bırakmamak maksadıyla yapılan tasarruflar" kenar başlıklı 30. Maddesindeki düzenleme birlikte değerlendirildiği zaman değinilen durumun, kamu alacaklarının tahsiline imkan bırakmamak adına yapılan ve hükümsüz sayılması öngörülmuş ivazsız tasarrufların kapsamına girip girmediği değerlendirilmelidir. Bu noktada, öncelikle AATUHK 27. ve 30. maddelerdeki hükümlere binaen mirasın reddi diğer mirasçılar açısından ivazsız bir iktisap olarak kabul edilmemelidir. Böyle durumlarda, vergi borçları nedeniyle gerçekleştirilmiş mirasın reddi işleminin iptali için açılacak davaların TMK md. 617 gereğince red tarihinden itibaren 6 ay içerisinde açılması ve AATUHK md. 26'da belirtilen 5 yıllık iptal davasının açılma süresinin burada uygulanmaması gerekmektedir. "Nitekim, Danıştay (13. D. E. 1980/2104 K.1981/2161 KT. 23.09.1981) tarafından verilen kararda mirasın reddinin iptaline ilişkin davanın Medeni Kanun hükümlerine göre açılması gerektiğine hükmetmiştir" (Aslan, 2011: 138).

Senaryo 3: Vergi borcu olan muris şayet mirasın tamamını bir kişiyi mirasçı atayarak bırakacak olursa ve ortada başka bir mirasçısı da yoksa, atanmış mirasçının mirası reddetmesine bağlı olarak nasıl bir durum ortaya çıkacağının irdelenmesi gerekir. Atanmış mirasçının mirası reddetmesi durumunda, TMK'nın 501. maddesinde mirasın Devlete kalacağı ve TMK'nın 631. maddesine göre sulh mahkemesi tarafından mirasın Devlete geçtiğinin resen terekenin resmi defterine yazılacağı belirtilmelidir. Böyle bir durum karşısında, artık Devlet deftere yazılan murisin vergi borçlarından sadece miras yoluyla edindiği değerler ölçüsünde sorumlu olacaktır.

Senaryo 4: Terekenin resmi defterinin tutulması halinde atanmış mirasçılarının vergisel sorumluluğunun değerlendirilmesi gerekmektedir. Bilineceği üzere, "TMK'nın 619. maddesine göre mirası reddetmeye hakkı olan her mirasçı, terekenin resmi defterinin tutulmasını isteyebilir". Bu durumda atanmış mirasçı da bir ay içinde terekenin resmi defterinin tutulmasını sulh hakiminden isteyebilir. TMK'nın 621. maddesine göre; "sulh mahkemesi, murisin alacaklıları ile borçlularını belli bir süre içinde bu kişilerin alacaklarını ve borçlarını bildirmeleri için bir ay arayla iki defa yapılacak ilân yoluyla çağırır. Çağrı, kefalet sebebiyle alacaklı ve borçlu olanları da kapsar. İlânda bildirimde bulunmamanın sonuçları hakkında alacaklıların dikkatleri çekilir. Bildirim süresi, ikinci ilândan başlayarak en az bir aydır. Resmi defter tutma faaliyeti sonucunda resmi deftere göre kabul edilen miras, mirasçıya sadece deftere yazılmış borçlarla geçer" (TMK md. 628/1).

Resmi deftere yazılmayan borçlar konusunda ise ayrı bir düzenleme getirilmiştir. TMK'nın 629. maddesine göre; “mirasçı, alacaklarını süresi içinde yazdırmayan alacaklılara karşı kendi kişisel mallarıyla sorumlu olmadığı gibi terekeden kendisine geçen mallarla da sorumlu tutulamaz. Ancak mirasçı, alacaklının kusuru olmadan deftere yazdıramadığı veya bildirdiği hâlde deftere yazılmamış alacaklar bakımından zenginleşmesi ölçüsünde” sorumludur. Ayrıca burada 6183 sayılı AATUHK'nun 7. maddesindeki, “*mirasın tutulan defter mucibince kabulü halinde, mirasçı, deftere kaydedilmemiş olsa dahi amme alacağından mirastan kendisine düşen miktar ile mesuldür.*” şeklindeki hükmün de dikkate alınması gerekmektedir. Söz konusu düzenleme uyarınca, atanmış mirasçılar deftere kaydedilmemiş olsa da murisin vergi borçlarından sorumlu olacaklardır.

Senaryo 5: Terekenin resmi tasfiyesinin talep edilmesi halinde atanmış mirasçılarının vergisel sorumluluğunun nasıl olacağı gündeme gelecektir. Bilindiği üzere, TMK'nın 632. maddesine göre atanmış mirasçılar terekenin resmi tasfiyesini isteyebilirler. Bu şekilde bir resmi tasfiye gerçekleşmesi durumunda ise yasal mirasçılar ve onlar gibi atanmış mirasçılar terekenin borçlarından sorumlu olmayacaktır (TMK md. 632/3).

Muayyen Mal Vasiyeti (Belirli Mal Bırakma) Lehtarının Vergisel Sorumluluğu

Muayyen mal vasiyeti (belirli mal bırakma) lehtarı, daha öncede belirttiğimiz gibi yasal mirasçılar gibi murisin külli halefi olmayıp, cüzi halefidir ve bu nedenle de murisin vergi borçlarından VUK md. 12 ve AATUHK md. 7 hükmü bağlamında sorumlu olmayacaktır. İşte vergisel yönden muayyen mal vasiyeti (belirli mal bırakma) lehtarının ölenin vergi borçlarından muaf tutulma hali, vergi borçlarının kamuya aktarılması yönüyle engel teşkil edici muvazaalı tasarrufların yapılmasını ve bu noktada hukuka aykırılıklar teşkil edilen durumlarla karşı karşıya kalınmasına neden olabilmektedir (Barlass, 2005:186).

Muayyen mal vasiyeti (belirli mal bırakma) lehtarına ilişkin bu bilgilerden sonra, muayyen mal vasiyeti (belirli mal bırakma) lehtarının murisin vergisel sorumluluğuna ilişkin çeşitli özellikli durumları, aşağıda ortaya konulan iki ayrı senaryo bağlamında ve Miras Hukuku'nun kendi iç işleyişine dair kanuni düzenlemeler ışığında değerlendirmenin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Senaryo 1: “Belirli mal bırakma, bir kimse lehine tereke değeri üzerinden bir edimin yerine getirilmesinin, bir iradın bağlanması veya bir kimsenin bir borçtan kurtarılmasının, mirasçılar veya belirli mal bırakılanlara yükletilmesi suretiyle de olabilir” (TMK md. 517). Belirli bir mal vasiyeti yasal veya atanmış mirasçı lehine yapıldığı zaman TMK md. 518 hükmüne göre “tasarrufu yerine getirme ile yükümlü olan yasal veya atanmış mirasçı kimse, mirasın açılmasından bırakılan belirli mala yaptığı harcamalar ve mala verdiği zararlardan dolayı, vekâletsiz iş görenin haklarına sahip ve borçlarıyla yükümlü” olmaktadır. TMK'da yer verilen bu hükmün, sınırlı cins borcu olarak tarif edilebilecek belirli mal bırakma vasiyetleri bakımından da geçerli bir düzenleme olduğu kabul edilmektedir (Albaş, 2013: 141). Buradaki belirli mala yapılan harcamaların vergi borcunu da kapsadığı düşünülebilir. Örneğin, belirli mal olarak bırakılan mal konusunda bir daire teslim borcu var, muris ölmeden önce bu gayrimenkulü kiraya vermiş bulunmakta olduğu için kira gelirinden kaynaklı murisin gayrimenkul sermaye iradından kaynaklı vergi borcu bulunmakta ise, tasarrufu yerine getirmekle yükümlü yasal

veya atanmış mirasçı teslim borcunu yerine getirmeden önce gayrimenkule ilişkin vergi borcunu ödediğinde bu gayrimenkul için belirli bir harcama yapmış olmaktadır. İşte belirli mal bırakma yükümlülüğü altındaki yasal veya atanmış mirasçı bu vergi borcunu ödedikten sonra lehine mal bırakılan tarafa teslim etme borcunu yerine getirirken bu vergi ödemesini vekâletsiz iş görme hükümleri kapsamında isteyebilir.

Bilindiği üzere, "vekâletsiz iş görme 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun (TBK) 526-531. maddeleri arasında" düzenlenmiştir. Bu bağlamda öncelikle, "vekâleti olmaksızın başkasının hesabına iş gören kişinin o işi sahibinin menfaatine ve varsayılan iradesine uygun olarak görmekle yükümlü" olduğunun düzenlendiğini görülmektedir (TBK md. 526). Vekâletsiz iş görenin hakları da TBK 529. ve 530. maddelerinde iş sahibinin ve iş görenin menfaatinin olup olmamasına göre ikiye ayrılmıştır. Yukarıda izah edilen olayda ise, belirli mal bırakma lehtarının diğer bir ifadeyle iş sahibinin vekâletsiz iş gören tarafından Devlete vergi borcunun ödenmesi durumunun iş sahibinin lehine olduğu söylenebilir. Bu noktada, TBK'nın vekâletsiz iş görme başlıklı onuncu bölümünde zikredilen "*İşin İşsahibinin Menfaatine Yapılması Halinde*" başlıklı 529. Maddesinde yer verilen düzenleme uygulama alanı bulabilecektir. TBK'da yer verilen bu düzenleme bağlamında, vasiyet yükümlüsünün sebepsiz zenginleşme yönüyle dava açarak ödemiş olduğu vergiyi belirli mal bırakma lehtarından talep etmesi mümkündür.

Yine burada vergi idaresince bazı hususların dikkate alınması uygun olacaktır. Öncelikle vergi idaresi tarafından teslim borcu gerçekleşmeden vergi alacağının tahsilatına ilişkin gerekli idari önlemlerin alınması gerekmektedir. Şöyle ki; tasarrufu yerine getirecek külli halefin mirasçıdan gerekli vergi tahsilatını yapması gerekmektedir. Ayrıca belirli mal olarak kastedilen taşınmaz, araba vb. gibi mallarsa taşınmazlar için tapu siciline, sicili bulunan diğer mallar için ilgili sicile gerekli vergi borcu şerhinin düşülmesi, vergisel borcun ödenmemesi durumunda devir işleminin gerçekleşmemesi sağlanmalıdır.

Senaryo 2: Belirli mal bırakma lehtarının vasiyeti reddetmesi durumunda, TMK'nın 616. maddesinde "*vasiyet alacaklısının vasiyeti reddetmesi hâlinde, mirasbırakanın arzusunun başka türlü olduğu tasarruftan anlaşılmadıkça, bu reddin vasiyet yükümlüsü yararlanır*" şeklinde yer verilen düzenleme uygulanır. Bu durumda; ferdin belirlenen mal kapsamındaki vergi borcundan sorumluluk vasiyet yükümlüsü külli halef kimse ise ona ait olacaktır.

Sonuç

Ölen kişi yani muris hayattayken gerçekleştirdiği hukuki işlemler sonucunda bir takım hukuki sorumluluklar altına girmektedir. Ölüm olayının gerçekleşmesiyle de birçok hukuki sorumluluk ölen kişiden bir başka kişiye geçmektedir.

Murisin mirasçılara geçen hukuki sorumluluklarından birisi de murisin vergisel borçlarından kaynaklı sorumluluklarıdır. Bu sorumluluk VUK md. 12 ile birlikte AATUHK md. 7 kapsamında düzenlenmiştir. Murisin mirasçuları yasal mirasçılar olabileceği gibi, muris tarafından bazen mirasçı atanabilmekte bazen de belirli bir malı bir kişiye bırakma vasiyetinde bulunulması mümkün

olabilmektedir. Bu noktada, bahsi geçen bu kişilerin de tıpkı yasal mirasçılar gibi murisin vergisel borçlarından sorumlu olup olmadığı ayrıca değerlendirilmesi gereken bir husus olarak varlık kazanmaktadır. Çalışmada bu durum dikkate alınarak, atanmış mirasçı ve muayyen mal vasiyeti (belirli mal bırakma) lehtarının vergisel borçlarından sorumluluğu değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmaya konu kişilerin vergisel borçlarından sorumluluğu hususunda değerlendirilen bir başka husus ise, külli halef ve cüzi halef kavramlarıdır. Bu açıdan atanmış mirasçı külli halef olarak kabul edilmekte ve murisin vergisel borçlarından sorumlu tutulmaktadır. Muayyen mal vasiyeti lehtarı ise cüzi halef olmasından dolayı, murisin vergisel borçlarına ilişkin sorumluluğu bulunmamaktadır.

Çalışmada ayrıca gerek atanmış mirasçı gerekse de muayyen mal vasiyeti lehtarının belirli varsayımlar altında murisin vergisel borçlarından sorumluluğu değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu varsayımlar atanmış mirasçılar açısından; saklı pay, mirası ret, resmi defter tutma, resmi tasfiye, denkleştirme kurumları yönüyle yapılmıştır. Muayyen mal vasiyeti lehtarı açısından da teslim borcu ve mirası ret yönüyle konuya dair irdelemeler yapılmıştır.

Çalışmada son olarak gerek atanmış mirasçılar açısından gerek muayyen mal vasiyeti lehtarı açısından üretilen senaryolarla, çalışmaya konu edilen, miras bırakan tarafından ölüme bağlı tasarruf yoluyla atanan ve vasiyet bırakılan kişilerin, murisin vergisel borçlarından kaynaklı sorumluluğun olup olmadığı ve bu sorumluluğun nerde başlayıp nerde bittiği gibi hususlar ile bu konuda çalışmaya konu olan bu kişilerin vergisel sorumluluk bağlamında hangi yasal yollardan yararlanabilmesi açısından ilgili mevzuat hükümleri doğrultusunda konu değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Yazar Katkıları

Çalışmaya 1. Yazar: %50 2. Yazar: %50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması

“Atanmış Mirasçıların ve Muayyen Mal Vasiyeti Lehtarının Murisin Vergisel Borçlarından Sorumluluğu” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Albaş, Y. (2013). Belirli Mal Bırakma Vasiyetinin Teslim Borcu. *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, Cilt:8, Sayı: Özel, s.131-150.
- Aslan, M. (2011). Mirasçıların Vergi Borçlarından Sorumluluğu. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:17, Sayı:3-4, s.127-144.
- Barlass, T.İ. (2005). *Anonim ve Limited Ortaklıklarda Kanuni Temsilcilerin Vergisel Sorumluluğu*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Börekçi, M.K. (2020). *Mirasta Denkleştirme*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Çabri, S. (2018). *Miras Hukuku Şerhi (TMK 495-574)*. İstanbul: On İki Levha Yayınları.

- Çakır, A.C. (2018). *Sağ Kalan Eşin Mirasçılığı*. İstanbul: On İki Levha Yayınları.
- Dural, M. Öz, T. (2020). *Türk Özel Hukuku Cilt IV Miras Hukuku*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Erol, A. Cingöz, D. (2010). Bir Mükellef Hakkı Olarak Mirasın Reddi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı:118, s.271-296.
- Eviz, E. (2017). Vasiyet Türleri ve Özellikleri. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt:LXXV, Sayı:1, s.393-412.
- Güleş, B. (2018). Türk Miras Hukukunda Denkleştirme. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı:134, s.355-430.
- İmre, Z. Erman, H. (2018). *Miras Hukuku*, İstanbul: Der Yayınları.
- Kaneti, S. Ekmekci, E. Güneş, G. Kaşıkçı M. (2019). *Vergi Hukuku*, İstanbul: Filiz Yayınevi.
- Karakaş, F.T. (2014). Saklı Paylı Mirasçılara Yapılan Kazandırmalar ve Artık Terekenin Paylaşılması Sorunu. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 63 (4), s.813-831.
- Kendir, M. (2019). *Mirasta Denkleştirme*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Kılıç, M. (2013). Mirasın Resmi Tasfiyesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 62 (3), s. 761-817.
- Küçükaydın, E.A. (2017). Mirasçı Atama. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt:LXXV, Sayı:1, s.431-452.
- Maraşlı Dinç, Y. (2020). *Miras Hukukunda Külli Halefiyet İlkesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Nar, A. (2016). *Türk Miras Hukukunda Tenkis*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Oral, A. (2018). Miras Hukukunda Tenkis Davası. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Öncel, M. Çağan, N. Göker, C. (2020). *Vergi Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Öz, E. Yavuz, E. Akçay, F. (2017). Ölüm Vakalarının Türkiye’de Vergisel Açından Doğurduğu Hukuki Sonuçlar. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Sayı:31, s.27-45.
- Şenyüz, D. Yüce, M. (2019). *Vergi Hukuku*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Gerçek, A. Taşatan, C. (2019). Türk Medeni Kanunu’na Göre Mirasçı Atama. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10 (1), s. 40-49.
- Tokur, Z. (2019). *Tenkis Davası*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Turan Başara, G. (2016). Ölüme Bağlı Tasarrufların Tenkisi ve Tenkis Davası. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Sayı:7, s.365-407.

Turan Başara, G. (2012). *Miras Hukukunda Denkleştirme*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Uluslu Karataş, A.E. (2015). Türk Miras Hukukunda Mirasın Kazanılmasında Halefiyet Türleri ve Türk Milletlerarası Özel Hukukundaki Yansımaları. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt:LXXIII, Sayı:2, s.357-390.

Yazar, İ. (2017) Miras Hukukunda Tenkis. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kadir Has Üniversitesi, İstanbul.

Yargıtay 8.HD. E.2013/7612, K.2014/3929, KT. 11.03.2014.

Extended Abstract

The aim of this article is to evaluate the beneficiary's tax liability arising from the tax debts of the legator by producing certain scenarios in which the former inherited certain assets through two methods of bequest called "appointed inheritance" and "certain estate will", which are two important institutions in terms of inheritance law.

As can be seen in the information included in this article; before the death occurs, the legator can appoint a person or many people as heirs through various dispositions on the inheritance of the deceased and can give a certain asset to some people through a will. Appointed heirs and beneficiaries of certain assets, who acquire various rights with this will of the legator before his death, may also encounter with various obligations in the opposite direction of these rights they have previously acquired. This incident becomes one of the important issues both for our study and for those who acquire various rights in this way.

One of the most important liabilities mentioned above is undoubtedly the liability of the legator arising from tax debts, which represents a significant part of the public receivables. Although there are various arrangements in the two main laws (Tax Procedure Law No. 213 and Law No. 6183 on the Collection Procedure of Public Receivables), which are important in terms of procedure and are also significant in terms of Tax Law, the subject must be analyzed in the context of various concepts specific to the Inheritance Law and included in the Inheritance Law to determine whether there is a tax liability and to investigate specific situations. At this point, apart from the importance of the concepts of Inheritance Law mentioned in this article, to determine the tax liability of the appointed heir and the beneficiary of the certain assets within the framework of this study, it is necessary to evaluate the universal and partial succession institutions, which are among the most important institutions of the Inheritance Law, in themselves. As it is known, the principle of universal succession gives the heirs the right to benefit from the rights left by the legator, and also holds them responsible for all of his/her debts. On the other hand, the principle of partial succession ensures that the person, who is a partial successor, can be entitled directly to what the legator has left to him/her without holding him responsible for his/her debts. The partial successor is in the position of the creditor of the will within the context of the inheritance. The said succession principles are also of great importance in the event that the appointed heirs and beneficiaries of certain assets examined in this study become debtor due to the debts of the legator. Thus, the subject of this study has been tried to be examined in every aspect.

This article aims to review in detail the tax liability of the appointed heir's and the beneficiary's tax liability arising from the tax debts of the legator in the context of the above-mentioned issues. In this respect, upon the evaluation of the subject; it has been concluded that it would be appropriate to start with the explanation of various concepts specific to the Inheritance Law. Accordingly, the first chapter started with the title of "Conceptual Framework" to explain various concepts related to the subject of this study and specific to the Inheritance Law. Afterwards, in the second part, the appointed heir and the beneficiary of the specific estate will

be examined, which is the subject of our study. Then, the evaluation of the subject was made within the framework of the Tax Procedure Law No. 213 and the Law No. 6183 on the Collection Procedure of Public Receivables, which are two fundamental laws that are important in terms of Tax Law. Finally, in the fourth chapter, after the subject has been explained in terms of both Inheritance Law and Tax Law, various scenarios have been produced and specific situations and practical issues have been tried to be tested.

Geliş Tarihi / Received Date

14.01.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date

15.03.2023

Düşük Sosyo-Ekonomik Duruma Sahip Ailelerin İçinde Buldukları Duruma İlişkin Değerlendirmeleri ¹

Evaluations of Families in Low Socio-Economic Status Regarding Their Situation

Ali Osman ÖZPOLAT ²

Öz

Aile, işlevlerinden ötürü toplum açısından önem arz eden bir kurum olmuştur fakat uygulanan politikalar nedeniyle günümüzde sayısız riskler ile karşı karşıya kalmaktadır. Düşük sosyo-ekonomik durum da bu risklerden en önemlileri arasında yer almaktadır. Hatta söz konusu problem ailelerin diğer risk faktörlerine de açık hale gelmelerine neden olmaktadır. Bu nedenle düşük sosyo-ekonomik durum içerisinde olan ailelerin incelenmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda araştırmamızın temel amacı düşük sosyo-ekonomik seviyeye sahip ailelerin içinde buldukları duruma ilişkin deneyimlerini belirleyerek ekonomik sorunlar yaşayan ailelerin ihtiyaçlarına yönelik öneriler geliştirmektir. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada fenomenolojik desenden yararlanılmıştır. Veri toplama aracı olarak sosyo-demografik bilgi formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Çalışma kapsamında elde edilen veriler, tematik analiz ve içerik analizi teknikleri kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sürecinde MAXQDA nitel veri analiz programı kullanılmıştır. Bu bağlamda araştırma kapsamında Ankara İlinin Mamak İlçesinden düşük sosyo-ekonomik durum içerisinde olan 9 kadın ve 8 erkek olmak üzere toplam 17 aile ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilerek veriler toplanmıştır. Araştırmamızın sonuçlarına göre ailelerin; gelir seviyesi düşük, işsizlik oranı yüksek, engellilik ya da kronik hastalık oranı yüksek, eğitim seviyeleri düşük, erken yaşta evlilik ve hane nüfusu fazla, suçla sürüklenme ya da suç mağduru olma durumu yüksek, madde kullanımı ile uygunsuz ve yetersiz hane oranları yüksek olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aile, Ekonomi, Sosyal sorun, Yoksulluk, İşsizlik

Abstract

In regards to its functions, the family has been a significant institution among the society. Yet, the policies implemented resulted in its facing of affiliation with many risks and among these risks, low socio-economic status

¹ Bu çalışma Hacettepe Üniversitesi Etik Kurulunun 20.12.2022 tarih ve E-35853172-900-00002578415 sayılı kararı ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

² Dr., Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Hizmet, Ankara/TÜRKİYE, E-mail: aliosmanozpolat@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2482-8457

is the most seen one, resulting in the family institution being more prone to various other risk factors. Accordingly, it is vital for families with low socio-economic status to be examined. In this context, the main purpose of our research is to determine the experiences of families with low socio-economic level about their situation and to develop suggestions for the needs of families who have economic hardships. This qualitative study was conducted through phenomenological design. Socio-demographic information analyses and semi-structured interviews were utilized as data collection tools. The data obtained within the scope of the study were analyzed using thematic analysis and content analysis techniques. MAXQDA for qualitative data analysis was utilized in the analysis process. Within the scope of the research, data were collected through the in-depth interviews with a from a total of 17 families, 9 of whom were represented by women and 8 men, who were in low socio-economic status from Mamak District of Ankara Province. The results reveal high correlation rates between being driven to crime, or being a victim of a crime and substance abuse in families with a low income level, high unemployment rate, high disability or chronic disease rate, low education level, early marriage and high household population.

Keywords: Family, Economy, Social problem, Poverty, Unemployment.

Giriş

Bir üyesi olarak temsil ettiğimiz toplumun en küçük yapı taşı olarak atfedilen aile geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemini korumaya devam etmektedir. Aynı zamanda aile bireylerin beraber yaşamak için oluşturmuş olduğu en küçük ve en eski topluluk olarak görülmektedir (Akın, 2013). Ancak tarih boyunca ailenin rol ve sorumlulukları ile aileye atfedilmiş olan değer toplumlar arasında farklılık arz etmiş, kültürden kültüre değişkenlik göstermiştir. Ailenin göstermiş olduğu bu değişkenlik toplumların ihtiyaçları doğrultusunda günümüzde de devam etmektedir. Ayrıca günümüzde aile fertlerinin rolleri ve sorumlulukları geçmişte hiç olmadığı kadar çeşitlenmiştir. Bu çeşitlenme yalnızca Türk aile yapısında olmamış, dünya üzerindeki diğer toplumlarda da benzer süreçler meydana gelmiştir (Bayer, 2013). Bu süreçlerin başında; boşanmaların artış seyrine girmesi, çekirdek aileye dönüşün başlaması, tek ebeveynli ailelerin meydana gelmesi ve bireyselleşme olgusunun artması ilk olarak göze çarpan durumlar arasında yer almaktadır.

Aile, içinde bulunduğu toplumların; sosyal, politik, ekonomik ve çevresel durumlarından etkilenmekte ve aynı zamanda bu durumları da etkileyerek interaktif bir ilişki içerisine girmektedir. Ancak ailenin en fazla etkilediği kişiler yine ailenin kendi içerisinde barındırdığı aile üyeleridir. Bireylerin yaşamış oldukları olayların kişiler üzerindeki etkisini ölçen Holmes ve Rahe'nin (1967) geliştirdiği ölçeğe göre bireylerin üzerindeki stres yükünün sebebi olan 14 durumdan 12'sinin aile ile bağlantılı olduğu ortaya çıkmıştır. Buradan hareketle insanların aile yaşantılarının sosyal ve psikolojik olarak kişilerin sağlıklı olmaları açısından büyük önem arz ettiği söylenilebilir.

Aile içerisindeki bireylerin sosyal ve psikolojik olarak sağlıklı olmaları açısından öncelikle temel ihtiyaçlarının giderilmesi gerekmektedir. Bu ihtiyaçlarının giderilmesi her dönemde ailenin en temel sorumlulukları arasında yer almıştır. Ancak insanlığın ilk ortaya çıkmasından bu yana dinamik bir birim olarak aile (Marshall, 1999) geçmişteki geleneksel süreçlerden modern sürece kadar özellikle ekonomik bağlamda önemli değişkenlikler göstermiştir. Tarihsel süreçler de incelendiğinde özellikle

aile içerisindeki kaynakların kullanımını konusunun aile üyeleri arasında belirli bir düzenin oluşturulması noktasında önem arz ettiği görülmüştür (Dedeoğlu, 2000). Bu düzen ise çağlar boyunca değişerek ve gelişerek hane üyeleri ve ekonomi arasındaki bağı güçlendirmiştir (Horrell ve Humphries, 1995).

Aile ve ekonomi arasındaki ilişkiyi ele alırken, ailenin özelliklerini ve ekonominin bu özelliklerle nasıl ilişkili olduğunu dikkate almak önemlidir. İnsanlar doğdukları ilk andan itibaren bir aile içerisinde büyür ve hayatlarının büyük bir bölümünü yine aile ile geçirerek sosyal hayat içerisindeki yerini alır. Söz konusu aile çatısı altında insanlar temel ihtiyaçlarını karşılayıp hayatta kalmak için maddi gereksinimlerinin karşılanmasına muhtaçtırlar (Aguirre, 2007). Bu ihtiyaçların karşılanması geçmişte erkek üzerine yüklenmişken endüstrileşme ile beraber ailenin ekonomik yükü tüm aile üyelerini içine alacak şekilde genişlemiştir (Huber, 1991).

Günümüzde tüm aile bireylerine yüklenen bu sorumluluğun yerine getirilememesi sonucunda ailelerin ciddi anlamda sorun yaşadıkları görülmektedir. Yaşanılan ekonomik krizlere bağlı büyüme yerine küçülme veya daralma, gelir dağılımında uçurumların artması, yoksulluğun derinleşmesi, enflasyonun yükselmesi gibi temel süreçler aile kurumunu temelden etkileyerek ailelerin yoksulluk içerisinde yaşamasına neden olmaktadır (Ersöz, 2003). Bu bağlamda yoksulluk içinde yaşayan ailelerin; uygunsuz koşullarda barındıkları, sosyal destek mekanizmalarının sınırlı olduğu, temel ihtiyaçlarını karşılayamadıkları, işsizlik ve sosyal sigortalarının olmadığı yapılan araştırmalar ile ortaya ortaya çıkarılmıştır (Beasley vd., 2022).

Dünya Bankası tarafından belirlenen ve Birleşmiş Milletler (BM) tarafından dünya çapında aşırı yoksulluğu izlemek için günlük 2,15 dolar uluslararası yoksulluk sınırı (aşırı yoksulluk) olarak belirlenmiştir (Ourworldindata, 2023). Dünyada 2017 satın alma gücü paritesine göre bu oranın altında yaşayan insanların sayısı son otuz yıldır azalma seyrine girmişken COVID-19 krizinin yol açtığı bozulma nedeniyle 2020'de durum tersine dönmüştür. 2020 yılında aşırı yoksul insan sayısı 70 milyon artarak toplam sayı 700 milyonu aşmıştır. Bu durumun neticesinde küresel aşırı yoksulluk oranı %8,4'ten %9,3'e ulaşmıştır. 2022 yıl sonu itibarıyla 685 milyon kadar insanın hala günde 2,15 doların altında bir gelirle yaşıyor olduğu tahmin edilmektedir. Mevcut eğilimler göz önüne alındığında ise 2030'da dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 7'sinin aşırı yoksul olacağı düşünülmektedir (Dünya Bankası, 2022). Ülkemizde ise Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) yapmış olduğu Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması sonuçlarına göre (TÜİK, 2021a) eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %50'si dikkate alınarak belirlenen yoksulluk sınırına göre, yoksulluk oranı 2021 yılında %14,4 olarak belirlenmiştir. Dört yıllık panel veri kullanılarak hesaplanan sürekli yoksulluk oranı ise %13,8 olarak hesaplanmıştır.

İstatistiklerde de görüldüğü üzere yoksulluk tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de büyük bir risk faktörüdür. Ayrıca neden olduğu ekonomik, sosyal ve psikolojik etkileri ile yalnızca bireyleri değil aileleri de derinden etkilemektedir (Günaydın, 2021). Ayrıca yapılan araştırmalar gelişmiş ülkeler ile kıyaslandığında Ülkemizde yoksulluğun aileleri daha derinden etkilediğini ortaya çıkarmıştır. Bu durumun nedenleri arasında; 1960'lı yıllardan günümüze gelinceye kadar gelir eşitsizliğinde anlamlı bir

iyileşmenin yapılmaması, Türkiye’de siyasî iktidarların gelir dağılımında adaleti sağlayamaması, yoksullukla mücadeleye ve yoksulluğu azaltmaya yönelik aile destek programlarına ağırlık verilmemesi gibi önemli hususlar yer almaktadır (Çalışkan, 2010).

Kuramsal olarak baktığımızda ise yoksulluğu çok boyutlu ve karmaşık bir olgu olarak farklı biçimlerde anlamlandırmak mümkündür (Kayaoğlu, 2003). Sosyolojik açıdan yoksullukla ilgili çalışmalar “İşlevselci”, “Marksist” ve “Bağımlılık” teorileri çerçevesinde ele alınmaktadır (Demirtürk, vd., 2011). Ancak bizim çalışmamızda düşük sosyo-ekonomik duruma sahip ailelerin içinde buldukları duruma ilişkin deneyimleri katılımcıların öznel değerlendirmelerine yer verildiğinden dolayı görece yoksunluk kuramı çerçevesinde ele alınmıştır. Görece yoksunluk kuramı, 1949 yılında Stouffer tarafından ortaya atılmış ve akabinde Crosby tarafından geliştirilmiştir. Bu kuram, sosyal eşitsizliklerin insanlarda sebep olduğu duygular ile ilgili olarak geliştirilmiş bir kuram olarak öne çıkmaktadır (Ulaş, 2021). Görece yoksunlukta içinde bulunduğu nesnel sosyo-ekonomik eşitsizliğe rağmen öznel karşılaştırmalar ve yorumlamalar yaparak algılanan eşitsizliğe ilişkin bireyin farkındalığı ve tepkileri incelenebilmektedir. Görece yoksunluk kuramında birey öznel bir şekilde kendini diğer kişi ya da kişiler, gruplar veya kendi geçmişindeki şartlarıyla kıyaslamakta ve bu öznel kıyaslamalar kişinin ya da üyesi olduğu grubun dezavantajlı konumunu fark etmesini sağlayan bilişsel değerlendirmelere yol açmaktadır (Özdemir, Tekeş ve Öner-Özkan, 2019).

Diğer yandan görece yoksunluk kuramı sosyal hizmet alanında da sıklıkla kullanılan kuramların başında yer almaktadır. Ancak özellikle yoksul ailelerle çalışılırken söz konusu kuram doğrultusunda sosyal hizmet ve sosyal yardım çalışmalarına yeterince önem verilmediği görülmektedir. Bu doğrultuda aileyi temel alan politika ve uygulamalar incelendiğinde yapılan çalışmaların ailenin tamamını kapsamamasından çok bireysel bazda uygulandığı görülmektedir. Bu durum ise aileye yönelik yapılan çalışmaların eksik kalması ile sonuçlanmaktadır. Diğer yandan yapılan gözlemler ve literatür incelemeleri neticesinde düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip ailelere yönelik doğrudan olmasa da dolaylı olarak yapılan çalışmaların bulunduğu görülmüştür (Yusufoğlu ve Kızmaz, 2016). Bu bakımdan yoksul aileler için sorun teşkil eden etmenlerin araştırılarak söz konusu ailelerin en fazla risk yaşadıkları hususların ortaya koyulması önem arz etmektedir.

Sonuç olarak bu çalışmanın temel amacı düşük sosyo-ekonomik duruma sahip ailelerin deneyimlerinin ve yaşadıkları sorunların ortaya çıkarılmasıdır. Bu temel amaç doğrultusunda; mevcut durum analizi yapılarak araştırmadan çıkan sonuçlar ışığında öneriler geliştirilmesi planlanmıştır. Ayrıca yoksul ailelere sunulan hizmetlere yönelik aksayan yönler ya da eksik noktaların ortaya çıkarılması için ulusal ve uluslararası literatür incelenmiştir. Bu inceleme neticesinde yoksul ailelere yönelik yapılan araştırmaların sonuçları ile araştırmamızın sonuçları karşılaştırılarak yoksul ailelerle çalışmaya ilişkin literatüre katkı sağlanması hedeflenmiştir. Bunlara ek olarak ailelere yönelik hizmetlerin etkin ve verimli bir şekilde sunulmasına yönelik çıkarımlar yapılmıştır. Bu amaçlara ulaşmak için ise aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır;

- Düşük sosyo-ekonomik durum içerisinde olan ailelerin içinde buldukları duruma ilişkin deneyimleri ve değerlendirmeleri nelerdir? Aileleri yoksulluk yaşamaya iten temel nedenler nelerdir?
- Düşük sosyo-ekonomik durum içerisinde olan ailelerin sosyo-demografik özellikleri nasıldır?
- Düşük sosyo-ekonomik durum içerisinde olan ailelerin yoksulluğa bakış açıları nasıldır?
- Düşük sosyo-ekonomik durum içerisinde olan aileler hangi sorunlarla ve risklerle karşı karşıya kalmaktadır, hangi konuları kendileri için risk faktörü olarak görmektedir?
- Düşük sosyo-ekonomik durum içerisinde olan ailelerin ihtiyaçları nelerdir?
- Düşük sosyo-ekonomik durum içerisinde olan ailelerin sosyal hizmet ve sosyal yardımlara ilişkin bakış açıları nasıldır?
- Düşük sosyo-ekonomik durum içerisinde olan ailelerin yaşadıkları sorunların giderilmesi için neler yapılabilir?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Araştırmanın amacı düşük sosyo-ekonomik duruma sahip ailelerin deneyimlerinin ve yaşadıkları sorunların ortaya çıkarılmasıdır. Yapılan bu çalışmada bilgiye giden doğru yolu bulma düşüncesinden hareketle düşük sosyo-ekonomik durum içerisinde olan ailelerin yaşadıkları finansal zorluklarla ilgili deneyimlerini ortaya koymak amacıyla nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Ayrıca çalışmamız araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

Nitel araştırmada cümleler, anlatılar, gözlemler ve açıklamalardan elde edilen ham veriler içerisinden bilgi çekilir. Verilerin toplanması, analiz edilmesi ve yorumlanması nitel veri analizinin bir parçasını meydana getirir. Ayrıca nitel araştırma araştırmacı ya da araştırmacıların bir sorun ile ilgili mevcut durumu ortaya koyup analiz yaparak fikir üretilmesini temel alan bir keşif araştırması olarak da bilinmektedir (Morse, 2016).

Araştırmamızda nitel araştırma desenlerinden biri olan fenomenolojik yaklaşım kullanılmıştır. Bir grup insanın bir konu hakkında deneyimlerini ele alan yaklaşım fenomenolojik yaklaşım olarak bilinir. Creswell (2013) fenomenolojik yaklaşımı belirli bir grup insanın belirli bir fenomen ile alakalı yaşamış oldukları ortak noktaları belirleme ve neyi nasıl deneyimlediklerini ortaya koyma şeklinde insanların deneyimlerinin özünün tartışmaya açıldığı betimleyici bir çalışma olarak tasvir etmektedir.

Araştırmanın Çalışma Grubu

Bu araştırmanın öznelerini düşük sosyo-ekonomik duruma sahip ailelerin deneyimleri ve söz konusu deneyimlerin aktarılması amacıyla Ankara İli Mamak İlçesinde ikamet eden sosyo-ekonomik durumu düşük olan aileler oluşturmaktadır. Sosyo-ekonomik durumu düşük olan aileler Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından açıklanmış olan net asgari ücret seviyesine göre belirlenmiştir. Asgari

ücret söz konusu Bakanlık tarafından 2023 yılı için net 8,506,80 olarak belirlenmiştir (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2023). Araştırmamızda bu gelir üst sınır olarak belirlenmiş, asgari ücret altında gelire sahip olan aile üyeleri araştırmaya dahil edilmiştir.

Bu bağlamda katılımcıların belirlenmesinde amaçlı örneklem kullanılmıştır. Amaçlı örneklem, araştırmanın problemi ile araştırmanın odağında yer alan fenomene uygun bilgiler vereceği tahmin edilen katılımcıların seçilmesidir (Creswell, 2013). Diğer bir ifadeyle amaçlı örneklem yapılan araştırmanın amaçlarını gerçekleştirmek için yeterli ve zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen katılımcıların, çalışma grubu olarak seçilmesi şeklinde tanımlamaktadır (Patton, 2014).

Nitel görüşme yapılması planlanan ailelerin birçok sosyal riski birarada yaşaması ve gelirlerinin asgari ücret altında olması, çekirdek aile, tek ebeveynli aile ya da geniş aile olması, T.C. vatandaşı olması kriterleri ölçüt olarak alınmış ve bu koşullara sahip 17 aile üyesi ile (9 kadın ve 8 erkek) görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Diğer yandan katılımcılar arasında kadın ve erkek sayısının eşitliğine dikkat edilmiş, gönüllülük esasına dayalı olarak görüşmeler gerçekleştirilmiş, bilgilendirilmiş gönüllü onam formu her bir katılımcıya imzalatılmıştır. Derinlemesine görüşmelerin tamamı araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1. Görüşmeye Katılımlara İlişkin Tanımlayıcı Bulgular

Katılımcılar	Yaş	Medeni Durum	Hanede yaşayan kişi sayısı	Gelir Durumu
K-1	26	Evli	5	Düzenli gelir yok
K-2	32	Evli	6	Asgari ücret altı
K-3	34	Evli	9	Düzenli gelir yok
K-4	36	Boşanmış	2	Düzenli gelir yok
K-5	45	Evli	6	Düzenli gelir yok
K-6	24	Evli	4	Asgari ücret altı
K-7	35	Evli	8	Düzenli gelir yok
K-8	27	Evli	3	Düzenli gelir yok
K-9	29	Evli	6	Düzenli gelir yok
E-1	28	Evli	5	Düzenli gelir yok
E-2	37	Boşanmış	1	Asgari ücret altı
E-3	41	Evli	7	Düzenli gelir yok
E-4	30	Evli	4	Asgari ücret altı
E-5	41	Evli	5	Asgari ücret altı

E-6	54	Evli	8	Düzenli gelir yok
E-7	38	Evli	6	Asgari ücret altı
E-8	43	Evli	9	Asgari ücret altı

Tablo 1' e göre, araştırmaya dahil olan katılımcıların yaş ortalaması 35,29, kadın katılımcıların yaş ortalamaları 32, erkek katılımcıların ise 39 olarak hesaplanmıştır. Medeni durum açısından, 15 katılımcı evli, 2 katılımcı boşanmıştır. Hanede yaşayan kişi sayılarına bakıldığında bir hanede ortalama 5,2 kişi yaşamaktadır. Gelir durumları açısından bakıldığında ise 7 katılımcının hane gelirlerinin asgari ücret altında olduğu, 10 katılımcının ise herhangi bir düzenli bir gelire sahip olmadığı görülmektedir.

Araştırma kapsamında görüşme gerçekleştirilen ailelerin; herhangi bir geliri olmayan ya da çok az bir gelire sahip, işsizlik oranı yüksek, engellilik ya da kronik hastalık oranı yüksek, eğitim seviyeleri düşük, erken yaşta evlilik ve hane nüfusu fazla, suça sürüklenme ya da suç mağduru olma durumu yüksek, madde kullanımı ile uygunsuz ve yetersiz hane özelliklerine sahip olma gibi hususları yaygın olarak yaşadıkları görülmüştür.

Araştırmanın Veri Toplama Süreci

Görüşmecilerin ayarlanması için yaklaşık 3 ay öncesine dayanan bir araştırma yapılmıştır. Bununla ilgili olarak öncelikle Mamak İlçesindeki bazı mahalle muhtarları ile irtibat kurulmuştur ve düşük sosyo-ekonomik duruma sahip aileler ile bağlantıya geçilmesi için yardımcı olunması konusunda destek alınmıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanan sosyo-demografik bilgi formu ve birbirleri ile bağlantılı açık uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile veriler toplanmıştır. Sosyo-demografik özellikler formunda aileye yönelik tanıtıcı bilgiler ile ailenin yaş, gelir durumu, çalışma durumu, engel durumu, yaşanan konutun özellikleri vb. bilgilerin elde edilmesine yönelik sorular yer almıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda ise aşağıdaki sorulara yer verilmiştir;

- Ailenizin sosyo-ekonomik durumunu kişisel deneyimleriniz doğrultusunda kısaca açıklar mısınız? Sizi yoksulluğa iten temel nedenler nelerdir?
- Sizce riskli aile/aile sorunları ne anlam ifade etmektedir? Aile içi sorunlar ve riskler neler olabilir, açıklayınız?
- Ailenizin genel anlamda ihtiyaçları nelerdir? Bu ihtiyaçların karşılanması ile ilgili ne tür desteklere gereksiniminiz var, açıklayınız?
- Ekonomik açıdan ailenizi nasıl değerlendiriyorsunuz? İşsizlik yaşadınız mı? Çalışıyorsanız çalışma koşullarınız nasıl?
- Sosyal yardım alıyor musunuz? Alıyorsanız nereden alıyorsunuz? Yapılan sosyal yardımı/yardımları yeterli buluyor musunuz?
- Ailenizin eğitim durumu nasıl? Eğitim çağında olup da öğrenimine devam etmeyen çocuk var mı? Varsa neden devam etmiyor?

- Ailede sağlık problemleri var mı? Sağlık probleminiz varsa sağlık imkânlarına ulaşmakta güçlük çekiyor musunuz?
- Ailenizde alkol ve madde bağımlılığı olan birey bulunuyor mu? Bulunuyor ise bu konu ile ilgili neler yaşadınız? Bu durumun aileniz üzerindeki etkileri nasıl oldu?
- Yaşadığınız hane koşulları nasıl? Bulunduğu çevrenin özellikleri nelerdir?
- Hanenizde engelli ya da yaşlı birey/bireyler bulunuyor mu? Bulunuyor ise yaşadıkları sorunlar nelerdir açıklar mısınız?
- Aile içi şiddet yaşadınız mı? Yaşadıysanız bu durumu nasıl deneyimlediniz?

Yarı yapılandırılmış mülakat; araştırmacıların genel bir bilgi çerçevesine sahip olan ancak görüşmenin ilerleyişine göre araştırma yapılan alan ile ilgili farklı soruların sorularak, ayrıntılı ve değişken ölçülerde verilerin toplanmaya çalışıldığı bir veri toplama tekniğidir (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2010). Bu doğrultuda katılımcılara yönlendirilen yarı yapılandırılmış mülakat soruları araştırma konusu ve amacı ile doğrudan ilgili olacak şekilde yoksulluk alanında uzman akademisyenlerin görüşü alınarak ilgili alanyazın çerçevesinde hazırlanmıştır. Hazırlanan sorular yoksul aileler ile ilgili çalışmalarını olan 3 akademisyene gönderilmiş, onlardan gelen geri bildirimlere göre sorular nihai hale getirilmiştir.

Sosyo-demografik bilgi formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulduktan sonra bir katılımcı ile pilot görüşme gerçekleştirilmiş ve görüşme sonrası yapılan değerlendirme ve düzenlemelerle veri oluşturma sürecine başlanmıştır. Araştırma verileri yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilerek toplanmıştır. Görüşme süreleri ortalama 30-50 dakika arasında sürmüştür. Derinlemesine görüşmelere başlamadan önce bilgilendirilmiş gönüllü onam formu katılımcılara okutulmuş ve önemli noktaların üzerinde durulmuştur. Araştırmaya katılmayı kabul eden katılımcılar söz konusu formu imzalamıştır. Araştırmanın amacı ve içeriği hakkında bilgi verildikten sonra özellikle görüşmenin olabildiğince rahat geçmesi için gizlilik konusuna vurgu yapılmıştır. Görüşmeler katılımcıların izni doğrultusunda kayıt altına alınmıştır.

Araştırmanın yapılabilmesi için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonuna başvuru yapılmış olup çalışma Hacettepe Üniversitesi'nin 20.12.2022 tarih E-35853172-900-00002578415 sayılı yazısı ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

Araştırmanın Veri Analizi

Nitel araştırmalar; verilerin toplanarak bir araya getirilmesi, toplanan verilerin organize edilmesi, verilerin analiz edilmesi, verilerin kodlanması, kodların birleştirilerek temaların oluşturulması, verilerin birbirleri arasındaki ilişkilerinin çeşitli yöntemlerle tartışılması ve yorumlanması basamaklarından meydana gelmektedir (Creswell, 2018). Bu bağlamda araştırmamızın verileri nitel araştırma metodundan yararlanılarak derinlemesine görüşme tekniği ile toplanmıştır.

Nitel bir veri toplama yöntemi olan derinlemesine görüşme tekniği detaylı bilgi elde edilmesinde kullanılabilecek bir görüşme yöntemidir (Çokluk vd., 2011). Derinlemesine görüşme, buz dağınının görünmeyen yüzünü arayan nitel bir tekniktir (Karasar, 2012). Bu bağlamda çalışmamızda veriler bireysel görüşmeler neticesinde yarı yapılandırılmış görüşme formu yardımıyla elde edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanan verilerin analiz edilmesi amacıyla tematik analiz ile içerik analizi yöntemleri kullanılmıştır. Tematik analiz verilerden temalar belirlenmesi ile analiz edilmesi ve raporlaştırılması amaçlanarak kullanılan bir yöntemdir. Ayrıca bu yöntem ile verilerin en küçük boyutlarda düzenlenmesi ve betimlenmesi gerçekleştirilebilmektedir (Boyatzis, 1998). İçerik analizinde ise esas amaç, araştırma sürecinde elde edilen verileri destekleyebilecek ve açıklayabilecek kavramlara ulaşmaktır (Baltacı, 2019). İçerik analizinin ilk aşaması veri kodlamadır. Bu kısımda toplanan bilgiler incelenir, kavramlar anlamlı bütünler hâline getirilir (Creswell, 2017).

Veriler Braun ve Clarke'a (2006) ait 6 aşamalı analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Söz konusu aşamalar araştırmacının veriye alışması, ilk kodların oluşturulması, temaların aranması, temaların gözden geçirilmesi, temaların tanımlanması ve isimlendirilmesi ve raporun oluşturulması şeklindedir. Elde edilen veriler daha sonra veri analizi esnasında verilerin yönetilmesini kolaylaştıran MAXQDA nitel veri analiz programına aktarılmıştır. Söz konusu program manuel bir şekilde yapılan analizlerle kıyaslandığı zaman verilerin çok daha sistemli bir biçimde çözümlenmesine yardımcı olmaktadır (Kuckartz ve Rädiker, 2019). Daha sonra aktarılan verilerin analiz sürecinde tümevarımcı bir yaklaşımla kodlanması, temaların bulunması, temaların düzenlenmesi ve bulguların tanımlanması ile yorumlanması aşamaları gerçekleştirilmiştir. Sonrasında elde edilen temalar literatür ile paralel ve anlaşılır bir dil ile analiz edilmiştir. Analiz süreci araştırmacı tarafından yürütülmüştür. Bu analizler gerçekleştirilirken katılımcıların jest ve mimikleri, kendilerini ifade etme biçimleri, görüşme esnasındaki hal ve hareketleri de kayıt altına alınarak analiz sürecine dahil edilmiştir.

Araştırmaya katılan ailelerin mahremiyeti ve bilgilerinin gizliliği açısından gerçek isimlerine yer verilmemiş, bunun yerine katılımcıların isimleri kadın katılımcılar için "K" harfi ile ilişkilendirilerek "K-1"den başlayıp "K-9"a kadar, erkek katılımcılar ise "E" harfi ile ilişkilendirilerek "E-1"den başlayıp "E-8"e kadar devam eden kodlama ile ifade edilmiştir.

Görüşmelerden elde edilen veriler katılımcıların ifade ettikleri ile sınırlıdır. Bu çalışmada, araştırmaya katılan kişilerin kendilerine yöneltilen soruları içtenlikle ve doğru olarak yanıtladıkları varsayılmaktadır. Bu araştırma Ankara İli Mamak İlçesinde ikamet etmekte olup araştırmaya gönüllü olarak katılan bireylerin görüşleriyle sınırlıdır. Araştırma verilerinin niteliği ve güvenilirliği katılımcıların araştırma sorularına verdikleri yanıtlarla sınırlıdır. Bir diğer önemli sınırlılık da, araştırmanın bireysel araştırma niteliğinde olması nedeniyle araştırmacının kişisel kaynakları ile sınırlı olmasıdır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel veri analizi geçerlik ve güvenilirliği de içeren bir süreci ifade etmektedir (Marshall ve Rossman, 2006). Bu bağlamda nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik, araştırma sürecinin kapsamlı bir

şekilde ele alınmasıyla oluşturulmalıdır. Geçerliği sağlamak amacıyla nicel araştırmalarda iç geçerliğe bakılırken, nitel araştırmalarda iç geçerlik yerine inandırıcılık, dış geçerlik yerine ise aktarılabilirliğe bakılmalıdır (Merriam, 2013).

Araştırmamızda ise elde edilen veriler ve kodlardan oluşan temalar, çalışmanın geçerlik-güvenirliği ve görüş birliği için üç farklı alan uzmanına (yoksulluk ve aile alanında çalışmaları olan akademisyenler) sunulmuş ve güvenilirlik katsayısı Miles-Huberman (2014) modeline göre hesaplanmıştır. Verilerin güvenilirliğinin test edildiği doğrulama işleminde "Güvenirlik katsayısı = görüş birliği sayısı / (Toplam Görüş Birliği + Toplam Görüş Ayrılığı) x 100" formülü kullanılmaktadır. Bu formüle göre içsel tutarlılık sayısının %80 ve üzeri çıkması gerekmektedir. Yapılan hesaplama sonucunda araştırmanın güvenilirlik katsayısı %80'in üzerinde belirlenmiştir. Buna göre uzman görüşleri ile araştırmacı görüşleri arasında görüş birliği elde edilmiştir.

Bulgular

Bulgular ailelerin düşük sosyo-ekonomik durum içerisinde olması ana teması altında; ailelerin ihtiyaçları, aileyi yoksulluğa iten temel nedenler, aile içerisinde yaşanan sorunlar ve risk faktörleri, aile içerisindeki dezavantajlı gruplar, aile üyelerinin yoksulluk algısı ve ailelerin sosyal hizmet ve sosyal yardıma bakış açıları temaları bağlamında ele alınmıştır.

Tablo 2. Araştırmaya İlişkin Tema ve Kod Listesi

Ana Tema	Temalar	Kodlar
Ailelerin Düşük Sosyo-Ekonomik Durum İçerisinde Olması	Ailelerin İhtiyaçları	Temel İhtiyaçlar Barınma İhtiyacı İstihdam İhtiyacı
	Aileleri Yoksulluğa İten Temel Nedenler	İşsizlik Düzenli Gelirin Olmaması Sosyal Sigortanın Olmaması Gelir Gider Dengesizliği Banka Kredisi ve Borçlanma
	Aile İçerisinde Yaşanan Sorunlar ve Risk Faktörleri	Suçta Sürüklenme Suç Mağduru Olma Aile İçi Şiddet Erken Yaşta Evlilikler Çocuk İşçiliği

		Eğitime Devam Sorunu Alkol ve Madde Bağımlılığı Zincirleme Sorun Halkaları
Aile İçerisindeki Dezavantajlı Gruplar		Çocuklar Kadınlar Engelliler Yaşlılar
Aile Üyelerinin Yoksulluk Algısı		Kendini Yetersiz Görme Sosyal Destek Yetersizliği Yoksulluk Kültürü
Ailelerin Sosyal Hizmet ve Sosyal Yardıma Bakış Açıları		Yetersiz ya da Eksik Hizmetler Hizmetlere Ulaşamama

Ailelerin İhtiyaçları

Araştırmanın amacı doğrultusunda sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan aileler ile görüşmeler gerçekleştirilmiş olduğundan ailelerin öncelikli ihtiyaçların maddi ölçekte ve temel ihtiyaçlar odağında yoğunlaştığı görülmüştür.

Bu durumu K-6 şöyle ifade etmektedir: “... Biz çocuklar okula giderken ceplerine bazen bir lira bilene koyamıyoruz... bir lira... (sesi titreyerek konuşuyor) siz bunun ne demek olduğunu bilir misiniz?... Evde öte beri olmadığı için yemeğin pişmediğini ya da eve ekmek girmediğini... Peki ya çocuğunuzla pazara gidememenin ne olduğunu?... Çocuk okula gidiyor, arkadaşlarının elbiseleri düzgün, beslenmeleri var (beslenme çantası), durumları iyi çünkü... Ben çocuğuma bir kalem bile alamıyorum... yok çünkü (para)... ama arkadaşlarını görünce çocuk hakkı olarak para istiyor, yoksa okula gitmek istemiyor.” Diğer bir katılımcı olan K-8 ise “... Çocukları okula gönderirken diğer çocukların anneleri özenip bezenip iki dirhem bir çekirdek olarak çocuklarını hazırlıyor, cebine harçlığını koyuyor... Ben çocuğumun çantasına bir dilim kuru ekmek bile bazen bulup koyamıyorum... ama çocuğum okusun kendini kurtarsın istiyorum... söyleyin bana bu şartlar varken bu çocuk nasıl okuyacak!” şeklinde yaşadıkları durumu ifade etmiştir.

Ailelerin en temel ihtiyaçları arasında istihdam konusu da yer almaktadır. Özellikle düzenli bir işe sahip olma ailelerin ekonomik olarak ayakta durabilmeleri açısından elzemdir. Bu durumu E-5 şu şekilde dile getirmektedir: “... Çok şey mi istiyorum bilmiyorum... ben devletten ne para istiyorum ne de herhangi bir şey... ben sadece iş istiyorum (çaresiz bir ifadeyle söylüyor). Alnımın teriyle ekmek paramı kazanayım yeter... fazlasında gözüm yok...”.

Sosyo-ekonomik durum ile ilgili en fazla karşılaşılan sorunlardan bir diğeri ise yaşanan konutun aile için yeterli olmaması, sağlıksız koşullarda olması ve aile için yeterince büyük olmaması olarak gözlemlenmiştir. Özellikle birey sayısı fazla olan ailelerin yaşadıkları konutta ciddi sorunlar yaşandığı ifade edilmiştir.

"... Biz evde 7 kişi yaşıyoruz. Evimiz kaç odalı biliyor musunuz? Sadece iki odamız var. Salon dahil... bodrum katındayız bir de... evde lağım fareleri cirit atıyor... çocuklar rahat edemiyor... evde bir şey pişse her yer yemek kokuyor, soğuk oluyor... daha ne anlatayım size..." (E-8)

"... Evimiz bahçe katında. Hiç güneş almıyor. Kirası uygun diye burayı tuttuk... ama rutubet çok fazla, halılar ıslanıyor bazen. Çok soğuk oluyor. Doğalgazı da faturaları ödeyemediğimizden dolayı açamıyoruz. Hanıma acıyorum. O benden daha fazla evde vakit geçiriyor. Hayvan bile koysan yaşamaz... o derece bir yerde yaşamaya çalışıyoruz..." (E-3)

Aileleri Yoksulluğa İten Temel Nedenler

Aileleri yoksulluğa iten temel nedenler arasında; işsizlik, düzenli gelirin olmaması, sağlık sigortalarının olmaması, ev giderlerinin karşılanamaması, gelir gider dengesizliği ile banka kredisi kullanma ve borçlanma yer almaktadır. Katılımcıların tamamının hane gelirleri asgari ücretin altında yer almaktadır. Bunların arasında on katılımcının herhangi bir düzenli geliri bulunmamakta ve sosyal sigortaları yatırılmamaktadır.

"... Ne bir düzenli para geçiyor elimize, ne başka bir çıkış kapımız var... Borç desen boyumuzu aşmış... Boğazımıza kadar batmış... Krediler, kartlar (kredi kartı) almış başını gidiyor. Haciz geliyor ama canımızı mı alacaklar... İş desen o da yok... Asgari ücret bile vermiyorlar inan... sigortamızı da yatırmıyorlar... Devamlı gideceğim iş olsun istiyorum... Benim için değil sakın yanlış anlama... ben ne yapacağım parayı... Tek çocuklarım rahat etsinler." (E-1)

"... Elimize üç kuruş geçiyor ya da borç buluyoruz bir yerden, hanımla markete gidiyoruz. Onu mu alalım bunu mu alalım diye birbirimizin gözünün içine bakıyoruz. Bu ne böyle ya! Bu gidişle nefes alamaz duruma geleceğiz... Paranın bir değeri kalmamış... gelir zaten yok, harcama almış başını gidiyor. Kredi kartı borcu mu dersin, bakkala, fırına borç mu dersin... Hepsi var. İnsan içine çıkacak halımız kalmadı... Çocuklar okula gider para lazım, üstüne elbise lazım... Şaştık kaldık..." (E-4)

Aile İçerisinde Yaşanan Sorunlar ve Risk Faktörleri

Ekonomik yoksunluk içerisinde olan ailelerde suça sürüklenme, suç mağduru olma ya da madde kullanımına yönelme gibi olumsuz deneyimlerin olduğu görülmektedir. Özellikle kısa yoldan para kazanma düşüncesi ile bir takım olumsuz hayat öyküleri yaşandığı görülmektedir. Bu durum tüm aileyi derinden sarsmakta, içinde bulunulan olumsuz koşullar daha da derinleşmektedir.

"... Bizim oğlan okulu okuyamadı... çok zor ettim okusun diye... bıraktı... hep o arkadaşları yüzünden... oğlanın kafasına girdiler... geçenlerde kavga olmuş, birini yaralamış... karakol köşelerine düşürdü bizi... daha kötü olmasından korkuyorum... oğlumun başına bir şeyler gelmesinden..." (K-2)

“... Benim eşimin bir dükkkanı vardı. Akmasa da damlıyordu. Gül gibi geçinip gidiyorduk... Sonra cebinde bir şeyler (uyuşturucu madde) bulmuşlar... Kötü işlerle uğraşmazdı, kötü bir adam değildi... Ben görmemiştim hiç... Sonra almışlar kocamı (cezaevine)... Tek başıma kaldım kadın halimle... Ne zaman çıkar... Çıkar mı çıkmaz mı belli değil...” (K-8)

“... Biz çocuğu (erkek çocuk) okula gönderiyoruz zannediyorduk. Meğersem bu okula diye çıkıp sokaklarda geziyormuş (gergin bir şekilde konuşuyor)... Sonra öğrendik ki kötü alışkanlıklar edinmiş (esrar)... Çocuk işte... Atsan atılmaz satsan satılmaz... Bunu duyunca sinirlendim kendimi tutamayıp vurdum birkaç kere... Yapmamam gerekiyordu ama tutamadım kendimi... Sözümü dinlemiyor... Başımıza daha büyük işler açacak diye korkuyorum...” (E-4)

Araştırmanın ortaya koyduğu diğer dikkat çekici bulgu ise sosyo-ekonomik durumu düşük olan aileler arasında erken yaşta evliliklerin yaygın bir şekilde görülmesidir. Özellikle kadınların erkeklere oranla daha erken yaşlarda evlendirildikleri belirlenmiştir. Ailelerin çocuklarını erken yaşta evlendirmelerinin en önemli nedenleri arasında ise çocuk sayılarının fazla olması ve onlara bakacak maddi güçlerinin bulunmaması, kendi kök ailelerinden ve sosyal çevrelerinden öyle görmüş olmaları ile toplumsal cinsiyet rollerinin yoksul kesime daha çok sirayet etmiş olması gibi hususların önemli yer tuttuğu görülmüştür.

“... Bir gün okuldan eve geldim. Çocuğum daha hayal meyal hatırlıyorum. Evde kalabalık birileri vardı. Meğersem bana görücü gelmiş. O zaman bunun ne demek olduğunu bile bilmiyorum. Sonra ailem beni zorla evlendirdiler... Bir insan çocuğuna bunu nasıl yapar ki?... Hayatımı kararttılar... belki okuyup kendimi kurtaracaktım... İzin vermediler...” (K-7)

“... Fakir bir ailede büyüdük. Babamın o kadar çocuğa bakacak gücü yoktu. Bir de bizim zamanımızda kızlar erken evlenirdi. Şimdiki gibi beklemezlerdi bu kadar çok. Ya kocaya kaçarsa, ya adımızı lekeler namusumuzu kirletir diye düşünerek erkenden başını bağlarlardı. Bizim de öyle oldu... Köyden biri ile evlendirdiler... Bana hiç sormadılar bile ister misin diye...” (K-8)

Yoksulluk, ailenin geçim sağlama konusunda sorumluluk yüklediği kişilerin bu sorumluluklarını yerine getirmemeleri ile ortaya çıkmakta, önlem alınmazsa ailenin sonunu getirecek boyutlara kadar gitmektedir. Hane içerisinde ekonomik sorunlar ile beraber küçük yaştaki çocukların da çalışma hayatına atılması gündeme gelmektedir. Çalışma hayatına giren çocuklar eğitimlerine ara vermekte ya da eğitim hayatları tamamen sonlanmaktadır. Ekonomik sorunların belki de çocuklar üzerindeki en ağır yansıması olarak çocuk işçiliği karşımıza çıkmaktadır.

“... Eşimin de durumu ortada. Evden çıkamıyor, çalışması mümkün değil (engelli). Ben sürekli ona bakıyorum. Mecbur çocuğu bir dükkkana verdik (berber dükkkanı), çalışsın harçlığını çıkarırsın, belki eve de bir katkısı olsun diye... Zorunda olmasak yapmazdık... Kim çocuğunun okutması yerine çalışmasını ister...” (K-7)

“... Adama ne desen boş! (öfkeli bir şekilde konuşuyor) Başımızda bir erkek var mı yok mu belli değil. Oğlan liseyi bıraktı çalışmaya başladı mecbur. Baktı olacak gibi değil, ele muhtaç oluyoruz... Üç kuruş, beş kuruş... Eline ne geçerse bize getiriyor (oğlu)...” (K-5)

Son olarak düşük sosyo-ekonomik duruma sahip ailelerin içerisinde aile içi şiddetin de yaşandığı görülmektedir. Şiddet türleri arasında fiziksel şiddet hariç diğerlerinin pek bilinmediği anlaşılmıştır. Özellikle psikolojik ya da ekonomik şiddete maruz kalan insanlar bunun bir şiddet türü olduğundan habersizlerdir. Bu bağlamda yapılan derinlemesine görüşmeler neticesinde genellikle kadınların ve çocukların şiddete maruz kaldığı görülmüştür.

*"...Eşim evlendim evleneli gün yüzü göstermedi... Evine bakmadı, çocuklarına bakmadı... Eline geçen üç kuruşla da ya içti ya da oyun oynadı (kumar)... Hele o oyunlara başladı başlayalı musibetler başımızdan eksilmedi (gözleri dolarak anlatıyor). Eve geç gelmeye başladı... Beni dövüyordu almıştım ama çocukları da dövmeye başladı... Evine bakmadığı yetmezmiş gibi bir de dost tutmuş diyorlar... Olanca parasını da ****lara yediriyor... Bazen diyorum Allah canımı alsa da kurtulsam diye... Sonra çocuklarım aklıma geliyor. Kim bakacak onlara..." (K-1)*

Aile İçerisindeki Dezavantajlı Gruplar

Yoksulluğun en fazla müzdarip ettiği kesimlerin başında çocuklar ve kadınların geldiği görülmektedir. Gerek toplum baskısı gerekse toplumsal cinsiyet rollerinin etkisiyle özellikle kadınlar hane içerisinde sindirilmişlerdir. Diğer yandan eşinden boşanmış ya da çeşitli nedenlerle eşinden ayrı yaşayan kadınların hem ekonomik olarak hem de psikolojik olarak oldukça zor bir süreç yaşadıkları görülmüştür.

"... Benimki çalışmıyor... Üç gün bir işte beş gün diğerinde... Bir dikiş tutturamadı. Evin geçimi var, kira var, faturalar var... Kim ödeyecek? Ben çalışayım diyorum. Kadın başıyla işte ne işin var, otur oturduğun yerde, kadının yeri evidir, kocasının yanındır diyor... Beni markete bile çıkarmıyor..." (K-6)

"... Eşimden ayrılmış üç sene oldu. Nafakamı bazen ödüyor bazen ödemiyor. Elim ayağım tutuyor gideyim çalışayım diyorum bu sefer de iş bulamıyorum. Sana uygun bir iş yok diyorlar... Hele de çocuğun var, sen işe gelemesin, çok izin istersin diye işe almak istemiyorlar... Kadına uygun iş var uygun olmayan iş var... Çocuğumu da düşünmem lazım... İhtiyaçlarını karşılamam lazım... Ekmek aslanın ağzında... Çocuk yardımı da olmasa (sosyal ekonomik destek) ne yapardık bilmiyorum..." (K-4)

Ailelerin yaygın olarak yaşamış oldukları diğer bir sorun ise engelliliktir. Genel olarak aile içerisinde akraba evlilikleri, genetik hastalıklar, iş kazaları ve trafik kazaları kaynaklı olarak engellilik durumlarının olduğu görülmüştür. K-2 yaşamış oldukları engellilik durumunun ailelerinin içinde bulunduğu yoksulluğu iyice derinleştirdiğini şu cümlelerle ifade etmiştir: *"... Bizim adam fabrikada çalıştı yıllarca, el kapılarında çalıştı o kadar zaman... Ama kazadan sonra (eşinin engelli olmasına neden olan kaza) kimse sahip çıkmadı... Çoluğumuz çocuğumuz aç kaldı. Konu komşunun eline bakar olduk..."*. E-3 ise engellilik ile ilgili *"... Benim bir çocuğum da engelli. Onun ihtiyaçları oluyor... ne bileyim hastane olsun, ilaçlar, kullandığı şeyler... bunların hepsi para. Çalışıyorum Allaha şükür, üç*

beş geliyor ama yetişmiyor... (sitemkâr bir şekilde konuşuyor) ne yapacağımı şaşırđım...” cümlelerini dile getirmiştir.

İçerinde yaşlı birey bulunan hanelerin de yaşlılık kaynaklı sorunları derin bir şekilde hissettikleri ortaya çıkmıştır. Özellikle yaşlılıkla beraber gelen kronik hastalık ve bakım sorunları önemli bir handikap olarak karşımıza çıkmaktadır.

“...Ben kaynanam ve kayınbabam ile beraber yaşıyorum. İkisi de yaşlı insanlar. Onları bırakıp bir yere gidemiyorum. Kocam çalışmaya gidiyor, akşama kadar onlar benim başıma kalıyor. Yemekleriydi, ilaçlarıydı, sorunlarıydı hiç bitmiyor... Çocuklara mı bakayım onlara mı bakayım şaşıyorum... İki ayağım bir pabuca giriyor... Evde hapis kaldım...” (K-3)

Aile Üyelerinin Yoksulluk Algısı

Erkek katılımcıların genel olarak ailelerinin geçimini sağlayamama durumundan dolayı kendilerini yetersiz gördükleri ve bu durumdan dolayı kendilerini suçladıkları görülmüştür. Bazı katılımcıların ise içinde buldukları durumdan dolayı kendilerini oldukça çaresiz hissettikleri anlaşılmıştır.

“... Siz hiç eve ekmek götürmemenin ne olduğunu bilir misiniz? Bir babanın evine eli boş geldiğinde çocuklarının ne tepki verdiklerini... Nasıl üzüldüklerini... Bu yüzden çoğu zaman çocuklar uyuduktan sonra eve giderim...” (E-1)

“... Yıllarca çalıştım çocuklarımı büyüteyim, ailemi kimseye muhtaç etmeyeyim diye... Ama artık ağır işlerde çalışamıyorum. Bir sürü hastalık çıktı... Kimseye anlatamıyorsun derdini... Çalışamıyorsan dışarıda bir sürü adam var, onları alırsın diyorlar... Kimse kimsenin gözünün yaşına bakmıyor...” (E-6)

“... İş yok ki... Nerede çalışayım siz söyleyin. Gündelik işlerde çalışmaya çalışıyorum. Bir gün kahvede bir gün pazarda... Kiramızı ödeyemiyoruz, faturalarımızı yatıramıyoruz... Hayat adil değil, felek yüzümüze gülmedi...” (E-3)

Ekonomik yoksunluk içerisinde olan ailelerin çoğunlukla sosyal destek mekanizmalarının yetersizliğini de vurguladıkları görülmüştür. Özellikle aile, yakın çevre ve komşuları kapsayan deneyimlerini aşağıda belirtilen şekilde ifade etmişlerdir.

“... Ankara kocaman bir şehir... Kimsenin kimseden haberi yok... Birimize evde bir şey olsa yan komşumun bile haberi olmaz. Biz açız, tokuz umursayan yok... Hatta görüşmek bile istemiyorlar çoğu komşu bizle... Sanki vebalıymışız gibi muamele ediyorlar... İnsanlık ölmüş diyorlar ya tam o zamanı yaşıyoruz...” (K-3)

“... Bir laf vardır bilir misiniz... Ne umuyon bacından, bacın ölüyor acından diye... Herkes kendi derdine düşmüş... Herkesin kendine göre zor bir hayatı var... İnsan düştüğünde kaldıracağı kimsesi olmaması çok zor... Aile, arkadaş hepsi hikaye... Düştüğün yerden ya kalkarsın ya da gelen geçen tekme atar...” (K-9)

Diğer dikkat çeken bir husus ise ailelerin içinde buldukları durumu kanıksamış olmalarıdır. Bu durum da yoksulluk kültürüne benzer bir şekilde tezahür etmiştir. Yoksulluk kültürü sosyo-ekonomik durumun nesiller boyunca düşük olması ile ilgili karşımıza çıkan bir olgudur. Bir yaşam tarzı şeklinde de ele alınan bu kavram, yoksulluğun bir nesilden diğerine aktarılmasını içermektedir.

"... Ben dünyaya geldim geleli çalışıyorum. Ne çocukluğumu bildim ne gençliğimi... Ölene kadar da böyle yoksulluk ve sefalet içerisinde yaşarım. Böyle gelmiş böyle gidiyor..." (E-7)

"... Dünyanın yükü sırtımıza biz dünyaya gelirken yüklenmiş (uzaklara dalarak konuşuyor). Ben küçükken davar yaymaya giderdim. Taa o zamanda belliymiş benim kaderim... Gerçi ne bekliyorsun çobanın oğlu çoban olur, beyin oğlu da bey olur..." (E-4)

"... Evlenmeden önce de böyleydi. Hep yoksulluk çektim ben. Bir umut yuva kurunca yoksulluktan kurtulurum diye ümit ettim, daha beter oldu... Bir de benim çektiğim sefaleti şimdi çocuklarım çekiyor... Çekecek çilemiz varmış... Dünyanın sefasını süren sürüyor, cefası bize kalmış..." (K-9)

Ailelerin Sosyal Hizmet ve Sosyal Yardıma Bakış Açıları

Ailelerin genel olarak sosyal hizmet ve sosyal yardımlara ilişkin deneyimleri ya hizmetlerin eksik-yetersiz olması ya da söz konusu hizmetlere hiç ulaşamaması şeklinde olmuştur.

"... Baktım ki olacak gibi değil. Ne iş bulabiliyorum ne de elime geçen parayla geçinebiliyorum, son çare sosyal hizmetlere (Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü) başvurudum. Ordan oraya gönderdiler, oradan oraya gönderdiler... En sonunda tekrar aynı yere geldim dönüp dolaşıp. Kaydımı aldılar ama çok geç geldiler eve incelemeye... Bir keresinde geldiler evde yoktum. Daha da gelmeyiz bir daha evde bulamazsak dediler. O günden sonra onlar eve gelene kadar hiç evden uzağa gitmedim. Başka çarem yoktu çünkü... Aradan uzun bi zaman geçtikten sonra tekrar geldiler eve, çocuk parası bağladılar... Kirama versem yetmiyor, alışveriş yapsam yetmiyor... ama olsun... yine de devletimiz başımızda olmasaydı ne yapardık... Buna da şükür..." (K-4)

"... Bırak sosyal yardım almayı, başvurumuza bile geri dönüş alamıyoruz. Televizyonda millete e-devletten başvurunca yardım yapılacak diye haber görünce bizim oğlanı çağırdım yanıma, sistemden kaydımızı yapsın diye. Güç bela başvuruyu yaptık ama bir sonucu olmadı... Ne yapacağımızı, nasıl bir yol izleyeceğimizi de bilmiyoruz ki... Bilmiyorum bu yardımlar bizlere yapılmayacaksa daha kimlere yapılacak! (Stemli bir şekilde konuşuyor)" (K-6)

"... Bizi kim adam yerine koyuyor ki para versin! Yardım mardım hep hikaye..." (E-2)

Sonuç ve Öneriler

Geçmişte aile hayatına yönelik yapılan araştırmalara bakıldığında tam olarak geçerli ve güvenilir kaynaklara ulaşmanın oldukça zor olduğu görülmektedir. Özellikle eski dönemlere ait kaynak ve materyaller dağınık ve parçalı, ilgili metodolojiler ise oldukça karmaşıktır. Bu nedenle tarihsel olarak aile hayatına ilişkin araştırmalara henüz son zamanlarda rastlanmaya başlanmıştır (Demos, 1974). Ancak aile kavramı üzerinde düşünölmeye başlandığı ilk andan modern döneme kadar tartışmalı bir

konu olarak gelmiştir (Hantrias ve Letabiler, 2014). Günümüzde Avrupa Ülkeleri son yüzyılda aile hayatı ile ilgili; artan boşanma, ertelenen ve kaçınılan evlilik, nikahsız birliktelik ve yeni ilişki türlerinin ortaya çıkması gibi önemli değişiklikler yaşamaktadır. Bu değişikliklere ek olarak ayrıca, tek ebeveynli ailelerin yanında yaşamak zorunda kalan çocuklar, bekâr ebeveynlerle veya dönüşümlü olarak her iki ayrılmış ebeveyniyle birlikte yaşayan çocuklar, üvey çocuklar ve onların üvey kardeşleri karmaşık aileler ve hane halklarını meydana getirmiştir. Diğer yandan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile yapılan karşılaştırmalar da aynı zamanda Amerikan ailelerinin Avrupa'daki ailelerle paralel deneyimler yaşadıklarını göstermektedir (Thomson, 2014).

Yukarıda ifade edilenler de dahil olmak üzere araştırmamıza konu olan sosyal sorunlar geçmişten günümüze kadar aile yapısını büyük ölçüde değiştirmiştir (Cavanagh, 2008). Bu yaşanan değişim süreçleri ise ailelerin günümüze kadar çeşitli risklere açık olmasını beraberinde getirmiştir. Bu risklerden en belirgin olanlarından birisi ise yoksulluk kaynaklı olmuştur. Bu bağlamda araştırmamızda düşük sosyo-ekonomik duruma sahip ailelerin deneyimlerinin nitel araştırma modeli ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilerek elde edilmesi sağlanmıştır. Elde edilen veriler ise ailelerin ihtiyaçları, aileleri yoksulluğa iten temel nedenler, aile içerisinde yaşanan sorunlar ve risk faktörleri, aile içerisindeki dezavantajlı gruplar, aile üyelerinin yoksulluk algısı ve ailelerin sosyal hizmet ve sosyal yardıma bakış açıları temaları üzerinden analiz edilmiştir.

Ailelerin İhtiyaçları

Çalışmamızın bulgularına göre ailelerin aciliyet arz eden ihtiyaçlarının temel ihtiyaçlar, barınma ihtiyacı ve istihdam ihtiyacı olduğu ortaya çıkmıştır. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisine göre insanların en temel gereksinimleri hayatlarını idame ettirmeleri için gereken beslenme ve barınma gibi biyolojik ihtiyaçlardır (Siry, 1986). İnsanların ancak temel ihtiyaçlarının karşılanması sonrasında; ait olma, sevgi, güç, özgürlük gibi diğer psikolojik ihtiyaçları gündeme gelebilmektedir (Koç, 2015). Yani temel ihtiyaçlar karşılanmadığı müddetçe diğer ihtiyaçlara geçilmesi mümkün olmamaktadır. Bu durum da araştırmamızın bulguları ile paralellik göstermektedir.

Ailelerin en fazla ihtiyaç duyduğu bir diğer gereksinim ise devamlı olarak gidebilecekleri sigortalı ve düzenli bir işe sahip olma hususudur. Aynı zamanda düzenli ve sigortalı bir iş bulunamaması ailelerin müzdarip oldukları konuların da başında yer almaktadır. Bu durumun yaygın nedenleri arasında; kendi kapasitelerine ve niteliklerine uyan bir iş bulamama, çocuklarına bakacak kimsenin olmaması ya da iş yerlerinin çocuklu çalışanlara uygun olmaması, kalıcı iş bulamama gibi hususlar yer almaktadır. Bu işsizlik süreci sonunda ise aile maddi olarak zorlanmakta ve sosyal riskleri yaşamaya daha meyilli bir hale gelmektedir. Diğer yandan araştırmamızın bulguları ile paralel olarak Dünyada ve Türkiye'deki işsizliğin uzun bir süreden beridir belirgin bir sorun teşkil ettiği istatistiklerde de kendisini göstermektedir. Aileler ile ilgili göstergelere bakıldığında Dünya nüfusunun yaklaşık olarak %20'si ile 25'i arasında bir nüfusun yoksulluk içerisinde yaşadığı görülmektedir (Ersöz, 2003). Ülkemizde ise özellikle 1970'li yıllardan beridir işsizlik oranları %7 ile %10,5 arasında gidip gelmektedir (Güney, 2010). TÜİK'e göre Ekim 2022 itibarıyla işsizlik Türkiye'de %10,2 olarak belirlenmiştir (TÜİK, 2022). Buna göre yoksulluğun ana nedenleri arasında en önemli payın işsizlik olduğu görülmekte olup Açık göz

ve Yusufoglu (2012) da yoksulluğa neden olan ana problemlerin başında işsizliğin geldiğini savunmuşlardır.

Aileleri Yoksulluğa İten Temel Nedenler

Düzenli gelirin olmaması, işsizlik, sosyal sigortanın olmaması, gelir gider dengesizliği, kredi kartı ile banka kredisi kullanma ve borçlanma gibi hususların aileleri yoksulluğa iten temel nedenler arasında olduğu araştırmamız kapsamında ortaya çıkarılmıştır. Çalışmamıza göre yoksulluğun kendi başına büyük bir sorun teşkil etmesinin yanı sıra farklı sorunları da beraberinde getirdiği görülmüştür. Depresyon, stres, şiddet, aile bütünlüğünün sarsılması ve boşanmaların artması yoksullukla beraber ortaya çıkan bazı temel problemler arasında yer almaktadır (Açıkgöz ve Yusufoglu, 2012). Bu bağlamda araştırmamızla benzer şekilde yoksulluk içinde yaşayan ailelerin; uygunsuz koşullarda barındıkları, temel ihtiyaçlarını gideremedikleri ve sosyal sigortalarının olmadığı yapılan araştırmalar ile de ortaya ortaya çıkarılmıştır (Beasley vd., 2022).

Araştırmamız kapsamında katılımcılar arasında kontrolsüz kredi kartı kullanımının da yaygın olduğu ve bu durumun ailelerin yoksulluğunu derinleştirdiği ortaya çıkarılmıştır. Kredi kartı kullananların bir süre sonra birden fazla kredi kartı çıkardıkları ya da kredi çekip borçlarını kapatmaya çalıştıkları görülmüştür. Bu borçlanma döngüsünün sonunda aileler borçlarını ödeyemez duruma gelerek icralık olmakta, kredi kartı kullandıkları için de pişmanlık yaşamaktadır. Bu durumu Korur ve Kimzan (2016) şu şekilde açıklamaktadır: "Tüketiciler kredi kartı kullanarak alışveriş yaptıklarında genel itibariyle; para harcamıyormuş hissine kapılır, harcamalarını kontrol etmekte zorlanır, ekonomik duyarlılığını kaybeder ve borçları için endişelenirler."

Araştırmamıza göre ailelerin yaşamış oldukları ekonomik zorluklara ek olarak borçlarının da gelirlerine oranla yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda Türkiye Aile Yapısı Araştırması (TAYA) verilerine göre son bir yıl içinde aynı ya da nakdi bir şekilde yardım alan ailelerin oranı %12 şeklinde ifade edilmiştir. Yardım alanların yoğunluğunun en fazla olduğu bölgenin ise %26'lık yüksek bir oran ile Ortadoğu Anadolu olduğu görülmüştür. Ayrıca Türkiye çapında borç veya banka kredisi alanların oranının %33 olduğu saptanmıştır. Borç veya banka kredisi alanların %39 gibi yüksek bir oranda Ankara'da çıkmış olması araştırmamızın bulguları ile örtüşmesi açısından kayda değer bir çıkarımdır (Taya, 2016).

Aile İçerisinde Yaşanan Sorunlar ve Risk Faktörleri

Toplumların en eski ve en küçük yapı taşı olarak atfedilen aile kendi yapısı içerisinde ya da çevresinde meydana gelen durumlar sonucunda olumlu veya olumsuz bir şekilde etkilenebilmektedir. Ortaya çıkan etkileşimler bazı durumlarda ailenin içerisindeki bir kişiyi etkisi altına alırken bazen de bir bütün olarak ailenin tamamını etkileyebilmektedir. Günümüzde bütün dünya üzerindeki ülkelerde olduğu gibi Ülkemizde de aileler çeşitli riskleri yaşayabilmekte, yeni ortaya çıkan sosyal sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedir. Bu riskli durumlar dönemsel olarak farklılık göstermekte ve çeşitlenmektedir.

Özellikle araştırmamıza da konu olan sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan aileler Türkiye’de önemli bir sorun alanını oluşturmaktadır. Son dönemlerde yaşanan; pandemi süreci, dalgalı kurlar, işsizliğin artması ve insanların en temel ihtiyaç malzemelerine bile ulaşamaz hale gelmesi aileleri de derinden etkileyecek bir bütün olarak ailenin varlığını tehdit etmektedir. Araştırmamız çerçevesinde ise görüşme yapılan ailelerin yaşamış oldukları ekonomik sorunları derinden hissettikleri görülmüştür. Ayrıca ailelerin genelinin deneyimlemiş oldukları bu yoksulluk durumunun çözülmesi halinde hiçbir sorunları kalmayacağına dair bir düşünce içerisinde oldukları anlaşılmıştır. Yani yaşadıkları ekonomik sorunları bütün sorunlarının temelinde yatan bir problem olarak yansıtmışlardır.

Aile grubunda yer alan kadın katılımcılarımızın bazılarının ya bizzat kendileri ya da çocukları ile beraber şiddete maruz kaldıkları ancak gidecek başka yerlerinin olmaması, çocuklarını bırakamamaları, herhangi bir gelirleri ya da sosyal güvencelerinin olmaması ve ailelerinden ve sosyal çevrelerinden yeterince destek görememelerinden dolayı şiddeti içselleştirdikleri görülmüştür. Araştırmamızla benzer şekilde Denizli’de kadınlar üzerinde yapılan bir araştırmanın sonucuna göre araştırmaya katılan kadınların yarısından fazlasının aile içi şiddete maruz kaldıkları sonucu ortaya çıkmıştır (Kocacık ve Çağlayandereli, 2009). Diğer yandan negatif durum olarak şiddet yaşamış ailelerde yetişen çocukların yetişkinliklerinde şiddet kültürünü devam ettirdikleri görülmektedir (Acus, Aciené ve Puidokiené, 2018). Ayrıca aile içi şiddetin yaşandığı ailelerde çocukların zihinsel sağlıklarında olumsuz yönde bir etkiye maruz kalma gibi sorun yumaklarının ortaya çıktığı görülebilmektedir (Afolabi, 2015).

Erken yaş evliliklerinin genel olarak kadının ekonomik yükünün başka birisine devredilmesi, kadının evlilik ile bir saygınlığa kavuşması ve namusunun korunması mantığına dayanmaktadır (Burcu ve ark., 2015). Araştırmamızın sonuçlarına göre ise erken yaşta evliliklerin nedenlerinin; kök ailelerin çocuk sayılarının fazla olması ve onlara bakacak maddi güçlerinin bulunmaması, kök ailelerinden ve sosyal çevrelerinden öyle görmüş olmaları ile toplumsal cinsiyet rollerinin yoksul kesime daha çok sirayet etmiş olması gibi hususların önemli yer tuttuğu görülmüştür.

Yapılan derinlemesine görüşmeler neticesinde aileler arasında alkol ve madde bağımlılığının da yaygın bir şekilde görüldüğü ortaya çıkmıştır. Özellikle madde kullanımı öncesi ve sonrasında kişinin tavır ve davranışlarında farklılıklar meydana geldiği ifade edilmiştir (Örneğin madde kullanımı sonrasında şiddet uygulanması ya da kumar ve şans oyunları oynanması vb.). Bu bakımdan bağımlılığın bir davranış problemi olarak ele alınması daha doğru olacaktır (Polat, 2014). Araştırmamıza göre bir davranış bozukluğu olarak madde bağımlılığı erkeklerde yaygın bir şekilde görülmüştür ancak kadınlarda bağımlılığına rastlanmamıştır. Çalışmamızla benzer şekilde yapılan bütün araştırmalarda erkeklerin kadınlara oranla uyuşturucu maddeleri daha çok kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır (Gökler ve Koçak, 2008). Ayrıca araştırmamıza göre çocuklar arasında da madde bağımlılığının yaşandığı görülmüştür. Ailelerin çocuklarını ihmal etmeleri, çocukların erken yaşta çalışmaya başlamaları ve çocukların madde bağımlılığı olan akran grupları içerisinde yer almalarının çocukları bağımlılığa sürükleyen temel etmenler arasında yer aldığı görülmektedir. Benzer şekilde yapılan araştırmalarda gençlerin madde bağımlılığına yönelmelerinde en büyük nedenin aile olduğu ifade edilmektedir. Aileden sonra en büyük etkenler sırasıyla; arkadaş grupları ile çevre, ekonomik nedenler ve kültür çatışması şeklindedir (Başkurt, 2003).

Araştırmamıza göre suça sürüklenme ve suç mağduru olmanın da yoksullukla bağlantılı sorun alanları arasında yer aldığı görülmüştür. Suça sürüklenme ya da suç mağduru olma aile üyelerinden birinin aileden ayrılmasına neden olmaktadır. Bu durum da belirli rollerin yerine getirilmemesi sonucunu doğurmakta, aileyi derinden etkilemektedir. Yani bu konu her ne kadar bireysel olarak düşünülse de aileyi topyekûn etkileyen bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmamız ile paralel olarak içinde suç öyküsü olan ailelerin fonksiyonel olarak çözümler yaşadığı Acar ve arkadaşları (2015) tarafından da ifade edilmiştir. Ancak araştırmalara göre suça sürüklenme ve suç mağduru olma ile yoksulluk arasında , sebep-sonuç ilişkisi bağlamında bir ilişkinin kurulabileceği kabul edilmekte fakat bu ilişkinin her durumda geçerli olan doğrusal bir ilişki olamayacağı ileri sürülmektedir (Açıkgöz, 2015).

Diğer yandan araştırmamıza göre ekonomik sorunların diğer sorunları tetikleyerek zincirleme sorun yumakları ortaya çıkardığı görülmüştür. Sistem yaklaşımında da ifade edildiği üzere insanlar içerisinde bulunmuş oldukları ailenin, çevrenin ve toplumun bir parçasını meydana getirmektedir. Örneğin aile içerisinde bir yoksulluk yaşıyorsa o sorundan sadece anne, baba ya da çocuklar değil ailenin tamamı etkilenmektedir. Düzenli bir işe sahip bir babanın işten çıkarılması diğer bir örnek olarak ele alınabilir. Ailenin ekonomik yükünü göğüsleyen birisinin olmaması aileyi bütün olarak yoksulluk yaşamaya mahkûm edebilir. Bununla bağlantılı olarak; aile bireylerinin temel ihtiyaçlarının giderilememesi, yetersiz beslenme, çocuk işçiliği, erken yaşta evlilikler, şiddet ve ihmal-istismar durumları peş peşe ya da aynı anda ortaya çıkabilmektedir. Bu durumların sonucunda ise aile yapısı sarsılmakta hatta aile geri dönüşü olmayan bir dağılma sürecine girebilmektedir.

Aile İçerisindeki Dezavantajlı Gruplar

Yoksulluk konusu toplum içerisinde dezavantajlı diye tabir edilen gruplar üzerinde kendisini daha yoğun bir şekilde göstermektedir. Özellikle çocuklar ekonomik sorunları derin bir şekilde hissetmektedir. Hatta günümüzde "çocuk yoksulluğu" diye yeni bir kavram literatüre girmiştir. Çocuk yoksulluğunun kavramsallaşması ve genel yoksulluk olgusundan ayrılmaya başlaması çocukluk dönemine verilen değer artış seyrine girmesi ile doğru orantılı bir şekilde meydana gelmiştir (Özpolat, 2021).

Dünya genelinde sayısı milyonlarla ifade edilen çocuklar yoksulluk sebebiyle okullarına düzenli olarak gidememekte, gelir getiren bir işte çalışmakta, çeşitli hastalıklara maruz kalmakta, hatta ölüm ile yüz yüze gelmektedir (Hatun, Etiler ve Gönüllü, 2003). Çocukluk döneminde deneyimlenen şiddetli yoksulluk durumu çocukların yeteneklerinin ortaya çıkmasını da derinden etkilemektedir (Duncan ve Brooks-Gunn, 2000). Ayrıca araştırmamızda da ortaya konulduğu üzere sosyo-ekonomik durumu düşük olan ailelerde çocukların eğitime devamı zorlaşmakta, bazı durumlarda ise çocukların eğitime ara vermesi ya da tamamen okulu bırakmaları sonucu ortaya çıkabilmektedir. Şener (2012) yaptığı çalışmada yoksul ailelerin çocuklarının eğitime devam etmeleri ile ilgili tercihlerinde önceliğin erkek çocuklarına verildiğini ifade etmiştir. Ancak araştırmamıza göre ailelerin özellikle aile ekonomisine katkıda bulunmak amacıyla çocuklarını eğitim yaşamından almaları gerekecekse bu seçimlerini erkek çocuklardan yana kullandıkları ortaya çıkmıştır. Bu husus da önemli bir çıkarım olarak ifade edilebilir.

Genel itibariyle sosyo-ekonomik durumu düşük olanlar arasında kadınların erkeklere nispeten daha yoksul olduğu ve kadının tek ebeveyn olduğu hanelerin en yoksul kesimi oluşturduğu kabul edilmektedir (Bradshaw ve Linneker, 2003). Araştırmamızın sonuçları da bu durumu destekler niteliktedir. Bu kapsamda eşinden ayrılmış olan kadınların ekonomik sorunlarla baş etmeye çalıştıkları görülmüştür. Bu husus ABD’de bekâr annelerin diğer gruplara göre daha fazla yoksul olmaları sonucuyla benzerlik göstermektedir (Misra, Moller ve Budig, 2007). Diğer yandan Türkiye Aile Yapısı İleri İstatistik Analizi (2018) verilerine göre aylık ortalama geliri 400 liradan az olan ailelerin oranı ortalama %24,4 şeklinde ortaya çıkmıştır. Ancak bu oran %28,4 ile kadınlarda daha yüksek bir seviyede seyretmektedir.

TÜİK’in İstatistiklerle Aile raporunun sonuçlarına göre Türkiye’de 2021 yılında toplam hanelerin %10,1’ini tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan haneler oluşturmuştur. Toplam hanelerin %2,3’ünün baba ve çocuklardan, %7,8’inin ise anne ve çocuklardan oluştuğu görülmüştür. Araştırmamız kapsamında ise tek ebeveynli aile sayısı 1 erkek ve 1 kadın olmak üzere toplamda 2 aile olarak hesaplanmıştır (TÜİK, 2021).

Araştırmamıza dâhil olan ailelerin genel olarak bakmak zorunda oldukları hasta ve/veya engelli yakınları bulunduğu ya da kendilerinin kronik rahatsızlıkları olduğu görülmüştür. Bu durum da ailelerin ekonomik sorunlarının yanı sıra sağlık sorunları ile de uğraşmak zorunda kalmalarına neden olmakta, yaşanan sorunların daha da derinleşmesi ile içinden çıkılması zor bir durum meydana getirmektedir. Çünkü sağlık imkânlarına erişim ile ekonomik durum doğru orantılı bir şekilde seyretmektedir. Araştırmamızla benzer şekilde Konya ilinde 0-18 yaş engelli çocuklar ile yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre engelli çocukları olan ailelerin engelli çocukları olmayan ailelere göre sağlık hizmetine ulaşma konusunda üç kat daha fazla sorun yaşadıkları saptanmıştır (Durduran ve Bodur, 2009).

Araştırmamıza dâhil olan ailelerin genel olarak çekirdek aile oldukları ancak araştırmaya dâhil olan ailelerden ikisinin içerisinde yaşlı bireylerin de bulunduğu görülmüştür. Fakat ailelerden alınan bilgiye göre yaşlı bireylerin sağlık sorunları yaşadıkları, sosyal destek mekanizmalarının düşük olduğu ve yaşlı bireylere çocuklarından başka bakacak kimsenin bulunmadığı tespit edilmiştir. Çalışmamızla benzer şekilde genel olarak yapılan araştırmaların yaşlıların sosyal ilişkilerinin aile bireyleri ile sınırlı olduğunu ortaya çıkardığı görülmektedir (Kalaycı ve Özkul, 2017). Bu bakımdan yaşlı bireylerin yakın çevreleri ile irtibat halinde olmaları sosyal ilişkilerinin devam edebilmesi açısından önem arz etmektedir (Tooper ve Özkan, 2019).

Aile Üyelerinin Yoksulluk Algısı

Ekolojik sistem yaklaşımına göre aileyi kapsamı içerisine almış olan; aile-arkadaşlık, komşuluk ilişkileri, iş hayatı ve okul çevresi gibi küçük, orta ve büyük ölçekli sosyal çevreler ailenin devamlılığı bakımından önemli bir yer tutmaktadır (Özkan ve Kılıç, 2013). Söz konusu yaklaşımın temel aldığı felsefe ise “çevresi içinde birey” düşüncesidir (Danış, 2006). Bu bağlamda tarihin eski çağlarından günümüze kadar geçen süreç içerisinde aileler gerek aile bireyleri, akrabaları ya da komşuları tarafından gerekse de toplumsal yapı içerisinde desteklenmişler, sorunlarına çözüm bulmaya çalışmışlardır. Ancak

ailenin içinde bulunduğu çevre içerisinde sosyal destek mekanizmalarında aksama meydana gelmesi halinde ailenin sorun yaşaması kaçınılmaz olacaktır. Araştırmamızın sonuçları da yakın ya da uzak çevrelerinden maddi ya da manevi destek alamayan ailelerin yaşamış oldukları bu eksikliği derinden hissettiklerini ortaya çıkarmıştır.

Araştırmamız kapsamında karşımıza çıkan diğer önemli bir husus ise yoksulluğun kuşaktan kuşağa aktarılması ile ilgili olan yoksulluk kültürüdür. Bir yaşam biçimi şeklinde de tasvir edilen bu kavram, ekonomik problemlerin nesiller boyu devam etmesini içermektedir. Yoksulluk kültüründe ayrışmayı bazen yoksullar kendileri yaparken bazen de toplum tarafından bu ayrıma maruz bırakılmaktadırlar (Açıkgöz ve Yusufoğlu, 2012). Araştırmamız kapsamında da genel olarak ailelerin içinde buldukları durumu kanıksamış oldukları, yaşamış oldukları yoksulluğu aşmak için büyük bir çaba içerisinde bulunmadıkları görülmüştür. Ancak diğer yandan Özdoğan (2010) yoksulluk kültürü gibi kavramların yoksulluğa sebep olan problemlerin görmezden gelinmesine neden olduğunu ifade ederek yoksulluğu ortadan kaldıracak yapısal nedenlere odaklanmamızın daha doğru olacağına değinmektedir. Ayrıca Özdoğan yoksulluğun göz ardı edilmemesi ve bir sorun olmaktan çıkarılması düşüncesinden hareketle; sağlık, eğitim, konut ve iş imkânları gibi hususların politika yapıcılar tarafından göz önünde bulundurulmasını tavsiye etmektedir.

Ailelerin Sosyal Hizmet ve Sosyal Yardıma Bakış Açıları

Toplum içerisinde yoksulluğu önlemede ve toplumsal huzuru sağlamada uygulanan sosyal güvenlik sistemi programları önemli bir yer teşkil etmektedir. Dünyada ve Türkiye’de yaşanan değişim ve gelişmelerle beraber yoksul kesimin ihtiyaçlarında da farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu farklı ihtiyaçları karşılamaya yönelik olarak birçok önlem alınarak çeşitli hukuki düzenlemeler yapılmış, bu düzenlemeleri uygulamaya yönelik birçok kurum kurulmuştur (Zengin, Şahin ve Özcan, 2012). Ancak günümüzde hala sosyal yardım hizmetleri yeterli düzeye gelememiştir.

Sosyal hizmetlerin temel amaçlarından birisi kaynaklarla müracaatçıları bir araya getirmektir. Bu nedenle sunulan hizmetlerin müracaatçılar tarafından biliniyor olması önemlidir. Ancak araştırmamızın sonuçlarına göre sosyal yardım alanlar genel olarak hizmetlerin yetersiz ya da eksik olduğunu ifade etmişlerdir. Sosyal yardım alanlar ile yapılan bir araştırmanın sonucu çalışmamızı destekler niteliktedir. Buna göre sosyal yardım alanlar arasında ilaç yardımı dışında, diğer yardım türlerinin miktarını (gıda, giyecek, yakacak, ev eşyası, kırtasiye) yetersiz bulanların oranı yeterli bulanların oranından fazladır. İlaç yardımının miktarını yeterli bulanların oranı %82.7’dir. Buna karşın gıda yardımını yeterli bulanlar %39.5, yetersiz bulanlar %60.5’dir. Yakacak yardımını yeterli bulanların oranı %47.4; giyecek yardımını yeterli bulanların oranı %43.6; ev eşyası yardımını yeterli bulanların oranı %36.4; kırtasiye yardımını yeterli bulanların oranı %30.1’dir (Öğülmüş, 2011).

Sonuç olarak düşük sosyo-ekonomik durum içerisinde olan ailelerin deneyimleri incelendiğinde yaşamlarındaki en büyük zorluğun yoksulluk olduğu görülmektedir. İnsanlar en temel ihtiyaçlarını karşılayamadan bir üst aşamaya geçememektedir. Bu nedenle yoksul ailelerin öncelikli olarak

ekonomik sorunları çözülmeli, yoksul ailelere yönelik olarak sosyal hizmet ve sosyal yardım çalışmaları çağın gerekliliklerine göre revize edilmelidir. Bu bağlamda araştırmamız kısıtlı imkanlarla Ankara İlının Mamak İlçesinde gerçekleştirilmiş ve nitel bir çalışma olması dolayısıyla sınırlı kaynaklarla ve katılımcıyla derinlemesine görüşmeler şeklinde gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle yoksul ailelere yönelik daha kapsamlı çalışmaların yapılması önem arz etmektedir. Ayrıca yoksulluk konusunun sosyal bilimler alanında üzerinde önemle durulması gereken bir husus olması nedeniyle bu alanda yapılan araştırmalar desteklenmeli, teori ve uygulama arasındaki bağlantı kurulmalı ve yapılan araştırmaların sonuçlarına göre de sosyal hizmet ve sosyal yardım politikaları şekillendirilmelidir.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Düşük Sosyo-Ekonomik Duruma Sahip Ailelerin İçinde Buldukları Duruma İlişkin Değerlendirmeleri” başlıklı makalenin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Acar, G., Demir, A., Görmez, D., & Keser, İ. (2015). Aile ve çocuk suçluluğu ilişkisi. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 1, 651-656.
- Acus, A., Aciené, E., & Puidokiené, D. (2018). Domestic violence against women: discourse of reality. *Tiltai*, 78(3), 115-128.
- Açıkgöz, R. (2015). Yoksulluk ve suç: Doğrusal olmayan bir ilişki. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(1), 251-266.
- Açıkgöz, R., & Yusufoglu, Ö. Ş. (2012). Türkiye’de yoksulluk olgusu ve toplumsal yansımaları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 76-117.
- Afolabi, O. E. (2015). Domestic Violence, risky family environment and children: a bio-psychology perspective. *International Journal of Special Education*, 30(2), 44-56.
- Aguirre, M. S. (2007). The Family and Economic Development: Socioeconomic Relevance and Policy Design. In *European Dialogue, Aug, 2004, Geneva, Switzerland; Presented at the aforementioned conference..* Praeger Publishers/Greenwood Publishing Group.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, (2016). Türk Aile Yapısı Araştırması (TAYA), Erişim tarihi: 03.01.2023, <https://www.aile.gov.tr/media/35811/taya-2016.pdf>
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, (2018). Türkiye Aile Yapısı İleri İstatistik Analizi, Erişim tarihi: 05.01.2023, https://www.aile.gov.tr/media/35869/taya-18_turkce_kitap.pdf
- Akın, M. (2013). Aile içi şiddet. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 71(1), 27-41.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2010). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı, Sakarya Yayıncılık.

- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel araştırma nasıl yapılır?. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5 (2), 368 – 388.
- Başkurt, İ. (2003). Gençlik, madde bağımlılığı ve korunma yolları (psiko-sosyal bir yaklaşım). *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (8).
- Bayer, A. (2013). Değişen toplumsal yapıda aile. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(4), 102-129.
- Beasley, L. O., Jespersen, J. E., Morris, A. S., Farra, A., & Hays-Grudo, J. (2022). Parenting Challenges and Opportunities among Families Living in Poverty. *Social Sciences*, 11(3), 119.
- Boyatzis, R. E. (1998). Transforming Qualitative Information: Thematic Analysis and Code Development. USA: Sage Publishing.
- Bradshaw, S., & Linneker, B. (2003). Challenging women's poverty: perspectives on gender and poverty reduction strategies from Nicaragua and Honduras.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006) Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology* 3(2): 77-101.
- Burcu, E., Yıldırım, F., Sırma, Ç. S., & Sanıyaman, S. (2015). Çiçeklerin kaderi: Türkiye’de kadınların erken evliliği üzerine nitel bir araştırma. *Bilig*, (73), 63-98.
- Cavanagh, S. E. (2008). Family structure history and adolescent adjustment. *Journal of family Issues*, 29(7), 944-980.
- Creswell, J. W. (2013). Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches. New York: SAGE Publications.
- Creswell, J. W. (2018). Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Creswell, J.W. (2017). Araştırma deseni – nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları (3.Baskı). Eğiten Kitap Yayıncılık.
- Çalışkan, Ş. (2010). Türkiye’de gelir eşitsizliği ve yoksulluk. In *Journal of Social Policy Conferences*. 59, 89-132.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, (2023). Asgari ücretin net hesabı ve işverene maliyeti. Erişim tarihi: 05.02.2023, <https://www.csgb.gov.tr/asmari-ucet/>
- Çokluk, Ö., Yılmaz, K., & Oğuz, E. (2011). Nitel bir görüşme yöntemi: Odak grup görüşmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 4(1), 95-107.
- Danış, A. G. M. Z. (2006). Davranış bilimlerinde ekolojik sistem yaklaşımı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 9(9), 45-54.

- Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal cinsiyet rolleri açısından Türkiye’de aile ve kadın emeği. *Toplum ve Bilim*, 86(3), 139-170.
- Demirtürk, R. B., Bozkuş, N., Cephe, A., Aktaş, B., Afşar, S. T., & Çıngı, H. (2011). Yoksulluk Düzeyinin Modellenmesi Üzerine Bir Araştırma. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 29-67.
- Demos, J. (1974). The American family in past time. *The American Scholar*, 422-446.
- Duncan, G. J., & Brooks-Gunn, J. (2000). Family poverty, welfare reform, and child development. *Child development*, 71(1), 188-196.
- Dünya Bankası, (2022). Yoksulluk. Erişim tarihi: 03.01.2023, <https://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview>
- Ersöz, A. G. (2003). Dünya konferansları belgelerinde aile ve yoksulluk: Saptamalar ve öneriler. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 6(6).
- Gökler, R., & Koçak, R. (2008). Uyuşturucu ve madde bağımlılığı. *Sosyal bilimler araştırmaları dergisi*, 3(1), 89-104.
- Günaydın, D. (2021). Yoksulluğun çocuklar üzerindeki etkileri: nesiller arası yoksulluk döngüsünü kırmak için yaklaşımlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (41), 155-183.
- Güney, A. (2010). Türkiye’de geliştirilmiş işsizlik oranları. *Çalışma ve Toplum*, 1(24), 239-252. (Durduran ve Bodur, 2009).
- Hantrias, L., & Letabiler, M. T. (2014). *Families and family policies in Europe*. Routledge.
- Hatun, Ş., Etiler, N., & Gönüllü, E. (2003). Yoksulluk ve çocuklar üzerine etkileri. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 46(4), 251-260.
- Holmes, T. H., & Rahe, R. H. (1967). The social readjustment rating scale. *Journal of Psychosomatic Research*. (11), 213-218.
- Horrell, S., & Humphries, J. (1995). " The exploitation of little children": Child labor and the family economy in the industrial revolution. *Explorations in Economic History*, 32(4), 485-516.
- Huber, J. (1991). A Theory of Family, Economy. *Gender, Family and Economy: the Triple Overlap*, 125, 35.
- Kalaycı, I., & Özkul, M. (2017). Geleneksel kalabilsem modern olabilsem: Modernleşme sürecinde yaşlılık deneyimleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(18), 90-110.
- Karasar, N. (2012). Bilimsel Araştırma Yöntemi, Nobel Yayınları.
- Kayaoğlu, A. G. (2003). Sefaletin Psikolojisi: Yoksulluk Üzerine Kuramsal İlknotlar. *Kurgu*, 20(1), 211-221.

- Kocacık, F., & Çağlayandereli, M. (2009). Ailede kadına yönelik şiddet: Denizli ili örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 25-43.
- Korur, M. G., & Kimzan, H. S. (2016). Kompulsif satın alma eğilimi ve alışveriş sonrası pişmanlık ilişkisinde kontrolsüz kredi kartı kullanımının rolü: avm müşterileri üzerine bir araştırma. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 43-71.
- Kuckartz, U., & Rädiker, S. (2019). *Analyzing Qualitative Data with MAXQDA*. USA: Springer
- Kuckartz, U., & Rädiker, S. (2019). *Analyzing qualitative data with MAXQDA*. Cham: Springer International Publishing. 1-290.
- Marshall, C., & Rossman, G. B. (2006). *Designing qualitative research* (4th Edition). USA: Sage Publications.
- Marshall, G., Akınhay, O., & Kömürcü, D. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Merriam, S.B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*, Turan, S. (Çev.) Ankara: Nobel.
- Miles, M. B., & Huberman, M. A. (2019). *Nitel veri analizi*. (Sadegül Akbaba Altun – Ali Ersoy, Ed.) 3. Baskı. Pegem Akademi.
- Misra, J., Moller, S., & Budig, M. J. (2007). Work-family policies and poverty for partnered and single women in Europe and North America. *Gender & Society*, 21(6), 804-827.
- Morse, J. M. (2016). What is Qualitative Research? *Qualitative Health Research*, 859-860.
- Mustafa, K. (2015). Ailenin karşıladığı temel psikolojik ihtiyaçlar. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 54-73.
- Ourworldindata, (2023). *Measuring global poverty in an unequal World*. Erişim tarihi: 03.01.2023, <https://ourworldindata.org/poverty>
- Öğülmüş, S. (2011). Sosyal yardım algısı ve yoksulluk kültürü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 26(26), 83-96.
- Özdemir, F., Tekeş, B., & Öner-Özkan, B. (2019). Birey düzeyinde görel yoksunluk ve öznel esenlik arasındaki dolaylı ilişki. *Türk Psikoloji Dergisi*, 34(84), 37-53.
- Özdemir, R. (1990). Tokat'ta ailenin sosyo-ekonomik yapısı (1771-1810). *Belleten*, 54(211), 993-1052.
- Özdoğan, F. (2010). Yoksulluk Kültürü Yaklaşımı Üzerine Bir Değerlendirme. *Hakem Heyeti*, 97.
- Özkan, P., & Kılıç, E. (2013). Ailenin psiko-sosyal destek ihtiyacını karşılamada yeni bir model önerisi: Aile sağlığı merkezlerinde aile psiko-sosyal destek birimi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*; Sayı: 30.
- Özpolat, A. O. (2021). *Türkiye'de çocuk hizmetleri*. Ankara: Çizgi Yayıncılık.

- Patton, M. Q. (2014). *Qualitative Research & Evaluation Methods*. California: Sage Publications.
- Polat, G. (2014). Madde bağımlılığı tedavisinde sosyal hizmet mesleği. *Okmeydanı Tıp Dergisi*, 30(2), 143-148.
- Sirgy, M. J. (1986). A Quality-of-Life Theory Derived from Maslow's Developmental Perspective: 'Quality'Is Related to Progressive Satisfaction of a Hierarchy of Needs, Lower Order and Higher. *American journal of Economics and Sociology*, 45(3), 329-342.
- Şener, Ü. (2012). Kadın yoksulluğu. *Mülkiye Dergisi*, 36(4), 51-67.
- Thomson, E. (2014). Family complexity in Europe. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 654(1), 245-258.
- Toper, F. (2019). Özkan Y. *Huzurevinde kalan yaşlıların algıladıkları sosyal destek düzeylerinin bazı değişkenlerle incelenmesi*. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(68), 739-747.
- Türkiye İstatistik Kurumu, (TÜİK, 2021a). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması. Erişim tarihi: 03.02.2023, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-ve-Yasam-Kosullari-Arastirmasi-2021-45581#:~:text=E%C5%9Fde%C4%9Fer%20hanehalk%C4%B1%20kullan%C4%B1labilir%20ofert%20medyan,%21%2C3%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti>.
- Türkiye İstatistik Kurumu, (TÜİK, 2021a). İstatistiklerle Aile. Erişim tarihi: 09.01.2023, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2021-45632>
- Türkiye İstatistik Kurumu, (TÜİK, Ekim-2022). İşgücü İstatistikleri. Erişim tarihi: 05.01.2023, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Ekim-2022-45657#:~:text=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC%202022%20y%C4%B1%C4%B1%20Ekim%20ay%C4%B1nda,ise%20%35%2C5%20oldu>.
- Ulutaş, M. (2021). Göreli Yoksunluk (Mahrumiyet) Kuramı (Relative Deprivation Theory). M., Mete (Ed.), *İktisadi ve İdari Bilimlerde Teori ve Araştırmalar* (s. 415-424). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Yusufoğlu, Ö. Ş., & Kızmaz, Z. (2016). Parçalanmış ailelerde yoksulluk ve sosyal dışlanma: Elazığ örneği. *Social Sciences*. 11(1). 27-40.
- Zengin, E., Şahin, A., & Özcan, S. (2012). Türkiye'de sosyal yardım uygulamaları. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 19(2), 133-142.

Extended Abstract

The family institution, which we represent as members of, continues to keep its stance of importance today as it has been for ages. This institution is, in addition, seen as the smallest and oldest form of society where members formed to live as a group. Yet, throughout history, the roles and responsibilities of the family and the value attributed to the institution of family have differed between societies and cultures. This differentiation resulting

in the varieties of the family continues today in line with the needs of the societies. In addition, the roles and responsibilities of the members of this institution are more diversified than they have ever been. This diversification did not only take place in the Turkish family structure, but similar processes have occurred in other societies around the world. Through these processes, the increasing trend of divorces, the initiation of the return to the elementary family, the emergence of single-parent families and the increase in the phenomenon of individualization are among those that stand out.

In regards to its functions, the family has been a significant institution among the society. Yet, the policies implemented resulted in its facing of affiliation with many risks and among these risks, low socio-economic status is the most seen one, resulting in the family institution being more prone to various other risk factors. Accordingly, it is vital for families with low socio-economic status to be examined.

In this context, the main purpose of our research is to determine the experiences of families with low socio-economic level about their situation and to develop suggestions for the needs of families who have economic hardships. This qualitative study was conducted through phenomenological design. Socio-demographic information analyses and semi-structured interviews were utilized as data collection tools. The data obtained within the scope of the study were analyzed using thematic analysis and content analysis techniques. MAXQDA for qualitative data analysis was utilized in the analysis process. Within the scope of the research, data were collected through the in-depth interviews with a total of 17 families, 9 of whom were represented by women and 8 men, who were in low socio-economic status from Mamak District of Ankara Province. The results reveal high correlation rates between being driven to crime, or being a victim of a crime and substance abuse in families with a low income level, high unemployment rate, high disability or chronic disease rate, low education level, early marriage and high household population.

In conclusion, when the experiences of families in low socio-economic status are under examination, it has been found that the most eminent struggle in their lives is poverty. People cannot raise their life quality without meeting their most basic needs in the hierarchy. Accordingly, the economic problems of poor families should be solved primarily, and according to the requirements of their ages, social service and social assistance activities for low socio-economic status families should be under revision. Within the scope of this information, our research was carried out in the Mamak District of Ankara Province with limited opportunities, and since it is a qualitative study, it was carried out in the form of in-depth interviews with limited resources and participants. Hence, it is significant for more comprehensive studies on poor families to be conducted. To conclude, since the issue of poverty is an issue that should be emphasized in the field of social sciences, research in this field should be supported, the connection between theory and practice should be established, and social work and social assistance policies should be shaped accordingly.

Geliş Tarihi / Received Date
18.11.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
19.03.2022

Kadın Futbolcuların Psikolojik Becerileri İle Tutumlarına Göre Zihinsel Enerjileri¹

The Effect Of Athletic Mental Energy On Psychological Skills And Attitudes Toward Soccer In Female Soccer Players

Ahmet İSLAM¹

Öz

Araştırmada, kadın futbolcuların futbolda psikolojik becerileri ve futbola olan tutumları ile arasındaki ilişkide atletik zihinsel enerjilerinin aracılık etkisinin olup olmadığı belirlemek amacıyla özgün teorik bir model kurulmuş ve bu model de Sobel testi ile değerlendirilmiştir. Araştırmaya 2021-22 Türkiye Futbol Federasyonu'nun belirlediği kadın futbol liglerinde oynayan 237 kadın futbolcu katılmıştır. Veri toplama aracı olarak, kişisel bilgiler formu, Konter tarafından geliştirilen “Profesyonel Futbolcularda Psikolojik Beceriler Ölçeği-16 (PFPBÖ-16)”, Çelik Kayapınar ve Combul geliştirdiği “Futbol Tutum Ölçeği (FTÖ-26)” ile Yıldız, vd.’nin Türkçe’ye uyarladığı “Atletik Zihinsel Enerji Ölçeği (AZEÖ)” kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, kadın futbolcuların futbola olan tutumları atletik zihinsel enerjilerini pozitif yönlü, atletik zihinsel enerjileri psikolojik becerilerini olumlu olarak, futbola olan tutumları onların psikolojik becerilerini pozitif düzeyde ve son olarak da kadın futbolcuların atletik zihinsel enerjileri onların futbola olan tutumları ile psikolojik becerileri arasında aracılık etkisinin olduğu belirlenmiştir. Araştırma için önerilen teorik model doğrulanmıştır. Kadın futbolcuların performanslarına yönelik olarak atletik zihinsel enerjileri, futbol tutumları ve psikolojik becerileri ile ilişkili uygulamalar yapılarak farkındalık düzeyleri artırılması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Futbolda Psikolojik Beceri, Atletik Zihinsel Enerji, Futbol, Futbolda Tutum

Abstract

This paper aims to determine whether female soccer players' athletic mental energy (AME) plays a mediating role between their soccer psychological skills (SPS) and attitudes toward soccer (ATS). The study developed an original theoretical model, which was tested using the Sobel test. The sample consists of 237 female soccer

¹ “Ordu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu” (2022/05: 02.03.2022 & 06.09.2022: 2022/162) kaydı ile etik kurul kararı alınmıştır

² Öğr.Gör.Dr., Ordu Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Ordu/TÜRKİYE, E-mail: ahmetislam@odu.edu.tr, ORCID ID:0000-0001-6735-1583

players in the soccer leagues of the Turkish Football Federation 2021-2022. Data were collected using a sociodemographic characteristics questionnaire, the Soccer Psychological Skills Scale-16 (SPSS-16) developed by Konter, the Soccer Attitude Scale (SAS-26) developed by Çelik Kayapınar and Combul, and the Athletic Mental Energy Scale (AMES) adapted to Turkish by Yıldız et al. The results show that ATS affects AME positively. AME affects SPS positively. ATS affects SPS positively. The results also show that AME plays a mediating role between SPS and ATS. The results confirm the theoretical model. Authorities should inform female soccer players about AME, ATS, and SPS.

Keywords: Soccer Psychological Skills, Athletic Mental Energy, Soccer, Soccer Attitude

Giriş

Tam olarak bir tanımı yapılamamasına rağmen zihinsel enerji, kavramı ilgi duyulan bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır (Lieberman, 2007). Bir problem ile ilgili olarak uzun bir süre düşünebilme, dikkat dağınıkları engelleyerek odaklanabilme ve çözümü bulmak adına ısrarcı olma olarak tanımlanan zihinsel enerji, başarı ve başarılı bir performans ortaya koymak için belirleyici önemli bir faktör olduğu söylenmektedir. "Bir sporcunun enerji durumunu algılaması" şeklinde tanımlanan atletik zihinsel enerji bünyesinde bilişsel, duyuşsal ve motivasyonel bileşenler bulunmaktadır. Duyuşsal bileşenler, yorulmama, dinçlik, sakinlik alt boyutları olarak belirtilmekle birlikte spor psikolojisi çalışmalarında çok sık kullanılan kavramlardır. Sporcuların performanslarını destekleyen, güven ve konsantrasyon alt boyutları önemli olan özellikler olduğu, yine performansın temel bileşenleri içerisinde motivasyon alt boyutu da bulunmaktadır (Lu, vd. 2018). Elit sporcuların yanında, tüm sporcularında dikkate alınması gereken bir kavram olan zihinsel enerjinin atletik performansta önemli bir faktör olduğu (Cook ve Davis, 2006; Lu, vd. 2018; Loehr, 2005; Lykken, 2005) düşünülmektedir.

Atletik zihinsel enerji kavramının yanısıra sporcuların performanslarını etkileyen bir başka yapı olan psikolojik beceri antrenman programları, kişilerin duygu, düşünce ve performanslarına etki eden, maksimum düzeyde verim elde etmek amacıyla zihinsel becerileri kullanımına dayandığı açıklanmaktadır (Hays ve Smith, 1996). Yarışma sporlarında öncelikli olarak eğitimsel psikolojik beceri antrenman uygulamalarındaki yapılan birçok araştırmaya göre yarışımsal performansı oldukça artırdığı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte psikolojik beceri antrenman programları: konsantrasyon, imgeleme, gevşeme, stresle başa çıkma, bilişsel kendini yönetme, hedef belirleme ve baskı altında performans ortaya koyma vb. konuları içerdiği söylenebilir (Konter, 2002). Üst düzeyde bir futbolcuda, saldırganlık, çalışkanlık-dürüstlük ve sorumluluk, duygusal faktörler, kararlılık, duygusalı, kendine güven, arzu faktörleri, zihinsel güç ve antrenörlük edilebilirlik gibi psikolojik özelliklerin ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Bu psikolojik özellikler futbolcularda, optimal bir performans sonucu elde etmek amacıyla teknik direktör ve antrenörler vs. uzmanlarında dikkatli olmaları belirtilmiştir (Chyzowych, 1990).

Futbolculardaki bu psikolojik süreçlerden biri olan tutuma baktığımızda, davranışlara yön veren kişilerin yaşantıları sonucunda kazandıkları ve karar verme sırasında tarafsızlık nedeniyle ortaya

çıkan bir durumdur (Tavşancıl, 2002). Duygu, düşünce (bilişsel) ve davranış olarak tutumların üç ögesi bulunmaktadır (Kaya, vd. 2014). Örneğin futbola karşı bir kadının pozitif olarak tutumları olabilir. Bu durumda televizyonda kadının futbol müsabakasını izlemesi hoşuna gidebilir (duyuşsal öge), insan sağlığına futbol oynamanın faydalı olduğuna inanması (bilişsel öge) ve onun futbol eğilimi olarak futbol oynamaya yönelmesi de (davranışsal öge) olarak belirtilebilir (İnceoğlu, 2010). Sporda uygulanan bu psikolojik hizmetler takımlar, müsabakaların ve antrenmanların bir bileşeni olarak görmediklerini söyleyebiliriz. Çünkü bu hizmetler takımların küme düşmek ya da aldıkları seri mağlubiyet gibi sorunlar belirince bu tür hizmetlere başvurdukları anlaşılmaktadır. Bireysel düzeyde, spor psikolojisi hizmetleri sadece sorunlu (yani düzeltilmesi gereken) sporcular için gerekli görülmektedir. Dahası, psikolojik müdahalelerin etkinliği hakkındaki bilgi düzeyi de düşüktür (Konter, vd. 2019:191). Pain ve Harwood (2004) İngiliz futbolunda uygulamalı spor psikolojisi hakkındaki bilgi ve algı düzeylerini incelemek için ulusal koçlar, gençlik akademisi direktörleri ve akademi koçları ile bir anket gerçekleştirmiştir ve mali olanakların eksikliğinin psikolojik beceri eğitiminin benimsenmesinin önündeki en büyük engel olduğunu bulmuşlardır. Psikolojik beceriler, sistematik ve daha büyük programlara entegre edilebilir. Örneğin; Harwood (2008) İngiltere'deki bir futbol akademisinde dört aylık bir program geliştirmiştir ve KİKAG (konsantrasyon, iletişim, kontrol, adanmışlık ve güven) müdahalesini uygulamıştır. Konter ve Hankin (2008) ise, diyalektik yaklaşıma ve araştırma bulgularına dayanan çok boyutlu-etkileşimsel bir futbol performans modeli geliştirmiştir. Modelde teknik, taktiksel, fiziksel-fizyolojik ve psikolojik unsurları veya boyutları geniş bir sosyo-kültürel bağlamda bir araya getirmektedir ve böylece performansa ve diğer çıktılara katkıda bulunmaktadır. Psikolojik beceriler modelin temel unsurlarıdır ve fiziksel, teknik ve taktiksel eğitim oturumlarına entegre edilmelidir. Model, dört boyuta karşılık gelen dört aşamadan oluşmaktadır;

İlk aşamada; futbol organizasyonunun durumunu, tarihsel ve sosyokültürel geçmişi, yönetimi, geleneksel değerleri, altyapıyı, tesisleri, personeli ve hizmetleri içermektedir. İkinci aşamada; fiziksel, teknik, taktiksel ve psikolojik koşullar, yetenekler, özellikler ve/veya beceriler performansı şekillendirmektedir (Strudwick, 2016). Bu bileşenler bütünsel ve uyumlu bir şekilde iç içe geçmiş unsurlar olarak görülmelidir, çünkü birbirlerine bağımlıdırlar. En iyi sonucu elde etmek için eğitimin her aşamasında uzman desteği gereklidir (Konter, vd. 2019:191). Üçüncü aşamada; performans sonuçları üç düzeyde değerlendirilmektedir; bireysel grup (savunma sporcuları, orta saha sporcuları) ve takım performansları (galibiyetler ve mağlubiyetler veya taktiksel farkındalık gibi bazı unsurlardaki değişiklikler hakkında ipuçları verebilecek diğer ölçütler) ve kısa-, orta- ve uzun-vadeli hedefler. Son aşamada ise, performans çıktıları birbirlerine bağımlı oldukları için diğer aşamalardan da etkilenebilir ve onlar üzerinde çok güçlü (olumlu veya olumsuz) etkilere sahip olabilir (Konter ve Hankin, 2008). Uzmanlar önerilen modelin eğitim ve uygulama aşamasında performans sonuçlarını şekillendirmek ve geliştirmek için ilgili ölçümleri (uygun yerlerde) kullanabilir olduğunu bildirmişlerdir (Konter, vd. 2019: 193).

Ulusal ve uluslararası alanyazın incelendiğinde, tutum ile çalışmalara bakıldığında, Ünlü, (2011); Li, vd. (2012); Öncü, vd. (2012); Önal, vd. (2017); İslam ve İmamoğlu, (2019); Böke ve Güllü, (2020); İslam (2022c) olduğu ve bu konunun tutum ile ilgili konuların daha iyi anlaşılmasını ve öğrenilmesine katkı sunmaktadır. Atletik zihinsel enerji ile ilgili Lu, vd. (2018), Chiou, vd. (2020), Yıldız, vd. (2020),

İslam (2022c), Kaplan ve Bozdağ, (2022) gibi çalışmaların oldukça yetersizliği ortaya çıkmaktadır. Futbolda psikolojik beceri ile ilgili, Konter, (2002, 2004, 2005a, 2005b, 2006, 2009, 2017), Konter, vd. (2019), Sivrikaya ve Ozan, (2020), İslam, (2021); İslam, vd. (2021), İslam (2023) çalışmalarında yeterli seviyede olmadığı söylenebilir. Kadın futbolu ülkemizde de son yıllarda hızlı bir şekilde artan ve popüler olmaya aday branşlardan biri olduğu görülmektedir. Kadınların her branşta boy göstermesi, geçmişle günümüz kıyaslandığı zaman futbolda etkisinin ciddi olarak kayda değer şekilde arttığı ve hemen hemen ülkemizin her bölgesinde kadın futbol takımları liglerde mücadele ettikleri görülmektedir. Futbolda kadınların her geçen gün artan bir futbol ilgileri ve literatür incelendiğinde futbolda kadınların atletik zihinsel enerji, psikolojik beceri ve futbola olan tutumları ile ilgi çalışmanın bir arada olmadığı görülmektedir. Bu durum araştırmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Dolayısıyla araştırmanın özellikle kadın futbolcuların futbolda psikolojik becerilerinin, futbola olan tutumlarının onların atletik zihinsel enerjileri arasındaki ilişkide aracılık etkisinin olup olmadığı ortaya çıkarmak araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu doğrultuda araştırmada şu hipotezler geliştirilmiştir;

Araştırmanın Hipotezleri

H1: Kadın futbolcuların futbola olan tutumları onların atletik zihinsel enerji düzeylerini pozitif bir şekilde etkilemektedir?

H2: Kadın futbolcuların atletik zihinsel enerjileri onların psikolojik beceri düzeylerini olumlu yönde artırmaktadır?

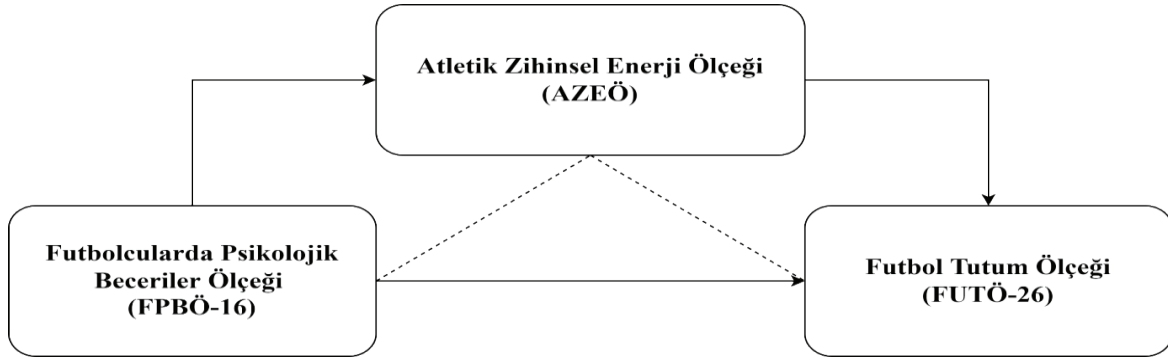
H3: Kadın futbolcuların futbola olan tutumları onların psikolojik becerilerini olumlu etkilemektedir?

H4: Kadın futbolcuların atletik zihinsel enerjileri onların futbola olan tutumlarını ve psikolojik becerilerinde aracılık etkisi vardır?

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Kesitsel ve tanımlayıcı tipte olan bu araştırma da, mevcut olan durumu ortaya çıkarmayı amaç edinen ve betimsel bir nitelik taşıyan tarama modeli kullanılmıştır. Tarama araştırma yaklaşımı, var olan bir durumu olduğu gibi veya geçmişteki şekliyle betimlemeyi amaçlayan modeldir (Karasar, 2005). Futbolda psikolojik beceriler ölçeği oluşturulan modelde bağımlı değişken, futbolda tutum ölçeği bağımsız değişken ve atletik zihinsel ölçeği de aracı değişken olarak belirlenmiştir. Yeni bilgileri alanyazına katmayı amaç edinen aracılık çözümlemeleri kuramsal araştırma niteliğindedir (Karasar, 2008). Bu çalışmamızda model için oluşturduğumuz test, Sobel test modellemesi kullanılarak yerine getirilmiştir (Sobel, 1982). Bu araştırma kapsamında oluşturulan model aşağıdaki görselde belirlenmiştir;

Görsel 1.: Araştırma Kapsamında Kurulan Sobel Test Modeli

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada, 2021-2022 futbol sezonunda, kadınlar futbol liginde yer alan Süper Lig, 2. Futbol Ligi ve 3. Futbol Lig'lerinde yer alan kadın futbolcuların futbolda psikolojik becerileri ile futbola olan tutumlarının onların atletik zihinsel enerji düzeyleri arasındaki ilişkide aracılık etkisinin olup olmadığını ortaya çıkarmak araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırma evreni Türkiye Futbol Federasyonu'nun (TFF) 2021-2022 futbol sezonunda belirlenen 14 bölge (TFF, 2022) dahilinde olan "Kadınlar Süper Ligi", "2. Futbol Ligi" ve "3. Futbol Lig" ve Amatör liglerinde mücadele eden kadın futbol takımlarından oluşmaktadır. Örneklem grubunu ise Kadınlar Süper Liginden; KDZ Ereğli Belediyespor, Alg Spor, Trabzonspor AŞ, Dudullu Spor, Giresunspor, 2. Ligden; Gaziantep Asya Spor, Ünye Gücü FK, Pendik Çamlık Spor, 3 Ligden; Rüsumat-4 Gençlik Spor, Rize Yeşilcaay Spor ve Kızıltepe Spor Lisesi kadın futbol takımlarından meydana gelmektedir. Literatürde örneklemi belirlemek için "ölçek çalışmalarında örneklem büyüklüğü her ölçek maddesinin minimum 5 katı olmalıdır" (Tavşancıl, 2014) önerisi dikkate alınarak farklı liglerde mücadele eden kadın futbol takımlarından toplamda 237 kadın futbolcudan oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veriler, "Ordu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan" alınan (2022/05: 02.03.2022 & 06.09.2022: 2022/162) sayılı izin sonrasında katılımcılara hazırlanan soru formu ile veriler toplanmıştır. Bunun için araştırmaya katılmayı kabul eden gönüllü kadın futbolculara araştırmanın taşıdığı bilimsel niteliği ve araştırmanın içeriği, yöntem ve çalışmanın tasarımı hakkında genel bir bilgi verilmiştir. Katılımcılara soru formunda yer alan ölçeklerin nasıl doldurulacağı ve istedikleri zaman da ayrılacakları onlara bildirilmiştir. Formun uygulanması sırasında kadın futbolcular ile iletişimde kalınarak soruları cevaplandırılmıştır. Verilerin toplanma aşaması ise araştırmacı tarafından geliştirilen "Kişisel Bilgi Formu", "Ordu Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurul Kararı", "Atletik Zihinsel Enerji Ölçeği", "Profesyonel Futbolcularda Psikolojik Beceriler Ölçeği" ve "Futbol Tutum Ölçeği" kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Literatür doğrultusunda araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formunda, kadın futbolcuların yaşı, kaç yıldır futbol oynadığı, mevki, takımın kategorisi ve milli oyuncu durumu şeklinde toplamda beş adet bağımsız değişken bulunmaktadır

Atletik Zihinsel Enerji Ölçeği

Atletik Zihinsel Enerji Ölçeği (AZEÖ), Lu, vd. (2018) tarafından geliştirilen Yıldız, vd. (2020) Türkçeye uyarlaması yapılan, "18 madde ve 6 alt boyuttan oluşan", "6'lı Likert tipinde" bir ölçektir. "Dinçlik (vigor)" "madde 1,12,15", "güven (confidence)" "madde 3,9,13), "motivasyon (motivation)" "madde 4,8,16", "yorulmama (tireless)" "madde 7,11,12", "konsantrasyon (concentration)" "madde 5,5,10" ve "sakinlik (composed)" "madde14,17,19" olarak adlandırılmaktadır. Orijinal ölçeğe dair "Cronbach Alpha katsayıları" sırasıyla "(0,75; 0,82; 0,86; 0,89; 0,87; 0,90)" olarak bildirilmiştir (Lu, vd. 2018). Ölçeğin "Cronbach Alpha değerlerinin, 0,78 ile 0,91" arasında olduğu belirtilmiştir (Yıldız, vd. 2020). Bu çalışmada ise Cronbach Alpha değeri 0,886 olarak elde edilmiştir.

Futbol Tutum Ölçeği

Çelik Kayapınar ve Combul tarafından (2021) yılında geliştirilen "Futbol Tutum Ölçeği (FTÖ) 26 madde ve 4 alt boyuttan" oluşmaktadır. Birinci alt boyut "(Bireysel Etkiler) 11 madde, ikinci alt boyut "(Toplumsal Etkileşim) 8 maddeden", üçüncü alt boyut "(Performans) 4 maddeden ve dördüncü alt boyutta "(Psikolojik Etkiler) 3 maddeden" oluşmaktadır. Dört boyutlu "Futbol Tutum Ölçeği (FTÖ-26)'nın faktörü yük değerleri ise 0,453 ile 0,741" arasında değiştiği ve ölçeğin tamamı için "Cronbach Alpha değerinin, 738" olduğu tespit edilmiştir. "Futbol Tutum Ölçeği (FTÖ-26)'nden alınabilecek en düşük puan 46, en yüksek puan ise 110" olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada ise Cronbach Alpha değeri 0,885 olarak elde edilmiştir.

Futbolda Psikolojik Beceriler Ölçeği

Konter'in, (2009)'da geliştirdiği "Profesyonel Futbolcularda Psikolojik Beceriler Ölçeği-16 (PFPBÖ)" "16 madde ve 5 alt faktörden oluşan 5'li tipik" bir Likerttir. "(1=Tamamen katılıyorum, 5=Kesinlikle katılmıyorum)" "İmgeleme (Madde 1-6-11-16, a=0,66)", "Baskı altında doruk performans ortaya koyma (Madde 3-8-13, a=0,73)", "Bağlılık gösterme (Madde 2-7-12, a=0,62)", "Stresle başa çıkma (Madde 4-9-14, a=0,68)", "Karşılaşma kaygısını yönetme (Madde 5-10-15, a=0,63)" boyutlarından oluşmaktadır. Bu çalışmada ise Cronbach Alpha değeri 0,854 olarak elde edilmiştir.

Verilerin İstatistiksel Analizi

Çalışmanın istatistiksel analiz aşamasında kadın futbolcuların futbol tutum ölçeği toplam puanlarının (FTÖ), profesyonel futbolcularda psikolojik becerileri ölçeği toplam puanları (PFPBÖ) üzerindeki etkisinde atletik zihinsel enerji ölçeği toplam puanlarının (AZEÖ) aracılık rolü incelenmiştir. İlk aşamada kadın futbolcuların demografik özelliklerine göre frekans analizi bulguları sunulmuştur. "Frekans analizi bulgularından, gruplara ait yüzde (%) ve frekans (n) değerleri" hesaplanmıştır. Daha sonra araştırma kapsamında kullanılan ölçekler için Cronbach Alfa güvenilirlik analizleri

uygulanmıştır. İkinci aşamada, araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerin toplam puanları arasındaki ilişkiler korelasyon testi ile incelenmiştir. En uygun hipotez testinin belirlenmesi için ölçüm puanlarının normal dağılıma uygunluğu Shapiro-Wilk testi ile değerlendirilmiştir. Normal dağılıma uygun olan ölçüm puanları için, 2 sayısal ölçüm puanları arasındaki ilişkinin yönünü ve şiddetini incelemek için Pearson korelasyon testi uygulanmıştır. Pearson korelasyon testi, ölçek puanlarının tanımlayıcı istatistiklerinden ortalama (Ort) ve standart sapma (SS) değerleri ile birlikte verilmiştir.

Son aşamada AZEÖ değişkeninin FTÖ ile PFPBÖ arasındaki ilişkide aracılık rolü incelenmiştir. Sobel testi, New York Columbia Üniversitesinden ‘Michael Sobel’in çalışmalarına dayanan ve istatistik literatüründe aracı etkisinin anlamlılığının test edilmesi için kullanılan bir yöntemdir (Sobel, 1982, 1986). Aracılık modelinde, bağımsız değişken ve bağımlı değişken arasındaki ilişki üçüncü bir değişken aracılığıyla modele dahil edilerek, ortaya çıkan dolaylı etki hipotezlerine dökülerek incelenip yorumlanır. Modele aracı değişken eklendikten sonra “bağımsız değişkendeki etkideki düşüşün anlamlı olup olmadığını ve aracılık etkisinin anlamlılığını” test eder (Sobel, 1982, 1986; MacKinnon, vd. 2002). Bu amaç doğrultusunda kurulan 3 farklı basit doğrusal regresyon modeli ile varsayımlar test edilmiştir. Model 1 için, AZEÖ bağımlı ve FTÖ bağımsız, model 2 için, PFPBÖ bağımlı ve AZEÖ bağımsız ve model 3 için, PFPBÖ bağımlı ve FTÖ bağımsız değişken olarak alınmış ve elde edilen sonuçlar birlikte değerlendirilmiştir. Sonuçlara göre, AZEÖ değişkeninin aracılık etkisini araştırmak için öngörülen şartların sağlandığı saptanmıştır. Son aşamada ise, bağımlı değişken PFPBÖ ve bağımsız değişken FTÖ olan basit doğrusal regresyon modeline AZEÖ değişkeni bağımsız değişken olarak eklenmiş ve sonuçlar yorumlanmıştır. Son aşamada kurulan çoklu doğrusal regresyon model sonuçları değerlendirildiğinde, AZEÖ değişkeninin FTÖ ile PFPBÖ arasındaki ilişkide kısmi aracılık etkisinin olduğu belirlenmiştir. AZEÖ değişkeninin kısmi aracılık etkisinin anlamlı olup olmadığını sınamak için, Beta değerlerindeki değişimin anlamlılığı test edilmiştir (Hayes, 2013). Beta değerlerindeki değişimin anlamlılığı ise Sobel, Aroian ve Goodman test istatistikleri ile değerlendirilmiştir. Aroian testi ile Sobel testi, 50 ve daha büyük örneklem için Monte Carlo simülasyonlarında en iyi sonucu vermektedir (MacKinnon, vd. 1995). Araştırmada hata payı %5 ($p < 0.05$) olarak alınmış ve uygulamanın tamamı R-Project programı (R Core Team, 2022) ve bda (Wang, 2015) paketi kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Tablo 1: Kadın futbolcuların demografik özellikleri

Değişken	n	%
Yaş düzeyleri		
18 yaş ve altı	127	53.6
19-24 yaş	81	34.2
25-29 yaş	22	9.3

30-35 yaş	6	2.5
35 yaş ve üstü	1	0.4
<i>Futbol oynama süresi</i>		
0-2 yıl	49	20.7
3-5 yıl	64	27.0
6-8 yıl	69	29.1
9-11 yıl	34	14.3
11 yıl ve üstü	21	8.9
<i>Mevki</i>		
Kaleci	27	11.4
Defans	81	35.0
Orta Saha	60	25.3
Hücum	67	28.3
<i>Takımın kategorisi</i>		
Amatör/Bölgesel Lig	19	8.0
3. Lig	51	21.5
2. Lig	46	19.4
1. Lig	43	18.1
Süper Lig	78	32.9
<i>Milli sporcu olma durumu</i>		
Evet	58	24.5
Hayır	179	75.5

Tablo 1'de araştırmaya katılan kadın futbolcuların demografik özelliklerine göre yapılan frekans analizi sonuçları gösterilmektedir. Bulgular incelendiğinde, kadın futbolcuların % 53.6'sının 18 yaş ve altı, % 29.1'inin 6-8 yıl futbol oynadığı, % 35.0'unun defans mevkinde oynadığı, % 32.9'unun oynadığı takımın kategorisinin süper lig olduğu, % 75.5'inin ise milli sporcu olmadığı görülmüştür.

Tablo 2: Kadın futbolcuların profesyonel futbolcularda psikolojik becerileri, atletik zihinsel enerji ve futbol tutum ölçekleri için yapılan güvenilirlik analizi sonuçları

Ölçekler	Madde sayısı	Cronbach Alfa
PFPBÖ	16	0.854
AZEÖ	18	0.886
FTÖ	26	0.885

PFPBÖ: Profesyonel futbolcularda psikolojik beceriler ölçeği, AZEÖ: Atletik zihinsel enerji ölçeği, FTÖ: Futbol tutum ölçeği

Tablo 2’de araştırmaya katılan kadın futbolcuların profesyonel futbolcularda psikolojik becerileri, atletik zihinsel enerji ve futbol tutum ölçekleri için yapılan Cronbach Alfa güvenilirlik analizi sonuçları gösterilmektedir. Analiz sonuçları incelendiğinde, kadın futbolcuların profesyonel futbolcularda psikolojik becerileri, atletik zihinsel enerji ve futbol tutum ölçeklerinin “Cronbach Alfa katsayıları sırasıyla 0.854, 0.886 ve 0.885”dir.

Tablo 3: Kadın futbolcuların profesyonel futbolcularda psikolojik becerileri, atletik zihinsel enerji ve futbol tutum ölçekleri toplam puanları arasındaki ilişki

Değişken	Ort	SS	1	2	3
1. PFPBÖ	64.139	9.882	1	0.764*	0.428*
2. AZEÖ	87.595	12.937		1	0.413*
3. FTÖ	109.409	13.629			1

Ort: Ortalama, SS: Standart sapma, *p<0.05, PFPBÖ: Profesyonel futbolcularda psikolojik beceriler ölçeği, AZEÖ: Atletik zihinsel enerji ölçeği, FTÖ: Futbol tutum ölçeği

Tablo 3’te araştırmaya katılan kadın futbolcuların PFPBÖ, AZEÖ ve FTÖ ölçekleri toplam puanları arasındaki ilişkileri gösteren Pearson korelasyon testi sonuçları ve tanımlayıcı istatistik değerleri gösterilmektedir.

Tanımlayıcı istatistik değerleri incelendiğinde, kadın futbolcuların PFPBÖ toplam puan ortalaması 64.139, AZEÖ toplam puan ortalaması 87.595 ve FTÖ toplam puan ortalaması ise 109.409 olduğu saptanmıştır.

Korelasyon bulguları incelendiğinde, kadın futbolcuların PFPBÖ toplam puanları ile AZEÖ ve FTÖ ölçeklerinin toplam puanları arasında sırasıyla ($r=0.764$, $p<0.05$) pozitif olarak yüksek düzeyde, ($r=0.428$, $p<0.05$) pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Diğer taraftan kadın futbolcuların AZEÖ toplam puanları ile FTÖ toplam puanları arasında pozitif yönde, orta düzeyde bir ilişki vardır. Bu ilişkide istatistiksel düzeyde anlamlı olduğu belirlenmiştir ($r=0.413$, $p<0.05$).

Tablo 4: Kadın futbolcuların futbol tutum ölçeği toplam puanlarının atletik zihinsel enerji ölçeği toplam puanları üzerindeki etkisi (Model 1)

Değişken	Beta	SH	t	p
Sabit	44.666	6.216	7.186	<0.001
FTÖ	0.392	0.056	6.959	<0.001
R		0.413		
R ²		0.171		

Beta: Katsayı, SH: Standart hata, FTÖ: Futbol tutum ölçeği

Tablo 4'de araştırmaya katılan kadın futbolcuların AZEÖ toplam puanları bağımlı ve FTÖ toplam puanlarının bağımsız değişken olarak kullanıldığı basit doğrusal regresyon analizi sonuçları görülmektedir. Regresyon katsayı sonuçları incelendiğinde, kadın futbolcuların FTÖ toplam puanlarının AZEÖ toplam puanları üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir (Beta=0.392, p<0.05).

Tablo 5: Kadın futbolcuların atletik zihinsel enerji ölçeği toplam puanlarının profesyonel futbolcularda psikolojik becerileri toplam puanları üzerindeki etkisi (Model 2)

Değişken	Beta	SH	t	p
Sabit	13.041	2.848	4.579	<0.001
AZEÖ	0.583	0.032	18.135	<0.001
R		0.764		
R ²		0.583		

Beta: Katsayı, SH: Standart hata, AZEÖ: Atletik zihinsel enerji ölçeği

Tablo 5'de araştırmaya katılan kadın PFPBÖ toplam puanları bağımlı ve AZEÖ toplam puanlarının bağımsız değişken olarak kullanıldığı basit doğrusal regresyon analizi sonuçları gösterilmektedir. Regresyon katsayı sonuçları incelendiğinde, kadın futbolcuların AZEÖ toplam puanlarının PFPBÖ toplam puanları üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır (Beta=0.583, p<0.05).

Tablo 6: Kadın futbolcuların futbol tutum ölçeği toplam puanlarının profesyonel futbolcularda psikolojik becerileri toplam puanları üzerindeki etkisi (Model 3)

Değişken	Beta	SH	t	p
Sabit	30.218	4.714	6.411	<0.001
FTÖ	0.310	0.043	7.252	<0.001
R		0.428		
R ²		0.183		

Beta: Katsayı, SH: Standart hata, FTÖ: Futbol tutum ölçeği

Tablo 6'da araştırmaya katılan kadın futbolcuların PFPBÖ toplam puanları bağımlı ve FTÖ toplam puanlarının bağımsız değişken olarak kullanıldığı basit doğrusal regresyon analizi sonuçları görülmektedir. Regresyon katsayı sonuçları incelendiğinde, kadın futbolcuların FTÖ toplam puanlarının PFPBÖ toplam puanları üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür (Beta=0.310, p<0.05).

Tablo 7: Kadın futbolcuların profesyonel futbolcularda psikolojik becerileri ölçeği toplam puanlarının bağımlı değişken olarak kullanıldığı basit doğrusal regresyon analizi sonucu (Model 4)

Değişken	Beta	SH	t	p
Sabit	6.066	3.658	1.658	0.099
FTÖ	0.098	0.033	2.967	0.003
AZEÖ	0.541	0.035	15.558	<0.001
R		0.774		
R ²		0.598		

Beta: Katsayı, SH: Standart hata, AZEÖ: Atletik zihinsel enerji ölçeği, FTÖ: Futbol tutum ölçeği

Tablo 7'de araştırmaya katılan kadın futbolcuların PFPBÖ toplam puanları bağımlı ve FTÖ toplam puanlarının bağımsız değişken olarak kullanıldığı basit doğrusal regresyon modeline AZEÖ toplam puanları bağımsız değişken olarak eklenmiş ve PFPBÖ toplam puanları üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Model sonuçları incelendiğinde, kadın futbolcuların FTÖ toplam puanlarının PFPBÖ toplam puanları üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür (Beta=0.098, p<0.05). Diğer taraftan kadın futbolcuların AZEÖ toplam puanlarının PFPBÖ toplam puanları üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir (Beta=0.541, p<0.05). Regresyon katsayıları değerlendirildiğinde, AZEÖ toplam puanlarının bağımsız değişken olarak sonradan analize girmesinin, FTÖ toplam puanlarının, PFPBÖ toplam puanları üzerindeki etkisini azaltmıştır. Bu bulgular ışığında, kadın futbolcuların AZEÖ toplam puanlarının, FTÖ toplam puanları ile PFPBÖ

toplam puanları arasındaki ilişkide kısmi aracılık etkisinin olduğu görülmüştür. Ancak kadın futbolcuların AZEÖ toplam puanlarının kısmi aracılık etkisinin anlamlı olup olmadığı Beta değerlerindeki değişimin anlamlılığı ile test edilmiştir (Hayes, 2013).

Tablo 8: Sobel test değerleri

Test türü	Test ist	p
Sobel	6.353	<0.001
Aroian	6.342	<0.001
Goodman	6.364	<0.001

Tablo 8’de araştırmaya katılan kadın futbolcuların AZEÖ toplam puanları bağımsız değişken olarak eklendiğinde bulunan kısmi aracılık etkisinin anlamlı olup olmadığını incelemek için yapılan Sobel testi sonuçları gösterilmektedir. Sobel, Aroian ve Goodman test değerlerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p < 0.05$). Bu bulgulara göre, kadın futbolcuların AZEÖ toplam puanları bağımsız değişken olarak eklendiğinde bulunan kısmi aracılık etkisinin anlamlı olduğu saptanmıştır.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada kadın futbolcuların futbolda psikolojik becerilerinin futbola olan tutumları ile atletik zihinsel enerjileri arasındaki ilişkide aracılık etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Uluslararası futbol literatürü incelendiğinde futbolda psikolojik yapılar ile ilgili çalışmaların son yıllarda hızlı olarak arttığı görülmektedir. Fakat atletik zihinsel enerji ile ilgili çalışmaların ise henüz yeni olması, futbolda psikolojik beceriler ile ilgili çalışmaların sınırlılığı görülmektedir. Bu üç yapının aracı değişken olarak yapıldığı başka bir çalışma ise alanyazında görülmemektedir. Dolayısıyla elde edilen bulgular yorumlanırken benzer kavramlar ile araştırmanın hipotezleri doğrultusunda tartışılıp yorumlanmıştır.

Araştırmamızın ilk bulgusuna baktığımızda araştırmaya katılan kadın futbolcuların PFPBÖ toplam puanları ile AZEÖ ve FTÖ ölçeklerinin toplam puanları arasında sırasıyla ($r=0.764$, $p < 0.05$) pozitif olarak yüksek düzeyde, ($r=0.428$, $p < 0.05$) “pozitif yönde orta yönlü” bir ilişki bulunmuştur. Diğer taraftan kadın futbolcuların AZEÖ toplam puanları ile FTÖ toplam puanları arasında pozitif olarak, orta yönlü bir ilişkinin varlığı ve ilişkinin istatistiksel olarak manidar olduğu belirlenmiştir ($r=0.413$, $p < 0.05$). Diğer taraftan kadın futbolcuların AZEÖ toplam puanları ile FTÖ-26 toplam puanları arasında pozitif olarak, orta düzeyde bir ilişki ortaya çıktığı ve bu ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($r=0.413$, $p < 0.05$). Kadın futbolcuların psikolojik becerileri ile futbola olan tutumları onların atletik zihinsel enerjilerine olumlu şekilde etkilediği söylenebilir. Bu durumda kadın futbolcuların psikolojik yapılarında imgeleme, hedef belirleme, stres ve baskı altında altıkları kararlar onların konsantrasyon, kendilerine olan güven ve kararlılıkları, motivasyon ve duygudurumlarını etkileyerek bu faktörlerin onların maksimum performanslarına olumlu düzeyde katkı sağladığı belirtilebilir. Güvendi, vd. (2018); İslam, (2021); Yıldız, (2021); İslam, vd. (2021);

Konter, (2021a, 2021b) çalışmalarında pozitif yönlü bir korelasyon bulduklarını ve bizim bu bulgumuzun da bu sonuçlar ile örtüştüğü ortaya çıkmıştır. İslam (2022c) araştırmasında negatif yönlü bir korelasyon bulunduğunu ve bizim bu sonucumuz ile aynı paralelde olmadığıdır.

Araştırmamızın bir diğer bulgusunda yapılan ilk regresyon modeli analizi sonucunda, kadın futbolcuların FTÖ toplam puanlarının AZEÖ toplam puanları üzerindeki etkisi istatistiksel düzeyde anlamlı olduğu belirlenmiştir (Beta=0.392, $p<0.05$). Dolayısıyla kadın futbolcuların futbola olan tutumları onların atletik zihinsel enerjilerini yordamıştır. Bu sonuç araştırmamızın “Kadın futbolcuların futbola olan tutumları onların atletik zihinsel enerji düzeylerini pozitif bir şekilde etkiler?” hipotezini desteklemektedir. Uluslararası futbolun en yüksek performans seviyelerinin son çeyrek asırda daha karmaşık bir hale büründüğü görülmektedir (Rampinini, vd. 2007). Kadın futbolcuların futbolda bireysel ve toplumsal etkileri onların motivasyon, güven ve konsantrasyonları olumlu yönde etkilediği belirtilebilir. Yıldız, (2021); İslam (2022c); Kaplan ve Bozdağ, (2022) çalışmasında pozitif olarak ilişki bildirmiştir ve bu bulgumuz bu sonucu desteklemektedir. Alanyazın incelendiğinde genelleme yapılabilmesi için futbola olan tutum ve atletik zihinsel enerji ile ilgili araştırmaların artırılması gerekmektedir.

Araştırmamızın bir sonraki bulgusu model iki için yapılan regresyon analizi sonucunda kadın futbolcuların AZEÖ toplam puanlarının PFPBÖ toplam puanları üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır (Beta=0.583, $p<0.05$). Bu sonuç kadın futbolcuların atletik zihinsel enerjileri onların psikolojik beceri düzeylerinin pozitif olarak artırdığı söylenebilir. Dolayısıyla araştırmamızın “Kadın futbolcuların atletik zihinsel enerjileri onların psikolojik beceri düzeylerini olumlu yönde etkiler?” hipotezini desteklemektedir. Futbolda fiziksel teknik ve taktiksel yeterlilikler kazanmak için gereklidir fakat başarı için yeterli olmadığı bilinmektedir. Müsabaka ortamında olumsuz koşullarda bile maksimum performans için kadın futbolcuların kaygı düzeyleri, imgelem ve optimal performans gibi ileri psikolojik becerilerin yerine getirilmesi gerekmektedir (Konter, vd. 2019: 179). Bu durum Konter ve Hankin (2008) çok boyutlu-etkileşimsel futbol performans modelindeki belirttikleri ikinci aşamada fiziksel, teknik, taktiksel ve psikolojik koşullar, yetenekler ve becerilerin performansı şekillendirirken birbirlerine bağlı olduklarına uygun olduğu söylenebilir. Psikolojik becerileri geliştirmek adına değişik pozisyonlarda oynayan futbolcuları farklı bölgelerdeki pozisyonlarda oynatmanın daha mantıklı hale geldiğini açıklamıştır (Konter, vd. 2019: 182). Beckmann ve Nash, (2018); İslam, (2021); Yıldız, (2021); İslam (2022c) çalışmalarında pozitif düzeyde bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir ve bizim bu bulgumuz bu sonuçları desteklemektedir.

Araştırmanın bir diğer bulgusu model üç için yapılan regresyon analizi sonucunda, kadın futbolcuların FTÖ toplam puanlarının PFPBÖ toplam puanları üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür (Beta=0.310, $p<0.05$). Dolayısıyla kadın futbolcuların futbola olan tutumları onların psikolojik becerilerini pozitif yönlü etki ettiği belirtilebilir. Bu sonuç araştırmamızın “Kadın futbolcuların futbola olan tutumları onların psikolojik becerilerini olumlu etkiler?” hipotezini desteklemektedir. Birçok ülkede psikolojik becerilerin geliştirmesinde takımların elit sporcularda gerekli olduğunu fark etmelerinin yanında yaygın futbol antrenmanlarına ve egzersizlerine genel olarak psikolojik beceri antrenmanlarının sistematik entegrasyonuna bir uygulamadan ziyade istisna

olarak kaldığı ortaya çıkmaktadır (Konter, vd. 2019). Bu sonuç Konter ve Hankin (2008) modelindeki üçüncü aşamasında ifade ettiği takım performansını (bireysel, grup ve takım) hedeflere uygun olarak belirtilebilir. Dolayısıyla psikolojik beceri antrenmanlarının günümüz modern futbolunda nasıl bir zorunluluk haline geldiği gerçeği ortaya çıkmıştır. İslam, (2022a, 2022b) çalışmasında pozitif yönlü ilişki bildirmiştir ve bu bulgumuz bu sonuçlar ile aynı paraleldedir.

Araştırmamızın son bulgusunda yapılan önceki üç modelin test edilmesi amacıyla yapılan Sobel, Aroian ve Goodman test değerlerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p < 0.05$). Bu bulgulara göre, kadın futbolcuların AZEÖ toplam puanlarının, FTÖ toplam puanları ile PFPBÖ toplam puanları arasındaki ilişkide kısmi aracılık etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür. Bu sonuç araştırmamızın "Kadın futbolcuların atletik zihinsel enerjileri onların futbola olan tutumlarını ve psikolojik becerileri arasında aracılık etkisi sağlar?" hipotezini desteklemektedir. Günümüzde küresel düzeyde bir endüstri haline gelen futbolda psikolojik yapıların önemli hale geldiği görülmektedir. Kendi sınırlarının ötesine geçen futbolcuların, rekor kıran, gol atan ve nispeten yüksek derecede risk alarak, güçlü rakiplere başkaldıran ve kariyerlerini tehdit eden ve stresli durumlarla yüz yüze gelmektedirler (Konter, 2013, 2015b). Dolayısıyla kadın futbolcuların bireysel ve performans etkilerinin toplumsal etkilerle beraber psikolojik yapıları onların müsabakalarda kendine güven ve motivasyonları ve konsantrasyonlarını üst düzeyde etkileyerek performanslarına maximum verim elde edecekleri söylenebilir. Optimal performans, müsabakalarda olumsuz koşullarda ileri psikolojik becerilerin yerine getirilmesiyle sağlanır. Takımların spordaki psikolojik hizmetleri antrenman ve maçlarda beraber olarak görmek yerine seri mağlubiyetler, küme düşme korkusu gibi sorunlar ortaya çıkınca psikolojik beceri eğitime başvurulduğu dolayısıyla bu eğitimin oyuncu ve takım gelişiminin ayrılmaz bir parçası olduğu görülmektedir (Konter, vd. 2019). Dolayısıyla Konter ve Hankin (2008)'in çok boyutlu-etkileşimsel futbol performans modelinde açıkladığı dördüncü aşamadaki performans çıktıları birbirlerine bağımlı oldukları için diğer aşamalardan da etkilenebilir ve onlar üzerinde çok güçlü (olumlu veya olumsuz) etkilere sahip olabileceklerine uygun olduğu söylenebilir. İslam, (2022c, 2023) araştırmasında tam aracılık etkisinin olduğunu gözlemlemiştir. Weinberg ve Gould (2015) ise, psikolojik becerilerin ne kadar gerekli olduğundan bahsetmektedirler. Omar-Fauzee, vd. (2010); Thelwell, vd. (2008) çalışmalarında futbolda ihtiyaç duyulan psikolojik becerileri kullandıklarını, İslam, (2021); Konter (2017); Yıldız, (2021) çalışmasında pozitif yönlü ilişki bildirmişlerdir ve bu bulgumuz bu sonuçları desteklemektedir.

Araştırma sonucuna göre kadın futbolcuların optimal performans sergileyebilmek futbolda psikolojik becerilerinin futbola olan tutumları sağladığı katkının yanın sıra futbolda atletik zihinsel enerjilerinin sportif performansa aracılık etkisi olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak araştırmada kurulan teorik model, edinilen verilerle kurulan üç farklı model ile değerlendirilmiş ve hipotezler ile de doğrulanmıştır. Dolayısıyla araştırma sonuçlarımız, kadın futbolcularda futbola olan tutum ve futbolda psikolojik becerilerin atletik zihinsel enerjilerine olan etkileri gösterilmiştir. Futbolda atletik zihinsel enerji, futbola olan tutum ve futbolda psikolojik beceriler ilgili psikolojik faktörler hakkında sportif performans açısından gerekliliği ve geliştirilmesine yönelik uygun iklim oluşturulmasıyla birlikte bu psikolojik yapılar ile ilgili kadın futbolcuların bilgi sahibi olmaları sağlanmalıdır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Kadın Futbolcuların Psikolojik Becerileri İle Tutumlarına Göre Zihinsel Enerjileri” başlıklı makalemin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Beckmann, J. ve Nash, C. (2018). *Sports coaching for lifelong development: A sustainable ambition?* Manuscript, Technical University of Munich.
- Böke, H. ve Güllü, M. (2020). Ortaokul öğrencileri için voleybol tutum ölçeğinin geliştirilmesi. *Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 130-142.
- Çelik Kayapınar, F. ve Combul, K. (2021). *4th International Health Sciences and Innovation Congress Book*, I. Hüseyinova (Ed.), Futbol Tutum Ölçeği Geliştirilmesi (FUTÖ): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması (232-239. ss.). New York; Liberty Publications
- Chiou, S.S., Hsu, Y., Chiu, Y.H., Chou, C.C., Gill, D.L. ve Lu, F.J. (2020). Seeking positive strengths in buffering athletes' life stress–burnout relationship: the moderating roles of athletic mental energy, *Frontiers in Psychology*, 10, 3007.
- Chyzowych, W. (1990). *The Official Soccer Book of The United States Soccer Federation*, Tenth Printing, Chicago: Rand McNally and Company, 234-235.
- Cook, D.B. ve Davis, J.M. (2006). Mental energy: defining the science, *Nutrition reviews*, 64(7), 1.
- Güvendi, B, Türksoy, A, Güçlü, M. ve Konter, E. (2018). Profesyonel güreşçilerin cesaret düzeyleri ve zihinsel dayanıklılıklarının incelenmesi. *International journal of sports exercise & training sciences*, Vol 4, Issue (2), 70-78
- Hays, K.F. ve Smith, R.J. (1996). “*Incorporating Sport and Exercise Psychology into Clinical Practice*”, *Exploring Sport and Exercise Psychology*, Derl.: Van Raalte, J.L. Brewer, B.W. (Washington D.C: American Psychological Association), ss. 413-429.
- Hayes, A.F. (2013). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. New York: The Guilford Press.
- Harwood, C. (2008). Developmental consulting in a professional football academy: The 5Cscaching efficacy program. *The Sport Psychologist*, 22(1), 109–133.
- İslam, A. (2021). *Profesyonel Futbolcuların Psikolojik Becerileri ve Zihinsel Dayanıklılıklarına Göre Cesaretleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Spor Yöneticiliği Ana Bilim Dalı, Samsun
- İslam, A. (2022a, Mayıs). “*Farklı Bölümlerde Öğrenim Gören Yükseköğretim Öğrencilerinin Spora Yönelik Tutumu (Ordu Üniversitesi Örneği)*”, 1ST International Azerbaijan Academic Research Congress, Bakü, Azerbaijan

- İslam, A. (2022b). "Ordu İlinde Güreş Yapan Bireylerin Güreş Sporuna Yönelik Tutum Düzeyleri, (Bölüm 16)", İlkım, M. (ed): *Sporda Güncel Araştırmalar (1. Basım)*, (ss. 273-286). Ankara: Gece Kitaplığı
- İslam, A. (2022c). The effect of athletic mental energy on wrestlers' sports courage and attitudes toward wrestling. *Physical Education of Students*, 26(5):247-255. <https://doi.org/10.15561/20755279.2022.0504>
- İslam, A. ve İmamoğlu, O. (2019). Spor Eğitimi Alan Üniversite Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi (Ordu Üniversitesi Örneği), *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (Ek Sayı 1), 1313-1324
- İslam, A., Konter, E. ve İmamoğlu, O. (2021). "Futbolcuların Zihinsel Antrenmanlarına Göre Cesaret Düzeyleri, (Bölüm 23)", Doğar, Y. ve Selçuk, M.H. (ed): *Spor Bilimlerinde Araştırma ve Değerlendirmeler (Cilt 2) (1. Basım)*, (ss. 179-206). Ankara: Gece Kitaplığı
- İslam, A. (2023). Three variables in the training of female soccer players: the relationship between psychological skills, mental energy and courage, *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 14 (1), 373-390. DOI: <https://doi.org/10.19160/e-ijer.1230389>
- İnceoğlu, M. (2010). *Tutum algı iletişim*. 5. Baskı. İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınevi.
- Kaplan, E., ve Bozdağ, B. (2022). The relationship of use of imagery in sports with athletic mental energy. *Mediterranean Journal of Sport Science*, 5(4), 892-903. DOI: <https://doi.org/10.38021asbid.1162677>
- Kaya, A., Yurtal, F. D., Kaygusuz, C., Sarı, E., Girgin, G., Şahin, H., Çakır, M.A., Güven, M., Kutlu, M., Balcı, S. ve Terzi, Ş. (2014). Psikolojik Danışma Ve Rehberlik. (Kaya. A.. Ed.). "Bireyi Tanıma ve Bireyi Tanıma Teknikleri" içinde (s. 197-297).10. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 151-152.
- Karasar, N. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Konter, E., ve Hankin, T. (2008). *Multi-dimensional interactional model of sport performance with the soccer example: A dialectical approach*. XIIth Conference of Soccer and Tennis, National Sports Academy (pp. 34-51). Sofia, Bulgaria.
- Konter, E. (2002). *Profesyonel Futbolda Bazı Değişkenlere Göre Psikolojik Becerilerin Araştırılması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 125267, Adana
- Konter, E. (2004). Profesyonel Futbolcuların Kaptan Olup-Olmamalarına Göre Psikolojik Becerilerinin Araştırılması, *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi (Gazi BESBD)*, IX (1), 25-34
- Konter, E. (2005a). Profesyonel Futbolcuların Yaş Gruplarına Göre Psikolojik Becerilerinin Araştırılması, *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi (Gazi BESBD)*, X(1), 17-24

- Konter, E. (2005b). Profesyonel Futbolcuların Oynadıkları Pozisyonlara Göre Psikolojik Becerilerinin Araştırılması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(23), 21-28
- Konter, E. (2006). Profesyonel Futbolcuların Milli Takımlarda Yer Alma Düzeylerine Göre Psikolojik Becerileri, *Spor Hekimliği Dergisi*, 41(3), 79-86
- Konter, E. (2009). “Development of A Soccer Psychological Skills Scale-16 (SPSS-16). Proceedings of the 14 th”. Personality, Motivation, Sport, National Sports Academy, Sofia, Bulgaria.
- Konter, E. (2013). Towards multidimensional-interactional model of sport courage. *Energy Education Science and Technology Part B: Social and Educational Studies*, 5(2), 957-968.
- Konter, E. (2015a, July). “Courage of association football players: Decision-making at risk”. 14th European Congress of Sport Psychology, Bern, Switzerland.
- Konter, E. (2015b, September). “Courage and football performance in the face of negative and positive circumstances”. International Sport Sciences Research Congress-USBAK, Çanakkale, Turkey.
- Konter, E. (2017). *Psychological skills of football players in relation to level of courage, individual and performance variables*. 14th ISSP World Congress of Sport Psychology, 10–14 June, Seville, Spain.
- Konter, E., Beckmann, J. ve Mallett. C.J. (2019). “Psychological skills for performance development, (part XIV)”, E. Konter, J. Beckmann, and Loughhead (eds.). in: *Football psychology: From theory to practice. (1nd Edition)*, (pp.179-197). London, England: Routledge.
- Konter, E. (2021a). *Sport courage in relation to depression-anxiety-stress, self-confidence, self-control and self-management, psychological vulnerability, and sport performance*, 15th World Congress of the International Society of Sports Psychology-ISSP, September 30-October 4, Taipei, Taiwan.
- Konter, E. (2021b). *Children sport courage in relation to anger and selected individual, sport, health, and success variables*, 15th World Congress of the International Society of Sports Psychology-ISSP, September 30-October 4, Taipei, Taiwan
- Li, F. J., Chen, J. J. ve Baker, M. (2012). University students' attitudes toward physical education teaching. *Journal of Teaching in Physical Education*, 33(2),186-212.
- Lieberman, H.R. (2007). Cognitive methods for assessing mental energy. *Nutritional Neuroscience*, 10(5-6), 229-242.
- Loehr, J.E. (2005). “Leadership: full engagement for success,” in *The Sport Psychology Handbook*, ed Murphy S. Champaign, IL: Human Kinetics, 157-158.
- Lykken, D.T. (2005). *Mental energy*, *Intelligence*, 33(4), 331-335

- Lu, F.J., Gill, D.L., Yang, C., Lee, P.F., Chiu, Y.H., Hsu, Y.W. ve Kuan, G. (2018). Measuring athletic mental energy (AME): instrument development and validation, *Frontiers In Psychology*, 9, 2363. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02363>
- MacKinnon, D.P., Warsi, G. ve Dwyer, J.H. (1995). A simulation study of mediated effect measures. *Multivariate Behavioral Research*, 30, 41-62.
- MacKinnon, D.P., Lockwood, C.M., Lockwood, J.M., West, S.G. ve Sheets, V. (2002). A comparison of methods to test mediation and other intervening variable effects. *Psychol Methods*, 7 (1), 83–104. doi:10.1037/1082-989x.7.1.83.
- Omar-Fauzee, M., Jamalis, M., Ab-Latif, R., ve Cheric, M. C. (2010). The mental skills training of university soccer players. *International Education Studies*, 3(2), 81–90.
- Önal, L., Yılmaz, H., Kaldırımçı, M. ve Ağduman, F. (2017). Atatürk Üniversitesi Öğrencilerinin Spora Karşı Tutumları ile Yaşam Kaliteleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Muş Alparslan Üniversitesi Uluslararası Spor Bilimleri Dergisi*, 1(1).
- Öncü, E., Gürbüz, B. ve Tunçkol, H. M. (2012). Basketbol tutum ölçeğinin geliştirilmesi. *International Journal of Human Sciences [Online]*. (9)2, 126-140.
- Pain, M. A., ve Harwood, C. (2004). Knowledge and perceptions of sport psychology within English soccer. *Journal of Sports Sciences*, 22(9), 813–826.
- R Core Team (2020). *R: A language and environment for statistical computing*. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. URL <https://www.R-project.org/>.
- Rampinini, E., Bishop, D., Marcora, S. M., Bravo, D. F., Sassil, R., ve Impellizzeri, F. M. (2007). Validity of simple field tests as indicators of match-related physical performance in top-level professional soccer players. *International Journal of Sports Medicine*, 28, 228–235.
- Sivrikaya, M.H. ve Ozan, M. (2020). Futbolcuların psikolojik becerilerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi, *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 22(1), 1-12
- Sobel, M.E. (1982). Asymptotic confidence intervals for indirect effects in structural equation models. In S. Leinhardt (Ed.), *Sociological methodology, 1982 (pp. 290-312)*. Washington, DC: American Sociological Association.
- Sobel, M.E. (1986). Some new results on indirect effects and their standard errors in covariance structure. *Sociological Methodology*, 16, 159-186. doi:10.2307/270922.
- Strudwick, T. (2016). *Soccer science*. Champaign, IL: Human Kinetics.
- Tavşancıl, E.(2002). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi Ankara*: Nobel Yayınevi
- Tavşancıl, E. (2014). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*, (5. Baskı), Ankara: Nobel Yayıncılık

- Thelwell, R.C., Weston, N.J.V., Greenlees, I.A., ve Nicholas, V.H. (2008). A qualitative exploration of psychological-skills use in coaches. *The Sport Psychologist*, 22, 38–53.
- Türkiye Futbol Federasyonu (TFF) (2022). *İletişim/Bölge Müdürlükleri*. Erişim: 17 Mart 2022. <https://www.tff.org/default.aspx?pageID=229>
- Ünlü, H. (2011). Beden Eğitimi Öğretmenliği Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeği (BEÖYTÖ) Geliştirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*,11(4), 2005-2020
- Yıldız, A. B., Yarayan, Y. E., Yılmaz, B., ve Kuan, G. (2020). Adaptation of the athletic mental energy scale to the Turkish language and investigation of its psychometric properties. (*Spormetre*) *The Journal of Physical Education and Sport Sciences*, 18(3), 108-119. doi: 10.33689/spormetre.684587.
- Yıldız, A.B. (2021). *Futbolcularda Duygusal Zekânın Atletik Zihinsel Enerjiye Etkisinde Antrenör - Sporcu İlişkinin Aracılık Rolü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Spor Bilimleri Programı, Ankara
- Wang, Bin. 2015. *bda: Density Estimation for Grouped Data*. R Package Version 5.1.6. Comprehensive R Archive Network. <https://CRAN.R-project.org/package=bda>.
- Weinberg, R. S., ve Gould, D. (2015). *Foundations of sport and exercise psychology (6th ed.)*. Champaign, IL: Human Kinetics.

Extended Abstract

Problem: Although there is no precise definition, mental energy is an interesting concept (Lieberman, 2007). Mental energy is a skill that athletes use so that they can think about problems for a long time, block out distractions, and be persistent in the search for solutions. Mental energy is a major determinant of successful performance. Defined as “an athlete’s perception of his or her state of energy,” mental energy in sports has cognitive, affective, and motivational components. Women’s soccer has gained popularity in recent years. Women are appearing in all fields. Women’s soccer teams compete in leagues in almost every region of Türkiye. Despite the increasing visibility of women in soccer, few researchers have focused on women’s athletic mental energy, psychological skills, and attitudes toward soccer. This is the originality of this study. Therefore, this study investigated whether female soccer players’ psychological skills mediate their attitudes toward soccer and athletic mental energy.

Method: The study population consists of women's soccer teams competing in the "Women's Super League," "2nd Football League," "3rd Football League," and Amateur leagues within the 14 regions (TFF, 2022) determined by the Turkish Football Federation (TFF) for the 2021-2022 soccer season. Tavşancıl (2014) states that “the sample size should be at least five times the size of each scale item.” Therefore, the sample consists of 237 women soccer players from KDZ Ereğli Belediyespor, Alg Spor, Trabzonspor AŞ, Dudullu, Giresunspor, Gaziantep Asya Spor, Ünye Gücü FK, Pendik Çamlık Spor from 2nd League, Rüşumat-4 Gençlik Spor, Rize Yeşilcaay Spor and Kızıltepe Sports High School women's football teams from 3rd League.

Soccer Attitude Scale

The scale was developed by Çelik Kayapınar and Combul (2018). It consists of 26 items and four subscales: individual effects (11 items), social interaction (eight items), performance (four items), and psychological effects

(three items). It has factor loadings of 0.453 to 0.741. The total scale has a reliability coefficient of 73.8. The total score ranges from 46 to 110.

This study examined the mediating role of athletic mental energy on the effect of soccer attitude on soccer psychological skills. First, frequency analysis findings were presented according to the demographic characteristics of the participants. "Percentage (%) and frequency (n) values of the groups" were calculated using the frequency analysis findings. Then, Cronbach's alpha reliability analyses were applied. Second, the relationships between the total scores of the scales were examined using the correlation test. The Shapiro-Wilk test was used for normality testing to determine the most appropriate hypothesis test.

Results: Table 3 shows the Pearson correlation test results and descriptive statistics values indicating the relationships between the total scores of SPSS-16, AMES, and SAS scales.

Participants had mean SPSS-16, AMES, and SAS scores of 64.139, 87.595, and 109.409, respectively.

There was a strong positive correlation between SPSS-16 and AMES total scores ($r=0.764$, $p<0.05$). There was a moderate positive correlation between SPSS-16 and SAS total scores ($r=0.428$, $p<0.05$). On the other hand, there was a moderate positive correlation between AMES and SAS total scores. This relationship was statistically significant ($r=0.413$, $p<0.05$).

The first regression model analysis showed that the effect of the participants' SAS total scores on their AMES total scores was statistically significant ($Beta=0.392$, $p<0.05$). Therefore, their attitudes toward soccer predicted their athletic mental energy. This result supports the hypothesis "Do female soccer players' attitudes toward soccer positively affect their athletic mental energy levels?" The highest performance levels of international soccer have become more complex in the last quarter century (Rampinini, et al. 2007). The individual and social effects of women soccer players in soccer positively affect their motivation, confidence, and concentration. Yıldız (2021) and Islam (2022c) reported a positive relationship, which supports our result. However, we need more research on attitudes toward soccer and athletic mental energy in order to make generalizations.

Conclusion and Recommendations: In addition to the contribution of female soccer players' psychological skills to their attitudes toward soccer, there is a mediating effect of athletic mental energy on sportive performance. In conclusion, the theoretical model of this study was evaluated with three different models and confirmed with the hypotheses. Therefore, our results show the effects of attitude towards soccer and psychological skills in soccer on athletic mental energy in female soccer players. Female soccer players should be informed about the psychological factors related to athletic mental energy, attitudes towards soccer, and soccer psychological skills. Coaches and trainers should provide a suitable climate for female soccer players to develop those components.

Geliş Tarihi / Received Date
04.12.2022Kabul Tarihi / Accepted Date
19.03.2023**От Всеединства К Идеалу Свободной Теократии: Владимир Соловьев***Tüm-Birlikten Özgür Teokrasi İdealine Vladimir Solovyov**From Al-Unity To The Ideal Of A Free Theocracy: Vladimir Soloviev***Nazan COŞKUN¹****Аннотация**

Цель исследования- анализ путь к идеалу свободной теократии В. Соловьева. Соловьев считается основоположником философии всеединства в русской мысли. Понятие Всеединство, в самом общем виде, отсылает к идее единства и целостности в противовес разделению мироздания на небесное и земное, фрагментарности и отчужденности восприятия мироздания. В этом контексте, в этой философии очень важное место занимают понятия богочеловека и человекобога. В процессе формирования философии всеединства на пути к идеалу свободной теократии, сформированном этими понятиями учение о трех силах в основном проблематична. Соловьев утверждает, что с начала истории существуют три основные силы, управляющие развитием человечества, и что этой основной силе соответствуют три культуры, три цивилизации. Силой, которая воплотит в жизнь идеал мыслителя о свободной теократии, станет славянская цивилизация во главе с Россией. Соловьев выдвигает пять основных аргументов в защиту этого утверждения. В связи с этим в нашем исследовании идеал свободной теократии рассматривается в контексте основных аргументов, выдвинутых Соловьевым. Было замечено, что основное стремление мыслителя к идеалу свободной теократии есть идеал, основанный на единстве бога и человека. Подчеркивалось, что Соловьев придавал особое значение объединению католической и православной церквей в осуществлении этого идеала. По мнению мыслителя, был сделан вывод, что цель существования человечества состоит в том, чтобы достичь стадии богочеловечества, то есть свободной теократии.

Ключевые Слова: Соловьев, Всеединство, Богочеловек, Человекобог, свободная теократия

¹Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Batu Dilleri ve Edebiyatları, Artvin/TÜRKİYE E-mail: nazan_coskun@artvin.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-7748-5219

Öz

Çalışmamızın amacı, V. Solovyov'un özgür teokrasi idealine giden yolu analiz etmektir. Solovyov, Rus düşüncesinde Tüm-Birlik felsefesinin kurucusu olarak kabul edilir. Tüm-Birlik kavramı, evrenin göksel ve dünyevi olarak ayrı ele alınmasına, parçalanmış, yabancılaşmış evren algısına karşı evrensellik, bütünsellik düşüncelerine gönderme yapar. Bu bağlamda bu felsefede Tanrı-İnsan ve İnsan-Tanrı kavramları çok önemli bir yer işgal eder. Bu kavramların oluşturduğu özgür teokrasi idealine giden yolda birlik felsefesini oluşturma sürecinde, üç kuvvet doktrini temel sorunsal olarak önemlidir. Solovyov tarihin başlangıcından beri insanlığın gelişimini yöneten üç temel güç olduğunu ve bu temel güce karşılık gelen üç kültürün, üç medeniyetin olduğunu ileri sürer. Birinci güç insan yaşamını ve düşüncesini tüm alanlarda, tek, ulvi bir kaynağa tabi kılmış, farklılıkları birleştirerek bireyi, bireysel yaşam özgürlüğünü yok saymış olan Müslüman doğudur. İkinci güç ise özgürlük temelinde ilkesel birliğin parçalanması için çabalayan batı dünyasıdır. Bu iki güce karşılık düşünürün özgür teokrasi idealini gerçekleştirecek güç, Rusya'nın önderlik ettiği Slav uygarlığı olacaktır. Solovyov, bu iddiayı savunmak için beş ana argüman ileri sürer. Bu bağlamda çalışmamızda Solovyov'un özgür teokrasi ideali öne sürdüğü temel argümanlar bağlamında ele alınmış ve tanrı ve insanın birliğine dayanan üçüncü güç sürecinde Katolik ve Ortodoks kiliselerinin birliğine yapılan vurgunun altı çizilmiştir. Düşünüre göre insanlığın varoluş amacının Tanrı-insanlık yani özgür teokrasi aşamasına ulaşmak olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Solovyov, Tüm-Birlik, Tanrı-İnsan, İnsan-Tanrı- Özgür Teokrasi

Abstract

The purpose of the study is to analyze the path to the ideal of a free theocracy by V. Soloviev. In Russian philosophical thought, Soloviev is considered the founder of *All-Unity*. The concept of All-Unity, in its most general sense, refers to the idea of unity and integrity as opposed to the division of the universe into heavenly and earthly. In this context, the God-Man and the Man-God concepts play a crucial role in this philosophy. In forming the philosophy of All-Unity on the way to the ideal of a free theocracy, developed by these concepts, the doctrine of the three forces is problematic. Soloviev argues that there have been three main forces since the beginning of history. The force that will realize the thinker's ideal of a free theocracy will be the Slavic civilization led by Russia. Soloviev puts forward five main arguments in defence of this assertion. In this regard, our study discusses the ideal of a free theocracy in the context of the main arguments put forward by Soloviev.

Key Words: Soloviev, All-unity, God-Man, Man-God, free theocracy

Введение

Происхождение социальных и религиозно-идеальных теорий является одним из древнейших учений в истории человечества. Со времен Гесиода, автора одной из древнейших известных теорий, человечество на протяжении всей истории создавало различные идеалы, пытаясь придать смысл существованию и будущему. Хотя эта традиция, развивающееся в русле идеала золотого века в контексте возвращения к райской жизни, утраченной в связи с первородным грехом, уступила место концепции утопии в эпоху Возрождения, стремление к идеальной жизни всегда сохранило свое существование в своей сущности. В истории русской мысли зарождение идей, основанных на общественных и религиозных идеалах, восходит к очень давним временам. Утопические искание, несовместимое с бытием состояние сознания, можно рассматривать как ситуацию, присущую русскому народу и мысли. Однако путь к идеалу свободной теократии В. Соловьева (1853-1900), являющейся основным предметом нашего исследования, в основном требует переноса нашего контекста в XIX век. Когда русскую мысль XIX века оценивают как в философском, так и в социально-политическом контексте, одним из первых бросающихся в глаза феноменов становятся теории о поисках идеального порядка. Можно сказать, что до Соловьева, в представлениях об идеальном общественном устройстве русской мысли господствуют две основные тенденции, взаимосвязанные и противоположные друг другу. В то время как первая из этих тенденций сформирована принятием западной мысли, вторая—подчеркивает исторические характеристики России и исконно русские ценности ее будущего.

Философия Всеединство

Прежде чем объяснить смысл и значение общественного идеала для Владимира Соловьева, являющегося основным предметом нашего исследования, необходимо хотя бы в общих чертах оценить жизненный путь Соловьева. Родившийся в 1853 году в семье известного русского историка Сергея Михайловича Соловьева, Соловьев в ранней юности находился под влиянием учения материализма и нигилизма, в соответствии с духом России 60-х годов. Под влиянием этих учений Соловьев, поступивший в 1869 году на естественное отделение физико-математического факультета, вскоре после духовного кризиса вызванного крахом материалистического мира переходит на историко-филологический факультет Московского университета. В 1874 году, защитив диссертацию «Кризис западной философии» (против позитивизма), Соловьев начинает читать лекции на философском факультете Московского университета. Однако в одной из своих публичных лекций в 1881 году он попросил царя Александра простить тех, кто убил бывшего царя, и был исключен из университета. Завершив таким образом свою научную карьеру, Соловьев до самой смерти жил вольнодумцем. Однако, хоть и академическая карьера Соловьева подошла к концу, его поиски религиозно-философского идеала, который в конечном счете называется идеалом свободной теократии, продолжались всю его жизнь. Первой остановкой, на которой формируется Соловьевский

поиск пути, является философия Всеединства, а Соловьев считается основоположником философии всеединства в русской мысли.

Понятие Всеединство, в самом общем виде, отсылает к идее единства и целостности в противовес разделению мироздания на небесное и земное, фрагментарности и отчужденности восприятия мироздания. Идея Всеединства интерпретируется как усовершенствованная версия соборной мысли, развитая славянскими мыслителями, в частности А. Хомяковым. Однако если реализация принципа соборности в славянской мысли ограничивается социальной сферой и церковью, то в философии Соловьева мысль Всеединства охватывает все сферы жизни, включая не только земные, но и космические области.

Соловьевский идеал Всеединства выделяется своей универсальностью, хоть и Соловьев питается славянскими идеями, он развивает новые идеи, сохраняя при этом свою самобытность: *"Философская система Соловьева представляла собой новый шаг в развитии русской мысли: сохраняя определенную преемственность, она выдвигала оригинальные идеи"* (Шапошников & Федоров, 2006: 243). В философии Всеединство проблема социального идеала развивается в зависимости от социальной и интеллектуальной атмосферы эпохи. Конец 19 века и начало 20 века представляют собой очень сложный период в истории России. Реформы, проведенные в 60-х и 70-х годах, способствуют развитию капиталистических отношений и появлению новых классовых и социальных групп, а так же усилению поиска альтернативных способов мышления для развития страны. В этот период доминировали две фундаментальные противоположные силы, такие как консерватизм и радикальный революционизм. Вдобавок к этому и в России, и в мире с начала XIX века происходит упадок религиозной мысли. Основной причиной такого положения является несостоятельность официальной церкви перед лицом сильного прогресса научных знаний и влияния мирской философии на общественную мысль (Акулинин, 1990: 9).

Таким образом, марксистское мировоззрение стало играть важную роль в русской мысли того периода. В этом контексте философия всеединства формируется стремлением сохранить христианскую веру в этой среде. В то время как экономические, социальные и политические институты и структуры составляют основу марксистского материалистического социального идеала, религиозные и моральные стороны составляют основу философии единства. Важнейшая черта, которую Соловьев привнес в русскую мысль, состоит в том, что он сформировал гармоничное единство этих тенденций. Это единство важно и в контексте изучаемого нами предмета. Потому что сущность философии Всеединство основывается на феномене Богочеловека, и этот факт выводит феномен человекобога на обсуждение как антитезу. Кроме того, две основные тенденции, господствовавшие в русской мысли вплоть до философии Всеединства, в значительной мере являются явлениями, сформированными этими понятиями.

Богочеловек и Человекобог

Богочеловек; Это своего рода мистицизм, основанный на единении с Богом, символом которого является Иисус, и в основном исходящий из христианского учения о единстве

человеческой и божественной природы Иисуса. Происхождение представлений о пути человекобога, основанном на представлении о том, что человек творит себя точно так же, как Бог, восходит к мифу о первородном грехе. В западной мысли образ человека-Бога, рассматриваемый в сходной плоскости с идеей сверх человека, основанной на произведении Ф. Ницше «Так говорил Заратустра», становится мыслью, создающей широкую философскую дискуссионную среду, приобретая преобладание в Русской мысли, особенно в произведениях Ф. Достоевского. В самом общем виде эта идея относится к далекой от Бога индивидуальности, жаждущей престола Божия, утратившей в этом направлении свою истинную сущность. Помимо этого обобщения, трудно говорить о единогласии мыслителей по данному вопросу, как это и бывает в каждой философской дискуссии.

Многие мыслители по этому предмету, занимающему широкое место в русской мысли на протяжении всего XIX века, формируют собственные понятия. В этом процессе вопрошания, естественно, в обсуждении имеет место и идея бого-человеческого как антитеза идее человекобога. Согласно Сергею Булгакову, русскому мыслителю, современнику Соловьева, путь человекобога указывает на процесс, начинающийся с одиночества человека и становления его хозяином самому себе в результате первородного греха. По Булгакову, Богочеловек есть средство обожение человека. Обожение — понятие святоотеческого богословия, выражающее единство человека с Богом, сотворенного по Его образу, озаренного божественным светом, и обретение христианином божественной благодатью присущих Богу черт. По Булгакову, гуманизм, являющийся источником человекобога, напротив, разрушает божественную природу человеческой души как «последний вариант древнееврейского ложного мессианства». В то время как мыслитель утверждает, что в человеческой природе сосуществуют две противоположные сущности, он утверждает, что вступление на богочеловеческий путь будет возможно при осознании того божественного естества, которого достигнет человек:

«Человек есть одновременно тварь и не-тварь, абсолютное в относительном и относительное в абсолютном. Он есть живая антиномия, непримиримая двойственность, воплощенное противоречие. И эту антиномичность находит человек в глубине своего сознания, как выражение подлинного своего существа. Как образ Божий, он имеет формально природу Божества, есть бог in potentia и только в силу этой божественной потенциальности способен к обожению» (Булгаков, 1994: 296).

Три силы на пути к свободной теократии

Одним из основных моментов, который следует подчеркнуть, в процессе формирования философии всеединства на пути к идеалу свободной теократии, развивающейся в связи с соловьевскими концепциями богочеловека и человекобога является господствующее в истории человечества учение о трех силах. Соловьев утверждает, что с начала истории существуют три основные силы, управляющие развитием человечества, и что этой основной силе соответствуют три культуры, три цивилизации. Первая власть подчинила человеческую жизнь и мысль

единому возвышенному источнику во всех областях и на всех этапах его жизни, сочетая различия и игнорируя индивидуальную свободу. Конечная точка этой власти; один Бог и масса мертвых рабов. По Соловьеву, если эта сила будет единственной господствующей силой, человечество окаменеет и будет погребено в мертвом единстве. Культура, представляющая собой первую силу, которая, по словам Соловьева, полностью убила индивидуальность, есть мусульманская восточная культура. По его словам, мусульманская восточная культура характеризуется отказом от всех плюралистических идей и отсутствием свободы личности:

“Все там подчинено единому началу религии, и притом сама эта религия является с крайне исключительным характером, отрицающим всякую множественность форм, всякую индивидуальную свободу. Божество в исламе является абсолютным деспотом, создавшим по своему произволу мир и людей, которые суть только слепые орудия в его руках; единственный закон бытия для Бога есть Его произвол, а для человека — слепой неодолимый рок. Абсолютному могуществу в Боге соответствует в человеке абсолютное бессилие” (Соловьев, 1989а:20).

По Соловьеву, в период тотального господства первой власти общество имеет монолитную и целостную структуру, но эта целостность имеет отрицательную структуру по мере неразвитости содержания основных элементов, составляющих общество. Первая сила, упоминаемая мыслителем связывается с мусульманской восточной культурой и указывает на общественный строй, в котором невозможна концепция человекобога. По Соловьеву, вторая власть, управляющая развитием человеческой истории, есть сила, стремящаяся к распаду принципиального единства на основе свободы, что противоположно первой власти. По мнению мыслителя, представителем второй державы в контексте культуры и цивилизации является западный мир. В этой цивилизации преобладает быстрое и непрерывное развитие, свободная игра сил, независимость и индивидуальность. Однако, по Соловьеву, формалистическое понимание свободы этой власти не достигло своего истинного смысла, а всеобщий эгоизм и анархия достигли формы множества отдельных элементов без внутренней связи. По его мысли, Запад фактически теряет собственные ценности в контексте автономной культуры:

“Каждая сфера деятельности, каждая форма жизни на Западе, обособившись и отделившись от всех других, стремится в этой своей отдельности получить абсолютное значение, исключить все остальные, стать одна всем, и вместо того, по непреложному закону конечного бытия, приходит в своей изолированности к бессилию и ничтожеству, захватывая чуждую область, теряет силу в своей собственной” (Соловьев, 1989а: 23).

Так как же развивался этот процесс? Соловьев пытается объяснить этот процесс, который он считает вырождением, отождествляя его с поздней античностью и средневековым христианством. По его мнению, историческая церковь, средневековое миропонимание, составившее основу христианства, не есть, по существу, выражение истины, открытой Иисусом.

По Соловьеву, вырождение первой формы христианства происходило в поздней античности и в средние века. Основными причинами этого процесса разложения являются догматизм, односторонний индивидуализм и ложный спиритуализм. На самом деле принятие христианства в качестве официальной религии Рима в царствование императора Константина привело к тому, что языческие массы приняли эту религию не с религиозной верой, а с холопским подражанием и своекорыстным расчетом. В этом контексте, по Соловьеву, массы, защищающие старый языческий жизненный уклад и не желающие изменить этот порядок, радикально ограничивали христианство определенными догматами. Таким образом, в области религиозной веры и жизни возникло великое разделение, и вера превратилась в абстракцию, не играющую важной роли в жизни людей.

“Смысл христианства в том, чтобы по истинам веры преобразовывать жизнь человечества. Это и значит оправдывать веру делами. Но если эта жизнь была оставлена при своем старом языческом законе, если самая мысль о ее коренном преобразовании и перерождении была устранена, то тем самым истины христианской веры потеряли свой смысл и значение как нормы действительности и закон жизни и остались при одном отвлеченно-теоретическом содержании” (Соловьев, 1988:346).

В то же время христианство также попало под влияние индивидуализма, возникшего в поздней античности, и спасение стало выражаться в индивидуальном действии. Таким образом, реальное христианское общество ранних веков растворилось в языческой среде и восприняло черты этого общества, идея социальности исчезла, а в качестве основной ценности была принята идея индивидуального спасения. По Соловьеву, результатом стала гораздо более печальная стадия вырождения христианства. Спасение, отождествляемое с индивидуальной жизнью, со временем достигло полного отчуждения от общества, повседневной жизни и мирской жизни в самом широком смысле. Отчуждение от телесного, мирского бытия, составляющее средневековое мировоззрение, отрицание этого бытия стало ключом к спасению, которое для Соловьева есть извращение сущности христианства:

“Ограничивая дело спасения одною личною жизнью, псевдохристианский индивидуализм должен был отречься не только от мира в тесном смысле — от общества, публичной жизни,— но и от мира в широком смысле, от всей материальной природы. В этом своем одностороннем спиритуализме средневековое мирозерцание вступило в прямое противоречие с самою основою христианства. Христианство есть религия воплощения Божия и воскресения плоти, а ее превратили в какой-то восточный дуализм, отрицающий материальную природу как злое начало” (Соловьев, 1988:348).

В этих рамках Соловьев определяет продолжение господства этих двух сил как войну всех против всех, историю самоуничтожения человечества. Так, Соловьев говорит, что если силами, управляющими человеческой историей, будут только эти две силы, то не будет ничего, кроме вражды и войны, и история превратится в механическое движение, определяемое двумя

противоборствующими силами. Соловьев определяет первую из этих двух сил как силы, принуждающие человечество к единству, а вторую — как негативные силы, разделяющие общество на самостоятельные и конкурирующие элементы. Однако, по Соловьеву, человечество не мертвое тело, и история не есть механическое движение. Поэтому необходимо иметь третью силу с внутренним единством и целостностью, которая может придать положительное значение первым двум силам и снять раздробленность.

Идеал свободной теократии и третья сила

Когда мы оцениваем существование и суверенитет двух сил в контексте феноменов Богочеловека и человекобога, то, по Соловьеву, мусульманский восток полностью уничтожил человека и опирается на понимание «Бога без человека», в то время как западная цивилизация базируется на человека без Бога. В этом направлении существование третьей силы, выражающей отстаиваемое Соловьевым единство богочеловека и человекобога, будет спасительной силой человеческой истории. По мнению мыслителя, третьей исторической силой, в отличие от восточного фатализма и западного индивидуализма, является славянский народ вообще и русский народ в частности. Однако Соловьев, предлагая славян в качестве третьей исторической силой, не рассматривает русское православие, как это делают славянские мыслители. Он представляет православие как синтез единства и свободы на основе любви с универсальным взглядом. Таким образом описывая многие характеристики народа, который будет носителем третьей божественной силы, Соловьев определяет самую основную черту как свободу от всякого рода ограничений и односторонности:

“Третья сила, долженствующая дать человеческому развитию его безусловное содержание, может быть только откровением высшего божественного мира, и те люди, тот народ, через который эта сила имеет проявиться, должен быть только посредником между человечеством и тем миром, свободным, сознательным орудием последнего. Такой народ не должен иметь никакой специальной ограниченной задачи, он не призван работать над формами и элементами человеческого существования, а только сообщить живую душу, дать жизнь и целостность разорванному и омертвелому человечеству через соединение его с вечным божественным началом. Такой народ не нуждается ни в каких особенных преимуществах, ни в каких специальных силах и внешних дарованиях, ибо он действует не от себя, осуществляет не свое. От народа —носителя третьей божественной силы требуется только свобода от всякой ограниченности и односторонности, возвышение над узкими специальными интересами, требуется, чтоб он не утверждал себя с исключительной энергией в какой-нибудь частной низшей сфере деятельности и знания, требуется равнодушие ко всей этой жизни с ее мелкими интересами, всецелая вера в положительную действительность высшего мира и покорное к нему отношение” (Соловьев, 1989а: 29).

По Соловьеву, только славяне, особенно Россия, могут быть авангардом третьей силы, так как восточные народы находятся под властью первой силы, а западные - второй силы. Однако вместо того, чтобы разделять восток и запад, Соловьев относится к ним как к двум взаимно необходимым культурам. По его словам, западная культура, основанная на католических основах, представляет собой историю отделения природных сил человека от божественного начала. Восток, напротив, более целостно сохранил истину Иисуса на православных основах, но не смог дать этой истине реального выражения и создать целостную христианскую культуру. Человеческий элемент оставался слабым и ущербным в православной культуре. По этой причине между церковью и миром в православной культуре образовался значительный разрыв. Величие России заключается за призывом всех народов к «единству» (всеединство) в соответствии с библейским учением. Народы должны быть отдельными членами вселенского организма. Этот единый живой организм и есть вселенская церковь. Историческая задача России состоит в том, чтобы создать универсальное человечество на основе единства церкви, государства и общества. Соловьев отводит человеку активную роль в создании этого всеобщего процесса человечества, точнее, всего процесса единения. Таким образом, Соловьев в своей работе Об упадке средневекового мирозерцания пишет:

“Существенное и коренное отличие нашей религии от других восточных, в особенности от мусульманской, состоит в том, что христианство как религия богочеловеческая предполагает действие Божие, но вместе с тем требует и действия человеческого. С этой стороны осуществление самого Царства Божия зависит не только от Бога, но и от нас, ибо ясно, что духовное перерождение человечества не может произойти помимо самого человечества, не может быть только внешним фактом; оно есть дело, на нас возложенное, задача, которую мы должны разрешать” (Соловьев, 1988:339-340).

В этом контексте Соловьев противопоставляет понятие человека, оторванного от сущности христианства, понятию Богочеловека, отождествляемого с Иисусом. По его словам, каждый общественный союз формируется на основе нравственных принципов предыдущего общественного союза. Представление о благополучии и благосостоянии являются базовыми ценностями, направляющими исторический процесс. Но внутренние основы человеческого добра не зависят от общественного строя. В чистом виде объектом человеческой воли является идея общественного блага, состоящая из таких основ, как материальная выгода и справедливость. Социальные структуры возникают в результате стремления человека к объективному благополучию. Государство возникает из формального стремления людей к благосостоянию, духовное общество возникает из стремления к вечной жизни, а закон возникает из стремления к справедливости (Осипов, 2003: 40-54). В этом контексте Соловьев, пытаясь, осмыслить существование истинных духовных основ общества подчеркивает неизбежность осуществления богочеловечества как нравственной социальной структуры. Жизнь Иисуса — один из основных элементов нового идеала человека и общества, потому что

для мыслителя главным элементом христианства является история Иисуса. Иисус пришел не только обогатить земную жизнь, но и спасти мир. Своей смертью и воскресением он в принципе спас мир. Но в сущности, главная цель — распространить спасение на все человечество, на мирскую жизнь, осуществить спасение той реальностью, в которой мы живем. Иисус не может сделать это в одиночку, это возможно только со всем человечеством. Никто не может достичь спасения в одиночку. В исторической подоплеке феномена Иисуса необходимо видеть метафизическое явление, изменяющее всю структуру существования. Истинная перестройка земли может быть осуществлена только человеком. Человек — единственная движущая сила обновления земного бытия. В отличие от средневекового христианства, утверждающего, что союз Бога и человека возможен только в грядущем небе, в загробной жизни, Соловьев утверждает, что единство Бога и человека подлинно и значимо в земной жизни. В этом контексте Соловьев представляет новый образ мира и человека к восприятию мира и человека, отчужденного от мира, в котором он жил, в средневековом христианском мировоззрении. Этот новый мир есть мир, в котором человек чувствует себя в единстве с Богом, а новый человек есть целостный Богочеловек. Человек, являющийся движущей силой мирских преобразований, не может рассматриваться как отдельная личность, отчужденная от своей божественной природы. Богочеловечество представляет собой целостный, духовный организм, объединяющий людей (Евлампиев, 2000:192). Соловьев критикует мировоззрение средневековой христианской мысли, отвергающей все телесное и земное, и истолковывает это положение как испорченность христианства и отчуждение человека. Соловьев противопоставляет отождествлению спасения человека освобождение души от тела и земной жизни, преображение земной жизни человеком, освобождение самого тела, а не души от тела. Однако, как подчеркивал Соловьев в своем труде «Три силы», написанном им в 1877 г. освобождение он видел в славянской цивилизации, особенно в русском народе, в то время как критикует византийское наследие, составляющее основу культурных традиций русского народа. Мыслитель определяет византийскую церковь как мертвую церковь, хотя когда-то она имела живое строение (Соловьев, 1911:111-112).

В этом контексте, по Соловьеву, эта мертвая церковь привела истинно верующих к отчуждению от общества и мира, к подвижнической жизни. Таким образом, монашество, свойственное восточному христианству, мыслитель рассматривает с критической точки зрения. Земля потеряла свой христианский облик в результате отчуждения истинно верующих, христиан. Результатом этого процесса Соловьев видит распад Византии и переход восточного христианства под власть мусульман. В результате монашеского идеала восточного христианства была утрачена идея всеобщего единства. Эта внеисторическая мысль отделила Византию от общеевропейской культуры и привела к печальному концу восточного христианства. Соловьев, критикующий православную Русскую церковь за византийское наследие, утверждает, что Русская церковь не имеет духовной свободы, находится в рабстве мирского владычества и не является истинной церковью Божией, поскольку утратила дух истины и любви (Соловьев, 1911:140). Один из главных моментов критики Соловьевым

восточного христианства состоит в том, что оно не смогло преодолеть своего дуалистического мировоззрения. Соловьев пишет в своей работе Чтения О Богочеловечестве:

“Православной церкви огромное большинство ее членов было пленено в послушание истины непосредственным влечением, а не пришло сознательным ходом своей внутренней жизни. Вследствие этого собственно человеческий элемент оказался в обществе христианском слишком слабым и недостаточным для свободного и разумного проведения божественного начала во внешнюю действительность, а вследствие этого и последняя (т. е. материальная действительность) пребывала вне божественного начала, и христианское сознание не было свободно от некоторого дуализма между Богом и миром. Таким образом, христианская истина, искаженная и потом отвергнутая человеком западным, оставалась несовершенною в человеке восточном” (Соловьев, 1989а: 167).

В этом направлении Соловьев выдвигает новый религиозный, социальный идеал. Для него человечество в целом есть единство с более высокой и значимой реальностью, чем нация и государство. Процесс совершенствования человека происходит на основе общеисторического процесса. Мысли Соловьева о человеке и обществе основаны на синтезе двух явлений. По его словам, человечество представляет собой духовное единство личности и общества. И личность, и общество нуждаются друг в друге для целостности. Таким образом, Соловьев пишет: *“Общество есть дополненная, или расширенная, личность, а личность – сжатое, или сосредоточенное, общество” (Соловьев, 2012:327).* В этих рамках Соловьев утверждает, что правильные общественные отношения будут реализовываться на основе личности и общества. Соловьев делит развитие человечества на три этапа. Первый этап развития истории человечества является экономическим этапом и начинается с семьи. На данном этапе человечеством управляют основные материальные потребности. Второй этап - политический этап, на котором люди общаются друг с другом. Третья и высшая стадия – это стадия церковного общества, основанная на духовности. Реализация идеала церковного общества основана на идее объединения церковью под руководством папы римского. Идея объединения всех людей в одну, неделимую, вселенскую церковь составляет основу соловьевского идеала свободной теократии. Однако в подходе Соловьева к римскому католицизму² важное место занимает проводимое им различие между понятиями папства и цезаропапизма. По его словам, папство — это первая форма мирского суверенитета, составляющая основу христианства и основанная на принципах любви и свободы. Цезаропапизм, с другой стороны, основан на осуждении и запугивании. Однако важное место в соловьевской теории идеального общества

²Восхваление католической церкви в определенный период творчества Соловьева способствовало распространению мнения о том что он принял католицизм. Однако как отмечал исследователь Н. О. Лосский Соловьев не переходил из православия в католицизм. По его мнению несмотря на внешнее различие между западной и восточной церковью, внутренни они имеют непоколебимые мистические связи. По началу Соловьев рассматривает Римский католицизм как силу способную реализовать единство вселенской церкви, но позже он меняет свое мнение и позиционирует католицизм как носителя антихристианской традиции. Н. О. Лосский (1991). История Русской Философии. Советский Писатель. с. 95.

занимают свобода личности и человеческое достоинство. Соловьев пишет в своем «Оправдании добра»: *“Принцип человеческого достоинства, или безусловное значение каждого лица, в силу чего общество определяется как внутреннее, свободное согласие всех, – вот единственная нравственная норма”* (Соловьев, 2012:401).

По его словам, суть свободы заключается в индивидуальном выборе людей. Внутренняя свобода, то есть сознательно и добровольно ставить добро выше всякого зла, есть основное принципиальное условие всякого добра. Свобода, по Соловьеву, безусловна. Это не врожденная способность, а способность, которая возникает в процессе человеческого совершенствования, то есть достижения Бога. Свобода — это не то, что освобождает людей от ответственности перед другими людьми, а скорее это навык, который заставляет их выполнять свои социальные обязанности. Падение авторитета папы Соловьев в этом контексте объясняет неспособностью напитать западные государства христианским духом. По его словам, в результате этого сложился образ современной Европы, где нет духовности, царит рационализм и враждебность. Хотя Соловьев подчеркивает, что происхождение теократии довольно древнее, он утверждает, что христианство извратило первую форму теократии, и снова связывает это положение с папским духом:

“Дух папизма, объявивший римское католичество, естественно, проявился и в отношениях между Церковью и государством, духовною и светскою властью. В этой области папство представляет идею теократии. Папизм извращает эту идею тем, что дает теократии характер насильственного владычества” (Соловьев, 1989a:141).

Христиане, принявшие государство только как угнетающую силу, исказили положительное духовное содержание и смысл понятия государства. Это привело к противостоянию между церковью и государством. В Соловьевском идеале свободной теократии духовное общество, или церковь, связано внутренней, свободной связью с обществом политическим и экономическим. В свободном теократическом обществе государство и церковь составляют один целостный организм, так как сущностью теократии является союз человека с Богом. В обществе свободной теократии будут господствовать три основные силы: священник, государь и пророк. В этом идеальном устройстве государства и общества церковь не будет вмешиваться в суверенитет государства, а государство не будет вмешиваться в свободу вероисповедания и совести церкви. Соловьев считает существование третьей власти необходимым для осуществления внутреннего и морального контроля в свободной теократии, основанной на единстве двух суверенитетов. Эта третья власть есть совершенно самостоятельный пророк, являющийся вершиной общественного сознания. Каждая из этих трех основных сил имеет свои специфические функции. Однако функция, выполняемая одной из них, не должна создавать конфликт с двумя другими силами (Соловьев, 1989b: 242-243). Соловьев утверждает, что теократический идеал, основанный на единстве православной и католической церквей, являющийся универсальным идеалом христианства, будет реализован в два этапа. На первом этапе теократический идеал будет воплощать единый народ, который будет подавать пример другим народам. На втором

этапе другие народы добровольно вступят в единство богочеловечества, именуемое вселенской теократией. Народ, который осуществит соловьевский идеал свободной теократии, т. е. первый этап, — это русский народ, как мы уже упоминали выше. Соловьев в своем труде «Национальный вопрос в России» выдвигает пять основных аргументов, объясняющих миссию русского народа по объединению человечества на основе христианства.

Согласно первому аргументу Соловьева, служение божественной миссии соединяет народ с Богом через текущие проблемы его исторической жизни. По Соловьеву, польский или католический религиозный вопрос, восточный вопрос и еврейский вопрос, обеспечат единство русской истории с Богом (Соловьев, 1989а: 273). По его словам, Бог понимает людей в контексте их исторических задач перед лицом исторических проблем. Россия не сможет решить своих внутренних и внешних проблем, не выполнив своей миссии, которая соединит ее с Богом. Россия не сможет решить и проблему разделения внутри себя, и задачу объединения славянских народов без преодоления проблемы духовного разделения на католическое и православное.

Второй аргумент, выдвинутый Соловьевым, является продолжением первого аргумента. Соловьев подчеркивает, что Россия решила проблему собственного физического существования как сильного, независимого государства. Однако Соловьев утверждает, что над этой мыслью перед Россией встает гораздо более важная проблема, это исторический смысл и цель ее существования. Соловьев выражает эти мысли следующими словами: *“Но чем прочнее существует Россия, тем настоятельнее является вопрос: **для чего** она существует, **чему** она служит, под **каким** знаменем стоит?”* (Соловьев, 1989а: 397). По Соловьеву, цель существования России должна быть в соответствии с христианской моралью и целями. Не достигнув этой богоданной миссии, этих нравственных целей и смысла исторической жизни, вся мощь России навредит самой себе. В этом контексте Соловьев делает следующий вывод: Миссия осуществления христианского идеала через отказ от национального эгоизма является необходимой потребностью российского общества, и без этой миссии Россия не может решать свои проблемы.

Третий аргумент, выдвинутый Соловьевым, основан на реализации христианского идеала, в основе которого лежит решение проблемы разделения католической и православной церквей. Этот аргумент находится в полной гармонии с глубокими подлинными чертами национального русского характера и божественной миссии. По его словам, идеал всеобщего единства христианства — это уже реальность, символизирующая русскую правду, русский народный идеал (Соловьев, 1989а: 308). Русский народный идеал есть идеал святой Руси, сформированный мыслью истинного христианства, имеющего религиозно-нравственную основу. Русский народ не только сохранил нравственный идеал христианства, но и пытается воплотить этот идеал в жизнь.

Четвертый аргумент Соловьева состоит в том, что прежние исторические жертвы подготовили Россию к этой миссии. Россия уже принесла две жертвы. Первая из них — призыв варягов при формировании государственного устройства, а вторая — реформы Петра I. Эти два великих

события находятся в сфере государственной структуры и внешней политики и имеют подготовительный смысл и значение. По Соловьеву, сейчас настало время принести последнюю, сознательную, добровольную национальную жертву.

Пятый аргумент Соловьева — это требование морального долга. Русский народ, как народ христианский, должен исполнить нравственный долг христианства. Чтобы выполнить этот долг, он должен действовать с чувством долга, а не с чувством национального эгоизма. Он должен увидеть себя частью всего человечества и освободиться от своей национальной изоляции (Соловьев, 1989а:261).

Вывод

В результате главной детерминантой пути от всеединства к идеалу свободной теократии в философии Соловьева является процесс схватывания единства человека с Богом и преодоления разрыва между Богом и человеком. Соловьев, возложивший на церковь великую миссию в обеспечении этого единства, выдвинул синтез, основанный на единстве католической и православной церквей, Бога и человека в идеале свободной теократии. Богочеловечество, достигаемое в свободной теократии, есть целостная вера в Бога и человека. В философии Соловьева христианство есть целостное учение о Боге и человеке, христианский Бог включает в себя и мир, и человека, а человек включает в себя Бога. Поэтому целью человеческого существования является достижение стадии Богочеловечества, то есть свободной теократии. Когда человечество достигнет своей цели, история человечества завершится, и великая роль в этом историческом путешествии принадлежит русскому народу.

Çıkar Çatışması Beyanı

“От Всеединства К Идеалу Свободной Теократии: Владимир Соловьев” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Список Литературы

- Акулинин, В. Н. (1990). Философия всеединства от В. С. Соловьева к П. А. Флоренскому. Новосибирск.
- Булгаков, С. Н. (1994). Свет невечерний (Созерцания и умозрения). Республика.
- Евлампиев, И.И. (2000). История Русской Метафизики В XIX-XX Веках: Русская Философия в Поисках Абсолюта. Алетейя.
- Лосский, Н.О. (1991). История Русской Философии. Советский Писатель.
- Осипов, И. Д. (2003). «По Ту Сторону Либерализма и Консерватизма: Социальные Искания В. С. Соловьева», Журнал Социологи и Социальной Антропологии, Том VI, Но:2, С. 40-54
- Соловьев, В. С. (1989а). Сочинения в двух томах Том I. Издательство Правда.
- Соловьев, В. С. (1989b). Сочинения в двух томах Том II. Правда.
- Соловьев, В. С. (1988). Сочинения в двух томах Том II. Мысль.
- Соловьев, В. С. (1911). Россія и Вселенская Церковь. Фабула.

Соловьев, В. С. (2012). Оправдание добра. Алгоритм.

Шапошников, Л. Е. & Федоров, А. А. (2006). История Русской Религиозной Философии. Высш.

шк.

Genişletilmiş Özet

Toplumsal ve dini ideal teorilerinin kökeni, insanlık tarihinin en kadim öğretileri arasında yer alır. İnsanlık, varoluşu ve geleceği anlamlandırma çabası içinde tarih boyunca çeşitli idealler yaratmıştır. Bu düşünce geleneğinin ilk örneklerinden biri Hesiodos olarak kabul edilir ve ilk günahla ilişkili olarak yitirilen cennet yaşamına dönüş bağlamında altın çağ ideali doğrultusunda gelişme gösterir. Rus düşünce tarihinde de toplumsal ve dini ideale dayanan düşüncelerin kökeni oldukça eskilere dayanır. Varoluşla uyumlanmayan bir bilinç durumu olarak ütopyik arayışlar Rus halkına ve düşüncesine içkin bir durum olarak değerlendirilebilir. Ancak çalışmamızın ana konusunu oluşturan V. Solovyov'un (1853-1900) özgür teokrasi idealine giden yol, temel olarak bağlamımızı 19. yüzyıla taşımayı gerektirmektedir. Solovyov, Rus düşüncesinde всеединство (tüm-birlik) felsefesinin kurucusu olarak kabul edilir. Всеединство kavramı en genel haliyle, evrenin göksel ve dünyevi olarak ayrı ele alınmasına, parçalanmış, yabancılaşmış evren algısına karşı evrensellik, bütünsellik düşüncelerine gönderme yapar. Solovyov'un Rus düşüncesine kazandırdığı en önemli özellik 19. yüzyıl düşünce eğilimlerin uyumlu bir birliğini gerçekleştirmiş olmasıdır. Ana konumuz bağlamında da bu birlik ayrıca önem taşımaktadır. Zira Всеединство felsefesinin özü Tanrı-insan olgusuna dayanmaktadır ve bu olgu beraberinde insan-Tanrı olgusunu da antitez olarak tartışmaya açmaktadır. Ayrıca Всеединство felsefesine kadar Rus düşüncesinde hakim olan iki temel eğilim de büyük ölçüde bu kavramlarla biçimlenen olgulardır. Tanrı-insan; İsa ile simgelenen Tanrıyla bütünleşmeye dayanan bir tür tasavvuf yoludur ve temelde Hıristiyanlığın İsa'nın beşeri ve Tanrısal doğasının bütünlüğü öğretisinden yola çıkar. 19. yüzyıl itibarıyla Rus düşüncesinde geniş yer bulan bu konuda pek çok düşünür kendi kavramları üzerinden bir sorgulama yapar ve bu sorgulama sürecinde doğal olarak insan-Tanrı düşüncesinin anti tezi olarak Tanrı-insan düşüncesi de tartışmada yer edinir. Solovyov'un Tanrı-insan ve insan-Tanrı kavramları ile bağlantılı olarak gelişme gösteren özgür teokrasi idealine giden yolda всеединство felsefesi ile biçimlenen süreçte insanlık tarihini hakim olan üç güç öğretisi üzerinde durulması gereken ana noktalardan biridir. Solovyov tarihin başlangıcından beri insanlığın gelişimini yöneten üç temel güç olduğunu ve bu temel güce karşılık gelen üç kültürün, üç medeniyetin olduğunu ileri sürer. Birinci güç insan yaşamını ve düşüncesini tüm alanlarda tek, ulvi bir kaynağa tabi kılmış, farklılıkları birleştirerek bireyi, bireysel yaşam özgürlüğünü yok sayan Müslüman Doğu kültürüdür. Solovyov'a göre insanlık tarihinin gelişimini yöneten ikinci güç birinci gücün tam karşısında yer alan özgürlük temelinde ilkesel birliğin parçalanması için çabalayan güçtür ve bu gücün temsilcisi batı dünyasıdır. Solovyov bu iki güçten ilkinin; insanlığı zoraki birliğe sürükleyen ikincisini ise toplumu bağımsız ve birbirleriyle yarışan ögelere ayıran olumsuz güçler olarak tanımlar. Ancak Solovyov'a göre ne insanlık ölü bir bedenden ne de tarih mekanik bir hareketten ibarettir. Bu yüzden ilk iki güce olumlu bir anlam kazandırabilecek parçalanmışlığı ortadan kaldıracak içsel birlik ve bütünlüğe sahip üçüncü bir gücün varlığı gereklidir. İki gücün varlığını ve egemenliği Tanrı-insan ve insan-Tanrı olguları bağlamında değerlendirdiğimizde Solovyov'a göre Müslüman doğu, insanı tam anlamıyla yok edip "insansız Tanrı anlayışına dayanırken Batı medeniyeti de Tanrısız insan" temelinde dayanır. Bu doğrultuda Solovyov'un savunduğu Tanrı-insan ve insan-Tanrının birliğini ifade eden üçüncü bir gücün varlığı insanlık tarihinin kurtarıcı gücü olacaktır. Düşünürü göre üçüncü tarihsel güç; doğu kaderciliği ve batı bireyciliğinden farklı olarak genelde Slav özele Rus halkıdır. Bu bağlamda Solovyov, Hıristiyanlığın özünden kopmuş insan anlayışının karşısına İsa ile özdeşleşen Tanrı-insan kavramını çıkarırken bu idealin hayata geçirileceğini, toplumsal bir ideal öne sürer. İdeal yapının temelini oluşturacak doğru sosyal ilişkilerin birey ve toplum temelinde gerçekleşeceğini ileri süren Solovyov, insanlığın

gelişimini üç aşamaya ayırır. İnsanlık tarihinin gelişiminin birinci aşaması ekonomik aşamadır ve aile ile başlar. İkinci aşama, bireylerin birbiriyle iletişim içinde olduğu politik aşamadır. Üçüncü ve en yüksek aşama maneviyata dayanan kilise toplumu aşamasıdır. Kilise toplumu idealinin hayata geçişi papa önderliğinde kiliselerin birleşmesi düşüncesine dayanır. Tüm insanların tek, bölünmez, evrensel bir kilise de birleşme düşüncesi Solovyov'un özgür teokrasi idealinin temelini oluşturur.

Solovyov'un özgür teokrasi idealinde manevi toplum ya da kilise, politik ve ekonomik topluma içsel, özgür bir bağla bağlıdır. Özgür teokrasi toplumunda devlet ve kilise tek, bütün bir organizmadır, teokrasinin özü insanın Tanrıyla birliğidir. Solovyov Hıristiyanlığın evrensel ideali olan Ortodoks ve Katolik kiliselerinin birliğine dayanan teokratik idelin iki aşamada gerçekleşeceğini ileri sürer. Birinci aşamada teokratik ideali tek bir halk hayata geçirecek ve bu halk diğer halklara örnek oluşturacaktır. İkinci aşamada diğer haklar gönüllü olarak evrensel teokrasi olarak adlandırılan Tanrı insanlık birliğine gireceklerdir. Solovyov'un bu özgür teokrasi idealini hayata geçirecek yani birinci aşamayı gerçekleştirecek olan halk ise yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi Rus halkıdır. Solovyov Rus halkının insanlığı Hıristiyanlık temelinde birleştirme misyonunu açıklamak için beş temel argüman öne sürer. Solovyov'in öne sürdüğü birinci argümana göre Tanrısal misyona hizmet bir halkın tarihsel yaşamındaki güncel sorunlar aracılığıyla o halkı Tanrı ile birleştirir. Solovyov'un ileri sürdüğü ikinci argüman, birinci argümanın devamı niteliğindedir. Solovyov Rusya'nın güçlü, bağımsız bir devlet olarak kendi fiziksel varoluş sorununu çözdüğünün altını çizer. Ancak Solovyov bu düşünce üzerinden Rusya'nın karşısında çok daha önemli bir sorunun, varlığının tarihsel anlamı ve amacı sorununun çıktığını ileri sürer. Solovyov'a göre Rusya'nın varoluş amacı Hıristiyan ahlakına ve amaçlarına uygun olmak zorundadır. Bu bağlamda Solovyov şöyle bir çıkarım yapar: Ulusal egoizmden feragat ederek Hıristiyan idealini hayata geçirme misyonu, Rus toplumunun zorunlu ihtiyacıdır ve Rusya bu misyon olmadan kendi sorunlarını çözümleyemez. Solovyov'un ileri sürdüğü üçüncü argüman, Katolik ve Ortodoks kiliseleri arasında yaşanan bölünme sorununun çözülmesine dayanan Hıristiyan idealini hayata geçirme temeline dayanır. Dördüncü argüman, Rusya'nın tarihsel olarak daha önce yaptığı fedakarlıkların onu bu misyona hazırlamış olmasıdır. Rusya daha önce iki fedakârlığı yerine getirmiştir. Bunlardan ilki devlet teşkilatı oluşurken Varyagların çağrılması ikincisi ise I. Petro reformlarıdır. Bu iki büyük olay devlet düzeni ve dış politika alanındadır ve hazırlayıcı bir anlam ve öneme sahiptir. Solovyov'un öne sürdüğü beşinci argüman, ahlaki görev talebidir. Rus halkı Hıristiyan bir halk olarak Hıristiyanlığın ahlaki görevini yerine getirmelidir. Bu görevi yerine getirmek için ulusal egoizm duygusu yerine görev ve zorunluluk duygusu ile hareket etmeli, kendini bütün insanlığın bir parçası olarak görüp ulusal kapalılığından kurtulmalıdır. Sonuç olarak Solovyov felsefesinde Tanrı-insan ve insan Tanrıçılıktan özgür teokrasi idealine giden yolun ana belirleyeni; insanın Tanrıyla birliğinin yakalanması, Tanrı ve insan arasındaki kopuşun aşılması sürecidir. Bu birliğin sağlanmasında kiliseye büyük bir misyon yükleyen Solovyov, özgür teokrasi idealinde Katolik ve Ortodoks kiliselerinin, Tanrı ve insan düşüncesinin birliğine dayanan bir sentez ileri sürer. Özgür teokraside ulaşılabilecek olan Tanrı insanlık; Tanrıya ve insana olan bütünsel inançtır.

Geliş Tarihi / Received Date
13.10.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
28.12.2022

Toplumsal Hareketlerin Katalizörü Olarak Futbol: Çarşı ve Ahlavi Örneği

Football as a Catalyzator of Social Movements: The Case of the Çarşı and Ahlawy

Hasan YENİÇİRAK¹

Öz

Futbol, günümüzde milyarlarca insan tarafından benimsenen, kitleselleşen bir olgudur. Kitleselleşen bu olguyu siyasetten soyutlayamayız. Futbol ve siyaset, doğrudan ya da dolaylı, bir bütünsellik içerisinde. Futbol egemenler için bir meşruiyet aracı, kitleleri kontrol altında tutan bir afyon iken, yönetilenler için toplumsal muhalefetin örgütlendiği bir mecra. Bu durum futbolun kazanılması gereken mücadele sahalarından biri olarak görülmesine yol açar. Problematikliği bu şekilde belirlediğimiz bu çalışmada, ilk olarak futbolun, kitleleri nasıl kontrol altında tuttuğunu, egemenlerin elinde nasıl bir meşruiyet aracına dönüştüğünü göstermeye çalışacağız. Akabinde, futbolun, protestolardan devrimlere varıncaya değin, muhalif hareketlerin örgütlenmesine nasıl olanak sağladığını açıklamaya çalışacağız. Bu doğrultuda, özellikle, 2013 Gezi Parkı olaylarında önemli bir rol üstlenen Beşiktaş taraftar grubu olan Çarşı'ya ve 2011 Mısır Devrimi'nde önemli bir rol üstlenen Ahlavi taraftar grubuna dikkat çekeceğiz. Bu iki grubu seçmemizin sebebi, taraftar gruplarının merkezi rol aldığı muhalif hareketin bir yerde sadece protesto ile sınırlı kalırken, diğer yerde devrime yol açmasıdır. Gezi'de eylemlerin protestolarla sınırlı kalmasını sağlayan süreç, Mısır'da devrime nasıl yol açtı? Bu soruya cevap arayışı futbol ile siyaset arasındaki ilişki üzerine yeniden düşünmemize olanak sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Futbol, devlet, siyaset, toplumsal hareket, Çarşı, Ahlavi

Abstract

Today, football is a mass phenomenon adopted by billions of people. We cannot isolate football from politics. Football and politics, directly or indirectly, are in constant interaction. While football is a tool of legitimacy for the rulers and an opium that keeps the masses under control, it is a field where social opposition is organized for the ruled. This situation causes football to be seen as one of the fields of struggle to be won. In this study, firstly, we will try to show how football keeps the masses under control and how it turns into a tool of legitimacy in the hands of the sovereigns. Afterwards, we will try to explain how football enables the organization of opposition movements which takes different forms from protests to revolutions. In this direction, we will draw attention to Çarşı, played an important role in the 2013 Gezi Park protests, and to the Ahlawy, played an important role in

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Kırklareli/TÜRKİYE, E-mail:hasanyenicirak@klu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8769-6669

the 2011 Egypt Revolution. The reason why we chose these two groups is that the opposition movement is limited to protest in one place and leads to revolution in the other. While the opposition movement was limited to the protest in the Gezi Park, why did it lead to a revolution in the Tahrir Square? The search for an answer to this question will allow us to rethink on the relationship between football and politics.

Keywords: Football, state, politics, social movements, Çarşı, Ahlawy

Giriş

Kökleri Antik Çin'e kadar giden (Crowther, 2010), modern şekliyle İngiltere'de doğan futbol günümüzde artık milyarlarca insan tarafından benimsenen, dünyanın birçok bölgesinde hayatın önemli bir parçası haline gelen, kitleleşen bir olgudur (Kuhn, 2011). Boniface (2007: 9) "futbol küreselleşmenin son evresidir" derken, futbolun ulaştığı bu kitleliliğe vurgu yapmaktaydı. Günümüzde, dünyanın herhangi bir bölgesinin herhangi bir sokağında oynanan futboldan daha küresel bir oyun yoktur. Boniface'in (2007) sözleriyle ifade edersek, bir futbol imparatorluğu vardır ve bu futbol imparatorluğu etki ve popülerite açısından, ilk küresel imparatorluk olan ABD imparatorluğunu adeta saha dışına itmiştir. Bu anlamda futbol, günümüzün en küresel oyunudur demek yanlış olmaz.

Peki, Boniface'in (2007) kabul ettiği şekliyle, küreselleşmenin son evresini oluşturan futbol nedir? Futbol sadece bir oyun mudur? Futbolcu açısından düşündüğümüzde kazanmaya yönelik fiziki bir çaba, taraftar açısından düşündüğümüzde yarışmaya yönelik estetik bir süreç midir? İlk bakışta, futbol bir oyundur. Futbolcu açısından düşündüğümüzde kazanmaya yönelik fiziki bir çabanın, taraftar açısından düşündüğümüzde yarışmaya dayalı estetik bir sürecin olduğu bir oyundur. Ancak biraz daha yakından baktığımızda, Kuper'in (1996: 1) belirttiği gibi, "futbol sadece bir oyun olmaktan çıkar".

Futbol bir oyundan daha fazlasıdır. Güçlü fizik ve üstün teknik yoluyla estetiğe ulaşma arayışı olan futbol, toplumun özelliklerini ve çelişkilerini yansıtan bir aynadır (Fişek, 1983: 34-39). Futbolu, tarihin hiçbir döneminde toplumdaki soyutlayamayız. Hem toplum hayatını etkilemesi açısından hem de toplumsal gelişmelerden etkilenmesi açısından futbol her zaman toplumla iç içedir. Futbol, adeta "toplumsal bir metindir" (Çiçek, 2021: 18). Toplumsal bağlamdan koparılmış bir futbol düşünülemez. Futbol bir yandan toplumun motiflerini yansıtırken, diğer yandan toplumun merkezindeki politik, ahlaki ve varoluşsal meseleleri ortaya koymaktadır (Çiçek, 2021).

Kitleleşen bir ilginin odağı olması ve toplum hayatını etkileyen ve ondan etkilenen bir olgu olması, kaçınılmaz olarak futbolu, kazanılması gereken mücadele sahalarından biri olarak görülmesine yol açar. Futbol, üzerinde egemenlik mücadelelerinin verildiği, toplumsal meşrulaştırma süreçlerinin gerçekleştirildiği bir mecradır (Talimciler, 2006). Bu yüzden futbol siyasetin önemli bir parçasını teşkil eder. Egemenlik siyasetin en temel kavramlarından birisidir. Siyasetin bir yönetme sanatı, devletin de bu yönetme sanatının en üst organizasyon olarak icra edilen kurum olduğu bir düzlemde (Yeniçirak, 2022), siyasetin temel gayesi egemenliği sağlamaktır. Dolayısıyla futbolu, üzerinde egemenlik mücadelelerinin verildiği bir alan, kazanılması gereken mücadele sahası olarak ele almak, onu siyasetin bir parçası haline getirir (Aktütün, 2010). Futbol ile siyaset arasındaki bu ilişkiyi tarihin neredeyse her döneminde göre-

biliriz. Bu iki olgu birbirinden ayrı düşünülemez. Özellikle sporun toplumsal bir kurum haline gelmesiyle (Dever, 2010: 128), sporun en önemli parçasını teşkil eden futbolun siyasetle arasındaki bu ilişki kaçınılmaz bir hal almıştır.

Futbol ve siyaset gizli ya da açık, doğrudan ya da dolaylı, her şekilde bir bütünsellik içindedir. Fişek'in (1983: 86) sözlerini ödünç alırsak, futbol ile siyaset arasındaki ilişkide olması gereken şey futbolun tıpkı müzik ve sanat gibi siyasetin bir parçası haline gelmemesidir, ancak gerçekte olan şey futbolun siyasetin ayrılmaz bir parçası olduğudur. Bu yüzden, futbolu hiçbir zaman siyasi gelişmelerden soyutlayamayız. John Williams, "siyaseti spordan uzak tutun demek, İngiliz ikliminden yağmuru almaya çalışmak gibidir" (Akt: Kuhn, 2011: 52) diyerek, futbolu siyasetten ya da siyaseti futboldan uzak tutmanın imkansızlığını vurgulamaktaydı.

Futbol her dönem siyasetin ilgi alanında yer almıştır. Futbolla siyasetin bu kadar iç içe geçtiği bir gerçekte, yaygın olarak kabul edilen görüş, futbolun egemenlerin elinde bir meşruiyet aracı olduğu, kitleleri kontrol altında tutan bir afyon olduğudur. Futbolun, toplumsal ilişkileri yeniden üreterek, düzenin sürdürülmesinde önemli bir rol üstlendiği aşikardır. Futbol ayrıca, insanlar için bir kaçış mekanizmasıdır. Milyonlarca insan için futbol, gündelik hayatının sıkıntılarından kaçışı sağlar (Bambery, 2002: 83).

Futbol, kitleleri kontrol altında tutan bir afyon olarak işlev görmüştür ve günümüzde görmeye de devam etmektedir. Ancak, afyon olarak işlev gören futbol, protestolardan devrimlere varıncaya değin, toplumsal muhalefetin örgütlenmesinde önemli bir mecradır. Futbol, toplumsal muhalefetin kendini yeniden inşa edebileceği bir alan haline gelmiştir (Turğuter, 2017 :85). Bu yüzden, futbol hem toplumsal muhalefet için hem egemen sınıf için propagandanın aktif olarak işletildiği bir mecraya dönüşmüştür. Bu durum da futbolu hem yönetenler için hem de yönetilenler için kazanılması gereken bir mücadele sahasına dönüştürmektedir.

Sınırlarını bu şekilde çizdiğimiz bu çalışmada, ilk olarak futbolun, kitleleri nasıl kontrol altında tuttuğunu, egemenlerin elinde nasıl bir meşruiyet aracına dönüştüğünü göstermeye çalışacağız. Akabinde, futbolun, protestolardan devrimlere varıncaya değin, muhalif hareketlerin örgütlenmesine nasıl olanak sağladığını açıklamaya çalışacağız. Bu doğrultuda, özellikle, 2013 Gezi Parkı olaylarında önemli bir rol üstlenen Beşiktaş taraftar grubu olan Çarşı'ya ve 2011 Mısır Devrimi'nde önemli bir rol üstlenen Al-Ahli taraftar grubu Ahlavi'ye dikkat çekeceğiz. Bu iki grubu seçmemizin sebebi, taraftar gruplarının merkezi rol aldığı muhalif hareketin bir yerde sadece protesto ile sınırlı kalırken, diğer yerde devrime yol açmasıdır. Gezi'de eylemlerin protestolarla sınırlı kalmasını sağlayan süreç, Mısır'da devrime nasıl yol açtı? Bu soruya cevap arayışı futbol ile siyaset arasındaki ilişki üzerine yeniden düşünmemize olanak sağlayacaktır?

Devletin İdeolojik Aygıtı Olarak Futbol

Futbol ile toplum arasındaki ilişkinin çok uzun bir geçmişi olmasına rağmen, araştırma konusu olarak futbol ile toplum arasındaki ilişkinin çok kısa bir tarihi vardır. Sosyal bilimlerdeki diğer konularla mukayese ettiğimizde, futbol olgusunun sosyal bilimlerde bir araştırma konusu olarak ele alınması yenidir.

Özellikle 19.yy'ın ikinci yarısından sonra neo-Marksistler genelde sporu özelde futbolu bir üst yapı kurumu olarak ele almışlardır. Bu meyanda, çatışmacı teori ile eleştirel teorinin genelde spor özelde futbol üzerine eleştirileri kayda değerdir.

Futbol araştırmalarına yönelik neo-Marksist yaklaşımların ilk aşaması 1960-70'lerdeki kültürel ve politik radikalizm kontekstinde ortaya çıkmıştır. Bu on yıla, dünya çapında öğrenci isyanları, sivil halk protestoları, işçi grevleri, savaş karşıtı hareketleri damgasını vurmuştur. Bunla bağlantılı olarak, 1960-70 arası dönem, sosyal bilimlerde farklı iktidar biçimlerinden direniş stratejilerine kadar farklı tartışma konularının çok canlı bir şekilde tartışıldığı dönem olmuştur. Harry Edwards (1969), Jack Scott (1971), Paul Hoch (1972) gibi Kuzey Amerikalı spor aktivistleri ve Jean-Marie Brohm (1978), Bero Rigauer (1981) gibi Avrupalı Marksistler tarafından yönetilen radikal spor eleştirisi, tam da bu politik kontekste doğdu. Bu bağlamda, kapitalist toplumda sporun temelde sömürücü ve ideolojik doğası tanımlanarak, spor ideolojik, bölücü, yabancılaştırıcı ve sömürücü olarak kınandı. Nitekim çatışmacı teorisyenler ve Frankfurt Okulu teorisyenleri de sporun, toplum üzerindeki sömürü ve yabancılaşma mekanizmalarının bir aracı olduğu dikkat çekmişlerdir (Dever, 2010: 140).²

1960 ve 1970'lerde hâkim olan anlayış, futbolun iktidar ilişkilerini yeniden üreten bir yapıya sahip olduğudur. Eğer bir kavramsallaştırma, bir düşünce sistemi ya da bir teori toplumdaki iktidar ilişkilerinin yeniden üretimine katkıda bulunuyorsa, o bir tür meşrulaştırıcı ideolojidir (Talismenler, 2006: 35-40). Futbol da toplumsal ilişkilerin yeniden üretilmesinde dolayısıyla, toplumsal düzenin sürdürülmesinde çok önemli bir işleve sahiptir. Bu yüzden futbol, Althusserci bir ifadeyle, kitlelerin sistemi içselleştirmesini sağlayan Devletin İdeolojik Aygıtları (DİA)'ndan biridir.

Konunun daha iyi anlaşılması adına burada bir parantez açarak devletin ideolojik aygıtlarından ve öneminden çok kısa bir şekilde bahsetmemiz gerekmektedir. Marksist literatürde ideoloji, en geniş bağlamıyla, düşüncenin sistematik biçimde manipüle edilmesidir. İdeoloji mevcut sınıf eşitsizliklerinin saklanması ve yeniden üretilmesinde illüzyon görevi görmektedir (Marx and Engels, 2018). Egemen sınıf diğer sınıfların rızasını kazanmak için ideolojik aygıtlar üretir ve egemenliğini bu aygıtlar üzerinden yeniden inşa eder. Althusser (2000), DİA kavramsallaştırmasıyla bu noktaya dikkat çeker. Althusser'e (2000) göre polis, ordu, yargı, mahkemeler, hapishaneler gibi unsurları içeren Devletin Baskı Aygıtları'nın (DBA) yanı sıra, egemen sınıfa güç sağlayan ve onu hegemonik kılan DİA'lar vardır. DİA'ların içerisine özel ve devlet okulları gibi eğretimsel DİA'lar, Kilise gibi dini DİA'lar, basın, radyo, televizyon gibi haberleşme DİA'lar ve edebiyat, sanat gibi kültürel DİA'lar girer (Althusser, 2000). Althusser'in kültürel DİA'larından biri de spordur. Devletin, vatandaşlarını sadece baskıyla işleyen aygıtlar ile değil, aynı zamanda ideolojik aygıtlar ile de kontrol altında tuttuğu ve kitleleri bu aygıtlar sayesinde şekillendirdiğini söyleyen Althusser (2000), kültürel ideolojik aygıtları kümesi içinde gösterdiği sporun da kitleler üzerinde şekillendirici bir etkisi olduğuna işaret etmektedir.

² Çatışmacı teorisyenlerin ve Frankfurt Okulu teorisyenlerin genelde spora özelde futbola bu olumsuz bakış açısının karşısında ise İşlevselci teorisyenler bulunmaktadır. Çatışmacı ve Frankfurt Okulu teorisyenlerin aksine İşlevselci teorisyenler futbola olumlu bir şekilde bakmaktadırlar. İşlevselci ekol, en genel manada, toplumun farklı parçaların anlamlı bir şekilde ahenk içerisinde bütünlük oluşturması fikrine dayanır. İşlevselci teorisyenlere göre de genelde spor özelde futbol bu ahengi yaratmak üzere toplumun geri kalan unsurlarıyla uyum içerisindedir; böylece toplumun ortak değerlerinin pekişmesine katkıda bulunmaktadır (Dever, 2010: 138-139).

Spor ve sporun en yaygın olan futbol, kitlelerin dikkatini oyalayarak toplumu dönüştürme potansiyellerine ket vurarak egemen sınıfın ayrılmaz bir parçası haline gelir. Jean-Marie Brohm da (1989) futbolun bu yönüne dikkat çekmiştir. Brohm'a (1989: 47-48) göre, bir üstyapı unsuru olan futbol, diğer bütün üst yapı unsurlarıyla bağlantılıdır; bu yüzden, egemen burjuva ideolojisinin ayrılmaz bir parçasıdır. Egemen burjuvazi sahip olduğu iktidarın, herkes tarafından benimsenmesi için kitleleri bir araya getirerek peşlerinden koşabileceği üstyapılar inşa eder. Futbol da bu üstyapılardan biridir. McDonald (2009) bu durumu izah etmek için, Herbert Marcuse'ün Tek Boyutlu İnsan kavramsallaştırmasından yola çıkarak, Tek Boyutlu Spor (One Dimensional Sport) kavramsallaştırmasına başvurmuştur. Marcuse Tek Boyutlu İnsan'da bir uygunluk mekaniğinin karşılığının olmadığı, eleştirel düşüncenin silindiği bir toplum tasvir eder. McDonald (2009: 32-49) da genelde sporun özelde futbolun uyum mekaniğini ürettiğini ifade etmiştir. Chomsky de bu noktaya dikkat çekmektedir. Chomsky'e göre, seyirlik sporlar, seyirlik sporların en önemlisi olan futbol, insanların başka şeylerle meşgul olmasını sağlayarak, siyasal ve sosyal hayatı değiştirmekten alıkoyma konusunda önemli bir rol üstlenmektedir (Mitchell & Schoeffel, 2010: 128).

Kitlelerin Afyonu Olarak Futbol

Bütün bu ifade ettiklerimizle göstermek istediğimiz şey, futbolun kitlelerin afyonu olduğudur. Bu argümanın özü basittir: Kitlelere tutku duyacakları bir şey verirsiniz ve bu onları siyasi değişim konusunda tutkulu olmaktan alıkoyma (Kuhn, 2011: 57). Futbol, ezilen kitleleri daha yıkıcı faaliyetlerinden uzak tutan bir özelliğe sahiptir. Özelde futbolu, genelde sporu ezilen kitleleri daha yıkıcı faaliyetlerden uzak tutan, dikkat dağıtıcı şey olarak görme konusunda uzun bir gelenek vardır. Antik Roma dönemi buna bir örnektir. Antik Roma'da iktidar, vatandaşlarına karınlarını doyurmak için ekmek, dikkatlerini hükümet işlerinden uzaklaştırmak ve eğlendirmek için de sirk / gösteri sunmuştur (Akt; Dever, 2021: 42). Yine bu meyanda, Whannel de benzer noktaya temas etmiştir. Whannel'e (2008: 42) göre, Roma imparatorları kitleleri ekmek ve sirklerle susturabileceklerine, kontrol altına alabileceklerine inanıyorlardı. Bu şekilde düşündüğümüzde, futbolun kendisi aslında Roma İmparatorluğu dönemindeki sirklerin yerini almıştır. Nitekim Terry Eagleton (2010) da bunu net bir şekilde dile getirmiştir. Eagleton'a (2010) göre, Roma İmparatorluğu'nda sirklerin üstlendiği afyon rolü, günümüzde futbol üstlenmiştir. Eagleton'a (2010) göre, bir sağcı düşünce kuruluşu, her ne zaman halkı siyasi adaletsizlikten uzaklaştırmak ve ağır işlerde geçen hayatlarını telafi etmek için bir plan yapmak isterse, her durumda aynı çözüm yoluna başvururdu: Futbol. Eco (1986) ve Kuhn'nun (2011) futbol eleştirisinin altında yatan sebep de budur. Eco (1986: 189), "hiçbir ayaklanmanın, protestonun asla gerçekleştiremeyeceği bir şey vardır: Bir pazar günü, futbol sahasını işgal etmektir" diyerek futbolun karşı-devrimci bir olgu olduğunu vurgulamaktaydı. Kuhn (2011: 19) ise biraz daha provoke edici bir dil kullanarak, futbolun karşı-devrimci olgu olduğunu şöyle belirtmiştir:

Tanrı İngiltere'yi cezalandırsın! Milliyetçi nedenlerle değil, İngilizlerin futbolu icat ettiği için! Futbol karşı-devrimci bir olgudur. On sekiz ile yirmi beş yaş arasındaki proleterlerin, yani tam da zincirlerini kıracak güce sahip olanların, futbol oynadıkları için devrime vakitleri yok! Siyasi toplantıların reklamını yapmak için ne kadar uğraşırsanız uğraşın, kimse katılmaz. Ama her Pazar binlerce, hatta on binlerce proleter büyük şehir futbol sahalarında toplanıyor.

Futbol böylece modern toplumun tahakkümünün asli unsurlarından biri haline gelir. Sporla ilgili akademik çalışmaların öncüllerinden kabul edilen Adorno (1997) da tam olarak bu noktaya temas etmektedir. Adorno, insan yaşamının ayrılmaz bir parçası olan tahakküm ve gücün, araçsal rasyonalitenin yükselişiyle birlikte daha fazla tehditkâr olduğunu ve daha fazla yaygınlaştığını söyler. Daha öncesinde kısmi şekilde var olan bireysel özgürlük ve özerklik, moderniteyle birlikte tamamıyla yok olma tehdidi altına girmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasındaki faktörlerden biri de futbolu da içeren kitle eğlenme biçimleridir (Inglis, 2004: 84). Kitle eğlenme biçimleri, en temelde, kitlelerin eleştirel yetilerini uyuturken, onları kapitalizmin egemenliğine yerleştirir. Tam da bu yüzden Adorno (1996: 77) futbol da dahil olmak üzere sporun kendisinin basit bir şekilde oyun olmadığını, tabi kılınanların boyun eğmelerini kutladıkları bir ritüel olduğunu söyler.

Genel olarak futbol üzerine bu neo-Marksist okumalarına baktığımızda, futbolun aslında dinsel bir role büründüğünü rahatlıkla ifade edebiliriz. Futbol, kitlelerin afyonu olarak dinin yerini almıştır (Kuhn 2011; Kennedy and Kennedy, 2013). Marx (1997) dini, gerçek dünyada çok fazla mücadeleci olmayı engelleyen bir afyon olarak görmüştür. Nasıl ki din bir zamanlar halkın afyonuydu, şimdi de futbol halkın afyonudur. Nitekim Pierre de Coubetin de 1935 yılında yaptığı bir konuşmada "Eski Olimpiyat Oyunları'nın ve modern olimpiyatların belirgi özelliği bir din olmasıdır" diyerek bu noktaya dikkat çekmiştir (Akt: Boniface, 2007: 111). Geleneksel olarak din, ibadet yerlerine, bu ibadet yerlerinde dua etmeye gelen inananlara, inanlarda büyük coşkular uyandıran ve bütünleşmeyi sağlayan ilahilere sahiptir. Aynı şekilde halkın afyonu olması bakımından bir din haline gelen futbol da kendi mabet yerlerine, kendi inananlarına ve ilahilerine sahiptir. Futbolun kendisinin bir din haline geldiği bir yerde, stadyumlar o dinin mabet yerleri, stadyumları dolduran taraftarlar o dinin inananları; stadyumlarda söylenen tribün besteleri o dinin ilahileridirler.

Hükümetlerin Politik Bir Silahı Olarak Futbol

Devletin ideolojik aygıtı olan futbol, bu işlevini kitlelerin afyonu olarak açık bir şekilde yerine getirmektedir. Ancak futbolun bu rolü, futbol, hükümetlerin elinde politik bir silah olarak kullanıldığı zaman daha bariz bir şekilde açığa çıkmaktadır. Futbol, egemenlerin halkı yönetme araçlarının içerisinde yer almaktadır, siyasal rejimlerin propaganda amaçları için kullanılmaktadır. Siyasal rejimler, statükoyu korumak ve diğer uluslar ve ideolojik sistemler karşısında üstünlük imajı tasarlamak için futbolu manipüle etmişlerdir (Bar-On, 1997). Futbol, yöneticilerin elinde bir propagandaya dönüşerek güçlerini meşrulaştırma aracı haline gelmiştir.

Özellikle 1930'lu yıllar futbolun siyasi bir öge haline geldiği dönem olmuştur. Futbolun giderek kitlesellenen yapısı, futbolu, faşist liderler için politik silah aracına dönüştürmüştür. Bunu Mussolini, Franco ve Salazar örneklerinde bariz bir şekilde görebiliriz. 1934'te İtalya'da düzenlenen Dünya Kupası bu bağlamda öncü olmuştur. 1934 Dünya Kupası'nda olan şey, Patrick Vassort'un ifadesiyle, faşizm ile futbolun gerçek bir ideolojik ve siyasal iş birliğiydi (Boniface, 2007). Gerek maçların oynandığı statlar gerek maç içerisinde kullanılan afişler gerekse de maç sonlarındaki seremoniler, aslında faşizmin meşruiyeti için kullanılmıştır. Dünya Kupası için inşa edilen stada, "Faşist Parti Stadı" adı verilmiştir. Maçlar süresince sergilenen afişler faşizmin unsurlarıyla doldurulmuştur. Kupayı kazanan İtalyan milli takımı

futbolcularının, Duce'nin katıldığı kutlama törenlerine askeri üniformalarla gelmesi faşizmin bir göstergisi olmuştur (Kuhn, 2011). Bütün bunlar aslında, İtalyan federasyon yöneticisi olan Faşist parti üyesi General Vacaro'nun da belirttiği gibi, bütün dünyaya faşist spor idealinin ne olduğunu göstermektedir (Boniface, 2007: 117).

Mussolini örneği bize futbolun rejimler için çok önemli bir manevra alanını açtığını ve onların gerekli duyduğu halk desteğini sağladığını göstermektedir. Bu Franco'nun İspanya'sı ve Salazar'ın Portekiz'inde daha çıplak şekilde açığa çıkmaktadır. Futbol, Batı dünyasında Franco İspanyası'nın 1970'lerin ortasına kadar varlığını devam ettirmesinin unsurlardan biri olmuştur (Bonafice, 2007). General Mascardo'nun, "siyasal hedeflerimizi gerçekleştirmede spor ve futbol en önemli araçlarımızdan biridir" (Sert, 2000: 76) diyerek, futbolun oynadığı bu rolü aşikar hale getirmiştir. Real Madrid kulübü bu noktada önemli bir role sahiptir. Franco, Real Madrid kulübünün hem ulusal hem de uluslararası çapta sevilmesinden yararlanmıştı. Real Madrid kulübünü sahiplenen Franco, Real Madrid taraftarlarını da Faşist İspanya'nın askerleri olarak nitelmiştir. Hatta 1959'da rejimin yöneticilerinden José Salis, oyunculara minnettarlığını belirtmek şu ifadeleri kullandı: "Daha önce bizden nefret edenler sizin sayenizde şimdi bizi anlıyorlar" (Galeano, 2021: 71). Benzer şekilde, Portekiz'i 1933'ten 1968'e kadar yöneten Salazar için de futbol, siyasi hamlelerini gerçekleştirmek için muazzam bir manipülasyon aracıydı. Salazar'ı futbolu politik emelleri doğrultusunda kullanmaya yönelten en büyük unsur, kitlelerin futbol vasıtasıyla bir süreliğine de olsa tamamen gündemden kopmalarıydı. Salazar "Portekiz'i kırk yıl süreyle 3 F'yle, fiesta (şölen), fadima (örgütlü din) ve futbol ile yönettim" derken futbolun bu işlevini net bir şekilde açığa çıkarmaktaydı.

Futbolun bu işlevi sadece Avrupa için değil, Latin Amerika ülkeleri için de geçerlidir. Latin Amerika'nın askeri rejimleri de futbol, rejimlerin sürdürülmesi için bir araç olarak kullanmışlardır. Brezilya ve Arjantin bunun için iyi örnektir. Brezilya 1970 Dünya Kupası'nı kazandıktan sonra, Kapuscinski, Brezilya'yı yöneten askeri sağ kanat için "en az beş yıl daha barışçıl bir yönetimden emin olabilir" demektedir (Bar-On, 1997). Glanville, 1978 Dünya Kupası'nın, Arjantin askeri cunta rejiminin işkenceleri ve siyasi muhalifleri öldürme sicilini bulandırdığını belirtmektedir (Bar-On, 1997).

Futbolun ideolojik bir aygıt olarak, halkın afyonu olarak kullanılması Türkiye'de de net bir şekilde görülmektedir. Futbolun Türkiye'de geçirdiği aşamalara bakıldığında, mevcut iktidarlar tarafından araçsallaştırıldığını görmekteyiz. Futbolun geniş bir kitleye sahip olmadığı Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet futbola çok fazla karışmamaktaydı. Ancak 1950'lerde futbol, geniş kitlelerce benimsenmeye başlamasından sonra politikacıların dikkatini çekmiştir (Kozanoğlu, 1990). 1950'lerden sonra politikacıların dikkatini çeken futbol daha sonra devlet tarafından araçsallaştırılmaya başlanmıştır. Özellikle Turgut Özal ile birlikte futbolu kullanmak artık devlet politikası haline gelmiştir. Türkiye'nin futbol yiyip futbol içtiği, futbol düşünüp futbol konuştuğu bir dönemde, Özal'ın İstanbul'da yaptığı resmi bir törenle kulüplere dağıttığı paraları bu eksende düşünmek gerekir (Kozanoğlu, 1990: 169-172). Devlet politikası haline gelen futbol ise bir ölçüde afyon niteliği görmektedir. Futbol, bazı haftalarda geçim sıkıntısı problemini bile gölgede bırakabilmektedir. Özal'ın, kendisine cezaevleri konusunda soru soran gazetecilere, "onu bırakın da şimdi Galatasaray'a bakın Galatasaray'a" (Kozanoğlu, 1990: 178) diye cevap vermesi futbolun bu rolünü bütün çıplaklığıyla açığa çıkartmaktadır.

Toplumsal Muhalefetin Örgütlendiği Mecra Olarak Futbol

Futbolun kitleleri kontrol altında tutmaya yarayan bir ahyon, yöneticilerin kendi iktidarlarını sürdürmeleri için kullandıkları politik bir silah olduğu aşıkardır. Ancak futbol, protestolardan devrimlere varıncaya değin, toplumsal muhalefetin örgütlenmesinde de önemli bir rol üstlenir. Devletin ideolojik aygıtı olarak kullanılabilen futbol, muhalif güçler tarafından örgütlenme ve propaganda amaçlı olarak da kullanılabilir. Bu anlamıyla futbol, toplumsal düzensizliğin ve muhalefetin büyüyebileceği koşulları inşa etme potansiyeline sahiptir (Hargreaves, 1982).

Toplumsal muhalefetin örgütlenmesine olanak tanınması açısından futbol özgürleştirici bir yapıya sahiptir. Kitlelerin iktidar karşısında kendilerini ifade edebilmelerine olanak sağlayıp, yeni bir dünyanın mümkün olduğunu gösterebilir (Çoban, 2008). Futbol üzerine distopik bir sahne canlandıran Adorno'nun çalışmalarına daha derinlemesine baktığımızda da futbolun bu özgürleştirici gücünü görebiliriz. Adorno'nun tasvir ettiği distopik sahne aslında, onun topluma yönelik ütopyik eleştirisiyle bağlantılıdır (Inglis, 2004: 87). Adorno için futbol da dahil olmak üzere oyunun kendisi bir ölçüde eşitlikçi bir topluma dair ipuçları verir. Bu yüzden, genelde spor özelde futbol Adorno için tahakkümün ötesinde daha iyi bir dünyanın imalarının damgasını vurduğu bir alandır (Inglis, 2004: 91-93).

Futbol, insanları iktidarın tahakkümden kurtarıp, iktidara sahip olmanın bir yolunu açma olanağına sahiptir (Spaaij and Viñas, 2013). Gramsci, futbolu, "açık havada oynanan yüce ve insani oyun krallığı" (Galeano, 2021: 68) şeklinde överken futbolun bu rolüne dikkat çekmekteydi. Nitekim futbol tarihçisi olan David Goldblatt'ta benzer noktaya değinmiştir. Goldblatt'a göre, futbol, bireyselleştirilmiş ve aşırı planlanmış dünyamızda, büyük kalabalıkların kendi kimliklerini yeniden icat edebilecekleri, marjinal ve duyulmamış toplulukların kendi seslerini yaratabilecekleri bir alandır (Kennedy and Kennedy, 2013).

Futbol, toplumsal muhalefetin inşa edilebileceği, iktidarın reddedilebileceği bir mecradır. Kültürel ve siyasal hegemonya oluşturmak için kullanılan futbol, bu hegemonyanın yıkılması için de kullanılabilir. Futbol müsabakaları halka, özgürlüklerini ve siyasal haklarını yitirmiş olmayı unutturamaz. Bu eski Roma döneminde de böyleydi, günümüzde de böyledir. Eski Roma'da sirkler, imparatora muhalefetin açıkça sergilenebileceği nadir yerlerden biridir. Sirklerdeki kalabalık, hoşnutsuzluğunu, imparatorun desteklediği araba ekibinden başka bir ekibi destekleyerek gösterebilirdi (Boniface, 2007). Aynı şekilde günümüzde de futbol statları bazen iktidarın reddedildiği yerler haline gelmiştir. Futbolun Arjantin'in cunta rejiminin desteği için büyük bir öneme sahip olduğu 1978 Dünya Kupası'nda, futbol bir anda karşı etki yarattı ve toplumsal muhalefetin geliştiği bir alan haline döndü. Arjantin rejimi bütün çıplaklığıyla sergilenmiştir. Tribünlerde seyirciler "se va acabar, se va acabar, la dictatura militar", "askeri diktatörlük bitecek, askeri diktatörlük bitecek" diye bağırmıştır (Boniface, 2007: 122).

Toplumsal Hareket Olarak Futbol

Toplumsal hareket en basit bir ifadeyle "elitlere, otoritelere veya kültürel kodlara karşı birbirleriyle sürekli etkileşim halinde olan ve ortak amaçlar doğrultusunda iş birliği içinde hareket eden bireylerin geliştirdiği kolektif eylemler" olarak tanımlanabilir (Tarrow, 2011: 7). Toplumsal muhalefetin örgütlendiği

bir mecra olan futbol da hegemonik söyleme karşı kolektif eylem ve direniş olanakları sunma potansiyeline sahiptir (Zaimakis, 2018: 293). Bu anlamda futbol çok önemli bir mobilizasyon kaynağıdır; siyasi protestoların sahnesidir (Kaufman, 2010; Mittag, 2019).

Futbol toplumsal değişim için bir uyarıcı işlevi görebilir. Futbol statları ve futbol taraftarları siyasi direniş için fırsatlar sağlayabilir. Tarih futbolun, muhalefeti daha geniş kitlelere yaymak için nasıl kullandığını gösteren örneklerle doludur. 18.yy'da "çitle çevirme"³ hareketini protesto etmek için, 20.yy'da faşist rejimlerle mücadele etmek için futbolun bu işlevinden yararlanmışlardır. Futbolun kitlesel boğuşmalara yol açabileceğini söyleyen Stemmler (2000: 27), 18.yy'da bir kasaba halkının "çitle çevirmeyi" protesto etmek için toplanmanın en kolay yolunun bir futbol maçı düzenlemek olduğundan bahseder. Stemmler'in (2000: 75) aktarımına göre 1765'te, West Haddon'da futbol maçı yapmak üzere toplanan kalabalık, toplanır toplanmaz isyancı bir kalabalığa dönüşmüşler ve bir arazinin çevrilmesinde kullanacak çitleri yakıp yıkmışlardır.

Franco liderliğindeki Faşist İspanya'nın demokrasiye geçişinde Barcelona futbol kulübüne atfedilen anlam futbolun, toplumsal muhalefetin inşasında ne kadar önemli olduğunu bir ölçüde bize gösterir. Madrid merkezli Franco iktidarına karşı direniş simgeleyen Barcelona'nın 1974'te Real Madrid karşısında kazandığı 5-0'lık galibiyet, siyasal değişimin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Boniface, 2007: 129). Barcelona'nın bu galibiyetinin İspanya'nın demokrasiye geçişinde, Franco'nun başbakanı olan Carrero Blanco'nun ölümünden daha belirleyici olduğu kabul edilmiştir. 1986 Dünya Kupası'na ev sahipliği yaparak popülaritesini yükseltmeyi amaçlayan Meksika yönetimi, sokaklardaki "fasulye istiyoruz, gol istemiyoruz" sloganlarıyla gerçekleşen protestolara engel olamamıştır (Boniface, 2007: 124). 1990 Dünya Kupası elemelerinde Romanya, Danimarka'yı yenerek finallere katılmaya hak kazandığında yapılan kutlamalar hızla hükümet karşıtı protestolara dönüşmüş ve Çavuşesku bu protestoları bastıramadığından kısa süre sonra devrilmiştir (Çiçek, 2021). Bütün bu örnekler bize, futbolun, toplumsal hareket için adeta bir katalizör işlevini üstlenebileceğini gösterir.

Kolektif Aktör Olarak Taraftar Grupları: Çarşı ve Ahlavi

Eğer futbol, toplumsal hareket için bir katalizör görevi görürse, taraftarlar da bu toplumsal hareketin kolektif aktörü olarak işlev görür (Kossakowski et al., 2020: 1). Taraftarla ilgili özellikle iki noktaya değinmek gerekmektedir. İlki, taraftarlar, hem siyaseti etkileyen siyasi değişimin araçları hem de siyaset sahnesindeki olaylardan etkilenenler olarak toplumsal hareketlerin kilit figürleridirler (Ruzhelnik, 2018: 311). Taraftarlar takımlarını destekleme kisvesi altında taleplerini dile getirirken, toplumsal muhalefet somut bir hale bürünebilir ve toplumsal hareketler için potansiyel bir tetikleyici hale gelebilir.

İkincisi ve daha da önemlisi, toplumsal hareketin kolektif aktörleri olarak işlev görev taraftarlar sadece siyasi konularda tutum takınmazlar, aksine pek çok farklı konularda da rahat şekilde tavır sergileyebilirler. Bu da taraftarın aslında sadece tek bir kimliğe sahip olmadığını gösterir. Farklı ideolojilerden, farklı hassasiyetlerden bir araya gelip toplumsal muhalefet noktasında birleşebilirler; daha geniş sosyal

³ 17 ve 18.yy'da birçok köyün halkı "çitle çevirme" yüzünden oyun ve eğlence imkânından mahrum kalmıştı (Stemmler, 2000).

sistem içinde karşılaştıkları sosyal, kültürel ve politik kısıtlamalara yönelik belirli tepkiler koyabilirler (Testa & Armstrong, 2010: 70).

Taraftar gruplarının bu rolünü incelerken, özellikle 2013 yılında gerçekleşen Türkiye'deki Gezi Parkı olayları ve 2011'de gerçekleşen Mısır'daki devrimi seçtik. Her iki olay da protestolardan devrimlere varıncaya değin çeşitli toplumsal hareketler bağlamında ülkelerin tecrübe ettiği en önemli olayların başlarında gelmektedir. Daha da önemlisi, her iki olayda da merkezi aktörler taraftar gruplarıdır. Beşiktaş kulübünün taraftar birliği olan Çarşı, Gezi Parkı olaylarında merkezi bir rol alırken, Al-Ahli kulübünün taraftar birliği olan Ahlavi devrim süresince merkezi bir rol almıştır.

Toplumsal hareket bağlamında düşünürsek Gezi Parkı olayları, Modern Türkiye'nin, tarihinde tecrübe ettiği en dikkat çeken olaylardan biridir. 27 Mayıs 2013'te "Taksim Yayalaştırma Projesi" kapsamında Gezi Park'ındaki birkaç ağaç için başlayan küçük protesto daha öncesinde sokak eylemciliğine katılmamış olan on binlerce insanın katıldığı bir toplumsal harekete dönüştü. Bu toplumsal harekette farklı yaşlardan, farklı sınıflardan, farklı siyasi partilerden insanlar birlik içerisindeydi. Normal gündelik hayatta birbirlerini karşı kutuplarda konumlandıran milliyetçilerle sosyalistler, İslamcı kesimden insanlarla Kemalist kesimden insanlar bir aradaydı. Bazıları sadece ağaçların kesilmesini protesto etmek için, bazıları hükümetin icraatlarını protesto etmek için bazıları da marjinal kalmış kendi yaşam tarzlarını görünür kılmak için bu harekete katılmıştı.

Burada dikkat çeken nokta bu toplumsal harekette, hareketin en önemli aktörünün bir taraftar grubu olan Çarşı olmasıydı (Özçetin & Turan, 2015; Guschwan, 2016; Battini & Koşulu, 2018). Toplumsal hareketleri incelediğimizde, kitlelerin gücünü kontrol eden ve onu yönlendiren ağırlıklı olarak muhalif siyasi aktörler ve gruplardır, ancak Gezi Parkı olaylarında kitleleri yönlendiren, onlara güç veren Çarşı idi. Çarşı protestoların başlangıcından beri polis şiddetine karşı örgütlü bir direnişin oluşmasında kritik rol oynadı (Özçetin & Turan, 2015). Çarşı, belki de hayatlarında ilk defa sokakta polisi karşısında bulmuş on binlerce insanı bir arada tuttu. Bir toplumsal harekette ne yapacağını bilmeyen, deneyimsiz ve kalabalık kitle Çarşı çatısı altında bir araya geldi. Çarşı üyelerinden biri (Helvacı et al., 2013: 30) bu durumu şöyle izah ediyor:

Sabahtan beri oradaki insanlar Çarşı gelsin diye bekledi. Hiçbir örgütün organizasyonu olmayan doğal bir eylemde herkesin umudu Çarşı oldu... Herkes bir reaksiyon veriyor ama bu işi anca Çarşı halleder diye umuyordu. İşte bizim böyle bir imajımız var. Her zaman halkın takımı olmakla gurur duyduk ve bu gece bir kez daha gururum okşandı.

Burada sorulması gereken soru şudur: Çarşı bu rolü nasıl üstelendi? Diğer taraftar gruplarının yanında Çarşı neden bu kadar muteber konuma geldi? Çarşının üstlendiği bu rolün nedenlerini açıklamadan önce, konunun daha iyi anlaşılması adına burada bir parantez açarak Çarşı grubunun tarihçesinden ve üstlendiği rollerden çok kısa bir şekilde bahsetmemiz gerekmektedir. Çarşı 1982 yılında kuruldu. Kurucuları arasında Alpay Ketenci, Ayhan Güner, Erol Özdil, Şeref Yılmaz, Alen Markaryan gibi pek çok isimden söz edebiliriz. Burada önemli olan noktalardan biri, Çarşı'nın kurucuları arasında farklı siyasi saiklerle, düşüncelerle hareket eden insanların olduğu gerçeğidir. Sol kanattan insanların olduğu gibi,

milliyetçi kanattan da, muhafazakâr kanattan da, azınlık kesimden de insanlar vardır. Beşiktaş semtinde yaşayan, farklı görüşlere sahip bu insanlar bir araya gelerek Çarşı grubunu kurdular. Semtin tam merkezinde, toplanma yerleri de olan Köyiçi olarak bilinen esnaflar ve balıkçılar çarşısından etkilenecek kendilerine Çarşı adını verdiler (Dikici, 2008).

Çarşı'nın Türkiye'de duyulmamış sesleri temsil ettiği yaygın olarak kabul edilmektedir (Battini ve Koşulu, 2018; Özçetin ve Burak, 2015). Nitekim Çarşı'nın "Çarşı her şeye karşı" mottosunun temelinde de bu temsil düşüncesi yatmaktadır. Çarşı'nın sloganlarındaki çeşitlilik bunun bir göstergesidir: "Çarşı, nükleer santrallere karşı", "Çarşı, Danimarka'ya karşı", "Çarşı, ırkçılığa karşı", "Çarşı, küresel ısınmaya karşı" vs. Bu şekilde değerlendirdiğimizde, Çarşı herhangi bir siyasi partinin ya da ideolojik görüşün arka bahçesi değildir. Nitekim Çarşı grubunun üyeleri de böyle bir yakıştırmayı kabul etmemektedirler. Çarşı üyelerinden Ankaralı Ayhan'ın sözleri bu durumu teyit eder niteliktedir: "Çarşının... hiçbir zaman siyasi partiyle işi olamaz, çünkü bu siyasi oluşumlar şu an Türkiye'de hiçbirimizi temsil etmiyor, edemez de... Tayyip Erdoğan'ın değişmesini istemiyorum. Kemal Kılıçdaroğlu gelmiş yahut Deniz Baykal... Ne bileyim, Devlet Bahçeli'nin gelmesi de benim umurumda değil" (Helvacı et al., 2013:43-44).

Bu çeşitliliği sayesinde belli bir siyasi partinin ya da ideolojinin arka bahçesi olma etiketinden kurtulan Çarşı'yı muteber kılan esas nokta, Çarşı'nın sosyal adalet vurgusudur. Bu vurguyu öncelikle siyasi konularda görmekteyiz. Grubun önemli isimlerinden birinin 18 Haziran 2013'te Vice dergisine söylediği şu sözler bunun en açık örneğidir: "Mazlumları koruyoruz, sesinin duyulmasına ihtiyaç duyanları koruyoruz. Gençleri destekliyoruz, daha modern bir demokrasiye, daha güçlü bir demokrasiye geçmek için çalışıyoruz" (Battini ve Koşulu, 422). Bununla birlikte, Çarşı'nın sosyal adalet vurgusu sadece siyasi konularla sınırlı kalmamaktadır, aksine gündelik hayatın pek çok konusuyla bağlantılıdır. Çarşı uzun yıllar futbolla ilgisi olmayan konular için mücadele etmesiyle ün kazandı. Bunun pek çok örneği vardır. Amerikan güçlerinin Irak işgalini protesto etmek için, "Savaşa Hayır" veya "Kara Kartallar Amerikan Şahinlerine Karşı"; özelleştirmeleri protesto etmek için, "Çarşı devlet kurumlarının özelleştirilmesine karşı"; Danimarka'daki karikatür olayını protesto etmek için, "Çarşı Danimarka'ya karşı"; Kaz Dağları'ndaki maden arama çalışmalarını protesto için "Kaz Dağları'nın üstü altından daha değerlidir"; Hasankeyf'teki baraj yapımını protesto etmek için, "Bırakın Hasan Keyfine Baksın, Hasankeyf Sular Altında Kalmasın" gibi pankartlar kullanmışlardır. Bu örnekler daha fazla genişletebilir.

Çarşı'nın bu geniş repertuardaki sosyal adalet üzerine söylemleri onun diğer kulüplerin taraftar birliklerine göre daha fazla ön plana çıkmasını sağlıyor. Galatasaray taraftar grupları ve Fenerbahçe taraftar grupları da bazı zamanlarda siyaset ile çatışma içerisine girse de hem verdiği mesajlar hem de gösterileri Çarşı'nın kadar etki yaratmadığı aşikardır. Buna örnek olarak Galatasaray'ın 2011'deki stat açılış protestosunu ve Fenerbahçe'nin 2012'deki stadyumun önündeki polis araçlarına saldırıyı verebiliriz. Kısmiyle de olsa devlet teşvikiyle yapılan Galatasaray'ın yeni stadı 2011'de dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından açıldı. Ancak bu açılış taraftarların düzenlediği büyük bir protestoyla sonuçlandı. Açılış maçı başlamadan önce Recep Tayyip Erdoğan yuhalandı ve stadyumu terk etmek zorunda kaldı (Irak, 2018: 406). Galatasaray taraftarı gibi Fenerbahçe taraftarı da devletin kurumlarıyla karşı

karşıya geldi. 2012'de Fenerbahçe taraftarına gaz bombası atılmasına, taraftar Kadıköy'de polis araçlarına saldırarak ve onları yakarak cevap verdi. Ancak bu iki takım taraftar gruplarının yarattığı etki Çarşı'nın yarattığı etkiden çok daha düşük kalmıştır.

Bunun en önemli sebebi Çarşı'nın bir taraftar grubundan daha fazla olmasıdır. Bu durum ise Çarşı'yı sürekli olarak polisle karşı karşıya getirmektedir. Çarşı nerede bir toplumsal problem varsa orada bulunduğu için, onun sürekli olarak polisle karşı karşıya gelmesi kaçınılmazdır. Mesela 2013 İşçi Bayramı'nda, Çarşı daha sonra efsanevi bir statü kazanacak olan polis karşıtı sloganlarını tanıttı: 'Ateş edin, ateş edin, bize biber gazı atın, kaskınızı çıkarın, kulübünüzü terk edin, gerçek adamın kim olduğunu görelim" (Irak, 2018: 406). Bu durum, Çarşı'nın Gezi Parkı protestolarında neden öncü rol aldığı ve diğer kulüp taraftar birliklerinden neden daha muteber olduğunun kısmi bir açıklamasını sunmaktadır.

Çarşı polisle çatışmalarda deneyimli olduğundan dolayı Gezi Parkı olaylarında en ön sırada yer aldı (Irak, 2018). Gezi'de yer alan insanlar çoğunlukla daha öncesinde herhangi bir toplumsal hareket formlarının içerisinde yer almadı, hatta çoğu polis karşısında bile durmadı. Çarşı grubu bu noktada onlar için adeta bir rol model işlevi gördü. Çarşı'nın sokağa çıkması parktaki kitlelere büyük cesaret verdi. Çarşı grubu üyelerinden biri (Helvacı et al., 2013: 63) şöyle açıklıyor durumu: "Kitleler o korku eşliğini Çarşı sayesinde aştı; polise, siyasetçiye güvenmiyor. Parktaki kitleler de etrafında Çarşı'yı görüyor, Çarşı'ya orada çok büyük sorumluluk bindi... Hiçbir siyasi örgütün pankartı yoktu, bir tek Çarşı'nın pankartı var ve kitleler sana güveniyordu".

Polisle karşı karşıya gelme noktasında Çarşı'nın tecrübesi onu Gezi'nin en önemli aktörü haline getirdi. Çarşı grubunun üyelerinden birinin söylediği gibi adeta antrenmanlıydılar. Polisle karşı karşıya geldiklerinde ne yapacaklarını biliyorlardı. Polisin biber gazlarından nasıl korunacaklarını daha önce tecrübe etmişlerdi. Gezi'nin hemen öncesindeki üç olay ve onun daha öncesindeki tecrübeler Çarşı'yı adeta Gezi'de nasıl davranılacağı noktasında öncesinde eğitmişti. 7 Nisan Emek Sineması eyleminde de 1 Mayıs kutlamalarında da 11 Mayıs'taki İnönü Stadyumu'na veda maçında da Çarşı grubu ölçsüz polis şiddetine maruz kalmıştı (Turan, 2013).

Türkiye'de protesto hareketi ile sınırlı kalan futbol takımı taraftar grubu, Mısır'da devrimin baş aktörlerinden biri olmuştur. Mısır'da taraftar grubunun 2011'in başında üstlendiği bu rolü daha iyi anlamak için öncelikle çok kısa bir şekilde Mısır Devrimi'nden bahsetmemiz gerekmektedir. Türkiye'de protesto ile sınırlı kalan toplumsal hareket, Mısır'da 2011 yılında Huntington'un (1968: 264) ifadesiyle "en hızlı, en temel ve en şiddetli formu" olan devrim safhasına çoktan ulaşmıştı. 1981-2011 yılları arasında Mübarek'in otoriter yönetimi altında yönetilen Mısır 2011'in başında geri dönüşü olmayan bir devrim sürecine girmişti. Devrim her ne kadar 2011 yılında gerçekleşse de aslında 2006 yılındaki tekstil işçileri tarafından başlatılan genel grevler ve 2008 yılındaki 6 Nisan Hareketi 2011 devriminin bir fragmanı niteliğindedir (Ayhan, 2011). Bu iki olayda on binlerce insan ekonomik koşulları protesto etmek ve siyasal taleplerde bulunmak üzere meydanlara inmişlerdi. Ayrıca, 2007'de yapılan anayasal değişikliklerle seçim merkezlerindeki yargı denetiminin kaldırılmasının yarattığı hayal kırıklığı, seçim propagandalarını engelleyen güvenlik mekanizmaları, seçimlerde uygulanan baskı ve usulsüzlükler (Bekaroğlu ve Kurt, 2015) devrimci huzursuzluğu daha ileri götürmüştür. Bunlara ek olarak Mübarek rejiminin

yolsuzlukları, bireylere yönelik keyfi tutuklamaları Mübarek yönetiminin meşruiyetinin tamamıyla ortadan kalkmasına yol açmıştır (El Naggar, 2012). En nihayetinde, kötü ekonomik koşullar, artan işsizlik oranları ve siyaset ve hukuk başta olmak üzere gündelik hayatın her alanındaki anti-demokratik uygulamalar Mısır halkını 25 Ocak 2011’de devrimci bir durum içerisine yerleştirmiştir.

Burada önemli olan nokta, bu devrim sürecinde belli bir ideolojik grubun öne çıkmamasıydı. Devrim meydanlarında, normal hayatta birbirine zıt noktalarda konumlandırılan İslamcı gruplar ile sekülerler yan yana bulunmaktaydı; orta sınıftan insanların yer aldığı gibi, depolitize fakirler de yer almaktaydı (Kurun: 2019). Abul-Magd’in (2012) işaret ettiği gibi her cinsiyetten, her yaştan, her meslekten, her sınıftan, her dinden insan devrim sokaklarını doldurmuşlardı. İdeolojik ve sosyoekonomik açıdan oldukça hetorejen bir niteliğe sahip devrim meydanında herkesi buluşturan ortak nokta Mübarek’in otoriter rejiminin sona erdirilmesi idi.

Çalışmamız açısında daha da önemli olan nokta, Mısır Devrimi’nde en önemli aktörlerden birinin bir taraftar grubu olan Ahlavi olmasıydı. Neden Ahlavi taraftar grubu bu devrimci rolü üstlendi, neden diğer toplumsal gruplara oranla daha muteber konuma geldi? Bunun için önce genelde Ahlavi taraftar grubunun özelde Mısır taraftar kültürünün tarihinden çok kısa bir şekilde bahsetmemiz gerekmektedir. Bu inceleme Mısır’da bir taraftar grubu olan Ahlavi’nin neden devrimci bir rol üstlendiğinin ve daha muteber bir konuma sahip olduğunun kısmi bir açıklamasını da sunacaktır.

Mısır’da taraftar grupları genelde iki dönemde incelenir. Mısırlı taraftar grupları, 1990’ların sonlarına kadar “Terso” taraftarları olarak biliniyordu. Terso taraftarları üyelerinin cinsiyeti ve yaşı açısından nispeten heterojen bir niteliğe sahipti. Farklı yaşlardan ve katmanlardan insanların yer aldığı bu taraftar grubunda kadınlar da bulunmaktaydı. Nitekim bu durum, Terso taraftar gruplarının, özellikle Avrupa ve Latin Amerika ile karşılaştırıldığında, büyük ölçüde şiddet içermeyen bir futbol kültürüne sahip olmasının yolunu açtı (El-Zatmah, 2012: 801).

1970’lerin sonlarından itibaren başlayan ekonomik ve siyasi değişimler Terso taraftar grubunun da dönüşmesine yol açmıştır. Muhafazakâr İslami ideolojinin yaygın hale gelmesiyle birlikte sınırlı sayıda olan kadın taraftarları stadyumdan geri çekildi; ekonomik koşulların kötüleşmesiyle birlikte stadyumlardaki üçüncü sınıf koltuklara tamamıyla alt sınıftan gelen genç erkekler hâkim olmaya başladı. Bu dönüşüm süreciyle birlikte, 2000’lerin ilk yıllarında Terso kültürü yerini daha sonra Ultras olarak bilinen yeni taraftar grubuna bıraktı (El-Zatmah, 2012: 801).

Bu dönüşüm, Mısır taraftar gruplarının kültürünü birçok yönden kökten değiştirdi. Bu dönüşüm, futbol stadyumlarında polis ve güvenlik güçleriyle şiddetli çatışmaların doğmasına yol açtı; Ultras’ın direniş ahlakını güçlendirdi (Jerzak 2013). Yani, taraftar gruplarındaki dönüşümle birlikte gerçekleşen şey, polisle mücadelede şiddetin sıradanlaşması olmuştur; şiddetin baskın bir form haline gelmesi olmuştur. Mısır’da Ultras taraftar gruplarının böyle bir form almasının en önemli sebebi ise Mübarek rejiminin güvenlik güçlerinin futbol stadyumlarındaki ve diğer halka açık forumlardaki sert ve baskıcı uygulamalarıdır. Ultras’ların yükselişi ve siyasallaşması da bu baskıcı uygulamalara doğrudan bir tepkidir. Ultras taraftar grupları, devletin kamusal alandaki en büyük temsilcisi olan polisle şiddetli çatışmalar yoluyla siyasal bir unsur haline geldi.

Mısır'da 2000'lerde çok sayıda Ultras taraftar grupları ortaya çıktı. Ancak bu gruplar arasında özellikle dikkat çekenlerden biri Ultras Ahlavi olmuştur (Rommel, 2021). Ahlavi 2007 yılında kuruldu. 2000'lerde çok sayıda Ultras grupları kurulsa da Ahlavi en etkili ve en büyük olarak kaldı. Diğer ultras gruplarının yüksek üyelik ücretleri ve kulüplerin yönetim kurullarıyla yakın ilişkilerinin bir sonucu olarak, bu grupların faaliyetleri yaygın olarak fazla kontrollü, fazla ticari ve fazla pahalı olarak görülüyordu (Akt: Rommel, 2021: 89) Ancak Ahlavi taraftar grubu, kulüplerin kontrolünden daha radikal bir şekilde kurtulma ve gerçekten bağımsız taraftar örgütleri kurma girişimiydi. Nitekim hareketin bağımsız kalmasını sağlamak için kulüpten mali destek de alınmadı (Ibraheem, 2015: 49). Ahlavi'nin kulüpten görece bağımsız taraftar örgütü olması, Ahlavi'nin neden daha muteber konumda olduğunun kısmı bir açıklamasını sunmaktadır.

Ahlavi taraftar grubunun kulüpten görece bağımsızlığı, aynı zamanda onun devlet güçleriyle kolayca çatışma içerisine girmesinin önünü de açmaktadır. Devrim süresince Ahlavi taraftar grubunu diğer gruplara göre muteber kılan daha önemli nokta da, onun kuruluşundan itibaren devlet güçleriyle sürekli olarak içinde bulunduğu bu çatışmadır. Ahlavi taraftar grubu polisin stat içindeki ve dışındaki kontrol önlemlerini haklarına yönelik kabul edilemez ihlaller olarak değerlendirdi ve stadyumların içinde ve dışında şiddetli direniş sergiledi (Rommel, 2021: 96). Nitekim Ahlavi taraftar grubu bu süre zarfında birkaç aşamalı zafer kazandı ve 2010'un sonunda Mısır'ın futbol stadyumlarında ifade özgürlüğü için benzersiz bir alan açmayı başardı (Ibraheem, 2015: 93-96).

Taraftarların 2011 öncesi güvenlik güçleriyle çatışmaları ise devrim için bir laboratuvar gibi tasvir edildi. Pek çok araştırmacı, bu deneyimin grupları nasıl sokak kavgalarına hazırladığına ve polisi Tahrir Meydanı'ndan geri püskürtmek için gerekli disiplin ve organizasyonu nasıl geliştirdiğine dikkat çekti (Woltering, 2013; Tuastad, 2014; Dorsey, 2016; Ibraheem, 2015). Bu deneyim Mısır'daki taraftar gruplarının devrimci rollerini oynayabilmelerinin en büyük nedenidir. Polisle karşı karşıya geldiği yıllar, taraftar gruplarını devrimin en uygun muhafızları haline getirmişti (Tuastad, 2014). Topluca hareket etmeyi, vurup kaçmayı, hayatta kalmayı ve uzun süre göz yaşartıcı gaza maruz kalmaktan kaçmayı, ön savaşımlarını periyodik olarak dinlendirmek için değiştirmeyi, polis saldırılarını uyararak için davul çalmayı, provokatörleri tespit etmeyi, tezahürat yapmayı biliyorlardı (Tuastad, 2014). 20 yaşındaki bir Ahlavi üyesi, "herkes Ultraların polisle nasıl yüzleşileceği konusunda eğitildiğini söylüyor, biz eğitilmedik, onların taktiklerine ve aldatma tekniklerine alışkınız" (Ibraheem, 2015: 75) diyerek bunu açık bir şekilde dile getirmekteydi.

Ahlavi taraftar grubunun deneyimleri, onu Mısır Devrimi'nde merkezi bir kahraman haline getirdi. Tam da bu yüzden bir Ahlavi üyesi "biz devrimin kalkanıydık" demiştir (Ibraheem, 2015: 75). 27-28 Ocak'taki İçişleri Bakanlığı çatışmalarında, 2 Şubat'taki Deve Savaşı'nda Ahlavi bu kalkan görevini üstlendi. Güvenlik güçleri ve hükümet yanlılarıyla çatışmalarda ön saflarda yer aldı. Şayet bu taraftar grupları olmasaydı toplumsal hareketin sonucu çok daha farklı olabilirdi (Tuastad, 2014). Bu yüzden Mısır'daki taraftar grupları bir anlamda devrimciydiler. Taraftar grupları üyelerinden biri bu bağlantıyı şöyle ifade etmekteydi: "Ülkemizi, kulübümüzü ve grubumuzu seviyoruz. Özgürlük için savaşıyoruz. Devrimciler ve taraftar grupları arasındaki ortak şey buydu. Stadyumlarda özgürlük için savaşıyorduk. Mısır halkı özgürlük için savaşıyordu. Fikirlerimizi ve duygularımızı devrime yatırdık" (Dorsey, 2012: 43).

Devrimci bir kimlik kazanan bu taraftar grubu ise tek bir ideolojiye bağlı değildi, içerisinde farklı dünya görüşlerinden insanlar bulunmaktaydı. Ahlavi'nin üyeleri siyasi yelpazenin farklı yerlerindendi. Tanınmış capo Ramez'in bu durumu şöyle ifade eder: “[Devrime] katılanlar Al-Ahli'yi desteklemek için katılıyorlar, birinin Müslüman Kardeşler'den olması veya diğerinin *başka bir şeyi* desteklemesi beni ilgilendirmez” (Ibraheem, 2015: 72). Devrime katılanları birleştiren esas nokta ideolojileri değil, adalet vurgusu olmuştur. Bir Ahlavi taraftar grubu üyesi şöyle izah eder bu durumu: “Ülkenin bir bütün olarak yaşadığı adaletsizliklerle, sadece Ultras olarak yaşadığımız adaletsizliklerle değil, tüm durumla mücadele etmek için oradaydık; biz bu ülkenin bir parçasıyız” (Ibraheem, 2015: 73).

Sonuç

Öncelikle genel bir değerlendirme yaparak şunu ifade etmemiz gerekir ki, futbol madalyonun iki yüzü gibidir. Bir yüzünde, devletin ideolojik aygıtı olarak işlev görmekte, yöneticilerin elinde kitleleri şekillendirmek ve uyuşturmak üzere politik bir silah olarak kullanılmakta; diğer yüzünde, protestolardan devrimlere varıncaya değin toplumsal hareketlerin örgütlendiği bir mecra olarak kabul edilmekte. Hükümetler tarafından manipülasyon aracı olarak kullanılan, halkın hoşnutsuzluğunu geciktirmek için kullanılan futbol aynı zamanda toplumsal dönüşüm aracı olarak da kullanılmaktadır. Ancak bu durum futbol olmasaydı bu manipülasyonların olmayacağı, hoşnutsuzlukların geciktirilmeyeceği ya da toplumsal dönüşümün olmayacağı anlamına gelmez. Futbol olmasaydı da o faşist rejimler varlığını sürdürecekti ya da toplumsal hareketler var olacaktı. Bizim burada göstermek istediğimiz ilk nokta, futbolun hem yönetenler için hem de yönetilenler için çok önemli bir araç olarak işlev gördüğüdür. Bu yüzden, futbol sadece futbol değildir. Futbol toplumdur; toplumdaki dayanışmayı olduğu kadar çatışmaları da gösteren bir aynadır. Daha da önemlisi, futbol hem yönetenler hem de yönetilenler için mücadele edilip, kazanılması gereken bir mecradır. Bu mecra, ister yönetenler isterse de yönetilenler için olsun, fark etmeksizin önemli bir tetikleyici role sahiptir.

Ancak bizim burada dikkatini daha çok çekmek istediğimiz nokta, futbolun toplumsal hareketler için tetikleyici bir role sahip olabileceğidir. Futbol önemli bir mobilizasyon kaynağı olarak toplumsal hareketlerin sahnesine dönüşebilir, toplumsal hareketlerin örgütlenebileceği koşulları inşa edebilir; taraftarlar da bu toplumsal hareketlerin kolektif aktörleri haline gelebilir. Çarşı ve Ahlavi örnekleri bunu bize net bir şekilde göstermektedir. Ancak tam bu noktada şunun altını net bir şekilde çizmemiz gerekmektedir. Toplumsal hareket bağlamında düşündüğümüzde, sadece kendi başına ele alındığında futbol sınırlı mücadele olanağı sunar. Futbol toplumsal hareketlerin örgütlenmesi için önemli bir potansiyele sahiptir, ancak bu sınırlıdır. Futbol ve onu oluşturan parçalar örgütsel ve yapısal güce meydan okumak için sınırlı olanaklar sunar. Taraftarlar tek başına nadiren herhangi bir olumlu program sunar ve yeni düzen inşa etmeye çalışır. Hoşnutsuzluğu göstermek için değişimi talep ederler, ama bu değişimin nasıl olması gerektiğini tanımlayamazlar. Ancak, her ne zamanki futbola ilaveten başka siyasi gruplar ya da ordu (Mısır örneğinde olduğu gibi) denklemin içine girer, o zaman bu toplumsal hareket isyan ya da devrim formuna sahip olabilir. Futbol, futbol taraftarları tek başına, toplumsal hareket formu olan protestoyu örgütleyebilir, ama toplumsal hareket formu olan bir devrimi gerçekleştirmez. Eğer bir devrim gerçekleşecekse, bu alternatif bir toplum düzeni sunan, belli bir program dahilinde hareket eden siyasi bir bilincin eşlik etmesi gerekmektedir.

Bu sonuç bize Gezi Parkı olaylarının neden protesto ile sınırlı kaldığının ve Mısır'daki olayların devrimle sonuçlandırıldığına da bir açıklamasını sunar. Çarşı grubu protestolarının yaygınlaşmasında ve sürdürülmesinde çok önemli rol oynamasına rağmen, iktidar alanına hiçbir şekilde meydan okumadı. Çarşı'nın amacı hiçbir şekilde mevcut hükümeti devirip alternatif bir hükümet önermek değildi. Çarşı üyelerinin dediği gibi, sağcısı, solcusu herkes kendisini Çarşı'ya bağlamış, ancak Çarşı'nın alternatif oluşturacak bir bilinci, programı yoktu. Tam da bu yüzden Çarşı gerektiği zaman iş birliğine girip protestoların sonlanmasında önemli rol üstlendi. Ancak, Mısır'da ise durum tam tersiydi. Mısır'da Tahrir Meydanı'nda tek başına bir taraftar grubu yoktu. Toplumsal hareketlerin yayılmasında ve sürdürülmesinde Ahlavi taraftar grubu çok önemli rol oynamıştır, ancak daha da önemlisi, bu hareketlerin içerisinde yeni bir düzenin oluşması için gerekli bilince, alternatif programa sahip siyasi irade de vardı. Süreç taraftar gruplarının kolektif gücünü yönlendiren bu siyasi irade tarafından yönetildi. Daha doğru bir ifadeyle, süreç alternatif bir programa sahip olan irade tarafından engellenmedi. Mesela, Mısır'da ordu bu devrim sürecinde önce ikircikli bir tavra sahipti, ancak çok kısa süre içerisinde ordunun bu ikircikli tavrı yerini Mübarek'in dışlanmasına bıraktı. Bu yüzden, tekrar ifade edersek, futbol, futbol taraftarları tek başına, toplumsal hareket formu olan protestoyu örgütleyebilir, ama toplumsal hareket formu olan bir isyanı ya da devrimi gerçekleştiremez. Eğer bir isyan ya da devrim gerçekleşecekse, bu alternatif bir toplum düzeni sunan, belli bir program dahilinde hareket eden siyasi bir bilincin eşlik etmesi gerekmektedir. Futbol burada sadece tetikleyici, hızlandırıcı bir rol üstlenmektedir.

Taraftar gruplarının merkezde olduğu bir toplumsal hareketin Gezi Parkı'nda protesto ile sınırlı kalması, Mısır'da ise devrimle sonuçlanması, aynı zamanda iki ülkenin kendine özgü koşullarıyla bağlantılıdır. Yaygın olarak kabul edildiği gibi, Mısır'da demokratik bir örgütlenme özgürlüğünden çok fazla bahsedilemez. Örgütlenme özgürlüğü devletin sınırsız gücü ile bastırılır. Örgütlenme özgürlüğünün devlet şiddetiyle bastırıldığı böyle bir ortamda, futbol stadyumları önemli bir direnme yeri oluşturur. Devrim bilinci bu direnme yerlerinde en canlı şekilde açığa çıkar. Ancak, Türkiye'de, Mısır'la kıyaslandığında daha çoğulcu, demokratik bir siyasal yapı söz konusudur. Bu yüzden futbol stadyumları Türkiye'de en önemli direnme yeri değildir, pek çok direnme yerlerinden sadece biridir.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Toplumsal Hareketlerin Katalizörü Olarak Futbol: Çarşı ve Ahlavi Örneği" başlıklı makale ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Abul-Magd, Z. (2012). Occupying Tahrir square: The myths and the realities of the Egyptian revolution. *The South Atlantic Quarterly*, 111(3), 565-572.
- Adorno, T. W. (1996). *The Culture industry*. Routledge.
- Adorno, T. W. (1997). *Prisms*. (S. Weber ve S. Weber, Çev.). The MIT Press.
- Aktütün, İ. (2010). Futbolun siyasi tarihine kenar notları. *Cogito*, 63, 8-26.

- Althusser, L. (2000). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. (Y. Alp ve M. Özışık, Çev.). İletişim Yayınları.
- Ayhan, V. (2011). Mısır Devrimi'nin ayak sesleri. *Ortadoğu Analiz*, 3(26), 15-26.
- Bambery, C. (2002). Marksizm ve spor. *Birikim*, 158, 82-94.
- Bar-On, T. (1997). The Ambiguities of football, politics, culture, and social transformation in Latin America. *Sociological Research Online*, 2(4), 15-31.
- Battini, A. ve Koşulu, D. (2018). When ultras defend trees: framing politics through subcultural fandom-comparing UltrAslan and Çarşı before and during Occupy Gezi. *Soccer & Society*, 19(3), 418-439, DOI:10.1080/14660970.2017.1333673.
- Bekaroğlu, E. A. ve Kurt, V. (2015). Mısır'da otoriter rejimin sürekliliği ve ordu: 'Arap Baharı' ve sonrası sürecin analizi". *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 1-36
- Boniface, P. (2007). *Futbol ve küreselleşme*. (İ. Yerguz, Çev.). NTV Yayınları.
- Brohm, J. M. (1989). *Sport: A prison of measured time*. Pluto.
- Crowther, N. B. (2010). *Sport in ancient times*. University of Oklahoma Press Norman.
- Çiçek, A. C. (2021). *Tarihsel süreçte futbol ve siyaset: Maçlar, rekabetler, takımlar*. Efe Akademi Yayınları.
- Çoban, B. (2008). Futbol ve toplumsal muhalefet. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 26, 59-88.
- Dever, A. (2010). *Spor sosyolojisi: Tarihsel ve güncel boyutlarıyla spor ve toplum*. Başlık Yayın Grubu.
- Dever, A. (2021). Spor ve toplumsal sınıf. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 38-49.
- Dikici, S. T. (2008). *Türkiye'de taraftarın sosyal ve siyasal profili: Beşiktaş JK Çarşı grubu örneği* (Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Dorsey, J. M. (2012). Pitched battles: The role of ultra soccer fans in the Arab Spring. *Mobilization: An International Journal*, 17(4), 411-418.
- Dorsey, J. M. (2016). *The Turbulent world of Middle East soccer*. Hurst.
- Eagleton, T. (2010, June 15). Football: A dear friend to capitalism. *Guardian*. <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2010/jun/15/football-socialism-crack-cocaine-people>
- Eco, U. (1986). *Travels in hyper reality*. (W. Weaver, Çev.). A Harvest Book.
- Edwards, H. (1969). *The revolt of the black athlete*. Free Press.
- El Nagggar, M. H. (2012), Human rights organisations and the Egyptian Revolution. *IDS Bulletin*, 43(1), 78-86.

- El-Zatmah, S. (2012). From terso into ultras: The 2011 Egyptian Revolution and the radicalization of the soccer's ultra-fans. *Soccer & Society*, 13(5-6), 801-813.
- Fişek, K. (1983). *Devlet politikası ve toplumsal yapıyla ilişkileri açısından dünyada ve Türkiye'de spor yönetimi*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Galeano, E. (2021). *Gölgede güneşte futbol* (9. Baskı). (E. Önalp ve M. N. Kutlu, Çev.). Can Yayınları.
- Guschwan, M. (2016). Fan politics: Dissent and control at the stadium. *Soccer & Society*, 17(3), 388-402, DOI: 10.1080/14660970.2015.1082763.
- Hargreaves, J. (1982). *Sport, power and ideology*. Routledge, Kegan and Paul.
- Helvacı, A., Dadyan, S. ve Erte, Ö. (2013). *Çarşı geliyoor! : Şovalye ruhlu semt çocukları* (15. Baskı). Okuyan Us.
- Hoch, P. (1972). *Rip off the big game*. Anchor Books.
- Huntington, S. (1968). *Political order in changing societies*. Yale University Press.
- Ibraheem, D. (2015). *Ultras Ahlawy and the spectacle: Subjects, resistance and organized football fandom in Egypt*. [Master's thesis, American University in Cairo]. AUC Knowledge Foundation. <https://fount.aucegypt.edu/etds/140>
- Inglis, D. (2004). Theodor Adorno on sport: The jeu d'esprit of despair. R. Giulianotti (Ed.), *Sport and modern social theorists* (s. 81-95) içinde. Palgrave Macmillan.
- Irak, D. (2018). 'Shoot some pepper gas at me!' football fans vs. Erdoğan: organized politication or re-active politics?. *Soccer & Society*, 19(3), 400-417, DOI: 10.1080/14660970.2017.1333675.
- Jerzak, C. T. (2013). Ultras in Egypt: State, revolution, and the power of public space. *Interface: A Journal for and about Social Movements*, 5(2), 240-262.
- Kaufman, P. (2010). Playing and protesting: Sport as a vehicle for social change. *Journal of Sport & Social Issues*, 34(2), 154-175, DOI: 10.1177/0193723509360218.
- Kennedy, D. ve Kennedy, P. (2013). Introducton: reflections on the context of 'Left Wing' fan cultures. *Soccer & Sport*, 14(2), 117-131, DOI: 10.1080/14660970.2013.776463.
- Kossakowski, R., Nosal, P. ve Woznak, W. (2020). *Politics, ideology and football fandom: The transformation of modern Poland*. Routledge.
- Kozanoğlu, C. (1990). *Türkiye'de futbol: Bu maçı alacağız*. Kıyı Yayınları.
- Kuhn, G. (2011). *Soccer vs. the state: Tackling football and radical politics*. PM Press
- Kuper, S. (1996). *Futbol asla sadece futbol değildir* (S. Gürtunca, Çev.). Sabah Kitapları.

- Kurun, İ. (2019). Devrim teorileri ışığında 2011 Mısır Devrimi ve sonrası: Ne tür bir devrim gerçekleşti?. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74(4), 1011-1035
- Marx, K. (1997). *Hegel'in hukuk felsefesinin eleştirisi* (K. Somer, Çev.). Sol Yayınları.
- Marx, K. ve Engels, F. (2018). *Alman ideolojisi* (O. Geridönmez, Çev.). Kor Kitap.
- McDonald, I. (2009). One-dimensional sport: Revolutionary marxism and the critique of sport. B. Car-
rington ve I. McDonald (Ed.), *Marxism, cultural studies and sport* (ss. 32-49) içinde. Routledge.
- Mitchell, P. R. ve Schoeffel, J. (2010). *İktidarı anlamak* (T. Doğan, Çev.). Bgst Yayıncılık
- Mittag, J. (2019). Protest and social movements in football as an emerging field of research: A review
on sport politics studies between the local and the global. *Moving the Social*. 61, 123-133, DOI:
10.13154/mts.61.2019.123-133
- Özçetin, B. ve Turan, Ö. (2015). Kahire'den İstanbul'a: Futbol, siyaset ve toplumsal hareketler. *Mülkiye
Dergisi*, 39(2): 115-146.
- Rigauer, B. (1981). *Sport and work*. Columbia University Press.
- Rommel, C. (2021). *Egypt's football revolution: Emotion, masculinity, and uneasy politics*. University
of Texax Press.
- Ruzhelnik, O. (2018). Ukraine. J.M. De Waele, S. Gibril, E. Glorizova ve R. Spaaij (Ed.), *The Palgrave
international handbook of football and politics* (ss. 311-326) içinde. Palgrave Macmillan.
- Scott, J. (1971). *The Athletic revolution*. Free Press.
- Sert, M. (2000). *Gol atan galip: Futbola sosyolojik bir bakış*. Bağlam Yayınları.
- Spaaij, R. ve Viñas, C. (2013). Political ideology and activism in football fan culture in Spain: a view
from the far left. *Soccer & Society*, 14:2, 183-200, DOI: 10.1080/14660970.2013.776467.
- Stemmler, T. (2000). *Futbolun kısa tarihi* (N. Aça, Çev.). Dost Kitabevi.
- Talimciler, A. (2006). İdeolojik bir meşrulaştırma aracı olarak spor ve spor bilimleri. *Spor Yönetimi ve
Bilgi Teknolojileri Dergisi*, 1(2), 35-40.
- Tarrow, S. (2011). *Power in movement: Social movements and contentious politics*. Cambridge Uni-
versity Press.
- Testa, A. ve Armstrong, G. (2010). *Football, fascism and fandom: The ultras of Italian football*. A & C
Black Publishers.
- Tuastad, D. (2014). From football riot to revolution. The politic role of football in the Arab World. *Soccer
& Society*, 15(3), 376-388, DOI: 10.1080/14660970.2012.753541.
- Turan, Ö. (2013). Gezi Parkı direnişi ve armağan dünyası. *Toplumsal Tarih*, 238, 62-73.

Turğuter, E. A. (2017). New social movements and football. R. Efe, R. Penkova, J. A. Wendt, K. T. Saparov ve J. G. Berdenov (Ed). *Developments in social sciences* (ss. 85-96) içinde. St. Kliment Ohridski University Press.

Whannel, G. (2008). *Culture, politics and sport: Blowing the whistle revisited*. Routledge.

Woltering, R. (2013). Unusual suspects: 'Ultras' as political actors in the Egyptian Revolution. *Perspectives on the Arab Studies Quarterly*, 35 (3), 290–304.

Yeniçirak, H. (2022). Yönetme sanatı olarak siyaset. H. Yeniçirak ve M. Tayanç (Ed.), *Toplumsal kurumlara sosyolojiden bakmak: Dünyü, bugünü ve yarını* (ss. 41-54) içinde. Nobel Bilimsel.

Zaimakis, Y. (2018). Football fan culture and politics in modern Greece: the process of fandom radicalization during the austerity era. *Soccer & Society*, 19(2), 252-270, DOI: 10.1080/14660970.2016.1171214.

Extended Abstract

Football, whose roots went back to Ancient China and was born in England in its modern form, is now a mass phenomenon adopted by billions of people. The fact that football is the focus of mass attention and is a phenomenon that affects and is affected by social life causes football to be seen as one of the fields of struggle that must be won. Football is a field where struggles for sovereignty take place; therefore, football is an important part of politics. Evaluating football as a field where struggles for sovereignty take place makes it a part of politics. Football and politics cannot be separated from each other. As sport becomes a social institution, this relationship between football, the most important part of sports, and politics has become inevitable.

In a reality where football and politics are so intertwined, the widely accepted view is that football is a tool of legitimacy in the hands of the sovereigns, opium that keeps the masses under control. It is obvious that football plays an important role in maintaining the current order by reproducing social relations. Therefore, football is one of the Ideological State Apparatuses (ISA) which enables the masses to internalize the system. Sports and football, the most widespread of sports, distract the attention of the masses and become an integral part of the ruling class. In addition, football is one means of ruling the people; it is used for propaganda purposes of political regimes. Political regimes have manipulated football to maintain the status quo and design an image of superiority over other nations and ideological systems. Football has become a propaganda tool for rulers to legitimize their power.

Football is also an escape mechanism for humans. For millions of people, football provides an escape from life's troubles. Football has a feature that keeps the oppressed masses away from their destructive activities; therefore, we can easily state that football has a religious role. Football has replaced religion as the opium of the masses. Just as religion was the opium of the people, football is now the opium of the people.

It is obvious that football is an opium used to keep the masses under control, political weapon rulers use to maintain their power. However, football, which can be used as the ideological state apparatus, can also be used by opposition forces for organizational and propaganda purposes. Football, as an important source of mobilization, can turn into the stage of social movements and build the conditions in which social movements can be organized; football fans can also become the collective actors of these social movements.

Football fans can be critical figures in social movements, both as agents of political change that affects politics and as those affected by events in politics. Therefore, football fans can play an important role in organizing social

opposition, from protests to revolutions. Accordingly, when examining the role of football fan groups, we chose especially the Gezi Park events in Turkey in 2013 and the Egyptian Revolution in 2011. Both events are at the forefront of the most important events experienced by countries in the context of various social movements, from protests to revolutions. In both cases, the central actors are the football fan groups. While Çarşı played a central role in the Gezi Park events, Ahlawy played a central role during the revolution.

However, one point should be noted here. While the social movement, in which the football fans group played an important role, remained limited to protests in Turkey, it resulted in a revolution in Egypt. This difference leads us to rethink the relationship between football and politics. When we think about it in the context of social movement, football offers limited opportunities for struggle. Football has significant potential for organizing social movements, but this is limited. Football fans rarely present any positive program and try to build a new order. However, whenever political groups or the military (as in the case of Egypt) are engaged, this social movement can take the form of rebellion or revolution. Football fans can organize a protest as a form of social movement but not a revolution as a form of social movement.

Geliş Tarihi / Received Date
27.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
08.03.2023

Psikolojik Sözleşme İhlali Algısının İşe Adanmışlık ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi¹

The Effect of Psychological Contract Breach on Work Engagement and Intention to Leave

Gaye ONAN²

Mithat TURHAN³

Öz

Kuruluşların amaç ve hedeflerine ulaşmak için enerjik, yüksek performans sergileyen ve işine kendini adanmış çalışanlara ihtiyaçları vardır. Bunu sağlamak için işletmeler çalışanlardan maksimum verim elde etmeye yönelik olarak neler yapılması gerektiği konusu üzerinde ekstra bir çaba harcamak zorundadırlar. Çalışan verimliliğini düşüren unsurlardan biri psikolojik sözleşmenin ihlal edildiği algısıdır. Örgüt ile çalışan arasındaki karşılıklı beklentileri temel alan ve yazılı olmayan bir anlaşmayı ifade eden psikolojik sözleşmenin ihlal edilmesi örgüt ve çalışan açısından pek çok olumsuz sonuç doğurmaktadır. Bu çalışmanın amacı çalışanların psikolojik sözleşme ihlali algısının işe adanmışlıkları ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini ölçmek olarak tasarlanmıştır. Buradan yola çıkarak Mersin ilinde faaliyet gösteren ucuzluk mağazası çalışanlarına anket uygulanmıştır. Araştırmanın amacına uygun olarak 180 çalışandan toplanan veriler istatistiksel analizlere tabi tutulmuştur. Analiz sonuçlarına göre ucuzluk mağazası çalışanlarının psikolojik sözleşme ihlali algısı işe adanmışlıklarını olumsuz etkilemektedir. Diğer bir bulgu çalışanların psikolojik sözleşme ihlali algılamasının işten ayrılma niyetlerini arttırdığını göstermektedir. Bununla birlikte çalışanların işe adanmışlıkları ile işten ayrılma niyetleri arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik sözleşme, psikolojik sözleşme ihlali, işe adanmışlık, işe angaje olma, işten ayrılma niyeti

¹ Mersin Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulunun 25.08.2021 tarihli, 73 sayılı kararıyla etik uygunluk izni alınmıştır.

² Dr.Öğr.Üyesi, Mersin Üniversitesi, Mersin/TÜRKİYE, E-mail: gayeonan@mersin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6302-5211

³ Doç.Dr, Mersin Üniversitesi, Mersin/TÜRKİYE, E-mail: mithatt@mersin.edu.tr,ORCID: 0000-0003-3495-4729.

Abstract

To accomplish their goals and objectives, organizations need motivated, high-performing, and engaged workers. Organizations have to put extra effort into what needs to be done to get maximum efficiency from employees. Employee perception of psychological contract breaches is one of the reasons that reduce productivity. The psychological contract, which refers to an unwritten agreement, is based on shared expectations between the employee and the organization, and its breach has a number of negative effects on both the employer and the organization. The aim of this study was measuring the effect of employees' perception of psychological contract violation on their work engagement and intention to leave. To this end, a survey of the employees of the discount stores operating in Mersin was conducted. The data gathered from 180 employees were analyzed statistically in accordance with the aim of the study. The findings indicate that the perception of psychological contract breaches among discount store employees has a negative impact on their work engagements. Another finding reveals that employees' perception of psychological contract breach increases their intention to leave. However, there was no significant relationship between employees' work engagement and their intention to leave.

Keywords: *Psychological contract, psychological contract breach, work engagement, job engagement, intention to leave*

Giriş

Günümüz karmaşık ve rekabetçi çalışma ortamında çalışan ve işveren arasındaki karşılıklı ilişkinin belirleyicisi olarak psikolojik sözleşme kavramı karşımıza çıkmaktadır. Örgütler işe ve örgüte emek vermeye motive etmek amacıyla çalışanlarına çeşitli vaatlerde bulunur ve teşvikler sunar. Yerine getirilmeyen vaatler ve karşılanmayan işgören beklentileri ise çalışan tarafından psikolojik sözleşmenin ihlal edildiği algısı oluşturur ve örgüt açısından olumsuz sonuçlar doğurabilir. Bu olumsuz sonuçlardan biri işgörenin işine verdiği önemin ve işinden aldığı keyfin azalması, bir diğer ifade ile işe adanmışlığındaki azalma olarak ifade edilebilir. Örgütlerin amaç ve hedeflerine ulaşmak için sahip olması gereken belki de en temel unsur kendini işine adanmış yüksek performanslı çalışanlardır. Bunun yanı sıra işe adanmışlık yöneticiler ve astlar arasındaki sağlıklı bir iş ilişkisi kurulmasında önemli bir unsurlardan biridir (Kasekende, 2017: 900). Bir diğer olumsuz durum ise çalışanın işinden ayrılmaya niyetlenmesidir. Ajzen ve Madden (1986:454) niyet ve gerçekleştirilen davranış arasındaki ilişkiyi gerekçeli eylem teorisine göre açıklamıştır. Buna göre bir kişinin niyeti ne kadar güçlüyse, kişinin o kadar çok denemesi beklenir ve dolayısıyla davranışın gerçekten gerçekleştirilme olasılığı o kadar artar. Buradan hareketle eğer bir çalışan işten ayrılmaya niyetli ise işten ayrılma olasılığı daha yüksek olacaktır denilebilir. İşten ayrılan bir çalışan işletmeyi yeni personel bulma, işe alma ve eğitim gibi yüksek maliyetlere ek olarak performans, üretim ve verimlilikte azalma gibi sorunlar ile karşı karşıya bırakacaktır. Bu nedenle çalışan devrini ne belirlen sorusunun cevabını bulmak bütün işletmeler için hayati önem taşımaktadır.

Tüm bu bahsedilen unsurların ışığında bu çalışmanın amacı psikolojik sözleşme ihlali algısının çalışanların işe adanmışlığı ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini ortaya koymak olarak belirlenmiştir. Daha önceki benzer araştırmalara paralel olarak çalışanların işverenin yükümlülüklerini yerine getirmediğini (yani psikolojik sözleşme ihlali) algılandığında, daha düşük işe adanmışlık ve daha yüksek işten ayrılma niyeti ortaya koyduğu düşünülmektedir. Mevcut çalışmanın diğerlerinden farklı

olarak psikolojik sözleşme ihlali algısının işe adanmışlık ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini aynı anda incelemesi sonucunda mevcut literatüre katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Ayrıca çalışma ucuzluk mağazası olarak ifade edilen A101, BİM ve ŞOK çalışanlarına yönelik olarak tasarlanmıştır. Ucuzluk mağazaları stresli iş ortamı, istikrarlı olmayan çalışma koşulları ve iş güvenliği sorunları gibi çeşitli zorluklara sahiptir. Bu çalışma ile söz konusu sektörde yaşanan sorunlara bir yol gösterici olarak katkı sağlamak hedeflenmektedir. Çünkü örgüt amaç ve hedeflerine ulaşmada ve beklenen verimliliği elde etmede işçi-işveren ilişkilerinin öneminin ve psikolojik sözleşme ihlali gerçeğinin kabul edilmesi önemlidir. Tüm bunlardan yola çıkarak mevcut araştırma üç bölüm olarak tasarlanmıştır. İlk bölümde araştırma konusu değişkenler ile ilgili literatür taraması yapılmış ve araştırmanın hipotezleri oluşturulmuştur. İkinci bölümde araştırmanın amacına yönelik elde edilen verilerin analizi ve bulguları yer almaktadır. Araştırmanın hipotezlerine yönelik olarak bir anket formu oluşturulmuştur. Veriler bu anketler aracılığı ile Mersin ilinde faaliyet gösteren ve adı geçen ucuzluk mağazalarında çalışan 180 işgörenden toplanmıştır. Verilerin analizi ve hipotez testi için AMOS programından yararlanılmıştır. Çalışmanın son kısmında ise elde edilen bulguların tartışıldığı sonuç ve tartışma kısmı yer almaktadır. Ayrıca bu kısımda bundan sonraki araştırmacılara yönelik olarak öneriler de yer almaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Psikolojik Sözleşme

İşçi ile işveren arasında her zaman yazılı bir sözleşme vardır ancak psikolojik sözleşme bu yazılı sözleşmenin üzerinde yer alır. Resmi yazılı sözleşmelerden farklı olarak psikolojik sözleşme, doğası gereği dinamik ve öznel olan, işçi ile işveren arasındaki karşılıklı değişim algılarına dayanan bir sözleşmedir (Li vd., 2016). Yazılı sözleşme yasal bir belgedir ve hukuki bir bağlayıcılığı vardır ancak psikolojik sözleşme yazılı ve sözlü olmadığı için herhangi bir bağlayıcılığı bulunmaz (Conway ve Briner, 2005). Bununla birlikte geleneksel yasal sözleşme her çalışmanı kapsar ancak psikolojik sözleşme bireysel temele dayanır (Dadi, 2012: 91). Roehling (1997) birçok araştırmacının örgütsel davranışı anlamada psikolojik sözleşmenin kilit bir role sahip olduğunu belirtmektedir. Dadi (2012) ise psikolojik sözleşme kavramına artan ilginin sebebinin geleneksel yani yazılı anlaşmaların işlevini yitirmesinden kaynaklandığını öne sürmektedir. Tarihesine bakıldığında ilk olarak 1960 yılında Argyris' in çalışmasında bu kavramdan bahsedildiği görülür. Argyris (1960) "psikolojik iş sözleşmesi" olarak ifade ettiği bu kavramı, bir grup çalışan ile ustabaşı arasında belirli bir liderlik tarzının sonucu olarak ortaya çıkan örtük bir ilişkiyi tanımlamak için kullanmıştır (Roehling, 1997: 206). Psikolojik sözleşme olarak ilk kavramsallaştırılması ise Levinson ve arkadaşlarının (1962) çalışmasında ortaya çıkmıştır. Basitçe çalışanlar ve işverenleri arasındaki ilişkiyi ifade eden bu kavramın, doğası gereği, farklı araştırmacılar tarafından farklı tanımları yapılmıştır. Örneğin; Schein, (1978), psikolojik sözleşmeyi çalışan ve organizasyon arasındaki yazılı olmayan karşılıklı beklentiler dizisi olarak tanımlamaktadır (Dadi, 2012: 95). Morrison ve Robinson (1997: 229) ise bu kavramı bir çalışanın algıladığı vaatler ile çalışan ve örgüt arasındaki karşılıklı yükümlülükler olan inancı olarak açıklamaktadır. Tanımlardan anlaşılacağı gibi psikolojik sözleşmenin temeli vaatler, yükümlülükler ve beklentilerle ilgilidir. Vaatler; herhangi bir şey için taahhütte bulunmak, söz vermek veya güvence altına almak için bir anlaşma yapmak olarak

tanımlanırken yükümlülük; yapılması zorunlu olan iş veya bir işi yapma zorunluluğu ve beklenti, olması umulan, gerçekleşmesi beklenen şey olarak açıklanmaktadır (Dadi, 2012: 94).

Psikolojik sözleşme ile ilgili ilk dönemdeki çalışmalar bu kavramı bireysel beklentilere dayandırırken (Schein, 1978), daha sonraki araştırmacılar odak noktalarını beklentilerden vaatlere ve yükümlülüklere kaydırmışlardır (Roehling, 1997; Morrison ve Robinson, 1997). Guest ve Conway (2002: 22), psikolojik sözleşmenin istihdam ilişkisinde karşılıklı vaatler ve yükümlülüklerle ilişkin her iki tarafın algıları olduğunu ifade etmektedir. Levinson vd. (1962) her bir tarafın beklentilerini karşılıklı olarak tanımlar, buna göre bir tarafın beklentileri diğer tarafta yükümlülükleri (talepler) doğurur (Kasekende, 2017). Bu karşılıklı beklentiler büyük ölçüde örtük olan, yazılı ve sözlü olmayan ve çoğunlukla kişilerarası veya örgüt ile olan ilişkiden önce gelen bir özelliğe sahiptir (Roehling, 1997: 207). Bununla beraber Rousseau (1989) karşılıklılığın zorunlu bir koşul olmadığını öne sürmektedir yani ilişkinin iki tarafından biri, çalışan veya işveren, psikolojik bir sözleşmenin varlığı ve koşulları konusunda farklı inançlara sahip olabilir. Bu çalışma, çalışan bakış açısına odaklanmaktadır. Çalışanlar işverenlerinin kendilerine karşı sorumlulukları (işveren yükümlülükleri) ve kendilerinin örgüte ne katkıda bulunmaları gerektiği konusunda (çalışan yükümlülüğü) çeşitli algılara sahiptir (Coyle-Shapiro ve Kessler, 2000). Örgütler işe ve örgüte emek vermeye motive etmek için çalışanlarına vaatlerde bulunur ve teşvikler sunar (Bal vd., 2010). Dolayısıyla psikolojik sözleşme kapsamında çalışan beklentilerinin öncelikle örgüt tarafından şekillendirildiği düşünülmektedir (Conway ve Briner, 2005). Morrison ve Robinson'a (1997) göre, beklenti ve yükümlülükler hakkında çalışanların sahip olduğu görüşler işletmelerin sunduğu (algılanan) vaatlere dayanıyorsa psikolojik sözleşmenin bir parçası olarak kabul edilebilir ancak bu beklenti ve yükümlülükler çalışanların geçmiş deneyimlerine dayanıyorsa psikolojik sözleşmenin bir parçası olarak kabul edilmeleri mümkün değildir.

MacNeil (1985), psikolojik sözleşmenin iki kategoriye ayrıldığını öne sürmüştür; işlemsel ve ilişkisel. İşlemsel sözleşmeler, para ile ifade edilebilen yükümlülükleri (maaş, terfi olanakları vb.) ifade ederken, ilişkisel sözleşmeler ise iş güvenliği, kariyer gelişimi ve eğitim olanakları gibi parasal olmayan yükümlülüklerle atıfta bulunur. İlişkisel sözleşmeler genellikle uzun vadeli ve bireyler ile örgüt arasında bir dereceye kadar esnekliğe sahiptir. İşlemsel sözleşmeler ise O'Donohue vd.' ne (2014) göre daha kısa vadeli ve ekonomik işlemlere odaklanan, doğrudan ve açık beklentiler üzerine kurulmuş değiş tokuşlardan oluşur (Chan, 2021: 31). Rousseau (2012) psikolojik sözleşmeyi üç unsurdan oluşacak şekilde işlevselleştirir: algılanan çalışan yükümlülükleri, algılanan işveren (örgüt) yükümlülükleri ve algılanan işveren yükümlülüklerinin ihlali. Bazen işletmeler çalışanlara verilen vaatleri veya yükümlülükleri yerine getiremez veya yerine getirmek istemez bu da sözleşmenin ihlali ile sonuçlanır. Bu durum psikolojik sözleşme ihlali olarak adlandırılır. Morrison ve Robinson (1997: 230) psikolojik sözleşme ihlalini kısaca işverenin veya örgütlerin çalışanlara karşı yükümlülüklerini yerine getirememesi olarak tanımlamaktadır. Diğer araştırmacılar ise ihlal tanımını kuruluşun yükümlülüklerini yerine getirmediğinin çalışanlar tarafından bilişsel değerlendirilmesi/algısı olarak genişletmişlerdir (Zhao vd., 2007: 649; Malik ve Khalid, 2016: 37). Yazılı bir anlaşmanın olmadığı durumlarda tutulmayan vaatler, yükümlülükler ve taahhütler psikolojik sözleşmenin ihlaline neden

olur ve çalışanlarda olumsuz tutum ve davranışlara yol açar (Aykan, 2014). Bu olumsuz tutum ve davranışlar arasında uzun süreli ihanet ve kızgınlık duyguları, öfke ve hayal kırıklığı, çalışan motivasyonunun azalması, iş memnuniyetsizliği, çalışan bağlılığının azalması, işten ayrılma vb. yer almaktadır (Roehling, 1997: 204). Coyle-Shapiro vd. (2019) psikolojik sözleşme ihlallerinin yalnızca çalışanların kuruma karşı olumsuz tutum ve davranışsal tepkilerine yol açmakla kalmayıp, aynı zamanda çalışanların meslektaşlarına, liderlerine ve müşterilerine karşı intikam alma isteği gibi zarar verici davranışlara da neden olabileceğini öne sürmektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı, işletmeler tarafından üzerinde önemle durulması gereken konulardan biridir. Çünkü psikolojik sözleşme günümüz yöneticilerinin çalışanlarla ilişkilerinin doğasını ve yönünü anlamalarına yardımcı olmanın anahtarı olarak ifade edilmektedir (Wu ve Wang, 2021: 434).

İşe Adanmışlık

Çalışanların kendilerini işlerine adanmalarını ve bu adanmışlığın öncüllerini ve sonuçlarını anlamak kuruluşlar için önemlidir. Çünkü adanmış olmayan bir işgücü maliyetlidir (Rayton ve Yalabık, 2014). Genel olarak işe adanmışlık kavramı amirler ve astlar arasındaki sağlıklı bir iş ilişkisinde çok önemlidir. Uluslararası yazında “employee/work/job engagemet” olarak ifade edilen kavram ülkemiz örgütsel davranış literatüründe “cezbolma, işe kapılma, işle bütünleşme, işe tutkunluk ve işe angaje olma” (Doğan, 2002; Öner, 2008; Ardiç ve Polatçı, 2009; Turgut, 2010; Tunçay ve Yağız, 2020) şeklinde kavramsallaştırılarak incelenmiştir. Bu çalışmada ise söz konusu kavramdan işe adanmışlık olarak bahsedilecektir. Adanma (engagement) herhangi bir nesneye, olaya, kişiye veya davranışa odaklanmayan anlık ve belirli bir durumun aksine, daha yaygın ve kalıcı bir duygusal-bilişsel duruma atıfta bulunur. (Schaufeli vd., 2006: 702). İşe adanmışlık ise yapılan işe kendini adama ve kendini kaptırma ile karakterize edilen, işle ilgili olumlu, tatmin edici bir zihin durumu olarak tanımlanmaktadır (Schaufeli vd., 2002: 74).

Kavramın ilk olarak Kahn (1990) tarafından geliştirildiğine inanılmaktadır. Kahn'a (1990) göre kişisel adanmışlık, bir kişinin "tercih edilen benliğinin" iş ve başkalarıyla bağlantıları, kişisel varlığı ve aktif tam rol performanslarını teşvik eden görev davranışlarının eşzamanlı ifadesidir (Kasekende, 2017: 900). İşe adanmışlık olumlu, iyimser, tatmin edici, başarılı ve işle ilgili bir ruh halidir (Schaufeli vd., 2002). Rich vd. (2010) işine adanmış çalışanların özenli, işine bağlı ve odaklanmış olduklarını belirtmektedir. Adanmış çalışanlar işleri hakkında daha heyecanlıdır, yüksek düzeyde enerjiye sahiptir ve kendilerini tamamen işlerine kaptırırlar. Maslach vd. (2001), işe adanmışlığı zihinsel tükenme ile karakterize edilen işle ilgili bir durum olan tükenmişliğin zıttı olarak belirtmiştir. Bununla birlikte aşırı derecede çalışmak için güçlü bir içsel zorlamaya işaret eden ve yüksek uyarılma ve hoşnutsuzluk ile karakterize edilen işkoliklikten de farklıdır (Schaufeli vd., 2017: 594). Schaufeli ve Bakker, (2004: 295) işe adanmışlığı “canlılık, kendini adama ve özümseme ile karakterize edilen, işle ilgili olumlu, tatmin edici bir ruh hali” olarak tanımlamıştır. Bu tanım işe adanmışlığın üç boyutunu ifade eder. Bunlar; canlılık, kendini adama ve özümsemedir. Canlılık: çalışanların sahip oldukları enerji, işlerini yaparken gösterdikleri zihinsel dayanıklılık ve kararlılık olarak tanımlanır. Kendini adama: kişinin işine verdiği önem, işine karşı tutku ve coşku, işini yaparken gurur duyması ve işinin ilham verici ve zorlayıcı olduğu

hissine sahip olmasını ifade eder. Özümseme: çalışanın kendini tamamen işine kaptırması, işini yaparken fazlaca odaklanarak çevresinden kopması ve işte harcadığı zamanın farkında olmaması anlamına gelmektedir (Malik ve Khalid, 2016).

Kahn (1990) ve Saks (2006), işe adanmışlığın en önemli öncüllerini şu şekilde kategorize etmiştir; işin özellikleri, ödüller ve tanınma ile algılanan örgütsel destek ve yönetici desteği. İşin özellikleri: işin sahip olduğu psikolojik önem veya anlamlılık, işin çeşitliliği, farklı becerilerin kullanımı, kişisel takdir ve önemli katkılarda bulunma şansı gibi unsurlardır. Bu özelliklere sahip olan işler çalışanlara kendilerini işlerine daha fazla dâhil etme fırsatı ve teşviki sağlar. Ödüller ve tanınma: çalışanların rol performansları için daha fazla ödül ve takdir aldıkları ölçüde işe daha fazla adanmış olmalarını sağlayan bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Son olarak örgütsel destek ve yönetici desteği ise yöneticiler ve çalışanlar arasındaki destekleyici ve güvene dayalı ilişkileri anlatmaktadır. Destekleyici bir çalışma ortamı işe adanmışlığı teşvik edecektir (Mxenge vd., 2014: 133). Çalışanın adanmışlığı kişinin işine aynı anda fiziksel, bilişsel ve duygusal olarak yatırım yapmasını içerir (Rich vd., 2010). Quiñones vd. (2013) işe adanmış çalışanların, rollerini aktif olarak daha iyi yerine getirdiklerini, yenilikçi ve üretken olduklarını, sürekli olarak organizasyonu iyileştirmenin yeni yöntemlerini ve yollarını önererek bu sayede örgütsel verimliliğin artırılmasına katkı sağladıklarını ifade etmişlerdir. Rurkkhum ve Bartlett (2012) işe adanmış çalışanları genel iş performanslarının yanı sıra genellikle isteğe bağlı davranışlar olarak adlandırılan ekstra rol davranışlarıyla ilişkilendirmiştir. Bu davranışlar çalışanların iş tanımlarının ötesindedir ancak nihayetinde daha iyi bir örgütsel performansa dönüşür (Kasekende, 2017: 900).

İşten Ayrılma Niyeti

Günümüzde hızla değişen ve giderek karmaşık hale gelen çalışma ortamı çalışanlar açısından zorlayıcıdır. Rekabetin yoğun olduğu çalkantılı iş ortamlarında ortalama çalışma süresi düşmekte ve devir hızı yükselmektedir. İşletmeler açısından önemli bir sorun haline gelen bu durum işe alım ve eğitim maliyetlerinin artması, işin aksaması, kalan çalışanların morallerinin bozulması gibi işletme açısından önemli sorunlar yaratmaktadır (Randhawa, 2007: 150). Lacity vd. (2008: 228) işten ayrılma niyetini "bir çalışanın örgütten ayrılmayı ne ölçüde planladığı" olarak tanımlamıştır. İşten ayrılma niyeti çalışanların işyerinden ayrılma konusunda bilinçli ve kasıtlı istekliliğidir (Firth vd., 2004: 172). Ayrılma niyeti, bir çalışanın kısa vadede örgütten ayrılma olasılığına ilişkin öznel değerlendirmesi olarak da tanımlanmaktadır (Theron vd., 2014: 2). Ajzen ve Fishbein (1986) bir bireyin niyetini gerçek davranışın en doğrudan belirleyicisi olarak tanımlamışlardır. Davranışsal niyet insanların belirli bir davranışı ifade etme şanslarının bir ölçüsüdür. Buradan hareketle bazı araştırmacılar işten ayrılma niyetinin gerçek işten ayrılmanın en iyi yordayıcısı olduğunu öne sürmüştür (Rhandawa, 2007: 150). İşten ayrılma niyeti gerçek bir işten ayrılma davranışını değil, yalnızca belirli bir davranış hakkındaki açık olmayan (örtük) beyanları ifade eder (Mxenge vd., 2014: 130). Gerçek bırakma davranışına ilişkin veriler elde edilemediğinde konu ile ilgili çalışmalar genellikle işten ayrılma niyetlerini ölçmektedir (Seston vd., 2009: 122). İşten ayrılma niyeti çeşitli faktörlere bağlı olan karmaşık bir olgudur (Randhawa, 2007: 150). Araştırmacılar uzun yıllar boyunca çalışanları örgütten ayrılmaya iten

sebeplerin neler olduğunu bulmaya çalışmışlar ve çalışanların bir örgütten gönüllü olarak ayrılmalarının birçok nedeni olduğu sonucuna varmışlardır. Araştırmacıların işi bırakma niyeti ile ilgili olduğunu öne sürdükleri değişkenler arasında iş stresi, işle ilgili strese yol açan çeşitli faktörler, örgütsel bağlılık eksikliği ve iş tatminsizliği bulunmaktadır. Bununla birlikte, yaş, cinsiyet, görev süresi, eğitim ve medeni durum gibi diğer faktörlerin de işten ayrılma niyeti üzerinde etkileri olduğu ifade edilmektedir (Mxenge vd., 2014: 130).

Kavramlar Arası İlişkiler

Psikolojik Sözleşme İhlali ve İşten Ayrılma Niyeti

Örgütler veya işyerleri çalışanların beklentilerini karşılamadığında çalışanların işlerinden memnun kalmama olasılıkları yüksektir. Roehling (1997) psikolojik sözleşme kavramının Barnard' ın (1938) “denge teorisi” ne dayandığını ileri sürer. Bu teoriye göre bir çalışana işletme tarafından sunulan katkılar, çalışanın gerçekleştirmesi istenen katkı kadar veya daha fazla olduğu sürece çalışan işletmeye/işine olan katılımına devam edecektir. Psikolojik sözleşmenin ihlal edildiğini hissettiklerinde çalışanların davranışlarında ve tutumlarında değişiklikler meydana gelmektedir. Örneğin, psikolojik sözleşme ihlali algısının iş tatmininin azalması ve işten ayrılma niyetinin artması gibi sonuçlara yol açtığı ileri sürülmektedir (Malik ve Khalid, 2016: 38).

İşten ayrılma niyeti bir organizasyonun psikolojik sözleşme ihlalinin sonucu olarak kabul edilir. Çalışanlar psikolojik sözleşme ihlali yaşadıkları için işlerinden tatmin olmazlar, bu da örgütsel bağlılığın azalmasına ve sonuçta işten ayrılma niyetinin artmasına neden olur (Aykan, 2014). Yapılan araştırmalar, psikolojik sözleşme ihlalinin çalışanların işten ayrılma niyeti ile anlamlı ve pozitif bir şekilde ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Örneğin; Zhao vd. (2007) psikolojik sözleşme ihlalinin iş ile ilgili sonuçlar üzerindeki etkisini incelemiş ve ihlal algısının neredeyse tüm iş ile ilgili çıktılar (güvensizlik, örgütsel bağlılık, iş tatmini, örgütsel vatandaşlık davranışı, rol performansı ve işten ayrılma niyeti) üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Parzefall ve Hakanen (2010) araştırmalarında psikolojik sözleşme ihlali ve işten ayrılma niyetinin ilişkili olduğu sonucuna varmışlardır. Söz konusu araştırmada işe adanmışlık, psikolojik sözleşme ihlali ile çalışanların işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiyi etkileyen aracı bir faktör olarak ele alınmıştır. Özgen ve Özgen (2010) tıbbi satış temsilcilerinin psikolojik sözleşme ihlali algısının işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini analiz ettikleri araştırmalarında psikolojik sözleşme ihlali ile işten ayrılma niyeti arasında düşük düzeyli ancak pozitif ilişki tespit etmişlerdir. Büyükyılmaz ve Çakmak (2014) 570 akademik personele yönelik araştırmalarında psikolojik sözleşmenin ilişkisel ve işlemsel türünün ayı ayrı işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Araştırmanın sonuçlarına göre ilişkisel psikolojik sözleşmenin işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı bir etkisi bulunurken, işlemsel sözleşme ile işten ayrılma niyeti arasında bir ilişki tespit edilememiştir. Araştırmacılar akademik personelin işten ayrılma niyeti üzerinde maddi veya ekonomik unsurlardan çok manevi ve duygusal unsurların etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Aykan' ın (2014) çalışması da imalat sektörü çalışanlarının ilişkisel psikolojik sözleşme ihlali ile işten ayrılma niyetleri arasında pozitif bir ilişki ortaya koyarken, işlemsel sözleşme ihlali ile işten ayrılma niyeti arasında bir ilişki tespit edilememiştir. Umar ve Ringim' in (2015) çalışması da benzer şekilde

özel sektör çalışanlarının işlemsel ve ilişkisel psikolojik sözleşme ihlali algısının işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini analiz etmiş ve her iki tür sözleşme ihlalinin işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Malik ve Khalid'in (2016) araştırma sonuçları da psikolojik sözleşme ihlali algısının işten ayrılma niyetini arttırdığını göstermektedir. Örucü ve Bayramov (2022) gıda sektörü çalışanlarına yönelik araştırmaları psikolojik sözleşme ihlali ile işten ayrılma niyeti arasında güçlü yönde bir ilişki ortaya koymuştur. Kar ve Muratoğlu'nun (2022) çalışması da sigorta sektörü çalışanlarının psikolojik sözleşme ihlali algısının işten ayrılma niyetini pozitif yönde etkilediğini belirlemiştir.

İşten ayrılma niyeti, işle ilgili olumsuz olaylara verilen ortak bir tepkidir (Lum vd., 1998). Dolayısıyla psikolojik bir sözleşme ihlali, çalışanlar için olumsuz bir olay olarak algılanarak işten ayrılma eğilimlerini artırabilir. Geçmiş araştırma sonuçlarına da dayanarak aşağıdaki hipotez önerilmektedir;

H1: Psikolojik sözleşme ihlali algısı çalışanların işten ayrılma niyetini pozitif yönde etkilemektedir.

Psikolojik Sözleşme İhlali ve İşe Adanmışlık

Çalışanlar psikolojik sözleşme dengesinin değiştiğini algıladığında çalışanlar ve kuruluşları arasındaki ilişki de değişir. Psikolojik sözleşme ve işe adanmışlık arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar farklı teorilerden destek almıştır. Örneğin; Parzefall ve Hakanen (2010) psikolojik sözleşmeyi yerine getirme ve zihinsel sağlık arasındaki ilişkide işe adanmışlığın aracı rolünü İş Talep ve Kaynakları Modeli'ni (JD-R) kullanarak açıklamışlardır. İş kaynağına dayalı model temelinde algılanan sözleşmenin yerine getirilmesi çalışanlar tarafından kaynak olarak görülmektedir. Bununla beraber çalışanların işverenlerden çabaları için ödül vermesi ve çalışanların işe bağlılığını besleyen iki yönlü bir değişim ilişkisini sürdürmesini beklediği sonucuna varılmıştır. Araştırmanın sonucunda psikolojik sözleşmenin yerine getirildiği algısı ile ruh sağlığı arasındaki ilişkiye, işe adanmışlığın aracılık ettiğini ve böylece psikolojik sözleşme ile işe adanmışlık arasında bir bağlantı olduğunu ortaya koymuşlardır. Bal ve arkadaşları (2013) Sosyal Değişim Teorisi (SET) ve Kaynakların Korunması Teorisi'nin (COR) bir kombinasyonunu kullanarak psikolojik sözleşmenin yerine getirilmesi ve işe adanmışlık arasındaki ilişkiyi incelemişler ve işverenler tarafından psikolojik sözleşmenin yerine getirilmesinin daha yüksek işe adanmışlık ile ilişkili olduğunu iddia etmişlerdir. Sosyal değişim teorisi birey bir iş ilişkisine girdiğinde yalnızca ekonomik faydaları (örneğin ücret) değil, aynı zamanda saygınlık gibi sosyo-ekonomik faydaları da dikkate aldığını ileri sürer. Teorinin temel inancı ilişkinin yavaş yavaş güven, sadakat ve karşılıklı bağlılık oluşturduğudur ve bu ilişki her iki taraf da karşılıklı değişim kurallarına bağlı kaldığı müddetçe devam eder. Taraflar birbirlerine karşı borçlu hissettikleri sürece mübadele ilişkisi devam eder ve taraflar birbirleri için fedakârlık yapmaya daha istekli olurlar (Blau 1964). Benzer şekilde Rayton ve Yalabık (2014) her iki değişken arasındaki ilişkiyi incelerken SET ve COR teorilerinden yararlanmışlardır. Karşılanmayan beklentilerin çalışan beklentilerinde değişikliklere yol açması nedeniyle de kaynak kaybı duygusuna yol açtığı düşüncesinden hareketle yürüttükleri çalışmalarında psikolojik sözleşme ihlali algısı ile işe adanmışlık arasında negatif bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmışlardır.

Psikolojik sözleşme ve işe adanmışlık arasındaki ilişkiyi inceleyen diğer çalışmalar ise şöyledir; Soares ve Mosquera'nın (2019) çalışması 217 askeri personelin psikolojik sözleşme algısı ile işe adanmışlıkları arasında anlamlı ilişkiler olduğunu ortaya koymuştur. Benzer şekilde Demirhan ve Obakan'ın (2022) 150 finans sektörü çalışanı üzerinde gerçekleştirdikleri araştırmaları psikolojik sözleşme ile işe adanmışlık arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu belirlemiştir. Psikolojik sözleşme ihlali algısı ile işe adanmışlık arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar da bulunmaktadır. Tunçay ve Yağız (2020) 259 özel sektör çalışanından topladıkları verilerin analizi sonucunda psikolojik sözleşme ihlalinin işe adanmışlığı negatif yönde etkilediği ve örgütsel kıdemin bu ilişki üzerinde düzenleyici ve arttırıcı bir etkisi olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Kanbur ve Ay'ın (2020) üniversite idari personel ile gerçekleştirdikleri çalışması psikolojik sözleşme algısının işe adanmışlık üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Malik ve Khalid (2016) kamu ve özel sektör banka çalışanlarının psikolojik sözleşme ihlali algısının işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini incelemiş ve ihlal algısının çalışanlarının işe adanmışlığını azalttığını ortaya koymuşlardır.

Gerçekleştirilen literatür araştırması ve benzer çalışmaların da ortaya koyduğu gibi vaatlerin ve yükümlülüklerin işveren tarafından yerine getirilmesi sonucu çalışanların tutum ve davranışları olumlu olacak, daha enerjik çalışarak kendilerini işlerine kaptıracaklardır. Ancak tam tersi durumda yani psikolojik sözleşmelerinin ihlali algısı çalışanlarda daha düşük işe adanmışlık şeklinde karşılık bulacaktır. Tüm bunlardan hareketle aşağıdaki hipotez önerilmektedir;

H2: Psikolojik sözleşme ihlali algısı çalışanların işe adanmışlık davranışlarını negatif yönde etkilemektedir.

İşe Adanmışlık ve İşten Ayrılma Niyeti

Saks (2006) işe adanmışlık ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiyi açıklamak için SET teorisini kullanmıştır. Buna göre işe adanmış çalışanlar ile örgüt arasında daha olumlu ve kaliteli bir ilişki söz konusudur. Bu çalışanlar olumlu tutum ve davranışlara sahiptir ve örgütten ayrılma olasılıkları daha düşüktür. Benzer şekilde Halbesleben ve Wheeler (2008) işe adanmışlık ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiyi COR teorisini temel alarak açıklamışlardır. Bu teoriye göre bireyler mevcut kaynaklarını korumak eğilimindedir ve buna göre hareket ederler, ayrıca kaynak yatırımlarında da oldukça dikkatlidirler (Hobfoll, 2001). Eğer sahip olunan iş, çalışana çok fazla kaynak (örneğin; esneklik, işle ilgili beceriler) sağlıyorsa çalışan işten ayrılma konusunda isteksiz olabilir. İşe adanmış bir çalışan işi ile yüksek düzeyde özdeşleşme sağladığından sahip olduğu bu kaynakları bırakıp işten ayrılmak istemeyebilir.

Yapılan araştırmalar işe adanmışlık ile işten ayrılma niyeti arasındaki negatif ilişkiyi ortaya koymuşlardır. Halbesleben ve Wheeler (2008) farklı sektörlerde çalışan farklı meslek grupları ile yürüttükleri çalışmalarında işe adanmışlık ve işten ayrılma niyeti arasında önemli bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Høigaard vd.'in (2012) Norveç'te işe yeni başlayan öğretmenler ile yürüttükleri çalışmasına göre işe adanmışlık davranışı iş tatmini ile pozitif ve işten ayrılma niyeti ile negatif ilişkilidir. Bothma ve Roodt'un (2012) bilgi iletişim teknolojileri firmasında çalışan işgörenler ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında işten ayrılma niyeti ve işe adanmışlık arasında istatistiksel olarak

anlamli ve yüksek düzeyde negatif bir ilişkinin varlığını saptamışlardır. Yalabık vd.' nin (2013) İngiltere' deki banka çalışanlarını dâhil ettikleri araştırması işe adanmışlığın iş tatmini ve işten ayrılma niyetine kısmen aracılık ettiğini ortaya koymuştur. Gupta ve Shaheen' in (2017) fabrika çalışanlarına yönelik araştırması işe adanmışlığın işten ayrılma niyetini azalttığını öne sürmektedir. Erdirençelebi ve Akdaş' ın (2019) çalışmasına göre banka çalışanlarının işe adanmışlık düzeyi ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Dalgıç ve Akgündüz (2019) 5 yıldızlı otel işletmelerindeki işgörenlerin işten ayrılma niyetinin işe adanmışlığı azalttığı belirlemiştir. Çankır ve Arıkan (2019) anaokulu, ilkokul ve ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarında çalışanlara yönelik gerçekleştirdikleri araştırması işe adanmışlık ve işten ayrılma niyeti arasında negatif ilişkinin varlığını ortaya koymuştur. Durmaz' ın (2019) özel bir havayolu şirketinin uçuş personeline yönelik gerçekleştirdiği araştırmasına göre işe adanmışlık boyutlarından yalnızca kendini adama boyutunun işten ayrılma niyeti üzerinde etkisi bulunmaktadır, diğer boyutların işten ayrılma niyeti ile istatistiksel bir ilişkisi tespit edilememiştir. Büyükbese ve Gökaslan' ın (2018) çalışması ise tekstil fabrikasında çalışanlarının işe adanmışlık seviyesi ile işten ayrılma niyetleri arasında anlamlı bir ilişki ortaya koyamamıştır. İşe adanmışlık işe kendini adama ve kendini kaptırma ile karakterize edilen olumlu, tatmin edici bir zihin durumu olarak tanımlanmaktadır (Schaufeli vd., 2002: 74). Kendini işine adanmış çalışanlar işlerine tamamen odaklanarak özenli bir çalışma performansı ortaya koyarlar. İşleri ile tamamen özdeşleşerek keyifle çalışırlar ve zorluklar karşısında pes etmezler. Çalışanın işi ile yeterince özdeşleşememesi ise işten ayrılma niyetini ortaya çıkarır (Bothma ve Roodt, 2012). Kendini işine adanmış çalışanların işten ayrılma eğilimlerinin daha düşük olması muhtemeldir. Tüm bunlardan yola çıkarak aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur;

H3: İşe adanmışlık çalışanların işten ayrılma niyetlerini negatif yönde etkilemektedir.

Araştırma Yöntemi

Evren ve Örneklem

Araştırmada psikolojik sözleşme ihlalinin işe adanmışlık ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi ve işe adanmışlığın işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın evrenini ucuzluk marketi olarak ifade edilen ve Mersin' de faaliyet gösteren A101, BİM ve ŞOK mağazalarında çalışmakta olan 1500 iş gören oluşturmaktadır. Ancak tüm çalışanlara ulaşılması mümkün olmadığından araştırmada ana kütleye ait ulaşılan her bireyin dâhil edildiği kolayda örnekleme yöntemi uygulanmıştır (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004: 45). Araştırmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmış olup anketler yüz yüze görüşme ve Google anketler aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmalarda üzerinde durulması gereken en önemli konulardan biri verilerin uygulanacak istatistiksel tekniklere uygun olup olmadığıdır. Bunun için öne çıkan konu örneklem büyüklüğüdür. Örneklem büyüklüğünü etkileyen faktör, kullanılan ölçek sorularının 5 veya 10 katı olması kuralıdır (Bryman & Cramer, 2001) (aktaran Yaşar, 2014: 114; Uyumaz ve Sırgancı, 2020: 5305). Bu araştırmada ölçekteki madde sayısına göre toplam örneklem belirlenmiştir. Araştırma kapsamında toplam 21 sorudan oluşan üç ölçek ile veriler toplanmıştır. Bu nedenle uygulanan ölçeklerdeki maksimum madde sayısı sonucunda minimum örneklem büyüklüğü (21x5) 105 olmalıdır. Bu bağlamda

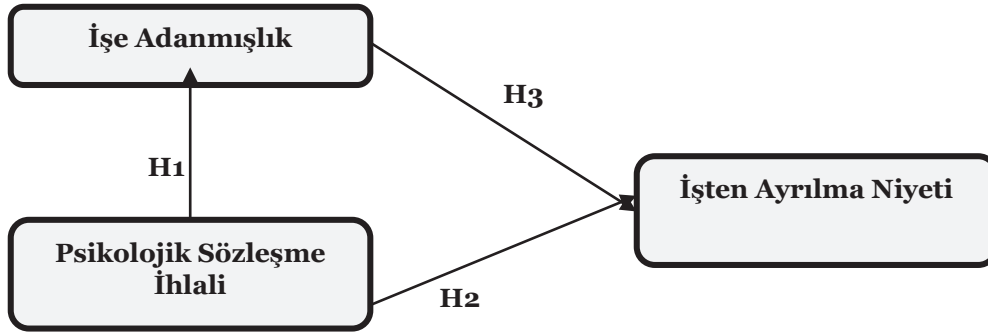
çalışmada veri toplama araçları 180 çalışan ile gerçekleştirilmiş olup ulaşılan veri sayısının yukarıda belirtilen kriterleri karşıladığı değerlendirilmektedir. Ayrıca, Altunışık vd. (2004: 125) 30'dan çok 500'den az örneklem büyüklükleri birçok araştırma için evreni temsil etmede yeterli olabileceğini belirtmiştir.

Yapılan bu çalışmada ortak metod varyansının ortaya çıkmaması için veri toplanması sırasında soruları yanıtlayacak olan kişilerin kim olduklarına ilişkin bilgilerin talep edilmemesi, katılımcılara ankete verilen yanıtların üçüncü taraflara verilmeyeceği bilgisinin verilmesi, doğru veya yanlış bir yanıtın olmadığı belirtilmesi ve katılımcılardan mümkün olduğunca gerçeği yansıtacak şekilde cevap vermelerinin istenmesi alınan önlemler arasındadır. Bunun yanında anket soruları uygulanırken öncelikle bağımlı değişkene ardından bağımsız değişkene ilişkin sorulara yer verilmiş olup belirsiz veya anlaşılmayan ifadelerin iyileştirilmesi sağlanmıştır. Tüm bu yöntemler ortak metod varyansının önüne geçebilmek için yapılan prosedürel çareler içerisinde gösterilmekte olup (Özyılmaz ve Eser, 2013: 504) bu önlemler uygulanmıştır. Ayrıca ölçek verileri, %95 güven aralığı ve %5 hata payı ile analiz edilmiştir. Çalışmada kullanılan anket formunun düzenlenmesi ve verilerin katılımcılardan toplanması sürecinde araştırma ve yayın etiğine uygun davranılmıştır. Mersin üniversitesinin, Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulunun 25.08.2021 tarihli, 73 sayılı kararıyla etik uygunluk izni alındıktan sonra katılımcılardan anket formları aracılığı ile araştırma verileri toplanmıştır.

Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Araştırmanın veri toplama aracı olarak dört bölümden oluşan anket kullanılmıştır. Birinci bölümde katılımcıların bireysel özelliklerine (cinsiyet, yaş, eğitim durumu) ilişkin demografik bilgilere yer verilirken, ikinci bölümde çalışanların işe adanmışlıklarını ölçmek için Schaufeli ve Bakker (2003) tarafından geliştirilen ve Özkalp ve Meydan' ın (2015) çalışmalarında kullandıkları 9 maddeden oluşan İşe Adanmışlık Ölçeği kullanılmıştır. Üçüncü bölümde ise psikolojik sözleşme ihlalini ölçmek için Robinson ve Rousseau (1994) tarafından geliştirilen, Cinnioğlu, vd. (2017) tarafından gerçekleştirilen çalışmada kullanılan 9 maddeden oluşan ölçekten yararlanılmıştır. Çalışanların işten ayrılma niyetlerine ilişkin ise Cammann vd. (1979) tarafından geliştirilen İşten Ayrılma Niyeti ölçeği kullanılmıştır Ölçek üç ifadeden oluşmakta olup çalışmada kullanılan tüm ölçekler 5' li likert formundadır.

İşe adanmışlık psikolojik sözleşme ihlali ve işten ayrılma niyeti ile ilgili yapılan alan yazın incelemesi sonucu psikolojik sözleşme ihlalinin işe adanmışlık ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi ile işe adanmışlığın işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini test etmek üzere oluşturulan model Görsel 1'de gösterilmektedir.

Görsel 1. Araştırma Modeli

Bulgular

Aşağıda yer alan Tablo 1'deki bulgulara göre, katılımcıların %55,6' sını kadın, % 55,6' sını 26-35 yaş arasında ve % 62,8' i lise mezunlarından oluşmaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Demografik Özellikler		Sayısal Değerler	Yüzde Değerleri %
Cinsiyet	Kadın	100	55,6
	Erkek	80	44,4
Yaş	18-25	57	31,7
	26-35	100	55,6
	36-45	23	12,7
Eğitim Durumu	Lise	113	62,8
	Ön Lisans	48	26,7
	Lisans	19	10,5
Toplam		180	100

Araştırmada, ölçme modelinin iyi uyum değerlerine sahip olup olmadığının belirlenmesi için doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi çerçevesinde ilk aşamada boyutlara ait ölçüm modelleri değerlendirilmiş olup kurulan modelin uygunluğunu test etmek için AMOS Programı kullanılmıştır. Programda yer alan çıktıda belirtilen önerilere bağlı olarak işe adanmışlık ölçeğinde yer alan 8. ve 9. maddelere ait standartlaştırılmış yol katsayılarının 0,50' nin altında olması nedeniyle bu maddeler analizden çıkartılmıştır. Benzer şekilde psikolojik sözleşme ihlali ölçeğinde yer alan 2., 3. ve 4. maddeler de standartlaştırılmış yol katsayılarının 0,50' nin altında olması nedeniyle analizden çıkartılmıştır. Ayrıca çoklu bağlantı sorunu olan bazı maddeler birleştirilerek bu sorun giderilmeye çalışılmış ve uyum endeks değerlerinde iyileştirmeler gözlemlenmiştir. Buna göre ölçüm modeline ait uyum endeks değerleri (CMIN/DF=3,26; CFI= 0,95; NFI: ,920; RMSEA: ,098 olarak tespit

edilmiş olup uyum iyiliği kriterleri kabul edilebilir değerlere sahiptir. (Schermelleh-Engel vd., 2003: 23- 74; Karagöz, 2017: 466).

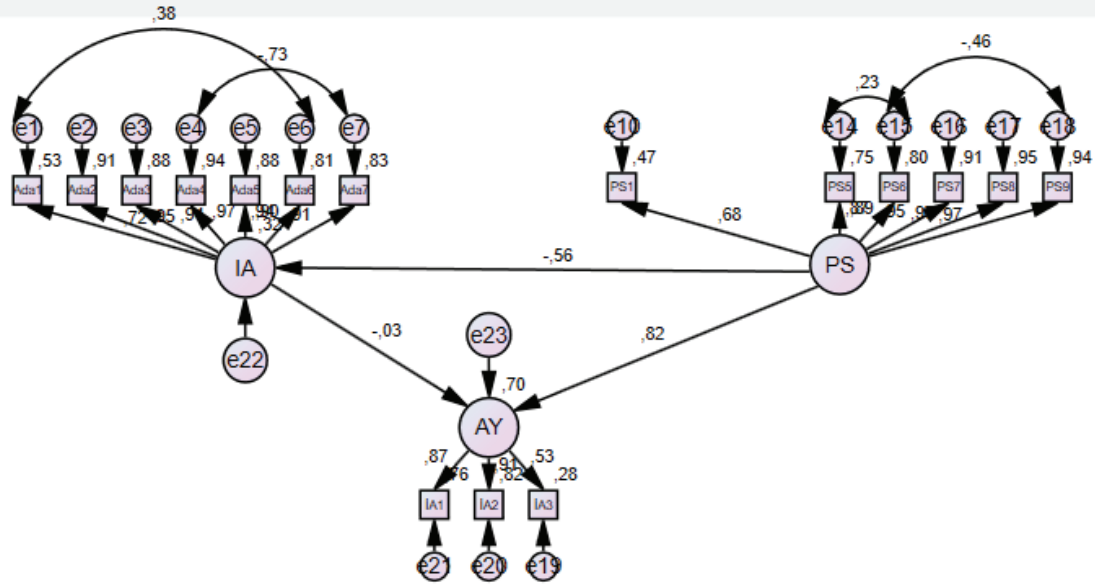
İç tutarlılığın ölçütü olan ve önemli bir güvenilirlik katsayısı olan Cronbach α katsayısı 0,70' ten büyük bir değer alırsa ölçeğin güvenilir olduğu yönünde yorumlanmaktadır. Ölçeklerin güvenilirliğini ölçmek için Cronbach alpha değerleri hesaplanmıştır. Cronbach alpha değerleri işe adanmışlık ölçeği için 0,953; psikolojik sözleşme ihlali için 0,948; işten ayrılma niyeti ölçeği için ise 0,769 olarak tespit edilmiştir. Çıkan sonuçlar güvenilirlik değerlerinin kabul edilebilir değerler sınırı içerisinde olduğunu göstermektedir (Kılıç, 2016: 48). Bir ölçeğin yapı geçerliğinin önemli göstergelerinden bir diğeri de birleşim geçerliliğine sahip olmasıdır. Birleşim geçerliği için aynı faktör altında bir araya gelen maddelerin uyumu hakkında bilgi veren AVE ve CR değerleri dikkate alınmaktadır. DFA modelindeki faktörlerin birleşim geçerliliğine sahip olması için AVE değerinin 0,5' ten büyük; CR değerinin de 0,7' den büyük olması gerekmektedir (Gürbüz, 2021: 82). Bu kapsamda değerlendirmeye alınan model çerçevesinde işe adanmışlık için AVE=0,72/CR=0,86; psikolojik sözleşme ihlali için AVE=0,86/CR=0,97 ve işten ayrılma niyeti için de AVE=0,85/CR=0,97 olarak hesaplanmış olup tüm değerler ölçeğin uyum geçerliliği için önemli kanıt sunmaktadır.

Tablo 2. İşe Adanmışlık, Psikolojik Sözleşme İhlali ve İşten Ayrılma Niyetine İlişkin Özet İstatistikler

	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık/Basıklık
İşe Adanmışlık	3,06	1,25	-0,341/-1,134
Psikolojik Sözleşme İhlali	2,94	1,21	0,425/-1,009
İşten Ayrılma Niyeti	3,28	1,40	0,440/ 0,369

Araştırmada verilerin normallik varsayımına uyup uymadığı incelenmiştir. Tablo 3' te çıkan sonuçlar göz önüne alındığında çarpıklık ve basıklık değerlerinin tanımlanan sınırların içerisinde olduğu görülmektedir (Karşlı vd., 2020: 98). Çalışmada uygulanan ölçek maddelerine ait ortalama değerler ve standart sapmalar yukarıda yer alan Tablo 2' de sunulmaktadır. Tablo 3 incelendiğinde işe adanmışlık (ort= 3,06) , psikolojik sözleşme ihlali (ort=2,94) ve işten ayrılma niyetinin (ort= 3,28) orta seviyelerde olduğu görülmektedir (Özdamar, 2003: 32).

Araştırmanın hipotezlerini test etmek amacıyla yol analizi kullanılmıştır. Yol analizine ilişkin model aşağıda yer alan Görsel 2' de görülmektedir.

Görsel 2. Yapısal Eşitlik Modeli

Yapısal modelde temel olarak üç hipotez incelenmiştir. Tablo 3'te görüleceği üzere birinci hipotezin sınanmasında psikolojik sözleşme ihlalinin işe adanmışlık üzerindeki etkisi incelenmiş olup psikolojik sözleşme ihlalinin çalışanların işe adanmışlıkları üzerinde negatif etkiye sahip olduğu görülmektedir ($\beta = -0,565$; $p < 0,001$). Psikolojik sözleşme ihlalinin çalışanların işten ayrılma niyetleri üzerindeki etkisi incelendiğinde ise psikolojik sözleşme ihlalinin iş görenlerin işten ayrılma niyetlerine pozitif yönde ($\beta = 0,820$; $p < 0,001$) etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan işe adanmışlığın çalışanların işten ayrılma niyetleri üzerindeki etkisine bakıldığında ise ($\beta = -0,032$; $p = 0,598$) işe adanmışlığının işten ayrılma niyeti üzerinde etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla yapılan analizler neticesinde H1 ve H2 hipotezleri desteklenmiş olup H3 hipotezi desteklenmemiştir.

Tablo 3. Standardize Regresyon Katsayıları

		Regresyon Katsayısı (β)	P değeri
İşe Adanmışlık	<-- Psikolojik Sözleşme İhlali	- 0,565	<0,01
İşten Ayrılma	<-- Psikolojik Sözleşme İhlali	0,820	<0,01
İşten Ayrılma	<-- İşe Adanmışlık	-0,032	0,598

Sonuç

Çalışanların desteği ve katkısı olmadan hiçbir işletmenin yüksek verimlilik ve iyi bir kazanç elde etmesi mümkün değildir. Bu nedenle günümüzde işletmeler ve yöneticiler çalışanların işletmeden beklentilerinin ve bunlarla ilgili karşılaştıkları sorunların neler olduğunu çok iyi tespit etmek

durumundadır, aksi takdirde olumsuz sonuçlarla yüzleşmek durumunda kalacaklardır. Örgüt ile birey arasındaki beklentilere dayanan ve yazılı olmayan bir anlaşmayı ifade eden psikolojik sözleşmenin ihlali bu olumsuz sonuçları yaratan nedenlerden biridir. Bunlar yüksek iş devrinin getirdiği maliyetlerden çalışanların zarar verici davranışlarına kadar çeşitlilik göstermektedir. Günümüz yöneticilerinin çalışanlarla ilişkilerinin doğasını ve yönünü anlamalarına yardımcı olmanın anahtarı olan psikolojik sözleşme kavramını ve ihlalinin getirdiği sonuçları anlamaları bu nedenle önemlidir.

Bu çalışmanın amacı psikolojik sözleşme ihlali algısının çalışanların işe adanmışlığı ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini ortaya koymak olarak belirlenmiştir. Psikolojik sözleşme ihlali algısı güvensizlik, örgütsel bağlılık, iş tatmini, örgütsel vatandaşlık davranışı, performans gibi hemen hemen tüm iş ile ilgili çıktılar üzerinde etkilidir aynı zamanda sözleşme ihlali algılayan çalışanların işten ayrılma niyetleri artış göstermektedir (Zhao vd., 2007). Özgen ve Özgen (2010) psikolojik sözleşme ihlali algısının işten ayrılma niyeti üzerindeki düşük düzeyli ancak pozitif bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Psikolojik sözleşme ihlali algısı ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiyi inceleyen diğer çalışmalar da sözleşme ihlali algısının işten ayrılma niyetini arttırdığını tespit etmişlerdir (Aykan, 2014; Büyükyılmaz ve Çakmak, 2014; Malik ve Khalid, 2016; Örcü ve Bayramov, 2022; Kar ve Muratoğlu, 2022). Bu çalışmadaki analiz sonuçları da diğer çalışmalara benzer şekilde psikolojik sözleşme ihlali algısı ile işten ayrılma niyeti arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre ucuzluk mağazası çalışanları örgüt ile aralarındaki psikolojik sözleşmenin ihlal edildiğini algıladıklarında işten ayrılma niyetleri artış göstermektedir. Bununla birlikte analiz sonuçlarına göre psikolojik sözleşme ihlali algısı çalışanların işe adanmışlıklarını negatif yönde etkilemektedir. Bu sonuç psikolojik sözleşme ile işe adanmışlık arasında bir bağlantı olduğunu gösteren diğer çalışmalar ile benzerlik göstermektedir. Parzefall ve Hakanen (2010) psikolojik sözleşme ile çalışanların ruh sağlığı arasındaki ilişkiye işe adanmışlığın aracılık ettiğini ortaya koymuştur. Bal vd.' ne (2013) göre işverenler tarafından psikolojik sözleşmenin yerine getirilmesi daha yüksek işe adanmışlığa sebep olmaktadır. Benzer şekilde Soares ve Mosquera (2019) ile Demirhan ve Obakan' ın (2022) araştırmaları psikolojik sözleşme ile işe adanmışlık arasında anlamlı bir ilişki olduğunu belirlemiştir. Diğer araştırmalar da psikolojik sözleşme ihlali algısı ile işe adanmışlık arasında negatif bir ilişki olduğunu belirlemiştir (Rayton ve Yalabık, 2014; Malik ve Khalid, 2016; Kanbur ve Ay, 2020). Literatürün de desteklediği gibi ucuzluk mağazası çalışanlarının psikolojik sözleşme ihlali algısı işe adanmışlıklarını olumsuz yönde etkilemektedir. Çalışanların işe adanmışlığının işten ayrılma niyetleri üzerindeki negatif yönde etkisi olduğunu ortaya koyan çalışmaların (Halbesleben ve Wheeler, 2008; Høigaard vd., 2012; Erdirençelebi ve Akdaş, 2019; Dalgıç ve Akgündüz , 2019; Çankır ve Arıkan, 2019; Durmaz, 2019) aksine mevcut çalışmada iki değişken arasında bir ilişki tespit edilememiştir.. Bununla birlikte analiz sonuçları Büyükbeşe ve Gökaslan'ın (2018) çalışma sonuçları ile paraleldir. Benzer şekilde bu çalışmada da ucuzluk mağazası çalışanlarının kendilerini işe adama seviyeleri ile işten ayrılma niyetleri arasında herhangi bir ilişki bulunmamaktadır.

Psikolojik sözleşme ihlali algısının sonuçlarını ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada elde edilen bulguların da gösterdiği gibi psikolojik sözleşmenin ihlali çalışanların işe adanmışlığı ve işten ayrılma niyetini etkilemektedir. Stres, istikrarsız çalışma ortamı, iş güvenliği ve sosyal olanak

yetersizliği gibi birçok sorunla karşı karşıya olan ucuzluk mağazası çalışanları örgüt ile aralarındaki psikolojik sözleşme koşullarının yerine getirildiğini düşünürlerse kendilerini işlerine adamakta ancak bir ihlal söz konusu olursa işten ayrılma niyetleri artış göstermektedir. Bunu önlemek için örgütlerin öncelikle söz verilen koşulların yerine getirilmesi için azami çaba sarf etmesi gerekmektedir. Bunun yollarından biri sürekli ve şeffaf iletişimin sağlanmasıdır. Örgütsel değişiklikler ve bunların çalışanlar üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri hakkında şeffaf ve dürüst iletişim, psikolojik sözleşmenin ihlali algısını önlemek adına önem arz edecektir. Ayrıca işletmeler çalışanlara finansal, yasal ve sosyal konularda (örn; kariyer gelişimi fırsatları, finansal ödüller sunmak ve iş-yaşam dengesi sağlamak) bir program geliştirebilir ve uygulayabilir. Böylelikle çalışanların kendilerini güvende hissetmelerini sağlayarak sözleşme ihlali algısının önüne geçmeyi başarabilirler. Diğer araştırmalardan farklı olarak işe adanmışlık ve işten ayrılma niyeti arasında bir ilişkinin saptanamaması örneklem ve diğer araştırma değişkenlerinin farklılığından kaynaklanabilir. Diğer çalışmaların farklı sektörlerde farklı çalışan grupları ile gerçekleştirilmesi ve bu sektör ve çalışanlarının farklı değerlendirme kriterlerine sahip olması sonucu değiştirmiş olabilir.

Araştırmanın sınırlılığı örneklemin kısıtlı olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca veriler çalışanların subjektif görüşlerine dayanmaktadır. Bununla birlikte çalışmada yer alan değişkenleri etkileyen birçok farklı unsurun olduğu göz ardı edilmemelidir. Gelecekteki çalışmalar daha büyük örneklemle ve farklı sektörlerde yapılmalıdır. İlişkilerin nedenselliğini ortaya çıkarmak deneysel çalışmalara ihtiyaç vardır. Gelecekteki çalışmalarda, işe bağlılığın ve işten ayrılma niyetinin nesnel ölçümleri kullanılabilir.

Yazar Katkıları

Çalışmaya 1. Yazar: %50 2. Yazar: %50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Psikolojik sözleşme ihlali algısının işe adanmışlık ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi" başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Ajzen, I., & Madden, T. J. (1986). Prediction of goal-directed behavior: Attitudes, intentions, and perceived behavioral control. *Journal of experimental social psychology*, 22(5), 453-474.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. & Yıldırım, E. (2004), *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Sakarya: Sajarya Kitabevi.
- Ardıç, K. & Polatçı, S. (2009). Tükenmişlik sendromu ve madalyonun öbür yüzü: İşle bütünleşme, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32: 21-46.
- Argyris, C. P., (1960), *Understanding organizational behaviour*, Homewood, IL: Dorsey Press

- Aykan, E. (2014), Effects of perceived psychological contract breach on turnover intention: Intermediary role of loneliness perception of employees. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, Volume 150, 413-419.
- Bal, P. M., Jansen, P. G., Van Der Velde, M. E., de Lange, A. H., & Rousseau, D. M. (2010). The role of future time perspective in psychological contracts: A study among older workers. *Journal of vocational behavior*, 76(3), 474-486.
- Barnard, C.I. (1938). *The functions of the executive*, Harvard University Press, Cambridge, MA,
- Berndt, T. (1981). *Effects of friendship on prosocial intentions and behavior*. *Child Development*, 52, 636-643.
- Blau, P. M. (1964), *Exchange and power in social life*. New Jersey: Transaction Publishers
- Bothma, F. C., & Roodt, G. (2012). Work-based identity and work engagement as potential antecedents of task performance and turnover intention: Unravelling a complex relationship. *SA Journal of Industrial Psychology*, 38(1), 27-44.
- Büyükbese, T., & Gökaslan, M. O. (2018). İşe gömülmürlük, işe adanmışlık ve işten ayrılma niyeti ilişkisi: Bir alan çalışması. *Mukaddime*, 9(2), 135-154.
- Büyükyılmaz, O., & Çakmak, A. F. (2014). İlişkisel ve işlemsel psikolojik sözleşmede algılanan ihlalin işten ayrılma niyeti ve algılanan örgütsel destek üzerindeki etkisi. *Ege Academic Review*, 14(4).
- Cammann, C., Fichman, M., Jenkins, D., & Klesh, J. (1979). The Michigan organizational assessment questionnaire. *Unpublished manuscript, University of Michigan, Ann Arbor*, 71, 138.
- Chan, S. (2021). The interplay between relational and transactional psychological contracts and burnout and engagement. *Asia Pacific Management Review*, 26(1), 30-38.
- Cinnioğlu, H., Salha, H., & Yazıt, H. (2017). Yiyecek içecek işletmelerinde çalışan işgörenlerin psikolojik sözleşme ihlal algılarının tükenmişlik düzeyleri üzerine etkisi Tekirdağ örneği. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 6(4), 45-58.
- Conway, N. & R. B. Briner (2005), *Understanding Psychological Contracts at Work: A Critical Evaluation of Theory and Research*. Oxford University Press.
- Coyle-Shapiro, J., & Kessler, I. (2000). Consequences of the psychological contract for the employment relationship: A large scale survey. *Journal of management studies*, 37(7), 903-930.
- Coyle-Shapiro, J.A., Costa, S., Doden, W., & Chang, C. (2019). Psychological contracts: past, present, and future. *Ann. Rev. Org. Psychol.* 6-1,145-169.
- Çankır, B., & Arıkan, S. (2019). Examining work engagement and job satisfaction variables in their relations with job performance and intention to quit. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 1133-1150.
- Dadi, V. (2012). Promises, expectations, and obligations-which terms best constitute the psychological contract. *International Journal of Business and social science*, 3(19), 88-100.
- Dalgıç, A., & Akgündüz, Y. (2019). Sosyal ve ekonomik değişimin otel çalışanlarının işe adanmışlık ve işten ayrılma niyetine etkisi. *Journal of Tourism Theory and Research*, 5(2), 75-85.

- Demirhan, A., & Obakan, M. (2022). Psikolojik sözleşmenin işe tutkunluk üzerindeki etkisinde öz yeterliliğin aracılık rolünün incelenmesi. *Ulakbilge*, 79, 1251–1263. doi: 10.7816/ulakbilge-10-79-05
- Doğan, E. (2002). Çalışanların İşine Cezbolması: Dönüştürücü Liderlik Tarzının Lidere Olan Güvenin Güçlenmesine ve Negatif / Pozitif Duygulanımın Etkileri (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Durmaz, İ. B. V. (2019). Havayolu yolcu taşımacılığı sektöründe algılanan stres ve işle bütünleşme arasındaki ilişkinin işten ayrılma kararına etkisi. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 59-69.
- Erdirençelebi, M., & Karataş, C. G. (2019). Örgütsel adaletin işe adanmışlık ile işten ayrılma niyeti üzerine etkisi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 7(4), 1825-1849.
- Firth, L., Mellor, D. J., Moore, K. A., & Loquet, C. (2004). How can managers reduce employee intention to quit?. *Journal of managerial psychology*. Vol. 19 No. 2, 170-187
- Guest, D. E., & Conway, N. (2002). Communicating the psychological contract: an employer perspective. *Human resource management journal*, 12(2), 22-38.
- Gupta, M., & Shaheen, M. (2017). The relationship between psychological capital and turnover intention: Work engagement as mediator and work experience as moderator. *Jurnal Pengurusan*, 49(14), 1-14.
- Gürbüz, S. (2021). *AMOS ile yapısal eşitlik modellemesi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Halbesleben, J. R., & Wheeler, A. R. (2008). The relative roles of engagement and embeddedness in predicting job performance and intention to leave. *Work & Stress*, 22(3), 242-256.
- Hobfoll, S.E. (1998). *Stress, culture, and community*. New York: Plenum.
- Høigaard, R., Giske, R., & Sundsli, K. (2012). Newly qualified teachers' work engagement and teacher efficacy influences on job satisfaction, burnout, and the intention to quit. *European Journal of Teacher Education*, 35(3), 347-357.
- Kahn, W.A. (1990), Psychological conditions of personal engagement and disengagement at Work, *Academy of Management Journal*, 33, 692– 72
- Kanbur, E., & Ali, A. Y. (2020). Psikolojik sözleşme algısının işe adanmışlık üzerindeki etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 531-549.
- Kar, A. & Muratoğlu, M.(2022). Psikolojik sözleşme ihlalinin örgütsel özdeşleşme ve işten ayrılma niyeti üzerine etkisi: sigortacılık sektörü üzerine bir uygulama. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(24), 112-134.
- Karagöz, Y. (2017). SPSS ve AMOS Uygulamalı Nicel ve Nitel Karma Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği *Ankara:Nobel* .
- Karlı, M. B., Demirel, T. ve Kurşun, E. (2020). Examination of different reading strategies with eye tracking measures in paragraph questions. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(1), 92-106.

- Kasekende, F. (2017). Psychological contract, engagement and employee discretionary behaviours: Perspectives from Uganda. *International Journal of Productivity and Performance Management*. Vol. 66, No. 7, 896-913.
- Lacity, M. C., V. V. Iyer & P. S. Rudramuniyaiah (2008), Turnover intentions of Indian IS professionals. *Information Systems Frontiers*, Volume 10(2), 225-241.
- Levinson, H., C. Price, K. Munden, H. Mandl, & C. Solley (1962), *Men, Management, and Mental Health*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Li, J. J., Wong, I. A., & Kim, W. G. (2016). Effects of psychological contract breach on attitudes and performance: The moderating role of competitive climate. *International Journal of Hospitality Management*, 55, 1-10.
- Lum, L., Kervin, J., Clark, K., Reid, F.& Sirola, W. (1998), Explaining nursing turnover intent: job satisfaction, pay satisfaction, or organizational commitment?, *Journal of Organizational Behavior*, Vol. 19, 305-20.
- Maslach, C., Schaufeli, W. B., & Leiter, M. P. (2001). Job burnout. *Annual Review of Psychology*, 52, 397-422.
- Malik, S. Z., & Khalid, N. (2016). Psychological contract breach, work engagement and turnover intention. *Pakistan Economic and Social Review*, 54(1), 37-54.
- Macneil, I. R. (1985). Relational contract: What we do and do not know. *Wis. L. Rev.*, 483.
- Morrison, E. W., & Robinson, S. L. (1997). When employees feel betrayed: A model of how psychological contract violation develops. *Academy of management Review*, 22(1), 226-256.
- Mxenge, S. V., Dywili, M., & Bazana, S. (2014). Job engagement and employees' intention to quit among administrative personnel at the University of Fort Hare in South Africa. *International Journal of Research in Social Sciences*, 4(5), 129-144.
- O'Donoghue, W., Grimmer, M. R., & Teo, H. T. (2014). Power differential and employee responses to perceptions of non-fulfilment by the organization of its psychological contract obligations. *Academy of Taiwan Business Management Review*, 10(2), 63-74.
- Öner, Z.H. (2008). The Mediating Effect Of Organizational Justice: Moderating Roles of Sende of Coherence and Job Complexity on The Relationship Between Servant Leadership and Work Engagement (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Örücü, E., & Bayramov, S. (2022). Psikolojik Sözleşme İhlali-İşten Ayrılma Niyeti İlişkisinde Ücret Düzeyinden Duyulan Tatminin Aracılık Etkisi: Bir Alan Araştırması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(4), 1383-1399.
- Özdamar, K. (2003). *Modern bilimsel araştırma yöntemleri*. Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Özgen, H. M., & Özgen, H. (2010). Psikolojik sözleşme ve boyutlarının iş tatmini örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyetine etkileri: Tıbbi satış temsilcileri üzerinde bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 1-19.

- Özkalp, E., & Meydan, B. (2015). Schaufeli ve Bakker tarafından geliştirilmiş olan İşe Angaje Olma ölçeğinin Türkçe'de güvenilirlik ve geçerliliğinin analizi. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 17(3), 1-19.
- Özyılmaz, A., & Eser, S. (2013). *Ortak metod varyansı nedir? Nasıl kontrol edilebilir?* 21.Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, 30 Mayıs-1 Haziran, Kütahya, 500-508.
- Quiñones, M., Van den Broeck, A. & De Witte, H. (2013), Do job resources affect work engagement via psychological empowerment? A mediation analysis, *Journal of Work and Organizational Psychology*, Vol. 29 No. 3, 127-134.
- Parzefall, M. R. & A.J. Hakanen (2010), Psychological contract and its motivational and health-enhancing properties. *Journal of Managerial Psychology*, Volume 25(1), 4-21.
- Randhawa, G. (2007). Relationship between job satisfaction and turnover intentions: An empirical analysis. *Indian Management Studies Journal*, 11(2), 149-159.
- Rayton, B. A., & Yalabik, Z. Y. (2014). Work engagement, psychological contract breach and job satisfaction. *The International Journal of Human Resource Management*, 25(17), 2382-2400.
- Rich, B.L., Lepine, J.A. & Crawford, E.R. (2010), Job engagement: antecedents and effects on job performance, *Academy of Management Journal*, Vol. 53 No. 3, 617-635.
- Robinson S. L. & Rousseau D. M. (1994). Violating the psychological contract : Not the exception but the norm. *Journal Of Organizational Behavior*, 15, 245-259.
- Roehling, M. V. (1997). The origins and early development of the psychological contract construct. *Journal of management history*. Vol. 3 No. 2, 204-217.
- Rousseau, D. M. (1989), Psychological and implied contracts in organizations. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, Volume 2(2), 121-139.
- Rousseau, D. M. (2012). Free will in social and psychological contracts. *Society and Business Review*. Vol. 7 No. 1, 8-13
- Rurkkhum, S. & Bartlett, K.R. (2012), The relationship between employee engagement and organizational citizenship behavior in Thailand, *Human Resource Development International*, Vol. 15 No. 2, 157-174.
- Saks, A.M. (2006), Antecedents and consequences of employee engagement, *Journal of Managerial Psychology*, Vol. 21 No. 7, p 600-19.
- Schaufeli, W. B., Salanova, M., González-Romá, V., & Bakker, A. B. (2002). The measurement of engagement and burnout: A two sample confirmatory factor analytic approach. *Journal of Happiness studies*, 3(1), 71-92.
- Schaufeli, W. ve Bakker, A. (2003). *Utrecht work engagement scale: Preliminary manual*. Utrecht University, Department of Psychology Unit
- Schaufeli, W.B. & Baker, A.B. (2004), Job demands, job resources and their relationship with burnout and engagement: a multi sample study, *Journal of Organizational Behavior*, Vol. 25 No. 3, 293-315.

- Schaufeli, W. B., Bakker, A. B., & Salanova, M. (2006). The measurement of work engagement with a short questionnaire: A cross-national study. *Educational and psychological measurement*, 66(4), 701-716.
- Schein, E. H., (1978), *Career Dynamics: Matching Individuals and Organizational Needs*, Addison-Wesley, Reading, MA
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods Of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74
- Seston, E., Hassell, K., Ferguson, J., & Hann, M. (2009). Exploring the relationship between pharmacists' job satisfaction, intention to quit the profession, and actual quitting. *Research in Social and Administrative pharmacy*, 5(2), 121-132.
- Soares, M. E., & Mosquera, P. (2019). Fostering work engagement: The role of the psychological contract. *Journal of Business Research*, 101, 469-476.
- Theron, M., Barkhuizen, N., & Du Plessis, Y. (2014). Managing the academic talent void: Investigating factors in academic turnover and retention in South Africa. *SA Journal of Industrial Psychology*, 40(1), 1-14.
- Tunçay, S. S., & Yağız, F. N. S (2020). Psikolojik sözleşme ihlalinin işe angaje olma üzerindeki etkisinde örgütsel kıdemden düzenleyici rolü. *İzmir İktisat Dergisi*, 35(4), 759-776.
- Umar, S., & Ringim, K. J. (2015, May). Psychological contract and employee turnover intention among Nigerian employees in private organizations. In *Management International Conference*, 1/1, 219-229.
- Uyumaz, G., & Sırgancı, G. (2020). Doğrulayıcı faktör analizi için gerekli örneklem büyüklüğü kaç kişidir?: Bayes Yaklaşımı ve maksimum olasılık kestirimi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16(32), 5302-5340.
- Wu, X., Lin, L., & Wang, J. (2021). When does breach not lead to violation? A dual perspective of psychological contract in hotels in times of crisis. *International Journal of Hospitality Management*, 95, 1-11.
- Yalabik, Z. Y., Popaitoon, P., Chowne, J. A., & Rayton, B. A. (2013). Work engagement as a mediator between employee attitudes and outcomes. *The International Journal of Human Resource Management*, 24(14), 2799-2823.
- Yazıcıoğlu, Y., & Erdoğan, S. (2004). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Zhao, H. A. O., Wayne, S. J., Glibkowski, B. C., & Bravo, J. (2007). The impact of psychological contract breach on work-related outcomes: a meta-analysis. *Personnel psychology*, 60(3), 647-680.

Extended Abstract

In today's complex and competitive work environment, the concept of a psychological contract is emerging as the determining factor in the mutual relationship between the employee and the employer. To motivate their staff, organizations offer a number of promises and incentives. Unfulfilled promises and unmet employee expectations

create the perception that the psychological contract is breached, and may have negative consequences for the organization. One of these negative outcomes can be a decrease in employees' commitment to their work. The employee's intention to leave is yet another unfavorable outcome. In light of all these factors, the aim of this study is to reveal the effect of psychological contract breach perception on employee engagement and turnover intention. The current study, unlike the other studies, is considered to contribute to the existing literature because it simultaneously focuses on how psychological contract breach perception affects employee engagement and intention to leave. In addition, this study is designed for employees of A101, BİM, and ŞOK which are discount stores. Discount stores have a variety of challenges, including a stressful work environment, unstable working conditions, and job security issues. It is intended that this research will be beneficial by providing a guide to the issues confronting the industry.

According to Guest and Conway (2002: 22), the psychological contract refers to the promises and obligations that both parties make to one another in the context of a working relationship. Engagement is a work-related state of mind that is positive, optimistic, satisfied, and successful (Schaufeli et al., 2002). Rich et al. (2010) state that engaged employees are attentive, committed, and focused. The intention to leave is a common reaction to negative work-related situations (Lum et al., 1998). Hence, a psychological contract breach could be perceived negatively by employees, which could increase their tendency to quit. Based on these and past research results, the following hypothesis is proposed;

H1: The perception of a psychological contract breach positively affects employees' intentions to leave.

As a result of the employer's fulfilling its promises and obligations, the attitudes and behaviors of the employees will be positive, and they will immerse themselves in their job by working more energetically. On the other hand, the perception of a breach of psychological contracts will result in employees being less engaged in their jobs. Based on all these, the following hypothesis is proposed;

H2: The perception of a psychological contract breach negatively affects employee engagement.

Employees that are fully engaged in their work display meticulous work performance. They work with pleasure by fully engaging with their work and succeeding in overcoming challenges. The employee's inability to engage in work may result in an intention to leave (Bothma & Roodt, 2012). Employees who are engaged are probably less inclined to leave. Based on all these, the following hypothesis is proposed:

H3: Work engagement negatively affects employees' intentions to leave.

The survey method was used in the research, and the surveys were conducted through face-to-face interviews and Google surveys. In the study, data were collected from 180 discount store (A101, BİM, SOK) employees. Data were analyzed by the SPSS, 22, and AMOS programs. 55.6% of the participants are women, 55.6% are between the ages of 26 and 35, and 62.8% are high school graduates. Path analysis was used to test the research hypotheses. In the structural model, basically, three hypotheses were examined. Psychological contract breach, according to the findings, has a negative impact on employee engagement ($\beta = -0.565$; $p < 0.001$). The psychological contract breach, on the other hand, was found to have a positive ($\beta = 0.820$; $p < 0.001$) effect on the intention to leave. Work engagement, on the other hand, had no effect on the intention to leave ($\beta = -0.032$; $p = 0.598$). Therefore, as a result of the analysis, the H1 and H2 hypotheses are supported, but the H3 hypothesis is not.

Similar to previous research, the findings of this analysis reveal a significant and positive relationship between the perception of a psychological contract breach and the intention to leave. According to this, when the employees of the discount store perceive that the psychological contract between them and the organization is breached, their intention to quit their jobs increases. However, the results indicate that the perception of a psychological contract breach negatively affects the employees' work engagement. Contrary to the studies that

revealed that the employee's work engagement had a negative effect on their intention to leave, no relationship was found between the two variables in the current study. The limitation of the study is due to the limited sample size. Also, the data is based on the employees' subjective assessments. Further research should be conducted with larger samples and in various industries.

Geliş Tarihi / Received Date
09.12.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
27.02.2023

Sağlık Çalışanlarında Duygusal Emek: Demografik Özellikler Açısından Bir İnceleme¹

Emotional Labor in Healthcare Professionals: A Demographic Analysis

Gökten ÖNGEL²

Öz

Amaç: Araştırmanın amacı sağlık alanında hizmet veren çalışanların demografik özellikleri açısından duygusal emek davranışı profillerinin belirlenmesidir.

Metot: Araştırma İstanbul ilinde özel sağlık kuruluşlarında çalışan 432 hemşireden oluşmaktadır. Araştırma verilerinin toplanmasında kolayda örneklem tekniği seçilmiştir. Verilerin toplanmasında çevrimiçi anket süreci yürütülmüştür. Sağlık çalışanlarının profillerinin belirlenmesi için iki aşamalı kümeleme analizi kullanılmıştır.

Bulgular: Verilerin analizleri sonucunda hemşirelerin derin rol, yüzeysel rol ve doğal duygularının medeni durum, çocuk sahipliği, çalışma şekli, görevlendirme şekline göre değiştiği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda 2 farklı profile ulaşılmıştır. Hemşirelerin evli, çocuklu, kalıcı kadroda olan ve kendi isteği ile görevlendirilmiş olmalarının duygusal emek gösterme eğilimlerinin diğer hemşirelere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca araştırma sonuçlarına göre duygusal emeğin alt boyutları arasında düşük ve orta düzeyde ilişkiler olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç: Araştırma sonucunda demografik özelliklerin duygusal emek davranışında önemli bir yere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda sağlık çalışanları, kanun yapıcılar ve araştırmacılar açısından öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Duygusal Emek, Hemşireler, Sağlık Çalışanları, Profillendirme, Demografik Özellikler.

Abstract

Purpose: This research aims to determine the emotional labor behavior profiles of employees working in the health field in terms of demographic characteristics.

¹ "Sağlık Çalışanlarında Duygusal Emek: Demografik Özellikler Açısından Bir İnceleme" başlıklı makale için Beykent Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler İçin Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 20.12.2021 tarih ve 105 sayılı ile izin alınmıştır.

² Uzman Dr., İstanbul Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları, İstanbul/TÜRKİYE, E-mail: goktenkorkmaz@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0002-4165-3601

Method: The research consists of 432 nurses working in private health boards in Istanbul. The convenience sampling technique was chosen for the collection of research data. An online survey process was carried out to collect the data. Two-step clustering analysis was used to determine the profiles of healthcare workers.

Results: As a result of the data analysis, it was concluded that the deep role, superficial role, and natural feelings of nurses changed according to marital status, having children, working style, and assignment style. As a result of the research, two different profiles were reached. It has been concluded that the tendency of nurses to show emotional labor is higher than other nurses because they are married, have children, are on permanent staff, and are assigned voluntarily. Also, it was determined that there were low and moderate relations between the sub-dimensions of emotional labor.

Conclusion: As a result of the research, it was concluded that demographic characteristics have an important place in emotional labor behavior. As a result of the study, suggestions were presented in terms of health professionals, lawmakers and researchers.

Keywords: Emotional Labor, Nurses, Healthcare Professionals, Profiling, Demographic Features

Giriş

Hangi sektörde olursa olsun günümüz rekabet koşullarında örgütlerin piyasa içerisinde avantajlı konum elde edebilmeleri hem iç hem de dış çevrelerine hızlı uyum sağlama yeteneklerine bağlıdır. Sağlık sektörü de yönetsel ve ekonomik gereklilikler bakımından söz konusu sektörler için bir istisna durumunda değildir. Zorlu çalışma koşulları ile ön plana çıkan sağlık sektörü çalışanları sadece zihinsel ve fiziksel emek harcamanın ötesinde yoğun şekilde duygularını da emekleri içerisine dâhil etmektedirler. Her ne kadar teknolojik unsurların yoğun olarak kullanılması söz konusu olsa da sağlık hizmetindeki en önemli ve değerli üretim faktörü hala emek ve beşeri sermayedir. Sağlık kuruluşlarına başvuran insanların birebir hizmet almak ve genellikle sıkıntılarının hızlıca çözülmesi talepleri ile sürekli karşılaşan sağlık personelleri için bilgi, deneyim ve fiziksel çabaları yanında doğru yönetilen duygular da ön plandadır. Çalışanın hastayı doğru anlaması ve kendini hastaya doğru ifade edebilmesi beraberinde etkin, verimli, memnuniyetin yüksek olduğu bir hizmet ilişkisini ortaya çıkartabilmektedir. Sektörün çok yoğun insan teması içeren bir yapıda olması sağlık çalışanlarının çeşitli nedenlerle olumsuz duygular yaşaması durumunda bile bunları diğer kişilere yansıtmadan görevlerine devam etmelerini gerektirmekte, bu da çalışanlar açısından duygusal emeğin önemini arttırmaktadır.

Çalışanların duygularını örgütün beklentilerine göre düzenlemesi olarak tanımlanan duygusal emek (Hochschild, 1983; Aksoy Kürü, 2021) çalışma ortamında birebir insan ile temas edilen örgütler için önemli bir hale gelmektedir. Diğer yandan çalışanların duygusal emeklerinin hangi faktörlerle ilişkili olduğu hakkındaki alanyazın oldukça geniştir. Örneğin; çalışanların duygusal emekleri ile iş performansı (Oral ve Köse, 2011), tükenmişlik (Yıldırım ve Erul, 2013), iş tatmini (Öğüt vd. 2013) mesleki bağlılık (Naktiyok ve Ağırman, 2016), örgütsel bağlılık (Kerse ve Özdemir, 2018) gibi konuların ilişkilendirildiği görülmektedir. Alanyazındaki araştırmalar incelendiğinde hangi bireysel özelliklere sahip kişilerin hangi duygusal emek davranışlarını gösterdiğini tespit etmeye çalışan bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Bu araştırma kapsamında duygusal emek gösteren sağlık çalışanların profillerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Araştırma sonucunda elde edilecek bulgular, hangi özelliklere sahip çalışanların duygusal emek gösterme konusunda farklılaştığının tespit edilmesi açısından önemlidir. Ayrıca hangi özelliklere sahip çalışanların hangi duygusal emek türünü göstermeye eğilimli olduklarını tespit etmek önemlidir. Çünkü çalışanları görevlendirme süreçlerinde ya da kariyer planlaması yapmada çalışanların duygularını düzenleme eğilimleri önemli bir yere sahip olabilecektir. Sağlık çalışanlarının profillerinin belirlenmesi görev ya da kariyer yönlendirmelerine fayda sağlayabilir.

Araştırma kapsamında öncelikle duygusal emek kavramı ve kapsamı tanıtılmakta, sonrasında sağlık alanında duygusal emek hakkında yapılan çalışmaların kısa bir özeti sunulmaktadır. Daha sonra araştırmanın metodolojisi ve bulguları ile profilendirme süreci gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın son kısmında ise bulgular yorumlanmış ve öneriler sunulmuştur.

Kavramsal Çerçeve ve Literatür Taraması

Duygusal Emek

Literatüre Hochschild (1983) ile girmiş bulunan duygusal emek kavramı, çalışanların örgütün performans, kalite gibi beklentilerine uygun şekilde duygularını düzenleme çabaları şeklinde ifade edilebilmektedir (Aksoy Kürü, 2021: 152). Hizmet sektörü açısından büyük öneme sahip olan duygusal emek özellikle insanlarla birebir etkileşim içerisinde çalışılan işler söz konusu olduğunda ön plana çıkmaktadır. Genellikle yüzeysel, derinden ve doğal (samimi) davranış olmak üzere Ashforth ve Humphrey (1993) tarafından üç farklı düzeyde incelenen, Hochschild, (1983) tarafından iki boyut (yüzeysel ve derinlemesine rol yapma), Morris ve Feldman (1996) tarafından dört boyut (duygu gösterim sıklığı, gösterim kuralları, duygu çeşitliliği ve duygusal uyumsuzluk), olarak incelenmektedir.

Kişinin örgütün beklentileri doğrultusunda aslında o şekilde hissetmediği halde duygularını kontrol ederek sergilediği, sahte olarak gösterilen davranışlar yüzeysel davranış olarak isimlendirilmektedir. Çalışanın gösterdiği duyguyu deneyimlemeye çalışması ve kendi duygularını örgütün bekledikleri ile değiştirmeye çalışması derinlemesine davranış; zaten hissediyor oldukları davranışlar ile göstermek zorunda olduklarının aynı olması durumuna samimi (doğal) duygular adı verilmektedir (Altaş ve Özişli, 2021: 865-866).

Duygusal Emek Ve Demografik Özellikler

Duygusal emekle ilgili araştırma akımları genellikle duygusal emeğin diğer bireysel ve örgütsel faktörlerle ilişkisini tespit etmeye odaklanmaktadır. Az sayıda çalışma ise duygusal emeğin demografik özelliklerle ilişkisini ölçmeye odaklanmaktadır. Duygusal emek ve demografik değişkenler üzerine odaklanan çalışmalar incelendiğinde; yaş (Kruml ve Geddes, 2000; Cheung ve Tang, 2010; Dahling ve Perez, 2010; Cheung ve Wu, 2013), cinsiyet (Leidner, 1999; Erickson ve Ritter, 2001; Simon ve Nath, 2004; Meier vd., 2006; Cottingham vd., 2015; Adeniji vd., 2015; Mastracci ve Hsieh, 2016), çalışılan bölüm/departman (Seçer ve Tınar, 2004; Köse vd., 2011; Tunç vd., 2014), medeni durum (Özdemir vd., 2013; Bıyık ve Aydoğan, 2014; Doğan ve Sığırı, 2017; Güllü ve Şahin, 2019), çalışma şekli (Kaya ve Özhan, 2012), çocuk sahipliği (Demir vd., 2021); görevlendirilme şekli – meslek seçiminde gönüllü

olma şekli (Tunç vd., 2014; Atasoy ve Turan, 2019; Baksi ve Durmaz Edeer, 2020; Demir vd., 2021) gibi demografik ve bireysel özelliklerin duygusal emekle olan ilişkileri tespit edilmiştir.

Sağlık Alanında Duygusal Emek, Literatür Taraması ve Hipotez Geliştirme

Onay (2011) 72 hemşireden anket topladığı çalışması neticesinde derin davranışın iş performansı üzerinde olumlu etkisi olduğunu belirtmiştir. Oral ve Köse (2011) 136 hekimin örneklemini oluşturduğu çalışmalarında duygusal emek, iş doyumunu ve tükenmişlik arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Çalışma bulguları demografik değişkenler açısından duygusal emek davranışı göstermede bir farklılık olmadığı yönündeyken, çalışan sektör açısından yüzeysel davranış gösterme boyutunun farklılaştığı şeklindedir.

Yıldırım ve Erul (2013) duygusal emek ve tükenmişlik arasındaki ilişkiyi Aksaray ilinde görev yapan 128 hemşireden elde ettikleri veriler üzerinden inceledikleri çalışmalarında duygusal emek ve tükenmişlik arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu saptamışlardır. Ögüt vd. (2013) duygusal emek ile duygusal tükenme ve iş tatmini arasındaki ilişkiyi incelemek amacı ile Konya ilinde gerçekleştirdikleri çalışmalarının bulguları duygusal emekleri ile duygusal tükenme düzeyleri arasındaki ilişkinin olumlu yönde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca iş doyum düzeyi yüksek olan çalışanların duygusal emek düzeylerinin yüksek olduğu belirlenmiştir.

Naktiyok ve Ağırman (2016) 267 hemşire ile yürüttükleri çalışmalarında duygusal emek davranışının da olumsuz duyguları göstermeme gerekliliğinin duygusal tükenme ilişkisinde mesleki bağlılığın aracılığını gösteren en iyi model olduğu bulgusunu elde etmişlerdir. Doğan ve Sığı (2017) karma yöntem (nicel ve nitel araştırma yöntemi) kullandıkları çalışmaları için toplamda 188 hemşireden elde ettikleri verileri kullanmışlardır. Duygusal emek davranışının yüksek olduğu belirlenen hemşirelerin yaşları, çalıştıkları bölümleri ve mesleki tecrübelerine göre yüzeysel rol yapma davranışları farklılaşırken, derinden rol yapma davranışının eğitim değişkeni açısından farklılaştığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Kerse ve Özdemir (2018) anket yöntemi ile 104 sağlık personelinden elde edilen verilerle örgütsel bağlılık ile duygusal emek arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Araştırma sonucuna göre duygusal bağlılığın, yüzeysel rol davranışı ile olumsuz yönde ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan çalışanların normatif bağlılık düzeylerinin yüksek olmasına bağlı olarak derin rol davranışlarının da arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Örücü ve Korkmaz (2018) psikolojik sözleşme ihlali ve duygusal emek arasındaki ilişkiyi Balıkesir'deki 118 acil sağlık hizmeti istasyonu çalışanın dâhil olduğu çalışmalarında incelemişlerdir. Çalışma bulgusu psikolojik sözleşme ihlali algısının gerek duygusal emek gerekse de alt boyutları üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı şeklindedir. Değirmenci Öz ve Baykal (2018) hemşirelerin duygusal emek davranışları ve etkileyen faktörleri saptamak amacıyla İstanbul ilinde görev yapan 504 hemşireden toplanan verilerle çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışma bulguları duygusal emek alt boyutları ile demografik ve mesleki değişkenler arasında anlamlı (kadro durumu, mesleği isteyerek seçme, çalışan kurumun statüsü, çalışma düzeni) ilişkilerin bulunduğudur.

Atasoy ve Turan (2019) 214 ebe ve hemşirenin katıldığı çalışmalarında duygusal emek veya yaşam doyumu açısından her iki grup arasında bir fark bulunmadığı; mesleği isteyerek seçme, mesleği sevmeye ve gelir değişkenlerinin yaşam doyumu üzerinde olumlu etkisinin olduğu bulgularına ulaşmışlardır. Şenel ve Aydoğan (2019) sağlık çalışanlarında etik liderliğin duygusal emek üzerindeki etkisini 343 sağlık çalışanından elde ettikleri verilerle inceledikleri çalışmalarında etik liderlik algısının çalışanların duygusal emek davranışında bulunma eğilimini olumlu yönde arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Koç ve Keklik (2019) hastanede görev yapan 520 sağlık çalışanı ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında duygusal emek davranışının çeşitli demografik değişkenlere göre özellikle alt boyutlar noktasında farklılaştığını bulmuşlardır. Derin davranışlar alt boyutu cinsiyet, hizmet süresi, unvana göre farklılaşırken; eğitim düzeyi söz konusu olduğunda yüzeysel, derin ve samimi davranış alt boyutlarının tamamının farklılaştığı görülmektedir. Çalışmanın bir diğer bulgusu ile pozitif psikolojik sermaye ve duygusal emek arasındaki karşılıklı etkidir. Yağcı Özen ve Yüceler (2019) Konya ilinde görev yapan 381 sağlık çalışanından anket yöntemi ile topladıkları veriler neticesinde mesleki deneyim, çalışan kurum, medeni durum ve eğitim değişkenlerine göre sağlık çalışanlarının duygusal emek davranışlarında farklılıklar olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Korkut ve Gürkan (2019) kamu ve özel sağlık kuruluşlarında görev yapan toplam 300 sağlık çalışanından elde ettikleri veriler neticesinde hem kamu hem de özel sektör çalışanlarında yönetici desteğinin duygusal emek davranışı üzerinde kısmi etkisi olduğu (kamuda derinlemesine davranış, özel sektörde derinlemesine ve samimi davranış üzerinde) ayrıca cinsiyet, nöbet tutma ve çocuk sahibi olmanın duygusal davranış alt boyutları üzerinde çeşitli etkilerinin bulunduğu sonucunu elde etmişlerdir.

Baksi ve Durmaz Edeer (2020) iki üniversite hastanesinde görev yapan 152 yoğun bakım hemşiresi ile gerçekleştirilen çalışmada genel sağlık durumu ve duygusal emek arasında bir ilişki saptanamazken mesleği sevmenin derinlemesine ve yüzeysel davranış boyutları üzerinde etkili olduğu saptanmıştır. Özgüleş (2020) 9 hemşire ile derinlemesine mülakat kullanarak gerçekleştirdiği nitel çalışmasında vicdan, merhamet ve hastanın tedavi anındaki durumunun duygusal emek gösteriminde öne çıkan duygular olduğu bulgularına ulaşmıştır. Özgüleş ve Arslanoğlu (2020) Ankara ilinde özel hastanede görev yapan 235 sağlık çalışanının örneklemini oluşturduğu çalışmalarında yalnızca samimi davranışlar ile pozitif duygular arasında zayıf bir doğrusal ilişki bulurken öznel iyi oluş ve duygusal emek davranışının diğer boyutları arasında anlamlı bir ilişkiye rastlamamışlardır. Özkol Kılınç vd. (2020) hemşirelerin duygusal emek davranışlarını değerlendirmek için 208 yoğun ve yataklı bakım servisi hemşiresinden anket yöntemi ile veri toplamışlardır. Çalışma neticesinde yaş, bakım verilen hasta sayısı, medeni durum ve yöneticiden memnuniyet ile duygusal emeğin ve alt boyutlarının toplam puanlarının yüksek olması anlamlı bulunmuştur.

Aksoy Kürü (2021) İstanbul'daki özel yataklı hastanelerde görev yapan 784 sağlık çalışanından elde ettiği verileri kullanarak oluşturduğu yapısal eşitlik modeli ile gerçekleştirdiği çalışmasında sağlık çalışanlarının duygusal emeğin yüzeysel, derinden ve doğal davranış boyutlarının tükenmişliğin kişisel başarı hissinde azalma, duygusal tükenme ve duyarsızlaşmaya etkisi; örgütsel özdeşleşme üzerinde ise duygusal emeğin derinden ve doğal davranış boyutlarının etkisi gözlemlenmiştir. Altaş ve Özişli (2021) Kocaeli'nde görev yapan 207 sağlık çalışanından elde ettikleri verileri kullanarak gerçekleştirdikleri

çalışma bulguları duygusal emek boyutlarının bireysel performans üzerinde bir etkisini göstermezken; derin ve samimi davranış boyutlarının iş tatminini pozitif etkilediğini göstermektedir.

Ceylan (2021) Batman ilinde görev yapan 304 sağlık çalışanından elde ettikleri veriler ile gerçekleştirilen çalışmada boyutlar arasında anlamlı ilişkiler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Beklendiği üzere doğal rol davranışı eğiliminin yüzeysel rol davranışı ve derin rol davranışları ile ters yönde ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca meslek, iş tecrübesi, yaş ve eğitim değişkenlerinin duygusal emek davranışlarını farklılaştırdığı belirlenmiştir.

Kılınç ve Yüceler (2021) Konya ilinde çalışan 417 kişinin verilerinin kullanıldığı çalışmalarında duygusal emek davranışının görev, öğrenim düzeyi ve aylık gelir değişkenlerine göre farklılaştığı ve örgütsel adalet algısı ile doğal davranış arasında pozitif ilişki olduğu belirlemişlerdir.

Aksoy Kürü (2022) 28 hemşire ile derinlemesine görüşme yaptığı nitel araştırmasında duygusal emek davranışının neden ve sonuçlarını covid-19 pandemisinde incelemiştir. Çalışma bulguları sağlık çalışanlarının duygusal emek davranışını samimi olarak sergileyebilmelerinin bütüncül bir destek ile mümkün olabileceğini ve özellikle yöneticilerin anlayışlı ve iletişime açık olmalarının bu sürece yardımcı olacağı şeklindedir.

Aslan ve Mert (2019) 549 turizm sektörü çalışanından anket ile topladıkları veriler neticesinde duygusal emek kullanımının yaş, cinsiyet, işletmedeki pozisyon, toplam çalışma süresi ve sektör tecrübesine göre farklılaştığını belirlemişlerdir. Yıldız vd. (2021) 233 hizmet sektörü çalışanın katılım gösterdiği çalışmaları sonucunda cinsiyet, yaş, çalışma süresi ve eğitim düzeyi değişkenlerine göre duygusal emek alt boyutlarının farklılaştığı bulgusuna ulaşmışlardır.

Yukarıda yer alan araştırma sonuçları incelendiğinde sağlık çalışanlarının duygusal emek düzeylerinin buldukları bağlama göre farklılık gösterebildiği çıkarımı yapılabilir. Bunun yanında hemşireler özelinde; hemşirelerin demografik ve kişilik özelliklerinin onların duygusal emek düzeylerinde farklılıklar meydana getirmesi beklenebilir. Bu düşünceden hareketle oluşturulan araştırma hipotezi şu şekildedir;

H1: Hemşirelerin duygusal emek düzeyleri demografik özelliklerine bağlı olarak farklı profillere ayrılmaktadır.

Araştırmanın Metodu

Araştırmanın amacı ve önemi

Hizmet talebinde bulunan hastalar ve hasta yakınları ile sürekli olarak bire bir karşılıklı iletişim ve etkileşim içerisinde görev yapan sağlık çalışanlarının demografik özelliklerinin (medeni durum, çocuk sahipliği, çalışma şekli, çalıştığı bölümde görevlendirme şekli) duygusal emek davranışlarını belirlemede bir profillendirme imkanı olup olmadığının belirlenmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Araştırma çalışanların uygun departmanlara yönlendirilmesi, uygun görevlere atanması ve insan kaynağından en uygun şekilde yararlanılabilmesi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca araştırma sonucunda elde edilecek bulgular çalışanların davranış kalıplarının arkasında yatan

yönlendirici faktörlerin de belirlenmesi açısından öneme sahiptir. Son olarak araştırma sonuçları çalışanların refahlarının hangi durumda arttırılabileceği yönünde dolaylı olarak etkili olabilir. Öyle ki çalışanların hangi durumlarda duygusal emek davranışlarını gönüllü olarak gösterdiklerinin bilinmesi onların iş ortamındaki refahlarını arttırmada kullanılabilir.

Araştırmanın Örnekleme Ve Örnekleme Metodu

Araştırmanın evreni özel sağlık kuruluşlarında görevli olan hemşirelerden oluşmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise İstanbul ilinde görevli olan hemşirelerden oluşmaktadır. Bu nedenle İstanbul ilindeki özel sağlık kuruluşlarında görevli olan hemşirelerden 500'üne anket formu gönderilmiştir. Gönderilen anket formlarına 448 olumlu yanıt alınmıştır. Anket formlarının incelenmesi sonucunda çalışanların 432 tanesinin uygun yanıtlar verdiği tespit edilmiştir. Böylece araştırmanın örnekleme 432 hemşire olarak gerçekleşmiştir.

Araştırma verilerinin toplanmasında kolayda örneklem tekniği seçilmiştir. Bu tekniğin seçilmesinde Covid-19 pandemisi etkili olmuştur. Sağlık çalışanlarının zorlu şartlarda ve bulaş riski altında çalışıyor olması dönem içerisinde örneklem farklı türlerde seçilmesine engel olmuştur. Araştırmacının ulaşabileceği örnekleme işaret etmesi, zaman ve maliyetleri en aza indirmesinden dolayı araştırmada kolayda örneklem tekniği kullanılmıştır.

Araştırmanın Veri Toplama Araçları

Araştırmada hemşirelerin duygusal emek düzeylerini tespit etmede Diefendorff vd. (2005), Grandey (2003) ve Kruml ve Geddens (2000) tarafından oluşturulan ölçüm aracı kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçe formu Basım ve Beğenirtaş (2012), tarafından uyarlanmıştır. Duygusal emek ölçeği Türkçe ölçekte 13 madde ile test edilmektedir. Ölçekte yüzeysel rol yapma davranışı, derin rol yapma davranışı ve doğal duygular boyutları olmak üzere üç boyut yer almaktadır. Yüzeysel rol yapma boyutu 6 madde (1, 2, 3, 4, 5 ve 6), derin rol yapma 4 madde (7, 8, 9 ve 10), doğal duygular boyutu ise 3 maddeden (11, 12 ve 13) oluşmaktadır. Duygusal emek ölçeğine anket formunda 5'li likert ölçümü ile (1=kesinlikle katılmıyorum, 5=kesinlikle katılıyorum) veri toplanmıştır. *Araştırma verilerinin toplanması sürecinde Beykent Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler İçin Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 20.12.2021 tarih ve 105 sayı ile izin alınmıştır. Etik kurul iznine bağlı olarak 2022 yılı Ocak ayında veri toplama süreci gerçekleştirilmiştir.*

Araştırmanın Bulguları

Araştırma verilerinin analizinde öncelikle faktör analizi ve güvenilirlik analizi kullanılmıştır. Faktör ve güvenilirlik analizi sonuçlarının değerlendirilmesinde Hair vd. (2014) tarafından belirlenen değerlendirme kriterleri kullanılmıştır. Söz konusu değerler şu şekildedir; KMO: >0,60 ve üzeri, Bartlett küresellik testi: <0,05'tir. Diğer yandan açıklanan toplam varyans: >0,60ve üzeri, Cronbach's Alpha: >0,60 ve üzeri, maddelerin faktör yükleri: >0,40 ve üzeri şeklindedir.

Faktör analizi ve güvenilirlik analizi sonuçları

Tablo 1. Güvenilirlik ve Faktör Analizi Sonuçları

KMO örneklem yeterliği ölçümü		,798
Bartlett's Küresellik Testi	Yaklaşık ki-kare	2096,736
	Serbestlik derecesi	78
	Anlamlılık	,000
Açıklanan Varyans	Toplam varyans	60,239
	Derin rol	17,531
	Yüzeysel rol	23,700
	Doğal duygular	19,007
Güvenilirlik analizi	Cronbach's Alpha	,832
	Madde sayısı	13
Rotasyon değerleri (Varimax)	Derin rol(4 madde)	0,832 ile 0,517 arasında
	Yüzeysel rol (6 madde)	0,755 ile 0,631 arasında
	Doğal duygular (3 madde)	0,812 ile 0,718 arasında

Faktör analizi ve güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 1'de yer almaktadır. Duygusal emek ölçeğinin faktör analizi sonuçları incelendiğinde KMO değerinin 0,798 olduğu görülmektedir. Ayrıca Bartlett's küresellik testi sonucu $p < 0,05$ düzeyinde anlamlıdır. Duygusal emek ölçeğinin açıklana toplam varyansı %60,23 olarak gerçekleşmiştir. Diğer yandan derin rol boyutunun açıklama düzeyi %17,53, yüzeysel rol boyutunun açıklanan varyansı %23,7 ve doğal duygular ölçeğinin açıklama boyutu %19'dur. Ölçeğin uygun faktörlere dağılımını gösteren Varimax rotasyonu sonucunda derin rol boyutunun 4 maddeden oluştuğu ve faktöre yüklenme değerlerinin 0,517 ile 0,832 arasında olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yüzeysel rol boyutu 6 maddeden oluşmakta ve faktöre yükleme değerleri 0,631 ile 0,755 arasında değiştiği görülmektedir. Son olarak doğal duygular boyutu 3 maddeden oluşmakta ve faktöre yükleme değerleri 0,718 ile 0,812 arasında yer almaktadır. Güvenilirlik analizi sonuçlarının incelenmesi için kullanılan Cronbach's Alpha katsayısı 0,832, ölçeğin toplam madde sayısı ise 13'tür. Faktör analizi ve güvenilirlik analizi sonuçları genel olarak incelendiğinde Hair vd. (2014) tarafından belirtilen kısıtların (KMO: $> 0,60$ ve üzeri, Bartlett küresellik testi: $< 0,05$ 'tir. Diğer yandan açıklanan toplam varyans:

>0,60 ve üzeri, Cronbach's Alpha: >0,60 ve üzeri, maddelerin faktör yükleri: >0,40 ve üzeri) tarafından sunulan kısıtların sağlandığını ifade etmek mümkündür.

Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Analizi Sonuçları

Duygusal emek ölçeğinde yer alan boyutlar arasındaki ilişkilerin incelenmesi için korelasyona analizi ve değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri Tablo 2'de yer almaktadır. Çalışanların yüzeysel rol davranışları çok düşük düzeydedir. Çalışanların derin rol davranışları orta düzeydedir. Çalışanların doğal duyguları ise orta düzeydedir.

Tablo 2. Tanımlayıcı istatistikler ve değişkenler arası ilişkiler

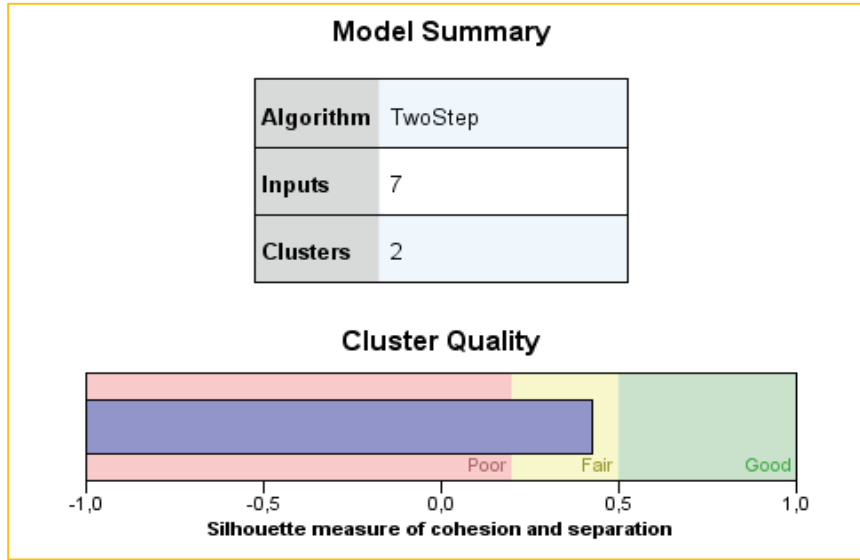
	Ort.	Std. Sapma	Yüzeysel rol	Derin rol	Doğal duygular
Yüzeysel rol	2,4564	,79529	1		
Derin rol	2,9954	,91709	,257**	1	
Doğal Duygular	2,9228	,89639	,496**	,336**	1

** . Korelasyonlar 0,01 düzeyinde anlamlı (2-kuyruk). N= 432

Duygusal emek boyutları arasındaki ilişkiler incelendiğinde yüzeysel rol ile derin duygular arasında düşük düzeyde, pozitif yönde ve $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan yüzeysel rol ile doğal duygular arasında orta düzeyde, pozitif yönde ve $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Derin rol yapma davranışı ile doğal duygular arasında ise düşük düzeyde, pozitif yönde ve $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir.

İki Aşamalı Kümeleme Analizi Sonuçları

Çalışanların profillerinin belirlenmesi için iki aşamalı kümeleme analizi yapılmıştır. Analizler sonucunda elde edilen bulgular Görsel 1 ve Tablo 3'te yer almaktadır. İki aşamalı kümeleme analizi sonuçlarının değerlendirilmesinde Punj ve Steward (1983)'in aşamaları esas alınmıştır. Söz konusu kritere göre kategorik ve sürekli değişkenler birlikte analiz edilebilmektedir. İki aşamalı kümeleme analizinde kümeler otomatik olarak analiz programı ile tespit edilmektedir. Sonuçların değerlendirilmesinde önem düzeyi esas alınmaktadır. Önem düzeyi model özetinde yer alan küme kalitesini ifade etmektedir (Tatlı, 2020). Küme kalitesi -1 ile 0,2 arasında kötü, 0,2 ile 0,5 arasında kabul edilmekte ve 0,5 ile 1 arasında ise iyi küme ayrımı olarak yorumlanmaktadır (Gençer Çelik, 2021).

Görsel 1. İki aşamalı kümeleme analizi model özeti

Model özeti ve küme kalitesi Görsel 1’de yer almaktadır. Görsel incelendiğinde, iki aşamalı kümeleme analizinin iki küme üzerinden işlem yapmış olduğu görülmektedir. Ayrıca küme kalitesi yaklaşık olarak 0,4 düzeyindedir. Söz konusu küme kalitesi kabul edilebilir küme ayrımını göstermektedir. Son olarak küme ayrımlarının 7 değişken üzerinden gerçekleştiği görülmektedir. Kümelerin özellikleri hakkındaki bulgular ise Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3. İki aşamalı kümeleme analizi sonuçları

Küme 2 (236 kişi) (%58,4)		Küme 1 (168 kişi) (%41,6)	
Değişken	Özellik	Değişken	Özellik
Medeni durum	Evli (% 93,2)	Medeni durum	Bekar (% 95,2)
Çocuğunuz var mı?	Evet (% 86,4)	Çocuğunuz var mı?	Yok (% 100)
Çalışma şekliniz	Kalıcı kadro (% 93,2)	Çalışma şekliniz	Kalıcı kadro (% 47,6)
Çalıştığınız bölümde görevlendirilme şekliniz	Kendi isteğim (% 79,7)	Çalıştığınız bölümde görevlendirilme şekliniz	Kendi isteğim dışında (% 61,9)

Derin rol	ort: 3,14	Derin rol	ort: 2,89
Doğal duygular	ort: 3,03	Doğal duygular	ort: 2,87
Yüzeysel rol	ort: 2,50	Yüzeysel rol	ort: 2,42

İki aşamalı kümeleme analizi sonucunda elde edilen profiller Tablo 3'te yer almaktadır. Küme 2 katılımcıların %58,4'ü, küme 1 ise %41,6'sından oluşmaktadır. Kümelerin oluşumunda medeni durum, çalışanların çocuklarının olması, çalışma şekli, görevlendirilme şekli, derinlemesine rol, doğal duygular ve yüzeysel rol değişkenlerinden oluşmaktadır. İkinci kümede yer alan çalışanların özellikleri incelendiğinde çalışanların evli, çocuğu olan, kalıcı kadro ile çalışan, çalıştığı departmanda kendi isteği ile görevlendirilmiş olan kişilerden oluşmaktadır. Bu çalışanların derin rol ve doğal duygular sergileme davranışları orta düzeyde, yüzeysel rol davranışları ise düşük düzeydedir. Birinci kümede yer alan çalışanların çoğunlukla bekar, çocuğu olmayan, yaklaşık yarısı kalıcı kadroda çalışmayan, çoğunlukla kendi isteği dışında görevlendirme yapılmış kişilerden oluştuğu görülmektedir. Bu çalışanların derin rol ve doğal duygular sergileme davranışları orta düzeyde, yüzeysel rol sergileme davranışları ise düşük düzeydedir. İki küme arasındaki en belirgin farklar, ikinci kümede yer alan kişilerin duygusal emeklerinin birinci kümeden daha yüksek olmasıdır. Genel olarak bulgular yorumlandığında evli, çocuğu olan, kalıcı kadroda olan ve çalıştığı bölüme gönüllü olarak görevlendirilen çalışanların duygusal emeklerinin daha yoğun olduğu ifade edilebilir. Bekâr, çocuğu olmayan, kalıcı kadroya sahip olmayan, kendi isteği dışından görevlendirilmiş olan çalışanların ise daha az duygusal emeğe sahip olduklarını ifade etmek mümkündür.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Sağlık çalışanları üzerine yapılan çalışmalar, özellikle Covid-19 pandemisi sürecinde, hız kazanmıştır. Sağlık çalışanlarının zorlu şartlardaki görev zorunlulukları araştırmalara da konu olmaya devam etmektedir. Bu araştırma kapsamında sağlık çalışanlarından hemşirelerin duygusal emek rollerinin, çalışanların demografik özellikleri açısından profillendirilmesi amaçlanmıştır. Öncelikle verilerin yeterince uygun olup olmadığını test edebilmek için faktör ve güvenilirlik analizleri sağlanmıştır. Analizler sonucunda ölçüm aracının ve araştırmanın uygunluğu test edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre duygusal emek ölçeğinin uygun faktör ve güvenilirlik değerlerine sahip olduğu tespit edilmiştir. Sonrasında duygusal emeğin alt boyutları arasındaki ilişkileri tespit etmek amacıyla korelasyona analizi gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre hemşirelerin yüzeysel rol yapma davranışları ile derin rol yapma davranışları arasında düşük düzeyde, yüzeysel rol yapma davranışları ile doğal duygular göstermeleri arasında orta düzeyde, doğal duygular göstermeleri ile derin rol yapmaları arasında düşük düzeyde, pozitif yönde ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre çalışanların duygusal emek davranışında bulunmalarında her bir alt boyut diğer bir boyutla ilişkili olmaktadır. Hemşirelerin duygusal emeklerinin boyutlar bazında ortalaması incelendiğinde yüzeysel rol yapma eğilimlerinin düşük, derin rol ve doğal duygular gösterme eğilimlerinin ise orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak incelendiğinde, hemşirelerin duygusal emek gösterme eğilimleri orta düzeydedir.

Hemşirelerin duygusal emekleri ile demografik özellikleri arasındaki bağlantıyı çözebilmek amacıyla iki aşamalı kümeleme analizi yapılmıştır. İki aşamalı kümeleme analizi sonucunda hemşirelerin medeni durumları, çocuk sahipliği, çalışma şekilleri ve buldukları departmanlarda görevlendirilme şekillerinin duygusal emek gösterme profilleri açısından önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hemşirelerin evli, çocuk sahibi, kalıcı kadroda ve kendi istekleri ile buldukları bölümde çalışıyor olması onların duygusal emek gösterme eğilimlerinin daha yüksek olmasına neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer yandan bekar, çocuğu olmayan, kalıcı kadroda çalışmayan ve kendi isteği dışında görevlendirilmiş hemşirelerin duygusal emek gösterme eğilimlerinin daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Alanyazında profillendirme çalışmaları yaygın olmadığından, özellikle duygusal emeğin hemşireler açısından profillendirilmesi incelenmiş olmadığından elde edilen sonuçların alanyazınla kıyaslanması çıkarımsal olmaktadır. Duygusal emek ve demografik değişkenler arasındaki ilişkileri tespit etmeye yönelik yapılmış çalışmalar incelendiğinde ise medeni durum (Yağcı Özen ve Yüceler, 2019; Özkol Kılıç vd., 2020), çocuk sahibi olma (Korkut ve Gürkan, 2019), gönüllü olmanın (Allen ve Augustin, 2021), çocuk sahipliği (Dean vd., 2022) duygusal emek açısından önemli faktörler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Alanyazında elde edilen ve duygusal emekle bir şekilde ilişkili olan faktörlerin bu araştırma kapsamında da duygusal emeğin gösterilme düzeyi ilişkili olması, elde edilen sonuçlar açısından önemlidir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular birçok yönden alanyazına katkı sağlayabilir. Özellikle hemşireler özelinde sağlık çalışanlarının demografik özellikleri göz önünde bulundurularak görev dağılımlarının yapılması hem sağlık çalışanlarının hem de sağlık kuruluşlarının etkinliğini artırabilir. Diğer yandan duygusal emek içsel bir baskı sonucunda oluşan bir davranış eğilimidir. Duygusal emeğin yoğun olarak gösterildiği dönemlerde çalışanların tükenmişlik eğilimlerinin de artması beklendiğinden (örn; Gün Eroğlu, 2014) hangi çalışanların olumsuz sonuçlarla karşılaşabileceği de öngörülebilir. Duygusal emek hastalar ve hasta yakınları ile uygun iletişime zemin hazırlamaktadır. Duygusal emek gösterme eğilimi düşük düzeyde olan hemşirelerin, iletişime ve empatiye yüksek düzeyde ihtiyaç duyulan departmanlarda görevlendirilmesi hemşire ve hasta – hasta yakınlarında arasında çatışmalara neden olabilir. Hemşirelerin özelliklerine göre duygusal emek profillerinin oluşturulması, bu tür çatışmalar açısından kolaylaştırıcı olabilir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular alanyazında bir tartışma ortamı oluşturmaya adaydır. Bunun yanında araştırma sonuçlarının bazı noktalarda farklı şekillerde test edilmeye ihtiyacı bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi hemşirelerin duygusal emek profillerinin sadece demografik özellikler değil, tükenmişlik, duygusal zekâ, kariyer beklentisi gibi bireysel eğilimlerle birlikte profillendirilmesidir. Böylece birçok eğilim ve davranış kalıbının profillendirilmesi ve alanyazına katkı sunulması sağlanabilir. Diğer yandan demografik özellikler çeşitlendirilebilir. Demografik özelliklerin çeşitlendirilmesi hemşireler özelinde daha geniş bir duygusal emek profili oluşmasını sağlayabilir. Son olarak araştırmanın nitel tekniklerle desteklenmesi, hemşirelerin profillerinin daha ayrıntılı olarak çözümlenmesine yardımcı olabilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Sağlık Çalışanlarında Duygusal Emek: Demografik Özellikler Açısından Bir İnceleme” başlıklı makale ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Adeniji, O.G., Akanni, A.A. ve Ekundayo, O.O. (2015). Gender difference in emotional labour among nurses in Osun State, Nigeria. *Gender & Behaviour*, 13(2), 6789-6794.
- Aksoy Kürü, S. (2021). Duygusal emek davranışı ve tükenmişlik arasındaki ilişki: Örgütsel özdeşleşmenin aracılık etkisi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13 (1), 150-175.
- Aksoy Kürü, S. (2022). Covid-19 Salgınında hemşirelerin duygusal emek davranışlarının nedenleri ve sonuçlarına yönelik nitel bir araştırma. *İşletme*, 3(1), 67-92.
- Allen, J. A. ve Augustin, T. (2021) So much more than cheap labor! Volunteers engage in emotional labor. *The Social Science Journal*, DOI: 10.1080/03623319.2021.1900671
- Altaş, S. S., ve Özişli, Ö. (2021). Duygusal emek ile iş tatmini ve bireysel performans arasındaki ilişki. *Journal of International Social Research*, 14(76), 862-872.
- Ashforth, B. E., ve Humphrey, R. H. (1993). Emotional labor in service roles: The influence of identity. *Academy of Management Review*, 18(1), 88-115.
- Aslan, H., ve Mert, İ. S. (2019). Çalışanların duygusal emek düzeylerinin bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22(2), 713-728.
- Atasoy, İ. ve Turan, Z. (2019). Ebe ve hemşirelerde duygusal emek ile yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 9 (3) , 357-366.
- Baksi, A. ve Durmaz Edeer A. (2020). Yoğun bakım hemşirelerinin duygusal emek ve genel sağlık durumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 7(2): 130-137. DOI: 10.31125/hunhemsire.763157.
- Basım, H. N., ve Beğenirbaş, M. (2012). Çalışma yaşamında duygusal emek: Bir ölçek uyarlama çalışması. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 77-90.
- Bıyık, Y. ve Aydoğan, E. (2014). Duygusal emek ile örgütsel vatandaşlık davranışı ilişkisi: Bir araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16 (3) , 159-180.
- Ceylan, A. K. (2021). Doktor ve hemşirelerin duygusal emek özelliklerinin incelenmesi. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 44-59.

- Cheung, F. ve Wu, A. M. S. (2013). Emotional labour and successful ageing in the workplace among older chinese employees. *Ageing & Society*, 33(6), 1036–1051.
- Cheung, F. Y. ve Tang, C. S. (2010). Effects of age, gender, and emotional labor strategies on job outcomes: Moderated mediation analyses. *Applied Psychology: Health and Well-Being*, 2(3), 323-339.
- Chi, N. W. ve Grandey, A. A. (2019). Emotional labor predicts service performance depending on activation and inhibition regulatory fit. *Journal of Management*, 45(2), 673-700.
- Cottingham, M. D., Erickson, R.J. ve Diefendorff, J. M. (2015). Examining men's status shield and status bonus: How gender frames the emotional labor and job satisfaction of nurses. *Sex Roles*, 72(7-8), 377-389.
- Dahling, J. J. ve Perez, L. A. (2010). Older worker, different actor? Linking age and emotional labor strategies. *Personality and Individual Differences*, 48(5), 574–578.
- Dean, L, Churchill, B. ve Ruppanner, L. (2022) The mental load: Building a deeper theoretical understanding of how cognitive and emotional labor overload women and mothers. *Community, Work & Family*, 25:1, 13-29, DOI: 10.1080/13668803.2021.2002813,
- Değirmenci Öz, S. ve Baykal, Ü. (2018). Hemşirelerin duygusal emek davranışı ve etkileyen faktörler. *FNJN Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 26(1), 1-10. <https://doi.org/10.26650/FNJN.387142>
- Demir, Y. , Oruç, P. , Baştürk, Y. A. ve Özpınar, S. (2021).Hemşirelerde duygusal emek davranışı ve etkileyen faktörler: Kamu hastaneleri örneği. *Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6 (1) , 76-84. DOI: 10.47115/jshs.790178.
- Diefendorff, J. M., Croyle M. H. ve Grosserand, R. H. (2005). The dimensionality and antecedents of emotional labor strategies. *Journal of Vocational Behavior*, 66: 339-357.
- Doğan, A. ve Sığırı, Ü. (2017). Duygusal emek: Hemşireler üzerine bir çalışma. *İş ve İnsan Dergisi*, 4 (2), 113-126. DOI: 10.18394/iid.342620
- Erickson, J. R., ve Ritter, C. (2001). Emotional labor, burnout, and inauthenticity: Does gender matter?. *Social Psychology Quarterly*, 64(2), 146-163.
- Gençer Çelik, G. (2021). Sağlık sektörü çalışanlarının iletişim becerilerinin incelenmesi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 2021, 13(24), 266-275.
- Grandey, A. (2003). When the show must go on: Surface acting and deep acting as determinants of emotional exhaustion and peer-rated service delivery. *Academy of Management Journal*, 46, 86-96.
- Güllü, S. ve Şahin, S. (2019). Antrenörlerde duygusal emek ve tükenmişlik ilişkisinin incelenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 10 (17) , 332-354. DOI: 10.26466/opus.515620.

- Gün Eroğlu, Ş. (2014). Örgütlerde duygusal emek ve tükenmişlik ilişkisi üzerine bir araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 147-160.
- Hair J. F. Jr., Anderson R. E., Tatham R. L. ve Black W.C. (2014). *Multivariate data analysis*. New York, Macmillan.
- Hochschild A. R. (1983). *The managed heart: Commercialization of human feeling*. University of California Press, Berkeley.
- Kaya, U. ve Özhan, Ç. K. (2012). Duygusal emek ve tükenmişlik ilişkisi: Turist rehberleri üzerine bir araştırma. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 3 (2) , 109-130.
- Kerse, G., ve Özdemir, Ş. (2018). Sağlık sektörü çalışanlarının duygusal emek davranışları örgütsel bağlılık ile açıklanabilir mi? *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 21(1), 151-163.
- Kılınç, S., ve Yüceler, A. (2021). Sağlık çalışanlarında örgütsel adalet algısının duygusal emek üzerine etkisi: Konya ilinde bir uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 24(1), 260-273.
- Koç, A. D., ve Keklik, B. (2019). Hastane çalışanlarının demografik özelliklerinin pozitif psikolojik sermaye ve duygusal emek üzerindeki etkisi ile aralarındaki ilişkinin incelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(4), 1045-1066.
- Korkut, N. ve Gürkan, G. Ç. (2019). Sağlık çalışanlarının algıladığı yönetici desteğinin duygusal emek üzerindeki etkisinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi: Bir kamu ve bir özel hastane örneği. *Journal of Organizational Behavior Review*, 1(1), 78-96.
- Köse, S., Oral, L. ve TÜresin, H. (2011). Duygusal emek davranışlarının işgörenlerin tükenmişlik düzeyleri ile ilişkisi üzerine sağlık sektöründe bir araştırma. *Celal Bayar Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 12(2), 165-185.
- Kruml, S. M. ve Geddes, D. (2000). Exploring the dimensions of emotional labor: The heart of Hochschild's work. *Management Communication Quarterly*, 14(1), 8-49.
- Kruml, S. M., ve Geddes, D. (2000). Exploring the dimensions of emotional labor: The heart of Hochschild's work. *Management Communication Quarterly*, 14(1), 8-49.
- Leidner, R. (1999). Emotional labor in service work. *The Annals of The American Academy of Political and Social Science*, 561(1), 81-95.
- Mastracci, S. ve Hsieh, C.H. (2016). Emotional labor and job stress in caring professions: Exploring universalism and particularism in construct and culture. *International Journal of Public Administration*, 39, 1126-1133.
- Meier, K. J., Mastracci, S.H. ve Wilson, K. (2006). Gender and emotional labor in public organizations: An empirical examination of the link to performance. *Public Administration Review*, 66(6), 899-909

- Morris, J. A. ve Feldman, D. C. (1996). The dimensions, antecedents, and consequences of emotional labor. *Academy of Management Review*, 21(4), 986-1010.
- Naktiyok, A. ve Ağırman, Ü. H. (2016). İş odaklı duygusal emek ve duygusal tükenme arasındaki ilişkide çalışan odaklı duygusal emek ve mesleki bağlılığın aracılık etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30 (4) , 789 – 809.
- Onay, M. (2011). Çalışanın sahip olduğu duygusal zekâsının ve duygusal emeğinin, görev performansı ve bağlamsal performans üzerindeki etkisi. *Ege Akademik Bakış*, 11(4), s. 587-600.
- Oral, L. ve Köse, S. (2011) Hekimlerin duygusal emek kullanımı ile iş doyumunu ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkiler üzerine bir araştırma, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 463-492.
- Öğüt, A., Çağlıyan, V. ve Fındık, M. (2013). A research to determine the effects of emotional labour on emotional exhaustion and job satisfaction: The case of health insitutions, *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 4(10), 366-373.
- Örücü, E. ve Korkmaz, E. (2018). Psikolojik sözleşme ihlali ve duygusal emek ilişkisi: Sağlık sektöründe bir araştırma. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(40), 338-350.
- Özdemir, G., Akbıyık, M. ve Yalçın, M. (2013). Hizmet sektöründe duygusal emek davranışlarının müşteri ilişkileri üzerindeki etkisi: Boyner örneği. *Humanities Sciences*, 8 (3), 301-320.
- Özgüleş, B. (2020). Hemşirelerde duygusal emek kavramı üzerine nitel bir araştırma. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(26), 4046-4069.
- Özgüleş, B. ve Arslanoğlu, A. (2020). Sağlık çalışanlarında öznel iyi oluşun duygusal emek davranışı üzerine etkisi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(22), 1114-1133. DOI: 10.26466/opus.663474
- Özkol Kılınç, K., Bayrak, B., Özkan, Ç. G., Kurt, Y. ve Öztürk, H. (2020). Hemşirelerin duygusal emek düzeylerinin değerlendirilmesi. *Journal of Academic Research in Nursing*, 6(2), 309-316.
- Seçer, Ş. ve Tınar, M.Y. (2004). *İş yerinde tükenmişlik kaynağı olarak duygusal emek: Hemşireler üzerinde yapılan bir araştırma*. 9. Ulusal Ergonomi Kongresi Bildiriler, Denizli.
- Simon, R. W. ve Nath, L. E. (2004). Gender and emotion in The United States: Do men and women differ in self-reports of feelings and expressive behavior? *American Journal of Sociology*, 109(5), 1137-1176.
- Şenel, G. ve Aydoğan, E. (2019). Etik liderliğin duygusal emek üzerine etkisi: Sağlık çalışanları üzerine bir araştırma. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 286-309.
- Tatlı, H. S. (2020). Dokunma ihtiyacı açısından showrooming ve webrooming davranışlarının araştırılması. *Beypoz Akademi Dergisi*, 8(2), 20-40.

Tunç, P., Gitmez, A., Krespi ve Boothby, M. R. (2014). Yoğun bakım ve yataklı servis hemşirelerinde duygusal emek stratejilerinin empatik eğilim açısından incelenmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 15(1), 45-54.

Yağcı Özen, M., ve Yüceler, A. (2019). Sağlık çalışanlarında duygusal emek, tükenmişlik ve iş tatmini ilişkisinin incelenmesi: Konya ilinde bir uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (41), 194-209.

Yıldırım, M. H. ve Erul, E. E. (2013). Duygusal emek davranışının işgörelere tükenmişlik düzeylerine etkisi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5 (1) , 89-99.

Yıldız, S., Dumlu, B. ve İbrahimağaoğlu, Ö. (2021). Demografik özelliklere göre duygusal emek ve çalışan iyi oluş halindeki farklılıklar. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (31), 173-192.

Extended Abstract

Studies on healthcare workers have gained momentum, especially during the Covid-19 pandemic. Duty obligations of healthcare workers in challenging conditions continue to be the subject of research. Within the scope of this research, it was aimed to profile the emotional labor roles of nurses among health workers in terms of the demographic characteristics of the employees. The research consists of 432 nurses working in private health institutions in Istanbul. The convenience sampling technique was chosen for the collection of research data. An online survey process was carried out to collect the data. Two-stage clustering analysis was used to determine the profiles of healthcare workers.

First, factor and reliability analyses were obtained to test whether the data were suitable. As a result of the analysis, the suitability of the measurement tool and the research was tested. Afterward, correlation analysis was performed to determine the relationships between the sub-dimensions of emotional labor. According to the results, it was determined that the emotional labor scale had relevant factors and reliability values.

According to the findings, it was determined that there was a low-level positive correlation between the nurses' superficial-acting behaviors and deep-acting behaviors, a medium-level positive correlation between the superficial-acting behaviors and the natural feelings, and a low level of positive correlation between the natural feelings and deep acting behavior. Again due to the findings, each sub-dimension is related to another dimension in the emotional labor behavior of the employees. When the average of the emotional labor of the nurses based on dimensions is examined, it has been determined that the tendency of superficial acting is low, and the tendency to show deep acting and natural feelings are moderate. In general, the tendency of nurses to show emotional labor is moderate.

A two-stage clustering analysis was conducted to resolve the connection between the emotional labor of nurses and their demographic characteristics. As a result of the two-stage clustering analysis, it was concluded that the marital status of the nurses, having children, the way they work, and the departments they work in were significant in terms of their emotional labor profiles. It was concluded that married nurses, nurses with children, permanent staff, and those in the department they wish have a higher tendency to show emotional labor. On the other hand, it was concluded that single nurses with no children who were not on permanent staff and were assigned against their will have a lower tendency to show emotional labor.

Since profiling studies are not common in the literature, especially the profiling of emotional labor in terms of nurses has yet to be examined, it is inferential to compare the results obtained with the literature. When the studies conducted to determine the relationships between emotional labor and demographic variables are

examined, it is seen that marital status (Yağcı Özen & Yüceler, 2019; Özkol Kılıç et al., 2020), having children (Korkut & Gürkan, 2019), (Dean et al., 2022), volunteering (Allen & Augustin, 2021) are essential factors in terms of emotional labor. It is vital for the results that the factors obtained in the literature that are somehow related to emotional labor are also related to the level of display of emotional labor within the scope of this research.

The findings obtained as a result of the research can contribute to the literature in many ways. The Distribution of tasks considering the demographic characteristics of health workers, especially nurses, can increase the efficiency of health workers and health institutions. On the other hand, emotional labor is a behavioral tendency that occurs due to internal pressure. Since the burnout tendencies of employees are expected to increase during periods when emotional labor is intense (e.g., Gün Eroğlu, 2014), it can be predicted which employees may experience adverse results. Emotional labor forms the basis for appropriate communication with patients and their relatives. Assigning nurses with a low tendency to show emotional labor in departments that need communication and empathy at a high level may cause conflicts between nurses and patients and their relatives. Establishing emotional labor profiles according to the characteristics of nurses can be a facilitator in such conflicts.

The research results are candidates to create a discussion environment in the literature. In addition, research results need to be tested differently at some points. The most important of these points is to profile the emotional labor profiles of nurses not only with demographic characteristics but also with individual tendencies such as burnout, emotional intelligence, and career expectation. Thus, it can be ensured that many tendencies and behavior patterns are profiled and contributed to the literature. On the other hand, demographic characteristics can be diversified. Diversification of demographic characteristics may lead to a broader emotional labor profile for nurses. Finally, supporting the research with qualitative techniques can help analyze nurses' profiles in more detail.

EK-Duygusal emek ölçeği

Duygusal emek ölçeği (1=kesinlikle katılmıyorum/ 5= kesinlikle katılıyorum)					
1. Hastalarla uygun şekilde ilgilenebilmek için rol yaparım. (yüzeysel rol)	1	2	3	4	5
2. Hastalarla ilgilenirken iyi hissediyormuşum rolü yaparım. (yüzeysel rol)	1	2	3	4	5
3. Hastalarla ilgilenirken bir şov yapar gibi ekstra performans sergilerim. (yüzeysel rol)	1	2	3	4	5
4. Mesleğimi yaparken hissetmediğim duyguları hissediyormuşum gibi davranırım. (yüzeysel rol)	1	2	3	4	5
5. Mesleğimin gerektirdiği duyguları sergileyebilmek için sanki bir maske takarım. (yüzeysel rol)	1	2	3	4	5
6. Hastalara, gerçek hissettiğim duygulardan farklı duygular sergilerim. (yüzeysel rol)	1	2	3	4	5
7. Hastalara göstermek zorunda olduğum duyguları gerçekten yaşamaya çalışırım. (derin rol)	1	2	3	4	5
8. Göstermem gereken duyguları gerçekte de hissetmek için çaba harcarım. (derin rol)	1	2	3	4	5
9. Hastalara göstermem gereken duyguları hissedebilmek için elimden geleni yaparım. (derin rol)	1	2	3	4	5
10. Hastalara sergilemem gereken duyguları içimde de hissedebilmek için yoğun çaba gösteririm. (derin rol)	1	2	3	4	5
11. Hastalara sergilediğim duygular samimidir. (doğal duygular)	1	2	3	4	5
12. Hastalara gösterdiğim duygular kendiliğinden ortaya çıkar. (doğal duygular)	1	2	3	4	5
13. Hastalara gösterdiğim duygular o an hissettiklerimle aynıdır. (doğal duygular)	1	2	3	4	5

Geliş Tarihi / Received Date
12.12.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
05.03.2023

Tiflis Bildirgesi ve BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının Çevre Eğitimi ve İklim Değişikliği Dersi Öğretim Programına Yansımaları ¹

Reflections of the Tbilisi Declaration and the UN 2030 Sustainable Development Goals on the Environmental Education and Climate Change Course Curriculum

İlker DERE²
Ceren ÇİNİKAYA³

Öz

Bu araştırmanın amacı, Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından yayımlanan Çevre Eğitimi ve İklim Değişikliği Dersi Öğretim Programı'nı (ÇEİDP) Tiflis Bildirgesi ve Birleşmiş Milletler (BM) 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) açısından değerlendirmektir. Doküman analizi yöntemi kullanılarak elde edilen veriler, sürdürülebilir kalkınma amaçları ve Tiflis çevre eğitimi amaçları çerçevesinde içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırmadan elde edilen bulgular, ÇEİDP'nin Tiflis Bildirgesi'nde yer alan çevre eğitiminin farkındalık, bilgi, tutum, beceri ve katılım amaçlarından en fazla "bilgi" amacına en az "katılım" amacına yönelik kazanım içerdiğini göstermiştir. BM 2030 SKA'da yer alan 17 amaç açısından değerlendirildiğinde ise ÇEİDP'nin en fazla "İklim Eylemi" amacı, en az "Yoksulluğa Son", "Sağlıklı Kaliteli Yaşam" ve "Amaçlar İçin Ortaklıklar" amaçlarına yönelik kazanım içerdiği görülmüştür. Bununla birlikte programdaki kazanımlarda 17 SKA'dan bazıları yer bulamamıştır. Ayrıca programda okul dışı ortamları örneklerine yeterince yer verilmediği ve öğrencinin aktif katılımına yönelik yeteri kadar içeriğin bulunmadığı belirlenmiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin çevre sorunlarının çözümüne katılımlarına yönelik kazanımların artırılması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çevre eğitimi, küresel iklim değişikliği, sürdürülebilir kalkınma, BM, Tiflis Bildirgesi

Abstract

The current research aims to examine the Environmental Education and Climate Change Course Curriculum (EECC) published by the Ministry of National Education (MoNE) in terms of the Tbilisi Declaration Goals and the United Nations (UN) 2030 Sustainable Development Goals (SDG). The data obtained through the document

¹ Bu çalışma, 09-11 Haziran 2022 tarihleri arasında Rize Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi'nde gerçekleştirilen "10. Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Sempozyumu"nda sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş hâlidir.

² Sorumlu Yazar, Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ/TÜRKİYE, E-mail: dr.ilker.dere@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0993-7812

³ Arş. Gör., Ordu Üniversitesi, Ordu/TÜRKİYE, E-mail: cerencinikaya@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2822-6189

analysis method were analyzed using the content analysis method. The findings showed that EECC included the Tbilisi Declaration goals mostly in terms of "knowledge" and least in terms of "participation." When evaluating the EECC in terms of the 17 objectives of the UN 2030 SDG, it was seen that the EECC included the objectives of "Climate Action" the most, while "No Poverty," "Good Health and Well-being," and "Partnerships for Goals" were the least covered. However, the program did not address some of the 17 SDGs in its learning strands. In addition, it was determined that the program lacked sufficient examples of out-of-school environments and did not have enough content for students' active participation. Finally, the study suggested increasing the learning strands to encourage students' participation in solving environmental problems.

Keywords: Environmental education, global climate change, sustainable development, UN, Tbilisi Declaration

Giriş

Sanayi Devrimi sonucunda dünya üretim tarihinde pek çok radikal değişim yaşanması ve el emeğinin yerini makinelerin almasıyla kısa sürede daha fazla üretim yapılmaya başlanmıştır (Gökkaya ve Yeşilbursa, 2018: 115-116). Makineleşmenin artmasıyla birlikte şehirlere doğru göç hareketi başlamıştır. Bunun sonucunda kentleşme artmıştır (Ayantaş, 2020: 414). Sanayileşme, kentleşme ve nüfus artışıyla doğal kaynakların ve çevrenin kirlenmesine (Dilek-Eren, 2021: 172; Göncü, 2018: 136) bağlı olarak gelişen çevre sorunları ortaya çıkmaya başlamıştır. Böylece sanayi devriminin getirdiği seri üretimin diğer yüzü çevre sorunlarını oluşturmuştur. Çevre sorunlarına yönelik önlem alınması noktasında çevre eğitiminin önemi oldukça büyüktür. Kapsamlı ve her yaş grubunu içeren bir çevre eğitimi ile çevreye dair pek çok konuda duyarlılık sağlanması mümkün olacaktır (Öztürk-Samur, 2018: 88).

Çevre Eğitiminin Gelişimi

Farklı disiplinler tarafından konu edinilen çevre kavramına yönelik olarak alanyazında çeşitli tanımlamalar yer almaktadır. Hook (2015: 47), çevreyi "Ulusal ya da küresel seviyede bir bölgenin ekosistemi" olarak tanımlamıştır. Doğanay'a (2017: 117) göre ise çevre; "Bireyin, diğer canlıların ve cansız varlıkların bulunduğu ortamdaki bütün etken ve koşullar"dır. Tanımlardan da anlaşıldığı üzere çevre, insanı ve tüm varlıkları (canlı-cansız) içine alan geniş ve kapsayıcı bir kavramdır. Çevre ile insan arasında karşılıklı etkileşim söz konusudur. Çevre, insan yaşamını etkilediği gibi insan faaliyetlerinden de etkilenmektedir. Teknolojinin gelişmesiyle insanın çevre üzerindeki kontrolü artmış ve dolayısıyla çevreye olan tesirleri daha kuvvetli olmaya başlamıştır. Özellikle 21. yüzyılda insanın çevre üzerindeki etkisinin olumsuz yönleri daha ağırlık kazanmıştır. İnsanın doğa üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle biyoçeşitlilik azalmaktadır (Food and Agriculture Organization [FAO], 2019: 8). Bunun yanında ozon tabakasının incilmesi, sera etkisi, küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi pek çok çevre sorunuyla karşılaşmaktadır (Görgülü-Arı, 2019: 115).

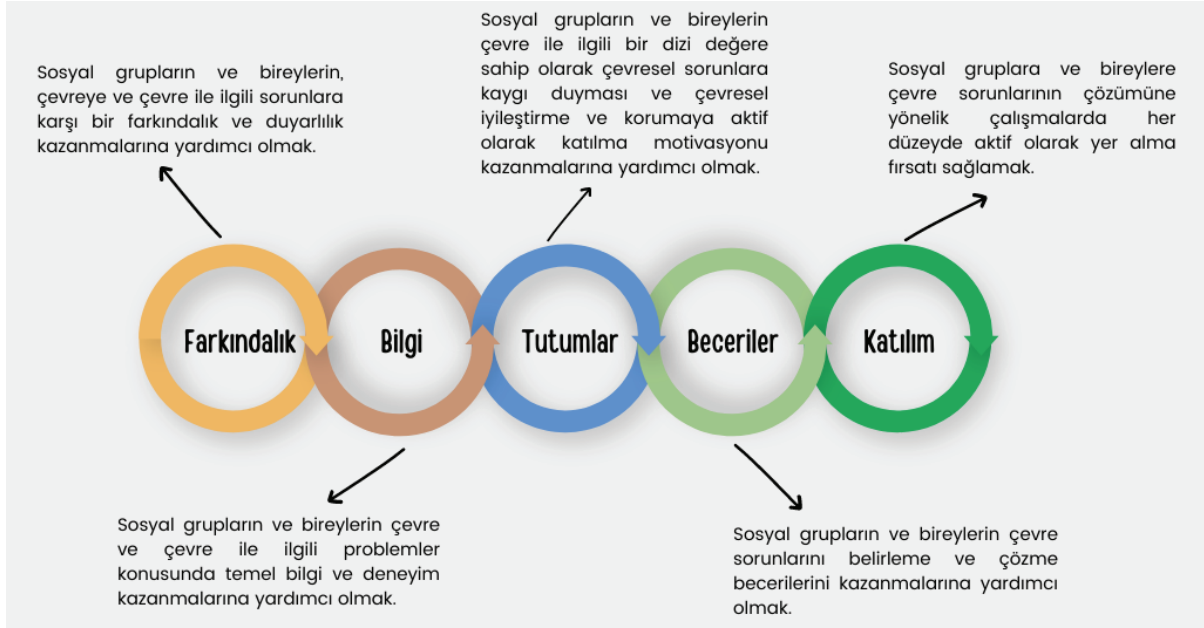
Tüm bu sorunların artarak devam etmesi sorunların çözümüne yönelik harekete geçme zorunluluğunu doğurmuştur. Devletler tarafından çevreyi koruma ve iyileştirmeye yönelik olarak zaman zaman atılan adımlar nedeniyle çevre hareketini 18. yüzyılın ikincisi yarısından başlatmak mümkün olsa da çevre hareketinin bugünkü anlamını kazanması, 1970'li yılları bulmuştur. 1960'lardan itibaren yazarlar tarafından çevreye dair çeşitli eserler ortaya konulmuştur. 1970'lerde artan çevre sorunlarıyla birlikte insanlarda oluşan gelecek kaygısı kamuoyunun konuya ilgisini artırmış, çevre sorunlarını konu edinen

çeşitli haberlerin basında yer bulmasının yanı sıra çevre konulu dergi ve gazeteler de yayımlanmıştır (Dilek-Eren, 2021: 175).

Bu gelişmelerin ardından çevreyi iyileştirmeye ve var olan kaynakların devamlılığını sağlamaya yönelik olarak uluslararası iş birliklerini içeren çeşitli konferanslar gerçekleştirilmiştir. Çevre eğitimi de şekillendiren bu konferansların ilki, 1972 yılında Birleşmiş Milletler (United Nations-UN) ev sahipliğinde Stockholm’de gerçekleşen “BM İnsan Çevresi Konferansı”dır (UN Conference on the Human Environment). Konferansa Türkiye’nin de dahil olduğu 113 ülke katılmıştır. Bu konferans, çevre sorunlarını önemli bir problem olarak ele alan ilk dünya konferansı olma özelliği taşımaktadır. Konferansta tüm insanları (öğrencilerden tüm vatandaşlara kadar) kapsayıcı ve disiplinler arası bir yaklaşımla çevre eğitimi için uluslararası bir program hazırlanması adına harekete geçilmesi tavsiye edilmiştir. Ayrıca Stockholm’de alınan kararla 5 Haziran, Dünya Çevre Günü olarak kabul edilmiştir (UN, 1972; UN, t.y.a).

İnsan Çevresi Konferansı’nın bir diğer çıktısı ise çevre eğitimi açısından önemli bir adım olan “BM Çevre Programı”nın (The UN Environment Programme-UNEP) kurulması olmuştur (UN, 1972: 24). 1975 yılına gelindiğinde Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization-UNESCO) ve UNEP iş birliğinde “Uluslararası Çevre Eğitimi Programı” (International Environmental Education Programme-IEEP) oluşturulmuştur (UNESCO, 1984). 1975 yılında yaşanan bir başka gelişme ise UNESCO tarafından düzenlenen “Uluslararası Çevre Çalıştayı” (International Environmental Workshop) olmuştur. Bu çalıştayın sonuçlarını içeren “Belgrad Şartı” (The Belgrade Charter) diğer bir ismi ile “Çevre Eğitimi İçin Küresel Çerçeve” (A Global Framework for Environmental Education) belgesinde çevre eğitiminin amacı şu şekilde açıklanmıştır: “Çevre ve onunla bağlantılı sorunların farkında olan ve bunlarla ilgilenen, var olan sorunların çözümüne ve yeni sorunların önlenmesine yönelik bireysel ve toplu olarak çalışma bilgisine, becerisine, tutumuna, motivasyonuna ve sorumluluğuna sahip bir dünya nüfusu yetiştirmek”. Çevre eğitimi amaçlarının boyutları ise belgede; farkındalık, bilgi, tutum, beceri, değerlendirme ve katılım olarak yer almıştır (UNESCO, 1975: 3).

IEEP’nin oluşturulmasının ardından UNESCO ve UNEP tarafından 1977 yılında Tiflis’te “Hükümetler Arası Çevre Eğitimi Konferansı” (Intergovernmental Conference on Environmental Education) gerçekleştirilmiştir. Bu konferansta alınan kararları içeren “Tiflis Bildirgesi”nde (Tbilisi Declaration) çevre eğitiminin rolü, hedefleri ve ilkeleri belirlenmiştir (UNESCO, 1978). Çevre eğitiminin detaylarıyla ele alındığı bu bildirme, çevre eğitiminin temellerinden olmuştur. Tiflis Bildirisi’nde çevre eğitiminin amaçları farkındalık, bilgi, tutumlar, beceriler ve katılım olmak üzere beş başlık altında toplanmıştır. Tiflis Bildirisi’nde yer alan çevre eğitimi amaçlarını Görsel 1’deki gibi özetlemek mümkündür (UNESCO, 1978: 26–27):

Görsel 1. Tiflis Bildirgesi Çevre Eğitimi Amaçları (UNESCO, 1978: 26-27).

1987 yılına gelindiğinde Norveç Başbakanı Gro Harlem Brundtland öncülüğünde Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (World Commission on Environment and Development-WCED) tarafından "Ortak Geleceğimiz Raporu" (bir diğer adı ile "Brundtland Raporu") yayımlanmıştır. Raporla sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmek için çevre stratejileri ve gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki uluslararası iş birliğinin önemi üzerinde durulmuştur (WCED, 1987). 1987 yılında yaşanan bir diğer gelişme, Tiflis Bildirgesi'nin 10. yılında UNESCO ve UNEP iş birliğinde Moskova'da gerçekleştirilen "Uluslararası Çevre Eğitim ve Yetiştirme Kongresi" (Conference on Environmental Education and Training) olmuştur. Bu kongrede 1990'larda eğitimciler için çevre eğitimi, yükseköğretimde çevre eğitimi, uzmanlaştırılmış çevre eğitimi konu başlıkları üzerinde durulmuştur (UNESCO ve UNEP, 1987).

Beş yıl sonra, 1992 yılında Rio de Janeiro'da gerçekleşen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda (UN Conference of Environment and Development) ele alınan konulardan biri de sürdürülebilir kalkınma için eğitim olmuştur. Ayrıca bu konferansta, iklim değişikliği ile doğrudan mücadele amacı güden ilk sözleşme olma özelliği taşıyan "BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi" imzaya açılmıştır (UN, 1993). 1994 yılında yürürlüğe giren sözleşmeye Türkiye 2004 yılında taraf olmuştur (Dışişleri Bakanlığı, t.y.).

Yine beş yıl sonra, 1997 yılında Selanik'te "Uluslararası Çevre ve Toplum Konferansı: Sürdürülebilirlik İçin Eğitim ve Toplum Bilinci" (International Conference Environment and Society: Education and Public Awareness for Sustainability) adlı etkinlik gerçekleştirilmiştir. Konferansta yayınlanan "Selanik Bildirgesi"nde (Declaration of Thessaloniki); daha önceki yıllarda gerçekleştirilen kongre ve konferansların (Belgrad, Tiflis, Moskova ve Toronto) önerilerinin ve hareket planlarının hâlâ geçerli olduğu vurgulanmıştır. Tiflis Bildirgesi ve Uluslararası Çevre Eğitim ve Yetiştirme Kongresi'nin kararlarının geçerliliğinin devam ettiği ifade edilmiştir (UNESCO, 1997). 1997 yılında yaşanan bir diğer önemli gelişme, "Kyoto Protokolü"nü (Kyoto Protocol) imzalanması olmuştur. Kyoto Protokolü ile BM

İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nde kabul edilen sera gazı emisyonlarının sınırlandırılmasına yönelik olarak ülkelerin önemler almaları ve durumlarını düzenli olarak raporlamaları kararlaştırılmıştır (UN, t.y.b).

2010 yılında Dünya Meteoroloji Organizasyonu (World Meteorological Organization-WMO) ve UNEP ortaklığında oluşturulan “Ozon İncelmesinin Bilimsel Değerlendirmesi: 2010” Raporunda (Scientific Assessment of Ozone Depletion: 2010) ozon tabakasının incelenmesi ve buna bağlı olarak gelişen iklim değişikliğine dikkat çekilmiştir (WMO ve UNEP, 2010). 2015 yılına gelindiğinde ise “Dünyamızı Dönüştürmek: Sürdürülebilir Gelişim İçin 2030 Yılı Gündemi” (Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development) ve “Paris Anlaşması” (Paris Agreement) olmak üzere iki önemli gelişme yaşanmıştır. Taraf devletler için iklim değişikliğine yönelik kapsamlı önlemleri içeren Paris Anlaşması'nda dünya sıcaklık artışının 1,5 C°'de tutulması hedeflenmiştir (UN, 2015). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından hazırlanan ve 2015 yılında kabul edilen Gündem 2030: BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) ile dünyada süregelen çevre sorunları ile siyasi ve ekonomik sorunlara yönelik gelecek 15 yıl için hedefler oluşturulmuştur (UN, 2015). Farklı sorunları çözmeye yönelik olarak hazırlanan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları bu yönüyle disiplinler arası bir çalışma alanının ürünüdür. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarını oluşturan 17 hedef aşağıdaki gibidir:

Sürdürülebilir Kalkınma İçin KÜRESEL AMAÇLAR

Görsel 2. BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (BM, 2015).

1. *Yoksulluğa Son:* Sosyal korumayı artırarak yoksulların korunma altına alınmasını ve aşırı yoksulluğun sona erdirilmesini hedeflemektedir.

2. *Açlığa Son:* Yetersiz beslenme ve açlığın sonlandırılması, bu çerçevede gıda israfının önlenmesi ile sürdürülebilir gıda üretimini hedeflemektedir.

3. *Sağlık ve Kaliteli Yaşam*: Anne ölümlerinin azaltılması ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele gibi çeşitli amaçlarla toplum sağlığının korunmasını hedeflemektedir.
4. *Nitelikli Eğitim*: Her çocuk için ücretsiz, eşit eğitimin sağlanmasını ve sürdürülebilir kalkınma için eğitimi hedeflemektedir.
5. *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*: Kadınlara ve kız çocuklarına yönelik her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve kadınların toplumsal alanlara katılımlarının artırılmasını hedeflemektedir.
6. *Temiz Su ve Sanitasyon*: Su ekosisteminin korunmasını ve herkes için erişilebilir ve güvenli suyun sağlanmasını hedeflemektedir.
7. *Erişilebilir ve Temiz Enerji*: Yenilenebilir enerjinin artırılması ve herkesin modern enerjiye erişiminin sağlanması hedeflenmektedir.
8. *İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme*: Ekonomik büyümede sürdürülebilirliğin sağlanması hedeflenmektedir.
9. *Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı*: Kapsayıcı ve sürdürülebilir sanayinin geliştirilmesi hedeflenmektedir.
10. *Eşitsizliklerin Azaltılması*: Gelir eşitsizliklerinin azaltılması hedeflenmektedir.
11. *Sürdürülebilir Şehirler ve Toplumlar*: Şehir planlamalarının sürdürülebilir olarak yapılması, doğal ve kültürel mirasın korunması ve atık yönetiminin çevreye zarar vermeyecek şekilde düzenlenmesi hedeflenmektedir.
12. *Sorumlu Üretim ve Tüketim*: Kişi başına düşen atık miktarının azaltılması ve doğal kaynakların bilinçli kullanılması hedeflenmektedir.
13. *İklim Eylemi*: İklim değişikliği ve afetlerle mücadeleye yönelik uyum ve dayanıklılığın sağlanması hedeflenmektedir.
14. *Sudaki Yaşam*: Başta denizler olmak üzere su ekosisteminde kirliliğin azaltılması ve sudaki biyoçeşitliliğin korunması hedeflenmektedir.
15. *Karasal Yaşam*: Ormanların korunması ve karadaki biyoçeşitlilik kaybının durdurulması hedeflenmektedir.
16. *Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar*: Şiddetin azaltılması ve çocuk istismarının engellenmesi, hukukun üstünlüğünün ve kurumlarda şeffaflığın sağlanması hedeflenmektedir.
17. *Amaçlar İçin Ortaklıklar*: Sürdürülebilir kalkınma için iş birliğinin sağlanması hedeflenmektedir (BM, 2015).

Türkiye’de Çevre Eğitimi

Türkiye’de çevre eğitimi konusunda yaşanan gelişmelere bakıldığında çevreyi korumaya yönelik atılan ilk adımın 1982 Anayasası’nda bu hususta bir maddeye yer verilmesi olduğu görülmektedir. Anayasanın

56. maddesinde: “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir...” (Resmî Gazete, 9 Kasım 1982: 15) ibaresine yer verilmiştir. Bu maddeyle çevre konusunda sorumluluk devlet ve vatandaş arasında paylaştırılmıştır. Kanuni düzenlemenin dışında 1999 yılında Çevre ve Orman Bakanlığı ile Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) arasında çevre eğitime yönelik “Çevre Eğitimi Konularında Yapılacak Çalışmalara İlişkin İşbirliği Protokolü” imzalanmış ve okul öncesinden yükseköğretime kadar her düzeyde çevre eğitiminin verilmesi için çalışmalar yapılması kararlaştırılmıştır (Çevre ve Orman Bakanlığı, 2004: 456).

Türkiye’de çevre eğitiminin 2015 yılına kadar ilköğretim düzeyinde çeşitli dersler aracılığıyla öğrenciye verilmesi söz konusuysen, Paris Anlaşması’nın imzalanmasının ardından ortaokul kademesinde seçmeli ders olarak okutulmak üzere “Çevre Eğitimi” dersi öğretim programı hazırlanmıştır (MEB, 2015). Çevre eğitimi dersinin 2015 yılında okutulmaya başlanmasının yanında 2017 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından ülke genelinde geri dönüşüm ve sıfır atık farkındalığını artırmaya yönelik olarak “Sıfır Atık” ve “Sıfır Atık Mavi” projeleri başlatılmıştır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı [ÇŞB], 2019). 2020 yılında, FAO ve Tarım ve Orman Bakanlığı (TOB) tarafından gıda ve gıda üretim sürecindeki kaynak israfını engellemeye yönelik olarak “Gıdanı Korum” projesi başlatılmıştır (TOB, 2020).

Öte yandan Türkiye’de çevre eğitimini etkileyecek en önemli gelişmelerden birisi, 2015 yılında imzalanan Paris Anlaşması’nın 2021 yılında TBMM tarafından onaylanması olmuştur. Paris Anlaşması’nın 12. maddesinde taraf ülkelerin kamu farkındalığını artırmaları, iklim değişikliği eğitimi konusunda iş birliği yapmaları ve harekete geçmeleri üzerinde durulmaktadır (Resmî Gazete, 7 Ekim 2021). Anlaşmanın kabul edilmesinin ardından Türkiye Cumhuriyeti, öncelikle Çevre ve Şehircilik Bakanlığının ismini Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı olarak değiştirmiştir (Resmî Gazete, 29 Ekim 2021). Sonrasında ise 2015 yılında çevre eğitimi olarak programda yer bulan ders, “Çevre Eğitimi ve İklim Değişikliği” (ÇEİDP) olarak değiştirilmiştir (MEB, 2022).

UNESCO (t.y.), nitelikli eğitimin çocukları iklim değişikliğinin olumsuz etkileri karşısında dayanıklı hâle getirmeyi amaçladığını vurgulamaktadır. İklim değişikliği, tüm gerçekliğiyle günümüzün ve geleceğin ciddi bir sorunu olarak büyümektedir. Bu durum, çevre ve iklim değişikliği eğitiminin verilmesine olan ihtiyacı daha da artırmaktadır. Bu nedenle çevre eğitimi ve iklim değişikliğini konu edinen ders içeriklerinin bu ihtiyacı karşılayacak nitelikte olması gerekmektedir. Bu gerekçeyle 2022 yılında bu ihtiyaçlara cevap verme amacıyla yayımlanan Çevre Eğitimi ve İklim Değişikliği Öğretim Programı’nın incelenmesine karar verilmiştir. Bunun için ilgili program Tiflis Çevre Eğitimi Amaçları ve 2030 BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları açısından değerlendirilmiştir.

İlgili Araştırmalar

Alanyazın tarandığında farklı derslerin öğretim programlarında çevre eğitiminin yerini gösteren ve çevre eğitimi dersi öğretim programının içeriğinin incelendiği iki grup araştırma bulunmaktadır. İlk grupta yer alan bazı araştırmalarda (Adıyaman, 2021; Akengin ve İbrahimoglu, 2015; Akinoğlu ve Sarı,

2009; Aktaş, 2019; Alım 2006; Cabbar, Gültekin, Güneş, Aytaç ve Daşgın, 2020; Gülersoy vd., 2020; Gürkan, 2009; Koto, 2020; Demir ve Yalçın, 2014; Güven ve Hamalosmanoğlu, 2012; Muşlu-Kaygısız, 2019; Öz-Aydın vd., 2022; Şahin, 2021; Tanrıverdi, 2009; Turan ve Koç, 2021; Yılmaz, 2016; Yolcu, 2014), ilköğretim (ilkokul+ortaokul) düzeyinde farklı öğretim programlarında çevre eğitiminin yerinin incelendiği görülmektedir. Benzer şekilde ortaöğretim düzeyinde yapılan çalışmalar da (Demir ve Yalçın, 2014; Erdoğan vd., 2012; Gülersoy vd., 2020; Uzun ve Sağlam, 2007; Ünal ve Dımaşkı, 1999;) alanyazında yer bulmuştur. Bunların yanında aynı kademedeki programların yalnız birinde çevre eğitiminin yerini değerlendiren çalışmalar da bulunmaktadır: Hayat bilgisi (Bahar vd., 2013), fen bilimleri (Cebesoy ve Dönmez-Şahin, 2010; Kızılay ve Şentürk, 2021; Ürey ve Aydın, 2014; Yücel ve Özkan, 2013), sosyal bilgiler (Öztürk ve Zayimoğlu-Öztürk, 2016; Yakar ve Karakuş, 2019), okul öncesi (Gülây ve Ekici, 2010). Bu araştırmaların yanı sıra karşılaştırmalı eğitim amacıyla çeşitli ülkelerin öğretim programlarının çevre eğitimi açısından incelendiği (Akçay, 2006; Barak ve Gönençgil, 2020; Erdoğan vd., 2009; Erten vd., 2022; Derman, 2015) araştırmalar da gerçekleştirilmiştir.

Genel itibarıyla alanyazına bakıldığında, öğretim programlarında çevre eğitimi üzerine yapılan çalışmalarda programların; çevre eğitimi amaçları, çevre okuryazarlığı, sürdürülebilir kalkınma gibi kriterler açısından incelendiği görülmüştür. Bu araştırmaların ilkinde Kızılay ve Şentürk (2021), Ortaokul fen bilimleri dersi öğretim programını çevre eğitiminin amaçları ve seviyeleri (ekolojik temeller seviyesi, kavramsal farkındalık seviyesi, araştırma ve değerlendirme seviyesi, çevresel etkinlik yeteneği seviyesi) açısından incelenmiştir. İnceleme sonunda çevreyle ilgili kazanımların çevre eğitimi amaçlarının dört seviyesine de uyumlu olarak hazırlandığını tespit etmişlerdir. Araştırmanın sonuçlarına göre fen bilimleri öğretim programının çevre eğitimi amaçlarının tüm seviyelerine uygun içeriği barındırdığı ifade edilmiştir. Bir diğer araştırmada Koto (2020), Türkiye ve Kanada ilkököl öğretim programlarını Tiflis Bildirgesi'nde yer alan çevre eğitimi amaçlarına göre değerlendirmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre iki ülkenin programının da amaçlara yönelik kazanımlar barındırdığını ancak Türkiye'deki öğretim programlarında bilinç, tutum ve katılım amaçlarına yönelik sınırlı sayıda kazanımın yer aldığı ortaya konulmuştur. İlköğretim öğretim programını çevre eğitimi bağlamında sürdürülebilir kalkınma açısından ele alan Tanrıverdi (2009); fen ve teknoloji, hayat bilgisi ve sosyal bilgiler derslerinin öğretim programlarında yer alan özel amaçları ve kazanımlarını Avrupa Birliği Komisyonu tarafından hazırlanan Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi'nde bulunan yedi temel önceliğe göre incelemiştir. Araştırma sonucunda öğretim programlarında sürdürülebilirlik için eğitime yönelik olarak yeterli konu ve kazanımın bulunmadığına dikkat çekmiştir. Sürdürülebilir kalkınma ile çevre eğitimi buluşturan diğer bir araştırmada Aktaş (2019); fen bilimleri, çevre eğitimi, inkılap tarihi ve Atatürkçülük, hayat bilgisi ile sosyal bilgiler derslerinin öğretim programlarını Birleşmiş Milletler (BM) 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları açısından incelemiş; programların durumunu çevre eğitimi ve iklim değişikliği boyutunda ortaya koymayı hedeflemiştir. Araştırmasının sonucunda ilgili programların sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından yeterli düzeyde olmadığı kanaatine varmıştır.

Çevre eğitimi ve sürdürülebilir kalkınmanın bir araya getirildiği araştırmaların yanı sıra çeşitli öğretim programlarını sürdürülebilir kalkınma açısından inceleyen çalışmalar (Aktaş vd., 2020; Bulut ve

Çakmak, 2018; Dere ve Demirci, 2021; Göcen ve Şahin, 2021; Jóhannesson vd., 2011; Kaya ve Tomal, 2011) da tespit edilmiştir.

Bu araştırmada ise MEB tarafından 2022 yılında yayımlanan Çevre Eğitimi ve İklim Değişikliği Dersi Öğretim Programını, Tiflis Bildirgesi'nin çevre eğitimi amaçları ve BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları açısından incelemek amaçlanmıştır. Araştırma için seçilen iki temel belge, çevre eğitiminin kaynakları olduğu için mevcut Çevre Eğitimi ve İklim Değişikliği Dersi Öğretim Programının bu belgelerle uyumunun nasıl olduğunu ortaya koymak, Türkiye'de bu programın etkin bir şekilde uygulanması için neler yapılabileceğini ve çağdaş çevre eğitimi amaçlarına hizmet edebilirliğini ortaya koyması açısından alana özgün bir katkı sağlayacaktır.

Tüm bu bilgiler ışığında araştırmanın alt amaçları belirlenmiştir:

1. ÇEİDP Programının genel yapısı ve özellikleri nelerdir?
2. ÇEİDP Programında hangi çevre sorunlarına ve çözüm önerilerine yer verilmiştir?
3. Tiflis Bildirgesi Çevre Eğitimi Amaçları ÇEİDP Programının kazanımlarında nasıl yer almaktadır?
4. BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ÇEİDP Programının kazanımlarında nasıl yer almaktadır?

Yöntem

Araştırma Deseni

Bu araştırmada bir öğretim programı ve uluslararası iki belge incelendiği için doküman analizi yöntemi tercih edilmiştir. Bilindiği gibi doküman analizi, belgelerin sistematik olarak incelenmesini sağlayan, kodların belirlenmesi, kodlanması ve analiz süreçlerini kapsayan bir araştırma yöntemidir (Wach, 2013).

Veri Toplama Kaynakları

Dokümanlar, birincil ve ikincil kaynak olarak sınıflandırılmaktadır. Birincil kaynakların analizi işlenmemiş, ham malzemelerin yorumlanmasını; ikincil kaynakların analizi, başkaları tarafından yapılan veya oluşturulan yorumların analizini ifade etmektedir (Martin, 2021: 325). Bu araştırmada araştırmacılar tarafından veri üretilmemiş, ikincil kaynaklar kullanılmıştır. Araştırmada incelenen dokümanlar; 2022 Çevre Eğitimi ve İklim Değişikliği Dersi Öğretim Programı, Tiflis Bildirgesi ve BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarıdır.

Verilerin Analizi

Doküman analiziyle incelenen veriler, içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Kategoriler oluşturmayı ve metni inceleyerek metinde yer alan kelimeleri, cümleleri bu kategoriler çerçevesinde kodlamayı ve ardından saymayı kapsayan içerik analizi hem nitel hem de nicel araştırmalarda kullanılan bir veri analizi yöntemidir (Silverman, 2018: 162). Araştırmada kodlama yapılırken protokol kodlama gerçekleştirilmiştir. Protokol kodlama; verilerin önceden belirlenmiş ve standartlaştırılmış bir

sisteme göre toplanarak kodlanmasını ifade etmektedir (Saldaña, 2019: 175). Bu araştırmada çevre eğitimi ve iklim değişikliği öğretim programı incelenirken Tiflis Bildirgesi'nde yer alan çevre eğitimi amaçları (5 amaç) ve BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (17 amaç) kod olarak belirlenmiş, veriler bu doğrultuda analiz edilmiştir. Programda yer alan çevre sorunlarının sınıflandırılması yapılırken ise alanyazında yer alan kaynaklardan (Gürbüz ve Kışoğlu, 2015; Özey, 2008) yararlanılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde veri analizinden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Araştırmanın bulguları; "Programın Genel Yapısı ve Özellikleri", "Programda Yer Alan Çevre Sorunları ve Önerileri", "ÇEİDP Kazanımlarının Tiflis Bildirgesi Çevre Eğitimi Amaçları Açısından Değerlendirilmesi" ve "ÇEİDP Kazanımlarının BM 2030 SKA Açısından Değerlendirilmesi" olmak üzere dört başlık altında sunulmuştur.

Programın Genel Yapısı ve Özellikleri

ÇEİDP'nin genel yapısı incelendiğinde; MEB "öğretim programının genel amaçları", "değerlerimiz" ve "yetkinlikler gibi başlıkların bulunduğu genel giriş bölümünün ardından programa özgü hazırlanan "özel amaçlar", "beceriler", "programın uygulanmasında dikkat edilecek hususlar" ile "kazanım ve açıklamaları" bölümlerine yer verilmiştir. Buna karşın programa özgü "değerler" in olmadığı saptanmıştır.

Özel Amaçlar. ÇEİDP'nin 12 özel amacı bulunmaktadır. Bu özel amaçların dördünün doğrudan iklim değişikliğini, ikisinin sürdürülebilir kalkınmayı konu edindiği görülmüştür. Bunlar arasında çevreyle ilgili temel bilgi sahibi olunmasını önceleyen amaçların yanı sıra çevre dostu teknoloji ve çevreyle ilgili kariyeri konu edinen amaçlar olduğu da tespit edilmiştir.

Beceriler. ÇEİDP'de beceriler, "bilimsel süreç becerileri" ve "yaşam becerileri" olmak üzere iki başlık altında toplanmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. ÇEİDP'de yer alan beceriler (MEB, 2022: 8).

<i>Bilimsel Süreç Becerileri</i>	<i>Yaşam Becerileri</i>
Gözlem	Analitik düşünme
Ölçme	Problem çözme
Sınıflama	Karar verme
Verileri kaydetme	Yaratıcı düşünme
Hipotez kurma	İletişim
Verileri kullanma	Takım çalışması
Model oluşturma	Sosyal farkındalık
Değişkenleri değiştirme ve kontrol etme	Küresel farkındalık
Deney yapma	Sağlıklı yaşam
	Planlama ve organizasyon
	Etkin katılım
	Dışa dönüklük
	Açık fikirlilik
	Empati

Görüldüğü gibi programda çeşitli, kapsamlı ve birbiriyle yakın ilişkili becerilere yer verilmiştir.

Programın Uygulanmasında Dikkat Edilecek Hususlar. ÇEİDP'nin uygulanması esnasında dikkat edilecek hususlar incelendiğinde öğrencinin aktif olarak öğrenme sürecine katılması, ders içeriklerinin uygulamalar içermesi gerektiği ifade edilmiştir. Dersin uygulanma ortamının ise yalnızca sınıftan ibaret olmaması ve yakın çevreden başlayarak öğrencilerle okul dışı uygulamalar yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Öğretim yöntem ve teknikleri açısından değerlendirildiğinde programda; argümantasyon, araştırma, sorgulama, iş birliği, proje, gezi-gözlem ve probleme dayalı öğrenmeden doğrudan bahsedildiği görülmüştür. Öğrencinin aktif katılımını sağlayacak bu yöntemlerin kullanılması için öğretmenlerin rehberlik etmelerinin ve öğrencilerin yeni fikirler oluşturmalarına imkân sağlayacak ortamlar oluşturmalarının önemi ifade edilmiştir. Bunların yanı sıra programda, öğrencilerin çevreye karşı duyarlı ve sorumlu bireyler olması amacıyla derse ve çevreye karşı ilgilerinin artırılmasının, derste örnek olaylara yer verilmesinin uygun olduğu belirtilmiştir. Doğrudan ifade edilmese de burada öğrencilere doğal çevreye duyarlılık ve sorumluluk değerlerinin kazandırılmak istendiğini söylemek mümkündür.

Kazanımlar ve Açıklamaları. ÇEİDP; “İnsan ve Doğa”, “Döngüsel Doğa”, “Çevre Sorunları”, “Küresel İklim Değişikliği”, “İklim Değişikliği ve Türkiye” ile “Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Dostu Teknolojiler” olmak üzere altı üniteden oluşmaktadır. Bu altı ünite çerçevesinde programda toplamda 34 kazanım yer almaktadır. 34 kazanım için belirlenen toplam ders saati ise 72 saat olarak programda belirtilmiştir. Küresel iklim değişikliği ve Türkiye açısından iklim değişikliğinin ayrı ünitelerde ele alınması dikkat çekmektedir. Bununla birlikte programda sürdürülebilir kalkınmaya yönelik de ayrı bir ünite yer almaktadır.

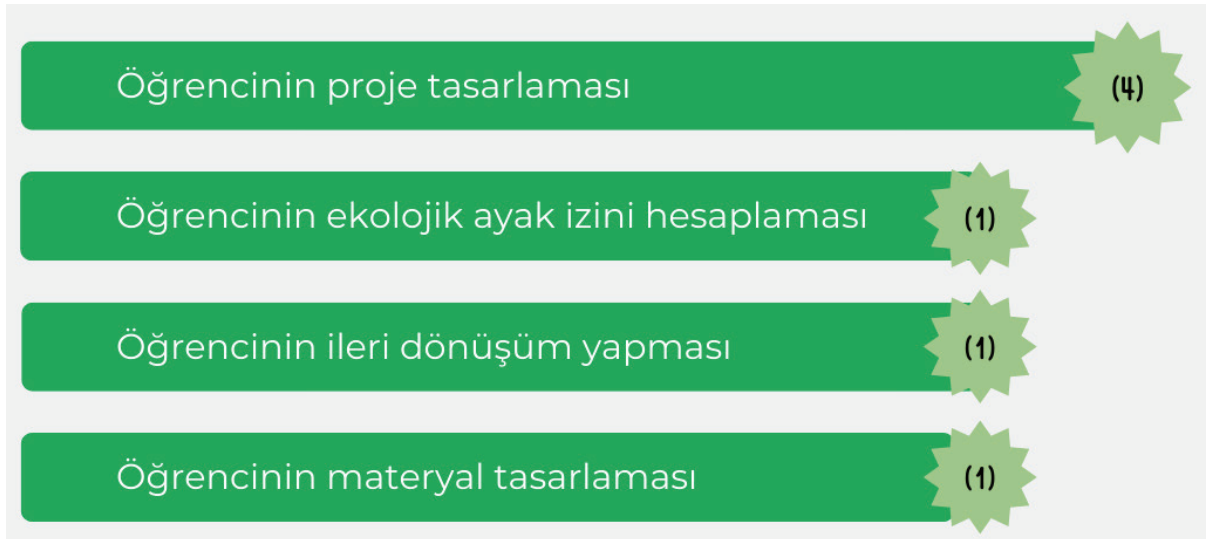
Programda Yer Alan Çevre Sorunları ve Çözüm Önerileri

İkinci araştırma sorusunda Paris Anlaşması'nın TBMM tarafından onaylanmasından sonra hazırlanan ve yayımlanan ÇEİD Programı'nın kazanımları çevre sorunları açısından değerlendirilmiştir (Görsel 3).

Görsel 3. ÇEİDP’de yer alan çevre sorunları

Programda; güncel çevre sorunları, yerleşme ve nüfus ile ilgili sorunlar, madenler ve enerji kaynakları ile ilgili sorunlar ve küresel ısınma ve iklim değişikliği ile ilgili sorunlar olmak üzere dört temel sorun üzerinde durulmuştur. Bu sorunların çözümüne yönelik olarak programda ne tür öneriler olduğunu değerlendirmek amacıyla kazanımlar incelenmiş ve tespit edilen çözüm önerileri (hareket biçimleri), Görsel 4’de sunulmuştur:

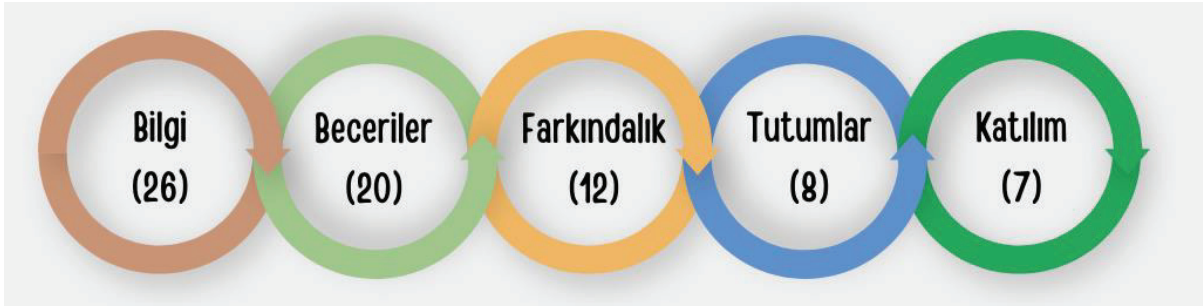
Görsel 4. ÇEİDP’de yer alan çözüm önerileri

Programda yer alan çözüm önerileri (hareket biçimleri) incelendiğinde en çok “öğrencilerin proje tasarlamasına” (4) yönelik kazanımın bulunduğu görülmüştür. Bu kazanımlar arasında sürdürülebilir kalkınma ve çevre dostu teknolojiler öğrenme alanında yer alan ÇEİDP.6.7. kazanımı; "Gerçek hayat

sorununa yönelik sürdürülebilir kalkınma bilincine dayalı çözüm içeren bir proje tasarlar” (MEB, 2022: 14) şeklindedir. ÇEİDP’de yer bulan diğer çözüm önerilerinin ise “ekolojik ayak izi hesaplama” (1), atık malzemeleri kullanarak yeni bir ürün tasarlamayı ifade eden “ileri dönüşüm yapma” (1) ve “materyal tasarlama” (1) olduğu belirlenmiştir. İklim değişikliği sorununun çözümüne yönelik eğitim kaygısı taşıdığı belirtilen ÇEİDP’de yer alan 34 kazanımın yalnızca yedisinin hareket biçimi içermesi, ilginç bir bulgudur.

ÇEİDP Kazanımlarının Tiflis Bildirgesi Çevre Eğitimi Amaçları Açısından Değerlendirilmesi

Programda yer alan 32 kazanımın Tiflis Bildirgesi’nde bulunan çevre eğitimi amaçlarından hangilerine hizmet ettiğini, bir başka ifade ile hangi amaca yönelik olduğunu tespit etmek amacıyla kazanımlar incelenerek Görsel 5’te sunulmuştur:

Görsel 5. BM 2030 SKA Açısından ÇEİDP Kazanımları

Kazanımların en çok “bilgi” (26), en az ise “katılım” amaçlarını içerdiği görülmüştür. Sürdürülebilir kalkınma ve çevre dostu teknolojiler öğrenme alanında yer alan bir kazanımda bilgi amacı şu şekilde yer almıştır:

“ÇEİDP.6.4. Sürdürülebilir kalkınma açısından geri dönüşümün ve geri kazanımın önemini açıklar.”

- Geri dönüşüm ve geri kazanım arasındaki farklara değinilir.*
- Sıfır atık projesi ve atık değerlendirme ile ilgili yapılan projelere değinilir (MEB, 2022: 14).*

Kazanım ve açıklamaları incelendiğinde, “önemini açıklar” ve “...değinilir” ifadeleri ile çevre eğitiminin bilgi amacına yönelik olan bir kazanımın oluşturulduğu görülmektedir. Bunun yanında birden fazla amaca yönelik olan bazı kazanımlar da bulunmaktadır (bilgi ve beceri):

“ÇEİDP.1.4. Doğanın hassas bir dengeye sahip olduğu ile ilgili çıkarım yapar.”

- Detayları verilmeden üretici, tüketici ve ayırıştırıcıların doğal denge üzerindeki rollerine değinilir (MEB, 2022: 10).*

İnsan ve doğa öğrenme alanında yer alan ÇEİDP.1.4. kazanımı incelendiğinde “çıkarm yapar ifadesi ile beceri amacına yönelik bir kazanım cümlesi oluşturulmuştur. Kazanım açıklaması incelendiğinde ise

kazanımın bilgi amacına yönelik bir içerik de barındırdığı görülmektedir. Bilgi ve beceri amaçlarının ardından "Farkındalık" amacının kazanımlarda yer bulduğu görülmüştür. Farkındalık ve bilgi amacını içeren kazanımlardan biri şöyledir:

"ÇEİDP.6.2. Su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımının önemini fark eder."

- a) *Suyun canlılar için önemi belirtilerek su okuryazarlığına değinilir.*
- b) *Su okuryazarlığı; su tasarrufu, su yönetimi, su kaynaklarının temiz tutulması, tarımsal sulama vb. boyutlarına kısaca değinilir (MEB, 2022: 14).*

Su kaynaklarının korunması ve sürdürülmesini konu edinen ÇEİDP.6.2. kazanımında görüldüğü üzere "fark eder" fiili "farkındalık" amacına atıf yapmaktadır. Kazanımın açıklamasında ise su okuryazarlığı ve onun alt boyutlarına yönelik olarak "...değinilir" ifadesine yer verilmektedir (bilgi amacı).

Programda farkındalığı, "tutumlar"a yönelik amaçlar takip etmektedir. Çevreyi iyileştirme kaygısını da içinde barındıran tutum amacına yönelik iklim değişikliği ve Türkiye ünitesinde yer alan bir kazanım şöyledir:

"ÇEİDP.5.5. İklim değişikliğinin Türkiye'deki etkilerini azaltmaya yönelik toplumsal farkındalık oluşturacak proje/projeler tasarlar" (MEB, 2022: 13).

"Proje tasarlar" fiiliyle "beceri" ve "katılım" amaçlarını birlikte içeren kazanımda, iklim değişikliğinin Türkiye üzerindeki olumsuz etkilerine yönelik öğrencinin düşünmesini ve durumu iyileştirme yönünde kaygı duymasını sağlamak istenmektedir ("tutumlar"). Kazanımda öğrencilerin belirli seviyede katılımını sağlayacak bir içerik olan proje tasarımı belirtilirken projenin uygulanması ile ilgili herhangi bir beklentinin olmaması veya bu konuda bir yönlendirmeye yer verilmemesi dikkat çeken bir husus olmuştur.

Son olarak programın kazanımlarında diğerlerine nazaran daha az yer verilen amaç, "katılım" olmuştur. Bu amaca yönelik tespit edilen kazanımlardan biri aşağıda verilmiştir:

"ÇEİDP.6.5. Atık malzemelerden yararlanarak bir ileri dönüşüm ürünü tasarlar."

- a) *İleri dönüşüm kapsamında çeşitli atıklardan yararlanılarak bir ürün tasarlaması sağlanır" (MEB, 2022: 14).*

Öğrencilerin "ileri dönüşüm" faaliyeti yapmaları, başka bir deyişle atık malzemeleri kullanarak yeni bir ürün ortaya çıkarmalarıyla çevre hareketine katılımı ifade eden bir uygulama hedeflendiği görülmektedir.

Görüldüğü üzere sorunların çözümüne yönelik hazırlanan ÇEİDP, çevre eğitimi amaçları açısından en çok "bilgi", en az "katılım"a yönelik kazanım barındırmaktadır.

ÇEİDP Kazanımlarının BM 2030 SKA Açısından Değerlendirilmesi

ÇEİDP'nin BM 2030 SKA'nın hangi amaçlarını içerdiğinin belirlenmesi amacıyla kazanımlar ve kazanım açıklamaları değerlendirilmiş ve elde edilen bulgular, Görsel 6'da sunulmuştur:

Görsel 6. BM 2030 SKA Açısından ÇEİDP Kazanımları

Görsel 6'da görüldüğü üzere programda yer alan 32 kazanımın en çok "13. İklim Eylemi" (21) amacıyla ilgili olduğu tespit edilmiştir. İklim eylemi amacını "11. Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar" (16) amacı takip etmektedir. "6. Temiz Su ve Sanitasyon" (11), "15. Karasal Yaşam" (11) amaçları ise programda en çok kazanım içeren diğer amaçlar olmuşlardır. Buna karşın programda "5. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği", "8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme", "10. Eşitsizliklerin Azaltılması" ve "16. Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar" amaçları ile doğrudan ilişkili herhangi bir kazanım tespit edilmemiştir.

SKA'da kapsayıcı ve sürdürülebilir sanayileşmeyi konu edinen "9. Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı" amacı; atık yönetiminden sürdürülebilir kentleşmeye, şehirler ile ilgili pek çok hedefi içeren "11. Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar" amacı; başta iklim değişikliği olmak üzere çevre sorunlarını azaltmayı hedefleyen "13. İklim Eylemi" amacı; sudaki biyoçeşitliliğin korunması ve sürdürülmesini hedefleyen "14. Sudaki Yaşam" ve karadaki biyoçeşitliliğin sürdürülmesini hedefleyen "15. Karasal Yaşam" amacı olmak üzere beş kalkınma amacını içeren ÇEİDP.1.2. kazanımı şu şekildedir:

"ÇEİDP.1.2. İnsan ve doğa arasındaki etkileşimin olumlu ve olumsuz yönlerini tartışır."

- İnsan ve doğa arasındaki etkileşim ele alınırken doğal ve yapay çevreye değinilir.*
- Plansız yerleşme, sanayileşme, ulaşım vb. faaliyetlerin doğaya olumlu ve olumsuz etkilerine değinilir.*
- Doğanın insana olumlu ve olumsuz etkilerine yönelik yerel ve küresel örnekler üzerinde durulur (MEB, 2022: 10).*

Gıda israfını azaltmayı ve herkesin gıdaya ulaşmasını sağlamayı hedefleyen "2. Açlığa Son" amacı; üretim ve tüketim arasında denge kurulması gerektiğini vurgulayarak gereksiz tüketimi azaltmayı hedefleyen "12. Sorumlu Tüketim ve Üretim" amacı ve "11. Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar" ile "13. İklim Eylemi" amaçlarını konu edinen ÇEİDP.3.4. kazanımında ise ekolojik ayak izi şöyle ele alınmıştır:

"ÇEİDP.3.4. Ekolojik ayak izi kavramını örneklerle açıklar."

- a) Öğrencinin ekolojik ayak izini hava, su, gıda, enerji, atıklar (organik atıklar, katı atıklar, tehlikeli atıklar vb.) üzerinden kendi tüketim alışkanlıkları ile hesaplaması sağlanır. Ekolojik ayak izi hesaplamasının güvenilir dijital kaynaklar kullanılarak yapılması önerilir (MEB, 2022: 11).

Finans, teknoloji, kapasite geliştirme gibi pek çok konuda SKA'yı gerçekleştirmek amacıyla paydaş ülkelerin ortaklıklar oluşturması ve birbirlerine destekleyici olmalarını konu edinen "17. Amaçlar İçin Ortaklıklar" amacı ile "13. İklim Eylemi" amacını içeren ÇEİDP.5.2. kazanımında Paris Anlaşması başta olmak üzere uluslararası işbirlikleri konu edinilmiştir.

"ÇEİDP.5.2. Türkiye'de iklim değişikliği ile mücadeleye yönelik ulusal ve uluslararası çalışmaların önemini tartışır."

- a) Küresel iklim değişikliği ile mücadeleye yönelik Paris Anlaşması gibi uluslararası anlaşmalara değinilir.
- b) Küresel iklim değişikliğinin önlenmesine yönelik ulusal düzeyde çalışmalar yapan kurum ve kuruluşların faaliyetlerine değinilir (MEB, 2022: 13).

Doğrudan sürdürülebilir kalkınma ifadesini içermesi nedeniyle ÇEİDP.6.6. kazanımı ise "tüm amaçlar" olarak sınıflandırılmıştır:

"ÇEİDP.6.6. Türkiye ve dünyadaki sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen örnekler sunar."

- a) Çevre dostu teknolojileri de kapsayan önerilere yer verilmesi beklenir.
- b) Sürdürülebilirliği destekleyen sakin şehirler, ekolojik köyler, sürdürülebilir okul vb. kavramlara değinilir.
- c) Geçmişten günümüze çevreyi korumaya yönelik, tarihte iz bırakan uygulamalardan örnekler verilir (MEB, 2022: 14).

Genel itibarıyla değerlendirildiğinde, ÇEİDP kazanımları SKA'nın tamamına dair doğrudan içerik barındırmasa da öğretim programının altıncı ünitesinin "Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Dostu Teknolojiler" olması nedeniyle SKA'nın programda önemsendiği ve kazanımların bu çerçevede oluşturulduğu söylenebilir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

2022 yılında yayımlanan Çevre Eğitimi ve İklim Değişikliği Seçmeli Dersi Öğretim Programını çevre eğitimi ve sürdürülebilir kalkınma amaçları açısından inceleyen bu çalışmada bazı araştırma sorularına cevap aranmıştır. İlk olarak programın genel yapısı ve nitelikleri incelenmiştir. Programda "özel amaçlar", "beceriler", "programın uygulanmasında dikkat edilecek hususlar" ile "kazanım ve açıklamaları" bölümlerine yer verildiği belirlenmiştir. Becerilerin programda, "bilimsel süreç becerileri" ve "yaşam becerileri" olmak üzere iki başlık altında kategorize edilerek sunulduğu görülmüştür. Programda çeşitli becerilere yer verilmesine rağmen programa özgü herhangi bir değer

bulunmamaktadır. Programda altı ünite ve 34 kazanım yer almaktadır. Bu ünitelerden ikisi iklim değişikliğiyle ilgili biri ise sürdürülebilir kalkınmaya yönelik doğrudan içerik barındırmaktadır. Programın uygulanmasına yönelik olarak öğrencilerin aktif katılımını sağlayacak öğretim yöntem ve tekniklerinin kullanılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca programda okul dışı uygulamalar yapılması gerektiğine vurgulanmasına rağmen bu ortamlar yeterli şekilde örneklendirilmemiştir. Neredeyse tamamı okul dışında gerçekleştirilmesi gereken bir dersin öğretim programında, yalnızca bir kazanımda okul dışı öğrenme ortamlarına gidilmesi önerilmiştir.

İkinci araştırma sorusu kapsamında programda yer alan çevre sorunları ve çözüm önerileri incelenmiştir. İnceleme sonucunda programda güncel çevre sorunları, madenler ve enerji kaynakları ile ilgili sorunlar, yerleşme ve nüfus ile ilgili sorunlar, küresel ısınma ve iklim değişikliği olmak üzere dört grup sorunun ele alındığı görülmüştür. Bu sorunların çözümüne yönelik ise program kazanımlarında öğrencinin proje tasarlaması, ekolojik ayak izini hesaplaması, ileri dönüşüm yapması, materyal tasarlaması çözümlerinin yer aldığı belirlenmiştir. Çözümler arasında en fazla öğrencinin proje tasarlamasına yönelik kazanım bulunmaktadır. Çözümlere yalnızca altı kazanımda yer verilmesine rağmen ÇEİDP gibi çevre sorunları odaklı bir program için bunların yeterli olmadığını söylemek mümkündür.

Üçüncü araştırma sorusu kapsamında ÇEİDP, Tiflis Bildirgesi'nde yer alan çevre eğitiminin farkındalık, bilgi, tutum, beceri, katılım amaçları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Yapılan incelemede program kazanımlarının Tiflis Bildirgesi'nin en fazla "bilgi" amacına; en az ise katılım amacına hizmet ettiği görülmüştür. ÇEİDP'de yer verilen çevre eğitiminin katılım amacına yönelik yedi kazanımdaki eylemlerin, temel seviyede katılım gerektirdiği tespit edilmiştir. Küresel iklim değişikliğine karşı harekete geçmeyi hedefleyen ve isminde dâhi "iklim değişikliği" barındıran ÇEİDP'de katılımın daha yüksek seviyede olması ve katılıma yönelik daha fazla somut katılım örneklerinin olması gerekmektedir. Bu sonuç ve beklenti önceki yıllarda kullanılan bazı derslerin programlarında da yetersiz olarak kaydedilmiştir. Akengin ve İbrahimoglu (2015), 2005 yılında yayımlanan ilköğretim programlarında çevre eğitiminin yerini inceledikleri araştırmalarında programlarda çevre eğitiminin yeteri kadar uygulama/doğa etkileşimi olmadan yapıldığını ifade etmişlerdir. Özyayın vd. (2022), öğretim programlarını (okul öncesi, hayat bilgisi, fen bilgisi ve biyoloji) çevre okuryazarlığı açısından inceledikleri araştırmalarında mevcut kazanımların öğrencilerin çevre sorunlarına karşı harekete geçmesini sağlayacak nitelikte olmadığını vurgulamışlardır. ÇEİDP'nin de büyük ölçüde öğrencinin aktif katılımından ziyade bilgiye dayalı, teorik kabul edilebilecek kazanımlara sahip olduğu görülmektedir.

Son araştırma sorusu kapsamında BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları çerçevesinde ÇEİDP incelenmiştir. 17 amacın kazanımlarla ilgisi incelendiğinde, programda kazanımların en çok "13. İklim Eylemi" amacına; en az "1. Yoksulluğa Son", "3. Sağlık ve Kaliteli Yaşam" ve "17. Amaçlar İçin Ortaklıklar" amaçlarına yönelik kazanımlar olduğu görülmüştür. Buna karşın program kazanımları 17 amacın tümünü içermemektedir. Ayrıca ÇEİDP'de "5. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği", "8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme", "10. Eşitsizliklerin Azaltılması" ile "16. Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar"

amaçlarına yönelik kazanım tespit edilememiştir. Bu sonuç, ÇEİDP’de sürdürülebilir kalkınma amaçlarına önemli bir yer verildiğine işaret etmektedir. Nitekim “Öğretim Programının Özel Amaçları”nda öğrencilerin; “Sürdürülebilir kalkınma bilinci kazanarak gelecek kuşaklara yaşanabilir bir çevre bırakılmasının gerekliliğine inanmaları” ve “Çevre sorunları ile iklim değişikliğine yönelik yerel, ulusal ve küresel bir bakış açısıyla bu sorunların çözümünde kaynakların verimli kullanılması ve sürdürülebilirliğinin önemini kavramaları”nın amaçlandığı ifade edilmiştir (MEB, 2022:7). Bunun yanında programın altı ünitesinden birinin “Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Dostu Teknolojiler” olması, programın sürdürülebilir kalkınmayı önemseydiğini kanıtlar niteliktedir. Ancak Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları’na doğrudan atıf yapılmaması, program adına bir kayıptır. Bu kayıp nedeniyle bazı kalkınma hedeflerine yönelik kazanımlar programda temsil edilmemiştir. Revizyon yapıldığında programın tüm sürdürülebilir kalkınma amaçlarını içerecek nitelikte düzenlenmesi, sürdürülebilir kalkınma eğitimi ve iklim değişikliği eğitimi için faydalı olacaktır.

Araştırma sonuçlarına dayanarak öneriler oluşturulmuştur:

- Öğrencilerin çevre sorunlarının çözümüne katılımına yönelik kazanımlar artırılmalıdır.
- Bu ders, sosyal bilgiler ve fen bilimleri öğretmenleri tarafından okutulacağı için kazanımlar fen bilimleri ve sosyal bilgiler programı kazanımları ile ilişkilendirilmelidir.
- ÇEİDP’ye özgü değerler belirlenerek program aracılığıyla öğrencilere kazandırılmalıdır.
- Sürdürülebilir kalkınmanın her hedefine yönelik en az bir kazanıma programda yer verilmelidir.
- Öğretmenlerin kullanabilecekleri ulusal ve bölgesel okul dışı öğrenme ortamları ÇEİDP’de yer almalıdır.

Yazar Katkıları

Çalışmaya 1. Yazar: %50, 2. Yazar: %50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Tiflis Bildirgesi ve BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının Çevre Eğitimi ve İklim Değişikliği Dersi Öğretim Programına Yansımaları” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mâli çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Adıyaman, M. (2021). *İlkokul ve ortaokulda güncel öğretim programlarının çevre eğitimi açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi.
- Akçay, İ. (2006). Farklı ülkelerde okul öncesi öğrencilerine yönelik çevre eğitimi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Akengin, H. ve İbrahimoglu, Z. (2015). 2005 ilköğretim programında çevre eğitimi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 32, 106-109.

- Aknoğlu, O. ve Sarı, A. (2009). İlköğretim programlarında çevre eğitimi. *M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 30, 5-29. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1848>
- Aktaş, F. (2019). *İlköğretim programlarının sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından, çevre eğitimi ve iklim değişikliği boyutunda incelenmesi* [yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Aktaş, F., Dinçol-Özgür, S. ve Yılmaz, A. (2020). İlköğretim programlarının BM 2030 sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından incelenmesi. *Karaelmas Fen ve Mühendislik Dergisi*, 10(1), 61-70. DOI: [10.7212/zkufbd.v10i1.1525](https://doi.org/10.7212/zkufbd.v10i1.1525)
- Alım, M. (2006). Avrupa Birliği üyelik sürecinde Türkiye’de çevre ve ilköğretimde çevre eğitimi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(2), 599-616. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/819141>
- Ayantaş, T. (2020). Sanayi devrimi. İ. Güven (Ed.). *Uygurlık tarihi* içinde (s.414-433). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Bahar, M., Erdaş, E., Özel, R. (2013). İlköğretim hayat bilgisi programında çevre eğitimi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 1-25. <http://acikerisim.ibu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12491/375/mehmet-bahar.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Barak, B. ve Gönençgil, B. (2020). Dünyada ve Türkiye’de ortaokul öğretim programlarının iklim değişikliği eğitimi yaklaşımına göre karşılaştırılması. *Coğrafya Dergisi*, 40, 1-15. DOI: [10.26650/JGEOG2019-0039](https://doi.org/10.26650/JGEOG2019-0039)
- Birleşmiş Milletler [BM] (2015). Türkiye ve sürdürülebilir kalkınma amaçları. <http://www.surdurulebilirkalkinma.gov.tr/>
- Bulut, B. ve Çakmak, Z. (2018). Sürdürülebilir kalkınma eğitimi ve öğretim programlarına yansımaları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), 2680-2697. DOI: [10.7884/teke.4371](https://doi.org/10.7884/teke.4371)
- Cebesoy, Ü. B. ve Dönmez-Şahin, M. (2010). İlköğretim II. kademe fen ve teknoloji programının çevre eğitimi açısından karşılaştırmalı incelenmesi. *Biyoloji Bilimleri Araştırma Dergisi*, 3(2), 159-168. <https://bibad.gen.tr/index.php/bibad/article/view/76/76>
- Çevre ve Orman Bakanlığı. (2004). Türkiye çevre atlası <https://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/icerikler/turk-yecevre-atlas--20180514084340.pdf>
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı [ÇŞB]. (2019). Sıfır atık. <https://sifiratik.gov.tr/>
- Demir, E. ve Yalçın, H. (2014). Türkiye’de çevre eğitimi. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 7(2), 7-18. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/417930>
- Dere, İ. ve Demirci, E. (2021). Birleşmiş Milletler 2030 sürdürülebilir kalkınma amaçları açısından sosyal bilgiler öğretim programının değerlendirilmesi. 9. *Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu*. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Derman, M. (2015). *Farklı ülkelerin ilköğretim ve ortaöğretim fen bilimleri öğretim programlarında çevre eğitiminin karşılaştırmalı incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi.

- Dışişleri Bakanlığı. (t.y.) BM iklim değişikliği çerçeve sözleşmesi. <https://www.mfa.gov.tr/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi.tr.mfa>
- Dilek-Eren, C. (2021). Çevre bilinci. O. Bozkurt (Ed.). *Çevre eğitimi* içinde (s. 171-203). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Doğanay, H. (2017). Coğrafya bilim alanları sözlüğü. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Erdoğan, M., Bahar, M. ve Uşak, M. (2012). 2007 yılında uygulanmaya başlanan lise 9-12. sınıf biyoloji dersi öğretim programlarında çevre eğitimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(3), 2217-2235. <https://openaccess.dpu.edu.tr:8443/xmlui/handle/20.500.12438/1242>
- Erdoğan, M., Kostova, Z. ve Marcinkowski, T. (2009). Components of environmental literacy in elementary science education curriculum in Bulgaria and Turkey. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 5(1), 15-26. <https://www.ejmste.com/download/components-of-environmental-literacy-in-elementary-science-education-curriculum-in-bulgaria-and-4134.pdf>
- Erduran-Avcı, D. ve Öz, S. (2012). Fen ve teknoloji dersi öğretim programındaki çevre kazanımlarının incelenmesi. *e-Journal of New World Sciences Academy NWSA-Education Sciences*, 7(2), 668-682. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/185452>
- Erten, S., Köseoğlu, P. ve Gök, B. (2022). Fen öğretim programlarında çevre eğitimi: Türkiye, Kanada, Amerika örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 63, 220-246. <https://doi.org/10.21764/maeuefd.1019038>
- Food and Agriculture Organization [FAO] (2019). Gıda ve tarım için biyoçeşitliliğin küresel durumu raporu. <http://www.fao.org/3/ca3229tr/CA3229TR.pdf>
- Göcen, C. ve Şahin, S. (2021). Sürdürülebilir kalkınma amaçları bağlamında coğrafya eğitimi. *International Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS)*, 12(46), 1355-1370. <https://doi.org/10.35826/ijoess.3034>
- Gökkaya, C. C. ve Yeşilbursa, A. K. (2018). Sanayi inkılâbı. *Yeni ve yakın çağ tarihi bir sosyal tarih çalışması* içinde (s. 111-123). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Göncü, S. (2018). Küresel çevre sorunları ve çözüm arayışları. A. S. Kopalal (Ed.). *Ekoloji ve çevre bilgisi* içinde (s. 132-159). Anadolu Üniversitesi.
- Görgülü-Arı, A. (2019). Çevre sorunları. H. G. Öztürk (Ed.). *Çevre Eğitimi* (s. 115-138). Anı Yayıncılık.
- Gülay, H. ve Ekici, G. (2010). MEB okul öncesi eğitim programının çevre eğitimi açısından analizi. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 7(1), 74-84.
- Gülersoy, A. E., Dülger, İ., Dursun, E., Ay, D. ve Duyal, D. (2020). Nasıl bir çevre eğitimi? Çağdaş yaklaşımlar çerçevesinde bazı öneriler. *Turkish Studies*, 15(5), 2357-2398. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44074>
- Güngör-Cabbar, B., Gültekin, S., Güneş, E., Aytaç, E. ve Daşgın, F. (2020). 2018 fen bilimleri ve biyoloji dersleri öğretim programlarındaki çevre kazanımlarının yenilenmiş bloom taksonomisine göre analizi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED)*, 14(1), 504-527. <https://doi.org/10.17522/balikesirnef.702537>

- Gürbüz, H. ve Kışoğlu, M. (2015). Güncel çevre sorunları. H. Yazıcı ve K. Arıbaş (Ed.). *Günümüz dünya sorunları* içinde (s. 153-190). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Gürkan, S. (2019). Küresel çevre sorunları ve Türkiye’de çevre eğitiminin son durumu. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(43), 525-537. <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.37027>
- Güven, E. ve Hamalosmanoğlu, M. (2012). İlköğretim 7. sınıf çevre eğitiminin disiplinler arası yaklaşım açısından incelenmesi. *Journal of European Education (JEE)*, 2(2), 24-30. <http://www.eu-journal.org/index.php/JEE/article/view/182/168>
- Hook, P. (2015). *Çevre terimlerinin küçük kitabı*. TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- Jóhannesson, I. Á., Norðdahl K., Óskarsdóttir, G., Pálsdóttir A. ve Pétursdóttir B. (2011). Curriculum analysis and education for sustainable development in Iceland. *Environmental Education Research*, 17(3), 375–391. <https://doi.org/10.1080/13504622.2010.545872>
- Kaya, M. F. ve Tomal, N. (2011). Sosyal bilgiler dersi öğretim programının sürdürülebilir kalkınma eğitimi açısından incelenmesi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 49-65. <https://www.eduscires.com/articles/examination-of-the-social-sciences-education-program-in-the-context-of-sustainable-development-training.pdf>
- Kızılay, E. ve Şentürk, M. L. (2021). Ortaokul fen bilimleri dersi öğretim programının çevre eğitiminin amaçları çerçevesinde incelenmesi. *Journal of Individual Differences in Education*, 3(2), 60-73. <https://doi.org/10.47156/jide.1021729>
- Koto, B. (2020). *İlkokul programındaki çevre eğitiminin UNESCO ve UNEP ilkelerine göre değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.
- Martin, J. (2021). Tarihi ve belgesel araştırma. L. Cohen, L. Manion ve K. Morrison (Editörler). E. Dinç (Çev.). E. Dinç ve K. Kiroğlu (Çev. Editörleri). *Eğitimde araştırma yöntemleri* içinde (s. 323-333). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2015). Ortaokul çevre eğitimi dersi öğretim programı. https://kirikkale.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_08/27110659_evreeitimiretimprogram.pdf
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2022). Çevre eğitimi ve iklim değişikliği dersi öğretim programı (Ortaokul 6, 7 veya 8. sınıflar). <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=1143>
- Muşlu-Kaygısız, G. (2020). Fen bilimleri dersi öğretim programı ve okul öncesi eğitim programındaki kazanımların çevre eğitimi açısından incelenmesi. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 5(1), 16-28. DOI: 10.37754/664852.2020.513
- Öz-Aydın, S., Ekersoy, S. ve Özkan, B. (2022). Türkiye’de eğitim ve öğretim programları, çevre okuryazarlığının gerçekleştirilmesini ne kadar desteklemektedir?. *Yaşadıkça Eğitim*, 36(1), 66-89. <https://doi.org/10.37754/664852.2020.513>
- Özey, R. (2008). Çevre sorunları. Aktif Yayınları.
- Öztürk-Samur, A. (2018). Çevre bilinci oluşturma. *Çocuk ve çevre* içinde. (s. 67- 97). Vize Yayıncılık.
- Öztürk, T. ve Zayimoğlu-Öztürk, F. (2016). Sosyal bilgiler öğretim programının çevre eğitimi açısından analizi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(3), 1533-1550. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/210072>

- Resmî Gazete. (1982, Kasım 9). 7 kasım 1982 tarihinde halkoyu ile kabul edilen Türkiye Cumhuriyeti anayasası. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17863_1.pdf
- Resmî Gazete. (2021, Ekim 29). Bazı cumhurbaşkanlığı kararnamelerinde değişiklik yapılması hakkında cumhurbaşkanlığı kararnamesi. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/10/20211029-35.pdf>
- Resmî Gazete. (2021, Ekim 7). Paris anlaşmasının onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/10/20211007-7.pdf>
- Saldaña, J. (2019). Birinci döngü kodlama yöntemleri. A. Tüfekci-Akcan ve S. N. Şad (Çev. Ed.). A. Tüfekci-Akcan (Çev.). *Nitel araştırmacılar için kodlama el kitabı* içinde (s. 67-210). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Silverman, D. (2018). *Nitel verileri yorumlama* (E. Dinç, Çev. Ed.). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Şahin, K. (2021). *Çevre eğitimi ve Türkiye'deki ilköğretim okullarının çevre eğitimine ilişkin müfredatlarının incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kırıkkale Üniversitesi.
- Tanrıverdi, B. (2009). Sürdürülebilir Çevre Eğitimi Açısından İlköğretim Programlarının Değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 34(151), 89-103. <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/610>
- Tarım ve Orman Bakanlığı. (2020). Gıdanı koru sofrana sahip çık. <https://gidanikoru.tarimorman.gov.tr/>
- Turan, S. ve Koç, A. (2021). Fen bilimleri ve sosyal bilgiler öğretim programlarının çevre eğitimi açısından değerlendirilmesi. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 178-195. <https://dx.doi.org/10.30855/gjes.2021.07.02.004>
- United Nations [UN]. (t.y.a). United nations conference on the human environment, 5-16 June 1972, Stockholm. <https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972>
- United Nations [UN]. (1972). United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm Conference). <https://sustainabledevelopment.un.org/milestones/humanenvironment>
- United Nations [UN]. (1993). United Nations conference on environment and development (UNCED).
- United Nations [UN]. (2015). Adoption of the Paris agreement. unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/lo9.pdf
- United Nations [UN]. (2015). Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015 https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf
- United Nations [UN]. (t.y.b). What is the Kyoto Protocol?. https://unfccc.int/kyoto_protocol
- United Nations Educational Scientific and Cultural Organization [UNESCO]. ve United Nations Environment Programme [UNEP]. (1987). International congress on environmental education and training. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000153585?posInSet=21&queryId=a593ba20-8cdd-44fa-bobb-25ea3ee53a4c>
- United Nations Educational Scientific and Cultural Organization [UNESCO]. (1975). The Belgrade Charter: a framework for environmental education.

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000017772?posInSet=1&queryId=d9a1d7of-d00a-4382-8c54-fb9190077237>

United Nations Educational Scientific and Cultural Organization [UNESCO]. (1978). Intergovernmental Conference on Environmental Education Tbilisi.

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000032763?posInSet=3&queryId=30a3b390-7746-4c54-8b52-d10446db5feb>

United Nations Educational Scientific and Cultural Organization [UNESCO]. (1984). Activities of the UNESCO-UNEP international environmental education programme (1975-1 983).

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000059759>

United Nations Educational Scientific and Cultural Organization [UNESCO]. (1997). Declaration of Thessaloniki. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000117772?posInSet=3&queryId=N-EXPLORE-2a1a0aec-c715-4f1b-b42f-c383660a61a0>

United Nations Educational Scientific and Cultural Organization [UNESCO]. (t.y.). Climate change and environmental education. https://s25924.pcdn.co/wp-content/uploads/2017/11/CFS_Climate_E_web-1.pdf

https://s25924.pcdn.co/wp-content/uploads/2017/11/CFS_Climate_E_web-1.pdf

Uzun, N. ve Sağlam, N. (2007). Orta öğretimde çevre eğitimi ve öğretmenlerin çevre eğitimi programları hakkındaki görüşleri. *Eurasian Journal of Educational Research*, 26, 176-187.

Ünal, S. ve Dımışkı, E. (1999). UNESCO-UNEP himayesinde çevre eğitiminin gelişimi ve Türkiye’de ortaöğretim çevre eğitimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(17), 142-154.

Ürey, M. Aydın, M. (2014). İlköğretim fen ve teknoloji dersi programında yer alan çevre konularına yönelik bir program analizi. *Kafkas Üniversitesi e-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 7-20. <http://naimuzun.com/yayinlar/makale1.pdf>

Wach, E. (2013). Learning about qualitative document analysis. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/259828893_Learning_about_Qualitative_Document_Analysis

World Commission on Environment and Development. (1987). Report of the world commission on environment and development: our common future. United Nations department of economic and social affairs sustainable development:

<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>

World Meteorological Organization [WMO]. ve United Nations Environment Programme [UNEP]. (2010). Scientific assessment of ozone depletion: 2010.

<https://csl.noaa.gov/assessments/ozone/2010/report.html>

Yakar, H. ve Karakuş, U. (2019). Investigation of the social studies curricula in Turkey (1968-2018) with regards to the climate literacy principles. *Universal Journal of Educational Research*, 7(5): 1216-1225. <https://www.hrpub.org/download/20190430/UJER7-19512969.pdf>

Yılmaz, İ. (2016). *Türkiye’de ilköğretimde çevre eğitimi ve ilköğretim 4. sınıf öğrencilerinin Tiflis konferansı çevre eğitimi amaçlarına ulaşma düzeyi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi.

Yolcu, O. (2014). *Cumhuriyetten (1923) günümüze (2013) ilköğretim birinci kademe hayat bilgisi ve fen ve teknoloji öğretim programlarının "çevre eğitimi" açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi.

Yücel, E. Ö. ve Özkan, M. (2013). 2013 Fen bilimleri programının 2005 fen ve teknoloji programıyla çevre konuları açısından karşılaştırılması. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi/Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(1), 237-265. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uefad/issue/16697/173579>

Extended Abstract

Climate Change attracts attention as an increasingly important issue in the world. Like many fields, educational institutions have shaped their studies on this issue. This research aims to examine the Environmental Education and Climate Change Course Curriculum (EECC) published by the Ministry of National Education (MoNE) in terms of the Tbilisi Declaration Goals and the United Nations (UN) 2030 Sustainable Development Goals (SDG). Since an educational program and two international documents are discussed in this research, the document analysis method was used. The data obtained were evaluated through content analysis within Sustainable Development Goals and Tbilisi environmental education goals. When examining the program structure within the scope of the research questions, it was seen that it consists of 6 units and 34 learning strands. Two of the units included in the program are explicitly related to climate change.

On the other hand, one unit contains explicit content aimed at sustainable development. It was determined that program-specific skills are included in the program under two headings: "scientific process skills" and "engineering skills." However, the program does not contain values. Within the scope of the research questions, we also analyzed environmental problems and solution proposals contained in the program. After the evaluation, the environmental problems were categorized into four groups: (1) current environmental problems, (2) problems related to mines and energy resources, (3) problems related to settlement and population, and (4) global warming and climate change. It was determined that the solution suggestions included in the achievements for solving the problems consisted of the student designing a project, calculating the ecological footprint, making upcycling, and creating materials. Although solutions are included in only six achievements, it is possible to say that these are not enough for a program focused on environmental problems such as EECC. The study results also showed that the environmental education contained in the Tbilisi Declaration of EECC includes the most learning strands for "knowledge" in the examination carried out within the framework of awareness, knowledge, attitude, skills, and participation purposes. It was determined that the environmental education of the EECC contains the achievements for "participation" the least. Finally, when the EECC was evaluated in terms of the 17 SDG goals, it was seen that the CEIDP includes the "Climate Action" goals the most, while the "End Poverty," "Good Health and Wellbeing" and "Partnerships for the Goals" goals are less included. However, no gains directly related to the purposes of "Gender Equality," "Decent Work and Economic Growth," "Reduced Inequalities," and "Peace, Justice, and Strong Institutions" were identified in the achievements of the program. In addition, it was determined that the program did not sufficiently include examples of out-of-school learning environments, and there was not enough content for students' active participation. Finally, we suggest increasing students' involvement in solving environmental problems and including national and regional out-of-school learning environments that teachers in the program could use.

Geliş Tarihi / Received Date

16.04.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date

15. 03. 2023

Duygu Odaklı Terapinin Türk Kültüründe Uygulanabilirliğinin Değerlendirilmesi¹

Evaluation of Applicability of Emotion-Focused Therapy in Turkish Culture

Mehmet Rüştü KALAFATOĞLU¹Seher BALCI ÇELİK²

Öz

Duygu Odaklı Terapi duyguların psikolojik danışma sürecindeki önemine vurgu yapan post-modern bir danışma yaklaşımıdır. Amerika Birleşik Devletleri'nde çalışmalarını sürdüren Leslie Greenberg ve Susan Johnson tarafından 1980'li yıllarda geliştirilen Duygu Odaklı Terapi ilk zamanlarda çift terapilerinde kullanılırken ilerleyen zamanlarda aile terapilerinde ve bireysel terapilerde de kullanılmaya başlanmıştır. Duygu Odaklı Terapide klasik psikolojik danışma yaklaşımlarının düşünceleri ve davranışları düzenlemeyi hedefleyen bakış açısından ziyade duyguları değişim ve dönüşüm için merkeze alan bir bakış açısı bulunmaktadır. Batılı psikolojik danışma yaklaşımlarının gelişmiş oldukları kültüre ait izler taşıdığına ve bu durumun o kültüre mensup insanlara ayrıcalık sağladığına yönelik tartışmalar günümüzde hız kazanmıştır. Bu tartışmaların sonucunda psikolojik danışma yaklaşımlarının farklı kültürlerdeki bireyler üzerinde ne kadar etkili olacağına ilişkin çalışmalar başlamıştır. Bu nedenle bu çalışmada da Duygu Odaklı Terapinin Türk kültüründe uygulanabilirliğinin kültürel açıdan değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda Duygu Odaklı Terapinin temel felsefesi, insan doğasına bakış açısı ve kullanılan temel kavramları açıklanmıştır. Yapılan açıklamalar sonrası Duygu Odaklı Terapinin temel felsefesinin ve insan doğasına bakış açısının Türk kültürüne uygunluğuna yönelik değerlendirmelerde bulunulmuştur. Sonuç olarak Duygu Odaklı Terapinin duygulara önem veren yapısının Türk kültür yapısı ile örtüşen nitelikler taşıdığı ancak Türk toplumu gibi çok kültürlü bir popülasyonda kullanımında danışanların kültürel özelliklerine dikkat edilmesinin uygun olduğu ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çok kültürlülük, Duygu odaklı terapi, Kültür, Postmodernizm, Psikolojik danışma

Abstract

¹ Sorumlu Yazar, Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, Samsun/TÜRKİYE, E-mail; mrkalafatoglu@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1664-9694

² Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun/TÜRKİYE, E-mail: sbalci@omu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9506-6528

Emotion-Focused Therapy is a post-modern approach that emphasizes the importance of emotions in the counseling process. There is a perspective that centers emotions on change and transformation, rather than the perspective that aims to control emotions by regulating the thoughts and behaviors of classical psychological counseling approaches. Emotion-Focused Therapy, which was developed in the 1980s by Leslie Greenberg and Susan Johnson, who continued their work in the United States, was used in a couple of therapies at first, but later it was also used in family therapies and individual therapies. As a result of these discussions, studies have been conducted on how effective psychological counseling approaches will be for individuals from different cultures. As a result of these discussions, studies have started to be conducted on how effective psychological counseling approaches will be in different cultures. Therefore, this study aimed to evaluate the applicability of Emotion-Focused Therapy in Turkish culture from a cultural perspective. After the explanations, evaluations were made regarding the compatibility of the basic philosophy of Emotion-Focused Therapy and its perspective on human nature to Turkish culture. As a result, it was stated that Emotion-Focused Therapy has characteristics that overlap with the Turkish cultural structure, but it is important to pay attention to the cultural characteristics of the clients in a multicultural population such as Turkish society.

Keywords: Multiculturalism, Emotion-focused Therapy, Culture, Postmodernism, Psychological Counseling

Giriş

Duygu insanlar üzerinde çeşitli zihinsel, bedensel ve davranışsal etkileri bulunan önemli bir kavramdır (Gençoğlu ve Yılmaz, 2003). Bu etkilerin bir sonucu olarak duyguların psikolojik problemleri tetikleyici faktörler arasında yer alabileceğine yönelik görüşler son yıllarda hız kazanmıştır (Vatan, 2017). Bu görüşlerden yola çıkarak duyguların insan yaşamında büyük öneme sahip olduğu düşüncesine vurgu yapan Duygu Odaklı Terapi kısa sürede araştırmacıların dikkatini çekmeyi başarmıştır (Beasley & Ager, 2019). 1980'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde geliştirilen Duygu Odaklı Terapi duyguların psikolojik danışma sürecindeki rolüne odaklanan bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır (Elliot & Greenberg, 2007).

Psikolojik danışma yaklaşımlarının geliştirildiği kültürün izlerini içerisinde barındırdığına yönelik bir görüş bulunmaktadır (Bektaş, 2006). Günümüzde kullanılan çok sayıda yaklaşımın psikolojik danışma ve rehberlik alanında temel çalışmaların Amerika Birleşik Devletleri'nde başlamış olması nedeniyle Amerikan kültürüne ait özellikler taşıdığı vurgulanmaktadır (Erdur-Baker, 2007; Tagay vd., 2016). Türkiye'de psikolojik danışma ve rehberlik alanı ile ilgili gelişmelerin geçmişine bakıldığında bu konuda ilk adımların 1950'li yıllarda atıldığı görülmektedir (Yeşilyaprak, 2000). Bu yıllarda Türkiye'den çeşitli bilim insanlarının ABD'de psikolojik danışma ve rehberlik alanına ilişkin eğitim almak için görevlendirildiği aynı zamanda Amerikalı bilim insanların da araştırmalar yapmak üzere Türkiye'de bulunduğu belirtilmektedir (Doğan, 2000). Türkiye'de psikolojik danışma ve rehberlik alanının gelişmesine yardımcı olan bu gelişme neticesinde yurt dışında çalışmalarını tamamlayan bilim insanları Türkiye'ye dönerek aldıkları eğitim doğrultusunda çalışmalarını sürdürmüşlerdir (Erdur-Baker, 2007). Ancak Türkiye'de psikolojik danışma ve rehberlik alanının temellerini oluşturan bu çalışmalar Amerikan psikolojik danışmanlık ve rehberlik yaklaşımının Türk eğitim sistemine adaptasyonu olarak değerlendirilmiş (Stockton & Güneri, 2011) ve Batı kökenli çalışmalar olmalarından dolayı kültürel

açından son yıllarda daha fazla tartışılmaya başlanmıştır (Mocan-Aydın, 2000; Poyrazlı, 2013; Zümbül, 2021). Bu tartışmanın altında yatan en büyük neden Batı kültürünün Türk kültürünü ne kadar doğru yansıtacağı (Akalin ve Türküm, 2020) ve uygulanacak Batı kökenli psikolojik danışma yaklaşımlarının Türk kültürü üzerinde ne kadar etkili olacağı yönündedir (Erdur-Baker, 2007).

Bireyci ve toplulukçu kavramların Batı ve Doğu kültürlerinin karşılaştırılmasında sıklıkla başvurulan kavramlar oldukları görülmektedir (Maynigo, 2015). Örneğin Amerika Birleşik Devletleri gibi sanayileşmiş Batı toplumlarının yüksek düzeyde bireyselleşme ve özerklik ihtiyacını vurguladıkları görülürken Doğu toplumlarının ise toplumsal bilinç ve kişilerarası sorumlulukların ön plana çıktığı toplulukçu bir yapıya sahip oldukları görülmektedir (Levitt vd., 2019). Benzer şekilde bireyci kültürlerin bağımsız benlik gelişimi ve rasyonelliği, toplulukçu kültürlerin ise toplumsal benlik gelişimi, akrabalık bağları ve toplumsal ilişkileri teşvik ettikleri belirtilmektedir (Mesquita & Walker, 2002). Bu nedenle kültürel özelliklerin psikolojik danışma sürecine olan etkilerinin ele alınmasına duyulan ihtiyaca kültürün toplumsal yapı üzerindeki etkilerinden yola çıkarak dikkat çekilmektedir (Bektaş, 2006).

Kültürün psikolojik danışma sürecindeki etkilerine yönelik bu tartışmalara zemin hazırlayan gelişmeler arasında modern anlayıştan post-modern anlayışa geçiş sürecinde yaşanan gelişmeler yer almaktadır (Combs & Freedman, 2012; D'Andrea vd., 1991). Tarihsel olarak bakıldığında İkinci Dünya Savaşı sonrasında modern anlayışın yerine insan doğasına ve kültüre daha fazla önem veren post-modern yaklaşımların ortaya çıktığı görülmektedir (Kararımak ve Aydın, 2007; Siviş, 2002). Bu dönemde toplumların farklı kültürel geçmişe sahip bireylerden oluşmasına küreselleşmenin etkisiyle artan seyahat alternatifleri, gelişen teknolojik ve ekonomik gelişmeler zemin hazırlamıştır (Levitt vd., 2009). Bu süreç psikolojik danışma ve rehberlik alanında yaşanan gelişmeleri de etkileyerek yeni psikolojik danışma yaklaşımlarının gelişmesine yardımcı olmuştur (Işık-Terzi ve Ergüner-Tekinalp, 2013). Ancak post-modern düşüncenin insan doğasına ve kültürüne karşı göstermiş olduğu hassasiyete rağmen psikolojik danışma yaklaşımlarının geliştirildiği kültürün izlerini taşıyor olmaları tüm bu gelişmelerle beraber yeni tartışma alanlarının oluşmasını sağlamıştır (Kağıtçıbaşı, 1994). Bu durum psikolojik danışma yaklaşımlarının her kültürde etkili bir şekilde uygulanıp uygulanmayacağına yönelik çalışmaları geliştirildikleri egemen kültürün üyelerine ayrıcalık sağladığı gerekçesiyle hızlandırmış (Levitt vd., 2019) ve çok kültürlü psikolojik danışma yaklaşımlarına yönelik araştırmaların önünü açmıştır (Cheung, 2000; Mocan-Aydın, 2000; Siviş, 2016). Bu dönemde yapılan çalışmaların büyük oranda Amerikan kültüründe yer alan bireylere yönelik olması (Sue vd., 1992) psikolojik danışma yaklaşımlarının Amerikan kültürü haricindeki kültürlere duyarlılığına yönelik eleştirilerin başlamasına neden olmuştur (Erdur-Baker, 2007). Bu doğrultuda psikolojik danışma yaklaşımlarının kullanıldığı kültürlere ilişkin özelliklere dikkat edilerek kullanımının psikolojik danışma sürecinin etkililiğini ve psikolojik danışmalara duyulan güveni artıracığı ifade edilmektedir (Kararımak, 2016; Sue vd., 1992).

Türkiye'de kullanılan psikolojik danışma yaklaşımlarının Türk kültürüne uygunluğunu ortaya koymak amacıyla yapılan araştırmalar incelendiğinde Birey Merkezli Terapi (Poyrazlı, 2003), Gestalt Terapi (Voltan-Acar, 2004), Transaksiyonel Analiz (Gültekin ve Voltan-Acar, 2004; Zümbül, 2021), Gerçeklik Terapisi (Yorgun ve Voltan-Acar, 2014), Logoterapi (Tagay vd., 2015), Pozitif Psikoterapi (Sarı, 2015), Adlerian Terapi (Akçabozan ve Sümer, 2016) ve İlişkisel Kültürel Terapi (Yam, 2021) yaklaşımlarının

kültürel açıdan değerlendirildiği görülmektedir. Elde edilen bu bilgiler sonucunda duygulara odaklanan bir psikolojik danışma yaklaşımı olan Duygu Odaklı Terapinin Türk kültüründe uygulanabilirliğinin değerlendirilmesinin psikolojik danışma sürecinin etkililiğini artırması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda Amerika Birleşik Devletleri kökenli olan ve Batı kültürel özelliklerini içerisinde barındıran Duygu Odaklı Terapinin temel felsefesinin, insan doğasına bakış açısının ve duygu şemaları, duygusal farkındalık, duyguların sınıflandırılması, duygu koçluğu, vaka formülasyonu, empatik tepkiler, metafor kullanımı ve bitirilmemiş işler kavramlarının Türk kültüründe uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Duygu Odaklı Terapinin Temel Felsefesi ve Türk Kültürü

Duyguların insan hayatına anlam katan önemli bir unsur olduğu temel felsefesine dayanan Duygu Odaklı Terapi danışanların duygularını fark etmesine, anlamasına, etkin bir şekilde kullanabilmesine ve ifade etmesine yönelik çalışmalar sürdüren bir psikolojik danışma yaklaşımdır (Burgess vd., 2016). Bu yaklaşıma göre duygular psikolojik danışma sürecinin özünü oluşturan temel yapı taşları olarak kabul edilmektedir (Çelik ve Aydoğdu, 2018). Aynı zamanda duygular değişim için gerekli olan bir anahtar görevi taşımaktadır (Greenman & Johnson, 2022). Birey Merkezli Terapinin hümanistik değerlerle özdeşleşen doğası ile Gestalt Terapinin görev ve süreç odaklı doğası üzerine inşa edilen Duygu Odaklı Terapi aynı zamanda varoluşçu, bağlanma, öyküsel, kişilerarası, psikodinamik teorilerden de faydalanan eklektik yaklaşıma uygun, bütüncül ve yaşantısal bir terapi olarak kabul edilmektedir (Greenberg, 2010).

1980'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde çalışmalarını sürdüren Leslie Greenberg ve Susan Johnson tarafından geliştirilen Duygu Odaklı Terapi ilk zamanlarda çift terapilerinde kullanılırken duyguların insan üzerindeki etkilerinin daha ön plana çıkmasıyla ilerleyen zamanlarda bireysel ve aile terapilerinde de kullanılmaya başlanmıştır (Beasley & Ager, 2019; Elliot & Greenberg, 2007). Geleneksel psikolojik danışma yaklaşımlarının düşünceleri ve davranışları düzenleyerek duyguları kontrol altına almayı hedefleyen bakış açısından ziyade duyguları değişim ve dönüşüm için merkeze alan bir bakış açısı sergileyen Duygu Odaklı Terapi bu yönüyle dikkat çeken bir yaklaşımdır (Çelik ve Aydoğdu, 2008). Duygu Odaklı Terapi günümüzde kaygı bozuklukları (Shahar, 2014), depresyon (Greenberg, 2017), travma (Paivio vd., 2010), stres (Greenman & Johnson, 2012), yeme bozuklukları (Dolhanty & Greenberg, 2007), panik bozukluklar (Shear vd., 2001) ve iletişim bozuklukları (Greenberg vd., 2008) gibi çeşitli psikolojik problemlerin çözümlenmesinde etkili bir yaklaşım olarak kullanılmaktadır.

Duygu Odaklı Terapi ile ilgili açıklamalar incelendiğinde Duygu Odaklı Terapi üzerinde Birey Merkezli Terapinin ve Gestalt Terapinin etkilerinin bulunduğu ve bu iki yaklaşımın da Batı kökenli değerlere dayalı psikolojik danışma yaklaşımları arasında yer aldıkları görülmektedir. Birey Merkezli Terapinin Türk kültürü açısından Poyrazlı (2003) tarafından incelendiği araştırmada bireyi merkeze alan, aile dinamiklerine odaklanmayan ve danışanların sözel ifadeler kullanımına teşvik eden yapısı eleştirilerek Türk kültüründe kullanımında Türk kültür özelliklerine dikkat edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Voltan-Acar (2004) tarafından da Gestalt Terapi Türk kültürü açısından incelenerek özellikle uygulanan etkinliklerin kullanımının Türk kültür yapısına uygun olamayacağı görüşü ortaya konmuştur. Yapılan araştırmalardan elde edilen bilgiler doğrultusunda her iki yaklaşımın da Batı kültürüne ait izler taşıdıkları ve farklı kültürlerde kullanımında danışanların kültürel özelliklerine dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Poyrazlı, 2003; Voltan-Acar, 2004). Kökenlerini Batı kültüründen alan bu yaklaşımlar çoğunlukla Amerikan kültürü gibi bireyci yaşama daha fazla önem veren bir anlayış doğrultusunda geliştirilmiş yaklaşımlar olarak kabul edilmektedir (Kağıtçıbaşı, 1994). Bu nedenle farklı kültürlerde olağan bir durum olarak kabul edilebilen birçok yaşantının Türk kültür yapısına uygun olmayabileceği ifade edilmektedir (Akalm ve Türküm, 2020; Bektaş, 2006; Mocan-Aydın, 2000). Psikolojik danışma sürecinde danışan ve psikolojik danışmanın tüm dini inançları, ahlaki, toplumsal ve kültürel değerleri terapötik sürece etki eden ana unsurlar olarak kabul edilmektedir (Akdoğan ve Ceylan, 2011). Elde edilen bu bilgiler doğrultusunda Duygu Odaklı Terapinin Türk kültürü üzerinde kullanımında kültürel özelliklere dikkat edilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Duygu Odaklı Terapinin İnsan Doğasına Bakış Açısı ve Türk Kültürü

Duygu Odaklı Terapide duygular insan benliğinin oluşması ve düzenlenmesi için çok önemlidir (Greenberg, 2011). Duygular insanlar için kendilerini ve çevrelerini nasıl ele aldıklarına ilişkin ipuçları sunarken aynı zamanda iletişim ve ilişki kurma becerilerini de etkileyen önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir (Greenberg, 2004). Bu doğrultuda insanların duygularını etkin bir şekilde kullanabilecek potansiyele sahip olduğu düşüncesiyle insan doğasına odaklanılmaktadır (Işık-Terzi ve Ergüner-Tekinalp, 2013). Bu süreçte insanların yaşamlarına ilişkin seçimlerini özgürce yapılabileceğine yönelik birey odaklı bakış açısının bulunduğu görülmektedir (Greenberg, 2010). Bu bakış açısının temelinde Duygu Odaklı Terapinin Batı kültüründe gelişmesinin etkili olduğu düşünülmektedir. Türk kültür yapısı incelendiğinde Batı kültürlerinden ziyade aile, millet, devlet, gelenek gibi değerleri ön plana çıkaran toplumsal değerlere ve sosyal gruplara önem veren daha toplulukçu bir yapının olduğu görülmektedir (Doğan, 2000; Yorgun ve Voltan-Acar, 2014). Başka bir deyişle Batı kültüründe bireyci bir yaşam tarzı ön planda yer almaktadır (Mocan-Aydın, 2000, Poyrazlı, 2003). Her ne kadar son dönemlerde Türk kültür yapısını koruyan ailelerde toplulukçu yapıdan bireyci yapıya yönelik bir geçiş süreci yaşamasına rağmen (Kağıtçıbaşı, 1994) aileye olan ihtiyaç duygusunda bir azalma oluşmadığı ve ailelere olan bağlılığın sürdürüldüğü ifade edilmektedir (Gültekin ve Voltan Acar, 2004; Sarı, 2015).

Türk aile yapısı incelendiğinde aile üyeleri ve akrabalar arasındaki sosyal destek önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir (Şahan ve Akbaş, 2018). Şehirleşme sonucunda köylerden kentlere göçlerin yaşanmasına rağmen Türk insanının geniş aile yapısına ait izleri korumaya çalıştığı ve aile üyeleri arasında duygusal paylaşımlara ve bağlılığa önem verildiği görülmektedir (Gültekin ve Voltan-Acar, 2004; Kağıtçıbaşı, 2002). Ayrıca Türk kültür yapısında geleneksel ailelerde annelik rolünün daha fazla ön plana çıktığı (Gökkaya, 2011) ve eşler arasındaki ilişkinin duygusal birliktelikten çok ekonomik koşullar ve çocuklar üzerine odaklandığı belirtilmektedir (Doğan, 2009). Türk toplumun dini yaşayışına bakıldığında ise yaklaşık %95'inin kader ve alinyazısı anlayışının etkili olduğu İslam kültürü içerisinde

yetiştığı görülmektedir (Mocan-Aydın, 2000; Şahan ve Akbaş, 2018; Voltan-Acar, 2004). Bu açıdan İslam kültürünün de Türk kültür yapısına etkilerinin olduğu görülmektedir.

Elde edilen bu bilgilerden hareketle değişimin bireyin elinde ve sorumluluğunda olduğuna yönelik bir bakış açısı sergileyen Duygu Odaklı Terapinin Türk kültüründe kullanımında kültürel değerlere dikkat edilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu nedenle Duygu Odaklı Terapi yaklaşımı benimseyen psikolojik danışmanların kendi düşünce tarzlarının farkında olması ve farklı kültürlere ilişkin bakış açılarına açık olması vurgulanmaktadır (Karakurt & Keiley, 2009). Başka bir ifadeyle Duygu Odaklı Terapi kullanacak olan psikolojik danışmanların danışanların kültüre özgü değer ve beklentilerine yönelik kültürel duyarlılıklarının gelişmiş olması gerektiği savunulabilir.

Duygu Odaklı Terapide Kullanılan Bazı Temel Kavramların Türk Kültürüne Uygulanabilirliği

Bu bölümde Duygu Odaklı Terapide kullanılan duygu şemaları, duygusal farkındalık, duyguların sınıflandırılması, duygu koçluğu, vaka formülasyonu, empatik tepkiler, metafor kullanımı ve bitirilmemiş işler kavramları hakkında bilgiler ve bu kavramların Türk kültürüne uygunluğuna ilişkin değerlendirmeler sunulmuştur.

Duygu Şemaları

Duygu Odaklı Terapide duygu şeması kavramı ile değişim için önemli rol oynayan duyguların işleyişi ve yaşam üzerindeki etkileri açıklanmaktadır (Greenberg & Goldman, 2008). Yaşantılar sonucu elde edilen deneyimlerle oluşan duygu şemaları benzer yaşantılarla karşılaşıldığında farkında olunmadan devreye girerek bireyin davranışlarını yönlendirmektedir (Greenberg, 2002; Smith & Greenberg, 2007). Duygu şemalarının devreye girmesi sonucu bireyin yaşanan duruma karşı verdiği tepkilerinin ve durumu yorumlama kabiliyetinin olumsuz yönde etkilenebileceği ifade edilmektedir (Işık-Terzi ve Ergüner-Tekinalp, 2013). Bu nedenle Duygu Odaklı Terapi sürecinde küçük yaşlardan itibaren oluşmaya başlayan duygu şemalarının yeniden değerlendirmesine ve anlamlandırmasına destek olunmaktadır (Greenberg, 2004). Bu destek sonucunda danışanın kendine ve çevresine ilişkin olumsuz değerlendirmelerinin değiştirilmesi ve olumlu bir bakış açısı kazandırılması hedeflenmektedir (Greenberg vd., 1998).

Türk kültür yapısına bakıldığında küçük yaşlardan itibaren çocukların büyüklerin yanında fikirlerini beyan etmesi veya ailenin temel toplumsal inançlarının dışında farklı bir görüşü benimsemesi çoğunlukla kabul edilen bir durum olarak görülmemekle birlikte bu durumun yetişkinlik döneminde de otoriteye karşı koşulsuz kabulün oluşmasına neden olabildiği ifade edilmektedir (Mocan-Aydın, 2000). Ayrıca küçük yaşlardan itibaren öğrenilen çeşitli kalıp yargıların bireylerin davranışları üzerinde etkili olduğu belirtilmektedir (Kağıtçıbaşı, 1994). Duygu şemalarına ilişkin elde edilen bu bilgiler doğrultusunda Duygu Odaklı Terapi sürecinde erken çocukluk dönemlerinde oluşmaya başlayan duygu şemalarının ele alınmasının, yorumlanmasının ve değerlendirilmesinin Türk kültür yapısı içerisinde uygun ve önemli olduğu düşünülmektedir.

Duygusal Farkındalık

Duygu Odaklı Terapi duyguların yanlış yorumlanması sonucunda oluşan problemlerin nasıl ortaya çıktığını açıklamaya çalışmaktadır (Schlegelmich & Fresco, 2005). Bu nedenle Duygu Odaklı Terapinin nihai hedefleri arasında danışanların duygularına yönelik farkındalık kazanması başka bir ifadeyle danışanların farkında olmadığı duyguları ile yüzleşmesi yer almaktadır (Greenberg, 2002; 2004; Wiebe & Johnson, 2016). Bu doğrultuda özellikle engellenen birincil işlevsel duyguların açığa çıkartılarak oluşan duygusal deneyimlerin yeniden yaşanmasına ve paylaşılmasına yönelik bir süreç yürütülmektedir (Greenberg, 2015). Birincil işlevsel duyguların açığa çıkartılmasına etki eden zorlu yaşam olayları ele alınarak bu duyguların yaşanmasını engelleyen faktörler değerlendirilmektedir (Schlegelmich & Fresco, 2005).

Duygu Odaklı Terapide danışanların duygusal farkındalık yaşamaları ve duyguları ile yüzleşebilmeleri amacıyla duygularını keşfetmeleri ve ifade etmeleri beklenmektedir (Greenberg, 2004). Bu durum danışanların problemlerini ifade etmelerini kolaylaştıran bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Greenberg, 2007). Danışanların duygularına ilişkin farkındalık kazanmasıyla birlikte aynı zamanda duyguların yaşam üzerindeki etkilerine odaklanarak yaşam becerilerini etkili bir şekilde kullanabilecekleri vurgulanmaktadır (Gençoğlu ve Yılmaz, 2013).

Duygu Odaklı Terapi problemin çözümüne yönelik önemli ve işlevsel duygulara ulaşabilmek için erişilen duyguların sözel olarak ifade edilmesinin önemli olduğunu kabul etmektedir (Greenberg, 2004). Duygu Odaklı Terapiye göre sözcüklerin baskılanan duygularla sözel olarak baş etmede etkili bir araç olarak kullanılabilmesi ifade edilmektedir (Angus & Greenberg, 2011; Hanin, 2011). Ancak birçok kültürde duygusal ifadelerin kültürel yapıdan etkilendiği belirtilmektedir (Levitt vd., 2019). Örneğin duyguların açık bir şekilde ifade edilmesinin bazı kültürlerde onaylandığı bazı kültürlerde de duyguların görmezden gelinmesine ya da duyguların bastırılmasına yönelik bir eğilim bulunduğu görülmektedir (Schlegelmich & Fresco, 2005). Bu konuda duyguların açık şekilde ifade edilmesinin Batı kültürlerinde teşvik edildiği Doğu kültürlerinde ise üzüntü, hoşlanmama, iğrenme gibi duyguların toplum içinde ifade edilmesinden genellikle kaçınıldığı ve bu duyguların açık şekilde ifade edilmesinin saygısızlık veya bencillik olarak kabul edilebileceği belirtilmektedir (Matsumoto vd., 2008). Benzer şekilde özellikle Doğu kültürlerinde duygusal ifadeleri tanımlamak amacıyla az sayıda kelimenin kullanıldığı görülmektedir (Karakurt & Keiley, 2009). Türk kültür yapısına bakıldığında ise duygusal farkındalıklara ulaşmanın kolay olmadığı özellikle olumlu duyguların fark edilmesinde ve sözel olarak ifade edilmesinde güçlükler yaşandığı belirtilmektedir (Voltan-Acar, 2004). Türk insanının özellikle olumlu duygularını ifade etmek konusunda zorlandığı ve bu konuda dünya ortalamasının altında yer aldığı görülmektedir (“Gallup Global Emotions Report”, 2019, s. 9). Batı kültüründe mutluluk gibi hoş giden olumlu duyguların varlığına vurgu yapılırken Doğu kültürlerinde ise çoğunlukla öfke gibi olumsuz duygulardan kaçınmaya yönelik bir eğilim olduğu ifade edilmektedir (Matsumoto vd., 2008; Mesquita & Walker, 2002). Bu nedenle Türk insanının olumlu duyguları daha az ifade etmelerinde çeşitli sosyal ve ekonomik faktörlerin yanında kültürel faktörlerin de etkili olduğu düşünülmektedir. Türk kültüründe duygulara ilişkin çok fazla paylaşım yapılmadığı, duyguların genellikle jest, mimik gibi

sözsüz iletişim kanalları ile ifade edildiği görülmektedir (Gültekin ve Voltan-Acar, 2004). Bu durumun danışma sürecinde kültürel özelliklere dikkat etmeyen psikolojik danışmanlar tarafından bir direnç göstergesi olarak değerlendirilebileceği belirtilmektedir (Poyrazlı, 2003). Bu nedenle Duygu Odaklı Terapinin Türk kültüründe kullanımında duygusal farkındalık kavramına ve duyguların sözel olarak ifade edilmesinin teşvik edilmesinde kültürel özelliklerin dikkate alınması gerektiği düşünülmektedir.

Duyguların Sınıflandırılması

Duygu Odaklı Terapi yaklaşımında gizli olan duyguların ifade edilmesinin danışanların iletişim örüntülerini keşfetmesine ve duygularına yönelik farkındalık kazanmasına yardımcı olduğu kabul edilmektedir (Karakurt & Keiley, 2009). Bu doğrultuda duygunun yoğunluk derecesi, duygunun ne zaman oluştuğu ve duyguya neden olan faktörler öncelikli olarak ele alınmaktadır (Greenberg, 2002). Bahsedilen bu faktörlerin değerlendirilmesi sonrasında duyguların sınıflandırılarak duygular arasında ayırım yapılmasına yönelik çalışmalar yürütülmektedir (Greenberg, 2004). Yapılan bu sınıflandırmanın temelinde psikolojik danışma sürecinin ana malzemesi olan duygulara yönelik farkındalığa etkin bir şekilde ulaşılma çabası yer almaktadır (Çelik ve Aydoğdu, 2018).

Duygu Odaklı Terapi sürecinde duyguların birincil duygular, ikincil duygular ve araçsal duygular şeklinde sınıflandırıldığı görülmektedir (Elliot vd., 2004; Greenberg, 2004; Greenberg & Watson, 2006). Birincil duygular bir duruma karşı doğrudan verilen ilk tepkiler olarak kabul edilmektedir (Greenberg, 2004; 2010). Bu duygular işlevsel ve işlevsel olmayan birincil duygular olarak iki başlık altında incelenmektedir (Greenberg, 2002). Birincil işlevsel duygular yaşamsal bir değere sahip olan, olumsuz durumlar karşısında kendini gösteren ve bu durum ortadan kalktığında etkisini yitiren duygular olarak ifade edilmektedir (Greenberg, 2004; 2008). Bu duygulara örnek olarak şiddet karşısında duyulan öfke, bir kayıp durumunda yaşanan üzüntü veya tehlike karşısında yaşanan korku duyguları gösterilmektedir (Greenberg & Goldman, 2008). Birincil işlevsel olmayan duygular ise genellikle geçmiş tecrübelerle dayalı olan, bireyin duygu durumunun zarar görmesi durumunda ortaya çıkan duygular olarak ifade edilmektedir (Greenberg, 2004; Greenberg & Goldman, 2008). Bu duygular birincil işlevsel duyguların aksine olumsuz durumların ortadan kalkmasına rağmen aktif kalarak bireye zarar veren, yıkıcı duygular olarak kabul edilmektedir (Pascual-Leone vd., 2013). Bireyi güçsüz kılan, ifade edilmek istenmeyen umutsuzluk, değersizlik, yalnızlık gibi duygular birincil işlevsel olmayan duygulara örnek olarak gösterilmektedir (Vrana & Greenberg, 2018).

Duyguların sınıflandırmasında ikincil duygular olarak kabul edilen duygulara bakıldığında birincil duygulara verilen duygusal tepkiler oldukları görülmektedir (Elliot & Greenberg, 2007). Bu duyguların daha çok alışkanlık haline dönüşmüş ve bireyin kendini koruması amacıyla kullanılan duygular olduğu belirtilmektedir (Hattori, 2014). İkincil duygular birincil duyguların baskılanarak, işlevsel olarak kullanılmasını engelleyen bir faktör olarak ele alınmaktadır (Vrana & Greenberg, 2018). Örneğin ilişkilerde çiftlerden birinin yaşamış olduğu öfke duygusunun altında gerçekte yakınlık özlemi duygusunun yer alması ikincil duyguların birincil duyguları engellediğini göstermektedir (Hattori, 2014). Bu sebeple psikolojik danışma sürecinde ikincil duyguların altında yatan birincil duygulara

ulaşabilmek ve o duygulara yönelik farkındalık kazandırmak amaçlanmaktadır (Greenberg, 2002; Greenberg & Watson, 2006).

Birincil ve ikincil duyguların haricinde araçsal duyguların ise bilinçli ya da bilinçsiz şekilde ortaya çıkan ve insanların duygu, düşünce ve davranışlarını etkileyebilmek amacıyla otomatik olarak ortaya çıkan duygular olduğu belirtilmektedir (Greenberg, 2002). Bu duygular bireyin gerçek duygusunu yansıtmayan duygulardır (Gök, 2021). Ağlama davranışını sergileyerek istediğini yaptırmaya çalışmak araçsal duyguyu ifade eden bir örnek olarak kabul edilmektedir (Jarry & Paivio, 2006). Bu nedenle terapi sürecinde bu duyguların gelişmesine sebep olan koşullar ele alınarak danışanlara kendilerini doğrudan ifade edebilmelerinin yollarını bulabilmeleri için destek olunması ve bu duyguların işlevsel duygulara dönüştürülmesi hedeflenmektedir (Elliot vd., 2004; Greenberg, 2004).

Duyguların sınıflandırılmasına yönelik elde edilen bilgilerden hareketle Duygu Odaklı Terapide bireyin yaşantısını olumsuz yönde etkileyen duygulara yönelik farkındalık kazandırılması gerektiği görülmektedir. Bu doğrultuda bireyin duygusal potansiyelini tam olarak kullanabilmesi ve bireye zarar veren işlevsel olmayan duyguların probleme yönelik olarak değiştirilmesi ve dönüştürülmesi hedeflenmektedir. Bu sürece Türk kültür penceresinden bakıldığında bireylerin genellikle küçük yaşlardan itibaren otoriteye bağlı olarak yetiştirildiği, duyguların ön plana çıkarılmasına fazla fırsat verilmediği ve duyguların paylaşımına önem verilmediği belirtilmektedir (Poyrazlı, 2003). Bu nedenle birincil duyguların görmezden gelindiği, ertelendiği ya da bastırıldığı ve buna bağlı olarak işlevsel olmayan, ikincil veya araçsal duyguların daha fazla kullanıldığı düşünülmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak da yetişkinlikte çeşitli duygusal problemlerin oluşmasının muhtemel olduğu ifade edilmektedir (Çelik ve Aydoğdu, 2018). Tüm bu açıklamalardan yola çıkarak Duygu Odaklı Terapi sürecinde duyguların sınıflandırılarak duygusal farkındalığın artırılmasına yönelik çalışmaların Türk kültür yapısına uygun olduğu düşünülmektedir.

Duygu Koçluğu

Duygu Odaklı Terapi, psikolojik danışmanların danışanların duygularını ortaya çıkarmak ve fark ettirmek amacıyla aynı zamanda duygu koçu olarak görev yaptığını ifade etmektedir (Greenberg, 2004; Schlegelmich & Fresco, 2005). Bu görev doğrultusunda duygu koçu danışanların öğrenme yoluyla duygusal farkındalık kazanmalarına danışanlara rehberlik ederek yardımcı olmaktadır (Aras-Kemer ve Tuzgöl-Dost, 2020). Psikolojik danışmanların duygu koçu, danışanların da öğrenci olarak kabul edildiği bu süreçte (Greenberg, 2002) duygu koçu danışanların iyi oluşlarını teşvik ederek duygusal enerjilerini olumlu eylemlerde kullanmalarına yönelik beceriler kazandırmaya çalışmaktadır (Schlegelmich & Fresco, 2005). Bu süreçteki amacın danışan-danışman iş birliği ve sorumluluğunda danışanın duygusal deneyimlerini kabullenmesine, kullanmasına ve dönüştürmesine yönelik olduğu belirtilmektedir (Greenberg, 2004). Ancak bu durum için öncelikle danışanlara koşulsuz kabul edici, güvenli, empatik ve onaylayıcı bir terapötik ilişki ortamının sunulması gerekmektedir (Greenberg, 2017). Bu durum danışan-danışman arasındaki rol eşitsizliğini en aza indiren ve danışanın kendini daha güçlü hissetmesine yardımcı olan bir durum olarak kabul edilmektedir (Zümbül, 2021). Bu nedenle Duygu Odaklı Terapide psikolojik danışmanın uzman konumunda olması, danışan-danışman arasındaki

terapötik ilişkiye zarar verebilecek ve danışanların duygusal deneyimlerine odaklanmasını engelleyebilecek bir faktör olarak değerlendirilmektedir (Greenberg & Goldman, 2008).

Bu doğrultuda duygu koçluğu danışanların işlevsel olmayan duygularından kurtulması ve ikincil duygularının birincil duygulara dönüştürülmesi sürecini içermektedir (Greenberg, 2004). Bu süreç duygulara ulaşma (*arriving*) ve işlevsel olmayan duygulardan ayrılma (*leaving*) aşamalarından oluşmaktadır (Greenberg, 2002). Duygulara ulaşma aşamasında danışanların duygularına odaklanarak duygusal farkındalığa ilişkin iç gözü kazanması, duygusal engellerini fark etmesi, duygularını düzenlemesi ve duyguların işlevselliğini değerlendirmesine yönelik destek sunulmaktadır (Greenberg, 2004). İşlevsel olmayan duygulardan ayrılma aşamasında ise danışanlara işlevsel olmayan duyguların altında bulunan zarar verici inanç ve görüşlerini ortaya koyması amacıyla yol gösterilmektedir (Greenberg, 2002). Bu aşama duygulara ulaşma aşamasına nazaran koçluk yönünün daha merkezde olduğu, birincil duyguların işlevselliğinin daha sık gözden geçirildiği ve işlevsel olmayan duyguların altında bulunan zarar verici inanç ve görüşleri ortaya koymayı amaçlamaktadır (Çelik ve Aydoğdu, 2018). Bu doğrultuda duyguların sağlıklı ve işlevsel olup olmadığına yönelik çalışmalar yürütülerek duyguların değişim ve dönüşümüne odaklanılmaktadır (Greenberg, 2004).

Duygu koçluğu ile ilgili sürece ilişkin açıklamalara bakıldığında danışmanların duygu koçu, danışanların da öğrenci olarak kabul edildiği bir eğitsel süreç yaşandığı görülmektedir. Duygu koçları danışanların duygusal farkındalık kazanmalarına ve duygularını kabul etmesine yönelik bir rehberlik yapmaktadırlar. Bu doğrultuda Duygu Odaklı Terapinin hümanist doğasından kaynaklı danışan-danışman iş birliği ve eşitliğine vurgu yapıyor olması ve psikolojik danışmanlara bir eğitmen, danışanlara da bir öğrenci gözü ile yaklaşması terapi sürecinde psikolojik danışmanın bir otorite figürü olarak değerlendirilebileceğini düşündürmektedir. Türk kültüründe danışan-danışman arasındaki rol dağılımında kültürel değerlerin etkili olduğu (Erdur-Baker, 2007) ve Türk kültürünün Batı kültürüne göre daha dışsal denetime ve otoriteye bağlı bir yapı sergilediği vurgulanmaktadır (Mocan-Aydın, 2000). Ayrıca Türk kültüründe psikolojik danışmanların aktif ve yönlendirici bir rol üstlenmesinin Türk kültür yapısında etkili olabileceği ifade edilmektedir (Sarı, 2005). Bu doğrultuda Duygu Odaklı Terapide yer alan duygu koçluğu sürecinin Türk kültür yapısına uygun olduğu düşünülmektedir.

Vaka Formülasyonu

Vaka Formülasyonu kavramı danışan ve danışmanın amaca ulaşmak için birlikte ve doğru hareket etmelerine olanak tanıyan, danışmanlara süreç içerisinde uygun stratejiler kullanmasına yönelik fırsatlar sunan bir kavram olarak değerlendirilmektedir (Misch, 2000). Duygu Odaklı Terapi tarafından ise bu kavram duyguların dönüşüm sürecine ışık tutan temel bir kavram olarak ele alınmaktadır (Pascual-Leone & Greenberg, 2007). Vaka formülasyonu ile danışan-danışman iş birliğine katkı sağlanması, problemin tanımlanması ve problemlere etki eden faktörlerin yapılandırılması hedeflenmektedir (Greenberg & Goldman, 2008). Duygu Odaklı Terapide vaka formülasyonu içeriğe ve sürece göre şekillenebilen bir yapıya sahiptir (Greenberg & Watson, 2006). Bu yapıdan dolayı vaka formülasyonunun etkin bir şekilde kullanılması için danışan-danışman arasındaki terapötik ilişkinin

sağlanmış olması ve duyguların sınıflandırılma işleminin tamamlanmış olması önemli bir rol oynamaktadır (Greenberg, 2011). Bu doğrultuda danışanların terapi sürecinde gözlenmesine yardımcı olan bir kılavuz görevi gören vaka formülasyonu ile danışanların duygu şema organizasyonlarına, duygusal problemlerinin tetikleyicilerine, kaçınma stratejilerine, yoğun duygularına, karşılanmayan duygusal ihtiyaçlarına ve işlevsel olmayan duygulara ilişkin bilgiler edinilmektedir (Timulak & Pascual-Leone, 2015). Böylece hem danışana hem de danışmana problemlerin nasıl geliştiği ve bu problemlerin gelişmesine etki eden etmenler hakkında açıklayıcı bir çerçeve sunulmaktadır (Goldman & Greenberg, 2015).

Bu bilgilerden hareketle Duygu Odaklı Terapide vaka formülasyonu sürecinin titizlikle incelenmesi gereken bir süreç olduğu görülmektedir. Kültüre duyarlı psikolojik danışma sürecinde vaka formülasyonun problemlere yönelik danışanların ön görüş kazanmalarına, kültürel özelliklerinin, değer yargılarının anlaşılmasına ve sosyokültürel geçmişlerinin ele alınmasına yönelik eşsiz bilgiler sunduğu vurgulanmaktadır (Erdur-Baker, 2007). Ayrıca Türk kültürü üzerinde yapılandırılmış yaklaşımların kullanılmasının uygun olduğu belirtilmektedir (Poyrazlı, 2003). Bu açıdan Duygu Odaklı Terapide vaka formülasyonu kullanımının Türk kültürel özelliklerinin ortaya konması açısından uygun bir öge olduğu düşünülmektedir.

Empatik Tepkiler

Duygu Odaklı Terapi sürecinde danışan-danışman ilişkisinden öte insan olmaktan kaynaklanan bir ilişkinin varlığına özellikle vurgu yapılmaktadır (Elliott & Greenberg, 2007). Terapötik ilişki adı verilen bu ilişkide (Akdoğan ve Ceyhan, 2011) duyguların dönüşümünü destekleyen empatik tepki kavramına önem verildiği görülmektedir (Aras-Kemer ve Tuzgöl-Dost, 2020). Empatik tepkilerin danışan-danışman arasındaki güven ve iş birliğini artıran ve duygusal deneyimlerin keşfine odaklanılmasını kolaylaştıran tepkiler olarak kullanıldığı ifade edilmektedir (Johnson, 2004; Timulak & Pascual-Leone, 2015). Bu doğrultuda Duygu Odaklı Terapide empati kavramını merkeze alan empatik doğrulama, empatik anlayış, duyguların empatik keşfi, empatik çağrışım, empatik tahmin ve empatik odaklanma gibi çeşitli türde tepkilerin kullanıldığı belirtilmektedir (Greenberg, 2010; 2011; Greenberg & Elliott, 2007; Greenberg & Watson, 2006; Watson vd., 2007).

Bu bilgilerden hareketle Duygu Odaklı Terapide empatik tepki kullanımının psikolojik danışma sürecine katkı sağlayan bir unsur olarak değerlendirildiği görülmektedir. Empatik tepkilerin yerinde ve uygun kullanımı danışanlar açısından problemlerin çözümünde ve dirençlerinin azalmasında yardımcı olan bir motivasyon aracı olarak da değerlendirilmektedir (Ilgar ve Ilgar, 2014). Bunun yanı sıra empatik tepkilerin her kültürde olumlu karşılanamayabileceği (Özbek, 2004) ve empatinin kültürel özelliklerden etkilenebileceği de ifade edilmektedir (Erdur-Baker, 2007). Ayrıca kültürel açıdan empati becerisine yeteri kadar sahip olmayan danışmanların danışma sürecinde etkisiz kalabileceği ve danışanların süreci erken sonlandırmasına neden olabileceği vurgulanmaktadır (Chung & Bemak, 2002). Türk kültürü penceresinden bakıldığında ise Türk insanının iyi ve kötü günlerde bir arada olmaya ve birbirleri ile duygularını paylaşmaya önem verdiği görülmektedir (Kağıtçıbaşı, 2002). Toplulukçu ve dıştan denetimli kültürel özelliklere sahip olan Türk insanı için (Aydın, 2000) empatik tepkilerin duyguların paylaşılması ve duygulara ortak olunarak iç dünyalarının hissedilmesi ve

deneyimlenmesi açısından değerli kabul edildiği savunulabilir. Bu doğrultuda Duygu Odaklı Terapide empatik tepkilerin kullanımının Türk insanının güvene, samimiyete ve yakın ilişkiye vermiş olduğu önem doğrultusunda uygun olduğu düşünülmektedir. Ancak Türkiye'nin farklı kültürel özelliklere sahip bireyleri aynı çatı altında barındıran bir ülke olmasından dolayı psikolojik danışma sürecinde empatik tepkilerin kullanımında dikkat edilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Metafor Kullanımı

Duygu Odaklı Terapide duyguların problemler hakkında bilgi sağladığı ve duygusal farkındalığı yüksek bireylerin problemleri ile başa çıkabilme ve duygularını etkin kullanabilme yeteneklerinin de yüksek olduğu dile getirilmektedir (Greenberg, 2017). Bu amaçla terapi sürecinde danışanların duygularına yönelik farkındalık kazanması ve duygularını ifade edebilmesine yönelik bir süreç yürütülmektedir (Burgess vd., 2016). Ancak bu süreçte bazı danışanlar duygu yoğunluğundan kaynaklı duygularına ilişkin daha kısa sürede farkındalık kazanırken bazı danışanlarda ise bu süre daha uzun sürmektedir (Greenberg, 2002). Bu doğrultuda terapide duygu odaklı metaforların kullanılmasının danışanların duygularını daha rahat ifade edebilmeleri ve kelimelere yüklenen anlamların zenginleştirilmesi amacıyla fayda sağladığı görüşü kabul edilmektedir (Aras-Kemer ve Tuzgöl-Dost, 2020). Kullanılan bu metaforların danışanların duygusal farkındalıklarına katkı sağlayan ve problemlerin keşfi için yardımcı bir yol olduğu belirtilmektedir (Greenberg, 2017; Pulat vd., 2020).

Duygu Odaklı Terapide duygu odaklı metaforlar aracılığıyla danışanların problemlerine yönelik anlatılarında ifade edilmesi zor olarak kabul edilen hüznün, utanç, öfke, mutluluk gibi hayati öneme sahip duyguları ifade eden ve duyguların dönüşümüne destek olan çeşitli çağrışımlar kullanılmaktadır (Angus & Mio, 2011). Kelimelere duygusal zenginlik katan metaforların etkili kullanılabilmesi amacıyla danışan-danışman arasındaki terapötik ilişkinin sağlanması önemli bir ön koşul olarak kabul edilmektedir (Greenberg, 2017). Böylece danışanların problemlerini netleştirmeleri ve sembolize etmeleri hedeflenmektedir (Greenberg, 2011). Kelimelere anlamlarının ötesinde daha geniş anlamlar yükleyerek zenginlik katan metaforlar probleme yönelik danışanlara farklı bir bakış açısı sunmaktadır (Kararımk ve Güloğlu, 2012). Bu sebeple psikolojik danışma sürecinde metafor kullanımının terapötik bir araç olarak kullanımının etkili olduğu belirtilmektedir (Işık-Terzi ve Ergüner-Tekinalp, 2013).

Bu bilgilerden hareketle danışanların anlatılarına ve duygularını sözel olarak ifade edebilmelerine büyük önem veren Duygu Odaklı Terapinin terapi sürecinde metafor kullanımını teşvik edici bir yapıda olduğu görülmektedir. Türk kültür yapısına bakıldığında toplulukçu bir kültürde yetişen Türk insanın duygularını ifade etmelerinde güçlük yaşadıkları ifade edilmektedir (Voltan-Acar, 2004). Bu nedenle Duygu Odaklı Terapi sürecinde metafor kullanımının duygusal farkındalık sürecinde duygusal ifadeler kullanmakta zorlanan Türk kültür yapısına uygun olduğu düşünülmektedir.

Bitirilmemiş İşler

Duygu Odaklı Terapi danışanların duygularına odaklanılması gerektiğini vurgulamaktadır (Greenman & Johnson, 2022). Bu doğrultuda duyguların dönüşümü sürecinde duygulara ulaşma ve duygulardan

ayrılma aşamaları izlenmektedir (Greenberg, 2002). Başka bir ifadeyle bireyin acı verici duygularını değiştirebilmesi için duygularına odaklanması ve duygularını fark etmesi gerektiği belirtilirken bunun için de öncelikle duyguların deneyimlenmesi gerektiği ifade edilmektedir (Greenberg, 2012).

Duygu Odaklı Terapide geçmiş yaşantılar sonucu oluşan bu acı verici duygular ifade edilemeyen duygu depoları olarak kabul edilmektedir (Greenberg & Pavo, 1997). Örneğin ebeveynine yönelik “Bana yaptıklarından dolayı babamı asla affetmedim.” diyen danışanın suçlayıcı, şikâyet edici, incitici veya özlem dolu ifadeleri Duygu Odaklı Terapi sürecinde ifade edilemeyen, çözülmemiş duygular olarak psikolojik danışmanlara ip uçları sunan ifadeler olarak değerlendirilmektedir (Elliott vd., 2004). Bu doğrultuda Duygu Odaklı Terapide bu duyguların işlenmesine odaklanılarak duyguların keşfi desteklenmektedir (Vrana & Greenberg, 2018). Duyguların keşfine yönelik kullanılan çeşitli teknikler ile duygulara ulaşarak danışanlara yaşadıkları probleme yönelik farklı bir deneyim yaşatmak ve farklı bir bakış açısı kazandırmak amaçlanmaktadır (Pulat vd., 2020; Timulak & Pascual-Leone, 2015).

Bu teknikler arasında yer alan boş sandalye tekniğinde danışanların geçmiş yaşantılarında yarım kalan ya da çözülemeyen duygusal deneyimlerinin danışma ortamında ele alınması beklenmektedir (Elliott vd., 2004). Bu teknik ile danışanların geçmiş yaşantılarında kendilerine acı veren olumsuz duygular oluşmasına sebep olan kişi ya da kişilerle diyalog kurması sağlanmaktadır (Watson vd., 2007). Bu amaçla danışandan kendisinde olumsuz duygular oluşturan kişi ya da kişilere ilişkin duygu ve düşüncelerini ortaya konması hedeflenmektedir (Işık-Terzi ve Ergüner-Tekinalp, 2013). Duygusal farkındalığa yönelik Duygu Odaklı Terapide kullanılan bir diğer teknik olan çift sandalye tekniğinde ise danışanların kendi içsel çatışmaları ile diyaloglar kurarak temasa geçmesi ile çatışmalardaki duygu, düşünce ve ihtiyaçların keşfedilmesi, çatışmaların çözülmesi ve danışanın kendini kabul etmesi beklenmektedir (Elliott vd., 2004).

Bu bilgilerden hareketle Duygu Odaklı Terapide kullanılan bitirilmemiş işler kavramında geçmiş duygusal yaşantıların deneyimlenmesine ve duygusal farkındalığa odaklanıldığı ortaya konmuştur. Bu noktada Duygu Odaklı Terapinin temel felsefesinin oluşmasına büyük katkı sağlayan Gestalt Terapi tekniklerinden olan boş sandalye ve çift sandalye tekniklerinden yararlandığı görülmektedir (Çelik ve Aydoğdu, 2018). Ancak psikolojik danışma sürecinde özellikle Türk kültürü tarafından kutsal değerler arasında kabul edilen anne-baba ile ilgili bitirilmemiş işlerin tamamlanmasının danışanlarda suçluluk duygusunun oluşmasına ve kendi değerleri arasında çatışmalar yaşamasına sebep olabileceğine dikkat çekilmektedir (Voltan-Acar, 2004). Türk kültüründe çocukların anne-babalarına daima bağlı kalması beklendik bir davranış örüntüsü olarak kabul edilmektedir (Kağıçbaşı, 1994; Mocan-Aydın, 2000). Öte yandan psikolojik danışma sürecinde bitirilmemiş işlerin olumsuz duyguların artmasına neden olabileceği de dile getirilmektedir (Malakcıoğlu, 2018). Bu nedenle Duygu Odaklı Terapi sürecinde bitirilmemiş işler kavramının Türk kültür yapısı dikkate alınarak kullanılması gerektiği düşünülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Kültür; etnik köken, din, coğrafya, milliyet, cinsiyet, yetenek, yaş, göç gibi faktörlerden oluşan (Karakurt & Keiley, 2009; Levitt vd., 2009) ve içerisinde barındırdığı bu faktörlerden dolayı psikolojik danışma

sürecine etki eden bir kavramdır (Kağnıcı, 2013). Bu konuda özellikle temelleri Batı kültürüne dayalı psikolojik danışma yaklaşımlarının geliştirilmiş oldukları kültüre ait özellikler taşıdıkları ve bu sebeple kültürel açıdan çeşitlilik gösteren toplumlarda kullanımında sınırlılıklar yaşanabileceğine vurgu yapılmaktadır (Koç, 2003; Siviş, 2002; Stockton & Güneri, 2011). Bu doğrultuda bu araştırmada Amerika Birleşik Devletleri'nde geliştirilen ve Batı kültürünün izlerini taşıyan Duygu Odaklı Terapinin temel felsefesinin, insan doğasına bakış açısının ve kullanılan bazı temel kavramlarının Türk kültürüne uygunluğu incelenmiştir.

Duygu Odaklı Terapide duygular danışanların duygusal farkındalık kazanmasına, duygularını etkili kullanmasına ve ifade edebilmesine yardımcı olacak şekilde terapi sürecinin merkezinde yer almaktadır (Burgess vd., 2016; Greenman & Johnson, 2022). Bu doğrultuda Duygu Odaklı Terapinin temellerine bakıldığında Birey Merkezli Terapinin ve Gestalt Terapinin etkin rol oynadığı görülmektedir (Elliott & Greenberg, 2007). Ancak Poyrazlı (2003) tarafından Birey Merkezli Terapinin insan doğasına önem veren, işbirlikçi, destekleyici, empati, saygı, güven gibi kavramlara yer veren yapısına rağmen bireyi merkeze alan, aile dinamiklerini fazla dikkate almayan ve danışanların sözel ifadeler kullanmasına önem veren yapısından dolayı otorite merkezli Türk kültüründe kullanılmasında dikkat edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Benzer şekilde Voltan-Acar (2004) tarafından Gestalt Terapide kullanılan farklı tekniklerin Türk kültür yapısında Batı kültüründe olduğu gibi etkili olamayabileceğine vurgu yapılmıştır. Bu bilgilerden hareketle Birey Merkezli Terapinin ve Gestalt Terapinin yoğun olarak etkilendiği Duygu Odaklı Terapinin Türk kültüründe kullanımında kültürel özelliklere dikkat edilmesi gerektiği savunulmaktadır.

Duygu Odaklı Terapinin insan doğasına bakış açısına bakıldığında insanların duygularını etkili kullanabilmesine yönelik bir potansiyele sahip olduğu ve (Işık-Terzi ve Ergüner-Tekinalp, 2013) bu doğrultuda insanların özgürce seçimler yapabileceğinin belirtildiği ifade edilmektedir (Greenberg, 2010). Ancak Türk insanının bağımsızlığa ve bireyciliğe önem veren Batı kültürüne göre ailevi değerlere, sosyal desteğe, birlikteliğe ve aidiyete önem veren toplulukçu kültürel dinamiklere sahip olduğu görülmektedir (Doğan, 2000; Mocan-Aydın, 2000, Poyrazlı, 2003; Şahan ve Akbaş, 2018; Yorgun ve Voltan-Acar, 2014). Bu nedenle Türk kültür yapısını dikkate almadan, bireyin aileye ve topluma vermiş olduğu değer göz önünde bulundurulmadan Duygu Odaklı Terapinin kullanımının etkili sonuçlara ulaşmada sınırlı kalacağı düşünülmektedir.

Diğer yandan Duygu Odaklı Terapide ele alınan duygu şemaları, duygusal farkındalık, duyguların sınıflandırılması, duygu koçluğu, vaka formülasyonu, empatik tepkiler, metafor kullanımı ve bitirilmemiş işler kavramları değerlendirildiğinde birçok kavramın Türk kültüründe kullanımına uygunluğuna yönelik önerilerde bulunulmuştur. İlk olarak Duygu Odaklı Terapide ele alınan önemli kavramlar arasında yer alan duygu şemalarına bakıldığında duygu şemalarının yaşamı ve duyguları etkileyen önemli bir kavram olduğu görülmektedir. (Greenberg & Goldman, 2008). Duygu şemaları çocukluktan itibaren gelişmeye başlayarak tanıdık yaşantılar karşısında aktifleşerek bireyin duygularını ve davranışlarını yönlendirmede etkili olmaktadır (Greenberg & Paivio, 2003). Türk insanının özelliklerine bakıldığında çocukluk döneminden itibaren genellikle otoriter ve dışa bağımlı bir aile

yapısı içerisinde yetiştiği görülmektedir (Poyrazlı, 2003). Yine benzer şekilde çocukların özellikle büyüklerin yanında duygu ve düşüncelerini özgürce ifade etmelerine izin veren aile yapısının olmadığı ifade edilmektedir (Mocan-Aydın, 2000). Bu nedenle küçük yaşlardan itibaren gelişmeye başlayan kalıplaşmış tutumlar bireyin davranışlarını yönlendiren bir faktör olarak kabul edilmektedir (Kağıtçıbaşı, 1999). Türk kültürü penceresinden duygu şemaları ele alındığında Türk insanın otoriter ve dışa bağımlı bir aile yapısı içerisinde yetişmiş olmasından dolayı çocukluk yaşlarından itibaren oluşmaya başlayan duygu şemalarının olumsuz etkilenmesine neden olabileceği düşünülmektedir. Bu yaşlardan itibaren toplulukçu, dışa bağımlı ve otoriter bir kültür yapısında yetişen bireyin yetişkinlik dönemlerinde de benzer kültür yapısını devam ettirebileceği düşünülmektedir. Bu yüzden Duygu Odaklı Terapi sürecinde duygu şemaları kavramının Türk kültürü üzerinde ele alınmasının uygun olduğu düşünülmektedir.

Duygu Odaklı Terapide danışanların duyguları ile yüzleşmeleri amacıyla duygusal farkındalık kavramına yer verilmektedir (Greenberg, 2004). Duygusal farkındalığın zorlu deneyimler karşısında danışanlara doğru ve gerçek duygusal tepkilerini yansıtmaya fırsatı sunduğu ifade edilmektedir (Schlegelmich & Fresco, 2005). Duygusal farkındalık kazandırma sürecinde danışanların bastırılmış olan duyguları ile baş etmesini kolaylaştırmak amacıyla duyguların danışanlar tarafından sözel olarak ifade edilmesi teşvik edilmektedir (Angus & Greenberg, 2011). Ancak duyguların sözel olarak teşvikinde danışanların kültürel farklılıklarına dikkat edilmesi gerektiği düşünülmektedir. Örneğin duyguları dışavurumcu Batılı bir kültürde yetişen bir danışan ile daha otoriter ve duygusal ifadelerin daha az tercih edildiği Doğulu kültürde yetişen bir danışan arasındaki farklılığa kültürel bir mercekten bakmak gerektiği belirtilmektedir (Levitt vd., 2019). Bu bağlamda Türk kültürüne bakıldığında Türk insanın duygularını ifade etmek konusunda güçlük yaşadığı, olumlu duygulara yönelik farkındalıklarının düşük olduğu ifade edilmektedir (Voltan-Acar, 2004). Benzer şekilde özellikle Türk kültüründe erkeklerin üzüntü, öfke, hayal kırıklığı gibi duyguları başkalarının yanında rahatça ifade edemedikleri dile getirilmektedir (Karakurt & Keiley, 2009). Ayrıca bu durumun duygulara yönelik paylaşımlarda zorlanan danışanlar için psikolojik danışmanlar tarafından zaman zaman bir direnç işareti olarak kabul edildiği de belirtilmektedir (Poyrazlı, 2003). Bu bilgilerden hareketle Duygu Odaklı Terapi kapsamında duyguların farkındalığına yönelik çalışmaların Türk kültürüne uygun olduğu düşünülürken duyguların sözel ifadelerine yönelik teşviklerde Türk kültürel özelliklerine dikkat edilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Duygu Odaklı Terapi duygulara ilişkin farkındalık sürecinde duyguların ayrımının yapılarak sınıflandırılması gerektiğini kabul etmektedir (Çelik ve Aydoğdu, 2008). Böylece danışanların acı ve zarar veren, yıkıcı özelliklere sahip işlevsel olmayan duygularından kurtulması amaçlanmaktadır (Elliot vd., 2004). Ancak duyguların genel olarak evrensel ve biyolojik olarak kabul edilmesine rağmen kültürel farklılıklar göz önüne alınarak duygulardan önce gelen olaylara, duyguların nasıl deneyimlendiğine, duyguların nasıl değerlendirildiğine ve duyguların nasıl ifade edildiğine dikkat edilmesi gerektiği belirtilmektedir (Mesquita & Walker, 2002). Türk kültürü penceresinden bakıldığında Türk insanının çocukluk yaşlarından itibaren duygu ve düşüncelerini ifade etmesine yönelik teşvik edilmediği (Mocan-Aydın, 2000), dış denetimli ve otoriter bir ortamda yetiştiği (Poyrazlı, 2003) ve bu durumun sonucu olarak çevrenin dikkatini çekebilme amacıyla işlevsel olmayan ve araçsal duygular kullanma eğilimi

gösterebildikleri ifade edilmektedir (Çelik ve Aydoğdu, 2018). Bu bilgiler Türk kültüründe duyguların fark edilmesi için gerçekçi ve işlevsel bir şekilde sınıflandırılmasının önemini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda Duygu Odaklı Terapide duyguların sınıflandırılmasına yönelik çalışmaların Türk kültür yapısına uygun olduğu düşünülmektedir.

Duygu Odaklı Terapide öne çıkan bir diğer kavram duygu koçluğudur (Greenberg, 2004). Duygu koçluğunda danışanların duygusal farkındalık kazanmalarına yönelik eğitsel yönü de bulunan bir süreç izlenmektedir (Schlegelmich & Fresco, 2005). Bu süreçte duygu koçluğunda danışan öğrenci danışman eğitici olarak kabul edilmektedir (Greenberg, 2002). Türk kültürü açısından bakıldığında öğrenci ve eğitici şeklinde paylaşılan rollerin psikolojik danışma sürecinde eğitimsel beklentisi olan danışanlar için uygun bir yöntem olduğu düşünülürken aynı zamanda bu rol dağılımının psikolojik danışmanın otorite figürü olarak değerlendirilmesine neden olabileceği de düşünülmektedir. Bu konuda Sarı (2005) tarafından psikolojik danışmanların daha aktif ve yönlendirici olmasına yönelik beklentisi bulunan danışanlar için bu durumun sürece katkı sağlayabileceğinin ifade edildiği görülmektedir. Ayrıca Mocan-Aydın (2000) tarafından da Türk insanının dış denetime ve otoriteye bağlı bir yapıda olduğu belirtilmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda Duygu Odaklı Terapide duygu koçluğu kavramının Türk kültüründe uygun olduğu düşünülmektedir.

Duygu Odaklı Terapide kullanılan vaka formülasyonu kavramına bakıldığında bu kavramın problem oluşmasına neden olan unsurların değerlendirilmesi ve terapi sürecindeki gelişmelerin seyri açısından yol gösterici bir kavram olarak kullanıldığı görülmektedir (Goldman & Greenberg, 2014). Vaka formülasyonu psikolojik danışma sürecinde yalnızca danışmanlara değil aynı zamanda danışanların da kendi problemlerini ve gelişmelerini takip edebilmesi açısından yararlı olduğu belirtilmektedir (Timulak & Pascual-Leone, 2015). Türk kültür yapısı penceresinden bakıldığında psikolojik danışmanlık sürecinde yapılandırılmış uygulamalar kullanımının sürece olumlu etkilerinin bulunduğu ve aynı zamanda Türk kültür yapısına uygun olduğu ifade edilmektedir (Poyrazlı, 2003). Bu bilgilerden hareketle özellikle danışanların problemlerini ve danışma sürecindeki gelişmelerini takip edebilme fırsatı sunan vaka formülasyonu kavramının Türk kültür yapısına uygun olduğu düşünülmektedir.

Duygu Odaklı Terapide kullanılan empatik tepkilere bakıldığında danışan-danışman arasındaki güven ve iş birliği ortamının artmasına yardımcı bir kavram olarak ele alındığı görülmektedir (Johnson, 2004). Empatik tepkiler danışanın kendisine değer verildiğinin hissettirilmesi ve danışman tarafından anlaşıldığının gösterilmesi açısından önemli kabul edilmektedir (Timulak & Pascual-Leone, 2015). Ancak empatik tepkilerin özellikle kültürel farklılıklardan dolayı yanlış anlaşılmalara da neden olabileceğine dikkat çekilmektedir (Chung & Bemak, 2002; Erdur-Baker, 2007). Başka bir ifadeyle herhangi bir coğrafya veya kültürde olağan kabul edilen bir tepki farklı bir coğrafya veya kültürde olağandışı kabul edilebilmektedir (İkiz, 2006). Bu bilgi Duygu Odaklı Terapide empatik tepkilerin kullanımında Türkiye coğrafyasının çok kültürlü yapısına dikkat edilmesi gerektiğini göstermektedir. Diğer yandan Türk kültüründe halden anlama, duygudaşlık gibi kavramlara verilen değer göz önünde bulundurulduğunda Duygu Odaklı Terapide empatik tepki kavramının Türk kültür yapısına uygun olduğu savunulmaktadır.

Duygu Odaklı Terapi sürecinde metafor kullanımına bakıldığında duygu odaklı metaforların dile getirmekte zorlanan veya ifade edilemeyen duyguların altında yer alan duygulara ulaşabilmek amacıyla terapötik bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir (Angus & Mio, 2011; Greenberg, 2017). Toplulukçu kültürlerde toplumsal normlar ve aileye bakış açısı gibi faktörler nedeniyle duyguların rahat ifade edilemediği belirtilmektedir (Dwairy, 2002). Bu doğrultuda Türk kültüründe de duyguların ifade edilmesinde güçlük yaşandığı (Voltan-Acar, 2004) ve metaforlar yardımıyla duyguların ifade edilmesinin kolaylaştırılabileceğine yönelik açıklamaların bulunduğu görülmektedir (Sarı, 2015). Bu doğrultuda Duygu Odaklı Terapi sürecinde metafor kullanımının Türk kültüründe uygun olabileceği düşünülürken aynı zamanda danışanın kültürel özellikleri göz önüne alınarak danışanın kullanmadığı metaforlara yer verirken dikkatli olunması gerektiği ve danışanın kullandığı sözcük ve ifadelere uygun metaforların kullanılması gerektiği düşünülmektedir.

Duygu Odaklı Terapide ele alınan bir diğer kavram olan bitirilmemiş işlerin Gestalt Terapide kullanılan önemli kavramlar arasında olduğu görülmektedir. Duygu Odaklı Terapide bitirilmemiş işler aynı zamanda çözülmemiş duygular olarak kabul edilmektedir (Elliott vd., 2004). Bu doğrultuda danışanların boş sandalye ve çift sandalye teknikleri ile diyaloglar kurmaları sonucu duygusal deneyimler yaşamaları hedeflenmektedir (Timulak & Pascual-Leone, 2015). Ancak bitirilmemiş işlerin özellikle Türk kültüründe kutsal değerler arasında kabul edilen anne-baba ile olmasının aynı zamanda danışanlarda duygusal problemlerin gelişmesine de zemin hazırlayabileceği ifade edilmektedir (Voltan-Acar, 2004). Çünkü Türk toplumunda erken yaşlardan itibaren anne-babaya duygusal olarak bağlanma önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir (Sarı, 2015). Bu nedenle aile ilişkilerine ve kültürel dinamiklere dikkat edilmeden yapılacak bu tarz uygulamalar danışanlarda suçluluk duygusunun oluşmasına ve danışma sürecinin olumsuz etkilenmesine neden olabilecek bir faktör olarak değerlendirilmektedir (Zümbül, 2021). Bu bilgilerden hareketle Duygu Odaklı Terapi sürecinde bitirilmemiş işler kavramının kullanılmasında Türk kültürel özelliklerine dikkat edilerek kullanımının uygun olduğu düşünülmektedir.

Sonuç olarak Duygu Odaklı Terapinin esnek temel ilkelere ve uygulama modellerine sahip olmasından dolayı çok kültürlü psikolojik danışma açısından etkili bir yaklaşım olarak kabul edildiği görülmektedir (Johnson, 2004; Karakurt & Keiley, 2009; Levitt vd., 2019). Elde bu bilgiler doğrultusunda Duygu Odaklı Terapinin temel felsefesinin, insan doğasına bakış açısının ve kullanılan temel kavramlarının Türk toplumu gibi çok kültürlü bir popülasyonda danışanların kültürel özelliklerine dikkat edilerek kullanımının uygun olduğu görülmektedir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar %50, 2. Yazar %50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Duygu Odaklı Terapinin Türk Kültüründe Uygulanabilirliğinin Değerlendirilmesi” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akalm, M.B., & Türküm, A.S. (2021). Kültüre duyarlı psikolojik danışma. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (AUJEF)*, 5(1), 81-107. <https://doi.org/10.34056/aujef.850094>
- Akçabozan, N. B., & Sümer, Z. H. (2016). Adler yaklaşımında aile danışmanlığı. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 6(46), 87-101.
- Akdoğan, R., & Ceyhan, E. (2011). Terapötik ilişkide insan faktörü. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar- Current Approaches in Psychiatry*, 3(1), 117-141.
- Angus, L. E., & Greenberg, L. S. (2011). *Working with narrative in emotion-focused therapy: Changing stories, healing lives*. American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/12325-000>
- Angus, L., & Mio, J. S. (2011). At the "heart of the matter": Understanding the importance of emotion-focused metaphors in patient illness narratives. *Genre*, 44(3), 349-361. <https://doi.org/10.1215/00166928-1407540>
- Aras Kemer F. N., & Tuzgöl Dost M. (2020). "Masal terapi" kitabının duygu odaklı terapinin temel kavramları açısından incelenmesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 12(1), 411-425. <https://doi.org/10.18863/pgy.807954>
- Beasley, C. C., & Ager, R. (2019). Emotionally Focused Couples Therapy: A systematic review of its effectiveness over the past 19 Years. *Journal of evidence-based social work*, 16(2), 1-16. <https://doi.org/10.1080/23761407.2018.1563013>
- Bektaş, Y. (2006). Kültüre duyarlı psikolojik danışma yeterlikleri ve psikolojik danışman eğitimindeki yeri. *Ege Eğitim Dergisi*, 7(1), 43-59.
- Burgess M. M., Johnson, S. M., Dalgleish, T. L., Lafontaine, M. F., Wiebe, S. A., & Tasca, G. A. (2016). Changes in relationship-specific attachment in emotionally focused couple therapy. *Journal of marital and family therapy*, 42(2), 231-245. <https://doi.org/10.1111/jmft.12139>
- Cheung, F. M. (2000). Deconstructing counseling in a cultural context. *Journal of Counseling Psychologist*, 28, 123-132. <https://doi.org/10.1177%2F0011000000281008>
- Chung, R. C.-Y., & Bemak, F. (2002). The relationship of culture and empathy in cross-cultural counseling. *Journal of Counseling & Development*, 80(2), 154-159. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6678.2002.tb00178.x>
- Combs, G., & Freedman, J. (2012). Narrative, poststructuralism, and social justice: Current practices in narrative therapy. *The Counseling Psychologist*, 40(7), 1033-1060. <https://doi.org/10.1177%2F0011000012460662>

- Çelik, H., & Aydoğdu, B. N. (2018). Duygu odaklı terapi: Psikoterapide yeni bir yaklaşım. *e-Kafkas Journal of Educational Research*, 5(2), 50-68. <https://doi.org/10.30900/kafkasegt.439247>
- D'Andrea, M., Daniels, J., & Heck, R. (1991). Evaluating the impact of multicultural counseling training. *Journal of Counseling and Development*, 20, 181-201. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.1991.tb01576.x>
- Doğan, İ. (2009). *Dünden bugüne Türk ailesi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Doğan, S. (2000). The historical development of counseling in Turkey. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 22(1), 57-67. <https://doi.org/10.1023/A:1005474126819>
- Dolhanty, J., & Greenberg, L. S. (2007). Emotion-focused therapy in the treatment of eating disorders. *European Psychotherapy*, 7(1), 97-116. <https://doi.org/10.1002/cpp.624>
- Dwairy, M. (2002). Foundations of psychosocial dynamic personality theory of collective people. *Clinical Psychology Review*, 22, 343-360. [https://doi.org/10.1016/s0272-7358\(01\)00100-3](https://doi.org/10.1016/s0272-7358(01)00100-3)
- Elliott, R., & Greenberg, L. S. (2007). The essence of process-experiential/emotion-focused therapy. *American Journal of Psychotherapy*, 61(3), 241-254. <https://doi.org/10.1176/appi.psychotherapy.2007.61.3.241>
- Elliott, R., Watson, J., Goldman, R., & Greenberg, L. (2004). *Learning Emotion-Focused Therapy: The process-experiential approach to change*. Washington, DC: American Psychological Association. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/10725-000>
- Erdur-Baker, Ö. (2007). Psikolojik danışma ve kültürel faktörler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(27), 109-122
- Foroughe, M., Dolhanty, J., Mithal, P., & Lafrance, A. (2018). Development and core components of EFFT. In *Emotion Focused Family Therapy with Children and Caregivers: A Trauma-Informed Approach* (pp. 45-62). Taylor and Francis. <https://doi.org/10.4324/9781315161105>
- Gallup (2019). Gallup global emotions report. Washington, DC: Author. <https://www.gallup.com/analytics/248909/gallup-2019-global-emotions-report-pdf.aspx>
- Gençoğlu, C., & Yılmaz, M. (2013). Duygusal farkındalık eğitim programının duygu kontrol düzeyine etkisi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(5), 961-980. <https://doi.org/10.9761/jasss1552>
- Goldman, R. N., & Greenberg, L. S. (2015). *Case formulation in emotion-focused therapy: Co-creating clinical maps for change*. American Psychological Association. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/14523-000>

- Gök, A. (2021). Duygu odaklı terapi yaklaşımı çerçevesinde covid-19 salgını ve depresyon. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 13(4), 831-839. <https://doi.org/10.18863/pgy.892662>
- Gökkaya, V. B. (2011). Türkiye’de kadına yönelik ekonomik şiddet. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(2), 101-112.
- Greenberg, L. (2008). Emotion and cognition in psychotherapy: The transforming power of affect. *Canadian Psychology/Psychologie canadienne*, 49(1), 49-59. <http://dx.doi.org/10.1037/0708-5591.49.1.49>
- Greenberg, L. S. & Watson, J. (2006). *Emotion-focused therapy for depression*. Washington, DC: American Psychological Association. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/11286-000>
- Greenberg, L. S. (2002). *Emotion-focused therapy: Coaching clients to work through their feelings*. Washington, DC: American Psychological Association. <https://doi.org/10.5860/choice.40-0594>
- Greenberg, L. S. (2004). Emotion-focused therapy. *Clinical Psychology and Psychotherapy*, 11, 3–16. <https://doi.org/10.1002/cpp.388>
- Greenberg, L. S. (2007). A guide to conducting a task analysis of psychotherapeutic change. *Psychotherapy Research*, 17, 15–30 <https://doi.org/10.1080/10503300600720390>,
- Greenberg, L. S. (2010). Emotion-focused therapy: An overview. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 4(33), 1-12.
- Greenberg, L. S. (2011). *Emotion-focused therapy*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Greenberg, L. S. (2012). Emotions, the great captains of our lives: Their role in the process of change in psychotherapy. *American Psychologist*, 67, 697-707. <https://doi.org/10.1037/a0029858>
- Greenberg, L. S. (2015). *Emotion-focused therapy: Coaching clients to work through their feelings* (2nd ed.). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/14692-000>
- Greenberg, L. S. (2017). Emotion-focused therapy of depression. *Person-Centered & Experiential Psychotherapies*, 16(2), 106-117. <https://doi.org/10.1080/14779757.2017.1330702>
- Greenberg, L. S., & Elliott, R. (1997). Varieties of empathic responding. In A. C. Bohart & L. S. Greenberg (Eds.), *Empathy reconsidered: New directions in psychotherapy* (pp. 167–186). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10226-007>
- Greenberg, L. S., & Goldman, R. N. (2008). *Emotion-focused couples therapy: The dynamics of emotion, love, and power*. American Psychological Association. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/11750-000>

- Greenberg, L. S., & Paivio, S. C. (2003). *Working with emotions in psychotherapy*. Guilford Press.
- Greenberg, L. S., Warwar, S., & Malcolm, W. (2008). Differential effects of Emotion Focused Therapy and psychoeducation in facilitating forgiveness and letting go of emotional injuries. *Journal of Counselling Psychology*, 55, 185–196. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-0167.55.2.185>
- Greenberg, L., Watson, J., & Goldman, R. (1998). *Process Experiential Therapy of Depression. Handbook of Experiential Psychotherapy: Foundations and Differential Treatment*. New York: Guilford.
- Greenman, P. S., & Johnson, S. M. (2012). United we stand: Emotionally focused therapy for couples in the treatment of posttraumatic stress disorder. *Journal of Clinical Psychology*, 68(5), 561-569. <https://doi.org/10.1002/jclp.21853>
- Greenman, P. S., & Johnson, S. M. (2022). Emotionally focused therapy: Attachment, connection, and health. *Current opinion in psychology*, 43, 146–150. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2021.06.015>
- Gültekin, F., & Voltan-Acar, N. (2004). Transaksiyonel analizin Türk kültürüne uygulanabilirliği: Kültür açısından eleştirel bakış. *Eğitim ve Bilim*, 29(28), 38- 48.
- Hanin E. (2001). Expressing emotion: Myths, realities, and therapeutic strategies. *The Journal of Psychotherapy Practice and Research*, 10(4), 283–284.
- Hattori, K. (2014). *Emotionally focused therapy for Japanese couples: Development and empirical investigation of a culturally-sensitive eft model* [Doctoral dissertation, Université d'Ottawa/University of Ottawa]. <https://ruor.uottawa.ca/handle/10393/30516>
- Ilgar, M.Z., & Ilgar, S.C. (2014). Empatinin psikolojik danışma sürecinde motivasyonel bir güç olarak kullanılması: Kuramsal bir bakış. *İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 51-74.
- Işık, Ş., & Ergüner-Tekinalp, B. (2013). *Psikolojik danışmada güncel kuramlar*. Ankara: Pegem Akademi.
- İkiz, F.E. (2006). *Danışma becerileri eğitiminin danışmanların empatik eğilim, empatik beceri ve tükenmişlik düzeyleri üzerindeki etkisi* [Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Jarry, J., & Paivio, S. (2006). Emotion-focused therapy for anger. In E.L. Feindler (Ed.) *Anger-related disorders: A practitioner's guide to comparative treatments* (pp. 223-239). New York: Springer Publishing Company.
- Johnson, S. M. (2004). *The practice of emotionally focused couple therapy: Creating connection*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203843871>

- Kağıtçıbaşı, Ç. (1994). A critical appraisal of individualism and collectivism: Toward a new formulation. In U. Kim, H. C. Triandis, Ç. Kâğıtçıbaşı, S.-C. Choi, & G. Yoon (Eds.), *Cross-cultural research and methodology series, Vol. 18. Individualism and collectivism: Theory, method, and applications* (p. 52–65). Inc: Sage Publications.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). *Yeni insan ve insanlar*. İstanbul: Evrim.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2002). A model of family change in cultural context. *Online Readings in Psychology and Culture, 6*(3), 1-8.
- Kağnıcı, D. (2013). Çok kültürlü psikolojik danışma eğitiminin rehberlik ve psikolojik danışmanlık lisans programlarına yerleştirilmesi. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal, 4*(40), 222-231.
- Kararımk, Ö. (2016). Çok kültürlülük, kültürel duyarlılık ve psikolojik danışma. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 3*(29), 115-129.
- Kararımk, Ö., & Aydın, G. (2007). Constructivism: A force shaping the contemporary understanding and practices of counseling. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal, 3*(27), 91-108.
- Kararımk, Ö., & Güloğlu, B. (2012). Metafor: Danışan ve danışman arasındaki köprü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 4*(37), 122-135.
- Karakurt, G., & Keiley, M.K. (2009). Integration of a cultural lens with emotionally focused therapy. *Journal of Couple & Relationship Therapy, 8*(1), 4-14.
<https://doi.org/10.1080/15332690802626684>
- Koç, Z. (2003). Kültüre duyarlı psikolojik danışma yaklaşımı: Kuramsal bir açıklama. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, 11*(12), 1-17.
- Levitt, H. M., Whelton, W. J., & Iwakabe, S. (2019). Integrating feminist-multicultural perspectives into emotion-focused therapy. In L. S. Greenberg & R. N. Goldman (Eds.), *Clinical handbook of emotion-focused therapy* (pp. 425–444). American Psychological Association.
<https://doi.org/10.1037/0000112-019>
- Malakcioğlu, C. (2018). *Bitirilmemiş işler ile öfke, suçluluk, utanç ve affetme arasındaki ilişkilerin incelenmesi* [Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi].
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Matsumoto, D., Yoo, S.H., & Fontaine, J. (2008). Mapping expressive differences around the world: The relationship between emotional display rules and individualism versus collectivism.

Journal of Cross-Cultural Psychology, 39(1), 55-74.
<https://doi.org/10.1177%2F0022022107311854>

Maynigo, M.P. (2015). Cultural differences in attachment and emotion: Emotionally focused therapy with intercultural couples [Doctoral dissertation, The State University Of New Jersey].
<https://rucore.libraries.rutgers.edu/rutgers-lib/48197/>

Mesquita, B., & Walker, R. (2002). Cultural differences in emotions: A context for interpreting emotional experiences. *Behaviour Research and Therapy*, 41(7), 777-793.
[https://doi.org/10.1016/s0005-7967\(02\)00189-4](https://doi.org/10.1016/s0005-7967(02)00189-4)

Misch, D.A. (2000). Basic strategies of dynamic supportive therapy. *Journal of Psychotherapy Practice & Research*, 9(4), 173-189. <https://doi.org/10.1176/foc.4.2.253>

Mocan-Aydın, G. (2000). Western models of counseling and psychotherapy within Turkey: Crossing cultural boundaries. *The Counseling Psychologist*, 28(2), 281-298.
<https://doi.org/10.1177%2F0011000000282007>

Özbek, M. F. (2004). Toplumsal yaşamda empati. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 1, 1-16.

Paivio, S. C., Jarry, J. L., Chagigiorgis, H., Hall, I., & Ralston, M. (2010). Efficacy of two versions of emotion-focused therapy for resolving child abuse trauma. *Psychotherapy research*, 20(3), 353-366. <https://doi.org/10.1080/10503300903505274>

Pascual-Leone, A., & Greenberg, L. S. (2007). Emotional processing in experiential therapy: Why" the only way out is through.". *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 75(6), 875.
<https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-006X.75.6.875>

Pascual-Leone, A., Gilles, P., Singh, T., & Andreescu, C. (2013). Problem anger in psychotherapy: An emotion-focused perspective on hate, rage, and rejecting anger. *Journal of Contemporary Psychotherapy*, 43(2), 83-92. <http://dx.doi.org/10.1007/s10879-012-9214-8>.

Poyrazlı, S. (2003). Validity of Rogerian Therapy in Turkish culture: A Cross-cultural perspective. *Journal of Humanistic Counseling, Education & Development*, 42(1), 107-115.
<https://doi.org/10.1002/j.2164-490X.2003.tb00172.x>

Pulat, F., Gündüz, H., & Kılıç, E. (2020). Güdülenme kuramı ve duygu odaklı terapinin entegrasyonu. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, 3(5), 17-34.

Sarı, T. (2015). Pozitif psikoterapi: Gelişimi, temel ilke ve yöntemleri ve Türk kültürüne uygulanabilirliği. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3(2), 182-203.

- Schlegelmich, A., & Fresco, D. (2005). Review of Emotion-focused therapy: Coaching clients to work through their feelings [Review of the book *Emotion-Focused therapy: Coaching clients to work through their feelings*, by L. S. Greenberg]. *Counselling Psychology Quarterly*, 18(3), 225–226. <https://doi.org/10.1080/09515070500322443>
- Shahar, B. (2014). Emotion-focused therapy for the treatment of social anxiety: An overview of the model and a case description. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 21(6), 536-547. <https://doi.org/10.1002/cpp.1853>
- Shear, M. K., Houck, P., Greeno, C., & Masters, S. (2001). Emotion-focused psychotherapy for patients with panic disorder. *American Journal of Psychiatry*, 158(12), 1993-1998. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.158.12.1993>
- Siviş, R. (2002). Yapılandırıcı yaklaşım ve Türkiye’de psikolojik danışma alanında uygulanabilirliği. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 2(17), 43-48.
- Smith, K. W., & Greenberg, L. S. (2007). Internal multiplicity in emotion-focused psychotherapy. *Journal of Clinical Psychology*, 63(2), 175-186. <https://doi.org/10.1002/jclp.20340>
- Stockton, R., & Güneri, O. Y. (2011). Counseling in Turkey: An evolving field. *Journal of Counseling & Development*, 89(1), 98-104. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6678.2011.tb00065.x>
- Sue, D. W., Arredondo, P., & McDavis, R. J. (1992). Multicultural counseling competencies and standards: A call to the profession. *Journal of Counseling and Development*, 20(2), 64-88. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1002/j.2161-1912.1992.tb00563.x>
- Şahan, B., & Akbaş, T. (2018). Kültürel olarak farklı ailelerle psikolojik danışma ve Türk aile yapısında kültürün rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 46, 217-239.
- Tagay, Ö., Voltan-Acar, N., & Nalbant, A. (2016). Logoterapide kullanılan kavramların ve tekniklerin Türk Kültürü’nde uygulanabilirliği. *Ege Eğitim Dergisi*, 17(1), 105-126. <https://doi.org/10.12984/eed.53493>
- Timulak, L., & Pascual-Leone, A. (2015). New developments for case conceptualization in emotion-focused therapy. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 22(6), 619-636. <https://doi.org/10.1002/cpp.1922>
- Vatan, S. (2017). Duygular ve psikolojik belirtiler arasındaki ilişkiler. *Psikiyatride Güncel yaklaşımlar- Current Approaches in Psychiatry*, 9(1), 45–45. <https://doi.org/10.18863/pgv.281117>
- Voltan-Acar, N. (2004). *Ne kadar farkındayım? Gestalt Terapi*. Ankara: Babil.

- Vrana, G., & Greenberg, L. (2018). Overview of emotion-focused therapy. In G. Vrana, L. Greenberg, & F. Mirisse (Eds.), *Emotion focused family therapy with children and caregivers a traumainformed approach* (pp. 1-22). Routledge
- Watson, J., Goldman, R., & Greenberg, L. (2007). *Case studies in emotion-focused treatment of depression: A comparison of good and poor outcome*. Washington, DC: American Psychological Association. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/11586-000>
- Wiebe, S. A., & Johnson, S. M. (2016). A review of the research in emotionally focused therapy for couples. *Family Process*, 55(3), 390–407. <https://doi.org/10.1111/famp.12229>
- Yam, F. C. (2021). İlişkisel Kültürel Kuram ve kavramlarının Türk kültürü açısından değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41(1), 477-495.
- Yeşilyaprak, B. (2000). *Eğitimde rehberlik hizmetleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Yorgun, A., & Voltan-Acar, N. (2014). Gerçeklik terapisinin Türk kültürüne uygulanabilirliği: Kültür açısından eleştirel bakış. *Eğitim ve Bilim*, 39(175), 216-226.
- Zümbül, S. (2021). Transaksiyonel Analiz Terapisine kapsamlı bakış: Bir derleme çalışması. *Anadolu University Journal of Education Faculty*, 5(1), 51-80. <https://doi.org/10.34056/aujef.769576>

Extended Abstract

In Emotion-Focused Therapy, emotions are at the center of the therapy process, helping clients gain emotional awareness, and use and express their emotions effectively (Burgess et al., 2016; Greenman & Johnson, 2022). In the study, many concepts in Emotion-Focused Therapy were thought to be suitable for Turkish culture. First of all, it is seen that the concept of emotion schema is an important concept that affects life and emotions. (Greenberg & Goldman, 2008). Considering the characteristics of Turkish people, it is seen that they have generally grown up in an authoritarian and foreign-dependent family structure since childhood (Poyrazlı, 2003). Considering it from the perspective of Turkish culture, it is thought that the emotional schemes that started to form from childhood may be negatively affected because the Turkish people were brought up in an authoritarian and foreign-dependent family structure. Therefore, it is thought that it is appropriate to consider the concept of emotion schemes in Turkish culture in the process of Emotion-Focused Therapy.

Emotion-Focused Therapy includes the concept of emotional awareness for clients to confront their emotions (Greenberg, 2004). In the process of gaining emotional awareness, verbal expression of emotions is encouraged to make it easier for clients to cope with their suppressed emotions (Angus & Greenberg, 2011). However, the cultural differences of the clients should be paid attention in the verbal encouragement of emotions. Based on this information, it was thought that the studies on awareness of emotions in Emotion-Focused Therapy were suitable for Turkish culture, but Turkish cultural characteristics should be considered in encouraging verbal expressions of emotions.

In Emotion-Focused Therapy, it is necessary to classify emotions (Çelik & Aydoğdu, 2008). Thus, it is aimed at clients to get rid of their dysfunctional emotions that are painful and harmful (Elliot et al., 2004). From the perspective of Turkish culture, Turkish people are not encouraged to express their feelings and thoughts since childhood (Mocan-Aydın, 2000), they grew up in an externally controlled and authoritarian environment (Poyrazlı, 2003), and as a result of this situation, they use non-functional and instrumental behaviors to attract

the attention of the environment. In this direction, it is thought that studies on the classification of emotions in Emotion-Focused Therapy are suitable for the Turkish cultural structure.

Another prominent concept in Emotion-Focused Therapy is emotion coaching (Greenberg, 2004). In emotion coaching, there is a process for clients to gain emotional awareness (Schlegelmich & Fresco, 2005). In this process, the student counselor who consults in emotion coaching is also considered a trainer (Greenberg, 2002). From the point of view of Turkish culture, it is thought that the roles shared as student and educator are a suitable method for clients with educational expectations in the counseling process, and this role distribution may cause the counselor to be evaluated as an authority figure. In this regard, Sarı (2005) states that this situation can contribute to the process for clients who expect psychological counselors to be more active and directive. In addition, it is stated by Mocan-Aydin (2000) that Turkish people are dependent on external control and authority. In line with this information, it has been stated that the concept of emotion coaching in Emotion-Focused Therapy is appropriate in Turkish culture.

The case formulation used in Emotion-Focused Therapy is used as a guiding concept for the evaluation of the factors causing the problem and for the developments in the therapy process (Goldman & Greenberg, 2014). It is stated that the use of structured practices in the psychological counseling process from the perspective of the Turkish cultural structure has positive effects on the process and is also suitable for the Turkish cultural structure (Poyrazlı, 2003). Based on this information, it is thought that the concept of case formulation, which provides the opportunity to follow the problems of the clients and their developments in the counseling process, is suitable for the Turkish cultural structure.

It is seen that the concept of empathic responses used in Emotion-Focused Therapy helps to increase the atmosphere of trust and cooperation between the client and the counselor (Johnson, 2004). It is stated that empathic responses can also cause misunderstandings due to cultural differences (Chung & Bemak, 2002; Erdur-Baker, 2007) because a response that is considered normal in one geography or culture may be considered unusual in another geography or culture (İkiz, 2006). This information shows that the multicultural structure of Turkey's geography should be paid attention in the use of empathic responses in Emotion-Focused Therapy.

In Emotion-Focused Therapy, metaphors are used as a therapeutic tool to reach the emotions underlying the emotions that cannot be expressed (Angus & Mio, 2011; Greenberg, 2017). It is stated that in collectivist cultures, emotions cannot be expressed easily due to factors such as social norms and family perspective (Dwairy, 2002). Therefore, it is thought that metaphors in Emotion-Focused Therapy are suitable for Turkish culture, but it is necessary to use metaphors suitable for the cultural characteristics of the clients.

Unfinished work in Emotion-Focused Therapy is among the important concepts used in Gestalt Therapy (Elliott et al., 2004). In this direction, it is aimed that the clients have emotional experiences as a result of establishing dialogues with an empty chair and double chair techniques (Timulak & Pascual-Leone, 2015). However, it is stated that unfinished business, especially with the parents, which is considered among the sacred values in Turkish culture, can also pave the way for the development of emotional problems in the clients (Voltan-Acar, 2004). Because emotional attachment to parents from an early age is an important indicator in Turkish society (Sarı, 2015). Based on this information, it was thought that Turkish cultural characteristics should be considered in the use of the concept of unfinished work in the Emotion-Focused Therapy process.

Geliş Tarihi / Received Date
12.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
15.01.2023

Müziyenlerin Ses Sistemleri Açısından Entonasyon Eğilimleri Üzerine Bir İnceleme

An Investigation on Intonation Tendencies of Musicians in Terms of Tuning Systems

Caner KALENDER¹

Öz

Bu araştırmanın amacı, müziyenlerin ses sistemlerine yatkınlığı açısından entonasyon doğruluğu algıları ile ilgili literatürde yapılan çalışmaları incelemektir. Entonasyon doğruluğu özellikle perdesiz ve sabit akortlu olmayan çalgılarda değişken bir kavramdır. Tarihten günümüze pek çok akort ve ses sistemi oluşturulmuş ve kullanılmıştır. Bunların içerisinde en yaygın kullanılanları eşit tempereman, Just Intonation (doğal dizi) ve Pisagor sistemidir. Müziyenlerin entonasyon doğruluğu ile ilgili yapılan çalışmalarda çalgı gruplarının sistemsel olarak farklı eğilimler gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Yaylı çalgı çalan müziyenlerin tek sesli pasajlarda Pisagor sistemine, çok sesli çalmada doğal diziyeye daha yatkın oldukları tespit edilirken, nefesli çalgıların doğal dizi veya eşit temperemana eğilim gösterdikleri tespit edilmiştir. Tuşlu/klavyeli çalgı çalan müziyenler ile dört sesli korolar ile yürütülen çalışmalarda karışık sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında uluslararası endekslerde taranan dergiler ve tezlerde entonasyon eğilimleri ile yapılan yüzlerce çalışma taranmış, çalışmanın odağına uygun 24 çalışma belirlenmiş, bu araştırmaların sonuçları çalgı gruplarına göre paylaşılmış, çalgı pedagoglarının görüşleri ve araştırmalardan elde edilen sonuçlar ile tartışılarak çıkarımlarda bulunulmuştur. Entonasyon eğilimi ile ilgili müzik eğitimi kurumlarına ve konu ile ilgili literatüre katkı sunabilecek önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Entonasyon, Entonasyon Eğilimi, Müzikte Ses Sistemleri, Müzik Algısı, Müzik Psikolojisi.

Abstract

The aim of this research is to examine the studies in the literature on the perception of intonation accuracy in musicians. Intonation accuracy is a variable concept, especially in fretless and non-fixed pitch instruments. Many tuning systems have been created and used from history to the present. The most common ones among them are equal temperament, Just Intonation and Pythagorean system. In studies on the intonation accuracy of musicians,

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Bolu/TÜRKİYE, E-mail: canerkalender123@gmail.com., ORCID ID: 0000-0003-0100-9771

it has been concluded that instrument groups show systematically different tendencies. It has been determined that musicians playing string instruments are more inclined to Pythagorean system in melodic passages while Just Intonation in double-stops or harmonic context and wind instruments tend to Just Intonation or equal temperament. Mixed results were obtained in studies conducted with musicians playing keyboard instruments and four-voice choirs. Within the scope of the research, hundreds of studies with intonation tendencies in journals and theses examined in international indexes were scanned, and 24 studies were determined for the focus of the study. The results of these researches were shared according to the instrument groups, the opinions of the instrument pedagogues and the results obtained from the researches were discussed and inferences were made. Suggestions that can contribute to the music education institutions and the literature related to intonation tendency are given.

Keywords: Intonation, Intonation Tendency, Tuning Systems, Music Perception, Psychology of Music

Giriş

Entonasyon doğruluğu, kısaca belirli bir müzikal yapıdaki notaları veya yalın bir sesi doğru olarak seslendirmek/üretmek olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre akla gelecek belki de ilk soru 'neye göre?' olacaktır. Nitekim bir şeyin doğruluğunu ölçebilmek, değerlendirebilmek için elimizde referans olarak alabileceğimiz bir ölçüt olmalıdır. Günümüzde uluslararası sanat müziğinde piyano, org, gitar gibi sabit perdeli çalgıların akordunda 12 eşit aralıklı dizi veya eşit tampere sistem standart olarak kabul edilse de özellikle perdesiz çalgılarda entonasyonun sabit olmadığı bilinen bir gerçektir.

Tarihte oluşturulan ilk müzikal dizi, M.Ö. 2700'lerde Çin'de bambular ile 'Anka kuşunun şarkısını taklit etmeye çalışan' böylece pentatonik diziyi icat ettiği söylenen Linglun'a atfedilir (Yang, An ve Turner, 2005, 170). Bu dizideki aralıklar yaklaşık iki bin yıl sonra Pisagor Sistemi olarak adlandırılacak sistemin de kökeni olarak görülmektedir (Partch, 1974, 362). Bu sistemde tüm aralıklar birbirine 3:2 oranı uzaklığındadır. Birkaç yüzyıl sonra Batlamyus'un ortaya attığı süperpartiküler² oranların daha uyumlu tınladığı fikri, Ortaçağ'da Just Intonation (doğal dizi) olarak adlandırılan doğuşkanların ilk beş sesi üzerine oluşturulan dizinin de temeli olarak düşünülmektedir (Barbour, 2004, 14).

Entonasyon konusu müzisyenlerin her dönem ilgisini çekmiş ve konu ile ilgili pek çok görüş ortaya atılmıştır. 13. yüzyıla kadar Pisagor sistemi yaygın olarak kabul görürken, Walter Odington isimli bir İngiliz müzik adamı, Pisagor dizisine göre doğal dizideki büyük ve küçük üçlü aralıkların daha uyumlu olduğunu ve şarkıcıların sezgisel olarak bu aralıkları tercih ettiğini belirtmiştir (Barbour, 2004, 14). Armonide üçlü ve altılıların kullanımı arttıkça, Pisagor dizisindeki karşılıklarına göre daha uyumlu tınlayan doğal üçlü ve altılıların da önemi ortaya çıkar.

Pisagor sistemi ve doğal dizi uzun yıllar kullanılmış olmalarına rağmen sabit perdeli çalgılara uygun olmadıkları bilinmekteydi (Rasch, 2006, 201). Nitekim her iki sistemde de modülasyonda ve çokseslilikte çeşitli sorunlar yaşanıyordu. Bu durumun çözümü için klavyeli ve sabit perdeli çalgılarda bazı seslerin tampere edilmesi yaklaşımı izlenmiştir. İlk olarak ne zaman ve nerede başladığı bilinmemesine rağmen Lindley (2001)'e göre 14. yüzyılın sonu itibarıyla klavyeli çalgılarda oktavda 12

² Süperpartiküler oranlar, n+1/n olarak ifade edilebilecek oranlardır (Baysal, 2014). 2:1 (oktav), 3:2 (tam beşli), 4:3 (tam dördü), 5:4 (büyük üçlü), 6:5 (küçük üçlü) oranları süperpartikülerdir.

nota bulunmaktaydı ve kromatik olarak düzenlenmişlerdi. 1523'te Pietro Aaron'un tarifini vermiş olduğu (Apel, 1974) ara-ses tamperemanı adlı akort yöntemi günümüzde halen bazı kilise orglarında kullanılmaktadır (Benson, 2006: 195). Sabit perdeli ve klavyeli çalgıların tampere edilmesi yaklaşımı yaygınlaştıkça ortaya çıkan sistemlerin de birlikte müzik yapılması adına diğer müzisyenler tarafından benimsendiği görülmektedir.

1700'lü yıllarda Peter Preleur (1731), Francesco Geminiani (1751) ve Leopold Mozart (1756) gibi dönemin ünlü keman virtüözlerinin yazdıkları çalgı eğitimi metodu ve pedagojik kaynaklarda genç müzisyenleri ara-ses tamperemanındaki aralıkları kullanmaya yönlendirici ifadeler görülmektedir. Akort sistemlerindeki gelişmeler ve entonasyon kavramına bakış açısı değiştikçe müzisyenlerin görüşlerinde de farklılaşma olmuştur. Alman keman okulunun önemli temsilcilerinden Louis Spohr (1843: 3) keman metodunun önsözünde 'ara-ses tamperemanındaki küçük ve büyük yarım aralıklara değinmeden, öğrenciye kazandırılması gereken mükemmel entonasyon kavramından yalnızca eşit tampere sistem aralıklarının anlaşılması gerektiği ve müzikte bundan başka birşeye gerek olmadığını' belirtmiştir. Alman fizikçi Helmholtz (1895: 428) ise yaptığı hesaplamalarda şancıların yanı sıra, yaylı çalgı ve bakır üflemeli çalan müzisyenlerin doğal dizi aralıklarını kullandığını tespit etmiştir. 20. yüzyıla gelindiğinde Joachim, Andrea Moser ile birlikte hazırladığı üç ciltlik keman metodunda eşit tamperemanı tuhaf olarak nitelendirmekle birlikte, piyano ile çalarken bu sisteme uyulmasını, eşiksiz çalarken ise doğal seslerin kullanılması gerektiğini belirtmiştir (Joachim ve Moser, 1905: 18-19). Carl Flesch müzikte çeyrek sesler olduğunu, fa# ve solseslerinin piyanodaki gibi birbirine eşit çalınamayacağını, iki nota arasında 12 titreşimlik fark bulunduğunu belirtmiş, ayrıca yeden seslerin tizleştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir (1939: 22). Galamian (1962) ise hiçbir kemancının bir matematik formülüne bağlı çalmadığını, kemancıların birlikte müzik yaptığı çalgı gruplarına göre entonasyonlarını ayarlamaları gerektiğini, bunun için de son derece duyarlı olmaları gerektiğini belirtmiştir. Ünlü çello virtüözü Pablo Casals (Blum'dan akt. Kalender, 2021: 32) ise entonasyonu vicdani bir durum olarak nitelendirerek görüşlerini şöyle aktarmıştır:

“Hayatta doğru olmayan bir şey yaptığında nasıl hissediyorsan, yanlış bir nota duyduğunda da aynı şekilde hissedersin. Yanlış şeyler yapmaya devam etmememiz gerekir. ... Bir eserdeki notalar bağımsız olarak var olmaz; armonik yürüyüş, melodik yapı ve anlatımsal ses renkleri her bir notaya belirli bir aidiyet ve/veya yön duygusu kazandırır. Piyanoda bulunan eşit aralıklı dizi (akortta) bir uzlaşma biçimidir ve buna yaylı çalgı çalanların uyma zorunluluğu yoktur. Yani, ton içinde çalmak belirli matematiksel formüllere sadık kalmarak sağlanabilecek bir durum değil; 'anlatımsal/etkileyici entonasyon' olarak adlandırılabilir, müzikal içerikteki notaların organik ilişkisini ifade eden dinamik bir süreçtir. Nihai karar müzisyenin üst düzey duyarlı kulağındadır.”

Buraya kadar entonasyon doğruluğu konusunda önemli sanatçıların konu ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir. Entonasyon doğruluğu konusunda pek çok farklı görüş bulunmaktadır. Tarih boyunca çeşitli ses sistemleri kullanılmış, özellikle sabit perdeli, tuşlu çalgıların tasarlanmasında kullanılan farklı akort sistemleri ile perdesiz çalgıların uyum sağlaması beklenmiştir. Buna karşılık 20. yüzyılda belirli kalıpların dışına çıkan daha özgür bir entonasyon kavramı ele alınmıştır. Teknolojik gelişmelerin etkisi ile müzisyenlerin entonasyon algılarını bilgisayar ortamında inceleyebilmek mümkün olmuş, bu

da konu ile ilgili pek çok çalışmanın yapılmasını sağlamıştır. Entonasyon konusu çok geniş bir çalışma alanı olup literatürde müzisyenlerin entonasyon algılarını tizlik-peslik yönü açısından inceleyen (Papich ve Rainbow, 1974), darlık genişlik açısından inceleyen (Rakowski, 1976), sözlü manipülasyonun entonasyona etkisini inceleyen (Geringer, 1978; Geringer ve Witt, 1985; Salzberg, 1980), tını değişkeninin entonasyona etkisini inceleyen (Hinton, 1982; Platt ve Racine, 1985), tonal bir pasaj içerisinde entonasyon algısını inceleyen (Rakowski ve Fyk, 1988), çalgı gruplarının entonasyon sapma ortalamalarını inceleyen (Geringer ve Sogin, 1988) ve eşlikli çalmanın entonasyona etkisini inceleyen (Bergonzi, 1991; Kantorski, 1986; Zabanal, 2019) pek çok çalışma bulunmaktadır.

Bu araştırmada müzisyenlerin entonasyonlarını ayarlarken belirli bir ses sistemine yatkınlıkları olup olmadığını veya performanslarından belirli bir ses sistemi ile ilişki kurulup kurulamayacağını inceleyen deneysel çalışmalara yer verilmiştir. Entonasyon konusunda 1800'lü yıllara kadar yazılanlar konu ile ilgili kişisel deneyim veya teorik görüşlere dayanmaktadır. 19. yüzyıldan itibaren solist veya deneyimli profesyonel orkestra sanatçılarının belirli pasajlardaki performansları incelenerek ses sistemlerine göre eğilimleri karşılaştırılmış, müzisyenlerin performanslarında aralıkları ayarlarken entonasyonlarının teorik olarak bilinen ses sistemlerine uyup uymadığı incelenmiştir. Konu ile ilgili Türkçe araştırmalara rastlanmamış olup, İngilizce kaynaklarda bu kavram entonasyon eğilimi veya yatkınlığı olarak ifade edilmektedir. Nitekim bu araştırmada da kullanılacak 'entonasyon eğilimi', 'entonasyon yatkınlığı' veya 'sistemsel yatkınlık' gibi ifadeler, müzisyenlerin entonasyonlarının ses sistemlerine uyma durumunu tanımlamak için kullanılacaktır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı müzisyenlerin entonasyonlarını ayarlarken belirli bir ses sistemine yatkınlıkları, eğilimlerini inceleyen deneysel araştırmaların incelenerek, bir içerik analizi yapılmasıdır. Belirtilen amaç doğrultusunda şu soruların cevabı aranmıştır:

- 1- Müzisyenlerin entonasyonlarını ayarlarken belirli bir sisteme yatkınlıkları var mıdır?
- 2- Müzisyenlerin ses sistemleri açısından entonasyon eğilimleri nasıldır?
- 3- Müzisyenlerin entonasyonlarında çalgı gruplarına göre sistemsel açıdan yatkınlık var mıdır?

Entonasyon çalışmalarının ülkemizde kısıtlı olduğu görülmekle birlikte, müzisyenlerin entonasyon eğilimlerine yönelik bir çalışma yapılmadığı tespit edilmiş olup, bu araştırma ile konu ile ilgili araştırmacıların dikkatini çekmek, aynı zamanda ulusal alanyazına katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Araştırmanın Önemi

Entonasyon eğilimi konusu yüzyıllardır müzik teorisyeni ve araştırmacıların ilgilendiği bir alandır. Konu ile ilgili ülkemizde bir çalışma bulunmamasına rağmen, bu araştırmanın entonasyon eğilimi, algısına yönelik ülkemizdeki araştırmacıların dikkatini çekmesi ve hem ulusal hem de uluslararası literatüre katkı yapılmasına yönelik teşvik edici bir boyutu olması açısından önemlidir. Buna ek olarak entonasyon eğilimi araştırmalarının iki yüzyıllık tarihi ele alınarak yapılan çalışmaların bütüncül bir

bakış açısı ile görülmesi ve buna yönelik değerlendirmeler bulunulması ve son olarak yeni araştırmalara yönelik önerilerde bulunulması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Yöntem

Bu araştırma betimsel modele dayalı nitel bir araştırma olup, verilerin analizinde betimsel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Betimsel içerik analizi, belirli bir konuda yayınlanmış veya yayınlanmamış, bütün çalışmaların ele alınarak alandaki eğilimlerin ve araştırma sonuçlarının tanımlayıcı bir boyutta değerlendirilmesini içermektedir. Bu yöntemin kullanıldığı çalışmalarda, elde edilen bilgilerin doğru ve sistemli bir şekilde ortaya konulması, analiz edilmesi, yorumlanması ve sonuçların açık bir şekilde belirtilmesi gerekmektedir. Böylece bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara yol göstermesi hedeflenmektedir (Ültay, Akyurt ve Ültay, 2021, 190). Araştırma kapsamında belirlenen çerçeveye göre literatür taraması yapılmış, sistemsal entonasyon eğilimleri incelenen çalışmalar tarihsel sıralama ile incelenmiş, çalgı gruplarına göre sınıflandırılmış ve tablolar halinde bulgular paylaşılmıştır. Son olarak çalışmalardan elde edilen sonuçlar diğer çalışmalar ve pedagogların görüşleri ile karşılaştırılarak çıkarımlarda bulunulmuştur.

Entonasyon algısı çok çeşitli boyutlarda çalışılan bir alan olup, bu çalışmada müzisyenlerin sistemsal açıdan eğilimlerini inceleyen araştırmalar ile çalışmanın içeriği kısıtlanmıştır. Bu doğrultuda veritabanlarında “*intonation*”, “*intonation tendency*”, “*perception of musical intervals*”, “*tuning accuracy*” ve “*tuning patterns*” gibi anahtar sözcükler ve kelime öbekleri kullanılarak yüzlerce araştırma incelenmiş; müzisyenlerin entonasyonlarında tizleşme veya pesleşme eğilimini inceleyen, entonasyon sapmalarının yalnızca yönü ile ilgilenen, müzisyenlerin entonasyonlarını incelerken yalnızca eşit tampere sistemi referans alan, farklı sistemlerden veya sistemsal eğilimden söz etmeyen çalışmalar araştırmanın kapsamına alınmamıştır. Araştırma kapsamında belirlenen çalışmalarda şu kriterler aranmıştır:

1. Müzisyenlerin entonasyon eğilimlerini sistemsal açıdan değerlendirmesi,
2. Müzisyenlerin entonasyon eğilimlerini en az iki farklı sisteme göre incelemesi.

Bu doğrultuda araştırmanın amacına uygun olan 24 çalışma belirlenmiştir. Konu ile ilgili ulusal literatürde bir araştırmaya rastlanmamış olup, erişilen tüm çalışmalar İngilizcedir. Belirlenen araştırmaların çalışma grubu, deney süreci ve elde edilen sonuçlar kısaca paylaşılmış, ardından tablolaştırılarak çalgı gruplarına göre sonuçlar kategorize edilmiş ve son olarak diğer çalışmalardan elde edilen sonuçlar ve çalgı pedagoglarının görüşleri ile yorumlanmıştır.

Literatür İncelemesi

1-Delezenne (aktaran Carman, 1936) 1826 yılında solist kategorisindeki keman ve çello sanatçıları ile gerçekleştirdiği çalışmada, çalıcıların üçlü ve altılıları eşit tamperemana göre değil, doğal diziyeye uygun olarak seslendirdiğini tespit etmiştir.

2-Cornu ve Mercadier (aktaran Helmholtz, 1895)'in 1871 yılında kemancı ve çellistler ile gerçekleştirilen çalışmada, melodik bir yapıda ve modülasyon gelmediği durumlarda üçlü, altılı ve

yedili aralıklarda Pisagor dizisine yatkınlık tespit edilmiştir. Buna karşılık çift ses çalmada seslendirilen aralıkların doğal diziye daha yatkın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ellis (Helmholtz, 1895, 325) eklediği dipnotta Cornu ve Mercadier'in birbiriyle çelişen gözlemler yayınladığını aktararak melodik bir ezgi çalan müzisyenlerin üçlülere daha tiz seslendirirken çok sesli bir yapıda mutlaka doğal diziye kaydıklarını belirtmiştir. Ellis, müzisyenlerin büyük çoğunluğunun piyanodaki tiz üçlülere alışık olması sebebiyle, büyük üçlünün tek başına bir belirleyici olamayacağı düşüncesini belirtir.

3-Helmholtz (1895), Delezenne (1826)'in araştırmasının sonuçlarını kontrol etmek için ünlü Alman kemancı Joachim ile gerçekleştirdiği çalışmada, sanatçıdan önce bir dizi çalmasını ardından üçlü ve altılı aralıkları seslendirmesini istemiş, sonrasında harmonium'u ile verilen sesleri karşılaştırmıştır. Helmholtz, Joachim'in aralıkları doğal diziye uygun olarak seslendirdiğini belirtmiştir.

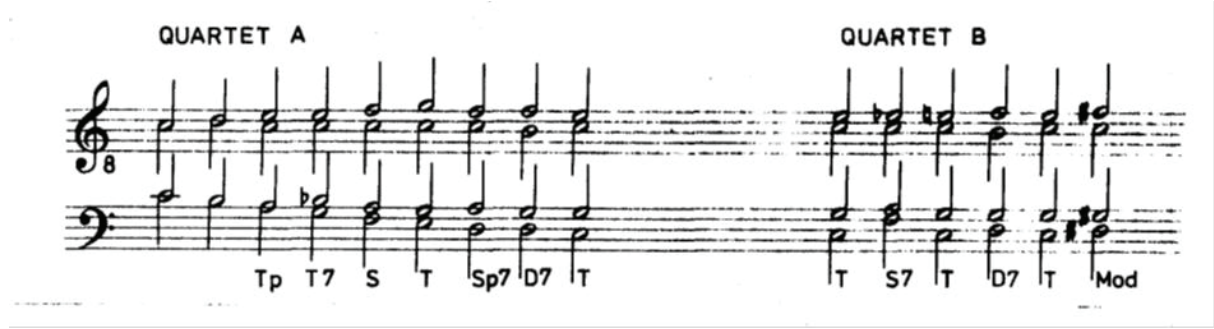
4-Carman (1936), Joseph Szigeti ve Yehudi Menuhin'e ait pikap kayıtlarından J. S. Bach Bwv 1001 Sol minör Solo Keman Sonatı Presto ve Adagio bölümlerinden seçilen pasajların sistemsel açıdan entonasyon eğilimlerini (eşit tampereman ve doğal diziye göre) incelemiştir. Çalışma sonucunda genel eğilimin doğal diziye daha yatkın olduğu, bununla birlikte çarpma ve yeden seslerde tonal duyguyu geliştirmek adına bazı abartmaların ve entonasyon sapmalarının olduğu not edilmiştir.

5- Greene (1936), Kreutzer Etüd & Kaprisler kitabından iki numaralı etüdü seslendiren altı keman sanatçısının iki sisteme göre (doğal dizi ve eşit tampereman) entonasyon eğilimlerini incelemiştir. Araştırmada sanatçıların her iki sisteme de yatkın olmadığı, doğal diziye göre tampereman sistem aralıklarına daha eğilim gösterdikleri ayrıca, küçük ikili ve üçlülere daraltırken, büyük ikili ve üçlülere daha geniş çaldıkları tespit edilmiştir. Büyük üçlü ve büyük altılıların tizleştirilmesi, küçük üçlü ve altılıların pesleştirilmesinin Pisagor sistemine daha uygun olduğu ifade edilmiştir.

6- Nickerson (1949) Haydn'ın İmparator Dörtlüsünden seçilen dört pasajı solo ve ensemble olarak seslendiren 24 profesyonel yaylı dörtlü sanatçısının sistemsel açıdan entonasyon eğilimlerini incelemiştir. Nickerson önceki çalışmalarda ortaya konulan solo performanslarda yaylı çalgı sanatçılarının Pisagor sistemine yatkınlığı bulgusunu kontrol etmek ve oda müziği olarak seslendirmelerde entonasyon eğilimlerinin nasıl olacağını araştırmak için gerçekleştirdiği çalışmada yaylı çalgı sanatçılarının aynı melodileri hem solo hem de birlikte seslendirmelerinde tamamiyle bir sisteme uygunluktan bahsedilememekle birlikte Pisagor sistemine bir eğilim olduğu sonucuna ulaşmıştır.

7-Mason (1960), Nickerson (1949)'un araştırmasını üflemeli çalgılara uyarlayarak üflemeli çalgıların solo ve ensemble olarak seslendirmelerde entonasyon eğilimlerini incelemiştir. İki farklı tahta üflemeli beşlisinin (flüt, obua, klarinet, korno ve fagot) çalışma grubunu oluşturduğu araştırmada, her iki beşli üyelerinin solo performanslarında anlamlı bir yatkınlık tespit edilememiş, ilk beşlinin entonasyon sapmalarının en az olduğu sistem eşit tampereman olurken, ikinci beşli üyelerinin daha yatkın olduğu sistem Pisagor olmuştur. Benzer şekilde bu grupların ensemble olarak yaptıkları seslendirmelerde birinci grubun en yatkın olduğu sistem eşit tampereman olurken, ikinci grubun Pisagor sistemine daha eğilim gösterdiği tespit edilmiştir.

8- Hagerman ve Sundberg (1980) araştırmalarında “Barbershop Singing” olarak ifade edilen dört kişiden oluşan dört sesli (bas, bariton, tenor ve lead) erkek korolarının entonasyon eğilimlerini üç sisteme göre incelemiştir. İki deneyimli, yarı profesyonel grubun katıldığı çalışmada, veri toplama aracı olarak grupların ısınma egzersizi olarak kullandıkları kadanslar kullanılmıştır.

Görsel 1. Hagerman Ve Sundberg (1980)'in Veri Toplama Aracı Olarak Kullandığı Kadanslar

Araştırmada elde edilen sonuçlar şöyle sıralanmıştır:

1. Seslendirilen tüm aralıklar, doğal dizi ve Pisagor sisteminden sapma göstermiştir.
2. Dominant akoru olarak tınlayan majör akorlardaki büyük üçlü aralığının doğal dizideki karşılığından daha geniş seslendirildiği, buna karşılık tonik akorunda ise Pisagoryen üçlüden pes düşünüldüğünü tespit edilmiştir.
- 9- Hall ve Hess (1984) müzikal aralıkların entonasyon doğruluğu açısından nasıl algılandığı ile ilgili yürüttüğü araştırmasında, 19-42 yaş aralığında, 4 ile 25 yıl arasında değişen tecrübelerine sahip müzisyenlerin, dinletilen aralıkları 1-7 puan arasında (1 çok iyi ayarlanmış, 7 kesinlikle kabul edilemez) puanlamalarını istemiştir. 3 katılımcının tüm deney sürecini tamamlayamadığı çalışmada dört denek 3000 ile 5200 arasında müzikal aralık değerlendirme testine tabii tutulmuştur. Araştırma sonucunda doğal dizi aralıklarının eşit tampereman aralıklarına göre daha doğru bulunduğu tespit edilmiştir.
- 10- Rakowski (1985) araştırmasında, bir oktav içinde yer alan tüm aralıkların (ünison ve oktav dâhil) bilgisayar ortamında oluşturulması doğrultusunda, katılımcıların entonasyon eğilimlerini incelemiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, küçük aralıkların daraltılması, büyük aralıkların genişletilmesi yönünde bir eğilim tespit edilmiştir. Ayrıca, perdesiz çalgıların seslendirilmesinde (yaylı çalgılar veya şan gibi) entonasyon kavramının eşit tampereman veya başka bir sistem ile kısıtlanmaması gerektiği, armonik yapının müziği etkisinin göz önünde bulundurulması tavsiye edilmiştir.
- 11- Rakowski ve Miskiewicz (1985) dört müzik öğrencisinin belirli müzikal aralıkları bir osilatör aracılığıyla ayarlaması üzerinden entonasyon eğilimlerini incelemiştir. Araştırmada sonucunda müzikal bir yapı olmadan tek başına belirli aralıkların ayarlanmasında herhangi bir ses sistemine yatkınlık tespit edilememiştir.
- 12-Loosen (1993) kemancıların solo performanslarında sistemsal açıdan entonasyon eğilimlerini incelediği araştırmasında, sekiz profesyonel keman sanatçısı çıkıcı ve inici olarak üç oktav do majör dizi seslendirmiştir. Vibratosuz, ağır tempoda ve dizideki kullanılan parmak numaralarının sanatçıların

tercihine bırakıldığı araştırmada sanatçıların entonasyon eğilimleri üç farklı sisteme göre incelenmiştir. Araştırma sonucunda sanatçıların entonasyon eğilimleri açısından en uzak oldukları sistem doğal dizi olurken, Pisagor ve eşit tamperemana yakınlık birbirine eşit çıkmıştır.

13-Loosen (1994) araştırmasında kemancı, piyanist ve müzisyen olmayan kişilerin entonasyon algılarını incelemiştir. Bu amaçla yedi keman, yedi piyano sanatçısının ve müzisyen olmayan on katılımcıdan, do majör dizisi üzerinde sistemsel farklılığın en belirgin olduğu aralıklar olan mi, la ve si seslerini bilgisayar ortamında ayarlamaları istenmiştir. Dizinin diğer sesleri sabit olarak ayarlanmıştır. Araştırma sonucunda kemancıların her üç notayı da Pisagor sistemine, piyanistlerin ise eşit tampere sisteme daha yakın olarak ayarladığı tespit edilmiştir. Müzisyen olmayan katılımcıların belirli bir sisteme eğilimi bulunamamıştır.

14- Loosen (1995) müzikal deneyim ile entonasyon doğruluğu algısı arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında yedi keman, yedi piyano sanatçısı ve müzisyen olmayan on katılımcı, üç farklı ses sistemine göre bilgisayar ortamında oluşturulan çıkıcı ve inici bir oktavlık do majör dizilerin entonasyon açıdan hangisinin 'en doğru' olduğunu değerlendirmiştir. Araştırma sonucuna göre kemancıların Pisagor sistemini, piyanistlerin ET'ı 'en doğru' bulduğu, müzisyen olmayanların ise üç sisteme de anlamlı bir bir yakınlığının olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Kemancı ve piyanistler doğal diziyi hem ET hem de Pisagor sistemine göre entonasyon açısından daha az doğru olarak değerlendirmiştir.

15- Brown (1996) dünyaca ünlü 11 konser solistinin belirlenen bir eserdeki (J. S. Bach Bwv 1006 Mi majör Partita Prelude bölümünün ilk 15 notası) performansları üzerinden entonasyon doğruluğu algıları üzerine bir araştırma gerçekleştirmiştir. Jascha Heifetz, Shlomo Mintz, Itzhak Perlman, Henryk Szeryng gibi tanınan kemancıların kayıtlarında beş farklı analiz yöntemi kullanılmıştır: Nota Sırası (entonasyon hatasının hesaplanmasında referans olarak bir önceki notayı temel alma), Tonik 01 (çalınan ezgideki ilk notayı referans alma), Tonik 03 (çalınan ezgideki 3. notayı referans alma), Tonik 03 & 11 (3. ve 11. notayı referans alma), Toniklerin Ortalaması (ezgide yer alan tüm toniklerin entonasyon sapma ortalamalarını referans alma). Araştırma sonucuna göre büyük ikili, büyük üçlü, dominant ve yeden ses aralıkları entonasyon sapma ortalamaları üzerinden yapılan analizlerde büyük üçlü ve yeden sesin tüm sistemlere göre tizleştirilme eğilimi tespit edilmiştir. Bununla birlikte tüm aralıkların birlikte uyduğu bir sistem olmamıştır. Bu analizlere ek olarak, sanatçıların performansları 15 profesyonel keman sanatçısına dinletilerek entonasyon açısından değerlendirmeleri istenmiştir. Alınan uzman görüşlerine göre – cent bazlı fark edilebilecek düzeyde sapmalar olmasına rağmen - tüm performanslar entonasyon açısından iyi bulunmuştur. Brown, hem keman pedagoglarının entonasyon ile ilgili görüşleri, hem de önceki yapılan entonasyon eğilimi çalışmalarını değerlendirmiş ve entonasyon doğruluğu algısının bir sistem referans alınmadan çok boyutlu değerlendirilmesini önermiştir.

16- Karrick (1998) 16 deneyimli (sekiz profesyonel sanatçı; sekiz lisans 3 ve üzeri) üflemeli çalgı (flüt, obua, fagot, soprano klarinet, alto saksofon, trompet, korno, trombon ve tuba) müzisyeni ile yürüttüğü araştırmasında, sanatçılardan J. S. Bach'ın Bwv 244 Mattheuspasion eserinin içinde yer alan "O Haupt voll Blut und Wunden" başlıklı koralinden bir pasajı iki sesli olarak seslendirmelerini istemiştir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre çalıcıların performanslarının en yakın olduğu sistem eşit tampereman olurken, en uzak olduğu sistem doğal dizi olmuştur. Bu sonuç Mason (1960)'ın araştırmasından elde edilen ile benzer olmakla birlikte, eşlik olarak önceden kaydedilen partilerin eşit tamperemana göre ayarlanmış olması sebebiyle çalıcıları yönlendirmiş olma ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır.

17-Kopiez (2003) araştırmasında iki profesyonel trompet sanatçısının entonasyon eğilimlerini iki sisteme göre (eşit tampereman, doğal dizi) karşılaştırmıştır. Bunun için katılımcılardan, her biri dört ölçüden oluşan (birinci bölüm mi bemol majör tonunda, ikinci bölüm do minör tonunda, son bölüm sol majör tonunda başlayıp mi bemol majör tonuna dönen) toplam on iki ölçülük, dört sesli bir kompozisyonun soprano partisini seslendirmeleri istenmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar şu şekilde sıralanmıştır:

1- Katılımcıların eşit tamperemana daha yakın performans sergiledikleri tespit edilmiştir.

2-Kopiez usta müzisyenlerin dahi sabit bir entonasyon sistemine uygun olarak performans sergilemediklerini, bunun yerine entonasyonlarını ayarlama bazı referans noktaları olduğunu ve bunlara göre aralıkları oluşturduklarını belirtmiştir. Bunlar, eserin müzikal yapı özellikleri, enstrümanın tını akustığı ve müzikal aralıklardaki sapma kalıpları olarak tanımlanmıştır.

18-Leukel ve Stoffer (2004) araştırmalarında, profesyonel orkestra sanatçısı flütistlerin çeşitli armonik yapılar içerisinde büyük ve küçük üçlü aralıkları seslendirirken entonasyon eğilimlerini incelemiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre armonik yapıdan bağımsız olarak büyük üçlü aralıkların seslendirilmesinde doğal dizinin tercih edildiği; küçük üçlü aralıklarında ise majör akor ve dominant yedili akoru oluşturulurken doğal dizinin eşit tamperemana tercih edildiği tespit edilmiştir. Her iki aralık için Pisagor sistemi entonasyon eğilimi açısından en uzak sistem olmuştur.

19- Sanchez (2006)'ın araştırmasında Arcangelo Corelli Sonata VIII op.5 n.8 eserinin ilk sekiz ölçüsünü beş kemancı seslendirmiş; bu kayıtlar kemancı, piyanist, akordiyonist ve müzisyen olmayan (n=6) kişilere dinletilmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre kemancı ve müzisyen olmayan kişiler entonasyon sapmalarının eşit tamperemana göre daha fazla olduğu performanslara yönelirken, klavyeli çalgı çalan müzisyenlerin eşit tamperemana daha yakın sesleri doğru kabul ettiği tespit edilmiştir. Araştırmada tek bir ses sisteminin mutlak doğruluğundan ziyade müzikal yapı içerisinde tonal çekime göre şekillenen Casals'ın anlatımsal/etkileyici entonasyon kavramından söz edilmiştir.

20-Howard (2007) dört sesli (SATB) koroların entonasyon eğilimlerini incelediği araştırmasında, iki farklı vokal dörtlü çalışma için özel olarak yazılan on üç akordan oluşan egzersizleri seslendirmiştir. Analizler sonucunda, her iki dörtlünün de başlangıç sesinden yaklaşık bir küçük ikili (100 cent) aralığı kadar pesleştiği tespit edilmiştir. Dörtlülerin entonasyon eğilimleri incelendiğinde her iki grubun sistemsel açıdan eşit tamperemana daha uzak olduğu, anlamlı ölçüde doğal diziyeye daha yakın oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

21- Long (2008) araştırmasında nefeslilerden oluşan üç farklı çalgı grubunun (birinci ve üçüncü grup bakır üflemeli beşlisi, ikinci grup tahta üflemeli ikilisi) seslendirdiği üç farklı eser aracılığıyla

müziyenlerin entonasyon doğruluğu eğilimlerini incelemiştir. Bilgisayar ortamında oluşturulan kayıtlar üç farklı entonasyon sistemine göre ayarlanmış ardından katılımcıların (n=48) karar vermesi için her bir eserin altı farklı kombinasyonu oluşturulmuştur. Araştırma sonucunda her üç parça için entonasyon doğruluğu açısından en çok tercih edilen sistem eşit tampereman (birinci egzersizde %62.5; ikinci parçada %62.85; üçüncü parçada %50.7) olmuştur. İkinci sırada Pisagor sistemi yer almıştır.

22- Ballard (2011) nefesli çalgı çalan 60 katılımcının entonasyon algısı ve performansları arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmasında, katılımcılar üç farklı ses sistemine göre hazırlanan eşlik ve bir de eşiksiz performans sergilemişler, ET ile çalınmada diğer iki sisteme göre daha iyi performans sergilerken, eşiksiz çalma ile ET eşlikli çalma arasında anlamlı fark çıkmamıştır.

23- Geringer, MacLeod ve Ellis (2013) Suzuki metodunda örneklemin öneminden yola çıkarak, Suzuki keman metodu birinci kitabın cd kaydını yapan dört farklı sanatçının piyano eşlikli performanslarında sistemsel entonasyon eğilimlerini incelemiştir. Araştırmada tonik sesi ve önceki ses olmak üzere iki farklı analiz yaklaşımı uygulanmıştır. Sonuçlar şu şekildedir:

1. İki çalıcı Pisagor sistemine daha yatkın olmasına rağmen, önceki sesi referans alan analizlere göre k2 ve k3 aralıklarında belirgin derecede tizleşme eğilimi göstermişlerdir.
2. Bir çalıcının performansı Pisagor ve ET sisteminin ortasında yer almıştır. K2 ve k3 aralıklarında ise ET'a göre yaklaşık 2-6 cent, Pisagor sistemine göre ise 10-15 cent tiz seslendirilmiştir.
3. Bir çalıcı ise tüm aralıkları ET'a daha yakın seslendirmiş olup, B6 aralığında ise 2 centlik istisnai bir durum oluşmuştur. Bu durum çalıcıların standart bir eğilim göstermediği şeklinde yorumlanmıştır.

24- Geringer (2018) dünyaca ünlü sekiz keman sanatçısının çeşitli yıllarda yayımlanmış J. S. Bach Solo Keman İçin Sonata ve Partita kayıtlarından (BWV 1004 Re minör Partita Allemande bölümünden 1-5. ölçü, BWV 1006 Mi majör Partita Minuet I bölümünden 23-26. ölçü) seçilen pasajlar üzerinden entonasyon eğilimlerini incelemiştir. Belirlenen pasajlarda birli, küçük üçlü, büyük üçlü, tam dördü, tam beşli, küçük altılı, büyük altılı ve sekizli aralıklarının her birinden en az beş en çok sekiz örnek alınmış, yapılan analizlerde sanatçıların kesin olarak sabit bir sistemi referans almamakla birlikte hem küçük hem de büyük üçlü ve altılı aralıklarda Pisagor sistemine yatkınlık tespit edilmiştir.

Bulgular

Tablo.1 Çalışmaların yıllara göre dağılımı

Araştırmanın Yıllara Göre Dağılımı	Araştırmalar	Araştırma Sayısı
1900 öncesi	Delezenne, 1826 (Akt. Carman, 1936), Cornu ve Mercadier, 1871 (akt. Helmholtz, 1895), Helmholtz, (1895)	3
1930-1939	Carman (1936), Greene (1936)	2

1940-1949	Nickerson (1949)	1
1950-1959	-	-
1960-1969	Mason (1960)	1
1970-1979	-	-
1980-1989	Hagerman ve Sundberg (1980), Hall ve Hess (1984), Rakowski (1985), Rakowski ve Miskiewicz (1985)	4
1990-1999	Loosen (1993), Loosen (1994), Loosen (1995), Brown (1996), Karrick (1998)	5
2000-2009	Kopiez (2003), Leukel ve Stoffer (2004), Sanchez (2006), Howard (2007), Long (2008)	5
2010-Günümüze	Ballard (2011), Geringer, MacLeod ve Ellis (2013), Geringer (2018)	3
Toplam		24

Müziyenlerin entonasyon eğilimleri ile ilgili çalışmaların yıllara göre dağılımı incelendiğinde, konu ile ilgili bilimsel çalışmaların iki yüz yıl önceye dayandığı, 1980'li yıllardan itibaren de çalışmaların arttığı görülmektedir. Konu ile ilgili 24 çalışmaya ulaşılmıştır.

Tablo 2. Araştırmalarda müziyenlerin sistemsel açıdan entonasyon eğilimleri

Çalışma	Araştırmalarda Yer Alan Çalgı Grupları				Referans alınan ses sistemleri			
	Yaylı	Nefesli	Tuşlu/ Klavyeli	Koro	ET	Doğal Dizi	Pisagor	Herhangi bir sisteme yatkınlık yok / Anlatımsal Entonasyon
Delezenne, 1826; akt. Carman, 1936	X					X		

Cornu ve Mercadier, 1871; akt. Helmholtz, 1895	X					X	X	
Helmholtz (1895)	X					X		
Carman (1936)	X					X		
Greene (1936)	X						X	
Nickerson (1949)	X						X	
Mason (1960)					X		X	
Hagerman ve Sundberg (1980)				X				X
Hall ve Hess (1984)	X	X	X			X		
Rakowski (1985)*								X
Rakowski ve Miskiewicz** (1985)								X
Loosen (1993)	X					X	X	
Loosen (1994)	X ¹		X ²			X ²	X ¹	
Loosen (1995)	X ¹		X ²			X ²	X ¹	
Brown (1996)	X							X
Karrick (1998)		X				X		
Kopiez (2003)		X				X		X
Leukel ve Stoffer (2004)		X				X		
Sanchez (2006)	X		X			X		X

Howard (2007)				X		X		
Long (2008)		X			X			
Ballard (2011)		X			X			
Geringer, MacLeod ve Ellis (2013)	X							X
Geringer (2018)	X						X	X
Toplam	14	6	4	2	9	7	8	8

Rakowski* (1985) ve Rakowski ve Miskiewicz** (1985)'in çalışmalarında araştırmaya katılanlar ile ilgili bilgi paylaşılmamıştır.

Tablo.2'de müzisyenlerin entonasyon eğilimlerini inceleyen çalışmalar, entonasyon eğilimleri ve çalgı gruplarına göre dağılımları ile birlikte paylaşılmıştır. 24 araştırmanın 14'ü yaylı, 6'sı nefesli, 4'ü tuşlu/klavyeli ve 2'si dört sesli koro müzisyenlerinin entonasyon eğilimleri ile ilgilidir. Bazı araştırmalarda birden fazla çalgı grubu ile çalışılmış olup; her araştırmada tek bir entonasyon sisteminden kesin olarak söz edilmediği, bazı araştırmalarda ise birden fazla sisteme eşit düzeyde yatkınlık tespit edildiği belirtilmiştir.

Tablo 3. Yaylı çalgı çalan müzisyenlerin entonasyon eğilimleri

	ET	Doğal Dizi	Pisagor	Sabit bir sisteme yatkınlık yok/ Anlatımsal Entonasyon
Delezenne, 1826; akt. Carman, 1936		X		
Cornu ve Mercadier ³ , 1871; akt. Helmholtz, 1895		X	X	
Helmholtz (1895)		X		
Carman (1936)		X		

³ Cornu ve Mercadier (akt. Helmholtz, 1895)'un araştırmasında müzisyenlerin tek sesli ezgiler seslendirirken entonasyonlarının Pisagor dizisine yatkın olduğu, çift sesli çalmada ise doğal diziyeye eğilim gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Greene (1936)			X	
Nickerson (1949)			X	
Hall ve Hess (1984)		X		
Loosen (1993)	X		X	
Loosen (1994)			X	
Loosen (1995)			X	
Brown (1996)				X
Sanchez (2006)				X
Geringer, MacLeod ve Ellis (2013)				X
Geringer (2018)			X	X
Toplam	1	5	7	4

Tablo 3.'te yaylı çalgı çalan müzişyenlerin sistemsel entonasyon eğilimleri paylaşılmıştır. Yapılan çalışmaların yedisinde Pisagor sistemine yakınlık tespit edilirken, beşinde doğal diziye, birinde ET'a eğilim bulunmuş, dört çalışmada ise sabit bir sistemden bahsedilemeyeceği sonucuna ulaşılmıştır. ET'a yakınlık tespit edilen Loosen (1993)'in çalışmasında ET ve Pisagor sistemlerine eşit ölçüde yakınlık olduğu ifade edilmiştir.

Tablo 4. Nefesli çalgı çalan müzisyenlerin entonasyon eğilimleri

	ET	Doğal Dizi	Pisagor	Sabit bir sisteme yatkınlık yok/ Anlatımsal Entonasyon
Hall ve Hess (1984)		X		
Karrick (1998)	X			
Kopiez (2003)	X			X
Leukel ve Stoffer (2004)		X		
Long (2008)	X			
Ballard (2011)	X			
Toplam	4	2		1

Tablo 4.'te nefesli çalgı çalan müzisyenlerin sistemsel entonasyon eğilimleri liste halinde paylaşılmıştır. Nefesli çalgılar ile yapılan altı araştırmadan dördünde ET'a yatkınlık tespit edilirken, iki araştırmada doğal diziye yatkınlık olduğu ifade edilmiştir. Kopiez (2003) araştırmasında nefesli çalgı çalan müzisyenlerin ET'a yatkınlığı olduğunu ifade etmekle birlikte kesin bir sistemden söz edilemeyeceğini aktarmıştır. Nefesli çalgı çalan müzisyenler ile yapılan çalışmaların hiç birisinde Pisagor sistemine yatkınlıktan bulunamamıştır.

Tablo 5. Tuşlu/klavyeli çalgı çalan müzisyenlerin entonasyon eğilimleri

	ET	Doğal Dizi	Pisagor	Sabit bir sisteme yatkınlık yok/ Anlatımsal Entonasyon
Hall ve Hess (1984)		X		
Loosen (1994)	X			
Sanchez (2006)	X			
Toplam	2	1		

Tablo 5.'te tuşlu/klavyeli çalgı çalan müziyenlerin entonasyon eğilimlerini gösteren çalışmalar verilmiştir. Hall ve Hess (1984)'in çalışmasında doğal diziye yakınlık tespit edilirken, Loosen (1994) ve Sanchez (2006)'in çalışmasında ise ET'a yakınlık olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Tablo 6. Dört sesli korolarda yer alan müziyenlerin entonasyon eğilimleri

	ET	Doğal Dizi	Pisagor	Sabit bir sisteme yakınlık yok/ Anlatımsal Entonasyon
Hagerman ve Sundberg (1980)				X
Howard (2007)		X		
Toplam		1		1

Dört sesli korolar ile yapılan iki araştırmadan bir çalışma sonucunda doğal diziye yakınlık tespit edilirken (Howard, 2007), bir çalışmada ise kesin bir entonasyon sistemine yakınlık bulunmadığı tespit edilmiştir (Hagerman ve Sundberg, 1980).

Tartışma ve Sonuç

Araştırmalarda, müziyenlerin entonasyon eğilimleri ile ilgili kesin yargılardan kaçınıldığı gözlemlenmiştir. Yaylı çalgı çalan müziyenlerin entonasyon eğilimlerinin genel olarak ET'a uymadığı, buna karşılık doğal dizi ve Pisagor sistemine yakınlık hususunda sonuçların yakın olduğu söylenebilir. Alexander Ellis, Cornu ve Mercadier (akt. Helmholtz, 1895)'in çalışması ile ilgili görüşlerini dipnotta şu şekilde aktarmıştır:

"Pisagor sistemine göre büyük üçlü, altılı ve yedili aralıkların ET'daki karşılıklarına göre cent bazlı sapma değerleri sırası ile 8, 6 ve 10 cent'tir. Buna karşılık Cornu ve Mercadier müziyenlerin ortalama entonasyon sapma değerlerini 7 cent olarak belirtmiştir. Bu noktada sapma değerlerine bakıldığında doğal diziye bir yakınlık söz konusu olmadığı kesin iken, müziyenlerin 'ET'a mı yoksa Pisagor sistemine mi?' daha yakın olduklarına karar verebilmek tam olarak mümkün değildir."

Öte yandan Ellis (Helmholtz, 1895, 325) Cornu ve Mercadier'in birbiriyle çelişen sonuçlar paylaştığını belirtmiştir. Üç sesli majör bir akordaki büyük üçlü aralığını çift sesli olarak çalan müziyenlerin doğal üçlüleri tercih ederken, akordaki sesleri tek sesli olarak çaldıklarında ise büyük üçlü aralığını daha tiz seslendirdiklerini aktarmıştır. Diğer bir deyişle müziyenlerin çift sesli çalarken doğal diziyi, tek sesli çalarken ise Pisagor sistemine yakın sesleri tercih ettiklerini ifade etmiştir. Doğal diziye yakınlık çıkan diğer araştırmalara bakıldığında da müziyenlerin aralıkları tek sesli olarak değil, çoksesli olarak duyduğu ve buna göre karar verdikleri görülmektedir. Bu araştırmaların içinde yalnızca Carman (1936)'in araştırmasında müziyenler aralıkları melodik bir pasajda seslendirmişlerdir. Bu çalışmada

seçilen pasajlar ise J.S.Bach'ın Solo Sonat ve Partita'larından belirlenmiş olup, Bach'ın eserlerinde yatay çoksesselik bulunduğu göz ardı edilmemelidir.

Görsel 2. Carman (1936)'ın araştırmasında veri toplama aracı olarak kullanılan pasajlar

Ellis (Helmholtz, 1895) bu durumu müzisyenlerin uzun zaman piyanonun tampere edilmiş üçlüsüne maruz kalmasının etkisiyle tizleşmiş üçlülere alıştıkları şeklinde yorumlamaktadır. Ward ve Martin (1961) de müzisyenlerin doğal dizi ve ET ses sistemleri arasındaki entonasyon doğruluğu tercihlerini incelemiş, sonuç olarak doğal dizinin melodik olarak “çok pes” bulunduğunu, melodik bir yapıda ET seslerinin doğal diziyeye tercih edildiğini belirtmiştir. Benzer ifadeler Kopiez (2003)'ün araştırmasında da görülmektedir. İki farklı ses sistemine göre ayarlanan eşlikler olmasına rağmen, müzisyenlerin entonasyonlarını değiştirmedikleri ve ET'ya yatkınlıkları olduğu tespit edilmiştir. Bu durum müzisyenlerin uzun zaman boyunca piyanodaki aralıklara maruz kalmalarından kaynaklı olarak entonasyon algılarının belirli bir kalıba oturduğu şeklinde yorumlanmıştır.

Müzisyenlerin hata yönü olarak tizleşme eğilimi olduğu pek çok araştırmada ulaşılan bir sonuçtur (Geringer, 1978; Geringer & Witt, 1985; Kantorski, 1986; Salzberg, 1980; Sogin, 1989; Yarbrough, Morrison, & Karrick, 1997). Salzberg (1980)'ün araştırmasında yaylı çalgı müzisyenlerinin Pisagor sistemine göre dahi tizleşme eğilimleri olduğu tespit edilmiştir. Salzberg, pek çok çalışmada elde edilen bir sonuç olan müzisyenlerdeki tizleşme eğiliminin -büyük üçlü/altılı ve yedili aralıklarının sistemler arasındaki en tiz hallerinin Pisagor'da olmasından kaynaklı olarak- ses sistemlerine göre yatkınlık ile ilgili çalışmalarda Pisagor sistemi sonucuna ulaşılmamasının bir sebebi olabileceğini iddia etmiştir. Diğer bir deyişle Salzberg müzisyenlerin Pisagor sistemine uygun olmasını istedikleri için mi tiz çaldıklarını, yoksa tiz çaldıkları için mi Pisagor sistemine uygun olarak nitelendirildiklerini sorgulamaktadır.

Bununla birlikte müzisyenlerin entonasyon eğilimleri ile ilgili yapılan deneysel araştırmaları çalgı gruplarına göre ayırarak incelediğimizde yalnızca yaylı çalgılarda Pisagor sistemine yatkınlığa varan bir tizleşme eğiliminin olduğu, diğer çalgı gruplarında entonasyon eğiliminin doğal dizi ve ET arasında değiştiği dikkat çekici bir bulgudur. Nefesli çalgılar ile yapılan altı araştırmanın dördünde ET, ikisinde doğal diziyeye yatkınlık tespit edilmiştir. Tuşlu/klavyeli çalgı çalan müzisyenlerin dinleme yoluyla entonasyon algılarının incelendiği üç araştırmanın ikisinde ET, birinde doğal diziyeye eğilim gözlemlenmiştir. Son olarak dört sesli koroların entonasyon eğilimlerini inceleyen iki araştırmanın birinde doğal diziyeye yatkınlık tespit edilmiş, diğerinde ise sabit bir sisteme yatkınlık bulunamamıştır.

Yaylı çalgılar dışındaki entonasyon eğilimi incelenen grupların hiç birisinde Pisagor sistemine yakınlık içeren bir çalışma bulunmamaktadır.

Müziyenlerin entonasyon eğilimlerini inceleyen çalışmaların üçte birinde sabit bir sisteme yakınlık bulunamamış veya Casals'ın '*Expressive Intonation*' kavramına değinilmiştir. Perdesiz çalgılarda entonasyonun özgürce ayarlanabilmesi sebebiyle profesyonel müziyenlerde bilinçli olarak, daha düşük seviyeli veya amatör müziyenlerde ise yeterli hâkimiyet olmamasından kaynaklı sapmalar görüldüğü çalışmalarda tespit edilmiştir. Bunlara ek olarak Flesch (1939)'ın tuşedeki sesler arasındaki mesafe ile parmak yüzeyinin genişliği karşılaştırması göz önüne alındığında 'kusursuz entonasyonun imkânsızlığı' düşüncesi daha kabul edilebilir bulunmaktadır. Flesch, kemanda A⁵ ve Bb⁵ sesleri arasında yaklaşık 60 titreşim bulunduğunu, ortalama bir insan parmağı ucunun ise 10 mm olduğunu, buna göre her bir titreşim için 0.6 mm'lik bir hassasiyet gerektiğini belirtmiş, kusursuz entonasyonun yalnızca aşırı hızlı parmak düzeltmeleri ve vibrato ile işitsel bir illüzyon olduğunu aktarmıştır.

Galamian (1962)'a göre ise hiçbir kemancı matematiksel bir formüle bağlı olarak çalmaz, yalnızca kulağının vereceği kararları takip eder, hiçbir ses sistemi tek başına yeterli değildir. Kemancılar, entonasyonunu çaldığı ortama göre ayarlamayı bilmelidir. Gerle (1983) de yeden sesin daha tiz düşünülmesi, bemollerin enarmoniklerine göre daha pes düşünülmesi gibi armonik ve melodik yapının göz önünde bulundurularak entonasyonun ayarlanması gerektiğini savunmuş, bu yaklaşımı karakteristik veya fonksiyonel entonasyon olarak nitelendirmiştir. Son olarak Casals'ın anlatımsal/etkileyici entonasyonu şu şekilde tanımlanmıştır (Blum, 1980): "Diyatonik yarım sesler tizleşmeli, kromatik yarım sesler pesleşmeli, üçüncü derece dördüncü dereceye ve yeden ses de kaçınılmaz olarak toniğe çözülme ihtiyacı hissettirecek kadar tizleştirilmelidir."

Casals, her ne kadar sabit bir entonasyon sisteminden söz etmese de ifade ettiği üçlü ve yedenin tizleştirilmesi yaklaşımı Pisagor sistemi ile benzerlik göstermektedir. Blum (1980), Casals'ın ortaya attığı anlatımsal/etkileyici entonasyon yaklaşımının doğal ve içten gelen bir tutum olduğunu ve Casals ile çalışmak isteyen pek çoğu profesyonel sanatçı olan öğrencilerin hâlihazırda bu yaklaşımı benimsemiş olduğunu ifade etmiştir. Yaylı çalgılar ile yapılan araştırmaların çoğunda herhangi bir sisteme kesin uyumdan ziyade üçlü/altılı ve yedililerin tizleştirilmesi eğilimi olduğu bunun da Pisagor sistemine yakınlık olarak yorumlandığı tespit edilmiştir. Öte yandan diğer çalgı gruplarında hiçbir araştırmada Pisagor sistemine yakınlık bulunmamasının sebepleri yeni araştırmalar için bir çıkış noktası olarak düşünülebilir.

Yapılan çalışmalarda yaylı çalgılarda tek sesli çalarken Pisagor sistemine, çift sesli çalarken doğal diziye; nefesli çalgılarda ve tuşlu/klavyeli çalgılarda ise ağırlıklı olarak eşit tampere sisteme eğilim olduğu tespit edilmiştir. Yaylı çalgılar ile yürütülen çalışmaların tüm çalgı grupları içerisinde en fazla olduğu; tuşlu/klavyeli çalgılar ve korolar ile yürütülen çalışmaların son derece kısıtlı olduğu görülmüştür. Entonasyonun sistemsel olarak bir kalıba yakın olması ve bunun sayısal olarak ortaya konulabilmesi bilimsel araştırmaların önünü açması açısından önemli görülebilir. Bununla birlikte entonasyondaki bariz sapmaların 'yorumculuk' olarak değerlendirildiği çalışmalar olması dikkat çekicidir. Farklı keman virtüözlerinin çaldığı pasajların analiz edildiği ve müziyenlere dinletildiği bir araştırmada (Brown,

1996) dinleyicilerin, tüm kayıtların (rakamsal açıdan kayda değer sapmalar olmasına rağmen) entonasyon açısından iyi olduğu şeklinde görüş belirtmesi entonasyonun yalnızca sayısal olarak değerlendirilemeyeceği görüşünü desteklemektedir. Öte yandan farklı virtüözlerin kayıtlarının karşılaştırıldığı bir başka araştırmada (Geringer, 2018) Perlman, Milstein ve Grumiaux gibi 20. yüzyılın en ünlü sanatçılarından bazılarının, hem küçük hem de büyük üçlü ve altılı aralıkların⁴ tamamını Pisagor sistemine neredeyse kusursuz şekilde uygun çalmış olmaları tesadüf müdür? Buna karşılık Hilary Hahn'ın kayıtlarında büyük üçlü aralığı Pisagor sistemine tam olarak uyarken, büyük altılı ve küçük üçlü aralıklarını (en yakın sistem olan) eşit tamperemana göre beş cent tiz çalması sebebiyle “Hahn'ın zayıf bir işitmeye sahip olduğunu!” söyleyebilir miyiz? Benzer şekilde Heifetz üç aralığı Pisagor'a yatkın çalmış iken, küçük altılı aralığı Pisagor'a göre 10-11 cent kadar tiz çalmış olmasını nasıl yorumlamalıyız? Kaldı ki Geringer (2018)'in araştırmasında kullanılan pasajların stüdyo ortamında kaydedilen plak ve cdlerden alınan, sayısız kez dinlenen ve gözden geçirilen örnekler olduğunu hatırlatmak gerekiyor.

Sonuç olarak entonasyonda fark edilebilir en küçük değerlerin değişkenliğini⁵, yorum esnasında çalgının ısınması sebebiyle akordunda küçük değişiklikler meydana gelebileceğini, parmak ucu yüzeyinin genişliği göz önünde bulundurularak (özellikle kemanda) milimetrik entonasyonun imkansızlığını vurgulamak ayrıca müzisyenlerin yorum amaçlı bazı notaları olması gerektiğinden tiz veya pes çaldığını da ifade etmek önemlidir. Ses sistemlerine tam olarak kusursuz bir yatkınlıktan söz edilemese bile her sesin bir frekans değeri olduğunu ve buna ek olarak müzisyenlerin uzun yıllar piyano ile solfej, işitme çalıştığı ve eşlikli çaldığını göz ardı etmemek gerekmektedir. Bu sebeplerle sistemsel eğilimleri tamamen yok saymanın mümkün olmadığı gibi, entonasyon sapmalarını yalnızca rakamsal değerler üzerinden değerlendirmenin de sığ bir bakış açısı olabileceği pek çok araştırmacının vurguladığı bir husus olarak görülmektedir.

Öneriler

1. Çeşitli çalgı grupları ile belirli aralıklarla tekrarlı ölçümler içeren yeni çalışmalar yapılarak müzisyenlerin entonasyon eğilimlerinin bilinçli tercihler olup olmadığını kanıtlamaya yönelik yeni çalışmalar ile literatüre katkı sağlanabilir.
2. Yaylı çalgı çalan müzisyenlerin sistemsel eğilimleri incelenerek Pisagor sistemine yatkınlıklarının sebepleri araştırılabilir.
3. Çalgı eğitimi sürecinde müzisyenlerin entonasyon eğilimleri ile ilgili ses sistemlerine daha fazla yer verilerek öğrencilerin bu konuda daha bilinçli bir eğitim süreci içinde olmaları sağlanabilir.
4. Çalgı eğitimi sürecinde ‘kusursuz entonasyon’ beklentisinin bazı öğrencilerde stres yarattığı ve olumsuz etki yaptığı bilinmektedir. Bu doğrultuda çalgı pedagoglarının entonasyon ile ilgili yazmış

⁴ Bu aralıklar sistemsel sapmaların en bariz olduğu aralıklardandır.

⁵ Fark edilebilir en düşük frekans farkı (*Just Noticeable Differences Of Frequency*) olarak ifade edilen kısaca JND değerinin tespit edilmesine yönelik pek çok çalışma olup bu değer dinleyenin müzikal deneyimi, eğitim seviyesi ve test koşullarına göre değişiklik göstermektedir (Morrison ve Fyk, 2002). JND değerinin 2 ile 10 cent arasında olduğuna ilişkin çalışmalar bulunmaktadır (Kalender, 2021, 19).

olduğu ifadeler ve müziyenlerin farklı sistemlere göre seslendirdiğini gösteren çalışmalar öğrencilerin entonasyon olgusunu daha iyi kavramalarında etkili olabilir.

5. Tuşlu/klavyeli çalgılar ve korolar ile yapılan çalışmaların müziyenlerin entonasyon eğilimleri ile ilgili daha fazla çalışma yapılarak literatüre katkı yapılabilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Müziyenlerin Ses Sistemleri Açısından Entonasyon Eğilimleri Üzerine Bir İnceleme" başlıklı makale ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Apel, W. (1974). *Harvard dictionary of music*. 8. Baskı. The Belknap Press of Harvard University Press.
- Ballard, D. L. (2011). Relationships between college-level wind instrumentalists' achievement in intonation perception and performance. *Bulletin of the Council for Research in Music Education*, 187, 19-32. <http://www.jstor.org/stable/41162321>
- Baysal, O. (2014). Erken dönem Pisagorcularda harmonia düşüncesi ve müzik kuramı. *Müzikte Kuram*, 10(1), 54-73. http://portekademik.itu.edu.tr/docs/librariesprovider181/Yay%C4%B1n-Ar%C5%9Fivi/10.-say%C4%B1/porte_akademik-10-4.pdf
- Benson, D. (2006). *Music: a mathematical offering*. Cambridge University Press. https://logosfoundation.org/kursus/music_math.pdf
- Blum, D. (1980). *Casals and the art of interpretation*. University of California Press.
- Boyden, D. D. (1951). Prelleur, Geminiani and just intonation. *Journal of the American Musicological Society*, 4(3),s. 202-219. <https://doi.org/10.2307/829621>
- Brown, R. A. (1996). *Dynamics of intonation in performances by artist violinists*. (UMI No. 9716413) [Yayımlanmamış Doktora tezi]. Indiana University. ProQuest Dissertations and Theses veri tabanından erişildi.
- Carman, G. G. (1936). *A study of intonation in violin playing*. Yüksek Lisans Tezi. (Order No. TM18435). ProQuest Dissertations and Theses veri tabanından erişildi. (301778592). <https://search.proquest.com/docview/301778592?accountid=1531>
- Flesch, C. (1939). *The art of violin playing*. Revised Edition. Carl Fischer, Inc.
- Galamian, I. (1962). *Principles of the violin playing & teaching*. Prentice-Hall INC.
- Geminiani, F. (1751). *The art of playing on the violin*. Opera IX: London. Erişim adresi: [https://imslp.org/wiki/The_Art_of_Playing_on_the_Violin%2C_Op.9_\(Geminiani%2C_Francesco\)](https://imslp.org/wiki/The_Art_of_Playing_on_the_Violin%2C_Op.9_(Geminiani%2C_Francesco))
- Geringer, J. M. (1978). Intonational performance and perception of ascending scales. *Journal of Research in Music Education*, 26(1), 32-40. <https://www.jstor.org/stable/3344787>

- Geringer, J. M. ve Witt, A. C. (1985). An investigation of tuning performance and perception of string instrumentalists. *Bulletin of the Council for Research in Music Education*, 85, 90-101. <https://www.jstor.org/stable/40317945>
- Geringer, J. M., MacLeod, R. B., Ellis, J. C. (2013). A descriptive analysis of performance model's intonation in a recorded excerpt from Suzuki violin school volume I. *String Research Journal*, 4, 71-88. <https://doi.org/10.1177/194849921300400405>
- Geringer, J. M. (2018). Eight artist-level violinists performing unaccompanied Bach: Are there consistent tuning patterns? *String Research Journal*, 8(1), 51-61. DOI: 10.1177/1948499218769657
- Gerle, R. (1983). *The art of practising the violin*. Stainer & Bell.
- Greene, P. C. (1936). Intonation in violin performance. *Proceedings of the Iowa Academy of Science*, 43(1), 318-319. <https://scholarworks.uni.edu/pias/vol43/iss1/114/>
- Hagerman, B. ve Sundberg, J. (1980). Fundamental frequency adjustment in barbershop singing. *STL-QPSR*, 21(1), s. 28-42. https://www.speech.kth.se/prod/publications/files/qpsr/1980/1980_21_1_028-042.pdf
- Hall, D. E. ve Hess, J. T. (1984). Perception of musical interval tuning. *Music Perception: An Interdisciplinary Journal*, 2(2), 166-195. <https://www.jstor.org/stable/40285290>
- Helmholtz, H. L. F. (1895). *On the sensations of tone as a physiological basis for the theory of music*. (İng. çev. Alexander J. Ellis). 3. Baskı. Longmans, Green, And Co.
- Hinton, D. E. (1982). *The effect of different musical timbres on students' identification of melodic intervals*. Doktora Tezi. University of British Columbia, Vancouver. <https://open.library.ubc.ca/cIRcle/collections/ubctheses/831/items/1.0095758>
- Howard, D. (2007). Equal or non-equal temperament in a capella SATB singing. *Logopedics, Phoniatrics, Vocology*, 32(2), 87-94. doi: 10.1080/14015430600865607
- Joachim, J. ve Moser, A. (1905). *Violin school in 3 volumes*. Cilt 2. A. Moffad (Çev.). N. Simrock. <https://ks.imslp.info/files/imglnks/usimg/2/21/IMSLP29617-PMLP66450-2.pdf>
- Kalender, C. (2021). *Keman eğitiminde entonasyon becerisinin geliştirilmesine yönelik hazırlanan öğretim programının etkililiği*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Kantorski, V. J. (1986). String instrument intonation in upper and lower registers: The effects of accompaniment. *Journal of Research in Music Education*, 34(3), 200-210. <https://doi.org/10.2307/3344749>
- Karaosmanoğlu, M. K. (2017). *Müzik aritmetiği ve ses sistemleri*. İTÜ Vakfı Yayınları.

- Karrick, B. (1998). An examination of the intonation tendencies of wind instrumentalists based on their performance of selected harmonic musical intervals. *Journal of Research in Music Education*, 46(1), 112–127. doi:10.2307/3345764
- Kopiez, R. (2003). Intonation of harmonic intervals: Adaptability of expert musicians to equal temperament and just intonation. *Music Perception*, 20(4), 383–410. doi:10.1525/mp.2003.20.4.383
- Leukel, W. ve Stoffer, T. (2004). The influence of harmonic context on the tuning of thirds played by professional flautists. *Psychology of Music*, 32(1), 75–88. doi:10.1177/0305735604039283
- Lindley, M. (2001). *Temperaments*. [https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630 .article.27643](https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.27643)
- Long, D. L. (2008). *Coincidence theory: Seeking a perceptual preference for just intonation, equal temperament, and pythagorean intonation in excerpts for wind instruments*. (Doktora tezi, University of Southern Mississippi, Hattiesburg). Erişim adresi: <https://aquila.usm.edu/dissertations/1148/>
- Loosen, F. (1993). Intonation of solo violin performance with reference to equally tempered, Pythagorean, and just intonations. *The Journal of the Acoustical Society of America*, 93(1), 525–539. doi:10.1121/1.405632
- Loosen, F. (1994). Tuning of diatonic scales by violinists, pianists, and nonmusicians. *Perception & Psychophysics*, 56(2), 221–226. doi:10.3758/bf03213900
- Loosen, F. (1995). The effect of musical experience on the conception of accurate tuning. *Music Perception: An Interdisciplinary Journal*, 12(3), 291-306. <https://doi.org/10.2307/40286185>
- Mamaç, S. (2021). *Pablo Casals: Entonasyon ve ifadeli entonasyon kavramı*. (Yayımlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi). Yaşar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. İzmir.
- Mason, J. A. (1960). Comparison of solo and ensemble performances with reference to Pythagorean, just, and equi-tempered intonations. *Journal of Research in Music Education*, 8(1), 31–38. doi:10.2307/3344235
- Morrison, S. J. ve Fyk, J. (2002). Intonation. R. Parncutt & G. E. McPherson (Ed.), *The science and psychology of music performance: Creative strategies for teaching and learning* (ss. 183-197). Oxford University Press. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780195138108.001.0001
- Mozart, L. (1756). *Versuch einer gründlichen violinschule*. E. Knocker (İng. Çev.), *Treatise on the fundamental principles of violin playing*. London (1948). Erişim adresi: <http://archermusic.synthasite.com/resources/Leopold%20Mozart-Treatise%20on%20the%20Fundamentals%20of%20Violin%20Playing.pdf>
- Nickerson, J. F. (1949). Intonation of solo and ensemble performance of the same melody. *Journal of the Acoustical Society of America*, 21(6), 593–595. doi:10.1121/1.1906555

- Papich, G. ve Rainbow, E. (1974). A pilot study of performance practices of twentieth-century musicians. *Journal of Research in Music Education*, 22(1), 24-34. <https://www.jstor.org/stable/3344615>
- Partch, H. (1974). *Genesis of a music: An account of a creative work, its roots and its fulfillments*. 2. Baskı. Da Capo Press.
- Platt, J. R. ve Racine, R. J. (1985). Effect of frequency, timbre, experience, and feedback on musical tuning skills. *Perception and Psychophysics*, 38(6), 543-553. doi: 10.3758/BF03207064
- Prelleur, P. (1730). *The art of playing on the violin*. Bow Church Yard: London. https://s9.imslp.org/files/imglnks/usimg/0/08/IMSLP678193-PMLP140468-Modern_musick_master_001-converted-compressed-215-266.pdf
- Rakowski, A. (1976, Nisan). *Tuning of isolated musical intervals* [Öz]. International Symposium on Musical Acoustics'de sunulan bildiri. U.S. Naval Academy, Annapolis, Maryland. *The Journal of the Acoustical Society of America*, 59, S50. doi:10.1121/1.2002737
- Rakowski, A. (1985). The perception of musical intervals by music students. *Bulletin of the Council for Research in Music Education*, 85, 175-186. <https://www.jstor.org/stable/40317954>
- Rakowski, A. (1990). Intonation variants of musical intervals in isolation and in musical contexts. *Psychology of Music*, 18(1), 60-72. doi:10.1177/0305735690181005
- Rasch, R. (2006). *Tuning and temperament*. Christensen, T. (Ed.). *The Cambridge history of western music theory içinde* (s. 193-222). 3. Baskı. Cambridge University Press.
- Salzberg, R. S. (1980). The effects of visual stimulus and instruction on intonation accuracy of string instrumentalists. *Psychology of Music*, 8(2), 42-49. doi:10.1177/030573568082005
- Sanchez, M. (2006, Ağustos). *The expressive intonation in violin performance*. 9th International Conference on Music Perception and Cognition' da sunulan bildiri. Alma Mater Studiorum University of Bologna. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.626.9059&rep=rep1&type=pdf>
- Sogin, D. W. (1989). An analysis of string instrumentalists' performed intonational adjustments within an ascending and descending pitch set. *Journal of Research in Music Education*, 37(2), 104-111. <https://doi.org/10.2307/3344702>
- Spohr, L. (1843). *Louis Spohr's celebrated violin school* (J. Bishop, Çev.). R. Cocks & Co.
- Ültay, E., Akyurt, H. ve Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 188-201. DOI: 10.21733/ibad.871703
- Yang, L., An, D. ve Turner, J. A. (2005). *Handbook of Chinese mythology*. ABC-CLIO, Inc.
- Yarbrough, C., Morrison, S. J. ve Karrick, B. (1997). The effect of experience, private instruction, and knowledge of directional mistunings on the tuning performance and perception of high school wind players. *Bulletin of the Council for Research in Music Education*, 134, 31-42. <http://www.jstor.org/stable/40318878>

Ward, W. D. ve Martin, D. W. (1961). Psychophysical comparison of just tuning and equal temperament in sequences of individual tones. *The Journal of the Acoustical Society of America*, 33(5), 586-588. <https://doi.org/10.1121/1.1908732>

Zeren, A. (1997). *Müzik fiziği*. 2. Baskı. Pan Yayıncılık.

Extended Abstract

The aim of this research is to examine the experimental studies on the intonation tendencies of musicians. In the literature, 24 studies have been carried out for this purpose found. When the distribution of studies on the intonation tendencies of musicians is analyzed by years, it is seen that scientific studies on the subject date back to two hundred years ago and studies have increased since the 1980s.

14 of these studies are related to the intonation tendencies of string musicians, 6 of them for woodwind, 4 of them for keys/keyboard and 2 of them for polyphonic choir musicians. In some studies, more than one instrument group has been studied; it was stated that a single intonation system was not mentioned in every study, and in some studies, an equal predisposition to more than one system was detected. In 7 of the studies on the intonation tendencies of stringed musicians, a tendency to the Pythagorean system was determined, 5 of them showed a tendency to just intonation, 1 of them showed a tendency to ET, and it was concluded that a fixed system could not be mentioned in 1 study. Loosen (1993), who found a predisposition to ET, stated that there is an equal predisposition to ET and Pythagorean systems.

In four of the six studies conducted with woodwind instruments, susceptibility to ET was detected, while in two studies, it was stated that there was a predisposition to the just intonation. Although Kopiez (2003) stated in his research that woodwind musicians have a tendency to ET, it is not possible to mention an exact tuning system. In none of the studies conducted with woodwind musicians, a tendency to the Pythagorean system was mentioned. Three different results were obtained in three studies with musicians playing keyboard instruments. While Hall and Hess (1984) found a predisposition to the just intonation, Loosen (1994) found a predisposition to ET, and Sanchez (2006) concluded that there is no exact tendency to any tuning system. In two studies conducted with four-voice choirs, one study found a tendency to just intonation, while another study found no predisposition to a definite tuning system.

It has been observed in research that certain judgements about the intonation tendencies of musicians are avoided. It can be said that the intonation tendencies of string musicians do not generally comply with ET, but the results are close in terms of just intonation and Pythagorean system tendency. Ellis (Helmholtz, 1895, p. 325) stated that musicians who play the major third in a major triad prefer just thirds, while when they play the notes in the chord melodiously, they play the major third sharper. In other words, Ellis stated that musicians prefer the just intonation when playing with double chords, and the sounds close to the Pythagorean system when playing melodic, that is, monophonic. This situation is interpreted as the musicians are accustomed to the sharp thirds of the piano due to the long exposure to the tempered thirds of the piano.

However, when we analyze the experimental studies on the intonation tendencies of musicians by separating them according to instrument groups, it is a remarkable finding that only string instruments have a tendency to play sharp, which tends to the Pythagorean system, and that the intonation tendency varies between just intonation and ET in other instrument groups. There is no study that includes a tendency to the Pythagorean system in any of the groups whose intonation tendency is examined, except for string instruments.

In one-third of the studies examining the intonation tendencies of musicians, no predisposition to an exact tuning system was found or Casals' concept of 'Expressive Intonation' was mentioned. It has been determined in studies

that professional musicians consciously show deviations due to the freely adjustable intonation in fretless instruments, and deviations due to lack of sufficient dominance in lower level or amateur musicians.

Although Casals does not talk about a fixed intonation system, his approach of sharp third and leading note is compatible with the Pythagorean system. Blum (1980) stated that the expressive intonation approach introduced by Casals is a natural and sincere attitude and that students who want to work with Casals, many of whom are professional artists, have already adopted this approach.

In most of the studies conducted with string instruments, it has been determined that there is a tendency to play sharp the thirds/sixths and sevenths rather than a definite tendency with any system, which is interpreted as a predisposition to the Pythagorean system. On the other hand, the reasons why there is no predisposition to the Pythagorean system in any research in other instrument groups can be considered as a starting point for new research.

It has been determined that string musicians tend towards the just intonation in double-chord playing, whereas in the research conducted with wind instruments, a tendency to ET in playing duo has been determined. This situation can be interpreted as string instruments have the freedom to adjust the harmony since they allow polyphonic playing, while wind instruments have their intonation perceptions shaped according to the piano tuning in a polyphonic sense, and thus they tend towards ET. However, it is a point emphasized by experts that small cent-based differences can change the tuning tendency, so generalizations should be avoided.

Geliş Tarihi / Received Date
20.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
04.03.2023

İnsan Kaynakları Yönetiminde Yeni Bir Yaklaşım: Bumerang Çalışan Örneği

A New Approach in Human Resources Management: Boomerang Employee Example

Serhan KARADENİZ¹

Burcu ŞENTÜRK²

Öz

Modern üretim teknolojilerinin var olan işlere egemen olmasıyla başlayan süreçte çalışma hayatı ve çalışma hayatındaki dinamiklerin örgüt ve insan hayatıyla ilişkisi farklı disiplinler çerçevesinde temel olarak tartışılan konulardan birini oluşturmaktadır. İlgili konu kapsamındaki ana kavram ve sorunsalların ortaya çıktıkları tarihsel dönemin sosyo-ekonomik özelliklerini yansıttığı ve bu özelliklerin değişimine paralel değişim gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu çalışma kapsamında ulusal literatürde kendine sınırlı alan bulabilen eski çalışanı yeniden istihdam etme, yani bumerang çalışan politikası ele alınmıştır. İnsan kaynakları ile ilgili güncel çalışmalar incelendiğinde eski çalışanın işyerine geri dönmesinden kaçınma durumunun günümüzde tersine döndüğü görülmektedir. İşletmeler, eski çalışanlarıyla tekrar bir araya gelmenin fırsat olduğu görüşünü benimsemeye başlamışlardır. Bumerang çalışan kavramının ortaya çıkma, gelişme ve akademik çalışmalara konu olma biçimleri tartışılarak bu durumların iş ve emek piyasalarındaki değişimlere paralel olduğu belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bumerang Çalışan, İnsan Kaynakları Yönetimi, Yeniden İşe Alım Politikaları, İç ve Dış Kaynaklardan İşe Alım, İstihdam

Abstract

With modern manufacturing technologies dominating existing jobs, one of the main topics discussed within the framework of various disciplines is the relationship between working life and dynamics in working life with the organization and human life. It is possible to assert that the main concepts and problems within the scope of the relevant subject reflect the socioeconomic characteristics of the historical period in which they emerged and

¹ Arş. Gör. Beykoz Üniversitesi, İstanbul/TÜRKİYE, E-mail: serhan.karadeniz@beykoz.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5109-3997

² Doç. Dr., Ege Üniversitesi, İzmir/TÜRKİYE, E-mail: burcuentk@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8469-1811

change in tandem with these characteristics. Within the scope of this study, the policy of ex-employee reemployment, also known as the "boomerang employee" policy, which receives scant attention in the national literature, is explored. Examining contemporary studies on human resources reveals that the practice of preventing former employees from returning to the job has been reversed. Organizations have come to consider reconciling with former employees as a positive move. The inception and evolution of the boomerang employee notion, as well as the manner in which it has been the topic of academic studies, have been analyzed, and it has been asserted that these instances parallel the evolution of the job and labor markets.

Key Words: Boomerang Employee, Human Resources Management, Re-hiring Policies, Internal & External Recruitment, Staffing

Giriş

Örgütler için büyük önem taşıyan insan kaynağını sağlama konusunda özellikle modern üretim tekniklerinin hayata geçmesiyle farklı yaklaşımlar denenmektedir. İnsan kaynağı sağlama yöntemlerinin tıpkı diğer insan kaynakları fonksiyon ve politikalarında olduğu gibi sosyo-politik ve ekonomik değişimlerden doğrudan etkilenen iş ve emek piyasalarındaki tarihsel dönüşüme paralel olarak uyumlandığını söylemek mümkündür. Gerekli insan kaynağının sağlanması yönünde yapılan temel kavramsallaştırma yararlanan insan kaynağı havuzunu örgüt içi ve dışı olarak ayırma üzerine kurulmuştur (Yaseen, 2015). İnsan kaynakları ve yönetim alanında kullanılan temel kavramsallaştırmaların belirli tarihsel dönemlerde yapıldığı ve tam da bu nedenden ötürü belirli tarihsel dönemlerin özelliklerini yansıttığı göz önünde bulundurulursa bu temel kavramların değişime uğrayacağını ön görmek kaçınılmaz olacaktır. İnsan kaynağı temini noktasında da değişen çevresel koşullar ve gereklilikler neticesinde bahsi geçen temel ayırımın ötesine geçen ve bir dereceye kadar bu ayırımın sınırlarını muğlaklaştıran eski çalışanı işe alım da eskiye göre yaygınlaşmaktadır (Kumavat, 2012).

Üretim koşullarının emek piyasasını çalışanların iş değiştirmesi ve örgütlerin insan kaynağı tedariki anlamında tarihsel olarak nasıl etkilediğine kısaca bakılacak olursa sanayileşmeyle başlayan dönemde ve özellikle Fordist dönemde çalışanların işe başladıkları iş yerinden emekli olmaları, tüm kariyerlerini tek bir işletmede geçirmelerinin daha yaygın bir çalışma deneyimi olduğunu gözlemlemek mümkündür. Türkiye'nin savaş sonrası kalkınmacı politika izlediği yıllarda işletmesini büyüten Vehbi Koç'un bir röportajında eski çalışanı asla yeniden işe almamak gerektiğini bu çalışanın işletmeye asla faydalı olamayacağını söylemesi (Aksakal, 2018), söz konusu dönemin iş ve emek piyasaları ve yanı sıra işe alım politikaları göz önünde bulundurulduğunda anlam kazanmaktadır. Oysaki önemli iktisadi ve toplumsal krizler sonucunda değişim gösteren iş ve emek piyasalarının güncel portresi esnekleşme, güvencesizleşme ekseninde şekillenmektedir (Standing, 2014). Hizmet ve bilişim teknolojilerinin önem kazandığı, üretimin parçalı ve esnek bir formda devam ettiği post-fordist üretimin egemen olduğu sanayi sonrası diye de adlandırılabilir dönemde ise çalışma hayatları boyunca insanların pek çok iş yeri değiştirdiği bunun da ötesinde iş ve meslek değiştirdiği farklı çalışmalar ve raporlarca gösterilmiştir (Sennett, 1998; Work Institute Retention Report, 2020). Örneğin ABD'de ortalama bir çalışanın kariyeri boyunca ortalama 12 farklı işe sahip olduğu gözlemlenmiştir (Arnold vd., 2021). Richard Sennett'in burada bahsi geçen iki farklı dönemde iş hayatında olan baba ve oğulun çalışma deneyimlerini

anlattığı Karakter Aşınması eserinin ilk bölümü durumu canlı malzeme ve akıcı bir dil ile anlatmaktadır (Sennett 2003). Sennett'in kaleme aldığı bu karşılaştırmalı hayat öyküsünde baba Enrico ömrünün tamamı boyunca bir apartmanın görevliliğini sürdürmüş, yeni yetkinlikler geliştirerek iş hayatında tutunma baskısı olmadan ailesini geçindirebilmiş, kendi ifadeleriyle doyum sağlayan bir çalışma hayatı geçirmişti. Öte yandan babasından çok daha geniş eğitim imkanlarına sahip olan ve kariyer basamaklarında ilerleyen oğul Rico tüm yetkinliklerine rağmen, kendisine eğitim geçmişi olarak benzer olan eşi ile beraber belirsiz bir kariyer yolculuğu içinde sürüklenmekteydi. Bu yolculukta Rico ve eşi sürekli fırsatları kovalamakta, iş değiştirmekte ve bazen farklı şehirlerde veya uzakta çalışmaktaydı. Yeni çalışma biçimleri etrafında dolanan Rico'nun iş/yaşam dengesini bulmakta zorlandığını, özel hayatını ihmal ettiğini ve günün sonunda çalışma hayatından babası gibi doyum alamadığını anlaşılmaktaydı .

Güncel koşullarda özellikle iş gücü devir oranının yüksek olduğu ve/veya gereken niteliklere sahip potansiyel çalışanların bulunduğu havuzun dar olduğu alanlarda örgütlerin eski çalışanlarını geri almaya ve onlarla olan bozulmaya uğramış ilişkilerini düzeltmeye çalıştığı gözlemlenmektedir. Sennett'in (2003) bahsettiği Rico'nun hayatında da olduğu gibi çalışanların farklı sebeplerle mevcut işlerini sıklıkla değiştirdikleri (Puneet ve Parul, 2012) veya değiştirmek zorunda kaldıkları yeni piyasa koşullarında, önceden çalıştıkları ve çeşitli sebeplerle ayrıldıkları kurumlara geri dönme seçeneği işverenler kadar çalışanlar tarafından da uygun ve avantajlı olarak görüldüğü söylenebilir. Örneğin Businessolver'ın (2020) araştırması bundan 15 yıl öncesinde çalışanın istifa etmesi üzerine o işletmeden dönmek üzere ayrıldığını gösterse de bugün farklı çalışmalar (Karadeniz, 2022) artık çalışanların eski işyerine dönme noktasında kapıyı açık tuttıklarını göstermektedir. Eskiden çalıştığı işletmeden çeşitli sebeplerle ayrılıp daha sonra ayrıldığı işletmeye dönen çalışanlar, ya da başka bir deyişle aynı örgüt tarafından tekrar işe alınan çalışanlar için ilgili literatür kapsamında 'bumerang çalışan' kavramı kullanılmaktadır (Apy ve Ryckman, 2015). Bir zamanlar işletmede çalışmış ve sonrasında işten ayrılan çalışanları işe almak daha geleneksel işe alım pratiklerini uygulayan firmalar için çok tercih edilen bir durum değilken, giderek daha fazla firmanın işten ayrılan çalışanın yeniden işe alım politikası yani bumerang çalışan politikası izlemeye olumlu yaklaştığı bilinmektedir.

Bumerang çalışan kavramı 2010'lar itibariyle özellikle insan kaynakları ve çalışma sosyolojisi ile doğrudan ya da dolaylı temasları bulunan uluslararası literatür tarafından etraflıca olmasa da (Rogelberg, 2017) tartışılmış olmakla beraber, bu kavram etrafında Türkçe literatürün eksik kaldığı söylenebilir. Söz konusu eksiklikten hareket ederek bu çalışma ilk olarak bumerang çalışan kavramıyla ilgili temel tartışma, örnek, sınıflama ve argümanları ulusal literatüre sunmayı hedeflemektedir. Çalışma bu hedefinin yanı sıra bumerang çalışan kavramının ortaya çıkış ve gelişim sürecinin yanı sıra çalışmalara yansımalarının iş ve emek piyasalarındaki dönüşüme paralellliğini göstermektedir.

Bumerang İşe Alım Kavramının Gelişimi ve İlerlemesi

Bumerang çalışan kavramının literatürde tartışılması 2010'lara rastlamış olsa da kavram, 1950'li yıllara kadar uzanan gönüllü geri dönüş kavramına dayanmaktadır. Pierre (2019)'un yaptığı sınıflandırmaya göre gönüllü işe dönüş kavramı ise 1950'li yıllardan 1980'li yıllara kadar iş tatmini, alternatiflerin değerlendirilmesi, örgütsel bağlılık ve çalışanların karşılanan beklentileri gibi bireysel değişkenlerin

yanı sıra örgüt tipi gibi örgüt seviyesindeki değişkenleri ve lider-üye etkileşimi, örgütsel uyum gibi çalışan bağlamı değişkenlerini içeren modelleri ele alarak bireyin örgütü neden bıraktığına yoğunlaşmaktadır. 1980'li yıllar sonrasında ise söz konusu literatür genellikle çalışanların örgütten ne zaman ayrılacaklarını tahmin etmeye yönelik tasarlanmış modellerden gönüllü geri dönüşle alakalı içsel dinamikleri anlamaya yönelir.

Gönüllü geri dönüş literatüründeki temel tartışmalardan türeyen bumerang kavramı ise ilke olarak 1990'ların sonu itibarıyla akademik literatürde kullanılmaya başlanmıştır (Pierre 2019). Kavramın 2000'ler sonrası özellikle de akademi dışında insan kaynakları üzerine araştırma ve danışmanlık firmaları tarafından da yoğun tartışılması ve araştırıldığı görünmesinin (bkz. Sullivan ve Brauch, 2009) ve akademik araştırmalarda da artan hızla kendine yer bulmasının temel sebebinin bilgi tabanlı olarak kabul edilen internet teknolojileri, medya ve iletişim endüstrilerindeki gerekli kabiliyetlere sahip çalışan bulma zorluğundan dolayı işe alımcıların eski çalışanları işe tekrar almaya sıcak yaklaşması olduğu söylenebilir (Raj ve Hundekar, 2013). Zira 2000 sonrası dönemde teknoloji kullanımının yaygınlaştığı, geniş bir beyaz yakalı çalışan nüfusun ortaya çıktığı ve bunun yanı sıra kullanılan teknoloji ve değişime ayak uydurabilecek yetenek arayışının hız kazandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmanın ileri sayfalarında da bahsedileceği üzere teknoloji alanında önemli bir yeri olan Apple, firmadadan ayrılan ve sektördeki farklı yerlerde tecrübe kazanan çalışanları geri almayı bir fırsat olarak belirtmektedir (Wong 2009).

İş yerinden çeşitli sebeplerle ayrıldıktan sonra iş yerine dönen çalışanın istihdamı üzerine gerçekleştirilen pek çok sayıdaki araştırma (Apy ve Rykman, 2015; Bhatnagar ve Gupta, 2016; Raj ve Hundekar, 2013) yakından incelendiğinde bu çalışmaların performans, motivasyon ve bağlılık gibi temalar başta olmak üzere (1) çalışan odaklı, ve iş alım ve diğer insan kaynakları süreçleri, örgütsel politika, (2) örgüt odaklı olmak üzere iki grupta toplandığını görmek mümkündür.

Bumerang çalışan kavramı üzerine gerçekleştirilen araştırmaların çalışan odaklı olanları büyük ölçüde çalışanların eski işyerlerine dönmeleriyle ilgili tercih ve motivasyonlarına eğilmektedir. Öte yandan yönetim odaklı olanlar yeniden işe alım politikalarının performans katkılarıyla ilgilenmektedir. Karadeniz (2022)'in Türkiye'deki 392 havayolu işletmesi çalışanıyla gerçekleştirdiği araştırmasında ise katılımcılardan 111'inin bumerang çalışan olmaya sıcak baktığı, 108'inin ise bu konuda kararsız olduğu görülmüştür. Workplace Trends'in "The Corporate Culture and Boomerang Employee" Study (Workplace Institute, 2015) araştırmasına kapsamında çalışanların %15'inin eski çalıştığı işletmeye hali hazırda geri döndüğü, %40'ının ise eskiden çalıştığı işletmeye dönmeye olumlu yaklaştığı bulunmuştur. Söz konusu çalışma, bu noktada kuşak farkının önemine de dikkat çekmekte ve Baby Boomer, X ve Y kuşağı arasında eski iş yerine dönmeyi olumlu karşılayanların oranlarının artan bir şekilde sırasıyla %29, %33 ve %46 olduğunu göstermektedir. Yapılan araştırmada ortalama bir Y kuşak bireyin 2 yılda bir iş değiştirdiği gözlemlenmekte ve bunun sebebi olarak kişilerin kendilerine en uygun işi ve örgütü aramaları olduğu belirtilmektedir. Bu yeni deneyim elde etme girişimleri de kıyas yapmalarına olanak sağlayıp, eski işletmelerine geri dönme isteği oluşturabilmektedir. Eski işine yeniden dönmenin kuşakla ilgisine dikkat çeken Tees (2009)'in çalışması da eski işine dönen

çalışanların kalanlar ya da dönmeyi tercih etmeyenlere göre belirgin olarak daha genç olduklarını göstermektedir.

Eski iş yerine dönen veya dönmeyen çalışanların konuya yaklaşımlarının incelenmesinin yanı sıra bumerang çalışan konusunda çalışan davranışlarını inceleyen çalışmalar; çalışan bağlılığı, örgütsel adalet, örgütsel aidiyet gibi konularda bumerang çalışan ve diğer çalışanları kıyaslamaktadır (LeDoux, 2019; Karadeniz, 2022). Örneğin LeDoux vd. (2019)'nin çalışmasında bumerang çalışanların mevcut işverenle kalma olasılıklarının bumerang olmayan çalışanlardan daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu noktada LinkedIn Küresel Yetenek Edinme Başkan Yardımcısı Brendan Browne, eski çalışanlarının her ne kadar yer değiştirirse değiştirmiş olsunlar, eski işletmelerinden iyi bir şekilde ayrılmalari durumunda oraya daha bağlı olduklarını vurgulamıştır (Wong, 2019). Eberly (2020), çalışanların ayrıldıktan sonra da eski işletmelerine bağlı kalması gerektiğini, eski çalışanların tekrar dönmeleri durumunda daha önemli katkılar sunabileceğini, işletmelerin iş gören devri için sadece işletme odaklı değil, işletme dışındaki eski çalışan bağlantılarını da hesap ederek bir strateji izlemeleri gerektiğini savunmaktadır.

Literatürde, çalışan odaklı çalışmaların önemli bir kısmı insan kaynakları yönetiminin temel konularından olan çalışan performansını incelemektedir. Keller vd. (2020) yeni işe başlayanlar ve eski işine yeniden dönenlerin performans farklılığı sorunsalından yola çıkarak sağlık sektöründe yer alan büyük ölçekli bir firmada çalışan 2053 bumerang çalışan ve 10.858 yeni işe alınanın sekiz yıllık performansını karşılaştırmalı olarak incelemişlerdir. Söz konusu çalışma, bumerang çalışanların daha iyi performans gösterdiklerini özellikle yüksek koordinasyon gerektiren roller ve dışa karşı daha dirençli birimlerde bumerangların avantajlı olduklarını göstermiştir. Arnold vd. (2021)'nin yakın zamanda gerçekleştirdikleri çalışma, bumerang çalışanların işyerlerinden ayrılma sebeplerine göre performanslarını kıyaslamaktadır. Bu çalışmada farklı alternatifler için (örn. yeni ve daha çekici gelen bir iş bulmak, yarım bıraktığı eğitimini tamamlamak vs.) ayrılıp geri dönen bumerang çalışanların, performans düşüklüğü gibi olumsuz sebeplerle ayrılanlara göre daha iyi performans gösterme eğiliminde olduğu gözlemlenmiştir. Haris ve Gardner (2017)'in çalışması da örgütün işten çıkardığı çalışanların görev başındayken kendiliğinden ayrılanlara göre daha kötü performanslar sergilemediğini göstermektedir. Öte yandan örgütlerin, eski çalışanları çalıştıkları dönem yeterli bir performans göstermiş olsalar bile onları tekrar işe almaya karşı olumlu bir tavır sergilemedikleri durumlar da söz konusudur (Maurer, 2015). Arnold vd. (2021) yöneticileri de incelemiş; bumerang, içeriden terfi ettirilmiş ve dışarıdan alınmış yöneticiler karşılaştırılmıştır, araştırmanın sonucunda, bumerang çalışan olan yöneticilerin iş performansı olarak diğer gruplardan daha yüksek performansla iş yaptığı, dördüncü yıl sonunda ise diğer yöneticilere kıyasla iki kat fazla performans gösterdikleri bulgusu ortaya çıkmıştır. Swider vd. (2017) ise profesyonel sporcuları inceleyerek bumerang çalışanları farklı bir açıdan ele almış ve örneklem olarak National Basketball Association (NBA) ve American Basketball Association (ABA)'ı seçmişlerdir. Araştırmalarında performans karşılaştırması yapmışlar ve örneklemdeki sporcuların önceki performanslarının, geri dönükleri zaman gösterdikleri performansları üzerinde güçlü bir belirleyici olduğunu görülmüştür. Fakat bu çalışmaya Arnold vd. (2021) tarafından profesyonel sporcu ve yöneticiler arasında büyük farklılıklar olduğu, bu farklılığın da spor kulüplerinin o sezon şampiyon olabilmek için kısa vadede maksimum performans bekledikleri ve kısa vadeli planlar

yapmak zorunda olduğu, işletmelerin ise uzun vadeli düşünmek zorunda olduğu gibi nedenlerle eleştiri getirilmiştir.

Eski çalışanın işe alım pratiklerini sorunsallaştıran literatür sınıflandırmasında ikinci olarak örgütü merkeze koyan çalışmalara rastlanmaktadır. Yöneticiler ve işe alım yapan birimlerin genel inancının istihdamda yeni ve dış kaynak kullanımının kuruma daha olumlu katkı sunabileceği yönünde olmasına dair genel bir kanı bulunsa da, bumerang çalışan politikası odaklı işe alım, örgütlerin etkili insan kaynağı bulmasını ve bu konudaki maliyetleri azaltma konusunda etkili olabildiği literatürde belirtilmektedir (Kumawat, 2012). Eski çalışanın kurumun kültürü, işleyişi ve yapısı hakkında bilgi sahibi olması oryantasyon ve alışma maliyetlerini her iki taraf için düşürmekte, kurum için eski çalışanın istihdamı belirsizlikleri de azaltmaktadır. İşletmeden ayrılan bir çalışanın yerini doldurmak işe alım, seçim, gözetleme ve işi öğrenme gibi maliyetler doğurur (Dube vd., 2010). Eski çalışanları yeniden işe almak işe alım ve oryantasyon süreçlerini ortadan kaldırır ve bu süreçlerin oluşturduğu maliyetleri en aza indirir (Kumavat, 2012; Swider vd., 2017). Örneğin Workplace Trend (Workplace Institute, 2015)'in çalışması insan kaynakları (İK) uzmanlarının %33'ü ve yöneticilerin %38'ine göre eski çalışanı tekrar işe almanın en büyük avantajları eski çalışanların örgüt kültürüne hakim olmaları, oryantasyon maliyetlerinin az olması olarak belirtmektedir. Zimmerman (2006)'ın da belirttiği üzere bu durum çalışan ve işveren açısından bakıldığı zaman iki taraflı bir avantaj olarak kabul edilebilir çünkü örgütler işe başlayan çalışanın oryantasyon eğitiminin finansal ve zamansal maliyetini üstlenmemiş olacak, çalışanlar ise benzer bir şekilde hali hazırda bildikleri bir kültüre döndükleri için işe alışma sürecini deneyimlememiş olacaklardır. Bumerang işe alımın işveren ve çalışan açısından bir diğer avantajı da alışma süreci ve sonrası için oluşan belirsizliğin de büyük bir ölçüde azalmış olacak olması olarak görülebilir. Öte yandan bumerang çalışanların eski işyerleri için çok değerli olabilecekleri ve onlara maliyet avantajı sağlayacakları vurgulansa da bu çalışanların işyerinden ayrılma niyetleri ve daha sonra neden geri döndükleri konusunda yeterli bilgi bulunmamaktadır (Shipp vd., 2014).

Bumerang çalışan konusunda örgütü merkeze koyan araştırmaların bir diğer odak noktasının ise işe alım yapanların konuya yaklaşımları olduğu görülmektedir. İşe alım yapanlara odaklanan çalışmaların önemli bir kısmı insan kaynakları süreçlerini ele almakta ve insan kaynakları birimleri çalışanlarının eski iş yerine dönen/dönmek isteyen çalışanların işe alımı başta olmak üzere diğer insan kaynakları süreçleriyle ilgili görüşlerini içermektedir. Mauer'in 2015 yılındaki çalışmasına göre 1800 İK çalışanı, profesyoneli ve yöneticilerinin katıldığı çalışmaya dayanarak günümüzde İK profesyonellerinin %75'i ve yöneticilerinin %65'i bumerang çalışanlara olumlu yaklaşmaktadır. Öte yandan bumerang çalışan politikasına çoğunlukla olumlu bakan İK uzmanlarına göre, eski örgütsel düzende çalışanlar işletmeden iyi bir izlenim bırakarak ayrılrsa bile işletmeler onları tekrar işe almayı kabul etmemektedir. Bu profesyonellerin %85'i son beş yıl içerisinde eski çalışanlarından iş başvurularını aldıklarını ve işe başvuran eski çalışanların yaklaşık olarak yarısının işe alındığını belirtmişlerdir. Workplace trends (Workplace Institute, 2015)'in "The Corporate Culture and Boomerang Employee" Study isimli kapsamlı araştırması da Mauer (2015)'in araştırması ile paralellik göstermekte ve bu araştırmaya dahil olan İK uzmanlarının %76'sı bumerang çalışanlara karşı geçmişe göre daha kabullenici bir tavır sergilediğini, %40'ı işe başvuran eski çalışanların yarısının işe alındığını belirtmişlerdir. Araştırma, İK

uzmanlarının %56'sı yöneticilerin %51'inin eğer iyi bir şekilde ayrıldıysa, ayrılan çalışanın tekrar işe başvurmasını yüksek öneme sahip olarak algıladıklarını ve buna göre değerlendirdiklerini ortaya koyarken çalışanın ne şekilde işten ayrıldığının da yöneticiler ve İK uzmanları için önemli olduğunu vurgulamaktadır. Wong (2019)'un işe alım süreçlerine eğilen çalışması ise doğrudan işe alım pratiklerine eğilerek, insan kaynaklarında işe alım sürecinde görev alan çalışanların rastgele ilanlar üzerine başvuru yapan yeni çalışan adaylarına göre eski çalışanlarla iş üzerine konuşmayı daha rahat ve samimi olarak gördüklerini ortaya koymuştur. Bu çalışmanın da gösterdiği gibi sosyal medya ve çeşitli internet araçları işveren ve eski çalışanlar arasındaki dirsek temasının kopmaması açısından önemli bir etken olmuştur. Çalışan için avantaj ve geniş anlamda örgütsel avantajın yanı sıra, Kumawat (2012) insan kaynakları ve ilgili birimlerin de bumerang çalışan istihdamı politikasından fayda göreceğini öne sürmektedir; zira insan kaynakları bölümünde karar verme süreçlerine dahil olanlar, eski çalışanlara karşı deneyimlere sahip olacaktır ve bu deneyim yeniden istihdam edilen eski çalışanların, işletmede en uygun olarak hangi birime ve iş biçimine uyum sağlayabileceği konusunda fikir verecektir.

Jyotsna Bhatnagar ve Nakul Gupta (2016) Harvard Business Review'de vaka analizi Green Impact Consulting'in CEO'su Ram Kapur'u ele almaktadır. Kapur, maaş artışı ve seyahat imkanları ile kendini cezbeden bir işi kabul etse de eski işyerine dönmek istemekte; yeni iş yerinde işlerini kolaylaştırması için de yeni çalışan almak yerine daha önce firmada yer alan eski çalışanını işe aldığını, eski çalışanını kısa sürede duruma adapte olduğunu ve bu sebeple aldığı kararın duygusallıktan uzak stratejik bir karar olduğunu belirtir (Bhatnagar ve Gupta, 2016). Bu örneğin yanı sıra Shipp (2014) de eski çalışanların yüksek düzeydeki yönetim görevlerine eski çalışanların getirilmesinin önemini vurgulamakta, bu noktada ortak özellikleri yüksek profilli bir işi bırakıp daha sonra güncel şartlar altında aynı işletmeye dönmüş olmak olan LeBron James, Steve Huffman ve Steve Jobs'dan bahsedilmektedir. Başta yazılım olmak üzere yetenek yönetiminin hakim olduğu ve yetenek sıkıntısı çeken sektörlerde iş yerlerinde eski çalışan politikasının daha yaygın olduğu öngörülebilmektedir. Örneğin CEO'su Steve Jobs'ın da eski işine döndüğü ve ayrıldıktan sonra sektörü daha iyi tanıdığını belirtmiştir (Raj ve Hundekar, 2015). Apple da eski çalışanını istihdam etmeye olumlu yaklaşan ve bunu başarısının sebeplerinden gören bir firma olarak bumerang çalışanın yeniden işe alımında bünyesinde en az 10 yıl çalışmış ve ayrıldıktan sonra iki yıl içinde dönmek isteyenlerin aynı pozisyonlarına dönmesine imkan sağlamaktadır. Yönetici ve blog yazarı Kellie Wong, konu ile iş arayan fazla yetenekli insan olmadığını ve işverenlerin eski çalışanlarını yeni işverenlerinden gizli bir şekilde geri getirmeye uğraştığını yazmıştır (Wong, 2019). McKinsey, Microsoft, Deloitte, Booz Allen gibi bazı işletmeler, işletmelerinden ayrılan iyi çalışanların bir gün eski işine dönebilecek potansiyeli olanlarını tespit etmeye yönelik programlar oluşturmaktadır (Puri, 2009 akt. Kumawat, 2012; Raj ve Hundekar, 2015). Booz Allen işi biraz daha ileri taşıyıp bu işe odaklı 'Comeback Kids' adı verilmiş bir ekip kurmuştur (Sullivan, 2009 akt. Kumawat, 2012). Çalışmalar kimi örgütlerin yetenek sıkıntısını gidermek için kendilerinden ayrılan emekli çalışanlarını yeniden işe alım olarak bumerang politikasının benimsendiğini göstermekte ve özellikle yaş ve iş deneyimi konusunda farklılık gösteren bir iş gücünün yaratacağı çalışma ortamının daha olumlu haline getirilmesi için öneriler sunmaktadır (ManPower Group, 2015). Buna mukabil, Otto (2015)'in çalışması araştırmaya katılan çalışanların %80'i eski işverenlerinin geri dönmeleri adına kendilerini teşvik edecek bir strateji izlemediklerini, %64'ü ise çalışanlar işten ayrıldıktan sonra ilişkiyi sürdürmek için bir adım

atılmadığını belirtmiştir. Karadeniz (2022)'in araştırmasında ise örneklem grubu olan 392 havayolu çalışanından 230'u çalıştığı işyerinde bumerang çalışan olduğunu belirtmiştir.

Eski çalışanın ayrıldığı kuruma yeniden dönmesine odaklanan çalışmalarda bu politikanın kuruma ve kurumdaki diğer çalışanlara etkisi ise literatürde önemli bir diğer ayağı oluşturmaktadır. Bu literatürün genel hatlarıyla çalışan bağlılığını arttırılması, işten ayrılma niyetinin düşürülmesi ve bu yolla işgücü devir oranının düşürülmesi kavramlarından hareket ettiği söylenebilir. Çalışan bağlılığı, işten ayrılma niyetleri ve sebepleri üzerine geniş bir literatür bulunmakta olup (Becker ve Cropanzano, 2011; Holtom ve Interrieden, 2006) konu üzerine gerçekleştirilen araştırmaların çoğunun genellikle devir hızının bir son olduğu şeklinde varsayımda bulunduğu, yani çalışanın işini geçici bir süreliğine değil de kalıcı bir şekilde terk ettiği noktasından hareket ettiği gözlemlenmektedir (Holtom vd., 2008). Oysaki giderek artan sayıda çalışan eski iş yerine dönmeye, iş yeri ise eski çalışanını yeniden işe almaya sıcak bakmakta ve bu durum neticesinde bumerang çalışan politikası iş gücü devir oranı, işten ayrılma niyeti gibi kavramlara farklı boyutlar kazandırmaktadır. Bunun da ötesinde bu politikanın varlığı sadece işine geri dönen çalışanın değil, hali hazırda örgütte çalışanların iş yerine bağlılıkları ve örgüt-birey ilişkisi üzerine etkisi olduğu çeşitli çalışmalarca tespit edilmiştir. Örneğin, Integrity Marketing and Consulting'in kurucusu ve CEO'su Brian Hughes, geri dönen çalışanların şirket morali üzerinde olumlu etki yarattığını ve çalışanların uyumunu ve bağlılığını artırdığını belirtmektedir (Wong, 2019).

Bumerang çalışan kavramına diğer bir bakış açısı da yaş ayrımcılığı ve emeklilikten geri dönenlerle ilgilidir. Yaş ayrımı, birçok çalışanın kariyer tehdidi olarak deneyimlediği ve algıladığı bir durumdur. Fakat günümüzde birçok işletme yaş gruplarında farklılık tercih etmektedir ve bunun sayesinde yetenek eksikliği sorununu gidermek istemektedir. Bazı pozisyonları doldurmak için kullanılmayan bir yetenek potansiyeli olarak gördükleri bumerang çalışan olma potansiyeline sahip olan emeklileri tercih edebilmektedirler. Özellikle gelişmiş ülkelerde nüfusun hızlı bir şekilde yaşlanmakta olduğu ve tıptaki ilerlemeler doğrultusunda yaşam beklentisinin arttığı görülmektedir. Bu durum çalışanların kariyer sürelerinin uzamasına yol açmaktadır (Solinge ve Henkens, 2010; Cosic, 2020). Tunney ve Mulders (2021)'a göre emeklilikten sonra iş yerinde devam etmek genellikle çalışanın inisiyatifindedir, işveren bu noktada proaktif bir tutum gösterir, iş yerinde eski emekli çalışanını çalıştırmaya devam eden işverenler çoğunluk olarak çalışanlarını benzersiz beceri ve deneyimlere sahip olarak görürler ve bu durum yaşlı çalışanların işe tekrar alınma konusundaki olumlu işyeri normlarıyla ilişkilidir. Bumerang çalışan performansına yönelik çalışmalar (Arnold vd., 2021) devam etmekle birlikte, emeklilerin rolünü detaylı olarak araştıran bir karşılaştırmaya rastlanmamıştır.

Bumerang Çalışan Tipleri

Bumerang çalışan ile ilgili çalışmalar incelendiği zaman, bumerang çalışanların iki şekilde sınıflandığı görülmüştür; Maurer (2015), çalışma süreleri ve kariyer süreçlerine göre sınıflama yaparken, Haris ve Gardner (2017) ise işletme için faydalı olup olmayacağı yönünde sınıflandırma yapmıştır.

Maurer (2015), bumerang çalışanları dört grup halinde sınıflamıştır. Bunlar;

1. Geleneksel bumeranglar; İşletmede belli bir süre çalışıp daha sonra gelişmek için başka bir işletmede gelişme fırsatı yakalayan bu fırsatı değerlendirdikten sonra, eski işletmesinde daha yüksek bir

pozisyonda ve daha yüksek ücretle işe başlamak için başvuranlar. Bu tip eski çalışanlar 3-5 yıl gibi sürelerle başka işletmelere giderler ve daha gelişmiş bakış açısı ve yenilikçi fikirleriyle geri dönerler.

2. Hayatlarında kırılma yaşayanlar; bu grup hayatlarında yaşadıkları bir kırılma anı üzerine mevcut işletmelerinden ayrılanları kapsıyor. Örneğin, çocuğunun başka şehirde okula başlaması, ya da eşinin tayinin başka bir şehre çıkması, yaşlı bir ebeveyne bakma durumu gibi. Bu gruptaki çalışanlar zorunlu ve ani bir işgücü değişimi yaratır. Çoğunlukla bu grup, kırılma anının getirdiği yer değiştirme zorunluluğu ortadan kalkarsa işletmeye geri dönmek ister.

3. Üçüncü grup ise dönemlik çalışanları içerir; öğrencilerin çalışması ya da mevsimlik işçiler gibi. Perakende ve konaklama sektörü bu tür çalışanları en çok barındıran sektörlerdir.

4. Son grup ise kariyer sancısı çeken çalışanlardan oluşur; bu grup çalışanlarda farklı bir şeyler yapmalıyım ve şu an en uygun zaman düşünceleri hakimdir. Bu çalışan grubu iş yerinden ayrıldıktan sonra genelde o işyerinin kendine daha uygun olduğunu fark eder. Bir süre sonra eski işine dönmek için başvururlar.

Yukarıdaki gruplamadan bağımsız olarak işletmelerden ayrılan iki tip çalışan bulunmaktadır. Bunlardan ilki işten ayrılmış fakat işe geri dönme ihtimali olmayanlardır. Bu tip çalışanlar işlerinden problemlili bir şekilde ayrılanlar ve o işyeri ile devam etme şansı bulunmayan çalışanlardır. Diğerisi ise işten ayrılmış ama ileride dönebilme potansiyeli olanlar, yani bumerang işe alıma uygun olanlardır. İşten ayrılma sebeplerine bakıldığı zaman bu iki tip çalışanın işten ayrılma nedenlerinin farklı oldukları gözlemlenebilir. Genel olarak geri dönme ihtimali olan çalışanlar, diğer gruba göre daha erken ayrılırlar (Raj ve Hundekar, 2015).

Haris ve Gardner (2017) yeniden işe alım politikasına örgüt perspektifinden yaklaşarak örgütlerin hangi tür çalışanları işe almaları ve eski işine dönen çalışanın hangi açılardan katkı sunabileceğini belirlemişlerdir. Yaptıkları çalışmada (1) işletmede iyi bir izlenim bırakarak ayrılmış, (2) İşletme için değerli ve önemli bir kaynak olmuş, (3) başka yerlerde çalışıp deneyim kazanmış kişilerin yeniden işe alım politikası kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Yeniden işe alınacak kişilerin işletmeye katkılarını öngörebilmek için ise (1) çalışanların eskiden yaptığı işlere ve çalışma düzenine bakılması, (2) Eski çalışanın işletmeden uzakta geçirdiği dönem boyunca neler yaptığının incelenmesi (3) işletmeden uzak kalınan sürenin gözetilmesini önermektedirler (2017:3).

Sonuç ve Öneriler

İş ve emek piyasalarındaki esnekleşme ve yüksek nitelikli işlere yönelik artan ihtiyaç, yönetim ve organizasyon, insan kaynakları, çalışma ekonomisi gibi doğrudan çalışma hayatına odaklanan alanlar başta olmak üzere sosyoloji ve diğer pek çok sosyal bilimler disiplini için çalışma hayatı ile ilgili kavramların değişimini tetiklemiştir. Elbette bu kavramlar ortaya atıldıkları tarihsel dönemin sosyo-ekonomik özelliklerini yansıtmakta ve bu genel çevrenin değişimi ile birlikte kavramlar ve bu kavramların ifade ettiği pratikler de değişerek akışkan bir süreci oluşturmaktadır. Ele alınan bu çalışmada ise bu çerçeve içinde örgütlerde işe alım pratiklerinde ikili olarak kurgulanan iç-dış alımın ötesine geçilmesi ve eski çalışanın istihdamını ifade eden bumerang çalışan politikasını değerlendirmiştir.

Literatürde de sıklıkla ifade edildiği gibi bumerang çalışan politikası geçmişe göre hem çalışanlar hem örgütler için daha popüler hale gelmektedir ve bu durumun değişen piyasa koşulları ile yakından alakalı olduğu oldukça açıktır. Küresel iş ve emek piyasalarının çalışanlar için giderek esnekleşmesi, güvencesizleşmesi, bir yandan düşük gelirli ve olumsuz koşullu işler yaratırken iş yerlerine bağlılığı ve uzun süreler aynı iş yerinde kalmayı negatif yönde etkilemiştir. Diğer taraftan ise tam da bu çalışmanın konusu olarak, yüksek nitelikli işlerin artması firmaların gelişen teknolojilere uyum sağlayacak yüksek nitelikli çalışan, başka deyişle "yetenek" arayışını hızlandırmıştır. Bir taraftan olumsuz koşulların getirdiği çalışan iş gücü devri, diğer taraftan ise yetenek arayışı firmalar için eski çalışanlarını yeniden istihdam etmek önemli bir seçenek olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışan penceresinde ise farklı alternatifleri değerlendirme ya da firmanın kişiye uygun olmadığını düşündüğü özellikleri sebebiyle işten ayrıldığı firmaya geri dönmesi belirsizliği azalttığı ölçüde ön plana çıkabilmektedir.

Konu üzerinde özellikle 1990'lar sonrası hız kazanan çalışmalar da bu kavramı çalışan ve örgüt perspektifinden incelemeleri yönüyle gruplanabilmektedir. Bumerang çalışan istihdamının mevcut firmalara avantajlarına çalışmalarda genişçe yer verilmiş olsa da iş yerlerinden ayrılan ve geri gelen çalışanların ayrılmaya karar vermelerinde ve daha sonra dönmelerinde konusunda nelerin motive ettiği konusunda çok az bulgu olduğu ve bu konuda daha çok çalışmaya ihtiyaç duyduğu söylenebilir (bkz. Shipp vd. 2014, Kumawat, 2012). Bumerang çalışanların farklı kademelerde de olsa daha yüksek performans gösterdikleri belirtilmiş ancak bu noktada da uygulama yaygınlaştıkça geri dönüş ardından gösterilen yüksek performansın arkasındaki faktörler gibi araştırma konuları da gündeme alınacaktır (Swider vd., 2017). Bunun yanında çalışanlar tarafından geri dönüş talebi fazla olan örgütlerle ilgili olarak, çalışanların bu kararları verme nedenlerinin arkasındaki faktörler de araştırma konusu olarak gündeme alınabilir.

Literatürde bulunan mevcut çalışmaların yüksek çoğunluğu bumerangların performansları ile ilgilidir (bkz. Wen vd., 2019, Arnold vd., 2021; Keller vd., 2020). Performans kar amacı güden örgütler için önemli bir faktör olsa da insan onuruna yakışır işlerin azaldığı ve çalışan nüfusun azımsanmayacak bir kısmının düşük gelir ve kötü koşullar sunan işlerde çalıştığı göz önünde bulundurulursa çalışanlar ve işveren arasındaki psikolojik sözleşme, ayrılma niyeti, çalışan refahına katkı, gibi faktörlerin eski çalışanın işe dönmesi bağlamında farklı vakalarla ele alınmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada akademik üretimde bağlamların genişletilmeye ve nitel çalışmalara konunun derinine inilmesine gerek olduğu söylenebilir zira örgütlerle ilgili yapılan pozitivist çalışmalar sosyal olgu ve olayları açıklamakta yetersiz kalmaktadır (Arı vd., 2009). Bunun yanısıra, özellikle olumsuz çalışma şartlarının yaygın olduğu ve nitelikli iş gücü gerektirmeyen alanlarda da eski çalışanı geri alma politikasının uygulan(ma)ma biçimleri önemli bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmaktadır.

Özellikle yüksek nitelik gerektiren işler için yeteneğe ulaşma ve çalışanların adaptasyon gibi maliyetlerini düşürmede de bumerang çalışan politikasının örgütler için önemli bir seçenek olduğu açıktır. Ancak örgütler yeniden işe alım yapma konusuna olumlu yaklaşacaklarsa güvenilir ve rahat

ortamın çalışanlara sağlanması gerekmektedir. Çalışanlarına güvenilir ve rahat ortam sunmayan örgütlerin yetenekli çalışanını tekrardan işe alma konusunda başarılı olamayacakları öngörülebilir.

Yazar Katkıları:

Çalışmaya 1. Yazar: %50, 2. Yazar: %50, oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı:

“İnsan Kaynakları Yönetiminde Yeni Bir Yaklaşım: Bumerang Çalışan Örneği” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Aksakal, A. T. (2018, Haziran 18). *Ayrılanaya Yeşil Işık!* Capital. <https://www.capital.com.tr/yonetim/insan-kaynaklari/ayrilana-yesil-isisik>
- Apy, F. A., Ryckman J.. (2015). Boomerang Hiring: Why You Rehire a Past Employee? *Employment Relations Today*. <https://doi.org/10.1002/ert>
- Arnold, J. D., Van Iddekinge, C. H., Campion, M. C., Bauer, T. N., Campion, M. A. (2021). Welcome Back? Job Performance and Turnover of Boomerang Employees Compared to Internal and External Hires. *Journal of Management*, 47(8), ss. 2198–2225. <https://doi.org/10.1177/0149206320936335>
- Becker WJ, Cropanzano R. (2011). Dynamic aspects of voluntary turnover: An integrated approach to curvilinearity in the performance-turnover relationship. *Journal of Applied Psychology*, (96), ss. 233–246.
- Bhatnagar J., Gupta N. (2016, Kasım). Case Study: Should You Rehire Someone Who Left for a Competitor? *Harvard Business Review*. <https://hbr.org/2016/12/case-study-should-you-rehire-someone-who-left-for-a-competitor>
- Booth-LeDoux, S. M., LeDoux, J. A., Champagne, L. (2019). Employee retention: A turnover analysis of boomerang employees. *International Journal of Work Organisation and Emotion*, 10(2), 91–108. <https://doi.org/10.1504/IJWOE.2019.104289>
- Cosic, D., Williams, A. R., ve Steuerle, C. E. (2020). Do People Work Longer When They Live Longer?. *Center for Retirement Research at Boston College*. 1-27.
- Dube, A., Freeman, E. ve Reich, M. (2010). Employee Replacement Costs. *Institute for Research on Labor and Employment UC Berkeley Peer*, January, (56.) ss. 1-53.
- Harris, B., Gardner, R. (2017). Boomerang employees : should you welcome them back ? Former employees who want to come back to an old job form an increasingly. *LSE Business Review*. ss. 1-4.
- Holtom BC, Inderrieden EJ. (2006). Integrating the unfolding model and job embeddedness model to better understand voluntary turnover. *Journal of Managerial Issues*, 18(4), ss. 435–452.

- Holtom BC, Mitchell T, Lee T, Eberly MB. (2008). Turnover and retention research: A glance at the past, a closer review of the present, and a venture into the future. *The Academy of Management Annals*, (2), ss. 231–274.
- Karadeniz, S. (2022). *İşletmelerin Yeniden İşe Alım Politikası İzlemelerinin Çalışanların Örgütsel Adalet Algıları Üzerindeki Etkisi: Havayolu Taşımacılığı Personeli Üzerine Bir Analiz*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ege Üniversitesi.
- Keller, J., Kehoe, R. R., Bidwell, M. J., Collings, D. G., Myer, A. (2020). In with the Old? Examining When Boomerang Employees Outperform New Hires. *Academy of Management Journal*. 64(6)., ss. 1-63.
- Kumavat, P. P. (2012). Boomerang of Employees :“ The Strategic way of filling the Organizational Talent Gap .” *International Journal of Management and Social Sciences Research (IJMSSR)* 1(2), 14–17.
- Möller, M. F., Eberl, P. (2020). Keeping employees committed after they leave: An expanded perspective on turnover management. *80th Annual Meeting of the Academy of Management 2020: Understanding the Inclusive Organization, AoM 2020*. <https://doi.org/10.5465/AMBPP.2020.195>
- Otto, N. (2015, 4 Eylül). Employers increasingly open to catching boomerang employees. <https://www.benefitnews.com/news/employers-increasingly-open-to-catching-boomerang-employees>
- Pierre, R. R. (2019). *A Phenomenological Study of the Boomerang-Employment Experience of Scientists and Engineers*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. The George Washington University.
- Puneet, M., ve Parul, M. (2012). Boomerang model: Wooing ex-productive employees. *African Journal of Business Management*, 6(51), ss. 12033–12037. <https://doi.org/10.5897/ajbm11.634>
- Raj, V. S., Hundekar, S. G. (2013). Developing A Successful Rehiring Model. *International Research Journal of Social Sciences*, 2(6), ss. 39–42.
- Retired Brains (2017, 7 Ocak) ‘About our policy’ www.retiredbrains.com
- Rogelberg, S. G. (2017). Boomerang Employees. *The SAGE Encyclopedia of Industrial and Organizational Psychology*, 2nd Edition, 8(06), 1–7. <https://doi.org/10.4135/9781483386874.n46>
- Sağlam Arı, G., Armutlu, C., Güneri Tosunoğlu, N., Yücel Toy B. (2009). Pozitivist ve Postpozitivist Paradigmalar Çerçevesinde Metodoloji Tartışmalarının Yönetim ve Pazarlama Alanlarına Yansımaları, *H. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (27)1 ss. 113-141
- Sennett, R. (2003). *Karakter Aşınması*. Ayrıntı Yayıncılık.
- Shipp, A. J., Furst-Holloway, S., Harris, T. B., ve Rosen, B. (2014). Gone today but here tomorrow: Extending the unfolding model of turnover to consider boomerang employees. *Personnel Psychology*, 67(2), ss. 421–462. <https://doi.org/10.1111/peps.12039>
- Sullivan, S. E., ve Baruch, Y. (2009). Advances in career theory and research: A critical review and agenda for future exploration. *Journal of Management*, 35(6), 1542- 1571.

- Swider, B. W., Liu, J. T., Harris, T. B., ve Gardner, R. G. (2017). Employees on the Rebound: Extending the Careers Literature to Include Boomerang Employment. *Journal of Applied Psychology* <http://dx.doi.org/10.1037/apl0000200>
- Tees, D. M., (2009). *Redefining employee retention: A paradigm shift*. (Doctoral dissertation).
- Tunney, O. C., & Oude Mulders, J. (2022). When and Why Do Employers (Re)Hire Employees Beyond Normal Retirement Age? *Work, Aging and Retirement*, 8(1), 25–37. <https://doi.org/10.1093/workar/waabo20>
- Van Solinge, H., ve Henkens, K. (2010). Living longer, working longer? the impact of subjective life expectancy on retirement intentions and behaviour. *European Journal of Public Health*, 20(1), 47–51. <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckp118>
- Wen, X., Wang, L., Cotton, R. (2019). High Mobility, a Curse or a Tool: A Multilevel Study of Career Mobility and Performance. In *Academy of Management Proceedings* (Vol. 2019, No. 1, p. 12622). Briarcliff Manor, NY 10510: Academy of Management
- Wong, K. (2019, 2 Nisan). *Why Boomerang Employees Are a Good Thing?*. Achievers. <https://www.achievers.com/blog/why-boomerang-employees-are-a-good-thing/>
- Work Place Institute, (2020, Kasım 21). *2020 Retention Report*, <https://info.workinstitute.com/hubfs/2020%20Retention%20Report/Work%20Institutes%202020%20Retention%20Report.pdf>
- Work Place Institute (2015, 16 Mayıs) *The Corporate Culture and Boomerang Employee*. <https://www.bamboohr.com/hr-glossary/boomerang-employee/>
- Yaseen, A. (2015). Recruitment and selection process of higher education sector and its impact on organizational outcomes. *International Journal of Human Resource Studies*, 5(4), 79-94.
- Zimmerman, E. (2006, 7 Mayıs). *The boom in boomerangs*. Workforce. <http://www.workforce.com/archive/feature/24/25/79/index.php>.

Extended Abstract

Before companies started experiencing high turnover rates and increased competition over talent, they were not used to giving previous workers preference when it came time to fill open positions. In response, businesses began to recognize the value of rehiring former employees, as they had already invested in training them and they possessed knowledge of the organization's culture. Currently, it is observed that organizations attempt to rehire former employees and repair their deteriorated relationships with them, particularly in sectors with a high rate of employee turnover and/or a limited number of qualified candidates. While hiring employees who previously worked for the company and then left is not a preferred situation for companies that use more traditional recruitment practices, it is known that an increasing number of companies are positively approaching the boomerang employee policy, which is the re-employment policy for former employees. By rehiring former employees, organizations are able to reduce the time and resources they invest in recruiting new talent while also improving employee retention rates.

The term "boomerang employee" is used in the relevant literature to refer to the people who previously worked for a company, but left for whatever reason and then went back to work for the same company. In other words, these people were rehired by the same company. It has been argued that the boomerang employee policy can be beneficial to employers, as they can make use of existing skillsets, gain access to pre-existing knowledge and networks, benefit from the improved loyalty of employees, and save on recruitment costs. Moreover, rehiring

former employees can help to build a positive workplace culture and demonstrate to current employees that the company values its people. Although the concept of the boomerang employee was discussed in the literature during the 2010s, its origins date back to the 1950s. So, the concept of the boomerang worker is not a new phenomenon; however, its increased relevance in modern times reflects the changing job and labor markets. The idea of boomerang employees is rooted in a long history and has been gaining traction over the past decades due to its numerous advantages. In the late 1990s, the concept of "boomerang," which derives from the primary debates in the literature on voluntary repatriation, began to be used as a guiding principle in the academic literature. In spite of the fact that the concept of the boomerang employee, which has direct or indirect ties to human resources and the sociology of work, has been discussed in international literature in the 2010s, it can be said that there is a dearth of Turkish literature on the subject. Beginning with this deficiency, the purpose of this study is to introduce the major discussions, classifications, and arguments surrounding the concept of the boomerang worker to Turkish literature. In order to accomplish this, literature review was conducted on the international literature on boomerang employees to obtain an overview of the debates and studies in this field. In addition to achieving this objective, the study demonstrates that the emergence and development of the boomerang employee concept, as well as its reflection in the literature, are concurrent with the transformation of the job and labor markets.

Geliş Tarihi / Received Date
10.08.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
25.10.2022

Hammond's Evaluation Model¹

Hammond Değerlendirme Modeli

İbrahim KARAGÖL²

Oktay Cem ADIGÜZEL³

Abstract

Curriculum evaluation is a way to make judgments about the effectiveness of a curriculum. No matter how well the curricula are prepared, it is necessary to continuously evaluate the curricula in order to check whether they meet the needs of the society in which they are applied, and the evaluation results should be reflected in curriculum development studies. For this very reason, curriculum evaluation studies are of great importance. There are different curriculum evaluation models proposed in the literature, one of which is Hammond's evaluation model which is among objectives-oriented evaluation approach that focuses on the extent to which educational goals are achieved in a curriculum. In this study, it is aimed to introduce Hammond's evaluation model, which is one of the curriculum evaluation models but is used in a limited number in the literature, thus contribute to the literature. Within this purpose, the conceptual framework of Hammond's evaluation model was explained, and the strengths and weaknesses of the model were revealed. As a result, Hammond's evaluation model can be used effectively in curriculum evaluation studies in which research areas require an in-depth examination, quantitative and qualitative data collection tools are used since it can be divided into smaller parts and adapted to the context. In addition, it is thought that the use of Hammond's evaluation model in the evaluation studies of newly developed curricula will provide a more comprehensive framework for curriculum development studies.

Keywords Hammond's Evaluation Model, Curriculum Evaluation, Curriculum Evaluation Approaches, Objectives-Oriented Evaluation, Evaluation Cube

¹ This article was produced from the lead author's doctoral dissertation which was supported under the project no. 1807E269 funded by the Scientific Research Projects Commission of Anadolu University.

²Responsible Author: Res. Assist. Dr., Ordu University, Faculty of Education, Ordu/TÜRKİYE, E-mail: ibrahimkaragol@odu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7005-7710.

³Prof. Dr., Anadolu University, Faculty of Education, Eskişehir/ TÜRKİYE, E-mail: ocadiguzel@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7985-4871.

Öz

Program değerlendirme, bir eğitim programının etkililiği hakkında yargıda bulunma sürecidir. Programlar ne kadar iyi hazırlanırsa hazırlansınlar uygulandıkları toplumun ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamadığının kontrol edilebilmesi için programların sürekli olarak değerlendirilmesi ve değerlendirme sonuçlarının program geliştirme çalışmalarına yansıtılması gerekmektedir. Bu nedenle program değerlendirme çalışmaları büyük önem taşımaktadır. Literatürde önerilen farklı program değerlendirme modelleri bulunmaktadır. Bunlardan biri bir programda eğitim hedeflerine ne ölçüde ulaşıldığına odaklanan amaç odaklı değerlendirme yaklaşımlarından Hammond değerlendirme modelidir. Bu çalışmada program değerlendirme modellerinden biri olan ancak alanyazında sınırlı sayıda kullanılan Hammond değerlendirme modelinin tanıtılması ve alanyazına katkı sağlanması amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında Hammond değerlendirme modelinin kavramsal çerçevesi açıklanarak modelin güçlü ve zayıf yönleri ortaya konmuştur. Sonuç olarak, Hammond değerlendirme modelinin daha küçük parçalara bölünerek kendini bağlama uyarlayabilmesi nedeniyle, araştırma alanlarının derinlemesine incelendiği, nicel ve nitel veri toplama araçlarının kullanıldığı program değerlendirme çalışmalarında etkili olarak kullanılabilmesi tespit edilmiştir. Bununla birlikte yeni programların değerlendirilmesinde Hammond değerlendirme modelinden faydalanılmasının program geliştirme çalışmalarına daha kapsamlı bir çerçeve sunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler Hammond Değerlendirme Modeli, Program Değerlendirme, Program Değerlendirme Yaklaşımları, Amaç Odaklı Değerlendirme, Değerlendirme Küpü

Introduction

Evaluation is a process of judgment, comparison, and interpretation based on the comparison of two things. In other words, evaluation is to draw subjective conclusions with mental judgments from the measurement results obtained by observation or objective measures (Uşun, 2012). Evaluation in the educational process is carried out for two purposes (Erden, 1998): (1) To decide which students should repeat a course by evaluating the success of the students, (2) to make judgments about the effectiveness of a curriculum and to identify which element(s) of the curriculum are the cause of the deficiencies in the curriculum, and to make necessary corrections. While the object evaluated in the first statement is student, in the second statement it is curriculum. So, what is curriculum? Varış (1978) defines curriculum as all the activities carried out by an educational institution for students to achieve the objectives of national education and the institution. Marsh (2004) defines curriculum as topics covering necessary information. Taba (1962) defines curriculum as a learning plan. To put it another way, a curriculum can be regarded as "the mechanism of learning experiences provided to the learner through activities planned at school and outside the school" (Demirel, 2012: 4).

Curriculum evaluation, on the other hand, is a way to make judgments about the effectiveness of a curriculum. Tyler (2014) defines curriculum evaluation as a process that determines how much of a curriculum's predetermined objectives are achieved. Similarly, Erden (1998) defines it as a process of collecting data on a curriculum with various instruments, interpreting these data, and making decisions about the effectiveness of the curriculum. According to Milakovich and Gordon (2009) curriculum evaluation refers to systematic measurements to provide specific information about program outcomes

to decision-makers for use in management decisions. According to Uşun (2012: 10) curriculum evaluation can be described as the process of making decisions about the accuracy, adequacy, suitability, efficiency, effectiveness, usefulness, success, and executability of a curriculum by using scientific research methods based on systematic data collection and analysis. According to Melrose (1998: 37) curriculum evaluation refers to “the process by which a judgement is made about the worth or merit of a curriculum or its appropriateness for the individual, the group, the organization offering it or the society within which it operates.” Curriculum evaluation can be regarded as a systematic analysis of all information about the curriculum to understand whether the curriculum is effective in fulfilling its objectives (Brown, 1995). That said, curriculum evaluation not only provides data that can be used to make the course more effective but also provides a basis for making decisions for the future and effective use of the curriculum (Welch, 1969). At this point, decision-makers take actions to continue, change or terminate the curriculum based on the data obtained.

Fitzpatrick, Sanders and Worthen (2004) note that curriculum evaluation results can be used to empower teachers to have more say in how school budgets are allocated, make judgments about the quality of the school curriculum in specific content areas, accredit schools that meet or exceed minimum accreditation standards, assist families and students select a more effective school, inform the institutions that support the school financially on the effectiveness of the curriculum and help identify the deficiencies in teachers’ professional development and overcome them. McChain (2005) asserts that for curriculum evaluation to be useful, evaluation results must be used to improve the learning experience, determine whether and to what extent the objectives of the learning experience were met, determine the adequacy of the content, assess the effectiveness and relevance of the instructional strategies, reinforce learning, provide feedback to the facilitator, provide feedback to participants on learning, identify which participants are experiencing success in the learning experience, identify the learning used on the job, assess the on-the-job environment to support learning, decide who should participate in this or future programs, and gather data for marketing purposes.

In conclusion, no matter how well the curricula are prepared, it is necessary to continuously evaluate the curricula in order to check whether they meet the needs of the society in which they are applied, and the evaluation results should be reflected in curriculum development studies. For this very reason, curriculum evaluation is of great importance. In the curriculum evaluation process, different curriculum evaluation approaches and models can be used considering the purpose and context of the curriculum evaluation study. These models guide researchers in carrying out curriculum evaluation. There are different curriculum evaluation models proposed in the literature. For instance, Gredler (1996) examined curriculum evaluation models under two headings as utilitarian and intuitionist/pluralist. Utilitarian evaluation approach provides quantitative data that will be useful to decision-makers and focuses on large groups such as the school district or the entire school (Özüdoğru & Adıgüzel, 2016). Examples of utilitarian evaluation approach are Provus's Discrepancy Evaluation Model, CIPP Model, Stake's Congruence-Contingency Model, and Goal-Free Evaluation Model. In intuitionist/pluralist evaluation approach, data are collected to evaluate the impact of a curriculum on individuals or small groups (Özüdoğru, 2016). Multiple criteria can be employed to assess a curriculum’s worth. Everyone affected by the curriculum can express their opinions about it

(Fitzpatrick, Sanders & Worthen, 2004). Examples of intuitionist/pluralist evaluation approach are Eisner's Educational Criticism, Illuminative Evaluation, and Responsive Evaluation. Cronbach examined curriculum evaluation models under two headings as scientific and humanistic. Scientific evaluation approach focuses on learners. In this approach where research data tend to be quantitative, program decision is based on the comparative information collected (Ornstein & Hunkins, 2018). Examples of scientific evaluation approach are Stake's Congruence-Contingency Model and CIPP Model. Humanistic approach, on the other hand, although not completely rejecting experimental studies, emphasizes that researchers can utilize more naturalistic methods such as observation and interviews (Özüdoğru, 2016). Examples of humanistic evaluation approach are Eisner's Educational Criticism and Illuminative Evaluation. Scriven examined curriculum evaluation models under two headings as intrinsic and payoff. In intrinsic evaluation approach, evaluation criteria are not defined (Ornstein & Hunkins, 2018). Instead, the evaluators seek to answer to the question, "How good is the curriculum?" and examine the content, order of content, learning experiences, and learning materials (Özüdoğru & Adıgüzel, 2016). This approach assumes that if the content of a curriculum is accurate and has a solid basis for its organization, students will effectively learn (Ornstein & Hunkins, 2018). Examples of intrinsic evaluation approach are Eisner's Educational Criticism and Illuminative Evaluation. In payoff approach, the effect of the delivered curriculum is examined. Evaluators consider the curriculum's effect on students, teachers, administrators, and parents based on the differences between pretest and posttest and between experimental and control group tests (Ornstein & Hunkins, 2018). Examples of payoff approach are Provus's Discrepancy Evaluation Model and Tyler's Curriculum Evaluation Model. Fitzpatrick, Sanders and Worthen (2004) examined curriculum evaluation models under five headings as management-oriented, expertise-oriented, participant-oriented, consumer-oriented, and objectives-oriented evaluation approaches. In management-oriented evaluation approach, the evaluation of a curriculum is carried out in order to inform the decision-makers about the curriculum's worth (Yüksel & Sağlam, 2014). Examples of management-oriented evaluation approach are CIPP Model and UCLA Evaluation Model. Expertise-oriented evaluation is an approach that primarily depends on professional expertise to evaluate an institution, product, curriculum, or activity (Fitzpatrick, Sanders & Worthen, 2004). The main purpose of this approach is to examine and evaluate the quality of a curriculum from a professional perspective (Uşun, 2012). Eisner's Educational Criticism is an example of expertise-oriented evaluation approach. Participant-oriented evaluation approach deals with stakeholders who are interested in the program to assist in carrying out the evaluation (Fitzpatrick, Sanders & Worthen, 2004). Examples of participant-oriented evaluation approach are Stake's Congruence-Contingency Model, Responsive Evaluation, and Illuminative Evaluation. Consumer-oriented evaluation approach deals with developing product-related evaluation information to enable consumers to choose between similar products and services (Uşun, 2012). In this approach, the most used data collection methods are product evaluation forms and checklists. Example of consumer-oriented evaluation approach is Scriven's Checklists. Objectives-oriented evaluation approach focuses on the extent to which educational goals are achieved in a curriculum. This approach is based on determining the objectives of a curriculum and evaluating the outputs carried out in line with these objectives (Yüksel & Sağlam, 2014). Tyler's Curriculum Evaluation Model, Metfessel-

Michael's Evaluation Model, Provus's Discrepancy Evaluation Model, and Hammond's Evaluation Model can be given as examples to this approach.

Hammond's evaluation model, one of goal-oriented evaluation approaches, is compatible with scientific and humanistic approaches in that research data tend to be both quantitative and qualitative. The model is of great significance in that it details the institutional and instructional variables that are often overlooked in other evaluation models. However, there is a limited number of studies that utilized Hammond evaluation model in the literature. It is thought this is due to the model is not known enough. Therefore, this study aims to give contribution to curriculum evaluation studies and literature by examining Hammond's evaluation model.

Conceptual Framework of Hammond's Evaluation Model

The need for a systematic approach to curriculum evaluation has been one of the most challenging problems. Hammond argued that over-simplified approaches to curriculum evaluation and insufficient data limit curriculum evaluation only to the aversion of teachers and students. The fact that schools do not consider evaluation as one of the basic criteria of curriculum development, and the lack of clear guidance about curriculum evaluation have led to the lack of a clear framework about what should be evaluated and how. The guidelines in the literature, on the other hand, could not go beyond the recommendations for the application of achievement and intelligence tests (Hammond, 1967). Based on the need to develop evaluation guidelines, Hammond developed a more detailed curriculum evaluation model by developing Tyler's evaluation model (Gusky, 2000). While the objectives dimension in Hammond's evaluation model includes Tyler's views, the definition of instruction and institution dimensions is more clearly addressed in this model (Alkin & Christie, 2004). The main difference between Tyler's evaluation model and Hammond's evaluation model is that Hammond adds a third dimension to the evaluation approach. The purpose of Hammond's evaluation approach is to compare the data gathered from the students with the program's objectives and to determine the effectiveness of the program in achieving the predetermined objectives (Clark, 1974). As Hammond (1967: 2) notes:

The success or failure of innovations in modern programs of instruction is determined by the interaction of specific forces within the educational environment. The forces affecting innovation are described in terms of specific dimensions and variables operating in a three-dimensional structure. The interaction of variables from each of the three dimensions produces combinations of variables described as factors to be considered in the evaluation of a given program. The importance of any combination of variables is determined by the nature of the instructional program selected for study.

Hammond's evaluation model, which consists of a total of 90 cells measuring 3 x 5 x 6 units, is informative, but complex and time-consuming. However, it is not necessary to evaluate each of the cells as part of the curriculum evaluation. Within the scope of the evaluation purpose, the relevant cells are taken into consideration, irrelevant cells are eliminated, and an in-depth examination is made within

the remaining cells (Fitzpatrick, Sanders & Worthen, 2004). In this model, evaluation approach is handled holistically, and a comprehensive evaluation is made on the three surfaces of the cube and the cells where these surfaces intersect (Hammond, 1967). Therefore, the model can be divided into smaller parts and adapted to the context, but it basically consists of three basic dimensions: behavior, instruction, and institution (Figure 1).

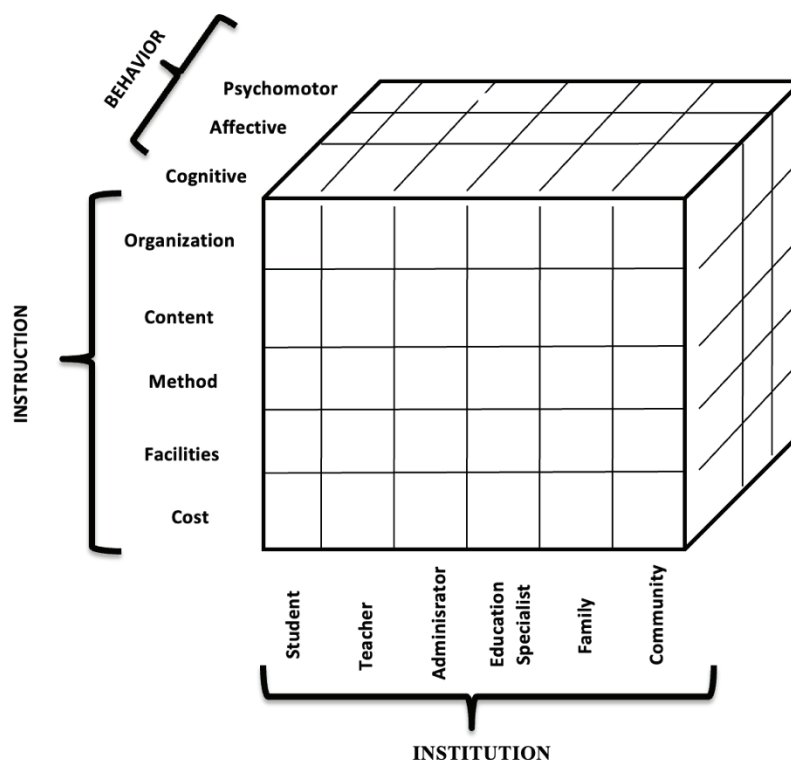

Figure 1. Hammond's Evaluation Model (Hammond, 1967: 3).

In this three-dimensional evaluation model, it is of great importance why the curriculum's objectives are not achieved as much as how much they are achieved. Therefore, the model is useful in that it can create evaluation questions focusing on the connections between the three dimensions and allow the curriculum to be evaluated in terms of these three dimensions. The model also helps reach more detailed evaluation results by allowing to identify and examine the types of questions that may arise in curriculum evaluation studies. The sections of the evaluation model are as follows (Hammond, 1967):

Instructional Dimension

This dimension defines the innovations in terms of certain variables. The first of these is organization. Organization defines the environment in which teaching takes place. This structure is divided into two components as time and space. Time defines the amount of time devoted to the subjects taught. The duration of the lessons and the weekly time can be given as an example. Space refers to the vertical and horizontal organization of students. The vertical organization serves to categorize students and move

them upward from their entry into the program until they graduate. The horizontal organization divides students among teachers. Both classifications can be homogeneous and heterogeneous or mixed.

Vertical organization: Vertically, schools can be graded or non-graded.

Graded: The content and arrangement of a curriculum is determined according to the suitability of the subject and teaching materials to the grade levels.

Non-graded: In non-graded schools, content is determined by students' ability to cope with subject-specific challenges. It is important to ensure the development of each student in these schools, which focuses on students' readiness to perceive.

Horizontal organization: Schools can be organized horizontally in various ways. These horizontal structures take their source from four components: student, curriculum, school's philosophy, and teacher's qualification. Variables such as the physical condition of the classes, class size, school culture, the quality and the number of teachers and students, student readiness can be given as examples of these components.

The second variable is content. Content can be defined in terms of specific topics to be covered in a particular class. While determining the content of a curriculum individual and social benefits should be considered (Varış, 1994). It is important that the content determined in this direction is equipped with philosophical, contemporary, and scientific knowledge and suitable for the need and readiness of students (Sönmez, 2008). In addition, it is noted that while organizing the content, teaching principles such as from unknown to known, from near to far, from abstract to concrete, from simple to complex, from easy to difficult should be followed and new learning should be built on old learning (Şimşek, 2000).

The third variable is method which is the learning-teaching process designed to facilitate learning. This process includes teaching methods and techniques (lecturing, group discussion, project work, experiment, brainstorming, problem-solving, concept mapping, role-playing, demonstration, question-answer technique, round table, symposium, field trips, homework, storytelling etc.), types of interaction (teacher-student, student-student, media-student, teacher-teacher) and learning principles (Hammond, 1967). At this stage, it is necessary to organize the learning experiences that students need to get through to reach the predetermined goals (Erden, 2007). Moreover, in order to keep students at the center of the curriculum while organizing learning experiences, learning activities should be consistent with learning outcomes and attract students' attention and motivation (Demirel, 2012).

The fourth variable is facilities. Facilities include special equipment and materials, supplies, and space needed to support an educational program (Hammond, 1967). The physical condition of an educational institution in terms of technological equipment; the variety, number, and physical condition of the learning materials in the classrooms, the suitability of a learning environment for effective learning, the variety and number of in-class and out-of-class activities can be given as examples to facilities variable.

The fifth variable is cost. Cost is the financial resources required for services, equipment, and personnel expenses provided for learning activities. The financial resources required for various scientific, social

and cultural activities such as seminars, workshops, conferences, concerts, exhibitions, panels, symposiums, festivals, trips, sports, competitions for students and the materials needed in the learning-teaching process can be given as an example to the cost variable.

Institutional Dimension

The characteristics of the people in an educational program fall into this group. The program is influenced by the characteristics of everyone in the program. For this reason, each of the variables is defined as sub-variables that can have a direct effect on the program. Students, teachers, administrators, education specialists, family, and community constitute the sub-variables of this dimension (Hammond, 1967):

Student: It includes age, gender, grade level, academic achievement, ability, interest, socio-economic variables, etc.

Teacher: It includes gender, age, work experience, educational background, personality traits, etc.

Administrator: It includes gender, age, work experience, educational background, personality traits, etc.

Education specialist: It includes gender, age, work experience, educational background, personality traits, etc.

Family: It includes the size of the family, marital status, economic status, education level and associations of family members, etc.

Community: It includes historical development, geographical setting; economics, social and political characteristics, etc.

Behavior Dimension

Evaluation as a process can best be accomplished through behaviorally stated goals. At this stage of the evaluation structure, the objectives are classified into three learning domains as cognitive, affective, and psychomotor. Cognitive domain includes using intellectual skills such as remembering, understanding, applying, analyzing, evaluating, and creating. Standardized achievement tests are the best example of tests in this field. Most educational programs use these tests to identify success and failure. Affective domain includes interests, attitudes, tendencies, feelings, and emotions. Lastly, psychomotor domain includes physical movement and motor skills.

Hammond's evaluation model provides a framework for identifying the elements that have a direct effect on an innovation. The elements created from the interaction of each variable in the three surfaces of the model can be examined and researched at the desired depth. Thus, the application of this evaluation model should be approached through carefully defined steps. The first step should be to start with a single subject area of the curriculum such as history, mathematics, and English. It is recommended that the first stage be limited to a certain number of classes due to the time factor. The second step is the process of defining the descriptive variables in instruction and institution dimensions.

The third step includes determining the objectives. This stage is one of the most important steps in the evaluation process.

Accurately stated objectives will:

- determines the behavior that will be accepted as proof that the student has achieved the objective.
- shows under what conditions the behavior will be expected to occur.
- specifies performance criteria by explaining how well the student should perform (Hammond, 1967).

The fourth step is the performance evaluation stage. At this stage, various measurement and evaluation tools such as standardized achievement tests, observation, scale, and open-ended questions can be used. The fifth step is the analysis of the results and the comparison of the acquired results with the objectives in the curriculum. At this stage, changes can be made in the curriculum in line with the results obtained. The results obtained provide the school board and administrators with the necessary data to make important decisions in order to provide suitable learning experiences for each student's needs (Hammond, 1967).

Strengths and Limitations of the Model

Hammond's evaluation model has some strengths and limitations as in other evaluation models. The most important strength lies in the fact that it allows for an in-depth examination of the context through both qualitative and quantitative data, and for the researcher to conduct the research as comprehensively as possible. Since the relevant cells can be focused on within the scope of the evaluation study, it allows the cells to be handled comprehensively and to reach significant evaluation data. The model allows to create evaluation questions that focus on the connections between behavior, instruction, and institution dimensions and to examine the curriculum in depth in terms of these three dimensions. Since the implementation stages of the model are clear, it provides plenty of information to the decision-makers at all stages. Clearly stated objectives of the curriculum help evaluators see what criteria will be considered in making judgments about the curriculum. In addition, real-life situations can be described, and critical features of the curriculum can be revealed within the scope of the research.

As for the limitations of the model, it may ignore significant outcomes other than the objectives of the curriculum. The views and beliefs of the researcher may affect the interpretations in the analysis of qualitative data. In the analysis of quantitative data, researcher bias can affect sample selection, selection of statistical analyzes, and presentation of findings. Another limitation is related to time and economic resources. Since various data collection tools are used within the scope of the model, the collection and analysis of data can be spread over a wide period of time and may require financial support. In addition, the evaluator must be experienced in how to use multiple methods and approaches appropriately. Last but not least, creating interview questions that focus on the intersections of the cube's three faces can be challenging and take some time.

Conclusion

In this study, it is aimed to give contribution to curriculum evaluation studies and literature by examining Hammond evaluation model with its strengths and limitations. Hammond's evaluation model can be used effectively in evaluation studies where the context is examined in depth and both qualitative and quantitative data collection tools are utilized. The model is extremely handy in that the number of factors available can be reduced in each dimension in accordance with their applicability to the evaluation made.

Hammond evaluation model has some similarities and differences with other goal-oriented evaluation approaches such as Tyler's curriculum evaluation model, Metfessel-Michael's evaluation model, and Provus's discrepancy evaluation model. The main difference between the other goal-oriented evaluation model and Hammond's evaluation model is that Hammond adds a third dimension to the evaluation approach. The definition of instruction, institution, and behavior dimensions is more clearly addressed in this model. Whether or not a curriculum objectives were attained is significant in all goal-oriented evaluation approaches. However, Hammond believed that whether or not a curriculum objectives were achieved was important but equally important was also determining why those objectives were achieved or why those were not. Therefore, the purpose of Hammond's evaluation approach is to collect data regarding not only whether or not curriculum objectives are attained, but also the learning process and to determine the effectiveness of the program in achieving the predetermined objectives. The model, in this sense, can also be used as a tool by which evaluators generate a number of significant questions that can be explored in the evaluation, which allows for a comprehensive evaluation on the cells where three surfaces intersect (Barrett, 1998).

In the literature, Hammond's evaluation model was utilized in various but limited evaluation studies such as undergraduate programs, elementary school programs, and secondary education programs. For instance, Ünal (2019) aimed to evaluate the views of 8th-grade students on citizenship awareness in the context of responsibility, rights, and participation through Hammond's evaluation model. In the study in which mixed method was utilized, research data were collected through personal information form, citizenship awareness scale, interview, and scenario texts form. Within the scope of the research cognitive domain, content, and student dimensions were taken into consideration. Study results showed that students' citizenship awareness status was low and had a negative relation with gender. Altay (2018) aimed to evaluate the 9th-grade English curriculum through Hammond's evaluation model. Qualitative and quantitative methods were used together in the study. Research data were collected through a self-efficacy scale, observation, and semi-structured interviews. Within the scope of the research cognitive domain, affective domain, psychomotor domain, organization, content, method, facilities, student, and teacher dimensions were taken into consideration. Study results showed that 9th-grade English curriculum was functional and comprehensive. Ayuningtyas, Slameto and Dwikurnaningsih (2017) evaluated the instructional, institutional, and behavioral dimensions of the In-House Training (IHT) program through Hammond evaluation model. In the study in which qualitative and quantitative methods were used together, research data were collected through document review,

interview, and questionnaire. Study results showed that instructional dimension was in good category. Hidiroğlu, Kandemir and Tuncel (2016) aimed to evaluate the teaching principles and methods course in teacher training programmes through Hammond evaluation model. In the study in which mixed method was utilized, research data were collected through semi-structured interview form, multiple choice test, observation form, and personal information form. Within the scope of the research cognitive domain, affective domain, organization, content, method, facilities, cost, student, and teacher dimensions were taken into consideration. Study results showed that teacher candidates were aware of the importance of the course, and the contents of the course might help them acquire practical knowledge and skills that they would use in their classes. Hussin, Darusalam and Ali (2016) aimed to evaluate the Islamic Studies course given at a private university in Malaysia. The changes in student behaviors in terms of cognitive, affective, and psychomotor skills were examined through Hammond evaluation model. Study results showed that there were significant differences in the cognitive, affective, and psychomotor learning of learners based on educational level, age, and socioeconomic status. Ismail (2015) aimed to analyze the curriculum implementation in Islamic Education Study Program, Arabic Education Study Program, and elementary school teacher education through Hammond evaluation model. In the study which utilized qualitative research method, interview, questionnaire, observation, and document review were used as instruments. Study results showed that while students' mastery of teaching skills and attitudes were good, their mastery of pedagogical skills were low. Jumaeda, Djaali and Rahayu (2018) aimed to evaluate a training program in a boarding school. In the study, CIPP curriculum evaluation model developed by Stufflebeam (2002), and Hammond's evaluation model were used. Research data were collected through document review, interviews, questionnaire, and observation. Eser (2011) aimed to evaluate the science and art center's curriculum according to the opinions of students, teachers, classroom teachers, parents, and administrators through Hammond evaluation model. As instrument, a questionnaire was used in the study, in which the quantitative research method was utilized. Tenedero and Pacadaljen (2021) evaluated the learning experiences of the outcome-based education curriculum through Hammond's evaluation model. In the study in which convergent parallel design was utilized, research data were collected through a questionnaire. Study results showed that the number of cognitive, affective, and psychomotor objectives attained were high. Küçükayhan and Adıgüzel (2021) evaluated the vocational open education high schools' programs through Hammond's Evaluation Model. In the study in which mixed research design was utilized, research data were collected through questionnaires, semi-structured individual interviews, and researcher diaries. Study results showed that the content of the courses in vocational open education programs was sufficient to learn the profession; however, the content was not suitable for the level of the student and the curricula were not up-to-date. Karagöl (2020) evaluated the elementary teaching program in the context of value, attitude, and academic motivation towards the teaching profession in terms of improving affective features through Hammond's evaluation model. In the study in which convergent parallel design was utilized, research data were collected through portrait values questionnaire, teaching profession attitude scale, academic motivation scale, document analysis, field notes, observation forms, and semi-structured interview forms. Within the scope of the research affective domain, organization, content, method, facilities, cost, student, teacher, and administrator

dimensions were taken into consideration. The study results indicated that although teacher candidates had high levels of attitude and motivation towards the profession, their attitude towards the course, thus motivation to attend classes, was low. While many teacher candidates found the course time to be enough, many faculty members found it insufficient. Results also showed that there was a limited number of objectives for affective learning domain.

Taken together, these studies support the notion that Hammond's evaluation model can be easily modified to incorporate relevant cells for any curriculum evaluation studies thus providing a good checklist for ensuring that significant categories or areas are not overlooked. In addition, the model is considered important in that it enables the opportunity to collect more in-depth data regarding the relevant cell using both qualitative and quantitative methods. Since the new curricula in Turkey are based on constructivist approach, process and product-oriented evaluation methods are advised to be used. In this regard, it is thought that the use of Hammond's evaluation model in the evaluation studies of newly developed curricula will provide a more comprehensive framework for curriculum development studies in that the model indicates how many of the objectives are achieved and what causes the unachieved ones. Therefore, it can be recommended both to generate elaborative questions and consider the opinions of all stakeholders (student, teacher, administrator, family, education specialist, non-governmental organization representatives, etc.) regarding the evaluated cells in order to obtain detailed information on why the objectives could/could not be achieved. Moreover, participant observation can be utilized to get detailed data about the cells evaluated and the alignment among the four dimensions of a curriculum, which are objective, content, method, and assessment. Exhaustive information about the learning process can also be obtained by conducting brief interviews with teachers and students about the course during the breaks shortly after the observations.

Author Contributions

1. Author: 50% 2. Author: 50% contributed to the study.

Conflict of Interest Statement

There is no financial conflict of interest with any institution, organization or person related to our article titled "Hammond's Evaluation Model".

References

- Alkin, M. C., & Christie, C. A. (2004). An evaluation theory tree. In M. Alkin (Ed.), *Evaluation roots: Tracing theorists' views and influences* içinde (pp. 12– 65). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Altay, B. (2018). *Dokuzuncu sınıf İngilizce öğretim programının Hammond küp model ile değerlendirilmesi* [Unpublished doctoral dissertation]. Adnan Menderes Üniversitesi.
- Ayuningtyas, A. E., Slameto, S., & Dwikurnaningsih, Y. (2017). Evaluasi program pelatihan in house training (IHT) di Sekolah Dasar Swasta. *Kelola: Jurnal Manajemen Pendidikan*, 4(2), 171-183.
- Barrett, G. W. (1998). Educational evaluation: Two theoretical models in a corporate based application. [Unpublished doctoral dissertation]. The University of British Columbia.

- Brown, J. (1995). *The elements of language curriculum*. Nashua, NH, USA: Heinle and Heinle Publishers.
- Clark, D. C. (1974). *A prescriptive model of development or evaluation: Some needed maturity*. Northwest Regional Laboratory Paper Series No. 8.
- Demirel, Ö. (2012) *Eğitimde program geliştirme: Kuramdan uygulamaya*. Ankara: Pegem Akademi.
- Erden, M. (1998). *Eğitimde program değerlendirme*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Erden, M. (2007). *Eğitim bilimine giriş*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Eser, Y. (2011). *Bilim ve Sanat Merkezleri'nin eğitim programlarının Hammond modeliyle değerlendirilmesi* [Unpublished doctoral dissertation]. Fırat Üniversitesi.
- Fitzpatrick, J., Sanders, J. R., & Worthen, B. (2004). *Program evaluation: alternative approaches and practical guidelines*. Boston: Pearson Education.
- Gredler, M. E. (1996). *Program evaluation*. USA: Pearson Education, Inc.
- Guskey, T. R. (2000). *Evaluating professional development*. Thousand Oaks, CA, Corwin Press.
- Hammond, R. L. (1967). *Evaluation at the local level*. Arizona: U.S. Department of Health, Education & Welfare, Office of Education.
- Hidroğlu, Ç. N., Kandemir, A., & Tuncel, İ. (2019). Hammond'un değerlendirme küpü çerçevesinde öğretim ilke ve yöntemleri dersinin değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(37), 47-68.
- Hussin, M. K., Darusalam, G., & Ali, N. A. N. (2016). Evaluation on Implementation of Islamic Studies Course in Private Higher Learning Institutions in Malaysia. *Advanced Science Letters*, 22(8), 2062-2065.
- Ismail, F. (2015). The evaluation of curriculum implementation at Tarbiyah Faculty Iain Raden Fatah Palembang. *JISAE (Journal of Indonesian Student Assesment and Evaluation)*, 1(1), 12-27.
- Jumaeda, S., Djaali, H., & Rahayu, W. (2018). Evaluation of the program management education Ma'had Al-Jamiah IAIN Ambon. *Medwell Journals*, 13(5), 1014-1019.
- Karagöl, İ. (2020). Sınıf öğretmenliği lisans programının duyuşsal özellikler kazandırması bakımından Hammond değerlendirme küpü modeli ile değerlendirilmesi [Unpublished doctoral dissertation]. Anadolu University.
- Küçükayhan, S., & Adigüzel, O. C. (2021). An evaluation of vocational open education high school programs in Hammond program evaluation model. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 11(2), 704-736.
- Marsh, C. (2004). *Key concepts for understanding curriculum*. London: RoutledgeFalmer.
- Melrose, M. (1998) Exploring paradigms of curriculum evaluation and concepts of quality. *Quality in Higher Education*, 4(1), 37-43.
- McChain, D. V. (2005). *Evaluation basics*. Alexandria: American Society for Training & Development.
- Milakovich, M. E., & Gordon, G. J. (2009). *Public administration in America*. Boston: Wadsworth.
- Ornstein, A. C., & Hunkins, F. P. (2018). *Curriculum foundations: principles and theory*. Boston: Allyn and Bacon.
- Özudoğru, F. (2016). İlkokul 2. sınıf İngilizce öğretim programının diller için Avrupa ortak başvuru metni doğrultusunda aydınlatıcı değerlendirme modeli ile değerlendirilmesi [Doctoral

dissertation]. Anadolu University.

- Özüdoğru, F., & Adıgüzel, O. C. (2016). Aydınlatıcı program değerlendirme modeli. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(Özel Sayı), 25-34.
- Sönmez, V. (2008). *Gelecekteki olası eğitim sistemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Stufflebeam, D. L. (2002). The CIPP model for evaluation. In D. L. Stufflebeam, D. L. Madaus, & T. Kelleghan (Ed.), *Evaluation models viewpoints on educational and human services evaluation* içinde (pp. 279-317). London: Kluwer Academic Publishers.
- Şimşek, A. (2000). Öğretim tasarımında yeni yaklaşımlar. *Kurgu Dergisi*, 17, 157-170.
- Taba, H. (1962). *Curriculum development: Theory and practice*. New York: Harcourt, Brace & World.
- Tenedero, E. Q., & Pacadaljen, L. M. (2021). Learning experiences in the emerging outcomes-based education (OBE) curriculum of higher education institutions (HEI'S) on the scope of Hammond's evaluation cube. *Psychology and Education Journal*, 58(2), 10325-10332.
- Tyler, R. W. (2014). *Eğitim programlarının ve öğretimin temel ilkeleri*. (Çev. Eds. M. E. Rüzgâr ve B. Aslan). Ankara: Pegem Akademi.
- Uşun, S. (2012). *Eğitimde program değerlendirme: Süreçler yaklaşımlar ve modeller*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ünal, F. (2019). *Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin hak, sorumluluk ve katılımcılık bağlamında vatandaşlık bilincine ilişkin görüşlerinin Hammond modeliyle değerlendirilmesi* [Unpublished master's dissertation]. Bartın University.
- Varış, F. (1978). *Eğitim bilimine giriş*. Ankara: A. Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Varış, F. (1994). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Alkım.
- Welch, W. W. (1969). Curriculum evaluation. *Review of educational research*, 39(4), 429-443.
- Yüksel, İ., & Sağlam, M. (2014). *Eğitimde program değerlendirme*. Ankara: Pegem Akademi.

Genişletilmiş Özet

Program değerlendirme bir eğitim/öğretim programının etkililiği hakkında yargıya varma sürecidir. Tyler (2014) program değerlendirmeyi, programın belirlenmiş hedeflerinin ne kadarını kazandırdığını belirleyen bir süreç olarak tanımlamaktadır. Program değerlendirme, dersi daha verimli hale getirmede kullanılabilecek verilerin elde edilmesini sağladığı gibi programın geleceğine ve etkin kullanımına yönelik kararlar alınmasına dayanak oluşturur (Welch, 1969). Bu noktada karar vericiler elde ettikleri verilere dayanarak programı kabul etme, değiştirme ya da sonlandırmaya yönelik eylemlerde bulunurlar. Programlar ne kadar iyi hazırlanırsa hazırlansın, uygulamaya konulduktan sonra birtakım eksiklikler ortaya çıkabilir. Bu nedenle hazırlanan programların değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Alanyazında çok farklı ve çeşitli program değerlendirme yaklaşım ve modelleri mevcuttur. Bu program değerlendirme modellerinden biri de amaç odaklı program değerlendirme yaklaşımları içerisinde yer alan Hammond program değerlendirme modelidir. Model, diğer değerlendirme modellerinde sıklıkla gözden kaçan kurumsal ve öğretimsel değişkenleri detaylandırması bakımından büyük önem taşımaktadır. Ancak alanyazında Hammond değerlendirme modelini kullanan sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bunun, modelin yeterince bilinmemesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada Hammond değerlendirme modelinin tanıtılması ve alanyazına katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Hammond değerlendirme modelinde değerlendirme yaklaşımı bütüncül bir şekilde ele alınır ve küpün yüzeylerin kesiştiği hücrelerde kapsamlı bir değerlendirme yapılır (Hammond, 1967). 3 x 5 x 6 birim ebatlarındaki toplam 90 hücreden meydana gelen model bilgilendirici, ancak karmaşık ve zaman alıcıdır. Bu nedenle program değerlendirme kapsamında hücrelerin her birini değerlendirmek gerekmez. Değerlendirme amacı kapsamında ilgili hücreler dikkate alınır, ilgisiz hücreler elenir ve kalan hücreler kapsamında derinlemesine inceleme yapılır (Fitzpatrick, Sanders & Worthen, 2004). Model bu noktada daha küçük parçalara bölünerek kendini bağlama uyarlayabilmekte fakat temelde davranış, öğretim ve kurum olmak üzere üç temel boyuttan oluşmaktadır. Davranış boyutu bilişsel, duyuşsal ve psikomotor öğrenme alanı; öğretim boyutu organizasyon, içerik, yöntem, imkanlar ve maliyet; kurum boyutu öğrenci, öğretmen, yönetici, eğitim uzmanı, aile ve toplum değişkenlerinden oluşmaktadır. Modelin diğer amaç odaklı program değerlendirme modellerinden temel farkı, Hammond'un değerlendirme yaklaşımına üçüncü bir boyut eklemesidir. Öğretim, kurum ve davranış boyutlarının tanımı bu modelde daha açık bir şekilde ele alınmaktadır. Amaç odaklı değerlendirme yaklaşımlarında programın amaçlarına ulaşıp ulaşılmadığı önemlidir. Hammond'un program değerlendirme modelinde programın amaçlarına ulaşıp ulaşılmadığı kadar, bu amaçlara neden ulaşıldığı ya da neden ulaşılamadığı da önemlidir. Hammond değerlendirme modelinin diğer program değerlendirme modellerinde olduğu gibi bazı güçlü yönleri ve sınırlılıkları bulunmaktadır. Hem nitel hem de nicel veriler aracılığıyla bağlamın derinlemesine incelenmesine ve araştırmanın olabildiğince kapsamlı bir şekilde yürütülmesine olanak sağlayarak önemli değerlendirme verilerine ulaşılmasına imkan vermesi modelin güçlü yanını oluşturmaktadır. Bununla beraber model kapsamında çeşitli veri toplama araçları kullanıldığından, verilerin toplanması ve analizinin geniş bir zaman dilimine yayılabilmesi ve finansal destek gerektirebilmesi modelin önemli sınırlılıklarındandır.

Türkiye'de yeni öğretim programları yapılandırma yaklaşımına dayalı olduğu için süreç ve ürün odaklı değerlendirme yöntemlerinin kullanılması tavsiye edilmektedir. Yeni geliştirilen öğretim programlarının değerlendirme çalışmalarında Hammond'un değerlendirme modelinin kullanılmasının, modelin hedeflerin ne kadarına ulaşıldığını ve ulaşılamayan hedeflere neyin sebep olduğunu göstermesi bakımından program geliştirme çalışmaları için kapsamlı bir çerçeve sağlayacağı düşünülmektedir. Bu nedenle, model kapsamında değerlendirilen boyutlar hakkında önemli veriler elde etmek için hem detaylı sorular üretilmesi hem de tüm paydaşların (öğrenci, öğretmen, yönetici, aile, eğitim uzmanı, sivil toplum kuruluşu temsilcileri vb.) görüşlerinin dikkate alınması önerilebilir. Ayrıca, değerlendirilen hücreler ve öğretim programının dört boyutu olan amaç, içerik, öğrenme süreci ve değerlendirme arasındaki uyum hakkında ayrıntılı bilgiler elde etmek için katılımcı gözlemlerden yararlanılabilir. Gözlemlerden hemen sonra teneffüslerde öğretmen ve öğrencilerle ders hakkında kısa görüşmeler yapılarak öğrenme süreci hakkında detaylı bilgiler elde edilebilir.

18. ve 19. Yüzyıllarda Ünye Limanı: Bir İskelenin Yükselişi ve Gerileyişi*Port of Ünye in the 18th and the 19th Centuries: Ascent and Decline of a Dock*Abdullah BAY¹**Öz**

Dünyanın en önemli iç denizlerinden biri olan Karadeniz, deniz ve karayolu bağlantıları kanalıyla Asya-Avrupa arasındaki deniz-kara ticaretini birbirine bağlar. Karadeniz'in Orta kesiminde yer alan Ünye ise gerek iç kesimler gerekse Kafkaslarla bağlantısı yüzünden, Karadeniz'in en önemli limanlarından biri olmuştur. Zaman zaman önemi azalıp çoğalsa da Ünye iskelesi, 18. yüzyıl itibarıyla Karadeniz'in uluslararası ticarete açılması sonucu iç deniz özelliğini kaybetmesi ve buna bağlı olarak yabancı tüccarların gelişiyile birlikte işlem hacmini giderek artırmıştır. Ancak buharlıların seferleriyle geleneksel deniz ticaretinde bir gerileme yaşanmıştır. 19. yüzyılda ticaret hacminin artmasıyla, Ünye yeni açılan acenteler, düzenlenen seferler ve yerli ve yabancı tüccarlarıyla Karadeniz'in işlek limanları arasına girmiştir. Bu çalışma, arşiv kayıtlarına dayanan bilgiler ışığında, 19. yüzyılın ikinci yarısında Ünye limanında gerçekleştirilen ticari faaliyetlerin açıklanması yoluyla Osmanlı denizcilik araştırmalarına katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz, Ünye, Deniz ticareti, Gümrük, Canik.

Abstract

The Black Sea, one of the most important inland seas in the world, connects the sea-land trade between Asia and Europe via sea and road connections. Ünye, which is located in the central part of the Black Sea, has become one of the most important ports of the Black Sea due to its connection with both the inland and Caucasus. Although the importance of Port of Ünye has increased and decreased from time to time, its trading volume has gradually increased due to losing its feature of being an inland sea and consequently the arrival of foreign traders as a result of the opening of the Black Sea to international trade since the 18th century. However, there was in the traditional maritime trade with the voyage of the steamboats. Ünye has become one of the busiest ports of the Black Sea with newly opened agencies, organized voyages and domestic and foreign merchants as a result of an increase in trade volume in the 18th century. This study aims to contribute to the Ottoman maritime research by explaining the commercial activities carried out in Port of Ünye in the second half of the 19th century in light of information based on archive records.

Keywords: Black Sea, Ünye, Maritime Trade, Customs, Canik.

¹ Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize/TÜRKİYE, E-mail: abduhbay1973@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5420-8999

Giriş

Orta Karadeniz'in önemli yerleşimlerinden biri olan Ünye, kıyı yerleşimi olmanın sunmuş olduğu avantaj yanında bölgedeki yerleşimlerin çoğunun aksine iç kesimlerle bağlantısının ticareti kolaylaştırıcı etkisiyle de ilkçağlardan itibaren oldukça önemli bir yere sahip olmuş, Osmanlı idaresine geçtikten sonra da bu konumunu devam ettirmiştir. Ancak gemiler için sağlam bir sığınak görevi gören Sinop limanı ile komşu olması, yüzyıllar boyunca Ünye ve komşusu Samsun iskelelerini ana iskele olmaktan ziyade önemsiz iskeleler hüviyetine büründürmüş, doğal liman olmanın avantajına sahip Sinop limanının ticarî hareketliliğine hiçbir zaman yaklaşamamışlardır (Darkot, 1997: 175; Evliya Çelebi 2. Kitap, 1999: 46). Ancak 18. yüzyılda gerçekleşen bir dizi ticarî gelişmeyle birlikte Ünye iskelesi içinde bulunduğu durgunluktan kurtularak önemli atılımlar gerçekleştirmiş, bu ticarî hareketlilik gemi inşa sektörüne de yansımıştır² (TVS, 1894, C.15, 2007: 575; TVS, 1888, C.13, 2002: 589-591; TVS, 1896, C.16, 2007: 523-525; TVS, 192, C.20, 2008: 521; TVS, 1898, C.17, 2007: 221-222).

Esasında şehir iç kesimlerle bağlantısının ticareti kolaylaştırıcı etkisi dışında sahip olduğu küçük iskelesiyle atılım gerçekleştirmesini gerektirecek avantaja sahip değildi. Sinop'tan Bulancak'a kadar uzanan kıyı boyunca avantaj sunan yerler Sinop ve küçük ve orta büyüklükteki gemilerin rahatça barınabileceği Vona limanı ile sınırlıydı (Evliya Çelebi, 2. Kitap, 1999: 46; TVS, 1897, C.17, 2007: 148; TVS, 1901, C.19, 2008: 359). Ordu kasabasının kuzeydoğusunda yer alan Vona limanı kış mevsiminde Karadeniz'in dalgaları arasında kalan gemiler için en önemli sığınak noktasını oluşturuyordu (Ekinci, 2015: 149-176; Uygun, 2021: 293-351; TVS, 1888, C.13, 2002: 182-185; TVS, 1896, C.16, 2007: 114). Ünye hilal şeklinde uzanan yarım koyuyla gemilere yalnızca demirlemede avantaj sağlıyor, limanın sığ yapısı kullanımına engel oluyordu (Bijişkyan, 1969: 34-36; Uygun, 2021: 93). Açıkta demirleme fırtınalı havalarda tam bir koruma sağlamadığından gemiler büyük zararlara uğrayabiliyordu. 1832 yılında çıkan böyle bir fırtına açıkta demirleyen gemilere büyük zarar vermişti. Fırtınada Ünye iskelesinden denize açılan kendir ve demir yüklü üç büyük, dört küçük gemi ve on kayıktan dördü, Terme'de bir gemi ve kayık batmış, Fatsa'da iki gemi karaya oturmuş, fırtınadan yalnızca Vona limanına sığınan kendir yüklü on gemi ile Sinop'a sığınan birkaç gemi kurtulabilmişti (BOA, HAT, 673/32935. 3 N 1247/5 Şubat 1832; TVS, 1902, C.20, 2008: 135).

Yakınında bulunan Sinop ve Vona limanlarının sunduğu avantajlara karşın bu mütevazı Orta Karadeniz iskelesinin 18. yüzyılda gerçekleştirdiği gelişmenin sebebi üzerine yorum yapmaktan kaçınan salname yazarları gerilemeyi buharlıların Karadeniz iskeleleri arasında seyrüsefere başlamalarına dayandırıyorlar. Buharlı gemilerin seferlere başlaması yelkenli sektörünün gerilemesine sebep olmuş, bu da yöre halkını zanaata yönlendirmiş, hatta Rusya, Romanya, Bulgaristan ve İstanbul'a büyük bir göç dalgasına sebep olmuştur (TVS, 1902, C.20, 2008: 521; TVS, 1898, C.17, 2007: 221-222). Bölgede bir zamanlar ilerlemiş olan denizcilik faaliyetlerinden geriye ise yalnızca inşasına devam edilen ufak kayık ve sandallar

² "Karadeniz'de vapurlar işlemezden evvel Ünye'de cesim ve müteâddit yelken gemileri inşâ edilmekte ve ahâlisinin kısm-ı azamı gemicilik sayesinde kesb-i servet ve saman eylemekte idi. İşte bu esnâda idi ki Ünye'de müsaâde-i vakit ve hal ile büyük büyük konaklar yapılmış ve orası bir sûret-i fâikada lemadâr-ı şeref ve itibar olmuş idi. Ancak sonraları vapurların tekessür etmesiyle mevaridât-ı ticariyenin o vesâite inhisarı yelken gemilerinin sebep-i mahv u itibarı olduğundan..."

kalmıştır (TVS, 1870, C.2, 1993: 233-237; TVS, 1871, C.3: 1993, 253-254; TVS, 1872, C.4: 1994, 253-254; TVS, 1896, C.16, 2007: 523-525; TVS, 1898, C.17, 2007: 221-222).

18. Yüzyılda Ticarî Genişleme ve Ünye

Bölgenin Osmanlı egemenliğine geçişi sırasında önemsiz konumda bulunan Ünye iskelesi, 15. yüzyıldan 18. yüzyıl sonuna kadar Sinop ve Samsun gümrüğüne bağlı şekilde idare edilmiş, XVIII. yüzyılda Kuzey Karadeniz ve Balkan iskeleleriyle ticarî ilişkilerinin artmasıyla birlikte önemli değişimlere uğramıştı (Akgündüz, 1990: 278-279; BOA, KK.d., 2555, 22-23; BOA, D.BRM.d., 24388, 1, 23 Za 1192/13 Aralık 1778; Aygün, 2005: 461). Bu değişim daha ziyade, limanın artalanının özellikle de Tokat ve Amasya'nın dokuma merkezleri konumuna yükselerek Balkanlar ve Kuzey Karadeniz bölgesinin ihtiyaçlarına yönelik bir yapısal değişime girmesinden ileri geliyordu. Orta Karadeniz iskelelerinin bazıları bu aşamada önemini kaybederken bazıları ise onların önüne geçmeyi başardı. Sinop limanı bu tarihlerde, bölgenin merkez limanı olma özelliğini Samsun ve Ünye'ye kaptırmaya başlamış, artan ticaret iç bölgelerden önemli oranda mevsimlik işçiyi de bölgeye çekmişti (MŞH.ŞSC..d., 8947, 63. 25 C 1237/19 Mart 1822).

Tokat'ın dokuma merkezi haline gelmesi şehri kervan transit ulaşımının kesişme noktası haline getirdi. Erzurum-Tokat kervan yolu yanında güneyden gelen yolların Kayseri-Sivas'a uğrayarak Tokat üzerinden Samsun ve çevre iskelelere ulaşması Orta Karadeniz limanlarının önem kazanmasında önemli paya sahipti. İç kesimlerdeki tüccarlar eşyalarını İstanbul ve diğer şehirlere göndermek amacıyla en yakın iskele olarak Samsun ve Ünye'yi tercih ediyorlar ve kervanlarla mallarını kente ulaştırıyorlardı (Aygün, 2005: 103-111; Uygun, 2021: 307-311).

İskelenin ticaret hacminin artmasında yörede yetiştirilen stratejik ürünlerin de önemli bir payı vardı. 18. yüzyıl sonlarında Tersane, Tüfekhane ve Tophane'nin (MŞH.ŞSC.d., 8947, 150. 1249/1833-1834; MŞH., ŞSC.d., 8947, 71. 13 R 1240/5 Aralık 1824; MŞH., ŞSC.d., 8947, 113,115,118-120, 131) ve Kastamonu, Sinop çevresinde inşa edilen kalyonların ihtiyaç duyduğu (Güler, 2003: 33-34). kereste ve kendir ihtiyaçları büyük bir miri kendir deposunun da bulunduğu Ünye iskelesinden karşılanıyordu (BOA, KK., 6187; MŞH.ŞSC.d., 8947, 144. 26 L 1262/18 Ekim 1846). Bölgede toplanan kendir ve keresteler öncelikle iskeleye indirilir ve buradan beylik gemilerle ihtiyaç duyulan yerlere veya Tersane'ye gönderilirdi (MŞH., ŞSC.d., 8947, 99. 21 C 1252/3 Ekim 1836; BOA, C.BH., 166/7850. 15 C 1148/2 Kasım 1735; MŞH., ŞSC.d., 8947, 27. 23 R 1255/6 Temmuz 1839; MŞH., ŞSC.d., 8947, 111. 17 R 1256/18 Haziran 1840; MŞH., ŞSC.d., 8947, 12. 16 R 1235/1 Şubat 1820; MŞH., ŞSC.d., 8947, 69. 13 R 1234/9 Şubat 1819; MŞH.ŞSC.d., 8947, 141. 25 Ra 1255/8 Haziran 1839; BOA, A.MKT.NZD., 398/8; MŞH., ŞSC.d., 8947, 93. 1 L 1247/4 Mart 1832). 19. yüzyılın son çeyreğinde bile devletin bölgeden talepleri devam ediyordu. Kereste-keş Fatsa ve Ünye halkının mükellefiyetleri karşılığı temin edilen kerestelerin "...tersane-i âmireden gemiler irsâliyle iskeleden bi's-suhûle darsaadete getirilmek...kat' olunmuş ve olunacak ağaçların bir hüsn-i sûretle hemen iskelelere nakl edilmesi..." isteniyordu (BOA, BEO.AYN.d., 929, 40). Devletin değişen savaş teknolojisinin bir sonucu olarak 18. yüzyılda artan maden ihtiyacını Ergani'den karşılaması yanında sık sık un sıkıntısı çeken İstanbul'un ihtiyacını karşılamak üzere Canik, Sivas ve Bozok sancağı kazalarından toplanan arpa ve buğdayın Orta Karadeniz iskeleleri

üzerinden İstanbul'a gönderilmesi iskelelin işlem hacminin artmasının diğere sebepleriydi (BOA, C.DRB., 6/263, 7 M 1211/13 Temmuz 1796; BOA, C.DRB., 10/473, 1210/1795-1796; BOA, C.DRB., 53/2602. 16 Ca 1209/9 Aralık 1794; BOA, C.DRB., 14/651, 25 C 1216/2 Kasım 1801; Beşirli, 2004: 9-37; Kul, 2016: 395-410). Devletin 18. ve 19. yüzyıllarda bu güzergâhı daha sık kullanması Samsun ve Ünye iskelelerini işlek hale getirmiştir (BOA, A.AMD., 25/99, 1267/1850-1851; TŞS., 1943, 34, 15 Za 1207/24 Haziran 1793; BOA, C.AS., 380/15725. 1 Z 1240/17 Temmuz 1825; BOA, D.MKF.d., 307/41.).

Gümrük Defterlerinin Analizi: Seferler, Tüccarlar ve Mallar

18. yüzyıldan 19. yüzyılın ortalarına kadar devam eden uzun bir dönem üzerine önemli bilgiler sunan gümrük verilerinden Samsun ve Ünye iskelelerinin yüz elli yıllık dönemsel ticarî gelişim seyrini takip etmek mümkün hale gelmektedir. 19. yüzyılın sonuna kadar Karadeniz iskeleleri üzerine ticaret verilerinin sınırlı oluşu bu kayıtları önemli kılmaktadır. Defterlerin sürekliliğinin olmaması ve sınırlı bir dönemi kapsamaları genellemelere gitmekte dikkatli olmamızı gerektirse de verilerin dönemsel açıdan basamak oluşturacak biçimde sıralanması göz ardı edilemeyecek avantajlar sunmaktadır. Bu tarihlerde Samsun gümrüğüne bağlı üç gümrük ve iskeleden biri olan Ünye gümrüğü kayıtları bazı seneler beraber tutulduğundan birlikte değerlendirmek zorunlu olmuştur (BOA, ML.VRD.d., 41, 10. 22 Ca 1255/3 Ağustos 1839; BOA, ML.VRD.d., 92, 12-13).

Farklı tasnifler içinde dağınmık biçimde yer alan 18. ve 19. yüzyıla ait Bab-ı Defteri Başmuhasebe Mukataa Kalemli Defterleri, gümrüklerden elde edilen geliri tespit üzere tutulan Maliye Varidat Muhasebesi Defterleri ve Maliye Masarifat Defterleri, Ünye ve Samsun gümrüklerinde işlem gören mallar hakkında önemli veriler sunmaktadır. Kayıtlar, giren ve çıkan malın para cinsinden değeri, malın cinsi ve miktarı biçiminde sıralanmış, malı getiren tüccarın adı genellikle belirtilmemiş, bazı kayıtlarda ise yalnızca tüccar ve komisyoncu adı ve kendisinden sağlanan gelir bilgisi verilmiştir. Bazı istisnalar dışında gümrük bedeli alınan malların ithal ya da ihraç ürünü oldukları veyahut alınan gümrük resminin "amediyeye" ve "reftiye" olduğuna dair belirleyici kayıt düşülmemiştir. Ancak dikkatli bir okumayla bazı malların menşelerinin izi kolaylıkla sürülebilmektedir. Ayrıca, kayıtlarda tüccar kayıtlarına ve kaptanlara da rastlanır (Albayrak, 2017: 176-180). Gümrük kayıtları ortak bir standarda sahip olmadığından farklılıklar gösterebilmekte, özellikle de malların miktar ve ölçü birimleri eksik olabilmekte veya bulunmamakta, bazı kayıtlarda ise malların miktarının toplu kaydının tercih edildiği görülmektedir.

Bahsi geçen defterlerden malların geçişinden elde edilen gümrük gelirlerini dönemsel değerlendirmeyi amaçladığımızdan dört döneme ayırarak tablolar halinde vermeyi tercih ettik. İlk kayıtlar 18. yüzyılın ilk çeyreğinin sonuna (1735-1737), ikincisi 18. yüzyılın son çeyreğinin baş ve yüzyılın sonuna (1770-1771/1795), üçüncüsü 19. yüzyılın ilk çeyreğinin sonuna (1827/1829) ve son kayıtlar ise 19. yüzyılın ortalarına (1840/1842, 1860-1864) aittir.

Tablo 1. 1147-1148/1734-1735 Yılları Ünye Gümrüğü İthal/İhraç Malları ve Gümrük Gelirleri (17 L 1147/1735). (BOA, D.BŞM.d., 1859, 2. 17 L 1147/7 Mart 1735).

Ay	Malın Cinsi	Gümrük Geliri (Kuruş)	Toprak Bastı Geliri (Kuruş)
M 1147/Haziran 1734	Köle, Sığır derisi		16,05
L 1147/Mart 1735	Tütün, Köle		9
S 1148/Haziran 1735	Köle		3
Ra 1148/Temmuz 1735	Köle, Tütün		11,30
R 1148/Ağustos 1735	Tütün, Köle, Tokat Kundak, Tokat, Astar, Merzifon		226,06
Za 1147/Mart 1735	Köle, Sadeyağ, Fındık, Kendir teli		
Za 1147/Mart 1735	Pirinç, Üzüm, Sabun, Zeytin Yağı, Balık, Kahve, Hırdavat, Üzüm, İncir, Bal, Şarap, Çeltik, Fındık, Sadeyağ, Köle	103,31	
Z 1147/Nisan 1735	Köle, Sadeyağ, Fındık, Kendir teli	43	
M 1148/Mayıs 1735	Kendir teli, Sade Yağ, Pirinç, Sabun, Sığır derisi, İpek elbise	113,10	
S 1148/Haziran 1735	Sığır derisi, Sadeyağ, Hırdavat, Astar, Sincap, Alaca kedi, Siyah kedi, Astar, Köle, Kendir teli	103,35	
Ra 1148/Temmuz 1735	Baharat, Sığırderisi, Acem Gömlek, Aba, Kösele, Astar, Alaca Astar, Çarıklık sığır derisi, Tokat	141,21	
R 1148/Ağustos 1735	Tel, Aba, Tokat, Bakar, Tokat Kundak, Astar, Kurt Derisi, Deri, Kundak Astar, Sığır derisi, Merzifon,	3544,19	

	Hırdavat (Çeşitli demir eşya), Fındık, Pirinç	
Ca 1148/Eylül 1735	Çerçi eşyası, İpek iplik	70
L-Z 1148/Mart -Mayıs 1736		9

"Der defter-i irâdi-i gümrük-i Ünye ve maâ Toprakbasdı" kayıtlarında 4169, 36 kuruşa ulaşan gümrük gelirine toprakbasdı geliri de eklendiğinde toplam gelir 4436,52 kuruşa ulaşıyordu. Bölgeden gönderilen ürünler arasında pirinç, kendir, fındık, üzüm, kahve, kına, incir, zeytinyağı, bal, zeytin başı çekmektedir. Ticarete konu olan sığır, sincap, alaca kedi, kurt, siyah kedi derisi, kösele, çarıklık deri en önemli deri ve deri ürünleridir. Tokat üretimi ipekli, yünlü ve pamuklu dokumalara ve ipliklere, gömlek, astar, kundak, aba gibi Tokat işi dokuma ürünlerine bol miktarda rastlanır. Tokat dokumalarının ihraç dokuma ürünleri olduğu birkaç yerde belirtilmiştir. Buna karşılık Merzifon dokumalarına daha az rastlanır. Hırdavat adı altında çeşitli eşya olarak kaydedilenlerin ayrıntılı bilgisi yoktur. Ticarete konu olan mamul maddeler arasında ise sabun başı çeker. Kölelere de Ünye gümrüğünde işlem yapılmıştır. İşlem gören 107 gemi reisinin yalnızca biri Yahudi, biri ise acem kökenlidir. 34 gayrimüslim kaptan kaydı dışındakiler Müslümandır. Gümrükte bölge dışından yalnızca Tophane ve Giritli iki gemici işlem yaptırmıştı (BOA, D.BŞM.d., 1859, 2. 17 L 1147/12 Mart 1735).

12 Mayıs 1736 tarihli Samsun iskelesine karadan gelen ticarî mallar ve tüccarlar hakkında bilgi veren "eşya-i bezirgân" defter kayıtları ve 20 Mayıs 1737 tarihli "Amasya Köprü Merzifon bezirgânlarının eşya defteri" de önceki defter tarihine yakın bir tarih için tamamlayıcı bilgiler edinmemizi sağlıyor. Bu sürede toplam gümrük geliri 1469,05 kuruşa ulaşmıştı. Tokat ve yine önemli oranlara ulaşan Amasya dokumalarının nelerden oluştuğu satır aralarından okunabilmektedir. Bu mallar arasında sahtiyan, astar, kırmızı, basma, astar kundak gibi dokuma ürünleri bulunuyordu. Ara sıra işlem gören bakır ve bakır eşyalar dışında gümrük gelirlerinin çoğunluğu Tokat dokumalarından elde ediliyordu. Varnalı tüccarların genellikle "Tokatkâri, eşya-i Tokat" eşyaları edinmesi iki yaka arasında işlek bir ticaret ağının varlığına işaret eder. Kayıtlarda adı geçen Acem tüccarlar da benzer dokuma ürünleri ticaretiyle uğraşıyorlardı. Amasya, Köprü, Merzifon tüccarlarının gümrük hasılatına sağladıkları gelir de 11503 kuruşa ulaşmıştı. Tüccarların başlıca ticarî malları arasında Amasya, Tokat, Lâdik, Köprü üretimi pamuk, astar, pembe, sahtiyan, keten gömleği, astar kundak gibi dokuma ürünleri yer alıyordu (BOA, D.BRM.d., 24315. 1 M 1149/12 Mayıs 1736).

Tablo 2. 1184/1770 Yılı Samsun, Ünye, Fatsa, Bafra Gümrüğü İthal/İhraç Malları ve Gümrük Gelirleri (Mart 1771). (BOA, D.BŞM.d., 4152, 1-3. Mart 1184/ Mart-Nisan 1771).

Ay	Malın Cinsi	Gümrük (Kuruş)	Geliri
M 1184/Nisan 1770	Kuru, Astar, Tokat, Amasya, Darı	2474	
S 1184/Mayıs 1770	Fındık, Sığır derisi, Kösele, Buğday, Kuru, Bez, Tilki derisi, Keçe	58,05	
Ra 1184/Haziran 1770	Kuru, Darı, Astar, Yapağı, Kösele, Sığır derisi, Tilki derisi, Tokat, Amasya, Deri, Çuka Alaca, Aba	3240	
R 1184/Temmuz 1770	Kuru, Amasya, Filibe, Varna Abası, Manda derisi, Tokat Kundak, Manisa	387,05	
Ca 1184/Ağustos 1770	Demir, Varna Abası, Sığır derisi, Demir, Filibe Abası, Kundak	1468,05	

Samsun, Ünye, Fatsa, Bafra iskelelerinin gelirleri birlikte kaydedildiğinden toplu değerlendirmeyi tercih ettiğimiz Samsun iskelesinin gümrük geliri 20 Eylül 1770-12 Mart 1771 tarihleri arasında yalnız başına 7628 kuruşa ulaşmıştır. Yine Samsun'a bağlı Bafra iskelesinin 241 kuruşa, Ünye iskelesinin 97,05 kuruşa, Fatsa iskelesinin ise 74 kuruşa ulaşan gelirleriyle birlikte toplam 8060,05 kuruş gümrük geliri elde edilmiştir. Kayıtlı toplam gelir 1769 yılında başlayan Osmanlı-Rus savaşının ticarî faaliyetleri, önemli sayılabilecek oranda etkilemediğini gösterir. Bu defterde gemi kaptanları ile ihraç/ithal mallar da açıkça belirtilmiştir. Gemicilerin çoğunluğu Samsunlu, Ünyeli, Giresunlu, Sinoplu idi. Ünye, Samsun gibi limanlardan kuzeyde yer alan Kefe'ye doğru aralıksız dokuma ürünleri sevkiyatının gerçekleştirildiği kolaylıkla gözlemlenebiliyor. Ticarete konu olan mallar Tokat ve Amasya dokumalarıydı. Bunların ardından Balkan şehirleri Filibe ve Varna üretimi dokuma ürünleri geliyordu. Tokat ve Amasya üretimi astar, bez, keçe, kundak, aba abaların Kefe, Bergos, Varna'ya satışı gerçekleştiriliyor, buna karşılık Bergos, Varna, Filibe'den de aba, kundak, Manisa dokumaları geliyordu. Deri ve deri ürünleri kösele, sığır, keçe, yapağı (ham yün), tilki, manda derisinden oluşuyordu. Yine Varna'dan getirilen demir bölgeye girişi gerçekleştirilen önemli hammaddelerdendi. Tarım ürünleri arasında kuru başta olmak üzere, fındık, buğday, darı kayda girmiştir. Gümrükten geçişi gerçekleşen 114 tüccardan 74'ü gayrimüslim, 40'ı Müslüman idi. Bölgede Trabzon, Akkirman, Kefe, Amasya, Tokat, Köprü, Kadıköy, Filibe, Rusçuk, Merzifon, Talas, Giresun ve Gönnye'den tüccarlar ticarî faaliyetler içinde yer alıyorlardı (BOA, D.BŞM.d., 4152, 1-3. Mart 1184/Mart-Nisan 1771).

Tablo 3. 1209/1795 Yılı Samsun ve Sinop Gümrüğü İthal/İhraç Malları ve Gümrük Gelirleri (21 Ş 1209)/1795) (BOA, KK.d., 5248. 21 Ş 1209/13 Mart 1795).

Ay	Malın Cinsi	Gümrük (Kuruş)	Geliri
N 1209/Mart/Nisan 1795	Fındık, Kuşak, Deri, Astar, Bakır eşya, Pamuk ipliği, Amasya, Astar, Demir	959,04	
L/Nisan/Mayıs 1795	Amasya, Pabuç, Sahtiyan, Tokat, Astar, Külçe Bakır, Zamk, Halep, Bakır eşya, Kösele, Keçi derisi, Kurşun, Kuzu Derisi, Meşin, Fındık, Çakal Derisi, Sığır derisi, Pamuk ipliği, Pamuk	6477,19	
Za/Mayıs/Haziran 1795	Bakır eşya, Gömlek, Fındık, Amasya, Pamuk ipliği, Leh Çuhası Pasav, Amasya Kundak, Pabuç, Çember, Astar, Tokat, Pamuk ipliği, Sahtiyan	2310,36	
Z/Haziran/Temmuz 1795	Manda derisi, Bakır eşya, Pabuç, Pamuk, Amasya, Leh Çuhası Pasav, Keçe, Yapağı, İslimye abası, Filibe abası, Çuha Pasav, Sığır derisi, Kebe, Aba	9747,19	
M/Temmuz/Ağustos 1795	Keçe, Kösele, Sığır derisi, Sadeyağ, İçyağı, Demir, Bez, Havyar, Keçe, Yağ, Harar, Kiriş, Yağ, Bez, Amasya, Zeytin, Amasya, Balmumu	2019,25 (928,34)	
S/Ağustos/Eylül1795	Amasya, Fındık, Leh çuhası Pasav, Yağ, Keçe, Manda derisi, Filibe abası, Pamuk, Demir, Havyar, Kırmızı, Cebken, Yamcı	3012,06	
Ra/Eylül/Ekim 1795	Amasya, Bakır eşya, Fındık, Sadeyağ	15708,14	
R/Ekim/Kasım 1795	Bakır eşya, Fındık, Sadeyağ, Yağ, Kazak Bezi	1544,26	
Ca/Kasım/Aralık 1795	Pabuç, Fındık, Demir, Gediz Bezi, Tokat, Bakır eşya, Leh Çukası Pastav, Sadeyağ, İçyağı, Kazak bezi, Cebken, Kiriş, Yağ, Keçe, Keçe Sığır	262,30	

C/Aralık 1795/Ocak Sığır derisi, Sadeyağ, İçyağı, Yağ, Keçe, Kazak 308,30
1796 Bezi, Bez, Cepken, Balmumu

1795 yılına ait on aylık gümrük kayıtlarında gelir büyük artış göstererek 19602,27 kuruşa ulaşmıştır. Mart 1795-Ocak 1796 arası Samsun iskelesinden 17960,37 kuruş, Ünye gümrüğünden 764 kuruş, Fatsa gümrüğünden ise 130 kuruş gelir elde edilmiştir. Tokatlı, Amasyalı, Kırımlı, Ünyeli, Samsunlu, Giresunlu ve Lâdikli tüccarların çoğunlukta bulunduğu bölgeye, Zileli, Trabzonlu, Anapalı, Merzifonlu, Kefeli, Darendeli, İstanbullu, Tosyalı, Kayserili, Niksarlı, Filibeli, Tamanlı ve Rizeli tüccarlar da uğruyordu. Müslümanların çoğunlukta bulunduğu gemiciler arasında Ünyeli, Gerzeli, Samsunlu, Giresunlu, Tirebolulu, Trabzonlu, Çarşambalı ve Ordulular başı çekiyordu. Bunun yanında Girit, Kırım, Anapa, Ahyolu, Bendereği gibi uzak bölgelerden gemiciler bölgeye seferler düzenliyordu. En fazla satışı gerçekleştirilen Amasya ve Tokat dokumaları bu tarihlerde de ağırlığını devam ettiriyordu. Amasya ve Tokat dokumaları Orta Karadeniz iskeleleri kanalıyla Anapa, Kefe, Kırım, Gözleve, Anapa, İsmail, Bergos iskelelerine gönderiliyordu. Bu dokumalar arasında kundak, çember, gediz bezi, bez, yapağı, keçe, astar, pamuk ipliği, pamuk, deri ürünleri arasında ise işlenmiş keçi, manda, kuzu derileri, kösele, sahtiyan, pabuç bulunuyordu. Dokuma sektörü savaş sonrası durumunu düzelterek Rus idaresine yeni geçmiş yerlerle ticarî ilişkilerini devam ettirmeyi başarmış, hatta önemli oranda artış da gerçekleştirmişti. Kefe ve Gözleve'den bölgeye sadeyağ, içyağı, kazak bezi, keçe, sığır derisi gibi hayvansal ürünler getiriliyor; Bergos'a az sayıda külçe bakır, Kefe'ye demir, Kırım'a keçi, kuzu, manda derisi ve kösele gibi deri ürünleri satılıyordu. Bergos ve Taygan'dan bölge iskelelerine yönelik başlayan mal akışı artarak devam ediyordu. Samsun ve Ünye iskelesine Bergos üzerinden Kırımlı, Amasyalı, Kayserili, Bafıralı, Merzifonlu, Tokatlı, Niksarlı, Çarşambalı, Samsunlu, Trabzonlu gayrimüslim tüccarlar eliyle yünlü Leh çukası pastav, İslimye ve Filibe abası girişi gerçekleşiyordu. Taygan'dan çıkarılan Rus demirinin Ünyeli, Giresunlu, Trabzonlu, Samsunlu ve Çarşambalı gayrimüslim tüccarlar eliyle piyasaya girişi devam ediyordu. Ticarete konu olan başlıca tarım ürünleri fındık, buğday; maden ürünleri ise bakır, kurşun, bakır eşya, külçe bakır ve demirdi (BOA, KK.d., 5248, 21 Ş 1209/13 Mart 1795).

Tablo 4. 1 N 1243-1244/1828-1829 Yılları Mart-Şubat Samsun Sinop ve Tabi Gümrükleri İthal/İhraç Malları ve Emtia Gümrüğü Gelirleri (1 N 1243)/1827. (BOA, D.BRM.d., 24445. 1 N 1243/17 Mart 1828).

Ay	Malın Cinsi	Gümrük Geliri (Kuruş)
N 1243/Mart 1828	Pirinç, Sadeyağ, Siyah Pekmez, Bal, Meşin, Pastırma, Kahve, Sabun, Bez, Sahtiyan, Yemeni, Zeytinyağı, Cariye, Demir çubuk, Döşek kılıfı, Koyun derisi, Ordu kilimi, Kendir tohumu, Soğan, Pamuk, Pamuk ipliği,	963,36

	Fındık, Hamhalat, Kırmızı Pabuç, Sarı Pabuç, Ufak Pabuç, Kaşık, Nar pekmezi, Merzifon kuşığı, Bohça, Peştamal, Nal, Sığır derisi, Katran	
L 1243/Nisan 1828	Pamuk, Fındık, Nar pekmezi, Pekmez, Sabun, Amasya kömmesi, Leblebi, Manda derisi, Fındık, Nal, Bez, Merzifon kuşığı, Manisa, Urgan, İpek, Katran, Sirke, Şeytan bezi, Kahve	1362,12
Za 1243/Mayıs 1828	Fındık, Nal, Pamuk ipliği, Tabak harcı, Kurşun, Leblebi, Sahtiyan, Meşin, Demir, Urgan, Sabun, Soğan, Pamuk, Çember, Sığır derisi, Asel, İpek İplik, Bez, Hamr, Demir çubuk, Yarım Aba, Nar pekmezi, Hamhalat	908,16
Z 1243/Haziran 1828	Demir, Bez, Pirinç, Leblebi, Kuru Üzüm, Kösele, Meşin, Sarı Meşin, Zeytinyağı, Sığır derisi, Bal, Fındık, Bakır, Fındık, Pamuk, Hamhalat, Demir çubuk, Fındık, Tokat Yemeni, Hamr Harcı, Sığır derisi	1530,08
M 1244/Ağustos 1828	Şap, Kaşık, Nal, Pekmez, İpek, Çarık bağı, Çivi, Katran, İp, Sahtiyan, Koyun derisi, Tabak, Pamuk ipliği, Manda derisi, Hamr, Fındık, Nar pekmezi, Keçi derisi, Kahve, Sabun, İp, Bakır, Leblebi	3821
S 1244/Eylül 1828	Balmumu, Pekmez, Seccade, Tavşan derisi, Demir, Fındık, Nar pekmezi, Zeytinyağ, Sabun, Sığır derisi, Astar, Hamr, Kahve, Sirke, Pamuk, Nal, Hamhalat, Palamut, Bez, Pirinç, Pamuk ipliği, Katran, Meşin, Kutni Alaca, Yemeni, Kufe, Pamuk ipliği, Basma, İplik, Fistan	3013,03
Ra 1244/Ekim 1828	Balmumu, Meşin, Yemeni Pabuç, Sığır derisi, Pamuk, Hamhalat, Demir, Sahtiyan, Su keçesi, Kösele, Bez, Fes, Sabun, Yapağı, Fındık, Nal, Fistan, Çorap, At Çivisi, İplik	1975,30
R 1244/Kasım 1828	Kahve, Helva, Çember, Keçe, Sahtiyan, Çarşaf, Pirinç, Kösele, Sabun, Koyun derisi, Sığır derisi, Soğan, Demir, Kutni, Şap, Hamhalat, Balmumu, Keçi derisi, Koyun derisi, Kahve, Zeytinyağı, İpek, Yorgan Yüzü,	2546,10

	Sabun, At çivisi, Meşin, Kösele, Manisa, Fistan, Üzüm, Kurşun, Bal, Alaca, Demir, Keçi Kılı	
Ca 1244/Ekim-Kasım 1829	Hamhalat, Sabun, Kına, Barut, Sığır derisi, Yemeni, Pamuk ipliği, Kahve, Bez, Fındık, Sirke, Bal, Yağ, At çivisi, Sahtiyan, Pabuç, Pirinç, Bakır, Yorgan, Karasu Yemeni, İğne, Yapağı, Fişeklik, Demir, Meşin, Peştamal, Basma, Alaca, Çember, Köme Fes, Şal, Kısa Entari, Koyun derisi, Keten, Canfes, Kutni, Semer keçesi, Kutni Entari, Alaca, İpek	1159,05
C 1244/Aralık 1829	Tosya kuşağı, Kuru Üzüm, Kına, Çember, Pabuç, At çivisi, Sabun, Kösele, Hamhalat, Sığır derisi, Manda derisi, Kahve, Pamuk, İpek, Şap, Nal, Pirinç, Yağ, Balmumu, Pamuk ipliği, Bez, Hasır, Yorgan yüzü, Yastık yüzü, Şeytan bezi, Meşin, Hama kuşağı, Sarı Bez, Alaca, Kahve, Sahtiyan, Kaşık, Astar, Yapağı, Kurşun, Nal, Kutni, Çiçekli, Fındık, Keten tohumu, Fes, Manisa	1097,28
B 1244/Ocak 1829	Sahtiyan, Hamhalat, Fındık, Sabun, Pabuç, Alaca, Barut, Sığır derisi, Pamuk ipliği, Bez, Alaca, Kutni, Kuşak, Bakır, Çorap, Astar, Ham Sakız, Kahve, Kına, Zeytinyağı, Pirinç, Havlu, Entari, Fes, Fistan, Üzüm, Sahtiyan, Beyaz Kösele, Bal, Bakır	1610,10
Ş 1244/Şubat 1829	Bez, Hamhalat, Astar, Bez, Pekmez, Leblebi, Yağ, Bal, Zeytinyağı, Sığır derisi, Barut, Fındık, Pirinç, Külâh, Katran, Bakır, At çivisi, Meşin, Sabun, Pamuk ipliği, Kendir Alaca, Fes, Çuka, Şal, Üzüm, Sahtiyan, Yemeni, Nal, Şalvar, İpek, Zenne Şalı	1718

Mart 1828-Şubat 1829'a kadar "*ber veçhi emanet*" Trabzon Valisi Osman Paşa idaresine verilen "*Samsun ve Sinop ve mülhakatı*" iskeleleri emtia gümrük hasılatı defteri yüz yılın ilk çeyreği sonunda değişen ticaretin yapısı hakkında önemli ipuçları verir. Kayserili, Trabzonlu, Talaslı, Rizeli, Darendeli, Lâdikli, Giresunlu ve Zileli tüccarlar en fazla işlem yaptıran grubu oluşturur. Merzifon, Köprü, Taşköprü, Çorum, Ünye, Gerze, Hacıköy, Sinop, Kastamonu, Amasya, Tosya, Ordu, Yozgat, Niksar'dan da tüccarlara rastlanır. Ticarete konu olan mallar içinde dokuma hammaddelerinin yoğunluğu dikkat çekicidir. Tokat ve Amasya dokumalarına artık nadiren rastlanmaktadır. Tarım ürünü olarak fındık en önde gelir. Trabzonlular dikkat çekici biçimde pabuç, sahtiyan, kösele, yemeni gibi ham ve mamul deri

ürünleri ticaretiyle ilgilenmektedirler. Rizeli tüccarların önemli miktara çıkan iplik kayıtları ise şehirdeki bez dokuma sektörünün hammadde ihtiyacının bölgeden karşılandığına işaret eder. Kayserili ve Talaslı tüccarlar da dokuma hammaddesi özellikle de pamuk sağlıyorlardı. Bölge dışından gelen tüccarlar arasında bulunan Kadıköylü tüccar bakır, yağ, kına; İslimyeli Eyüp Ağa bakır ve deri; Ahıskalı tüccar pamuk ipliği; Hopalı Hasan Ağa kutni alaca (pamuk-ipek karışımı), ticareti yapıyorlardı. Kaydın tutulduğu zaman zarfında Sinop gümrük hasılatı 6304,05 kuruşa, Ünye/Fatsa iskelesi 2630 kuruşa, Ordu iskelesi ise 1114 kuruşa ulaşmıştı (BOA, D.BRM.d., 24445. 1 N 1243/17 Mart 1828).

Tablo 5. 1 L 1244/1829 Yılı Samsun ve Sinop ve tabi Gümrükleri İthal/İhraç Malları ve Gümrük Gelirleri (BOA, D.BRM.d., 24447, 1 L 1244/6 Nisan 1829).

Ay	Mahın Cinsi	Gümrük (Kuruş)	Geliri
N 1243/Mart 1828	Bez, Güherçile, Astar, Köme, Leblebi, İpek, Kösele, Meşin, Kadife, Çizme, Kalay, Yağ, Demir, Soğan, Sığır derisi, Fındık, Bal, Samur Keçesi, Pirinç, Peştamal, Sabun, Kuru Üzüm, Sahtiyan, Pekmez, Sadeyağ, Çarık bağı, Erik Kurusu, Pabuç, Boya, Kahve, Kurşun, Pamuk ipliği, Pamuk, Fındık, Zeytin, Musul bezi, Alaca, Koz helvası	1149,4	
L 1243/Nisan 1828	Bakır, Pamuk, Sığır derisi, Bez, Tahta, Kıtno, Alaca, Fındık, Yapağı, Leblebi, Siyah Sahtiyan, Harar, At çulu, Çarık bağı, Kendir tohumu, Kına, Pamuk ipliği, Pirinç, Sadeyağ, Semer keçesi, Siyah entari, Kahve, Kendir, Katran, Entari, Koyun derisi, Sirke, Peştamal, Meşin, Balmumu, Şal iplik, Aba, Yemeni gönü, Pirinç, Meşin, Yemeni, Yelek, Alaca, Astar, At kösteği, Karavana, Tosba kuşak, Fes, Keten ipliği, Camus Boynuzu, Fındık, İpek, Kösele, Tosya sahtiyan, Kuru Üzüm, Şeytan bezi, Yemeni, Hacıköy bezi, Pastırma, Soğan	1850,13	
Za 1243/Mayıs 1828	Yapağı, Yorgan yüzü, Pirinç, Keten tohumu, İpek, Fındık, Kilim, Bal, İp, Sirke, Leblebi, Kuru Üzüm, Bez, Sabun, Merzifon, Seccade, Manda derisi, Pirinç, Pekmez, Sadeyağ, Pamuk, Demir, Aba, İplik, Fındık, Kuru Üzüm, Kaşık, Keten bezi, Katran, Kösele, Pabuç, At çulu, Barut, Gön, Yün	1367,30	

Z 1243/Haziran 1828	Fes, Çember, Çuka, Sabun, Sığır derisi, İplik, İpek, Kuru Üzüm, Külah, Pabuç, Nal, Pirinç, Pembe iplik, Pekmez, Sabun, Bez, Yemeni, Çorum Pabuç, Camus boynuzu, Bal, Demir, Arak, Mısır, Peştamal, Kösele, Meşin, Pamuk, Aba, Keten bezi, Alaca, Çember, Sahtiyan, Sirke, At çulu	2757
M 1244/Temmuz 1828	Alaca, Pamuk, İpek, At çulu, Kuru Üzüm, Pirinç, Sadeyağ, Sahtiyan, Sabun, Pabuç, Pamuk ipliği, Kilim, Bez, Semer keçesi, Tosba kuşak, Sirke, Meşin, Bakır, Sığır derisi, Çember, Fes, Kılaptan Miskal, Çuka Şalvar, Kösele, Koyun derisi, Yemeni, Şeytan bezi, Kahve, Bez, Peştamal, Yapağı, Demir	5222,30
S 1244/Ağustos 1828	Koyun derisi, Meşin, İplik, Sirke, Bez, Nal, Demir, Kahve, Katran, İpek, Leblebi, Fındık, Pirinç, Çember, Kıtno, Sadeyağ, Kösele, Meşin, Sığır derisi, Pamuk ipliği, Sahtiyan, Katran, Halat, Siyah Sahtiyan, Yemeni, Şeytan bezi, Çakmak Taşı, At Çulu	864,35
Ra 1244/Eylül 1828	Bakır, Pirinç, Aba, İpek, Külah, Sabun, Siyah Sahtiyan, Keçi derisi, Pirin, Bez, Güherçile, Sadeyağ, Sandık, Kıtno, Demir, Külah, Leblebi, Sığır derisi, Fındık, Barut, Şeytan bezi, Sirke, Halat, At çulu, Demir, Kuru Üzüm, Pamuk, Çarşaf, Peştamal, Çuka, Basma, Yün bez, Meşin, Keçe Kılı	2943,30
R 1244/Ekim 1828	Keçi derisi, Siyah Sahtiyan, Meşin, Pirinç, Fındık, Alaca, İpek Peştamal, Çember, Sadeyağ, Çuka endaze, Şeytan bezi, Karasu Yemeni, Sabun, Demir, Kuru Üzüm, İpek, Bez, Alaca, Hasır, Koyun derisi, Meşin, Fındık, Nal, Çorap, Sahtiyan, Pabuç, Gön, Zeytinyağı, Sahtiyan, Dikilmiş Aba, Musin Pabuç, Katran, Aba, Yağmurluk, Keten, Pamuk, Sığır derisi, Kına, Leblebi, Keçi derisi, Bal	1387,38
Ca 1244/Kasım 1828	Limon, Sabun, Manda derisi, Sadeyağ, Leblebi, Keçi derisi, Pamuk, Demir, Kösele, Meşin, İpek, Fındık, Kendir alacası, Kurşun, Zeytinyağı, Nal,	1074,8

	Ladik bezi, Tosya Sahtiyan, İçyağı, Bez, Sığır derisi, Kahve, Manda derisi, Fes	
C 1244/Aralık 1828	Sığır derisi, Barut, Alaca, Külâh, Manda derisi, Sadeyağ, Sabun, Havlu, Çember, Peştamal, Bal, Nal, Yağ, Bez, Yağmurluk Aba, Astar, Leblebi, Attariye, Kitno, Abani, Hama kuşak, Kuru Üzüm, Çorap, İçyağı, Çiçekli, Ufak Alaca, Siyah Sahtiyan, Koyun derisi, Pirinç, Camus Boynuzu, Pamuk, Demir, Keten, Nal, İpek, Köme, Kösele, Peştamal, Ufak Alaca Kuşak, Siyah bez, Sığır derisi, Meşin, Koz helvası	1515,30
B 1244/Ocak 1829	Fes, Peştamal, Bez, Pamuk, Pembe iplik, Bez, Portakal, Sığır derisi, Leblebi, Yağ, Fındık, Demir, Kösele, Sahtiyan, Bal, Tosba kuşak, Koz helvası, Leblebi, Alaca, Entari, Kendir entari, Kısa entari, Çuha, At çulu, Meşin, Kilim, Yemeni, Kaba kâğıt, Pekmez, Dikilmiş Aba, Kaytan, Pabuç, Gön, Sahtiyan, Palamut, Fındık, İpek, Siyah entari, Çiriş	3283,5
Ş 1244/Şubat 1829	İpek, Palamut, Sahtiyan, Çorap, Bal, Sığır derisi, Pekmez, Leblebi, Halat, Sadeyağ, Köme, Pirinç, Demir, Bez, Alaca, Kitno, Fındık, Sahtiyan, Kösele, Meşin, Çiçekli, Şal Acem, Külâh, Pamuk, Kına, Kaytan, Aba, Şalvar, Karasu Yemeni, Sabun, Gön, Yemeni, Pabuç	1425,9
N 1245/Mart 1829	Pirinç, Yağ, Pekmez, İpek, Bakır, Alaca, Bal, Kuru Üzüm, Külâh, Fındık, Pekmez, Zeytinyağı, Bez, Sabun, İplik, Pamuk	349,20 kuruş

"Bera-ı hasılât-ı gümrük-i emtiâ-i Samsun ve Sinob ve tevâbiha" başlığı altında yıllık gelirin kaydedildiği müfredat defterine göre Samsun gümrük geliri en yüksek oranla 22931,12 kuruşa, Sinop 3283,20 kuruşa, Ünye 2210 kuruşa, Ordu 793 kuruşa ulaşmıştı. Toplam gelir İnebolu, Bartın ve Bendereği gelirleriyle birlikte 29711,32 kuruşa ulaşıyordu. 1828-1829 yılı Samsun iskelesi emtia gümrüğü idaresine Trabzon Valisi Osman Paşa memur edilmişti. Bu defterde gemi yükleri ayrı başlık altında belirtildiğinden gemi türleri, memleketleri ve ihraç yerleri hususunda da bilgi edinilebilmektedir. Toplam 980 tüccar içinde 171 gayrimüslim tüccar gümrükte işlem görmüştü. Gümrük kayıtlarına en fazla Trabzonlu, Kayserili, Samsunlu, Lâdikli, Köprülü, Rizeli, Zileli, Ünyeli ve

Hacıköylü tüccarlar takılmıştı. Samsun ve Ünye iskeleleri İç Anadolu ve Orta Karadenizli tüccarlar için ticari üs görevi görüyordu. Trabzonlu tüccarların şehirde dericiliğin ilerlediğinin işareti sayılabilecek şekilde ham deri ve deri mamulleri ile ilişkisi dikkat çekici boyutlardadır. Ticarete konu olan deri ve deri ürünleri arasında sığır, koyun, keçi, manda derileri, yemeni, meşin, sahtiyan, pabuç, kösele, gön başı çekmekte yine, deri sektörünün ham maddesi olan palamut ticaretine özen gösterilmekteydi. Rizeliler de bezle özellikle de şeytan bezi ile bağlantılıdır. İstanbul ve özellikle de Kadıköy'den ticarî ilişki kuran gayrimüslim tüccarların bağlantıları devam ediyordu. Amasya ve Tokatlı tüccarların dokuma ürünleri ticaretindeki yerleri adeta yok olmuştur. Aba ve kaytan üretimi yapıldığına işaret eden önemsiz birkaç değer dışında kayda rastlanmaması giderek küçülen dokuma sanayinin 19. yüzyılın ilk çeyreği içerisinde çöktüğünü teyit eder. Artık dokuma sektöründe büyük oranda basma çuha, yün bez, astar, at çulu, bez, pamuk, iplik, alaca, ipek, şeytan bezi, çarşaf, kendir alacası, yağmurluk, peştamal, çember, külah, fes, çorap, entari, çiçekliden oluşan hammadde ticareti yapılmaktadır. Dokuma ürünlerinin dolaşımdaki payı tükenmesine karşın mahalli tarım ürünleri ile dokuma hammaddelerinin artışı dikkat çekici oranlara ulaşmıştır. Bölge dışından yalnızca Anapa, Livane, Acara'dan birkaç tüccarın kayıtlara yansması Balkanlar, Kırım, Kafkasya ve çevresinin bu iskelelerle bağlantısının kaybolduğunu gösterir. Yalnızca iki gayrimüslim gemici Kırım'la ticari bağlantısını devam ettiriyordu. Sahtiyan, alaca, ipek peştamal, çember, şeytan bezi, yemeni, ipek, meşin, yağmurluk, keten, pamuk gibi dokuma ürünleri, fındık, kuru üzüm ve bal gibi tarımsal ürünler Kırım'a gönderilmişti. İstanbul'a giden bir geminin yükleri arasında pamuk, ipek, fes, pabuç, sahtiyan, iplik, bez, semer akçesi, meşin, çember, çuka şalvar, külah, kösele, yemeni, bez, şeytan bezi, peştamaldan oluşan dokuma ve deri ürünleri ile sadeyağ ve demir bulunuyordu. Yoğunluk büyük oranda azalsa da Darendeli, Sivashlı, Çorumlu, Yozgatlı, Kastamonulu, İskilipli, Bafıralı, Çarşambalı ve Boyabathlı tüccarlara nadiren de olsa rastlanıyordu. Pirinç başta olmak üzere fındık, leblebi, kendir tohumu, kuru üzüm ve bal satışı gerçekleştiriliyordu. Bakır, demir, kurşun, barut, nal bölgede ticareti gerçekleştirilen başlıca maden ürünleriydi (BOA, D.BRM.d. 24447, 1 L 1244/6 Nisan 1829).

Tablo 6. 1255/1840-1258/1842 Yılı Samsun Sinop ve tabi Gümrükleri İthal/İhraç Malları ve Gümrük Gelirleri (29 Ra 1255/1840, 1258/1842) (BOA, ML.VRD.d., 162, 6-7. 1255/1840; BOA, ML.VRD.d., 91. Ta 1254/Ekim-Kasım 1839; BOA, ML.VRD.d., 41. Ağustos 1254/Ağustos-Eylül 1839; BOA, ML.d., 286, 2. 1842).

Ay	Malın Cinsi	Gümrük (Kuruş)	Geliri
Şubat 1255/1840-1841	Boyalı Halat, Keçi derisi, Urgan, Pirinç, Yağ, Yemeni, İpek, Pekmez, Bez, Sığır derisi, Bal, Halat Beyaz, Kendir tohumu, Pirinç, Leblebi, Manda derisi, Meşin, Kırmızı Sahtiyan, Fındık	1140	

Ağustos 1839	1254/Ağustos	Aba, İpek, Tuz, Halat Boyalı, Beyaz Bez, Kahve, Yemeni, Sabun, Pirinç, Bez, Kasatura, Manda derisi, Kaytan, Koyun derisi, Bakır, Fındık, Urgan, Pabuç, Meşin, Kilim Türkmen, Külâh, İplik Aba, Şarap, Halat Beyaz	846
Ks 1254/Ocak 1840		Bakır, Pamuk, Sadeyağ, Manda derisi, Pekmez, Urgan, Bez, Pirinç, Üzüm, Ceviz helvası, Halat Boyalı, Demir, Nal, Keçe, Çorap, Şal İngiliz, Leblebi, Pasturma, Tarhana, Mum, Bal, Yemeni, Pabuç, İplik, Sarı Meşin, Kısa Aba, Kösele, Sahtiyan	1002,05
Ta 1842	1258/Ekim-Kasım	İslimye abası, Siyah Aba, Barut Siyah, Sığır derisi, Siyah Zerava, Şiyak, Yemeni, Rusya balı, Deve Tüyü Aba, Kaytan kılıf, Rusya Demiri, Çavdar, Yapağı Rusya, Lazot, Fasulye, Ceviz, Sığır derisi Rusya, Manda derisi, Halat Rusya, Kırmızı bez, Yapağı, Keçi derisi, Balmumu, Bal, Sadeyağ, Buğday, Çuka Rif, Renkli Astar, Halı, Çit İngiliz, Fransız çuhası, Cedit Boya, Pamuk ipliği, Şeker, Beyaz Astar, Sahtiyan, Kebir Kırmızı Sahtiyan, Kösele, Arpa, Yemeni, Pabuç, Ağaç kaşık, Ordu kilimi, Sade keçe Rusya, Kösele Rusya, Meşin Astarlık Sahtiyan, Balık yağı, Fındık, Un, Kirbas bezi, İpek, Leblebi, Beyaz bez, Halat Boyalı, Urgan, Nohut, Bulgur, Pekmez, Çivi, Sucuk, Kırmızı Havyar, Nal, Fındık, Üzüm, Demir, Kaytan, Yağmurluk Aba	1745

İlgili defterde dışarıdan gelenler belirtilmediğinden bununla ilgili bilgiler işlenememiştir. 1842'de de on yıl öncesinin benzer kompozisyonu aynen devam ediyordu. Gümrük defterinde Kayserili, Trabzonlu, Tokatlı tüccarlar başı çekmekte, nadiren de Giresunlu, Zileli, Tirebolulu, Köprülü, Merzifonlu, Ünyeli, Samsunlu, Çarşambalı, Lâdikli, Çorumlu, Zileli ve Amasyalı olanlara rastlanmaktadır. Neredeyse tamamı gayrimüslim Kayseri tüccarları dokuma ürünleri ticaretiyle, Trabzon tüccarları ise deri mamulleri satışı veya deri ve palamut gibi hammadde ticaretiyle ilgileniyorlardı. Getirdikleri deri

malzemeleri arasında yemeni, sarı meşin, sahtiyan, kösele, pabuç, kaytan gibi mamul maddeler yer alır. Derilerin önceki tarihlere göre artan oranda hammadde olarak ticarete konu oldukları görülmektedir. Canik'in iç kesimleri artık daha çok halat üretimine yoğunlaşmıştır. Tokat'ta azalan aba üretiminin izlerine zorlukla rastlanmakta, artık başlıca dokuma ürünlerinden olan ipek ham halde satılmaktadır. Ticarete konu olan başlıca dokuma ürünleri kirpas bezi, ham halat, gedus bezi, pamuk ipliği, urgan ve kaytandır. Bölgedeki piyasanın uluslararası ve bölgelerarası özelliği kaybolmuştur. Balkanlar, Kafkasya ve Kırım menşeli tüccarlara ya hiç rastlanmamakta ya da birkaç isimle sınırlı kalmaktadır. Önceki tarihlerde de kayıtları bulunan Kadıköylü tüccarların bölgeyle ticarî ilişkileri devam etmektedir. 1842 yılında toplam 182 tüccar kaydı içinde 62'si gayrimüslimdir. Kayıtlardaki gümrük gelir oranı ve bölge dışına gönderilen hammadde miktarı ticaretin gittikçe mahalli ihtiyaçları karşılayan bir görünüm arz ettiği dolayısıyla yerleştiğine işaret eder. Bölge dışına gönderilen mamul madde bulunmaması bu tespiti destekler. Samsun ve Ünye'ye Rusya, İngiltere ve Fransa'dan ilk defa mal girişi gerçekleşmişti. Bölgede satışı gerçekleştirilen İngiliz şalı, Fransız çuhası ve Rus ham demiri ve deri ürünlerinin değer açısından çok fazla karşılığı olmasa da miktarca önemli sayılabilecek derecededir. Rusya'dan ithal demirin ticaretini yapanların tamamı gayrimüslim tüccarlardır. Sürmeneli, Tirebolulu ve Gelensalı tüccarlar az da olsa İslimye abası ticaretine yoğunlaşmışlardır. Ancak bu ticaret de eski önemini yitirmiştir. Tarım ürünleri arasında pamuk, pirinç, fındık, nohut, leblebi başı çeker. Ünye gümrüğünden elde edilen 885 kuruş ve Fatsa'dan elde edilen 255 kuruş iskelelerin içine düştükleri gerilemenin bir göstergesidir (BOA, ML.VRD.d., 162, 6-7. 1255/1840; BOA, ML.VRD.d., 41. Ağustos 1254/1840; BOA, ML.d., 286, 2. 1258/1842; BOA, D.MMK.d., 23242. 3-4). 1842 yılında ise bir miktar artışla Ünye ve Fatsa iskeleleri 1745 kuruş, Ordu Bulancak iskelesi ise 1273,05 kuruş gelir elde etmiştir (BOA, ML.d., 286, 2. 1258/1842). Yazım şekillerinden yine yakın zamana tarihlendirebileceğimiz Samsun emtia gümrüğü hasılatı defterinde de yaklaşık oranlar vardır. Bu tarihlerde Rus müstemmen tüccar Mihail bölgede tilki, kunduz derisi ticareti yapıyordu. Rus tüccar bir hafta arayla önemli miktarda deri hammaddesi getirmişti. Emtia hasılatı olarak Samsun 8639,05 kuruş, Ünye 317 kuruş, Fatsa iskelesi ise 195 kuruş, gelir elde etmişti (BOA, D.MMK.d., 23242, 3-4)³.

Tablo 7. 1275/1860-1864 Yılları Samsun ve Sinop Gümrükleri İthal/İhraç Malları ve Gümrük Gelirleri (1275/1860, 1279/1864) (BOA, ML.MSF.d. 14680, 2-6. 31 Temmuz 1275/12 Ağustos 1859; BOA, ML.d., 873, 2-3. 31 Ta 1275/12 Kasım 1859; BOA, ML.MSF.d., 16947. 2-4, Mayıs 1275/Mayıs-Haziran 1859; BOA, ML.d., 1022, 2. 31 Ka 1275/12 Ocak 1860; BOA, ML.d., 1024, 2-3. Ks 1275/Ocak-Şubat 1860).

Ay	Malın Cinsi	Gümrük (Kuruş)	Geliri
Temmuz 1859	1275/Ağustos	Tütün, Fındık, Mısır	392
Ağustos 1859	1275/Eylül 1859	Mısır	312

³ Samsun Gümrük hasılatı. Benzer yazım özelliklerine sahip diğer defterlerle karşılaştırıldığında 1250'lilere tarihlendirmek mümkündür.

Ta 1275/Kasım 1859	Un, Demir, Buğday, Mısır	213
Şubat 1279/Ocak-Şubat 1864	Buğday, Arpa, Un	251
Mayıs 1279/Nisan-Mayıs 1863	Buğday, Un, Tütün	312
Ka 1279/Kasım-Aralık 1863	Arpa, Buğday, Un	132
Ks 1279/Ocak-Şubat 1864	Buğday	173

Ünye İskelesi Karantina defteri XIX. yüzyılın ortalarında bölge iskelelerinin kompozisyonlarında önemli değişikliklerin olduğunu gösterir. Bu tarihlerde Orta Karadeniz iskelelerine Rus, İtalyan, Avusturya, İnoz, Sisam uyruklu buharlı gemiler sefer düzenlemeye başlamışlardı (BOA, ML.d., 1022, 2. Ka 1279/Aralık 1863-Ocak 1864; BOA, ML.d., 1024, 2-3. Ks 1279/Ocak-Şubat 1864; BOA, ML.MSF.d., 14680, 1-6. Ağustos 1275/ Temmuz-Ağustos 1859). Bölgeye yabancı uyruklu seferler İngiliz Levant Kumpanyası ile başladı. İstanbul-Trabzon hattında Essex ve Crescent adlı buharlılarla her 15 günde bir sefer düzenleniyordu. 1836'ya kadar seferlerine devam eden şirkete birbiri peşi sıra Avusturya'ya ait Tuna Buharlı Nakliyat Şirketi, yine Avusturyalı Lloyd, Fransız Le Service Maritime Postal de l'Etat ve Rostand, İngiliz Peninsular Oriental şirketleri de katılmıştır (Karakulak, 2017: 660). 1851 yılından itibaren bir kısmı düzensiz seferler yapsa da Mesajeri Maritim ve hemen ardından Fraissinet, Paquet ve Cyprien Fabre kumpanyaları Karadeniz iskelelerine hızlı ve güçlü bir şekilde girdiler. Çoğu İstanbul'dan Trabzon ve Batum'a kadar sefer düzenliyordu (Uygun, 2018: 121). Buna karşılık 1839 yılında İstanbul ile Karadeniz iskeleleri arasında yalnızca iki Osmanlı gemisi sefer düzenliyordu. 1845 yılında Fevaid-i Osmaniye vapurları İstanbul'dan başlayan seferlerine Samsun, Ünye ve Ordu limanlarını da dahil etti. Kırım Savaşından sonra artan ticaretle birlikte Doğu Karadeniz iskelelerine sefer yapan yabancı vapur şirketlerinin sayısı çoğaldı. 1858 yılında bunlara Rus kumpanyası da katıldı. Mesajeri Maritim ve Rus kumpanyası gibi bazıları Ünye ve Fatsa iskelelerine yük ve yolcu durumuna göre uğruyordu. Vapurların çoğu açıktan yük ve yolcu indirme-bindirmeyi tercih ediyordu (Karakulak, 2020: 95-99; Uygun, 2015: 210-215; Uygun, 2021: 318, 335-380). Sefer düzenleyenlerden birisi olan İtalyan uyruklu Kastro Sarafiano 16200 kilelik vapuruyla düzenli şekilde Ünye'ye de uğramaktaydı (BOA, ML.d., 873, 2-3. 29 Şubat 1279/Ocak-Şubat 1864). Böylece Ünye iskelesi doğuda Kafkasya ve Kırım, batıda İstanbul üzerinden İtalya, İspanya, Fransa, Rumeli, Suriye, Mısır ve Yunanistan ile düzenli bağlantı kurmuştu.

Ağır tonajlı yabancı uyruklu gemilerin seyrüsefere başlaması nispeten küçük tonaja sahip yerli denizcilik sektöründe yıkıcı etki bırakmıştır (BOA, ML.MSF.d., 16947, 2-4. Mayıs 1279/Nisan-Mayıs 1863). İskeleye uğrayan Müslüman gemicilerin idaresindeki gemilerin çoğunluğunun küçük gemilerden oluşması rekabet açısından Müslüman gemiciler aleyhine bir durum oluşturmuştur. Bunun yanında

ticaret hacminde meydana gelen daralma gemilerin de küçülmesine neden olmuştur. Gemiler kotra, şayka, sandal kayık, birik, galete, şehdiye birik, çekdiri'den oluşuyordu. Gemicilerin sefer yerleri Trabzon, Ünye başta olmak üzere Ordu, Sinop, Tirebolu, Gerze, Giresun ve özellikle göçmenleri taşıyan gemilerin son uğrak yeri olan İstanbul'dur. Yükler tarım ürünleri ağırlıklı olmak üzere arpa, un, yulaf, demir, buğday, mısır çoğunlukla da yolculardan oluşuyordu. Gemiler Giresun'a tütün, mısır, Giresun'dan İstanbul'a mısır, Trabzon'a ise muhtemelen göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere aralıksız buğday taşımaktaydı. Osmanlı uyruklu Moyis Kaptan'ın 6000 kilelik birik ile Taygan'dan Trabzon'a demir taşıması dikkat çekicidir. Osmanlı topraklarına önemli miktarda Rus demiri girmeye devam ediyordu. Bu tarihlerde Çerkez göçü Doğu Karadenizli gemicilere özellikle de sınıra yakın Trabzon, Rize, Sürmeneli gemicilere önemli bir gelir kapısı oluşturmuş gözüküyor. Müslüman gemiciler sandal ve kayıklarıyla aralıksız göçmen taşımaktaydı (BOA, ML.d., 873, 2-3. 31 Ta 1275/12 Kasım 1859). Devlet de Hidayet-i Bari vapurunu Trabzon'a göçmen taşımakla görevlendirmişti (BOA, ML.d., 873, 2-3. 29 Şubat 1279/Ocak-Şubat 1864).

Farklı tarihlere ait defterler dönemsel olarak değerlendirildiğinde yaklaşık yüz elli yıllık bir döneme toplu bakış imkânı sunmakta ve değişen değerleri izlememize yardımcı olmaktadır. Amasya, Tokat, Merzifon ve Köprü 18. yüzyılda önemli dokuma merkezleri haline gelmişlerdi (Çiçek, 2006: 66-73). Özellikle gelişen dokuma zanaatıyla Anadolu ticaretinin merkezi konumuna yükselen Tokat doğu-batı transit ticaret merkezine dönüştü (Ortaylı, 2004: 121-132). Amasya ve Tokat'ın sahip olduğu ticari olanaklar, 18. yüzyılda Orta Karadeniz iskelelerinin en önemli ihraç ve ithal merkezlerinden biri olmasına katkı sağlamıştır. İç Anadolu'nun hareketlenen Kayseri, Yozgat, Kastamonu çevresinin ticarî bağlantılarını da Samsun ve Ünye'nin sağlamaya başlaması iki iskeleyi transit merkezler konumuna yükseltmiştir.

Yöre dışından tüccarlar bu ticarî ağ içinde faaliyet gösteriyorlardı. Eflak, Boğdan, Kefe, Kırım ve Balkan tüccarları Tokat ve Amasya üretimi dokuma ürünlerini elde etmek için ya kendileri ya da temsilcilerini Samsun ve Ünye'ye göndermekteydiler. 18. yüzyılda Balkanlara ve Kuzey Karadeniz bozkırlarına Amasya, Tokat yapımı yünlü, ipekli, pamuklu dokumaları ve deri ürünleri Samsun başta olmak üzere içinde Ünye iskelesinin de bulunduğu Orta Karadeniz limanlarından Kefe, Varna, Burgaz iskeleleri aracılığıyla sevk ediliyordu (BOA, A.MKT.UM., 264/57. 1 Ca 1273/29 Aralık 1856). Samsun ve Ünye üzerinden ihraç edilen Tokat, Köprü, Merzifon ve Amasya'nın yün-pamuk karışımı dokumaları, Tokat basmaları, pamuk, pamuk ipliği, bogasi (ince pamuklu dokuma) ve kirpas (kaba pamuklu dokuma) Kırım, Nogay, Çerkes diyarı ve Erdel'de talep görmekteydi.

18. yüzyılın son çeyreğinin başı ve yüzyılın sonunda (1770-1771) Samsun gümrüğünden elde edilen toplam bir yıllık gümrük geliri 7628 kuruşa, 1795'da 10 aylık sürede 17960,37 kuruşa, 19. yüzyılın ilk çeyreğinin sonunda (1827) bir yıllık sürede 6304,05 kuruşa, 1829'da bir yıllık sürede 22931,12 kuruşa, 19. yüzyılın ortalarında (1840/1842) ise 8639,05 kuruşa ulaşmıştır. 18. yüzyılın ilk çeyreğinin sonunda (1735-1737) Ünye gümrüğünden elde edilen toplam bir yıllık gümrük gelir ise 4169,36 kuruşa, 18. yüzyılın son çeyreğinin başında (1770/1771) büyük bir düşüşle 97,07 kuruşa, 1795'da 10 aylık sürede 764 kuruşa, XIX. yüzyılın ilk çeyreğinin sonunda (1827) bir yıllık sürede Fatsa ile birlikte 2630 kuruşa, 1829'da bir yıllık sürede 2210 kuruşa, 19. yüzyılın ortalarında dört aylık sürede (1840) ise 885 ve

(1842)'de Fatsa ile birlikte 1745 kuruşa ulaşmıştır. Bu veriler 1768'de başlayan Osmanlı-Rus savaşı sonunda en önemli pazarı durumunda bulunan Kuzey Karadeniz'in elden çıkmasıyla ticaret hacminde bir azalma olduğunu gösterir. Ancak ticarî ilişkilerin eski düzeyde olmasa da önemli sayılabilecek derecede devam ettiği görülmektedir. Dokuma ürünleri 19. yüzyılın başlarına kadar Kırım pazarına girmeye devam etse de giderek azalan düşüş eğiliminden kurtulamadığı, dolayısıyla yüzyılın ilk çeyreği sonunda pazar payını tamamen yitirdiği kayıtlara yansımıştır.

Bunun en önemli sebeplerinden birisi Rumeli şehirlerinin giderek gelişen dokuma merkezleri olarak ortaya çıkışıydı. 19. yüzyılda aba ve kaytan üretim merkezi haline gelen Filibe'ye, 19. yüzyılda Rodop, Tırnova, Pazarçık, Şumnu, İslimye, Samakoy, Tatarpazarçık, Pirdop, Kopriviştitsa gibi yeni aba üretim merkezleri eklenmiştir. Böylece, Filibe ve çevresi, 18. yüzyılın sonlarında yerel piyasadan ziyade, imparatorluğun yakın ve uzak pazarlarına üretim yapan bir imalathane durumuna yükselmiştir. Bu aşamada Balkan şehirlerinin rekabetine karşı koyamayan Tokat ve Amasya şehirleri eski pazarlarını kaybetmişlerdir. Bu şehirlerdeki imalathanelerde dokunan ürünler İstanbul, Tokat ve Amasya gibi eskinin dokuma merkezlerine yollanmaktaydı (Todorov, 1967:1-36). Tokat'ın ana ihraç ürünlerinden biri olan bakır ürünlerinin ise piyasada daha uzun yıllar alıcı bulmaya devam ettiği anlaşılıyor. Ergani'den çıkarılan bakır Tokat'ta işlendikten sonra binlerce deveden oluşan kervanlarla Samsun'a ve kıyı iskelelerine ulaştırılmakta ve buradan da İstanbul ve Anadolu şehirlerine gönderilmekteydi (Genç, 1987: 145-169).

Sonuç

Ünye iskelesi, Tokat, Amasya ve çevre kazalarda dokuma sektörünün gelişmesinin bir yansıması olarak hızlı gelişme göstermiştir. 18. yüzyılda Ankara, Sivas, Kayseri, Tokat, Kastamonu, Amasya'dan gelen ürünlerin kuzey iskelelerine dağıtımının yapıldığı iskeleler arasında Samsun başı çekmekte ardından Ünye gelmekteydi. Bu gelişim döneminde ticaret hacminde yaşanan artış Ünye'de uluslararası bağlantısı olan tüccarların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ancak bu ticarî canlılığını uzun süre devam ettirememiştir. 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Tokat ve Amasya'da dokuma sektörünün adeta çökmesi Samsun ve Ünye iskelesini de olumsuz etkilemiştir.

Rusya'nın Kırım ve Kafkasya'yı entegre etmesiyle de bağlantılı olarak zaten büyük oranda çöküş içerisinde bulunan refah ortamına nihaî darbeyi buharlı gemilerin Karadeniz iskeleleri arasında seyrüsefere başlaması vurmuştur. Buharlı gemilerin Samsun ve Ünye'de boy göstermesi ticari yapının kökten değişikliğe uğramasına sebep olmuştur. Bu yeni gelişme geleneksel denizcilik sektörünü ve ticaret ağını olumsuz etkilemiş, üretim ilişkilerini değiştirdiği gibi bununla bağlantılı birçok sektörün gerilemesine sebep olmuştur (Emiroğlu, 2007: 575; Emiroğlu, 2002: 589-591; Emiroğlu, 2007: 523-525).

Samsun ve Ünye, ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra yeniden toparlanma sürecine girmiştir. Tanzimat reformları sonucu gerçekleştirilen ulaşım ve haberleşmeyi kolaylaştırma, güvenliğin sağlanması ve bürokrasinin teşvik edici ve düzenleyici önlemleriyle ticaret yeniden toparlandı. Bu toparlanma daha ziyade, bu limanların artalanlarının tarım ve zanaat üretiminin Avrupa sanayisinin

ihtiyaçlarına yönelik bir yapısal değişim göstermesinden ileri geliyordu. Sonuçta, bu da Samsun ve Ünye’de ticarî hareketlenmeyi beraberinde getirdi.

Kaynakça

1-Arşiv Kaynakları

a-BOA (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi)

- A.AMD. (Bab-1 Asafi Amedi Kalemi), 25/99.
- A.MKT.NZD.(Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair Evrakı), 398/83.
- A.MKT.UM.(Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı), 264/57.
- BEO.AYN.d. (Babıali Evrak Odası Ayniyat Defterleri), 929.
- C.AS.(Cevdet Askeriye), 380/15725.
- C.BH. (Cevdet Bahriye), 166/7850.
- C.DRB.(Cevdet Darbhane), 10/473; 14/651; 53/2602; 6/263.
- D.BRM.d. (Bursa Mukataası Kalemi Defterleri), 24447; 24315; 24388; 24445.
- D.BŞM.d. (Bab-1 Defteri Başmuhasebe Kalemi Defterleri), 1859; 4152.
- D.MKF.d. (Bab-1 Defteri Mevkufat Kalemi Defterleri), 307/41.
- D.MMK.d.(Bab-1 Defteri Maden Mukataası Kalemi Defterleri), 23242.
- HAT (Hatt-ı Hümayun), 673/32935.
- KK. (Kamil Kepeci), 6187.
- KK.d. (Kamil Kepeci), 2555; 5248.
- ML.d. (Maliye Kalemi Defterleri), 286; 1022; 1024; 286; 873.
- ML.MSF.d. (Maliye Masarifat Defterleri), 14680; 16947.
- ML.VRD.d. (Maliye Varidat Muhasebesi Defterleri), 162; 41; 91; 92.
- MŞH.ŞSC..d (Ünye Şeriyeye Sicili), 8947.
- TŞS (Trabzon Şeriyeye Sicili), 1943.

b-Salnameler

- Trabzon Vilayeti Salnâmesi 1870.* (1993). C.2. Haz. Kudret Emiroğlu. Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı.
- Trabzon Vilayeti Salnâmesi 1871.* (1993). C.3. Haz. Kudret Emiroğlu. Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı.
- Trabzon Vilayeti Salnâmesi 1872.* (1994). C.4. Haz. Kudret Emiroğlu. Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı.

- Trabzon Vilayeti Salnâmesi 1888.* (2002). C.13. Haz. Kudret Emiroğlu. Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı.
- Trabzon Vilayeti Salnâmesi 1894.* (2007). C.15. Haz. Kudret Emiroğlu. Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı.
- Trabzon Vilayeti Salnâmesi 1896.* (2007). C.16. Haz. Kudret Emiroğlu. Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı.
- Trabzon Vilayeti Salnâmesi 1897.* (2007). C.17. Haz. Kudret Emiroğlu. Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı.
- Trabzon Vilayeti Salnâmesi 1901.* (2008). C.19. Haz. Kudret Emiroğlu. Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı.
- Trabzon Vilayeti Salnâmesi 1902.* (2008). C.20. Haz. Kudret Emiroğlu. Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı.

2-Araştırma ve İnceleme Eserler

- Akgündüz, Ahmet. (1990). *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, II. Bayezid Devri Kanunnâmeleri.* İstanbul: Fey Vakfı Yayınları.
- Albayrak, Gökçen Coşkun. (2017). *Dersaadet'in Kileri Tuna Nehri'nde Ticaret ve Devlet.* 1.Baskı, İstanbul: Dergâh.
- Aygün, Necmettin. (2005). *Trabzon'da Ticaret.* İstanbul: Serander Yayınları.
- Beşirli, Mehmet. (2004). Tokat Bakır Kalhânesi'nde Tasfiye İşlemleri ve İstanbul'a Sevkiyat (1793-1840). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 19 (1), 9-37.
- Bıjškyan, P. Minas (Trabzonlu). (1969). *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası 1817-1819.* Terc. ve Notlar, Hrand D. Andreasyan. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Çiçek, Harun. (2006). *Tokat Merkez Sancağı'nın Sosyo-Ekonomik Konumu (1800-1850).* (Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun).
- Darkot, Besim. (1997). Samsun. *İslam Ansiklopedisi.* C.10. Eskişehir: Meb Yayınevi. 175.
- Ekinci, İlhan. (2015). Siyasetin Gölgesinde Limanlaşmamış Bir İskele Perşembe (Vona) İskelesi. *OÜUSBAD*, 5 (12), 149-176.
- Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî. (1999). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi. 2. Kitap.* Haz. Z. Kurşun, S. A. Kahraman, Y. Dağlı. İstanbul: YKY.
- Genç, Mehmet (1987). *17. - 19. Yüzyıllarda Sanayi ve Ticaret Merkezi Olarak Tokat.* Türk Tarihinde ve Türk Kültüründe Tokat Sempozyumu. 2-6 Temmuz 1986. Yay. Haz. S. Hayri Bolay, Mustafa Yazıcıoğlu, Bahaeddin Yediylıdız, Mehmet Özdemir. Ankara: Gelişim Matbaası. 145-169.
- Güler, İbrahim. (2003). *XVIII. Yüzyılda Sinop'ta Gemi İnşa Teknolojisinde Altyapı, İstihkâm, İstihdam, Üretim ve Pazarlama Sorunu.* Türk Bilim Tarihi Kurumu Birinci Uluslararası Türk

Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi. 15-17 Kasım 2001. Bildiriler, Türk Teknoloji Tarihi. Yay. Haz. Emre Dölen, Mustafa Kaçar. İstanbul: İSKİ.

Karakulak, Mesut (2020). *Osmanlı Sularında Rus Vapurları Buharlı Çağında Rus Vapur ve Ticaret Kumpanyası (1856-1914)*. Ankara: TTK.

--- (2017). Buharlı Çağında İstanbul'da Bir Rus Vapur Kumpanyası. *Türk Tarihine Dair Yazılar II*. Ed. Alpaslan Demir, Tuba Kalkan, Eralp Erdoğan. Ankara: Gece Kitaplığı, 657-676.

--- (2021). Akdeniz'de Rekabet: Rus Vapur Şirketi'nin Samsun ve Çevresindeki (İnebolu, Sinop, Ünye Fatsa ve Ordu) Faaliyetleri. *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu I*. Ed. Sadullah Gülten, Tuğrul Özcan, Kâmil Yavuz. Ankara: Fenomen Yayınları, 353-380.

Kul, Eyüp. (2016). 1703 Tarihli Bir Rapora Göre Kratova, Köstendil, Üsküp, Trepçe, ve Jejene Madenlerinin Islahı. *Belleten*, LXXX (288), Ağustos, 395-410.

Ortaylı, İlber. (2004). 19. Yüzyılda Trabzon Vilâyeti ve Giresun Üzerine Gözlemler. *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler I*. 2.Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 121-132.

Todorov, Nikolay. (1967). 19.cu Yüzyılın İlk Yarısında Bulgaristan Esnaf Teşkilatında Bazı Karakter Değişmeleri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. XXVII/1-2, 1-36.

Uygun, Süleyman. (2015). *Osmanlı Sularında Rekabet Mesajeri Maritim Vapur Kumpanyası (1851-1914)*. İstanbul: Kitapyayınevi.

--- (2021). Karadeniz'de Seyreden Gemiler İçin Bir Kılavuzluk Örneği: Hollanda Odesa Konsolosu Chevalier Taltbout De Marigny'nin Denizcilik Çalışması. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, (31), 79-110.

--- (2018). Fransız Fraissinet Vapur Kumpanyası (La Compagne Fraissinet) ve Osmanlı Limanlarındaki Faaliyetleri. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Bahar (24), 97-140.

--- (2021). Fransız Kaynaklarında Ordu. *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu I*. Ed. Sadullah Gülten, Tuğrul Özcan, Kâmil Yavuz. Ankara: Fenomen Yayınları, 293-351.

Çıkar Çatışması Beyanı

“18. ve 19. Yüzyıllarda Ünye Limanı: Bir İskelenin Yükselişi ve Gerileyişi” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Extended Abstract

Located in the central part of the Black Sea, Ünye has had a very important place since the ancient times, with the advantage of being a coastal settlement and the trade facilitating the effect of its connection with the interior, unlike most of the settlements in the region, and has continued this position after the Ottoman rule. Ünye pier, which was in an insignificant position during the transition of the region to Ottoman rule, was managed under Sinop and Samsun customs from the 15th century to the end of the 18th century and underwent significant

changes in the 18th century with the increase in commercial relations with the Northern Black Sea and Balkan piers.

Rather, this change was due to the fact that the background of the port, especially Tokat and Amasya, became the weaving centers and underwent a structural change for the needs of the Balkans and the Northern Black Sea region. The fact that Tokat has become a weaving center has made the city the intersection point of caravan transit transportation. Besides Erzurum-Tokat caravan route, the roads coming from the south by stopping by Kayseri-Sivas and reaching Samsun and the surrounding piers via Tokat had an important role in the importance of the Middle Black Sea ports. In order to send their goods to Istanbul and other cities, the merchants in the interior preferred Samsun and Ünye as the closest piers and were transporting their goods to the city by caravans. The commercial opportunities of Amasya and Tokat contributed to the fact that the Central Black Sea piers became one of the important export and import centers in the 18th century. While some of the Central Black Sea piers lost their importance at this stage, some managed to get ahead of them. The port of Sinop started to lose its central port of the region to Samsun and Ünye at this time, and the increasing trade attracted a significant number of workers to the region. For all these reasons, in the 18th century, Ünye pier got rid of the stagnation it was in and made important breakthroughs, and the commercial activity was also reflected in the shipbuilding industry.

At the end of the Ottoman-Russian war that started in 1768, the trade volume started to decline with the loss of the north of the Black Sea, which was the most important market. However, commercial relations continued to an important extent, although not at the previous level. Although weaving products continued to enter the Crimean market until the beginning of the 19th century, it could not get rid of the decreasing trend, so it completely lost its market share at the end of the first quarter of the century. The collapse of the weaving industry in Tokat and Amasya at the beginning of the 19th century adversely affected Ünye pier and the traditional maritime activities associated with it.

With the measures taken, trade increased again. Although its importance decreased and increased from time to time, Ünye pier gradually increased its transaction volume with the arrival of foreign traders as a result of the Black Sea's opening to international trade, and as a result of the 18th century, it lost its inland sea feature. Most importantly, steamships started to take the pier to the voyage route. With the increase in trade volume in the 19th century, Ünye became one of the busiest ports of the Black Sea with its newly opened agencies, organized expeditions and local and foreign traders. However, the pier has undergone a structural change that meets the needs of the European industry.

From the customs data, which provides important information on a long period from the 18th century to the middle of the 19th century, it becomes possible to follow the periodical commercial development of Samsun and Ünye piers of one hundred and fifty years. The limited trade data on the Black Sea piers until the end of the 19th century makes these records important. This study aims to contribute to Ottoman maritime research by explaining the commercial activities carried out in Port of Ünye in the second half of the 19th century in light of information based on archival records.

Geliş Tarihi / Received Date
16.03.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
26.05.2022

Düzeltilme Tarihi / Revision Date
07.03.2023

Rus Edebiyatında Bir Türk Kültürü Klasığı: Aflatuni'nin *Kilden Harfler, Yüzen Elmalar* Eserinde “Dervişlik”

A Turkish classic in Russian Literature: “Fakirism” and “Dervish” in Clay Letters, Floating Apples by Suhbat Aflatuni

Gülhanım Bihter YETKİN¹

Düzeltilme Metni

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi'nde 2022 yılı Cilt 12 Sayı 2 künyeli 797-812 sayfa aralıklarında yayımlanan *Rus Edebiyatında Bir Türk Kültürü Klasığı: Aflatuni'nin Kilden Harfler, Yüzen Elmalar Eserinde “Dervişlik”* başlıklı makalenin kaynakçasında sehven yapılan hata düzeltilmiştir.

Öz

Çileciliği, tevazuyu, yoksulluğu ve sabrı yaşam tarzı olarak benimseyen, gezgin bir hayat sürdürerek Türkler arasında İslamiyet'in yayılmasında kilit rol oynayan dervişler, kültürel yaşamdaki etkilerinin yanı sıra sanat ve edebiyat gibi pek çok bilim dalının da üzerinde araştırmalar yürüttüğü önemli imgelerdir. Tasavvuf edebiyatının ayrılmaz bir parçası olan dervişler, neredeyse tüm eserlerde her daim insanlara iyiliği ve doğruluğu öğütleyen, güzel ahlak sahibi, hak yolunda ömür tüketen, gönlünü yalnızca Hakk'a bağlayan kişiler olarak ön plana çıkarlar. Her daim cezbedici bulunan Doğu'nun araştırma alanı olan oryantalizmin Batıda belirmesinin ardından dervişlik konusu pek çok ulusun kültüründe ve edebiyatında yerini almaya başlar. Bunlardan biri olan Rus kültüründe dervişlerin doğulu araştırmacıların çalışmalarıyla paralellik göstererek benzer şekilde tanımlandığı görülmektedir. Eşzamanlı olarak Rus edebiyatında da görünmeye başlayan dervişler, yazarlar tarafından dönemlerin, koşulların ve çeşitli edebiyat akımlarının etkisiyle farklı şekillerde yansıtılır. Genel anlamda bilgeliğin ve mistisizmin hâkim olduğu bu derviş tiplmelerine verilebilecek en güçlü örneklerden biri, çalışmamızın teorik kısmında ayrıntılı bir şekilde ele aldığımız Suhbat Aflatuni'nin *Kilden Harfler, Yüzen Elmalar* adlı eseridir. Suhbat Aflatuni'nin sanatında dervişlik konusu geniş yer kaplar. Eserlerinde sıklıkla ele

¹ Arş. Gör. Dr., Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Yabancı Diller Bölümü, Rus Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, e-mail: gulhanimbihteryetkin@odu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-2226-255X

aldığı derviş tiplerinde doğunun gizemini bütünüyle yansıtan yazar, bunu yaparken bir yandan kâmil insan olmanın önemine vurgu yaparken diğer yandan okuyucuya derinden bir yaşam felsefesi aktarır. *Kilden Harfler, Yüzen Elmalar* uzun öyküsünde doğunun mistik dervişi, bir öğretmen olarak kendisini gösterir. Uzun zaman önce bir dervişin zalimce ölümüne sebep olan atalarının cezasını çekerek susuzluk, yoksulluk, cehalet ve daha pek çok felakete mahkûm edilen köyü, içerisinde bulunduğu içler acısı durumdan kurtarmak için gelen öğretmen, yaşanan olaylar sonucunda neredeyse bir önceki dervişin akıbetine uğrayacakken ilahi gücün yardımıyla görevini tamamlar ve söz konusu bölgeden geldiği gibi bir anda kaybolur. Doğunun ilgi çekici unsuru olan derviş imgesinin tüm yönleriyle yansıtıldığı bu eserde Aflatuni, Türk kültürüne özgü bir temayı Rus edebiyatına dahil ederek kültürler arasındaki etkileşime benzersiz bir örnek kazandırır. Bu amaçla çalışmada tasavvufi bir imge olan ve Türk edebiyatının ayrılmaz bir parçası olan dervişliğin Rus edebiyatına yansımaları ele alınmış ve her iki kültür arasında köprü vazifesi gören imgenin ele alınışındaki benzerlikler üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dervişlik, Türk kültürü, halkbilimi, Rus edebiyatı, Suhat Aflatuni.

Abstract

Dervishes were important figures who embraced asceticism, modesty, poverty, and patience as a way of living and played a key role in spreading Islam among the Turks by leading an itinerant life, as well as their influence on cultural life are important images on which many disciplines such as art and literature conduct research. Dervishes, who are an inseparable part of Sufi literature, come to the fore in almost all works as people who always advise people to be good and truthful, have good morals, spend their lives on the path of truth, and connect their hearts only to God. After the birth of orientalism in the West, which is the research area of the East, which is always attractive, the subject of dervish begins to take its place in the culture and literature of many nations. In Russian culture, which is one of them, it is seen that dervishes are defined in a similar way by showing parallelism with the studies of eastern researchers. Dervishes, who started to appear in Russian literature simultaneously, are reflected in different ways by the authors with the influence of periods, conditions and various literary movements. One of the strongest examples that can be given to these dervish types, in which wisdom and mysticism dominate in general, is Suhat Aflatuni's work called Clay Letters, Floating Apples, which we discussed in detail in the theoretical part of our study. The subject of dervish occupies a large place in Suhat Aflatuni's art. The author, who reflects the mystery of the east in his dervish typologies, which he frequently deals with in his works, while emphasizing the importance of being a perfect human being, on the other hand, conveys a profound philosophy of life to the reader. In the long story Clay Letters, Floating Apples, the mystical dervish of the east reveals himself as a teacher. The dervish teacher, who came to save the village, which was condemned to thirst, poverty, ignorance and many other disasters by punishing his ancestors who caused the cruel death of a dervish a long time ago, from this deplorable situation, will almost suffer the fate of the previous dervish as a result of the events but with the help of divine power he completes his mission and disappears as soon as he came from. In this work, in which the dervish image, which is the interesting element of the East, is reflected in all its aspects, Aflatuni brings a unique example to the interaction between cultures by incorporating a theme specific to Turkish culture into Russian literature. For this purpose, the reflection of dervishism, which is a mystical image and an integral part of Turkish literature, on Russian literature has been discussed in this study and the similarities in the handling of the image that serves as a bridge between both cultures are emphasized.

Keywords Dervish, Turkish culture, folklore, Russian literature, Suhat Aflatuni.

Giriş

Tasavvuf kültüründe önemli bir yere sahip olan dervişler, Doğunun mistik ruhunu üzerinden geçtikleri topraklarda tüm canlılığıyla yansıtan önemli dini figürlerdir. Farsça kökenli bir sözcük olan derviş, Kanar'ın Farsça-Türkçe sözlüğünde *yoksul*, *fakir* anlamında kullanılır (Kanar, 2018: 273). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde esas anlamıyla *muhtaç*, *yoksul ve dilenci* olarak geçen derviş sözcüğü, Eski Farsçada (Avesta) *drigôş*, *deryôş ve drigu*; Orta Farsçada (Pehlevîce) *driyôş*; Yeni Farsçada *derviş* şeklinde kullanılır. Sözcüğün hangi kökten türediği ise tam anlamıyla bilinmediğinden bu konuda çeşitli fikirler ileri sürülür. Bir görüşe göre sözcük, sıklıkla kapı önlerinde görünen dilenciler için kullanılan ve bu nedenle *kapı önü* anlamına gelen *der-pîş*'ten gelmektedir. Bir diğer bakış açısı ise Türkçe karşılığı *asılmak* olan *der-âvîhten* mastarının şimdiki zaman kökü *der-âviz* kelimesinden türemiştir. Yine başka bir düşünceye göre *aramak ve dilenmek* anlamına gelen *der-yûzîden* mastarının şimdiki zamanki hali *der-yûz*, kelimenin aslıdır. Fakat dilencilik ile ilgili bahsi geçen karşılıkları sûfilere uygun bulmayan araştırmacılar, söz konusu kelimeyi *inci gibi* karşılığında denk gelen *dür-vîş* şeklinde kullanmayı uygun görürler (Yazıcı, 1994: 188-190). Güncel TDK sözlüğüne göre ise derviş, birkaç anlama birden tekabül eder. Bunlardan ilki, bir tarikata girmiş, onun kurallarına ve törelerine bağlı kimse, alperen; ikincisi, yoksulluğu, çilekeşliği benimsemiş kimse ve son olarak da alçak gönüllü ve her şeyi hoş gören kimsedir (Türk Dil Kurumu, 2019: 640).

Derviş, İslam dini çerçevesinde içsellığe yönelen kişiyi niteleyen en belirleyici tanımdır. Dünya hayatına kayıtsız bir tutum içerisinde olan dervişler, kimi zaman durgun ve sessiz kimi zaman da tam aksine taşkın davranışlarıyla dikkat çekerler. Genel olarak toplumun alt kesiminden olan ve çoğunlukla yarı çıplak, yırtık, yamalı ve kirli elbiseleriyle ön plana çıkan dervişlerin yaygın nitelikleri miskinliktir. Bunun yanı sıra dervişler, harap ve gözü yaşlı kişiler olarak da bilinirler. Bu durumun temel sebebi, dervişin Hakk'a aşk ateşine tutulması ve sevdiğine kavuşamama endişesi taşımasından ya da onun sevgisini yitirme ihtimalinden dolayı daima bir keder içinde yaşamını sürdürmesidir (Işık, 2008: 38-40). Derviş kelimesi, ilk kullanılmaya başlandığı dönemde Allah'a muhtaç olduğunun farkında olan sufi anlamında kullanılır. En güçlü örneklerine IX. yüzyılda rastlanan dervişler, çeşitli öğretiler ve ilkeler bağlamında farklı yollara ayrılırsalar da bu kollar altında her dönem varlıklarını sürdürürler (Yalım Eren, 2019: 13-16). İnsan canlısı ve yoldaşı olarak varlıklarını gösteren dervişler, ortaya çıktıkları andan itibaren pek çok ülkenin ve kültürün dikkatini çekerek sayısız araştırmacının ana malzemesi olurlar. Nitekim bu çalışma alanlarından biri de edebiyattır. Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan ve İslam'ın öğretilerini Müslüman coğrafyalara yaymada etkin rol oynayan dervişler, Türk edebiyatında da pek çok önemli şahsiyetin ve sanatçının yapıtına konu edindiği eşsiz kahraman tipler olarak kendilerini gösterirler. Bu araştırmacının amacı, Türk kültüründe sıklıkla rastlanan dervişliğin önce edebiyata geçişini, bu bilim dalında önemli şahıslar tarafından işlenişini, ardından da uzun yıllar etkileşim içerisinde olduğu Rus edebiyatında yerini alışı somut bir örnek bağlamındaki analize ön plana çıkarmaktır.

Türk Kültüründe ve Edebiyatında Dervişlik

Son derece geniş bir bölgede çeşitli ulusların dilinde benzer anlamlara sahip olan derviş sözcüğü, geçirdiği tarihsel yolculuğu boyunca içinde bulunduğu kültürle yoğrulur ve ait olduğu kültür tarafından yeniden üretilir. Özellikle Türk halkbiliminde özel bir yere sahip olan dervişler, pek çok disiplinin üzerinde ayrıntılı araştırmalar yürüttüğü şahsiyetler olurlarken, edebiyatın da odak noktasına çekilen önemli figürler halini alırlar. Nitekim klasik Türk şiirinde baskın bir şekilde ön plana çıkan derviş tipi, tasavvuf anlayışının tarihsel bir olgu olarak vücut bulmasıyla belirir. İslam'ın ilk dönemlerinde özellikle bilindik âlimlerin büyük şeyhlere biat etmeleri, devletin başındakilerin bizzat tekke ve zaviye yaptırarak söz konusu düşünceyi desteklemeleri neticesinde *derviş tarzı* yaşam biçimi yaygınlaşır (Erol, 2009: 350-352).

İslam'ın Arap toplumlarının yanı sıra diğer topluluklara da yayılması sonucunda bilhassa Türkler arasında çeşitli dini inanç uygulamalarının yerini Müslümanlığın esasları alır. Özellikle Anadolu'da İslam'ın kabulüyle dervişler, hem Müslümanlığı hem de tasavvufi yaşam öğelerini insanlara aktarırlar. Çok geçmeden dervişlerin bu anlatımları, şairlerin sözlerini ve şiirlerinin içeriklerini büyük ölçüde değiştirir. Artık şiirlerde Allah, Hz. Muhammed ve diğer dini-tasavvufi unsurlar baskın bir şekilde yer alır. Dini içeriklere ek olarak şairler arasında edebi türlerde de farklılaşmaya gidilir ve *münâcât*, *hilye*, *kaside*, *na't* gibi dini yazım türleri hâkim olmaya başlar. Bu yeni yazım anlayışı ile birlikte Kur'an-ı Kerim'in *Besmele* ile başlaması nedeniyle şairler, yapıtlarına besmele ile giriş yaparlar ya da ona atıfta bulunurlar (Öksüzöğlü, 2019: iv).

Anadolu'da dervişlik, ilk Türk sûfisi Hoca Ahmet Yesevî'nin öğretileri ve onun takipçileri ile başlar. Yesevî'nin dini konuları sûfiyâne ilkelerle öğretmek için kaleme aldığı eseri *Divân-ı Hikmet*, bir yandan büyük hocayı dinî-tasavvufi Türk edebiyatının kurucusu yaparken diğer yandan da söz konusu edebiyatın ilk tarihi belgesi olma niteliğini kazanır. Yesevî, bu şiir antolojisinde dervişliğin erdemine genişçe yer verir. Yesevî'nin dervişleri, halk içinde dolaşarak insanlara ilahiler okurlar ve üstün insan (insan-ı kâmil) olabilmenin yollarını anlatırlar. Bu nedenle bahsi geçen dervişler, İslam öncesi dönemdeki sözlü eserleri dile getiren ozanlarla özdeş tutulurlar ve büyük hürmet görürler. Türkler bu derviş şairlere *ata*, *baba*, *hoca* gibi adlar verirler. Fergana, Buhara, Taşkent, Kaşgar, Semerkant vb. bölgelerde yetişen bu dervişler, halka tasavvufu öğretirler. Sosyal yaşamın içerisinde etkin bir rol oynayan dervişler, bir yandan zaviyeler kurarak halka dini öğretileri yayarken diğer yandan hem geçimlerini sağlamak hem de insanlara yardımcı olabilmek için hayvancılıkla ve çiftçilikle meşgul olurlar. Yesevî'nin dervişliği yücelten bu önemli çalışması, halk üzerinde büyük tesir oluşturur ve eğitim kurumlarında sıklıkla okutulur (Ortakçı, 2020: 1-2).

Anadolu coğrafyasında dervişliğe büyük önem veren ve sanatında derviş kahramanları sıklıkla ele alan bir diğer önemli şair Mevlana Celaleddin-i Rumi'dir. Yaşamı ve şahsiyetiyle gerçek bir sufi olan Mevlana, kaleme aldığı yapıtlarıyla halen etkisini sürdüren seçkin bir sanatçıdır. Kendisi kurmasa da hayattayken temellerini attığı ve ölümünün ardından oluşumlanan Mevlevilik geleneği, bireyi ideal ölçüde yetiştirmeyi hedefleyen bir terbiye mektebi ve eğitim ekolü halini alır. Mevlevilik geleneği,

temelinde tasavvufu şekil alır ve çok daha çeşitli yansımalarla ilim yelpazesini genişletir. Bu yayılma ve genişleme esnasında Mevlana'nın yanında yer alarak ona yoldaşlık eden, onu her manada destekleyen sayısız müridin yanı sıra gönlünde seçkin bir yere konumlandığı dervişler de ön plana çıkar (Aksoy vd., 2016: 96-103). Bu nedenle Mevlana'nın felsefi ve sanat yaşamında dervişler geniş yer kaplar. Nitekim önemli yapıtı *Mesnevî*'de sıklıkla derviş kahramanlarla karşılaşmak mümkündür. Dervişleri yoğunlukla ele aldığı bu şiir çalışmasında Mevlana'nın gemide hırsızlıkla suçlanan bir dervişi anlattığı hikâye son derece dikkat çekicidir. Çalınan bir eşya karşısında töhmet altında kalan dervişin Allah'a yalvarmasıyla bulunduğu ilahi yardımın anlatılışı, Mevlana'nın dervişlere yönelik tutumunu ayrıntılı bir şekilde gözler önüne serer.

Dervişlik temasına ve derviş kahramanlara sanatında belirgin yer ayıran bir diğer önemli şair de Yunus Emre'dir. Şiirlerinde genel anlamda Allah aşkını ve manevi coşkunluğu ön plana çıkaran şair, temel hedefinin Hakk'a ulaşmak olduğunu dile getirir. Bu nedenle sanatında derviş kavramını sıklıkla kullanır (Özdemir, 2021: 564). Yunus Emre, birçok şiirinde dervişliğin kudretinden, öneminden ve niteliklerinden bahseder. Bireyin manevi dünyasına ayna tutan şair, insanı dünyaya bağlayan her şeye mesafeli bir tavır takınır. Yunus'a göre derviş, güçlüklerle dolu bir yola çıktığını bilmelidir ve bu yolda daima iradeli olmalıdır. Dünyada çektiği fakirlikten utanmamalı, sevgilisine ulaşmak için başka birine ihtiyacı olmamalıdır. Derviş, hiçbir zaman almaz, daima veren taraftır. Çünkü maddenin varlığı ve yokluğu onun için aynıdır. Yaratandan ötürü yaratılanı sever ve herkese eşit gözle bakar (Erol, 2009: 353-355). Dervişin temel niteliklerini belirgin hatlarla çizen Yunus Emre, öğretici bir dilden faydalanarak hem onları yüceltir hem de haklarında olumsuz düşünceye sahip kişilere karşı onların tarafını tutar. Böylelikle dervişlerin kendi hallerinde, zararsız insanlar olduklarını belirtirken, din ve tasavvuf yolunda edindikleri yüce kimliklerini ön plana çıkarır (Özdemir, 2021: 575).

Türk edebiyatında dervişliği ana tema edinen ve derviş tiplerini eserlerinde sıklıkla kullanan önemli daha pek çok sanatçı yer almaktadır. Yukarıda bahsedilen şahsiyetlerin yanı sıra insanlara iyiliği öğreten ve fazilet öğretilerini buldukları yerlerdeki halklara aşılama görevini kendisine vazife edinen dervişleri yapıtlarında başkahraman olarak konumlandıran diğer önemli yazar ve şairler şu şekildedir: Ahmet Paşa, Ümmî Sinân, Sunullah Gaybî, İsmail Hakkı Bursevî, Şeref Hanım, Salacıoğlu Mustafa Celvetî, Niyâzî-i Mısri vb. (Erol, 2009: 355-359). Tarih boyunca gerek savaşlar gerekse siyasi ilişkiler ve kültürel etkileşimler sonucu pek çok ülkeyle ve milletle iç içe olan Türk edebiyatı, ilham aldığı kadar sayısız ulusun edebiyatına da esin kaynağı olur. Bunlardan biri de Rus edebiyatıdır. Çalışmamızın ilerleyen bölümünde Rus ve Türk edebiyatlarının oryantalist unsurlar çerçevesindeki etkileşimi ve dervişlik konusunun Rus edebiyatına geçiş öyküsü ele alınacaktır.

Rus Kültüründe ve Edebiyatında Dervişlik

Batı ile Doğu arasındaki karşılıklı ilişkiler, bir yandan ikili arasındaki tutkulu bir merak diğer yandan da küçümseyici (Doğu'nun her daim Avrupa ülkeleri tarafından aşağı görülmesi gibi) bir tutum çerçevesinde çok sayıda aşamadan geçerek oluşur. XVIII. yüzyılın başlangıcından itibaren Avrupa, Doğu'nun olumlu bir model olarak ilgisini çektiği süreç olan "Doğu Rönesansı"nın iki önemli dönemini yaşar: romantizm ve modernizm. Özellikle 1880-1920 yılları arasında doruk noktasına

ulaşan ve Avrupalıların *doğululuk* merakının ön plana çıktığı modernizm döneminde Doğu, Avrupa'nın ekonomiden sanata kadar çok çeşitli alanlardaki gelişiminde bir alternatif olarak ele alınmaya başlanır (Тольц, 2013: 5-6). Böylece Doğu, "Avrupa maddi medeniyetinin ve kültürünün ayrılmaz bir parçası", "bir geçmişe ve düşünce geleneğine, canlı ve renkli bir çizgiye ve kendi kelime dağarcığına sahip bir fikir" olarak Rus kültür dünyasına dâhil olur (Саид, 2006: 8,12). Her ne kadar kültürde ve eski Rus edebiyatında Doğu'nun sakinleri olan *Sarazenler*² düşman olarak algılandılar da zamanla Rus kültürünün önemli eylem adamları, edebiyatçılar, şairler, seyyahlar ve bilim insanları çelişkileri ve güzelliği, çeşitliliği ve kültürel özgünlüğü içinde Doğu'yu aydınlatırlar. Doğu kültürünün araştırılmasında önemli dönüm noktası, Tverli tüccar ve gezgin Afanasi Nikitin'in *Üç Deniz Ötesine Seyahat (Хождение за три моря)* adlı eseri olur. Hemen peşi sıra onu takip eden, *Pers Çarlığına Seyahat (Хождение в персидское царство)* adlı eseriyle tüccar Fedot Kotov olur. Her iki eserde de İslam kültürünün gelişimi ve incelenmesi ana konudur. G. R. Derjavin, A. S. Griboyedov, M. Yu. Lermontov, D. P. Oznobişin, A. S. Puşkin, V. G. Benediktov, A. F. Veltman, A. N. Muravyev, A. G. Rotçev, F. İ. Tyutçev, A. A. Fet, A. N. Maykov, A. N. Apuhtin, İ. A. Bunin gibi pek çok klasik dönem yazarının ve şairinin sanatında doğu imgesine rastlamak mümkündür (Томилова, 2014: 16-18).

Rus edebiyatında ve kültüründe sosyal ve manevi yaşamın marjinal yönleri daima özel bir yer işgal eder: seyyahlık, keşiflik, çilecilik, kehanet ve meczupluk. Özellikle bu nedenledir ki Rus edebiyatı, Müslüman kültürün önemli olgusu olan dervişliğe son derece ilgi gösterir. Rus biliminde derviş olgusunun en derin araştırmacısı P. A. Pozdnev, *derviş, sufi ve fakir* kelimelerini eş anlamlı olarak gösterir (Позднев, 1886: 82-83). Rus araştırmacılar da tasavvuf ile dervişlik arasında yakın bir ilişki kurarlar. Nitekim akademisyen Muhammedhocayev, dervişliğin Sufi öğretilerinin bir dalı olarak kabul edilebileceğini dile getirir: "*Tasavvuf içerisinde çeşitli yönelimler ve akımlar vardır. Bunların temsilcileri arasında fakir dervişleri, şeyhleri-çiftçileri, esnafları, şairleri vb. bulabilirsiniz*" (Мухаммедходжаев, 1990). Pozdnev ise dervişliğin tasavvuftan daha geç bir kavram olduğuna inanır. Araştırmacı, ancak ilk tarikatlar belirli kurumlara dönüştüğünde söz konusu kişilerin derviş olarak adlandırılmaya başladıklarını, bundan önce Arabistan ve İran'da onlara Sufi denildiğini belirtir (Позднев, 1886: xxi). Ancak başka bir görüşe göre sufilik, dervişlikten önce gelse de aslen onun pratiğinden doğmuştur. Rus filozof M. T. Stepanyants, "*Sufiler önceleri gezgin dervişlerdi. X. yüzyıla kadar ilk Sufi dernekleri kuruldu*" (Степанянц, 1987: 8) diyerek söz konusu yargıyı destekler. Buna göre araştırmacı, sufilik felsefesinin ilkelerinin gelişmesinden önce dervişlik yaşam ve düşünce tarzının mevcut olduğunu savunur. Böylece kültür ve edebiyatta bir imge olarak derviş, toplumsal yapıdan bağımsız bir sufi, mistik, bilge, çoğu zaman bir çilecidir (Томилова, 2014: 21-24).

Derviş imgesi, edebiyatta oryantalist eğilimin ortaya çıktığı XVIII. yüzyıldan itibaren Rus yazınında sıklıkla yer almaya başlar. Rus yazar, şair ve tarihçi N. M. Karamzin'in 1798 yılında yayımlanan *Yabancı Edebiyat Panteonu (Пантеон иностранной словесности)* adlı almanağı, Rus okuyucusunu *Derin Düşünceli Derviş (Дервиш в глубокомыслии)* adlı doğu fıkrası ile tanıştırır. XVIII. yüzyılın önemli yazarı ve doğubilimcisi D. Kantemir'in sanatı Rus kültürü için özel bir yere sahiptir. Kantemir, ilk felsefi çalışması olan *Divan ya da Bilge ile Dünya veya Ruh ile Beden*

² Orta Çağ'da Araplara ve tüm Müslümanlara verilen addır.

Arasındaki Anlaşmazlık (Диван, или спор мудреца с миром, или тяжба души с телом) adlı eserinde dervişe yakın bir toplumsal insan modeli oluşturur. Yazara göre gerçek insan, akıyla kendini yükseltebilendir ve insanın iyiliğe yöneliminin tam olarak gerçekleşebilmesi için onu kendini geliştirmeye, erdeme teşvik eden sebepleri bilmesi gerekir. Bir diğer büyük Rus yazar ve şair A. S. Puşkin'in *Erzurum'a Yolculuk (Путешествии в Арзрум)* adlı eserinde ele aldığı derviş tiplmesi, söz konusu yazın türüne güçlü bir örnek teşkil eder. Puşkin'in bu eserindeki hikâye anlatıcısı, dervişin bir şair gibi özgürlüğü seven, dünyevi hazlardan feragat eden kişi olduğunu ve kendisine Yaratanın tahsis ettiği kaderi izlediğini gösterir. Sarıklı ve oryantal giysiler içinde saf bir Süryanice lehçesinde Arapça konuşarak Asya'da ve Afrika'da çok sayıda seyahat gerçekleştiren ve doğuda *Monsieur Yusuf* olarak bilinen A. İ. Senkovski'nin sanatında, dervişlik teması ve tipolojik bir derviş varyantı olarak bedevi tiplmesi, *Bedevi (Бедуин)* ve *Bedevi Kadın (Бедуинка)* gibi uzun öykülerinde ve poemalarında geniş yer kaplar (Томилова, 2014: 38-50, 65). Çalışmalarında genel anlamda doğu temasını işleyen Senkovski, üniversitede öğretmen olarak görev yaptığı yıllarda Müslüman Şark'ın tarihi, dili ve edebiyatı, halkbilimi üzerinde pek çok önemli çalışmalara öncülük ederek ilerleyen süreçte dervişlik konusunun en canlı olduğu Rus oryantalizmine yeni boyutlar kazandıran önemli şahsiyetlerin yetişmesine de büyük ölçüde katkı sağlar (Mevsim, 2016: 283). Halkın içinden bir şair olan M. D. Suhanov, *Hasta ve Derviş (Больной и дервиш)* adlı masalıyla Rus edebiyatında derviş temalı eser kaleme alan bir diğer yazar olur.

1814 yılında İ. A. Krılov, *Alageyik ve Derviş (Лань и дервиш)* adlı masalını yazar. Krılov'un bu eserinde derviş, önceki çalışmalarda da ele alındığı gibi kurt yavrularını besleyen alageyiklerin *aklı başında* bir muhatabı olarak tasvir edilir. Derviş imgesinin daha gelişmiş hali, N. N. Karazin'in nesrinde ön plana çıkar. Karazin, XX. yüzyılın başlangıç döneminde derviş tiplmesini ele alan ilk yazarlardan biridir. Bu temadaki en başarılı ve ünlü eserleri arasında *Uzak Kıyılarda (На далеких окраинах)*, *Kar Çıkarma Peşinde (Погоня за наживой)*, *İki Ayaklı Kurt (Двуногий волк)*, *Sazlıklarda (В камышах)* yer alır. Karazin'in nesrinde derviş tiplmesi, bir şark gezgini, dindar bir keşiş, Tanrı ile iletişim kurmak için alışılmadık yollar arayan bir çileci olarak ön plana çıkar. Şair ve tiyatro eleştirmeni L. M. Vasilevskiy, *Derviş (Дервиш)* adlı şiirinde dervişin yaşam biçimi ile okuyucuyu tanıştırır, derviş ile şairi mukayese eder ve bu karşılaştırmayı insanlara hizmet etmesi gereken bir köle imgesiyle tamamlar. Şair V. Ya. Parnah'ın *Dervişler (Дервиши)* şiirinde dervişlerin parlak bir dans sahnesi gözler önüne serilir. A. Bely'ın *Afrika Günlüğü'nde (Африканский дневник)*, bir dervişle tanışma deneyimi şiirsel bir nesir biçiminde aktarılır. Doğu ve dervişlik teması, XX. yüzyıl Rus edebiyatında önemli bir dönemi kapsayan Gümüş Çağ'da da büyük ilgi görür. Dönemde çeşitli araştırmacılar, V. Hlebnikov, V. Kamenski, N. Aseyev, M. Kuzmin (*...Mekke ve Medine'yi Kim Gördüyse Şanslıdır! (...кто видел Мекку и Медину – блажен!)*), N. Klyuyev (*...Mekke'nin Gri Olonets Kulübesi Gibi Görünmesi Tevekkeli Değil (...недаром мерещится Мекка олонецкой серой избе)*), A. Ahmatova (*Bu Vaşak Gözlerin Senin, Asya (Эти рысьи глаза твои, Азия)*), G. İvanov (*Gece Parladı Ömer Hayyat (Сияла ночь Омар Хайям)*) gibi önemli Gümüş Çağ şairlerini Rus dervişler olarak adlandırır. Bu dönemde derviş, derin bilginin taşıyıcısı, canlı, mistik, içten ve otantik bir geleneğin temsilcisi olarak edebi imgelerde vücut bulur. Söz konusu yazarların ve şairlerin yanı

sıra derviş tiplemesi, V. Tardov'un, A. S. Geyntselman'ın, S. Gorodetski'nin, Ye. Vinokurov'un, V. Mayakovski'nin, B. Lapin'in, O. Suleymanov'un şiirinde ve A. V. Almatinskaya'nın *Zulüm (Гнет)* adlı romanında odak figürüdür. Edebiyatı yerini almaya başladığı andan itibaren çok sayıda yazarın ve şairin eserine kahraman olan derviş, çağdaş Rus edebiyatında da aynı ölçüde aktüelliğini korumayı sürdürür. Nitekim dervişlik konusu, çağdaş edebiyatta K. Kozırov'un ve B. Ostanin'in *Derviş'in Arayışları (Поиски дервиша)*, V. Rıbakov ile İ. Alimov'un *Bağımsız Dervişlerin Durumu (Дело незалежных дервишей)* ve V. Pelevin'in *Hiçbir Yerden Hiçbir Yere Geçiş Döneminin Diyalektiği (Диалектика Переходного Периода из Ниоткуда в Никуда)* eserlerinde ele alınmaya devam eder. İncelenen eserlere bakıldığında derviş, daima kutsal ve ideal bir insan olarak çizilir. Nitekim bu gelenek, XX. yüzyılın son dönemlerinde de benzer bir şekilde varlığını sürdürür (Томилова, 2014: 38-50, 65).

Tacik asıllı Rus şair Temur Kasimoviç Zülfikarov'un şiir sanatında bir olgu olarak dervişliğin en önemli iki özelliğine vurgu yapılır: tevazu (kaderin izleri dervişin üzerine nemli bir toprak gibi çökmüştür) ve yolculuk. Zülfikarov'un sanatı, dünyanın Müslüman ve Hristiyan resimlerinin işbirliğinin, tasavvufun poetikası ile Rus şiirinin karşılıklı etkileşiminin çarpıcı bir örneği niteliğindedir. Zülfikarov'daki derviş tiplemesi, zikir yapan ve sadaka ile yaşayan bir İslam mistiğinin tarihsel olarak tanımlanmış bir figürüdür. Bir diğer yazar Aleksandr Viktoroviç İliçevski'nin *Pers (Перс)* adlı romanında derviş imgesi çok yönlüdür. Yazar, bizzat çocukluğunda tanıştığı İslam mistisizminin temsilcileri olan dervişleri romanında tasvir eder. İliçevski'nin *Matisse (Матисс)*, *Matematikçi (Математик)*, *Anarşistler (Анархисты)* ve *Ay-Petri (Ай-Петри)* adlı romanlarında da arketipik kökenleri dervişliğe kadar uzanan kahramanlar yer alır. İliçevski'nin sanatında dervişlik konusu önemli bir yere sahiptir. Tanrı'yı, dünyanın özünü ve bizzat kendini aramak için çıkılan yolculuk, İliçevski'nin kahramanlarının baskın yaşam tarzıdır (Томилова t. y.). Rus akademisyen Tomilova'nın bu konu üzerinde uzmanlaştığı çalışmaları baz alınarak yapılan araştırmalar neticesinde söz konusu dönemde dervişliği sanatında ön plana çıkaran ve çalışmamızın teorik kısmına da güçlü bir örnek teşkil eden bir diğer yazar Suhbat Aflatuni'dir. Türk kültürünün eşsiz teması olan dervişliği Rus edebiyatına özgü bir üslupta inceleyeceğimiz sıradaki bölümde kültürler arasındaki etkileşimin boyutları gözler önüne serilerek iki farklı ulusal mirasın edebiyat aracılığıyla nasıl ortak paydada bir araya gelebileceği sunulmaya çalışılacaktır.

Bir Derviş Edebiyatı Örneği: Suhbat Aflatuni Kilden Harfler, Yüzen Elmalar

1971 yılında Taşkent'te dünyaya gelen ve asıl adı Yevgeni Viktoroviç Abdullayev olan Özbek asıllı Rus şair ve yazar Suhbat Aflatuni, aynı zamanda nesir yazarı, eleştirmen, tarihçi ve filologdur. Yazın dünyasında eleştirel makalelerini gerçek adıyla yayımlayan Aflatuni, şiirlerinde ve nesir çalışmalarında ise Arapçada *Platon'un Diyalogları* anlamına gelen Suhbat Aflatuni takma adını kullanır (Platon'un Arapçadaki karşılığı Aflatun iken, Suhbat ise diyalog anlamına gelir). 1993 yılında Taşkent Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi'ni tamamlayan Aflatuni, 1999 yılında şair S. Yanışev ve V. Murathanov ile birlikte *Taşkent Okulu* adlı edebiyat topluluğunu oluşturur. Aynı yıl, bu grup tarafından yayımlanan *Küçük İpek Yolu (Малый шелковый путь)* almanağında (1999-2004, beş sayı), *Hint Yazı (Индийское лето)* adlı ilk şiir koleksiyonu basılır. Nesir yazarı olarak ilk çıkışını

2002 yılında *Taşkent Romanı (Ташкентский роман)* ile yapar ve kısa bir süre sonra da bu eseri için o zamana dek verilen tek Rus edebiyat ödülü olan *Rus Ödülü'nü (Русская премия)* (2005) almaya hak kazanan ilk kişi olur. 2015 yılında Rusya ile Orta Asya'nın tarihini ve yaşamını anlattığı *Kâhinlerin İbadeti (Поклонение волхвов)* adlı romanını yazar. 2016 yılında insanlığın inançsız yaşayamayacağını, aşk ile inanç arasında sıkı bir ilişki olduğunu vurguladığı, mitolojik içeriklerle dolu eseri *Karınca Çar'ı (Муравьиный царь)* kaleme alır. 2019 yılında yayımlanan *Dünyevi Cennet (Рай земной)* romanında bir psikolog olarak kendisini deneyen yazar, sıradan olmayan insan kaderlerini ayrıntılı bir şekilde tasvir eder. Halen Taşkent'te yaşamını sürdüren Suhbat Aflatuni'nin eserlerinin büyük bir çoğunluğunda Sovyet sonrası dönemde Orta Asya kültürünün ve Rus dilinin rolüne ilişkin önemli sorunları gün yüzüne çıkaran mitolojik, ulusal ve dini alt metinler yer alır. Suhbat Aflatuni, yapıtlarında ortak bir kültürel ve dilsel alan oluşturarak çeşitli dinlerin dilsel özelliklerini, efsanelerini, geleneklerini ve sembollerini birleştirir (Раджабова, 2021: 167-170).

Sanat yaşamı boyunca pek çok ödüle layık görülen Aflatuni'nin yazınsal kariyerinde dervişlik konusu geniş yer kaplar. 2005 yılında yayımlanan *Kuşku Günü (День сомнения)* adlı uzun öyküsünde Aflatuni, birkaç derviş tiplmesi oluşturur. Söz konusu eserinde çağdaş dünyada dervişlerin var olabilmesinin mümkün olup olmadığı sorusunu sorar. En nihayetinde de yalana ve riyakârlığa dayanan günümüz toplumunun gerçek bir derviş yetiştiremeyeceği cevabını verir. Ancak Aflatuni, her şeye rağmen yine de böyle bir dervişin çıkabileceğine yönelik imada bulunarak öykünün sonunda bir umut bırakır. 2007 yılında okuyucusuyla buluşan bir diğer uzun öyküsü *Penuel'de (Пенуэль)* derviş motifini döngüsel zamanda bir kahraman oluşturarak derinleştirir ve geliştirir. Eserinde Sovyet dönemine ait temaları, tarihsel hafızanın korunmasını, hoşgörüyü işlerken dervişlik motifini vurgular (Балтабаева, 2021: 244-245). Çalışmamızın odak noktasında yer alan ve Suhbat Aflatuni'nin nesrinde ön plana çıkan *Kilden Harfler, Yüzen Elmalar (Глиняные буквы, плывущие яблоки)* eseri, özellikle Türk kültüründe hâkim olan dervişlik temasını birebir yansıtması açısından ayrı bir öneme sahiptir.

Suhbat Aflatuni'nin 2006 yılında *Oktyabr* dergisinde yayımlanan *Kilden Harfler, Yüzen Elmalar* öyküsünde hikâyenin konusu çok katmanlıdır. Eserin dış olay bazlı planı şu şekilde işler: içerisindeki insanların büyük fakirlik ve yokluk çektiği, aynı zamanda batıl inançları ile hayatta kalmaya çalışan bölge halkının cehaletinin belirgin bir şekilde hissedildiği eserin ana mekânı olan kışlağa³ şehirden yeni bir öğretmen gelir. Kendisinden önce köyde görev yapan öğretmen, yerel halkla ortak bir dil bulamadığı için intihar etmiştir. Yeni öğretmen çocuklara sadece eğitim vermekle kalmaz, onlara çevrelerindeki dünyanın sırlarını da ifşa eder. Diğer yandan öğretmenin geldiği köy çok kötü günler geçirmektedir. Yağmur yağmadığı için yıllardır buraya tek bir damla su düşmemiştir. Ağaçlar kurumuştur ve sakinlere göre onlardan intikam alıyorlardır. İnsanların rüyalarına giren tek hayalleri de bu nedenle derenin sularında yüzen elmalar olur. Su eksikliği, önceki bir zamanda katledilen dervişin ölümünün cezası olarak algılanır. Ancak dervişin yeniden doğuşuyla bereketli yağmur dökülecek, su olacak ve genel anlamda her yere iyilik gelecektir. En nihayetinde de beklenen kehanet gerçekleşir. Yeni öğretmen, peşine düştüğü sırra erişir ve köye gelen su ve yaşanan daha birçok mucizeyle onun aslında yeniden dirilen derviş olduğu anlaşılır.

³ Orta Asya'da köylere verilen addır.

Toplamda iki bölümden oluşan öykünün henüz ilk satırlarında okuyucuyla diyalog kurarmışçasına sürdürdüğü aktarımıyla ön plana çıkan anlatıcı, uzun zamandır aynı şekilde devam eden yaşamlarına yeni birinin oldukça farklı bir şekilde dâhil olduğundan bahseder: "Bize yağmurla birlikte geldi. Geldiğinde hepimiz çok şaşırдық. Ancak yağmur yağıyordu ve bu insanın gelişinin iyiye işaret olduğuna karar verdik" (Афлатуни, 2006: 1). Köy halkı öylesine sıradan bir yaşam sürdürmektedir ki bu yeni öğretmenin üstelik bir de uzun zamandır hayalini kurdukları ve hatta anlatıcının bu hayali nitелеmek için kullandığı "dürüst olmak gerekirse bizim tek bir Tanrımız var, o da su" (Афлатуни, 2006: 1) cümlesiyle gün yüzüne çıkan su ile birlikte gelmesi, insanlar arasında büyük şaşkınlığa sebep olur. Nitekim kışlaktaki en büyük sıkıntı ve bu nedenle bölgede verimsizliğe neden olan suyun olmamasının vahameti, eserde kahramanlar tarafından özellikle elma ağaçları üzerinden açıklanır. Çünkü elma ağaçları saçak kök yapısına sahiplerdir ve diğerlerine oranla çok daha fazla neme ve suya ihtiyaçları vardır. Bu nedenle eserde anlatıldığı üzere, kuraklığa sebep oldukları düşüncesiyle insanlara saldırmaya başlamışlardır. Köy halkının bu düşüncesi, bir yandan söz konusu insanların ne derece batıl inançlara tutunduklarını gözler önüne sererken diğer yandan da köydeki yaşamın içler acısı durumunu yansıtır.

Türk kültüründe önemli bir konuma sahip olan derviş imgesinin pek çok niteliğiyle vücut bulduğu öğretmen kahraman, bir anda ve nereden geldiği bilinmez bir şekilde ortaya çıkmasıyla daha ilk görünüşünden gezgin dervişlere örnek teşkil eder. Üstüne bir de kahramanın mucizeyle gelmesi onun hakkındaki görüşlerin ilk bakışta iyi bir tonda seyretmesine yardımcı olur. Diğer yandan adı *ilim sahibi, bilgili* anlamına gelen Arif olan ve gizli bilgilere vakıf olduğuna gönderme yapılan öğretmen, anlatıcının hikâyelemesinde sürekli olarak düşünceli haliyle dikkat çeker ve bu yönüyle dervişlerin bilgeliklerini gösteren özelliklerine atıfta bulunur. Bunun yanı sıra eskiden köyde öğretmenlik yapan ve artık bu görevini sürdürmese de hala orada yaşamını devam ettiren yaşlı öğretmenin köy halkına yönelik sarf ettiği küçümseyici sözler karşısında öğretmenin tutumu, dervişlerin "yaratılanı hoş gör yaratandan ötürü" felsefesini doğrudan örneklendirir: "- Bana ise öğretmen, hepsi kutsal insanlar gibi geldi..." (Афлатуни, 2006: 8). Hatta genel anlamda olumsuz bakış açısına sahip olan bu yaşlı öğretmen dahi aynı düşünceden hareketle Arif öğretmene *kutsal* gelir. Buna ek olarak köy tam anlamıyla açlığın ve susuzluğun eşliğindeyken öğretmenin başıboş bir sokak köpeğine evini açarak onu sahiplenmesi, kahramanın dervişî niteliklerine ekleme yapar. Çünkü öğretmenin sahipsiz köpeğe yönelik tutumunu, tasavvufta Hz. Mevlana'nın felsefesiyle açıklamak mümkündür. Mevlana'ya göre, tıpkı köpeğin efendisine sonsuz sadakati gibi kul da iman ettiği Allah'ın kudreti karşısında aciz ve ona muhtaçtır. Kulun, Hakk'a olan bağlılığında köpekten daha aşağı olamayacağını dile getirir (Dilmen, 2020: 630). Bu nedenledir ki öykü boyunca köpek, öğretmenin yanından bir an olsun ayrılmaz.

Köyün muhtarının yanına uğradıktan sonra artık kalacağı eve götürülen öğretmen, kerpiçten ve içerisi son derece alelade düzenlenmiş, kışlağın tüm öğretmenlerinin görev süresince barındığı, halkın fakirliğini doğrudan yansıtan bir evin kapısında kendisini bulur. Ancak tevazusunu ve erginliğini burada da sergileyen kahraman, derviş imgesine uygun bir şekilde hareket ederek söz konusu ortama olağan bir tepki verir. Hatta demirden yatağı odasında tutmayan öğretmen, onu bahçeye çıkarır ve kendisi odasında yere koyduğu bir şiltede uyur. Dervişlerin dünya hayatına olan mesafesi, öğretmenin

her davranışına belirgin bir şekilde yansır. Paylaşımçı ve elindekini yardıma muhtaç herkesle bölüşmeyi kendisine vazife edinen dervişin bu davranış biçimi, öğretmenin köylülerin son yağın yağmurdan elde ettikleri suyun kalan kısmını ona getirmeleriyle bu suyu önce köpeği, ardından da küçük çocuk Zoloto ile paylaşmasında birebir yansımaları bulur. Diğer yandan öğretmenin zaten güçlükle kazandığı parasını son kuruşuna kadar öğrencileriyle paylaşması, okul dönemi başladığında dersler esnasında onları şehre götürüp burada gezdirdikten sonra evlerine hiç olmadığı kadar tok ve suya doymuş bir şekilde geri getirmesi onun yardımsever yönünü doğrulayan bir diğer örnektir. Sayılan tüm bu niteliklerine öğretmenin kutsal bilgiye sahip olma yönü de eklenmelidir. Çünkü öğretmen, geçmişi görme yeteneğine sahiptir. Öyle ki köyün yöneticisinin daha yüzüne ilk bakışında küçükken nasıl bir çocuk olduğunu gören öğretmenin olağanüstü kabiliyetleri, onu doğunun derviş tiplmelerine doğrudan yakınlaştırır. Öğretmen, tıpkı Anadolu'yu dolaşan dervişler gibi insanlarda sadece iyilik görür, nefsi temizdir ve insanlar adına sadece iyilik ve fedakârlığa muktedirdir, nankörlüğü, imtihanları ve aşağılanmayı kabul etmeye hazırdır (Балтабаева, 2021: 243-244).

Eserin özünü oluşturan ve olayların üzerinden şekillendiği bir alfabenin harfleri, bir gece öğretmenin evinde kalan ve aynı zamanda anlatıcı olan Abdulla'nın masanın üzerindeki kâğıtları karıştırmasıyla ortaya çıkar: “*Aleyg yahil sardoş... Alfabe...*” (Афлатуни, 2006: 27). Diğer yandan öğrencilerin derslerde öğrendiklerini söyledikleri bu alfabe, ebeveynlerini büyük kuşkuyla düşürerek öğretmen hakkındaki olumsuz söylentilerin yeniden şiddetlenmesine neden olur. Eserin geri kalan kısmında hâkim tema olan alfabe, aslen öykünün alt metnini oluşturur. Zoloto'nun bir gün öğretmenin evinde uyuymasıyla gördüğü rüya, alfabenin gizemini açığa çıkarır. Öğretmen, uzun zaman önce kaybolmuş bir alfabenin arayışı içerisindeydi. Sürdüğü izin onu kışlağın en eski yapılarından hamama götürmesi, burada bir zamanlar yaşlı öğretmenin en başarılı öğrencisi ve aynı zamanda güzelliği dillere destan olan Oyniso ile karşılaşmasını sağlar. Ancak öğretmenin karşısında masum ve saf bir genç kız değil, güzelliği elinden alınmış ve bu nedenle maskeyle dolaşan, köyün neredeyse tüm erkekleriyle yakınlık kurması nedeniyle aşağılanan bir hayat kadını vardır. Köyün diğer erkekleri gibi Oyniso'nun cazibesinin kurbanı olmayarak derviş niteliklerinden nefesine hükmetme davranışını zorlanmadan sergileyen öğretmen, çıkar sağlamaktan ziyade ondan kayıp alfabe konusunda yardım ister. Arif, asil ve bilge bir insanın tüm niteliklerine sahip olan derviş öğretmen, fahişe Oyniso'da bir şahsiyet gören ilk kişi olur (Балтабаева, 2021: 243-244).

Eser boyunca davranışlarındaki sıra dışılıkla ve olağanüstülikle ön plana çıkan öğretmenin eylemleri, artık köy halkı için göz ardı edilemez duruma gelir. Olayların bu raddeye gelmesinde ise köyün yöneticisinin provokative edici payı büyük olur. Öğretmenin anlaşılmasız harfleri çocuklara öğretmeye çalışması, daima insanlara karşı ılımlı tavrı yöneticiyi büyük ölçüde huzursuz eder ve onu büyücülük yapmakla suçlayarak tutuklatır. Bu olay ise köyün su yetersizliği nedeniyle belirli aralıklarla gerçekleştirdiği hamam gününe denk gelir. Öykünün bu kısmında öğretmenin halkın önünde ağzı bağlı ve göğsünde eser boyunca peşine düştüğü alfabe harflerinin asılı olma durumu, Hz. İsa'nın çarmıha gerilme günündeki görüntüsünü hatırlatır. Aynı zamanda öğretmenin tüm yaşananlara rağmen suskunluğunu koruması, dervişlerin sabırlı oluşuna ve çileciliğine gönderme yapar. Öğretmenin insanların önüne sorgulanmak üzere çıkartıldığı bu gün ise pek çok mucizeye gebe

kalacaktır. Hamam gününün tam anlamıyla bir hesap ve arınma gününe döndüğü esnada eserin başından beri kilit olan noktalar çözümlenmeye başlar. Davranışlarını onaylamadıkları öğretmeni şiddetli bir şekilde cezalandırmak isteyen insanların karşısına dikilen öykünün kahramanlarından Musa'nın sarf ettiği sözler, kışlağın uzun zamandır su ve felaketlerle sınanmasının arkasında yatan nedeni gün yüzüne çıkarır. Yıllar öncesinde bir dervişe rüyasında bir melek yeni harfler bildirmiştir ve bu mutluluk harflerini bahsi geçen köye getirmesini, burada bir hamam inşa edip harfleri içerisinde şifrelemesini istemiştir. Ancak köyün zalim ataları bu derviş acımasız bir ölüme mahkûm etmişlerdir ve bu nedenle o zamandan beri köy amansız felaketlerle uğraşmaktadır. Ölümüne sebep oldukları dervişe yapılan bu haksızlığın lanetini yaşadıklarını vurgulayan Musa'ya kısa bir süre önce ölmek üzere olan ama derviş öğretmenin verdiği ilaçla ayağa kalkan yaşlı öğretmen de destek verir. Nitekim burada da öğretmen Arif'in şifa bulduran yönü ortaya çıkar ve kahramanın ermiş bir derviş olduğunun altı çizilir. Bundan sonra köyün çocukları koşarak öğretmene sarılır, fahişe Oyniso hamamda saklandığı yerden çıkıp kalabalığa karışır, hemen ardından öğrenciler öğretmenin öğrettiği alfabeyle şarkı söylemeye başlarlar, bir anda bu şarkıya bir yerlerden müzik eşlik eder, en zalim ruhlar dahi *mutluluk harflerini* etrafa saçan bu müzikle dönüşüme uğrayarak ritme ayak uydurur ve kısa zamanda bir kıvılcım halinde yayılarak tüm insanlar kendilerini bu şarkıyı söylerken bulur. Çok geçmeden apaçık ve masmavi gökyüzünde bir şimşek belirir ve hemen ardından da beklenmedik bir şekilde yağmur boşalmaya başlar. Kısa bir süre sonra da yeraltından su fışkırır ve insanlar büyük bir şaşkınlık içerisinde uzun zamandır hasretini çektikleri suya kavuşurlar. Yağmur, ruhsal açıdan zenginleşmenin, yeni bir keşfin sembolü olarak kendisini gösterir. Eserin sonunda köylülerin susuzluğunun asıl sebebinin manevi susuzluk olduğu sonucu ortaya çıkar (Томилова, 2012: 200-202).

Köyde yaşanan tüm bu gelişmelerde eserin başından itibaren anti kahraman konumundaki yaşlı öğretmenin payı büyük olur. Esasında eserde bu kahraman, bir diğer derviş tiplmesi olarak ön plana çıkar. Sohbat Aflatuni, bu kahramanını çizerken sadece ironiye değil, aynı zamanda oksimoronlara, cinsalara ve karmaşık sözcük dağarcığına da başvurur ve öğretmenin ilginç bir mizahi tiplmesini oluşturur. Kendi hayatı için duyduğu korku, yaşlı öğretmenin insanların kültürel hafızasının aktarılması ve korunması gibi görevlerinden vazgeçmesine neden olur. Yaşlı öğretmen, köylüler için bilgiyi muhafaza etmeye, onlara bir şeyler öğretmeye çalışır ancak "yöntemi" korku ve yıldırma üzerine kuruludur. Fakat yaşlı öğretmen, eserde bir bilge derviş konumunda verilmediği gibi kısmen de olsa başka bir işlevi yerine getirir: kurtarıcılık. Eserin sonunda fahişe Oyniso'yu ve Arif'i kurtaran kişi olma vazifesi ona bırakılır. Arif'in beklenmedik yardımı ve katılımı, yaşlı öğretmenin ruhunda Oyniso'yu lanetleyen kalabalığa direnme arzusu, hatta köylüleri zalimlikle suçlama isteği gibi manevi güçleri uyandırır. Bu kahramanla yazar, insanlara hizmet etmeyi reddedip korku ve nefret yolunu seçtiği takdirde bir bilgenin nasıl olabileceğini gösterir (Балтабаева, 2021: 243-244).

Köyün kurtuluşunun başladığı andan itibaren gelen *tatlı ve tadına doyumayan* su ile tüm kötü ruhlar arınır. Eserin başından beri zalimlikleriyle ön plana çıkan insanlar diğerlerinden özür dilerler. Nitekim muhataplarının onları affetmesi kaçınılmaz olur. Oyniso, uzun zaman önce yitirdiği güzelliğine yeniden kavuşur. İnsanlar tam anlamıyla mutluluk sarhoşluğu içerisinde kendilerini kaybederler. Çok geçmeden de tıpkı geldiği gibi öğretmenin bir anda kaybolduğu anlaşılır ve ondan bir

daha kimse haber alamaz. Köy, normal yaşantısına döner. Musa'nın hayalini kurduğu çocuğu olur, Oyniso şehre gider ve sevdiği adamla evlenip yuva kurar, yaşlı öğretmen huzurla ölür, köyün yöneticisi de ortadan kaybolur ve seçtikleri yeni başkanları onlara huzuru geri getirir. Artık nehir sularında elmalar yüzer ve böylelikle kilden (hamam duvarlarından) çıkarılan harfler görevini tamamlar. En nihayetinde köy halkı, atalarının hatasını tekrarlamaz ve insanların öğretmenin bir zamanlar ölümüne sebebiyet verdikleri derviş olduğunu anlamaları uzun sürmez.

Sonuç

Tasavvufi araştırmaların merkezinde yer alan ve Hakk'a ulaşma yolunda nefesine hükmederek insanlara iyiliği ve doğruluğu öğütleyen bir yaşam sürdüren dervişler, ortaya çıktıkları andan itibaren içerisinde belirledikleri Türk kültürüne ve edebiyatına büyük ölçüde yön verirler. Ahmet Yesevî, Mevlana, Yunus Emre ve daha pek çok önemli bilim insanının sanatında ön plana çıkan dervişler, gezdikleri tüm coğrafyalarda yardımsever, sabırlı ve dirayetli insanlar olarak ayırt edilirler. Mütevazı yaşam tarzları ve davranışlarındaki olgunlukla nitelenen dervişler, kültürel yaşamı zenginleştirmelerinin yanı sıra bir edebiyat tiplemesi olarak da Türk yazınbilimine büyük ölçüde katkı sağlarlar. En az Türk edebiyatı kadar daha pek çok ulusun edebiyatına esin kaynağı olan dervişlik teması, Batı'daki oryantalist çalışmaların ilgiyle üzerinde durduğu bir konu olur. Nitekim bu çalışmanın amacı, bir Türk kültürü klasiği olan dervişliğin Avrupa'da doğu-batı etkileşiminin başladığı zamandan itibaren Rus kültürüne ve edebiyatına aksedişini ve teorik açıdan da Özbek asıllı Rus şair ve çevirmen Suhbat Aflatuni'nin *Kilden Harfler, Yüzen Elmalar* eserinde ele alınışını gözler önüne sermektir. Yapılan incelemelerden ve araştırmalardan yola çıkıldığında Aflatuni'nin eserindeki derviş kahramanının doğunun dervişlerine birebir örnek teşkil ettiği görülmektedir. Bu nedenle çalışmada derviş imgesinin iki kültür arasındaki farklılıklarından ziyade ortak yönlerine odaklanılmıştır. Davranışlarında erginliğin ve tevazunun belirgin bir şekilde kendisini hissettirdiği kahramanı Aflatuni, iki farklı ulus arasında kültürel bir bağ kurarak insanı temele alan edebiyatın ortak niteliklerinden faydalanır. Dînî-Tasavvufî Türk Edebiyatı'nda bolluktan ve rahat yaşamdan gönüllü bir şekilde feragat eden, yokluğu sorgulamadan kabul eden ve hatta benimseyen derviş imgesi, pek çok yazarın eserinde iç dünyasına derinlemesine nüfuz edilebilen kahramanlar çizimleri için büyük ölçüde malzeme sunar. Nitekim benzer yazım anlayışı, Aflatuni'nin eserinde de yansımaları bulur. Eserinde manevi anlamda ulaşılması güç ancak fiziken temas kurulması kolay bir karakter yaratan yazar, kahramanın tasvirinde doğunun derviş imgesini tüm yönleriyle çizer. Mistik, ağırbaşlı, olgun, bilge ve alçak gönüllü bir öğretmen modeliyle cehaletle boğuşan köyü içerisinde debelendiği bilgisizlik çukurundan kurtarmaya çalışır. Bunu yaparken de Doğunun dervişlerinin pek çok karakteristik özelliğine atıfta bulunur. Eserinde kurgunun yanı sıra metinler arası tekniklerden de yoğunlukla faydalanan yazar, dini motifler ile figürleri olayların içerisine monte ederek Türk Derviş edebiyatına bir Rus bakış açısıyla dahil olur. Doğu ile Batı'nın kaynaşma odağı olarak ele alınabilecek bu eser, kültürel etkileşimlerin farklı milletlerin ve hatta dönemlerin edebiyatlarının yazarlarına aynı doğrultuda nasıl etki edebileceğini açıkça gözler önüne serer.

Kaynakça

- Aksoy, M., Akbulut, A. B. ve İflazoğlu, N. (2016). Mevlevilikte Mutfak Kültürü ve Ateşbaz-ı Veli Makamı. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4 (1), 96-103.
- Dilmen, Ö. (2020). Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Köpek Metaforu. *Turkish Academic Research Review*, 5 (4), 607-635.
- Erol, T. (2009). Klasik Türk Şiirinde Derviş Tipi. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (17), 349-374.
- Işık, C. (2008). "Derviş Ruhan" Örneğinde Alevi-Bektaşî Dervişlik Geleneği. (Tez No 234314) (Yayımlanmış Doktora Tezi). Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dil ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı.
- Kanar, M. (2018). *Farsça-Türkçe, Türkçe-Farsça Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- Mevsim, H. (2016). *Rus Yazar ve Oryantalist Osip Senkovski'nin Gizemli İstanbul'u* (içinde Prof. Dr. Altan Aykut'a Armağan). A. Kaşoğlu (Ed). İstanbul: Çeviribilim, 282-296.
- Ortakçı, E. (2020). *Türk Edebiyatında Manzum Derviş-Nâmeler*. (Tez No 626822) (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü, Tasavvuf Kültürü ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Öksüzöğlü, M. (2019). *Tecellî Divân'ında Dinî ve Tasavvufî Muhtevâ*. (Tez No 551580) (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk-İslam Edebiyatı Bilim Dalı.
- Özdemir, C. (2021). Bir Şiir Şerhi: Yunus'un Dünyasında Derviş Kimliği. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 10 (2), 563-577.
- Türk Dil Kurumu (2019). *Türkçe Sözlük*. (Haz. Şükrü Haluk Akalın vd.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yalım Eren, N. (2019). *Yûnus Emre Divânı'nda Dervişlik*. (Tez No 542245) (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü, Tasavvuf Kültürü ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Yazıcı, T. (1994). Derviş. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. IX. Cilt, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Афлатуни, С. (2006). Глиняные буквы, плывущие яблоки. *Октябрь*, (9).
- Балтабаева, А. М. (2021). Дервишество как субстанциональный признак повестей Сухбата Афлатуни. *ISJ Theoretical & Applied Science*, 02 (94), 242-247.
- Мухаммедходжаев, А. (1990). *Гносеология суфизма*. Душанбе: Дониш.

- Позднев, П. А. (1886). *Дервиши в мусульманском мире*. Оренбург.
- Раджабова, Г. А. (2021). Творческая биография и художественный мир Сухбата Афлатуни. *Гуманитарный научный вестник*, (3), 167-172.
- Саид, Э. В. (2006). *Ориентализм. Западные концепции Востока*. СПб.: Русский мирь.
- Степанянц, М. Т. (1987). *Философские аспекты суфизма*. М.: Наука.
- Тольц, В. (2013). «Собственный Восток России»: Политика идентичности и востоковедение в позднимперский и раннесоветский период. М.: Новое литературное обозрение.
- Томилова, Н. А. (2012). Дервиш как учитель в современной русской литературе: на примере повести Сухбата Афлатуни «Глиняные буквы, плывущие яблоки». *Филологические науки. Вопросы теории и практики*, 6 (17), 199-202.
- Томилова, Н. А. (2014). *Мотив дервишества в Русской Литературе (На материале творчества Сухбата Афлатуни, Тимура Зульфикарова, Александра Иличевского)*. Москва: Государственное бюджетное образовательное учреждение высшего профессионального образования города Москвы, «Московский городской педагогический университет», Институт гуманитарных наук, Кафедра русской и зарубежной литературы и методики.
- Томилова, Н. А. *Мотив дервишества в русской литературе*. <http://www.darvishi.ru/index.php/stati-o-dervishakh/19-vse-stati/630-motiv-dervishstva-v-russkoj-literature>, Erişim Tarihi: 01.11.2021.

Extended Abstract

The word dervish is used as a meaning of Sufi who is aware of the need for Allah, when it was first used. The most influential examples of dervishes are found in the IX. century. Although dervishes diverge in different ways in terms of various creeds and principles, they continue to exist under these branches in every period. The word dervish, which has similar meanings in the languages of various nations in an extremely wide region, is kneaded with its own culture throughout its historical journey and reproduced by the culture it belongs to. While dervishes, who have a special place especially in Turkish folklore, become figures carrying out detailed researches on many disciplines, they become important figures drawn to the focal point of literature. As a matter of fact, the dervish type, which irruptively comes to the forefront in classical Turkish poetry, appears with the incarnation of the understanding of mysticism as a historical phenomenon. Dervishness in Anatolia begins with the teachings of the first Turkish Sufi, Hoca Ahmet Yesevi, and his followers. Mevlana Celaleddin-i Rumi is another important poet who attaches great importance to dervishness in the Anatolian geography and frequently deals with dervish heroes in his art. Another important poet who gives a prominent place to the dervish theme and dervish heroes in his art is Yunus Emre. There are many important artists in Turkish literature who take dervishness as the main theme and frequently use dervish typologies in their works. Turkish literature, which has been intertwined with many countries and nations as a result of wars, political relations and cultural interactions throughout history, has been a source of inspiration for the literature of numerous

nations as well as gaining inspiration. One of them is Russian literature. Especially in the period of modernism, which reached its peak between 1880-1920 and Europeans' oriental curiosity came to the forefront, the East got involved in the Russian cultural world. In Russian literature and culture, marginal aspects of social and spiritual life always occupy a special place: itinerancy, monkhood, asceticism, prophecy and unhingement. Especially for this reason, Russian literature shows great interest in dervishism, which is an important phenomenon of Muslim culture.

The dervish image began to appear frequently in Russian literature from the beginning of the 18th century when the orientalist trend emerged in literature. Suhat Aflatuni is another writer who brought dervishism to the forefront in his art in that period as a result of the researches made on the basis of the studies on which Russian academician Tomilova specialized, and set a strong example for the theoretical part of our study. The subject of dervish occupies a huge place in the literary career of Aflatuni, who was deemed worthy of many awards throughout his artistic life. The work of Clay Letters, Floating Apples, which comes to the forefront in Suhat Aflatuni's prose, places a particular importance especially in terms of reflecting identically the dervish theme that is dominant in Turkish culture. In Suhat Aflatuni's story Clay Letters, Floating Apples, published in Oktyabr magazine in 2006, the teacher hero, who embodies many qualities of the dervish image having an important place in Turkish culture, sets an example for wandering dervishes by appearing with a sudden and unknown origin from the very first appearance. The image of dervish, which voluntarily renounces abundance and comfortable life, accepts the absence without questioning and even adopts it in Religious-Mystic Turkish Literature, provides a great deal of material for drawing heroes whose inner world can be penetrated deeply in many authors' works. As a matter of fact, a similar understanding of writing also finds its reflection in Aflatuni's work. The author, who creates a character that is difficult to reach in the spiritual sense but easy to contact physically, draws the image of the eastern dervish with all its aspects in the depiction of the hero in his work. With the model of a mystical, dignified, mature, wise and humble teacher, he tries to save the village, which is struggling with ignorance, from the pit of benighted in which he is striving. This work, which can be considered as the focus of the fusion of the East and the West, clearly reveals how cultural interactions can affect the authors of the literatures of different nations and even periods in the same direction.